

Universidad de Deusto
Deustuko Unibertsitatea

Deusto

FILOSOFIA ETA LETREN FAKULTATEA
EUSKAL FILOLOGIA SAILA
PROGRAMA DE DOCTORADO / DOKTOREGO PROGRAMA

LAUDIO HARANEKO TOPONIMIA AZTERKETA

ESTUDIO TOPONÍMICO DEL VALLE DE LLODIO

VICTOR ARBIZU VARONAK
JUAN MANUEL ETXEBARRIA AYESTA DOKTOREAREN
ZUZENDARITZAPEAN EGINDAKO
DOKTOREGO TESIA

BILBO, 2015EKO ABUZTUAREN 15A

Universidad de Deusto
Deustuko Unibertsitatea

Deusto

FILOSOFIA ETA LETREN FAKULTATEA
EUSKAL FILOLOGIA SAILA
PROGRAMA DE DOCTORADO / DOKTOREGO PROGRAMA

LAUDIO HARANEKO TOPONIMIA AZTERKETA

ESTUDIO TOPONÍMICO DEL VALLE DE LLODIO

I. liburukia

VICTOR ARBIZU VARONAK
JUAN MANUEL ETXEBARRIA AYESTA DOKTOREAREN
ZUZENDARITZAPEAN EGINDAKO
DOKTOREGO TESIA

BILBO, 2015EKO ABUZTUAREN 15A

1. Aurkibidea

LEHEN LIBURUKIA	2
1. Aurkibidea	3
2. Sarrera	9
2.1. Sarrera-Aurkezpena	9
2.1.1.1. Artxiiboak eta datu-iturriak	14
2.1.1.1.1. Garai zaharra - Erdi Arokoa (XVI. mendearen aurretikoa)	14
2.1.1.1.2. Historikoa (XVI-XIX)	15
2.1.1.1.2.1. Eliz artxiiboak	15
2.1.1.1.2.2. Udal artxiiboak	15
2.1.1.1.3. Berriagoa (XIX. mendetik egundaino)	17
2.1.1.1.4. Ahozkoa	18
2.2. Helburuak	21
2.2.1.1. Zenbait adibide	24
2.2.1.2. Ondorio gisa	27
2.2.1.3. Esker ona	28
3. Kokaera geografiko-historikoa	30
3.1. Geografia	30
3.1.1.1. Geografia fisikoa (Kokapena – Hidrografia – Orografia – Eguraldia)	30
3.1.1.2. Giza geografia (Populazioa – Etxebizitza – Nekazaritza – Abeltzaintza - Merkataritza - Industriagintza)	32
3.1.1.2.1. Populazioa-Etxebizitza	32
3.1.1.2.2. Nekazaritza-Abeltzaintza	35
3.1.1.2.3. Artzaintza	36
3.1.1.2.4. Merkataritza-Industria	36
3.2. Historia	38
3.2.1.1. Historiaurrea	38
3.2.1.2. Antzinaroa	38
3.2.1.2.1. Erromanizazioa	38
3.2.1.2.2. Euskaldunak eta barbaroak	41
3.2.1.2.3. Euskaldunak eta arabeak	42
3.2.1.3. Erdi Aroa (XVI. mende arte. Eliza)	44
3.2.1.3.1. Iruñeko Erresumaren sorrera	44
3.2.1.3.2. Elizbarrutia	44
3.2.1.3.3. Agerpen historikoa	45
3.2.1.3.4. Laudioko jaunak	48
3.2.1.3.5. Ugaoko hiri-agiria	50
3.2.1.3.6. Poza litzentziatua	51
3.2.1.3.7. Lope Garcia de Salazar	53
3.2.1.3.8. Araba barnean	55
3.2.1.4. Aro modernoa eta egungoa (XVI. mendea geroztik)	56
3.2.1.4.1. Herriko gobernua	56
3.2.1.4.2. Mugarriak	56
3.2.1.4.3. Merkataritza	56
3.2.1.4.4. Batzar-lekua, eguna eta aukeraketa sistema	57
3.2.1.4.5. Arabako Probintzian. Bizkaiko Jaurreko Foruak	60
3.2.1.4.6. Calahorrako gotzaitziko bisita	63
3.2.1.4.7. Frantziarren aurkako borroka, 1795eko dokumentuetan.	63
3.2.1.4.8. Kanpoko ikuspegia bat	64
4. Euskara	64
4.1. Aurkezpena	64

4.2. Euskalkia	65
4.3. Euskara Laudion	66
4.3.1. Behartutako agerpena	66
4.3.1.1. Euskarari buruzko aipamenak	66
4.3.1.1.1. Euskaraz azaldu beharra	66
4.3.1.1.2. Hezkuntzan euskararen beharra	67
4.3.1.1.3. Eliz arloa	67
4.3.1.1.4. Beste aipamen batzuk	69
4.3.1.2. Euskal hitzak	70
4.3.1.3. Itzulpenak	74
4.3.1.4. Sintaxia	75
4.3.1.5. Grafia	75
4.3.2. Kontzientziaz egindako agerpena - Testu idatziak	75
4.3.2.1. Erligio testuak	75
4.3.2.1.1. Orozkoko Zalao auzuneko otoitzak	76
4.3.2.1.2. Kateximak	79
4.3.2.1.2.1. 1828ko katexima	79
4.3.2.1.2.2. Bigarren argitalpena: 1854koa	82
4.3.2.1.2.3. 1877ko argitalpena	86
4.3.2.1.2.4. 1890eko argitalpena. Laugarrena deituko duguna	88
4.3.2.1.2.5. 1891ko argitalpena. Bosgarrena deituko duguna	89
4.3.2.1.2.6. 1895eko argitalpena. Seigarrena	90
4.3.2.1.2.7. 1901eko argitalpena. Zazpigarrena	90
4.3.2.1.2.8. 1909ko argitalpena. Zortzigarrena	91
4.3.2.1.2.9. 1914ko argitalpena. Bederatzigarrena	92
4.3.2.1.2.10. 1915eko argitalpena. Hamargarrena	92
4.3.2.1.3. Ruth-en liburua	97
4.3.2.1.4. Bonaparterena. "Doctrina cristiana en el vascuence de Llodio"	100
4.3.2.2. Bestelakoak: J. P. Ulibarri.	101
4.3.3. Ikerpen lanak	104
4.3.4. Laudioko euskarari buruzko zenbait ondorio	105
4.3.5. Euskararen bizi iraupenaren mugak	107
4.3.5.1. Euskal Herriko eta Arabari buruzko zenbait datu	107
4.3.5.2. Araba eta Laudiori buruzko zehaztasunak	108
4.3.5.2.1. Poza Lizentziatua	109
4.3.5.2.2. A. Kanpion	110
4.3.5.2.3. Menendez Pidal	110
4.3.5.2.4. Julio Caro Baroja	111
4.3.5.2.5. Azkue	112
4.3.5.2.6. Jose Miguel de Barandiaran	112
4.3.5.2.7. J. Intxausti	112
4.3.5.2.8. Gabriel Aresti	112
4.3.5.2.9. Lino Akesolo	113
4.3.5.2.10. Luis Maria Mujika	113
4.3.5.2.11. "Estadística Parroquial- Parroquia de Yermo"	113
4.3.5.3. Egun ahoz jasotako lekukotasuna	114
4.3.5.3.1. Olarte koadrila	115
4.3.5.3.2. Larra koadrila	115
4.3.5.3.3. Goienuri koadrila	115
4.3.5.3.4. Larrazabal koadrila	116
4.3.5.3.5. Galeraren arrazoiak (1930): berreuskaratzea eta etorritako orozkoarren erdararen ezagupen maila	117
5. Toponimo eta deituren arteko erlazioa	120
5.1. XVI. Eta XVII. Mendeko hasieran toponimoen eta deituren arteko lotura bizia	120
5.1.1.1. 1577ko zerrenda	120
5.1.1.2. 1614ko zergadunen zerrenda	121
5.2. XVIII. Bigarren deituraren sendotzea	125
5.2.1.1. 1726ko zerrenda	125

5.2.1.2. 1779ko zerrenda	129
5.3. Beste ohar batzuk	129
5.3.1. Toponimo > deitura eta salbuespenak	129
5.3.2. Deitura eta toponimoen bilakaeraz	129
5.3.3. "La-"-z hasten direnak	130
5.3.4. Deiturari erreferentzia	130
5.3.5. Ugaritasuna	130
6. Toponimioen zerrenda	132
6.1. Ahozko testigantzen lekukoak	132
6.1.1. 1994ko ahozko toponimia bilketa	132
6.1.2. 2003ko ahozko toponimia bilketa	133
6.1.3. 2014ko ahozko toponimia bilketa	134
6.2. Toponimo-zerrenda irakurtzeko zenbait argigarri	135
6.3. Toponimoen zerrenda (A-K)	138
BIGARREN LIBURUKIA	562
6.4. Toponimoen zerrenda (L-Z)	563
7. Zenbait ondorioren bilketa	862
7.1. Ondorioen aurkezpena	862
7.1.1.1. Sarrera	862
7.1.1.1.1. Testuinguru linguistikoa. Euskalkia-aldakia	863
7.1.1.1.2. Leku izenen berezko bilakaera	863
7.1.1.1.3. Leku izenen bilakaeren lege fonetikoak - Linguisten teoriak	864
7.1.1.1.4. Orozko eta Laudioko zenbait adibide	866
7.1.1.1.5. Aldaketa batzuen berreirakitzeko hipotetikoak	866
7.1.1.1.6. Zenbait kasu berezi eta antolatze ahalegina	867
7.1.1.1.7. Idatziaren eragina eta grafia errakuntzak	869
7.1.1.2. Alfabeto hurrenkera eta Fonetika eta Fonologiari buruzko laburpena	871
7.1.1.2.1. Fonetika eta Fonologiari buruzko lau hitz	872
7.1.1.2.2. Bokalismoa. Teoria	872
7.1.1.2.2.1. Euskal bokaleen aldaketa	875
7.1.1.2.2.2. Euskal bokaleen irekidura aldaketak	876
7.1.1.2.2.3. Euskal bokaleen itxidura aldaketak	877
7.1.1.2.2.4. Euskal bokaleen serie aldaketak	879
7.1.1.2.2.5. Bukaerako bokalak	880
7.1.1.2.3. Diptongazioari buruzko teoriak: Mitxelena, J.M. Etxebarria... eta ondorioak.	883
7.1.1.2.4. Kontsonante taldeak	887
7.2. Fonetika-morfologia fenomenoaren hurrenkera alfabetikoa	892
7.2.1. "a" bokala	892
7.2.1.1. Hitz hasieran	892
7.2.1.2. Hitz barnean	895
7.2.1.2.1. Hiatoa	897
7.2.1.2.2. Sinkopa	905
7.2.1.3. Hitz bukaeran	906
7.2.2. Atalen erlazioa	909
7.2.3. -aga atzizkia (Ikus Aginaga)	910
7.2.4. Atalen erlazioaren jarraipena	911
7.2.5. "ai" diptongoa	912
7.2.6. Atalen erlazioaren jarraipena	915
7.2.7. "au" diptongoa	922
7.2.7.1. Monoptongazioa.	923
7.2.8. Atalen erlazioaren jarraipena: aunts, aurre...	924
7.2.9. "b" kontsonantea eta gainerako leherkariak	925
7.2.9.1. /b/ ezpainetako-leherkari-ozena	925
7.2.9.2. /b/ ezpainetako-frikari-ozena	926
7.2.9.3. Neutralizazioak	926
7.2.10. Atalen erlazioaren jarraipena: bakar, bakotx, baltsa...	931

7.2.11. "d" kontsonantea	938
7.2.12. -dui atzizkia	939
7.2.13. "e" bokala	941
7.2.13.1. Hitz hasieran	942
7.2.13.2. Hitz barnean	944
7.2.13.2.1. Hiatoak	945
7.2.13.2.2. Irekidura / Itxidura	946
7.2.13.2.3. Sinkopa	946
7.2.13.3. Hitz bukaeran	947
7.2.14. Atalen erlazioen jarraipena	947
7.2.15. "ei" diptongoa	948
7.2.16. Atalen erlazioaren jarraipena	949
7.2.16.1. EN (Edutezko genitiboa)	949
7.2.17. Atalen erlazioaren jarraipena: eper, erbi...	950
7.2.18. -eta atzizkia	951
7.2.19. Atalen erlazioaren jarraipena: etxe...	955
7.2.20. "eu" diptongoa	955
7.2.21. "f" kontsonantea	956
7.2.22. "g" kontsonantea	957
7.2.22.1. Hitz hasieran	957
7.2.22.2. Bokal artean	958
7.2.23. Atalen erlazioaren jarraipena: gan...	960
7.2.24. "h" kontsonantea	970
7.2.25. "i" bokala	973
7.2.25.1. Hitz hasieran	975
7.2.25.2. Hitz barnean	978
7.2.25.2.1. Hiatoak	985
7.2.25.2.2. Sinkopa	986
7.2.25.3. Hitz bukaeran	987
7.2.26. Atalen erlazioaren jarraipena	987
7.2.27. "j" kontsonantea	990
7.2.28. "k" kontsonantea	990
7.2.29. Atalen erlazioaren jarraipena	993
7.2.30. -ki atzizkia	994
7.2.31. -ko leku-deborazko genitiboa	994
7.2.32. Atalen erlazioaren jarraipena	996
7.2.33. "l" kontsonantea	998
7.2.34. Atalen erlazioaren jarraipena	1006
7.2.35. "ll" kontsonantea	1008
7.2.36. "m" kontsonantea	1009
7.2.37. Atalen erlazioaren jarraipena	1011
7.2.38. "n" kontsonantea	1013
7.2.39. Atalen erlazioaren jarraipena	1016
7.2.40. "ñ" kontsonantea	1017
7.2.41. "o" bokala	1017
7.2.41.1. Hitz hasieran	1018
7.2.41.2. Hitz barnean	1018
7.2.41.2.1. Hiatoa	1020
7.2.41.2.2. Sinkopa	1022
7.2.41.3. Hitz bukaeran	1022
7.2.42. Atalen erlazioaren jarraipena	1023
7.2.43. "oi" diptongoa	1023
7.2.44. Atalen erlazioaren jarraipena	1025
7.2.45. "p" kontsonantea	1028
7.2.46. Atalen erlazioaren jarraipena	1028
7.2.47. -pe (behe) atzizkia	1029
7.2.48. Atalen erlazioaren jarraipena	1029
7.2.49. "r" kontsonantea	1029
7.2.49.1. Hitz hasieran	1029

7.2.49.2. Hitz barnean	1032
7.2.49.3. Hitz bukaeran	1038
7.2.50. "s" kontsonantea. Teoria eta bilakaerak	1038
7.2.51. Atalen erlazioaren jarraipena	1042
7.2.52. "t" kontsonantea. Teoria eta bilakaerak	1044
7.2.53. Atalen erlazioaren jarraipena	1046
7.2.54. "tx" kontsonantea. Teoria eta bilakaerak	1049
7.2.55. -txa diminutiboa	1051
7.2.56. Atalen erlazioaren jarraipena	1052
7.2.57. "tz" kontsonantea	1055
7.2.58. "u" bokala	1057
7.2.58.1. Hitz hasieran	1057
7.2.58.2. Hitz barnean	1057
7.2.58.2.1. Hiatoak	1058
7.2.58.2.2. Sinkopa	1059
7.2.58.3. Hitz bukaeran	1060
7.2.59. "ui" diptongoa	1063
7.2.60. Atalen erlazioaren jarraipena	1064
7.2.61. "y" kontsonantea	1066
7.2.62. "x" kontsonantea	1066
7.2.63. "z" kontsonantea	1067
7.2.64. -z atzizkia	1067
7.2.65. Atalen erlazioaren jarraipena	1071
7.3. Fenomeno berezi batzuk	1073
7.3.1. Azentua	1073
7.3.2. Toponimo hibridoak	1074
7.3.3. Bikoiztasunaz	1075
7.3.4. Erdal artikulua	1075
7.3.5. Erdal pluralgilea	1076
7.3.6. Errakuntza nabariak	1076
7.3.7. Gertaera batek sortutako leku izenak	1076
7.3.8. Gorputzaren atalak erreferentzia gisa	1077
7.3.9. Inplosiboan dauden kontsonanteak	1077
7.3.10. Irudikapenak, leku izenen beste iturburu bat	1079
7.3.11. Itzulpenak	1079
7.3.12. Izengoitien eragina toponimian	1080
7.3.13. Kontraesanak	1080
7.3.14. Metatesiak	1080
7.3.15. Muta cum liquida	1081
7.3.16. Toponimoen mugikortasuna	1081
7.3.17. Zenbait hitzen eta atzizkien esanahiaren aldaketa	1082
8. Bibliografia	1083
8.1. Onomastika eta euskararen ingurukoa	1083
8.2. Artxiboak eta materialak	1088
8.2.1. Laudioko udal artxiboa	1088
8.2.1.1. Alderdi Historikoa	1088
8.2.1.1.1.1. Gobierno Municipal/Udal Gobernuak	1090
8.2.1.2. Udal Artxiboa	1091
8.2.2. Laudioko eliz artxiboa	1091
8.2.3. Erabilitako kartografia	1091
8.2.3.1. Plano arruntak	1091
8.2.3.2. Plano digitalak, interneten bidez ikusgai daudenak eta jaitsi daitekenak	1092
1. Eranskina: Kartografia	1093

2. Sarrera

2.1. Sarrera-Aurkezpena

Tesi honen abiapuntua, Deustuko Unibertsitatean 1985-1986 ikasturtean burututako doktoretza ikastarotan, Alfontso Irigoien doktoreak emandako “ANTROPONIMIA Y TOPONIMIA MEDIEVALES EN RELACION CON LOS PAISES VASCOS” izeneko egin nuen Laudioko toponimia azterketa bat izan zen. Bertan, batez ere, azken ehun urteetako zenbait toponimo aipatzen nituen, hiru edo lau datu-iturritatik harturik. Lan horrekin “sobresaliente” (bikain) kalifikapena lortu nuen.

Aurreko lana egin ahala konturatu nintzen gaia sakon zitekeela, atzerago joz, denbora aldetik, nahiz edukien aldetik, zeren eta zenbait leku izen nahiko itxuraldatuta baitzeuden. Beste aldetik, diakronikoki begiratzuz gero, gertatzen diren aldaketez ikustean tinkotasun gehiagorik hitz egin dezakegu. Gainera, lana amaitu ondoren, ikus daitekeenez, datuen aberastasunak abantaila handiak eskaintzen dizkigu edozein arlo aztertzerakoan. Hemen 500 urteko testigantza zabala dugu, eta honi esker tesiaren garapenean Irigoienek bere “*DE RE PHILOLOGICA LINGUAE UASCONIAE, III*” liburuaren 82. orrian aipatzen duen ondoko hau ere atera nuen:

"SOBRE EL TOPONIMO IZARDUI DE LLODIO. APENDICE. En Llodio existe un caserío que en la actualidad es conocido con el nombre de *Izardio*, pero como he podido saber a través de Bittor Arbizu, quien ha recopilado documentación antigua abundante sobre la toponimia de dicha localidad con el objeto de hacer la tesis doctoral bajo mi dirección, el siglo XVI aparece escrito claramente como *Yçarduy*, -año 1568, Libro de elecciones de alcaldes y regidores del Valle de Llodio-, *Yçardui* -año 1582, Libro de Bautizados-, y en los posteriores en una manera parecida hasta el siglo XIX, que es cuando empieza a cambiar, alternando todavía con la forma antigua, y este siglo *Izardio*. Le doy las gracias por la información que desinteresadamente me ha ofrecido, y me señala que en algún otro caso sucede igual, por ejemplo en *Asudui* > *Asudio*, también caserío, que seguramente tiene relación con asun, ‘ortiga’, forma occidentalizante del más antiguo *asuin*...”

Aurreko fenomenoaren beste testigantza batzuk aurkitu ditut, eta beste ekarpen batzuk, zeinak geroago zehaztuko ditugun. Dena dela, eskema bera dute askok, inguru honetakoak nahiz kanpokoak izan. Hemen dugu Gorostadui > Gorostadio; Zuzundui > Salsundio eta beste batzuk. Laudiotik kanpo genituzke Arestui* > Areatio, Elordui* > Elorrio...

Egiaztatuko denez, lan honen metodologia, nagusiki, artxiboetan bilatze zehatzean eta datu sailkatzean oinarrituta dago, eta ondoren datuen bilakaeraren azterketan. Berez, lan honek hiru zati edo multzo nagusi ditu, lehenean dugu sarrera, kokaera geografiko-historikoa eta euskararen testigantza. Nolabait Laudio, aurreko errelitateen barruan non izan den azaldu behar baitugu, toponimiarekiko eraginagatik. Bigarren zati nagusian toponimoen erlazioa dugu, eta azkenik, hirugarren multzoan beraz, denboran zehar nolako aldaketak izan dituzte toponimoak islatu ditugu. Aurrekoaren ondorioz agertuko zaizkigu ekarpenak eta testigantzak, baita zenbait lege fonetiko ere. Jakina denez, toponimoak, nolabait, gure kultur ondorearen buruko altxorrik preztuena den euskararen testigantza, mendetan zehar, fidagarrienak dira. Hauek izan dira Caro Barojak, Menendez Pidak eta Mitxelena, besteak beste, erabili duten materiala euskararen mugak eta presentzia zehazterakoan. Gure lan honi dagokionez, hamabi bat adibide jarriko ditugu lanaren aurrerapen eta argigarri gisa:

1) ANUNTZIBAIURRUTIA toponimoaren bilakaera:

Auncibaiurrutia*	1572	"Lib. Casados"
Anunçibayurrutia	1579	"Lib. Baut."
Ausibiurrutia*	1639	U.A.05050201.1
Anunzibayurrutia	1726	U.A.03050301.3
Anunzibaiurrutia	1771	"Lib. Hip."
Anuncibaiurrutia	1809	"Diezm."
Anuncibayurruti	1863	"Lib. Baut."
Ausurrutia	1872	U.A.050501.2
Ausurruti	1876	"Estadística"
Usurruti	1894	U.A. Finc. Urb.

Anuntzibai leku historikoari egun 'Ausibi' esaten zaio euskaraz. Bilakaera bitxi honen egiaztapenez gain, ematen diren fenomeno fonetikoak ere azaltzen ditugu. Batzuk, XVI. mendekoak, Mitxelenak aipatuak.

- 2) Arambarri (1796) > Alambarri (1996) > Lanbarri (1831n eta gaur egun). Hemen "Aramburu > Lamburu 1877" kasua ere genuke. Bilakaera honen egiaztapena garrantzitsua da, zeren hasiera batean Mitxelenak Lanbarri buruz zera bildu zuen: "lanbarri 'artiga, tierra recién labrada' (*lan barri* 'trabajo reciente': Lanbarri.)"¹, baina mendebalde honetan goiko bi kasuetan agertzen den bezala Aranbarri > Alanbarri > Lanbarri genuke. Are gehiago, deituretan, Aiaraldeko koadrila honetan eta Enkanterrian Lanbarri deitura dugu, eta ez Aranbarri.

- 3) Egun, mende batzuetatik hona, "Areta" deituriko auzune ezaguna, horrela dugu hasieran konstataturik, jatorrizko forma zeharo galdu egin zela XVI. mendetik hona:

Araetta	1375	"fastta en Araetta", "Carta-Puebla de Miravalles"
Areta	1412	"Bienandanzas e Fortunas"
Aroeta	1448	"Libro de Llodio"
Areta*	1536	"Libro de Casados "
Araeta	1565	"Libro de Bautizados"

- 4) *Goiti* atalaren eboluzioaren konstatazioa dugu Arangoiti toponimoan, egun Aranguti deitutakoa:

ARANGOITI		(Larra)*
Aranguti	1412	"Bien. e Fort."
Arangoyti*	1582	"Lib. Baut."
Aranguti	1680	U.A.030501.16
Arangoiti	1738	U.A.06010207.9
Aranguti	1771	"Lib. Hip."
Arangoiti	1771	"Lib. Hip."

¹ MITXELENA, K. 1989, *Apellidos Vascos*, Txertoa, Donostia. 119 or

Mitxelenak atal honi buruz zera idatzi zuen: "*guti, gutxi* 'pequeño' 'poco': Garcia gutia (Nav., 1207), Johannes Guchia (Fitero, hacia 1200, Luchaire); Gochi, Goiti, Guchi. Como adivinó Luchaire, aunque el único sentido atestiguado para la palabra es el de 'poco(s)', ésta hubo de significar 'pequeño' anteriormente. Algunos piensan que en ap. como Ibarguchi, Olazagutia, etc., se trata de una var. de *goiti*. El valor 'pequeño, chico' de *guti*, etc., está demostrado por diferentes textos. En Alava, 1257, Gamarraguchia, hoy Gamarra menor... De Olazagutia en Nav., vasc. Olazti, no he acertado a hallar documentación."²

Hemen, mendebaldeko eskualde honetan, aldiz *guti*, *goitiren* ondorio gisa dugu ondo egiaztaturik, hau da, *-goiti > -guiti> goti, guti, gotxi*. Hau apaltasun osoz aipatzen dut, zeren Mitxelenaren Fonética Histórica Vasca erreferentzia nagusizat hartu dudana, ondorio guztiei arrazoi zientifikoa bilatze nahi horretan. Egungo Olaztiren Olazagoitia forma ere aurkitu dut, Becquer idazleak egindako bidaia kronika batean. Hau bidezkoa da, zeren 150 urte igaro dira ordutanik eta garai hartan forma zaharrenak iraungo zuen.

Testigantza ugari ditugu aurrekoa baieztatzeko, esaterako, "Elexagoytia 1579, Elessaguti 1877 (Elesagoiti gaur egun)", "Gardeagoytia 1537 > Gardeagochia 1539 (egungo Gardeagotxi)". Urigoiti denari batzuek Uruguti diote Orozkon.

Hemengo beste berezitasun bat dugu *aldapa*-rekin, non 'cuesta' adierazi gabe, 'soro nagusia' adierazten baitu, bertakoen esanetan 'la huerta principal... hay en todos los caseríos'. Eta horrela da, 50 bat 'Aldapa' bildurik batitut, eta denak baserriaren ondoan.

Argi izan behar dugu, leku izenen zerrendetan ikusten denez, jatorrizko formak eta bilakaera bat izan dutenak tartekatzen direla denboran zehar. Hau da, Arangoiti agertu daiteke, gero Aranguti, eta gero Arangoiti berriz. Hau oso arrunta da, salbuespen kasu batzuetan izan ezik, esaterako aipatutako "Araeta" forma, zeina duela ia bost mende desagertu baitzen. Kasuren batean forma batek ia mila urte iraun du, esaterako Olabezaharreko andre batek galdetu nionean baserriaren izenez, "Uliarte o Ulliarte" erantzun zidan 1995. urtean. Toki hori orain, bidezko denez, Uriarte normalizatu dena, 1114. urtean "Uliarte" gisa dugu, hau da bustidurarik gabeko forman.

5) Iragorri toponimoaren bilakaera bitxia dugu:

Iragorri	1730
Yregorri	1770
Iragorri	1894
Iregorri	1894 1924 1926
Irigorri	1926
Iregorri	1940
Iragorri	1940
Irigorri	1940 1952
Iregorri	1952
Iragorri	1952

² MITXELENA, K. 1989, *Apellidos...* 98 or.

Irregorri	1956
Iregorri	1956
Irrigorri	1956
Irigorri	1994
Idigorri	1994

Beraz *ira-* 'helecho' > *Ire-* > *Iri-* > *Idi-* bilakaera dugu, azken aldaketa jatorrizko esanahitik urruntzen dela, beste kasuetan gertatzen den antzera. Urrats fonetikoak azalduko ditugu geroago. *Idiondo* deitura ere badugu, zeina *Iriondo*-tik etorri behar den, argi eta garbi.

- 6) Bokale elkarketak direla eta, *o+a-k* eragiten duen *-oba*, *-b-* epentesiaz, bildu zuen Azkuek, Erizkizundi Irukoitza egin zuenean, Orozkon, kasu bakarra izanik. Honetaz Azkuek *astoba* (astoa) aipatu zuen. Orozkon egon nintzen bitartean, urteotan, ez nuen horrelakorik entzun, nahiz eta zaharrenei galdetu. Dena dela, dialektologiako fenomeno fonetiko berezi horren froga Laudion ere dugu ondo egiaztaturik:

Solloa / Solloba

Badago ere "Andicoba (Andikoa)", baina bakarrik behin agertzen zaigu)

Juan Manuel Etxebarriak gogoratu dit Federico Barrenengoak Baranbioko euskarari buruzko grabaketa batean fenomeno bera biltzen duela: *doa* (egon aditzaren forma sintekoa) > "... *ondo doba* (doa)!"

- 7) Kasuren batean egiaztatze hutsa baliotsu gerta dakiguke, historia nahiz toponimiaren aldetik, gardentasuna dela eta:

"los Malhechores, desterrados del Señorío de Vizcaya cumplan su destierro llegando a dicho Mojon de Axnabar" (1536)

- 8) Argitaratu zidaten "Sobre el nombre de lurreta, antes Hiruerrotaeta"³ izeneko prentsa artikuluan islatzen diren lan honi esker ondorioztatutako zenbait urrats. Bertan hipotesi hori azaltzen dut nahiko zehatz. Bertan dugu:

"Jhurrueta (1072), (759-1076)", "*lhurrieta... in confinio Duranci (759-1076)*", eta horrez gain, "molinos de Yrurrotaeta" genuen 1511n. Hortik, urratsak zehazki azalduak daudela, *Hiruerrotaeta hipotesia plazaratu nuen.

Horretarako argigarria izan zen lan honetan dugun "Yuerreco 1932 > Yurreco 1952, Iruerreco 1952" testigantza.

- 9) Lanean zehar ikusi ahal izango dugunez, Laudio Artxibo Historikokoa datu iturririk emankorrena izan bada ere, ahozko bilketari esker osatu egin da lekuei buruz dugun informazioa. Adibidez, gaur egun tontortxa ezagun bati "Alpitxu" esaten zaio gehienbat. Gaur egun hurbilen dituen bi baserri multzoek modu desberdinez esaten diote, batzuek "Kurzegan", eta besteek, aldiz, "La Cruz de Oleta". Eta horrez gain, leku berberari buruz 1743an

³ DEIA, 2000ko otsailaren 24a, Iritzi sailean.

dokumentaturik dugu "... (los de la) Anteiglesia dixerón llamarle Amestigana y los del valle Curcegan por hallarse más abajo de...". Beraz lau izendapen toki berberari buruz.

- 10) Oso interesgarriak suertatu dira ahozko bilketaren ondorioz egiaztatu ahal izan ditugun ekarpen batzuk, zeren herri tradizioak gordetzen baititu, idatzirik ez dauden hainbat gauza. Esate baterako, lekuko batek eman zidan datu hau: "Lusuraretx, el árbol de las mentiras... es donde se paraba la gente, después de haber estado en alguno fiesta, para ir cada uno a su casa y allí se echaban las 'proezas' (edo honelako zer bait) de cada uno (-Pues yo tal...!) ". Nik hasiera batean berak eskainitako azalpenagatik, "Guzuraretx" izan beharko zela pentsatu nuen, eta antzeko aldakiak aurkitu ditugu geroago (Gosurarétx, Gusurrarétx, Gusurarétxe), gainera, Orozkoko euskaraz *guzur* ere esaten da, baina garai hartan ez nion aurkitzen indarra edo zentzurik leku bat izendatzeko.

Bi hilabete geroago irakurri nuen Mitxelenak dioena "...Aizquibel señala también la existencia de un ap. *Guezurmendi* que difícilmente pudo significar como él quiere 'monte de embustes' " ⁴ 95 or.

Gasteizen eta Laudion, behintzat, Herriko Plazatik hurbil badaude "el Mentidero" izeneko tokiak, jendeak berbataldiren bat edo egiteko lekuak direnak. Aurrekoak nolabait indartzen zuen *gezur* egotearen aukera, baina zalantzaz, zeren nik neuk Gezurmendi < Hezurmendi-tik etortzea ez nuen baztertzen. Giltzarria edo baieztapena izan da, nire ustez behintzat, Lekeitioko "Guzurmendi" tabernako jabeari galdetu diodanean, ea zergaitik jarri zioten izen hori tabernari. Eman zizkidan bi azalpenak oso-oso bidezkoak izan dira. Lehenengoz esan zidan orain Udaletxea dagoen tokiaren ondoan etxe bat zegoela, eta lehenago tontontxu bat, non itsatsotik zetozenak hitz egiteko elkartu egiten ziren, eta hortik izena. Izenagatik galdetu nionean esan nion nor nintzen, eta azalpena eman zidanean kontatu nion Laudiokoa, baina bigarren aukera bat ere kontatu zioten. Galdetu zidan ea Laudioko *Guzuraretxetik* hurbil ea elizaren bat zegoen. Lehenengo batean ezetz esan nion, baina gero San Juan basiliza zegoela konturatu nintzen. Berak orduan aipatu zidan Inkisizioaren garaian toki hori nolabait, elizatik hurbil zegoenez, elizara sartu aurretik, purifikazio edo garbitze tokia omen zen.

Beraz, Aizkibelek kontatzen duena, gurekiko berrehun urteko abantaila du orduko erabilera ezagutzeko, posible da, zeren Gezurmendi artzainak edo basolangileak batze toki bat izan baitzitekeen, eta hortik ironiazko izendapen hori.

- 11) Lehen aipatu dugu *-dui* atzizkiaren bilakaera. Oraingo honetan fenomeno bera dugu, beste batzuekin batera, non artxiboetako datu eta ahozkoari esker eboluzioaren urrats bitxiak, bidezkoak direnak, egiaztatu ditzakegu:

Susundui	1793, 1940
Susundi	1952, 1956
Salsundio	1956
Balsundio	1956
Basúdio	2003

- 12) Beste adibide bat jarriko dugu, aipatutako batzuen antzera, non artxibo zaharretako datuetatik egundaino ahozko erabilera islatzen den. Esaterako:

⁴ MITXELENA, K., 1989, *Apellidos Vascos*, Txertoa, Donostia. 95. or.

Odoibar, Odoibar	(1537), (1623)
Odeibar	(1572), eta gaur egun ahoz ere bai.
Odibar	(1952) , eta gaur egun ahoz ere bai.

- a) Badaude ere, ahoz gorde diren zenbait forma jatorrak, mende askotako bermeaz, baina zoritzarrez bakar-bakarrik etxeok erabiltzen dutenak, eta ez beti, zeren kalei eman zaizkien izen eta zenbaki berriez, edo jabearen izena erabiltzearen indarrez, lehengo izen berezi asko galdu baitira. Hauetariko bat du "Ugartegóiko" deituriko etxea, edo "Ugartebéko", zeinak bertan bizi direnek baino ez dute erabiltzen, eta prentsan, edozein gauza dela eta, aipatzen zaienean sekula ez dira agertzen berezko izenarekin, jabearenarekin edo jabearen izengoitiarekin baino.
- b) Edo semantika aldetik interesekoak direnak, esaterako, lau toki desberdinetan agertzen zaigun Arraño-ri buruz dugu: "Arraño 1614... exido... parconero (monte concejil)", "terrenos calvos titulados arraños... terrenos despoblados de arboles titulados arraños (1834)"

Aipaturiko hamabi kasuetan ematen diren fenomeno fonetikoak badaude azaldurik zerrenden atalean, hau da toponimo bakoitzaren azpian, oinpetan. Gero nolabaiteko sarritasuna edo lege osatzen denez, leku izenen zerrendaren bukaeran dagoen Zenbait ondorioren bilketa deitutako arloan bildu ditugu denak.

Adibideotan ikusten denez, lan honetan zera bilatu dut:

- a) Ahalik eta forma zaharrena aurkitzea.
- b) Material tinkoa lortzea, aldaketeen legeak ziurtatzeko.
- c) Eboluzioaren konstatazioa, aldaketak argi eta zehatz-mehatz ikus ditzaten.

2.1.1.1. Artxiboak eta datu-iturriak

Toponimo bakoitzaren datu-bilketa egiterakoan eta osatzerakoan hainbat datu-iturritara jo dugu, bakoitzak bere ezaugarriak eta baldintzak izan dituenak. Oro har lau sail nagusi bereiz ditzakegu, hauek izan baitira datu-iturri nagusiak.

2.1.1.1.1. Garai zaharra - Erdi Arokoa (XVI. mendearen aurretikoa)

Bertan arakatzeko, Laudioarekin zerikusirik, eliza dela, administrazioa dela..., izan duten artxiboetara (Kukullako Done Miliaga, Calahorrako Katedralekoa, Gasteizko Gotzategikoa, Arabako Lurralde Historikoaren Agiritegia, Arabako Artxibo Historiko Probintziala, Bizkaiko Probintziako Artxibo Historikoa, Durangoko Artxiboa, Nafarroako Artxibo Orokorra, Madrileko Artxibo Historiko Nazionala eta Biblioteca Nacionala...) jo nuen dokumentazio bila, zeren hauek ematen digute ahalbidea denbora aldetik atzerantz joateko, iturri zaharrenetariokoa baitira.

Aipatutakoetan dokumentuez gain, kasuren batean kartularioak nahiko lagungarriak izan dira. Ziurtatu ere egin dugu, ez dagoela herriari buruz beste erreferentziarik, (Flaudio, Laudio, Lodio, Lhodio edo Llodio gisa), aipatutakoez gain, beste dokumentazio-liburu edo kartularioetan, hala nola, Nafarroako Artxibo Orokorrean, AHN-n, Burgosko Katedraleko Artxiboan,

Valpuestakoan, Valvanera-koan, Santo Domingo de la Calzada-koan, Huesca-koan eta abar. Aipatutako gehienak Gasteizko Ignacio Aldekoa Kultura Etxeko Liburutegiko Ikerketa Sailean irakurri nituen.

Laudio herriari buruzko datuak agertzekotan, esandako artxibo edo kartularioetan, gehienetan herriaren izena bakarrik dago. Dena dela, Laudioko zenbait toponimoekin izenaren aldetik bat datozen batzuk ere aurki ditzakegu, gure herriko leku izenentzat erreferentzia askoz zaharragoa izanik. Adibide bat jartzearren, 1025eko Kukullako Done Miliagako zerrendetan dauden leku edo pertsona-izenen artean batzuk bat datoz Laudioko batzuekin: Gardea, Gorostiza, Larrea, Zumelzu, Olhavarri-, Muzza, Enneco, Balza...). Datu hauek ere bildu egin ditut, leku izenetan aldaketaren bat gertatzen baldin bada, azter dezagun. Ez dira asko, baina begiratu behar nuen.

Garai horretatik historikora heldu zaigun euskal izen bakarrenetarikoa ondoko hau dugu: "La de Eneco, ó Enecoena (1811)"

2.1.1.1.2. Historikoa (XVI-XIX)

Sail honetan bertako artxiboetan, Laudiori buruzko dokumentaziorik zaharrena aurkitzen da. Hau izan da datu-iturririk emankorrena, fidagarriena eta aberatsena. Bi multzo nagusi ditugu: eliz eta udal artxiboak.

2.1.1.1.2.1. Eliz artxiboak

Eliz artxiboetan, batez ere, ondorengo hauek ditugu:

- "Libro I de Bautismos" delakoa, 1536-1595 bitarteko batailatzeak biltzen dituen, bertako eliz-liburu zaharrena izanik.
- 1819an hasten den beste batailatze liburua, "XIII (1847-1878) Bautizados", 1785eko "Concordia" eta 1809-1840ko "Diezmos"-ak, besteak beste, aztertuta daudela. Beraz, eremu zabala dugu berau, gehienbat, baserrien izenei buruzkoa.

2.1.1.1.2.2. Udal artxiboak

Udal artxiboetan "Numero 1°" jarririk, beraz, zaharrena dela, 1567ko "Quaderno de Elecciones de Alcaldes y Rexidores de este Noble Valle de Llodio..." liburutik hasi eta 1809. urterainoko dokumentazioa batu dugu. Bertan dokumentazio ugaria eta aberatsa aurkitzen da ("Hacienda Municipal, Documentación Familiar, Relaciones con la Iglesia, Relaciones con Alava y Vizcaya, Escribanos, Juicios, Gobierno Municipal...") ondoren zehaztuko dugunez, hainbat arlotan sailkatuta dagoela, esaterako:

•	03.05.02.01	Hacienda Municipal- Propiedades	1604-1899
•	03.07.03	Hacienda Municipal-Contribuciones Provinciales	1644-1819
•	03.05.03.01	Hacienda Municipal-Censos y Credito	1684-1899
•	03.07.01.01	Hacienda Municipal-Contribuciones municipales	1733-1819

- 03.07.01 Hacienda Municipal-Termino Municipal 1740-1924
- 03.04 Hacienda Municipal-Propiedades y Arbitrios 1740-1899
- 03.01.01 Hacienda Municipal-Intervención 1700-1809
- 07.01.01 Documentación Familiar- Testamentos 1740-1899 etab.

Aurreko zerrenda luzatu egiten da, 60 bat arlo desberdin hartzen dituen, bibliografian ikus daitekeenez. Artxibo historiko honetan 200.000 orrialde inguru arakatu behar izan ditut, zeren bidezkoa denez, toponimoak oso kasu gutxitan agertzen baitira. Beraz, dokumentazio asko eta asko begiratu behar, leku izenak lortu ahal izateko. Baina behar-beharrezkoa izan da bide neketsu hori egitea, zenbait toponimoen eboluzioa eta gora-beheren erregularitatea tinkosatunaz eta ziurtasunaz jabetzeko. Adibide gisa lehengo "Aranguti" toponimoarena dugu, eta berdin gertatzen da beste guztiekin.

Hemen aurkitu ditugu toponimoen forma zaharrenak eta gardenenak, batzuk aspalditik desagertuak, baina behintzat oraingo honetan bilduak:

"Mojon de Axnabar que hoy parece dezir, que es Acheta..." (1536)

Aurrekoa osatzeko asmotan, Jabego Erregistrotik ere hainbat datu bildu dugu, batez ere oso interesgarria den 1778ko "...libro 1º de hipotecas del V.e de Llodio..." liburutik.

Arlo historiko honetan, zenbait kasutan toponimotan ikus daiteke izen arrunta izatetik izen berezia izatera gertatzen den urratsa.

Garai honetan leku-izenak askoz gardenagoak agertzen zaizkigu geroagokoak baino, eta horrela zenbait aldakuntzez jabetzen gara, lehengo adibideekin jarraituz hauxe gertatzen da: "Arangoiti > Arangouti, Aranguiti > Aranguti". Dena den, badaude tartean beste urrats batzuk. Edota beste adibide batzuk:

Ybagachoa*	1537
Ybaygachoaga*	1570
Ybagachoaga	1626
Ibagazuaga	1735
Ybaigazuaga	1747
Ybagasoaga	1753
Ibaigazuaga	1771
Ibaigaistoaga	1774
Ybegazuaga	1783
Ibegasuaga	1786
Ibagazaga	1788
Ibagazuaga	1791
Ybaigarsoaga	1799
Ibegasuaga	1811
Ibarazuaga	1852

Azken honek 1852tik hona hainbat aldaki izan ditu, erlazionaturik ditugunak, gaur egun "Igosaga" eta "Ibosaga" moduan aipatzen zaiola. Ohartzen bagara formarik ugariena ez bada ere, 1774ko "Ibaigaistoaga" gardena izan daiteke.

Baina pausoak ez dira ematen tinkotasunaz, eta horrez gain sarri askotan dokumentu berean toponimo bera bost forma desberdinez aurki dezakegu (Albichu, Alpichu, Alpizu, Albizua, Alpisua), besteak beste, hizkuntza batasun eza edo egoera izan daitezkeela medio. Beste kasuetan, denboran zehar tartetatzen dira forma zaharragoak eta eboluzionatuagoak, azkenak finkatu arte, "Izardui / Isardio" toponimoaren kasua adibide gisa dugularik.

2.1.1.1.3. Berriagoa (XIX. mendetik egundaino)

XIX. mendeko bukaeratik honantz leku izenen aipamena ugaritzen da, 1894ko "Declaración de Fincas Rústicas" liburutik hasirik, hainbat jabegoen zehaztapenak eta aitortenak agertzen zaizkigu: "Estadísticas, Catastro, Declaraciones fincas rústicas...". Hauetan toponimo multzo ugari ditugu, oso baliotsuak izan daitezkeenak, batzuk konstatatzeak eta beste batzuek izan dituzten aldaketa fonetikoaren testigantza izateagatik. Toponimia txikia da gehienbat, baserri bakoitzaren soro eta mendiak aipatzen baitira. Garrantzitsuenak hauek dira:

- U.A.Declaración de Fincas Rústicas, 1894
- U.A. Declaración de Fincas Urbanas, 1894
- 02.09.01 Estadística-Catastro 1900,1925.
- 02.09.01 Estadística-Catastro 1926-1931
- 02.09.01 Estadística-Catastro 1932-1941.
- 02.09.01 Estadística-Fincas Rústicas, 1952
- 02.09.01 Estadística-Fincas Rústicas- Amillaramiento de la Riqueza Rústica, 1956-1965

Aro honetan leku izen berberaren aldaki anitz dugu. Nagusiki hizkuntzaren eboluzioaren tarte desberdinak ditugu. Agian, euskararen galerak berea egin du eta, horrez gain, grafia errakuntza asko gertatzen direla, beste dokumentu zaharrago batzuetatik kopiatzerakoan edo tokia ezagutzen ez duen batek hartzen dituen. Iturri hauek konprobatzeak lan izugarri eskatzen du, zeren eta errepikapenak kendu behar baitira (ziurtatu behar dugu toponimo bera dela, zeren hainbat "Aldapa, Etxebarri, Goikoetxea, Gorostiza.." toki desberdinetan baitaude). Kasu hauetan aipatzen diren mugarren bitartez atera daiteke nongoak diren. Adibide gisa, datu-iturri batetik 5000 leku izen agertzen baldin badira, errepikapenak barnean sarturik, azkenean seihun edo zazpiehun toponimo baliagarritzat har ditzakegu, konprobaketa prozesua eginez gero, hau da, asko eta asko jorratuz, barianteak direla ziurta dezagun, zeren eta esan dugunez, errakuntza ugari egiten baitira. Honi gaineratu behar diogu, azken urteetan gertatu den aldakuntza sozialak, herri nekazari izatetik industrial bihurtzera, toponimo zehatz askoren galera ekarri duena.

Aurreko prozesuaren ondoren, forma konstatatuen ugaritasuna ere nabaria da, horrela dauzkagu: "Aldapa, Aldape, Aldapea, Aldapia, Aldapeas, La Aldapa...", batzuk besteak baino ugariagoak direlarik, errotuagoak baitaude.

Lexiko aldetik, toponimoek euskalkien ezaugarriak oso ondo gordetzen dituzte, bertako euskararen ispilu baitira.

Kontuan ere izan behar dugu, euskara eta euskal kulturaren berreskurapenean egin diren ahalaginek isla bat dutela azken urtetako mapa toponimikoetan, grafia gaurkotuz, izenak berreskuratzen eta abar. Azken hauek herritarrok ere bereganatu dituzte, ofiziala edo normalizatua eta idatzitakoaren eragina dela medio.

Goian esan dugunez, garai honetan toponimo eta aldaki asko eta asko agertzen dira, baita errakuntza ugari ere. Horren aurrean errealitatea dagoen moduan hartu behar izan dugu, nahiz eta susmatu gaizki edo zalantzarriak direla. Kasueren batean bilakaeraren urratsak isla daitezke. Dena dela, egiaztatze prozesu bat egin dugu, erkaketaren bidez, eta horren ondorioz bitxikeria bat baino gehiago agertu zaigu. Esaterako:

"Andikosolo 1894 > Indiosolo 1940 > Judiosolo 1952 > Juliosolo 1956"

Antzaz laurak izan zitezkeen egokiak edo, baina lehena baino ez dago ondo.

Andikosolo	1894	Goirizabalena baserrikoa. "Aldapa, Soloandi, Andikosolo id, Troquea, Eche ostea..."
Indiosolo	1940	"Contigua casa, Soloandíe, Indiosolo -N. Camino, S. Propio y Marquijana...-; Indiosolobarrena -N. Heredad Indiosolo..."
Judiosolo	1952	"Goirizabalena -antuzano-; Solaundie -N. E. O. Camino-; Judiosolo -N. Camino S. E. Propio y Marquijana", Judiosolobarrena
Juliosolo	1956	"Junto casa, Casa, Sol(o/e?)andia, Julio-solo -N. Camino Carretil-, Julio- solo..."

Kasu honetan ondoko jabego edo lursaillei esker argitu ahal izan dugu arazoa. Ikusten denez, gaizki dauden hiru formak lehenengo mendekoak dira guztiak, hau da "Berriago" izendatu dugun arlokoak. Soro honen jabea okondoarra zen, beraz, agian ez zuen guztiz ondo erabiliko leku izena edo gaizki hartuko zioten.

Berdin gertatzen da "Sacamuro"rekin, zeina Sakanburu-tik datorren. Horren antzera asko daude, baina diogunez, datu iturri garrantzitsua da, nahiz eta asko erkatu, arakatu eta landu behar, fidagarritasunaz islatzeko. Dena den, esandakoa, dagoena dagoen moduan hartuta dago.

2.1.1.1.4. Ahozkoa

Baserriz-baserri jasotako hainbat toponimo ere sartu ditut, oso argigarria eta beharrezkoa izan dena konstatazio aldetik, zeren eta une honetako toponimoen errealitatea erakusten baita. Hau da, zenbatek eta nola iraun duten. Azken urteetako jabegoen aitoren zenbait aldaketa nahiko ondo adierazten bazituzten ere, ahozkoarekin egoera orokorrago bat hobeto adierazi daiteke.

Ehundik gora elkarriketa zabal egin, toponimoen oharak hartu eta egiaztatzeko balio izan duten grabazioen ondoren, lana prezisio handiz egin dugulakoan gaude, asko konprobatu baitira leku izenak.

Halaber, Laudion geratzen diren bertako euskaldunak oso gutxi dira, eta gehienek aspalditik ez dute hitz egin euskaraz, beraz, ez du ematen bertan horrelako azterketa eta konprobaketa bat egiteko aukera dagoenik.

Gaurko testigantzak, oro har, une honetako errealitatea eskaintzen digu, errealitate latza anitz toponimo txiki galdu baitira. Euskararen galerak, lur-sailak elkartzeak eta nekazaritza uzteak eragin dute txikitze hau. Gainera, gurasoengandik seme-alabengana gertatzen den transmisio bidean leku izen asko galdu egin da.

Hala eta guztiz ere, lekukoak oso fidagarriak dira, nahiko aukeratuta baitaude. Bilatu izan da bertakoak izatea, ahal den zaharrenak, eta nekazariak edo artzainak izatea, hauek gordetzen baitituzte ondoen toponimoak bere eginkizunengatik. Gainera, hauetako batzuek arreta berezia jarri dute leku izenak jaso duten moduan iraun ditzaten. Batek esaten zidanez, artzaintzak prezisio handia eskatzen duela izenak aipatzerakoan, zeren eta beste bati non daude ardiak haien bila joan dadin esan behar badiozu, leku zehatz baten izena aipatu beharko diozu, alferrik ibili ez dadin.

Jakina denez, baserri eta arlo zabalen izenak gordetzen dira ondoen, hau da izen orokorrak direnak, denek baitakite, baina baserri bakoitzaren alor txikiak edo zehatzak, bertako baserrikoek baizik ez dituzte gordetzen. Dena den, hainbat bariante izaten dira, zeren, askotan, auzokoak izanda, ondoko toponimoak modu desberdinez aipatzen baitituzte. Eta kasuren batean harrigarria ematen badu ere, nahiz eta senar-emaztea hurbilekoak izan, gizonak baserriari modu batez esaten dio, eta emazteak, bertan jaioa dena, beste modu eboluzionatuago batez. Honetaz zenbait adibide jarri ditugu aurkezpen honen azken puntuan.

Ahozko testigantzak, une honetan, eskaintzen dituen beste bi ezaugarri aipa ditzakegu:

- 1) Gaztelaniaz egiten denean, hau baita une honetan lekukoek erabiltzen duten hizkuntza, leku izenak aipatzerakoan, grafia aldetik z, /s/, zegokionari, s, /s'/ ahoskatzen dute: "Los de aquí siempre con s (Isusi eta Dubiris baserrikoek): Pagasa, Lekandasar, Sabale, Sumelsa..", "antes se hablaba con la s (Launtxu baserrikoak) ".
- 2) Errepublikatutako forma biren errealitatea, ahozkoa eta ofiziala edo berreskuratua: "muchos sabemos de dos formas, la que decíamos y la que se dice (ahora)", "-Te lo ha dicho como se dice ahora..."

"Ahora Kastañiza, pero siempre hemos dicho Kastinza"

Esan dugunez, kasu gehienetan, herria ondoen ezagutzen duten pertsonak baserriari lotutako pertsonak dira, batez ere, artzainak, baso-langileak eta baserritarrak. Horrez gain, une garratzitsu batean gaude bilketa beharrean aldetik, zeren eta toponimo asko galtzen ari baita:

"-Los antiguos decían Errotasolo, nosotros Rentasolo" sortze eta jakite mailan desagertzeaz dagoen hizkuntza baita, testuinguru hauetan. Denek aipatzen dute euskal toponimoak direla, baina geroago zehaztuko dudanez, galtzen ari direnak, hiztunek euskara galdu baitute.

Honi buruz, kasu berdin-berdina ez baldin bada ere, Irigoienek hitz egiten du hizkuntzaren eta tokiaren une batean forma bikoitzek iraungo zutela, euskalduna eta gaztelaniakoa, forma biren konstatazioa aipatzen du Irigoienek:

"..no se puede excluir la posible existen de formas dobles en algún momento, de acuerdo con la situación de los hablantes de cada lengua..."⁵

Lekukoek emandako adibideetan ikus dezakegu nola nagusitu diren forma batzuk, nahiz eta tradiziokoak beste batzuk izan, hau da, ordezkapen bat gertatu omen da: Goikogane (Alpitxu), Pagolar (Mostatxa), Elorritxugana (Kukutxa), Zenagortagane (Kurze). Hauetan ez da gertatu hizkuntzaren inongo aldaketa, baizik eta tokiaren izendapenaren aldaketa, beste eremukoak zabaldu egin baitira, beste batzuen kaltetan.

Bada ere batzuen galera, edo hizkuntza ordezkapena:

"(la fuente de) el Espino lo dicen los de Bilbao, los antiguos de aquí y de Okendo, siempre Alsasketa a esa zona...",

"le pusieron los Tres Ríos y eso siempre ha sido Rekabita"

Edota baserietxe berberaren barnean erabiltzen dituzten forma desberdinak:

"Andiko / Andikoa, Anuntzibai / Auzibi, Orueta / Oreta, Dubiris / Dubris".

Baina aurrekoaren arrazoa askotan distantzian datza. "Auzibi" esaten dute bertako euskaldunek, baina urrunagoek, aldiz, "Anuntzibai". Hemengo eta Orozkoko euskaldunek, betidanik, Audio erabili dute euskaraz herria izendatzeko. Mungiatik duela 60 bat urte etorritako familia euskaldun baten seme-alabek, azkenak hemen jaioak, aldiz, "Llodiyo" erabiltzen dute euskaraz.

Ahozko testigantza jasotzeak berebiziko garrantzia izan du aurkezpene honen zehar ikusi dugunez. Jakin-mina nuen konprobatzeko nola zegoen toponimoen egoera eta behar izateaz gain, benetan aberasgarria izan dela. Irigoienek aipatzen zuenetz:

"...interesa también recoger la toponimia más próxima a nuestro tiempo y la actual..."⁶

Herri tradizioak gordetzen ditu, idatzirik ez dauden hainbat gauza. Esate baterako, lehen aipatu dugun "Guzuraretx"en kasua, edota hainbat iturri edo antzekoen kasuak ere baditugu.

Dena den, ahozko bilketa hiru alditan egin dut.

-1994ko datarekin agertzen dena izan da egin nuen lehena. Lehenago azaldu dudanez, toponimoen egoera egiaztatu nahi nuen, ahoz jasotzea orduko errealitatea, hau da, zenbatek eta nola iraun zuten. Horretarako baserri-baserri jaso nituen aurreko testigantza. Oso lan zabala eta sakona egin nuelakoan nago, zeren asko eta asko kontrastatu nituen leku izenak, hainbat lekukoengandik jasoak eta egiaztatuak. Gainera, lekukoak oso fidagarriak genituen, zeren baserritarrak, artzainak edo

⁵ IRIGOIEN, A, 1986, En torno a la toponimia vasca y circumpirenaica, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.11 or.

⁶ IRIGOIEN, A, 1986, En torno a la toponimia..., 53 or.

baso-langileak baitziren, eta ez hori bakarrik, edadekoak eta toponimoak ondoen gorde zituenak. Eskatzen nien, aipatzea beti erabili zuten formak, gurasoengandik jasotakoak, eta ez plaketan edo eskrituretan egon zitezkeenak. Galdeketa zen, ohiko denez, lekuengatik galdetzea hauek aipatu gabe, hau da, "-Nola esaten diozue soro honi?" eta horrela. Galdeketa bukatu ondoren, idatzirik jasoak nituen azken mendeko, haiengandik hurbil egon zitezkeenak, zenbait toponimo aipatzen nizkien, ea ezagutzen zituzten, eta horrela irten ziren beste batzuk. Esaterako, kasu bat jartzeagatik, Isusiko lekuko batek esan zidan:

"... me lo recordaste tú, Iñurratégi le llamaba mi abuela..."

Zeregin honetan oso garrantzitsua da Juan Manuel Etxebarriak, tesi honen zuzendariak, behin eta berriz aipatu didana, hau da, bertako izatea eta herria ondo ezagutzearen beharra. Horretarako komentatu zidan On Jose Migel Barandiarani Leipzitzeko unibertsitate alemaniarreko Wundt irakasleak esan ziona, kultura bat konprenitzeko kultura hori bizi behar zuela. Liburuetatik ez zuela ondo ikasiko. Horren ondorioz, Barandiaranek erantzun zion "...kultura ulertzeko, bizi egin behar bada, nik bizi dudana kultura bakarra euskal kultura da", eta horrela egin zuen.

-2003an, lehendik bildurik eta landuta nituen datu eta ondorioak oinarritzat harturik, Laudioko Udalak egin zuen ahozko toponiminia batzeko deialdiari esker beste bilketa bat egin genuen, nolabait orduko ortofotoetan leku izenak jartzeko eta aurrerapena zen grabailagu digitalez hartzeko⁷. Lan zabala egin genuelako nago, 40tik gora elkarriketa egin baigenituen, Laudioko hainbat baserrian zehar.

-2014ko datarekin beste bilketa bat egin nuen, hirugarrena izan dena. Urte erreferentzia hori jarri badiot ere, berez, 2004tik aurrera egingo dago. Nolabait azken urteotan sortzen joan diren teknologia-abantailak erabili ditut, GPSak eta mapa digitalizatuak besteak beste, lanak, beti bezala, ahal den neurrian sakontzeko asmoz. Horrez gain, zenbait txango egin ditut lekukoekin gure basoetan zehar, oinez zein autoz, bertatik bertara toponimo bakoitzaren kokapena ahalik eta ondoen ezagutzeko eta zehazteko.

Ahozko bilketak oso aberasgarriak izan dira, bakoitza bere ezagurriekin, zeren zoritzarrez joan zaizkigun zenbait lekukorekin joan dira haiek bakarrik zekizkiten leku izenak, grabaturik badaude ere. Nabaria da toponimo asko ez direla erabiltzen, beraz, nahiko ahazturik dituzte, zeren bakarrik aipatzen dituzte arlo handiak izendatzen dutenak, hau da, ezagunagoak direnak. Gainera orain, gazteagoek, edo behintzat hauetariko batzuek eskrituren bidez ikasi dute izena.

Lehen esan dugunez, kasu batzuetan senar-emazteren artean etxe berean baserriari modu desberdinez esaten zioten, esaterako, Oreta / Orueta. Azkenengo honetan beste bitxikeria bat ikusi dugu, zeren toki berari modu desberdinez esaten diote etxe berean: "Aurrekosolo, Eurrekosolo, Urrekosolo...". Dena dela, dagoena dagoen bezala hartuz, errealitatea biltzen dugu, eta bide batez, gertatzen diren aldaketa fonetikoek jabetzen gara. Baina nolabait kontutan izan dezagun ahozko forma jatorrak nolabait galtzen ari direla, plaketan edo eskrituretan daudenen mesedetan, beti ondo ez badaude ere.

2.2. Helburuak

⁷ Nire zuzendaritzapean eta lehendik nituen datuekin burutu zen lan honetan Kepa Barañano Aldekoa izan nuen laguntzaile. Lanarekiko eta euskararekiko jarri zuen grina aitortu behar diot, zenbait transkripzio ere egin zituela.

Izenburuak azaltzen duenez, herriko toponimoen azterketa da, baina ahalik eta sakonena izatea helburutzat hartzen dugula, horretarako denbora aldetik, nahiz dokumentazio aldetik oparotasuna bilatuz. Antroponimia eta hagiotoponimia, bidezko denez, kontutan izango ditugu.

Dakigunez, toponimiak, linguistika barruan, leku izenen esanahia eta jatorria aztertzen ditu. Toponimia leku izen multzoari ere deitzen diogu, baina barnean bereizten dela, leku handien izenak ikertzen dituen toponimia nagusiak, hau da mendiak, ibaiak eta abar, eta beste aldetik, soro, iturri, erreka eta horrelakoen izenak aztertzen dituen toponimia txikiak.

Toponimiaren bidez hizkuntzak hainbat berri ematen digu, esaterako, mugak, zuhaitz motak, animaliak, fruituak eta abar, eta horrez gain, bertako hizkuntzaren ezaugarriak.

Antroponimiak, batez ere, Erdi Aroan eragin handia izan zuen, zeren eta pertsona izenak izatetik leku izenak izatera igaro baitziren kasu askotan. Kartularioei begirakada bat ematen badiegu, ikus dezakegu leku izenen barnean antroponimoen proportzio handia "in villa...", "in valle...", "molino de...", "ad padulen de..." zehazten dela, jabeari erreferentzia eginez, nahiz eta geroago lekuak izena bereganatu. Toponimo argia denean "in loco que dicitur..." "in..." agertuko zaigu. Dena dela, gaineratu behar da ikusitakoen artean, Errioxa aldean agertzen dela pertsona izenen proportzio handiena, edo nik behintzat hor ikusi dut.

Gure kasuan, toponimo gehienen konstatazioa beranduagokoa izan arren, ziurta dezakegu antroponimoen proportzioa askoz txikiagoa dela, agian gure datuak geroagokoak direlako. Herriaren izena, inguru herrikoekin gertatzen den bezala, garai bateko nagusi bati edo maila bateko ahaldu izan zitekenari omen zegokion. Baina, horrez gain, kasu bakan batzuk bakarrik aurkitzen ditugu, kasu gehienetan tokiaren berezitasunari egiten baitzaio erreferentzia, besteak beste, orografia aldetik, nahiz landaretza aldetik.

Azkenik, hagiotoponimia dugu, hau da, santuen izenak, zeinak zenbait kasutan, askotan leku izenak izatera heldu diren, eta ez bakarrik hori, baizik eta, sarritan ere euskal atzizkia hartu dutela. Hasiera batean santuaren izenarekin batera lekuarena agertzen baldin bazen, apurka-apurka lehenak bigarrenari kendu dio arloa desagertzeraino. Laudion kasu ugari ditugu, geroago ikusiko dugunez, baina Orozkoko adibide berezi bat etortzen zait burura. Eliza eta basiliza guztiak ezagutzen dira gaur santuaren izenagatik, toponimo ere bihurtu dela, hots, "San Martin de Albizua Elexaga" zena, orain "San Martin" esaten zaio, kasuren batean "San Martin Albitzuko" , auzuneak ere izen bera hartu duela. Olarteko eliza salbuespena da, zeren ezagunagoa da tokiaren izen zaharragatik, santuaren izenagatik baino.

Laudion, hagiotoponimoek indarra handia dute, eta aipatutakoaren adibide bat jarriko dugu:

Gaur "Santana" deitzen zaio lekuari, lehenengoz aipatu zen "Santa Ana de Echaurri" (1740) formarekin, nahiz eta "Santa Ana" gisa ere agertu. Geroago "Santa Ana de Echavarri" (1751), baina ordutik hona beti "Santa Ana / Santana", hainbat zehaztapenekin, lekuaren arabera: "Santanaldea" (1940), "Santanaburu" (1926), "Santanacoiturrialdea" (1877), "Santa Anacorrec" (1952), "Santa Ana ondo" (1926).

Leku izenen azterketa honekin, gure herriari buruzko ikerketa *arkeologikoa* egiten diogu, zeren eta izenei esker, historia berreraikitzeke hainbat datu eskaintzen zaizkigu. Antroponimoen bitartez, zein pertsona mota izan zitekeen garai hartan, behintzat nagusi zena edo, nolako zuhaitz mota zeuden, abereak eta abar.

Horrez gain, hizkuntzari buruzko hainbat datu ere baditugu, haien artean toponimoek gordetzen dituzten lexiko aldetik forma fosilizatuenak. Baina hori lanaren bilakaeran irtengo zaigu.

Geroago Luis M. Mujikaren "Euskal Toponimiazko Materialeak" VIII. alean ikusitako definizio bat nahiko egokia iruditu zait :

"Además los topónimos nos permiten formular hipótesis sobre la colonización y poblamiento del país y sobre otros acontecimientos de carácter histórico, sobre actividades, mentalidad y contumbres de los habitantes, también de su lengua en el momento en que el lugar, el río, el cerro, el caserío, fueron señalados con un nombre"⁸

Hasiera batean ez nintzen kezkatu gehiegi aurkitu ditudan toponimo guztiak mapa batean zehatz-mehatz kokatzeko, baina esan dudanez gero saiatu nahiz ahalik eta ondoen jartzen. Gainera, ematen ditudan datuekin leku izen zahar gehienak nahiko ondo koka daitezke. Historikoki agertzen diren zenbait toponimo ez dute erreferentzia zehatza kokapenaren aldetik, eta, gainera, asko aldatu egin dira denborarekin. Horrez gain, itzelezko murrizketa gertatu da, batez ere, azkenengo mende honetan zeinetan toponimo txiki asko galdu baitira.

Beharrezko ere ikusi dut, nahiz eta toponimoak zerrendetan elkarturik eman, toponimo iturri bakoitzaz azalpen bat ematea, zeren eta bakoitzak garaiko berezitasunak eta ezaugarriak baititu.

Lehen esan dugunez, lan hon honen helburua hauxe izan da, eta horren alde bideratu dira ahaleginak: a) Ahalik eta forma zaharrena aurkitzea. b) Material tinkoa lortzea, aldaketeen legeak ziurtatuz. c) Eboluzioaren konstatazioa, ikus ditzaten argi eta garbi aldaketak.

Bertako toponimia aztertzea zela helburua esan dut, baina bidez batez edo bide horretatik, aurreko puntutan zehaztutakoarekin Euskal Herria osoko toponimiarako baliagarria izan daitekeen azterketa xedea ere badut eta horrela gertatu da lana burutu ahala. Lan hau egiterakoan, beste gauza batzuk atera dira, hala nola, euskararen konstatazioa, euskalki mota... Lan honetan aztertuko dugun beste arlo batean toponimo eta deituren arteko dagoen erlazioa izango da. Batez ere, XVI. eta ondoko mendeetako dokumentazioan oso deigarria egiten da ikustea deituren batzuen errepikapena bat datorrela bertako toponimoekin. Beraz, erlazioa argi geratzen da, geroago aztertuko dugunez.

Ohar garrantzitsu bat ere egin behar da, zeren esan dugunez, lan honen helburu nagusia toponimiaren azterketa da, beraz, "Kokaera geografiko-historikoa" eta "Euskara" arloak lagungarriak dira, Laudio nolabait testuinguru zehatz batean kokatu eta ulertze nahia izan da, gehienbat. Arlo historikoa, historian kokatze ahalegin bat izan da, zeren bakarrik toponimoen bilketan agertzen diren dokumentuak aipatzen baitira. Lan honen arlo nagusi eta berezienak "Toponimoen zerrenda" eta "Zenbait ondorioren bilketa" ditugu.

⁸ J. HUBSCHMID, J. 1960 *Toponimia Prerromana*. Enciclopedia Lingüística Hispánica, C.S.I. Madril, 447-448 or.

Esandakoaren arabera, kartularioak aztertzerakoan ohargarria egiten zaigu hasierako mendeetan, XI. eta XII. mende inguruan antroponimoen ugaritasuna, jabearen izena lekuari pasatzen baitzaio. Baina hori ez da gertatu gehiegi Laudion, zenbait kasutan antroponimo agertu arren, gehienak deskribatzaileak dira.

Lana gauzatzerakoan, landutako dokumentazioa, nire kabuz egin dut, hau da, lehenengo jo dut dokumentu iturrietara, eta hortik aztertzearen aztertzeaz ondorioak atera ditut. Hots, nahiago izan dut bideak aurkitzea, beste lanen ondorioek ez ditzaten baldintzatu nireak. Buruan izan dut Irigoienek emandako kontseiluak hartzeko zegoena zegoen moduan, eta horixe izan da nire jarrera, dagoena errespetatu beti.

2.2.1.1. Zenbait adibide

Aurretik esandakoa, era erakusgarriago batean ikus dezagun, ondorioak direla eta, lanean zehar zerrendetan saiaturako gara ikusten zahatz-mehatz fenomeno bakoitza, baina aurrerapen gisa adibide batzuk jarriko ditugu, aurretik beste batzuk aipatu badira ere, esaterako, Anuntzibai, Araeta, Uliarte, Irigorri, Arangoiti. Gardeagoitia, Solloba, Axnabar, Hiruerrotaeta, Alpitxu, Guzurretx, Susundui, Odoibar, Ugartebeke... Honetan ikus daitekeenez, asko bilatu eta arakatu ondoren, lortutako materialak eboluzioaren zenbait urrats eta datu interesgarri tinkotasunaz eskaintzen digu. Ikus ditzagun:

- "Iragorri" toponimoarekin, lehen 9. orrian testigantzak ikusi dugunez, denboran zehar ziurtatzen dugu bide hau gertatu dela: "Iragorri > Iregorri > Irigorri > Idigorri" azkena ahoskera mailan dagoena kasu batean. Azterketa diakronikoa eta egiaztatu toponimo bera dela egingo ez bagenu, azken ondorioak bakarrik jasotzen dituenak Idigorri 'buey rojo' edo Irigorri 'ciudad, pueblo rojo'-tzat hartuko lituzke, baina leku bera dela ziurtatuz eta diakroniaz aztertuz gero, jatorri nahiko gardena eta zehatza aurkitzen dugu, eta ondoren gertatu diren urrats fonetikoak tinkotasunaz azaldu ditzakegu. Helburu hauetara heltzeko beharrezko izan da materialaren ugaritasuna, zeren eta urratsak ez dira beti kronologia zehatz-mehatz errespetatuz bilakatzen.

Hau da, "Ira-> Ire-> Iri-" urratsak argi badaude ere, eboluzioa ondo konstatatua eta frogatua baitago, beste kasu batzuetan bezala, nahiz eta bilakaera argia izan, tartetatu egiten dira forma batzuk eta besteak. Beraz, eboluzioa aurrera egin arren, forma zahar batzuk berragertzen dira. Horrela daukagu "Iragorri" (1926), nahiz eta forma eboluzionatu batzuen konstatazioa askoz lehenagorako agertu, hala nola "Iregorri" (1770), eta "Irigorri" (1926). "Idiondo" deitura, Cameros-en aldean agertzen dena, errez uler daiteke aurretik ikusitako oinarriekin eta ondorioz, "Iriundo" baino ez dela. Ameriketara joandako euskaldunen deiturek hainbat aldaketak izan dituzte, batez ere, Hegoamerikan erdararen eraginez edo, baina lanean zehar ikusitako legeekin erraz atera daitezke egindako bideak. Bi adibide jartzearren: "Arreola (Arriola), Lizondo (Elizondo)...". Lan honen zehar sarri askotan *erdara* hitza aipatuko dugu, hau da, hemengo 'erdera, erdiera' dena, Euskaltzaindiak *gaztelania* formaz onartzen duena, baina hemengo oitura edo eraginaren ondorioz, zenbaitetan horrela utziko duguna.

Dena dela, leku izenek beti ez dute izaten horrenbesteko eboluzioa, edo behintzat ez dira nagusitzen ahoskera mailan dauden forma eboluzionatuenak. Orozkon "Isasi" lekuari, euskaraz egiten denean "Isisi" deitzen zaio, "Isasi > Isesi > Isisi" bilakaeraz pentsatu behar dela, zeren eta *izan* aditzarekin berdina gertatzen baita: *izan de* (izan da) erabiltzen baita, izan > izen > izin. Baina Laudiora itzuliz, toponimo berak, hau da, "Isasi", beti iraun du berdina 1549. urtetik honuntz, nahiz eta, zerrendetan ikus daitekeenez, 1876an eta 1877an salbuespen gisa "Isisi" agertu.

Hala ere, formarik zaharrena ez zaigu beti lehena agertuko. adibide honetan ikusiko dugunez:

"Goricabal" (1590), "Gorisabal, Goirisaval" (1793), 1726-1894 bitartean "Goirizabal" nagusiki agertzen delarik, geroago "Gorizabal" berrir, eta azkenik, egun "Goisabal". Beraz, "Goiri-> Gori-> Goi-" bidea egin da, nahiz eta, aipatu dugunez, agerpenaren aldetik konstatatua dugun lehen forma bigarrena izan.

Lehen ikusi dugu "Arangoiti > Aranguti" toponimoa, zeinetan oso goiz bigarren forma agertzen baita. Pauso horren testigantza Laudion bertan badugu ere, Orozkon aspalditik nuen entzunda "Urigoiti" lekuari *guti* bukaeraz ahoskatzea. Urigoitikoaren den ezagun batek oraintxe baieztatu dit bertakoek, zaharrenek barne, "Urigoiti" esaten dutela, alboetakoek -Zalao eta ingurua- "Uribiti", eta behe aldekoek -Zubiaur- "Uruguti". Bertako beste euskaldun batek "Uregoit" ere esaten zidan, "-Urigoiti gehiago erdierara!" gaineratuz. Beraz, adibide bitxia dugu hau, zeren eta, hurbiltasunaren arabera, batzuek lehenengo elementua "Uri-, Uru-" egiten dute, asimilazioa dela medio, eta bigarrena "-goiti, -biti, -guti". Geroago beste hiru lekukoek aipatu didate lehenengoek esandakoa: 1) 70 urteko andre batek Urigoitikoaren zena "Urigoiti" aipatu dit, hau da, forma gardeena. 2) Ugaldeko neska batek "Uribiti" esaten dutela baieztatu dit. 3) Azkenik, Berazako beste ezagun batek lehenengo batean "Urugoit" esan zidan, baina ekin diodanean "Uruguti" ere erabiltzen zutela zioan, bere hitzetan: "-Uruguti bere bai gehien!" Lekuko guztiak euskaldunak dira, eta euskaraz erantzun didate nik lekuaz, izena aipatu gabe, galdetu diodanean. Bertako artzain batek "Ure-" aipatzen zuen lehenengo atalean *ur* 'agua' hitzari lotzen omen zuelako.

Aipatu berri dugun hori, forma zaharrena beti ez dela lehenengo agertzen dena, askotan ikus daiteke. Gaineratu behar zaio horri grafia aldetik dokumentuetan ez dagoela batasun handirik, fonema bera (/c/, tx, grafema desberdinekin (x, j, ch, s...)). agertzen baita. Aretxalduaga normatibotzat jo dezakegun forma horrela dugu:

Arexalduaga (1551), Arejalduaga (1600), Arechalduaga (1805), Arajaldiaga (1902), Axaldiaga (lekuko euskaldunak), Isaldiaga gaur egun. Kontutan izan behar da, ziztukarien kasutan, afrikaria izatetik frikaria izatera urratsa askotan gertatzen dela.

Zerrendetan datuen errepikapena, batzuetan, aspergarria gerta daiteke, baina biltzerakoan ezin dugu, gaizki daudenak grafia errakuntzengatik salbu, inungo bariantarik baztertu, zeren eta ikusten dugunez, laguntzen baitigute eraikitzen formarik gardenena. Aurreko adibidean bezalaxe hurrengoan bakarrik aldaki batzuk hartuko ditugu:

Grafia dela eta, lehen ikusi dugun "Igosaga", egun desagerturik dagoen baserria, lehenengo dokumentuetan "Ybagachoaga" (1537), "Ybaygachoaga" (1570), "Ibaigaistoaga" (1774), "Ibagazuaga" (1791) azken hau izan dela forma zabalduea. Aldaketei esker ziurtatzen dugu *ibai*- elementua, gainera, ibaiaren ondoan zegoen lekua dela eta. Horrez gain, bigarren zatian "-gacho, -gachu, -gasu, -gazu-," eta behin bakarrik "-gaisto-" bariantea dugu, lehenak asko errepikatzen direnak bertako toponimoetan, batez ere, *erreka* hitzari lagunduz. Beraz, *gaisto* horrek, beste herrietan ere agertzen dela, argitzen digu zentzua. Orozkon, Bizkaia osoan bezala, "*gatx* 'difícil' ", kasu honetan 'dificultad', *oztopo* zentzuaz, hau da, ibaiaren estutasun batean dagoelako. Horrelako laburdurak Irigoienek ere aipatzen ditu: "pop. Aspotxa...la forma oficial en lengua vasca debe ser Arespakotxaga..."⁹

Beste adibide bitxi bat, leku izenen eboluzioaz, "Bengoa" toponimoan dugu. Santo Domingo de la Calzada-ko kartularioan "Behengo" (1211) dugu, gero Mitxelenak "Beengoa" (1250) aipatzen duela. Laudion "Bengoa" (1564) dugu lehenengoz, baina gero "Berengoa" (1777, 1784) eta ondoren "Beengoa". Azken formak morfologia nahiz lexikologia aldetik testigantza moduan balio handikoak direla, A. Irigoienek atal honi buruz garatzen dituen teorien harira.

⁹I RIGOIEN, A, 1986, En torno a la toponimia vasca y circumpirenaica, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo. 156 or.

Jarritako adibideekin eta lanean zehar ditugunekin, ikus daitekeenez, oso lan zehatza eta neketsua egin behar da. Lehenengo eta behin, datu iturri batetik leku izen bat hartzen denean ziurtatu behar da toponimo bera dela, eta ez izen bereko beste bat kasu askotan gerta daitekeenez. Izen bereko toponimoak (Aldapa, Bengoetxea, Etxebarri, Garbe, Gorostiza, Goikosoloa, Atxurdin...) leku batean baino gehiagotan ager daitezke. Beraz, lehenengo eta behin, egin beharreko lana lehen aipatutakoa da, ziurtatu dauden datuekin -mugak, jabearen izena eta abar- toponimo bera dela, izenez eta kokaeraz, zeren askotan lekuaren arabera, ondorio desberdinak atera baititu: "Txabarri" Goienurin, "Etxebarri" Larran, eta "Txébarri" Olarten, azken honetan *e* bokala *a* eta *e* bokalaren bitarteko soinua dela.

Beste aldetik toponimoen aldaki tinkoak bilduz eta elkartuz gero, osotasunean ikus ditzakegu denak, nolabait corpus bat osatzeko, baina bakoitzaren berezko ezaugarriak gordez gero. Horrela askotan errepikagarria ematen badu ere, bide bakarra da, hainbat forma zailen eboluzioa tinkotasun batez ikus dezagun. Aipatutako adibide bat jartzearren

Gaurko "**Gardeagotxi**", "Gardeagoytia (1537) eta "Gardeagochia" (1539).

"**Larrin**-" hitza dutenek, 'era', "Larrinecoa (1775) > Larreneco (1876) > Larraneko". Eta horrez gain, ahoz jaso dugun "Larreinega"

Lehen aipatutako bereizketak, hau da, izen berdineko toponimoa errepikatzen denean leku batean baino gehiagotan, bere garrantzia du, zeren eta, geroago ikusiko dugunez, herrian eboluzio desberdina izan dituzte zenbait toponimo lekuaren arabera. Lehen aipatu dugun "Etxebarri"-z gain, orain beste adibide bitxia dugu, haxe "Bengoetxea" da. Salbuespenak batzuk gertatu arren, oro har, Bengoetxea toponimoa nagusiki bi lekutan agertzen zaigu. Ikus dezagun koadrila bakoitzean nolako eboluzioa izan duen:

- a) Bengoetxea (Goienuri): "Vengoechea" (1555), Vengoese (1753), Beingoechea (1773), Beingueche (1809), Bengoche (1894), Bengoeche (1956).
- b) Bengoetxea (Larrazabal): Bengoese (1740), "Viecoechea, Veecochea (1770), Becoechea (1770), Bekoetxe, Bekotxe (egun).

Beraz, lehengo kasuan sudurkaria gorde egin da, bigarreanean inposiboan galdu ondoren, leherkaria gortu egin da. Hau mendebaldeko euskararen dugun ezaugarria agertzen da: hemengo > hemeko.

Beste toponimo batekin gertatzen da fenomeno bera, hau da, lekuaren arabera, eboluzio desberdina duela:

- a) Goienurin: "Ocaranchueta (1894) > "Okerantxuita"
- b) Olarten: "Ocaranchueta, Ocaranchoeta" (1770) > Okerantxeta

Zerrendak eskaintzen diguten beste aukera bat zera da, formen aniztasuna. Kasuren batean orri berean toponimo bera bost modu desberdinez agertzen zaigu. Oraingo honetan beste adibide bat jarriko dut:

"Beuscun (1742), "Obeuscun (1804), "Ubeuzcun (1805)", "Ubuscun, Uscun, Uguscun, Huescun (1894), "Ugescu", "Ubiscun (1953)" eta egun "Urruskun, Uskun, Uruskun"

Gaurko "Kastinza" ahoskatzen dena: "Gastañaça" (1555), Gaztanaza (1536), Gastanaca (1536), Castanaca (1550), Gastañiza (1570), Castañiza (1591), Casteñiza (1807), Castiñiza (1877), Castañiza (1894) ugariena. Egun Durango aldean, kale seinale batean "Gaztañatza" jartzen du gure toponimoaren forma jatorrena ondoen gordetzen dela.

Batzuetan aurkitzen ditugu bi multzo atzizki agertzen zaizkigula hitza berberarekin "Mimenza"(Mimentza) eta "Mimendui".

Sarri askotan aurkitzen ditugu "-io" bukaera duten hainbat toponimo. Kasu hauetan, pentsa liteke "-iano" batetik datozela, ("...doc. Ceberiano, actual Ceberio...")¹⁰, bokal arteko sudurkariaren galera gertatu ondoren. Baina zenbait kasutan, bukaera hori duten hainbat toponimoek, beste bide bat egin dute:

- a) "Ycarduy" (1568), "Yçardui" (1582), 1779 (Izardiu), geroko eta gaurko "Isardio, Izardio"
- b) "Asudui" (1580), "Assuduy" (1619), "Azudui" (1738) geroko eta egungo "Asudio" eta hauen moduko hainbat ditugu hementxe.

Beraz, -DUI (botanika multzo atzizkia) > DIU > DIO bidea dugu, salbuespeneren bat dagoela bitartean.

Modu bakar honetatik, hau da, materialaren ugaritasunarekin, ziurta daitezke sortzen diren arazoak. Honi lotu daitezke Mitxelenak idatzi zuena: "¿Cómo vamos a decidir ante un *arta*- si se trata de *arte* 'encina', *arte* 'espacio intermedio' o *arto* 'maíz', antes 'mijo', si la forma de composición de estas voces es la misma?"¹¹

Helburuen aurkezpen honetan azpimarratu nahi izan da, aurreratutako adibide hauen bitartez, lanaren sakontasunaren behar dela, diakronia eta jarraipenaren aldetik nahiz une linguistiko zehatz baten ondorio diren testigantzen aldetik.

Beste aldetik, lanaren mamia toponimo zerrendetan hasi arren, nolabait aurretari dugunez toponimoen aurkitze honetan, hainbat datu daude, euskarari eta Laudioko inguruaren historiari erreferentzia egiten diotenak. Hauek aipatuko ditut, batez ere:

- 1) Laudioko historiaren zati bat direlako. Ikuspuntua Laudiori eragiten dion inguruak aztertzea izango dela. Bertan ere aipatzen dira, zenbait datu historiko argitaratu gabekoak, hala nola Poza litzentziadunari dagozkionak.
- 2) Toponimiak, egoera geografiko-historiko zehatz baten eragina izaten duenez, testuingurua uler dezagun lagunduko digu.

Historiari erreferentzia egiten dituzten datuez gain, Laudioko euskarari dagozkien hainbat datu sarturik daude, eragin zuzena baitute toponimoen egoeretan.

2.2.1.2. Ondorio gisa

¹⁰ MITXELENA, K, 1989, *Apellidos Vascos*, Txertoa, Donostia. 46 or.

¹¹ MITXELENA, K, 1989, *Apellidos...* 11 or.

Ondorio batzuetara heldu ahal izateko, lan honetan bitarteko azpimargarrienetarikoa konprobaketarena izan da, hots, ondo hartzeaz gain, eta konprobatu, liburu batetik hartua denean iturrietara jo, zeren eta, askotan izen eta dokumentu berberari erreferentzia eginez, egileen arabera, behin dugu "Flaudio", behin "Laudio", edo "Flabio", eta noski, egile batek bata edo besterena hartzen duenean, lanen bitartez zabaldu edo ugaritzen ditu forma batzuk edo besteak, errakuntzak izanda ere. Liburu batean aipatzen da 1093an, Laudioko elizaren konsagrazioaren harira, herriko forma euskalduna, hau da Laudio agertzen dela. Hortik beste ikerle batek hartzen du datua eta bere lanean aldaki hori aipatzen du. Azkenaren lana aipatuz txosten batean agertzen da Laudio izena data horretan. Baina iturrietara joz konprobatu dudanez, dokumentu bera baita, agertzen dena data berdinarekin ez dela Laudio, Flaudio baizik. "Laudio" lehenengoz agertzen denean 1512an da nik neuk konprobatu dudanez jatorrizko dokumentuan. Geroago ikusi dut izen hau data zaharrago batekin.

Gauza bera gertatzen da hainbat eta hainbat toponimoekin, adibidez, "Orueta" dugu oso goiz agertzen zaigun deitura eta toponimoa, baina aspaldiko eskribau batzuen "-r-" grafemak "-x-", "-s-", "-z-..." grafemen antza zuenez, ikerle famatu batek Laudiorako "Ozueta" aipatzen du, "Orueta" beharrean. Dena dela, lan honetan honen aldetik ez dago arazo handirik jatorrizko dokumentazioarekin lan egin dugulako.

Beste kasu batzuetan ere toponimoak zenbait formak desberdinekin agertzen zaizkigu liburu berberan zehar: Salaberri, Salabarri beharrean, Paular / Pagolar... Baina kasu honetan batasunaren arazoa baino ez da.

2.2.1.3. Esker ona

Datu bilaketan, hainbat artxibotan zehar ibili behar izan honetan, sekula ahaztu egiten ez den laguntasuna jaso dut askotan, zeren eta ez da izan bakarrik aipatzea non egon daitekeen daturen bat edo bestea, baizik eta, sarritan, laguntza pertsonala, konfiantza, denbora eta pazientzia nire galdera andanari erantzuterakoan. Buruz aipatuko ditut lagundu didaten batzuen izenak, nahiz eta besteren bat ahazteko arriskua izan daitekeen.

Laudioko datuak hartzerakoan, eliz artxiboan Ascension Yarza. Udal artxiboetan, Mari Jose Ainz eta Juan A. Larizgoitia, garai hartan bertan baitzeuden. Haez gain, alkateek eta bertako langileek baimendu eta erreztu zidaten datuen bilketa. Modu berean Juan Carlos eta Jon Navarroken laguntza. Baita Patxi Iturregirena ere. Niko Astobiza, adiskide zintzoa beti izan dut prest laguntzeko.

Gazteizko Gotzaitetik artxiboan, Alberto Gonzalez de Langarikak hainbat erreztasun eskaini zidan, baita Calahorran A. Ortegak eta Kukullako Done Miliagan A. Olartek ere. Durangoko artxiboan, arduradunek prestutasun osoz lagundu zidaten.

Ahozko testigantza jaso dudanean herriko hainbat baserritan zehar, egindako harrera eta eskaini didaten denbora biziki eskertzen dizkiet. Hauen testigantza altxor bat izan da, eta sortu den adiskidetasuna oso estimagarria suertatu zait. Lagun hauen erlazioa aparte jarriko dut.

Alfonso Irigoienena –1996an hila-, Deustun gure irakasle izandakoa eta hasierako urtetetan tesi honen zuzendaria, beragandik orientabideak, materiala, prestutasuna eta laguntasuna jaso baititut. Geroago izan ditudan Patxi Salaberri eta Joseba Abaituaren kontseiluak baliotsuak gertatu zaizkit.

Mapa eta maketatzearekin ezinbestekoa izan dut nire familiaren laguntza: emaztea, Eneko, Oihane, Enara seme-alabak, eta Unai Gomez Arriaran.

Azkenik, Juan Manuel Etxebarriari, tesi honen zuzendaria, zeren hasiera-hasietatik beti lagundu dit arlo guztietan. Babesa benetan aparta jaso dudana, ehunka dei, posta elektroniko, bilerak... non bere bultzakada handi-handia izan den, sekula ahaztuko ez dudana. Aipaturiko beste lagun batekin gertatzen den antzera, Juan Manuelek norberaren bizitzan arrastoa utzi duen irakasle eta laguna izan dut.

Denei nire eskerrik beroenak.

3. Kokaera geografiko-historikoa

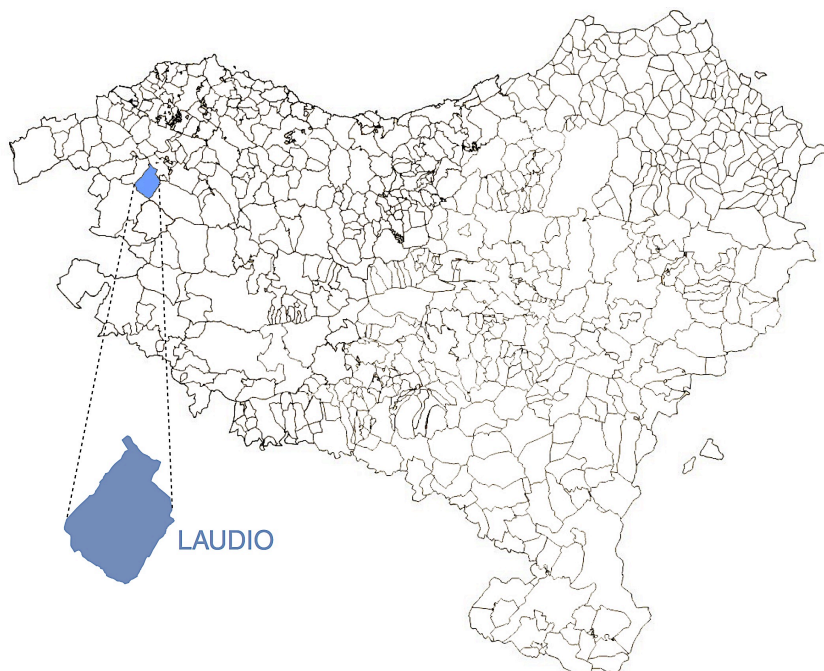
Gure herriaren testuinguru linguistikoa uler dezagun, aipatu beharra dago, alde batetik kokaera geografikoa eta beste aldetik historian zehar zein aldaketak izan dituen. Dena dela, kontutan izan dezagun lan honen helburua toponimia dela eta hau, batez ere, "5. Toponimoen zerrenda" eta "Zenbait ondorioren bilketa" alorretan duguna. Arlo historikoa, lan honen helburua izan ez denez, historian kokatze ahalegin bat izan da, zeren bakarrik toponimoen bilketan agertzen diren dokumentuak aipatzen baitira.

3.1. Geografia

3.1.1.1. Geografia fisikoa (Kokapena – Hidrografia – Orografia – Eguraldia)

Kokaera geografiko aldetik, Ludio Arabako ipar-mendebaldean kokaturik dago, Kantauriko Mendikateko Euskal Sakonaldeko iparraldean, Nerbioi ibaiaren arroan. Madrilgo meridianoarekiko mendebaldeko 0° 43' eta 0° 50' luzaeran eta iparraldeko 43° 08' bitartean¹². Klima ozeanikoa dugu, orokorrean tenperatura epela dagoela, urtean zehar batez besteko 170 euri-egunak izaten direla. Zabalera aldetik 37,67 kilometro karratukoa da. Itsasoarekiko altuera 126 metrokoa da, Bizkaiarekiko - Arrankudiaga, Arakaldo eta Orozko- muga egiten du iparralde eta ekialdetik, eta Okondo eta Aiararekin mendebalde eta hegoaldetik. Gasteizetik 50 kilometrora dago eta Bilbotik 20ren bat kilometrotara.

Nerbioi ibaiak Ludio hegoaldetik ipar-ekialdera zeharkatzen du, bere bi bazterrek harana osatzen dutela. Mendiz inguratutako harana dugu noski, tontor nabarmenenek goiera hauek dituztela: Kamaraka 782 m, Elorritxugane 721 m, Pagolar 718 m, Zenagortagane 700 m eta Goikogane 698 m. Mendi horietatik hainbat erreka jaisten dira, haien artean Errekailun, San Juan, Aldaioerreka eta Oleta ibaiaren ezker aldean, Arantzar erreka eskuin aldean geratzen dela.

¹² OCHOA, M. J., 1960, *Apuntes geográfico-históricos del valle de Llodio*. Instituto Laboral de Llodio. - Bilbao

----- Laudio

----- Koadrilak

3.1.1.2. Giza geografia (Populazioa – Etxebizitza – Nekazaritza – Abeltzaintza - Merkataritza - Industriagintza)

3.1.1.2.1. Populazioa-Etxebizitza

Herriak historikoki lau koadrilaz agertzen da osatua. Ibaiak eta zenbait errekek zatitzen dute herria esandako lau alderdietan:

Nerbioi ibaiak Laudiotik igarotzerakoan bitan erdibitzen du herria. Horrez gain, ezker aldetik abiatuz, Bilbora goazela, Luiaondotik Malkuartu ondotik jaisten den errekaraino Larrazabal deitutako koadrila dugu, eta honen ondoren Aretaraino ibaiaren ezkerrean geratzen den eremuak Goinurikoa osatzen du.

Ibaiaren eskuin aldean Luiaondotik hasirik, Arantzar errekaraino Olartekoa dugu, eta honen ondoren Larrakoa, lehen Larrekoka deitzen zena.

Ikusiko dugunez, koadrilen aipamena oso garrantzitsua izan da, behintzat dauzkagun lehenengo datuetatik, hau da, XVI. mendetik ia gaurdaino, zeren eta edozein zerga-ordainketa dela eta, baserriak dagozkien koadrilen barnean erlazonaturik agertzen baitira. Hau da, lehenengo baserria eta ondoren dagokion koadrila. Eliz liburuetan ia beti agertzen da baserriarren ondoan dagokion koadrilaren zehaztapena. M. Portillak aipatutako XVIII. mendeko mapan ere agertzen da herriaren zatiketa administratiboaren konstantzia.

Populazioak ikus daitekeenez, azkenengo mende arte ez du izan hazkunde handirik:

- 1556an "Indice de las poblaciones de las que hace mención en el libro de Visita del Lic. Martin Gil", barnean "Quaderno del arciprestazgo de Orozco" delakoan agertzen zaigu kokatua Audio, eta aipatzen denez, 250 biztanle zituen, Okondok 180 zituela. Egun Audio ia hogeitaz handiagoa da populazioaren aldetik.

- 1592an bizilagun hauek agertzen zaizkigu:

" 87 Quadrilla de Goxenuri

55 Quadrilla de Olarte

78 Quadrilla de Larrea

63 Quadrilla de Larrazabal,

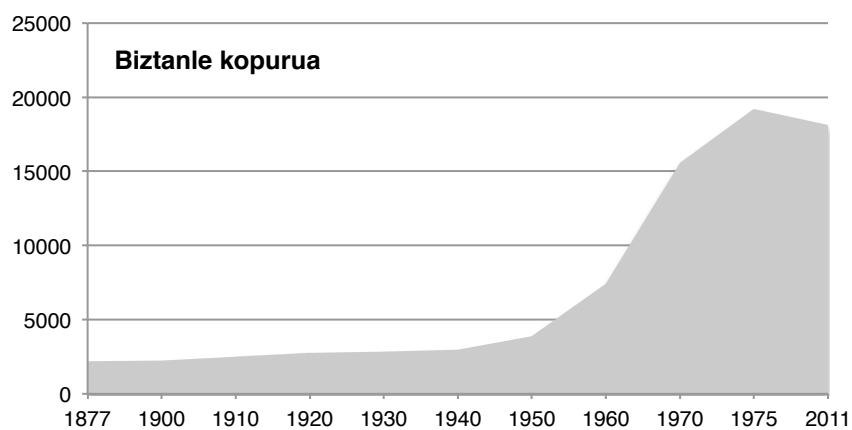
253 Vecinos en el V.e de Ildio", guztira bertan "sesenta y seis fogueras biejas" zehazten dela.

Aurreko mendean lauhun etxebizitza inguru zeuden, gehienak baserriak noski. Baserriez gogoan dut Jose Maria Satustregik behin aipatutakoa, zeren esaten baitzuen lauhun urte izan ditzaketeela zaharrenek, eta hori gertatzen da Audiokoekin. Gehienak agertzen dira XVI mendean, baina gero konprobatu dudanez, zaharrenek ondoan beste berriagoa eraiki egin da,

beraz, arruntena berrehun urte inguru izatea da. Gardean, Olarte aldean, zurezkoak zirenez, frantsesek 1800. urte inguruan guda zela eta, eraso baten ondoren erre egin zituzten gehienak. Eta beste lekuetan, egurrezko eraikuntzak zirenez gero, askotan erre egiten ziren beheko suak zirela eta. Esaterako gaurko baserri batek "Etxerre" du izena, aurrekoa, Orueta Bekoa, galdu egin zuela.

Demografia aldetik ondorengo erlazioan ikus daitekeenez, industriak izandako hazkundearekin batera igo egin da, inmigrazio handia gertatu dela. Lehengo erreferentzia bat jartzearen, 1841-7-1etik 1847-11-20ra bitartean 452 haur bataillatu zuten Laudion.

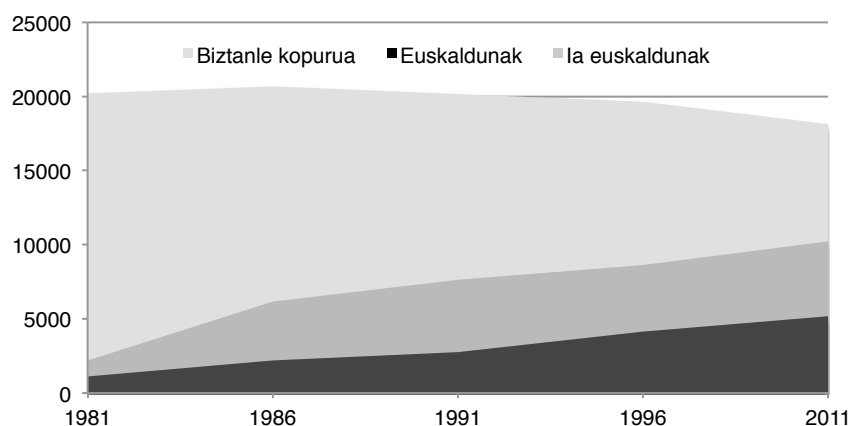
Urtea	Biztanle kopurua ¹³
1877	2.177
1900	2.236
1910	2.495
1920	2.752
1930	2.837
1940	2.991
1950	3.894
1960	7.439
1970	15.587
1975	19.183
2011	18.110

¹³ Haranburu Editor, S.A (arg.), Askoren artean, 1985, *Diccionario Enciclopédico del País Vasco*, VI. liburukia, Donostia.

Euskal Estatistika Erakundeak, erroldeen arabera, datu hauek eskaintzen dizkigu:

Urtea	Biztanle kopurua	Euskaldunak	la euskaldunak
1981	20.185	1.131	1.069
1986	20.660	2.182	3.996
1991	20.144	2.750	4.906
1996	19.645	4.136	4.477
2011	18.110	5.167	5.073

Beraz, euskaldun eta ia euskaldunen ehunekoa azkenengo hogeita bost urteetan nabarmenki igo da, egun handiagoa izanik, goranzko joerari eusten zaiola.

3.1.1.2.2. Nekazaritza-Abeltzaintza

Geroago ikusiko dugunez, erromatarren garaitik "Saltus"-a deitutako alderdian kokatua dago herria, hau da, nekazaritza eta artzaintzaz bizimodukoa, orografiaz eta klimaz baldintzaturik baitago. Dena baserriaren inguruan murgildurik, hots, auto-hornidura prozesua izaten dela arlo guztietan. Betidanik baserri bakoitzak abereez gain, gaztainondo eta sagastiak izan ditu, etxeko ortua, aldapa deitutako etxe ondoko soro handia, eta basoek eskaintzen dituzuten aberastasunak: egurra, ikatza eta abar.

Askotan aipatzen da Laudioko Artxibo Historikoan, adibidez 1717. urteko 060102141.2.115b erreferentziakoa, baserri bakoitzari zegokiona:

"todos los pertenecidos de dcha. cassa, assi montes, robredales, jarales, manzanales, castañales, eguruide, tierras de pan sembrar y no sembrar..."

Oinarrizko janariari buruzko ideia bat izan dezagun, 1809ko txanteletan, hau da, "Diezmos"-etan haxe ikus dezakegu:

"Llodio... en este dcho Ve. Manzana, Castaña, Chacoli, Nuez, Corderos, Cabritos, Real de Huerta y pollada... u diezmo en dinero de terneros, caballerías, cerdos..."

Ikazgintza zela eta, askotan agertzen dira ondoko aipamenak:

"...a un sitio de la hoia donde tenia el cisco, y guardandode a su hijo Josef de Ybarrola en la misma hoia, y parage referido estaba tambien... Juan de Eguía con sus dos hijos suios cargado una hoia para cocer carbon..."

3.1.1.2.3. Artzaintza

Hauxe izan da Euskal Herrian Neolitikotik honantz, ia 5000 urtez, beraz, bizimodu garrantzitsuenetarikoa, zeren eta ahuntzek eta ardiek, elikabide izateaz gain, esnea eta jantziak egiteko larru eta ardi-lana eskaintzen baitzituzten. Laudioko artxiboan dauden lehenengo dokumentuetan agertzen da bertan zeuden edo erabiltzen zituzten larreei buruzko erreferentzia:

- 1578an Arrigorriagarekin Ganekogorta aldean dauden zenbait larreei buruzko akordio bat egiten da, zeren eta Arrigorriaga barnean kokaturik egon arren, audioarrek erabiltzen baitzituzten.
- "dchos vezinos del dcho balle de Llodio... en dchos terminos e jurisdizion de Ganecogorta tres seles llamados..."
- "arraño y verriomendi", herriko "montes concejiles" baitziren.

Zeregin horrek iraun du gaurdaino. Egun oraindik artzain batzuk daudela, urte batzuk lehenago askoz gehiago izan arren. Haiei zor diegu hainbat toponimo gordetzea, zeren eta aipatu dutenez, prezisio handia behar zen adierazterakoan beste bati non zeuden ardiak, ez baitzuen balio eremu zabal baten izena ematea, arditan zihoazenean alferrirako ibilbidea ez egitearren.

3.1.1.2.4. Merkataritza-Industria

Laudiok, historian zehar argi dagoenez, duen ezaugarri berezienetarikoa, zera izan da, bidegurutze garrantzitsua izatearena. Geroago zehazkiago ikusiko dugunez, Astorgatik Bordelera zihoan galtzada erromatarren adar batek Laudiotik igarotzen zuen itsasorantz. Urdunatik zetorren bideaz gain, Gasteizetik, Altube eta Orozko zeharkatzen zetorrena aipagarria da Aretan elkartzen baitzen bestearekin Bilboko bidean. Beraz, Gaztelatik zetorrena Bilbo edota itsasorantz, Laudiotik pasatzen zen, Urduña igaroz gero, bertan aduana kokatu baitzegoen. Geroagoko dokumentazioan askotan aipatzen da "Camino Real", eta geroago eraikiko zen trenbidea.

XVIII. mendeko dokumentu batean bide zaharrak aipatzen dira¹⁴:

- "en el B° de Areta, donde se juntan los dos caminos Reales, nuevo y viejo... S. rio de Bizcaia... Billa de Miraballes..."
- "...Camino Calzada antigua...", "... y la Calzada Camino Real.." 11. or. eta 11b, or.

Aurrekoaren eraginez, herrian zehar hainbat ostatu zeuden, "venta" deitutakoak, mandazainak garraiorako ere zeudela:

¹⁴ Udal Artxiboa. Juicios 06010240.24

- 1779an "transporte de la madera de pinos de Losa a la lengüeta de Achuri (Villa de Bilbao), para construcción de navios por cuenta del Rey..."

Baina, horrez gain, merkataritza kontutan izan behar da, behintzat XVI. mendetik zenbait arauak honi buruz agertzen baitira. Bidegurutzea izateaz gain, Bilboarekiko hurbiltasunak erraztuko zuen mende batzuk geroago gertatutako garapen industrialia.

Hainbat errota eta burdintegi agertzen zaizkigu XVI. mendetik "Vitorica, Gardea, Catuxa" deitutako burdintegiak sarritan aipatzen direla. Baina toponimiaren bitartez, jakin dezakegunez, beste batzuk bazeudela aurretik, "Olamendi, Olabarrieta..."

Benetako iraultza industrialia 1935eaz geroztik izan zen herrian, beira lantegi handia kokatu baitzen. Bost urte geroago altzairu lantegiak zenbait urteetan itzelezko indarra eman zion herriari, une batean 3000 langile izan zituela. Baina azken urteetako krisia gutxitu dute hainbat lantegitan langileen kopurua, zenbait kasutan guztiz itxi direla, altzairuzkoan gertatu den bezala.

Deskribapen geografiko honen barnean, garai bateko argazki bitxia ematearren, 1847an Madoz-ek egindakoa dugu¹⁵:

"LLODIO: valle con ayunt. de la prov. de Alava (á Vitoria 8 leg.), part. jud. de Valmaseda (5), aud. terr. de Burgos (22), c.g. de las Provincias Vascongadas, dióc. de Calahorra (28). Se halla SIT. á la mitad del camino de Orduña á Bilbao, estendiéndose lo principal de la pobl. en el hermoso llano que tiene, formando las 3 barriadas de Gardia, La Plaza y Areta, y lo restante está diseminado en varias encañadas y en los montes que lo circundan; disfruta de CLIMA templado aunque muy húmedo; siendo los vientos reinantes N. y O., y las enfermedades mas comunes dolores de costado y catarrales. Se compone de 4 cuadrillas llamadas Gogenuri, Larra, Larrazabal y Olarte, que se subdividen en varios barrios, algunos de los cuales van citados, y en los cuales reunen un total de 317 CASAS y cas. con su nombre propio, tomado generalmente de la posición topográfica que ocupan; tiene casa de ayunt., sit. en el centro del valle y punto de La Plaza, con habitacion para el alguacil y cárcel, una escuela concurrida por 100 niños y 43 niñas y dotada con 9 rs. diarios: hay 2 igl. parro. bajo la advocacion de San Pedro de Lamuza y Sta. Maria del Yermo; la primera que está junto á la Plaza, tiene cabildo compuesto de 6 beneficiados, 4 de ellos enteros y 2 medios, además de un capellan sochactre, todos los cuales se proveen en concurso por S.M. á propuesta en terna del diocesano desde el año de 1824 en que se declaró real el patronato, que hasta aquella época había correspondido al duque de Berwick y Liria: la segunda se halla servida por dos beneficiados enteros y situada cerca de la cúspide de la montaña de su nombre, y la cual por su posición y orden de arquitectura presenta una antigüedad que no puede fijarse por falta de documentos y que segun tradición vulgar se cree fuese de templarios: cada una de las parroquias tiene su cementerio, y hay entre otras 4 ermitas bajo la advocación de Sta. Agueda, San Juan, Sta. Cruz y San Bartolomé, en las cuales se celebran los santos titulares con tamboril y danzas á estilo del país. El TERM. se estiende 5/4 de leg. de N. á S. y lo mismo de E. á O., y confina N. Arrancudiaga y Zollo; E. valle de Orozco; S. Luyando, y O. Oquendo. El TERRENO es en general arcilloso, pero á beneficio de mucho trabajo y cultivo es bastante fértil; atraviesa por el centro del valle el r. Nervión, al cual cruzan 3 puentes de piedra y uno de madera, y en el que se introducen los 4 arroyos de este térm. llamados Lamuza, Odeibar, Olarte y Requilon: hay ademas varias fuentes ó manantiales de agua, generalmente ferruginosa, que destinan los naturales para beber mas bien que al riego de los campos. Los montes mas famosos son el Yermo, Mostacha y Tardamonte, poblados en su mayor parte de robles y castaños, cuya plantación aumenta diariamente y constituye una gran riqueza en el país; las canteras de jaspe abundan sobremanera. CAMINOS: cruza el valle por el barrio de Areta el camino real de Vitoria á Bilbao, y por el centro de

¹⁵ MADDOZ, P., 1847, Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar. X liburukia. Madril.

aquel y márg. del Nervión, pasa otro camino tambien real, que desde Pancorbo dirige á la espresada v., y cuyo estado, que corre á cargo de la prov., nada deja que desear: dentro de la jurisd. hay una venta y 6 paradores. CORREOS: se reciben de Bilbao por balijero, 4 veces á la semana, y se despachan en otros tantos dias. PROD.: trigo, borona, alubias, patatas, habas, manzanas y castañas en abundancia; cria de ganado vacuno, lanar y cabrio; caza de liebres, jabalíes y perdices, y pesca de loinas, barbos y angilas. IND.: 3 ferrerías en decadencia y 5 molinos harineros. COMERCIO: esportacion de castañas para Bilbao, donde las embarcan para Inglaterra y 9 tiendas. POBL.: 340 vec., 1931 alm., RIQUEZA Y CONTRI. (V. ALAVA INTENDENCIA). En el centro valle y á la aproximación del r. Nervión, exite una torre que segun sus vestigios, se remonta al tiempo del Infanzonado. En este valle se observa la anomalia de pertenecer en lo económico y gubernativo á la prov. de Alava, y en lo jud. á la de Vizcaya."

3.2. Historia

3.2.1.1. Historiaurrea

Euskal Herrian historiáz zein hizkuntzaz ikerle askok jardun dute, jatorria eta beste herriekiko harremanak eta izandako eraginak bitxiak direla. Guk Barandiaranen hitzak hartuko ditugu historia-aurretikoari begirakada bat ematerakoan:

"Lo que se llama propiamente raza vasca o tipo vasco es relativamente reciente; nosotros pensamos que tendrá a lo sumo unos 7.000 años... se ha llegado a esto en virtud de una evolución... el hombre Cro-Magnon que estuvo aquí durante milenios se fue extinguiendo por evolución local en esta tierra para dar paso al hombre vasco actual... Pero de todos modos esta antigüedad de nuestros antepasados en esta misma tierra, que se calcula en unos 40.000 años, es ya considerable ¹⁶ .

Hizkuntzaren antzinekotasuna eta jatorriaren aldetik Mitxelenak antzera aipatzen zuen aurreko liburuan, galdetu zionean nondik etorri zen euskara: "Mi impresión personal es que en un período que podemos abarcar y más o menos penetrar, y que es bastante amplio, ... pongamos en unos 6.000 años antes de Cristo,... el euskera ... no ha venido de ninguna parte".

3.2.1.2. Antzinaroa

3.2.1.2.1. Erromanizazioa

Euskarak, noski, beste hizkuntzen eta herrien eragina izan du, herri zeltaren batek Euskal Herria zeharkatu zuen, geroago erromanizazioak eragin handia izango zuen lurraldearen arabera. Bisigodo eta arabiar hizkuntzen eragina txikiago izango delarik. Esan dugunez, eragin handienetarikoa erromatarrena da. Erromatarrek ¹⁷ K.a. 179.urtean, Tiberio Sempronio Graco-ren garaian, bazeuden kokatuak "vascones"-en lurraldearen hegoaldean.

Caro Barojak lurraldeaz, Estrabonek aipatutako erreferentziak ematen dizkigu ¹⁸:

"I. Coloca a los vascones en línea con los galaicos, los astures, los cántabros y con el Pirineo..."

¹⁶ UGALDE, M., 1974, *Síntesis de la Historia del País Vasco*, Ediciones Vascas, Donostia. 18,19 or.

¹⁷ CARO, J., *Materiales...* 36.or.

¹⁸ CARO, J , Los vascones y sus vecinos... 23 or.

Esaten digunez, muga hauek eta geroago Ptolomeok eskainiko zituenak nahiko antzekoak ziren, baina azken honek zehatzagoak ematen ditu:

"Por el Este nos dará ya, e efecto, un límite más amplio: 1º) El constituido por un eje que de Alagón sobre el Ebro iría hasta Jaca, en territorios que hoy son aragoneses. 2º) Por el Sur los vascones rebasan el Ebro, con Cascante, como hoy Navarra lo rebasa y linda con las ciudades antiguas de Tarazona y Borja, documentadas de modo abundante en los textos... 3º) La parte septentrional la constituyen los Pirineos con sus puertos secos y el Oceano en Oyarzun..."

Badakigu erromatarrek orduko mundu osoa menperatu zutela, hau da, ia Europa osoa, Afrikako iparraldea eta abar, bere hizkuntza zabaltzean bertan zeudenak desagertzen zirelarik, Penintsula iberiarrean zehazki lehendik zeuden hizkuntzak galdu egin ziren, euskara izan ezik. Hala eta guztiz ere, euskarak latinaren eragina izan zuen.

Erromatarren zabaltze honetan, Euskal Herrian bi zati nabarmen bereiztu behar ditugu, geroko historikoki mendeetan zehar erreflexu/isla bat izango dutenak. Alde batetik "Saltus"-a, hau da, goiko aldea, baso eta oihanen lurra, leku menditsuak, artzaintzaz bizimodukoak, nolabait pobre garai hartan. Gutxi gorabehera, ibaiek ura Atlantikora isurtzen duten lurraldea da. Alderdi honetan erromatar azarnak oso gutxi dira: galtzadaren bat, aurkikuntzak islatuak, meategiren bat, baina oro har, gutxi, nahiz eta gero zerbait gehiago agertu zenbait toki estrategikoetan. Alderdi honetan euskarak sendo iraunduko zuen, nahiz eta latinaren eragina izan. Arabako iparraldea Saltus-ean kokatua dago, Laudio bertan dagoela.

Caro Barojak historiadore greko eta erromatarren lanen aipatuz Antzinaroko tribuen banaketaren mapa egiten du: Autrigoinak, Karistiarak, Barduliarak, Beroiak, Baskoiak, eta "Novempopulania". Hainbat kasutan bat datoz tribu eta euskalkien mugak.

Laudiora itzuliz Nerbioi ibaiak, herria erdibitzen duenak, bi tribu euskaldunen muga egiten zuen, autrigoi eta karistiarren artekoa.

Erromatarrekin elkar-bizitza ez zen guztiz baketsua izango, hainbat garaietan burruka latzen konstatazioa baitago, baina, dirudienez, akordio batez, *Pax Romana* deitutakoa, erromatarrek beren kaltzadak egiteko aukera izango zuten, haien interes politiko-ekonomiko-militarra zaintzeko, baina neurri batean bertakoei bere bizitza egiten utziko zioten. Honen ondorioz, euskara eta ohiturak gordeko ziren. Hauxe bera ikus dezakegu Laudion, alde batetik erromatarren aztarna batzuk baina beste aldetik bertako hizkuntzak eta ohiturak sendo iraungo zutela denboran zehar.

Erromatarrekin izandako borroken eta hiri baten sorrerari buruz zerbait esatekotan, Poza litizentziatuak egiten duena¹⁹:

"Esta Cantabria, es la que puso terror y espanto a los exercitos Romanos, obligandolos mas a pelear por la vida, que por la ambición y la honra... el Emperador Flauio Vespasiano hazer vna ciudad en España, junto con las riberas del mar de Bizcaya, la qual llamaron Flabio briga, conformando su nombre de Flauio con la habla de la region, en que llamauan brigas a los pueblos..." 4 or.

Baina "Cantabria" eremuarena argitzeko ikus dezagun, "De los antiguos limites de la Cantabria..." 14.kapituluan argitzen baitira garaiko mugak, Ptolomeo, Plinio, Pomponio Mela eta geroko egile batzuk, Florian de Ocampo, Ambrosio de Morales... aipatuz gero zera dio: "Ultimamente, Esteban de Garibay es el que mas se aclara en este articulo, porque mojona la provincia con las

¹⁹ POZA, A, 1987 (1587) *De la antigua lengua, poblaciones y comarcas de las Españas*, faksimila, Euskaltzaindia, Bilbo 42 or.

aguas del Ebro, y los llanos de Nauarra, y la provincia de Guipuzcoa con todo lo incluso a la mar..., y toda Vizcaya, y el estado de Ayala, y las Montañas y Merindades de Castilla la vieja, y la provincia de Alaba, con la Rioja, y Nauarra la baxa, y la dicha provincia de Guipuzcoa...²⁰". Hau da, Euskal Herri zaharrari deitzen dio "Cantabria", garaia usadio zen bezala.

"Cantabria" kontzentuarekin jarraituz, "Cronica de Alfonso III" delakoan, Wambaren eginkizunetan: "Astores et Vascones crebo rebellantes edomuit et suo imperio subiugauit."²¹

Rotense-n "Acminibus Francorum adiubatus contra Banbanem regem ad prelium est preparatus, quo predicto regi Uasconie pre nuntium es delatum."

Caro Barojak ere aipatzen du III. mendeko krisi politiko-militarraz:

"debieron afectar bastante la vida de algunas poblaciones vasconas, con Calahorra y Pamplona a la cabeza... en el siglo IV la población vascona se movió ya en un sentido de rebeldía... Avieno alude al Ebro, que corre por el país de los vascones, a los que califica de *inquietos*"²².

Goraxeago esan dugunez, galtzada hauek itzelezko garrantzia izan zuten bere garaian, Erromako interesak bermatzen baitzuten. Nabarmenenetarikoa Astorgatik Bordelera zihoanak Euskal Herria zeharkatzen zuena, Birobeska (Bribiesca) eta Iruñatik pasatzen zela. Honen adar bat, Urduñatik itsasorantz zihoana, Laudiotik pasatzen zen. Bitorikako zubia garai hartakoa omen da, eta ahalbide asko ditu bertatik igarotzea esandako galtzada. Dokumenturen batean XVII. mende ingurukoa irakurri egin nuen "antigua calzada", eta gaur egun oraindik Areta aldetik datorren bidea "Caminos viejos" deitzen zaio Bitorikako zubiarraino. Baserrien banaketa ikusiz gero, bidearen ondoan eraikitzen baitziren baserriak, galtzada Aretatik etorriko zen "Caminos viejos"etik Bitorikako zubiarraino, eta Nerbioi ibaia zeharkatu ondoren, Laudioko plazarantz etorriko zen.

"Bitorika" eta "Laudio" leku-izenak besteren batekin, garai hartako lekukoak izan daitezke. Aipatu dugunez, lehenengo izena erromatar izan daitekeen zubi bati dagokio, baita ondoko eremuari ere. Izenaren zentzuari eta eraikuntzari aituz gero, bertan, agian gerta zitekeen borrokaren bat eta hortik sortuko zen izena eraikitako zubiarentzat. Latinez, "Victoria, ae:1) f.. victoria. /2. la diosa Victoria". Gasteiz leku-izenean bezala, errege nafarrak Gasteiz zenari "Victoria" izena eman zio.

Erromatarren eragineko beste aztarnen artean, Mikaela Portillak aipatzen ditu: "fragmentos de una lápida funeraria conservada en la ermita de Santa Agueda y de otra hallada recientemente en el barrio de Ugarte"²³. Lehenean M.Portillaren aipatutako liburuan agertzen denez, hau irakur daiteke:

D.V.

C A L M O

S V L R E C A

²⁰ POZA, A, 1987 (1587) *De la antigua lengua* ...39 or.

²¹ UBIETO, A., 1971, *Crónica de Alfonso III*, Textos Medievales, 3, Valentzia. 22 or.

²² CARO, J. *Los Vascones*... 78,79 or.

²³ PORTILLA, M., 1988, *Vertientes cantábricas del noroeste alavés. La ciudad de Orduña y sus aldeas*. "Catálogo Monumental Diócesis de Vitoria", VI. liburukia, Gasteizko Aurrezki Kutxa, Gasteiz..493 or.

M A R I

T O . A A .

"A" jarri dudán lekuan ez da guztiz "A", zeren erdiko marra faltatzen baitzaio, eta jarri ditudan puntuak erdialdean baitaude. Bertaratu nintzenean, ohartu nintzen bigarren letraren ondoren A bat nabaritzen dela. Bertako lagunari esan nion eta berak ere esan zidan baietz, beretzat ere A bat zegoela, beraz, D. V. A. dugu hasieran, bukaeran X moduko bat ere egon daitekela. Grafia aldetik Hazparneko inskripzioaren antza du, nahiz eta azken hau askoz laburtuagoa izan. Gerta zitekeen osorik ez izatea, harri gisa kokatua baitago ate ondoko horman. Hasierako D.V. A-ak Hazparnekoan ere agertzen dira. Erromatarrek jakina denez, V. mende arte iraun zuten, baina bere eragina goroagoko ere geratu zelarik:

"El sistema de poblar y explotar la tierra de esta suerte no terminó sin embargo con el Imperio romano, sino que siguió durante los siglos que van del V al X por lo menos... las técnicas de investigación que dieron en el siglo XIX una base muy sólida para reconstruir el régimen de la localidad y la Economía de la Galia romana, técnicas en que la Toponimia desempeña un papel muy importante, combinada con el estudio de las cartas medievales, son aplicables a tierra de los vascones. Dan una primera explicación de bastantes nombres de pueblecitos actuales, que, son, sin duda antiguas villas o fundos que llevan el nombre propio de un primitivo posesor o fundador de la explotación"²⁴

Hortik letorke "Flaudio" izena, herriaren lehen forma konstatatua. Irigoienek azaltzen duenez, "Claudius" izenetik dator.

3.2.1.2.2. Euskaldunak eta barbaroak

Erromatarren ondoren, barbaro deitutako herriek V.-VIII. bitarteko mendeetan zehar hainbat eraso egin zuten Euskal Herrian, batez ere, hegoaldeetik gertatzen zirela, Ebro aldetik, hain zuzen ere, hortik bisigodoek egindako espedizio ugarien konstatazioa: Euriko 470. urtean, Leobijildo (581), Rekaredo (590), Gundemaro (610), Suintila (621), Rezabinto (649), Wanba (673). Azkena 711. urtean, Rodrigok Iruñeko bidea erasotzeko hartzen zuenean, Tarik bereberekin penintsulan Gibraltar aldetik sartu zen²⁵. Inbasio hauen aurka euskaldunek ia etengabeko burruka egin zuten hiru mendeetan zehar. Julio Caro alipatzen zuenez²⁶:

"Los vascones se mueven e inquietan. Esto se exagera a lo largo de los siglos V, VI y VII que son oscurísimos, pero en los que puede notarse la existencia:

- 1) De una lucha de los vascones con los pueblos bárbaros que llegan al Pirineo...
- 2) Después de vencidos los visigodos por los francos, los vascones, por la banda septentrional, tienen que habérselas con éstos.
- 3) Pero por el Sur, por la parte del "ager", también hay luchas constantes con los visigodos de la monarquía toledana, de suerte que cuando ocurrió la invasión musulmana Don Rodrigo estaba luchando con los vascones precisamente"

²⁴ CARO, J., *Los vascones...* 95 or.

²⁵ Askoren artean. *Euskal Herriko Atlas* 59 or.

²⁶ CARO, J., *Los vascones...* 88 or.

Borroken konstatazioaz, Alfonso III.aren. kronikan zenbait datu agertzen zaizkigu, bisigotoen erregeen eginkizunetan:

- "Wamba: (*Ovetense* testuan) "Astores et Vascones crebo rebellantes edomuit et suo imperio subiugauit." 22. or.
- "Frúela I; "Vascones revellantes superauit atque edomuit."

3.2.1.2.3. Euskaldunak eta arabeak

Musulmanen eragina nabariagoa izan zen, batez ere, hegoaldean bertatik erasotzen baitzuten. Eta bisigodoen garaian bezala Araba eta Nafarroako hegoaldea nolabait menperatu zuten. Zehatzago aditzeko ikus dezagun Caro Barojak dioena :

"La visión que tienen algunos autores árabes de los vascones y de su país no es grata. Pero una vez más hay que reconocer que se refiere a los del "saltus", porque las tierras del "ager" quedaron, una vez mas dominadas..."²⁷

Menperatze hori aipatu dugunez, Araba eta Nafarroako hegoaldean gertatu zen, zenbait herrietan nabaria zela. Erasoen abiapuntua Tuteratik hasten delarik Ebro ibaiatik gora gertatuz Pancorbo alderaino. Aurreko testuari jarraituz:

"...en algún texto geográfico árabe, como el de Al-Himyari... se dice que el país de Pamplona en conjunto se extiende hacia el Norte con parte de su población sobre el Atlántico. La lengua es el vasco "en su mayor parte" las costumbres rudas, el país pobre... La penetración de Muza contra los vascones le hace llegar a un país de gentes muy silvestres al parecer, y tuerce el camino, acaso por esta razón."

Muza izena dela eta, lehendik ere sarritan ikusi dudana harritasunaz Kukullako Done Miliagako kartularietan, zeren era Audioko eliza kokatua dagoen lekuaren izena baita. Aspalditik agertzen zaigu izen hori erdal artikuluekin, nahiz eta geroagoko testuetan loturik agertu. Baina itzul gaitezen Caro Barojaren testuetara:

"...linaje de los Banu Qasi... convertidos al mahometismo, conservan nombres cristianos en parte, aun cuando otros los llevan islámicos; un nieto de "Casius"s e llama así "Muza ben Fortun", y era hermano uterino de Iñigo y Fortun Iñiguez de Navarra... se llega del "Casius" al servicio de los visigodos, a los últimos miembros de su linaje..."

Ezagun batek -Natxo Viteri- aurrekoa dela eta, gogoratu zidan Muza izan zela Eneko Aritzaren anaiaordea. Iruñeko Erresuma zaharrak Nafarroako hegoaldean zeuden arabekin erlazioa onak omen zituen.

Muza izenaz, "Cronica de Alfonso III"²⁸ deitutakoan, Antonio Ubieta Artetak *Rotense* kronikan 883-923 urteen bitartean kokatuz gero, sarreran hauxe aipatzen du:

"... Alava, Vizcaya, Alaón y Orduña, por sus habitantes es sabido que siempre fueron poseídas, así como Pamplona, Deyo y Berrueza". (9 or.)

Hauxe agertzen da idatzirik 36. orrialdean (*Ovetense*) :

²⁷ CARO, J. *Los vascones...* 113 or.

²⁸ UBIETO, A., 1961, *Crónica de Alfonso III*, Textos Medievales, Valentzia.9 or.

"Alaba namque Bizcai, Alaone et Urdunia a suis incolis reperiun-

tur semper esse possessae, sicut Pampilona, Degius est, atque Berroza"

Geroago 37an (*Rotense*):

"Alabanque, Bizcai, Alaone et Urdunia, a suis reperitur senper

esse possessas, sicut Panpilonia, Degius est atque Berroza"

Beraz, nolabaiteko askatasuna omen zegoen inguru hauetan. Ubieta Artetak gaineratzen du sarreran:

- "Parece claro que el autor de la "Cronica de Alfonso III" estaba persuadido de que en las tierras de habla vasca nunca habían dominado los musulmanes... la mayor parte de esas tierras eran poseídas por los cristianos el año 883, pero no todas. La posición de Deyo –y aun quizá Berrueza- estaban en manos musulmanas el año 883..."
- "Segun la *Crónica Albeldense*, el año 882 los Benicasi estaban en plena lucha familiar. El benicase Mohamed Ababdela... luchaba con su tío Ismael ibn Muza y con su primo Ismael ibn Fortún, que eran apoyados por pamploneses y asturianos".

Crónica Alfonso III delakoan, *ovetense* deitutako testuan sarri agertzen zaigu (48 or.) "Muza quidan nomine, natione Gothus, ser ritu mamentiano, cum omni gentis suae multitudine deceptus, quos caldei uocitant Benikazzi, contra Cordubensem regem rebellauit... pater Muza... contra Muzam...". *Rotense* testuan "Muzza" agertzen delarik.

Muza izenarekin jarraituz, pertsona izenetik eratorritako leku izen gisa Muza agertzen zaigu, Burgos hiriburutik ezker aldean, Castrillo de Murcia herrixkan²⁹.

Kukullako Done Miliagako lehenengo kartularioan, Ubietok egindako argitalpenetik ateratako adibide batzuk zehaztuko ditugu, izenaren ondoren, orria, dokumentua, urtea eta herria aipatzen ditugula:

- "et Muza confessor... 95, 79, (959), "
- "Muzza roboravi... 101, 86, (967), "
- "Dominico Muza... 262, 268. (1050),.TRICIO"
- "Val de Muzha... 289, 299. (1058), LORANKO"

Balmasedako zubi zaharrak, halaber, Muza izena du . Batzuek XIII. mendeko dela diote, baina nik entzunda nuenez, erromatar zubi baten gainean arabeen garaian egindako dorreak ditu. Ondorio gisa zera esan dezakegu, Muza pertsona izenetik -Ekialde

²⁹ MARTINEZ, G., 1987, *Pueblos y alfores burgaleses de la repoblación*. Junta de Castilla y León. Valladolid.

Hurbilekoa agian, Indian inguruan ere entzun dudalakoan nago- eratorritako toponimo izatea oso posible da, aipatutako adibideek ahalbide asko ematen baitiote.

Dena dela, argi dago mugek aldakortasuna denbora hartan:

Arabiarren erasoak zirela eta, nahiz eta, pentsa daitekeenez, alderdi hauetan bere eragina txikiagoa izan, Barandiaranek aipatzen du Korro (Gaubea) aldean "Alli hay dos cuevas llamadas de los Moros"³⁰. Herri tradizioak dio, behintzat honela aipatu zidan baserritar batek Laudioz hainbat kontu zahar zekienak, Lamuza elizaz, egina zela "-En tiempos de los moros". Aurrekoa zein puntutaraino ziurta daiteke ez dakigu, baina kontutan izanda zein inguru historiokoan agertzen den kokatua, "Muza" izena pertsona arabiar baten izena aukera izan daitekelakoan gaude, edo behintzat arabiar eragineko izena, lehen "Flaudio" erromatar izan zitekeen izenarekin gertatu zen bezala.

3.2.1.3. Erdi Aroa (XVI. mende arte. Eliza)

3.2.1.3.1. Iruñeko Erresumaren sorrera

Eliza orduko Erresumari loturik zegoen, beraz nolabait testuingurua aurkeztu behar dugu. Iruñeko erresumak, IX. mendean Enekotarrek sortua, geroago Nafarroako erresuma bihurtuko zena, X. mendean ia Araba osoa zuen barnean Gaubea, Aiara eta Laudio izan ezik. Antso Handiaren garaian, 1004-1035 bitartean, ia Euskal Herri osoa izateaz gain, Gaztela-Leon eta Aragoiko iparraldea zuen, Gaskoiniako Dukeak ere bere agintaritzan onartzen zuela. Errege honek bere erresuma lau semeen artean banatu zuenean, nagusiari alderdi euskalduna utzi zion:

"A Garcia, que era el primogénito, dio, como acepta también Iribarren-seguramente siguiendo a Campión- "toda la población euskera". Lo que viene a confirmar Menéndez Pidal, para quien con el reparto del reino entre sus hijos, Sancho el Mayor "quiso unificar un gran reino navarro, predominantemente vascón por su lengua".³¹

3.2.1.3.2. Elizbarrutia

Dirudienez, Arabako elizbarrutiak, 1091n galdu zena, Bizkaia eta Araba ia osorik hartzen zituen. Geroago Calahorra-La Calzada barnean izan zen 1088-1861 bitartean. Horrezaz A. Mañarikuk Arabako lehenengo gotzaitegiko azken gotzaiaz aipatzen du:

"Fortunio (1066?-1087)... Son tres los documentos que a nuestro obispo le denominan "obispo en Leire"", añadiendo dos de ellos "y en Alava"...La documentación que conservamos del obispo Fortunio nos lo presenta como persona adicta a los reyes de Navarra, cuya corte sigue y cuyos documentos confirma habitualmente. La crisis del poderío navarro, ya iniciada tras la muerte de Sancho el Mayor aunque contenida por García el de Nájera a cuya muerte en

³⁰ PORTILLA, M., *Catálogo...*

³¹ UGALDE, M., *Síntesis de la Historia...* 78 or.

Ataperca se acentuará... Las fronteras del reino navarro retroceden. Alfonso VI de Castilla extiende su influencia por todo el territorio de la diócesis de Alava." ³²

Gotzategi zaharraren abiapuntua 876.(?) urte inguruan izan daiteke, Mañarikuk aipatzen duenez, eta agertzen den lehengo gotzaiaz: "Son los tiempos de Alfonso III *el Magno* en Oviedo y del conde Diego Rodríguez Porcelos en Castilla, cuando vemos aparecer en Alava a un obispo, llamado Bivere, vástago de una familia de origen leonés, pero ya afincada en Alava...(43 or.)"

Geroago Calahorra barnean geratuko da luzaro sarturik, 1862. urte arte, Gasteizko Elizbarrutia eratzen den arteino.

Historikoki Laudio, Orozko Artziprestazgo barnean kokaturik zegoen, Arakaldo, Arrankudiaga eta Zollorekin batera. Orozko, XIII.-XVII. mendeetan zehar, sorginkeriarekin zerikusirik izan zuen lekua bezala aipatua izan da ³³. Kristautasunak eta lehengo sinismenak gorde egin dira denboran zehar, oraindik lekuren batean eskumuturra okerturik duenari *zantiritu*-a egiten diotela, hots, zaintiratua.

1556an "Indice de las poblaciones de las que hace mención en el libro de Visita del Lic. Martin Gil", barnean "Quaderno del arciprestazgo de Orozco" delakoan kokatua agertzen zaigu. Laudio, aipatzen denez, 250 biztalde zituen. Dokumentuan Laudio biziaren buruzko datuak emateaz gain, ikus dezakegu Eremuko Andre Maria eliza nahiko garrantzitsua zela:

"..es del dcho conde y la y.a se llama San pedro es consagrada, no tiene renta ni primicia... "ntra señora del yermo: El dcho pueblo es del Rey y cinco vºz. La y.a es patronazgo del conde Salvaterra... tres beneficiados... ynygo abbad de çaldo y de ochanduri., .diego abbad de duberis,...abbad de çubiaur..." 216 b orr.

Gauza bera baieztatzen digu Landazurik:

"..en el Sínodo celebrado en Logroño por el Ilustrísimo Señor Obispo Don Pedro Manso en el año de 1601...

ARZIPRESTAZGO DE OROZCO. Orozco. Arakaldo. Arrancudiaga. Zollo. Llodio" ³⁴

Geroago ere, 1771. aldean, agertzen da beste daturen batek aipatuz eliza aldetik Orozko barnean zegoela Laudio:

"Comisario de Sto. Oficio de Inquisición de Navarra, Vicario del partido de Orozco, cura y Beneficiado de Sn. Pedro de Lamuza" ³⁵

3.2.1.3.3. Agerpen historikoa

Aipatutako konsagrazioan herriaren lehenengo agerpen historikoa dugu:

"1085, noviembre, 20

94

³² MAÑARIKUA, A., 1964, Obispos en Alava, Guipúzcoa y Vizcaya hasta la erección de la Diócesis de Vitoria-28 abril de 1.862.. Elizbarrutiko Apeztegia, Victoriensia 19 liburukia, Gasteiz. 118 or.

³³ Askoren artean. *Euskal Herriko Atlas*... 72or.

³⁴ LANDAZURI, J. J., 1973 (1797), *Historia Eclesiástica de la M.N. y M.L. Provincia de Alava*..., La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.

³⁵ Udal Artxiboa. Documentación Familiar-Genealogías.

Consagración de la iglesia de San Pedro de Llodio por el obispo deNájera y convenio con los habitantes del valle de Ayala sobre las prestaciones que deben satisfacer.

Archivo Monasterio San Millán, leg. 7, nº 9 (copia siglo XIII).

Colección, nº. 343.

Ed. Serrano, p. 286, nº. 283 (con fecha 1095)

Sub Christi nomine ... Ego igitur Petrus, gra-

tia Dei Naiarensis episcopus, ad consecrationem ecclesie Sancti Petri de

Flaudio, inspirante Spiritu Sancto, cum potestatibus et alii multi filii

nobilissimi qui fuerunt congregati propter amorem Dei ad honorem

huius ecclesie Sancti Petri consecratione.

Ego Petrus episcopus feci conventionem cum potestatibus et militibus,

rusticis et mulieribus de Ayala, ita ut de illo flumine qui venit de Angu-

lo ad Iudiçaval et alia parte de Munnitegui a iuso infra istos terminos

nominatos monasterios qui ibi sunt fabricati Annes, Kexana, Perea,

Arispaldiçaca, Munga, Olhaucezahar, Amurrio, Oruve, Derendano, Ma-

rieka, Ovaldia, feci conventionem ego Petrus episcopus cum potestatibus

de Ayala, ut nulla parrochia nec nullus clericus de Ayala non accipiat

decima et primicia nisi per manu de monasteriis supra nominatis...

Et ego senior Lope Sanxoz de Flaudio proinde dedi ab episcopo uno

cavallo vero de quingentos solidos. Senior Lope Sanxos dedi

alio cavallo vayo valente mille solidos. Senior Didaco Sanxoz dedit alio

cavallo rosiello preciato in alio tanto. Senior Lope Sanxoz de Riba Ota

dedit alio caballo morziello de quingentos solidos. Senior Galindo Bella-

koz dedit alio cavallo pallido de D solidos. Senior Galindo Nunniz dedit

alio cavallo rodano de D solidos. Et istos monasterios de Ayala supra

nominatos dederint ab episcopo singulos boves de XXti. XXti. solidos

preciatos.

Et si episcopus voluerit concilium tenere cum abbates de Ayala ve-

niat a Harriestaria et ibi veniant ad concilium suum et confirmavimus

nostra conventio per secula, amen...

Facta conventio X^o. Kalendas decembris, era M^a. C^a. XX^a III^a., reg-

nante rex Aldefonsus in Legione et in Toletto et in Castella, comite Gar-

cia obtinente Nagera et Calahorra, Santius de Granione et archidiaco-

nus Raimundus e don Vela de Cembrana, senior Lope Sanxoz obtinen-

te Mena et Ayala, senior Didaco Sanxoz obtinente Castella usque Tete-

ga, senior Lope Gonzalvez obtinente Alava.

Ego episcopus Petrus et archidiaconus ista carta legente audivimus et

manibus nostris roboravimus et signum fecimos (signo)...".³⁶

Ikus daitekeenez, Aiara inguruko jende asko bildu omen zen Laudioko Elizaren konsagrazioan: gotzaia, militarrek, jabedunak, nekazariak, etxeoandreak eta abar. Aiara osoko ordezkariak etorriko ziren, eta bertan esaten da nola lagundu behar zuten Elizaren mantenurako. Inguruetakoa hainbat eliza ere aipatzen dira. Bukaeran Gaztela menpean zegoela adierazi ere egiten da, Laudioko jaunak Aiara eta Mena aldean agintea zuelarik. Data aldetik, askoz aipatuagoa da 1095eko azaroaren 22koa, ikerle gehien aldetik. Nik neuk San Millanen bertan irakurritako eskrituran, Minguela deitutakoa, argi agertzen dena, 1095ekoa da. Eta "ludiçaval" beharrea, "luaizabal" irakurri daiteke, logikoago dena, eta bat datorrena erreken izenarekin.

Aipagarria da, 1025ean Kukullako Donemilangara burdina ematen zuten Arabako herri artean ez agertzea Laudio. Zerrenda horretatik atera dezakegu garai hartako Arabako mugak, bertan aipatzen baitira banan-banan herri guztiak, hamalau alderdi edo merindadetan banaturik. Ez eta 1257. urteko pergaminoan, "Sobre Diezmos y Prestamos" delakoan.

³⁶ LEDESMA, M. L., 1989, *Cartulario de San Millan de la Cogolla (1076-1200)*, Textos Medievales, Zaragoza 72 or.

3.2.1.3.4. Laudioko jaunak

Herriko jaunen zehaztapen historikoa egiterakoan ikus dezagun Mikaela Portillak bildutako datuak:

"Tradiciones vizcainas y numerosas noticias genealógicas señalan los años finales del siglo X y las primeras décadas del XI como comienzo del señorío de la casa de Mendoza sobre el valle de Llodio, en la persona de Don Lope Sánchez de Llodio y de Mendoza, este último señorío heredado por Don Lope a través de una remota línea femenina, según los genealogistas.

Don Lope Sánchez era, dicen estas fuentes tradicionales, hijo del señor de Vizcaya muerto cuando sus hijos eran aún niños; y al no heredar Don Lope el señorío de Vizcaya, su tío el nuevo señor, le otorgó en compensación el valle de Llodio. Las crónicas tradicionales hacen a Lope Sánchez, el primer señor de Llodio, mayordomo del rey Sancho el Mayor de Navarra.

Sus sucesores en el señorío del valle, Iñigo López, Lope Iñiguez e Iñigo López de Mendoza... fueron ricoshombres en las cortes de Don García Sánchez y Sancho Garcés IV de Navarra y en las de Sancho Ramírez y Alfonso el Batallador...

Los señores de Llodio continuaron desempeñando los cargos de mayordomos y alféreces mayores en la corte y ostentando tenencias de importantes castillos y plazas fuertes durante los reinados de Alfonso VII y Alfonso VIII de Castilla...

Su sucesor en el señorío de Llodio, Don Lope de Mendoza, ricohombre de sangre en los reinados de Fernando III y Alfonso X y Cofrade de Alava en 1262, acompañó al rey Jaime I en la conquista de Valencia y participó en la sublevación nobiliaria contra el rey Sabio, trasladándose a Granada con los magnates desavenidos con el monarca.

Fue este Don Lope de Mendoza, señor de Llodio y el ricohombre más destacado en el acto del paso del territorio de la Cofradía de Alava al realengo castellano de Alfonso XI el 2 de abril de 1332, por lo que su nombre figura en primer lugar entre los otros magnates alaveses...

No quedó sucesión en ninguno de sus dos hijos, Don Ruy López, presente con su padre en Arriaga el 2 de abril de 1332, y Don Diego López, también Cofrade de Alava, que figura en el campo de Arriaga el 4 de octubre de 1331...

Don Lope de Mendoza, el último Mendoza de Llodio, enajenaba sus posesiones en Armiñón en 1338 y, tres años más tarde, el domingo 22 de julio de 1341 Doña Leonor de Guzmán, la madre de los bastardos de Alfonso XI, tomaba posesión del señorío de Llodio que había comprado a Don Lope de Mendoza. El acto tenía lugar ante la iglesia de San Pedro de Lamuza en presencia de los representantes de las dos familias rivales más poderosas de Llodio: Martín Sánchez de Anuncibay y Lope Díaz y Juan Fernández de Ugarte...

... el 27 de diciembre de 1349, Don Fernán Perez de Ayala compraba el señorío de Llodio a Doña Leonor de Guzmán "con el monasterio de la Muza, e con el señorío, e con la justicia e con los labradores e heredades, según que lo

compré -dice Doña Leonor-, de Lope de Mendoza, con el palacio de Arzua -otro documento dice "Zarza"-, el qual monesterio e palacio son dentro del valle de Llodio que yo vos vendo". Se trataba sin duda del palacio de Arza ...

Así adquirieron los Ayalas el señorío sobre el valle de Llodio mantenido por los sucesores de Don Fernán Pérez de Ayala y de su hijo el canciller Don Pedro. Dos siglos después, a raíz de la derrota de las Comunidades, el entonces señor del valle, el comunero don Pedro López de Ayala homónimo de su antepasado el Canciller, era desposeído de sus señoríos. Con tal motivo, el alcalde de la casa y corte Sancho Díaz de Leguizamón comparecía con gente armada el 23 de abril de 1521, a la puerta de la torre de La Muza y tomaba posesión de la fortaleza en nombre del rey³⁷

Aurrekoaz ikus dezakegu Antonio Ubieto Artetak eskaintzen diguna:

"1075 marzo 29. El señor Lope Sanchez se entrega a San Millan, aportando el monasterio de Santiago de Nanclares con sus posesiones, unas eras de sal en Salinas de Añana y otras posesiones en distintos lugares: '... Ego igitur senior Lope Sanchiz, divino amore conpunctus ac scelerum meorum recordatus, pro anime mee remedio et peccatorum omnium ablutio, trado meum corpus et animam venerabili atrio Sancto Emiliano, tam in presenti vita quam et in futura... concedo et confirmo Sancti Iacobi monasterio de Langreiz... et in valle de Urdunia... regnante Sancio rex in Pampilona atque Berrocia et Alava' ..." ³⁸. Garai honetan, artean Nafarroako Erresumarekiko lotura ikus dezakegu.

Urte batzuk geroago eskaintzaren baieztapena agertzen zaigu:

"1124 Iñigo López de Llodio confirma a San Millan los monasterios de Santiago de Langreiz, San Román de Hornillos y Santiago de Villanueva de Mena, así como una heredad y collazos en Baños.

In Dei nomine. Ego igitur senior Enneco Lopez de Lhodio trado et confirmo illum monasterium Sancti Iacobi de Langreiz, sicut confirmavit pater meus Sancto Emiliano, et tibi..." ³⁹

Baina jaun hauen aipamena alde batera utzirik, beste estruktura sozial bat sumatu behar dugu, hau da, artzaintzaz eta nekazaritzaz bizi ziren jendearena, eguneroko historia egiten zuen gizartearena. Jaunek nolabaiteko ahalmenak zituzten herrian, baina herri xeheak ere bereak. Laudion baserriak nahiko banatuta daude, auto-horniduraz bizi zitekeenak, bertan ematen baitzen behar zutena. Horrez gain, lehenengo dokumentuetatik agertzen dira guztienak ziren baso eta larrak. Ondorio gisa, Laudioko artxiboetan dauden datuak oinarritzat hartuz, Foruak zirela medio, zera esan dezakegu, neurri batean demokrazia giroa susma zitekeela.

Laudioko 1987ko Jai Egitarauan agertzen dira aipamen historiko batzuk:

- "...Laudioko Jaurerria, hastapenetan, Bizkaiko Jaurerrikoa izan zen eta aintzina-aintzinatik izan zituen biztanleez izan zen populatua. Bizkaiko Jaurerrikoa zenez, honen gorabehera guztiek eragin zioten, X. mendearen azkenengoetara edo X. mendearen hasieretara arte, unea zeinetan Bizkaitik banandu eta Jaurerri independentea osatu zuen, baina

³⁷ PORTILLA, M., *Catálogo...* 495 or.

³⁸ UBIETO, A., *Cartulario de San Millán...* 398-399 or.

³⁹ LEDESMA, M. L., *Cartulario de San Millán ...* 237-238 orr

Bizkaiko pribilejio, exentzio eta libertadeak mantenduz". 1076 urteaz geroztik, Gaztelarekiko menpekotasuna "Jaunaren aldetikoa baliteke, baina herriaren aldetikoa oso eztabaidagarria", "...sarri Jaunak Gaztelaren armadan borrokatzen, baina sekula ez Jauntzat, bere kasa joan den nobletzat baizik...Herria gudu giro honetatik urrunduta bizi da...bere agintari propioak hautatzen ditu..."

Geroago bertan ere agertzen da:

"Poco después el Rey Castellano Enrique II confirma la posesión de estas tierras el Señor de Ayala (15 de Agosto de 1379), con lo que el Valle de Llodio pasa a ser parte integrante del Señorío de Ayala, excepto en los privilegios, exenciones y libertades, que mantendrá las de Vizcaya. Esto se demuestra por el hecho de que los representantes de Llodio no fueron nunca a las Juntas Generales de Ayala, sino que acudían a las Juntas Generales de Vizcaya en Guernica hasta el 15 de febrero de 1491...El Señorío del Valle de Llodio quedó integrado en la Provincia de Alava, no sin dejar de reconocer que durante los siglos XVI, XVII e incluso XVIII se mantuvieran gran cantidad de pleitos entre las Provincias de Alava y Vizcaya reclamando cada una de ellas su posesión"

3.2.1.3.5. Ugaoko hiri-agiria

Urte hauetan, Gaztelako erregeak hainbat hiri gutun ematen ditu Bizkaiko zenbait hiriei, haien artean, hurbiltasunagatik eta gure herriaren mugaren bat aipatzen delako Ugaorena dugu. Bitxia dugu, nola alda dezakete herri baten izena: bertan daturen batzuk azalduko ditugu, haien artean Almansan, 1375eko martxoaren 4an eman zela, eta geroago Juan I.ak baieztatu zuela, baina ikus ditzagun pasarte batzuk:

"... e faciendo y hordenando ciudades e villas cercadas castillos y otras fortalezas do puedan los hombres viuir bienabentturadamente y seguros tambien en el tiempo de paz como en el tiempo de guerra; por ende, yo el ynfante don Juan, hijo primero heredero de el muy noble mui allto mi sennor el rey don Henrrique y sennor de Lara y de Vizcaia, quiero que sepan todos quanttos este pribilexio y cartta vieren que los hombres buenos, ansi fixosdalgo como labradores, de la comarca que dizen Zeberiano que hes en el mi sennorio de Vizcaia zerca de la mi villa de Vilbao, binieron a mi y me pidieron merced que mandase y tubiesse por uien y les hiciesse merced que llos que pudiessen hacer y poblar y zercar una villa en el lugar que haora dizen Vgao... de la dicha villa de Vilbao fastta en Araetta que no ouiesse bentta ni rebentta... dicho lugar que dizen Vbago de los sobredichos escuderos y labradores...Vagao querian hacer cercar o poblar...dicho lugar de Vgao obiera...dichas comarcas de Zeberiano e Vgao...dichos hijosdalgo y labradores de la comarca de Ceberiano e Vgao me lo hauian pedido por merced; e io ende mando e tengo por bien y hes la mi mercer que la dicha villa se poble y zerque en el lugar do dizen hagora Vgao, y que de aqui adelante haia nombre villa nueva de Miraballes; e mando e tengo por uien que todos los que haora moran y tienen moradas en las dichas comarcas de Ceberiano e Vgao que pueblen e bengan a morar todos a la dicha villa nueva de Miraualles"⁴⁰

⁴⁰ HIDALGO DE CISNEROS, C. & LARGACHA, E. & LORENTE, A & MARTINEZ, A, 1986, *Coleccion Documental del Archivo General de Señorío de Vizcaya-Fuentes Documentales Medievales del Pais Vasco*. Eusko Ikaskuntza. Donostia. 19-26 or.

Juan Ramon de Iturriza y Zabalak, bere "Historia General de Vizcaya y epitome de las Encartaciones" testu berberari buruz beste grafiaz zehazten ditu aurreko toponimoak: Bilbao... Ceberiano... Ugao... Areta... Villanueva... Villanueva de Miraballes..., kasuren batean hitzez-hitzeke jarraipena ez duela. Aldatzen den zatia ondoren zehaztuko dugu:

(1) "é dende a las angosturas de Elguebaso, e dende a Amezola, é dende por la esquina adelante de Vnduzueta por do parte con la tierra de Orozco, é dende por la caña al ajuar de Araeta, é dende arriba á cima de Gamarreta por do parte con tierra de Llodio, é dende a Curutceaga, é dende a Ganicocorta por do parte con tierra de Llodio, é dende a Curceaga de Oquendo, é dende a Ise, é dende por el arroyo de Drobica al agua mayor de Aldanaondo, e dende por la ribera del arroyo a do se pasa el arroyo de Azordoyaga con el agua mayor."

Argi daude Laudioarekiko mugak, hau da, Araeta, oraingo Areta, Ganegokogorta, Kurzeaga,. Iturrizak aipatzen duen Vnduzueta, gaurko Untzueta da, hobeto esanda, orozkoarrek, bertan baitago, "Untzeta-piku" ahoskatzen dutena.

3.2.1.3.6. Poza litzentziatua

Poza litzentzuaren testigantza oso kontutan hartzekoa da historia aldetik, zeren eta bere lanak garaiaren aldetik lekuko baliotsua izateaz gain, audioar batekin ezkondurik egoterakoan, oraindik interesgarriagoa egiten baita, euskara dela eta, hurbiltasunagatik. Ikus dezagun eliz artxibotan aurkitzen duguna:

"Andres de Poca y dna. Ant.a de Olaeta. Año de 1580 a 24 de junio el licenciado Andres de poza hijo de pedro de poza natural de la jurisdiccion de horduna y de Mari perez de yarza natural de larrimbe en el condado de ayala oriunda de Lequeytio se bino a casar con doña antonia de olaeta natural deste Valle de Llodio. Y los case y bele conforme al santo concilio tridentino en la yglesia del señor sanpedro. fueron sus Padrinos hernando de larrea y dona maria de salzedo" ⁴¹

Gizon honen jatorria Urduña aldean zegoen. Fuent.Doc.78 (1511): "Aldea de Londono de Yuso e **Posa**" 78 or.."Poça" 79.

Alaben bataiatzea Laudion bertan egin zituen, batailatze-zenbakia ezkeran agertzen dela:

- 616. batailatze zenbakiaz "14-9-1572 se bautizó Angela hija natural del Licenciado Andrés de Poza y Anita de Orueta, natural de Ayala, que por justas causas fue traída a bautizar..."
- 1003. "Luisa de Poza..Ldo. Andres de Poza y Doña Antonia de Olaeta..."
- 1113. ""M.a de Mora del Lddo. A. de Poza y Doña Antonia de Olaeta..."

Ondoren Pozak ematen duen zenbait herriren zehaztapena jarriko dugu:

- "Las SETENTA Y dos Ante-yglesias de Vizcaya son las siguientes,, Birriatua... Ximeyn... Amorrobieta... Yzpazter... Castillo, Elxeabeytia, Olauarrieta, Vbidea, Ceberio, Deustua... Arregorriaga, Arrancudiaga... En otros tiempos fueron

⁴¹ *Libro I de Bautismos* deitutakoak1536-1595. 132 orritik aurrera *Libro de casados y velados* biltzen du. 139b.

mayores los limites de Vizcaya assi, como agora algo mas de setenta años la villa de Castro de Vrdiales y su tierra solia ser de Vizcaya y se diuidio y desmenbro della. El valle de Orozco y el de Llodio, tábien solian ser de Vizcaya, y diuidiose de ella por fallecimieto de dó Sacho, hijo de dó Lope Diaz el lindo, porq' como este dó Sácho q' murio de un vallestazo, veniédo de la guerra de los Moros en Subijana de los Morillos, queriédo apaziguar un ruydo, dexasse dos hijos legitimos muy niños Garçia Saenz, y Domingo Saenz, pareçe que los Vizcaynos diziendo que no querian Señor que no pudiesse tomar lança en puño, Eligieró y leuátaron a don Yñigo Esquerria hermano bastardo de dicho don Sancho, y en recompésa por no dexar del todo desheredados a los dichos hijos legitimos sucessores dieron a don Garçia Saenz el valle de Orozco, y a Domingo Saenz los valles de Oquendo, Llodio y Luyádo, y de esste tiempo a esta parte andan los dichos valles desmembrados del Señorío de Vizcaya..."

- "Passar yo aqui a secas por el dicho valle de Llodio, no lo demanda la obligacion que tengo, de celebrarle por la buena y noble compañía q' aqui me cupo, especialmente que su contento me a sacado de encogido para este tratado, y otros... Y assi amigo Lector por no ser ingrato a quí me puso la gana de seruiros, aqui con vuestra licencia dexare la memoria suya en los versos q' pusimos al retrato de los dos..."

EPITHALAMIVM D.ANTOniae de Olaeta... EPITAPHIUM. ANDREAE Posae Iurisc. Cantabri."

- "Capitulo XVI. En que se trata de la antiquissima costúbre de vn pié descalço; con que los Señores de Vizcaya, tienen de costumbre de jurar los Fueros, y libertades della. Aunque sea bien notorio, q los gloriosos Reyes de Castilla, y sus prececessores, señores q' han sido de Vizcaya, ayá tenido de costumbre de jurar sus Fueros y priuilegios con un pié descalço, so el Arbol que dizen de la villa de Guernica..."⁴²

Liburu honetan zenbait letren gainean marratxo bat dugu, behin *n*-ren laburpena dela, behin *que*-rena. Dakarren marra hori, kasu hauetan (') seinuaz ordezkatu dugu.

Dakigunez, ahoz gordetzen ziren oihurak, geroago 1452an Foru Zaharra biltzen denean idatzi egiten da.

"En el panorama vasco dominan ahora las tendencias que subrayan la igualdad de todos los nacidos en el territorio ante la normativa por la que se rigen"⁴³

Mendeetan zehar baieztza dezakegu Laudioz erreferentzia ugari dagoela hainbat dokumentutan:

1394an "Hernan perez de Ayala sennor de Lodio. 1394... Yo el rey, fago sauer a vos el doctor Gonçalo Moro, oydor de la mi audiencia e mi juez corregidor en Uizcaya, que Fernan Perez ...de Ayala, merino e coregidor mayor en Guipuscoa, se me querello e dize que al tiempo de la Hermandad nueua en Vizcaya fezieron entrar en su Hermandad al su vallde de Lodio seyendo suyo proprio... dicho ualle de Lodio...Fecho e publicado fue este quadernio en la dicha Junta de Guernica...Anunçibais...e Lope Sanz de Anunçibay"⁴⁴.

⁴² POZA, A. De la Antigua...

⁴³ LARREA, M.A. & MIEZA, R. Introducción a la historia del Pais Vasco. 52 or.

⁴⁴ HIDALGO DE CISNEROS, C. & LARGACHA, E. & LORENTE, A & MARTINEZ, A, 1986, *Fuentes Juridicas Medievales del Señorío de Vizcaya*.

3.2.1.3.7. Lope Garcia de Salazar

Lope Garcia de Salazar garai gatazkatsu haietako lekuko berezia dugu, zeren eta Euskal Herrian zehar leinu artean gertatutako borrokak kondatzen batitu. Guri, batez ere, Laudion konkretuki oinaztarren eta ganbotarren artekoak interesatzen zaizkigun, Ugarte eta Anuntzibai sendien bitartez ondotox ordezkatuak. Lope Garcia de Salazarrek esaten zuenez:

- "don Lope de Mendoça, que yase en el Monesterio de Buxedo, que era señor de Lodio, que la eredó por su madre, que la oviera derença del señor de Vizcaya..."⁴⁵
- "... e ovo del por esta caueçaleria el solar de Aranguti e los labradores de Orosco, e de Ledio..."⁴⁶ 116. or.
- "DE LOS SOLARES E LINAJES DE AYALA, E DE OROSCO, E LLODIO, E DONDE SUÇEDIERON.

"...que caso con Ynigo de Vgarte, fijo de Diego Ospina, que ovo fijos della a Ynigo de Murga, que eredó el solar de Murga, e a Juan de Vgarte deVillachica, e a Diego, e a Sancho de Vgarte...

...El linaje de Ospines su fundamjento fue Vrti Vspina fijo vastardo de Fortud Sanches de Salsedo, Señor de Ayala... donde suçedieron los Ospines, e ovieron este nombre por que este Furtud Ospina era ome peruerso, e llamaronle de Ospina, que dise de Vascuençe vinagre, e destos los que mas valieron e valen fueron los de Vgarte, que vn escudero de Çumelçu de ARatia pobló en Vgarte, e casó con njeta desde Furtud Ospina, e fiso en ella a Juan Ferrandes de Vgarte, que fijo el solar e cadalso de Vgarte..."

- "e Diego Ferrandes, el que pobló en Vgarte, e casó con fija deYnjgo Sanches de Anucibay, e obo fijo a Ynjgo de Ugarte, que eredó su solar, e vna fija que caso en Bilbao, e deste linaje de Ospines, e de Vgarte... El linaje de Anuçiuay, su fundamjento fue vn escudero que fue fijo dalgo de Alaua que era njeto de don Gastea de Arburu de Alaua, que fue noble e mucho esforçado cauallero en armas, e era Françes, quel seyendo mançeuo fue criado de don Diego Lopes de Aro el Bueno, Señor de Vizcaya... e pobló este su njeto en Anuçiuay, e fizo alli casa e solar, el primero, e deste multiplicó su generaçion mucho en Orosco e Llodio, e del que ay mas memoria que dellos mas valió fue Martjn Sanches de Anuçivay, que ovo fijo a Ynjgo Sanches de Anuçivay... de este linaje de Anuçiuay..." 139 or.
- "...después mató este don Sancho Peres de Ayala a la Puente de La Muça, a Ynigo Peres de ARandia por que le auja seydo contrario con los de Murga..." 254 or.
- "...que los de Avendaño eredaron la terçia parte de Orosco por don Sancho Garcia de Çurbano, que era suya por don Ynjgo Sanches, su padre, segund dicho es, e por alli tenjan los de Avendaño titulo al Señorío de Orosco que poseyan los Señores de Ayala, e ovieron sienpre pleito sobre ello, fasta que despues trocó con Juan de Avendaño aquello de Orosco con el dicho Ferrand Peres de Ayala, que le dió el monesterio e labradores de Arrigurria, ca era suyos por ello, e quedó toda contienda que avian sobre ello. Venjdo Ferrand Peres de Ayala, entró en Orosco, e en Llodio antes que se fiziese esta pleytesia de los de Orosco, e aposentose en Areta con todas estas gentes susodichas, e fizo a la puente de Areta vna casa de madera fuerte e despues de piedra. E juntó Martjn Roys de

⁴⁵ GARCIA DE SALAZAR, L., 1984 (XV. m.) *Las Bienandanzas e Fortunas*.

⁴⁶ GARCIA DE SALAZAR, L., 1984 (XV. m.) *Las Bienandanzas e Fortunas* .- 116 or.

Avendaño quantas gentes pudo, pero no se osó atreuer a venjr en Llodio, nj en Orosco, e despues fizieron el dicho troque de ARigurriaga, segund dicho es, e diole por esto de Llodio Ferrand Peres, el derecho que tenja de la casa de Marquina, e Oremecuya... E asi quedaron Orosco, e Lodio con el Señorío de Ayala, e los de Avendaños con lo de Arrigurriaga, e con la casa erençia de Marquina de Çuya, que fue del dicho Garci Sanches, Señor de Lodio" 255 or.

- "...DE COMO MATARON LOS OSPINES A SANCHO DE ANUÇIUAY EN VILLACHICA, E DE LO QUE SE SIGUIO DELLO.

En el año del Señor de UCCC(...) años, durando entençiones e mal querençias entre Ospines e Anuçiuay, entró Sancho de Anuçiuay, fijo de Ynjgo Sanches de Anuçiuay,⁴⁷ en Oquendo, con XLV omes, fasiendo continentes, e aluoroçaronse Sancho Ospina de Vgarte, e Diego Ferrandes, su hermano, contra el, que estauan en Villachica, casi corridos de Llodio, e toparon en Yrabien, e tirandose fue ferido este Sancho de Anuçiuay de vna saeta por los pechos, e sintiendose ferido de muerte, entrore en vna casa, e moriose luego en vn escaño, e leuaronlo muerto Anuciuy.

DE COMO MATARON LOS DE ANUÇIUAY A SANCHO FERRANDES OSPINA DE VGARTE ...e Ochoa de Aracaldo, e su hermano, en Vgarte, a la puerta de su cadalso estando a departir a la puerta con un ome que pasaua, que le salieron del otro cadalso, que yasian ascondidos, e venjeronles por las espaldas, e derribaronlo luego, e cortaronle la caueça.

DE COMO MATO DIEGO FERRANDES DE VGARTE A YNIGO FRACA, DE ANUÇIUAY, E DE OTROS QUE SOBRE ELLO MORIERON. ... a la torre de la Muça, por que venja mucho apellido de los enemjgos...

DE LAS MUERTES DE OCHOA MARGALLO DE ANAUAY, E DE YBARRA, E DE OTROS OSPINES, E DE JUAN DE UGARTE. En el año del Señor de UCCCCXL (1440) años, Rodrigo de Ybarra, a trayción, malamante, en buena pas, (mató) a Ochoa Margallo de Anuçiuay en Gardea, e fue açotado por ello, e dende vn año, mató Gijon Astuna, fijo deste Ochoa Margallo, a este Ochoa de Ybarra, que mató a su padre en una çelada, e cortole la caueça, como el avia fecho al dicho su padre.

DE LA MUERTE DE MARTIN YNIGUES DE VILLACHICA... e viuyendo en Rioja con Ladron de Layba, mataronlo los de Anuçiuay a la puente de Areta...

En el año del Señor de UCCCCXX (1420) años. Mató Juan de Yarçu de Salcedo... puente de Lusa ...yendo de Çalla (1417)...de Çalla de Lusa...Çamudianos e los Gordojanos... "

Gertatzen dira beste heriotz batzuk, baina egoera berezi baten adibidetzat nahikotxu dugula. Dena dela, gizaseme arruntak ez ziren izango sarturik guda giro hartan, behintzat hori ikus dezakegu, urte batzuk geroago alkate eta batzarren liburutetan.

⁴⁷ GARCIA DE SALAZAR, L., *Las Bienandanzas...* 262 ,263, 264or.

1488an dugu: "Memorial realizado por los licenciados José Torres y Feliciano Serdán, por orden del Supremo Consejo de Castilla, de todo el pleito litigado con el Valle de Llodio y el Señorío de Vizcaya"⁴⁸

1476ko uztailaren 30ean Bizkaiko Jaurrerriko foru eta askatasunaz zin egiteaz, gure herria ordezkaturia agertzen da:

"Anno/1485/. En la villa de Guernica, a quinze dias del mes de / febrero del anno del nasçimiento de nuestro saluador/Ihesu Christo de mill e quatroçientos e ochenta e çinco annos...juramento quel sennor rey don Fernando/, nuestro sennor, fiso en la yglesia de Sennora Santa/ Maria el Antigua de Guernica, a los visçaynos, de billas e tierra llana e çibdad, de goardar sus fueros/ e prebilegios, vsos e contumbres, franquesas e liverta/ des del dicho condado para en goarda e conserbaçion de / su derecho... señores/ corregidor e alcandes de la Hermandad e prestamero maior e alcaldes/ de Fuero e procuradores e mannes e deputados del dicho condado, be/niendo de su Junta Genenral que junto tenian este/ dicho dia, avian tenido e tenian so el arbol de / Guernica adjuntados en la dicha Junta General,...Diego Lopes de Anunçibay e Martin Inniguis de Çuasti e..., alcaldes del Fuero de la dicha Viscaya... e Diego Ferrandes de Vgarte e Pero Vestis de Anunçibai, por la merindad de Llodio, ..."⁴⁹

3.2.1.3.8. Araba barnean

1491n errege-agindu batez Laudio, Araba barnean zegoen sarturik:

"1491, Enero 15. Valladolid.

Provisión real de Fernando e Isabal para que la Hermandad de Llodio quede incorporada a la provincia de Alava. A.P.A.D-171-6⁵⁰

Don Fernando e donna Ysabel por la gracia de Dios rey e reyna de Castilla, de Leon, de Aragon, de Seçilia, de Toledo, de Valençia, de Galisia, de Mallorca, de Sevilla, de Cerdenna, de Cordova, de Corcega, de Canarias, de Jahen de los Algarbes de Algezira, de Gibraltar, conde de Barcelona e sennores de Vizcaya ... a vos la junta e juez esecutor de las hermandades de la provinçia de Alava con Bitoria y todas las otras tierras que andan en hermandad con ella y a vos los nuestros alcaldes e ofiçiales de la dicha junta salud e gracia. Sepades que Pedro de Goriçabde en nombre e commo procurador que se dixo ser de la tierra e Valle de Lodio nos fue fecha relaçion por su petiçion que ante los del nuestro consejo de las cosas de la hermandad presento disiendo que los vesinos e moradores de la dicha tierra e valle del Lodio, sus partes, reçiben muchas fuerças e synrazones de muchas personas de la dicha tierra y diz que ellos tienen gana e voluntad de entrar en esa dicha hermandat de Alava e contribuir con ella para gozar de los previllejos e libertades della por que muy humillmente en el dicho nombre nos suplicaria e pidia por merçer vos mandasemos que reçibiesedes a la dicha tierra e valle de Lodio, sus partes, en la hermandad mandando a los diputados della que los acogiesen e reçibiesen e tomando los so nuestra guarda e anparo e defendimiento real e mandando daqui adelante la dicha tierra e valle de Lodio sus partes gozasen de todos los previllejos e libertades de

⁴⁸ URDIAIN, M. C., 1984, Gobierno y Administración de Alava. Tomo I. Inventario de Documentos 1256-1799 -Archivo Provincial de Alava-Serie 1 , Gasteiz.

⁴⁹ HIDALGO DE CISNEROS, C., (eta beste batzuk) 1987, *Colección Documental del Archivo Municipal de Portugalete*- Fuentes Documentales Medievales del Pais Vasco- Eusko Ikaskuntza- Donostia. 66-67 orr.,.

⁵⁰ IÑURRIETA, E. 1983 *Cartulario Real a la Provincia de Alava 1258-1500*. Fuentes Documentales Medievales del Pais Vasco. Eusko Ikaskuntza. DONOSTIA.

que gosan las otras tierras que estan en esa dicha hermandad; lo qual visto por los de nuestro consejo de las cosas de la hermandad fue acordado que de viamos mandar dar en esta nuestra carta para vos en la dicha razon e nos tovimos por lo bien por la qual vos mandamos que veades la dicha petiçion que va fyrmada de Diego de Ledesma, ... Dada en la noble villa de Valladolid a quinse dias del mes de Henero anno del sennor de mill e quatroçientos e noventa e un annos. E yo Diego de Ledesma, escrivano de camara del rey e de la reyna nuestros sennores, lo fise escribir por su mandado con acuerdo de los del sy consejo de las cosas de la hermandad. Guridis Licenciatus. Registrato Pasqual Ortega"

Orain aipatuko dudatan datua lan hau baina urte batzuk geroagokoa da. Ernesto Garcia Fernandez-ek SANCHO EL SABIO 1995eko alean "El valle de Llodio a fines de la Edad media (c.1400-1507)" izenburuarekin argitaratu zuen:

"El 3 de agosto de 1486 los Reyes Católicos, a solicitud presentada ante el Consejo Real por el mariscal Pedro Pérez de Ayala, se emite una carta dirigida a los alcaldes, procuradores y justicias de las Hermandades de Alava, de Valdegovía y del Señorío de Vizcaya en la que se les ordena que no se entrometan en lo que acontece en el Valle de Llodio...en Tierra de Alava e en el dicho nuestro condado en un valle qe se dize **lahudio**..."

3.2.1.4. Aro modernoa eta egungoa (XVI. mendea geroztik)

3.2.1.4.1. Herriko gobernua

Alkate eta errexidore aukeraketaren liburua..Herriko gobernuaz, bi karpeta daude:

- Lehena: "01.07.Elecciones. Libro de elecciones de alcaldes y regidores del valle de Llodio 1.567-1846", hainbat liburuk osatua . Lehena 1567-1569 urte bitartekoa, 2. 1591-1601 , 3. 1632-1678 eta abar.
- Bigarrena "Libro de Elecciones"deitutakoan 1614-1803 bitartekoa dago, bere aldetik hainbat liburuxkak osaturik, 1. 1614-1629, 2. 1680-1714, 3. 1738-1803, 4. 1720-1759,

Alkate eta errexidore aukeraketaren liburua. Hau da, barneko historiaz dugun lehen liburua , Udal Artxiboetan "Numero 1°"jarririk , beraz, zaharrena dena, 1567ko "Quaderno de Elecçiones de Alcaldes y Rexidores de este Noble Valle de Llodio..."

Esandako karpetetan zenbait datu eskaintzen zaigu, zeren eta izena aipatzen duenez, alkate eta errexidoreen aukeraketaz gain, herriarekiko zerikusirik duten beste arazoak aztertzen baitira bertan, haietako aipagarrienak sailkatuz gero:

3.2.1.4.2. Mugarriak

Noizbehinka, lehen zehaztutako liburuan, errexidoreen zeregina herriko mugarriak begiratzea da:

"a bisitar y apear los moxones y montes "conceviles de entre los termynos del señorío de bizcaya, valle de oquendo y ayala..." 1568, 6b

3.2.1.4.3. Merkataritza

Merkataritzan, aipatutako liburuan, 1567. urtean, arautzen dira besteak beste:

"pymeramente la ljbra de carnero en quinze mrb...ytem la ljbra de baca a hocho mrv e medio...

yten la ljbra de oveja a ocho mrs,...yten la ljbra de cabron a ocho mrb e medio...

yten la ljbra de cabra a seis mrv. e me...yte ousieron la ljbra de tozino a diez marabs..." 1b or.

Ardoaren salneurriak ere finkatzen dira:

"..se bendiese el byno de rioja e nabarrete a dizeocho mrvs.."

Baina ez bakarrik salneurriak, halaber, pisu eta neurriak arautzen ziren:

- "que ningun tabernero nj tabernera se osado de vender bjno blanco sin antes..." 4 orr.
- "taberneros que ellos querian ver e afinar las medidas de bender bino" 4b orr.
- "visyt a que los diputados hizieron...afinaron las medidas e pesos e pesas" 5b orr.

Errotarientzat ere araudi tinko bat zegoen.

3.2.1.4.4. Batzar-lekua, eguna eta aukeraketa sistema

Batzar-tokia kasu gehienetan, Basalarrinekoa izan da geroago ikusiko dugunez, beste batzuk tartekatua agertzen dira, baina aditu dezagun 1614ko batzar-agiria, bertan agertzen baita, batzerretako zentzua:

"...campo y Junta de baça Larrin de este valle de Llodio lugar acostumbrado...para hacer elección de nuevos oficiales de la justicia y regimto. para el gouierno de dcho valle y tratar las demas cosas conbenientes...de dios nuestro señor y utilidad y provecho de dcho valle dia de señor san miguel y se quenta veinte y nueve dias del mes de septbre. de mil seiscientos y catorze años estando juntos y congregados la Justicia y Regimiento y demas vezinos y moradores de dcho valle segun suele ser costumbre..."⁵¹

Beraz, lekua Basalarrin deituakoa izan da, eguna Irailaren 29an, San Miguel eguna zehazten denez, batzarren helburua herriko gobernuarena dela, ordezkariak nahiko demokratiko ematen du, bertan baitaude herritar guztiak edo behintzat gehienak.

Zehaztutako liburuan, azal ostean Laudioko eskutu edo harmarriaren marrazki bat dago, testu hauekin:

"El Excudo de las Armas que tiene el N.e Valle de Llodio.- Son dos Corderos: Lo q.L. T(?)i que lo desea sauer podra reparrar. debajo de la Pila de la Agua Benditta Que esta en la Yglesia Parroquial de San Pedro de la Muza, de dcho. Ve..."

⁵¹ U.A. 01.7.Gobierno Municipal-Libro de Elecciones 1614-1803. Libro Primero 1614-1629.1 or.

Beste adibide batean:

"En el campo y junta de baçalarrin de este valle de ludio lugar y puesto acostumbrado para haçer las Juntas generales de este dcho valle y tratar en el las cosas que sean del seruicio de dios y bien comun de este dcho valle en veynte y nueve dias del mes de setiembre de mill y seiscientos y veyntidos años estando Juntos y congregados a campanas rrepicadas la Justicia y regimiento y la mayor parte de los bezinos de este dcho valle...hecharon en un cantaro dos cedula y haviendos rrevuelto el dcho cantaro vn mochacho saco una de ellas y aviendo leydo decia alcade hordinario por la parte ganboyna por Gabriel de Orue...otras dos cedula el el dcho cantaro y aviendolas rrevuelto el dcho mochacho y sacando la una dellas decia rregidor por la parte onaçina por Ynigo de çubiaur.." 88 or.

Honetan, lehen aipatukoaz gain, leinu edo taldeei erreferentzia egiten zaio, baina ez da ematen mende batzuk lehenagoko giro iskanbilotsua, baizik eta askoz lasaiago. Giro berak iraun zuen, Gernikan 1724ko Batzarretan sortzen dira dekretuak. Bertan agertzen da :

"Eleccion de la parcialidad Oñacina" eta gero "Eleccion de la parcialidad Gamboyna", gure auzoak diren"Arrigorriaga, Arrancudiaga, Villa de Miraballes, Santo Tomas de Olavarrieta.." ganboatarren barnean daudela. Dokumentu honen kopia bat Laudioko artxiboan aurkitzen da, "Relación con Autoridades Provinciales"en sailean.

Baina Laudioko batzartokiari itzuliz, aipa dezagun zein modutan agertzen da idatzirik, kokaera, eta beste toki batzuk, zeinetan batzarrak egin baitziren, nahiz eta, esan dugunez, gehien-gehienetan Basalarrin deitutako lekuan izan.

Lehen liburuan, hau da, 1567-1569 bitartekoa, ia beti agertzen zaigu:

- "en cubiaur dela muca del balle de ludio"1 or.
- "en cubiaur delodio" (azpimarratuta batera idatzirik, eta ia berdin egiten dute "e"eta "l"a, beraz, lodio/lodio"izan daitekela) 1b , 3, 4b
- "en la ygleja.de señor san pe dela muca" 3 or.
- "En cubiaur del balle delodio" 3b, 4 (lehenago jarritako oharra bera jarri daiteke hemen ere)
- "En cubiaur dellodio"5 (hemen bereizten da grafia aldetik "e/l", nahiz eta batera idatzirik izan)
- "En el lugar de la plaça .." 5b.
- "En cubiaur de ludio" 5b, 6b,15
- "En gardea dellodio" 7b
- "En cubiaur del valle de ludio" 8b, 12,12b, 13,
- "En el cimjterio de la ygja. de san pº dela muça"

Oro har, hasieratik bukaeraraino "cubiaur"-en egiten ziren batzarrak urte hauetan. 1591-1601 bitarteko liburuxkan, aldiz:

- "En el campo y Junta de baca Larrin lugar acostumbrado..."

Geroago Arabari egiten zaion beste kontribuzio batean hitz egiten da *"sesenta y seis fogueras biejas..."*

Batzarlekuari buruz gaineratu behar da, 1632-1678 bitartean, forma artikuluduna eta artikulugabea agertzen direla:

"campo de baça Larrin...campo de Bazalarrina... basalarrin... bassalarrin... basalarrin... bacalarrin..baça Larrina... eta abar, baina 1681-1800 bitartean, gehienetan, "en el campo y junta de Basalarrina" agertzen da, hau da, forma artikuluduna nagusitzen dela, modu askotan idatzirik, adibidez:

"bacalarrina, Baçalarrina, baza larrina,..."

Zehaztu egin dugu non egiten ziren batzarrak, baina izena ezagutzeaz gain, non egon zitekeen kokatua "Basalarrina" deitutako lekua interesatzen zaigu. 1720-1759 bitarteko liburuxkan bi datu deigarriak ditugu horretaz:

- "En frente de la hermita de san Roque de este Valle de Llodio" 136 or.
- "En la campa de Basa Larrina" 137 or.
- "En frente de la hermita de San Roque" 141 or.
- "En la campa de Basalarrina" 142 or.⁵²

Beraz, pentsa daiteke leku bera izan zitekela, gainera, dakigunez, bertan egin aurretik "cubiaur dela muca", eliza aurrean, halaber: "en la portalada de la iglesia de s. pedro" aipatzen da, "simiterio"-an batzuetan, eta noski, hortik hurbil izan beharko litzateke. Gainera, toponimotik ateratzen dugunez, "baso-larrin"-tik dator, "baso">"basa" egiten duela elkarketetan, "basoa" Orozkon landuta ez dagoena, baina leku aldapatsu izanik. Beraz, gaurko San Roke hegiko behe aldean kokaturik ematen du. Gainera, beste datu batek osatzen digu kokaera:

"en baça larrina junto a la yglessia parroquial de este Valle de Llodio a..." (1676)

Beraz, San Roke eta Eliza artean, aldaparen hegian egon beharko zitekeela ematen dute datu gehienek. Gentza Belaustegigoitiak baieztatu zidanez, San Rokeko aldapa gaurko plazaraino heltzen zela, eta hori egiten du logikoago gorago jarri dudana.

Garrantzia handia izan dute bertako Batzarrak, zeren eta, hiru mendeetan zehar behintzat, herriko historia markatu baitute. Juan Carlos Navarrok eman zidan orain dela hainbat urte "Basalarrina" toponimoaren berri eta azkenengotariko batzarraz berak eginiko ohar hau:

⁵² Leku honen kokaeraz G.Belaustegigoitiak bere eritzia du, ikus Basalarrina toponimoa.

"En el libro de acuerdos que comprende los años 1853 al 1876, en el acta del 15 de enero de 1874, se redacta el proceso electoral de Alcalde y Rexidores. En tal documento consta que se hacía en la forma establecida por el fuero, tradiciones y costumbres antiguas. Esta elección se celebra en el Salón de la Casa Consistorial circunstancia que, al parecer, no sentó bien al Diputado de Guerra de la Provincia pues ordena que se repita, debiéndose ajustar a las normas tradicionales. El acta del segundo proceso electoral dice que " ..en la Campa de Basalarrin de este Valle de Llodio y en la mesa de piedra de sillera...", el 23 de enero de 1874, congregados según antigua costumbre, después de repetidos toques o avisos de campana, se reunió a la totalidad de las gentes del pueblo o la mayor parte de él, para realizar la elección de aquellas personas que sirgieran sus destinos..."

Aurreko adizkideei esan nien ikusten nuela aginte-demokratikoren kutsua, biek Laudioko historiaz ezagupen zabala baitute, eta biek baietz erantzun zidaten, zeren eta lehen esan dudanez, denok hartzen baitzuten neurri bateko parte, nahiz eta gero, autagaien proposamena beste batzuek jarri.

Laudiok historian zehar beti izan du bere nortasun historikoa "Noble Valle de Llodio" gisa agertuz, Aiara barnean bakarrik une gutxi eta konkretu batzuetan izan dela, baina bere batzarretan parterik hartu gabe.

3.2.1.4.5. Arabako Probintzian. Bizkaiko Jaurreriko Foruak

XVI. eta XVII. mendeak baketsuak izan ziren, batez ere, zenbait dokumentu eta autorengan ikus daitekeenez, Laudio, Araba eta Bizkaia barnean agertzen da, Araba lurralde barnean, baina Bizkaiko legedia gordetzen duela. Noizbehinka istiluak sortzen direla eta, behin edo behin bigarreanean sartzen ahalengintzen delarik, Gernikako Batzar Nagusian bere ordezkari eta eskariak aurkeztuz. Adibiderako 1664ko Batzar Nagusian erabaki zen onartzea eta bideratzea Laudioaren nahia Jaurreriaren barnean kokatzeko. Horren ondoren, beste ahalegin batzuk ematen dira, baina 1742an Bizkaiko Batzar Nagusiak Arrankudiagaren alde jartzerkoan Laudioarekin izandako arazoetan mugak direla eta, Bizkaia-erikiko harremanak honez gero, nahiko hozten direla.

Aurrekoari buruzko dokumentazio ugari dago, hala nola 1536 urteari erreferentzia egiten dion dokumentu batean, zera aipatzen da:

"los Malhechores, desterrados del Señorío de Vizcaya cumplan su destierro llegando a dicho Mojon de Axnabar"
Lehentxuago ere aipatu du: "Mojon de Axnabar que hoy parece dezir, que es Acheta.."

Lehen esan dugunez, Basalarrinen aukeratzen ziren Alkatea eta errejidoreak, baina honez gain, Aiarako konteak ere aukeratzen zuen bigarren alkate bat. Juan C. Navarrok aipatu zidanez, Laudion XIX. mende arte izan direla alkate bi. Hots, bigarren alkate horren funtzioa Aiarako kondearen interesak defendatzea izango litzateke, hau da, Elizaren gainean zituen patronazgoa. Eta hori bat dator Laudioko artxiboan dauden zenbat datuekin eta Calahorran hartu nituenekin:

1491etik Arabako probintzia barnean sarturik egon arren, Bizkaiko foruak gorde egin dira Laudion, askotan agertzen denez. Ikus ditzagun bi motetako adibide batzuk, askoz gehiago egon arren:

1575ean "conforme al fuero de este Señorío de Bizcaia..."⁵³

Foruek neurri batean babesa ematen zien herritarrei, eta horrela agertzen zaigu 1680eko dokumentu batean:

"...Carlos... Rey de castilla de leon de Aragon de Nauarra.. como el dcho valle de Llodio hera una de las republicas del nuestro señorío de Vizcaya y ynclusa en el goçando sus naturales y originarios de las esencias franquicas y liuerttades que que los demas del dcho nuestro Señorío.."

1781. urtean: "si saben que en el valle de Llodio se observan los fueros del señorío de Vizcaya, y que a nadie por graves delitos que cometan, se manda arrestar, sin citarla antes por edicto .."⁵⁴

Eta beren buruen babesean, askotan errepikatzen zen Foruek ematen zien erlazioa:

- "caseros honrados...soi vizcaino origin.º y como tal Noble Hijodalgo..."⁵⁵
- "...nobles hijosdalgo vizcainos..."⁵⁶

Aurrekoaz gain, batzuetan beste aipamen batzuk egiten dira:

- "Yo Sebasttian de Ysusi natural del lugar de Llodio en el señorío de Vizcaya.."1750ean Perun zegoen audioarra.⁵⁷
- "Natural del Valle de Llodio en el Señorío de Vizcaia..."⁵⁸ Mexikora joateko baimena

Arabako antolamenduari buruzko beste zehaztapen batean:

"En el Noble Valle de Llodio, una de las Hermandades de que se compone esta M.N. y M. L. Provincia de Alava..."⁵⁹

Baina honez gain, bertako artxiboan 05.08 erreferentzia duen karpetan, "Relaciones con Alava y Vizcaya 1600-1925, zenbait arazo aztertzen dira denboran zehar, barneko azpikarpetetan:

- "Petic.s en razon pleito Valle LLodio y Señorío de Vizcaya con provincia de Alava..."del Valle de Llodio que es en el señorío de Vizcaya...Junta general que tubo en Gernica el Rey Don Fernando el catolico en 30 de Julio del año 1476 fueron los procurados de dcho valle..." 1. azpikarpeta.
- "Pleito entre Llodio y la provincia de Alava". 6. azpik.
- 1650ean "Relaciones con autoridades provinciales. Papeles en razon de los repartimientos que el valle de Llodio ha pagado a la Provincia de Alava asi como de las vejaciones que han recibido los vecinos de dicho valle..." 10. azpik.

⁵³ U.A. Documentación Familiar-Vínculos y Mayorazgos 1780-1840. 2 karp. 22b or.(Aurreragoko dok.ri erref.)

⁵⁴ U.A.Juicios.06010224.16.21b or.

⁵⁵ U.A.Juicios. 06010224.25

⁵⁶ U.A. Juicios 06010212.5.2b

⁵⁷ U.A.Doc.Familiar. Relaciones con la iglesia. 0706.3

⁵⁸ U.A. Licencias de Viaje. 1790-1899. 07.10

⁵⁹ U.A. Juicios 06010242.1

- 1666an "Petición en Junta General de Guernica, de Iñigo de Ugarte y Cosme de Castañiza" 23. azpik.
- "Poder que dio el Noble Valle de Llodio, para la Junta quese celebró, bajo el árbol de Guernica, los días 10 y 11 del mes de octubre de 1672..." 28. azpik.

1595eko eta 1622ko datak, besteak beste, dituela, "Provisión Real ganada por Valle LLodio que es del Señorío de Vizcaya" 30. azpik.

Eta azkenik, 1843 eta 1925ean ematen dira berririo istiluak Arabako eta Laudioako agintarien artean, erlazioak direla eta.

Geroago beste karpeta batean "Relaciones con autoridades civiles 1500-1699", 3. azpik.

"Llodio gana pleito a Alcalde mayor del Estado de Ayala, para que no saquen de Llodio pleitos ni otros instrumentos originales por ser distrito del Señorío de Vizcaya. 1624"

1639an "Goarda de los puertos de este Señorío y en particular este de portogaleta... a toda la gente de dcho Señorío y también la del Valle de Llodio.." 4. azpik.

1680ean "Provisión real otorgada por Carlos II (?) a petición síndico de Llodio para que Ayala no cobre a Llodio por ser este del Señorío de Vizcaya..." 8 azpik.. Zehazturik honela dio:

"...como el dcho valle de Llodio hera una de las republicas del nuestro Señorío de Vizcaya... sus naturales y originarios de las Esencias franquicias y liuertades ...que declarando deuen goçar el dcho valle de Llodio de las exsencion franqueças y liuertades que las demas republicas del dcho nuestro Señorío..."

Beste karpeta batean (01.08) "Gobierno Municipal" delakoan zenbait datu eskaintzen zaizkigu:

1653an "Autto. Probeido por el Sr. Alcalde del V.e de Llodio. En razón de que se hagan filiaciones de Nobleza, conforme mana el fuero deste N.e Señorío de Vizcaya..."

1725ean Bizkaiko Jaurrerriaren aginduak haraneko tabernetan zori-jokuak debekatuz, hau da, esaten duenez, "prohibiendo juegos de azahar..."

1734an Bizkaiko Jaurrerriaren dekretuak honetaz.."ruina espiritual.." zela eta..."no sea osado a danzar ni bailar al son de dcho tamboril, ni de otro instrumento...sino con los de su sexo sin causar escandalo". Beraz, debekatzen ziren gizon-emakume arteko elkar-dantzatzea.

Bertan ere "Libro de Decretos zelebrado por la Prov.a de Alava desde el año de 1502 hasta el año 1754"

1775ean "En el noble valle de Llodio de los fueros del M.N. y M.L. Señorío de Vizcaya..."⁶⁰

⁶⁰U.A.Juicios 06010218.5.1

Gorago aipatutakoa ez da ematen bakarrik Udal Artxiboetan, Eliza liburuetan gauza bera gertatzen da. Ikus ditzagun batailatze libururen batean:

"En diez y nueve de Junio de mil ochocientos diez y nueve yo Dn. Fco. Xavier de Echevarria Cura y Beneficiado de la Yglesia Parroq.l de Sn Pedro de Lamuza de este Valle de Llodio de los Fueros de M.N. Señorío de Vizcaya..."

Baina 1841ean "...de este noble Valle de Llodio Provincia de Alava.." lehenengoz agertzen dela erreferentzia hau.

Nahiz eta gero (1843-6-24) "Fueros de Vizcaya, Provincia de Alava" jarri.

Ondorio gisa, zera esan dezakegu Laudio administratiboki, Araba barnean mantendu dela 1491etik, baina Bizkaiko Foruari jarraituz. Zenbait une istilutsuetan bigarreanean sartzen ahalegintzen da. Hainbat kasutan agertzen denez, Bizkaiaarekin erlazioak askoz ugariagoak zirela. Horrez gaiz, hurbiltasuna arazoa tartean izan zitekeela. Egun, Bizkaiko Forua indarrean dago oraindik Zuzenbide Zibileko zenbait arlotan, eta telefonoz, elektrizidade eta zerbait esparrutan Bizkaia barnean sarturik dago.

Baina azkenengo denboretan, Eusko Jaurilaritza, Unibertsitatea eta abar Gasteizen daudela, autopistaren abantailaz, erreztu eta sendotu egin dira harremanak.

Dakigunez, Orozko izan da Bizkaia barnean sartu zen azkenengo harana, hau da, Durangoren ondoren, orain dela bi mende. Laudioko kasuan gauza bera ikusten dugu, berezko nortasun historikoa mendeetan zehar gorde duen herria izan baita.

3.2.1.4.6. Calahorrako gotzaitegiko bisita

Gil lizentziatuak egiten duen bisitan liburu batean zehazten ditu ikusitako herriak.

- "Fecha 1556. Vis.ta del obispado por el ldo. Gil

Quaderno del arciprestago de Orozco

ntra señora del yermo

El dcho pueblo es del Rey y cinco ? v's. La y.a es patronazgo del conde de Salvatria.(Salvatierra). ...tres beneficiados, ynigo abbad de çaldo y de ochandurizar, diego abbad de duberis...abad de çubiaur..." 211 or.

- "Llodio

...el dicho pueblo es de doszientos y çinqta. vezinos es del dcho conde la y.a se llama Sant pedro es consagrada, no tiene renta ni primiçia... es patronazgo... " 216 v.

Aipagarria da Eremuko elizaren garrantzia, zeren Laudio bera eta San Pedrokoa baizik ez dira agertzen.

3.2.1.4.7. Frantziarren aurkako borroka, 1795eko dokumentuetan.

Honetaz bi zertzelada baizik ez ditugu ikusiko. Argi geratzen da gehienetan burruka giroa, baina behin edo behin, ez du horrenbeste ematen:

- "remiti mi yeguada para conducir algunos viveres al exercito Frances, hasta la Ciudad de Orduña..."⁶¹

Beste testu batean "...marcho para las castillas (por entrada del Frances)...hasta que se apaciguasen estas provincias..."

- " Mozos lldianos luchando contra franceses..."
- "...Provincia de Guipuzcoa ocupada por franceses..."⁶²
- "En el salon de la casa consistorial de este Novle valle de Llodio de los fueros del M.N. y M.L. Señorío de Vizcaya a quince de Mayo demil stt.os noventa y cinco, estanto junttos y congregados los señores de Justticia...precedida de la señal acostumbrada de repique de campanas para trattar y resolver las cosas tocantes a ambas magestades...y utilidad de este Pueblo conservaz.on de sus fueros loables, usos y costumbres propios arvitrios...relevo de la Jentte que devera salir de este Pueblo contra la invaz.on francesa, en las fronteras de Alava y Guipuzcoa..."

3.2.1.4.8. Kanpoko ikuspegia bat

Kanpoko ikuspegi bat izatearren, 1829-1832 bitartean, S. E. Cook kapitainak egindako lanean, zera aitortzen du: "Las tres provincias de Alava, Guipúzcoa y Vizcaya forman un gobierno nominalmente sujeto a la corona de España; pero sus leyes y medidas internas es tan libre e independiente como cualquier canton de Suiza"⁶³

Geroago etorriko ziren foruen galera, baina aurreko datuetan denboran zehar ikusi dugunez, Laudiok beti zaindu ditu bertako lege eta ohiturak.

4. Euskara

4.1. Aurkezpena

Aintzinekotasunari buruz hartuko ditugu berriro Mitxelenaren hitzak: "Mi impresión personal es que en un período que podemos abarcar y más o menos penetrar, y que es bastante amplio, pero que no lo es demasiado, pongamos en unos 6.000 años antes de Cristo,...el euskera o lengua vasca no ha venido de ninguna parte". Zabalera aldetik gaurko Euskal Herriaren eremua baino askoz zabalagoa zen, geroago ikusiko dugunez.

Aspaldikotasuna horren argigarria historian zehar gertatutako urratsetan herria eta hizkuntzaren arteko lotura biziak iraun duela. Bitxia da neurri batean txikia den herri batek hain ondo gordetzea mendetan zehar horrelako altxorra. Datu bat eskaintze arren, munduko hizkuntzan sailkapenean talde berezi batean izateak bere garrantziaren frogak erakusten ditu.

⁶¹ U.A. Juicios. 06010233.7

⁶² U.A. Juicios 06010242.3

⁶³ COOK, S. E., 1829, *Croquis en España*

4.2. Euskalkia

Luis L. Bonaparte printzeak, euskal dialektologian izugarrizko urratsak egin zituen, Euskal Herrian zehar eginiko bidaietan lortutako material ugariarekin euskalkien lau sailkapen egin baitzituen. Azkena aipatuko dugu, 1869koa, zeren eta oraindik bizi-bizirik indarrean baitago.

Hiru multzo nagusi egin zituen:

- a) Bizkaiera
- b) Gipuzkera, bi goinafarroak eta lapurtera
- c) Zuberera eta bi behenafarrerak

a) Bizkaiera (Hiru azpieuskalki, hamar aldaki)

- 1) Ekialdekoa: Markina
- 2) Mendebaldekoa: Bermeo, Gernika, Orozko, Arrigorriaga (Arrigorriaga, Arakaldo, Arrankudiaga, Zollo, Basauri, Zeberio, Etxebarri, Galdakao, Ugao eta **Laudio**), Otxandio, Plentzia Arratia...
- 3) Gipuzkoakoa: Bergara, Gatzaga.

Dakigunez, 8 euskalki, 25 azpieuskalki eta 50 aldaki ditugu. Aldaki bakoitza bere aldetik zenbait herriz osatua izan daitekeela, guk gure aldetik Arrigorriagako aldakia osatzen duten herriak edo azpialdakiak zehaztu ditugu, bertan Audio baitago.

Dena dela, hirugarren sailkapenak, 1866-1868 bitartean egindakoa, aipatzen du aldakietan: "6.- Arrigorriaga.../Ludio..."

Jakina da Bonapartek euskalkiak sailkatzerakoan, morfologia oinarritzat hartu zuen, konjugabideei eskaini ziela lehentasun gehiago deklinabideari baino.

Baina nik alde zuretik azalduko dut aspalditik izan dudana zalantza, Orozkoko euskara jakinez gero eta Audioko hainbat testu irakurriz gero. Zalantza hori zera da, nolako erizpideak erabiliko zituen sartzeko Audioko hizkera, Arrigorriagako aldaki barnean, Orozkokoan sartu beharrean. Zeren eta nik behintzat geroago 3.2.3.4 Audioko euskarari buruzko zenbait ondorio sailean azalduko ditudan arrazoiengatik askoz hurbilago ikusten baitut Orozkoko euskararekin, Arrigorriagarekin baino.

Uste dut Audiok bere zabaltasunean euskara aldetik agian formaren bat baino gehiago izango zuela leku izenetan frogatzen denez. Orozkoan ere auzunetik auzunera hainbat aldakuntza ematen direla ohartzen gara, konjugabidean, lexiko mailan eta abar. Lexiko aldetik adibide batzuk jartzearen, lekuen arabera, dugu:

"Astelena/ilena, amagiñarreba/amexea, aitagñarreba/aitexea, aretxa/aratxa, ..."

Orozkon nengoenean askotan etorri zitzaizkidan burura Joanes Leizarragaren hitzak, hau da, 'etxe batetik bestera zer diferentzia dagoen euskara aldetik', eta gauza bera gerta zitekeen Laudion, zeren eta orokorki Orozkoko euskararen ezaugarriak izan arren, haran zabala denez alderen bat egon zitekeen.

4.3. Euskara Laudion

4.3.1. Behartutako agerpena

4.3.1.1. Euskarari buruzko aipamenak

4.3.1.1.1. Euskaraz azaldu beharra

Dokumentazioari esker ikus dezakegu, Laudion euskaraz ere azaldu behar zutela kontuak herriko jendea euskaraz baino ez baitzekien. Udal Artxiboan dauden dokumentuetan, sarri askotan, agertzen zaizkigu horrelakoak:

- "que antecede en Idioma Bascongado y de manera que le pudiesen entender todos los vecinos de este valle" U.A. Hacienda Municipal.Term.Munic. 03.05.01.2. Pleito entre Llodio y Arrancudiaga por prop. y demarcac. monte Aranzazu" 1741-2an 6 or.
- " Remattes y Ventta caruones de los Monttes Comunes... Se expresan se saquen a publico remmate y segun costumbre de este valle las porsiones de carbon... y dado a entender su conttenido a los concurrenttes en lengoa Bascongada El Ministro Alguacil..."03050201.4.1. 1764
- "dado a entender su conthenido en Lengua Bascongada" 06010218.1.112 (1770).
- "y explicandosele ttodo al ttgo. en lengua Bascongada" 06010228.1.10 (1784).
- "y dado a entender su conttenido en lengua Bascongada" " " 11. or.
- "y dado a entender su conttenido en lengua bascongada" " " 13. or.
- Aipagarria da lau lekuko egonik epaiketa honetan,hiru kasutan behintzat agertzen denez, azaldu behar dietela edukia euskaraz.
- "En el Valle de Llodio...dado a entender su contenido en lengua bascongada). 6010230.3.7b (1783)
- "y su conttenido en Ydeoma Bascuence..en V.e de Llodio."06010244.8.10 (1790)
- "...Alcalde a Dº de Acha el de Gardea vecino de el, a quien le explique a maior abundamto. en lengua Bazcongada el Encargo..." 06010246.31.19 (1793).

- "y dado a entender en idioma vascongado.." 06010248.26.6 (1805)
- "en bascongado..en idioma Bascongado.."06010252.3. (1802).
- "la nuestra casa y caseria llamada en ideoma bascongada la de Goirizaua"06010218.1 161b
- " la nuestra casa y caseria llamada en idioma bascongada la de Goyrizabal" " 27.17.2

Honez gain, aurreko bezalako euskal hizkuntzari buruzko aipamenak, uste dut XVII. mendearen hasieran ere maiz agertzen direla, gotzainaren bisita dela, herriko batzarrak direla...

4.3.1.1.2. Hezkuntzan euskararen beharra

Egoerari egokitzeko, hezkuntzan nolabaiteko ardua dutenei eskatzen zaie euskararen ezagupena agiri honek frogatzen duenez: "Certifico yo el Dr. D. Man.º Fern.º de Orue, Comisario del S.º Oficio, Vicario del partido de Orozco, Cura y Beneficiado de la Iglesia Parroq.ª de S.º Pedro de Lamuza de este Valle de Llodio del Fuero del M.N. Señorío de Vizcaya, que haviendose presentado Estevan de Oquendo natural y vecino de este mismo valle a examen de Doctrina Christiana con despacho del Tribunal Ecco de este Obpdo. de Calahorra y La Calzada lo halle haviendo y suficiente para poder enseñar a los Niños en la Lengua Castellana, y en la nativa Bascongada, que es la que gralmente se usa en este dcho Valle y para que conste, y obre los efectos que haia lugar en dro. assi lo Certifico y Firmo en el a trece de Mayo de mil setecientos y ochenta y seis años+... Dr. D. Man.º Fern. de Orue..."

4.3.1.1.3. Eliz arloa

Bertan geratu zen konstatatua ondoen euskararen beharra. Lehen aipatu dugun "Hezkuntza" kasuaz gain, beste hauek aipa ditzakegu: "Certifico io Dn. Josef Xavier de Olabarrieta Presvitero Beneficiado y Cura de la Antte. Yg.ª de Nuestra Señora del Yermo que en Catorce de febrero de mil sett.os y settenta y dos hallandose enferma encamada M.ª Josefa de Echevarria y Larrea, natural del valle de Llodio, muger legitima de Fran.º de Escauza menor en dias, vecinos de este valle de Oquendo he sido llamado a la casa de su avitas.on, mayor de las de_Yzaga de este referido valle, p.ra confesar y administrar el Sagrado viatico a la susudcha, por no saber otro ideoma q.e el Bascongado y hallarse con alguna indisposición los Señores curas de este denotado valle q.e lo saven.."06010223.13.2b (1787).

Eliz arloan, dakigunez, Calahorra eta Calzadako gotzaitegiak hartzen zuen, besteak beste, Araba osoa, eta zenbait eremu Gipuzkoan eta Bizkaian, zeinetan euskararen erabilpena nagusia zenez, behar-izan horri egokitzeko "Constitutiones Synodales..." delako araudiak atera ziren 1621 eta 1700ean euskararen erabilpena eliza inguruan bermatzeko. Horrez gain, eliza artxiboetan ikus dezakegunez, euskararen ezagupena dela eta, auziren bat sortuko da:

" Copia de la Concordia establecida y egecutoriada en contradictorio juicio por las dos comunidades eclesiastica y secular de este V.e de Llodio, deel fuere del M. N. Señorío de Vizcaya=

Nos el Dr. D. Barth.º de Calleja, Canonino de la Sta. Ygl.ª de esta Ziudad, Governador, Previsor y Vicario gral. de este Obpdo. de Calahorra y La Calzada...han litigado en prim.ª instancia con el Dr. D. Man.º Fern.º de Orue Cura i

Beneficiado y Prior del Cav.do ecco. de dcha. Igl.a ..y el Consejo, i vecinos de dcho. Valle, sobre Cumplim.to de cierto auto de visita..., aprobación de Concordia...mil setez.s i setenta y dos...

6º It. Que todos los Individuos del cavildo coadyuven al pasto espiritual de este Pueblo, conforme corresponde a sus Beneficiados, y esta mandado en autos de visita, ya sea por sus Peronas, quando residan en este Pueblo, ya sea q.do.. no residan, por medio de sus capellanes servidores, debiendo ser estos confesores haviles y suficientes, y que sepan bien el Idioma bascongado, que es el que gralmte se habla en este Pueblo, para que las Almas de el, tengan la libertad y consuelo espiritual de manifestar..."

Auziak artean zirauela eta, geroago (1774):

- "...un Capp.a que es Patrim.l pero que ygnora el Ydioma Bascongado; porque el tal ha nacido, y se ha criado en Castilla. Es de advertir, que este Valle de Llodio se compone de cinco Beneficiados, con los quales solam.te se ha servido el Pueblo en todos tiempos, sinq.e haia tenido accion, ni dro. alguno a mas sacerdotes, q.e a dchos Cinco, los que les han servido, ya por si, ya por Capellanes Bascongados los Beneficios..."
- "... Lo 5º se advierrte, q.e el Valle de Llodio es Compuesto de quatro quadrillas de mucho gentio, y y en caserías mui distantes y todos Bascongados Cerrados, pues aunq.e muchas Personas q.e viven en la rivera, o Cerca de el Camino Real entienden algo deel Castellano, pero su Comun language y explicac.n assi en las combersaciones, como en la Doctrina Xptiana y confessiones, aun estos mismos, q.e entienden algo deel Castellano es spre. y por lo Comun en la lengua nativa Bascongada; exceptuarse algunas Personas Particulares de Caballeros ..q.e aunque Bascongados suelen hablar en Castellano.

Lo 6º se advierte, q.e en este Valle todos los sermones, y Doctrinas q.e se explican entre año son en language Bascongada, sinq.e se permita, seg.n y conforme previene, y manda la sinodal constituz.n 12 de el libro 1. titulo 1. predicar en Castellano sermon ni Doctrina alg.a..."

Geroago beste aldean 1780ean hauxe dio:

"dcha su pretendida preferencia fue el hallarse asistido de la qualidad de bazcongado ser essta indispensable para dcho servicio. Carecer de ella el expresado Dn. Juan Luis y ser por consiguiente inhabil para el el mismo...que alguno o algunos de los referidos Ben.dos ignoran quan enteramente dcho idioma bazcongado q.e en el dia es ia tan comun el castellano en aquel valle como que le hablan corrientem.te mas de las dos terceras partes de su vezindario.."Geroago euskaldun izatearen beharra zalantzan jartzen duelarik.

Gasteizko Gotzaitetik Artxiboan inprentaz egindako ohartxo batean kopia dago zeinetan jartzen du:

"AVISO

Acaba de imprimirse el Astete añadido, traducido al Bascuence con algunas pequeñas adiciones. Las personas bascongadas, que no tienen quien las instruya en la Doctrina Cristiana; y los Amos de familia que se hallan con sirvientes que no poseen bien el Castellano, tienen en este Catecismo quando pueden desear para el cumplimiento

respectivo indispensable de su obligación. Se vende en la Santa casa de Misericordia, y en el Cementerio de Santiago de esta N. villa de Bilbao". Eta jarraian eskuz jartzen du: "Y en el de esta Yglesia"

4.3.1.1.4. Beste aipamen batzuk

Honetan hasieran konstatazio gisa baino ez agertu arren, geroago behartasun batera jotzen da.

"tratandome como incapaz e inhabil siendo como soy habil y capaz como qualquiera otro de mi clase, y instruido suficientemente en ambos idiomas Vascuence natibo y Castellano, leer y escribir con ventajas al mismo querellado..." 06010220.8.1b (1778)

Udal artxiboko sail historikoan esan dudanez, lehenengo dokumentuetatik 1809raino begiratu dut, muga bat jartzen arren, zeren eta tarte horretan dokumentazio ugari dago, gehiegi agian, gutxienez hortxe bakarrik 200.000 orrialde inguru begiratu behar izan dut toponimoen bilaketan Horrez gain, geroago begiratu ditut jabegoen zerrendak eta beste datu-iturri batzuk. Data horren ondorengo bi datu aipatuko ditugu "El euskera en Llodio" lanetik. Dokumentu hau dago zehatzago aztertutik Laudio toponimo barnean, originala geroago aztertu bainuen:

Udalak 1823ko gutun batez azaltzen du Hegoameriketako beste udaleri:

"...el valle de Llodio se ha hablado y habla aun generalmente la Lengua Bascongada...también es cierto que este Valle de Llodio en Basquence se llama Laudio..y que este dcho Valle de Llodio o Laudyo dista a tres leguas de la Villa de Bilbao". Aipatzen denez, bertan agertzen da "Laudiyo..."

Bost urte gerogao Laudioko idazkariak biltzar batean hartutako erabakiaren agirian zera dio:

"para que en lo sucesivo no confiera Beneficio alguno de los correspondientes a la citada Iglesia a nor ser a patrimonial que posea el Idioma Bascongado por ser indispensable para el buen desempeño de su destino pastoral en este Valle donde muchos de sus Feligreses ignoran el Castellano..."

Aurreko lana, 1989ko Jai Egitarauan argitaratu zen, Amaia Errekaldek, Felix Muguruzak eta Jon Iñaki Urkijok egin zutena.

Gentza Belaustegigoiak 1995eko Zuin aldizkariako ale batean zera dio honetaz:

"Entre los acuerdos tomados por los dos cabildos del valle, eclesiástico y seglar en el siglo XIX, estaba el de que los sacerdotes sepan el idioma vascongado que es el que generalmente se habla en el valle".

Así, el capellán Ikabaltzeta que se había trasladado de vicario a Orozko, se le ruega que ponga un sustituto "con la propiedad del idioma vascongado".

1853an osagile lanpostu bat betetzeko herrian hainbat gutun aurkeztzen dira, haietariko batean zera aurkitzen dugu, gaitasunak azaltzerakoan:

"..Que hallandome casado con una hija de la Prov.a de Guipuzcoa, he tenido ocasión con este motivo de...en el pais vascongado y sus costumbres, y llegar a comprender el idioma y hablarlo aunque con alguna imperfección..."⁶⁴

4.3.1.2. Euskal hitzak

Dokumentuetan zehar, askotan, agertzen zaizkigu euskal hitzak, errealitate baten ispilu direla, hau da, behartutako agerpena, hauek baitziren ondoen adierazten zituzten kontzeptuak.

- AGOA: "palanca para sacar la agoa". Azkue: "Agoe(B), goa, masa de hierro fundido..."
- ALDAMEN: "para aldámenes y masttarres" 06010225.30.8b 1788an. Azkue: Aldamen: 2.a (B-a-o-...) "dos palos laterales verticales que sostienen la puerta trasera del carro.."
- ALDAPA: "la casa de frente y frente y aldapa y la..." U.A. 07.01.05.1.21 (1623); ..."con la casa de en frente y aldapa" U.A. 07.01.05.4.14 (1738); "con la casa de enfrente y aldapa y la huerta" U. A. 07010209.3.51b (1623).
- ALDARASA: "que dicen aldarasas piezas sacadas para hacer suelo o cama de carro"06010225.30.3 (1788)
- AMETERIA: "dado en ameteria o rentta acostumbrada"06010224..23.3 (1780). Azkue: Ameteria: (B-ts), aparcería, convenio de granjear a la parte.."
- ANTEPARA: "la anttepara de dicho molino" 06010241.5.24b (1791). Azkuek: Antepara: (Bc), canal del molino..."
- ARATEGI: "los molares ó arateguis de dichas piedras"(errotaz) 06010241.5.25 (1791). Azkuek hitz hau (B,G) "carnicería, boucherie" zentzuaz bakarrik dakar.
- AZULA: "Azulas o rotturas viejas" 06010245.6.16b
- BARRUTI: "sobre el aprovechamiento del barruti de dicha heredad" 06010233.5.2 (1795). "...de la disputa del barruti" "2b. orr. "habia llevado los bueyes de su hermana a pasar a un barruti" 10. or.

"la parte de los barrutis o rastros.." 06010247.20.1 (1793an). "sin percibir utilidad alguna de tales barrutis..." 2. or.

"la mitad del valor de un varruti que se ha provechado.."06010251.7.1 (1802)
- BAZO: "un tronco de casttaño p.a vazo o colmena" 06010225.30.3, "para hacer un bazo o colmena de abejas" 06010225.30.4b 1788an". Azkuek ez du aipatzen hitz hori. Erdarako hiztegi batean ez dut ezer ere aurkitu.
- BURUNSALUZ: "dos burunsaluz y espamad. y candil.."06010248.21.0 1805ean

⁶⁴ U.A. Gobierno Municipal. Personal 01.09. 5. 1757-1925.

- EGURBIDE: "heredades labradas, montes egurbides, robredales..." 07.02.03.03.1.53 b; "todos los pertenecidos de dcha. cassa assi montes robredales jarales manzanales castañales eguride tierras de pan sembrar y no sembrar.." 060102141.2.115b (1717); "se halla el egurbide tambien amojonado de otros partticulares...termino egurbide de este valle " 06010220.1.5b 1775ean.
- GARRASTA: "para garrastas" U.A.Hac.Munic.Prop. 03.05.02.2.9 (1758). "que se an de limpiar para garrastas y pueden criar madera". Dokumentu bera 9b orria. ; "criar madera para garrastas". Aurreko dokumentu bereko 10b orria.

"diferentes Arboles que se tiran para garrastas que llaman los que se an de dejar limpiados con todo cuidado para garrastas que crien material y otros..." 03050301.3.9 (1758). Arrankudiagako P. Uriartek bertako erabilera hau azaldu zidan: "*garrastos*: robles pequeños"
- GELABARRI: "dcho otorgante reserva para su uso y el de su representado el quarto y dispensa llamado Guelavarri en la mismma casa del arriendo con sus llaves" Isusi baserrian. 06010234.24.(1793)
- HIL-BURUKO: "en su testamento de Ylburuco"(Ohean zegoelarik).06010208.14.0; "testamento de ilburuco es manifestante nulo pues..." U. A. 06010208.14.25. or. (1739)

"me conbiene que dcho Ylburuco se comprueve y declare por testtamentto nuncupativo.."06010230.3.1. (1783).
- ILINTZAK: "con todo el cisco y las leñas sobrantes que en basquenze llaman Ylinchac." 06010220.1.5b
- ITAILA: "un tragas o ytalla con sus fierros"06010230.11.2b 1783an

Azkuek: Itaila: (B-a-d-g), arado de cinco, siete o nueve púas..."

- LAIA:"dos layas"06010230.11.3 1783an
- LATA: "barrera o lattas"..portillos de barreras o lattas "060102.35.1.109

"latas o barrera"en un camino.." 06010244.9.3 1790ean.

Azkue: Lata: 5º (B-a-g-l-o) cancilla, puerta de los campos.."

Orozkon horrelantxe erabiltzen da.

- LANTEGI: "de suerte que el lantegui estuviese concluido y limpio"07.02.23.2.4.93 1799an.

"los tres lanteguis"los tres lanteguis de Guinea, Carcamo y Amurrio"

"los lanteguis de Guinea y Carcamo"

"lantegui o partida de monte que tenía a su cargo" 06010225.30.3 (1788).

"Lantegui o partida de monte que esta para reducir a carbon. Dokumentu eta orri berbera.

"lantegui o partida" , "lantegui o partida de monte" . Dokumentu berbera 10 eta 11 orriak .

"la cargo en un lantegui del monte de Cucullu" 06010227.3.0,3 (1788).

"al pasar por el lantegui o partida de monte que tenía a su cargo" " 9.15

(askotan errepikatzen da) "montes y lanteguis". Orozkoko K. Añibarrok esan zidanenez, Orozkoko euskara bizian ikazgintzari loturiko hitza dela. Nire amaginarreba zenak beste zentzu bat ematen zion 'lana, eginbeharra...', "quehacer, tarea..."

- KUXA: "arcas cujas" 06010213.9.1b (1746).

"armazon de cuja antigua.."06010244.14.8

"una cuja o catre" 06010253.13.3 (1808). "Azkue: Kutsa(c)..arca"

- MAISU: "por Maisu Mnñ. de Ugalde" 06.01.02.05.8.23
- MASTAR : "piezas que en bulgar bascuence llaman mastarres y sirben para ruedas de carro" 06010225.30.2b (1788).

"materiales que dicen masttarres para hacer ruedas de carro" 06010225.30.4b

"mastarros para hacer ruedas de carro" 06010225.30.5b (1788).

"y mastterres" 06010225.30. 8b.

"piezas que dicen mastarres y serrallas para hacer ruedas de carro" 06010225.30.10

"materiales que dicen mastarres para hacer ruedas de carro" 06010227.9.15 (1788)

"materiales que llaman masttarres" 06010227.9.16. " Azkue: Mastar: (Bc): cubo del centro de la rueda"

- NESKATO: "me daba un trato mui baxo, en lengua nativa, no propio a mi caracter y respeto" 06010248.26.1b (1805).

"dixo con repeticion nescatto que quiere decir muchacha o moceta.." 06010248.26.1b (1805).

- OTAKAL: "eredad monte otacal cercada de carcabas.." geroago "al presente argomal.." 06010241.6. "Otadi, Otadui" beharrean, beraz, euskal hitz bati gaztelaniazko atzizkia lotu zaio. Egun *otakal* hitza erabiltzen da.

- SERRALLA: "piezas que dicen mastarres y serrallas para hacer ruedas de carro" 060102252.30
- TARTAILA: "tartalla"(andre bati menpretxuz) 06010248.26.1,6 (1805). " Azkue: Tartaila (Sc), habladuría sin fin...".
- TOLLARA: "lagar o tollara"06010241.5.22b (1791). Azkuek zentzu berdinez "Tolara" aipatzen du.
- TORROTELA: "rodillo o torrotela". 06010240.26.1b (1797).

"con un rodillo, o torrotela que tenía en las manos. pa recoger el cisco". 06010240.26.1b (1797).

Azkuek ez du aipatzen. Erdarako hiztegi batean ere ez. Onomatopeia kutsua du.

- TXIRIKIN: "palanca para sacar la agoa..una palanca para el sidar sulo..un chiriquin" 06010207.11.3b 1737an.

Azkue: tsirikin: (B)..tenazas grandes de herrería.."

- TXIRPIA: "un bibero o chirpio...de la chirpia..." 07.02.23.2.4.187 (1799).

"cortan la chirpia.." 06010226.18.0 (1784).

"chirpia de roble que estaba naciendo" 06010226.18.2 (1784).

(txirpia: una rama -de manzano, etc.- que se puede volver a plantar, rama pequeña...)

- ZAMA: "su corte por burullo o zama " U.A.Hac.Munic. Prop. 03.05.02.1 (1758). "Azkue: zama: *carga*...". Baina gehienbat *burullo* hitza dugu:

"los montes por los burullos de los ejidos U.A.Hac.Munic. Prop. 03.05.02.2 (1758).

"remate publico por burullo los carbones U.A.Hac.Munic. Prop. 03.05.02.3b (1758).

"hallarse en burullo sesenta y quatro.." U.A.Hac.Munic. Prop. 03.05.02.9 (1758).

"carbon en burullo" U.A.Hac.Munic. Prop. 03.05.02.9b (1758).

- ZEARROLA: "veinte quintales de fierro Zearrola" 06010207.9.1b (1738). Azkue: 1º(G,Larr.) "fabrica con motores de agua 2º (B-o) "tablas mal cortadas". Enrike Azkuna Dima: "Cerraolas" ó "Herrerías de agua" a las nuevas instaladas a orillas de los rios"
- ZIDAR-ZULO: "una palanca para el sidar sulo" "06010207.11.3b. Azkue: Zidar: (B-..): plata..". Orri berean "palanca para sacar la agoa". Bertantxe "fierro" hitza sarri agertzen delarik.

Badaude ere zenbait hitz jatorri desberdinekoak baina behintzak zahar samarrak edo bitxiak:

- "en en colodrillo o cogote (en la cabeza) ..06010228.4.3 1786an.
- por la "carcaba o cerradura" Gaztelaniazko hitza izanik. 06010225.6
- "por la matanza de un cutral (buey)..06010217.3 1776an.
- "llamandome puerca, cochina, puta corrida, y diciendoles ...no reparaba en chilindrinas" 06010238.19.12b. Erdaraz badu zentzurik, baina hemen beste bat ematen zaio.
- "camino carretil o extrada..camino carretil o estrada.."06010240.10.19b . ErdaraZko hitza izan arren, erabilera asko du euskaraz "estarta"... edo, erdaraz egiten dutenean "camino, atajo..." zentzuaz.
- albeitar
- lames y galanteos
- "en la vajera, ó insua donde aya mas comodidad" (erota batez) 07010501.13.25 1575ean
- Oia: "desde la oja del monte.." 07.02.03.03.1.53 b
- "salía o humeaba alguna oya de carbon en su cavezera...fabricaban carbon en aquel tiempo en la citada oya".06010220.1.5b 1775ean.
- "para carbon y assi las pondría y colocaria en aquella oya.." 06010225.30.7
- "a un sitio de la hoia donde tenia el cisco.." 06010240.26.4b b 1797an
- "en la misma hoia...cargando una hoia para cocer carbon." 06010240.26.4b b 1797an
- Gordoxolako gizon batek gaur egun ere zentzu bera ematen dio.

4.3.1.3. Itzulpenak

Zenbait kasutan argigarri gisa edo, euskal atalaren baten gaztelaniazko ordaina dugu, edo itzulpena.

- AMESTTUI: "los arvoles cotornal o Amesttuis" U.A.Hac.Munic.Prop. 03.05.02.9.2 (1756).
- GANA: "y a la caída del Arroyo de Aranzazu, se llamaba Aranzazugana, que en el idioma castellano queria decir alto, y cabeza del monte de Aranzazu" U.A. Hacienda Municipal.Term.Munic. 03.05.01.2.15b Pleito entre Llodio y Arrancudiaga por prop. y demarcac. monte Aranzazu" 1741-2an
- GOROSTIDUI: "Gorostiduy o Azebal" U.A.Hac.Munic.Prop. 03.05.01.3 (1745).

4.3.1.4. Sintaxia

Esparru honetan sartuko ditugu zenbait esaldi, zeinetan susmatzen da euskararen itzulpenak direla:

- "...arriendos de las cassas y haciendas de este dcho Valle siempre suelen dar prinsipio el dia de todos los Santos..."
06010213.16.17 (1747).
- "...que les preste seis años hace..." 06010246.12. (1791).
- "carbonero, que actualmente se halla en Santiago monte..." (Orduña) 06010249.10.3 (1805). Gaur egun, erdaraz "monte (de) Santiago" esaten zaio.

4.3.1.5. Grafia

Grafia aldetik, testu bakoitzaren arabera, atera daiteke grafiaren ezaugarri batzuk baina gain-gainetik egina, batasun handirik ez dagoela azaltzeaz gain, arlo batzuk bereiz ditzakegu:

- Joera kultista bat mantentzen duten zenbait hitz: parrochial, Joseph, Josepha (azken hau grafia aldetik kutsu kultista baldin badu ere, horrela ahoskatzen dute Orozkon, behintzat zaharrenek).
 - Aldaketa prozesu batean adierazten dutenak: Luxa/Luja, Xabier,vaxan/bajan, oja/oia/oxa, fierro...
 - Euskal ahoskeraren ispilu direnak, ziztukarien artean: "Ynsendio, presio, Xabier, Urquixo, albisua, de la chiminia (Orozkon erdarazko "nomina" + a > nominia), "chimenea", beharrean., biscaya, conbenencia, diligensia, barias beses, Orosco, Sornoza...
- "agora (ahora) y siempre", "guerta" (huerta) askotan (Orozkon "bihar" barik, "biger" esaten da. Lekeition "berrehun"barik "berregun". Beraz, aspaldiko aspiraketaren orde (h)-ren orde, g-a dugu. Dena dela, ez dakit ea hori fenomeno tinkoa den, zeren, gaztelaniaz ere, zenbait testuinguru berezitan: "güevo (huevo), güele (huele), güeno (bueno)..." entzun daiteke.
- Aldaketa tarte batean dauden hotsak: "Baqueola/Baquiola, Gardía/Gardea...
 - Testu zaharrenetan garaiko grafia agertzen da: "Urquiça, baçalarrina..."

Baina aurrekoa toponimoen azterketa egiterakoan osatuko dugu sakonago. Orain bakarrik helburua izan da neurri batean azaltzea hizkuntza mintzatuaren, hau da euskararen, eraginak eta aztarnak, gaztelaniaz idatzirik dauden testuetan.

4.3.2. Kontzientziaz egindako agerpena - Testu idatziak

4.3.2.1. Erligio testuak

4.3.2.1.1. Orozkoko Zaloa auzuneko otoitzak

Hurbiltasunagatik eta data aldetik zerbait zaharragoa Laudioko kateximak baino izateagatik, erkatzeko orduan erreferentzi ona izan daitekelakoan ,Orozkoko den Zaloa auzunean 1739an idatzitako otoitzen zati bat⁶⁵ begiratuko dugu:

Aurretik jartzen du:

"...los Patronos y Capellanes sehan de encargar de que todos los dias del año sele cante a Maria santissima en la lengua bascongada como presente se practica...

La salve Regina

en Bascuence.

Agur Regina, eta Ama

Misericordiécoa

Viziceatta dulzura

Gueure esperanza, Agur

Zeuri guey eguiten dogu

Hevaen hume desterraduoc

Zeugan suspireetan dogu

gemiettan, dá, erostéetan

negarrezco Valleonettan

Alaán geure Abogadea

íruli eguizus geugananch

orrek Zeure Vegui

gusttiz misericordioso óc

eta Zeure sabeléco Jesus

⁶⁵ Jose Ramon Garigorta-Iñaki Gaminde.ENSEIUCARREAN-Dustuko Unibertsitateko Euskal Kultura Mintegia. 2 zenb.1986.62-65 or.

Fruto vedeinquetua

eracusi eguiguzu

detierruonen acaberan

o Ama guztis biguna

o Piadosa erruqui urra

o Gozo Virgen Maria

gugatik erregu eguizu

Jeincoen Ama Santea.

Icen gaitezanzat digno

Jesuchristto guere Jaueneén

aguinze gustiz andieen

Amen Jesus geure Jauna

nogaz ácabeetan dogún

ceure Ama Virgineen

Agurera gozo Maytea

Gloria Aytteari, tta Semeari

ta espititu Santtuari

leelengoaz zanaleguez

orain eta, baitte vetti

sigluettaco sigluettan

vizi Jaungoico bacarbati

Jesus, Joseph, ta Maria

San Joaquin, ta Santa Ana

gueuere Angueru Jagolea

ta San Miguel generala

ceure escuettan Yminten dogu

gueure gorpuz, ta Arimea..."

Eta aurrera dirau, baina aurrekoaz gain, zenbait lerrotako datu batzuk jarriko ditugu:

"44,45 eriozaco horduen, Zeugan artu gaguizuz.

58.59 ..emayten dusuguz graciac...

61.62...esqueetan deusegu parcatu daguicela gueure pecatu...

68..gueure gauce gustiec..

79 eta 85...manchabagaric...

71 eta 74..."Augur Maria..."

Testu honetan gaurdanik 255 urteko aldea egonez gero, zenbait aldakuntza nabaritzen dira bertan egun egiten den euskararekin erkatzerakoan, kontutan izanda ere, eliza otoitzetan forma arkaikoagoak mantentzen direla ohozkoan baino.

Aldez aurretik grafia aldetik, ohar batzuk azal-azaletik, batez ere, ziztukarien arloa, agertzen diren grafemen artean eta gaur egun ahoskeraren arauera dagozkien arteko erlazioaz:

"c"... 1) tz (Vizicea...)

2) k (Misericordiecoa..desterraduoc..negarrezco...)

3) z (ceure...daguizucela..gauce...icen gaitezanzat digno..

"z"...1) tz (dulzurea..esperanza..aginze..vihoza...gorputz...)

2) z (zeuri..vizi...)

"s"...1) ts (emayten dusuguz graciac...esqueetan deusegu parcatu daguei cela gueure...)

2) s (amorosoan..escuettan...)

"x"...1) x (elaxa...)"

- Jadanik zenbait kasutan bertako euskarak izan duten aldakuntzen konstatazioarekin:

baita > baitte, bayte ; orduan > horduen; gauza > gaue, dei > guey...

- Geroago gertatuko diren beste aldakuntzak, hau da, ordutik hona eman direnak:

vedeinquetua > bedeinketue; horduen > orduen eta ordin; icen (izan)> izin (zenbait kasutan); emayten> emoiten; manchabagaric> mantxa barik; Augur(bitan)> Agur(batean)...

- Orozkoko euskararen zahartasunaren, arkaismoaren ezaugarriak ere agertzen direlarik:

emayten, "emoiten" gaur egun; alabea... eta gaur egun ere, baina beste kasu batzuetan -a + a> ia (nomina + a > nominia)...

Beste zehaztasunaren bat, zera da "Regina" ez dela esaten, "errégina" baizik. Nork-Nor kasua, egun ia galdurik, batean bakarrik entzun nuela: "ikusi zatut"... Orokorrean garaiko lekukotasun ona dela ematen digu testuak.

Orozkoko euskararen arkaikotasuna dela eta, berriki gogoratu dut etimologia aldetik osoena den forma da beste hizkuntzei erreferentzia eginez: erdiera. Forma hau ia ahazturik nuen, baina bertan eta geroago berriz ikustean bitxia egin zitzaidan. Erdiera-k 'a medias' adieraz dezake, eta agian horrela hitz egingo zuten alboko hizkuntzak. Hau hipotesia da.

Erdara ere erabiltzen da. Amaginarrebari galdetu diodanean ea erdara ala erdiera esaten duten, berak "-Guk erdara, beste batzuk erdiera". Ekin diot eta baietz erdiera entzun du.

4.3.2.1.2. Kateximak

Nahiko harrigarria da Laudioko kasua Astete katexismaren itzulpen argitalpenak aldetik, hamar egin baitziren (1828, 1854, 1877, 1890, 1891, 1895, 1901, 1909, 1914 eta 1915ekoa). Euskal Herria osoan katexismaren argitalpen gehien izan duen herria dugu Laudio, eta alde handiz. Aurreko ekimenak nahiko adierazgarriak dira, gainera, euskara galtzen ari zen mendean, agian grina, gogoa, euskaltzetasuna..., baina ikus ditzagun banan-banan argitalpenak.

4.3.2.1.2.1. 1828ko katexima

Hauxe aurkitzen dugu azalean:

“+

CRISTIÑAU DOCTRINIA

AITA GASPAR ASTETEC

ERDARAZ ESCRIBIDUA

ETA GUERO

D. Gabriel Menendez de Luarcac gauza

asco erantzita atera ebana.

Orain eusquerara biyortuta, urteiten

dau arguitara cerbaist gueyagoturic.

LAUDİYOCO ABADE JAUNEN

encarguz eta costuz.

BIAR DIRIAN BAIYESCOACAS.

BILBON.

Misericordiyaco etsian; Felipe Mora-

les-en Moldateguiyan.

1828 garren urtian."

Hurrengo orrian:

"(3) SARTZAIYERIA.

Cristiñau fiyec guztiyac

dagoz obligaduric

debociño artutera

euren biyotz guztiric,

Jesus gueure argiyaren

Curtze santuari:

Non il gura izan eban

gu ateretiarren

gueure pecatuaren,

ta areriyo gaistoaren

aguindupetaric.

Orregaitarren bada

ecandu biar zara

sarri ciñatutera

ta santiguetara

eguinic iru curtze:

Becoquiyan bata,

Jaincoac librau gaizan

gogo deunguetaric:

bigarrena aoan,

Jaincoac librau gaizan...

(4) berba deunguetaric:

guero bularrian,

Jaincoac librau gaizan

obra-gogo charrerit

onelan esanic:

curtze santiaren +

señalia gaitic:

gueure + areriyoetaric

libradu gaguizuz

gueure Jauna, +

eta Jangoicoa.

Aitiaren, ta + Semiaren, ta

Espiritu Santuaren ucenian Am.

AITA GURIA.

Aita guria Ceruetan zagozana: santi-

ficadu bedi zure ucena: betor gugana

zure erreinua, eguin bedi zure boron-

datia celan Ceruan, alan Lurrian. E-

mon eguiguzu gaur gueure egunian egu-

niango ogiya: eta parcatu egiguzuz gueu-

re zorrac, gueuc guere zordunai par-

quetan deutseguzan leguez: eta ichi ez

(5) eiguzu tentacifioan yausten: baya libra-

du gaguizuz gacheric. Amen.

AVE MARIYA.

Ave Mariya, gracyas betia, Jauna da

Zugaz..."

(+ zeinuak gurutz bat azaldu nahi du).

4.3.2.1.2.2. Bigarren argitalpena: 1854koa

Azaletan bertan azaltzen zaigunez, bigarren argitalpena da, dena ondo-ondo irakurtzen ez bada ere:

"CRISTIÑAU DOCTRINIA

AITA GASPAR ASTETEC

ERDARAZ ESCRIBIDUA

ETA GUERO

D. Gabriel Menendez de Luarcac

GAUZA ASCO ERANTZITA ATERA EBANA

ORAIN EUSQURARA BIYORTUTA, URTEITEN DAU

ARGUITARA CERBAIST, GUEIYAGOTURIC

LAUDIYOCO ABADE JAUNEN

encarguz eta costuz.

BIAR DIRIAN BAIYESCOACAS.

Eta orain bigarrenez imprimidu da

BILBON.

ADOLFO DEPONT-EN MOLDATEGUIAN

1854, garren urtian.

Salduten da Misericordiaco echian."

Eta geroago:

"(3) SARTZAIYERIA.

Cristiñau fiyec guztiyac

dagoz obligaduric

debociño artutera

euren biyotz guztiric,

Jesus gueure argiyaren

Curtze santuari:

Non il gura izan eban

gu ateretiarren

gueure pecatuaren,

ta areriyo gaistoaren

aguindupetarik.

Orregaitaren bada

ecandu biar zara

sarri ciñatutera

ta santiguetara

eguinic iru curtze:

Becoquiyan bata,

Jaincoac librau gaizan

gogo deunguetaric:

bigarrena aoan,

Jaincoac librau gaizan...

berba deunguetaric:

guero bularrian,

Jaincoac librau gaizan

obra-gogo charerric

onelan esanic:

curtze santiaren +

(4) señaia gaitic:

gueure + areriyoetaric

libradu gaguizuz

gueure Jauna, +

eta Jangoicoa.

Aitiaren, ta + Semiaren, ta

Espiritu Santuaren ucenian Am.

AITA GURIA.

Aita guria Ceruetan zagozana: santificadu

bedi zure icena: betor gugana zure erreinua,

eguin bedi zure borondatia celan Ceruan, a-

lan lurrian. Emon eguiguzu gaur gueure e-

gunian eguniango ogiya: eta parcatu eigu-

zuz gueure zorrac, gueuc guere zordunai

parquetan deutseguzan leguez: eta ichi ez

eiguzu tentaciñoan yausten: baya libradu

gaguizuz gacheric. Amen.

AVE MARIYA.

Ave Mariya, gracyas betia, Jauna da

Zugaz,..."

Lehen eta bigarren argitalpen honetan ez dago aldakuntza handirik, zeren eta orrien luzaeraz gain, edukiaren aldetik den dena berdina da, fonetikako salbuezpene hauek izan ezik:

Azalean:	1. Moldateguiyan	2. MOLDATEGUIAN
4 or.	1. ...ucenian...ucena	2. ...ucenian...icena

4.3.2.1.2.3. 1877ko argitalpena

"CRISTIÑAU DOCTRINIA

AITA GASPAR ASTETE

ERDARAZ ESCRIBIDUA

ETA GUERO

D. Gabriel Menendez de Lurca

GAUZA ASCO ERANTZITA ATERA EBANA

ORAIN EUSQURARA BIYORTUTA, URTEITEN DAU

ARGUITARA CERBAIST, GUEIYAGOTURIC

LAUDYOCO ABADE JAUNEN

encarguz eta costuz.

BIAR DIRIAN BAIYESCOACAS.

Eta orain irugarrenez imprimidu da

BILBON.

D. JUAN E. DELMAS-EN SILLUTEGUIJAN

1877, GARREN URTIAN.

SALDUTEN DA BERE LIBRERIJAN CORREO NUMERO 24 CALLIAN "

Baina barneko azalean hau irakur daiteke:

"CRISTIÑAU DOCTRINIA

AITA GASPAR ASTETEC

ERDARAZ ESCRIBIDUA

ETA GUERO

Don Gabriel Menendez de Luarcac

GAUZA ASCO ERANTZITA ATERA EBANA

Orain eusquerara biyortuta urteiten dau arguitara cerbaist gueyagoturic

LAUDYOCO ABADE JAUNEN

ENCARGUZ ETA COSTUZ.

BIAR DIRIAN BAIYESCOACAS.

Eta orain bostgarrenez imprimidu da

BILBON:

D. Juan E. Delmas edo Silluteguijan.

1877, GARREN URTIAN.

Salduten da bere librerijan, Correo callian, núm. 24"

Azala eta barneko azalaren artean zenbait aldakuntzak ematen dira letren formatoen aldaketaz gain:

- Azalean: Astete... Luarca... (Dagokion ergatiboaren ezaugarririk gabe)
- Barneko azalean: Astetec... Luarcac (ondo).

Baina beste datu interesgarri da argitalpenari erreferentzia egiten diona, zeren azalean "irugarrenez" agertzen da, barneko azalean "bostgarrenez" jartzen duela. Errakuntzaren bat edo agian tartean beste argitalpenaren ahalbidea egon liteke.

Grafiaren aldetik, jodaren aldetik, aurreko "y" grafemaz gain, orain "j" grafema ere bai.

Geroko orrien edukiak ez duela ezertxo ere aldatzen aurrekoarekin, grafia salbuespen hauek izan ezik:

- 1. argitalpena: "...ucenian... ucena... deutseguzan... Ave Mariya, gracyaz betia..."
- 2. argitalpena: "...ucenian... icena... deutseguzan... Ave Mariya, Gracyaz betia..."
- 3. argitalpena: "...icenian... icena... deutzeguzan... Ave Mariya, Gracyaz betiya..."

Edizio honetaz E. Knörrek aipatzen du "Portada del catecismo de Astete en la traduccion de Llodio. Dice "irugarrenez", y en el interior "bosgarrenez".

4.3.2.1.2.4. 1890eko argitalpena. Laugarrena deituko duguna

"CRISTIÑAU DOCTRINIA

AITA GASPAR ASTETEC

ERDARAZ ESCRIBIDUA

ETA GUERO

DON GABRIEL MENENDEZ DE LUARCAC

GAUZA ASCO ERANTZITA ATERA EBANA

Orain eusquerara hiyortuta urteiten dau arguitara cerbaist gueyagoturic

LAUDYOCO ABADE JAUNEN

ENCARGUZ ETA COSTUZ.

BIAR DIRIAN BAIYESCOACAS.

Eta orain bostgarrenez imprimidu da

BILBON:

D. Juan E. Delmas edo Silluteguijan.

1890, GARREN URTIAN.

Salduten da bere librerijan, Correo callian, número 24"

Inprimategia bera izan arren, aurreko edizioa 1877koari "bostgarrena" delakoan aipatzen zuen, oraingo honetan ere "bosgarrena" deitzen dio, izatez, aurrekoaren barneko-azala eta oraingoa bat datoz, dataketan izan ezik.

Beste datu interesgarria aipatu beharra dago, zeren eta azalean aipatutakoa jarri arren, eta barneko azalean berdin-berdin agertu, azkenengo honetan zigilu borobil bat du "Imprenta y Libreria de F. Elosu. Durango", azken honek izango baitu 6. argitalpena behintzat egingo duena.

Eta azalean dagoen beste datu bat, goiko aldean inprentako zenbakiaz edo agian zigilu batez jarritan "170" jartzen du. Zenbaki horrek argitalpenaren barnean orden zenbaki bat izango da, beraz, gutxienez 170 aleko argitalpenaz pentsa daitekelakoan gaude. Hasi aurretik ohartxo bat jartzen du barnean:

"Esta CARTILLA es propiedad, y será perseguido quien la reimprima"

Baina aztertu dugun edukiaren aldetik guztiz bat dator aurreko argitalpenarekin, "aoan" jarri beharrean "auan" jartzen duelarik.

4.3.2.1.2.5. 1891ko argitalpena. Bosgarrena deituko duguna

"AITA GASPAR ASTETE-EN

CRISTIÑAU DOCTRINIA

D.GABRIEL MENENDEZ DE LUARCAC

gauza asco erantzita etera ebana.

Eta guero cerbaitz gueyagoturic ta eusquerara

biyortuta.

LAUDYOCO ABADE JAUNEN

encarguz ta costuz arguitara urteu ebana.

Eta orain biar dirian bayezcoacaz laugarrenez imprimidu da.

+

Con licencia del ordinario)."

BILBON:

DELMAS-en alargunaren seme nagosiyaren moldateguiyan.

1891 garren urtian."

Ikus daitekeenez, argitalpen kontrola ez da guztiz tinkoa, hirugarren argitalpenean, azalean hori jarri arren, barnean "bostgarrena" jartzen zuen, geroago guretzat laugarrena dena, inprimategi berberak jartzen du "bostgarrena", eta orain ondoren datorrenari laugarrentzat hartzen du aurreko inprimagilearen semeak. Edukiaren aldetik ez du aldaketarik, grafia errakuntzaren bat edo beste: "Bicoquiyan", "Becoquiyan"-aren orde. Baina nabarmenena dena zera da berriro agertzen dela: "...ucenian... ucena... Ave Mariya, graciyan betia..."

4.3.2.1.2.6. 1895eko argitalpena. Seigarrena

"AITA GASPAR ASTETE-EN

CRISTIÑAU DOCTRINIA

D.GABRIEL MENENDEZ DE LUARCAC

gauza asco erantzita etera ebana.

ETA GUERO CERBAIST GUEYAGOTURIK TA EUSQUERARA

BIYORTUTA.

LAUDYOCO ABADE JAUNEN

encarguz ta costuz arguitara urten ebana.

BIAR DAN BAIMENAGAZ.

DURANGO:

Imp., Lib., Enc. y Centro de Suscripciones de Elosu.

1895. "

Aztertu dugun edukiaren aldetik berdin berdina da: "icenian... icena... deutseguzan... gracias betia..." bakarrik aldatzen delarik.

Barne aldean erantsirik liburu batean irudia dago goi aldetik "JVAN RAMON DE VRQUIJO"REN" eta azpian "LIBVRVETATIK BAT" jartzen duela.

4.3.2.1.2.7. 1901eko argitalpena. Zazpigarrena

"AITA GASPAR ASTETE-EN

CRISTIÑAU DOCTRINIA

Don Gabriel Menendez de Luarcac

gauza asco erantzita etera ebana.

ETA GUERO CERBAIST GUEYAGOTURIK

TA EUSQUERAR BIYORTUTA.

LAUDYOCO ABADE JAUNEN

encarguz ta costuz arguitara urten ebana.

BIAR DAN BAIEYZCOACAZ.

TOLOSAN :

EUSEBIO LOPEZ-EN MOLDIZTEGUIAN.

Correo 7 y Solana 8,- 1901. "

Edukia aldetik aurrekoena, baina itzultzen da berriro "...ucenian... ucena..." hitzetara.

4.3.2.1.2.8. 1909ko argitalpena. Zortzigarrena

"CRISTIÑAU DOCTRINIA

AITA GASPAS ASTETEC

ERDARAZ ESCRIBIDUA

ETA GUERO

DON GABRIEL MENENEZ DE LUARCAC

GAUZA ASCO ERANTZITA ATERA EBANA

Orain eusquerara hiyortuta urteiten dau arguitara cerbaist gueyagoturic

LAUDYOCO ABADE JAUNEN

ENCARGUZ ETA COSTUZ,

BIAR DIRIAN BAIYESCOACAS.

Eta orain seigarrenez imprimidu da

BILBON.

Emeterio Verdes"en etxian

1909, GARREN URTIAN.

Salduten da bere librerijan, Correo callian, número 9"

Aurreko katexima 1877 urtekoan bezaxale "hiyortuta" jartzen du "biyortuta" jarri beharrean. Konprobatuz gero ikus daiteke forma eta letra tipo berdina dutela, bakarrik jabearen eta kalearen zenbakia aldatzen dira. Gainera, 1877koa "bostgarrenez" jartzen zuen, eta oraingoa "seigarrenez" jartzen du, beraz, nahiz eta argitaletxearen jabearen izena aldatu, besteak berdin-berdin dirau.

Baina guretzat ez da seigarrena, zortzigarrena baizik, zeren eta, lehen ikusi dugunez, aurrekoa aztertzerakoan hirugarrena zela azalean jartzen zuen, nahiz eta gero barneko azalean "bostgarrenaz" jarri. Gainera, horren ondoren, 1890, 1891, 1895 eta 1901eko argitalpenak egon dira. Edukiaren aldetik hirugarrenean agertu zena da.

4.3.2.1.2.9. 1914ko argitalpena. Bederatzigarrena

"AITA GASPAR ASTETE-EN

CRISTIÑAU DOCTRINIA

Don Gabriel Menendez de Lurca-c

gauza asco erantzita etera ebana.

eta guero zerbait gueyagoturic

TA EUSQUERA BIYORTUTA.

LAUDYOCO ABADE JAUNEN

encarguz ta costuz arguitara urten

ebana.

Biar dan bayezcoagaz.

Tolosan: E. Lopez"en Echian.

--1914-- "

Argitalpen hau eta 7. etxe berberan egin ziren, eta azala izan ezik bestea berdin-berdin dute .

4.3.2.1.2.10. 1915eko argitalpena. Hamargarrena

"AITA GASPAR ASTETE"REN

CRISTIÑAU DOTRINIA

D.GABRIEL MENENDEZ DE LUARCA"C

gauza asco erantzita etera ebana.

ETA GUERO CERBAIST GUEYAGOTURIK TA

EUSQUERARA BIYORTUTA.

LAUDIYO"CO ABADE JAUNEN

aginduz arguitara urten ebana,

orain eusquera bacarric daquienac obeto ta ariñago aditu

daien apur bat, zuzenduta barriro arguitaratuten da.

DURANGO"N: ARGUITALDIJA FLORENTINO ELOSU 1915 "

Argitalpen bertan jartzen denez: "...zuzenduta barriro arguitaratuten da...", beraz, aurretik jarritako zenbait gehigarri gain, testua ere zenbait zuzenketekin aurkituko dugu, baina ikus ditzagun lehenak:

"Vitoriae 30 Novembris 1914

IMPRIMATUR

GOVERNATOR ECUS. S.P.

DR. Joseph Leontius O. de Zárate

L.S.

EGUN BACOCHEAN ILLTEN DIRAN

eun eta berroquei milla lagunen oneraco.

(Miñutu bacochean laroguei eta amazapiren bat,

eta urtean berroquei eta amaica milloi)

Jaunaren izenean escatuten deutzegu, Mesa

Santua entzutera datoza Kiristiñau gustiei, Je-

susen Biotz Santuari erregutu deguiola, mun-

du gustian orain ill-agiñean dagozan eta gaur

bertan illgo diran pecatariac gaitic.

(Eun eguneco parcaziñoa, Aita Santu Amar garren

Pioc emona, 1907-ko Urrillaren 26.an)

MESA GUSTIEN OPA-ESKINTZEA

(Egunero Eleisa gustian esaten dira Irureun milla

Mesa, guichi gora bera)

¡ Neure Jaungoicoa! mundu gustian gaur esa-

ten diran Mesa gustiac eskintzen deutzudaz, orain

ill-agiñean eta gaur bertan illgo diran pecata-

rien oneraco.

¡ Gure Ascatzaille Jesusen Odol gustiz ederrac

jarichi deguiola Erruquitasuna!

(Irureun eguneco parcaziñoa, Aita Santu Amargarren

Pioc emona 1907-co Urrillaren 26.an)"

Eta gero sarrerarekin hasten da, hots, lehen aipatu dugunez, zenbait zuzenketekin. Zuzenketak jartzerakoan utziko dugu kako tartean aurreko argitalpenetakoa, aldatutakoaz ohartu gaitezen.

“(3)SARREREA (SARTZAIYERIA.)

Cristiñau fiel (fiyec) gustiac (guztiiyac)

dagoz obligauric (obligaduric)

debociño artutera

euren biyotz guztiric..."

Hemen joda gordetzen da, baina aurretik "Biotz" aipatu egin da.

"Jesus gueure arguiaren (argiyaren)

Curutze (Curtze) santuari:

Non il gura izan eban

gu ateretiarren

gueure pecatuaren,

ta areriyo gaistoaren

aguindupetaric.

Orregaitaren bada

ecandu biar zara

sarri zeñatuteta (ciñatutera)

ta santiguetara

eguinic iru curutze (curtze):

Becoquian (Becoquiyan) bata,

Jaincoac gorde (librau) gaiza

gogo deunguetaric:

bigarrena aoan,

Jaincoac gorde (librau) gaizan...

berba deunguetaric:

guero bularrian,

Jaincoac gorde (ibrau) gaizan

eguite ta gogo (obra-gogo) charretatic (charerric)

onelan esanic:

Curutze (curtze) santuaren (santiaren) +

señalea (señalia) gaitic:

gueure + arerioetatic (areriyoetatic)

gorde (libradu) gaguizuz

gueure Jauna, +

eta Jangoicoa.

Aitiaren, ta + Semearen (Semiaren), ta

Espiritu Santuaren izenian (icenian) Amen (Am.)

AITA GURIA.

Aita guria Zeruetan (Ceruetan) zagozana: santificadu

bedi zure izena (icena): betor gugana zure erreinua, eguin

bedi zure borondatia zelan (celan) zeruan (Ceruan), alan lurrian.

Emon eguiguzu gaur gueure egunian eguniango

(oguia) ogiya: eta parcatu eiguzuz gueure zorrac, gueuc

guere zordunai parquetan deutseguzan leguez:

eta ichi ez eiguzu tentaciñoan yausten: baya libradu

gaguizuz gachetic (gacheric). Amen.

AVE MARIYA.

Agur (Ave) Maria (Mariya), graziaz (graciyas) betea (betia), Jauna da

zugaz... "

Ikusi dugunez, lexiko aldetik zein fonetika aldetik zainduagoa agertzen zaigu oraingo hau. Joda bakarrik "i" eta "o" artean gordetzen delarik. Nik esango nuke azken hau, "icena" kasuaren salbu gehiago egokitu zitekeela bertako euskarari aurrekoak baino, geroago ikusiko dugunez. Dena dela, guztiz txalogarria da argitalpen ugartasuna, zeren aipatu dugunez, hamar egin baitziren, sei Bilbon, eta bina Durangon eta Tolosan.

Kateximak Eusko Legebiltzarreko eta Euskaltzaindiako liburutegietan aurkitu ditut, gehienak lehenean, 8. eta 9.e argitalpenak izan ezik.

Katexima hauei buruz L. Akesolok⁶⁶ zera aipatzen du:

"Laudio"n XIX"garren gizaldian, euskaldun iraun ebala esan gñai, eta euskaldun zalako ospea euskan Bizkaian. Bizkaian zabal ebillen Laudioko abadeen izenean ataratako dotrina bat, kritiñao ikasbide bat, 1928-garren (nire ustez, 1828an izan behako da) urtean lenengoz argitaratua, eta geroago gure XX gizaldian sartu arte argitaraldi asko izan zituen. Liburutxo onetan ikasi eben Bizkaiko seme askok lenengoz euskera apur bat irakurtzen. Liburu honek zabaldu eban Laudiotarrak euskaldun irauten ebelako eretxia, Laudiotarren euskalduntasuna..."

4.3.2.1.3. Ruth-en liburua

Liburu honen berri H. Knörr-ek eman zidan 1986ko otsailan, Bilbon egiten ziren euskaldunen afari baten ondoren, eta gero Mitxelenaren omenez egindako liburuxka bialdu zidan⁶⁷. Bertan, besteak beste, datu hauek biltzen dira:

"En este merecido homenaje queremos ofrecer un nuevo texto en vascuence de Llodio, la traducción del Libro de Ruth, hecha por el sacerdote Ignacio Galíndez en 1872, que se guarda en la Biblioteca Nacional de París.

el título "Escritura Santaco Rut-en Liburua, latiñeti Llodio-balleraco euskerara D. Ignacio Galindez abade Jaunac biurtua. 1872.

Por otro lado, José Ignacio Arana menciona al "presbítero Ignacio Galíndez, natural de Llodio...

De los datos obtenidos en el Obispado de Vitoria y en Llodio, sabemos que Ignacio Galíndez Amírola nació en esta villa el 30 de julio de 1839 y se ordenó sacerdote, tras una carrera con buenas calificaciones, en septiembre de 1864...

Hay que pensar, pues, que esta traducción fue encomendada a Galíndez cuando ejercía su ministerio en Miravalles..."

Datu hauek aipatu ondoren, arlo linguistikoa H. Knörrek zenbait ohar egiten du, hauetatik:

⁶⁶ Aquesolo, L., Arrien, G., Belaustegigotia, M., Granja, J. J. *Federico Belaustegigotia 1876-1947* Arabako Foru Aldundia. Gasteiz 1989.

⁶⁷ Knörri eskertzen diot, dagoen tokian dagoela, lehendik ezagutu gabe, nirekin izan zuen adeitasuna. Esker hau bere familiari zabaltzen diot.

Modu berean biziki eskertzen diet Jose Antonio eta Karmele Solaun-i haiengandik honen antzeko libururen bat jasotzea opari, ilusio handia egin baitzidan.

"...no esta de más recordar el carácter no puro de estas traducciones, que señalaba Michelena.

En conjunto, esta versión, por lo que sabemos, refleja bien la modalidad de Llodio. La grafía denuncia la confusión de los dos órdenes de sibilantes...

No encontramos aquí "uzen" sino sólo "i- "...Refranes y sentencias "huçen, Micoleta "usena"..."

Como era de esperar, se encuentra el "nendun" (urten nendun... que a Orixe le parecía modélico..."

Ondoren, testuaren zati bat jarriko dugu:

"RUTH-EN LIBURUA

Lenengo burua edo capitulua

Elimelech bere emaste eta semiecas Moab-eco lur aldera doa. Noemi ostera Ruth-egaz Bethlehem-era biurtuten da.

1. Jues baten demporan, Juesac aguintariac sirela, jaso san munduan gose-aldi bat. Eta juañ san Bethlehemeco Judatar gison bat pelegrinietara Moab erreñurantz^a bere emaste eta bere seme bijecas.

2. Senarra deituten san Elimelech, eta bere emastia Noemi; eta euren seme biyec deituten siren, bata Mahalon, eta bestia Chelion, Efratheos-Juda-Bethlemecoac. Eta eldu sirianian Moabaco paisera bertan guelditu sirian bisiten.

3. Eta il san Elimelech Noemiren senarra, eta Noemi gueratusan bere seme bijecas.

4. Seinsuec escondu sirian Moabitaco andracas, isenes bata Orpha, eta bestia Ruth; eta visi sirian bertan amar urtian.

5. Eta il siran seme bijec, au da , Mahalon, eta Chelion; eta emastia guertu san umesurtz, bere senar, eta bere seme bijec-gandic.

6. Eta jaqui san bere errena bijecas, Moabeaco paragetic, ostera biurtuteco bere erreñura, entzun ebalaco, Jaunac biurtu situala beguiac euren errirancha eta emon eutsela janaria.

7. Urten eban bere errena biyecas, bere pelegrinasiñoco lecutic, eta bidian egūanian, viurtuteco Juda bere paragera,

8. Esan euchien; juañ saitesa seuben ameen echetara. Jaunac eguidayela suebecas misericordia, suebec euquidosuen moduan, illacas eta nigas.

9. Emon deisuebela arquitutia descansua, surtian tocauco jachuebesan senarrren echetan. Eta mun eguin situsan; Eurec altzaurik boza, asi sirian negarres.

10. Eta esaten; seugas batera juango gara seure errira.

11. Seintzubei erantzun eutzeen berac, biurtu saquides atzera neure alabac. ¿ Setaco satose neugas?...

13...artño...paraucó saré...esconduc **isin** baño lenago..

...Jaungoicoaren escuba dago yaguiric neure contra..

14...Baye Ruth alcartusan bere ..

16...seure erriye isingo da neure erriye., eta seure Jaungoicoa isingo da neure Jaungoicoa.

19. Eta urten euden batera...

21...urten nendun beteric...

2.2 ...juango naz solora, eta batuco dodaz...

2.14...jan eguizu oguie...jan eban...

2.22... joan zakidaz...

III.en Capitulua

sei imillaun garagar beragandic sartuten dituz.

2 Ori-Booz-ori, zeñen nescatillagaz sagoz batzanduric soloan, da gure zenidia, eta gau onetan garbituten dau garagarra bere larriñian.

17...Eztot gure

4.1 Igo zan...Eldu zen a eta jarri zen.

4.3 ..gueure anajen lur-parte bat.

4.6 Usau-eguizu neure escue...

4.9 Eta ac (Booz-ec) esan eutsan...

4.15 ...jayo da... 4.17 jajo jaco

4.7 Izin zan ..." ⁶⁸

⁶⁸ KÑÖRR, H, , 1985, *Otro texto de Llodio*...Symbolaeu-Lvdovico Mitxelena Septvagenario Oblatae...Separata...Victoriaco Vasconvm. MCMLXXXV. Gasteiz

Tinkotasun osoa ez badago, zeren eta, batzuetan "escuba/escue", "zatez/zaitez", "jajo/jayo" eta horrelako aldakiak baititugu, oro har, garai hartako Laudioko euskararen lekukotasun egokia dugu.

Testu honen hainbat eta hainbat berezitasunak Orozkoko euskarak gaur egun gordetzen du berdin-berdin: . Honekin azaldu nahi dut, askotan ematen dena testuetan zehar, hau da, Laudio eta Orozko euskaren arteko antzekotasuna, hurbiltasuna... hitz batean esateko, nire ustez, euskera bera egiten zen bi tokietan, jodena izan ezik, Orozkon ez baitago, eta Laudion ez dakit ea egongo zenik.

4.3.2.1.4. Bonaparterena."Doctrina cristiana en el vascuence de Llodio"

"DOCTRINA CRISTIANA EN EL VASCUENCE DE LLODIO.

PROVINCIA DE ALAVA.

LONDRES

1858⁶⁹.

Nota: La J y la j con punto se pronuncian á la vizcaína , y la J y j sin punto á la castellana. La ts se pronuncia siempre como la tz, y la s como la s del dialecto vizcaino de los libros.

CRISTIÑEU DOTRINIEN LAU PARTIAC

I. Cristiñeue sara?

E. Bai Jaune, Jangoicoen grasia gaitic.

I. Cristiñuen usen ori, noganic dauquesu?

E. Cristo gueure Jaune ganic.

I. Ser esan gure dau Cristiñuec? "

2 E. Cristoren guisona, edo Cristoren disipulue.

I. Ser entenditen dosu Cristoren guisona gaitic?

E. Jesucritoren fedia dauquen guisona, sein artu euen Bautismo Santuen,eta ofresiduric dagoena bere serbisio santure.

I. Sein de Cristiñeuen señaia?

⁶⁹ Louis Lucien Bonaparte. Opera Omnia Vasconice II. Euskaltzaindia.1991

E. Curse Santia, Jaune.

I. Se gaitic?

E. Dalaco Cristo cursifiqueduen figura, seinetan erredimitu guendusen.

I. Seimbet moduten usetan dau Cristiñeuec señaie orretaric?

E. Biten.

I. Seinsuc dire?

E. Siguñetia, eta Santigueta.

I. Ser da Siguñetia?

E. Eitia iru curse escu escoaco atsa orcoroagas: lelengoa becoquien, biguerrena aoan, iruguerrena bulerrian, berba eiten dogule gueure Jangoicoagas.

I. Ecusi selan?..."

Lehen aipatu dudana, Laudioko euskara Arrigorriagakoaren barnean sartutik izateak, askotan, pentsarazi dit ea zergatik sartuko zuen Bonapartek aldaki horretan eta ez Orozkokoan. Eta noski, testu hau irakurri nuenean lehenengoz, berehala pentsatu nuen: Hau da, Orozkoko euskera!. Eta horrela pentsatzen jarraitzeko pisuzko arrazioak aurkitzen ditut:

- 1) "Uzena", Orozkon aipatzen da, Uriartek "izena" aipatzen duelarik Arrigorriagarako.
- 2) "Zeinbet"ek bizirik dirau Orozkon.
- 3) "Ekusi"(Ikusi) beharrean, Orozkon "Ekosi" esaten da.
- 4) "euen" forma, Orozkokoa da, lehengoz entzun nuenean, inglesezkotik ahozkerat antzekoa iruditu zitzaidan. Urte batzuk geroago A. Kanpionen Gramatikan horrelako aipamen bat irakurri nuen.
- 5) "emoiten" forma oraindik erabiltzen da Orozkon.
- 6) Ez bakarrik aipatutakoa, baizik eta testu osoa, galdu diren zenbait hitz izan ezik.
- 7) Joda ez da agertzen ere gaur gertatzen den bezalaxe.

4.3.2.2. Bestelakoak: J. P. Ulibarri.

Jose Paulo Ulibarri Galindez (1775-1847) Laudio ondoan jaio zen, Okondon, hain zuzen ere, amaren aldeko aitona laudioarra zuelarik. euskaltzale sutsua. Eukaltzaindiaren beharra ikusi zuen, liburuzale handia izanik, Etxabe, Poza, Larramendi, Astarloa, Axular, Fr.Bartolome, Harizmendi eta besteen lanak ezagutu zituelarik. Umeen irakaskuntza euskaldunaren beharra ikusten zuen:

"Euskerazko eskoletatik urten dabe

guztizko jakitun andiyak:

iru milla urte onetan

Ukondoko semiak"

Itsasoz eta legorrez agintari nagosiyak⁷⁰"

Bere euskararen beste zati bat jarriko dugu:

- "1335 g.n U.n Yraillan 8 Astelenean, gaubes erresan Bermeo co Uria, non erre cirien euskarazco liburu eta ciazaldean itsasoco bai eta uri gustiacaz egon zirianac chito ederra...
- 1387 Urrillan erre san Bilbo Uria baturic eucan euskerazco liburu eta paperacas..."41. orr
- "...eta euzkerazco escola bi Elhesa biyetan, eta herdarazcoa gaztelanien bat Erriyan herdiyan gura dabenentzaco ..."2 or.
- "Yaincoac gorde zaizela

Zorionez beteric

iminteco euzkeria

eder eta garbiric.

Pernando Yauna

Vizcaytar sendoa

artu biarda gogor

onetan gogoa;

Agur eguinic orain

⁷⁰ Ikastola liburutegia-Jose Paulo Ulibarri-Daniel Ibargoiti-Donostia.

euzkera betico

naz beroren cerbizalle.

Jose Paulo Ulibarri-co

Galindez " 1. orri.

"Zu bere alan eguizu

zeure egun onetan

eta bakian bicitzeco

Europa onetan

Ygues esan nebana

prestu be yduki

ce vizcatar izateco

yakin euskera garbi"5 or.

Euskara aldetik, Laudio hitz egin zitekeen antzekoa da, bere testuetan beste euskalkien eragina noizean behin sumatzen delarik. Dena dela, joda indartsu agertzen zaigu.

Federiko Belaustegigoitia (1876-1947): Euskararen lekuko gisa baino gehiago, euskararen bultzatzaile gisa aipa dezakegu Laudion jaioetako gizon hau. Bere lan eta bizitzaz dagoen liburuaren azalean⁷¹, besteak beste, hauxe agertzen zaigu:

"..vocación euskerista... Euskaldun-berri... promovio innumerables iniciativas orientadas a la mejor difusión del euskera, escribió nuevos métodos adecuados a las técnicas pedagógicas europeas y persiguió el compromiso personal y social de todos los vascos para recuperar su lengua.

Desde su creación miembro de Euskaltzaindia, no son menores los esfuerzos que dedica a la unificación del euskera, preocupado por la fragmentación dialectal que contribuía a la desaparición del mismo...

...Conferenciante, publicista, defensor de una educación que anticipa la creación de las futuras ikastolas..."

"Alderdiaren (EAJ) ordezkari lez, Cadena y Elena gotzaiak euskal izenak galazoten idatziriko Pastoralaren ondoren, Batikano"ra joan zan, Don Luis Arana eta "Kizkitza"gaz" 32 or.

⁷¹ Aquesolo, L., Arrien, G., Belaustegigotia, M., Granja, J. J. *Federico Belaustegigoitia 1876-1947* Arabako Foru Aldundia.Gasteiz 1989.

"Sentzun onekoak izango ba"gina euskalduna i Euskera ta ikastolari bear daben garrantzia emango ba"geunzkie! " idatzi zuen.

Bere eta beste batzuen asmoek 1930 inguruan berreuskalduntze prozesu apal bati eman zioten bidea. Egun, Laudioko Ikastola, orain dela 40ren bat urte ingurukoa sortua haur bakan batzuekin, 800 ikasletik gora ditu, D ereduan ikasten dutela.

4.3.3. Ikerpen lanak

Azkueren Erizkizundi Irukoitza. Laudioko euskarari buruzko oso lekukotasun baliotsua dugu honetan, zeren eta Azkuek berak egin baitzuen, 1922-1925 inguruan.

Azkuek hartu zuen lekukoa Evarista Muñuzuri izan zen, "Laudio"n sortua eta bertan 29 urtez bizi zena "Goyenuri-auzunean" aipatzen duenez.

Erizkizundi Irukoitzan jasotako Laudioko datuak, Ana Maria Etxaidek⁷² Erizkizundi Irukoitzatik hurbileko herrietan bildutako ezaugarriekin erkatuko ditugu, hau da, Arrankudiagan, Miravalles-Ugaon, Zaratamon eta Orozkon ematen direnak -Orozkon lau Erizkizundi egin ziren, Euskalherrian osoan Erizkizundi gehien egin ziren herria delarik, haietako hiru Nikolas Ormaetxeak egin zituela-.

Fonetikoa:

- -a + a: arrebea (Laudio, Orozko), arrebia (Miravalles, Arrankudiaga), arrebie (Zaratamo)
- -e + a: bear (Laudio, Orozko), biar (Arrankudiaga, Orozko)
- -e+ a: luzea "casi luzia" idazten du Azkuek (Laudion), luzia (Miravalles, Arrankudiaga, Orozko), luzie (Zaratamo)
- -i + a: egie (Laudio, Orozko), egiye (Arrankudiaga, Zaratamo)
- -i + l: mutile (Miravalles, Arrankudiaga, Laudio, Orozko), mutille (Zaratamo)
- -l + a: zile (Arrankudiaga, Laudio, Orozko), zille (Zaratamo)

Morfologikoa:

- liteke (Laudio, Zaratamo). leitike (Arrankudiaga, Orozko)
- hil beite (Laudio, Zaratamo)
- neuen (Laudio, Zaratamo, nendun (Orozko)
- banenkien (Laudio, Orozko), banekien (Zaratamo)

⁷² ETXAIDE, A. M. Erizkizundi Irukoitza. Iker 3. Euskaltzaindia. Bilbo 1984.

- il naizu (Laudio, Orozko), naixu (Zaratamo)
- ... eta abar.

Oro har, fonetika mailan antzekotasun gehiago du Laudioko euskarak Orozkoarekin besteekin baino, aditza aldetik, aldiz, zenbait kasutan bat dator Zaratamoarekin, esan genezake agian gehiago Orozkoarekin baino, baina, dena dela, Laudiorako "nendun" forman ere bildua da.

Dakigunez, Bonapartek aditz arloa izan zuen kontutan, gehienbat, euskalkien sailkapena egiterakoan, eta nahiz eta urte batzuk geroagokoa izan, Erizkizundin pentsa genezake gordetzen direla berezitasunak.

Lexiko aldetik, Azkuek "eskoia, beilegie..." hartu zituen Laudiko euskararen hitz bitxiak zirelakoan, nahiz eta gero Laudioko berezitasun gisa bere hiztegian agertu ez. Dena dela, Orozkon gaur egun erabiltzen diren hitz arruntak dira.

Azkuek hiztegian geroago aipatuko duenez, euskalkien zabalera Bonaparteren mapatik hartua dela, jatorrizko izena errekuuperatzen du noizbait, Laud. (Laudio/ Llodio)-ko laburpen gisa aipatuz.

Berezitasun hauek ere bizirik dira Orozkoko euskararen.

Jodaren zenbait iritzi bilduko ditugu hemen nolabait aurrekoa aberastu nahian, baina hauek hitz hasierako jodari buruz aritzen dira nagusiki.

Mitxelena: "9.2 Azkue sin embargo, señala j en el vizcaino occidental de Arratia, Orozco y Txorierri (5)"

Mitxelenak aipatzen ditu Jesus Solaunek emandako datuak "(5) En Arrancudiaga tiene el sonido [x] en jo, gizajo, jaun, Jangoiko y anaje, y creo que en ningún caso más. En todos los demás (jakin, joan, jan, jausi, etc.), suena [j]. Creo que otro tanto sucede en Arratia. En cambio, en el límite valle de Orozco, en contraste que sirve en aquella zona para identificar inmediatamente a los orozcoarras, suena siempre [x]."

Azken ohar hau ez da guztiz zuzena, behintzat Orozko osorako, zeren bertan entzun nuenez, [x] eta [j]-ren arteko bereizketa tokian baino pertsonen adinetan baino ez zegoen, horrela zaharrek Yauregi esaten zuten, gazteek, berriz, Jauregi. Gizajo, anaje ere erabiltzen ziren, baina baita koxo, nox... ere.

- "9.7 .. j que en muchas zonas se ha desarrollado como sonido de transición entre i y la vocal siguiente, (d)z*se ha ensordecido en s* en el vizc. de Guipúzcoa y de Marquina: laixa 'laya'..barrixa 'lo nuevo'..Ocasionalmente la evolución ha llegado hasta [x]' viz . Txorierri anaje 'hermano'..(Orozkon ere bai)....."
- Azkue: "... (i, j, y)...entre palabra acabada en i y vocal que se le aglutine.."

4.3.4. Laudioko euskarari buruzko zenbait ondorio

Laudioko euskaraz egindako aurreko testuen arabera, zera esan dezakegu, gure ustez, testuen aldetik, Bonapartek Londresen argitaratu zuen Kateximak ondoen gorde zituen bertako ezaugarriak izan zitekeela, Ruth-en liburuarekin batera. Hurbiltasunagatik eta hortik harremanak eta ezaugarri fonetikoengatik Orozkoko euskarak, bizi-bizirik dagoena, gordetzen baitu berezkoa diren eta bat datozen Laudioko euskararen ezaugarri gehienak.

Kateximak, batez ere lehena, Orozkoko euskara oinarritzat harturik, joda, "gura", "Jauna", "izen" ... eta horrelako formak ez datozela guztiz bat, zeren sumatzen baita neurri bateko bizkaiera batua dela edo, Orozkoko euskararen zenbait ezaugarriekin ("emoiten..baitiatu lei..ezpabere... adiyagas...) edota agian euskara zaharragoa baten lekukotasuna. Nik Orozkon egon nintzenean, zahar-zaharrek "Yauregin" esaten zuten bitartean, gazteagoek "Jauregin" zioten: Hots, (j) > (x) urratsa dugu.

Bonapartek 1858an Londresen argitaratutakoak askoz hobeto zaintzen ditu Orozkoko euskararekin dauden antzekotasunak -" euen, Jaune, zeinbet, gure dau..."-, jodaren arrastorik ez... eta abar.

Gainera, Azkuek egindako Erizkizundi Irukoitzaz aurrekoa baieztatzen digu, zeren goian aipatutakoaz gain, hainbat gauza berezi bat datoz Orozkoko euskararekin, adibidez:

- "Geitu", "Deitu" beharrea.
- "gauon (casi gaubon)" idazten du...
- "gizonena" ere hartu zuen "Lo del marido...". Galderari erantzun gisa.
- "gizonentzako, karraka, gitxi, arigne burriñea, ganera, zeinbet, beilegie, euskelerri, neuntsen, beie, eskoia ta ezkerria, askozaz ederrago, atzorik ona, jaian y sin embargo yan, yarri, deuket, banenkien, zeurok, gauze bat, ilen (lunes)...(Orozkon "ilen / astelen" biak daude)." Gauza hauek eskuz idatzirik Azkuek, zeren eta galdekariaren aukera asko inprentaz izan arren, bizkaierazkoak barne noski, eta bakarrik hauetariko bat azpimarratu behar zutela, zenbat kasutan ahalbide horien barne sartzen ez zena, eskuz hartzen baitzuen. "Laudio" forma ere hartu zuen, kateximetan agertzen den "Laudiyo" beharrea.

Dena dela, "gura, neuena.." hartu zituen, nahiz eta, ikusi dugunez, "gure, nendun..." agertu.

Aurrekoarekin, zera azaldu nahi dut, aspeditik izan dudan kezka, hau da, Laudioko euskara nola sartu zuen Bonapartek Arrigorriagako eremuaren barnean, Orozkokoan sartu beharrea. Erantzunaren bat jodaren arrazoia izan zitekeen, zeren eta ikusi dugunez, Laudiotik Zaratamora goazen neurrian jodaren presentzia igotzen baita.

Horrez gain, arrazoi geografikoa sartuko genuke, zeren eta berak egindako "Carte des Sept Provinces Basques, montrant LA DELIMITACION ACTUELLE DE L' EUSCARA et sa division en dialectes, sous-dialectes et variétés. Londres 1863" mapan Laudion geratzen zen eremu euskalduna, batez ere, Goienurikoa eta Larra zati batekoa zen, hau da, Plazatik gorantz Santa Luzia aldera hartzen zuena, Dubiriz eta San Romanen marra alde batetik eta beste aldetik Zabala (Zabale-berrio) eta Katea, Anuntzibai aldean, barnean "Vitorica, Areta, Isasi.."geratzen zirela. Den dena Arrigorriako eremuan sarturik.

Isasi jartzen zuen lekuan, Isusi irakurri behar da, zeren eta izen biak izatearren herrian eta nahiko hurbil bata bestetik, mapan kokatua dagoena bigarrenak izateko ahalbide askoz gehiago du, gainera, bigarrenak bost baserri ditu, lehena bakarra dela. Baina oraindik arrazoi biziena zera da, Isusi izan dela Laudion euskararen azken eremua ahoz jaso ditudan datu ugarien arabera. Orozko aldetik agian zertxobait Anuntzibai aldean.

Baina ahoz jasotako datuen arauera, Isusi izan da alde honetatik Audioko azken eremu euskalduna. Bertakoek esan zidatenez, hauen harremanak artzaintza zela eta, Arrankudiaga eta Zollokoekin izan dira. Beste alderdietan (Larra, Olarte), aldiz, Orozkoekin. Beraz, jodaren arrastoren bati erreparatuko zion eta agian kokatzerakoan Bonapartek hortik lotuko zuen Audio eta Arriagorriagako euskara. Beste aldetik, bere laguntzaile onenetariko bat, Uriarte, Arriagorriagakoa izanik, bere pisua izango zuen eremuak finkatzerakoan, ikuspuntua aldetik ezagunago izango zuelakoan bertako alderdia.

Ahozko testigantza dela eta, Audio ezagutu ditut azken euskaldunak, nahiz eta bertan jaio eta aita edo ama bertako izan, bestea gehienetan orozkoarra zen. Audioko euskaldun honei eritzia eskatu diodanean nungoaren antzekoa zen Audioko euskara, beti erantzun didate Orozkoko modukoa zela.

Hasierako jodaren kontua dela, lehen Orozkon gertatzen den fenomenoarekin, hau da, zahar-zaharrek "Yauregin" esatea, gazteagoak "Jauregin" esaten duten biartea, $(j) > (x)$, antzera gertatzen da. Zollo eta inguruko jendeari, 50 urte ingukoei, askotan galdetu diet:

Behin deitu diot lagun bati, ama Zollokoa zuela, eta esan diodanean nola deitzen zuen herri honi berehala esan dit:

- Audio!

-Baina ez dozue esan Audiyo? -ekin nion.

-Bai ! Bai Audio oin, barriztaute edo, baina guk beti esaten dogu Audiyo, Zeberiyora...!. Amak beti Audiyo. Esaten badautsozu Audio, ez daki zer da !

Azken ondorio gisa edo, zera esan dezakegu, nahiz eta herriaren mugaren batean jodaren aztarnaren bat ahalbide izan, oro har, aipatutako testigantza osoagatik, Orozkoko euskararekin antza handia zuen, beraz, apaltasun osoz, eta geroago aztertutako datuekin bariedade honen barnean koka zitekeen ahalbidea ikusten dugu.

4.3.5. Euskararen bizi iraupenaren mugak

4.3.5.1. Euskal Herriko eta Arabari buruzko zenbait datu

Lehen aipatu dugunez, zabalera aldetik, jakina da gaurko Euskal Herriaren eremua, baino askoz zabalago zela, hala nola I. mendean Santander ezkerre aldetik Burgos, Soria eta Zaragoza hiriburuetatik igarotzen zen euskararen muga, Huesca osoa

hartzen zuela eta Bordelerarino heltzen zen. X. mendean Tuteran izan ezik, artean Euskal Herriko eremua baina zabalagoa zen. XV. mendean Tuteratik gora egiten zuen marraz, baina artean hori salbu, Euskal Herria osoa baino esparru gehiago zuen⁷³.

Menendez Pidak IX.-XII. mendeetan zehar alderdi euskaldun barnean, sartzen du Castro Urdiales-etik ia Burgos hiribururaino heltzen zena, Errioxako arlo handia hartzen zuelarik⁷⁴.

Euskararen zabalera aldetik ikerle gehienek bat datoz, baina oraingo lanerako bakarrik aipatuko ditugu Arabari dagozkion datuak.

Landazuri izan da, ez bakarrik XVIII. mendeko historia ikerle arabarra oparonekarikoa baizik eta gerokoa ere, berak aipatzen duenez, Done Miliagako zerrendaz:

"..siendo todos los nombres de los pueblos de que hace expresion el catalogo de rigurosa, y propia significacion vascongada, como impuestos por los antiguos pobladores y habitantes Alaveses, en quienes era peculiar, y unico idioma el vascuence desde los mas remotos siglos, como despues ha ido degenerando y faltando el uso de este idioma..."⁷⁵

Julio Caro Barojak⁷⁶, XVIII.-XVI. mendeetan euskararen muga Trebiño azpitik jartzen du, XIX. menderako Gasteizetik gora jartzen duela.

Hain aspaldiko den hizkuntza, bizirik iraun duena gaurdaino, herri ahaltsu askoren eraginetatik salbatuz joan dena, atzerri nahiz barneko hainbat hizkuntzalariei kautibatu du, bere berezitasunagatik, sustrai zaharregatik eta abar

4.3.5.2. Araba eta Laudiori buruzko zehaztasunak

- 1) Poza
- 2) Kanpion
- 3) M. Pidal
- 4) J. C. Baroja
- 5) Azkue
- 6) Barandiaran
- 7) J. Intxausti.

⁷³ Elkar Lanean (1979): Hizkuntz Borroka Euskal Herrian, Bilbo, Euskaltzaindia E.V. 1990 HABE Agenda.

⁷⁴ Ramon Menendez Pidal. Toponimia Prerrománica Hispana. Editorial Gredos. Madrid. 1952.

⁷⁵ LANDAZURI, J. J., 1973 (1977), *Historia Eclesiástica de la M.N. y M.L. Provincia de Alava...*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo. 344 or.

⁷⁶ Julio Caro Baroja-Estudios Vascos XIV- Materiales para una Historia de la Lengua Vasca en su relación con la latina. Edit. Txertoa.Lizarra 1990.

- 8) G. Aresti
- 9) L. Akesolo
- 10) L. M. Mugika

4.3.5.2.1. Poza Lizentziatua

Andres de Poza garrantzia handiko pertsona izan zen XVI. mendeko Euskal Herrian. H. Knörrek "Llanto por Eugenio Coseriu" prentsa artikulua interesgarria⁷⁷ Coseriu linguistaren jakituria nabarmendu zuen, esanez, besteak beste, munduko unibertsitateen aldetik linguista aitortuena izan dela. Bertan ere azaltzen du Coseriu Pozari eman zion garrantzia bere omenez Euskaltzaindiak 1987ko irailean, Urduñan egindako Jardunaldietan, Onomasticom bildumako 17. liburukian, bildu zuena. H. Knörrek aipatutako artikuluan idazten duenez:

"Los estudios vascos deben a Coseriu el haber puesto en el lugar que merecía a Andrés de Poza, el gran humanista nacido en Orduña hacia 1530..."

Poza Lizentziatuaren testigantza arlo honetan oso baliotsua dugu, 1587an argiraturako liburuan⁷⁸ denbora aldetik zein hurbiltasunaren aldetik, zeren eta lehen alor historikoan esan dugunez, audioar batekin ezkondu egin zen, bertan behintzat bi alaba izan zutelarik. Beraz nolabait hemengo euskararen lekuko izango genuke Poza. Hizkuntzei buruz hitz eginez:

"De la lengua Latina han resultado las generales que agora se usan en Italia, España, Francia, y Vvalachia..."

La Vascongada se habla en la Prouincia de Vizcaya, y Guipuscoa, Nauarra, tierra de Alaba, y en la Gascuña.." 13. orr.

Azken honi buruzko hainbat laudorio eta defentsa egin zuen:

"CAPITULO. XII. En que se muestra como la lengua Vascongada no es menos substancial y philosophica que las mas elegantes de Europa"

Eta liburuaren eskaintzan:

"..aqui se trata de ilustrar y vandeare nuestra lengua vascó(n)gada.."

Geroago ere irakurleari ohar erazten dio "Y pues mas trato de anteponer la lengua Vazcongada.."

Liburuan zehar, hainbat eta hanbait izen, euskararen bitartez, argitu nahi izan zituen:

- "Asturias, vocablo Vascongado, Astu, Asturiá, con la a larga, significa prouincia, o comarca de villas oluidadas, porque Astu, quiere dezir oluidado, y Vriá signfia villa, o pueblo..." 3 b. or.

⁷⁷ EL CORREO, 2002

⁷⁸ POZA, A, 1987 (1587) De la antigua lengua, poblaciones y comarcas de las Españas, faksimilez, Euskaltzaindia, Bilbo.

- "en Bascuence el vocablo ona significa bó(n)dad" 10 or.
- "bero, beroa significa en Vascuence calor" 15b.
- "Yrarguia en Vascué(n)ce, sginifica la Luna, y es su ethimologia de lumbre muerta.."34

Egile greko, erromatar eta euskaldunei erreferentzia ugari egiten die: Seneca, Cornelio Tacito, Strabon,... Garibai... eta abar.

Hizkuntzez eta izenen esanahiaz kezkatzen dela, gehienetan euskaldunez, baina besteaz ere:

- "Gasteys q- antes fue llamada Vellica, es ahora la ciudad de Victoria, y significa juuentud y mocedad". Irigoienek "Gazte"tik datorrela azaldu zuen luze eta zabal.
- "Esso mismo diremos de los nombres que acaban en vria, o iria, que en Bascuence significa poblacion o villa, del qual numero son entre otros Ilacuri, Gracuris, Calaguris, Beturis, Bituris...

4.3.5.2.2. A. Kanpion

A. Kanpionek⁷⁹, 1884an euskararen zabaleraz hitz egiterakoan, Bonaparte eta Broca aipatzen dituela, Arabari buruz zera esaten digu:

"A.- EI DIALECTO BIZCAINO

El dialecto bizcaino se habla en toda la Bizcaya bascongada, en una parte de Guipuzcoa y en la pequeña región basca de Alaba. En esta provincia se distinguen; desde luego dos zonas; una que se habla el Euskara por más o ménos individuos, pero dominando ya el castellano; otra, en que domina el euskara, lengua de la mayoría de los habitantes.

La primera zona la comprenden...Lezama, Larrimbre, Luyando y el valle de Oquendo. En la segunda...Barambio, valle de Llodio, Zabala, Bilorica, Areta, Isasi y Duburi."

Pentsatu behar dugu Zabala, gaurko Zabale izan daitekela Olartekoa edo behin Larrakoa, Bilorica, Bitorikia dela, eta Isasi beharrean Isusi dela. Nik neuk konprobatu dudanez, Isusi izan zen Laudion euskara gorde zuen azkenengo auzuneak, zeren Isasi egon arren, beherago dagoena, baserri bakar bat zen.

"En Alaba la vida del euskara agoniza..." aipatzen digu Kanpionek, galeraren arintasuna azpimarratu nahian.

4.3.5.2.3. Menendez Pidal

Menendez Pidak, Okondo, Laudio eta Amurrio sartzen ditu XVIII. mendearen bukaeran euskararen mugaren barnean kokatzen ditu.

⁷⁹ CAMPION, A. 1977, *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*, bi liburuki, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo. 34 or.

4.3.5.2.4. Julio Caro Baroja

Julio Caro Barojak⁸⁰ zera esaten digu:

- "...de todo el territorio que podemos llamar " Euskalerría", no conservan la lengua característica ya porciones muy considerables...El año 1868, el famoso antropólogo francés Paul Broca publicó un mapa en el que indicaba los límites de la lengua vasca en su época. " . Zerrenda horretan euskara galdu dituzten herri artean "Oquendo (Alava)"
- "Para la fecha en que Broca publicó su mapa ya tenía hecho el príncipe Luis Luciano Bonaparte un trabajo más concienzudo: ahora que no lo sacó a la luz hasta 1869. Según Bonaparte el límite del vasco en 1863 iba en su línea mínima por ...Barambio, Llodio, Zollo, Basauri..."

Gutxienezko marra horrena argitzeko, Brocaren hitzak hartuko dituko Barojaren oharrekin:

" Una máxima, la que marca el cese absoluto del vascuence, y otra mínima, que indica, según el mismo (aunque en estos no hemos de estar de acuerdo), el cese absoluto del castellano, considerando la faja intermedia como bilingüe. Nosotros estimaríamos esta zona como de desaparición o intensidad mínima del vasco, ya que bilingüismo ha existido en todo el país desde hace mucho."

En Alava, hacia 1925, se hablaba aún en término de Villarreal, Aramayona, algún punto del valle de Llodio y Oquendo. En Munguía hoy se habla sólo castellano, según me indica Irigaray. En Barambio apenas habrá alguien que recuerde la época en que se oía"

Azken honetaz bi ohar egingo ditut, Okondo aldean askoz lehenago galdu zela Laudion baino. 93 urte dituen bertako agure bati galdetu diodanean honetaz, zera esaten dit ezetz, San Romanen, Laudioko mugan, euskaldun bat geratzen dela baina ez daki bertakoa denentz. Baranbioz aipatzen dena ez da hain zehatza, zeren bertara joan diren orozkoarrez gain, adinekoek jakin dute, nik neuk batzuk ezagutu ditudalarik. Baina lehengora joanik:

"4) Por lo que toca a Alava tenemos datos paralelos a los navarros. Un documento no muy posterior a 1787 en que se da cuenta de los pueblos de aquella provincia divididos en vicarías, exhumado por Barandiaran, dice que "hablan el idioma vascongado muchos pueblos de la Vicaría de Vitoria, todos los de Gambos, los más de la de Salvatierra, los de la de Mondragón, Cigoitia, Zuya, Orduña, Ayala, Orozco y Tudela".

Kontutan hartu behar da Laudio eliza arloan Orozkon sartzen zela.

- "A comienzos del siglo XVI, Navajero afirmaba: En Vitoria se habla castellano, pero entienden el vascuence, y en los más de los pueblos se habla esta lengua"
- "En casi toda Alava debió mantenerse el vasco con fuerza. El libro del linaje de la casa de Ayala, refiriéndose a la época de alfonso VI (1076), en que parece que existió el primer señor del valle alavés, así llamado, dice " E los que vinieron a poblarla tierra de Ayala, dellos eran vascongados, e dellos latinados. E los vascongados llamaron a éste

⁸⁰ CARO, J. *Materiales* ... 8-11 or.

Don Vela " Jaun Velaco", e los latinados Don Belaco. No sé que valor se le puede dar a este testimonio, porque, como indica el Marqués de Lozoya, de quien lo tomo, muy posteriormente, Lope García de Salazar da a entender que el habla común en el valle era el vasco.."

4.3.5.2.5. Azkue

Azkuek aipatu dugunez, Laudioko Erizkizundi Irukoitza prestatu zuen, baina euskalkien zabaleraz aritzekotan Bonaparteren datuak hartzen ditu bere Hiztegiaren XXIX. orrian, bizkaierazen eremuan hauxe eskaintzen digu:

" ...Baranbio... Bitorika...Laudio(Llodio)...Orozko...Zollo.."

4.3.5.2.6. Jose Miguel de Barandiaran

Jose Miguel de Barandiaran ere ibili zen herritik Azkueren garaian zenbait baserritan zehar euskararen aztarnak edo erabilera bilatuz. zerrenda bat egin zuen zenbat baserritan egiten zela euskaraz aipatuz. Geroago 1983ko Araba Euskaraz euskara aldeko jaian parte hartu zuen gure historiaren lekuko gisa.

4.3.5.2.7. J. Intxausti

J.Intxaustik⁸¹ Odoz de Apraizen datuak aipatzen ditu, bertan Ebrotik gora mendeetan zehar doan marra batez zera esaten da:

- XIII. mendean , Gaubea izan ezik, Araba osoa zen euskalduna.
- XVI. mendean, Kanpezu eta Orbiso aldean hitz egiten zen.
- XVIII. mendean muga hori, artean Gazteiz eta Langraitz azpitik zegoen.
- 1850 urtean, bakarrik zegoen Laudio, Okondo, Baranbio, Zigoitia, Ganboa eta Donemiliagako eremuak. Ehun urte geroago muga hori gora egin du, Laudio eta Baranbioko bazter txiki batzuk ikutzen duela, Legutio eta Aramaion sendoago dagoelarik.
- 1787ko "Pueblos de Alava por Vicarias"-en euskararen egoeraz datu oso zehatzak agertzen zaizkigu:

"Hablan el idioma vascongado muchos pueblos de la Vicaría de Vitoria, todos los de Gamboa, los más de la de Salvatierra, los de la de Mondragón, Cigoitia, Zuya, Orduña, Ayala, Orozco y Tudela, en las cuales a lo menos serían inútiles los Curas de concurso abierto, que ignorasen este idioma"

4.3.5.2.8. Gabriel Aresti

Arlo honi loturik ez badago ere, esango dugu Gabriel Aresti hemen ibili zela lanean, bertako enpresa batean. Hortik herriari egiten dizkio hainbat aipamenak 1964an argiratatutako "Harri eta Herri" liburuan:

⁸¹ INTXAUSTI, J, 1992 *Euskera, La Lengua de Los Vascos*. Elkar Donostia.108-110 or.

- "Egunero Laudioko kanpandorrea ikusten dudanean.."110 or.
- "Hemen, Laudion, bizi den gizon horrek..."122 or.

Ibon Sarasolak esaten duenez: "Harri eta Herri mostró la posibilidad de una literatura vasca conforme a la realidad del País..."

4.3.5.2.9. Lino Akesolo

Lino Akesolok⁸² Ladislao Velascoren zenbait datu eskaintzen ditu: "Velasco diñoanez, erdere Laudio indar artzen asita ei dago..."(1879).

4.3.5.2.10. Luis Maria Mujika

Luis Maria Mujika Urdangarinen hiztegiaren⁸³ Araban dauden eta zeuden euskaldunen kopuruz, Laudiokoak eta hurbileko datuak bakarrik hartuko ditugu:

"ALAVA Las cifras aquí indicadas las ha tomado Pedro de Yrizar fundamentalmente de los testimonios de Ladislao de Velasco. Por ello, los datos correspondientes a Alava no coinciden con los de Luciano Bonaparte. Velasco consigna como vascófonos hacia 1870 ciertos valles ue están fuera de la zona del euskara hablado en el mapa dialectal de Bonaparte. El euskara se ha extinguido muy recientemente en estos valles, probablemente entre el último tercio del siglo XIX y las primeras décadas de este siglo.

Valles y localidades	Número de vascoparlantes en 1870

Lezama y Branbio	800 (hoy 12 vascoparlantes)

Laudio 1800 (hoy 200 vascoparlantes; la mayoría proceden de otras zonas vascófonas).(1973)

Okendo	100 (hoy ningún vascófono)"

Dena dela, gaineratu behar da nahiko aipatu den berrehun euskaldunen kopurua ez dela guztiz zehatza, zeren eta nire datuen arabera, horiek baino gehiago ziren, batez ere, Orozkotik, eta gero Zeberio, Arrankudiaga, Zollo, Zeanuri, eta horrelako lekuetatik etorritako euskaldunak askoz gehiago baitziren, baina beldurra, konplexua, beren euskararen ezagupenaren gutxiespena bide izanik, jende askok esaten zuen ez zekiela euskararik, behintzat ondo.

Euskararen bizi-iraupenaren mugak Laudiori dagozkiona osaturik dago, " 3.2.1.1 Euskarari buruzko aipamenak" eta "3.2.4.3 Egun ahoz jasotako lekukotasuna" sailekin.

4.3.5.2.11. "Estadística Parroquial- Parroquia de Yermo"

⁸² L.Aquesolo.G. Arrien. M.Belaustegigotia.J.J.Granja. 'Federico Belaustegigoitia 1876-1947' Arabako Goru Aldundia.Gasteiz 1989.

⁸³ MUJIK, L. M. 1977 *Hiztegi Orokor-Teknikoa*-Ediciones Vascas-Bilbo .599 or.

Datu hau urte batzuk geroago jaso badut (1996), oso interesgarria iruditzen zait, zeren ondoko kapituluari ateratako ondorioak indartzen baitira. Dokumentu honen izenean adierazten denez, estadistika bat da, inprentaz eginikoa, tarte batzuk bete dezaten (hauek kursibaz kopiautuko ditugu). Bereizgarriena hartuko da:

"Estadística Parroquial

Parroquia de Yermo "Sta. Maria" "Llodio" Num. 686

Estado número 1

I. La parroquia de *l Yermo "Llodio"* está bajo la advocación *de Sta. Maria...*; pertenece al ARCIPRESTAZGO de *Ayala* ; al CENTRO DE CONFERENCIAS de *Oquendo...* y a la PROVINCIA de...*Alava*.

II. Tiene la CATEGORIA de *rural de segunda* ; *diez y siete* VECINOS; Y *ochenta* ALMAS.

III. Está dotada de CURA (1) *Ecónomo* ; y sin COADJUTORES...

V.- (2) *no es* de PATRONADO.

VI. En las VACANTES suele encargarse el SERVICIO de la parroquia al Cura de ...Llodio y no es conveniente hallarse vacante por largo tiempo, debido á la larga distancia (5 1/2 kilómetros) y camino escabroso...

VII Esta estadística está hecha por el cura Martin Olivares, que está en la parroquia del año 1894 al 1922.

VIII. La homilia se ha predicado estos diez últimos años en ...bascuence y castellano (7) Es necesario que los nombramientos recaigan en quienes sepan bascuence"

Estadistika honetako argigarrietan "(7) Castellano o vascuence." jartzen bazuen, abadeak ordena aldatu omen zion, nire ustez, hizkuntzaren erabilaren arabera. Estadistika honek ez du datarik, baina badaude zehazturik urteak.

4.3.5.3. Egun ahoz jasotako lekukotasuna

Pertsonengandik jasotako testigantza oso tinkotzat hartu daiteke, zeren eta, bilatu da lekuengatik, bizimoduengatik, adinagatik eta abar ondoen gorde dutenen euskararen lekukotasuna.

Galeraren bidea behe aldetik, ondoko herri euskaldunen mugetaraino izan delarik, hau da, Orozko, Arakaldo, Arrankudiaga eta Zollo. Alderdiz alderdi, eta bakoitzaren baserrietan jasotakoa aipatuko dugu.

Datu bilketa, 35 baserri inguko pertsona egin bazaie, 1994. urtean, fidagarrienetarikotzat har daitezke, zeren eta baserri asko utzirik edo hondaturik izateaz gain, beste batzuetan bertan bizi direnak, nahiz eta euskaldunak bertan jaioak ez diren. Lekukoen baserria eta adina"()"arteak baizik ez ditut aipatuko, izen-deiturak eta beste datuak geroagoko zerrenda batean jarriko baititugu. Esan dugunez, beti Laudion jaiotako pertsonen erreferentzia jaso nahi izan dugu, jakiteko noiz galdu zen euskara.

4.3.5.3.1. Olarte koadrila

Goi aldetik, batez ere, Orozkoarekin egiten du muga. Bertan jasotakoa hau da:

- "Bekotxe (Bekoetxe) (64) "el padre nacido en Sanagorta(1880). Sí! (nire galderari erantzunez ea euskaraz jakingo zuen)..entró a la escuela a Luyando y no sabía castellano nada!. El de Martena sabía euskera y castellano bien, oído a mi padre..."
- " Erkiza (79)..En Saltrriaga mis suegros... hablaban en vascuence y los hijos como iban a la escuela hablaban castellano, pero entendían en vascuence"
- "Gurpide (62)...abuelo materno sabía, era nacido en Gardea.."
- "Gardeagotxi (65?), "el padre sabía euskera, era de Gardeagotxi... de pequeños empezamos a aprender.. "
- "Launtxu (67?)...los hermanos del padre n.1879?...algo mayores hablaban euskera"
- "Saltarriaga (67?) ". el padre nacido aqui sabía euskera,(1960ean hil zen 68 urtekin), abuelo (paterno) de Castillo-Elejabeitia, la madre vino con 17 años de Orozko, no sabía castellano... los padres hablaban siempre euskera entre ellos, a los hijos en castellano...los vecinos los de Erkisa , padres del difunto Miguel también lo sabían.."
- "Zabale (67) euskalduna da, Zaloan (Orozko) jaioa, baina aita audioarra zuelarik (Zabale). Bere aitak bazekien: "defenditako modin... lehen bai baie gero galdu zen (Laudion)

4.3.5.3.2. Larra koadrila

- "Aranguti (84, 1990ean)euskalduna 11 urtekin jaitsi zen Ugartera. Ama Urigoitiko(Orozko), aita audioarra. Biak euskaldunak eta bera ere bai.
- "Aranguren (59)...euskalduna, bere aita ere bertan jaioa eta euskaduna, baina honen aldeko aita Burrullagakoa zen (Orozko) eta ama zeberioarra. Lekukoaren ama orozkoarra da. "Egi" baserrian ere bazekiten, bere izeko zen eta.

Dena dela, Areta aldetik, Anuntzibai aldean konkretuki askoz geroago arte gorde egin zen, esate baterako, 1934an Aretan jaoitako neska bat eskolara joan zen eskolara 7 urtekin erdararik jakin gabe. Eta gaur egun 40 urte inguruko neska bat Anuntzibaikoa (Orozkoko alderdia, baina Audio ukitzen duela) ere joan zen berdin.

4.3.5.3.3. Goienuri koadrila

- "Beasko (48)..el padre parece ser que sabía bastante, pero con el tiempo la guerra les cortó... (bere bizitzaren azkenengo bi urteetan, burua joaten zitzaion eta ...)..hablaba en euskera, murió en 1991. El abuelo sabía mucho, pero también sabía castellano. Otra gente tenía dificultad con el castellano. Hau Beasko-Isusi aldetik. Amaren aldetik amona Kastinzakoa zen eta lekukoak esaten duenez: "Apenas sabía castellano" "...antes relaciones con Arrankudiaga, Zollo...era más difícil ir a Amurrio que a Zollo..."

- "Isusi (71)...el padre al ir a servir fuera lo perdió (nació en Isusi), el abuelo de aquí sabía... la gente mayor.."
- "Bieko-Isusi" (95)"En Dubris donde yo nací había 6 vecinos, hablaba un vecino, quiero decir una familia. En Isusi (vivió) hay 5 vecinos, hablaban todos en euskera. Todos de Llodio.

¿En los años 30? Mucho! Se ha perdido después. Hablaban los mayores, con nosotros nada. En Llodio se hablaban en Areta, y unos pocos en Gardea. En general la juventud nada."

Gizon honek bere adinari erreferentzia egiten zuenez, adore ematearren euskaraz esan nion:

- "- Como un amigo me decia hay "gazte zaharrak" y "zahar gazteak". Berak argi ulertu zuen aldea baieztatu zidanez.
- "Larreneko" "Nacien Erkiza (79)...el padre habia nacido en Larreneko (Santa Luzia). Cuando fue a la escuela no sabia castellano. La madre nació en Goienuri y no sabía euskera. Como la madre no sabía..."
- "Dubiris (71) ...mi padre sabía, nacido en Dubiris, el tío... los antiguos de aquí creo que sabrían todos..."
- "Luxa (74), abuelo paterno nacido en Goribiasti, sabía bien euskera
- "Altamira (83) ..el padre nacido aquí sabía vascuence, el abuelo (paterno) también sabía (bertan ere jaioa). "el de Oleta y el abuelo iban a jugar a las cartas a Solloba y hablaban todo en vascuence..."
- "Ugartebeko (dorrea). Patxi Goitia...los abuelos entre ellos hablaban en euskera, el abuelo nacido en Ugarte (1888?-1960?) y la abuela de Arane.."
- "Uste dut okondoar batek aipatu zidala hau: " -C. Lili, abuela de su mujer, nacida en Salabarra sólo sabía euskera!"

Beraz, Isusi auzunea izan da Ludio barnean bertako euskeraren azkenengo mugetariko, Beasko baserria azkena galtzen izan delarik. Bertako bik esan didatenez, Zollo eta Arrankudiagarekin zituzten harremanak, artzaintza zela eta.

4.3.5.3.4. Larrazabal koadrila

- "Bekoetxe (74), bere aitak 1889an jaioa, bazekien euskaraz: " ya solía hablar vascuence, no rápido, pero hablaba con la gente...el ama del caserío Bekoetxe sabía euskera, hacía 1930. D. Solaun de Beasko también..(murió hace 12 años)... los mayores sabían vascuence, bastante.."
- "Kastinza"(60?)...abuelo-abuela paternos sabían euskera, eran de aquí (Larrazabal)"
- "Beasko-Isusi (48) "la abuela (materna) era de Kastinza y apenas sabía castellano"
- "Kalzaganeta (68?) " de pequeño entender (ama orozkoarra)...el padre sabía algo (Kalzaganeta)

- "Gardea (81) "hasta los 7 años la hermana y yo no sabíamos castellano...aquí (Gardea) hablabamos todos en euskera lo perdimos la generación nuestra... en la plaza era distinto... En Orozko se ha perdido en los ultimos 30/40 años..se ha perdido muy de prisa... los críos antes todo en euskera..."
- "Kastinza, el padre 91 años no sabe, su padre de Castinza y madre de Ostenko si sabían. Abuelo paterno de Barbarabeko también"
- "Lekandazar, (61) "el padre saber sí sabía pero no mucho, el abuelo algo. La madre de Basosabal, sabía de joven, abuelo paterno de Basosabal si sabía.."
- "Markuartu (58), el padre no sabía.."
- "Barbara bieko"(68?)...la madre lo olvidó, los abuelos lo sabían los cuatro"
- "Zumelzagoiko (42?) "de pequeño sabía, pero después perdió. La madre era de Orozko ...el padre (de Zumelza) de pequeño sabía, se le olvidó, pero en la guerra en Orozko volvió a aprender.."
- "Isusi (71)...la abuela de Mateo era de Sumelsa y sabía euskera"
- "Odiagan 37 urte darama baina,Gardeagotxikoa (65?). Bere aitaginarrebak, Odiagan jaioa, bazekian euskaraz "sabía euskera, con sus hermanos y padre (Odiagakoa ere, ama Senagortakoa) hablaban en euskera hasta casarse..."

4.3.5.3.5. Galeraren arrazoiak (1930): berreuskaratzea eta etorritako orozkoarren erdararen ezagupen maila

Hemen ahoz jasotako arrazoiak multzoka jarriko ditugu, ororkorki debekuak, beldurrak, errepresioak sortutakoa, lotsa, bere euskara eta gaitasunaren gutxiespena, harremanak, aita edo ama erdaldunak izateak eta abar. Ahoz jasotako zenbait esaldik emango digute ideiarene bat galeraren arrazoiak. Ikus dezagun:

- "En Isusi 5 vecinos y hablaban todos ... se perdió mucho después de la dictadura"(95 urte).
- "Gardeagotxi... empezaron a enseñar pero cuando la guerra estaba prohibido..."
- "... no dejaban..."
- "... lo que pasa (sobre el euskera) es que estaba mal visto..."
- "había un maestro de... que como te oiría alguna palabra en euskera..."
- "si hacías te burlaban, aldeano, etc... palo... "
- "siguen ... y las hijas a pesar de estar prohibido"
- "...al que hablase en euskera le arrancaban la lengua (amenaza maestro)..."

- "...aldeanos burros... lo más fino..."
- "... después de la guerra se reían del que hablaba vasco..."
- "¡Que idioma es ese! ¡Es ruso!" (mehatzuka edo, laudioar batek esanez zerbait arraro balitz bezala, Laudioko eliz bateko arkupetan euskaraz hitz egiten zuten atso biri, eta noski, gero hauek ez zuten gehiagorik egin. Kuriosoki laudiotar horrek bazekien euskaraz, edo behintzat zertxobait)
- "...fue una pena como se odió el vasco (euskera) !"
- "...después de la guerra se reían del que hablaba vasco..."
- "... (el euskera) estaba prohibido total..."

Baserri batera joaterakoan, une hartan zegoen loba batek ezagutzen ninduela, nire burua aurkeztuz gero, aspalditik ezagutzen bainuen bere familia, eta hainbait froga eskaini arren, bertako euskaldun bati egin nion euskaraz (bizkaieraz, orozkeraz konkretuki), bere arrebarekin urte askotan euskaraz baizik ez dut egin eta, eta berak ezetz, erdaraz erantzuten zidan, bere modura baino, eta ondo ez zekiela eta abar, esanez, eta erdaraz egiteko. Baina nik jarraitu nuen euskaraz, ondo zekiela konbentzitua nengoelako, eta bi orduko elkarriketa euskaraz egin genuen, ondo baino hobeto baitzekien.

Errepresioak sortutako beldur-konplexu horrek oraindik dirau zenbait kasutan, euskararen inguruko jarrera azken urteetan zeharo aldatu arren. Berrogei urte baino gutxiago duten neska orozkoar bik aipatu zidaten eskola eta kalean txikitatik jasandako menpretxuak, euskara zela eta, markatu egin diela ia betiko euskararekiko jarreran.

Gorde duten gehienek, aita edo ama orozkoarra zuten, horrek lagundu dio mantentzen. Aita edo ama laudioar euskaldun izanik, bestea euskaldun (Orozko, Zeberio...) edo erdaldun (Okondo, Gordexola..) izateak baldintzatzen zuen familiaren barnean euskararen jarraipena. Horrez gain, harremanek baldintzatu dute egoera:

"Bieko-Isusi"(95) "...En Isusi 5 vecinos y hablaban todos en euskera. Los de Dubris (hurbil dagoela) tenían relación con los de Okendo y no se hablaba".

1930 aldean euskara ikastearen aldeko gogo bat susmatzen da:

- "Dubiris (71) ... mi padre tenía empeño que mi hermana aprendiese..."
- "en la escuela en el 34-36 daban media hora de euskera después de clase..yo me quedaba..."
- "Gardeagotxi.. empezaron a enseñar pero cuando la guerra estaba prohibido..."

Ohargarria era da Orozkotik etorritako pertsona batzuen erdararen ezagupena, 1930 aldean, eta urte batzuk geroago ere bai:

- "-la madre de Goirigitxi, cerrada, en castellano poco más que nada..."

- - "cuando vine a Llodio, con 15 años no sabía ni papa de castellano"
- "la abuela de Murueta muy cerrada (euskara)"
- "la madre vino con 17 años de Orozko, no sabía castellano.

Batek baino gehiago esan zidan Orozkotik jende asko etortzen zela morroi edo neskame gisa Laudiora erdara ikastearren.

5. Toponimo eta deituren arteko erlazioa

5.1. XVI. Eta XVII. Mendeko hasieran toponimoen eta deituren arteko lotura bizia

Dokumentu zaharrenak arakakatzen nuenean, berehala susmatzen nuen toponimo eta deituren arteko zegoen erlazio bizia eta zuzena. Batzuk eta besteak errepikatzen ziren behin eta berriz, haien arteko lotura oso nabaria igartzen zela. Are gehiago baserriaren izena eta gizakiarena hain sarri batera etortzerakoan.

Deituren kontuetan beti funtzionaltasun irizpidea gordetzen da, hau da, hasieran (XVI.) izena eta deitura agertzen baziren ere, noizbehin zalantzaren aukera egonez gero, berriro lekuaren edo koadrilaren izena gehitzen zitzaion, edo aita eta semea izanez gero, izen berberarekin "el mayor, el menor en dias" eta abar. XVII. mendetik bigarren deitura indartu egin zen, eta kasuren batean izengoitia agertzen delarik.

Baina aurrekoa hobeto ikus dezagun, zenbait testu aztertuko ditugu:

5.1.1.1. 1577ko zerrenda

1577an Arrigoarriagarekin Ganekogorta aldean zeuden larreei buruzko akordio bat egiten da, U.A.0504.1.8 erreferentzia duena, bertan aipatzen diren audioarren izenak erlazonaturik, aurretik orden zenbaki bat geuk jarririk:

"1 martin fernandez de ugarte	22 domingo de acha
2 martin de olaeta	23 tomas de bengoa
3 juan de goicoechea	24 domingo de acha de gojenuri
4 martin de andachaga	25 p. de olaeta el de gardea
5 pedro de hechebarria	26 juan de olaeta de armuru
6 hernando de bitorica	27 pedro de larracabal el de olarte
7 diego de ugarte	28 juan de rrecalde
8 diego de lecanda	29 juan de larracabal
9 hernando de larrea	30 martin de larracabal
10 juan de vitorica	31 pedro de llodio

11 juan diaz de berrio de ugarte	32 pedro urtiz de ycarduy
12 santiago de çubiaur	33 myn. de orueta el de arana
13 sebastian de anuncibay urrutia	34 urtuno de orueta
14 diego de berrio	35 diego de yçaguirre
15 juan de aranguren	36 pedro de gastaca
16 domingo de larrea de araeta	37 pedro sobrino de gardea
17 juan de olaeta	38 martin de gastaca
18 min. de Ybarra	39 martin de lecanda
19 juan de olaeta el de olaeta	40 martin de latiarro el de latiarro
20 domingo de luxa	41 hernando de gardeaçabal
21 juan de luxa	42 juan de perea"

Ondorioak:

- 1) Hiru izan ezik, gainerako deitura guztiak bat datoz ezagutzen ditugun baserri izenekin. Beraz, lotura argi dago, hau nondik hartu den. Gainera beste baserri batetik etorria bada, orduaz zehazten du " myn. de orueta el de arana..."
- 2) Hiru kasutan "fernandez, urtiz, sobrino..." darama, izengoitia, patronimiko edo geroago ikusiko dugunez, modako kontua izan daiteken hori, hiru kasu hoietan ez da agertzen "...de..." hori. Gainera, Araba eta Lizarra aldeko beste alderdietan hain ugari diren deiturak "Ortiz de Zarate, Otsoa de Eribe, Martinez de Murgia" ez dira ematen hemen, kasu bakan batzuetan salbu. Salbuespenak gehiebat, garai batean ahaltsuak izan diren sendien edo leinuena da, esaterako, Ugarte, Villatxika... eta abar. Beraz, ohitura berri baten edo moda kontua izan daiteke. Kasuren batean, zenbait andre izenekin gertatzen da antzera.
- 3) Gehienek *izena* + "de"+ *deitura* / *toponimoa* dena, eskema gordetzen dute, kasuren batean toponimoa berriro eranstean zaiola argigarri gisa.

5.1.1.2. 1614ko zergadunen zerrenda

Baina erlazio hori argiago oraindik ikus dezakegu 1614an⁸⁴ zerga bat ordaintzerakoan, koadrilaz banaturik egiten den laudioarren erlazioan:

"QUADRILLA DE GOGENURI

<u>Enteros:</u>	min de uria
Iñigo de luxa	joan de goicoecha
domingo de garate	pedro de olaeta
juan de uriarte	pedro de garaimayor
joan de isusi	santos de çubiaur
domingo de dubiris	iñigo de cubiaur
iñigo de otaola	pedro de balinchane
antonio de isusi	min de larrea
lucas de iruleta	yng ^o ximenez de jauregui
joan gorri de isusi	yn ^o de eguilus
domingo de menchaca	yñ ^o de lecanda de odoybar
joan de acha	<u>MEDIOS</u>
diego de acha	La caseria de luxa
domingo de acha	santiago de arteaga
domingo de cuaçu	el casero de dubiriz
domingo de ibarguren	mari fernandez de ysusi
domingo de andachaga	la viuda de ysasi
min. de munuçuri	francisco de bengoa
joan de elexagoitia	la casa de goyri

⁸⁴ Udal Artxiboa 01.07 `Gobierno Municipal. Libros de Elecciones. 1614-1803. 7b

pedro de ybarra	ellacuria
blas de olavarrieta	Latorre de Ugte.
pedro de acha	La casa de Yturriaga
miguel de bengoecheaga	hernando de larrea
iñigo de gorostiça	miguel de larrea..."
joan de gojaçu	
min de goyri	
domingo de goiri	
min de carate	
joan de solloa	
min de olaeta	
yñigo de ugarte	
pedro de ycaguirre	
domingo de olaeta	
francisco de larrea	
pedro de bitorica"	

Koadrila honetan deitura gisa agertzen diren %62 bat batoz bertan dauden baserrien izenekin. Beste kodriletan berdin gertatzen da:

"QUADRILLA DE LARREA. ENTEROS

miguel de anunçibay urrutia

sancho de aranguren

min de berrio...

bartolo de aranguti

Yn° de eguia

In° de Acuduy

Yn° de arexalduaga..."

zeinetan lehenengo zortzi aipamenak bat baitatoz bakarrik koadrila horretan dauden baserri-izenekin. Beraz, erlazioa ezin daiteke izan argiago.

Aurreko datu guztiak osa daitezke, "Eleiza dokumentazio zaharra" sailean deitura eta toponimoen arteko loturari buruz egin ditudan oharrekin, bertan ere froga nahiko argiak baitaude

Geroago irakurri dudan Erdi Arokoari buruzko dokumentazioan (Fuentes Documentales 1511) gauza bera esan dezakegu, zeren agertzen diren gehienak deitura bihurtutako toponimoak ditugu.

Berriki Errigoitiaz dauden datu batzuetan gauza bera ikusten dut:

- Fuent.Doc.78 (1511): "En Arteachea bibe Martin de Arteache" Errigoitia. 233 or.
- Fuent.Doc.78 (1511): "En Aycavria bibe Pero Saes de Ayca" Errigoitia. 233 or.
- Fuent.Doc.78 (1511): "En Aycaran bibe Mari Ybannes de Aycaran" Errigoitia. 233 or.
- Fuent.Doc.78 (1511): "...Musueta bibe Sancho de Musueta" Errigoitia. 233 or.
- Fuent.Doc.78 (1511): "En Heresumabeytia bibe Juan de Eresuma" Errigoitia. 233 or.
- Fuent.Doc.78 (1511): "En Acheca bibe Juan de Acheca" Errigoitia. 233 or.
- Fuent.Doc.78 (1511): "En Achica bibe Pero de Achica" Errigoitia. 233 or.
- Fuent.Doc.78 (1511): "En Lavdio bibe Juan de Lavdiogoytya" Errigoitia. 233 or. Audio ez dut aurkitu Errigoitiako mapetan.
- Fuent.Doc.78 (1511): "En Larragan bibe Juan de Larran" Errigoitia. 233 or.
- Fuent.Doc.78 (1511): "En Biscaygana bibe Juan de Biscaygana" Errigoitia. 233 or.
- Fuent.Doc.78 (1511): "En Arriaga bibe Juan de Arriaga" Errigoitia. 233 or.
- Fuent.Doc.78 (1511): "En Arrien bibe Martin de Arrien" Errigoitia. 233 or.
- Fuent.Doc.78 (1511): "En Aguirre bibe Juan de Aguirre" Errigoitia. 233 or.

Azken 8 kasutan, jarraian hartutakoak, bat datoz deitura eta toponimoa, eta gainerakoekin berdin gertatzen da.

5.2. XVIII. Bigarren deituraren sendotzea

Denbora joan ahala bigarren deitura agertzen ari da, hau da, oraintxe ikus dezakegunez, baserriaren izena itsatsiz:

5.2.1.1. 1726ko zerrenda

Aztertuko dugun dokumentua 1726koa da, 030503.3. erreferentzia duela "Hacienda Municipal-Censos" arloa barnean sarturik.

Bertan, besteak beste, hauxe aipatzen da:

"Poder. En el Zimenterio de la Iglesia Parrochial de Sn. Pedro de Lamuza de este Valle de Llodio... se Juntaron en su Ayuntamiento según lo tienen de las (?) y costumbre los señores de Justiczia y reximiento de este Noble Valle, y la maior y mas sana parte de los vezinos..."

Ondoren, aipatzen da bertan biltzen diren pertsonen izen-deiturak 1b-2 orrietan, ondoren 3b orritik aipatzen da bakoitzak duen baserria eta non dagoen kokatua. Erlazio bat eginez, hauxe ikus dezakegu:

IZENA	1. DEITURA	2 DEITURA	" Casa y C."	AUZUNEA
" Domingo	de Larrea	Malquarto	Malquarto	
Roque	de Solaun		Ybarra	
Domingo	de Larrazaval			Gardea
Miguel	de Lecanca	de Zavala	Zabala	Gardeazaval
Juan	de Lascano		Odeybar	
Juan	de Yturriaga		Odeybar	
Antonio	de Larrea		Larrea	
Manuel	de Gardeazaval		presacoa	Gardea
Gabriel	de Goycochea		Goycochea	Areta
Manuel	de Luja		Acha	
Joseph	de Orbe		Lamuza/Rementeria	
Martin	de Acha		echebarri	

Nicolas	de Acha		Gorizabal	
Miguel	de Solaun			Gardea
Bartholome	de Escauriaza mayor en dias		Barbara	
Bartholome	de Escauriaza	de Garate menor en dias	Malquarto de Arriba	
			y la de Garate	
Joseph	de Echeuarria			Gardea
Domingo	de Echevarria			
Juan	de Barrones		Odeybar	
Miguel	de Anunzibay y Urrutia		Anunzibay y Urrutia	
Antonio	de Larrea	de Lamuza	Lamuza	
Antonio	de Larrea	de Arespechueta	Arespechueta	
Pedro	de Acha			
Juan	de Guinea			
Francisco	de Larrazabal			Areta
Juan	de Zenagorta		Goycochea	Gardea
Juan de la Cruz	de Goiri		Larrea y Azuduy	
Francisco	de Marquijana		Catuja y Gardea	
Gabriel	de Marquijana			
Juan	de Eguiluz		Sumelza	
Domingo	de Larrea	Verrio	Verrio y Gurrpide	
Simon	Galindez		Arejalduaga	
Francisco	de Jauregui	de Gallarraga	Gallarraga	Areta

Domingo	de Antoñana		en la Plaza	
Juan	de Vitorica		Ybarra	
Domingo	de Respaldiza			Gardea
Martin	de Ybarrola			Larraz.
Antonio	de Olartegochia		Alzarrate	
Franco.	de Gochi		Zeladoste	Areta
Juan	de Assua		Lamuza	
Pedro	de Orueta		Orueta	
Domingo	de Munuzuri			
Martin	de Camino	de Eguia	Eguia	
Juan	de Rotaeché			
Antonio	Galindez	de la Plaza	Plaza	
Juan	de Alday		Plaza	
Joseph	de Luja		Larraz.	
Pedro	de Isassi		Solaun	
Andres	de Barbara		Barbara	
Pedro	de Luja			
Francisco	de Gardeazabal		Verrio	
Francisco	de Ainz			
Juan	de Ybarra	de Castañiza		
Pedro	de Muñuzuri		Zolloa	
Domingo	de Ybarra			

Juan	de Zubiaur	Lamuza	
Domingo	de Zubiaur	Astobissa	Larraz.
Francisco	de Ussia	Goyri	
Antonio	Galindez de Jauricoa	Jauricoa	
Antonio	de Goycoechea	Goycoechea	Areta
Juan	de Goycoechea	Barrones	
Andres	de Larrea	de Basaurbe	Basaurbe "

Ondorioak:

- 1) Agertzen diren 63 pertsonen aipamenean 12 bider agertzen da bigarren deitura, azken kasu honetan 11 bider esaten da baserriaren izena, eta kasu guztietan bat datoz bigarren deitura eta baserriaren izena, beraz, argi dago erlazioa. Bigarren deitura/toponimo hau kasu gehienetan "de" bitartez loturik dago lehengoari, bi kasutan ezer barik agertuz.

Aipatutako adibide modukoak asko eta asko errepikatzen dira dokumentuetan zehar, baina emandakoarekin nahiko argi geratzen da.

Lehenengo deitura beti joaten da loturik izenari "de" bitartez, baina hiru kasutan salbu, "Galindez" agertzen denean, eta hau bete egin da beti, beraz, "Galindez" horrek patronimiko/izengoiti kutsua ematen du, beste kasu batzuetan gertatu den bezala: "martin fernandez de ugarte, juan diaz de berrio, pedro sobrino de gardea, ...". Patronimiko esaten dut, zeren eta, batzuetan, aitona "galindez de castañaza" izanik, aita eta semea "de castañaca" gisa agertzen baitira bakarrik kasuren batean, nahiz eta alderantzizkoa ere gertatu, hau da, bigarren elementua galdu izatea.

Esan dut izengoiti kutsukoa, zeren eta hauek loturik doaz izenari, inungo preposizioirik gabe "ynygo balça de gardea, Martin gorri de larrea, Ynº suri de ibarguen çumelça, m gorria de acha, myn balça de gardeagoitia, p. gorri de Isussi, joan gorri de ysusi..." Izengoitiak "Libro I de Baustismos" eta "Libro de Elecciones.." liburuetatik harturik. Kasuren batean "Ospina"-rena, hain zuzen ere, deitura izatera pasatu zena.

- 2) Zenbait kasutan bakarrik aipatzen dela lehenengo deitura, hau baserriaren izenarekin bat datorrela. (azpimarratua).
- 3) Aita eta semea izen bera dutenean, "mayor/ menor en dias"-en bitartez bereiztean da.

Oro har, ondorio denboran zehar nagusitzat har dezakegu baliogarritasuna, hau da, funtzionaltasuna, bereizgarritasuna bilatzen dela, zeren eta behar izan ahala izenei bigarren deitura gehitzen baitzaizkio. Hau nahiko logiko da, zeren garai batean bakoitzak biziko zen baserri zehatz batean eta honen izenen bitartez bereizten zen, baina denborarekin ezkontzak zirela eta abar, beste ezaugarri batzuk gehitu behar pertsonen.

5.2.1.2. 1779ko zerrenda

Bigarren deitura dela eta, lehenengoari itsasirik agertzea elkargailurik gabeko adibideak ere baditugu, Laudioko Artxiboan dagoen dokumentu batean, non Larrazabal deitutako lekuan batzarturik dauden orozkoarrei buruz hitz egiten duen⁸⁵:

"Don Christobal de Olabarria Sautua, Dn. Juan de Picaza Ugalde, Dn. Domingo de Izaguirre Jaureguia, Dn. Juan Yerro de Olabarria (gaur deitura hau "Hierro-Olabarria" gisa dago), ...D. Josef de Ascarai Arbaiza, Dn. Domingo de Aldecoa Zendegi..., Dn. Mtrn de Echebarria Adaro...Juan de Larraondo ? Uriarte, Prudencio de Echebarria Asteiza, Domingo de Echebarria Goico Uria, Juan de Pagaz.doa Zendegi, Juan de Arrugaeta gochi, Domingo de Isassi Unibaso, Fran.co Xabier de Pagazaurtundoa Ugalde... Juan de Uria Aiazassa, Mattheo de Picaza Issasi... Antonio de Ugarriza Urrejola Goitia..."

Kasu gehien-gehienetan bigarren deitura bat dator gaur ezagutzen ditugun auzune orozkoarrekin, gainera, deitura bereko pertsona asko oraindik daude aipatzen diren auzunetan, beraz, erlazioa argi baino argiago geratzen da

Bitxikeria gisa "Dn. Domingo de Aldecoa Zendegi" adibidea dugu, zeren oso ezaguna den Ignacio Aldekoa idazle gasteiztarrek Orozkon zituen sustraiak, bertatik baitzetorkion deitura eta, gainera, "Zendegi" auzunetik, Orozkon bertan entzun nuen. Beraz, aurrekoak aipatutako lotura baieztatzen digu.

5.3. Beste ohar batzuk

5.3.1. Toponimo > deitura eta salbuespenak

Aurreko adibidekin azaldu ditugun fenomenoak oso maiz gertatzen dira, eta oso argi geratzen denez, kasu gehien-gehienetan deitura baserritik hartzen dela, gaur egun ere zenbait kasutan pertsona batzuk ezagutzen zaie baserriaren izenez, nahiz eta deitura beste bat izan: Mendiko, Beldio, Txurrena eta abar.

Froga gisa dugu gaztelaniazko loturazko preposizio "de" horrek jatorria adierazten duela, 1726ko aztertu dugun testuan kanpoko jendeengan gauza bera ematen dela "D.a Luisa de Aranda, Dn. Pedro de Salamanca..."

Garai historikoan behintzat, kasuren batean alderantzizkoa gertatzen da, hau da, etxeak hartzen duela jabearen izena edo izengoitia izan daitekeena, *-en* genitiboa tartekaturik: Martena, Enekoena, Frioena, Magallan *-ez* zen deitura, izengoitia baizik, "Manuel de Lecanda alias Magallan" jartzen baitzuen-.

5.3.2. Deitura eta toponimoen bilakaeraz

Deitura/Leku-izenaen arteko auzi honetan, aspalditik pentsatzen nuen hobeto zaintzen zela deituta toponimoa baino, zeren eta deiturarekiko beti egon da jagotearen aldeko joera eta beste aldetik leku-izenek erabileraren erabileraz aldatu egiten dute, eta honen aldeko adibide batzuk baipa ditzakegu:

⁸⁵ U.A. `Hacienda Municipal-Propiedades-03050201.5. 1779an

Pagazaurtundua deitura, oso ugaria dena alderdi honetan eta, gainera, frogatua dagoenez, bertatik etorritakoak, beti osorik dagoela, aldiz, bere jatorrizko lekua "Pagazaurtundua"izandakoa (Orozkon dago, baina Laudiotik hurbil) gaur "Pagazandu" deitzen zaio, euskaraz ere.

Beste adibide bat, Larrea deiturarekin dugu, deitura gisa horrela mantendu dena beti Laudion, baina jatorrizko lekua Larrea izatetik Larrara pasatu zena.

Markuartu deitura honela mantendu da, baina toponimoak Malkuartu, Markuartu...e.a. egin du.

Baina alderantzizko kasuak ditugu, hala nola, "Llodio, Luyando, Latierro..." deiturak zeinek beranduko une batetan harturik bait daude, zeren eta forma zaharrogoak aurkitzen dira "Laudio (deitura gisa agertzen da Bilbon), Luxaondo, Latiarro..."

5.3.3. "La-"-z hasten direnak

Toponimoekin gertatzen den bezala zenbaitetan "La-"hasten diren zenbaitzuk, nahiz eta euskal hitz batean zatia izan, gaztelaniazko artikulutzat hartzen da, eta hortik banaturik idazten da:

"la Rinaga, La razabal, La andaluze..."

eta oraindik okerrago dena, "La- hori kenduz: "Martin de Canda, Fco. de Razabal..." 050831. Beste lekuetan gertatzen da, Olabarrieta> Labarrieta, Enkarterri aldetan, eta idatzirik agertzen da aspalditik "La Barrieta"sinadura batean 030501.10

5.3.4. Deiturari erreferentzia

Deitura-toponimoarekin jarraituz, askotan etxeari lotzen zaio deiturarekin idatzirik agertzen denez:

- "Juan de Isusi, vecino del Barrio de su Apellido" 030501.3.17
- "heredad llamada de Zuluaga, que lindaba por una parte, con la casa del mismo apellido" 0305013.14
- "matrimonio de Pedro de Echevarri dueño de la casa de su apellido" 030501.3.23 1554an
- "torre apellidada de..."
- "casa de su apellido..."

5.3.5. Ugaritasuna

Gaztelaniaz idatzirik daudenez, deitura edo leku-izenari ugaritasuna adierazko "-s"pluralgile bitartzen azaltzen dira:

- "Los Vitoricas de Izaguirre" (2)
- "Los Larreas" (ere deitura)

- "los dos Morterus" (top.)

6. Toponimioen zerrenda

6.1. Ahozko testigantzen lekukoak

Baserriz baserri jasotako testigantza aipatuko ditudan pertsonak eskaini didate. Izenez gain, adina (datuak biltzerakoan gutxi gorabehera zutena), baserria eta koadrila zehazten ditut. Datu hauek beharrezkoak ditugu, zeren eta lanari eskaintzen dizkiote tinkotasuna eta fidagarritasuna, hauek gain, toponimo bakoitzaren aipamenean lekukoaren hurbiltasunak kontutan hartzekoa da.

6.1.1. 1994ko ahozko toponimia bilketa

Berriemailea	Lanbidea	Baserria	Koadrila	Jaiotza
Ainz Arkotxa, Paula	Etxekoandre	Aranguti	Larra	1910
Ainz Zaballa, Nieves eta alabak	Etxekoandre	Odiaga	Larrazabal	1929...
Arregi Gastaka, Juan	Baserritarra	Bekoetxe	Larrazabal	1926
Arregi Gastaka, Pedro	Baserr./Langilea	Bekoetxe	Larrazabal	1920
Beraza Otaola, Jose Luis	Baserr./Langilea	Markuartu	Larrazabal	1936
Camino Olabarria, Matias	Baserritarra	Kaltzaganeta	Larrazabal	1929
Camino Urkijo, Pablo ta Jabier	Baso-lang.	Isardio	Larrazabal	1929...
Egia Bilbao, Anton	Baserritarra	Isusi	Goienuri	1923
Egiguren Sautua, Jesus	Baserr./Langilea	Saltaarriaga	Olarte	1929
Eskuza Urkijo, Mateo	Baserritarra	Beasko	Goienuri	1944
Gardeazabal Goitia, Matias	Baserr./Langilea	Zumeltza	Larrazabal	1949
Gastaka Arregi, Enrike eta emaztea	Baserritarra	Barbara/Orueta	Larrazabal	1926...
Goitia Etxebarria, Benito	Artzaina	Zabale	Olarte	1927
Ibarretxe Larrazabal, Andres	Baserritarra	Luxa	Goienuri	1920
Ibarrola Ojenbarrena, Fdo eta J.Ma.	Artzaina	Kastañiza Goik.	Larrazabal	1946...
Isusi Camino, Pedro Mari eta Juan Jose	Baserritarrak	Olariaga	Larrazabal	1953...
Larrinaga Bilbao, Ana Maria, alaba, suina	Etxekoandre	Latorro	Olarte	1941...
Lazkano Gastaka, Pedro	Langilea	Magdalena	Goienuri	1949
Lili Urraza, Domingo	Baserritarra	Bekoetxe	Olarte	1930
Okeranza Arroita, Mikel eta ama	Baserr./Langilea	Aranguren	Larra	1935...
Olabarria Arza, Bizente	Baso-lang.	Kastañiza	Larrazabal	1932
Orueta Etxebarria, J.	Baserritarra	Lusurbeilanda	Goienuri	1926
Pagazaurtundua Arkotxa, K.Iña.Kontxi.	Baserritarra	Altamira	Goienuri	1909...
Pikaza Gabantxo, Juan Jose	Baserritarra	Asudio	Larra	1934
Solaun Zubiaur, Juan	Baserr./Langilea	Gurpide	Larra	1932
Urkijo Arana, Felix	Enplegatua	Ibarra	Goienuri	1949
Urkijo Mendia, Juan Cruz	Baserr./Langilea	Launtxu	Olarte	1926
Urkijo Perea, Bizente	Artzaina	Lekandazar	Goienuri	1933
Urkijo, Guadalupe	Etxekoandre	Isusi-Dubiris	Goienuri	1923
Ussia Larringa, F.	Baserr./Langilea	Bekoa	Goienuri	1899

6.1.2. 2003ko ahozko toponimia bilketa

Berriemailea	Lanbidea	Baserrria	Koadrila	Jaiotza
Ais, Patxi	Langilea	Solozar	Larrazabal	1929~
Arbaiza Aintz, Pili	Etxekoandre	Odiaga	Larrazabal	1963
Arregi Gastaka, Juan	Baserritarra	Bekoetxe	Larrazabal	1926
Arregi Gastaka, Pedro	Baserr./Langilea	Bekoetxe	Larrazabal	1920
Arza, Fermin	Baserritarra	Goirizabalena	Larrazabal	1923
Balza Aldaiturriaga, Jose eta Josemari semea	Baserritarra	Isardio	Larrazabal	1918
Barbara, Juan	Baserritarra	Okeluri	Goienuri	1929~
Basterra, Juan	Baserritarra	Gorostiza	Larrazabal	1933
Bengoa, Bitori	Etxekoandre	Ameztuiko	Olarte	1931~
Bengoa, Dionisio	Langilea	Presako	Larrazabal	1929
Beraza Otaola, Jose Luis	Baserr./Langilea	Markuartu	Larrazabal	1936
Camino Urkijo, Pablo	Baso-lang.	Isardio	Larrazabal	1929...
Egia Bilbao, Anton	Baserritarra	Isusi	Goienuri	1923
Egiguren Sautua, Jesus	Baserr./Langilea	Saltaariaga	Olarte	1930
Eskuza Urkijo, Mateo	Baserritarra	Beasko	Goienuri	1944
Etxebarria, Juanjo	Baserritarra	Berio	Larra	1942~
Galdeano Ormaetxea, Kastor	Argina	Aranguren	Larra	1930~
Gardeazabal Goitia, Matias	Baserr./Langilea	Zumeltza	Larrazabal	1949
Gastaka Arregi, Enrike eta emaztea	Baserritarra	Barbara/Orueta	Larrazabal	1926...
Ibarretxe Larrazabal, Andres	Baserritarra	Luxa	Goienuri	1920
Ibarrola Ojenbarrena,Fdo eta J.Ma.	Artzaina	Kastañiza Goik.	Larrazabal	1946...
Ibarrola, Angel	Langilea	Izagirre	Goienuri	1926
Isusi Camino, Juan Jose	Baserritarrak	Olariaga	Larrazabal	1953...
Isusi, Esteban	Baserr./Langilea	Solloa	Goienuri	1933
Laresgoiti, Santi	Langilea	Goikoplaza	Larrazabal	1927
Lili Urraza, Txomin	Baserritarra	Bekoetxe	Olarte	1930
Lili Zaballa, Juan Antonio	Langilea	Ugarte	Goienuri	1950~
Marañon, Migel	Langilea	Ibarguren	Larrazabal	1958
Mendibil, Alfonso	Langilea	Plaza	Goienuri	1933
Okeranza Arroita, Mikel eta ama	Baserr./Langilea	Aranguren	Larra	1935...
Olibares Lekanda, Angel	Langilea	Areta	Goienuri	1931~
Orueta Ibarrola, Andoni	Langilea	Lusurbeilanda	Goienuri	1960
Orueta, Jesus	Baserritarra	Ostenko	Larrazabal	1952~
Otaola, Jazinto	Baserritarra	Aspuru	Goienuri	1931~
Pikaza Gabantxo, Juan Jose	Baserritarra	Asudio	Larra	1934
Solaun Zubiaur,Juan	Baserr./Langilea	Gurpide	Larra	1932
Urkijo Mendia, Juan Cruz	Baserr./Langilea	Launtxu	Olarte	1926
Urkijo Muñuzuri, Angel	Langilea	Andetxaga	Larrazabal	1933~
Urkijo Urzelai, J.	Baserritarra	Landeta	Goienuri	1929~
Urkijo, Floren	Baserritarra	Dubiris	Goineuri	1929~
Urkijo, Josean	Langilea	Lekandazar	Goienuri	1953
Ussia Larrinaga, Benantzio	Baserr./Langilea	Atxe	Goienuri	1958
Zubiaur, Jesus	Baserritarra	Garate	Goienuri	1923~

6.1.3. 2014ko ahozko toponimia bilketa

Berriemailea	Lanbidea	Baserría	Koadrila	Jaiotza
Ainz Zaballa, Nieves, Felipe eta Marta	Ettxekoandr./Lang.	Gardeagotxi	Olarte	1929
Arbaiza Ainz, Felix... Nieves...	Langilea	Odiaga	Larrazabal	1958
Arbaiza Ainz, Nieves	Ettxekoandrea	Odiaga	Larrazabal	1961~
Arbaizagoitia, Felix	Baserritarra	Gardeagotxi	Olarte	1928~
Arregi Gastaka, Juan	Baserritarra	Bekoetxe	Larrazabal	1926
Atxa Longarte, Jon Ander	Langilea	Bengoetxe Goik.	Goienuri	1973
Atxa, Elena	Ettxekoandrea	Areta	Larra	1934~
Ayala Pagazaurtundua, Rafael	Langilea	Tapia	Olarte	1954
Barbara Aspuru, Ana	Langilea	Larragibel	Larrazabal	1960~
Bengoa, Felix	Langilea	Presako	Larrazabal	1935~
Beraza Otaola, Jose Luis	Baserr./Langilea	Markuartu	Larrazabal	1936
Camino Ainz, Jose Migel	Irakaslea	Artxanda	Olarte	1963
Camino Urkijo, Pablo	Baso langilea	Isardio	Larrazabal	1929
Egia Pikaza, Jose	Baserritarra	Urrutxi-Dubiris	Goienuri	1932~
Egiguren Sautua, Jesus	Baserr./Langilea	Saltaerriaga	Olarte	1930
Eskuza Barandiaran, Mertxe	Ettxekoandrea	Erkiza	Olarte	1952~
Eskuza Urkijo, Mateo	Baserritarra	Beasko	Goienuri	1944
Ettxebarria, Juanjo	Baserritarra	Berio	Larra	1942~
Gabantxo Zuloaga, Jose	Langilea	Murueta-Orozko	Orozko	1931
Gardeazabal Goitia, Matias	Baserr./Langilea	Zumeltza	Larrazabal	1949
Gastaka Arregi, Enrike	Baserritarra	Barbara/Orueta	Larrazabal	1926...
Gastaka, Alejo	Langilea	Torretxu	Olarte	1920~
Hierro Zubiaur, Roman	Langilea	Ettxezarre	Larra	1958~
Ibarretxe Larrazabal, Andres	Baserritarra	Luxa	Goienuri	1920
Ibarrola Ojenbarrena, Fernando	Artzaina	Kastañiza Goik.	Larrazabal	1946...
Ibarrola Ojenbarrena, Juan Mari	Langilea	Kastañiza Goik	Larrazabal	1950~
Ibarrola, Jose Luis	Langilea	Izagirre	Goienuri	1925
Isusi Camino, Juan Jose	Baserritarrak	Olariaga	Larrazabal	1953...
Laburu Olano, Balentin	Langilea	Senagorta	Olarte	1936
Larrazabal Larrazabal, Juanxu	Baserritarra	Markijana	Larrazabal	1951~
Larrazabal, Antonio	Langilea	Morteru	Larra	1935
Larrazabal, Jose Mari, Manolo...	Baserritarra	Dubiris	Goienuri	1951
Lekanda Illarremendi senedia	Langilea	Ettxebarri	Olarte	1950~
Lekanda Martinez, Juanxu	Langilea	Kasabarro	Goenuri	1944
Lili Urraza, Txomin	Baserritarra	Bekoetxe	Olarte	1930
Llantada Rotaetxe, Jose Cruz	Langilea	Ettxerre	Larrazabal	1950
Mandaluniz Landaluze, Ana M.	Ettxekoandrea	Zabale	Olarte	--
Manterola Unzaga, Juan Cruz	Langilea	Larrabe	Goienuri	1942
Marañon, Migel	Langilea	Ibarguren	Larrazabal	1958
Montalban Otaola, Luis	Baserritarra	Zugezu	Goienuri	1930~
Montalban, Dionisio	Langilea	Martena	Olarte	1947
Okerantza Arroita, Lourdes	Ettxekoandrea	Aranguren	Larra	1945~
Olabarria Arza, Bizente	Baso langilea	Kastañ. Bekoa	Larrazabal	1937
Olabarria, Vidal	Langilea	Ettxebarri txikia	Olarte	1932~

Olibares Lekanda, Karmentxu	Etxekoandrea	Areta	Larra	1950~
Oribe, Pilar	Etxekoandrea	Andetxaga	Goienuri	1950~
Orueta Ibarrola, Andoni	Langilea	Lusurbeilanda	Goienuri	1960
Orueta, Jesus	Baserritarra	Ostenko	Larrazabal	1952~
Otaola, Jazinto	Baserritarra	Aspuru	Goienuri	1931~
Pikaza Gabantxo, Juan Jose	Baserritarra	Asudio	Larra	1934
Solaun Zubiaur, Juan	Baserr./Langilea	Gurpide	Larra	1932
Solaun, Carlos	Langilea	Jaurikogoikoa	Olarte	1954~
Unzaga Unzaga, Anton	Baserritarra	Andiko	Goienuri	1948~
Urkijo Arana, Felix... Maite	Langilea	Ibarra	Goienuri	1949~
Urkijo Arza, Txomin	Langilea	Dubiris	Goienuri	1965
Urkijo Landazuri, Josean eta Ines bere ama	Langilea	Lekandazar	Larrazabal	1963~
Urkijo Mendia, Juan Cruz	Baserr./Langilea	Launtxu	Olarte	1926
Urkijo Muñuzuri, Angel, emaztea eta alaba	Langilea	Andetxaga	Larrazabal	1933~
Urkijo, Mikel	Langilea	Oleta	Goienuri	1977~
Urkijo, Ramon	Langilea	Andiko	Goienuri	1954~
Ussia Larrinaga, Benantzio	Baserr./Langilea	Atxe	Goienuri	1958
Zaballa Otaola, Abelino	Baserritarra	Lusurbei	Goienuri	1941

Zerrenda hauek askoz luzeagoak izan beharko litzateke, zeren nahiz eta ekarpen laburragekin jende gehiagok lagundu baitigu. Jaiotze-urtearena, lan hauetan jarri behar denez, sarritan aipatzen dutena da, beste kasuren batzuetan orientagarria edo. Uneren batean luzatu beharrekoak, beraz. Eskerrik asko guztiei.

6.2. Toponimo-zerrenda irakurtzeko zenbait argigarri

Leku-izenen zerrenda luze hauetan toponimoei buruzko zenbait datu -non dago, noiz agertzen da, zenbat bider agertzen da aldakia...- neurri batean pilaturik agertuko zaizkigu, beraz, beharrezko zaigu azalpenaren bat jartzea argigarri bakoitzaren funtzioa uler dezagun. Ondorioz, arretaz komeri da irakurtzea ohar hauek zerrendak aditzerakoan.

Lehenengo eta behin, toponimo bakoitzaren arloan, goiko aldean letra larriz eta baltziturik jarri dugu eredutzat har daitekeen forma, ARANGOITI, adibidez, ez da etimologikoena beti, baizik eta agertzen diren artean zaharrena. Honen azpian agertzen zaizkigu forma konstatatuak: "Arangoiti, Aranguti...".

Eskuin aldean kako artean eta baltziturik, esaterako, (Larra), Laudion dauden lau koadriletatik zeinetan dagoen kokatua toponimoa. Azken zehaztapen honek bere garrantzia du, zeren eta lekuaren arabera izen bereko toponimoa bilakaera desberdina izan baitu. Bi adibide jarriko ditugu: "Bengoechea" leku izenak iraun du "Bengoetxe" moduan Goienuriko koadrilan, baina "Bekoetxe, Bekotxe" Larrazabalen. Bere aldetik, "Ocaranchueta" gertatu da "Okerantxuita" Goienurin, baina "Okerantxeta" Olarten. Esan berri dugunez, kako artean jarritakoa koadrila da, baina kasuren batean interesgarri ikusi dugunean, gehienetan hurbilekoa izanik, Laudioko ez den toponimoren bat hartzen dugu, hauei Kanpoko Toponimoak (Kanp. Top.) deitu diegu.

Azaldutako dugunez, leku zenak, batez ere, XVI. mendetik honantz agertzen ari zaizkigu, baina denbora aldetik atzerantz joateko nahian, kartulariotara jo dugu, izen bereko toponimo bilatu nahian testigantza moduan, eboluzioren bat konstatatzeko aukera dagoenerako. Kasu hauetan izen berekoa izan arren, Laudiokoa ez dela azpimarratzearren bi izartxo jarri dizkiegu hoiei (**).

Adibidez, "Larrea > Larra" Laudiokoa da, lehen aldiz 1537an agertzen dena, baina 1025ean Kukullako Done Miliagako kartularioan izen hori agertzen zaigu, beraz, Larrea** jarri dugu.

Beste kasu batzuetan Laudiokoa izan arren, ez dago argi toponimoa edo deitura den, "b. de lecanđar" eta abar jartzen baitu. Kasu horietan izartxo batekin (*) bereiztu ditugu: "lecanđar**".

Toponimo bakoitzaren eskuin aldean jarri dugu urtea, liburu edo datu-iturria (Adibidez, "U. A.": Udal Artxibo Historikoaren erreferentziak. Hauek ugariak direnez, bibliografian daude zehazturik), orria, eta kasu gehienetan zer den -zenbait kasutan azken datu honek baliotsua gerta daiteke, *solo* atala duten asko 'heredad' baitira, sasi 'jaro' eta abar-).

Eskuin aldean dauden oharrak ezker aldean dagoen forma konstatatua argigarriak dira, anitz erreferentzia eskaintzen dutela, batzuek kokapena fisiko aldetik, beste batzuek, aldiz, leku izenaren egoerari buruz, nahiz ohar fonetikoren bat.

- 1) Lekuraketari buruzkoa datuek laguntza berezia eskaintzen digute, zeren eta, kasu askotan toponimoa non dagoen kokatua esaten baitigute. Horrez gain, lekuraketaren bidez zenbait kasutan forma nahiko desberdin dituztenak erlazioez argi daitekene zein da bakoitza. Hau bide desberdinez azaltzen zaigu:
 - a) Beste toponimo ezagun batean ondoan edo hurbil egoterakoan edo koadrila zehazten denean, badakigu zeineri buruz aritzen da: "Abasolo (Gardea)", "Casas de Mingorrena en Latorro", "Curceaga, Camaraca..".
 - b) Hainbat kasutan argigarriak nik jarri ditut, ondoan zehazten diren toponimoak kontutan izanik, non izan daitekeen ematen baitu: "Asudio aldean dirudi", "Palanka aldean".
 - c) Zenbait kasutan lurren lau magarriek eskaintzen dituzten datuei esker kokapena atera daiteke. Adibidez, soro batek ekialdetik jabe zehatz baten soroarekin mugatzen badu, jakinez gero jabe horrek non duen baserria, lurak baserritik hurbil egoten baitira, koka daiteke aipatutako soroa. Mugei buruz egiten ditugun aipamenak zentzu honetatik doaz.

Sarritan soro edo mendi bat zahazterakoan, mugarrietan jabeen izenak agertzen dira, adibide asmatu bat jarritz: Aldapa toponimoaren mugarriak: "Norte: L. Escuza", "Sur: O. Menchaca", "Este: D. Alday", "Oeste: L. Ussia". Baina kasuren batean baliotsu kokapenerako gerta daitekeen daturen bat ere aurkitzen dugu: "E.(Este) casa de acheco. O. (Oeste) Caserio Aranguti", "N.(Norte). Cementerio", "S. (Sur) Camino Real".

- 2) Toponimoaren agerpenari buruzko datuak, hau da, nola agertzen da idatzirik, zenbat bider...:
 - a) Sarritasunari, hau da, aldakia zenbat bider ("birritan, hirutan...") errepikatzen den. Honek nolabaiteko ziurtasuna ematen digu, errekuntzen ahalbidearen aurrean. Honez gain, beste orri edo datu-iturri batetan agertzen denean, aipatu egiten dugu. Esaterako, Udal Artxiboko datuetan "4.12an" eta 4.17an ere bai" jartzen badugu, puntu aurretiko zenbakiak jabegoari egiten dio erreferentzia. Bigarren zenbakiak, puntu ondoren dagoena, jabego horren zein orritan agertzen da, diosku.

Askotan urtea jartzen dugu. Dokumentua, liburua edo egileen izena laburturik ere (Vera, Gereñu...) aipatzen da. Ahozko-lekukoen izenak (hauek dagokien tokian erlazonaturik daude) jarri beharrean, baserriarenak jarri ditugu, zeren eta hurbiltasunak toponimo baten ezagupena, egoera edo iraupena baldintzatzen baitu.

- b) Idazmakina egin agertzeak ziurtasuna eskaintzen digu, idatziaren eragina, behintzat ziurta dezakegu ez dagoela grafia aldetiko zalantzarik, nahiz eta, geroago azalduko dugunez, zenbait kasutan gaizki harturik egon. Esaterako, oso ugariak dira s/l arteko errakuntzak hitz hasieran. Letra larri hauek eskuz eginda daudenean zenbait kasutan ez dira gehiegi bereizten, horren ondorioz, batzuek behin baino gehiagotan hartzen zuten bata bestearen orde.
- c) Zalantza. Honekin zera adierazi nahi izan dugu, nahiz eta grafia aldetik inungo zalantzarik izan ez, ditugun beste datuez oinarriturik, gaizki egon daitekeen susmo sendoa dugula.

Azkenik, linguistika aldetiko zenbait konstatazioa aipatzen dugu, -e a > -a, eta antzeko batzuk, baina hauek zehatzagoa orripetan azalduko dira. Azken arlo honetan esandakoarekin batera ikutzen dira: etimologikoa; atalei buruzko iritziak eta teoriak; beste testigantzak.

Denekin, 10.000 inguru toponimo biltzen dituen erlazioak egin ditut, toponimo eta bariantak sarturik, beti pertinentzia erizpidearekin harturik, hau da, baliotsua izan daitekeena konstatazio gisa garai konkretu batean, edo aldaketaren bat izateagatik.

Orain, oinpetan jarri ditugun jarri oharrak honako hauek izan dira.

Gaztelaniazko ordainak, itzulpenak jartzerakoan, lehenengo atalak numeroren markarik ez duenez, multzo nahiz elementu bakarra izan daitekenean (aretx, pago, ..) kasu batzuetan zalantza sortzen da, nahiz eta forma aldetik ale bakarrari egokitu ahal izaten den. Dena dela, badaude bereiz daitezkenak: Aretx-bakotx-aga Lau-aretx-eta. Aretxondo 'junto al roble', Arestuiondo 'junto al robledal'.

Beste testigantzen konstatazioa dagoenean jarri. Esaterako, Gereñu, Barrenengoa...

Teoria ere sartu dugu -Mixelena, Irigoen, J. M. Etxebarria...- eta nolabait ahal denean, hainbat hipotesi ere, hauek beti zuzenak ez badira ere, lagungarriak izan daitezen asmoarekin jarri ditugu.

Bilduago dugu dena Zenbait ondorioren bilketa sailean.

6.3. Toponimoen zerrenda (A-K)

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ABADESOLO Abadesolo ⁸⁶	1877	(Olarte) "Rgto.Prop."	1.1	"heredad"	Ikus Abasolo Birritan agertzen da. "Abasolo" bezala ere bai.
ABAJO Abajo ⁸⁷	1894	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	127b	"monte"	86-05c~ "Oeste: Arroyo". "Sagastui, Aldapa, Acharte, Solaguichi, Goicosolo. Solobarri, Abajo, Solaguichi". Andiko aldean.
ABAJO Abajo Abajo	1894 1902	(Larra) U.A. Finc.Rúst. U.A.Cat.1900	209b 2.8	"monte" "monte"	86-14d (Arexalduaga) "Oeste: Aranguti". 232h-an ere agertzen da. "E.: Casa Acheco. O.: Aranguti". 4.12an eta 4.17an ere agertzen da.
Abajo Abajo Abajo Abajo, Monte de	1926 1940 1952 1956	U.A."Est.Cat." U.A."Est.Cat." U.A.Finc.Rust. U.A.Amil.	22.15 13.48 22.20 22.33	"monte" "monte" "monte" "monte"	"E.: casa de Achero. O.: de Aranguti" "E.: Acheco. O.: Aranguti", "termino Arejalduaga." "... 146,44 areas E.: Casa Acheco. O.: Aranguti" "Monte de abajo 146,44 areas". "E.: casa de acheco. O.: Cio. Aranguti"
ABAJO Abajo Abajo Abajo	1894 1952 1956	(Olarte) U.A. Finc.Rúst. U.A.Finc.Rust. U.A.Amil.	20c 1.16 1.30	"heredad" "heredad" "heredad"	86-21d Aurreko sorra "Cucuza" da, beraz, ematen du hau "Cucuza Abajo" izan zitekeela. "... Olarte-arriba...Cucutza, Abajo, Arriba-Abajo..." Kukutzan dirudi. "N., E.: Arroyo"
ABARO Abaro ⁸⁸	1994	(Goienuri)* Mendibil.Okond	Ahoz	"termino"	*61-61b Berez, Okondon dago, Landetatik gora.

⁸⁶ *Abade* + *solo* hitzez osatutakoa. Lehenak 'cura, sacerdote' adierazten duenari, bigarrena, aldiz, *ortu* handia izendatzeko erabiltzen da, bertan garia, artoa, erremolatxa... ereiteko. Orozkon txikiari *ortue* deitzen zaio (artikuluz jarri ditut bokalen armonizazioa ikus dadin) eta handiari, berriz, *soloa*. Beraz, 'heredad' zentzuaz aipa dezakegu, zeren eta geroago ikusiko dugunez, *solo* hitza agertzen denean leku-izen batean, kasu gehienetan lursaila mota zehazten bada, 'heredad' gisa agertuko zaigu. Horrela ere azaltzen du Añibarrok. Beraz, 'La heredad o huerto del cura' litzateke esanahia. Ikus Aldapa.

Barrenengoak aipatzen duen 'pieza' esanahia ere oso egokia da.

Atal biak mendebaldean erabiltzen dira, hemen ere bai, bizkaieraren eremuan gaudelako. Beste tokitan, batez ere, *apaiz* eta *soro* ditugu. Orozkon *abade* entzun nuenean lehenengoz gaztelaniako 'abad' gogoratu nuen. Erlijio bitartez sartutako hitza izan daiteke. Latinetik 'abbās -ātis'. Gaztelania zaharraren eragina agian egon liteke. Galizian "Cotabade" den herria "Coto do Abade"-tik dator okondoar batek esan zidan. Gure aldakiak ikusirik *abade* mendebaldean eta "apaiz, ap(h)ez, *apate (Mitxelena)" ekialdean zerbait esan genezake leherkariak izan duten aldaketei buruz (Ikus "Leherkiak" Ondorietan "b" barnean), baina garaia bere eragina du salbuespenak sortzeko. *Solo* atalari buruz esan dezakegu mendebaldean irauten duela formarik zaharrena omen dela, zeren Mitxelenak gogoratzen digunez "lenición... una l antigua ha pasado entre vocales a r... 'solum' > solo, sor(h)o... ". Hala eta guztiz ere, geroagoko r > l urratsa ondo konstatua dugu hementxe: ikus Uribarri > Ulibarri...

A. Irigoienek (Las lenguas de los vizcainos...) aipatzen duenez: "El Abad de Cenarruza... confirmante en un documento de 1082 del Cartulario de San Millán de la Cogolla: abate domno Blasco de Cinauriza." Gero horrela darrai: "En el estudio que hice de los seles de dicha Colegiata utilicé un documento de 1388.", eta bertan aipatzen du *echaabades* hitza. Beraz, nahiko goiz dugu hitz honen testigantza. Abadesolo.birritan agertzen da, Abasolo ere bai, bilakaera argi dagoela.

Gereñuk (Top. Alavesa) Abadesolo forma 1552an aipatzen du Lagran-Bernedon, Abadasolo ere aipatuz 1702an, Abadesoloa, hau da, forma artikuluduna, 1697an Armentian agertzen dela.

Mitxelena (Apell.Vascos): "Abasolo (*abat-solo). Es forma occidental. v. apaiz, ap(h)ez y *Apat(e)". Mitxelenaren hipotesia (*abat-solo) ez da betetzen hemen behintzat, zeren ikusi dugunez, *abade* + *solo* atalak osorik ditugu. Ondoren murrizketa gertatuko da (Abadesolo > Abasolo), bokal artean dagoen -d- frikaria, arrunta denez, galtzen baita.

Mitxelenak berak dioenez: "*solo*, *sor(h)o* 'campo', 'prado'. La primera forma es vizcaina: Solaegui, ...Solaguren (Sologuren), ...En la Navarra medieval y hoy también en otras zonas, *soro* no es 'prado', sino 'lanbrantío, pieza labrada' "

Azkue: "*abade*: Bc sacerdote..', '*Solo*: 1(B), campo destinado a la siembra..".

Ikus Abasolo.

⁸⁷ Sarri agertzen zaigu toponimo hau, herriko beste tokietan dauden Bekoa, Bekoalde, Bekobide... eta antzekoen forma erdalduna izan daitekeena. Zenbait garaitan nabaritzen da lekukoek, nahiz eta euskara erabili, horrelakoetan ematen zutela forma erdalduna izan zitekeena. Honen alde dugu nahiko beranduko leku-izena izatea.

⁸⁸ Azkue: "*abaro*: (.Bc.), refugio, arboleda espesa ú otro lugar sombrío que sirve de refugio al ganado". Esan dudanez, hau Okondon dago. F. Barrenengoak dio honetaz: "Abaro-Hondonada-barranca bajo Otaola y Otaolaurrutxi..". Amurrian dagoen

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ABASOLO		(Gardeagotxi I)*			*86-22a
Abasolo	1777	"Lib.Hip."	148b	"termino"	212an ere agertzen da. 223an "...ermita Santa Cruz (oriente), jaro de Gardeagochi".
Abasolo	1894	U.A. Finc.Rúst.	26	"heredad"	"Gardeagochi, Abasolo -S. Arroyo...-, Gardea...". 39an: "...Gardeagochi, Abasolo -N. Arroyo".
Abasolo gardea	1894	U.A. Finc.Rúst.	209e	"monte"	"-gardea" ez da ondo-ondo irakurtzen. "...Eperlanda Abasolo gardea, Lecandaco..."
Abasolo	1911	U.A.Cat.1900	3.10	"arbolar"	"casa y pertenecidos denominada de Argacha... Abasolo, Arroyu, Solaurbe, Iturrichueta, Trincheda..."
Abásolo ⁸⁹	1926	U.A."Est.Cat."	7.14	"heredad"	Hirutan agertzen da eta hirutan azentuz "Bicerrenaondo, Abásolo, Estartondo, Abásolo, Gardeagochi, Fachinasolo, Goicosolo, Abásolo, Recarazo, Solovarri...". 20.2an ere agertzen da.
Abásolo	1926	U.A.UM 0712.1	25	"heredad"	Azentuz.
Abásolo	1952	U.A.Finc.Rust.	2.1	"heredad"	Birritan agertzen da. Azentua bigarren bokalean du. "Aldapa, Aldapa, Abásolo, Zumelza-Aldea, Lampocao, Asqueta, Zumelza-Aldea, Polechena, Tollamarita". 16.10ean idazmakina egin: "Gasparrena, Abasolo, Gardeagochi... Tellamarieta". 16.12an "Aldapa -E. Via ferrea...-, Aldapa -O. Via ferrea...-. Abasolo, Errecagacho, Tardamonte...Abasolo"21.2an "Gardeagochi, Abasolo...". 22.28an "Gardia, Gardia Zumelzu, Gardia Eperlanda, ... Gardia Lecandaco-errec..." 22.42an "...Abasolo -... via férrea-, Villachica".
Abasolo	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Gardeagotxin.
Abásolo ⁹⁰	2003	Gardeagotxi	Ahoz	"pieza"	"...detrás de la casa de Artxanda", "...a la

beste batez "Abaro-Hondonada y llano en el límite oriental con Larrinbe.", beraz, zehaztasun hauek bat datoz Azkuek ematen duen esanahiarekin.

Hipotesi mailan *Abar* 'rama, ramaje?' + *ao* 'boca, entrada?' aukeraz uste izan dut edo agian *-aro* atzizkia. Behin baino gehiagotan entzun dut orripetan ibiltearena basoan eta horrelakorik. "Abaroa" aldakiak horren alde ematen omen du, bukaerakoa artikulua ez balitz, eta lehenengo ataleko dardarkariaren jokoa kontutan izanik. Dena dela, nire ustez, Gereñuk bildutako zenbait toponimok aukera hori eskaintzen dute (Abaro: monte de Izarra...monte en Badaya. Abarospe, Abaroste, Abarralde, Abarrategui...).

Amaginarrebak erantzuten didanez: "Abarora... gerizpetara... ardik (ardiak)", "ausner egiten (behiak eta beste animiliak) / abaro egiten 'masticar' (ardiak). Antza denez, zuhaitzen abar azpian abereek erabiltzen dute tokia ausnar 'rumiar' egiteko izan daiteke.

Esan dugunez, Gereñuk aipatzen du toponimo hau zenbait tokitan.

Abaroa deitura nahiko zabaldua dago. Horrez gain, Bizkaian Mendaro toponimoa dugu bukaeran behintzat atal berbera duela, hasieran *mendi* 'monte' egon daitekeela. Lehenengoko Abaro agian Azkuek ematen duen "Abe, habe: 1º (B.arc.), árbol..." dateke.

Abaro honek Orozkon dagoen Adaro edo gogoratzen dit. Gerta daiteke b/g leherkari ozenen arteko trukaketa, arrunta denez, dena dela adaro-k badu beste zentzu bat beste toki batzuetan. V. Fernandez "Adaroburua 1574"

⁸⁹ Ikus dezakegun zenbait kasutan azentua zalantzarik gabe agertzen da, eta ia beti toki berean dago, hau da, atzekoz aurrera hasita hirugarren silaban, hots, *proparoxitonoa* da. Egun, Okondon, nahiz eta euskara zeharo galdurik egon, deituran entzuten da: "Abásolo, Ibárrola, únzaga, ízega". Are gehiago, lehenengo bi deiturak dituzten batzuek idatziz ere jartzen dute azentua toki horretan.

Nabaria da erdaratik hartzen diren zenbait hitzetan azentua lekuz atzeratzeko joera, euskal ahoskeraren eraginez. Horrela dauzkagu: "Jóse, Jesús, fórmal, Tomás, Mígel..." , "José, Jesús, formál " beharrean (azkenengoetan azentua tonikoa bakarrik da).

Dena dela, azentuaren arloa oso zabala da, zeren tokiaren arabera, azentua nahiko aldatzen da, agian diakrionikoki ere bai. Kontuan ere hartu behar da azken aipatutakoak bisilaboak direla. Ikus Ond. "Azentua".

Kokapena aldetik, lehen ez nituen guztiz bereizturik Gardeagotxiko "Abasolo" eta Martenakoa. Lehen esan dugunez, kokapena batzuetan orientagarria baino ez da. Dena dela, "Abasolo" ugari egon zitezkeen, esaterako, Larran bertan ematen du bat baino gehiago daudela.

⁹⁰ Urte honetako ahazko bilketa hau, Laudioko Udalak egindako deialdi bati erantzunez egin genuen. Horretarako 1994an bildu nituen datuak erabiliz, lana izan zen nolabait orduko ortofotoetan leku izenak jarri eta aurrerapena zen grabailagu digitalez hartzea. Nire zuzendaritzapean burutu zen lan honetan Kepa Barañano Aldekua izan nuen laguntzaile. Lanarekiko eta euskararekiko jarri zuen grina aitortu behar diot, zenbait transkripzio ere egin zituela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Abasólo	2007	Gardeagotxi II	Ahoz	"pieza"	izquierda casa Gardeagotxi, toca con Errekálde". Launtxu: "Es aquí (Gardeagotxi)" "donde yo vivía (Gardeagotxi) Sololúze, Sagardún... todos los nombres euskéricos... Abasólo, Sagardún, Mastún... Abasólo... Abasólo decíamos entonces (birritan "Abasólo" tartean "Abasólo", baina jakitun da lehen azentua beste modu batez egiten zutela, eta horrela adierazi du)
ABASOLO		(Gardeagotxi II)*			*86-14c (Hemen beste Abasolo bat antzeman daiteke, dokumentu zaharren arabera, konstataturik egon daitekeena)
Abásolo ⁹¹	2003	Gardeagotxi (semea)	Ahoz	"heredad"	"Según habéis subido, una pieza que está a la izquierda"
ABASOLO		(Larra)			86-14a~
Abasolo ⁹²	1894	U.A. Finc.Rúst.	9	"heredad"	"Garmaka (Larra) aldean aipatuta. 11n ere bai. Lateorro baserrikoa da.
Abasolo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.25	"heredad"	Lateorro ondoren aipaturik: "Lateorro... Abasolo - Norte: Cementerio...-, Garmaca, Apaleta"
ABASOLO		(Olarte)*			*86-29b
Abasolo	1956	U.A.Amil.	16.26	"heredad"	22.54an ere bai.
Abasolo	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"pieza abajo de Martena". Bitan agertzen da.
Abasolo	2003	Bekoetxe	Ahoz	"termino"	"de Marténa para abajo"
ABASOLO-BARRENA		(Olarte)			
Abasolo barrena ⁹³	1785	"Lib.Hip."	215	"terreno"	"Abasolo barrena"
ABERIZKIETA		(Larrazabal)			86-05c~ (Dirudienez, 1952an Arasketari dagokio)
Aberisquieta ⁹⁴	1696	U.A.030503.4	1	"apellido"	"Pedro de aberisquieta". 1536 (Libro Casados),

⁹¹ Abasolo hau Gardeagotxin ere badago, baina ez da bestea bezain ezaguna.

⁹² Ikusten dugunez, aipatutako Abadesolo-ren forma laburtuago hau agertzen zaigu urte batzuk geroago, hots, Abadesolo > Abasolo dugula. Hortaz, hitz biak elkartu ondoren, bokalen arteko leherkari ozenaren galera gertatu da, ahoskera frikaria, makalagoa, beraz, duela. Fenomeno fonetiko hau gertatzen da Ondorietan (ikus "D" kontsonantea) ikus daitekeenez, baina ez gehiegi. Ondoren, *ae* > *a* bidezko den murrizketa ere ikus daiteke. Hau da, "Abadesolo > Abadesolo > *Abaesolo > Abasolo". *Ae* > *a* murrizketa gertatu arren, denbora batean bokal biak mantentzen dira Ondorioetan beste batzuekin konstatatua geratzen denez.

Abasolo-ren esanguraz pentsatzean behin otu zitzaidan Abadesolotik etorri zitekeela eta horrela gertatu omen da.

L. M. Muxikak Bergarako toponimiaz duen lanean aipatzen du: "Abat-(Abade-tik, konposakeran azken oklusiba gortzen delarik...)". Dena dela, lan honetako testigantzan bilakaera ikusi dugu.

Egun Abasolo deitura nahiko zabaldua dago eremu hauetan.

⁹³ Ikus Abadesolo. Bigarren elementuak [*barren* + *a* (artik.)] 'la parte de abajo' esan nahi du. Irigoiari entzun nion *frakabarrenak* barren-i buruz hitz egitean, Orozkon ere erabiltzen dela, praken beko aldea adierazteko. Bitxikeria moduan edo, Orozkon landare-lore bati *kukufra* deitzen zaio.

Azkue: "Barren: (B...), pié, extremo inferior... ". Ikus Ond. *barren*.

Aurreko esanahiaz gain, Irigoiari: "**barne**, forma oriental con **-e** paragógica, 'interior', frente a **barren**, de igual significado en guip."

⁹⁴ Toponimo honek zalantza asko sortu zizkidan hasiera batean. Horregatik erabaki nuen, nahiz eta neurri batean loturik ikusi, alde batetik "Aberizkieta" jarri bi konstatazioekin eta beste aldetik "Abrisketa" Lehenengoarekin zalantzak nituen ea ondo egon zitekeen "-quieta" bukaera, gainera, "Abrisketa" Laudion berandu eta gutxi konstatua genuen (deitura gisa nahiko arrunta agertzen da Zollo eta Ugao aldean Abrisketa formarekin). Estatuko aldizkari batean Aberisquieta irakurri nuen.

Dena dela, sinkopa eta beste fenomenoak ikusi arren, "-quieta" bukaerak zalantzak sortzen zizkidan, analogiaz gaizki egon zitekelakoan. Berriki aurkitu dudak zuzaitzen munduan dagoen **-ki** atzizkiak (Ikus Ondorioak) erretzu dit bidea, zeren baieztatu ditzakegu "Aberiz + ki + eta" atalak. Antza denez, *abariz* izan dezakegu, baina ez nuke baztertuko *abe* tartean izatea.

Dena dela, daukagunaren bilakaera fonetikoa aztertuko dugu: Aberisquieta > Abirisquieta 1740 (bigarren bokalaren asimilazioa, ondorengo i-ren eraginez agian) > Abrisketa [bigarren bokalaren sinkopa gertatzea oso arrunta da (Ikus i-ren sinkopa Ondorietan) tinbre bereko bi bokal daudenean (Dúbiris > Dubris). Sinkopak eragindako **br** talde kontsonantikoa ere ikusten da, nahiko arrunta dena garai hauetan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Abirisquieta*	1740	U.A.06010210.4	8	"apellido"	129b-an "prº de aberequieta"? "Manuela de Abirisquieta". 1740an "M. Bentura de Auirisquieta"
Abrisqueta	1952	U.A.Finc.Rust.	9.7	"monte"	Idazmakina: "Castañiza... Abrisqueta, Basohondo, Espide...".
Abrisketa	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	"Caserío del alto Larrazabal, más arriba de Isardio". Bekoetxe: "-Abrisketa no, Arasketa!".
ABEZAR Avesar ⁹⁵	1575	U.A.07010501.2	24	"termino"	86-22a? "term.º llamado -lerro bukaera ebagita dago,"

Beste aldetik i + e haitoak > e eragin du. Ikus Ondoriak.

Agian sakondu beharko nuke arlo hau, baina "Abrisqueta", hau gaur egun "Arisketa / Aresketa / Arasketa" bezala ezaguna da, biak posible izan arren, "Abrisketa / Arisketa (forma aldetik bidezkoagoa litzateke Aresketa / Arasketa, bizkaieraren eremuan egun *aretx*, *aratxa* baitaude. Baina denboran zehar hainbat aldaketa gertatzen dira, geroago ikusiko dugunez)" talde kontsonantiko honen murrizketa izan dezakegu edo agian "Aberisquieta 1740 > Arisketa 1994", hau da, bokalen arteko leherkariaren galeraz.

Geroago irakurri dut neurri batean lehendik "Abirisquieta > Abrisquieta"-ri buruz esandakoaren beste testigantza bat: J. J. Agirrek Arrigorriagan "Abirisquieta-Abrisquieta... actual Abrisketa" biltzen du.

Azkue: "Abariz (AN, Lacoiz.), carrasca."

Mitxelena: "abariz 'carrasca, coscoja (Larramendi), *abarizketa* 'carrascal': Abarizqueta (Abrizqueta, Abrisqueta). Okondon bertan egun badago "El Carrascal" deitzen zaion tokia.

Azkue eta Mitxelenak aipatzen dutenarekin ez da geratzen zalantza handirik, dena dela, hipotesi mailan, zuhaitz izenekin gertatzen dena ikusiz gero, geroago Azkue berak biltzen duen "Abe... (B, arc.) árbol..." kontutan izango nuke atal bezala.

Argitasunaren bat eskaini ahal dizkigute toponimo batzuk aukeratuko ditugu, nahiz eta batzuk *abar* 'rama'-ri loturik izan:

Gereñu: "Abaraoa, Abarbidea... Abaro, Abarojos, Abarospe, Abaroste, Abarralde, Abarrategui... Abasagasti..."

Barrenengoa: "Abaro, Abaroa, Abarospe, Abaroste, Abarri... Abegi, Abetxuko, Abiaga".

Muxika: "Abarigartua".

Eta atziki pluralgileari buruz:

Irigoien: "-eta: plural". Azkue: "terminación de multitud de nombres topográficos que indican pluralidad", "Jhurrqueta 1072, Murueta 1070".

Nik neuk pluraltasun horrekin nolabaiteko zalantza nuen zenbait kasutan zaila ikusten bainuen, Zubieta, Zubiete kasuan, adibidez, pluraltasun egotea. Aurrekoetan zaila ikusten nuen zubi bat baino gehiago izatea leku berean, beraz, ugaritasun hori eztabaidagarria ikusten dut. Baina kuriosoki Okondora nindoala. Zudubiarte, zubi bat bertan dagoela, lekura hurbiltzerakoan, Zu-bi-eta-z pentsatzerakoan lehenengo elementuak *zur* gogoratu zidan, Mitxelenak ematen zion zentzuarekin, hau da, 'madera', Irigoieni ere entzunda niola. Lehenengo elementua (*zur*) horretako elkarketan, askotan gertatzen denez, -l, -n, -r inposiboan dagoenean galdu egiten da, beraz, bigarrena zenbakia izan daiteke, eta hortik *eta* -ren ugaritasuna, zeren susma daitekeenez, lehenengo zubiak bi oholez osaturik egon zitezkeen. Itzulpena 'en donde las dos maderas, tablas...' izango litzatekela. Pluraltasuna zalantzarria izan daitezkeen kasuekin zerrenda bat egin dugu. Ikus. Ond. "eta. (atz.).

Oro har, toponimoek toki zehatz bat izendatu behar dutenez, pluraltasun horrek neurri batean gutxitzen dio prezisioa.

Hauetatik bilakatuko dira geroagoko Aresketa, Arisketa Lekuraketa aldetik Markuartu ondoren dagoen baserria da, Okondoko eremuan. Baserri horrek arte handi bat du ondoan, baina bertako batek esan zidanez, haritz inguratua zegoen, oraindik nahiko hurbil haritz batzuk badituela.

Berriki lotu ditut biak **-ki** atzikia zuhaitzen munduari ikustean (Ikus Ondorioak).

⁹⁵ Aldez aurretik esan beharra dut zalantzak ditudala toponimo honi buruz ea osorik zegoen, zeren hartu nuen dokumentuan agertzen zen "termº llamado (gero lerro bukaera ebagita zuen, hurrengo lerroan jarraitzen zuela) ...avesar".

Azkue: "Abe, habe: 1º (B,arc.), árbol...'+ *zar* 'viejo, antiguo, anciano...". Toki-izen honek esanahi argia du, baina esan dugunez, ez dakigu ziur hitza dokumentuan osorik dagoen. Forma aldetik antzekoak ditugu Arestuizar (1877) eta Lexazar 1680, hau da, zuhaitz edo zuhazti bati adjektiboa itsatsia.

Leku-izen honek Iparaldeko Ababerri deitura gogoratzen dit, baita Orozkon erabiltzen den *age* 'viga' (Zeberion *abe* erabiltzen dute, M. Etxebarrak aipatzen duenez) ere.

Aiaran dugu bukaera hori duen herria: Olabezar, baina Laudion bertan 1791n badugu ere: "monte debajo de exavexar al que llaman al presente Launchu".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ABIÑALABARRI		(Olarte)			hurrengoaren hasieran jarraitzen duela-... avesar".
Abiñalabarr ⁹⁶	1940	U.A."Est.Cat."	24.10	"monte"	86-22a~ (1956ko 22.15 orriko Albeni-abarri berau izan zitekeen "Aranzar, Albeni-abarri, Parral, Aguirrebarri...") Zabale ondoan dagoela dirudi: "Parrale, Aranzar, Abiñalabarr, Zabale, Cantera". Argi dago idatzirik.
ABRAKE		(Goienuri)			86-05d (Hau berau, 1894ko 240. orrian "Alsa" moduan agertzen da -N.O. mugakideak eta jabearen deitura bat datoz eta neurria...)
Abraque ⁹⁷	1926	U.A."Est.Cat."	27.2	"heredad"	Palanka aldean. "Aldapea -N. Peñascal... E. Regato-, Camino-cosolola -N. Camino, S. regato..., Videondo E- camino-, Ortúzar, Abraque - S. Terreno común de Llodio-, Palanca, Coscorralesao -N.E. Regato Lesao..., Echaurrecosolba -E. O. Camino carretil-, Camino-Ondocosolola - S. regato, E.O. regato y camino carretil-, Ortúzar, Peñascal". Oso argi idatzia.
ABRISKIETABURU		(Larrazabal)*			Kat. 127 Okondo, Laudioko 501 ondoan, (Laudioko mugan, baina Okondon. Ikus 1940koa)
Arisquietaburu ⁹⁸	1877	"Rgtro.Prop."	1.8	"monte"	"Arisquietaburu". Dena dela, azpimarratutako r

⁹⁶Toponimo hau zaltzagarrri da, zeren nahiko berandu agertzeaz gain, ez da batere gardena. Hibrido batez pentsa dezakegu, bigarren atalean *barri* 'nuevo, -a' izan ahal duela. Gereñuren eta beste batzuen zerrendetan ez dago horrelakorik.

Gutziz fidagarria ez den arren, "Albeni-abarri" (Ikus) Olarten ere agertzen da birritan, itxuraz gardenagoa izan daitekeela.

Hala eta guztiz ere, egunokaz jaso dudanean "Euskal Deituren Izendegia" Abin, Abina...Abiña ikustean gogoratu dut Baranbio aldean dagoen "Abin" deituraz. Dena dela, zaltzazko formatzat hartu behat dugu.

Albeni-k Bilboko Ibeni tokia gogoratu dit, bukaeran antza bat dute atalak izan daitezkeen *-beni* hauek.

⁹⁷ Hasiera batean *abra + ke* (ikus *ke* atz.) aukeraz pentsatu behar dugu. Are gehiago lehengo atalean sinkopa baten aurrean aurkitu gintezkenean."Aberisquieta > Abrisqueta, Dubiris > Dubris... ". Hori baltiz, *abar* izan genezake, agian *abe* 'arbol' -i lotugarria. Azkuengan "Abaraki (BN,S), refugio para el ganado..." aurkitu dugu.

Gereñuk "Abaraoa, 1687", eta "Abramendia" Estibalizen aipatzen ditu. Muxikak "Abrain" Bergaran. Bukaerako atzizkia beste leku-izen batzuetan ere badugu.

Dena dela, hipotesi mailan gaude, zeren konstatazioa nahiko berandukoa baita.

Ke atzizkiari buruzko, atzizkiaren itxura duenez, hipotesiak baino ezin ditugu atera. Alde batetik "ki < -gi < -egi" izan dezakegu. Irigoien datuetan agertzen da "Lupe de Munkia", Mungia ordez. Beraz, *ki/gi* alternantzia dugu. Ki > ke ere gerta liteke kasuren batean, bukaerako tokian dagoenez, batzutan i > e gertatzen baia (Mendilibarri > Mendilibarre, Karobi > Karobe). Beste hipotesia ika < iga < ega < aga? Dena dela, kasu bietan hipotesi baino ez dira.

Azkue: " Abra:1° (B-a-g-m-o-ts), lugar airoso, manifiesto, despejado... "

⁹⁸Hemen sartu dezakegu Aberisquieta forma azaltzerakoan esandakoa "Arisquietaburu, Abrisquitaburu" baititugu. Horrez gain, *buru* erabilera askoko elementua dugu, 'parte superior, cabeza, cabecera, cima.' adierazten duela, [batzuetan, beste baten erreferentzia izaten da ("Arisquietaburu 1877, baina "Arisqueta" ere aipatuta)].

Esan dugunez, "Arisquetaburu" hori, grafiarekin dagoen zaltza kontutan izanik, "Avisquetaburu" izan daiteke, **br** talde kontsonantikoaren murrizketaz nahiz "Aberisquieta 1740 > Arisketa 1994 (Aresketa/Arasketa)", hau da, bokalen arteko leherkariaren galeraz.

Nik neuk agertutako *buru* guztiak kontutan izanik beti beste toki bati erreferentzia egiten daudela, 'cabecera' zentzua jarri dut zenbaitetan hori egokienetarikoa iruditzen bazait (Uste dut gaztelaniaz txikitatit horrela entzun nuela, solo baten goiko aldea zela eta). Geroago konturatu naiz Azkuek ere zentzu hori azaltzen duela

Kasu honetan beste askotan bezala, gorputzaren atalak orografiaren gorabeherak erreferentziazteko erabiltzen dira. Ikus Ondorioak.

Cuad. Top. Zuia: "Arisqueta" 45 or.

Azkue: " Buru: 1° cabeza... 2° (c) cima... 6° cabo, remate... 9° cabecera, lugar principal".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Abrisquitaburu	1926	U.A."Est.Cat."	16.17	"monte"	hori, v izan daiteke. <i>Aln/Abr?</i> : "Espidebeco, Espidegoicoa, Pozueta-ondo, Abrisqueta buru, Baso-ondo, Espide"
Abrisquetaburu	1940	U.A."Est.Cat."	1.10	"monte"	"Abrisqueta-buru". "Espide-goicoa, Pozueta-ondo, Abrisqueta-buru, Baso-ondo, Espide", "Abrisqueta-buru, Baso-ondo" direla eta, jartzen du: "Pueblo en que radica "Oquendo"
Abrisquetaburu	1956	U.A.Amil.	9.16	"monte"	"Abrisqueta-Buru"
Abrisketaburu	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"monte"	
Abrisketabúru	2003	Kastañiza	Ahoz	"monte"	Arisketaren ondoan.
Abrisketabúru	2014	Kastañiza	Ahoz	"monte"	
ADASKAO		(Larrazabal)			Ikus ALDAZGATZU
ADEKOROS		(Goienuri)			86-06c (Ikus AREZEROSTI bera baita -1894 eta 1952koak erkatuz orden eta neurri bera dutela ikus daiteke-)
Adecoros ⁹⁹	1940	U.A."Est.Cat."	10.15	"castaños"	Idazmakinez egin. "Solabarri, Uribarri y Zabalegui (azkena eskuz gaineratua) ..., Fuerarrondo, Adecoros, Arcachazu, Vuelleta, Arteiturrita, Leposolo, Gorostizaga-hondo (h-a eskuz gaineratua), Ibarra, Bolteta, Ibarra-Ureta..." Goienuriko Ibarra aldean.
Adecoros	1952	U.A.Finc.Rust.	22.34	"monte"	"Becosolo -N. Carret. Oquendo...- 144,2 areas, Lamburu (Lariburu beste zerrenda berdin batean) 14,09 areas, Lesiaga 177,3 areas (Elesiaga beste zerrenda berdin batean 177,3 areas), Tellería (Tillería beste zerrenda berdin batean 114 areas) - E. Carret. Oquendo...-, Llobarri -O. Carret. Oquendo...- 126,86 areas, Urribarri (Uribarri beste zerrenda berdin batean 690,21 areas) -S. Carret. Oquendo...-, Junarrondo ? (Juecarrando beste zerrenda berdin batean 229,7 areas - Ibarrondo1894-), Adecoros 94,21, Azacachazu 114,92areas, Botteta (Bolteta beste zerrenda berdin batean114,92), Astetarrieta(Asteturrieta beste zerrenda berdin batean 131,9 areas), Leposolo 71,8 areas, Gorostizagahondo 47,9 areas, Ibarra 7,68 areas, Boleta 158,06 areas (Bolteta beste zerrenda berdin batean)...zerrenda biak berdinak dira, hau da, toponimo berdinak errepikatzen dira.
ADIARRETA		(Goienuri)			(Ikus ATXARRETA bera baita)
ADOBERIA		(Larra)			86-22b
Adoberia ¹⁰⁰	1620	U.A.05.08.30	9	"castañal"	"arçubietta y adoberia". Murueta aldean.
Adobereaga	2004	Bizkaiko Gidalib.	51	Tokia	Forma aldetik berbera edo berbera + <i>aga</i> atzizkia. Kokapena ere bat dator.
AGILUZ		(Goienuri)			61-62a~ (Gaur egun, 2004ko Bizkaiko Gidaliburuan, 51. orrian, "Egurluze" eremu horretandugu -Kurtziaga aldean-)
Aguiluz ¹⁰¹	1743	U.A.030501.3	16b	"alto,	"Curceaga, Camaraca"

Buru atala dela eta, fonetika aldetik esan beharra dago bere horretan mantendu dela inungo aldaketarik gabe, hots, tinko eta ondo iraun duela, beste tokitan duten aldaketak (-bru, buro) izan gabe. Salbuespena: -buru > -guru.

Lekukoak, nire ustez, forma hau eskrituren eraginez erabiltzen du.

⁹⁹ Beranduko toponimoa eta gutxi konstatatua. Irigoienek, Mitxelenak, Azkuek, Muxikak eta Gereñuk ez dute aipatzen antzekorik.

¹⁰⁰ Gaztelaniako izena dirudi hau, "lugar donde se hace adobe, especie de alfarería... ". Gure *telleria* 'tejeria'-ren parekoa. Gereñuk zenbaitzuk aipatzen ditu Araban: " Adobe, El.. Adobera, La.Adoberas, Adobes, Los... ".

Corominas-ek diosku: "adobe 'ladrillo de barro crudo... 1157".

Antzeko materia landuz dugu konstatatuak gure herrian hainbat *telleri*.

¹⁰¹ Mitxelenak dioenez, *-luz, luze-k* , 'largo, alto' esan nahi duela eta horrela frogatzea dezakegu gure konstatazioen bitartez. Hipotesi gisa, aukeren artean, lehena *agin* 'tejo'-etik etortzea litzateke, inplosiboan dagoen sudurkariaren hain arrunta dugun

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
				loma"	
AGINAGA Aguinaga ¹⁰²	1114	(Kanp.Top.) "SMCo.Ledesm"	227	"localidad"	86 Aiarako herria da. "Ovaldia... Ayala... Salvantone et Aguinaga... Sancio Ennecoz de Menengarai... Beila Monnioz de Huliarte..."
Agiñiga	1994			"localidad"	
AGIRALBARRE		(Olarte)			86-22a~. Dirudi Zabale eta Gardea aldean egon zitekeela. Berrito irakurtzean "barri" izateko aukera ezinda baztertu, baina i bat izateko jartzen dioten puntua falta zaio.
Aguiralbarre ¹⁰³	1894	U.A. Finc.Rúst.	143	"monte"	Agirrebarria izan zitekeen, baina hau irakurtzen da. "Cantera, Zabale, Gardeagochi, Aguiralbarre"
AGIRRE Aguirre ¹⁰⁴	1568	(Olarte)* "Lib.Baut."	72	"termino"	*86-22a "abbad de aguirre". 1556an "M. de Aguirre".

galera, eta beste bat Egiluz-etik etortzea, Ezkarai/Azkarai-rekin gertatzen den bezala, nahiz eta azkenengo kasuan zitzukarien eraginez izan.

Elkarketako bigarren atala izanik, geuk ere konstatatua dugu *luze*-ren azkenengoa *e*-ren galera: "Landaluz", "Egiluz"-ekin gertatzen denez.

Gereñurengan aurkitzen ditugu: "Aguila, Aguilaz (Egiraz >Egilaz-en aldakia?), Agiluarte,... Aguillo, Aguilurri, Aguin..." . Barrenengoak "Agiola" biltzen du.

Gutziz argi ez badago ere, *agin* 'tejo'-ri lotu daiteke, ikusi dugun "Arestuyluce 1913" kontutan hartzen badugu.

Deituren artean "Agina, Aginako, Aginaga, Aginagalde..." ditugu (Euskal Deit.Izend.). Aginako Urduña aldean deitura gisa dago Aginaga ere Gipuzkoako herria badugula.

¹⁰² Azkue : "Agin, 3° (B,G), tejo..". Horrez gain, "-aga", toki-atzizkia dugu toponimian: 'lugar de..., donde el...'. Azkue: "sufijo muerto que denota lugar". Hitz honen bilakaeran tarteko bokalen asimilazioa gertatu da. Horren ondoren, bustidura ere izan delarik.

Esan dugunez, gaur egun Agiñiga esaten zaio, bilakaera Aginaga > *Aginaga > Aginiga, bustidura ere gertatu dela (Ikus -aga > -ega > -iga urratsak). Dena, nire ustez, aurreko silabako i-ren eraginez. Honen alde dugu Okondon -aga > -ega egin duten konstatzioak edo Abiaga > Abiega (deiturak ere jaso du aldaketa).

Esandako bustidura i + n dagonean gertatzen da inguru hauetan, gure susmoen arabera agian "Aginiga > Agiñiga". Gure datuetan *eskiña* / (e), *kamiño*... ditugu bildurik.

Hasiera batean aipatutako bilakaera azaltzearen izan bada, oso argigarri gertatu da, zeren geroago aztertuko dugun -ika / -iga atzizkiak baititugu.

¹⁰³ Toponimo hau ez da guztiz gardena, agian konstatatua dugun eta beste tokitan dagoen Agirrealde (ikus) + *barri* 'nuevo'. Bukaerako 'barre' horrek, aspaldiko adibide batzuk kontutan izanik behintzat *barri*-tik etor daiteke.

Fonetika. Lehenantza denez, gaizki egon omen zitekeena (Aguiralbarre 1894), agian ondo legoke, zeren Gereñurengan "Arinabarra 1706.., labrantío de Ali 1799" eta "Arinalbarre, término de Ali" aurkitu dugu. Kasu honetan bi ohar garrantzitsu egin behar ditugu: a) Sartzen zaiola ez dagokion lateral bat inplosiboan (*nabarra* izan dezakegu bigarren atalean). Ikus Ondorioak "I". 2) Bukaeran barri -tik etor zitekeena, i > e irekiduraren susmoz, a > e deklinabideak eragindako itxidura baino ez omen da.

¹⁰⁴ Agirian dagoen toki bat adierazi nahi du toponimo honek. Oso ugaria da Euskalherrian, gehienetan forma honekin, nahiz eta Orozkon "Agarre" ere aurkitu. Okondon bertan gutxienez bi Agirre daude, Arrigorriagan beste bat eta denak aipatu denez, agirian dagoen hegi batean daude.

Mitxelena: " *ager-,agir-* "manifiesto, patente" .. Como elemento final va precedido generalmente por el nombre de algún fenómeno atmosférico a que el lugar en cuestión está abierto o manifiesto:...Haritsaguerre, Egoaguirre, Eguzkiaguirre, Iparraguirre..No se ve bien qué razones han hecho pensar a J. Gorostiaga en el lat. agger "terraplén, dique", suposición innecesaria y falta de todo sostén en el léxico vasco atestiguado...Es menos comprensible todavía que en el apoyo de su interpretación de "parapeto contra..." cite al ronc. *aireager* (No aireagerre) que significa por el contrario "lugar expuesto al viento". Ikus Eizaguirre, Izaguirre.

Okondon dagoen Agirre bat kuriosoki aldatz baten aldean dago, bertatik lurteak errez gertatzen direla, hortik letorke Gorostiaga 'parapeto...' zentzua, nahiz eta 'lugar expuesto'-koa ere egokia izan. Lizarraldean euskara erabat galdurik egon arren, toponimian aztarnak geratzen dira, zenbait kasutan itzulpen kutsua dutela. Eredu honetan aurkitzen ditugu, nire ustez, Agirre toponimoaren zentzuarekin bat datozen zenbaitzuk: "De Cara, Carabáigar (Cara a Abaigar), Caracierzo... Caracuesta... Carasol...". Naf. Top. eta Mapagintza. XXIV. alea.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					1.566an "Juan de Aguirre de Zumelza"
Aguirre	1727	U.A.0506.4	168	"casa"	
Aguirre	1785	"Lib.Hip."	210b	"ca."	
Aguirre	1811	"Diezm."	4	"casa"	"las dos de Aguirre". 1.877an (Becerro) eta 1914an (Vera) ere bai. J. P. Ulibarrik "agirre" aipatzen du Okondon.
Aguirre	1894	U.A.Finc.Urb.	188b	"ca. y cio."	
Aguirre	1894	U.A. Finc.Rúst.	205n	"heredad"	
Aguirre	1902	U.A.Cat.1900	1.2	"ca. ó cio."	
Aguirre	1940	U.A."Est.Cat."	13.36	"heredad"	
Aguirre	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"heredad"	
Aguirre	1956	U.A.Amil.	22.4	"heredad"	
Aguirre	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.3	"pago"	
Agirre	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979ko toponimia mapan "Aguirre".
Agirre	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	Alboko etxe bati "Artxanda" deitzen diotela aipatzen dit.
Agírre	2003	Launtxu	Ahoz	"cio"	"Patasén, luego tienes Agírre". Ameztuikokoak ere bai.
AGIRREALDE		(Olarte)			86-22a~
Aguirrealde ¹⁰⁵	1940	U.A."Est.Cat."	10.22	"heredad"	"Gardea (Aguirrealde)". Tartekoa <i>-ea/-ia?</i> "Norte: Arroyo Recacho, O. Camino Carretil". 27.34an "Aguirrealde" ere bai, "Norte: Arroyo Recacacho, O. Camino vecinal". Behin bakarrik agertu arren, ondo irakurtzen da.
AGIRREBARRIA		(Olarte)			86-22a~
Aguirrebarria*	1550	"Lib.Baut."	11	"apellido"	"M. ybanez de aguirrebarria". 1573an P. de aguirre barria"
Aguirrebarria ¹⁰⁶	1623	U.A.07010502.1	22	"tierras"	42an "castañal de aguirrebarria". 1773an "aguirre barria" ere bai.
Aguirrebarri	1663	U.A.07010502.1	9	"termino"	"Aguirre barri". 1798an ere agertzen da.
Aguirrebarri	1787	"Lib.Hip."	234b	"terreno"	"Aguirrebarri". Biak artikulurik gabe.
Aguirrebarri	1926	U.A.UM 0712.1	12	"heredad"	"Santa Cruz"-ekin mugarri bat du.
Aguirrebarri	1940	U.A."Est.Cat."	13.27	"heredad"	"Sta. Cruz, Aguirrebarri..."
Aguirrebarri	1952	U.A.Finc.Rust.	22.10	"heredad"	"Aguirre-barri". 22.15 berdina den beste zerrenda batean ere bai. "Oeste: Jaro Santa Cruz"

Irigoi: "Este topónimo (Aguirre) es general en área vasca y se refiere a un lugar al descubierto. Como variante popular es corriente en Vizcaya en la actualidad la forma toponímica Agarre, y es conocido también el apellido Agerre, que fue miembro navarro de la Academia de la Lengua Vasca".

Dardarkariaren eraginez *i* bokalaren irekidura prozesu bat susma dezakegu: 'Aguirre>Agerre>Agarre', baina gure kasuan tinko mantentzen da.

a

Azkueren hiztegiaren eraskinean "Aguirre: panorama. Izaguirre, panorama del mar". Lehenarekin ondo iruditzen bazait ere, zeren agirian dagoen toki bat adierazten baita. Bigarrenarekin, aldiz, ez da batere egokia, zeren gero azalduko dugunez, zentzua beste bat baita.

¹⁰⁵ 'Aguirre' 'lugar expuesto' + *alde* 'lado, costado, extremo, parte, zona, punta': 'junto a' (Ikus Elexalde)'.

Alde atalak duen esanahia lehenengo multzoan sartuko genuke, zeren 'junto a' *ondo* atalari dagokio. Horrela Aldeondo deitura dugu bertan atal biak daudela, bakoitzak bere betebeharrarekin. Dena dela, hurbil daude zentzuak eta horrela ikus dezakegun 1665ean Elexalde tokia azaltzean non dagoen "cassa llamada elexalde que esta Junto a la Yglesia de S. Pedro de Lamuca". Beraz, kasuren batean *alde* atalean *ondo* 'junto a'-rekin baliokidetasuna igarri dugu.

Mitxelena: "*alde*", "lado", "región" (ronc. sul. alth(h)e. Su der. *aldatz* "cuesta" en Aldaz'. Gero azaltzen du: "No hay tal *aldatz* "cuesta": los testimonios antiguos apuntan inconfundiblemente a *aldats*, con ts... Es muy usado también como sufijo... "

Kasu honetan argi dago aipatutako Agirre baserriaren alde bat dela.

Azkue: "Alde: 1° (c), lado... 4° (B, G), diferencia, ventaja... 5° (c), región... 7°. á cuestras... "

¹⁰⁶ 'Aguirre' 'lugar expuesto' + *barri* 'nuevo' + *a* (art.).

Garai honetan, gure Audioko datu zaharrenetan (XVI., XVII. hasiera) ikus daitekeenez, toponimoak artikularekin aurkitzen ditugu. Toponimo honetan eta horrelako konstatazio kronologika zabala dutenekin ikus daiteke **artikuluaren galera** izenaren berezko nortasuna hartzen duenean, hau da, **forma zaharretan zegoen artikulua galdu** egiten da, izen bereziaren maila hartzen duenean edo. Ikus Ondorioak (Artik.).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aguirrebarri	1956	U.A.Amil.	22.15	"campa"	"Aranzar, Albeni-abarri (lerroz aldatzean marraztoa jarrita) -N. Este caudal-, Parral, Aguirrebarri, Tejeria", "Aguirrebarri -Oeste: Jaro Santa Cruz"
AGIRREESKINA Aguirre esquina ¹⁰⁷	1793	(Olarte) "Lib.Hip."	284b	"paraje"	86-22a~ Birritan agertzen da.
AGIRREGOITI Aguirregoiti ¹⁰⁸	1793	(Olarte) U.A06010244.25	16b	"casa"	86-22a~ "heredad... Aguirrebarri. Gardea casa titulada Aguirre Goiti". 1811n "las dos de Aguirre".

¹⁰⁷ *Aguirre* 'lugar expuesto' + 'esquina', azken hau beste kasu batzuetan euskal ahoskerarekin agertzen da: *-eskiña*, *-eskiñe*... dugu, hots, i-k eragindako bustidurarekin. Atal biek gordetzen duten forma euskal estruktura du. Garaia eta tokia kontutan izanik pentsatu behar dugu, nahiz eta agirian bustidura batez agertu ez, egon egon behar da, edo bestela geroago gertatuko zen hain konstatua dugun bustidura.

Honek ere aipatutako Agirre baserriari erreferentzia egiten dio. Dubiris-en honen antzeko bat dugu: Urrutxi (baserria) + ko + eskiña.

¹⁰⁸ *Agirre* 'lugar expuesto' + *goiti* 'parte de arriba'. Forma aldetik atal biak mantentzen dira bere osotasunean. Bigarrenak beste testigantzetan aldaketaren bat izaten du, geroago ikusiko dugunez. Inguru hauetan toponimoak bereizteko kokapena altuera aldetik bi forma dauzkagu:

a) -beti > betxi / betxe eta -goiti > goti, -gotx, tartean beste forma batzuk ditugula (ikus Ondorioak)i. Forma batzuk bustirik geratzen dira, bestean urrats hori eman gabe daudela.

Kasu honetan dauzkagu: Aguirre Goiti (1793), geroago 1811n "las dos de Aguirre" aipatzen direla, beraz, bereiztearren bata izango zen zehaztutakoa, bestea Agirrebeti izan zitekeela. Dena dela, askoz ugariago da ondoren ikusiko dugun b) multzoko bereizketa. Datu aldetik agian zaharrago oraingo hau, baina pentsa genezakeenez a) eta b) multzoen artean (goiko / beko) galdu zitekeen bereizgarriaren bat izango litzateke. Agian a) multzokoek 'por la parte de...' adieraziko zuten, bizkaieraren eremuan nondik kasua *ti(k)* egiten baita.

Azkue: "ti: -2º (B-a-mu-o-ts-, BN, S): variante de tik..en algunas localidades se usan una y otra."

Irigoien: "goytia: de suso", "betia: de yuso"

Mitxelena: "-ti 1) var. de -di tras sibilante... 2) suf. frecuente en designaciones con idea de lugar... Barrutia (Barrundia), Beitia, Goitia, Urrutia..."

-*goiti* (v.ti 2) (en una zona significa "desvan"); Goiti, Goitia, Goitico, Goitiso; Dudagoitia, Larragoitia, Madalengoitia, etc. (v. *guti*, *gutxi*). El ap. Goti podría salir por disimilación de Goiti, pero me falta documentación para sostenerlo o desecharlo. En los casos en que he podido disponer de testimonios, éstos hablan en contra de que -guti(a) sea reducción de -goiti(a)."

Mitxelenaren zalantzak ia *goiti-k* > *goti* edo *goiti-k* > *gutxi* egin dezakete, argitzen dira Arangoiti > Aranguti, Elexagoytia 1579 > Elexagotia 1562, Elechagoti 1773, Elexagoti 1932, Eleasaguti 1877 eta aurkezpenetako Urigoiti (Aurkezpena 17. orria) kasuetan ikus daitekeenez.

Laudion egun Gardeagoitia > Gardeagotxi eboluzioa gertatu da, baina Arbaizagoitia deituran mantendu egiten da. Orozkon Urigoiti... Oketabeti, Oketagoti, Sologoti... Gotxi.. leku-izenetan, Goti deitura ere badagoela, Sudupen, berriz, Gotxi zegoen.

b)-*beko*, -*bieko* / -*goiko* (geroago aztertuko ditugu).

goiti > *gotxi* (> *gutxi* > *gitxi*), *goti*, *guti* 'de arriba': Kasu batean baino gehiagotan, garai berean daudenez, ematen du -goitia/-goikoa baliokideak direla: "Aunsurgoiti 1926 < Anuntzibaiurrutigoiti / Ausugurti-Goikoa 1926". Geroago, gauza bera ikusi dut Juan Jose Agirrerren "Toponimia...de Arrigorriaga" liburuan: "Bujanagoikoa, Bujanagoiti, Bujanagoytia, Buxana Goitia) Parentesi artean dagoenak aldakiak dira, egun "Buiagoiti" nagusitu dela.

San Martinen (Orozko) "aldapa biera" entzuten dut. Diotsot ia *biera* esan duen eta ezetz *bera* esan duela, baina, berez, *biera* esan du hasiera batean lekukoak, inkontzienteki egindako ahoskera, beraz, *ie>e* nahiko hurbil dago.

Multzo bienak dauzkagu adibide asko, baina, oro har, nagusiago da bigarren multzoa azken denboretan behintzat. Etxalarren aldean bereizketa "Aguirregarraia / Aguerreberea 1625" da, P. Apezetxeak dioskunez.

Mitxelena: "*goi* "parte superior"...adj. *goiko* "de arriba" ..sup. *goi(h)en* "el de más arriba"

Irigoien: "...*goi* 'parte superior'... Como nombre de persona aparece para el s. X en Goya (de *goi*, y artículo -a) testis (961, Cardeña...)"

Ondorio gisa kasu honetan -goiti-k iraun du, bertan dagoen "Gardeagoitia > Gardeagochi" askoz lehenago gertatu dela, hau da, oi diptongoaren murrizketa ondorengo leherkaria bustitzen duela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
AGOSTEGI Agostegui ¹⁰⁹	1807	(Larra) "Lib.Hip."	367b	"ca. y cia."	*86-14a "Casa y Casería llamada Agostegui o Subico stta, y Nottoria en la Plaza de este Valle y Pegante o Cerca de la puente... Quad. Larra".
AIALA Aiala ¹¹⁰	934	(Kanp.Top.) "SMCo.Ubieto"	37	"comarca"	86~ "Salceto, Sopuerta, Carrantia, Bardules, Tabison Aiala cum suis villis... "
Aialha**	1025	"SMCo.Ubieto"	176	"localidad"	"Hiruzahesa-Aialha"

¹⁰⁹ Azkue: "Agotz: 1º (AN-b, Bc), cascabillo, membrana que envuelve el grano de trigo..2º (...B..) residuo de paja". Nik Orozkon *abotz* entzuten nuen (ganaduentzako kanpotik kamioiaz ekarrita), Azkuek ere biltzen du "Abotz (B-a-o), cascabillo...". Amaginarrebak Azkuek aipatzen dituen azeptzio biak, bigarrenaz esanez: "garie...kañadeari bere bai...ganaduari jaten emoteko".

Antzaz hemen ere badugu leherkarien artean gertatzen diren beste trukaketaren bat *lebatz* (B) (nik Orozkon entzun nuen lehenengoz) / *legatz* modukoa.

Ez dakigu ziur ea *agotz* izan dezakegun, baina izatekotan arrunta denez, bukaerako afrikatua elkarketetan sartzerakoan frikari bihurtzen da *hitz* > *hizkuntza* bezala. Gainera, forma aldetik mantenduko zuen zabalagoa den forma.

-*tegi* 'cobertizo' egun erabiltzen da abereen korta izendatzeko: txarritegi, ollotegi, usategi..., baina zenbait toponimo ikusirik ematen du lehen zentzu zabalagoa zuela. Azkue: 'paraje cerrado y por lo general cubierto, en el que se cobija el ganado o se guarda alguna cosa'. Aipatutako bigarren zentzu honetan izango zuen zentzurik *agotz*-ekin erlazionatzea. Ikus Ondorietan "tegi"

Hasiera batean pentsatu nuen agian *degi* + ziztukaria > *tegi* gerta litekeela, baina alderantzizko fenomeno dugu, Mitxelenak dioskunez: "*degi* var. de -*tegi* tras -l o -n".

Okondon Barrenengoak aipatzen du "Agostegi. Debajo del camino de Landeta.". Nik ere bildu dut: "Landeta-Agostegui".

Mitxelenak *tegi*-z zera dio: FHV 245 or."(t)egi 'lugar, casa de ', en com. jauregi 'palacio', art(h)egi 'redil, aprisco' "Larreategi: la casa de los Larrea". Geroago aipatzen du 'cuadra' zentzuaz FHV 250ean.

Irigoienek aipatzen du "Amustegi, caserio de Somorrostro, s. XVIII, Amustegui", con segundo elemento -tegi aplicado al nombre de persona Amus-, "lugar (posesión) de". "Amus-. -tegi > degi tras -n-".

Guraso mungiarak zituela, Laudion jaoitako berrogeitaka urteko adizkide euskaldun batek *artegi*, *artegie* hitza erabiltzen du normaltasun osoz (Mungiako euskara mantentzen du). Lehenengoz entzun nion "-Bai, Berrio aldean dagoen artegie..." edo horrelako zerbait, berehala hartu nuen zentzua, baina beste zehaztasun posibleren bat bilatu nahian honetaz galdetuz, esan zidan: "-arrikaz egiten dan... , erdarako 'redil' ", hau da, lehen pentsatutakoa. Hitz honetaz gaineratu dit etxean beti esan dutela horrela.

¹¹⁰ Irigoienek zera diosku datorren aipamenaz: "E el Rey dixo pues ayala, e por esto ovo nombre Ayala... (Las Bienandanzas e Fortunas de Lope García de Salazar)... ayala, imperativo del verbo haber, constituye una etimología fantasiosa del topónimo".

Gainera, beste Aiara bat dugu Araban ikusten denez.

Mitxelenak: "*ai-* Aya, Ayalde...'*a*' "declive" no está documentado más que por un ms. de Añibarro, pero es ésta la interpretación que usualmente se admite: "Aya...significa "cuestas"."

Nire ustez, hipotesi hau aurkez daiteke: "haitza / *hatxa* > *aia*", "aldatz / *aldai*, *atxuridin* / *aiuridin*..." gertatu den moduan. Beraz, *aia* 'peña' + *ra* (destin.) izan daiteke. Osagaien neurri bateko logikaz gain, "Aiala" Salbada mendizerraren azpian dagoen harana dugu, nabarmenena izanik ostein edo gainean duen haitza. Gaztelaniaz honi erreferentzia eginez, beti "la peña" esaten zaio, hots, beti "encima de la peña, a la peña..." (Urduña edo Salbada mendizerra).

Forma euskalduneko Aiara ez dakigu ea destinatiboa izan daitekeen. Gereñu: "Lasarterabidea... Luzcandorabidea".

Gereñuk aipatzen ditu, besteak beste: ".Ayago, Ayagoa, Ayala, Ayalabidea, Ayalaco, Ayalakoerrotaostea... , Ayalamadura, Ayalamendia..." gehienak Dulantzi-Alegria aldean. Forma zaharragoa, Aiara, izan zitekeenaren antzarekin adibide bakar bat aurkitu dugu: "Ayaran" Adanan.

Barrenengoarengan "Aiala, Aialabaso, Aialaran, Aiara, Aiari, Aiariz, Aiarza...Aiegi, Aierza.." aurkitzen ditugu, batzuk, nire ustez, Mitxelenak aipatzen duen "ayar(r)- sea una var. de aiañar "brezo".. lotuko nituzke.

Ez dakit -la atzizki bat izan daitekeen, baina egun gaztelaniaz "Virgala" dena, 1025ean "Birgara" zen. Gereñuk herri honi buruz "Virga mayor" eta "Virga menor" XIII. mendean aipatzen du, "Virgara" 1593an ere bai. Beraz, -ra > -la atzizkia izateko aukera.

Nire ustez, *ai* zenbait kasutan, lehen esan dudanez *haitz*-i lotu daiteke, hor legoke Nafarroako Aiegi kasua (haitz + egi). Baina ez dakit, beste aukera aipatu arren, ai + aran (Ikus Gereñuk aipatzen duen "Ayaran" Adanan) bidezkoa izan daitekeen, zeren -n kontsonantea hitz bukaeran gutxitan galtzen baita.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ayala	1772	U.A.030501.11	5b	"tierra"	"noble tierra de Ayala"
Aiesta		(Goienuri)			86-14b~
Aiestta ¹¹¹	1785	"Lib.Hip."	210	"ca. y cia."	"v. Achetta"
Ayestta	1789	U.A06010227.25	3	"c. y c."	"varrio de Achetta"
Ayestta	1772	"Lib.Hip."	72	"ca. y cia."	"varrio de Acheta". Geroago "Aiestena" agertuko zaigu, beraz, Aiesta / Aiestena dugu.
Aiestena		(Goienuri)			86-14b~
Ayestena ¹¹²	1774	"Lib.Hip."	85	"ca. y cia."	"la titulada de Ayestena sitta en el varrio de Achetta"
Aio		(Olarde)			86-29b~
Ayo ¹¹³	1586	"Lib.Baut."	130	"apellido"	"Mari de ayo". Aurrekoaren kopian Iñigo de Ayo agertzen da .1809an 06010254.25.0 "Bonifacio de Aio", 1an "Bonifacio de Hayo"1b-an "Bonif. de Ayo.
Ayo	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"La de Armuru; Las de Ayo". 1965ean Gereñuk "Hayo, caserio de Luyando" biltzen du. 1979ko toponimia mapan "Ayo". Gaur Luiaondo barnean dago eta lehenago ere egongo zen.
Aisetxin		(Goienuri)			Ikus AZETXIN

¹¹¹ Azkuek dio (Morf. Vasc. I. 30.) "B). También es notable la alternancia interdialectal de rz o rtz con st...bortz y bost...: "Ayesta (Aiesta) nace de Ayertza, Ayartza"

Mitxelena: "*ai(h)er* "propensión, inclinación"...son frecuentes los apellidos en *ayar(r)*:-Ayardi,... Ayesta (Agesta)... En mi opinión debe tenerse en cuenta la posibilidad de que *ayar(r)*- sea una var. de *aiñar* "brezo"..."

Mitxelenak aurkeztzen duen azken hipotesia nahiko bidezkoa iruditzen zait, zeren -*di* atzizkiak, batez ere, botanika munduan multzo adierazten duela aurkitu dut. Horzkari leherkari gorraren [t] aurrean zenbait kasutan r/s alternantzia ikusi dugu. Ikus Ond. "r": Arteiturrieta 1877 / Astaiturrieta 1894, Asteaga 1839 (<*Arteaga?), Astteriaga 1797, Osaurteta 1751 / Orsaustetta 1741, Sagastui / Sagardun 1994. Gurtibay 1926 / Gurdibai" alternantzia ziztukari batez pentsatu behar dugu lehena ager dadin. (ikus inposioan dauden kontsonanteak) Irigoien: "Arstegiza" s.XI". Mitxelena *asto* (ant.*arsto*).

Laburrago agian azalduko dugu Mitxelenaren hitzak bilduz: "18.17... correspondencia **st** : **r(t)z** debe explicarse por una interversión: *rzt de donde *rst y st". 'Intervención' hori agian beste tokiren batean destolesketa deitu dudanarekin (atzena > azkena, atzazal > azkazal...) erlazioren bat gordetzen du. Beraz, "Aiesta" hau, "Aierza, Aiarza"-rekin parekatu dezakegu.

Gereñu: "Ayerza, monte de Llodio", baina izatekotan Orozkoko mugan dagoen "Aizeza" izan beharko litzateke.

Barrenengoa: "Aiariz, Aiarza... Aiegi, Aierza"

Muxika: "Aiardi, Aiardiazpia, Aiardisakona... ". Honek "*Aiar*-(aier 'pendiente, inclinación')".

Hemen zeberioar batek Aierdi deitura zuen (ez dakit ia bertakoa den), Aiardiren aldakia izan daitekena.

Tt grafiarekin, oso maiz agertzen dena garai zaharretan, bilatu izan nahi dut fonetikaren aldetiko erreflexuren bat, baina ez dut aurkitu, zeren eta kontsonante bera leku desberdinetan agertzen baita, behin t, behin tt. Ikus Ond. "t".

¹¹² Ikusi berritako Aiesta + -en (genitiboa) + a (art.): 'La casa de Aiesta'.

Garai batean Laudion oso erabilia izan zen etxeak izendatzeko. Egun Orozkon 'Rosi + ena > Rosina '(la de Rosi) eta abar. Ikus Ond. "ena", bertan azaltzen denez: "-ena honek izanagoiti bati, nahiz izen edo deitura bati gehitzen zaio..."

Mitxelenak: "...-ena" la (casa) de". Es el suf. de genitivo más el artículo... muy usado con nombres de pila: Balenchena, Balentena, Beltranena,..."

¹¹³ Irigoien: "...Schulze señala Allonius... y el gentilicio Allius... Aylo (1330, PN-XIV F. Est.)"

Antzaz pertsona izen bati dagokio, beste tokiren batean ere agertzen dela.

Bukaeran getatzen diren -u < -o /-a alternantziak kontutan izanik ez dakit ea Aia-ri lotu daitekeen.

Ez dakit ea -io atzizkia egon daitekeen. Bukaeragatik badu antzik "Bedaio / Betaio...Etaio" eta Etaiotik hurbil dagoen Allo toponimoekin.

SMCo.Led.1076-1200 "in valle de Aio, id est de Losa 1088".

Baserri hau berez Luiaondon dago, nahiz eta antzina Audiorekin hurbiltasuna izan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
AISPOKURE		(Larrazabal)			86-21a~ (Ikus ZIPUZKUREN. Hots, berbera – jabea, ondokoak eta neurria -144,59 areas-1956an "Cipuscuren" bezala. Toponimo hau horrela agertzen da: "Cepuzcumen 1894, Cipuscuren 1924, 1956, Aispocure 1926, Lupuscudi 1940, Gipuzcuren 1952")
Aispocure ¹¹⁴	1926	U.A."Est.Cat."	3.2	"monte"	Izardui aldean. "Isardio, Aurrecosolo, Landasar, Salsundio y Rotalde, Aispocure –E. Camino-, Ondivarriba, Burbucegui, Sarduygoicoa, Irimino, Goicolupeceta...". Ez da guztiz ondo irakurtzen, baina gainean berriz idatzia dago eta hor bai "Aispocure" argiago irakur daiteke.
AIZKANA		(Goienuri-Oleta/Bitorika)*			Kat. 719 zk., eskuinean, *86-06d Hasiera batean honek (Bitorika) eta Olaetakoak bi desberdin ematen bazituzten ere, berbera izan daiteke, bien erdian baitago.
Ascan	1757	U.A030501.10	0	"paraje"	"parajes llamanos Olaeta alde y Ascan". 1ean "zerca ferreria y Molino de Bitorica" ere bai.
Asscane	1757	U.A030501.10	1	"paraje"	Bukaerako artikulua galdu egiten da. 1768an bitan "pertenec. a la casa y caseria de Olaetta". 1785ean hirutan agertzen da.
Aiscana	1757	U.A.030501.10	5	"paraje"	Grafiaren aldetik sibilante bikoitza dager agian afrikaria bereizteko, edo "Aiscane"?
Ascana	1757	U.A.030501.10	6	"paraje"	"arriba de la ferreria llamada de Bitorica". 1752an ere agertzen da.
Ascan ¹¹⁵	1775	"Lib.Hip."	133	"paraje"	"llamado de Ascana" Bukaeran -a>-e.137b-an ere bai.

¹¹⁴ Batere gardena ez izateaz gain, berandu eta honetan bakarrik konstatatuko dugu, beraz, zalantzarria da. Ikus Zipuzkuren.

¹¹⁵ (H)atx 'peña, roca' + gan 'parte superior, alto...' + a (art.): '(la parte de) encima de la peña'

Izen normalizatu (Aizkana) hau jartzerakoan ditugun zenbait konstatazio kontutan izanda egina dago, baina, batez ere, **ai** diptongoaren murrizketaren aurretiko adibidea "Aiscana 1757", Araba aldean garai zaharretan beste adibide batzuk ere aurkitzen ditugula. Deigarria da konstatazio hori, zeren bizkaieraren eremuan (h)aitz > (h)atx gertatu da, hau da, **ai** diptongoaren murrizketak ondorengo ziztukaria bustitzen duelarik. Hemen "Acha" 1537an konstatatua dugu, hots, urratsa goiz egina dagoela. Dena dela, nolabaiteko palatalizazioa susma daiteke oraindik "Asscane 1757" aldakiarekin. **Ss** grafemaren bitartez Ondorioetan ikus daitekeenez, batzutan afrikaria, baina beste batzutan frikaria ordezkatzeko da.

Nahiko bitxia egin zitzaidan "Achegane 1785" aldakia, zeren susmatu bainuen jatorrena izan zitekeela, kontutan izanik zenbait kasutan zelako burukominak ematen dizkigu bukaerako -a letrak ea artikulua den ala organikoa. Baina ez dirudi, kasu honetan: atx + e (< a art.) + gan + e (< a (art.) dugu, hau da, forma artikuludun bati (fossilizatu, beraz) gineratu zaio bestea agian konturatu gabe artikulua zela. Garai honetan dugu "Acha 1771 > Ache 1775" urratsa. Orozkon "Urigoitiko Atxa" esaten zaio bertako haitz nagusiari. Amaginarrebari galdetu diot ea nola esaten da 'dos peñas' eta berak hasiera baten "-Atxa bi!" erantzun diot, baina berehala zuzendu du esanez: "-Atx bi!", hobeto esanda, "-Ax bi" zerez afrikatuari ez zion ematen behar zuen intentsitatea bi zenbakiarekin doanean.

Konstatazio honetan ikus daitekeenez, aurkitzen dira nahiko baliotsu diren datu batzuk, hala nola (h)aitz 'peña, roca' forma zahararen aztarna bat bizkaieraren barnean, hots, **i** -duna (**ai** diptongoa murriztu aurretikoa), eta **i** horrek eragin duen bustidura prozesua. Baita -gana > -gane > -gan eboluzioaren urratsak ere, hots, artikulua galera.

Arrunta denez, aipatu behar, ziztukariaren ondoko leherkariak izaten duen neutralizazioa -gana > -kana eginez.

Toponimo bera izanik, behintzat Bitorika aldean daude aldaki hauek, arazo batekin aurkitu gara: zenbait kasutan artikulua tokian -o bat dugu, hau da, "Ascano, Ascanu ("Ascaun" ez dago hain argi). Zalantzarria arloa dugu, agian "Acullulando 1877 < Acullulanda (sarriago)", "Eperlanda / Eperlando" kasuetan bezala euskal artikuluan gaztelaniako jenero morfemak eragindako aldaketa dugu, zeren euskal artikulua hurbila izatea zailago ikusten dut (dena dela, kasu honetan artikulua arruntarekin gertatzen denez, -o hori galdu egiten den morfema bat dugu) Ikus Ondorioetan u bolaka 3.2.2. puntua.

Dena den, kasu honetan bukaera dela eta '-anus' bukaera dutenetarikoak dirudi, nahiz eta jatorriz oso gardena izan. Ascano-k Lazkano (aglutinizazioaz ?) toponimoa gogoratzen digu. Lazkano horrek Elezkanotik omen dator. Horrela omen da, Elezkanok tokia Arratian dugu. Elezkanok / Lazkano deitura bietara agertzen da familia batean, dirudienez hasierako e galdu dela. Hala eta guztiz ere, susmatzen dut beste kasuren batean erdal artikulua aglutinizazioa egon daitekeela.

"Ascan / Ascanu, -o" kasuan pentsa zitekeen -o atzizki batez, baina ez dut ezer aurkitu Mitxelenarengan (-o dela eta) kasu honi egokitu ahal zaionik, ez eta Azkuerengan. Hasieran batean atzizki berezi batez uste izateko ondo konstatatua dugun kasuez gain, Barrenengoak bi tokitan biltzen duen "Azkano" konstatazioak bidea ematen digute. Dena dela -a / -o bukaeren alternantzia izan daiteke bidezkoena. Gereñuk ez du aldaki hau biltzen. Barrenengoak bukaeraz dio "-o sufijo locativo". baina ez dakit zergatik. "Azkaino" ere biltzen du, "Aitz-gain-o" azalduz. -raino baten aukeraz ere pentsatu dut.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ascan	1779	"Lib.Hip."	159b	"paraje"	Bukaerako e galdu egin da.
Achegane	1785	U.A.06010221.10	0	"paraje"	"bajo el jaro de Olaetta". Markinan "Gana-Alto de Erdoza"
Ascano	1877	"Rgtro.Prop."	1.5b	"finca"	Gero "Ascanu", "Linde Oriente: arroyo a Vitorica", beraz, -u/-o."Lazkano < Azkano?". Larrun > La Rhune.
Ascaun	1877	"Rgtro.Prop."	1.6b	"finca"	"Linde Oriente: arroyo que baja a Vitorica". 1.5b-an "Ascano" eta "Asca(-nu/-un?)". Azkan + -un bukaera?
Ascan	1894	U.A. Finc.Rúst.	41	"monte"	"Aldapa, Aldapa, Ascan -E. Arroyo- ('Ascau' ere dirudi, baina gehiago 'Ascan'), Vitorica". 12lb-an "E. Arroyo": "Vitorica, Vitorica, Bastezar, Id., Id., Ascan, Barranqueta"
Azcano	1894	U.A. Finc.Rúst.	169c	"monte"	Lusurbeilanda baserrikoa dirudi "...Acasasolo, Ascano"
Ascan	1940	U.A."Est.Cat."	10.9	"castañal"	Idazmakinez egin. "Este: riachuelo"
Askán	1994	Altamira	Ahoz.	"termino"	"barranco de Oleta"
Askán	2003	Lusurbeilanda	Ahoz.	"termino"	Ziurtasunez ez dakit non dagoen.
AIZKANA		(S. Luzia/Dubiris)*		Kat. 871. zk., *61-62c	
Ascan	1772	U.A.030501.11	7	"termino"	Aspurular ondoren aipatuta, Laudio eta Okondo arteko mugari izanik.
Ascáu	1877	"Rgtro.Prop."	1.7b	"finca"	"Azkan"-i lotu zitekeen, baina hau "Santa Lucia" bezala aipatuta beste orri batean. Ziur aski, u/nren arteko grafia errakuntza
Ascan	1954	S.G.E.	1	"termino"	Garbe aldean.
Askán	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"enfrente de Santa Luzia, cumbrecilla".
Askán	2003	Dubiris II	Ahoz.	"termino"	"Obita, Askán...". Eskuza: "...en Aspuru".
Askán	2014	Dubiris baserria	Ahoz.	"termino"	"¿detrás de los pinos, más a la derecha?- Askán", "Askán queda más alto que Asetxin (Aspurukoa)
AKATSASOLO		(Goienuri)*		Kat. 686. Zk., *86-06c	
Acasasolo	1739	U.A. 07010502.5	5	"robleal"	"acasa solo". 1739an ere bai. 1791n "Acasansolo". 1779an "Acasasolo. 1776an "Ycanzasolo" hirutan. Oleta, Bitorika aldean
Acasosolo	1757	U.A. 030501.10	4	"monte"	6an eta 10ean ere agertzen da. 1764an "Acaso solo".
Acasasolo	1794	"Lib.Hip."	298b	"paraje"	"Acasa solo... Isusi". 314b-an ere bai.
Acasolo	1894	U.A. Finc.Rúst.	13b	"monte"	232an ere agertzen da.
Acassolo	1894	U.A. Finc.Rúst.	65	"monte"	Mugarrien aldetik kasu honetan ezin daiteke atera Akasolo eta Akasasolo gauza bera denik, nahiz eta Solloa aldean izan.
Acachasolo ¹¹⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	169b	"monte"	Ikus "Acasasolo" 169c-an.

Irigoien: "gan < gain "parte de arriba" '. Azkuek 'cerro' zentzia ere ematen dio, Ganguren 'límite del cerro',

Lehen esan dugunez, lehenengo elementuan, (h)aitz, ai diptongoaren bigarren elementuak hurrengo kontsonantea bustiz gero galdu egiten da bizkaieraren eremuan behintzat, honela daukagu aipatutakoa, eta ei, oi diptongoekin ere suertatzen direnak: areitz> aretx...

Ai diptongoa kasu honetan, batez ere, a bilakatu bada, beste ondorio batzuk ere ikus ditzakegu. Irigoien: "7. En un documento de San Millán de 1051, n° 151...Sancte Maria de Izpea, subtus penna, in territorio Busturi..", beraz, ai > i ere guke.

Bitxia ere da "Achegane" adibidea osatzen dituzten bi elementuetan a > e artikuluan egin den pausoa Urrats hori ikusi dugu Laudioko zenbait toponimoetan: "Arana > Arane, Atxa > Atxe, -gana > -gane, Zabala > Zabale... Irigoienek uste dut esaten zigula deklinabidearen ondorioz gertatzen zela urrats hori. Berak azaltzen duenez, "Zabala nominativoko artikuluduna bazterturik gelditzen dela ahozko hizkuntzan" (Euskal Toponymia eta Dialektologia). Adibideotan ikus dezakegu lehen azaldutakoa artikuluari buruz, alde batetik a > e urratsa, eta, azkenik, bere galera.

Afrikari-frikariaren arteko oposizio neutralizatu egiten da leherkariaren aurrean, azken hau gortuz, beraz, elkarketetan atx+buru> axpuru> aspuru. Azkenengo urratsean bustidura galdu egiten dela. Gure kasurako Atx + gana> Axkana> Askana.

Haitz hitza duten toponimoei buruzko lan zabala eta sakona burutu zuen Irigoienek "Euskal Toponymia eta Dialektologia" egitean, bertan azaltzen baitira Euskal Herrian zehar nolako ondorioak eragin ditu aipatutako hitzak.

Bigarren ataleko urratsen konstatazioa oso adierazkorra dugu "Aiscana 1757 > Ascana 1757 > Asscane 1757 > Ascane 1757 > Ascan 1757".

¹¹⁶ Azkue: "Akats: 1° (B,G), tajo, mella, cacho... 4° (B-zor), tarea" + solo 'heredad'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Acasasolo	1894	U.A. Finc.Rúst.	169c	"monte"	
Acasasolo	1926	U.A."Est.Cat."	12.15	"monte"	"Acasa solo"
Acasasolo	1940	U.A."Est.Cat."	13.43	"heredad"	Zalantzazko forma. 24.26an argi dago. Oleta aldean dirudi. 24.41ean ere agertzen da.
Acasasolo	1952	U.A.Finc.Rust.	1.13	"monte"	Birritan agertzen da. Gero "Oleta". 12.8an Arantzar aipatu ondoren. 16.4an Urrutxu aldean.
Acacasolo	1952	U.A.Finc.Rust.	9.9	"monte"	Idazmakina egina. egon arren, "Akasasolo" izan daiteke. 12.20
Acasasolo	1956	U.A.Amil.	7.7	"monte"	12.40an ere agertzen da. Larra koadrilakoa dirudi.
Acasolo	1956	U.A.Amil.	16.17	"monte"	16.18an ere agertzen da. 12.40an "Acacasolo", baina izan daiteke errakuntza idaztean.
Akasolo	1994	Lusurbailanda	Ahoz.	"termino"	"Lusurbeilandatik atzealdean, baina goratxugo". Altamirakoak gauza bera esan zidan.
Akasólo	2003	Lusurbailanda	Ahoz	"termino"	Solloakoak ere bai.
Akasólo	2014	Lusurbailanda	Ahoz	"termino"	"Akasólo suelo llamar Akasólo "
AKATSASOLOKO GANA		(Goienuri)			86-06c~
Acazosolocogana ¹¹⁷	1743	U.A.030501.3	22	"termino"	Birritan agertzen da.
AKELUTXU		(Goienuri)			Ikus OKELUTXU
AKULETANDO		(Olarde)			(Ondoko AKULLULANDA bera izan daitekeela esan dezakegu, kokapena, mugakideak eta beste arrazoiengatik.)
Aculetando ¹¹⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	246b	"monte"	Bukaerako "do" hori ez dago argi, zeren "dio" ematen baitu. Azken o itxi gabe dagoela dirudi. Geroago ikusi eta gero, beste batzuekin erkatu

Gereñu: "Acaciturri XVII"

Etimologia ez dago batere argi, batez ere, lehenengo zatia. Lehenengo konstatazioak ikusteak "acasa solo", "Acasasolo", "Ycanzasolo 1776" (Ikatz?) aukera asko eskaintzen du. Ikus ditzagun:

1) Bereizturik dagoenean, sarritan gainera, "acasa solo" pentsa daiteke, aukera gutxirekin, hibrido bat izan daitekeela lehenengo zatia preposizioa aglutinaturik duen erdal hitza.

2) Azken ondorioak (Akasolo) ikusteak *akar* 'macho cabrio' gogoratzen digu, *aker*, *akar* toponimian nahiko ugari baita. Lekeito inguruan Akarre, Akarregi... uste dut daudela, baita Bizkaian ere Dimakoa zen euskal akademikoaren Akasolo deitura. Gereñuak "Acarrate" biltzen du. Mitxelena: "akets (akats)...tajo, mella', 'peldaño'... Hay también Garindo Aquetza 'el verraco' ". Baina ezin dugu ahaztu horrela balitz, *akar* + (h)atx + a (art.)? + solo genukela.

Egungo aldaki bakarrik bagenu, *akar* 'macho cabrio, cabrón' aukeraz pentsatuko genuke, inposiboan dagoen dardarkaria maiz galtzen baita. Horren alde legoke Gereñuak aipatutako "Acarrate", baina gure kasurako ez du balio, aurretiko atala bestea baita.

3) "Ycanzasolo 1776" hirutan agertzeak beste aukera bat eskaintze digu (Dena dela, ikantza-dunak ez dira agertzen Gereñurengan, ez eta Euskal Deit. Izend.). Posible da fonetikoki testuinguru honetan asimilazioa hitz luzea denez, baita ere, ikantza /ikantza (ikatz 'carbón'), baina inposiboan dagoen sudurkaria azaltzea ez da erreza.

Dena dela, "Acazosolo 1757" daukagu, lehenengo elementua konposizioan o > a egin zitekeela, edo agian alderantziz, hau da, asimilazio batez eraginda a > o urratsa.

Grafia aldetik forma hau jatorriari begira egokiena, besteak afrikaria ordezkatu arren, s, z, ss grafemekin agertzen baitira.

Afrikaria > frikaria urratsa izateaz gain, ziztukarien disimilazioa ere dugu: "Acasasolo 1794 > Acasolo 1894, Bassozaual 1623 > Basacabal 1560 > Basabal 1952. Ziztukarien disimilazioa (Mitxelena ez du aipatzen disimilazioa testuinguru honetan) aipatu dugu, baina agian sinkopa batek murrizketa bera eragin du, tinbre bereko bokalak baitaude: "Acasasolo 1794, Acazosolo 1747 > Acasolo 1894, Bassozaual 1623 > Basacabal 1560 > Basabal 1952".

¹¹⁷ Akatsasolo (Ikus) + *ko* (leku-denborazko genitiboa) + *gan* 'parte superior, alto, encima' + a (art.).

Berezia da toponimo honetan leku-denborazko genitiboaren presentzia, zeina denborarekin normalean edo batzuetan behintzat joaten baita. Ikus Ond. "-ko"

¹¹⁸ Konstatazio hauek ondoren datorren eta hobeto konstatua dagoen Akullulanda-ren aldakiak izan behar dira, disimilazioa izanez gero: "Acullu > Acule-" (Ikus Akullulanda). Beste hipotesi hipotesiegiak izan daitezke, dena dela, *-ondo* > *-ando* urratsa ondo kontsatua izanez gero, honetan Eperlanda > Eperlando-rekin gertatzen dena liteke. Gainera, *l-rik* gabe, *t* agertzen da, agian *landa* dela dagoena pentsatu beharrean, *ondo* izan zitekeela pentsatuz eta hortik *t* epentetiko jarri, *sutondo* (su + ondo), *jatordu* (jan + ordu ?) eta antzekoekin gertatzen denez. Esan dudanez, bidezkoago iruditzen zait "Akullulanda" pentsatzeaz, bukaerako -o, nire ustez, erdal jenero morfema sartzen zaio euskal hitzaren bukaera jenero morfema dela pentsatzean.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aculelando	1940	U.A."Est.Cat."	24.44	"heredad"	ondoren, "Aculelando" dela esan dezakegu. "Aldapa, Saltaarreaga, Becosolola, Echeondoco – O. Arroyo-, Lampocao, Lampocao, Aculelando, Erquizalde". Bi mugakide bat datoz 1894ko "Acullulanda"rekin. Bi mugakideen deiturak bat datoz 1894ko "Acullulanda"koekin.
Oculolanda	1952	U.A.Finc.Rust.	13.1	"monte"	Zalantzazko forma eta az dago hain argi idatzia. Normalizatuan? –tando bukaera 1894ko "Finc.Rust."-etik hartua. "Lanpocao, Acu(l)teland(o/a), Erquisalde".
Aculanda	1952	U.A.Finc.Rust.	13.1	"monte"	Zalantzazko forma. Baina ondo idatzia, idazmakina baitago. "...Becosolola, Echeondoco Lampocas, Lampocas. Oculolanda, (A/O)culanda (Ondokoak dituen iparraldeko mugakide berak du)..."
Aculolanda	1956	U.A.Amil.	13.1	"monte"	Zalantzazko forma. Lehenengo hitzan, nahiz eta idazmakina egin egon, a/o zalantza. ("Oculolanda" bezala datorrenarekin iparraldeko mugakide bera du): "...Becosolola, Echeondoco Lampocas, Lampocas. Oculolanda, (A/O)culanda. "...Echeondoco, Lampocas, Lampocas, Oculolanda
Aculanda	1956	U.A.Amil.	13.1	"monte"	Aculanda, Ezquizalde". Honek eta ondokoak mugakide "...Echeondoco, Lampocas, Lampocas, Oculolanda Aculanda, Ezquizalde"
AKULLULANDA		(Olarte)			*86-22a
Acullulando	1877	"Rgtro.Prop."	1.6b	"finca"	/t? goiko marra faltatzen baitzaio.
Acullulanda ¹¹⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	38b	"monte"	"...Aranzar... Acullulanda –mugakide bat bat dator "Aranzar"koarekin..."
Acullulanda	1940	U.A."Est.Cat."	8.5	"heredad"	
Acutulanda	1952	U.A.Finc.Rust.	9.12	"monte"	Idazmakina egin.

¹¹⁹ *Akullu* Orozkon behiekin eta idiekin erabiltzen den makila luze bati deitzen zaio. Azkue: "Akullu (B-a-bil, G.)...aguijada". Kasu honetan ez dakit zein puntutaraino izan daiteke egokirik adierazpen hau. Geroago nire galderari ("Zelan deituten dautsozue itargitan erabiltzen dan palue?"), erantzun didate aurrekoa baieztatuz: "Akullue!".

Baina dela dela, ez dut uste horri lotu daitekenik, ez eta Gipuzkoa aldean *ikuilu* 'cuadra'-rekin, bidezkoena lehen ikusitako *okulu* 'rincón, prado junto a la casa', hau da, 'la campa del rincón, de la parte escondida, oculta' genuke. Honen alde joko zuen "Oculolanda 1952". Honen alde jotzen dute beste testigantzek: 1) Gereñuk ez du aipatzen "Acullu"-rik, "Oculo, Oculua, Oculoso..." baino. 2) Barrenengoak "Akulondo...de Okulo. 'establo'..." eta "Okelu (ugari)" aipatzen ditu.

Aurrekoa hipotesi gisa ikusi behar, zeren Laudion badugu lehengoari loturik edo ez "Larrakullu, Kukullu, Okullu... ". Bilakaera fonetikogatik eta tokiagatik (Urkullu Olarten ere dugu), *Urkullulanda (*Ukullulanda > *Okullulanda > *Akullulanda) ez genuke baztertu behar hipotesi mailan bada ere. Hitz luzeegiak direnean, nahiko arrunta da hasierako tokietan u / a alternantzia, hurbiltasuna edo errakuntza, zeren toki nahiko makala baita.

"Oculolanda", baten bakarrik konstatatua dagoela, ondo egonez gero (gerta liteke "Acullulanda" beste toponimoa izatea), lateralaren bustidurez hitz egin beharko genuke, baita "Aculanda" ondo balego ere, albokariaren disimilazio posible batez, baina oso berandukoa denez, hipotesi gisa.

Dakigunez, *landa* 'campa.-o' da.

Landa hitza dela, oso gutxitan entzun nuen Orozkon egon nintzen bitartean, *landarra* erabiltzen baitzen bere orde.

Azkue: "landarra 1º (B-o), terreno baldío (ereiten ez dena)".

Amaginarrebak (San Martin-Orozko), bereizketa hau egiten dit:

'*landarra*: landuta ez dagoena, bedarrarako itzita, *landa* (landan, landea landara): landu ta gero, urtetan itzi... !'. *Larra* 'pastizal', aldiz, ez dute erabiltzen.

Baina beste hitzekin gertatzen denez, San Juan aldean ez dute erabiltzen *landa* hitza. Baserritar batek -Patxiko Pagazaurtundua- esaten zidan hasieran aipatutakoa: "- *landarra*: urte asko erein ez dan arloa, mugiu barik dagoena..., guk landarra esaten dogu beti, beste batzuk landea... landarra eta landea da bat... (ez da landuten)"

Aurreko formak (Aculelando, Aculelando) berberaren aldakiak dira, non bokalen desasimilazioa gertatu den.

Irigoien: "*landa*, campo, tierra de cultivo".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Akullulanda Kullulánda	1994 2003	Saltarriaga Saltarriaga II	Ahoz. Ahoz	"termino" "termino"	"encima Kukusgan está Akullulanda" "un poco metido en terreno mío"
ALAZTUI		(Olarte)			86-22a~
Alaztuy ¹²⁰	1877	"Rgtro.Prop."	1.8b	"finca"	
Alastuy	1926	U.A."Est.Cat."	22.3	"monte"	Lánchu, Iturriburu, Alastuy""
Alastuy	1940	U.A."Est.Cat."	13.7	"monte"	Idazmakina egina.
Alatuy	1952	U.A.Finc.Rust.	22.23	"monte"	Errepikatzen da berdina den beste zerrenda batean, s implosiboan galtzen dela. Launtxu baserrikoa: "Launchu, Launchu, Alatuy, Launchu, Laucastañeta, Iturriburu".
ALBASONDARES		(Larrazabal)			86-13b
Albasondares ¹²¹	1956	U.A.Amil.	22.17	"monte"	Zalantzazko forma. "Bolio Albasondares -N. O?. Arroyo", oso argi idatzita.
ALBENIABARRI		(Olarte)			82-22a~
Albeniabarri ¹²²	1952	U.A.Finc.Rust.	22.10	"monte"	"Albeni-abarri -N. Este caudal...-". 22.15ean berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Albeniabarri	1956	U.A.Amil.	22.15	"monte"	Zalantzazko forma. "Albeni-abarri". Argi dago idatzia. Jabego handi baten arlo bat da, bertan arloak nahiko sakabanatuak daude, beraz ez dago haien arteko hurbiltasuna kokapenean laguntzeko.

¹²⁰ Azkue: "Alasta (BN-ald), aresta, despojo del lino..".

Mitxelena: "al(h)a " pasto" .

Argi dagoena zuhaitz eta landareen inguruko multzo adierazten den '-dui' > tui (ziztukarien ondoren) atzizkia. Ikus Ond. "-dui, -tui". Gure formaren modurik ez dut aurkitu Gereñuren (bakarrik "Alastiturri") ez eta Barrenengoaren (nire ustez, "Alustiza" (pilotariaren deitura) edo "Aulesti(a) (Aiusti herri ahoskera, arrunta denez, hemen u-ren eraginez laterala bustirik)" toponimoarekin egon daiteke loturik, **alaz-** / **aluz** asimilazio edo disimilazioa dela medio. Mitxelena: "-alus-: Alustiza. Su explicación puede estar en el B *alustegui* 'jaral silvestre' ". Ondorioz, landare multzo edo talde bat izendatzen du toponimo honek.

Hemen bertan dugu "Alustizar" konstatatua.

Irigoien: '**dui**: sufijo colectivo,..contracción **di** '.

Irigoienek aipatzen du: '- **doi** > **-dui** > **di**, sufijo colectivo aplicado a seres inanimados'

Implosiboan dagoenean sudurkariak, albokariak, dardarkariak eta ziztukariak oso maiz jausten dira. Kasu honetan "Alastuy > Alatuy" ez dut uste adibide tinko denik oso berandukoa baita.

¹²¹ Berenduko konstatazioa eta zalantzazkoa.

Azkue: "1º (B, G), alba...3º var. de albo.."

Muxikarengan "Albatxikia" toponimoa aurkitzen dugu.

Gereñu: "Alba, La...Albacua, Albaina, Albaisola..."

Barrenengoak "Albalisondo" aipatzen du, "Abalisondo, Abasilondo" aldakiak dituela esanez.

Hipotesi gisa, posible da Azkuek aipatzen duen aukera, hots, albo 'lado, costado', baina baita Barrenengoarena ikusiz atera daitekena ere, hau da, / bat sartzea ez dagokion tokian, 'alcuerdo (acuerdo)' eta antzekoekin gertatzen denez. Ikus Ond. "/ konts. 7. puntua".

'Ondares' ere badugu, sarritan agertzen den 'onderas'-en aldakia izan daitekena, hots, beheko aldea, sakona 'hondonada' adieraziz.

¹²² Azkue: 'Albeni(AN), orillo del paño. 2º (B-oñ-mond), hebra de hilo'. Dena dela, forma biak oso berandu agertzen dira, behin "Albeni-abarri" jartzen duela, eta beste batean elkarturik. Lehen ikusi dugu "Abiñalabarri 1940" toponimo bera izan daiteke. Antza denez, oraingo konstatazioek ("Albeni-abarri") gardenagoak dirudite. "Albeni" agertzen zaigu "Albeniz" deituran. Ez dakit bigarren atalean ea *abar* 'rama, ramaje' egon daitekenik.

Gereñu: "Albeniz..."

Hala eta guztiz ere, kontutan izan dezagun oso beranduko konstatazioa dela, beraz, gaizki egon daiteke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ALDAI Alday (Areta) ¹²³	1779	(Areta) "Lib. Hip."	159b	"ca."	86-14b (Ikus ALDAI Larra) "...castaños juvenes que radica en el paraje de Ascan...regato en medio...propiedad de dcho Goicoechea y de la casa de Alday de el varrio de Areta y por el poniente con montes pertenecientes a la casa de Barrones"... "casa de Alday en el varrio de Areta". Ez dago argi leku-izena den ala jabearen deitura. 182an "c. y c. llamada Aldai", "J. A. de Alday" jabea zelarik.
ALDAI Aldaya ¹²⁴	1952	(Goienuri) U.A.Finc.Rust.	22.27	"monte"	61-62c~ Ikus ALDAISAKON berbera baita. "... Recachueta, Sauto, Aldaya, Lugoriondo...". Berbera, lau mugarriak bat baitatoz, beste zerrenda berdin batean, 22.4an, "Aldaysacon" gisa: "...Recachueta, Sauto, Aldaysacón, Lugoriondo...". Gero ondoko orrian (22.4), berriz, "...Aldeisacon -N. Camino Arrancudiaga, Lorbide..."
ALDAI Aldai	1831	(Goienuri.Oko.)* J. P. Ulibarri	7a	"cio."	*86-05c "aldai" Okondon.
Aldai	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	"Es en Okendo, aquí enfrente... Dos casas que se cayeron...". C. T. 8 liburuan "Alday ..13.48"
Aldái	2003	Olariaga	Ahoz	"cio."	
ALDAI		(Larra)			86-14b~. (Mortero aldean egon zitekeen, eta agian "v. Areta" barruan agertzen zena eta hau berbera izan zitezkeen. Aretan batek baino

¹²³Toponimo hau aspalditik lotzen nuen Orozkon erabiltzen den *aldatza* 'cuesta' zentzuari. Orozkoko hizkuntza mintzatuan *aldatza* baino ez da erabiltzen *aldapa* arrunt bat adierazteko, nahiz eta toponimian *aldapa* ere geratu. Deituretan, aldiz, Aldai oso arrunta da (Orozkon ari naiz, zeren beste tokitan badago "Aldaz" deitura, Nafarroan, adibidez), aldiz, Aldatza-ren aztarnarik ez daude inundik.

Zentzu aldetik erlazonaturik ikusten nituen biak. Fonetikan gertatu zitekeen urratsa biak hurbiltzeko zail samar ikusi banuen ere, zeren hasiera batean *aldai*-ren azken bokala Mitxelenak aipatzen duen kokapen balioarekin (*garai* eta abar.) lotzen bainuen. Geroago konturatu naiz urratsa beste bat izan zitekeela, *Atxurdi* > *Aiurdi* ikusirik, *Aldatz/Aldats* > *Aldai* posible baita. Ziztukari afrikatu batetik jod kasu bat sortua edo? Baietz dirudi. Ikus Ondorioetan "Aldapa", "Aldai" eta "i" bokalaren 2.4.3 arloa.

Oso argigarri den beste adibide bat dugu 'Aldaigazo' eta 'Aldasgazo' barianteen artean, bertan baieztatzen da *aldatz* eta *aldai*-ren arteko erlazio zuzena, berbera baita.

Fonetikoki ere, ez dakit kontutan izan beharko dugu *ai* diptongo dela geratzen dena, sekundarioa, beraz, *oi* diptongoaz gogoratu dezagun Mitxelenak esaten zuena erdikontsonanteak dituen soinu-alternantziak, hitz barnean, batez ere, (Goie- > Goge-...). Dena dela, *alda*-k oso tinko dirau inguru hauetan.

Aldai 'repecho' (L.M. Muxika) .

Irigoien: "aldai y alde... formas vascas conocidas, del bajo lati. *altana... en Murélagu *aldai* significa 'trichorio, canalizo estrecho que se utiliza para recoger la madera del monte, bajándolo arrastras por el mismo... "

Azkue: "Aldai: (B-a-m-o), voz con que anuncian los niños el cambio de posición en las "cuatro esquinas". Azkueren adierazpen honetan uste dut kontutan izan beharko dugula hikaren erabilera inguru hauetan "-Kendu ai! (Kendu adi)".

Ikus. 'alde'. Mitxelenak: 'i suf. en Alday, Garay...'

Gereñuk aipatzen ditu hainbat Aldapa, Aldape (gutxiago), Alday eta Aldaya (término de Mandojana. **Ladera** de Apellániz. Pequeña **ladera** de Zuazo de Vitoria. Término de...Aldai, 1700, labrantío de Arrieta de Treviño...). Beste aipamen batzuk egin arren, adierazkorra da, nire ustez, 'ladera' hori, zeren eta nolabaiteko **aldatza** markatzen baita.

Oso arrunta da Aldai toponimo gisa inguru hauetan: Zaldun eta Okondon dago. Barrenengoak bederatzi tokitan aipatzen ditu. "Paraje de cuestras, falda del monte...", de *alda* 'cuesta, falda de monte' - / 'lugar de, paraje' " zentzua ematen diola. Forma artikuluduna behin bakarrik aipatzen du, hau da, Aldaia.

Muxikak Aldai eta Aldatza aipatzen ditu Bergarako.

¹²⁴ Aldai + a (artikulua). 'la ladera, la cuesta'.

Forma artikuluduna askoz gutxiago agertzen da hemen. Donostia aldean badago deitura hori, baita herri bat Valencian ere. Ikus Aldai.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Alday*	1537	"Lib.Baut."	2b	"apellido"	gehiagok esan zidatenez "Aldaiko" jarri omen zioten geltoki ondoan dagoen urbanizazioari). "hija de min de alday". Izenburuan "Mari Saes de Altuy" jartzen du, baina lehena da. Iturratek hori ere baieztatzen dit. 4b-an ere bai.
Alday	1684	U.A.070223.1	4	"c. y c."	"bienes de F. Alday". 1727an "P. de Alday" jabea. 1.747an "sita en el v. de Areta".
Alday	1786	"Lib.Hip."	223b	"ca."	"M. Jesus de Alday su c. c. llamada de Alday"
Alday	1894	U.A. Finc.Rúst.	232j	"monte"	"...Mortero...Mendico, Aldy" Bi mugarri ditu Larrako jabeekin). "Aldy" jarri arren, bertan Zaballa > Zablla, a bietan galdu egin delarik.
ALDAI		(Larrazabal)			
Alday	1894	U.A. Finc.Rúst.	131	"campa"	86-14a~ "Iturralde -N.O. Castañes, S. Arroyo-, Aldapa -S. E. Arroyo, O. Camino-, Alday -E. Arroyo-, Landaluze, Lecandasar...". Guztiz argi ez badago ere, ematen du Kukullu aldean egon litekeela. 205s-an "Alday" jartzen zuen, baina gainetik zuzendua eta "Altuy -N. Carretera, S.O. Rio Nervión, E. Camino Real-" jarrita. Antzeko errakuntzak XVI. mendean ere izaten ziren.
ALDAI		(Olarte)*			*86-29b
Alday	1894	U.A. Finc.Rúst.	205p	"heredad"	"... Alday, Olartegochi, Solobarrena, Alday, Aspigorta, Taliga..."
Alday	1926	U.A.UM.0712.1	41	"heredad"	Birritan eta bietan Olarte dirudi. Geroago idazmakina egindako erlazioan ere agertzen da.
Alday	1940	U.A."Est.Cat."	20.1	"heredad"	20.2an, 27.72an eta 27.73an ere bai.
Alday	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	Birritan agertzen da.
Alday	1956	U.A.Amil.	12.42	"monte"	Birritan agertzen da. Olarte aldean dirudi.
Aldai	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"de Lekuna a Enekoene en medio". Birritan aipatzen dit. Beste lekuko batek -Agustin Larrazabal- berdin esaten dit.
Aldái	2003	Launtxu	Ahoz	"termino"	"Estrada de Lekuna"
ALDAIBARRENA		(Larrazabal)			
Aldaibarrera ¹²⁵	1731	U.A.06010209.2	9b	"heredad"	86-14a~ "heredad de la c. de Barbara"
ALDAIGATXU		(Larrazabal)			
Aldaigazo ¹²⁶	1877	"Rgtr.Prop."	1.6b	"finca"	86-13b Ikus ALDAZGATXU berbera baita.

¹²⁵ Aldai 'lado, ladera, cuesta' + barren 'la parte abajo' + a (artik.): 'la parte de abajo de la cuesta, la parte inferior de la ladera'

¹²⁶ Aldai 'lado, ladera, cuesta' + gatx 'difícil, dificultosa, fuerte, torcida': 'lado, cuesta, ladera difícil, torcida...'. Ikus "Aldazgatxu" berbera baita.

Gatx horrek (gatx baino gatxu, gatxo, zeren lehena ondo entzuna nuen) hainbat buruko min eragin zizkidan. Laudion oso arrunta (Aldaigatxu / Aldazgatxu, Argatxa, Errekagatxu, Ibaigatuaga...) izateaz gain, hasiera batean grafian, batez ere, *gazu*, *gazo* formekin zetorrenez, ez nion aurkitzen balioa. Argia piztu zitzaidan, Ibaigatuaga-k duen aldaki multzo handiaren barnean, "Ibaigatuaga 1774" aurkitu nuenean eta Muxikarengan adjektibo bera aurkitu ondoren: "Errekagatzo (Errekagaizto)". Ikus Ond. "gatx".

Ondorioetan ikusten denez, "Ibaigatuaga 1774" / "Ibaigatuaga" urratsak argituko liguke arazo hau.

Azkue: " Gaiztu: 2º (BN, S) llegar á ser malo...3º (BN, S), llegar á ser enorme..." , "Gatzu (B?, G?, Ur.), nitro...Au ezagutzen da gatzua deritzan gatzu dan lurretan dabilzan zikiroen aragian ' esto se conoce en la carne de los carneros que pastan donde hau nitro' ..". Bi aukera izan ditzakegu, bigarrena zail samarra ikusten badut ere.

J.A. Uriarteren "Dialogos Euskericos..." 23.a 427. orritan "Gatzuari botatzen jaco..." irakurtzean ahazturik nuela Azkuek aipatzen zuena *gatzu* honetaz, berriro etortzen zait zalantza ia lotura gatz 'sal' hitzari egon daitekeen (Gentza Belaustegioitiak Ibaigatuaga-ren etimologiaz honen alde azaltzen da).. Jotzen dut Azkuerengan eta duen aipamen bakarra Uriarterena da.

Uriarterena ikusiz, hasiera batean, nolabaiteko menpekotasuna edo hurbiltasuna egon litekeela, zeren bai berak eta bai Iturriagak (gipuzkerako itzulpena eginez), biak "Gatzuari... 'Al nitro...' ", 424an "Gatzua da gatz mueta bat" erabiltzen dute. Baina, oro har, oso ondo bereizturik daude euskalki biak, gainera, Uriarteri ez zaio ikusten inungo garbizalekeriarik: "¿Eta nundic datoz algadoia, quinia, canelia eta clavillua..." 398an.

Amagiñarbari galdetzen diot gatzu 'nitro' aukeraz, eta ez zuten horrelakorik erabiltzen. "Gazi dago!" gauzaren bat gatz gehiegi duenean. 'nitro'-z esan diodanean, berak "pernileri botatzen yakona... azurreri bitxoak ez egiteko...". Berak 'nitro' eta 'nitrato' erabiltzen ditu. Ekinez gero, *gaztsu* (gatz+ tsu) aipatzen dit ahalbide gisa gauza batek gatz gehiegi duenean adierazteko, baina ez dut uste asko erabiltzen dutenik, hizkuntzaren aukera bat baizik ez dela. Agian hortik etorri liteke *gatzu*.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aldaygazo	1932	U.A. 'Est. Cat.'	27.51	'monte'	27.54an "Aldaigazo, N: regato del mismo nombre". "Alaigaso"-rekin bi mugari berdin ditu.
Alaigaso ¹²⁷	1940	U.A. 'Est. Cat.'	23.5	'monte'	Zalantzazko forma. "N: regato". "Aldaigazo"-rekin mugari berdin bi ditu. Bera da, "Aldiasolo, Alaigaso, Aldaigaso" moduan agertu arren -jabego bera, ondoko toponimoak, ordena etab.- : "huerta...Castañiza, Aransolo, Aransolo, Pagasalau, Rébis, Iregorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalday 68 areas, Lujalday, Requeta 31 areas, Alaigaso, Arestuizar...pinos, Mendi, Iturvuru, Recaviarte...". Jabego bera izanik, Kastañizabekoa dirudi: "heredad...Uerta/ huerta Castañiza, Pagasolau(n/-), Ir(a/e)gorri, Lujald(e/ay), Bcharequeta /Requeta/Renqueto, Aldiasolo / Alaigaso".
Aldaygazo	1952	U.A.Finc.Rust.	1.14	"monte"	Birritan agertzen da. "N: Regato". "...Aransolo, Pago, Basarte, Lujalday, Renqueto, Aldaygazo".
ALDAIKO		(Goienuri.Plaza)*			*86-14a
Aldayco ^{**128}	1209	"C.Sto.D.Calz."	149	"apellido"	"Garcia Aldayco". Bertan "Garcia Baltza... Garcia de Arri..."
Aldaico	1791	"Lib.Hip."	256b	"ca."	"La casa de Alday" alboan, gero "c. y c. titulada de Aldayco, que radica en el corro o plaza de este Valle y Q. Gogenuri" J. Ant. Alday jabea zelarik. 1809an (Diezm.) "la de Alday del Corro"
Aldayco	1864	"Rgtro.Prop"152	128	"urbana"	
Aldaico	1876	"Estadística"	10	"termino"	
Aldaico	1894	U.A.Finc.Urb.	41	"ca. y cio."	"Sur: Plaza"
Aldayco	1894	U.A. Finc.Rúst.	101	"heredad"	
Aldaico	1908	U.A. Cat.1900	1.24	"termino"	
Aldaico	1926	U.A."Est.Cat."	9.1	"huerta"	"Norte: Arroyo"
Aldaico	1952	U.A.Finc.Rust.	9.1	"heredad"	"N. Regato, S. Casa "aldaico", E. Camino del regato, O. Casa de Arbide". 9.8an "O. Arroyo". D-7.
Aldaiko	1979	"Map.Top."	1	"cio."	"de la Plaza". Luxakoak ere bai. Beaskokoak – Isusi- ere aipatu zidan. Isusikoak ere bai.
Aldaiko	1994	Gurpide	Ahoz.	"cio."	Gaur egun desagertua.
Aldaiko	2003	Luxa	Ahoz	"cio."	
ALDAIKO		(Areta)*			*86-14b
Aldaico	1952	U.A.Finc.Rust.	12.2	"jardin"	"N. Camino vecinal. S. ferrocarril". Areta aldean. Presagan eta Landeta artean aipatuta.
Aldaico	1956	U.A.Amil.	1.28	"terreno"	"N: Rio Nervion. S: Renfe. E: Camino Estación, O. Camino vecinal". Ardaun elkartearen jabegoa, "Aldaico Areta" eta "Errotazarra Areta" ere agertzen da, Areta kasu bietan behean agertzen

Bidezketasun aldetik *gatzu* posible litzateke. Azkue: "de los carneros que pastan donde hay nitro...". Uriarte: "Gatza aurquituten da arrijaren guisan lurraren ganean eta azpijan. Aurquituten da iturrijetan eta ichasuan uragaz naastauric..." 425 or. Hor legozke "Errekagatzu, Iturgaitz...", baina kasu hauetan ere, nire ustez, dagoena hasieran azaldutako **gatzu** atzizkia da (-gaitzo > gatzko). Ikus Ondorietan "gatz".

Estatuan badaude urari loturik dauden orografiako zenbait arlo adjektibo hori dutenek: "Rio salado, Arroyo Salado, Laguna salada...", baina, nire ustez, ezin zaio lotu gureari, baizik eta "Uragazi 1894" edo kontrakoa den "Urgoso 1994" eta Gereñurengan aurkitzen dugun "Urgaci, Urgacia..."-ekin.

Irigoienek aipatzen du "San Juan de Gaztelugache, de **gatzelu + gatz < gaitz**, con - e paragógica, "castillo difícil, duro..."

Irigoien: "**Ugatzas**, monte del Valle de Mena...En sul. **ūhaitz** es "río". lo mismo que **ugaitz** en b.nav., según el dicc. de Azkue, estando formado de **u-** "agua" y **gaitz** "difícil, grande", vizc. **gatz** por palatalización de la sibilante tras -i-".

Mitxelena aipatzen ditu "Iturgaiz, Largacha, Ugaiçeta, Mendigacha..."

¹²⁷ Bokar artean *d* kontsonantea galdu da kasu honetan, baina ezin da tinkotzat hartu oso berandukoa baita.

¹²⁸ *Aldai* 'cuesta' + *ko* (leku-denborazko genitiboa) 'de': '(el / la) de la cuesta'.

Ko atzizkia XIII. mendetik behintzat oso erabilia deiturak sortzeko "Garcia Aldayco, Garcia de Arri...". Ikus Ond. "-ko". 1791eko konstatazioan argi geratzen da toponimoa ere sortzen dela "La casa de Alday" alboan jartzen zuela, geroago "casa y casería titulada de Aldayco, que radica en el corro o plaza de este Valle...", "J. Ant. Alday" jabea zelarik.

Forma hau mantendu egin da zortzieun urtetan zehar batere aldatu gabe.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ALDAIKO		(Larra)			dela. 12.13an ere agertzen da. Egun berreskuratutako izen hau bertako urbanizazio bati jarri diote, baina aretarrek ez dute gogoratzen izen hori toponimo gisa.
Aldaico	1940	U.A."Est.Cat."	10.6	"heredad"	86-14d~ Aldaico hau ez omen dator bat Aldaikoaldapako mugarrekin. Lekubarri eta Mugarrirrigioienaren artean aipatuta. "N. Arroyo". "...Berrio, Mojasolo, Lecubarri, Aldaico, Mugarrigoiena...".
ALDAIKOALDAPA		(Larra)			86-14d~
Aldaicoaldapa ¹²⁹	1926	U.A."Est.Cat."	2.9	"heredad"	Berrio aldean. "Aldaico Aldapa"
Aldaicoaldapa	1952	U.A.Finc.Rust.	2.2	"heredad"	Birritan agertzen da. "Aldaycoaldapa". Aranguti aldean. Ondoko den-denak "Berrio-goicoa" gisa aipaturik 'termino' jartzen duen tokian, eta gero 'Observaciones' arloan 'nombrada': "Aránsolo; Berrio-goicoa... Huerta y era de trillar -N. Con camino del barrio Sabadel (Zabale izan behar)...S. Con heredad Aldapea-; nombrada

¹²⁹ Lehen ikusi dugunez, *aldai*, aldatz/aldats-i loturik izan beharko da 'cuesta', agian hobeto 'ladera'-rekin (Ikus Aldaia) .Azken elementua '**aldapa**' zentzu zabal bat du, behintzat eboluzio bat izan duen leku-izenak dugu berau alderdi hauetan. Hasiera batean **aldats**aren parekoa bazen ere, gero soro nagusi bat edo beste kasuetan, gehienetan esango nuke etxe ondoko ortua izendatzeko bihurtu zaigu. Ikus dezagun:

Zerga zerrendetan ikus daitekeenez, 1894.urtean aldean, ohiko da baserri bakoitzaren soro eta mendiak banan-banan aipatzea. Zerrenda horietan **Aldapa** agertzen zaigu, askotan, hasierako tokian. Hain ugari da, zeren esan genezake baserri bakoitzan bat agertzen dela. Aipatu ditugun toponimo erlazioek ematen digute sarritasun horren frog. Horrez gain, datu-iturrietan zenbait oharra egin ditut:

-1956ko erlazio batean, *aldapa*-k mantentzen du, kasu askotan, izen arruntaren zeregina: 16.24an 'Clase de finca' arloan jartzen du: "Huerta, Pieza *Aldapa*, Heredad". 22.29an 'heredad Aldapa'. Eta gehienetan agertzen da 'heredad' gisa. Eta kasuren batean, baina gutxitan, 'Cuesta' -korrelato erdalduna- toponimoak bere lekua hartzen dio.

-1952ko beste erlazio bateko oharretan hauxe diot: Aldapa toponimoak gordetzen du izen arruntaren kutsu bat, indar handia duela, askotan agertzen baita. Gainera, zerrendaburu (lehenengo aipatzen den soroa) gisa, bere zentzua 'solo'-rena izan arren, itzulpenari 'cuesta' edo dagokio, baina, antza denez, *aldapa* hori sorotzat erebiltzen zen, hurbileko sorotzat, hau da, etxerako erabiltzen zena, hortik bere ugaritasuna. Noizbehinka bere itzulpena dena, 'cuesta' agertzen da zerrendaburu zentzu berberarekin. Toponimo berbera zerrenda batean 'Aldachea' eta beste batean 'Aldapea' bezala agertzen da.

Datu zaharretan(1793): "heredad de pan sembrar en el term.o llamado Aldapa... ". 1771n "una heredad llamada Aldapa...".

Egungo ahozko testigantza: "finca grande al lado de casa, también tiene cuesta (Gurpide)", "hay varias piezas en Larrazabal... (Aldapa izenekoak)... (Bekoetxe)", "la aldapa junto a casa (Kastañiza Goikoa)", "la aldapa, al par de casa, tienen casi todos caserios (Lekandazar)", "pieza de debajo de casa .. en vasco quería decir huerta, según su difunto padre"(Luxa), "una pieza al lado de casa, hay muchas... se dice : ¡Ya se ha sembrado la aldapa! (Olariaga)" eta abar. Beraz, neurri batean izen arruntaren kutsu bat mantentzen du, nahiz eta erdiko une batean *aldapa* 'huerta que está en cuesta' izan.

Orozkoko testigantza oso interesgarria iruditu zait, bertan euskarak bizirik baitirau:

San Martingo andre batek, nahiz eta gehiago *aldatsa* erabili, galdetu nionean aipatzen zuen *aldapa biera* 'cuesta abajo', bien arteko bereizketarik aurkitu gabe. Aitagiharrebak *aldapa* esatean berak 'debajo del balcon' esan zuen.

Orozkoko San Juango lekukoak bereizketa hau egiten zidan:

"*Aldapa*: solo handi bet, daukana aldats gitxi... burrutza (aldatz) gitxi daukana. *Burrutza*: aldatza handigoa danean.' Baina honez gain, zabalera bitartez bereizten ditu:

soloa: 2000, 3000 edo 4000 metrokoak soloak dira, 10000 metro ingurukoak *aldapa*."

1894ko zerrendetan begiratu dut aldapa denean zabalera eta area hauek dituzte:3, 16,28, 39, 198, 66, 36,9, 126, 169, 47,15, 67,6 , 14,6, 12,74, 55 eta abar Beraz, urte haietan Laudion behintzat neurriak ez zuen baldintzatzen aldapa edo soloa izatea.

'la heredad de la ladera, la pieza de la cuesta ', beraz, litzateke esanahia. Kontutan izanik aldapa zentzu zabal bat duela aldatsa izatetik soro handia izatera pasatu dena. Dena dela, elementu biak nolabaiteko burrutza markatzen dute, gauza arrunta dena garai desberdinetako estratifikazioa izan baita.

Aldaikoaldapa toponimo hau oso argigarria da ikus dezagun antzeko zentzua zuten atal bik, denborarekin bereiztu egin direla. 'Valle de Aran, Portal de Atea (Lekeitio)' eta horrelako erreduantziak gertatzen baitira. Hau kasu hau ez da berdina, zeren zentzu bereizketa bat egon beharko zen.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Aldapea; nombrada Cha(u/n)chiberrio-goicoa; nombrada Austireta; nombrada Aldaycoaldapa; monte Errachueta ("Escachueta" irakurtzen da hasieran, baina -berrio-rekin erkatu ondoren, rr kontsonantea da, nahiz eta "Mugarri"rena beste bat izan) -O. Con camino de Arejalduga-; monte Pagatzandu-barrena; Mugarri -O. Con camino que baja de Asqueta-; Aranguren-aldea -N. con jaro de la casa Aranguren". Bi aldapa ditugu: Aldaikoaldapa eta Aldapa.
ALDAIKOALDE		(Larra)			86-14a~ Berrigoikoan. Mugakideak eta "Aldai"koak ez datoz bat.
Aldaicoalde ¹³⁰	1956	U.A.Amil.	16.16	"heredad"	"Aldayco-Alde", "O. Camino a la Plaza". Baina Larran dago: "Término o paraje en qe está situada: Larra"
ALDAIKOENETXEA		(Goienuri)			86-14a (Plazako Aldaiko izan zitekeen)
Aldaicoenechea ¹³¹	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"heredad"	Argi dago idatzirik. "San Roque, Legorta, Contigua a casa calle Carmen, Aldaicoenechea ..."
ALDAIKOERREKA		(Goienuri)*			*86-14b
Aldaicorreca	1902	U.A.Est.Mun.	119	"finca"	
Aldaicorreca ¹³²	1902	U.A.Cat.1900	1.7	"huerta"	
Aldaicorreca	1926	U.A."Est.Cat."	21.1	"arroyo"	Birritan agertzen da.
Aldaicorreca	1926	U.A.UM.0712.1	17	"heredad"	"Aldai"erreca" ere bai.
Aldaicorreca	1940	U.A."Est.Cat."	10.9	"heredad"	Idazmakina egina. "Aldayco-erreca", "E. regato Lamuza". 13.29an "Aldaicorreca"
Aldaikoerreka	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"heredad"	"Aldai"erreca
Aldaycorreca	1965	"Lib.Llodio"	41	"arroyo"	"Alcaycorreca", "Lamuza o Aldaycorreca" etab.
Aldaikoerreka	1979	"Map.Top."	1	"arroyo"	1986ko toponimia mapan "Aldaikoerreka"
Korreka	1994	Latorro	Ahoz.	"rio"	"Aldai" donde el rio Korreka". 60 urte inguruko laudioar batzuek (Landa, Urkijo Mendiguren...) "el arroyo de Korreka" deitzen diote beti Aldaikoerreka.
Aldaikoerreka	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"arroyo"	"...que baja de Dubiris y Santa Lucia..." Beaskokoak (Isusi) ere aipatu zuen.
Aldeikoerreka ¹³³	1994	Magdalena	Ahoz.	"arroyo"	
Aldaikoerreka	1994	Bekoa-Isusi	Ahoz.	"arroyo"	
Aldaikorréka	2003	Lamuza	Ahoz.	"rio"	"Río de Aldaikorréka"

¹³⁰ *Aldai* 'ladera, cuesta, lado' + *ko* (leku-denborazko genitiboa) 'de' + *alde* 'zona,lado': 'la zona de la ladera'. Dena dela, uste dut "Aldai" sendotuturik zegoenez, '(el) lado de Aldai' egokiago dela.

¹³¹ *Aldai* 'ladera, cuesta, lado' + *ko* (leku-denborazko genitiboa) + *en* (genitibo edutezkoa)+ *etxe* 'casa' + *a* (artikulua): 'la casa de Aldai'. Gerta daiteke Aldai izen berezia izatea kasu honetan. Dena dela, kasuren batean Orozkon entzun nuen genitibo biak zeuzkan hitzaren bat, adibidea ongi gogoratzen ez baldin badut, beste bat jarri arren, 'Urigoitikoena' izango litzateke 'la del de Urigoiti'

¹³² *Aldai* 'ladera, cuesta, lado' + *ko* (leku-denborazko genitiboa) + *erreka* 'arroyo, rio': 'el arroyo de la ladera'. Kasu honetan Arraño hegiaren azpian mugitzen den erreka dugu. Azken honi bigarren zentzua aipatzen diot, zeren eta zenbait toponimoetan dagokion *ibai* hitza agertu arren, egun kasu honetan Orozkon ibaiari ahoz *erreka* deitzen zaio.

Jatorriz *ibai* 'rio', *erreka* 'arroyo', hau da, lehena handia eta nagusia denean, bestea txikiei buruzkoa, baina egun lehena toponimian baino ez da geratzen arkaikoa, beraz, hizkuntza mintzatuan Orozkon ere erreka baino ez da erabiltzen. Kuriosoki gaztelaniaz aritzen direnean zenbaitzuk, Laudioko Isusikoek, esate baterako, errekei buruz 'rios' esaten dute, "donde los tres rios... (Errekabieta-ri buruz)", hots, erreka txiki bati buruz.

Geroago konprobatu dudanez, ez bakarrik Orozkon, baizik eta Bizkaiko zenbait lekutan. Eibarreko lagun batek hitz egiten zuen bi metroko zabalera zuen erreka batez, eta gero gaztelaniaz lehen erreka gisa, aipatu zuena, gero 'rio' itzuli zuen.

Bitxia da bertako diren 50 urte inguruko zenbait laudioarrek Aldaikoerreka denari "Korreka" esaten dioetela, izena laburtuz **o + e** > **o** (hau arrunta da toponimian) eginez gero, agian bigarren atala agian "correr"-i lotuko dutela. Arrigorriagan ere **o + e** > **o** bilakatzen da, Bentakoerreka > Bentakorrekka. Fonetikoki azken urratsa oso arrunta da. Are gehiago, **ai** diptongoa > **ei** suertatzea.

Irigoien: "Erreka apud Albonica(50)..., Nardiz, Erreka... 1093"

¹³³ Lehenago ikusi dugun Aldai- / Aldei- bilakaera hau oso arrunta da lehenagoko mendeetan, sarri askotan Aldeiturriaga deitura, Aldaiturriaga-ren ordez agertzen baita. Aurreko mendeetan ai / ei alternantziari buruz hitz egin badugu, oraingo honetan agian ai > ei itxidura litzateke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aldikorréka	2003	Lamuza	Ahoz	"rio"	"Puente de Aldikorréka". Arin hitz egiterakoan, toponimoa laburtu. Luxakokak ere bai. Arinago eginez gero, Andetxagakoak "Korréka" dio.
ALDAIKOSOLOA		(Olarte)*			*86-29b
Aldaicosoloa ¹³⁴	1926	U.A."Est.Cat."	9.4	"heredad"	Armuru aldean.
Aldaicosoloa	1940	U.A."Est.Cat."	12.9	"heredad"	"Aldaico-Soloa"
Aldaycosoloa	1952	U.A.Finc.Rúst.	9.10	"heredad"	"Aldayco Soloa"
Aldaycosoloa	1956	U.A.Amil.	12.27	"heredad"	
Aldaikosóloa	2001	Agustin Larrazabal	Ahoz	"heredad"	
ALDAISAKONA		(Goienuri)*			Kat. 855. zk., 61-62c
Aldaisacon	1797	U.A.06010236.2	40	"monte"	Isusi aldean. "aldai sacon". 1798an "Aldaisacon"
Aldaysacona ¹³⁵	1802	U.A.06010251.3	7b	"termino"	Isusi aldean. "Alday Sacona" artikuluz.
Aldaisacon	1894	U.A. Finc.Rúst.	90c	"monte"	Isusi aldean dirudi. 167b-an ere agertzen da. Geroago "Aldeacon"
Aldeacon	1894	U.A. Finc.Rúst.	167b	"monte"	Bi mugarri bat datoz "Aldaisacon"-ekin. <i>Ai > ei > e</i> .
Aldaisacon	1926	U.A."Est.Cat."	22.5	"monte"	22.18an "Aldaysacoa", Goienurin ere bai. Errakuntza ala Aldaisakona izan daiteke.
Aldaisacon	1940	U.A."Est.Cat."	10.25	"monte"	"N. Camino a Arrancudiaga"
Aldaysacon	1940	U.A."Est.Cat."	24.25	"robledal"	
Aldaysacon	1952	U.A.Finc.Rúst.	3.4	"monte"	Birritan "Aldaysacon". Isusi aldean.
Aldeisacón	1952	U.A.Finc.Rúst.	22.4	"monte"	"N. Camino Arrancudiaga"
Aldaysacon	1952	U.A.Finc.Rúst.	22.5	"monte"	27.27an berbera "Aldaya" gisa.
Aldeisacón ¹³⁶	1956	U.A.Amil.	22.38	"monte"	Idazmakina egina. "N.Camino a Arrancudiaga". Santa Luzian. <i>Ai > ei</i> .
Aldaisakón	1994	Isusi	Ahoz.	"barranco"	"a 150 mt. de lo de Eusebio, barranco...". Isusi-Bekokoak ere bai. "Aldaisakón". F. Usiak "Aldaisakona" aipatzen du, baina berak dio bertakoek "Ayasakon" (75 or.) esaten diotela. Cuadernos de Top. 8: "Aldisakón"
ALDAISAKONA		(Olarte)*			86-29b
Aldaisakón	2003	Launtxu	Ahoz	"campa"	"Subiendo la cuesta de Aldái..."
ALDAISOLO		(Goienuri)			86-05d
Aldaysolo ¹³⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	150c	"monte"	Baserria eta bere lursailak Goienurin ere bai: "Coscorra, Aldaysolo, Lauarecheta, Larregui, Asunsolo"
Aldaysolo	1926	U.A."Est.Cat."	22.12	"monte arbolar"	"Alday-solo": "...Coscorra, Alday-solo, Lauarecheta, Larreguicoscorra..."
ALDAMA		(Olarte)			86-21b~ Ikus ALDAPA-Ibarra bera baita.
ALDAPA		(Altamira)*			86-06c
Aldape ¹³⁸	1994	Altamira	Ahoz.	"termino"	"Aldape, Aldapa, terreno al lado"

¹³⁴ *Aldai* 'ladera, cuesta, lado' + *ko* (leku-denborazko genitibo) + *solo* 'heredad' + *a* (artikulua): 'la heredad de la cuesta'.

1868ko eskritura batzuetan ere irakurria.

¹³⁵ *Aldai* 'lado, cuesta, ladera' + *sakon* 'profundo, hondo' + *a* (art.): 'ladera, cuesta, profunda', baina 'barranco' zentzuaz ere Isusikoak aipatzen duenez.

Artikuluaren galera dugu toponimo honetan (Aldaisacon / Aldaysacona).

¹³⁶ Bestetan bezala 'Aldai-> Aldei-' gertatu da, eta 'Alde-' ere bai, beraz, **ai > ei > e** murrizketa.

Agian kontutan hartu beharrekoa izan daiteke, F. Usiak aipatzen duen Aldaisakon > "Ayasakon" (auzoek), hau da aldai > aia konstatazioaren aldaketa fonetikoak, horrela izan badira.

¹³⁷ *Aldai* 'lado, cuesta, ladera' + *solo* 'heredad, campo': 'heredad de la cuesta'.

Lehen Olarten "Aldaicosoloa 1926" ikusi dugu, oraingo honetan leku-denborazko genitiboaren elipsia dugu.

¹³⁸ *Aldapa* 'pieza, heredad'. Ikusi Aldaikoaldapa. Hau da, gehien errepikatzen den toponimoa. Ikusi Ond. "aldapa".

Aldapa izan arren, formarik ugariena, forma artikuluduna ere badugu kasu batzuetan *Aldapea* (hau da, forma artikuludun arruntena) eta *Aldapia* behin bakarrik. *Aldape* ere badugu geroago, eta *Aldapas* ere bai (erdal pluralgilea), *Aldapeas* (gutxiago), hots, forma artikuludunari erdal pluralgilea sarturik. Horrez gain, *La Aldapa* erdal artikuluekin.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aldápa	2003	Lusurbailanda	Ahoz	"termino"	
ALDAPA		(Altui)			86-21c~
Aldapa (Altui)	1894	U.A. Finc.Rúst.	148	"heredad"	"N: Cauce. E: Rio Nervion. O: Camino Real", "Aldapa, Altuy, Altuy". Baserría: "Igobasuaga".
ALDAPA		(Ameztuiko)*			*86-14c
Aldapa (Olarte)	1952	U.A.Finc.Rúst.	2.1	"heredad"	Abasolo aldean. Birritan eta, gainera, zerrendaburua "Aldapa, Aldapa, Abasolo, Zumelza-Aldea, Lampocao, Asqueta, Polechena, Tollaramita". 16.12an ere agertzen da: "Aldapa, Aldapa -E. Via ferrea-, Abasolo, Errecagacho, Tardamonte...". 16.10ean "Gasparrena, Gasparrena, Abasolo, Gardeagochi, La Aldapa..." "La Aldápa, huerta detrás de casa". Hau, berez, "Aldapa (Olarte)" barruan dagoenetariko bat da, azalpenetan argi baino argiago baitago.
Aldápa	2003	Ameztuiko	Ahoz	"heredad"	
ALDAPA		(Andetxaga)			86-05d ("Andechaga" aldeko lehenengo soro hau, 1940an "Gogenuri" eta 1952an "Andechaga" gisa agertzen da)
Aldapa	1894	U.A. Finc.Rúst.	100	"heredad"	"Aldapa -N. Camino- 116,54 areas, Aurrecosolo, Mendicosolo, Poto, Aurrecosolo, Echevarrialde, Ituriondo, Ynordi, Ynordi, Ynordi, Ynordi, Lujamendi, Enordi, Lujandi -E. Arroyo-"
ALDAPA		(Andiko-Goienuri)			Kat. 238. zk.
Aldapa	1940	U.A."Est.Cat."	2.10	"heredad"	"Alza" aldean. Andikon: "Sagastay, Aldapa, Achartes, Salaquichu...". 21.1ean "Mintegui... Acharte, Solaguichi" aldean. 27.40an "Achartes" aldean omen dago.
Aldápa	2014	Andiko I., II.	Ahoz	"heredad"	
ALDAPA		(Areta)			86-14a~ (Bat gutxienez, Bidebarrikoa baserrikoa da, 1894ko 232a)
Aldapa (Areta)	1801	"Lib.Hip."	328b	"heredad"	"Areta", "Ortuburu"-rekin mugarria duela. 368an "tierra aldapa de pan sembrar en el barrio de Aretta... dcha Aldapa"
Aldapea (Areta) ¹³⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	120	"heredad"	"N. Camino Real". Gero Areta agertzen da: "Aldapea, Areta". Hau jabeen arabera -E. Goitiaren azalpen batzuen arabera-, Aretatik Laudiora errepidea estutzen den lekuan egon behar zen.
Aldapea (Areta)	1894	U.A. Finc.Rúst.	232a	"heredad"	"Aldapa -N. Camino Real, S. Rio Nervión, O. Relatante...-, Presagan (P/T?) -N. Camino Real, S. Rio Nervión...-, Amesarino -N. Camino Real, S. Rio Nervión, E. Relatante...-,
Aldapa (Areta)	1924	U.A.Cat.1900	5.4	"heredad"	Atxarte.
Aldapa (Areta)	1956	U.A.Amil.	7.6	"heredad"	"E. Carretera Orduña"
ALDAPA		(Aretxalduaga)			86-14c~
Aldapa (Arex.)	1913	U.A.Cat.1900	4.11	"heredad"	"Aretxalduaga (Aldapa)". 4.13an "Aldapa"
Aldapa(Arex.)	1926	U.A."Est.Cat."	22.14	"heredad"	"Aldapa (Aresalduaga) -N. Casa(!?), S. Monte de la misma-, Goicosolo, Sologorri, Arrañoalde"
Aldapa (Larra)	1956	U.A.Amil.	22.32	"heredad"	"Aretxalduaga, Aldapa -N. S. De esta pertenencia-, Goicosolo, Sologorri, Arrañoalde".

Oraingo honetako "Aldape" aldakiari buruz zera esan dezakegu, hitz bukaeran gertatutako -a > -e urratsa Ondorietan azaltzen dugunez: "Deklinabidearen eragina ikus daiteke ondo "Aldapa" toponimoaren bitartez (Ikus "a" 3.1.4). Ondorioz, ematen du aldapa + a > aldapea egin duen arren, artikulua galtzerakoan aldape formarekin geratu dela.

Nahiko erabiltzen den toponimoa izanik, hau da, bizitasun bat gorde duela. *Aldapa* da gehien agertzen dena, ehunka bider edo. Beste aldakiek ematen digute ugaritasuna eta joera: Aldapas, Aldape (bitan edo, baina oraingo sasoietan), Aldapea (hamabost bat bider), Aldapeas, Aldapia (behin).

¹³⁹ *Aldapa* 'pieza, heredad, cuesta... ' + a (art.): 'la pieza... '.

Arrunta denez, inguru hauetan aldapa + a (art.) > *aldapea* suertatzen da, hots, **a + a** hiatoa **ea** gertatu da, hurrengo urratsa izan daiteke **ia** ondorio oso gutxitan suertatzen da. Esandako hau ondo ikusten da aurreko puntuan. Azaldua dugunez, toponimoek izenaren berezko nortasuna hartzen dutenean galdu egiten dute artikulua.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ALDAPA Aldapa (Argatxa)	1793	(Argatxa) "Lib.Hip."	286	"termino"	86-21b~ "heredad de pan sembrar en el tem.o llamado Aldapa detras de la cia. de Argacha de Gardea". 292b-an ere bai.
ALDAPA Aldape (Atxa)	1894	(Atxa)* U.A. Finc.Rúst.	240	"heredad"	Kat. 228. zk., *86-05b "Acheigoicoa" baserriko soroa. "E. Arroyo", "Aldape, Hache, Hache, Alza, Palanca..."
Aldapea	1926	U.A."Est.Cat."	27.1	"heredad"	"N. Peñasal". Hau, nire ustez, "Atxarte"-ri dagokio "Aldapea -N. Peñasal, ... E. Regato -, Camino-cosoloa, Videondo, Ortúzar, Abraque - S. Terreno común de Llodio-, Palanca, Coscorralesao -N.E. Regato Lesao...-, Echaurrecosolba, Camino-Ondocosoloa - S. regato-, Ortúzar, Peñasal".
Aldápa	2003	Atxa	Ahoz	"pieza"	"¿Esta otra parte (etxeaurretik)? Eso es la Aldápa."
Aldápa	2014	Atxa	Ahoz	"pieza"	
ALDAPA Aldapa	1952	(Atxeta) U.A.Finc.Rust.	19.1	"varios"	86-14b~ "Acheta -N. casa propia, S. Camino particular, E. Camino servidumbre-, Acheta-S. Río Nervión-Santa Ana -E- camino real-, Espilluzulo, Santa Ana-Correcá, Aldapa -E. Río Nervión-, Santa Ana Aldea"
ALDAPA Aldápa	2003	(Azpuru)* Azpuru	Ahoz	"heredad"	Kat. 145. zk., Laudioko mugan, gehiena Okondon badago ere. *61-61d "Birikurse pertenecía al caserío nuestro que ya pega con la Aldápa". Izagirikoa: "La Aldápa debajo de Azpúru". Bigarren "Aldapa" baten berri eman ziguten Azpuru aldean "En Dúbris, casi en Aspuru", baina zalantzarria. Dubirisekoa eta aipatutako azken hau berbera izan daitezke.
Aldapa (Dubiris)	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"en Dubris, casi en Aspuru". Dubirisekoak: "La Aldapa en Aspuru"
Aldápa	2014	Aspuru	Ahoz.	"termino"	
ALDAPA Aldápa	2003	(Balintxa)* Okeluri	Ahoz	"termino"	*86-13bb " Las piezas En Balintxa la que está pegada a la casa esa es la Aldápa la llamaban...es grande....sí. Al hacer la entrada donde Gorosti. se partieron los terrenos... era la Aldápa"
ALDAPA Aldapa (Barbara)	1994	(Barbarabekoa) Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	Kat. 432. zk., 86-14a~ "la Aldapa, pega donde esta... " (Barbarabekoa). 2003an ere bai.
Aldápa (Barbara)	2014	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	" Bidiburu luego la Aldapa, o sea la huerta "
ALDAPA Aldápa	2014	(Bekoetxe-Larraz-) Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	Kat. 738. zk. "Aquí la Aldápa que te dije de primero "
ALDAPA Aldapa (Bengoetxe)	1794	(Bengoetxe-Goienuri) "Lib.Hip."	297b	"heredad"	Kat. 244. zk. "heredad se titula... "
Aldapa	1894	U.A. Finc.Rúst.	127	"monte"	Atxarte aurretik aipatuta. Bengoetxe baserrikoa.
Aldápa	2014	Andiko I., II.	Ahoz.	"heredad"	Bengoetxe Goikokoak berdin.
ALDAPA Aldapa (Berrio)	1894	(Berrio)* U.A. Finc.Rúst.	159b	"heredad"	86-14d (1983an hiru "Aldapa" daude Berrion, bat honi dagokio eta beste bat Berriogoikoa barruan sartutakoa -ikus 1926an eta 1940an agertzen diren biak-) "N. Casa Berrio": "Savalecurre (-aurre) -N. Camino de Zabale, S. Religiosas...-, Aldapabarrena-N. E. Religiosas, O. Camino de Zabale-, Aransolo, Mendicando -S. Bartolome Larrea-, Berriocoa -N. Camino de Zabale, S. Aldapa, E. Berrio-, Echeondoa -O. Palacio? Larraegui-, Aldapa -N. Casa Berrio-"
Aldapa (Berrio)	1926	U.A."Est.Cat."	2.8	"heredad"	"Su término: Berrio Goicoa...3 Huerta y era...-N. con camino de Sabadel (Zabale)-, S. Heredad Aldapa, O. Con la casa; 4. heredad Aldapa -N. Con camino carro, E. Camino Parroquial, O.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Camino serbidumbre-". Beste batean ere agertzen da Sabadel, Zabale beharrean.
Aldapas (Berrio)	1926	U.A."Est.Cat."	12.22	"heredad"	"Aldapas" idatzia "Berrio" baino goratxugo. "E. Casa Berrio", bi daude "Berrio" jartzen zuen lekuan gainetik "Aldapas" jarrita, lehena –E. Casa Berrio- 102,37 areak ditu eta bigarrena –N.O. Caminino- 136, 16.
Aldapea	1952	U.A.Finc.Rust.	2.3	"heredad"	"Berrio-goicoa... nombrada Aldapea" "Término: Huerta y era de trillar...N. Con camino del barrio Sabadel, S. Con heredad Aldapea". 3.4an "Aldapa, Lecubarri, Mendico-ondo, Azqueta, Azqueta, Ortube".
Aldapas (Berrio) ¹⁴⁰	1956	U.A.Amil.	27.2	"heredad"	"Las Aldapas" en Berrio", "E. caserio. camino Basaurbe". "Casa Berriogoicoa... Aransolo... Heredad Aldapa, Aldapa...".
Aldapa	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	35b-an Berrio aldean, zabalera desberdineko hiru Aldapa daude, beraz bat, gutxinez, honi dagokio.
Aldapa (Berrio)	1994	Gurpide	Ahoz.	"pieza"	"-Una pieza de Berrio", "La Aldapa". "finca grande al lado de casa, también tiene cuesta". Ikus "Aldapa (Larra)".
Aldápa	2003	Berrio	Ahoz	"heredad"	"Lo de abajo era Aldápa". Etxe ondoko aldapan dago. Gurpidekoak ere bai.
ALDAPA		(Berriogoikoa)*			86-14d (Ikus Aldapa Berrio. Lehen Basaurbe aldean egon zitekeelakoan nenbilen, baina gero konturatu naiz Berrion bertan dagoela, gorago dagoen beste "Aldapa" bat dela)
Aldapas (Berrio)	1926	U.A."Est.Cat."	12.22	"heredad"	"Aldapas" idatzia "Berrio" baino goratxugo. "E. Casa Berrio", bi daude "Berrio" jartzen zuen lekuan gainetik "Aldapas" jarrita, lehena –E. Casa Berrio- 102,37 areak ditu eta bigarrena –N.O. Caminino- 136, 16.
Aldapa (Basaurbe)	1940	U.A."Est.Cat."	24.5	"heredad"	Idazmakina egin. "E. casa y camino a Basaurbe". "...Videzabaleta, Larto, Aldapa...102,37 areas - E. casa y camino a Basaurbe -, Aldapa 136,16 areas- E. Camino basaurbe-, Las Laches –E. Camino Basaurbe-, San Bartolome –N. Camino Celagoste, O. Camino casa ermita-, Metalituri (Metaliturri)–S. Camino Celagoste, E. Arroyo de la fuente-, Chorroburu –N. Camino Celagoste, S. Id. Berrio, O. Ermita de San Bartolome-, San Bartolome_–N. camino de Celagoste-, Castañabasterr(e/-)a -N. Camino de Celagoste, S. Larra Basaurbe-, Cerca de Mendieta –S. Larrea Basaurbe-, Lcandasolo (Lcandasolo, mugakide bat Larrakoa), Mendicoalde –O. Cabildo de Amurrio-, Larra –S. Arroyo Echevarri, E. Antuzano de la casa-, Querechondo -S. Arroyo de Echevarri, (mugakide bat bat dator Morteruk duenarekin)-, Mendicoalde, Morteru ...Mendico". Basaurbe aldean ematen du. Bi "Aldapa" daude bertan bata 102,37 areak ditu eta besteak 136,16, baina hauek Berrio aldekoak dira (Ikus 1926koa).
Aldapa	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	35b-an Berrio aldean, zabalera desberdineko hiru Aldapa daude, beraz bat honi dagokio.
ALDAPA		(Bitorika)*			Kat. 743. Zk., 86-06d (Aretatik etorrira, Bitorikan dagoen lehenengo baserriaren ondoren dago)
Aldapa (Vitorica)	1894	U.A. Finc.Rúst.	41	"heredad"	"Ascan" eta "Vitorica" ondoren agertzen da.
Aldápa	2003	Bitorika	Ahoz	"heredad"	"junto a casa"
Aldápa	2014	Bitorika	Ahoz	"heredad"	

¹⁴⁰ Hemen dugu erdal pluralgilea gehiturik. Honekin gertatzen da Olabarrieta > Labarrietarekin jazoten dena. Irigoinen: "Labarrieta... hoy es conocido como Las Barrietas, con plural suplementario románico y convertido el primer elemento en artículo por etimología popular..." Sudupen eta inguruetan berdin gertatzen da antzekoak diren beste toponimoekin: "Las Barrietas", "Las Jarretas" (Nire ustez, Lexarreta)".

Kasu honetan bi daudelako, zeren biak errepikatzen dira beste toki batzuetan eta hor "Aldapa" baino ez da agertzen.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ALDAPA Aldapa (Egi)	1894	(Egi) U.A. Finc.Rúst.	126	"heredad"	86-14d~ Jabea Egi baserrikoa da. "Aldapa, Aransasolo – bost daude, lehenengo lauretan behin idatzia eta gero kakotzez hirutan, gero hurrengo orrian hasten dela "Aransalo"-, Aranguren, Egui, Aranguti, Telleri, Iñera, Urtesár, Launchuvuru"
Aldapea (Larra)	1940	U.A."Est.Cat."	7.1	"heredad"	"Aldapea, Aransolo, Aransolo, Aransolo, Aransolo, Aransolo, Arangunalde, Celaya, Aranguti, Telleria, Urtezar". Aurreko jabearena (1894koa)
ALDAPA Aldapa (Erquiza)	1940	(Erkiza) U.A."Est.Cat."	13.10	"heredad"	86-22a~ "Aldapa " jartzen du eta azpian "Erquiza", hau da , "...Santa Ana, id, id, Tras rementerico, Aldapa Erquiza, Erquiza, Erquiza..."
ALDAPA		(Etxebarri.LA)			86-14b~ (Hots, 1932ko 27.82ko "...Echevarri (lau mugakideak bat datoz 1894ko 62ko "Aldapa"rekin), Campa, Mendico...". Hau Larrako Aldaparekin bat dator, are gehiago hauegariko bat "Aldachea" moduan agertzen da. 1894ko 61eko "Aldapa" 1926ko 27.83an "Echevarri" moduan agertzen da: Orden bera, toponimo berdinak, mugakideren bat, neurriak... Etxebarri baserrikoa dirudi. Lehenengo bietan mugakidebera agertzen da. "Aldapa, Campa, Mendico, Lanpocao". 61. orrian "Aldapa, Echaurre, Chominchu, Goicosolo, Morteru...", jabea Etxebarrikoa izan daitekeela. "Echevárri (Aldapa)" jartzen du. Larran dago. "...Telleri, Aldapea, Campa, Mendico, Lampocao, Echevarri, Larra...", jabea aurrekoena.
Aldapa	1894	U.A. Finc.Rúst.	62	"heredad"	
Aldapa (Etxeb.) Aldapea	1915 1952	U.A.Cat.1900 U.A.Finc.Rust.	4.10 7.5	"heredad" "monte "	
ALDAPA Aldapa (Gardea)	1771	(Gardea.LZ) "Lib.Hip."	28b	"heredad"	86-21b~ 29an " en el barrio de Gardea...una heredad llamada... "
ALDAPA Aldapa	1952	(Garate)* U.A.Finc.Rust.	7.6	"monte"	Kat. 202. zk., Okondoko 318. arekin jotzen dutela "Aldapa, Larrinsolo, Garbe, Zuguezu, Zuguezu, Zuguezu, Azula, Ortuzar, Zuguezu, Inordi..."
Aldápa	2003	Garate	Ahoz	"heredad"	"estaba detrás de la tejavana..." Orain beste modu batera esaten diote.
Aldápa	2014	Zugezu	Ahoz	"heredad"	Orain "la del Sastre" esaten diote. Izen aldaketa hau Garatekoak aipatu zuen.
ALDAPA Aldapa	1952	(Gardeagotxi)* U.A.Finc.Rust.	22.3	"maiz"	86-14c (1952koa Zubiaur auzuneko da) "Aldapa, Gardeagochi -N. Rio...-, Solosarra -N. Rio...-, Recalde -N. Rio...-, Pino, Olavarrieta..."16.12an "Aldapa -E. Via ferrea-, Aldapa, Errecagacho, .. Arrogache, Abasolo"
Aldapea (Olarte)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"heredad"	"Echebarrena, Echegoyena, Echaurre, Echevarri-Larreta, Olavarrieta, Aldapea -E. Via ferrea-, Gascaria, Guerdanda -O. R. Nervion-, Aguirre".
Aldápa	2003	Gardeagotxi	Ahoz	"pieza"	"Aldápa enfrente de casa nuestra (Gardeagotxi)"..
ALDAPA		(Gasparrena)			86-14c (Hemen sartu ditugu Gasparrena izatearen antza duten zenbait "Aldapa", bai ondoko baserrikoak ere. 2006an Gardeagotxioka zen andre batek azaldu zidanaren arabera, Ameztuiko (Luiaondorantz) ondoren 1952ko 16.12koa Ameztuikoa eta Gasparrena arteko baserriarena zen eta 1940ko 8.1ekoa Gasparrena baserrikoa da)
Aldapa, La (Olarte)	1940	U.A."Est.Cat."	8.1	"heredad"	"La Aldapa" Gardeagotxi aldean: "Gardea, Abasolo, Gardeagochi, La Aldapa -S. Ferrocarril-".
Aldapa, La	1956	U.A.Finc.Rust.	16.26	"heredad"	16.26an "La Aldapa": "Gasparrena, Gasparrena, Abasolo, Gardeagochi, La Aldapa, Campa Vieja, Gardeazabal, Olavarrieta, Estartaco..."
ALDAPA Aldapa (Goiasko)	1940	(Goiasko)* U.A."Est.Cat."	2.5	"heredad"	*86-13a Idazmakina egina, zerrendaburua dagoelarik, hau da, jabeago guztien aurretik.
Aldapa (Goiasko)	1956	U.A.Amil.	16.22	"heredad"	

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aldapa (Goiasko)	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"pieza"	"Hay varias piezas en Larrazabal en Goiasko, en Ostenko...". Ikus "Aldapa (Larrazabal)"
Aldápa	2003	Ostenko			"La Aldápa le llaman a lo del caserío..."
ALDAPA		(Goikoetxe.LZ)*			Hir. Kat. 47. zk., *86-13a
Aldápa	2003	Goikoplaza	Ahoz	"heredad"	"Aldápa de Goikoetxe..."
Aldápa	2014	Miren Larrea	Ahoz	"heredad"	"Dónde estaba el caserío"
ALDAPA		(Goikoetxe.O)			86-21b~ Soro bera 1926an "Gardea" eta 1940an "Goiechea" gisa. 1940ko datuekin, Goikoetxea eta Larrabetzu artean ematen du.
Aldapa	1894	U.A. Finc.Rúst.	86	"heredad"	"Aldapa -E- Via Férrea- 26,80, Goicosolo -E. Camino Real, O. Via Ferrea- 80,34, Soloburu 22,70, A(rr/m)isueta -O. Camino- 22,60, Ymitola 22,60". Hots, 183an "Aldapa, Aldapa -E. via Ferrea (Goikoetxeakoa mugakidea ere bai)-, Goicosolo, Goicosolo, Rosache,, Aretuy - (Goikoetxeakoa mugakidea ere bai)-, Arcoche"
ALDAPA		(Goikoplaza)*			Hir. Kat. 137. zk., *86-13 ^a
Aldapea (Goiri)	1894	U.A. Finc.Rúst.	145b,c	"heredad"	"...Cucullu, Aldapa -N. Caluce, E. Camino-, Aldapa, Echevarri -N.O. Caulce-, Echevarri, Latorro, Aldapa, Aldapa -S. Caulce-, Echevarri" "Caulce, Caluce", baina "Cauce" izan beharko.
Aldapa (Goikoetxe)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	Goikoetxe aldean. 22.10ean, "E. Cauce molino" etab. Gaurko Aldape.
Aldápa	2003	Goikoplaza	Ahoz	"ermino" ^o	"Le hemos llamado Chalet -txalet bat bertan egin zutelako-, luego Aldapa..."
ALDAPA		(Goiri)			86-06c~ (Bi omen daude Goirin bertan, 1894ko 105ekoa eta 229koa).
Aldapa	1894	U.A. Finc.Rúst.	105	"heredad"	"Goiri, Aldapa, Santa Eulalia, Ibarra..."
Aldapea (Goiri)	1894	U.A. Finc.Rúst.	229	"heredad"	
Aldapa (Goiri)	1926	U.A."Est.Cat."	12.28	"heredad"	"Goiri -N.E.O. camino, S. Antuzano-, Aldapa -N. Antuzano, O. Camino-, Santa Eulalia, Ibarra..."
Aldapa	1940	U.A."Est.Cat."	13.5	"heredad"	"Goiri, Aldapa, Santa Eulalia, Ibarra..."
ALDAPA		(Goirizabalena)*			*86-13bb (Hots, bera "Aldapa 1894 > Contigua casa 1940 > Goirizabalena 1952 > Junto a Casa, Casa 1956". 1894ko 241eko Goirizabalena baserriko "Aldapa -N.O. Mar. Urq., S. Camino...-, Soloandi..."
					1940ko 24.31n "contigua casa -N. O. Ant. Marq., S. camino...- 83,40 areas, Soloandie..."
					1952ko 17.2an "Goirizabalena -N. Ant. Marq. ...- 1,86 areas, Goirizabalena -N.O. Ant. Marq., S. camino...- 83,40 areas, Soloandie..."
					eta 1956ko 9.25ean "Junto casa 1,86 areas, Casa 86,70, Soloandia..."- Ikusten dugunez toponimo bera -jabea, zabalera eta zenbait mugakideak- zenbait izen izan ditu -ikus Soloandian-
Aldapa	1894	U.A. Finc.Rúst.	241	"heredad"	"Aldapa, Soloandi, Andicosolo..."
Aldápa	2003	Goirizabalena	Ahoz	"termino"	"Aldapa no nos has dicho..., detrás de casa"
ALDAPA		(Ibarguren)*			Kat. 123. zk., baserriaren azpian, *86-13bd
Aldapea (Larrazabal)	1940	U.A."Est.Cat."	13.32	"heredad"	"...Ibarguren, Aldapea, Andicosolo..."
Aldapa	1952	U.A.Finc.Rust.	13.11	"cereales"	"Aldapa -O. Camino-, Andicosolo..."
Aldápa	2003	Ibarguren	Ahoz	"termino"	"Sí eso son las Aldapas..."
ALDAPA		(Ibarra.Olarte)			86-21b~
Aldapa	1894	U.A. Finc.Rúst.	194	"heredad"	"Huerta -S. Via ferrea, E. Camino-, Aldapa -N. Via ferrea, S. Camino-, Aldapa -N. Via ferrea, S. Camino, Cascara, Ibarra". Hots bigarren "Aldapa" hau bat dator zabalera, muga eta jabearen aldetik 1940ko "Aldama"rekin, bera baita.
Aldapa (Olarte)	1940	U.A."Est.Cat."	6.4	"heredad"	Idazmakina egina:"Aldapa - S. Via ferrea -, Cascara - S. ferrocarril -, Hartucheta, Echerraserreta" Gardeako Goikoetxea aldean dirudi, baina jabea Kurtzekoa da.
Aldapa	1940	U.A."Est.Cat."	8.2	"heredad"	"Ibarra -N. Casa y camino, S. Via ferrea, E. camino-, Aldapa-N. Via ferrea, S.E. camino-, Aldama -N. Via ferrea, S. servidumbre-, Cascara -N. Camino, S. Via ferrea..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aldama ¹⁴¹	1940	U.A."Est.Cat."	8.2	"heredad"	Idazmakina egina. Aldapa ondoren aipatuta, bi mugari bat datozela. "N: Via ferrea", "Ibarra –N. Casa y camino, S. Via ferrea, E. camino-, Aldapa–N. Via ferrea, S.E. camino-, Aldama –N. Via ferrea, S. servidumbre-, Cascara –N. Camino, S. Via ferrea..."
Aldapea (Olarte)	1940	U.A."Est.Cat."	13.36	"heredad"	"Launchu, Aldapea, Gascaria, Guerlanda, Aguirre, Iturrichu, Launchu, Aldapea..."
Aldapa (Ibarra)	1956	U.A.Amil.	13.6	"heredad"	Idazmakina: "Ibarra –N. Casa, S. Vía ferrea, E. Camino servidumbre-, Aldapa –N. Vía ferrea, S.E. Camino Servidumbre-, Cascara –N. Camino servidumbre, S. Vía ferrea-, Cascara –N- Vía ferrea, S. Camino-, Goyeneco, Ibarra, Goyenengoa –S. Camino, E. Vía ferrea-". "Goyeneco" eta "Goyenengoa" nahiz eta hurbil egon, eta jabe berena izan, desberdinak dira, gutxienez, mugakideen aldetik.
ALDAPA		(Izardui.Andiko)			86-21a (Hiru "Aldapa" elkarren ondoren, eta hirurak neurritz antzekoak)
Aldapa (Izardui)	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	
Aldápa	2003	Andiko-Isardio	Ahoz	"termino"	"Las aldapas mías...eran tres las aldapas, y las tres parcelas eran de la misma medida y las tres Aldápas, las tres eran mías". Kamino "Aldápa la de Balza".
ALDAPA		(Izardui.Beasko)			86-21a (1894ko, 1940ko, 1952ko eta 1956ko Aldapa hori –jabego bera baita-1924an eta

¹⁴¹ Hasiera batean Aldama izatearen aukera ikusi banuen ere –horrela dago idatzia, idazmakina gainera-, Aldapa baztertu gabe, geroago konprobatu dut zabaleragatik, mugakideengatik, kokapenagatik eta beste dokumentu batean jabe berea eta orden berean dagoelako Aldapa dela.

Aldama aukeraz ondokoa azaldu nuen, nahiz eta gurea Aldapa izan:

Mitxelena: "ama: Aldama Arama, Beizama, Cegama, Lezama, etc..Es uno de los sufijos señalados como no vascos por Bähr... Recuerda un suf. i.-e. bien conocido (-ama, -isama)".

Aurrekoa dela eta, zenbait kasutan gerta liteke, baina beste batzuetan beste jatorria izan lezake. Esate baterako Amaondo > Amondo kasuan gerta liteke Angel Martinez Salazarrek "El hombre y la cultura popular en Aguilar, La Berrueza, Valdega y Los Arcos" liburuan aipatzen duenaren "Madre: Lecho o cauce de río. Acequia o canal principal de riego" zentzua izatea. Hau da ama 'madre' izatea. Baita ama-ren soro edo jabego bati erreferentzia egitea ere.

Irigoien: "...según Ptolomeo... 'Uxama Barca', cuyo topónimo continúa en la actualidad en la forma Osma de Valdegovía... El nombre de lugar no contraído debió ser Uxama Ibarca, con segundo elemento vasco, es decir, ibar 'vega, valle'...

Laudion kasu honetan bakarrik agertzen da eta nahiko berandu. Amurrion oso konstatatua dago deitura gisa eta toponimo gisa ere uste dut.

Aukeren artean pentsatu nuen *aldapa*-ren aldakia izan zitekeela, kokapena aldetik "Aldapa" ondoren aipaturik eta mugari bi Aldapakoein bat datozelako. Horren alde legoke ipini > imini urratsa. Fonetikoki posible omen da, Mitxelena: "13.5 La nasal labial **m** está lejos de ser un sonido raro en vasco... dudosa existencia... en el antiguo sistema vasco", "En inicial, vasc. **m**- es continuador normal del lat. **m**-", "13.6 Pero además vasco **m**- responde a menudo a lat. **b**-, **v**-, y por tanto también a **f**- y **p**... por asimilación de nasalidad" (baina badaude beste arrazoi batzuk), "13.10 la alternancia **m** / **b** (**p**) es por lo general debida a asimilación y desasimilación: B arbin, armin".

Laudiorena ziur aski "Aldapa / Aldama" nahasketa izan daiteke, Laudion Aldapa baino ez baitago. Dena den, Amurrio aldean, fonetikoki lehen azaldutakoaren arabera, Aldapa / Aldama kontutan izan arren, oso posible da *ama* atal bat izatea. Gueñesen "Amabizkar" dugu, hemen ere "Amaondo > Amondo" dugu konstatatua. Mitxelenak, Irigoienek eta Barrenengoak *ama* atalez hitz egiten dute.

Hemengo "Padura" toponimoak, Maeztu aldean "Madura" gisa agertzen dira. Posizio bera ez da, baina aldakia hor dago.

Barrenengoa: "Aldama.-Amu/ Lez./Llan- sólo el de Amurrio es topónimo... 'rellano de la falda del monte, de alda 'falda del monte', ama 'rellano, meseta'."

Azkena irakurtzean Amaondo (ama + ondo) > Amondo deitura gogoratu dut. Amaondo hau dokumentazioa zaharrean irakurri nuen.

Alonsotegi "Aldana, Aldanondo" dugu, neure iritziz *aldatz* batean daudela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					1926an "Isardio" moduan agertzen da)
Aldapa	1894	U.A. Finc.Rúst.	50	"heredad"	
Aldapa	1940	U.A."Est.Cat."	5.1	"heredad"	"Aldapa, Aurrecosolo, Landazar..."
Aldapa (Izardui)	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"heredad"	Izardui-Beasko baserriari dagokio. "Aldapa, Aurrecosolo, Landazasar ("Landazar" da),..."
Aldapea (Izardui)	1956	U.A.Amil.	3.8	"heredad"	Soro bat aipatzeko lau izen "Aldapea, Recalde Marquíluzo y Solobarri": "Aldapea Recalde Marquíluzo y Solobarri ('huerta' bakar bat moduan), Aurrecosolo, Landazar..." 22.24an Izarduin, berdin. "Aldapea Recalde Marquíluzo y Solobarri ('huerta' bakar bat moduan), Aurrecosolo..."
Aldapa (Izardui)	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	
Aldápa	2003	Isardio	Ahoz	"termino"	Bigarren "Aldápa" bat dugu Beasko-Isardion: "Aldápa tenía el difunto tío...". Beasko baino gorago zegoen (86-21a)
ALDAPA		(Jauregiko)			86-14c (Hau kokatu ahal izateko, Gardeatxiko Martak emandako informazioari esker egin dut, berak esan baitit 1894ko arloaren jabea –izena eman diot- non bizi zen: "...vivía en la casa rosa, donde Camino... ¿En Yauríko –galdetu nion argitzearen, zeren hainbat pertsonak aipatu zizkidan-? ¡Si Yauríko se llamaba! Gero ikusi dut 1940ko 27.38 orrian "Jaurico" agertzen dela, deitura bereko pertsona baten arloetan. Geroago "Tras la Casa" zela eta konturatu naiz banuela datu hori lehendik)
Aldapa ¹⁴²	1894	U.A. Finc.Rúst.	201	"heredad"	"Tras la casa, Aldapa, Ortuchueta –O. Ferrocarril-, Id. –E. Ferrocarril-, Erquiza, Erquiza, Lampocao, Zabale, Launchu"
Aldapea	1952	U.A.Finc.Rust.	9.7	"monte "	
Aldapea	1956	U.A.Amil.	9.14	"monte "	Idazmakina: "...Aldapea –O. Camino-, Hortuchueta, Hortuchueta, Eguizar, Eguizar, Lanpocao, Zabalealdea, Labunchu..."
ALDAPA		(Juan de Egia)			86-29b (Berbera 1926an "Eguena" moduan: "Eguena...antuzano, id (Olarde)...heredad, id... huerta, Orbecosoloa, Aldaico-Soloa...", hots, zer den ere bat dator)
Aldapa	1894	U.A. Finc.Rúst.	138	"heredad"	"Aldapa, Horvecosoloa, Soloa, Errequeta, Armurualde, Errequeta, Esquiñe, Lecuna, Talea, Fuente, Tontorra, Obieta, Urcullu, Rotondo, Lecunondo, Errogocheta, Yencuena"
Aldapa	1940	U.A."Est.Cat."	12.9	"heredad"	"Aldapa, frente de la casa, Orbecosoloa, Aldaico-Soloa, Errequeta, Armuru-Aldea, Errequeta, frente d la casa, Lecuna, Talea..."
Aldapa	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"heredad"	-Juan de Egikoa dirudi- idazmakina baina zenbait errakuntza dago "Junto a la Casa, Aldapa, Eguena, Orbecosola AldaycoSoloa, Errequeta, Aurreso-Aldecoa, Errequeta, Frente Eguileno, Lecuna, Talea, Olartegochi, Tontorra, Olartegochi, Urcullo, Retondo, Olarte, Cerronche, Urretaondo, Lupesa, Sautu".
Aldapa	1956	U.A.Amil.	12.26	"heredad"	Juan de Egia: "Aldapa, Orbecosoloa, Lecuna, Fuente de Olartegochi, Tontorra, Olartegochiondo, Obieta, Urcullu,
ALDAPA		(Kastañiza)*			Kat. 522. zk., *86-13ba
Aldapia (Larrazabal)	1894	U.A. Finc.Rúst.	249	"heredad"	"Labeostecoa, Soloandi, Aldapia, Aldapia, Aldapia, Malcuartuondo....". Kastañiza Goikokoa dirudi. Hiru bider agertzen zaigu Larrazabalen aldean Markuatuondo aurretik. –A + a> -ea > -ia.
Aldapea (Kastañiza)	1926	U.A."Est.Cat."	16.16	"heredad"	
Aldapea (Larrazabal)	1940	U.A."Est.Cat."	1.8	"heredad"	"Aldapea y Pozueta", "Larrazabal (barrio)". Kastañiza Goikoa.
Aldapea	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"heredad"	Idazmakina: "Kastañiza, Baostea, Soloandi, Aldapea, Colometa, Castañamuta, Aldacaso, Lusaldy, Chimenchu, Chimenchu, Pagoolaeta,

¹⁴² Aldapa hau gero artikuluz agertuko zaigu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aldapa (Kast.Goikoa)	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"pieza"	Espidireco, Espidigoico, Pozueta". Kastañiza Goikoa.
Aldápa	2003	Kastañiza	Ahoz	"pieza"	"-La aldapa, junto a casa". Kastañiza Goikoko bigarren lekukoak: "-Izquierda casa".
Aldápa	2014	Kastañiza	Ahoz	"pieza"	"Aquí se llama la Aldápa"
ALDAPA		(Larra)			86-14b~ (Larra Larrakoa 1900koa dugu, 1952koa Etxebarrikoa da (Larra), 1956koa Aretxaltuagakoa izan daiteke, baina gerago ikusi dudanez Etxebarrikoa 1894ko 61ekoa ikusiz gero)
Aldapea	1894	U.A. Finc.Rúst.	122	"heredad"	"S. Arroyo". Dirudi Larra aldean dagoela, gero Goikosolo, Aranguti agertzen baitira. Geroago ikusi dudanez, Berrio aldekoa izan daiteke, zeren jabea Bitorikakoa izan arren, jatorria Berrion omen zuen: "Aldapea 182,90 areas, Goicosolo, Aranguti, Arteleneta, Mugarri, Asqueta, Asqueta, Lapeña -N. Camino real, O. Puente- (Hau nire ustez, Bitorikakoa), Acheta..."
Aldapa	1900	U.A.Cat.1900	2.1	"heredad"	"Aldapa, Echeaurre, Chominchu, Goicosolo, Morteru". 4.18an "Larra, 'Aldapa'; Larra, 'Enfrente'; Larra, 'El Manzanal; Larra; Larra 'Mendieta'; Morteru; Mendieta; Mendichueta"
Aldapea	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"heredad"	"Aldapea, Echaurre, Chominchu, Goicosolo, Morturu, Ortube, Telleri, Aldapea, Campa, Mendico...". Berbera jabe berberaren beste zerreen berdin batean: "Aldachea, Echaurre, Charriruchu, Gorrosolo, Norteru, Ortube..."
ALDAPA		(Larrazabal)			86-13d Kokapena ez da beti zehatza, bat Ostenkakoa dirudi.
Aldapea (Larrazabal)	1940	U.A."Est.Cat."	13.18	"heredad"	"Aldapea, Gorostizalde,...Errecalde, Lecandacalde, Uguscun, Iturrieta, Alqueta, Aramburu". Arane aldean?
Aldapea (Larrazabal)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"heredad"	Idazmakinez: "Aldapea, Gorostizalde, Gorostizalde, Munerreta, Arrecalde, Lecandazaralde, Uguscun, Iturrieta, Alqueta, Aramburu, Errecachueta, Irrecachete?, Olalde"
Aldapa (Larrazabal)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.23	"heredad"	" Aldapa, Echaurre, Solobarri, Lecandalde, Mostacha..." zerrendaburua delarik. Ohar gintezkeenez, askotan agertzen da "Aldapa" zerrenden hasieran, horrek hurbileko soroa zela ematen du. Agian hau Ostenkakoa izan daiteke.
Aldapa	1994	Olariaga	Ahoz.	"campa"	"-Una pieza al lado de casa, hay muchas...", "Se dice (se suele decir): ¡Ya se ha sembrado la aldapa!". Baina, geroago entzun nuenez, Olariagan bertan ez dago.
ALDAPA		(Lateorro)*			*86-14c
Aldapa (Lateorro)	1894	U.A. Finc.Rúst.	3	"heredad"	Lateorro baserrikoa: "Latorro, Aldapa - N.Relatante-, Leseta, Echebarri, Goicosolo, Aspichueta...". 125ean ere badugu bi mugarri dituela Lateorro jabeekin, jabea ere Lateorrokoka zela: "Aldapa -S- Camino-, Leposolo -E. Relatante-".
Aldape (Lateorro)	1994	Latorro	Ahoz.	"campa"	"alguna de aqui abajo"
Aldápa	2003	Zenbaitzuek	Ahoz	"campa"	Apalota baino gorago.
ALDAPA		(Lekandazar)*			Kat. 796 c* zk., 86-13bc
Aldapa (Lekandazar)	1940	U.A."Est.Cat."	10.28	"pan sembrar"	Zerrendaburua. "N. con la misma casa. S. Arroyo". Beherago "Lecandalde" aipatzen da.
Aldapa	1952	U.A.Finc.Rust.	22.43	"(ez du jartzen)"	"Aldapa -N. La misma casa y camino vecinal, S. Arroyo de la casa...-, Echaurre- N. Castañal de la casa...-, Solobarri, Lecandalde, Mostacha, Cantera, Pagazacolanda, Arpillo, Echeburu, Achiquiturri, Bisquerria, Goraudiguste -N. riachuelo-..."
Aldapa	1956	U.A.Amil.	22.21	"heredad"	"Aldapa-N. Casa-, Echeburu, Solobarri, Lecandabe, Mostacha...". Hasiera batean uste nuen Arrañokoa zela bertako mugakide bat baitu.
Aldapa(Lekandazar)	1994	Lekandazar	Ahoz.	"pieza"	"la aldapa, al par de casa, tienen casi todos caserios"
Aldápa	2003	Lekandazar	Ahoz	"pieza"	

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aldápa	2014	Lekandazar	Ahoz	"pieza"	
ALDAPA		(Lekuona)*			*86-29b
Aldápa	2003	Launtxu	Ahoz	"pieza"	"Aldápa al lado de la casa... Hay muchas, pieza mejor contra las casas"
ALDAPA		(Luxa)*			Kat. 289. zk. *86-05d (Aldapasasiren azpiko aldea)
Aldapa (Luxa)	1894	U.A. Finc.Rúst.	33	"heredad"	"Luja...inculta -N. E. camino- 9,10 areas; id. ... cereales 2,92 areas; Aldapa... cereales -N. O. Su pertenencia, S.E. Camino- 28,26 areas..."
Aldapa (Luxa)	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	"pieza de debajo de casa a la derecha. En vasco quería decir huerta, según su difunto padre"
Aldápa	2003	Luxa	Ahoz	"pieza"	"La pieza de Aldapa"
Aldápa	2006	Luxa	Ahoz	"pieza"	"donde está aquel pabellón, aquello es Aldápa, toda (la) vida."
ALDAPA		(Markixana)*			Kat. 581. zk.tik ekialdera, *86-13bb
Aldapa (Markixana)	1994	Markixana	Ahoz.	"termino"	"pegada a casa"
Aldápa	2003	Goirizabal	Ahoz	"pieza"	"Detrás de Markijana la Azúla, detrás..."
Aldápa (Markixana)	2009	Markixana	Ahoz	"termino"	"Aldápa... de los frutales para abajo"
ALDAPA		(Martena)*			*86-29b
Aldapea (Olarate)	1952	U.A.Finc.Rust.	13.5	"heredad"	"Antuzano, Aldapea, Iturrigorri, Lecuonalde, Larregui, Uguibita, Tontorra, Lupeza, Lupeza, Iturrigorri, Quebrantachu, Queranchueta, Esquina, Tardamonte".
Aldapa (Olarate)	1956	U.A.Amil.	13.4	"heredad"	"Aldapea" Olarten ere bai, gainera, "clase finca" arloan, beraz, izen arrunta bezala sarturik: " (Antuzano) Olarte, Aldapea, Iturrigorri, Lecuonalde, Larregui, Uguibita, Tontorra, Lupeza, Lupeza, Iturrigorri,".
Aldápa	2003	Bekoetxe-Olarate	Ahoz	"pieza"	"Los de Marténa también tienen Aldapa"
ALDAPA		(Odiaga)*			*86-21b (Hots, hau 1940an "Varios en Odiaga, Arriba la casa" eta 1952an "Bajo la era, Arriba de casa" moduan agertzen da)
Aldapa (Larrazabal)	1894	U.A. Finc.Rúst.	12	"heredad"	Aldapa izena askotan agertzen da, soroa edo "rotura"-ren antzekoa susmatzen denez, ia baserri guztietan zegoelarik. "Aldapa -N. O. Relatante-, Odiaga, Irimichi, Alqueta, Bolalecusar, Alqueta, Espalazaray".
Aldápa	2003	Odiaga	Ahoz	"pieza"	"...detrás de casa, era huerta, ahora es campá"
Aldápa	2014	Odiaga	Ahoz	"pieza"	"¿...en escrituras Sakonakostera, la llamabas Aldapa ¿no? -Aldápa "
ALDAPA		(Odoibar)			86-14a~
Aldapa (Odeibar)	1894	U.A. Finc.Rúst.	51	"heredad"	"Aldapa -O. Arroyo-, Calleja, Odeibar, Landaluze- N. Arroyo-. Aldapak eta Landaluzek mugakide bera dute.
Aldapa (Odeibar)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"heredad"	"Odeibar ...huerta...S. Arroyo, E.O. Esta pertenencia; Aldapa, heredad, N. Esta pertenencia, S.E. Arroyo, O. Camino; Landaluze..."
Aldapa (Odeibar)	1956	U.A.Amil.	12.37	"heredad"	"Odeivar, Odeibar, Aldapa, Landaluze". 22.9an "heredad Aldapa" Larrazabalen ere bai.
ALDAPA		(Okeluri)			Kat. 448. zk.
Aldápa	2014	Bekoetxe-andrea	Ahoz	"pieza"	"La tierra de detrás de casa, nuestra, la Aldápa "
ALDAPA		(Olako)			*86-14c
Aldapa (Olako)	1994	Zumeltza	Ahoz.	"pieza"	"...detrás de Zubiaur"
Aldápa	2003	Zumeltza	Ahoz	"pieza"	
ALDAPA		(Olarate)*			*86-29b (Zehaztugakoaz gain, badaude beste batzuk: Etxebarrin, Juan de Egian...)
Aldapa (Olarate)	1894	U.A. Finc.Rúst.	200c	"monte"	"Aldapa...Esquiña, Iturruchu, Aldapa, Santuzar, Surchandi, Aldapea, Rebocheta". Olartekoa.
Aldapea (Olarate)	1894	U.A. Finc.Rúst.	200c	"monte"	Olartekoa. Bertan "Aldapa" forma ere agertzen zaigu.
Aldapa (Olarate)	1940	U.A."Est.Cat."	3.11	"heredad"	"Echevarri-Arriba, Palero, Debajo de la Era, Aldapa", jabea Olartekoa zen, geroago beherago

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aldape (Olarte)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.3	"monte"	bizitzen etorri bazen ere, beraz, agian Aldapa hau Olartekoa izan zitekeen. Bertan "Aldapa" ere bai: "Aldapa, Sauturaran, Inchaurre, Aldape". A > e. 1.16an ere agertzen da. A > e.
Aldapea (Olarte)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	Zerrendaburua delarik: "Aldapea, Alday, Olastagachu, Solobarrena, Alday, Azquigorta, Taliga, Taliga, Olartegochi, Legorburu, Recoche, Tontorra, Iturigorri".
Aldapa (Olarte)	1956	U.A.Amil.	12.38	"heredad"	Etxebarri aldean (Olarte, 13; Echevarri): "Echevarri-Arriba, Palero, Debajo de la Era, Aldapa, Los Alisos, Leguzalaga".
Aldapa (Olarte)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"pieza"	"Aldapas... pieza mejor contra las casas, nosotros (decimos) "la Aldapa". "Aldapa muchas...".
Aldápa ¹⁴³	2003	Bekoetxe-Olar	Ahoz	"pieza"	"La Aldápa luego ya Biskerra y después Solobarri"
ALDAPA Aldapeas	1940	(Olarategotxi)* U.A."Est.Cat."	20.1	"heredad"	86-30a "Aldapeas, Bisquerra y Solobarri" hiru izen "heredad", soro bat izendatzeko. 27.73an dena berdin errepikatzen da. Olartegotxin -N. Con la propia casa-.
Aldápa	2003	Bekoetxe-Olar	Ahoz	"pieza"	"La Aldápa luego ya Biskerra y después Solobarri". Aipamen zehatza ez bada, honi ere dagokio.
ALDAPA Aldápa	2014	(Oruetabekoa) Etxerre	Ahoz	"pieza"	Kat. 810. zk. "La Aldápa pues los alrededores del caserío"
ALDAPA Aldapea (Orueta)	1790	(Oruetagoikoa) U.A.07022302.2		"monte"	Kat. 809. zk., 86-13b~ "monte titulado Aldapea que radica en el varrio de Orueta"
Aldapa	1952	U.A.Finc.Rust.	7.8	"heredad"	Orueta aldean dirudi: "Aldapa, Beco Soloa, Errecaco Soloa, Carobe, Semecola..."
Aldapa	1956	U.A.Amil.	22.9	"heredad"	"Oruetaguru, coniguo al anterior, coniguo heredad Aldapa..."
Aldápa	2003	Oruetagoikoa	Ahoz	"pieza"	Etxe inguruari esaten diote Aldapa, aurreko aldeari.
Aldápa	2003	Oruetagoikoa	Ahoz	"pieza"	
Aldápa	2014	Oruetagoikoa	Ahoz	"pieza"	
ALDAPA Aldapa	1952	Ostenko.LZ U.A.Finc.Rust.	16.8	"heredad"	Kat. 738. zk., 86-13b~ "Aldapa -N. Casa y camino, S. Regato, O. Camino..." Ostenko baserrikoa dirudi. 20.2an "Aldapa -E. Casa propia-, Posueta, Simacoa...". 20.2an Pozueta aldean, Ostenkoko dirudi. Zerrendaburua: "Aldapa -E. Casa propia-, Posueta, Simacoa, Simacoa, Bide..."
Aldapa (Ostenko)	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"pieza"	"Hay varias piezas en Larrazabal: En Goiasko, en Ostenko..."
Aldápa	2014	Ostenko	Ahoz.	"pieza"	"... donde la Casa Rural"
ALDAPA Aldapa (Olarte)	1894	(Poletxe) U.A. Finc.Rúst.	28	"heredad"	86-14c "E. Via Ferrea", ondoren "Munepieco- O. Via ferrea-, Santa Cruz" aipatzen da. Poletxe baserrikoa.
ALDAPA Aldápa	2003	(Presako)* Presako	Ahoz	"pieza"	Kat. 939. zk., *86-14c "...la fuente (de Presako) está en la Aldapa"
Aldápa	2014	Presako-F. Bengoa	Ahoz	"cio."	¿de la casa vuestra, hasta el monte? -La Aldápa
ALDAPA Aldapa (Olarte)	1926	(Saltarriaga) U.A."Est.Cat."	9.20	"heredad"	86-14c~ Jabearen Etxea "Saltarriaga, número 31 y

¹⁴³ Aldapa hau, berez, Bekoetxekoa (Olarte) da, baina hurbil daude Martenakoa "Los de Marténa también tienen Aldapa" (lekuko berak esanda) eta Lekunakoa (Launtxokoak esanda). Koadrila honen barruan lehenago sartu diren zenbait "Aldapa", beste koadrilakoetan gertatzen den bezala, batzuetan oso zehatzak dira -badakigu zein den- eta beste batzuetan ez hainbeste, "Aldapa" asko baitago. Nonbait aipatu nuen zerga-zerrenda batean ia ehun "Aldapa" agertzen zirela, hau da, ia baserri bakoitzak berea zuen. Beraz, beti ez da erraza zehazki kokatzea, gainera, alderdi filologikoaren aldetik aldaki guztiak bildurik daudenez, azken hauek bakarrik konstatazio gisa sarturik daude.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					33...Heredad en el termino de Aldapa linda... E. , casa propia, de 50,14 areas"
ALDAPA Aldapa (Solaun)	1894	(Solaun) U.A. Finc.Rúst.	18c	"heredad"	86-21a~ Aldapa kasu gehienetan agertzen da, lursailen zerrendaren hasieran.
ALDAPA Aldapa (Urico)	1792	(Uriko.GO) "Lib.Hip."	275	"aldapa"	"heredad y buerta llamada... ", "parte de casa... ", "dcha... ". 281ean izen arrunt gisa "heredad... " Aretan.
ALDAPA Aldapa	1894	(Zabala.Olarte)* U.A. Finc.Rúst.	246	"heredad"	*86-14c (Kontuz, gehienetan, berez, Zabaleko Gardeazabal baserrikoa da) "Aldapa -E. Arroyo-, Saltarreaga -S.E. Camino, O. Regato-, Becosoloa..."
Aldapea (Olarte)	1940	U.A."Est.Cat."	24.43	"heredad"	"Aldapea, Saltarriaga, Beco soloa, Echondoco Sarraue".
Aldapea (Olarte)	1952	U.A.Finc.Rúst.	13.1	"heredad"	"Aldapea, Saltarriaga, Becosoloa...", Zabalekoa.
Aldapa (Zabale)	1956	U.A.Amil.	7.4	"heredad"	"Zabale, Aldapa, Cascada, Santa Cruz, Lafuente, Santa Cruz, Olabarrieta, Saltarriaga, Solourbe, id...", Zabalekoa ere bai.
Aldapea (Zabale)	1956	U.A.Amil.	13.1	"heredad"	Idazmakina: "Zabale, Aldapea -E. Regato-, Saltarriaga-Ondo, Becosoloa, Echeondoco....Oculolanda, Aculanda, Ezquivalde".
Aldapas (Zabale)	1994	Zabale	Ahoz.	"termino"	Goratzugo "Las Aldapas"
Aldápa	2003	Saltarriaga	Ahoz	"pieza"	Zabale (Basarrate) etxearen ondoan. B. Goitiak bere etxe gainean -errepidea pasatuz gero- dauden landei: "Las Aldapas...danari geituten jakez". Beraz, bi leudeke Zabalen: 1) Basarrateren basarriaren ondoan 2) Goitiaren etxe gainean -hauena gehien bat izen arrunta dirudi-. Bere arrebak esan zidan gehien bat Zabalekoari (Basarraterena) esaten zioten "Aldapa".
ALDAPA Aldape (Olarte)	1894	(Zenagorta) U.A. Finc.Rúst.	225	"monte"	86-30a (Etkeen azpiko aldean <i>aldapa</i> izan zitezkeen zenbait landa badaude)
Aldape (Olarte)	1894	U.A. Finc.Rúst.	225	"monte"	"Aldapa" eta "Aldape" dugu.
ALDAPA Aldapa (Zubiaur)	1623	(Zubiaur.GO) U.A.07010502.1	21	"aldapa"	Jabea Zenagortakoa zen eta gehien mugakidea Zenagortakoa ere bai: "Aldapa, Aspe, Aurrecosolo, Aldape, Errecachu, Sacona, Aldape". Orrialde berean "Aldapa", "heredad" gisa ere bai. A > e. 225b-an ere bai.
ALDAPA Aldapa (Zugezu)	1894	(Zuhatzu) U.A. Finc.Rúst.	77	"heredad"	86-14a~ "con la cassa de frente y aldapa y la G(?)uerta que la tiene... ". Izen arrunta garai hontan. 1738an ere agertzen da.
Aldapa (Zugezu)	1956	U.A.Amil.	7.2	"heredad"	86-05b~ Zugezurekin mugarri bat du. "Aldapa, Aldapa, Zuguezu, Ortuzar, Zuguezu".
ALDAPA Aldapea (Beldio)	1894	(Zumeltza)* U.A. Finc.Rúst.	182	"heredad"	Zugezu aldean dirudi: "Aldapa, Larrinsolo, Garbe, Zuguezu, Zuguezu, Azula, Ortuzar, Zuguezu, Inordi"
Aldapea (Larrazabal)	1940	U.A."Est.Cat."	5.4	"heredad"	*86-13b , Baserria eta erreken artean.
Aldapa (Zumeltza)	1926	U.A."Est.Cat."	7.4	"heredad"	"S. Regato". Jabea Zumeltzakoa zen.
Aldápa	2003	Zumeltza	Ahoz	"pieza"	Orueta/Arane/Zumeltza aldean. "Cañugana, Solovarri -N. regato que baja de Arane, S. De este caudal-, Aldapa -S.E. de este caudal, N. O. Camino Carretil-, Rencada". 12.4an "Aldapea, Debajo Beldio, Larrenchuet(a/e), Echeru"
Aldápa	2014	Zumeltza	Ahoz	"pieza"	"Aldapea, Vivero, Bajo Beldio..." ¿Esta de aquí mismo? ¡Aldápa! ¿... abajo, donde el arroyo?- Aldápa!

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ALDAPABARRENA		(Larra)*			*86-14d
Aldapabarrena ¹⁴⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	159	"heredad"	"O. Camino Zabale" (Larra), zeren eta "Verrio goico" baserriaren jabea berbera baita: "Savalecurre (-aurre) -N. Camino de Zabale, S. Religiosas...-, Aldapabarrena-N. E. Religiosas, O. Camino de Zabale-, Aransolo, Mendicando -S. Bartolome Larrea-, Berriocoa -N. Camino de Zabale, S. Aldapa, E. Berrio-"
Aldapabarrena	1926	U.A."Est.Cat."	9.7	"heredad"	"Aldapa-barrena"
Aldapabarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	9.1	"heredad"	"Aldapa-barrena"
Aldapabarrena	1956	U.A.Amil.	9.2	"heredad"	"Aldapa-barrena"
Aldapabarréna	2003	Berrio	Ahoz	"huerta"	¿La huerta de aquí abajo? Si, Aldapabarréna
ALDAPABIZKERRA		(Olarte)			
Aldapearriquerra ¹⁴⁵	1926	U.A.UM.0712.1	41	"heredad"	86-30a~ (Dirudienez, Olartegotxiko Aldapa da) "Aldapea-Risquerra". Idazmakinez egin ere. Berbera 1940ko zerrendan "Aldapeas Bizquerra", beraz, r/b arteko errakuntza dugu.
ALDAPAONDO		(Goienuri)			
Aldapa ondo ¹⁴⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	150d	"monte"	86-05b~ (Etxebarri aldean) "Aldapa-ondo: N. O. Arroyo que baja de Luja".
Aldapaondo	1911	U.A.Cat.1900	3.4	"termino"	"Aldapa-ondo", "...arroyo que baja de Luja", "Echevarri-beco...Aldapa-ondo....N.O. con arroyo que baja de Luja"
Aldapaondo	1940	U.A."Est.Cat."	23.2	"heredad"	"Aldapa-ondo". Palanka aldean dirudi. "N. O. Arroyo"
ALDAPASASI		(Goienuri)*			
Aldapasasi ¹⁴⁷	1877	"Rgtro.Prop."	1.6	"monte"	Kat. 289. zk., baina "Lujamendi" gisa, bera izanik.

¹⁴⁴ *Aldapa* 'heredad' + *barren* 'parte inferior' + *a* (artik.): 'La parte inferior de la pieza'. Kasu honetan artikulua mantendu da gaurdaino.

¹⁴⁵ *Aldapa* 'pieza' + *a* (artikulua) + *bizkar* 'loma, espalda, parte trasera' + *a* (artik.): 'la parte trasera de la cuesta, loma'.

Antza denez, lehenengo atala fosilizaturik egon denean itsatsi zaio bigarrena, lehenak ere artikulua baitu.

Azkue: "bizkar: 1° (c), espalda...2° (c), loma de los montes, ..3° (BN, S), punto culminante.."

Orozkon eta Laudion behintzat, *bizkar* > *bizker* (bizker-azurre, lepo-azurre 'columna vertebral, espina dorsal...')

Irigoien: " *bizkar* 'loma' "

Kasu honetan, askotan bezala b/r arteko grafien errakuntza aurkitzen dugu. Hori gertatzen da hitz larriz idazten dutenean, zeren letra biak nahiko antzera egiten dute, eta ondoren hartzen duena toponimoa, ezagutu ezean erratu egiten da.

¹⁴⁶ *Aldapa* 'pieza, heredad' + *ondo* 'junto a, cerca, lado': 'junto a la pieza'

Irigoien: "ondo: lugar próximo".

Azkue: "ondo: 1° (c), lado, cerca...2° (c) después de, a continuación... bazkalondoan...3° (c) planta, tronco... Sagarrondo (Bc) manzano...". Baina honi lotzen zaio azeptzioa lehena da.

¹⁴⁷ *Aldapa* 'heredad, pieza' + *sasi* 'jaro, sebe, zarzal': '(el) jaro de la pieza'

Sasi hitzari jartzen dizkiogun pareko erdaldunak sakondu beharrean gaude. Sodupen gehienbat 'está lleno de jaros' esaten genuen, 'zarzas, zarzal' ere esaten genuela, baita 'maleza' eta 'mata' ere bai, azeptzio hauek denak baliokideak zirela, hau da, zaindu gabeko arlotan irteten direnak. Honi *sasi* 'jaro' lotzen nuenean, konturatu nintzen gure *sasi* honek zentzu eta balio zabalagoa zuela. Fernando Ibarrolak esaten zidanez: "...un jarito de castaño para minzas para cestos y sillas...", hots, zuhaitz txikiak zeuden tokiari deitzen zaio 'jaro'. Gorpidekoak gauza bera esan zidan: "jaro le llamamos nosotros sebe, que ha habido fresno, roble, avellano...mezclados...". Fernandori 'sebe' hitza ere uste dut entzun nuela. Gero dokumenturen batean irakurri egin dut "sebe o jaro".

Zenbait toponimoetan ikus daitekeenez, 'Sasie' kasureko zer den aipatzerakoan 'monte jaro' agertzen da. 'Jaro' hauek garrantzia handia zutela, bertan ateratzen baitzuten aitzur eta aizkoren kirtanak egiteko egurra. Garrantzi handia izan zuten aspalditik, zeren eta jabegoen artean beti XVI. mendetik (...montes, jarales...). zehazten baitira.

Orozkon egun *sasi* 'zarza' esaten zaio, baina baita *mata* ere. Amaginarrebari erakutsi nion *sasi* eta otakaren zati batzuk izenei buruz galdezka eta haxe esan zidan:

"*Arantzea*, ez da hori, ...emoten dau matsa legez garau batzuk... txarri-okaranak"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aldapasasi	1894	U.A. Finc.Rúst.	33b	"monte"	"...Luja Goico...cereales -S.E. relatante- 108,76 areas; Aldapasasi...cereales -S. Su pertenencia, E. Camino, O. Egido- 68,40 areas; Iturrichueta... calbo inculto -N. Egido, E. Su pertenencia- 44 areas; Arraño sasi... carbon -N. Egido, S. Arroyo- 38,44 areas; Pabueta... castañal -E. Arroyo, (beste hiru mugen jabea Etxearrekosoloein bat datoz)... 2,38 areas; Luja Alday..."
Aldapasasi	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	"-Hay aquí".
Aldapasási	2003	Luxa	Ahoz	"pinos"	"Los pinos abajo Aldapasási"
Aldapasasi	2015	Luxagoikoa	Eskr.	"monte"	"14.- Un monte jaro, llamado "ALDAPASASI", ...Oeste, ejido titulado Lujarmendi".
ALDAPETA		(Larrazabal)			86-14a~ (Bi hauek ez dirudi berbera denik, azkena berria izan baidateke)
Aldapeta ¹⁴⁸	1772	"Lib.Hip."	49b	"paraje"	"un castañal en...". Larrazabal?
Aldapeta	1986	"Map.Top."	1	"camino"	D-6. Goienuri.
ALDATZA		(Larrazabal)			86-21a~
Aldaza ¹⁴⁹	1793	U.A.06010235.1	182	"termino"	"castañal en Aldaza". Izarduitik hurbil.

"Sasie, ekarri dozune, masustak emoten dauena... ", "batzuk sasie, beste batzuk (esaten dute) matea... matea zein saie bardin de...".

"Bestea, otakea... "

Azkue: "Sasi: 1º (ANc, Bc,BNc, Gc, Lc), zarza...= La palabra sasi forma nombres compuestos muy curiosos: juntándose á nombres de vegetales significa 'silvestre'... 2º (AN), zarzal, sitio poblado de zarzas... 3º (AB-b, L), jaral espeso, maleza.."

Mitxelena: " Sasi 'zarza': Sasia, Sasiain (de -gain?)... Sasieta, Sasiola... "

Lexis 22 hiztegian kontzeptu hauek aurkitzen dugu:

"zarza (del ár. s*aras). f. Arbusto de la familia rosáceas (Rubus discolor), de tallos sarmentosos provistos de aguijones...y fruto..., comestible (zarzamora)", "zarzal m. Sitio poblado de zarzas.". Guk frutuei beti 'moras' esaten genion.

"sebe (del l. sepe, seto) f. Cercado de estacas altas, entretejidas con ramas largas."

'jara (del ár. s*a`ra`, mata) f. Palo de punta endurecida al fuego que se emplea como arma arrojadiza.// Bot. Arbusto de la familia cistiáceas...", "jaral, m. Terreno poblado de jaras.// fig. Lo que está muy enredado o intrincado."

"jaro (de jara) m. Mancha espesa de los montes bajos."

"maleza (de l. malitia < malus, malo) f. Abundancia de hierbas que perjudican los sembrados.// Espesura de arbustos."

"mata (de l. matta, estera). Planta de tallo ramificado y leñoso, que vive varios años.// Pie de una hierba..".

Nolabaiteko aniztasun honen testigantza ere aurkitzen dugu "Plantas Medicinales de País Vasco-C.Ah.Vizcina.-La Gran Enciclopedia Vasca- Elvira Crespo de Garbisu. Bilbao 1979" liburuan: "ZARZA Rubus fruticosus, L. ...Otros nombres...Eusk.: nar, lar, elorri lar, lar xistako, lapar, gapar, lahar, kaparrarte, endratxa, kehela, tarta, asu, asuar, ezuar, arantza, asu arantza, zearnarra, esilarraga, sasi, berro...". G. Belaustegigoitiari entzuna diot Laudion txikiak zirela, *asuar* erabiltzen zutela, hau zehazki, asua 'zarzas', asuarrak 'zarzas que tenían moras'.

Azkenaz, Corominas: " Mata 'cada una de las plantas de un arbusto o hierba', 1495; antes, 'conjunto de árboles o arbustos, bosque, bosquecillo, 932 (¿ya S.VI?). Antigua voz común a las tres lenguas romances de España, la lengua de Oc y el sardo. Origen incierto, pero atendido el sentido antiguo, es probable que venga del lat. MATTA 'estera'. de donde 'manchón de plantas que cubre cierta extensión de suelo'.Deriv...matorral...".

Aldapasasi-rekin sortzen zaidan zalantza ea aldapa + isasi izan daitekeen da, zeren ugarte + isasi > ugartesasi sortu zen, baina kasu honetan hurbileko bokalak ziren.

Isasi / Sasi lotura geroago sakondu beharko arloa dugu.

¹⁴⁸ Aldapa 'pieza' + eta (atz.plur.?) (Ikus Ond. "eta"): ' (en el) lugar de la(s) cuesta(s)'.

A + e hiatoa > e dugu, aldape + eta gertatu ez bada.

Ez dakigu ea testigantza biak berbera izan daitezke, zeren batak ematen du Larrazabal aldean, eta besteak nahiko berria ematen baitu.

¹⁴⁹ Aldats 'cuesta' + a (artikulua): 'la cuesta'. Ikus Aldaikoaldapa eta "Aldatza (Larra)"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ALDATZA Aldachea ¹⁵⁰	1952	(Larra) U.A.Finc.Rust.	7.5	"cereales"	86-14~ Ikus ALDAPA (Larra) berbera baita. Berbera beste zerrenda batean "Aldapea" bezala aipaturik. "Aldapea, Echaurre, Chominchu, Goicosolo, Morturu, Ortube, Telleri, Aldapea, Campa, Mendico...". Berbera jabe berberaren beste zerreen berdin batean: "Aldachea, Echaurre, Charriruchu, Gorrosolo, Norturu, Ortube..."
ALDAZGATXU Aldasgazo ¹⁵¹ Aldasache Aldargachu ¹⁵²	1786 1894 1894	(Larrazabal) "Lib.Hip." U.A. Finc.Rúst. U.A. Finc.Rúst.	219 87c 96c	"paraje" "monte" "monte"	Kat. 536. zk., *86-13b Ikus Aldaigatxu. Hiru bariante hauetan, lehenengo hitzaren bukaeran <i>r-/s</i> zalantza: Malkuartun: "Malcuartu, Id, La Mayor, El Pino, Cuesta, Garanzaganeta, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte-dirudi baina, Picubiarte omen-, Lareche -hasierako kontsonante honek eta gainerako <i>-l-</i> ek forma bera dute, baina "Sareche" izan behar, beraz, <i>s/l</i> bereiztu ez, grafia aldetik-, Entrada, Aldargachu, Oleragachu".

¹⁵⁰ Grafiaren aldetik, bai aurrekoa *z*-rekin, bai hau *ch*-rekin, bi grafemek fonema bera errepresentatzen dute. Hasiera batean pentsa daiteke konstatazioak ikusirik afrikaria > frikaria urratsa izan dela, baina ez, hasieran nahiz tarteko tokian grafema biak ditugu, "Acha, Achorroche 1764, Achorroz..." eta ezin dugu ziurtatu *z* grafema afrikariarena denik, nahiz eta neurri batean posible izan. Argi dagoena zera da biak ditugula (afrikaria-frikaria) "Aldazgatxu"-ren aldaketan ikus daitekeenez. Hala eta guztiz ere, zenbait kasutan afrikaria > frikaria joera nabari daiteke, Ondorioetan "TZ" letrako lehenengo puntuetan ikus daitekeenez.

Mitxelenak *aldats* forma aipatzen du, Orozkon ere horrela izaten da (aldatz). Hemen ikusten denez, "Aldatzea", antza, artikuludun gisa, hau da, "Aldatza" aldakiaren azken bokala organikotzat hartu izan da, artikuluaeren erreduplikazioa omen gertatuz. Baina analogiaz giro euskaldun batean sortutako errakuntza dirudi, zeren soro berberari deitzen diote "Aldapea" eta "Aldatzea", agian lehenaren bukaera igaro dute bigarrenari. Lehen *burutza*-rekin gertatzen denez. Bizkaieraren eremuan dakigunez, ziztukari afrikari biek (*ts*, *tz*) egun *tz*-ren alde egin dute.

Ikus Aldai eta *aldapa*. Esan dugunez, Aldapa hasiera batean 'cuesta' bazen, denborarekin 'heredad' izatera igaro da. Aldatza-rekin ez dakigu gauza bera gerta zitekeen, zeren ez da agertzen horren sarri, baina 1952ko zerredan Aldapea eta Aldachea agertzen dira soro berbera izendatzeko.

Nafarroako Herri Izendegia: "Aldatz 1268, Aldas 1279, Aldaç 1532,...Aldatz (egun)"

¹⁵¹ Toponimo honetan hainbat bilakaera gertatzen dira. Lehen ikusitako "Aldaigatxu (Aldaigazo 1877-1952 bitartean sarritan konstatua) berbera da.

Bi atal nagusi ditugu aldatz 'cuesta' + gatxo 'difícil...

Fonetika aldetik haxe dugu:

1) lehen ikusitako "Aldazgatxu > Aldaigatxu" urratsa garrantzitsua da, zeren ziztukari afrikatua jod bihurtzen omen da (Atxurdin > Asurdin > Aiurdin... Ikus Ond. "i" bokala 2.4.3). Hortik sortu daiteke *ai* diptongo sekundario bat. Urrats hau hitz barnean ikusten banuen, hitz bukaeran ere izaten da: "Aldatz / Aldai". Fenomeno zaharra omen da, zeren "aldayco" 1209. urtean baitago.

2) *Aldatz* konposizioan sartzerakoan bukaerako afrikaria frikari bihurtzen zaigu, afrikari-frikari oposizioa toki horretan neutralizatzen baita: "Aldachea 1952 > Aldasgazo 1786". Batzutan inposiboan dagoenean galdu egiten dela "Aldacaso"

3) Arrunta denez, belare leherkari ozena, ziztukari baten ondoren gortu egiten da: Aldazgazo1786> Aldasache 1894, Aldacasu, Aldacaso, Adascacho... urratsaren konstantzia geratzen zaigula. Honetaz Mitxelenak dio leherkariei buruz: "12.6 Tampoco se mantiene la oposición tras sibilante..."

4) Inposiboan ere albokaria birritan galdu egiten da: "Adascacho".

5) Aipagarria da ziztukarien grafemen aniztasuna: -zo, -che, -chu, -so, -su (Ikus Aldatza). Bukaerako bokalerako Ikus Ondorioetan "gatx".

¹⁵² Inposiboan dagoenean *s/r*-ren arteko nolabaiteko zalantza dago. San Martinen (Orozko) "Jésus + txu (diminutiboa) > Jesurtxu".

Nire ustez, kasu bakarra izan arren, inposiboan egoteak baldintzatzen du aldaketa hori. Mitxelenak "permutación de sibilante con r(r)... explicación simple cuando se produce ante consonante sonora... (pentsatu behar dugu "Aldasgazo"-z)... irla / isla".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aldacaso	1894	U.A. Finc.Rúst.	249b	"monte"	Mugengatik pentsa daiteke bera dela. "Aldargachu > Aldacaso". Dardarkaria galduz, eta ondoren leherkaria gortu.
Aldacam ¹⁵³	1926	U.A."Est.Cat."	16.16	"monte"	Kastañiza aldean. "Aldacam" dirudi, baina agian argi ez badago ere, "Aldacasu" izan zitekeen.
Aldacasu	1940	U.A."Est.Cat."	1.9	"monte"	"Larrazabal (barrio)". Lehengo hiru letrak ez daude argi.
Adascacho	1940	U.A."Est.Cat."	2.13	"robleal"	Nahiz eta idazmakinez egin egon "Robeldal" jartzen du, "Iragorri, Yarritu, Tostambarren (eskuz), Yarrusqui, Adascacho, Echepea o Soloandia (azkena eskuz), Basa-celay, Bentaco-errecá", jabea Kastañiza Beko ingurukoa dirudi. / inposiboan galdu. Lau barianteak "Aldai (Badago bat 1894ko zerrendan Larrazabalen) / Aldatz"-etik eratorriak.
Aldacaso ¹⁵⁴	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"monte"	Zalantzazko forma. Kastañiza aldean. Idazmakinez egin.
Adasca ¹⁵⁵	1952	U.A.Finc.Rust.	22.26	"monte"	"Tostambarren -N. riachuelo...-, Inusqui -N. riachuelo...-, Adasca, Recabiarte, Castinzalde -E. arroyo...-, Castinza -S. Arroyo...-". N/r kontsonanteak ez dira ondo bereizten, eta "Irrusqui" jartzen duela ematen du. O bokala ere nahiko berezia egiten du hitz bukaeran, -s bat ematen duela, baina erkatu ondoren argi geratzen da. 1940koa kontuan izanik, besteak beste, ematen du bera dela.
Aldacasu	1956	U.A.Amil.	9.15	"monte"	Zalantzazko forma. Idazmakinez.
Aldagazo	1956	U.A.Amil.	16.3	"monte"	Zalantzazko forma.
Adascacho	1956	U.A.Amil.	22.47	"robleal"	Zalantzazko forma. Idazmakinez egin.
Aldakaso	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"monte"	"Entre Kastañozita y Patxalau"
Aldakáso	2003	Kastañiza	Ahoz	"termino"	"Es la cuñita esa Aldakáso"
Aldakáso	2014	Kastañiza	Ahoz	"termino"	
ALDIASOLO		(Goienuri)			86-13b~ [Behean ikusten denez, zerrenden bidez, argi-argi idatzia dagoen "Aldiasolo" hau, geroko "Alaigaso", eta 1952ko "Aldaygaso" (Ikus Aldaigatzu berbera baita) da].
Aldiasolo ¹⁵⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	156c	"monte"	"heredad...Uert(a/e), Aransolo, Aransolo, Pagasolaun, Rébis, Iragorri, Larracullu, Aransolo,

¹⁵³ Aldats+gan?, baina ez dago ondo konstatatua. Garai honetan hainbat errakuntza gertatzen dira.

Irigoien: 'Aldaka: "lado" en la obra de Axular...'

¹⁵⁴ Aldai/Aldats 'cuesta, ladera' + *gatz* 'difícil'. Ikus 'Aldazgatzu', honen aldakia baita.

Bereizturik jarri arren, "Aldagazo 1786"-ren aldakia baino ez da. Honetan ziztukariak leherkariaren gorketa eragin du, nahiz eta gero ziztukaria bera galdu egin den, ziur aski, inposiboan izatean. Hau da, Aldatz-gatzu > Aldazgatzu > Aldakazu > Aldakazo.

¹⁵⁵ Zail samarra dugu honen jatorria. Gutxi konstatatua egoteaz gain, berandu agertzen da, beraz, ez digu ematen ziurtasun handirik. Bidezkoena gaizki egotea litzeteki, agian Aldazgatzu-ren aldakia izatea. Bai horrela dela uste dut, zeren "Adascacho" ere badager.

Azkue: "Adaska (G-and..) vástago ya consistente o ramo menudo.", "adats: (B,...) cabellera, *berakatzaren adatsa*, la cabellera del ajo...". Argiago egon liteke *ao* 'boca' adieraziz, baina Azkuek "6° (B-d-l-ond) ..ruedo" zentzua ere gaineratzen dio. Gereñuren zerrendetan ez da agertzen honelakorik.

Geroagokoa kontuan izanik, 1940koa besteak beste, hemen sartzea erabaki dut, nahiz eta forma honek (ADASKAO) beste ondorioetara eraman ahal gaituen.

¹⁵⁶ Batean bakarrik aipaturik dagoenez, ezin zaio eman garrantzia handirik. Lehen atala ez da batere gardena, pentsa daiteke "Aldea-" batetik etor litekeela, hiatoa -ea >-ia eginez gero, baina kasu horretan artikulua fosolizaturik izan beharko zuen. *Solo* 'heredad', beraz, 'la heredad del lado, costado'.

Azkue: "Aldia: 1° (c) tiempo, en su sentido de duración de los seres y época de sucesión... 5° año de abundancia... 6° (B-g), tercianas." Kasu honetan sasoiarekin, denborarekin egon zitekeen aukera bat. Azken denboretan amaginarrebak euskaraz egitean, *alde* baserri-ren kidetzat erabiltzen du, hau da, gaztelaren esanahiaz, baina hori erdararen eragina izan behar da, zeren esate baterako *aldean*-ek 'al lado' aidarazten baitu.

Beste egileengan bakarrik aurkitu dugu "Aldibides, Los..." Gereñuk aipaturik. Horrez gain, genituzke alde osorik dutenak: "Aldebeitia, Aldecoa..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Pago, Basarte, Lujalde 68 areas, Lujalday, Bcharequeta (<i>cha</i> hori altuago dago idatzia, izenaren laburpena gisa-Balintxaerreketa-) 31 areas, Aldiasolo 260 areas, Arestuizar, Mendi, Iturvuru, Recaviarte, Campa, Campa". 1940ko 23.4an: "huerta...Castañiza Aransolo, Aransolo, Pagasolau, Rébis, Iregorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalday 68 areas, Lujalday, Requeta 31 areas, Alaigaso, Arestuizar...pinos, Mendi, Iturvuru, Recaviarte...". Jabego bera izanik, Kastañizabekoa dirudi, zenbait aldaketa bien artean: "heredad...Uerta/ huerta Castañiza, Pagasolau(n/-), Ir(a/e)gorri, Lujald(e/ay), Bcharequeta/Requeta, Aldiasolo / Alaigaso". 1952an berbera "Huerta, Aransolo, Aransolo, Revis, Pagasolau, Irigorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalday, Lujalday, Renqueto, Aldaygaso".
ALDUZA		(Goienuri)			61-62c (Hauze bera - Jabegoagatik, soroen zerrenden barruan izaten den ordenagatik eta zabalegatik -: "Aldaisacon" 1940, "Aldeisacon" 1956). Behin eta berriz irakurri arren ALDURA zirudien, baina berriki konturatu naiz, letrak erkatuz gero, "Escuza"rekin esaterako, <i>r</i> itxura izan arren, <i>z</i> dela.
Alduza ¹⁵⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	223b	"heredad"	"...Aramburu, Arrecoche, Arrecoche, Alduza (Hiru mugakide Isusiarrak), Lorvide, Castañeta, Minteparro..."
ALGUACIL		(Goienuri)			86-14a~
Alguacil, Casa de	1894	U.A.Finc.Urb.	126	"ca. y cio."	"Casa del Alguacil", "N. Iglesia" Udalaren jabego bat, beraz, ez da guztiz leku-izena.
ALISOS		(Olarte)			86-29b
Alisos ¹⁵⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	78	"monte"	"S. Arroyo"
Alisos	1924	U.A.Cat.1900	7.2	"monte"	Itzulpen kutsua du. Jabea Amurriokoa.
Alisos	1940	U.A."Est.Cat."	3.12	"heredad"	"Echevarri Arriba, Palero, Debajo de la Era, Aldapa, D los Alisos, Legusagala-Esquine". 27.62an ere bai "Los alisos"
Alisos	1956	U.A.Amil.	12.38	"monte"	"Los Alisos". "Echevarri-Arriba, Palero, Debajo de la Era, Aldapa, Los Alisos, Leguzalaga".
ALKATZU		(Goienuri)			(ASKATXU izan behar, kokapena eta mugakideak direla eta. Baserria Ellakuri dirudi. Bere ondoko zenbaitzuk ere gaizki daude idatzirik.
Alcachu ¹⁵⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	89b	"monte"	"...Mortezuela (Morteruchu?), Alcachu". Ellakuri, Ugarte aldean.
ALKETA		(Larrazabal)*			*86-21b
Alqueta ¹⁶⁰	1793	U.A06010247.27	1	"termino"	2b, 3b, 4 eta 5. orrietan ere bai. Beldio aldean.

¹⁵⁷ Mitxelena: "***aldu*, *altu* 'alto'...: Basaldua... Mendialdua... Altube, Altuna... Cf. **Aldura**, monte de Rentería de *Altura, como Otura en Asturias, Granada y Huesca y Altura en Cataluña".

Ez dakit Mitxelenak aipatzen duen hori honi egokitu ahal zaionik, zeren egun Orozkon *altzera*, *altuera* erabiltzen baitira. Hala eta guztiz ere, toponimo hau behin bakarrik konstatatua izan arren, "Aretx-ald-aga" ere badugu, hau da, lateralaren ozenkuntzaz.

Dena dela, ikus "Aldaisacon"ena, zeren leku bera izan arren, beste modu batez deitu ahal zitzaion.

Gereñuk "Alduregana, Aldurruti " aipatzen ditu.

¹⁵⁸ Itzulpen kutsuko toponimoa, zeren oso berandukoa eta herriko beste lekuetan "Alza, Alzarrate..." baititugu.

¹⁵⁹ *Alka*. Azkue:"1°(ANC-b-est-lez L...avena silvestre)", baina esanahi hori ez dakigu egokia den gure leku-izenerako bizkaieraren eremuan ez baitago konstatua) + *tsu* > *tzu* (ugaritasun atzizkia).

Muxikak aipatzen du "Alkabieta" Bergararako.

Gereñuk eta Barrenengoak ez dute aipatzen antzekorik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Alqueta	1803	"Lib.Hip."	300b	"monte"	337an ere bai.
Alqueta	1894	U.A. Finc.Rúst.	12	"monte"	53an ere agertzen da. 56b-an ere bai. 67b-an eta 197b-an Larrazabalen. Beldio aldean ematen du kasu bitan.
Alqueta	1917	U.A.Cat.1900	4.26	"monte"	"monte castañal en la cuadrilla de Larrazabal termino de Alqueta".
Alqueta	1926	U.A."Est.Cat."	7.13	"monte"	20.2an ere agertzen da, baina Larrazabal?20.20an Larrazabalen.
Alqueta	1940	U.A."Est.Cat."	3.1	"heredad"	Idazmakina egina. Birritan agertzen da. 4.2an ere agertzen da.
Alqueta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"arbolar"	7.1ean ere agertzen da. Idazmakina egina.
Alqueta	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"monte"	22.11n ere agertzen da.
Alqueta	1956	U.A.Amil.	1.12	"m.calvo"	Idazmakina egina. Alketatik. 20.3an eta 20.4an ere agertzen da.
Alqueta	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	1.13an eta 22.9an ere agertzen da.
Alketa					"De Beldio hacia Izardio, Torrejon... en el alto". Odiagakoek: "Debajo del pico de Nevera, entre Odiaga y Beldio...".
Alketa	2003	Odiaga	Ahoz	"monte"	"Alketa es desde Nebera toda la falda..", "...entre Odiaga y Beldio". Oso leku ezaguna da.
ALKETANEBERA		(Larrazabal)			86-21b~
Alqueta	ó 1894	U.A. Finc.Rúst.	193c	"monte"	Gaizki irakurtzen da.
canpanevera					
Alquetanevera ¹⁶¹	1926	U.A."Est.Cat."	20.2	"monte"	"Alqueta nevera"
ALKETASAKONA		(Larrazabal)*			*86-21b
Alquetazacone ¹⁶²	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.9	"pago"	39an Beldio aldean. "Alquetaza". 1992an "Alquetazacone"
Alquetaza	1992	"D.F.A.Céd.Pr."	7.	"pago"	40an "Alquetaza". "Alquetazacone" ere badago, baina biak agertzen dira. Bidezkoena "Alketa" eta "Sakona" lirateke, baina elkaturik eta laburturik agertzen zaizkigu.
Alketasakone	1994	Zumeltza	Ahoz.	"monte"	"Alketasakone monte de Alketa". Isardiokoek "Alketasakon barranco"
Alketazakóne	2003	Zumeltza	Ahoz	"monte"	Orain ematen du eskrituretatik jasotako izena dela, zeren lekukoak ondo ezagutzen ditu gainontzeko tokiak eta dagokien ahoskera. Isardiokoak ez du ondo gogoratzen, eta

¹⁶⁰ *Alka* 'avena silvestre' + *eta* (pluraltasun atzizkia). Fonetikoki *alka* + *eta* > *Alketa* gertatzea oso posible da, *Araeta* > *Areta* leku-izenean bezala, hau da, *a* + *e* sortutako hiatoak, batzuetan, *e* ematen du. Beste aukera bat, baina hemengo testigantzarik gabe Azkuek ere aipatzen duena: "Alke-belar (AN, Lacoiz,), dáctilo...(Bot.)". Lehena egoki leku honetarako izanez gero, 'lugar abundante en avena silvestre' genduke. Lehengo "Alkatzu"-ren parekoa dugu hau.

Baina nik beste aukera batez pentsatzen dut, gehienbat "Altui"-ren eraginez eta gero "Alkibita" eta "Alkiza"-ren konstatazioez indarturik. Hitz batean al(t)z 'aliso'+ ki (zuhaitz munduko atzizkia) + *eta* (atz.). Ikus dezagun:

Altui toponimoak, -tui multzo atzizkia izanez gero, *altza* 'aliso' aukeraz pentsatu dut. Mitxelenak Algorta "(h)arr(i)+ korta"-tik ateratzen du, nahiko bidezkoa litekena, baina ikusia dugu kasu askotan korta-rekin, ola-rekin gertatzen denez, zuhaitz izenak agertzen direla: Arigorta* 1540 (<?Arizgorta), Askigorta, Mezkorta...Alkorta / Algorta dugu lateraralen ondoan neutralizazioa gertatzen dela ozenaren alde.

Fonetikoki posible da aurkeztu dugun hipotesia, zeren "altz + ki + eta", lehen atalean bukaerako (tz > z) inposiboan jaustea erreza da, baita ere, i + e > e suertatzea. *Ki* atzizkian jarri dugu "Alkiza"-k eskema bera du, baina bukaeran botanikako multzo atzizkia duela. Berdin esan dezakegu gure "Alkibieta" (Alkibieta?)-rekin.

Beste konstatazioa dugu "Alkiegi" deiturarekin (Euskal Deituren Izendegia).

Aipatuko ditut hurbileko datu batzuk, baina konbentzimentu gutxiarekin: Barrenengoak aipatzen du "Algeta...var. de Elgeta". Horrela izanik "Elgea" duten anitz toponimo aipatzen ditu Gereñuk. Azkue: "Elge: 1º (BN-am-orab, S), campo cultivado...2º (B,...) verde (fruta)...".

Huescan "Alquezar" toponimoa dago. Arzamendi: "a alguna su heredad, o elgueral o argomal 1452". Botanila alorrekoa dugu "elgueral" hori, Helguera ('mora > morera, platan > platanero') deitura ere gogoratzen dit, baina gaztelaniako hiztegitan ez dut aurkitzen.

¹⁶¹ Bi toponimo elkaturik daude, ikusitako Alketa eta 'nevera', basoan dagoen elurtegitariako bat, hau da, aspaldian elurra pilakatze erabiltzen ziren tokiak, geroago edarien freskagarri edo osasuntzan erabili ahal izateko.

¹⁶² Alketa (ikus) + *sakon* 'hondonada, barranco' + *e* (< a (art.)) : 'el barranco (de) Alketa'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Odiagakoak ere ez.
ALPITZU		(Goikogane)*			Kat. 901. zk.ren eskuineko arloa, *61-62d. Tontor-tontorra ez da, malda bat baizik.
Albizu**163	1080	"SMCo.Ledesm"	105	"localidad"	" Vigilia, presbiter de Albizu, Alavensi villa". 197an

79 Kokapenaren aldetik argi utzi behar da, Isusiko lekukoen testigantza irmoaren arabera, "Alpitzu" bi daudela edo zeudela: 1) Oraingo hau, geroago "Goikogane" izena bereganatu duena 2) Oraingo "Alpitzu" lehengo "Kursegan"-i dagokiona.

Mitxelena: "albitz" heno": Albisu, Albisua, Albizu..." + *tz* (bot. multzo atz.)

Azkue: "Albitz (B-o, G-and-bid), albiz (B-zald), heno, planta de la familia de las gramineas.", "Alpitz (G-ets): escoba".

Aurrekoa bat dator bertako batek, Beasko-Isusikoa, esan zidanarekin, Alpitzun daudenari buruz: "...unas hierbas largas... ". Geroago "...una especie de mijo que se hace en Goikogane y otros sitios".

Kasuren batean artikuluz agertzen da (Albizua*, Alpisua), baina deitura izanik logikoa da, zeren deituretan formarik arkaikoa mantentzen baita.

Fonetika aldetik toponimo nahiko bitxia dugu, zeren 1798an ikusten dugu dokumentu berean lau forma desberdinez agertzen baita. Ikus ditzagun banan-banan arloak:

1) Lateralaren ondoren "Albichu" nahiz "Alpichu" agertzen zaigu aipatutako dokumentuan. Forma biak lotzeaz gain, ematen du albolararen ondoren leherkari ozena gortu egiten dela. Fenomeno bitxia dugu hau, zeren lateralaren ondoren arruntena ozenkuntzaren alde jotzea. Mitxelenak aurrekoaz hauxe dio: "12.6 oposición entre dos series (oclusivas) tendió a neutralizarles tras nasal y l (realización sonora)..." (Ikus b kontsonantearen 3.1 arloa). Inguru hauetan forma arruntena edo bakarra "Albizu, -a", nahiz eta toponimo hau aipatzen den bezala agertu.

2) Zitzukari afrikariaren aldetik betikoa dugu: *ç*, *z* grafemek afrikaria adierazteko, geroagoko konstatazioetan ikusten denez, baina egun frikaria

egiteko joera. Orozkoko Urigoitin "Albizua" denari "Albutzu" esaten diote, amaginarrebak, bere aldetik, "Albitzu", XV.mendean "aluiçu" gisa agertzen dela. Esan berri dugu *ç* grafema, dorso-hobikari zitzukari afrikariari dagokio, hau da, /c/, gaurko grafiaz "tz". Zenbait datu horren alde jotzen dute, adibidez, Irigoien: "Refranes y Sentencias de 1596... 1596... *gaçean, gaçean*...de la sal, de la sal...donde sal esta traducido a la lengua vasca por *gatz*"

Hitz batean, grafiak argi uzten ez badu ere, zitzukari afrikari batez pentsatu behar dugu. Nahiko argigarriak izan daitezke, 1798an aurkitzen ditugun aldakiak: "Albichu, Alpichu, Alpizu, Alpizua, Alpisua". Gaur egun ere baditugu "Alpisu, Alpitxu".

"Albizu" nahiko zabaldia dago inguru hauetan toponimo gisa, are gehiago deitura gisa artikuluz "Albizua".

3) XI.mendearen inguruan nabaritzen da *u/o* arteko nolabaiteko zalantza hitz bukaeran: Albizu / Albizo 1080. Orozkon herri ahoskeran ere bai. Hemen "Çaldo" eta horrelakoak bildu ditugu XVI. mendean, baina gaur egun "Zaldu" gisa baino ez da ezagutzen. Dena dela, Nafarroan badago gaur egun "Zaldo" deitura.

Toponimo honek ematen digu bidea nahiko interesgarri iruditzen zaizkit arlo bi aztertzeke:

1) Agiri-agirian ez badago, "Albizu / Arbizu" alternantziari buruz hitz egin dezakegu. Hasiera batean *l* / *r* alternantzia genuke. Bokai arteko egoera balitz, erraz genuke ondorioa, baina hemen, aldiz, inposiboan daude, beraz, ezin zaizkio itsatsi ezagutzen ditugun legeak ("Mitx.: 'l ha pasado a r entre vocales...'"). Dena dela, nire ustez, posizio berezia da inposiboa eta horrek errez dezake aldaketa.

Mitxelenak "(h)arbi'nabo": Arbi, Arbizu, Arbiza, Arbizu. O acaso se trate de un compuesto de (h)arri (v.bi)... ". Nire deituraz 'mirador del nabar' aipatzen zuen.

Inguru hauetan *arbi* 'nabo', *arbigera* 'flor del nabo' hitzak erabiltzen dira.

Baina bitxia egin zait Albizu eta Arbizu-ren arteko erlazioa. XVIII. inguruan Txintxetru (buruz hitz egiten dut) aldean deitura gisa agertzen da Arbizu eta berbera geroago Albizu, *r* > *l* hurratsa eginez.

Lizarran aldean adibide biak agertzen dira, eta hortik agian izan daiteke isoglosaren goitik beherako muga, ezkerrean bizkaieraren eremuan Albizu / Albizua askotan ditugu, inguru hauetan ia herri guztietan, ekialderago Arbizu agertzen dela. Esan berri dugunez, Arbizu / Albizu deiturekin gertatzen da berri / barri, iri / uri hitzekin gertatzen dena, isoglosa baten barnean dagoela, iparraldetik hegoaldera datorrena. Mendebaldean bigarrena mantentzen da nagusiki, lehena beste arloan dagoela, nahiz eta Gipuzkoan eta Lizarran bitarikoak aurkitu.

Nire deitura esatean (Arbizu), aita nafarra dudala, eremu honetan deitura idatziz hartzen didatenek, askotan, edo, hobeto esanda, gehien-gehienetan "Albizu, Albizua, Albisua" idazten dute. behin Arbaizu (Arbaiza-rekin erlazioatuz?), nahiz eta "Arbizu" argi ahoskatu, haiek ohiturik daudenara jotzen baitute. Beraz, ez dago horrenbeste aldea. Are gehiago gipuzkoar batek nire deitura galdetu ondoren, deitzen zidanean beti esaten zidan "Garbizu!". Iparraldean uste dut "Harbizu" ere badagoela. Hitz batean tokian tokikoa, hots, egokitze inskonsziente bat egiten dela. Garbayo

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aluiçu**	1257	"A.Calahorra"	1	"localidad"	"Eximino Gonzalez de Albizo". Azken <i>u > o</i> .
Alviçu**	1260	"Calahorr.Erg."	423	"localidad"	"Aluiçu"
Alpichu	1740	U.A.030501.1	12	"paraje"	"Heguilaz... Alviçu... "
Albichu*	1798	U.A06010238.26	0	"apellido"	8an eta beste dokumentu batean hiru bider agertzen da. Beste batean "Apichu", beraz, inplosiboan /> -. 1749an ere agertzen da. 1758an ere bai.
Alpichu*	1798	U.A06010238.26	0b	"apellido"	"de Larraguibel... Dom.o de Albichu". Birritan agertzen da. 1799an ere agertzen da.
Alpizu*	1798	U.A06010238.26	2	"apellido"	"Dom.o de Alpichu". 1an "Antº de Alpichu". 4b-an ere agertzen da.
Albizua*	1798	U.A06010238.26	4	"apellido"	"Antº de Alpizu"
Alpisua*	1798	U.A06010240.28	0	"apellido"	"Domingo de Albizua"
Alpizu	1979	"Map.Top."	1	"monte"	"Larraguibel... Domingo de Alpisua". Birritan agertzen da.
Alpisu	1982	E.Hist.Geog.Al	173	"cumbre"	
Alpitxu	1986	"Map.Top."	1	"monte"	Orozkon "Albizua" idatzirik agertzen den toponimori ahoz "albutzu" deitzen diote batzuek, azken bokala <i>u -eta o</i> tartean dagoelarik, agian hurbilago bigarrenetatik.
Alpitxu	1994	Lekandazar	Ahoz.	"pico "	Beasko-Isusikoak "el filon que baja...unas hierbas largas...". Azkuek: Alpitx(G-ets): escoba"
Alpisu	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"monte"	"Alpisu nosotros le llamamos al de Goikogane".
Alpitxu	1994	Isusi	Ahoz.	"monte"	"Alpitxu, Alpisu menos... al Goikogane. De joven yo no he conocido decir Goikogane, eso cuando hicieron el buzón. Zollokoek esaten diote gehien bat Goikogane.
Alpitxu	1994	Bekoa-Isusi	Ahoz.	"monte"	"...Goikogane... ". Nik galdetu nion: "-¿Siempre Goikogane? Berak erantzun zidan: "-Antes (le decíamos) Alpitxu, ahora Alpitxu al de más abajo!
Alpítxu	2003	Beasko-Isusi	Ahoz	"monte"	"Alpítxu le llamabamos al (que ahora llaman) Goikogane...Los de Aréta le llaman Alpítxu a lo

2) Hemen agertzen ez bada ere, hasierako **g**-rekin gertatzen omen den galera aipatu behar dugu. Denbora askoren zehar uste izan dut *g* hori *h*-aren aztarna bat baino ez zela: *biger* (bihar), *agoa*, *gigerra* (giharra)...Orozkon, *berregun* (berrehun) Lekeition edo aurreko puntuko "Garbizu", "Arbizu"-ren ordeaz, hau da, hitz batean leherkari belare ozen horrek zenbait kasutan *h*-ren lekuan aurkitzen dugu.

Gasteizko bati behin Ereño deitura aipatu nion eta berak Gereño hartu zuen. Nire ustez, Gorbea / Orbea eta halakoekin eta aipatutakoekin (*biger*, *berregun*...) gertatu zaidanez, lehen bokala aspaldiko aspiraketa bati dagokio. Gauza bera baieztatu zait, Mitxelenak egiten dituen zenbait oharrekin:

90 or. "En cierto número de casos, -ain procede sin duda de gain.."

95 or. "giputz... En documentos navaros lpuça" "Guiçairudiaga, mod. Izurdiaga"

97 or. "gune, -gu(n)e, -gun "lugar"...B. -kun, ...y une", "gurbiza, gurbitz...V. urbitz."

Lehendik badugu esanda zenbait kasutan **g** aspiraketaren aztarna dela, esan omen dezakegu **g** bati aspiraketa ordezkatu ahal zaio eta gero agian **zero**, hau da, **g- > h > -(zero)**. "Garbizu > Arbizu" urratsak horren alde jotzen du, baita Mitxelenak aipatzen dituen galera "izena + patronimiko" zenbait kasutan ere: "Lope Erascosy < Belasconis, Arnault Arçez < Garceyz..."

XI.mendean "Ipuzcoa" dugu, Gipuzkoaren ordeaz.

Gipuzkoako Garbizu Mitxelenak "*garbi* 'limpio' "-ri lotzen du... "Garbiss Maniz... en doc. de Leire..1098", baina ez dut uste horrela denik, zeren Gipuzkoan bertan "Arbizu, Arbiza" ere badugu, hau da, botanika multzo atzizkia dutenek.

Hasieran uste izan dudaren aurka gerta liteke "Arbizu/Garbizu" jatorri desberdina izatea, zeren gaztelaniako hiztegi batean "Garbizo" irakurri nuen, Salamanca aldean erabiltzen omen zen hitza landare bat izendatzeko, hori latineko "carbasus, -i: lino"-ri lotzen omen dute. Horrela izanik *g-* ez zen izango *h*-ren aztarna, alderantziz baizik. Latineko sustrai horretarik sortu omen dira hizkuntza erromanikoetan "Carballo, Carbalho, Carbajo..." Lehen biak hizkuntza galiziar eremutan bestea Leon aldean. Errioxan "Garbaio".

Argi dagoena botanika munduaren barnean gaudela edozein kasutan. Azkuerengan ikusi eta susmatu dugu *arbi* 'nabo' Euskal Herri osoan dugu, zerbait tokitan *arbitxu* esaten diote txikiago den arbi mota bati, *albitz* aldiz, B eta G-ko eremu batean. Bukatzeko esango dut Arbizu herrian zitzukaria frikari ahoskatzen dutela, hots, [arbisu].

M. Etxebarriak Zeberion "albítzu" biltzen du

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Alpítxu ¹⁶⁴	2014	Beasko-Isusi	Ahoz	"monte"	que nosotros llamamos Kursegán" "De aquí arriba, zona amplia... Alpitxu tampoco era la punta como tal era un poco más abajo, la ladera. ". Lusurbeilanda: "Cruz de Oleta"
ALPITU		(Kurtzegán)*			Kat. 570. zk., "Cruz de Oléta" moduan ere ezaguna, *86-06b, beraz ALPITU / KURTZEGAN /OLAETAKO GURUTZEA/AMEZTUIGANA"
Alpitxu	1994	Bekoa-Isusi	Ahoz	"monte"	"...Goikogane... ". Nik galdetu nion: "-¿Siempre Goikogane? Berak erantzun zidan: "-Antes (le decíamos) Alpitxu, ahora Alpitxu al de más abajo! "
Alpítxu	2003	Beasko-Isusi	Ahoz	"monte"	"Alpítxu le llamabamos al (que ahora llaman) Goikogane... Los de Aréta le llaman Alpitxu a lo que nosotros llamamos Kursegán"
Oléta, Cruz de	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	"Y la otra (cruz) aquí en... arriba Oléta". Lusurbeilandakoak berdin esaten dio.
ALSASKETA		(Goienuri)*			Ganekogortaren azpiko iturria. *61-62a. Honi audioarrek eta okondorrek ALSASKETA esaten zioten, orain "FUENTE DEL ESPINO" moduan ezagunagoa bada ere. Zollokoek ALTZIZKETA diote, kartografian horrela dagoela, Kurtziagatik Bilboko bidean. Ziur aski, ALTZASKETA jarri beharko nion forma araututzat.
Alsasketa ¹⁶⁵	1994	Isusi	Ahoz	"fuente"	"-La fuente del Espino lo dicen los de Bilbao, los antiguos de aquí y de Okendo siempre Alsasketa... será Zollo". Bekokoak ere bai.
Sasketa	1994	Garai. Okondo	Ahoz	"termino"	"Dubirís, Fuente de Sasketa? Encima Llodio... "
Asasketa ¹⁶⁶	1994	Mendibil. Okond	Ahoz	"termino"	(Fuente Espino). Galdetzen diot zein zuhaitz mota

¹⁶⁴ "una especie de mijo, se hace casi como el trigo, en Kamaraka estaba lleno..."

¹⁶⁵ Nahiz eta Audioko mugatik kanpo izan, Ganekogorta azpian, Bilboko bidean, dagoen toki hau oso ezaguna da audioarrentzat. Toponimo hau gaztelaniaz 'Fuente del espino' deitzen diote gaur, bertako batek esan zidanez: "la fuente del Espino lo dicen los de Bilbao, los antiguos de aquí y de Okendo siempre Alsasketa. Dena dela, gero zailantza sortu zait ea "Alsasketa" edo "Asasketa" izan zitekeen, eta lehenengo batean bereizturik jarri baditut, geroago elkartu ditut.

Ez dugu testigantza zaharra jarraipena egin ahal izateko. Askotan pentsatu nuen aldaki honen forma ikustean, ea *haltza*-ri loturik egon zitekeen, baina ez dago hain argi. Askotan, toponimoetan nahiz hizkuntza mintzatuan inguru hauetan zenbait kasutan ez dagokien lateralak sartzen baitituzte 'alcuerdo' (acuerdo) eta honekin antzera gerta liteke. Ditugun aldakian ez dira sendoegiak, dena dela, argiago egon litezke osagaiak hauexek dira: *aska* 'abrevadero, bebedero, pesebre' + *eta* (top.atz.). 'abrevadero, bebedero...' oso egokia da kasu honetan iturri batez aritzen baikara.

Jabier Malo Iziar-ek Ganekogortako mapan "Altzizketa" gisa aipatzen du. Uste dut Kepa Barañanok esan zidala Arrankudiagokoek "Altzizketa" erabiltzen dutela.

Okondoko artzain izandako batek beti "Sasketa", "Fuente Sasketa... camino mulas" esaten du. Aurreko konstatziorik ez dugunez, hipotesi maila asko dago: sats, sarats 'sauce'... Cuad. Top. Aiara: "Fuente Asqueta (Etxegoien)" 91 orr, Zuian ere badagoela. Kuriosoki bilbotarrek ematen dioten izenaren antzeko ugari ditugu, bat aipatzearen. Top. Aiara: "La Fuente el Endrino" 41 or. , uste nuen, gerta zitekeen "Asketa" besterik gabe izatea Etxegoingo bezalakoa, tartean Mitxelenak "reduplicación... expresiva" gisa gertatuz gero. Bertan esan didatenez: "-Hay muchas fuentes!".

Azalpen eta burutazio honetan zehar susmatu nuena, "Asketa" izatea, ez omen da. Alboetako oharrik ikusiz, nonbait "Fuente de Asketa" agertzen da. Dena dela, ikus zer dio Isusikoak Asetzin dela eta, zeren Asketa aipatzen baitu. Gainera, ematen du bereizten dutela "Altzasketa" eta "Asketa" toponimoak.

¹⁶⁶ Zail samar dugu leku-izen honen esanahia eskuin aldean dauden oharrik ikusirik, batez ere, Isusikoek Alsasketa deitzen diote bilbotarrek berriki "fuente del Espino" deitzen dutenari, zeren zuhaitzekin erlazionatzea ez da erreza. *atz* -arekin posible litzateke kontutan izanik afrikari palatal gorra izan duen bilakaera.

Agian lotu genezake hasierako bokala erdal preposizioa izanez gero, 'a' edo 'al' (hemen 'alcuerdo <acuerdo', eta antzekorik entzuten dira "sarats 'sauce' (var. sa(h)ats,...). Sáseta...", Mitxelenarengatik jasotako adibideekin.

Gereñurengan ez dugu aurkitzen "Altzasketa, Asasketa..., Sasketa...". argitzeko ia 'Sasketa' izan zitekeen "Sastegui, 1719, labrantío de Narvaja. Manantial de Zuya.", Laudion gordetzen dena izen arrunta bezala, eta "Sastobi, estercolero en Zuya", hau da, *sats* 'estiércol, basura'-rekin erlazionatzea.

Alsasketa izanik, *agian Haltz + atx / aska + eta genuke*. gaztelaniaz 'Fuente del espino' deitzen diotela, baina dena hipotesi gisa.

Asas- hasten ziren toponimoak ez nituen aurkitzen hasiera batean, baina gero "Artiasa"(Artiatxa) eta Euskal Deit. Izendegian "Asagirre, Asagirreiturri". ikusi ditut, beraz, Alsasketa ondo ez balego, *atz*-ez pentsa dezakegu. Dena dela, ikus Alsasketa, bertan aska + eta aukeraren alde egiten baitugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Alsaskéta	2003	Aspuru	Ahoz	"fuente"	dagoen han, ea haltzaren bat dagoen, esangura bilatu nahian, eta esaten dit ezetz "-Espino es la aranza, Aranzal en Okendo, porque había unas aranzas, unos espinos". Berriro diotsot ea haitzaren bat dagoen "Atxasketa"-rekin lotzeko eta baieztatzen dit: "Piedras alrededor? Sí muchas!" Lehenengo batean zioen "La Fuente del Espino" eta "la derroñada de Alsasketa" bi leku desberdin balira, baina esan nionean Antonek zioena, gogoratu zen bere aurrekoek toki bakartzat zutela: "cuidado con la fuente Alsaskéta que el agua es muy fria". Dubiresekoak, Floren Urkijok, leku bera dela dio.
Altizketa	2005	Zollo	Ahoz	"fuente"	Eusko Jaurlaritzaren Lurralde Antolaketaen kartografian (2002) horrela agertzen da.
Alsaskéta	2003	Aspuru	Ahoz	"fuente"	"(ni) llamabáis la fuente el Espino, ...de otra forma? La fuente Alsaskéta."
ALSASKUTU		(Goineuri)*			*61-62a m
Alsaskútu	2003	Izagirre Nagusia	Ahoz	"campa"	Berriemaleak inguru hori ondo ezagutu arren, eta ziur asko kokapema eta izena eman: "campa al lado del Castillo", ez du beste inork aipatu. Data orientagarria.
ALTALARRI		(Goienuri)*			Kat. 1.079. zk., *61-62c
Altalarri	1998?	Ermu...F.Usia	Ahoz	"termino"	Toponimo hau ikusi nuen lehenengoz edo, irten zenean, aipatutako liburuan edo "Cuadernos de Toponimia 8"-n : "A(l)tarri". Deigarria gertatu zitzaidan, lehenago entzun ez bainuen.
Altálárri	2003	Dubiris	Ahoz	"termino"	"vaguada de Altálárri". Dubirisekoentzat nahiko ezaguna da, baita Isusi eta Beaskoentzat ere.
Altálárri	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"termino"	"¿Debajo de San Antonio? ... Altálárri"
ALTAMIRA		(Goienuri)*			Kat. 769.aren azpian, *86-06c
Altamira ¹⁶⁷	1792	"Lib.Hip."	282	"termino"	Birritan agertzen da.
Altamira	1792	U.A06010244.20	1	"paraje"	1809ko "Diezm."-etan. "Juan de Lecanda Altamira". 1877an (Becerro) eta 1914an (Vera) ere bai.
Altamira	1846	"Lib.Baut."262	396	"cio."	
Altamira	1894	U.A.Finc.Urb.	189	"ca. y cio."	
Altamira	1894	U.A. Finc.Rúst.	169	"monte"	205d-an ere bai.
Altamira	1902	U.A.Cat.1900	1.6	"ca. ó cio."	
Altamira	1940	U.A."Est.Cat."	13.39	"heredad"	
Altamira	1952	U.A.Finc.Rust.	16.14	"heredad"	
Altamira	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.3	"pago"	
Altamira	1986	"Map.Top."	1	"cio."	C-9. 1979ko toponimia mapan ere agertzen da.

¹⁶⁷ Osagai erromanikoak izan arren, hitzen ordenagatik euskal ereduakoa iruditu zait. "Miraflores (B), Mirafuentes (NA), Miravalles XIV. (B), Vista Alegre (Orozko, Bilbo)" eta antzeko batzuek esandakoaren alde jotzen dute. Dena dela, "Altomira" aurkitzen dugu Zaragozan eta Cuenca aldean. "Altamira" ere badugu Burgosen, Galizian, Santanderren, Toledo aldean... Zuberoan *alta* -k 'mudarse' adierazten du. Hiztegi batean alt- toponimian atzizki germaniarra dela irakurri dut.

Altamira, Orozkon alderdi oso euskaldun batean dagoela bertakoak euskaldun-euskaldunak direla. Izen hauek agertzea garai bateko usadio edo joera izan daiteke. Ohitura hori agintean zegoen klase erdaltzalearen eraginez izatearen aukera liteke.

Irigoien: "diversos Altamira, formas románicas difundidas en Vizcaya, Guipúzcoa y Alava, cfr. en Altamira cavo Mondaca (s.XV.."

L.M.Muxikak esaten du: "Beste ainbat baserri-izen gisa (Benezia, Babilonia, Sebastopol) jatorriz arrotza"

Hala gertatzen da zenbaitetan, adibidez, "Sebastopol" ere badugu Zalla eta Balmaseda artean. Baina kasu batzuentzat kanpokoarekiko atxikimendu bitxia litzateke: "Rusia". "Rioja" eta horrelakorik deitzen diote senedi batzuei bertan egon direlako edo begikotasuna dutelako.

"Altamira" deitzen diren lekuak izenak berak adierazten duenez, oso agerian eta garaian izaten dira, bertatik arlo zabala ikusten baita.

Fonetika aldetik normalean lateralaren ondoren *t > d* neutralizazioa gertatzen da. Kasu honetan fenomeno horren salbuespena dugu (Ikus Ondorioetan "d" 3.1). Txillardegik aipatzen du neutralizazioa dela eta "aldo (=alto)" aragoieraz.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Altamira	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"barrio Motxetakalle: Subirlanda, Altamira, Kasille, Bastesar, Solloa...". Isusi-Bekokoak eta Altamirakoak ere bai.
Altamira	2003	Lusurbailanda	Ahoz	"cio"	"Altamira, Kasille, Kasabarro, Bastésar"
Altamira	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	
ALTAMIRA ARETA		(Goienuri)*			*86-14b
Altamira Areta	1924	U.A.Cat.1900	5.3	"ca. ó cio."	"Altamira de Areta nº 27: Altamira de Areta nº 27, Presagan de Areta, Espillusolo, Presagan". 5.4an ere bai.
Altamira	2003	Areta	Ahoz	"cio"	Ondoan genduela galdetu genion baserri honetaz, eta Kepak zehaztuz: ¿El caserío de Arri? Altamira! Zirudien ez zuela ziurtasunez ematen, baina tradizioarekin bat dator. Baserri hau berriki bota dute.
Altamira	2006	Errotazar	Ahoz	"cio."	Aretako eliza ondoan etxeberrriak egiten ari direla eta, bertan zegoen baserriaz galdetu nion, eta hasiera batean ez bazuen gogoratzen ere, gero nik aipatzean "la casa de Altamira, el caserío de Altamira que era de Lab.; me lo has recordado".
ALTAMIRABEKO ¹⁶⁸		(Goienuri)			
Altamirabeco	1864	20	192	"urbana"	"debajo de Altamira". Altamirakoak ere bai. Lusurbailandakoak ere bai, baina bakoitzak bere baseritik hurbilen duen Altamira azpiko arloari deitzen dio, beraz, ez diote arlo berberari erreferentzia egiten. Altamirálde.
Altamirabeco	1877	"Rgtro.Prop."	1.2	"casa/s"	
Altamira Beco	1894	U.A.Finc.Urb.	144	"ca. y cio."	
ALTAMIRALDE		(Goienuri)*			Kat. 369 zk., *86-06c
Altamiralde ¹⁶⁹	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"termino"	"debajo de Altamira". Altamirakoak ere bai. Lusurbailandakoak ere bai, baina bakoitzak bere baseritik hurbilen duen Altamira azpiko arloari deitzen dio, beraz, ez diote arlo berberari erreferentzia egiten. Altamirálde.
Altamirálde	2003	Solloa	Ahoz	"zona"	
Altamirálde	2014	Lusurbirlanda	Ahoz	"zona"	*86-15a "in Zufia... in Altube". Orozkotik datorren ibaiari izen hau ematen zaio. Ibai honek kilometro eta erdian zehar herria ikutzen du. 1979ko eta 1986ko mapa toponimikoetan ere agertzen da. H-9,10,G-10. Batzuek Orozkotik datorren ibaiari esaten diote, baina gehien bat "Orozko" ibaia.
ALTUBE		(Larra)*			
Altube ^{**170}	1089	"SMCo.Ledesm"	129	"localidad"	86-22a~ Idazmakina. Gardeagotxiko lekuko batek 2006an jabearen izena aipatuz gero, Agirre baserrikoa zela esan dit. Eremu hau Olabarrieta aldean omen dago: "...Peico, Olabarrieta, Altuburu". 27.36an ere agertzen da.
Altube	1965	"Lib.Llodio"	13	"rio"	
Altúbe	2003	Zenbaitzuk	Ahoz	"rio"	
ALTUBURU		(Olarre)			
Altuburu ¹⁷¹	1940	U.A."Est.Cat."	21.4	"monte"	

¹⁶⁸ Altamira + bekoa (be 'parte inferior, abajo' + ko 'de' + a 'el,la...') 'la de abajo'.

-beko, -bieko / -goiko artikuluz edo artikulurik gabe oso maiz agertzen da, 'la de abajo y la de arriba' bereizteko. Ikus daitekeenez, bi hizkuntzetan agertzen diren leku-izenak adierazitako balioa ematen zaio: "Achabeco 1864 / Acha de abajo 1774", gatzelaniako aldakian artikulua beti ere jartzen ez bazaio.

¹⁶⁹ Altamira + alde 'parte,lado, costado': 'en la parte de Altamira' Bi elementuak elkartzerakoan a biak > a batean geratzen dira arrunta denez.

¹⁷⁰ Mitxelena: "**aldu, altu 'alto'... Altube". Beraz, altu 'alto' + be 'parte inferior': 'la parte de abajo del alto'.

Irigoien: "behe: 'parte baja', que en toponimia vizcaina puede ser también -bei".

Mitxelenak hipotesizat aipatzen duena "**aldu, altu konstatatua dugu "Aretxalduaga" (Laudio) / "Aretxaltuaga" (Baranbio) toponimoekin. Alde bakarra lateralaren ondoren gertatzen den ozenkuntza litzateke, hau da, altu > aldu. Kasu honetan ozendu gabeko aldakia genuke.

Ikusten dugunez, "Altube 1089" aspalditik konstatua dugu, baita ozenkuntza izan dutenetarikoak ere: "Zaldu".

Altu-dun hauek, gara(i)-dunen pareko forma ditugu, geroago sartuta hizkuntzan.

¹⁷¹ Aurrekoa bezala altu 'alto' + buru 'parte superior, cabeza...': 'la parte de arriba del alto'. Ikus Altube.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ALTUI		(Larrazabal)*			Kat. 1148 zk., *86-21d
Altuy ¹⁷²	1614	U.A.0107.1	4b	"moliendas"	1770ean "junto a la peña del paraje de Altui". 1799an "Altuy". 1758an "Junto a Altuy".
Altui	1806	"Lib.Hip."	362b	"paraje"	
Altuy	1843	"Lib.Baut."232	159	"venta"	"Benta de Altuy". 1537ko "Lib. Baut."-eko kopian "M. Saez de Altuy", baina originalean "M. Saez de Alday"
Altuy	1894	U.A. Finc.Rúst.	34b	"monte"	68b-an "heredad"
Altui	1894	U.A. Finc.Rúst.	192	"monte"	"S. Cantera"
Altuy	1911	U.A.Cat.1900	3.3	"monte"	
Altuy	1940	U.A."Est.Cat."	13.27	"monte"	
Altuy	1952	U.A.Finc.Rust.	1.16	"chopos"	"N. Regato". Bigarren, "S. Arroyo" eta ondoren "Errecailun" aipatzen da, beraz, hau da, aipatutako erreka. 22.23an "Altuy...E. Carretera..."
Altuy	1956	U.A.Amil.	1.14	"pinos"	22.7an ere bai.
Altuy	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.8	"pago"	
Altui	1986	"Map.Top."	1	"paraje"	G-1. 1965ean (Otsoa) "poblamiento s. XVII". 1979ko toponimia mapan "Altui-La Venta"
Altui	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	
Áltui	2003	Odiaga	Ahoz	"casa"	"Casa de Altui...nosotros ya Emitola". Isardio: "Casa es Mitola y ponen Altui"
Áltui	2014	Isardio	Ahoz	"cio"	
ALTZA		(Goienuri)*			Kat. 251. zk. , beste batzuek 255, 256 zk. ematen diote, *86-05d
Alsa ¹⁷³	1877	"Rgtro.Prop."	1.4	"heredad"	
Alza	1894	U.A. Finc.Rúst.	4	"heredad"	"N. Arroyo" (Palankakoa ematen du). 164an ere agertzen da. 240an Ibarra (Goienuri) aldean. 247an ere badugu "monte" bezala.
Alza	1926	U.A."Est.Cat."	27.3	"heredad"	Birritan agertzen da. Okondoko mugarri dirudi.
Alza	1940	U.A."Est.Cat."	2.10	"arroyo"	"Sagastay"-ko iparraldeko mugarri. 10.2an azken bokalean azentua daramalarik ere bai: "Alzá". Kuriosoki azken "Alzá" hau, 1894ko 102b-an

¹⁷² 1) *Altz(a)* 'aliso' + *dui* (bot. multz. atz.): 'alasal'

"Altui" gence Goienurin dagoen "Alza"-ren antzekoa. Olarten lehen ikusi dugun "Alisos" berbera izan daieke.

Fonetika aldetik lehenengo atalaren bukaerako ziztukari afrikatua frikari bihurtzen da konposizioan sartzerakoan *hitz* > *hiztun*, *hizkuntza*... bezala. Bigarren ataleko hasierako *d* > *t* bihurtzen zaigu ziztukariaren ondoko tokia izateagatik: *haltz(a)-dui > *alz-tui > altui. Agerian gera daitekeenez, inposiboan dagoen *lz* talde kontsonantiko murriztu omen da konposaketan beste kontsonante batekin batzerakoan.

Orain ahalbide sendoenak esandako hipotesi honetaz ikusten baditut, lehen beste susmok nituen, baina esan dudanez, makaldu egin dira. Dena dela, aipa ditzagun:

2) *Altu* 'alto' + Mitxelenak aipatzen duen *i* kokapen atzizkia, "Aldai, Garai..." kasuetan bezala. Dena dela, aukerak moteldu dira, zeren ikusi dugunez, Aldaik beste jatorria du eta Altui-rekin antzera gerta liteke. Gainera, Nafarroan "Alduia" irakurri dut, "Aldoia" aldakiarekin, hau da, toponimian ziur aski botanika multzo atzizkiarekin.

1537ko batailatze-liburuan "M. Saez de Alday" agertzen da, baina gero kopiaturik "M. Saez de Altuy", Aldai eta Altui-ren artean gertatutakoa errakuntza bat baino ez da izango.

3) Hirugarren aukera bat izango litzateke, lehenengo batean pentsatu nuena, hots, Orozkon gertatzen den urratsa Bertan *ordu* + *an* > *orduen* > *ordu* > *ordin*. Bilakaera hau oso arrunta da, maiz entzuten bainuen. Oraintxe amagiarrebari berriz galdetutako beste adibide bi ditugu: "altuin dago 'está en lo alto', okuluin dago 'está arrinconado'", baina esaten dit *altue* gehienbat Zeberio aldetan esaten dutela, Orozkon *alturia* erabiltzen baitute. Hau da, *u* batez bukatzen denean hitza artikulatu hartuz gero aurreko pausoa suertzen da: *ortu* + *an* > *ortuen* > *ortuin* 'en la huerta'. Orozkoko gogoratzen ditudan adibideak gehienbat inexisten daude, baina Laudion badago ere konstatatua urrats hau "Recachueta 1781 > Recachueta 1894".

Esan dudanez, lehen hipotesia da sendoena, zeren beste biak hasieran pentsatutakoa izan badira ere, azaldu dugunez, ez dute batere indarrik kasu honetan.

¹⁷³ Azkue: "Altz(AN,B,G), haltz(BN...) aliso..Altza:1° (AN,B,G), Sin. de Alza, aliso... Alza(AN,B,...), aliso". Ikusten dugunez, afrikariak zein frikariak agertzen zaigu. Daukagun testigantzagatik atera dezakegu joera bat non afrikaria izatek frikaria izatera heldu den, nahiz eta grafia aldetik *s*, *z* grafemek garai zaharretan afrikaria ordezkatu. Bukaerako -a artikulua dirudi.

Aitagiñarrebari *altza* artikuluz entzun niolakoan nago eta horrela izan behar du, zeren hemengo (Orozkoko behintzat) joera testuinguru fonetiko hauetan afrikariarena da: *altzau* 'levantar'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Alza	1952	U.A.Finc.Rust.	1.4	"monte"	"Anbia" moduan agertzen da. 13.2an eta 19.2an ere agertzen da. 22.33an idazmakinez egina.
Alzá	1956	U.A.Amil.	13.2	"monte"	Birritan agertzen da. Azentu azken bokalean.. 22.27an ere agertzen da. 1.25ean "N. E. Arroyo seco"
Alsa	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.2	"pago"	16B-an
Alsa	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	Ibarrakoak: Luxamendi aurretiko mendiko behe aldean.
Álsa	2003	Atxa	Ahoz	"campa"	"Esas campas de ahí se les llama Álsa"
Álsa	2014	Luxa	Ahoz	"campa"	
Álza	2014	Luxa	Ahoz	"campa"	"... sí Álza era esto de aquí donde está el pabellón este de aquí, de Arb., las campas de Alsa"
ALTZAKETA		(Larrazabal)			Kat. 538 zk.
Altzaqueta	1920	Markuartu mapa	1	"heredad"	"Alztaqueta" gisa ere idatzia.
ALTZARRATE		(Larra)*			*86-14b
Alcarrate ¹⁷⁴	1614	U.A.0107.1	4b	"molienda"	T hori ct eman arren, t bat da, beste batzuekin gertatzen denez.
Alzarratte	1614	U.A.06010209.3	153b	"c. y c."	1726an "Alzarrate". 1775ean "Alzarrate" 1783an "Alsarrate". 1772an (Concordia). 1809an (Diezmos) "las de Alzarrate". 1842an (Alsa-, Alza-)
Alzarrate	1771	"Lib.Hip."	30b	"barrio"	"Alzarate" ere agertzen da, bertan r/rr zalantza antzematen delarik. 185ean eta 247b-an ere bai.
Alzarrate	1775	U.A.06010218.5	1b	"jaro"	5b-an "Quad. de Larra... Alzarrate". 7an "llaman de Alzarrate o murueta"
Alsarrate	1894	U.A.Finc.Urb.	112	"ca. y cio."	128an "Alzarrate"
Alzarrate	1894	U.A.Finc.Urb.	202	"ca. y cio."	
Alzarrate	1894	U.A. Finc.Rúst.	13	"heredad"	
Alsarrate	1894	U.A. Finc.Rúst.	52	"monte"	166an "heredad" ere bai.
Azarrate	1902	U.A.Est.Mun.	208	"finca"	Silaba bukaeran / > -
Alzarrete	1902	U.A.Est.Mun.	232	"finca"	Bukaeran a > e .232an jarri dudan arren, artean dagoen orri batean agertzen da hori.
Alsarrate	1902	U.A.Cat.1900	1.1	"ca. ó cio."	
Alzarrate	1909	U.A.Cat.1900	1.25	"termino"	
Alsarrate	1926	U.A."Est.Cat."	9.20	"heredad"	
Alsarrate	1940	U.A."Est.Cat."	6.5	"heredad"	12.6an ere badager, baina agian z letrarekin. "S. Camino viejo a Larra. E. Bart. de la Rea". 13.28an ere bai.
Alzarrate	1940	U.A."Est.Cat."	10.17	"heredad"	13.30ean "Alzarreta" dirudi. "N: f.c.". 24.18an ere agertzen da.
Altzarrate	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"heredad"	Idazmakinez egina. Euskal grafia. 9.11n hiru bider euskal grafiaz. 22.31n, 22.32an eta 22.33an

¹⁷⁴ *Altza* 'aliso' + *arrate* 'puerta o paso (de / en la) piedra': 'puerta de piedra del (junto al) aliso(al)'.

Mitxelena: "*al(t)za*, (*h*)*altz* 'aliso': Alza..", "*Arrate* 'puerta rústica de campo, seto, puerto en los montes'..."

Irigoien: "*Arrate* no puede ser otra cosa que 'paso o puerta de piedra'".

Nire iritziz, *lata* baten antzekoa izan daiteke, baina harriren batekin [(*H*)*arri* + *ate* > *arrate*]. Bilduta dugun "alzarrate o murueta 1775"-k horren alde jotzen du. *Lata* hitza sarri erabiltzen da inguru hauetan landetan jartzen diren oholak ate gisa. Dena dela, *Arrate* leku-izenean agian harri artean dagoen pasabide bat izan daiteke.

Grafia aldetik, batez ere, ziztukariekin betiko aniztasuna dugu. Alde batetik garai zaharretan frikariaren grafia agertu arren, afrikatua omen da, gero beste kasuetan ikusten denez (Ikus Ond. "tz"). Dena dela, azken denboretan afrikaria frikari bihurtzen ari da. Hala eta guztiz ere, hemengo hizkuntza mintzatuan afrikaria genuke, aitagifarra izandakoari *altza* entzun bainion.

Azkue: "*Altz* (AN,B,G), *haltz*(BN..) aliso... *Altza*:1° (AN,B,G), Sin. de *Alza*, aliso...Alza (AN,B,...), aliso." Ikusten dugunez, afrikariak zein frikariak agertzen zaigu. Daukagun testigantza behintzat zaharrena *c* lehenengoaren aldekoa da, nahiz eta gero azkenengo urteen arte zalanztan geratu.

Azkuerengan ere aurkitzen dugu: "*Arrate*; 1° (B-a-m-o...), puerta rústica de campo, provista de alguna que otra grada de piedra y un palo atravesado...2° (B, Añ), seto ...4° (B-mañ), puerto en los montes..."

Aldakien artean hainbat errakuntza ditugu edo sendotzen ez diren aldakiak (Alsarrete 1940).

Gereñuk aipatzen du "Achuriaga-Arrate 1733, labrantio de Arlucea. Achuriaga-Arratia, 1727, anterior". Beraz, bigarrean artikulua baizik ez dugu gehiturik. Honek eman ahal digu Arratia haranaren izenaren esanahia, Arratea > Arratia.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Alzarrate	1952	U.A.Finc.Rust.	22.28	"heredad"	idazmakinaz egina. 19.2an eta 22.29an ere agertzen da. 2.0ean errakuntzaz "Antzarrate" eta "Alzarrate"
Alzarrate	1956	U.A.Amil.	2.6	"monte"	22.56an ere agertzen da.
Altzarrate	1956	U.A.Amil.	9.23	"pinos"	Birritan agertzen da. Euskal grafiaz.
Altzarrate	1965	"Lib.Llodio"	65	"poblam."	1979ko (caserío desaparecido) eta 1986ko toponimia mapetan ere bai. E-7. 1877an (Becerro) eta 1914an (Vera) "Alzárrate"
Altazarre	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.5	"pago"	Askotan aipatua. 34B. "Altzarrate" beharrean "Altazarre"
Alsarrate	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"Alsarrate" ere bai. Latorrokoek ere bai. "Alzarrate...Alsarrate"
Alzarrate	1994	Gurpide	Ahoz.	"campa"	
Alzarráte	2003	Lamuza	Ahoz	"cio"	
ALUSTIZAR		(Larrazabal)		Kat. 489. zk. Ikus AREZTUIZAR, berbera izan daiteke. Lekuko honek Arestuizar dagoen eremua ondo ezagutzen du. Bigarren lekukoak susmoa ziurtatu digu .	
Alustizar ¹⁷⁵	1994	Kastañiza	Ahoz	"monte"	"Alustizar ó Aluistizar"
Alustisár	2014	Kastañiza Bekoa	Ahoz	"monte"	"No sé si es Aristuisár o Alustisár"
AMANDESÓLO		(Goirizabal)*		*86-13b	
Amandesólo ¹⁷⁶	2003	Goirizabal	ahoz	"pieza"	"Amandesólo, aquí pegado a la cuadra".

¹⁷⁵ Alde batetik esan behar dugu toponimo hau gutxi konstatatua dugula, nahiz eta itxuraz gardena izan.

Osagaiak: *Alus* + *d(u)i* (Bot. multz. atz.) + *zar* 'viejo': 'jaral viejo'.

Mitxelena: "alus: Alustiza. Su explicación puede estar en el vizc. *Alustegi* 'jaral silvestre'".

Oso bidezkoa iruditzen zait Mitxelenak esandakoa (Azkuek honetaz ez du ezer aipatzen). Antzekorik ere badugu "Arestuizar 1877", eta "Alaztuy 1877". Azken honek nahiko antzekoa da, are gehiago gerta zitezkeen asimilazioak kontutan hartzen baititugu.

Eskema berekoa da Gereñuk biltzen duen "Sagastizar".

Fonetika aldetik ez dugu gauza handirik, zeren, ziztukariaren ondoren askotan ikusi dugunez, *d > t* urratsa dugu (Mitx. F.H.V. 12.6. "tampoco se mantiene la oposición (ozena / gorra) tras sibilante").

Fonetika kontua baino gehiago analogiarena izan daiteke ondoren aipatzen dugun arazoa, hau da, bukaerako **-(t)za** edo **-zar** agertzea. Bidezkotan aldetik lehena botanikako multzo atzizkia genduke, bestea, berriz, adjektiboa da, nire ustez, arazoa sortzen da analogiaz bata bestearekin nahasten denean, hemengo inguruan gauza erreza alde batetik, zeren bigarrenak ugariagoa izan daitekeelakoan. Beste aldetik bigarrenak inposiboan duen dardarkaria, fenomeno nahiko arrunta, galduz gero lehenarekin berdindu daiteke.

"Alustiza / Alustizar", "Pagaza / Pagazar" eta antzekorik ikus ditzakegu aldaki biak pertinentek izan daitezkeela, beti ez badira ere, esandakoaren arabera. Zuhaitzek adjektiboak onartzen dituzte "Pagomakurre" dugu Gorbeian, "Arechandi 1940, Arechiger 1954, Arestuibibil 1748, Arestuizar 1877, Arestuyulce 1913..." eta abar. Laudion. Lizarraldean "El Nogal Tuerto" eta antzekorik aurkitzen ditugu Naf. Top. Esandako "Sagastizar".en antzekoa dugu, Valladolid-en: "Fresno el Viejo".

Dena dela, "Iturizar/Ituriza" kasua beste bat genduke, nahiz eta deitura gisa bi modutara ugaritasunaz agertu, zeren hemen bilakaera bat genduke, inposiboan dagoen dardarkariaren galera, hots, "Iturizar > Ituriza", hain zuzen ere. Beraz, **-(t)za** atzizkirik gabe (nire ustez, botanika mundukoa baita), **-zar** adjektiboa dagokio. Bidezkoa da iturri bat beste gauzen artean, *zarra* edo *berria* izatea. Nik neuk ikusi dut iturribarri bat egiten, hau da, iturburu bat egokitzen hodia eta beste elementuekin iturri bat izan dadin. Ikus Ondorietan **-txa** atzizkia, zeren zenbait kasutan **-txa** dimitutiboa izan daiteke, "Iturritxa" kasuan bezala.

Gereñu: "Iturribarri 1710, Iturribarria, Iturribarriaga 1704, Iturribarrialde..Iturribarrialdegaina 1723...", "Ituriza (behin bakarrik eta bildu berria zegoen konstatazioa)", "Iturizar...Iturizarra (oso konstatatuak, eta biak nahiko goiz, 1693 eta 1668 urtetik)", "Iturza (behin)", "Iturzar, topónimo abundantísimo de Alava".

Berdin esan dezakegu beste informazio-iturriak begiratzuz gero, baina, oro har, dataketari eta sarritasunari begira, zera esan dezakegu, Iturizar (zaharragoa eta ugariagoa) > Ituriza (berriagoa) eragin duela, esan dugun arrazoiagatik.

Mitxelenak beste eritzi bat du: "569.- *-tza* suf. que denota 'abundancia': Artaza, Elorza, *Ituriza*, etc. En la rija de San Millán aparece en la forma *-zaha*... Adurzaha, Arrazaha, Artazaha, Gersalzaha, Hascarzaha, Hillarrazaha." Atzizki honen balioa ordutik hona aldatu ez badu, eta garai hartan gehienbat zentzu hori ikusten zitzaion, botanika munduari loturik zegoen.

Hala eta guztiz ere, badago inguru hauetan bakarrari eta anitzari erreferentziak hainbat kasutan: "La Fuente, Las Fuentes" deiturak. Gereñuk berak esaten digunez: "Fuente, La topónimo abundantísimo", "Fuentes, topónimo que encontramos en muchos pueblos alaveses".

¹⁷⁶ Nire ustez, hemen *amandre* 'abuela', 'comadreja'? + *solo* 'heredad' dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
AMENDURI					(Toponimo hau Gereñuk aipatzeaz gain, ez da beste inon agertzen)
Amenduriu	1965	"Lib.Llodio"	54	"cio."	
AMESARINO		(Goienuri)			86-14b~ (Dirudienez, Presagan parean zegoen, errepidea eta ibaiaren artean, Bidebarrikoaren eskuinean. Guztiz ondo, ez da irakurtzen)
Amesarino ¹⁷⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	232	"heredad"	"Aldapa -N. Camino Real, S. Rio Nerviñ, O. Relatante...-, Presagan (P/T?) -N. Camino Real, S. Rio Nerviñ...-, Amesarino -N. Camino Real, S. Rio Nerviñ, E. Relatante...-, Santana, Acasolo, Oleta, Santana, La Cuesta, Errebisar, Landalde, Tras de Casa, Pozueta, Coba, Iturburu, Chiminchu, Id., Fostalarrien, Fostalarren, Larracullu, Pagasolaun, Aransolo, Aldapa -N. Camino, S. Via Ferrea (beste mugakide biak aretarrak dira), Goicoche -N. Via Ferrea, S. Camino-, Callico, Sn. Andres, Munegazu, Goicoche -N. Rio Nerviñ- (Aretakoa) da, Basaurbe, Zabaleburu, Zabaleberrio, Berrio, Solabarri, Id, Asqueta, Arrestui, Ortube, Id., Zabaleberrio, Rebisabaleta (Bidezabaleta izan behar), Yarto, Aldapa (Berriokoa da, mugakideak direla eta), Abajo, Laches, Larra, Metal Iturri, Chorroburu, Castanabasterra..."
AMETZANDI		(Larrazabal)			86-13d
Amesandi ¹⁷⁸	1804	U.A06010255.21	0	"termino"	Lekandazar aldean.
AMETZARRA		(Larrazabal)			Ikus AMETZARRO (1911n) bera baita
Amezarra ¹⁷⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	139c	"monte"	Batzuetan Goienuriko mugetan. Lekuraketa

Orozkon aspaldian irakurri nuen "Amandresolo" toponimoa, eta Laudioko euskaldun batek *amandre* aipatu zidan, piztiei buruz aritu ginela. Zalantzan geratu naiz azkenaz, zeren agian *ogigaztai* esango zidan, nire emazteak eta Mungiako lagun batek erabiltzen duten moduan.

Azkue: "Amandre (AN, B, G)...abuela.."

Orozkoko Ibarra auzuneko ezagun batek esan zidan Orozkoko Adaroko amona eta aitonari "amañe ta aitue, baina bakarrik Adarokoei esaten geutsen holan". Uribiarteko Felipe Astobizak esaten dit "amandre eta aitue" erabiltzen zutela aspaldian "abuela y abuelo" esateko. 'Comadreja', berriz, *ogigaztaia*.

¹⁷⁷ Behin bakarrik konstatatua egon arren, *ametz* 'quejigo' + *arin* 'ligero, pronto, precoz?', izan dezakegu. Ikus Ond. "-ino".

Gogoratzen nuen Ariño deitura, Ariniz herria. Gero irakurri dut deitura gisa konstatatua (Euskal Deit.Izend. Arin, Arina, Ariniz, Arino...Ariño).

Gereñuk "Arinea 1722".

Bukaerako -o ikus dezakegu antzeko kasuetan (Amezarra, Amezarro...). Ikus Ondorioetan "a" letra barnean bukaerako aukerak.

¹⁷⁸ *Ametz* 'quejigo'+ *handi* 'grande': '(El) quejigo (quejigal) grande'.

Fonetika: Hitz bukaerako ziztukari afrikatua eratorrietan frikatu gisa dugu (gatz > gazi), baina kasu honetan, nire ustez, mentendu beharko zen, zeren ondoren datorren bokala **a** da, eta badugu "Amecha" Gereñuk hiru tokitan bilduta, nire ustez, afrikaria > frikaria egiteko joera genuke, grafia kontua ez balitz.

Azkue: "Ametz(c), carballo, rebollo 'árbol':rouvre, espèce de chêne.(Humb. Ad. á Mit.)=Lacoizqueta (Dic. de Plant.) traduce esa palabra por "melojo"; Van Eys y otros, por "quejigo"...En Zigoitia (Alaba), la traducen por "tocorno", palabra no comprendida en el Diccionario de la Academia española..."

Mitxelena: "ametz "carballo, quejigo".

¹⁷⁹ Hau Ametzarro bera izan daiteke. -tzar atzizkiak handi izatea (Azkuek dio handikeria) adierazteko erabiltzen da Orozkon: mutiltzarra! (esanez oso hasi dela mutil bat), baina toponimian ez dut ikusi horrelakorik. Gaztelaniakojenero morfemarekin nahastutakoa dirudi. Ikus Ondorioetan "-a / -o" bukaerak.

Geroago ikusi dudanez, Ametzarro bera da, eta agian *zar* 'viejo,-a' izango genuen.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
AMETZARRO Amecharro ¹⁸⁰	1894	(Larrazabal)* U.A. Finc.Rúst.	35b	"monte"	aldetik "Amecharro"-ri lotua dirudi, bera izan daitekeelarik. Dena dela, Okondo aldean Aretxarro ere badugu. „... Espide, Espide, Mendi, Mendi, Amezarra 264,69 areas, Mendi...”. Argi-argi irakurtzen da "Amezarra". Kat. 678 zk., *86-13^a 87an "heredad" ere bai. 96b-an ere bai: Malkuartun: "Malcuartu, Id, La Mayor, El Pino, Cuesta, Garanzaganeta, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte-dirudi baina, Picubiarte omen-, Lareche –hasierako kontsonante honek eta gainerako /-ek forma bera dute, baina "Sareche" izan behar, beraz, s/ bereiztu ez, grafia aldetik-, Entrada, Aldargachu, Oleragachu". Larrazabal dirudi, baina batzuetan Goienuriko mugetan.
Amezarro	1911	U.A.Cat.1900	3.12	"heredad"	"Pesquera, Vivero, Larrinalde –N. Camino-, Marquinagosi, Solosarra, Solozarra, Condesolo, Uderansolo, Ortucelay, Logarachu, Espide, Espide, Mendi, Mendi, Amezarro 264,69 areas, Mendi...". "Amezarro" argi-argi irakurtzen dela
Amocharro	1920	Markuartu mapa	1	"heredad"	Bitan "Amocharro".
Ametxarro	1994	Olariaga	Ahoz.	"monte""here dad"	"encima de Larrazabal, según se sube a la pista de la antena.". Larrazabal diote Ostenko, Goiasko, etab. osatzen dute auzuneari, Lekandakoak ere bai.
Ametxárrro	2003	Bekoetxe	Ahoz	"monte"	"Birikurseta está más abajo, luego...". Baten batek "Ametxárrro" egiten duela ematen du.
Ametxárrro	2014	Olariaga	Ahoz.	"monte"	Ametxárrro
AMETZOLA Amezola ¹⁸¹	1806	(Larrazabal) U.A.06010250.7	1	"termino"	86-13d~ "casería titulada de Orueta... termino de

¹⁸⁰ *Ametz* 'quejigo'+ *arro* 'barranco?': 'barranco del quejigo (quejigal)'

Mitxelena: "arro, *arru (vizc.) " barranco": Arroa...Achucarro, Amandarro.."

Kasu honetan behintzat grafiak behin ematen digu ahoskera prezisioz: Amezarro1911, Amezarra 1894, Amecharro 1894,Ametxarro 1994.

Honen zentzunkide "Aretxarro" dugu, honi ezker konturatu nintzen *arro* atalaren erabileraz, galdetu nioenean ea arru baten zegoen.

¹⁸¹ *Ametz* 'quejigo'+*ola* 'sel, ferrería'.

Toponimo gardea bada ere, behin bakarrik agertzea nahiko susmagarria da. Lehenago eta zabalago dagoen, inguru horretan, Semekola izan daiteke.

Fonetika aldetik pentsatu behar dugu zitzukari afrikatua dugula lehengo "Amecharro 1894" ikusirik.

Irigoienek aipatzen zigun hitz honek, ola, hasiera batean 'sel' zentzua zuela, denborarekin 'ferrería' bihurtzeko." En lengua vasca ola era "sel, bustaliza, cabaña", pasando después a significar "ferrería" Irigoienek ere leku-izen honen esanahiaz: "Amézola: sel de carbillos, quejigos, melojos" ematen digu.

Azkue: " Ola (AN, B, G)..1º fábrica..= Se concretaba á las de hierro, á las ferrerías...2º Ola (R-bid), olha cabaña 3º Olha (L), habitación, morada, tienda de campaña..."

Olabeaga dugu Okondon, bertakoek (A.Urkijo, J.Santam.): "Olabeaga,, que ha sido molino antiguamente ...presa. - antepara(?).. con Ol. Hasierako O mantenduz, baina uste dut Okondon bertan o-rik gabe irakurri dudala. Oko (Nafarroa) ondokoa 'Labeaga' errota ere bazela.

- Andaparea errota ostean egoten dan kaltzeari esaten jako! (Andapara ezizena duen batek). Euskaldunen Egunkaritik hartua.

Beraz, hiru kasutan ematen Ola- dutenen izenek ez dira 'ferrerías', bi kasutan errotak dira, eta bestean elurra pilatzeko tokia. Ondorio gisa, zera litzateke, agian Azkuek aipatzen du 'fabrica' zentzua izango genukela.

Mitxelena: " ol(h)a 'ferrería...en ronc. ..y sul. .."cabaña"...y está acepción. propia de una economía pastoril, habrá sido probablemente la primitiva en todo el país...1284, indica que ol(h)a era 'bustaliza'...Lyçayde...Vaga olla, luan olla, Uriz olla, Quaz olla beerecoa, ..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Amezola". Argi egon arren, gero "Semecola" sarri. 1806an bigarren deitura gisa Larrazabalen ere bai.
AMEZTUI		(Garbe.Goien.)*			*61-62c (Amestuigana aldakia ez omen dagokio honi. Gaur bertan, erdi aldean behintzat, ez dago ametz askorik, bat edo beste izan ezik –haritzaren bat ere badago-, gehienak elorriak baitira.)
Amestuy	1979	"Map.Top."	1	"monte"	"Amestuy" k eremu zabala hartzen du, Santa Luzia gainetik Garbe eta Torrontegieta artekoa da "Monte Amestuy", erdiko gunea apur bat gorabehera ondorengo koordenatuetan dagoela: X: 502500, Y: 4780500. Eremu osoa X: 502.000 eta 502700 artean, eta Y: 4780200 eta 4780700 artean. Eguz ezezaguna da.
Amestuy	2002	E.J. L.Ant. Mapa	1	"termino"	Koordenatuak: 502500, 4780500 apur bat gorabehera.
Amestuigana	2002	A.F.A. ortof.	1	"cima"	Hau Arabako Foru Aldundiko 2002ko ortofotoan –katastroan oinarritua- "Cima de Amestuigana" gisa dugu.
AMEZTUI		(Isusi-Goienuri)*			Kat. 530. zk., *86-06a (Kokapena aldetik, nahiko zehatzak 1979ko datuak baditugu, 1779 eta 1994koak fidagarrienak omen dira. Amestuigana aldakia ez omen dagokio honi)
Amestui ¹⁸²	1563	"Lib.Baut."	29	"apellido"	"C. de Amestuy". 1574an "Amestui". 1582, 71b-an "domingo de amestuy".
Amestui	1779	U.A06010218.14	13b	"arbolar"	"Arriba de Gorostiza, q. de Gogenuri". 1791n "Amestuy". 1783an ere agertzen da "de la Q. de Gogenuri"
Amestui	1914	Vera	597	"monte"	<i>Ui > oi.</i>
Amestoy	1924	U.A.Cat.1900	6.3	"arroyo"	
Amestuy	1924	U.A.Cat.1900	6.17	"monte"	
Amestuy	1940	U.A."Est.Cat."	4.9	"monte"	
Amestoy	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"pinos"	Idazmakina egin. "Amestuy". 27.12an "Amestuy Iruarecheta". 27.12an "Amestuy-Iturigorri"
Amestuy	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"pinos"	"Ariaripoto Amestoy", <i>ui > oi.</i>
Amestui ¹⁸³	1956	U.A.Amil.	1,4	"monte"	"Iruarecheta Amestuy". 20.1ean "Amestuy –N. Del caserío Isusi..."
Amestuy	1956	U.A.Amil.	1.26	"monte"	Bere gainean "Achurdin" leku berean eta mugari berdinekin. "Palanca, Gorostiza alde (izenaren bigarren zatia azpian), Arriba de Gorostiza, Achurdin Amestui (izenaren bigarren zatia azpian), Asiaripoto, Susterre, Palanca Asuleta (izenaren bigarren zatia azpian), Becosolo, Isasi Telleria (izenaren bigarren zatia azpian) –E. Camino Santa Lucia, O. Regato Iñarrondo...".
					Eta azpian "Iruarecheta". Bertan ere azpian "Iturigorri" jartzen duelarik.

Mitxelenak: "zola"suelo"..O de ola?', `ol(h)a "ferrería; ...y sul. significa "cabaña" y esta acepción, propia de una economía pastoril, habrá sido probablemente la primitiva entodo el país.."

'cabaña' eta 'ferrería' zentzuak egun oso desberdinak badaude ere, garai batean zentzia batetik bestera pasatuko zaion, zeren burdina lantzeko nolabaiteko etxetxua beharko zen, eta agian hortik letorkio.

Barrenengoak ere aipatzen du: "Amezola".-Okondo-Unza."

Oso deigarria da *ola* atalaren kasua, zeren askotan zuhaitz baten izenari loturik baitago (Agiola, Alzola, Amezola, Arteola, Arizola, Azkola...). Beraz, ematen du, materialari erreferentzia egiten zaiola, hau da, agian 'sel, cabaña (hecha) de (/con?) quejigos".

¹⁸² *Ametz 'quejigo'+tui* (multzo atzizkia): 'quejigal'.

Bariante hauetan ikus daitekeenez, atzizkiak **tui>toi** urratsa ematen du (Ikus Ondorioak), beste kasuetan, aldiz, **tui>ti**, eta neurri batean berezia dena tui>tiu (Amestiuko, Amestiu..), hau da, metasia. Barrenengoak Aiaran Amestoy eta Amestui aipatzen ditu. Ikus Ond. -tui.

¹⁸³ -ui > iu

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Amestui	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"-Nosotros ya no (usamos este nombre), el padre si". Isusikoak "-Por Gorostiza". Isusi-Bekoak "-Por Gorostiza".
Amestu	2002	E.J. L.Ant. Mapa	1	"termino"	Koordenatuak: 502600, 4749400 apur bat gorabehera. Tontor biak hartzen dituela
Améstui	2014	Andiko II	Ahoz.	"termino"	"... encima Gorostiza..."
AMEZTUI		(Isusi)*			Kat. 541. zk., berez 'Ameztuigana'ri dagokio, tontorrean baitago.
Amestuy	1979	Map. Top."	1	"termino"	" Monte Amestuy", "Casa forestal" eta 500 mt tontorra artean.
Amestuí	1998	Cuad. Top. 8	25.51	"termino"	Leku bera izanik: "Ameztuigana, Améstui y Amestuí", "Casa del Guarda Forestal" gainean.
Améstui	1998	Cuad. Top. 8	25.51	"termino"	Leku bera izanik: "Ameztuigana, Améstui y Amestuí", "Casa del Guarda Forestal" gainean.
Améstui	2006	Andiko-Isusi	Ahoz.	"termino"	Ez zuen gogoratzen, baina esatean ea inoiz entzun duen, berak "El piquito de encima la casa el guarda"
Amestúi	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"monte"	"¿el monte Amestui que estaba de la casa el Guarda a la derecha? Sí, Amestúi sí "
Amestúi	2014	Beasko	Ahoz	"monte"	-¿El monte ese que está encima de la casa el Guarda? -Sí, ese es Amestúi"
AMEZTUI		(Olate-Eperlanda.)*			*86-22a
Amestuy (O)	1913	U.A.Cat.1900	4.3	"monte"	Mendi berbera "Alastuy" bezala aipatuta, 4.5ean zabalerara bera baitu (32,61 areak), baina errakuntza dirudi bigarren hau.
Amestuy	1940	U.A."Est.Cat."	2.7	"monte"	Tardamonte ondoren aipatuta. 27.84an ere agertzen da. "S. Arroyo"
Amesti	1994	Launtxu	Ahoz.	"termino"	"encima la vía". "Cuad. Top. 8"-an "Ameztui".
Améstui	2003	Launtxu	Ahoz	"termino"	"encima la vía, al otro lado de Igosaga"
AMEZTUI		(Ameztuiko-G.)*			*86-14c (Gaurko Ameztuiko)
Amestui ¹⁸⁴	1746	U.A.06010213.9	1	"casa/s"	1b orrian ere agertzen da. 9b-an."Amestuy""v. de Gardea quad. de Olarte"
Amesttui	1790	U.A.070105.2	63b	"casa/s"	64. orrian ere aipaturik "camino de Gardea a Olarte". 1790ean ere badugu "Amesttui" 06010234.1.51.n.
Amestuy	1792	"Lib.Hip."	266b	"ca."	"v. Gardea". 318b-an "Gardea"
Amestuy	1877	"Rgtro.Prop."	1.1	"casa/s"	"Amestuy" "Casa N° 32", geroago "Amustiocoa""Caserio N° 34"
AMEZTUIGANA		(Goienuri)			Kat. 547. eta 541. zk., Isusi aldean. Amestui bezala ezagunagoa da bertakoentzat.
Amestuigana	1998	Cuad. Top. 8	25.51	"termino"	Leku bera izanik: "Ameztuigana, Améstui y Amestuí", "Casa del Guarda Forestal" gainean.
Amestuigana	2002	A.F.A. ortof.	1	"cima"	Hau Arabako Foru Aldundiko 2002ko ortofotoan – katastroan oinarritua- "Cima de Ameztuigana" gisa dugu.
AMEZTUIGANA		(Goienuri)			Kat. 570. zk., 86-06b. (AMEZTUIGANA /KURTZEGAN/ALPITXU/OLETAKO GURUTZEA)
Amestigana ¹⁸⁵	1740	U.A.030501.1	3	"alto,	Hirutan <i>ui</i> > <i>i</i> . "ermita Sta. Ana hacia arriba

¹⁸⁴ Kokapena aldetik zertxobait katramilotsua den arlo bat argitu behar da, zeren bi baserri elkarren ondoan daude, batzuetan izen bera izan dutela:

Hasieran batean baserri hau ikusten dugunez, ondo zehaztua dago 1746tik 1877ra "casa" gisa, eta azken honetan nahiko argigarria den ohar hau egin behar dugu: "Amestuy" "Casa N° 32", geroago "Amustiocoa""Caserio N° 34", hau da, baserri bakoitza bere izenez agertzen da.

1811n "Las dos de Ameztuico" aipatzen da, beraz, izen bera bi baserrientzat.

1979ko toponimia mapan "Gasparrena, Amestiuko, Amustiko, lauriko...", hots, nolabait bereizturik agertzen dira baserri biak. Egun, izen bera dute.

Fonetika aldetik, nahiko nabaria den asimilazio bokalikoa gertatzen da: Amestuico 1877/ Amustiocoa 1864 (eta beste askotan), *ui* diptongoa askotan bezela, *io* bilakatu dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Amestuigana	1741	U.A.030501.2	9b	"termino"	(Sta.Luzia) antes de osaurteta". 1741ean ere agertzen da.
Amestigana	1743	U.A.030501.3	21b	"termino"	15 eta 25b-an ere bai. 1751n ere hirutan agertzen zaigu, <i>ui</i> mantenduz.
AMEZTUIKO		(Gardea-Olart)*			22an ere agertzen da. "...Anteiglesia dixerón llamarle Amestigana y los del valle Curcegan por hallarse más abajo de...".
Amestiuko	1811	"Diezm."	5	"casa/s"	*86-14c "Las dos de Amestiuko". Honetan gehitzen zaio deklinabide atzizkia inungo aldaketa izan gabe.
Amestiuko ¹⁸⁶	1855	"Lib.Baut."	58	"c. y c."	"Amestiuko". Berdin 1864ko "Rgtr. Prop." 356.12an.
Amustiocoa	1864	"Rgtr.Prop."2	122	"urbana"	"Amestuy" "Casa N° 32", geroago
Amustiocoa	1877	"Rgtr.Prop."	1.2	"cio."	"Amustiocoa""Caserio N° 34" aipatzen da.
Amustiocoa	1894	U.A.Finc.Urb.	45	"ca. y cio."	174an ere bai.
Amestiuko ¹⁸⁷	1902	U.A.Est.Mun.	289	"finca"	"del caserio Amestiuko" ere jartzen du.
Amustiuko	1902	U.A.Est.Mun.	490	"finca"	
Amustieco ¹⁸⁸	1902	U.A.Cat.1900	1.13	"ca. ó cio."	
Amustiko	1979	"Map.Top."	1	"cio."	"Amestiuko" baserri ondoan.
Amestiuko	1979	"Map.Top."	1	"cio."	"Amustiko" baserri ondoan.
Ameztiuko	1986	"Map.Top."	1	"cio."	Forma zaharra berreskuratzen da.
Amestiuko	2003	Ameztiuko	Ahoz	"cio"	Esta, las dos casas el mismo nombre.
Amustiko	2003	Soloazar, Presako	Ahoz	"cio".	Amuztiko, Amoztiko?
Amestiuko	2005	Ameztiuko II	Ahoz	"monte"	"Amestiuko ahora escrito, pero antes también Amestiko y Amestiuko – en antiguas placas y lo que en casa hemos dicho siempre-..."
AMILOKI		(Goienuri)*			Kat. 838. eta 837. zk., *61-62c (1940an
Amiloque ¹⁸⁹	1797	U.A.06010236.2	42	"castañal"	"Susterrebarrena y Amiloqui") Isusi aldean. 1798an ere agertzen da.

¹⁸⁵ *Amestui* 'quejigal'+ *gana*'encima, alto' + *a* (art.): 'encima el quejigal, alto del quijigal'

Kokapenaren aldetik zerbait azaldu behar. Izen hau "Cuad. Top. 8" liburuan "Amestuigana, Amesti y Amesti" bezala agertzen da, leku bakar bat izanik (III, 51). "Amesti"ri kartografiako 86-06a dagokio, baina azalpen historikoaren arabera "Ameztiugana" 86-06b tokian egongo litzateke.

Sarritan ikusten denez, tui > ti murrizketa gertatu da, hau da, diptongoaren murrizketa.

¹⁸⁶ Ikus Amezti toponimoa, zeren bi baserri daude, eta nolabait batzuetan izen ezberdinez deitu zaie.

Hemen ere tui > tiu metatesiaren konstantzia badugu.

¹⁸⁷ Hau hasiera batean bereizturik izan dut, bestea argi eta garbi baserri bat baitzen. Geroago batera jarri ditut.

Ametz 'quejigo' + tui (multzo atzizkia) + ko (tokizko genit.): 'de el quejigal'.

Sarritan ikusten dugu -tui (Botanikan multzo atzizkia) > tiu urratsa, hau da, ui diptongoaren metatesiz edo. Ikus ui diptongoa eta -tui atzizkia.

Dui atzizkia ziztukariaren ondoren -tui dugu. Konposaketan sartzerakoan bukaerako tokia dagoen ziztukari afrikatua 'ametz', frikari bihurtzen zaigu, posizio horretan oposizio hori neutralizatzen baita.

Beste aldetik, leku-denborazko genitiboa toponimoari itsatsirik baserrien izena adierazteko erabilia izan da, 'la (casa) de '.

¹⁸⁸ Konstatazio hau hasiera batean "Amustiuko" bezala izan dut bereizturik. Ikus Ameztiuko. Egungo jabeak baserri bien artean izenaren aldetik inongo bereizketarik egiten ez badu ere "las dos casas el mismo nombre: Amestiuko –beste lekuko batek etxe berberari buruz Amuztiko, Amoztiko–", gerta zitekeen Dubirisen gertatzen zena, "Andiko eta Andikoa" erabiltzea baserri desberdin bi izendatzeko, hau da, izenaren aldaki desberdinak –fossilizaturik edo- erabiltzea baserrien izenak bereizteko.

Lehen Amusteico-rekin trukaketa batez pentsatu badugu, itxuraz, honetan artikulua fossilizatuaren aztarnaren bat, gero leku-denborazko genitiboa gehituz. Dena dela, azken bi aldaki hauek ez dira finkatzen. Gure toponimoen zerrendetan (Gereñu, Muxika, Barrenengoa,...) ez dugu antzekorik bilatzen.

¹⁸⁹ Azkue: "Amillategi(B..), precipicio".. Agian Beaskoko lekukoak esaten digutenagatik aurrekoari lotu genezake.

Mitxelena: "amil- ...precipicio" ... Honengandik "Amileta, Amilibia eta Amillategi hartzen ditugu.

Gereñu: " Amil (Amil, monte de Ozaeta. 1783, monte de Garayo), Amilamo, Amilburu, Amillaga..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Amiloqui	1894	U.A. Finc.Rúst.	90c	"monte"	
Amiloque	1926	U.A."Est.Cat."	22.18	"monte"	<i>i</i> -ri puntua faltatzen zaio (<i>i</i> beti idazten dute puntuz). Beraz, "Anuloque / Amiloque")
Amiloqui	1940	U.A."Est.Cat."	24.24	"castañal"	"Susterrebarrena y Amiloqui"
Ameloque	1952	U.A.Finc.Rust.	5.1	"monte"	Birritan agertzen da.
Amiloki	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"yendo a Susterrondo". Isusikoak ere aipatu zuen. Isusi-Bekokoak: "lado de Atxorrotz, río que baja...". Altamirakoak: "Amiloke".
Ameloki	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"Amiloki más, pero también Ameloki"
Amilóki	2003	Beasko	Ahoz	"monte"	"Luego de Liñoposqueta hacia abajo..."
Amilóki	2014	Beasko	Ahoz	"monte"	¿debajo de Linoposqueta?-Amilóki.
AMUNATEGI ¹⁹⁰		(Goienuri)			(ZALANTZAZKOA, oso gaizki irakurtzen baita)
Amunategui	1894	U.A. Finc.Rúst.	89b	"monte"	Oso oso gaizki irakurtzen da, bakarrik bukaerako "-tegui" dago argi, "Arr(u/i)onategui. ". Zalantzazkoa "Amisqueta" bezala.
Amunategi	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"oir he hecho..."
AMURRIO		(Kanp.Top.)			86
Amurrihuri ¹⁹¹	989	"SMCo.Ubieto"	115	"localidad"	Saltzedoko S.Estebani eskaintzan. Amurri + <i>uri</i> ?

Barrenengoa: "Amilgorta"

Muxikak ere "Amilleta, Amilpe.." Bergaran.

Geratzen zidatzaidan zalantza bigarren atalean zegoen. Bi aukeraz pentsatu ditut, *oker* eta *oki*.

Hitz bukaeran -i > -e arrunta izan arren (Mendilibarri > Mendilibarre Nafarroan), baliteke *oker* 'torcilo, difícil' egotea, "Soloquer 1956" baitugu. Inposiboan gertatzen den dardarkariaren galera nahiko arrunta da Ond. ikusten dugunez. Baina badaude beste aukerak, adibidez, hasietatik pentsatu dudana, hau da, *oki, Okina herriegatik, izan da.

Beharbada sendoena amil + **oki** (Oquivita 1894) litzateke. Azken atal hori argi ez badago ere.

Azkue: "Oketa (B-ub), arándano...Esta palabra está tomada quizá del nombre del monte en que crece la planta...". Izen honetan Oki+ eta atalak egon litezke.

Gereñu: "Oqueta, Oquia, Oquillo, Oquina, Oquinasola".

Barrenengoa: "Okinposqueta.-Lu.- Var. de Otxinposqueta".

Euskal Deit. Izeng. "Amilleta, Amilibia..Amillaga, Amillategui, Amilleta".

¹⁹⁰Zalantzazkoa, berandu eta gutxi agertzen baita

Mixelena: "Amunna n.pr. (vasc. amona, amuna "abuela"): top? Ammunola hacia 1150..Amunategui."+ tegi 'grupo, casa'.Ikus Ond.

SMCo (Ubieto): "Amunna" 759an eta 1001ean S.M. de Pedros (Burgos)", "iuxta limite de Amuna..(Auka-Oka. Burgos)" 986. urtean, baina ez dakigu toponimo den ala andre izena. Geroago 1063an "uxor mea Amunna...(Pancorbo)". Gehienbat andre izena dugu, baina agian tratamendutik sortutako izena, jatorria senitartekotasun erlazioa, 'abuela' edo, bazuen ere.

Barrenengoa: "Amunuri".

Gereñu: "Amunaya, Amurain, Amuraldea, Amurra.."

Tegi 'lugar de, casa, cuadra...' . Ikus Ond.

Azkue: "Amuko: 1º (B-g-o), copo de lino..".

Muxika: "Amutxastegi, Amutxastegialdea..."

Dena dela, zaila da toponimoaren zahartasuna jakin gabe, zein zentzua egokitu ahal zaio. Lehenengo atala pertsona izena izanez gero, 'lugar de Amuna' genuke.

¹⁹¹Pertsona izena izatea bidezkoago iruditzen zait *amurru* 'rabía'-tik etortzea baino, nahiz eta azkena izangoiti gisa konstatatua izan, Mitx: "Lop Amurru, Irache 1283..."

Lehenengoa pentsatu nuen "Amurrihuri 989", baita "Amurfuri 1046" ikusi nituenean ere. Honen alde legoke inguruetakoz zenbait herri nagusi batzuen izenetan, non nabaritzen da herriaren izena pertsona-izen batetik hartua izan dela "Laudio, Zeberio...". Baina ez da nahitaz pertsona izena izan behar. Ikus Ond. -uri-z bukatzen dutenak

Armuru-z ere pentsatu behar. (Ikus Armuru).. Ikus ere -ui, -io Ond. Armuru Amurrioren bertan baitago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Amurrio ¹⁹²	1420	"Bien. e Fort."	265	"localidad"	1046an "in valle Scemeno de Amurfuri" Pertsona izen batetik etorria? Ikus Amurrihuri.
AMURRUSOLO		(Larrazabal)*			Kat. 743. zk., *86-13b
Amurrsolo ¹⁹³	1894	U.A. Finc.Rúst.	106b	"heredad"	Gaizki irakurtzen da. "...Amurrsolo, Aransolo, Llana, Revis.."
Amunusolo	1926	U.A.UM 0712.1	8	"heredad"	"Catast.1932-40" delakoan zalantzaketoan ere badago . Geroago Idazmakinez egindako erlazioan ere agertzen da. Rr/n.
Amunusolo	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"heredad"	Errebis ondoren aipatuta. Larrazabal dirudi. Rr/n?
Amunusolo	1956	U.A.Amil.	12.33	"heredad"	Idazmakinez: "Amunusolo 25,96 areas, Amunusolo-chiquerra", Llana, Llana, Tejeras". Ikus "Amurrsolo"
Amurrsolo	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"pieza"	"pieza entre caserio del hermano y de Rebis... era de unos de Amurrio... ". Lekandazarrekoak, Kastañiza Goikoikoak eta Bekoetxe II.ak ere aipatu zuten.
Amorrsolo	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"termino"	"en Ostenko"
Amurrsólo	2003	Bekoetxe	Ahoz	"huerta"	"Ahí abajo...". Goirizabalgoak ere ezagutzen du.
Amurrsólo	2014	Bekoetxe	Ahoz	"huerta"	"Rebisalde" azpian.
AMURRUSOLO-TXIKERRA ¹⁹⁴		(Larrazabal)			86-13b
Amunusolochi-querra	1926	U.A.UM.0712.1	8	"heredad"	"Catast.1932-40" liburuan zalantzaketoan ere badago . Aransolo aipatzen da ondoan. Gero idazmakinez egindako erlazioan ere agertzen da.
Amunusolochiquerra	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"monte"	Azkenenengo silaba ez dago oso argi, ea -rra izan beharrean -ra/-sa den. Larrazabal dirudi mugengatik.
Amunusolochiquerr ¹⁹⁵	1956	U.A.Amil.	12.33	"heredad"	"Amunusolo-chiquerra". 22.49an ere idazmakinez

Hasierako "Amurrihuri" hori ikustean pertsona izen batez pentsa daiteke. Gonzalo Martinez Diez-ek "Pueblos y alfores burgaleses de la repoblación"(IX-XIII). Ed. Junta de Castilla y Leon. Valladolid 1987" liburuan "Amurria" pertsona izen gisa aipatzen du. Oro har, pertsona izen bihurtutako izengoitia dirudi. Hain erreza hasiera batean ikusten ez banuen ere, ospina eta antzekoak ditugu hemen.

SMCo.Led: Urraca de Amurro (ez da hemengoa) 1093; Enneco Amurro 397 or."

¹⁹² O atzikiari buruz Mitxelenak ere aipatzen du: "Efectivamente, -io suf. o mera terminación, de es de muy elevada frecuencia...en nombres de población...Amurrio, Baquío, Barambio...".

Irigoien: "en 1053 ...se recoge Garaio lo que ahora conocemos como Garai...".

Nafarroako Heri Izendegian, "Garaya 1350/Garayoa 1253" (o atzikiak). Izenaz "Amurgin 1171" agertzen zaigu, lehenengo atala leku-izen honekin bat datorrela. Bertan ere agertzen da Ceberia-k (1885), gure Zeberioarekin -a/-o alternantzia duela, baina agian beste jatorria izan zitekeela. Baita Etalo 1211, baina Etay vide (Learza, 1394)" ere.

Ohar garrantzitsu bat tartekatuko nuke, zera da, egun itxuraz aipatutako multzoa diren zenbait toponimoek -io bukaera baitute, beste jatorri batekoa dira, hau da, -ui (botanikako multzo atzikiak) iu (metatesia) -io gertatuz. Ikus Asudui, Amestui, ...

¹⁹³ Azkeneko testigantzetan batek esatean "era de unos de Amurrio" eragiten digu pentsatzea Amurrioko batzuen soloa izateagatik etori zitekeela izena, solo'heredad', gehituz gero. Baina zalantzarik izan daiteke toki-izenaren jatorri hori.

Testigantza ez da oso zaharra, beraz, hainbat aukera eskaintzen du. Kasu honetan agian izango zuen zentzurik Mitxelenak aipatu berri duen amurru 'rabia', guk ere "Nekesolo" bildu dugula kontutan hartzen badugu, hau da, neurri batean lanak eragindako zeraren baten bitartez azaldua (Muxika Legazpin "Nagiturri" biltzen du). Dena dela, *amurru, *amur izan daitezke egun guretzako zentzua galdu duten atalek.

Barrenengoa: "Amurrondo.-Meno- V. Murando´. `Murando.< Muru-Ondo". (Beltzitutakoa nik eginda aukera gisa)

Armuru-ri lotzeaz ere bidezko iruditzen zait. Armuru oso ondo konstatua baitago, nahiz eta beste koadrila batean izan. Honen eratorria den eta sarritan agertzen den Armurubarrena > Amunubarrena bezala agertzen baita.

Dena dela, lehengo "Amunategi" eta geroko "Amunusolotxikerra" direla eta, uste dut hemen ere gerta liteke kasu askotan gertatzen dena grafiarekin, rr eta n grafemak oso antzera egiten zutela eta errez da gaizki irakurtzea.

¹⁹⁴ Ikus Amurrsolo. Orozkon txikerra 'el/la pequeño', beraz : 'la heredad pequeña de Amurru' gence.

¹⁹⁵ Amurrsolo (ikus) + txiker 'pequeño' + a (art.).

Grafia errakuntza batetik omen dator, hau da, rr > n-tzat hartzea.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					egina. Baina biak Larrazabalekoak dirudite. Ikus "Amurru solo"
AMUSTUIKO Amusteico ¹⁹⁶	1902	(Olarte) U.A. Cat. 1900	1.21	"ca. ó cio."	Gaurko AMEZTUIKO izan beharko da Lehen Amustieko, orain Amusteko. "Amusteico"
ANBIA		(Goienuri)*			Kat. 407. zk., *86-05b (Ikus 1894ko 230.a, non "Anbie / Anbieque" toki bera dela azaltzen den)
Ambia ¹⁹⁷	1894	U.A.	94d	"heredad"	"O. Arroyo" <i>n</i> hori gaizki irakurtzan da, ia ez da <i>n</i> a-ren buztana baizik. Hau geroago "Alzá" moduan agertuko da 1940ko 10.2an.
Anbia	1894	U.A. Finc. Rúst.	102b	"heredad"	
Ambie	1894	U.A. Finc. Rúst.	230	"heredad"	"Larremburu, Ambie, Urruchu, Garviras, Larrenbarri, Azqueta, La fuente, Arricoche, Astiaga, Madalen, Hermoherreca, S. Sevastian, Larremburu, Burruncurce, Pagaza". Hots, 1926koarekin erkatuz gero (antzer, 1940, 1952, 1956...), ikus dezakegu "Anbie (1894 / Anbieque 1926, 1940, 1952, 1956" agertzen direla, tokia, jabea eta zabalera bera izanik: "Larremburu (Dubiris), Ambieque, Orruchi, Carobizar, Larremburu (Dubiris**), Azqueta, Fuente de Azqueta, Araicueche, Astiaga, Ermuerreca, San Sebastineaguirre, Larrimburu (Isusi), Buruncurce -E. Escuela Santa...-, Dubiris (Orbe)".
Ambia	1926	U.A. "Est. Cat."	4.5	"heredad"	"Ermucuso (Ermucuso), Sacamuro, Ambia, Sautu, Pagaza, Pagaza, Aspuru, Aspuru, Olamendi, ... Solabiarte, Urecursien, Artebidi, Hermuerreca, Urrechu". 9.5ean ere agertzen da.
Ambia	1952	U.A. Finc. Rust.	9.3	"heredad"	
Ambia	1956	U.A. Amil.	9.6	"heredad"	"Anbie en Dubiris, al lado de Aspurusolo, Anbia no! "Pegando a Aspurusolo An-bi-e"
Anbie	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	
Anbie	2003	Dubiris	Ahoz	"llano"	
Anbie	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"llano"	
ANBIAKE		(Goienuri)			86-05b (Ikus "Anbie")
Ambieque ¹⁹⁸	1926	U.A. "Est. Cat."	22.1	"heredad"	"Larranburu, Ambieque, Urruchi, Carovizar, Larenburu, Asqueta, Fuente Aqueta, Araicoche, Astiaga, Madalea Pozo, Ermuerreca, San Sebastian Aguirre, Larranburu, Buruncurce-S. Escuela y Camino, N. O. Terreno C. Llodio-, Duvis". Ikusten denez, r/rr idaztean. Hau eta 1952koa jabe berbera.
Ambieque	1940	U.A. "Est. Cat."	4.11	"heredad"	
Anbieque	1952	U.A. Finc. Rust.	22.3	"monte"	"Asqueta, L Fu.te Asqueta, Madalea Pozo,

¹⁹⁶ Ziur aski Gardeakoa da. Askotan ematen du toki batean dagoela azalpenen arabera, baina beti ez da izaten erraza asmatzea. Hemen egon liteke aurreko "Amustioco" toponimoaren bilakaeraren argigarriren bat, zeren bokal trukaketaren bitartez Amestui > *Amustoi > Amustei sortu omen da.

¹⁹⁷ Leku-izen honen argigarria izan daiteke Gereñuren aurkitzen ditugun "Ambe, término de Villarreal" eta "Ambia, 1706, término de Vitoria". Ondoren aipatzen duela "Amboto".

Itxuraz, "An+ be + a" izan dezakegu, eta ondoren ea > ia > ie, baina ez dago hain argi. Bigarren atalean *be* izanez gero, 'parte inferior, abajo'. Dena dela, gutxitan gertatzen da ea > ia > ie. Bidezkoago bi 'dos' zenbakia izatea litzateke Errekabieta, Okibieta... kasuetan bezala. Azkuek behin "Anbil... V. Amil", "Anbo...trozo de tronco..."

Anbe-k Oitz mendiaren magalean dagoen Ganbe toponimoa ere gogoratu dit, kontutan izanik, sarritan agertzen diren bikoteak Gereño/Ereño, Gorbea/Orbea,...". Hipotesi honen alde aurkitzen dut Gereñuren "Gambiarte, Gambide".

Barrenengoa: "Anbila". Azkue: "Anbil (AN-lez). V. amil...". Cuad. Top. Zuia: "Anbe" 81 or.

¹⁹⁸ Ambia (Ikus) + ke atzizkia.

Ke atzizki izan daiteke honek, itxuraz behintzat, ia -aga atzizkiaren arloa bete zitekeen. Ikus Ond. -ke atzizkia, bertan lau kasutan behintzat agertzen da itsatsirik toponimo bati. Dena dela, hipotesi hutsa da. -ke horrek, kontrakzioz edo ez dakit erreken laburpena izan daitekeen. Oso zaila iruditzen zait. Arrigorriagan Lamiñaerreka zenak Lanbarketa eman omen du, hau da, bukaera nahiko ondo mantendu duela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ambieque	1956	U.A.Amil.	2.1	"heredad"	Ermuerca, San Sebastian -N. Camino a Yermo... -, Buruncuce -N. Comun Llodio...-, Larunburu -N. O. Comun Llodio...-, Arrecoche -N. O. Comun Llodio...-, Astiaga, Duviris, Larenburu, Carovizar, Urruchi, Ambieque -N. Camino Oquendo...-, Laranburu, Zabalesquiñe, Goriviasti -O. Caretera Oquendo". Ikusten denez, r/rr idaztean errakuntzak. Makinaz idatzia.
ANBISERREKA		(Olarte)			86-30a~ (Zalantzarria, agian ANBIKOERREKA)
Ambiserreca ¹⁹⁹	1926	U.A."Est.Cat."	12.24	"monte"	"Olarte (Cenagorta)" jartzen zuen lekuaren azpian geroago idatzirik, argigarri gisa edo, "Amb(ico/is)-?-erreca". Berbera, 1894ko "Andicorrea" aipatuta, eta lau mugakideak bat datozela.
ANDASOLO		(Larrazabal)			86-13d
Andasolo ²⁰⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	187	"heredad"	Orueta aldean dirudi. "Aldapa, Becosoloa, Andasolo, Garve, Semecola" eta 1940ko 13.4koa "Aldapa, Becosoloa, Herrecaco-Soloa, Garobi, Semecola" aurrekoaren jabea bera omen da - izen eta deitura bera -. Gainera 1894ko eta 1926ko datuen arabera Oruetaigoia zen. Bost lur-zati direnez, eta lehenengo biak eta azkena izen berekoa izaniki, agian "Herrecaco-Soloa" = "Andasolo", eta "Garbe" hori "Garobi" izan daitezke.
ANDASOLO		(Goienuri)*			*86-05b
Andasolo	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"en Dubiris zona Okendo"
Andasólo	2003	Dubiris II	Ahoz.	"termino"	"...Aspuru...Okendo"
ANDERIETA		(Goienuri)			86-06~
Anderieta ²⁰¹	1740	U.A. 030501.1	14	"termino"	"monte Aranzazu" aldean.

¹⁹⁹ Aipatutako anbi + z (grafema hau ez dago batere argi, agia o bat izan daiteke)+ erreka 'arroyo'.

Ikus "Anbia". Kuriositate gisa lehengo hori ekialdean erreka bat ere badu.

²⁰⁰ Azkue: "anda"(B,G,) féretro". Herrian ondo markaturik zeuden 'andas' deitutako bideak, hau da, hildakoak eraman behar zituzten bidetatik, baina kasu honetan ez dugu ziurtasunik horrelako erreferentzia izango denik. Kontutan hartu beharko genuke ondoren datorren "Andatxaga", bertan tza (botanika munduan agertzen den multzo atzizkia)/ atxa 'peña', izan ahal duelako.

Solo 'heredad'.

Barrenengoak Okondon "Andasolo,...de anda 'cuesta'..", "Andako, Andaspe, Andazpe". Azkenaz dio "Landaspe..Var. prob. de Andazpe", baina nire ustez, alderantzizko bidea genuke.

Anda elementuak nahiko eskatu nau, zeren eta bere esanahiaren bila joaterakoan ez nengoen batere gustura aurretik aipatutakoarekin. Beste lekuetan agerpenak bilatzerakoan, "Anda" herria (bertan egonda nago) aurkitu dut Gereñuren zerrendetan. Bertan oso deigarriak egin zaizkit hiru toponimo agertzen dira, besteak beste: "Andaderra", "Andalucia(Camino de ...), termino de Zuazo de Vitoria" eta "Andaverde".

Bigarrena bitxia gertatu zait, zeren Sodupen ibai aldean dagoen leku bati deitzen genion: 'La andaluzia, -¡Voy a La andaluc(s?)ia!'. Leku hori Kadagua ibaiaren ezker aldean dago, trenbidea eta ibaia artean kokaturik, Sodupetik Gueñezera zoazela. Izen horren jatorria 'Landa+luzea' izan behar dela, baina hasierakoa erdal artikulutzat hartzen zen. Arabako beste toponimoek nahiko arruntak diren inguru hauetan 'Landaederra', eta 'Landaberde' gogoratu didate. Ondorioz, bidezkoa litzateke **anda** hori, **landatik** etortzea. Landaederra horrek, 945ean urtean SMCo (Ubieto) kartularion aurkitzen dugun Larrahederra gogoratzen digu. Landaberde toponimoa hemendik hurbil dugu, Ugao edo Zaratamo aldean. Askotan erdal artikulutzat harturik edo, kendu egiten da hasierako laterala. Ikus Ondorioak.

Gereñuk Andasolo ere aipatzen du, baita "Andasoro". Azken honek beste aukera batean jartzen gaitu, "Aldasoro" gogoratzen baitigu.

²⁰¹ Anda (Ikus) + ari ? + eta (pl.atz.)..

Kasu bera dugu Olariaga leku-izenarekin. Mitxelena: "-ari 'sufijo que indica la profesión o, por lo menos, la afición favorita de una persona' (Azkue:...Dendaria,..., quizá Olariena, Olariaga.." Gero jarraitzen du: "...junto a un suf. -ari, hay otro que no tiene más que la apariencia de tal: el que resulta de la disimilación de -a, final de tema, + iri...Labaria, Olariaga..". Azkenengoaz "-iri 'cerca': "...villam mean que vocatur Zubbiria(copia,Zullitia), scilicet iuxta pontem positam' ..1095)"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ANDATXAGA		(Goienuri)			
Andachaga ²⁰²	1552	"Lib.Baut."	13	"apellido"	Kat. 208., 267. ... zk., *86-05b "O. de Andachaga". Askoz sarriago "Andachaga", 1574ko Andechaga" baino. 1641ean bitan "de Andachaga"
Andachaga	1619	U.A.0107.1	82b	"casa/s"	"casa de andach aga". 72b-an "la casa de andachaga". 1577an "M. de andachaga" –deitura. A > e. 1747an ere agertzen da.
Andechaga	1753	U.A.030503.6	7	"c. y c."	
Andechaga	1771	"Lib.Hip."	29	"ca."	
Andechaga	1809	"Diezm."	2	"c. y c."	"las dos de Andechaga". 1819an (Lib. Baut.) ere bai. 1877an "(Becerr.). eta 1914an (Vera) azentuz "Andéchaga"
Andechaga	1894	U.A.Finc.Urb.	92	"ca. y cio."	
Andechaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	77b	"monte"	139f-an "heredad" gisa ere bai.
Andéchaga	1902	U.A.Cat.1900	1.3	"ca. ó cio."	3.17an.
Andechaga	1926	U.A."Est.Cat."	20.17	"monte"	
Andechaga	1940	U.A."Est.Cat."	24.16	"monte"	
Andichaga	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"heredad"	Idazmakina egina. E > i.
Andechaga	1952	U.A.Finc.Rust.	7.8	"heredad"	Birritan agertzen da. 12.4an eta 22.6an ere bai.
Andéchaga	1952	U.A.Finc.Rust.	22.30	"heredad"	Idazmakina-
Andechaga	1956	U.A.Amil.	1.24	"regato"	
Andichaga	1956	U.A.Amil.	7.3	"heredad"	Idazmakina. E > i.
Andechaga	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.1	"pago"	
Andetxaga	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Andétxega	2004	Andetxaga	Ahoz	"cio."	"...uno viene aquí a Andétxega"
Andétxega	2014	Luxa	Ahoz.	"cio."	Andétxega arriba. Bertako jabeak 2006an "Andétxega". Grabatu gabe.
Andétxaga	2014	Atxa	Ahoz.	"cio."	
ANDETXAGA		(Goienuri)			*86-05b (Ikus hurrengoa, berbera baita)
BEASKOA					
Andechaga ²⁰³	1774	"Lib.Hip."	85b	"ca. y cia."	Etxe bera "Andechaga de abajo" bezala aipatuta bertan, eta "Andechaga" gisa ere bai.
Beascoa ²⁰³					

Tartean dugun *ri* hori iri-tik ere baletorke, Irigoinek esaten duenez, iri'próximo, cercano'.. Arratsalde on, Arrastion(B, o, arrat.) < Arratiri+on. 'Iri en b.-nav. y sul. significa 'cerca'. Dena dela, iri horren funtzioa ez dut inguru hauetan ikusten.

²⁰²Anda + + aga (toki atzizkia).

Toponimo honetan argi duguna zera da, denboran zehar gertatuko bokalen desasimilazioa: Andachaga > Andechaga (egun > Andichaga (behin)).

Itxuraz, botanikaren zerikusirik duen toponimo baten antza omen du "Arecha...Arechalduaga...Pagoaga", baina dena hipotesi gisa zeren zalantza eskaintzen ez duen atal bakarrik -aga tokizko atzizkia da. Artean egon daikete *tza* (botanikan multzo atzizkia?) ala *atxa* 'peña' ? Hasierako atala zenbait toponimotan konstatua dugu.

Azkue: "Andats~(R, Sc, lanza de arado...), baina ez dut uste hemengo honi egokitu ahal zaionik.

Beste aukera bat, hipotesi mailan ere, l / n artean dagoen nolabaiteko alternantzia, are gehiago inplosiboan daudela, Orozkoko "Ma(n/l)tzarraga" kasuan. Dena dela, ez dakit nahiko den *Aldatz + aga > Andatzaga batez pentsatzeko. Gainera, "Aldatzaga" toponimo gisa ez dut aurkitu Gereñurengan, ez Barrenengoarengan, ez eta Euskal Deit. Izendian.

Ez da batere gardena toponimo hau, behintzat lehenengo eta bigarren ataletan. Barrenengoak ere aipatzen du toponimo hau 'la casa de la cuesta' etimologia emanaz, baina ez dut batere argi aukera hori. Ikus "Andasolo".

Lehenengo atala hainbat aldaketa izan ahal du, besteak beste, agian hasierako kontsonanteren galera.

Azentua ohikoa denez, proparoxitonoa dugu "Andéchaga 1902".

Gereñu: Anda...Andacoechea...Andaderra, Anderrecagaña 1743, Andagorta...Andagoya, Andalucía (Camino de...) término de Zuazo de Vitoria...Andasolo...Andaverde...Andecha-Arratea, Andechabidea 1531...Andechasolo, Andechasoloeta...

Hauek ikusirik, lehen "Andasolo"-rekin gertatu denez, zenbaitetan *landa* 'campa' egotea antzeman dezakegu, hasierako laterala galduz gero.

²⁰³Mitxelena: 'be(h)e "suelo, parte inferior; adj. be(h)eko " de abajo": Becoechea; sup. be(h)en " (el) de más abajo" (y adj. derivado be(h)engo): Bengoa, Bengoechea. De been, por disimilación, bein... Un derivado de forma no clara es **Beascoa** ..muy usado como determinante en posición final (Zabalbeascoa, etc.)'. Ikus. Agirreitoi.

Honetaz zera esan dezakegu, Andetxaga aldean etxe bi ditugula, batzuetan Andetxaga besterik gabe izandata, baina besteetan bereizturik:

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ANDETXAGABE KOA		(Goienuri)			Andetxagabekoa ere agertzen da, beraz, etxe bera dela esan daiteke.
Andechaga Abajo ²⁰⁴	1773	"Lib.Hip."	75b	"cia."	*86-05b
Andechaga becoa	1787	"Lib.Hip."	235	"ca."	"Andechaga" bezala ere aipatuta. 125b-an "Casa de Garate o Andechaga abajo", D. de Garate jabea delarik.
Andetxagabekoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Andechaga Becoa" bertan ere bai.
Andetxaga abajo	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"Andetxaga Bekoa", F-2. 1979ko toponimia mapan "Andetxaga Beka".
Andetxaga bekoa	2003	Andetxaga	Ahoz.	"cio."	HOTS BEGIRATU TRANSKRIPZ, PASATUA EZ NUELAKO
Andetxéga abajo	2014	Luxa	Ahoz.	"cio."	
ANDETXAGA-GOIKOA		(Goienuri)			Kat. 208. zk, *86-05b
Andechaga Goicoa	1771	"Lib.Hip."	30b	"ca."	"ca. llamada... sita en el varrio de Andechaga"
Andetxagagoikoa ²⁰⁵	1986	"Map.Top."	1	"cio."	F-2. 1979an ere agertzen da. "Andetxaga Goikoa" bietan.
Andetxaga arriba	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	Beaskokoak –Isusi- ere bai.
Andetxaga goikóá	2003	Andetxaga	Ahoz.	"cio."	HOTS BEGIRATU TRANSKRIPZ, PASATUA EZ NUELAKO
Andetxéga arriba	2014	Luxa	Ahoz.	"cio."	Bertan jaiotako andra batek AndetxEga ere erabiltzen du.
Andetxéga	2014	Izagirre II	Ahoz.	"cio."	
ANDIHUERTA		(Larrazabal)			86-13b~
Andiguerta ²⁰⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	35d	"monte"	Lekanda aldean aipatuta. "...Lecandaburu, Arecheta, Andiguerta, Laraguibel, Basosabal, Bolio..."

a) Andetxagagoikoa/Andechaga arriba

b) Andechagabekoa/Andechaga Abajo/Andechagabeascoa

Multzo biak kontrajarriak daude etxeak bereizte arren, itzultitako adjektiboak alde batera utzirik bigarren multzoak **bekoa** eta **beaskoa** dugu etxe bera izendatzeko. Modu honetako hainbat adibide aurki ditzakegu lanean zehar aipatuko ditugunez gain, F. Barrenengoak hauek ditu bildurik:

Agirrebeasco (1644)/Aguirre de Abaxo (1634) Lezaman,

Aldamagoicoa(1585)/Aldama de Suso(1582) Amurion,

Urrutiabazco(1751)/Urrutia de Abajo (1744) Astobitzan.

Ondorio gisa zera esan dezakegu, garai batean **beazko** eta **beko** artean nolabaiteko bereizkuntza eman beharko zela, baina ditugun datuen arabera, une horietan sinonimotzat har dezakegu. Dena dela, uste dut Irigoienek esaten zigula **beasko** nolabaiteko superlatiboa zela.

Beko (beheko)-k disimilazioak eragin duen **bieko** aldakia ditugu. Ahozko testigantzan San Martinen (Orozko) 'aldapa biera' esaten dute. Diotsot ia 'biera'esan duen eta ezetz 'bera' esan duela, baina, berez, 'biera' esan du hasiera batean, inkontzienteki egindako ahoskera, ie>e nahiko hurbil dago.

Lehen aipatu dugunez, toponimoen forma zaharrenetan artikulua agertzen zaigu, galtzen joan izango dela agian izen arrunta izatetik izen berezira izatera gertatu den urratsean. Goiko eta beko adjektiboekin gauza bitxikia aurkitzen dugu, zeren leku berean ondoan dauden bi baserriek, jabe berberarenak bati deitzen diote 'Andiko'eta besteari 'Andikoa', eta ez da arraroa aurkitzea baserri izen bereko baserritan batean 'Goiko' eta bestean 'Bekoa', hau da, bata artikuluz eta bestea artikulurik gabe eta alderantziz.

Irigoien: 'beazcoa: de la parte de abajo'

²⁰⁴ Ikus Andetxagabeaskoa, berbera baita.

²⁰⁵ Andetxaga (ikus) + goiko 'de arriba' + a (art.): 'Andetxaga (la de) arriba'.

Batek aipatu zidan bere aita bertan jaioa zela eta "Andetxaga goikoa"eta "Andetxaga bekoa" esaten zituela.

²⁰⁶ Susmatzen dut hibrido bat izan daitekeela: Andi 'allí' + (ko?) + guerta (huerta): 'la huerta de allí' Azken honetan, askotan ematen denez, aspalditik galdurik izan zitekeen aspirazioaren ordeztu agertzen zaigu g fonema.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ANDIKO (Dubiris-Andiko)*					Kat. 417. zk.ren barruan, *86-05b (Dubirisen bi baserri daude elkarren ondoan, jabe berena direla, bati Andiko esaten diote eta besteari Andikoa)
Andico (GO)	1902	U.A.Cat.1900	1.11	"ca. ó cio."	6.14an "Dúbiris Andico nº 42 (pisos de que consta: 2)" eta "Dubiris Andicoa nº 44 (pisos de que consta: 3), zabalera handiagoa ere" "artikuluaz ere bai. "6.17an "heredad"
Andico(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	4.8	"heredad"	"O. con arroyo". 27.42an birritan "Bengoeche (Andico)"
Andicoa	1965	"Lib.Llodio"	110	"cio."	"Andico ó Andicoa".
Andiko	1979	"Map.Top."	1	"cio."	
Andiko(Dubiris) ²⁰⁷	1994	Dubiris	Ahoz.	"cio."	"Andiko y Andikoa los dos nuestros"
Andiko	2003	Dubiris II	Ahoz	"cio."	"Andiko o Andikóa, no sé cuál es"
Andiko	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"cio."	
ANDIKO (Dubiris-Andikoa)*					Kat. 940. zk.ren barruan, *86-05b (Dubirisen bi baserri daude elkarren ondoan, jabe berena direla, bati Andiko esaten diote eta besteari Andikoa)
Andicoa (GO)	1902	U.A.Cat.1900	1.11	"ca. ó cio."	6.14an "Dúbiris Andico nº 42" eta "Dubiris Andicoa nº 44" artikuluaz ere bai. "6.17an "heredad"
Andikoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Andikoa (Dubiris)	1994	Dubiris	Ahoz.	"cio."	"Andiko y Andikoa los dos nuestros"
Andikóa	2003	Dubiris II	Ahoz	"cio."	"Andiko o Andikóa, no sé cuál es"
Andikóa	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"cio."	
ANDIKO (Goienuri)					Kat. 238. zk., 86-05d (Bengoetxea ondoan)
Andico (GO)	1894	U.A.Finc.Urb.	4	"ca. y cio."	
Andico (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	4b	"heredad"	"O. Arroyo" (Palankakoa). 102b-an "Murallaga", "O. Andico". 229b-an "N. Arroyo", Goiritik hurbil ere bai.
Andicoa (GO)	1924	U.A.Cat.1900	6.14	"ca. ó cio."	Lehen forma artikulugabea ere ikusi dugu.
Andico(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"cereales"	
Andico(GO)	1956	U.A.Amil.	1.25	"huerta"	"O. Arroyo" Atxarte eta Atxalde aldean.
Andico	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.2	"pago"	16B.
Andikoa ²⁰⁸	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979ko toponimia mapan "Andiko" gainetik jarrita.
Andiko(Atxe)	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"Atxe y seguido Andiko". Isusi-Bekokoak "al lado de Arbide" esan zuen.
Andiko	2003	Andetxaga	Ahoz	"cio."	
Andiko	2014	Luxa	Ahoz	"cio."	"Txábarri, Átxe, Andiko..."
Andiko Goikóa	2014	Izagirre	Ahoz	"cio."	"Andiko Goikoa [Horrela aipatu zuen]. Andiko? Andiko sí".

²⁰⁷ Bitxikeria gisa aipa dezakegu hau, zeren jabe berberarenen baserri bi izanik bati "Andiko" esaten diote eta besteari, berriz, "Andikoa". Euskara galdu denez, bertan kasu honetan artikulua bereizgarri bihurtu da bata edo bestea izendatzeko, nahiz eta sarri askotan nahastu eta izen bakarra eman biei.

Bertako lagun batek azaldu zidanez, orain zutik darrai baserria "Andiko" da, eta beherago zegoena –bota zuten eta bertan etxeberri bat eraiki zuten– "Andikoa" zen.

²⁰⁸ "Andikoa 'la/el de allí'. Erreferentziako elementu honek erabilera handia du. Zauden lekuaren arabera, "Andikoa" izan daiteke bata edo bestea. Euskara galdu arren, eremu hauetan testigantza hauek entzuten dira oraindik: "los de la otra casa (Goizabalena) siempre le llamaban a esta Andiko, pero es Goizabal, nosotros Goisabal".

Azkue: "Andiko (B,G), el más apartado"

Mitxelena: "andi: Andicoechea, Urasandi(Uresandi, Urazandi). Es (h)aindi "al otro lado", compuesto a hunaindi (b.nav., lab.) "a este lado"..Garate señala Urez-andi "allende el agua", Urez-emendi "aquende el agua" en Motrico"

Sarritan esan dugunez, -ko leku-denborazko genitiboa, askotan, baserria edo etxeari erreferentzia egiteko erabiltzen da. Hemen ditugu Andiko gehienak baserri bat edo etxe bat izendatzeko izan dira erabiliak.

"Andiko" izena erreferentzia izena izanik, sarri askotan benetako izenaren arloa bereganatu du: "es Goisabal pero le llaman Andiko..", "Kastinsa...es Andiko (Bekoetxeok esana)". Hau da, lekukoa bizi den tokiaren arabera, beste aldean duen baserria gehienetan izango da "Andiko", nahiz eta beste izen bat izan.

Denboraren eraginez, bereizkuntza balioa galdu omen da. Esan dugunez, Dubiris-en dauden baserrien artean, hauetako biri jabe berberarena izanik, bati deitzen diote Andiko eta besteari Andikoa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Andiko	2014	Andiko	Ahoz	"cio."	
ANDIKO		(Goirizabal)			86-13b
Andiko(Goizabal)	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	"Felisa la de Castinza a los de Goisabal". Kastinzakoak: "Andiko que es Goisabal, pero le llaman Andiko".
Andiko(Goizabal)	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"cio."	"Los caserios de Goisabal; Markijana, Andiko..."
Andiko(Goizabal)	1994	Goirizabal	Ahoz.	"cio."	"los de la otra casa (Goirizabalena) siempre le llamaban a esta Andiko, pero es Goirizabal, nosotros Goisabal,
Andiko	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"cio"	"Goisábal, Andiko, Markijana...". Gorizabalenakoak ¿Andiko? Esa de ahí (Goirizabal)
ANDIKO		(Isusi)*			Kat. 470. zk., *61-62c (Isusin, Aretako bidean dagoen azkena. Bi bizimoduko etxea zen. Lehenengo konstatazioa, geroago (1940, 1956) Ortondo moduan agertuko da)
Andicoa (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	223	"heredad"	"Andicoa 2,30 areas, Andicoa 99 areas, Acharte 66 areas, Jesit(o/a) / Jesolo? 4 areas, Colmenar viejo, Aramburu -N. Iglesia- 5 areas, Arrecoche 5 areas, Arrecoche 37 areas, Aldura 45 areas, Lorvide..."
Andicoa	1956	U.A.Amil.	22.36	"heredad"	Isusi ondoan aipaturik.
Andikoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	Dubirizen bertan. Atxa "Atze" bertan ere bai. Isusin bertan ere badago.1979ko toponimia mapan "Andikoa"
Andiko(Isusi)	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	"Bikoetxe" aurrean. "...muchos caserios...(tienen ese nombre)". Isusi-Bekokoak ere aipatu zuen.
Andikoa(Isusi)	1994	Isusi	Ahoz.	"cio."	"el de allá Andikoa"
Andiko	2003	Beasko	Ahoz	"cio."	"Bikotxe, Goikotxe y Andiko"
Andiko	2014	Beasko	Ahoz	"cio."	Bikotxe... Andiko"
ANDIKO		(Izardui)*			*86-21a (Ikus Izardui Andikoa berbera baita)
Andicoa (LZ)	1772	"Lib.Hip."	50	"ca. y cia."	"v. de Isarduy". 127an ere agertzen da. 138an "Isardui" bezala aipatua alboan, gero "ca. titulada de andicoa sit. en v.Isar. "
Andicoa(LZ)	1793	U.A.06010235.1	181	"casa/s"	"varrio de Yzarduy"
Andicoba ²⁰⁹ (LZ)	1805	"Lib.Hip."	358b	"ca. y cia."	"B. de Isardio" Orozkon aspaldian <i>u + e : ube</i> , fenomeno bera?
Andiko(Isardio)	1994	Isardio	Ahoz.	"cio."	"Andiko, casa de Isardio"
Andiko	2003	Isardio II	Ahoz	"cio."	¿El tuyo cómo era? ¡Andiko!. Isardio I: "Andiko es el de Balza".
ANDIKO		(Kastañiza)			86-13b~
Andiko(Kastinza)	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"cio."	"Kastinza no es Kastinza, Ibarrola (apellido) es Andiko". Kastinzakoak "Kastinza un caserio arriba y tres abajo"
ANDIKO		(Larra)			86-14d~
Andico (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	15b	"heredad"	Berriogoiko baserrikoa: "...Arraño, Andico, Errechueta...". Berrio, Mugarri aldean. 159c-an "jaro ...Aranguren -N. Jaro Aranguren, S. Jaro de Egui, E. Arroyo Andico, O. Jaro de Gurpide".
ANDIKO		(Olarte)			Ikus GARDEAGOTXIANDIKOA
ANDIKOALDAPA		(Larra)			86-14d~
Andico aldapia ²¹⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	159b	"heredad"	Berrio aldean, eta agian Aranguren aldean. -a + a (artik.) = <i>ea > ia</i> . "Verrio goico" etxealdea: "Berriocoa -N. Camino de Zabale, S. Aldapa, E. Berrio-, Echeondoa -O. Palacio? Larraegui-, Aldapa -N. Casa Berrio-, Chapoza -S. Camino Zabale-, Arribieneta -N. O. Arraño- 62,10, Andico

²⁰⁹ Hasiera batean pentsa dezakegun Andiko koba 'cueva', ez da. Bigarrena beste erreferentzietatik ateratzen dugunez: etxea izateak, Izardu izateak eta bestea beste Andikoa bezala agertzeak Izardu baieztazen digute, Andikoa bera dela, o+a> o+b+a urratsa gertatuz, Orozkon aspaldian u+e-k > ube egiten zuen bezala. Errakuntza izan daiteke, baina Solloa /Solloba dugu ondo konstatua.

²¹⁰ Andiko 'de allí' + aldapa 'cuesta, heredad' : 'la heredad, cuesta de allí'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					aldapia 41,11, Errecheceta (Aurrekoa dirudi, baina Errecheta,- mugakide bat eta beste erlazioko ondokoa bat datoz) -E. Casa Aranguti-, Mugarri - N. Casa Asudio, S. Casa Aranguti, O. Royo Azqueta-, Mugarri"
ANDIKOERREKA Andicorrea ²¹¹	1894	(Olarte) U.A. Finc.Rúst.	232j	"monte"	86-30a Bukaera ez dago argi "-correa" / "-corra" den. Morteru eta San Juan tokien artean aipatuta. Berbera, Morteru ondoren aipatuta bietan, eta lau mugakideak bat datozela 1926ko 12.24an "Olarte (Cenagorta) eta azpian "Amb(ico/is??)-erreca" jarrita dago argigarri gisa.
Ambico-erreca	1926	U.A."Est.Cat."	12.24	"monte"	(Ambis-erreca?). Ikus aurrekoa
ANDIKOSASI ²¹² Andicosasi Andicosasi	1894 1902	(Larra) U.A. Finc.Rúst. U.A.Cat.1900	209b 2.8	"monte" "monte"	86-22b~ Ondoren agertzen da "Abajo", "O. Aranguti" Aranguti aldean dirudi. 4.12an ere agertzen da. Batzuetan "-sasi" eramanen gero, "-jaro" ere bada, ikus "izana" 4.17an
Andicosasi	1926	U.A."Est.Cat."	22.15	"monte"	Arexalduagan.
Andicosasi	1940	U.A."Est.Cat."	13.48	"monte"	"termino Arejalduaga."
Andicorasi	1952	U.A.Finc.Rust.	13.11	"cereales"	Idazmakina: "Aldapa, Goicosolo, Sologorri, Arrañoalde -S. De este caudal-, Becorasi, Andicorasi, Abajo, Solozar". -sasi beharlean, bietan -rasi.
Andicosasi(LA ANDIKOSOLO Andikosolo(Puiu) Andikosólo	1956 1994 2003	U.A.Amil. (Goienuri)* Altamira Solloa	22.33 Ahoz. Ahoz	"monte" "termino" "termino"	Arexalduaga aldean. Kat. 792 zk., *86-06c "entre Puiu y Solloba"
Andikosólo	2014	Lusurbailanda	Ahoz	"termino"	Toki ezaguna da hurbileko baserrikoentzat, Granja Polikiroldegitik gora dagoena da Andikosólo
ANDIKOSOLO		(Larrazabal- Goirizabalena)*			*86-13b Ikusten dugunez toponimo bera -jabea, zabalera eta zenbait mugakideak- zenbait izen izan ditu -ikus Soloandian-: Andikosolo 1894 > Indiosolo 1940 > Judiosolo 1952 > Juliosolo 1956.
Andicosolóa ²¹³ Andicosolo	1877 1894	"Rgtro.Prop." U.A. Finc.Rúst.	1.2 241	"heredad" "her.mon."	Goirizabalena baserrikoa. "Aldapa, Soloandi, Andicosolo, id, Troquea, Eche ostea, Eche ondoa -E. Camino- 12,24 areas, Oquelurialde, Aranalde, id, Achondo".
ANDIKOSOLO		(Larrazabal- Ibarguren)*			*86-13b (1940 eta 1952koa Ibarguren aldean daude)
Andicosolóa	1940	U.A."Est.Cat."	13.32	"heredad"	Ibarguren aldean: "...Ibarguren, Aldapea, Andicosolóa...".
Andicosolo	1952	U.A.Finc.Rust.	13.11	"cereales"	"Aldapa, Andicosolo...". Ibarguren.
Andikosolo	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"en Larrazabal"
Landikosólo	2003	Ibarguren	Ahoz	"campa"	"Landako y Landikosólo, son dos campos"
ANSOLETA Ansoleta ²¹⁴	1994	(Larrazabal)* Lekandazar	Ahoz.	"termino"	*86-21a "De Esparsagarai a Panabarra, es Zuaza"

²¹¹ Andiko 'de allí' +erreka 'arroyo' : 'el arroyo de allí'.

.-correa/-corra' agertzea -koerreka'-ren ordeaz arrunta da geroagoko beste adibide batzuetan ikusiko dugunez.

²¹² Andiko 'de allí' + sasi 'jaro, sebe, zarza': ' (el) jaro, zarzal de allí'. Ikus Isasi.

²¹³ Andiko 'de allí' + solo 'heredad' + a (artik.): 'la heredad, pieza de allí'.

Ikusten denez, formak artikuludunak eta artikulugabeak tartekatzen dira, baina azkenean artikulua galdu egiten da, askotan ikusi dugunez.

Azkue: "andiko (B,G), el más apartado".

Berriki hartutako aldakia ematen du erdal artikuluen aglutinazioa duela. Bat baino gehiago egon litezke.

²¹⁴ Anso -Antso- (Sancho, pertsona izenetik Erdi Aroan disimilazioz Anso)+ola 'sel, cabaña, ferrería' + eta (plur.? adierazten duen atzizkia): 'en el sel o ferrería de Sancho'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Asoleta	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	"Asoleta, frente a Solaun, terreno de Zuaza". Ikus "Ansoleta"
Ansoleta	1999	"Cuad. Top. 8"	II.47		"Ansoleta, Asoleta, Asuleta"
Asoleta	2003	Isardio I-II	Ahoz.	"termino"	Isardio II: "...fuente de Asoleta...debajo de las casas de Solaun".
			Ahoz.	"termino"	"Asoleta, frente a Solaun, terreno de Zuaza". Ikus "Ansoleta"
ANSUSIETA					
Ansusieta ²¹⁵	1989	Gereñu	43	"monte"	
ANTEBALTZETA		(Goienuri)			86-06b~
Antebalseta ²¹⁶	1740	U.A.030501.1	14	"termino"	"zona con 3 fuentes". "Monte Aranzazu"-n. 1740ko datarena ez dago guztiz ziur.
ANTIGUA		(Goienuri)			86-05d~
Antigua ²¹⁷	1940	U.A."Est.Cat."	4.8	"viña"	Idazmakina egina. Palanka aldean. "Bengoeche,

Mitxelenak Anso izenaren gain, Ansoleaga ere aipatzen du .

Gerenuk ere aipatzen du toponimo hau Zuhatzan , "Anso 1717, labrantio en Catadiano, Manurga y Sendadiano" eta "Ansetella".

Hipotesi mailan, ez nuke baztertuko *antz* edo *ants*-aren bat egotea lehenengo atal gisa. Are gehiago aipatutako atalak botanikari loturik izatea (Ikus Ond. *ola*). Azkue: "Ants..2º (G, ber), escoba de horno hecha de hierbas...", "Antsü (Sc), simiente de boj...".. Gereñuk aipatzen duen Anso 1717 ikusirik, agian *an* + *solo* izan genezake, beraz, beste aukera bat genuke.

Azkenik, aipatu beharra dago, Azkuerengan hartzen dugun " Antzuola (G, Aizk.), choza de borregos..".

Agiri ofizial batean "Asoleta" jartzen zuen, pinudiaren jabeari galdetu diot ia ez den "Ansoleta" eta baietz erantzun dit, gaizki idatzita baitzegoen-antza denez, sarri gertatzen den errakuntza dugu, hots, n-aren ordeztu idatzi, eskuz idaztean duten antzagatik. Zuatzen dago.

Azken konstatazioaren arauera inposiboan dagoen sudurkariaren galera dugu "Ansoleta > Asoleta". Kontrakoa ere gerta zitekeen. Dena dela, "Cuad. Top.8"-n agertzen den "Ansoleta, Asoleta, Asuleta" ez dago ondo, zeren liburu horretan zehazten den tokia "Asuleta" baino ez dagokio. Uste izan dut izenez toki bera izan zitekeela, baina Zuhatzako batek -Ansoletan bertan pinudiren bat du-, Lekandazarrekoak 1994an esan zidatenaz gain, "Cuad. Top.8"-k Zuhatzarako aipatzen ditu "Ansoleta", eta "Ansoleta Abajo" beste lekuko desbordin batzuek aipatuta kontuan izanik, nolabait tinkotzat har dezakegu "Ansoleta" hau.

"Ansoleta" agertzen da Baranbioko Administrazio Batzarrak ateratako mapa batean, eta leku bera ematen duela, "Asoleta" dugu Gorbeia beste mapa batean.

²¹⁵ Mitxelenak "Ansu-" , "Anso"-ren aldaki bezala aipatzen du: "Ansotegui, Ansutegui (Anchustegui?)".

Muxika: "Ansunaga.."

Gereñu: "Anchiturri..".

Ikus Ansoleta, bertan leku-izen honi egokitu ahal zaizkio zenbait hipotesi baitaute. Bide hortatik *ans* + *usi* + *eta* genuke, besteak beste.

Dena dela, ez du ematen Laudioko toponimoa denik, beste inon agertzen ez baita.

²¹⁶ Honen esanahia argitzerakoan, kontutan izan behar da "Idubalza" gaurko Dubalza, Okondoko toponimo honetaz bertako batek esan zidana: "Es Irubalza, porque hay como tres lagunas, balsas" oso bidezko dena, zeren nik hasieran batean baltza kolorearekin erlazionatzen bainuen. Beste batek gauza bera baieztatzen zidan, baina esaten zuen "Irubaltsa" zela. Lehenak hiru aintzira daudela bertantxe zioan.

Beraz, *ante* + *baltza* + *eta* (atz.pl.): 'delante de las tres balsas, lagunas'.

Toponimo hibrido baten aurrean gaude, zeren lehenengo atalak, ante, gure *aurre*-ren parekoa izan behar baita. Datu hau ikusterakoan beste toponimoen zerrendak ikusiz aurrekoa baieztatzen zaigu. Barrenengoak "Antecasa" aipatzen du, Etxeaurre-ren ordaina dena. Corominas-ek ere "Ante II, prep., h. 1140. Del lat. ANTE 'delante de', 'antes de'..."

Dena dela, hasieran batean Antepara toponimoa etorri zait burura pentsatuz ia ante horrek Antepararekin zerikusirik duen.ikus

Azkue: "antepara (Bc) saetín, canal del molino". Azken honi loturaren bat bilatu nahi nuen eskuin aldean jartzen duen: "zona con tres fuentes".

²¹⁷ "Antigua" hau eta 'Vieja' sinonimoak dira, bien esanahia *zahar* adjektiboak biltzen du.. *Zahar* sarri askotan agertzen da toponimoetan, oraingo honetan mahastui batekin. Sarritan agertzen da "Viña Vieja" eta antzekorik leku batean baino gehiagotan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ANTOÑANO Antoñano ²¹⁸	1771	(Goienuri) "Lib.Hip."	40b	"ca. y cia."	Antigua, Gocosolo, Alza...", "Mahastui bat izanik, hortik izena" 86-14a~ Bertan "Antonaño" ere bai, "sitta ... en la Plaza". 135b-an "c. y c. llamada de Anttoñano o Zubiaur". 260b-an Anttuñaño
ANTUZANO Antuzano (Atxar.) ²¹⁹	1924	Atxarte.Goien U.A.Cat.1900	5.4	"terreno"	86-14b (Hau jabeagatik atera daiteke Bidebarriko baserriarena dela). "Hantuzano" Atxarte. "Etxeaurre" parekoa? "Aldapa, Hantuzano,
ANTUZANO Antuzano(GO)	1952	(Goienuri) U.A.Finc.Rust.	21.1	"heredad"	86-14a "S. Rio Aldaycorrec, E. Rio Nervion, O. Carretera"
ANTUZANO Antuzano(LZ)	1952	(Olarte) U.A.Finc.Rust.	12.5	"cereales"	86-21b, baina gutxienez, hiru daude: 1) Ibarra 2) Olarte 3) Gardeagotxi. "Zubiaur, Ibarra, Ibarra, Solo-Oques, Bolinchu". Izen arrunta izatetik izen berezira izatera igaro da.. 13.4an "Antuzano, Aldapea, Iturigorri, Lecuonalde...". Izen arrunta izatetik izen berezira izatera igaro da. 17.6an "Antuzano...gallinero, Bolinchu, Goico, Solo Ocher..." 21.2an "...Gardeagochi, Abasolo...".
ANUNTZIBAI Anunçibay ²²⁰	1394	(Larra)* Varios.Eusk.lk	76	"apellido"	*86-14b "Lope Sanz de Anunçibay"

Toponimo hau, beste tokitan dagoela, Gereñuk eta Barrenengoak ere aipatzen dute.

²¹⁸ Pertsona izena dugu oraingoan. Ikus aldameneko aldakiak 'Antonaño, Anttuñaño'. Arabako Antoñana herriak gogotzen digu honek, dena dela, etxearen izena 'Zubiaur' ere omen zen.

²¹⁹ Izen arrunta izatetik izen berezira pasatu den izena dugu berau. Ikusten dugunez, berandu agertzen den forma da, eta lehenagoko 'Etxeaurre'-ren parekoa dugu. Ikus Etxeaurre.

Askotan irakurri dudanez, izen honek etxeaurre-ren zentzua duela, pentsatu nuen nahiko arrunta izan zitekeela, baina ez da horrela, zeren hiztegi arruntetan ez baitator.

Corominas: "Altozano, 1579; ant. 'plazuela ante la puerta de un edificio, especialmente atrio de una iglesia' 962 (*antuzano*). 'lugar elevado donde solían edificarse las iglesias'; mod., 'elevación de poca altura de un terreno' h. 1600. Del antiguo *anteuzano*, 1029, y éste derivado de *uzo* 'puerta' (lat. *Ostium* id.), con prefijo *ante-*, en el sentido de 'lo que esá ante la puerta'; la alteración de las dos primeras sílabas se debe al influjo de *alto* ayudado por la disimilación de las dos *nn*, pero *antuzano* se dice todavía en Vizcaya y *antiuxá* en muchos dialectos catalanes."

²²⁰ Toponimo honetaz orain dela urte asko bertako lagun batek aipatu zidan Auntzibai-tik zeterrela, hau da, 'río de cabras', ez dakit 'vado de cabras' esan bazidan, baina hori deritzat egokiena. Berriki galdetu diot, berriz, eta lehena 'río de cabras' ahuntz + ibai. Galdetu diot bertan 'vado'-ren bat dagoen, eta baietz erantzun dit Adiera horrek oso bidezko iruditu zitzaidan, bertan errekek gainbehera eta zabalera haundiago duenez, arlo horretan ez dago sakontasunik, beraz, erreztan da edozein abereen pasatzea. Gainera, toponimian askotan ditugu horrelako adibideak: "Artibai (ardi? + ibai), Arzibai ? (Muxika)... Zalbide, Beobide, Arbide (Mitxelenak dio harri-tik), Mandabide eta abar

Zentzuaren aldetik gaztelaniako 'vado' azaltzeko Mitxelenak eskaintzen digu datuaren gain "desde el bado de Vzabal (Iturizak argitaratutako 1418ko eskritura)", "Ubera" zentzu bera izan daiteke.

Arazoa hasiera batean sortu zen aldakien ugaritasunean. Dena dena, bakoitzak du bere zentzua orain aztertuko dugunez.

Fonetika: "Anunçibay" formak bat dator aurretik azaldutakoarekin, zeren eta, ç grafema dorso-hobikari afrikariari baitagokio.

1) **Auntz**, lehengo atalean, hain zuzen ere, dugu arazo korapilotsuena. Askotan errepikatuko den sudurkariena da, zeren hau barik, antza, askoz argiago legoke. Mitxelenak aipatzen du "(F.H.V. 5.5) **auntz** de **a-untz**...acaso procedente de ***anu**...". Azalpen hau ez nuen ikusten hain argi, ez eta Anuntz- aldakia, baina ikustearen ikusteaz uler daiteke. Alde batetik Mitxelenak ematen duen hipotesiaren baldintzetan hainbat azaltzen ditu, beraz, ondo oinarritutako hipotesia da.

Lehengo sudurkari horretaz, ez dut uste hasiera batean aspiraketari lotu genezakela, baizik eta geroago sorturiko sudurkaritasuna. Honen alde Mitxelenak zera diosku: "hay casos de propagación progresiva de nasalidad sin relación alguna con la pérdida de una antigua n intervocálica..zentzun de zentzu". Mitxelenan ere: "a(h)untz 'cabra': Anuncibay(Auncibay, Nuncibay..)". *Ain* atzizkiari buruz aritzen dela: "-anu ha dado normalmente -au(n)".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Anucibay	1412	"Bien. e Fort."	139	"linaje"	2an "Yñigo Sanchez de Anucibay". 32an "Lope de Anucibay"
Anuçiuyay	1412	"Bien. e Fort."	139	"linaje"	5ean "linaje de Anuçiuyay". 15ean "en Anuçiuyay". 20an "Lope Sanches de Anuçiuyay... Ynigo Sanches de Anuçiuyay... ". 22, 25, 26, 27 eta 29. orrietan ere bai.
Anuçivay	1412	"Bien. e Fort."	139	"apellido"	18an "Martín Sanches de Anuçivay". 19an "Ynigo Sanches de Anuçivay... "
Anucibai*	1537	"Lib.Baut."	2	"apellido"	"Utiz de anucibay". 2b-an "pº utyz de anuçibay", baina gainetik marra bat duenez, "Anuçibay"? 43an ere bai.
Auncibai*	1539	"Lib.Baut."	3b	"apellido"	"diego de auncibay", baina askotan oso zaila da bereiztea "auncibay / anun-". 1572an, 46an "M. de Auncibai". 136an "Auncibay"
Auncibay*	1572	"Lib.Casados"	135b	"apellido"	"ana de auncibay-". 135ean "...de auncibay". 136an "M. de auncibai". Kasu honetan oso ondo bereizturik <i>u/n</i> grafemak.
Auçibai*	1573	"Lib.Baut."	48	"apellido"	"M. de açuibai". 1572, 136an "esteban lopes de auibai".
Anunzibay	1746	U.A06010212.14	0	"torre"	"casa torre Ynfansona de Anunzibay".
Anuncibay	1781	U.A.030501.13	1	"casa/s"	"en su Casa de Anuncibay ". 1979ko toponimia mapan "Anuncibai".
Anunzibay	1782	"Lib.Hip."	177b	"molino"	234an ere bai. 338b-an "casa thorre de... ". Berdin 1877an (Becerro), 1914an (Vera). 1965ean (Otsoa), "Anuncibay". Toponimia mapan (1986) "Anuntzibai". Ikus "Bien. y Fort."
Anuncibay	1843	"Lib.Baut."	242	"cio."	Hiru kasutan arkatzez gainetik "Usurruti" jarria, beraz, hau ere aparte jarriko dut .
Anucibay	1894	U.A.Finc.Urb.	56	"ca. y cio."	Ikus. "Anucebay". <i>I > e</i> . Hiru barianteak etxealde berean datoz.
Uncebay	1894	U.A. Finc.Rúst.	57	"heredad"	

Testigantzak ikusirik denbora barrenean multzo batzuk egin daitezke:

a) "1412, 1412, 1412,1537" testigantzetan dugu Mitxelenaren tesiak betetzen duten kasuak (**Anuçiuyay**).. Hasiera batean pentatu nuen metatesi batean, baina ez dakit oinarriarik duenik, ez eta neurri bateko inplosiboan dagoena disimilazioaz galdu daitekenik. Inungo marrarik izan ez arren, pentsatu egin dut **u** horrek nolabaiteko sudurkaritasuna izan lezakeela Mitxelenak orokorrean aipatzen ditu fenomeno batzuk gainetik ikutuko ditugu: "15.2 Una antigua **n** intervocálica ha caído en vasco...15.3 La caída de **n** empezó por la desaparición de la oclusión oral con nasalización de la vocal precedente...15.4 Debe advertirse que hau casos de propagación progresiva de nasalidad sin relación alguna con la pérdida de una antigua **n** intervocálica..".

b) **Auncibai** (1539, 1572) dugu testigantzak 'etimologikoenak', *auntz* hitzaren egungo egoera kontutan izanik.

c) **Aucibai** 1573 kasuan dugu forma herrikoia, antza denez, eboluzinatuagoa, hots, inplosiboan dagoen talde kontsonantikoan hasierako sudurkaria galdu omen da. Aldaki hau bat dat bertako euskaldunek gaur egun erabiltzen duten "**Ausibi**"-rekin.

d) **Anuçibay** (1394) forma ezin dugu ahaztu, zabalduena (Deiturek ere gordetzen dutena), lehena eta hainbat mendeetan zehar (XVIII.tik) egundaino iraun baitu.

Auntz duen ziztutari afrikatua, grafiak laguntzen ez badu ere, ia egundaino mantendu da. Alde batetik sudurkari ondoan eta baldintza hauetan, oro har, mantentzen delako. Dena dela, azken denboretako joera frikariarantz izan da.

Hasieran gertatutako **au** diptongoak egundaino iraun du, behin **au > u** egin duela (Uncebay).

2) *Ibai* atalak ez du izan aldaketa handirik, bakarrik kasu batean **ai** diptongo **> i** . Horrez gain, bi kasutan dugu **i > e** "Uncebay, Anucebay", baina beranduko fenomeno omen da eta ziur aski ondorengo bokalak eragindako asimilazioa edo hurbiltzea.

Mitxelenak ere azaltzen du: "(h)ibi "vado" (v. ubi...): Ibia, Ibieta (acaso de (h)ibai)...". Guk ditugun adibideetan (Ausibi,Aunsibi) argi geratzen da *ibai*-tik datorrela.

Egun Orozkon ibai hau (Altube, Orozko...izenak dituela) pasatzen da, *ibai* konstatatua egon arren, bertako toponimian (Ibaizabal, Anuntzibai...) ibai honi erreferentzia egiteko *erreka* hitza erabiltzen da. Toponimian ere sartu egin da bigarren hau (Errekabazter,...).

Etimologia aldetik bukatzeko, *auntz*-ari lotzea bidezkoa da, aipatutakoaz gain, bertako dorrearen historiaz M. Portillak zera diosku: "La heráldica, con la cabra de Anuncibay..". Aipatutako *auntz* senedi (Anuntzibaikoenena), leinu laudioar baten ikur bezala agertzen da etsaien ahotan: "...más a la cabra enemiga...". (M.Portilla). Hau XVI. mendetan Euskal Herri osoan ematen ziren leinuen arteko borroketan kokatu behar.

L.M. Muxikak Bergarako toponimoen artean "Aunzerreka, Auntzerreka" aipatzen ditu. Mitxelenak ere Oñatirako Auntzerreka ematen digu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Anuncebay	1894	U.A. Finc.Rúst.	57	"monte"	/ > e.
Anuncibay	1894	U.A. Finc.Rúst.	57b	"her.mon."	Hau eta aurreko "Anuncebay" izatez bera da, bi mugetako jabeak bat datoz. 196b eta 196c-an ere bai
Anuncibay	1940	U.A."Est.Cat."	24.41	"monte"	
Anuncibay	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"heredad"	
Anuncibay	1956	U.A.Amil.	7.7	"monte"	"E. Ria madre de Orozco"
Anuncibay	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.1	"pago"	
Anuntzibai	1986	"Map.Top."	1	"barrio"	"kalea" jarri arren, auzune bat da.
Anuncibai	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	
Anuntzibai	1994	Gurpide	Ahoz.	"cio."	
Ausibi	1994	Aranguren	Ahoz.	"termino"	Anuntzibaiko batek ere bai. San Martingo – Orozko- batek ere bai.
Aunsibi	1994	Altamira	Ahoz.	"termino"	
Anunsibai	1994	Garai-Orozko	Ahoz.	"termino"	"Anunsibai beti". Beste sanmantindar batek ere bai (Nati).
Anuntzibai	1994	Mantzarr.-Oroz	Ahoz.	"termino"	Bertako alaba batek "Anuntzibai" ere bai, baina bere amak "Ausibi". Bertako seme batek "Anuntzibai < (Auntz ibi) vado de cabras"
Anunzibái	2003	Anuntzibai	Ahoz.	"termino"	Aretakoak ere bai.
Ausibi	2003	Anuntzibai	Ahoz.	"termino"	"Anunzibái, le llamamos en euskera Ausibi"
Aunsíbei	2003	Galdeano	Ahoz.	"termino"	
ANUNTZIBAI-URRUTIA		(Larra)*			*86-14b
Aucibaiurrutia ^{*221}	1572	"Lib.Baut."	136	"apellido"	"mari saez de aucibai urrutia" goratxugo "auncibai

²²¹ Aurreko Anuntzibai 'vado, paso, río de cabras' + *urrutia* 'la de la otra parte ('del agua' sarritan), la de lo lejos', eta berriro aurkituko dugu aldaki andana. Gehienak ikusia ditugu lehendik, baina oraingo honetan 1876tik nahiko bitxiak dira. Hasteko 1639an "Ausibiurrutia" dugu, orain herri hizkeran lehenengo atalean behintzat bizirik dagoena.

Fonetika: Laburtze prozesua nahiko urrun joan da, "Ausiburtu, Ausiburti, Usurruti, Ausiurtu." heldu arteino, zenbait fenomeno gertatu direlarik: **n** inposiboan galdu, afrikaria frikari bihurtu, diptongoa biak (**au > u, ai > i**) monoptongatu, bigarren atalean **sinkopa**, leherkariaren galera eta abar. Dena logika baten barnean, zeren hitz luzeago denez, errezago jasotzen du aldakuntzak. Bilakaera ikus dezakegu gain-gainetik, zeren urrats batzuk lehen ikusi ditugu:

1) "Aucibaiurrutia 1572 / Anunçibayurrutia 1579 > Ausibiurrutia* 1639 > Ausurrutia 1872 > Usurruti 1876"

2) Zenbait kasutan **sinkopa** batez pentsatu behar dugu "Ausibiurrutia > Ausuguruti 1902 [1] b / g trukaketa (Oletaburu > Oletaguru bezala) 2) r / rr-en artean hain arrunta den zalantza] > Ausugurti 1994, Ausiburtu, Ausiurtu, Ausuburti 1994

Hau da, lehenengo kasuan lehen atalean jasotzen zen aldaketak, toponimo bera izanik, bigarren puntu honetako bilakaeran lehen atala osoagoa mantendu da bigarrena izanik aldaketa gehien izan duena: "Ausibiurrutia > Ausuguruti 1902 [1] b / g 2) r / rr] > Ausugurti 1994, Ausiburtu, Ausiurtu, Ausuburti 1994".

1930eko testigantzan erreduplikazio bat izan da, zeren lehenengo atala (Anuncibi) jarri da ia osorik gehituz bigarren bat non lehena zegoen laburturik (*ausurruti*). Baten batek pentsa lezake bai honetan eta bai honen deribatuetan *auzo* 'barrio' egon litekeela tartekaturik, baina ez omen da horrela, zeren lehen ikusi dugunez, "Anuntzibai"-ren laburpena da, gainera, hemen *auzune* 'barrio', *auzo* 'vecino' darabilgu.

Urruti adberbioak esan dugunez, zentzu zabalago bat izan lezake. Ikus dezagun:

Mitxelena: "urruti 'lejos', 'lejano'...Çuiuruti..es "allente la puent", no "puente lejano".

Mitxelenak aipatzen duen kasuaz gain, badaude Baranbion Barrenengoak aipatutako "Uresandikoalde...el lado de allende el agua..". Uste dut Orio aldean zauden tokiaren arabera, "Urazemendi" edo antzeko zerbait esaten dutela, hemen Andiko-rekin gertatzen denez.

Irigoienek gogoratzen zigun Bilboko "Urazurrutia"-ren zentzua, ibaiaren alde batean egonik. Beste adibide bat ere eman zigun "Allende...Aquende..".

Zallan "Allendelagua" toponimoa dago. Sodupen ere "Allende" deitura eta agian tokia (ibaiaren ondoan dagoen baserri bati izen hori ematen zitzaion, baina ez dakit deitura den ala ez) ere daude.

Beraz, hau kontutan izanik, lehen ikusitako Anuntzibaiurrutia agian "Anuntzibai allende" bezala ulertu beharko genuke.

Corominas: "Allá, h. 1140. Del lat. Illac 'por allá', acentuado en la A ya en latín... 'Allí' .viene paralelamente de *illic*., y 'allende', 1056, de *illinc* 'de allá': el uso originario fue allén de ' de allá de', 'más allá de ', pero el uso casi constante de *allén* (1084) en combinación con *de* hizo que se aglutinaran las dos palabras, resultando *allende* aun en los casos en que se empleaba como adverbio..."

Lexis 22 hiztegian "Allende...de la parte de allí "

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Auncibaiurrutia*	1572	"Lib. Casados"	136	"apellido"	urrutia". <i>Un > u.</i> "miguel de auncibai... esteban lopes de aunciba-...bastian de auncibai urrutia". Ondo bereizturik <i>u</i> eta <i>n</i> letrak.
Anunçibayurrutia	1579	"Lib.Baut."	63	"apellido"	"A. de anunçibay urrutia". 1589an "A. de auncibay urru.". 1546an "A. de anucibaynurrutia. 1578an U. A. "s. de Anuncibay Ur. "
Ausibiurrutia*	1639	U.A.05050201.1	19	"apellido"	"S. de ausibi urrutia". 1614-an "M. de Anunzibay Urrutia" ere bai.
Anunzibayurrutia	1726	U.A.03050301.3	5b	"c. y c."	"Anunzibay Urrutia". 1749an ere bai. 1798an "Joaq.n de Anuncibay Urrutia", baina geroago "Juaquin de Anzuburrutia"
Anunzibaiurrutia	1771	"Lib.Hip."	25	"ca. y cia."	"Anunzibai y Urrutia". 105ean "Anunzibayurrutia"
Anuncibaiurrutia	1809	"Diezm."	2	"casa/s"	"La de Anuncibaiurrutia". 1813an ere bai.
Anuncibayurruti	1863	"Lib.Baut."	109	"cio."	Artikurik gabe. "C. de Larra"
Ausurrutia	1872	U.A.050501.2	1	"cio."	
Ausurruti	1876	"Estadística"	10	"termino"	10b-an ere bai.
Usurruti	1894	U.A.Finc.Urb.	56	"ca. y cio."	"Anuncibay" lumaz zegoen idatzirik eta gainetik arkatzez argigarri gisa hau.
Anuncibaiurrutia	1900	"Nomenclator"	7	"cio."	"Anuncibay-Urrutia". "Nomenclator de las Ciudades, Villas... Dir. Gral. Inst.Geog.Catast. y de Estadis. Madrid.
Auzurruti	1902	U.A.Est.Mun.	349	"finca"	"Ausurruti" ere agertzen da.
Ausuguruti	1902	U.A.Cat.1900	1.5	"ca. ó cio."	
Ausurruti	1902	U.A.Cat.1900	1.15	"ca. ó cio."	1.20an ere bai.
Auzuguruti	1902	U.A.Est.Mun.	81	"finca"	Gero "Ausurroigoicoa" bezala agertzen zaigu berbera. 471n "Ausuguruti"
Anuncibiausurruti	1930	"Nomenclator"	14	"cio."	"Anuncibay Ausurruti"-an
Ausuburti	1940	U.A."Est.Cat."	1.5	"heredad"	Idazmakina egina. "E. Carretera"
Ausuburti	1952	U.A.Finc.Rust.	13.3	"cereales"	Auzuburti ere bai.
Ausuburbi	1956	U.A.Amil.	13.3	"calle"	Zalantzazkoa. Ez dago oso argi.
Usugurti	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.5	"pago"	35A arloan sarturik, 35B arloan, berriz, "Anuncibay" jartzen zuen.
Ausiburtu	1994	Aranguren	Ahoz.	"termino"	"Ausiburtu... Ausiurtu..."
Ausiurtu	1994	Aranguren	Ahoz.	"termino"	
Ausugurti	1994	Latorro	Ahoz.	"termino"	"Ausugurti... (suinak). "Cuad. Top. 8"-an "(U)sugurti y Sugurti"
Ausuburti	1994	Anuntzibai	Ahoz.	"termino"	Nik: Ez dago Auzibi Urrutia? Ez Ausuburti da, Corona osteien dagoena, Audio da.
Ausugúrti	2003	Anuntzibai	Ahoz.	"cio"	"El caserío de Ausugúrti". Aretakoak ere bai.
Usugúrti	2003	Galdeano	Ahoz.	"cio"	
ANUNTZIBAI-URRUTIAIGOIKOA		(Larra)*			86-14b. Ikus Anuntzibaiurrutiagoitin(Antza denez bera omen da: 1926an "Ausugurti-Goikoa nº 62", eta gero 1932an "Ausugurti 62". Beraz, agian <i>goiti</i> , antzaz, 'desagertu' zenean, <i>goikoa</i> gaineratu zioten).
Ausurroigoicoa ²²²	1902	U.A.Est.Mun.	96	"finca"	Lehen agertu da hauxe beste forma batez. Orain "Ausurroigoicoa nº 62", Eskauriara jabea zelarik.
Ausugurti-Goikoa	1926	U.A."Est.Cat."	12.10	"casa"	Lehen agertu zaizkigu "casa de... Aunsirgoiti" geroago berbera "Aunsirgoiti", eta "Caserio Ausugurti-Goikoa" Nº 62" jabea Eskauriazaren alarguna zelarik. Euskal grafia 1936an. Idazmakina. Ikus aurrekoak. Beraz, <i>-goiti / goikoa</i> dugu zentzu berdinez, leku bera izendatzeko.
ANUNTZIBAI-URRUTIAGOITI		(Larra)*			*86-14b
Aunsirgoiti ²²³	1926	U.A."Est.Cat."	12.9	"casa"	12.10ean makinaz idatzirik ere bai.

Oro har, zera esan dezakegu, agian bi zentzu aurrean gaude, edo behintzat nolabaiteko bereizketa duena, alde batetik urruti 'lejos, lejano (lugar)', baina beste aldetik 'allende, en la parte de allí'. Kuriosoki azken honetako konstatazioak urarekin zerikusirik dute kasu askotan, hots, uraren beste aldeari egiten zaiola erreferentzia.

Gereñu: "Urasandi, Urasandia, Urasandico.."

Urruti > Urti sinkopa ere biltzen du A. Errastik.

²²² Aurreko "Anuntzibaiurrutia"-ri (Ikus) orain *goikoa* 'la de arriba' ezaugarria gaineratzen zaio.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aunsurgoiti	1926	U.A."Est.Cat."	12.10	labranza" "casa labranza"	Bertantxe "Aunsirgoiti" etxe bera delarik, orain - sir- barik, -sur- . Idazmakina. 12.9an jabe bera dela: "Aunsirgoiti", gero 12.10ean "Aunsirgoiti...Aunsurgurgoiti... Ausugurti-Goikoa nº 62"
Ausourgoiti	1932	U.A."Est.Cat."	27.88	"casa"	"Ausourgoiti 62".
Ausorguti	1932	U.A."Est.Cat."	27.88	"heredad"	"Ausourgoiti" ere bai, beraz, <i>ou > o</i> eta <i>oi > u</i> .
Ausourgoiti	1956	U.A.Amil.	1.16	"heredad"	16.4an ere bai eta "Ausourgoiti" (<i>r</i> imploriboan galduz). 16.5ean "Ausourgoiti"
Ausouguti	1956	U.A.Amil.	16.4	"heredad"	16.5ean ere bai.
Ansurgóiti	2003	Anuntzibai	Ahoz	"casa"	¿Dónde (está) la casa vuestra? ¡Ansurgóiti!
ANUNTZIBAI- URRUTIKO		(Larra)			86-22b (Lurak "Eguia" eta "Aranguren aldean daude. Hemen Azketako mugakide bati egiten zaio aipamena)
Ausutico ²²⁴	1926	U.A.Cat.1900	6.29	"ca. ó cio."	"Azqueta. E. Montes de la caseria de Azudio. O. Terreno de... y de la casería de Ausutico"
ANZURUAL		(Goienuri)			86-06c~
Anzurual ²²⁵	1932	U.A."Est.Cat."	27.10	"monte"	Bukaera "-rual", zein "-mal", ez baitute bereizten <i>r/n/u</i> "(Antuzano) Ellacuri, Manzanal, Recosolo, Arraño, Lamburu, Anzurual, Zartegui, Ascatu, Ellacuri, Ellacuri". Bengoetxe aldean.
Anzurual	1940	U.A."Est.Cat."	10.10	"heredad"	Idazmakina egina "Antizano... (top. ez da aipatzen), Manzanal, Recosolo, Arraño, Lamburu, Anzurual, Zartegui, Aurrecomas, Ascatu, Ellacuri".
Anzurual	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"monte"	"...Lamburu, Anzurual, Zartegi, Aurrecomas, Ascato, Ellacuri".
Anzurual	1956	U.A.Amil.	1.20	"monte"	Zalantzakoa. "O. Arroyo" Arraño, Lamburu, Anzurual, Zartegui, Aurrecomas, Ascato, Ellacuri"
AONELU		(Olarate)			86-14a~
Aonelu ²²⁶	1727	U.A.0506.4	127b	"monte"	"monte y castañal" Arespexueta, Erkiza aldean.

²²³ Aurreko "Anuntzibaiurrutiagoikoa" bezala hau ere nahiko beranduko testigantza da. Lehen ikusi dugu "Anuntzibai > Ausibi" eta "Anuntzibaiurrutia > Ausiurtu" laburpenak, orain bidezko denez, luzeago izanik eta beranduagoko "-goiko" edo "-goiti" batekin askoz makalagoa eta aldakorragoa geratzen da lehenengo atala, ia ezagutu ezina. Aurrekoengandik nahiko hurbil dagoen *goitia* 'el de por arriba' bereizketa duela, baina bera izan daiteke. Beraz, kasu honetan ematen du garai berean dagonez, *-goitia/-goikoa* baliokideak direla.

Gainera, Anuntzibaiurrutiagoikoa eta Anuntzibaiurrutiagoiti, antza denez, bera omen da: 1926an "Ausugurti-Goikoa nº 62", eta gero 1932an "Ausourgoiti 62". Beraz, agian *goiti* antzaz, 'desagertu' zenean, *goikoa* gaineratu zioten).

²²⁴ Honetan "Anuntzibaiurrutia" + *ko* (tok. atzizkia) omen dugu. Lehen "Auncibaiurrutia > Ausurrutia, Usurruti" bilakaera ikusi dugu, orain, aldiz, bokal arteko dardarkaria galdu omen da, agian makaldu ondoren. Aurrekotariko bat izan daiteke, zeren lehendik etxe gisa ez da agertu izen hau.

²²⁵ Mitxelenak esaten du Elizalde *antzu-*, *aintzi* 'aguazal, cenagal' -rekin erlazionatzen duela. Baina gaineratzen du: "Lo natural es que Anzuola tenga que ver con *antzu*..". Erreka baten ondoren egoteak Elizalde esandako ahalbide hori ematen dio, baina ez da nahiko tinkoa. Gainera, Mitxelena: "60.- an(t)zu 'infructífero, estéril', antxuola 'choza de borregos' (Aizquibel... Dialectalmente an(t)zu se dice también de los vegetales...".

Antzu 'estéril' abereekin Orozkon ere erabiltzen da, baina zentzu hau ezin zaio lotu toponimo honi.

Gereñu: "Anzufia, Anzuguiarru, Anzuola".

Oso beranduko konstatazioak direnez, ezin dugu ziurtatu u + a > a urratsa gertatu denik.

Duen bukaeragatik pentsatu dut gaztelarari loturik egon daitekeela edo. Hipotesi hutsa bada ere, behintzat hibrido balitz, 'erial' etorri zait burura. Ikus dezagun hiztegi batean:

Lexis 22: "erial, adj.-m. Díc. de la tierra o campo sin cultivar ni labrar".

Zentzu aldetik *antzu* eta 'erial' nahiko antzekoak dira, baina besterik ezin dugu ziurtatu.

²²⁶ Behin bakarrik agertzen zaigu toponimo hau, baina nahiko goiz. Beste zerrendetan ez dugu aurkitzen antzekorik.

Azkue: "Aon(Bc)...2º "acá mismo", "ao 'boca'..".

Gereñu: "Aogain, Aornasoro, Aosasoloa..".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
APALETA ²²⁷ Apaleta	1952	(Larra)* U.A.Finc.Rust.	22.25	"heredad"	*86-14c m Berbera, berdina den beste zerrenda batean errepikatzen da. Gaurko "Apalota". "Lateorro, Arteorro (gaizki jarrita), Abasolo, Garmaca, Apaleta (Honetan ematen du, Garmaka azpian kartzak daudela, eta eskuinerago "Apaleta" jartzen du. Batzuk izen zaharrek agertzen dira, baina badago errakuntzaren bat. Beste zerrenda batean "...Garmaca, Apaleta".
Apalueta Apalota	1956 1994	U.A.Amil. Asudio	12.36 Ahoz.	"heredad" "termino"	"Lateorro (Garmaca o Apalueta)" "donde estan las casas de Unzaga, Bilbao... ". Gurpidekoak eta Arangangurengoak ere bai. Latorrokoek: "Debajo de Jez!"
Apalóta	2003	Goikoplaza	Ahoz	"termino"	Lateorrokoek "la fuente de Apalota, los pozos de Apalóta".
Apalóta	2004	Apalota	Ahoz	"zona"	Eremu zabala da, bertan etxe batzuk eginda daudela. Inguruan iturri bat ere bazegoen izen horrekin.
Apalóta	2006	Asudio bidea	Ahoz	"zona"	Bere etxe azpian dagoen eremua. Izen oso arrunta
ARABA ²²⁸ Araba	1802	(Kanp.Top) U.A.06010252.2	15b		"en la diligencia de Araba de siete de Maio... ". Ez dakigu toponimoa den, epaiketa bat da eta "ministro ejecutor... "
Araba	1994	Aranguren	Ahoz.	lurralde	"Asketa bai, Bizkaiti... Araba...
ARAETA ²²⁹ Araetta	1375	(Goien.Larra)* Varios.Eusk.Ik	21	"barrio"	*86-14b "fastta en Araetta", "Carta-Puebla de Miravalles."

Elu atala aurkitzen dugu Sodupen, bizi nintzen auzunearen izenean (Elubarri), hain zuzen ere, baina jatorria arakatu beharko litzateke.

²²⁷ Ez dago oinarri sendorik nahiko berandu agertza baita. *Apal* pertsonekin adjektibo gisa oso zabalduta dago Euskal Herri osoan. Izen gisa 'estantería' zentzuarekin gutxiago.

Gaur egun entzunena "Apalota" da, baina fonetikoki ezin dugu ziurtatu zer gertatu den, zeren hiru aukera gutxienez baititugu: 1) Apal + eta (ez du zentzu handirik adjektibo gisa izanez gero, zeren *Apalena 'la (heredad) del humilde, sencillo,...' izan beharko litzateke, 2) Apalo + eta, 3) o-ren diptongazioa ue eginez.

Mitxelena: "Ap(h)al 'humilde, manso','abajo'. Empleado como antropónimo...Apellidos:... Apalloa,Apallua, Apalluaga...". Baina gure kasurako ez dakigu egokia den, zeren eta bigarren forma etimologikoa izan zitekeen arren, beranduko diptongazio bat ere izan baitaiteke.

Gereñu: "Apala, Apalain, Apalasoloa.."

Nafarroako Herri Izendegian: "Apayoa".

Apalaza deitura ere etorri zait burura.

²²⁸ Gure lurraldearen izen euskalduna dugu. Mitxelenak bertako herritarrentzako arabar forma aipatzen du, Bizkaikoei bizkaitar 1449an Arrasateko erreketari aipatuz agertzen den dokumentuaren arabera. Une honetan ez dut gogoratzen non irakurri duan, buruz aritzen bainaiz, baina egile batek Mitxelenaren testua batean 1591ko testigantza bat aipatzen du esanez arabarrek lurraldeari "Araba" esaten diotela.

Orozkon zalantzarik gabe erabiltzen den forma da, hau kontutan izanik Arabako mugan dagoela.

Azkue: "Araba: 1º genuino nombre de Alava.."

Gereñuk aipatzen du: "Aranaba, 1694, término mojonera Contrasta-Loquiz". Izen honi sudurkaria jausiz gero, emango zuen lurralde honetako izena, bertan (*h*)*aran(a)* sarturik dagoela. Aipatu ere egiten ditu: "Arambar,..., Arambe, Arambea, '.

Barrenengoak biltzen dituen toponimoen artean, hauek ditugu: "Ara,..., Arabarroki, Arabe..Arana, Aranabe, Aranbe..".

Fonetika aldetik, erdal forma buruan dugula, hemen kontutan izaten dugu Mitxelenak dioena: "16.2 Por un proceso de lenición semejante al sufrido por n, una l antigua ha pasado entre vocales a r...'solum' > solo, soro.." eta "influencia romance que habrá mantenido o restablecido l". Toponimo hauek direla eta, hemen behintzat beranduko fenomeno dugu r > l urratsa, Uribarri > Ulibarri, adibidez. Gainera, euskara mantendu den tokietan, nire ustez, urrats hori zailago da.

²²⁹ Herriko tokirik historikoenetarikoa honek zalantza sortzen du etimologia aldetik, zeren eta *haran* 'valle'+ *eta* (atzizki pluralgilea) bitartez izan baitaiteke osatua, sudurkaria bokal artean jausiz gero. Kasu honetan 'donde los valles' izango litzateke, nahiko

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Areta	1412	"Bien. e Fort."	255	"termino"	Incluye confirmación de Juan I ^o . Iturrizak "Areta" idazten du dokumentu berean 24. orrian. "aposentose en Areta... e hizo a la puente de Areta vna casa de madera fuerte y después de piedra". 265ean ere bai.
Aroeta	1448	"Lib.Llodio"	63	"barrio"	"Las Bien. y Fortunas"-ean dagoen aipamena. "aposentose en Aroeta... en la puente de Areta". Baina aurrekoaren aipamena delarik, zeren 255. orritik hartua dela jartzen baitu.
Areta*	1536	"Lib.Casados "	129	"apellido"	"domingo de areta". Sarriena "Araeta", behin edo behin <i>ae > e</i> . "Araeta, Irulaeta > Areta, Iruleta"
Araeta	1565	"Lib.Baut."	31b	"termino"	"S. de acha el de araeta". 1539-an "ochoa de araeta". Areta ere bai, baina gutxiago. 1592an (UA030501.3) eta 1614an ere bai.
Araetta	1595	U.A.0508.30	7b	"termino"	1592an "Araeta" birritan (1743ko dokumentu batean sartuta). 1536an ere bai. 1600ean "Aretta"
Areta	1726	U.A.03050301.3	4b	"barrio"	Hemendik aurrera beti "Areta": 1772an (Conc.). 1821ean (L. Baut.). 1877an (Becerr.) etab gaurdaino. Mapa toponimikoetan ere bai. Baina Larra aldean.
Areta	1771	"Lib.Hip."	21b	"barrio"	
Areta	1894	U.A.Finc.Urb.	40	"ca. y cio."	
Areta	1894	U.A. Finc.Rúst.	120	"heredad"	139p-an "mon.(te)" bezala ere bai.
Arete	1902	U.A.Est.Mun.	84	"finca"	Bukaerako <i>a > e</i> . Gordexolan Zubieta > Zubieta.
Areta	1902	U.A.Cat.1900	1.2	"ca. ó cio."	
Areta	1940	U.A."Est.Cat."	24.11	"heredad"	"N. Via ferrea". 24.27an "Canteras de Areta"
Areta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.12	"cereales"	
Areta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.6	"pago"	Baina Larra ere bai.
Areta	1994	Beasko	Ahoz	"barrio"	"...encima de Areta"
Aréta	2003	Berrio	Ahoz	"barrio"	"Se bajaba a la estación de Aréta", Beasko: "El camino Aréta".
ARAETA ²³⁰		(Goienuri)			86-14b (Bereizketa hau eta hurrengoak, toki berberaren koadrilei begira egindako bereizketa da)
Areta Gogenuri	1902	U.A.Est.Mun.	338	"finca"	Gardearekin gertatzen denez, ibaiaren alde biak daudenez, koadrilaren bidez zehazten dute. Nahiko bitxia da hau, hots, horrenbeste irautea, zeren mende batzuk lehenago ere bazegoen.
ARAETA		(Larra)			86-14b
Areta Larra	1902	U.A.Est.Mun.	82	"finca"	"Areta de Larra". Lehen "Larra Areta" ere agertzen da.
ARRAIKOETXE		(Goienuri)			Ikus ARRAIKOATXA

logiko izan zitekeena, baina ez dezagun ahaztu lehenengo atalean (*h*)*area* 'arena' ere izan dezakegu, nahiko bidezkoa ere dena bertan errekek ondoan duelako eta Orozkotik datorrenarekin sortzen zuen bilguneagatik(dena den, hau beherago dago).

A + e hiatoa nahiko goiz murriztu egin da > **e** gertatuz. Deitura gisa "Araneta, Araeta, Areta" ezagunena niretzat azkena dela. Gipuzkoa aldean oraindik mantentzen da "Araeta" toponimoa.

Bizkaian ere sustraiturik "Las Arenas" herria dugu, egun Areeta forma euskalduna eman zaiona. Baina beste oharraren bat egin behar da, zeren Lekeition hondartzari *ondarra* esaten dute bertakoek ("Bazoaze ondarrera!" eta ez ondarretara), hau da, singularrez erabiltzen dutela.

Azkue: "Areta: 1º (B), arenal..".

Honetaz ikus dezagun Mitxelenak idazten duena: "Araeta(Areta), Aragor, Aragorri, Araibar, Araiz, Araluze, Aramendi.. Probablemente se trata casi siempre de (h)aran, bien que su -n- se haya perdido entre vocales, bien se trate de una forma en composición (h)ara-, pero en algún caso puede tratarse por ejemplo de are(a) 'arena'. Araeta(Areta) parece proceder claramente de (h)area 'arena'..".

Ahalbide batzuk ditu bigarren aukera honek, baina lehena ezin da baztertu. Okondon dugu Barrenengoak aipatzen du "Araneta".

Nik ere irakurri dut "monte Orbe o Araneta". Ahoz ezagunagoa da "Orbe" bezala. Mendi garaia izateaz gain, hegiz inguratua dago, beraz, honi dagokiona (*h*)*aran* 'valle' da.

²³⁰ Dakigunez, Areta auzunea nahiko zabala da, arloak bai Larra eta Goienuriko koadriletan ere dituela, hortik datoz zehaztasun hauek.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ARAMAIONA Aramaiona ²³¹	1774	(Larrazabal) "Lib.Hip."	94b	"ca. y cia."	86-13d Konstatazio bakarra. "Olabiascoa ... Gardea" eta "Ibarguen" artean aipatuta, beraz, ez da ziurra ea Laudion dagoen. Geroago ikusita ematen du baietz: "... la su casa y caseria llamada de Olabiascoa que esta sita en el varrio de Gardea de este v(all)e con todos sus pertenezidos tierras de pan sembrar y no sembrar, montes, robredales, castañales, jarales y demas q(u)e le perteneze. Y asi mismo la su casa y caseria llamada de Aramaiona: Y la su casa y caseria llamada de Ibarguen; y la su casa y caseria llamada Presaco; y la su casa y caseria llamada Echachu, y todas ellas con todos sus respectivos pertenezidos sillas en este mismo valle...".
ARANA Haranna ²³²	1090	(Larrazabal)* "SMCo.Ledesm"	138	"termino"	Kat. 826. zk., *86-13d "In Zavallazu... in via de Espinosa sub Mendico

²³¹ Honetaz Mitxelenak zera diosku: "-o. Es, al parecer, un suf. que acompaña a adjetivos (cf. nabaro "notorio/nabar,nabari): don Belcho de Irurre (Lacarra,250), yenegro de Berrio (ib., 249); Garaio, Garayoa (cf. garai "alto, elevado"), chourio (churio), Inurrigarro (cf. igar), Zabalo...Es particularmente frecuente la terminación -io en muchos apellidos de difícil etimología: Areitio, Baquio, Elorrio... Hay pruebas de que la terminación -ano, -anu se redujo a -o detras de i (y) en la pronunciación popular: Aramaio (Aramayona), Otxandio (Ochandiano). Es tal vez también el caso de Ludio forma vasca de Llodio (Alava), de Claudiano (la relación con Claudius la estableció Meyer-Lübke... La población vizcaina Ceberio.aparece designada como Ceberiano...".

-ama bukaeraz, zera dio -ama:Aldama, Arama, Beizama, Cegama, Lezama..Es uno de los sufijos señalados como no vascos por Bähr..Recuerda un suf. i.e. bien conocido (-ama, -isama)..

Oso kontutan hartzekoak dira bukaera hau (-io) duten zenbait toponimok, zeren beste jatorria baitute "Asudui>Asudio.."

Gereñu: "Aramanguchu, Aramanguelua, Aramanzarri, Aramartea, Aramartea, Aramasierra...". Hauetan "Arama(n)-" ataltzat hartzeko aukera ematen omen du, are gehiago nire ustez, (h)aran 'valle' izan dezakegu zentzuz aldetik. Aurrekoaren alde ditugu Gereñuak berak aipatutako beste hauek: "Arananguren, Aranarte..." Erkatz gero "Aramartea/Aranarte" berbera izan daitezke.

Toponimo honen bigarren atalak izan daitekenak, Bilboko "Calzadas de Maiona" gogoratzen dit, baita Orozkon dagoen "Maiortu" eta agian "Mallabia" ere.

Atalak agian ara (aran?)+ mai 'grada'+ on 'bueno,-a' + a (art.) genituzke.

Maileguetan sarritan galtzen dira bokal arteko -n-, baina baita euskal hitzetan ere. "Aramaiona" honetan bigarren multzoan sartuko nuke.

²³² Haran 'valle'+ a (art.): 'el valle'.

Haran 'valle' dugu, baina, nire ustez, gaztelaniazkoa ordainak eremu zabalagoak hartzen ditu. 'Valle' adierazten denean, arlo nahiko zabala hartzen da. Historikoki agertzen da "...Valle de Llodio", "...Valle de Oquendo", hau da, eremu oso zabalak hartzen direla, non *haran* zein *baso* aurki daitezke, lehena nagusiagoa izan arren, edo behintzat herriaren erdi aldean bertan kokaturik izatea, eta hortik datorkie adjektiboa hau. Euskarako izendapenak arlo txikiagoak hartzen ditu, hegi batean dugu "Aranguren" eta "Arangoiti" biak txikiak direla. Okondoko mendi batean toki bati "Araneta" deitzen zaio, hobeto esanda, mendia "Orbe o Araneta" deitzen zaio. Hortik ondorio bi atera ditzakegu: 1) *Eta* atzizkiak pluralgilearena eginez gero, aranak izatekotan ezin dira izan handiak, toki zehatz batean baitaude. 2) *Eta* atzizkiak pluralgilea ez bada, tokia ezin da izan handiegia, mendi baten hegian baitago.

Barrenengoak "aran 'valle,callejo, vaguada" " aipatzen du. Ez dakit nundik ateratzen dituen azkenengo zentzuak, Azkuek eta Mitxelenak ez baitute aipatzen, baina bidezkoa litzateke. Añibarro: " 'Valle': c. *ibarra* "

Adibide honetan daukagu nola ia mila urteetan zehar leku-izen honek tinko mantendu egin dela, 1772an bukaeran a>e urratsa gertatzen den arteino. Pauso hau ikusia dugu beste kasuetan, batez ere, XVIII. mendean gertatzen dela. Ikus Acha > Ache, Aldapa > Aldape eta abar. Irigoienek esaten digunez, urrats hau deklinabidearean eraginez gertatzen da. Ikus Ondorioak

Gereñuren zerrendak ikusiz gero, "Arana" leku askotan agertzen da, hamar bider sarriagoa da Arane baino, eta azkena agertzen da, batez ere, euskararen azken eremutan Okondon, aldiz, Arana, Zaballa (Laudion Zabale) dugu. Beraz, hasieran esan dugunez, ematen du azken bi mendeetako fenomeno dela, hots, euskera tinko iraun duen lekuetan indar haundiagoz gertatu omen da.

1090eko "Aranna" dela eta ikus dezakegu Mitxelenak dioena (Ondorioetan "n" barruan 15.5), baina bertan dioenez, eta ikus daitekeenez, bilakaeran ez dago aldaketarik, gehienbat grafia kontua baita. Susmoa edo zera da, ea bokal arteko r > l dugun eta ondoren hasierako bakalaren galera "Aranbarri" leku-izenean bezala. Horrek argituko luke, beste konstataziok egon ezean, nire ustez, Nafarroako "Lana" haranaren izenaren jatorria. Agian honi ere lotu dezakegu Aiara aldean dagoen "Alaña" deitura eta toponimoa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arana**	1251	"Ilanz.Lacarra"	251	"localidad"	Zorroza... terra in Haranna... "
Arana*	1536	"Lib.Baut."	1	"apellido"	"En Arana... ". Birritan agertzen da.
Arana	1577	U.A.0504.1	8	"paraje"	"mari fernandez de arana". 1552an "M. martinez de arana". 1614an (U.A.) "Martin de Arana"
Arana	1771	"Lib.Hip."	38b	"ca."	"el de arana". 1781ean "arana de Gardea". 1663an ere bai. 1727an "cassa".
Arane	1772	"Conc."	3	"casa/s"	Bukaerako a mantendu egiten da. 67b-an ere bai.
Arane	1787	"Lib.Hip."	232b	"paraje"	A > e. 1811n (Diezmos). 1853an (Lib.Baut.). 1877an (Becerr.). 1914an (Vera) Aranane agertzen da, baina gaizki egon behar da
Arane	1894	U.A.Finc.Urb.	181	"ca. y cio."	"arroio de... "
Arane	1894	U.A. Finc.Rúst.	205j	"monte"	A > e.
Arane	1902	U.A.Cat.1900	1.20	"ca. ó cio."	4.23an ere bai.
Arane	1926	U.A."Est.Cat."	20.19	"regato"	20.27an ere bai.
Arane	1940	U.A."Est.Cat."	5.4	"heredad"	20.1ean ere bai.
Arana	1940	U.A."Est.Cat."	13.28	"monte"	13.35ean ere bai.
Arane	1952	U.A.Finc.Rust.	20.3	"cereales"	"Arane, Saconeta, Gorostadui, Echeaurre, Beldioerreca...". 20.4an beste zerrenda berdin batean ere bai.
Arana	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"monte"	A bukaeran mantenduz. 22.15ean. 12.15ean ere bai. 7.4an "Regato Arana". 22.9an Garairi buruz "N. Regato de Arana"
Arane	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979ko toponimia mapan ere bai.
Arane	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Bekoetxeokak: "Debajo de Etxerre al lado de Sumelsa". Zumeltzakoak ere bai.
Aráne	2003	Zumeltza	Ahoz	"cio"	"Aráne está allí". Eroritako etxea. Bekoetxe II: "De Etxerre para abajo Aráne"-
Aráne	2014	Zumeltza	Ahoz	"cio"	
ARANALDE		(Larrazabal-Arane)*			Kat. 826. zk., *86-13d
Aranalde ²³³	1727	U.A.0506.4	232b	"monte"	"Aranalde saconeta" "quadri. de Larrazabal y confina con casa de Arana"
Arenalde	1772	"Lib.Hip."	49b	"termino"	A e a e. 211n eta 232b-an ere bai, ondoren "arroio de Arane" aipatzen delarik.
Aranealde	1877	"Rgtro.Prop."	1.2	"heredad"	"Arane Alde"
Arenalde	1894	U.A. Finc.Rúst.	205j	"monte"	Arane ondoan aipatuta, mugari bitan bat datoz, Arana alde > Arenalde.
Arenalde	1940	U.A."Est.Cat."	13.35	"monte"	
Arenalde	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"monte"	Birritan agertzen da. 22.15ean."N. Regato de Arana". 22.9an "N. Regato de Arana".
Arenalde	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	Zumeltzakoak : "De Arane (a) aquí".
Arenálde	2003	Zumeltza	Ahoz	"termino"	"Aráne, y encima Arenálde..."
Arenálde	2014	Zumeltza	Ahoz	"termino"	"Arenálde de Aráne para acá sí... encima Arane"
ARANALDE		(Larrazabal-Goirizabelena)			86-13c (Hauxe, geroago -1940ko 24.31n, 1952ko 17.2an eta 1956ko 9.25ean "Arrañoalde" moduan

²³³~ *Harán* 'valle'+*alde* 'lado, costado: 'en el lado del valle'.

Fonetika aldetik fenomeno bitxia dugu toponimo honetan, zaren jatorriz esandako atalak izan arren, logikari jarraituz hitz elkartetan gertatzekotan gertatu dena izan beharko litzateke, hots, a + a > a (Honetan suposatzen dugu "Arana, Arane" forma zaharrak, bertan artikulua fosilitaturik dagoena, geroago "Arane Alde 1877"-rekin ikusten denez). Mitxelena: 5.4...de la contracción de dos vocales iguales resulta otra del mismo timbre...", baina ez dakit indukzioz edo "Arenalde" dugu nahiko goiz eta ugari konstatatua.

Bidea ez du ematen erreza denik, zeren ez dakigu ea "Aranealde" edo "Aranalde"-tik etorri den. Beraz, ez dakigu gertatutakoen urratsen arrazoa zein izan daitekeen: 1) Arane Alde kasuan agian e biak eragindako asimilazioa 2) "Aranalde" izanez gero, elkarturik sudurkaria bokal artean geratzen da, baina bereizturik ahoskatuz gero n inposioa genuke eta Mitxelenak dioenez, horrek eragin dezake aurrekoaren itxidura.

Ez dakit herri etimologiaren ondorioa izan daitekeen erdara nagusitzen zen unean edo, baina argi dagoena "Arana, Arane"-tik datorrela ("Aranalde" ere da etimologikoa, zeren bildu dugunez: "confina con casa de Arana 1727".) hau eta oraingo ondorioari jarraituz batek baino gehiagok pentsa lezake tartean *harea* edo gaztelaniako 'arenal' dagoela. Okondon badago "Arenalde" deitutako tokia, baita hurbil "El Arenal". Ez dakit arerik egon daitekeen edo, baina "El Valle" deitutako eremua barnean dago. Oso interesgarri iruditzen zait Barrenengoak "Arenalde-Amurrio-De apellido..." 'A la parte del valle' " ateratzea, zeren ikusi dugunez, hori baino ez da.

Aranalde deitura dago Euskal Herria osoan, Gereñuk ere "Aranaldea, 1706.." biltzen duela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aranalde	1894	U.A. Finc.Rúst.	241b	"monte"	agertuko da. Hurbiltasunaren aldetik azkena dirudi egokia, baina 1894koak oso fidagarriak dira) "Aldapa, Soloandi, Andicosolo, id, Troquea, Eche ostea, Eche ondo -E. Camino- 12,24 areas, Oquelurialde, Aranalde, id, Achondo". Goirizabalena baserrikoa.
ARANALDE		(Malkuartu)			Kat. 495 A *86-05c
Arenalde	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"Una pieza de Malkuartu".
Arenálde	2003	Olariaga	Ahoz	"campa"	"Unas campas...Malkuartu"
Arenálde	2014	Olariaga	Ahoz	"campa"	
ARANALDESAKONE TA		(Larrazabal)			86-13d
Aranaldesaconeta ²³⁴	1727	U.A.0506.4	232b	"monte"	"quadri. de Larrazabal y confina con casa de Arana". "Aranalde saconnetta" ere bai.
ARANBALTZA		(Larraz.?)			
Arambalza ²³⁵	1989	Gereñu	47	"monte."	
ARANBARRI		(Goien.Okendo)*			*86-05c
Arambarri ²³⁶	1796	U.A06010239.13	1	"casa/s"	"casas de Aranbarri y Olariaga". Lehen Okondokoa dirudi, geroagoko "Ambarri" izan daiteke? 4b-an "Arambarri". 5b-an ere bai.
Lanbarri	1831	J.P.Ulibarri	7a	"cio."	"olariaga ta lanbarri eche gustien isenac..."
Lanbarri	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	Berez, Okondo da. "Lanbarri, de Olariaga abajo"
Alanbarri	1996	Okondogoiena	Ahoz	'cio'	
Lánbarri	2003	Aspuru	Ahoz	"cio"	
ARANBARRIETA		(Goienuri)			86-05c
Aranbarrieta ²³⁷	1796	U.A06010239.13	0	"casa/s"	"casas de Olariaga y Aranbarrieta" azkena Okondokoa dirudi.

²³⁴ Ikusitako "Aranalde"-ri, hau da, 'lado, costado del valle', gehitzen zaio sakon'profundo, hondo,barranco'+ eta (atzizki pluralilea?): 'en las honduras de la parte del valle'.

Nire iritziz, sakon Azkue "sakan 1º (An-b, G-and-bur), barranca, hondonada.."- i lotu daiteke, zeren Laudio toponimoek honen alde jotzen baitute. Lekuko baten testigantza ere honen alde dago 'un barranquillo' dagoen lekua baitago..

²³⁵ Toponimo honetako lehenengo aldean bi aukera ditugu, *haran* 'valle' edo *arhan* 'ciruela silvestre' (baina ez inguru hauetan) + *baltz* 'negro' + *a* (art.)-antza denez, Errekailun, Landazuri eta horrelakorik ikusiz gero 'valle negro, oscuro' edo antzeko zerbait izango genuke. Litekeena da zuhaitza izatea: "Artebalza", "Arispaldizaca 1086 (SMco-Ledesma)", "Pagazuri", "Arandilun (Gereñu)". Dena dela, leku hauetan ez nuke baztertuko baltsa, balza 'balsa, laguna' Okondoko Irubaltsa kontutan izanik.

Gereñu: "Arambalza, portillo y pozo de Ulibarri Arrazua. Monte de Llodio. Monte de Gomecha. 1512, puerto de Andollu, 1787, peña de Onrait. Cañada y término en el despoblado de Udala".

Kokaera aldetik uste dut Laudion baino Okondon egon daitekeela, zeren gure datuetan ez da agertu. Izatez, Barrenengoak Okondorako aipatzen duena izan beharko da. Baranbion ere aipatzen du toponimo hau.

²³⁶ Haran 'valle'+barri 'nuevo': 'valle nuevo'.

Susmatzen nuen ez, kontstatazioen bitartez (Aranburu-rekin berdin), errez frogatu daiteke Aranbarri > Lanbarri bidea. Argi dugu, >l urratsa (Ikus r > l Ond.) eta hasierako bokalaren galera erdal preposizioztat harturik edo gertatu dela.

Okondoar batek indartu ditu nire susmoak, galdetu diodanean ia Lanbarri beste modu baten entzunda bazuen, eta bereahala erantzun dit zalantzarik gabe: " -Alanbarri !".

Mitxelenak ere "Arambarri(Alambarri, Lambarri?)" aipatzen du, baina geroago "lanbarri " artiga, tierra recién labrada" (lanbarri"trabajo reciente"): Lambarri".

Lanbarri toponimo gisa konstatatua dago Gueñezen, baita Orduña aldean ere, deitura gisa Sodupen ere badugu.

Nire susmoa harago doa, zeren uste dut Nafarroan dagoen Lana harana eta deitura, prozesu berdina dela Arana-tik etorri zitekeen, hau da, Arana > *Alana > Lana. Dena dela, hau ezin dut frogatu. Gereñurengan "Alanas, Las..., Alangorri,...".

Barrenengoak ere biltzen ditu aldaki hauek: "Aranbarri.- Mar./Okondo.- Var.; Alanbarri, Lanbarri". "Alanbarri.- Mar.- Var. de Aranbarri".

²³⁷ Aurreko "Aranbarri" berbera + eta (atz.pl.?)

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ARANBIETA		(Goienuri)			86-06c~ (Goiri, Andiko aldean). Berbera "ASCORIPOTO" moduan -jabea, ordena eta mugakideak bat datoz-.
Arampieta ²³⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	105c	"mon.her."	B > p. Behean > pean. Goiri baserria ematen du: "...Goiri, Lesiaga, Astiurreta, Goiri, Arampieta (Lau mugakideak Bengoetxea, Andiko, Ibarra eta Etxebarri? inguruetaoak) "Goiri, Aldapa, Santa Eulalia, Ibarra -N. Arroyo-, Ibarra, Ibarra, Goiri, Id, Lesiaga, Astiurreta, Goiri, Arampieta", "Arampieta" k dituen lau mugakideak guztiz bat datoz 1940ko "Ascoripoto" k dituenekin, zerrendan orden berean ere dagoela. "Goiri" ere, zerrendan ordenaren aldetik 1940ko "Iturigorri" rekin bat dator. Ikus: 1940, 13.5: "Goiri, Aldapa, Santa Eulalia, Ibarra - N. Arroyo-, Ibarra, Id., Goiri, Id, Leciaga, Azqueiturrieta, Iturigorri, Ascoripoto, Ellacuri, Ellacuri", idazmakina.
ARANBURU		(Goienuri)			61-62c (1894koa Isusiko Andiko baserrikoa da, baina gero "Larrenburu" moduan agertuko da. Are gehiago, 1894ko "Aramburu -N. Iglesia- 5 areas", 1940an "...Colmenal Viejo, Larren-buru -N. Heredad Fábrica Parroquial- 5,25 areas..." moduan dugu, eta 1956an "... Colmenar viejo, Larremburu -S. Era trillar del barrio, O. Camino ermita S. Antonio- 5,25 areas". Beraz argi dago 1894ko "Aramburu" hau, geroago "Larrenburu" moduan agertzen dela) Kontuz, zeren Larremburu 1894 > Lamburu. "Andicoa, Andicoa, Acharte, Jesito/a?, Colmenar viejo (kokatu behar), Aramburu -N. Iglesia-, Arrecoche, Alduza, Lorvide, Castañeta, Minteparro, Landachu, Suttera, Ocaranchueta, Pagaza, Oguicola, Acharrate, Urruchu, Duviris"
Lamburu ²³⁹	1877	"Rgtro.Prop."	12.4	"monte"	
Aramburu (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	223b	"monte"	
ARANBURU		(Larra)			86-14d~ Arexalduaga aldean ematen du. "Arejalduaga (Arámburu). 4.15ean "Arámburu"
Aramburu (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	152b	"monte"	
Arámburu	1913	U.A. Cat.1900	4.12	"monte"	
ARANBURU		(Larrazabal)*			Kat. 826. zk., *86-13d 182c-an ere ematen du. Kasu bietan "Errecachuita"-tik hurbil. "N. Con Regato de Arane" Beldio aldean. 13.18an ere bai. Idazmakina egin. : "Aldapea, Gorostizalde, Gorostizalde, Munerreta, Arrecalde, Lecandazaralde, Uguscun, Iturrieta, Algueta, Aramburu, Errecachueta, Irrecachete?, Olalde "N. Regato Arana". 17.1ean ere bai. Zumeltza aldean. "un monte encima de Arane" "Yendo para Beldio". Gorostiza: "Aranbúru la parte de allá, de Aran..."
Aramburu (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	80b	"monte"	
Aranburu	1926	U.A."Est.Cat."	20.20	"monte"	
Aramburu(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	5.5	"monte"	
Aranburu(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"monte"	
Aramburu(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	17.1	"heredad"	
Aranburu	1994	Zumeltza	Ahoz.	"monte"	
Aranbúru	2003	Zumeltza	Ahoz	"termino"	
Aranbúru	2014	Zumeltza	Ahoz	"monte"	

²³⁸ -haran 'valle'+ bi 'dos' + eta (atz.plur.): 'en (donde) los dos valles'

Gure hipotesia zera da tarteko bi > pi. Dena dela, ez da oso urrats arrunta, zeren sudurkariaren ondoren neutralizazioa dago ozenaren alde eta ez alderantziz. Hala eta guztiz ere, inguru hauetan *denpora* dugu, beste tokietan, berriz, *denbora*.

²³⁹ -haran'valle)+buru 'parte superior, cabecera, encima': '(la) parte superior del valle'.

Hemen ikusten dugunez, lehen Aranbarri>Lanbarri-rekin gertatu dena gerta daitekeela. Hiru "Aranburu" ditugu Laudion, baina hauetako bi Larra eta Larrazabaleko koadriletan mantentzen da toponimoa inungo bilakaera gertatu gabe.

Dena dela lehenago azaldu dugun moduan, "Aramburu" hau gero "Larrenburu" moduan agertuko da. Errekuntza bat izan daiteke, baina aukera biak ondo egon daitezke, hau da ondoko izen bi desberdinak izatea, nahiz eta "Larrenburu" errotuagoa egon, eta gainera bertakoek diotenez "encima de la era (edo antzekoren bat)" dago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ARANEERREKA Araneerreca ²⁴⁰	1798	(Larrazabal) U.A.06010238.30	5	"regato"	86-13d~ "Arane erreca" Zumeltzan.
ARANEKOALDE Aranecoalde ²⁴¹	1940	(Larrazabal) U.A."Est.Cat."	13.35	"monte"	86-13d~ Ez dago oso argi idatzirik, baina hori ematen du: "...Garay, Arana, Aranecoalde, Arenalde, id, Olaveasco, Arza, Estartaco-arriba, id, Mimenza, id, Gorostiza, Mimenza, Zumeltza alde"
Araucoalde ²⁴²	1952	U.A.Finc.Rúst.	22.9	"monte"	Zalantzazkoa. Arana ondoren. "Araneco"-tik? Argi idatzirik. Mugarriren bat "Arana" eta "Arenalde"-rekin bat dator. "...Garay -N. Regato de Arana...-, Arana, Araucoalde, Arenalde-N. Regato de Arana...-, Arenalde, Mimenza..."
ARANEKOARRIA Aranecoarria ²⁴³	1781	(Olarte) U.A.06010224.1	3	"paraje"	86-30a~ Zenagortatik hurbil dirudi. 1831n J. P. Ulibarrik "areneco" Okondon aipatzen du.
ARANEKOLANDA		(Larrazabal)			86-21a~ Izardui aldean. (Hots, 1894ko 50c-ko "Arrinonolanda" -behin bakarrik agertzen zen horrela-, 1926ko 3.3ko "Atienalanda?-gainetik zuzendua eta "Otnuecalanda?" (Arinecolanda da)-, 1940ko 5.2an idazmakina "Arinecalanda" eta 1956ko 3.9ko "Arinecolanda" soro bera da eta jabego berberena, nahiz eta nahiko desberdin idatzia. Oro har, hiru iturri nagusi ditugu: a) "Isardio Beascoa, 94". Hemen ditugu: "Arrinocolanda 1894; Aimecalanda 1924; Arinecalanda 1924, 1940; Atien-/Otnuei-calanda? 1926 3.2; Arinecolanda 1952, 1956" "Goicolupeceta" ondoren dagoela. Beraz, nagusiki "Arinec(o/a)landa", gainerako toponimoen idazkeran errakuntzaren bat ed beste dagoela. b) "Goyascoa": "Hermulanda 1894, Araneco landa 1940, 1952". c) Hirugarren bat: "Aranicolanda 1894, Aranecolanda 1926". Ondorioa: Lehenean izan ezik, besteetan "Aranecolanda" nagusitzen da, toponimo bera izanik. / argia da, baina a > e > i batetik etor daiteke. "...Gocotupenta, Arrinocolanda 27 areas,
Aranicolanda ²⁴⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	195c	"monte"	
Arrinocolanda ²⁴⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	50c	"monte"	

²⁴⁰ Arane (ikus Arana) +erreka 'arroyo': 'arroyo de Arane', zeren hemen fosilizaturik dago Arane (haran 'valle' + a (art.): 'el valle'), bestela Aranerreka litzateke, tartean artikulurik ezin baitu eraman.

Gereñu: "Araneco erreca..molino de Ibarra" eta "Aranerreca, 1667, caserio de Aramayona".

²⁴¹ Arane (ikus Arana) + ko (leku-denborazko genitiboa) + alde 'lado, costado...': '(en el) costado de Arane', lehen ikusi dugun "Arenalde" bera izan daitekeela, baina kasu honetan leku-denborazko genitiboarekin.

²⁴² Hau, berez, "Aranecoalde 1940" izan beharko da.

²⁴³ Arane (Ikus Arana) + ko (leku-denborazko genitiboa) + harri 'piedra' + a (art): 'la piedra de Arane'

Barrenengoak Baranbion "Aranekoarri" aipatzen du, azken atalari 'piedra, mojón' zentzua ematen diola, oso egokia izan daitekena. "Araneko Atxa" ere badugu Gorbeari buruzko mapa batean "Macizo de Gorbea, Eusko Jaurlaritza".

²⁴⁴ Arane (Ikus Araba) + ko (leku-denborazko genitiboa) + landa 'campa': 'campa de Arane'

Antzaz filologia aldetik aipatu behar da artikulua zenak (fosilizaturik) a > e > i egiten duela, eta kasuren batean metasesiren bat "Arani-">"Arine-". Dena dela, grafia errakuntza izan daiteke. Frogatua dugu tartean egon litekeen "Arenalde > Arenalde" eta agian hitz hain luzea izateak erretzu dezake lehenengo atalaren makaltasuna.

Dena dela, "Araneco- > Aranico"-ren antzekoa dugu fonetikoki behin dokumentazio zaharrean agertzen den "Ganicoqorta (Ganecogorta)".

²⁴⁵ Harri 'piedra'+no lino? (Ikus Aretxino) + ko 'de'+ landa 'campa'.

Ez dago konstatuegia, eta tartean dugun no edo ino hori, agian Aretxino toponimoan duguna, ez dakit ino atzizkiari lotu daitekeen. Azkue: "ino..2° (AN, B, G) sufijo casual, contracción de -diño, -giño: significa 'hasta'..". Orozkon Laudigiño erabiltzen da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aranecolanda	1902	U.A.Cat.1900	2.29	"monte"	Asulechu, Recaitun, Garbe". Ikus hasierakoa. Hemen nahiz eta testigantza zaharra izan, zenbait izen gaizki agertzen dira.
Aimecalanda	1924	U.A.Cat.1900	6.7	"heredad"	"Arranecolanda" jarri arren, gero 3.1ean <i>r</i> batez. Izardui aldean. 3.28an ere bai. 6.7an "aimeca-landa", baina gaizki. 6.9 "arineca-/aimeca-".
Arinecalanda	1924	U.A.Cat.1900	6.9	"heredad"	"... Goicolupeceta, Aimecalanda, Asulechu...". 6.9an ere bai.
Aranecolanda	1926	U.A."Est.Cat."	20.5	"monte"	"... 9 A(rin/im)ecalanda, Asulechu...". Baserri bereko soro bera 1926ko 3.2an "Atien-/Otnueicalanda?"
Aranecolanda	1940	U.A."Est.Cat."	4.4	"monte"	"Izardio Palzagaray, Solaun, Solaun, Undio, Imitola, Izardio Goicosoloa, Izardio, Izardio Irimichi, Aranecolanda, Izardio Esquibel"
Arinecalanda	1940	U.A."Est.Cat."	5.2	"monte"	0.2an ere bai: "Goyascoa, Erbisolo, Goicosolo, (S/l)andazar (Berez, S bat da hasierakoa), Sautondo, Espalzaray, Susundui, Goicochorro, Erbisolo, Irimichi, Espalzaray, Sa(u/n)tondo (n dirudi honetan), Isardio, Araneco landa (tartetxu bat dagoela), Goicolupeza".
Arinecalanda	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"heredad"	Idazmakinez egina. "Arinecalanda"
Arinecalanda	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"heredad"	Idazmakinez egina"... Ondibarriba, Buburcegui, Sarduy, Irimino, Goicolupeceta, id, Arinecalanda, Aulecho, Garbe, Vivero Viejo..."
Aranecolanda	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"monte"	"Araneco-Landa" Birritan agertzen da.
Aranecolanda	1956	U.A.Amil.	3.1	"monte"	"Araneco-Landa". 3.3an eta 3.7an ere bai.
Arinecalanda	1956	U.A.Amil.	3.9	"monte"	Arane-> Arine- "Cipuscuren, Sarduy-goicoa, Goicolupeceta, Arinecalanda -O. Camino carretil-27,76 areas, Garbe..."
Aranecolanda	1994	Isardio	Ahoz.	"pieza"	"huerta de Isardio"
Aranecolanda	2003	Isardio	Ahoz	"pieza"	Ez du gogoratzen non dagoen.
ARANETA					
Araneta ²⁴⁶	1989	Gereñu	49	"monte"	"monte de Llodio"
ARANGOITI		(Larra)*			*86-22b
Aranguti ²⁴⁷	1412	"Bien. e Fort."	116	"solar"	"el solar de Aranguti e los labradores de Orosco,

²⁴⁶ Leku-izen hau bakarrik oraingo honetan agertzen zaigu, eta, nire ustez, Okondon dagoena da. Aukera bi ditugu *eta* atizkiaren pluraltasuna zalantzan jarri gero: . Haran 'valle'+ eta (atz.plur.?): 'en los valles/ en el valle'. Ikus zehatzagorako Arana.

Okondon dagoena "Orbe ó Araneta" deitzen zaio, nire iritziz, Orbe tontorra izan daiteke, Araneta, aldiz, mendiaren alboak. Urkijo deituriko batek aipatu zidan "Orbe ó Araneta" hori ez da gaur egun Dubiris ondoan dagoen "Orbe", baizik "Alto de Orbe" moduan ezagutzen dena, Zudubiartetik gora. Dena dela han ez dut ikusi "Araneta"rik, "Arana" baino.

²⁴⁷ Nahiko bitxia dugu oraingo hau. Oso frogatua dago "Arangoiti>Aranguti" urratsa, zeren alboan ikusten denez, sarri askotan dokumentu berean leku berberari buruz, batzuetan erabiltzen dute aldaki bat eta besteetan bestea. Hau da, 1680 dokumentuan agertzen zaigu: "más arriba de aranguti". "Limite Orozco". 12an. Dok. berean 3b or. "Domingo de Aranguti, Dom. de Arangoiti". Beraz, pertsona bera izanik, bi modutara agertzen da.

Ohar gintezkeenez, urratsak nahiko goiz eman dira (Aranguti 1412), baina mendeetan zehar berriro agertzen dira forma batzuk eta besteak. 1924ko eta 1932ko adibideak (Aranguti) tarteko bidea izan daitekeela, baina ez dauka nahitaez zertan izan behar. Ikus Ondorietan -goiti eta oi diptongoa.

Aurreko urratsen alde Orozkoko Urigoiti>Uruguti, eta Laudioko 'Elexagoiti>Elessaguti' ditugu.

"Oi" diptongoak (Ikus) emaitza desberdinak eman ditu, gehienbat murrizketa, baina ondorio eta bide desberdinez. Alde batetik murrizketaz ondokoaren bustidura eragin da -gotxi gertatuz (Ikus Ond. "goiti"). Kasu honetan ez dago bustidurarik ondorioa -guti izanik, baina bide bat baino gehiago izan dezakegu: 1) -goiti > -goti > -guti 2) oi > ou > u 3) oi > ui > u. Hiru bide posible hauek azaldurik daude Ondorioetan ("oi" dip.), baina lehena dirudi sendoa.

Mitxelena: "guti, gutxi "pequeño" "poco": Garcia gutia (Nav., 1207), Johannes Guchia (Fitero, hacia 1200, Luchaire); Gochi, Goiti, Guchi. Como adivinó Luchaire, aunque el único sentido atestado para la palabra es el de "poco(s)", ésta hubo de significar "pequeño" anteriormente. Algunos piensan que en ap. como lbarguchi, Olazagutia, etc., se trata de una var. de goiti. El valor "pequeño, chico" de guti, etc., está demostrado por diferentes textos. En Alava, 1257, Gamarraguchia, hoy Gamarra menor... De Olazagutia en Nav., vasc. Olazti, no he acertado a hallar documentación."

Mitxelena eta beste ikerle batzuek guti 'pequeño, menor' balio eman diote eta horrela dirudi dela Euskal Herriaren beste eremu batzuetan. Baina gure toponimorako argi baino argiago dugu "-goiti>-guti" non atal honek 'de arriba' adierazten du. Beraz, 'el valle de (por) arriba' esan nahi du. Inguru hauetan hizkuntzaren espirituan dago azaldutako urratsa, Zornotzako batek Olazagutiaz (Olazti) hitz egiterakoan esaten zuen: " Olazagoitia", beraz, egokitzen zuen bere buruan bukaera hemengo erabilera. Dena dela, aukera biak hor daude. Gustavo Adolfo Bécquer-ek "El Contemporáneo" egunkarirako trenbide baten

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aranguti*	1547	"Lib.Baut."	7b	"apellido"	e de Ledio... "P. de aranguti el de ybarra". 1565ean "domingo de aranguty", 1568an ere bai. "M. de aranguti". 1554an udal artxibo historikoan.
Arangoyti*	1582	"Lib.Baut."	61	"apellido"	"M. de Arangoyti". 77b-an ere bai.
Aranguti	1680	U.A.030501.16	3b	"regato"	"Más arriba de aranguti". "Limite Orozco". 12an dokumentu berean 3b or. "Domingo de Aranguti, Dom. de Arangoiti"
Arangoiti	1738	U.A.06010207.9	0	"c. y c."	Dokumentu berean "Arangoiti"-z gain, "Aranguti". 1789an "Arangutti".
Aranguti	1771	"Lib.Hip."	23b	"ca."	55ean ere badugu eta "Aranguti" -alboan- ere bai, baina gero "Arangoiti" bertantxe. Gerta daiteke izenburua, "Aranguti", gerokoa izatea.
Arangoiti	1771	"Lib.Hip."	24	"ca. y cia."	23b-an "el de Aranguti", 24an "la de Arangoiti" <i>oi > u</i> . 24an ere bai.
Aranguti	1772	"Conc."	3	"casa/s"	1809an (Diezm.). 1841an eta 1843an (L.Baut.) "Aranguti/Arancuti". 1867an (Becerr.). 1914an (Vera), 1979 eta 1986ko mapa toponimikoetan ere bai.
Arangoiti	1857	"Lib.Baut."	68	"c. y c."	
Arangoiti	1867	"Rgtro.Prop."	85	"urbana"	"Aranguti" ere bai.
Arangoiti	1877	"Rgtro.Prop."	1.5	"cio."	Bost bider, baina l.4an "Arangutialde" ere bai.
Aranguti	1894	U.A.Finc.Urb.	104b	"ca. y cio."	
Aranguti	1894	U.A. Finc.Rúst.	122	"monte"	159b-an "casa"
Aranguti	1902	U.A.Cat.1900	1.18	"ca. ó cio."	
Arangoti	1913	U.A.Cat.1900	4.17	"ca. ó cio."	- <i>goti</i> bukaera oraingo honetan bakarrik, gehienetan Arangoiti / Aranguti baitago.
Arangoiti	1924	U.A.Cat.1900	6.27	"ca. ó cio."	
Arangouti	1924	U.A.Cat.1900	6.28	"ca. ó cio."	
Aranguti	1926	U.A."Est.Cat."	22.15	"casa"	
Arangouti	1932	U.A."Est.Cat."	27.86	"casa"	
Aranguti	1940	U.A."Est.Cat."	7.1	"heredad"	27.64an ere bai.
Arangutin ²⁴⁸	1940	U.A."Est.Cat."	27.66	"heredad"	Bi kasutan idazmakina "Arangutin"(Inesiboa?, baietz dirudi), bertan beste bitan "Aranguti" ere badago.
Aranguti	1952	U.A.Finc.Rust.	16.13	"heredad"	
Aranguti	1956	U.A.Amil.	2.7	"arroyo"	
Aranguti	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.1	"pago"	
Aranguti	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	"Aranguti, pero igual es Arangoiti...". Gurrupidekoak: "Aranguti"
Arangoiti	1994	Aranguren	Ahoz.	"termino"	Zalantzakoa, zeren eta horrela esanez gero, "Aranguti" ere aipatu zuen.
Arangúti	2003	Anuntzibai	Ahoz	"cio"	"Arangúti...". Denek "Arangúti". Arangurengoak bitan: "Arangóiti" euskeraz egiten zutenean edo, baina Aranguti ere badarabil.
ARANGOITIALDE		(Larra)*			*86-22b
Arangutialde ²⁴⁹	1926	U.A."Est.Cat."	9.8	"heredad"	"Aranguti-Alde"
Arangutialde	1952	U.A.Finc.Rust.	9.2	"monte"	9.8an ere bai.
Arangutialde	1956	U.A.Amil.	9.19	"monte"	"Videzabaleta y Arangutialde". Este: "Arroyo de Aranguti"
Arangutiálde	2003	Berrio	Ahoz	"monte"	"Arangutiálde, eso queda al fondo"
ARANGUREN		(Larra)*			*86-14d
Aranguren ²⁵⁰	1572	"Lib.Baut."	44	"paraje"	"habitantes de aranguren". 1619an U.A. 1772an,

inaugurapenaren kronika bat egitean "Olazagoitia" idazten du, Olazagutia beharrean (Egin 96.9.29a). Ez zen kasualitatez izango, erabilera baten konstatazioa baizik, garaia eta idazlearen Euskal Herriaren ezagupena kontutan hartzen baditugu.

Kokaera aldetik Aranguti, Aranguren baino goratxugo dago.

²⁴⁸ Eskuin aldean azaltzen denez, bi kasutan "Arangutin" agertzen da, hau da, inesiboz, nahiko logiko dena, zeren euskararen eskeman lukuari buruz, batzuetan itsatsia gordetzen baitu inesibo hori. Ziur aski, erderaren mugan edo eraginez, galdetzean: " - Non dago? ", erantzunari dagokion inesiboa hartuko zuten nominatibotzat edo izentzat "Arangutin!". Hau sarritan ikusiko dugu beste kasu batzuetan (Ikus Ond. "N").

²⁴⁹ Aranguti (ikus Arangoiti) 'valle de arriba' + alde 'lado, costado: 'parte, lado del valle de arriba, (al) lado de Aranguti'.

Datagatik susmatzen dugu beranduko forma dela, hau da, "Arangoiti > Aranguti" urratsa egina zegoela.

²⁵⁰ Haran 'valle' + guren 'límite superior': "límite superior del valle". Azkue "Aranguren, límite del valle". Ikus Ond. "-guren".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					(Conc), 1809an (Diezm.), 1846an (L. Baut.) etab. gaurdaino beti berdin iraun duela.
Aranguren	1771	"Lib.Hip."	31b	"ca. y cia."	
Aranguren	1894	U.A.Finc.Urb.	200	"ca. y cio."	
Aranguren	1894	U.A. Finc.Rúst.	15c	"monte"	
Aranguren	1902	U.A.Cat.1900	1.1	"ca. ó cio."	
Aranguren	1926	U.A."Est.Cat."	20.9	"monte"	"Aranguren y noticion(Larra)"
Aranguren	1940	U.A."Est.Cat."	24.18	"heredad"	
Aranguren	1952	U.A.Finc.Rust.	2.3	"casa"	
Aranguren	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.1	"pago"	
Aranguren	1994	Gurpide	Ahoz	"cio."	Asudiokoak eta Arangurengoak ere bai.
Arangúren	2003	Gurpide	Ahoz	"cio"	Berriokoak ere bai.
ARANGURENALDE 251		(Larra)			86-14d~ (1894ko 126b-an Aranguren moduan agertzen dena, gero 1940ko 7.1ean "Aramgunalde")
Arangurenalde	1926	U.A."Est.Cat."	2.9	"monte"	"N: Jaro de Aranguren. S: Jaro de Egui"
Arangurenalde	1932	U.A."Est.Cat."	27.66	"monte"	Idazmakina egin. 27.64ko "Arangunalde" eta hau berbera dira. "Arangurenalde > Arangunalde". Aranguti aldean bi kasuetan. 27.66ko "Arangurenalde" eta hau bera dira, mugarri batez, eta zerrendaren ordenaz.
Arangunalde	1940	U.A."Est.Cat."	27.64	"heredad"	
Aramgunalde	1940	U.A."Est.Cat."	27.64	"heredad"	
Arangurenalde	1952	U.A.Finc.Rust.	2.2	"monte"	"Aranguren-aldea". Birritan agertzen da. Ondoko den-denak "Berrio-goicoa" gisa aipaturik 'termino' jartzen duen tokian, eta gero 'Observaciones' arloan 'nombrada': "Aránsolo; Berrio-goicoa... Huerta y era de trillar -N. Con camino del barrio Sabadel (Zabale izan behar)...S. Con heredad Aldapea-; nombrada Aldapea; nombrada Cha(u/n)chiberrio-goicoa; nombrada Austireta; nombrada Aldaycoaldapa; monte Errachueta ("Escachueta") irakurtzen da hasiera batean, baina -berrio-rekin erkatu ondoren, rr kontsonantea da, nahiz eta "Mugarri"rena beste bat izan) -O. Con camino de Arejalduga-; monte Pagatzandubarrena; Mugarri -O. Con camino que baja de Asqueta-; Aranguren-aldea -N. con jaro de la casa Aranguren"
Arangurenalde	1952	U.A.Finc.Rust.	16.13	"heredad"	Artikurrik gabe honetan.
Arangurenalde	1956	U.A.Amil.	16.10	"heredad"	16.15ean "Aranguren aldea", "S: Arroyo de Egui"
ARANSOLO		(Larra)*			*86-14d [Hots, hau ARANTZASOLOtik (ikus) dator. 1894an "Aransasolo" > "Aransolo"]
Aransolo(LA) ²⁵²	1745	U.A06010211.27	2	"heredad"	"Gurpide-Zabala" aldean. 1797an "Azudui" aldean.
Aransolo (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	15	"heredad"	159an ere bai: " Savalecurre (-aurre) -N. Camino de Zabale, S. Religiosas...-, Aldapabarrena-N. E.

Ikusi dugunez, leku-izen honek iraun du denboren zehar inungo aldaketarik gabe. Ez du izan Ondorioetan ikusi ditugun "Aranguren > Aranguen > Arangun" urratsak.

²⁵¹ Haran 'valle' + guren 'limite, linde superior' + alde lado' + a (art.): ' (la) parte del límite superior del valle', baina kasu honetan konstatazioa kontutan izanik "Aranguren" sendoturik zegoela, beraz, Aranguren + alde + a : '(en) la parte de Aranguren' genukela.

Ikusten dugunez, tartekatzen dira forma artikuludunak eta artikulugabeak. 1940ko adibidean dardarkaria jausi egiten da eta ondoren bererekin zegoen *e, guren* > *gun* geratuz. Ikus Ondorioetan -guren.

Gereñu: "Aran**ang**uren, Aranguen 1540..Contrasta, Arangun..Asparrena, Aranguren(Leku askotan)".

²⁵² Antzaz, Haran 'valle' + *solo* 'heredad': 'heredad del valle' genuke, baina berez geroago ikusi dudanez, Arantzazolotik dator.

Hasiera batean jarri nuena, bete egin da "Aransolo oso gardena izan arren, ez dut baztertu geroago ikusiko dugun "Arantzazolo"-tik etortzea ziztukarien disimilazioa gertatuz gero, baina dagoena dugu eta.

Gereñu: "Aransolo, 1706 "(bi tokitan).

Haran da bidezkoena, zeren *ar(h)an* 'ciruela silvestre', nahiz eta zuhaitz baten izena antzeko kasu batean agertu, Pagasolo 1894, *ar(h)an* gehienbat bigarren atal gisa agertzen baita. Hemengo erabilera lehenengoaren alde dago.

Sarritan aipatu dugunez, azentu proparoxitona agertzen zaigu. Ikus Ondorioak"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aransolo(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	6.3	"heredad"	Religiosas, O. Camino de Zabale-, Aransolo, Mendicando -S. Bartolome Larrea-, Berriocoa -N. Camino de Zabale, S. Aldapa, E. Berrio-. Biak Berrio aldean. "Onderas, Mugarri, Asqueta, La Fuente, Aransolo, Tejera, Eguicobasoa, Mugarri". 7.1ean bost bider agertzen da : "Aldapea, Aransolo, Aransolo, Aransolo, Aransolo, Arangunalde, Celaya, Aranguti, Telleria, Urtezar", hau da 1894an Egiko "Aransasolo" moduan agertzen zena. 27.64an ere bai.
Aránsolo(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	2.2	"heredad"	Birritan agertzen da. Bietan azentuz bigarren bokalean. Larra aldean dirudi. 9.8an, 16.13an, 17.4an "...Aransolo, Tejera, Eguicobasoa, Mugarri". 20.4an ere bai.
Aransolo(LA)	1956	U.A.Amil.	9.19	"heredad"	Berio aldean. 16.10ean eta 16.13an ere bai.
Aransolo	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	43.
Aransolo(LA)	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"de Gurrupide hacia Berrio... ". Gurrupidekoak eta Arangurengoek ere bai.
Aransólo	2003	Asudio	Ahoz	"termino"	"Fuente Gurrupide y después Aransolo". Gurrupidekoak ere bai. Aranguren: "Todo aquello Aransólo..."
ARANSOLO		(Larrazabal)*			
Aransolo ²⁵³ (LZ)	1791	U.A.06010234.2	52	"heredad"	Kat. 642., 644. zk., *86-13b Urte berean "Arasolo" ere bai. Bietan <i>n</i> inposiboaren galera dirudi. "Frente a Castañiza"
Aransolo (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	35b	"monte"	
Aransolo (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	35b	"monte"	36an , 156an "heredad...Uert(a/e), Aransolo, Aransolo, Pagasolaun, Rébis, Irigorri, Laracullu, Aransolo, Pago... ", 168an eta 232an ere bai.
Aransolo(LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	2.5	"monte"	12.19an eta 6.4an ere bai. Astobiza aldean.
Aransolo(LZ)	1926	U.A.UM 0712.1	8	"heredad"	
Aransolo(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	2.12	"heredad"	23.4an. "huerta...Castañiza, Aransolo, Aransolo, Pagasolaun, Rébis, Irigorri, Laracullu, Aransolo, Pago...". 24.27an ere bai.
Aransolo(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.12	"heredad"	1.14an: "Huerta, Aransolo, Aransolo, Revis, Pagasolaun, Irigorri (Iregorri ere bai), Laracullu, Aransolo, Pago...". 12.7an eta 13.9an eta 22.24an ere bai.
Aransolo(LZ)	1956	U.A.Amil.	12.35	"heredad"	16.2an "Castañiza, Aransolo, Aransolo, Revis, Irigorri, Laracullu, Aransolo, Pago...". 22.43an "Aransolo". 22.46an "Aransolo"
Aransolo	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	5.3	"pago"	31A.
Aransolo(LZ)	1994	Olariaga	Ahoz.	"barranco"	"Un barranco, de Basabal a la carretera de Malkuartu". Bekoetxeak, Kastañiza Goikoa. II.ak eta Lekandazarrekoak ere bai.
Aransólo	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"termino"	"La carretera de Malkuartu...". Osteko: "Aransólo sí, es una fuente". Goirizabal: "Atxóndo y el siguiente barranco Aransólo".
Aransólo	2014	Kast. Goikoa	Ahoz	"termino"	
ARANTZALANDA		(Olarte)*			*86-22c
Arantzalanda ²⁵⁴	1994	Launtxu	Ahoz.	"termino"	"Encima del caserio"

²⁵³ Oso gutxitan bada ere, zenbait kasutan sudurkaria inposiboan dagoela jausi egiten da. Ikus Ondorioak.

Honetarako aurreko konstataziorik ez badugu, Larran bezela pentsa daiteke **Arantz* + *solo* izan ditzakegula.

²⁵⁴ Arantz 'espino' + landa 'campa': 'campa del espino'

Azkue: 'Arantz (BmG)...1º espino...2º espina'

Mitxelena: 'ar(h)antza, ar(h)antze "espino": Aranza, Aranzabe, Aranzabi..Aranceaga, Arancia, Aranciaga, Arancibia'.

Adibide hauetan daukagu afrikaria>frikaria urratsa." Joera hori nabaria da "Alpichu 1740 > Alpisu 1982", nahiz eta grafia aldetik isladatzen ez den, zeren gehienetan afrikari / frikari alternantzia ez dago ondo bereiztua. Ikus Ondorioetan "-za (tza)" atzizkia edo "tx" kontsonantea.

Gereñu: "Aranzadia, Aranzadui Aranzaduia...", zeinetan '-dui' botanikan hain sarri agertzen den multzo atzizkia baitago. Baita 'Arandui, Aranduya'. Dakigunez, 'aran'(1º valle..3º (B-m-ond..) endrino) adierak ditu, kasu honetan bigarrenean pentsatu behar. Orozkon azkenei 'txarrikeranak' esaten zaie, eta Isusi-Beaskokoak zenbait antzera esan zidan. Dena dela, Gereñuk aipatzen du 'Aranzategui, 1768.', kasu honetan '-tegi'-k landareei ere loturik agertzen dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aransalanda	1994	Launtxu	Ahoz.	"termino"	Lehen "Arantzalanda", orain "Aransalanda... encima Eperlanda"
Aransalánda	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"Aransalánda es un rellanico, más abajo tienes Eperlánda"
ARANTZAPEKO		(Goienuri)*			*86-14a
Aranzapeco ²⁵⁵	1809	"Diezm."		"casa/s"	"la de Aranzapeco", bertan 1813an ere bai. "L. Baut."-en 1848an, 1850ean eta 1852an. 1864-an (Rgto. Prop.) ere bai.
Aranzapeco	1877	"Rgto.Prop."	1.5b	"finca"	"Linde Oriente: camino a Sn. Roque"
Aransapeco	1894	U.A.Finc.Urb.	79	"ca. y cio."	"N. Arroyo"
Aranzapeco	1940	U.A."Est.Cat."	13.46	"huerta"	
Aransapeko	1994	Bekoa-Isusi	Ahoz.	"cio."	"donde el Boni (Plazako taberna bat)... "
Aransapéko					Orain ez dute gogoratzen.
ARANTZASOLO		(Larra)			86-14d [Aransasolo hau, geroko Aransolo (Asudioko Aransasolo eta 1940ko 6.2 Aransolo bera da; eta Egikoarekin berdin gertatzen da, 1894ko 126 orriko "Aransasolo"ak, 1940ko 7.1 orriko "Aransolo"ak berdinak dira) dugu. Ikus ARANSOLO Larra]
Aransasolo ²⁵⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	126	"her.viña"	Jabea Egi baserrikoa zen: "Aldapa, Aransasolo 20,60 areas, Aransasolo 28,areas, Aransasolo 25,99 areas, Aransasolo 42,40 areas (Berez, idatzik lehenengo "Aransasolo" bakarrik dago, zeren ondoko hirurak kakotzen bidez dago)", 126b-an "Arans(o/a)lo 71 areas, Aranguren, Egui, Aranguti, Telleria, Iñera, Urtesár, Launchuvuru"
Aransasolo	1894	U.A. Finc.Rúst.	179	"heredad"	Asudio baserrikoa dirudi. Mugarriak ez datoz guztiz bat Arantzarrekoekin. "Ordelay 705 areas, Mugarri, Usqueta 104,36 areas, Lafuente, Aransasolo 68,16 areas-O. Camino-"
ARANTZAZU		(Goienuri)			(Arrankudiaga aldean)
Arancacu ²⁵⁷	1568	"Lib.Baut."	72	"termino"	"abbad de arancacu"

²⁵⁵ Arantza´ (espino)+ `peko´ (de abajo): `(casa) de abajo el espino´.

Normalean -beheko > -peko gertatzen da ziztutari baten ondoren, baina kasu honetan lege horren geroago sortu den salbuespena dugu. Ikus -pe, -peko. Dena dela, egun oso arrunta da joera hori Ikus "-be" Ondorioetan.

Nahiko arrunta da hemengo toponimian -ko toki atzizkiaren bitartez etxeari erreferentzia egitea: ".y el dicho (de Goiri) la su casa llamada Goiricoa"

²⁵⁶ Kasu honetan izan zitekeen *arantzaz+ solo* lehenengoan dardakaria inplosiboan jausten dela, baina daukagunaren arabera, *arantza* 'espino'+ solo 'heredad': 'heredad del espino'. "Aransolo" toponimoak ez du ematen urrun dagoenik.

²⁵⁷ Arantza 'espino'+ zu (multzo atzizk.): 'espinal, conjunto de espinos'.

Nire zalantza zera izan da, ea zergatik ez den ahoskatzen "Arantzatzu" inguru hauetako fonetika kontutan izanik. Hemen "Garrastatzu" dugu. Azkuek "Arantzazu" aipatzen du, -tzu jatortzat emanez, -zu berriago dela "Zumeltzu". Gereñuk "Aranchueta" biltzen du, baina ez dakigu atzizki bera den. Ofizialki, euskara barnean, "Arantzazu" erabaki da eta horrela ahoskatzen dute hemengo euskaldunek. Disimilazio joera batez pentsatu egin dut (aspiraketaz gogoratu naiz, zeren orain hitz berean ezin daitezke bi izan), afrikari bietariko bat frikatuz, baina egun badaude elkarren ondoan afrikari biko kasuak "itsatsi, Altsatsu...". Dena dela, garaia izango zuen eraginetariko bat eta horrela agertzen zaigu.

Gure testigantzetan grafema bera agertzen zaigu atzizki birekin.

Mitxelena: "622- -zu (-zo) "suf. abundancial equivalente a -tsu" (Azk.): Amezua (ametz-zu), Artazu (Artazo), Otazua, Sarasua (sarats-zu), y al parecer Urquijo, como var. de Urquizu, Urquizo...relación entre -zu, forma antigua, y -tsu, reciente,..."

tzu (ikus tsu/ zu) ugaritasuna ematen duen atzizki honekin elkar osotzen diren gauza bi kontutan izan behar dugu:

a) Mitxelenak "zu..suf.abundancial equivalente a -tsu'(Azk.)...-zu, forma antigua, y -tsu, reciente, del mismo sufijo" eta eta Azkuek "Tzu (Bc.), sufijo diminuvo" diotena

b) Bizkaierarekin gertatu dena, /c/ tz eta /c/ ts > /c/ tz-aren alde egitea, Orozkon ere gertatu da: "Alcachu 1894, Artetzu 1994, Sarachu 1790, Urrechu 1739, Garrastatzu". Dena dela, ts grafema kontutan hartu beharko genuke. Hortik genuke Altsatsu toponimoa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arançaçu	1630	U.A.050201.3	0	"monte"	Laudiok zeukan mendi horren zati bat. Geroago Arrankudiagarekin lekuagatik hauzi batzuk izan zituen.
Aranzazu	1630	U.A.050201.3	2	"monte"	1740? Aranzasu ere bai. 1743an askotan agertzen da. 1758an ere bai.
ARANTZAZU Aransazu ²⁵⁸	1926	(Olarte) U.A."Est.Cat."	12.4	"montejaro"	86-22a~ "aprovechamiento: jaro". Saltarriaga baserrikoa. Bi mugarriengatik atera daiteke Saltarriagakoa dela. "N. Camino carretil, O. Arroyo".
ARANTZAZUGANA Aranzazugana ²⁵⁹	1743	(Olarte) U.A.030501.3	16b	"monte"	" que en idioma castellano quería decir alto y cabeza del monte de Aranzazu". Olarte jarri dut kokapenean, baina ematen dit Arrankudiaga aldean zegoela.
ARANZAR Aranzar ²⁶⁰	1623	(Larra)* U.A.07010502.1	42	"termino"	*86-14c 1738an ere bai. 1877an (Reg.Prop.) "Aranza"

²⁵⁸ Ikus Arantzatzu. Oraingo honetan grafiaren bitartez (tz > s) ikus daiteke afrikariak frikatzeko izaten duen egoera.

²⁵⁹ Arantza 'espino'+ zu (multzo atzizk.)+ gan 'parte superior, alto'+ a (art.): 'el alto del espinal', baina eskuin aldean jartzen dudanez, antza denez, Aranzazu sustraiturik zegoen izen bezala, eta haiek itzultzen duten 'alto y cabeza del monte de Aranzazu', oso bidezkoa dena.

²⁶⁰ Leku-izen honek zalantza nagusi bat sortzen du, zeren grafiak ez digu eskaintzen ziurtasun handirik:

1) Haran 'valle' + zar 'viejo': 'valle viejo' izango genuke, lehen aipatutako Aranbarriren kontrakoa. Aranbarri ere badago deitura gisa ondo konstatatua Gipuzkoa aldean behintzat, Aranbarri, berriz, bizkaieraren eremuan. Inguru hauetan egun "Lanbarri"-raino egin duela.

Ahalbide asko ditu aukera honek, zeren gure toponimoetan aurki dezakegu "Arambarri 1796", "Basterzar 1753, Eguizar 1952, Iturrizar 1894, Landazar 1894, Larrinzar 1739, Ortuzar 1894, Solozar 1902", hau da, hasiera batean lur eremuekin joatea zaila iruditzen zitzaizkan adjektiboak.

Hasiera batean 1663ko testigantzen grafia, "Arançar", ziztukari afrikariarena izan zitekeen, baina baita frikariarena ere. Egund bertakoek edo bertan loturik dauden euskaldunak ziztukari frikaria egiten dute. Dena dela, badakigu mendeetan zehar urrats hori arrunta dela (afrikaria > frikaria).

Grafia aldetik afrikari dugun bakarra "Arantzar 1956", baina hau ultrakorrekzioz izan zitekeen edo agian sudurkariaren ondoren afrikariaren aldeko dagoen joeragatik. Berdin gertatzen omen da Nafarroako Ultzaman, non Larrainzar (larrain 'era' + zar 'vieja') denari "Larrazintzar" idazten omen dute (Horrela irakurri dut ETBn partiduko pilota bat zela eta. Baita pentsan irakurri ere egin dut). Ultrakorrekzioaz diot, zeren Larra koadrilan geratzen diren euskaldunak "Aranzar" ahoskatzen dute oraindik, baita urte hauetan Larrara bizitzen etorri ziren beste euskaldun batzuek ere.

Dena dela, Aramaio aldean Gantzabal dugu, Baranbio eta Orozko aldean deitura giza Ganzabal dena, hau da, sudurkariaren ondoren afrikaria.

Badago ultrakorrekzio antzekoa den beste kasu bat, hemengo San Roke jaiak direla eta, bigarren egunari "San Rokezar" izan behar dena eta horrelan esaten dutela orozkoarrek, esate baterako, batzuek "San Rokezar" esaten edo jartzen diote. Jai egitarauetan "San Roquetzar 1978, 1993..." erdaraz eta "Errokezar Deuna" euskaraz. Beste dokumentu ofizial batzuetan "San Rokezar" jartzen dute. Bi kasutan, Arantzar eta San Rokezar ez dut uste -tzar atzizki handitzaile dagoenik *Gabonzar* dugu azken eguna dela adierazteko. Egia da, kasuren batean balio hipokoristikorekin santu baten izenari -txu itsasten zaiola, baina hori bidezkoagoa da. "Santutxu" Bilbon eta Markina aldean -baseliza baten izena da- ere badugu.

Berriz galdetu diot amaginarrebari hemengo San Rokezar /San Rokezar auziaz: ¿San Rokeren hurrengo eguna? Berak: "-San Rokezar!. Ekiten diot ia San Rokezar /San Rokezar eta lehena erantzuten dit zalantzarik gabe. -tzar atzizki haunditzailearen aukeraz arakatu nahian esan diot ia zein da inportanteago eta, beraz, San Roke dela erantzuten dit. Zergatia galdetzean berak "Andramari...San Roke ...San Rokezar...". Azkenaren kutsua "-Atzena dalako...fiestak akabetan diralako!, hau da, -zar 'viejo' dugu zalantza izpirik gabe. Emazteak arantza 'espina' esateko erabiltzen du, baina "Aransar" auzunea.

2) Arantza 'espino'-ri lotuz gero, arazoa sortzen du bukaeran dagoen r-arengan. 1877an "Aranza" agertzen da, baina behin bakarrik, beraz, ez dio ematen tinkotasunik. Kasuren batean -za-rekin bukatzen diren hainbat toponimoek, analogiaz edo horren ugaria -zar atzizkiaren eragina izaten dutela. Baita"-ar ? atzizkiaren pentsa dezakegu ere, landa > landar, eta antzekorik ikusiz gero. Dena dela hemen *arantza* izatekotan, zaila ikusten dut.

1775ko "Aranzal" forman erdararen eragina kontutan har dezakegu, baita gaztelaniakoatzizkiaren eragina 'lodazal, aguazal, pinar/pinal, encinal, robledal, hayedo/hayal..', zenbait kasutan r/l alternantziak.

Azkue aipatzen du: "Arantzalar (ms. Lond.), espina blanca..".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arançar	1663	U.A.07010502.1	9	"termino"	Birritan agertzen da. 2an "aranzar" ere bai.
Aranzar	1775	"Lib.Hip."	119	"termino"	215ean ere bai. 297b-an "Aransar". 371n ere bai. Okondon 326b-an "Aranbarri"
Aranzal	1775	"Lib.Hip."	127	"termino"	R inposiboa > / . "do llaman ... "
Aranzar	1877	"Rgtr.Prop."	1.6	"monte"	Askotan horrela, baina behin "Aransal" dirudi.
Aransar	1894	U.A. Finc.Rúst.	3b	"monte"	Larra eta Olarteko mugarri.
Aranzar	1894	U.A. Finc.Rúst.	37	"mon.ja.ca mpa"	143b-an "heredad" ere bai. 243an ere bai.
Arazar	1894	U.A. Finc.Rúst.	196b	"monte"	Bukaerako -n galdu, edo agian errakuntza idazterakoan. Bertan "Aranzar" forma ere bai.
Aranzar	1940	U.A."Est.Cat."	8.5	"heredad"	"N. Arroyo de Aranzar". 12.1ean ere bai. 24.10ean birritan agertzen da.
Aranzar	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	22.10ean ere bai, baina "Aranzas" azkena errakuntza dirudi. Horrela da aurrekoa – errakuntza-, zeren berbera 22.18an ondo dator.
Aranzal	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"heredad"	"Aranzal... S. Arroyo Aranzal"
Arantzar	1956	U.A.Amil.	7.7	"monte"	Birritan agertzen da. Euskal grafiaz.
Aranzar	1956	U.A.Amil.	9.22	"pinos"	22.15ean ere.
Aransar	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.8	"pago"	"Aransar"
Arantzar	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979ko toponimia mapan ere bai. "Cuad. Top. 8"-an "Aransar...Arantzar"
Aransar	1994	Asudio	Ahoz.	"regato"	Gurpidekoak ere bai. Aranguregoak "Telleri da Aransar goien... ". Latorrokoek ere bai.
Aransár	2003	Launtxu	Ahoz	"termino"	Asudiokoa: "donde (parking) los camiones". Baten batek "Aranzár" ere esaten du.
ARANZARBURU		(Larra)			86-22~
Aransarburu ²⁶¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	24	"monte"	"Rotalde –N.O. Camino, S.E. (Goikoplaza etxearen jabea), Latorro, Aran(s/z)ar, Aransarburu, Erquizado". Jabea Goikoplazakoa
Aranzarburu	1940	U.A."Est.Cat."	13.17	"heredad"	27.7an ere bai.
Aranzarburu	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"monte"	
ARANZARERREKA		(Larra)			86-22~
Aranzarerreca ²⁶²	1940	U.A."Est.Cat."	24.41	"monte"	"Aranzar-Erreca"
Aranzararreca	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	Aranzar Arreca. E > a.
Aranzararreca	1956	U.A.Amil.	7.6	"monte"	"Aranzar-Arreca", gero bertan "arroyo Arantz", "Arroyo Aranzar"
ARATZA		(Larrazabal)			Ikus ARTZA
Aracha ²⁶³	1341	"Lib.Llodio"	61	"palacio"	Liburua 1965ekoa izanik, 1341eko "Carta de

Dena dela, ikusten gabiltza beste zerrendetan ez dut aurkitu ez Aranzar, ez eta Arantzar. Agian "Arantzazar" bat ere posible litzateke, disimilazioz gertatuz gero, baina dugun "Aranzar" nahiko sendoa da. Hiperkorrekzioz edo agian asimilazioz, Larrazar > Larrazar dugu Nafarroan.

Fonetikoki l n kontsonanteen ondoren artxifonemak inguru hauetan afrikariarantz jotzen du, Mitxelenak gogoratzen digunez: pentsatu. Orozkon prentsue 'pienso' erabiltzen da. Hala eta guztiz ere, egokiena agian "Aranzar" idaztea izango litzateke, aldatu ez badut ere, besteak beste, "Arantzar 1956" agertzen delako, nahiz eta ziurtasun handirik izan ez. Beste alde joera fonetikoa kontutan izanik baliteke "Aranzar > Arantzar" gertatzea.

Geroago eta konbentzituago nago "ARANZAR" izenburutzat jartzeko, zeren "Aranzabal" kasu bera izan daiteke. Gaur egun Alberto Errastik lurretan "Aranzabal", baina "Arantzamendi".

Okondon badugu "Arambarri", hau da, aran + barri.

1894ko "Arazar" aldakian inposiboa dagoen sudurkariaren galera omen dugu.

²⁶¹ Aranzar, Arantzar (Ikus) + *buru* 'parte superior': ' parte superior, cabecera de Aranzar', dataketa kontutan izanik lehena erroturik izan beharko litzatekelakoan.

²⁶² Aranzar (Ikus) + *erreka* 'arroyo' : "arroyo de Aranzar". Asudiokoa azaldu zuenez: "nace de más arriba de Erkisa y se une con el que baja de Telleri"

²⁶³ Ez dakigu hemen agertzen den "Arza" eta gaurko "Arza" berbera den. Dena dela, agertzen den aldakien ugaritasuna aipagarria da, eta nolabait zehaztu behar da. "Libro de Llodio"n agertzen dena hau da –izenak nik beltzitu ditut- : 61 or. "En esta carta se nombran el palacio de **Aracha**, que figura con el nombre de **Arza** en el memorial de Orozco en el que también figura este documento..." –1.341eko "Carta de personería"-

62. or. "...Arza o Arzua...", "Arza o Arzua figura en la carta de personería...en ella se dice "e el Señorío de Llodio, con el Monasterio de Lamuz, el palacio de **Aracha**..."...esta **Aracha** figura con el nombre de **Arzua** en el Memorial de Orozco en el

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Personeria"-z: Aracha (Laudioko dokumentua) dager batean, baina Arzua (Orozkokoan eta

que también se contiene una copia de esta carta de personería. Asimismo **Arzua** figura en el documento de venta otorgado por Doña Leonor de Guzman..." –salmenta 1349an izan zen-

Micaela Portillak "Catálogo Monumental VI" liburuaren 496 orrian aipatutako Leonorrek egiten duen salmentaz: "...**Arzua** –otro documento dice "**Zarza**"-, al qual monesterio e palacio son dentro del valle de Llodio...". Micaelak "Se trataba sin duda del palacio de **Arza**...". Micaela salmentako dokumentuaz ari da, beraz, ez da aipatzen 1341eko "Aracha". Beste aldetik, gaineratzen duena: –otro documento dice "**Zarza**"-, nahiko bitxia da.

Urte eta dokumentu berean hainbat modutan agertzeak (Aracha, Arza, Arzua) zenbait aukera edo burukomin eskaintzen digu:

1) "Aracha" ikusteak Orozkoko aretxa, aratxa 'roble' –bi aldakiak erabiltzen dira- gogoratu dit.

2) "Arza" formak, sinkopa gertatu ondoren, lehenengo batean "Artza" egingo zuen, hortik beste aukera bi eskaintzen ditu: (h)artz 'oso' eta hartza 'pedregal' Azkue: "Artza...4º Hartza (c), el oso...-5º (B-b), pedregal".

Honetan kontutan izan beharko dugu *u* + *a* hiatok izaten duen murrizketak. Ikus Ondor. *u* bokala.

Micaela Portillak aipatzen duena, " el palacio de Arzua -otro documento dice "Zarza"..", baztertu gabe, zeren disimilazioz gerta zitekeen. Micaelak dioen hau, nahiz eta agian fenomeno bera izan ez, neuk ere irakurri dut beste toki batean. "Arza" izena zuen bati kanpotik bialdutako agiri batean "Zarza" jarri zioeten, bere modura ulertuta edo.

Osa dezagun aurrekoa Mitxelenak dioenarekin: "(h)artsu 'lugar pedregoso', vizc. 'zarzal', -nav. arsu 'roca': Arsu, Arsua, Arsuaga, Arsueta. De (h)arri más el suf. -tsu, -zu. Hay también ronc. arsu (que quizá sea *arsú, en cuyo caso cf. fr.arson)" quema de leñas gruesas en terreno destinado al cultivo'...Azkue recoge 'zarza' o 'zarzal' ". "(h)artz 'oso'. Es corriente la opinión de que este nombre figura en una serie de topónimos y apellidos (así Caro Barjoa, Los Vascos, 81, a propósito de Arzamendi)..Miguel Arza(Nav., 1266..".

Kasu honetan "Arzua" formak lehenengo batean botanikan *tsu*, *zu* multzo atzizkia zuela iruditzen zait, zeren gehienetan botanika munduan agertzen baita.

Azkuerengan "Aratz, bello, brillante" ere aurkitzen dugu.

Gereñu: "Aracha, 1722, labrantío de Zambrana", "Arachazarra", "Archu, Archua, Archuaga,...". Lehenengo biak sarritan biltzen duen "Arecha"-ri lotu daitezkeela, azkenetan (h)arri 'piedra' + *tsu* (ugaritasun atzizkia) daudela.

Nahiko adierazgorra dugu aitaren herri ondoan dagoen Learza herrixkarena. Nafarroako Herri Izendegian dugunez: "Larça 1280, Laarça 1350, Laharça 1396,...Arza(Altadill)...Learza (bertakoek)..', zeinetan ikusten denez, artikularen aglutinazioa nahiko goiz gertatu dela. Berteako beste adibide batean ere artikularen aglutinazioa izan dezakegu : "Arrayça 1233, Araitza 1274, Araiça 1280, Arayza / Larrayça 1257/Arraiza (egun)".

Ondorio gisa zera esan dezakegu, toponimo honek jatorriaren aldetik dituen aukera gehienak botanikari loturik izatea dela, harri 'piedra'-ren aukera guztiz baztertu gabe. Zeren harri-k konposizioan sartzerakoan har- gertatzen da: harri + zabal > hartzabal....Harrizabalaga ere badugu.

Azentuarena berezia da ere, zeren askotan esan dugunez, kasu gehinetan proparoxitoanoa baita. Honetan salbuespentzat hartzen badugu, nolabariteko erregularitatea duen salbuespena da, zeren Alzá, Arzá, Unzáa gordetzen baitute ezaugarri berak. Mitxelenak aipatzen ditu Alzáa, Oráa esanez, kasu honetan ez dela gertatu *a* -z bukatzen duten hitzekin + *a* (art.) gehitzerakoa, ea urratsa, lehengo egoera gordez.

Corominas:"Zarza, h. 1280, antiguamente sarça, 1132 (el colectivo sarçal, 913)...seguramente prerromane. Es probable que esté emparentado con el vasco...". Uste dut Lizarraldean "Sarza" toponimoa dugula.

Gereñu: "Arzaduya" toponimoa.

Azkue: "Arza: 1º (AN, B, G) zaranda...", "Artza" hitzari zentzu bera ematen diola.

Mitxelena: "artza ..'pedregal' (de harri)...Arza..".

Irigoien: "Arza, acaso procedente del sobrenombre '(h)artza' (el oso)".

Gereñu: "Archagana, 1716 labrantío de Adana" eta "Arzagana, 1618, labrantío de Amarita. 1721, íd. de Guereña.", nahiz eta agian jatorri desberdinekoak izan, lehena "Arechagana"(Arechagan, aipatzen du Gereñuk beste leku baterako) izan daiteke, baita "Arza, Arzabala. Arzaduya, Arzaga, Arzagana..." ere.

Beste datu batzuk ikusi ondoren, botanika munduaren barruan uste dut koka daitezkeela:

Cuad. Top. Zuia: "Archa" 45 or. Arza 47. Archu 55, "Artza" 85 or.
"Artzamendi" 85 or. "Artzaostea" 85 or. "Artzu" 85 or.(ondoan), "Ardui" 135 orr

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arza	1341	"Lib.Llodio"	61	"palacio"	Laudioko beste batean, berbera izanik.
Arzua	1341	"Lib.Llodio"	62	"palacio"	"Arza o Arzua". Ikus ere "Aracha", berbera baita. Liburua 1965koa izanik, 1341eko "Carta de Personeria"-z: "Aracha (Laudioko dokumentua), baina Arzua (Orozkoan eta Laudioko beste batean. M. Portillak: "...palacio de Arzua-otro documento dice "Zarza"...", toki bera izanik.
Zarza	1349	"Cat.Monument."	496	"palacio"	
ARAUZA		(Larrazabal)			
Arauzua	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte"	Zalantzakoa. Argi idatzirik, baina ez da inoiz agertu. Aranza(r)?
ARBIDE		(Goienuri)			
Arbide ²⁶⁴	1541	"Lib.Baut."	5	"paraje"	"Inygo abad de arbide el de caldo... ynigo abad de caldo el de arbide... ". Ordena aldatu.
ARBIETO		(Goienuri)			
Arbieto ²⁶⁵	1539	"Lib.Baut."	5	"paraje"	"myn de arbieto", baina "Abad de Arbieto" askotan, beraz, hurbilekoa dela dirudi. "Arbieto" ere bai. Goienurin? Ez dut uste, zeren Urduña aldean omen zegoen.
ARBOLICO		(Larrazabal)			
Arbolico, El ²⁶⁶	1940	U.A."Est.Cat."	24.13	"monte"	86-21a Idazmakina egina. "El Arbolico". "N. E. Monte de Llodio". Pagolar aldean.
Arbolico	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"pinos"	"El arbolico". Pagolar-Undio bitartean dirudi.
ARCILLORES		(Larrazabal)			
Arcillores ²⁶⁷	1790	"Lib.Hip."	247b	"termino"	

²⁶⁴ Lekuizen hau hartu nuen, zeren asko errepikatzen denez Laudioko eliza liburuetan ematen du bertako denik, baina ez nago hain ziur. Antza denez, Arrankudiagakoa izan daiteke. Aukera nagusi bi ditugu:

1) *Ardi* 'oveja' + *bide* 'camino': 'camino de ovejas', "Beobide < Behorbide, Zalbide < Zaldibide, Mandobide" kasuetan bezala, nire ustez, hau da egokiena, behintzat tradizio aldetik. Uste dut ere aipatu ditugula "Auntzerreka eta Auntzibai", baita *artegi* 'redil' ere.

Arrankudiagan dugun Arbide izenak zubi handi bat ere hartzen du barnean, nire ustez, ardi + bide dugu, gorago Auntz + ibai dugun moduan. Dena dela, ondoren azalduko dugun aukera ezin da guztiz baztertu, zeren bide hori harriz egon zitekeen egina, hau da, harri + bide.

2) Fonetika aldetik ere da posible *harri* 'piedra' + *bide* 'camino': 'camino de piedras'.

Azkue: "Arbide: 1º (AN-b), camino de narrias,..."

Mitxelena Arbide (*h*)*arri* 'piedra' -rekin erlazionatzen du.

Navarro-Velilla: "Bedarbide" 113 ... "Arpide"...

²⁶⁵ Lekuizen hau hartu nuen, zeren asko errepikatzen denez Laudioko eliza liburuetan ematen du bertako denik, baina ez nago hain ziur. Bere egunean esan nuenez, Urduñakoa izan daiteke

Forma aldetik tinko ematen duen toponimo honek ez omen da hain gardena, itxuraz behintzat, beraz, hipotesi gisa sartu beharko gara. Nagusiki bi aukera ditugu:

1) *Harri* 'piedra' + *bi* 'dos' + *eta* ? Kasueren batean, Ondorioetan ikus dezakegunez, *o* bokala agertzen zaigu *a* -ren ordean.

2) (H)arbi 'nabo' + *eto*.

Ikus o-z bukatzen duten toponimoak. Mitxelena multzo horretan sartzen du Areitio. Dena dela, guk kasueren batean behintzat -dui botanikako multzo atzizkiaren eboluzioan -do [Elesardo (Lexardui)] ikusi dugu. Ikus Ondorietan -ui diptongoa.

Ez dut uste hibrido baten aurreran egon gintezkenik, antzeko atzizkirik "Cueto, Treto.." toponimoetan dugula, baina agian aipatutakoan 'robledo, hayedo, ..' duten bukaerarekin.

N. Narbarte: "Arbieto: mucho nabo" aipatzen du.

²⁶⁶ Azken denboretako toponimoa. Dena dela, gaztelaniakodimutibo hori Gasteiz eta Nafarroa aldean hain entzuna, ez dut askorik entzun hemen.

²⁶⁷ Erdarako 'arcilla'-ri loturik ematen du. Hemeko hizkuntzan buztin hitza erabilia izan da. Gereñuk berak toponimo hau, "Bustin, Bustina" askotan errepikatzen du. Cuad. Top. Aiara: "Arcillores" 57. or.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ARDANTZAZAR Viña Vieja ²⁶⁸	1894	(Goienuri)* U.A. Finc.Rúst.	218	"viña vieja"	*86-14a Agertzen da "clase de fincas", "termino en que radican" beharrea, beraz, hortik etorri ahal zaigu gaurko toponimoa.
Ardantzazar	1986	Top. Mapa	1	"kalea"	Ardantzazar K. (Viña Vieja)
ARDIURDINA Ardiurdina ²⁶⁹	1745	(Goienuri) U.A.030501.4	13	"limite"	Ikus ARRIURDIA "sobre las casas de Aspuru", "Limite Llodio-Oquendo". Birritan oso argi. "Ardiurdina" idatzirik.
AREKOSOLO		(Goienuri)			Ikus AURREKOSOLO
ARETXAGA Arechaga ^{**270}	1260	(Goienuri) "Calahorr.Erg."	425	"localidad"	86-05b~ (Okondo aldean dago) "Çuibarrutia... Arechaga"
Arechaga	1537	"Lib.Baut."	1b	"termino"	"ochoa de arechaga", 2an "abad de arechaga". J. P. Ulibarrik "arechaga" Okondon aipatzen du. 1979ko toponimia mapan "Carr. Llodio a Arechaga" A, B-7. Okondoko Aretxegako batek "Aretxega" aipatu zidan birritan (Barrenengoak ere aipatzen du). Bertantxe Izaga > Izega. Zugezuekoa izandako batek "Larreinega" ere erabiltzen du, orain Okondon bizi da.
Aréchega	1979	Top. Mapa	1	"carretera"	
ARETXALDUAGA Arexalduaga ²⁷¹	1551	(Larra)* "Lib.Baut."	12	"apellido"	*86-14d la beti "Arexalduaga", bitan "Aregalduaga" (137b-

Barrenengoa:"Arcilla, La", "Arcillanos, Arcillero". "Arzillores"Aiarako hiru lekutan aipatzen du.

Gereñu: "Los Arcillales, Arcillana, Arcillas, Arcillera, Arcillero, Los Arcilleros, Arcillores (Murga)".

²⁶⁸ Sarri askotan agertzen da izen hau. Kasu honetan, agertzen da zein soro-mota den aipatuz, leku-izena joan behar zen lekuan. Lehen hainbat mahasti zeuden herrian, eta egia esanda, bildutako lehen konstatazioa, lekuraketa aldetik, ez dakit ziur ea toponimia mapakoa den. Forma euskalduna kaleari egun jarri diotena da.

²⁶⁹ Askoz sarriago eta lehenagoko "Arriurdina 1614" dugu. Abereen izenak noizbehinka agertzen zaizkigu toponimian: "Azearipoto", "Txakurpozo (Orozkon)" eta abar.

Baina oraingo honetan kolorearen erreferentzia izanez gero, pentsatzen dut analogiaz sortutako errakuntza bat dela, ondo izanez gero, *ardi* 'oveja'+ urdin 'gris,cano, azul' + a (art.): '(en donde) la oveja gris' genduke, baina esaten dudanez, errakuntza izan beharko da, hemen dagokiona lehenengoa atalean *harri* 'piedra' baita. Orduan, '(en el lugar de) la piedra gris,cana, azul' izango genduke, askoz bidezkoagoa dena kontutan izanik Aspuru gainean dagoela, hau da, *haitz* ugari dauden tokian. Azkue: "uridin: 1) (.B..) azul...3° (.B..) moho..5° (c), cano, gris(pelo o barba), no completamente blanco..".

"Ardiurdina/Arriurdin" aztertzerakoan kontutan izan behar dugu Orozkon *burdina*-ri, *burriñe* (artikuluz) esaten zaiola, beraz, **rd** talde konstsonantikoa > **rr** bihurtu da. Oraingo honetan kontrako bidea dugu.

Gereñuk "Ardiagana, termino de Vitoria" aipatzen du, baina behin "Ardiurdina" ere ez, "Arriurdin, Arriurdina", aldiz, leku askotan aipatzen ditu. Baita "Arrigorri, Arrigorriaga" ere.

²⁷⁰ Aretx 'roble'+ aga(tokizko atzizkia): 'donde el roble(s), lugar donde esta el roble'

Azkue: "Aret's: 1° (B, arc.), árbol en general... 2° (Bc,...), roble...Var. de Aretz. 3° (B-ot's), bellota.."

Mitxelena: "areitz (aretx), (h)aritz 'roble', vizc. ant. 'árbol'..".

Egun Okondon "Aretxaga > Aretxega" egiten dute bertakoek. Ikus "-aga > -ega" atzizkia.

Berez, uste dut toponimo hau Okondogoienekoa dela. Bide ondoko auzune baten izena denez, bertatik datorren bidea izen hori hartu du. 1979ko toponimia mapan birritan aipatzen du Laudioko lurren barruan, Garatetik Ugartera, "Carretera local de Llodio a Aréchega". Mapa horren egile batek aipatu zidanez, lekuko testigantza oinarritzat hartzen zuten.

²⁷¹ Aretx 'roble'+ *aldu, *altu* 'alto' (Mitx.)+ aga (tokizko atzizkia): '(en el) lugar del roble alto' zirudien, baina. Baranbion "Aretxaltuaga" dugu, bertako batek lekua ezagutzen duela aipatzen zidan: 'el alto de los robles'.

Fonetika aldetik hainbat datu bitxi dugu honetan, ikus ditzagun atal bakoitzak izaten dituen aldaketak:

1.Aretx atala nahiko tinko agertzen zaigu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aregalduaga	1574	"Lib.Baut."	137b	"apellido"	an), 138b-an "arasandiaga". 1591n ere bai. 1689an "Domingo de luxa de arexalduaga".
Arasandiaga	1574	"Lib.Baut."	138b	"apellido"	"Yng° de Aregalduaga"
Arejalduaga	1600	U.A.0508.30	2b	"paraje"	"millia de arasandiaga"
Arexalduaga	1696	U.A.030501.4	2	"paraje"	"D. de Luja el de Arejalduaga". 1726an, 1753an eta 1799an ere bai.
Arejalduaga	1775	"Lib.Hip."	103b	"ca."	"Domingo de Luxa de arexalduaga"
Arexalduaga	1786	U.A.06010225.6		"c. y c."	214an ere bai. 331n "Arespechueta" ondoan. 1796an ere bai, eta "Arejalduaga". 1805ean 06010240.10.12b-an "Urejalduaga", Arejalduaga ondoren. U/a.
Arechalduaga	1805	U.A06010248.25	1	"c. y c."	Dokumentu honetan bost forma desberdin gutxienez: 1an "Arech-", 3b-an "Arex", 3.6-an "Arej-", 31n "Araj-", 9an "Arich-"? Orozkon aretxa eta aratxa erabiltzen dira lekuaren arabera.
Arejalduaga	1809	"Diezm."	2	"casa/s"	"La de Arejalduaga de arriba". 1832an (L. Baut.), 1877an (Becerr.), 1914an (Vera) eta 1965ean (Otsoa) ere bai.
Aresalduaga	1894	U.A.Finc.Urb.	132	"ca. y cio."	Afrikatuak lehenengo hitzaren bukaera irauten du.
Aresualdeaga	1894	U.A.Finc.Urb.	195	"ca. y cio."	
Arechalduaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	162b	"heredad"	
Arejalduaga	1902	U.A.Est.Mun.	417	"finca"	Birritan aipatzen da.
Arajaldiaga	1902	U.A.Est.Mun.	421	"finca"	$E > a, u > i$.
Aresaldiaga	1902	U.A.Est.Mun.	422	"finca"	$U > i$.
Arejalduaga	1902	U.A.Cat.1900	1.18	"ca. ó cio."	"Arejalduagas, n.os 13 y 15 con sus pertenecidos" plural zentzuaz gaztelaniako plurala jarri diote.
Arejalduagas	1915	U.A.Cat.1900	1.28	"ca. ó cio."	
Ansaldaga	1926	U.A.Cat.1900	2.29	"ca. ó cio."	Birritan agertzen zaigu.
Aresaldaga	1926	U.A."Est.Cat."	22.14	"heredad"	"Aldapa" letra handiz, eta azpian argigarritz edo "Aresalduaga". 22.15ean ere bai. Bertan ere "Aresualdaga", errakuntza izan daitekeela.
Aresalduaga	1940	U.A."Est.Cat."	1.1	"monte"	Idazmakinez egina. "Azqueta (Larra)" iparraldeko mugarri izanik 13.42an ere bai.
Arejalduaga	1940	U.A."Est.Cat."	13.48	"labradia"	Birritan agertzen da.
Arejalduaga	1952	U.A.Finc.Rust.	2.3	"heredad"	"Berrio-goicoa", "O. Con camino de Arejalduaga"
Aresalduaga	1952	U.A.Finc.Rust.	7.12	"monte"	
Aresualduaga	1956	U.A.Amil.	22.14	"monte"	
Arechalduaga	1956	U.A.Amil.	22.32	"heredad"	
Arisaldiaga	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	"Arisaldia-". 1992an "Arisaldiaga"
Arexaldiaga	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979ko Toponimia mapan "Arizaldeaga". Egun ahoz: "Asaldiaga, Saldiaga, Arexaldiaga..."

1.1 Bizkaieraren barnean *ariz-* dugu formarik zaharrena (Arispaldiçaca 1085 SMCo-Ledesma, Arzamendik nagusiki *ariz-* dunak aipatzen ditu), *areiz-* dunak ere badaude. Deituretan badaude *ariz-* dunak, nahiz eta alde zurratik ai > ei > i urratsetan pentsatu behar. Areitz > Aretx murrizketa dugu ziztukarien eraginez, ziztukaria bustirik geratzen delarik. Konstatatutako denboretan *ariz-* > *areiz-* > *araz-* irekidura prozesua nabaritu dugu. Ikus "ai" diptongoa 1.3.1.

Aretxa > Aratxa Orozkon dugu konstatua. Hemengo aldaketan **Aretx** dugu nagusiki, "Aras-", **Araj-** edo "Arich-" salbuespenak izan ezik. Nahiko bitxia d 1805eko kontsatazioa non "Araj-, Arech-, Arich" (hiru bokalak) agertzen baitira.

1.2 Aretx-ek duen ziztukaria, gaurko tx, beloko afrikari gorraren lekua betetzeko hauek ditugu: "x, g, j, ch, s, ...". Grafia aniztasuna edo agian batasun ezaz gain, kontutan izan behar dugu ziztukarien duten joera.

1.3 Egungo formetan nabaria da bokalen arteko -r-ren galera: "Arexalduaga > Asaldiaga".

2 Aldu atala nahiko tinko mantentzen da ere.

2.1 Agertzen den "Arasandiaga", antzekotasunaz edo analogiaz ateretako forma dela "handi=aldu" eginik, eta "Aregalduaga" forma grafia kontua baino ez dela dirudi [Elegagoiti 1771 (Elexagoiti)] Dena dela, galdu-k adjektibo gisa oso aukera gutxi badu, esango nuke bat ere ez, badago "Pagomakurre" toponimo Gorbeia aldean.

2. 2 *Altu > aldu gertatu da, lateralaren ondoko gorra ozenduz. Baranbion, aldiz, Barrenengoak "Aretxaltuaga, v. Aretxualtuaga" aipatzen du. Gereñu: "Arechaltuaga, 1706, labrantío de Berrosteguieta". Lagun batek ere aipatu zidan Baranbioko "Aretxaltuaga"

U + a hiatoak, batzuetan, *oa* (aldu > aldo erdararen eraginez izan daiteke) garai zaharretan bilakatu da, baita *ia* ere (horrelakorik ikusirik dugu ez bakarrik "Aresualdeaga 1894"- (alde)-rekin nahasturik, baizik eta horrela gertatzen delako beste kasuetan : Pagazaurtundua > Pagazaurtundia) geroago.

3. -aga atzizkiak osorik dirau. Kasu batean erdal pluralgilea gehitzen zaiola, baina ez da Bizkaiko beste eremutan gertatzen den errakuntza, baizik eta etxe biri buruz aritzen dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Asaldiaga	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	"Asaldiaga... yo he oido que es Arejalduga, Arexalduga... ". Gurrpidekoak eta Arangutikoak ere bai.
Arisaldiaga	1994	Gurrpide	Ahoz.	"cio."	"Arisaldiaga o algunos Asaldiaga". Bitan lehena.
Arasaldiaga	1994	N.Barandiaran	Ahoz.	"cio."	Lekuko euskalduna. Bertan bizi ziren senitarteko batzuek "Arasaldiaga", <i>r</i> oso txikia, "Asaldiaga" ere bai.
Axaldiaga	1994	Aranguren	Ahoz.	"termino"	
Isaldeaga	1994	Latorro	Ahoz.	"cio."	"Isaldeaga beti!" (Amak eta alabak)
Adisaldiaga	1995	Aretxalduaga	Ahoz.	"cio"	Bertan bizi izandakoak. Julian Barandiaranek, esan zidan.
Arisaldiaga	2003	Gurrpide	Ahoz.	"cio".	
Asaldiaga	2003	Asudio	Ahoz.	"cio"	Galdeanok ere bai.
ARETXALDU-AGAGOI-KOA		(Larra)			86-14d
Aejalduga	de 1771	"Lib.Hip."	41b	"ca."	"Aejalduga de Arriva". Gaintetik <i>a</i> eta <i>e</i> artean <i>r</i> bat du jarrita. 248b-an azalpenetan "Aejalduga".
Arriva ²⁷²					
Arexalduga de arriba	1771	"Lib.Hip."	41b	"ca."	
ARETXANDI		(Larrazabal)*			*86-21b
Arechandi ²⁷³	1940	U.A."Est.Cat."	3.1	"monte"	Idazmakinaz egina. 3.2an ere idazmakinaz egina.
Arechandi	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"arbolar"	Birritan agertzen da.
Arechandi	1956	U.A.Amil.	1.14	"m.calvo"	
Aretxandi	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	"Achurdin y Arechandi". 1912an ere bai.
Aretxandi	2003	Odiaga	Ahoz.	"termino"	"más debajo de Liñoozo hasta Atxurdin"
ARETXARRIETA		(Goienuri)			86-14b~
Arecharrieta ²⁷⁴	1743	U.A.030501.3	16	"termino"	Arantzatzu aldean. "casas de Acheta Zuluaga y Arecharrieta". 1741ean "Arecharrieta". Gaur Arrankudiaga barnean ei daude.
ARETXARRO		(Goienuri)			61-62b~
Aretxarro ²⁷⁵	1994	Okondo	Ahoz.	"termino"	"Kurzeaga, el Castillo, Aretxarro, Aspuru... " Okondoko artzain batek esanda. Juan Arbaizak uste dut ere aipatu zuela.
ARETXETA		(Larrazabal)			81-13b~ Basozabal aldean ematen du. Hots , berbera "Arcocheta" gisa agertzen da askotan: Ikus ondokoa.
Arecheta ²⁷⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	35c	"monte"	Lekandaburu eta Larragibel artean aipatuta: "...Orueta, Lecandaburu, Arecheta...". 158c-an Larrazabalen ere bai. Bi hauek, gehienbat, "Arcocheta" moduan

²⁷² Ikus Aretxalduaga. Lehenengo konstatazioan bokal arteko -r-ren galera dugu.

²⁷³ Aretx 'roble' + (h)andi 'grande' : (el) roble grande'.

Berandukoa izan arren, gardena dugu toponimo hau.

Gereñuk Arabako lau tokitan biltzen du "Arechandia".

²⁷⁴ Aretx 'roble' + (h)arri 'piedra' + eta (atz.plur.): '(donde) la(s) piedra(s) del roble(s)'

²⁷⁵ Aretx 'roble' + arro 'barranco'.

Okondoar batek eman zidan azalpenen arauera oso bidezkoa da bigarren atala, zeren *arro* baten baitago.

Azkue: "arro...3° (B-an-m), barranco."

Barrenengoak ere aipatzen du hau: "Aretxarro..barranco o pendiente de (los) robles".

²⁷⁶ Aretx 'roble' + eta (atz.plur.): '(en, donde) los robles'

Hots, nahiko bitxia da bi "Arecheta" hauek urte berean "Arcocheta" moduan agertzea urte berean, eta gehienbat ondoko urteetan. Fenomeno fonetikoren bat hemen izango bagenu, *aretx* barik, *harri* + *ko* aukeraz pentsatu beharko genuke.

Barrenengoak Baranbion aipatzen du "Aretxeta... 'los robles'.."

Gereñu: "Arecheta, 1728...Zuazo...".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					agertzen dira, bai urte honetan, bai geroago. Ikus dezagun, azkenari dagozkion geroko testigantzak, beragandik hasirik: 1894ko 158c-an: "...Arriba de Casa 105 areas, Arecheta 166,92 areas, Pagasoloa 33,16 areas, Larracullu..." 1940ko 17.4an: "...Arriba d la casa, Arcochecha, Pagasalan, Larracullu..." 1952ko 16.5an: "...Orilla de casa 106,78 areas, Arecocheta 171,19 areas, Sagasalau 23,75 areas, Larracullu..." 1956ko 16.19an: "...Arriba de la casa, Arcocheta, Pagasalan, Larracullu..." "...Astobiza, Arecheta..."
Arecheta	1956	U.A.Amil.	9.27	"monte"	
ARETXIGER		(Aspuru)			Kat. 142. zk., Okondo, *61-61d
Aresigér ²⁷⁷	2003	Aspuru	Ahoz	"termino"	"Supikando todo aquello, a la parte debajo de la carretera Aresigér"
Aresigér	2014	Aspuru	Ahoz	2003	"es una campa que queda allí debajo de Supikando"
ARETXIGER		(Goienuri)			Kat. 890. zk., Zollobide hasieran, ezkerretara, *61-62a
Arechiguer ²⁷⁸	1954	S.G.E.	1	"termino"	"Arech-iguer" Santa Luzian. Enciclop. Hist. Geog. de Alava, 1982an "Arechiger" (681 mts.). 1974an Eusk. Map. "Aretxiger"
Aretxigerra	2004	R.Idirin-Arrankud.	Ahoz	"cumbre"	"Aretxiger bai, Aretxigerra (bigarrena artikuluz) Kamaraka ondoan... atxak dagozen lekuin... pistia bertara doa... Ganekogorta" Une honetan ez dut ikusi haritz igerrik, pinu iharturik bai.
ARETXINO		(Goienuri)			Ikus AZETXIN
AREZBIETA		(Larrazabal)			86-21d
Arespieta ²⁷⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	158b	"monte"	Bukaeran ez da irakurtzen argi <i>ie</i> edo <i>i</i> den. $B > p$
Arisvieta	1932	U.A."Est.Cat."	27.46	"monte"	"Pagazu, Veldico? solo barrena 57,18, Lesardi, Ventaburu –N. E. Camino carretil- 7255, Lecandasal, Arisvieta 164,22 areas". 27.49an berbera dena, baina gaizki hartuta "Ariscreta" (Abrisketarekin?) "Ariscreti ...Gardea 74,22 areas, Veldico solo Barrena... Gardea –N. Arroyo de Iturrita- 57,18 areas, Lesardi...Gardea 272,24 areas..." eta 27.47an idazmakina egina "Ariscreti"
Arisvieta	1952	U.A.Finc.Rust.	16.12	"heredad"	"Lesardio" eta "Venta-buru" ondoren aipatuta. Agian "Arésvieta"

²⁷⁷ Bitxia izan da konstatazio hau, zeren ondoko Aretxiger nahiz eta mapetan sarri agertu eta berari buruz galdetu, lekukoek, laudioarrek nahiz okondoarrek, ez zuten ezagutzen. Bigarren hau, aldiz, bai.

²⁷⁸ Aretx 'roble' + igar 'seco, marchito, yerto (Azk)'.

Orozkon badago "Egurigartu > Egurrurtu", lehena jatorrizkoa dena, baina bertakoek, nahiz eta forma hori ezagutu, hizkuntzaren mekanikaz bigarrena egiten dute.

Igar > iger gertatu da i-ren eraginez.

²⁷⁹ Aretx 'roble' + bi 'dos' + eta (atz.plur.): ' (en donde) los dos robles'. Zizturakarien ondoren aukera biak agertu zaizkigu: 1) Leherkari gorra, zizturakariaren eraginez. 2) Leherkari ozena.

Aretx atalari buruz zehaz eta luze hitz egin dugu "ai" diptongoa dela eta.

Azkue: "Aret's: 1º (B, arc.), árbol en general... 2º (Bc,...), roble...Var. de Aretz. 3º (B-ot's), bellota."

Mitxelena: "areitz (aretx), (h)aritz 'roble', vizc. ant. 'árbol'..".

Barrenengoak "Aresbieta" eta "Aresbita" aipatzen ditu Baranbion, bigarrena aldakia dela. "Los dos robles"

Gereñu: "Arechbicocheta, 1635, labrantío de Durana"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
AREZEOSTI		(Goienuri)			86-06c (Ikus ADECOROS berbera baita - 1894 eta 1952ko erlazioak erkatuz orden eta neurri bera dutela ikus daiteke-)
Arecerosti	1894	U.A. Finc.Rúst.	63b	"monte"	"Becosolo (Becosoto omen idatzia) -N. Camino...- 140 areas, Larrenburu 14,8 areas, Eulalia 177 areas, Telleria 114 areas, Solobarri - O. Camino...- 136 areas, U(r/l)ibarra 700 areas, Ibarondo 230 areas, Arecerosti 94 areas, Ascachu 92 areas, Pozueta (Goienuriko mugakideak omen, Larrazabalekoa izan daitekeen bat izan ezik) 114 areas, Areschurreta 134 areas, Leposolo 64 areas, Legorreta 19 areas, Ascarteta 82 areas, Laceyaga? 52 areas, Gorostizaga 48 areas, Echevarri -N. Camino, S. Arroyo...- 10 areas, Ibarra 8 areas, huerta 16 areas", mugakide gehienak goienuritarrak direla ematen du (Bengoetxea, Ibarra, Etzebarri omen...).
AREZKETA		(Larrazabal)*			Okondo da. *86-05c
Arisketa ²⁸⁰	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"Arisketa es Okendo... está ahi cerca". Bekoetxe II.ak ere bai. Kastañiza Goikokoak "En escrituras Abrisketa, pero llaman Arisketa".
Arasketa	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"cio."	"Caserio Udeta... bajando de Arasketa", "Abrisketa no, Aresketa!". Luxakoak "Arasketa".
Arisketa	1994	Markuartu	Ahoz.	"cio."	Okondokoa da. "Antiguamente había roble... El caserio de Udeta, debajo de Arisketa, era Udaeta antes". Mendibilgoak, bertan bizi izan zenak, esan zidan lehen baserria zegoela: "...casi rodeado de robles... ". Baieztatu zidan baserriaren ondoan dagoen zuhaitz handia: "...es encina... ", horrez gain, ondo bereizten direla batzuk eta besteak "las encinas y los robles... "
Arasketa	1995	Arasketa	Ahoz	"cio"	"Arasketa, normalmente lo que más... pero debe ser Arisketa". Galdetzen diodanean Abrisketaz esaten dit: "Abrisketa no, en apellidos sí tengo oído en Arrankudiaga". F. Barrenengoak aipatzen ditu Arasketa, Aresketa (1735) eta Arisketa (1845) barianteak. Gereñuk "Aresqueta"(1699) Jungitun, eta "Arisqueta" Okondon.
Araskéta	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"Cio"	"Antes está Malkuartu y Areskéta", "El hayal de Araskéta". Olariagakoa: Araskéta
Ariskéta	2003	Kastañiza Goikoa	Ahoz	"cio."	"El caserio es Ariskéta, Abrisketabúru..."
Araskéta	2014	Olariaga	Ahoz	"Cio"	"Araskéta y otros Ariskéta"
Ariskéta	2014	Olariaga	Ahoz	"Cio"	
AREZKIZA		(Olarte)			86-22b~ (Ikus "Erraduta" zeren bertan ikus daitekeenez, jabego bereko "Erquiza 1894 > Aresquiza 1940, 1952"
Aresquiza ²⁸¹	1877	"Rgto.Prop."	1.3b	"finca"	"Aresquiza(-r)- Olarte"

²⁸⁰ Ikus Aberizketa. Aurretik etorri zitekeen arren, *aretx* 'roble'+ (k)eta (atz. plur.): ' (en donde) los robles'. Mitxelena: " En general hay -keta, tras sibilante".

Ikus Ondorioetan "ai" diptongoa. Bertan ikus daitekeenez, murrizketaren ondoren, irekidura prozesua abiarazten da.

Gereñu: "Aresqueta, 1699, labrantío de Junguitu-Lubiano. Término de Amurrio", "Aresquetaaldea, Aresquetabea, Aresquetabidea...", "Arisqueta, caserio en Oquendo".

Barrenengoak Aresketa aipatzen du bost herritan, Arisketa (Okondo), Arasketa (Okondo) aldakitzat emanez.

97.2.6an edadeko gizon orozkoar ezagun batekin aurkitu naiz, bere baserriaren izena jakin arren, bere ahotik entzun nahian galdetu diodanean berak: "-Arazketa!" erantzun dit. Ekin diot esanez: "Beste batzuk ez dabe esaten Aresketa?", berak erantzun dit beste batzuek "-Arizketa!" esaten dutela, nolabaiteko aniztasuna dagoela esanez, bukatu du : "...segun".

Berriro galdetu diot ea haritzik dauden eta bere erantzuna horrelako batean izan da: "-Lehenago igoal bai, oin ez!". Beraz, hiru aldakiak ditugu: "Arisketa > Aresketa > Arasketa".

Inguru horretako gazteago den bati gauza bera galdetu diot eta berak esan dit etxean gurasoek beti "Arizketa" esan dutela, baina "-Kartak inox heldu dire Arazketa..."

²⁸¹ Aretx 'roble'+ ki + tza (botanikan multzo atzizkia).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aresquiza	1940	U.A."Est.Cat."	10.21	"monte"	"Aresquiza (Olarte)". 27.31n "Aresquiza (Olarte) ere badago, azkena oso argi idatzita"Errecachueta (Olarte), Aresquiza (Olarte) 72,52 areas"
Aresquiza	1952	U.A.Finc.Rust.	22.28	"monte"	Zalantzazkoa. Bertan eta 22.29an "Aresquiza O(larte)", Erkiza aldean egon liteke. Lehenengo bi letrak "Anreta"-koak bezalaxe.
AREZPALDITZA Respaldica* ²⁸²	1536	(Kanp.Top.) "Lib. Casados"	130	"apellido"	86 "maria de respaldica"
AREZPETXUETA		(Larra)			86-14c~ Egungo "Aspitxueta" dirudi. Bai, geroago ikusi dudadez, 1952koa aztertzerakoan, jabegoa dela eta. Baita 1772ko azalpenengatik ere.
Arespecueta* ²⁸³	1552	"Lib.Baut."	13	"apellido"	1582an "arezpequeta". 1591n ere bai.
Arespechueta*	1573	"Lib.Baut."	46	"apellido"	Birritan, baina letra txikiz. 1574an, 137b-an "catalina de arespechueta"
Arespechueta	1575	U.A.070105.2	25	"termino"	1726an ere bai. 1797an "paraxe titulado Aguirrebarri en el varrio de... ".1791n "Arespechueta".
Arespechueta	1772	Conc.	3	"casa/s"	1811n (Diezm.) ere bai. 1790ean 06010241 "en el

Ki tartizkiak, botanika munduan izenen artean dagoen nolabaiteko hurbiltasuna gogoratzen digu. Hor dugu urki 'abedul'. Azkuek honetaz, besteak beste, zera dio: " -Ki: 1° (c), sufijo que denota la materia, fragmento...". Baina txarriki, azuriki, aumeki... eta honelakoak entzuna baditut, egurrari ez nuen uste lotu zitekeenik, gainera, nolabait botaturik edo garraitzeko egurra ematen baitu, baina . 2000 Hiztegiaren *harizki* 'madera de roble' irakurtzen dugu.

Ikus Ond. "ki" atzizkia.

²⁸² Toponimo hau "Arispaldica 1085 (SMCo-Ledesma)" bezala agertzen zaigu. Bertan daukagu, besteak beste, aritz 'roble' (zizkukariak eragindako irekidura prozesu baten bitartez *aretx* gertatu dela). Azken atalean -tza (botanika multzo atzizkia) + aga (toki atzizkia) dugu.

Tartekoa konplexuena dela, behintzat lehenengo zatia, zeren -paldi- horretan, burura etorri zaigu: 1) "Aresbakotxaga > Arespakotxaga" eta antzekorik. 2) Aretx + zabal + a > Aretxabala urratsa. 3) *baltz* 'negro'. Dena kontutan izanik azken hau zuzenana izango litzateke Gero-di atzizkia (Enordi 1894, Lesardi Susundi 1952), hau da, *dui* batetik sortua, izango genuke eta gero -tza atzizkia (Aluz-ti-za) kasuan bezala.

Azken aukera iruditut zait zuzenena, Gereñuk biltzen dituen "Arechbalzabea, 1661, labrantío de Lopidana", "Artebalza" ikusiz gero, hots, aretx + baltza+ be + a. Gure kasuan *Aretx* 'roble' + *baltz* 'negro' + *di* (bot.multz.atz.)+ *za* (multz.atz.)+ *aga* (top.atz.).

Muxika: "Arizbakotxa", "Ariznabarreta".

Barrenengoa: "Arespakar", "Arestiberde".

Cuad. Top. Zuia: "Respalduchaga" 39-an or. Kasu honetan aldu 'altu' edo *di > du (Gorostizaga) izan ditzakegu.

²⁸³ *Aretx* 'roble' + *be* 'parte inferior'+ *txu* (dim.)+*eta* (atz.plur.). Hemen zalantza bat sortzen zait bigarren eta hirugarren ataleen artean ordena dela eta. Mitxelenak *cu*, leku-denborazko genitiboarekin erlazionatzen duela,"Arespecueta" aipatuz, baina dugun testigantzarekin afrikaria argi bat dago.

Tarteko bi elementuekin zalantza dugu. Arespe'bajo el roble' izan daiteke, Piñupe toki-izenean bezala. Bukaerako -eta pluralgilea izan ala ez ondo dago, baina tarteko "-chu-"hori, *txu* (diminutiboa) nahiz *txu* (botanikako multzo atzizkia) izan dezakegu, gure datuetan arabera, lehenaren alde jotzen dugu. Ikus Ond. *txu* atzizkia, non besteak beste, "Arestichuseta 1877, Castachueta 1894, Elorritxugane 1986, Ocaranchueta 1771, Urruchubarrena 1926, Ynchaurchueta 1779" agertzen zaizkigun.

Zail samar egiten zaidana zera da, -pe (behe) ondoren -txu diminutibo agertzea, guztiz zentzuzkoa irudituko litzateke aurretik balego. Pe-k forma fosilizatua ez bada, edo beste adiera ez badu, diodanez, txu + pe uste dut dela egokiena: "Chimichubeco, Solochuve 1940...". Diminutiboaren ostean joan behar baitute beste atalek: "Elorritxugane, Landachueta 1758..."

Muxikak Intxaurtxueta aipatzen du.

Irigoienek aipatzen du: "En Mallabia existe la cofradía de Osma, cfr. Fog. 1704: Osma Iturralde, Osma Ardanza, Osma Aldecoa, Osma Arespe.."

Barrenengoak "Arespetueta-Murga-Var.; Aspetxueta, Aspitxueta", *txu* dimitutibotzat hartzen duela

Guk ere badugu "Aspetxueta". Eta Nafarroako Herri Izendegian dugunez, "Aristegi" herri ahoskeran "Aistegi" dugu, beraz, dardarkaria jausi egiten dela.

Gereñu: "Arespe, 1586, labrantío de Belunza".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arespechueta	1775	"Lib.Hip."	106	"ca."	termino de Arespechueta oy montte llamado de Aranzar... "
Arizpechueta	1902	U.A.Est.Mun.	297b	"finca"	"el de Arespechueta" ere aipatzen da birritan bertan. 115b-an "Arespechueta". 331n "Arejalduga" ondoan aipaturik.
Arispechueta	1902	U.A.Cat.1900	1.13	"jaro"	"Jaro de Arizpechueta"
Arispechueta	1926	U.A."Est.Cat."	20.18	"monte"	2.5ean ere bai.
Arispechueta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.1	"pinos"	"Arispechueta 192,42 areas, Arispechueta 158,85 areas"
AREZPETXUE-TAONDO		(Larra)			86-14c~
Arespechuetaondo ²⁸⁴	1727	U.A.0506.4	231	"monte"	"Arespechueta ondo" eta 237an "arespechuetaondo". "Limita: -jaro de Arespechueta..."
AREZTITXUSETA		(Goienuri)			
Arestichueta ²⁸⁵	1877	"Rgtr.Prog."	1.1b	"finca"	"Arestichu(-se/-re/- i- /) ta"?
AREZTUI		(Olarte)			86-21d (Lehena Saltarriaga aldekoa dirudi, bigarrena Goikoetxea ingurukoa)
Arestui ²⁸⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	152c	"monte"	"Aldapa, Goicosoloa, Aurrecondo, Tontorra, Iturizar, Sasia, Erquizar, Aramburu, Asqueta, Arestui, Telleri" Saltarriaga aldean.
Aretuy	1894	U.A. Finc.Rúst.	183b	"monte"	Lehenengo elementuko s galdu?. "Aldapa, Aldapa -E. via Ferrea (Goikoetxeakoa mugakidea ere bai)-, Goicosolo, Goicosolo, Rosache (Mugakide bat du lehengo "Rio ache"rekin), Aretuy - (Goikoetxeakoa mugakidea ere bai)-, Arcoche"
AREZTUI		(Larra)			86-14d~ (1926ko datuei esker Ortuben - Zabaleberrio- koka dezakegu)
Arrestui ²⁸⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	232f	"monte"	Berio aldean ematen du. Ikus "Arestui". R/rr ? : "...Asqueta, Arrestui, Ortube..."
Arestiu	1926	U.A."Est.Cat."	12.21	"heredad"	"Arestui Basaurbe" jarraian dager. Bukaera ui/iu ? Gero ere "Arestiu" puntua i-ren eskuinean egoten baita. "...Asqueta, Arestui Basaurbe, Ortube Basaurbe -O. Con monte Arestui"
Arestui	1940	U.A."Est.Cat."	24.4	"heredad"	Idazmakinez egina. "E. de este caudal". Ondoren "Ortube", "O. Robledal arestui"
Arestui	1952	U.A.Finc.Rust.	21.1	"heredad"	Basaurbe aldean. Bukera "-iu/-ui/-in?"
Arestiu	1956	U.A.Amil.	21.3	"monte"	Zabaleberrio aldean. "Jaro Arestiu" bertan ere bai.
AREZTUIBIRIBIL		(Goienuri)			86-06~
Arestuibiribil ²⁸⁸	1758	U.A.03050201.3	9	"paraje"	"Ozarteta, Errecabieta" inguruan.
AREZTUILLUZE ²⁸⁹		(Larra)			86-14d~
Arestuyluce	1913	U.A.Cat.1900	4.11	"monte"	"Arestuy-Luce", Arexalduaga. 4.15ean ere bai.

²⁸⁴ Aurreko "Arespechueta"-ri orain *ondo* 'lado, junto a...' ezaugarria gaineratzen zaio, beraz, 'junto a Arespetxueta (ikus)'

²⁸⁵ Oso argi idatzirik ez dagoenez, bidezkoena *aresti* 'robleal' + *txu* (diminutibo)+ *eta* (atz.plur.): '(donde) los robledalcillos'. Hau da, agian idatzirik dagoena "Arestichueta" dugu, forma aldetik oso logiko dena, baina bertan zenbait errakuntza daude.

²⁸⁶ Arestui 'robleal, robledo'. Aretx 'roble, árbol' + -dui (Bot. multz. atz.)

Azkue: "Arestui (B-bas), sitio poblado de árboles bravíos..".

Arrunta denez, inposiboan dagoen ziztukaria noizbait jausi egiten da: "Arestui > Aretuy".

²⁸⁷ Arestui 'robleal'. Geroago zehaztapen batean agertzen denez: "robleal de arestui"

Hemen aipagarria da dardarkariak lehenengo konstatazioan duen agerpena "Arrestui". Dardarkariekin urrats hori nahiko arrunta da. Baita ui diptongoaren metatesia ere.

²⁸⁸ Arestui 'robleal, robledo' + *biribil* 'redondo': 'robleal redondo, circular'.

Azkue: "Biribil: 1º(c), redondo...2º(AN,Araq.), circuito, jurisdicción...".

²⁸⁹ Arestui: 'robleal, robledo'+ *luze* 'largo': "robleal largo"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					"Arestuy-Luce... poblado de robles... Telleri....
AREZTUIZAR		(Larrazabal)			Kat. 489. zk. Ikus ALUSTIZAR86-13a~
Arestuizar ²⁹⁰	1877	"Rgtro.Prop."	1.6b	"finca"	
Arestuisar	1894	U.A. Finc.Rúst.	156c	"monte"	"...Lujalday, Bcharequet(a/e). (Balintzarreketa laburturik), Aldiasolo, Arestuizar, Mendi..."
Arestuizar	1940	U.A."Est.Cat."	23.5	"monte"	27.51n eta 27.54an ere bai.
Arestuiza ²⁹¹	1952	U.A.Finc.Rust.	1.15	"monte"	"huerta, Aransolo, Id, Revis, Pagasalau, Irigorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalday, Id., Renqueto, Aldaygazo, Arestuiza, Mendi, Iturburu, Recabiarte, Campa, Campa" jabea Kastañiza ingurukoa. Berbera "Arestuza" bezala ere bai.
Aristuisár	2014	Kastañiza Bekoa	Ahoz	"monte"	"No sé si es Aristuisár o Alustuisár"
AREZTXURRETA		(Goienuri)			86-06c~(Ikus ASTAITURRIETA, ARTEITURRIETA bera omen da, kokapena aldetik, eta gainera, hiru mugakideak bat datoz bietan)
Areschurreta ²⁹²	1894	U.A. Finc.Rúst.	63b	"monte"	Gardena ematen duen arren, behin bakarrik agertzen da, besteak, aldiz, askoz gehiago eta lehenago. Gainera, ikus dezakegunez, bera "Asteturrieta" moduan dugu. Ikus dezagun: a) 1952ko 22.34 orrian "...Asteturrieta(Asteturrieta beste zerrenda berdina batean 131,9 areas), Leposolo 71,8 areas, Gorostizagahondo 47,9 areas..."; b) 1894ko 63 or.: "... Areschurreta 134 areas, Leposolo 64 areas..."
ARGATXA		(Larrazabal)*			* 86-21a
Argacha*	1537	"Lib.Baut."	1b	"apellido"	"D. de argacha"
Argacha ²⁹³	1747	U.A.070101.1	1	"casería"	1791n hirutan eta batean "Argache". 1788an "hargacha/argacha" askotan dugu. 1853an "Gardea Argocha"
Argacha	1771	"Lib.Hip."	31b	"ca. y cia."	Mantentzen da beti bukaerako -a. 51n "Argaca"
Argache	1776	U.A.06010220.4	47b	"cio."	1572an (L. Baut.) "Argache" ere bai. 1811n (Diezm.) ere bai. 1986ko Toponimia mapan "Argatxe"
Argache	1785	"Lib.Hip."	206b	"ca. y cia."	A > e. 288an alboan "Argache" gero azalpenetan "Argacha"
Argacha	1894	U.A.Finc.Urb.	180b	"ca. y cio."	Bukaerako a mantentzen da.
Argacha	1894	U.A. Finc.Rúst.	195h	"heredad"	A > e. 1894an a mantentzen zen. Lursaila hau beste izen batekin badator ere: "Gardea"
Argache	1902	U.A.Est.Mun.	21	"finca"	A bukaeran mantendu. 2.25ean ere bai.
Argacha	1911	U.A.Cat.1900	2.24	"ca. ó cio."	Birritan bukaerako a mantentzen duelarik.
Argacha	1926	U.A.UM.0712.1	62	"casa/s"	
Argacha	1940	U.A."Est.Cat."	13.31	"heredad"	
Argacha	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"heredad"	
Argatxe	1986	"Map.Top."	1	"cio."	

²⁹⁰ Arestui'(B): `robledal, robledo´ + `zar´ (viejo): `robledal viejo´

²⁹¹ Honetan beste kasu batzuetan agertu den arazo bera dugu, hau da, -za (botanika multzo atzizkia) ala ondoren dagoen -zar (adjektiboa). Oraingo honetan bigarrena dugu askoz lehenago eta konstatatuagoa baitago. Ikus Ond. -za /-zar.

Gainera, toponimo bera denez -jabego berekoa ere bai-, azkenengo konstatazioan galdu omen da bukaerako dardarkaria.

²⁹² Aretx 'roble' + txu (dim.)? + eta (Atz.plur.?).

Tartekoa ez dut ikusten hain erreza, zeren "Zumeltza aurreta" eta antzekorik ditugu, baina bai "Intxaurreta" eta horrelakorik. Beraz, ez dakigu ur 'cercano', aur edo antzekoren bat egotea.

Gereñu: "Arechu 1873, Arechubi 1712, Arechuchiarte...".

Barrenengoa: "Aretxui.-Okondo...".

²⁹³ (H)arri 'piedra' + gatx 'difícil'+ a (artik.): ' (en donde) la piedra difícil'.

Hemen ditugun atalak eta fenomenoak oso arruntak dira. Alde batetik lehenengoa bisilabo denez, bigarren bokala galtzen du elkarketetan sartzerakoan. Artikuluak deklinabidearen eraginez a > e egin du.

Gereñu: "Argacha...Amurrio, ...Apodaca, ...Los Huetos...".

Nafarroan Argaiz deitura XVI. mendetik gutxienez dago dokumentatua.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Argatxe Argátxe	1994 2003	Odiaga Launtxu	Ahoz. Ahoz	"cio." "cio."	"Donde vive Patxo Andi". Zumeltzakoak ere bai. Presakokoak ere bai. Lagun batek esaten duenez, Felix Lujak esaten zuen: "Dondo yo nací siempre decíamos Argatxa. Mi padre no sabía castellano. Esta sobre gran peña del río Nervión".
ARGATXA GARDEA Argacha Gardea	1902	(Larrazabal) U.A.Est.Mun.	22	"finca"	(Aurreko bera omen da) Bukaerako a mantentzen da. Beste izen batekin agertzen da lehenago ere: "Gardea" formaz.
ARGOMAL Argomal ²⁹⁴	1915	(Goienuri) U.A.Cat.1900	4.8	"heredad"	86-06c (Bera beste batzuetan "Estradagana" moduan agertzen da. Ikus Etxeostea-Zolloa) "heredad... denominada Estradagana y Argomal". Solloan.
Argomal	1952	U.A.Finc.Rust.	16.4	"cereales"	
ARIGORTA Arigorta ²⁹⁵	1540	"Lib.Baut."	38	"apellido"	Zalantzazkoa. Horrela dago kopiaturik originaletik, baina ez dut argi ikusten.
ARKIBE Arquibe ²⁹⁶	1894	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	102b	"lindero"	86-06d~ (Hau berez gaizki dago, zeren horrela idatzia badago ere, "Arbide" jartzen du geroago, eta horrela da. Gainera, ez da lekuizena deitura baino. Utzi badut izan da Barrenengoak aipatzen duenagatik) "El Majir"-eko mendebaldeko mugarria: "Larrabe, Murulluaga, Isolo, Goicoa, Riquerra, Gorostizalde -O. Goyaso?-, Anbia, id, Murallaga -N. Echavarri, S. Casa Acha, E. Echevarri, O. Andico-, El Majir -N. El Mayin, E. Arroyo, O. Arquibe-, Goiri, Iñarrondo",
ARKOTXA Arcoché ²⁹⁷	1776	(Olarte)* U.A.06010220.4	13b	"monte"	*86-21b "montte... Arcoche... bajo Roiachpe" . Gero

²⁹⁴ Euskaraz *otadui* izango litzateke, *otaka* erabiltzen baita eremu hauetan. Hemengo dokulentu batean idatzirik 'otacal' agertzen zaigu, hau da, lehenengo atala euskarako, baina erdarako atzizkia emanez.

Leku-izen hau oso berandukoa da, beraz, arrunta da gaztelaniakoformarekin agertzea, euskara galdurik baitzegoen.

²⁹⁵ Ez dago nahiko dokumentaturiz, beraz, ez dakigu zeri lotu aukera bat baino gehiago baitago: 1) harri 'piedra' (dardarkaria arrunta den r/rr grafia errakuntza balego) 2) haritz'roble' (ziztukariak inplosiboan daudela, batzuetan galtzen dira, gainera, zuhaitz izenekin lehenengo atalean maiz agertzen da -gorta 3) ari (ahari) 'carnero'...Orozkon azkena erabiltzen zen, *firue* 'el hilo' erabiltzen baita. Diman *arito*.

Gereñu: "Arigon, Ariturri Arilur, Arinea".

²⁹⁶ Azkue: "Arki:1º (BN-ald). banco..", "arkadi: 1º (AN...), precipio...5º Harkadi(L), roca..", "Arkaitz(AN,G)..., roca, peña suelta grande". Argiago egon daitekena -be 'parte inferior', *harri* 'piedra' izanez gero.

Barrenengoa: "Arkibar...Var. de Arrikibar". Baina zuzenagoa izan dezakegu konstatazioa hau ere: "Arkide.- Okondo.- Var. de Arpide."

Gereñu: "Arquia, Arquigan.."

Gereñurena ikusiz gero ematen du arki baduela eremu hauetan lekuren bat, baina agian orografiari loturik, harri 'piedra' hasieran egon daitekeela. Ki 'materia...' zentzuaz zailago ikusten dut.

Mitxelenak aipatzen duen Arquibel, harri 'piedra' + gibel 'parte posterior', oso bidezkoa litzateke, zeren nahiko arrunta izaten da inplosiboan dagoenean lateralaren galera.

Azkuek mendebaldean ez du kokatzen arku 'arco', baina hemen asko erabiltzen da arkupe 'bajo los arcos' elizakoei edo antzeko eraikintzakoei buruz aitzeko: "-Arkupetan egon gara!". I /u-ren arteko alternantzia ikusirik ez dakit "Arkibe / Arkube" parekatu daitezkenik.Cuad. Top. Aiara: "Los Arcos (caserio)" 67 or. Orozkon arkupe eta antzekorik erabiltzen dira.

²⁹⁷ Azkue: "Arko:...2º (c), arco, arc.??'." + *txa* Orozkon behintzat izenei loturik *txu*-ren baliokide izanik.

Barrenengoa: "Arkotxa...'peña doble, de ar 'peña' -kotx (doble)-a 'la'.En Amurrio hay dos riscos".

Pentsatzen dut "Ar-bakotxa" izan daitekeela edo agian "Ar -bikotxa", "Arexpakotxaga", "Pagobacochaga 1578"eta horrelakorik kontutan izanez gero. Bukaeran -a>-e>-i dugu. Lehenengo urratsa nahiko konstatatua. Beraz, '(la) piedra (que está) sola, única' izan liteke, hau da, harri bakar bat dagoen lekua.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
				comun	aipatzen da "caserio Argache", baina agian ez da egongo loturarik hurbiltasunaren aldetik.
Arcoche	1894	U.A. Finc.Rúst.	19c	"monte"	183b-an.
Arcochi	1913	U.A.Cat.1900	4.5	"monte"	$E > i$. Puntua argi duela. "O. Via ferrea"
Arcocha	1926	U.A."Est.Cat."	1.2	"monte"	"Ibagasuaga" baserrikoa.
Arcocha	1940	U.A."Est.Cat."	24.40	"monte"	Launtxu aldean aipatuta.
Arcocha	1952	U.A.Finc.Rust.	1.2	"monte"	Birritan agertzen da.
Arcochi	1952	U.A.Finc.Rust.	17.6	"monte"	$A > e > i$.
Arcochi	1956	U.A.Amil.	9.13	"monte"	Idazmakina.
Arkotxa	1999	Cuad. Top. 8	1.58		
Arkótxe	2003	Launtxu	Ahoz	"termino"	"Arkótxe o Arkótza". Gehienek Arkotxe. "donde el puente de la autovía a la entrada de Gardea".
ARKOTXETA		(Larrazabal)*			Kat. 135. zk., *86-13a (Hots, 1894ko 35c eta 158. orrietan toki bera "Arecheta" moduan agertzen da)
Arcocheta ²⁹⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	241c	"monte"	Balintxaerreketa eta Lekandazar-ondo aipatzen dira, honen ondoan ematen duelarik.
Arcocheta	1894	U.A. Finc.Rúst.	215b	"monte"	Lekandazar aldea dirudi: "Aldapa, Echevarrena, Solobarri, Lecanda, Lecanda, A(r/s)cocheta, Mostacha, Mostacha, Mostacha, Pagasalde, Arpill(e/u), Echeburu, Metaliturri, (B?)isquerra, Garandigutu, La Cantera, Sante"
Arcocheta	1926	U.A."Est.Cat."	20.25	"monte"	Lekandaburu eta Errebis artean aipatuta. 22.9an ere bai.
Arcocheta	1940	U.A."Est.Cat."	4.5	"monte"	Tximintxu eta Lekandaburu artean aipaturik. 10.29an "Lecaldalde" ondoan aipatuta. 17.4an "Arcocheche? 24.33an idazmakina egina. 27.77an ere bai.
Arecocheta	1952	U.A.Finc.Rust.	16.5	"monte"	Zalantzazkoa. Hau nahiko ondo irakurri arren, zenbait errakuntza daude zerrendan. "Arkotxeta" mugengatik dirudi.
Arcochueta	1952	U.A.Finc.Rust.	16.6	"arbolar"	Birritan agertzen da. $E > ue$ diptongazioa?.
Arcocheta	1952	U.A.Finc.Rust.	17.3	"monte"	"Goirizabalena... Arcocheta, Lecandazar-ondo -

Barrenengoak dioen ("Arkotxa...peña doble' ") edo uste dugun beste aukeran "(H)arri + bakotx" leherkari ozenaren galera gerta liteke, hots, -b- ren galera eta berarekin dagoen bokalerana ere.

Ez dakit zergatik, baina hasiera batean *bakotx* hori botanika munduari loturik ikusi dut zenbait denbora, agian lehenengoz Irigoienengandik entzundako Arezpakotxaga > Apotxa (herri mailan), nik aurkitutako "Pagobacochaga 1578" eta Eskoriatzan dauden "Apotzaga, Apotzaetxebarri". Geroago ikusi dut Mitxelenarengan botanika mundutik at ere aurkitzen dela. Dena dela, hasierako planteamentutik hasirik Gereñuren zerrendetan bilatu nahi izan dut "Arribacochaga" edo horrelakoren bat eta ez dut aurkitu. Aldiz, "Arechbicocheta, 1635, labrantío de Durana" eta "Aesbacar" aretx (Aejalduaga 1771 dugu, Aretxalduaga dena) + bakar aurkitu ditut, baina ez da nahiko bakar, bakotx ..hauek botanika bakarrik munduari lotzeko, zeren geroago agertzen den "Arecocheta 1952" ez dakigu zein punturaino dagoen ondo.

Irurtzunen dauden haitz biak gaztelaniaz "Dos hermanas" bezala ezaguna da.

Mitxelena; "Echauacoyz,...Arispacochaga,..Iriuacoiz 1197, Guarcia de Allozuacoiz... Soracoiz < *sora-bakoitz".

Gereñu: "Arcocha, 1798, labrantío de Foronda", "Arcoche,1792, labrantío de Ondategui", "Arcochi, 1712, labrantío de Vitoriano", beraz, a/e/i alternantzia.

"Arcocha > Arcoche > Arcochi" bidea azaldu daiteke lehenengo urratsean deklinabidearen eraginez, baina bigarrena ziztutari afrikatuarena dirudi, etxe - > etxi- bezala.

Etimologia aldetik, beti hipotesi mailan, Mitxelenak aipatzen zuen "Arquibel" (Argibel) ikusirik, "Argoceda" aurkitu dut Gereñurengan, nire ustez, otaka 'argoma'-ri lotugarri.

1776an "montte...Arcoche...bajo Roiachpe" . Gero aipatzen da "caserio Argache", baina agian ez dago loturarik. Honek beste hipotesi batean sartzen gaitu, gainera, begi bistakoa errezena ematen duena: harri + gatx.

J.A. Oiarzabalek Itxinako mapa batean "Arkoatxa" biltzen du, nahiko gardena dirudiena.

Cuad. Top. Zuia: "Arcocha" 61. or.

²⁹⁸ Arkotxa (ikus) + eta (atz.pl.).

Tartean dauden beste aldakiek "Arcochueta..." beste aukerez eragiten dute, baina tinkoena "Arkotxeta" denez, besteei ezin diegu jaramon handirik egin. Konstatuagoa dagoen "Arcocheta" izan daiteke, r/s-en arteko grafia errakuntzak ugariak baitziren.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arcocheta	1956	U.A.Amil.	9.26	"monte"	S. Arroyo monte-, Astovizalde, Goirizábal, Larracullu".. 22.12an ere bai.
Arcuecheta	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	16.19an ere idazmakina egina. 16.20an, baina "Arcochueta" idazmakina. 22.17an "Arcocheta".
Arkotxeta	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"mas arriba de Iñarratu". "Arcocheta"
Arkotxéta	2003	Ostenko	Ahoz	"hayal"	"...parte abajo de las Canteras...". Bekoetxeok "de Koba al repetidor". Bekoetxe II-ak eta Kastañiza Goiko II.ak ere bai.
Arkotxéta	2009	Markixana	Ahoz	"monte"	Goizabalenakoak eta Goizabalenak ere bai. "Más arribade Iñarratu, debajo de las Canteras, de Koba al repetidor (Pagolar)"
Arkotxéta					"... subiendo a Paolar había un monte de pinos que trabajaste tú... (galdera): -Ah, sí, Arkotxéta...". Bekoetxeok berdin erabiltzen du.
ARKUSAL		(Goienuri)			
Arcusal ²⁹⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	89	"monte"	86-06c~ "O. Arroyo". Ellakuri aldean dirudi: "Arraño, Lecumburu, Arcusál...". Zenbaitzuk gaizki daudela dirudi, jabea Bilbokoa zela. Ondo irakurtzen da.
ARMUGI		(Goienuri)			
Armugui ³⁰⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	52	"monte"	Ikus ARMUKI "Lamuza, Alsarrate, Armugui -O- Camino-, Nervión"
Armugui	1940	U.A."Est.Cat."	13.28	"monte"	M > n grafia kontua?
Armugui	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"monte"	"...Alzarrate, Armugui, Esquiza...". 22.15ean berdina den beste zerrenda batean ere bai. Hsiera batean hau Olartekoa zirudien, baina mugarren bidez ikus daiteke "Rotachu...Goyenuri", "Iturriche (Iturritxu?)" eta Armugi artean hurbiltasun bat egon daitekeela, jabeengatik.
Armugui	1956	U.A.Amil.	22.7	"heredad"	"...Barranqueta, Armugui, Erquiza"
ARMUKI		(Goienuri)			
Armugui ³⁰¹	1799	U.A.07022302.4	187b	"paraje"	86-06c~ "Más arriba de Basterresar"
ARMURU		(Olarte)*			
Armuru ³⁰²	1536	"Lib. Casados"	130b	"apellido"	*86-29b "luzia de armuru"

²⁹⁹ Azkue: "Arcu (Bc), ijada...2° (BN,S), arco.", baina agian (h)arri 'piedra' pentsatu beharko genuke.

Muxikarengandik hartu dut, Azkueren esanahi hau: "Arkotx (B-ziz.), maíz de malos granos... Muxikak berak aipatzen du"perteneidos de la de Arkoy" 198. or.

Ez dugu testigantza gehiegirik, baina bukaeragatik bi ondorio atera daitezke: 1) atzizki erromaniko baten aurrean egotea: "Arenal, aguazal, lodazal, ...hayal, robledal,..." 2) Litekeena dena ere -zar > -sal.(inplosiboz dagoela, horrelakorik ikusi dugu)

Gereñu: `Arcoxpe..Arcubidea..`.

Isusiko lekuko batek aipatu zidan, uste dut Minteparro esaten dioten lekuan, buruz aritzen bainaiz, behiz gotzaina etorri zela-eta arku bat jarri omen zuten, harrez gero batzuk tokiari "donde el Arco" esaten zioten.

Lehen beste toki batean esan dudanez, hemen asko erabiltzen da *arkupe* 'bajo los arcos'.

³⁰⁰ Armuru (harri + muru) + egi aukeraz uste izan dut, baina Gereñuk biltzen duen "Armuga" ikusirik, Armuga > Armuge > Armugi ezin da baztertu. Dena dela, "Armuru" aurkitu beharko genuke eta ez dago. Azkue: "Armora (Larr.), harmora (Ax.), muro". Gereñu Armora leku askotan biltzen du, baita Armorea, nire ustez, bigarren atalak koloreari egiten dio erreferentzia.

Antzeko toponimorik, ez atalik ez dugu aurkitzen Gereñuk biltzen dituen "Armua", "Armuga, 1716, puente de Mendizabal" izan ezik. Ondo balego, geroago datorren "Armunzuburu"-ri lotu zitekeen.

³⁰¹ Hau lehengo Armugi-ren aldakia baino ez da. Aldaki zaharragoa behintzat agerpena aldetik. Lehen esandakoari agian -ki atalak duen 'materia' zentzua gaineratu dezakegu.

Ikusi dugu zuhaitz munduari loturkin dagoen -ki-, baina

³⁰² (H)arri 'piedra' + muru 'muro, muralla': 'muro de piedra'. Ikus Ondorietan "armuru, muru"

Azkue: "harmora (Ax.), muro". Mitxelena "Armora: muro de piedra".

"Muru: (B?, Mog.) muralla...2° (B?, Ur.), collado...3° (L? Duv.), monton ", baina ikusten denez, ez dago tinkotasunez konstatatua. Orozkon honi orma deitzean zaio. "-Ormea! Muro es en castellano! (ia *mur* izan daitekeen aipatzerakoan)".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Armuru	1572	"Lib.Baut."	608	"paraje"	"J. de Armuru de Olarte". 1577an (U. A.) "J. de olaeta de armuru". 1735ean (U.A) "c. y c. ". Hortik iturri guztietan gaurdaino, toponimia mapak sarturik.
Armuru	1771	"Lib.Hip."	39	"ca. y cia."	300b-an ere bai.
Armuru	1894	U.A.Finc.Urb.	65	"ca. y cio."	
Armuru (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	69	"monte"	
Armuro	1902	U.A.Est.Mun.	71	"finca"	Bukaerako <i>u > o</i> .
Armuru	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"ca. ó cio."	
Armuru	1926	U.A."Est.Cat."	1,5	"monte"	
Armuru	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	
Armúru	2003	Bekoetxe	Ahoz	"cio"	Launtxukoa: "casa en ruinas"
ARMURU		(Goienuri)			86-06c
Armuru (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	64	"heredad"	Berriz egiaztatzeke, baina Solloa ondoan aipatuta eta Oleta aurretik. Mugarriak ez datoz bat Olartekoekin. "Goicosolo, Aurrecosolo, Solobarri, Solloa -S. Casa Barro-, Armuru". Jabea Kasillakoa dirudi.
ARMURUALDE		(Olarte)			86-29b~
Armuralde ³⁰³	1894	U.A. Finc.Rúst.	138	"monte"	
ArmuroAldea	1926	U.A."Est.Cat."	9.4	"heredad"	"Armuro-aldea" - <i>u > o</i> .
Armuraldea	1940	U.A."Est.Cat."	12.9	"heredad"	"Armuru-Aldea"
ARMURU-BARRENA		(Olarte)			86-29b~
Armuru barrena ³⁰⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	124	"monte"	
Arburubarrena	1894	U.A. Finc.Rúst.	200	"monte"	Zalantza dago "Arburubarrena" edo "Arbunabarrena" den, baina lehena dirudi. Geroago "Armurubarrena" aipatzen delarik. <i>M > b</i> .
Armurubarrena	1894	U.A. Finc.Rúst.	200b	"monte"	
Armurubarrena	1926	U.A."Est.Cat."	16.10	"monte"	

Gereñu: "Armuru, ermita y campo de Amurrio. Caserío de Llodio".

Barrenengoak"Armora, La...Armosautu, Armuna, Armuru, Armurulanda" biltzen ditu. Muxikak Armuño.

Zalantzak zalantza, burura etortzen zait askoz konstatatua dagoen Arburu (*harri* 'piedra' + *buru* 'parte superior, cabeza, cabecera' genituzke, hau da, '(en la) parte superior de la piedra' genuke. Geroago Armurubarrena > Arburubarrena (behin bakarrik) irakurtzean nolabait indartu da aukera hau.

Orozkon (San Martin) diote: " -Aramatera zoaz? '-¿Vas a alguna parte?" ". Aramatera barnean (*h*)ara + *batera* izango genukela.

Dena dela, -buru / -muru hurbiltasuna ez dago batere argi. Mitxelenarengan jo dut ea aukeraren bat legokeen eta diosku badagoela "b- por m- imputables a disimilación", baina ez dugu ikusten alderantzizkoa.

Bukaeran gertatzen den *u > o* urratsa nahiko konstatatua dago.

Lehen jarritako zalantzak *mur*- k 'muralla, muro' zentzua izan dezan egungo euskara kontutan izanik egina dago, baina ez dakigu orain dela 200 edo 400 urte nolako aldaketak gertatu dira.

Toponimian, bertakoan, gainera, "Murueta" ondo konstatua dugu XV. mendetik, baina badu "Muroeta 1877, 1924" aldakiak. Orozkon "Murueta" dago, Losa aldean dagoena "Murita" uste dut dela eta Gernika ondotik dagoena "Muta" esaten diote bertakoek.

Torreburueta ere badugu konstatatua, baino hori buru aukeraz pentsatuz gero.

Ez dakit nun irakurri omen dut, Armuru/Amurrio-ren arteko lotura. Agian izan liteke irakurtzea Gereñurengan "Armuru, ermita y campo de Amurrio. Caserío de Llodio.". Ikus Armurubarrena > Amuru-, Amunu-, zeren inplosiboan dardarkaria jausi egiten baita.

³⁰³ Armuru (Ikus) + *alde* + *a* (art.)'lado, costado..': ' (lo de) junto a Armuru' .

1868ko eskritura batean "Armuraldea" jartzen du.

³⁰⁴ Armuru (Ikus) + *barren* 'parte inferior + *a* (artik.) : 'la parte baja Armuru'.

Ikusten denez, "Armuru- > Amunu.." gertatzen da, baina hori, batez ere, grafia errakuntza izan daiteke, zeren eskuz idatzitakoan sarri askotan, *r / rr / u / n* grafemak ez dira ondo bereizten.

"Arburubarrena" argigarria izan zitekeen (ikus Armuru), baina nahiko beranduko konstatazioa da besteekin konpatatuz.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Amurubarrena	1926	U.A."Est.Cat."	16.14	"monte"	"Armurubarrena" bera da, azken hau errepikapena baita, gainera, mugarriak bat datoz. <i>Arm</i> > <i>am</i> argi-argia, inposiboaren galeraz gertatzen dela.
Armurubarrena	1940	U.A."Est.Cat."	9.3	"heredad"	Idazmakina egina, baina Larrazabal? "Lecuona" aurretik aipatuta. Ez, geroago ikusi dudanez Olarte da: "...Arugabarrena, Lecuona, Vivero", jabea eta mugakideak olartearrak, edo behintzat bertan lurrak dituztela.
Arugabarrena ³⁰⁵	1940	U.A."Est.Cat."	24.38	"monte"	
Amunubarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	16.1	"pinos"	Berbera beste zerrenda berdinean batean "Amurubarrena"? Kokaeragatik "Armurubarrena" dirudi, beraz, <i>n / r</i> . Hainbat kasutan grafia errakuntza gertatzen da bi letra hauen artean.
Armurubarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"jaro"	Zalantzazkoa, <i>r</i> inposiboan galdu. Idazmakina egina.
Armurubarrena	1956	U.A.Amil.	9.9	"monte"	
Amurubarrena	1956	U.A.Amil.	13.9	"monte"	
ARMURUBEKO		(Olarte)			86-29b~
Armurubeco ³⁰⁶	1795	U.A.06010243.2	3b	"varrio"	
ARMURUBURU		(Olarte)			86-29b~
Armuruburu ³⁰⁷	1926	U.A."Est.Cat."	16.11	"monte"	16.13an ere bai.
Armuruburu	1940	U.A."Est.Cat."	9.3	"heredad"	Birritan agertzen da. Zalantzazkoa toponimoa, nahiz eta idazmakina horrela agertu, ez baitut inoiz ikusi. "Armuru"-tik? Bai horrela dirudi: "...Lecuamondo -S. regato de Lecuo...-, Armunzuburu, Oqueranchueta...". Mugakideak Armuru ingurukoak dira. Geroago ikusi dudanez, aurreko Armuruburu bera da.
Armuruburu	1952	U.A.Finc.Rust.	16.1	"pinos"	
Armunzuburu ³⁰⁸	1956	U.A.Amil.	13.9	"monte"	
ARPILLA		(Larrazabal)			
Arpilla ³⁰⁹	1877	"Rgtro.Prop."	1.4b	"finca"	Beste lekuetako "Arpillu"?

³⁰⁵ Zalantzagarria dugu berau, baina bidezkoena zera litzeteke agertzen den dardarkaria bikoitza izatea. Azkuek aipatzen du "Arro...3° (B-an-m), barranco". "Arruga (B-get-lej), plaza, mercado". Honez gain, Mitxelenak lehenengoari "*arru(vizc)" gaineratzen du. Orozkon badago "Arrugaeta" deitzen den mendi tontor bat, erdaraz "la Peña de Arrugaeta" deitzen zaiona. Honetan ez litzateke sartuko inondik inora "Arruga"-rako ematen zaion zentzua, tontor-tontorra baita, gainera, haitzez beterik. Honi behintzat dagokion zentzua lehena da. Izatez, gerta zitekeen biak gauza bera izatea *arru* eta *Arru-aga>Arruga´ izanez gero.

Beraz, oraingo honetan 'la parte abajo del barranco'genuke.

Aipatzen dudanaren alde dugu Barrenengoak jaso dituen "Arruga... de Arru...-aga...Arrugalde,..".

Euskal deituren izendegian: Arruaeta,..Arrugaeta. Ez dakit g- horrena izango ez bada, Irigoienek aipatzen zuen g- antijod bat.

³⁰⁶ Armuru (Ikus) + *beko* 'de abajo' : ' Armuru de abajo' Hau Armuru izen bezala balego, bestela 'abajo del muro de piedra', baina hau zalantza barnean, zeren alde batetik dataketa nahiko zaharra da, baina beste aldetik muru 'muro, muralla' ez dago horren argi.

³⁰⁷ Armuru (Ikus)+ *buru* 'parte superior': 'parte superior, cabecera de Armuru'

³⁰⁸ Zalantzazkoa. "Armuruburu" izan behar da.

³⁰⁹ Hainbat kasutan bukaeran hiru bokalen alternantzia duten hitzek aurkitzen ditugu: Arpilla/Arpillu/Arpillo, azken bietan u>o gerta zitekeela. Ikus Ond. u > o / a alternantzia.

Azkue: "Arpilmeta, columna de piedras. (F. Seg.)".

Mitxelena: "(h)arri 'piedra'...Arbilla..", "Arribillaga (Arrillaga)...-bil...aparece en una serie de compuestos (p.ej. gurrpil, luharbil...con una idea de redondez (v. biribil) o reunión (cf. bildu 'reunido, recogido' "

Urigoitin (Orozko) Arpilla deitutako solo bat omen dago. Dena dela, herri honetan arpilla edo arripilla ez dute zentzurik bertakoentzat, zeren Gipuzkoan pila 'monton', hemen 'pilo' gisa dugu. " -Jente pilloa etorri de!". Agian bukaeran bokalen alternantziaren aurrean egongo ginatke.

Kuriosoki ez Gereñuk (Arbiletta bai), ez eta Barrenengoak ez dute aipatzen toponimo hau.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ARPILLU		(Larrazabal)*			Kat. 784. zk., *86-13d
Arpillu	1894	U.A. Finc.Rúst.	215b	"monte"	Bukaeran o / u?
Aspillo	1926	U.A."Est.Cat."	22.9	"monte"	Aspillo.
Arpillo	1940	U.A."Est.Cat."	10.29	"monte"	
Arpillo	1952	U.A.Finc.Rúst.	22.23	"monte"	Berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Arpillu	1956	U.A.Amil.	22.22	"monte"	Zalantzazkoa, idazmakinez egin egon arren.
Arpillu	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"proximo... debajo de casa"
Arpillo	2003	Lekandazar II	Ahoz	"campa"	
Arpillo	2014	Lekandazar II	Ahoz	"campa"	"... (entre) era Solabarri y Etxaurre y el regato"
ARRABATXU		(Goienuri)*			Laudioko mugatik kanpo, Ganekogorta aurretiko landa da, baina nahiko ezaguna hurbilekoentzat.*61-62a~
Arrabatxu ³¹⁰	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"llanada" Ganekogortarantz. Altamirakoak "-Límite Llodio / Barakaldo". Mendibilgoak "la llana de Arrabatxu, en la zona de Llodio".
Arrabátxu	2003	Aspuru	Ahoz	"campa"	"Arrabatxu está al lado de Ganekogorta". Leku ezaguna hurbilekoentzat.
Arrabátxu	2014	Aspuru	Ahoz	"campa"	"¿Arrabatxu, La Llana antes de subir al buzón...? Sí, a lo que es el buzón de Ganeko...". Dubiris: "¿La llana que hay, pero antes de subir a Ganekogorta no? Allí todo aquello Arrabatxu"
ARRAIKOATXA		(Goienuri)*			Kat. 859. zk., *61-62c (Isusitik Aretara doan bidearen goiko aldean -ezkerretara- dagoen landa haitzduna da. Hots, jabego berekoa izanik 1926an, 1940an eta 1956an agertzen den "Araicueche" hori, 1952an "Arrecoche" dugu)
Arraicoacha ³¹¹	1797	U.A.06010236.2	40	"monte"	"arraico acha" birritan, Isusi aldean.
Arreco-Ache	1877	"Rgtro.Prop."	1.8b	"finca"	
Arrecoche	1894	U.A. Finc.Rúst.	223b	"heredad"	Hau eta beste bariantea berbera dela dirudi

Arbilla / Arpilla fonetikoki posible izan arren, nire ustez, pila-ri lotuago egon daiteke, bil -ekin baino, honen bukaerako laterala bakuna baita (biribila). Dokumentazio zaharretan bilatuz gero, Mitxelanak ere "Ossin biriula 1258".

³¹⁰ Gorbeiko "Arraba" bezala, leku garai batean dagoen zelaia dugu berau, hurbil haitzak ere badituela. Azentu aldetik proparoxitonoa da.

Azkuek ere aipatzen du "Arraba...4° (B), un campo al pie del monte Gorbea.". Bai batuk eta bai besteak antzekotasuna dute, mendi garai batean egotean.

Gorbeian dagoena gaztelaniaz "la campa de Arraba" deitzen zaio. Baina hemeko hau hasiera batean bertan dagoen zelaitxoaz entzun banuen, geroago ziurtatu dudanez, Okondoko artzain batzuekin, tontorrari deitzen zaio Arrabatxu, zenbait haitz osatuakoa, hain zuzen ere.

Barrenengoak ere aipatzen du leku-izen hau: "Arrabatxu.-Okondo.- Et.: 'justo debajo de la peña, de *arra* 'peña'+ *be* 'debajo de, parte baja' + ` *tsu* suf. 'poco más o menos, casi' / 'Bosquecillo de la peña', de *arra* + *abe*, *aba* 'arboleda' + *txu* diminutibo. O simplemente, arboleda, de *abe* 'árbol' + *tsu* colectivo".

Hipotesi gisa, pentsatzen dut (*h*)*arri* 'piedra,peña' + *abe* (árbol, vizc. antig.)+*tsu* (botan. multzo atz.) izan daitekeela / -*txu* (dim.), zeren (*h*)*arri*-, normalean *ar*- bilakatzen da. Azkue: "Aba: 3° (B-g-ts), panal de miel...".

Ez dakit zergatik botanikari lotu nahi izan dut, eta larra 'pastizal' aukeraz pentsatu dut (batzuetan hasierako laterala artikulutzat harturik kendu egiten zaio), baita Laudion oso arrunta den Arraño. ere .

³¹¹ Leku-denborazko genitibo ondoan *atxa* 'peña, roca' dugu. Lehenengo atalerako Azkuek aipatzen duen "Arraitz: 1° (AN) roca" zaila ikusten dugu gure eremuetarako.

Bidezkoena agian Azkuerengan aurkitzen dugun "Arrai...4° B tx, urd), gavilan...", Gerereñurengan "Enarach, Enarache " ikusiz gero. Azkue: "Arrai: 1° (B, BN-s, G, L...), raya, pescado de mar...".

Gereñu: "Arraicua, caserío de Olaeta. Arraiguren...Arraimendi...Arrainbidea".

Ikus Arraian. Argi dago *arrai* hitzak esanahiaren tinko izan behar zuela, agian marra 'raya'-rena, hau da, muga-ren zentzuarekin.

Konstatazio desberdinak erlazionatu baino lehenago, hasiera batean *harri* > *harre* gertatuko irekidura, dardarkariak eraginda, pentsatu nuen. Ezin genuen baztertu aurre > arre ere, baina argi dagoena zera da, ai diptongoaren murrizketa.

Lehenengo konstazioa begiratzuz gero o + a hiatok oe > o egin omen du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arricoche	1894	U.A. Finc.Rúst.	230b	"monte"	lekuraketa aldetik.
Arrecoache	1926	U.A."Est.Cat."	20.10	"monte"	Santa Luzia aldean.
Araicueche ³¹²	1926	U.A."Est.Cat."	22.2	"monte"	"Arreco-Ache" "Sta.M.a.del Yermo" "Arai(c/r)ueche", "Larremburu, Ambieque, Orruchi, Carobizar, Larremburu, Azqueta, Fuente de Azqueta, Araicueche, Astiaga, Ermuerreca, San Sebastineaguirre, Larremburu, Buruncurce, Dubiris (Orbe)"
Arrecoche	1926	U.A."Est.Cat."	22.7	"heredad"	Ez dago oso argi o/u den. "Larremburu, Ambieque, Urruchi, Carovizar, Laremburu, Asqueta, Fuente Aqueta, Araicueche, Astiaga, Magdalea Pozo, Ermuerreca, San Sebastian Aguirre, Larremburu, Buruncurce -N. O. Terreno C. Llodio, S. Casa y Escuela-, Dubiris".
Araicoche	1940	U.A."Est.Cat."	4.11	"heredad"	
Arricoche	1940	U.A."Est.Cat."	10.25	"monte"	"Arricoche-Lurgorri" oso argi ere bai. "N. Camino a Arrancudiaga". "Arreco Ache"-z loturik? Mugak ez datoz guztiz bat.
Arrecoache	1940	U.A."Est.Cat."	9.1	"monte"	"Arreco Ache", "O. monte castañal Isusi". Ikus Arrikotxe.
Araicoche	1940	U.A."Est.Cat."	4.12	"monte"	"Larranburu, Ambieque, Urruchi, Carovizar, Larenburu, Asqueta, Fuente Aqueta, Araicoche -...castaños...-, Astiaga, Madalea Pozo, Ermuerreca, San Sebastian Aguirre, Larremburu, Buruncurce-S. Escuela y Camino, N. O. Terreno C. Llodio-, Duviris". Ikusten denez, r/rr idaztean. Hau eta 1952koa jabe berbera, baina bertan "Arrecoche".
Arrecoche	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"heredad"	"Asqueta, L Fu.te Asqueta, Madalea Pozo, Ermuerreca, San Sebastian -N. Camino a Yermo... -, Buruncurce -N. Comun Llodio...-, Larunburu -N. O. Comun Llodio...-, Arrecoche -N. O. Comun Llodio...-, Astiaga, Duviris, Larenburu, Carovizar, Urruchi, Ambieque -N. Camino Oquendo...-, Laranburu, Zabalesquiñe, Goriviasti -O. Caretera Oquendo". Ikusten denez, r/rr idaztean. 22.4an ere bai."N. S. Camino Arrancudiaga". "Arrecoche Lurgorri" ere agertzen da.
Araicueche	1956	U.A.Amil.	2.2	"monte"	Oe> ue. Idazmakina: "Larremburu, Ambieque, Orruchi, Carobizar, Larremburu, Azqueta, Azqueta, Araicueche, Astiaga, Magdalea, Ermuerreca, S. Sebastine, Larremburu, Buruncurce -S. Casa y Escuela-, Dubiris".
Arrecoche	1956	U.A.Amil.	22.37	"heredad"	"Arrecoche y Lurgorri", "N. Camino Arrancudiaga". Santa Luzian.
Arricoche	1956	U.A.Amil.	22.37	"heredad"	"Arrecoche" bera dela dirudi, ondoan aipatzen baita, eta "S. Camino" ere bai.

³¹² Hau, nire ustez, "Arraico acha 1797" (Ikus) bezala konstatatua dagoena da, behin bakarrik agertu arren, askoz lehenago eta gardenago baitago. Dardarkari bakuna eta anitzaren artekoari buruz luze hitz egin dugu, baina nik uste dut zaharrena dela ondoen dagoena.

Geroago gehiago sakondu ondoren ziurtatu dut hasierako susmo hori, zeren "Araicueche" hirutan agertu arren denboran zehar logika bat du jabetza bera da hiru data desberdinetan aipatua, beraz errakuntza izan daitekena errepikatu egiten da, eta gainera 1952an jabetza beraren arlo bera "Arrecoche" moduan dugu.

Ondoren aipatzen ditut hipotesiak makalak iruditzen zaizkit, baina oraingo denboretan hirutan agertzen denez, aipatuko ditugu:

Mitxelena Araiz (*h*)*aran* hitzari lotze du, ikus ere "Araibar v. Aranibar" Horrela balitz, bigarren elementuan dugu *ko* 'de' + etxe 'casa': 'la casa del valle'. Kasu honetan zaila da lehenengo atalaren jatorria ataratzeari, zeren ez du ematen oso toponimo zaharra denik, behintzat konstatazioa.

Fonetika aldetik esan dezakegu *oe* hitoa > *ue* gertatzen dela.

Gereñu:"Araico, pueblo del condado de Treviño.". Deitura gisa "Araico" ere badago.

Azkue: "Arai (?B), arai-behar (S), astrancia...".

Ez nuke baztertuko hemen hasierako tokian beloko leherkari ozenaren galera, Ojenbarrena/Gojenbarrena, Orbea/Gorbea eta antzekoak ikusiz gero.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arrecoche	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.6	"pago"	17A. <i>i > e</i> .
Arrekotxe	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"..entre peñas". Isusikoak "más acá de Lorbide". Dubirisekoak dio idatzia "Arrikotxe" dela. Altamirakoak ere bai.
Arrikotxe	1994	Dubiris	Ahoz	"termino"	Dubirisekoak dio idatzirik "Arrikotxe" dela.
Arrekótxe	2003	Beasko	Ahoz	"termino"	"Mintegita luego Arrekótxe". F. Usiak "Arrikotxe" aipatzen du. Isusikoak "Arrikotxe"
Arrekótxe	2014	Beasko	Ahoz	"termino"	"Arrekotxe, sí, Astiága la campa"
Arrekótxe	2003	Beasko	Ahoz	"termino"	
ARRAIKOATXA-LURGORRI		(Goienuri)			61-62c~ (Hau berez bi toponimoen elkarketa, zeren "Arricoche" Isusitik Aretara doan bidearen goiko aldean –ezkerretara- geratzen da eta "Lurgorri" behean –eskuinetara-)
Arricochelurgorri ³¹³	1940	U.A."Est.Cat."	10.25	"monte"	"Arricoche-Lurgorri" oso argi. "N. Camino a Arrancudiaga"
ARRANKUDIAGA		(Kanp.Top.)			Herri honek Laudio mugatzen du ipar-ekialdetik.
Arrancudiaga ³¹⁴	1772	U.A.030501.11	8	"Ante Iglesia"	"valles de Llodio y Oquendo y Ante Iglesia de Arrancudiaga". 1578an "ante Iglesia de arrancudiaga"
ARRAÑARRU-ALDE		(Goienuri)			Ikus Arrañoalde-Goienuri. Arrañoalderen bilakaera bat izan badaiteke ere, herri mailan antzekorik entzuten dira, eta inoiz tartean <i>arro</i> egon daitekeela uste izan dut.
Arrañarrualde ³¹⁵	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.6	"pago"	"Arrañarru-", Lujalday" aldean. 1992an "Arrañarru alde", Arraño aldean.
ARRAÑO ³¹⁶		(Goienuri)*			Kat. 327. eta 449. zk., besteak beste, arlo handia baita. *86-05d (Hiru Arraño- gunen daude

³¹³ Toponimo bat bezala agertu arren, biren elkarketa da (Ikus hauek).

³¹⁴ Honen jatorria oso zaila da:

Azkue: "Arran: 1° (B-a-o-m-ts), cítola, taravilla que se mueve con el molino...2° (B,..) círculo de hierro...4°(AN,B,G): cencerro...5° (Bc), Var. de ARRAI ó ARRAIN en los derivados.

Azpinarratutakoa betetzen da Orozkon, zeren arrankari (amurraín) 'trucha'. XVI mendeko dokumentazioan "Arrañubiaga" agertzen da, hau da, zubi 'puente' + aga gence. Okondon Zudubiarte, Zubibiarte izan daitekeen tokia, beraz, leherkari ozenen arteko trukaketa izango litzateke.

³¹⁵ Arraño (Ikus) + arru 'barranco' + alde 'lado, costado' : '(en el) lado del barranco de Arraño'. Berandukoa denez, "Arrañoalde" bera izan daiteke.

³¹⁶ Zenbait kasutan artikularen aglutinazioa gertatzen da, beste kasu batzuetan alderantzizkoa fenomeno bat badugu ere: *ladrilu>adrilu*. Beste kontsonanteekin ere suertatzen dela, adibidez, "Ezkaltzu" toponimoarena dugu, elurzulo batean presoek oinutsik egin behar zuten zapalketa-lana egitetik omen dator 'descalzos' (Hau Egin-eko artikulua batean uste dut irakurri nuela)..

Zerrendetan ikusten dugunez, kasu honetan aglutinazioa nahiko beranduko fenomeno bat dugu, nahiz eta indar handiz zabaldurik izan. Gazte batek aipatzen zuen orain dela 25 bat urte: "-Bertako bati ez diozu sekula entzungo Larraño, Arraño baizik!. Baina orain Larraño ere entzuten da, edo behintzat zalantza sortzen da, agian idatziaren eraginez. Dena dela, audioak beti "Arraño" esan dute eta gehien bat esaten dute. Begoña Arregik behin esan zidan etxean (Bekoetxe-Larrazabal) beti "Arraño" esaten dutela. Nire amaginarrebak Arraño esaten du beti, Arraño bertan urteren bat bizi izan zela.

Arratia aldean edo Durango aldean badago beste "Larraño" bat, mendiko haitzen artean Bati entzun nion "Arranius" pertsona izen erromataratik zetorrela, baina batu dudana testigantzen arabera, nolabaiteko izen arrunta izatearen kutsu du:

"terminos redondos de tierra de pan sembrar titlados Arraño y Berriomendi...terrenos calvos titlados arraños...terrenos despobados de arboles titlados arraños.. los titlados arraños..".

Eta batez ere, harritu egin nauena zera izan da, baserri desberdineko jendeak, nik esatean Arraño izena agertzen dela leku desberdinetan, Larran, San Roke aldatik hasten dena, Santa Luziakoa... Diodanez, batek baino gehiago bidezkoztat jo du, zeren esaten zuten: "es el mismo banco de tierra.". Gaineratuz lerro horretan dagoen lurra ezaugarri berak dituela.

Oihizko datu iturrietan (Azkue, Mitxelena, Gereñu, Barrenengoa,..) ez dut aurkitzen antzekorik. Gereñuk hau aipatzen du. Hainbat hipotesi egin daitezke, baina arriskutsua da, tinkoena litzateke lotzea lehen aipatu dudana, hau da, izen arrunta bat izan zitekeela. Esan dudanez, nahiko argi ikusten da erdal artikularen aglutinazioa, bestela *larra* 'pastizal' + ño (dim.?) genituzke, baina ez omen da hain bidezkoa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					herrian, nagusia hau eta ondoren Larrakoa. Badago beste bat Okondoko mugan. Denak larra guneak –orain hau, aisialdikoak-, eta lehengo bie buruz lekuko batek baino gehiago biak lotuz "...es el mismo banco de tierra...". Bertakoek "Arraño" forma erabiltzen badute, orain askok "Larraño" erabiltzen ari dira)
Arraño	1553	"Lib.Baut."	15	"termino"	"la freila de la madalena de arraño". 1547an "la freyla de la madalena de arrano"
Arraño	1614	U.A.0107.1	2b	"egido"	"exido... parconero" bost bider. Batzuk ñ -ren goiko marra barik, baina erdarako "año"-rekin (urtea) ere berdin gertatzen da .
Arraño	1730	U.A.06010207.2	4	"monte"	Lau bider, "monte concejil". "Luja" ondoan. 1808an ere bai, baina agian Sta. Luziakoa.
Arraño	1772	"Conc."	2	"monte"	1965ean ere bai (Otsoa).
Arraño	1791	"Lib.Hip."	303b	"termino"	"montte comun llamado ...". 354b-an ere bai.
Arraños	1834	U.A.03050201.8	2b	"terrenos"	"terrenos calvos titulados arraños...". 3b-an "terrenos desplobados de arboles titulados arraños". 4b-an, 5ean "los titulados... "
Arraño	1877	"Rgtro.Prop."	1.5	"heredad"	Bost bider. Behin ere ez "Larraño".
Arraño (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	7	"monte"	"N. Regato de Lamuza". 33c-an ere bai: "Luja Alday, Iturriburu, Arraño...". 229c-an eta 251b-an ere bai.
Arraño (GO)	1911	U.A.Cat.1900	3.16	"ca. ó cio."	6.1ean ere bai.
Arraño	1926	U.A."Est.Cat."	7.4	"heredad"	"Bengochealde" eta "Ache" artean aipaturik (Arraño nagusia?). 9.20an "E. camp. Hospital. O. Monte arraño"
Arraño(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	20.13	"inculto"	"N. regato Lamuza"
Arraño	1940	U.A."Est.Cat."	10.10	"heredad"	10.18an, 12.5ean eta 12.12an ere bai. 17.5b-an Larrakoa? 17.9an ere bai.
Arraño	1952	U.A.Finc.Rust.	1.6	"monte"	9.4an "Peñascal de Arraño-pastos" (Arraño Nagusia?), bai zeren gero agertzen da "E. Camino a Larrazabal. Barbara gainean izan daiteke. 9.12an, 12.1ean, 12.3an 19.2an, 2.0an "comun de Llodio, que llaman ..."
Larraño	1956	U.A.Amil.	9.11	"peñascal"	"O. Monte Larraño". 12.18an ere bai.
Arraño	1956	U.A.Amil.	1.3	"monte"	1.20an eta 12.12an ere bai
Larraño Grande ³¹⁷	1965	"Lib.Llodio"	15	"monte"	1979ko Toponimia mapan ere bai. 1914an (Vera) "Aroño Grande". "Arraño (Epoca romanización), baita Larraño (Mapetan)" .
Arrano	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.6	"pago"	"Arrano", baina "Arrañarru". Biak 22an.
Larraño Grande	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.7	"pago"	"Larraño Grande" 23 eta 32A-an. Lehen "Arrano", "Lujalday" 22an.
Larraño	1986	"Map.Top."	1	"monte"	"monte, barrio". 1979an ere bai. Otsoaren mapetan (1965).
Arraño	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Beti "Arraño". Luxakoak "Larraño con I, Larraño Grande y Txikito (S.Bart.) pero Jaro Arraño". Barbara Bekokoak ere bai.
Larraño	1994	Bekoa-Isusi	Ahoz.	"termino"	"Larraño con I, el otro también es Larraño... es el mismo banco de tierra... " (Idatziaren eraginez?). Askok aipatzen du Arraño biak lur berberarena dela. Gazte batek "laudioarrek beti esan dute Arraño" esan zidan orain dela hainbat urte, eta horrela izan da beste lekuko batzuen arabera.
Arráño	2003	Goirizabal	Ahoz	"monte"	Gurpidekoak, Berriokoak, Goirizabalenakoak, Andetxagakoak eta beste askok.
Larraño	2003	Ibarguren	Ahoz	"monte"	Idatziaren eragina gerta liteke.
Arráño	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	"... la de Arráño (cruz), que es de piedra... esta ladera de, de Arraño ... los bueyes a Arraño ". la beti erabiltzen duen forma, baita konposatueta ere. Ondokoa nahiko berria da.
Larraño	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	"monte de Larraño ... Larraño , y, claro, me parece que es ese Arroñalde "
Arráño Grande	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	
ARRAÑO		(Larra)*			*86-14d (Larra koadrilako mendi gune nabaria da)
Arraño	1791	"Lib.Hip."	260	"termino"	"terminos redondos de tierra de pan sembrar titulados... y Berriomendi".

³¹⁷ Laudioarrek Goienurikoa eta Larrakoa bereizteko, lehengoari gaineratzen diote "Grande" eta besteari "Pequeño" eta behin uste dut entzun nuela "Txikito".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arraño	1796	U.A06010240.10	18	"termino"	"limite prop. de Arejalduega"
Arraño (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	15b	"heredad"	Larrako toponimoen artean aipaturik, baserria ere badago Larran. 159b-an Berrio aldean.
Arraño (LA)	1911	U.A.Cat.1900	3.24	"monte"	"ejido Arraño". Larra mendia hango aldean. 4.16an "egido común denominado Arraño"
Arraño(LA)	1956	U.A.Amil.	12.36	"heredad"	"Lateorro. S. Camino carril de Arraño"
Arraño Mendico	1956	U.A.Amil.	22.35	"monte"	"Arraño" eta azpian "Mendico" leku bera izendatzeko, ondoko toponimoa "Mendico" dela.
Larraño de Larra	1956	U.A.Amil.	9.29	"monte"	"Mendichueta" jartzen du eta azpian "Larraño de Larra"
Larraño Pequeño	1979	"Map.Top."	1	"monte"	1914an (Vera "Aroño Pequeño". 1965ean (Otsoa) "Arraño / Larraño (mapetan).
Arraño	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	43an.
Larraño P	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.8	"pago"	34B-an "Larraño P"
Larrako Larraño	1986	"Map.Top."	1	"monte"	G-6.
Arraño(LA)	1994	Asudio.Arang.	Ahoz.	"monte"	"el alto de Arraño siempre, Arraño Pequeño y Grande". Gurrupidekoak "Arraño o Larraño, pero decimos Arraño".
Arraño	2003	Asudio	Ahoz	"monte"	Gurrupidekoa: "el alto de Arraño toda la vida... Arraño Grande (bestea), Arraño Pequeño (hau)". Berriokoa: "eso Arraño... todo eso, la campa de Larraño lo he sega(d)o yo. Al monte Larraño, este el Pequeño y el otro el Grande". Lekuko honek forma zaharra erabiltzen duen arren, berriagoa ere etortzen zaio, agiri ofizialak direla eta. Hemengo honi "Arraño Txikito" ere esaten diote.
Larraño	2003	Berrio	Ahoz	"monte"	Lehen esan dugunez, "Arraño" irtetzen zaio lehenengoz.
Larraño Txiko	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	
ARRAÑO, PICO		(Goienuri)*			UTM 501000 4777885, *86-05d. Ez dakigu 1614ko Luxagana bera den, berez tontor nabaria denez, agian Arrañoagana legokioke.
Arraño, Pico	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	"... esto ha sido toda la vida el Pico Arraño "
ARRAÑOALDE		(Goienuri)*			*86-05d
Arrañoalde ³¹⁸	1926	U.A."Est.Cat."	9.15	"heredad"	Izan daiteke gaurko Arraño, zeren gero "Goribiasti, Mautz-ondo... Isasi, Llana" agertzen baitira.
Arrañoalde	1940	U.A."Est.Cat."	24.32	"heredad"	Idazmakina egina: "...Oquelurialde, Arrañoalde...". 13.12an ere bai. "Arañoalde" $rr > r$. 27.78an ere.
Arañoalde(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.4	"heredad"	"Araño Alde" $r > r$ grafia kontua izan daitekeela.
Arrañoalde(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	17.2	"monte"	Okeluri ondoren aipatuta. Ez dago oso argi "Arroña"? "Goirizabalena, Oqueluri-aldi -N. Ria de Balincha. S. Caserio de San Juan...-, Arrañoalde, Ucho-ondo -N. Ria de Balincha...-, Marcuartu...".
Arroñoalde(GO)	1956	U.A.Amil.	9.26	"monte"	Bigarren bokala $a > o$.
Arañoalde(GO)	1956	U.A.Amil.	12.10	"heredad"	$Rr > r$, baina grafia kontua.
Arrañoalde	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Magdalenakoak "Arrañoalde", baina "Larraño abajo, Larraño arriba" (aitona zatamoa zuen)
Arrañoalde	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	"la zona de Luja". Luxakoak "detrás de Sta. Ageda". Barbarabekoak "Arraño arriba, de Arrañoalde"
Arrañoalde	2003	Okeluri	Ahoz	"campa"	"A las campas de Arrañoalde". Goirizabalena: "Debajo de Luja...Arrañoalde".
Arrañoalde	2003	Luxa	Ahoz	"termino"	"Arroñoalde, Arrañoalde eso, es de Santa Ageda". "Arrañoalde" ere erabiltzen du Okelurikoak.
Larrañoalde	2003	Luxa	Ahoz	"termino"	"Larrañoalde y Atxarte". Kokapena eta eremuaren zabalera aldetik, hainbat iritzi daude.
Arrañoalde	2003	Magdalena	Ahoz	"termino"	"Sólo los pinos (leku oso zehatza, mapan zahaztua dagoenez)"
Arroñoalde	2014	Luxa	Ahoz	"termino"	"... Eso abajo... Arroñoalde queda ya de los pinos pá(ra) allá..., la caída esa ... Si esto hasta el hoyo, hasta el regato, baja aquí, después ya,

³¹⁸ Arraño (Ikus Arraño)+ alde 'lado,... zona': '(en el) lado de Arraño'.

Ikusten denez, o + a hiatoak, oa eta a eragin ditu, baita kasuren batean ua. ere.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arrañoalde	2014	Luxa	Ahoz	"termino"	entra abajo Basarte, y después ya la caída pá(ra) Llodio ya es Arroñalde "
ARRAÑOALDE		(Larra)*			"... arriba de Lamúsien había un castañal que le llamaban Arrañoalde..."
Arrañoalde	1894	U.A. Finc.Rúst.	209	"heredad"	*86-14d, Kat. 324. zk.
Arrañoalde (LA)	1902	U.A.Cat.1900	2.7	"heredad"	"Aldapa, Goicosolo, Arrañoalde, Becosasi"
Larraño Aldea	1903	U.A.Cat.1900	2.10	"heredad"	4.11n "Arejalduga (Arraño-alde)". 4.16an ere bai.
Arrañoalde(LA)	1926	U.A."Est.Cat."	22.14	"monte"	"Larano-Aldea", E... y Partearroyo". Ez dago oso argi idatzia. Mimenza aipatzen da orri berean.
Arrañoalde	1952	U.A.Finc.Rust.	22.39	"heredad"	O > u. Arexalduaga aldean.
Arrañoalde(LA)	1956	U.A.Amil.	22.32	"monte"	Idazmakina: "Aldapa, Goicosolo, Sologorri, Arrañoalde -S. De este caudal-, Becorasi, Andicorasi, Abajo, Solozar".
ARRAÑOARESPE		(Goienuri)			Arexalduaga aldean.
Arrañoarespe ³¹⁹	1772	U.A.030501.11	7b	"termino"	61-62a
					"arraño arespe", "hastobietas" eta "arraño arescan" bitartean. Hiru bider 030501.12an.
ARRAÑOARETXE		(Goienuri)*			Kat. 826. zk., *61-62a
Arrañoareche ³²⁰	1568	U.A.0107.1	7	"paraje"	"Arraño areche", Audio eta Okondo arteko mugaria. 1745ean "desde este puesto al de Arraño Areche"
Arrañoetxe	1998	C.T.8	27	"termino"	"...el Castillo y Arrañoetxe". Geroago "Roñaretxe" ere entzunda.
Roñaretxe	2004	Mendieta	Ahoz	"monte"	"Más a la izquierda tengo oído...de Garbe a Asketa más para Okendo"
Roñaretxe	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"monte"	"Roñaretxe queda más allá del Castillo, pa(ra) abajo". "Treguaretxe queda aquí abajo"
					"Roñaretxe si, joer...parte abajo del Castillo... Toca Llodio con Okendo. Todo cumbre hasta Apulugorta eso es Arroñaretxe". "En las peñas (Aspurukoa)."
ARRAÑOARETXE-BEKO		(Goienuri)			61-62a
Arrañoareche abajo ³²¹	de 1745	U.A.030501.4	14	"paraje"	"Arraño areche de Abajo que es sobre los regatos de Garbe". Birritan agertzen da.
ARRAÑOARETXE-GANA		(Goienuri)*			Kokapena aldetik bi aukera ditugu, Siggac-en mapan agertzen dena "Anoraskan", 239. zk., edo 2014ko lekukoek esaten dutena "Roñaskan", hau da, Ganekogorta azpiko landan egotea. Baita Arrankudiagako mugan ere. Betiere, "Arrañoaskan" emaitza hipotesizat hartzen dugula. *61-62a
Arrañoarechegana ³²²	1745	U.A.030501.4	14b	"sima"	Pikubartetik hurbil -ematen du-, Okondoko

³¹⁹ Arraño (Ikus Arraño)+aretx 'roble' + be 'parte inferior, bajo': 'bajo el roble de Arraño'

³²⁰ Arraño (Ikus) + aretx 'roble'+e (deklazioaren eraginez a artikulu>e).

Izagirre Nagusikoak "Roñaretxe" aipatu zuen behin, "De Llodio a Okendo, debajo del Castillo (un altito)" gaineratuz. Juan Arbaizak ("Sollobide" toponimoa bai ezagutzen du, gainera, besteak bezala, euskal ahoskeraz. Uste dut, esan nionean "un altito" berak "Sollobide" zela ondoko "altito" bakarra esan zidala) eta A. Egiak, bazter horiek ondo ezagutzen dutenek, ez dute ezagutzen bazter hori, Zollo aldera egon daitekeela diote. Anton Egiak gauza berak aipatu dit.

Treguaretxekin loturik egon litekeela uste nuen, baina nahiz eta hurbil, tarte bat omen dago haien artean.

³²¹ Arraño (Ikus) + aretx 'roble'+e (deklazioaren eraginez a artikulu>e). Kasu honetan 'de abajo' argigarria dugu, beraz, lehen aipatutako "Arrañoarespe" bera izan zitekeen, baina ez dakit bereiztu daitekeen 'bajo...' ala '... de abajo'.

³²² Arraño (Ikus)+aretx 'roble'+e (bokal betegarria?) / fosilizatua dagoen artikulu + gan 'parte superior, alto' + a(artik.): 'encima del roble de Arraño'. Batzuetan artikulu edo bokal betegarria baino, hitzari lotzen zaion atala da.

Data eta orri berberetan artikulu itsatsirik (fosilizatua) duen forma edo honen gabekoa dugu: "Arrañoarechegana / Arrañoaresgana 1745". Urte batzuk geroago ziztukariaren ondoko leherkari ozena, gortu egiten dela, bukaerako bokala galduz.'Arrañoarescan 1772'.

Azken konstatazioan bokalarteko dardarkaria galdu egin da, nahiz eta anitza izan: "Arrañoarescan 1772 > Añorascan 1979".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arrañoaresgana	1745	U.A.030501.4	14	"sima"	mugan: "hasta el ultimo de Arraño arechegana". "Azken" hori "Arrañoareche de abajo"?
Arrañoarescan	1772	U.A.030501.11	8	"monte"	"Arraño arescan". Pikubiartetik hurbil, Okondoko mugan. Birritan agertzen da. Afrikaria > frikaria.
Añorascán	1979	"Map.Top."	1	"monte"	"Arraño arescan" bitan. Arrankudiagako mugan. Garbeko (Dubiriz) ezkerrealdean, Okondoko lurra delarik. S. G. E. mapan ere bai. Mendibilgoak aipatzen du "Larreña araskar, próximo a Mendibil" bera izan daitekeelarik, nahiz eta "Larrain"-etik etortzeko aukera ere izan. C.T.8-an "Añorascán"
Roñaraskán	2004	Ugalde	Ahoz	"monte"	"encima Iturrao, subiendo para Ganekogorta". Mendibilgoak "Larreñaskar, (está a la) izquierda castañales de Asketa"
Roñaskán	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"monte"	Bat dator Aspuruako esaten duenarekin. "Más acá de Pagero...Pagoeta queda entre Gallarga y Arroñaskan"
Arroñaskán	2014	Aspuru	Ahoz	"monte"	"Queda del buzón de Ganekogorta pa(ra)...abajo"
ARRAÑOSASI		(Goienuri)*			Kat. 324. zk., baina "ARRA/ARRUALDE" gisa, bera izanik, *86-05d
Arrañosasi ³²³	1877	"Rgtro.Prop."	1.6	"monte"	
Arraño sasi	1894	U.A. Finc.Rúst.	33c	"monte"	"Luja Goico...cereales -S.E. relatante- 108,76 areas; Aldapasasi...cereales -S. Su pertenencia, E. Camino, O. Egido- 68,40 areas; Iturricueta... calbo inculto -N. Egido, E. Su pertenencia- 44 areas; Arraño sasi... carbon -N. Egido, S. Arroyo- 38,44 areas; Pabueta... castañal -E. Arroyo, (beste hiru mugen jabea Etxearrekosoloeekin (Ibarrola) bat datoz)...2,38 areas; Luja Alday... carbón 32,8..."
Arrañosasi	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	"en la falda del monte Arraño".
Arrañosási	2003	Luxa	Ahoz	"termino"	"Ese es y sigue en las escrituras..."
Arrañosási	2006	Luxa	Ahoz	"termino"	"Seguido de donde hemos estado hay una franja de pinos, de Arrañosási.... ¿Del nogal para allá? -Sí a unos 50 mts"
Arrañosasi	2015	Luxagoikoa	Eskr.	"monte"	"16.- Otro monte jaro, titulado, de "ARRAÑOSASI"...Norte, ejido que llaman "ARRAÑO"..."
Arrañosási	2006	Luxa	Ahoz	"termino"	<u>Arrañosási</u> empieza de ahí, del barranco de las casas (de Luja) para acá (Arraño), toda esta ladera
Jaro Isási	2006	Luxa	Ahoz	"termino"	<u>es esto Arroñalde?</u> -Eso abajo, esto, aquí tenemos nosotros se llamaba <u>Jaro Isasi</u> , lo nuestro. -¿Jaro Isasi?
Jaro de allí	2014	Luxa	Ahoz	"termino"	<u>"...el Jaro de allí, de Arrañosási"</u>
ARRARRETA		(Goienuri)			(Ikus ATXARRETA bera baita)
ARRAZUITA		(Olarte)			Ikus ARRIZURIETA
Arrazuita ³²⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	174b	"monte"	Ez dago argi <i>iu</i> edo <i>ui</i> den, agian "Arraziuta" i

³²³ Arraño + sasi 'zarza, jaro': 'jaro de Arraño'

³²⁴ Beranduko konstatazioa ez dago argiegi nola izan litekeen, bukaera ez dela ondo irakurtzen kontutan izaten badugu. Hasiera batean Arraziuta irakurtzen banuen, bidezkoagoa deritzat oraingo hau.

Nafarroako "Goizubieta > Goizueta" kasuan bezalakoa izan daiteke hau, fonetika aldetik.

Arra atalak nondik etor zitekeen nahiko kezkatu nau, geroago Harri > Arre urratsa eta ondoan duen zuri (Atxuri 'peña blanca', Arrizuriaga eta abar.) adjektiboa kontutan izanik, harri-ri lotzea bidezko iruditzen zitzaidan. Hau da, 'harri + zuri + eta' genuke, bigarren dardarkariaren galeraz eta i + e hiatok > i eginez gero.

Aurrekoaren baieztapena lortu dut Gereñurenengan "Arrazuri, término de Manurga" eta "Arrizuri, 1717, labrantío de Manurga.- 1713, labrantío de Villodas." ikustean, zeren Manurgan dauden Arrazuri eta Arrizuri berbera izan behar dira, are gehiago kontutan izanik zaharrena dela etimologikoena bidezko denez.

Gereñurenengan ere aurkitu dut "Arrazuria, 1495, presa de Arceniega", eta harri > arre urratsaren alde egin dezaketen kasu batzuk "Arreaga" (Arriaga?), "Arreco, Arrecurre." "Arrecharzo, monte de Llodio" aipatzen du, baina hemen ez dut aurkitu, "Arrezuriaga, 1781 monte de Zuya.".. Azkena berak biltzen duen :Arrizuriaga, 1724, labrantío de Azcoaga..."-ri lotu daiteke.

Mitxelenak ere aipatzen ditu harri-ri lotzen dituen artean "Arralde, Arrazua.(Arrazuola, Arrazola) .top. Harhazua..., Arratola...Arreche (arrache, Arrese, Harretche..Arresigor...". Hemen ere ikus daiteke harri > arre > arra bidea. Beste

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					bokalar jartzen dioten puntuaren arabera: "Abasolo, Olabarrieta, Arraziuta 86,40 areas, (id.) 95 areas..."
ARRAZURIA		(Olarte)			86-21b~ Ikus ARRIZUBIETA, ARRIZURIETA
Arrazuria ³²⁵	1877	"Rgtro.Prop."	1.8b	"finca"	
Arrazuria	1913	U.A.Cat.1900	4.5	"monte"	Berbera 4.3an "Arrazurica?"
Arrazuria	1940	U.A."Est.Cat."	1.12	"heredad"	Idazmakina egina: "...Bolinchu, Goico, Soloocher, Lastra, Arrazuria, Rosa-Eche, Ar(e/o)och(i/u)...". Agian Gardeako Ibarra aldean "Antuzano, Bolinchu, olinchu, Goico, Solo Ocher, Lasta Buru, Arrazuria, Rosa Eche, Arcochi". Ibarratik Gardeara ematen du. Arrazuria-ren mugakide bat Goikoetxeakoa "Me suena por aquí" Oruetan. Zumeltzakoak "En Okendo". Isardiokoe "En Okondo".
Arrazuria	1952	U.A.Finc.Rust.	17.6	"monte"	
Arrazuria	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"monte"	
ARRIBA		(Olarte)			86-29
Arriba ³²⁶	1737	U.A.06010208.1	91	"monte"	"monte de Arriba"
ARRIBA		(Larrazabal)			86-13b~
Arriba	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	5.3	"pago"	"Castañiza" ondoren aipatuta, 30B-an biak daudelarik, baina partzela zenbaki desberdinaz.
ARRIBA Y ABAJO		(Olarte)			86-21d~
Arriba y Abajo ³²⁷	1877	"Rgtro.Prop."	1.7	"casa/s"	"Lindero Este: camino... de Echevarri a Luyando"
Arriba y Abajo	1926	U.A."Est.Cat."	1.3	"monte"	"...Tardamonte, Cucuza-Abajo, Arriba y Abajo, Royache, Iturrichu, Oqueranchueta..."
Arriba abajo	1940	U.A."Est.Cat."	1.11	"monte"	"Arriba y Abajo": "...Tardamonte, Corcuera-Abajo, Arriba y Abajo, Royache, Iturrichu, Oqueranchueta...". Bitxia da, idazmakina izan arren berbera: "Corcuera", "Cucuza" beharrez.
Arriba-Abajo	1952	U.A.Finc.Rust.	1.16	"monte"	
Arriba y abajo	1956	U.A.Amil.	1.30	"monte"	"O. Arroyo". Kukutza aldean dirudi.
ARRIBAS		(Goienuri)			86-06d~
Arribas ³²⁸	1743	U.A.050301.3		"arroyo"	"que desde el Arroyo de Arribas llegaron á el lugar"

planteamendu ere egiten ditu (Ap.Vas. 98): "(h)artsu 'lugar pedregoso, vizc. 'zarzal'...también ronc. arsu ...'quema de leñs grueñas en terreno destinado al cultivo'..Cabe preguntar si Asua, Asube no serán var. de Arsua...En final -asu, -azu se presenta en varios apellidos: Arrazua (top. Arhazua, Al., 1025), Lizarazu..."

Barrenengoak aipatzen duen "Arrazuta.-Okondo-Var. de Arrazeta" antz handia du. Baina nire burutazioek sortutako ondorioak, argi baino argiagoa ikusten da egile honek aipatzen duen "Arrazuria.- Ok.- Var. de Arrizuria". Geroago "Arreurdin" (Gure Arriurdin) biltzen duela.

Beraz, ondorio gisa, hemen *harri* 'piedra' + *zuri* (dardarkaria bokal artean jausiz gero) + *eta* (pl.atz.). Antzekorik gurek aukera batekin edo bestearekin, Gereñurengan "Arrazua" (Ikus ere Mitx.) eta "Arrizurieta, 1699, labrantío de Durana" eta berbera izan zitekeen "Arrizurieta, 1849, término de Llodio".

Dena dela, "Arraza, Arrazua" Gereñurengan ikusteak botanikari lotzea bidezko litzateke "Arrazu-" izanez gero.

³²⁵ Lehen ikusi dugunez, harri > arre > arra 'piedra' + zuri 'blanca' + a (art.): '(donde) la piedra blanca'.

Ikus Arraziuta.

Barrenengoak "Arrazuria.-Okondo-Var. de Arrizuria". Bertakoei galdetu diet ea haitzik dauden edo egun "Arrazuria" deitzen den tokian eta ezetz esaten didate.

Gereñu: "Arrazuria, 1495, presa de Arceniega"

³²⁶ Askotan, ikusi dugu *goikoa* zenaren ordaina 'arriba' jartzea, oraingo honetan hasieratik agertzen zaigu horrela.

³²⁷ Itxuraz, aurkako zentzia eman dezakete forma hauek, aurkitu ere egiten ditugu beste lekuetan Oitz mendiaren aldean "Ganbe" 'la parte de abajo del alto' edo kontrajarriagoa izan daitekeen 'la parte inferior de la parte superior o de arriba' aurkitzen da eta horrelakorik beste lekuetan, baina ez dira zentzuz kontrakoak baizik eta zehaztasun gehiago eman dezaketen kasuak.

Baliteke eremu bat azaltzea, hau da, *goitik behar* dagoen arloa seinatzeko, baina ez du ematen.

³²⁸ Ikusten denez, erreka hau beste izen bat izan zitekeen, Ugaz edo Aranzazu, beraz, erreka horren *goiko* aldea baino ez da adierazten, erdal pluralgilea daramala.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ARRIBIENETA Arribieneta ³²⁹	1894	(Larra) U.A. Finc.Rúst.	159b	"heredad"	de Acheta", erreka hori "Ugaz" edo "Aranzazu" izan daitekeelarik. 86-14d~ "Verrio goico" etxealdea: "Savalecurre (-aurre) -N. Camino de Zabale, S. Religiosas...-, Aldapabarrena-N. E. Religiosas, O. Camino de Zabale-, Aransolo, Mendicando -S. Bartolome Larrea-, Berriocoa -N. Camino de Zabale, S. Aldapa, E. Berrio-, Echeondoa -O. Palacio? Larraegui-, Aldapa -N. Casa Berrio-, Chapoza -S. Camino Zabale, E. Religiosas...-, Arribieneta -N. O. Arrraño- 62,10, Andico aldapia 41,11 "
ARRIGORRIAGA Arrigurriaga ³³⁰	1412	(Kanpoko top) "Bien. e Fort."	255	"localidad"	"Arrigurriaga, Arigurriaga, Arrigurria,ca... ". Ikus Padura-z L. Garcia de Salazarrek 870. urteko gudaz aipatzen zuena.
Arrigurriaga	1789	U.A06010223.13	57	"anteiglesia"	"Arrigurriaga", baina sarriago "Arrigorriaga". 1787an ere bai. 1792an Arregorriaga", "Arrigorriaga" ere bai.
ARRIKOATXA Arrikoátxe ³³¹	2003	(Olarde)* Bekoetxe	Ahoz	"monte"	*86-30a "el siguiente a Txirpieta Arrikoatxe...es un pedregal"
ARRINOKOLAN-DA		(Larrazabal)			Ikus ARANEKOLANDA 86-21a~ Izardui aldean.
ARRITURRIETA		(Larra)			86-22b (Argi idatzia badago ere, bitxia da 1895ko 15ean eta 159an -Berrioko habegoak- ez agertzea)
Arreturrieta ³³²	1940	U.A."Est.Cat."	10.6	"monte"	Berrio aldean: "Arreturrieta, Echegaroste y

³²⁹ Harri 'piedra' +bi 'dos' +en (inexibotik)+ eta (atz.plur.): 'en donde las dos piedras'.

Dena dela, ez nago ziur ea inesiboa ondo egon liteke tarteko toki horretan. Fossilizaturik egonez gero, agian onar lekate -eta atzizkia.

Gereñu: "Arribietas, término de Vicuña".

³³⁰ Formarik ugariena "Arrigorriaga" izan arren, eskuin aldean ditugu beste aldaki batzuk. Aipatutakoetan gertatu da *i* -ren eraginez, hurrengo bokala itxi egiten da. Lehenengo darkariaren eraginez *i* bokala zabaldu ere.

Arrigorriagaz Garcia Salazarrek1471n zera esaten zuen: "en Padura fue derramada tanta sangre llamaron Arrigorriaga que dise en vascuence peña viciada de sangre". Agian herri etimologiari dagokio azken hau, zeren "Arrigorria, Arriagorriaga" toki askotan baitaude.

Irigoinek aipatzen duenez, Oña herriari erreferentzia eginez "Arrigorria/Arrigorriaga...". Fenomeno hau agertzen da beste batzuetan ere. Ikus -aga- atzizkia.

Gereñu: "Arrigorria, 1548, ..Elburgo...Estibaliz..", "Arrigorriaga..Estibaliz".

Herri ahoskeran desagertu egiten da, Nafarroako Herri Izendegian ikusten dugunez:

"Orriaga>Orria, Lizarraga>Lizarraa, Lizarraga/Liçarra".

Zaratamokoek, bertan euskara gordetzen baita. "Arguia" esaten dute, beraz, harri-k elkarketetan sartzean azken bokala galtzen du, aurretik o > u gertatu da, dardarkariaren galera eta abar.

Leku-izen hau oso gardena da: harri 'piedra' + gorri 'roja, pelada' + aga (tok.atz.): 'lugar de la piedra roja'. Garcia de Salazarrek aipatzen duen etimologia posible izan arren, ez dakigu zein puntutaraino, zeren kasu *gorri*-k, besteak beste, landaretzarik ez duen tokia baita.

³³¹ Harri 'piedra' + atxa 'peña' izan daiteke, lekukoak esaten duenaren arabera. Ez dago oso konstataturik, agian Orozkoko mugan dagoelako.

Gereñu: "Arriomendi, 1713, labrantío de Villodas".

³³² Harri 'piedra' + iturri 'fuente' + eta (Atz.plur.?): ' (donde) la fuente de la piedra'..

Hau, berez, ondoren datorren Arriturrieta berbera izan daiteke, arri- > arre- urratsa gertatuz.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arriurrieta ³³³	1952	U.A.Finc.Rust.	9.1	"cam."	Solobarri, Berrio, Mojasolo, Lecubarri, Aldaico, Mugarrigoyena..."
Arriurrieta	1956	U.A.Amil.	9.3	"heredad"	Larratik hurbil. "Mugarri" aurretik aipatuta. Oso argi idatzirik: "Mendichueta, Arriurrieta, Mugarri, Mugarrigoyena..."
ARRIURDIN		(Goienuri-Andetxaga)			86-05d~. Ikus Aiurdin, Arrizurieta.
Arrurdi (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	180b	"monte"	Bukaerako <i>n</i> galdu, eta <i>iu</i> > <i>u</i> . Andetxaga, Balintxa aldean. Ematen du Andetxaga etxealdekoa: "...Larregui, Andechaga, Erruchu, Balencha, Arrurdi –mugakide bat Luxakoa dirudi eta beste bat Andetxagakoa- 54,10 areas"
ARRIURDIN		(Goienuri-Aspuru)			61-61d~. Ikus Aiurdin, Arrizurieta.
Arriurdina ³³⁴	1614	U.A.0107.1	5b	"mojon"	"sobre las casas de Aspuro". "Arri urdina", "arriurdine". 050502.16an (1824) "Castrourriales" badugu, "-rd-" beharrea.
ARRIURDIN		(Larrazabal)*			Kat. 707 zk, *86-13c
Ariurdin	1877	"Rgtro.Prop."	1.3b	"finca"	<i>Rr</i> > <i>r</i> ?
Arriurdin (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	153c	"monte"	"Iregorri" eta "Mostacha" artean aipatuta. Muga bat bat dator Orueta toponimoarekin. "...Chiminchu, Iregorri, Arriurdin 92 areas, Mostacha, Pagoleta, Chiminchu..."
Arriurdin	1924	U.A.Cat.1900	6.12	"monte"	"Ariurdin", <i>r</i> bakunaz, behan argigarri gisa "Bajo Mostacha".
Ariurdin	1926	U.A."Est.Cat."	16.7	"monte"	Iragorri aldean: "...Iregorri, Asurdin, Mostacha...". Ematen du "Asiurdin" jartzen duela, lehenengo <i>i</i> bokalari puntua ere falta zaiola.
Ariurdin	1940	U.A."Est.Cat."	2.5	"heredad"	Idazmakina, baina <i>r</i> bakunaz: "...Iturburun, Irregorri, Ariurdin, Mostacha..."
Ariurdin	1952	U.A.Finc.Rust.	16.8	"castaños"	16.9an ere bai. Bietan <i>rr</i> > <i>r</i> grafia?: "Iregorri,

Gereñu: "Arriurri, 1873...Salvatierra. 1806..Contrasta."

³³³ Harri 'piedra' + iturri 'fuente' +eta (atz.plur.): '(donde) la fuente de la piedra'

Ikus Arreturrieta.

Dena den, oso berandu dago konstatatua.

³³⁴ Harri 'piedra' + urdin 'gris, cano' + a (artik.): 'la piedra gris, cana,'

Azkue: "Urdin: azul, moho, cano, gris, sucio, fina, tersa, blanca."

Urdin adjektiboa *haitz* eta *harri* izen arruntekin ikusten dugu, egungo adiera nagusia 'azul' baldin bada, eta horrela aipatzen du Azkuek ere, uste dut inguru hauetarako agian jarritakoa adiera hobeto letorkiokela, zeren bidezkoagoa da, horrez gain, Orozkon *azule* esaten da egun.

L.M. Muxikak Legazpiko toponimoen artean "Arriurdin" aipatzen du.

Dardarkariaren biguntzeak erreztu du, "Arri->Ari->Adi"-urratsa, noizbehinka desagertuz "Aiurdin" bilakatuz, nahiz eta batzuetan jodaren aurkako *g* sortu: "Arrigurdin, Adigurdin"

"Aiurdin", "Atxurdin"-etik ere badugu aipatutako urrats fonetikoak gertatuz gero, ez da izango zaila joda agertzea, bokal arteko dardarkaria galtzen bada. Ahozko testigantza oinarritzat hartuz Arriurdin > Adigurdin eta Aiurdin eragin digu, azken ondorioa Atxurdin-ek ere gertatu duela.

"Arriurdina 1614 > Ariurdin 1877 > Arigurdin 1994 > Adigurdin-Aiurdin". Bide hau oso interesgarria iruditzen zait, zeren "Atxurdin:Aiurdin" parekatu dugu, Aldatz:Aldai bezala, testigantzei jarraituz, baina oraingo honetan beste elementu bat izanik (harri), urratsak -*rr*- > -*r*- / -*d*-? > -*o*- (zero). Hau da, *r* bikotza edo anitza izatetik, bakuna izatera pasatu da, gero desagertzeko.

Bide berberari jarraituz, Atxurdin-ek > Aiurdin eragin badu, pentsa daiteke "peñas de Aia" toponimoan, uste dut izen hau gaztelaniaz entzun dudala eta "Aiako-harria" euskaraz, *haitz* izango genukela eta ez gutxi dokumentatua dagoen "Ai 'declive' no ésta documentado más que por un ms. de Añibarro (Mitx.)".

Gereñuk Arriurdin eta Arriurdina oso konstatatuak ditu leku askotan, eta 1542. urtetik honantz aipatzen du ere leku berean XVI-an "Asquizagorena, Asquizagoyena". Dardarkaria biguntzerakoan joda sortu?

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ariurdin	1956	U.A.Amil.	16.22	"monte"	Ariurdin..." Rr > r?
Arrigurdin	1994	Olariaga	Ahoz.	"monte"	"Larrazabal, un poco más arriba Arrigurdin..." Bekoetxeok "Arrigurdin" arriban de Ostenko". Oruetakoak eta Barbarakoak ere bai.
Adigurdin	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"Ametxarro... encima la fuente de parada..."
Aiurdin	1994	Kastañiza Goik.II	Ahoz.	"termino"	"Aiurdin" eta "Adigurdin" aipatzen ditu.
Arigurdin	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"monte"	
Arrigurdin	2003	Goirizabalena	Ahoz.	"monte"	"...seguido de Bidekurze"
Arriurdin	2003	Ostenko	Ahoz.	"monte"	"...debajo de la antena..."
Arregurdin	2003	Bekoetxe II, III	Ahoz.	"monte"	"Pagoleta, Arregurdin, La Cantera..."
Arrigurdin	2014	Olariaga	Ahoz.	"monte"	
ARRIZKOZUBI		(Larrazabal)*			Kat. 479 zk., *86-05d
Arriscosubi ³³⁵	1839	U.A05050201.28	1b	"arbolar"	Okondotar batzuen jabegoa Laudion.
Arriscosubi	1894	U.A. Finc.Rúst.	92	"monte"	"Olariaga, Arriscosubi..."
Arruscusudi ³³⁶	1994	Olariaga II	Ahoz.	"termino"	"Arrizkozubi en escrituras... nosotros Arruscusudi, Ruscusudi... en el cruce de Olariaga". "Cuad. Top. 8"-an "Las Cruces, El Cruce de Olariaga y Arrizkozubi" baditugu.
Arruskusubi	2003	Olariaga	Ahoz.	"cruce"	"Arruskusubi es el cruce de los dos regatos... Arruskosubi...". Azkenean u u > o o
Arriskosubi	2006	Markuartu	Ahoz.	"entrada"	"...donde están los manzanos... un llanico...era la antigua entrada a Olariaga antes que hicieran la de Markuartu...", "...en Laudio...Euskal Herria..." erderaz egin arren, euskal izenak erabiltzen ditu.
Arruskusubi	2014	Olariaga	Ahoz.	"cruce"	
Arruskusudi	2014	Olariaga	Ahoz.	"cruce"	"Arruskusubi, siempre más que eso Arruskusudi"
ARRIZUBIETA		(Olarite)			86-21b~Goikoetxea etxealdearena dirudi, 1894, 1926 eta 1940an errepikatzen dira soroak.
Arrizubiet ³³⁷	1877	"Rgtro.Prop."	1.5	"heredad"	"Arrizubiet"
Arrisubiet	1877	"Rgtro.Prop."	1.6b	"finca"	
Arrisuet ³³⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	86	"monte"	Gaizki irakurtzen da (bukaerako -suet ^a izan ezik): "Arri, Ami-" / "Arui-" / "Anui-"?. Olarteko Goikoetxea etxealdea dirudi: "Aldapa -E- Via Férrea- 26,80, Goicosolo -E. Camino Real, O. Via Férrea- 80,34, Soloburu 22,70, A(rr/m)isuet ^a -O. Camino- 22,60, Ymitola 22,60". Olarte koadrilako Goikoetxea baserriena dirudi. Hasiera batean

³³⁵ Harri 'piedra' + z (zerez, materiaz, instrumentala)+ ko(Tok genit.)+ zubi 'puente': 'el puente (hecho) de piedra'.

Materiari egiten zaio erreferentzi hau ez dut lehenago aurkitu topomian. Hizkuntza mintzatuan, aldiz, bai: egurrezkoa, gomazkoa... Ikus Ondorioak.

Azken konstatazioetan bukaerako -b- > -d- dugu, beste batzuetan bezala (Ikus Ondorioak)

Madozek esaten digunez: "...cruzan 3 puentes de piedra y uno de madera.. (Laudion)".

³³⁶ Tarteko bokalen asimilazioa handia da. Hasierako bokala ere galdu egiten da, bukaeran b>d aldaketa ere gertatzen dela.

³³⁷ Harri 'piedra' + zubi 'puente' + eta (atz.pl.): '(donde) el puente de piedra'.

"Arrizurieta"-ri loturik egon daiteke, tokia berbera dela ematen baitu, nahiz eta logika aldetik baliteke forma biak izan, eta toponimian biak agertzea. N. Narbarte "Arrizubiaga, Arrizubiet, Arrizuriaga, Arrizurieta.." deiturak aipatzen ditu. L.M. Muxikak Bergarako toponimoen artean "Arrizubia(Arrizuria?) aipatzen du. Gereñu: "Arrizubiaga, Arrizubietia, Arrizuriaga, Arrizurieta...". Nahiz eta Arrizubiaga eta Arrizuriaga Azkoagan bertan biak izan.

R/b nahasketa hau ere "Zubiko" den etxeari, herriko ibai bateko zubi baten ondoan dagoela, "Zurico" jartzen diote kasuren batean. Gure "Arrizubiet" eta "Arrizurieta" koadrila eta toki berean omen daude, behintzat bi mugariak bat datozela. Errakuntza edo fenomeno hau oso zabala da zenbait tokitan. Bokalen arteko tokian gertatzen da, posizio makala edo, beraz, kontsonante biezkat. Ikus Ond. "B/r"

³³⁸ Zalantzazkoa, berandu eta gutxi agertzen baita.

Hipotesi gisa *Amil* 'precipicio'+ txu(dimin.)/tzu-tsu (ugaritas.)+ eta (pl.atz.): 'donde los precipicios, barrancos'.

Aurrekoa bete dadin, inposiboan dagoen laterala galdu beharko litzateke. Posible ikusteaz gain, Muxikak aipatzen du "Amipe (Amilpe?)..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					"Amisqueta"tzat hartu banuen ere, Geroago, behin eta berriz, irakurrita ematen du ARRISUETA izan daitekeela.
Arrizubieta	1926	U.A."Est.Cat."	9.23	"monte"	Gardea aldean dirudi. Arrizurietaekin erlazonaturik?, izan daiteke, baina oso argi dago <i>b-</i> idatzirik. Geroago ikusi dudadez, Goikoetxae etxealdean dirudi: "Gardea -E. Ferrocarril— 26,77, Goicosolo -E. Camino, O. Ferro-carril- 80,34, Soloburu, Arrizubieta 29,20"
Arrizubieta	1940	U.A."Est.Cat."	2.4	"monte"	Idazmakinez egina. Bi muga bat omen datoz "Arrizurieta"-rekin, beraz, bera dirudi. Goikoetxae etxealdean dirudi: "Goiechea 26,77, Goicisolo 80,34, Soloburu 242,22, Arrizubieta 29,20"
Amisqueta	1994	Kaltzaganeta	Ahoz.	"termino"	"detrás de Beldio"
ARRIZURIETA		(Olarte)			86-21, 22~ (Hemen jabego desberdin bi antzeman daitezke, eta bakoitzaren arabera "Arrizurieta " edo "Ariyurieta" aldakiak agertuko dira.
Arrizurrieta ³³⁹	1849	Gereñu	73	"termino"	"Arrizurrieta (1849) término de Llodio", bigarrena <i>r</i> bikoitzaz egon arren, bakuna izan beharko. <i>R / b</i> nahasketa "Zubico > Zurico" bezalakoa?
Ariyurieta	1877	"Rgtr.Prop."	1.8b	"finca"	
Arrizurieta	1906	U.A.Cat.1900	2.4	"monte"	
Arrizurrieta	1926	U.A."Est.Cat."	22.21	"monte"	Eperlanda ondoan. Hau jarri arren, Arrizubieta bezala agertzen dena berbera ote da? <i>Rr- r > rr- rr. .</i> Jabea Luiaondokoa dirudi: "...Echevarrieta, Lampocao, Eperlanda, Arrizurrieta 59,23 areas, Becagaso (Recagaso)".23.lean <i>rr / r</i> ?
Ariyurieta	1934	U.A.UM.0712.4	2	"monte"	Idazmakinez egina.
Arrizurrieta	1940	U.A."Est.Cat."	13.30	"monte"	"-rrie- /-mie-/nlee-"? "...Arrizurrieta 86,17 areas, Olavarrieta 93,59..."
Arrizurrieta	1940	U.A."Est.Cat."	24.23	"monte"	"...Eperlanda, Eperlanda, Arrizurrieta, Recagaso" 1926koa da.
Arrizurieta	1952	U.A.Finc.Rust.	21.2	"monte"	"...Eperlanda, Arrizurieta, Recagaso". 22.12an "Ariyurieta", jabea Poletxe ondokoa . 2.0an "Arribuzieta".
Ariyurieta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.12	"monte"	"Ariyurieta, Olabarrieta".
Arrizurieta	1956	U.A.Amil.	21.4	"monte"	"...Eperlanda, Arrizurieta 59,23 areas, Recagazo".
Arrizurieta	1956	U.A.Amil.	22.17	"monte"	"Errecailun, Ariyurieta", <i>rr - z > r- y</i> .
ARROIATA		(Goienuri)			61-62c~
Arrovatta ³⁴⁰	1806	"Lib.Hip."	363b	"termino"	"termino llamado Arrovatta en la feligresia del

³³⁹ Harri 'piedra' + zuri 'blanca' + eta (atz.pl.?): '(donde) las piedras blancas'. Ikus Arrizubieta.

Kasu honetan, beste askotan bezalaxe *r/r*-aren arteko alternantzia gertatzen da, ez dakigula grafia errakuntza den, ala ahoskera indartsuagoa.

"Ariyurieta" (1877,1934) kasuan dardarkari bikoitza joan beharrean bakuna dugu, bizkar-albokari gorraren ordeaz, palatala dugu. Zenbait baldintzetan ioda sortzen dela ikus dezakegu edo antzeko soinuak. baina grafia errakuntza ere izan daiteke.

L.M. Muxikak Bergarako toponimoen artean `Arrizubia(Arrizuria?), Arrizuriaga, Arrizurietaldea, Arrizurietaoste..' aipatzen ditu.

Ondarruako “Zubigarai” deitura, “Zurikarai” ere agertzen delakoan nago. Inoiz irakurri egin dut.

³⁴⁰ Azkue: "Arroi (AN-b), cantera.", "Arroil: 1º (BNc, Sc), garganta entre montes 2º reguera".. Honi Mitxelenak gaineratzen du
 "arroi, arroil" garganta entre montes' 'reguera, atarjea' ' fosa, cavidad': Arroya, Arroyabe, Arroitia, Arroítabe, Arroitajauregui. De
 arrugia. cast. arrovo".

Cuad. Top. Aiara: "Royo Arroyan " 123 or.. Beraz, aqian 'arroyo' + eta edo txak? izan liteke.

Uste dut, *erroi* 'cuervo mayor'-ri lotu daitekeela, antzekorik Gereñuk biltzen baititu: "Arroyacheta", "Enarach 1762, Enarache 1700, Enararri 1718" eta " Erroyaspuroa 1732, Erroysolo 1740", dena dela, 'arroyo' egile batengan baino gehiagotan irakurri dudanez, erromatarren aurreko hitza dugu. Bestiak beste, Corominas: "Arroyo, 775. Vocablo hispánico prerromano: del masculino correspondiente a Arrugia, que Plinio recogió en España en el sentido de galería de la mina', teniendo en cuenta que por esas galerías circulaba agua". Azken aukera izanez gero, Gereñu: "Arrouabebidea, Arroyaberabidea 1706, Arroyaburu, ..., Arrovada, Arrovaga...Arroyaldea..."

Aqian Aroiata hau, "Arroa, Arroaga, Arrobea (Gereñu)" toponimoei lotu zitekeen.

Toponimo honetako azken atala *eta* (atz.pl.) izan dezakegu, baina ez dezagun ahaztu kasuren batean "tt" edo "t" bitartez afrikaria duqula. hau da. ondorengo "Arroiatxa".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Yermo... a favor de ... el de Duviris"
ARROIATXE		(Olarte)			86-21d~ (Kontuz, zeren ERROIATXari loturik egon daiteke. Bai ARROIATXE hau –horrela mantendu dut lehenengo testigantzan, eta agian bigarreanean ‘arroyo’rekin loturaren bat izan ahal zutelako-, bai ERROIATXaren barrukoak - “Royache”, eta bai ROSAETXE loturik egon litezke. Kontua argitzea ez da erraza: a) Erroiatxa bat baino gehiago dago b) Jabegoaren arabera, izenak modu desberdinez iraun dezake c) Testigantza zaharrak direnez, ez da erraza erkatzea. Dena dela, Erroiatxa dugu tinkoena. Hots, 1894ko “Rio ache” hori, bat dator 1926, 1940 eta 1952ko “Royaspe”rekin, bera baita.
Arroiaches	1877	"Rgtro.Prop."	1.2	"monte"	"Roiach"-i lotua, beste dokumentu batean ikusten denez. Eperlanda ondoan dago. “Ibagosaga” etxealdea: “Ibagazuaga...Olarte, Soloburu, Ibagazuaga, Imaracheta, Eperlanda, Larra buru... Iruriaga, Rio ache 6,20 areas, Eperlanda 20,98...Arcoche”
Rio ache ³⁴¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	19c	"monte"	
Arroyache	1894	U.A. Finc.Rúst.	188b	"monte"	“..Tardamonte, Olabarrieta, Arroyache, Abasolo “Olavarrieta, Errecagacho recadiun, Tardamonte, Olabarrieta, Arroyache”. Idazmakina egina. “Olavarrieta” ondoren aipatuta: “Herrecagacho, Tardamonte, Olavarrieta, Arrollache, Abasolo”. Zalantzakoa, “Arrog(y)ache” da, baina gaizki idatzia. Jabea ez zen bizi Laudion.“Orrogache”: “Aldapa –E. Via ferrea-, Aldapa –O. Via ferrea-, Abasolo –N. Arroyo-, Errecagacho, Tardamonte, Orrogache, Abasolo”. Hots, 1926ko eta 1952ko mugakide berberak.
Arroyache	1926	U.A."Est.Cat."	16.15	"monte"	
Arrollache	1940	U.A."Est.Cat."	24.42	"monte"	
Orrogache ³⁴²	1952	U.A.Finc.Rust.	16.12	"heredad"	

³⁴¹ Azkue: "Arroi (AN-b), cantera..", "Arroil: 1° (BNc, Sc), garganta entre montes 2° reguera". "Arroiata" toponimoan ikusi dugunez, zenbait aukera ditugu, lehenengo atalerako nagusi bi daudelarik alde batetik erroi 'cuervo mayor'-en aldakakia izatea, honen alde legozke Gereñuk bildutako: "Enarach 1762, Enarache 1700, Enararri 1718" eta " Erroyaspuroa 1732, Erroysolo 1740", baina beste aldetik aukera askorekin 'arroyo'-ri ere loturik izatea. Azkenaren alde 1894ko "Rio ache" legoke. Azken atalean argiago ikusten duguna *atx* 'peña' izatea da: 'la Peña del arroyo'.

Hasierako susmoa "Erroi- > Arroi- " izan bada ere, agian dardarkariak eragindako irekiduraz, gogoan dut, batez ere, "Arroiabe" deitura eta toponimoa, beraz, dagoen moduan utziko dugu.

Lehenago esanda dagoen bezala, "Eroiatxa" dugu formarik tinkoena, kasuren batean hibrido batez pentsatu badut ere, fonomeno fonetiko izan daiteke.

Kasu honetan bigarren atalean hatxa > atxe dagoelakoan nago, *atze* baino, batez ere, kontutan izanik ondoren "Arroiaspe" dugula. "Arroiaspe" nuen, baina gero "Erroiaspe" jatorragoa dela iruditut zait.

Dena dela, 1894ko "Rio Ache" analogiaz sortutakoa ez bada, "Rio Ache" honek "Arroyo+Ache" besteetan egotearen aukera eskaintzen du, inguru haietan, gutxienez, erreka bat baitago. Gainera, hemen gauza bera ez bada ere 'río, arroyo' sininimotzat hartzen da.

³⁴² Forma hau zalantzakoa da, gaizki omen dago, aurrekoak ikusiz gero.
Orro (Orozko Orro-tegi bezala) + *gatx* 'difícil,...?'.
Beste nonbaiten irakurri ditut orro-dunak. Beste dokumentu batean "Conoyache o Cenorreche" gisa Olarten.

Azkue: "Orro...(AB-b, BN, Sal.)...el retumbamiento del trueno...". Ez dakit honi lotu daitekeen, baina kasuren batean klimatologiari erreferentziak badaude.

Gereñu: "Orrobi", "Orroiturri, asestadero en monte de Izarra, 1591", "Orrombalzo, fuente en Aberásturi", "Orrones, Los", "Orrotau 1634", "Orrostuya 1699". Argi geratzen da orro- atalaren autonomia, azkenean (Orrostuya) botanikari lotzeko modukoa. Ikus dezagun berriro lekeitiarra.

Azkue: "Orron, (B,G), errante", "Orroztatu (L-get), peinar", "Urrubi (B...o...), verrugón de árbol...".

Arzamendi: "Orroco 1103"

Toponimioa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ARROLA		(Larrazabal)			*86-21b
Arrola ³⁴³	1775	"Lib.Hip."	117	"termino"	"en este valle"
Arrola	1989	Gereñu	74	'monte'	"monte de Llodio"
Arróla	2003	Odiaga II	Ahoz	"termino"	"Arrola y Gorrilanda no se si juntos..." 1994an "Gorrilanda Arrola".
ARROLA		(Larra-Orozko)			86-22b~
Arróla		Saltaarriaga II	Ahoz	"monte"	"...es terreno de Orozko"
Arróla	2003	Saltaarriaga II	Ahoz	"monte"	
ARROYO		(Larrazabal)			86-13d~ (Hemen barruan gehien bat Beldiotik Kaltzaganerantz jaisten den erreka buruz ari da. 1952ko 22.8an "Arroyo (Tollara Marita)", 1894ko 136koa Izardio aldean dago. Badago ere behin edo agertzen den "Arroyo de Undio" 1940an)
Arroyo	1775	"Lib.Hip."	108	"paraje"	"donde llaman ... ". 288b-an ere bai. 107an "terminos de Iturichu y ... ". Argatxa aldean
Arroyo	1788	U.A.06010229.9	27	"paraje"	"paraje llamado del Arroyo". "paraxe llam. arrioio" ere bai. 1791n "castañal llam. Arroyo". 1926an Gardean ere bai.
Arroyo	1877	"Rgtro.Prop."	1.7b	"finca"	Birritan.
Arroyo	1894	U.A. Finc.Rúst.	75	"monte"	91c-an "her.". 136an Izardio aldean. 195ean eta 248b-an ere bai.
Arroyo ³⁴⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	195g	"monte"	Bukaerako u hori oso argi.
Arroyo (Ileba caserio Beldio)	1911	U.A.Cat.1900	3.6	"monte"	"Ileba caserio Beldio". 3.7an "castañal llamado de Arroyo... caserio de Beldio"
Arroyo	1926	U.A."Est.Cat."	16.19	"monte"	Kaltzaganeta aldean.
Arroyo	1926	U.A."Est.Cat."	20.3	"monte"	Beldio aldean.
Arroyo	1940	U.A."Est.Cat."	13.27	"monte"	13.31n ere bai. 24.14an Gardea (Arroyo). 27.13an "Jaro del Arroyo", "Arroyo (Tollara Marita)"
Arroyo	1952	U.A.Finc.Rust.	3.2	"monte"	Zalantzakoa. Kaltzaganeta "Arraujo"? 19.2.ere bai, baina argi. 22.9an "...Arroyo, Echeni, Lesardi...". 22.28an "Arroyo (Tollara-Marita)"
Arroyo	1956	U.A.Amil.	3.6	"monte"	22.6an "Arroyo (Calzaganeta)". 22.55ean "Arroyo (Tollaramarita)"
Arroyo	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.10	"pago"	47A-an "Iguasaba" bezala.

³⁴³ Harri 'piedra'+ ola 'sel,cabaña, ferrería' : 'cabaña de piedra' iruditzen zait bidezkoa, horrela aipatzen du Narbarte, eta horrela izan behar, zeren, nire ustez, kasu honetan, harriz egindako ola bati buruz aritzen da.

Hasieratik uste izan dut Arriola-k > Arrola eragin duela, horretarako i + o > o gertatu beharko litzateke. Horrela gertatzen da Okondon, non "Arriola" eta "Arrola" tokiek diraute, toki desberdinak izanik. Arriolatik Arrolara gutxinez kilometro bateko edo biko aldea dago, eta bakoitzak dirau oraingo izen horrekin, hau da, berezirik.

Mitxelena aipatzen duenez, 'arro, *arru (vize.)'barranco': Arroa, Arroarte (Arruarte), Arroeta, Arrola (que puede ser var. de Arriola). Esta es la etimología que se puede ofrecer para Arrue, etc...pero se podría pensar también en un der. de (h)arri...'. Nik entzuna dut Arriola inguru hauetan deitura gisa, beraz, nahiko bidezko iruditzen zait harri -tik etortzea.

Gereñuk Arrola aipatzeaz gain, "Arroleta" ere biltzen du, baita "Arriola, Arriolabidea, Arriolarabidea..." ere. Eta aukera gutxiagoko "Arroa (leku askotan eta 1693tik)..Arroaga, Arroba...".

Barrenengoa: "Arrola.-Okondo.- Var. de Arriola".

³⁴⁴ Zenbait kasutan erdal izena izan daitekeenarekin euskal ahoskera dugu "Arroyo>Arroyu".

Lehen esan dugunez, erromatarren garaia aurretikoa omen da hitz hau, zenbait ikerlehen iritziak.

Corominas: "Arroyo, 775. Vocablo hispánico prerromano: del masculino correspondiente a Arrugia, que Plinio recogió en España en el sentido de galería de la mina', teniendo en cuenta que por esas galerías circulaba agua". Mitxelena: "De arrugia, cast. arroyo".

Ez dakit zergatik, baina 'arrugia' horrek niri Orozkon dagoen Arrugaeta haitza gogoratzen dit. Dena dela, Arru + aga-z pentsatu izan dut azkenerako.

Laudioko eta Okondoko jende askok 'arroyo' esan beharrean, 'royo' esaten du, adibidez, "los tres royos... ". Eta ez esan bakarrik, idatzi ere horrela egiten dute "El Royo".

Ikus daitekeenez, 'arroyo' toponimo hau mendi bat izendatzeko erabiltzen da, Sudupen ere honela esaten genion lartu inguruko toki bati, ondoan erreka bat zegoelako, erreka hori inguruko ezaugarri nabarmena izanik.

Fernandez: "acequia de arrojueta 1574".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ARROYOJARO Arroyo jaro	1902	(Larrazabal) U.A.Cat.1900	2.17	"monte"	86-13d~ "Redel, Arroyo jaro, Echeoru, Entre Echeoru y Odiaga"
ARRUERREKETA Arrurrequeta ³⁴⁵	1740	(Goienuri) U.A.030501.1	14	"paraje"	86-06b~ 1740an? "arrurrequeta". Aranzazu erreka osatzen duten iturri batzuen izena. 1743an "Barranca de Aranzazu"
ARTEAGA Arteaga ³⁴⁶	1536	"Lib.Casados"	130b	"apellido"	"ochoa de arteaga". 129an ere bai, "Guinea, Adaro..." deiturak ere errepikatzen direlarik.
ARTEATXA		(Olarte)			86-22b~ (Kokapenagatik gaurko Artetxu-rekin loturaren bat izan lezake. Antzaz, bera izan daiteke)
Arteacha ³⁴⁷	1877	"Rgtro.Prop."	1.8b	"finca"	Zalantzazkoa. Hori dirudi, baina gainetik dago idatzirik.
Arteache	1924	U.A.Cat.1900	6.25	"monte"	Olarte aldean dagoela dirudi: "...Erquiza, Vide-Zabaleta, Arteache -O. Camino senvidumbre-13,30areas, Mortero..."
Arteache	1926	U.A."Est.Cat."	3.5	"monte"	Kaltzaganeta jabegokoa dirudi: "Azuleta Gardea, Erquiza, Videzabaleta, Arteache, Morteru..."
Arteache	1940	U.A."Est.Cat."	13.47	"monte"	"Azuleta (Gardea), Morteru, Mendieta, Cadalso...Erquiza, Videsabaleta, Arteache"
Artiach ³⁴⁸	1952	U.A.Finc.Rust.	3.2	"monte"	Zalantzazkoa. "Artiach"? baina puntua faltatzen zaio, <i>r / i</i> ia berdin egiten baitute. Mendieta eta Morteru artean aipaturik. "Artiach" dirudi, 1926 eta 1940koa da.
Arteache	1956	U.A.Amil.	3.6	"monte"	"...Erquiza, Videsabaleta, Arteache"
ARTEATXA Artiasa ³⁴⁹	1994	(Goienuri)* Dubiris	Ahoz.	"termino"	Kat. 439. zk., *61-62c "pinal debajo San Antonio, pinal al lado de Pagaza". Bitan.
Arteasa	1996?	Floren Ussia	"Ernu ..."	"barranco"	"Arteatza denominado por los vecinos como Arteasa...tiene su comienzo en el camino junto a la ermita de Santa Apolonia y San Antonio..."

³⁴⁵ *Arru* 'barranco' + *erreka* 'arroyo' + *eta* (atz.plur.): '(en el) arroyo del barranco', bigarren eta hirugarren atalen elkarketan a+e>e (Araeta > Areta).

³⁴⁶ *Arte* 'encina' + *aga* (top. atzizkia): 'en la encina, encinar.', 'lugar de encina(s)'. Ematen du ugaritasun zentzu bat, zeren bestela Artebakarra eta antzekorik agertzen baitira.

Gereñu leku askotan aipatzen du toponimo hau. Baita "Arteandi, Artearana, Artearte, Arteazabal, Artebachocha, Artebalza..." ere.

Barrenengoa: "Arteaga, Artiaga..la encina"

Irigoien: "Arteaga, pop. Artea (lugar de encinas)"

Honez gain, Azkuek zera aipatzen du: "Arteaga (BN-s), rotura de tierras", baina aipatzen duenez, Behenafarroan.

Nafarroako Herri Izendegian "Arteaga 1212, Artiaga...1532...". Hemen toponimo gisa ez dago sustraiturik. Sodupeko lagun batek deitura hori zuen, baina aita Artzenzagako omen zen.

³⁴⁷ Hemen zalantza bat sortzen da, Mitxelenak esaten duenez, "pueden confundirse los derivados de arte 'encina' con los de arte 'espacio intermedio', baina bigarren elementuan *atx* 'peña, roca' dugunez, eta arte dagoen tokiagatik, 'la Peña de la encina(r)' genuke. Gainera, lehen azepzio gure konstatazioetan hasierako tokian dago, bestea, berriz, azkenengoetan.

Artiatx, Arteatx deiturak toponimo berberaren aldakiak dira, ohiko iturrietan agertzen ez bada ere.

Beste kasuetan konstatatu dugunez, *atxa* > *atxe* dugu. Honetaz Irigoienek azaltzen duenez, deklinabidearen eraginez azkenengo a>e gertatu da.

³⁴⁸ Lehen ikusitako "Arteacha" bera omen a. *Arte* 'encina' + *atx* 'peña, roca': 'peña, roca de la encina'. E + a > ia gertatu dela.

Hasiera batean "Arteacha"-tik bereizturik jarri arren (Artiatx gisa) –lehendik bietan jarrita zegoen Larrazabal koadrilan-, geroago batu egin ditut.

³⁴⁹ Zitzukari afrikatuek egin duten bidea ezagutuz gero, pentsatu beharko dugu egungo testigantza izanik lehen ikusitako "Arteatxa" izan litekeela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Artiása	2003	Dubiris II	Ahoz	"termino"	
Artiása	2003	Dubiris baserria	Ahoz	"termino"	
ARTEBIDE		(Goienuri)*			Kat. 432. eta 435. zk., *61-62c
Artebide ³⁵⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	94e	"monte"	
Artevide	1894	U.A. Finc.Rúst.	231c	"monte"	Santa Luzia aldean. Lehenengo bokala gainetik zuzendua.
Artevide	1924	U.A.Cat.1900	6.16	"monte"	Dubiris aldean. "Dubiris, Dúbiris, Aurrecosolo, Aspuru-solo, Murdeta, Larrabarri –N.S. Camino-, Carobizar, Sebastiaquirrebarrena, Hermuerrecabarrena, Asqueta, Id, Sautuondo (Sautando?), Orbe, Artevide, Pagaza, Olamendi, Hermuerreca –S. Camino-..."
Artebide	1926	U.A."Est.Cat."	4.6	"monte"	Santa Luzia aldean.
Artebide	1940	U.A."Est.Cat."	3.8	"heredad"	R hori ez dago oso argi, baina besteekin alderatuz gero, hori ematen du.
Artevide	1940	U.A."Est.Cat."	13.21	"monte"	
Artevide	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"monte"	
Artebidi	1952	U.A.Finc.Rust.	9.3	"monte"	E > i. Santa Luzia aldean. 9.5ean ere bai. Artebidetik ematen du (1894).
Artebidi	1956	U.A.Amil.	9.6	"monte"	
Artebide	1956	U.A.Amil.	22.26	"monte"	
Artebide	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	2.2	"pago"	11A.
Artebide	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Cerca Dubris". Dubirisekoak "Más abajo del camino de andas que sube a Sta. Luzia". Isusi-Bekokoak ere bai.
Artebide	2003	Dubiris II	Ahoz	"camino"	"por el camino de Santaluzia (de Dúbiris a Larraneko)". Bekoetxeok ere bai.
Artebide	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"ladera"	
ARTEITURRIETA		(Goienuri)			86-06c~ (Ikus ASTAITURRITA, berbera baita: 1940ko 10.15eko Arteiturrietak –idazmakina egina- eta 1952ko 26.1eko Asteiturrietak mugakide berdin-berdinak dituzte)
Arteiturrieta	1877	"Rgtro.Prop."	1.4b	"finca"	Geroago "Arsiturrieta"? aipatzen da.
Azteiturrieta	1926	U.A."Est.Cat."	12.29	"heredad"	Ez dago argi idatzirik.
Arteiturrieta	1940	U.A."Est.Cat."	6.7	"heredad"	"...Palanca, Landachueta, Arteiturrieta (mugakideak Bengoetxe-Ibarrakoak dira), Ibarra..."10.15ean idazmakina ere bai.
Artiturrieta ³⁵¹	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"monte"	"Adecoros, Arcachazu, Vuelteta, Arteiturrieta 131,79 areas (mugakideak Ibarrakoak). Bi kasuetan argi "Arteiturrieta"
Artiturrieta	1956	U.A.Amil.	1.21	"monte"	"...Artiturrieta, Goribiasti, Ellacuri...". Mugak ez datoz guztiz bat "Asteiturrieta"-koekin.
					"Ascatu, Ellacuri, Artiturrieta, Goribiasti, Ascachu", jabea Bengoetxe-Ibarra ingurukoa.
ARTELENETA		(Larra)			86-22b~
Arteneta ³⁵²	1894	U.A. Finc.Rúst.	122	"monte"	Aranguti ondoan aipatuta: "Aldapea, Goicosolo,

³⁵⁰ Arte 'encina' + bide 'camino' : 'camino (entre) encinas', 'camino del encinar'.

Kontutan izan beharko genuke, Mitxelenak aipatzen duen gainerako aukera, hau da, ardi 'oveja'-ri loturik izatea: "Es posible que los apellidos Arteita, Arteiza procedan de art(h)egi..."redil', kontutan izanda ikusi ditugun beste adibide batzuk: Beobide, Zalbide, Anuntzibai eta abar, baina kasu honetan ez dut uste horrela izango denik eta izatekotan agian "Arbide". Esaten dutanaren alde, Gereñuren aurretik dugun "Arispidea 1776" legoke.

Bi kasutan indukzio fenomenoak dugu: 'Artebide>Artebidi'.

Gereñu: 'Artebide..1700..Arrieta. Artebidea, 1719..Vicuña. ´ Cuad. Top. Aiara: "Artegui" 127 or. Muxikak "Artegisasieta" biltzen du, baina guretan ez omen dugu artegi -dunak.

³⁵¹ Toponimo honen formarik osoena "Arteiturrieta 1877" dugu, geroago zenbait aldaketa izaten dituela, besteak beste, ei >i diptongoaren murrizketa. Ikus "Asteiturrieta", zeren azkena haren aldakia izan baitaiteke.

Arte 'encina' + iturri 'fuente' + eta (atz.plur.): '(en) la fuente de la encina, del encinar'

Euskal Deituren Izendegia: "Artelarrea...Artesoro".

³⁵² Arte 'encina' + lehen 'primero,-a' + eta (atz.pl.): '(donde) la primera encina'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Aranguti, Arteleneta, Mugarri"
ARTEOLAETA		(Larrazabal)*			*86-21b~
Artoleta	1775	"Lib.Hip."	127	"termino"	
Arteoleta	1793	U.A.06010235.1	0	"paraje"	<i>Ae > e</i> . Lautan. Izardio aldean. Arteoleta" ere bai, "Arteoletta". "Arte-oletta", "Arte oletta"
Arteolaeta ³⁵³	1793	U.A.06010235.1	3b	"paraje"	Hirutan. Izardio aldean. <i>Ae</i> mantenduz.
Artoleta	1793	U.A.06010235.1	9	"paraje"	<i>Eo > o</i> , <i>ae > e</i> . Bitan.
Hartoleto	1877	"Rgtro.Prop."	8.1b	"finca"	Bukaerako <i>a > o</i> errakuntza?
Altoleta ³⁵⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	136b	"heredad"	Urte batzuk lehenago "Artoleta" <i>r > l</i> .
Artoleta	1940	U.A."Est.Cat."	10.13	"monte"	Bukaeran <i>a > o</i> . "S. Arroyo de Requilon"
Artoléo	2003	Isardio II	Ahoz	"termino"	"Artoléo pero no sé dónde". Nire ustez eskrituraren batean ikusirik edo, zeren izenaren konstantzia izan arren, ez zuen gogoratzen ondo.
ARTEOLEA		(Larrazabal)			86-21b~
Arteolea ³⁵⁵	1793	U.A.06010235.1	21	"paraje"	Bitan. Lekuzko atzizkirik gabeko forma? Grafia aldetik dokumentu berean zortzi modutan idatzia.
ARTETA		(Goienuri)			86-05d. Kat. 298. zk., baina LUJAMENDI gisa.
Arteta ³⁵⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	33	"heredad"	Luxa Goikoan. Hiru bider agertzen da "Arteta" hauetariko lehena bat datorrela -neurria, mugak-geroko ARTETABARRENArekin.
ARTETABARRE-NA		(Goienuri)			Kat. 282. zk., baina "LUJALDAY" gisa. 1894an hir
Artetacarrena ³⁵⁷	1877	"Rgtro.Prop."	1.6	"heredad"	ARTETA zueden, horietariko bat hau da. Argi idatzirik egon arren, <i>c</i> hori?

Behin bakarrik dokumentatua dugu hau, gainera, ez dut aurkitzen antzekorik, baina, nahiz eta lehenengo numero ordinalari erreferentzia ikusi ez, beste toponimoetan "Erquizaldibigarrena 1913". ikustean, pentsatu egin dut aukera honetaz.

Geroago, Muxikarengan "Lenengortua" aurkitu dut.

³⁵³ Arte 'encina' + ola 'sel, cabaña, ferrería' + eta (atzi.plur.?).

Hemen zenbait arlo ditugu aztertzeko. Hasteko *eta* atzizkiaren pluraltasunarena, zeren askotan aipatu dugunez, zaila litzateke pluraltasuna markatzea.

Ola-k beste aldetik balio semantiko desberdinak izan ditu denboran zehar, oraingo honetan 'cabaña, ferrería' izan ditzake. Esan dugunez, askotan agertzen da hitz hau zuhatz izenei loturik. Beraz, hasiera batean arte 'encina' toki erreferentziazat hartzen bainuen, 'cabaña de la encina, del encinar', hain sarri agertzean zuhaitz izenekin, pentsatu izan dut agian zuhaitz horiek materia izan zitezkeela *ola* 'cabaña' egiteko edo *ola* 'ferrería' izanez gero erregai gisa.

Oso bidezkoa izan daiteke Narbarteak aipatzen duen "Pagola, cabaña entre hayas".

Beste aldetik *e+o>o*, eta *a+e>e* murrizketak ditugu zenbait kasutan.

³⁵⁴ Zalantza askoko aldakiak izan ditzakegu, zeren ziur asko "Arteolaeta" bera izan baitaitezke. Lehenengo konstatazioan inplosiboan dagoen *r > l* urratsa nahiko ziurra dirudi.

Horrela ikusirik ardi + ola eman ahal zuen.

³⁵⁵ Hau aurreko "Arteolaeta" berbera da, baina kasu honetan *eta* atzizkirik gabe doala. Honek ematen digu arrazoi gehiago pentsatzeko *eta* -k kasu honetan ez duela pluraltasunik markatzen.

Arte + ola + a (art.).

³⁵⁶ Arte 'encina' + *eta* (atz.plur.): 'lugar de encinas, encinar'.

Azkue: "Arteta 'encinal' "

Gereñu aipatzen du toponimo bera Laminorian.

Euskal Deituren Izendegia: "Arteeta...Arteta". Arzamendi: "Arteeta 1087"

³⁵⁷ Arte 'encina' + eta + *barren* + a.

Kasu honetan bokal arteko -b- galeraz pentsatu behar dugu, lehen ere antzekorik ikusi ditugu -bakotx edo -bikotx-dunekin.

Hasiera batean, "Artiza" zelakoan: Arte 'encina'+ za (multzo atz.): 'encinal'. Beraz, Artetaren parekoa genuke. Muxika: "Artizagaostia". Eremu erdaldunetan "Aritza" omen dena, nire ustez, "Arija, Ariza" gertatu da. Baina ez omen da "Artiza", "Artezu" baizik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arteabarrena	2014	Luxagoikoa	Ahoz	"heredad"	"Arte(t)abarréna, pero claro Los Encinos, claro"
Artetabarrena	2015	Luxagoikoa	Esk.	"solar"	"7. Otra heredad... titulada 'ARTETA-BARRENA'..."
ARTETXU		(Larra)*			*86-22b (Ikus Arteatxa)
Artezu	1894	U.A. Finc.Rúst.	250c	"monte"	Nahiko gaizki irakurtzen da, hasiera batean "Artiza" zelakoan, baina e da, zeren i-ei puntua jartzen diete, eta bakaerako bokala gaizki irakurtzen da, baina u bat dirudi. Mugakideek ez dute askorik laguntzen kokatzeko, baina jabea Larrakoa da, Berrio ingurukoa dirudi. "Aldapa, Echegaroste, Mojasolo, Lecubarri, Ortube. Aranguti, Lupesa (Arangutin, mugakideen arabera), Mugarri –E. Orozco-, Tontorra, Mendia, Asqueta, Artezu"
Artetxu ³⁵⁸	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"subiendo a Pagasandu, ahí mismo, el alto Artetxu se decía... ". "Cuad. Top.8"-an ere bai.
Artétxu	2003	Asudio	Ahoz	"altito"	"Ese, Artétxu, el primer altico..."
ARTIAGAN		(Larrazabal)			86-14a~ Ikus ARTZAGAN
Artiagan ³⁵⁹	1940	U.A."Est.Cat."	24.30	"monte"	"Vega Arzá, Gardeagochi, Zabale, Artiagan o Cucullu": "Artiagan o Cucullu". 27.57an ere bai, "Vega Arzá, Artiagan o Cucullu": "Artiagan o Cucullu"
Artiagan	1952	U.A.Finc.Rust.	13.2	"monte"	Honen jabea eta 1894ko 143c-ko "...Arza, Arzagan..." arloen jabea bat datoz deitura aldetik. 13.6an "Vega de Arza, Artiagan".
ARTIBE		(Karpoko Top.)			61
Artibe ³⁶⁰	1798	06010237.4	0	"paraje"	"...bacas que pastaban en Artibe..."
ARTXANDA		(Olarde)*			*86-14c
Artxanda ³⁶¹	1994	Launtxu	ahoz	'casa'	Odiakoak ere bai –Gardeagotxin jaioa-

³⁵⁸ Arte 'encina' + txu (dimin.): '(la) encinilla?'. Herrian beste toki bati "El Arbolico" deitzen zaio eta.

Horrelako toponimoak, 'Encinilla' esaterako, badaude Burgos eta Segobia aldean.

Pentsatu izan dut diminutibo barik, ugaritasun atzizkia izan zitekeela, baina Gereñoren testigantza ikusirik diminutiboaren alde jo dezakegu.

Gereñu: "Artecha, 1678..Subijana.", " Artecho, 1694..Legarda, 1707...Trespuestes... Berrosteguieta", "Artechoa"

Dena dela, jatorria beste forma zaharrago batean du: "Arteacha"

³⁵⁹ Arte 'encina' + a + gan 'encima, alto': 'encima, alto de la encina', tartean lehenengo elementuak artikulua hartzerakoan e+a> ia egin duela. Dena dela, artikulua fosilizaturik egon zitekeen, zeren bestela bidezkoena "Artegan" izango litzateke, konposizioan "Artagan" (Horrela entzuna eta ikusia dut). Gereñuk "Arizcana 1813" biltzen du. Beste aukera bat izango litzateke inexisten egotea, baina zailago ikusten dut.

Dena dela, "Arzagan" eta "Artiagan" leku berbera da, azkena nahiko beranduko konstatazio dela.

Gereñu: "Artia, 1671 Lagran. 1694..Alegría..".

³⁶⁰ Arte 'encina(r)' + be 'parte inferior, debajo': 'debajo de la encina', indukzioa gertatuz gero. Barrenengoak 'Artiondo' aipatzen du, beraz, litekeena da eman dugun azalpena.

Berez, "Artebe, Artepe" izan beharko litzateke, baina hemen deklinabideak bereak egin izango ditu "Arteatx / Artiatx" edo "Artiagan" kasuetan bezala, baita ondoren datorren "Artiza" konstatazioa ere.

Gereñu: "Arti, término de Jauregui. Artia, 1694, término de Alegría...".

Honen antzekoa dugu Iparraldeko "Arizpe".

Toponimo hau kanpokoa ematen du, nahiz eta audioarrek erabili. Ganekogorta harantz dagoen "Artiba" urtegia izan daiteke. Testuaren arabera banekian apur bat gorabehera non egon zitekeen, baina "Artiba" irakurri dut Jabier Malo Iziarrek egindako mapa batean.

³⁶¹ Izen hau lehenengoz uste dut Launtxukoari entzun niola, baina ez nuen hartu etxe bati izen berri bat jarri ahal zitzaizkion, lehendik ez baita inoiz agertu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Artxanda	1999	Cuad. Top. 8	1.72	'caserio'	
Artxánda	2003	Gardeagotxi	Ahoz	"casa"	"Esto ha sido Patisén, eso Artxánda..."
ARTXEBALA		(Larra)			
Archeuala ³⁶²	1412	"Bien. e Fort."	254	"paraje"	86-14 "en Archeuala, que es encima del Ve. de Orosco, que tenja alli algunos labredores, e eran con el los de Anuçiay..."
ARTZA		(Larrazabal)*			*86-14c (Ikus Aratza, bertan aldakirik zaharrenak baitaude))
Arza	1771	"Lib.Hip."	17	"ca."	348b-an ere bai.
Arza	1771	U.A06010221.7	10b	"paraje"	"proximas a la plaza sobre presa molino plaza. 1787an "tegera de arzà". 1799an "Arzá". 1775ean ere bai.
Arza	1894	U.A. Finc.Rúst.	143c	"her.campa"	"E. Camino Real". 205k-an ere bai.
Arza	1940	U.A."Est.Cat."	13.35	"monte"	24.1ean "Vega de Arzá". 24.30ean ere bai.
Arzá	1952	U.A.Finc.Rust.	6.1	"heredad"	"Olaco Arzá" idazmakina egina. 13.6an "Vega de Arza", "N. E. Tresmafil, S.A.". 1.0an "Vega de Arza", "S. Aceros de Llodio
Arzá	1956	U.A.Amil.	22.9	"monte"	"Entre las casas de Arzá"
Arza	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	"donde está Aceros".
Árza	2003	Presako	Ahoz	"termino"	"Olabiasko para adelante Árza". Solozarrekoak ere bai. Goikoplazakoak "La vega de Árza". Azentuaren aldetik ez dago hain argi, batzuek, batez ere azkena, nahiz eta islatu ez bigarren bokalean jartzen omen du"
ARTZAGAN		(Larrazabal)*			*86-14c
Arzagan ³⁶³	1790	U.A06010241.41	28	"monte"	"monte llamado Cucullo o Arzagan". 1926an (U. M.) idazmakina egina.
Arzagan ³⁶⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	36	"monte"	Ibarguren inguruko jabegoa: "Manzanal, Arzagan 72 areas, Arzagan 56 areas, Ubuscun, Aransolo, Castinsalde -S.Arroyo-"143c-an ere bai: "...Arza, Arzagan..."
Arrayan	1940	U.A."Est.Cat."	13.24	"heredad"	Zalantzazkoa. Bukaera "Yau/yan/gan?" S. E .

Orain Cuad. Top. 8" delakoan agertzean apuntatu dut, baina ez nago guztiz konbentzita, zeren izen honek ez du tradiziozko eta etxe bat izanez gero nahitaez agertu beharko zen. Launtxukoak aipatu zidan "Arantzalanda encima de casa..."-k agian loturaren bat izan dezake aurrekoarekin, sinkopak, besteak beste, direla medio.

Artxanda Bilbon ere badugu. Gereñuk et Barrenengoak ez dute aipatzen toponimo hau.

M. Etxebarriak Zeberion "artxánda" biltzen du.

³⁶² Nahiko goiz gertatu arren, baina sinkoparen ondorio balitz, *aretx* 'roble' + *zabal* 'ancho' + *a* (art.) izango genuke.

Ematen du baietz, gure susmo hori baieztatu egin da. Gipuzkoako Aretxabaletakoei atxabaltarrak esaten zaie Gereñuk aipatzen duen "Archaltuaga", lehenago "Arechaltuaga" aipatu baitu, nahiz eta beste leku baterako. "Archabe 1545, Archagana 1716".

"Aretxabala" ez dut ezagutu Orozkon. Okondon, Izorian, Artzeniegan, Gordexolan..., hau da, inguruko toki askotan errepikatzen da toponimo hau

³⁶³ Arza (Ikus Aratza)+ gan 'alto, encima, parte superior'.

Gereñu: "Arzaduya" toponimoa.

Azkue: "Arza: 1º (AN, B, G) zaranda...", "Artza" hitzari zentzu bera ematen diola.

Mitxelena: "artza ..'pedregal' (de harri)...Arza..".

Irigoiñ: "Arza, acaso procedente del sobrenombre '(h)artza' (el oso)".

Gereñu: "Archagana, 1716 labrantío de Adana" eta "Arzagana, 1618, labrantío de Amarita. 1721, íd. de Guereña.", nahiz eta agian jatorri desberdinekoak izan, lehena "Arechagana"(Arechagan, aipatzen du Gereñuk beste leku baterako) izan daiteke, baita "Arza, Arzabala. Arzaduya, Arzaga, Arzagana..." ere.

³⁶⁴ |Aratza (Ikus) + gan 'parte superior': 'alto de Arza'. Lehen ikusi dugunez: "Aranzazugana, que en idioma castellano quería decir alto y cabeza del monte de Aranzazu".. Hau ere kasu askotan gertatuko da.

Grafia aldetik ziztukari afrikatuarena jarri badugu, lehen Aratza-k > Arza duena jarraitzeagatik izan da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arzagan	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte"	Cda. Torre Antigua". Larrazabal? "„Balio, Arragan 56,34 areas". Bai geroago ikusi dudanez, 1956ko "Arzagan" da mugakideren bat "S.E. Condesa Torre Antigua" duela.
Arzagan	1956	U.A.Amil.	22.5	"monte"	"...Bolio, Arzagan –S.E. Condesa Torre Antigua-...".
ARTZAGANBEKOA		(Larrazabal)			
Arzagan abajo ³⁶⁵	1952	U.A.Finc.Rust.	22.12	"monte"	"Arzagan-abajo". 22.19an berdina den beste zerrenda batean ere agertzen da berdin.
Arzagar abajo	1956	U.A.Amil.	22.20	"monte"	"Bollo", "Arzagar Arriba", "Arzagar abajo" Inplosiboan $n > r$.
ARTZAGAN-GOIKOA		(Larrazabal)			
Arzagan arriba ³⁶⁶	1952	U.A.Finc.Rust.	22.12	"monte"	"Arzagan-arriba. 22.19an berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Arzagar Arriba	1956	U.A.Amil.	22.20	"monte"	"Bollo", "Arzagar Arriba", "Arzagar abajo" Inplosiboan $n > r$.
ARTZINIEGA		(Kanpoko top.)			
Arziniega ³⁶⁷	1739	U.A.07010502.5	12	"villa"	1828an "Arciniega" birritan inprentaz. 1805ean "Arsiniega"
ARTZUBIETA		(Larra)			
Arçubietta ³⁶⁸	1620	U.A.0508.30	9	"castañal"	86-22b~ Murueta eta Laudio artean. Murueta Laudio barruan sartzen dutelarik.
AS		(Bitorika)			
As, El	2003	Solloa	Ahoz	"zona"	Kat. 748 zk, goien. Lehen 1894ko "El Ache" rekin lotzen nuen, baina lekukoaren arabera ez dakigu bera den.
Ás, El,	2005	Bitorika	Ahoz	"campa"	"Debajo de la peña (Bitorika)". Bitorikakoak ere bai. Errepidetik Atxupetatik ezkerretara.
					"Campa proxima a la peña". Ekin nioenean ea bakarrik leku horri deitzen zitzaion edo haitz inguruari, berak "también se le llama al jaro que sube hasta la peña". 2015eko uztaillean bere aitak Anbulategi aurrean ahoz esan zidan "El Ás es una campá". Galdetu nioenean ea haririk zeuden eta esan zidan ezetz.
ASKAETA		(Olarate)			
Ascaeta ³⁶⁹	1567	U.A.0107.1a	8	"era"	Geroko "Azketa".

³⁶⁵ Kontrazentzuzkoa ematen badu ere, sarritan ikusiko dugu horrelakorik, hau da, *-gan* 'alto' ondoan, 'abajo' zehaztapena agertzea, edo geroagoko 'arriba', baina bidezkoa omen da: '(parte,zona) abajo de Arzagan', edo erroturik ez balego, '(parte) abajo del alto de Arza'.

Askotan 'arriba' eta 'abajo' horien baliokide euskaldunak goiko(a) eta beko(a) dira, baina agian kasu honetan lematzat jarritakoa ez dakigu guztiz zuzena den, nahiko berandukoa baita.

³⁶⁶ '(parte,zona) arriba de Arzagan'.

³⁶⁷ Aurrekoa ikusirik (sinkopa) agian aretx, aritz 'roble' izan genezakeen. Azken atalean beste kasu batzuetan ikusi dugunez, -ega<-aga-tik letorke, baina ahaztu gabe ega,ea, lea...'arroyo'-ri lotu daitekeela.

Ohiko izen erdalduna "Arciniega" izan da. Barrenengoak ematen du nahiko zuzena izan daitekeen aukera,.

Fuent.Doc.78 (1511): "Acheniega" 24 or.r-ren galera duela

³⁶⁸ (H)arri 'piedra' + zubi 'puente' + eta (atz.plur.?). Lehen ikusitako Arrizubieta eta Arrizkozubi toponimoen beste aldakiren bat.

Barrenengoak ere aipatzen ditu `Arzubiaga, Arzubieta..Var. de Arzubita, Azubieta.. los puentes de piedra´

Gereñu: `Arzubi, Arzubiaga, ..´

³⁶⁹ Aska 'abrevadero' + eta (atz.pl.?): '(donde el) abrevadero para el ganado'

Mitxelena: "(h)azkar, askar 'arce,quejigo'..Azcarreta, Azcabide...Ascasubi". Beraz, dardarkaria inplosiboan jausiz gero, baina Askaeta ez da kasu bera.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ASKANO		(Olarte)			86-22a~~(Ondokoen laguntza nolabait kokatua, baina zalantzazkoa da, zeren bitan bakarrik eta berandu agertzeaz gain zerrendan hainbat errakuntza baitaude). Askao izan daiteke.
Ascano ³⁷⁰	1952	U.A.Finc.Rust.	22.12	"monte"	"...Bárbara, Olabarrieta, Olabarrieta, Ascano, Abasolo, Cantera, Zabale...". 22.19 Berdin agertzen da beste zerrenda batean: "...Bárbara, Olabarrieta, Olabarrieta, Ascano, Abasolo, Cantera, Zabale...".
Ascano	1956	U.A.Amil.	22.14	"monte"	Zalantzazkoa. Argi idatzirik, egon arren: "Olabarrieta, Ascano, Llana de Abasolo, Cantera, Zabale..."
ASKAO		(Goienuri)*			Kat. 735 zk., *86-06d
Ascao ³⁷¹	1571	"Lib.Baut."	41	"apellido"	Kopian hori agertu arren, originalean hasierakoa e iruditzen zait.
Askao	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"termino"	"abajo la Peña"
Askáo	2003	Lusurbeilanda II	Ahoz	"termino"	"Hay un Askáo subiendo en Oleta".

Barrenengoa: "Askaita-Respald.-Et.; 'Manantial de la peñuela...de 'atx'(peña) Askaitar.-Lek. Var. de Azkaita-Cfr. Askaita (Son ambos una fuente)"

Gereñu: "Arriasca, fuente de ..Elguea", "Ascaeta, 1591, fuente en Belunza", "Asca, 1767, Peña de San Vicente de Arana". Azken honetan 'peña' ikustean, nolabait zalantzan geratu naiz, zeren, nire iritziz, aska 'abrevadero' baino ez da. Bertako den lagun bati deitu diot eta baieztatu dit: "las ascas, una fuente con unos bebederos, **abrevaderos**..".(Beltzitutakoa nik neuk egin)

Orozkon aska 'pesebre'.

Bitxia gertatu zait, Gereñuk aipatzen duen: "Ascabacochadana, 1722, labrantío de San Vicente de Arana", zeren Aska-bakotxa-dana izanez gero 'el abrevadero que es de cada uno, individual?', gunque, baina beste aldetik azkar 'arce, quejigo'-rekin beste zuhaitzekin gertatzen denez, nahiko bidezkoa da *bakotx* joatea.

Dena dela, aitortu behar dut, leku-izen honek hasiera hasieratik hatx 'peña'-z pentsatzea eragin dit. Hortik Irigoienek Gereñurengandik hartutako "Ascaneta, peñas, cueva, de Manurga", h(atx)+ gan + eta atalekin osatua dugu, berbera izateko bokal arteko sudurkariaren galera beharko luke, posible dena, baina ez du zergatik gauza bera izatea. Geroago irakurri dudanez, Irigoienek "Ascaeta", aska 'abrevadero'-ri lotzen du.

³⁷⁰ Hemen duguna, nire ustez, hatx + gana da, baina zenbait kasutan gertatzen denez, agian erdararen eraginez, bukaeran a > o urratsa gertatzen da.

Sudurkariaren jauskera gertatuz gero, askoz lehenago konstatatua dugun "Askao" izango gunque, baina ez dut uste bide hori dagoenik.

Irigoienek 1053ko dokumentu bat aztertzerakoan "Eneco Lupiç de Laçkanu" aipatzen du. Batzuetan artikularen aglutinazioa eta alderantzizkoa (artikulutzat hartu hasierako albokaria) ez dago hain argi erlazioa.

Barrenengona: "Azcano- Amurrio, Beotegi...lugar alto de la Peña".

Barrenengoaren aipamen honek uste dut baieztatzen duela lehen aipatutako susmoa "Ascana > Ascano".

³⁷¹ Aska 'abrevadero, fuente' + ao 'boca, entrada...'.

Goikoa ondo baieztatutzat har dezakegu, zeren "Errecao, Iturrao, Lesao, Ugao" toponimoa oso antzekoa baita.

Bilbon uste dut toponimo bera (Askao) dugula.

Irigoien: "Askao, probablemente está formado de aska 'pesebre', pero también 'abrevadero, zanja, foso', es decir 'hoya' con referencia al tercio + ao 'boca' ..".

Irigoienek askari buruz 'abrevadero' hainbat erreferentzia ematen ditu: "Ascaiturri, Acayturrieta, Askaeta, Askagain, Askaldea, Askapeko-erreka, Ascabarrí 1776, Ascabea,."

Lusurbirlandako lekukoak dioten "abajo la Peña"), *hatx*-ekin pentsatzea eragiten du edo Mitxelena: "(h)azkar, askar "arce,quejigo"..Azcarreta, Azcabide...", baina sendoena hasierakoa dirudi.

Barrenengoak "Askao" ere biltzen du.

Uste dut egokiena da pentsatzea Irigoienek ematen dituen ataletan, hau da, 'boca del abrevadero' gunque, zeren antzekorik sarri agertu zaizkigu: Errecao, Iturrao, Lesao, Ugao..

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Askáo	2014	Lusurbeilanda II	Ahoz	"termino"	"Askáo (el cuarteillo)"
ASKARTETA		(Goienuri)			86-06c~ (Behin bakarrik agertu arren, oso argi idatzia. Antza izen hau desagertu omen da, beste batez ordezkaturia edo. 1927ko testigantzez nolabait koka daiteke)
Ascarteta ³⁷²	1894	U.A. Finc.Rúst.	63c	"monte"	Oso argi idatzia, bi mugakide Etxebarri eta Bengoetxea ingurukoak: "Becosoto (Becosolo), Larrenburu 14,8 areas, Eulalia, Telleria, Solobarri, U(r/l)ibarri), Ibarrondo, Arecerosti, Ascachu, Pozueta (hiru mugakide goienuritarrak) 114 areas, Areschurreta 134 areas, Leposolo 64 areas, Legorreta 19 areas, Ascarteta 82 areas, Laceaga? 52 areas, Gorostizaga 48 areas, Echevarri...". Behin bakarrik agertzen da. 1927ko 27.33an Andiko eta Etxebarri inguruko mugakide ia berdinak dituela, badago "Acharteburu ó Burita -S. casa Bengoeche Goico-" izeneko basoa 82,86 area dituela. 1952ko 22.34 orr. la zerrenda bera da, zenbaitzuk errepikatzen direla, baina hau ez: "Leposolo 71,8 areas, Gorostizagahondo 47,9 areas, Ibarra 7,68 areas, Boleta 158,06 areas"
ASKATU		(Goienuri)			Ikus ASKATXU.
ASKATXA		(Goienuri)			Argi agertu arren, ASKATXU (86-06b) bera da.
Azcacha ³⁷³	1894	U.A. Finc.Rúst.	164e	"monte"	Ez du ematen mugen aldetik, behintzat, Askatxu-ri lotuta dagoenik: "...Zabaesquiñ(e/a), Azcacha 120,80 areas, Iturichu, Ibarra, Telleria, Alza...". Bukaerako a hori argi agertzen da, u edo o-ak desberdinak dira. Geroago ikusi dudanez, 1940ko 6.9an "...Zabal-esquiña, Azcachu 125,02 areas..." agertzen da, iparraldeko mugakide bera dela 1894an eta 1940ko honetan.
ASKATXU		(Goienuri)*			Kat. 683. zk., *86-06b
Ascachu ³⁷⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	4c	"monte"	"...Iturigorri, Ascachu, Iturigorri, Bolleta, Iñarrondo...". 7an ere bai : "Isasi, Ascachu...". 1986an "Morteruchu (junto Camino Sta.Lucia)"
Ascacho	1894	U.A. Finc.Rúst.	44	"monte"	"...Alzarate, Ascacho..."
Ascachu	1915	U.A. Cat.1900	4.22	"monte"	Isasi. 6.18an ere bai.
Ascachu	1926	U.A."Est.Cat."	7.1	"monte"	9.13an ere bai.
Ascachu	1940	U.A."Est.Cat."	4.9	"monte"	Idazmakinez egina. Ondoren, "Ascacho". 6.9an eta 9.6an Isasi ondoren aipatuta. 27.12an ere bai.

³⁷² Berandu, gutxi eta agian gaizki konstatatu dugu toponimo hau, zeren "Ascartera" dager eta ez "Ascarteta". Agian aMitxelena: "(h)azkar, askar "arce,quejigo"..Azcarreta, Azcabide..."

³⁷³ Aukera bi nagusi ditugu; 1) Mitxelena: "(h)azkar, askar "arce,quejigo"..Azcarreta, Azcabide...'+tza'(multzo atzizkia), dardarkaria galduz gero. Barrenengoak "Arkarza" aipatzen digu.

Gereñu: "Ascacha, termino ..Monasterioguren..". Cuad. Top. Aiara "Ascachu" 117 or.

2) "Askatxu"-ren aldakia izatea, agian bukaerako -u+ a > a gertatuz, Arzua / Arza bezala. Kasu honetan *aska* 'abrevadero' + txu (dim.).

Orozkon -txa diminutibo gisa erabiltzen da zenbait kasutan, gizon izenei lotuta dagoenean badu bereizketaren bat asko erabiliago den -txu-tik. Beste kasuren batean ere entzuna dut. Azkuek ere aipatzen du atziki hau ia Euskal Herri osoan.

³⁷⁴ Lehen azaldutako aukerak ditugu: 1) Mitxelena: "(h)azkar, askar "arce,quejigo"..Azcarreta, Azcabide...'+tzu'(multzo atzizkia), dardarkaria galduz gero.

2) Gure kasuan *aska* 'pesebre, abrevadero'-ri lotu beharko dugu, *txu* diminutiboa duela. Ikusten denez, erdararen eraginez zenbait kasutan bukaerako u > o, baina *txo* diminutiboa ere badago. Bertakoek esaten dutenez, erreka pasatu ondoren, harria handi bat dagoen tokian deitzen zaio, beraz, *aska* izateko itxura osoa du.

Amaginarrebari galdetu diot ea zer den "askatxu", berak : "Aska txiki bet, txarrikumak jan deien..." erantzun didala. "Askatxa"-z galdetu diodanean, ez dit ezer erantzun. Ekin diot pertsona izen batzuei -txu edo -txa (ez dut uste konnotazio bera duenik) gaineratzen zaiola eta baietz erantzun dit.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ascacho	1940	U.A."Est.Cat."	4.9	"monte"	Idazmakina egina. Bertan "Ascachu" ere bai.
Ascocu ³⁷⁵	1940	U.A."Est.Cat."	3.6	"monte"	Idazmakina egina, baina Askatxutik? "Bastarzar" ondoren aipatuta: "Bastartzar, (id.), (id.), Ascocu, Barranqueta, Bastartzar, (id.)"
Arcachazu ³⁷⁶	1940	U.A."Est.Cat."	10.15	"castaños"	Idazmakina egina: "Fuerarrondo, Adecoros, Arcachazu, Vuelleta, Arteiturrieta...". Bat dator 1894ko 63b-ko "Ascachu" rekin mugakideen aldetik, etab.
Ascatu ³⁷⁷	1940	U.A."Est.Cat."	10.10	"heredad"	Idazmakina egina, baina Askatxu izan daiteke, Ellakuri aurrean aipaturik: "Manzanal, Recosolo, Arraño, Lanburu, Anzur, Zartegui, Aurrecomas, Ascatu, Ellacuri". 27.9an "Ascatu" eta Ellakuri aurrean ere bai: "Ellacuri, Id., Recosolo, Arraño, Lamburu, Aurrecomas, Azcatu, Ellacuri". 27.10ean: "...Recosolo, Arraño, Ascatu, Ellacuri..."
Ascachu	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"monte"	1894ko 89 orrikoarekin erkatzen badugu: "Manzanal, Becosolo (Buasolo dirudi), Arraño, Lecumburu, Arcusal, Zaistegui....Alcachu" ikus daiteke azkenengo hau eta 10.10ekoa bera dela. Ellakuri aurretik aipatuta. Askatxu?: "...Becosolo, Arraño...Aurrecomas, Ascatu, Ellacuri"
Azcocu	1956	U.A.Amil.	7.5	"monte"	9.12an Palanka aldean. 17.5."Ascocu"? 22.34an idazmakina.
Azacachazu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.34	"monte"	Zalantzazkoa. Egiaztatu dudanez "Ascachu" bera da: 1894ko 63 or.: "Becosolo (Becosoto omen idatzia) -N. Camino...- 140 areas, Larrenburu 14,8 areas, Eulalia 177 areas, Telleria 114 areas, Solobarri -O. Camino...- 136 areas, U(r/l)ibarra 700 areas, Ibarrondo 230 areas, Arecerosti 94 areas, <u>Ascachu</u> 92 areas, Pozueta (Goienuriko mugakideak omen, Larrazabalekoa izan daitekeen bat izan ezik) 114 areas, Areschurreta 134 areas, Leposolo 64 areas...". 1952ko 22.34 orrian "Becosolo -N. Carret. Oquendo...(Andiko aldean?)- 144,2 areas, Lamburu (Laribur beste zerrenda berdin batean) 14,09 areas, Lesiaga 177,3 areas (Elesiaga beste zerrenda berdin batean 177,3 areas), Telleria (Tilleria beste zerrenda berdin batean 114 areas) -E. Carret. Oquendo...-, Llobarri -O. Carret. Oquendo...- 126,86 areas, Urribarri (Urribarri beste zerrenda berdin batean 690,21 areas) -S. Carret. Oquendo...-, Junarrondo ? (Juecarrondo beste zerrenda berdin batean 229,7 areas -Ibarrondo1894-), Adecoros 94,21, <u>Azacachazu</u> 114,92areas, Botteta (Bolteta beste zerrenda berdin batean114,92), Astetarrieta(Asteturrieta beste zerrenda berdin batean 131,9 areas), Leposolo 71,8 areas...". Orden bera dute, mugakide bat berbera da kasu bietan, eta baten mugakide biak Goienurikoak

³⁷⁵ Gutxi eta berandu konstatatua dagoen toponimo hau Askatxu izan daiteke. Bai, geroago ikusi dudanez, bera omen da.

Gereñu: "Ascucuacha, 1787..Sabando"

³⁷⁶ Gutxi dokumentatua dugu toponimo hau, beraz, ez digu eskaintzen ziurtasun handirik. Dela dela agian (*h*)arri 'piedra' + *gatz* 'difícil' + -txu (dim.) / zu ? (ugaritasun atzizkia) izan ditzakegu.

Barrenengoak aipatzen du "Arkatxu..Var. de Arkantxu".

Gereñu: "Arcacha..Arcachabea...Arcachazabala...".

Geroago ikusi dudanez, "Ascachu" bera da,

³⁷⁷ Ikus Askatxu berbera baita. Beranduko konstatazio hauetan grafia aldetik errakuntza hauek gertatzen dira, hots, -tu, agertzea -chu-ren orde. Ez dut uste fonetika aldetik inungo oinarririk dagoenik.

Eskuin aldean jarritako oharren arabera ikus daiteke toki berbera dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ascachu	1956	U.A.Amil.	1.20	"monte"	ditugu (Ibarra, Bengoetxe aldean). Bertan "Ascatu" ere jartzen du. 1.26an "Ascachu" ere bai. 1.27an ere bai.
Ascachu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.4	"pago"	17B-an.
Askatxu	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"monte"	"monte por el Iñarrondo". Beaskokoak, (Isusi), "De la cuesta las brujas, pasando el río, la lastra". Isusikoak eta Altamirakoak ere bai.
Askátxu	2003	Lusurbirlanda II	Ahoz	"termino"	"monte por Iñarrondo.."
Askátxu	2006	Lusurbei	Ahoz	"termino"	"...donde están las hayas..."
ASKATXU		(Goienuri-Santa Ana)*			*86-06d. Berez, mugatik hurbil badago ere, Arrankudiaga da.
Askátxu	2005	Santa Ana	Ahoz	"termino"	Florentina Bernaola, Santa Ana baserrikoa: "límite...una zona de montes detrás del caserío a la derecha...el pinar que está detrás de casa...llevaban el gana(d)o los abuelos... bajaba un río". Errekaren izena ez du gogoratzen, ez da Santanako erreka.
ASKETA					Ikus ASKAETA, AZKETA
ASKIGORTA		(Olarte)			Ikus AZKIGORTA
ASPE		(Larrazabal)*			*86-13b
Aspe	2003	Ostenko	Ahoz	"pieza"	"La Aldapa y Aspe están pegados..."
ASPE		(Olarte)			86-30a
Aspe ³⁷⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	225	"heredad"	Zenagorta baserriko sorroa, muga bat duela Olarteko beste jabe batekin. Jabea Zenagortakoa zen. "Aldapa, Aspe, Aurrecosolo, Aldape, Errecachu, Sacona, Aldape".
ASPURU		(Goienuri)*			*61-61d
Hazpurua**	1025	"SMCo.Ubieto"	177	"localidad"	"Barrundia-Hazpurua (Aspuru San Millan). Geroago 1601ean "Axpuru" (Landazuri).
Hazpurua**	1260	"Calahorr.Erg."	423	"localidad"	"Heguilaz... Hazpurua"
Aspuro*	1602	Valladolid.F.	292b	"apellido"	"mateo de axpuro menor en dias vezino del dcho. valle de oquendo", Ermuko elizari buruzko datuetan.
Aspuro ³⁷⁹	1614	U.A.0107.1	6	"estrada"	Birritan, $u > o$. Laudio-Okondo muga. Garai honetan u / o alternantzia sarri aurkitzen dugu: "Curceaga / Corceaga", "...mochacho..."
Aspuru	1745	U.A.030501.4	11	"casa/s"	Bitan. 13b-an "Aspuru ... y desde aqui haviendo pasado al margen o loma de la peña"
Aspuru	1894	U.A. Finc.Rúst.	231	"heredad"	Santa Luzia aldean. "Esquica solo" ipinita gainetik argigarri gisa.
Aspuru	1926	U.A."Est.Cat."	4.6	"heredad"	Torrentegietako ekialdeko muga.
Aspuru	1940	U.A."Est.Cat."	9.1	"castañal"	Birritan. 9.5ean birritan ere bai.
Aspuru	1952	U.A.Finc.Rust.	9.3	"monte"	Beaskokoak, (Isusi),: " feligresia de Santa Luzia".
Aspuru	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	

³⁷⁸ (H)atx 'peña' + behe 'abajo, parte inferior': 'debajo la peña'.

Gereñu: "Aspe (leku askotan)..., Aspea, Aspebea..".

Gipuzkoako herriak (Azkoitia, Azpeitia) haitzak goi aldean ikusirik errez suma daiteke, haitz + goitia edo haitz + beitia dugula.

³⁷⁹ (H)atx 'peña, roca' + buru 'cabeza, parte superior': 'parte superior de la roca, encima de la roca..'.

Eremu honetako (h)atx hori, aspaldiko, edo nahiko aspaldiko (h)aitz batetik letorke. Bildutakoez gain (Hazpurua 1025), Gereñuk "Axpuru 1332, Axpuru, Aispuru 1284..." biltzen ditu. Grafia aldetik jatorriari begira (h)aitz > haiz dagoen arren, sustraitutako eboluzioari ere erreparatu behar dugulakoan utzi dugu "Aspuru" lematzat edo, nahiz eta forma zaharragoak bildu (ikus Aizkana). Gainera, "Aspuru" forma horrelaxe dago arautua.

Bitxia da XVII. mendearen hasieran, hitz bukaeran u/o artean dagoen zalantza. Hau mende batzuk lehenago ere gertatzen da, finkatzen ez bada ere, batez ere, inguru hauetan, zeren beti "Aspuru" esaten baita.

Konstatazioetan ikus daitekeenez, alde batetik, h etimologiakoa eta artikulua ditugu lehenengoetan, ondoren, aldaketa gutxi izan duela.

Toponimo hau Araban toki askotan agertzen da Gereñuk biltzen duenez.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aspúru	2003	Aspuru	Ahoz	"barrio"	Isusikoak eta Mendibilekoak ere bai. Leku oso ezaguna da, baserri bi ditu, eta Laudioko mugan izan arren, Okondo da. Dubirisekoak eta Izagirrekoak ere bai.
Aspúru	2014	Aspuru	Ahoz	"barrio"	
ASPURUALDE Aspurualde ³⁸⁰		(Goienuri)* U.A."Est.Cat."	13.15	"monte"	*61-61d "Aspuru Alde" "Pueblo en que radica: Oquendo". Beraz, mugan dugu hau.
Aspurálde	2003	Garate	Ahoz	"campa"	"en terrenos de Okendo es Aspuralde... campa que tenemos.."
Aspurálde	2003	Mendieta	Ahoz	"terreno"	"toca con Basa... Basa y Aspuralde están a 250 mts. de Mendieta, entre (medio de) Orbe y Mendieta...de Mendieta a Garate hay 350 m".
ASPURUGOIKOA Aspurugoicoa ³⁸¹		(Goienuri) U.A.030501.11	2	"campa"	"Aspuru goicoa". Bitan urte berean. "Divisoria Llodio / Tierra de Ayala", eta aipatzen dira, besteak beste: "casas de Solaun, Espa."
Aspurugoico	1772	U.A.030501.11	7	"termino"	"parte arriba de la casa de Aspuru goico". Bitan urte berean. J. P. Ulibarri: "aspuru ta aspurugoico"
ASPURUGORTA Aspulugorta ³⁸²		(Goienuri)* Isusi	Ahoz.	"termino"	Kat. 826. zk., *61-62c "encima Okendo" > / .
Aspulugórta	2003	Dubiris II	Ahoz	"termino"	"Aspulugorta, el Castillo". Batzuek "Pulugorta
Apulugórta	2003	Dubiris II	Ahoz	"termino"	Batzek "Pulugorta" ere esaten dute.
Apulugórta	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"termino"	"De Asketa para allá...A(s)purugorta claro.. ¿El límite?- Entre Okéndo y Llódio."
Pulugórta	2014	Urrutxi	Ahoz	"termino"	"La Pulugorta es el terminar los castañales" esaten duela ematen du.
ASPURULAR Aspurular ³⁸³		(Goineuri)* U.A.030501.11	7	"termino"	Kat. 386. zk., *61-61d Birritan "Aspulu lar". "Aspuru goico" ondoren aipatuta.

³⁸⁰ (H)atx 'peña, roca' + buru 'cabeza, parte superior' + alde 'lado, costado': 'costado de la parte superior de la roca, de encima de la roca..', baina beranduko toponimoa izanez gero, agian ' (en la) parte de Aspuru' genuke.

³⁸¹ (H)atx 'peña, roca' + buru 'cabeza, parte superior' + goiko 'de arriba'+ a (art.): 'la parte de arriba de encima de la roca', edo 'Aspuru de arriba'.

Bertan ikusten denez, forma artikuluduna eta artikulugabea dugu.

³⁸² (H)atx 'peña, roca' + buru 'cabeza, parte superior' + gorta 'cuadra, (Mitxelenak "ejido" ere aipatzen du)'.

Mitxelena: "korta 'sel', 'cuadra', 'establo' (v. gorta)".

Korta bigarren zentzuaz erabiltzen da eremu honetan: " txarrikorta, kortea eta abar". "Azpigorta" Orozkon ere aurkitzen dugu.

Beste aldetik likiden arteko aldaketa aitzen dugu Aspuru->Aspulu.

Gereñu: "Aspurugorta, 1570, monte de Amurrio"

³⁸³ Hemen dugu forma askoz jatorragoa (sinkopa eta dardarkariaren galera izan gabekoa) geroko adibidibeak baino, lehenengo bi ataletan zalantzarik ez dago, zeren ikusi dugunez, (h)atx 'peña, roca' + buru 'cabeza, parte superior' baitugu.

Zalantza sortzen da *lar* elementuarekin, atal hau hemengo toponimian aurkitzen dugu sarri askotan. "Atxular" Orozkon (Orain Atxulaur idazten dutela zenbait lekutan), hemeko batzuk eta abar, baina aipatutakoa duda geratzen zaigu *larre(larra)-tik etortzea, eta "-luze> luz" adibidearekin gertatu dena gertatzea ala Mitxelenak aipatzen duen "lahar, lar 'zarza'..." gaineratzen duenez: "Es difícil en general distinguir en posición final los representantes de la(h)ar de los de larre, pues en unas zonas se ha generalizado la final -e en toponimia a todos los temas consonánticos, mientras que en otras parece observarse la tendencia opuesta a suprimir -e en muchos" casos'. "Aralarre > Aralar".

Hitz barnean badugu sinkoparen eraginez "Larrineko>Larraneko>Larneko" eta hitz bukaeran aipatutako "-luze>luz", baina ez da gertatzen sarri.

Azkue: "lar: ..2° (ANc, BNc, Gc, L), cambrón, abrojo"(Botanika arlokoak).

Zumarragako adizkide batek aipatu zidan lar 'zarza' zentzua bertan zegoela. Hemen orain ez da erabiltzen, baina ez dakigu bi mende lehenako zein izango zen testuingurua. Orain Orozkon nahasketa gertatuko litzateke, zeren *lar* asko erabiltzen da, baina 'demasiado' adierazteko: "-Hori lar da!, -Hori larrekoa da!, larregi...

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aspular	1894	U.A. Finc.Rúst.	94g	"monte"	231c-an Santa Luzia aldean.
Aspular	1926	U.A."Est.Cat."	4.4	"monte"	
Aspular	1940	U.A."Est.Cat."	3.9	"heredad"	13.21ean ere bai.
Aspular	1952	U.A.Finc.Rust.	5.4	"monte"	9.3an eta 9.5ean ere bai.
Aspular	1956	U.A.Amil.	9.4	"monte"	22.26an ere bai.
Aspular	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	2.2	"pago"	11n "Sta. Maria (Yermo)"-koa bezala.
Aspular	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"oido... ". Dubirisekoak "Por la parte Dubiris, de Orbe para arriba, al lado Almorreka, en la otra parte Asetxin". Mendibilekoak "Encima Dubiris". Aspuruako eta Izagirrekoak ere ezagutzen dute.
Aspulár	2003	Dubiris II	Ahoz	"monte"	"... encima aquí, enseguida, ahí mismo, ...es una punta de un hayal... Aspulár"
Aspulár	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"monte"	
ASPURUSOLO		(Goienuri)*			Kat. 408 zk., *86-05b
Aspurusolo ³⁸⁴	1924	U.A.Cat.1900	6.14	"heredad"	"Dubiris, Dúbiris, Aurrecosolo, Aspuru-solo, Murdeta, Larrabarri –N.S. Camino-, Carobizar, Sebastiaguirrebarrena, Hermuerrecabarrena, Asqueta, Id, Sautuondo (Sautando?), Orbe, Artevide, Pagaza, Olamendi, Hermuerreca ..."
Aspurusolo	1940	U.A."Est.Cat."	13.19	"heredad"	
Aspurusolo	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"heredad"	"Aspuru Solo", idazmakinez egin.
Aspurusolo	1956	U.A.Amil.	22.25	"heredad"	
Asurusolo	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.3	"pago"	16A-an. 1894ko "Asunsolo" izan daiteke, baina baita "Aspurusolo" ere. Isusiko batena ikusiz gero, Aspurusolo dirudi. Begiratu gero, Dubirisekoa da. Aspurusolo da, bertan egiaztatu didatenez.
Aspurusolo	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"próximo a casa de Dubiris"
Aspurusólo	2003	Dubiris II	Ahoz	"pieza"	
Aspurusólo	2014	Dubiris-Andik.	Ahoz	"pieza"	"¿Me dijiste que en el 408 ponía Asurusolo pero que era Aspuru...? -Aspurusólo."
Asurusólo	2014	Urrutxi	Ahoz	"pieza"	
ASTAITURRIETA		(Goienuri)			86-06c~ Ikus ARTEITURRIETA
Astiurreta ³⁸⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	105b	"monte"	<i>Ai > i, t >, ie > e.</i> "...Lesiaga, Astiurreta, Goiri..."

³⁸⁴ (H)atx 'peña, roca'+buru 'cabeza, parte superior' +s olo 'heredad': 'heredad de encima la peña', 'heredad de Aspuru'.

³⁸⁵ Gure ustez, toponimo hau lotura zuzena izan dezake lehen ikusi dugun "Arteiturrieta 1877, 1940, 1952, 1956 (Arte 'encina' + iturri 'fuente' + eta (atz. plur.): '(en) la fuente de la encina, del encinar')"-ri (Antzekorik ugariak dira: Fuente del Espino, Fuente del Endrino?... baina zenbait gauzagaratik bereizirik jarri dugu:

Alde batetik, grafia aldetik r/s konstonanteak zenbait kasutan ez dira ondo bereizten, horrez gain, fonetika aldetik aspalditik konstatatzen den urratsa, zalantza edo aldakia izan daitekena, hau da, *rs > s (urso> uso 'paloma'). Irigoienek aipatzen duen "Arstegiza", edo Mitxelenak dioen "asto(ant. arsto". Garteiz (deit.)/Gasteiz dugu. Honetaz zabalago ikus dezakegu Irigoienek Gasteiz-i buruz egindako txostena. Ondorioz, nahiz eta logika aldetik "Arteiturrieta" bidezkoena izan.

Beste aukera nagusi bat dugu, *arsto* 'asno,' (elkarketetan asta-) edo beste elementuren bat izanez gero.

Azkenengo aukeraz pentsatu nuen hasiera batean, zeren erabilera begira "Txakurpozo, Azeripoto..." eta horrelakorik aipatu ditugu. Aukera hau ez genuke guztiz baztertu behar, Lekeition ere iturri nagusi bati, herriko sarreran dagoena, Mandaska edo Atea deitzen omen zitzaion "La fuente .de Mandaska o de Atea.." ("Lekeitio" liburua- Askoren artean-BFA-Kultura-Saila-Beitia, Edic. de Historia,S.L. Inprimategia. Bilbo 1992), hau da, *mando* + *aska* atalekin osatua.Gereñuk, adibidez, "Astariturri 1723" aipatzen du.

Orozkon Asteiza toponimoa dugu.

Adibide honetan*a+ i bokalek elkarterakoan, ondorio ugari eragin dituzte: ai > ei, eta monoptongazioa (e, i) ere bai.

Azkue: Asta: 1º (c) Var. de ASTO en los compuestos y derivados; al juntarse con nombres de vegetales, indica la idea de "silvestre"...

Batzutan botanika munduari lotze-nahi horretan, agian ez zen beharko egitea, zeren arte 'encina', berez, da dagoena, Azkuerengan landaretzarekin zerikusirik duten hainbat hitz bildu ditugu: "Astabarro (B-g), cierta planta..", "Astaiena, alajalba (vid silvestre)..", "Astailar (AN, B, G), áfaca..". Dena dela, lotura hori abereengandik etor liteke, *txarriokaranak* izenarekin gertatzen denez.

"Astiturrieta (Astaiturrieta)> Astiurreta" kasuan hiru leherkari egoterakoan batean disimilazioa gertatu dela dirudi, ei>i monoptongatu ondoren, hurbil baitzeuden. Berdin gertatzen da Orozkon "Ez dakit>Eztakit>Eztait".

Beste konstatazio batzuk, nahiz eta gehienak, rs > s /? zalantza horretan egon:

Azkue: "Astei (BN-haz), corral..", "Aztegi: 1º (G-and, L-ain), alisal, plantio de alisos..2º (L-ain), lugar en que se rasca el ganado".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Astaiturreta	1894	U.A. Finc.Rúst.	164f	"monte"	<i>le > e</i> , baina <i>ai</i> mantendu. "...Palanca, Palanca, Lauarecheta, Astaiturreta, Goiribiasti"
Astiturrieta	1926	U.A."Est.Cat."	9.12	"monte"	"Asti-turrieta" <i>ai > ei > i</i> .
Azqueiturrieta ³⁸⁶	1940	U.A."Est.Cat."	13.6	"monte"	"Leciaga, Azqueiturrieta, Iturrigorri, Ascoripoto..."
Asteturrieta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.34	"monte"	<i>Ei > e</i> . "...Bolteta (Bren gainean V bat du), Asteturrieta, Leposolo..."
Azteiturrieta	1952	U.A.Finc.Rust.	12.12	"monte"	
ASTAITURRI-ETABARRENA		(Goienuri)			86-06c~ Ikus ARTEITURRIETA, berbera baita. [Bitxia bada ere, 1894ko 7c(Asteiturrietabarrena) eta 1952ko "Astei" berbera da jabegoz, mugakideak, eta zabaleraz]
Asteiturrietabarrena ³⁸⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	7c	"monte"	<i>Ai > ei</i> . Isasi baserrikoa dirudi: "...Erreca bieta, Asteiturrietabarrena 29,29 areas, Vide Cruce, Iersa". A(s/r)teiturrietabarrena, zalanza egon arren lehena dirudi.
Astaitursetabarrena	1924	U.A.Cat.1900	6.3	"termino"	"Astai-Turseta Barrena" makinaz idatzia egon arren, gaizki dago.
Asteiturseabarrena	1940	U.A."Est.Cat."	10.18	"heredad"	
Asteitursetabarrena	1926	U.A."Est.Cat."	20.14	"monte"	"Astei-Tursetabarrena". Oso posible da "Asteiturrieta- " izatea, nahiz eta grafia aldetik s izan.
Astei	1952	U.A.Finc.Rust.	19.2	"monte"	"...Zavalesquiñe, Errecabita, Astei 29,29 areas, Videcourse, Iersa, Alza", Isasi baserrikoa. 20.2an berdina den zerrenda batean ere bai: "Arraño, Inchaurcheta, Ellacuri, Zavalesquiñe, Errecabita, Astei, Videcourse, Iersa –E. Arroyo-, Alza".
ASTARRETA		(Larrazabal)			(ARTEITURRIETA/ASTEITURRIETArekin loturik egon liteke, baina mugakide bat Larrazabalekoa dirudi, eta beste bat ere bai. Behin bakarrik agertu den ASKARTETAREkin ez omen du zerikusirik)
Astarreta ³⁸⁸	1952	U.A.Finc.Rust.	16.10	"monte"	"N. riachuelo". "Izaguirre, Pagaza, Palanca, Iñarrondo, Urruchi, Garbe, Zubico, San Martin, id, id, id, id, Astarreta, Orueta..."
Astarreta	1956	U.A.Amil.	16.9	"monte"	Zalantzazkoa, baina "Astarreta" jartzen du: "Izaguirre, Pagaza, Palanca, Iñarrondo, Urruchi, San Martin, Astarreta –N. riachuelo-, Larra..."
ASTEGI		(Goienuri)			86-06a
Asttegui ³⁸⁹	1791	U.A06010234.18	7b	"propiedad"	Isusi aldean dirudi.

Gereñu: "Astea, Astegui, Asteguieta, Asteguieta.", "Astorreca..".

Fuent.Doc.78 (1511): "Asteguieta" Lekeitio.197 or. Arzamendi: "Aztegui 1284 ". 'alial' Arzamendiren ustez.

Muxika: "Astaigoena, Astiaga".

Artegi 'redil' agian ez genuke ahaztu behar "Arteiturrieta" kasuan.

³⁸⁶ . "Leciaga"ondoren aipatuta, idazmakinez egina egon arren, Arteiturrieta bera izan daiteke. Eta agian 1894ko Astaiturrieta. *R/s* -en arteko errakuntza ugari ikus daiteke, antza denez, eskuz egindakoa hartzerakoan sortutakoak.

³⁸⁷ 'Astaiturrieta (Ikus)+ barren 'parte más baja, inferior' +a (artik.): 'la parte más baja de donde está la fuente del burro', 'la parte inferior de Astaiturrieta'

³⁸⁸ Oso beranduko testigantzak direnez, agian "Astaiturreta, Astiurreta" edo honelako batetik etortzea litzateke bidezkoena. Hipotesi bat jartzearen "Astaiturreta > *Astaiturreta > *Astaurreta > Astarreta"

Gereñu: "Astarreta, siglo XVII, término de Galarreta", `Asta arratea, Astalarrata."

³⁸⁹ Leku-izen honek aukera bat baino gehiago eskain dezake. Zalanza horren barruan ikus ditzagun egon daitezke batzuk:

1) Lehen aipatutako *r/s*-aren arteko zalanza bai fonetika aldetik eta bai grafia aldetik sortzen zaigu berriro, leku-izen hau *artegi* 'redil'-etik etor liteke, baina beste testigantzak ikusirik ez du ematen horrela denik.

Euskal Deitu. Izend.: "Aztegia, Aztegieta, Azteintza, Azteitza..."

Gereñu: "Astegui, Asteguieta 1607, Asteguieta (hiru tokitan)".

2) Aukera arruntenetariko bat *asto* 'burro, asno' (elkarketan sartzean asta-).Horrela balitz :

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
"					
ASTERIAGA Astteriega ³⁹⁰	1797	(Goienuri) U.A.06010236.2	1b	"monte"	61-62c~ [Egungo ASTIAGA (ikus)] "aga" bukaera duelarik birritan. Isusi aldean. Baina bertan ere hiru bider -ega bukaeraz.
Asteriega	1798	U.A.06010236.4	18	"monte"	1797an "astteriega" eta "hastteriega" Isusi aldean.
Asteriega	1802	"Lib.Hip."	332b	"termino"	"varrio de Isusi"
Astteriega	1805	"Lib.Hip."	356	"termino"	le > i. "barrio de Isusi"
ASTEAGA Asteaga ³⁹¹	1839	(Goienuri) U.A05050201.28	1	"castañal"	(Egungo ASTIAGA) "castañales prox. de Asteaga y Pagaza el ultimo en tierra comun"
ASTIAGA Astiaga ³⁹²	1894	(Goienuri)* U.A. Finc.Rúst.	55	"heredad"	Kat. 854. zk., *61-62c Isusi ondoan, mugetako bi jabe bat datozela. S / r

2.1 *Astotegi 'cuadra de burros'(aipatu dugu inoiz eztaikit > estait kontsonante disimilazioa, hemen hurbil egonik agian ere gerta zitekeen, hori gertatuz gero o + e > e ondorio posible litzateke. Hemen txarritegi, ollotegi...hizkuntza mintzatuan dugu. Toponimian Usategi. Amaginarrebak entzunda ditu "Astotegi": "-Astoak egoten diren lekure..."

Azkue: "Astei (BN-haz), corral..."2° (L-ain), lugar en que se rasca el ganado".

Gereñu: "Astateguiostea 1647"

2.2 *Asto + egi 'ladera'. Zaila dirudi.

Gereñu: " Astasolo, Astasoloa, Astasoloeta." (Oso ugariak 1699tik hirurak leku desberdinetan), ".Astazubi, Astazubietan...", Astea, Astegui, Asteguieta 1607, Asteguieta.." (Azkena hiru toki desberdinetan 1709tik), ", "Astorreca..".

2.3 Orozkon "Asteiza" toponimoa dugu. Leioako andre batek "Asteinza" zuen deitura. Azken hauek landare mundua gogorazten didate, bukaeran duten atzizkigatik .Asto- duten zenbait hitz botanika munduaren barruan daude Azkuek dioskunez.

Gereñu: "Astato-Ostea, 1749...Astatuyostea 1719"..

3 (H)atx + egi. Mitxelenak "Hazteguieta 1025" haitz-i lotzen du. Kasu honetan -tegi dugu ziztukari ondoan dagoelako. Asto dutenen artean "Astobietan, Astobiza (Aztobiza), Astola. Alguno de ellos quizá de (h)aitz.

4.Ez dakit zergaitik, frogatu ezin badut ere, haztegi-k 'vivero' edo horrelako zerbait gogoratzen dit, berba horrek. 'Vivero' oso sarritan ikusi dut hemengo dokumentazio zaharrean, bertako bizimoduan garrantzitsuak baitziren. Hazi 'crecer, medrar' genceke, eta mintegi eta horrelakorik badaude, posible litzateke .Geroago Azkuerengan hau ikusi dut:Aztegi: 1° (G-and, L-ain), alisal, plantio de alisos". Hemengo erabilera ezbadu aipatzen ere, orain dela bi mende agian posible litzateke.

5. "Arechaltuaga > Asaldiaga" kasuan bezala gerta liteke lehenengo dardarkariaren galera. Barrenengoa "Astiberde...variante de Arestiberde", baina ez du ematen hemen gerta daitekenik.

³⁹⁰ Ikus Astegi. Toponimo hauetan r/s-aren arteko zalantzak dirau, gure datuei zalantza hau eramanda, lehenengo bi aukera nagusi ditugu, arte 'encina' + egi edo asto 'asno, burro' konposaturen bat. Dena dela, ez dezagun ahaztu Mitxelenak "Aztegieta" haitz-i lotzen duela. Datuen arabera, ematen du bigarrenak aukera gehiago dituela, are gehiago tartean dagoen -ari- artizkiak zeregin, lanbidea adierazi lezake. Asto + ari + aga 'lugar de asneros, donde los asneros' garraio kutsua izan ahal duela, Olariaga leku-izenean bezala.

Iri 'cerca' atzizkiaren aztarnak ez ditut aurkitzen inguru hauetan.

I + a > ie > i dugu.

³⁹¹ Hasieratik pentsatu egin dut eta horretan jarraitzen dut r/s-en arteko arazo dela eta, Arteaga zitekeela, baina aurretik antzeko konstatazioak direla eta, aste ? (Asto- > Asta-) + aga (top.atz.) aukeraz ez dugu baztertu behar. Orozkon "Astoaga" dugu.

Ez baztertzearren, ez dut baztertu ziztukariaren disimilazio ahalbidea, hau da, Sastegi > Astegi konstatarurik ez badago ere.

Barrenengoa "Astiberde...variante de Arestiberde". Guk antzeko laburketak ikusi ditugu, baina ez dugu uste kasu honetarako balio daitezkenik.

Lehen botanikari lotze nahi hori, intuizioaz gain, Gereñurengan aurkitzen ditugun "Astato-Ostea, Astatuyostea, 1719...", zeren hor *dui* atzizkia genceke, baina hori gerta zedin ziztukari baten galera gertatu beharko litzatekeen. Barrenengoak "Astaiz" biltzen du, nahiz eta beste zentzu bat ematen dion.

³⁹² Ikus Asteaga, zeren, nire ustez, dataketari begira bidezkoena ea > ia egitea litzateke, askotan ikusi dugunez. Are gehiago, lehen ikusitako "Astieriega" bera omen dirudi.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Astiaga	1926	U.A."Est.Cat."	4.2	"monte"	arteko zalantza grafian, 55b-an argi dago s dela. 230b-an ere bai
Astiaga	1940	U.A."Est.Cat."	2.8	"heredad"	Dubirizen. 5.1ean eta 5.2an ere bai.
Astiaga	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"pinos"	2.9an eta 4.11n ere bai.
Astiaga	1956	U.A.Amil.	2.2	"monte"	Birritan. 9.5ean birritan. 22.3an ere bai.
Astiaga	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.5	"pago"	Idazmakina. 9.8an ere bai.
Astiaga	1994	Beasko	Ahoz.	"barranco"	17A-an.
Astiaga	2003	Beasko	Ahoz	Basoa	"a la derecha". Isusikoak: "barranco de Lurgorri, de Atxorrox para arriba"
Astiaga	2014	Beasko	Ahoz	Basoa	"Pegando a Lurgorri tenemos Astiaga". Isusikoak ere bai.
ASTOBIDONDO Astobioondo ³⁹³	1772	(Goienuri) U.A.030501.11	5b	"paraje"	"...lo que toca a Lurgorri"
ASTOBIETA Astobieta ³⁹⁴	1772	(Goienuri) U.A.030501.12	9b	"paraje"	Bi o hauena zalantzazkoa da, zeren bata d izan zitekeen, hau da, "Astobioondo" / "Astobidondo".
ASTOBIZA Estoujça ³⁹⁵	1412	(Larrazabal)* "Bien. e Fort."	138	"solar"	61-62 Birritan. Santa Luzia aldean. "hastobieta" 030501.11.7b-an ere bai.
					*86-13b "solares e linajes de Ayala, e de Orosco e

L.M.Muxikak Bergarako toponimoen artean Astiaga aipatzen du, baita "Astoaga(Artoaga?)"

Gereñu: "Astea, Astegui, Astegui, Asteguieta..", "Astorreca..".

³⁹³ Ikus Astobieta. Ondorengo toponimo bera izan daiteke, baina eta-rik gabe, ondo 'lado, junto a' atalarekin, baina eskuin aldean jartzen dudenez o-tariko bat b izan daiteke, beraz, bidezkoago dena "Astobidondo" < "Astobideondo": "cerca del camino de burros".

Honen alde legoke "Astobieta"-rekin ikusitako bokal artean -d-ren galera izaten duten toponimoek. Baita Gereñurengan aurkitzen dugun "Astabidea, 1776, labrantío de Alda. 1558, íd. de Amárita-Mendibil. 1778, labrantío de Opacua" ere.

³⁹⁴ Lehenengoaz asto-z pentsatu badut, batez ere, izan da aspalditik Orozkon ezagutzen dudan "Astoaga" toponimoagatik. Horrez gain, toponimian badugu astoari erreferentzia egiten dute hainbat toponimoek. Esate baterako, Gereñurengan aurkitzen ditugun "Astabidea (hiru tokitan dokumentatua XVI. mendetik), ..Astarituri ..Astorreca..". Cuad. Top. Aiara: "Asnos" 73 orr, 75 or., Kanpezu: "Barranco el Caballo" 85 or.

Plentziako hondartzako bide bati "Astondo" deritzon, haitz ondoan dagoela. Hemen genduke, beraz, hatx > axt deitu dudan destolesketa.

Bi numeralaren agerpena posible da, baina zaila ikusi banuen ere (Nafarroan "Dos hermanas" haitzak ditugu Irurtzunen (gaztelarutako forma omen da, behin Txillardegiaren irakurri nuenez), askoz zailagoa egiten zitzaidan -eta atzizkia bizidun batekin joatea, horregatik hasieran neurri batean zaila ikusten nuen aukera zertxobait argiagoa dakust. Ikus dezagun:

Mitxelena: "asto (ant. arsto) 'asno'...Astobieta, Astobiza,...Astola... Alguno de ellos quizá de (h)aitz..".

Nire katramila fonetikoki atalak arakatzean ea **-Obi** 'fosa, concavidad' > **-tobi**. "Astobiza" ikustean "az + tobi" edo asto + obi. Koropilo hau gertatu zait "Astobiza" asto-ri lotzen nuelako, agian aspalditik "Astoaga" ezagutzen nuelako. Gero zalantzak sortu zitzaizkidan Mitxelenak aukera biak posible ikusten dituelako. "Az-tobi-(t)za" izatekotan ez nion -t- horren arrazoia bilatzen, azkenean *obi* dela eta, Azkuerengan Karobi-z gain, Ikaztobi aurkitu dut, hau da, ziztukari ondoren t epentetikoia.

Aztobi- 'cueva de (en) la roca, peña' / Astobi- 'cueva de burros'+ eta (atz.pl.?)..Mitxelenarengan aurkitu ditut konstatazio batzuek azkena ere egiten dute bidegarria: "Astobiaga, Astobizaga...Azkonobieta"

Beste hipotesi bat genduke *Asto + bide + eta* atalez osatua, zeren beste kasutan ikusi dugunez, bokal arteko -d- jausi egiten da: "Videondoetta 1727 > Biondeta, Videzabaleta 1805 > Bisabaleta".

Atx > axt+ obi + eta dugu hipotesirik sendoa.

³⁹⁵ Ikus Astobieta. -ça/-ssa atzizkiak, nire iritziz, ahoko tza multzoa adierazten dena da eta. gainera, horrela entzun nuen ETBn Aramaio inguruko baserri batez. Orozkon Arbaiza bezala idatzirik dagoena Arbaizte ahoskatzen da, Arbaizte-tik datorrela. Atzizki honek beti ikusi dut loturik botanikari. Irigoienek aipatzen du "Areatza" egungo Bilboko "Arenal"-i.

Kasu honetan ez dut uste balio daitekenik, baina Mitxelenak toponimian ematen den aspektu bat 'asto' izena aipatzerakoan, "Astobieta, Astobiza (Aztobiza), Astola...Alguno de ellos quizá de (h)aitz...Designaciones como "cabeza de asno"...pueden referirse a particularidades reales o imaginarias del terreno como a incidentes anecdóticos cuyo recuerdo ya no es recuperable..".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Llodio...Estoujça... ". Astobiza? 262an "Astoujça, en la Ygle. de La Rinbe"
Astobiça	1572	"Lib.Baut."	135	"ermita"	"en S. Juan de astobiça". 1623an U.A.-an "Astobiça" ere bai. 1663an "astobiza"
Astobissa	1726	U.A.030503.3	7b	"c. y c."	Oso gutxitan grafia honekin. 0506.2.1622an "ntra.s.a de Unssa" eta "...Unça" dauzkagu Okondon.
Astobiza	1775	"Lib.Hip."	106	"ca. y cia."	268an "Astoviza" eta 345b-an ere bai.
Astobiza	1811	"Diezm."	5	"casa/s"	1772an (Conc.) "Astoviza". Beste iturrietan gaurdaino, Toponimia mapan sarturik, beti horrela.
Astóbiza	1877	"Rgtr.Prop."	1.1b	"finca"	Azentuz. Azentua beste kasutan: "Abásolo". 2.2b-an "Becósolo" birritan. "Ellácuri", "Gárate", "Larráambarri". Ia beti proparoxitonak, "Ascáu" izan ezik.
Astoviza	1894	U.A.Finc.Urb.	57	"ca. y cio."	
Astoviza	1894	U.A. Finc.Rúst.	59	"her.mon"	
Astobiza	1894	U.A. Finc.Rúst.	60	"her.mon."	
Astóviza	1902	U.A.Cat.1900	1.11	"ca. ó cio."	
Astoviza	1926	U.A."Est.Cat."	16.3	"heredad"	
Astobiza	1952	U.A.Finc.Rust.	6.1	"heredad"	22.10ean ere bai.
Astobiza	1956	U.A.Amil.	9.27	"monte"	22.17an ere bai.
Astobiza	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.1	"pago"	"Areta-Larra" aldean kokatua 19an eta 25ean, baina hau gaizki egon beharko. 5.1ean Larrazabal.
Astobiza	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"cio."	
Astóbiza	2003	Goirizabalena	Ahoz	"cio"	Ibargurengoak ere bai.
ASTOBIZAKO		(Larrazabal)*			*86-13b
Astobizáko	2003	Goirizabalena	Ahoz	"pieza"	"Astobizáko solían decir..."
ASTOBIZALDE		(Larrazabal)			86-13b
Astovizalde ³⁹⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	241d	"monte"	
Altovizalde	1940	U.A."Est.Cat."	24.33	"monte"	Idazmakinaz. 27.76an ere bai.
Astobizalde	1952	U.A.Finc.Rust.	17.3	"monte"	"Goirizabalena... Arcocheta, Lecandasar-ondo - S. Arroyo -, Astovizalde, Goirizábal, Larracullu".
Astobizalde	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"debajo de Astobiza... al par fuente Pascual"
Astobizálde	2003	Ibarguren	Ahoz	"termino"	"...me suena..."
ASUBE		(Larrazabal)			86-14a~
Asube ³⁹⁷	1940	U.A."Est.Cat."	12.8	"monte"	Idazmakinaz egina "S. Arroyo", "Lecandasar"

Astobieta aztertzerakoan (h)obi 'foso, cavidad, cueva...' + tza [(multzo atz.) izan dezakegu / Nahiko hipotetiko izan arren, lehen aipatu dugun -txa diminutiboa ez dakit ia kontutan izan dezakegun aukera honetan]. Horrela aipatzen du Mitxelenak ere : "(h)obi "concavidad, fosa" eta `tza suf. que denota abundancia".

Daukagun "Estoujça"-k, gero tinkotu ez bada ere, gogortzen dit Errioxako "Ezkarai<Atx+garai", hau da, haitz 'peña, roca' dute hainbat toponimoek garai zaharretan hitz hasiera i/e-rekin agertzen dira, kontsonante palatalaren eraginez.

Gereñu: "Astola, Astontor..." Horrelakoek zalantzan jartzen digute asto'burro' aukera, zeren (h)aitz -arekin bidezkoagoa jotzen du, "Astontor" 'cima de la Peña', 'cima del burro?' beharrean. Bigarrenari eman ahal zaio irtenbide bakarra Mitxelenak aipatu zuen zerbaiten edo norbaiten itxura moduko irudiak zituzten hainbat lekuak. Egia da, Orduñan haitz bati "el pico del fraile" deitzen zaiola, eta Sorladan (Nafarroan) "la Peña del perro" edo honelako zerbait horren antza baitu.

`Asta: 1° (c) Var. de ASTO en los compuestos y derivados; al juntarse con nombres de vegetales, indica la idea de "silvestre"...'

Batzutan botanika munduari lotze-nahi horretan, agian ez zen beharko egitea, zeren arte 'encina', berez, da dagoena, Azkuerengan landarezarekin zerikusirik duten hainbat hitz bildu ditugu: "Astabarro (B-g), cierta planta...", "Astaiena, alajalba (vid silvestre)...", "Astailar (AN, B, G), áfaca...". Dena dela, lotura hori abereengandik etor liteke, txarriokaranak izenarekin gertatzen denez.

"Astóbiza 1877" leku-izenean agertzen da azentua, proparoxitono gehienetan bezala.

³⁹⁶ Hemen dugu aurreko "Astobiza"+ *alde* 'lado, costado'.

"Altobizálte" garai honetan ematen direnenetariko errakuntza bat izan behar da.

³⁹⁷ Asun ? + be: 'debajo del ortigal'.

Azkue: "Asu (B-zig), zarza..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Azuba	1940	U.A."Est.Cat."	27.75	monte	Ondoren: "Lecandasar, Boluy, Asube, Mimenza". 13.23an ere idazmakina egina: "Lecandasar, Asube, Minencia (Mimenza)". Idazmakina egina, aurreko "Azuba" bera delarik: "...la fuente de Odeibar. Monte arbolat en termino de Azuba ...sur arroyo que baja de Lecanda...". Bertan "Asube" ere bai.
Asube	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"calvo"	"...Fuente de Odeibar, Lecandasar, Boluy, Asube -...S. arroyo- , Mimenza"
Azube	1952	U.A.Finc.Rust.	12.18	"monte"	"Aldapa, Landaluce, Fuente, Azube"
ASUBEGOENA Asubeguena ³⁹⁸		(Larrazabal) U.A.Amil.	12.37	"pinos"	86-14a~ Zalantzazkoa ("-guma/-guena", baina horrela dago lehengo "Asube" bera dela: "Landaluce, Fuente de Odeibar, Lecandasar, Baluy, Asube guena"
ASUDUI Asudui ^{*399}		(Larra)* "Lib.Baut."	64	"apellido"	*86-14d "Urt. de Asudui". Kopian "Hurt. de Asuduy" urte berean. 129b-an "de caçuduy". 1565ean, 32an "de asuduy"
Assuduy	1619	U.A.0107.1	72b	"paraje"	1772an (Conc.) "Asuduy". 1689an "Domingo de goiri de acuduy".
Zuduy	1623	U.A.07010502.1	41b	"c. y c."	"se ba(va) azuduy", 22an "vamos açuduy". 1674an. 1739an "que bamos aZudui". Kasu hauetan ematen du hasierako bokala preposiziotzat hartu izan dela. Berdin 05.202.16an "El de Záceta" (Azazeta) inprentazko orri batean.
Azudui	1738	U.A.07010502.4	15b	"termino"	"camino que bamos aAzudui". 1726an, 1758an eta 1797an "Azudui". 1738an, 15b-an "a Azudui". 1730ean eta 1797an "Azudui" sarri.

Barrenengoak dio "Azuba" azula-ren aldakia dela.

"Asube" azaltzean ikusi dugunez, nire ustez, asun + be izan ditzakegu. Hau gertatuko litzeteki inplisiboan dagoen sudurkaria jausiz gero.

Eusk. Deit. Izend.: "Asuaga, Asube, Asunaga, Asunsolo".

Mitxelenak "Asube" honetaz zera dio, "(h)artsu 'lugar pedregosos', vizc. 'zarzal', a.-nav. *arsu* 'roca' ." aipatuz gero, "Cabe preguntar si Asua, Asube, Azua no serán var. de Arsua, etc. En final -asu, -azu se presenta en varios apellidos.."

Gueñezen badago "Artxube" deitzen den toki bat. Cuad. Top. Zuia: "Arzube, Archi" 23 or.

Azkue: 'Asu (B-zig), zarza..'. Asudui ikusiz gero asun-ez pentsa gintezke, beraz, agian asun 'ortiga, ortigal?' + be 'parte inferior': 'debajo de la ortiga, ortigal?'. Dena dela, Asun bat txikia denez, ez zait iruditzen nabarmenagia toponimo bat izandatzeko. Gereñurengan aurkitzen ditugu "Asua, Asuaga, Asuagabarrena...Asuncorta, Asunduya, Asunsa...Asua". Asundunek badute nolabaiteko hurbiltasuna eta sendotasuna, Azua-dunak ez horrenbeste.

Barrenengoak aipatzen du "Atxube" (Atx=peña)".

³⁹⁸ Oraingo honetan dugu aurreko Asube + goen' de más arriba' + a (art.). Ohartzekoa da *oe* -k>*ue* egiten duela.

³⁹⁹ Nahiko argi dagoen esanahia dugu hau, *asun* 'ortiga'+ *dui* (botanikako multzo atzizkia) (ikus ere Asundio): 'ortigal, lugar de ortigas', lehenengo atalean inplisiboan dagoen sudurkaria jausiz gero. Nahiko korapilotsua egiten zitzaidan, zeren XVII. mendearen hasierako bokala preposiziotzat hartzen denez, askotan kentzen baita.. Ikus eskuin aldean "que bamos aZudui, vamos açuduy", "El de Záceta(Azazeta)..".

Kasu batean "caçuduy.." (indukzioa?).

Tui atzizkiarekin gertatzen denez, *dui* > *diu* (metatesisa) > *dio* urratsa egin da.

Inguru hauetan badaude antzeko toponimoak. Adibidez, gero ikusiko dugun "Asundio", "Asunza (Okondo)", "Azundi (Alonsotegi aldean. Jabier Malok aipatuta).

Uste dut G. Belaustegioitiak aipatu zidala asu 'zarza'-ren zentzua. Argi dagoena zera da, ikusi dugunez, izen bat baino gehiago erabili izan dira denboran zehar gauza bera izendatzeko. "Plantas Medicinales del País Vasco" liburuan, nahiz eta non erabiltzen den aipatu ez, forma bakoitza 'zarza'-ren izen euskaldunen artean hauexek aipatzen ditu: "nar, lar, elorri lar, lar xistako, lapar, gapar, lahar...asu, asuar, azuar, arantza, asu arantza...sasi, berro". Asu edo asuar ez dut sekula entzun Orozkon. Amaginarrebari galdetzen diodanean gauza bera esaten dit: "-Ez dot inoz entzun...baie badakizu erri batetik bestera...".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Asudio	1809	"Diezm."	2	"casa/s"	1799an udal artxiboetan ere bai. Hortik gaurdaino iturri guztietan, beti horrela.
Asudio	1894	U.A.Finc.Urb.	165	"ca. y cio."	
Asudio	1894	U.A. Finc.Rúst.	159c	casa	
Asudio	1902	U.A.Cat.1900	1.3	"ca. ó cio."	6.29an "Asudio, Azudio"
Asudio	1940	U.A."Est.Cat."	1.1	"monte"	Idazmakina egin "Azqueta (Larra)" ekialdeko mugan.
Asudio	1952	U.A.Finc.Rust.	7.12	"arroyo"	2.3an "Berriogoicoa (Aranguren-aldea)", "E. con arroyo de Azudio"
Zaurdio	1956	U.A.Amil.	27.2	"heredad"	"Las Laches de Larraño... en Berrio" jartzen den lekuan, bere ekialdeko mugaz aipatzen du "Camino de Basaurbe a Zaurdio", Zaurdio hau gaizki egon daitekeelarik.
Asudio	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.1	"pago"	
Asudio	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	"Asudui > Asudio bilakaeraz galdetzen diodanean, berak: ¡Había oído! Pero siempre se ha dicho Asudio". Gurrpidekoak eta Arangurengoak ere bai. Berriokoak ere bai.
Asúdio	2003	Gurrpide	Ahoz	"cio"	
ASULUGORRI		(Goinuri)*			Kat. 901. zk., UTM 503770 4780191, *86-13b
Asulugorri ⁴⁰⁰	1994	Beasko	Ahoz.	"ribazo"	"Ribazo debajo del Alpitxu. Isusikoak ere bai.
Asulogorri	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"en la ladera Kamaraka, tierra roja", "Asulugorri ribazo debajo de Alpitxu. u / o alternantzia.
Asulugórri	2003	Beasko	Ahoz	"punto"	"Agujero rojo según el padre, el ganado hacia hoyos al arrascarse, de tierra roja...". Goikogane eta Kamaraka artean dagoen tontontxua da. F. Ussiak Asulogorri aipatzen du, baina mapan Sologorri jartzen du, eta baita "cumbre de Sologorri" leku bere omen dena.
Asulugórri	2014	Beasko	Ahoz	"punto"	"... tierras arcillas, mi padre decía que era un agujero rojo..."
ASUNDIO		(Goienuri)			
Asundio ⁴⁰¹	1925	U.A.Cat.1900	6.30	"monte"	86-05d Andetxaga aldean: "Andechaga, id, id, ...Garate, Larregui, Andechaga, Asundio, Balincha errequeta"
Esudio	1940	U.A."Est.Cat."	24.16	"monte"	Andetxaga aldean: "Gogenuri, id, id, Mendiosolo, Garate, Larregui, Andechaga, Asundio, Balincha errequeta...". Kuriosoki 1925ean "Andechaga" moduan agertzen zena, orain "Gogenuri".
Esudio	1952	U.A.Finc.Rust.	7.8	"monte"	
Esundio	1956	U.A.Amil.	2.11	"monte"	Idazmakina: "Andechaga, Esundio -N. E. Camino carretil, O. Terreno común- 113,59 areas..."
ASUNERREKA		(Larra)*			*86-15c Ikus Errekatarro.
Asunerreka ⁴⁰²	1994	Aranguren	Ahoz.	"erreka"	"Kateatik Arangutigiño..."

⁴⁰⁰ Lekukoek diotenez, *lurgorri* dago bertan, hortik Lurgorri>Lugorri atera dezakegu. Aurreko atala zaila da jakitea ea *asun*, *azula* edo *hatx* + *zulo*... Bidezkoena azkena dirudi, hau da atx + zulo + gorri, zeren hasierako bokala gaztelaniazko preposiotik etortzea zaila da. Lekukoak diotenaren arabera, ez genduke *atz* egin 'rascarse' -Orozkon *azkure*, *azkura*-, ezta *solo* izatearen aukera ere.

Gereñu: "Azulo...(Pico...), peña de Gorbea". Azken hau *hatx* + *zulo* izan daiteke.. Atxular, orain beste batzuek Atxulaur idatzen dutela, Gorbeian haitzetan dagoen zulo bati deitzen zaio, erdaraz "el ojo de Atxular" (Atxulaur), beraz, ematen du *hatx* + *zulo* dituenik.

⁴⁰¹ Asundui> Asundiu > Asundio (Asudui > Asudioberbera da (ikus *dui* atz.), baina honetan *n* inplosiboan gorde egin da.

Kuriosoki Larrako baserria "Asudio" da, Goienuriko mendi hau, aldiz, "Asundio", hau da, batak galdu du inplosiboan duen sudurkaria eta besteak, ordea, mantentzen du.

"Asundio (Asudui forma aspalditik dokumentatua)> Esundio" oso urrats interesgarri iruditzen zait, zeren pentsatzen nuen ondorio baten erdiko bidea baita. Hots, "Asuntza (Laudio-Okondo)> *Esuntza > Isuntza (Lekeitio)", ziztukarien aurrean gertatzen den itxidura prozesua.

Gereñu: "Asunduya 1667...Asunsa..., Asusaga 1587", "Esundia, 1693". "Esunduya 1718". "Isuncha, 1540, término de Contrasta. XVII, íd. de Munain. 1710, labrantío de Salvatierra", "Isunchabea, XVII", "Isunchagaña".

Gereñuren datuak ikusirik itxidura nahiz irekidura itxidura du, zeren forma guztiak nahiko goiz dokumentatzen baitira.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Asunerreka	2003	Aranguren	Ahoz	"erreka"	"Ese es Asunerreka". Kateakoak "Hau Asunerreka da" (bere etxe ondoan dagoena).
ASUNSOLO		(Goienuri-Etxebarri)*			Etxebarri baserrien hegoaldeko landa. *86-05d
Asunsolo ⁴⁰³	1796	"Lib.Hip."	303	"paraje"	Goienurikoa zela konturatu nintzen, baina berrikusi behar zein tokitakoa.
Asunsolo	1894	U.A. Finc.Rúst.	150c	"monte"	Koadrila bereko beste toponimoen artean aipaturik, baserria ere Goienurikoa da. Gaizki irakurtzen da. "...Larregui, Asunsolo, Goicosolo..."
Asunsolo(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	22.13	"monte"	"...Larreguicorra, Asunsolo -S. Arroyo (beste mugakide bat Etxebarri ingurukoa), Lecandazár, Larregui".
Asúnsolo	2003	Atxa	Ahoz	"campa"	"La de abajo (de Pinu) es Asunsolo", "Asunsolo y Goikosolo son las campos de debajo de la carretera". Andetxagakoak (Más allá de Etxebarrialde te suena Asun...algo..) galderari erantzunez)"Asúnsolo son las campos lindando contra lo mio". Besteren batek dio "Carasol" deitzen diola, baina "pero eso es Asúnsolo".
Asúnsolo	2014	Atxa	Ahoz	"campa"	"Estos tienen una campá grande que le llaman Asúnsolo... ¿La de atrás de Etxebarri? Sí, sí..."
ASUNSOLO		(Goienuri-Isusi)			86-06b
Asunsolo(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	22.7	"monte"	Isusikoa. "...aprovechamiento: Hera".Goienuriko toponimoen artean: "...Adiarreta, Asunsolo, Colmenal Viejo, Larremburu..."
Asunsolo(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	10.25	"prado"	Isusi aldean. Ortondo -E. Camino a Santa Lucia-, Acharreta -E. Riachuelo a Isusi- 65,78 areas, Asunsolo 3,81 areas, Colmenal Viejo, Larren-buru -N. Heredad Fábrica Parroquial- 5,25 areas, Arricoche-Lurgorri...". 1894an ere agertzen da berbera, baina gaizki irakurtzen da.
Asunsola ⁴⁰⁴	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"era"	"S. E. Camino". Isusin dagoela dirudi.
Asunsolo	1956	U.A.Amil.	22.37	"monte"	Isusi aldean. "Isusi, ... Andicoa, Ortondo, Acharreta -S. Este caudal, E. Camino ermita S. Antonio-... pinos y jaro... 65,78 areas... pinos y jaro, Asunsolo 3,81 Huerta y era trillar, Colmenar viejo, Larremburu -S. Era trillar del barrio, O. Cam. ermita S. Antonio-, Arrecoche-Lurgorri".
Asunsolo	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"...suena..."
ASUNSOLO		(Larrazabal)			86-05d ("Asunsolo" jartzen badu ere, hor oso ezaguna den Aransolo dago, eta bera izan behar.)
Asunsolo(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	1.9	"arroyo"	"Larrazabal (barrio)", "Castañá-uncita"-ko ekialdeko muga: "Arroyo de Asunsolo".
ASUNTZA ⁴⁰⁵		(Goienuri)*			*61-62a
Asunsa	1994	Okondo	Ahoz.	"termino"	"Barranco de Asunsa, Peñas de Sta. Luzia... " Okondoko artzain bati entzunda. Mendibilgoak ere bai.
Asúnsa	2003	Aspuru	Ahoz	"barranco"	"De Iturrao para acá, barranco de Asunsa, peñas de Santa Luzia". Oso leku ezaguna da Okondoko eta Santa Luzia ingurukoentzat.
ATXA		(Goienuri-Atxa)*			Kat. 228.arekin muga, *86-05b
Acha** ⁴⁰⁶	1175	"SMCo.Ledesm"	316	"localidad"	Garai honetan, askotan, tratametu gisa

⁴⁰² Lekuko euskaldunen testigantza dugu berau, beraz, ez dago zalantzarik asun 'ortiga' + erreka 'arroyo': 'arroyo de (que tiene, rodeado) ortigas'

⁴⁰³ Asun 'ortiga' + solo 'heredad': 'heredad de (las) ortigas'

"Usansolo" herriaren izena honi loturik ikusten dut.

⁴⁰⁴ Deklinabidearen eraginez agian Asunsoloa>Asunsola, asimilazioz ere izan daitekeela.

⁴⁰⁵ Asun 'ortiga' + tza>za (Botanikan multzo atz.): 'ortigal', Asudui den bezala. Behin baino gehiagotan agertuko zaigu horrelako kasuren bat: Asudui/Asunza, Mimendui/Mimenza...

⁴⁰⁶ Atx 'peña, roca' + a (art.?): 'la peña, roca'. Bertan agertzen denez, 'peñasca'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					erabilitakoa, orain toponimo izateren antza du: "termino de Focillo en Acha"
Acha*	1537	"Lib.Baut."	2	"apellido"	"P. de Acha" nahiko ugari.
Acha*	1577	U.A.0504.1	8	"apellido"	"Domingo de acha de gozenuri"
Acha	1726	U.A. 03050301.3	5	"c. y c."	1696an eta 1748an ere bai. 1789an ere bai, eta baita "Ache" ere. 1804an "Acha" eta "Ache".
Acha	1771	"Lib.Hip."	47	"ca. y cia."	Bikaeran a mantendu. 54b-an eta 211n ere bai
Ache	1775	"Lib.Hip."	125	"ca."	"las dos de ... " -a > e . 303an "el de Ache de Gojenuri. 337an ere bai .
Ache	1809	"Diezm."	3	"casa"	"las tres de Ache", baina 1813an dokumentu berberan "las tres de Acha".
Acha	1809	"Diezm."	3	"casa"	"las tres de Ache", baina 1813an dokumentu berberan "las tres de Acha".
Ache	1842	"Lib.Baut."	227	"cio."	V. Verak 1914an berdin.
Ache	1877	"Becer."	320	"cio."	Bi kasutan agertzen da <i>h</i> -rekin (240, 240b).
Hache	1894	U.A. Finc.Rúst.	240	"heredad"	"Aldapa, Hache -S. Arroyo...- Alza, Palanca, Coscorra, Hache, Echevarri, Alza"
Ache	1902	U.A.Est.Mun.	57	"finca"	
Ache	1902	U.A.Cat.1900	1.9	"ca. ó cio."	"Ache nº 43. Id. Nº 45"
Ache	1926	U.A."Est.Cat."	7.4	"monte peñascal"	"Clase de finca" delakoan "Monte peñascal" jartzen du. "Bengochealde, Arraño, Ache".
Acha	1932	U.A."Est.Cat."	27.60	"casería"	Birritan.
Ache	1940	U.A."Est.Cat."	10.11	"heredad"	23.6an ere bai "S. Regato Lesao". 23.7an "Clase de finca: campa peñascal". 27.41ean ere bai, idazmakinez egin
Ache	1952	U.A.Finc.Rust.	22.33	"heredad"	Hirutan, idazmakinez egin
Acha	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"monte"	"Acha"
Acha	1956	U.A.Amil.	1.17	"monte"	Birritan oso argi a mantentzen duelarik bukaeran. "E. Carretera a Oquendo". "Término o paraje en que está situada: 'Acha'".
Ache(GO)	1956	U.A.Amil.	22.29	"terreno peñascal"	"...Bengochealde..."
Atze	1979	"Map.Top."	1	"cio."	1986ko toponimia mapan berdin.
Ache	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.1	"pago"	
Atxe	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"Atxe y seguido Andiko". "Atxa" eta "Arbide" ere aipatzen dira, baina jabeen deiturak dira."Atxe está más arriba"
Átxe	2003	Atxa	Ahoz	"cio"	"A la casa siempre le hemos llamado Atxe...". Lekukoak aipatzen du aurrean beste etxe bat zegoela. Andetxagakoak "Átxe" ere bai.
Átxe	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	"Txábarri, Átxe, Andiko..."
ATXA		(Goienuri-Bitorika)*			*86-06d (Ez dakigu "Atxa (Oleta)" jarri duguna ea berbera den, hurbil egon badaiteke ere. Mugarriak -40 urteko aldea dago-, zabalera... ez datoz bat, nahiz eta ondoko arlo batzuk bai. Gaztelaniazko artikulua, idatzitakoan, bakarrik 1894an dugu).
Ache, El	1894	U.A. Finc.Rúst.	157b	"monte"	Hasiera batean, Atxa (Ache (1894) zela uste

Beste batzuetan azaldu dugunez, Azkuek atx aipatu arren, nire ustez, atxa dugu, hau da, azken a artikulua izan beharrean, organikoa dela. Gure konstatazioez gain, Gereñuk "Achabidea 1736,...Achaurdina, 1596.." aipatzen ditu, aukera birekin, lehena atxa fosilizaturik izatea edo bidezkoago iruditzen zitzaidana, organikoa izatea.

Orozkon dagoen haitz handi bati "Urigoitiko Atxa" esaten zaio. Hor legoke bereizketa txikia edo ertaina denean (h)arri (Arriandi Orozkon ere beste toki bati) eta handia denean (h)atx.

Garai batean, batez ere, X. eta XI. mendeetan gizonezko tratamenturako erabiltzen zen "aita, echa, egga, eita, zite?, ziti?" eta "acha ? 1022" gaur egun *aita* 'padre,papa' izen arrunta izateaz gain, nolabait tratamentuzkoa den bezala. Andrezkoetan "Ama, Amunna,..." zeuden. Gizonezko tratamentuzko aldakiak, bidezkoa denez, zenbaitetan balio hipokoristikoa izatean, busti egiten dira, kasu hoietan "acha" toponimoarekin forma aldetik berdinduz.

Dena dela, 1175eko honek toponimo izatearen kutsua du.. Ikusten dugunez, ia zortziehun urtetan zehar ez du izan inungo aldaketarik.1775eraino deklinabidearen eraginez gertatzen den *a>e* , baina beti bezala tartekatzen dira aldakiak. 1894an erdal artikulua gehitzen zaio kasu batean. 1979ko aldakia *atzean* 'detrás'-i lotu nahi izan dute, baina ikusten denez, Atxa-tik datorrigu.

Azkue: "Ats (marra horizontal batekin s-aren gainean): 1º (Bc), peña..".

Bizkaieraren eremuan, orokorra zen *haitz* bustidura gertatuz gero (*h*)*atx* gertatu da, baina baita denboran zehar eta gaur egun ere:"Aiz-, Az, Ax, Ez, Iz, I.." aldakiekin agertu zaigu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					nuen, baina gero konturatu naiz mugarriak eta ingurua ez dela bera. "Jabea Zolloakoa. Lursailak: "Solloa, Tontorra, Zolloa, Pinal, Zolloa, El Ache – E. Arroyo...Aprovechamiento: Castañas...". "Cabida en Areas, Centiáreas: 80, 22"
ATXA Acha (Oleta)	1940	(Goienuri-Olaeta) U.A."Est.Cat."	13.40	"monte"	(Aurrekoa bera dirudi) "Pieza de Solloa" eta "Oletaburu" artean aipaturik muga bat "Altamira"-rekin bat datorrela. "Peña de Vitorica" deitutakoa izan daiteke?. "...Pieza de Solloa, Acha, Oletaburu, Zolloa...". "Cabida en Areas, Centiáreas: 53, 10 "
ATXA Átxe	2003	(Olate.Gard.)* Ameztuiko	Ahoz	"casa"	*86-14c "Casita de Orbeo para allá..". Presakokoak "Casa pasando el túnel...Átxe"
ATXABEKOA Acha de abajo ⁴⁰⁷ Achabecoa	1774 1864	(Goienuri) "Lib.Hip." "Rgtro.Prop."31	83 222	"ca. y cia." "urbana"	86-05b
ATXABURU ⁴⁰⁸ Achevuru	1894	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	150b	"monte"	86-05d "Echevuru, id, id, id, Isersa, Achevuru, Pagaza, Larrabe...". Etxebarri aldean. Ikusten denez. "Echevuru...Achevuru..." dugu, baina mugakideak desberdinak dira. Gerta liteke errakuntza bat izatea, baina idatzirik horrela dago.
ATXAERDIKOA Acha la del medio ⁴⁰⁹	1785	(Goienuri) U.A06010230.18	0	"casa"	86-05b
ATXAGOIKOA Ache de arriba ⁴¹⁰ Achegoicoa Achagoico Achagoicoa	1799 1807 1864 1894	(Goienuri) U.A.371.13 "Lib.Hip." "Rgtro.Prop."31 U.A.Finc.Urb.	6 369 236 227	"casa" "ca." "urbana" "ca. y cio."	86-05b Artikurik gabe, aldiz, "Achabecoa" toki eta urte berean artikularekin. A > e.
ATXAKORTA Achacorte ⁴¹¹	1877	(Goienuri) "Rgtro.Prop."	1.7b	"finca"	86-06b (Errotazarreko lagunek azaldu didatenez, Aretako harrobiak Bitorikakoen ondoren dago Aretarantz. "Atxakorta" ez dute entzun) "Areta"

⁴⁰⁷Ikusten denez, izen beraren bigarren atala agertzen zaigu aldaki erdaldunarekin eta baita euskaldunarekin. Hau maiz agertuko da. Nafarroako herri izendegian ere badugu 43. orrian "Villanueva/Iriberrí", 79an "Iriverri 1210/Uillanoua 1532".

Hemen baserri baten izena denez, lehen atala erroturik dago eta hortik erreferentzizko "de abajo" edo "becoa" gaineratzen zaio bakarrik.

Bitxia da Gereñurengan ez aurkitzea "Achabecoa" edo "Achagoicoa", zeren lehengo atala oso maiz agertzen baita.

⁴⁰⁸ Atxa (ikus)+ *buru* 'parte superior': 'la parte arriba de Atxe'

Hemen fosilizaturik zegoen artikularen gainean jarri zaio *buru*, bestela hain arrunta den "Aspuru" izan beharko genuke.

⁴⁰⁹Atxa-ren aldaki hau beste aldakiekin batera izatearren, euskaratu egin dugu agertzen den forma, horrelako kasuren batean "erdiko" agertzen baita.

⁴¹⁰Lehen "Atxabekoa"-rekin gertatzen zen bezala bigarren atala agertzen zaigu bai forma euskaldunarekin "Achagoicoa" eta baita erdaldunarekin "Ache de arriba" ere. Euskal artikulua, batzuetan agertzen da, baina baita galdu ere.

⁴¹¹Lehenengo elementuan zalantzarik ez badago, bigarrenean *korta* 'cuadra' izateko aukera dugu (korta >kortea >korte), honekin 'la cuadra de la peña' izango litzatekela, baina baita gaztelaniako 'corte' ere, hau da, zorrotasunari edo lekutasunari erreferentzia eginez.

Ez dago ahaztu beharrik, hibridoak diren toponimoak, hemen ikusiko ditugunak gain, Gereñu:" Achapiedra, 1787, término de Bujanda".

Lehengora joanik zuzenena ez bada ere, gure "Atxorrotz" kontutan hartu beharrekoa da, "Acha Sorros 1758". A. Erraztik lurretan "Atxikorta" bildu du. Cuad. Top. Zuia: "El Corte" 143 or. Dena dela, azken hau lotuago ikusen dut egurra inguruari.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Achacorta	1926	U.A."Est.Cat."	12.19	"heredad"	"Areta (Recasar)" jartzen zuen lekuan, goratxugo idatzirik, "N. Carretera, S. Rio Nervión...". Errotazar izan daiteke.
Achacorte	1940	U.A."Est.Cat."	13.8	"heredad"	Santa Anatik hurbil: "...Presagan, Espellosolo, Achacorte, Santa Ana...". 24.27an ere bai, "Canteras de Areta" aipatu ondoren: "...Canteras de Areta, Achacorte, Areta". Argi idatzia "Achacorte".
ATXALDE Achalde ⁴¹²	1926	(Areta) U.A."Est.Cat."	12.17	"heredad"	86-06b Erlazioko lehenengoa "Areta" agertzen da, azpian bigarrena "y (idem) Acharte", eta azken honen azpian hirugarrena "y (idem) Achalde". Azkenaren iparraldeko mugatzat "Camino carretil" aipatzen da. Argi dago "Achalde" idatzita.
Achalde(Areta)	1940	U.A."Est.Cat."	24.28	"heredad"	"S. O. terrenos de este caudal". Oleta aurretik aipatuta. "... Olaeta, Santanaburu, Acharte, Casucha-solo, id, Achalde, Oleta".
ATXALDE Achalde	1894	(Palanka) U.A. Finc.Rúst.	4b	"heredad"	"E. Arroyo" (Palankakoa). Geroago "monte" gisa ere bai. Palankako "Acharte"-tik hurbil ematen du. Idazmakinez egina. "E. Arroyo", Palankakoa
Achalde(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	4.8	"heredad"	
Achalde(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"cereales"	
Achalde	1956	U.A.Amil.	1.25	"heredad"	Beherago "Acharte" aipatuta, baina ez omen da bera, bestea "monte" gisa agertzen baita.
ATXANDIETA		(Goienuri.Alpitzu)*			Kat. 570. zk., .*86-06b
Atxandita	2003	Lusurbirlanda II	Ahoz	"monte"	Argi eta garbi zehazten du mapan lekuko honek Akasolo gainean dagoen bigarren "Atxandita" hau. Hau ere esaten du: "etxetik Alpitxura, betidanik hantxe behiak edo ardiak normalean izaten direnean... Atxandita deitzen dugu". Bestea ere ezagutzen duela: "Atxandita ere deitzen da Goikogane azpian dagoen zatitxo bat, Arrakankudiaga gainean dago". Solloakoak Oletako Gurutzaren parean kokatzen du "La Cruz y Atxandita"
Atxandita	2003	Solloa	Ahoz	"monte"	"Estos dos montecicos que hay aquí. A La Cruz se le llama donde está la cruz y luego al montecico de más acá Atxandita...estos lo mismo La Cruz y Atxandita...Eso la Cruz de Oléta"
Atxandita	2014	Lusurbirlanda	Ahoz	"monte"	"Beasko: Atxandita, aquí la utilizabamos poco, pero los de Arrankudiaga mucho porque, claro, desde allí la ven."
ATXANDIETA		(Goienuri. Goikogane)			Kat. 901. zk., ertzaren goiko aldea, 504489 4779947, *61-62c
Atxa(l/n)dita	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"monte"	"Peña pequeña en la divisoria con Arrankudiaga"
Atxandita ⁴¹³	1994	Beasko	Ahoz.	"monte"	"Peñas con vista a Arrankudiaga, próximo a Goikogane". Altamirakoak "Atxandita... al

⁴¹² Atx 'peña, roca' + alde 'lado, costado': 'en el lado de (junto a) la peña'.

Behin baino gehiagotan uste izan dut, Atxalde hau, sarriago agertzen den Atxarte bera dela, nahiz eta arte -k eta alde -k esanahi desberdinak izan. Fonetikoki ez daude hain urrun, zeren r/l-en arteko trukaketak maiz gertatzen badira, are gehiago inposiboan daudela

⁴¹³ Daukagun testigantza nahiko berandukoa denez, r/l alternantzia tartean dugularik, (h)atx 'peña, roca' + handi 'grande' ala handi (handik-tik) 'de allí' + eta (Atz.plur.): 'lugar de la(s) peña(s) grande(s)' / 'donde la(s) peña(s) de allí'

Lehenengoen alde jo beharrean gaude, Orozkon bertan Arriandi eta Zaratamon Atxandi baitaude.

L.M. Muxikak Bergarako toponimoen artean "Atxandietia (Aritzandietia?)" aipatzen du.

Gereñu: "Achandi, 1800..Musitu". Okondoko batzuek Atxandita esaten diote.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Atxandita	2003	Lusurbirlanda II	Ahoz	"monte"	Goikogane, nosotros (le decimos) Alpitxu"
Atxandita	2014	Lusurbirlanda II	Ahoz	"monte"	
ATXARRATE		(Goienuri)			61-62c Ikus ATXARRATEko oharra, "Achartebarrena" dela eta. (1940 eta 1956ko "Achartebarrena" hau bat dator, 1894ko "Acharrate"rekin, bai jabearen aldetik, soroen zerrenden barruan izaten den ordenagatik, zabaleragatik –neurri batean - eta mugariengatik (Lauetan "egido"). Ikus 1894koa: "...Landachu 43 areas, Suterra, Ocaranchueta 41 areas, Ocaranchueta 9 areas, Pagaza, Oguicola 5 areas, Acharrate 5 areas". Dena dela, Beaskokoak "ATXARTE" ere deitutako arlo bat badu inguru horretan, bertan, esango nuke nik. Atxarterekin zerikusirik?, "Oguicola" eta "Urruchu" artean aipatuta. -ate bukaera argi idatzirik. Agian bereiztu beharko genuke hau eta ondorengoak, honek "puerto, altura" zentzua du, bestea, aldiz, toki atzizkia da: "Andicoa 2,30 areas, Andicoa 99 areas, Acharte 66 areas, Jesit(o/a) / Jesolo? 4 areas, Colmenar viejo, Aramburu –N. Iglesia- 5 areas, Arrecoche 5 areas, Arrecoche 37 areas, Aldura 45 areas, Lorvide, Castañeta 10,50 areas, Minteparro, Landachu 43 areas, Suterra, Ocaranchueta 41 areas, Ocaranchueta 9 areas Pagaza, Oguicola 5 areas, Acharrate 5 areas, Urruchu, Duviris",
Acharrate ⁴¹⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	223d	"monte"	
ATXARRENKE		(Larrazabal)*			*86-13c (Ematen du toponimo bera dela, lekuko en azalpenengatik. Ikus LARRENKE) "Allí donde está el corte? Atxarrenke...seguido Atxikitúrri, La Bizkerra". Argi baino argiago aipatu zuen toponimo hau lekukoak, birritan eta zalantzarik gabe. Hasiera batean ez zuen gogoratzen, baino geroago aipatu zuen. Markuartukoak aspaldian esan zenez "Cerca de la campa de Isuskiza (Iñuskiza). Zalantza bakarra zera da, kokapena aldetik ez datozela bat. Zeren Markuartukoak esan zuen arabera, Okondoko muga zegoen, Markuartu aldetik.
Atxarrénke	2003	Goirizabalena	Ahoz	"corte"	
Larrénke	2003	Ostenko	Ahoz	"monte"	
ATXARRETA		(Goienuri)			61-62c~ (Hots, zeren nahiko kasu bitxia dugu hau: Jabegoagatik, soroen zerrenden barruan izaten den ordenagatik eta zabaleragatik (65,78 areas) bost aldaki hauek toponimo berberari dagozkio. Zaharrena (Acharte) fidagarriena izaten da, baina agian -eta atzizkia falta zaio. Zerrenda berean dugun "Landachu" geroago "Landachueta" moduan agertuko zaigu. Horrez gain, 1894ko zerrendaen beheko aldean "Acharrate" dugu, hau da, -eta bukaerarik gabe, -ate omen dugu, baina ez dator bat neurriaren aldetik goikoekin, ordenaren aldetik beste urteetako "Achartebarrena"rekin, tamainuz erdia bada ere. Gainera, beste arazo bat dugu, gaur egun galdurik daude forma hauek, eta egungo katastroan (1983) ez datoz bat, ez izenak, ez neurriak ere). 06.01.31n M. Eskuzak San Antonio eta Isusi

⁴¹⁴ *Hatx + harri + ate. Leku-izen honetan Atxarte-rekin nolabaiteko erlazioa susmatzen dugu, dena dela, *atx+ arrate* (Mitxelena: "puerta rústica de campo.." " puerto en los montes"). Haitzen artean ere dagoen pasabide bat izan daiteke. Hala ere, lehenengo erreferentziari begira izan dezakegu *atx* 'peña' + *arrate* (harri+ate) (N.Narbarte: puerta rústica de piedra, paso pedregoso): 'paso (pedregoso), puerta en la Peña'. Honetan kontutan izan beharko dugu *ate* -k dituen adierak: 'puerto en los montes, puerta, entrada acceso', hau da, pasabide izateaz gain, nolabaiteko garaia adieraz daiteke.

Azkue: "Arrate: 1º (B-a-m-o-...), puerta rústica de campo, provista de alguna que otra grada de piedra y un palo atravesado."

Gereñu: "Acharrate, 1681, labrantío de Azua".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Acharte	1894	U.A. Finc.Rúst.	223	"monte"	arteko beste "Atxarte" batez hitz egin zidan, eskuinetara iturrira zihoan errekatxua zegoela. "Andicoa 2,30 areas, Andicoa 99 areas, Acharte 66 areas, Jesit(o/a) / Jesolo? 4 areas, Colmenar viejo, Aramburu -N. Iglesia- 5 areas, Arrecoche 5 areas..."
Adiarreta ⁴¹⁵	1926	U.A."Est.Cat."	22.7	"monte"	"....Ortondo (Ostondo idatzia dirudi) -E. Camino a la hermita a S. Antº-, Adiarreta ...aprov. 'encinas' -E. Riachuelo- 65,78 areas, Asunsolo, Colmenal Viejo, Larremburu, Arrecoche..."
Acharreta ⁴¹⁶ Arrarreta	1940 1952	U.A."Est.Cat." U.A.Finc.Rust.	10.25 22.4	"heredad" "monte"	"E. Riachuelo a Isusi" Santa Luzia aldean, Isusin. Bai horrela ematen du: "Isusi, Isusi, Isusi, Ortondo, Arrarreta "E. Riachuelo" 65,78 areas, Asunsola, Colmenal, Larremburu, Arrecoche-Lugorri, ArrecocheAldeisacón, Lorbide, Laucatañeta..."
Acharreta	1956	U.A.Amil.	22.36	"monte"	Idazmakina egina: "Isusi, Isusi, Andicoa, Ortondo, Acharreta -S. Este caudal, E. Camino ermita S. Antonio-... pinos y jaro... 65,78 areas... pinos y jaro, Asunsolo 3,81 Huerta y era trillar, Colmenar viejo..."
ATXARTE Acharte Altamira	1940	(Altamira-Areta)* U.A."Est.Cat."	17.8	"tierra"	*86-14b "Acharte Altamira", "N. Camino Santana"
ATXARTE Atxarte (Altamira) Atxárte	1994 2003	(Altamira)* Altamira Lusurbirlanda II	Ahoz. Ahoz	"pieza" "pieza"	Kat. 769 zk., *86-06c "detrás de Altamira" Altamira ondoan. Solloakoak "las campos que tiene detrás de casa ... le llaman Atxarte" "... y a la derecha debajo de Altamira, Atxárte."
Atxárte	2003	Lusurbirlanda II	Ahoz	"pieza"	
ATXARTE		(Areta)*			*86-06d (Aretan egundaino iraun duen Atxarte bat dago, Atxarterik ezagunena edo, baina dela dela besteak hurbilekoak izan daitezke, bera ezbalira. Jabeak beste tokitakoak izanik -Bidezaharretako bat, esaterako, Atxarten arloak izan ditzakete. Altamirakoa zehatzagoa dirudi)
Acharte(Areta)	1786	U.A.06010225.6		"heredad"	"Bº de Areta"
Acharte (Areta)	1894	U.A. Finc.Rúst.	23	"monte"	"Goicoeche, 22...Huerta, Huerta -N. Via ferrea, S. Camino Real, Acharte, Chapotesasi". 122c-an ere bai: "...Sn. Andres, Acharte -S. Camino Real...-. 122d-an ere bai "-S. Camino..."
Acharte (Areta)	1911	U.A.Cat.1900	3.19	"heredad"	"N. Camino real. S. Rio Nervion". 5.4an ere bai.
Achartes ⁴¹⁷ (Areta)	1924	U.A.Cat.1900	5.2	"ca. ó cio."	"Achartes en Areta". 5.2an "Achartes Areta". Kasu honetan -s hori ez da plurala, bakarrik etxe bati baitagokio.
Acharte (Areta)	1926	U.A."Est.Cat."	9.24	"casa"	"Acharte 19". 12.17an ere bai.
Achartez(Areta)	1926	U.A."Est.Cat."	9.24	"huerta"	"C/. Achartez" eta azpian "Areta 19", beraz, lehenago "Acharte 19" bezala agertzen dena dugu hau. Jabe bera da.
Acharte(Areta)	1940	U.A."Est.Cat."	24.11	"monte"	"Areta, Areta, Acharte, Chapotesasi", azken hau eta 1894ko 23. orrikoa jabetxo berbera da: jabea, 4 solo, zabalera ia bera, baina "Huerta"ren ordezt "Areta" kasu bietan. 24.28an "...Santanaburu, Acharte, Casucha-solo...". 10.5ean "Achartes",

⁴¹⁵ Hemen ere berandu eta gutxi konstatatuko toponimoa dugu, hortaz, zalantzazkoa. Atalen artean agian *harri* 'piedra' + *eta* (atz. pl.) genituzke. Aurrekoa diot, zeren i + e > e suertatzen da batzutan: "Asteiturrieta > Astiurrieta", "Iturrieta > Iturreta (Mendexa)".

Oso argi idatzirik egon arren, "Acharreta"ren antza ere badu, horren aldakia izanik. Ez dakigu gaizki entzuna dagoen edo.

⁴¹⁶ *(h)atx + (h)arri + eta izan dezakegu, zeren i + e > e sarritan suertatzen baita.

Toponimo hau forma aldetik posible izan arren, ematen du lehengo "Atxarrate" bera izan daitekeela datari begiratzen badugu. Are gehiago, inguru hauetan dagoen "Arecharrieta 1743" izan daiteke argiena.

Bukaera hau Nafarroako Herri Izendegian 'Eguiarreta 1268' toponimoan dugu.

⁴¹⁷ Leku-izen honek sarritan erdarako pluralgilea hartzen du. Berdin gertatuko da Palanka aldean dagoen Atxarte-rekin. Behin edo behin pentsatu izan dut ia instrumentala izan zitekeela, baina esandako plurala dirudi. Horrelakoak maiz ikusten ditugu.

Toponimioa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Achartes(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.12	"heredad"	mugakideengatik Aretakoa. S duela bukaeran, baina zein Atxarte den zehaztu ezina. 12.11n "Achartes, Achartes, Oleta, Bidebarrietacoa... Clase de cultivo...: tierra, peña". 12.13an "S. Carretera de Bilbao...".
Acharte(Areta)	1956	U.A.Amil.	1.5	"terreno"	"Barrio de Areta" jartzen du azpian. 9.24an "Acharte Goicosolo"
Achartes(Areta)	1956	U.A.Amil.	9.24	"monte"	"Achartes y Goicosolo". Gero bera errepikatuko da "Acharte Goicosolo" bezala, Aretan.
Acharbe	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.6	"pago"	"Acharbe" jarri arren, "Acharte" da lururaketagatik 26A-an.
Atxarte(Areta)	1986	"Map.Top."	1	"barrio"	"en Areta"
Atxarte(Areta)	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"termino"	Eso es todo Atxarte (Ladera de casas sobre Areta). Aretakoak "Parte arriba es Atxarte".
Atxárte	2003	Solloa	Ahoz	"zona"	
ATXARTE		(Atxa-Izagirre)*		Kat. 222. zk., *86-05b (Orokorrean "Los Atxártes" deitzen die, baina elkarren ondoan egon arren "el Atxárte de Izagírre, el Atxárte de Kamiño, el Atxárte de Ortúsar")	
Peñascal	1926	U.A."Est.Cat."	27.2	"heredad"	"Clase de finca: campa peñascal". Nire ustez, Atxarte bera da. "Aldapea -N. Peñascal... E. Regato-, Camino-cosoloa -N. Camino, S. regato..., Videondo - -N (Ortuzarrek duen mugakide bera toki honetan), E- camino-, Ortúzar, Abraque - S. Terreno común de Llodio-, Palanca, Coscorralesao -N.E. Regato Lesao..., Echaurrecosolba -E. O. Camino carretil-, Camino-Ondocosoloa - S. regato, E.O. regato y camino carretil-, Ortúzar, Peñascal".
Atxárte	2003	Atxa	Ahoz	"termino"	"El Atxarte...donde hemos visto las rocas (Izagirre Nagusiaren azpiko errepidearen azpian)". Izagirre Nagusikoek "Aquello los Atxártes".
Atxárte de Izagírre	2006	Atxa	Ahoz	"termino"	Orokorrean "Los Atxártes" deitzen die, baina elkarren ondoan egon arren "el Atxárte de Izagírre, el Atxárte de Kamiño, el Atxárte de Ortúsar"
Atxárte	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	
ATXARTE		(Atxa-Kamiño)*		Kat. 101. zk., *86-05b	
Atxárte de Kamiño	2006	Atxa	Ahoz	"termino"	"...el Atxárte de Ortúsar"
ATXARTE		(Atxa-Ortuzar)*		Kat. 224/228 zk., *86-05b	
Atxárte de Ortúsar	2006	Atxa	Ahoz	"termino"	"... el Atxárte de Ortúsar"
ATXARTE		(Isusi)*		Kat. 448. zk., *86-06* (Bi omen daude, bata Guarda Etxearen ondoan, Minteparro aldean, eta bestea katastro zenbakikoa)	
Ajarte (GO) ⁴¹⁸	1926	U.A."Est.Cat."	5.2	"monte"	Santa Luzia aldean. Beaskokoa: "...Astiaga, Ajarte ...robleal...33,75 areas"
Ajarte	1940	U.A."Est.Cat."	2.9	"monte"	Astiaga aldean aipaturik. Beaskokoa: "...Sautu, Astiaga, Ajarte...roble -N. Comun, O. Camino carretil"
Agarte	1952	U.A.Finc.Rust.	5.4	"monte"	"Agarte", "Uruchu Ondo" ondoan aipaturik: "...Larinburu, Irucurseta, Minteparro, Sautu, Astiaga, Agarte, Uruchu Ondo, Uruchu, Susterburu". Atxarte da.
Atxarte(Isusi)	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Entre Minteparro e Isusi a la izquierda, lastra . Escrito "Ajarte" pero pronunciamos "Atxarte". Isusikoak ere bai.
Ajarte	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Entre Minteparro e Isusi a la izquierda, lastra". Escrito "Ajarte" pero pronunciamos "Atxarte"
Atxárte	2003	Dubiris II	Ahoz	"termino"	"de Isusi para abajo". Beaskokoa "el monte nuestro que está como encima de la casa del guarda...encima de la casa del guarda, nosotros las Tres Cruces, el padre decía que era Atxárte"
Atxárte	2014	Beasko	Ahoz.	"termino"	" Atxarte es la campica esa de ahí arriba es antes

⁴¹⁸ Atxarte leku askotan agertzen da eta ia beti forma honetan, baina orain beste urrats bat gertatu da afrikaria frikatuz gero belare egin zaigula: Atxarte>Axarte (Arrigorriagan)>Ajarte.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					de San Antonio hay una pequeña campa, donde terminan estos robles"
ATXARTE		(Madalena)*			*86-14b
Atxarte	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	Atxarte. Madalenakoak: "Junto a casa, hay unas rocas... "
Atxárte	2003	Luxa	Ahoz	"monte"	
Atxárte	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	
ATXARTE		(Palanka)*			Kat. 506. zk. Andiko/Larrabekoa
Acharte(GO)	1808	"Lib.Hip."	379b	"paraje"	Goienurin dagoela dakigu, baina besterik ez.
Acharte (Palanca)	1894	U.A. Finc.Rúst.	251	"monte"	Aretako Atxarte ez da. Mugarriengatik ondo ikusten da Atxa eta Palanka ondoan dagoela.
					"Bengoeche, Mintegui, Goicosolo, Acharte, Mintegui...Acharte", Bengoetxe jabegokoa.
Acharte	1924	U.A.Cat.1900	6.17	"monte"	"...Andico, Acharte, Palanca...".
Achartes	1940	U.A."Est.Cat."	2.10	"heredad"	Idazmakina egina: "Sagastay, Aldapa, Achartes, Salaquichu", Andiko aldean. 27.40an ere bai: "Sagastay, Aldapa, Achartes, Salaguichu"
Acharte(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	4.8	"monte"	Idazmakina egina. Orri berean "Achalde", baina "hered.", ez dirudi bera denik, mugarrietan bat etorri arren: "...Achalde, Andico, Acharte...".
					21.1ean "...Acharteburu, Acharte, Solaguichi...".
					27.2an ere bai: "...Acharteburu, Acharte, Solaguichi...".
Acharte(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"monte"	"...Achalde, Andico, Acharte...". 1.6an
Achartes	1952	U.A.Finc.Rust.	22.40	"monte"	"...Acharteburu, Acharte, Solaguichi...".
					"Sagastay -N. O. Arroyo, S. E. Camino-, Aldapa, Achartes, Solaguichi, Goicosolo, Pieza nueva, Bengoeche, Solaguichu, Pinu (Pini dirudi), Palanca". Andiko aldean ematen du.
Acharte(GO)	1956	U.A.Amil.	1.2	"heredad"	Palanka aldean: "Acharteburu, Acharte...", Bengoetxekoa dirudi. 1.25ean ere bai: "Goicosolo, Alza, Achalde, Andico, Acharte".
Achartes(GO)	1956	U.A.Amil.	22.34	"monte"	Palanka aldean: "Sagastay, Aldapa y puy(pinu)?, Achartes, Solaguichi, Pieza nueva, Bengoeche, Solaguichi, Pinu?, Palanca, Legarecheta (S/I kontsonantean antzera idatzirik, baina / dirudi)".
Acharte	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.4	"pago"	Larrabe ondoan. Biak 16B-an.
Atxartes	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"Debajo Sautondo... hay unas peñicas... casi en la curva de Palanka"
Atxárte	2014	Bengoetxe Goikoa	Ahoz.	"termino"	Andikokoak "Atxartes" esaten dio: "La campa el Pino le hemos llama(d)o y luego los Atxártes pa(r)a arriba que es monte."
ATXARTE ABAJO		(Goienuri)			89-14b (Mugarriak hartuta dirudi, errepidea eta ibaiaren artean egon litekeela.)
Hassarte** ⁴¹⁹	1025	"SMCo.Ubieto"	178	"localidad"	"Rio de Ibita-Hassarte-Ajarte-Treviño. (Landazuri). "Gamboa-Essavarri > Echabarri-Barrundia". ss grafia afrikariari dagokio.
Acharte Abajo	1894	U.A. Finc.Rúst.	139i	"heredad"	"N. Camino Real. S. Río Nervion". Areta aldean
Acharte abajo	1911	U.A.Cat.1900	3.19	"heredad"	"N. Camino Real. S. Río Nerviñ".
ATXARTE ARRIBA		(Goienuri)			89-14b (Mugarriak hartuta dirudi errepidea gainean dagoela).
Acharte Arriba	1894	U.A. Finc.Rúst.	139i	"heredad"	Areta aldean. "S. Camino Real)
Acharte arriba	1911	U.A.Cat.1900	3.19	"heredad"	"S. Camino Real"
ATXARTEBARRENA		(Goienuri)			86-06a~
Achartebarrena ⁴²⁰	1926	U.A."Est.Cat."	22.6	"monte"	"...Oqueranchueta Abajo, Oqueranchueta Arriba,

⁴¹⁹ (H)atx 'peña, roca' + arte 'espacio intermedio, entre': 'entre peñas, peñascal (Ikus Atxarte.Areta)'. Haitz hauek kasu batzuetan oso handiak izan arren, Urigoikoa (Orozko) bezalakoak, beste batzuetan nahiko txikiak dira, Altamirako kasuan gertatzen denez.

Begiratzuz gero ohar gintezkeenez, ia mila urtetan zehar ez du leku-izen honek aldaketa handirik izan, hasierako aspiraketa izan ezik. -ss- grafia gaurko -tx-ari dagokio.

Afrikaria arrunta denez, tx > x > j urratsa egin du zenbait kasutan, baina Laudion oraindik lehena dugu, nahiz eta azkenaren konstantzia ere izan. Arrigorriagan Axarte eta Ajarte aldakiak ditugu. Isusiko Eskuzak esan zidanez:"Escrito "Ajarte" pero pronunciamos "Atxarte".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Achartebarrena	1940	U.A."Est.Cat."	10.27	"monte"	Pagaza, Achartebarrena –N.S.E.O. Egido comun-...". "Acharte-barrena": "...Pagaza, Ogigorteta, Acharte-barrena...castañal, Urruchu-barrena"
Achartebarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	22.5	"pinos"	"Acharte-Barrena"
Achartebarrena	1956	U.A.Amil.	22.40	"monte"	Idazmakina egina.... Oqueranchueta abajo, Oqueranchueta arriba, Obigorteta 4,86 areas calvo, Achartebarrena 12,60 areas castaños, Iñarrondo 3,93 areas pinar, Urruchubarrena".
ATXARTEBARRIA ANA		(Goienuri)			89-14b
Achartebarriagana ⁴²¹	1926	U.A."Est.Cat."	12.27	"monte"	"barria"-tzat hartu dudana ez da irakurtzen hain ondo. Zerrenda berean "Espillecu?" N. Camino Sta-ana". Ez dago argi idatzirik, gero "Acharte barria gana)
ATXARTEBURU		(Goienuri)			Kat. 502. zk., (1956an "Acharteburu, Asiaripoto, Seiarrecheta")
Acharteburu ⁴²²	1894	U.A. Finc.Rúst.	247	"monte"	Atxa, Palanka aldean. 251b-an ere bai: "Bengoeche, Mintegui –Arroyo-, Goicosolo, Acharte, Mintegui –N. Arroyo-, Acharte, Solaguichi –N. Camino, S. Arroyo-, Oqueluchu- N.S.E.O. Camino-, Acharteburu, Arraño..."
Acharteburu	1926	U.A."Est.Cat."	22.12	"monte"	
Acharteburu	1940	U.A."Est.Cat."	21.1	"heredad"	Palanka aldean. 23.2an idazmakina egina "Acharteburu", baina errakuntza dirudi. 27.2an ere bai. 27.23an "Echarteburu o Burita"
Acharteburu	1952	U.A.Finc.Rust.	1.6	"monte"	Palanka aldean. "Acharte buru". 13.5ean birritan Lauaretxeta aldean. 22.4an "Echarteburu"
Acharteburu(GO)	1956	U.A.Amil.	1.2	"heredad"	"Acharteburu, Asiaripoto, Seiarrecheta". 13.7an ere bai.
Atxarteburu	2014	Bengoetxe Goikoa	Ahoz	"monte"	
ATXARTEGOI-KOSOLOA		(Goienuri)			89-14b (Lehen ikusi dugunez, Aretako Atxarte da).
Achartesgoicosolo ⁴²³	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"heredad"	"Achartes-goicosolo" Areta aldean.
ATXETA		(Goienuri)*			*86-14b
Acheta ⁴²⁴	1536	U.A.030501.3	28	"mojon"	"mojon Axnabar, que oy parece dezir, que es Acheta". 0107.5b-an "Acheta", bitan, bera delarik, baina agian errakuntza izan daiteke.
Acheta*	1579	"Lib.Baut."	6	"apellido"	"F. de Acheta". Urte berean "M. de Acheta".
Ache ⁴²⁵	1740	U.A.030501.1	1	"mojon"	"mojon de Ache... a unos tres pies del Camino Real"
Acheta	1740	U.A.030501.1	13	"mojon"	1741ean "Acheta".
Acheta	1772	"Lib.Hip."	48	"ca."	
Acheta	1809	"Diezm."	3	"casa"	
Acheta	1819	"Lib.Baut."	4	"casa"	Batzuetan "Cuadrilla de Gogenuri", bestetan "jurisdicción de Arrancudiaga, en lo espiritual esta parroquia".

⁴²⁰ (H)atx 'peña' + arte 'espacio intermedio, entre' + barren 'parte inferior' + a (art.): 'la parte de abajo del peñasal, la parte inferior de Atxarte'

⁴²¹ Jartzen dudanez, ez dago oso argi barria denik idatzirik dagoena, logika aldetik zail samarra da atxarte bat sortzea. Gardentasun aldetik ez dago arazo handirik atxarte 'entre rocas, peñasal' + barri 'nuevo' + a (art., baina ez da bidezkoa tartean egotea fosolizaturik ez badago)+ gana 'alto, parte superior': ' encima del peñasal nuevo'.

⁴²² Atxarte + buru 'cabeza, parte superior': '(la) parte de arriba de Atxarte, encima de Atxarte'.

⁴²³ Batera idatzi arren, asko errepikatzen den toponimo hau izendatzeko bi izen desberdin gidoi batez loturik agertzen dira, beraz, alde batetik pentsa dezakegu baikoitzak gordetzen duela berea, baina beste aldetik elkarketa mota bat dugu.

⁴²⁴ (H)atx 'peña, roca' + eta (atz.plur.): 'en (donde) las peñas', baina hemen berrir sortzen zait eta atzikiaren pluraltasunaren zailantza, zeren eta askoz zehatzagoa eta bidezkoagoa ikusten dut 'en la Peña, donde la Peña, el lugar de la Peña', lehen aipatutakoa baino. Aurrekoaren alde dugu eskuin aldean dagoen azalpena "mojon de Axnabar, que oy parece dezir, que es Acheta". Beraz, mugarri bakar bat dugu, ondorioz, egokiena zera litzateke '(donde, lugar de) la Peña, roca, mojon'.

⁴²⁵ Aldaki honetan dugu atzikiarik gabeko forma, beste batzuetan gertatzen denez, -aga atzikiarekin, behin edo behin desagertzen dela. Aldaki honekin indartzen zaigu eta atzikiarekiko dugun pluraltasunaren zailantza, zeren ikusten denez, mugarri batez ari da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Acheta	1894	U.A.Finc.Urb.	106	"ca. y cio."	
Acheta	1894	U.A. Finc.Rúst.	57	"heredad"	"E. Rio Nervión"
Acheta	1902	U.A.Cat.1900	1.11	"ca. ó cio."	5.1ean "Acheta" Areta.
Acheta	1952	U.A.Finc.Rust.	19.1	"heredad"	
Acheta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.1	"pago"	
Atxeta	1986	"Map.Top."	1	"calle"	
Atxéta	2003	Areta	Ahoz	"límite"	Arrankudiagako muga
ATXETAALDE		(Goienuri)			86-14b
Acheta Alde ⁴²⁶	1798	"Lib.Hip."	313b	"heredad"	"v. Areta", "...heredad de pan sembrar titulada de Acheta Alde sita y notoria en el varrio de Areta..."
ATXETABEAS-KOA		(Goienuri)			86-14b
Acheta Veascoa ⁴²⁷	1775	"Lib.Hip."	112b	"ca."	"Achettabeascoa" ere bai, "v. Acheta"
ATXIKETA		(Larra)			86-14d
Achiqueta ⁴²⁸	1913	U.A.Cat.1900	4.12	"monte"	"Arejalduga (Achiqueta)". 4.15ean "Achiqueta": "...monte titulado Achiqueta poblado de castaños..."
ATXIKITURRI		(Larrazabal)*			Kat. 708. zk. goien, *86-13c (Lekandazarretik gora. Ikus ATZEKOITURRI bera baita)
Achiquiturri ⁴²⁹	1952	U.A.Finc.Rust.	22.23	"monte"	Beste zerrenda batean ere bai. Batean <i>q</i> dirudi bestean <i>g</i> , baina lehena ematen du. 22.43an "Aldapa -N. La misma casa y camino vecinal, S. Arroyo de la casa...-, Echaurre -N. Castañal de la casa...-, Solobarri, Lecandale, Mostacha, Cantera, Pagazacola, Arpillo, Echeburu, Achiquiturri, Bisquerria, Goraudiguste -N. riachuelo-...". Hemen ere batean "Achiquiturri", bestean "Achiquiturri".
Achoicoiturri ⁴³⁰	1956	U.A.Amil.	22.22	"monte"	Zalantzazkoa. Idazmakinez egina egon arren. "Aldapa, Echeburu, Solobarri, Lecandabe, Mostacha... Arpillu, Achoicoiturri".
Atxikiturri	1994	Lekandazar	Ahoz.	"fuente"	"...a la izquierda de Arkotxeta... tiene fuente... arriba de Lecandazar". Bekoetxeko II.ak ere bai. "Cuad. Top. 8" liburuan "Atxiriturri" dugu.
Atxikitúrri	2003	Ostenko	Ahoz	"monte"	"de Iturrita a Okéndo", Goirizabalgoak "de Lekandasár arriba". Bekoetxe II.ak "encima de

⁴²⁶ *Atxeta* (ikus) + *alde* 'lado, costado..': 'en la zona de Atxeta, junto a Atxeta'.

⁴²⁷ *Atxeta* (ikus) + *beasco* 'de abajo' + *a* (artik.): 'Acheta (la) de abajo', zeren ematen du Atxeta izen bezala finkaturik dagoela.

⁴²⁸ *Antza*, *atxiki* + *eta* (atz.pl.?) atalak izan ditzakegu, baina *atxiki* -k hemen ez du erabilera berkonprobatu dudanez.

Mitxelenak "Achica" toponimoa -ika atzizkiari ("Achica, Achirica, Amarica...") lotzen du, baita lehenaz ere "Achica-allende" aipatzen du.

Beste aldetik, eta agian neurri batean loturik egon daitekeen "achicar" erdal aditzari, ura ateratzea toki batetik adierazten du, edo baita gutxitu edo txikiagotu gauza bat ere. Híbrido bat litzateke, baina zaila da.

Azkue: "Atxiko (B-a), higuera de fruto pequeño.."

Hipotesi moduan atx 'peña' + txiki 'pequeña' + *eta* (atz.pl.?):

Ikus Atxikiturri.

⁴²⁹ Lehengo hipotesia aurkeztu behar dugu, Gereñuren eta gure datuetan oinarrituz. Alde batetik "Achipi, Peña de Araya"-k pentsa erazten digu *Atx + *tipi*, "Achiquiturri" < *Atx + txiki + *iturri*, baina dena hipotesi mailan. Oso kontutan hartzeko da "Achecoiturri 1877", zeinek, nire ustez, *atze* 'detrás' (atxa > atxe beste aukera litzateke) + *ko* (tok.atz.) + *iturri*. du, koadrila berean dagoelarik.

Gereñu: "Achiburu, Achicoiturri, 1700, labrantío de Atauri, Achicoventa, Achiega, Achipi, Peña de Araya, Achiquiturri, 1600, labrantío de Atauri". Irigoienek aipamen bategatik konturatu naiz Gereñuk ere aipatzen duela: "Achicoiturri, 1700 labrantío de Atauri" Irigoienek gaineratzen duela: "fuente de Achi o de Achico)...".

Dena dela, nire ustez, "Achecoiturri" bera dirudi.

⁴³⁰ Geroago agertzen de Atzekoiturri bera izan daiteke, askoz konstatatuagoa 1877tik eta Larrazabalen bertan baitago. Ikus ere Atxikiturri.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Atxikitúrri	2014	Bekoetxe	Ahoz	"monte"	Isardio" Goirizabalenakoak "Atxikitúrri, la Bizkerra". "Ah, Atxikitúrri es para allá"
ATXONDO		(Larrazabal)*			Kat. 581. zk., *86-13b
Achondo ⁴³¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	241b	"monte"	"N. Arroyo". Okelurialdetik hurbil, baina mugariengatik atera daitekeenez Larrazabal aldean.
Uchoondo ⁴³²	1940	U.A."Est.Cat."	24.32	"monte"	Idazmakina. "N. ria de Valincha". 27.78an "Ucho-ondo", "N. ria de Valincha". "...Troquera, Echeostea, Oquelurialde, Arrañoalde, Uchoondo" "Ucho-ondo". Birritan." N. Balincha". "Goirizabalena... Oqueluri-aldi -N. Ria de Balincha. S. Caserio de San Juan...-, Arrañoalde, Ucho-ondo -N. Ria de Balincha...-, Marcuartu, Balincharrequeta...".
Achaondo	1956	U.A.Amil.	9.26	"monte"	"Acha-ondo". "...Triguera, Eche-ostea, Queluri-alde, Arroño-alde, Acha-ondo..."
Atxondo	1994	Olariaga	Ahoz.	"regato"	"Regato de Goisabal a carretera de Malkuartu. Etxeondo no!, Atxondo! Bekoetxeok "Enfrente Balintxa". Lekandazarrekoak eta Barbarabekok ere bai. "Cuad. Top. 8" liburuan ere bai.
Atxóndo	2003	Goirizabal	Ahoz	"barranco"	"Barranco de Atxóndo". Goirizabalenakoak "Atxóndo ahí abajo".
Atxóndo	2009	Markixana	Ahoz	"barranco"	"... debajo de la Aldapa, el barranco Atxóndo"
ATXOPEKOA		(Larra)			86-14d
Achopecoa ⁴³³	1894	U.A. Finc.Rúst.	15b	"heredad"	Berrio aldean, Berrigoikoan: "...Aldapa, Achopecoa, Arraño, Andico, Errechueta..."
ATXORROTZ ⁴³⁴		(Goienuri)*			Kat. 553. zk., *86-06a

⁴³¹ Atx 'peña,roca' + a (organikoa/artik, Ikus Atxa) ondo 'cerca, junto': 'junto a la Peña'.

Lehen azaldu dugunez, *atxa* osorik izan daiteke, eta gaur egun oso nagusian dugun Atxondo toponimoa ao >o murrizketaren ondorioa litzateke. Atxondo dugu Orozkon, Bizkaiko haran ezaguna, Gereñuk ere "Achondoa, 1543, labrantío de Betolaza. 1774, labrantío de Berricano." biltzen du.

⁴³² Utxo + ondo 'junto a, próximo..'

Gereñu: "Ucholesolo, Uchurdineta.."

⁴³³ Lehengo "Achupeta 1876"-k eta oraingoak, biak koadrila berean daudela, "Achu- /Acho-" hasierako atala berdintxu izan daitezke. Atxorrotz (atx + zorrotz) ikusirik pentsa dezakegu, agian atx + txu edo horrelako zerbaitegon daitekeela, baina ez dago ziur.

Muxikarengan "Atxotegi...atso 'vieja,anciana'...tegi (tokizko atzizkia)...Atxoegi Ansotegi bezain ohikoa ez izaki, baliteke 'casa de Sancho' baino ez izatea...".

Mitxelenak antzera dio, ziur aski aurretik esanda "atso 'anciana'...Achetegui. Muy dudoso, en vista de las variantes Anchetegui, Archotegui".

Nik neuk "Achetegi" kasuan pentsatzen dut ez (h)atx + ota + egi aukera ez genukela baztertu behar. Dela dela atso 'anciana' izan dezakegu Gereñuk biltzen duen "Achozuria, 1719, labrantío de Narvaja",

Aurreko toponimoei lotu daiteke Irigoienek ematen digun azalpen hau: "con base en el nombre de persona Achi, doblete de Achu, con vocalismo romanizante Acho, formas con palatalización expresiva, normal entre hablantes vascos, variantes de Azu...Para Achi y Achu en la toponimia, cfr. "Achiburu, labrantío de Arbulo" (cabo de Achi) y "Achicoituri, 1700 labrantío de Atauri" (fuente de Achi o de Achico)...".

Kasu honetan, (h)atx (e) + behe 'parte inferior' + ko 'de' + a (art.), hau da, grafia aldetiko errakuntza batez pentsa daiteke, horrelako alaketak suertatzen baitira (Atxoikoituri, Atzekoituri-ren ordez).

⁴³⁴ (H)atx 'peña, roca' + zorrotz 'agudo, afilado': 'peña afijada, aguda',. Mendizorrotza, Menteagudo den bezalaxe.

Ikus daitekeenez, bukaerako afrikaria zenbait kasutan grafia bitartez markatu nahi da. Bigarren adibidean ere leku-izena osatzen dute atal biak bereizten dira.

Honetaz Irigoienek *zorrotz* 'agudo' aipatu ondoren..."Montagut, Monteagudo, etc. y Mendico çorroça (1213...y Mendizorroza.".

Gereñu: "Achorroz, Término de Llodio. Achorroza, 1722, labrantío de Roitegui".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Achorroz	1730	U.A.03010206.1	4	"paraje"	29. orrian ere bai. 1.965ean, 54 orrian Otsoak "establecimiento humano época romanización".
Acha Sorros	1758	U.A.03050201.3	9	"arroyo"	Baina bigarren a gero kenduta. "arroyo que baja de Iñaurrondo hacia la parte de Isusi".
Achsorros	1758	U.A.03050201.3	9	"paraje"	"Ach Sorros". Hirutan.
Achorroche	1764	U.A.03050201.4		"paraje"	"abajo de las casas de Ysusi"
Achorrochos	1877	"Rgto.Prop."	1.7b	"finca"	Bukaera hori sobera omen du. Gero berbera "Raimunda" bezala egertzen baita, baina "Polonia" kasuan bezalaxe izen horiek ez dira finkatu toponimo gisa.
Achorroz	1894	U.A. Finc.Rúst.	90b	"monte"	
Achorros	1926	U.A."Est.Cat."	22.17	"monte"	
Achorroch	1926	U.A."Est.Cat."	22.19	"monte"	
Achorroch	1940	U.A."Est.Cat."	12.2	"monte"	"Iñaurrondo" eta azpian "Achorroch"
Achorros	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"monte"	Birritan. Isusi aldean. 5.1ean birritan ere bai.
Atxorros	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"peña"	"Peña alta caliza, abajo de Isusi". Isusikoak "Peña Achorros".
Atxorrotz	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"...que sobresale mucho... ". Isusi-Bekokoak "peña grande". Altamirakoak ere bai.
Atxorrotz	2003	Beasko	Ahoz	"picacho"	Lusurbeilandoak ere bai. Solloakoak gauza bera esaten du.
Atxorros	2003	Isusi	Ahoz	"peña"	
Atxorrotz	2014	Beasko	Ahoz	"picacho"	
ATXUPETA		(Goienuri)*			Kat. 925 zk., *86-06d
Achupeta ⁴³⁵	1876	"Estadística"	12b	"termino"	
Achupeta	1877	"Rgt ro.Prop."	1.1b	"finca"	
Achupeta	1894	U.A.Finc.Urb.	189b	"ca. y cio."	
Achupeta	1894	U.A. Finc.Rúst.	95	"monte"	Altzarrate toponimoaren ondoren aipatuta. Geroago Egia familiakoa izandako baserria, Bitorika ondoan.
Atxupéta	2003	Areta	Ahoz	"cio"	"junto a la cantera. Solloakoak "Atxupéta, he conocido un caserío..."
Atxupéta	2006	Atxupeta	Ahoz	"casa"	"Atxupeta estaba donde está ahora mi casa, todavía quedan dos paredes del caserío"
Atxupéta	2014	Lusurbeilanda	Ahoz	"casa"	
Atxopéta	2014	Kasabarro	Ahoz	"casa"	
ATXURDIN		(Goienuri.Larrabe)			Kat. 525., 526., 527, 528., 531., 532., 533., ...zk.
		*			(ikus 2014ko Luxako testigantza. Beasko: Gariburu azpian) *86-06a, Batzuek berberari "Piko Txikito /Pico Pequeño", baina ez da bera.
Achurdin ⁴³⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	251c	"monte"	"...Palanca, Gorostizalde, Gorostiza, Achurdin,

⁴³⁵ Irigoen: "1053...Açenari Momeç de Açubarro.". Baita ere: "con base en el nombre de persona Achi, doblete de Achu, con vocalismo romanizante Acho, formas con palatalización expresiva, normal entre hablantes vascos, variantes de Azu...Para Achi y Achu en la toponimia, cfr. "Achiburu, labrantío de Arbulo" (cabo de Achi) y "Achicoituri, 1700 labrantío de Atauri" (fuente de Achi o de Achico)...".

Hasieran behintzat honen antzekoa "Atxukarro" deitura dugu.

Ikus gure "Atxopecoa. Uste dut egon daitezkeen ataleen artean (*h*)atx 'peña, roca' + *txu? + *behe* 'parte inferior' + *eta* (atz.pl.) daude. Baina hipotesi gisa, zeren artean dagoen *u* hori, asimilazio batetik etor daiteke edo murrizketaren ondorioa izatea. Honen antzekoa genduke Gueñezen dagoen "Artxube" (harri ? + tsu ? + behe?)

Gereñu: "Achostea,...Achozuria, Achtontor 1714, ..Achurdui, ..Achurrarte,Achurrate 1415, Achurte, Achurtu, Achurtua..."

Barrenengoa: "Atxube...var. de Atxukube. Atxukarro..var. de Atxarrako". Azkenengoan Atxu-, Atxa-ren aldakitzat hartzen omen du eta horrela omen da Euskal Herriko beste toponimoetan.

⁴³⁶ (*H*)atx 'peña,roca' + *uridin* 'azul, moho, cano, gris': 'peña gris'.

Azkuek *atxurdin*-ez esaten digu: "(Sc), mármol."

Gereñu: "Achurdina, 1596, término de Onrait. 1677, labrantío de Apellániz", "Achurdin... Gorbea..Onrait...Gomecha..", "Achurdina, Achurdinbe, Achurdineta, Achurdinzar, Achurdui, 1598, término de Belunza", "Achuri, Achuriaga.."

Amurrioko lagun batek aipatu zidan bertako euskaltzaleen taldearen izena (Aspaltza), esanez ezaguna zela 'Peña negra' bezala, baina bertan plaka batean "Aspaltza" zegola idatzirik. Batek esan omen zion "...significa piedras de carbón" edo antzeko zerbait, baina esan nion argi dagoena (*h*)atx 'peña' + *baltz* 'negro/a' + *a* (artik.). Interesgarria egiten zait kolorearen espresioa aldetik, ikatzarena begiratu beharrekoa. Begiratzen dut Barrenengoarengan eta aipatzen du "Aspalza...Amu. Et. ' Peña negra' ".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Achurdin	1940	U.A."Est.Cat."	21.2	"monte"	Asiaripoto, Susterra"
Achurdin(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.7	"monte"	"...Palanca, Gorostiza, Achurdin..."
Achurdin	1956	U.A.Amil.	1.4	"monte"	Bukaera ez dago hain argi kasu batean, baina beste batean bai: "Achurdin, Asiaripote...". 1.11n Larrazabal aldean dirudi
Achurdin	1956	U.A.Amil.	1.4	"monte"	Bere azpian "Amestiu" jartzen du, leku bera dela eta muga berdinekin: "Palanca, Gorostiza alde (izenaren bigarren zatia azpian), Arriba de Gorostiza, Achurdin Amestiu (izenaren bigarren zatia azpian), Asiaripoto, Susterre, Palanca Asuleta (izenaren bigarren zatia azpian), Becosolo, Isasi Telleria (izenaren bigarren zatia azpian) -E. Camino Santa Lucia, O. Regato Iñarrondo-..."
Achurdin	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.6	"pago"	. 1.11n ere bai, baina honetan ez dago argi Goienurikoa ala Larrazabalekoa den.
Aiurdin (Larrabe) ⁴³⁷	1994	Luxa	Ahoz.	"monte"	16A-an eta 17A-an ere bai.
Atxurdin(Larrabe)	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"monte"	"Achurdin es un monte al pie del caserío de Gorostiza", baina gero "Ayurdin" ere aipatzen du. Dioenez, Ruperto Urkixok kanta batean aipatzen zuen leku hau.
Aiurdin(Larrabe)	1994	Beasko	Ahoz.	"monte"	"pico Dubiris, encima Andiko, Larrabe". Isusikoak "Entre Gorostiza o Palanca... le llaman Pikotxikito". Tontor berberari Goienurikoek Atxurdin esaten omen diote, eta Isusikoek "Pikotxikito".
Achurdin(Larrabe)	1994	Beasko	Ahoz.	"monte"	"la ladera de Gorostiza? Isusikoak "He oído Atxurdin y Aiurdin". Ibarrakoak "Encima cantera Larrabe"
Atxurdín	2003	Atxa	Ahoz	"monte"	"la ladera de Gorostiza? Isusikoak "He oído Atxurdin y Aiurdin". Ibarrakoak "Encima cantera Larrabe"
Atxurdín	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	"El monte de aquí es Atxurdín". Garatekoak "Monte Txikito (encima Larrabe). Izagirregokokoak "El de más abajo es el Atxurdín". Beaskokoa: "Los de Goienuri le llaman Atxurdín a la ladera de Garibúrun hacia Palanca, sin embargo los de aquí no... ¿Apárte de Garibúrun hay otro(pico)? Más abajo sí, pero eso hace una especie de escalera...sí le llaman... el Pico Pequeño me parece, Serapio le dice Pikotxikito"
Aiurdín	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	"Atxurdín ó Aiurdín ... este Gorostiza y arriba..."
Atxurdín	2014	Izagirre	Ahoz	"monte"	"... en el monte, esa ladera, todo eso es el monte Aiurdín..."
Atxurdín	2014	Izagirre	Ahoz	"monte"	Larrabekoa: "Piko Txikito es el de más a la izda. Y luego el de la derecha Atxurdín, donde la torre electricidad"
ATXURDIN		(Larrazabal)*			*86-21b
Achurdin	1956	U.A.Amil.	1.11	"monte"	"...Irimichu, Achurdin...". Odiaga aldean
Atxurdin(LZ)	1994	Odiaga	Ahoz.	"barranco"	"Al lado del arroyo de Odiaga". Geroago idatzirik "Achurdin y Arechandi". Isardiokoek ere bai.
Atxurdín	2003	Odiaga	Ahoz	"monte"	"Bajando la carretera hacía el pueblo". Isardiokoak "Entre Odiaga y la cruz".
ATXURDIN		(Susterre)*			UTM 503325 4780395,*61-62c
Atxurdin(Susterre)	1994	Beasko	Ahoz.	"monte"	"De Susterre arriba, debajo Kamaraka, de ahí se saco la piedra para la iglesia. Isusikoak "ladera Kamaraka". Bekokoak ere bai.
Aiurdin(Susterre)	1994	Altamira	Ahoz.	"termino"	"al lado de Goikogane, Kamaraka, nosotros siempre Atxurdin, otros dicen que es Aiurdin..."

⁴³⁷ Atxurdin-etik etorri arren, litekeena da lehen aipatutako aukera "Arriurdin>Ariurdin> Aiurdin", fonetikoki ere etortzea, zeren eta, *arri* zein (*h*)*atx* zentzu berekoa baitira. Baina agian bidezkoagoa dugu Larrazabaleko Atxurdin leku-izenenarekin ikusten denez, afrikaria frikari bihurtuz gero, hortik joda sortzea Atxurdin> Asurdin 1926> Aiurdin. Ikus Ondorioak. Lekuko batek baino gehiagok zalantzarik gabe, "Atxurdin" zena edo denari "Aiurdin" ere esaten diote eskuin aldeko oharretan ikus daitekeenez: "- Achurdin es un monte al pie del caserío de Gorostiza", baina gero "Ayurdin" ere aipatzen du.

Atxarte-k>Ajarte eragin duenez, Atxurdin-ek>*Ajurdin (edo antzeko soinu bat)/Aiurdin gerta zitekeen, bizkaieraren eremuan, Nor-Nori laguntzailean jat eta yat dugun bezala. Antzeko bidea dugu "Aldatz/Aldai"-rekin.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Atxurdín	2003	Beasko	Ahoz	"termino"	"Atxurdín la cantera de la iglesia". Isusikoak "Si, uno de los de arriba"
Atxurdín	2014	Beasko	Ahoz	"termino"	"la cantera de la iglesia ya reconocida es Atxurdín"
ATZEKO Acheco ⁴³⁸		(Larra) U.A.Cat.1900	2.8	"monte"	86-14d "Abajo" toponimoaren mugak: "E. Casa Acheco". 4.17an Aranguti aldean.
Acheco	1940	U.A."Est.Cat."	13.48	"heredad"	"termino Arejalduaga."
Acheco	1952	U.A.Finc.Rust.	22.39	"casa"	"Abajo: E. Casa Acheco. O. Aranguti"
Acheco	1956	U.A.Amil.	22.33	"casa"	"Monte de abajo": "E. casa de acheco. O. Caserio Aranguti"
ATZEKOITURRI Achecoiturri ⁴³⁹		(Larrazabal) "Rgtr.Prop."	1.4b	"finca"	86-13c (Ikus ATXIKITURRI –oraingo erabilera-)
Achecoiturri	1926	U.A."Est.Cat."	22.9	"monte"	"...Arpillo, Echeburu, Achecoiturri, Visquerra, Garandiguste"
Achecoiturri	1940	U.A."Est.Cat."	10.30	"monte"	"...Achecoiturri, Vizquerra, Garandiguste, Vizquerra..."
AURREKOA Urreco ⁴⁴⁰		(Goienuri) Gereñu	490	"cio."	Datu hauekin ezin dugu kokatu zein Aurreko den. "Urreco" jarri arren, "Aurreco" izan behar da. Otsoak "Laurreco" aipatzen du "La + Aurreco"?
AURREKOA Arreco ⁴⁴¹		(Larra) U.A.Finc.Urb.	220	"ca. y cio."	<i>Au > a.</i> Areta aldean dirudi. Bai horixe da, 1902. urtean agertzen baita.
Aurreco	1902	U.A.Est.Mun.	25	"finca"	1894ko zerrendetan "Arreco" bezala. 1.2an "Aurreco" bat dugu, eta 4.4an "Videbarrieta, Aurreco, Basaurbe, Echezarra, Larra, Mendico, Areta".
Enfrente (LA)	1915	U.A.Cat.1900	4.18	"heredad"	"Larra, Enfrente". Ematen du bera izan daitekeela.
AURREKOA Aurrecoa(LZ) ⁴⁴²		(Larrazabal)* U.A?0506.4	189b	"casa/s"	Kat. 647. zk., ondoan, *86-13b "Aurrecoa". 1811n (Diezm.) ere bai.

⁴³⁸ Atze 'detrás'. Azkue: 'atras, parte posterior'+ ko (tok.gen.): '(la) de detrás'.

Ez dugu nahastu behar *atze*, eta egungo "Ache", azkena (h)atxa-tik datorrela.

Muxika: " Atzekosolua, Atzekozabala..."

Atze honek hemengo toponimian behintzat oso berandu agertzen da. Barrenengoarengan eta Gereñurengan ez da agertzen atal hau toponimoetan.

⁴³⁹ Atze 'detrás' + ko (tok.gen.)+ *iturri* 'fuente': '(la) fuente de detrás, de la parte posterior'

⁴⁴⁰ Aurre 'delante, en frente'. Azkue 'parte anterior' + ko (tok.gen.)+ a (art.): '(la) de delante', la de enfrente'.

Ikus "Aurrekoa" (Larrazabal).

Kasu honetan *au* diptongoa *u* egiten du, beste kasu batzuetan konstatatua dugunez. Kasu honetan murrizketa argia da, baina horren konstatazio ez bagenu, agian nahastu genuke Orozkon egiten den bereizketarekin
: *urrunekoa* '(el/la) de lejos', *urrekoea* 'el de cerca'. Bereizketa hau lehenengoz agure bati beraurrekoak zirela eta.

Gure ustez, gero "Arreco-Ache" bezala agertzen dena berbera izan daiteke, baina ez gaude ziur.

⁴⁴¹ Aurre 'delante, en frente'. Azkue 'parte anterior' + ko (tok.gen.)+ a (art.): '(la) de delante', la de enfrente'.

Ikus "Aurrekoa" (Larrazabal).

Baliteke azken honek *au>a* urratsa izatea, baita besteak ere, zeren *au* diptongoa *u* nahiz *a* eragiten baititu.

Ondoren aipatzen diren adibideetan denetarik dugu, hasierako diptongoren murrizketa izan dutenak, bukaeran artikulua galdu dutenak eta baita nolabaiteko itzulpena izan dutenak ere, lekukoak bitara jakingo baitzuen (euskaraz/gaztelaniaz).

Larrazabaleko "Aurrekoa" leku-izenean, ikusten denez, beste askotan bezala, artikulua galdu gertatu da.

⁴⁴² Aurre 'delante, en frente'. Azkue 'parte anterior' + ko (tok.gen.)+ a (art.): '(la) de delante', la de enfrente'.

Auzune berean dauden baserriak izendatzeko, nahiko arrunta denez, haien arteko lekuraketa bitartez azaltzen da: Aurreko, Atzeko, Osteiko, Andiko...

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aurrecoa	1780	"Lib.Hip."	164b	"ca. y cia."	253an ere bai. 281ean ere bai, "v. de Larrazabal"
Aurreco(LZ)	1877	"Becer."	320	"cio."	"Aurreco". 1914an (Vera) ere bai.
Aurreco	1902	U.A.Cat.1900	1.2	"ca. ó cio."	
Aurreco	1926	U.A."Est.Cat."	12.14	"cio"	"Caserio Aurreco en Larrazabal"
Aurreco(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte"	"Castañaondo", "E. Regato a Aurreco",
Aurreco	1956	U.A.Amil.	22.11	"heredad"	
Aurreco	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	5.4	"pago"	30A-an. Larrazabal.
Aurreko	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Aurreko". 1979ko toponimia mapan ere bai.
Aurreko	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	"Aurreko, Goiasoko, Bekoetxe, Ostenko" baserri multzo honi deitzen diote Larrazabal gazteenek. Bekoetxeak ere bai.
Aurréko	2003	Goirizabal	Ahoz	"casa"	"La casa Aurréko". Kastañizakoak "El anterior Aurréko"
Aurréko	2014	Goirizabal	Ahoz	"casa"	
AURREKOALDE-KOA		(Olarte)			86-29b (Berbera izan daitekena 1926an "Armuro-Aldea" gisa: "Eguena... antuzano, id (Olarte)...heredad, id... huerta, Orbecosoloa, Aldaico-Soloa, Errequeta, Armuro-Aldea, Errequeta...")
Aurrecoaldecoa ⁴⁴³	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"arbolar"	Idazmakina egina egon arren, errakuntza izan daiteke "Aurreso- Aldecoa " jartzen baitu. Lehengo a-ren gainean c bat du, eta "Aurreso.." jartzen duela. "Juan de Egia" ingurukoa dirudi: "...Errequeta, Aurreso-Aldecoa, Errequeta, Lecuna, Talea"
AURREKOMAS		(Goienuri)			86-06c~
Aurrecomas ⁴⁴⁴	1940	U.A."Est.Cat."	10.10	"heredad"	Idazmakina egina: "Manzanal, Recosolo, Arraño, Lamburu, Anzurual, Zartegui, Aurrecomas, Ascato, Ellacuri", jabea Bengoetxe ingurukoa. 27.9an ere bai: "Ellacuri, Ellacuri, Recosolo, Arraño, Lamburu, Aurrecomas, Ascato, Ellacuri"
Aurrecomas	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"monte"	
Aurrecomas	1956	U.A.Amil.	1.20	"monte"	"...Ellacuri, Goicosolo, Ibarra...Arraño, Lamburu, Anzurual, Zartegui 113,31 areas –pinos-, Aurrecomas 32,14 areas –hierbas-"
AURREKONDO		(Larra)			86-14d
Aurrecondo ⁴⁴⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	152	"heredad"	"Aldapa, Goicosoloa, Aurrecondo 19,50 areas, Tontorra, Iturrizar, Sasia, Erquizalde, Aramburu, Asqueta, Arestui, Telleri", Arexalduaga aldean. Ondo irakurtzen da.
AURREKOSOLO		(Goienuri. Andetxaga)*			Kat. 240. zk. (Hainbat "Aurrekosolo" egon litezke: Atxan, Bengoetxean, Goirin...)
Arrecosolo ⁴⁴⁶	1877	"Rgto.Prop."	1.5	"monte"	Birritan. Hasierako <i>au > a</i> . Baina 2.2b-an

Ikus daitekeenez, hau da formarik zaharrena eta ondoen mantendu dena, artikularen galera izan ezik.

Gereñu: "Aurreco, caserío de Llodio".

Muxika: "Aurrekobaso".

⁴⁴³ *Aurre* 'parte delantera' + *ko* (tok.gen.) + *alde* 'lado, costado.' + *ko* (tok.gen.) + *a* (artik.): 'la de la parte delantera'.

Geroago ikusi dudanez, jabearen eskrituren bitartez konparaketa egin ondoen, hau gaizki omen dago, zeren 1868ko eskriturretan "Armuraldea" jartzen du eta 1959ko beste eskriturretan "Armuro Aldecoa". Gainera, alde + ko + a ez dira agertzen hemengo toponimoetan.

⁴⁴⁴ *Aurre* 'delante,en frente'. Azkue: 'parte anterior' + *ko* (tok.gen.): '(la) de delante', dugu lehenengo aldean, baina bukaera ez dago hain argi. Alde batetik konstatazio hau nahiko berandukoa da, beste aldetik beste egileengan ez dut aurkitzen antzekorik.

⁴⁴⁵ *Aurre* 'delante,en frente'. Azkue 'parte anterior' + *ko* (tok.gen.) + *ondo* 'junto a' : 'junto a (la) de delante, junto a la parte delantera'.

⁴⁴⁶ Hementxe bai dagoela argi *au>a* murrizketa, zeren beste kasuren batean harri > arre gertatzen baita. Geroago agertuko zaigu "Aurrekosoloa" forma artikuluduna, baita erdal pluralgilea duena ("Aurrekosolos 1956") ere.

"Arecosolo 1924" kasuan grafia errakuntza omen dirudi bertan "camino caretil, Echevaria..." agertzen baitira.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aurrecosolo ⁴⁴⁷ (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	100	"heredad"	"Aurrecosolo (Ache)" Andetxagan "heredad, monte" "Aldapa, Aurecosolo" r / rr, eta "Aurrecosolo". 229an ere bai (Goiri): "Aldapea, Aurrecosolo, Goicosoloa, Goiri..."
Arecosolo(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	22.22	"heredad"	R / rr-ren orde. Jabe honen kasuan, askotan "camino caretil, Echevaria, etab.". Grafia errakuntza, beraz. Andetxaga aldean: "Potocotrancia, arecosolo, mendicosolo..."
Arecosolo ⁴⁴⁸	1940	U.A."Est.Cat."	17.1	"heredad"	Andetxaga aldean. Idazmakina egina. Birritan agertzen da: "Gogenuri, Potocotroquia, Arecosolo, Mendicoloso (-solo), Potocotroquia, Arecosolo, Echevarrialde, Iturriondo, Enordoy, Enordoy, Lujamendi, Lujamendi, Enordio, Luzandi". Hots, zenbait aldaketa idazmakina erruz izan daitezke: Mendicoloso, Enordoy
Arecosolo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.6	"heredad"	Andetxaga aldean. Birritan agertzen da: "Andechaga, Arecosolo, Mendicosolo, Potocotroquia, Arecosolo, Echevarrialde, Iturriondo, Enorduy, Enorduy, Lujamendi, Lujamendi, Enordio". 8.2an "Aurrecosolo -N. camino, S. Arroyo Gárate-
Arecosolo(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.6	"cereales"	Andetxagakoa.
Aurrecosolo(GO)	1956	U.A.Amil.	1.23	"monte"	"S. Arroyo Gárate"
Arrikosólo	2003	Andetxaga	Ahoz	"campa"	
Agrukosólo	2006	Andetxaga	Ahoz	"campa"	"... la otra de la derecha, donde está la encina (bere etxetik ezkerretara). Hau grabatu gabe.
Arrikosólo	2014	Andetxaga II	Ahoz	"campa"	
AURREKOSOLO		(Andiko-Goienuri)*			Kat. 242. eta 243. zk.
Arrikusólo	2014	Andiko I	Ahoz	"campa"	"¿Y donde están los chalets?"
Arrukusólo	2014	Andiko II.	Ahoz	"campa"	-Esto Arrikusólo (i hori irekia egiten zait, ia e bat)". Grabatu gabe, baina horrela esan zidan.
AURREKOSOLO		(Goienuri.Dubi.)*			Kat. 417. zk., *86-05b
Aurrecosolo (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	231	"heredad"	"Duviris, Aurreco solo, Aspuru Esquica solo,..."
Aurrecosolo (Dub.)	1924	U.A.Cat.1900	6.14	"ca. ó cio."	"Dubiris, Dúbiris, Aurrecosolo, Aspuru-solo, Murdeta, Larrabarri -N.S. Camino-, Carobizar, Sebastiaguirrebarrena, Hermuerrecabarrena, Asqueta, Id, Sautuondo (Sautando?), Orbe, Artevide, Pagaza, Olamendi, Hermuerreca ..."
Aurrecosolo	1940	U.A."Est.Cat."	13.19	"heredad"	"Dúbiris, Aurrecosolo, Aspuru-solo, Murueta y La Barranca -N... y camino caretil...-, Larrabarri -N. Camino de Dúbiris a Yermo, S. Camino caretil...-, Carobizar, Sebastiaguirrebarrena -N. Camino caretil público...-, Ermuerrecabarrena -, Asqueta, Asqueta, Sautuondo -E. Arroyo de Yermo-, Orbe, Artevide, Pagaza, Olamendi -S. Arroyo de Yermo-, Ermuerreca, Aspular, Pagaza"
Aurrecosolo(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"heredad"	Idazmakina egina: "Duviris, id, Aurrecoloso, Aspuru Solo, La Barranca, Carobizar, Sebastiaguirrebarrena, Asqueta, Asqueta, Pantuondo, Orbe, Artevide".
Auresolo(GO) ⁴⁴⁹	1956	U.A.Amil.	22.25	"heredad"	Dubiris aldean: "Contigua casa, Auresolo,

⁴⁴⁷ Aurre 'delante, en frente'. Azkue: 'parte anterior' + ko (tok.gen.)+ solo 'heredad': '(la) heredad de delante, heredad que está en la parte delantera'

Barrenengoak Okondorako aipatzen du Aurrekosolo.

Muxikarengan "Aurrekobaso" aurkitzen dugu.

⁴⁴⁸ Adibide hauek nahiko berandukoak dira, "Aurrecosolo 1797 > Arrecosolo 1877 > Arecosolo 1926" bidea egin duela. Hau da, au>a eginez, eta dardarkaien arteko zalantza gertatzea. Aurrekosolo askoz lehenago agertzen da, oso ugaria dela toponimo gisa. Bertantxe daukagu sarturik horrelako adibide bat.

Gereñu: "Arecosoloa, 1609, heredad de Ilarraza". Baina honetan lehenengo atalean dagoena beste elementu bat da.

⁴⁴⁹ Honen aurrekoak (Aurecoloa) zizkukaria galdu badu, honetan bidezkoagoa den leku-denborazko genitiboaren galera gertatzen da, hau da, "Aurrecosolo > Auresolo".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aurrekosolo(Dubi)	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	Aspurusolo, Barranca, Sanabarri –N. Camino
Aurrekosolo	1994	Altamira	Ahoz.	"termino"	Dubiris-, Carobizar, Sebastiag?, Ermucabarrena?, Asqueta", "Aurrekosolo > Auresolo"
Aurrekosolo	1998	Ermu aldeko...	53	"termino"	"próximo a casa de Dubiris". Altamirakoak"...en Sta. Luzia".
Aurrekosólo	2003	Dubiris II	Ahoz	"heredad"	Maparako 15 zenbakia ematen dio, baina aipatzen du Dubirisen aldean. "Aurrekosólo son dos mías". Batek "Rukosólo" esan zuen.
Aurrekosólo	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"ladera"	
Eurrekosólo	2014	Urrutxi			
Urrekosólo	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"heredad"	
AURREKOSOLO		(Goienuri. Luxa)			86-05d Bereiztu badugu, Luxako etxeen aurreko soroei "delante casa" esaten diete, lehen Barrena, Etxebarrena eta uste dut "Etxeaurrekosoloa" ere bai.
Aurrekosolo	1797	U.A.klas.gabe	3b	"heredad"	"heredad titulada "aurrekosolo" propia de Luja y la titulada Maralloaga... "
AURREKOSOLO		(Izardio.Larrazabal)*			*86-21a
Aurrekosolo (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	50	"heredad"	"Aldapa, Landazar, Aurrekosolo, Sundico, Cepuscumen..." Isardio da.
Aurrekosolo (Isardio)	1924	U.A.Cat.1900	6.6	"heredad"	6.8an ere bai.
Aurrekosolo (Izard)	1926	U.A."Est.Cat."	3.1	"heredad"	"Isardio".
Aurrekosolo(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	5.1	"heredad"	Idazmakinez egina: "Aldapa, Aurrekosolo, Landazar, Rotalde..."
Aurrekosolo (LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6.	"heredad"	Izardui aldean. Idazmakinez egina.
Aurrekosolo(Isar)	1956	U.A.Amil.	3.8	"heredad"	22.24an ere bai.
Arrikosolo ⁴⁵⁰	1994	Isardio	Ahoz.	"pieza"	
Arrikosólo	2003	Isardio II	Ahoz	"pieza"	"Según subes a la pista a la izquierda...debajo de las casas"
Larrikosólo	2003	Isardio III	Ahoz	"pieza"	"Larrikosolo o Larrekosolo"
Arrekosólo	2003	Isardio	Ahoz	"pieza"	
AURREKOSOLO		(Olarste-Enekoena)			86-29b
Aurreco Solo (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	200	"heredad"	Enekoena aldean: "Aldapa, Aurreco Solo 34 areas, Becosasi, Arburubarrena, Lupecha..."
Aurrekosolo(O)	1926	U.A."Est.Cat."	16.10	"heredad"	"Olarste junto a las casas, Aurrekosolo 34,63 areas, Becosasi, Armurubarrena..." 16.14an ere bai. "Aurrecoloso, Becosasi, Amurubarrena , Lupuza..."
Aurrekosolo(O)	1940	U.A."Est.Cat."	9.3	"monte"	"Olarste, nº 63, Aurrekosolo, Becosasi, Armurubarrena, Lupuza, Legarra, Lecuamondo, Armuruburu, Oqueranchueta, Esquina"
Aurrekosolo(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	16.1	"heredad"	"Olarste, Aurrekosolo, Becosasi, Amunubarrena, Lupuza, Legarra, Lecuamondo, Armuruburu, Oqueranchueta, Esquina..."
Urrekosolo ⁴⁵¹	1956	U.A.Amil.	13.9	"heredad"	Idazmakinez. "Olarste, Urrekosolo, Urrekosolo, Becosasi, Amurubarrena..."
AURREKOSOLO		(Olarste-Zenagorta)			86-30a
Aurrekosolo (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	225	"heredad"	Jabea Zenagortakoa zen eta gehien mugakidea Zenagortakoa ere bai: "Aldapa, Aspe, Aurrekosolo –N.Camino vecinal, O camino- 6,60 areas, Aldape, Errecachu, Sacona, Aldape".
AURREKOSOLO		(Solloa)			

⁴⁵⁰ harri´(piedra)+´ko´(de)+ ´solo´(heredad): ´la heredad (donde)la piedra´. Baina bidezkoago "Aurrekosolo" dirudi askoz konstatuagoa eta lehenago leku berean baitago, ´la heredad de adelante, enfrente´.

Antza denez, "Aurrekosolo > Arrekosolo > Arrikosolo" dugu.

Gereñu: "Arricomendi".

⁴⁵¹ Oso konstatua dugun Aurrekosolo bera izan daiteke. Gereñuk ere "Urreco, caserio de Llodio" aipatzen du.

Geroago konprobatu dugunez, beste datuekin au > u urratsaren beste adibide bat baino ez da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aurrecosolo (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	64	"heredad"	"Goicosolo, Aurrecosolo, Solobarri, Solloa, Armuru". Kasilla aldean.
Aurrecosoloa (GO)	1915	U.A.Cat.1900	4.8	"heredad"	Berez, "Aurecosoloa" <i>r</i> bakunarekin, baina errakuntza dirudi. Solloa aldean.
Aurrecosoloa	1940	U.A."Est.Cat."	24.45	"heredad"	Idazmakinez egina. Zolloa aldean. 27.17an ere bai.
Aurrecosolo(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.10	"cereales"	"Goicosolo, Aurrecosolo, Lurrebialde, Obeta, (Oleta nire ustehz), Zolloa..." birritan. Bigarren zerrendan "Aurrecosalo...Zalloa". 16.4an "Aurecosoloa": "Aurecosoloa, Argomal, Echeostea, Zolloa, id, Urruchiondo" <i>rr</i> > <i>r</i> eta artikulua. 2.6an "Aldapa, Aurrecosolo, Landazar, Salsundio...".
Aurrecosolos(GO)	1956	U.A.Amil.	1.8	"heredad"	Zolloa aldean. Bukaeran s argia duen.
Aurecosoloa(GO)	1956	U.A.Amil.	16.12	"heredad"	Zolloa aldean. <i>Rr</i> / <i>r</i> . Ez omen dago ondo
AUSPIRETA		(Larra)			86-14d
Auspireta ⁴⁵²	1926	U.A."Est.Cat."	2.9	"heredad"	Berrio aldean. "N. Comunal de Llodio, E. Camino de Carro"
Austireta	1952	U.A.Finc.Rust.	2.2	"heredad"	Birritan. Aranguti aldean. Ondoko den-denak "Berrio-goicoa" gisa aipaturik 'termino' jartzen duen tokian, eta gero 'Observaciones' arloan 'nombrada': "Aránsolo; Berrio-goicoa... Huerta y era de trillar -N. Con camino del barrio Sabadel (Zabale izan behar)...S. Con heredad Aldapea; nombrada Aldapea; nombrada Cha(u/n)chiberrio-goicoa; nombrada Austireta; nombrada Aldaycoaldapa; monte Errachueta ("Escachueta" irakurtzen da hasiera batean, baina -berrio-rekin erkatu ondoren, <i>rr</i> kontsonantea da, nahiz eta "Mugarri"rena beste bat izan) -O. Con camino de Arejalduga; monte Pagatzandu-barrena; Mugarri -O. Con camino que baja de Asqueta; Aranguren-aldea -N. con jaro de la casa Aranguren". 1956ko 16.16an "Aistiriti?"
AUZOKOSOLO		(Larra)			86-14d
Ausocosolo ⁴⁵³	1913	U.A.Cat.1900	4.11	"heredad"	"Arejalduga (Ausoco-solo)". 4.14an "Ausoco-solo"
AXNABAR		(Goienuri)			86-14b
Axnabar ⁴⁵⁴	1536	U.A.030501.3	28	"mojon"	"mojon de Axnabar, que oy parece quiere dezir, que es Acheta", "mojon de Axnabar". Biak inprentako letraz.
Axnabar	1743	U.A030501.3	28	"mojon"	"...desterrados del Señorío de Vizcaya, cumplan

⁴⁵² Bi konstatazio baino ez ditugu: Austireta /Auspireta. Bigarrenarekin, besteak beste, "Escatueta (Errekatueta beharrean)".

Lehenengo atal honetan, agian izan dezakegu, Mitxelenak aipatzen duenaren ondorengoa: `(h)auts "polvo, ceniza": Ausibia, Austarria(.."piedra cenizal en el centro de un sel"), Austegui.. Hautsak garai batean erabilera asko zituen, batez ere, nekazaritzan.

Gereñu: "Austeguia 1787, Peña de Igoroin. 1750, término de Roitegui".

Gorbeian badago "Austigarbin (F. Leizaola) " deitutako tokia. Sarritan entzuten banuen, uste dut, Austigarmin zela.

Barrenengoak bildutako toponimo hauek: "Asperieta..Var. Azpirieta, Aspireta ..las aguas de debajo de la Peña".. Agian "Aspurueta"-z pentsatu beharko genuke.

⁴⁵³ Orozkon *auzoa* 'el/la vecino/a', *auzunea* 'el barrio'. Beraz, *auzo* 'vecino' + *ko* (tok.gen.) + *solo* 'heredad': 'heredad del vecino'.

Egun batuarako lehenengoari bigarrenaren zentzua ematen bazaio, Azkuek biltzen ditu aurretik esandakoa "Auzo (B, G.L)...1º vecindad..2º (..B,BN, G), vecino...3º (B-a-o), habitantes de una población.." "Auzuna (Bc), barrio..".

⁴⁵⁴ (H)atx 'peña, roca' + *nabar* 'pardo' : 'peña parda'.

Nabar adjektiboari kolorearen balio eman badiogu (Atxuri 'peña blanca, peñalba', Azpalza 'peña negra' Amurrion), egun agerian dagoen zerbaiten zentzua ere ematen zaio, eta kasu honetan kontuan izanik egun Atxeta dela, azken aukera hori ez genuke baztertu beharrik, dena dela, aipatutakoak (nabar) zentzu asko ditu. Ikus Azkue.

Leku hau neurri batean historikoa zen, zeren bertan bukatzen zen Bizkaia, iheslariei legeria aplikatzeko muga.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					su destierro llegando a dicho mojon de Axnabar".
AYUNTAMIENTO Ayuntamiento, Ca. ⁴⁵⁵	1894	(Goienuri) U.A.Finc.Urb.	126	"ca. y cio."	86-14a "Casa Ayuntamiento".
AZEARIPOTO		(Goienuri)*			Kat. 524. eta 600. zk. , 86-06a (1956an "Acharteburu, Asiaripoto, Seiarrecheta")
Aseripoto ⁴⁵⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	4b	"monte"	251c-ko "Asiaripoto"-ri lotua mugagatik ikusten denez. Ikus. 29ko "Asiaricoto" Azegaritik? Ematen du baietz, Orozkon "Txakurpozo" baitago.
Asaricoto	1894	U.A. Finc.Rúst.	29	"monte"	Olabarrieta ondoren aipatuta. Ez dago dudarik grafia aldetik. Muga bat bat dator "Aseripoto"-rekin, baina <i>c/p</i> ?
Asiaripoto	1894	U.A. Finc.Rúst.	251c	"monte"	Aurretik aipatuta. Goienuriko toponimoen artean. Azagari > Azaari > Azeari...
Asiaripoto	1924	U.A.Cat.1900	6.17	"monte"	
Ascoripoto	1926	U.A."Est.Cat."	12.29	"monte"	Argi dago "Ascoripoto" jartzen duela.
Asearipoto	1932	U.A."Est.Cat."	27.1	"castañal"	
Ariaripoto	1940	U.A."Est.Cat."	4.9	"monte"	Idazmakina egin, baina hori gaizki hartuta.
Ascoripoto	1940	U.A."Est.Cat."	13.6	"monte"	"Azeari"-tik, baina <i>e</i> hori <i>c</i> -tzat hartu izan dela.
Asiaripoto	1940	U.A."Est.Cat."	21.2	"monte"	"Acharte buru" azpian "Asiari-poto" eta azpian "y Seiarrecheta". 27.12an ere bai.
Asiaripoto	1952	U.A.Finc.Rust.	1.6	"pinos"	1.4an "Ar(c/e)aripeto", baina lehenengo <i>e</i> baino gehiago <i>c</i> ematen du, gainera, <i>r</i> / <i>s</i> errakuntza. 1.5ean "Ariaripoto Amestoy". 1.7an "Asiaripote" <i>o</i> > <i>e</i> .
Aziaripoto	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"monte"	12.12an "Aseoripoto / Ascoripoto"?
Asiaripoto	1956	U.A.Amil.	1.3	"monte"	"Acharteburu, Asiaripoto, Seiarrecheta". 1.4an "Asiaripoto".
Arcaripoto	1956	U.A.Amil.	1.24	"monte"	"Arca"- jarri arren, "Azeari-" izan beharko da. 1.26an "Ariaripoto"
Aziaripoto	1956	U.A.Amil.	2.8	"monte"	"zona Arbide"
Aseripoto	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"termino"	"Kantero moduko bat...aitari entzunda".
Aseripoto	2003	Lusurbirlanda II	Ahoz	"termino"	"Entre Larrabe y el camino de Santa Luzia". Beste batek (Izagirretxikiakoa) "Saripoto es arriba había txabola".
Siripoto	2003	Atxa	Ahoz	"termino"	Larrabe: "...donde hace cuña, presa vieja arriba, de las latas de madera a 140-150 mt...no había fuente"
Seripoto	2014	Atxa	Ahoz	"termino"	
Aseripoto	2014	Bengoetxe Goikoa	Ahoz	"termino"	
AZETXIN Acechin ⁴⁵⁷	1894	(Goienuri)* U.A. Finc.Rúst.	94c	"monte"	Kat. 870 zk., *61-62c C hori ez dago argi zein letra den. Bukaerakoa <i>u</i> /

⁴⁵⁵ Hemen udaletxea dena toponimo gisa agertzen zaigu, hau da, batzar-tokia denaren izena toki bat izendatzeko erabilia. Orozkon *herrikoetxea* esaten zaio.

⁴⁵⁶ *Azearie* 'el zorro, raposo' esaten du amaginarrebak, emazteak *azegarie* gaineratzen duela, lehenak *azearie* ekiten duela. Orozkoko Berazako lagun bati *azaria*, *azagaria* entzun nuela Uribiartekeko lagun min batek *axarie* aipatzen du Ikusi dugunez, *poto* 'pozo'. Beraz, Orozkon bertan hainbat aldaki ditugu: *azearie*, *azegarie*, *azaria*, *azagaria*, *axarie*... Orozkon Txakurpozo deitzen zaio bati, hots, putzu txiki bati, eta antzekorik Urkiola aldean uste dut dagoela. Lehen atalak leherkari ozena galduz gero zenbait urrats egin duela: *ea* > *ia* > *a*, *e* eta abar.

Gure testigantza hori Mitxelenak berak baiztatzen digu: "Ejemplo seguro de *ea* < **ena* en interior de tema es el B *azeari*, *azegari*, *azagari*...*azeri* (Leiz, RS)...del nombre de persona Acenari".

Azkue: "Azagari (B,...) 'zorro, raposo'...", Orozkon behintzat+ 'poto'(pozo): 'pozo del zorro'. Orozkon ere badago Txakurpozo deitutako lekua.

Barrenengoak aipatzen dituen "Asiariurtu, Asiarreka, Asiartu, Asiariurtu..." honi lotzen dut.

Azkuek aipatzen du: "poto...3º (BN-ald), barreño..., potin: 1º (B-a) charco,...".

Mitxelena FHV 5.8" Un ejemplo seguro de *ea* (<**ena*) en interior de tema nominal es el vizc. *azeari* (también Pouy.), *azebari* (Mic.). *azegari*, *azagari* 'zorro', a.-nav. b.-nav. etc..*azeri* (Leiz.,RS;...), a.-nav. guip. vizc. *azari*, del nombre de persona Acenari (> rom. Aznar), vasc. Aceari (alguna vez Azari, patr. Aceariz, Azariz) atestiguado en Navarra al menos desde el siglo XI."

⁴⁵⁷ Honen aldaki bat lehen ikusi dugu, baina lehenengo atalean sortzen zaigu zalantza. Bigarra minutibo bat izan daiteke, baina geroago ikusiko dugun "Molintxin" kontutan izanez gero, hainbat aukera daude: 1) *Molin* 'erota' + *txu* (dim.) + *a* (artik.) + *n* (inex., batzuetan geratzen da itsatsirik). 2) *Molin* + otxin 'pozo'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Arechino ⁴⁵⁸	1926	U.A."Est.Cat."	4.1	"monte"	n?. Azkena dirudi: "Larreneco, Solobiarte, Solobiarte, Acechin... 44 areas". "Larreneco, Soliviarte, Debajo del camino de Soliviarte, Arechino, La Virgen, Astiaga, Sautu...". Argi eta garbi irakurtzen da "Arechino...43,57 areas".
Arechino	1940	U.A."Est.Cat."	3.7	"monte"	"Asechin"-ez pentsa zitekeen, baina inguruko hitzekin konpatatuz <i>r</i> da eta bukaeran <i>o</i> txiki bat du. "Larreneco, Soliviarte, Soliviarte, Arechino, La Virgen, Astiaga, Sautu...". 1926koaren jabe bera (ematen du ez zela Laudiokoa), eta bat dator 1894koarekin, zabaleraz, azalpenaz...
Arechin	1952	U.A.Finc.Rust.	9.5	"monte"	Hasieran <i>c / r / s</i> ?, bukaeran <i>u/n</i> ? "Arechin" dirudi, ondoren "La Virgen".
Arechin	1956	U.A.Amil.	9.8	"monte"	Ar- / As- ? 1.884an "Azechin" zirudien.
Aisetzin ⁴⁵⁹	1979	"Map.Top."	1	"monte"	"monte 509 mts." Santa Luzia aldean. Ikus "Azetxin".
Asetxin ⁴⁶⁰	1994	Lekandazar	Ahoz.	"peñas"	Garbe azpitik. Beaskoak, (Isusi), "Cerca Aspuru, entre Aspuru y Asketa". Isusikoak eta Isusi-Bekokoak ere bai.
Asetxin	2003	Beasko	Ahoz	"monte"	"hay un Asetxin cerca de Aspuru". Dubiris II.a: "Asetxin más para Okéndo".
Asetxin	2014	Urrutxi	Ahoz	"monte"	
AZKETA		(Goienuri)*			Kat. 884., 885. eta 887 zk.,*61-62c
Azchita** ⁴⁶¹	1090	C.Mar.Duq.	212	"pueblo"	"Nafarroako Gobernuak eta Euskaltzaindiak

Inguru hautan *orduan>orduen>orduin>ordin,ordun* urratsak ditugu, beraz, litekeena da aurrekoarekin berdin gertatzea. Beste alde *i/u*-ren arteko aldaketak ugariak dira.

Lehen diminitiborena esan dut, zeren eta txikitatik etxean Bitortxu deitzen zidaten, Nafarroako amamak (Okokoa, Lizarra aldean), berriz, Bitortxin deitzen zidan.

Lehenengo atala *axe* 'viento'-ri lotzen dugu, Lauaxeta 'a los cuatro vientos' eta Aixerrota 'molino de viento' leku-izenak Bizkaian ditugula.

L.M. Muxikak ere Aizaleku, *aize* 'viento' -rekin erlazionatzen du, Albatxin(?) eta gero Albatxuri (Albitxuri?) toponimoak aipatzen dituela. Denak Legazpiko toponimoen artean. Lehenengoaren bukaera, Albatxin(?), gurearena bezalakoa da, eta ondoren hartu ditudanak gorde daitezkeen erlazioagatik.

Toponimo hau Barrenengoak "Asetxi.-Ok.-Var. Asetxin, Asetxil, Asedrin...peña del risco...risco de la Peña ...¿pozo del río de la Peña".

Aspuru eta Asketa artean dago, bertan entzn dudanez, haitz, aresti eta intraurondo batzuk daude. Bada bidezkoa *axe* 'viento'-ri lotzea, kontutan izanik "Izagirre, Guarida del Viento...", haitzen artean egotean hatx 'peña,roca', eta baita areitz ugari daudenez, zailago bada ere, aukera hauek ez baztertzea.

Geroago bertako batekin konprobatu dudanez, bertan *hatx* ugari daude eta *otxin* bat, beraz, hortik letorke esanahia.

⁴⁵⁸ Toponimo hau ez dago ondo konstataturik, berandu eta agian ondo ez agertzen baita. Hasiera batean aretx 'roble' izan dezakegu lehenengo atalean.

Barrenengoak Okondon "Aretxin...are 'arena', *otxin* 'pozo de río' ". Baina azken honek ez dut argi ikusten. Eskuin aldean aipatu dudana "Asechin"-i ikusten dut lotuagoa.

Gereño: "Arbino, 1676, labrantío de Ascarza, Arbinoguen, 1604..., Arbinondo 1591...Larrea, Arbinostea, Arbiña...". . Baina hemen *arbin* dugu lehenengo atalean.

Ikus Ond. -ino izan daitezke atzizkia. **ino** ? "Amesarino, Arechino, Ereinoza, Inordi, Irimino". Hemendik kanpo Egin, Irmo uste dut daudela. Zuhaitz munduari loturik egon daitezkeen atal bat dirudi. Azkuek -ino, -raino -ri lotzen du. Egia da Orozkon "Etexegiño, Audiogiño..." erabiltzen dela. Baita destinatiboa (-ra-) ere zenbait toponimotan ikusi dugu, baina horrela izatekotan lehenengo bi eta azken konstatazioetarako balioko zигun. Deituretan "Arino, Ariniz..." ede dugu.

⁴⁵⁹ Beste bariante guztietan Azetxin (ikus), beraz, forma hau bildu duenak agian lehengo zatia haizearekin erlazionatu du. Azkueren "aizetsu..B (paraje ventilado)", baina kasu honetan ez omen da horrela.

⁴⁶⁰ Hau da gaur egun zabaldurik dagoen forma bakarra, eta ziur aski fidagarriena. "Arechino" horrek aipatzen zuen audioarra ez dirudin jabe batek. Beraz, gaizki egon zitekeen.

⁴⁶¹ Leku-izen honetaz beti erlazionatu dut (*h*)atx 'peña,roca' + (*k*)eta (atz.plur.?): 'peñascal, zona rocosa, donde la roca', eta honen alde jotzen omen dute Nafarroako herri honen testigantza zaharrek. 1090eko aldakian afrikaritasuna zertxobait markatua dago, bertan betegarri izan daiteken (*k*)eta-ren belarea faltaz dagoela

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Azketa**	1147	"SMCo.Ledesm"	272	"villa"	ateratako Euskal Izendegitik hartuta. 272an "palacio de Azketa cum hominibus de Gusquiza... ". 178an "Azkita", 175ean "Hazkita" eta "Azquita"
Açqueta**	1222	Lacarra	212		"Nafarroako Gobernuak eta Euskaltzaindiak ateratako Euskal Izendegitik hartuta.
Asqueta(GO)	1839	U.A05050201.28	1	"castañal"	Birritan.
Asqueta (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	94h	"monte"	Olamendi eta Dubiris artean. 230b-an S. Luzia ondoan (Azqueta).
Azqueta (GO)	1924	U.A.Cat.1900	6.15	"monte"	Dubirizen. Ez da ondo irakurtzen.
Asqueta(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	4.4	"prado"	22.2an "Azqueta" eta "Fuente de Azqueta". Santa Luzia aldean
Asqueta(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	3.10	"monte"	4.11n ere bai, eta "Fuente Aqueta" azkenengoan inposiboaren galeraz?
Asqueta(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"monte"	Birritan. Idazmakina egina Ermuerrekabarrena ondoren. 9.3an, 9.5ean eta 22.3an ere bai, eta "La Fu.te Asqueta...Clase de cultivo o aprovechamiento: Encinas, N. Comun Llodio..."
Azqueta(GO)	1956	U.A.Amil.	2.2	"monte"	Birritan idazmakina egina. 9.5ean (2.2ko berbera da) eta 22.25ean ere bai. 22.26an "Arqueta" s / r errakuntza dugularik. Dubirizen.
Asketa(GO)	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"Un castañal de la roca para allá... el peñascal Garbe"
Asketa(GO)	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Asketa, detrás de cresta rocas hay un castañal, pero allí no hay rocas, sino tierra de mucho fondo... ". Isusikoak ere bai. Mendibilgoak ere bai.
Askéta	2003	Beasko	Ahoz	"monte"	"Va a los castaños de Asketa". Aspuruakoak "de Askéta y Garbe". Dubirises II.ekoak "Encima de Askéta El Castillo". Izagirretxikioak ere bai.
Askéta	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"ladera"	
AZKETA		(Larra.Olarte)*			*86-22b
Asquetta	1781	"Lib.Hip."	172	"barrio"	Bukaerako <i>t</i> horiek, <i>n</i> bat dirudite. Olarten?: "...mte de Solaurve un castañal en el paraje pegante a la heredad de Olabarrieta...un castañal nuevo en el varrio de Urttezar iten un carrascal nuevo en el Varrio de Asquetta..."
Asqueta (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	152b	"monte"	46b-ko eta 94h-ko mugekin ez dator bat. 232f-an eta 250b-an Larra (Aranguti aldean).
Azqueta (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	159c	arroyo	Aranguti aldean. "Mugarri", "E. royo" jartzen du birritan, "arroyo"-ren orde.
Usqueta ⁴⁶²	1894	U.A. Finc.Rúst.	179	"monte"	Asudio aldean eta Asudioko jabearena. "Ordelay 705 areas, Mugarri, Usqueta 104,36 areas, Lafuente, Aransasolo 68,16 areas-O. Camino-"
Azqueta (LA)	1926	U.A.Cat.1900	6.29	"monte"	"N. montes de las caserías de Ansalduga y Asudio"
Asqueta(LA)	1926	U.A."Est.Cat."	9.8	"heredad"	Aranguti aldean. 12.21ean ere bai, Basaurbe aldean.
Azqueta(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	1.1	"monte"	Idazmakina egina "N. EAresalduga", "E. Asudio". 10.6an ere bai. 24.4an idazmakina

Aurrekoa posible baldin bada, ziztukariaren ondoren eta > keta izanez gero, are gehiago XV. mendeko dokumentazio zaharrean, sarri askotan, "Azketa" dokumentaturik egonez gero, zeren grafia hori nahiko ondo zaintzen dute "Arexmendi..." eta horrelakoetan bakarrik erabiltzen baitute.

Dena dela, nire iritziz, indar gehien duen aukera "Ascaeta 1567 (Olarte)" > Azketa, hain arrunta den ae > e (ikus) gertatu ondoren. Bertan iturri bat dago eta lekukoek esaten didatenez, haitzik ez.

Gainera, inguru hauetan XV. mendetik "Acheta" dugu dokumentatua, hau da, hatx + eta. Kasu honetan *eta* atzizkiak ziztukariaren ondoren ez da *keta* bihurtzen.

Urruneko aukeren artean *askar* eta *areitz* (Arizketa, Arezketa, Arazketa) hitzei lotu dezakegu, lehenean inposiboan dagoen darkarkaria jausiko balitz., eta azkenean tartekoa. Arazketa aldakia ez da oso tinko, zeren eta lekukoek jabea amurriarra zen, eta bertan dagoen Arazketaren eraginez esango zuen honi horrela.

Inguru haietako beste adibide bat lagungarria izan daitekeelakoan gaude, hauda Nafarroako Herri Izendegian, gaurko "Azcona", lehen "Aizcona, Aysquona..", beraz, *haitz* -i lotzea dugu bidezkoena.

⁴⁶² Honek ematen du ondo konstatatua dagoen Azketa bera dela. Antzeko kasu batzuk lehenago ere ikusi ditugu. Bai geroago ikusi dudanez, Asketa bera da,

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Asqueta(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	6.2	"monte"	egina "Asqueta"
Asqueta(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.8	"pinos"	"aprovechamiento: ayas y robles"
Arqueta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.2	"pago"	3.4an ere bai. 17.4an "Asqueta". 2.3an "Berri-goicoa... O. con camino que baja de Asqueta"
Arazketa	1994	Gurpide	Ahoz.	"termino"	"Arqueta", baina "Azketa" izan beharko da. 50A-an. "Solaurbe, Erquisa, Tejeria, Mugarri, Arqueta, Erricachu..." agertzen da, baina "Asketa" izan behar.
Asketa	1994	Asudio.Arang.	Ahoz.	"campa "	"Arazketa" zion, baina nik Azketa esatean Asudiokoek emandako datuekin, berak: Berbera da! Aita amurriarra zen, eta Amurriion bertan badago "Arazketa" deitutako tokia, beraz, hortik etorri liteke errakuntza, edo Ara>aa? "Cuad, Top. 8" liburuan "Asketa, Arasketa..." ditugu berbera izanik.
Askéta	2003	Asudio	Ahoz	"monte" ⁷⁰	"Subiendo a Pagasandu" "encima Mugarri a 1100 metros de Asudio". Divisoria Orozko / Laudio. Gurpidekoak "Arasketa" aipatu zuen leku berberaz, baina ikus lehenik esandakoa.
AZKETA		(Larrazabal)			¿Más arriba de Mugarri? Estaba Askéta. Gurpidekoak Araskéta dio.
Asqueta (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	46b	"monte"	86-13d~
Azqueta(LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	17.2	"monte"	Zumelza aldean dirudi, honekin mugakide bat baitu
Azqueta(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	13.16	"heredad"	Beldiobarrena aurretik aipaturik, berarekin muga bat datorrelarik. "Zumelza, Aldapa, Estartagan, Solobarri, Solobarri-ondo, Veldiobarrena, Basgun, Iturrieta, Asqueta, Veldiobarrena, Aldapa..."
Asqueta(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	2.1	"monte"	Beldiobarrena aurretik aipatuta: "Aldapa, Estartagan, Solobarri, Solobarri-ondo, Beldiobarrena, Basgun, Iturrieta, Asqueta, Beldiobarrena, Aldapa..."
AZKETAKOBASOA		(Olarte)*			*86-22b
Asketakobasoa ⁴⁶³	1999	Cuad. Top. 8	1.91		Birritan. Lanpokao eta Zumelza aldean aipatuta. 16.14. "Iturrieta, Azqueta, Beldio-Barrena, Garay".
AZKIGORTA		(Olarte)			Ikus AZPIGORTA berbera ei da (Baserri eta inguru berberari buruz, bi izen tartekatu dira denboraren zehar, eta azkenean AZPIGORTA nagusitu da, nahiz eta zaharragoa, antzaz, AZKIGORTA izan. Lekukoen arabera iraun du batak edo besteak. Esaterako, Zenagortako 1894ko "Aspigorta" bera 1940an "Asquigorta" dugu, eta geroago ere bai)
Azquigorta ⁴⁶⁴	1834	"Lib.Baut."	161	"cio."	1856an eta 1857an ere bai. 1877an (Bec.) eta 1914an (Vera) ere bai
Asquigorta ⁴⁶⁵	1914	"Vera"	596	"casa/s"	"Asquigorta".

⁴⁶³ Azketa (Ikus) + ko (tokizko gen.) + baso 'bosque' + a (art.): 'el bosque de Azketa'.

⁴⁶⁴ Leku-izen hau entzuterakoan Orozkon oso entzunda nuen Azpigorta etortzen zitzaidan burura, baina ez omen da gauza bera. Laudion biak ditugu, Okondon ere Askigorta badago. Geroago konturatu naizenez, izen bera da.

Azkue "aski:...2° (ms.Lond.), grama oficial...(Bot.)", "Azki (B), grama, hierba cuyo cocimiento se dá á las mujeres recién paridas..."

Bigarren atalean *gorta* 'cuadra' dugu, aurrekoa oso egokia da, zeren ondorietan ikus daitekeenez, *gorta* nahiz *ola* botanika munduko izen batekin doaz askotan.

Gereñu: "Asquigorta, caserío de Llodio", baina uste dut baserria zena Azpigortakoa. "Asquiola..Salvatierra. Asquiega, cueva de Fresneda. Asquizagorena, Asquizagoyena".

Batuaz gehienbat landare hau *aski* idazten da. Lekuko batek (Agustin Larrazabal) esan didanez: "-Subiendo a Sanagorta (- Entre Sanagorta y Olartegotxi)".

⁴⁶⁵ Leku-izen hau entzuterakoan Orozkon oso entzunda nuen "Azpigorta" etortzen zitzaidan burura, baina ez omen da gauza bera. Laudion biak ditugu, Okondon ere Askigorta badagoela. Ikus Azkigorta. Geroago konturatu naizenez, izen bera da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Asquigorta	1926	U.A."Est.Cat."	1.5	"monte"	Armuru ondoren aipaturik. Lehenengo s hori zalantzazkoa, <i>r?</i> , baina <i>q</i> argi dago.
Azquigorta	1926	U.A.UM.0712.1	42	"monte"	Geroago idazmakina egindako zerrendan ere agertzen da.
Azquigorta	1940	U.A."Est.Cat."	20.2	"monte"	"Alday, Asquigorta 17,38 areas, Taliga Arriba, Taliga Abajo, Olategochi (Iturriondo), Legorburu, Recoeche...". 27.72-an "Alday, Asquigorta 17,38 areas, Taliga Arriba, Taliga Abajo, Olategochi Legorburu ...". Bi kasuetan mugak errepikatzen direla, "Aspegorta" kasuan bezala, baina bi toponimoen artean ez datoz bat.
Asquigorta	1940	U.A."Est.Cat."	3.4	"heredad"	Idazmakina egin, baina "-gui-" hau grafia kontua izan daiteke, gaizki hartzerakoan eginikoa edo. Zenagorta ardean ematen du: "Manzanal, Bianza y Padura, Errecaarte, Asquigorta 10 areas, La Cuesta, Solobarri-ondo, Toleaco-petea, Taaleco., Ormavarri Sauto"
Asquigorta	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"monte"	"Manzanal, Bianza y Padura, Errecoarte, Asquigorta, La Cuesta, id, id, Tejabana y horno, Solobarri, Toleaco-petea 12.8an "Azquigorta".
Asquigorta	1956	U.A.Amil.	12.1	"monte"	Idazmakina: "Manzanal, id, Bianza y Padura, Errecoarte, Asquigorta, Cuesta, Solobarriondo, Toleaco-patea, Taleco, Ormabarri, Santo, Aspigorta Ondoa 56,49 areas". 12.8an "Azquigorta". 12.42an "Azquigorta": "Cadalso, Alday, Olastagachu, Solobarreña, Alday, Azquigorta, Taliga Arriba, Taliga Abajo, Iturriondo, Legorburu..." 1994an galdetzen diot Olarteko Bekoetxeoari Askigortaz eta berak eta berak: "Askigorta no !, Aspigorta siempre hemos dicho..." "Asquigorta, caserío de Llodio". "No es lo mismo que Azpigorta...Askigorta es un monte, Azpigorta era una casa que estaba como para Orozko..." 2004an lekuko berak aipatu dit ezagutzen duen Askigortaz "Askigorta en Llodio no hay, está encima de Otaola en Okendo, pegando con Menagarai", "Aspigorta en Llodio, al lado de Bagoste".
Asquigorta (Askigórta)	1989 1995	Gereñu Juan de Egia	85 Ahoz	"caserío" "monte"	Bertan egon ginen egun batean, ondo ezagutzen zuen tokia bere amonaren bat bertako zelako. Aurreko egun batean: "...Aspigorta está más abajo, quedan ruinas de una casa...en medio de Olartegotxi a Senagorta...", "...Aspigórta siempre, Askigorta NO!
(Askigórta)	2006	Torretxu	Ahoz	"caserío"	
AZKONAR Asconar ⁴⁶⁶	1797	(Goienuri) U.A06010236.2	42	"castañal"	86-06a~ Isusi aldean. Ondoren: "monte titulado Asconar Zulueta"
AZKONARRES Asconarres ⁴⁶⁷	1792	(Goienuri) "Lib.Hip."	266	"termino"	86-06a~ "V. de Isusi"

gorta 'cuadra' bigarren atalean dugu..

Azkue: Aski:...2º (ms.Lond.), grama oficial...(Bot.)..", "Azki (B), grama, hierba cuyo cocimiento se dá á las mujeres recién paridas..."

Gereñu: "Asquigorta, caserío de Llodio" (baina uste dut baserria zena Azpigortakoa zela. Asquiola..Salvatierra. Asquiega, cueva de Fresneda. Asquizagoyena, Asquizagoyena".

⁴⁶⁶ Azkue: "Azkonar (AN-lar, Bc,...,G), azkonarro (Duv.ms): 1º tejón, tasugo...2º (B,...) collada, melena, adornos que se ponen al yugo de los bueyes y que se hacen con la piel del tejón..."

Orozkon *azkunar* esaten zaio.

Hau eta "Asconarres" bezala, "Azconarzuloeta" aldakian du formarik osoena leku-izen bat izateko

⁴⁶⁷ Ikus Azkonar 'tasugo'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Asconarres	1798	U.A06010236.2	99	"castañal"	Isusi aldean. "vulgarmente llamado Asconarres". Lehen "Asconar". Bukaerakoa instrumentala?
AZKONARZULUETA Asconarzulueta ⁴⁶⁸	1798	(Goienuri) U.A06010236.41	21b	"monte"	86-06a~ "monte titulado asconar zulueta". Isusi aldean.
AZKORZA Azcorza ⁴⁶⁹	1877	(Larra) "Rgtr.Prop."	1.1	"cio."	86-14a~ "Azcorza y Lateorro".
AZKUETA Azcueta ⁴⁷⁰	1770	(Olarite) 06010217.2	9	"termino"	86-22c "Urttezar-Solaurbe"
AZKUETAONDO Ascuetando ⁴⁷¹	1926	(Olarite) U.A."Est.Cat."	22.20	"monte"	86-22c Olariten?
AZPIGORTA		(Olarite)*			*86-30a Ikus ASKIGORTA berbera ei da (Baserri eta inguru berberari buruz, bi izen tartekatu dira denboraren zehar, eta azkenean AZPIGORTA nagusitu da, nahiz eta zaharragoa, antzaz, AZKIGORTA izan. Lekukoen arabera iraun du bata edo besteak)
Aspigorta	1852	"Lib.Baut."	331	"cio."	Liburu originalean begiratu beharko da zalanztza argitzeko. 1986an (Mapa Toponimiko) ere bai.
Azpigorta	1876	"Estadística"	5b	"cio."	"Fomento", "Catastro" zerrendetan eta 1986ko toponimia mapan ere aurkitzen dugu.
Aspigorta ⁴⁷²	1894	U.A.Finc.Urb.	29	"ca. y cio."	E > i.

Bukaerakoa agian erdal pluralgilea izan daiteke: "vulgarmente llamado Asconarres"

⁴⁶⁸ Azkonar 'tasugo' + zulo 'agujero, cavidad' + eta (atz.pl.): ' (en los) agujeros, cuevas de los tejones, tasugos'.

Azkue: "Azkonar (AN-lar,Bc...): 1º tejón, tasugo..2º (B,...) collada, melena, adornos que se ponen al yugo de los bueyes y que se hacen con la piel del tejón.", "Zulu (B-o) agujero...Var. de zulo".

Gereñu: "Azconazulueta, monte de Nafarrate", "Aserisulueta, mina de Villarreal".

Muxika: "Azkonazuleta, Azkonazulo".

Durango aldean "Azkonizaga" deitura dago, hau da, nire ustez, azkon + iz (haitz) + aga.

Cuad. Top. Zuia: "Azkonarzulueta" 85. or.

⁴⁶⁹ Azkor + tza (botan.multz.atz.): 'lugar de lino'.

Azkue: "Azkor...2º (..Bc...): espiga de lino...6º (B, G-and), especie de lino que se sembraba por San Miguel.."

Gereñu: "Ascor, término de Echagüen...".

⁴⁷⁰ (H)atx 'peña,roca' +. Mitxelena: "gune, -gu(n)e, -gun 'lugar'..Var.-kun, ku(n)e y une...:Azcue." + eta (atz.plur.): 'en el lugar de las peñas'.

Aurrekoari zalanztza bat aurkeztu daiteke Zubi/Zubiko, Mendi/Mendiko, Landa/Landako.gertatzen denez, posible litzateke (h)atx+ko+eta, hain sarri ikusten dugun *oe>ue* eginez gero. Hau da, Mitxelenaren liburuan agertzen den Haizcoeta-rekin ikusten dut hurbilago.

Irigoienek aipatzen du: "Aizko, monte de Carranza, 1590...de (h)aitz (peña)+ suf.-ko..". Leku honetako egoerarako "Azko" egingo zuen, eta *eta* atzizkia hartzerakoan *oe>ue* gertatuko zen.

Gereñu: "Ascueta, término en monte Encia".

Dena dela, ez nago hain konforme, zeren Azkue gerta zedin, Azkoa > Azkua > Azkue genuke, eta nahiz eta posible izan, ezin dugu ziurtatu. Deituretan Unanua > Unanue dugu.

Orozkon dagoen "Azkoaga" deiturari, "Askuaga" ere ahostatzen dute. Mitxelena "Azkoaga" asko(i)n -i lotzen du, baina nik neuk bidezkoago iruditzen zait hatx-i lotzea.

⁴⁷¹ Ikus Azkueta. Hemen Azkueta + ondo 'junto a' dugu: 'junto a Azkueta' edo fosilizaturik egon ezik lehenengo atala 'junto al lugar de las peñas'

⁴⁷² Bigarren bokalean alternantzia dugu *i/e* -ren artean. Gerta daiteke ziztukariaren eraginez *e>j* urratsa gertatzea. Garaien arabera, bi aukera nagusi ditugu:

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Aspegorta	1894	U.A. Finc.Rúst.	69	"monte"	Armuru aldean. "Manzanal, Armuru, Aspegorta 68,48 areas, Bogadoste, Urcullu, Urquillu, Laburu, Lavuru, Tontorra, Lupesa, Sautu
Aspigorta	1894	U.A. Finc.Rúst.	123b	"monte"	JuandeEgia aldean "Manzanal, Sautu, Boragoste, Solobarriondo, id, Olartegochi, id, Curtibai, Aspigorta, Sautu, Urcullo, Aspigorta". 135ean Zenagorta aldean "...Vianza, Recarte, Aspigorta.." eta 205q-an ere bai: "...Aspigorta, Taliga. 1986an Zenagortaganan.
Aspegorta	1902	U.A.Cat.1900	1.7	"heredad"	Idazmakina egina: "Aspigorta, Taleacoposoa, Teleico, Teleacoposoa, Eguivita, id, Cerralecu...". 21.5ean "Manzanal, Olarte, Azpigorta, Bogadaosta, Urcullu, id, Seguruzaga, id., Tontorga, Cucuca, Zautu" "Azpigorta" idazmakina egina. 27.27an "Azpigorta": "El quebrante, El Manzanal, Sautu, Tontorra, Aspigorta, Tellacoposoa, Teleaco, Teleacoposoa?, Eguivita, id, Cerraléu"
Aspegorta	1926	U.A.UM0712.1	7	"heredad"	
Aspigorta	1940	U.A."Est.Cat."	2.3	"monte"	
Aspegorta	1940	U.A."Est.Cat."	20.3	"heredad"	"Aspegorta (El manzanal). 27.71n ere bai: Gardeagotxi aldean "Tontorra, Iturigorri, Aspegorta (El Manzanal –S. Casa...).
Aspigorta	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"monte"	21.3an ere bai. 7.3an "Astigorta", "Atigorta"?
Azpigorta	1956	U.A.Amil.	12.29	"monte"	22.2an "Aspigorta", baina goratxugoa "Aspienta" edo "Aspicuta" jartzen du leku bera izendatzeko. 53an.
Aspigorta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.8	"pago"	"Senagorta y aspigorta"
Aspigorta	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	"Siempre hemos dicho Azpigorta... Asquigorta no!"
Azpigorta	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"Casa en ruinas, manzanos y pinos...".
Aspigorta	2003	Launtxu	Ahoz	"casa"	Bekoetxeok "Aspigorta...caserío arriba que se cayó".
AZPIGORTAONDOA		(Olarte)			86-30a~
Aspigortaondoa ⁴⁷³	1877	"Rgtr.Prog."	1.3	"monte""hu erta""here dad"	
Azpigortaondoa	1926	U.A."Est.Cat."	12.11	"monte"	"Azpigorta-ondoa"
Aspigortaondoa	1940	U.A."Est.Cat."	3.5	"heredad"	Idazmakina egina

1) *Azpi* 'debajo, parte inferior'. Hori izan da lehengo ondorioa: 'la cuadra de la parte de abajo, inferior'. Agian San Martinen (Orozko) Azpigorta eta Garigorta (Garaigorta) nahiko hurbil eta ondoan dugulako, lehena zertxobait lehenago bigarrena baino. Hortik bata 'la cuadra de abajo' eta bestea, aldiz, 'la cuadra de arriba'. Baina ez dago ahaztu beharrik lehena haitzen artean dagoela, nahiko deigarriak diren haitzen ondoan, beraz, honek emango zion bigarren aukera hau:

Azkue: "Azpi : 1° (c), debajo... 3° dominio (Ax.)"

2) (*H)atx* 'peña' + *behe* 'abajo' + *gorta* (v. korta: sel, cuadra, establo): 'la cuadra de debajo la Peña'. Ikusten denez, afrikariaren ondoan, *e>i* urratsa egiten dela.

E/i alternantziak sortzen digun zalantza etimologiari begira Mitxelenak ere aipatzen du: "123 -azpi 'parte inferior'... Azpiazu..., azpi- debe ser var. de aizpe-."

Beste bi aukerak daude, baina aukera gutxiagokoak:

3) eta 4) Arizpilcueta 1268> Aitzpilcoeta; Aytzpilcoeta 1366, Aizpilcueta 1427 > Azpilqueta s.XVI-XVII, Azpilcueta (egun). Nafarroako Herri Izendegitik hartuak, ordena nik jarria.

Ikus daitekeenez, *aritz* 'roble' eta (*h)aitz* 'roca' dugu lehen testigantzetan eta bietatik irten daiteke *az*. Honez gain, Azkue: "Azpil: gamella(arco del yugo, artesa para dar de comer a los animales)".

Barrenengoa: "Azpitxuetu.-Mur / Zua.- Var. de Aspexuetu", "Aspexuetu.- Amu / Mur.- Var. de Arespexuetu".

Nire ustez, fonetikoki ponible izan arren, bide hori hitza luzea denean, azken mendetako zentzua, nahiz eta etimologikoki (haitz+ behe)-ri loturik egon, azpi 'debajo' dugu Euskal Herri osoan.

Eusk.Deit. Izeng.: "Azpigorta...Azpiolea", "Azpileta, Azpilcueta, Azpillaga, Azpileta". Nire ustez, azken multzoa haitz-i loturik dago.

⁴⁷³ *Azpi* 'debajo, parte inferior'+ *gorta* 'cuadra' + *ondo* 'junto a' + *a* (art.): 'lo proximo, lo de junto a la cuadra de abajo' edo 'junto a Azpigorta'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Azpigortaondoa	1940	U.A."Est.Cat."	10.5	"monte"	"Azpigorta-ondoa"
Aspigortaondoa	1952	U.A.Finc.Rust.	12.6	"monte"	"Aspigorta-ondoa"
Aspigortaondoa	1956	U.A.Amil.	12.2	"monte"	"Aspigorta Ondoa" idazmakina.
AZPIGORTAOSTE		(Olarte)			86-30a~
Aspigortaoste ⁴⁷⁴	1877	"Rgtro.Prop."	1.3	"monte"	"Aspigorta oste"
Aspigortaoste	1926	U.A."Est.Cat."	12.12	"monte"	"Aspigorta-oste"
Azpigortaoste	1940	U.A."Est.Cat."	10.4	"monte"	"Azpigorta-oste".
Aspigortaoste	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"monte"	"Sautu...Gurtibay, Aspigorta oste, Sautu..."
Aspigortaoste	1956	U.A.Amil.	12.28	"monte"	S hori ez dago hain argi.
AZPITUETA		(Goienuri)			61-62c~ (Toki berbera geroago AZKETA moduan agertuko da)
Aspichueta ⁴⁷⁵ (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	231b	"monte"	Grafia aldetik s/z kontsonanteak ez dira gehiegi bereizten. Hiru mugari kontutan izanik Goienuri ematen du, Sta. Luzia inguruko jabegoekin ukitzen baitu. Bai, geroago ikusi dudanez, toki bera "...Carovizar, Sn. Sebastian, Ermuerreca, Aspichueta, id, Sautuondo, Pagaza" -jabego bera, errepikatzen denez 8 mugakidetatik 7 berdin-berdin agertuko dira geroago- 1924az geroztik, "Asqueta" moduan aipatuko dira.
AZPITUETA		(Olarte)*			*86-14c (Ikus AREZPETETXUETA, berbera baita)
Aspechueta ⁴⁷⁶	1616	U.A.0107.1	8b	"apellido"	"Domingo de aspechueta"
Aspichueta ⁴⁷⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	3b	"monte"	"Latorro, Aldapa, Leseta, Echebarri, Goicosolo, Aspichueta, Aransar, Iturriaga (44 bider), Tontorra". 226b-an "S. Erquiza", Olarte, beraz, baina Larrako mugan.
Aspichueta (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	140b	"monte"	"S. Arroyo". Larra eta Olarte arteko mugan: "Latorro, Arraño, Arraño, Becosolo (Buasolo dirudi arren), Larrabarrena, Aspichueta"
Aspichueta	1902	U.A.Cat.1900	1.6	"ca. ó cio."	
Aspichueta	1926	U.A."Est.Cat."	7.9	"heredad"	22.20-an ere bai, baina Olarte?
Aspichueta	1940	U.A."Est.Cat."	8.11	"monte"	17.5ean "Aspichueta"
Aspichueta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.6	"monte"	
Aspitxueta	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"A la parte de Gardea... hacia los caserios de Saltriarriaga". Gardea erabilia, Olarte beharrean. Odiagakoek idatzirik. Saltriarriagakoak ere bai.
Aspitxueta	2003	Asudio	Ahoz	"monte"	"Aspitxueta o Tontorre". Saltriarriaga II.ekoak "linda

⁴⁷⁴ Azpi 'debajo, parte inferior'+ gorta 'cuadra' + oste 'detrás': 'detrás de Azpigorta', 'detrás de la cuadra de abajo'

Mitxelena: "oste 'parte trasera': Elexoste, Ortuoste, Urioste.. En toponimia, oste es exclusivamente occidental y aun en esa zona da la impresión de ser de introducción más tardía que el común gibel..."

Honi gaineratu ahal diogu Laudioko toponimian bai *oste* eta bai *gibel* aurkitzen ditugula.

⁴⁷⁵ Kontuan izan behar dugu geroago Azketa moduan agertuko dela. Bi izen desberdin izan litezke, baina ez genduke baztertu behar bilakaeraren bat, urratsik ez badaude ere.

⁴⁷⁶ Ikus lehenago eta gehiago konstatatua dagoen Arespexueta berbera baita. Bokal arteko dardarkaria jausi egin da. Dena dela, esan beharra dut, hasiera batean *hatx* + *behe* + *txu* + *eta* aukeraz pentsatu nuela, baita *azpi* -ri lotu ere.

⁴⁷⁷ Ikus "Asepexueta"

Adjektibo moduan arrunta izan zitekeena, hemen zailago ikusten dut. Azpi (Ikus Azpigorta) + txu (dim.) + eta (atz.pl.): '(en el lugar) de la parte inferior, en los bajillos' Bitxikeria moduan aipa dezakegu, Gereñu: `Azpacochoa (1566), Aspacochea...'(Atx-bakotxa?).. `Aspicocha, 1775..'(Atx-bikotxa?).

Lehen ikusi dugunez, *az-* (h)aritz 'roble' nahiz (k)atx 'roca'-tik irten daiteke.

Barrenengoak ere aipatzen du Asepexueta<Arespexueta.

Agian diminutiboaren eraginez, zuhaitzaren aukera ikusten dut bidezkoagoa, artea e > i gertatu dela.

Dena dela, ez genduke azpil baztertuko beharren, zeren Gereñu biltzen ditu: "Azpichu, Azpileta, Azpillazgan, Azpillazpea". Sudupen bazegoen "Azpillaga" deitura.

Cuad. Top. Aiara: "Aspichueta" 57 or.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					con Aspituéta"
AZULA		(Goienuri.Mark. Olariaga)*			Kat. 1194 zk. Olariagakoak, *86-05c
Azulas Malcuartu	1904	U.A.Cat.1900	2.15	"monte vivero" y	"Azulas de Malcuartu"
Azulas, Las	1926	U.A."Est.Cat."	20.17	"monte "	"La Campa, Uribideaur, Las Azulas, Belancharraqueta..."
Azúlas, Las	2003	Olariaga	Ahoz	"monte"	"Entrando por la curva las Azulas".
Asúlas, Las	2014	Olariaga	Ahoz	"monte"	"Izquierda y derecha del camino Asúlas"
AZULA		(Goienuri. Altza)			Kat. 251. zk. baina 253. eta 254. zk.en mugan
Asúla	2014	Atxa	Ahoz	"pieza"	"La Asúla o Súla"
Súla	2014	Atxa	Ahoz	"pieza"	
AZULA		(Goienuri.Zug)			Kat. 1197. zk.
Azula ⁴⁷⁸	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"monte"	Idazmakina: "Aldapa, Larrinsolo, Garbe, Zuguezu, id, id, Azula, Ortuzar, Zuguezu, Inordi, Andichaga, Lastra, Barrera, Ibarra".
Azula	1956	U.A.Amil.	7.2	"heredad"	Zugezu aldean. "Aldapa, Larrinsolo, Garbe, Zuguezu, id, id, Azula, Ortuzar, Zuguezu, Inordi..."
Azúla	2014	Zugezu	Ahoz	"pieza"	" la Súla, pero (es) la Azúla "
Súla	2014	Zugezu	Ahoz	"pieza"	
Zúla	2014	Zugezu			
AZULA		(Larrazabal.Iza)			86-21a~
Asula, La	1998	Cuad. Top.8	21.56	"termino"	Solaun aldean
AZULA		(Larrazabal-Intxaurbitxi)*			*86-13c
Asúlas, Las	2003	Bekoetxe II, III	Ahoz	"pieza"	"Y donde tenía el corral Aurelio...Las Asúlas (anaia nagusia)...Las Asúlas eso, Intxurbítxi y todo eso"
AZULA		(Larrazabal-Lekanda)*			*86-13bc
Asúla	2003	Bekoetxe II, III	Ahoz	"pieza"	"ahí en eso que tiro, donde tiene hecho Juan Mari una cabaña para las gallinas, arriba le llamaban las Azúlas"
AZULA		(Larrazabal-Markijana)*			Kat. 584. zk., *86-13bb
Sula	1994	Markixana	Ahoz.	"termino"	"la sula". "Cuad. Top. 8"-an "LaAsula".
Asúla	2003	Goirizabal	Ahoz	"pieza"	"Detrás de Markijána la Asúla". Goirizabalenakoak "La Asúla".
Súla	2009	Markixana	Ahoz.	"termino"	"detrás del caserío...entre pino grande y cerradura de acá, la Súla, está con pino pequeño"
AZULA		(Olarste)			86-22c
Azulas ⁴⁷⁹	1791	U.A.060102456	16b	"rotura"	"Eperlanda... se hallan de Azulas o rotturas viejas, por cuio motivo no produce el terreno chirpia alguna... "
AZULA		(Olarste.Salt.)*			*86-22a

⁴⁷⁸ Hitz honen esanahia uste dut bilatu behar dela Olarteko Azula eskuin aldean agertzen den azalpenan "azulas o rotturas viejas". Ikusten denez, beste batzuetan bezala euskal hitza eta gaztelaniako zehaztapena loturik daude. Olartekoan toponimoa baino izen arrunta da. Beraz, 'rotura vieja' litzateke.

Barrenengoa: "Azula, (La).-Erbi/Llanten/Okondo/Zuaza.- Var.; Asula, Asuba, Sula. Et.: 'Rotura en terreno inculto' significado según tradición). Tradizio hori ondo gorde egin da ikusten dugunez, 1791n gauza bera agertzen baita.

L.M.Muxikak aipatzen ditu "Azulagaña, Azulaiturri, Azulaoste.."Bergarako toponimoen artean

Azkuek, Mitxelenak eta Eusk.Deit.Izendegiak ez dute aipatzen ez Azula edo Asularik.

⁴⁷⁹ Zabaleko lagun euskaldun batek esaten dit bertan dagoela "La Azula" deituriko arloa. Berari eta Orozkoko beste euskaldun bati batera zeudela galdetu nien ia "Azula" entzun zutenik kolorea izan barik. Zabalekoak aipatu zidan esandakoa, baina konstatazio gisa ez izen arrunta bezala.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Azúla	2003	Saltarriaga II	Ahoz	"monte"	"Metido para el barranco, Azúla".
AZULETA		(Goienuri)			86-05b
Asuleta ⁴⁸⁰	1932	U.A."Est.Cat."	27.1	"monte"	"Palanca-asuleta"
Asuleta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.7	"monte"	
Asuleta	1956	U.A.Amil.	1.5	"monte"	"Palanca" jartzen du eta azpian "Asuleta": "Palanca, Gorostiza alde (izenaren bigarren zatia azpian), Arriba de Gorostiza, Achurdi Amestiu (izenaren bigarren zatia azpian), Asiaripoto, Susterre, Palanca Asuleta (izenaren bigarren zatia azpian), Becosolo, Isasi Telleria (izenaren bigarren zatia azpian) –E. Camino Santa Lucia, O. Regato Iñarrondo-..."
AZULETA		(Larrazabal)*			Kat. 947. zk., *86-21b (Hemen barruan Azuleta bat baino gehiago susma daiteke. Kaltzaganeta aldean dagoenari egiten diote erreferentzia. Dela dela: a) 1902 Aipatutako etxe barruan, ondoan edo hurbil beste bat dugu (Santa Eulalia o Santa Olariaga) b) 1902. urteko 6.25 orrikoak ematen du Olarte aldean dagoela, baina Kaltzaganetako izan daiteke. c) Ahozko testigantza batek Lekanda ingurukoaren gainean hitz egiten du) Olarte? Atzean jartzen du "Vivero de Boliu", baina azken letra <i>n/u</i> ? Olariaga aldean. 6.22an "...casa titulada Santa Eulalia o Santa Olariaga con una Ermita Ayacente...heredad Azuleta...", "Casa Santa Olariaga, heredad Azuleta...", 6.23an ere bai. Gero 6.24an Olariaga baserriari erreferentzia egiten dioten erlazio batzuk daude, aurrekoarekin loturik daudela. 6.25ean "...Tontorra, Azuleta, Erquiza, Vide-Zabaleta, Arteache, Mortero...". Karalso baserrikoa. "Azuleta" jartzen du, eta azpian "Gardea" argigarri gisa. Jabego handi eta zabal baten barruan: "...Zabala, Olavarrieta, Azuleta, Garbe, Markuartu...". 13.46an ere bai "Azuleta (Gardea)". Azken hau Kaltzaganetakoa da. "Abuleta" bezala ere aipatuta bertan, baina errakuntza ematen du. Kaltzaganetakoa da: "Zumelza, Alqueta, Azuleta, Cadalso..." Kaltzaganetakoa: "Zumelza-Alde, Alqueta, Azuleta..." "encima Kaltzaganeta". Barbabekoak "de Bekotxe arriba". Zumeltzakoak "Azuleta". Kaltzaganetakoa ere bai. "Detrás de (donde) Mati...Asuléta (Kaltzaganeta gainean)". P. Ais-ek ere bai. "...encima donde Mati..."
Azuleta	1877	"Rgtro.Prop."	1.8b	"finca"	
Asuleta	1902	U.A.Est.Mun.	204	"finca"	
Azuleta	1902	U.A.Cat.1900	1.9	"heredad"	
Azuleta (LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	3.5	"heredad"	
Azuleta	1940	U.A."Est.Cat."	13.42	"monte"	
Azuleta	1952	U.A.Finc.Rust.	3.2	"heredad"	
Azuleta	1956	U.A.Amil.	3.5	"heredad"	
Asuleta	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	
Asuléta	2003	Presako	Ahoz	"monte"	
Asuléta	2014	Presako-F.Bengoa	Ahoz	"monte"	
AZULETXU		(Larrazabal)*			*86-21a (Baserri berekoa –Beaskoa- izan da baso hau denboran zehar, beraz 1952 eta 1956ko aldakiak errakuntzak izan litezke) Izardio aldean: "...Arrinocolanda, Asulechu...", Izardio Beasko baserrikoa. Izardui aldean: "...Asulechu, Recailun, Garbe".
Asulechu ⁴⁸¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	50c	"monte"	
Asulechu ⁴⁸²	1924	U.A.Cat.1900	6.7	"monte"	

⁴⁸⁰ Azula 'rotura vieja' + eta (atz.pl.): 'lugar de roturas viejas'

⁴⁸¹ Azula + *ç* txu (dim.).

⁴⁸² Atx + zulo + txu ?Leku-izen honen esanahia argi ez badago ere, kontutan hartu beharrekoa dugu 1791ko datu hau (Ikus Azula) " se hallan de Azulas o rotturas viejas, por cuio motivo no produce el terreno chirpia alguna..."

Orozkon *azule* '(el) azul' esaten zaio koloreari. Dena dela, beranduko konstatazioa denez, ezin diogu zuku handirik atera.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Asulechu	1926	U.A."Est.Cat."	3.3	"monte"	6.9an ere. Zalantzazkoa. Bere aurretik "Otruecalanda / Ostuncalanda"? Errekailun aldean. Gaizki idatzia badago ere, "Arrinocolanda"ri buruz ari da.
Asulechu	1940	U.A."Est.Cat."	5.2	"monte"	Idazmakina egina: "...Asulechu, Rekilun, Garbe..."
Aulecho ⁴⁸³	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"monte"	"Aldapa, Aurrecoloso, Landazar, Salsundio, Guipuzcuren, Ondibarriba, Buburcegui, Sarduy, Irimino, Goicolupeceta, id, Arinecolanda, Aulecho, Garbe". Isardiko baserri batekoa.
Aulechu	1956	U.A.Amil.	3.8	"monte"	Zalantzazkoa. "Aulechu" jarri arren, Azuletxu izan beharko da. Bai horrela da: "...Landazar, Buburcegui, Aulechu. Cipuscuren, Sarduy-goicoa..."
Asuletxu	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	"en Isardio"
Asuletxu	2003	Isardio	Ahoz	"pieza"	"parcela encima de la pista". Isardio II.ak "Pieza de Asuletxu ahora pinos"
AZULEZARRETA		(Larrazabal)*			*86-21b
Azulesarreta ⁴⁸⁴	1940	U.A."Est.Cat."	3.1	"heredad"	Idazmakina egina "Azule-Sarreta": "Varios en Odiaga, Arriba de la Casa, Elespide, Irimichu, Arechandi, Azule-Sarreta, Botalecusa, Posochueta, Landaluze, Alqueta, Alqueta, Saconacostera -N. con dicha casa pajar, S. O. con casa-, frente de la casa, id, Liñopozo, Arechandi, Espalzaragaray, Larraeder -S.E.O. común de Llodio-, Garbe, Odiaga, Echoru-Odiaga"
Azulesarreta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"arbolar"	"Azule-Sarreta". Birritan. : Bajo la era, Arriba de Casa, Elespide, Irimichu, Achurdin, Azule-Sarreta, Botalecusa, Posochueta, Landaluze, Alqueta, id, Saconacostera, Frente casa, Frente casa, Liñopozo, Arechandi, Espalzaragaray, Odiaga, Sagasti-Telleria -N. Arroyo, S. Ermita-, Initoia, id, Odiaga, Larraeder, Odiaga, Garbe, Odiaga-Vichi, Odiaga, Isasi-Telleria"
Azulesarreta	1956	U.A.Amil.	1.12	"m.arbolar"	"Azule-Sarreta": "...Larraeder, Odiaga, Odiaga, Isasi-Telleria -" E. Camino Publico, O. Regato de Iñarrondo..."
Asule-sarreta	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	1912an idatzirik "Asule-sarreta" eta "Asule-sarreta".
Azulezarreta	2003	Odiaga II	Ahoz	"monte"	"Botalekuar y Azulezarreta y de ahí..."
AZULOGORRI ⁴⁸⁵		(Goienuri)			Ikus ASULUGORRI.
BALDETXE		(Larra.Olart.)			86-22b~ [Nahiko banatuta dagoen jabego baten arloa da, izenaren bat nahiko aldatuta dagoela

⁴⁸³ Dirudienez, gutxi eta berandu konstatatua dagoenez, lehen ikusitako "Asulechu 1924"-ri loturik egon daiteke, gainera, biak Larrazabalean daude. Pentsa daiteke ziztukiaren disimilazioa gerta zitekeela., baina beste alde "Aulezia" toponimoa dugu Bizkaian.

Geroago ikusi dudanez, bai hau eta bai geroko "Aulechu" errakuntzak izan litezke, zeren baso hau denboran zehar baserri berekoa izan baita.

Gereñu: "Auleta 1782...Aurdin, Auribarra, Auribarri, Aurquibidea,1668..", "Ausaloe" (Ausoloe?), "Ausasi".

⁴⁸⁴ Honi lotu ahal zaio lehen azaldutako 'azulas o rotturas viejas', zeren eta *azula* + *zar* + *eta* genuke.

⁴⁸⁵ Nahiko beranduko testigantza denez, ez dugu ziurtasunik atalak aztertzerakoan, nahiz eta itxuraz gardenak eman. Lekukoak esaten diguna kontutan hartzekoa da."en la ladera Kamaraka, tierra roja", "Asulugorri ribazo debajo de Alpitxu".

Lehen esan dugunez, hasierako bokala (*h*)*atx* atala nahiz erdal preposizioa izan daiteke, bigarren atalean *zulo* 'agujero' eman arren, ez nuke baztetuko kasu honetan zoru 'suelo' izatea, eta *gorri*- k kasu honetan lurraren koloreari egiten omen dio erreferentzia.

Gereñu: "Azulo (Pico...), Peña en Gorbea" Haitz bat dela kontutan izanik, *Atx-zulo?

Ez dezagun ahaztu gure "Azula", baina hemen agian kontutan izan beharko genuke bigarren atalean lur + gorri izan ditzakegula.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Valdeche ⁴⁸⁶	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"monte"	(ikus Pagasandualde). Ematen du Erkiza, Pagazandu aldean egon litekeela, baina zalantzarria da hain berandu agertzea]
Valdeche	1956	U.A.Amil.	12.3	"monte"	"N. Arroyo": "...Pagaza, Erquiza, Semecola, Valdeche, id, id, Pagasardealde..."
Valdecha	1956	U.A.Amil.	12.14	"monte"	Zalantzazkoa. Hirutan agertzen da, baina sekula agertu ez den toponimoa dugu: "...Valdeche, Valdeche -N. camino vecinal, S. arroyo...-, Pagasaralde? 7,48 areas.
BALENTXAKE		(Goienuri)			"Valdecha": "Valdecha, id, id, Pagasandualde 7,48 areas, Erquiza".
Bolinchaque ⁴⁸⁷	1940	U.A."Est.Cat.	13.3	"monte"	Ikus BALINTXAERREKETA, argi idatzia egon arren, honen laburpena, baita. Hau da, grafia laburpen batetik omen dator.
Bolinchaque	1940	U.A."Est.Cat.	27.58	"monte"	Zalantzazkoa. "Bo/aling°-Errequeta. N. Arroyo Belenague". 13.34an "Bolincha Requeta".
BALENTXALDE		(Goienuri)*			"Bolinchaque", "E. Arroy. Bolincharraqueta"
Balintxalde ⁴⁸⁸	1994	Luxa	Ahoz.	"pieza"	*86-14a
Balintxalde	1994	Magdalena	Ahoz.	"termino"	"pieza de Santa Ageda"
Balintxalde	2003	Luxa	Ahoz.	"monte"	"Balintxalde abajo" ere bai.
Balintxalde	2014	Luxa	Ahoz.	"monte"	"Balintxalde, Baletxalde, Baletxalde..."
BALENTXANA		(Goienuri)*			Kat. 467. zk. , baina "Arra/arrualde" gisa, 473. zk.
Balenchana*	1573	"Lib.Baut."	48	"apellido"	"Lujaldy" gisa, berbera izanik., *86-13b
Balenchana*	1639	U.A.05050201.1	17b	"apellido"	32an ere bai. 1573an "M. de vallenchna", Kopian
Balenchana ⁴⁸⁹	1772	"Conc."	3	"casa/s"	"Valencha" aita > semea "Valenchana".
					"Valenchaga" eta "Balenchana" ere bai.
					Otsoak ere aipatzen du "Valenchana" (época

⁴⁸⁶ Nahiko berandu konstatutako toponimoa, nahiz eta urte hauetan hirutan agertu. Behin "Valdecha" moduan. Beraz, nahiko zalantzarria dugu, batez ere, jatorria bilatzerakoan, azken urte hauetan akats ugari gertatzen baitira. Hasiera batean hitzaren lehenengo atalean "Valle de..." (Valdezkarai, Valdeaga, ..) kontrakzioaz pentsatu nuen, baina inguru hauetan ez gertatzea horrelakorik. Dena dela, geroago irakurri dudanez, Aiaran badaude batzuk Barrenengoak aipatzen duenez: "Valdalante, Valdeangostina, Valdeañes, Valdearan, Valdearriaga, Valdearriba..."

Gereñu: "Baldepadierna, Baldequintana, Baldequiturri, Baldearana...Balderrota.", "...Valdecabañas,..Valdegorta..."

Azken konstatatziok ikusirik gerta liteke horrelakorik izatea.

Etxe 'casa' izan dezakegu bigarren atalean. Mitxelenarengan "Balerdi" aurkitzen dut, baina besterik ez.

Azkue: "Balde:1° (Sc.Oih.ms), igual, parecido". Baina ez dugu uste egokia denik leku honetarako.

Barrenengoa : "Baldar...Var. de Bardal".

⁴⁸⁷ Zalantzazko toponimoa ere badugu, zeren berandu eta behin bakarrik -bitan, baina jabe bera- agertzen zaigulako. Gehienbat "Balintxaerreketa"-ren laburpena dela uste izan badut, baditu gauzaren bat aipagarria.

Bolin- ikusteak argia piztu zitzaidala pentsatu nuen, zeren *molín / bolín* - (errota) herri etimologiaz sortutako forma izan zitekelakoan egoteaz gain, aukera hori neurri txiki batean behintzat kontutan hartzekoa da, geroago 1820 "Molino de Valencha" agertzen baita. Bestalde, -ke atzizkia dugu, honetaz hasiera batean -erreketa- ren laburpena izango zitekeela uste nuen, baina geroago ikusi dugunez, atzizkia hau beste kasu batzuetan agertzen zaigu. Ikus Balentxana.

⁴⁸⁸ Ondoren aztertuko dugun Balentxana + alde 'lado, costado, zona...': 'en la parte de Balintxa'. Ikusten denez, *i/e* -ren arteko nolabaiteko alternantzia edo zalantza gertatzen da bai gaur egun eta baita aurreko garaietan "Balenchana 1573/Balinchana 1639"

⁴⁸⁹ Leku-izen honek ikusten denez, denboran zehar mantendu egin du *e/i* alternantzia, hobeto esanda, nire ustez *e>i* bigarren silaban, indukzioz ala agian ondorengo zizturariaren eraginez. Badugu ere bokal arteko sudurkariaren galera, hau oso arrunta da euskal hiztunen artean, Irigoinek baieztatzen zigunez. Beste fenomeno bat zera da, bukaerako atzizkia. Honetaz begira dezagun Mitxelenak dioskuna:

"47.- -ana, -ano terminacione muy frecuentes. En la reja de San Millan hay los siguientes ejemplos: Andiggana, Antezana, Arcillana, Argillana, ... Es digno señalarse la total ausencia de h en ellos, extraña en un documento en que tanto abunda esa letra. J. Caro Baroja los considera formaciones latinas en -ana, -anu(s) sobre antropónimos; los en -ano se referían fundamentalmente al fundus, mientras que en las formaciones en -ana indican el lugar "donde existieron villas más importantes como construcción, es decir, urbanas"... a mi entender hay topónimos vascos en -ano que no deben incluirse aquí (Echano, Elcano, etc), pues en ellos -a pertenece al tema (nombres en -a, -e, -o) y el sufijo es -no)... Apellidos: Antezana, Durana,

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Balenchana	1774	"Lib.Hip."	83b	"cia."	romanización). 0107.2a-an, askotan, deitura gisa. 107b-an ere bai. 164b-an "Oqueluri v. de...". Gaurko Balintxa. 232an "Valenchana"
Balinchana	1775	"Lib.Hip."	132	"ca."	
Balenchana de arriba	1784	"Lib.Hip."	197	"paraje"	
Balincha	1785	"Lib.Hip."	213	"ca. y cia."	Birritan. "pegante a Hermita de Santa Agueda"
Balenchana	1787	U.A06010223.12	97	"varrio"	1809an (Diezm.) bitan. 1820an (Baut.) " Molino de Valenchana", "Balenchana" ere bai. V-z ere bai. 1877an (Becerr.), 1914an (Vera) eta Gereñu ere bai.
Valinchana	1787	U.A06010225.25	0	"casa/s"	"mi casa nativa de Valinchana". 1639an "P. de balinchana". 1758an "Juan de Gastaca Balenchana"
Balincha	1799	U.A07022302.4	188b	"cio."	"de la caseria de Balincha". 1820an (L.Baut.),

...Puyana(Pujana); Aguiriano, Antuñano (de Antonius), Arellano (Aurelius)... En algun caso -o, o mejor dicho -io, es var. de -iano, Durandio junto a Durandiano y Ceberio(doc.. Ceberiano, actual Ceberio, Vizc. sin duda de Severianum). La caída de la n internocálica es normal en las formas populares...Queda mucho de aclarar en cuanto a la etimología precisa de los nombres en -ana, -ano de origen latino".

Geroago ere dio:

"..balan, balen-: Balanza...Balenciaga, Balenchena...Se trata sin duda de nombres propios, personales o de lugar. En su formación parece entrar el nombre de población Valencia, un antropónimo...y el apelativo balantza, de donde a-nav. guip. *zalanza* 'duda, vacilación'".

Aspalditik aurkitu nion izen honi pertsona-izena+ atzizkia ahalbidearen kutsua, zeren leinukoa edo tokizkoa ez dirudi horrenbeste. Are gehiago, Portugaleko kamioi batean "Valença" ikusi nuenean. Geroago konprobatu dut behintzat bi "Valença" daudela Portugalen, Estatuan hamar "Valencia" baino gehiago daudelarik, "Valenciana, la " eta "Valencina"-z gain. Baita "Palencia, Palenciana", azken bi hauek aurrekoekin gor/ozenaren bereizketa baino ez dutela.

Baina lehengora joanik, aipatutakoaz gain, ohar batzuk jarriko ditugu:

1) Leku-izen honek ez du lehen esaten denez: "-ana indican el lugar "donde existieron villas más importantes como construcción, es decir, urbanas", aukera hori une honetan zaila dirudi, zeren etxe bakar bat baino ez da, agian lehenago hartuko zuen eremu zabalagoa. Ikusi ere egin dugu nola -ana atzizkia denboran zehar desagertzen doala.

2) Bai dela izenez behintzat lekuri zaharrenetarikoa, zeren eta aipatzen denez: "pegante a Hermita de Santa Agueda", eta azken hau da Laudioko zaharrenetarikoa, horren froga bertan aurkitu den ziur aski erromatarra izan daitekeen inskripzioa dugu.

3) Errakuntzaz edo lehengo "Bolinchaque", beharbada herri etimologiak moldeatua, *molin/bolin* (errota)-ri lotu dezakegu. Ez litzateke arraro izango errotaren aukera, ondoko toponimoak kontutan izaten badugu: "Balentxanaerreka, Balentxanaerreketa..", hau da, errekaen ondoan egonez gero. Ondoren ziurtatu dugunez, 1820an "**molino** de Valenchana" aipatzen da.

4) Azkenik, hasierako eskuin aldean dauden oharrek azpimarragarriak egiten zaizkigu: batean aitak deitura gisa "Valenchana" du eta semeak, berriz, "Valenchana". Baita agertzen dira "Valenchaga" eta "Valenchena" ere. Azken hau agian lotu daitezke "Valenchana(aita) /Valenchena(semea)" egiten den bereizketari.

5) Garai honetan (1573) l/ll arteko zalantza edo nolabaiteko bereizketa eza nabaritzen da.

Ondorio gisa zera esan dezakegu, ahalbide gehiago duela pertsona-izen bat izatea -ana atzizkiarekin, baina ez dago ahaztu beharrik bolin (errota)+ txu/txa? (dim.)+ -ena (atziz.). Azken hau zailagoa da, eta aipatu duda agian herri etimologiak sortua, baina honen aldea jotzen dute 3. puntuan jarritakoak eta 1956ko "Bolincha" formak.

"Balinche" aldakia, hots, azken bokalaren itxierak arrazoi bi izan ditzake: a) aurreko i-aren eraginez b) deklinabidearen eraginez.

Laudiokoa izan ezik, ez dugu aurkitzen honen antzekorik.

Ez dakigu ia honetik zerikusi handirik duen, baina Gereñurengan "Ballencera" toponimoa aurkitzen dugu, baita "Ballestiga, Ballesta, Ballestachueta, ..Ballestasolo..". Cuad. Top. Aiara: "Belechana" 127 or.(Delika)

Muxika: " Balenzategi, Baltzerreketa..."

Barrenengoa: "Balentxerreketa-Okondo- Et.: 'Los arroyos de Valentin (?)'...de Balentx (nombre propio) -erreka..-eta..". Baina, nire ustez, Okondorako aipatzen den hau Laudiokoa da.

Bitxikeria gisa Gereñurengan "Berencha, arroyo de Ezquerecocha", "Berenchin", "Berenchina 1707" aurkitu ditugu, edukiz errekaekin izan daitezkeenak eta itxuraz fonetika aldetik badute antza bat.

Fuent.Doc.78 (1511): "Ballechana" 33 or. n inposiboan galtzen dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Balinchana	1877	"Rgtro.Prop."	2.2	"heredad"	baina "Balencia" ere bai. V-z ere bai. Gereñuk 1979an "Balintza". 1986an "Balintxa"
Valincha	1894	U.A.Finc.Urb.	197	"ca. y cio."	"Balinchana", "S. Arroyo", baina "Balenchacherreca" eta "Balenchacherrequeta", "S: con regato"
Balench	1894	U.A. Finc.Rúst.	49b	"monte"	"S. Arroyo"
Balinch	1894	U.A. Finc.Rúst.	133	"monte"	90.ean "N.Arroyo". 192an ere bai.
Valench	1894	U.A. Finc.Rúst.	212	"heredad"	184an ere bai.
Balinch	1902	U.A.Cat.1900	1.12	"ca. ó cio."	"S. Arroyo". 235ean "monte"
Valench	1926	U.A."Est.Cat."	16.20	"monte"	4.28an ere bai.
Valinch	1926	U.A."Est.Cat."	22.17	"monte"	
Valinch	1940	U.A."Est.Cat."	5.3	"monte"	13.12an "Vuluncha requeta", baina gaizki? 24.4an "Valincharraqueta" <i>rr-k, n</i> ematen dutelarik. 24.32an idazmakina egina. 2 7.77an "ria de Valincha"
Balinch	1952	U.A.Finc.Rust.	17.2	"monte"	22.10ean "Balinda... N. Camino de Oqueluri", baina gaizki dago. 22.18an errakuntza bera, beste zerrenda batean. 22.41 "Bolincha"
Balinch	1956	U.A.Amil.	22.16	"monte"	"Oqueluri Balinch" Bukaera <i>a > e</i> . 22.42an "Bolincha" <i>a > o</i> errakuntza?, idazmakina egina.
Balinch	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.7	"pago"	
Balintxa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Balintxa	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	Bekoetxeok ere bai.
Balintxa	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	
Balintxa	2003	Ibarguren	Ahoz	"cio"	"Eso es Balintxa, Balintxarrakéta...". Oruetakoak eta Okelurikoak ere bai.
Baléntxa	2003	Balintxa	Ahoz	"cio"	Bekoetxe baserrian bizi den andre hau Balintxan jaioa da. Luxakoak Balintxa ere esaten du.
Balench	2015	Luxagoikoa	Eskri.	"monte"	"20.- Otro monte en "LAMUCEN", de Balenchacherrequeta... Sur, ... regato de Balench..."
Balíntxa	2014	Olariaga	Eskri.	"cio"	
BALENTXANA AURRETA		(Goienuri)			86-13b
Balench aurretta ⁴⁹⁰	1775	"Lib.Hip."	133	"paraje"	"...en el paraje llamado Balench aurretta; Asimismo el robredal y castañal q.e les ttoca y perteneze en el paraje llamado Balenchana erreca...". 137b-an ere bai.
BALENTXANA-ERREKA		(Goienuri)			86-13b
Vallencarrec ⁴⁹¹	1775	"Lib.Hip."	120	"termino"	<i>L > ll</i> .
Balencharraca	1775	"Lib.Hip."	120	"termino"	Azkenaurreko bokala <i>e > a</i> , asimilazioz?
Balenchana erreca	1775	"Lib.Hip."	133	"paraje"	137b-an ere bai.
Valincharreca	1787	"Lib.Hip."	241	"paraje"	
Balencharraca	1894	U.A. Finc.Rúst.	139e	"monte"	<i>Ae > a</i> .
Balencherreca	1894	U.A. Finc.Rúst.	139f	"monte"	<i>Ae > e</i> .Lehen toponimo bera <i>ae>a</i> .
Pralencharraca	1911	U.A.Cat.1900	3.16	"monte"	Kuriosoki <i>b > pr</i> bi kasutan. Bertan beherago "Balencherreca".
Balencherreca	1911	U.A.Cat.1900	3.16	"monte"	
BALENTXANA-		(Goienuri)*			Kat. 467. zk. , baina "Arra/arrualde" gisa, 473. zk.

⁴⁹⁰ Ikus Balentxana + *aurre* 'delante' + *eta* (atz.plur.): " (en el lugar) delante de Balintxa".

Hots, orri berean "Balench...", eta "Balenchana...": "...en el paraje llamado Balench aurretta; Asimismo el robredal y castañal q.e les ttoca y perteneze en el paraje llamado Balenchana erreca...".

Mitxelenak diosku: " final de palabra...frecuente vacilación entre formas con y sin e. En nombres empleados como postposiciones (aurre, atze, gane...Azkue dice que son el resultado de la aglutinación de la vocal de unión: barren-e-an", "Sobre aurre, -aur en topónimos y apellidos...". Nire ustez, honetaz toponimoen diakronian oinarriturik elkartzeko bokaletan gabe, artikulua da, *-gana > -gane > -gan* ikusten baita. *Aurre* atalarekin, osteraz, ez dago horrenbeste ziurtasuna, zeren *-aur* eta *-aurre* dugu (Zubiaur toponimoa eta deitura, baina Zubiaurre Euskal Herriko beste tokitan). Laudion eta Orozkon Zubiaur dugu nagusiki, baita Amurrioren Boriñaur, Etxebarriaur.

Orozkon *etxeaurre* -k 'delantero de la casa' adierazten du. Idatzirik ikusi dut 'patio o antuzano' edo horrelakoren bat.

⁴⁹¹ Ikus Balentxana + *erreka* 'arroyo': 'arroyo de Balintxa'.

Bitxia da 1911n birritan *Pr-* agertzea *B-*aren ordean.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ERREKETA ⁴⁹²					"Lujalday" gisa, berbera izanik., *86-13b
Valenchanaerrequeta	1663	U.A.07010502.1	8b	"paraje"	"valenchana errequeta". 1623an "balenchana errequeta". 1674an "balenchanaRequeta". 1738an ere bai.
Balench errequeta	1785	"Lib.Hip."	207	"puesto"	Minuskulaz agertzen da.
Vallench errequeta	1785	"Lib.Hip."	208b	"puesto"	Berbera gero errepikatzen da 220an "Balench errequeta"
Balencharrequeta	1839	U.A05050201.28	2	"arbolar"	Bitan. 1934an, UM4, "Balineque Requeta. N. Arroyo Balineque. S. O. Caserios Malcuartu. E. Esnazora-Peco"
Valincherrequeta	1894	U.A. Finc.Rúst.	33d	"monte"	A e > e.
Balincherrequeta	1894	U.A. Finc.Rúst.	33d	"monte"	Ae > e.
Balencharrequeta	1894	U.A. Finc.Rúst.	103c	"monte"	Ae mantendu.
Balinchaerrequeta	1894	U.A. Finc.Rúst.	143b	"monte"	Irauten dira bokalak eboluzionatu gabe. 208b-an ere bai, eta kasu honetan tarte utzita idatzia.
Balencharraqueta	1894	U.A. Finc.Rúst.	146	"monte"	Ae e > a a. 162b-an eta 239an ere bai.
Balincharrequeta	1894	U.A. Finc.Rúst.	156c	"monte"	"B.cha.requeta" laburturik, azkenengo bokala a / e izan daitekeelarik.
Valencharraqueta	1894	U.A. Finc.Rúst.	239	"monte"	
Valench errequeta	1894	U.A. Finc.Rúst.	241c	"monte"	
Balincharraqueta	1924	U.A.Cat.1900	6.22	"monte"	6.24an "Valincharraqueta" ere bai.
Balinchaerrequeta	1925	U.A.Cat.1900	6.30	"monte"	
Valincharraqueta	1926	U.A."Est.Cat."	3.4	"monte"	"N. arroyo"
Valinchaerrequeta	1926	U.A."Est.Cat."	9.22	"heredad"	"Valincha-errequeta"
Belancharraqueta	1926	U.A."Est.Cat."	20.17	"monte"	
Vallicharraqueta	1932	U.A."Est.Cat."	27.44	"heredad"	Idazmakina egina, eta eskuz ere bai. L > ll, n inposiboan galtzen delarik.
Balinchaerrequeta	1940	U.A."Est.Cat."	13.	"monte"	17.9an "...-Requeta. 24.16an ere bai. 24.33an idazmakina egina. 24.35ean idazmakina "naqueta"
Valincharraqueta	1952	U.A.Finc.Rust.	3.1	"monte"	9.6an "Balinchaene-?" eta Bolinchaque-?" 22.12an ere bai. 22.20an "Balincharraqueta".
Balinchaerrequeta	1952	U.A.Finc.Rust.	17.2	"monte"	9..8an "Oqueluri...N. Arroyo Balincharraqueta". "Goirizabalena... Balincharrequeta -S. Ria de Balincha-, ...". 22.9an "Balincha-errequeta". 7.8an "Belincha Erroketa", errakuntza, a > e, e > o.
Balineque-grequeta ⁴⁹³	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte"	"Balineque-grequeta...N. Regadora Belineque, S. Perteneceidos de Malcuartu, E. Monte Enazorapeco O. Perteneceidos de Malcuartu".
Balencharraqueta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.30	"monte"	"N. Arroyo-Olariaga" / > e, e > -, e > a. idazmakina egina. 22.32an berdina den beste zerrenda batean ere agertzen da.
Balincharraqueta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.41	"monte"	
Belsueche	1956	U.A.Amil.	9.26	"monte"	Zalantzazkoa, nahiko gaizki irakurtzen baita: "Bel(o/s?) (n/u)eche". "Malcuartu, Belsueche, Basarte, Arcocheta...". 1952koarekin erkatuz gero, konturatu naiz "Balinchaerrequeta" dela: "...Malcuartu, Balinchaerrequeta, Basarte, Arcocheta..."
Belinchaerrequeta	1956	U.A.Amil.	2.11	"monte"	"Belincha-Erreketa", nahiz eta makinaz idatzirik egon, errakuntza dirudi lehenengo e hori. Euskal grafiaz.
Valincharraqueta	1956	U.A.Amil.	3.4	"monte"	
Balencharraqueta	1956	U.A.Amil.	9.21	"monte"	"N. Arroyo Olariaga". Gaizki idatzia azken hau Olariaga baita. 22.20an "Balincharraqueta".
Balinchaerrequeta	1956	U.A.Amil.	22.5	"monte"	22.11n "Balincha Errequeta". 22.42an

⁴⁹² Ikus Balentxana + erreka 'arroyo' + eta (atz.plur.): 'en el arroyo de Balintxa'.

Bai aurrekoan eta bai honetan lehenengo bi atalek elkartzerakoan, hau da, a + e hiatoa, nahiz eta batzuetan mantendu, orokorrean eragiten dute a edo e, kasuren batean geroko asimilazioa gertatzen dela

Balench~~a~~errequeta 1785> Valincherrequeta, Valencharrequeta> Balencharraqueta.

Esandakoaz gain, herri ahoskeran behin B- >M- urratsa (ezpainkarien arteko trukaketa) edo nahasketa ere gertatu da.

Argi geratzen dira *eta* atzizkiaren pluraltasunari jartzen dizkiogun zalantzak, zeren kasu honetan lehengo Balentxanaerreka + *eta* baino ez da oraingoa, berez, ezin du markatu pluraltasunik.

⁴⁹³ Bitxia da Balintxa-tik, "Balineque-, Belineque" agertzea. Ziur aski errakuntzaren bat izango dela, zenbait baitago. Dena dela, -ke atzizki moduan behin baino gehiagotan agertu da: "Ambieque..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Balincharique-	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	5.1	"pago"	idazmakina egina. "Balincharragueta" <i>q / g</i> . 22.43an "Balincharequeta"
Balintxarraketa	1994	Olariaga	Ahoz.	"regato"	"Balinchar-". 4.7an ere bai. 1992an "Balincharique-".
Balintxarreketeta	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"arroyo"	"divide Larrazabal y Goienuri". Lekandazarrekoak, Bengoetxe II.ak, eta Kastañiza Goikoa II.ak ere bai.
Mantxarraketa	1994	Luxa	Ahoz.	"arroyo"	"Baja de Olariaga, divide Larrazabal y Goienuri. Lau bider dio "Mantxarraketa", aipatzen diot "Balintxa-" eta berak "...más nombra(d)o Mantxarraketa!". "Cuad. Top. 8"-an "Mantxarreketeta".
Balintxarrakéta	2003	Ibarguren	Ahoz	"arroyo"	"Balintxa, Balintxarrakéta...". Okelurikoak ere bai.
Mantxarrakéta	2003	Luxa	Ahoz	"arroyo"	"El barranco de Mantxarrakéta"
Balench-a-erregueta	2015	Luxagoikoa	Eskri.	"monte"	20.- Otro monte en "LAMUCEN", de Balench-a-erregueta... Sur, ... regato de Balench-a..., "21.- Otro trozo de monte, en "BALENCHA-ERREGUETA... Sur, regato de Balench-a"
Mantxarrakéta	2014	Luxa	Ahoz	"arroyo"	"... para Mantxarrakéta... "
Balintxarrakéta	2014	Olariaga	Ahoz	"arroyo"	" todo el regato ese es Balintxarrakéta"
BALENTXA-ONDOA ⁴⁹⁴		(Goienuri)			86-13b
Valench-a-ondoa	1877	"Rgtro.Prop."	23.2	"monte"	22.2b-an ere bai.
Balincha-ondoa	1952	U.A.Finc.Rust.	22.26	"monte"	"Balincha-ondoa", "N. camino"
Balinchoa-ondoa	1956	U.A.Amil.	22.47	"monte"	"Balinchoa-Ondoa": "... Recabiarte, Castinzalde, Castinza, Balincha-ondoa...". Lehenengo hitzaren bukaeran dagoen o hori errakuntza izan daiteke.
BALSUNDIO		(Larrazabal)			Ikus. SALSUNDIO
BALU, BALUI					Ikus. BOLIUI
BALUEÑA		(Goienuri)			Kat. 467. eta 535. zk. inguruan
Valueña	2015	Luxa	Eskr.	"via"	"...monte titulado Belineche-erregueta, poblado de robles... Sur, con la vía nombrada Valueña"...
BARANBIO		(Kanp.Top.)			86
Barandio ⁴⁹⁵	1785	U.A06010222.9	11	"lugar"	"vecina del lugar de Barandio", <i>d</i> oso argia, <i>b</i> -tik ondo bereiztuta, nahiz eta aurretik lau bost bider Barandio ere agertu.
BARBARA		(Goienuri)*			Kat. 76. eta 432. zk., *86-14a
Barbara*	1546	"Lib.Baut."	6b	"apellido"	"M. de barbara Ybagueñ". 1553an "Y. de barbara"
Barbara ⁴⁹⁶	1623	U.A.07010502.1	21b	"varrio"	Iturri guztietan zehar gaurdaino agertzen da

⁴⁹⁴ I Balentxana + ondo 'junto a '+ a (artik.): 'la (parte de) junto a Balintxa'.

⁴⁹⁵ Herri izen honek, inguruko askok bezala (Laudio, Amurrio..), -io/-o bukaera du. Ikus "Amurrio" bertan honetaz azalpen ugari baitago.

Dena dela, arruntena eta beti agertzen dena "Barambio" baldin bada, honetan "Barandio" dugu, hau da, bukaerako atzizkia izan ezik, "Baran-di-aran" deiturako lehenengo atalak. Ezaguna da -o/-a atzizkien arteko alternantziak zenbait kasutan, beraz, nahiz eta salbuespen gisa konstatazio hau bitxia izan.

Nire susmoa indartzen doa, zeren bukaerako -dio hau -dui batetik etor daiteke, askotan ikusi dugunez. Are gehiago Errigotiko dokumentazio zaharrean **Baranbaso** irakurri dudanean.

Gereñu: "Baranza 1758 ..Marquinez".

Botanika munduko zerbait izan daiteke, baina ez Azkuek ez Mitxelenak ez dute ezer aipatzen. Hala eta guztiz ere, "Barandio" honetan baltzitutakoa sarri agertzen da botanika munduan.

Euskal Deit. Izend. : "Barandio, Barandiaran, Barandika".

Ez dakit honi zuzenean lotu dezakegun sarri agertzen den *bara- atala: Cuad. Top. Zuia: "**Barabaso**" 39 or. Horrez gain, Euskal Herrian ditugu: Baraibar, Baraona (Lekuona, Lekubari), Barazar (adjektiboak onartzen omen ditu.

Zollon Barandika deitura dugu. Nire ustez, honek botanika munduko arlo bati lotzen digu toponimo hau, -di- atala dela eta.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Barbara	1775	"Lib.Hip."	120	"termino"	horrela, batzuetan azentuz dagoela: "Bárbara". 225b-an "varrio".
Bárbara	1894	U.A.Finc.Urb.	46	"ca. y cio."	
Barbara	1894	U.A. Finc.Rúst.	49b	"heredad"	168-an "monte" ere bai.
Bárbara	1902	U.A.Cat.1900	1.2	"ca. ó cio."	
Barbara	1932	U.A."Est.Cat."	27.19	"arroyo"	"Arroyo de Barbara"
Barbara	1952	U.A.Finc.Rust.	6.1	"heredad"	Birritan. Beste batean "Bárbara" azentuz. 22.12an "Bárbara" ere bai, hau da, forma azentuduna.
Barbara	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.8	"pago"	
Bárbara	2003	Bekoetxe	Ahoz	"barrio"	Oso entzuna da Larrazabalen.
Bárbara	2014	Luxa	Ahoz	"barrio"	"...tres cruces: Mostátxa , en Bárbara , en el cruce que va para Larrázabal ..."
BARBARABEKOIA		(Goienuri)*			Kat. 432a. zk., *86-14a
Barbarabeco ⁴⁹⁷	1876	"Estadística"	12	"cio."	Birritan.
Bárbara vico	1902	U.A.Est.Mun.	227	"finca"	"Bárbara vico", baina berbera "Barbara" gisa ere agertzen da.
Barbarabekoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979ko Toponimia mapan "Barbara Beko".
Barbarabieko	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"cio."	"la madre de Barbarabieko"... Luxakoak "Barbara Abajo perteneció a Goienuri". Lekandazarrekoak ere bai.
Barbarabeko	1994	Kast.Goik.II	Ahoz.	"cio."	
Barbarabieko	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"cio."	"Barbara bieko y Barbara goiko siempre, Barbara ni lo usa". Baina "Oruetagoikoa", beraz, -/a.
Bárbara Biéko	2003	Barbarabekoa	Ahoz	"cio"	"Bárbara Biéko, Biéko abajo, y Bárbara..."
Barbarabejóa	2003	Ibarguren	Ahoz	"cio"	"Ese es Barbarabekó..."
Barbarabájo	2003	Goirizabalena	Ahoz	"cio"	"Barbarabájo y Barbararriba"
BARBARAGOIEN		(Larrazabal)			86-14a
Barbaraguen ⁴⁹⁸	1965	"Lib.Llodio"	65	"estab.hu m."	"establecimiento humano... s. XVII, XIX"
BARBARAGOIKOA		(Larrazabal)*			Kat. 76. zk, *86-14a
Barbara goico	1924	U.A.Cat.1900	6.20	"heredad"	"Barbara (Goico)" bertan "casa (Barbara) Goico nº"

⁴⁹⁶ Laudion bakarrik ikusi dudán izen hau oso konstatatua dago bertan bai toponimo gisa eta deitura bezala ere bai. Hasiera batean pentsa gitezke erromatarrek Iparraldeko herriei horrela deitzeaz gain, "barbarus,-a,-um" deitzen zieten nolabaiteko mespretxuz erromatarrek ez zirenei, hau da, atzerritar, ezjakitun, basati. Dena dela, pertsona-izen gisa antzeko batzuk aurkitzen ditugu:

J.Caro Barojaren ustez, Barbarin<**Barbarain** (Barbarianum)

Mitxelenak ere aipatzen ditu "Barbatain" eta "Barbachano".

Gereñu: "Bábarrain, Barbarainostea, Barbarilla, Barbatilla..."

Barrenengoa: "Barbera-Okondo..."(Ibarbera), baina argigarria izan zitekeen hau ez dut ezagutzen.

Egun baserri bi daude izen honekin, eta biak errekarren aldean kokaturik, beraz, zail samarra izan arren, agian ez genuke ahaztu behar *ibar aukera lehenengo atalean, dakigunez, kasu askotan, hasierako bokala galtzen baita. Dena dela, oso zaila ikusten dut, gainera, lehengo Balentxana eta hau nahiko hurbil daude, beraz, kutsu erromatarra izanez gero, hurbil egoteaz indartu egiten da aukera.

Azentu aldetik proparoxitonoa dugu, baina kuriosoki katalana edo balentziarra izan daiteke Barbará deitura, kontrako tokia du azentua.

Eusk.Deit. Izend.: "Barbaria".

⁴⁹⁷ Barbara + bekoa 'la de abajo': 'Bárbara la de abajo'.

Aitzen de *beheko>bieko>biko* urratsak ditugu, nahiz eta krolgia mantendu ez.

⁴⁹⁸ Barbaragoikoa izan arren, oraingo honetan "Barbaraguen" dugu, nire ustez, goien 'el de más arriba'-tik datorrela. Orozkon "Guenaga" eta "Olagueaga" deiturak daude, nire iritziz, Gipuzkoako "Goenaga"-ren parekoak, hau da, "Goienaga", Okondon "Goienetxea" dagoen bezala.

Beraz, Barbaraguen 'Bárbara la de más arriba', hots, bi daudenez, bata beherago dagoela, gehienetan besteari Goikoa esaten zaio, baina oraingo honetan indartu egiten da goian izatea.

Mitxelena: "-guen parece proceder más bien de go(i)en que de guren: Echagüen, Ibargüen, Urigüen, etc.; cf. también Buena. Ibargoyen...Ibarguren..." Dena dela, geroago ikusiko dugu gure Ibarguren>Ibarguen.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Barbaragoico	1926	U.A."Est.Cat."	16.3	"heredad"	6) ". "Barbara-goico" birritan.
Barbaragoikoa ⁴⁹⁹	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Barbaragoiko	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"cio."	Luxakoak "termina el barrio Larrazabal en Barbara Arriba". Kastañiza Goiko II.ak eta Lekandazarrekoak ere bai.
Barbaragoikóia	2003	Ibarguren	Ahoz	"cio"	"Eso es Barbarabekóia y Barbaragoikóia"
Bárbara Góiko	2003	Barbarabekoa	Ahoz	"cio"	"Bárbara Biéko, Biéko abajo, y Bárbara..."
Barbararriba	2003	Goirizabalena	Ahoz	"cio"	"Barbarabájo y Barbararriba"
BARBARAKUR-TZE		(Goienuri)*			Kat. 597. zk., *86-14a
Barbaracurce ⁵⁰⁰	1877	"Rgtr.Prop."	2.1	"monte"	"Barbara curce"
Barbaracurce	1940	U.A."Est.Cat."	13.41	"heredad"	
Barbaracurce	1952	U.A.Finc.Rust.	6.1	"arbolan"	22.10ean "Barbara-curce". 22.10ean "Astobiza", "O. Monte Barbaracurce".22.18an ere bai.
Barbaracurce	1956	U.A.Amil.	22.13	"monte"	"Barbara-curce"
Crucero de la Cruz, El	2003	Ibarguren	Ahoz	"cruce"	"Ahí hay una cruz, el Crucero d La Cruz"
Crúz de Bárbara	2003	Goirizabalena	Ahoz	"cruce"	"Me parece que sí, la Cruz de Bárbara".
Barbarakrúz	2003	Goirizabalena	Ahoz	"cruz"	"Barbarakruz le llama a eso..."
Barbaracurce	2014	Gabantxo	Eskr.	"termino"	
BARBARALUZE		(Larrazabal)			86-14a~
Barbaraluze ⁵⁰¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	49c	"monte"	"...Larracullu, Tejera, Larrancullu, Barbaraluze, S. Juan..."
BARGINTXU		(Larrazabal)			Luxan, Kat. 294c. zk.
Bargintxu	2014	Luxa	Ahoz	"pieza"	"¿el vecino tuyo ahí tiene un trocico que le daba un nombre? -Bargintxu "
Bargintxa	2014	Luxabekoa	Ahoz	"pieza"	Jabeak horrela esaten dio "Bargintxa / Bargintxu".
BARRANCA		(Goienuri-Dubiris)			Kat. 406. zk., 61-61d
Barranca(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	13.19	"heredad"	"Murqueta y La Barranca" . "Dúbiris, Aurrecosolo, Aspurosolo, Murqueta y La Barranca –N... y camino carretil...-, Larrambarri –N. Camino de Dúbiris a Yermo, S. Camino carretil...-, Carobizar, Sebastiaguirrebarrena –N. Camino carretil público...-, Ermuerrecabarrena –S. Camino carretil público...-, Asqueta, Asqueta, Sautuondo

⁴⁹⁹ Barbara + goikoa 'la de arriba': 'Bárbara arriba, Bárbara la de arriba'

⁵⁰⁰ Barbara + kurze 'cruz, cruce': 'cruz, cruce de Bárbara'. Barbarakurtze honetan, bidegurutzea izateaz gain, gurutz bat dago bertantxe.

Mitxelenak aipatzen duenez: "la metátesis se emplea también para evitar estos grupos (muta cum liquida)..kurze 'cruz' (FHV)" Aipatu ere egiten du *k(h)urute* 'cruz' (Apell.Vascos)

Hasiera batean pentsatu nuen kurze 'cruce', bertan bidea erdibitzen baita.

Dena dela, aukera biak posible dira, zeren eta, alde batetik aspaldian behintzat bideek gurutz ugari zituzten, eta beste aldetik latineko "cruz, -cis"-ek 'cruz; cruzar; encrucijada; cruce' adierazten baditu, Segura Mungia irakasleak idazten duenez. Kasu honetan aipatu duda hori gertatzen da.

Orozkoko San Martinen esaten dute Kurutze Santua, baina esaten didate beste batzuek Kurtze Santua erabiltzen dutela ere, lehenengoa kultista izan daiteke erligiaren eraginez. Bidetakoak, hots, 'cruce de carreteras' nola esaten dute galdetzen diodanean ia bereizketaxuren bat dagoen esaten didate: "-Bidekurtzea", ondoren baieztatuz "-Biak bardin hau da, *kurtze* 'cruz, cruce'.. Dena dela, Zubiaurren, bertako plaza, dagoen bidegurutze nagusiari ez dut uste dut Krutzeta eta Kruzeta esaten zitzaioela.

Hilabete batzuk geroago telebistan Galizia aldean egindako erreportai batean entzun nuen aurrekoarekin bat datorren esaldia: 'cruceiros: cruces que señalaban los cruces de camino...'

Laudioko bi lehen kateximetan "Curtze 'cruz' " agertzen zaigu eta 1858ko otoitzetan, berriz, "Curse'cruz' ". Azkenak egokitzen dira hobeto herri ahoskerara.

Pentsa dezakegu *kurze* zaharragoa izan daitekeela bestea baino, ahoskera arazoak lehenago haundiagoak izango baitziren. Ikus "Kurutzeaga" bertan "Kuru-" atala dugu testigantza zaharrena dela, ondoren *kur->kru-* izango dugula hainbat toponimotan.

⁵⁰¹ Barbara + *luze* 'largo, alto': 'largo, alargamiento de Barbara'. *Luze* -k 'alto' ere esan nahi du, eta ia bidezkoagoa litzateke, zeren une zehatz batean baitago, ez da luzegia, baizik eta bertaraino heltzen den Landaluze , azken hau bai dela luzea.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Barranca(GO) Barranca	1952 1956	U.A.Finc.Rust. U.A.Amil.	5.3 22.25	"heredad" "monte"	–E. Arroyo de Yermo-, Orbe, Artevide, Pagaza, Olamendi –S. Arroyo de Yermo-, Ermuerreca, Aspular –S. Camino carretil público...-, Pagaza" "La Barranca", "...Aspuru Solo, La Barranca..." "...Aspuru Solo, Barranca..." Hots, 1924an berbera "Murdeta" izenarekin. Dubiris aldean: "Contigua casa, Auresolo, Aspuru Solo, Barranca, Sanabarra –N. Camino Dubiris-, Carobizar, Sebastia?, Ermucabarrena?, Asqueta", "Aurecosolo > Auresolo"
Barranca	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"campa"	
BARRANCA Barranka	1994	(Goien.-S.Ageda) Luxa	Ahoz.	"cio."	86-05d "En Santa Ageda"
BARRANCA Barranca ⁵⁰² Barranca Barranca. La	1894 1926 1926	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst. U.A."Est.Cat." U.A.UM 07012.1	81 7.12 2	"heredad" "monte" "heredad"	86-13bn "...Barranca, Revis, Orueta", Gorostiza aldean. "La Barranca" Orueta aldean dirudi. "paso de casa Gorostiza". 1758an Garrastatxu aldean, izen arrunta dirudi.
Barranca(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"heredad"	"...La Barranca, Orueta..." 22.9an "La Barranca, Bolio..." eta 23.13an ere bai.
Barranca	1956	U.A.Amil.	22.5	"monte"	"La Barranca".
BARRANCA Barránka	2003	(Olarte)* Bekoetxea-Olarte		"barranco"	*86-29b "La Barranca le llamamos a eso"
BARRANKETA Barranqueta ⁵⁰³ Barranqueta (GO)	1775 1894	(Goienuri)* "Lib.Hip." U.A. Finc.Rúst.	133 13	"paraje" "monte"	Kat. 687 zk., *86-06d 137b-an ere bai. 13an Bitorika eta Altzarrate aipatuz gero agertzen da. 121b-n "Vitorica, Vitorica, Bastezar, Id., Id., Ascan, Barranqueta"
Barranqueta	1926	U.A."Est.Cat."	12.31	"monte"	Bastersar eta Casille inguruan.
Barranqueta	1926	U.A.UM 0712.1	13	"monte"	Geroago ere badugu idazmakinez egindako erlazioan.
Barranqueta	1940	U.A."Est.Cat."	3.6	"monte"	"...Barranqueta, Bastazar..." 13.27an ere bai.
Barrengqueta	1940	U.A."Est.Cat."	5.5	"monte"	Q / g zalantza, baina bigarrena dirudi. "Barranqueta" jarri arren, Barranketa izan daiteke.
Barrengqueta	1952	U.A.Finc.Rust.	17.1	"heredad"	Barrengqueta" jarri arren, Barranketa izan daiteke.
Barranqueta	1952	U.A.Finc.Rust.	17.5	"monte"	22.11n ere bai.
Barranqueta	1956	U.A.Amil.	7.5	"monte"	16.18an ere bai, baina ez dago oso argi "Barranqueta?" 22.7an "Barranqueta"
Barranketa	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"regato"	"regato de Alpisu". Altamirakoak ere bai.
Barrankéta	2003	Solloa	Ahoz	"barranco"	"Eso es Barranketa todo (desde la Cruz de Oleta hacia abajo)".
Barrankéta	2014	Lusurbirlanda	Ahoz	"monte"	"Barrankéta es aquí... Subiendo justo debajo de Alpitxu"
BARRANKETA Barranqueta (LZ)	1894	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst.	182c	"monte"	86-13c~ Beldio, Pagolar aldean aipatuta eta mugak inguru horretan omen daude. Zuzendua gainetik, "Barenqueta" jarrita baitzegoen. "...Aramburu,

⁵⁰² Azken mendetako toponimo hau, *arru*, *arro* edo agian hobeto *sakon* bezala beste toponimoetan konstaturik dugu zerbait lehenago.

⁵⁰³ Aurreko "Barranca" + (k)eta (atz.pl.): 'en (donde) la barranca'.

Eta atzizkiaren pluraltasuna kasu honetan aurretik aipatu dudana bezala zalantzagarria da, lehen ikusi dugun "Barranca" leku zehatz bat da, "La Barranca" bitan jartzen duela, baina sekula "Las Barrancas". Kasu honetan toponimo bera dugu, euskal atzizkia gehiturik.

Gereñurengan "Barrancoa 1692...Barranca 1706" aurkitzeaz gain, "Barranca, Barrancada" agertzen da.

Barrenengoak "Barranca (La).." Aiarako zazpi herritan aipatzen du, pluralean behin ere ez.

Nafarroako "La Barranca" gaztelaniaz esaten zaionari, "Sakana" esaten zaio euskaraz, gure Sakonari loturik ziur asko.

Sodupen "La Barranca" esaten genion Gueñeseko toki bati, ez dakit hango Artxube toponimoa toki berberan den.

"Barranqueta" agertzen zaigu birritan, baina berandukoa denez, gehiago dirudi grafia errakuntza, fenomeno fonetiko baino.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
BARRATE Varrate ⁵⁰⁴	1614	(Larrazabal) U.A.0107.1	6b	"paraje"	Barranqueta, Paular, Beldio...", mugakideak ere inguru horretakoa direla. 86- "...lugar de varrate donde se dividen la jurisdic. de este valle de Ildio con el lugar de Iuiando "Varate" ere bai.
BARRENA Barrena ⁵⁰⁵	1994	(Goienuri) Luxa	Ahoz.	"termino"	Ikus ETXEBARRENA berbera baita. Aspuru aldean badago beste bat. "-Sí, es que hay aquí!"
BARRENENGOA Barrenengoa ⁵⁰⁶	1727	(Larra) U.A.0506,04	198	"estrada"	86-14d "casa de Aranguren y tres porciones de heredad..."
BARRERA Barrera ⁵⁰⁷	1894	(Goienuri-Andetxaga) U.A. Finc.Rúst.	77b	"monte"	86-05d Azkenengo kontsonantea <i>r / n?</i> , baina gehiago ematen du lehena. Hau Andetxaga aldean egon zitekeen: "...Anchechaga, Lastra, Barrena, Aldapa, Ibarra..." Idazmakina: "...Andichaga, Lastra, Barrera, Ibarra..." Idazmakina: "...Andichaga, Lastra, Barrera, Ibarra..."
Barrera	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"heredad"	
Barrera	1956	U.A.Amil.	7.3	"heredad"	
BARRERA Barrera, La	1926	(Goienuri-Plaza) U.A."Est.Cat."	21.1	"heredad"	86-14a "La Barrera, Solloa, Alsarrate: "S. Arroyo Aldaicorrea. E. Escuelas publicas"
BARRONES		(Goienuri)			86-14b (Deitura batetik datorren etxe-izen hau, "Areta" moduan agertzen zaigu 1940an, eta "Crucera Areta" 1952an -jabea amurriarra baina bat dator aurrekoarekin-. Hemen dugu, Aretako bidegurutzean oraingo eraikina -Gasteiz errep. 2-egin aurretik zegoen etxea. Eugeni Goitia: "...crucero (sólo uno en Areta) para Vitoria y Bilbao, había una casa grande (izena ez du gogoratzen), (y también) la casa cural...", atzeko

⁵⁰⁴ Toponimo hau aztertzerakoan "Altzarrate, Atxarrate.." kontutan izan ditugu. Hauetan *arrate* -ren zentzua baliogarria izan daiteke, edo behintzat *ate* 'puerta, puerto, paso..'. Baina aurretik duguna ez da hain gardenena.

Mitxelena "Amunabarro, Añibarro.." aipatzerakoan: "Es difícil el problema de barro- que quizá sea una variante de berro(ber(h)o) 'jaro', 'lugar húmedo', 'tierra que se labra de nuevo', 'seto', 'cercado', zarza', etc.. : Barroeta, Barrueta... Hay también Barraondo (Barrondo, Parrondoa, Parrondo), acaso de barra, parra 'barra' o también 'parra'..".

Ikus Casabarro, bertan azaltzen baita "Casa titulada de Barro, Casa Barro, Casa de Barro". Arrate (h)arri+ate) 'puerta, paso de piedra' baldin bada, Barro+ate posible litzateke, Mitxelena 'cercado' ematen duen zentzuarekin.

Muga bat dela kontutan izanik, eta jakinda Ibar-> Bar- urratsa gertatu dela aukera hau ez genduke baztertu beharrik.

Mitxelena "Baizabal, v. Ibaizabal" esaten digu.

Gereñu: "Barral, Barralde...Barrales..".

Barrenengoa: "Barrataguren ...'El linde del portillo de la vega'..ibar - ate - guren.

⁵⁰⁵ *Barren* 'parte de abajo, inferior, la más inferior' + a (art.): 'la parte de abajo'.

Irigoienek esaten zigunez: "*frakabarrenak* 'los bajos del pantalón' ". Zentzu bera du Orozkon.

⁵⁰⁶ *Barren* 'parte inferior' + -en (superlat.)+ go (tokizko genit.)+ a (art.): 'la de más abajo, la de más adentro'.

Mitxelena: "*barren* 'extremo inferior' (e 'interior')..".

⁵⁰⁷ Azkue: "Barrera (B-o(rozk), estribo para sujetar las caballerías..."

Baina kasu honetan gaztelaniakozentzua du, hau da, *lata* edo *arrate* hitzen antzeko balioa du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Barrones ⁵⁰⁸	1726	U.A.030503.3	8	"c. y c."	aldean estrata bat dago, haien etxearekin (Errotazar) jotzen zuena). Dena dela, 1772an agertzen denaren arabera, besteren bat egon zitekeen Plaza aldean izen horrekin edo horren jabearena.
Barrones	1772	"Lib.Hip."	64	"ca. y cia."	Garai honetan "Juan de Barrones" eskribaua bizi zen Laudion. 1747an "en esta casa titulada de Barrones" Gaurko Casabarro? Ez, beste bat da.
Barrones	1894	U.A.Finc.Urb.	47	"ca. y cio."	142b-an "ca. llam. de Varro.s en la Plaza". 147an "la una titul. de...". 162an Areta la de...". 214an "la de ..."
Barrones	1894	U.A. Finc.Rúst.	22b	"monte"	"N. Camino Real"
Barrones	1894	U.A. Finc.Rúst.	48	"hortaliza"	"Vitorica, Solloa, Vitorica, Oleta, Oleta, Oleta, Lusubirlanda, Barro, Barrones -N. Barrones..-". Kasu honetan, dirudidenez, Barrones ez da basoaren izena, jabearena baizik.
Barrones	1926	U.A."Est.Cat."	12.2	"argomal"	"Barrones...-S.E.O. Camino- hortalizas 10,12 areas, Echerereco (1952ko Etxeburukosoloako iparraldeko mugakide bera da)...cereales 35,90 areas, Echeburu...chacolí, Goicosolo, Goicosolo, Goicoechea, Munegaso".
Areta	1940	U.A."Est.Cat."	24.37	"solar"	. Goienuriko Etxeburu barnean sarturiko 1940ko testigantza Areta aldean dagoela ematen du.
Crucera Areta	1952	U.A.Finc.Rust.	7.2	"solar"	"Casa-Barro" ondoren aipatuta. "Su término" sailean: "N. Hros.de Barrones". "Vitorica, Oleta, Usurbilanda (Mintegui), Casa-Barro 44 areas, Barrones 44 areas".
BARRONESENA Barronesena ⁵⁰⁹	1784	(Goienuri) "Lib.Hip."	192b	"ca."	"Areta 11,18 areas -S. Antuzano y rio-, Areta 10,12 areas, Echeburucosoloa -E. Terreno Iglesia...-, Echeburu"
BARSERA Barséra	2014	(Larrazabal) Odiaga	Ahoz	"pieza"	"Crucera Areta...solar -N. Carretera, S. Estrada servidumbre-, Echeburucosolo(1894ko "Echerereco"ko iparraldeko mugakide bera da)... cereales (berez, 'Echeburocoloso' jartzen du) -S. Propia y carretera...-, Echeburu...viña, Goicosolo -... S. Ferrocarril...-, Goicosolo -N. Ferrocarril...-, Goicoechea-S. Ferrocarril...-, Munegaso".
BASA Bása	2003	(Goienuri)* Garate	Ahoz	"pieza"	Kat. 1262. zk. Esparzaragai ondoan
Bása	2004	Mendieta	Ahoz	"termino".	Kat. 397. zk., *61-61d "Basa...pasar de Mendieta...". Izagirrekoak "Baza, una campa que toca Ugalde.."
BASABAKALDE Basabacalde ⁵¹⁰ Basabakálde	1877 2003	(Larrazabal)* "Rgtro.Prop." I. Ais	2.2 Ahoz	"monte" "casa"	"toca con Basa...Basa y Aspuralde están a 250 mts. de Mendieta, entre Orbe y Mendieta...de Mendieta a Garate hay 350 m". "Basa toca un poco con Llodio por Supikando". Basa bere jabegokoa da.
BASABE Basave** ⁵¹¹	1175	(Olarte) "SMCo.Ledesm"	316	"localidad"	*86-13b (Ikus BASOZABALALDE) "Basabacalde" Baina lekuko horrek izan ezik, beste inork ez du ezagutzen.
					86-22a~ "Villagalindo, que est inter Mioma et Basave... "

⁵⁰⁸ Ikus Barro, zeren bertan aipatzen da: "Casa titulada de Barro, Casa Barro, Casa de Barro". Eskuin aldean jartzen due garai honetan nahiko ezaguna zen eskribau batek zuen deitura hau, baina denborarekin deitura baino ematen du toponimo dela zenbait kasutan.

Deiturarena kontutan izanik, "Mardones, Bascones,..." eta horrelakoen antza du, bertan pluralgilea argi dagoela.

⁵⁰⁹ Barrones (ikus) + ena (gen.): 'la (casa) de Barrones'. Lehen ikusi dugu Barrones deiturarekin agertzen da etxe bat Aretan.

⁵¹⁰ Basabal < Baso + zabal + (k)alde izan daiteke, baina ez dago beste konstatziorik.

⁵¹¹ Baso 'bosque,monte, lugar no labrado' + behe 'parte inferior, debajo': 'abajo / inferior /debajo del bosque'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Basabe	1803	U.A06010251.19	44	"monte"	Gardeaz hitz egin ta gero aipatuta.
Basabe	1894	U.A. Finc.Rúst.	24b	"monte"	
Basabe	1940	U.A."Est.Cat."	13.17	"monte"	"Basabe (Erquizaburu)". 27.7an ere bai. "Erquizaondo" ondoren.
Basabe	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"monte"	"Basabe (Erquiza)"
Basabe	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"me suena"
BASALARRINA		(Goienuri)*			*86-14a
Bacalarrin ⁵¹²	1591	U.A.0107.2a	1	"campa"	"En el campo y junta de Baca larrin lugar acostumbrado... ". Baina 1567-1569 bitartean "en cubiaur de ... ludio"

Orozkon oso gutxitan entzun nuen "- Mendira noa!, erdarako "-Voy al monte!" zentzuaz, "-Basora noa! " baizik. *Baso* Irigoienek esan zigu landuta ez dagoen arloa da. Orozkon konkretuki aldapatsu zegoen lekuari, esan nahi dut zelai-zelai ez zegoena edo landugabea *baso* deitzen zitzaion. Audioko Basalarrina bezala, egon zitekeen plazaren ondoan, baina albo aldapatsu eta neurri batean landugabea, horrerik deitzen zaio basoa.

Baso hitzaren erabilera sakondu nahian berriro galdetu diot amagiarrebari, esa dezala erdaraz zer dan, eta berehala erantzun dit: "-¡ Monte! Ekin diot esanez: "- Baina basoa egon leike etxe ondoan? ". Berak baietza eman zidala.

Hau da, nahiz eta Orozkon *mendi* hitza izan, honek erabilera oso mugatua eta murrizta du, leku garaie egokitzen zaiela. *Baso* nahiz 'monte'-tzat itzuli, ondoan dagoen landugabe leku alpapatsu bat izan daiteke. Eta ez beti aldapatsu, zeren askotan Basozelai agertzen zaigu, eta Laudion tradizioari begira jarrita badago Basozelai kalea, haraneko leku zelai-zelai batean dugu.

Beste aldetik jabegoen erlazio libururen bat (Catastro, Fincas Rústicas...) hartzen badugu, baserri bakoitzarena aipatzerakoan, kasuren batean hamar arlo, hogeitaz, zein hirurogei.. gehien-gehienetan zahazteko zer den edo zein erabilera duen arloak, aukera nagusi bi agertzen zaizkigu: 'heredad' edo 'monte', azken honek ezin duela izan erdaraz duen arlo semantiko bera, ez baitaute horrenbeste mendi.

Sodupen bertan: "-Vamos al monte!", esaten genuen horrelako testuinguru batean, zeren ez genuen esan tontor edo gailur batera gindozela. Horregatik baso 'bosque'-tzat hartzea neurri batean beste hitzekin gertatzen de itzulpen moduko irteera bat da, zeren 'bosque' hitza ez genuen sekula erabili, ez eta Orozkon gaztelaniaz egiten denean.

Baso hitzak elkarketetan batzerakoan *basa*- egiten du.

Mitxelena: " baso 'selva' ". Baina aipatu duda ez du horrenbeste sakontasuna leku hauetan.

⁵¹² Baso 'bosque' + larrin 'era' + a (artik.): 'la era del bosque', baina kontutan izanik *baso* 'bosque'-ren zentzua (ikus Basabe).

Larrin 'era' bizkaiera zaharrean dugu, hainbat leku-izenetan konstatatua dugunez. Orozkon amaginarrebak (San Martin) *larrenak* (plurala) esaten du, palataziorik gabe

Baina kontutan hartzekoa da oraintxe aipatu duguna: Larrinbarri eta Larrinburu toponimoetan ikusten de *larrin* > *larren* > *larran* bilakaera gertatzen da. Agirre > Agerre > Agarre eta Arisketa > Aresketa > Arasketa adibideak ditugu ere, nahiz eta kontrato prozesua ere izan, Isasi, Larragibel eta Larrakullu kasuekin, hauetan bigarren bokala itxidura batean erortzen baita. Hala eta guztiz ere, testigantza zaharrenetan *larrin*- aurkitu arren, *larrain*- etik etortzen da.

Honi gaineratu behar zaio eskuin aldean jarri duguna "Larrain > Larrein > Larren > Larrin" eta "Larreinega"-z.

Baten batek pentsa dezake "baza-", *batzar* 'reunión, asamblea'-tik etor daitekeela, bertako hizkuntzan asko erabiltzen den hitza baita, baina nik neuk hemeko toponimoen espiritua kontutan izanik, eta nahiz eta grafia aldetik afrikaria posible izan, beste adibideetan ikusi dugunez, grafia batasun eza dela eta, "Basaçabal 1560, Bassosaua 1623, Basaurbe 1463, Basaurbe 1619, Bazaurbe 1894..." eta horrelakorik kontutan izanik pentsatzen dut azaltutakoa dela.

Nafarroan, Larrainzar herrian Bazamendia uste dut dagoela. Hor agian izan daiteke posibleago batzarri lotzea.

Kasuren batean toponimoak adierazten tokiaren zeregina baldin badu, Guzurarretx kasurako, besteetan ez du zergatik horrela izan behar, adibidez, Orozkoko batzartoki historikoa "Larrazabal" deitzen zitzaion besterik gabe.

Izen honetaz Gentza Belaustegigoitiak aipatzen du 1995eko urtarrilako data duen ZUIN aldizkarian "...en Batzalarrinaga (como se conocía en el lenguaje hablado el lugar)...". Baina afrikariaren erabilera ez dakit zein puntutaraino izan daiteke egokia (esate baterako "Basaçabal" 1560an dugu eta hor frikaria baino ez da). Bestalde, tokizko atzizkia, nahiz eta batzuetan agertu eta bestetan ez, zenbait toponimoetan, kasu honetan ez, hain zuzen ere, dut aurkitu forma atzizkidunak. Geroko ale batean egile berak: "que retire la txozna que "maliciosamente y sin permiso alguno había colocado bajo el árbol del valle. Este árbol, símbolo de antiguas libertades, era el que estaba situado en Batzalarrinaga, lugar...situado tras el "Colegio de las Monjas" en la actual Herriko Plaza...".

Kokaera aldetik, auzkezpenean jarri duda beste toki batean egon zitekela iruditzen zait.

Toponimo honetan ikusten de artikularen galera ematen da zenbait kasutan oso fenomeno arrunta dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Baçalarrin	1614	U.A.0107.1	2	"campo"	" campo y junto... baça Larrin". Birritan. 1622an "baçalarrin" "lugar y puesto acostumbrad... Juntas...(g)". 1632an "baça Larrin"
Basalarrin	1632	U.A.0107.3	14	"campa"	"bassalarrin" ere bai. 1619an 0107.1.88 "En el campo y Junta de baçalarrin deeste balle de Llodio". 1626an "Vasalarin".
Baçalarrina	1676	U.A.0107.3	2	"termino"	" en baça larrina junto a la Yglessia parroquial de este Valle... ". 1672an "baçalarrina". 1683an ere bai. 1632an "Bacalarina".
Bazalarrina	1681	U.A.0107.2	4	"campa"	"baza larrina". 1730ean eta 1737an ere bai. 1746an "Vaza Larrina". 1668an "Vacalarina, Vaca larrina"
Basalarrina	1737	U.A.06010209.1	6b	"lugar"	"de este noble valle de Llodio". 1730ean ere bai. 1747an bitan "puesto de basalarrina"
BASARRATE Basarate ⁵¹³		(Goienuri) "Lib.Casados"			
	1536		130b	"apellido"	"mari de basarate". Noiz behinka <i>r / rr</i> zalantza: "domenga de ybara... maria de larinaga", 130ean "diego de apereguy"
BASARTE Basarte ⁵¹⁴		(Goienuri)* U.A. Finc.Rúst.			
	1894		33d	"monte"	Kat. 315. zk, *86-05d "Luxaldai aldean : "...Luja Alday... carbón 32,8 areas; Iturriburu... castañal (lau mugarriak bat datoz, guztiz, Luxaaldaikoekin) 80,22 areas; Arraño... castañal –E. Arroyo, O. Camino- 24,2 areas; Lamusen...castañal 539,20 areas; Valincherrequeta; Castañaisalde...castañas –S. Arroyo (E.ko mugakide bat dator Balintxaerreketaoarekin)- 66,24 areas; Balincherrequeta –S, Arroyo- 54,46 areas; Id-N. Arroyo- 43,40 areas; Basarte –N. Arroyo- 22,68 areas; Luja Alday; Inchurza;". 139f-an eta 156b-an "heredad...Uert(a/e), Aransolo, Aransolo, Pagasolaun, Rébis, Iregorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalde 68 areas, Lujalday...". 241c-an Larrazabal dirudi, baina Goienuritik hurbil.
Basarte	1911	U.A.Cat.1900	3.16	"monte"	
Basarte	1932	U.A."Est.Cat."	27.54	"monte"	"Lujalday, Renqueto –Noroeste. regato del mismo nombre-30,75 areas, Aldaigaso –N. regato del mismo nombre-, Arestuizar, Rébis, Iregorri, Larracullu –Noroeste regato de Larracullu-, Aransolo, Pago, Basarte"
Basarte	1940	U.A."Est.Cat."	8.5	"monte"	Idazmakina egina. Luxamendi aldean. 13.13an ere bai, "E. arroyo". 23.4an "huerta...Castañiza, Aransolo, Aransolo, Pagasolaun, Rébis, Iregorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Luja.lday.". 24.33an idazmakina egina. 27.77an "Bazarte"
Basarte	1952	U.A.Finc.Rust.	1.14	"monte"	"Goirizabalena... Balincharrequeta –S. Ria de Balincha-, Basarte -S. Arroyo-, Arcocheta, Lecandasar-ondo - S. Arroyo monte-... Larracullu". 12.4an ere bai. 17.3an "Bazarte" birritan "S.Arroyo"
Basarsa ⁵¹⁵	1956	U.A.Amil.	12.22	"monte"	Zalantzazkoa. "...Calleco-Solo, Calleco,

⁵¹³ Baso 'bosque' + arrate 'puerta rústica del campo, provista de alguna que otra grada de piedra y un palo atravesado (Azkué)'. 'puerta rústica en el bosque', 'puerta de paso, cancilla al monte'.

⁵¹⁴ Baso 'bosque' + arte 'zona intermedia' : 'entre, en la zona del bosque'. Oko (Nafarroan) badago ere Basartia deitzen den leku bat, ezaugarri honekin, hau da, baso artean dagoen tokia.

Baso + arte > Basoarte / Basa arte (konposizioan sartzean) > Basarte dugu, hots, oa > a murrizketa gertatu omen dela, baina ziurrago dirudi *baso* elkarketetan sartean *bas*a egitea eta horti *bas*a + arte > *basarte*..

Basarrate > Basarte urratsa (sinkopa, Gallarraga > Gallarga) zailago ikusten dut. Geroago begiratu duda Mitxelenarengan azken honek, antza denez, bereiztu egiten ditu bata eta bestea, azkenari *arte* 'espacio (intermedio)' balioa emanez.

⁵¹⁵ Berandukoa eta zalantzarria de ezin dugu ausnarketa gehiegirik egin, oinarri tinkorik ez baitaude. *Baso* eta (*t*)za bakanikako multzo atzikia izan ditzakegu. Ikus Arza.

Geroago ikusi dudanez, Basarte bera da, nahiz eta Basarsa argi eta garbi agertu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Basarte	1956	U.A.Amil.	9.26	"monte"	Espielsosa?, Basarsa –E. Arroyo...- 20,16 areas..."
Basarte	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	12.13an ere bai. "en el barranco de Luja". Bekoetxe II.ak ere bai. Luxakoak "Basarte está en el arroyo de Luja". Kastañiza Goiko.II.ak eta Lekandazarrekoak ere bai.
Basárte	2003	Luxa	Ahoz	"monte"	"¿Tirando al barranco? Uno Basárte...". Goirizabalena: "Debajo de Luja...Basárte"
Basarte	2015	Luxa	Eskr.	"monte"	"25.- Otro monte, titulado "Basarte"... Este, arroyo de Luja".
Basárte	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	"... <u>Lamusien debajo, y en el hoyo Basárte</u> "
BASARTEERRE-KETA		(Goienuri)			86-05d (Berbera 1894an eta 1952an "Basarte" bezala –jabegoa, ordena, ondoko toponimoak, eta abar-. Honen aurrean zenbait aukera ditugu: a) Gerta daiteke eta oso posible da leku bera izatea eta izena ondo egotea erreka bat hurbil dagoelako. b) Hain urrun ez dagoen "Balintzarreketa" rekin nahastea)
Basarterequeta ⁵¹⁶	1932	U.A."Est.Cat."	27.52	"heredad"	"Basarte-requeta". Berbera 27.55ean "Basarte" bezala.
Basarterequeta	1956	U.A.Amil.	16.2	"monte"	"Basarte-Requeta"
BASARZA		(Goienuri)			Ikus BASARTE
BASAUDIA		(Larra)			86-14b
Basaudia ⁵¹⁷	1999	"Cuad. Top.8"	1.159	'río'	"Rio Altube, río Jaundia, río Basaudia, Las Jeseras, Kateako Erreka y río Orozko"
BASAURBE		(Larra)*			*86-14b
Basaurbe ⁵¹⁸	1463	Varios.Eusk.lk	77	"apellido"	"el bachiller Juan Perez de Basaurbe"
Basaurbe	1619	U.A.0107.1	64	"casa/s"	1619an ere bai. 1772an (Conc), 1809an (Diezm.), 1819an (Baut.) "Basaurbe" 1842an, 1877an (Becerr), 1914an (Vera) eta 1965ean (Otsoa)
Basuarbe	1771	"Lib.Hip."	25	"ca. y cia."	Ua kasu honetan (errakuntza dirudi), baina bertan ere arruntagoa dena <i>au</i> .113an "Bausaurbe",

⁵¹⁶ Baso 'bosque'+ arte 'zona intermedia' + erreka 'arroyo' + eta (atz.plur.): 'en el arroyo de Basarte (Ikus)'.

⁵¹⁷ Beranduko konstatazia de ez naiz ausartzen hipotesiekin, gainera, "Jaundia"-k antza bat gordetzen du.

Baso + *uda + a (art.) izan ditzakegu.

Gereñu: "Basaude, 1591"

⁵¹⁸ Leku-izen honek lehenengo eta azken ataletan izan ezik, itxuraz, gardena izan arren, hipotesi bat baino gehiago eskaintzen ditu: *Baso* 'bosque' + *ur* 'próximo'? / 'agua'? + *be* 'parte inferior, debajo'? : 'debajo la cercanía del bosque'.

Ez nuke baztertuko *ur* hori, *uri* 'villa, aldea...' -tik etortzea, nahiko bidezkoa izango litzatekela, zeren Basauri asko baitaude. Adibidez, Bizkaian herri handi horren izena izateaz gain, Aiaran Barrenengoa bost Basauri biltzen ditu (Aginiga, Larrinbe, Okendo, Arespalditza eta Zuhatzan). Okondokoa toki txiki eta zehatza da, uste dut orain etxerik gabekoa.

Saiatu naiz "Urigoitia/Urgoitia"-ren arteko lotura bat bilatzen, ea posible den *uri* tartean izatea. Mitxelenak diosku (F.H.V. 6.1), bukaerako bokalak direla eta, *uri* eta *egi* osorik mantentzen direla bukaerako bokala galdu gabe. Azkenaz aipatu dut "Egiguren > Eguren > Eguren" aukera, baina lehenengoaz ez dut ezer sendorik aurkitu. "Urigoitia, Urgutia" agertzen dira Galdakaon dokumentazio zaharrean, baina lotura "Urigoitia"-ri ez dut aurkitu telefono listenean. Dena dela, ondo ondo egiteko bertako dokumentazioan arakatu behar. "Urgotia" 'la parte de arriba del agua(s)' izan zitekeen, Barrenengoak "Aguasaltas... 'aguas que vienen de arriba' hiru tokitan aurkitu dituen antzekoa.

Ur 'agua'-ri lotzea, Pagatza-ur-t(beteg.)-ondo+ a toponimoagatik egiten dut.

Beste alde, hipotesi mailan ere, Basa + Orbe izan ditzakegu. Azken atala nahiko arrunta da inguru hauetan. Ez bakarrik Orbekin, baizik ta Urbia (Urbea?) kontutan izan beharko genuke.

"Cuad. Top. 8" delakoan jartzen du argigarria izan daiteke datu bat: "Fuente de Basáurbe", iturri izanez gero, ur 'agua' nahiko oinritua dirudi.

Aipagarria da azken urteetan kasu batzuetan bilakatu den *au* > *o* monoptongazioa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Basaurbe	1771	"Lib.Hip."	25	"ca. y cia."	baina errakuntza dirudi ere.
Bazaurbe	1894	U.A.Finc.Urb.	220b	"ca. y cio."	113an, 150b-an eta 223an ere bai.
Basaurbe	1894	U.A. Finc.Rúst.	139n	"heredad"	232an, berez, "Basaurbe" jartzen du, zeren gainetik dago "urbe" ipinita, lehen "Basarur" edo baitzegoen.
Basaun	1894	U.A. Finc.Rúst.	159c	casa	Basaun argi jarri arren, Basaurbe da, Aranguren eta Mugarri ondoan dago (Royo de Mugarri) eta.
Basaurbe	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"ca. ó cio."	3.23an ere bai.
Basaurbe	1926	U.A."Est.Cat."	12.14	"cio"	"Barrio de Larra nº 80". 12.20an ere bai.
Basaurbe	1940	U.A."Est.Cat."	13.10	"monte"	Areta. 24.5ean idazmakinez egina.
Basaurbe	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"monte"	21.1ean hirutan.
Basaurbe	1956	U.A.Amil.	22.30	"heredad"	27.2an ere bai.
Bazaurbe	1979	"Map.Top."	1	"cio."	1986an ere bai.
Basaurbe	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.3	"pago"	35B-an, 35B-an "C. Basaurd-" ere bai.
Basorbe	1989	Gereñu	107	"cio."	"Basorbe, caserio de Llodio", baina aurreko orrialdean "Basaurbe" <i>au > o</i> .
Basaurbe	1994	Gurpide	Ahoz.	"cio."	"Zabaleberrio, más allá Basaurbe, antes de ermita San Bartolome". Arangurengok eta Bekoetxeok ere bai.
Basorbe	1994	Latorro	Ahoz.	"cio."	Amak eta alabak beti "Basorbe", suinak – Aretakoa-, aldiz, "Basaurbe" esaten du.
Basáurbe	2003	Gurpide	Ahoz	"cio"	"Basáurbe el (dnde) dais la vuelta". Berrikoa: "El de la curva, Basáurbe".
Basórbe	2003	Areta	Ahoz	"cio"	"Los de Mortéru más Basórbe".
BASGUN ⁵¹⁹		(Larrazabal)			86-13b~
Basgun	1877	"Rgtro.Prop."	2.1b	"finca"	"Linde Oriente: regato"
Basgun	1926	U.A."Est.Cat."	17.2	"monte"	G dirudi, q beste modu batez agertzen baita. "Basguen" zirudien puntutxu bat omen duelako, baina "Basgun" izan daiteke. "Veldiobarrena, Basgun –E. regato...-, Iturrieta..."
Basgun	1940	U.A."Est.Cat."	13.16	"heredad"	"...Beldio-barrena, Basgun, Iturrieta..."
Bazgun	1952	U.A.Finc.Rust.	16.14	"heredad"	S / z, baina lehena dirudi. Bertan "Basgun" ere bai, baina honetan puntu bat dago <i>u</i> -ren adar baten gainean."...Beldio-Barrena, Bazgun, Iturrieta, Azqueta, Beldio-Barrena, Garay".
BASOBARRI		(Olarte)			86-22b~
Basobarri ⁵²⁰	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte"	"S. E. Arroyo". Erkiza ondoan: "... Erquiza, Basobarri, Echaurre, Id, Erquizagoyena..."
Basobarri	1956	U.A.Amil.	12.9	"monte"	"... Erquiza, Basobarri, Echaurre, Id, Erquizagoyena...". 12.15ean ere bai. Erkiza aldean.
BASOBIRIBIL		(Olarte)*			*86-21d
Basoviribil ⁵²¹	1794	"Lib.Hip."	294	"egido"	"...y regato de Tarde Monte". 304an "Basobiribil". 379an "Basobiribil"
Basoviribil	1894	U.A. Finc.Rúst.	216b	"monte"	Berez, hau jartzen du: "Olarte (Basoviribil)".
Basoviribil	1915	U.A.Cat.1900	1.28	"ca. ó cio."	4.7an ere bai, "C. de Olarte"
Basovirivil	1940	U.A."Est.Cat."	2.15	"monte"	
Basabiribil	1952	U.A.Finc.Rust.	1.1	"monte"	" Abajo Basabiribil Iraudecheta". Bertan "Basabiril" ere bai, bigarren b galtzen duelarik.
Basoviribil	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"monte"	
Basobiril	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"de Ibarra para acá, rayando con Tardamonte".
Basobiribil	1994	Launtxu	Ahoz.	"termino"	"enlaza con Aransalanda (encima Eperlanda)".
					"Cuad. Top. 8" liburuan ere bai.
Basobiribil	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"De Bierlanda para abajo, mirando para Luiando hasta un arroyo que hay es Basobiribil aquello"

⁵¹⁹ Ez ditut ikusi frogia gehiegirik, baso-> bas- urratsa konstatatzeko (Basozabal > Basabal izan ezik), dena dela, Basaguren-etik (Basagun aldakia ere bai) iruditzen zaizkit bidezkoena. Arangurenalde 1926>*Aranguenalde > Aragunalde 1940 dugu testigantza sendotzat.

⁵²⁰ Baso 'bosque, monte' + *barri* 'nuevo' : 'bosque nuevo'.

⁵²¹ Baso 'bosque' + *biribil* 'redondo' : 'bosque, monte redondo'.

Kasu batean ikusten dugunez, *biribil* hitzaren bokalen arteko bigarren leherkaria jausi egiten da disimilazioa dela edo, *biril* eginez. Urrats hau, dirudienez, Mendibil leku-izenean ere gertatu da, baina azken honetan dardarkariaren desagerketa ere gertatzen dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Basobiríl	2003	Bekoetxe	Ahoz	"monte"	"De Launtxu para allá".
BASOKOETXE		(Goienuri-Arrankudiaga)			61
Basokoetxe ⁵²²	1994	Isusi	Ahoz.	"cio."	"caserios que pertenecen a Arrankudiaga y Miravalles... ". Bertekoei entzunda dut "Basakoetxe"
BASOONDO		(Larrazabal)*			Kat. 690. zk., *86-13a (Laudioko mugan baldin badago ere, Okondori dagokio. Ikus 1940koa)
Basondo ⁵²³	1894	U.A. Finc.Rúst.	249c	"monte"	"E. Arroyo"
Basoondo	1926	U.A."Est.Cat."	16.17	"monte"	"Baso-ondo"
Basoondo	1940	U.A."Est.Cat."	1.10	"monte"	"Espide-goicoa, Pozueta-ondo, Abrisqueta-buru, Baso-ondo, Espide", "Abrisqueta-buru, Baso-ondo" direla eta, jartzen du: "Pueblo en que radica "Oquendo"
Basohondo	1952	U.A.Finc.Rust.	9.7	"monte"	Idazmakinez egina.
Basoondo	1956	U.A.Amil.	9.16	"monte"	"Baso-ondo"
Basóndo	2003	Kastañiza	Ahoz	"monte"	"Basóndo (en límite con Okondo)".
Basoóndo	2014	Kastañiza	Ahoz	"monte"	Basóndo" ere bai.
BASOZABAL		(Larrazabal)*			Kat. 632. zk., *86-13b
vasocabal ⁵²⁴	1536	"Lib.Casados"	132	"apellido"	"y de vasocabal". Izenburua ere horrela, baina sarriago "basaçabal"
Basaçabal	1560	"Lib.Baut."	24b	"termino"	"P. de zubiaur el de basaçabal", "M ybanes de basaçabal". 1536an (Lib. Casados.) "m. de basacabal", 151n "m. de baçacabal"
Bassosaua	1623	U.A.07010502.1	21b	"paraje"	1731n "baso saual"
Basozabal	1772	"Conc."	3	"casa/s"	1811n (Diezm.), 1843an (I.Baut.) etab. gaurdaino. Toponimia mapak ere sarturik.
Basozabal	1775	"Lib.Hip."	106	"ca. y cia."	122an "Basosabal" eta 252an "Basosabal"
Basosabal	1894	U.A.Finc.Urb.	142	"ca. y cio."	
Basosabal	1894	U.A. Finc.Rúst.	35d	"monte"	158c-an ere bai. Lehenengo hitzaren o mentendu egiten da a pasatu gabe.
Basasaba	1894	U.A. Finc.Rúst.	153	"monte"	Idazterakoan errakuntza bategatik / falta da.
Basasabal	1894	U.A. Finc.Rúst.	158b	"monte"	Hitz elkarketan lehenengo hitzako o > a.
Basosabal	1894	U.A. Finc.Rúst.	158c	"monte"	Elkarren ondoan egon arren, hemen ez da gertatu o > a urratsa.
Basozabal	1902	U.A.Cat.1900	1.19	"ca. ó cio."	
Basosabal	1926	U.A."Est.Cat."	16.7	"heredad"	"Bacosaba" jartzen du, baina grafia kontua izan beharko du.
Bacazabal	1940	U.A."Est.Cat."	2.5	"heredad"	Idazmakinez egina. Nire ustez, c grafema dago s adirezteko.
Basabal	1952	U.A.Finc.Rust.	1.12	"heredad"	Birritan.
Bucozabal	1952	U.A.Finc.Rust.	16.8	"cereales"	16.9an ere bai. Bera izan daiteke.
Bazabal	1979	"Map.Top."	1	"cio."	Baina "Bazazabal" Markijana ondoan ere aipatzen da.

⁵²² Baso 'bosque' + ko 'de' + etxe 'casa' : 'la casa del bosque'.

Aitagarrebak, inguru horretakoa izan zela "Basakoetxe" esaten zuen.

⁵²³ Baso 'bosque' + ondo 'junto a' : 'junto al bosque'.

Ikus daitekeenez, bereizturik idazten ez denean o + o > o elkartzen da.

⁵²⁴ Baso 'bosque, zona sin cultivar' + zabal 'ancho' : 'bosque ancho'

Mitxelena: "zabal 'ancho' , sust. 'plazoleta' ". Bigarren azepzio hori Azkueregandik hartua nire ustez, baina ez nago oso konforme, zeren uste dut Azkuek Lekeitiorako aipatzen duela "Arranegi zabala" 'plazoleta' esanahia eskainiz, baina kasu honetan bat etortzea *zabal* eta *plaza* bidezkoa izan arren, ez du esan nahi gauza bera denik..

Orozkon *zabald* 'anchar, esparcir...' ". Barrie zabald da: 'la noticia se ha esparcido, se ha abierto a la gente, se ha anchado.'

Azkue: " zabal 1º ' c' ancho...2º ' c' ..abierto...3º ' B' notorio, público...4º ' AN,B' ..abundante.. 5º ' B, ms-Lond.' ' hombre' generoso 6º ' B-l' plazoleta..."

Oso bidezkoa denez, elkarketetan lehenengo atalaren o bokalak > a egiten du, baina ez da prozesu tinko bat, hau da, gertatzen dela eta hor fijatzen dela 1536an "vasocabal" dugu, gero 1560an "Basaçabal", baina gero ia hirurehun urtetan zehar, berri, lehena. 1950.aldean zizkutarien disimilazio gertatzen da, gaur eguneko aldakia, "Basabal" agertuz, nahiz eta batzuek lehengo erabilpena oraindik gogoratu: "La madre decía Basosabal..los hijos Basabal

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Basosabal	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	5.2	"pago"	
Basabal	1989	Gereñu	103	"cio."	"Basabal, caserío de Llodio", baina 107an "Basozabal, caserío de Llodio"
Basabal	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	Bekoetxeok ere gehienetan horrela erabiltzen du, baina gaineratzen du: "Basabal, pero es Basasabal". Kastañiza Goiko II.ak ere bai.
Basosabal	1994	Lekandazar	Ahoz.	"cio."	"la madre decía Basosabal (bertan jaioa)... los hijos Basabal". Basozabalekoak ere bai.
Basasabal	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	
Basasabal	2003	Goirizabal	Ahoz	"cio"	"Donde Basasabal, Basábal se llama...(llamamos)"
Basábal	2003	Goirizabal	Ahoz	"cio"	"Donde Basasabal, Basábal se llama...(llamamos)". Goirizabalenakoak eta Bekoetxeok ere bai.
Basozábal	2003	Osteko	Ahoz	"cio"	"En escrituras es Basozábal, ...Basasabal, Basabal "nosotros toda la vida" (azkena).
Basábal	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	"... Basábal , y después está Larrázabal"
BASOZABAL-ALDE		(Larrazabal)			86-13b
Basabalalde ⁵²⁵	1926	U.A."Est.Cat."	2.6	"monte"	"...Ormeta, Basabalalde 404,3 areas, Larrazabal, Pozueta..."
Basabalalde	1940	U.A."Est.Cat."	24.46	"monte"	
BASOZELAI		(Larrazabal)			86-13b~
Basacelay ⁵²⁶	1940	U.A."Est.Cat."	2.13	"monte"	Idazmakina egina. "Basa-celay". Nahiz eta idazmakina egina egon "Robeldal" jartzen du, "Iragorri, Yarrantu, Tostambarren (eskuz), Yarrusqui, Adascacho, Echepea o Soloandia (azkena eskuz), Basa-celay, Bentaco-erreca", batzuk Kastañiza Beko ingurukoan daudela dirudi.
BASTERZARRA		(Goienuri)			Kat. 762. zk., 86-06c
Basterzar ⁵²⁷	1753	U.A.030503.6	7	"c. y c."	1172an (Conc.), 1809an (Diezm.), 1845ean (L. Baut.), 1979an (Toponimia mapa) ." - sar" bukaeraz. 1843an (L. Baut), 1877an (Becerr.), 1914an (Vera).
Vasterzar	1772	"Lib.Hip."	58b	"ca. y cia."	"Vasterzar" ere bai. 133an "Basterzar".
Basterza	1775	"Lib.Hip."	103b	"ca."	Implosiboan r galdu.
Basterzar	1776	"Lib.Hip."	137b	"ca. y cia."	248b-an "Basterzar", 314b-an ere bai.
Basterresar	1799	U.A.07022302.4	187b	"c. y c."	"más arriba de Basterresar"
Bastarzar	1877	"Rgtro.Prop."	2.1b	"finca"	Er > ar , baina "Basterzar" ere bai. 22.1b-an "Urtezar > Urtazar"
Bastezar	1894	U.A.Finc.Urb.	101	"ca. y cio."	R inplosiboan galdu.
Bastezar	1894	U.A. Finc.Rúst.	121	"heredad"	Rz > r.172b-n (Bastesar) ere bai. 19an
Basterzar	1894	U.A. Finc.Rúst.	172	"heredad"	"her. de Solloa, que tambien llaman Basterzar". 202an ere bai.

⁵²⁵ Basabal (Ikus Basozabal) 'bosque ancho' + *alde* 'parte, zona..': '(en la) parte del bosque ancho, (en la) parte de Basabal'

⁵²⁶ Baso 'bosque' + *zelai* 'llano' : 'bosque, monte llano'

Orozkoar batek esan zidanenez, Zeberion *zelai* zoruari ere deitzen zaio.

⁵²⁷ Bazter 'orilla' + zahar 'viejo,a' + a (art.): 'el rincón viejo, la orilla vieja, límite viejo'

'Orilla' jarri dut, agian Orozkon dagoen Errekabasterra izenaren eraginagatik, dena dela, zentzu aldetik ez nuke baztertuko egun erabilera asko duen eskiña 'esquina'.

Mitxelena: "*bazter*, *baster* 'rincón, orilla' 'posesiones adjuntas a una casa' 'linde' ..."

Azkue: "Bazter: 1º (c), rincón, orilla...2º (AN-b...), posesiones adjuntas a una casa...4º linde: límite...6º (AN..), contiguo, adjacente.."

Dardarkariekin 1775ean "Barterzar>Barterza" badugu, hau da, bukaerakoa inplosiboan galdu, geroago ugariago dugu lehen ataleko dardarkaria galtzea.

1799an "Basterrezar" dugu, hots, adjektiboa itsasia lehenengoa atalak artikulua duela.

1877an eta 1940an darkarkariak eragindako bokalaren irekiduraren konstatazioa dugu: "Basterzar > Bastarzar".

Toponimoak forma artikuludunarekin, ikus daitekeenez, nahiko berandu arte iraun du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Basterzar	1902	U.A.Cat.1900	1.12	"ca. ó cio."	
Bastersar	1926	U.A."Est.Cat."	12.30	"heredad"	
Bastarzar	1940	U.A."Est.Cat."	3.6	"heredad"	Idazmakina egin. birritan, eta bietan $e > a$.
Bastersar	1940	U.A."Est.Cat."	12.11	"heredad"	
Basterzar	1952	U.A.Finc.Rust.	17.5	"heredad"	Ez dago ondo idatzia.
Basterzar	1956	U.A.Amil.	7.5	"heredad"	
Bastersar	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.2	"pago"	
Basterzarra	1986	"Map.Top."	1	"cio."	Gereñuk "Baster" aipatzen du.
Bastesar	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	Isusikoak "Bastesar, más que Basterzar".
Basterzar	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	
Bastersarra	1994	Altamira	Ahoz.	"termino"	"ellos dicen que es el antiguo"
Bastérsar	2003	Solloa	Ahoz.	"ció"	"Tiene algún prado en Basterzar". Mendibil "Eso es Bastersar"
Bastésar	2014	Luxa	Ahoz.	"ció"	" <u>Altamira, Kasille, Kasabárrro, Bastésar</u> "
BASUDIO		(Larrazabal)*			*86-21a Ikus Salsundio
BASTERZAR-ONDO		(Goienuri)			
Basterzarondo ⁵²⁸	1926	U.A."Est.Cat."	16.20	"monte"	86-06c "Basterzar ondo": "Lamuza, Basterzar ondo –E.O. camino-, Valencha..."
BEALDE		(Larra)			
Bealde ⁵²⁹	1620	U.A.0508.30	9b	"c. y c."	86-22b "Vealde" ere bai 9-an: "vecino estante en este valle de Llod. que esta presente las c. y c. e vealde" Murueta aldean.
BEASKOA		(Dubiris)*			Kat. 941. zk., egun desagertutakoa, errepedeak zegoen tokitik igarotzen baitu,*86-05b
Beasco ⁵³⁰	1979	"Map.Top."	1	"cio."	Dubirizen bertan.
Biasko(Dubiris)	1994	Dubiris	Ahoz.	"cio."	"en Dubiris Andiko una, Andikoa otra... dos caserios... había Biasko pero está caída..."
Beasko(Dubiris)	1994	Isusi-Bekoa	Ahoz.	"cio."	"casas de Dubiris... Beasko que se cayó". Dubirisekoak: "Biasko pero está caída"
Beásko	2003	Dubiris II	Ahoz.	"cio"	"Beasko se llamaba (el que se cayó..). Isusi-Beaskokoak "El de Floren es igual que este, Biásko"
Biásko	2014	Dubiris baserria	Ahoz.	"cio"	
BEASKOA		(Goienuri)			
Viasco ⁵³¹ (GO)	1894	U.A.Finc.Urb.	52	"ca. y cio."	(Hau, agian, Dubirisekoa izan daiteke) Honetan mugarrien bi jabeengatik Goienuri dirudi. 250ean ere bai.
BEASKOA		(Isardio)*			Kat. 1081. zk., *86-21a (Ikus Izardui Beaskoa berbera baita. Gainera, Beaskoa Odiaga, Izardui dagokio geroago ikusi dudanez)
Ysardui Beasco ⁵³²	1770	U.A.06010218.3	12b	"casa/s"	
Beasco (Isardio)	1924	U.A.Cat.1900	6.5	"ca. ó cio."	"...cón el número noventa y cuatro en el Barrio de Isardio, llam(a)da Beascoa"
Beasko(Isardio)	1994	Isardio	Ahoz.	"cio."	"Beasko, casa de Isardio" "...tirar, por quemada y hacer nueva, quizá Etxebarri-Beasko"
Beásko	2003	Isardio	Ahoz.	"cio"	"Beasko no se si es el primero o el segundo". Bertaratua (2004an) argi geratzen da zein den bakoitza. Behetik joanda, gurutzera heldu aurretik, eskuinatar dagoen lehenengo baserria da;

⁵²⁸ *Bazter* 'orilla' + *zahar* 'viejo,a' + *ondo* 'junto a' : 'junto a la orilla vieja, junto a Basterzar'.

⁵²⁹ *Behe* ', parte inferior, abajo'+ *alde* 'zona': 'parte de abajo'

⁵³⁰ 'La de abajo', lehen ikusi dugunez, Laudion konstatazioen arabera, *bekoa* eta *beaskoa* baliokideak dira. Ikus. Andetxagabeaskoa. Bertan azaltzen dugu Irigoienek behin azalduko ohar bat, hau da, *beasko* horretan nolabaiteko superlatiboaren aztarna Mitxelenaren eritziz, nahiko bidezkoa dena, baina, antza denez, azken garaietan zentzu hori ez du bereizten.

⁵³¹ Kasu askotan, ikusten denez, *ea>ia* urratsa dugu, herrikoia goa edo.

Nabaria denez, formak artikuluduna eta artikulugabeak ugariak dira, bidezko denez, azkenak nagusitzen direlarik.

⁵³² Gehienetan *beasko*, *bekoa*, *goikoa* eta antzeko zehaztasunak agertzen direnean baserri bati egiten diote erreferentzia, baina kasu askotan, bertan daudela, gaineratu zaion bereiztasunarekin izendatzen da baserria. Hau da, "Larrinaga goiko", baina gero bertakoek "Goiko" deituko diote baserriari eta kito.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Beásko	2014	Isardio	Ahoz	"cio"	Goiasko aldiz, gorago dago.
BEASKOA		(Isusi)*			Kat. 466. zk., *86-06a Ikus Isusi Beaskoa
Beascoa (Isusi)	1785	"Lib.Hip."	210	"ca. y cia."	Alboan "C. de coscolloena", gero azalpenetan
Biasko(Isusi)	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	"varr. Isusi titulada Beascoa de Dom. de Escuzza"
Beasko(Isusi)	1994	Isusi-Bekoa	Ahoz.	"cio."	"Biasco que ahora le llaman Beascochea...". Aitak jarrita. Baina esan beti esan dute "Biasko".
Biásko	2003	Beasko	Ahoz	"cio"	"la de Beasko". Gaurko jabearen aitak ere bai esaten zuen horrela.
Beásko	2003	Beasko	Ahoz	"cio"	"Biasko (es) el nuestro... ahora le meten el <i>etxea</i> por detrás..."
Beásko	2014	Beasko	Ahoz	"cio"	Jabeak esan didanez, familia 1700.etik dago etxe honetan, zaharrena Isusi baserria izan daitekeela.
BEASKOA		(Larrazabal-Ostenko)*			Kat. 739. zk., *86-13b (Larrazabal auzunean, nahiko hurbil dauden bi Beasko ditugu, bata Ostenko ondoan, eta bestea Oruetabekoa azpian. Gerta liteke ondoren agertzen direnak, zaharrenak behintzat, bata edo bestearena izan)
Beascoa(LZ)	1770	U.A.06010218.1	77	"c. y c."	"Beascoa de Larrazaua". Etxe bera "Echavarri de Beascoa", "casa nueva de Echavarri". 1757an "Veazcoa".
Beascoa(LZ)	1772	"Lib.Hip."	53	"ca. y cia."	Lehen "Echaurry de Beascoa" bezala aipatuta. 125ean "Beazcoa"
Viascoa (LZ)	1785	"Lib.Hip."	215	"heredad"	1819an "Veasco" ere bai.
Beasco(LZ)	1821	"Lib.Baut."	20	"c. y c."	"Biasco" sarri ere bai. "Beasco". 1793an "Biascoa, Viascoa"
Viascoa(LZ)	1824	"Lib.Baut."	45	"c. y c."	
Biascoa	1894	U.A.Finc.Urb.	35	"ca. y cio."	1979ko Toponimia mapan "Beasko"
Beaskoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	Oruetakoak "más abajo de Etxerre"
Beasko	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"cio."	Biasko. Kastñizakoak eta Kastañiza Goiko II.ak ere bai.
Biasko (LZ)	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"cio."	
Beásko	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"cio"	"Boiásko, Osténko, Beásko, Bekoetxe..."
Biásko	2003	Kastañiza II	Ahoz	"cio"	"Bekoétxe, Goiásko, Biásko, Ostenko..."
Beáskoa	2003	Ostenko	Ahoz	"cio"	"Beásko o Beaskóa".
Biáskoa	2014	Bekoetxe II	Ahoz	"cio"	"Biásko también es". Bereaz ematen du.
BEASKOA		(Larrazabal-Oruetabekoa)*			Kat. 813. zk., *86-13d (Beasko hau Oruetagoikoak ezan zuenez, Etxerre baino beherago zegoen)
Viasco	1926	U.A."Est.Cat."	20.23	"casa"	"Viasco, 34 –S. camino, O. Junto Orueta-..."
Biásko	1994	Oruetagoikoa	Ahoz	"cio"	"Más abajo de Etxerre". Honentzat bereizgarriena hau omen da, zeren bera Oruetagoikoan bizi baita.
Biásko	2003	Barbarabekoa	Ahoz	"cio"	"Ese Biásko. Es la que os he dicho...". Goirizabalenakoak Ostenko ondoko "Biásko" aipatu ondoren, gero Oruetagoikoari "Oruéta" deitzen dio eta beheragokoari "Etxérre". Geroago Gorostizarantz zegoen etxeari, Etxerretik hurbil "Oruéta" esaten dio hasiera batean, baina gero "Biásko donde el caserío aquel..." gero "Aráne".
BEASKOA		(Odiaga)			(Konstatazio hauek, ziur aski, Izarduikoari dagozkio, Odiagan beste Beasko bat ez badago. 1986ko toponimia mapan Odiaga barruan sartzen dute "Beazko", "Isardio" bereizturik jartzen dutela.
Biascoa(Odiaga)	1793	U.A.06010235.1	207	"cia."	"Viascoa" ere bai. Izardui ondoan.
Beascoa(Odiaga)	1793	U.A.06010235.1	225	"cia."	Bitan. Izardui aldean.
Beazko	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Odiaga" aldean. Otsoak "Biasco" aipatzen du "Solaun Venta Bº Olarte Solaun, mismo grupo que Odiaga"
BEASKOETXEA		(Isusi)			(Ikus BEASKOA –Isusi- berbera baita)
Beaskoetxea ⁵³³	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Isusi bidean. 1979koan artikulurik gabe. Isusin bertan. Ikus Beasko-Isusi.

⁵³³ *Beasko* 'de abajo' + *etxe* 'casa' + *a* (art.): 'la casa de abajo'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
BEASKOETXEA Biascoche	1771	(Larrazabal) "Lib.Hip."	23	"ca."	86-13 "barrio y c. de Larrazabal"
BEASKOSOLOA Beascoloa ⁵³⁴	1956	(Larra) U.A.Amil.	2.6	"jaro"	86-14d (Hau, 1952an Bekosolooa gisa agertzen dena da: "...Becosolooa, Goicosolooa, Santulari..." Idazmakina: "...Beascolooa -E. Arroyo-, Goicosolooa -E. Arroyo-, Santulari -E. Arroyo A.-...")
BEASKORTU Biáskortu ⁵³⁵	2004	(Goienuri)* Mendieta??	Ahoz	"pieza"	*61-61d
BEINGEDO Veinguedo ⁵³⁶	1877	"Rgtr.Prop."	23.2	"monte"	22.1b-an "Vecinquedo"?
BEKOA Bekoa ⁵³⁷	1986	(Goienuri) "Map.Top."	1	"cio."	(Hau BENGOTXEA BEKOARI dagokio, bera baita. Ikus) "Goienuri bidea: Ibarra. Santa Eulalia, Elexagoiti, Bekoa, Goikoa, Andikoa, Atxe, Txabarri, Andetxaga Bekoa, Andetxaga Goikoa...". Ikus Bengoetxe, bera izan zitekeen eta, bertakoek, behintzat Ibarra jaiotakoa andra batek, holako bereizketarik ez baitute entzun. Bai geroago ikusitakoaren arabera, Bengoetxe bekoa izan daiteke.
BEKOALDE Beco alde ⁵³⁸	1894	(Olarte) U.A. Finc.Rúst.	211	"monte"	86-22a~ Gardeagotxi aldean. "Aldapa, Gardeagochi, Solosar, Beco alde -mugakide batzuk Gardeagotxikoekin bat dator-..."
Becoalde (O)	1924	U.A.Cat.1900	6.13	"monte"	Gardeagotxi aldean dirudi. "Aldapa, Gardeagochi, Solosar, BecoAlde, El posi, Olavarrieta, Segurza"
BEKOBIDE Becobide(GO) Biecovide ⁵³⁹	1797 1894	(Goienuri) U.A.06010236.2 U.A. Finc.Rúst.	40 164d	"paraje" "monte"	86-06a~ (Hau izan liteke Laudiora joateko, Isusi azpitik dagoen bidea Iñarrondora aldera) Isusi aldean. 1798an "vecobide" ere bai. "...Biecovide, Iñarrondo...". Hasierakoa ez da ondo irakurtzen, <i>i</i> bokalaren puntutuxa lekutik kanpo baitago.
BEKOETXEA Bikótxe	2003	(Areta)* Areta	Ahoz	"casa"	86-14b. Ikus BENGOTXEA, zeren forma zaharrenak horrela agertzen baitira. "Bikótxe donde Oleaga". Egun abere-hiltegia eta lantegi batzuk daude. Lekuko honek ondo gogoratzen zituen zenbait toponimo zahar, esate

⁵³⁴ Berez, "Beaskosolooa" izan beharko litzateke, jarraian "Goicosolooa" dator eta. Orozkoko Denderiarten "Goikolandarra" eta "Biekolandarra" deitzen diete soro nagusiei. Bai horrela da, geroago ikusi dudanez Bekosolooa bera da.

⁵³⁵ Isusin Goikortu dugun eran, hemen aurkakoa dugu, beasko + ortu.

⁵³⁶ Toponimo honek zalantza sortzen digu, gutxi konstatatua baitago. Lehenengo atalean agian behen > bein. (Beingoetxe) izango genuke, bukaeran, aldiz, itxuraz, behintzat, atzizki erromanikoa dirudi.

Gereñu: "Beinostea 1691".

⁵³⁷ Beko 'de abajo' + a (art.): 'La de abajo'.

Lehen esan dugunez, Bekoa, Goikoa eta abar, gehienetan toki berean dauden bi baserri bereiztearren izenari loturik agertzen dira, kasuren batean hurbiltasuna dela medio, Goikoa, Bekoa eta abar erabiltzen dira.

⁵³⁸ Beko 'de abajo' + alde 'parte': '(la) parte de abajo'.

Toponimo hau ez dute aipatzen ez Gereñuk, ez Muxikak, ez eta Barrenengoak. Lehenak antzeko asko aipatzen dituela: "Becoarana, ...Becobarrio, ..Becobasoa.."

⁵³⁹ Beko 'de abajo' + bide 'camino': 'camino de abajo'.

Gereñu: "Becobidea XVII".

*Beheko>Bieko, Beko- disimilazioaz pentsa dezakegu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
BEKOETXEA		(Olarte)			baterako Aretako Altamira.
Recoeche ⁵⁴⁰	1940	U.A."Est.Cat."	20.2	"monte"	Ikus BENGOTXE. 86-29b (Egungo Olarteko BEKOETXE baserria da, kasu guzti hauetan R argiaz idatzirik egon arren. R-z hasi arren –B kontsonantea beste modu desberdin batez egiten du-, Bekoetxe izan behar da: "...Olatregochi (Iturriondo), Legorburu, Recoeche...". 27.74an "Olarte Recoeche", Lili jabea zelarrik.
Recoeche	1940	U.A."Est.Cat."	27.74	"casa"	"Olarte "Recoeche nº 79", egungo Bekoetxe baserria, izen-deitura bereko jabea zelarrik.
Recoeche(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	"Recoeche" jarri arren, Bekoetxetik etor daiteke, mugetan "Erreka"-rik ez baitu. R / b errakuntza. "...Olatregochi, Legorburu, Recoeche, Tontorra, Iturigorri".
Recoeche	1956	U.A.Amil.	12.43	"monte"	Zalantzazkoa, hasieran r agertu arren, b izan daiteke. Bai horrela da: "Cadalso, Alday, Olastagachu, Solobarreña, Alday, Azquigorta, Taliga Arriba, Taliga Abajo, Iturriondo, Legorburu, Recoeche, Tontorra, Iturigorri, El Manzanal, Olarte Abajo, Ugabita, Tontorra, Larregui".
BEKOSASI		(Aretxalduaga)			86-14d
Becosasi (LA) ⁵⁴¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	209	"monte"	Arrañoalde ondoan aipatuta, eta honekin muga bat duela: "Aldapa, Goicosolo, Sologorri, Arrañoalde, Becosasi". Lursail hauek nahiko hurbil ematen dute haien artean, mugakide baten arabera.
Becosasi	1902	U.A.Cat.1900	2.7	"heredad"	Aranguti aldean dirudi: "Aldapa –N. casa propia-, Goicosolo, Sologorri, Arrañoalde, Becosasi". 4.12an Aretxalduaga aldean "monte jaro"
Recosasi(Arex)	1926	U.A."Est.Cat."	22.15	"monte"	Becosasi izan behar, baina grafema beheko aldetik zabalik dago. R / b grafia errakuntza. Ikus Bengoetxea (Rekoetxea)
Becorasi	1952	U.A.Finc.Rust.	22.39	"monte"	Idazmakina: "Aldapa, Goicosolo, Sologorri, Arrañoalde –S. De este caudal-, Becorasi, Andicorasi, Abajo, Soloazar". –sasi beharrean, betan –rasi.
Becosasi(LA)	1956	U.A.Amil.	22.33	"monte"	Aretxalduaga aldean: "Aretxalduaga, Aldapa, Goicosolo, Sologorri, Arrañoalde, Becosasi, Andicosasi, Monte de abajo"
BEKOSASI		(Olarte)			86-29b
Becosasi (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	200	"monte"	Olatetako toponimoen artean aipatuta Enekoena aldean: "Aldapa, Aurreco Solo 34 areas, Becosasi –O. Arroyo-, Arburubarrena, Lupecha...".
Becosasi(O)	1926	U.A."Est.Cat."	16.10	"monte jaro"	"O. regajo" eta "j" dirudi, ez t. Beraz, nahiz eta erdaraz agertu errekatxo-tik ere etor daiteke. 16.14an "S. regato titulado de Lecuna"
Becosasi(O)	1940	U.A."Est.Cat."	9.3	"heredad"	
Becosasi(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	16.1	"pinos"	
Becosasi(O)	1956	U.A.Amil.	13.9	"monte"	Armuru, Enekoena aldean: "Olarte, Urrecosolo, Urrecosolo, Becosasi, Amurubarrena..."
BEKOSOLOA		(Goienuri)			86-05b (1924an azaltzen denez, errepidearen 2. Kilometroan)
Becosolo(GO) ⁵⁴²	1782	U.A.06010226.8	1	"heredad"	"Bengoeche-Goyasu". Birritan.

⁵⁴⁰ Garai honetan grafia errakuntzak sarri gertatzen dira, eskuz zegoena idatzirik gaizki bereiztuta edo gaizki interpretatuz. Hitz larriz egikando B eta R nahiko antzera egiten zuten.

Kasu honetan 1940an jartzen dudanez, jabea orain bizi den lekuari "Bekoetxe>Bekotxe" deitzen zaio. Diodanean "-Rekoetxe?", berak erantzuten dit: "-Estará mal, no será esto (Bekoetxe>Bekotxe)?

⁵⁴¹ *Beko* 'de abajo' + *sasi* 'jaro' : 'jaro de abajo'.

Gereñu: "Becosasi, término de Villarreal".

⁵⁴² *Beko* 'de abajo' + *solo* 'heredad' : 'heredad de abajo'

Ikus daitekeenez: "Viecosolo/Becosolo/Vicosolo" dugu, Behecosolo-tik, disimilazioa gertatuz gero, *i* nahiz *e* dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Vicosolo	1877	"Rgtr.Prog."	23.2	"heredad"	Lehen "Becoeche..." eta "Bicosolo", orain "Vicosolo". 2.1b-an "Becosolo" eta "Bicosolo"
Becosolo (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	7b	"heredad"	Mugengatik argi ikusten da Goienuri dela. 63an "...Ascachu, Pozueta...", 164e-an "...Zabaesquiña, Azcacha..." eta 205c-an ere bai. 89an ez da irakurtzen hain argi: "Manzanal, Buasolo ? -N. Camino, S. O. Arroyo-, Arraño, Lecumburu...Alcachu"
Becosolo (GO)	1924	U.A.Cat.1900	6.2	"heredad"	Goiazu aldean. Laudiotik Okondora doan bidean, 2. km-an: "casa Goyazu.... Otra heredad titulada Becosolo, que mide tres mil ciento diez y nueve estados cuadrados, equivalentes a una hectárea, ...confina por Oeste.... Nueva carretera de Llodio a Oquendo que atraviesa esta heredad, estando en ella enclavado el hito que señala el kilómetro dos. Astai Turseta Barrena...Videcurce..."
Becosolo(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	20.14	"heredad"	"...Becosolo, Zavalesquiña...Vide-curce-
Becosolo(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	6.8	"heredad"	"...Becosolo, Iñarrondo...Zabal-esquiñ(a/e)..."
Recosolo(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	10.10	"heredad"	Idazmakinez egina egon arren, <i>r / b</i> arteko errakuntza izan daiteke: "...Manzanal -le atraviesa la carretera a Oquendo-, Recosolo, Arraño...". 27.9an eta 27.10ean ere bai.
Becosolo(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.4	"monte"	Goiazu aldean. 1.7an ,9.12an, 12.1ean ere bai, "N. Camino, S.E. Arroyo...". 22.34an "Becosolo - N. Carret. Oquendo...(Andiko aldean?)-, Lamburu (Lariburu beste zerrenda berdin batean), Lesiaga (Elesiaga beste zerrenda berdin batean), Tellería(Tilleria beste zerrenda berdin batean) -E. Carret. Oquendo...-, Llobarri -O. Carret. Oquendo...-, Urribarri (Urribarri beste zerrenda berdin batean) -S. Carret. Oquendo...-, Junarrondo ? (Juecarrando beste zerrenda berdin batean -Ibarrondo1894-), Adecoros, Azacachazu, Botteta (Bolteta beste zerrenda berdin batean), Astetarrieta(Asteturrieta beste zerrenda berdin batean), Leposolo, Gorostizagahondo, Ibarra, Boleta(Bolteta) beste zerrenda berdin batean)...zerrenda biak berdinak dira, hau da, toponimo berdinak errepikatzen dira, eta jartzen ez denean berdin-berdin agertzen delako da.
Becosolo(GO)	1956	U.A.Amil.	1.5	"monte"	"Palanca" eta "Isasi" artean aipatuta. 1.22an "N. Ctra. a Oquendo. S. Arroyo de Gogenuri". 12.31n ere bai.
BEKOSOLOA		(Larra)*			*86-14c-d (Agian bi egon litezke, bata Asudio aldean, eta bestea Aspitueta inguruan)
Vecosolo(LA)	1727	U.A.0506.4	198	"manzanar"	Aranguren aldean dirudi.
Becosolo (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	140	"heredad"	Larrako toponimoen artean aipaturik, baserria ere bertakoa da: "Latorro, Arraño, Arraño, Becosolo, Larrabarrena, Azpichueta". 217an "her. mon.". Berrio aldean: "Aranguren, Becosolo, Goicosollo, Becosolo, Goicosolo, Santulari, Eguico baso..."
Viecosolo(LA)	1926	U.A."Est.Cat."	7.9	"heredad"	"Latorro, id, Leceta, Echevarri, Latorro, Viecosolo, Larrabarrena, Aspichueta..."
Viecosolo(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	17.5	"heredad"	"Goicosolo, Lateorro, Arraño, Lateorro, Viecosolo, Tontorra, Larrabarrena, Azpichueta, Tontorra..."
Becosoloa(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	24.18	"heredad"	"Aranguren, Goicosoloa, Goicosoloa, Goicosoloa, Becosoloa, Santularin, Santularin, Santulari, Maguru, Solobarri, Solobarri, Alzarrate..."
Becosoloa(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"heredad"	Birritan. "...Becosoloa, Goicosoloa, Santulari..."
Biekosoloa	1994	Aranguren	Ahoz.	"termino"	"gehienak uzenbakoak..., baina biekosoloa, goikosoloa..."
Biekosolóak	2003	Aranguren	Ahoz	"termino"	"las piezas de abajo, todas aquellas..."
BEKOSOLOA		(Olarte-Ibarra)			86-21b

Kasuren batean artikuluz agertzen dela.

"Becosolo" aipatzen du Barrenengoak Okondorako, Gereñuk, oster, ez du aipatzen. Inguru hauetan erabilera ugaria dute "Beko-" eta "Goiko-"dunek.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Becosolo(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	2.7	"heredad"	Idazmakina egina: "Huerta, Becosolo, Iturriondo"
Becosoloa(O)	1940	U.A."Est.Cat."	27.85	"heredad"	"Becosolo", "N. Río. S. ferrocarril", Ibarra ondoren aipaturik.
Becosolo(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.14	"heredad"	7.14an "Becosolo", "N. ferrocarril". 7.15ean "Ibarra, Becosolo –N. Río. S. F. Carril"-, Iturriondo..."
BEKOSOLOA		(Olarte-Zabala-Gardeazabal)*			86-22a~ (Argi geratzen da Gardezabalekoa dela)
Biecosolo	1877	"Rgtr.Prop."	2.2	"heredad"	
Becosoloa (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	246	"heredad"	A artikularekin dugu. "Aldapa, Saltarreaga, Becosoloa, Echeondoco –O. Arroyo-, Lampocao, Lampocao, Aculetando, Erquizalde"
Becosoloa(O)	1940	U.A."Est.Cat."	24.43	"heredad"	"Beco soloa". Saltarriaga aldean: "Aldapea, Saltarriaga, Beco soloa , Echondoco Sarratue, Lanpocao, Id, Aculelan(o/a), id, Erquizalde".
Becosoloa(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	13.1	"heredad"	Idazmakina baina batzuk gaizki. Gardezabal baserria: "Aldapa, Saltarriaga, Becosoloa, Echeondoco –O. Arroyo-, Lampocas, Lampocas, Ocululanda, Aculanda, Ezqui-zalde".
Becosoloa(Zabale)	1956	U.A.Amil.	13.1	"heredad"	"Zabale, Aldapea –E. Regato-, Saltarriaga-Ondo, Becosoloa, Echeondoco –O. Regato-, Lampocas, Lampocas, Ocululanda, Aculanda, Ezquizalde".
BEKOSOLOA		(Orueta)*			Kat. 834. zk., *86-13b
Becosoloa (Orueta)	1894	U.A. Finc.Rúst.	187	"heredad"	Forma artikuluduna: "Aldapa, Becosoloa, Andasolo, Garve, Semecola". Oruetagoiko aldean.
Becosolo (Orueta)	1894	U.A. Finc.Rúst.	189	"heredad"	"Aldapa, Echesoru, Becosolo, Solobarri, Coscorra, Erreca, Huescun, Semecola...". Oruetagoiko aldean.
Becosoloa(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	13.4	"heredad"	"Aldapa, Becosoloa, Herrecaco-Soloa, Garobi, Semecola" aurrekoaren jabea eta 1894ko 187koa "Aldapa, Becosoloa, Andasolo, Garve, Semecola" bera omen da - izen eta deitura bera -. Gainera 1894ko eta 1926ko datuen arabera Oruetagoikoa zen. Bost lur-zati direnez, eta lehenengo biak eta azkena izen berekoa izanik, agian "Herrecaco-Soloa" = "Andasolo", eta "Garbe" hori "Garobi" izan daitezke.
Becosoloa(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.8	"cereales"	"Beco Soloa" Errekakosoloa eta Semecola aldean: "Aldapa, Beco Soloa, Errecaco Soloa, Carobe, Semecola". Again Oruetakoa izan daiteke. 12.4an "Becosolo". "...Oruetagoikoa, Echesaru, Becosolo, Yacona, Magdalena." Emazteak (Oruetakoa), "Biekosolo"
Bekosolo(Orueta)	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"pieza"	
Biekosolo	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	
Bekosólo	2003	Orueta	Ahoz.	"pieza"	"La primera que tenemos es Bekosolo..."
Bekosólo	2014	Orueta	Ahoz.	"pieza"	
BEKOZELAI		(Markuartu)			Kat. 216, 245 zk. Okondon, mugatik hurbil
Biecoselay	1920	Markuartu mapa	1	"heredad"	
Bikosolái	2014	Markuartu	Ahoz.	"pinar"	
BELAURKO		(Goienuri)*			*61-62a
Belaurko ⁵⁴³	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"más arriba de la fuente de Alsasketa... ". Berez,

⁵⁴³Mitxelena: "bele, bela 'cuervo': antr. Aper Bela, Salinas de Añana, a.932. Derivado suyo es Belaco (a. 1072...): " Belasco no es más que el mismo vocablo con el suf. -sko, ... En los siguientes, probablemente sea preferible pensar ante todo en bel(h)ar, berar "hierba"...: Belamendia, Belandia, Belate, ... A pesar de su semejanza formal con bel(h)aun 'rodilla', que al parecer se ha usado alguna vez como 'encrucijada', será también mejor ver la misma base en Belaunde, Belaungain, Belaunza... Para Irigoyen (35), Belaúztégui es 'paraje de heno' ".

Esan beharra dago gure inguruetan *bedar* 'hierba', *belar* beharreen erabiltzen dela. Orozkoko Atxular tokiari Atxulaur idazten dute orain, azken honetan diptongo bera agertzen dela.

Toponimo hau ez dugu konstatuegia, Arrigorriagan J.J. Agirrek "Belaunaga, Belaurkanpaneta" aipatzen ditu.

Gereñuk ere "Belaurco, 1894, peñas en Oquina" aipatzen du, baita "Belategui, Belateguigana, Belatei, Belaueta, Belaunde..Belaunzagaina.." ere. Ematen du, zaila bada ere, zenbait kasutan hemengo bela 'cuervo' gunque argigarri, baina besteren batean botanikari lotu daiteke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Beláurko	2003	Dubiris II	Ahoz	"zona"	Zollo izan daiteke. Zollon bertan, Goikoganetik Ganekogortara doan mendi-katearen lehenengo zatia "Goikogane" esaten diote, eta gainerako guztiari "Belaute". Horrela entzun nion bertako atso bati, eta horrela esaten omen diote Arrankudiagan ere, batez ere, Pagasarri bidean dagoen eremuari.
BELDIO					Ikus Beldiu
BELDIU Beldio ⁵⁴⁴	1744	(Larrazabal)* U.A06010210.11	1	"termino"	Kat. 956. zk., *86-13d Gaurko Beldio. 1764an, 1779an eta 1811n (Diezm) ere bai. 1851n (L. Baut), Gereñuren eta mapa toponimikoetan v-ez ere bai. 1877an (Bec.) eta 1914an ere bai.
Beldio	1775	"Lib.Hip."	97b	"termino"	
Beldui	1775	"Lib.Hip."	128b	"termino"	Zaila da bereiztea <i>ui</i> / <i>iu</i> , zeren hitzak bi puntu ditu gainetik.
Beldiu	1775	U.A.06010218.5	1	"termino"	"Beldiu". 2b-an, 5b-an, 5b-an, 6b-an, baina 7an "Veldiu". 7an "veldiu todo el huierto despoblado y valdio ". 14an "Beldiu y Navarrecosa"
Beldiu	1777	"Lib.Hip."	149b	"monte"	<i>Iu</i> dirudi bukaera, zeren eta <i>i</i> -aren puntua beti eskuinera idazten duelako. 212an, 237an, 245b-an eta 262b-an ere bai.
Beldui	1781	U.A06010224.14	3	"monte"	"montes comunes de Beldui". Oso argi bukaera. Lehenago "Veldiu". <i>Ui</i> > <i>iu</i> > <i>io</i> .
Beldiu	1799	U.A.06010238.4	17b	"monte"	Birritan. 1781ean "Veldiu" ere bai. 1819an (Diezm.) ere bai. 1775ean bitan <i>b-z</i> eta bostetan <i>v-z</i> .
Beldio	1894	U.A.Finc.Urb.	178	"ca. y cio."	
Beldio	1894	U.A. Finc.Rúst.	56	"monte"	
Beldio	1902	U.A.Cat.1900	1.14	"ca. ó cio."	3.6an eta 3.7an "que lleva el caserio de Beldio"
Beldio	1926	U.A."Est.Cat."	20.2	"monte"	20.3an ere bai. 20.22an "Veldio".
Beldio	1940	U.A."Est.Cat."	4.2	"monte"	
Beldio	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"monte"	22.31n ere bai.
Beldio	1956	U.A.Amil.	22.10	"monte"	22.41ean ere bai.
Beldio	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.5	"pago"	"Beldio", "Bajo beld-" ere bai, alderdi berean. "Bajo Beldio"
Beldio	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	Zumeltzakoak ere bai.
Béldio	2003	Launtxu	Ahoz	"cio"	"Solosár y arriba está Béldio". Ostentokoa: "Tirando para Béldio".
Béldio	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	"... allá arriba tienes Béldio "
BELDIU BAJO		(Larrazabal)			86-13d
Beldio, Bajo	1894	U.A. Finc.Rúst.	193	"monte"	"Bajo Beldio", 195b-an ere bai.
Beldio, Bajo	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"monte"	22.30ean "Beldio-Bajo" idazmakina egina.
Beldio, Debajo	1940	U.A."Est.Cat."	12.4	"monte"	"Debajo Beldio"
Beldiobajo	1956	U.A.Amil.	9.20	"monte"	"Beldio-bajo". Idazmakina: "Gardea, Gardea, Beldio-bajo 362,45 areas, Zumelza..."

Barrenengoa: "Belaurko.-Okondo- 'la casa (heredad) de enfrente del pastizal'...". Aukera honetaz nik ere pentsatu dut, zeren ur 'cerca' + ko (tok. atz.) bidezkoa litzateke, *aur* 'enfrente, delante' ahaztu ezin daitekeela.

Beste aldetik Belaun /Belaun ez omen daude hain urrun, kasuren batean antzeko aldakirik baitaude (Azkuek belauniko, belauriko 'arrodillarse' aldakiak biltzen ditu). Uste dut *bel-* atala, zeina botanikari lotu daitekena, ondoren datorren Bel-diu toponimoan ere agertzen dela. Buruan ere dut Urduña aldean dagoen "Belandia", baina ez da erreza, zeren hasierakoa behe-tik etor daiteke.

Ondorioz, ez dago hain erreza etimologia, zeren hasieran behe 'abajo'-dunak (, nahiz bela 'cuervo' edo landare munduko *bel-dunen bat izan dezakegu. Ondoren, agian laun 'liso, llano' (Azkue B ..o..) izan dezakegu, aurrekin behe izanez gero.

⁵⁴⁴Hasiera batean -o, -io atzizkia hau dutenen izenen artean "Amurrio, Laudio, Baranbio...ea." sartu litekeela pentsatu banuen ere, eritiz aldatu nuen zenbait konstatazio ikusirik, eta *-ui>iu>-io* ezaguna egiten zaigun urratsa posible ikusten dut: "Beldui 1781> Beldiu 1777 > Beldio" ikus daitekeenez.

Ohargarria egin zitzaidan, nahiz eta agian kasualitatez izan, 1775ekoa: "veldiu todo el huierto despoblado y **valdio**", hau da, gaztelaniakohitzarekin bat letorke kasu honetan.

Beraz, aurrekoarekin jarraituz oso bidezkoa da pentsatzea botanika munduko atal batez, agian lehen bezala *bel-, *dui* atzizkia bertan baitago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
BELDIUBARRENA		(Larrazabal)*			*86-13d
Beldubarrrena ⁵⁴⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	158	"monte"	<i>lu > u.</i>
Beldio barrrena	1894	U.A. Finc.Rúst.	222	"monte"	
Veldiobarrena	1926	U.A."Est.Cat."	17.2	"monte"	Bertan "Veldio-Barrena" ere bai.
Beldiobarrena	1940	U.A."Est.Cat."	13.16	"heredad"	"Beldio-barrena"
Beldiobarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	16.14	"monte"	Lau bider "Beldio-barrena", "S. Heredad de casa Beldio": "Aldapa, Estartagan, Solobarri, Aldapa, Solobarri, Beldio-barrena, Basgun, Iturrieta, Azqueta, Beldio-Barrena, Garay"
Beldiobarrena	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"Sí, es para abajo"
Beldiobarréna	2003	Zumeltza	Ahoz	"ladera"	"¿La ladera esa? Beldiobarrena!"
BELDIUERREKA		(Larrazabal)*			*86-13d
Beldioerreca ⁵⁴⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	182e	"monte"	
Bedioerreca	1926	U.A."Est.Cat."	20.28	"castañal"	"Bedio erreca", baina Beldioerreka izan beharko da. Mugengatik ere Beldio izan daiteke
Beldiorreca	1940	U.A."Est.Cat."	5.5	"monte"	<i>Erreka</i> hitzaren lehenengo bokal galdu egin da.
Beldioerreca	1952	U.A.Finc.Rust.	17.1	"heredad"	""Zumelza, Cañugana -N. Camino...-, Solovarri -N. Regato... (Araneoa dirudi)-, Aldapa -N. S. Camino-, Rencada -N. Regato...-, Beldioerreca, Aramburu, Barren(q/g)ueta, Saltuzar, Recalde -S. Arroyo...-""20.3an eta 20.4an ere bai.
Beldioerreka	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	
Beldioerréka	2003	Zumeltza	Ahoz	"arroyo"	¿Un arroyo que hay por ahí? Beldioerreka
Beldiorréka	2003	Gorostiza	Ahoz	"arroyo"	"Beldiorréka también está a la parte de allá". Goirizabalenakoa: "Beldiorréka ese barranco...". Beldiotik Zumeltzara jaisten den erreka da.
BELDIUONDO		(Larrazabal)			86-13d
Beldiondo ⁵⁴⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	243b	"monte"	Beldio ondo > Beldiondo. <i>Oo > o.</i>
Beldioondo	1940	U.A."Est.Cat."	12.2	"monte"	"Beldio" eta azpian "ondo"
Beldioondo	1956	U.A.Amil.	9.22	"pinos"	"Beldio-ondo". Idazmakina, enpresa baten jabego zabal baten arlo bat da: "...Echavarri, Aranzar, Beldio-ondo, Llusubirlanda..."
BELDIUSOLO		(Larrazabal)			86-13d (Geroko BELDIOSOLOBARRENA da)
Veldiosolo ⁵⁴⁸	1932	U.A."Est.Cat."	27.47	"monte"	Idazmakina egin, jabea "Nerviñ, nº 15"ean bizi zela:"Aldapa, Pagazu, Ariscreti (27.46an Aresvieta, zabalera bat ez badator ere) en Gardea 74,22, Veldio-Solo 5.718 m/2, Lesardi de Gardea, Cutaburu ("Ventaburu 27.46an) de Gardea 7.255 m/2, Frente Lecandasar...". "Veldio-solo". Berbera 27.49an "Veldio solo barrrena" bezala. Geroago "Basozabal y montes al mismo pertenecientes" ere aipatzen dela geroago, anaia bat dela eta.
BELDIUSOLOBARR ENA		(Larrazabal)			86-13d (Aurreko BELDIOSOLO bera da)
Veldiosolobarrena ⁵⁴⁹	1932	U.A."Est.Cat."	27.46	"monte"	"Veldio solo barrrena" azpimarratuta, baina ez da ondo irakurtzen <i>u / o / co?</i> azken bokala ixten ez dutelako: "Pagazu, Veldico? solo barrrena 57,18, Lesardi, Ventaburu -N. E. Camino carretil- 7255, Lecandasal, Arisvieta 164,22 areas".
Veldiosolobarrena	1932	U.A."Est.Cat."	27.49	"monte"	"Veldio solo barrrena" azpimarratuta, baina ez da ondo irakurtzen <i>u / o / co?</i> azken bokala ixten ez dutelako: "Ariscreti ...Gardea 74,22 areas, Veldico

⁵⁴⁵ Beldui (ikus) + barren 'parte inferior' + a (art.) : ' la parte abajo de Beldui, Beldio'.. Hau eta lehengo "Bajo Beldio, Debajo Beldio" berbera izan daitezke.

1894ko lehengo konstatazioa ui /ui >u gertatu da, murrizketa baten ondoren..

⁵⁴⁶ Beldio (Ikus Beldui)+ erreka 'arroyo' : ' (el) arroyo de Beldio"

⁵⁴⁷ Beldio (Ikus Beldui) + ondo 'junto a' : ' junto a Beldio'.

⁵⁴⁸ Beldio (Ikus Beldui)+ solo 'heredad' : 'heredad de Beldio'.

⁵⁴⁹ Beldio (Ikus Beldui) + solo 'heredad' + barren 'parte inferior' + a (art.): 'abajo de la heredad de Beldio, la parte de abajo de la heredad de Beldio'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					solo Barrena... Gardea -N. Arroyo de Iturrita- 57,18 areas, Lesardi...Gardea 272,24 areas, Ventaburu (lehenengo bokala ezabaturik) ... Gardea -N. Camino Izadio, E. Camino Izadio (Izadio omen)- 72,55 areas, Frente Lecandasar... Gardea...46,96 areas"
BELEGI		(Larrazabal)*			*86-21a
Velegui ⁵⁵⁰	1776	"Lib.Hip."	138	"sitio"	Izardui aldean.
Belegi	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	"seguido de Irimixi al Oeste". "Cuad. Top. 8"-an "Alto de Belegi".
Belégi	2003	Isardio	Ahoz	"pico"	"Pico... y el oro es Belegi". Isardio II.ekoa: "En el monte de Odiaga"
Bellégi	2003	Isardio III	Ahoz	"alto"	"Al lado de Odiaga". Isardio III.a, Isardio II.enaren semea da.
BENGOETXEA		(Goienuri)*			BENGOETXE BEKOA. Kat. 245. zk., *86-05d
					[Gaur izena ia galduta badago ere, bi baserri zituzten izen hau, bata "BENGOETXE GOIKOA", "GOIKOA, GOIKO" baina ezagunago gaur egun jabearen deituragatik (Atxa); bestea, "Bengoetxe Bekoa", orain dela 60 bat urte erre zena, eta orain jabearen deituragatik ezagunagoa (Arb.)]
Vengoechea ⁵⁵¹	1555	"Lib.Baut."	16	"termino"	"M. de acha el de vengoechea"..

⁵⁵⁰ Ez dago argiegi, baina lehen botanikari loturik ikusi dugun *bel-* + *egi* 'ladera' izan dezakegu. Dena dela, lehen atalean bele, bela egon daitezke. Itxuraz, txori motari erreferentzia egingo balio, usategi, arranotegi eta horren parekoa litzateke.

Beste aldetik, *bela* 'cuervo' + *egi* 'ladera' zailago bada ere, ez genuke baztertu behar. Behorlegi, Akarregi eta antzekoak kontutan izanik, baina hoietan *tegi* ere egon daiteke, Usategi leku-izenean bezala.

Mitxelena: "bele, bela "cuervo": antr. Aper Bela, Salinas de Añana, a.932."

Mitxelena: "Echave en 1607...Valle que se llama Veotiuar, que quiere dezir Valle de yeguas..".

Barrenengoa: "Belegi.-Zuazap ..'Ladera de pastos', de *bela* 'pasto'..."

Ez dakit nundik ateratzen du Barrenengoak *bela* 'pasto', hemen behintzat *bedar* baita. Dena dela, bukaeran dagoen dardarkaria jaustea ez litzateke zaila izango, ez eta atzizki itxura duen -ar bukaera, landa/landar, txiki/txikar eta abar.

Muxika: "Belaiz, Belako, Belamendi, Belamuno..". "Kontutan izan Azkue berak Belategi (AN-lez. 'prado, hierbal' gisa dakarrela, eta ez beletoki gisa.

⁵⁵¹ Behe 'parte inferior, abajo' + (e)n [(superl. Mitx.) /inexiboa ?]+ go (tok genit. sudurk.ond.) + etxe 'casa' + a (art.): 'la casa de (más) abajo'.

Oso interesgarriak ditugu toponimo honetan gertatzen diren aldakuntzak eta aukerak, bertan teoriak eta konstatazioak aberatsak baitira.

Hemen ikusi dugunez, Orozkon berdin gertatzen dela hizkuntza mintzatuan biekoka 'la de abajo' dugu, Orozkon biera (behera) 'a abajo'.

Azkue: "Bee: 1º (Bc), suelo, ...2º bajo, parte inferior de un cuerpo...Acerca de la naturaleza de la segunda E, véase Aurre. ..Generalmente se elide esta E en la declinación...*bekoa* 'lo de abajo' ...antes del artículo -a, generalmente esta segunda *e* se cambia en *i...**beia* 'la parte baja'.."

Mitxelena: "behe 'suelo, pare inferior'; adj. be(h)eko 'de abajo': Becoechea; sup. be(h)en '(el) de más abajo' (y adj. derivado be(h)engo): Bengoa, Bengoechea...De been, por disimilación bein..".

Irigoién: "behe: 'parte baja', que en toponimia vizcaina puede ser también -bei".

Agian garai batean *behen* -ek edo *beasko* -k superlatibo kutsuren bat izango zuten, baina ikus daitekeenez ditugun testigantza arabera, 'de abajo' bezala itzultzen zuten, gainera, aipatutako behe > behi gure konstatazioetan 1773an aldean badugu, egun biekoka, biera dugu lehen azaldu dugunez. Horrez gain, lehenengo aipamenetan "Vengoechea 1555, bengoechea 1614.." dugu, hots, *ben*, eta ez *behen* edo *bein*. Supertalibo kutsua "Berengoa" (Ikus) toponimoan gerta zitekeen argiagoko. Oro har, superlatibo izan zitekeena, galdu omen du balio hori.

Disimilazioa izan duen *bein-*, *ben-* bilakatu da, eta, dirudienez, hau hipotesi gisa sudurkaria inposiboa dagoela galduz, ondoren datorren leherkari ozena gortu egin da, hau da: *bengo*>*bego*>*beko*.behintzat hori ateratzen dugu Larrazabaleko Bengoetxea leku-izenean.

Tarteko urrats hori, agian Begoña toponimoan aurki dezakegu, deitura gisa ere gordetzen dela Loiu aldean.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Bengocheaga	1614	U.A.			1779an birritan. Geroago bereiztu badut ere, -aga atzizkia izatean aipatu beharrekoa da.
Bengochea	1619	U.A.0107.1	72	"casa/s"	"miguel de bengocheaga... Q. de Gogenuri" 1737an ere bai. 1770ean "Bengochea... Q. de Goxenuri... " . 1779an lau bider eta bi artikulurik gabe. Rgto.Prop. delakoan lau bider.
Vengoese	1753	U.A.030503.6	6	"c. y c."	1787an "Bengoéche / Bengoéchea" azentuz.
Bengochea (GO)	1771	"Lib.Hip."	27	"ca. y cia."	57an ,73an eta 143an ere bai. 232b-an "cassas de bengo Echea... Vengo Echea"
Beingochea	1773	U.A06010221.11	57	"casa/s"	"Beingochea". 58an ere bai. 57b-an "Beingochea". 58an "Bengochea". 59an "Bengochea". Lau modutan dokumentu batean.
Bengoche (GO)	1776	"Lib.Hip."	136	"ca."	B / v bata bestearen gainean idatzia. Gero bertantxe "Veingoche" bezala aipatuta.
Beingoche (GO)	1776	"Lib.Hip."	136b	"ca. y cia."	Lehen "Bengoche" bezala, "Veingoche. 227an "Beingoche", baina alboan "Bengoche". 297b-an "Beingoche".
Bengoche	1779	U.A06010218.11		"paraje"	Birritan. 1789an, 1805ean, 1809an eta 1813an (Diezm.) ere bai. 1852an (L.Baut.). 1864an "Bengoche Andico"
Beingueche	1789	U.A06010223.14	17	"casa/s"	Bost bider "Beingueche", bost bider "Beingoche", hiru "Bengoche" dokumentu berean. 1809an (Diezm.) ere bai.
Beingoche	1789	U.A06010223.14	69	"c. y c."	1826an (L.Baut.), 1847an, 1850ean, eta 1853an ere bai.
Vengüeche	1805	U.A06010248.20	4	"c. y c."	Dokumentu berean "Vengüeche, Vengueche, Bengoeche..."
Vengueche	1805	U.A06010248.20	4	"c. y c."	
Beingueche	1809	"Diezm."	3	"casa/s"	Bertan "Bengoche" ere bai orri berean. Gero 7an berriro "Beingueche", eta 1819an "Beinguece"
Beingoetse	1849	"Lib.Baut."	103	"casa/s"	
Bengoche	1877	"Rgto.Prop."	2.2	"heredad"	"Bengoche". 1.3an "Becoche" beste etxe bat izan arren, ere bai.
Bengoche (GO)	1894	U.A.Finc.Urb.	4	"ca. y cio."	110ean ere bai.
Viecochea (GO)	1894	U.A.Finc.Urb.	154	"ca. y cio."	Hau berriz begiratu beharko da, egungo "Bekoetxe" bat izan baitaiteke.
Bengoche (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	4	"heredad"	Oe > e.
Bengoche (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	251	"heredad"	
Bengoche (GO)	1902	U.A. Cat.1900		"ca. ó cio."	
Bengochia(GO)	1932	U.A."Est.Cat."	27.39	"heredad"	Idazmakina egina
Bengoche(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	2.11	"jaro"	"O. Santa Lucia del Yermo". 4.8an idazmakina egina. 27.3an ere bai. 27.22an "Alza"-ko iparraldean "Arro. Mingoche", "Bengo"-ordez. 27.41ean idazmakina egina.
Bengoche(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.4	"cereales"	22.20an ere bai "Sagastay -N. O. Arroyo, S. E. Camino-, Aldapa, Achartes, Solaguchi, Goicosolo, Pieza nueva, Bengoeche, Solaguichu, Pinu, Palanca". Andiko aldean ematen du..
Bengoche(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	13.2	"cio"	Oe > o.
Bengoche(GO)	1956	U.A.Amil.	1.24	"heredad"	"S. Camino á Oquendo". 22.34an ere bai
Benguenche	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.2	"pago"	"Benguench-" 16B-an. 1992an "Benguenche".
Bengoetxe(GO)	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"detrás de casa Arbide"
Bengoétxe	2003	Izagirre	Ahoz	"cio"	"Bengoetxe Abajo y Bengoetxe Arriba". ¿La de Arbide cuál es? "Bengoetxe Abajo", ¿Y la de los Atxas? "Bengoetxe Arriba"
Bengoétxe	2014	Luxa	Ahoz.	"cio."	<u>"...Benguétxe, eso ...tienes razón Bengoétxe."</u> . Jabeak ere horrela esaten zuen.

Toponimo honek nahiko adierazgarria da arlo askoren aldetik, izan duen bilakaeragatik, aipatutakoaz gain, artikularen galera denboran zehar, grafia "Vengoese 1753, Beingoetse 1849..".

O + e hiatoa: 1) mantendu 2) üe 3) ue 4) o . Azkena arruntena dela, Goikotxe-rekin ere gertatzen baita.

Oso bitxia da gertatzen den fenomeno Bengoetxetik Bekoetxera (Bikotxe) heltzeko Laudioko zeuden Bengoetxekin, Dubirisekoan izan ezik, zeren hor egundaino iraun du forma zaharrenak.

Orozkon toponimian eta deituretan "Bengoetxea" baldin badago, hizkuntza mintzatuan "bekoa, biekoa" erabiltzen da.

Gereñurengan "Bengo-", nahiz "Beco"-dun ugari ditugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Benguétxe	2014	Luxa	Ahoz.	"cio."	Entzuna du horrela. Andetxagakoak 2005-07-11n "Mengoétxe y el otro Biasko" errepikatu zidan birritan. Grabatu gabe, basoan topatu nuelako.
Menguétxe	2014	Andiko II	Ahoz.	"cio."	
BENGOETXE BEKOA		(Goienuri)*			Kat. 245. zk.
Bengoétxe Biéko	2014	Izagirre	Ahoz.	"cio."	"... Bengoétxe Biéko abajo, y la de arriba (de) Atxa (jabearen deitura) Bengoétxe Góiko."
Beásko	2014	Bengoetxe Goikoa	Ahoz.	"cio."	"... Caserio Arb... (deitura)". Bere azpian dagoen baserriari buruz
Biásko	2014	Andiko II	Ahoz.	"cio."	
BENGOETXE GOIKOA		(Goienuri)*			BENGOETXE GOIKOA. Kat. 244. zk., *86-05d [Gaur izena ia galduta badago ere, bi baserri zituzten izen hau, bata "BENGOETXE GOIKOA", "GOIKOA, GOIKO" baina ezagunago gaur egun jabearen deituragatik (Atxa) Ikus.
Bengoétxe Góiko	2014	Izagirre	Ahoz.	"cio."	Bengoetxe Goikoa baserrikoa bere baserriaren izena: Goienúri Goikóa
Goienúri Goikóa	2014	Bengoetxe Goikoa	Ahoz.	"cio."	
BENGOETXEA		(Isusi)*			Kat. 469. zk., *86-06a
Becoeche	1965	"Lib.Llodio"	107	"cio."	"B° Santa Lucia. Isusi"
Bekoetxea	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Isusi bidea". 1979eko Toponimia mapan ere bai, baina artikulurik gabe "Bekoetxe", Isusin bertan.
Bikotxe(Isusi) ⁵⁵²	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	Isusin, Beasko aurrean.
Bekotxe(Isusi)	1994	Isusi	Ahoz.	"cio."	"de frente el de allá Andikoa"
Bieko	1994	Bekoa-Isusi	Ahoz.	"cio."	Jabeak "Bieko" deitzen dio, auzoak, berriz, "Bekotxe, Bikotxe"
Bikótxe	2003	Beasko	Ahoz.	"cio"	"Bikotxe y Goikotxe". Goikoetxe baserriaren aurrean dago baina zerbait beherago.
Bikótxe	2014	Beasko	Ahoz.	"cio"	
BENGOETXEA		(Larrazabal)*			Kat. 740. zk., *86-13b
Bengoese	1740	U.A.06010218.1	102b	"c. y c."	"c. y c. llamada de Bengoese donde auitamos en el varrio y Quad. de Larrazabal..."
Viecochea ⁵⁵³	1770	U.A.06010218.1	1	"c. y c."	"Viecochea... varrio de Larrazabal". Dokumentu berean "Veecochea > Viecochea > Becoechea" etxe bera delarik.
Veecochea	1770	U.A.06010218.1	20	"c. y c."	"Veecochea... quadrilla de Larrazabal"
Becoechea	1770	U.A.06010218.1	39	"c. y c."	Oso ugari ere badugu "Becoeche", "Veecochea", "Veecoche". Garai honetan Larrazabalekoa "beko-" dugu, Goienurikoa, aldiz, "bengo-".
Becoechea (LZ)	1772	"Lib.Hip."	51	"ca. y cia."	<i>Ng > k</i> . Kuriosoki bakarrik Larrazabalekoan gertatzen da eboluzioa hau garai honetan.
Beyngoeche (LZ)	1775	"Lib.Hip."	103	"ca."	<i>Oe> o, ng > k</i> , sudurkariaren galerarekin bestea gortu egiten da. "Bengoche" Goienurin badugu ere.
Becoche (LZ)	1894	U.A.Finc.Urb.	35	"ca. y cio."	
Bekoetxe	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai.
Bekoetxe	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	Bekoetxeokoe ere bai.
Bekotxe	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"cio."	"la madre de Bekotxe". Birritan.
Bekoétxe	2003	Bekoetxe	Ahoz.	"cio"	"esto Bekoetxe". Kastañizakoak "Bekoetxe, Goiasko..."
Bekoétxe	2014	Bekoetxe II	Ahoz.	"cio"	
BENGOETXEA		(Olarte)*			*86-29a
Becoetse ⁵⁵⁴	1843	"Lib.Baut."	180	"cio."	1877an (Bec.). "Vengoeche" ere bai(Vera) 1914an. Gereñok: "Bengoeche". Otsoak : "Bengoeche/-a". (Rgtr.Pro.) "Beng- / Bek-"
Becoeche (O)	1894	U.A.Finc.Urb.	188b	"ca. y cio."	1986an "Bekoetxe"
Bikoetxe	1979	"Map.Top."	1	"cio."	

⁵⁵² Ikusten denez, hemen leku-izena nahiko bilakaturik dugu, 'Bikotxe/Bekotxe', baita "Bieko" ere bigarren elementurik gabe.

⁵⁵³ Garai honetan lehen "Beingoeche 1789" Goienuriko koadrilan, orain ere Laudioko beste toki batean "Viecochea, Veecochea" dugu, agian sudurkaria inplisiboan galdurik, edo agian ez.

⁵⁵⁴ Bitxia da kasu honetan eta aurreko beste batean agertzen zaigun grafia

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Bekotxe(Olarte)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	Geroago "Rekoetxe", idatzirik dudala diodanean, berak: "Estará mal, no será esto? Agustín Larrazabalek Bekoetxe ere badio.
Bekoétxe	2003	Bekoetxe	Ahoz	"cio"	"...ésta Bekoétxe..."
BENGOETXEA-ALDE		(Goienuri)			86-05d (Goiri aldean)
Bengochealde ⁵⁵⁵	1926	U.A."Est.Cat."	7.4	"monte"	Oe > . "N. regato de Palanca"
Bengochealde	1952	U.A.Finc.Rust.	22.6	"cereales"	Oe > o .
Bengochealde	1956	U.A.Amil.	22.29	"monte"	"Vicinguedo Bengochealde" Lehena ez da irakurtzen ondo. "N. Regato Palanca"
BENGOETXEBE-KOA		(Goienuri)*			*86-05b (Hau berez, "Bengoetxe" barruan agertzen dena da. Bi zeuden. Bengoetxegoikoaren jabeak esan didanez, behean zegoen beste bat erre egin zen – Arbidena- "se quemó hace años", eta gero etxe berri bat altxatu zuten bertan).
Bekoa	1986	Top. Mapa	1	"cio"	
Bengoétxe biéko	2007	Izagirretxikia	Ahoz	"cio"	"...Bengoétxe Biéko abajo, y la de arriba (de) Atxa (jabearen deitura) Bengoétxe Góiko...". [Aurreko egunean galdetzean ¿la de Arbide?, berak "Bengoétxe béko", "Bengoétxe góiko /goikóa (besteaz)]
Bengoétxe béko	2007	Izagirretxikia	Ahoz	"cio"	
Beásko	2014	Andiko II	Ahoz	"cio"	"Lo de Arb. Beásko"
BENGOETXEGOIKO A		(Goienuri)*			*86-05b (Hau berez, "Bengoetxe" barruan agertzen dena da. Bi zeuden. Jabeak esan didanez, behean zegoen beste bat erre egin zen – Arbidena-, eta gero etxe berri bat altxatu zuten bertan).
Bengoecheagoico ⁵⁵⁶	1862	"Lib.Baut."	"cio."	Goienuri	
Bengoechea goico	1932	U.A."Est.Cat."	27.23	"casa"	"casa Bengoechea Goico"
Bengoetxegoikóa	2004	Bengoetxegoikoa	Ahoz	"cio."	"El caserío es Bengoetxegoikóa"
Goikóa	2004	Bengoetxegoikoa	Ahoz	"cio"	"...Goikóa, 8" –Orain, Goienuri, 8 kaletegian. 1986ko toponimia mapan "Goikoa" bezela agertzen dena izan behar.
Bengoétxe Góiko	2007	Izagirretxikia	Ahoz	"cio"	"...Bengoétxe Biéko abajo, y la de arriba (de) Atxa (jabearen deitura) Bengoétxe Góiko...". [Aurreko egunean galdetzean ¿la de Arbide?, berak "Bengoétxe béko", "Bengoétxe góiko /goikóa (besteaz)]
BENGOSOLO		(Goienuri)			86-05d
Vengosolo ⁵⁵⁷	1940	U.A."Est.Cat."	4.7	"heredad"	Idazmakina egina. Lehena v / b? "O. regato", "...esta heredad se halla atravesada por la carretera de Oquendo": "Goyazu, Goyazu, Goyazu, Bengosolo –E. camino, O. Regato–"
BENTA (Santa Luzia)		(Goienuri)*			Kat. 439. zk, *61-62c
Venta (S.Lucia)	1894	U.A. Finc.Rúst.	94	"her.mon."	"O. Casa Cural"
Venta (GO) ⁵⁵⁸	1902	U.A.Cat.1900	1.6	"ca. ó cio."	Larrazabalekoa izan zitekeen ere: "...Gardea nº 52, Venta, Lamuza...". 1.18an Santa Luziakoa da "...Venta nº 32, Larreneco, Salaverri, Dubiriz..."
Santa Lucia,Venta ⁵⁵⁹	1926	U.A."Est.Cat."			

⁵⁵⁵ Bengoetxe (Ikus)+ alde 'lado, costado, zona' ' (en el) lado Bengoetxe, en la zona de la casa de abajo".

Lehenengo konstatazioetatik arrunta denez, o + e- k >o urratsa eragin du.

⁵⁵⁶ Hemen pentsatu behar dugu "Bengoeche" fosilizaturik egon denean gehitu egin zitzaioala "goico", are gehiago bigarren konstatazio artikuluduna (Bengoechea goico) ikusterakoan. Beraz, 'Bengoetxea de arriba' dugu.

⁵⁵⁷ *Bengo* 'de abajo' + *solo* 'heredad': ' heredad de abajo'.

⁵⁵⁸ Benta 'venta' Aspaldian garrantzia handia zuten ostalaritza gunen hauek, estrategikoki kokatuak baitzeuden, bidaiarien behar-izanak asetzeko (janaria, edaria, atsedena...).

⁵⁵⁹ Aspaldian bentak garrantzi handia zuten, eta hau arrazoi askorengatik, Bilboko bidean egoteaz gain, Arrankudiaga eta Sudupekoan ere badaude. Horrez gain, tokia zuen nabarmentasuna, santutegia eta tenplarioek omen zuten egoitzagatik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Venta, La	1965	"Lib.Llodio"	105	"casa/s"	"junto a ta. M.a del Yermo". Mapa toponimikoetan ere bai.
Venta Sta.Lucia	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.4	"pago"	"Vta. Sta. L-". 17B.. 1992an "Vta. Sta. Lucia"
Bentabárrri	2003	Izagirre	Ahoz	"casa"	"Bentabárrri siempre, eso en euskera. Uste dut Ruperto Urkijok, musiko herrikoa izandakoak, benta hau eta modu horretan aipatzen zuela.
Benta, La	2003	Beasko	Ahoz	"venta"	"Y la Benta la casa que queda..."
Benta, La	2014	Beasko	Ahoz	"venta"	
BENTABARRENA		(Larrazabal)			86-21d~Gehienak Basozabal inguruko lursailak badira ere, hau Isardio aldekoa dirudi mugakideren bat dela, "Lesardio" dela eta. Bestela, Aresketako bentaz pentsatu beharko genuke)
Ventabarrena ⁵⁶⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	158b	"monte"	"...Lesardio, Ventabarrena, Lecandazar..."
BENTABURU		(Larrazabal)			86-21d~
Ventaburu ⁵⁶¹	1877	"Rgtro.Prop."	23.1	"monte"	5.3b-an "Encima de la Venta del Espíritu Santo"
Ventaburu	1932	U.A."Est.Cat."	27.46	"monte"	Berbera, baina gaizki hartuta idazmakina egina. 27.47an "Cutaburu". 27.49an "-entaburu", "N. Camino Izadio": "Ariscreti ...Gardea 74,22 areas, Veldico solo Barrena... Gardea -N. Arroyo de Iturrita- 57,18 areas, Lesardi...Gardea 272,24 areas, Ventaburu (lehenengo bokala ezabaturik) ... Gardea -N. Camino Izadio, E. Camino Izadio (Izardio omen)- 72,55 areas, Frente Lecandasar... Gardea...46,96 areas"
Ventaburu	1952	U.A.Finc.Rust.	16.12	"monte"	"Zumelza" eta "Lesardio" ondoren aipatuta. "Venta-buru -N. Camino Carretil"-
BENTAKOERREKA		(Larrazabal)			86-13b~
Bentacoerreka ⁵⁶²	1940	U.A."Est.Cat."	2.13	"monte"	Idazmakina egina. "Bentaco-erreka", "N. rio". Nahiz eta idazmakina egina egon "Robeldal" jartzen du, "Iragorri, Yarritu, Tostambarren (eskuz), Yarrusqui, Adascacho, Echepea o Soloandia (azkena eskuz), Basa-celay, Bentaco-erreka", jabea Kastañiza Beko ingurukoa dirudi.
BENTILLA		(Larrazabal)*			Kat. 1162. zk., *86-21d
Ventilla	1872	U.A.050501.2	2	"cio."	Hau agian Okondokoa izan daiteke. Soldadugai zerrenda batetik harturik.
Ventilla(LZ) ⁵⁶³	1926	U.A."Est.Cat."	7.10	"heredad"	"S. Arroyo de Requilon. E. rio Nervion"
Ventilla ⁵⁶⁴	2003	Isardio	Ahoz	"cio."	"...estaban la Venta y la Ventilla...tiraron con la autovia...Rotátxu es en monte que está encima de la ventilla...". Isardio II.a : "La Venta y la Ventilla son dos casas que han tirado". Luiaondoko mugan zegoen.
Bentilla	2014	Tapia	Ahoz	"cio"	
BERAZA		(Olarte)			86-21d
Beraca ⁵⁶⁵	1586	"Lib.Baut."	81b	"apellido"	"C. de beraza", "M. de beraza" ere bai.

⁵⁶⁰ Benta 'venta' + barren 'parte inferior' + a (art.): 'la parte de abajo de la venta'.

⁵⁶¹ Benta 'venta' + buru 'parte superior, cabecera..' : '(en) la parte arriba de la venta'.

⁵⁶² Benta 'venta' + ko (tok.gen.)+ erreka 'arroyo' : 'arroyo de la venta'.

⁵⁶³ Hau benta txikiago bat izango litzatekeen, Okondogoiengan zegoena bezala . Honek eman zion lekuari gaurko izena)

⁵⁶⁴ Agian hau izan daiteke "Venta chiquita" moduan agertzen dena.

⁵⁶⁵ Mitxelenak bereizketa bat egiten du:

"Beraxa n. pr.: Berasategui, Berastegui; cf. top. Barasoain, Berasain, Beasain.. duos collaços in uilla qui dicitur Berastegui, uidelicet cuius nomen est Beraxa et altero...que remite inconfundiblemente a beratz, beratz, derivado de bera "blando" "

"beratz vizc. "herbal" (de berar "hierba...): Beraza, Berazadi, Berazaluce"

Beraz, argi dago bigarrenari lotu beharko dugula.

Azkue: "Beratz: 1º (B) hierbal..".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Beraza	1796	U.A06010239.10	1b	"casa/s"	"casa Nueva de Beraza donde vive Ana Maria de Aguirre". 1811n (Diezm) "El Palacio de Veraza"
Beraza	1965	"Lib.Llodio"	160	"casa palacio"	"S. XVII reconstruida". 1986ko toponimia mapan ere bai: "Olarte: Torretxu, Tapia, Beraza, Etxebarri...". J. P. Ulibarri "berasa" Okondon.
BERENGOA		(Olarte)			(Ikus OSURRENA berbera baita. Bereizturik jarrita forma honen bilakaera argiago ikus dezan)
Behengo** ⁵⁶⁶	1211	"C.Sto.D.Calz."	149	"apellido"	"Garsias Behengo... Garcia Bermeio... Fortun Zuria... Peidro Nigro... Peidro Pardo... Petro Zuria de Morufay"
Beengoa**	1250	"Mitxel.T.Arc."	35	"apellido"	"Domicu Beengoa", "Nombres de pecheros de la Orden de San Juan en Navarra, en s. XIII." Urtea?
Bengoa*	1564	"Lib.Baut."	30b	"apellido"	"Y. de bengoa, abbad de vengoa"
Vengoa	1771	"Lib.Hip."	22	"ca. y cia."	"Barrio de Gardea"
Bengoa	1772	"Lib.Hip."	63b	"ca. y cia."	144an ere bai, "v.Gardea". 161ean ere bai.
Berengoa	1777	"Lib.Hip."	146	"ca. y cia."	"titulada Berengoa, y por otro nombre Osurrena" Geroago 146b-an Osurrena bezala aipatuta 149an alboan Osurrena, gero... "
BERENGOA OSURRENA		(Olarte)			(Ikus BERENGOA, OSURRENA berbera baita. Bereizturik jarrita forma bikoitz hau argiago ikus dezan)
Beengoa ozurrena ⁵⁶⁷	1778	"Lib.Hip."	157b	"ca."	Bai alboan bai mamian "casa llamada beengoa ozurrena en Gardea". 149b-an "Osurrena" bezala . <i>bere</i> > <i>bee</i> . Berengoa osurrena
Berengoa osurrena	1784	"Lib.Hip."	194	"ca"	Gero bertantxe "Berengoa que aora... nominan la de Osurrena"
BERESI		(Larra)*			*86-14d
Berezi ⁵⁶⁸	1999	"Cuad. Top. 8"	I.140		

Gereñu: "Beraza (ugari), Berazadona, Berazaita, Berazala, Berazar, Berazarana, Las Berazas...Berazo, La Berecha, Bereza 1686".

Gereñuren toponimo hauek ikusi aurretik Ugaon dagoen Beretza baserrian egonda nengoen, izenak aspalditik ezagutzen nuen "Beraza" deitura gogoratzen zidala. Dena dela, Orozkon badago toponimo hau euskaraz Beraza esaten zaiola, hau da, ziztukari frikariz, beste bati, aldiz, Ar baitze (Gaztelaniaz Arbaiza) esaten zaio. Ohar hauek, batez ere, -tza botanikako multzo atzizkian pentsatzegatik. Lehen esan dut Ugaon dagoela ezagutzen dudana Beretza, baina, izatez, Arrigorriagako eremua da. J. J. Agirrerren liburuan begiratu dut eta susmatutakoa baieztatzen zaigu: " Berazatzaga (Beasachaga, Beracha, Berasa, Berasachaga, Berasaychaga, Berecha, Berechaga, Berrichaga, Veracha, Verasachaga) Denominación actual Beretxa". "Fuentes docum." "Beracha" agertzen da.

Gereñuren zerrendetan "Berabidez XVI, Berabileta,...Beragain, Beragua, Beramendi" ikusteak eragin dit pentsatzen *bera* atal autonomo izan daitekeela. Kontutan ere hartu behar da inposiboan dagoen ziztukaria jausi litekeela.

Azkenik esango dut, bokal artean likidekin gertatzen den urratsa, batez ere, r > l kontsonanteen artean, hau diot Beraza > Belaza (deitura), edo Gereñuk bildutako Beragua-k Nafarroako Belagua gogoratzen baitigu.

Ez dakit non entzun nuen, baina aspaldian behintzat *beratza* 'huerta' zela uste izan dut.

⁵⁶⁶ Behe 'parte inferior' + en (sup.) + go (tok.atz.sudurk.ondoren) + a (art.): 'la de más abajo'.

Berengo honek, gorengo -ren kontrakoa dugu.

Honetan argi dugu behen > ben eboluzioa, baita superlatiboaren aztarna ere (uste dut horrela esaten zigula Irigoienek beren-i buruz).

⁵⁶⁷ Aurrekoan bezala hemen dugu *been/beren* aldakiak. Kasu honetan beste izen batekin, hau da, une batean bi izen tartekatzen dira etxe bera izendatzeko, azkenik, bigarrenarekin geratzen delarik. Susmo bat etorri zait bigarren izena osorik hartzen nuen horrela agertzen baita gehienetan, baina gerta zitekeen "Beengoa ozurrena" (batzuetan agertzen dira bi izenak) idatzirik egon arren, "Beengoa o zurrena" izatea, hots, bigarren izenaren lehen bokala gaztelaniakobaihalaezkoa izatea (o bokala), eta itsatsirik geratu geroko. Egundak Txurrena bezala ezagutzen zaio.

⁵⁶⁸ Beste euskalkietan 'separar, elegir' adierazten du hitz honek Azkuerengan joz gero.

Mitx.: "151 *beratz* vizc. 'herbal' ..Bereciartu...hay que ver *beratz*...y no *beresi* 'jaro', que es probablemente el participio *ber(h)erzi*, *ber(h)exi* 'separado, acotado' "

Gereñu: "Beresi, monte de Murua".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Berési	2003	Aranguren	Ahoz	"jaro"	"al Jaro. Sologogor dago Beresi azpian"
BERMURUAGA Bermuruaga ⁵⁶⁹	1785	(Goienuri) "Lib.Hip."	210	"termino"	86-06d~ Santa Ana aldean dirudi, denak nahiko hurbil daudela: "...Junto ala Hermita de Santa Ana una hered.d que esta al rrededor de dcha Caseria...otra heredad que llaman espillu Solo... Castañal en el termino de Bermuruaga..."
BERRIKOSOLO		(Larra.			(Ez da erraza kokatzea, zeren Aretako Errotazar balitz ondoan dagoela ematen du, baina agian Aranguren ondokoa izan zitekeen)
Berricosola ⁵⁷⁰	1952	U.A.Finc.Rust.	2.4	"heredad"	Argi idatzirik egon arren zalantzazkoa da.Birritan. / hori b bat dirudi. Berriokosolo? izan daiteke. "Berricosola, Errotasar, Errotasar"
BERRIO Berrio ^{**571}	1251	(Larra)* "Ilanz.Lacarra"	249	"apellido"	*86-14d "las creaturas de yenegro de Berrio"

M. Etxebarriak Zeberion: "berésia, beresiálde, martinberési.." biltzen ditu.

A. Errazti lurretan "Jaro Eubabaso, llamado hoy Legarra bereci 1910...Populuak *beresiyek* " bildu du.

⁵⁶⁹ Behin konstataturik izateak ez digu ematen argibide gehiegirik, hasiera batean Bermio herria gogorazen dit. Gereñuk eta Barrenengoak "Bermeja, Bermejo..Las Bermejas" biltzen dituzte. Bermio herriaren forma zaharrena horri lotu daiteke. Hegoamerikan badaude horrelako izenik ibaiaren bat izendatzeko. Hala eta guztiz ere, ez dugu ziurtasunik ber- horri lotu daitekenik. Argiago ditugu, gure ustez, beste bi atalak, muru 'muro' + aga (top.atz.).

Mitxelena: "muru 'muralla, pared, ...collado'..Muruetan". Orozkon honi *orma, ormea* esaten zaio.

Ez dut uste *ber-* aurrizkiaz pentsa daitekenik (Berraran...Berregi). Eusk. Deit. Izeng.tik hartutako bi hauek, nire ustez, aurretik i bat galdu ahal zuten.

Azkue: "Muru: (B?, Mog.), muralla...2(Bº? Ur.), collado".

Itxuraz, gardena izan daitekeen toponimo hau ez da agertzen ohiko toponimoen zerrendetan (Gereñu, Barrenengoa, Euskal Deit. Izend., Mitxelena...)

⁵⁷⁰ Berriokosoloa izan daiteke, zeren eremu hauetan berri 'nuevo, a' agertzea ez da gertatzen. Beraz, 'heredad de Berrio' izango genuke.

⁵⁷¹ Zazpi mende baino gehiagotan zehar aldaketarik izan gabe izan den toponimo honetaz Mitxelenak hitz egiten du -o atzizkia dutenen artean (ikus Audio), baita beste honetan ere:

"barri, berri 'nuevo': Iturribarria, Uribarri, ...Barri es var. occidental, es decir, en líneas generales dialectalmente vizcaína. Parece que ha sido el vizc. el que ha innovado...Para Berrio, Berrioategortua, Berriocoa...Berriozabal... P. de Zabala propone la etimología barrio (b.-nav., sul)'corral', 'era' que me parece muy dudosa. En Nav. hay top. Berrioplano, Berriosuso, Berriozar..."

Nire ustez, oso bidezkoa da Mitxelenak aipatzen duen azken zalantza, zeren kasu honetan badaude eremu hauetan izen egokiak (tegi, korta, larrin), arlo semantiko horiek betetzen dutenak.

Aipatu dudanez, eta bidezko denez, *berri* ez dugu aurkitzen leku honetan. Agian izan liteke, berri>barri urratsa gertatu aurretikoa, eta kasu horretan bukaerako -o/-a alternantzia izango genuke, Araban Barria baitugu. -O/-io bukaeran dutenentzat ere pentsatu behar da ui>iu>io bilakaeraz, baina beharbada bidezkoagoa litzateke pertsona-izen batez pentsatzea..

Nafarroan hain ezagunak diren Berriozar, Berrioplano, Berriosuso gain, Araban Gereñuk hauek aipatzen ditu: "Berrio, caserío de Llodio. 1712, molino de Elguea". "Berriochin, 1829 lambrantío de Arbulo". Nafarroako adibideak ezin dugu hona hain errez ekarri, zeren beste euskalki baten aurrean gaude.

Dena dela, Gereñuk ere biltzen ditu: "Berria 1687..Ullibarri Gamboa, Berricagana.. Berricano..Berroci". Zenbait toponimoetan, nahiz eta Arabakoak izan, inguruko euskalkien eraginarenpean (gipuzkeraz, nafarreraz) egon daitezke, oso gutxitan bada ere. Agian beste atal batez ber-? pentsatu behar da ere, ahaztu gabe lehen esan dudana pertsona-izenaren aukera Berriokosolo eta Bitoriano kasuetan gerta daitezke, batez ere bigarrean.

Pertsona izenarena garai batean behintzat ziurtat jo daiteke. "Fuent. Doc.Med. del P.V.. Foguera-Vecindario de las Villas de Vizcaya de 1.511" liburuan hogetaka hiri artean bereiztu daiteke Bermion andre-izen moduan agertzen dela -ko atzizkia duela:

236. "En las casas de Barzenaco, bivda...", 239. "En las casas de **Berrioco** bibe / ella misma", 245. "En las casas de Salinasgo, bi/vda, bibe ella misma...", 250. "En vna choça vbe Plaçaco, probe"... Bilbon bakarrik modu honetan egiten zaio emakume erreferentzia bi kasutan, beste tokietan inoiz ere ez. Bermiora itzuliz beste kasuetan andreei erreferentzia egiten zaianean bere izen-deiturak aipatzen dira, gizonekin gertatzen den moduan: "En las casas de Mari Lopes...En las casas de Sancha Artabi.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Berrio	1560	"Lib.Baut."	25	"cio."	"J. de La Rea el de beRio". 1562an "J. de larrea el de berrio". B-rekin (gehienetan) edo V-rekin iturri guztietan gaurdaino.
Berrio	1773	"Lib.Hip."	75	"barrio"	
Verrio	1775	"Lib.Hip."	103b	"ca."	
Berrio	1894	U.A. Finc.Rúst.	159b	casa	232f-an "heredad"
Verrio	1902	U.A.Est.Mun.	75	"finca"	Toponimo bera lehen "Echezarra" bezala aipatuta.
Berrio	1902	U.A.Cat.1900	1.5	"ca. ó cio."	
Berrio	1926	U.A."Est.Cat."	9.7	"heredad"	12.10ean ere bai.
Berrio	1940	U.A."Est.Cat."	10.6	"heredad"	
Berrio	1952	U.A.Finc.Rust.	9.8	"cereales"	21.1ean ere bai.
Berrio	1956	U.A.Amil.	9.19	"heredad"	22.30ean ere bai.
Berrio	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.3	"pago"	"C Berrio".
Berrio	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	Gurpidekoak: "Berrio es lo de Arriba".
Bérrio	2003	Berrio	Ahoz	"cio"	¿Al caserio? Bérrio. Asudiokoa. "Asaldiaga y luego Bérrio".
BERRIOGOIKOA		(Larra)*			*86-14d
Berriogioicoa ⁵⁷²	1894	U.A.Finc.Urb.	12	"ca. y cio."	
Verrio Goico	1894	U.A.Finc.Urb.	143	"ca. y cio."	
Berriogioicoa	1926	U.A."Est.Cat."	2.8	"heredad"	"Berrio Goicoa"
Berriogioicoa	1952	U.A.Finc.Rust.	2.3	"cereales"	"Berrio-goicoa" askotan agertzen da. Batean: "N. con camino del barrio SABADEL", Zabale beharreen. 1956an ere bai.
Berriogioicoa	1956	U.A.Amil.	16.13	"casa"	
Berrigioicoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	H-7. "Larra". Nire ustez, "Berriogioicoa" izan beharko litzateke. Hirutan "Berrigioicoa". Otsoak "Berrio 1º,2º"
Berriogioicoa	1994	Aranguren	Ahoz.	"cio."	"Bata Zabaleberrio eta bestea Berriogioicoa"
Berriogioikóa	2003	Gurpide	Ahoz	"cio"	"el quemado Berrikóa...Berriogioikóa". Berriokoa: "El que se quemó es Berriogioikóa"
BERRIOGOITI		(Larra)			
Berriogioiti ⁵⁷³	1979	"Map.Top."	1979	"cio."	"Cio. Berriogioiti", baina "Berriogioicoa" bera dirudi, leku berean baitago.
BERRIOKOA		(Larra)			
Berriocoa ⁵⁷⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	159	"heredad"	89-14d Ikus Berriogioicoa. "Verrio goico" etxealde barruan: "Savalecurre (-aurre) -N. Camino de Zabale, S. Religiosas..., Aldapabarrena-N. E. Religiosas, O. Camino de Zabale-, Aransolo, Mendicando -S. Bartolome Larrea-, Berriocoa -N. Camino de Zabale, S. Aldapa, E. Berrio- 6,60 areas"
BERRIOMENDI		(Larra)			
Berriomendi ⁵⁷⁵	1614	U.A.0107.1	2b	"exido"	86-14d (2005eko bukaeran bertara joanda -dela urte asko egonda nago ere- konturatu nintzen Arraño eta Berriomendiren arteko bereizketaz. Begi bistakoa da, bi garaiera daude, lehena borobilagoa eta beherago eta bestea, aldiz, tontorrigo eta Berriotik hurbil). "berrio mendi", "verriomendi" ere bai. 1730ean "Berrio mendi" eta "verriomendi", "monte concejil"

Izenen kontua dela eta, agian sakondu beharko genuke arlo hau, zeren Berrio honek Erdi Aroko aipatu ditugun: "Belcho, Zabalo, Garaio, Ezkerro, Zurio" edo antzeko adjektibo bihurtutako izenen kidea izan zitekeen.

⁵⁷² Berrio (Ikus) + goikoa 'el de arriba' : 'Berrio el de arriba'.

⁵⁷³ Berrio (Ikus) + 'goiti' (de por arriba): 'Berrio de (por) arriba', baina aurrekoa bera izan daiteke.

Aipatu dugun lehen goiti eta goiko-aren parekotasuna.

⁵⁷⁴ Berrio (Ikus) + 'ko' (de)+ 'a' (artik.): 'El/la de Berrio' (Ikus Berrio).

Bitxikeria bada gaur egun ere "Berrikoa, Berriokoa" entzun daiteke, "Berriogioicoa"ri buruz lekukoren batek hitz egiten duenean. Beraz, agian kontuan izan beharreko fenomenoak izan dezakegu.

Beraz, Berriogioicoa > Berrikoa izan dezakegu, edo agian Berrio + koa.

⁵⁷⁵ Berrio (Ikus) + mendi' (monte): 'monte de Berrio'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Berriomendi	1775	"Lib.Hip."	119	"paraje"	gisa. 1747an ere bai. "Iturriozaga en Aranzar linda con cerradura de... " 260an eta 303b-an "montte comun tit. verrio mendi"
BERRIOSOLOA Berriosoloa ⁵⁷⁶	1940	(Larra) U.A."Est.Cat."	24.43	"heredad"	Idazmakina egina. "Berrio-soloa"
BESTEALDEA Bastialde ⁵⁷⁷	1989	(Larra) Gereñu	107	"termino"	86-14d~Orozko aldea. "Bastialde, término de Llodio", "Bastiberdea, termino de Zurbano". Ikus "Bestialdie"
Bestialdie	1989	Gereñu	117	"termino"	"Bestialdie, término de Llodio". "Bastialde"-rekin zer ikusirik?
Bestealdie	2003	Zenbaitzuk		"termino"	Egunkariaren bitartez zabalduko izena, Laudioko Udaltzailearen zerbitzuei buruzko akordioak direla eta.
BEZETA Beceta ⁵⁷⁸	1894	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	7	"monte"	86-06c~ (Ikus ERREZETA bera baita) Argi irakurtzen da. "Isasi, Ascachu, Beceta (mugakide bat bat dator "Ascachu"koarekin eta Goienuriko beste batzuekin)"
BIANZA Vianza ⁵⁷⁹	1894	(Olarate) U.A. Finc.Rúst.	135	"monte"	86-30a Zenagorta baserrikoa.
Bianza	1940	U.A."Est.Cat."	3.4	"heredad"	Idazmakina egina. "Bianza y Padura"
Bianza	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"monte"	"Bianza y Padura"
Bianza	1956	U.A.Amil.	12.1	"heredad"	"Bianza y Padura" idazmakina.
BIARDIO Biardio ⁵⁸⁰	1857	(Larrazabal) "Lib.Baut."	68	"cio." ?	Zalantzazkoa.
BIASKORTU Biaskórtu	2014	(Aspuru) Aspuru	Ahoz	"campa"	Kat. 619. zk, Okondo ¿esta que está debajo del caserío ésta que baja para abajo? Biaskórtu.
BIDE Bide ⁵⁸¹	1952	(Larrazabal) U.A.Finc.Rust.	20.2	"arbolar"	86-13 "Aldapa, Posueta, Simacoa, Simacoa, Simacoa, Bide, Tostalarrien, Bidecruceta, Coba, Irregorri".
BIDEAURRE		(Goienuri)			61-61d (Bideaurre jartzen du argi-argi, geroago "Videcurce" moduan izango dugu 1926an. 1894ko zerrenda fidagarria ematen du, beraz, edo ondoko

⁵⁷⁶ Berrio (Ikus) + solo´(heredad)+ `a´(artik.): `la heredad (de) Berrio´

⁵⁷⁷ Beste 'otro,a' +alde 'lado, costado, zona' + a (art.): 'la otra parte' izan daiteke, e+a>ia eginez gero.

Beste inon ikusi ez dudana arren, litekeena da, kontutan izaten badugu, 'Urazurrutia, Urazandi/Urazemendi (azken biak Orio aldean, baina buruz hitz egiten dut) edo Andiko eta abar.

Soldadutzan nengoela Iparraldean izandako giputzak Hegoldeari "Beste aldea" esaten zioten.

⁵⁷⁸ Bukaera *eta* atzizkia argi dagoen arren, lehenengo atala ez dago hain gardena. Gogoratzen dut pilotari baten deitura "Bazeta" honen kidea izan daitenik. Bazeta ikusirik agian *baso* + *eta* aukeraz pentsatu ahal izango genuen, baina guk konstatutakoa ez dut beste inon aurkitzen.

Geroago Eusk. Deit. Izeng.-an "Baseta" aurkitu dut. Ziztukariaren aurretik egon arren, a > e itxudura ez dut beste inon ikusi.

⁵⁷⁹ Forma berean mantendu arren, ez dut aurkitzen beste inon antzeko konstataziorik. Bi zenbakiaz pentsatzea ez zait iruditzen egokia, zeren bizkaieraz izenaren ondoren agertzen baita. Bukaera -tza atzizkia ez dut ikusten, ezta iruzkizko (bi antza) zenbaitz pentsatzea ere.

Gereñuk aipatzen duen "Bialza"-k antza handia du. Beste batzuk: "Bialdapeta, Bialecu...Biaora, Biaquilu, Biar, Biari, Biaria". Batzuetan argia geratzen da zenbakiaren presentzia.

Barrenengoa: "Bian, Biaran...".

⁵⁸⁰ Agian gaizki idatzirik egon daiteke eta, berez, Isardio izatea, dena dela, Gereñuk "Biar, Biari, Biaria" biltzen ditu..

Ondo balego, -dui > -diu >-dio atzizkia genuke.

⁵⁸¹ Bide 'camino'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Bideaurre (GO) ⁵⁸²	1894	U.A. Finc.Rúst.	54	"heredad"	bat da edo bera izan daiteke) "N. O. Camino, S. Arroyo." Zupicando ondoan: "Urruchu 366 areas, Zupicando 134,16 areas, Bideaurre 74,4? Areas, id 18,72 areas, id 235, 50 areas, Lamayor 62,40 areas, Murdeta 30,16 areas, Olamendi 68,64 areas, Pagaza". "Urruchu" jartzen badu ere, 1926koa da ("Urruchi, Lupicando (Supicando), Videcurce, id.") jabearen deitura ere badator bat).
BIDEBARRENEKOA Bidebarrenecoa ⁵⁸³	1894	(Goienuri) U.A.Finc.Urb.	220	"ca. y cio."	"N. Cam. Real"
BIDEBARRIETA Bidebarrieta ⁵⁸⁴	1876	(Goienuri)* "Estadística"	13	"cio."	*86-14b Bukaera ez da irakurtzen ondo. 1986ko toponimia mapan ere bai.
Bidebarrieta	1877	"Becer."	320	"cio."	1914an (Vera). Gaurdaino iraun du horrela. Bidebarrieta
Bidebarrieta	1894	U.A. Finc.Rúst.	176	"heredad"	"S. Camino Real"
Videbarrieta	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"ca. ó cio."	
Bidebarrieta	2003	Areta	Ahoz	"calle"	"Pegado a Bidebarrieta" ondoan dauden edo zeuden landa batzuei, zeren orain etxeak egiteko urbanizatu baitute.
BIDEBARRIETA- GOIKOA Videbarrietaigoico ⁵⁸⁵	1894	(Goienuri)* U.A.Finc.Urb.	225	"ca. y cio."	86-14b "N. C. Real O. Estrada"
BIDEBARRIETAKOA Videvarritacoa ⁵⁸⁶	1877	(Goienuri) "Rgtro.Prop."	23.2	"cio."	86-14a
Bidebarrietacoa ⁵⁸⁷	1952	U.A.Finc.Rúst.	12.11	"heredad"	"S. Carretera Bilbao". Atxarte aldean: "Achartes...tierra, Achartes...peña, Oleta...monte, Bidebarrietacoa...tierra- O. Camino al monte". Bigarren i-ren gaineko puntua atzeratuta dauka, eta ematen du "Bidebaricetacoa" jartzen duela.
BIDEBARRIKOA Videbarricoa ⁵⁸⁸	1877	(Goienuri)* "Rgtro.Prop."	23.1	"cio."	*86-14b "Caserio N° 23"
Vide varrico	1894	U.A. Finc.Rúst.	43	"heredad"	"S. carretera"
Bidebarrico	1902	U.A.Est.Mun.	73	"finca"	"vive en ella... caserio Bide-barricoa", beraz, orri berean, forma artikuluduna eta artikulugabea.
Bidebarricoa	1926	U.A."Est.Cat."	12.14	"cio"	"N. Carretera", "cio" nik jarrita, zeren gehinetan "casa habitación de labranza" jartzen baitu.
Bidebarricoa	1940	U.A."Est.Cat."	24.26	"heredad"	"Bidebarricoa (Areta)"
Bidebarricoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	F-9, "Bidebarraikoa" jartzen badu ere, Bidebarrikoa da.
Bidebarríko	2003	Areta	Ahoz	"termino"	Behin aipatu zuen, baina gero ez zuen gogoratzen.
BIDEBARRIKOA		(Larra)*			*86-22b

⁵⁸² Bide 'camino'+ aurre 'delante' 'delante del camino, parte delantera del camino'.

Beste batzuetan esan dugunez, bukaerakoa, gure ustez, artikulua da.

⁵⁸³ Bide 'camino'+ barren 'parte inferior + e' (bokal betegarria)+ ko (tok.gen.) + a (artik.): 'el de la parte de abajo del camino'.

⁵⁸⁴ Bide 'camino'+ barri 'nuevo' + eta (atz. plur.): '(en) los caminos nuevos'.

Batzuetan aipatu dut zalantza eta atzizkiaren pluraltasunari buruz, zeren pentsatzen dut zaila dela *bidebarri* bat baino gehiago egitea leku berean, baina beste aldetik ibaiaren beste aldean "los Caminos viejos" deitutako lekua dugu.

⁵⁸⁵ Bide 'camino'+ barri '(nuevo)+ eta' (atz. plur.)+ goiko 'de arriba' + a (art.): (de arriba): 'la parte de arriba de los caminos nuevos'. Berez, ematen du Bidebarrieta finkaturik dagoela, eta gero *goiko* 'de arriba' gaineratu egin zaio, hau da, "Bidebarrieta de arriba".

⁵⁸⁶ Hau, berez, bide + barri + eta + koa dugu, baina i + e elkartzean, i gertatu dela.

⁵⁸⁷ Bide 'camino' + barri 'nuevo' + eta (atz. plur.)+ ko (tok.gen.)+ a (artik.): 'la de los caminos nuevos', eta pluraltzat hartuz gero.

⁵⁸⁸ Bide 'camino'+ barri 'nuevo' + ko (tok.atz.) +a (artik.): 'la del camino nuevo'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Bidebarriko	2003	Aranguren	Ahoz	"monte"	"Bidebarriko está de Asudio para arriba...esta Bizabaleta y allí está Bidebarriko"
BIDEBARRIKO-SOLOA		(Goienuri)			
Bidebarricosoloa ⁵⁸⁹	1877	"Rgtr.Prog."	2.2b	"finca"	"Bidebarrico-Soloa", "Areta", "Linde Oriente: via ferrea"
BIDEBURU		(Barbara)*			Kat. 433/434. zk., *86-14a
Bidiburu(Barbara) ⁵⁹⁰	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	"Bidiburu donde los sobrinos... (Barbarabekoa)"
Bidebúru	2003	Barbarabekoa	Ahoz	"pieza"	
Bidibúru	2014	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	"... las casitas de las sobrinas mías, Bideburu. "
BIDEBURU		(Goienuri)*			Kat. 475. zk. edo. 450. zk *86-06a
Videburu ⁵⁹¹	1793	U.A06010234.24	1	"heredad"	Isusi aldean. 1802an ere bai, eta "vide buru" / "bide buru" ere bai. Mugak: - Arrankudiagako bidea- Larrinzar..."
Videburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	167	"heredad"	"Ortuondo, Echeburu, Potoa, Larrinzar, Videburu, Susterra, Goicosolo, Pagaza, Aldesacon, Goicolanda, Aldaisacon, Lugoñri..."
Bideburu	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	"..punta encima campos, detrás de Isusi." Isusi-Bekokoak ere bai.
Biriburu	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"debajo Mintegita...". Emazteak ere bai (Dubirisekoa) Bitan. "Bidiburu" ere bai.
Biribúru	2003	Isusi	Ahoz	"camino"	"Es una pieza de los Usias". "Biriburu es arriba de Larrensar" ere aipatzen dute. Beaskokoak ere aipatzen du "me suena un Biriburu". Again beste Bideburu bat egon liteke, 1994ko Beaskoko eta Bekoko baserrikoen testigantzen arabera.
Bidebúru	2014	Beasko	Ahoz.	"cio."	"Bidebúru... no se ha utilizado, si debe haber"
BIDEERDI		(Goienuritik)*			61 *Leku ezaguna izan arren Ermukoentzat, berez Laudiotik kanpo dago, Ganekogorta ondoren – Ganekogorta ezkerretara geratzen dela-, Bilboko bidean.
Bideerdi ⁵⁹²	1994	Bekoa-Isusi	Ahoz.	"termino"	"camino de Alsasketa a Pagasarri... robles, borto... ". Altamirakoak "bajada a Zollo".
Bidérdi	2003	Beasko	Ahoz	"camino"	"se consideraba entre Llodio y Bilbao el centro del camino..."
Bidérdi	2014	Beasko	Ahoz	"camino"	"Cerca del Pagasarri"
BIDEKOSOLO-BARRENA		(Larrazabal)			86-13d
Videcosolobarrena ⁵⁹³	1877	"Rgtr.Prog."	23.1	"monte"	"Lindero Norte: regato"
Bidecosolobarrena	1956	U.A.Amil.	16.25	"monte"	Bukaera ez dago batere argi "-rreya?", "N. Arroyo de Iturrita". " Gardea, Zumeltza, Zumeltza, Zumeltza, Bidecosolobarrena, Larrazabal"
BIDEKRUTZE		(Larrazabal)			86-21~
Videcruce ⁵⁹⁴	1772	U.A.030501.11	3	"paraje"	"Vide Cruce". Hirutan. Esparzagaitik hurbil.

⁵⁸⁹ Bide 'camino'+ barri 'nuevo' + ko (tok.atz.)+ solo 'heredad' + a (artik.): 'la heredad del camino nuevo, de Bidebarriko'.

⁵⁹⁰ Bide 'camino' + buru 'parte superior, cabeza, encima' : 'encima, cabecera del camino'.

Kasu honetan asimilazioa gertatzen da *bide* > *bidi*, geroago ikusiko dugunez, > *biri* ere gertatuko da.

⁵⁹¹ Bide 'camino' +buru 'parte superior, cabeza, encima': 'encima del camino'.

Noizbait horrelakoekin zalantza sortzen da ia *buru* izena edo adjektiboa den, kasu honetan izena dela ematen du.

Azkue, Mitxelena: "buru 'cabeza, cima' "

⁵⁹² Bide 'camino'+ erdi 'mitad': 'mitad del camino'

⁵⁹³ Bide 'camino' + ko (tok.atz.) + solo 'heredad' +barren 'parte abajo' + a (art.): 'la parte abajo de la heredad del camino'

⁵⁹⁴ Bide 'camino' + kruze, kurze 'cruz, cruce, encrucijada': 'cruce del camino(s)'.

Azkue: "Bidekurtze (B-a-g-mond... V. bidagurutze 'encrucijada' "

Ikus Barbarakurtze, bertan honetaz azalpen zabala baitago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
BIDEKRUTZE		(Goienuri)			61-61d (Ikus BIDEKURTZE –Gorostiza/Isasi-berbera dela ematen baitu. Hau eta aurrekoa bereizturik toponimoaren bigarren zatia bereiztasuna nabarmentzeko)
Vide cruce	1894	U.A. Finc.Rúst.	7c	"monte"	Isasi baserrikoa: "Isasi, Ascachu, Beceta... Erreca bieta, Asteiturrietabarrena, Vide cruce 139,73 areas, Isersa –E. Arroyo Zuricalday-"
Vide curse ⁵⁹⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	27	"monte"	"Lurzubizar" baserrikoa. 7c-koa izan daiteke <i>cru</i> > <i>cur</i> . Lusurbizar baserrikoa: "Eche oste –O. Arroyo...-, Vide curse –N. Arroyo...-, Recavita–O. Arroyo...-, Leciaga"
BIDEKRUTZETA		(Larrazabal)*			Kat. 671. zk., *86-13a
Videcurceta ⁵⁹⁶	1926	U.A."Est.Cat."	7.16	"monte"	Koba eta Iragorri aldean.
Bidecruceta ⁵⁹⁷	1952	U.A.Finc.Rust.	22.30	"monte"	"E. Landaluce". Idazmakina egin. 22.32an ere bai, berdina den beste zerrandan. 20.2an "Bidecurceta" zirudien, baina zuzendua eta "Bidecruceta" jarrita.
Bidecruceta	1956	U.A.Amil.	9.22	"monte"	
Birikruzeta	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	"cruce de pistas"
Bidikruzeta	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"termino"	"frente de aquí"
Bidikruseta	1994	Kast.Goik.II	Ahoz.	"termino"	"seguida de Artuburu"
Bidikurseta	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"Bidikurseta... subiendo de Ortuburu a Ametzarro"
Bidekurséta	2003	Goirizabalena	Ahoz	"termino"	"Arrigurdin, seguido Bidekurseta (hacia) Okendo, Ametzarro"
Bidikuséta	2003	Ostenko	Ahoz	"cruce"	"Cruce de caminos que se llama Bidikuséta"
Birikurséta	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"termino"	"(Narbide aipatu ondoren) luego Birikurséta, está más abajo en el cruce". Aurrekoan –kurse-barik, -kruze- hartu nion. Berdin gertatu zitzaidan Kastañazako II.aren "De Koba subes a Bidikurséta".
Bidikurséta	2014	Ostenko	Ahoz	"termino"	"Birikurséta" ere esaten duela ematen du.
BIDEKURTZE		(Goienuri-Aspuru)*			Kat. 145. zk. Aspuru-Okondo, *61-61d
Bidekurse	2014	Aspuru	Ahoz	"cruce"	Aspuru baserrietatik Supikandora lehenengo bidegurutzeta.

Hasiera batean pentsatu nuen *kurze* 'cruce', bertan bidea erdibitzen baita. Geroago Mitxelenak aipatutakoak pentsa arazi zidan 'cruz' esanahiaz.

Dena dela, aukera biak posible dira, zeren eta, alde batetik aspaldian behintzat bideek gurutz ugari zituzten, eta beste aldetik latineko *crux*, *-cis-*ek (cruz; cruzar; encrucijada; cruce. Segura Mungia irakasleak idazten duenez) adierazten ditu. Aurrekoaren argigarri gisa dugu lehendik aipatutako "cruces que indicaban los cruces del camino", zeren, batzuetan, gauza biak elkartzen ziren toki berean, bidegurutzetaz itzatea eta, horrez gain, gurutzeren bat egotea

Laudioko bi lehen kateximetan "Curtze 'cruz' " agertzen zaigu eta 1858ko otoitzetan, aldiz, "Curse 'cruz' ". Azkenak egokitzen dira hobeto herri ahoskerara.

Mitxelenak aipatzen duenez: "la metátesis se emplea también para evitar estos grupos (muta cum liquida)..*kurze* 'cruz' (FHV)" Aipatu ere egiten du *k(h)urutze* 'cruz' (Apell.Vascos)

Pentsa dezakegu *kurze* zaharragoa izan daitekeela bestea baino, ahoskera arazoak lehenago haundiagoak izango baitziren. Ikus "Kurutzetza" bertan "Kuru-" atala dugu testigantza zaharrena dela, ondoren *kur->kru-* izango dugula hainbat toponimotan. Azken honi ohar bat egin behar diogu, zeren urratsa bidezkoa izan arren, sinkopa dela medio, kronologikoki *-kru* > *-kur* da dugun konstatazioa.

Gereñu garai berean, hau da, XVIII. hasieran, "Bidecruce, Bidecurce" biltzen ditu, biak euskaldun ziren tokietan.

Barrenengoa ere "Bidekruze, Bidekurze" aipatzen ditu.

Muxika: "Bidekruzeta, Bidekurtze, Bidekurutzeta".

⁵⁹⁵ Leku eta garai berean lehen aipatutako aukera biak ditugu. Ikusi aurrekoa.

⁵⁹⁶ Konstatazio honetan dugun "-curse-", gehienbat, "-cruce-" gisa agertuko zaigu toponimo honetan, behintzat azkenengo testigantzen artean.

⁵⁹⁷ Bide 'camino' + *kurze*, *krutze* 'cruz, cruce' + eta (atz.pl.): 'en los cruces de camino(s)'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Bidikúrse	2014	Aspuru	Ahoz	"cruce"	Batzuetan zaila da, bereiztea Bide- (grabaketetan gehien agertzen dena) eta Bidi-, e bokala nahiko itxia egiten baitu. Are gehiago, batzuetan Biri- ematen du.
BIDEKURTZE		(Goienuri-Dubiris)*			Kat. 396. zk., *61-61d
Bidecurse (GO) ⁵⁹⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	94f	"heredad"	Dubiris aldean aipatuta.
Videcurse	1926	U.A."Est.Cat."	4.3	"heredad"	"Dúviris, Larrimburu, Videcurse...". 5.4an Dubirizen ere bai.
Videcurse	1940	U.A."Est.Cat."	3.9	"heredad"	"Duviris, Larrimburu, Videcurse...". 0.2an "Dubiris, Supicando, Videcurse...".
Bidecurse	1952	U.A.Finc.Rust.	5.6	"monte"	"Urruchi, Lupicando, Bidecurse, id...". "N. S. Camino carretil". 9.3an "Videcurse": "Dúviris, Larrimburu, Videcurse, Dúviris...". 9.5ean "Dúviris, Larrimburu, Videcurse, Dúviris...".
Videcurse	1956	U.A.Amil.	9.4	"heredad"	"...Larrimburu, Videcurse, Duviris...".
Bidekurze(Dubiris)	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"bajando Dubris"
Birikurse(Dubiris)	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"la barrera de Birikurse de Dubiris a San Roman, al lado de Murdeta"
Bidikúrse	2003	Izagirre	Ahoz	"cruce"	"barrera. Tres caminos: para Murdeta, Dubiris y Santaluzia". Aspurukoa: "La barrera de Bidikúrse".
Birikúrse	2003	Dubiris II	Ahoz	"cruce"	"Birikúrse está un poco más allá".
Bidekúrse	2003	Beasko	Ahoz	"cruce"	Así Bidekurse
Videcurse	2014	Dubiris baserria	Eskr.	"termino"	1968ko eskriturak. Larrinburu
Birikúrse	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"termino"	
Bidikúrse	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"termino"	Nik Bidekurze galdetzean ahoskatzen du Bidi-, baina Birikurse esaten du gehien.
Bidekúrse	2014	Urrutxi	Ahoz	"termino"	Aitak horrela, baina Birikúrse ere esaten dute.
BIDEKURTZE		(Gorostiza-Isasi)*			*86-06c, Kat. 669. inguruan. Lau bide elkartzen ziren bertan, Goienuritik, Isasitik, Gorostizatik eta Isusitik datozenak.
Videcurse (GO)	1924	U.A.Cat.1900	6.3	"termino"	Idazmakina, "Goyazu" baserrikoa: "Astai Turseta Barrena, Videcurse, Isersa, arroyo de Amestoy"
Videcurse	1926	U.A."Est.Cat."	20.14	"heredad"	"Vide-curse": "Vide-curse": "Astei Turseta Barrena, Vide-curse, Isersa..."
Videcurse	1940	U.A."Est.Cat."	10.18	"heredad"	"Astei Turseta Barrena, Videcurse, Isersa..."
Redecurse	1940	U.A."Est.Cat."	24.48	"monte"	1894ko 27 orriko Bidekurtze da: "Lurzubizar" baserrikoa: "Eche oste -O. Arroyo...-, Vide curse -N. Arroyo...-, Recavita-O. Arroyo...-, Leciaga", jabea zeberioarra.
Bidecurse	1952	U.A.Finc.Rust.	1.3	"monte"	"...Lusurbeyzar, id, id, Bidecurse...". 1.4an ere bai. 19.2an "...Zavalesquiñe, Errecabita, Astei, Videcurse, Isersa, Alza"
Bidekúrse	2003	Atxa	Ahoz	"cruce"	(Buruz ari naiz, baina uste dut Atxakoak azaldu zidala beste Bidekurze bat zegoela Isasitik Gorostizara)
Bidekúrse	2014	Luxa	Ahoz	"cruce"	"... que sale a Isasi..."
Bidikúrse	2014	Atxa	Ahoz	"cruce"	
BIDEKURTZE		(Iñarrondo)*			Kat 1126 zk, gutxi gorabehera, *86-06c
Birikurse(Iñarron.	1994	Altamira	Ahoz.	"termino"	Barranketa eta Iñarrondo artean. Geroago nire zerrendak irakurtzen dudanean "Bidekurse" aipatzen dute.
Bidekurse	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"termino"	"Lusurberilanda baseritik atzeko aldean, Akasolotik behera"
Bidekúrse	2003	Lusurbirlanda II	Ahoz	"cruce"	"...etxetik gainean dagoen kurtze bat Bidekurtze... Bidekurze baino gorago.Bidekurzetik gora...". Bidekurtze / Bidekurze aldakiak ditugu.
Birikúrse	2003	Soltoa	Ahoz	"termino"	"Birikurse es también de Subirlanda".
Bidekúrse	2014	Lusurbirlanda II	Ahoz	"cruce"	"¿Antes de llegar, de llegar a Akasólo hay un sitio

⁵⁹⁸Bide 'camino' + kurze 'cruz, cruce': 'cruce del camino(s)'

Orozko San Martinen 'bidekurtzea...' esaten dutela baieztatzen dit amaginarrebak.

Lehen esandako bide > bidi > biri urratsa dugu hemen.

Orozkon bertan uste dut "Kruzeta" esaten zitzaion bertako 'cruce' nagusiari.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					que que le llamáis...? –Bidekúrse,”
BIDELARRETAKOB A		(Goienuri)			86-14b
Videlarretacoba ⁵⁹⁹	1926	U.A."Est.Cat."	2.4	"heredad"	"Vitorica"-ren azpian "Videlarretacoba" "S. Carretera. O. estrada de Larrea". "Videlarretacoba" jartzen duela ematen du, zalantza bakarra ea azken <i>c-a r</i> bat den, baina ez dut uste.
BIDELUNPOTO		(Goienuri)*			Kat. 475. zk., beheko aldean, *86-06a
Bidelumpoto ⁶⁰⁰	1940	U.A."Est.Cat."	24.24	"heredad"	Zalantzazkoa. "Bidebumpoto" dirudi: "...Isusi, Goicosolo, Minteguieta, Bide (b/l)umpoto...", b ematen du.
Videlumpote	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"monte"	Santa Luzia aldean: "...Mintietia, Videlumote, Recachueta...". 22.27an ere bai
Bidelunpote	1996	Ermu. F. Usia	64	"campa"	"Bideburu: Junto a la casa Andiko, heredad, hoy como campa con algunos frutales. Sobre Larrinzar, lindando por un lado con camino Areta y con el terreno de Minteguieta. Descrito en 1756 y 1894 como heredad y nombre Bideburu. En 1947 lo encontramos como Bidelunpote, compuesto por Bideburu y su contiguo el Poto (Potoa-Sotoa). Los vecinos lo llaman Bideburu".
BIDEONDO		(Goienuri)			86-05b (Ondoan zegoen Okondora zihoan lehengo errepidea –orain dela 60 bat urte- eta hortik "Videon do, Camino-cosol o, Camino-Ondocosol o")
Videon do ⁶⁰¹	1877	"Rgtr o.Prop."	23.1	"heredad"	"Videon do y Ortuzar"
Videon do	1926	U.A."Est.Cat."	27.1	"heredad"	"Aldapea –N. Peñascal... E. Regato (Palankakoa dirudi)-, Camino-cosol o, Videon do, Ortúz ar, Abraque – S. Terreno común de Llodio-, Palanca, Coscorralesao –N.E. Regato Lesao...-, Echaurrecosolba, Camino-Ondocosol o – S. regato-, Ortúz ar, Peñascal".
BIDEONDOETA		(Larrazabal)*			Kat. 634. zk., *86-13b
Videon doetta ⁶⁰²	1727	U.A.0506.4	189	"monte"	"castañal llamado de videon doetta... quadrilla de Larrazaua"
Videon doeta	1926	U.A."Est.Cat."	7.16	"monte"	"Vide Ondoeta"
Bion deta	1994	Kast.Goik.II	Ahoz.	"termino"	"junto a Rebis". Lekandazarrekoak ere bai.
Bion déta	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"monte"	"Bion deta, la Solatxa..". Goririzabalena: "Bion deta, donde el chalet".
Birundéta	2003	Ostenko	Ahoz	"monte"	"Al lado de Birundéta, la Koskorra", "Birundeta

⁵⁹⁹ Bide 'camino' + *larra* ? 'pastizal' /lar? + *eta* (atz.pl.?) + *koba* 'cueva': 'cueva del pastizal del camino'

Beranduko konstatazioa denez, zenbait hipotesi egin behar izan dugu, *larra* + *eta* > *larreta eta* abar.

⁶⁰⁰ Bide 'camino' + *ilun* ? 'oscuro' + *poto* 'pozo': 'pozo del camino oscuro'.

Errekailun toponimoa ere badugu Laudion.

Gerta liteke, F. Ussiak oso ondo zehazten duenez, *bideburu* + *poto* osatutik izatea. Atalak ikusirik oso bidezko litzateke azken hau.

⁶⁰¹ Bide 'camino' + *ondo* 'junto a': 'junto al camino'.

Atxa baserriko Benantzio Ussiak azaldu zidanez "Kamioño" toponimoa zela eta, hortik zetorren Okondoko errepide zaharra. Hori zela eta, ondoko zenbait toponimok (1926) horri egin ahal diote erreferentzia: "... Camino-cosol o, Videon do, ...Camino-Ondocosol o...".

⁶⁰² Bide 'camino' + *ondo* 'junto a' + *eta* (atz.plur.): 'junto al (los) camino(s)'.

Bidezkoagoa iruditzen zait, zehatzagoa baita, singulartasuna.

Azkenengo konstatazioan leherkariaren galera gertatu da, agian Bideondoeta>Bidondeta> Bion deta.

Bitxia da Ostekonko lagunak eman digun Birundeta, zeren hor Bide- > Biri legoke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Biondéta	2014	Kastañiza	Ahoz	"monte"	donde está el txoko..."
BIDEZABAL Videsabal ⁶⁰³	1745	(Larra) U.A06010211.27	2b	"castaña"	86-22b Gurpide aldean.
BIDEZABALETA Videzabaleta ⁶⁰⁴ Rebisabaleta ⁶⁰⁵	1805 1894	(Larra/Olarte)* U.A06010248.25 U.A. Finc.Rúst.	9 232g	"termino" "monte"	*86-22b "Arejalduga" aldean. Letrak oso argi bereizturik badaude ere, 1940ko "Videzabaleta" bera da: toponimo berdinak errepikatzen dira (...Zabaleberrio, Rebisabaleta, Yarto, Aldapa...", mugakideak, zabalera (300 areak eta zertxobait gehiago) eta abar.
Videzabaleta	1924	U.A.Cat.1900	6.25	"monte"	"Vide-Zabaleta"
Videzabaleta	1926	U.A."Est.Cat."	3.5	"monte"	12.22an ere bai, "Videzabaleta" eta gero azpian "Berrio" jarrita.
Videzabaleta	1940	U.A."Est.Cat."	13.47	"monte"	24.5ean ere bai, idazmakina egin.
Videzabaleta	1952	U.A.Finc.Rust.	3.3	"monte"	Erkiza ondoren aipatuta.
Videzabaleta	1956	U.A.Amil.	3.5	"monte"	"Vide-Zabaleta". 9.19an "Bidezabaleta y Arangutialde"
Bidesabaleta	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"subiendo a Pagasandu, llano...". Bitan. Batzuetan ematen du "Bisabaleta" esaten duela.
Bisabaleta	1994	Gurpide	Ahoz.	"termino"	"Bisabaleta ó Bidesabaleta", "Bisabaleta", bigarrena sarriago.Saltarriagakoak ere bai.
Bisabaléta	2003	Gurpide	Ahoz	"llano"	"Bisabaléta es el llano aquel, luego el camino Pagazandu"
Bidesabaléta	2003	Berrio	Ahoz	"monte"	"Mugarrigoiena, Bidesabaleta ...Bidesabaleta y Mugarrí están prácticamente juntos"
BIDEZAHARRETA Bidezaharreta ⁶⁰⁶ Caminos viejos Caminos Viejos	1986 1994 2003	(Larra)* "Map.Top." Latierro Areta	1, F-8 Ahoz Ahoz	"camino" "zona" "camino"	*86-14b "Camino de Sanbartolomé o Caminos Viejos". Gehienbat gaztelaniaz hitz egiten denean, "Caminos Viejos" esaten zaio Aretatik Laudioko erdi aldera doan ibilbide horri.
BIERLANDA Bierlanda ⁶⁰⁷ Bierlánda	1994 2003	(Olarte) Launtxu Launtxu	Ahoz. Ahoz	"termino" "termino"	*86-22c IKUS GERLANDA "hay dos mojones..." "más abajo tienes Eperlánda... al otro lado tienes los dos robles...¿Eperlánda y Bierlánda están cerca? No Bierlánda está arriba de todo, debajo Goikólandéta y esto es aquí abajo ya ". Txomin Liliri Bierlandaz galdetu ondoren, honek berehala erantzuten du: "¿Bierlánda? Eperlánda! Eperlánda es una!, también os daría ...Eperlánda es conocido por todos de Gardea es grande".

⁶⁰³ Bide 'camino' + zabal 'ancho': 'camino ancho' / '(el) ancho del camino'.

Aukera biak dira posible, zabal-ek egiten duen funtzioaren arabera.

⁶⁰⁴ Bide 'camino' + zabal 'ancho' + eta (atz.pl.): ' (en) (los) camino(s) ancho(s)' / '(el/los) ancho(s) del camino'.

Egungo Bizabaleak bokal arteko d kontsonantea galdu du.

⁶⁰⁵ Hasiera batean ematen zuen, Errebis + zabal 'ancho, grande'+ eta (atz.plur.): 'en las anchuras de Rebis, en el ancho de Rebis', izan zitekeela baina Bidezabaleta da

⁶⁰⁶ Adibide hau behintzat oraingo itzulpena kutsua izan arren, idatzirik behintzat bigarrena agertzen baita sarriago, badugu ondoan duen ibaiaren beste aldean "Bidebarrieta" ondo konstataturik. Bidezahar hauei erreferentzia eginez, XVII. aldean 'antigua calzada' aipatzen da.

⁶⁰⁷ Honetan bigarren atalak landa 'campa' zalantzarik eskaintzen ez badu, lehenengo atala ilunagoa ikusten dugu. Lekukoak esaten digunez: " -Hay dos mojones! ", honi jaramon eginez gero, bi zenbakia kontutan hartzekoa izango litzateke.

Dena dela, lotura zuzenena "Guirlanda, Guerlanda" eta "Eperlánda"-ri uste dut dagoela.

Gereñuk "Biercolar" hiru herritan aipatzen ditu, beraz, ondo konstataturik.

Barrenengoa: "Bierza".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
BIKORTA Vicorta ⁶⁰⁸	1689	(Olarte) U.A.050201.5	0	"puesto"	86-30a Zenagorta ondoan. Laudio / Orozko arteko mugarriez.
BILBAO Bilbao ⁶⁰⁹	1575	(Kanp.Top.) U.A.070105.2	21	"villa"	61 "de la villa de Bilbao". 1578an "villa de viluao"
BILITERIO Biliterio ⁶¹⁰	1994	(Larrazabal)* Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	Kat. 437. edo 426. zk., *86-14a "Del Gurdi a aquí (Orueta), a la derecha una campa"
Bilitério	2003	Barbarabekoa	Ahoz	"pieza"	"Biliterio donde tengo yo una tejavana"
Bilitério	2014	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	"... linda con Balintxa...eso es Biliterio"
BISALGORRI Bisalgórri	2014	(Goienuri) Izagirre	Ahoz	"pieza"	Kat. 402. gg zk. Zalantzazkoa. Bertakoek argi azaltzen dute izen hau, baina batek esan zidan zeuden sagar motarengatik zuela izen hori.
BITORIKA		(Goienuri)			Ikus. VITORICA
BIZERRENA		(Olarte)*			*86-14c (Aspaldian ZUBITXUETA edo BIZERRENA)
Bizerrena ⁶¹¹	1772	"Lib.Hip."	71	"cia."	"v. de Catuxa y Q. de Olarte". 135b-an Subichueta o Vizerrrena
Bicerrena de Catuja	1774	"Lib.Hip."	95	"ca."	Ikus "Subichueta"
Bizerrena	1787	U.A06010223	10b	"casa/s"	"Bizerrena o subichueta", gero "subichueta o bizerrena", geroago bigarrena v -z, "zuvichueta o Biserrena", "Biserrena"
Biserrena	1894	U.A. Finc.Rúst.	34	"heredad"	Toponimoa aipatuz gero beheko linean osagarri gisa edo "convoa" jartzen du, baina azkenengo o orbanaz. Hau izan daiteke 1915eko "Biserrenecomboa"
Vizerrana	1902	U.A.Est.Mun.	357	"finca"	Bigarren e > a.
Biserrena	1902	U.A.Cat.1900	1.13	"ca. ó cio."	
Bisarrena	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	"enfrente Aceros, casa que tiraron..."

⁶⁰⁸ Korta 'sel,cuadra' atala argi badago ere, hasierakoa ez dakigu ziur ea *bi* zenbakia dagoen. Gereñuk Bigorta aipatzen du.

Beheko-k > Biko eragin du kasuren batean, beraz, disimilazioa gertatuz gero *Behekokorta > Bikorta genuke, baina hori hipotesi mailan genuke. Dena dela, badugu lehen ikusirik be- hasieran duten batzuk.

⁶⁰⁹ Mitxelena Bilbao-ren esanahia azaltzerakoan zera esaten digu: "-tu terminación frecuente: Abaitua, Anitua, Beneditua, Berriatua, Bilbatua, Gacitua, Igartua,...En la reja de San Millán...Bahaeztu,... Cimentu,... Jungitu, Mussitu. J. de Gorostiaga ..ha expresado la opinión de que Bilbatu-a es un participio ('tramado' de bilbe 'trama'). Aunque por razones fonéticas no me parece posible su identificación de Bilbao con *bilbatu, esto nada tiene que ver con su tesis general. Parece seguro, en todo caso, que en Igartua y Gacitua tenemos dos participios: igartu 'secado' y gazitu 'salado'..".

Irigoienek zerbait esan zigun honetaz, uste dut bere iritzia Bilbatua 'entramado' zela, partizipioz. Zallan badugu "Bilbato" deitzen zaion tokia. Eusk. Deit. Izeng."Bilbatua" ere badugu.

Gereñu: "Bilboreta, peña...", "Bilibio, peñascos...". Ez dakit hauetan *bil* 'redondez' edo ez badago.

Bilbao kasuan agian bukeran ao 'boca, entrada' ere izan dezakegu.

⁶¹⁰ Bukaeragatik ematen du gaztelaniakohitza izan litekeela, 'cementerio'-ren bukaera bera baitu, baina erdarako hiztegieta ez dut aurkitu.

Gereñu: "Bilibio, peñascos en...", "Bilichana, Bilimburu". Nire ustez, azkena "Bolumburu" izan beharko litzateke.

Azkue: "Bili (R), trigo sobrero...", "Bilio (B-as.), pollo de ganso...", "Bil-jorra (B-o.), segunda escarda en el plantío de maíz..".

⁶¹¹ *Bizer* 'barba'.Orozkon, hau da, bizar-en aldakia + *ena* (jab.geniti.): 'la (casa) del barbas, del barbudo, del que tiene o se deja barba' Erdaraz ere bizardun batez behin baino gehiago esaten da 'el barbas' inguru hauetan.

Aipatutako *-ena* atzizkia sarritan izengaiztoekin joaten da.

Egungo lekukoek eta Gereñuk ere Laudiorako "Bisarrena" aipatzen dute.

Uste dut entzun dudala Orozko aldean *bizer* deitzea bizardun bati. Ematen du *i* -ren eraginez ondorengo a -k>e egiten duela. Honez gain, Mitxelena: "Bizargarriarena".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Bisarréna	2003	Launtxu	Ahoz	"casa"	Lekandazarrekoak ere bai. Olarteko Bekoetxeak "en Gardea" "Más abajo de la presa". Ameztuikoa: "Donde Gometégi". Presakokoa: "Donde la presa".
BIZERRENAONDO		(Olarte)			86-14c
Biserrenondo ⁶¹²	1894	U.A. Finc.Rúst.	67	"heredad"	"S. Via ferrea": "Aldapa, Biserrenondo, Pachinsolo, Estar ondo, Abasolo"
Biserrenecomboa	1915	U.A.Cat.1900	4.27	"heredad"	"en Gardea". Magallan baserrikoa dirudi.
Bicerrenaondo	1926	U.A."Est.Cat."	7.14	"heredad"	
Bicerrenaondo	1940	U.A."Est.Cat."	10.8	"heredad"	
Biserrenaondo	1952	U.A.Finc.Rust.	7.0	"cereales"	
BIZERRENEKOA		(Olarte)			
Bicerrenencoa ⁶¹³	1877	"Rgtr.Prop."	2.2	"heredad"	"Bicerrenencoa", g beharrean, c.
BIZIGEDO		(Goienuri)			86-05d (Goiri aldean. Hots, 1940koa 1926an "Bengochealde" moduan agertzen da)
Viciguedo ⁶¹⁴	1940	U.A."Est.Cat."	12.5	"monte"	"N. Regato": "...Viciguedo, Arraño, Penascal, Morteruchu"
Vicinguedo	1956	U.A.Amil.	22.29	"monte"	"Vicinguedo Bengochealde" Lehena ez da irakurtzen ondo, lehen n, u bat ematen baitu. "N. Regato Palanca"
BIZILAITXU		(Goienuri)*			Kat. 434. zk., gg, *61-62c
Bisiláitxu	2003	Dubiris II	Ahoz	"crucero"	"Muchos el crucero Bisiláitxu... Un poco antes de llegar a Santaluzia... un arbolar que teníamos nosotros allí"
Bisiláutxu	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"crucero"	"Bisiláutxu al difunto padre le tenía oído yo... pero eso era Artebide también le llamaban..."
BIZKAIA		(Karp.Top.)			61,62...
Bizcaya ⁶¹⁵	1575	U.A.070105.2	23	"señorio"	"conforme al fuero de este Sen.º de Bizcaya..."
Bizcaia	1742	U.A.06010214.4	0	"señorio"	
BIZKARRA		(Isusi)			
Bizkerra	2014	Beasko	Ahoz	"termino"	"De Rekabita a Asulugorri, los Ussias le dicen la Bizkerra"

⁶¹² Bizerrena (Ikus) + ondo 'junto a' + a (artik.): 'la de junto a Bizerrena'.

Kasuren batean *a+o>o*.

1915ko Biserrenecomboa, beste batean agertzen dela uste dut. Ez dakit loturaren bat izango duen Bicerrenencoa, azken honetan sudurkariaren ondoren leherkari ozena joan beharko zen.

⁶¹³ Beste kasuten batean ere ikusi dugu sudurkariaren ondoren leherkari gorra ozendu gabe.

Bizerrena (Ikus) + *ondo* 'junto a' + *ko* (tok. gen.) + *a* (art.): 'la de Bizerrena'.

Dena dela, ez dakigu ea guztiz ondo dagoen.

⁶¹⁴ Mitxelena: "bizi 'vivo': Viciola...Hay ap. Bicinai (guip., 1605)...bizinai 'vividor, activo,, ahorrador' .."

Ez dakit zein punturaino bete daiteke aurrekoa. Gereñurengan "Bisibaso, Bisili, Bisistui, Bisisolo.." aurkitzen ditugu, hirugarrenak behintzat botanikarekin pentsa erazten digula. Duen bukaeragatik ere gaztelaniaz botanikan agertzen direnarekin erka daiteke 'hayedo, robledo, pagero (hibrodoa), argomedeo'.

Barrenengoa: "Biziakol, Bizirkol, Bizirkulo, Bizizka 'retamal pequeño' "

⁶¹⁵ Mitxelena: "**bizkai ha sido en otros tiempos un apelativo, a juzgar por su difusión en toponimia, y designaba tal vez lugares elevados...y es natural considerarlo emparentado con bizkar..."

Horrela omen da, Irigoienek esaten zigunez, mendi txiki bat edo 'loma' bat omen zen. Hau geroago sakonduko dugu.

Mitxelenak esaten duen bizkai/bizkar parekatze hori oso bidezkoa iruditzen zait, zeren azkenean -ar atzizkia egon bailiteke (landa/landar, txiki/txikar eta abar)

Gereñu: "Bizcail, Bizcaisolo".

Barrenengoa: "Bizkarra (ugari)".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
BIZKARRA		(Larra)			86-14b
Bizcarra	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte"	"Mendieta, Bizcarra..."
Bizcarra	1956	U.A.Amil.	12.4	"monte"	12.16an berbera izanik (lau mugak bat datoz) "Bescarza" jartzen du.
Visquerra, La ⁶¹⁶	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	"Arraño, Aransolo, La Visque-" 35B-an. Basaurbe aldean. 1992an "La Visquerra"
BIZKARRA		(Larrazabal)*			Kat. 858 zk. gg, *86-13c
Vizquerra	1894	U.A. Finc.Rúst.	189b	"monte"	"...Mostacha, Vizquerra...". 215c-an Lekandazar aldean.
Vizquerra	1926	U.A."Est.Cat."	22.9	"monte"	Lekandazar aldean.
Vizquerra	1940	U.A."Est.Cat."	10.30	"monte"	Birritan, Lekandazar aldean.
Bisquerra	1952	U.A.Finc.Rust.	22.23	"monte"	Lekandazar aldean. 22.43an "Aldapa -N. La misma casa y camino vecinal, S. Arroyo de la casa...-, Echaurre -N. Castañal de la casa...-, Solobarri, Lecandalde, Mostacha, Cantera, Pagazacolanda, Arpillo, Echeburu, Achiquiturri, Bisquerra, Goraudiguste -N. riachuelo-..."
Bizquerra	1956	U.A.Amil.	22.23	"monte"	Lekandazar aldean.
Bizkerra	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	" de Gorostadio a Beldio ... un lomo "La Bizkerra". Bekoetxeokak "las Biskerras entre Mostatxa y la Nevera". Kastañiza Goikokoak ere bai.
Biskérria	2003	lbarguren	Ahoz	"monte"	"De la Nebera para Etxéru". Goirizabalena: "Atxikitúrri, la Biskérria...". Ostenkokoa: "Biskérria". Bekoetxe II: "la Biskérria es el siguiente alto de Pagolar donde está la antena, el siguiente alto para allá"
Biskérria	2009	Markixana	Ahoz	"monte"	"(mendiak) Es Mostátxa, la Biskérria -¿El que está en medio más o menos?-Sí, en medio, luego Paulár"
BIZKARRA		(Olarte)*			*86-29b
Bisquerra	1894	U.A. Finc.Rúst.	205p	"heredad"	"Lecandaburu, Bisquerra, Alday, Olartegochi...". Mugakideak Olartekoak.
Bisquerra	1940	U.A."Est.Cat."	20.1	"heredad"	"Aldapeas, Bisquerra y Solobarri". Hiru izen soro bat izendatzeko. 27.73an dena berdin errepikatzen da. Olartegotxi aldean.
Bizkerra(O)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"pieza"	
Biskérria	2003	Bekoetxe-Olar	Ahoz	"pieza"	"Aldapa, luego ya Biskérria..."
BIZKOTXO		(Larrazabal)*			Kat. 208. zk. gutxi gorabehera, *86-14a
Bizkótzo	2003	Goirizabal	Ahoz	"castañal"	"encima Odéibar el castañal de Bizkotxo". Bekoetxe II "donde estaba el castañal de Bizkótzo... donde Luis a la derecha...el castañal de Bizkótzo". Barbarabekoa: "Los castaños de Bizkótzo". Juan Barbara Okelurikoa: "El castañal de Bizkótzo abajo donde el eibarres, Kukúllu para arriba, la cumbre"
Bizkótzo	2014	Bekoetxe-andresa	Ahoz	"castañal"	
BOGADAOSTE		(Olarte)*			*86-30a
Bogadoste ⁶¹⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	69	"monte"	227c-an "E. Arroyo" ere o ematen duela.

⁶¹⁶ Bizkerra hau bizkarra-tik dator, i-aren eraginez hurrengo bokala itxi egin dela. Orozkon *bizker* 'espalda', horrela dugu bertantxe *bizkerazur*, *lepoazur* 'espina dorsal, columna vertebral'. Dena dela, 1952ko eta 1956ko adibideetan "Bizcarra" dugu.

Azkue: "Bizkar: 1º (c), espalda...2º (c), loma en los montes...3º (BN, S), punto culminante..".

Mitxelena: "bizkar 'espalda' 'loma en los montes': Biscar, Biscarret, Bizcardo (Vizcardo), Bizcarra...Bizcarrondo...Hay un Arbiscar en la Turma Salluitana y top. Biscarosse, Biscarosse y Biscarrués fuera de los límites del País Vasco..."

Honetan dugu nola euskal izen batek, erdal artikulua hartzen duela. Geroago erdal pluralgilea ere bai.

Kasu honetan beste batzuetan bezala gorputzaren atal bat hartzen da orografiako erreferentzia gisa. Balmasedan mendi bati "Espalda seca" deitzen diote.

Gereñu: "Biscarra (ugari eta aspalditik), Biscarrostea, Biscarzabala..", "Bizcair, Bizcaisolo, Bizcar, La Bizcara, Bizcarbalcha, Bizcarbea, Bizcarbidea...", "Bizquerbe, Bizquerregana".

Barrenengoa: "Bizkarra (ugari)".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Boragoste	1894	U.A. Finc.Rúst.	123	"monte"	Bi muga Olarteko jabeekin. Kontsonante matatesia eta <i>b d g > b r g</i> .
Bogadaosta	1926	U.A."Est.Cat."	1.5	"monte"	Bukaerako <i>a</i> oso argi.
Bogadaosta	1940	U.A."Est.Cat."	2.3	"heredad"	Idazmakina egina."E.Arroyo". 21.5ean ere idazmakina egina. 27.26an ere bai.
Vogadaoste	1940	U.A."Est.Cat."	10.3	"heredad"	
Bogadaoste	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"monte"	22.1ean "Bogadaosta" azken <i>e > a</i> ?
Vogadaoste	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"monte"	Zalantzazkoa. Ez da ondo irakurtzen.
Bogadaosta	1956	U.A.Amil.	22.3	"pinos"	Birritan. 12.28an "Vagadaoste". Zalantzazkoa.
Bagoste	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"seguido de Sarreleko". Bitan. Aipatzen diot: "Bogadaoste?" eta erantzuten dit: "Bagoste!"
Bagoste	1999	Cuad.Top. 8	1.29	'term.'	
Bagóste	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz	"monte"	"Talea y (encima) Bagóste"
BOGADERO		(Larrazabal)			
Bogadero ⁶¹⁸	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"pinos"	Pagolar-Undio bitartean dagoela dirudi.
BOLADERO		(Larra)*			
Boladero ⁶¹⁹	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	*86-14d "la pieza boladero...de jugar a los bolos... ". Beste lekuren batean ere entzun dut: "El boladero junto a casa".
Boladéro	2003	Asudio	Ahoz	"pieza"	"troci...que llamábamos el Boladero ¿porque jugaban a los bolos? En su tiempo hubo algo de eso...". 1994an esaten nuen ez hainbat bolatoki zeuden. Esate baterako, 2003an Presakokoa:"Larraneko 20:16 será la de Eusebio el del Boladero, que después llevó la riada...". Bekoetxekoa (Olarte): "Kúrse aquí en el alto, también en el alto, está en el mismo alto...había boladero, los pastores solían ir allí, jugaban..había un llano, nosotros teníamos rotura...Kúrse en el mismo alto..."
Boladéro	2003	Gardeazabal	Ahoz	"bolatoki"	Galdetxean ea zergatik deitzen zioten Larranekoari "el del boladero", berehalako erantzuna, haxe izan da: "¡Porque tenía bolatoki!". Larreneko baserria 1983ko uholdeek eramane zuten, Gardeako zubia —"el de Garaio deitzen diote"— igaro ta gero, gaurko Katuxa-Ibarra bidea zeharkatu ondoren, eskuinatara zegoen lehenengo baserria zen

⁶¹⁷ Azkue: "bogada (B-a-d-etx-g-otx), colada...Bogada-ondoko (B-d-o), piedra que se coloca bajo el barril de la colada...Bogada-otzara (B-o), Bogada-zaran (B-tx), barrica para la colada..."

Lexis 22 hiztegia: "bogada (de bogar)... bogar...//Chile. Desnatar, quitar la escoria al metal."

Kontuan izanik, *oste* 'parte trasera' atalak bahin baino gehiagotan agertu zaigula eraikuntza bati loturik: Elexaoste, Ermitaoste, Etxeostea, Etxezaroste..." baita bukaera aldetik honen antzeko den Zeladaoste ere, Azkuek azaltzen duen zentzuari lotuz agian erropa garbitzeko toki bat izango genuke.

Honen alde Bogadero toponimoa ere badugu, geroago izen arrunta kutsua duela.

Emazteak esaten dit bere amonak esaten zuela: "Goazen bogadea egiten!", erropea errekar garbitzera zihoanean.

Barrenengoa: "Bogadero..Zuaza...Se considera variante de Boladero, ó juego de Bolos, que es tradición hubo en este paraje."

⁶¹⁸ Bogadero ikus aurreko Bogadaoste.

Bogadero duen zentzua kontutan izanik ere, esan dezakegu erropa garbitzeko toki bat dela.

Aurrekoa beiztu beharrean gaude, alde batetik *bogadero* 'lavadero' izan daitekena dugu, nolabaiteko hibrido izanik, zeren gero Azkuerengan konprobatu dudanez: "Bogada (B-a-d,...) colada... Bogada-ondoko (B-d-o), piedra que se coloca bajo el barril de la colada..." eta beste aldetik "Bola: 1º (B,...) bola de madera que se maneja en el juego de bolos..."-tik sortua, hau da, lehen aipatu dugun bolatokia.

⁶¹⁹ Bertakoa esaten zidanez: "la pieza boladero..de jugar a los bolos...". Inguruko beste batek (Olarteko Zabale baserrikoa) 'boladero' bolatokiari deitzen zion gaztelaniaz.

Barrenengoa: "Boladeros.- Baranbio.- Etim.: 'Proba. sitio donde los pastores jugaban a los bolos". Horrela da lehen azaldu dugunez.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
BOLALEKUZAR		(Larrazabal)			*86-21d (Forma hau "Botalecudar" moduan agertzen da, lehenengo konstatazioan izan ezik. Hau zaharrena, ondo idatzia dagoela, fidagarriena dirudi)
Botalecudar ⁶²⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	12	"monte"	Beldio aldean. ODIAGA
Botalecudar ⁶²¹	1940	U.A."Est.Cat."	3.1	"monte"	Idazmakina egina.
Botalecudar	1952	U.A.Finc.Rúst.	1.11	"arbolar"	Birritan, eta bietan argi t.
Botalecudar	1956	U.A.Amil.	1.12	"m.arbolar"	Argi dago idatzirik t hori, baina beste toki bateko "Bolalekuzar" izan daiteke.
Botalekudar	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Idatzirik eta 1912an ere bai.
Botalekuzár	2003	Odiaga	Ahoz	"termino"	"Poxotxueta, Botalekuzar...". Dena dela, izen hau nahiko ahazturik dago.
BOLATOKI		(Goienuri)*			*61-62c
Bolatoki ⁶²²	1979	"Map.Top."	1	"bolatoki"	Santa Luzian. "Benta" etxeari itsatsitakoa. "Bolatoki" nahiko hitz arrunta da Laudion.
BOLIN		(Larrazabal)			Ikus. BOLUI
Bolin ⁶²³	1894	U.A. Finc.Rúst.	32	"monte"	Gorostiza aldean ematen du: "Manzanal, Bolin, Gorostiza, Iturrita, Semecola". Ez da ondo bereizten azkena u / n den, biak posible dira, baina n ematen du, u-ak beste modu batez egiten baitu. 131b-an u ematen du, baina n omen da besteekin konparatuz gero: "...Lecandazar, Bolin...". 205i-an n "...Garay, Bolin -N. Arroyo-, Mimenza...". Azkenean n argi-argia.
BOLINTXIN		(Olarte)			86-30a Ikus Molintxin.
Bolintxin ⁶²⁴	1999	Juan de Egia	ahoz	"molino"	"Había un molino pequeño...también un pozico...".

⁶²⁰ Bola 'bolo' + leku 'sitio, lugar' + zar 'viejo, -a': 'bolera vieja'.

Kastañiza Goikokoak esaten zidanez, lehen bolatokiak arrakasta handia zuten, igandetan ia entretenimentu bakarra baitzen.

Ikus Zarraleku.

Gereñu: "Bolalecu, término de la mojenera Salvatierra-Urbia", "Bolategui, moonte de Artaza de Foronda".

Cuad. Top. Zuia: "Bolategui" 75 or. Cuad. Top. Aiara: "El Alto Juegabolos" 49 or

⁶²¹ Ikus Bolalekuzar berbera izan behar baitu. Dena dela, oraingo honetan agian herri etimologiaz bola- barik, bota 'echar'-ekin nahastu egin da.

⁶²² Bola 'bolo' + toki 'lugar' : 'bolera'.

Gereñuk aipatzen du: "Bolalecu, término de la mojenera Salvatierra-Urbia" eta "Bolategui, monte de Artaza de Foronda", kokapenagatik ez du ematen zentzu hau duenik.

Muxika: "Bolaleku".

⁶²³ Leku-izen honek Bekoetxeok eta Juan de Egia baserrikoek aipatu didaten "Molintxin" toponimoa gogoratu didate. Ondoren, azkenaz "...era molino viejo" gaineratu zuten. Geroko adibidean ikusten dugunez, forma hau behintzat 1727. urtetik dugu konstataturik. Esanahia 'molino' da. Ikus bolu "Bolueko" eta "Molin". Juan de Egia baserrikoaren nebak "Bolintxin" aipatu zidan.

Latineko 'molinum' datorrenez, m/b alternantziak egundaino iraun du, hainbat aldaketa jasoz. En préstamos antiguos, lat -iu > -i vasc. En otros... recientes, hay a veces -u, pero en casos en que podemos suponer una nasalización antigua: B *bolu* 'molino', en composición borin- (bolin-), al parecer de *mor-~iu, con m- > b- por disimilación.

Azkue: "Bolu: 1º (Bc), aceña, molino (algo distinto de los actuales..)"

Mitxelenak konposizioan aritzen da, baina hemen autonomia dugu. Hemen ez, baina Amurrión badaude borin-dunak.

Gereñu: "Bolgana, Bolimbea, Bolimbidea 1677, Bolimbidebarrua, Bolimbidea, Bolimbu, Bolimburu...Bolinchu, Bolinchua...Bolinaga..."

Barrenengoa: "Bolinbarrieta...Bolinzar".

⁶²⁴ Bolin (Ikus) + otxin 'pozo': 'el pozo del molino'

Otxin atala dugu lekuko berak aipatu zidalako, nire galderei erantzunez, ea otsiren bat egon zitekeen. "-Había un pocico!" esan zidan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
BOLINTXU		(Larra)*			Bere arrebak "Molintxin" leku berberari buruz aipatu zidan.
Volinchu ⁶²⁵	1727	U.A.0506.4	198	"castañales"	*86-14d [Bi Bolintxu egon litezke nahiko hurbil. a) Arangurengoa (1727, 1994, 2003) eta b) Zeladoste (gainontzeko kasuetan)] Arangurengo etxea aipatuz gero..."Volinchu y tres porciones de heredad" "N. Arroyo", "Gallarreo, Landeta, S. Andres, Gallarrecoa, Santa Ana, Bolinchu". Idazmakina egina. "N. Arroyo" Areta aldean dirudi. San Andresekin mugarria bat datorrelarik. "N. Arroyo" Solaurbe aurretik aipatuta, baina mugakideak 1894koak dira. 17.6an ere bai. 2.5ean "Errotasar", "S.Arroyo Bolinchu" "Orozkoko partean..." "el castañal pequeño pero...Bolintxu es el verdadero nombre"
Bolinchu	1894	U.A. Finc.Rúst.	10b	"monte"	
Bolunchu	1940	U.A."Est.Cat."	24.2	"monte"	
Bolunchu	1952	U.A.Finc.Rust.	17.4	"monte"	
Bolinchu	1952	U.A.Finc.Rust.	17.6	"cereales"	
Bolintxu Bolintxu	1994 2003	Aranguren Aranguren	Ahoz. Ahoz	"termino" "monte"	
BOLINTXU		(Olarte)			86-22a
Bolinchu	1913	U.A.Cat.1900	4.2	"heredad"	"Pegante a la propia casa (...sita en Llodio y su barrio de Gardea, llamada Caudalena)"...linda por el Norte (Olartegotxi -baserria jarri dut, jabearen izena beharrean-), Sur (Goikoetxea -baserria jarri dut, jabearen izena beharrean-) . "Otra en el propio término de Bolinchu". 4.4an ere bai, "E. Via férrea"
Bolinchu	1940	U.A."Est.Cat."	1.12	"heredad"	Idazmakina egina. Gardeakoa da.
Bolinchu	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"cereales"	"Zubiaur, Ibarra, Ibarra, Solo-Oques, Bolinchu".
BOLI					Ikus Bolui
BOLLETA		(Goienuri)			86-06a Ikus BOLTETA bera baita.
Bolleta ⁶²⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	4c	"monte"	"...Ascachu, Iturrigorri, Bolleta 200 areas, Iñarrondo...". Argi eta garbi idatzirik.
BOLTETA		(Goienuri)			86-06a~

Barrenengoa: "Bolintxi...'molino harinero'...diminut. de bolin 'molino'; popularmente se dice también "Bolintxin".

Barrenengoak aipatzen duen hau nahiko bidezko dirudi. Kasu honetan inexisten azarna gendake, baina, nire ustez, baliteke *otxin* izatea.

⁶²⁵ Bolin 'molino' + txu (dimin.): 'molino pequeño, molinillo (gaztelaniaz badago horrelako deitura)'.

Ikusten dugunez, 1940. inguruan indukzioa gertatzen da, eta kasuren batean "Bolintxu> Boluntxu" edo agian Mitxelenak dioen: " lat -iu > -i vasc. En otros... recientes, hay a veces -u,"

Gereñu: "Bolen, Boliaran, Bolibar...Bolinchu...Bolinchu, Bolinchua, Bolingain..Bolinibar..", " Boringaña, Borinivar, 1025, antiguo nombre del lugar de Bolibar.".

Ikus daitekeenez, bokal arteko likiden trukaketa aspalditik ere gertatzen da..

1952ko oharretan ikusten denez: "Errotasar" lekuaren hegoaldean "Arroyo Bolinchu" zegoen, beraz, *erota* eta *bolin* elkar-bizitzen dira. Orozkon herri ahoskeraz, beti entzun dut errota 'molino', "Bolin, Bolintxu" orain behintzat ez dira entzuten.

Muxika: "Bolintxu".

Barrenengoa: "Bolintxi...'molino harinero'...diminut. de bolin 'molino'; popularmente se dice también "Bolinchin".

⁶²⁶ Honetan ez dakigu ia *bolu* 'molino eta antzeko zenbait + *eta* (atzi.plur.?) dauden, bustidura gertatuz gero ala ez, zeren ondorengo "Bolteta"jatorri bera izan zitekeen arren, "Vuelleta" ikusiz gero, ondo balego, 'en las vueltas' pentsatuko gendake, hori entzun baitut Isusira doan bidearen zati batez, itzulera asko baitu.

Gereñu: "Bolueta, 1724, molinode Barajuen", "La Vuelta".

Barrenengoa: "Vuelta de Oejo".

"Bolueta" toponimo Bilbon dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Bueltas	1894	U.A. Finc.Rúst.	205	"monte"	"...Bueltas, Iñarrondo...". Iñarrondo aldean. Bi mugakide erabat datoz "Bolleta"koekin.
Bolteta ⁶²⁷	1924	U.A.Cat.1900	6.18	"monte"	Iñarrondo aldean. "...Ascachu, Bolteta, Iñarrondo...". Bi mugakide bat datoz "Bolleta" eta "Bueltas"ekoekin.
Bolteta	1940	U.A."Est.Cat."	4.9	"monte"	Idazmakina egina. 10.16an idazmakina egina ere bai. 27.11n eta 27.12an ere bai.
Vuelteta	1940	U.A."Est.Cat."	10.15	"monte"	Idazmakina egina.
Bolteta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"pinos"	22.34an ere agertzen da birritan, eta gaizki dauden beste forma batzuk "Botteta, Boleta" berbera izanik.
Bolteta	1956	U.A.Amil.	1.27	"monte"	"Ascachu, Bolteta, Iñarrondo". 12.30ean ere bai.
Vuelteta	1956	U.A.Amil.	12.30	"pinos"	
BULUEKO		(Larrazabal)			86-13b (Egungo San Juan erreka)
Volueco ⁶²⁸	1787	"Lib.Hip."	225b	"regatto"	"Larraguibel ... regatto que llaman de Volueco y vaja al varrio de Barbara"
BOLUELO		(Larrazabal)			(Ikus BOLUELO bera baita)
Voluelo	1787	U.A06010223.12	9	"regato"	"limita con terreno de Larraguibel, y baja al varrio de Barbara". "-el"/"-d-" ?
BOLUEÑA		(Larrazabal)			86-13b (Hots, geroago ikusi dudanez, 1940an "...Oquelurialde - Ría de Valincha, S. Caserio S. Juan-" genuen, beraz "Bolueña" hori "Valincha"ri dagokio.
Bolueña ⁶²⁹	1956	U.A.Amil.	9.26	"lindero"	"Queluri-alde"-ko mugariak: "N. B(o/a)lueña. S. Caserio S. Juan". Lehenengo bokala ez dago argi idatzirik o zein a izan daitekeelarik. Ikus "Bolio, Balio"-rekin erlazonaturik? Bai, horrela dirudi. Berrikusi ondoren "Bolueña" ematen du. Kontuan izan dezagun "Volueco".
BOLUI		(Larrazabal)*			Kat. 755. zk., *86-13b (Ziurtatu behar lehenengo testigantzen kokapena)
Bolui ⁶³⁰	1793	U.A.06010235.1	222b	"monte"	"heredad llamada Bolui y que esta alrededor del

⁶²⁷ Ikus Bolleta, zeren esan dugunez, 'vuelta' + eta (atz.pl.?) izan ditzakegu.

⁶²⁸ Leku-izen honetan argi dagoena zera da bolu 'molino' atala. Bertan azaltzen denez: "regatto que llaman de Volueco". Dena dela, ez dago argi "Volueco" edo "Voluelo" den, ala biak.

Mitxelena: "bolua, bolu 'molino' (Refr. y Sent. 147: boluara "al molino"), en composición bolin-, borin-, bolun-: Bolueta, Bolumburu, Bolibar...Bolinaga, Borigana; top. Borinivar, Al., a. 1025...De *molina, *molinum...hay top. Bolinua, Vizc., en 1093".

"Bolueta"

Nire ustez, egungo "Bolio" forma zaharra dugu sarturik honetan: Boli(n/u) + ko.

⁶²⁹ Ziurrena lehenengo atalean *bolu* izatea da, baina bakarrik honetan dugu konstatatua, beraz, zail samarra da esatea superlatibo bat egon daitekenik, are gehiago izen bati laguntzen. Adjektiboekin badugu "Gorbea > Gorbeña, Agirrebeña, Barruetabeña, ", baina kasu honetan ez dut horren argi ikusten, bidezkoago, ondo balego, -ena (gen.) izatea, Kaudalena-rekin gertatzen denez.

Ikus geroago jarri dudana oharra, "Bolueña" hori "Valincha"ri dagokiola. Izena bigarren bada ere, erreka baten ondoan izatean *bolu* bat oso posible da.

⁶³⁰ Lehen aipatutakoa gogoratu behar dugu: Mitxelenak dioen: " lat -iu > -i vasc. En otros... recientes, hay a veces -u,"

Honez gain, -ui duen bukaeratik pentsa dezakegu -dui atzizkiaz, baina hasierako kasuan ikusten denez: "heredad llamada Bolui y que esta alrededor del sitio del **molino**", beltzituriko esanahiari loturik dago. Antzaz edo eraginez, -dui atzizkiaren bokalek duten eboluzio bera izaten du: -ui (Bolui 1793, Boluy 1877) > -iu (Boliu 1894, 1940) > -io (Bolio, egun), baina 'molinu'-etik datorrenez, bokal arteko sudurkaria jausiz gero Molinu(n) > Boliu > Bolio ere genduke, metasesi tartekatu daitekeela.

Aipatutako aldaketa orokorrean gain, gertatzen dira era eta kolore guztiko aldaketak eta oso goiz:

-"Bolio>Boleo", hau da, bigarren bokalaren zabalera, besteen irekiduraren eraginez.

-"Boliu>Baluy>Valu". Hasierako bokala o>a, eta bukaerako murrizketa.

-"Bolio>Bollo" palatalizazioa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					sitio del molino " Errotatxu-koa dirudi. Izardui aldean.
Boleo	1798	"Lib.Hip."	312b	"termino"	"Q. de Larrazabal". Bolio?
Boluy	1877	"Rgtro.Prop."	2.1	"monte"	"N. Regato", "Boliu" <i>u / n?</i> ere bai, "N:arroyo" eta "Bollo", "N: arroyo que baja de Larrazabal"
Bolio	1894	U.A. Finc.Rúst.	35d	"monte"	"...Basosabal, Bolio –N. Arroyo...- 105 areas, Larrazabal...". 32ko mugarritako jabe batekin bat dator. "N.Arroyo". Oso argi dago bukaerako <i>o</i> , beraz, <i>u</i> batetik?
Bolin	1894	U.A. Finc.Rúst.	81b	"monte"	"... Lujacastiñata, Lecandazar, id, Boli(n/u) 52 areas". Lehen bezala, amaierakoak <i>n / u</i> zalantza dakar, beste letrekin konparatuz <i>n</i> dirudi. Ikus Bolin.
Valu	1924	U.A.Cat.1900	6.26	"monte"	"...Mendieta, id, Valu...49,95 areas". Jabea Olariaga ingurukoa dirudi.
Valio	1926	U.A."Est.Cat."	7.12	"monte"	"...Lujacastiñeta, Lecandazarondo, Lecandazarbarrena, Valio". Hau da 1894ko 81koa.
Bolio	1926	U.A.UM.0712.1	3	"monte"	"N. regato". Geroago idazmakinez egina, berbera "Balio", beraz, <i>o > a</i> ,
Valu	1934	U.A.UM.0712.4	3	"monte"	Idazmakinez egina.
Bollo	1934	U.A.UM.0712.4	1	"monte"	N. Arroyo.
Valio	1940	U.A."Est.Cat."	1.6	"monte"	"Lecandazarbarrena" ondoren aipatuta, hau da 1926ko 7.12koa. 13.24an "Balio", "N. O. Regato"
Bolio	1940	U.A."Est.Cat."	10.19	"monte"	Idazmakinez egina: "Gorostiza, Bolio, Gorostachu...". . 13.25ean "... Ganguigurtu, B(o/a)lio...".
Boluy	1940	U.A."Est.Cat."	12.8	"monte"	Idazmakinez egina: "...Lecandazar, Boluy, Asube, Mimenza..." "N. Arroyo"
					"Lecandazar" ondoren aipatuta, erreka biek iparraldeko mugatzat dutelarik.
Boliu	1940	U.A."Est.Cat."	13.34	"monte"	"...Olaveasco, Boliu, Mimenza, Lecandaburu.."
Valu	1940	U.A."Est.Cat."	13.44	"monte"	"...Gorizabal, Valu 49,96 areas..."
Bolui	1940	U.A."Est.Cat."	17.4	"monte"	"Lecandazar" aurretik aipatuta. Hasierako <i>b</i> ia <i>d</i> bat dirudi. "...Pagasalaun, Larracullu, id, id, , Bolui, Lecandazar..."
Valio	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"monte"	"...Lecanda, Valio...". Zalantzazkoa. Lekanda ondoren aipatuta. Bolio izan daiteke, muga bat batera datorrelako.
Boluy	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"calvo"	"N. Arroyo". "...Lecandazar, Boluy, Asube..."
Doluy	1952	U.A.Finc.Rust.	16.5	"calvo"	"...Larracullu, Dolui, Larracullu"
Bolio	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte"	"La Barranca, Bolio, Arzagan...". 22.10ean "N.Arroyo San Juan ere badu. 22.11n ere bai. 22.13an berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Bollo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.12	"monte"	"N. regato Larrazabal". 22.19an berdina den beste zerrenda batean.
Valdy ⁶³¹	1952	U.A.Finc.Rust.	22.12	"monte"	Jabego handi eta sakabanatu baten arlo bat da, "N. Este caudal": "Arzagan-abajo, Valdy, Valincharraqueta". Hots, hegoaldeko mugakidea eta jabego bereko 1940ko "Valu"n dagoena bera da, berez toki bera da. 22.19an berdina den beste zerrenda batean ere agertzen da :
Bolui	1956	U.A.Amil.	16.19	"monte"	Idazmakinez. 22.12an "Boliu o Boleo" lehenaren bukaera ez dago hain argi.
Baluy	1956	U.A.Amil.	12.37	"pinos"	"...Lecandazar, Baluy, Asubeguena...". "Baluy" hau 1952ko "Boluy" da.
Boleo	1956	U.A.Amil.	22.5	"monte"	"22.12an Boliu o Boleo" lehenaren bukaera ez dago hain argi.
Boliu	1956	U.A.Amil.	22.12	"monte"	"Boliu o Boleo" Lehenaren bukaera ez dagoela

⁶³¹ Beranduko toponimoa dugu berau, zalantzarik ere garai honetan esan dugunez, akats ugari gertatzen baitira, are gehiago jabego handi honetako zenbait izenetan. Agian dago erlazonaturik "Balu, Balui, Boliu.." edo "Beldio" formekin. Dena dela, ezin dugu egin hipotesi gehiegirik, ikusirik Baldetxe, agian antzekorik genuke.

Geroago ikusi dudanez, mugakidearen bidez, "Valu" bera da.

Gereñu: "Baldiapeta", "Valdicueva".

Barrenengoa: "Valdina, Valdiorza, Valdisierra..."

Azkueregan aurkitu dudana esanahia ez dut uste egokitu ahal zaionik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Bolio	1956	U.A.Amil.	22.17	"monte"	hain argi.
Bollo	1956	U.A.Amil.	22.20	"monte"	"Bolio Abasondares"
Valdy	1956	U.A.Amil.	22.20	"monte"	"N. Arroyo Larrazabal": "...Bollo, Arzagar Arriba, Arzagar Abajo, Valdy, Balincharraqueta..." Ikus 1952koa. Jabego handi eta sakabanatu baten arlo bat da, "N. Este caudal": "Arzagar Abajo, Valdy, Balincharraqueta".
Bolio	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.2	"pago"	31B-an. Orueta, Gorostiza aldean.
Bolio	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"de la ermita de San Juan al otro lado del regato". Bekoetxeak "barranco junto a Larribel, debajo Oreta". Lekandazarrekoak ere bai.
Bólio	2003	Goirizabal	Ahoz	"pinar, arroyo"	"De la parte acá de Bólio". Ostenkokoa: "Eso es Bólio". Lekandazar: "Donde la ermita de San Juá".
Bólio	2014	Kast. Goikoa	Ahoz	"zona"	
BOLIOABASON- DERAS		(Larrazabal)			86-13b
Bolioabasanderas ⁶³²	1877	"Rgtro.Prop."	2.2b	"finca"	"Bolio-Abasanderas"
Bolio Abasonderas	1915	U.A.Cat.1900	4.28	"monte"	"Bolio-Abasonderas". 4.28an ere bai, "monte Bolio-Abasonderas... termino S.n Juan... N. Arroyo S.n Juan"
BOLUN		(Olarte)			86-14c
Bolum ⁶³³	1727	U.A.0506.4	231	"monte"	Gero "Arespechuetaondo" aipatzen da. "regato, monte, termino" gisa. 231n, 231n eta 236b-an ere bai.
BOLUNBURUETA		(Olarte)			86-22c
Bolunburueta ⁶³⁴	1791	"Lib.Hip."	258b	"regato"	Solaurberekim mugatzen du.
BORILDETA		(Larrazabal)			86-21a
Vorildeta ⁶³⁵	1776	"Lib.Hip."	138b	"paraje"	Izardui aldean dirudi. "sitio que llaman Velegui...Otro castanal en Vorildeta heredada propia que linda por la ondonada
BOTALEKUZAR		(Larrazabal)*			Ikus Bolalekuzar.
BOTOLAZA		(Kanp.Top.)			Gaurko BETOLAZA
Botolaza ⁶³⁶	1568	U.A.0107.1a	14b	"lugar"	"botolaça", baina aurreko orrialdean "betolaça" <i>o o > e o</i> .
BIRBIESKA		(Kanp.Top)			Gaurko BRIVIESCA

⁶³² Izen konposatua dugu berau, lehen atalean aztertutako "Bolio" dugula, eta bigarrenak bere aldetik beste bi atal dituela. "Abas + 'onderas'. Sarritan irakurri dugu "la ondera de ..., la ondera de ...". onderak *sakon* 'hondo, profundo...' zentzua duela

⁶³³ Hasiera batean uste nuen *bolu* 'molino' + *n* (inexiboa fosilizaturik), zeren bizkaeraren eremutan bolu 'molino' dugu, baina Mitxelenak dio konposizioan bolin- suertatzen dela, kasu honetan bolun-, nahiz eta elkarketa egon ez.

⁶³⁴ Bolu 'molino'. Ikusi dugunez, konposizioan bolu-k bolun- egiten duela. + buru 'parte superior, cabeza' + eta (atzik.plur.?): 'en la parte superior del molino, (en) la cabecera del molino'.

Zallan badago ere Bolunburu deitutako tolia.

Gereñu bi tokitan aipatzen du toponimo hau.

Barrenengoa: "Bolumbulueta".

Muxika: "Bolunbualdea (Bolunburualdea)".

⁶³⁵ Mitxelenak esaten duenez: "bolu, bolua 'molino' "-k konposizioan "bolin, borin, bolun.." egiten dituela, agian bigarrenean borin>*boril? izango genuke. Bukaeran -eta atzizkia dugu.

Gereñu: "Boria, Borialde, Boriaran, Borica, Boridostea, Borimbechi, Borimbide, Borimbidea, Borimbizcar..Boinaldai..Borinalde.."

Borin + alde + eta aukera ez du ematen egokia denik, zeren eta atzizkia hemen alde-rekin batera ez dut ikusi.

⁶³⁶ Toponimo hau bakarrik bildu dugu, desasimilazio adibide tinko bat dugulako, nahiko sarri agertuko dena beste kasuetan, hau da: *o o > e o*.

M. Etxebarriak Zeberion "bótosar, erdikobóto" biltzen ditu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Birbiesca ⁶³⁷	1776	U.A.06010217.4	3	"villa"	Orrialde berean hiru bider "Birbiesca". Orozkon "bi mila" esan beharrean "bri mille" esaten da.
BUASOLO		(Goienuri)			(Hau idatzirik egon arren, "Becosolo" izan behar, 140an antzera gertatzen da eta)
Buasolo ⁶³⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	89	"heredad"	"S. O. Arroyo"
BUENGANE		(Olarte)			86-22b
Buen gane ⁶³⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	16	"monte"	Lehenengo <i>e</i> hori <i>a</i> / <i>e</i> ?. Zalantzarria, ez da guztiz ondo irakurtzen eta.
BURITA		(Goienuri)			86-05b
Burita ⁶⁴⁰	1932	U.A."Est.Cat."	27.23	"heredad"	"Echarteburu o Burita" <i>b</i> hori zalantzarria.
BURRUNKURTZE		(Goienuri)			61-62c (Lekuaren izena ez bazuen ezagutzen, mugakideen bidez 2006an Mateo Eskuzaren laguntzarekin kokatua, jabegoa –Dubirisekoa- eta mugakideak ondo ezagutzen baitzuten. Galdetu nion ea eskolaren bat izango zen Dubiris eta berak ezetz. Gertatzen dena zera da, jabegoa Dubirisekoa izan arren, lur batzuk Isusi aldean zituela. Honi buruz: "el pinal que está entre la escuela y la iglesia... es grande... es el único que hay...")
Burruncurce ⁶⁴¹	1864	"Rgtro.Prop."	201	"urbana"	"Sta. Maria Yermo"

⁶³⁷ Kanpoko toponimo hau bildu badugu, izan da bakarrik aipatzearen hasieran duen egungo Bri- atala, zeinetan ekiditzearen Bir- egin zutela.

Orozkon ere bi mille (bi mila) 'dos mil' esan beharrean "bri mille" esaten da. Ikus Barbarakurtze 'muta cum liquida' kasuak ikuste arren.

Gauza bitxi batez konturatu naiz, Orozkon bizkaeraz gertatzen denez, 'dos' zenbakia izenaren ondoren agertzen da, bat zenbakariarekin gertatzen denez, baina aipatu dudak kasuan aurretik jartzen zaio.

⁶³⁸ Ikus "Buengane /Buangane". Argiago duguna bukaerako *solo* 'heredad' da.

Berez, "Becosolo" da, nahiz eta gainerako letrekin erkatuz gero, "Buasolo" irakurri. Urte bereko 140. orrian antzera gertatzen da, baina azken honetan argiago dago.

⁶³⁹ Azaldu dugunez, bigarren bokala *e* izan daiteke (Buengane). Kasu horretan agian *goien*, *goen* 'lo más alto'-ri lotu genezake. Inguru hauetan "Olagueñaga" deitura dugu Orozkon, lekuari "Olaginaga" uste dut esaten zaiola, baina Urduñan "Ol**abuenaga**", beraz, *g>b* eginez, *goen*-etik etorri arren.

Mitxelena: "-guen parece proceder más bien de go(i)en que de -guren: Echagüen, Ibargüen.. también Buena.". Mitxelenak *buena guren-i* lotzen du.

Gane 'encima de, alto'.

Gereñurengan ez dut aurkitzen antzekorik eta daudenak gaztelaniakoadjektiboak izan daitezke, baina ez ditut ikusten gureari loturik: "Buensalada, Buentrigales...".

⁶⁴⁰ Kontutan *i,u-z* bukatzen duten hitzek izaten badugu, *eta* atzizkia hartzerakoan, eragin den murrizketa: "Muru+eta>Muruet>Murita", Mintegi+eta>Mintegieta>Mintegita, kasu honetan buru 'parte superior, cabeza' + *eta* (atz.plur.?)>z pentsa genezake, hau da, 'en la parte de arriba'. Eskuineko oharra aituz gero, hots, "Echarteburu (Atxarteburu?) o Burita" neurri batean indartzen da gure susmoa, zeren uste dut Murueta ere izan daitekeela, hobeto esan, Murdeta dena. Lekuko batek esan zidan "Muruet, Mureta" eta, azkenean, "Murdeta".

Losa aldean badago "Murita" deitutako tokia.

Gereñu: "Burialde 1716, Buriarbea, 1708"

⁶⁴¹ Leku-izen honetan ere zenbait aukera agertzen dira, hipotesi mailan badira ere:

Lehenengo atalan *rr/r*-en arteko tinkotasun ezak bi ahalbide gutxienez eskaini dizkigu: 1) *burrin*, Orozkon burriñe (burdina) 'hierro', *burruntzelue* 'cazo'...geroago etorri beharko zen bokalen asimilazioa, honez gain, kurze 'crúz, cruce' lehenengo adierari lotzen badugu: 'cruz de hierro' izango genuke, agertzen denez, "urbana" izanez gero, posible litzateke.

Beste aukera etorriko litzateke, *buru* 'cabeza, parte superior' eta *kurze*.

Ez dakit *burrutz*, hau da, aldatz txikia, edo Azkuek dioenez: 'terreno costanero' egokiena izango ez bada.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Burruncurce	1894	U.A. Finc.Rúst.	230c	"monte"	Santa Luzia aldean. "Larrenburu, Ambie, Urruchu, Garviras, Larrenvarri, Asqueta, La fuente, Arricoche, Astiaga, Madalen, Hermoherreca, S, Sebastian, Larrenburu, Burruncurce, Pagaza"
Buruncurce	1926	U.A."Est.Cat."	22.2	"monte"	"Burun-" ez dago hain argi idatzirik.
Buruncurce	1940	U.A."Est.Cat."	4.12	"monte"	"Larrenburu, Ambieque, Urruchi, Carovizar, Larenburu, Asqueta, Fuente Aqueta, Araicoeche, Astiaga, Madalea Pozo, Ermuereca, San Sebastian Aguirre, Larrenburu, Buruncurce-S. Escuela y Camino, N. O. Terreno C. Llodio-, Duviris". Ikusten denez, r/r idaztean. Hau eta 1952koa jabe berbera.
Buruncuce	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"monte"	"Asqueta, L Fu.te Asqueta, Madalea Pozo, Ermuereca, San Sebastian -N. Camino a Yermo... -, Buruncuce -N. Comun Llodio...-, Larunburu -N. O. Comun Llodio...-, Arrecoche -N. O. Comun Llodio...-, Astiaga, Duviris, Larenburu, Carovizar, Urruchi, Ambieque -N. Camino Oquendo...-, Laranburu, Zabalesquiñe, Goriviasti -O. Caretera Oquendo". Ikusten denez, r/r idaztean.
Buruncurce	1956	U.A.Amil.	2.3	"monte"	"Buruncurcd" idazmakina. "S. Casa y Escuela"
BUZTUNDUI Buztunduy** ⁶⁴²	1557	"Lib.Baut."	21b	"apellido"	Gero kopian "Bustunchu/a, Bustuizza"
C					Ikus daitekeenez, letra honi dagozkien toponimoak nahiko berandukoak dira, salbuespen batzuk izan ezik. Kasu askotan itzulpena izatearen kutsua dute, edo behintzat, azken mendetako euskararen galerak toponimo euskaldunen sortzea gelditu egin duela ematen du, hauen ordeztu gaztelaniako ordainak eta erabilera gertatzen direlarik. Itzulpen kutsuarena aipatu dut, zeren askotan ematen da azalpen hau "de la Presa o Presacoa", eta orain agertuko zaizkigu toponimo gehienek badute euskarako forma zaharrago bat. Gainera, susmatzen da azken bariante hauetan lekuak euskal izendatze kutsua dutela. Ikus "Cuesta, Campa". Beraz, ondorengo toponimoen azaleko begirakada baino ez diogu emango.
CABAÑA Cabaña ⁶⁴³		(Goienuri)			86-06d
	1952	U.A.Finc.Rust.	12.14	"aves"	Jabego baten barruan bi "termino" aipatzen dira:

Gereñu: "Burrubioste, 1849, chaparral de Antoñana", "Burrujal, Burrumaispe, Burrunaspe, Buruñuelas, Burruzabalgain.."

Barrenengoa: "Burunaur...var. de Boriñaur".

Eusk. Deit. Izeng.: "Burunza".

⁶⁴²Honetan *-dui* atzizkiak botanikako mundura eramaten nau lehenengo batean, baina kontutuan hartzekoak dira kopian agertzen dira aldakiak (Buztunchu/a, Bustuizza)..

Mitxelena: "buztin 'arcilla': Buztingorri:Bustinza...Buztinzeria; Bustunoby (cf. ronc. buztin)".

Susmo bat sortzen zait, ia *-dui* atzizkiak, egun botanikako munduan finkaturik dagoena, aspaldian eremu zabalagoa izango ote zuen.

Azkuek ere aipatzen du "Buztin (R) arcilla".

Toponimian *buztin* 'arcilla'-k presentzia izan lezake Gereñurengan ikus daitekeenez: "Bustinsolo, Businzuloeta..", baina uste dut beste kasu batzuetan botanikari loturik dagoela, galdurik izan dezakegun hitzaren bati loturik: "Bustinza..**Bustuntuyeta**", azkena aztertzen dugun toponimo bera izanik *-eta* atzizkiarekin.

Azkue: "Buztundoi (R), lugar donde hay arcilla...", "Buztindoi...buztindui (V. Buztundoi)".

Formaz berdina izan arren, zentzu aldetik atzizkia dela eta, botanika munduarekin uste dut dagoela itxikeria izan arren. Gardean "Sagardun" eta "Mastun" toponimoak ditugu, "Mastondo" Okondon. Mastun + dui izanez gero, arrunta ez den atzizki baten erreduplikazioa genuke, baina badugu "Gorostidui 1745".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
CALERO		(Larrazabal-Mimenza)*			"Peña Vitorica, cabaña". Bigarrrena dela eta: "S. molino de Vitorica", "O. Puente de Vitorica", Termino:cabaña"
Caléro	2003	Ibarguren	Ahoz.	"termino"	*86-14a Ikus KARAUBI (Bitxia da, baina hainbat karobi –behar-beharrezkoak ziren laborantzaz ongarri moduan karea erabiltzeko- ikusi ditut: Obikolan, Enekoenan, Olartegotxi gainean, Susterrondo ondoan...) "¿Has comentado que el parking de la Renault a eso le llamabais?...la pieza el Kalero siempre, todavía se puede ver el calero...". Okeluri: "seguido de la Renault había una pieza que le llamaban la pieza de los caleros..."
CALERO		(Larrazabal-Odiaga)*			*86-21b
Calero	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	"subiendo a Odiaga... porque hacían cal..".
CALERO		(Olarte)*			89-29b (Etxebarri aldean). Hots, berau geroago "Palero" moduan agertuko da.
Calero	1894	U.A. Finc.Rúst.	78	"heredad"	"S.Arroyo", "Calero, Bajo la era, Aldapa, Alisos, Zugazaga".
CALLEJO		(Goienuri)			86-14b
Callejo, Arriba ⁶⁴⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	122c	"heredad"	"...Launchu, Arriba callejo –O. Camino-, Sn. Andres, Acharte...". San Andres aurretik aipatuta. Jabea Aretakoa dirudi.
CAMINO		(Larrazabal)			
Camino ⁶⁴⁵	1543	"Lib.Baut."	5	"apellido"	"M. de Camyno". 1550ean, 11n ere bai. Aspalditik datorren deitura dugu hau.
CAMINO REAL		(Larrazabal, Goienuri)			86-21, -14... (Hau da herria zeharkatzen zuen eta duen errepide nagusiaren izen zaharra)
Camino Real ⁶⁴⁶	1758	U.A.030502.3	1	"carretera"	"hasta el camino real". 1788an "Camino Real" (askotan), bide edo errepide nagusia delarik.
Camino real	1894	U.A. Finc.Rúst.	19	"carret. princ."	Ez dut jarri "Errepidea" normalizatutzat, zeren eta hemen ez dut inon aurkitu bariante hori.
Camino real	1894	U.A. Finc.Rúst.	122	"carret. princ."	"Santana –N. Camino real...". Askotan agertzen da erreferentzia hau.
CAMPA		(Goienuri)			61-62c
Campa(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.2	"heredad"	Lau bider. Santa Luzian: "Santa Lucia, Campa, campá, San Antonio, Larbide (Lorbide), Torronteguieta"
CAMPA		(Larra)			86-14b (Etxebarri aldean)
Campa (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	62	"heredad"	"Aldapa, Campa, Mendico, Lanpocao".
Campa(LA)	1932	U.A."Est.Cat."	27.82	"heredad"	"...Echevarri (lau mugakideak bat datoz 1894ko 62ko "Aldapa"rekin), Campa, Mendico..."
Campa(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"monte"	"...Telleri, Aldapea, Campa, Mendico, Lampocao, Echevarri, Larra..."
CAMPA		(Larrazabal)			86-13b~ (1952koaren arabera Kastañiza aldean, baina lehenengo biak Markuartun 86-05c)
Campa (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	87	"heredad"	Kastañiza aldean: "...Amecharro, Sololuze, Campa...-mugakide bat Kastañizakoa-"
Campa (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	87b	"monte"	"O. Arroyo". 139b-an Markuartun: "...Mendi,

⁶⁴³ Oraindik gordetzen da Luxan honen forma zaharragoa den "Kapana" leku-izena.

⁶⁴⁴ Karrantzan toponimo hau dugu, bertan deitura izatera pasatu da.

Izen hau erabilera urrikoa da.

⁶⁴⁵ Deitura hau oso goiz agertzen da horrela dokumentaturik, batek deitura hau duela esaten zidan, ez dakidana zein puntutaraino gorde daiteke horrelako gauza bat ahoz aho, bere aurreko batek esan ziola bere deitura beste bat zela: "Bide..."(luzeagoa, ez naiz gogoratzen zein, baina "bide"zuela), baina "Orden de Calatrava" sartzerakoan aldatu egin zuela deitura.

⁶⁴⁶ Hau izan da Urduñatik Bilbora doan bide nagusiak izan duen azken mendeetan zehar izen arruntena.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Campa (LZ) ⁶⁴⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	156d	"monte"	Campa..." Kastañiza aldean "...Mendi, Iturburu, Recabiarte, Campa –E. Arroyo-, id..."
Campa (LZ)	1911	U.A.Cat.1900	3.14	"heredad"	Markuartu: "Mendi, Campa, Solosarra"
Campa, La	1926	U.A."Est.Cat."	20.17	"monte "	"...Zumelzu, Andechaga, La Campa, Uribideaur, Las Azulas, Belancharraqueta..."
Campa(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	2.12	"heredad"	"...Sololuce, Campa, Aransolo, Larracullu..."
Campa(LZ)	1952	U.A.Finc.Rúst.	1.15	"monte "	"...Iturburu, Recabiarte, Campa, Campa..." 7.5ean "...Telleri, Aldapea, Campa, Mendico, Lampocao, Echevarri, Larra..." 22.24an "La Campa" birritan, Kastañiza aldean.
Campa	1956	U.A.Amil.	16.3	"campa "	22.46an "La Campa" Larrazabalen "Iturburu, Recabiarte, Campa, Campa, Lujalday..."
CAMPA VIEJA		(Olarte)			86-22a~
Campa vieja ⁶⁴⁸	1956	U.A.Amil.	16.26	"heredad"	"Campa vieja": "...Gardeagochi, La Aldapa, Campa vieja, Gardeazabal..."
CAMPO SANTO		(Goienuri)			86-14a
Campo Santo ⁶⁴⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	83	"cementerio"	Antza denez, hau zaharra da, nahiz eta data geroagokoa izan, zeren berria 1885ean eraiki baitzen. "Lamuza-N. Regato, S. Campo Santo"
CANTERA		(Goienuri)			86-06d (Garai honetan ezagunenak Bitorikakoak badira ere, ondoan eta hurbil Aretakoak daude, Aretako bidean, lekuko bateak azaldu zidanez)
Cantera ⁶⁵⁰	1790	U.A070222302	2	"paraje"	"junto a Zolloa, Solloa"
Cantera (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	74b	"monte"	"E. Arroyo. O. Camino".192d-an ere bai, "S. Camino real". Bitorikakoa.
CANTERA		(Isusi)			Kat. 892. zk. Lorbide errekarren gainetik,
Kantera	2014	Beasko	Ahoz	"ladera"	"debajo de Atxurdin"
CANTERA		(Larrazabal)			Kat. 704. zk., 86-13c
Cantera, La (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	215c	"monte"	Mugak Larrazabalen ditu, Lekandazar aldean.
Cantera (LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	2.6	"monte "	"...Pozueta, Cantera..."
Cantera(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	10.29	"monte "	Aurrekoa "Bajo Mostacha (Cantera)".
Cantera	1952	U.A.Finc.Rúst.	1.12	"heredad"	Aurrekoa "Bajo Mostacha (Cantera)", birritan.
Cantera	1952	U.A.Finc.Rúst.	22.43	"monte"	"Aldapa –N. La misma casa y camino vecinal, S. Arroyo de la casa..., Echaurre -N. Castañal de la casa..., Solobarri, Lecandalde, Mostacha, Cantera, Pagazacolanda, Arpillo, Echeburu, Achiquiturri, Bisquerria, Goraudiguste –N. riachuelo-..."
Canteras	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"...monte de las Canteras..." Bekoetxeak ere bai.
Cantera, La	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Idatzirik.
Cantera	2003	Ostenko	Ahoz	"ladera"	"Debajo de Arriurdín está la Kantera... una ladera bastante grande ...Arkotxeta está debajo de la Kantera". Bekoetxe: "Arregurdín...La Kantera, unos montes que tenemos".
Cantera	2014	Ostenko	Ahoz	"ladera"	
CANTERA		(Olarte)			86-22a (Bat ezagunena Zabale aldean dago, beste bat Olartegotxi aldean egon liteke)
Cantera (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	119b	"monte"	"...Larregui, Uvita, Cantera, Lupesa, Lupesa, Iturigorri..."
Cantera, La (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	143	"monte"	"Cantera, Zabale, id, Gardeagochi..."
Cantera(O)	1940	U.A."Est.Cat."	24.10	"monte "	Zabale ondoren aipatuta. 24.19an ere Santa Cruz eta "Lampocao" ondoren aipatuta.

⁶⁴⁷ Hasieran esan dugunez, konstatazio hau berandukoa da eta bere aurretik *landa* oso konstatatua dagoela: "Landa, La Landa, Landaburu, Landabusti, Landagoikoa...". Kasuren batean gaurdaino mantentzen dela.

⁶⁴⁸ Toponimo hau ere euskal kutsukoa da (*zahar, barri* eta antzeko adjektiborik ez dut ikusi gaztelaniaz landa hitzarekin doazenik), "Landazar" askoz lehenago konstatatua baitago.

⁶⁴⁹ XVI. mendeko dokumentazioan *zimiterio* eta horrelakorik agertzen dira (buruz hitz egiten dut). Orozkon *kanpusantu* esateaz gain, *ortusantue* ere entzuten nuen.

⁶⁵⁰ Honen ordaina (harrobi) izan gabe, hainbat harrobi Atxarte izena dute.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Cantera	1952	U.A.Finc.Rust.	22.12	"heredad"	Berdina den beste zerrenda batean ere bai: "...Cantera, Zabale..."
Cantera	1956	U.A.Amil.	22.14	"monte "	"...Cantera, Zabale..."
Cantera, La	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.1	"pago"	"La Canter-", 49A-an.
Kantéra	2003	Saltarriaga II	Ahoz	"monte"	"Kullulánda, La Cantera, Kuskurgán"
CARCEL VIEJA		(Goienuri)			86-14b
Carzel vieja	1775	"Lib.Hip."	110	"torre"	"rebentarioa ...junto a la torre que llaman la..."
CARNICERIA Y ALHONDIGA		(Goienuri)			86-14a~
Carniceria-Alhóndiga	1894	U.A.Finc.Urb.	126	"ca. y cio."	"Carniceria y Alhóndiga", "E. Rio Nervion". Udalaren jabegoa. Ez da guztiz toponimoa.
CARRASCAL		(Larrazabal)			86-21 Izardio aldean dago. Badago beste bat Dubirisen Artebide ondoren.
Carrascal ⁶⁵¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	136b	"monte"	"...Espalzarai, Carrascal, Arroyo, Epalzarai..."
Carrascal	1940	U.A."Est.Cat."	10.13	"monte "	"Espargaray" eta "Arroyo de Solaun" artean aipaturik. Itzulpen kutsua.
Carrascal	1952	U.A.Finc.Rust.	2.0	"pinos"	"pero es Okendo, cerca de aquí, hay fresnos..."
Carrascal	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"carrasco: roble silvestre" Diot ia "Garrastatxu" den eta ezetz. Arrankudiagan "garrastos: robles pequeños"
CASA		(Larrazabal)			86-13b (Ikusten denez, leku bera da. Hau da, Goirizabalena zena, gero beste izen batzuekin agertzen da. Hots, 1894ko 241eko Goirizabalena baserriko "Aldapa -N.O. Mar. Urq., S. Camino...- Soloandi..." 1940ko 24.31n "contigua casa -N. O. Ant. Marq., S. camino...- 83,40 areas, Soloandie..." gisa, gero 1952ko 17.2an "Goirizabalena -N. Ant. Marq. ...- 1,86 areas, Goirizabalena -N.O. Ant. Marq., S. camino...- 83,40 areas, Soloandie..." eta 1956ko 9.25ean "Junto casa 1,86 areas, Casa 86,70, Soloandia..."). Ikusten dugunez toponimo bera -jabea, zabalera eta zenbait mugakideak, oro har- zenbait izen izan ditu -ikus Soloandian-: Aldapa 1894 > Contigua casa 1940 > Goirizabalena 1952 > Junto a Casa, Casa 1956.
Goirizabalena ⁶⁵²	1952	U.A.Finc.Rust.	17.2	"heredad"	"ext. 83,40" "Goirizabalena, id, Solaundie, Judiosolo..."
Casa	1956	U.A.Amil.	9.25	"heredad"	"Junto casa...ext. 8670 mt2" "Junto casa, Casa, Soloandia, Julio-solo..."
CASA, ARriba		(Goienuri)			61-62c Jabeak "Santa Lucia, 56" eta "Larreneco" baserrikoak zituen, Santa Luzia aldean, baina "Venta"(lehena?) aurretik aipatzen denez, agian azkenaren gainean edo dago. Kasu hauetariko askotan "Casa" toponimoa jartzearekin nahiko izango litzateke, baina

⁶⁵¹ Okondon ere badugu toponimo hau eta baita Garrastatxu ere, baina leku desberdinak izanik.

⁶⁵² Bitxia da Goirizabalenako soro berbera edo berberak -jabego berberarenak dira- izendatzeko erabiltzen diren aldakiak:

1940ko 24.31 or. "Contigua casa... heredad...83,40 areas"

1952ko 17.2 or. "Goirizabalena... antuzano...1,86 areas"

1952ko 17.2 or. "Goirizabalena... heredad...83,40 areas"

1956ko 9.25 or. "Junto casa... antuzano...1,86 areas"

1959ko 9.25 or. "Casa... heredad...86,70 areas"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Casa, Arriba de (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	94	"campa"	zehaztasunak jartzen ditut, nire ustez, euskararen kutsua dutelako, hau da euskaratik itzuli direlako. "O. Iglesia". Santa Luzia aldean. "Santa Lucia, Venta, id, Arriba de la Casa..."
Casa, arriba de la	1926	U.A."Est.Cat."	4.2	"prado"	"Peñascál Venta de Santa Lucia, Arriba de la casa, San Antonio, Lorvide...". 4.5ean ere bai: "Sobre la casa", jabe berberena dela. Goienurin.
Casa, Arriba de la	1940	U.A."Est.Cat."	3.10	"monte"	"Duviris, Larrinburu, Videcurce, Bajo las casas...". 3.10ean "...Asqueta, Sobre la casa, Urvieta...Peñascal, Arriba de la casa, San Antonio" Denak jabe berekoa.
CASA, ARRIBA		(Larrazabal-Basozabal)			86-13b (Hauxe bera 1952an "ORILLA DE CASA" moduan. Ikus)
Casa, Arriba de (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	158c	"monte"	Basozabal aldean. "...Basasabal 44,68 areas, Basosabal -N. Arroyo- 331,88 areas, Arriba de Casa 105 areas, Arecheta 166,92 areas, Pagasoloa 33,16 areas, Larracullu..."
Casa, Arriba d la	1940	U.A."Est.Cat."	17.4	"monte "	"Delante, Debajo, Arriba d la casa, Arcocheta, Pagasalan, Larracullu, id, id, Bolui, Lecandasar..."
Casa, arriba de la	1956	U.A.Amil.	16.19	"heredad"	"delante de la casa, debajo de casa -N. arroyo-, Arriba de la casa, Arcocheta, Pagasalan, Larracullu, Larracullu, Larracullu, Bolui, Larracullu..."
CASA, ARRIBA		(Larrazabal-Odiaga)			86-21b (Hots, 1894ko Odiagako "Aldapa" gero 1940ko 3.1ean "Varios en Odiaga, Arriba la casa" eta 1952ko 3.11n. "Bajo la era, Arriba de casa" moduan agertzen da. Denak Odiagakoak dira). Odiagan, berbera 1894an "Aldapa" gisa.
Casa, Arriba de la	1940	U.A."Est.Cat."	3.1	"monte "	Odiagan: "Bajo la era, Arriba de casa, Elespide, Irimichu" berbera 1894an "Aldapa" gisa agertzen zen.
Casa, Arriba de ⁶⁵³	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"heredad"	Odiaga aldean: "Bajo la era, arriba la casa, Elespide, Irimichu..."
Casa, arriba la	1956	U.A.Amil.	1.11	"m.arbolar"	"Detrás de la casa. Arriba de la Casa". Idatzirik.
Casa, arriba de la ⁶⁵⁴	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	
CASA, ARRIBA		(Larrazabal-Solaun)			86-21a
Casa, Arriba de	1940	U.A."Est.Cat."	6.6	"monte "	"Arriba de casa", baina Solaun aldean: "Solaun arriba, Arriba de casa, Fuente Solaun..."
CASA, CONTIGUA		(Goienuri-Bengoetxea)			86-05d (hau -jabe, etxealde, zabalera... berberak- 1932ko 27.3an "BENGOCHE" moduan agertzen da). Aldaki hauek geroago elkartu baditut ere, lehendik ohar bat jarri nien "itzulpen kutsukoa"k zirela, horrela antzematen baitzen.
Casa, contigua a la ⁶⁵⁵	1956	U.A.Amil.	1.2	"heredad"	Bengoetxe aldean: "Contigua a la casa, Mintegui..."
Contigua ⁶⁵⁶	1952	U.A.Finc.Rust.	1.6	"heredad"	Zerrendaren lehena, agian "Contigua a la casa". 1.7an ere bai: "Contigua, Mintegui, Goico solo..." Bengoetxe aldean.
CASA, CONTIGUA		(Goienuri-Dubiris)			86-05b (Berbera 1940an "DUVIRIS" moduan agertzen da)
Casa, contigua	1956	U.A.Amil.	1.2	"heredad"	"Contigua casa, Auresolo, Aspurusolo, Barranca..."

⁶⁵³ Honen ordaina den "Echegoyena" lehenago dugu konstatatua.

⁶⁵⁴ Honen ordaina den "Echeostea" sarritan agertzen zaigu dokumentatua.

⁶⁵⁵ Honen ordaina den "Echeondoa" ere lehenago konstatatua badugu.

⁶⁵⁶ Lehen aipatutako "Echeondoa" bera izan daiteke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
CASA, CONTIGUA		(Larrazabal)			86-13b (Ikus CASA barruko oinpea. Ikusten denez, leku bera da Hots, 1894ko 241eko Goirizabalena baserriko "Aldapa -N.O. Mar. Urq., S. Camino...-, Soloandi..." 1940ko 24.31n "contigua casa -N. O. Ant. Marq., S. camino...- 83,40 areas, Soloandíe..." gisa, gero 1952ko 17.2an "Goirizabalena -N. Ant. Marq. ...- 1,86 areas, Goirizabalena -N.O. Ant. Marq., S. camino...- 83,40 areas, Soloandíe..." eta 1956ko 9.25ean "Junto casa 1,86 areas, Casa 86,70, Soloandia...") Ikusten dugunez toponimo bera -jabea, zabalera eta zenbait mugakideak- zenbait izen izan ditu -ikus Soloandian-: Aldapa 1894 > Contigua casa 1940 > Goirizabalena 1952 > Junto a Casa, Casa 1956.
Casa, Contigua Goirizabalena	1940 1952	U.A."Est.Cat." U.A.Finc.Rust.	24.31 17.2	"heredad" "heredad"	Idazmakinez; "Contigua casa...ext. 83,40 areas" "ext. 83,40 areas"
CASA, CONTIGUA		(Olarte-Launtxu)			86-22a Launtxu aldean.
Casa, Contigua a la	1940	U.A."Est.Cat."	13.7	"heredad "	"Contigua a la casa, Contigua a la casa, Iturriburu, Alastuy"
Casa, contigua a la	1952	U.A.Finc.Rust.	21.2	"heredad"	"Antuzano, contigua a la casa, Gardeagochi, Abasolo, Lampocao, Eperlanda, Eperlanda, Arrizurieta, Recagaso"
CASA, CONTIGUO		(Olarte-Olarde)			86-30a (Berbera 1894ko 123b-an "Olardegochi" gisa: "Manzanal, Sautu, Boragoste, Solobarriondo, id, Olartegochi, id, Curtibai, Aspigorta, Sautu, Urcullo, Aspigorta") "El Manzanal, Sautu, Vogadaoste, Solovarriondo, Solovarriondo, Contiguo a Casa, Contiguo a Casa, Gurtibay, Aspigortaoste, Sautu..."
Casa, contiguo a	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"monte"	
CASA, DEBAJO		(Larrazabal)			86-13b (Hots, berbera, "BASOSABAL" gisa 1894an eta "DEBAJO" moduan 1940an.
Casa, Debajo de	1952	U.A.Finc.Rust.	16.5	"heredad"	Basabal aldean: "Delante de casa 45,79 areas, Debajo de casa -N. arroyo- 339,11 areas, Orilla de casa 106,78 areas, Arecocheta 171,19 areas, Sagasalau 23,75 areas, Larracullu, id, id, Dolui, Larracullu..."
Casa, debajo de	1956	U.A.Amil.	16.19	"heredad"	Basabal aldean: "delante de la casa, debajo de casa -N. arroyo-, Arriba de la casa, Arcocheta, Pagasalan, Larracullu, Larracullu, Larracullu, Bolui, Larracullu..."
CASA, DELANTE		(Larrazabal)			86-13b (Hots, berbera, "BASASABAL" gisa 1894an eta "DELANTE" moduan 1940an.
Casa, Delante de	1952	U.A.Finc.Rust.	16.5	"heredad"	Basabal aldean: "Delante de casa 45,79 areas, Debajo de casa -N. arroyo- 339,11 areas, Orilla de casa 106,78 areas, Arecocheta 171,19 areas, Sagasalau 23,75 areas, Larracullu, id, id, Dolui, Larracullu..."
Casa, delante de la	1956	U.A.Amil.	16.19	"heredad"	Basabal aldean: "delante de la casa, debajo de casa -N. arroyo-, Arriba de la casa, Arcocheta, Pagasalan, Larracullu, Larracullu, Larracullu, Bolui, Larracullu..."
CASA, DETRAS		(Larrazabal)			86-21b
Casa, Detras de la ⁶⁵⁷	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	"Detrás de la casa. Arriba de la Casa". Idatzirik.
CASA, DETRAS		(Olarde)			86-14c
Casa, detras de la	1926	U.A."Est.Cat."	20.7	"heredad"	"E. Via férrea". Santa Cruz aldean."1 Detrás de la

⁶⁵⁷ Honen ordaina den "Echeostea" sarritan agertzen zaigu dokumentatua.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					casa –E. via férrea, O. Casa propia...-, 2 continuación de la anterior, a la parte opuesta de la vía ferrea, 3 Santa Cruz, 4 Subusaga..."
CASA, FRENTE		(Larrazabal-Odiaga)			86-21b (Odiaga)
Casa, frente de la	1940	U.A."Est.Cat."	3.1	"heredad"	"Varios en Odiaga, Arriba de la Casa, Elespide, Irimichu, Arechandi, Azule-Sarreta, Botalecusa, Posochueta, Landaluce, Alqueta, Alqueta, Saconacostera –N. con dicha casa pajar, S. O. con casa-, frente de la casa, id, Liñopozo, Arechandi, Espalzaray, Larraeder –S.E.O. común de Llodio-, Garbe, Odiaga, Echoru-Odiaga"
Casa, frente	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"heredad"	"Azule-Sarreta". Birritan. : Bajo la era, Arriba de Casa, Elespide, Irimichu, Achurdi, Azule-Sarreta, Botalecusa, Posochueta, Landaluce, Alqueta, id, Saconacostera, Frente casa, Frente casa, Liñopozo, Arechandi, Espalzaray, Odiaga, Sagasti-Telleria –N. Arroyo, S. Ermita-, Inito, id, Odiaga, Larraeder, Odiaga, Garbe, Odiaga-Vichi, Odiaga, Isasi-Telleria"
Casa, frente la	1956	U.A.Amil.	1.13	"heredad"	"Saconacostera, Frente la casa, Frente la casa,"
CASA, FRENTE		(Olarte)			86-29b [Berbera "Frente Eguile(ñ/n)o (Egiena)]
Casa, Frente de la ⁶⁵⁸	1940	U.A."Est.Cat."	12.9	"heredad"	Juan de Egi aldea: "Aldapa, frente de la casa, Orbecosola, Aldaico-Sola, Errequeta, Armuru-Aldea, Errequeta, frente d la casa, Lecuna, Talea..."
CASA, JUNTO		(Goienuri)			86-06c
Casa, Junto a la ⁶⁵⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	163	"monte"	"Goiribiasti" etxea da.
Casa, Junto a	1956	U.A.Amil.	12.31	"h."	"Uribarri... Becosola, Solobarri, Larriburu?, Junto a casa...". Jabea 1894koa dirudi.
CASA, JUNTO		(Larrazabal-Goizabalena)			86-13b (Ikus CASA barruko oinpea. Ikusten denez, leku bera da Hots, 1894ko 241eko Goizabalena baserriko "Aldapa –N.O. Mar. Urq., S. Camino...-, Soloandi..." 1940ko 24.31n "contigua casa –N. O. Ant. Marq., S. camino...- 83,40 areas, Soloandíe..." gisa, gero 1952ko 17.2an "Goizabalena –N. Ant. Marq. ...- 1,86 areas, Goizabalena –N.O. Ant. Marq., S. camino...- 83,40 areas, Soloandíe..." eta 1956ko 9.25ean "Junto casa 1,86 areas, Casa 86,70, Soloandia...) Ikusten dugunez toponimo bera -jabea, zabalera eta zenbait mugakideak- zenbait izen izan ditu –ikus Soloandian-: Aldapa 1894 > Contigua casa 1940 > Goizabalena 1952 > Junto a Casa, Casa 1956.
Goizabalena	1952	U.A.Finc.Rust.	17.2	"antuzano"	"ext. 186 mt2" "Goizabalena, id, Soloandíe, Judiosola..."
Casa, Junto	1956	U.A.Amil.	9.25	"antuzano"	"Junto casa...ext. 186 mt2" "Junto casa, Casa, Soloandia, Julio-sola..."
CASA, JUNTO		(Olarte)			86-29b ["Eguena" moduan agertzen dena 1926an, "Junto a la casa" gisa agertzen da 1952an. Hots: 1) Jabea berdina da erlazioaren arabera, gainera zer den bakoitza bat dator hiru lehenengotan 2) Sinatzen duena 1926an jabe gisa agertzen da 1952an]
Eguena	1926	U.A."Est.Cat."	9.3	"heredad"	"Eguena...antuzano, id (Olarte)...heredad, id... huerta, Orbecosola, Aldaico-Sola, Errequeta,

⁶⁵⁸ Honen ordaina den "Echeaurre" aspalditik dokumentatua ere bai.

⁶⁵⁹ Lehengo "Echeondoa" bera dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Casa, junto a la	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"antuzano"	Armuro-Aldea, Errequeta, Lecuna, Talea, Olartegochi, Tontorre, Olartegochi ondo, Obieta, Urculla –S. regato-, Rotonto –S. regato-, Idazmakina: "1 Junto a la casa...antuzano, 2 Aldapa... heredad, 3 Egaleña huerta..., 4 Orbeocosola, AldaycoSola, Errequeta, Aurreso-Aldecoa, Errequeta, Frente Eguileño, Lecuna, Talea, Olartegochi, Tontorra, Olartegochi, Obieta, Urcullo –S. regato-, Retondo –S. regato-,"
CASA, ORILLA		(Larrazabal-Basozabal)			86-13b (Hauze bera 1952an "CASA, ARRIBA DE LA" moduan. Ikus)
Casa, Orilla de	1952	U.A.Finc.Rust.	16.5	"heredad"	"Delante de casa 45,79 areas, Debajo de casa – N. arroyo- 339,11 areas, Orilla de casa 106,78 areas, Arecocheta 171,19 areas, Pagasala 23,75 areas, Larraculla, id, id, Dolui, Larraculla..."
CASA, SOBRE LA		(Goienuri)			61-62c (Jabeak "Santa Lucia, 56" eta "Larreneco" baserrikoak zituen, Santa Luzia aldean, baina "Venta"(lehena?) aurretik aipatzen denez, agian azkenaren gainean edo dago. "Sobre la casa" "Duviris, Larrinburu, Videcurce, Bajo las casas...". 3.10ean "...Asqueta, Sobre la casa, Urvieta...Peñascal, Arriba de la casa, San Antonio" Denak jabe berekoa.
Casa, sobre la	1926	U.A."Est.Cat."	4.5	"prado"	
Casas, sobre la	1940	U.A."Est.Cat."	3.10	"monte"	
CASA, TRAS		(Larrazabal)			86-13b (Adi, 1956ko bigarrena hurbil egon daitekeen arren, beste bat dirudi) "...La Cuesta, Errebisat, Landalde, Tras de Casa, Pozueta, Coba..." "N. Camino Castañiza E. Camino a Larrazabal" "Errevisalde, Lecandale, Tras la Casa". "Aransolo, Cuesta, Errevisalde, Lecandale, Tras la casa, Pozueta, Coba..." 13. 7an "Tras de la Casa": "Cuesta, Errevisalde, Lecandale, Tras de la Casa, Pozueta..." "La Cuesta, Errevisalde, Lecandale, Tras de la Casa, Pozueta..." Idazmakina, Kastañiza aldean: "Traslacasa, Pagasalan, Castañiza, Soluce, La Campa..."
Casa, Tras de	1894	U.A. Finc.Rúst.	232b	"heredad"	
Casa, Tras la ⁶⁶⁰	1926	U.A."Est.Cat."	12.18	"heredad"	
Casa, Tras la	1940	U.A."Est.Cat."	24.26	"monte "	
Casa, Tras la	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"prado "	
Casa, Tras la	1956	U.A.Amil.	12.34	"huerta"	
Casa, Tras la	1956	U.A.Amil.	22.46	"heredad"	
CASA, TRAS		(Olarte)			86-14c Jabeak bi etxe ditu herrian, bata "Jaurico" zan: "Tras la casa, Aldapa, Ortucheta, Ortucheta, Erquiza... Soroagatik ere, hau da.
Casa, Tras la (Jauriko)	1894	U.A. Finc.Rúst.	201	"huerta"	
CASA CURAL		(Goienuri)*			Kat. 441. zk., *61-62c. Ermukoa. "surcante con la..." Berez, "Santa Maria del Yermo," da tokia, zer den ("Casa Cural con su huerta, campa y monte peñascal") oharretan jarria. "Termino: Santa Lucia...Linderos Oeste: Casa Cural" F-3. "Sta. Maria del Yermo". 1965ean (Otsoa) "Casal del Cura"
Casa Cural ⁶⁶¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	35e	"huerta"	
Casa Cural	1926	U.A."Est.Cat."	20.11	"casa"	
Casa Cural	1952	U.A.Finc.Rust.	9.2	"casa"	
Casal Cural	1979	"Map.Top."	1	"casa/s"	
Casa del Cura	2003	Beasko	Ahoz	"casa"	
Casa del Cura	2014	Beasko	Ahoz	"casa"	

⁶⁶⁰ Ikusitako "Echeostea" izango genuke.

⁶⁶¹ Abadearen etxea deitzen zaio euskaraz Orozkon, baina abadetxe entzuna dut nonbaiten.

Berez "Abadetxea" dagokio euskaraz, hemen behintzat. Bertakoek "Casa del Cura" esaten diote. F. Usiak "Abadeen etxea" aipatzen du. Biek Santa Luziakoari buruz aritzen direla.

Hainbat zeuden Laudion, bat plaza inguruan –1894koa izan daiteke-, beste bat Santa Luzian... Orain, gehienbat, bi daude, eta plazako berriari "Elizkide" jarri diote.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena	
CASA GRANDE Casa grande	1799	(Larrazabal) U.A.07020303.1	53b	"casa/s"	86-14a "llamada la casa grande radicante en la plaza de arriba...". 1782an ere bai.	
CASA PALACIO Casa Palacio ⁶⁶²	1894	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	205	"casa"	86-14a "Lumuza"ko muga.	
CASA ROJA Caja Roja ⁶⁶³ Casa Roja	1926 1940	(Goienuri) U.A.UM712.1 U.A."Est.Cat."	1 13.45	"rustica" "heredad"	86-14a "entre Hospital-regato" "N. Entrada Hospital. S. Regato. E. carretera. O. camino Hospital"	
CASA DE LA VIUDA Casa de la viuda	1894	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst.	195b	"heredad"	86-13d Olako aldean ematen du. "E. Cauce"	
CASABARRO Casa de Barro ⁶⁶⁴ Barro Barro ⁶⁶⁵	 1841 1864 1894	(Goienuri)* "Lib.Baut." "Rgtro.Prop." U.A. Finc.Rúst.	 75 24 22b	 "casa/s" "urbana" "monte"	Kat. 774.aren azpian, *86-06c (Hots, Aretan "Barrones" ere deituriko etxea bazegoen, baina beste etxe bat da) "Casa titulada de Barro". 1843an "Casa Barro", eta "Casa de Barro" "Vitorica, Solloa, Vitórica, Oleta, Oleta, Oleta, Lusubirlanda, Barro 44 areas, Barrones –N. Barrones..- 44 areas". Susmatzen genuenez, hau da 1926ko "Casa-Barro": "Vitórica, Oleta , Usurbilanda (Mintegui), Casa-Barro, Barrones". Solloaren hegoaldean dagoela aipatzen da. "Casa=Barro" "Casa Barro"	
Casabarro	1894	U.A. Finc.Rúst.	64			
Casabarro	1926	U.A."Est.Cat."	12.1	"monte "	"Casa=Barro"	
Casabarro	1932	U.A."Est.Cat."	27.16	"heredad"	"Casa Barro"	
Casabarro	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"monte "		
Casabarro	1956	U.A.Amil.	1.8	"casa"	"Zollo"-ko hegoaldean "Casa de Barro"	
Casa Barro	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.3	"pago"	"Casa Barr-". 1992an "Casabarro"	
Casabarro	1986	"Map.Top."	1	"cio."	C-8. 1979an ere bai.	
Kasabarro	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"cio."		
Kasabárrro	2003	Solloa	Ahoz	"cio."	"Es el caserío, es el Kasabarro". Lamuzakoa: "Encima de Kasabarro, Kasille".	
Kasabárrro	2014	Luxa	Ahoz	"cio."	"Altamira, Kasille, Kasabárrro, Bastésar"	2003
CASAS, BAJO Casas, bajo las	1926	(Goienuri) U.A."Est.Cat."	4.3	"heredad"	61-62c Dubirizen: "Dúviris, Larrinburu, Videcurce, Bajo las casas..."	
Casas, bajo las	1940	U.A."Est.Cat."	3.9	"heredad"	"Duviris, Larrinburu, Videcurce, Bajo las casas...". 3.10ean "...Asqueta, Sobre la casa,	

⁶⁶² "Jauregui"-ren aldakieren bat dugu bildurik ere bai.

⁶⁶³ Honen antzekoa dugu "Etkezuri" Arakaldon, zuri-zurian izan ez arren. Baranbion "Etxenagorria" deitura dugu

⁶⁶⁴ 1841eko Batailatze liburuan irakurri nuenean "Casa titulada de Barro, Casa Barro, Casa de Barro" argi izan nuen esanahia, hau etxeak zuen materiala edo. Geroago 1727ko eta 1747ko testuetan "casa y casería.. Barrones" eta "en esta casa titulada de Barrones" (Garai honetan Juan de Barrones" izan zen bertako eskribau bat) irakurtzean nolabaiteko zalantza sartzen zitzaidan.

"Barro" baso bezala ere agertzen zaigu Laudion.

Mitxelena: "Es difícil el problema de barro- que acaso sea una variante de berro(jaro,lugar húmedo...): Barroeta..Barrozabal... Muy frecuente como segundo elemento: Acenari Momeç de Açubarro, a 1053; Amunabarro, Añibarro, Zozabarro (de zozo "tordo"?)"...

Gereñu: "Barroa, Varrocosolo, Barroche, Barrolucea 1342, Barron, Barronas, Barroncillo, Barrones".

⁶⁶⁵ Lehen ikusi dugunez:

Mitxelena "Amunabarro, Añibarro.." aipatzerakoan: "Es difícil el problema de barro- que quizá sea una variante de berro(ber(h)o) 'jaro', 'lugar húmedo', ' tierra que se labra de nuevo', ' seto', 'cercado', zarza', etc.. : Barroeta, Barrueta...Hay también Barraondo (Barrondo, Parrondoa, Parrondo), acaso de barra, parra 'barra' o también 'parra'..".

Ikus Casabarro, bertan azaltzen baita "Casa titulada de Barro, Casa Barro, Casa de Barro". Ematen du, beraz, eraikuntzan erabilitako materialari egiten diola erreferentzia, Arrizkozubi eta antzekoetan bezala. "Lupecha 1771" toponimoaren pareko erdalduna izan zitekeen.

Geroago ikusi dudanez, "Barro" hau, "Casa-Barro" moduan agertzen da 1926an.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Urviet...Peñascal, Arriba de la casa, San Antonio" Denak jabe berekoa.
CASCADA		(Olarte)			
Cascada (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	233	"heredad"	86-22a (Zabalen). Ikus KASKARA bera baita
Cascada	1940	U.A."Est.Cat."	2.1	"heredad"	"N. Arroyo", Zabala ondoan. d argia egon arren, r batetik etor zitekeen.
Cascada ⁶⁶⁶	1952	U.A.Finc.Rust.	7.13	"heredad"	"N. riachuelo"
Cascada	1956	U.A.Amil.	7.4	"heredad"	Zabale aldean.: "Zabale, Zabale, Aldapa, Cascada, Santa Cruz..."
CASTAÑAL		(Larrazabal)			
Castañal	1956	U.A.Amil.	22.11	"monte "	86-13b "Contiguo a Castañal", jabego handi baten arlo bat da, gainera, aipamenak ez dira hain zehatzak. Ondoren "Ibarguren" aipatzen da.
CASTAÑAL PRIMERO		(Luxa)			
Castañal Primero	2014	Luxa	Ahoz	"castañal"	Kat. 320. zk. Berez "Lujaldai" moduan agiritan.
CASTAÑAL SEGUNDO		(Luxa)			
Castañal Segundo	2014	Luxa	Ahoz	"castañal"	Kat. 318. zk. Kat. 320. zk. Berez "Lujaldai" moduan agiritan.
CEMENTERIO		(Larra)			
Cementerio	1894	U.A. Finc.Rúst.	243	"cementerio"	86-14b Etxebarri soroaren mendebaldeko muga.
Cementerio, Detr.	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.4	"pago"	"Dtr Cemen-". 34B-an.
CERCA VIEJA		(Olarte)			
Cerca vieja	1952	U.A.Finc.Rust.	16.10	"heredad"	86-14c Idazmakina egon arren, letra batzuk besteen gainean: "Gasparrena, id, Abasolo, Gardeagochi, Cerca Vieja, Gardeazabal..."
CERCADO		(Larra)			
Cercado	1956	U.A.Amil.	12.25	"heredad"	86-14b "heredad Cercado o Celadoste", "Celadoste o Cercado"
CEREZOS					
Cerezos	1877	"Rgtro.Prop."	3.1b	"finca"	"Los Cerezos".
CERRADA		(Goienuri)			
Cerrada ⁶⁶⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	164f	"heredad"	86-06c Kasu honetan izena baino gehiago adjektiboa izan daiteke, esaneteko nola dago soroa. "Alza..."
Cerrada	1926	U.A."Est.Cat."	9.12	"heredad"	Palanka aldean.
Cerrada, La	1940	U.A."Est.Cat."	6.7	"heredad"	Palanka aldean. "S. Arroyo"
Cerrada, La	1952	U.A.Finc.Rust.	22.1	"monte "	"Telleria, Alza, Ibarra, La Cerrada".
CERRADO VIEJO		(Goienuri)			
Cerrado viejo	1940	U.A."Est.Cat."	24.17	"monte "	86-06a~ (Andetxagan badago gaur egun "Cerrado Mayor ó Lujamendi", Mendikosolo ondoan)
Cerrado viejo	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"monte "	"...Echeburu, Cerrado Viejo..." Gorostiza aldean. 22.1ean "La Cerrada"
CERRADURA		(Goienuri)			
Zerradura	1739	U.A.07010502.5	6b	"monte "	"jaro y monte llamado zerradura"
COLMENAL		(Goienuri)			
Colmenal ⁶⁶⁸	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"monte "	61-62c (Antza denez, Colmenar Viejo gisa agertzen dena da) Isusin: "...Ortondo, Arrarreta, Asunsola, Colmenal,

⁶⁶⁶ Hau ikustean gogoratu dut Zabaleko Goitiak sarri aipatzen zuen "Kaskaria" –buruz ari naiz, baina horrela uste dut aipatzen zuela-, "Cascada" hau berea baitzen. Gardeazabaleko adizkideak galdetzean berriki aipatu dit: "Káskara...goitiarrak...están sembrando la Káskara...", Zabale eta Saltarriaga artean dagoen erreka ondoan dago. Gardeazabalekoak ez du entzun "cascada"rik, bestea, aldiz, bai.

Erreka ondoan egoteak ahalbideren bat ematen du 'cascada' izateko, baina beste 'cascara'rekin loturik egon daiteke, lurraren ezaugarriak direla eta. Kasu honetan r > d izango genuke.

⁶⁶⁷ Okondon andre bati entzun nion "esta casa tiene cerradas buenas", 'cerraduras' esan beharrean, eta hortik lotuko genuke toponimo honen zentzua, itxitako leku batena, hain zuzen.

⁶⁶⁸ "Erleche 1877" dugu konstatatua, nahiz eta beste toki batean izan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Larremburu, Arrecoche, Lugorri..."
COLMENAR VIEJO		(Goienuri)			61-62c
Colmenar viejo	1894	U.A. Finc.Rúst.	223	"monte"	"Andicoa 2,30 areas, Andicoa 99 areas, Acharte 66 areas, Jesit(o/a) / Jesolo? 4 areas, Colmenar viejo, Aramburu -N. Iglesia- 5 areas, Arrecoche 5 areas, Arrecoche 37 areas, Aldura 45 areas, Lorvide, Castañeta 10,50 areas, Minteparro, Landachu 43 areas, Suterra, Ocaranchueta 41 areas, Ocaranchueta 9 areas Pagaza, Oguicola 5 areas, Acharrate 5 areas, Urruchu, Duviris"
Colmenar Viejo	1926	U.A."Est.Cat."	22.7	"monte "	"...Ortondo, Adiarreta -E. Riachuelo-, Asunsolo, Colmenal Viejo, Larremburu, Arrecoche..."
Colmenal Viejo	1940	U.A."Est.Cat."	10.25	"monte "	"(hutsik -N. Camino del barrio, S.E. Camino que conduce al caserío que pertenec) 1,87 areas, (aurrekoaren antzera) 1,54 areas, (aurrekoaren antzera) 0,9 areas, Ortondo -E. Camino a Santa Lucia-, Acharrate -E. Riachuelo a Isusi- 65,78 areas, Asunsolo 3,81 areas, Colmenal Viejo, Larren-buru -N. Heredad Fábrica Parroquial- 5,25 areas, Arricoche-Lurgorri, Arricoche -S. Camino a Arrancudiaga-, Aldaisacon ...arbolado y hierba...- N. Camino a Arrancudiaga- 43,14 areas, Lorbide y Guino-Pozueta, Lau-castañeta -S. Camino a Arrancudiaga- 10,46 areas, Minteparro, Landachueta 43,67 areas, Obicola 17,25 areas, Susterre-barrena 40,4 areas, Oqueranchueta-abajo, Oqueranchueta-arriba, Pagaza, Obigorteta 4,86 areas, Acharte-barrena... castañal...10,60 areas, Urruchu-barrena... castañal 93,76 areas"
Colmenar viejo	1956	U.A.Amil.	22.37	"monte "	Idazmakina: "Isusi, Isusi, Andicoa, Ortondo, Acharrate -S. Este caudal, E. Camino ermita S. Antonio... pinos y jaro... 65,78 areas... pinos y jaro, Asunsolo 3,81 Huerta y era trillar, Colmenar viejo, Larremburu -S. Era trillar del barrio, O. Camino ermita S. Antonio- 5,25 areas, Arrecoche-Lurgorri, Arricoche, Aldeisacon -N. Camino a Arrancudiaga- 43,14 areas... robles y algo labrantio, Lorbide y Guinopozueta, Laucastañeta -S. Camino a Arrancudiaga- 10,46 areas... castañar, Mintiparro, Landachueta 43,67 areas pinar, Obicola 17,25 areas... labradio, Susterrebarrena -N. Camino a Arrancudiaga- 40,4 areas, Oqueranchueta abajo, Oqueranchueta arriba, Obigorteta 4,86 areas calvo, Achartebarrena 12,60 areas castaños, Iñarrondo 3,93 areas pinar, Urruchubarrena 93,76 areas castaños y robles"
COMPUERTA		(Larrazabal)			86-14c
Compuerta	1894	U.A. Finc.Rúst.	37b	"terreno"	"N. Rio Nervión". Kaltzeganeta? Bai bi mugak bat datoz. Dena dela Katuxa aldea ere aipatzen dal
CONCEPCION		(Goienuri)			86-14a~
Concepción	1965	"Lib.Llodio"	65	"ermita"	"Ermita de la Concepción" (Zubiaur) "s. XVII"
CONTIGUA					Ikus CASA, CONTIGUA A (LA)
CONTIGUO		(Larrazabal)			86-13d
Contiguo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"heredad"	"...Arza, Oruetaguru, Contiguoa, Contiguo, Contiguo, Ibarguren...". 22.13an berdina den beste zerrenda batean ere bai.
CORRO		(Goienuri)			86-14a Ikus. COSO
Corro ⁶⁶⁹	1753	U.A.030503.6	9b	"termino"	"en el Corro de este prenotado valle" bitan. 1799an "corro o plaza", "coso o corro / cosso". 1809an (Diezm.) "en el Corro"
Corro	1771	"Lib.Hip."	15	"barrio"	"o plaza". 161b-an "c.y c. titulada de Uricoa sitta

⁶⁶⁹ Hau egungo Herriko Plaza dugu., 'corro, coso', baita 'coro' bezala aipaturik ere, "corro o plaza", "coro o plaza" argigarriekin.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					en el... de este dcho.valle". 170ean"... en la Plazuela"
CORO Coro	1799	(Goienuri) U.A.07022302.4	50	"termino"	86-14a Ikus CORRO "En el coro o plaza". Formarik ugariena "Corro" (zazpi bider), gero "Coso" (lautan), eta azkenik, "Coro" batean.
COSO Coso	1799	(Goienuri) U.A.07020303.1	53	"termino"	86-14a Ikus CORRO "en el coso o plaza" birritan. "coso o corro / cosso" ere bai.
CRUZ Cruz, La	1983	(Goienuri) "D.F.A.Céd.Pr."	1.6	"pago"	86-06b (Ziur aski, egungo Alpitxu edo Kurtzegan, zeren Aretako batzuk "La Cruz" esaten badiote) 18B-an eta 19an. Areta aldean.
CUADRA Quadra ⁶⁷⁰	1771	(Larrazabal) "Lib.Hip."	17b	"ca."	86-14c "la su casa llamada de la... barrio de Gardea". 49b-an "la ..."
Cuadra	1772	"Lib.Hip."	48	"ca."	
Quadra	1790	U.A.06010234.1	51	"c. y c."	"en el barrio de Gardea". 1799an ere bai.
Cuadra	1894	U.A.Finc.Urb.	142	"ca. y cio."	"E. Camino Real. N. Arroyo"
Cuadra	1902	U.A.Cat.1900	1.2	"ca. ó cio."	
Cuadra	1956	U.A.Amil.	16.24	"casa"	"huerta...Barrio de Gardea –N. Casa "Cuadra" y cabaña y riachuelo, E. Carretera Bilbao Pancorbo, O. Cauce de Galindez"
CUADRA, LA Coadra	1614	(Kanp.Top.) U.A.0107.1	5b	"lugar"	61 "Sudupe, coadra y oquendo"
CUADRO Cuadro (O)	1894	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst.	158	"heredad"	86-14c (Olako aldean ematen du) "E. Camino. O. Cauce". Jabe honek bi baserri ditu, bata "Cuadra: C. Real. N. Arroyo". Hau berbera balitz, <i>a/o</i> bukaera genuke. "Cuadro, Aldapa, Zumelza..."
CUESTA Cuesta(LZ) ⁶⁷¹	1940	(Larrazabal-Aurreko) U.A."Est.Cat."	24.26	"heredad"	86-13a Aurreko, Errebis inguruan ematen du: "...Cuesta, Errevisalde, Lecandalde..."
Cuesta(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"heredad"	"Aransolo, Cuesta, Errevisalde, Lecandalde...". 13.7an zerrendaburua eta "heredad", beraz, itzulpen kutsua du: "Cuesta, Errevisalde, Lecandalde..."
Cuesta(LZ)	1956	U.A.Amil.	12.34	"heredad"	"La Cuesta". Aldapa"-ren parekoa. Gainera, zerrenda hasieran, Aldapa agertzen ohi denez: "La Cuesta, Errevisalde, Lecandalde..."
CUESTA Cuesta (LZ) ⁶⁷²	1894	(Larrazabal-Malkuartu) U.A. Finc.Rúst.	96	"heredad"	86-05c Malkuartun: Malkuartun: "Malcuartu, Id, La Mayor,

⁶⁷⁰ Nahiz eta honen forma euskalduna, korta, ahoz ondo gorderik ia gaurdaino izan, oso goiz dugu konstatatua gaztelaniako hau. Sudupe ondoko herria, La Cuadra, XVI. menderako bazagoen toponimo eta deitura bezala finkaturik, gehienetan "la Qoadra" idatzia.

Okondon "Landa" deitu zitzaion dorretxeari egun "La Quadra" deitzen diote.

⁶⁷¹ Hemen dugu kontsonante honen hasieran errepikatzen dugun susmoa: Zenbait izenetan nabaritzen da euskal toponimoen kalko direla.

Lehen ikusi dugu *aldapa* -k 'cuesta' esan nahi duela, baina gehienbat hemen heredad, huerta, pieza al lado de casa..oso konstatatua dagoenez. Hain ugari da toponimo hau, zeren esan daiteke baserri bakoitzean bat dagoela. Kuriosoki jabego bateko arloak zehazten direnean, hau da, baserri bakoitzak duen arloen zerrenda, hasi-hasieran agertzen da "Aldapa", etxetik hurbilekoa edo hurbilena baitzen.

Adiera honekin urte batzuk geroago agertzen ari da, baina indar gutxiz "Cuesta", kasu gehienetan "heredad" gisa, eta kasu batzuetan zerrenden hasieran, hots, "Aldapa" zegoen tokian, baina, noski, *aldapa* -k duen zentzu berriarekin 'heredad'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					El Pino, Cuesta, Garanzaganeta, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte-dirudi baina, Picubiarte omen-, Lareche –hasierako kontsonante honek eta gainerako /-ek forma bera dute, baina "Sareche" izan behar, beraz, s/ bereiztu ez, grafia aldetik-, Entrada, Aldargachu, Oleragachu". Itzulpen kutsua (Aldapatik).
CUESTA		(Larrazabal-Orueta)			86-13dc (Hasiera batean Aurrekoko "Cuesta"ren barruan sartu nuen, baina ematen du beste bat dela nahiz eta kronologia aldetik logika bat izan).
Cuesta (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	161	"heredad"	"Echeoste, La Cuesta". Azken biak Orueta aldean.
CUESTA		(Olarte-Saltarriaga)			86-14c
Cuesta(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"heredad"	"La Cuesta". Saltarriagan. "O. casa propia": "CASA Saldarriaga, La Cuesta –O. Casa Propia-, Goicosolo, Ugarzare, Solaurbe..."
CUESTA		(Olarte)			86-30a
Cuesta, La (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	135b	"heredad"	Zenagorta aldean, lau bider agertzen da.
Cuesta(O)	1940	U.A."Est.Cat."	3.4	"heredad"	"La Cuesta". Zenagortan.
Cuesta(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"heredad"	"...Asquigorta, La Cuesta, id, id,..." Zenagorta aldean.
Cuesta(O)	1956	U.A.Amil.	12.1	"heredad"	"...Asquigorta, La Cuesta, id, id,..." Zenagorta aldean.
CURA					
Cura, Campo del ⁶⁷³	1989	Gereñu	166	"monte "	4699
CURAL		(Goienuri)			86-14a
Cural del Carmen,	1894	U.A.Finc.Urb.	145	"ca. y cio."	"Casa Cural del Carmen"
CURTIDURIA		(Goienuri)			86-06d
Curtiduria ⁶⁷⁴	1876	"Estadística"	7b	"finca"	
Cortiduria	1894	U.A. Finc.Rúst.	74	"heredad"	Bitorika ondoren aipatuta, "N. Camino Real. S. Río Nervion. O. Arroyo": "Vitorica –S. Camino Real, E. Arroyo-, Cortiduria –N. Camino Real, S. Río Nervión, O. Arroyo-, id, Parral –O. Arroyo-, Echeoste – N. Camino, S. Camino Real-, La Llana –N. Camino, S. Camino Real-, id –N. Camino Real, S. Río Nervión-, Cantera –E. Arroyo-, Alzarrate".
Vitorica curtidur. ⁶⁷⁵	1894	U.A.Finc.Urb.	191	"ca. y cio."	"Vitorica curtiduria", "N. C. Real. S. Río Nervion"
Curtidoria	1934	U.A."Est.Cat."	23.0	"heredad"	<i>U > o.</i>
Curtiduria	1952	U.A.Finc.Rust.	7.8	"heredad"	Bitorika aldean.
Curtiduria	1956	U.A.Amil.	2.6	"heredad"	"N.Carretera Bilbao-Pancorbo. S.Río Nervión. E. Casa Curtiduria".
CHOPO		(Goienuri)			86-06c
Chopo, El	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.3	"pago"	Altamira, Lusurbailanda aldean. 18B-an.

⁶⁷² Hemen dugu kontsonante honen hasieran errepikatzen dugun susmoa: Zenbait izenetan nabaritzen da euskal toponimoen kalko direla.

Lehen ikusi dugu *aldapa* -k 'cuesta' esan nahi duela, baina gehienbat hemen heredad, huerta, pieza al lado de casa..oso konstatatua dagoenez. Hain ugari da toponimo hau, zeren esan daiteke baserri bakoitzean bat dagoela. Kuriosoki jabego bateko arloak zehazten direnean, hau da, baserri bakoitzak duen arloen zerrenda, hasi-hasieran agertzen da "Aldapa", etxetik hurbilekoa edo hurbilena baitzen.

Adiera honekin urte batzuk geroago agertzen ari da, baina indar gutxiz "Cuesta", kasu gehienetan "heredad" gisa, eta kasu batzuetan zerrenden hasieran, hots, "Aldapa" zegoen tokian, baina, noski, *aldapa* -k duen zentzu berriarekin 'heredad'.

⁶⁷³ Ez dakit non egon daitekeen hau, baina lehenagotik "Abadesolo" eta "Abasolo" dugu dokumentatua, nahiz era itxuraz 'campo' eta *solo* hasiera batean gauza bera ez izatea.

⁶⁷⁴ Izen hau egiten zen jarduera industrialatik etortzen zaio.

⁶⁷⁵ Nire iritziz, bigarren elementuak bertan egiten zen lana adierazten du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
D					Kontsonante honekin gertatzen da zenbait kasutan rekin gertatzen dena, kasuren batean susmatzen denez itzulpen kutsua, besteren batean geroagoko forma baita. Zenbait kasutan aferesiaren ondorioak dira: "Uribedeur 1926, Uribideaur 1940 > Dibidaur" "Irubaltsa > Dubalza". Berriki (1999ko abuztuan) Urduña ondoko Delikaren izen zaharra irakurri dut: "Odelica" (Fuentes Doc.)
DEBAJO		(Larrazabal)			86-13b (Hots, berbera, "BASOSABAL" gisa 189 eta "DEBAJO DE CASA" moduan 1952an eta 1956an)
Debajo ⁶⁷⁶	1940	U.A."Est.Cat."	17.4	"heredad"	"Delante, Debajo, Arriba d la casa, Arcochecha, Pagasalan, Larracid, id, Bolui, Lecandazar..."
DELANTE		(Larrazabal)			86-13b (Hots, berbera, "BASASABAL" gisa 1894an "DELANTE DE CASA" moduan 1952an eta "DELANTE DE LA CASA" 1956an.
Delante ⁶⁷⁷	1940	U.A."Est.Cat."	17.4	"heredad"	"Delante, Debajo, Arriba d la casa, Arcochecha, Pagasalan, Larracid, id, Bolui, Lecandazar..."
DIBIDAUR		(Larrazabal)			Ikus Uribideaur.
DONADO		(Larrazabal)			86-13
Donado ⁶⁷⁸	1775	"Lib.Hip."	124b	"ca."	"casa llamada de el..."varrio de Gardea", "cas caseria llamada de Echevarri y la casa llamada de Donado sillas en el varrio de Gardea de este varrio con sus heredades huertta y el castigo perteneciente a dhas casas sitto en el termino Lecandazar..."
DOÑA MAURUARAN		(Larra)			86-14b (Ondo begitu behar, baina Usi aldean badu antzeko izen bat egungo Bizkaiko mapagintzan)
Doña Mauruaran ⁶⁷⁹	1775	U.A.06010220.1	5b	"encinal"	"encinal de Doña Mauruaran", "monte que se ti Doña Mauruaran" Anuntzibai aldean.
DUBIRIZ		(Goienuri)*			*86-05b, Kat. 409. eta ondokoak (bost bat base osatua)
Duberis ⁶⁸⁰	1556	"A.Calahorra"	211	"paraje"	"ntra señora del yermo...diego abbad de duberis..."

⁶⁷⁶ Toponimo honek esan dugunez, itzulpen kutsua du, lehendik ere euskaraz honen antzeko ugari baditugu.

⁶⁷⁷ Aurrekoarekin gertatzen denez, ematen da orain, "Aurre-" dituzten toponimoek asko baitira.

⁶⁷⁸ Gaztelaniakoizen arrunta dugu berau, herentzi batez edo emaitzagatik jasotako izena.

⁶⁷⁹ Behin bakarrik konstatatua, baina 1775ean. Jabearen izena ematen du aurretik tratamendukoa eramaten baitu. Dela dela, nolabaiteko zalantza dut andre izen berezia izateko, zeren antzekorik ez dut irakurri ez aurretik ez eta geroztik, gainera, antza denez, izena denarekin doan *aran* hori euskal izen arrunta ematen du. Beste aukera bat litzateke "Doña.." hori tratamentuzkoa ez izatea, "Duñabeitia" dugun lehen atala baizik. Orozkon badugu Duñabeitia deitura konstatatua.

Gereñurengan aurkitzen dugu santuei egiten dioten tratamendua "Donemeria 1766, Donepablo 1740, Donequendi 1713, Donestebea 1692, Donesti 1600". Azkenak Donosti gogoratzen digu. Aurrekoez gain, badugu ere "Donamariaoste". Honetan neurri batean aztertzen dugun toponimoaren eskema mantentzen da, hau da, tratamendua + izena + toponimoa, neurri batean diot, zeren batean santu-izena izan daiteke eta bestean, ostera, pertsona baten izen propioa.

Eusk.Deit. Izend.: "Dueñabeitia, Dueñaiturri, Duña, Duñabeitia...". Orozkon Duñabeitia deitura dugu ondo konstatatua.

⁶⁸⁰ Toponimo nahiko berezia dugu berau, oso konstatatua eta nolabait tinko egon arren, lehenengo dokumentuetatik, ematen du aurretik bokalaren bat egon zitekeela, beharbada *i* edo *u*. Iparraldean zenbait deituek aglutinatu dute 'de' preposizioa, baina hemen ez dut uste horrelakorik gerta zitekeenik. Inguru hauek aspalditik dokumentatuak daude, tenplarioei buruz hitz egiten da, muga historiko bat izan dute eta abar. M. J. Otsoak aipatzen baitu erromanizazioa garaikoa dela.

Lehengora joanik "Uribedeur 1926, Uribideaur 1940>Dibidaur" eta "Irubaltsa>Dubalza" dugu ondo dokumentaturik. Hipotesi mailan, "Irubaltsa > *Idubalsa> Dubalza" eta antzekoak ikusirik, "Dubiris < Iru-bide-z-etik etortzea ez litzateke izango hain zaila, lehengo atala Iru-k >Du- emateaz gain, *bide* > *bidi* > *biri* badugu konstatatuta. Eredu hori historikoki garrantzitsua izan denez, bidezko litzateke hiru bide markatzea (Bilborantz, Suduperantz eta agian Laudiorantz, Palanka aldetik). Galdakaora goazela Hirubide deitutako lekua dugu, baita ere Orozkoarrek deitzen dute Bidebieta, gaztelaniaz 'Dos Caminos', Basauriren gainean. Gereñu: "Rubidia (Camino...), termino de Yurre", ziur aski Iribidea-tik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Dubiriz	1569	U.A.0107.1	19	"termino"	Birritan. 1614an, 1758an eta 1730ean, 187 (Becerr.) eta (Vera) ere bai. (Ots.) "Duviriz". Gere "Dubiriz"
Dubiriz*	1579	"Lib.Baut."	62	"apellido"	"sancho de dubiriz". Otsa: "Duviriz...ép romanización"
Dubiris	1743	U.A.030501.3	15b	"paraje"	1819an ere bai, eta "Dúbiris" (L.Baut.). 1965 (Otsa) eta 1730ean ere bai. 1986ko toponi mapan. J.P.Ulibarri "dubiris ta saballa"
Dubiris	1772	"Lib.Hip."	68	"ca. y cia."	Birritan. 180b-an ere bai. 355b-an "Dúbiriz" ere bai.
Dubiriz	1778	"Lib.Hip."	149b	"ca."	
Duburi	1863	Bonaparte	1	"termino"	"Carte des Provinces Basques...Duburi(?), Is Areta, Vilorica(?), Valle de Llodio" .Euskararen mu dagoela.
Dúviris	1894	U.A.Finc.Urb.	53	"ca. y cio."	88b-an "Dubiris"
Dubiris	1894	U.A. Finc.Rúst.	94f	"her.viña"	<i>Biri > bri.</i>
Dubris	1894	U.A. Finc.Rúst.	94h	"monte"	
Duviris	1894	U.A. Finc.Rúst.	231	"heredad"	6.14an "Dubiris, Dúbiris"
Dúviriz	1902	U.A.Cat.1900	1.8	"ca. ó cio."	
Dubris	1902	U.A.Est.Mun.	176	"finca"	Bertan "Dúviriz" bezala ere bai. 304an "Dubriz" bai.
Dúviris	1926	U.A."Est.Cat."	4.3	"heredad"	22.2an "Dubiris"
Dubris	1926	U.A."Est.Cat."	5.4	"casa"	Dubiris > Dubris.
Duviris	1940	U.A."Est.Cat."	3.9	"heredad"	Idazmakina. 5.6an "Dubiris". 9.3an birritan "Dúv azentuz. 9.5ean hiru bider azentuz.
Dúbiris	1940	U.A."Est.Cat."	13.19	"heredad"	
Duviris	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"monte"	22.25ean ere bai.
Dubiris	1956	U.A.Amil.	2.3	"heredad"	Berez, "Plano de Topografía" da hau, "Plano
Dúviris	1956	U.A.Amil.	9.4	"heredad"	
Dubris	1979	"Map.Top."	1	"cio."	

"Irubaltsa > *Idubalsa> Dubalza" kasuan, ohar bat egin behar dut. "Dubalza" ikusi nuenean *balza* 'negro' aukeraz pentsatu nuen, horrela askotan agertzen baita toponimian. Baina okondorrek 'balsa' esan zidatenean zalantzan jarri ninduten eta haien aukera oso posible zen esaten zidatenaren arauera "Por que hay tres balsas". Hiru daudela ez dakit ziur, baina behintzat bat baino gehiago. Urduñako artzantzazko arlotan oso deigarria da 'balsa' toponimoaren ugaritasuna. Behintzat lau kasutan agertzen da eta beti iturri baten ondoan. Grafiak eta egungo ahoskerak "Dubalza" ez dakit zein punturaino izan daiteke fidagarria dugun aniztasuna kontutan izanik. Gereñurengana jo dut eta berak "Balsandia, **charca** en..Salvatierra".

Bonapartek aipatzen duen "Duburi" gaizki egon liteke, baina zenbait kasutan ikusi dugu gaztelaniakopluralgilea gaineratzea "Erletxe" dena "Erletxes" Galdakaon, dela dela, *-iz, -is* bukaeragaitik J.Caro Barojak aipatzen dituen bukaera honetako kasuak etortzen zaizkigu burura.

Mitxelena: "i(t)z: Aboitz, Aduriz, Ajanguiz, Albinoritz, ...Berriz...En esta terminación se confunden sin duda formaciones de distinto valor y distinta época... Gaineratzen du (FHV) 12.4 "intervocalica d>r en zonas vizc. guip...con ultracorrecciones con vizc. iru > idu 'tres'..". Kasu honetan ez dakit ultrakorrektzioa den, baina Irubaltsa > Dubaltsa kasuan, fenomeno berbera izanik, ez dut uste ultrakorrektziorik denik, baizik eta hizkuntzaren bilakaera.

El sufijo parece haberse empleado bastante, en tiempos relativamente recientes, para formar derivados de otros topónimos o apellidos: Aldama/Aldamiz, Arrona/Arroniz, Echano/Echaniz, ...Lemona/Lemoniz, Lezama/Lezamiz... No creo que encuentre acogida favorable la hipótesis de Gorostiaga...que ve en -iz la desinencia lat. del abl.pl. -is (Albiz< albis fundis.. Hay que separar Gerrecaiz, ya que la porporción con Lemona/Lemoniz, etc., es imperfecta: hay -aiz, no -iz, como en todos los demás. Por otra parte, se escribe también Guerricaz, lo cual coincide con la pronunciación vasca Gerriketz. Véase A. Irigoien, FLV 4 (1972), 212 s. A mi entender, la mayoría de los nombres aquí mencionados no tienen, hasta hora, explicación vasca; tampoco la tienen, a fortiori, latino-románica."

Mitxelenaren forma bikoitzak kontutan izanez gero: "Dubera, Dubira" izango genuke, baina dena hipotesi mailan.

Konstatatua dugu azken urtetako sinkopa "Dubiris>Dubris", zeren Bonapartek aipatzen duen "Duburi" ez dut uste ondo dagoenik, Audio barnean ere aipatzen du Vilorica, Vitorica beharrean.

Azentua gehienetan bezala, proparoxitona da.

Bukaeran grafia aldetik ematen den alternantzia s/z oso arrunta da, zeren berdin ematen baita beste kasuetan, hau ez dugula hortik inungo ziurtasunik.

Beste hipotesi bat, agian gehiegizkoa, Kalahorraan 1556an agertzen den "Duberis"-ek beste aukera bat emango liguke, "Ubera" eta antzekoak sartuko bailirateke kontutan hartzeko.

Cuad. Top. Zuia: "...roturas de Dubiris" 73 or.

Toponimioa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Dubiris	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	Toponimia" delakoan "Dubiriz" moduan dator. Dubirisekoak: "Dubiris!, el padre nacido aquí, y to no Dubris!"
Dubris	1994	Beasko	Ahoz.	"barrio"	Isusikoek (Beasko, Isusi...) beti Dubris. Bekokoak urtekoa- horrela beti, baina galdetuz gero zuzendu "Dubiris"
Dúbiris	2003	Garate	Ahoz	"barrio"	"Entre Dúbiris e Isúsi". Izagirre: "Almuerreka es ar en Dúbiris". Beasko: "a la caída de Dúbidis"
Dúbris	2003	Beasko	Ahoz	"barrio"	Lekukoekin hitz egiten duzunean, gehien erabiltzen duten forma da.
Dúbiris	2014	Luxa	Ahoz	"barrio"	Beti erabili duen forma. "... hasta que pusieron la señal nunca había visto que era Dubiris"
Dúbris	2014	Bengoetxe Goikoa	Ahoz	"barrio"	
Dúbiris	2014	Bengoetxe Goikoa	Ahoz	"barrio"	
EGALENA Egalena ⁶⁸¹	1952	(Olarte) U.A.Finc.Rust.	9.10	"huerta"	Hemen daude sarturik r-rekin ere agertu daitezke zenbait hitz. Ikus Errekalde. "Mitxelena: 8.1 No hay palabras antiguas con r inicial..." Ikus EGIENA berbera baita. Idazmakina: "Junto a la casa, Aldapa, Egalena, Orbeocosola, AldaycoSola...". Jabea Juan de Egi baserriarena da. 1926an, 9.3an "Eguiena, id, id, Orbecosola..."
EGIA Eguia ⁶⁸²	1563	(Larra)* "Lib.Baut."	28	"casa/s"	* 86-14d Gaurko Egi. "T. de Larrea la de eguia", "hurtado de eguia, m. de heguia, i. de eguya"
Eguia	1623	U.A.07010502.1	42	"camino"	1726an, 1753an eta 1799an ere bai. 1772an (Conc.) ere bai. Guztietan artikuluz.
Eguia	1773	"Lib.Hip."	80	"ca."	80ban ere bai. Bietan artikuluz.
Egui	1809	"Diezm."	2	"cio."	1821ean eta 1850ean ere bai (L.Baut.). 1877an (Becer.). 1914an(Vera). (Gere.). 1965ean (Otsoa). "Egui (llamada Celaya)"
Egui	1877	"Rgtro.Prop."	5.3b	"finca"	Arangurenaldeko hegoaldean.
Egui	1894	U.A.Finc.Urb.	109	"ca. y cio."	
Egui	1894	U.A. Finc.Rúst.	126b	"monte"	
Egui	1902	U.A.Cat.1900	1.18	"ca. ó cio."	7.12an "Aranguti", "n. Casa de Eguia" N / u?, n dirudi. Arangurenalde eta Aranguti artean aipatuta. Zalantzakoa. Agian "En + egi". Bai horrela da: "...Arangurenalde, Enegui,
Egui	1926	U.A."Est.Cat."	2.9	"jaro"	
Egui	1932	U.A."Est.Cat."	27.64	"monte "	
Egui	1952	U.A.Finc.Rust.	16.13	"heredad"	
Enegui ⁶⁸³	1952	U.A.Finc.Rust.	16.13	"monte "	

⁶⁸¹ Hasiera batean beste jatorri batez pentsatu banuen ere, aukera horiek Ekialdean izango zuten oinarriren bat. (Egal + ena). Azkue: 1° ala..2° (..B-g) alero de un tejado...3° (Bc), ijada..), baina oraingo "Egalena" "Egilena" leku-izenetik datorkigu asimilazioa dela eta, aurretik "Egiena > Egilena" gertatu omen delarik. Lekuraketak honen alde jotzen du, gainera, esan dugunez, lehendik pentsatutako jatorria ez zen egokitzen eremu honetara. Gereñu eta Barrenengoaren zerrendetan gauza bera ikusten dugu.

⁶⁸² (H)egi 'ladera' + a (art.) : 'la ladera'.

Ikusten denez, hasierako formetan artikulua agertzen da. Ikus dezakegunez, toponimo hau oso gardena eta iraunkorra da. Okondan ere badago toponimo hau, bi kasuetan hegi batean daude.

Azkue: "Egi...1° (c), línea de los montes, ladera..No es exacta la traducción de 'colina'.."

Mitxelena: "(h)egi 'línea de los montes' 'ladera': Eguia (H'eguy), Eguibar, Eguiguren, Eguilaz...Hay también ap. Leguia y Leguina, Leguinazabal..". Zentzu honez gain:

"-egi :suf. local, el mismo nombre egi (Azk.): Arzanhegi, Gelhegieta (Al., 1025). Es muy frecuente en apellidos, unido a veces a radicales poco claros (Acarregui, Ansoategui, Articoheguy...)...y aunque a veces parece tener el mismo valor que -tegui, las relaciones entre ambas variantes,... no están bien establecidas. Es indudable que a veces tiene un sentido especializado de 'casa, vivienda'; v. jauregi..".

Gereñu: "Egui, Eguia, Eguibe...".

Barrenengoa: "Egia.- Okondo/Retes de Llanterno- Var. Gia, Igia..."

⁶⁸³ Berandukoa denez, ez digu ematen ziurtasun gehiegirik, nahiz eta "Eneco, Enecoena, Enegorta.." ikusia izan, "Enegui" inon ere ez. Uste dugu "Egi" baserriaz aritzen dela, are gehiago "En Egi" izan zitekeen, zenbait kasutan inexisten zaiola euskarako forman (-n) kontutan izaten badugu. Bai horrela da, geroago ikusi dudanez.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Egui	1956	U.A.Amil.	16.15	"arroyo"	Aranguti, Telleria, Iñerra...", berbera 1940ko 27.64an: "...Arangurenalde, Egui, Aranguti, Telleria, Iñerra..."
Egui	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.1	"pago"	"Aranguren Aldea"-ko hegoaldean.
Egi	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai.
Egi	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	Gurpidekoak ere bai.
Égi	2003	Gurpide	Ahoz	"cio."	"Otro siguiente que había Égi". Asudiokoa: "Égi desapareció".
EGIALDE		(Larra)			86-14d
Egualde ⁶⁸⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	149	"monte"	"Larra, Mendicoalde, Egualde, id, Mendichueta..."
EGIBITA		(Olarte)			Ikus. UGABITA, UGIBITA... denak UBIETArek aldakiak baitira. 1894. urteko 227b-an ikus daiteke toponimoak orden berean egoteaz gain, orduko jabeak eta hauetakoak deitura bera dutela)
Eguivita ⁶⁸⁵	1940	U.A."Est.Cat."	2.3	"heredad"	"...Aspigorta...Teleacoposoa, Eguivita, Id., Cerralecu, Solobarri..." Idazmakina egina. 27.27an "...Aspigorta, Tellacoposoa, Eguivita, Id., Cerraleu..."
Eguivita	1952	U.A.Finc.Rust.	21.3	"pinos"	Oso argi idatzia: "Tontorra, Aspigorta, Teleacoposoa, Teleaco, id, Eguivita, Cerralecu, Solobarri..."
Eguivita	1956	U.A.Amil.	22.2	"pinos"	"Olarategochi, Tontorra...Aspigorta, Teleaco, Tellacoposoa, Eguivita, Eguivita, Cerralecu, Solobarri..." Zalantzakoa. Birritan aipatzen da. Argi idatzirik.
EGIENA		(Olarte. Larra)			Ikus "JUAN DE EGIA" berbera baita.
Eguiena ⁶⁸⁶	1864	"Indic Finc.Urb"	78	"termino"	"Eguiena casa", "Eguiena F. casa" ere bai.
Eguiena	1877	"Rgto.Prop."	5.2	"heredad"	1902an ere bai.
Eguiyena	1894	U.A.Finc.Urb.	121	"ca. y cio."	"Eguiyena" jarri ondoren, alboan "Caserio Eguiyana"
Eguiyana	1902	U.A.Est.Mun.	520	"cio."	
Eguiyena	1902	U.A.Cat.1900	1.22	"ca. ó cio."	
Eguiena	1926	U.A."Est.Cat."	9.3	"antuzano"	Beherago "Eguiena(Olarte)". Berbera "Aldapa" moduan, Juan de Egia baserrian.

⁶⁸⁴ (H)egi 'ladera + alde 'lado, zona,...': 'junto a la ladera, en el lado de la ladera'

Muxika: "Egialdea".

⁶⁸⁵ Hasiera batean pentsa genezake, (H)egi 'ladera' + bi 'dos' + eta (atz.pl.): 'en donde las dos laderas'.

Gure ustez, $i + e > ie > i$ urratsa gertatzen da, "Mintegieta > Mintegita"-rekin gertatzen denez.

Argia eman zitekeen toponimo honek ez omen da horrela, zeren "Uvita"-z ari gara, geroago hurbilekoak izan daitezkeen toponimoak banan banan zehaztean ikusi denez. Ikus "Ubieta".

⁶⁸⁶ Ondoren ematen ditudan azalpenengatik 'la casa de Egia', zeren "Juan de Egia" baserri bera baita, -ena atzizkia duela.

Ondo ikusten denez, sarri askotan -ena pertsona izenei, izengoitiei edo etxeei egiten die erreferentzia, beraz, zabaldu daitezke jarritako adierak, 'la casa de Egia' edo 'la casa de los Egia' gaineratuz.

Inguru hauetan oso arraroa jodaren aztarnak badira, ematen du i + e elkartzerakoan kasuren baten joda sortzen dela. Ikus Egilena. Berezirik jarri baditut, agian elkartu beharko genituzke biak.

"Balenchena/Balenchana" kasuaren bezala hemen ere "Eguiyena/Eguiyana" badugu.

Kuriosoki oraingo urtean (1999) eta kasualitez konturatu naiz eskriturak bide direla "Eguena" eta askoz lehenago dokumentaturik dagoen "Juan de Eguia" baserri bera direla. "Juan de Eguia" baserriaren jabeak utzi zizkidan eskritura batzuk eta horrerik esker oharu nintzen. Jabeak eta bere arrebak izandakoa, biak okondoarrak, baserriari "Juan de Eguia" deitu diote beti, baina eskriturretan "Eguena" agertzen da. Gizon oso zehatza da, baso arlotan asko dakiena, beste arlo horretan ibili baita. Mendi eta basoen izenak jakitun ona izan arren, baita eskritura eta dokumentuetan ere, baserriari beti "Juan de Eguia" deitu duenez, eskritura horretan agertzen den "Eguena" ez zuen erreparatu "Juan de Eguia" bera zela.

Eskriturretan (1868) "denominada de Eguena"(hirutan), baina "Eguene" bitan. Kuriosoki lurraren bat aipatzerakoan "titulado ::: jartzen du, baserri aipatzean "de Eguena" ematen du dakitela esanahia.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
EGIKOBASOA		(Larra)			86-14d~
Eguicobasoa ⁶⁸⁷	1877	"Rgto.Prop."	5.3b	"finca"	Larrako toponimoen artean aipaturik. Baserria ere Larran kokatua. Mugarri aldean, baina Asudio baserrikoa dirudi. Asudio aldean: "Onderas...mitad robles, restante tierra labrada... (Ordelay 1894) –S. Terreno propio, E. Camino carretil-; Mugarri...ayas, Asqueta...ayas, la Fuente, Aransolo, Tejera ...robles...–N. E.O. terreno propio-, Eguicobasoa –N. O. terreno propio, S. Camino carretil-, Mugarri"
Eguico baso	1894	U.A. Finc.Rúst.	217b	"monte"	
Eguicobasoa	1940	U.A."Est.Cat."	6.3	"monte "	
Eguicobasoa	1952	U.A.Finc.Rust.	17.4	"heredad"	
EGILENA		(Larra)			Ikus EGIENA bera baita.
Guillena ⁶⁸⁸	1872	U.A.050501.2	4	"cio."	33an ere bai.
Guilena	1876	"Estadística"	5	"cio."	"Fomento" eta "Catastro" erlazioetan ere bai
Eguilena	1877	"Becer."	320	"cio."	1914an Verak eta Gereñuk ere bai.
EGILEÑO		(Olarte)			86-30a (EGIENA baserrikoa omen da, berbera ia berdina den 1926ko erlazio batean ez da agertzen. Baina 1940an, aldiz, bai. Berbera "...frente de la casa" gisa: ...Armuru-Aldea, Errequeta, frente d la casa, Lecuna, Talea...") Idazmakina egina. "Frente Eguileño", ñ-a gutxi markatua badago ere: "1 Junto a la casa...antuzano, 2 Aldapa... heredad, 3 Egalena huerta..., 4 Orbeocosola, AldaycoSoloa, Errequeta, Aurreso-Aldecoa, Errequeta, Frente Eguileño, Lecuna, Talea, Olartegochi, Tontorra, Olartegochi, Obieta, Urcullo –S. regato-, Retondo –S. regato-, "
Eguileño ⁶⁸⁹	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"monte "	
EGILUZ		(Goienuri)			
Eguiluz ⁶⁹⁰	1616	U.A.0107.1	57b	"casa/s"	"La casa de eguiluz". 1558an, 23an(L.Baut.) "b de eguilluz", 1568ean "s. de heguiluz", 1572an "y. de eguiluz"
EGIZAR		(Olarte)			Hots, hau ERKIZA da, nahiz eta ondo idatzirik

⁶⁸⁷ (H)egi 'ladera' + ko (tok.geni.) + baso 'bosque' + a (art.): 'el bosque, monte de Egi, el monte de la ladera'.

Muxika: "Egikoarboladia, Egikosakona".

⁶⁸⁸ Ikus Egiena berbera baita. Kasu honetan, askotan gertatzen denez, hasierako bakalaren galera gertatzen da. Jodaren grafia // eta /-aren bitartez agertzen zaigu, kontsonante bikoitzak eta bakunen arteko zalantza izan daitekeela medio.

Esan dugunez, Gereñuk Laudiorako "Egileña, caserío de Llodio" aipatzen du eta hemendik kanporako "Egileor, Eguileta...". Hauetan (H)egi + leor lehenengoan ikus badaiteke, bestean Egi + eta genuke. Berririo genuke jod baten sorrera, Laudioko kasuan bezalaxe l grafemarekin ordezkatur.

⁶⁸⁹ Zalantzazkoa dugu toponimo hau, zeren ziur aski "Egileña"-ren aldakia izan daiteke, hain sarri gertatzen diren -a < -o alternantziak hitz bukaeran, hizkuntzen arteko nahasketak direla eta. Geroago ikusi dudanez, "Egiena" baserria da, baina gaizki idatzia.

Gereñu: "Eguino".

Muxika: "Eguño".

⁶⁹⁰ (H)egi 'ladera' + luz 'largo, alto': 'ladera larga'. Zenbait kasutan susmatzen da lateralaren palatalizazioa i-aren eraginez, alboan ikus daitekeenez (egilluz).

Luze da adjektiboaren forma arruntena, *luz* salbuespena izanik. Mitxelenak aipatzen du *luze*, *luz* 'largo, alto', Azkuerengan, aldiz, ez dut aurkitu bigarrena.

Toponimo izateko itxura du, baina jabearen deitura ere izan zitekeen.

Gereñu: "Eguiluz" hiru tokitan aipatzen du. Horrez gain, "Eguiluzgaina 1596, Eguiluzgaña 1780".

Barrenengoa: "Egiluz".

Muxika: "Egiluze".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Eguizar ⁶⁹¹	1952	U.A.Finc.Rust.	9.7	"monte "	egon. 1894ko 201ean ditugu. "...Aldapa -O. Camino-, Ortuchueta, Ortuchueta, Erquiza, Erquiza, Lanpocao, Zabale, Launchu...". Beraz: 1) Jabego bera da 2) Lehenengo Erkizaren hiru mugakideak bat datoz Egizarrekoekin.
Eguizar	1956	U.A.Amil.	9.14	"monte "	Birritan aipatzen da. Idazmakinez egin. Gero Lanpocao dager.
					Birritan aipatzen da. Idatz makinaz. Lanpocao aurretik aipatuta..."Aldapea -O. Camino-, Hortuchueta, Hortuchueta, Eguizar, Eguizar, Lanpocao, Zabalealdea, Labunchu..."
EGIZONDO		(Olarde)			Ikus ERKIZONDO
EGURBIDE		(Larra)			Ikus GURPIDE, berbera baita.
Egúrvide ⁶⁹²	1877	"Becer."	320	"cio."	1914an ere bai (Vera). Gereñuk ere bai. 1930ean "Nomenclator...: Egúrvide"
EIZAGIRRE		(Goienuri)			Gaurko IZAGIRRE izan daiteke, nahiz eta toponimo bera dela ezin ziurtatu. Hots, kasu honetan gehienbat deitura gisa dugu. Zenbait deiturretan dirau "Eizagirre"-k.
Eicaguir iturriaga ⁶⁹³	de 1572	"Lib.Baut."	44	"apellido"	"d. de eicaguir de iturriaga", "eicaguir" ere bai. 1572an"izaguir de iturriaga. Azkenan <i>ei> i</i>

⁶⁹¹ (H)egi 'ladera' + zar vieja': 'ladera vieja'. Dela dela, beranduko konstatazioa dugu, gainera, ez naiz egon oso konbentzitua *zar* adjektiboa *egi* -rekin joan daitekenik, baina ematen du baietz, "Aranbarri/Aranzar" eta horrelakoak baititugu.

Gardena iruditu arren, susmatzen nuen ez, nahiz eta idazmakinez ondo-ondo idatzia egon, beranduko errakuntza da. Errepasatzerakoan "Erquiza"z pentsatu dut eta horrela da.

⁶⁹² Forma aldetik ondo egon arren:

Mitxelena: "Egurbide Egurreche, Egurregui, Egurrela..".

Muxika : "Egurbide (Andia), Egurbidekasilla, Egurbidetxeberria, Egurbidetxiki, Egurbidezarra, Egurbidezarraldea".

Barrenengoa: "Egurbide,-Amurrio...",

konstatazio aldetik ez dago ondo "Gurpide"-rekin nahastu baita. Larrako baserria lehenengo konstatazioetik egundaino "Gurpide" izan da, nire ustez, ondoan duen bidezkatetik, hau da, *gurdi* 'carro' + *bide* 'camino': 'camino de carros'. Dena dela, kasu hauetan zuhur jokatu behar, zeren fenomeno fonetikoek gorabehera handiak dituzten, nahiz eta mendeak igaro.

Artzeniegako batek aipatu zidan bertan "Gurdieta" dagoela Angulo aldean. Barrenengoak "Gurdibide" biltzen du Amurrian eta Luiaondon.

Egur hitzak 'leña, madera' adierazten du Orozkon, bidezkoagoa izanik etxe bat edo ola bat egurrez egin izatea, hots, hoiekin joatea, bestela 'camino de (hecho con) leñas, madera' baino, 'camino de (para transportar) leñas, madera' logikoagoa da. Orozkon "Egurbide" mendia dago. Emazteari aipatu dudanean berak: "-Bai, hara joaten ginan azpigarritan eta egurretan!", baina amaginarrebak egurbide-ren adiera ez zaio egiten ezaguna. Egurbide hau, Olabide-ren parekoa dugu.

Hasierako tokian *e* bokalaren galera gertatzen bada, kontrakoa ere ikusi dugu (Ikus Ondorioak).

M. Etxebarriak Zeberion "egurbide" biltzen du.

⁶⁹³ Lehenengo konstatazioetan "heizagiri" dugu, beraz, *ei* diptongoa osorik, eta kuriosoki geroago agertuko den bukaeran *e* bokalaren faltaz. (Nafarroan eta Iparralden bilakatu den kasu bera: Garat(e), e.a ?).

Aipatutako forma ikusi ahala, *eiza* 'caza' + *agirre* 'lugar expuesto, manifiesto': 'lugar adecuado para la caza', etorri zitzaizkan burura. Konprobatu dudanez, Azkue: "Eiza 1º (...B-a-d-o...) caza" Dela dela, kontutan hartzekoa da Mitxelenak aipatzen duena, zeren leku honetan haizeak ondo jo dezake nahiko gora dagoen hegi batean baitago. Orozkon esaten denez, *agirin* 'lugar expuesto, a la vista' dugu tokia. Haitzik ez dira ikusten. Ikus Agirre.

Bildu ditugun toponimoen artean "Guarida del viento" edo antzeko zerbait dugu, eta hau nolabaiteko antza du.

Mitxelena: "(h)aize 'viento': Aizaguirre (Guip., 1782), Ayçaguer, Eizaguirre, Izaguirre, top. Aizaguerria (Pamplona, 1574). Aunque Vinson...opina que Haiçaguerri significa 'roca descubierta' su primer elemento es, según toda probabilidad, (h)aize 'viento'. Téngase también en cuenta el carácter de otros determinantes de -agarre, -agirre como egoa '(viento)sur', eguzki 'sol', ip(h)ar '(viento)norte'...".

Inguru hauetan gorde izan dena zera da: (h)aize>aixe>axe . Orozkon *egoaxea*, *axea*..erabiltzen da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Heyçaguirre*	1580	"Lib.Baut."	144b	"apellido"	1602an(Va"a. de yçaguir")
Eizaguirre*	1614	U.A.03050201.1	1	"apellido"	"A. de heiçaguirre". 1585ean "de heycaguirre" "Diego de Eizaguirre"
ELESPIDE		(Larrazabal)*			*86-21d
Elespide ⁶⁹⁴	1940	U.A."Est.Cat."	3.1	"monte"	Idazmakinez egina. Odiaga aldean dirudi.
Elespide	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"arbolar"	Birritan. "Azule-Sarreta". Birritan. : Bajo la era, Arriba de Casa, Elespide, Irnichu, Achurdi, Azule-Sarreta, Botalecusa, Posochueta, Landaluze, Alqueta, id, Saconacostera, Frente casa, Frente casa, Liñopozo, Arechandi, Espalzaray, Odiaga, Sagasti-Telleria -N. Arroyo, S. Ermita-, Initola, id, Odiaga, Larraeder, Odiaga, Garbe, Odiaga-Vichi, Odiaga, Isasi-Telleria"
Elespide	1956	U.A.Amil.	1.11	"arbolar"	
Elespide	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Idatzirik eta 1912an ere bai .Isardiokoe "en Isardio". "Cuad. Top. 8"-an "Lespide".
Elispide	2003	Isardio II	Ahoz	"altico"	"Eso Elespide, ese altico es Elispide es según subes a la parte derecha del regato...¿La ladera esta que se ve? Eso es lo que te digo que es Elispide y las Llanas"
Elispide	2003	Isardio	Ahoz	"zona"	"Elespide si pero es aquí abajo, es antes de llegar a las Las Lastras"
ELEXABEITIA		(Goienuri)			
Elexabetia ⁶⁹⁵	1552	"Lib.Baut."	13b	"apellido"	"b. de elexabetia"
ELEXAGOITIA		(Goienuri)*			Kat. 334. zk., *86-06c
Lesagoiti ⁶⁹⁶	1546	"Lib.Baut."	81	"apellido"	Kopian "M. de Lesagoiti". Elexagoititik etor daiteke.
Elexagotia*	1562	"Lib.Baut."	29	"apellido"	Oso ugaria."A. de elexagotia". 1614an (U.A.) "J. de Elejagotia" Birritan aipatzen da.

Uste dut Mitxelenaren oharra kontutan izanik *eiza* kasu honetan *haize* -tik etor daiekela, hitz hasieran *ai* dip. > *ei* ikusi ez badugu, hitz barnean badugu adibide ugari."Astaiturreta>Asteiturrieta>Astiurreta, Asteturrieta", "Aldaisacon 1797> Aldeisacon > Aldesacon", hau da, Eizagirre 'lugar expuesto al viento, cara al viento' genduke, Lizarraldean dagoen "Caracierzo" bezala, "Cierzo" haize zehatz baten izena izanik. Ildo honetatik Eguzkiagirre izan zitekeen esandako tokietako dauden: " Carasol, Camino del", "El Carasol", .."Carasoles, Camino de los", "Los Carasoles".

Geroko formetan *ei>i*, hots, Izagirre (Ikus). Hipotesi horiek aipatu arren, ez genduke beste batzuk ahaztu behar, hala nola haitz 'roca, peña', zeren batean "Aiscana 1757" bildurik dugu. Ais- > Eiz- suertatzea oso urrats arrunta litzateke.

⁶⁹⁴ Antza denez, *elexa* 'iglesia' + *bide* 'camino' izan ditzakegu.

Uste dut, zeren buruz ari naiz, goikoari buruz galdetuz gero, lekuko batek aukera hori izatea aipatu zuela, eliza edo basiliza bat hurbil egon zitekeelakoan. Dena dela, hain berandu agertzeak ez digu ematen inongu ziurtasunik, nahiz eta urte berean toponimo nahiko gardenak agertu.

Baina goikoa hipotesi-hipotesia da, zeren hainbat aukera egon likezke: *el* (erdal artikulua aglutinaturik) + *ezpide*, etab.

⁶⁹⁵ *Elexa* 'iglesia'. + beiti 'de abajo' + a (art.): 'el (lugar) de abajo de la iglesia'

Askotan gertatzen denez,, *ei* > *e* urratsa izan da.

⁶⁹⁶ *Elexa* 'iglesia'. + *goiti* 'arriba' + a (art.): 'el (lugar) de arriba de la iglesia'.

Lehenengo bi atal nagusitan aldaketa ugari aurkitzen dugu:

1) *Elexa* -k zenbait kasutan hasierako bokala galdu egin du: "Elexa > Lesa > Lisa, Lasa..." (Azken aldaketak oso berriak dira). Ikusten denez, ez da gaurko fenomeno oso goiz bilakatzen baita. Are gehiago ondorengo silaba artikulutzat harturik edo desager arazi egiten dute: "Gagoitia 1771".

2) Ez dakigu zein puntutaraino fidagarria den, baina 1952an "Alejagoiti" dugu.

3) Grafia aldetik zenbait grafema aurkitzen dugu soinu bera izanik (Elexagoitia): "-s-, -x-, -g-, -ch-, -j-, -ss-,...". (Orozkon *elexa*, koxo ahoskatzen dira argi) Hauek 450 urteko testigantza. Ikus "Aretxalduaga" kasuan gertatzen direnak. Dena den, azkenengoan afrikatuagoa izan zitekeen soinu.

Goitia -ri buruz hitz egin dugu "Arangoiti" aztertzerakoan, bilakaera bera baita: "goiti> goti, guti.."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Elexagoti*	1562	"Lib.Baut."	25	"apellido"	Birritan aipatzen da. "u. de elexagoti", "mari diaz de elexagoti"
Elexagoytia*	1579	"Lib.Baut."	60b	"apellido"	"a. de elexagoytia"
Gagoitia	1771	"Lib.Hip."	15	"ca. y cia."	"Ant. de Ibarra el de ..."
Elegagoiti	1771	"Lib.Hip."	15	"ca. y cia."	"llamada de eleGagoiti" kuriosoki maiuskulaz tartean dagoen kontsonantea. Lehen "Gagoitia" artikuluz.
Elechagoti	1773	U.A06010221.11	57	"termino"	"nogal en Elechagoti". 63an eta 66an ere bai. X > ch, oi > o ."Arechalduega, Arexalduaga" ere badugu.
Elejagoiti	1779	U.A06010218.11	2	"casa/s"	Hirutan, baina geroko batean "Lejagoitia" bera delarik. 1799an ere bai. 1876an ere bai (Estadist.).
Lejagoitia	1779	U.A06010218.11	9b	"casa/s"	
Elejagottia	1787	"Lib.Hip."	232b	"ca."	Oi > o. Birritan aipatzen da.
Elexagoittia	1787	"Lib.Hip."	232b	"ca."	
Elejagoitia	1787	U.A06010225.15	0	"estrada"	1614an "Juan de Elejagotia"
Elexagoiti	1813	"Diezm."	6	"casa/s"	1809an (Diezm.) ere bai "Elejagoiti". 1847an (L.Baut.) ere bai.
Elessaguti	1877	"Becer."	320	"cio."	1914an (Vera) ere bai. Gereñu "Elesaguti" . 1930ean (Nomenclator)"Elessagoti"
Elejagoiti	1877	"Rgtro.Prop."	5.2b	"finca"	
Elesagoiti	1894	U.A. Finc.Rúst.	247	"heredad"	
Elejagoiti	1902	U.A.Cat.1900	1.9	"ca. ó cio."	
Elexagoti	1932	U.A."Est.Cat."	27.21	"casa"	"Elexagoti"
Alejagoiti	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"heredad"	Zalantzazkoa. E > a?
Elesagoiti	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.2	"pago"	"Elesagoit-"16B-an. 1992an "Elesagoiti".
Elexagoiti	1986	"Map.Top."	1	"cio."	G-3-an. 1979an ere bai.
Lisagoiti	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"caserio derruido un poco más arriba de Santa Eulalia". Gero "Lisagoti"
Lesagoiti	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	
Lasagoiti	1994	Isusi	Ahoz.	"cio."	Dubirisekoak ere bai "Lasagoiti"
Elesagoiti	1994	Ibarra-Goie.	Ahoz.	"cio."	"Elesagoiti...siempre...". "Cuad. Top. 8" liburuan "Elesagoiti, Lisagoiti y Lasagoiti".
Lisagóiti	2003	Luxa	Ahoz	"cio".	"Bajando de aquí de Larraño Lisagoiti". Lamuzakoa: "Lisagóiti lo compró Felixtxu". Atxakoa: "Aquello de allá Elezagóiti".
Lisagóti	2014	Luxa	Ahoz	"cio".	"... Santa Eulalia , y después más arriba estaba Lisagóti ...". Argi eta garbi esaten du Lisagoti.
Elesagóiti	2014	Ibarra-GO II	Ahoz	"cio".	"Elesagóiti, Elesagóiti... porque quiere decir que esta arriba de Santa Eulalia, nosotros hemos dicho Santaloriaga siempre, que es una iglesia".
Elezagóiti	2014	Atxa	Ahoz	"cio".	
Elesagóiti	2014	Atxa	Ahoz	"cio".	
Sagóti	2014	Andiko II	Ahoz	"cio".	
					"... Elesagóiti tengo oído...-Sagóiti decimos"
ELEXALDE		(Goienuri)			86-14a
Elexalde ⁶⁹⁷	1665	U.A.0107.3	5b	"casa/s"	"cassa llamada elexalde que esta Junto a la Yglesia de S. Pedro de Lamuca"
Elejalde	1932	U.A."Est.Cat."	27.20	"casa"	(Urtiaga) antes nervión 12 N. Casa Elejalde. Zalantzazkoa ia deitura den honetan.
ELEXAOSTE		(Goienuri)			86-14a
Elexaoste ⁶⁹⁸	1778	"Lib.Hip."	158	"ca."	"elexaoste" ere bai, "que pega con la

⁶⁹⁷ Elexa 'iglesia' + alde 'lado, zona': 'junto a la iglesia'.

Alde -k adiera ugari ditu, haien artean oso egokia iruditzen zitzaidana eta bertan azaltzen dena: "cassa llamada elexalde que esta Junto a la Yglesia de S. Pedro de Lamuca".

Gereñu: "Elesalde, Elesaldea, ..Elexaaldea 1513".

Barrenengoa: "Elexalde".

Muxika: "Elejalde".

"Elexalde" inguru hauetan, bizkaieraren eremu ia osoan esango nuke, oso arrunta da.

⁶⁹⁸ Elexa 'iglesia' + oste 'detrás, parte trasera': 'parte trasera, detrás de la iglesia'.

Gereñu: Eleseaoatea 1800, Elexaostea 1537".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ELEXAZAR		(Olarte)			misma Yga. (Iglesia) de este Valle"
Elexazar	1570	Lib. Amurrio	230	"monte"	*86-30c (Amurrio da, Laudiotik hegoalderantz km batera dago) "Ordenanzas de Montes de los cinco concejos de Amurrio..." barruan 5 or. "...los Montes de Royaspe, el de Corte une(¿) y del de Elexazar, Aspurugorta y Pagazaurtundua, dende el Arroyo de la Ermita de San Silvestre arriba al Arroyo que viene de la salida de Elexazar, por donde dicen Aspalza...", "...en el del de Pagazaurtundua y Elexazar..." 6 or. "...los montes de Royaspe y Elexazar y Aspurugorta y Pagazaurtundua e Hurguillatu..."
Elejazar ⁶⁹⁹	1780	U.A.06010224.1	1	"monte "	Birritan aipatzen da. "Zenagortta"-tik hurbil.
Legazar ⁷⁰⁰	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"pertenece a Amurrio"
Legazár	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"monte"	
Lejazár	2003	Launtxu	Ahoz.	"monte"	"Askórta si , luego está Peña Negra ...tirando más abajo está Lejazár"
ELLAKURIA		(Goienuri)*			UTM 502030 4777788, futbol zelaia dagoen tokian zegoen baserria, *86-06c
Ellacuria ⁷⁰¹	1558	"Lib.Baut."	22b	"c. y c."	"iñigo de uria el de ellacuria".
Ollacuria	1592	U.A.01.11.03.04	1	"casa/s"	"rreparar la casa de ollacuria". 1591n U.A.0107.2an "In° de ollacuria"?

Muxika: "Elizoste", baita kontrakoa den "Elizaurrea" ere.

"Elexaoste" ere nahiko arrunta badugu.

⁶⁹⁹ *Elexa* 'iglesia' + *zar* 'vieja, antigua' : 'iglesia antigua, vieja' . Dela dela, hemen ez dugu ziurtasunik *elexa* -ri lotu daitekenik, nahiz eta forma aldetik hori eman. Zeberion "Ermitabarri"dugu.

Zalantzak izan ditut, besteak beste, lexar 'fresno'-rekin errezagoa (Lejarza eta Lexardui ditugu Laudion. Baita Elejardui 1791, Lexardui 1793 beharrean, Elesiaga 1956, Lesiaga beharrean ere, hau da, azken kasuotan itsasten zaie ez dagokien *e* bokala) litzatekela pentsatzean, gaztelaniakoartikuluaren aglutinazioa tartean dagoela. Gereñu: "Lejazar, monte de Guibijo-Unzá; monte de Murga.", "Lejazua 1719".

Gereñuk ere biltzen ditu: "Elesabarria 1793", "Elesazarra 1790", "Elexazar, 1570 monte de Amurrio".

Barrenengoa: "Elexazar-Amurrio- Var.: Elejazar, Lejazar.- Et.: 'Iglesia vieja'..."

J. Madinabeitiak Amurrioko 1570eko Aginduak aipatzen ditu, bertan ateratzen dugu "Elexazar" toponimoa bost. orrian lau bider errepikatua, 6an eta 13an ere bai, hau da, gutxienez sei bider forma honetan errepikatua. Geroago 34-an Mariakako erraldioiari buruzko bertotan bitan "Lejazar" agertzen zaigu. Denbora aldetik zaharragoak azkenak izan arren, "Elexazar" dirudi zuzenagoa, horrez gain, 5. orrian haxe dugu:

" a la salida de Elexazar, y por el arroyo que viene de Isauza abajo a la dcha Iglesia y Ermita de San Silvestre...". Agertzen denez, *elexa* + *zar* bat zegoen bertan.

Egungo testigantzetan hasierako bokala galdu egin da.

⁷⁰⁰ Legazar ikusirik, uste dut ia zalantzarik gabe lexar 'fresno' + *zar* 'viejo' : 'fresno, fresneda viej(o/a)' izan dezakegula, bai zentzu aldetik (Arestuizar 1877), eta konstatazio aldetik (Lexazar 1680) ere bai, azkena sarritan agertzen baita. Dena dela, bitxi bada ere, aurretiko "Elexazar" da.

⁷⁰¹ Toponimo honetan baliteke lehengo atala pertsona izena izatea "Obeco+uri>Obecuri" leku-izenean bezalaxe. Kasu honetan begiratu beharko genuke "Ellako" izenaren konstatazioa badago. Orozkon badugu "Ellako" deitzen zaion baserri bat, hango inguruetariko batek herri etimologiaz "tella"-tik zetorrela esan zidan, beraz, "-ko-" kasu honetan leku-denborazko genitiboa litzateke. 1805ean badago "Ellacouria".

Nahiko zaharra denez, leku-izen hau, bertan zenbait fenomeno bilakatzen dira: artikularen galera, hasierako bakolaren galera, 1592ko forma (Ollacuria) asimilazioaz?, azentua eta abar

Mixelena: "27. Akurio n.pr.: Eita Hacurio..año 932, Salinas de Añana..Ellacuriaga, Ollacuriaga (?)", baina gero " 147.- *bela, bele* 'cuervo'.derivado suyo es Belaco...Belasco...mismo vocablo... encontramos en Lacarra Berasco coca y Lope erascocoy con pérdida de b al quedar entre vocales... Así vic. Ellacuria..sería el equivalente de Villa Belaco en doc. leonés de 1073."

Esandakoaz gain, ez dugu beste konstataziorik, beraz, Ellako-k pertsona-izena izatea izatea ditu aukera gehienak, baztertu gabe izen arrunta izan zitekeela, are gehiago Olla- < Ola-tik baletor, baina ez dago oinarri sendorik..

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ellacuria	1614	U.A.0107.1	7b	"c. y c."	1689an "Fran.co de Ysusi de ellacuria"
Ellacuri	1753	U.A.030503.6	7	"c. y c."	1809an(Diezm) Ellaquri, Ellacuri. 1822an (L.Baut.) Ellacuri. 1877an (Becer.). 1914an (Vera). 1965ean (Otsoa) "época romanización"
Ellacuri	1771	"Lib.Hip."	39b	"ca. y cia."	371b-an
Ellacouria	1805	U.A.030501.14	1b	"c. y c."	Zeberiotar batek: 1an "Fran.co Isusi., 1b-an el referido Ysusi Ellacouria", 3an "heredades de dcho Ellacouria".
Ellácuri	1877	"Rgtro.Prop."	5.3	"monte "	Oso ondo markatua azentu marra a -ren gainean. Dokumentu honetan hitz bakar batzuek dute azentu-marra.
Ellacuri	1894	U.A.Finc.Urb.	83	"ca. y cio."	
Ellacuri	1894	U.A. Finc.Rúst.	7b	"jaro"	155ean "viña"
Ellacuri	1902	U.A.Cat.1900	1.11	"ca. ó cio."	6.1ean "Ellácuri"
Ellácuri	1926	U.A."Est.Cat."	20.13	"monte "	"Manzanal (Ellacuri)"
Ellacuri	1940	U.A."Est.Cat."	10.10	"heredad"	
Ellacuri	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"antuzano"	19.2an ere bai. 12.12an "Ellácuri" azentuz.
Ellacuri	1956	U.A.Amil.	1.18	"prado"	22.40an Iñarrondoko hegoaldean "Monte de Ellacuri"
Ellacuri	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.5	"pago"	
Ellakuri	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai.
Llakuri	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"lakuri" siempre. Berak esaten duenez: "Con dos eles". Geroago "Llakuri o Ellakuri"
Ellákuri	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	
Llákuri	2003	Luxa	Ahoz	"cio"	"Eso era Llákuri". Lamuzakoak ere bai, baina Il-/y- ¿.
Ellákuri	2004	Beasko	Ahoz	"cio".	Gaur egun hau da formarik zabalduena, bertan futbol zalaia baitago. Baserria desagertu zen.
Llákuri	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	"... Llákuri sí, que desapareció para hacer el campo de fútbol y piscinas..."
ELORRITXU-GANA ⁷⁰²		(Olarte)*			*86-22c Ikus Kukutza, Kukutzakoatza eta Goikolandeta, zeren adieneko audioarrentzat Elorritxugane erabilera berriko izena baita.
Elorritxugane	1986	"Map.Top."	1	"monte "	H-1. "721 m.". 1979an ere bai.
Elorritxugane	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"Antes le llamaban Kukutza al mismo Elurritxugane!. Saltarriagakoak ere bai.
Lurritxugane	1994	Asudio	Ahoz.	"monte "	Gehienbat forma hau erabiltzen du, eta "Elurritxugane", bestea entzunda duelarik.
Elorritxugana	1999	Eusk. Herr.Mend.	28	"cima"	Eusko Kaurlaritzako Herrizaingo Sailak ateratako Euskal Herriko Mendien Katalogo honetan "Elorritxugana/Kukutzakoatza mendia aipatzen da Arrola mendikatean 721 m. Geroago ikusi dudanez -2004 eta 2005ean-, Elorritxugan badaude elorri batzuk, haitzik (Kukutzakoatza), aldiz, ez. Haitz nabari batzuk daude, tontorrean ertza egiten, Orozkoko bidetik etorrira, ipar-mendebaleko bidea harturik, km erdi lehenago dagoen 708 m-ko tontorrean, kontuan izan dezakegu Senagortako baserri bati nonbaiten Kukuze moduan agertzen dela, eta beste batzuk -txikiagoak- Elorritxuganetik Goikolandetara. Litekeena da, nire ustez, Elorritxugana / Kukutzakoatza toki desberdinen izena izatea.
Elorritxugáne	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"es el monte aquél, que es de Orozko, pero mirando acá es Llodio, la cruz le han puesto ahora...Goikolandeta es más abajo, es el rellano". Bekoetxeok, aspaldian esan zidan bezala, Elorritxugane ez zuen erabiltzen, eremu osoari Goikolandeta esaten zion. Berriokoa: "¿El buzón? Elorritxugáne. Audioar askok ezagutzen du

⁷⁰² Beranduko konstatazioa dugu hau, el(h)orri 'espino' + txu (dim.) + gana 'parte superior' : '(en la) parte arriba, alto del espino pequeño'

Azkue: "Elorri (AN, B,G)..espino.."

Ikusten denez, azkenengo konstatazioan, egun arrunta den errakuntzagatik hasierako bokala galdu egiten dute, erdal artikulutzat harturik edo.

Agustin Larrazabalek diost "Elorritxugane...de siempre"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lorritxugáne Erritxigána	2003 2005	Asudio Sagarminaga	Ahoz Ahoz	"monte" Mendikate a	mendi hau. Sagarminaga (Orozko) auzunean jaso eta bizi izandako andra honek horrela deitzen dio – ziurtatu behar dut, ea txi /txu egiten duen. Senarrak eta honen anaiak –zertxobait lehenago egon nintzen berarekin- Erritxugáne biok: “--- hareri Erritxugane...”
ELORTZA Elorza ⁷⁰³ Maestro Elorza	1952 1981	(Larra)* U.A.Finc.Rust. Top. Mapa	8.2 1	"huerta" "calle"	*86-14a “... E. Via f/ c. O. Casa estación”
ENAZORAPEKO Enazorapeco	1952	(Larrazabal/Malku artu) U.A.Finc.Rust.	22.9	"huerta"	86-13b~ “Balineque-grequeta...-N. Regadora Belineque, S. Perteneceidos de Malcuartu, E. Monte Enazorapeco, O. Perteneceidos de Malcuartu”. Balintxaerreketa aldean, zalantzaragarria da, bertan hainbat toponimo gaizki idatzirik daudela, baina bukaera egokia litzateke. Undio aldean antzekoren bat entzun dudalakoan nago.
ENECO ⁷⁰⁴ Eneco	1811	(Olarite) "Diezm."	5	"casa/s"	"La de Eneco, ó Enecoena"
ENECOENA ⁷⁰⁵ Enecoena	1796	(Olarite)* "Lib.Hip."	300b	"ca."	*86-29b "entre medias de las casas de Armuru y de la de Juan de Eguia"
Enecoena	1811	"Diezm."	5	"casa/s"	"La de Eneco, ó Enecoena"
Enecoena	1894	U.A.Finc.Urb.	184	"ca. y cio."	Oe > ue.
Enecoene	1902	U.A.Est.Mun.	281	"finca"	Oe > ue, azken a > e.
Enecoene	1902	U.A.Cat.1900	1.12	"ca. ó cio."	Oe > ue.. Bukaerako a > e.
Enekoena	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Nekuene	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	Bertan bizi zirenek ere bai. Aipatzen diot "Enekoena" eta berak "Enekoene, Nekoene las dos, más fácil sin e"
Enekoene	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	
Enekoéne	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz	"cio."	"Juandegia, Enekoene, Armuru..."
ENEOETXE Enecueche ⁷⁰⁶ Nekoetxe	1954 1979	(Olarite) S.G.E. "Map.Top."	1 1	"cio." "cio."	"Nekoeme" jartzen zuen, baina gainetik zuzendua eta "etxe" jarrita. Olarteko baserri zerrendaren arabera bera da
ENORDUI		(Goienuri-Andetxaga)*			Kat. 270. zk., (Bi omen zeuden, bata Zugezu aldean, ezagunena, eta bestea Andetxagako trokan. Zugezukoak gauza bera dio: " que ha ido a

⁷⁰³ Berez bertan izandako maisu bati eskainitako kalea da. Hasiera batean ez nuen sartu izen berria izateagatik, baina mende erdiko testigantza denez, eta soro bat izendatzeko erabilia izan denez, azkenean, horrela jarri dut.

⁷⁰⁴ Pertsona izen euskalduna Erdi Arotik oso oso konstatatua. Laudion XVI. mendetik bere forma erromanikoa "Iñigo" sarritan dago, baina baita euskal formarekin "H(¿)eneco de garate" (XVII. bukaeran?) ere.

Oso argigarria eskuin aldeko oharra: "La de Eneco, ó Enecoena"

Mitxelena: "Eneko nombre propio, 'Iñigo' (la grafía medieval es Enneco): Enecotegui, Necochea.."

⁷⁰⁵ Lehen ikusi dugunez, "La de Eneco, ó Enecoena", etxerari erreferentzia egiten zaiola..

Agian asimilazioz bukaerako -ena>-ene zenbait kasutan. Horrek eragin dezake hasierako bokala galtzea. o + e hiatoak >ue eginez gero.

Hasierako bokalaren galera ere badugu.

Barrenengoak Amurriorako ere biltzen du "Enecoena".

⁷⁰⁶ Beranduko forma hauek oso bidezkoak dira, lehen pertsona-izena oinarritzat harturik etxeari erreferentzia egiten ziola (Enecoena), orain etxe 'casa' bitartez zuzenago: 'casa de Eneko'. Hasierako bokala aurrekoetan bezala galdu egiten da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Inordi	1894	U.A. Finc.Rúst.	100b	"monte"	lavar a Inórdi la ropa que estaba el agua más caliente allí, que en el pozo de más acá-Andetxagakoaari buruz Andetxaga: "Aldapa, Aurecosolo, Mendicosolo, Polo, Aurrecosolo, Echevarrialde, Iturriando, Inordi, id, id -E.O. camino-, id, Lujamendi, Enordi, Lujandi -E. Arroyo-".
Enordi	1894	U.A. Finc.Rúst.	100c	"monte"	Erlazio berbera, baina orain <i>e / i</i> alternantzia. Aurreko bariante -o bukaeraz, <i>dui > diu > dio > di</i> .
Enordio	1926	U.A."Est.Cat."	22.23	"heredad"	Andetxaga: "...Ituriando, Enordio, id, Lujamendi...". Berbera "Inordi" gisa 1894an, hiru mugakide bat baitatzen.
Enordoy	1940	U.A."Est.Cat."	17.1	"monte "	Andetxaga. Idazmakinez egina. Birritan aipatzen da., baten bukaera ez dago oso argi -oy/-uy?, bestean argi -oy "Inordi"-tik dirudi. Hasierako <i>i > e?</i> : "Gogenuri, Potocotroquia, Arecosolo, Mendicoloso (-solo), Potocotroquia, Arecosolo, Echevarrialde, Iturriando, Enordoy, Enordoy, Lujamendi, Lujamendi, Enordio, Luzandi".
Enorduy	1940	U.A."Est.Cat."	17.1	"monte "	Idazmakinez egina egon arren, eta azkenik "Enordoy" agertu, ikusten da lehendik "Enorduy" jartzen zuela.
Enordio	1940	U.A."Est.Cat."	17.2	"monte "	Andetxaga. Idazmakinez egina. Lehengo "Enordoy" bera dirudi. "Inordi"-tik dirudi. "Pueblo en que radica: Llodio"
Enordio	1952	U.A.Finc.Rust.	22.6	"encinas"	Zerrenda berean, baina gorago "Enorduy" aipatzen da, bi mugari berdintzuztelarik. <i>I > e</i> . Lekuagatik Inordi? Bai: "Andechaga, Arecosolo, Mendicosolo, Potocotroquia, Arecosolo, Echevarrialde, Iturriando, Enorduy...jaro, id, Lujamendi, id, id, Enordio...encinas"
Enorduy	1952	U.A.Finc.Rust.	22.6	"pinos"	Zerrenda berean, baina beheago "Enordio" aipatzen da, bi mugari berdintzuztelarik. <i>I > e?</i> Bai ikus aurrekoa.
Inordi	1956	U.A.Amil.	12.31	"robles"	Andetxaga aldean ematen du -jabearen deituragatik eta bertakoa Luzandi aipatu zidalako: "Lujamendi, Inordi, Luzandi -E. Regato-".
Inórdi	2003	Garate	Ahoz	"monte"	"Esto (es) Inórdi". Izagirre: "Andetxaga abajo, luego Inordi". Izagirrekoaren arabera, bigarrena Andetxagakoa?
Inórdi	2014	Andetxaga II	Ahoz	"monte"	"¿Subiendo a Luja, que está entre dos arroyo?s (nire galdera) -Eso es Inórdi." Bere senarrak 2006-09-18an "... la vaguada de Inórdi, hacia los pinos..."
ENORDUI		(Goienuri-Zugezu)*			*86-05d
Enordui ⁷⁰⁷	1877	"Rgtro.Prop."	5.2	"monte "	Birritan aipatzen da, baina ondoren erregistro

⁷⁰⁷ Hipotesi gisa, nire ustez, hemen duguna *elorri* 'espino' + *dui* (botan. multz.atz.): 'espinal'. Dirudienez, "Elordui > Enordui 1877"

Gure toponimoetan ez dugu behin ere *elorri* aurkitzen Elorritxugane leku-izenean izan ezik, eta hau nahiko berandu da. Azkuek aipatzen du *elorri* Bizkaian ere. Mungian "Elordui" deitura oso arrunta da. Lagun bat bertako izandakoa "Elordis" baserrikoa zen, deitura Elordui ere baduela. Beraz, posible ikusten dut likeden arteko trukaketa *elor-* > **enor-*. Beste aukera bat *iñarra*-ri lotzea. Hemen *iñarra* 'brezo, escoba'. Azkuek bildu zuenez, "Iñarra (B-a-o, G) bakarrik erabiltzen da.

Oro har, uste dut hasierako urratsa gertatu dela, edo arlo semantikoan erredistribuzio bat eta agian arantza-k hartu du *elorri*-ren zentzua.

Azkuerengan espero nuen nire aurreko susmoaren baieztapena, baina agertu ez bada ere, bigarren zentzua nolabait lotu daiteke, zeren landare hauek agian erabil zitzaitekeen azpigarri gisa. Dela dela, agian Orozkon erabiltzen den *iñarra* 'brezo, escoba,-ri loturaren bat izan daiteke, zeren *iñaur* dugu.konstatatua eta hortik diptongoaren murrizketa *iñor* eginez erreza da. Hemen *iñaurrondo* dugu.

iñaurrondo horrek gehienbat *iñarrondo* egin duen arren, "iñorrondo 1779" dugu, nahiz eta geroko nagusitu ez.

Azkuek ere aipatzen du: "iñaurki (AN-b)...1º hierbas para hacer la cama del ganado.."

Dui -k atzizkia landare munduan multzo adierazten duena, beste kasuetan bezala (ikus Amestiuko), metatesi ondoren murrizketa edo *u > o* urratsa dugu: "Enorduy 1877>*Enordiu(metat.)>Enordio, Enordi 1894".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Inordio	1894	U.A. Finc.Rúst.	77b	"monte"	zenbaki bera duelarik "Enordio" <i>ui > io</i> , tartean <i>iu</i> metatesia omen dagoela. 1940koa ikusirik Andetxagakoa izan daiteke.
Inordi	1940	U.A."Est.Cat."	13.15	"monte "	Jabea Zugezuko dirudi, baina "Inordio" hau Andetxagarekin mugakide bat du: "Aldapa, id, Zuguezu, Ortuzar, Zuguezu, Inordio, Andechaga, Lastra, Barrera..."
Inordi	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"monte "	"Pueblo en que radica: Oquendo". Luxamendi aldean. "...Lesao, Mendi, Inordi...", azkena Okondon.
Inordi	1956	U.A.Amil.	7.2	"heredad"	Idazmakina egina: "...Zuguezu, Inordi, Andichaga, Lastra, Barrera...". 12.3an ere bai: "...Inordi... Mendi, Lesao..."
Iñordi	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Zugezu aldean, idazmakina: "Aldapa, Larrinsolo, Garbe, Zuguezu, id, Zuguezu, Azula, Ortuzar, Zuguezu, Inordi, Andichaga, Lastra, Barrera, Ibarra -E. F /c -, Ibarra -O. Vía F/c-".
Inordi	1994	Luxa	Ahoz.	"monte "	12.12an: "Iturruchu, Iturruchu, Oretagoicoa, Arraño, Inordi... Mendi, Lesao, Aldaico, Basarte..."
Inórdi	2003	Garate	Ahoz	"monte"	12.18an: "Iturruburu, Orueta-Goicoa, Larraño, Inordi, Supicandi, Morteru, Larra..."
Iñordi	2014	Luxa	Ahoz.	"monte "	"Está detrás, es de Okendo". Isusikoak ere bai.
Inordi	2014	Luxa	Ahoz.	"monte "	"Esto (es) Inórdi". Izagirre: "Andetxaga abajo, luego Inordi".
ENORDUI		(Olarte)*			*86-30a
Inordio(O)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"es Amurrio"
Inórdio	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"¿De Lamiñasulo un poco más arriba? Inórdio por la parte de arriba es Luiando y por la parte de allá entra Amurrio y Orozko, lindan, casi los tres se juntan"
ENTRADA		(Larrazabal)			
Entrada	1894	U.A. Finc.Rúst.	96c	"monte"	86-05c~ (Malkuartu aldean) Malkuartu baserrikoa omen: Malkuartun: "Malcuartu, Id, La Mayor, El Pino, Cuesta, Garanzaganeta, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte-dirudi baina, Picubiarte omen-, Lareche -hasierako kontsonante honek eta gainerako /ek forma bera dute, baina "Sareche" izan behar, beraz, s/ bereiztu ez, grafia aldetik-, Entrada, Aldargachu, Oleragachu".
EPERLANDA		(Goienuri)*			Lat. 895. zk., goiko aldea, *61-62d Ikus IBERLANDA
Eperlanda	1979	"Map.Top."	1	"monte "	"Mugarriluce" azpian "Eperlanda" aipatuta. Goikogana aldean.

Mitxelenak ez du aipatzen horrelako errorik, hurbilena lehen aipatu dugunaren antzekoa: "319.- il(h)ar, illar, iñarra, *irarra 'brezo... Inharraza (Fuero de Miranda), Hilarra, Hilarrazaha...Iñarra". Azkuek bere aldetik haxe dio: "Enor: 1° (B-eib-m,...) verruga...", "Iñortu (G-and), hacer cama para el ganado..."

Hasierako e>i bihurtzen omen da denboran zehar.

Palatalizazioa ere gertatzen da, aurreko i-ren eraginez, "Inordi>Iñordi".

Gereñok ondo konstatatuak ditu *elorri* duten toponimoak: "Eloduy, Elorandiet, Elorarana, Elorcorta, Elordi, Elordibura, Elordui, Elorduia, Elorduibura, Elorduiandoa, Elorduibazala...". Aurrekoak edo denak Gorbeitik harantz. Agian "Enorralde, 1518, término de Belunza", "Inorralde 1727", "Inorriaga, 1756, término de Délica", "Inorza, barrio de Llanteno. Término de Sendadidano", "Inoso,pueblo...Urcabuztaiz", "Iñarra, Iñarrabea, Iñarraburu, Iñarragana, Iñarragaña, Iñarratea, Iñarratzu, Iñarre, Iñarribidea...", "Iñortza, termino de Amurrio"-k agian izango du beste jatorria.

Barrenengoa: "Enordui.-Amurrio, Okondo.- Variante de Inordui". Bildu ere egiten ditu: "Inordi.- Okondo- Var. de Inordui.. 'brezal' " eta "Inordio".

Sodupen Inoriza edo Noriza zegoen.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Iberlândia	2003	Beasko	Ahoz	"monte"	"Kamaráka,...continuando dirección Goikogane, está Ibarrikolândia...¿Este a que (dirección) está..? Me he liado es Mugarrikolândia, del Kamaraka continuas hasta la cresta hay como una bajada...es la campa encima el corte..., y debajo de Mugarrikolândia está Asulugórri" "Iberlândia me acuerdo que me dijiste ¿Te acuerdas? Que me dijiste por la zona de Kamaraka o así? Iberlândia, me parece que es la siguiente siguiente campa yendo de Mugarrikolândia, continuas hacia Goikogane, luego la siguiente campa..."
Eperlândia	2004	Idirin-Arrankund.	Ahoz	"cumbre"	"Eperlândia bai, entzun dot... (nire ustez, Mugarriluze aldean egon zitekeela uste zuen, baina ez zuen ondo gogoratzen)"
Eperlândia	2014	Beasko	Ahoz	"monte"	" Sí, alguna vez sí que he oído. No sabría situarle"
EPERLANDA ⁷⁰⁸		(Olarte)*			*86-22c
Eperlândia	1791	U.A.06010245.6	5	"paraje"	Lautan agertzen da .
Eperlândia	1797	"Map.Top."	1	"monte "	Gereñu: "esperlande"
Eperlândia	1877	"Rgtro.Prop."	5.3b	"finca"	A > o bukaeran.
Eperlândia	1894	U.A. Finc.Rúst.	19c	"monte"	"Rio ache" ondoan. 39b-an, Lanpoko aurretik aipaturik.
Eperlândia	1902	U.A.Cat.1900	1.9	"heredad"	4.24an "cuadrilla de Olarte".
lperlândia	1926	U.A."Est.Cat."	1.2	"monte "	E > i. Bertantxe, baina beherago "Eperlândia" aipatzen da.
Eperlândia	1926	U.A."Est.Cat."	1.2	"monte "	Beherago "Debajo de Epelândia" ere bai.
Eperlândia	1940	U.A."Est.Cat."	8.4	"monte "	Idazmakina egina. "N. regato O. Via ferrea". 24.23an ere bai. 24.39an ere bai, eta bitan "Eparlândia", baina errakuntza dirudi.
Eperlândia	1940	U.A."Est.Cat."	10.23	"monte "	"Gardea (Eperlândia)". Bukaera a > o . Ez da forma arrunta. 37.34an ere bai.
Eperlândia	1952	U.A.Finc.Rust.	1.1	"monte "	7.1ean ere bai, idazmakina egina. 13.4an "Epelândia" r inposiboan galtzen duela. 21.2an birritan aipatzen da. 22.28an ere bai.
Eparlândia	1952	U.A.Finc.Rust.	1.1	"monte "	Zerrenda berberan "Eper-" eta "Epar-". 1.2an ere bai. E > a . "Eparlândia" ere bai, azpian " Abajo" gaineratzen dela.
Eperlândia	1952	U.A.Finc.Rust.	22.29	"monte "	"Gardia Eperlândia"
Eperlândia	1956	U.A.Amil.	21.4	"monte "	"Eperlândia" ere bertan, baina errakuntza dirudi. 22.15ean ere bai. 22.54an berriro "Eperlândia"
Eperlândia	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	"de Gardeagotxi a Tardamonte, encima de Launtxu". Birritan aipatzen da, beti a bukaeran. Olarte-Bekoetxeok ere bai.
Perlândia	1994	Isardio	Ahoz.	"monte "	"Perlândia..." ere aipatzen dute, eta "Perrelândia, Eperrelândia" ere bai.
Eperlândia	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"Aransalândia, más abajo Eperlândia". Bekoetxeok ere bai.
Perlândia	2003	Solozar	Ahoz	"monte".	"Los tres robles..Perlândia". Presakokoak eta Saltarriagakoak ere bai. Eremu handia da,

⁷⁰⁸ Eper 'perdiz' + landa 'campa' : 'campa de la(s) perdí(-z/-ces)'.

Zenbait animalia, abere edo piztia agertzen zaizkigu sarritan gure toponimoetan: "Epermendi" dugu Oletan, Lekeitio ondoan, "Erbisolo", "Azearipoto", ... Laudion. Txakurpozo Orozkon, Txakurzulo (buruz ari naiz honetan) Urkiolatik hurbil.

Behin entzun nuen telebistan akelarreak ere egiten ziren izen hau edo antzeko zuten tokitan, hau da, horrelako zentzu misteriozua duela nonbaiten.

Behin edo behin etorri zait burura ea lpar->lper->Eper- bilakaera gerta zitekeen, baina beste kasuak kontutan izanik, lehendik azaldutakoaren alde dugu beste testigantzak. "lperlândia" analogiaz sortutako forma litzateke, barandagokoa baita.

Hitz bukaeran, -a>-o askotan ikusi dugu, baina tinko dirau forma konstatatua.

Azkenik, aipagarria ere bada hitz hasieran suertatzen den bokalaren galera, oso erregularra ez bada ere.

Gereñu: "Epercoita, Epermendi, Epermendiostea, Eperraran, Epersolo..."

Barrenengoa: "Eperra.- Mur...cabe pensar si no vendrá de *abarra*.."

A. Errastik lurretan "epér landie, epér landie bekúa" biltzen ditu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					bertakoek diotenez, "conocido por todo Gardea". Launtxu gainetik, Gardeagotxitik Tardamontera dago.
EPERLANDA, BAJO		(Olarte)			86-22c
Eperlanda, Bajo	1894	U.A. Finc.Rúst.	19c	"monte"	
EPERLANDO		(Olarte)			
Eperlondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	111	"monte"	Ikus Eperlanda. Eperlanda izan zitekeen, baina falta zaio <i>t</i> -ren goiko marra, eta <i>o</i> -z bukatzen da. Argi dago.
ERA		(Goienuri)*			
Hera de trillar	1900	U.A. Est.Catast.	4.8	"hera"	*86-06c Zolloa baserriaren arlo bat (Estradagana y Argomal): "E. Hera de trillar del caserio Altamira". Ez du ematen toponimoa denik guztiz.
ERA		(Larrazabal)			
Hera	1894	U.A. Finc.Rúst.	81	"heredad"	86-13d "Hera, Aldapa, Barranca, Revis, Orueta...". Gorostiza aldean.
Era, La	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"cereales"	"La era -O. Casa-, La Aldapa, La barranca, Orueta, ..." Gorostiza aldean.
ERA		(Olarte)			
Hera ⁷⁰⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	47	"heredad"	86-22a Zabalen.
Hera, La (O)	1926	U.A."Est.Cat."	2.1	"heredad"	Zabale ondoan.
Hera(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	2.5	"cereales"	Zabalen
ERA, BAJO LA		(Larrazabal)			
					86-21b (1894ko Odiagako "Aldapa" gero 1940an, 3.1ean, "Varios en Odiaga, Arriba la casa" eta 1952an, 1.11n. "Bajo la era, Arriba de casa" moduan agertzen da).
Era, Bajo la	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"heredad"	Birritan aipatzen da, Odiagan.
Era, bajo la	1956	U.A.Amil.	1.11	"heredad"	Odiagakoa.
Era, Bajo la	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Idatzirik.
ERA CHOPERA		(Larrazabal)			
Era chopera	1940	U.A."Est.Cat."	24.1	"tierra campa"	86-14c "E. Rio Nerviñ. O. Camino Real", "Del Palacio de Gardea -E- Camino real-, Vega Arzá, id, Era chopera"
ERA, DEBAJO		(Olarte)			
Era, Bajo la	1894	U.A. Finc.Rúst.	78	"heredad"	89-29b~ "S.Arroyo", "Calero, Bajo la era -S. Arroyo-, Aldapa, Alisos, Zugazaga", Etxebarri aldean.
Era, debajo de la	1940	U.A."Est.Cat."	3.11	"heredad"	Echevarri Arriba, Paleco, Debajo de la Era, Aldapa, D los Alisos, Legusagala-Esquine". 27.62an ere bai "Los alisos"
Era, debajo	1956	U.A.Amil.	12.38	"heredad"	"Debajo de la era": Etxebarri aldean (Olarte, 13; Echevarri): "Echevarri-Arriba, Palero, Debajo de la Era, Aldapa, Los Alisos, Leguzalaga".
ERBISOLO		(Larrazabal)*			
Hervisolo ⁷¹⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	228	"heredad"	*86-21a Isardio aldean. 228b-an ere bai.
Erbisolo	1940	U.A."Est.Cat."	0.1	"heredad"	Birritan aipatzen da. Isardio aldean.
Erbisolo	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"heredad"	Lau bider agertzen da.
Erbisolo	1956	U.A.Amil.	3.1	"heredad"	3.2an ere bai.
Erbisolo	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	"hay dos junto a casa Gobeasko"
Erbisólo	2003	Isardio	Ahoz	"pieza"	"Un trozo". Isardio II.a: "Erbisólo es encima de la casa nuestra".
ERDERIKO		(Goienuri)			
					86-06c (Kasabarro, Solloa aldean. Jabego honetan lehenago arlo gutxiago agertzen ziren, eta ondoko batzuetan antzekorik ez)
Erderico ⁷¹¹	1952	U.A.Finc.Rust.	9.9	"monte "	Idazmakiaz egina, nahiz eta batzuen bukaera

⁷⁰⁹ Beranduko formak ditugu hauek, badugu XVI. mendetik ondo konstatatua "larrin > larren" forma euskaldunekin. Ikus "Aldapa"

⁷¹⁰ Erbi 'liebre' + solo 'heredad' : 'heredad de la liebre/de las liebres'. Ikus Eperlanda.

Gereñu: "Erbi ?, ...Erbisoloa, Erbitegui...". "Erbidea" ere badager, baina beste jatorria izan daiteke, hau da, *herri* + *bidea*.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Erderico	1956	U.A.Amil.	12.40	"monte "	moztuta: "Echebar-, Solloa, Solloa, Traslisol-, Zolloa, Iñarrondo, Lusurbey-, Solloa, Ichaucue-, Urruchu, Iñarrondo, Querecho-, Jarto, Erderico, Iturric-, San Juan, Mendieta, Acacasolo" Zalantzazkoa, baina ondo idatzirik: "Echebarrena, Solloa, Solloa, Tras Solloa, Zolloa, Iñarrondo, Luzubylanda, Zolloa, Ichaucueta, Urruchu, Iñarrondo, Querechondo, Jarto, Erderico, Iturrichu, San Juan, Mendieta, Acacasolo"
ERDIKO ESPALDA		(Goienuri)			
Erdico Espalda ⁷¹²	1940	U.A."Est.Cat."	24.20	"monte "	86-06~(Administradorea...vecino de Respaldiza...) Morterutxu aldean: "Alzarrate, Lambaracheta, Erdico Espalda, Morteruchu, Iturrichu, La Muza, Llusurbilanda". 27.5ean ere bai: "Alzarrate, Lambaracheta, Erdico-Espalda, Iturrichu."
ERDIKOSOLO		(Olarate)			
Herdicosolo ⁷¹³	1894	U.A. Finc.Rúst.	237	"monte"	86-21b Larrabetzutik hurbil eta honek bezala "E. Via férrea" duela: "Larrabesu –E. Via férrea-, Coscorra –O. Via férrea-, Herdicosolo –E. Via férrea, O. Camino-, id".
EREINOZA		(Larra)			
Ereinoza ⁷¹⁴	1614	U.A.030502.1	1	"apellido"	"D. de Ereinoza". 1563an eta 1568an (L.Baut.)

⁷¹¹ Beranduko kontatazioa dugu hau, beraz, ez digu ematen segurtate handia, agian *erdiko* -atalari lotu beharko dugu, azken hau ondo konstatatua baitago "Erdico Espalda, Erdicosolo, Zumeltzaerdikoa". "Erderico" esan dugunez, gaizki egon beharko da, bestela pertsona-izan batetik etorri beharko litzateke, dela dela, aukerarik handiena lehen aipatutakoa da.

Beraz, *erdiko* '(la, el) de medio, central' genuke.

Gereñurengan ez dugu aurkitzen *erdiko* -ren konstatazio gehiegirik, agian "Erdaide", "Erditacobidea 1707, Erdita-zubidea 1632, Erditecozubi..." "Erdietakobidea..." etorritz gero.

Muxikak ondo konstatatzen ditu *erdi* eta *erdiko*: "Erdibaso, Erdibasoburu, Erdibide, Erdibiria, Erdikobaso, Erdikobasogoen, Erdikobasua, Erdikobidea, Erdikobitarte, Erdikoerreka, Erdikoesparrua, Erdikogastañaria..."

Barrenengoa: "Erdikosolo...Baranbio..."

Azkueregan ez dut ezer aurkitu. Amaginarrebari ez zaio entzuna egiten, neurri batean hurbilekoa izanda.

⁷¹² Forma hibrido hau, bi elementu ditu, *erdiko* 'la de medio' + 'espalda', azkena gaztelaniazkoa, gure toponimian nahiko ugaria den *bizkarra* -ren ordaina, beraz, 'espalda de medio' izango litzateke literalki, baina zentzua ez da zuzena, zeren itsulpena kutsua baitu. Lehen ikusi dugunez, **bizkar** < **bizkar** 'loma de los montes, espalda, parte trasera' da, eta hortik letorke adiera, mendi bat izanik, 'loma del medio' izango litzateke bidezkoena.

Okondon ez bakarrik mendi baten atzeko aldeari, baizik eta alboari deitzen diote 'espalda': 'en la otra espalda'. Ondorioz, itzulpen zuzenena 'el costado del medio' (mendi batena, noski).

Bizkarra aztertzerakoan esan genuenez, "Espalda seca" Balmasedako mendi baten izana da.

Erdiko nahiko konstatatua dago, "Erderiko" ikustean zehaztu dugunez.

⁷¹³ *Erdiko* 'de enmedio+ solo 'heredad': 'heredad de en medio, heredad del centro', nire ustez, goikoa eta bekoaren artean dagoena.

"Erderiko" ikustean, *erdi* eta *erdiko* -ren konstatazio ugari jarri dugu, haien artean Barrenengoa Baranbiorako aipatzen duen Erdikosolo bera.

⁷¹⁴ Azkue: "Ereñotz (Bc) laurel...". + *tza* (botanikako multzo atzizkia): 'lugar de laureles, lauredal, lauredo? (Hemendik Laredo, Loredo?)'.

Egun Orozkon ez omen da erabiltzen. Aste Santuan bedeikeinketan eroaten denari *erramu* beste barik ez diote esaten, orrien izena edo arbolarena bereiztu barik. Kuriosoki gero ikusi dut Mitxelenak erramu 'laurel' ere aipatzen duela zehaztu gabe non ematen da erabiler, baina nire ustez, lehen esandakoaren arabera, erramu 'ramo' baino ez da izan behar, zuhaitzak bere izena izan behar baitu.

Mitxelena:"erenotz 'laurel': Ereñozaga, Ereñozu...Se puede pensar que *ereño 'ap.Ereño' es el anterior menos un sufijo. Arana Goiri...cree que significa 'sembrado' de erein'. Esta era ya la opinión de Iturriza 'p.213': 'Hereño que denota sembradillo'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ereinoza	1791	"Lib.Hip."	256	"ca."	"anton de ereynoca" eta "anton de hereinoca" Bertan ere: "Ereinoza v. de Lateorro q. de Larrea"
ERKIZA		(Olarte)*			*86-22a
Erquiza ^{*715}	1561	"Lib.Baut."	25b	"apellido"	"min ochoa de erquiza"
Erquiza	1575	U.A.070105.2	25	"termino"	
Urquiza	1623	U.A.070105.1	41b	"casa/s"	"Latiarro-Azuduy" artean. 1674an Urquiza ematen du, baina bi kasu hauek salbu, beti "Erquiza"
Erquiza	1623	U.A.070105.1	22b	"casa/s"	Etxe bera testuinguru berean "erquiza. urquiza, erquiza"
Herquiza	1738	U.A.06010205.7	40	"termino"	"herquiza". 07010502.4an "herquiza" ere bai
Erquiza	1772	Conc.	3	"casa/s"	1809an (Diezm.). 1845ean (L.Baut.). 1877an (Becer.). 1914an (Vera). 357an.
Erquiza	1785	"Lib.Hip."	213b	"ca."	
Erquiza	1894	U.A.Finc.Urb.	123	"ca. y cio."	
Herquiza	1894	U.A. Finc.Rúst.	47b	"monte"	
Erquiza	1894	U.A. Finc.Rúst.	65	"monte"	
Erquiza	1902	U.A.Cat.1900	1.5	"ca. ó cio."	4.14an ere bai.
Erquiza	1926	U.A."Est.Cat."	2.2	"monte"	S / z zalantza, baina lehena dirudi.
Erquiza	1926	U.A."Est.Cat."	12.9	"casa labranza"	
Erquiza	1940	U.A."Est.Cat."	10.17	"monte"	
Erquiza	1952	U.A.Finc.Rust.	2.5	"monte"	3.3an birritan aipatzen da.
Erquiza	1956	U.A.Amil.	2.5	"monte"	22.56an "herquiza"
Erquiza	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.8	"pago"	"Erquiza"
Erkiza	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai.
Erkisa	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"a la parte de Gardea". Erabiltzen du Gardea, Olarte koadrilaren lekuan. Olarte-Bekoetxeok eta Saltarriagakoak ere bai.
Erkisa	2003	Presako	Ahoz	"cio."	"Santarriaga, Erkisa...". Asudiokoa: "Erkisa".

Argi dagoena zera da *erein* + *tza* (botanikako multzo atzizkia), zeren toponimo bera irakurri dudanez, uste dut Hernani aldean errepikatzen dela *tzu* bukaera baliokidea dela..

Okondon Ereño deitura badago, baita toponimoa ere Barrenengoak biltzen duenez. Deitura hau eta Arabako toponimo biltzaile handia izan den Gereñu, nire ustez, bera izan liteke, tartean aspiraketa dela.

Muxika "Ereñozu" aipatzen du.

Bizkaian "Ereño" herria badugu, "Ereñozar" tokia ere uste dut.

⁷¹⁵ Mitxelena: "erki 'un arbusto'(Azkué); G.Bähr...supone erki=ezki: Erquiaga, Erquicia,."

Azkué: "Erki: 1º (Bc, G), un arbusto...De aquí vienen los nombres locales Erkiaga, Erkiza, etc.."

Niri oso deigarria egin zitzaidan Urquiza agertu zenean, Erquiza -ren orde 1623an, jatorri berbera izan zitekelako. Are gehiago Zuñiga/Eztuñiga, Uztuniga 1203, Beztunica 'Ikus Alpitxu' leku-izena ikusi nuenean kasu bera baita. Urki 'abedul'+ -tza 'multzo atziakia': 'lugar' de abedules

Ikus Urkiza.

Nire iritziz, Urkiza, Erkiza bihurtzea fonetikoki litekeena da, Erdi Aroko u / o zalantza dela medio, "Oribe" gaur Uribe denari etab. Hortik agian *Orkiza eta gero Erkiza. "Okondo" leku-izenean, "Ukondo" (J.P.Ulibarri), nahiz "Oquendo" (gehien), nahiz "Equendo" behin dugularik. Amaginarrebak, bertan zuela senitartekorik, euskaraz berriki "Urkiza" aipatu du. Ekiten diot ea "Urkiza" edo "Erkiza" den eta berak "Urkiza" dela, baina erdaraz egitean konturatu bariz "Erkisa" dio. Ni nago "Erkiza" entzun diodala beti.

Beraz, aukera nagusi bi ditugu, alde batetik Erkiza, Urkiza-ren parekoa izatea indukzioa dela medio, edo baita Azkuek ematen dio zentzua ere, han da landareren bat izatea. Bi kasuetan -tza botanika munduan multzo atzizkia dena dugu.

Gereñu behin bakarrik aipatzen du "Erquiza" eta, hain zuzen ere, Laudiokoa da.

Barrengo: "Erkialde, Erdiendi, Erkikarai, Erkizandi, Erkisolo..." gaineratuz " de Erki, Eski 'tilo'..".

Eski ez omen dugu Hegoaldean, baina bai Azkuek aipatzen duen: "Ezki: 1º (c) álamo, tilo ó chopo...cierto árbol en cuya significación difieren mucho los escritores y aun mis consultores...álamo según Añibarro...chopo...el mismo Añibarro".

*Rs dela eta, uste dut ezki aukeraz pentsa dezakegula. Arzamendi: "Esquiaga 1024"

Ikusten denez, fonetikoki eski, erki aldakiak aipatzen ditu Barrenengoak. Hau posible litzateke *erski batetik etorritz gero, askotan ikusi dugunez. Beste aldetik semantikoki mugak ez daude hain erraz ikusten.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ERKIZA-BARRENA ⁷¹⁶		(Olarte)*			*86-22a
Erquiza Barrena	1785	"Lib.Hip."	215b	"paraje"	378an ere bai.
Erquizarbarrena	1894	U.A. Finc.Rúst.	91	"monte"	
Erquizarbarrena	1926	U.A."Est.Cat."	9.20	"heredad"	
Urquizarbarrena	1940	U.A."Est.Cat."	13.43	"heredad"	"Llana de Vitorica" eta "Acasasolo" artean aipaturik. 1926ko UA.UM-.rena aituz argi dago "Erquizarbarrena" dela.
Erquizarbarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"monte "	22.15ean berdina den beste zerrenda batean.
Erquizarbarrena	1956	U.A.Amil.	22.13	"monte "	
Erkisabarrena	2003	Saltriariaga II	Ahoz	"campa"	"A la derecha Erkisabarrena"
ERKIZABURU ⁷¹⁷		(Olarte)			86-22a
Erquizarburu	1940	U.A."Est.Cat."	13.17	"monte "	Azken <i>u</i> gaizki irakurtzen da. "...Aransarburu, Basabe (Erquiza buru)"
ERKIZAGOIENA ⁷¹⁸		(Olarte)			86-22a
Erquizargoyena	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte "	"...Erquiza, Basobarri, Echeurre, id, Erquizargoyena..."
Erquizargoyena	1956	U.A.Amil.	12.9	"monte "	"Erquiza Goyena": "...Erquiza, Basobarri, Echeurre, id, Erquizargoyena..."("Erquiza" eta azpian "goyena")"
ERKIZALDE ⁷¹⁹		(Olarte)*			*86-22a
Erquizaralde	1785	"Lib.Hip."	215b	"paraje"	
Erquizaralde	1894	U.A. Finc.Rúst.	152b	"monte"	246b-an ere bai.
Erquizaraldi	1913	U.A.Cat.1900	4.12	"monte "	"Arejalduga (Erquizaraldi). 4.14an "Erquizaraldi" ere bai. Erkiza aldean. Bukaera <i>e > i</i> . Puntua argi du.
Erquizaralde	1940	U.A."Est.Cat."	24.44	"castañal"	
Ezquizaralde	1952	U.A.Finc.Rust.	13.1	"monte "	"Ezqui-zalde"
Ezquizaralde	1956	U.A.Amil.	13.1	"monte "	Idazmakina egina, baina gaizki, zeren "Erquizaralde" baita.
Erquizaralde	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.8	"pago"	"Erquizarald-"
Erkisalde	1994	Saltriariaga	Ahoz.	"termino"	"encima Erkisa"
Erkisalde	2003	Saltriariaga II	Ahoz	"monte"	"Será el (arroyo) de Ersisalde"
ERKIZALDE-BIGARRENA ⁷²⁰		(Olarte)			86-22a
Erquizaraldibigarrena	1913	U.A.Cat.1900	4.12	"monte "	"Arejalduga (Erquizaraldi), id (Erquizaraldi-Bigarrena)". 4.14an "Erquizaraldi-Bigarrena". <i>E > i</i> puntua argi duela.
ERKIZAONDO ⁷²¹		(Olarte)			86-22a
Erquizarondo	1877	"Rgtro.Prop."	5.2b	"finca"	"Erquiza" ere bai (grafia aldetik batzuetan <i>s</i> , <i>z</i> -ren ordeaz)
Erquizarondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	24	"monte"	"Rotalde -N.O. Camino, S.E. (egungo errotaren jabearen deitura bera)-, Latorro, Aransar -S.

⁷¹⁶ Erkiza (Ikus) + *barren* 'parte inferior'+ a (art.): 'la parte de abajo de Erkiza'.

⁷¹⁷ Erkiza (Ikus)+ *buru* 'parte superior, cabeza': 'cabecera, parte superior, de arriba de Erkiza'.

⁷¹⁸ Erkiza (Ikus)+ *goi* 'parte superior'+ *en* (superl.) +a (art.): 'la parte de más arriba, más alta de Erkiza'

⁷¹⁹ Erkiza (Ikus) + *alde* 'lado, costado': 'junto a, (en la) parte de Erkiza'.

Oso arrunta denez, a+a>a .

Laudion euskararen azternaren bezala dugu dorso-hobikari igurzkari gorraren ahoskera, hau da, *z* grafema, / *s*/ fonema, zeren egun erdaraz ahoskatzen da: Erkisa, Lekandasar, Sumelsa...

⁷²⁰ Erkiza (Ikus) + *alde* 'lado, costado'+ *bigarren* 'segundo'+ a (art.): 'el segundo (que está) junto a Erkiza', edo Erkizalde sustraiturik egonez gero, 'el segundo de Erkizalde'.

Uste dut hemengo baserrietan entzun dudala 'el segundo castañal' eta horrelakorik.

Asimilazio bat gertatu da, Erkizalde->Erkizaldi- eginez, lehen ikusi dena.

⁷²¹ Erkiza (Ikus)+ *ondo* 'lado, junto a': 'junto a Erkiza'.

Oso arrunta denez, *a + o > o* murrizketa gertatu da kasuren batean.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Arroyo-, Aransarburu –O. Arroyo-, Erquizado, Basabe
Erquizaondo	1940	U.A."Est.Cat."	13.17	"monte "	27.7an ere bai.
Erquizaondo	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"monte "	
Eguizondo ⁷²²	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte "	Hasiera baten Erkizondo > Equizondo pentsa zitekeen, baina <i>g</i> bat da. "...Erquiza, Basobarri, Echeaurre, Erquizagoyena, Yarrau, Mendieta, Bizcarra...Equizondo, Lujalda, Mostacha...". Gero konturatu naiz 1956ko bera dela, naiz eta modu desberdinez idatzia egon.
Equizondo	1956	U.A.Amil.	12.5	"monte "	<i>R</i> inposiboan galdu.
ERLETXE		(Larrazabal)*			Kat. 135. zk., *86-14c
Erletxe ⁷²³	1877	"Rgtro.Prop."	5.3b	"finca"	Euskal grafia.
Erletze	1913	U.A.Cat.1900	1.26	"termino"	Euskal grafia. 2.22an ere bai. Grafia bera birritan.
Erletxe	1926	U.A."Est.Cat."	20.6	"caserio"	"Pueblo en que radica: Llodio (Erletxe) Calle y numero: Olaco, sin nº)". Euskal grafiaz.
Erletxe	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Olako Bidea"
Erletxe	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	
Erlétxe	2003	Zumeltza	Ahoz	"cio."	"¿El caserío que hemos visto? Si el de las abejas Erletxe..." Olako ondoan.
Erlétxe	2014	Zumeltza	Ahoz	"cio."	
ERLETXEOLAKO		(Larrazabal)			86-14c
Erletxeolaco ⁷²⁴	1926	U.A."Est.Cat."	20.1	"heredad"	"Erletxe-Olaco". Lehenengo hitza euskal grafiaz.
Erlecheolaco	1940	U.A."Est.Cat."	4.1	"heredad"	"Erleche Olaco"
ERMITAOSTE		(Goienuri)			86-14b
Ermitaoste ⁷²⁵	1956	U.A.Amil.	1.7	"heredad"	Gainetik "Santa Ana" jartzen du. <i>A</i> bokala <i>u</i> dirudi, baina antzaz <i>a</i> irekia idatzirik omen dago: "Santa Ana" eta azpian "Ermitaoste –N.E. Arrancudiaga–"
ERMU		(Goienuri)			Kat. 835. zk., Ikus SANTA MARIA DEL YERMO. ERMU / YERMO
Ermu	2015	Beasko	Ahoz	"barrio"	"decía -orozkoar bat- ' Por Ermu está lloviendo y tal' "
ERMUA		(Kanp.Top.)			Ikus SANTA MARIA DEL YERMO
Ermua ^{**726}	1025	"SMCo.Ubieto"	177	"localidad"	"Barrundia-Ermua > Hermua-Barrundia"

⁷²² Horrela agertu arren, "Erkizaondo" omen da, dela dela "Egizarondo" izan zitekeen ere, baina lehena dirudi, zeren sarritan *g* / *q* errakuntzak ikusten baitira.

Geroago konprobatu dut 1956ko "Equizondo" bera dela.

Gereñu: "Eguiondo".

Muxika: "Egiondo".

⁷²³ *Erle* 'abeja'+ *etxe* 'casa': 'colmenar, casa de abejas'

Nahiko arrunta dirudi toponimo hau Bizkaian, Galdakao ondoan "Erletxes" bezala ezaguna erdal pluralgilea gehiturik dugu.

Gereñu: "Erlabia 1771...Erlategui 1600...Erlateguialdea, Erlateguiostea, Erlateguipe..".

Muxika: "Erlaetxe, Erlaetxegi, Erlaetxeguren, Erlaetxelaua, Erlaetxiki...".

⁷²⁴ Batera jarri arren, toponimo bi dira, Erletxe eta Olako (Ikus biak).

⁷²⁵ Ermita + *oste* 'detrás': 'detrás de la ermita, parte trasera de la ermita'.

⁷²⁶ Eremu 'lugar inculto, yermo, inhabitado, desierto (Azkué), recogido(oración) + a (art.): 'el yermo'.

Forma honetan arrunta denez, tinbre bereko bokalekin gertatzen da sinkopa.

Azkué: "Eremu: 1° (..B..), yermo, desierto".

Kanpoko konstatazio hau hartu dugu oinarritzat, zeren Laudion "nra señora de Hiermua" eta "Ermua" agertu arren, azkena inprentaz idatzirik balego ere, ez dakigu Laudiokoa den. Beste guztietan forma erdalduna baizik ez dago, hau da, "Yermo, Santa María del Yermo, .." Ermua, *eremu* 'yermo' latinezko hitzatzik datorkigu, leku landugabea adierazteko, lur latza baitu. Baita bizitzen ez den lekua ere. Dakigunez, eremitak basamortuan bizitzen ziren, leku latzetan, bai lurraren emankotasunaren

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena (Landazuri).
ERMUBURU Hermuburu ⁷²⁷	1779	(Goineuri)* "Alto Nervión"	20	"monte"	*61-62 Juan Carlos Navarro lagunak Salvador Velillarekin egindako liburuan –Sua Edizioak-Bilbao 1999- aipatzen du: "...a las faldas de Ganekogorta, al lugar conocido por Kurtziaga, zona donde, en el año 1779, el pueblo de Laudio envía a diez de sus vecinos "...a los montes de Curzeaga Arriba y Hermuburu, por citación de los valles de Oquendo y Gordejuela, a la caza de los lobos que causaban graves daños..."
ERMUERREKA Hermuerreca ⁷²⁸	1894	(Goienuri)* U.A. Finc.Rúst.	94f	"monte"	Kat. 872. zk., *86-05b
Hermuerreca (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	230b	"monte"	Santa Luzia aldean.
Ermuerreca (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	231b	"monte"	Santa Luzia aldean. 231c-an "Ermu erreca". Olamendi ondoan.
Hermuerreca	1924	U.A.Cat.1900	6.16	"monte "	
Ermuerreca	1926	U.A."Est.Cat."	4.4	"monte "	4.6an "Hermuerreca". 22.2an ere bai.
Hermuerreca	1940	U.A."Est.Cat."	3.8	"heredad"	3.9an ere bai. 4.11n "Ermuerreca" <i>rr > r</i> .
Ermuerreca	1940	U.A."Est.Cat."	13.20	"arroyo"	Karobizarreko ekialdeko mugarran. 13.21ean ere bai "monte" gisa.
Ermuerreca	1952	U.A.Finc.Rust.	5.4	"monte "	9.4an eta 9.3an ere bai. 22.3an "Ermuerreca" <i>rr > r</i> grafia, zeren gero "caretil (carretil)", "N. Comun Oquendo, S. Camino Caretil".
Hermuerreca	1952	U.A.Finc.Rust.	9.3	"monte "	9.5ean ere bai.
Ermuerreca	1956	U.A.Amil.	2.3	"monte "	Idazmakina egina. "N. Del común de Oquendo". 9.4an ere bai. 9.6an Hermuerreca. 22.26an ere bai.
Ermuerreca	1989	Gere baiñu	195	"regato"	5927
Ezmoreka	1994	Luxa	Ahoz.	"pieza"	"Ermuerreca? -Ezmoreka sí, una pieza de..."
Almoreka	1994	Beasko	Ahoz.	"rio"	"rio debajo Dubris...". Geroago "Ermuerreca, decimos Almoreka (bitan)" . Lehen "Almoreka" ere bai.
Almuerreka	1994	Dubiris	Ahoz.	"arroyo"	"royo que baja de Santa Luzia a Dubiris". Geroago "Elmuerreca", baina dio "Al-" dela.
Almuerreka	2003	Izagirretxikia	Ahoz	"arroyo"	"Orbe va a Almuerreka".
Almurreka	2003	Izagirretxikia	Ahoz	"arroyo"	"De Orbe viene Almurreka"
Almurreka	2003	Izagirretxikia	Ahoz	"arroyo"	"Almurreka es rrué-ka...". Besteren batek ere horrela aipatu zuen.
Almurreka	2003	Beasko	Ahoz	"arroyo"	"Almurreka sí".
Amurreka	2014	Izagirre II	Ahoz	"arroyo"	"... Murreka, Amurreka, u otro nombre también

aldetik, baita iñor bizi ez zelako ere. Laudiko Ermua ez da horren latza, nahiz eta haitz ugari inguruan izan, izena etor dakioke, batez ere, lekua bazterturik, gorderik dagoelako, otoiz egiteko leku aproposa izateagatik. Hortik tenplarioek bertan bizi izateko ahozko tradizioa, lekuaren egokitasunagatik zeregin horietarako.

Eremu honek nire igartua gogoratzen dit, berdin berdina ez bada. Ohozko tradizioak tenplarioak kokatzen du toki honetan, kuriosoki Cantabria edo Asturiasen aldean, badago ere "Santa Maria del Yermo" deitutako lekua, tenplarioek ere egina.

Sarritan dokumentuetan agertzen ez dena hizkuntza mintzatuak gordetzen du. Orozkoko artzainak hona etorten ziren artaldiekin eta haiek ahotan eta besteetan ere entzun daiteke "Ermu...Ermuko, Ermuti..."

Ermua-ren konstatazioa urria bada, honen eratorriak oso ugariak dira, ondoren ikusiko dugunez.

Gereñu: "Ermitana,...Ermosolo", "Ermuegui, monte de Hermua", "Ermular, Ermunichi, Ermusabel, Ermusabela, Ermuzabala".

Muxikak eta Barrenengoak ez dute aipatzen horrelakorik.

⁷²⁷ *Ermu* 'tierra inculta, inhabilitada, yermo' + buru 'parte superior, cabecera', edo lehen zatia izen propio izanik, eta horrela dirudi, 'la cabecera, parte superior del Yermo'.

Antza denez, Torrontegietatik gorako eremua omen zen.

⁷²⁸ *Ermu* 'tierra inculta, inhabilitada, yermo' + *erreka* 'arroyo': 'arroyo de la zona inculta , arroyo del Yermo'. Azkena zuzenagoa izan daitekeela, izen bezala sustraiturik egonez gero.

Ikus daitekeenez, zenbait kasutan lehenengoa atalaren bukaeran *u > o* suertatzen da. Gaur egun toponimo honek izan dituen aldaketan izugarriak dira, zeren *ue -k oe* edo *o* egiteaz gain, likidoen arteko trukaketak gertatzen dira *r > l* eginez, eta hasierako *e > a* erdal artikulutzat harturik edo.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ermuerréka	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"ladera"	tiene... "
Almorréka	2014	Urrutxi	Ahoz	"arroyo"	Semeak horrela esaten du.
Ermoerréka	2014	Urrutxi	Ahoz	"arroyo"	Aitak, aldiz, horrela.
Ermuerréka	2014	Urrutxi	Ahoz	"arroyo"	Aitak, aldiz, horrela.
ERMUERREKA		(Larrazabal)			86-21d? Bai horrela dirudi, gainera Izardio aldean Ermulanda dugu.
Ermuerreca (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	68b	"monte"	Espíritu Santo ondoren aipatuta "S. Arroyo". Baina agian Goienurikoa izan daiteke. Oso bitxia da, baina jabea Tapiakoa: "Tapia, id, id, Cruzalde, Cruzalde, ", Altui, id, Espíritu Santo, Ermuerreca". Azkenaren mugakideak Tapia ingurukoak dirudite.
ERMUERREKA-BARRENA		(Goienuri)*			Kat. 383. zk., *86-05b
Hermuerrecabarrena	1924	U.A.Cat.1900	6.15	"heredad"	Dubiris aldean. "Dubiris, Dúbiris, Aurrecosolo, Aspuru-solo, Murdetá, Larrabari -N.S. Camino-, Carobizar, Sebastiaguirrebarrena, Hermuerrecabarrena, Asqueta, Id, Sautuondo (Sautando?), Orbe, Artevide, Pagaza, Olamendi, Hermuerreca -S. Camino-..."
Ermuerrecabarrena	1940	U.A."Est.Cat."	13.20	"heredad"	
Ermuerrecabarrena ⁷²⁹	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"monte "	Idazmakina egina.
Ermeabarrena	1956	U.A.Amil.	22.25	"heredad"	Zalantzakoa. Santa Luzia aldean.
Almuerrekabarréna	2003	Dubiris II	Ahoz	"ladera"	"Orbe, Almuerrekabarréna, la Tejera"
Ermuerrekabarréna	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"ladera"	"¿la Tejera era Ermue...? Ermuerrekabarréna ¿ Ermuerrekabarrena que era la parte de arriba igual...?-Si, siY la Tejera la parte de abajo..."
ERMUKO		(Goienuri)			86-05b
Ermuco ⁷³⁰	1989	Gereñu	195	"termino"	5925 "Ermuco, término de Llodio", "Ermuerreca..."
ERMUKOSOLO		(Goienuri)			61-62c
Hermucosolo ⁷³¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	94d	"heredad"	Salabarri ondoan.
Ermucosolo	1926	U.A."Est.Cat."	4.5	"heredad"	
Hermucosolo	1940	U.A."Est.Cat."	3.7	"monte "	
Ermucosolo	1952	U.A.Finc.Rust.	9.3	"heredad"	9.5ean ere bai. Aipatutako bietan <i>o > u</i> . "Ermucosolo, Sacamuro, Ambia, Sautu, Pagasa..."
ERMULANDA		(Larrazabal)			86-21a (Berbera geroago 1940an eta 1952an "Araneco landa" moduan)
Hermulanda (LZ) ⁷³²	1894	U.A. Finc.Rúst.	228c	"monte"	Argi irakurtzen da. Izardio aldean, jabea bertakoa, baita mugakideak ere: "...Irimichi, Espalzagaray, Sautondo, Metal, Hermulanda, Goicolupeza".
ERMUTXASKO		(Goienuri)			Berbera ERMUERREKA gisa 1956an. Ordenaz gain, lau mugariak bat datoz -N. Camino-, eta beste hiruetatik, bi bat datoz izen-deituraz eta hirugarrena deituraz.
Hermuchasco ⁷³³	1894	U.A. Finc.Rúst.	94g	"monte"	"...Sugaste, Urrochico, Aspular, Hermuchasco,"

⁷²⁹ Ermuerreka (ikus) + *barren* 'parte inferior' + *a* (art.): 'la parte baja del arroyo del Yermo, la parte de abajo de Ermuerreka'

⁷³⁰ *Ermu* (Ikus) 'tierra inculta, yermo'+ *ko* (tok gen.) : 'lugar del Yermo, lo del Yermo', zeren uste dut Ermu berezko izen bezala sustraiturik dagoela.

⁷³¹ *Ermu* 'tierra inculta..' + *ko* (tok geni.) + *solo* 'heredad': 'heredad del Yermo, heredad de la zona inculta, inhabitada'. Ikus Ermu. Hemen bidezko ikusten dut lehen eman dudana adiera, zeren kontrako zentzua du alde batetik 'tierra inculta', eta beste aldetik 'heredad' izatea.

Gereñuk biltzen duen "Ermosolo, 1708, labrantío de Alaiza" toponimo bera litzateke genitiboko elipsiarekin.

⁷³² *Ermu* 'tierra inculta, inhabitada, lugar recogido, Yermo (berezko izena)'+ *landa* 'campa': 'campa del Yermo, del lugar inculto, inhabitado..".

⁷³³ Hemen agertzen zaigu berriro *eremu* > *ermu* 'yermo' ikusitako atala. Bukaeran leku-denborazko genitiboa eta agian honen aurretik instrumentala, hau da, *zko*, *harrizko* kasuan bezala. Aurretik *atxa* 'peña, roca' izan dezakegu, *ua* > *a* murrizketa ondo konstatatua dugu, dela dela, hipotesi mailan gaude. Nafarroako Erribera aldean "Chasco" deitura ondo konstatatua dugu. Horrelako kasuetan pentsatzen dugu aurretik *e* edo *a* bokala egon zitezkeela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ERRADUTA		(Olarte)			Susterre...". Gero 1956an -9.4- "...Urruticu, Aspular, Ermuerreca, Susterre".
Erraduta ⁷³⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	209b	"despoblado"	86-22b (Jabego handi baten arlo bat da, hiru modu desberdinez agertzen dena: "Errecaduta, Erreca?chueta, Errecabieta") "...Solaurbe 140,51 areas, Erraduta 210,50 areas, Erquiza 72,50 areas...". Toki hau -jabe bera, eta ordenaren arabera toki bera: 1940ko 10.21ean "Solaurbe, (Hecu/hereca)chueta (Olarte), Aresquiza (Olarte) 72,50 areas -baina "herquiza" da-, h-a eta hasierako a- nahiko antzera baitadue. 1952ko 22.28an: "Solarbe Olarte. Errecabieta " , Aresquiza " " baina jabego bereko 1894ko "Erquiza" da"
ERREBIDO		(Goienuri)			
Revido ⁷³⁵	1771	"Lib.Hip."	38	"ca."	86-14a "...sus tres casas y caserías que le tocan y pertenecen Una en el Barrio que llaman de lamuza otra un poco mas halla que se titula la de revido y la otra en el Barrio de Gardea y Quadrilla de Olarte..."
ERREBIDUIUR		(Larrazabal)			
Rebiduiur ⁷³⁶	1807	"Lib.Hip."	365b	"termino"	Egungo DIBIDAUR ematen du, are gehiago Errekabiarte esaten duena kontutan hartuz, baina ez da irakurtzen argi hasierakoa izan ezik. Bukaera ez dago oso argi, baina -uiur dirudi: "...en el termino de Errekabiarte Quadrilla de Larrazabal... orillo de tierra que existe por el norte... termino denominado Rebiduiur de la misma Quadrilla..."
ERREBIZ		(Larrazabal)*			
Revis ⁷³⁷	1857	"Lib.Baut."	617	"cio."	Kat. 743. zk, UTM 500247-4776840, *86-13b Gereñu: "Remis"

Baina aurrekoa gehienbat hipotesia da, zeren gutxi konstatatua baitago.

⁷³⁴ Konstatazio bakarra eta ez gardenegia denez, ez digu ematen aukera askorik.

Bukaeran *eta* atzizkia dagoela uste dugu. Hasiera batean erre 'quemado, -a' egon zitekeela pentsatu badut ere, beste toponimoen konstatazioagatik erradura 'herradura' izan daitekeela posible ikusten dut. Gereñu: "Erradurasolo 1759, Erradurea 1703, Erraduria 1802..". Muxika: "Errando", baina honetan agian pertsona-izena izan ziteen.

Amaginarrebari galdetu diot eta berak Erraduta-z esan dit erradurak dituen dela. Berriz galdetu diot denboragarrenean eta gauza bera erantzun dit: "Ganaduari..." . Beste tokietan ferratu edo deitzen zaioa.

Cuad. Top. Zuia: "Erradura" 83 or.

Dena dela, kontuan har dezagun geroago agertzen diren beste bi forma. Agian toki berearen aldakiak izan daitezke, hau da, geroago edo lehenagoko aldakiak, baina ondoko leku bati buruz ari liteke ere, ahaztu gabe sor litezkeen grafia errakuntzak.

⁷³⁵ Antza, gaztelaniako aditz baten itxura du, 'revirado' edo horrelako zerbait edo gutxienez euskal izen bati gaztelaniakoatizkia gehiturik. Ondo konstatatua dugun "Revis"-i lotu daiteke.

Gereñu: "Rebidea, Rebidia 1721" eta "Ribas 1861" aipatzen ditu, lehenean erre 'quemado,-a' baino gehiago *erret* 'real', ondo konstatatua dagoenez, *erret* +bidea 'camino real'.

Azkue: "...errebida (Bc)...volver, revirar..".

Azkueregan ez dut ezer aurkitu. Amaginarrebari ez zaio entzuna egiten, neurri batean hurbilekoa izanda.

Agian Barrenengoaregan aurkitzen dugun "Rebiras. Okondo"-ri lotu dezakegu 'girar, revirar' zentzuarekin.

⁷³⁶ Lehenengo batean 1926an agertzen den Uribedeaur etorri zait burura, antza denez, berbera baita.

⁷³⁷ Hasiera batean Azkuek aipatzen duen "...errebida (Bc)...volver, revirar..". kontutan izan dezakegu. Ikus ere "Errebido"-z esandakoa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Rebis	1894	U.A.Finc.Urb.	97	"ca. y cio."	
Revis	1894	U.A. Finc.Rúst.	81	"heredad"	
Rebis	1894	U.A. Finc.Rúst.	106b	"monte"	156an ere bai: "heredad...Uert(a/e), Aransolo, Aransolo, Pagasolaun, Rébis..."
Revis	1902	U.A.Cat.1900	1.7	"ca. ó cio."	
Revis	1926	U.A."Est.Cat."	20.25	"heredad"	
Revis	1940	U.A."Est.Cat."	4.5	"heredad"	23.4an "Rébis". 27.52an ere bai.
Revis	1952	U.A.Finc.Rust.	1.14	"heredad"	Birritan aipatzen da. 12.7an ere bai. 16.6an birritan "Reviz".
Revis	1956	U.A.Amil.	16.2	"heredad"	
Rebis	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai.
Rebis	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	"siguiente a Basabal". Bekoetxeok ere bai
Rébis	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"cio."	"Rébis". Kastañiza II.a "Osténko, Rébis...". Ostenkoko: "A la derecha Rébis".
Rébis	2014	Luxa	Ahoz	"cio."	"... Basábal , y después está Larrázabal... no, de Basábal está cómo le llaman... Rébis 4530 y después está Larrázabal "
ERREBISALDE		(Larrazabal)*			Kat. 740. zk., *86-13b
Errebisalde ⁷³⁸	1926	U.A."Est.Cat."	12.18	"heredad"	Larrazabal jartzen zuen lekuan gainean idatzirik.
Errevisalde	1940	U.A."Est.Cat."	24.26	"heredad"	
Errevisalde	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"heredad"	13.7an ere bai.
Errevisalde	1956	U.A.Amil.	12.34	"campa"	
Rebisalde	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"pieza"	"junto a Rebis". Bekoetxe II.ak, Kastañiza Goiko II.ak eta Lekandazarrekoak ere bai.
Rebisálde	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"pieza"	"Rebisálde". Ostenkoko: "Debajo Rebisálde".
Rebisálde	2014	Kastañiza	Ahoz	"pieza"	
ERREBIZABALETA		(Larra)			Ikus BIDEZABALETA
ERREBIZAR		(Larrazabal)			86-13b (Geroago "Errevisalde" moduan agertuko zaigu)
Errebisar ⁷³⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	232b	"heredad"	"... La Cuesta, Errebisar, Landalde, Tras de Casa, Pozueta, Coba, Iturburu, Chiminchu, Id., Fostalarren, Fostalarren, Larracullu, Pagasolaun, Aransolo...", 1952ko 12.7ko eta 1956ko 12.34ko "Errevisalde" bera da.
ERREBOTXETA		(Olarte)			Ikus Erregotxeta
ERREDEL		(Larrazabal)			86-21d
Redel ⁷⁴⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	195f	"monte"	"...Altuy, Imitola, id, Redel, Arroyu..."
Redel	1902	U.A.Cat.1900	2.17	"monte"	

Barrenengoak Okondorako "Rebiras" biltzen du. Azken honek "Garbiras" deitura gogoratzen dit. Geroago Aiarako beste sei tokitan "Revilla, La..." ere bai., baina ez dut uste azken hau "Revis"-i lotu daitekenik, itxuraz, '-illa' diminutibo baten antza izan arren. Gereñuk "Revilla, topónimo muy nombrado" diosku.

Antzaz bukaerakoa Dubiriz toponimoen dagoen atzizki bera ematen du, nahiz eta kasu batzuetan erdal pluralgilea izan (Erletxe > Erletxes).

Esan dugunez, Gereñuk "Rebis" barik, "Remis" biltzen du, baina honek ez du beste konstatziorik, ez eta ez du gehitzen aukerarik.

Azkenik, esango dugu *erre* 'quemado' + *bi* 'dos': '(donde los) dos quemados (lurraren egoerari buruz' ez genuke baztertu beharrik.

Azkueregan ez dut ezer aurkitu. Amaginarrebari ez zaio entzuna egiten, neurri batean hurbilekoa izanda.

⁷³⁸ Errebis + *alde*: 'junto a, (en la) parte de Rebis'

⁷³⁹ Errebis + *zar* 'viejo': 'Rebis viejo, antiguo'.

Adjektiboa eramateak baieztatzen digu Errebis zerbait aldakorra izan daitekeela, *aran*, *solo*, *etxe* eta abar. diren bezala. Dena dela, behin bakarrik agetzea susmagarria da, agian analogiaz sortutakoa izan liteke, hurbil dagoen Lekandazar kontuan izanik.

⁷⁴⁰ Ikus lehengo "Redecurse", hasierako atalean baitago, inplosiboan dagoen laterala galduz.

Itsas-arloan '*redel*' hitzak badu gaztelaniaz zentzu bat, sareei lotua, baina hemen zailagoa da, nahiz eta erreka baten aldean izan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Redel	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"arbolar"	Idazmakina egina.
ERREGOTXETA		(Olarte)*			*86-21d
Rebocheta ⁷⁴¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	200d	"monte"	Ikus Erregotxeta, berbera baita
Errogocheta	1894	U.A. Finc.Rúst.	138c	"mon."	Olarteko toponimoen artean aipaturik, baserria ere Olarten dagoela. G hori y bat ere izan zitekeen: "...Obieta, Urcullu -S- Arroyo-, Rotondo -S- Arroyo-, Lecunondo, Erro(y/g)ocheta, Yencuena"
Regocheta	1926	U.A."Est.Cat."	16.12	"monte"	Lekuona aldean.
Regocheta	1952	U.A.Finc.Rust.	16.1	"pinos"	Lekuonaondo ondoren aipatuta.
Regocheta	1956	U.A.Amil.	16.1	"monte"	Zalantzazkoa. Idazmakina egina.
Recocheta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.11	"pago"	47B-an.
Regotxeta	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"monte"	Nik: Rebotxeta?. Berak: "Regotxeta monte arriban Okerantxeta"
Regotxéta	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz	"monte"	"Montes...de Ahí Segursa, Regotxéta..".
ERREKA		(Larrazabal)*			Kat. 762. zk, *86-13b
Erreca ⁷⁴²	1894	U.A. Finc.Rúst.	189b	"monte"	"S.Arroyo". Hau Orueta aldean agertzen da.
Erreka	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai, eskuz jarrita, Gorostitza eta Iburguren artean aipaturik.
Erreka	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	"caserío que está de Iburguren a Gorostiza". Bekoetxeok, Lekandazarreok eta Oruetakoak ere bai.
Reka	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"cio."	Luxakoak ere bai, baina gero "Erreka". Kastañiza Goikoll.ak ere bai "Iburguren, Reka al lado". Barbarabekoak eta Zumeltzakokoak ere bai.
Réka	2003	Zumeltza	Ahoz	"cio."	"Ese caserío...Reka". Goirizabalena: "La casa de ahí Réka".
Erréka	2003	Iburguren	Ahoz	"cio."	"La casa de arriba es Erréka".
Réka	2014	Kastañiza	Ahoz	"cio."	
ERREKAARTE		(Olarte)			86-30a Zenagortan
Errecaarte ⁷⁴³	1877	"Rgtro.Prop."	5.2	"heredad"	"Erreca arte"

⁷⁴¹ Konstatazio hauek hasiera batean (99ko abuztu arte) bereizturik izan badituz, "Errebotxeta", "Erregotxeta", "Errekotxeta" eta "Errogotxeta" lemekin, nahiz eta gehienetan beste aldakiei erreferentzia edo aipamena egin, azkenik konturatu naiz danon sustraian egon daitekeena "Errekotxeta" dela. Olarten toponimo hori konstatua ez badugu ere, Errekotxu bai, Goienuriko "Errekotxeta"-ko aldaki bat "Regacheta" da. Ikusi dugunez, erreka- duten batzuk erreko- moduan agertu zaizkigu, agian arrazoi sendorik izan gabe, nahiko berandukoa baita.

"Regocheta" moduan utzi dut, ahozko testigantza kontutan izanik, ondorio gisa, jatorria jakinda dugula. Beraz, g/b-aren arteko zalantza dugu kasu batzuetan.

Hasiera batean botxo 'hoyo, agujero'+ eta 'atz.plur.'. Corominas-engan eta gaztelaniakohiztegietan bilatu nahi izan dut *botxo*, baina ez dut aurkitu askorik: "Bocha 'bola para jugar a bochas', 1726...voz de origen incierto...". Azkue: "Bots'ó (B-m)...boche...fossette' ". Dela dela, jatorriaz zalantzak izan arren, inguru hauetan, baita Sodupen ere, oso arrunta da. Hala eta guztiz ere, ez genduz baztertu behar *erreka + gatz + eta* edo antzeko zerbait, zeren ohiko zerrendetan, hau da, Barrenengoa, Gereñu, Muxika, ez da agertzen *botxo* -ren aztarnarik.

Berrikustean konturatu naiz, agian aurrekoa apur bat nahastu dagoela, azalpenetan gutxienez. Argi dagoena zera da: "Rebocheta" eta "Erro(g/y)ocheta" toki bera dela, eta bigarren aldakiari begiratuz gero agian 'arroyo' + txu + eta izan genezake. Guztiz argi ez badago ere, "Erroyocheta" ematen du.

⁷⁴² Erreka 'arroyo, río'. Ikusten dugunez, beranduko testigantzetan hasierako bokala galdu egiten da, baina euskarak iraun duen bitarte tinko dirau, Orozkon beti esaten da *erreka*, *reka sekula ere ez, alderantzizko fenomeno baizik, zaharren artean behintzat zaila egiten zaie, adibidez, Rosi esatea, Errosi esan behar dutela.

Erreka deitzen zaio *ibai* txikiei, baina Orozkon, zehazki, eta uste dut Bizkaiko toki askotan, *ibai* hitzak galdu du erabilera *erraka* mesederako. Esan dugunez, Orozkoko *ibai* nagusiari *erreka* deitzen zaio, nahiz eta toponimian *ibai* -ren aztarnak geratu: "Ibaizabal, Anuntzibai..."

Erreka ondo dokumentatua dago X. edo XI. mendetik.

Azkue: "Erreca: 1° (c), barranca...2° (c) álveo de un río o arroyo...3° (c), arroyo...5° (B-g,...) surcos...11° (BN, S, hilera...Errekan (R))"

⁷⁴³ Kasu honetan, elkartu ondoren, mantendu egiten dira tinbre bereko bi bokalak, azkenengoan salbu. Errecoarte aldakian hirugarren bokalak a >o egin du geroagoko Errecabitarte> cobitarte bezala. Erreka 'arroyo' dugu, baina bigarren atalak *arte* 'entre, espacio intermedio' eta 'encina' adierak izan ditzake, zalantza bera adierazten du Mitxelenak, baina oraingo honetan lehena ematen du, 'entre el arroyo, entre arroyos' litzatekela, jakinda errekek nolako jirabirak egiten dituzten. Beraz, honelako tarte bati buruz hitz egiten da, gaztelaniako "Entrambosrios" edo euskerazko Ugarterekin gertatzen denez. Arte-k 'hasta' adierazten du ere, baina kasu honetan eman diogun zentzua duela dirudi.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Recarte ⁷⁴⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	135	"monte"	"Cenagorta" baserrikoa: "...Vianza. Recarte –N. Relatante, E. Arroyo-, Aspigorta..."
Errecaarte	1940	U.A."Est.Cat."	3.4	"heredad"	Idazmakina egina.
Errecoarte	1952	U.A.Finc.Rúst.	12.5	"monte"	O / u?
Errecoarte ⁷⁴⁵	1956	U.A.Amil.	12.1	"monte"	Idazmakina. "...Errecoarte..."
ERREKABAZTER		(Goienuri)			86-06a~ (Kokapena zalantzarria da, zeren jabego handi baten arlo bat da, eta beti ez dago hurbiltasuna haien artean)
Errecabaster ⁷⁴⁶	1877	"Rgtro.Prop."	5.3	"monte"	Ez da irakurtzen ondo orban moduko bat baitu, baina hori dirudi. "S: regata"
Errebaster	1894	U.A. Finc.Rúst.	139m	"monte"	Soltoa aldean dirudi "O. regato", ca galdu omen da: "...Urbiet, id, Iñarrondo, Soltoa, Errebaster, Pagaza, Rementerico, Morteru..."
Errabaster ⁷⁴⁷	1911	U.A.Cat.1900	3.22	"monte"	"...Urbiet, id, Iñarrondo, Soltoa, Errabaster –O. Regato-, Pagaza, Rementerico, Morteru..."
ERREKABIARTE		(Larrazabal)*			Kat. 520., 662. zk., *86-13a
Errecabiarte ⁷⁴⁸	1807	"Lib.Hip."	365b	"termino"	"Q. Larrazabal"
Recaviarte ⁷⁴⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	35b	"monte"	"E. Arroyo": "...Lujaalday, Aransolo, Recaviarte,"

Azkuek zera dio: -Arte 'c': 1º significa "hasta" y se agrega á verbos y nombres de tiempo...algunos abusan de él agregándolo á nombres locales...et serarte, en vez de et seraino "hasta casa"..2º sufijo local, que significa 'intervalo, entre'..".

Hasieran esan dudanez, a + a > a suertatzen da eta agian ondorio hori litzateke normatimoagoa batutzat jarri dudana baino, baina atalei begira jarri dut, nahiz eta lehenengo konstatazioan bereizturik agertu, bigarrenean elkarturik egon arren, a biak agertzen dira.

Gereñu: "Errecaarte, numeroso en Alava", "Errearte, 1719", "Errearte, también muy abundante este topónimo.", "Recaarte, labrantíos de Margarita, Otaza y Ciriano", "Recarte..en Otazu, Ezquerecocha, Manurga, Mezquia y Larrea.", "Recarte, término nombrado en muchos lugares".

Mitxelena: " arte 'espacio intermedio'...Recart(e)..".

Muxika: "Errearte".

⁷⁴⁴ Errekaarte berbera dela ematen du. Bertan arrunta denez, a + a > a gertatu da. Geroago egiaztatu dudanez, bera da.

⁷⁴⁵ Errekaarte bera omen da, birritan horrela agertu arren, nahiko beranduko testigantzak dira. Bai horrela da, toki bera da, baina 1952an eta 1956an "Errecoarte" moduan agertzen da. Ziurtatu beharko nuke, baina bi baserrien artean nahiko deigarria egin zitzaidan errekatu bat dago, beraz inguru hori izan daiteke.

⁷⁴⁶ Erreka 'arroyo' + bazter 'orilla, linde..': 'orilla del arroyo'.

Ikus Errebazter. Kasuren batean baino gehiago bokalen artean k fonema galdu egin da, Errekabazter>Errebazter eginez. Adibide ugari izatean gain, testigantza zaharrenek honen alde jotzen dute.

Gereñu: "Recabastarte, término de Barambio".

Orozkon "Errekabazterra" dagoela uste dut.

⁷⁴⁷ Erre? 'quemado' + bazter 'orilla, rincón': 'orilla quemada', aurretik erre > erra- konposizioan sartzerakoan gertatu baldin bada.

Horrelakorik dugu Etxe + erre > Etxerre 'casa quemada' kasuan gertatzen den bezala. Dela dela, ikus Errekabazter, zeren hortik etor daiteke, kasuren batean baino gehiago bokalen artean k kontsonantea galdu egin da Errekabazter>Errebazter eginez. Adibide ugari izatean gain, testigantza zaharrenek honen alde jotzen dute.

Azkena izanez gero, erreka 'arroyo, río' + bazter 'orilla, rincón' genduke, hau da, 'orilla del arroyo'.

Bai, azkena da geroago ikusi dudanez, ondoko toponimoak jarri gero.

⁷⁴⁸ Larrazabalen dagoela jarri badut ere, batzuetan ematen du honen muga dagoela.

⁷⁴⁹ Erreka 'arroyo'+ bi 'dos'+ arte 'entre': 'entre los dos arroyos'.

Oro har, denborarekin forma hauek galdu dute hasierako bokala.

Azkue ez du aipatzen biarte hitz autonomo gisa.

Hipotesia: Biarte-k > bitarte 'intermedio' egin du kontsonante betegarri bat hartuz, otordu eta halakoekin gertatu denez. Alderantzizko bidea gerta zitekeen, hau da, disimilazioz hiru oklusiba gor daudenean: eztatit>eztait, baina jatorriari begira

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Recabiarte	1894	U.A. Finc.Rúst.	153b	"monte"	Amecharro...". 156d-an ere bai: "...Mendi, Iturburu, Recaviarte...". Luxaldai aldean: "...Sapuela, Iturburu, Lujaldai, Recabiarte, Lugaldai, Chiminchu..." Luxaldai aldean dirudi.
Recabiarte	1924	U.A.Cat.1900	6.12	"monte "	
Recabiarte	1926	U.A."Est.Cat."	2.6	"monte "	
Recabiarte	1940	U.A."Est.Cat."	23.5q	"monte "	"N. Arroyo". 22.46an eta 27.51n ere bai.
Recabiarte	1952	U.A.Finc.Rust.	1.15	"monte "	Birritan aipatzen da. 16.12an ere bai, Orueta aurretik aipatuta. 22.26an eta 16.15ean ere bai. 22.47an ere bai, idazmakinez egina.
Recabitarte	1956	U.A.Amil.	16.3	"manzanal "	
Recabitarte	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	5.3	"pago"	Kastañiza aldean. "Recabitar- ", askotan, 30A-an, baina "Errekabiarte" da: tokia, jabeak, etab. 1992an "Recabitarte"
Rekabiarte	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"monte"	"Recabiarte de la casa arriba". Luxakoak ere bai, "en Larrazabal", gero ere bai "Rekabita ", baina non? Kastañiza Goikokoak eta Lekandazarrekoak "encima Bidikurse."
Rekabiarte	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"monte"	"Más allá hay Patxalau, Rekabiarte...". Ostenkoko: "Rekabiarte ya más abajo...de Ostenko a Malkuartu...un regatillo, regato...Posetóndo...luego empieza Rekabiarte "
Errekabiarte	2003	Goirizabalena	Ahoz	"monte".	
Rekabiarte	2014	Ostenko	Ahoz	"monte"	
ERREKABIETA		(Goienuri)*			*86-06a. (Orain batzuek "Los tres rios" esaten diote, Eskuzak eta besteren batek aspaldian esan zidatenez. F. Ussiak gauza bera aipatzen du. Berriki -2004an- bertan egonda, eta handiz igaroz gero -argi ikusten zen bidegurutzean bi erreken elkartzea, beraz Errekabieta nire ustez- Goienuriko laudioar batek, Goikogane aldera zihoanak, 'los dos rios' esan zidan galdetu nionean atzean geratu zen lekuaren izenaz, aurrekoa ziurtatu nahian)
Herrecabieta ⁷⁵⁰	1758	U.A.03050201.3	8b	"arroyos"	Birritan aipatzen da. "paraje o monte lñaurreondo donde llaman herrecabieta"
Herrecabite	1758	U.A.03050201.3	9	"arroyos"	"los dos arroyos de herrecabite". <i>le > i</i> . Gereñuk "Errecabito"
Erreca bieta	1894	U.A. Finc.Rúst.	7c	"monte"	Goienuriko toponimoen artean aipaturik, baserria bertakoa ere bada.
Recavita	1894	U.A. Finc.Rúst.	27	"monte"	"O. Arroyo", hemen hasierako <i>e</i> galdu eta <i>ie > i</i> murriztu ere egiten da. "Lurzubizar" baserrikoa: "Eche oste -O. Arroyo...- , Vide curse -N. Arroyo...-, Recavita-O. Arroyo...-, Leciaga", jabea zeberioarra. Geroago soro hau "Euskabieta" moduan agertuko da 1940an.

lehena da bidezkoena. Biarte 'entre dos' literalki > bitarte 'intervalo', honen azken atalak, hots, tarte 'espacio intermedio', 'intervalo'(Azkue), nolabaiteko autonomia hartu duela.

Mitxelena: "*arte* 'espacio intermedio', var. *tarte* (v. bitarte) Recart'e ...*aurte fue la forma primitiva de arte(Gavel)", "*bitarte* 'espacio (intermedio)' (de bi 'dos' y -(t)arte)".

"Errecabitarte 1900" badugu, toponimo bera izan daitekeela, baina ez dago argi toki berean dagoela.

Gereñu: "Errecabitarte, labrantíos en Arrieta, Guereñu y San Vicente Arana", "Errecabitarte, extendido por todo Alava", "Recabiar, Recabiarer", "Recabitarte", "Recabitarte...heredad rodeada de arroyos en Guereñu".

Muxika: "Errekabitarte".

Jatorriz, antza, gardenena dugun forma gure "Errekabiarte" da.

⁷⁵⁰ Erreka 'arroyo'+ bi 'dos'+ eta (atz.plur.): 'donde' los dos arroyos', bertantxe jartzen duenez, 1758an "**los dos arroyos de herrecabite**", baita egungo testigantzan "se unen dos rios." ere.

Azken bi atalak elkartzekoan gertatzen den murrizketa oso goiz dago konstatatua: $i + e > i$, eta honen ondoren hurrengo bokala itxi $a > e$: Herrecabieta 1758 > Errecabita 1952 > Herrecabite 1758. Baina nagusiki azken bokala itxi gabe agertzen da "Errekabita".

Hasierako bokala oso arrunta denez, galdu egiten da askotan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Recabita	1926	U.A."Est.Cat."	9.15	"monte "	<i>le > i.</i>
Errecabita	1940	U.A."Est.Cat."	6.11	"monte "	<i>le > i.</i> Iñarrondo aurretik aipaturik. "aprovechamiento: ayas". 10.18an ere bai.
Recabita	1940	U.A."Est.Cat."	24.34	"monte "	Idazmakina egin. "Urruchi-Recabita"
Euscabieta	1940	U.A."Est.Cat."	24.48	"monte "	"...Redecurse, Euscabieta..." jartzen duela eman arren, 1952ko -jabe bera- "...Bidecurse, Eusaquieta (Errekabieta)..." dira. Ikus 1894ko 27 orriko "Recavita"
Errecabita(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	19.2	"monte "	"Arraño, Inchaurcheta, Ellacuri, Zavalesquiñe, Errecabita".
Eusaquieta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.3	"monte "	Zalantzazkoa. 1.4an ere bai. <i>Eusa-/Euser-</i> . Ikus 1940ko 24.48ari buruz jarritakoa.
Errecabeitia(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	20.2	"monte "	"Errecabeitia" ere bai bertan, baina errak?. "Arraño, Inchaurcheta, Ellacuri, Zavalesquiñe, Errecabita". 20.2an forma biak errepikatuak ia berdina den zerrenda batean. 20.2an "Iturrichu, Urbietia, Iñarrondo, Alzarrate, Inchaurcheta, Errecabeitia, Alza...". Ezin da guztiz ziurtatu, baina "Errecabeitia" honek egungo "Recabita" dela ematen du.
Recabita	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.4	"pago"	17A-an.
Rekabita	1994	Beasko	Ahoz.	"monte "	"algunos le dicen ahora, por " los tres ríos"...barranco, donde bajan a Lesiaga...cruce...". Isusikoak "se unen dos ríos"
Errekabita	1994	Isusi	Ahoz.	"monte "	
Rekabita	2003	Beasko	Ahoz.	"arroyo"	"Ese es El Rekabita". Solloakoa: "Rekabita es más debajo de los tres ríos".
Tres Ríos, Los	2004	Eskuza (Isasi)	Ahoz.	"arroyo"	Aspaldian esaten zutenek, orain batzuek horrela esaten diote, nire auzuneko hiru pertsonak esate baterako. Kuriosoki, Goienuriko batek -J. A. Atxa- "Los Dos Ríos" esaten zuten. B
ERREKABIETA		(Olarte)			
Errecabieta(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.28	"monte "	89-22b Solaurbe aldean~ (Ikus Erraduta) Bertan ("...Solaurbe Olarte, Errecabieta " - aurreko Olarte azpian berdintasun zeinua, hau da, Olarte ere dela adierazteko-) eta 22.29an "Errecabieta Olarte"
Recabieta	1956	U.A.Amil.	22.56	"monte "	Hasieran Err-?: "Zolloa, Lamuza, Iturrichu, Arroyo (Tollamarita), Iturrichueta, Er?recabieta, Arezquiza (herquiza?)..."
ERREKABIETA-BARRENA		(Goienuri)			
Errecabeitiabarrena ⁷⁵¹	1877	"Rgtro.Prop."	9.4b	"finca"	86-06a (Lehen zenbait aldaki zeuden: Errekabeitiabarrena, Errekabietabuna..., baina bera omen da, kokapenagatik, besteak beste, gainera, Errekabieta / Errekabeitia ere dugu, azkena gaizki egon litekeelakoan nagoela)
Errecabietabuna ⁷⁵²	1924	U.A.Cat.1900	6.3	"termino"	"Incharchueta" ondoren "Inecharchueta, Errecabeitia-barrena"
Errecabitabuna	1926	U.A."Est.Cat."	20.14	"monte "	"Errecabieta-Buna". Nire ustez, azken termino gaizki, makinaz idatzia egon arren: "Goyazu, Goyazu, Becosolo, Errecabieta-Buna, Astai-Turseta Barreba, Videcurse..."

⁷⁵¹ *Erreka* 'arroyo' + *beiti* 'de (por) abajo' + *a* (art.) + *barren* 'parte inferior' + *a* (art.) : 'la parte inferior de Errekabeitia' Hemen zentzu errepikapen bat ematen da *beiti* -k eta *barren* -ek antzeko adiera azaltzen dutela, nahiz eta agian bigarrenak indartsuagoa izan, baina nolabait lehena fosilizaturik egonez gero, gehitu zaio bigarrena, horren frogatutako artikulua bi kasutan agertzea dugu, hau da, tartean dagoena sobera duela.

Muxika: "Errekabarrena".

Gereñu: "Recabe, 1717".

Dena dela, geroago ikusi dudanez, Erreka + bi + eta dugu.

⁷⁵² Azken atala gaizki egon daiteke, seguraski grafia errakuntza bat gaizki hartzerakoan. Uste dut horrelakoren bat agertu egin dela, eta "-buna" beharrean, dagokiona *burua* 'la parte superior, cabeza' da, -muna > -buna gertatu ez bada. Diodana bidezkoa da bai grafia aldetik, zeren eskuz antzera egiten zituzten u / r / n eta bai logika aldetik, zeren orain -burua baldin badugu, lehen kontrakoa genuen (-barrena) toponimo berberarekin.

Geroago ikusi dudanez, antzeko toponimoak erkatzerakoan, Errekabieta + barrena da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Recabitabarrena ⁷⁵³	1940	U.A."Est.Cat."	6.8	"heredad"	Astei-Turseta barrena, Vide-curce..." "Inchaurchueta" azpian "Recabita-barrena" jartzen du. "...Ibarra, id, Becosolo, Iñarrondo, Inchaurchute, Inchaurchueta Recabita-barrena – S. Arroyo-, Zabal-esquiña...". Jabego handi baten arlo bat da.
ERREKABITARTE		(Goienuri)			
Errecabitarte ⁷⁵⁴	1900	U.A.Cat.1900	2.3	"regata"	86-06a "Iñerrondo. N .O. Errecabitarte"
Cobitarte	1900	U.A.Cat.1900	2.3	"regata"	Bere azpian, hurrengo lerroan "Regata Errecabitarte", Aldaikoerreka > Korreka bezala.
Cobitarte	1952	U.A.Finc.Rust.	20.2	"regato"	"Urbiet. O. regato Cobitarte" Errekabitarretik etor daiteke.
ERREKAGATXO-ERREKADIUN⁷⁵⁵		(Larrazabal)			
Errecagachorecadiun	1926	U.A."Est.Cat."	16.15	"monte "	"Errecagacho recadiun": "...Olabarrieta, Errecagacho recadiun, Tardamonte, Olabarrieta..."
ERREKAGATXU		(Olarte)*			
Recagazo ⁷⁵⁶	1782	U.A.06010226.7	0	"castañal"	*86-22a (Gaurko Errekaratxu) Askotan agertzen da. "cerca de casa de Aguirre". Azalean "recagazo", gero 1an "errequegachu"
Errequegachu	1782	U.A.06010226.7	1	"termino"	"Recagazo" bezala sarritan agertzen dena dokumentu berean, "Errequegachu" bezala ere badugu.
Errecaracho	1877	"Rgtro.Prop."	5.1b	"finca"	Birritan aipatzen da.
Recacacho	1877	"Rgtro.Prop."	19.1b	"finca"	"Linde Oriente: Regato". Geroago "Recagazo" beste bat izan arren.
Recagazo	1894	U.A. Finc.Rúst.	39b	"monte"	Hasierako e mantzentzen du.
Errecagazo	1894	U.A. Finc.Rúst.	67b	"monte"	Olabarrieta ondoren aipatuta, honetan afrikatua mantentzen dela.
Errecagacho	1894	U.A. Finc.Rúst.	188	"monte"	"N. Arroyo"
Recagazo	1894	U.A. Finc.Rúst.	205o	"monte"	"...Goicosolo, Abásolo, Recarazo, Solovarri..."
Recarazo	1926	U.A."Est.Cat."	7.14	"heredad"	"Becagazo" jartzen du, baina r / b errakuntza da.
Errecacho	1926	U.A."Est.Cat."	20.21	"monte "	Agirrealdeko iparraldeko mugarria. 27.35ean hirutan, Olabarrieta aurretik aipatuta.
Becagazo	1926	U.A."Est.Cat."	22.21	"monte "	Abasolo ondoren aipatuta.
Recacacho	1932	U.A."Est.Cat."	27.34	"arroyo"	"Gardea (Aguirrealde)"-ko iparraldeko mugarria. Mugarri berbera 27.34an "Recacacho" bezala.
Recarazo	1940	U.A."Est.Cat."	10.8	"heredad"	13.37an "Recagano" Zalantzazkoa. Bukaera Errecaracho
Recacho	1940	U.A."Est.Cat."	10.22	"arroyo"	"N. O. regato". Olabarrieta aldean dirudi.
Recagazo	1940	U.A."Est.Cat."	24.23	"monte "	
Errecaracho	1940	U.A."Est.Cat."	24.21	"monte"	

⁷⁵³ *Erreka* 'arroyo' + *bi* 'dos' + *eta* (atz.plur.)+ *barren* 'parte inferior' + *a* (art.): '(donde, en) la parte de abajo de los dos arroyos'. Ikus Errekabieta.

⁷⁵⁴ *Erreka* 'arroyo'+ *bitarte* 'intermedio': 'entre los (dos) arroyos'. Ikus Errekabiarte.

Bertan azaltzen denez, laburdura bat gertatu da, Errekabitarre > Cobitarte, Aldaikoerreka>Korreka-rekin gertatu den bezala..

⁷⁵⁵ Hasiera batean uste nuen, toponimo biren bitartez osatutako izendapena zela, hau da, Errekagatxu eta Errekailun, baina azkena gaizki harturik omen dago. Gaienera agertzen dena "Recadiun" da, Errekailunetik urrun dagoela, Nerbioi ibaia tartean, beraz ez da arlo bera.

⁷⁵⁶ *Erreka* 'arroyo'+ gatz 'difícil, torcido, malo...'

Bokalen artean g>r urratsa gertatzen da, batean desagerketa bilakatzen dela ere disimilazioa omen dela medio, eta Errecagazo> Recarazo>Recacho diminutiboa itxura hartzen du. Tartean "Recacacho 1877 >Recacho" aldakiak disimilazioaren alde ere egin lezake.

Beste bide bat, berandukoa izan arren, bokal artean -g- galera dugu: "Errecagazo > Recaacho 1940"

Behin bakarrik gertatu arren, asimilazioz edo, "Erreca- > Errequegachu 1782".

Gereñu: "Errecagacha, 1723 labrantío de Mendiola. 1806 término de Izqui", "Recagacha, 1886, arroyo en Apéllaniz. Fuente, arroyo y término en Mendiola".

Muxika: "Errekagazto (Errekagaizto)".

.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Herrecagacho	1940	U.A."Est.Cat."	24.42	"monte "	Idazmakina egina. "Olavarrieta" ondoren aipatuta.
Recaacho	1940	U.A."Est.Cat."	27.37	"heredad"	Olavarrieta aurretik aipaturik, mugari bat "Recacacho"-rekin bat dator, berez, berbera dirudi, c > - delarik.
Errecagacho	1952	U.A.Finc.Rust.	16.12	"heredad"	<i>Err > elr</i> errakuntza bitan, baina batean zuzendua gainetik.
Recagaso	1952	U.A.Finc.Rust.	21.2	"monte "	22.1ean ere bai.
Errecarachi	1952	U.A.Finc.Rust.	22.1	"heredad"	"Errecarachi-". Idazmakina: "...Errecarachi, Olavarrieta, Olavarrieta..."
Recacacho	1952	U.A.Finc.Rust.	22.29	"arroyo"	Hirutan aipatzen da. Bitan Gardeako soro baten iparraldean eta bestea ekialdean. Gardeagotxi.
Recagazo	1952	U.A.Finc.Rust.	7.0	"monte "	
Recagaso	1956	U.A.Amil.	21.4	"monte "	22.4an "Recagase"? o > e?.
Recaracho	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.6	"pago"	48A-an
Rekaratxu	1994	Odiaga	Ahoz.	"arroyo"	"arroyo de Gardeagotxi"
Rekaratxo	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"monte "	"en Gardeagotxi". Cuad.Top. 8-an ere bai.
Rekarátxu	2003	Gardeagotxi	Ahoz	"arroyo"	"El regato de Rekarátxu...nace por Tardamonte". Bere neba Solozarrekoak "El regato del avellano...".
Rekarátxo	2003	Launtxu	Ahoz	"arroyo"	"eso es Rekaratxo"
ERREKAGORRI		(Larra)			
Recagorri ⁷⁵⁷	1940	U.A."Est.Cat."	13.48	"monte "	86-14d "termino Arejalduga": "...Recagorri, Andicosasi, Abajo, Solozar, Arejalduga"
ERREKAILUN		(Larrazabal)*			*86-21d
Recaylun ⁷⁵⁸	1758	U.A.03050201.3	11	"paraje"	Orri berean "errecaylun" ere bai.
Errecaílun	1779	U.A.06010218.13	32	"paraje"	Hirutan. "Recaylun" ere bai. Izardui.
Errequeílun	1790	"Lib.Hip."	247b	"termino"	<i>Ai > ei</i> .
Errequilun	1876	"Estadística"	12b	"termino"	Birritan aipatzen da.
Recailun	1894	U.A. Finc.Rúst.	50c	"monte"	"S. Arroyo". Argi dago t-ren ordeztu joan behar dela. Izatez, lekuraketagatik Errecaílun da. "Isardio Beascoa, 94" baserrikoa "Aldapa, Landazar, Aurrecosolo, Sundico, Cepuscumen, Undio, Bugursegui, Lardui, l(s/r)imiro, Gocotu(fr/p)enta, id, Arrinocolanda, Asulechu, Recailun, Garbe, Garbe"
Recailun	1894	U.A. Finc.Rúst.	113	"monte"	"S.Arroyo". i hori ia e dirudi
Requilun	1894	U.A. Finc.Rúst.	248	"monte"	"S. Arroyo". A i > i.
Requilun	1914	"Vera"	597	"arroyo"	
Recailun	1924	U.A.Cat.1900	6.7	"monte "	6.9an ere bai, "S. regato"
Recailun	1926	U.A."Est.Cat."	3.3	"monte "	
Requilun	1926	U.A."Est.Cat."	7.10	"arroyo"	
Errecaílun	1926	U.A."Est.Cat."	16.19	"monte "	"Erreka-Ilun". Euskal grafia 1.927an
Rekilun	1940	U.A."Est.Cat."	5.2	"monte "	Idazmakina egina. Euskal grafia. 10.13an "Arroyo de Requilun". 24.44an "Requilun" idazmakina .
Errecaílun	1940	U.A."Est.Cat."	24.14	"monte "	"Erreka-Ilun camino de Izardio". Euskal grafia.
Recailun	1952	U.A.Finc.Rust.	1.8	"arroyo "	1.10ean eta 7.1ean ere bai. 1.0an "Recailun" eta berbera "Recailun", b / r nahasketa.

⁷⁵⁷ *Erreka* 'arroyo'+ *gorri* 'rojo': 'arroyo rojo'. Arrigorriagako lagun batek esan zidan ur-minelara zegoen leku bati iturri gorri deitzen ziotela, bidezkoa denez, uraren kolorengatik. Orozkon eta agian hemen ere Metalituri deitzen zaie hauei.

Gorri-k beste zentzuren bat du, zeren haitza edo larre bat denean 'pelado' adierazten du. Orozkon okerra denari umegorri deitzen zaio, baina *larrugorritan* espresioan bezala biluzik, hau da, erroparik gabe edo gutxiarekin etor daiteke.

Hasieran esan dugunez, kasu honetan koloreei lotu behar dugu, "Bermio" herriaren izena koloreari loturik dagoenez.

⁷⁵⁸ *Erreka* 'arroyo'+ *ilun* 'oscuro': 'arroyo oscuro'. Oraintxe bertan ikusi dugu Errekagorri, honetan ere koloreari egiten zaio erreferentzia, edo-eta agian erreken inguruari. Berriki bertaratu naizenean –2004an– ikusi ahal izan ditut *ilun* adjektiboaren zentzua eta egokitasuna, zeren benetan leku iluna da, troka modukoa egiteaz gain, landaretza eta zuhaitzen ugartasunagatik.

A + i > ei > i. Beti bezala hasierako bokalak agertu eta desagertu egiten du.

L > ll urratsa ere gertatzen da 1952an, baina erdararen eragina baino, hemengo euskara beraren ezaugarria izan daiteke. Orozkon *ullia* 'el pelo', Azkuek ere aipatzen duela.

Cuad. Top. Zuia: "Riquilún" 15 or.

2008an (nirea da, topatu behar) mapa batean "Valleoscuro Erreka...Urcabustaiz".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Errecaillun	1952	U.A.Finc.Rust.	1.17	"monte "	L / II.
Errecaillun	1952	U.A.Finc.Rust.	22.12	"monte "	"Rocaibun" birritan aipatzen da. "Rocaimbun, Rocambun" mugetan "arroyo" dagoelarik. 22.19an ere bai, eta "Rocaibun" 22.12an.
Recailum	1956	U.A.Amil.	1.6	"monte "	
Errecaillun	1956	U.A.Amil.	22.17	"monte "	Bertan "Rocaimbun, Rocambun" "Camino para Isardio" bera ere izan daitekelarik. 22.16an "Rocaibún"
Erreka Ilun	1979	"Map.Top."	1	"arroyo"	
Rekilun	1994	Olariaga	Ahoz.	"monte "	Odiagakoek ere bai. Lekandazarrekoak ere bai: "nace en Irimixi", cerca Larrentxuita. Zumeltzakoak eta Isardiokoek ere bai.
Rekilún	2003	Isardio II	Ahoz	"arroyo"	"Rekilún...todo el barranco". Isardio I: "Es el royo de Rekilún". Kasuren batean ematen du "Rekilún" esaten dutela. "Cuad. Top. 8"-an "Rekillún, Errekeilún, Rekilún"
ERREKAKOA		(Olarte)*			Kat. 93. zk. *86-14c
Recacoa ⁷⁵⁹	1771	"Lib.Hip."	40b	"ca. y cia."	"B. Gardea y Qu. de Olarte". 78b-an eta 194b-an ere bai.
Errecacoa	1773	"Lib.Hip."	78b	"ca. y cia."	Bertan "Recacoa, Errecacoa"
Recaco	1775	"Lib.Hip."	128b	"ca."	40b-an "Recacoa/Recacoa"
Errecaoa	1775	"Lib.Hip."	128b	"ca. y cia."	Alboan "Recaco" aipatuta, orain hasierako e eta -c > - - . Recacoa
Recacoa	1791	U.A.06010241.5	34	"casa"	Gardea.
Recaco	1798	U.A.06010238.19	1	"casa/s"	Birritan aipatzen da..
Recaco	1894	U.A.Finc.Urb.	34	"ca. y cio."	
Recaco	1894	U.A. Finc.Rúst.	34	"heredad"	"E. Via férrea"
Errecaco	1902	U.A.Cat.1900	1.15	"ca. ó cio."	
Recaco	1940	U.A."Est.Cat."	24.29	"heredad"	Idazmakinez egin.
Recaco	1952	U.A.Finc.Rust.	20.5	"heredad"	Birritan aipatzen da.
Recaco	1956	U.A.Amil.	21.1	"heredad"	Birritan aipatzen da. "E. via ferrea"
Errekakoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Katuxa-Ibarra Bidea". D-2.
Rekako	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	"las de Poletxe..."
Errekako	1994	Launtxu	Ahoz.	"cio."	"unos Rekako, otros Errekako"
Errekáko	2003	Launtxu	Ahoz	"cio."	"Errekako, Casa Txikerra, Polétxe..."
Rekáko	2003	Ameztuikoa	Ahoz	"cio."	"¿La que está al lado del puente? Rekáko"
Rekáko	2014	Presako-F. Bengoa	Ahoz	"cio."	
ERREKAKO-SOLOA		(Larrazabal)			86-13d
Herrecacosoloa ⁷⁶⁰	1940	U.A."Est.Cat."	13.4	"heredad"	Idazmakinez egin. "Herrecaco-Soloa". "Aldapa, Becosoloa, Herrecaco-Soloa, Garobi, Semecola" aurrekoaren jabea eta 1894ko 187koa "Aldapa, Becosoloa, Andasolo, Garve, Semecola" bera omen da - izen eta deitura bera -. Gainera 1894ko eta 1926ko datuen arabera Oruetagoikoa zen. Bost lur-zati direnez, eta lehenengo biak eta azkena izen berekoa izaniki, agian "Herrecaco-Soloa" = "Andasolo", eta "Garbe" hori "Garobi" izan daitezke.
Errecacosoloa	1952	U.A.Finc.Rust.	7.8	"cereales"	"Errecaco Soloa". Semecola aldean dirudi: "Aldapa, Beco Soloa, Errecaco Soloa, Carobe, Semecola"
ERREKALDE		(Goienuri)			86-14a
Recalde ⁷⁶¹	1568	"Lib.Baut."	74	"apellido"	"mateo de rrecalde"

⁷⁵⁹ *Erreka* 'arroyo'+ *ko* (tok. gen.) + *a* (art.): 'la (casa) del arroyo'.

Oso sarritan errepikatzen diren fenomenoak ditugu: 1) Hasierako bokalaren galera. 2) Artikuluaren galera.

⁷⁶⁰ *Erreka* 'arroyo'+ *ko* (tok.gen.) + *solo* 'heredad'+ *a* (art.): 'la heredad de Errekako'.

⁷⁶¹ *Erreka* 'arroyo'+ *alde* 'lado, costado, junto a.': 'junto al arroyo, al lado del arroyo'. Bertakoek esaten zidanez, adierazteko non zegoen kokatua toponimoa "-Al lado del rio!" oso adierazkorra da.

Bitxia da, bai Zumeltzakoak eta bai Isusikoek Errekabieta-zerabiltzea 'río' hitza, 'arroyo' bat denean. Kasu bietan oso ondo ezagutzen dute toponimoek, eta lekuko onak dira, zeren haien gurasoak euskaraz jakin baitzuten, eta ez hori bakarrik baizik eta asko saiatzen zirela toponimoak gordetzen.

Dakigunez, latinezko hitzei gehienetan lotu zitzaizen bokal protetikoa *e* izan da, baina kasuren batean *a* baita ere. Arracalde honetan hasiera baten ez dugu jakin errakuntza zen ala aurrekoaren eragina, baina geroago ikusi dugunez, asimilazioa kasua

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Recalde (GO)	1787	"Lib.Hip."	239	"ca."	"ca. de Recalde del v. de Lamuza", " casa titulada de ..., que radica en la mediac. de.. ca. de Iturriaga, Lamuza"
ERREKALDE		(Larrazabal-Izardui.)*			*86-21a (Soro hau 1940an, 1952an eta 1956an "Aldapa " -jabego bera baita- moduan agertzen da, 1924an eta 1926an, aldiz, "Isardio" moduan. Orain aldiz -1956an- toki bera izendatzeko lau izen)
Recalde	1956	U.A.Amil.	3.8	"heredad"	Soro bat aipatzeko lau izen "Aldapea Recalde Marquiluzo y Solobarri", jabea bertakoa: "Aldapea, Recalde, Marquiluzo y Solobarri -O. Camino carretil-, Aurrecosolo, Landazar..." Izarduin. 22.24an ere bai: "Aldapea Recalde Marquiluzo y Solobarri ('huerta' bakar bat moduan), Aurrecosolo..."
Rekálde	2003	Isardio	Ahoz	"campa"	"Del nuestro para aquí estaba Rekalde, donde estaban las abejas".
ERREKALDE		(Larrazabal)*			Kat. 907. zk., *86-13d
Errecalde*	1614	U.A.030502.1	1	"apellido"	"Pedro de Errecalde"
Errecalde	1894	U.A. Finc.Rúst.	80	"monte"	Zumelza aldean. 182an "her(edad)" Beldio aldean. "Errecaucheta?" jartzen zen lekuan, gainetik "Errecalde" jarrita.
Recalde	1894	U.A. Finc.Rúst.	159c	"monte"	"S. Arroyo". Bi mugarri bat datoz 136b-ko "Arroyo" toponimoarekin.
Errecalde	1926	U.A."Est.Cat."	20.20	"monte "	E protetika mantentzen duelarik.
Errecalde	1940	U.A."Est.Cat."	13.18	"heredad"	"Aldapea, Gorostisalde... Errecalde, Lecandasalde, Uguscun, Iturrieta..."
Arrecalde	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"monte "	Zalantzazkoa. Idazmakinez eginga. Errekaldetik? E > a. "Aldapa, Gorostizalde, Gorostizalde, Munerreta, Arrecalde, Lecandazaralde, Uguscun, Iturrieta, Algueta, Aramburu, Errecachueta, Irrechaheta, Olalde..."
Recalde	1952	U.A.Finc.Rust.	17.1	"heredad"	"Zumelza, Cañugana -N. Camino...-, Solovarri -N. Regato... (Aranekea dirudi)-, Aldapa -N. S. Camino-, Rencada -N. Regato...-, Beldioerreca, Aramburu, Barren(q/g)ueta, Saltuzar, Recalde -S. Arroyo..."
Errekalde	1994	Zumeltza	Ahoz.	"campa"	"campas de abajo, al lado del río..." "Rekalde" ere bai.
Rekálde	2003	Zumeltza	Ahoz	"campa"	"La campica de ahí abajo? Rekálde" (Bere etxe eta erreka artean dagoena)
Rekálde	2014	Zumeltza	Ahoz	"campa"	"Sí...(lo otro) Rekálde sí"

izan litzateke ere. "Arraketa" ere badugula, Erreketaren orde. Hor ere sartuko litzateke dardarkari bikoitzaren indarrak aurreko bokala irekitzeko.

Orozkon *arratoi* 'rata' esaten da, beraz, kasu honetan protetika *a* da, baina ez da ugariena, zeren *e* ugariena baita, ondoko hitzetan mailegu gehienak bertan ondoen nabaritzen baita ikus daitekeenez: *erramu* 'ramo', *errazioa* 'la razón', *Errosi* 'Rosi', *errezelo* 'el recelo', *erreziboa* 'el recibo', *larrosa* 'rosa', baina *errosea* irten zaio lekukoari, nahiz eta gero zuzendu. Salbuespenak *arroka* 'roca', baina gero atxa esaten du, *arrapatari*, *irribarrea* 'la sonrisa'. gehinetan ikusten denez, ondorengo bokalaren eraginez asimilaturik.

Ikusi ditut nonbaiten arau tinko batzuk, baina kasu honetan oso tinko dira jarritako adibideak, Errosi, esate baterako, esaten zuen emaztearen amamak, zeinek bere bizitza luzearen azkenengo urteetan gaztelera ikasi zuela, Rosi ahoskatzeko gai ez zela.

Mitxelenak hauxe esaten digu: "8.1 No hay palabras antiguas con *r* inicial: en préstamos *r*-, pronunciada siempre fuerte, va precedida de una vocal protética...El timbre de la vocal no es uniforme: generalmente *ese*, pero habitualmente ante *ra*-, y también ante *ro*-, hay *a*. Los ejemplos de *i*, y más aún los de *u*, son muy raros y debidos a asimilación 'Gavel'..." "17.4 Es un hecho conocido que una vibrante no puede iniciar normalmente una palabra...En préstamos ...se antepone a *r*- una vocal portética a *ó* e..."

Pentsatzen dugu asimilazioa kasu guztietan dagoela -ra eta -ro hasten diren zenbait hitz e- mantentzen baitute eta Mitxelenak berak jartzen dituen adibideetan ikusten daitekeenez, zeren aipatzen du GN, G arrazo'i'n/ B errazoe 'razón', guk errazoi idtzi dugula Dela dela, lehen jarri dugun e protetikoaren jartzearen behar-izana neurri baten galtzen doa, zeren *radioa* eta antzekorik esaten duten gazteenak. Fenomeno bitxia haurkitu dut Laudion, baita Okondon ere, zeren bertako batzuek 'arroyo'esan beharrean 'royo' esaten baitute, hau da, kontrakoa dugu, kendu egiten dutela berezko duen hasierako bokala.

M. Etxebarriak ere dio: "A-" protetikoa erabili badarabilgu baina asimilazioaz, esate baterako: "arratoi, arroyoa..." eta abar.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ERREKALDE		(Olarte)*			*86-22a (Gardeagotxi)
Recalde (O)	1771	"Lib.Hip."	18b	"ca."	270ean ere bai
Errecalde (O)	1771	"Lib.Hip."	19	"ca."	
Recalde	1790	U.A.070105.2	64	"casilla"	"por la parte de oriente... a la casilla que llaman de Recalde"
Recalde	1940	U.A."Est.Cat."	5.5	"heredad"	"S. arroyo". 10.22an "Gardea (Recalde). E. ferrocarril". 27.34an ere bai. 27.36an "Recaalde"
Recalde	1952	U.A.Finc.Rúst.	22.3	"monte"	"Aldapa, Gardeagotxi -N. Rio...-, Solosarra -N. Rio...-, Recalde -N. Rio...-, Pino, Olavarrieta..."
Rekálde	2003	Gardeagotxi	Ahoz	"campa"	"enfrente de nuestra casa Aldapa, otra Rekálde..."
ERREKAKOSO-ROPRESAGAN		(Goienuri)			86-14b (Presagan moduan agertzen da gehien)
Recasoropresagan ⁷⁶²	1926	U.A."Est.Cat."	12.15	"heredad"	"Recasoro-Presagan" izen bi?. "N.Carretera S. rio Nervion": "Areta, Recasoro-Presagan Areta, Sta Ana ondo...". "Areta" zegoen jarrita, baina gainean jarri zaio "Recasoro-Presagan".
Recasasopresagan	1940	U.A."Est.Cat."	24.26	"heredad"	"Recasasopresagan (Areta)": "Bidebarrieta (areta, Recas(a/o)(r/s)o? Presagan (Areta), Santa Ana Ondo..."
ERREKAMINTEGI		(Goienuri)			
Errecamintegi ⁷⁶³	1877	"Rgtro.Prop."	5.1	"monte "	Ikus Errikomintegi. "Errecamintegi", beste lekuko "Erricomintegi". Honetan bigarren bokala <i>i</i> / <i>e</i> ? punturik ez, hirugarrena, aldiz, <i>a</i> argia.
ERREKATARRO		(Larra)*			*86-15a
Errekatarro ⁷⁶⁴	2003	Anuntzibai	Ahoz	"arroyo"	"¿Y le llamáis? Errekatarro". Lekuko honek Kateakoa izan da, erreka hau ondoan duela. Baina Arangurengoez –alaba Katean bertan ere bizi dena- erreka berberari Asunerreka deitzen diote, ziur aski izena goragotik datorkiolako.
ERREKATXU		(Olarte-Ibarra)			86-21a~
Recachu	1894	U.A. Finc.Rúst.	1b	"monte"	"Ibarra, id, id, id, id, Ibarra, Recachu, Eperlanda, Iturrichu, Olabarrieta, Zubiaur"
ERREKATXU ⁷⁶⁵		(Olarte-Zenagorta)			86-30a (Zenbait erreka daude, baina bitxiena baserri bien artean dagoena da)
Recachu	1743	U.A.06010211.6	1	"castañal"	Birritan aipatzen da. Berrikusi behar zehatzago kokatzeko.
Errecachu (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	225	"monte"	Zenagorta baserriko mendia. Jabea Zenagortakoa zen eta gehien mugakidea Zenagortakoa ere bai: "Aldapa, Aspe, Aurrecosolo, Aldape, Errecachu, Sacona, Aldape".
Erecachu	1940	U.A."Est.Cat."	24.8	"monte "	Idazmakina egina. <i>Rr</i> > <i>r</i> . "...Erecachu, Lacona, id." Idazmakina, Zenagorta aldean.

⁷⁶² Bi izen toponimo bera izendatzeko. Beranduko agerpena da eta, gainera, ez du ematen lehenengo izena ondo dagoenik. Errekagatxu izan daiteke, baina ez da irakurtzen ondo. Inguru hauetan *soro*-rik ez dugu, *solo* baino.

⁷⁶³ Nahiz eta bigarren bokalaren zalantza izan, *erreka* 'arroyo'+ *mintegi* 'semillero' izan dakegu, hau da, 'semillero del arroyo' litzateke. Baina kontutan izan behar dugu "Erricomintegi 1894" konstatatuagoa baitago. Dela dela, biak posible dira, tinkoagoa izango litzateke "Erricomintegi" Laudion agertzen baita eta sarriago, kasu honetan 'semillero del pueblo' izango genuke. Orozkon udaletxeari herrikoetxea esaten diote. Dena dela, zalantzak ditut.

Barrenengoa: "Erriko-mugarri, errikosolo..".
Azkue: "Mintegi (B,G)..semillero..".

⁷⁶⁴ *Erreka* + *arro* ? 'barranco'

⁷⁶⁵ *Erreka* 'arroyo'+ *txu* (dimin.): 'arroyo pequeño, arroyuelo'

Gereñu: "Errecacho, ..Recacho, Recachoa".

Muxikak ez du aipatzen forma hau, baina bai, aldiz, kontrakoa dena "Errekaundi".

Barrenengoa: "Errekaxu...Amurrio, Baranbio".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ERREKATXUETA ⁷⁶⁶		(Goienuri)*			*86-06a
Recachueta	1781	U.A.06010234.18	37	"termino"	"heredades de varrio de Ysusi"
Recachute	1781	U.A.06010234.18	31b	"termino"	"heredades de varrio de Ysusi" Pagatuta > pagaute (Orozko), pagata (Lekeitio).
Recachueta	1802	U.A.06010251.3	8b	"jaro"	
Recachueta (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	90b	"monte"	Atzorrotz aldean
Recachuita (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	167c	"monte"	Ue > ui.
Regachueta(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	22.19	"monte "	Atzorrotz ondoan.
Recachueta	1940	U.A."Est.Cat."	24.24	"heredad"	Bitan. 24.25ean ere bai.
Regachueta	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"monte "	Birritan aipatzen da. Isusi aldean.
Recachueta(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.27	"heredad"	Birritan aipatzen da. Isusi, Susterre, Urrutxu etab. aldean. Ikus. "Regachueta" 3.4an bera baita. 22.4 eta 22.5ean ere bai.
Recachueta	1956	U.A.Amil.	22.51	"labranza"	Santa Luzia aldean. 22.52an ere bai.
Rekatxuita	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"cerca casa guarda...(Armestui)...Isusikoak "Rekatxuita tiene un río...". Errekaxuita ere bai. Bekokoak "fuente que baja a Gorostiza"
Rekatxuíta	2003	Beasko	Ahoz	"termino"	"al lado de la Casa del Guarda...dirección ...Garibúru"
ERREKATXUETA		(Larrazabal)			86-13d~
Errechuita (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	80c	"monte"	"N. Arroyo". Ei > i eta c -ren galera: "Aldapa, Gorostizalde, id, Iturietia, Errecalde, Lecandalde, Uguscun, Iturritia, Alqueta, Aramburu -N. Arroyo-, Errotachu -N. Arroyo-, Errechuita -N. Arroyo-, Olalde, Echeburu"
Errecachuita (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	182c	"monte"	Beldio aldean: "...Sumelsa, Sayo, Errecachuita, Horteazar, Aldapea, Aramburu...".
Errecachueta	1926	U.A."Est.Cat."	20.20	"monte "	"...Aramburu, Errecachueta..."
Errecachueta(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"monte "	Idazmakinez egina: "...Aramburu, Errecachueta...". 17.1ean ere bai: "...Sayo, Errecachueta, U(r/s)tezar...". Azken hau Urtezar ondoan aipatuta dagoenez, agian Olartekoa izan litekeen.
Errekaxueta	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"más allá de Karubi"
Errekaxueta	2014	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	
ERREKATXUETA		(Olarte)			Kat. 884. zk.,~ 86-22b (Ikus ESKATXUETA bera baita)
Errecachueta	1739	U.A.07010502.5	5	"robleal"	Lehenengo bokala gainetik jarrita.
Recachueta	1781	U.A.06010231.2	0	"termino"	Hirutan. "confina con Urtezar...y por el lado de dcho valle de Orozco". 1770ean eta 1779an "recachueta", baina Goienuri edo Larra?
Recachueta	1786	"Lib.Hip."	219b	"paraje"	"... ó mugarri"
Errechuita ⁷⁶⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	15b	"monte"	Berrio aldean: "...Andico, Errechuita, Mugarri...". 159b-an "E. Casa Aranguti" Berrio aldean ere dirudi. C galdu egiten du : " Echeondoa -O. Palacio? Larraegui-, Aldapa -N. Casa Berrio-, Chapoza -S. Camino Zabale, E. Religiosas...-, Arribieneta -N. O. Arrraño- 62,10, Andico aldapia 41,11, Errecheceta (Aurrekoa dirudi, baina Errechuita,- mugakide bat eta beste erlazioko ondokoa bat datoz) -E. Casa Aranguti-, Mugarri - N. Casa Asudio, S. Casa Aranguti, O. Royo Azqueta-, Mugarri -N. Casa de Basauri (Basaurbe?), S. Casa Aranguren, E. Royo de Mugarri, O. Camino de Mugarri-"
Rechachueta	1926	U.A."Est.Cat."	9.7	"heredad"	"Rechachueta" jartzen du berez, baina errakuntza izan behar da. "...Mugarrigoyena, Rechachueta, Berrio..."

⁷⁶⁶ Erreka 'arroyo'+ txu (dimin.) + eta (atz.plur.?): '(donde) el arroyo pequeño, arroyuelo/ los arroyos pequeños, arroyuelos'.

U + e> ue > ui eta baita murrizketa u geratuz. Azkena gertatzen denean hurrengo silabako a>e 'Recachute 1781'. Fenomeno bera gertatzen da i + e gertatuz gero. Ikus Errekabieta.

Regachueta , forma leherkariaren ozenketa baino, agian grafia errakuntza bati dagokio edo bestela gaztelaren eraginez ('regato').

⁷⁶⁷ Hemen Errekaxueta>Errechuita bihurtu da leherkari gorra galduz, askotan gertatzen denez. Geroagoko dugun Errechuita fenomeno honi dagokio.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Escatueta ⁷⁶⁸	1926	U.A."Est.Cat."	2.9	"monte "	"E. monte de Aragoti" (Arangoiti beharrean)"
Errecachueta(O)	1932	U.A."Est.Cat."	27.31	"monte "	"Errecachueta (Olarte)": "...Latorro, Solaurbe (Olarte), Errecachueta (Olarte), Aresquiza (Olarte)..."
Rechachueta(O) ⁷⁶⁹	1940	U.A."Est.Cat."	10.6	"heredad"	Aranguti aldean: "...Mugarrigoyena, Rechachueta...". 10.21ean ez da ondo irakurtzen, baina "recchachueta (Olarte)"
Escachueta	1952	U.A.Finc.Rust.	2.2	"monte "	"O. Con camino de Arejalduga" Birritan. Aranguti aldean. Ondoko den-denak "Berrio-goicoa" gisa aipaturik 'termino' jartzen duen tokian, eta gero 'Observaciones' arloan 'nombrada': "Aránsolo; Berrio-goicoa... Huerta y era de trillar -N. Con camino del barrio Sabadel (Zabale izan behar)...S. Con heredad Aldapea; nombrada Aldapea; nombrada Cha(u/n)chiberrio-goicoa; nombrada Austireta; nombrada Aldaycoaldapa; monte Errachueta ("Escachueta" irakurtzen da hasiera batean, baina -berrio-rekin erkatu ondoren, rr kontsonantea da, nahiz eta "Mugarri"rena beste bat izan) -O. Con camino de Arejalduga; monte Pagatzandu-barrena; Mugarri -O. Con camino que baja de Asqueta; Aranguren-aldea -N. con jaro de la casa Aranguren"
Rechachueta	1952	U.A.Finc.Rust.	9.1	"monte "	Mugarri ondoren aipaturik. Errekatxuetetatik?
Rechachueta	1956	U.A.Amil.	9.3	"monte "	"...Mugarrigoyena, Rechachueta"
Erricachueta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.2	"pago"	"Erricachu"50A-an. 1992an "Erricachueta"
ERREKAURKULLU		(Larrazabal)			86-13b~Hasiera batean, azkenengo testigantzak ikusirik -Eperlanda aipatzen da- Olarte aldean egon zitekeelakoan nengoen, baina Balintxa eta Okeluri aldean omen dago. Dena dela, kontu handiz ibili behar, jabego handi baten arlo baita.
Errecaurcullu ⁷⁷⁰	1940	U.A."Est.Cat."	13.44	"monte "	"... Erreca-urcullu, Larracullu, Gorostiza -N. Arroyo Lesiaga...-, Goirizabal". 24.32an ere bai, idazmakina egina. "Uchoondo (Atxondo da, beraz) -N. Ría de Valincha-, Erreca-urcullu", baina gero azkena ezabatuta. Jabea okondoarra. 27.78an "...Arriñalde, Ucho-ondo -N. ría de Valincha...-, Erreca-urcullu". Azken biak -lehena Atxondo da- mugakide bera dute.
Errecaurcullu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.19	"monte "	22.12an "Erreca-urculu" eta "Larracullu"
Errecaurcullu	1956	U.A.Amil.	22.15	"monte "	"Erreca-Urcullu"
ERREKAUR-KULLUETA		(Olarte)			86-14c
Recaurcullueta ⁷⁷¹	1791	U.A06010246.11	1	"monte "	""Recaurcullueta de la Quadr. de Olarte".

⁷⁶⁸ Beranduko konstatazioak ditugu hauek. Zenbait argi egotekotan *txu* (dim.) + *eta* (atz.pl.) da.

Gereñurengan "Escaita.." (Eska + eta) gure ustez, aurkitzen dugu, beraz, ematen du *eska* edo *ezka* atalaren bat izan zitekeela.. Geroago ikusi dudanez, agian "Eskellaratxuita"-ren aldaki laburtua izan daiteke.

⁷⁶⁹ Aldakia hau ez da ondo egon behar, ez eta Erricachueta, grafia kontua izan daiteke gehienbat. Dena dela, gauza bera den "Errecamintegi" eta "Erricomintegi" badugu.

⁷⁷⁰ Erreka 'arroyo'+ urcullu 'revuelta, estancamiento, apilonamiento de agua, presa?': 'presa?', estancamiento de agua del arroyo'.

Mitxelena: "urki 'abadul': Urquia, Urquiaga, Urquidi..Urquiza..., Urquizu 'Urquizo, Urquijo'. Hay una var. *urku en Urcudoy 'Durcudoy'..'Gavel,..'. Dudo mucho de que Urcola...sea una simple var. de Urquiola; acaso haya que ver en él *urka* 'lat. furca' en un sentido o en otro. Esta procedencia parece tener el ap. Urcullu .

Ez dago frogatua, baina nik ur- hori, urari 'agua' lotzen dut, ikus kullu.(Ondor.)

⁷⁷¹ Erreka 'arroyo'+ urcullu'estancamiento, revuelta de agua' + eta (atz.plur.?): '(donde, en el lugar) del estancamiento de agua del arroyo'..

Horrenbeste bider aipatzen dugun horrelako kasuetako hasierako bokalaren galera, garai honetan eta geroagoko batzuetan ere pentsatzen dut ezin dela izan galera oraindik, baizik eta idazterakoan ez dela hartzen hasierakoa. .

Zenbait fenomeno ditugu:

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Errecaurculleta	1791	U.A06010246.11	5	"terreno"	12b-an "Recaurculletta" "termino de Errecaurculleta del Barrio de Gardea, pertenecido a la casa de Torrelanda". 14an eta 14b-an. <i>Ue > e</i> . "erreca culleta". 11n ere bai.
Errecaculleta	1791	U.A06010246.11	9	"monte "	"erreca culleta". 11n ere bai.
Recaurculleta	1791	U.A06010246.11	14b	"monte "	Bukaera <i>ue>e</i> .
ERREKAZAR		(Goienuri)			86-14b (1926an ere "REKASAR" oso argi idatzia, baina kokapenagatik "ERROTAZAR" izan zitekeen)
Recasar ⁷⁷²	1877	"Rgtro.Prop."	19.1b	"finca"	"Areta". "Recasar" oso argi idatzirik, baina "Errotazarra"-rekin nahastua egon daiteke?
Recasar	1926	U.A."Est.Cat."	12.19	"heredad"	"Areta (Recasar)". Goratzugo "Achacorta" idatzirik. "N. Carretera, S. Rio Nervi6n-"
ERREKAZELAIETA		(Olarte)*			*86-21d
Recasalayeta ⁷⁷³	1952	U.A.Finc.Rust.	17.6	"monte "	"O. Arroyo", Zenagorta baserriaren jabegoaren barruan.
Rekasaieta	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"-El llano a la entrada de la carretera de la v6a para ac6". Bitan. Ag. Larrazabalek "Recazelayeta".
Rekasai6ta	2003	Launtxu	Ahoz	"termino".	Bekoetxekoa: "Rekasai6ta llano pasando la v6a para ac6, hacia Olarte"
ERREKETA		(Goienuri)			61-61
Reketa ⁷⁷⁴	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"Es Okendo, debajo Landeta, un royo" (se junta dos r6s)
ERREKETA		(Larrazabal)			Hau BALINTXAERREKETAREN aldakia da. Ikus beheko hiru erlazioak (Balintxaerreketa > Requeta> Renqueto 1940, 1952, 1956).

U +e > e hiru kasutan.

Errecaculleta< Errecaurculleta, agian *a + u> a* eta honen ondoren inposiboan geratzen den *r -a* galdu.

⁷⁷² Erreka 'arroyo'+ zar 'viejo': 'arroyo antiguo, viejo'.

Hasiera batean adjektibo hau izen horrekin onartzea zaila egiten bazitzaidan, bidezkoa dirudi, Aranzar/Aranberri ere badagoela. Erdaraz ere badago Campoviejo toponimoa.

Gereñu: "Errecazar, XVII", "Errecazarra 1766", eta zentuz kontrakoa dena: "Errecabarri, Errecabarria, Errecaberri" toki askotan biltzen ditu.

⁷⁷³ Beranduko forma dira, baina *erreka* 'arroyo'+ *zelai* 'llano'+ *eta* (atz.plur?): 'los llanos del arroyo, en el llano del arroyo' izan dezakegu, aurretik asimilazioa gertatuz gero.

Gure "Errekazelaieta" hau ez dut inun ikusten, baina, antza denez, ondo dago. Lekukoak aipatu zidanez: "el llano a la entrada..."

Gereñu: "Errecazabal 1705, Errecazabala..".

Zeberion *zelai*, zoruari deitzen diote ere.

⁷⁷⁴ *Erreka* 'arroyo'+ *eta* (atz.plur.): '(donde),el/ los arroyo(s) . Ahoz jasotako testigantzak honen alde jotzen du:"un royo (arroyo), se juntan dos r6s"

Olartekoari buruzko 1868ko eskritura batzuetan "Errequeta".

Mitxelena: "erreka 'arroyo'...Recalde..Requeta..".

Ikusten dugunez, *erreka* duten forma zaharrenek gordetzen dute ondo hasierako bokala.

Gereñu; "Errequeta 1713..Trespuentes", "Requeta..".

Barrenengoa: "Erreketa..Amurrio..".

Uneren baten pentsatu egin nuen *erre* 'quemado,-a' aukeraz, soroetan eta basoetan sasiak kentzearen egiten diren erreketak direla eta, baina toponimian lurren egiten diren zenbait ekingen geratzen badira ere, kasu honetan erreka 'arroyo' da zalantzarik gabe duguna.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Requeta	1940	U.A."Est.Cat."	23.5	"monte "	1894ko 156 or. : "heredad...Uert(a/e) 28 areas, Aransolo, Aransolo, Pagasolaun, Rébis, Iragorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalde 68 areas, Lujalday, Bcharequeta (<i>cha</i> hori altuago dago idatzia, izenaren laburpena gisa-Balintxaerreketeta-) 31 areas, Aldiasolo 260 areas, Arestuizar, Mendi, Iturvuru, Recaviarte, Campa, Campa". 1940ko 23.4an: "huerta...Castañiza Aransolo, Aransolo, Pagasolau, Rébis, Iregorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalday, Lujalday, Requeta 30,75 areas, Alaigaso, Arestuizar...pinos, Mendi, Iturburu, Recabiarte...". Jabego bera izanik, Kastañizabekoa dirudi, zenbait aldaketa bien artean: "heredad...Uerta/ huerta Castañiza, Pagasolau(n/-), Ir(a/e)gorri, Lujald(e/ay), Bcharequeta/Requeta, Aldiasolo / Alaigaso". 1940ko 27.54 "Lujalday, <u>Renqueto</u> –Noroeste. regato del mismo nombre-30,75 areas, Aldaigaso –N. regato del mismo nombre-, Arestuizar, Rébis, Iregorri, Larracullu –Noroeste regato de Larracullu-, Aransolo, Pago, Basarte"
ERREKETA		(Olarte)*			*86-29b
Errequeta	1877	"Rgtr.Prop."	5.2	"monte "	
Errequeta	1894	U.A. Finc.Rúst.	138	"heredad"	Olarteko toponimoen artean. Jabea Olarteko baserri baten jabea da. 138b-an ere bai. Birritan aipatzen da. Armuru aldean.
Errequeta	1926	U.A."Est.Cat."	9.4	"heredad"	Birritan aipatzen da.
Errequeta	1940	U.A."Est.Cat."	12.9	"heredad"	Birritan aipatzen da.
Errequeta	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"heredad"	Birritan aipatzen da. Idazmakinez egin. Olartekoa da.
Errequeta	1956	U.A.Amil.	12.27	"monte "	Bertan ere bai "Arrequeta", bera izan daitekalarik.
Requeta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.8	"pago"	52an Olarte aldean.
Reketa(Olarte)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"contra el regato". Bitan.
Rekéta	2003	Launtxu	Ahoz	"termino"	"Rekéta es de allá abajo, el llano de al lado del río". "...propiedades de Martena...". Bekoetxe: "Lekunálde y más para acá Rekéta...(ondoren) Malabaso"
ERREKOARTE		(Olarte)			Ikus Errekaarte
ERREKOTXETA		(Olarte)			Ikus Erregotxeta.
ERREKULTA		(Larrazabal)			86-05c~
Reculta ⁷⁷⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	241c	"monte"	"Malkuartu ondo" aurretik, mugetako jabeak Larrazabalekoak. Hasierakoa <i>b / r</i> ?
ERREMENTERIA		(Goienuri)*			*86-14a (Hau Lamuza aldean egon omen zen, 1663ko testigantzen arabera)
Rementeria ^{*776}	1576	"Lib.Baut."	194	"apellido"	Kopian: "Maria Saez de Larrea de Remen teria".

⁷⁷⁵ Behin bakarrik agertzen denez, ezin zaio ondorio handirik atera, beste aldetik ez da gardenegia. Itxuraz, 'cultivar' zentzua izan lezake, baina ez dago argi.

Gereñu: "Recuta, monte de Bujanda", antza, loturaren bat izan arren, inposiboan dagoen laterala errez galtzen baita, ez dakigu bera den.

Azkuek ez du antzekorik aipatzen. Barrengo: "Rekubai".

⁷⁷⁶ *Errementeri* 'herrería'+ *a* (art.): 'la herrería'.

Errementari 'herrero' erabiltzen da Orozkon. Azkuek dio erabileraz: "B, G".

1663ko "Rementera" gauza bera da, baina erromantzetuagoa.

Mitxelena: "Rementeria 'la herrería'.

1781ean ikusten denez, egundain irauno duen ezpainkarien arteko zalantza igartzen da: "Juan de Reventtería, ..Juan de Rementeria..", beraz, m/b alternantzia.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Rementería	1663	U.A.07010502.1	8	"casa/s"	1781ean "Juan de Reventeria, Juan de Rementería". 1787an "D. de Rev." "casa que fue Rementería que esta caída y desmolida a la parte de Lamuza". 21ean ere bai.
ERREMENTERIA		(Larra)*			*86-14b (Aretako Kultur Etxea)
Rementería	1706	U.A.070103.2	1	"casa/s"	"varrio de Areta". Birritan aipatzen da.
Rementería	1726	U.A.03050301.3	5	"c. y c."	1760an "rrementeria / Rementería", "sita en el Barrio de Areta"
Rementería	1783	"Lib.Hip."	189b	"ca. y cia."	Batailatze liburutan 1911n "Rementerico-Estación".
Errementeria	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Bidezaharreta"eremuan.
ERREMENTERIKOA		(Larra)			86-14b (Hau aurrekoa bera da, baina bereiztu dut zeren genitiboa izateaz gain, lanbideari egin ahal dio erreferentzia)
Rementerico ⁷⁷⁷	1706	U.A.070103.2	0	"casa/s"	"casa y casería de Rementerico de Aretta". Birritan aipatzen da. Bertan "llamada de Rementería en el varrio de Areta" ere bai.
Rementericoa	1753	U.A.030503.6	7	"c. y c."	1753an ere bai.
Rebentericoa	1753	U.A.0702010.5	6	"c. y c."	
Reventaricoa	1771	"Lib.Hip."	36	"ca."	Birritan aipatzen da. <i>M / b.</i> 110ean "Rebenttaricoa". 148an "Reventaricoa, Reventtaricoa", "ReventEricoa". 250ean ere bai.
Rementericoa	1772	"Lib.Hip."	54b	"ca. y cia."	140an eta 185ean ere bai. 248b-an "Rementtericoa... cerca de la Plaza". 282b-an "Rementtericoa". 344an "prox. Plaza"
Reventarico	1775	"Lib.Hip."	124b	"ca."	Alboan.
Reventericoa	1775	"Lib.Hip."	125	"ca. y cia."	Bertantxe lehen ReventArico, orain ReventEricoa (artikuluz ere bai). 127an "ReventEricoa,ReventAricoa" ere bai.
Rementerico	1790	"Lib.Hip."	247b	"ca."	
Rementarico	1791	U.A.06010234.2	0	"cia"	1794an hirutan "Rementarico", baina "Rebentarico" ere bai. 1813an ere bai (Diezm.). Birritan aipatzen da.
Rebentarico	1794	U.A.06010241.7	1	"cia"	
Errementericoa	1877	"Rgto.Prop."	5.1	"cio."	"Caserio nº 5". 21.2an "Tras Reventarico"
Rementerico	1894	U.A.Finc.Urb.	158	"ca. y cio."	
Rementerico	1894	U.A. Finc.Rúst.	139m	"heredad"	173an ere bai. <i>e e e e i</i>
Rementarico	1894	U.A. Finc.Rúst.	162	"heredad"	"E. Via Ferrea.O. Partearroyo". Altzarratetik hurbil ematen du. <i>e e e a i</i> .
Rementarico	1902	U.A.Est.Mun.	407	"finca"	
Errementarico	1902	U.A.Cat.1900	1.17	"ca. ó cio."	Hasierako letra ez dago argi <i>E / r?</i> Bukaera aldean <i>r</i> bikoitza
Rementarico	1902	U.A.Cat.1900	2.23	"ca. ó cio."	"Tras rementerico": "...Santa Ana, id, id, Tras rementerico, Aldapa Erquiza, Erquiza, Erquiza..."
Reventarico	1902	U.A. Cat.1900	2.23	"ca. ó cio."	"Tras Rebentarico"
Rementerico	1911	U.A.Cat.1900	3.22	"heredad"	
Errementericoa	1915	U.A. Cat.1900	1.28	"ca. ó cio."	
Errementericoa	1926	U.A."Est.Cat."	12.9	"casa labranza"	
Rementerico	1940	U.A."Est.Cat."	13.10	"heredad"	
Rebentarico	1952	U.A.Finc.Rust.	13.3	"heredad"	
ERRENKADA		(Larrazabal)			86-13d (Zumeltza aldean. Hemen jarrita egon arren, zaharrenean "Bercada" dugu)
Bercada	1894	U.A. Finc.Rúst.	182e	"monte"	<i>C / e</i> zalantza, baina <i>c</i> dirudi. Ondoko bera da,

Gereñu: "Errementeria, 1712, casería de Aramayona".

⁷⁷⁷ *Errementeri* 'herrería'+ *ko* (tok gen.)+ *a* (art.): 'la (casa) de la herrería'.

Baina hots, lehen aipatu dugunez, *errementari* 'herrero' da, beraz, 1771koa 'la casa del herrero' izango litzateke ere. Baina hor indukzio fenomeno bat izan dezakegu. Dela dela, aukera biak posible dira, kontutan hartuz 1663an 'casa que fue Rementería'. Ez dago ahaztu beharrik toponimo bien arteko lotura 1706an "casa y casería de Rementerico de Aretta", "llamada de Rementería en el varrio de Areta".

"casa que fue Rementería 1663" bildu dugu, eta Mitxelenak "Rementero" deitura aipatzen du.

Ondorioz, garai berean, 1775ean zehazki nahasten dira aukera biak, 'la (casa) del herrero', 'la (casa) de la herrería'. Lehen esan dugunez, lehen ReventArico, orain ReventEricoa (artikuluz ere bai). 127an ReventEricoa, ReventAricoa, asimilazio kasua baino gehiago dirudi ofizio eta olaren izena hurbila direnez, nahastu egin direla.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Rencada ⁷⁷⁸	1940	U.A."Est.Cat."	5.4	"heredad"	mugakide berdinak baititu: "N. Regato...". "Ber(c/e)ada" hau, geroko "Rencada" dugu. Kasu honetan ez dago b/r zalantza, nahiko ondo bereizturik baitago: "...Berrio, Bercada, Beldioerreca" C / e?. "N. O. con regato". Gardea aldean. Orueta/Arane aldean. "Cañugana, Solovarri -N. regato que baja de Arane, S. De este caudal-, Aldapa -S.E. de este caudal, N. O. Camino Carretil-, Rencada". C / e?. "N. Regato" Beldioerreka aurretik aipatuta.
Rencada	1952	U.A.Finc.Rust.	17.1	"heredad"	
ERRENKETA		(Larrazabal)		(Ikus ERREKETA (BALINTXAERREKETA) berbera baita. Ikus 1952ko azken oharra. Ikus ERREKETA bertan Balintxaerreketa > Requeta> Renqueto 1940, 1952, 1956 ibilbidea ikusten baita.	
Renqueta ⁷⁷⁹	1877	"Rgtro.Prop."	19.1b	"finca"	"Linde Oriente: Regato"
Renqueto	1932	U.A."Est.Cat."	27.51	"monte"	27.54an "Suroest. regato del mismo nombre". Bietan bukaera o-z, baina "Requeta" kasuan argi dago a dela.
Renqueto ⁷⁸⁰	1952	U.A.Finc.Rust.	1.14	"monte"	Birritan aipatzen da, batean g bestean g dirudi. U / n? "N. Marques y Regato". "Huerta, Aransolo, Aransolo, Revis, Pagasalau, Irigorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalday, Lujalday, Renqueto, Aldaygaso". Ikus denez oraingo "Renqueto" lehengo "Requeta" eta "Balincharrequeta" da.
ERRENTASOLO		(Goienuri)*		*86-14a Ikus ERROTASOLO, dena dela, konstatazio hauetan argi dago "Errentasolo" idatzita	
Rentasolo ⁷⁸¹	1877	"Rgtro.Prop."	19.2	"heredad"	
Errentasolo	1894	U.A. Finc.Rúst.	164	"heredad"	"N.Arroyo": "Rotachu -N. Regato, O. Arroyo-...Maunsundo, Errentasolo, Maus...
Rentasolo	1926	U.A."Est.Cat."	9.15	"heredad"	Ugarte aldean. Ugartebekokoak (Manolo Goitia) esan zidan etxe ondoko soloa zela, aipatu nion ia

⁷⁷⁸ *Errenkada* 'fila, serie' (Azkue B,G).

Errenke berba aitari entzun diot, soroan piper landarea jartzerakoan: "-Voy a poner otro errenke más!". Azkue: *errenka* (Bc) 'fila'.

Gereñu: "Errencar".

⁷⁷⁹ *Errenka* 'fila'-ri lotzea baino honetan, antza denez, Erreketa izan daiteke, dituen mugengatik. Arruntena inposiboa dagoen surdurkariaren galera bada, zenbait kasutan kontrako fenomeno dugu, hau da, ez dagokion tokian jartzean.

Errenke 'hilara' entzuna diot aitari. Azkue: "Errenka: 3º fila". Baina diogunez, erreka-ri izan daiteke zuzenago lotzea, baina ez dakigu ia fonetiko tinko bat den surdurkariaren agerpen hori. Bai horrela da, Balintxaerreketa > Reketa-tik datorkigu.

⁷⁸⁰ Ikus Errenketa, berbera izan daiteke, baina bukaerako a >o gertatu dela. Beranduko fenomeno denez, erdararen eragina egon daiteke bitartean beste kasuetan argiago ikusi dugunez. Bai horrela da, Balintxaerreketa > Reketa-tik datorkigu.

⁷⁸¹ Irakur eskuin aldean jartzen dudana oharra, zeren errenta -tik, hau da, alokairu, etor daiteke, Orozkon baserriaren jabea ez zenari *errentorea* deitzen zitzaien, baina baita *errot* -tik ere, Errotasolo-ri buruz jarritako oharra oso adierazkorra da "Saltariagakoak Olarten egungo "Rentasolo" dela eta: Errotasolo decían los antiguos, había un pequeño molino..nosotros Rentasolo". . Horrela balitz, ematen du joera dagoela n bat sartzeko.

Errota 'molino'+ *solo* 'heredad': heredad del molino .

Errentak ere deitzen zaie Orozkon, diruak ematen duen errendimentuari, hau da, interesak.

Gereñurengan ez dut aurkitzen errenta aipamenarekin etor daitezke toponimoak, aldiz, Errota > Rent- urratsa egin duen konstatazioak bai. "Errotaostea, gran cantidad de este topónimo", "Rentoste, término de Arriñez". Asimilazio batek argituko luke urratsa.

Barrenengoarengan ez dut aurkitu toponimo hau.

A. Errastik lurretan "errentasólo" biltzen du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Rentasolo	1940	U.A."Est.Cat."	6.9	"heredad"	errotaren bat egon zitekeen "Errotasolo"-tik etorritik, eta baietz esan zidan, baina "Renta-solo"-tik ere etor zitekeela, lehena 'alquiler' zentzuaz. Mautzondo eta Mautzen artean aipaturik. Hasierakoa <i>b / r?</i> lehena dirudi, baina bigarrena ere izan daiteke.
Rentasólo	2003	Ugartebekoa (Lili)	Ahoz	"parcela"	"Rentasólo, donde está ahora Envases (la parte de atrás)".
ERREPURUS		(Larrazabal)			
Repurru ⁷⁸²	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	86-13b~(Grabazio ikusi behar berriz, ea daturen bat gehiago aipatzen duen eta ea r/rr den. Geroago nahiz eta etxe berekoei galdetu edo auzoei ez da egon jasotzerik.
ERRETANA-BARRO		(Larrazabal)			
Erretanabarro ⁷⁸³	1894	U.A. Finc.Rúst.	167e	"heredad"	86-21b~ (Erlazio honetan agertzen dira gero horrenbeste agertuko ez diren izenak, dena dela honetan rr/n kontsonanteak gehiegi ez badira bereizten ere, horrela ematen du) "S. E. Via Ferrea. O. Rio Nervion": "...Erretanabarro, Echoru", mugakide bat Olarteko Ibarakoa da.
ERRETES		(Goienuri)*			Kat. 570 zk., goian, *86-06b
Retes ⁷⁸⁴	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"termino"	"-Más arriba de Bidekurse"
Rétes	2003	Lusurbirlanda II	Ahoz	"jaro"	Santaluzia bidean ezker aldean dago.
Rétes pequeño	2003	Soltoa	Ahoz	"monte"	"(De Lusurbeilanda para arriba) Rétes, Rétes pequeño...Menudas castañas que había ahí!"
Rétes	2014	Lusurbirlanda II	Ahoz	"jaro"	"Sí, encima queda Rétes (De Landatxu) "
ERRETES		(Larrazabal)*			*86-13b
Rétes	2003	Kastañiza II	Ahoz	"jaro"	"jaro de Rétes". Ostentokoa: "Al lado de Sapuela, Jaro de Rétes...ahora esta de pasto".
ERRETONDO		(Olarte)			Ikus ERROTONDO berbera baita.
ERREZETA		(Goienuri)			86-06c~ Ikus BEZETA berbera baita (ingurua, bi mugakide berberak...)
Receta ⁷⁸⁵	1877	"Rgtro.Prop."	19.1b	"finca"	

⁷⁸² Egundo konstazioa. Ez dut aurkitzen antzekorik. Hitz arrunta bezala entzun dut, baina ez dut ikusten egokia.

Gereñu: "Errepulua, 1696", "Respuru"

⁷⁸³ Mitxelena: "erreten 'acequia, regata'.. Erreten, Retenaga..".

Azkue: "Erreten: 1º (Bc,Gc), acequia, regata...".

"Retana" herria dugu Araban.

Gereñu: "Retainna..Retana XIII", "Retamendi, Retanabidea..".

Bigarren atalak aukera bat baino gehiago eskaintze du. Alde batetik genduke "Casabarro < Casa de barro", baita pertsona izena kasuren batean ere, honetarako oso zuzena ikusten ez badut ere: Mitxelena "...Amunabarro, Añibarro... (156 berro ..)". Ikus "Barro" toponimoa.

⁷⁸⁴ Toponimo honek gogoratu dit Aiaran dauden "Retes de Llanteno, Retes de Tudela". Azkenagatik pentsatu egin dut egin ditzakegun hipotesis gain, ia kanpoko leku-izena izan litekeen, baina ez omen daude Euskal Herriatik kanpo.

Lehenengo aukera, besterik ez dut aurkitzen Mitxelenarengan, *erreta* 'quemado'-ri lotzea, hortik gertatu beharko litzateke Zubieta > Zubieta-rekin gertatu dena, baita Erletxe > Erletxes-ekoa ere, erdal pluralgilea dela eta.

Aurrekoa sustatu nahian, bilatu dut "Quemado,-a" ia toponimo moduan gerta litekeen eta bai Gereñu: "La Quemada", "Las Quemadas" biltzen du zortzi tokitan gutxienez.

Laudion badugu "Etxerre" deitutako baserria. Jaenen badago "Aldeaquemada" izeneko herria.

Barrenengoak Aiarakoak aztertzean "Arrate"-ri lotzen ditu, posible dena ere, indukzioa dela medio.

⁷⁸⁵ Mitxelena: "erratz 'codeso o piorno (Azk.), 'rusco', 'retama' (Aranzadi)...Erratzu..Errazti. no sé si tendrá relación con ésta una forma erre't'z- que aparece en Errezaeta, Errezola..." Azkue :2º brusco (Bot.).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Receta	1915	U.A.Cat.1900	4.22	"monte "	R argia. Isasi. "...Ascachu, ...otro monte robledal, titulado Receta, que linda..."
Receta	1926	U.A."Est.Cat."	7.1	"heredad"	Isasi aldean,
Receta	1940	U.A."Est.Cat."	9.6	"monte "	Askatxu eta Zabaleskina artean aipaturik.
Receta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.34	"pinos"	Idazmakina egina: ...Isasi, Morteru, Ascachu, Receta".."
ERRIBAS		(Larrazabal.La			86-13b~
Ribas ^{*786}	1574	"Lib.Baut."	50	"apellido"	"mari joanes de ribas de eguia"
Ribas*	1614	U.A.030502.1	1	"apellido"	"Martin de Ribas". 1758an "Pedro de Galindez de Rivas". 1747an "Pedro de Galindez el de Rivas" Larrazabal.
Ribas	1778	U.A.06010220.8	3b	"casa/s"	1787an ere bai "Larraguibel, Barbara". 1877an (Becer.) "rio" gisa, baina hau agian Larrazabalekoa.
Rivas	1779	"Lib.Hip."	158b	"ca."	"Pedro Galindez de Ribas ...casa que se le quemo..." jabea. 185b-an "Casa y Caseria de Ribas". 232an ere bai
Erribas	1811	"Diezm."	5	"casa/s"	"La de Erribas" Larrazabal / Olarte, baina lehena dirudi.
ERRIBASTEGI		(Larrazabal)			
Ribastegi ^{*787}	1582	"Lib.Baut."	71	"apellido"	"m. de rribastegi"
ERRIKOMINTEGI		(Goienuri)			86-06a~
Erricomentegi ^{*788}	1894	U.A. Finc.Rúst.	169b	"monte"	<i>l e i > e e i</i> . "Lusurbailanda, Altamira, Lusurbailanda, Solloaga, Iturrichu, Urbiet, Erricomentegi, Urrucho, Acachasolo, Iñarrondo, Id, Acasasolo, Ascano"
Erricomentegi	1952	U.A.Finc.Rust.	16.4	"calvo"	"Ubieta, Acasasolo, Urruchu, Errico-Mentegi, Urruchu, Iñarrondo"
Erricomentegi	1956	U.A.Amil.	16.17	"monte "	"Errico Mentegi"
ERRODASPI		(Olarte)			86-21d Ikus ERROIATXPE (Lekukoak Roiáspi eta Rodáspi bi lekutat hartzen baditu ere, agian jatorri bera) eta ERROIATXA Olarte. Orozkon <i>dantzan > jantzan</i> dugu.
Rodaspi ^{*789}	1994	Launtxu	Ahoz.	"termino"	"encima la via". Geroago ere bai.

"Errezaeta" horretatik etor zitekeen "Receta" hau. Fonetikoki posible izan arren, ez dakit ea ondo egon daitezkeen. Dena dela, Azkueren aukera hori Euskal Herri osorako aipatzen du.

"Beceta 1894". dugu bildurik koadrila berean, ziur aski B/R-ren ohiko errakuntza dela. "Erreketa"-tik sortutako errakuntza zailago da.

⁷⁸⁶ Mitxelena: "*erripa* 'paraje costanero, terreno en declive ', lat. *ripa* 'orilla..' ..".

Aipatzen denez, behin erre omen zen, beraz desagertu ahal zen. Baina, berriki uste izan dut agian egungo "Errebis"i loturik egon liteke. Denbora aldetik posible litzateke, zeren aurreko mendeetan "Ribas" agertzen da, eta geroago "Rebis".

Horrelako toponimo geratu zaigu Bilboko kai batean, hain zuzen ere, Ripa deitutakoa.

Gereñu: "Erripabular, Erriparte?, Erriparteostea?...". "Ribas (hiru tokitan, Laudiokoa barne), Ribasapos...Ribaza, Ribazal, Ribazales, Ribazo...Ribazos (ugari)"

Barrenengoa: "Ribado...¿var. de Ribazo?", "Ribakoba...Ribazo.."

⁷⁸⁷ Honetan agian susma genioke *tegi* atalari, Mitxelenak kasuren baten ematen dion zentzua, hau da, 'casa de (los) Ribas', garaia kontutan izanik. Bestela -egi 'ladera'-ren aukera izango genuke, eta honekin zentzu aldetiko nolabaiteko erreduplikazioa.

⁷⁸⁸ *Herri* 'país, pueblo' + *ko* (tok.gen.) + *mintegi* 'semillero': 'semillero del pueblo'.

Dela dela, ikus Errekamintegi berbera omen delako. Agian "Errekamintegi" dugu zuzenagoa, zeren erreka > errika errakuntza lehen ere ikusi dugu [Erricachueta 1983 (Errekatsueta)], baita erreca- > erreco- ere.

Gainera Iñarrondo aldean badaude zenbait erreka. Eta ezina ez bada ere, *herrikomintegik* 'el semillero de la localidad, pueblo, común...' ez du ematen bidezko denik. Orozkon udaletxeari, herrikoetxea esaten zaio, baina ez da kasu bera.

Mintegi > mentegi urratsa nahiko ugaria da hemen.

⁷⁸⁹ Hasiera baten uste izan badut, *azpi* 'debajo, parte inferior', Garaigorta/Azpigorta gogoratzean konturatu naiz azpi aurrekoaldean doala. Itxuraz, behintzat, Erroiatspe bera izan daiteke, afrikariaren eraginez azkenengo bokala itxirik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Rodaspi Rodáspi ⁷⁹⁰	1999 2003	Cuad. Top. 8 Launtxu	1.51 Ahoz	"termino"	<i>Tu has dicho Roiaspi, has dicho, que antes hay otro termino de aquí a unos 300 mts ¿Rodaspi? -Rodáspi está al lado del royo esta pero... Un sitio que primero está Rodaspi y luego Roiaspi ¿te acuerdas de aquello? ...Si uno es Rodaspi y el otro Roiaspi...cada uno en un arroyo estan esos... ¿Primero está...? -El primero Rodáspi y luego Roiaspi..</i>
ERROIATXA Royacha ⁷⁹¹	1798	(Goienuri) U.A.06010236.4	19b	"monte "	86-06a~ Beste lurraldeak Isusin, baserria bertan dagoelarik.
ERROIATXA Royach ⁷⁹²	1745	(Larrazabal) U.A.030501.4	2b	"moxon"	86-21a~ "moxon divisero". Lautan. "Llodio / Oquendo" Undio eta Garrastatxu artean.
Roiach	1745	U.A.030501.4	2b	"paraje"	Birritan aipatzen da. 1756an hirutan.
Roiache	1772	U.A.030501.11	5b	"moxon "	Undio aldean. 1797an 06010240.26.1ean, 4b-an, 6an Olarten? Ematen du azken hau Olartekoa dela.
Roiacha	1772	U.A.030501.12	3	"monte "	Undio aldean.
Erroiach	1776	U.A.06010220.4	9b	"monte "	20an ere bai.
ERROIATXA		(Olarte)			86-21d~ (Tapia aldean egon liteke. Hots 1772an Larrazabal barruan agertzen dena, agian Olartekoa izan daiteke)
Roiache	1797	U.A.06010240.26	4b	"termino"	"monte titulado Roiache de este N.e V.e en su Qu. de Olarte". "Royache" ere bai
Royache	1926	U.A."Est.Cat."	1.3	"monte "	"Cucuza, Chirrita" etxealdeak: "Chirrita, Torrejon, Garbe, Olartebarro, Olartevaso, Tardamonte, Cucuza-Abajo, Arriba y Abajo, Royache, Iturrichu, Oqueranchueta"
Royache	1956	U.A.Amil.	1.30	"monte "	"Cucutza, Cucutza, Abajo -N. Arroyo-, Arriba y Abajo -O. Arroyo-, Royache ...pinos, Iturrichu,

⁷⁹⁰ Lekukoak leku desberdintzat aipatzen ditut "Roiaspi" eta "Rodaspi", argi bereizten dituela non dago bata eta non bestea. Dio Launtxutik 300 bat metrotara dagoela, bata errearen hemengo aldean "Rodáspi" eta bestea "Roiaspi" harago: "uno es Rodaspi y el otro Rodáspi "...Si uno es Rodaspi y el otro Roiaspi...cada uno en un arroyo estan esos".

Bidezko litzateke bata "Roiatxe" izatea eta bestea "Roiaspe" baina agertzen denaren arabera bigarrenarena baino ez dago konstatazioa edo agian nahastu egin dira izenak.

⁷⁹¹ Erroi 'cuervo mayor' + atx 'peña, roca' + a (art.): 'la peña del cuervo mayor'.

Azkue: "Erroi: 1 (B-I-mu...) cuervo mayor".

Mitxelena: "erroi 'cuervo mayor':Roitegui; top. Erroytegui..".

Gereñu: "Enarach", "Erroisolo, Erroitegui. ?. Cuad. Top. Aiara: "Pico los Buitres" 43 or., Cuad. Top. Kanpezu: "Peña el Cuervo" 9 or. "...Peña el Aguila" 73 or.

Barrenengoa: "Arroiaspe...Var. de Erroiaspe", "Erroiatax..Amurrio".

Madinabeitia: "Royaspe...1570".

Fuent.Doc.78 (1511): "Arrojabe" 55 or.

Azkuet ematen dion zentzua gaur egun galdurik dago, nahiz eta toponimian iraun, zeren Orozkon *bela* eta *sai* erabiltzen dira. Amaginarrebari galdetu diot ia zelan esaten zaie bela (bele) moduko baino handiago direnei eta berak "Saie!" erantzun dit.

Inguru hauetan (Isusi-Goienuri) badago "Arraikoatxa" deitutako tokia.

Ondorioetan azaltzen dudanez, batzutan zalantza sortzen zaizu ea **arroi*, *arroil* hitzari loturik egon daitekeen. Ikus

⁷⁹² Lehen azaldutako adiera indartzen da neurri batean, behintzat atx dagokion arloari 'moxon', hau da, mugari bat baita. Ikusten denez, hiru bukaera ditugu, bi artikuludunak -a, eta -e bukaeraz, eta bestea artikulugabea.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ERROIATXA-TXIKERRA Royach-chiquerre ⁷⁹³	1940	(Olarte) U.A."Est.Cat."	2.7	"monte "	Oquerancheta, Segusaga, Olarte Arriba". ("Pico Erroiach" badago ere Senagortatik hegoalderantz 2 km-ra, Amurrioko lurretan –Serv. Geogr. Ejerc.-) 86-22a~ (Ibarra baserrikoa dirudi)
Royachiquerra	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"monte "	Idazmakina egina. 27.84an ere bai. Bietan e-z bukatuta. Idazmakina egina. Tardamonte aurretik aipatuta: "Huerta, Becosolo, Iturriondo, Lancastañeta, Tardamonte, Amestuy, Royach-chiquerre". 27.84an ere bai. Argi idatzia egon arren, "Lau-": "... Lancastañeta, Tardamonte, Amestuy, Roiach-chiquerre...". Bi kasuetan u/n grafia errakuntza.
ERROIATXETA Erroiacheta ⁷⁹⁴	1805	(Olarte) U.A06010251.28	0	"erizal"	86-30a "erizal de Erroiacheta". 2an "cortina de Erroiacheta", "...sito el barrio de Olarte Gochea".
ERROIATXPE		(Larrazabal)			86-21a (Kokapena 1787koa kontuan izanik egina, baina beste biak begiratu behar, zeren agian Olartekoak izan daitezke)
Roiachpé ⁷⁹⁵	1776	U.A.06010220.4	13b	"paraje"	"sitio llamado erroiaspe...varrio de Isarduy..."
Erroiaspe	1787	U.A06010225.19	17b	"sitio"	
Erroyaspe	1877	"Rgtro.Prop."	5.2	"monte "	
ERROIATXPE Royaspe	1926	(Olarte) U.A."Est.Cat."	1.2	"monte "	86-21d "Ibagasuaga" etxealdea: "Goyenengoa ...antuzano...-E. casa. O. Rio nervión-, Soloburu, Ibagasuaga –N. camino real, S. Rio nervión, Iruarrecheta, Iruarrecheta, Yperlanda, Lastraburu, Iruarriaga, Royaspe, Eperlanda, debajo de Eperlanda, Arcocha, Launchu (arriba la ria), Launchu (bajo la ria)"
Rayaspe ⁷⁹⁶	1940	U.A."Est.Cat."	24.39	"monte"	"...Iruadecheta 58,52 areas, Eperlanda, Lastraburu 31,25 areas, Iturriaga 43,8 areas, Royaspe 60,20 areas, Eperlanda, Eperlanda, Arcocha, Launchu, Launchu"
Rayaspe	1952	U.A.Finc.Rust.	1.2	"monte "	Birritan aipatzen da. Lehengo "Ro-", > "Ra-". "Ibaiguasaga" etxealdea: "Ibaiguasaga, ", " ", " ", Olarte, Ibaiguasaga, Tardamonte, Soloburu, Larrazabal, Iraudecheta Abajo Basabiribil (azpian), Iraudecheta, Eperlanda ("Eparlanda" beste batean), Lastraburu, Iturriaga, Rayaspe..."
Herroyaspe	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"monte "	"S. Arroyo de Tardamonte"
Roiaspi	2003	Launtxu	Ahoz	"termino"	
ERROIATXU		(Olarte)			"ROYACHU" jarri arren, 1926ko "ROYACHE" bera da.

⁷⁹³ Erroi 'cuervo mayor'+ atx(a) 'peña'+ txiker 'pequeño/a'+ a (art.): 'Erroiachtx pequeño, la Peña pequeña del cuervo mayor'.

Lehenengo adiera Azkuerengandik hartua izan daiteke, baina, horrez gain, azkenak "Erroi-bedar 'B...'.vegetal que brota en encinales.." ere bai.

⁷⁹⁴ Erroi 'cuervo mayor'+ atx 'peña'+ eta (atz.plur.): 'en la(s) peñas del(os) cuervo(s) mayor(es)'

⁷⁹⁵ Erroi 'cuervo mayor'+ atx 'peña'+ pe 'parte inferior, abajo': 'bajo Erroiachtx, parte inferior, abajo la Peña del cuervo mayor'

⁷⁹⁶ Aurreko "Arroiachtxe" + be 'parte inferior' izan dezakegu. Uste dut "Royaspe > Rayaspe" gertatu dela. Lehengo baldintza betez gero 'arroyo' + atx 'peña, roca' + pe<behe 'debajo': 'debajo la Peña del arroyo', baina baztertu gabe lehen aipatu dugun "Enarach 1762, Enarache 1700, Enararri 1718" eta "Erroyaspuroa 1732, Erroyasolo", hau da, erroi 'cuervo mayor', zeren askoan, txori hauek horrelako toki batean egoteaz gain, haitzak hartzen duen formari antzekotasunak bilatzen zaie, honela Urdunian dugu "El pico del fraile" edo antzeko zerbait, Sudupen "la cueva de la Virgen", zeren azpiko aldean estalagmita batel Birgina baten itxura du edo Suruslatako "la Peña del Perro" ere txakur baten antza duelako.

Barrenengoak aipatzen duen 'Arroiaspe-Amurrio-Var. de Erroiaspe', nahiko posible ere da "Arroiachtxe" aztertzerakoan esan dugunez.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Royachu ⁷⁹⁷	1940	U.A."Est.Cat."	1.11	"monte "	Idazmakina egina: "...Tardamonte, Corcuera abajo, Arriba y Abajo, Royachu, Iturrichu, Oqueranchueta...". Bitxia da, idazmakina izan arren berbera: "Corcuera", "Cucuza" beharrean
ERROKAENA Rocaena ⁷⁹⁸	1894	(Larrazabal) U.A.Finc.Urb.	13	"ca. y cio."	"E. Camino Real". Ez da irakurtzen ondo.
ERROSAETXE		(Olarte)			Ikus ERROIATXA (1956ko 1.30eko "Royache" mugakideak ez datoz bat "Rosaeche"koekin. Ematen du Olarteko Ibarra dagoela, 1894koa "Goicoeche" baserria eta "Rosache" mugakide bat omen du Ibarra. 2007an Gardeagotxiko lekuko batek azaldu dit 1956ko datuekin jabea "...del Txakolí de Kurze..." zela, baina "Rosaeche" izena ez du ezagutu.
Rosaeche ⁷⁹⁹	1877	"Rgtro.Prop."	19.1b	"finca"	"Rosa-Eche"
Rosache	1894	U.A. Finc.Rúst.	183b	"monte"	Hau gaizki egon behar da, "Roiache" izan beharko da, nahiz eta grafiaz s eman. Kokaera aldetik ere gauza bera ematen du: "Aldapa, Aldapa -E. via Ferrea (Goikoetxeakoa mugakidea ere bai)-, Goicosolo, Goicosolo, Rosache (Mugakide bat du lehengo "Rio ache"rekin) 109 areas, Aretuy - (Goikoetxeakoa mugakidea ere bai)-, Arcoche"
Rosaeche	1913	U.A.Cat.1900	4.5	"monte "	"Rosa-Eche"
Rosaeche	1940	U.A."Est.Cat."	1.12	"heredad"	Idazmakina egina: "...Bolinchu, Goico, Soloocher, Lastra, Arrazuria, Rosa-Eche, Ar(e/o)och(i/u)...". Agian Gardeako Ibarra aldean.
Rosaeche	1952	U.A.Finc.Rust.	17.6	"monte "	"Antuzano, Bolinchi, ", Goico, Solo Ocher, Lastra Buru (<i>Buru</i> ez da guztiz ondo irakurtzen) 47,95, Arrazuria, Rosa-Eche, Arcochi". Agian Gardeako Ibarra aldean. 22.35ean idazmakina egina. "Rosa-Eche", agian Kurtze aldean.
Rosaeche	1956	U.A.Amil.	27.1	"monte "	"Rosa Eche, Caralso".
ERROTAALDE Rotálde	2003	(Larra)* Goikoplaza	Ahoz	"parcela"	86-14a~n "Rotálde me suena mucho". Apalota etxeko bati entzun nion, agian galdetzean, lehenengoz "campa debajo de casa" denari buruz. Dena dela, bertako denek ez dute izen hori ezagutzen. Kasualitatez edo, Goikoplazako errota aurrean geratzen da. Geroago 2004an berriz galdetzean esan didate inoiz nonbait ikusitako izena zela, baina ez dutela ez erabiltzen, ez eta ezagutu ere. Haiek erabili duten landak Goikoplazako errota jabeenak izan dira, eta goragokoak Apalota da.
ERROTAALDE		(Larrazabal-Goikoplaza)			86-14a
Errotaalde ⁸⁰⁰	1792	"Lib.Hip."	280	"ca."	"Casa de Errota alde" (<i>Errota</i> eta <i>alde</i> ia tarteriki

⁷⁹⁷ Beranduko forma denez, erroi 'cuervo mayor'+ atx 'peña' atalak argi baldin baditugu, bukaera ez dago hain argia, ia errakuntza bat den ala atzizkiren bat (tsu (ugar.)/txu (dimin.)).

Agian Erroiatxe > Roiatxi (Barrenengoa-Amurrio) / Roiatxu bidea izan dezakegu. Cuad. Top. Zuia "Royachi" 13 or.

⁷⁹⁸ Ez dago batere argi, zeren hasteko ez da irakurtzen ondo. Hibrido itxura izan arren, grafia errakuntza baten aurrean egon gintezke.

⁷⁹⁹ Dagoenari lotuz gero pentsa dezakegu lehen atala andre izena bat dela, Rosarena, hain zuzen ere, eta bigarrenean *etxe* 'casa' genuke, hau da, "casa de Rosa". Zenbait kasutan antzekorik ikusi ditugu, baina gehienbat -ena atzizkia dutela (Martena kasureko). Uste dut ondo idatzirik egon arren, errakuntza bat izan daitekeela "Erroiatxe"-rekin nahastuz.

Beste aldetik aurreko susmoa indartuz edo, ez dago inungo etxeari erreferentzirik egiten, 'finca, monte, heredad...' baita.

Agian behin bakarrik agertzen den "Errotaetxe"-ri lotu dezakegu, grafia errakuntza bat egon dela pentsatuz.

Gereñu: "Rosacha, labrantío de Pedruzo".

⁸⁰⁰ *Errota* 'molino' + *alde* 'lado, costado, junto a': 'junto al molino, en la zona del molino'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Errotalde	1876	"Estadística"	4b	"finca"	gabe idatzia), "J. de G. el de la plaza de arriba", beraz, Etxebarri edo Goikoplazako errota inguruan. 280b-an ere bai.
Rotalde	1894	U.A. Finc.Rúst.	24	"heredad"	"Chirrieta" eta "Ibagazoaga" artean aipatuta, bai "Fomento" eta Catastro" erlazioetan.
Rotalde	1940	U.A."Est.Cat."	13.17	"heredad"	Goikoplazako errota dirudi. Goikoplaza baserrikoa: "Rotalde –N.O. Camino, S.E. (egungo errotaren jabearen deitura bera)-, Latorro, Aransar –S. Arroyo-, Aransarburu –O. Arroyo-, Erquizondo, Basabe"
ERROTAALDE		(Larrazabal-Isardio)*			*86-21a
Rotalde	1924	U.A.Cat.1900	6.6	"monte "	"Salsudio y Rotalde". 6.8an "Salsudio y Rotalde", inposiboan <i>n</i> galtzen dela.
Rotalde	1926	U.A."Est.Cat."	3.1	"heredad"	"Salsudio y Rotalde". Isardion.
Rotalde	1940	U.A."Est.Cat."	5.1	"heredad"	Idazmakina: "Aldapa, Aurrecosolo, Landazar, Rotalde, Lupuscudi, Undio-arriba, Burucegui...". 13.17an ere bai, baina Larrazabal?
Rotalde	1956	U.A.Amil.	3.10	"monte "	"Balsudio y Rotalde". Gero 22.16an "Salsudio y Rotalde"
Rotalde	1994	Isardio	Ahoz	"termino"	"royo Isardio baja a Rekilun"
Rotálde	2003	Isardio II	Ahoz	"pieza"	"pieza más allá de las casas". Isardio I.a: "Molino estaba donde lleva el nombre Rotálde".
ERROTABARRIA		(Goienuri)*			*86-06d (berez, gaurko Bidebarrieta, 5 da)
Errotabárrí ⁸⁰¹	2003	Areta	Ahoz	"casa"	"Una aquí Errotabárrí"
ERROTABARRIA		(Olarte)			
Rotabarria ⁸⁰²	1684	U.A.03050301.1	1	"termino"	86-21b (Gardeagotxiko lekuko batek azaldu didanaren arabera 1956ko datuekin, "Igosaga" baserrikoa da arlo hau: "...una casa que tiraron alande de Txirrita... y a la izquierda junto al río había otra que tiraron ... Igosaga...-gero biak-) "quadrilla de Larrazabal...casas de Ybagazuaga". 1739an "Rotauarria". 1770ean "al otro lado de el Rio...Olarte" (Ematen du Larrazabalen egon litekeela)
Rotabarri	1739	U.A.07010502.5	5	"molinos"	1770ean "para el barrio de Olarte".
Rottabarria	1790	"Lib.Hip."	255b	"paraje"	
Errotabarri	1894	U.A. Finc.Rúst.	154	"monte"	"N. Via Ferrea". 216b-an "Olarte (Errotabarri) N. Ferrocarril S. Camino carretil a los caserios de Olarte"
Errotabarri	1915	U.A.Cat.1900	1.28	"ca. ó cio."	4.7an ere bai. "C. de Olarte"
Errotabarri	1940	U.A."Est.Cat."	2.15	"monte "	13.1ean ere bai. Santa Cruz aldean.
Rotabarri	1940	U.A."Est.Cat."	8.4	"monte "	"S. regato O. via ferrea"
Errotabarri	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"heredad"	Santa Cruz ondoren aipatuta. "N. Via férrea. E. Arroyo", jabea Poletxekoa.
Errotabarri	1956	U.A.Amil.	9.13	"monte "	"E. Arroyo Tardamonte. N. Via férrea"

Oso argi ikusten da hasierako bokalaren galera baita bokal bi elkartu ondorengo murrizketa ere.

Zentzu berbera duela bolin 'molino' -dunak 1727tik daude konstatatuak, aldaki biak aurkitzen ditugula tokien arabera.

Gereñu: "Errotaalde 1705", "Errotaalde, corriente", "Errotalde, ..en muchas aldeas alavesas", "Errotalde, ..aún más abundante que el anterior", "Rotaalde,...", "Rotalde, Rotalde". Azkenak aurrekoak bezala asko errepikatzen direla diosku.

⁸⁰¹ Izen hau nahiko berria da, Errotazarrekoek egin zuten etxe bat gorago eta egindakoari "Errotabarri" jarri zioten. Gehienbat familia arteko izena da. Bertako andre batek esan zidanez, berriari buruz "¡Nunca ha sido molino! ", berez *barri* etxeari dagokio.

⁸⁰² Errota 'molino' + barri 'nuevo' + a (art.) : 'el molino nuevo'.

Artikuluaren galera ikusten da. Grafia aldetik, nahiz eta hasierako bokalaren falta egon, antzinako konstatazioetan, hauetan bokalarekin ulertu behar beste kasuetan aipatu dugunez.

Gereñu: "Errotabarri, Errotabarria, Rotabarri, Rotabarria" hainbat tokitan aipatzen ditu.

Barrenengoa: "Errotabarri..Amurrio, Baranbio, Okondo...".

Muxika: "Errotabarri".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ERROTAETXE		(Larrazabal)			(Horrela agertu arren –berrikusi behar-, Roiatxe bera izan daiteke, kokapena aldetik)
Rotaetxe ⁸⁰³	1772	U.A.030501.12	3	"termino"	"de la parte de arriba de Rotaetxe", "Undio / Roiach" artean, Laudio / Okondo arteko mugan.
ERROTASOLO		(Olarte)*			*86-22a
Errotasolo ⁸⁰⁴	1994	Saltaerriaga	Ahoz.	"termino"	"Errotasolo decían los antiguos, había un pequeño molino...nosotros Rentasolo..."
Rentasolo	1994	Saltaerriaga	Ahoz.	"termino"	
Rotasólo	2003	Saltaerriaga II	Ahoz	"campa"	Erreka ondoan.
ERROTATXU		(Goienuri)			
Rotachu ⁸⁰⁵	1779	"Lib.Hip."	158b	"ca."	86-14a (Ikus 1940an jarri zuten oharra eta 1956koa kokapenaz) 201an "en el varrio de Rotachu de la Plaza". 22an "v. de Rottachu " 316an eta 19b-an "confina con regato Lamuza y Camino Real"
Rotachu (GO)	1894	U.A.Finc.Urb.	44	"ca. y cio."	136an "Rotachu", baina aurretik arkatzez e bat jarri diote.
Rotachu (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	45	"huerta"	"N. Arroyo". 65ean, baserria "Rotachu, 10" izanik, "heredad...N. Carretera. S. Rio Nervion. E. Arroyo. O. Camino": "Rotachu, Vitorica, Landeta, Erquiza, Acassolo". 151n, baserria "Rotachu" izanik: "Rotachu –N. Camino, S. Rio nerbion...-, Lesiaga "
Rotachu	1926	U.A.UM 0712.1	22	"heredad"	"N. rio Gogenuri"
Rotachu(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	13.30	"heredad"	"N. Rio Goienuri". "Observaciones: "Urbana Casa Arcos de la Plaza"
Rotachu(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.8	"terreno"	"E. Regato de Lamuza". 1.6an "La de Molino". Zein?, baina ematen du Atxarte (Atxa) aldean. 22.9 "N. Rio Goyenuri..."
Rotachu	1956	U.A.Amil.	22.13	"heredad"	"Contigua a casa Rotachu", "N. Carretera Bilbao a Pancorbo. S. Rio Nervión. E. Regato de Lamuza"
ERROTATXU		(Larrazabal)*			Kat. 1182. zk., *86-21d
Rottachu	1747	U.A.070101.1	12	"paraje"	Izardui aldean. Askotan horrela, eta "Rotachu" bezala ere agertuz.
Rotachu	1772	"Conc."	3	"paraje"	"junto a Solaun". 1758an hasta Izardui". 1747an, 1811n (Diezm.),1848an, 1841ean eta 1858an (L.Baut.). 1877an (Becer.) 1914an (Vera)
Rottachu	1783	U.A06010226.16	37b"	"casa/s"	"desde el varrio de Izardui astta la casa de

⁸⁰³ Errota 'molino' + etxe 'casa': 'casa del molino'.

Deitura gisa hau nahiko arrunta da Orozko aldean, hemen ere batzuk badaudela. Orozkon zehazki deitura hau duten euskaldun peto-petoek ez dute esaten Errotaetxe, Rotaetxe baizik, antza denez, idatziaren eraginez.

Gereñuk ez du biltzen toponimo hau, ez eta Barrenengoak, Muxikak, aldiz, bai: "Errotaetxe".

Behin bakarrik agertzea susmagarria iruditzen zait, kontutan izanik etxe 'casa' duela, etxerik izan gabe. Ikus Errotaetxe.

⁸⁰⁴ Errota 'molino' + solo 'heredad': 'heredad del molino'. Ikus Errotasolo.

Lekukoak esaten diguna bigarren aldakiaz nahiko argigarria da: " **Errotasolo** decían **los antiguos**, había un pequeño molino..**nosotros Rentasolo**.."

Goienurin badago beste "Rentasolo" Ikus.

Gereñu: "Rotasolo, términos en Gomecha y Lasarte".

⁸⁰⁵ Errota 'molino' + txu (dim.) : 'molino pequeño, molinillo'. Badago erdaraz Molinillo deitura.

Ikusten denez, hasierako bokalaren galera, edo behintzat agerpenaren falta nabaria da.

Gereñu; "Errotachu...Amurrio", "Rotachu, caserío en Llodio", beraz, diminutiboekin ez ditu horrenbeste biltzen.

Barrenengoa: "Errotatxu...Amurrio".

Muxikak ez du aipatzen toponimo hau. Beraz, inguru hauetako ezaugarri bat izan zitekeen, zeren hemen agertzen da nagusiki ditugun konstatazioetan, Laudio behintzat hiru tokitan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Errotachu	1894	U.A. Finc.Rúst.	80b	"monte"	Rottachu y frontera del molino de Tapia...Ysardui sobre Rotachu"
Rotachu	1894	U.A. Finc.Rúst.	205r	"monte"	"N. Arroyo". Irauten du hasierako e-k. Altuy aurretik aipatuta. 248an "Requilun" ondoan eta "S. Arroyo".
Rotachu	1926	U.A."Est.Cat."	16.19	"monte"	"E. camino Izardio". 20.2an "Jara de Rotachu"
Rotachu	1940	U.A."Est.Cat."	4.2	"monte"	"monte que fue castañal calvo", "Jara Rotachu". 4.14an "Rotachu camino Izardio"
Rotachu	1952	U.A.Finc.Rust.	1.16	"chopos"	Birritan. Altui ondoren aipatuta.
Rotacho ⁸⁰⁶	1952	U.A.Finc.Rust.	1.17	"jaro"	Lehen birritan jarri du "Rotachu". Orain bukaerako $u > o$.
Rotatxu	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	"Rotatxu, La Venta del Espiritu Santo,..."
Rotátxu	2003	Isardio	Ahoz	"monte"	"es el monte que está encima de la Ventilla". Isardio II.a: ¿Por la Ventilla? "si la fuente Rotátxu, encima la pista, ahí está la fuente de Rotatxu...de ahí se cogía agua para todas las casas"
Rotátxu	2014	Isardio	Ahoz	"cio"	
ERROTATXU		(Olarte)			
Errotatxu	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Gardeagotxi bidea: Gardeagotxi, Errotatxu, Agirre". Errotatxu ez da agertzen mapan kokatua, beste biak, aldiz, bai. Nahiz eta orain agertu ez, posible da lehen izatea, asko baitzeuden. Dena dela, errakuntza bat izan daieke, hor Errekakoa dago, Larrabetzu ere bai...
ERROTAZARRA		(Goienuri)*			*86-14b
Errotazarra	1877	"Rgtro.Prop."	5.2	"heredad"	Birritan, baina gero ondoren "Errotarra" errak.?
Errotazar	1894	U.A.Finc.Urb.	122	"ca. y cio."	
Errotazar	1911	U.A.Cat.1900	3.14	"ca. ó cio."	Areta aldean.
Rotasar ⁸⁰⁷	1926	U.A."Est.Cat."	12.5	"casa hab.agric."	Santa Ana aldean dirudi.
Errotazarra	1940	U.A."Est.Cat."	13.8	"heredad"	Areta.
Errotazar	1952	U.A.Finc.Rust.	12.2	"heredad"	"S. rio Nervion".12.10ean "Errotasar, 49 S.E. Rio Nervión..." ere bai.
Errotazarra(Areta)	1956	U.A.Amil.	1.28	"terreno"	"Errotazarra Areta", "N. Carretera gral n.625. S. Rio Nervion. O. Muellera". Ardauren jabegoa?.
Errotazar	1956	U.A.Amil.	12.19	"heredad"	"O. camino real". Bertan "Errotazar" eta azpian "Chapotena"
Errotazar	1986	"Map.Top."	1	"monte"	F-10ean. "Errotazar bidea"
Rotasar	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	"en Areta". Latorrokoen suinak ere bai.
Errotazar	1994	Aranguren	Ahoz.	"cio."	Berriki bertakoek, Errotazarrekoek, esan zidatenez, beraiek gorago egin duten etxe bati Errotabarri deitzen diote, baina ez da errota. Aurkekoaren izenaren sustraia gaineratu diote berriaren ezaugarria, <i>-berri</i> , hain zuzen ere. ¿El caserío de los Barañanos? j Errotazár...Rotasár... Jabeek Errotasár esaten diote. Ibai nagusiaren ondoan dagoela, errotaren aztarna batzuk geratzen zaizkio.
Rotasár	2003	Areta	Ahoz	"cio."	
ERROTAZARRA		(Larra)*			*86-14d (Aranguren aldean. Ikus Bolintxu. Ziurtatzeko edo, Aretako Errotazarrekoari galdetu diot, 2005ean, ea Bolintxu ezagutzen duen, eta ezetz erantzun dit). Mendia izanik, Aizatza aldean dagoela uste dut, Arangurengoak geroago galdetu diot eta hori bera esan didalakoan nago.
Errotasar	1952	U.A.Finc.Rust.	2.4	"monte"	Birritan."S. Arroyo Bolinchu". "Berricosola, Errotasar, Errotasar".

⁸⁰⁶ Bukaerako $u > o$. Inguru hauetan bertakoei gaztelaniaz hijatxo (semetxo) 'hijo' entzun diet. Orozkon *-txu* erabiltzen da gehienbat.

⁸⁰⁷ *Errota* 'molino' + *zahar* 'viejo' + *a* (art.): 'el molino viejo'.

Aldaketan ikusten denez, hasierako e gordetzen duten formak nahiz artikuludunak ere aurkitzen ditugu.

Gereñu: "Errotazar, Errotazarra...Rotazar, Rotazarra" hainbat lekutan aipatzen ditu.

Barrenengoa: "Errotazar..Baranbio".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ERROTONDO		(Olarte)			86-30a Ikus ERRETONDO
Rotondo ⁸⁰⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	138c	"monte"	Olarteko toponimoen artean, baserria bertan dagoelarik. S.Arroyo"
Rotondo	1926	U.A."Est.Cat."	9.6	"monte "	"Eguiena...antuzano, id (Olarte)...heredad, id... huerta, Orbecosola, Aldaico-Soloa, Errequeta, Armuro-Aldea, Errequeta, Lecuna, Talea, Olartegochi, Tontorre, Olartegochi ondo, Obieta, Urculla –S. regato-, Rotondo –S. regato-,
Rotondo	1940	U.A."Est.Cat."	12.10	"monte "	Muga bategatik Olarte dirudi, beste aldetik. "S. regato de Magdalena". Azken hau ere Olartekoa da.
Retondo ⁸⁰⁹	1952	U.A.Finc.Rust.	9.11	"monte "	Idazmakina egina: "1 Junto a la casa...antuzano, 2 Aldapa... heredad, 3 Egaleña huerta..., 4 Orbecosola AldaycoSoloa, Errequeta, Aurreso-Aldecoa, Errequeta, Frente Eguileño, Lecuna, Talea, Olartegochi, Tontorra, Olartegochi, Obieta, Urcullo –S. regato-, Retondo –S. regato-,
Rotondo ⁸¹⁰	1956	U.A.Amil.	12.27	"monte "	"El Rottondo", "S. regato". Agustín Larrazabalek ahoz: monte Retondo, baina idatzirik Rotondo.
ERRUMABARRUETA		(Larra)			86-14b~
Rumabarrueta ⁸¹¹	1926	U.A."Est.Cat."	20.9	"heredad"	"Areta (Landeta)...S.Camino que pasa por Rumabarrueta (-barru- / -barri-?... O. Camino Orozco"
ERRUTXU		(Goienuri)			86-05d
Erruchu ⁸¹²	1894	U.A. Finc.Rúst.	180b	"monte"	Andetxaga aldean. Bertan ematen du, hegoaldeko mugakidea bera baita "Andechaga"n eta "Eruchu"n. "...Andechaga, Erruchu, Balencha,

⁸⁰⁸ Errota 'molino' + ondo 'junto a': 'junto al molino'.

Hemen egiten dudana hipotesia ao > o murrizketa gertatzea da. Urrats hori ondo frogatua dago hainbat kasutan, eta "Errotaondo" edo antzekorik Gereñuren (Errotondo) bai) aurkitzen ez baldin badut, aldiz, "Errotaoste..", "Errotaostea, gran cantidad de este topónimo", "Errotaostea, 1694"... "Rotaoste, Rotaostea" agertzeaz gain, badago ere "Rotoste 1717.." eta "Rotoste...Nanclares de Gamboa, Arriaga y Landa".

Geroago ikusi dudanez arabera, Molintxin errota aldean egon liteke, beraz hipotesi sendoa izan daiteke.

Batzuetan jartzen dut *alde* eta *ondo* -rekin itzulpen bera hau da, 'junto a...', baina antzekotasun bat izan arren, ez dira gauza bera, lehenak inguruari egiten dio erreferentzia 'lado, costado..', bestea hurbiltasunari.

Geroago Barrenengoarengan haxe aurkitu dut: "Errotaoste...de errota -oste", "Errotaoste" biltzen ez duen arren.

Kuriosoki a + o hatoaren ondorioak konstatazio eta emaitza argiekin bildurik (Ikus Ondorioak) baditut ere, une batean "Errota"-dunek kanpo nuen "El Rottondo"-ren jatorriaz ez nintzen jabetzen. Ondorioetan a + o > o dugu batzuetan: Estartondo (Estartaondo). Horrez gain, "Rotondo" honen mugetan gehienetan *erreka* bat dugu.

⁸⁰⁹ Hau eta Rottondo (Ikus Errotondo) berbera dirudite. Errotaondo-tik etor zitezkeen, baina ez dago horrelakorik.

Geroago ikusi dudanez, berbera da.

⁸¹⁰ Ikus Errotondo.

1868ko eskritura batzuetan "Rotondo".

⁸¹¹ *barru* 'dentro' + *eta* (atz.plur?).

Lehenengoa atala zalantzazkoa da, nahiko berandu agertzen, behin bakarrik eta, gainera, ez dago guztiz argi. Aurkitu dugun antzekotasun bakarra Azkuerengan izan da: "Erruma, especie de lino...(Duv. ms)..", baina ez dakit honi egokitu ahal zaion.

Gereñu: "Rumbia, Rumias"

"Sasibarrueta" ere badugu bildurik.

⁸¹² Hau ere behin bakarrik agertzen zaigu, nahiko argi idatzia badago ere. Ez dago antzekorik, bakarrik Gereñuren "Errudo 1722..", zeren Azkuerengan egon litekeena ez dut uste inguru honi egokitu ahal zaionik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ESKAURIATZA Eskauriasa ⁸¹³	1784	(Larra)* "Lib.Hip."	192	"ca."	Arrurdi" *86-14b "Casa de ...", berez, ez du ematen leku-izena denik, jabearen deituraz -S. de Eskauriaza-izandaturako etxea baizik. "Eskoriaza y Eskauriaza". <i>Au > o</i> . Ematen du desagertutako jauregi honek jabeen deitura hartu zuela.
Eskauriaza Eskoriáza	1999 2003	"Cuad. Top. 8" Areta	1.125 Ahoz	'caserio' "palacio"	
ESKELLARA-TXUETA Eskellaratxuita ⁸¹⁴	1994	(Goienuri)* Altamira	Ahoz.	"termino"	Kat. 688.etik eskuinera,*86-06d "entre Barranketa y la cruz de Oleta"
ESKIBEL Esquirel ⁸¹⁵	1793	(Larrazabal)* U.A.06010235.	1	"zona"	*86-21a Izardui ondoan."esquirel" jarri arren, "esquivel" izan daiteke logika aldetik. <i>R / v</i> grafia errakuntza?
Esquivel	1877	"Rgtro.Prop."	5.2b	"finca"	Izardio aldean. <i>L > n</i> ?
Esquiven	1894	U.A. Finc.Rúst.	195b	"heredad"	"Esquiven" ondoan aipatuta, eta bi muga jabe berdinekin.
Esquivel	1894	U.A. Finc.Rúst.	195c	"monte"	3.1ean "Esquivel en Isardio". 3.28an
Esquivel	1902	U.A.Cat.1900	2.29	"monte"	"Izardio-Esquivel". 20.5ean ere bai: "Izardio Palzagaray, Solaun, Solaun, Undio, Imitola, Izardio Goicosolola, Izardio, Izardio Irimichi, Aranecolanda, Izardio Esquivel"
Esquibel, Izardio(	1926	U.A."Est.Cat."	20.3	"heredad"	Clase de Finca". "Heredad de Camaraco". "Su término": "Esquibel". 4.4an ere bai "S. Del caudal"
Esquibel	1940	U.A."Est.Cat."	4.3	"heredad"	"Eskibil, huerta de Isardio"
Eskibil	1994	Isardio	Ahoz.	"pieza"	"Esta es Eskibil del caserío de Kamarako". Isardio II.a : "Encima la casa de Kamarako le llamaban la Perra, la otra Eskibil"
Eskibil	2003	Isardio	Ahoz	"pieza"	

⁸¹³ Mitxelena: "eskoria 'tierra negra buena' (Azkué); "Esta la marga especie de arcilla..En el País..la conocen por *Escuria lurra, lur belcha*, etc. y saben por experiencia que es la mejor tierra para cogerse el grano singularmente el trigo sin gastar mucho fiemmo" (Conde de Peñaflores). No puede caber duda de que su sentido primitivo fue 'escoria': Escoriaza 'Escorial', Escorza. Una var. *eskauria, ..mozárabe escauria, M. Pidal.. en Escauriaza, Escauriza."

Uneren batean *eska + uri* 'villa, ...' + *atx + a* pentsatu banuen ere, ez du ematen horrela izan daitekenik.

Okondon badago "Eskauriaza" zena, "Eskoriaza" egun.

⁸¹⁴ *Eskellara* Orozkon eskilara 'escalera' + txu (dim.) + eta (atz.plur.): 'donde las escalerillas'.

"Eskellara" eskilareari lotzea erreza iruditu zait, honetan asimilazio izan daitekeela edo, aldiz, gaztelaniako mailegutik hartzerakoan tarteko bide bat.

Aurrekoa indartzen zaigu Gereñurengan "Escaleras, Escalerea 1817, Escalera 1604, Escalerilla, Escalerillas".

Barrenengoak biltzen duen "Eskallareta" hortik joan liteke, nahiz eta berak beste zentzu bat eman.

⁸¹⁵ Mitxelenak (*h*)*atx* -arekin erlazionatzen du: "Entre sus variantes está *ez*, *es* 'Escaray, Esquibel frente a Aizquibel, etc.'. .Zalantza handiagorekin ere lotzen du (*h*)*esi* -ri 'seto, valla': Espuru, Esquibel, Estarte... Der. (*h*)*espil* 'prado cerca de la casa', 'cercado de seto', 'bosque': *Espil, Espilla*..."

Uste dut lehenengoa aukerak dituela ahalbide gehienak, hemen "Azkarai" gertatu rren eta haitz > ez- konstatziorik faltatu arren. Argiago dagoena da bigarren atala, hau da, *gibel* 'parte posterior' toponimian : ".Echaguibel, Aizquibel" eta Laudion konkretuki Larraigibel dugu.

Lehenengo konstatazioan b/r-aren arteko grafia errakuntza izan dezakegu. Horrez gain, kasu batean hitz bukaeran eta inplosiboan dagoela l>n.

Ahoz hartutako Eskibil nahiko berandukoa da eta hortik nabaritzen dira zenbait errakuntza, beraz, ezin dugu biribil 'redondo'-z pentsatu.

G kontsonantea, aurreko ziztukariaren eraginez gortu egiten da.

Ondorioz, (*H*)*aitz* (garai zahar batean, egun *atx*) 'peña, roca' + *gibel* 'parte posterior' : 'detrás de la roca, en la parte posterior de la roca'.

Ai diptongoak hainbat aldaketa izaten du Ondorietan ikus daitezkenek, beraz, bidezkoa litzateke aipatzen den urrats hori.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ESKIKASOLO Esquica solo ⁸¹⁶	1894	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	231	"heredad"	86-05 d Ikus gaurko ASPURUSOLO, bera baita. Bere gainean argigarri gisa, "Aspuru" dago jarrita, eta azpian "Esquica solo". Baina lehenengo hitzaren bukaera ez dago argi.
ESKIÑA Esquiñe ⁸¹⁷	1894	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst.	14b	"monte"	86-05c~ Malkuartu aurretik aipatzen da, "Esquiñe" honek eta "Malcuartu" mugakide bera dutela iparraldean. A > e. "Gardea, Yaureco, Sacone, Gardea. Id., Garay, Esquiñe, Malcuartu, Inchuaurre, Irindaun"
ESKIÑA Esquina (O)	1894	(Olarte)* U.A. Finc.Rúst.	119c	"monte"	*86-21d "Aldapa, Iturrigorri, Lecunalde, Larregui, Uvita, Esquina, Tardaonte, Cucuza, Lecuna, Martena" Baseria Olartekoa ere bai.
Esquiñe (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	138b	"monte"	"... Armurubarrera, Ocaranchuea, Esquiña..."
Esquiña (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	200b	"monte"	Bukaeran -ee dirudi, punturik ez baitago / izateko. Okerantxueta aldean. 16.13an "Esquina" ere bai:
Esquiñe(O)	1926	U.A."Est.Cat."	16.11	"monte"	"...Oqueranchueta, Esquina, Iturrichu..."
Esquina(O)	1940	U.A."Est.Cat."	8.9	"monte"	"Oqueranchueta"ondoren aipatuta. 9.3an eta 27.62an ere bai.
Esquina(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	13.4	"monte"	13.5ean ere bai.
Esquiñe(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	16.1	"calvo"	"...Oqueranchueta, id, Esquiñe, Iturrichu..."
Esquina	1956	U.A.Amil.	13.5	"monte"	Olarde aldean. 1 6.1ean "Esquine"
Eskina(Olarde)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"entre Okerantzeta y Tardamonte"
Eskina	2003	Bekoetxe-Olarde	Ahoz	"monte"	"Detrás de aquí, de Eskina, está Tardamonte"
ESKINATXE Esquinache ⁸¹⁸	1877	(Olarde) "Rgtro.Prop."	5.1b	"finca"	86-21d "Esquinache" Olarte aldean dirudi.
ESKOLA		(Goienuri)*			Kat. 867. zk, *61-62c (Etxe hau 1994an ere oso aipatua, leku berezia baitzen)
Casa Escuela	1926	U.A."Est.Cat."	20.12	"casa"	Berez, "Santa Lucia del Yermo, 30" da tokia, zer den (Casa Escuela) oharretan jarria.
Eskola	1998	Ussia	33	"escuela"	
Escuela (casa)	2003	Beasko	Ahoz	"casa"	Hau lehendik ere oso aipatutako lekua da.
Escuela (casa)	2014	Beasko	Ahoz	"casa"	
ESKORLA		(Olarde)*			*86-30a (Mendi hau, berez, Amurrio barruan dago, "Cuadernos de Toponimia 8" liburuaen arabera -106. or.-, Askorta moduan agertzen dena. Bertan aipatzen dira jarraian "Inordio, Askorta, Balabaso", nahiz eta azkena gaizki egon, Malabaso baita. Askorta aipatzen da Malabaso errekaen ekialdetik, Laudiotik 1.500 mt-ra Ikus UZKORTA.
Aspurugorta	1570	Lib. Amurrio	A-6	"monte"	Jose de Madinabeitia Albenizen "El Libro de Amurrio"1932an aipatzen dira 1570eko Basoei buruzko Aginduak eta bertan : "...montes de Royaspe y Elexazar y Aspurgorta y Pagazaurtundua e Hurguillatu...". Aspurgorta hori gaurko Askorta izan daiteke, eta "Hurguillatu" Urkullutu...
Eskorla ⁸¹⁹	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"es Orozko"

⁸¹⁶ Formaz gardena iruditzen arren, (ezki 'tilo'+ tza (bot.multz. atz.) + solo 'heredad') behin bakarrik agertzeak ez digu ematen ziurtasun handirik, "Erkiza" gogoratzen digu naiz eta beste koadrila izan, dela dela, "Erkizasolo" ez dugu konstatatua.

Pentsa liteke "Esquiña" izan daitekeela tarteko argigarri hori, ertz batean baitago, edo behintzat bide baten ondoan, Aspuru doan bidearen ezkerretara.

⁸¹⁷ Orozkon bizirik dagoen hitza dugu berau, 'eskiña bat, eskiña. Ertza ere erabiltzen dutela. Aldea orozkoar baten ahoan hauexek da: "-Que uno es esquina, y el otro borde (de una acera)".

Hemen ikusten duguna zera da, *i* bokalak sortutako bustidura eta ondorengo silabako bokalaren itxidura. Hainbat ondorio ditugu agertzen zaizkigun konstatazioetan, artikuludunetan nahiz artikulugabeetan.

⁸¹⁸ *Eskina* 'esquina' + (*h*)*atx* 'peña'+ *a* (art.): 'la peña de la esquina' izango litzateke bidezkoena, zeren ikusi dugunez, Atxa-k Atxe egin du eremu hauetan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Askorta	1998	Cuad. Top. 8	106	"termino"	"¿Eskorla si (te suena)? Pero Eskorla donde está encima de Larragórrri, de Jesúri casi a dos kilómetros igual tirando para Amurrio". Bekoetxekoa: "¿El pico es Eskorla y el monte en general Yara? Sí y luego Larregórrri"
Eskorla	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	
Askorla	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"Pero me suena que lo decías de otra manera ¿Askorla o así? (honaino egindako galdera) ¡Askorla sí, luego está Peña Negra...tirando más abajo está Lejazar pero eso es Amurrio...!"
Eskorta ⁸²⁰	2005	IGN 1997	1	"monte"	UTM: 503050-4771080~ Amurrión. Eusko Jaurtaritzaren Deia egunkariak argitaratutako kartografian Eskorla eta Eskorta –bi desberdin balira-, baina zertxobait ekialderago.
Eskerrola	2004	Bizkaiko Gidalib	62	"monte"	"...Lexeagazar" eta zerbait ekialderago "Eskerrola" 503.750, 4.776.250 UTM koordinatuetan. Toki bera omen da, nahiz eta Orozkoko lurretan agertu.
ESKULLO		(Olarte)			86-22a~Ikus Kukullu bera izan baitaiteke. Kokapena aldetik Zabale aldean dago, jabea bertakoa zela, eta mugakideren bat ere bai.
Escullo ⁸²¹	1956	U.A.Amil.	2.5	"monte "	"Sagasti y Escullo"
ESPARZA		(Kanp.Top.)			(Hau ez da hemengo lekuizena, antzinatasunagatik erreferentzia gisa hartuta dago)
Esparça ⁸²²	1250	"Mitxel.T.Arc."	33	"apellido"	"Domiqu Eparça... Nombres de pecheros de la

⁸¹⁹ Ezkorla ere biltzen du Barrenengoak Amurrión "Var. de Eskerrola" gehituz, baina ez da agertzen beste inon.

Izen arrunt gisa entzun dudala nago.

Ez- hasieran duten zenbaitzuek haitz-etik etor daitezke, baina beste fenomeno onorio ere bai.

Bidezkoena goian jarritako "Askorta" izango litzateke.

Gereñu: "Ascorta, casa de Ordoñana", "Ascota, 1827, labrantío de Apellániz".

Barrenengoa: "Askorta. Divisoria con Orozko, con mojonera...Probable Askorla" "Askorla. Monte en el extremo Norte de Amurrio, limítrofe con Orozko, Bizk. (698 mts.)."

"Eskinola. Parece ser var. de Eskorla, por transcripción errónea de Eskirrola.

"Eskorla- Monte al N. de las Campas de Elejazar (698 mts.). Hayal. Divisoria con Orozko...desde el 12 (mojón) se ve al SO. Amurrio y a E. el caserío de Zaloa (Orozko). Desde el 13, al O., Menagarai. Var. de Eskerrola.

"Ezkirola. Divisero con Orozko...Actual Eskorla.

Askorla entzuterakoan berriki sortu zaidan zalantzak Azkorta / Ezkiola? hainbat erantzun izan ditzake, Barrenengoak biltzen dituen aldaki ugariak ikusiz gero.

ETBko artzain txakur lehiaketa batean –2004ko abuztuan- probetan heskorta hitza aipatzen zuten sarri. Hau da, hesi + korta. Eta hau da, nire ustez, ondoen egokitu daitekenik. Beraz "Heskorta" genuke. Hau ikusi eta Mitxelenarengan jo dut –Apell.Vascos pg. 116- , haxe aurkitu dudala: "eskorta, de *esi-korta "corral o cerrado hecho de seto en el campo".

⁸²⁰ Forma hau ondo egotekotan zentzuz bat letorke Araia aldean erabiltzen den eskorta 'corral...'. Azkuek ere aipatzen du forma hori.

⁸²¹ Haitz ? + kullu ?.

Berandukoa, gutxi konstatatua eta gardenetasun ezarekin izateaz gain, ez da antzekorik inon agertzen.

Geroago ikusi dudanez, Zabale ingurukoa da, eta "Cucullu" izan daiteke.

⁸²² Azkue: "Espartzu, cuerda de juncos... 'Duv.'...Espartz 'B-m', espartza'B-a-d-ts', esparto..

Ez dut uste honi lotu daitekenik, baina Araba aldean, lur eremu batzuei koadrila banaketetan 'tierras esparsas' deitzen zaie, agian gaztelaniako 'esparcir' aditzari loturik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Orden de San Juan en Navarra, en s. XIII". Urtea?
ESPARZAGARAI		(Larrazabal)*			Kat. 1044. zk., *86-21c
Esparzagaray ⁸²³	1772	U.A030501.11	2	"termino"	Lau bider errepikatua. 1779an eta 1793an ere badago, eta "Esparzagaray", "...proximo a casas de Yzarduy" ere bai.
Esparzagaray	1774	"Lib.Hip."	87b	"heredad"	108an ere bai.
Espalzaragaray	1775	"Lib.Hip."	116	"castañal"	$R > I$.
Epalzaragarai	1776	"Lib.Hip."	138	"termino"	
Esparzagaray	1877	"Rgtr.Prop."	5.2b	"finca"	Baina elkarren ondoren "Espalza- garay", beraz, $r > I$. 5.3b-an ere bai "Esparza-garay (ikus Recailun) "Lind. N: regat(o)".
Espalzaragaray	1894	U.A. Finc.Rúst.	12b	"monte""heredad"	$R > I$. Ikus 42an "Esparzagaray"
Esparzagaray	1894	U.A. Finc.Rúst.	42	"heredad"	Ikus "Espalzaragaray"
Espalzaragarai	1894	U.A. Finc.Rúst.	136	"heredad"	195c-an ere bai, baina lehenengo silaban s / z ?
Epalzaragarai	1894	U.A. Finc.Rúst.	136b	"monte"	S kontsonantea galdu du. Orozkon "Epalza" lekuari herri ahoskaeran "Epaltze" esaten zaio.
Esparsagaray	1894	U.A. Finc.Rúst.	228	"heredad"	Izardio aldean. Kuriosoki hurrengo orrialdean, jabe berena "Espalzaragaray" $r > I$.
Palzaragaray	1926	U.A."Est.Cat."	20.4	"heredad"	"Izardio Palzaragaray". Lehenengo hitzan $Ez > Ep > P$ "S. casa de Solaun"
Espalzaragaray	1940	U.A."Est.Cat."	3.2	"heredad"	Idazmakina: "Varios en Odiaga, Arriba de la Casa, Elespide, Irnichu, Arechandi, Azule-Sarreta, Botalecucar, Posochueta, Landaluce, Alqueta, Alqueta, Saconacostera -N. con dicha casa pajar, S. O. con casa-, frente de la casa, id, Liñopozo, Arechandi, Espalzaragaray, Larraeder - S.E.O. común de Llodio-, Garbe, Odiaga, Echoru-Odiaga". $R > I$. 0.1ean birritan.
Palzaragaray	1940	U.A."Est.Cat."	4.3	"heredad"	"Clase de Finca": "Heredad de Camaraco", "Su término": "Palzaragaray".
Esparzagaray	1940	U.A."Est.Cat."	10.13	"monte"	Bertan "Espargaray" ere bai, errakuntza edo multzo atzizkiaren galera?
Espalzaragaray	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"campa"	"Bajo la era, Arriba de Casa, Elespide, Irnichu, Achurdin, Azule-Sarreta, Botalecucar,

Geroago ikusiko dugunez, Espartza-tik, Epaltza--ra helduko gara. Orozkon konkretuki badago Epaltze deitutako lekua, inguruko jabe batzuk Epalza dutela deitura. -tza atzizkiak multzoa adierazten duena da. Orozkoko Epaltze honek ez du inolako haitzik hurbil haitz > ez- aukeraz pentsatzeko.

Espartoa (horrela esaten dute Orozkon, ezaguna baitute alpargatetan, espartinetan) ez dute ikusi, liñoa bai: "-Eraiten zan, garie legetx!". Dena dela, oraingo errealitatea da, lehen ez dakigu zer gerta zitekeen.

Mitxelena: "(h)egi 'linea de los montes', 'ladera' ...Ecoyen, si procede de *egi-goyen o en el ap Epalza (-baltz)..".

Ondorio gisa, zera esan dezakegu, alde batetik aukera asko ikusten dudala toponimo honek Azkuek aipatzen duen *espartzu* -rekin, kontutan izanik -(t)za botanika munduan dagoen multzo atzizkia egon daitekeela.

Amurrioko Aspalza-k (Hatx + baltz + a), egun "Peñanegra" deitua (aldaki hau Barrenengoak aipatzen du, baina nik antzeko zerbait entzun nuen, eta entzutean argi ikusi nuen esanahia) beste aukera bat uzten du, zeren Haitz +gibel-ek >Eskibel gertatu baldin bada (Mitxelena eta beste konstatazioetan ere ikus daiteke), *ai* diptongoak izan dituen bilakaerak *a*, zein *e* gerta zitezkeen (Ikus ai diptongoa Ondorioetan), baina ondoren ikusiko dugunez, Esparza- > Espalza gertatu da, hots, inposiboan dagoela $r > I$ urratsa. Azken urratsa oso arrunta da Ondorioetan "r" barnean 2.4.1 puntuan ikus dezakegunez.

Deigarria egiten zait ez agertzea *espartza* 'esparto'-ri konstatazioak, ez euskaraz eta ez erdaraz Gereñuren. Bakarrik "Espalza, 1806, senda de Apellániz". Gauza bera gertatzen da Barrenengoarengan. Honek zaildu egiten du aukera hau.

Muxikak Esparsorua, Esparrusorua-ri lotzen du.

⁸²³ Esparza (ikus) + *garai* 'alto'.

Mitxelena: " *garai* 'alto', sust. 'granero, hórreo': Garay, Garayalde, Garayar, Garayburu, ..Garaigorta...Elezgaray".

Espartza 'lugar de esparto, espartal?' balitz, agian *garai* izenari 'granero' zentzua eman ahal genioke, beraz, : 'granero de esparto, alto del espartal?'. Beste aldetik Esparzagarai, Elezgaray kasuetan bezala adjektiborena egin dezaake.

Hemen nahiko interesgarria dugu likidoen arteko aldaketa inposiboan dagoenean, $r > I$ eginez. Urrats hau oso arrunta da, Ondorioetan ikus dezakegunez.

Bitxia da ere, inposiboan dagoen hasierako ziztukariaren galera, baita honekin dagoen bokala ere.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Posochueta, Landaluce, Alqueta, id, Saconacostera, Frente casa, Frente casa, Liñopozo, Arechandi, Espalzagaray, Odiaga...". 2.6an lau bider. Kasu bietan $r > l$. Eta "Esparzagay" ere bai.
Esparzagaray	1952	U.A.Finc.Rust.	2.0	"heredad"	3.2an ere bai.
Espalzagaray	1956	U.A.Amil.	1.14	"pinos"	"Esparzoga-" 45B-an. Errekailun aldean. 1992an "Esparzogaraí"
Esparzogaraí	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.4	"pago"	"Parzagarai... camino de Panabarra"
Parzagarai	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Bekoetxeok "Esparsagarai". Zumeltzakoak eta Olarte-Bekoetxeok "en la parte Odiaga".
Esparzogaraí	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	$R > l$. Gero idatzian "Espalzagaray", "pero es Espalzagaray" ahoz, eta 1912an idatzirik.
Esparsagarai	1994	Kast.Goik.II	Ahoz.	"termino"	"Entre Solaun y Panabarra". Lekandazarrekoak eta Oruetakoak ere bai.
Esparzagarái	2003	Isardio	Ahoz	"monte"	"Esparzagarái está en la esquina que se mete para Panabarra...". Isardio II.a: "Rekilun... todo el barranco, ...luego hay otros montes, que se llaman Esparzagarái (semea)...está al límite... de Llodio"
Epalzagárai	2014	Odiaga	Ahoz	"cio"	
ESPARZAGARAI ABAJO		(Larrazabal)			86-21c
Esparzagaray abajo	1940	U.A."Est.Cat."	6.6	"heredad"	
ESPIDE ⁸²⁴		(Larrazabal)*			Kat. 522. zk. *86-13a
Espide	1894	U.A. Finc.Rúst.	139c	"monte"	"...Logarachu, Espide, id, Mendi...". 214ban "...Inusquiza, Espide, Oleriga ondo...". 249c-an ere bai, baina Larrazabalen kokatua?, bai geroago ikusi dudanez "...Basondo, Espide"
Espide	1911	U.A.Cat.1900	3.12	"heredad"	
Espide	1926	U.A."Est.Cat."	16.17	"monte"	"...Baso-ondo, Espide". 22.10ean ere bai: "...Inusquiza, Espide".
Espide	1940	U.A."Est.Cat."	1.10	"monte"	"S. Arroyo de Chiminchu". 4.15ean ere bai.
Espide	1952	U.A.Finc.Rust.	9.7	"monte"	Idazmakina egina. Larrazabalen "S. Regato".
Espide	1956	U.A.Amil.	9.16	"monte"	"...Baso-ondo, Espide". 22.44an "...Inusquiza, Espide"..
Aspide	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"Debajo de Dibidaur...pertenece a Fdo.Ibarrola". Espide no! Aspide! Bekoetxe II.ak "siempre Aspide". Markuartukoak ere bai.
Espide	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	"De Dibidaur para abajo". Kastañiza Goiko I. eta II.ak (Honei esaten diot "Elespide?", eta erantzuten dit: Elespide no!, Espide, debajo de Dibidaur!), Lekandazarrekoak eta Barbarakoak ere bai.
Espide	2003	Kastañiza II	Ahoz	"monte"	"Esto es Espide, debajo de Dibidaur". "Espide pude ser lo que tiene hecho...".
Aspide	2003	Goirizabalena	Ahoz	"monte"	"Aspide llamaban a un cacho". Bekoetxe II: "Aspide".
Aspide	2014	Olariaga	Ahoz.	"termino"	
Espide	2014	Kastañiza	Ahoz	"termino"	

⁸²⁴ Leku-izen hau aztertzerakoan kontutan izan beharko dugu lehen Eskibel-ekin esandakoa.

Mitxelena..(h)atx-arekin erlazioztatzen du: "Entre sus variantes está ez, es 'Escaray, Esquibel frente a Aizquibel, etc'... .Zalantza handiagorekin ere lotzen du 'h'esi-ri 'seto, valla': "Espuru, Esquibel, Estarte... Der. (h)espil 'prado cerca de la casa' 'cercado de seto' 'bosque': Espil, Espilla...". Dela dela, uste dut azkenengoetan (h)atx egon daitekeela.

Bigarren atalean *bide* 'camino' dugu, ziztukariaren eraginez -pide egina, beraz, 'camino de piedras, pedregoso' izango genuke. Gereñuk "Camino Salinero, 1587, ." biltzen du.

Hitz hasieran *e/a* zalantza agertzen da geroago.

Hasiera batean uste izan nuen Elespide, honen aldakia izan zitekeela, artikularen aglutinazioa dela eta, baina ez omen da horrela, gainera toki desberdinetan daude.

Gereñu: "Espidao", "Espide, XVII. labrantío de Montoria", "Espidea, barrio de Ulibarri Gamboa. 1810, labrantío de Amárita".

Merino Urrutia: "Espidia 1478.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ESPIDE Espide	1894	(Olarte) U.A. Finc.Rúst.	216	"huerta"	86-14c ("Poletxe" baserriaren aldean ematen du) "Abasolo"... "O. Espide", beraz, izen arrunta(-bide)?
ESPIDEBEKOIA Espideveco ⁸²⁵	1877	(Larrazabal)* "Rgtro.Prop."	5.4	"heredad"	Kat. 522. zk, behean, *86-13a "Espideveco" eta "Espidegoicoa" ondoren agertu arren, bata artikuluz eta bestea ez. "S. Arroyo"
Espidevieco	1894	U.A. Finc.Rúst.	248c	"monte"	"Espide-beco", "S.Arroyo", "Larrazabal (barrio)". Orrialde berean "Chiminchu-beco", orain "-beco" artikulurik gabe. Idazmakinez egina, baina gaizki. Ondoren "Espedigoico" "Espide-beco"
Espidebeco	1926	U.A."Est.Cat."	16.17	"monte"	
Espidebeco	1940	U.A."Est.Cat."	1.9	"monte"	
Espedireco	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"monte"	
Espidebeco	1956	U.A.Amil.	9.15	"monte"	"Yo tengo Espidegóico y Espidebéko". Espide góicoa
Espidebekoa	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"termino"	
Espidebéko	2003	Kastañiza II	Ahoz	"monte"	
Espide bekóia	2014	Kastañiza	Ahoz	"termino"	
ESPIDEGOIKOA Espidegoicoa ⁸²⁶	1877	(Larrazabal)* "Rgtro.Prop."	5.4	"heredad"	Kat. 522. zk, goien, *86-13a "Espideveco" eta "Espidegoicoa" ondoren agertu arren, bata artikuluz eta bestea ez. Aurrekoa "Espidebeco" izan da, bata artikulugabea bestea artikuluduna.
Espidegoicoa	1926	U.A."Est.Cat."	16.17	"monte"	"Espide-goicoa", "Larrazabal (barrio)" Idazmakinez egina, baina gaizki <i>i / e</i> trukatura baitaude. "Espide-Goicoa" "tocando a Dibidaur"
Espidegoicoa	1940	U.A."Est.Cat."	1.10	"monte"	
Espedigoico	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"monte"	
Espidegoicoa	1956	U.A.Amil.	9.15	"monte"	
Espidegoikoa	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"termino"	(Hau eta ondokoa ESPILLUSOLO izan daitezke) "...Espiguer(s/d)olo, Subimozu, Chapotena..."
Espidegóiko	2003	Kastañiza II	Ahoz	"termino"	
Espide goikóia	2014	Kastañiza	Ahoz	"termino"	
ESPIGENSOLO Espiguensolo ⁸²⁷	1894	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	139o	"heredad"	
ESPIGERSOLO Espiguerdolo	1911	(Goienuri) U.A.Cat.1900	3.23	"heredad"	(Argi idatzia egon arren, Espillusolo izan daiteke) <i>D</i> hori errakuntza da, nire ustez, <i>-solo</i> bukaeraz bidezkoagoa izango litzateke, <i>r</i> agian <i>n</i> batean ordeztu izan daiteke, lehen ere "Muregazu", Munegazu ordeztu gertatu baita. "...Basaurbe, Aldapa, Espiguerdolo, Subirmos..."
ESPILLEKU Espillecu ⁸²⁸	1926	(Goienuri) U.A."Est.Cat."	12.27	"monte"	86-14a "N. Camino Sta-ana". Ez dago argi idatzirik.
ESPILLUSOLO Espillu solo ⁸²⁹	1785	(Goienuri) "Lib.Hip."	210	"heredad"	86-14a~(1786koaren arabera) Minuskulaz dator. Santa Ana aldean dirudi, denak

⁸²⁵ Espide (Ikus) + beko 'de abajo' + a (art.): ' (el) Espide de abajo'

Ikusten denez, *-beco* eta *-vieco* formak aurkitzen ditugu.

⁸²⁶ Espide (Ikus) + goiko 'de arriba' + a (art.): ' (el) Espide de arriba'.

⁸²⁷ Zerbait argi izatekotan bigarren aldea dugu, hau da, *solo* 'heredad', bestea forma aldetik gaztelaniako 'espiga' + gen. itxura izan arren, eta jakin arren, hemen lehen nahiko garia biltzen zela, *gariburu* edo antzeko zerbait izango litzateke erabiliko zen forma.

Beranduko testigantzak dira, beraz, hibrido batez pentsatzeko ez dugu ziurtasunik. Gure toponimo zerrendetan (Gereñu, Barrenengoa...) ez dago horrelakorik. Gereñu: "Espiga", baina ez dut uste hemen egokitu ahal denik.

⁸²⁸ Antza denez, espillu 'espejo' + ko (tok.atz.) izan dezakegu.

Hipotesi gisa: a) espillu + ko + a (art.) > *espillukoa > *espillukua > *espillukue. O + a > ue gertatu da hainbetas (Ikus. Ond.). b) espillu + leku?

⁸²⁹ *Espilu* 'espejo, pinta (Azkué) + *solo* 'herdad' : 'heredad del espejo, de la pinta'.

Mitxelena: " (h)esi 'seto, valla': Espuru, Esquibel, Estarte... Der. (h)espil 'prado cerca de la casa', 'cercado de seto', 'bosque': Espil, Espilla...". Ikusia ditugu hitz bukaeran gertatzen diren u < o / a alternantziak.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Espillusolo	1786	"Lib.Hip."	219b	"paraje"	nahiko hurbil daudela: "...Junto ala Hermita de Santa Ana una hered.d que esta al rrededor de dcha Caseria...otra heredad que llaman espillu Solo... Castañal en el termino de Bermuruaga..."di. 219b-an ere bai, baina batera idatzia.
Espillusolo	1796	U.A06010239.5	32	"heredad"	287b-an "en el paraje llamado Espillusolo, e Iturriburu, cia. de Santa Ana en el v. de Areta"
Espillasolo	1894	U.A. Finc.Rúst.	190	"heredad"	Santa Ana aldean. 1877an (R.Prop.) "Acharte"-ko iparraldeko muga "Heredades de Espillu-solo"
Espillusolo	1924	U.A.Cat.1900	5.3	"heredad"	Santa Ana aldean. Beste lekutan ikusitako Espillusolo> a
Espillosolo	1940	U.A."Est.Cat."	13.8	"heredad"	"Altamira de Areta nº 27, Presagan de Areta, Espillusolo, Presagan"
Espullosola	1952	U.A.Finc.Rust.	12.4	"heredad"	U > o. 24.4an "Sta. Ana aldea" aurretik "Espinido", baina errakuntza dirudi, bertako beste batzuk bezala.
Espilluzulo	1952	U.A.Finc.Rust.	19.1	"heredad"	O > a. Espillusolorekin zerikusirik?. Bai, geroago ikusi dudanez bera da: "Chapotena, Muñegaso...Oqueluri, Callico Solo, Callico, Espullosola, Basarte, E(s/r)quiza, id, Larramendi, id"
Esquillosola	1956	U.A.Amil.	12.11	"heredad"	"Acheta, Santa Ana, Espilluzulo, Santa Ana Correca...". 2005ean bertakoei galdetu arren, galdu omen dira izen hauek.
Espulsosa	1956	U.A.Amil.	12.22	"heredad"	Zalantzazkoa. Bukaerako o > a. Espillusolo izan daiteke, baina "Esqui-" jartzen du. "...Callico Solo, Callico, Esquillosola, Larramendi..."
ESPINO		(Goienuri-Ganeko.)*			Zalantzazkoa. "Esp(u/ie)lsosa", baina horrela dago idatzia.
Espino, Fuente del	2003	Dubiris II	Ahoz	"fuente"	*61-62a~ Isusiko lekukoak argi eta garbi esan zidan 1994an, "Fuente del Espino" bilbotarrek deitzen ziotela, baina toki ezagun hori "Alsasketa" izan dela betidanik. Gaur egun mendizaletasuna dela eta, nahiko toki ezaguna da, izen hau nolabait nagusitu dela. Ikus ALSASKETA
					"la derroñada de Alsasketa es el mismo sitio que el Espino". Aspuruako hasiera batean esan zuen: "a la fuente el Espino y a la derroñada Alsasketa (le llamaban), baina esaten nionean Antonek esandakoa, orduan: el padre y el abuelo (decian): "Cuidao, en las derroñadas de Alsasketa no pasar de un lado a otro" y la fuente Alsasketa, y cuidado con la fuente Alsasketa que el agua es muy fria. Ahora me he acordado de aquello, de la fuente de Alsasketa"
ESPIRITU SANTO, Venta del		(Larrazabal)*			Kat. 1161. zk., *86-21d
Venta Spiritu Santo	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"La inmediata titulada Venta del Spiritu Santo". 1841ean (L. Baut.) "la Benta pegante a Luyando"
Espiritu Santo	1877	"Becer."	320	"cio."	1843an (I.Baut.) "venta del Espiritu Santo". 1864an (R.Prop.).Gaurdaino "Espiritu Santo" edo "Venta del...", gisa
Espiritu Santo, V. ⁸³⁰	1894	U.A.Finc.Urb.	189	"ca. y cio."	"Venta Espiritu Santo"
Benta (E.Santo)	1894	U.A.Finc.Urb.	72	"ca. y cio."	"O. Carretera". 78an "Venta".
Espiritu Santo	1894	U.A. Finc.Rúst.	68b	"monte"	193b-an ere bai.
Espiritu Santo,Ve.	1911	U.A.Cat.1900	3.3	"termino"	"Venta del Espiritu Santo"
Espiritu Santo, Venta	1926	U.A."Est.Cat."	20.2	"monte "	"Cima Venta Espiritu Santo"

Dela dela, Orozkon *espillue* 'el espejo' (ispilu) + (art.) etortzen zait burura, nahiz eta soro bat izendatzeko zerbait zaila izan. Araban badugu "Espejo" herria eta Gereñuk aipatzen duen Villamaderneko tokia, baita Andaluzia aldean ba omen dago horrelako izena duena. Gereñu ere:"Espilugana, 1849"

Azkue: "Espil...2° (AN, Araq...prado cerca de la casa", "Espillu: 1° (B-a-o...) pinta.. En Orozko solo se llaman así las pintas de la frente; las demás PINTO..", "Espilludun (B-a-o...) pintado". Baina esan dugunez, Orozkon bertan 'espejo' zentzua du ere. Kasu honetan eremu berezi bat izendatzeko erabiltzen den hitza dugu.

⁸³⁰Oso aspaldiko zen benta baten izena dugu berau, hagiotoponimo bat dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Espíritu Santo	1940	U.A."Est.Cat."	4.2	"monte "	"Venta Espíritu Santo". 13.25ean "Esptu-Santo"
Espíritu Santo	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"heredad"	
Venta, La	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.12	"pago"	47B. "La Venta". Olarten kokatua egon arren, ez da izango Larrazabalekoa?. Bai hori ematen du. G-1.1841ean "Benta pegante a Luyando" eta "Benta de Altuy"
Venta, La	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"La Venta...pero es del Espíritu Santo"
Venta del Esp.Sto	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	"La Bénta del Espíritu Santo". ¿Dónde estaba el límite (del pueblo)? ¡Allí en la Bénta, luego ya Luiando!". Isardio: "había tres casas...La Bénta, La Bénta del Espíritu Santo...yo no conocí taberna... ¿La Bénta y la de al la(d)o como se llamaba? ahí estaban La Bénta y la Bentilla...la tiraron con la autovía... Desaparecieron las tres, tres, cuatro estaban, la de Simón también"
Espíritu Santo, Venta del	2003	Presakoa	Ahoz	"venta"	
Benta, La	2014	Isardio	Ahoz	"cio"	
ESTACION		(Larra)			86-14a (Geltoki nagusia Laudioko erdialdean badago ere –horri egiten diote erreferentzia 1940 eta 1952ko testigantzek-, Aretakoa -1902ko 83a- ere badago)
Estación ⁸³¹	1902	U.A.Est.Mun.	34	"finca"	"finca inculta estación". 83an "Estación 26 Areta"
Estación	1940	U.A."Est.Cat."	10.12	"heredad"	"S. paso cementerio. O. ferrocarril": "Calle Elorza, Latorro...Mendico, Estación..."
Estacion	1952	U.A.Finc.Rust.	1.10	"heredad"	"Latorroguena, Mendico, Estación"
ESTARTAGANA		(Larrazabal)			86-13d Ikus Estradagana.
Estartagan ⁸³²	1926	U.A."Est.Cat."	17.1	"heredad"	"Zumelsa, Aldapa, Estartagan –N. Camino carritel. S. Regato-, Solobarri"
Estartagan	1940	U.A."Est.Cat."	13.16	"heredad"	"Aldapa, Estartatagan, Solobarri..."
Estartagán	1952	U.A.Finc.Rust.	16.14	"heredad"	"Aldapa, Estartagán, Solobarri...Beldio-Barrena...Iturrieta...Garay". Zumeltza-Etxerre aldean ematen du.
Etagagán	1952	U.A.Finc.Rust.	16.14	"heredad"	"Aldapa, Etagagán, Solobarri ...Beldio-Barrena...Iturrieta...Garay". Zumeltza-Etxerre aldean ematen du. Bigarren honetan inposiboan dagoen zitzukaria galdu egiten da.
ESTARTAKOA		(Goienuri)			86-14b Aretan bi egon zitezkeen, bata Santa Ana aldean, eta bestea Larra aldean –Kalleko-, datuetan ikus daitekeenez. IKUSI BEHAR BANAN-BANAN
Esttrada, de la ⁸³³	1777	"Lib.Hip."	141	"ca. y cia."	"varrio de Aretta". 229an "la Estrada que se va ala

⁸³¹ Geltoki hau toponimo bihurtu da eta, antza denez, bata da 1902koa eta beste bat geroagokoa. Lehena Aretakoa da, lehen "Rementerico" deitua, 1911n geroago konprobatu dudanez: "Rementerico-Estación".

⁸³² *Estarta* 'estrada' + *gan* 'parte superior, alto' + *a* (art.): 'la parte arriba de la estrada'.

Azkue: "Estarta 'B-a-g-o..', vericuetto, estrada", baina uste dut *estrata* ere entzun nuela handik, bide estu eta okerre deitzeko, erdarako 'atajos' modukoak..

Dela dela, ondoren ikusiko ditugun adibidetan, Mitxelenak aipatzen duenez "la metátesis se emplea también para evitar estos grupos (muta cum liquida)..kurze 'cruz'..". Baina era guztierakoak daude, hau da, metatesia izan dutenak eta kontrakoak. "estarta..var. de estrada" ere aipatzen du.

Beraz, nahiko adierazkorak dira izan ditugun aldakiak, zeren bertan gaztelaniazkoa formaz gain, ikusten dira 'muta cum liquida' dutenak eta kontrakoak. Muxikarengan antzera gertatzen da, zeren "Estartabitate" biltzen du, baina "Estrata".

Gereñu: "Estrada...muy numerosos", "Estradaburu", baina besteetan nolabaiteko konstonanteen disimilazioa nabari daiteke: "Estarrituri..."

Barrenengoa: "Estartaburu, Estartagan, Estartailun, Estartako, Estartaran...", "Estrada" ere oso ugaria Aiaran badela.

Luiaondoko "Estartako", batzuek "Tartako" esaten diote gaur egun.

⁸³³ *Estarta* 'estrada' + *ko* (tok.gen.) + *a* (art.): 'la de la estrada'.

Ikusten denez, forma euskaldunak eta erdaldunak agertzen zaizkigu.

Luiaondo aldean lehen esan dudanez, toponimo beradenari batzuek Tartako esaten diote.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					fuentte de Santta Ana"
ESTARTAKOA		(Larra)			86-14b Aretan bi egon zitezkeen, bata Santa Ana aldean, eta bestea Larra aldean. IKUSI BEHAR BANAN-BANAN
Estartacoa (LA)	1778	"Lib.Hip."	151	"ca."	"D. de Acha de ...". 228b-an "cio. de estartacoa de areta". 229an "Esttar-ttacoa" eta "la de la Estrada". 338an ere bai.
Estratacoa (LA)	1794	"Lib.Hip."	290b	"ca."	"Areta". 292an "estratacoa callecoa ... Areta Q. de Larrea". 338an "Estartacoa ... Areta...c. de Larra".
ESTARTAKOA		(Olarte)*			*86-14c
Estratacoa (O) ⁸³⁴	1772	"Lib.Hip."	72	"ca. y cia."	Minuskulaz idatzia, forma zaharrari eutsiz. "varrio de Gardea". 147b-an ere bai. 318b-an ere bai "Gardea".
Estartacoa (O)	1786	"Lib.Hip."	218	"ca."	"Gardea". Alboan "Estartacoa" jarri arren, geroago "Entartaco". 265ean ere bai "con strada" izen arrunta, baina e-ren faltaz.
Estrada, de la (O)	1792	"Lib.Hip."	266b	"ca. y cia."	"varrio de Gardea. Olarte". 267b-an "camino o estrada". 275ean "estrada o c. que se dirige a dcho. v. de Latorro"
Estartacoa	1793	U.A06010246.31	2	"termino"	Birritan. 1785ean "Estartacoa... Gardea... Quad. de Olarte"
Estartaco (O)	1797	"Lib.Hip."	308b	"ca."	"Gardea frentte de la de ...". Orain arte beti artikuluz agertu izan da.
Estartaco	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	1831n "el de Estartaco en Gardea". 1852an ere (L.Baut.) badugu, baina "Estarteco" ere bai.
Estartaco (O)	1894	U.A.Finc.Urb.	208	"ca. y cio."	208an ere bai "La casa Estartaco."
Estartaco (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	205k	"heredad"	"O. Via férrea"
Estartaco (O)	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"ca. ó cio."	
Estrada, La	1940	U.A."Est.Cat."	9.5	"heredad"	Magallan eta Santa Cruz ondoren aipatuta.
Estartaco	1952	U.A.Finc.Rust.	16.10	"heredad"	Idazmakina egina.
Estartaco	1956	U.A.Amil.	16.26	"heredad"	"N. Vía férrea"
Estartako	1986	"Map.Top."	1	"cio."	D-3-an. 1979an ere bai. "Katuxa-Ibarra Bidea"
Estartáko	2003	Launtxu	Ahoz	"cio."	"Donde vive Garaio". Ameztoiako: "Lo de Garaio es Estartáko".
ESTARTAKO		(Olarte)			86-14c~
ABAJO					
Estartaco abajo ⁸³⁵	1877	"Rgtro.Prop."	5.1	"heredad"	Ondoan "Estartaco arriba" aipatzen da.
ESTARTAKO		(Olarte)			86-14c~
ARRIBA					
Estartaco arriba	1940	U.A."Est.Cat."	13.35	"monte "	"Estartaco-arriba": "...Olaveasco, Arza, Estartaco-arriba, id, Mimenza, Gorostiza, Mimenza, Zumeltza alde..."
ESTARTA-		(Olarte)			86-14c
OKERRA ⁸³⁶					
Estarta okerra	1894	U.A. Finc.Rúst.	224	"heredad"	"N. Arroyo O. Osurrena". Ondoren "Santa Cruz aipatzen da. Orozkon "Okerra: curva, torcido" zentzua.
ESTARTAONDO		(Olarte)			86-14c
Estar ondo ⁸³⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	67	"heredad"	Orbeko baserriko dirudi. "N. via ferrea": "Aldapa,

⁸³⁴ Honetan hiru modutan agertzen zaigu: 1)metasesia izan duena. 2)metasesigabea. 3)gaztelaniakoforman.

ere Denborarekin artikularen galera ere nabaritzen da.

⁸³⁵ Beste kasu askotan bezala, forma hibridoa dugu berau.

⁸³⁶ *Estarta* 'estrada, vericuetu' + *oker* 'torcido, difícil, travieso, curva...' + a (art.): 'la estrada difícil, torcida'.

Orozkon bertako euskara ongi zekiena bati entzun nion behin Galizia aldean karretera batean zeuden kurba zail batzuei buruz: "-Oker batzuk ! (-Unas curvas, unas torceduras !).

Okerra deitzen diote Markinan kale bati.

⁸³⁷ *Estarta* 'estrada' + *ondo* 'junto a': 'junto a la estrada'.

A + o >o dugu zenbait kasutan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Estartaondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	220	"heredad"	Biserrenondo, Pachinsolo, Estar ondo, Abasolo...". Bigarren <i>t</i> galtzen da (estarta). Erreka atalean konposizioa <i>k</i> ere bai.
Estartondo(O)	1926	U.A."Est.Cat."	7.14	"heredad"	Olarten dago, baserria ere bai. "O. Via Ferrea"
Estartondo	1940	U.A."Est.Cat."	10.8	"heredad"	"Aldapa, Bicerrenaondo, Abásolo, Estartondo, Abásolo...Fachinasolo".
Estartaondo	1952	U.A.Finc.Rust.	7.0	"cereales"	
ESTARTAONDOKO		(Olarate)			86-14c
A					
Estartaondocoa ⁸³⁸	1934	U.A.UM.0712.4	2	"heredad"	"O. Via ferrea". Idazmakinez egina.
Estartaondocoa	1940	U.A."Est.Cat."	13.36	"heredad"	Zalantzazkoa. Bukaera "-ona/-oua/-ocoo"?: "...Zumeltza alde, Estarta-ondocoo, Presaco, Echaraca, Sumelsa buru..."
ESTRADAGANA		(Goienuri)			86-06c (Bera bitan "Argomal" moduan agertzen da. Ikus Etxeostea-Zolloa)
Estradagana ⁸³⁹	1877	"Rgtr.Prop."	5.3b	"finca"	
Estradagana (GO)	1915	U.A.Cat.1900	4.8	"heredad"	"heredad... denominada "Estradagana y Argomal"
Estradagana	1940	U.A."Est.Cat."	24.45	"heredad"	Bi izen leku baterako. Zolloan.
Estradagana	1956	U.A.Amil.	16.12	"heredad"	Idazmakinez egina. Zolloa aldean.
ESUNDIO		(Goienuri)			Ikus ASUNDIO
ETXEURRE		(Goienuri)*			
Echeurre (GO) ⁸⁴⁰	1924	U.A.Cat.1900	5.5	"heredad"	Atxa baserriaren hegoaldeko soroa. Honen jarraian "La Viña" esaten omen zioten. *86-05b (Ikus Atxako ETXEURREKOSOLOA)
Etxáurre	2003	Atxa	Ahoz	"zona"	<i>Au > u.</i> "N.S. Camino", "Echeurri" ere jar liteke.
Etxáurre	2014	Atxa	Ahoz	"zona"	Agian hau Bengoetxe aldean egon liteke.
					"Esta zona de aquí delante, el Etxáurre"
					"¿Esta campita debajo casa?... toda esta zona le llamamos Etxáurre"
ETXEURRE		(Larra)			86-14b
Echeurre (LA) ⁸⁴¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	61	"heredad"	Morteru, Goikosolo agertzen dira. <i>e-au</i> mantentzen da. Hiru aukera: 1)mantendu.
					2)Bigarren bokala <i>e/a</i> 3) <i>au</i> , kasueen arabera.
					"Aldapa, Echaurre, Chominchu, Goikosolo, Morteru...", jabea Etxebarrikoa izan daitekeela.
Echeurre (LA)	1900	U.A.Cat.1900	2.1	"heredad"	"Aldapa, Echeurre, Chominchu, Goikosolo, Morteru".
Echeurre (Etxeb.)	1915	U.A.Cat.1900	4.10	"heredad"	Hasieran "Echévarri (Aldapa)", gero azpian "Id.(Echeurre) "

Deigarria ere bada lehenengo konstatazioan dugun leherkariaren disimilazioa. Lehen Gereñuren datuetan hau susmatzen bagenuen (Ikus Estartagana), orain baieztatzen zaigu. Hizkuntza mintzatuan *ez dakit > eztakit > eztait* ere badugu.

⁸³⁸ *Estarta* 'estrada' + *ondo* 'junto a' + *ko* (tok.gen.) + *a* (art.): 'la de junto a la estrada'

⁸³⁹ Lehen "Estartagan" Larrazabal eta Olarten dugun toponimoa izan bada, oraingo honetan Goienuri aldean dagoen hau, nahiz eta eremu euskaldun batean egon, forma hibridoa nagusitu egin da, hau da, 'estrata'+ gan 'parte superior, encima' + *a* (art.): 'la parte de arriba de la estrada'.

"Estartagan" aldakian artikulua galdurik bazegoen, honetan mantendu egin da.

⁸⁴⁰ *Etxe* 'casa' + *aurre* 'parte delantera': 'parte delantera de la casa'. Amaginarrebari entzun diot erabiltzea hitz hau izen arrunta bezala etxearen aurrekoaldeari deitzeko. Hemengo dokumentazioan, sarri askotan, agertzen zaigu 'antuzano' hitza, gauza bera izan daitekeela.

Ikusten dugunez, *au>u* monoptongazioa gertatu da, edo agian *e+au>aau>au>eu*.

Mitxelena: " aurre 'parte anterior'.

⁸⁴¹ *Etxe* 'casa' + *aurre* 'parte delantera': 'parte delantera de la casa'.

Lehen ikusi dugu *e+au>aau>au>eu*, baina hemen ikusten denez, kasu askotan elkarketetan mantendu egiten da lehenengo ataleko bokala eta ondorengo diptongoa, kasuren batean hau arruntena dela, edo *au* geratuz 'Etxaurre'. Baita Echeurre, monoptongazioaz.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Echaurre(LA)	1932	U.A."Est.Cat."	27.83	"heredad"	ea>a. "Echevarri, Echaurre, Chominchu, Goicosolo..."
Echeaurre(LA)	1956	U.A.Amil.	7.1	"heredad"	"Echevarri" azpian eta Aldapa azpian "Echeaurre". Hau da, "Echevarri Aldapa Echeaurre"
ETXEAURRE		(Larrazabal-Arana)*			*86-13d Hainbat "Etxeaurre" antzeman daitezke Larrazabal aldean. Ezagunena Ostenkokoa bada, ondoren "Arane"koa ere dugu. Hasiera batean denok batera izan baditut, bereizen saiatuko naiz. Gainera beste arazo bat dugu -ikus Ostenkoko Etxeondoa- zeren hasiera batean jabeagatik "Arane"n egon zitekeela ematen bazuen, geroago, nahiz eta jabea "Arane"koa izan hasiera batean, egon Ostenkon omen zegoen.
Echecaurren ⁸⁴²	1877	"Rgtro.Prop."	5.4	"heredad"	Lehenago beste bat "Echeaurre" gisa, orain c protetikoa ala "Etxekoaurren"-etik?
Echeaurre (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	5	"heredad"" monte"	Orueta aldean. e-au mantentzen dela. Orueta beko baserrikoa.
Echeurre (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	77c	"heredad"	77c-an ere bai, eta argi dago a dela. e-au > e-a "...lgobasuaga, id, Aldapa, Echeurre, Garbe"
Echaurre (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	75	"monte"	Kaltzaganeta aurretik aipatuta "Iturrichueta, Arroyu, Lesordi, Echaurre, Calzaganeta". 77c-ko "Echeurre" eta hau hegoaldeko mugakide bera dute. 114an ere bai, baina "Echaune?", bi mugakide 75 orrikoarekin bat datoz. 197an ere "Goicosolo, Sasi bastar, Jaro, Gorostaduy, Echaurre -N. Arroyo-, Beldio..." mugakide bat bat datorrela 75. orrikoarekin, e-au> au.
Echeaurre(LZ) ⁸⁴³	1926	U.A."Est.Cat."	20.27	"heredad"	"Arane -N. E. Del Propio, S. Arroyo- 233,74 areas, Saconeta...jaro -S. Propio- 221,74 areas, Gorostaduy, Echaurre -N. Arroyo-", hau 1894ko 197ekin bat dator.
Echaurre(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	20.1	"monte "	"Arane, Saconeta, Gorostachui, Echaurre"
Echeaurre(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	20.4	"arbolar"	"Arane, Saconeta, Gorostadui, Echeaurre...". 20.3ko "Echeaurren" bera da, zerrenda ia berdintxu batean agertzen baita.
Echaurren	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.4	"pago"	31B-an eta 40an. "Zumelsa" aldean.
ETXEAURRE		(Larrazabal-Ostenko)*			Kat. 651. zk,*86-13b
Echeurre (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	35	"heredad"	A hori ez dago guztiz argi, baina hori ematen du: "Ortuburu, Solocoeche, Echeurre, id, Pozueta..."
Echeaurre(LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	20.24	"heredad"	Bekoetxe baserrikoa omen. "Eche-aurre": "Pozueta, Eche-Ondoa, Eche-aurre, Chiminchu", hau 1894ko 35ekoa da: ia zabalera bera, bi muga berdina, beste sororen bat, etab. .
Echeaurren(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	4.5	"heredad"	Bukaerako n , inesiboa, geratu zaio itsatsia, Aiarako "Etxaurren" izenean bezala. Eau-k dirau. "Pozueta, Echeondoa, Echeaurren, Revis..."
Echeaurren(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	16.6	"cereales"	Birritan."Eche-Aurren", Pozueta aldean "Pozueta, Eche-ondoa, Eche-aurren, Chiminchu...".
					20.3an ere bai, Beldioerreka aldean: "Arane,

⁸⁴² Etxe 'casa' + aurre 'parte delantera': 'parte delantera de la casa'.

Nire ustez, aipatutakoan gain, inexistentearen ezaugarria geratzen zaigu pretrifikaturik zenbait konstataziotan: "Echeaurren, Txaurren" gaurdaino.

Bitxia da, urte berean, 1894an, aldakien ugaritasuna: "Echeaurre, Echeurre, Echaurre..."

⁸⁴³ Hemen kuriosoki laburtutako forma batzuk berriro osotasunean agertzen dira:

"Echeurre" 1894ko 35ean, "Eche-aurre" 1926ko 20.24an toki bera izanik.

Era berean, "Echaurre" 1894ko 197an, "Echeaurre" 1926ko 20.27an toki bera delarik, eta abar.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Echeaurren(LZ)	1956	U.A.Amil.	16.20	"heredad"	Saconeta, Gorostadui, Echeaurre(n?), Beldioerreca, Alqueta..., Arane baserrikoa dirudi. "Eche-Aurren": "Pozueta, Eche-ondoa, Eche-Aurren, Chiminchu, Lecandaburu, Arcochueta..." Ostenko aldean.
Txaurren	1994	Kast.Goik.II	Ahoz.	"termino"	"delante Ostenko"
Txaurre	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	"frente de la casa, delante de la casa de Goiasko". Bekoetxe II.ak ere bai.
Ettxaurre(Ostenko)	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"pieza en frente casa Boiasco, Ostenko, Biasko
Ettxáurre	2003	Goirizabal	Ahoz	"pieza"	"Ettxáurre es Osténko, para la parte de Aurreko".
Txáurre	2003	Goirizabal	Ahoz	"pieza"	"Para la parte de Aurreko, Txáurre...". Ostenkokoak badaki Ettxaurre dela, aitonak eta aitak horrela esaten zutelako. Baina, aldi berean, berberari "Goiasko y Simoáko" ere deitzen omen zaio eskrituretan horrela agertzen delako. Eta gaineratzen du: "al mismo tiempo nosotros le decimos La Huerta, nombre para andar por casa"
Txáurre	2014	Kast. Goikoa	Ahoz	"pieza"	
ETXEAURRE		(Lekandazar)*			Baserriaren azpikoa, *86-13d
Echaurre	1926	U.A."Est.Cat."	22.8	"heredad"	"Echaurre" : "Lecandazar -N. Camino, S. E. Arroyo-, Echaurre, Solovarri, Lecandalde..."
Hechaurre(O)	1940	U.A."Est.Cat."	10.28	"heredad"	"Aldapa -N. Con la misma casa. S. Arroyo misma propiedad...-, Hechaurre - N. Castañal propia casa...-, Solovarri, Lecandalde, Arcocheta, Mostacha..."
Echaurre(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.23	"heredad"	Berdina den beste zerrenda batean ere bai: "Aldapa -N. La misma casa y camino vecinal, S. Arroyo de la casa...-, Echaurre- N. Castañal de la casa...-, Solobarri, Lecandalde, Mostacha, Cantera, Pagazacolanda, Arpillo, Echeburu, Achiquiturri, Bisquerria, Goraudiguste -N. riachuelo-..."
Ettxáurre	2003	Lekandazar II	Ahoz	"campa"	"delante de la casa estaría el término Ettxáurre, es una campa"
Ettxáurre	2014	Lekandazar II	Ahoz	"campa"	
ETXEAURRE		(Olarite-Erkiza)			86-22a~
Echaurre(O)	1940	U.A."Est.Cat."	13.17	"heredad"	"Rotalde, Echaurre, Aranzar, Aranzarburu, Erquizonzo, Basabe (Erquizaburu)
Echaurre(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"heredad"	"Aldachea, Echaurre,...Ortuve, Telleri..."
Echeaurre(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte "	"Erquiza, Basobarri, Echaurre..."
Echeaurre(O)	1956	U.A.Amil.	12.9	"monte "	Erkiza aldean. 12.15ean ere bai.
Echaurre(O)	1956	U.A.Amil.	12.5	"monte "	"...Coscorra, Echaurre, Equizonzo...". Erkiza aldekoa dirudi, Aretako jabego handi batena da. Bai, horrela da mugakide bat bat baitator aurrekoarekin.
ETXEAURRE		(Olarite-Lekuona)			86-30a~
Echeaurre (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	124	"heredad"	Olariteko toponimoen artean aipatuta. Olarteko bi jabegoekin mugak ditu. "Aldapa, Echeaurre, Sautu, Armurubarrena, Lecuna..."
Echeaurren(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.13	"monte "	"Echeaurren...Armurubarrend(a), Satud, Lecund - S. Regato Lecuona-. Idazmakinez egina, zenbait akats daudela.
Echeaurren(O)	1956	U.A.Amil.	9.10	"heredad"	"Lecunalde, Aldapa, Echeaurren, Sautu..."
ETXEAURRE		(Olarite-Zubiaur)			86-22a~
Hecheaurre	1894	U.A. Finc.Rúst.	107	"heredad"	"Hechebarrena, Hechegoyena, Hecheaurre, Hechebarri, Sierra, Olavarrieta". Jabea Gardeagotxikoa dela agertzen bada ere, geroago bertako batek azaldu dit 300 m-ra dagoen Zubiaur auzuneko etxealdekoa dela.
Echaurre(O)	1926	U.A."Est.Cat."	7.8	"heredad"	Ea > a. "Echevarrena, Echegoyena, Echaurre, Echevarri-Larreta, Olavarrieta"
Echaurren(O)	1940	U.A."Est.Cat."	6.1	"heredad"	Idazmakinez egina. eau>au . "E. Regato" Bukaerako n inesiboa geratu zaio. "Echegoyena - N. Casa, O. Camino-, Echebarrena -S. Casa, O. Camino-, Echaurren -E. regato-, Echevarri-Larreta..."
Echaurre(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"heredad"	"Echebarrena, Echegoyena, Echaurre, Echevarri-Larreta..."
Echeaurren(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"heredad"	

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ETXEAURREKOSOL OA		(Goienuri-Atxa)			
Echaurrecosol	1926	U.A."Est.Cat."	27.2	"heredad"	86-05d (Hau Atxakoa da, egungo Etxaurre izan daiteke) <i>Ea >a.</i> Bukaeran "-solba" jartzen du, baina errakuntza dirudi. "Aldapea -N. Peñascal... E. Regato-, Camino-cosol, Videondo, Ortúzar, Abraque - S. Terreno común de Llodio-, Palanca, Coscorralesao -N.E. Regato Lesao...-, Echaurrecosolba, Camino-Ondocosol - S. regato-, Ortúzar, Peñascal".
ETXEAURREKOSOL OA		(Goienuri-Luxa)			
Echeaurrecosol ⁸⁴⁴	1877	"Rgtro.Prop."	5.1	"heredad"	Kat. 295. zk., baina "LUJALDAY" gisa, 86-05b, (Soro honi buruz jabeak esan zidan "El difunto padre Barréna, o Etxebarréna...ahora le decimos "DELANTE CASA").
Echeurrecosol	1894	U.A. Finc.Rúst.	33	"heredad"	5.3an "Echaurrecosol", beraz, <i>eau > au</i> . <i>Au > a</i> . Luja aldean. <i>E-au > e-a</i> . "Luja...inculta - N. E. camino- 9,10 areas; id. ... cereales 2,92 areas; Aldapa... cereales -N. O. Su pertenencia, S. E. Camino- 28,26 areas; Echeurrecosol... cereales -N. Camino carretil- 34,54 areas; Arteta...cereales inculto -N. Camino, (beste hiru mugen jabea Etxearrekosoloein bat datoz)- 34,48 areas, Arteta... -S. Camino, (beste hiru mugen jabea Etxearrekosoloein bat datoz)- ; id; Iturricueta..."
Barréna	2006	Luxa	Ahoz	"monte"	"El difunto padre Barréna, o Etxebarréna...ahora le decimos "delante casa".
Etxebarréna	2006	Luxa	Ahoz	"monte"	"El difunto padre Barréna, o Etxebarréna...ahora le decimos "delante casa". Bi hauek ez omen daude ondo.
Echanrecosol	2015	Luxagoikoa	Esk.	"solar"	"6. Otra heredad titulada 'ECHANRECOSOL...'. Kat. 295. zk. Idazmakina egina egon arren, eskuz n/u antzera idazten zuten, hortik letorke errakuntza.
Delante Casa	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	"Y delante casa tiene otro nombre, porque nosotros llamamos siempre la 'pieza Delante Casa. ', 'Ahora le llamáis "Delante Casa"... Etxebarréna o no sé cómo es...Barréna o Etxeb...no se algo de eso de barrena tenía oído yo..."
ETXEBARRENA		(Goienuri Luxa)*			
Etxebarrena(Luja)	1994	Luxa	Ahoz.	"monte "	*86-05d (Ikus Etxaurrekosol, bera baita, gainera hau gaizki egon zitekeen, agian Artetabarrenaren eraginagatik. Dena dela. etxearen azpian dago) "-Ese monte de aquí, un castañal de aquí, ahora le llamamos Castañal segundo, a 500 mts. de aquí"
Barréna	2003	Luxa	Ahoz	"monte"	"Castañal Segundo,...Barrena".
ETXEBARRENA		(Goienuri Solloa)			
Echebarrina(GO) ⁸⁴⁵	1940	U.A."Est.Cat."	8.8	"heredad"	*86-06c Idazmakina egina. Errakuntzaedo <i>e>i</i> . "Solloa" aurretik aipatuta, bi muga komun dituela.
Echebarrena(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.19	"heredad"	Solloa ondoan, berarekin muga bat duenarik.
Echebarrena	1956	U.A.Amil.	12.39	"heredad"	Kasabarro aldean: "Echebarrena, Solloa, Solloa..."
ETXEBARRENA		(Larrazabal)			
Echevarrena (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	215	"heredad"	86-13d Lekandazar aldea dirudi: "Aldapa, Echevarrena,

⁸⁴⁴ *Etxe* 'casa' + *aurre* 'parte delantera' + *ko* (tok.gen.) + *solo* 'heredad' + *a* (art.): 'la heredad de la parte delantera de la casa, la heredad de delante de casa'.

⁸⁴⁵ *Etxe* 'casa' + *barren* 'parte inferior' + *a* (art.): 'la parte de abajo de la casa'.

Gereñu: "Echebarren...Aramayona".

Barrenengoa: "Etxebarren".

Muxikak ez du aipatzen, eta Gereñuk uste nuenaren aurka, ez du beste Etxebarren aipatzen, ez eta "Echabarren" edo "Chabarren".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Solobarri, Lecanda, Lecanda, Ascocheta, Mostacha, Mostacha, Mostacha, Pagasalde, Arpill(e/u), Echeburu, Metaliturri, (B?)isquerra, Garandigutu, La Cantera, Sante"
ETXEBARRENA		(Olarte)			
Hechebarrena (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	107	"heredad"	86-22a (Zubiaur) "Hechebarrena, Hechegoyena, Hecheaurre, Hechebarri, Sierra, Olavarrieta". Jabea Gardeagotxikoa dela agertzen bada ere, geroago bertako batek azaldu dit 300 m-ra dagoen Zubiaur auzuneko etxealdekoa dela.
Echevarrena	1926	U.A."Est.Cat."	7.8	"heredad"	Gardean. "Echevarrena, Echegoyena, Echaurre, Echevarri-Larreta, Olavarrieta"
Echebarrena	1940	U.A."Est.Cat."	6.1	"heredad"	Idazmakina egina. "S. casa". "Echegoyena -N. Casa, O. Camino-, Echebarrena -S. Casa, O. Camino-, Echaurren -E. regato-, Echevarri-Larreta..."
Echebarrena(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"heredad"	"Echebarrena, Echegoyena, Echaurre, Echevarri-Larreta..."
ETXEBARRI		(Areta)*			
Essavarri*** ⁸⁴⁶	1025	"SMCo.Ubieto"	176	"localidad"	*86-14a (1924ko "Echebarri (Areta)" bera agertuko da 1926an "Santa Ana" moduan eta 1940 eta 1952an "Areta" gisa. Ikus "Lecunchu") "Gamboa-Essavarri", eta "Gamboa- Essavarri > Echavarri-Barrundia" (Landazuri) ere bai.
Essavarri**	1025	"SMCo-HGPV"	112	"localidad"	Beste lanetan "Essavarri" bezala agertzen dena, honetan "Essavarri"
echavarri**	1257	"A.Calahorra"	1	"localidad"	"Escriptura de Concordia...". Hau da agertzen dena grafia originalean, nahiz eta 1759ko kopian "Echabarri" izan.
Hechabarri**	1260	"Calahorr.Erg."	423	"localidad"	"Heguilaz...Hechavarri...", baina ere badager "Echavarri-Divina", "Çuiabarrutia- Echavarri"
Echavarri	1554	U.A.030501.3	24	"casa/s"	1743an ere bai. Biak aurrekoa bezala Sta. Anakoak direla .
Echevarria	1592	U.A030501.3	14	"barrio"	Sta-anan ere bai. Araeta, Acheta.
Echevarria (Areta)	1775	"Lib.Hip."	117b	"ca."	Alboan "casa nueva de J. A.", gero "c. y c. de nueva plan. llamada deEchevarria"(ez da deitura) "sob. Camino Real... varrio de Areta"
Echavarri (Areta)	1785	"Lib.Hip."	210	"ca."	"Junto a la Hermita de Sta. Ana"
Echavarri	1894	U.A.Finc.Urb.	104	"ca. y cio."	"N. Camino Real"
Echavarri	1894	U.A. Finc.Rúst.	139p	"heredad"	"E. Camino real". Aretan.
Echevárri (Sta. Ana)	1911	U.A.Cat.1900	3.24	"heredad"	"E. Camino real". 5.1ean ere bai, "Echebarri (Areta)"
Echebarri (Areta)	1924	U.A.Cat.1900	5.1	"heredad"	Areta. "Echebarri (Areta), id, Goicosolo, La fuente, Lecunchu".
Echévarri	1952	U.A.Finc.Rust.	7.11	"heredad"	"N. Carretera Bilbao Pancorbo". Azentua daramalarik. Santa Ana ondoan. "Echévarri, Echévarri". Ikus "Lecunchu".
Etxebarri, Santa Ana de	1998	Cuad. Top. 8	25.3	"ermita".	"Santana y Santa Ana de Etxebarri". Egund bertakoek "fuente Santána, caserío Santána..." darabilte.
Santána	2004	Errotazar	Ahoz	"ermita"	"La ermita de Santána estaba en Atxeta, en el límite de Araba y Bizkaia, al lado de carretera, después de los txalets que han hecho -yendo de Laudio a la izda.-. Como ermita ni la conoció, sabe que fue ermita por los antepasados. Después de ser ermita fue vivienda -Hs. Salzedo-

⁸⁴⁶ *Etxe* 'casa' + *barri* 'nuevo/a' + *a* (artik.): 'la casa nueva'.

Ikusten dugunez, artikulua nahiko goiz galtzen da, XVIII. mendearen bukaerako salbuespenetan izan ezik. Berez, forma jatorrena artikuluduna izan liteke, baina azken mendeetako joerari eta izen izaerari -izen arrunta, izen berezira igarotzerakoan-begira artikulugabea jarri dugu.

Elkarketetan lehenengo atalean *a>e* salbu, ikusten dugunez, toponimo honek ia 1000 urtetan zehar ez du izan inungo aldaketarik, grafia aldetiko aldakiak izan ezik.

Lehenengo konstatazioak ez dira Laudiokoak, baina erkatzeko baliagarriak dira. Laudiokoak ikusten dugunez, hasiera batean artikulua mantentzen dute.

Bi kasutan izan ezik, 1554 eta 1785ean (Areta), arruntena da *etxe-* mantentzea.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					. "Etxebarri" no ha conocido en Areta. Iglesia actual de Areta mismo nombre, ya que es misma patrona y la misma imagen –trasladada-. El caserío Santa Ana sigue existiendo está más arriba, fue caserío-caserío. Eremua zabala omen zen. Baserria dela eta, E. Arbaizagoitiak argazki bat erakustean, esan zidan "Este es el caserío Santána", ermita zaharratik nahiko gora dagoela.
ETXEBARRI		(Goienuri)*			*86-05b (Andetxaga heldu aurretik dugu) Bertan bi etxe daude gaur egun, 1820an, gutxienez, zeuden bezalaxe.
Echebarria ^{*847}	1537	"Lib.Baut."	2	"apellido"	"min. de echebarrya". Birritan. Y hori i luzeago bat izan daiteke. 1539an, 3b-an "d. de echebarry". -/a bukaera biak ditugu.
Echebarri*	1558	"Lib.Baut."	23b	"termino"	"M. de Ibarguen el de echebarri", "M. de echebarria" ere bai. 1577an (U.A) "P. de hecharbarria" eta "F. de Echebarria"
Echabarri*	1568	"Lib.Baut."	72	"apellido"	"sancha de echabarri, m. echabarri, baina Gotzategiko zerrenda honetan izan ezik, ia beti "echebarri/a". E / a.
Echauarri	1614	U.A.0107.1	82	"casa/s"	1696an "Juan de Goiri Echauarri"
Echevarri goxenuri	1747	U.A.070101.1	7	"casa/s"	"echevarri de goxenuri". 050202.16 1824an inprentaz "Chaparri" Barrundia eta Agurain aldean.
Echavarri goxenuri	1747	U.A.070101.1	1	"casa/s"	"Juan de Acha de Echavarri de Goxenuri". 7an "Juan de Acha de Echavarria el de Goxenuri"
Echavarria goxenuri	1747	U.A.070101.1	7	"casa/s"	"Juan de Acha de Echavarria el de Goxenuri" Bertantxe "Echevarri de Goxenuri", e / a , etxe bera delarik.
Echavarri	1753	U.A.070210.5	11b	"c. y c."	"echavarri ...Quad. de Goxenuri". 1726an "echebarri" ere bai, baina Goienurin? 1809an (Diezm) "las dos de Echavarri"
Chavarri (GO)	1798	"Lib.Hip."	315	"ca."	"Gogenuri"
Echevarri Gogenuri	1820	"Lib.Baut."	9	"casa/s"	"Echevarri de Gogenuri". 1813ean (Diezm.) "las dos de Echabarri de Echebarria y Muñuzuri"
Echevarri	1843	"Lib.Baut."	229b	"casa/s"	Birritan. 1877an ere bai, (Becerr.) "Echevarri de Gojenuri". 1914ean (Vera) "Echevarri de Gogénuri"
Chavarri (GO)	1894	U.A.Finc.Urb.	135	"ca. y cio."	
Echevarri (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	63c	"monte"	"S. Arroyo", ondoren dator Ibarra. 240b-an ere bai "N. Arroyo". Atxa aldean.
Echavarri (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	102b	"lindero"	Murallagako iparraldeko eta ekialdeko muga. Bigarren bokala agertzen da a / e, bitara. Atxa aldean.
Echevarri (GO)	1902	U.A.Cat.1900	1.9	"ca. ó cio."	
Echevarri(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	22.12	"monte"	27.3an ere bai, "Echévarri", "N. regato"
Chavarri(GO)	1932	U.A."Est.Cat."	27.40	"arroyo"	Idazmakina egina. Birritan. "Sagastay"-ko ipar eta mendebaldeko muga. E > a, hasierako e galdu duelarik.
Echevarri(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	4.10	"heredad"	Idazmakina egina. "N.Arroyo"
Echevarri	1952	U.A.Finc.Rúst.	1.4	"caserios"	9.9an ere bai "Echebarri"? 13.5ean ere bai birritan. 22.33an ere bai, idazmakina egina. 1.0an ere bai "Echibarri" dirudi, baina e azentuz ematen du.
Echevarri(GO)	1956	U.A.Amil.	1.24	"caserias"	"Bajo las caserías de Echevarri", "S. Regato de andechaga"
Echevarria	1956	U.A.Amil.	13.8	"heredad"	"S. Arroyo seco", jabea Etxebarrikoa da.
Echevarri	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.4	"pago"	15Ban, "Lujamendi" bezala.
Txabarri	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an "Txabarri" eta "Etxebarri". 1831n J. P. Ulib. "echabarri", baina "chabarrigoico" Okondon

⁸⁴⁷ Honetan ere esan dezakegu joera ugariena *etxe*-mantentzea dela, nahiz eta kasu konkretu honetan gutxiago izan, ar e gehiago ematen du zenbait alditan, *etxe>etxa-* gertatu ondoren, errekupeatu egiten dela lehenengo forma, hau da, *etxe-*. Gauza bera gertatzen da hasierako bokalaren galerarekin, nahiz eta 1798an galdu, geroago , berriro ere, askotan agertzen da.

Bi urrats hoiek oso goiz daude dokumentaturik eta ez bakarrik Laudion, zeren Nafarroan antzeko fenomenoak gertatzen baitira.

Bidezko denez, edozein herritan etxeberri bat baino gehiago izango ziran, beraz, arrunta da beste argigarrien bat gehitzea 1747an gertatzen denez, non toponimoaz gain, koadrilari egiten zaio aipamena. Baina, horrez gain, badaude beste zehaztapen batzuk, hala nola "Echauarri de la Plaza, Echebarrigurpidea, ...", gaztelaniako forma ere agertzen dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Txabarri(GO)	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	ere badago. "Txabarri toda la vida". Errenak, Mendietakoa, "Etxebarri"
Etxebarri(GO)	1994	Ibarra-Goie.	Ahoz.	"cio."	"debajo Andetxaga". Okondokoari ere "Txabarri" deitzen diote.
Etxebárri	2003	Andetxaga	Ahoz	"cio"	"A él siempre le he oído decir Etxebárri". Horrela da , bertakoek "Etxebarri" dela diote, eta ez "Txabarri"
Etxabárri	2003	Andetxaga	Ahoz	"cio."	"Aunque le hemos llamado Etxabárri...". Azentuaren aldetik, unearen arabera, zenbait aldaera ditugu.
Txábarri	2003	Andetxaga	Ahoz	"cio."	"Txábarri, pero debe ser Etxebárri..."
Etxébarri	2006	Etxebarri	Ahoz	"cio."	Hau da bertakoek gehien-gehien erabiltzen duten forma, azentu leuna bada ere.
Etxebárri	2006	Etxebarri	Ahoz	"cio."	Aurreko forma sarritan aipatu badute ere (zortzi bat gutxienez), oraingo honetan aldaki moduan edo.
Txábarri	2006	Etxebarri	Ahoz	"cio."	Bertakoek ez dute erabiltzen forma hau, baina diote auzoren batek horrela diola eta udaleko plaketan horrela jarri zutela.
Txábarri	2014	Luxa	Ahoz	"cio."	"Andétxega abajo, Txábarri, Átxe" . Forma hau erabiltzen du gehienetan.
Etxébarri	2014	Luxa	Ahoz	"cio."	"...es Etxébarri y claro ahí tienen parte, esos pinos tiene él, y Txábarri ...". Atxekoak "Etxébarri" ere bai.
Etxábarri	2014	Luxa	Ahoz	"cio."	"Etxábarri, siempre Etxábarri"
ETXEBARRI		(Goikoplaza)*			*86-14c
Casa nueva	1575	U.A.070105.2	24	"casa/s"	"Casa nueva, casa nueva de la Plaza ...molino". Lehen "casa Mayor de la Plaza que oy se titula Echabarri"
Echaurri de la Plaza	1785	"Lib.Hip."	216	"ca."	
Echavarri plaza	1786	U.A06010221.14	19	"casa/s"	"Echavarri de la Plaza". Bertan "Echevarri" ere bai.
Echavarria	1790	U.A.06010234.1	27b	"casa/s"	Artikurik gabe ere bai. 1791n "casa mayor de la Plaza, barrio de la Plaza, que hoy se titula de echabarri"
Echabarri	1791	U.A.06010241.5	22	"casa/s"	"de la Plaza o echabarri". 1753an ere bai "echavarri". 1809an "Echevarri de la Plaza, Echebarri de la Plaza. de arr. "
Echebarri	1811	"Diezm."	"1811"	"cio"	"La de Echebarri con su Molino". Kasu honetan e, baina 2an "Las dos de Echabarri" Goienuuri?, beraz, e / a .
Echevarri (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	145b	"heredad"	"N .O. Caulce" jartzen du, hortik ulertzen da Cauce-> Kalze- .145b-an. 145c-an ere bai, Goikoplazako errota dela.
Chávarri	1926	U.A.UM0712.1	15	"heredad"	Birritan. "Molino de ..., Camino Real"
Etxebarri	1979	"Map.Top."	1	"cio."	Goikoplaza ondoan.
Etxebárri	2003	Goikoplaza	Ahoz	"cio"	"a ese Etxebárri". Goikoplaza ondoan, nahiko gaizki, dagoen etxe zaharra.
ETXEBARRI		(Larra)*			*86-14b Auzunez edo tokiz sailkatzea toponimo ugari bat, Etxebarri –hemen- den bezala, ez da erraza, zeren sarritan datu gutxiegi izaten ditugu. Gainera,unean uneko Etxeberri asko egon behar izango ziren. Koadrila honetan egundaino iraun duen Etxebarri lau baserri ditu. Dena dela, aurrekoa dela eta, agian denak ez dagozkio egungo "Etxebarri"ri. Arrazoi batzuk: 1) Etxebarri Gurrupidea. Izan daiteke Etxebarri honetan dauden lau baserrietatik bat –lehen denok izango zuten bere izena- edo egungo Gurrupide bidean, edo Gurrupide bera. 2) "Etxebarri de Larra" eta "Etxebarri de Latorro" bera da, baina bitxia suertatzen da, zeren lehen Larra –koadrila- eta "Latorro" –toki zehatz bat- ondo-ondo bereizten zuten. Gaur lehengo mende erdian Larra deitzen ziotenari, Latorro deitzen zaio. Hau da, azken izenaren eremua zabaldu egin da, koadrilaren izenaren kaltetan. 3) "Etxebarri Pozueta" koadrila berean omen dugu, azaldutako zalantzak sortzen zaizkigula.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Litekeena da "Etxebarri Pozueta" egungo Etxebarri osatzen duten lau baserritatik bat izatea.
Echabarrigurpidea ^{*848}	1558	"Lib.Baut."	229	"apellido"	Kopian Echevarri-Gurpidea. Originalean 1565ean "M. de lecanada de echabarrigurpidea. 1583an "m de hechabarrigurpidea"
Echauarri	1614	U.A.0107.1	73	"casa/s"	"Quadrilla de larrea... La casa de echauarri"
Echevarri de Larra (LA)	1767	"Lib.Hip."	37b	"ca. y cia."	"Casa de echevarri de larra"(alboan), "Echevarry de Latorro quad. de Larra" (aurrekoa izanik)
Echavarri de Latorro (LA)	1771	"Lib.Hip."	38	"ca."	"Echavarry de Latorro". Bigarren <i>a > e</i> , baina bertan ere badirau.
Echevarri (LA)	1771	"Lib.Hip."	40	"ca. y cia."	
Echevarri	1772	"Conc."	5	"termino"	1726an "Echebarri" Larra? 1852an (L.Baut.) ere bai. 1877an eta 1914an (Becer. , Vera) "Echevarri de Larra", (Ots.) "Echevarri"
Echevarri Larrea	1775	"Lib.Hip."	106	"ca. y cia."	Gero "Echevarri"-z. 114an ere bai, "Echevarri de Larrea" . 278b-an ere bai, "Josef de Olaeta de Echevarri de Larra" artikulurik gabe .
Echabarri (LA)	1780	"Lib.Hip."	164	"ca."	249an ere bai, baina "Echabarria" artikuluz.
Echabarri de Lattiorro	1784	"Lib.Hip."	201	"ca."	37b-an ere bai.
Echabarri	1793	U.A06010234.26	1	"casa/s"	"Echabarri, Echavarri...Larrea". 1809an (Diezm) "las cuatro de Echabarri". 1809an "Echabarri", baina "Echebarri" ere bai.
Echavarri Larra	1794	"Lib.Hip."	294	"termino"	"el de ...". 326an ere bai "el de Echabarri de Larra"
Echavarri de Larra	1794	"Lib.Hip."	294b	"ca. y cia."	"Echavarri de Posueta". Jabeaz "el de Echavarri de Larra". Alboan "dueño al presente de la casería de Echebarri" 1801. urtea
Chavarri	1795	U.A.06010242.5	1	"c. y c."	Garai honetan, batzuetan hasierako <i>e > -</i> .
Echevarri (LA)	1894	U.A.Finc.Urb.	18	"ca. y cio."	
Echebarri (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	3	"heredad"	
Echevarri (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	18	"heredad"	"monte" bezala ere bai. 243an ere bai "E. Arroyo. O. Cementerio"
Echebarria (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	217b	"heredad"	Berio inguruko toponimoen artean aipatuta. Honetan artikuluduna.
Echevarri (LA)	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"ca. ó cio."	1.28an ere bai
Echevarri (LA)	1926	U.A."Est.Cat."	7.9	"heredad"	
Echevarri(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	6.5	"heredad"	"N.Arroyo", "Alsarrate" aurretik aipatu. 17.6an ere bai. 24.7an ere idazmakinez egina. "Arroyo de ...".
Echevarri(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"monte "	27.82an ere bai "Echévarri" azentuz. Berbera izanik, behin "Eche-", behin "Echa-".
Echavarri(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"monte "	22.9an ere bai. 22.28an eta 22.29an "Echevari (Larra)"
Echevarri	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.4	"pago"	Berbera izanik , behin "Eche-", behin "Echa-".
Etxebarri	1986	"Map.Top."	1	"cio."	22.30ean ere idazmakinez egina. Lekuren batean "Chavarri" ere bai.
Etxebarri	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	"Echevarri" 34B-an. "San Bartolome" aldean.
Etxebárrri	2003	Gurpide	Ahoz	"cio."	1979an ere bai.
					"Etxebarri... cuatro caserios". Gurpidekoak, Arangangurengoek eta Latorrokoek "Etxebarri"
					"Eso es Etxebárrri". Lamuzakoa: "Etxabárrri...".
ETXEBARRI		(Larrazabal)			*86-13b
Chibarria ^{*849}	1793	U.A06010246.28	7b	"cia"	"de la caseria de Chibarria en dcho. Valle de LLodio..."
Echarria ^{*850}	1797	U.A06010240.16	1	"apellido"	"Josef Ramon de Echebarria". 2b-an ere bai,

⁸⁴⁸ Etxe>etxa-z esan duguna errepika dezakegu *etxebarri* guztietan. Baina Larrakoan "Chavarri" batean bakarrik agertzen zaigu, 1795ean, geroago beti hasierako bokalez dugula, egun baita ere.

Aurretik esan dugunez, Larrako koadrila honetan sartu dugun Etxebarria, bat baino gehiago izan liteke, besteak beste, Gurpidekoa, beste kasuetan koadrila edo auzuneri egiten zaiola erreferentzia.

Horren arrunta da toponimo hau eta hain ondo konstatatua dagoenez, ez dugu uste izan beharko denik beste konstatazioak gehitu, nahiz eta hauek beste egileengan oso ugariak izan.

⁸⁴⁹ Besteren batean ere ikusi dugu afrikariaren ondoren itxidura prozesua, hots, *etxe>etxi>txi*.

⁸⁵⁰ Deitura izan arren, eskuin aldeko konstatazioen bitartez hemen argi geratzen dira Echebarria> Echabarria> Echarria urratsak, hau da, bokal arteko dugun leherkari ozenaren galera.

Nafarroako herrian gertatzen denez, hemen ere zalantza banuen ia -barri edo -harri egon zitekeen bigarren atalean, baina logikaz gain, fonetika eta konstatazioen bitartez lehenaren aukera baino ez da ikusten. Dela dela, bitxia da salbuespen hau.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Echevarri (LZ)	1894	U.A.Finc.Urb.	168	"ca. y cio."	"Josef Ramon de Echavarria". 3an" Josef Ramon de Echarria" -b-> - Zumelza Erdikoa eta Zumelza Bekoa artean aipatuta.
Echébarri San Juan	1924	U.A.Cat.1900	6.4	"ca. ó cio."	"Echébarri de S.n Juan" bertan "Echavarri de San Juan" ere bai, "antuzano" eta "heredad" gisa. Azkenean <i>e > a</i> .
Echevarri San Juan	1926	U.A.UM.0712.1	70	"casa/s"	
Etzebarri(LZ)	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"cio."	"es la casa de San Juan, junto a la ermita"
Etzebárrri	2003	Gorizabal	Ahoz	"cio."	"Larragibel, Etzebárrri, Astóbiza...". Goirizabalena: "¿Lo de Sanjuán? Etzebárrri"
ETXEBARRI					*86-29b
Chavarri (O) ⁸⁵¹	1771	"Lib.Hip."	18	"ca."	
Echavarri (O)	1775	"Lib.Hip."	104	"ca."	Olartekoa dirudi, bertan "Chauarri Gojenuri"
Echevarri de Olarte	1775	"Lib.Hip."	130	"ca."	
Chavarri Olarte	1791	U.A06010241.10	0	"caseria"	"Chavarri de Olarte". Deiturekin berdin gertatzen dela, bertan "J. M. de Chabarria", "J.M. de Echabarria"
Echevarri Olarte	1797	U.A.06010243.2	112	"caseria"	"Echevarri de Olarte". 1841ean ere bai, (L. Baut.), eta "Echevarri" bezala.
Echevarri	1877	"Rgtro.Prop."	5.1b	"finca"	Baina "Echabarri" ere badago, <i>e > a</i> toponimo bera izan ez arren.
Echebarri (O)	1894	U.A.Finc.Urb.	184	"ca. y cio."	
Echebarri (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	115	"monte"	Larraneko aipatu eta gero. Ematen du Olarten dagoela, baina datu gehiegirik ez dugu.
Echevarri (O)	1902	U.A.Cat.1900	1.8	"ca. ó cio."	
Echevarri (O)	1902	U.A.Cat.1900	1.12	"ca. ó cio."	
Echevarri(O)	1926	U.A."Est.Cat."	20.8	"casa"	"Olarte Echevarri nº 65"
Echevarri(O)	1932	U.A."Est.Cat."	27.62	"termino"	"Echevarri del barrio de Olarte". Idazmakinez egina.
Echavarri(O)	1956	U.A.Amil.	9.22	"heredad"	
Chevarri	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.10	"pago"	51n.
Etzebarri	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai.
Etzebarri(O)	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	"según se va para Olarte"
Txebarri	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	Hirutan. "Txebarri". "Cuad.Top. 8"-an "Txebarri y Etzebarri"
Etzébarri	2003	Launtxu	Ahoz	"cio."	"La primera casa Etzébarri"
Txébarri	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz	"cio."	"Txébarri y Kukúza".
Etzébarri	2010	Etzebarri-Olart.	Ahoz	"cio."	<i>¿Al caserío siempre le ha llamao el padre?</i> (Zeren aita zen ondoen zekiena izenak)- Etzébarri
					Torretxu: Ese sí, el de Bidal sí. Eso Etzébarri llaman a esa zona
Etzebárrri	2010	Etzebarri Txikia-Olart.	Ahoz	"cio."	<i>¿Al caserío este siempre le habéis llama(d)o?</i> : Etzebárrri. (Berez Etzebarri ondokoaz ari da).
Txebárrri	2010	Bekoetxe-Olar.	Ahoz	"cio."	"Este Txebárrri siempre". <i>Martena: el de Lekanda ¿Cómo es?-Txebárrri</i> . Ez da erraza bereiztea azentua. Lehenengo batean lehenengo silaban egiten duela ematen baitu. Geroago bigarreanean antzeman daiteke.
ETXEBARRI ARRIBA					86-29b
Echebarri arriba	1940	U.A."Est.Cat."	3.11	"antuzano"	"Echevarri-Arriba", "N. E. De este caudal"
Echevarri arriba	1956	U.A.Amil.	12.38	"antuzano"	"Echevarri-Arriba", "Olarte, 13 Echevarri"
ETXEBARRI BAJO					(Goienuri)
Echébarri, Bajo (GO)	1932	U.A."Est.Cat."	27.12	"monte "	"Bajo-Echébarri": "...Palanca, Asiripoto..."
ETXEBARRI BEASKOA					(Larrazabal)
Echavarri beascoa ⁸⁵²	1770	U.A.06010218.1	166	"c. y c."	"Echavarri de beascoa". Berbera "Echavarri" bezala ere bai. 1772an ere bai. "Echauarri".
Echauarri Beascoa	1772	"Lib.Hip."	51b	"ca. y cia."	"Echauarri de Beascoa", Jabeak lehen

⁸⁵¹ Oro har, ikusten da, 1770. aldean ia Laudioko "Etzebarri" guztietan "Chavarri" gisa agertzen dira nagusiki, nahiz eta gero berriro "Echebarri" bezala agertu. Olarteko honetan bakarrik urte hauetan dugu "Echabarri, Chabarri", geroago "Echebarri" baizik ez da agertuko. Are gehiago orain ahoz mantentzen dena Txabarri dugu, Goienuriko Etzebarri kasurako, berriz, Txabarri nagusitu da. Iparraldean "Txeberrri" deitura dugu.

⁸⁵² Etze 'casa' + barri 'nueva' + beasko 'de abajo' + a (art.) : 'Etzebarri el de abajo'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
(LZ)					"Becoechea" baserria aipatu du, hau berbera dela dirudi.
ETXEBARRI BEASKOA		(Olarte)			86-29b
Echevarri beascoa	1775	"Lib.Hip."	130	"ca."	"Olarte". Gero "Echevarri" eta "Echevarri de Olarte".
ETXEBARRI-LARRETA		(Olarte)			86-22a (Zubiaur)
Hechebarri	1894	U.A. Finc.Rúst.	107	"heredad"	"Hechebarrena, Hechegoyena, Hecheaurre, Hechebarri, Sierra, Olavarrieta". Jabea Gardeagotxikoa dela agertzen bada ere, geroago bertako batek azaldu dit 300 m-ra dagoen Zubiaur auzuneko etxealdekoa dela, 1952an bertan bizi izan zenaren arabera.
Echevarri	1894	U.A. Finc.Rúst.	34b	"heredad"	Olabarrieta eta Etxeoru artean aipatuta. "N. Arroyo". Mugakide bategatik Larrabetzu inugurukoa dirudi.
Echevarri Larreta ⁸⁵³	1926	U.A."Est.Cat."	7.8	"monte "	"Echevarri Larreta", baina // s? Lehena dirudi.
Echevarri larreta	1940	U.A."Est.Cat."	6.1	"monte "	Idazmakinez egin. "Echevarri-Larreta"
Echevarri larreta	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"pinos"	"Echevarri-Larreta"? Olabarrieta aurretik aipaturik.: "Echebarrena, Echegoyena, Echaurre, Echevarri-Larreta, Olavarrieta, Aldapea, Gascaria, Guerbanda, Aguirre...". Jabea Gardeagotxikoa dela agertzen bada ere, geroago bertako batek azaldu dit 300 m-ra dagoen Zubiaur auzuneko etxealdekoa dela, 1952an bertan bizi izan zenaren arabera.
ETXEBARRI-POZUETA		(Larra)			86-14a (Ikus Etxebarri Larra)
Echavarri Posuetta	1794	"Lib.Hip."	294b	"ca. y cia."	"Echavarri de Posuetta". Jabeaz "el de Echavarri de Larra". Alboan "dueño al presente de la casería de Echebarri" 1801. urtea
ETXEBARRI SAUTU		(Larrazabal)			
Echebarrisautua	1556	"Lib.Baut."	70	"c. y c."	"pedro de cubiaur el de echebarri sabtua", baina ere "bautizado (bautizado)
Echavarry Sauto	1771	"Lib.Hip."	38	"ca. y cia."	Bukaerako <i>u > o</i> .
ETXEBARRI TXIKIA		(Olarte)*			*86-29b Etxebarri baserriaren ondoan dagoen etxe txikiago bat da.
Txebárrí Pequeño	2010	Bekoetxe-Olar.	Ahoz	"cio."	"pues el de Bidal Txebárrí Pequeño "
Etxébarri	2010	Torretxu	Ahoz	"cio."	"Ese sí, el de Bidal sí. Eso Etxébarri llaman a esa zona"
Etxebárrí	2010	Etxebarri Txikia-Olar.	Ahoz	"cio."	¿Al caserío este siempre le habéis llama(d)o?: Etxebárrí.
ETXEBARRIA		(Solloa)			86-06c
Echevarria ⁸⁵⁴	1926	U.A.UM.0712.1	47	"monte "	"S. Arroyo seco". Solloa aldean dirudi.
Echevarria(Solloa)	1940	U.A."Est.Cat."	13.40	"monte "	"S. arroyo seco", "Zolloa"ondoren aipatuta. "Pieza de Solloa, Acha, Oletaburu, Zolloa, Echevarria – N. Camino carretil, S. Arroyo seco...-..."
ETXEBARRIAL-DAPA		(Larra)			Hau ondokoen ondorioa da: 1894ko 61eko "Aldapa" 1926ko 27.83an "Echevarri" moduan agertzen da: Orden bera, toponimo berdinak, mugakideren bat, neurriak...
Echevarri aldapa ⁸⁵⁵	1956	U.A.Amil.	7.1	"heredad"	"Echevarri" eta azpian "aldapa"

⁸⁵³ *Etxe* 'casa' + *barri* 'nueva' + *larra* 'pastizal' + *eta* (atz.plur.?) : 'los pastizales de la casa nueva' izango genuke, baina, berez, izen bi ditugu, Etxebarri alde batetik, eta Larreta bestetik.

"Larreta" toponimo Gereñuk, Barrenengoak eta Mitxelenak aipatzen dituzte.

A + e > e urratsa ondo konstatatua dugu, Araeta > Areta eta abar.

⁸⁵⁴ Ikusi denez, Etxebarri guztiak galdu egin dute oso goiz artikulua, honetan, aldiz, agertzen da, agian berandukoa izateagatik.

Muxikak Etxebarri biltzen du. Gereñuk ere bai, baina honek badu "Echebarria 1730...". Barrenengoak bere aldetik forma biak biltzen ditu zenbait tokitan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ETXEBARRIALDE		(Goienuri)*			Kat. 260. zk. azpiko aldea, *86-05d
Echevarrialde ⁸⁵⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	100b	"monte"	/ / e zalanza dago irakurtzerakoan, bigarrena ematen duela.
Echebarialde	1926	U.A."Est.Cat."	22.23	"heredad"	Baliteke R / rr zalanza jabearen errakuntza izatea.
Echevarrialde	1940	U.A."Est.Cat."	17.1	"heredad"	Idazmakinez egina.
Echevarrialde	1952	U.A.Finc.Rúst.	22.6	"calvo"	
Txabarrialde	2003	Andetxaga	Ahoz	"campa"	
Txabarrialde	2014	Andetxaga II	Ahoz	"campa"	Ahoz esanda, baina grabatzerakoan bigarrean forma.
Ettxebarrialde	2014	Andetxaga II	Ahoz	"campa"	2006an "los pinos que se ven enfrente, se meten un poco la curva de Ettxebarri" Andetxaga Goikoan geundela.
ETXEBARRIBEKO		(Goienuri)			
Echevarribeko ⁸⁵⁷	1911	U.A.Cat.1900	3.4	"ca. ó cio."	86-05b (Egungo Ettxebarrin) "Echevarri-beco", "arroyo que baja de Luja". 3.5ean ere bai.
ETXEBARRIETA		(Olarte)			
Echevarrieta	1877	"Rgtro.Prop."	5.3b	"finca"	86-22a (Ettxebarri Larretatik hurbil omen)
Echevarrieta ⁸⁵⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	39	"monte"	Amaiera -ita-z ere izan zitekeen, puntua faltatzen baitaio. "Aldapa, Gardeagochi, Abasolo, Echevarrieta, Lanpocao...", Ettxebarrin baserrikoa omen da.
Echevarrieta	1926	U.A."Est.Cat."	22.21	"monte"	Olarte aldean. "...Echevarrieta, Lanpocao...". Larretatik aldean izan daiteke.
ETXEBARRI-GORTA		(Larrazabal)			
Echavarri gorta ⁸⁵⁹	1772	U.A.030501.11	4b	"paraje"	86-21a~ "ondera de Echavarri gorta" e > a ."Vide Cruce" ondoren aipatuta. Undiotik hurbil dirudi.
Echavarri gorta	1772	U.A.030501.11	4b	"paraje"	"ondonada de Echavarri gorta"
Echavarri gorta	1772	U.A.030501.12	1b	"paraje"	Hirutan.
Echavarri gorta	1772	U.A.030501.12	7b	"paraje"	
ETXEBARRIONDO		(Larra)			
Echavarri ondo ⁸⁶⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	149b	"monte"	86-14b "Larra, Mendicoalde, Eguialde, Mendichueta,

⁸⁵⁵ Ettxe 'casa' + barri 'nueva' + aldapa 'cuesta, heredad' : 'heredad, cuesta de Ettxebarri'.

⁸⁵⁶ Ettxe 'casa' + barri 'nueva' + alde 'lado, costado..junto a' : ' (en el) lado de, junto a, parte de Ettxebarri'.

⁸⁵⁷ Ettxe 'casa' + barri 'nueva' + beko 'de abajo' : 'Ettxebarri de abajo' genduke, zeren idatzirik "Echevarri-beco" agertzen baita.

Barrenengoak Baranbiorako "Ettxebarribeko" biltzen du.

⁸⁵⁸ Ettxe 'casa' + barri 'nueva' + eta (atz.plur.?) : '(donde) la(s) casa(s) nueva(s)'

Neure eritiziz eta atzikiak kasu honetan ez zuen markatuko pluraltasuna, zeren prezisio eta logika aldetik bidezkoago da etxe zehatz bat izendatzea, edo etxeberririk bakar bat izatea inguru horretan. Dela dela, Sudupen badago auzune bat, ez dela zaharra, etxe bakarrek auzuneak egin zirenean, "las casas baratas" edo antzeko zerbaite deitua.

Gereñu: "Echabarrieta".

Muxika: "Ettxebarrieta".

⁸⁵⁹ Ettxe 'casa' + barri 'nueva' + gorta 'sel, cuadra, establo' : 'cuadra de la casa nueva, cuadra de Ettxebarri'.

Azkue: "Gorta: 1º (B,...), ejido, campo común de todos los vecinos de un pueblo, lindante con él y donde suelen reunirse los ganados ó establecerse las eras...2º (B-tx-urd), cuadra...En ambas acepciones tiene por sinónima la palabra korta..".

"Korta: 1º (Bc), sel, terreno de un particular rodeado de monte comunal...2º (Bc,...), cuadra"

Baina k/g-ren bitartez ez dut uste semantika aldetik inungo alderik atera daitekenik, garaia kontua baino ez dago batetik bestera, deiturretan, adibidez, zenbait toponimoekin gertatzen denez, Kortazar eta Gortazar dugu Bizkaian gauza bera izanik, gaztaina eta kastaina toponimoetan gertatzen denez.

Egun Bizkai aldean korta 'cuadra' zentzua du, nahiz eta, susmatzen denez, aurreko garai batean Azkuek ematen dion beste zentzuak izan.

⁸⁶⁰ Ettxe 'casa' + barri 'nueva' + ondo 'junto a' : 'junto a la casa nueva', 'junto a Ettxebarri'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Echevarriondo	1940	U.A."Est.Cat."	12.1	"prado"	Echevarri ondo..." Bigarren e ez dago argi. "E. Regato. O. Cementerio". "Echevarri"eta azpian "ondo" (Hau loturik egon lieke 1894ko "Echecosarrata"ri. Gainera 1956an "castañal..." agertzen da)
ETXEBEZERRE-TA		(Larrazabal)			
Echebezerreta ⁸⁶¹	1778	U..06010220.11	8	"paraje"	"castañal en parage de..."
ETXEBITARTE		(Goienuri)*			
Etxebitarte ⁸⁶²	1994	Beasko	Ahoz.	"callejon"	Isusi eta Beasko baserrien artean dagoen gunea, errepidea, berez. *86-06^a "la parte entre las casas de Isusi y Beasco, decíamos de chavales...". Isusikoak ere bai.
Etxebitarte	2003	Beasko	Ahoz	"callejon"	"Entre la casa de Antón –Isusi-y esta –Beasco-".
Txibitarte	2003	Beasko	Ahoz	"callejón"	"Etxebitarte, se quedaba en Txibitarte"
Etxebitarte	2014	Beasko	Ahoz	"callejon"	"Etxebitarte decíamos"
ETXEBURU		(Goienuri Etxebarri)*			*86-05d~ (Jabearen deituragatik, beste toponimo batengatik –Irsersa-, hemen "Larrabe" agertzeagatik... ematen du loturaren bat dagoela Gorostitzakoarekin, baina gauzak horrela, beste arrazoiengatik desberdinak dira)
Echevuru (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	150	"heredad"	Etxebarri, Goienuri aldean, bertan jabearen baserria ere badago. "Echevuru (lautan) – N.S.E.O. Relatante-, Irsersa, Echevuru, Pagaza, Larrabe, Coscorra, Aldapa, Coscorra, Aldaysolo, Laurecheta, Larregui, id, Asunsolo, Goicosolo, Latachueta –N.S.E.O. Relatante-, Lecandasar, Aldapa-ondo –N.O. Arroyo que baja de Luja-". Jabea "Chavarri"koa da.
Echateburo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"monte"	"...Alza, Legatecheta, Echateburo – bi mugakideengatik Etxebarrikoa dirudi-, Iñarrondo ..."
ETXEBURU		(Goienuri Gorostitza)*			*86-06c~? (Ematen du Gorostitzan dagoela, baina kasuren batean bat dator Etxebarrikoarekin. Jabe biek deitura bera dute. Mugakide bat Gorostizakoarekin bat dator)
Echeburu (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	147	"monte"	"Gorostiza, Zabalesquiñe, Echeburu, Leizagalde, Leceagalde, Gorostiza, Irsersa, Leposolo (bitan), Searecheta", jabea Gorostizakoa, baina Etxebarrikoarekin bat dator deitura aldetik eta "Echeburu"ren mugakide bat bat dator Gorostizakoarekin.
Echeburu(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	24.17	"monte "	"Echeburu (hirutan), Cerrado viejo, Gogenuri (bitan), Leposolo (bitan), Leyarrecheta, Asiaripoto, Illarrando ¿, Izarza, Sabalaskiñe" ematen du Etxebarrikoa dela.
Echeburu(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"monte "	"N. Larrabe". "...Echeburu –N. Larrabe-,

⁸⁶¹ Etxe'casa' + be 'parte inferior' + zar 'viejo'? + eta (atz.pl.?).

Behin bakarrik konstatatua dagoenez, eta, gainera, gardentasun gutxirekin, ezin diogu hipotesi sendorik egin. Dena dela, kontutan hartzeko da "Exabezar" aldakia.

Etxebe 'parte inferior de la casa', ondo konstatatua dugu.

Gereñu: "Echabe...muy corriente...", "Echabea, muy abundante en lugares alaveses", "Echebea".

Barrenengoak "Etxabe" Aiarako lau tokitan biltzen ditu.

Zalantza sortzen zaigu beste ataletan, zeren bukaera (eta atz.) argi badago, tartean duguna ea zar 'viejo' izan daitekeen asimilazioa dela medio.

'Exabezar' ikusi aurretiz, uste nuen lotu zitekeela Orozkon eta Azkuerengan aurkitzen dugun "Zarratu (Bc): 1º espeso...2º cerrar" hitzari.

⁸⁶² Toponimo honek ia izen arrunta kutsua du, zeren bertakoek ondo gordetzen dutenez: 'la parte entre las casas', hau da, bi etxe zehatzen artean dagoen tokia da.

Gereñu: "Echabiarte 1707", "Echebiarte", "Echebiarte 1708..".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Echeburu	1956	U.A.Amil.	2.7	"monte "	Gorostiza, id, Cerrado Viejo, Gorostiza id,..." "N. E. Pertenecidos Larrabe".
ETXEBURU		(Goienuri Isusi)*			Kat. 480. edo 455. zk. *86-06* [Isusin bertan <u>bi</u> Etxeburu daude: 1) Berriki -2007an- M. Eskuzak aipatu didana, <u>Goikosolo</u> , Goikortu aldean –Isusi baserriaren gainean-. Hemen sartuko lirake 1894ko 90c, 1926ko 22-19 eta 1952 3.4ko Etxeburu 2) Ezagunagoa edo, <u>Andiko</u> baserriaren gainean (Horrela zehazten du F. Ussiak): 1940ko 24.24 eta 1952ko 22.4. Bereiztea bata eta bestea, ez da erraza, zeren biek dute hegoaldean muga gisa "camino". 1894tik aurrera eginda dago bereizketa] Hirutan. "Echa Buru, echaburu" . Isusi aldean. 1802an ere bai. Isusi aldean. Bigarren <i>e > a</i> egin gabe. 1864an ere bai (Rgto.Prop.). Aurreko "Etxeburu"-rekin ez dator bat, gainera, Errekatueta eta Aldaisakon artean aipaturik. "Isusi, Pagasa, Goico ortu, Gorrichiru, Larrinzar, Pagasa, Pagondo, id, Sauto, Achorroz, Recachueta, Echeburu –S. Camino-19,04 areas, Aldaisacon, Linosopusueta, Landachu, Amiloqui, Saitegi...", Isusi baserrikoa omen da. "Aldaisacon, Lino-posueta, Landachu, Ameloque. Pagasa, Pagondo, id, Sauto, Regachueta, Achorroch, Echeburu –S. Camino-... 19,04 areas". Hau eta 1894koa bera da. "...Urruchu, Susterrebarrena y Amiloqui, Pagaza, Susterre, Recachueta, Echeburu, Larrinzar, Lurbide, Isusi..." Hau eta 1952ko 22.4koa berbera da. Birritan. <i>E > a</i> . Isusi aldean. "Isusi, Pagazar, Goico porta, Gorrichidu, Larrinzar, Pagaza, Pagondo, id, Sauto, Regachueta, Achorros, Echaburu, Aldayasacon. Linoposeta...". Deituragatik Isusi baserrikoa da. Hau eta 1894koa eta 1926koa bera da "Isusi, Susterre, Hortuondo, Goikosolo, Recachueta, Pagaza, Urruchu, Susterre-varrena, Pagazar, Lastre, Recachueta, Echeburo –S. Camino vecinal-, La(rr/m)inzar, Lu(z/r)bide, Mintieta..." Isusi 22.27an ere bai: "...Recachueta, Echeburo...". Kasu bietan –buru > -buro.
Echaburu ⁸⁶³	1797	U.A.06010236.2	42	"heredad"	
Echeburu	1798	U.A.06010236.4	17	"heredad"	
Echeburu (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	90c	"monte"	
Echeburu(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	22.19	"monte "	
Echeburu(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	24.24	"monte "	
Echaburu(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"monte "	
Echeburo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"monte "	
Etxebúru	2003	Beasko	Ahoz	"campa".	"La campa de Anton es Etxeburu... a la derecha ... justo encima de casa de Eusebio, de Andiko, por eso será Etxebúru". F. Ussiak aipatzen du Etxeburu Larranburu ondoan. Azalpen biak, bat omen datoz.
Etxebúru	2014	Beasko	Ahoz	"campa".	
ETXEBURU		(Goienuri Areta)			86-14b (1894ko eta 1952ko lursailak berdinak dira, hasierakoak beste izen batzuekin agertzen den arren. Ondokoengatik hasiera batean Larra aldean egon zitekeela uste nuen, baina geroago Eugeni Goitiarekin hitz egin eta gero, eskolen gainean egon zitekeela uste dut. "...crucero (sólo uno en Areta) para Vitoria y Bilbao, había una casa grande, (y también) la casa cural...viñas había encima escuelas (escuelas antiguas estaban ahí, pero ocupaban menos sitio...hacían chacolí...") Areta aldean. Trenbidetik hurbil: "Barrones...
Echeburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	48	"heredad"	

⁸⁶³ Lehenengo konstatazioan ikusten denez, *etxe* -k elkarketetan sartzerakoan *etxa*- egiten du, baina kasu honez gain, besteetan nagusitzen dira *etxe*- dutenak. Horrez gain, 1952ko kasu bietan *-buru > -buro*.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Echeburu(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	24.37	"monte "	hortalizas, Echerereco ? (1952ko Etxeburukosoloako iparraldeko mugakide bera da)...cereales, Echeburu...chacolí, Goicosolo, Goicosolo, Goicoechea, Munegaso".
Echeburu(Areta) ⁸⁶⁴	1952	U.A.Finc.Rust.	7.2	"viña"	"Areta-N. E. Carretera, S. Antuzano y rio-Areta, Echeburucosoloa –E. Terreno Iglesia-, Echeburu" "Crucera Areta...solar –N. Carretera...-, Echeburucosolo(1894ko "Echerereco"ko iparraldeko mugakide bera da)... cereales (berez, 'Echeburucosolo' jartzen du) –S. Propia y carretera...-, Echeburu...viña, Goicosolo -... S. Ferrocarril...-, Goicosolo –N. Ferrocarril...-, Goicoechea–S. Ferrocarril...-, Munegaso –S. Ferrocarril...-. Hau 1940koa bera da, jabea aurrekoaren alarguna dela.
ETXEBURU		(Larrazabal-Lekandazar)*			Kat. 796. zk., *86-13d (1894ko lehena Zumeltza aldean dirudi, jabeagatik, mugakideengatik eta ondoko lursoroengatik, baina gainerako guztiak Lekandazarrekoari dagozkio. Ez daude berezirik, zeren ez leudeke hain urrun, beraz bera izan litezkeen)
Echeburu (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	80c	"monte"	Zumeltza baserrikoa dirudi: "...Errechuita, Olalde, Echeburu –S. Camino-. 215c-an "...Arpill(u/e), Echeburu, Metaliturri..."
Echeburu	1926	U.A."Est.Cat."	22.9	"monte "	"...Arpillo, Echeburu..."
Echeburu(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	10.29	"monte "	Bukaerakoa gehiago dirudi a, u baino. "...Arpillo, Echeburu..."
Echeburu(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.23	"monte "	Lau bider. Bizkerra, Lekanda aldean. 22.43an: "Aldapa –N. La misma casa y camino vecinal, S. Arroyo de la casa...-, Echaurre –N. Castañal de la casa...-, Solobarri, Lecandalde, Mostacha, Cantera, Pagazacolanda, Arpillo, Echeburu, Achiquiturri, Bisquerria, Goraudiguste –N. Riachuelo-..."
Echeburu	1956	U.A.Amil.	22.21	"monte "	"...Aldapa, Echeburu, Solobarri, Lecandabe..." 22.23an ere bai.
Etxeburu	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"-Encima de casa". Zumeltzakoak ere bai.
Etxiburu ⁸⁶⁵	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"-Encima Lekanda...". Lehen "Etxeburu" aipatu, baina e > i. "Etxiburu" sarriago.
Etxebúru	2003	Lekandazar II	Ahoz.	"termino"	"...la parte de arriba sería Etxebúru"
Etxebúru	2014	Lekandazar II	Ahoz.	"termino"	
ETXEBURUGOJENA		(Goienuri)			86-06^a
Echeburugoyena ⁸⁶⁶	1877	"Rgtr.Prog."	5.3b	"finca"	"Eche-buru-goyena". Gero "Echaburu" bera izan ez arren.
Echeburugoyena	1926	U.A."Est.Cat."	20.11	"monte "	"Echeburu-Goyena", Pueblo en que radica: Sta.M.a. del Yermo"
Echeburugoyena	1940	U.A."Est.Cat."	9.2	"monte "	"N. Con heredad Isusi"
ETXEBURUKO-		(Goienuri Areta)			86-14b (Ikus Etxeburu –Goienuri Areta-,

⁸⁶⁴ Etxe 'casa' + buru 'parte superior, cabeza, cabecera..': ' (en la) parte arriba de la casa'.

Toponimo hau ikusten denez, ondo konstatua dugu, bai forma honetan, eta laster ikusiko dugun "Etxaburu" aldakiarekin ere bai.

Gereñuk "Echaburu, Echaburua" hainbat tokitan biltzen ditu, "Echeburu", aldiz, ez. Beraz, etxe- > etxa- konposizioan ematen den urratsa egina omen zegoen.nmj

Barrenengoak "Etxaburu" eta "Etxeburu" formak biltzen ditu, bakoitza hiru tokitan, bi kasutan aldakiak dira, hau da, toki berean bi modutara konstatatua dagoela.

Muxikak "Etxaburu, Etxaburua" eta "Etxeburu, Etxeburu" biltzen ditu, azken adarrekoak askoz ugariagoak direlarik.

⁸⁶⁵ Aurreko afrikariaren eraginez edo, e > i itxidura igartzen da, lehen aipatu dugun "Chibarría 1793". kasuan bezala.

⁸⁶⁶ Etxe 'casa' + buru 'parte superior, cabeza..' + *goien* (*goi* + *en* (sup.) 'el de más arriba' + *a* (art.) : 'la parte más alta de Etxeburu, de arriba de la casa'.

Muxika: "Etxeburuasologoenaga", "Etxeburubasterra, Etxeburuena..Etxeburugaña, Etxeburugoena". Azkena ikusten denez, toponimo bera dela, jodik gabe.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
SOLOA					
Echeburucosola ⁸⁶⁷	1940	U.A."Est.Cat."	24.37	"heredad"	kokapena aldetik). Bai hau bat dator 1940koarekin)
Echeburucoloso	1952	U.A.Finc.Rust.	7.2	"cereales"	Idazmakina egina. "E. Terreno Iglesia". Nire ustez, Aretan. 27.4an ere bai. Azken bi silaben arteko metatesia ondoren "Echeburu" aipatzen da. "Crucera Artea -N. Carretera...-, Echeburucosolo (berez, 'Echeburucoloso' jartzen du) -S. Propia y carretera...-, Echeburu, Goicosolo -... S. Ferrocarril...-, Goicosolo -N. Ferrocarril...-, Goicoechea-S. Ferrocarril...-, Munegaso -S. Ferrocarril...-
ETXEGOIENA					
Hechegoyena ⁸⁶⁸	1894	(Olarte) U.A. Finc.Rúst.	107	"heredad"	86-22a "Hechebarrena, Hechegoyena, Hecheaurre, Hechebarri, Sierra, Olavarrieta". Jabea Gardeagotxikoa dela agertzen bada ere, geroago bertako batek azaldu dit 300 m-ra dagoen Zubiaur auzuneko etxealdekoa dela.
Echegoyena	1926	U.A."Est.Cat."	7.8	"heredad"	Gardean.
Echegoyena	1940	U.A."Est.Cat."	6.1	"heredad"	Idazmakina egina."Echegoyenp"
Echegoyena	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"heredad"	
ETXEGUREN					
Echeguren ⁸⁶⁹	1952	(Larrazabal) U.A.Finc.Rust.	7.4	"monte "	86-21b Zalantzakoa. Bukaera ez dago argi, -guren / -gureu. "Aldapea, Vivero, Bajo Beldio, La(u/n)cuchuita, Echeguren? (azken zatia ez da irakurtzen ondo)".
ETXEKO					
Echeco ⁸⁷⁰	1940	(Olarte) U.A."Est.Cat."	24.29	"monte "	86-22 ^a ~ (Berandu agertzeagatik, susmatzen nuenez, hau 1894ko "Echecosarrata" da -jabea, soroak, mugakideak, zabalera...-) Idazmakina egina. "Recaco, Telleria" eta "Olavarrieta" artean aipatuta: "Recaco, id, Telleria (ematen du azpian Biserrena jartzen zuela), Echeco, Olavarrieta, Cáscara, Echedru, lbayozuaga". Azken bietan, gutxienez, mekanografia? Errakuntzak.

⁸⁶⁷ *Etxe* 'casa' + *buru* 'parte superior, cabeza..' + *ko* (tok atz.) + *solo* 'heredad' + *a* (art.) : 'la heredad de arriba de la casa'.

Muxika: "Etxeburucosolua".

Barrenengoa: "Etxeburucosolua".

⁸⁶⁸ *Etxe* 'casa' + *goien* 'parte más alta' + *a* (art.): 'la parte de más arriba de la casa, arriba de la Casa, sobre la casa'.

Gereñu: "Echegoyan, Echegoyen,..".

Barrenengoa: "Etxagoien, Etxegoien".

Oso goiz dago dokumentarik Aiarako herri honen izena.

⁸⁶⁹ *Etxe* 'casa' + *guren* 'límite, linde'/ *goren* 'parte superior' : 'límite, parte superior de la casa'.

Ikus *guren* Ondorioetan, zeren *goien*(*goen/guen*)/ *goren*/ *guren* lotura bat gordetzen baitute. Bokalen artean dardarkari bakunaren galera nahiko arrunta izaten da, hala nola jodaren sorrera.

Gereñu: "Echeguren, caserío de Amurrio; barrio de Olabazar".

Barrenengoak "Etxegoien...Var. Etxagoien, Etxegoian, Etxeguren".

Azken honek aipatzen duen "Etxegoien...var. Etxeguren" zaila ikusten dut garai berean agertzea, zeren gerta zitekeen bi toki desberdin izatea garai berean agertuz gero. Garai desberdinetakoak izanik lotura zuzena ikusten dut, lehen esan dudanez.

Dena dela, toponimo gardena izan arren, behin bakarrik agertzen denez eta nahiko berandu eta gaizki irakurtzen denez, ezin dugu ondorioz atera.

⁸⁷⁰ *Etxe* 'casa' + *ko* (tok genit): '(el) de casa'.

Dena den, bitxia da lehenago ez agertzea. Gainera 1940 aipamenean bi errakuntza daude.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Echeco	1952	U.A.Finc.Rust.	20.5	"monte "	Telleria eta "Olavarrieta" artean aipatuta "Recaco, Recaco, Telleria, Echeco, Olavarrieta..."
Echeco	1956	U.A.Amil.	21.1	"monte "	Gardea aldean: "Recaco –E. Via ferrea-, Recaco –O. Via ferrea-, Telleria, Echeco – mugakide bat Goikoetxeakoa izan daiteke: "castañal...", Olavarrieta..."
ETXEKOZARRETA		(Olarte.Go.)			
Echecozarreta ⁸⁷¹	1877	"Rgto.Prop."	5.2	"monte "	86-22a Z hori ez dago argi.
Echecosarrata	1894	U.A. Finc.Rúst.	34	"monte"	Azkenengo t hori ez da ondo bereizten ea t/b den, baina lehena ematen du: "Recaco... Telleria, Echecosarrata..."
ETXENI		(Larrazabal)			Ikus Etzeru
ETXEONDOA		(Larra)			86-14b
Echeondo(LA) ⁸⁷²	1894	U.A. Finc.Rúst.	15b	"heredad"	Berio aldean. E / a?
Echeondoa (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	159b	"heredad"	"O. Palacio Larraegui" . Gero ere beste batean jartzen da: "Palacio..." Berrio aldean. E / a ¿ Artikuluduna: " Berriocoa –N. Camino de Zabale, S. Aldapa, E. Berrio-, Echeondoa –O. Palacio? Larraegui-, Aldapa –N. Casa Berrio-, Chapoza –S. Camino Zabale-, Arribieneta –N. O. Arraño-62,10, Andico aldapia 41,11, Errecheceta (Aurrekoa dirudi, baina Errechueta,- mugakide bat eta beste erlazioko ondokoa bat datoz) –E. Casa Aranguti-, Mugarri –N. Casa Asudio, S. Casa Aranguti, O. Royo Azqueta-, Mugarri"
Echeondo	1926	U.A."Est.Cat."	9.7	"heredad"	Berio aldean.
Echeondo(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.1	"heredad"	"Echeondo, Zabaleurre..."
Echeondo	1956	U.A.Amil.	9.3	"heredad"	"Echeondo, Zabalaurre, Aldapa-barrena, Manzanar, Mendichueta, Mugarri, Arriturrieta, Mugarrigoyena, Rechachueta"
ETXEONDOA		(Larrazabal-Goirizabalena)			86-13b (1894koa eta 1952ko 17.2a bera da – Goirizabalenakoa-)
Eche ondo (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	241b	"monte"	"Aldapa, Soloandi, Andicosolo, id, Troquea, Eche ostea, Eche ondo –E. Camino- 12,24 areas, Oquelurialde, Aranalde, id, Achondo". Goirizabalena baserrikoa.
Echeondoa	1934	U.A.UM.0712.4	3	"monte "	Idazmakinez egin. "E. Caserio Goirizabalena"
Echeondea	1952	U.A.Finc.Rust.	17.2	"monte "	"Goirizabalena –antuzano-, id, Solaundie –N. E. O. Camino-, Judiosolo –N. Camino S. E. Propio y Marquijana", Judiosolobarrena –E. Molino Goico plaza-, Troquera- E. Propio y Marquijana-, Echeostea, Echeondea –E-Camino-, Oqueluri-aldi , Oqueluri-alde, Ucho-ondo –Ria de Balincha-..."
Echeondoa(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.10	"cereales"	"Echeandoa... S. Camino a montes Oqueluri, E. Goirizabalena, O. Otro de Marquijana". 22.12an "Echeandoa" gaizki baina birritan, Goirizabalena da.
Echeondoa	1956	U.A.Amil.	22.19	"heredad"	"...Olavarrieta, Echeondoa-S.Camino Oqueluri. E. Perteneidos Goirisabalena-, Lucaldy...", jabeago handi baten arloa da.
ETXEONDOA		(Larrazabal-Ostenko)			86-13b (1926 eta 1940koa Aranen kokatu nituen jabeagatik, baina 1952ko bera da eta azken hau Ostenkoko dirudi, beraz, nahiz eta orduko jabea Aranekoa izan, soroa Ostenkon egon zitekeen)

⁸⁷¹ Etxe 'casa' + ko (tok genit.) + zar 'viejo'? + eta (atz.plur.?) : 'en los (montes) viejos de casa', baina ez dut ikusten argi *zahar* horrela joan daitekenik..

Dela dela, aurrekoa ez dago argiegi, zeren grafia aldetik zalantzak ditut lehenengo konstatazioarekin. Bigarrenean, *sarrata* horrek 'cerrado' gogoratzen dit, "Echondocosarratue 1940", 'Cerrado de junto a casa' baita. Lehen "Echebezerreta" ikusi dugu.

Nire ustez, lotu daiteke Orozkon eta Azkuerengan aurkitzen dugun "Zarratu (Bc): 1º espeso...2º cerrar" hitzari.

⁸⁷² Etxe 'casa' + ondo 'cerca, junto a' + a (art.) : 'la (heredad) de junto a casa, que esta junto a casa'.

Behin edo etxe + ondo > etxeondo > etxondo nahiko arrunta denez.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Echeondoa	1926	U.A."Est.Cat."	20.24	"heredad"	"Pozueta, Eche-Ondoa –O. camino- 18,33 areas, Eche-aurre 14.94 areas, Chiminchu...", hau agian "Arane" baserrikoa da.
Echeondoa	1940	U.A."Est.Cat."	4.5	"heredad"	"Pozueta, Echeondoa, Echeaurren Revis...", hau agian "Arane" baserrikoa da. 1926koaren eta honen izen-deiturak bat datoz.
Echeondoa(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	16.6	"cereales"	Birritan. "Eche-Ondoa". Pozueta aldean: "Pozueta, Echeondoa 18,33 areas, Eche-aurren 14.94 areas. Chiminchu"
Echeondoa	1956	U.A.Amil.	16.20	"heredad"	"Pozueta, Eche-ondoa, Eche-Aurren, Chiminchu"
ETXEONDOA		(Larrazabal-Txirrieta)			86-21b (Hau ez dago oso argi kokapena aldetik, jabea Isusikoa zen, eta bertan zituen arlo gehienak, baina azken batzuk Karalso aldean. Gainera, berandu agertzen dira)
Echondo(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.27	"monte "	Edo Olarten?. Berbera lehen (22.5ean ere bai) "Echeondo" bezala, jabea Isusikoa. Beraz, <i>eo > o</i> . "...Ibaigasa –N. Terreno de la via-, Cabalso (Cadalso), Echondo 228,18 areas, Echerin (Echeru) 3,30 areas..."
Echeondo	1956	U.A.Amil.	22.53	"monte "	"...Cabalso, Echeondo, Echerin..."
ETXEONDOKO		(Olarite)			86-22a (Gardeazabal baserrikoa omen zen) Saltarriaga eta Lanpokao artean. Bukaera ez dago argi, <i>a</i> den ala <i>co</i> , azkena ondo itxi gabe. Geroago berrikusia "Eche ondoko" dirudi.
Eche ondoko (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	246	"heredad"	"Aldapa –E. Arroyo-, Saltarreaga –O. Regato-, Becosoloe –S. O. Camino-, Eche ondoko –O. Regato..., Lampocao -E. Regato-, Lampocao, Aculetando, id, Erquizalde"
Echeondoko ⁸⁷³	1952	U.A.Finc.Rust.	13.1	"monte "	"Aldapea, Saltarriaga, Becosoloe, Echeondoko –O. Regato...- ..."
Echeondoko	1956	U.A.Amil.	13.1	"heredad"	Zabale aldean.
ETXEONDOKO-SARRATUE		(Olarite)			86-22a (Gardeazabal baserriko "Echeondoko" bera da)
Echondocosarratue ⁸⁷⁴	1940	U.A."Est.Cat."	24.43	"monte "	"Echondoko Sarratue": "Aldapea, Saltarriaga, Beco soloe, Echondoko Sarratue, Lanpokao, Id, Aculelan(o/a), id, Erquizalde".
ETXEORU		(Larrazabal)*			*86-21b
Ezeoru ⁸⁷⁵	1792	"Lib.Hip."	271b	"termino"	
Echeoru	1798	U.A06010238.44	5b	"casa/s"	1811ean (Diezm.) "La de Echeoru ó Lesertu"
Echeoru	1804	"Lib.Hip."	348	"ca."	
Ezteoru	1877	"Becer."	320	"cio."	1914an bai (Vera) eta baita Gereñuk ere, baina ez da izango Etxeoru?. Gereñuk "Echeru" aipatzen

⁸⁷³ *Etxe* 'casa' + *ondo* 'cerca, junto a' + *ko* (tok.gen.) : 'de junto a casa'.

⁸⁷⁴ *Etxe* 'casa' + *ondo* 'cerca, junto a' + *ko* (tok.gen.) + *zarratu* 'cerrado' + *e* (art.) : 'el cerrado, cercado de junto a casa'. Orozkon *zarratute*, *zerratute* 'encerrado'.

Azkue: "Zarratu (Bc): 1º espeso...2º cerrar"

⁸⁷⁵ *Etxe* 'casa' + *oru* 'solar' : 'solar de casa'.

Ez naiz egon oso konforme gutxi konstatatua baitzegoen, baina zenbaitetan *oru* badago.

Azkue: "Oru (G), solar..variante de Orube", "Orube: 1º (B-mu, G-and), solar, terreno para construir una casa...2º (B-eib..), perímetro de casa ya construída, incluso el terreno y el jardín que le rodea..".

Mitxelena: "oru,orube 'solar': Orue,...Orueta... Es posible ver una forma de composición or- en Orbe, Orbea, Orbegozo, Oregui. Gorostiaga...piensa al parecer en lat. orbem"

"Echesoru" bakarrik behin agertzen zaigu konstatatua, kasu honetan zoru-k, soru 'suelo' gogoratzen digu, eta behin baino gehiagotan indukzioa dela medio Etxezoru > Etxeoru aukeraz pentsatu dut, zeren Laudiokoaz gain, ez dut aurkitu toponimo hau.

Argi geratzen da *e+o>e* urratsa.

Echeorbe konstatazioa ez dakit lotu genezakeen Mitxelenak aipatzen duen bigarren puntuari, behin bakarrik agertzen da eta.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Echeoru	1877	"Rgtro.Prop."	5.1b	"finca"	du ere. Nomenclator-en ere bai. Baina 5.2b-an "Echeru", <i>eo</i> > <i>e</i> . 5.2b-ko "Escoru" bera dirudi.
Echeoru	1894	U.A.Finc.Urb.	76	"ca. Y cio."	
Echeoru	1894	U.A. Finc.Rúst.	34b	"her.mon."	195ean ere bai
Echoru	1894	U.A. Finc.Rúst.	167e	"monte"	<i>Eo</i> > . Gaurko "Etzeru". Muga bat bat dator "Etzeoru" formarekin.
Echesoru	1894	U.A. Finc.Rúst.	189	"heredad"	Honetan s oso argi dago. Orueta aldean. Etzezorutik?
Echeru	1894	U.A. Finc.Rúst.	192c	"monte"	<i>Eo</i> > <i>e</i> . Gaurko forma arruntena.
Echero	1902	U.A.Est.Mun.	113	"finca"	Bukaerako <i>u</i> > <i>o</i> , baina 474an "Echeoru"
Echeoru	1902	U.A.Cat.1900	1.6	"ca. Ó cio."	2.17an ere bai.
Echeoru	1926	U.A."Est.Cat."	20.15	"monte"	
Echeorbe	1926	U.A."Est.Cat."	20.21	"monte"	Etzeoru izan daiteke, zeren muga bat bat dator.
Etzeru	1926	U.A."Est.Cat."	20.22	"monte"	<i>Eo</i> > <i>e</i> . Euskal grafia
Echeru	1926	U.A.UM0712.1	11	"monte"	1965ean ere bai (Osoa). Gereñuk "Etzeoru", baina errakuntza izan daiteke.
Echeru	1940	U.A."Est.Cat."	12.4	"monte"	24.29an ere bai "Echedru", idazmakinez egina, baina errakuntza dirudi.
Echeoru	1940	U.A."Est.Cat."	24.42	"monte"	"Echeoru", osorik mantentzen delarik. 27.13. an ere bai.
Echeru	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"heredad"	
Echeoru	1952	U.A.Finc.Rust.	22.36	"monte"	Ez da irakurtzen guztiz ondo. 22.37an ere bai.
Echeni ⁸⁷⁶	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"monte"	22.9an "...Arroyo, Echeni -N. Camino carretil..., O. Castañal de Solaun-, Lesardi...". Zalantzazkoa, Etzerutik edo. Nahiz eta argi idatzirik egon, zerrendan zenbait errakuntza baitaude: "...17 Morteruchu, 18 Arroyo, 19 Echeni, 20 Lesardi, 21 Imisola (Imitola), 22 Senegata (Senagorta), 23 Tapia...." 22.15 Berdina den beste zerrenda batean ere bai: "O. Castañal de Solaun" (Zalantzazkoa, berandu eta gaizki agertzen da, Geroago ikusi dudanez, "...Etzeru" da 1940ko 13.27an "Arroyo, Echeru, Lesardi...")
Echeru	1956	U.A.Amil.	9.13	"monte"	<i>Eo</i> > <i>e</i> ..
Echeoru	1956	U.A.Amil.	27.3	"monte"	Ez da irakurtzen ondo, baina "Eche- oru" ematen du.
Echeru	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.10	"pago"	
Etzeru	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai.
Etzeru	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	Kastañiza Goiko II.ak, Zumeltzakoak eta Isardiokoek ere bai.
Txeru	1999	"Cuad. Top. 8"	II.38	"royo"	"Etzeru...", "Royo de Txeru".
Etchéru	2003	Launtxu	Ahoz	"cio"	"Encima de Kalzaganéta". Ameztoiak: "Etchéru".
Tchéru	2003	Presako	Ahoz	"cio"	"Txéru...Etchéru...". Solozarrekoak ere bai.
ETXERU-ODIAGA		(Larrazabal)			(Hemen bi toponimo batera ditugu)
Echeoru y Odiaga,Ent	1894	U.A. Finc.Rúst.	195f	"monte"	"Entre Echeoru y Odiaga" Toponimo bat aipatzeko izendatze forma hau oso gutxitan gertatzen da.
Echeoru Odiaga	1902	U.A.Cat.1900	2.17	"monte"	"Entre Echeoru y Odiaga"
Echeruodiaga	1926	U.A."Est.Cat."	7.2	"monte"	"Echeru y Odiaga". <i>Eo</i> > <i>e</i> . Lehen "Entre Echeoru y Odiaga" gisa agertzen zena.
Echoruodiaga	1940	U.A."Est.Cat."	3.3	"monte"	Idazmakinez egina. "Echoru-Odiaga"
ETXEOSTEA		(Bitorika)			86-06d
Echeoste (Vitorica) ⁸⁷⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	74	"heredad"	Bitorika, Kortiduria, Parral aipatuz gero "S. Camino Real", beraz, argi dago non dagoen: "Vitorica -S. Camino Real, E. Arroyo-, Cortiduria - N. Camino Real, S. Rio Nervión, O. Arroyo-, id, Parral -O. Arroyo-, Echeoste - N. Camino, S.

⁸⁷⁶ Etcheni ez dago oso konstataturik, gainera, gaizki egon daiteke, baina deitura gisa Etxenike oso ugaria da, baita Etxaniz.

Gereñu: "Echenicueta, XVII, término de Guereñu".

Susmatu nuenez, eta goian azaldua dagoenez "Etzeru" da, grafia errakuntza edo.

⁸⁷⁷ *Etxe* 'casa' + *oste* 'detrás' + *a* (art.) : 'la de detrás de casa'.

Etxeostea toponimo egile gehienek (Gereñu, Muxika, Barrenengoa) biltzen dute. Gereñuk zehazki hainbat tokitan. Guk ere ondo konstatatua badugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Camino Real-, La Llana –N. Camino, S. Camino Real-, id –N. Camino Real, S. Río Nerviñ-, Cantera –E. Arroyo-, Alzarrate”.
ETXEOSTEA Echeostea	1797	(Goienuri-Isusi) U.A.06010236.2	42	“heredad”	86-06a~ Isusi aldean. “eche ostea”, “eche osttea”. 1798an ere bai, “echeostea”.
ETXEOSTEA Eche oste (GO)	1894	(Goienuri-Lusurbeizar) U.A. Finc.Rúst.	27	“heredad”	86-06c “Lurzubizar” baserrikoa: “Eche oste –O. Arroyo...-, Vide curse –N. Arroyo...-, Recavita–O. Arroyo...-, Leciaga”, jabea zeberioarra. Geroago soro hau “Lusurbeyzar” moduan agertuko da 1952an.
ETXEOSTEA Eche ostea	1894	(Goirizabalena) U.A. Finc.Rúst.	241b	“monte”	86-13b Forma artikuluduna. Elementu biak bereizturiz tarte batez. “Aldapa, Soloandi, Andicosolo, id, Troquea, Eche ostea, Eche ondo...2
Echeostea	1940	U.A.”Est.Cat.”	24.32	“monte “	Idazmakinez egina egon arren, -eo- barik, -oe-jarrita. “ ...Troquera, Echoostea, Oquelurialde, Arrañoalde...”
Echeostea(LZ)	1940	U.A.”Est.Cat.”	27.78	“monte “	“ ...Troquera, Echeostea, Oquelurialde, Arrañoalde...”
Echeostea(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	17.2	“monte “	“Goirizabalena –antuzano-, Solaundie –N. E. O. Camino-, Judiosolo –N. Camino S. E. Propio y Marquijana”, Judiosolobarrena –E. Molino Goico plaza-, Troquera- E. Propio y Marquijana-, Echeostea, Echeondea –E-Camino-, Oqueluri-aldi –N. Ría de Balincha. S. Caserio de San Juan...- ...”
Echeostea	1956	U.A.Amil.	9.26	“monte “	“...Sol(o/e?)andia, Julio-solo –N. Camino Carretil-, Julio-solo –N. Idiondo-propio, E. Molino Goicoplaza-, Triguera, Eche-ostea...”
ETXEOSTEA Echeoste (LZ)	1894	(Larrazabal-Orueta) U.A. Finc.Rúst.	161	“heredad”	86-13b Orueta aldean: “Echeoste, La Cuesta”
ETXEOSTEA Echeostea (Solloa)	1915	(Zolloa) U.A.Cat.1900	4.8	“heredad”	86-06c Solloa. “ Casa denominada de ‘Zolloa’, Aurecosoloa, ‘Estradagana y Argomal’ –E. Hera de trillar del caserio Altamira-, Echeostea, Zolloa, Jaro de Zolloa, monte castañal Urruchiondo”
Echeostea(GO)	1940	U.A.”Est.Cat.”	24.45	“heredad”	Idazmakinez egina. Zolloa aldean. “Aurrecosoloa, Estradagana, Echeostea, Zolloa, Zolloa, Urrichuondo”
Echeostea	1952	U.A.Finc.Rust.	16.4	“cereales”	Zolloa aurretik aipatuta. “Aurrecosoloa, Argomal, Echeostea, Zolloa, Zolloa, Urruchiondo”
Echeostea(GO)	1956	U.A.Amil.	16.12	“heredad”	Zolloa aldean. “Aurrecosoloa, Estradagana, Echeostea, Zolloa, Zolloa, Urruchiondo”. 1915ekoak, 1940koak eta honek jabe bera dute, azkenenean bokalak dantzatu omen direla.
ETXEPEA Echepea ⁸⁷⁸	1940	(Larrazabal) U.A.”Est.Cat.”	2.13	“heredad”	86-13b (“ECHEPEA O SOLOANDIA”, Kastañiza Bekoan) Idazmakinez egina. Gero azpian eskuz “Soloandia” jarrita. Nahiz eta idazmakinez egina egon “Robeldal” jartzen du, “Iragorri, Yarritu, Tostambaran (eskuz), Yarrusqui, Adascacho, Echepea o Soloandia (azkena eskuz), Basa-celay, Bentaco-errec”, Kastañiza Beko ingurukoa dirudi.
ETXEREREKO Echerereco ⁸⁷⁹	1894	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	48	“heredad”	Ikus geroko ETXEBURUKOSOLOA, bera baita. “E. Camino real” Areta aldean. Bigarren r / v ç

⁸⁷⁸ Etxe 'casa' + pe (behe) 'debajo' + a (art.): 'la de debajo de casa'

Gereñuk "Echepea" ere biltzen du.

Orozkon *besapea* 'el sobaco', honekin esan nahi dut atzizki hau oso erabilia dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ETXERIN		(Larrazabal)			Hau Etxeru izan daiteke. Ameztuikoek Etxeruren aldakitzat omen zuten. Isusiko zen jabe honek agian beste modu batez aipatuko zuen.
Echerin ⁸⁸⁰	1952	U.A.Finc.Rust.	22.5	"monte "	22.4an ere bai, baina "Echezin" dirudi. 22.27an "Echerin" ere bai, Isusiko jabe bera dela. Dena den, kontuz hartzekoa da, zeren "Cabalso" aipatzen du, Karalsoren orde.
Echerin	1956	U.A.Amil.	22.53	"monte "	"...Cabalso, Echeondo, Echerin..."
ETXERRASE-RRETA		(Olarate)			86-21b (Honek kokapena aldetik –mugakideak ez datoz bat- 1894ko Errekakoko jabe honekin badu antzik: "Recaco –E. Via férrea, O. Casa y camino-, id, Biserrenaconvoa, Telleria, Echecosarrata")
Echerraserreta ⁸⁸¹	1940	U.A."Est.Cat."	6.4	"monte "	Idazmakina egina. : "Aldapa – S. Via ferrea -, Cascara – S. Ferrocarril -, Hartucheta, Echerraserreta", jabea Kurtzekoa baina ematen du hau dagoela ibaiaren beste aldean.
ETXERRE		(Larrazabal)*			Kat. 810. zk., *86-13d Ikus ORUETABEKO bera baita.
Etxerre ⁸⁸²	1986	"Map.Top."	1	"cio."	A-2. 1979an ere bai.
Etxerre	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	Birritan "de Gorostiza a Odiaga".
					Bekoetxeok eta Kastañiza Goikokoak ere bai .
					Barbarabekoak "Es mote, quiere decir casa quemada."
Txerre	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"Lekanda, Lekandazar, Orueta, Txerre..." Nik galdetzean "Etxerre"? Berak ezetz "Txerre" dela. Isardiokoe ere bai.
Etxérre	2003	Lekandazar II	Ahoz	"cio."	"Oreta, Etxerre..." Oruetakoe ere bai.
Txérre	2014	Kastañiza	Ahoz.	"cio."	
Etxérre	2014	Orueta	Ahoz	"cio."	
ETXESANTUA		(Olarate)*			*86-14c (Larreneko eta Estartako baserrien artean). Gardeagotxikoak honetaz galdetzean esan zuen aspaldikoei zerbait entzun ziela)
Etxesantu ⁸⁸³	1979	"Map.Top."	1	"cio."	D-3. Katuxa-Ibarra bidea. Bukaera o batez zeukan, geroago aldatuta.
Etxe Santua	1986	"Map.Top."	1	"cio."	D-3. Katuxa-Ibarra bidea.
ETXETXIKERRA		(Olarate)*			*86-14c
Echechicarra ⁸⁸⁴	1877	"Rgtro.Prop."	5.1b	"finca"	"Echechicarra" <i>er> ar</i> (Basterzar> Bastarzar)

⁸⁷⁹ Ez dago argi eta behin bakarrik agertzen da. Agian "Echereveco" izan daiteke, baina hala eta guztiz ere, ez digu gauza handirik esaten. "Etxebehereko" balitz, agian bai.

Ikus geroko agertzen den "Echeburucosoloa" berbera baita,

⁸⁸⁰ Hau ere ez dago argi. Beste batean "Echezin" dirudi (etxe + otxin?).

⁸⁸¹ Hau lehengo Etxekozarreta izan daiteke, zeren berandu eta nire ustez gaizki agertzen baita. Hots, nire ustez, alboko "Echecosarrata" bera izan daiteke.

⁸⁸² *Etxe* 'casa' + *erre* 'quemada' : 'casa quemada'.

Aspaldian baserriak egur asko zutenez, behekosuak zirela eta, sarri askotan erretzen ziren. Hortik geratu zaio etxe honi izena, zeren lehen Oruetabekoa baitzen. Barbarabekok esan zidanez: "- Es mote (Etxerre), quiere decir casa quemada".

Askotan gertatzen denez, hasierako bokala galdu egiten da.

⁸⁸³ Etxe 'casa' + santu 'santa' + a (art.) : 'la casa santa'.

Antzaz euskaratutako izen bat dugu. Ohiko zerrendetan ez dut aurkitu.

⁸⁸⁴ Etxe 'casa' + txikar 'pequeño' + a (art.) : 'la casa pequeña'.

Azkue: "tsikar 'Bc..', pequeño, diminuto..."

Antza denez, lehengo konstatazioa egokitzen da gehiago Azkueren aipamenari. Hasierako *txiker* forma arrunta ondorengo dardarkariaren eraginez, irekidura gertatu da txiker > txikar.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Echechiquerra	1894	U.A.Finc.Urb.	39	"ca. Y cio."	D-2,3.1979an ere bai, baina "Etxetxikera" "La de Elena es ...Etxetxikerra". Launtxu: "Errekáko, Kasatxikerra, Poletxe...". Azken honek zerbait badaki euskaraz. Agian horregatik aldaki hau.
Etxetxikerra	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Etxetxikérre	2003	Ameztuiko	Ahoz	"cio"	
ETXETXU		(Gardea)			86-14c (Bi hauek kontuak izanik, Olabiasko inguruan egon zitekeen. Hasiera batean 1774koa Olarren kokatu nuen baina Larrazabalen omen da) <i>E > a</i> . "...Expezial y expresante. la su Casa y Caseria Llamada de Olabiascoa qe. esta sita en el varrio de Gardea... Y la su casa y Caseria llamada de Ybarguen, Y la su Casa y Caseria llamada Presaco; y la su Casa y Caseria llamada Echachu, y todas ellas con todos sus respectibos pertenezidos sillas eneste mismo valle ..." "varrio de Gardea", "Q. De Larraz." <i>E > a</i> . "...parras para bino, vivero, jaro y robredales y Casttañales de Gorostiza mimenza y sobre la ttejera de murga= Ottra Casa llamada de Echachu con sus heredades de pan sembrar Casttañales y robredales sillas todas estas en el Varrio de Gardea de dha Quadrilla de Larrazau."
Echachu	1774	"Lib.Hip."	94b	"ca. Y cia."	86-14c (Olarre jarri arren ez nago hain ziur. 1811koa ondoko bat izan daiteke, Etxetxikerra agian) "Echachu" "la de Polueche con su vecino el de Echechu.."
Echachu (Gardea) ⁸⁸⁵	1785	"Lib.Hip."	211	"paraje"	
ETXETXU		(Olarre)			
Echachu	1748	U.A.070223.3	3	"c. Y c."	*86-14d (Lekukoak baserriari horrela deitzen dion arren, ostean dagoen soroaren bat izango zen) Bi mugatik dirudi Berrio aldean dagoela. "Echesaroste y Salobarri" "Echesaroste y Solobarri" "Echesaroste y Solobarri" Larra-Berrio. "Echesaroste y Solo- varri". Lehenengo hitza <i>rr / n</i> ? "Echesarro". 35Ban. 1894eko "Echesar- oste". 1992an "Echesaroste". Basaurbe aldean. "¿El de ahí atrás (caserío)? ¡Etxesaroste!" "Al caserío le llaman Etxesárre pero es Etxesaroste"
Echechu	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	
ETXEZAROSTE		(Larra)*			
Echesaroste ⁸⁸⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	250	"heredad"	*86-14d "heredad junto a camino Real"
Echesaroste	1926	U.A."Est.Cat."	9.7	"heredad"	
Echesaroste	1940	U.A."Est.Cat."	10.6	"heredad"	
Echesaroste	1952	U.A.Finc.Rust.	9.2	"heredad"	"Echesaroste y Solobarri" "Echesaroste y Solobarri" Larra-Berrio. "Echesaroste y Solo- varri". Lehenengo hitza <i>rr / n</i> ? "Echesarro". 35Ban. 1894eko "Echesar- oste". 1992an "Echesaroste". Basaurbe aldean. "¿El de ahí atrás (caserío)? ¡Etxesaroste!" "Al caserío le llaman Etxesárre pero es Etxesaroste"
Echesaroste	1956	U.A.Amil.	9.1	"heredad"	
Echesaroste	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	
Etxesaroste	2003	Berrio	Ahoz	"cio"	*86-14d "heredad junto a camino Real"
ETXEZARRA		(Larra)*			
Echezarra ⁸⁸⁷	1775	"Lib.Hip."	102	"heredad"	

Egun Orozkon txikerra 'el pequeño' erabiltzen da gehien, baina dataketa aldetik ematen du aurreko i bokalak itxi duela hurrengo kontsonantea.

Gereñu: "Echechiqui". Muxika: "Etxetxiki".

⁸⁸⁵ Etxe 'casa' + txu (dim.) : 'casita, casa pequeña'

Askotan ikusi dugunez, 1750-1800 aldean arruntena da Etxe- > Etxa- gertatzea, nahiz eta gero bere tokira itzuli.

Muxika: "Etxetxo, Etxetxua".

Barrenengoa: "Etxatxu".

Laudion badugu horren forma erdalduna dena, "Casille" egun, baina lehenago "Casilla". Bilbon ere toponimo hau dago.

⁸⁸⁶ Etxe 'casa' + zar 'vieja' + oste 'detrás' : 'detrás de la casa vieja'.

Muxika: "Etxezarostia".

⁸⁸⁷ Etxe 'casa' + zar 'vieja' + a (art.) : 'la casa vieja'.

Artikulua hitz bukaeran, deklinabidearen eraginez (Irigoien) a > e, baita i , baina azkena herri etimologiaz izan zitekeen. (Etxezarra > Etxezarre > Etxesarri)

Barrenengoak Aiarako hiru tokitan biltzen du "Etxezar", baita "Etxazar" ere.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Echezarra	1894	U.A.Finc.Urb.	220b	"ca. Y cio."	Kokaeragatik "Echezarra" izatea ahalbide asko ditu.
Casa antigua Berrio	1894	U.A. Finc.Rúst.	159c	casa	
Echezarra	1902	U.A.Est.Mun.	73	"finca"	Gero "Verrio" bezala aipatuta.
Echezarra	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"ca. Ó cio."	
Echezarra	1926	U.A."Est.Cat."	12.13	"cio."	
Echasarra	1956	U.A.Amil.	12.7	"heredad"	"Echasarra". Larrazabalen aldean dirudi.
Echezarra	1956	U.A.Amil.	27.2	"heredad"	"caserio "Echezarra" nº 86, en el barrio Berrio", "N. O. Camino de Basa-urbe a Berrio"
Echezané	1965	"Lib.Llodio"	91	"cio."	"Bº San Bartolome". Errakuntza ematen du, zeren askotan <i>rr / n</i> kontsonanteen arteko zalantza sortzen da.Gereñuk ere bai .1979ko Mapa Toponimikoan "Etezane", baina "Etezarre" da.
Etezarre	1986	"Map.Top."	1	"cio."	H-7. "Larra". 1979an ere bai.
Etxesarri	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	"Etxesarre, casa vieja, nosotros siempre "Etxesarri". E > i.
Etxesarre	1994	Gurpide	Ahoz.	"cio."	Arangurengoak ere bai. "Cuad. Top. 8"-an "Etezarre, Etezane, Etxesarre"
Etxesárre	2003	Berrio	Ahoz	"cio"	"Al caserío le llaman Etxesárre..."
Etezárra	2003	Katea	Ahoz	"cio"	"Etezarra eta gero Asaldiaga"
ETXEZARRETA		(Goienuri)			86-05b (Hau "Supicando" moduan agertzen omen da geroago)
Etezarreta ⁸⁸⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	103	"inculto"	Izagirre aldean, "Izaguirre menor". "Supicando, Supicando menor, Etezarreta, id -S. Camino publico-, Cerleurreta..." 1956ko 9.17an "Supicando, Supicando, Supicando, Cerleurreta..." jabe bera delarik.
ETXEZORU		(Larrazabal)*			Kat. 830. zk, *86-13d
Echesaru ⁸⁸⁹	1952	U.A.Finc.Rust.	12.4	"heredad"	Etezorru-tik?: "...Oruetagoicoa, Echesaru, Becosolo...", jabeago handi baten arloa da.
Etxisuru	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"pieza."	"detrás del horno". Emazteak, Oruetakoa, "Etxesuru"
Etxisúru	2003	Barbarabekoa	Ahoz	"huerta"	"hay uno que se llamaba Etxisúru"
Etxisúru	2014	Orueta	Ahoz	"huerta"	
EXABEZAR		(Olarte)			86-22a~
Exabezar ⁸⁹⁰	1791	U.A.06010241.5	33b	"monte "	34b "monte debajo de exavexar al que llaman al presente Launchu"
F					Ikusten denez, letra honekin hasten diren toponimoak oso urriak dira, gehienak oso berandukoak. Ikus Ond. "F"

"Libro de Llodio" delakoan eta Gereñurengan ere "Etezane" agertzen da, baina, izatez, *rr/n* grafia errakuntza izan behar da. Horrelakorik nabaritzen zaie beste kasuetan.

Gereñu: "Echezarra".

⁸⁸⁸ Etxe 'casa' +zar 'vieja' +eta (atz.plur.?) : '(donde) la(s) casa(s) vieja(s)', 'casa antigua'.

Hemen uste dut *eta* atzizkiaren pluraltasuna eztabaidatu daitekeela ere, zeren eta askoz bidezkoagoa ahalbide eta logika aldetik ikusten baitut singularra, plurala baino. Ez ziren egongo horrenbeste etxezar leku konkretu horretan.

⁸⁸⁹ Etxe 'casa' +zoru 'suelo': 'suelo de la casa', baina uste dut "Etxeoru" toponimoaren aldaki erratu bat izan litekeela, urtea kontutan izaten badugu. Geroago zalantzak sortu zaizkit, zeren bertakoek aipatzen dute.

Orozkon *sorue* 'el suelo' erabiltzen da. Diotenez, Zeberion honi *zelai* ere deitzen diote.

Etxe-k kasu honetan Etxi egin du, beste batzuetan bezala.

⁸⁹⁰ Ez dugu beste konstataziorik, baina *exa* < etxe? 'casa' +*be* 'debajo' + *zar* 'viejo' : 'lo viejo de debajo de casa'.

Kontutan izan dezakagun oraingo honetan (Guk arakatutako artxiboetan) bakarrik agertzen zaigula *exa-*, *etxa-* ordezkatzeko, hori ordezkatzeko baldin badu. Beste kasutan badugu "Arexalduaga /Arechalduaga" grafiak.

Uste dut toponimo hau agian behin konstatatua dugun "Avesar 1575"-ri loturik egon daitekeela.

Gereñu: "Exabea, 1606".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
FATXINASOLO		(Olarte)			
Fachinesolo ⁸⁹¹	1877	"Rgtr.Prop."	6.1b	"finca"	Ikus PATXINSOLO bera baita. "Linde Oriente: terrenos de la casa titulada Ozurrena"
Fachinasolo	1926	U.A."Est.Cat."	7.14	"heredad"	"Aldapa, Bicerrenaondo, Abásolo, Estartondo, Abásolo...Fachinasolo".
Fachinasolo	1940	U.A."Est.Cat."	10.7	"heredad"	"O. Via férrea". "Fachinasolo" eta azpian "Solochuve", Olabarrieta aurrean aipaturik.
Fachinasolo	1952	U.A.Finc.Rust.	6.1	"heredad"	"Fachinasolo y Solochuve (Gardea)" Idazmakina egina.
FELIPESOLO		(Larrazabal)*			*86-21b
Felipesolo ⁸⁹²	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	"Felipe-Solo" idatzita, 1912an ere bai.
Felipesólo	2003	Odiaga II	Ahoz	"campa"	"Aldapa...luego Felipesólo, ahora campá" "Dirección Llodio, y puede coger hasta Sakonakostera".
FERRIBURU		(Olarte)			
Ferriburu ⁸⁹³	1926	U.A.UM.0712.1	10	"heredad"	86-14c Geroago berbera idazmakina "Arriburu", baina f argia da lehenengokoa.
FERRIL		(Olarte)*			*86-14c (2003ko hau 1894ko 46ko "Ferriburu" da, jabea kontuan izanik, baita gaurko azalpenak ere. 1902koa, aldiz, 1894ko "Ferroburu"ri dagokio)
Ferri ⁸⁹⁴	1902	U.A.Est.Mun.	224	"finca"	
Ferril	2003	Ameztoiako	Ahoz	"terreno"	"...arriba del Ferril, ahora decimos arriba la vía..."
FERRILBURU		(Olarte)			
Ferilburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	46	"heredad"	86-14c "N.Via ferrea" <i>rr > r</i> "carretil, ferrocarril > ferri"?
FERROBURU		(Olarte)			
Ferroburu ⁸⁹⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	234	"heredad"	86-14c (Hau 1902an "Ferril" moduan agertzen da) "Via Ferrea"-tik hurbil (geroago agertzen den toponimoa) dirudi kokatua, f argia duela.
FRIO		(Olarte)			
Frio ⁸⁹⁶	1789	U.A.07022302.1	1	"c. y c."	Ikus FRIOENA, GARDEA FRIOENA "c. y c. llamada de frio en el barrio de Gardea", bitan. 1785ean."casa que fijeron P. de Gal. de Castañiza, alias frio"
FRIOENA		(Olarte)			Ikus GARDEA FRIOENA

⁸⁹¹ Fatxi (perts. izena) + ena (genit.) + sol o'heredad : 'heredad de Fatxi'.

Lehenengo atala pertsona izen bati dagokio, baliteke Patxi bera izatea. Fonetikoki hurbil daude bata eta bestea: naparra eta nafarra aldaketan bezala. Orozkon gaztelaniaz Josefa den bati Josepa deitzen zaio, beraz, *p/f* -aren arteko hurbiltasuna izan dezakegu hemen. Dela dela, *p* nagusitzen da Orozkon kasu honetan, baita *m* , *imini* 'poner' kasua dela eta, Zaratamon, berriz, *ifini* darabilte.

Erdarako "Francisco" izenetik Orozkon "Patxiko, Patxi,...Pantxis (andre izena)" ditugu, bai Laudion "Patxo" ere bai.

Genitibo aldetik *Rosi* (andre izena) + *ena* (genit.), herri ahoskeran *Rosina* ahoskatzen dute ere.

Geroago konprobatu dugunez, "Pachinsolo 1894" ere badugu Olarte aldean, trenbidearekin mugatzen duela, beraz, baieztatzen zaigu berbera izan daiteke. Antzekorik ez dugu aurkitzen Gereñurengan, ez eta Barrenengoarengan.

Geroko beste konprobaketa baten bidez ziurtatu dut bera dela "Pachinsolo 1894 > Fachinesolo (geroago)"

⁸⁹² Felipe (pertsona izena) + solo'heredad' : 'heredad de Felipe'.

Azken denboretan arrunta da horrelako formazioak.

⁸⁹³ Honetan eta hurrengoetan ferril/ferri (lateral inposiboan galduz), burdinari lotzea baino posible izan arren [Orozkon burriñe (burdina) 'el hierro'], 'ferrocarril'-i lot dezakegu, ondoan baitago. Ikusia dugu bokal arteko *k* zenbaitetan jausi egiten dela, buru 'parte superior, cabeza.' : 'encima del ferrocarril'

⁸⁹⁴ Lehen esan dugunez, toponimo hau 'ferrocarril'-etik ei dator.

⁸⁹⁵ Hemen ere aurrekoetan bezala, 'cabecera, encima del ferrocarril, de la vía ferrea' adierazten du.

⁸⁹⁶ Izengoitia da toponimo hau, bertan azaltzen denez, "P. de Gal. de Castañiza, **alias** frio".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Frioena ⁸⁹⁷	1790	U.A.07022302.2		"casa/s"	Urte bereko beste dokumentu batean ere bai.
FUENTE		(Goienuri-Azketa)			61-62c
Fuente ⁸⁹⁸ (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	230b	"heredad"	230b-an Santa Luzia aldean: "...Azqueta, La fuente, Arricoche, Astiaga..."
Fuente de Azqueta	1926	U.A."Est.Cat."	22.1, 2	"heredad"	"... Azqueta, Fuente de Azqueta, Araicueche, Astiaga..."
FUENTE		(Goienuri-Areta)			86-14b
Fuente, La (GO)	1924	U.A.Cat.1900	5.1	"heredad"	"La fuente" hau "Echebarri (Areta)" ondoren agertzen da: "Echebarri (Areta), id, Goicosolo, La fuente, Lecunchu". Geroago ez da agertuko.
FUENTE		(Goienuri-Etxebarri)			86-05d~
Fuente(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"monte "	"La Fuente", "N. Carretera Oquendo". Jabego handi baten arloa da: "...Sta. Ana, id, Larregui, La Fuente, Pagaza, Erquiza, Semecola...", eta nahiz eta arlo batzuk Santa Ana aldean izan, hau "Etxebarri" aldean ematen du.
Fuente	1956	U.A.Amil.	12.8	"monte "	"Lo Fuente", "N. Carr. Oquendo": "...Larregui, Lo Fuente, Pagaza, Erquiza, Semécola..."
FUENTE		(Larra)			86-22b~(Asudio aldean)
Fuente, La (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	179	"monte"	"Lafuente" idatzia. Asudio aldean dirudi. Artikulua hitzari loturik idatzia. "Ordelay 705 areas, Mugarri, Usqueta 104,36 areas, Lafuente, Aransasolo 68,16 areas-O. Camino-"
Fuente, la(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	6.2	"heredad"	"Onderas...mitad robles, restante tierra labrada... (Ordelay 1894) –S. Terreno propio, E. Camino carretil-; Mugarri, Asqueta, la Fuente, Aransolo, Tejera ...robles...–N. E.O. terreno propio-, Eguicobasoa –N. O. terreno propio, S. Camino carretil-, Mugarri"
Fuente(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	17.4	"monte "	Mugarri aldean. "la Fuente": "Onderas...mitad robles, restante tierra labrada... (Ordelay 1894) – S. Terreno propio, E. Camino carretil-; Mugarri...ayas, Asqueta...ayas, la Fuente, Aransolo, Tejera ...robles...–N. E.O. terreno propio-, Eguicobasoa –N. O. terreno propio, S. Camino carretil-, Mugarri"
FUENTE		(Larrazabal-Markuartu)			86-05c
Fuente ⁸⁹⁹ (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	139b	"heredad"	Markuartu: "...Condesolo, Fuente, Uderansolo..."
Fuente	1911	U.A.Cat.1900	3.12	"heredad"	"...Condesolo, Fuente, Uderansolo..."
FUENTE		(Larrazabal)			86-13b~(1894ko Kastañiza aldean ematen du, bestea ez)
Fuente, La (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	87c	"monte"	"N. Arroyo": "...Orueta, Fostalarren, La Fuente, Aldascache", Kastañiza bekoaren aldean. Kasuren batean euskal formen itzulpenak izan litezke.
Fuente(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	12.8	"campa"	Idazmakinez egina. "Lafuente" batera idatzirik. "E. Arroyo". Itzulpen kutsua. "Lecandasar" ondoan dirudi mugengatik. "...Lafuente,

⁸⁹⁷ "Frio" (izengoitia' + ena (genit.): 'la (casa) de frío'...

Susmatzen genuenez, are gehiago -ena atzizkia duen izengoiti bat da. Aldean jartzen duenak (ahazturik nuela) argitzen digu: "casa que fijeron P. de Gal. de Castañiza, **alias** frío"

Ikus Gardea Frioena etxe bera baita.

⁸⁹⁸ Toponimo hauek itzulpena izatearen kutsua dute Alde batetik berandu agertzen dira, 1894tik hasten direlarik, beste aldetik *iturri* duten zenbait toponimoak hurbil baitute. Ondorioz, berberak izan daitezke, hizkuntza ordezkapena batean ondoren.

⁸⁹⁹ Toponimo hauek itzulpena izatearen kutsua dute Alde batetik berandu agertzen dira, 1894tik hasten direlarik, beste aldetik *iturri* duten zenbait toponimoak hurbil baitute. Ondorioz, berberak izan daitezke, hizkuntza ordezkapena batean ondoren.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Lecandasar, Boluy, Asube, Mimenza"
FUENTE		(Olarte-Olartegotxi)			86-30a
Fuente (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	138b	"monte"	Olarteko toponimo artean aipatuta, baserria ere Olartekoa dela. "...Talea, Fuente, Tontorra.."
Fuente Olartegochi	1940	U.A."Est.Cat."	12.10	"heredad"	"La fuente de Olartegochi"
Fuente Olartegochi	1956	U.A.Amil.	12.26	"monte"	"Fuerte(?) Olartegochi", baina "fuente" izan behar.
FUENTE		(Olarte-Zabale)			86-22a (Ziur aski, Kamajon iturriari buruz ari da)
Fuente (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	233b	"heredad"	"Aldapa, Sabale, id, id., Cascada, Santa Crus, La fuente, Santa Crus, Olabarrieta, Sabale".
Fuente(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.13	"heredad"	Santa Cruz aldean. Zabalekoa.
Lafuente	1956	U.A.Amil.	7.4	"heredad"	Santa Cruz aldean aipatuta.
FUERARRONDO		(Goienuri)			Ikus IBARRONDO
GALLARRAGA		(Sodupe aldean)			61-53 (Tontor ezagun honi txikitatik "Gallarga" esaten genion, nahiz eta orain "Gallarraga" berreskuratu, zabaldu eta aurreko forma ia galdu den. Toki historiko nahiko zehatza bada ere, Orozko aldean beste Galarragaren bat ikusi dudalakoan nago. Sodupekoan aipatzen den erreka ez da hain nabaria)
Galharraya ⁹⁰⁰		"Lib.Baut."	58	"monte "	Teofilo Lopez Mata-ren "Geog. del Cond. de

⁹⁰⁰Toponimoetan laterala palatalizaturik agertzen zaigu. Haurtzaroko ikaslagun baten deitura, aldiz, Gueñesekoa, Galarraga zen eta horrela mantentzen da inguru haietan.

Azkue: "Galar: 1º (AN-b, L-ain-s) carbón de castaño... 2º (AN-est, BN, Sal.), leño muerto en el árbol mismo..".

Mitxelenak aipatzen du: "gal(h)ar 'leño muerto en el árbol mismo':top. Galharreta 1025, Galarraga, Galardi, ...Galarza' Gallarza' ...Gallarreta, Gallartu.. Mendieta: "...que Galarza quiere decir árbol seco, y arza oso".

Lh grafemari buruz, Mitxelenak hauxe dio (FHV) 320 or.: " l es entre vocales mucho más frecuente que n en palabras antiguas, designaremos en adelante por L en nuestras reconstrucciones el sonido o grupo que en esa posición se ha comportado como lat. ll. ...en los primeros siglos de la Edad Media no un grupo, sino un fonema que se oponía a l aproximadamente como N a n y R a r..

En la Reja de San Millán se representa consecuentemente este sonido por lh (Olha- cf, sul. ôlha 'choza de pastor o ll (Angellu)...Se trataba, pues, de un sonido que en siglo XI era todavía distinto de arag. cast. l...evolució en romance como lat. ll hasta [l]: mod. Olabarre, Alava, en 1025 Olabarri...".

Aurrekoa ikusirik, batez ere, Mitxelenak biltzen dituen "Galardi...Galarza"-engatik uste dut botanikari loturik dagoen zuhaitzaren izan litekeela, hor -dui/-di eta -(t)za atzizkiak baitaude. Arrabatu eta Ganekogorta aldean nahiko garaikak dira tokietan, Galarragan gertatzen denez, zuhaitzak urritzen dira, zenbait enbortxu lehor aurkitzen duzula. Horrelakoak ugari ikus daitezke.

Hasiera batean oso deigarri egiten zitzaidan Ubietok aipatzen duen "Galharruga", tartean arru 'barranco' izan daitekeela. Hasierakoa jatorragoa ematen du deituran gordetzen den forma bustigabea, hau da, gala- eta hortik gara- 'elevacion, altura, de lo alto...', kontutan izanik r/l-aren arteko aldaketak, baina gara 'de lo alto' + arru 'barranco' + aga (tok.atz.) en el lugar del barranco de lo alto' baino hau baino bidezkoagoa ikusten dut 'lugar del leño muerto en el árbol mismo' putzituegia iruditu arren, zeren azken finean lehor egon zitekeen zuhaitz bat edo mota bat baino ez zen izango.

"Galharraya" aldakiak ematen du beste bukaera duela, are gehiago aspaldiko tribuen arteko muga kontutan izanik, baina fonetika arloan -g- horrek beste kasutan eman du horrelako ondorioak.

Gallartu konstatazioan, Orozkon ere badagoela, aditzaren partizipio egon daiteke.

Nahiko arrunta da toponimo honetan gertatzen den sinkopa, hots, Galarraga > Gallarga. Bitxia da ere, nik neuk milaka bider entzun eta esan ondoren, izen hau Sodupen, errekupeazioa dela eta, "Galarraga", azkenean urte batzuk bertan bizi barik zalantzan geratzen zara ia zein den erabiltzen genuen forma. Sodupekoa den andre batek, nahiz eta azken 41 urte Laudion bizi, hauxe esan zidan: "-Siempre hemos dicho Gallarga...puede que Gallarraga también se diga, también he oído, pero nosotros siempre hemos dicho Gallarga". Artzain ondoar batek berdin esan zidan. Nik ez nion aipatu inungo forma, berak esan zezan, bakarrik galdetu nion mendien izenaz.

Gereñu: "Galarra", "Galarreta" azkena hiru tokitan, "Galarretabide, Galarretasari, Galarretasolo".. "Galarza", "Galarraga" (hiru tokitan ere), "Gallarta, Gallarreta, Gallastra, Gallataran.."

Muxikak Galarraga asko aipatzen ditu, baita "Galarragaldea..Galarragasakona, Galarraz eta Gastanandia, Galarreko...Gallartegi..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Galharruaga	934	"SMCo.Ubieto"	38	"rio"	Castilla", "Derivo Galharraya Usque in flumen Deva..."
Galharraga	934	"SMCo.Landa."	26	"rio"	"De rivo de Galharruaga usque in flumen de Deba, id est tota Bizcaglia..." Beste egile batek "Galarraga" aipatzen du.
Gallárraga	1994	Mendibil	Ahoz	"monte"	"De Ribo de Galharraga usque in flumen de Deva id es tota Vizcaya..."
Gallarga	1994	Bekoa-Isusi	Ahoz.	"monte"	"Gallarga...(Barakaldo). Sodupen "Gallarga" esaten geniola uste dut, nahiz eta bertako mendizale elkarteari "Gallarraga" deritzan. Beraz, sinkopa gertatzen da.
Gallarrága	2003	Aspuru	Ahoz	"monte"	"Gallarrága...Gallárga". Hasiera batean lehena aipatzen du, baina galdetzen diodanean ¿Gallarrága o Gallárga", bere erantzuna hau da: "Gallarga.....es que ahora es cogido la costumbre"
GALLARRAGA-KOA		(Goineuri)*			*86-14b
Gallarraga* ⁹⁰¹	1536	U.A.030501.3	28	"apellido"	"mojon Axnabar, entre la casa y la tierra de Juan de Gallarraga y Ochoa de Urrutia"
Gallarraga*	1561	"Lib.Baut."	25b	"apellido"	"C. de gallarraga". 1565ean eta 1572an ere bai. 1568an, 73b-an "marina de gallarra?". 1536an, 132an ere bai. "U. de gallarraga"
Gallarraga	1726	U.A.030503.3	6b	"c. y c."	"varrio de Areta". 1730ean. 1737an ere bai, baita "Gallarraga" ere. 1741ean, 1779an eta. Gereñurengean ere bai.
Gallaraga	1727	U.A.0506.4	165	"c. y c."	1730ean ere bai. <i>Fr > r?</i>
Gallarracoa*	1747	U.A.070101.1	10	"apellido"	"Josefa Jauregui de Gallarracoa", "Lorenzo de Olabarria de Gallarracoa"
Gallarraco	1753	U.A.030503.6	12	"c. y c."	"varrio de Areta". 1781ean eta 1790ean ere bai. 1809an eta 1813an (Diezm.) ere bai.
Gallarracoa	1771	"Lib.Hip."	21	"ca."	66an eta 79b-an ere bai. 139an "Josefa de Jauregui Gallarracoa". 293b-an ere bai.
Gallarraga	1771	"Lib.Hip."	21	"ca."	Alboan "Casa de Gallarracoa", ondoren "J. de O. el de Gallarraga". 100ean alboan "Gallarracoa", ondoren "Gallarraga". 129b-an ere bai.
Gallarraco	1774	"Lib.Hip."	86b	"ca."	Forma artikuluduna ere bai bertan. 151b-an eta 214an ere bai.
Gallarracoa	1779	U.A.06010218.9	20	"casa/s"	Hasieran "c. c. de Gallarraga" gero bitan "Gallarracoa". 1781ean hiru bider agertzen da. 1790ean bitan.
Gallarragaco	1781	U.A.06010226.1	12b	"casa/s"	Dokumentu berean 1an "Gallarracoa", 4an "Gallarraco", 12b-an Gallarragaco" Areta. 1783an hirutan ere bai.
Gallarraco	1877	"Rgtro.Prop."	7.2b	"finca"	"Areta"
Gallarecoa	1894	U.A.Finc.Urb.	10	"ca. y cio."	
Gallarrecó	1894	U.A.Finc.Urb.	138	"ca. y cio."	"E. Rio Nervión".Kasu honetan ez du artikulurik.
Gallarrecó	1894	U.A. Finc.Rúst.	10	"huerta""h ere baid."	A a e.
Gallarrecó	1894	U.A. Finc.Rúst.	10	"heredad"	A a e. Orrialde berean artikuluduna eta artikulugabea, jabe berbera izanik
Gallarraco	1894	U.A. Finc.Rúst.	203	"heredad"	A a a. "N.Camino Real"
Gallarrecó	1986	"Map.Top."	1	"bidea"	G-10-an.
Gallarréko	2003	Areta	Ahoz	"lugar"	¿Dónde estaba antes Tejada? ¡Gallarréko!"

Barrenengoa: "Galarreta...gallar 'árbol seco' /terreno escabroso? ". Ez dakit nundik ateratzen duen Barrenengoak 'terreno escabroso', baina guk ezagutzen dugun Gallarraga bai dela horrela atzeko aldetik.

Merino Urrutia: "Galarraga".

⁹⁰¹ Ikus Gallarraga, zeren toponimo berbera baita. Hemen ikusten denez, "Gallarraga /Gallarragaco /Gallarraco" aldakiak ditugu nagusiki, hau da, leku-denborazko genitiboa gehiturik zenbaitetan.

Ikus daitekeenez, deitura batetik eratorritako toponimoa dugu. Hasiera batean deitura baino ez da agertzen. Geroago *ko* atzizkia artikuluari lotzen zaio. Azkena gertatu ondoren, bokal artean *g* -aren galera gertatzen da: "Casa de Gallarracoa/el de Gallarraga/ Gallarragaco". Baita disimilazioa ere: Gallarracoa>Gallarrecó.

Dela dela, aipatu dugun *g* -aren galera, bestetan aipatu dugunez, honen makaltasunagatik omen da (aga atzizkia beste aldetik, batzuetan galdu egiten da), 1568an "gallarra" dugu batean, arruntena Gallarraga denean.

Dardarkari bakuna agertzen zaigu 1727an bikoitzaren orde, baina fenomeno hau askotan aipatu dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
GANEGOGORTA		(Goineuri-Laudiotik kanpo)			61-54 Laudiotik kanpo egon arren –herriko iparraldeko mugatik bi kilometroa-, artzantza zela eta, mendigune hau hurbilekoa izan da audioarrentzat.
Ganicocorta ⁹⁰²	1375	"H.G.V.Iturriza	278	"monte "	"Curutceaga, é dende a Ganicocorta"
Ganecogorta	1578	U.A.0504.1	9	"monte"	Eusk.lkas. "Garecogortta" <i>n / r?</i> Errakuntza. "uno de los tres seles con cabaña que siendo de Arrigorriaga, usaban los deLlodio". Sta. Luziatik gora. 1979ko mapa toponimikoan ere bai.
Ganekogorta	1994	Lekandazar	Ahoz.	"monte "	Ez da Audio.Beasko-Isusi-koak berdin azaltzen du.
Ganekogórta	2003	Beasko	Ahoz	"monte"	"la ladera de Ganekogórta". Aspuru: "el alto arriba, Ganekogórta". Izagirre Txikia: "La subida al Ganéko". Batzuek forma laburtua erabiltzen dute.
Ganekogórta	2014	Aspuru	Ahoz	"monte"	"Queda del buzón de Ganekogórta pa(ra)...abajo"
Ganikogórta	2014	Aspuru	Ahoz	"monte"	Beste batzuek ere horrela esaten diote.
GANGIGERTU		(Larrazabal)			86-13b
Güanigertu ⁹⁰³	1877	"Rgtro.Prop."	7.4	"monte "	"Güanigertu. N:regato que baja de Larrazabal"
Ganguigertu	1934	U.A.UM.0712.4	1	"monte "	Idazmakinez egin. "N. Regato. O. Regato Lecandasar"
Ganguigutu	1940	U.A."Est.Cat."	13.25	"monte "	Jabego handi baten arloa da, gainera batzuk gaizki idatziak daude: "...Lecandasar, Ganguigutu, Bolio, Zubiaur..."
Ganguigertu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.12	"monte "	"N. regato Larrazabal", "O. Regato Lecandasar": "...Larriguibel, Ganguigertu, Bollo...". 22.19
Ganguigertu	1956	U.A.Amil.	22.19	"monte "	Berdina den beste zerrenda batean ere bai. Zalantzazkoa, nahiz eta argi idatzirik egon. "O. Regato Lecandazar". Jabego handi baten arloa da, gainera batzuk gaizki idatziak daude: "...Larriguibel, Ganguigertu –N. Regato de Larrazabal, O. Regato Lecandasar- 55?areas"
GANZABAL		(Larrazabal)			
Ganzabal ⁹⁰⁴	1847	"Lib.Baut."	452	"cio."	Zalantzazkoa. Gaizki irakurtzen da, baina hori ematen du. Larrazabalen?

⁹⁰² Gan 'encima, alto' + e (lot.)+ ko (tok.atz.) + gorta 'sel, cuadra' : 'sel de lo alto'

Muxika: "Gañekobolu".

Gereñu: "Ganecomendia, 1703".

⁹⁰³ Lehenengo konstatzioari begiratzuz gero, *goen/goren/gan* 'el de más arriba, alto, parte superior' lehenengo elementua izan dezakegu, bigarrenen *igartu>igertu* 'secado'.

Azkue:"igartu (Bc.) secarse ". Beraz, 'el (lugar) seco, secado, marchitado de arriba'.

Beste konstatzioetan g-aren bikozketa gertatzen dela. Dena dela, jabego handi baten arlo bat da, bertan hainbat izen gaizki daudela. Antzematen dut, kokapena dela eta, eta mugetan dauden errekengatik geroago agertuko den "Garandiguste" hurbil daudela. Bera izan zitekeen, baina dituzten atalek ez omen dute antzik, nahiz eta zaharregiak ez izan.

Muxika: "Ganeder"

Gereñuk eta Barrenengoak ez dute aipatzen toponimo honen inungo aldakirik.

⁹⁰⁴ Gan 'parte superior, alto' + *zabal* 'ancho': '(lugar) ancho de lo(que está en lo) alto, anchura de arriba'.

Mitxelena: "*zabal* 'ancho', sust. 'plazoleta' " ..

Mitxelenak ematen dion sustantibo zentzua uste dut Azkuerengandik hartu duela eta honek Lekeition dagoen "Arranegiko Zabala"-gatik ematen dio zentzu hori. Dela dela, izen funtzioa bete arren, ez dut uste 'plazoleta' denik, baizik eta 'el ancho, anchura'.

Gereñu: "Ganzorrotz".

Muxika: "Gañeder".

Aramaio aldean dagoena uste dut Gantzabal esaten diotela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
GARAI		(Larrazabal)*			*86-13d
Garai ⁹⁰⁵	1781	U.A06010224.14	3	"monte "	Birritan aipatzen da. "paso a Veldiu, prox. a Arana de Gardea". "Garay" ere bai bitan. 1790ean "Garay" ere bai.
Garai	1785	"Lib.Hip."	211	"paraje"	
Garay	1894	U.A. Finc.Rúst.	14b	"monte"	205i-an Larrazabal ematen du.
Garay	1904	U.A.Cat.1900	2.14	"monte "	
Garay	1926	U.A."Est.Cat."	20.17	"monte "	
Garay	1940	U.A."Est.Cat."	13.35	"monte "	
Garay	1952	U.A.Finc.Rust.	16.10	"monte "	Idazmakinez eginga. 16.14an ere bai . Beldiobarrena ondoeren aipatuta. 22.11n ere bai. 22.9an "N. Regato de Arana"
Garay	1956	U.A.Amil.	16.27	"monte "	22.12an ere bai. "Cuad. top. 8"-an ere bai.
Garái	2005	Presako II	Ahoz	"monte"	
GARANDIGUSTE		(Larrazabal)*			Kat. 803. zk., *86-13b
Garandiguste ⁹⁰⁶	1877	"Rgto.Prop."	7.1b	"finca"	
Garandigutu	1894	U.A. Finc.Rúst.	215c	"monte"	"N. Arroyo. O.Partearroyo": "Aldapa, Echevarrena, Solobarri, Lecanda, Lecanda, A(r/s)cocheta, Mostacha, Mostacha, Mostacha, Pagasalde, Arpill(e/u), Echeburu, Metaliturri, (B?)isquerra, Garandigutu, La Cantera, Sante "
Garandiguste	1926	U.A."Est.Cat."	22.9	"monte "	"...Vizquerra, Garandiguste...". Ematen du "Garandiguite" jartzen duela gainean duen puntutxuagatik.
Garandiguste	1940	U.A."Est.Cat."	10.30	"monte "	"N. Riachuelo Garrandiguste" bi r azken honetan. "...Vizquerra, Garandiguste -N. Riachuelo Garrandiguste, O. ...Partearroyo...". N/u-ak ez dira gehiegi bereizten.
Goraudiguste	1952	U.A.Finc.Rust.	22.23	"monte "	Berdina den beste zerrenda batean ere bai. N / u?. "Aldapa -N. La misma casa y camino vecinal, S. Arroyo de la casa...-, Echaurre -N. Castañal de la casa...-, Solobarri, Lecandalde, Mostacha, Cantera, Pagazacolanda, Arpillo, Echeburu, Achiquiturri, Bisquerra, Goraudiguste -N. riachuelo-..." Gora(n/u?)diguste, baina oraingo

⁹⁰⁵ Garai 'lugar alto, superior, de arriba'. Ezagutzen ditudan Garai guztiak, Sodupen, Orozkon, Okondon,...leku altutxu batean daude.

Azkue: "Garai: 1° (c), alto..se usa poco no siendo en la toponimia 2° (Bc..), granero, hórreo..."

Mitxelena: " garai ' alto', sust. 'granero, hórreo'..Garay...Garayburu... Garaicorta... Garaizabal...Es derivado de gara ' 'Elevación, altura' "

Muxika: "Garaibea, Garaikoaristialdea, ..Garaikoetxeburua, Garaileku.."

Gereñu: "Garaicoa, Garaicoachea, Garaicolanda, ...Garaieta, Garaietagana, Garaigan...Garaizabal..Garaya".

Barrenengoak Aiarako zortzi tokitan aipatzen du toponimo hau 'alto, sitio dominante, altozano' zentzua zuzenarekin. Baita "Garaibe, Garaigana, Garaio, Garaiondo, ..." ere.

Nonbaiten aipatu dugu, Mitxelenak aipaturik, i kokapen atzizkia izan daitekeela: Aldai, Garai. Baina Aldatz kasuan ez omen da.

Azkue: "Gara: 1° (Bc, S), idea de elavación..."

⁹⁰⁶ Zail samarra dugu toponimo honen jatorria bilatzea, aukera gehiegi daude eta ez tinkoak. Alde batetik Garandi -k barnean izan dezake aran ' ciruela' elementua, are gehiago -di botanikan aurkitzen dugun multzo atzizkia. Azkenaren alde jotzen du dugun Garanzaganeta-k ere.

Azkue: "Garan: 1° (Bc), Var. de Garau en los derivados...2° (B-m-tx), maduro...se aplica á frutos de la tierra"

Dela dela, kontutan izan behar dugu gara 'elevación, altura' elementua izatearen aukera, eta Mitxelenaren oharra: "No sería fácil de distinguir los por la forma los compuestos de gara de los de garo".

Bokal arteko g, agian jodaren aurkakoa izan daiteke Arriurdin>Ariurdin>Aiurdin, Adigurgin, Arrigurdin . Ikus Atxurdin.

Barrenengoak "Garauste"-ri buruz gara + oste dela dio, baina zaila egiten zait, zeren oste 'parte trasera' gehienetan eraikuntza edo gauza tinkoekin joaten baita. Dena dela, Belauste / Belaoste irakurri dut.

Gereñu: "Garangaiz". "Arandilun".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Goraindiguste	1956	U.A.Amil.	22.23	"monte "	honetan, besteekin konparatuz gero, <i>nargia</i> dela esan daiteke. Zalantzazkoa, idazmakinez egina egon arren. "N. Riachuelo". "...Bizquera, Goraindiguste, Echeburu, Bizquera"
Goradigüste	2003	Lekandazar	Ahoz	"termino"	"termino que esta cerca de Landibusti y también sería un termino intermedio entre Lekandasár y Oreta...es termino amplio"
Goraidigüste	2014	Lekandazar	Ahoz	"termino"	"... hacia el río es, que era jaro, Goraidigüste "
GARANZAGANETA Garanzaganeta ⁹⁰⁷	1894	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst.	96b	"heredad"	86-05c "-gameta" dirudi, eta gainera bukaerakoa nahiz eta guztiz itxi gabeko <i>a</i> bat eman, <i>u</i> bat ere izan zitekeen. Kaltzaganetari loturik? Ez du ematen. Malkuartun: Malkuartun: "Malcuartu, Id, La Mayor, El Pino, Cuesta, Garanzaganeta 18,74 areas, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte-dirudi baina, Picubiarte omen-, Lareche -hasierako kontsonante honek eta gainerako <i>-ek</i> forma bera dute, baina "Sareche" izan behar, beraz, <i>s/l</i> bereiztu ez, grafia aldetik-, Entrada, Aldargachu, Oleragachu".
GARATE Garate ^{**908}	1418	(Goienuri)* Apell.V.Mitx	02	"lugar"	Kat. 200. zk, *86-05b "Iturriza publica una escritura vizcaína de 1418 en la que se lee: "...é seyendo garate desde el bado de Vzabal fasta Arguenaen,... é con el dicho apeamiento, é garate, é toda la ganancia..."
Garate*	1547	"Lib.Baut."	7b	"apellido"	"C. de Garate".1614an (U.A) ere bai, eta "min. de carate" bitan Goienurin. 1602an "çarate". Bera izan daitekela, <i>c / g</i> alternantzia hitz egin daiteke?
Garate	1568	U.A.0107.1a	7	"cruz"	"crus de garate". 1614an "termino". 1726an "casa". 1772an (Conc.) ,UA "Cruz de ...". 1809an (Diezm). 1843an (Baut.). 1877an "Gárate"
Garate	1774	"Lib.Hip."	86	"ca."	125b-an "Casa de Garate o Andechaga abajo" D. de Garate jabea zelarik.
Garate	1894	U.A.Finc.Urb.	123	"ca. y cio."	180an "monte" gisa ere bai
Garate	1894	U.A. Finc.Rúst.	139f	"heredad"	3.15ean eta 3.17an "Garáte".
Gárate	1902	U.A.Cat.1900	1.5	"ca. ó cio."	Bi toponimia mapetan ere bai, baina azenturik gabe. J. P. Ulib. "garata ta sugesu ta larrenega (larrinaga zirudien, baina larrenega omen da)
Gárate	1914	"Vera"	596	"casa/s"	... laudio aldeco marran", baina grafia errakuntza dirudi, Garatarena.
Garate	1940	U.A."Est.Cat."	13.13	"heredad"	24.16an ere bai.

⁹⁰⁷ Ikus Garandiguste. Hemen (*t*)za botanikan multzo atzizkia + *gan* 'parte superior, alto' + eta (atz.pl.?) ditugu.

Gereñu: "Garangaiz".

Barrenengoa: "Garanza".

Botanika munduko zerbait omen dezakegu lehenengo atalean. Atal horrek ez dugu aurkitzen inon, dela dela (G)aran, arantza edo horrelako zerbait izan litezke.

Behin bakarrik agertzen zaigu, gainera jabea Gordexolan bizi zen, eta bukaeran *-gameta* agertzen delakoan nago.

⁹⁰⁸ Bitxia zen Euskal Herriko txirindulari txapelketan leku honetara heltzerakoan jarritako txartela "Mendiko portua", haxe baita Garatek esan nahi duena, *gara* 'alto, elevación' + *ate* 'puerto': 'puerto de altura'.

Dela dela, oso interesgarria iruditzen zait 1418ko konstatazioa, zeren bertan **garate** agertzen zaigu izen arrunt bezala (minuskulaz agertzea normala izaten zen, nahiz eta berezko izena izan), eta ateratzen dion zentzuagatik mendiko muga pasatzerakoan ordaindutako zerga izango zela ematen du.

Garate oso zabaldia dago Euskalherri osoan, Iparraldean zehazki Garat formarekin.

Gereñu: "Garate...Términos montuosos de Lezama-Menagaray y Zuaza".

Barrenengoak Aiarako hamar tokitan biltzen du toponimo hau.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Garate	1952	U.A.Finc.Rust.	7.8	"monte"	12.10ean "Gárate – N. Carretera Oquendo...- "".
Gárate	1956	U.A.Amil.	1.23	"arroyo"	
Garate	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.4	"pago"	
Garate	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	Isusikoak ere bai.
Gárate	2003	Garate	Ahoz	"cio."	"¿Al caserío? ¡Gárate!". Izagirre Txikia: "...dirección en el alto Gárate..."
Gárate	2007	Izagirretxikia	Ahoz	"cio."	"Esta Gárate, Gárate sí". Aurrean geundela. Aurreko egunean berdin-berdin ahoskatu zuen, baita bere emazteak ere.
Gárate	2014	Luxaa	Ahoz	"cio."	"La de la carretera, Gárate."
Gárate	2014	Zugezu	Ahoz	"cio."	
GARATEALDE		(Goineuri)*			Kat. 201. zk., -ikutzen du Okondoko 317.z k., *86-05b
Garatealde ⁹⁰⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	84	"monte"	
Garratiale ⁹¹⁰	1956	U.A.Amil.	9.18	"heredad"	Zalantzazkoa. "N. Camino de Zaballa". Garatealde? Posible da, zeren hurbileko andra batek "Gorrostiza" aipatzen zidan "Gorostiza" aipatu beharrean.
Garateálde	2003	Garate	Ahoz	"zona"	Bertako semeak esaten zuen, honetaz galdetu ondoren, "Si, me decían el de Garateálde". Izagirre: "Garateálde, es a un lado de Gárate"
Garateálde	2007	Izagirretxikia	Ahoz	"cio."	¿Tú como lo dices? Garateálde, Gárate álde!. Lehenago aurrean geundela, eta oraingoan ondoan. "Garatealde es el pinar, todo el pinar (hacia abajo), con la chabola, a la izquierda –es de la izquierda de la chabola hacia abajo- (pero la chabola no...)"]
GARBE		(Goineuri)*			Kat. 1112. zk., *61-62c (Hau nahiz Larrazabalekoa sakana batean daude. Hemen esaten denez, troka batean. Azkuek bildu zuenez, troka bi zentzu ditu: 1) menditarteko sakana 2) arroa, hau da, 'encañada, barranco'. Azken batean, arro hitzak adiera biak ditu: 'cuenca', 'barranco'. Hau bereziki nahiko nabaria da arro moduan, haitz handi batzueon ondoan baitago, Laudio eta Okondoko mugan))
Garbe(GO) ⁹¹¹	1568	U.A.0107.1a	7	"arroyos"	"se halla encima de las casas de Ugalde"

⁹⁰⁹ Gara 'altura' + ate 'puerto' + alde 'lado, costado.': 'en la zona de Garate, del puerto de altura, (en la) parte de Garate'.

Barrenengoa: "Garatiale".

⁹¹⁰ Hau, berez, Garatealde da, zeren horrelako ahoskerak arruntak baitira handik. Eskein aldean jarri dudanez, Okondoko Zaballa baserria edo etxea dago eta hurbileko andre batek "Gorrostiza" aipatzen zidan, "Gorostiza" esan beharrean.

Kuriosoki Barrenengoak "Garratiale" biltzen du ere.

⁹¹¹ Hipotesi mailan gaude, zeren ez dugu aurkitzen antzekorik. Lehen Garandiguste eta Garanzaganetarekin pentsatu dut, hasierako kontsonanteak aspiraketa bati erantzun zitekeela. Hori burura etorri zait, zeren aspalditik Gorbea/Orbea-ri lotzen bainuen. Orain Garbe honekin zenbait gauza pentsa dezakegu:

1) Lehenengo kontsonantea aspiraketaren ezaugarria balitz, (h)arri 'piedra' + be 'parte inferior': 'debajo de la peña' litzateke. Ingurukoek 'peñascal' bati deitzen diote "Garbe". Geroago, lekua eta ingurua aztertuz gero, uste dut hipotesi hau sendoa dela.

2) Gar<Gara 'elevación, altura' + be 'parte inferior, abajo' : 'debajo del alto'. Oiz mendiko magalean badago Ganbe deitzen den leku bat eta beste asko antzekorik baditugu, hasiera batean kontraesana ematen bazuen, bidezkoa omen da. Dela dela, Mitxelenak zera dio: "De gara no puede salir regularmente gar- ". Baina, nire ustez, "Garibai, Garmendia" adibideek ahalbideak eskaintzen dute horren alde.

3) Gorbea-ren lehen elementuak konposaketan Garbea eman zitekeen ere. Laudion mendi ezagunaren erabiltzen den forma "Gorbéa" da, Luxako testigantza duguna.

Baina aurreko guztia errepikatzen dudanez, oso eztabaidatsu izan daiteke, dela dela neure eritziz 1. eta 2. puntuan biltzen dira arrazoi sendoak fonetika eta logika aldetik, gainera, ezagutzen dudan Garbe (Goienuri) biltzen dita orografikoki altxera eta harri ugari izatea.

Mitxelena: "lo que escribí sobre gar, gara, gari y garo es inseguro en el más alto grado".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Garbe (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	84	"monte"	(Oquendo)". 1745ean, 1764an eta 1775ean ere bai. "S. Regato. EW. Egido de Oquendo". 171b-an "N. Ejido de Oquendo"
Garbegoienuri	1926	U.A."Est.Cat."	12.26	"monte "	"Garbe de Gogenuri"
Garbe(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	24.34	"monte "	
Garbe(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"monte "	16.10ean ere bai.
Garbe(GO)	1956	U.A.Amil.	7.2	"monte "	
Garbe	1979	"Map.Top."	1	"paraje"	Okondoko muga Dubirizen aldean."Garben" ere bai, baina gaizki. 1745ean Larrazabalekoa dirudi, gero Undio aipatzen baita.
Garbe(GO)	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"peñascal, encima Asetxin". Beaskoak,(Isusi), ere bai.
Gárbe	2003	Dubiris II	Ahoz	"termino"	"de las peñas para abajo". Aspurukoa: "allí... baja el terreno de Llodio". Eremu ezaguna da.
Gárbe	2014	Aspuru	Ahoz	"barranco"	
GARBE		(Larrazabal)*			*86-13d
Garbe	1569	U.A.0107.1a	20b	"monte "	"garbe y hodiagabechia ...y en hodiagabechia... monte de garbe"
Garbe(LZ)	1730	U.A.06010206.1	5	"paraje"	Birritan aipatzen da. "Garbe, Garue", ", junto a Isarduy". 1779an "Garbé o Imittola", "de Yzarduy hasta molino Tapia"
Garbe(LZ)	1745	U.A.030501.4	0b	"mojon"	"1758an "Ymit,ola o Garbe", "Garbe o "Imit." 1776an "Garvé", "comprende hasta el varrio de Izardui". la beti "Garbe"
Garbe (LZ)	1790	"Lib.Hip."	246b	"monte "	Larrazabalekoa dirudi. 271b-an ere bai
Garbe (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	20	"monte"	50c-an "Aldapa, Landazar, Aurrecosolo, Sundico, Cepuscumen, Undio, Bugursegui, Lardui, l(s/r)imiro, Gocotu(fr/p)enta, id, Arrinocolanda, Asulechu, Recaitun, Garbe, Garbe". 77c-an ere bai. Odiaga eta Altui artean.
Garve (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	187	"monte"	Orueta aldean.
Garbe (LZ)	1924	U.A.Cat.1900	6.7	"monte "	Errekailun aldean. 6.9an ere bai
Garbe	1926	U.A."Est.Cat."	1.3	"monte "	Txirrieta, Torrejonen aldean
Garve (LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	3.3	"monte "	Errekailun ondoan.
Garbe(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	1.11	"monte "	Idazmakina egina. 3.3an ere bai idazmakina.
Garbe(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"pinos"	Birritan aipatzen da. 2.6an ere bai. 22.12an eta 19an "Garre", baina errakuntza izan daiteke. 22.10ean eta 18an "Garde" errakuntza ere bai . 22.24an eta 3.9an ere bai. 22.16an "Garre", baina errakuntza.
Garbe(LZ)	1956	U.A.Amil.	22.14	"monte "	46B-an, "Altuy" bezala.
Garbe	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.8	"pago"	Odiagakoek "Garbe o el arroyo de Odiaga". Zumeltzakoak ere bai.
Garbe	1994	Olariaga	Ahoz.	"monte "	"ladera de Odiagabiti y la (de) después". Isardio: "en el barranco de Gárbe". Isardio II "Gárbe monte grande..."
Gárbe	2003	Odiaga II	Ahoz	"ladera"	
GARBIRAS		(Goienuri)			61-61c~ (Zerrenden bidez azaltzen dudana arabera, Karobizar moduan agertzen dena guztiz

Muxika: "Garape...Garbe, Garbebarrena, Garbepia". Lehenengo konstatazioetik bigarrenera igarotzeko sinkopa bat baino ez da behar. Dirudenez, azkenengoetan erreduplikazio semantika ematen da, hau da, *be* 'parte inferior' fosilizaturik egon daneran, zentzu bera markatu nahian zentzu bera duen *barrena*, *pia* gaineratu zaio.

Gereñu: "Garbe, monte y camino de Mandojana. Regata de Llodio", "Garbea, (La.), monte de Menagaray", "Garbiras, Garburua".

Oso interesgarria ere iruditzen zait Barrenengoak biltzen dituen toponimoetatik atera ditzakegun ondorioak. "Garbe.- Amurrio, Baranbio, Kexana, Lezama.- Var.: Garaibe, Garube, Gorabe, Gorabi, Gorabie, Barobe, Barube, Barrube, Garaibe...de *gan*.y *be*..", "Garbea", "Garbea, La". Lehen esan dugunez, sinkopa izan dezakegu batetik bestera dagoen bidea, eta oso ondo konstatatua dagoen "Garabe" hau, Muxikak aipatzen zuen Garape bera izan daiteke.

Azkenik, esango dut Garbea, Gardea-ri loturaren bat izan dezakela, leherkarien arteko nolabaiteko hurbiltasuna eta aldaketa nabaritzen baitira.

Balmasedan badugu ere Garbea deitzen zaion mendi bat, nahiko garaia dena. Kasu honetan tontor bat da, beraz, ondo dagokio 2. hipotesia 'debajo de lo alto', zeren eta tontor bat izan arren, behealdeko lekuren batek eman ahal zion izena. "Garbe" ere Igorren badago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Garviras ⁹¹²	1894	U.A. Finc.Rúst.	230	"heredad"	ez bada, hurbil egon zitekeen) "Larremburu, Ambie, Urruchu, Garviras, Larrenbarri, Azqueta, La fuente, Arricoche, Astiaga, Madalen, Hermoherreca, S. Sevastian, Larremburu, Burruncurce, Pagaza". Hots, 1926koarekin erkatuz gero (antzer, 1940, 1952, 1956...), ikus dezakegu "Garviras" agertzen den tokian, "Carobizar" agertzen dela, mugarriak eta zabaleraren guztiz bat ez badatoz ere: "Larremburu (Dubiris**), Ambieque, Orruchi, Carobizar, Larremburu(Dubiris**), Azqueta, Fuente de Azqueta, Araicueche, Astiaga, Ermuerreca, San Sebastineaguirre, Larremburu (Isusi**), Burruncurce -E. Escuela Santa...-, Dubiris (Orbe)". Kakotxen arteko izartxoduna nik jarria, argigarri gisa.
GARDEA		(Larrazab.Ol.)*			*86-14c, 86-21, 22 (Auzune eta eremu nahiko handia, Aretaren kasuan bezala bi koadrilako eremua hartzen duela)
Gardea** ⁹¹³	964	"SMCo.Ubieto"	99	"localidad"	"Sancti Victoris et Sancti Jacobi, in loco cui dicitur Gardea". Serranok ere bai. Nik "sti. uictoris de gardea" irakurri nuen 54v-an, baina ez dut uste, edo ez nago ziur, Laudiokoa denik, santuen izenak kontuan izanez gero.
Gardea	1440	"Bien. e Fort."	264	"barrio"	"en Gardea... topando en Gardea."
Gardea	1448	"Lib.Llodio"	63	"barrio"	Otoak aipatzen duen zita, "agrupación humana" gisa.
Gardea	1556	"Lib.Baut."	1556	"barrio"	"P. de gastaca el de gardea". 1574an, 1an "d. de isusi el de gardea". 1568an (U.A.), 1575ean, 1600an eta 1758an ere bai, azkenean "ferrería".
Gardea	1771	"Lib.Hip."	12b	"termino"	137b-an "varrio". 151b-an "casa". 211n "varrio de ... Q. de Larraz." eta ere bai "Q. de Olarte" barnean.
Gardea	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"La de Zubiaur de Gardea", "Palacio de Gardea". 1820an (L.Baut.) bai Larrazabal eta Olarteko eremuak ere hartzen baditu .Iturri guztietan

⁹¹² Deitura gisa Orozkon dago konstataturik, leku-izen gisa Gereñu eta Barrenengoak bi tokitan biltzen dute (Olabezar, Amurrio).

Nire ustez, bukaerako -s gaztelaniako pluralgilea da, "Erletxes, Arberas" eta horrelakoekin sortu den modukoa.

Aspirazioaren aztarnaren bat izan dezakegu hasieran, kasu horretan botanikari loturaren bat izan dezake. Gogoan dut Bizkaiko *arbigera* (*Arbigara* omen, nahiz eta nik Arbibera-z pentsatu) eta Azkuek aipatzen duen "Gardabera (BN-s, R, Sc, cardo dulce de los campos".

Barrenengoa honetarako ez, baina Garbika-rako garbi 'limpio' ikusten du. Zaila ikusten dut atal hori emen izatea, baina sasitsu edo loi egon daitekeen toki batetik bereiztearen zentzua izango luke.

⁹¹³ Nire ustez, Kartularioetan aipatzen den Gardea ez da Laudiokoa. Aipatzen denaren gain, badago Gardea honi irakurri nuen beste erreferentzia bat, baina testuinguruagatik atera nuen ez zela Laudiokoa, Santu izenen bitartez argitu beharko genuke, baina, nire iritziz, hasierako Gardea baizik eta gero Gadea bilakatu ahal zena, hau da, Gardea > Gadea.

Gure Gardea 1440an agertzen da lehenengoz, ia beti izen honekin mantendu izan dela, kasu batean Gardia agertzen dela izan ezik. Horrek ematen digu arrazoiak pentsatzean bukaerako -a artikulua dela, -ea > -ia eginez.

Uste dugu Garbe-ri lotu daitekeela, baina behintzat Gardea bezala ezagutzen dugun lekua historikoki Nerbioi ibaiaren alde (Olarte, Larrazabal) inguruari deitzen zaio.

Laudion izan ezik, ez dago antzeko toponimorik Araban, Nafarroan, aldiz, "Garde" herria dugu Zaraitzu edo Erronkari aldean. Badaude, antza, Gardel- erroa dutenak. Gereñu: "Gardela, Gardelain, Gardelegui, Gardelubidibea (Honek Gaztelubidea ematen du), Gardellihi 1025, Gardiduya, Gardiotz, Gardiza".

Gereñuren azken konstatazioak ikusirik ematen du botanikari loturik izan daitekeela.

Azkue: "Garda...e° (BN-s), carda"

Ikus Garbe Esana dugunez, leherkari ozenen artean nolabaiteko hurbiltasuna nabaritzen da, batez ere, b/g-en artean, ez horrenbeste b/d-ekin, baina inposiboan dagoen dardarkari baten ondoren ez litzateke izango hain zaila. Hemen ikusten dugu biderik egokiena.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					gaurdaino agertzen zaigu.
Gardea	1894	U.A.Finc.Urb.	85	"ca. y cio."	
Gardea	1894	U.A. Finc.Rúst.	14	"heredad"	"monte" bezala ere bai. 26an "Gardia" ematen du, baina puntua gainetik zuzendua gero. 86an 86-21b~Goikoetxe etxealdearena dirudi, 1894, 1926 eta 1940an errepikatzen dira soroak. Soro honek "Aldapa", "Gardea" eta "Goiechea" izenak hartzen ditu.
Gardea	1902	U.A.Cat.1900	1.1	"ca. ó cio."	
Gardea, Meson de	1926	U.A."Est.Cat."	20.1	"heredad"	"S. Camino real". 20.6an "Llodio (Meson Gardea), (Gardea 27 y 29) "
Gardea	1926	U.A."Est.Cat."	9.20	"casa"	9.23an "heredad" ere bai. 20.22an "O. carretera de Bilbao a Pancorbo"
Gardea	1940	U.A."Est.Cat."	4.1	"heredad"	"De la casa Meson de Gardea", "S. Camino real". 27.12an "Gardea", "O. Casa Requena" bitan duela eremua. "Gardea-Magallan"
Gardia	1952	U.A.Finc.Rust.	22.28	"heredad"	Gardea eremu zabaltzat hartzen du: "Gardia, Gardia Zumelzu, Gardia Eperlanda, Gardia Abasolo, Gardia Lecandaco-errec.."
Gardea	1956	U.A.Amil.	16.24	"barrio"	"E. Carretera Bilbao Pancorbo"
Gardea	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.3	"pago"	Baina ere bai Olarte 41ean.
Gardea	1994	Olariaga	Ahoz.	"barrio"	"esto es Gardea, nosotros siempre hemos ido a votar a Gardea..". Gardea, Larrazabal koadrilari deitzen diote.
Gardea	1994	Asudio	Ahoz.	"barrio"	"Erquisa, Aspichueta..a la parte de Gardea, es Gardea". Gardea deitzen dio lehen Olarte koadrila zenari.
Gardéa	2003	Odiaga	Ahoz	"barrio"	"Yendo para Gardéa...". Solloa: "Camino el de Gardéa".
GARDEAZUBI-AUR		(Olarte)			86-22a
Gardea Zubiaur ⁹¹⁴	1911	U.A.Cat.1900	3.27	"ca. ó cio."	"casa titulada Gardea Zubiaur"
GARDEAFRIO-ENA		(Olarte)			86-22~Ikus FRIO, FRIOENA
Gardea frioena ⁹¹⁵	1775	"Lib.Hip."	111	"ca."	Gero "Gardea" bezala. Bigarren elementua izengoitia dela : "Casa de Gardeafrioena...la su casa y caseria que tenian en Gardea de este dho Valle...". 111b-an berdin. 118an berdin-berdin. 122b-an ere bai
Frioena	1796	"Lib.Hip."	300	"ca. y cia."	
GARDEAGOITIA		(Olarte)*			*86-22a
Gardeagoytia ⁹¹⁶	1537	"Lib.Baut."	2	"barrio"	10b-an "myn abad de gardeagoytia". 61b-an "abbad de gardeagoytia" bitan, baina 18b-an "myn abbad de gardeagochi"
Gardeagochia	1539	"Lib.Baut."	4b	"barrio"	"abad de gardeagochia", "abad de gardeagotya" ere bai. 29an "Ab.de Gardeagochia". 1555ean, 16an "Ab.d Gardeagochya". 1571n ere bai.
Gardeagotya	1539	"Lib.Baut."	4b	"barrio"	"abad de gardeagochia", baina bertantxe "abad de gardeagotya" eta 5ean "abad de gardeagotia" bost bider.
Gardeagochi	1540	"Lib.Baut."	2b	"barrio"	"abbad m de gardeagochi"
Gardeagoitia	1575	U.A.070105.2	24b	"casa/s"	"encima casas de ...". 1791n ere bai. 1737an "Gardeagoitia"
Gardeagoiti*	1696	U.A.030503.4	1	"apellido"	"Andres de Salazar de Gardea Goiti". 1594an

⁹¹⁴ Bi izenekin osatutako izendapena, alde batetik auzunekoa eta gero toki zehatzakoa.

⁹¹⁵ Bi izenekin osatutako izendapena, lehenengo auzunekoa eta ondoren etxearen izenez. Bigarrena lehen ikusi dugunez, izengoiti + *ena* atzizkia dugu.

⁹¹⁶ Gardea (Ikus) + goiti 'de (por) arriba' + a (art.): 'la parte de arriba de Gardea'. Goitia aztertzeke ikus Agirregoiti

Ditugun konstatazioen bitartez ondo ikusten da bigarren atalean *i* bokalak sortzen duen bustidura (-goitia > gotxia). Geroago ere badugu artikularen galera. Ikus Ondorioetan "goiti > gotxi".

Une batean dagoen "Gardeagochi arriba", "Gardeagochi"-ren azken atalaren zentzu erreduplikazio bat izan liteke.

Kuriosoki bertako edo inguruetakoa den Arbaizagoitia deituran osorik mantendu da, hemen, aldiz, oi diptongoaren murrizketa dugu. Dela dela, -gotxi > -gutxi urratsa ez da gertatu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Gardeagochi	1737	U.A.06010214.7	22	"termino"	"juan de gardeagoitia" 1740an ere bai. 1811n "La de Patris de Gardeagochi". 1840an (Baut.) ere bai. 1926an (UA-EM) "Gardea Gochi". 251n ere bai.
Gardeagochi	1784	"Lib.Hip."	199	"ca."	"La de Gardeagochi de arriba"
Gardeagochi arriba	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	<i>Ea > ia.</i>
Gardiagochi	1876	"Estadística"	12b	"cio."	"Gardea-ochi "hirutan, behin "Gardeagochi". - -g-> - .
Gardeaochi	1877	"Rgtro.Prop."	7.1	"cio."	
Gardeagochi	1894	U.A.Finc.Urb.	6	"ca. y cio."	
Gardeagochi	1894	U.A. Finc.Rúst.	6b	"monte""he redad"	39an -gotxi barik "goche" ematen du, puntua faltatzen baita. Ugariena "Gardeagochi" da. Birritan agertzen da argi argi i hori. Beraz, <i>ea > ia.</i>
Gardiagochi	1894	U.A. Finc.Rúst.	145	"monte"	
Gardeagochi	1902	U.A.Cat.1900	1.3	"ca. ó cio."	
Gardeagochi	1940	U.A."Est.Cat."	12.3	"heredad"	13.28an "Gardea-Gochi"
Gardeagochi	1952	U.A.Finc.Rust.	16.10	"heredad"	Idazmakina egina. 21.2an. 22.12an "Gardeagochi". 22.36an "Gadeagochi" r inplosiboan galdu omen duela.
Gardeagochi	1956	U.A.Amil.	16.26	"heredad"	22.17an "Gardea-gochi"
Gardeagochi	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.3	"pago"	"Gardeagoc-". 1992an "Gardeagochi" eta "Gardeagotxi".
Gardeagotxi	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai. 1846an (L.Baut.) gaurdaino beti "Gardeagochi"
Gardeagotxi	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	
Gardeagótxi	2003	Launtxu	Ahoz	"barrio"	"Donde son nacidos Bitori y Patxi". Ameztuiko: "¿Dónde vive Bitori (Ais)? Gardeagótxi..."
GARDEAGOTXIANDI KOA ⁹¹⁷		(Olarte)			86-22a
Gardeagochiandicoa	1877	"Rgtro.Prop."	7.2	"casa/s"	"Gardea gochi Andicoa...casa". Dokumentu honetan zehaztasun ugari: "Frente de..., Sobre..., Vista de..." etab.
GARDEAJUATXINO		(Olarte)			86-14c Ikus LARRINEKOA bera baita. "...donde llaman Larrinecoa..."
Gardea Juachino ⁹¹⁸	de 1775	"Lib.Hip."	111b	"ca."	Gero "Larrinecoa" bezala aipatuta. Pertsona izena da kasu honetan. 70ean "Juachin de Isasi"
GARDEAZABAL		(Olarte)*			*86-22a
Gardeaçabal ⁹¹⁹	1538	"Lib.Baut."	4b	"apellido"	"occhoa de gardeaçabal". 150ean "ochoa de gardeaçabal". 1573an "I. degardeaçabal"
Gardeacabal	1562	"Lib.Baut."	28b	"barrio"	"Maria de Uria la de gardeacabal"
Gardeazabal	1623	U.A.07010502.1	42	"barrio"	1726an "Gardeazabal"
Gardeazabal	1771	"Lib.Hip."	38b	"barrio"	
Gardeazabal	1772	"Conc."	3	"casa/s"	1809an (Diezm.) "Pedro Ibarrola de Gardeazabal". 1841ean L.Baut) eta 1979ko mapa toponimikoan ere bai.
Gardiazabal	1781	U.A.06010224.14	5	"barrio"	"Gardiazabal" eta "Gardeasaval" ere bai.
Gardeazabal	1894	U.A.Finc.Urb.	48	"ca. y cio."	
Gardeazabal	1894	U.A. Finc.Rúst.	174b	"monte"	
Gardeazabal	1902	U.A.Cat.1900	1.3	"ca. ó cio."	
Gardeazabal	1952	U.A.Finc.Rust.	16.10	"heredad"	"O. Arroyo".
Gardeazabal	1956	U.A.Amil.	16.26	"heredad"	
Gardeazabal	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.8	"pago"	"Gardeazab-". Bertan bizi izandako lagun batek - gurasoak Mungiatik etorriak orain dela 50 bat urte, nebarreba nagusiekin- esan zidan haiek baserriari beti esan diote "Sabale" ondoan duten baserriari bezela, baina Erkizakoa izandako adineko batek baserriaren argazki bat erakutsi zion, atzealdean "Caserío Gardeazabal (Gardiazabal?) jartzen

⁹¹⁷ Gardeagotxi (Ikus) + *andiko* 'de allí' + *a* (art.): 'la de allí de Gardeagotxi '

⁹¹⁸ Bigarren atala pertsona izena dugu, uste dut "Joachino", baina "Joaquin" edo "Joaquino" ere irakurri dudala hemengo dokumentazioan.

Kasu honetan etxeari erreferentzia egiteko bi modutan egiten zaio: 1) Jabearen izenaren bidez 2) Etxearen izenaren bidez.

⁹¹⁹ Gardea (ikus) + *zabal* 'ancho, plazoleta' : 'ancho(en la parte que hay una anchura) de Gardea, '.

E + a hiatoa > ia suertatzen da batzuetan (Gardia-), forma herrikoia goa dirudiela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					zuela"..
GARDEAZABALBER		(Olarte)			86-22~
RIA					
Gardeacabalverria* ⁹²⁰	1585	"Lib.Baut."	79b	"apellido"	"Yno de gardeaçabal verria y catalina...". Izenburuan "M. de Gardeazabal Uria", baina bi r ditu eta e aurretik.
GARDEAZABALBUR		(Olarte)			86-22a~
U ⁹²¹					
Gardeazabalbúru	1799	U.A.06010232.8	19	"monte"	"montte y paraje llamado Gardeazabalbúru pertenec. a caseria de Gardea"
Gardeazabalburu	1800	"Lib.Hip."	322b	"paraje"	"Gardeazabal buru"
GARDEAZABALNOT		(Olarte)			86-22~ Ikus NOTXENA bera baita. Egun dauden bi baserritako bat izan liteke.
XENA ⁹²²					Gero "c. y c. titulada Nochena".
Gardeazabal Nochena	1787	"Lib.Hip."	241	"ca."	
GARIBURU		(Goienuri)*			Kat. 530. zk., beheko aldea, *86-06a (Tontontxu bat da, Isusi gaineko mendi gailurtxoaren erdi aldean dagoena)
Gariburun ⁹²³	1994	Beasko	Ahoz.	"monte"	"cresta que hay antes de la casa de Isusi a la izquierda, ladera abajo hacia Palanka". Beste batzuek "Pikotxikito" esaten diote.
Gariburun	1994	Isusi	Ahoz.	"monte"	"ladera que baja a Palanka, algunos que es Atxurdin...pero Atxurdin entre Gorostiza y Palanka". Sobrinos (le dicen) "Pikotxikito"
Gariburu	1994	Bekoa-Isusi	Ahoz.	"pico"	"pico Gariburu"
Garibúru	2003	Beasko	Ahoz	"monte"	"por donde pasaba la línea (eléctrica) es Garibúru... Los de Goienúri le llaman Atxurdín a la ladera de Garibúrun hacia abajo, hacia Palánka y sin embargo los de aquí no...el más alto es Garibúru". Kasuren batean "Gariburun" erabiltzen du. Isusikoa: "Garibúru si. Las columnas...". F. Ussia: "Gariburu".
Garibúru	2014	Beasko	Ahoz	"monte"	
Garibúrun	2014	Beasko	Ahoz	"monte"	Ahoz sarri darabil forma hau.
GARIGUREN		(Goienuri)			86-06a (Izen hau ez du beste inon ikusi)
Gariguren ⁹²⁴	1999	"Cuad. Top. 8"	III.64		"Gariburu(n) y Gariguren"
GARMAKA		(Larra)*			*86-14c
Gamarca ⁹²⁵	1623	U.A.07010502.1	22	"cerrado"	"cerrado de gamarca" askotan aipatua. 1738ko

⁹²⁰ Gardeazabal (Ikus) + *berri* ? 'nuevo' + *a* (art.). Azken honek hasierako batean eragiten digu pentsatzen gaizki egon zitekeela, zeren eremu honi XVI. mendetik ondo konstatatua dugunez, barria baitagokio, baina, antza denez, grafia aldetik zalantza bat dago idatzitakoaren artean. Dela dela, behin bakarrik agertzeak ez digu ematen inungo indarrik *berri* -ren konstatazioa ontzat hartzeko.

⁹²¹ Gardeazabal (Ikus) + buru 'parte superior, cabecera..' : 'cabecera, parte superior de Gardeazabal'

⁹²² Gardea aldean ikusten dugu nola auzunearen gain, baserriaren jabearen izena edo, hobeto esanda, izengoitia izan daitekeena agertzen zaigula, *-ena* atzizkia duela.

⁹²³ Ikus dezakegunez, gaur eguneko konstatazioak ditugu, eta gehienetan inexistiboa gordetzen duten forma ditugu.

Hasiera batean, *gari* ikustean 'trigo' zentzua etorri zitzaidan burura, baina gero Orozkon daukagun Azpigorta Garigorta < Garaigorta-k erakusten digu *garai* 'alto' -ri dagoela loturik, askoz bidezkoagoa denez, tontor bat izanez gero. Beraz, 'en la parte de arriba de lo alto' litzateke.

Aurrekoa indartzen da Gereñurengan aurkitzea: "Garaigan 1710, Garaigaña 1717", "Garaygana, 1807", nahiz eta "Gariagana 1688" ere agertu. Beste batzuek Garai > Gari urratsa izan dutela dirudi, hala nola "Garidui, peña en puerto Alangua" (honetan - *dui* izateak botanikaz pentsatzea eragiten dit), "Garigan, Garigortacoacha".

Baita Barrenengoak "Garaibe" biltzea edo Muxikak "Garape" ere.

Geroago konprobatu dut Mitxelenak Garayburu aipatzen duela ere.

⁹²⁴ Garai 'alto' + guren 'límite superior'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Garmaca	1727	U.A.0506.4	127b	"cerrado"	beste bi dokumentuetan ere bai. 1739an "zerrado de Gamarca"
Garmaca	1792	"Lib.Hip."	275	"termino"	1738an ere bai. 1795ean birritan ere bai. "en el paraje termino y plaia llamada Latorro ò ...". 275b-an "Garmaca ó Latorro", beraz, ordena aldatua.
Garramaca	1804	"Lib.Hip."	346	"paraje"	Garramaca > Garmaca"? Argi irakurtzen da. "junto al varrio de Latorro"
Garmaca	1894	U.A. Finc.Rúst.	9	"heredad"	la beti "Garmaca". <i>R</i> > / egun. 245ean
Galmaca	1926	U.A."Est.Cat."	9.20	"heredad"	"Galamaca" jartzen du, baina zenbait errakuntza daude. 9.21ean "Galmaca"
Garmaca	1926	U.A.UM.0712.1	51	"heredad"	
Galmaca	1940	U.A."Est.Cat."	13.1	"heredad"	
Garmaca	1940	U.A."Est.Cat."	13.41	"heredad"	<i>R</i> -ri eusten diolarik.
Garmaca	1952	U.A.Finc.Rust.	22.25	"heredad"	Berdina den beste zerrenda batean ere bai. 2.4an "Gasmaca" birritan aipatzen da <i>s</i> , <i>r</i> beharrean.
Galmaca	1952	U.A.Finc.Rust.	10.1	"monte "	
Garmaca	1956	U.A.Amil.	2.13	"heredad"	Oraindik <i>r</i> -k inposiboan dirau. 12.26an Lateorro (Garmaca o Apalueta)
Galmaka	1986	"Map.Top."	1	"barrio"	1979an ere bai.
Galmaka	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	
Garmaka	1994	Gurpide	Ahoz.	"avellanal"	Latorrokoek ere bai.
Galmáka	2003	Lamuza	Ahoz	"barrio"	Goikoplazakoak ere bai. Nahiko ezaguna da bertan dagoen elizatxoagatik, auzunea Galmaka ere dela, nahiz eta beherago dagoen lantegiagatik lantegiaren izena bereganatu –JEZ-. Lantegi honen eraginez sortu zen auzunea, eliza eta baita lehenengo ikastola izan zena ere.
GARRATIALDE		(Goienuri)			Ikus Garatealde
GARRAZKATXIN		(Goienuri)			Ikus GARRAZTADUI bera baita. 1894ko "Garrastaduy"ko lau mugarrietako hiru bat datoz honekin.
Garrascachin ⁹²⁶	1940	U.A."Est.Cat."	13.40	"monte "	Zalantzazkoa. Bukaera <i>-iu/in?</i> . Altamira aldean: "...Altamira, Garrascachin, Pieza de Sollo, Acha, Oletaburu....", baina ez dago argiegi idatzia.
GARRAZTADUI		(Goienuri)			86-06c
Garrastadui ⁹²⁷	1789	U.A06010227.13	0	"termino"	Hirutan. "termino llamado Garrastadui del barrio"

⁹²⁵ Urratsik argiena "Garmaca 1727>Galmaka (egun)" dugu (Ikus *r* > *l* inposiboan Ondorioetan), baina lehenengo konstatazioan "Gamarca"dugu, hau da, metatesi bat gertatu omen da dardarkaria denborarekin silabaz aurreratuz. Bizkaieraren barnean badugu metatesien adibide ugari *elkar*, *alkar* > *arkal*.

Batutzat GAMARCA jarri beharko nuen, baina bestea konstatautuagoa dagoenez, bestea jarri dut. Dela dela, "Gamarca" izan liteke formarik egokiena, eta testigantza askorik ez badugu, Gereñuk biltzen dituen "Gamarra, Gamarraarte 1617,..Gamarrabide,...Gamarrabidepe,..." aldakiei lotu daiteke. Uste dut *aga* atzizkia ere izan dezakegula azkenengo tokian, sinkopa bata izanez gero (tinbre bereko bokalen artean arruntena baita), *aga* > *ka* eginez.

Azkuerengan ez dut aurkitu *gamar, ez eta *garma, eta ez dut uste 'marca' gaztelaniari lotu daitekenik.

⁹²⁶ Beranduko konstatazioa dugu, beraz, ezin dugu ziurtatu ea *-chin* bukaera dugun, ez eta Garrastatxu denik. Geroago ikusi dudanez, lehenago eta geroagoko "Garrastaduy" bera da. Hemen agian gaztelaniazko atzizkia dugu.

⁹²⁷ *Garraztadui* 'carrascal'.

Lehen aipatu dugunez, *garrazta* hitza, hartu dugun testuinguruaz zuhaitz gazteei dagozkio Arrankudiagan, adibidez, 'robles pequeños',

Azkue: "Garrazta: 1º (B-a-d-o-) árbol bravo, de mediana edad ". Horrez gain, *-dui* atzizkia dugu, botanika munduan multzoa adierazten duena.

Azkue: "Garraztadui: (B-a-bas-o), arboleda silvestre, vivero crecido"..

Nik behintzat askotan, aspaldiko eskrituretan, aipatzen den 'jaro, jarales'-ri lotzen dut, zeren 'jaro' hori ez da gaztelaniaz ulertzen duguna, hau da, sasiak hazten diren lekuak, baizik eta zuhaitz txikiak, Azkuek esaen duen 'vivero', erabilera ugarikoa dena, adibidez, baserri-tresnetan eta abar.

Gurpidekoak eta Kastañiza Goikokoak esan zidatenez: "- (Al) jaro le llamamos, nosotros siebe, que ha habido fresno, roble, avellano..".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Garrastadui	1796	U.A06010241.12	0	"termino"	de Solloa", "Garrastaduy" ere bai. 1796an ere bai. "Solloa, Zolloa".
Garrastaduy	1894	U.A. Finc.Rúst.	205d	"monte"	1770ean " carrascal que llaman de Zolloa". 1796an "termino de Garrastadui... caseria de Zolloa"
Garrastadui	1952	U.A.Finc.Rust.	16.14	"heredad"	Basterzar aldean. <i>Garrasta</i> izen arrunta da. "O. Jaro Iturriaga". "...Altamira, Garrastaduy..."
GARRAZTATZU		(Larrazabal)			Zalantzazkoa. <i>-dui/chu?</i>
Garrastachu ⁹²⁸	1745	U.A.030501.4	3b	"mojon"	86-13b Hauek izan daitezke Okondon, Laudioko mugatik hurbil dauden baserriak. Ikus Gorostidui.
Garrastachu,sobre	1758	U.A.03050201.3	10b	"paraje"	"sobre las casas de Garrastachu" (Garatetik Markuartura). 11n eta 18an ere bai, baita "Garastachu" ere, hau da, <i>r / rr</i> . 1758an ere bai.
GASPARRENA		(Olarte)*			"por Garate al paraje que llaman de sobre garrastachu...en el paraje que llaman Gorostadui o Azebal"
Gasparrena ⁹²⁹	1771	"Lib.Hip."	37	"ca. y cia."	*86-14c
Gasparena	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"varr.Gardea, c. de Olarte". 69b-an ere bai
Gasparrena	1826	"Lib.Baut."	44	"casa/s"	Grafia aldetik <i>r</i> bakuna.
Gasparena	1877	"Rgtr.Prog."	7.2	"cio."	Hirutan. 1864an (Erreg.Jab.) ere bai. 1979ko mapa toponimikoan ere bai.
Gasparrena	1894	U.A.Finc.Urb.	161	"ca. y cio."	"S. Rio Nervion"

Luxakoak:"Garratzatzu es un caserío de Okendo...Carrascal es el nombre de un monte de robles bravo (que tira altura). Honi eta beste batzuei gauza bera galdetu diet, zeren "Garrastatzu" eta "Carrascal" dugu, baina ez dute lotzen, gainera, Okondoko leku desberdinetan daude, nahiz eta jatorria aldetik gauza bera izan.

Lexis 22 hiztegien haxe dugu:

"carrasca f. Encina generalmente pequeña o mata de ella..

carascal. m. Sitio o monte poblado de carrascas.

carrasco m. Carrasca.//Amér. Extensión vasta, cubierta de vegetación leñosa"

Beraz, ondorio gisa, zera esan dezakegu, hiztegien bitartez baieztatzen da, aspaldiko dokumentazio asko irakurriz gero hasiera azaldu dugun zentzua.

Dela dela, argigarrienerarikoa zera da 1770ean eta 1796anbaieztatzen zaiguna "**carrascal** que llaman de Zolloa, termino de Garrastadui..caseria de Zolloa".Lotura, beraz, argi dago.

Gereñu: "Garrastamu", "Garrasta (lau tokitan)", "Garrastachu, Garrastaguibel, Garrastubi...Garrastiza...".

Barrenengoa: "Garrastatu, Garrastatxubeko".

Muxika: "Garrastegi".

⁹²⁸ Ikus Garrastadui, zeren antzeko zentzua baitu. Oraingo honetan botanikako -tzu multzo atzizkia genuke, Alpitzen dagoen bezala.

Garrazta 'arbol pequeño (roble, etc..)' + tzu (multzo atz.):'lugar abundante de árboles pequeños, leñas, carrascal'".

Kokapena aldetik Okondon dagoena dirudi, Markuartuko errepidetik Okondorantz, ezkerretara. Lehen beste toki batean egon zitekeela zirudien.

Baranbion ere badugu toponimo hau.

⁹²⁹ Gaspar (perts.izena) + *ena* (genit.atz.) : 'la (casa') de Gaspar'.

Konstatazioetan ikusten denez, inplisiboan dagoen dardarkaria nahiko sendoa da (edo ahoskatzen da), zeren atzizkia lotu ondoren, gehienetan, bikoitza bezala agertzen baita.

Gaspar gizon izena izan zitekeela nahiko bidezkoa iruditu zait beti, antzeko ugari baititugu (Enecoena, Martena, Nicolasena..) eta genitiboa gehituz gero baserria izendatzeko modu arrunt bat dugu hemen. Kuriosoki baserri edo etxe hauek Olarteko koadrilan daude gehienak.

Geroago Gereñuren zerrendetan "Garparsolo 1721" aurkitu dut, hau da, pertsona izena eta *solo*, gauza nahiko arrunta hemen ere.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Gasparrena	1902	U.A.Cat.1900	1.12	"ca. ó cio."	
Gasparrena	1952	U.A.Finc.Rust.	16.10	"heredad"	Idazmakina egina.
Gasparrena	1956	U.A.Amil.	16.26	"cereales"	
Gasparena	1986	"Map.Top."	1	"cio."	Grafia aldetik r bakunaz.
Gasparéna	2003	Ameztuiko	Ahoz	"cio"	¿El siguiente a los vuestros, de Otaola? Gasparena. "R" bakunaz.
Gasparréna	2003	Launtxu	Ahoz	"cio"	"Al lado de Kaudaléna".
GASTAKA		(Goienuri)			86-06d~ (Arrankudiaga da, nahiz eta Laudioko mugatik hurbil egon)
Gastaça ⁹³⁰	1536	"Lib.Baut."	1	"apellido"	"min de gastaça". 28b-an "myn de gatzaca"
Gasttaca	1741	U.A.030501.2	13	"termino"	"arroyo de Ugas que se halla junto a Gasttaca". Gaur egun Arrankudiagan. 1577an "pedro de gastaça"
GASTAKABEKO		(Goienuri)			86-06d~ (Arrankudiaga da, nahiz eta Laudioko mugatik hurbil egon)
Gastacabeco ⁹³¹	1797	U.A.klas.gabe	1	"barrio"	"Gastacabeco". Goienurin jarri arren, Arrankudiaga barnean dago.
GAZTAÑATZA		(Larrazabal)*			Kat. 546. zk. eta ingurua, *86-13b (Egungo KASTAÑIZA, KASTINZA)
Gaztanaza ⁹³²	1536	"Lib.Baut."	1b	"apellido"	"Juan de Gaztanaza" (izenb.). Gero "hijo de pº de

⁹³⁰ Deitura eta leku honen izena oraindik daude Arrankudiagan, Laudiotik nahiko hurbil. Buruz hitz egiten dut, baina bertan *ola* 'ferrería' bat zegoen. Ikus Gaztanatza.

Lekuraketa aldetik Larrazabalekoarekin inungo erlaziorik ez baldin badu, izenaren jatorria aldetik ahalbide ugari ditu ondoren agertzen diren aldakiak kontutan hartzen baditugu: "gastanaca.. castanace.. castanaca...**castancaa**..gastanca".

Ematen du sinkopa bat gertatu dela. Urrats hori oso arrunta da, kontutan izanez gero, tinbre bereko bokalen artean gertatzen dela. Horrez gain, inposiboan dagoen sudurkariaren galera izan beharko genuke.

Barrenengoa: "Gastaka.-Okondo.- ..de gastí 'tilo' -aga.."

⁹³¹ Gastaka + beko 'de abajo' + a (art.): 'Gastaka la de abajo'.

⁹³² Toponimo honek hasiera batean itzekezko katramila sortu zitzaidan XVI. mendeko dokumentazioa arakatzen nuenean, Kastañiza eta Gastañaza-ren arteko lotura ikusi artean, berean zenbait fenomeno bitxi gertatzen baitira.

Hasieran bertan ikusten nueana zera zen, *gastaña* 'castaña' + *tza* (Botan.multzo atz.): 'castañal'.

Geroago Durangon ikusia dut Gaztañatza idatzirik, ETBko egoitza dagoen auzunean. Beraz, bizirik dirau aspaldiko forma, nahiz eta nola ebakitzen dute herri ahoskeraz jakin ez (Geroago konprobatu dudanez, "Gastañatza" ahoskatzen dute, Alberto Erraztik karrerakidea biltzen duela). Dela dela, azter ditzagun gure konstatazioetan ikusten diren urratsak:

1) Hasierako bokalak *g* -ek > *k* egiten du, baina mendeetan zehar gertatu den fenomeno dugu, zeren forma biak tartekaturik agertu arren, lehena nagusia izanik, artean 1727an agertzen zaigu Gastañiza. Mitxelenak ere aipatzen ditu "Gastanalde, Castañalde, Gastañaduy.. Castañaduy ". Hemen konstatatu dugu urrats hori, baina alderantzizkoa ere badago Euskalherriko zenbait tokitan. Beste hizkuntzatan ere gertatzen da fenomeno hori.

Ikus daitekeenez, Mitxelena "12.11 En préstamos...las oclusivas osrdas latinas iniciales...representadas por sonoras vascas", baina gero alderantzizko urratsa dugu.

2) Lehen aipatu dugu *tza* atzizkiarena, zeren grafia desberdinekin agertu arren, z, ç, c afrikari bati dagozkio (kasu batean aita agertzen da "Gaztanaza" deituraz, semea "gaztanaca el moço" agertzen den bitartez). Nahiz eta egun frikari bihurtu, afrikari askorekin gertatu den fenomeno dugu.

3) Sudurkaria, sapaikaria agertzen zaigu batzuetan, besteetan ez, baina grafia kontutan izan daiteke azkenengotan, zeren mantendu denez, ia gaurdaino sapaikaria da honen errealizazioa.

4) Indukzioz edo, azkenaurreko bokala, sapaikariaren ondoan dagoena, *a* > *i* suertatzen da, kontsonante palatalaren eraginez. Tartean *e* bat egonik 1626an ikusten denez. Bokalen aldetik XVI.mendearen geroztik aurreko menderarte hauxe izan da aldaketa ohikoena bokalismo aldetik. 1583an sinkopa bat ematen omen da, baina ez omen du jarraipenik une horretan. Ondorioz, *a* > *e* > *i* dugu.

Ohikoena esan dut, baina ez bakarria, zeren aipatzen denez, 1615ean "Castinica" dugu, nahiz eta 1807arte tarteko den forma "Casteñiza" agertu ez, eta gero 1877an "Castiñiza". Azkenaren indukzioaren ondoren sinkopaz sortu da egun bizirik dagoen forma "Kastinza".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Gastanaca*	1536	"Lib.Casados"	129	"apellido"	gaztanaca el moço" "Inº de gastanaca. Inº de castanace. pedro de castanaca". 129b-an "Inº de castanca... de gastanca". 130ean "de gastanca" "de castanaça"?- 16b-an "marina de castañaca"
Castanaca*	1550	"Lib.Baut."	10b	"apellido"	"m. de gastañaça". 1583an "J. de lecanda de gastañaça"
Gastañaça*	1555	"Lib.Baut."	17	"apellido"	539/162an "Maria Iñiguez de Gastañiza". 1570ean, 237/123, "M. de Castinza", baina biak kopian.
Gastañiza*	1570	"Lib.Baut."	162	"apellido"	"P. de lecanda de castañaca". 19b-an deitura bera "Gastanaca / castanaca" <i>g > c</i> . 61b-an "min galindez de castañaca" lautan.
Castañaca*	1574	"Lib.Baut."	49	"apellido"	"marina de gastanaca... mari ybanes de gastanca". Gastanaca > Gastanca?. "Gastaca" deitura ere badago 73an.
Gastanca*	1583	"Lib.Baut."	73b	"apellido"	"Pº galindez de castaniça... Inº de Lecanda de castaniça... f.de castaniça", baina "m. de castañaca". // a .Dena Larrzabalen.
Castañiça*	1591	U.A.0107.2a	5b	"apellido"	"min Gal. de Castañiça... min de Castañiça. .m. de yb. de Castañiça. J. de Castañiça". 280an. 1626ekoekin <i>i / e / a</i> alternantzia.
Castañaça*	1602	Valladolid.F.	276	"apellido"	"Pedro de castinica", baina 24b-an, 38an "min de castanica". 49an "min Galindez de Castanica". // a alternantzia bigarren bokalean.
Castinica*	1615	U.A.0107.1	10	"apellido"	"m. gal. de casteneca... catalina de castaneca", baina "cata. de castanica". 98an " Cat. de castaneca", <i>i / e</i> alternantzia bigarren bokalean ere bai.
Castaneca*	1626	U.A.0107.1	106	"apellido"	1738an bietan <i>n</i> , baina "castaño" ere agertzen da. 1791n "Casttaniza", baina palatalizazioz ere badago.
Castañiza	1663	U.A.07010502.1	9	"termino"	"Pedro Galindez de Gasttañiza", gero pertsona bera "Pedro Galindez de Castañiza", beraz, <i>g > c</i> .
Gasttañiza*	1727	U.A.0506.4	3	"apellido"	"Pedro Galindez de Gasttañiza" gero pertsona bera "Pedro Galindez de Castañiza", beraz, <i>g > c</i> .
Castañiza*	1727	U.A.0506.4	36	"apellido"	1614an "G. de Cas-"
Castaniza	1738	U.A.06010205.7	49b	"termino"	"Castaniza", 50ean ere bai "en Castaniza.. quales señalamos" <i>n̄ >n</i> edo grafia kontua? 1790ean "Casttaniza". 0107.1.49an "de Castanica"
Castañisa	1784	"Lib.Hip."	196	"ca. y cia."	232an "Castañiza"
Castañiza	1790	U.A06010247.11	0	"c. y c."	1791n "Casttañisa". 1639an "Martin galindes de castanis". 1766an "Casttañiza"
Casteñiza	1807	U.A.klas.gabe	1		"Domingo de Galindez el de Casteñiza"
Castañiza	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"En Castañiza", "La de Laburu de Castañiza" etab. 1821ean (L.Baut.) askotan, baina behin "Castaniza"
Castiñiza	1877	"Becer."	320	"cio."	1914an (Vera) eta Gereñuk ere bai.
Castañiza	1894	U.A.Finc.Urb.	81	"ca. y cio."	
Castañiza	1894	U.A. Finc.Rúst.	205g	"monte"	
Castañiza	1902	U.A.Cat.1900	1.9	"ca. ó cio."	6.21ean ere bai.
Castañiza	1926	U.A."Est.Cat."	12.18	"heredad"	"Tras la casa"-ko iparraldeko muga .16.16an "antuzano" gisa ere bai.

Deitura gisa Kastañiza -k dirau, Behin irakurri nuenez, Mitxelenarengan XVIII mendean lehenengoz Arrankudiagan agertzen den deitura da, baina ondo egon arren, adierazpen hori, aitaginarreba bertakoa izanik Kastañiza deitura zuela, deituraren jatorria hemen dago askoz lehenago konstatatua.

Gereñu: " Castañal (askotan)", "Castañalde..Castañarri..", "Gastañalde, Gastañazabal..".

Isusi-Beaskokoak esan zidanez: ".la madre (era) de Kastinza..había castaños silvestres delante de casa...".

Ondorio nagusiak gain-gainetik hauexek ditugu (bustidurarena edo zitzukariarena apur bat gorabehera): "Gaztanatza > Kaztanatza >Kastañetza > Kastañiza > Kastiñiza > Kastinza". Egun bertakoek "Kastañiza" hasi dira erabiltzen bertan plaka bat jarri dutelako, baina ostantzean beti esan dutena (oraingoek) "Kastinza" izan da.

"Gastañatza" honetatik, "Gastaka" sortu ahal da lehen ikusi dugunez.

Egun "Kastañiza Goikoa" denari, jabearen deituraren bitartez ere deitzen dute ere : "Ibarrola"

Fuent.Doc.78 (1511): "Gastanaça" 113 or. Durango.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Castinza	1926	U.A."Est.Cat."	16.5	"monte "	Eta " Castaniza" ere bai, palatalizaziorik gabe. 23.4an eta 27.52an ere bai.
Castañiza	1940	U.A."Est.Cat."	1.8	"heredad"	
Castañiza	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"heredad"	Idazmakina egina. 22.24an berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Castinza	1952	U.A.Finc.Rust.	22.26	"monte "	"S. Arroyo"
Castañiza	1956	U.A.Amil.	16.2	"heredad"	Ez dago oso argi. 22.44an oso argi birritan aipatzen dela. 22.46an ere bai.
Castinza	1956	U.A.Amil.	22.47	"monte "	"S. Arroyo Castinza"
Castinza	1965	"Lib.Llodio"	137	"cio."	"junto a Larrazabal, 3 caserios 1726an". 1979ko mapa toponimikoan eta Gereñurengean ere bai.
Castañiza	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	5.2	"pago"	Bekoetxeok eta Luxakoak ere bai. Kastinzakoak "Castinza siempre sin más..". Kastañiza Goiko II.-k ere bai
Gaztainitza	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Kastinza	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	
Ibarrola	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	"Ostenco, Ibarrola, Castinza...".Egun behin edo behin, deitura erabiltzen dute baserriaren orde. Luxakoak Ibárrola, Aurreko...aipatzen ditu.
Kastañiza	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"cio."	"tengo oido Castañiza de cartas y papeles. Andiko es Ibarrola, Castinza son tres caserios". Beraz, argi dago forma dokumentatua eta erabiltzen dena. Luxakoak "mt de Castinza".
Kastinsa	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"cio."	Kastañiza Goikokoak ere bai: "abajo al norte de la casa, a las tres de abajo..."
Kastinza	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"la madre de Kastinza...había castaños silvestres delante de casa..."
Kastínza	2003	Kastañiza II	Ahoz.	"casas"	"Kastinza a las tres iguales". Bekoetxe II.a:"Kastinsa, las tres.hemos hombrado". Aurekoek "Kastañiza Bekoa"-ri buruz ari dira. Beasko : "la madre Kastinsa decía siempre, ahora le dicen Kastañiza".
Kastíntza	2014	Kast. Goikoa	Ahoz.	"casas"	"Aquí por el nombre nunca... Kastíntza"
GAZTAÑATZA BEKOA		(Larrazabal)*			Kat. 545. zk, *86-13b
Castañiza Abajo	1753	U.A.030503.6	7	"c. y c."	"Castañiza de Abajo" bitan, ondoren bera "Castañiza" gisa ere bai. "Juan de Ibarra de Castañiza", "Juan de Ibarra", ".el de Cast."
Castañiza de abajo	1775	"Lib.Hip."	103b	"ca."	"Bjo Castañiza"
Castañiza, bajo ⁹³³	1940	U.A."Est.Cat."	13.42	"heredad"	
Castañiza, Bajo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.12	"monte "	
Castañiza,bajo	1956	U.A.Amil.	22.14	"monte "	
Kastinza Abajo	1994	Kastinza	Ahoz.	"cio."	
Kastínza	2003	Kastañiza II	Ahoz.	"casas"	Andre batek -"Castañiza de Abajo"-koa zela bere esanetan: siempre han llamado Kastinza, las tres igual : la de arriba, abajo y el de en medio, ahora (las dicen) Kastañiza".
Kastínza	2014	Luxa	Ahoz.	"casas"	"Kastinza a las tres iguales". Bekoetxe II.a:"Kastinsa, las tres.hemos hombrado". Aurekoek "Kastañiza Bekoa"-ri buruz ari dira. Beasko : "la madre Kastinsa decía siempre, ahora le dicen Kastañiza".
GAZTAÑATZA ERDIKOA		(Larrazabal)			*86-13b~ (Kastañiza bekoan hiru etxe zeuden, eta hau antza denez erdikoa izango zen)
Castañiza medio ⁹³⁴	1727	U.A.0506.4	91	"c. y c."	"Castañiza la de medio", "Pedro Galindez de Castañiza" (jabea).
Castañiza de en medio	1774	"Lib.Hip."	91	"ca."	"Castañiza la de en medio" ere bai.
GAZTAÑATZA GOIKOA		(Larrazabal)*			Kat. 522. zk., *86-13b
Castañiza arriba ⁹³⁵	1753	U.A.030503.6	6	"c. y c."	"Castañiza de arriba"

⁹³³ Gaztañatza (ikus) + beko 'de abajo' + a (art.): 'Kastañiza de abajo'.

Ikusten denez, hemen bi toki izan ditzakegu, alde batetik baserria eta beste aldetik Kastañiza azpian izan daitekeen eremua.

⁹³⁴ Erdian zegoen Kastañiza dugu berau. Kastañiza auzunean zeuden hiru etxetatik bat edo bi erre egin ziren.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Castañiza de Arriva	1775	"Lib.Hip."	103	"ca. y cia."	
Castañiza Arriba	1902	U.A.Est.Mun.	213	"finca"	
Gastaintzagoikoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Gastaintza Goikoa"
Castañagoico	1989	Gereñu	148	"cio."	"Castañagoico" jartzen du, baina "Castañiza goico" izan beharko da, "caserio" izatean.
Goiko	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"Larrazabal: Castinza, Ibárrola, Aurreko, Goiko, Ostenko, Rebis...". Kastinzakoak "al de Ibarrola antes Goiko siempre". 1979ko toponimia mapan "Goiko" Kastañiza Goikoari, eta "Castinza" beste hiru etxeei –Kastañiza Bekoa--.
Góiko	2003	Kastañiza II	Ahoz	"cio."	"de oir a otros Antonio el de Góiko ...el caserio (nombre) no se utilizaba hasta que el ayuntamiento ha puesto (las placas), siempre Ibarrolas, Ibarrola por el apellido Y sin embargo a los de abajo si, los tres de abajo...Esos Kastinza". Bekoetxe II.a "Ibarrola". Ez dakit grabaturik dagoen, baina anaia nagusiari, haien artean hizketan zeudela, "Ibarla" entzun niolakoan nago.
Ibárrola	2014	Luxa	Ahoz	"cio."	"...está Larrazabal , arriba, después Ibárrola , y termina Kastinza ". Gero eta gehiago erabiltzen dute jabearen deitura baserria izendatzeko.
Kastintza Goikó	2014	Kast. Goikoa	Ahoz	"casas"	
Kastinza	2014	Kast. Goikoa	Ahoz	"casas"	
Góiko	2014	Kast. Goikoa	Ahoz	"casas"	-¡El de Góiko!"
GERLANDA		(Olarte)			86-22a Ikus BIERLANDA
Guirlanda ⁹³⁶	1877	"Rgtro.Prop."	7.2	"heredad"	"N: regato"
Guerlanda	1926	U.A.UM.0712.1	37	"heredad"	"N. regato. O. rio". Ondoren idazmakinez egindako erlazioan ere bai.
Guerlanda	1940	U.A."Est.Cat."	13.36	"heredad"	"Launchu, Aldapea, Gascaria, Guerlanda 17,04 areas, Aguirre, Iturrichu, Launchu, Aldapea...", jabego handi baten arloa da
Guerbanda	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"heredad"	Zalantzazkoa."O. Rio Nervion". Gardeagotxi aldean. "Echebarrena, Echegoyena, Echaurre, Echevarri-Larreta, Olavarrieta. Aldapea, Guerbanda, Aguirre...".
GEZALA		(Larrazabal)			86-21
Kessalla**	1025	"SMCo.Ubieto"	178	"localidad"	"Arrahia-Kessalla" (Landazuri).
Guezala ⁹³⁷	1730	U.A.06010206.1	6	"puente"	"Inbentola y Guezala". 1779an "puente que llaman

⁹³⁵ Kastañiza zeuden hiru baserritik bidezkoa denez, Goikoa, Erdikoa eta Bekoa-ren bitartez bereizten ziren. Bi egonez gero, Goikoa eta Bekoa, eta kito.

Gertatzen dena zera da erreztasunagatik, Kastañiza Goiko zena, azkenean, hurbilekoen artean Goiko-z izendatzen dute. Hemen Laudion beste kasu batzuk ditugu. Okondon ere Larrinagagoikoa-ri Goiko esaten diote.

⁹³⁶ Hau zalantzazkoa dugu, ez baitago gehiegi konstatatua. Argi dagoen bakarra *landa* 'campa' atala dugu. Behin uste nuen, Eperlanda -ri loturaren bat izango zuela, grafia errakuntza tartean izango balu, kontutan izanik Eperlanda >Perlanda eta antzekorik. Eperlanda hurbil daudela ere ematen du. "Iperlanda" aldakia ere badugu, eta kasu honetan ez omen dugu ipar 'norte'-z pentsatu behar, nahiz eta Gorbeialdean ipar > iper izan.

Aldaki hauek eta lehen ikusi dugun "Bierlanda", Eperlanda > Iperlanda > Perlanda-ren aldaki erratuak omen dira. Gainera, kokapena aldetik denak daude Olarten eta beste erreferentziengatik: erreka, trenbidea... berbera omen da.

Dena dela, Eperlandari loturik ez badaude, pentsa liteke "Bierlanda" eta "Guerlanda" hau hurbil daudela fonetikoki.

Dela dela, Gereñurengan ikusi dudagatik lehengo atala ere ondo legoke, zeren aipatutakoak biltzen ditu: "Guerlarch 1787"... "Guirco, 1586, labrantío de Guillarte. Siglo XVII, labrantío en Sendadiano.", "Guircoarana", "Guircoostea, 1846, labrantío de Heredia", "Guircostea, 1046..Guircu, Guircubea, Guircuñaga, Guircuizubia, Guircumadura". "Guiriduya, 1787, monte de San Vicente de Arana".

Azkuerengan ez dut aurkitzen lehenengo atalaren izan daitekeen antzekorik.

Ikusten dugunez, bi kasutan -dui dugu, beran botanikari loturik dagoen gauzaren bat izan liteke. Gainera, aurrekoan oinarriturik, sinkopa bat gertatu omen da giri > gir, nahiko bidezkoa dena tinbre bereko bokalak bitira. Azkuerengan giri eta gir- duten formak aurki daitezke, baina ez du bide ematen gir- atalak izan zitekeen zentzua gordetzen dutenik. Agian *iñarra* 'brezo'ri loturaren bat izan zitekeen.

⁹³⁷ *Gezal* 'agua salada' + a (art.) . Bertan azaltzen denez, zubi eta errota baten izena da, beraz, oso bidezkoa da ur gazi izatea handik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Guesala	1745	U.A06010211.30	2b	"molino"	de Guezala... por el mismo errecaílun" "casa u molino". 1758an "puente que llaman de Guesala", Puente de Guesala". Izardui aldean.
GIPUZKOA Guipuzcua ⁹³⁸	1804	(Kanp.Top.) U.A06010255.16	4	"prov."	"Guipuzcua"
GIPUZKUREN		(Larrazabal)			86-21a (Ikus ZIPUZKUREN bera baita. Toponimo hau horrela agertzen da: "Cepuzcumen 1894, Cipuscuren 1925, 1956, Aispocure 1926, Lupuscudi 1940, Gipuzcuren 1952")
Guipuzcuren ⁹³⁹	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"monte "	Idazmakina egina. Izardui aldean. Beasko baserrikoa: "Aldapa, Aurrecoloso, Landazasar ("Landazar" da), Salsundio, Guipuzcuren, Ondibarriba, Buburcegui, Sarduy, Irimino, Goicolupeceta..."
GOIASKOA		(Izardui-Larrazabal*)			Kat. 738. zk., *86-21a (1782ko testigantza izan ezik, -eta toponimia mapetakoa eta ahozkoa-, 1782an ez dago ziurtasunik ea Larrazabalekoa edo Izarduikoa den -berriz begiratu beharko-. Ematen du Izarduikoa dela, ikus "Izardui Goiaskoa"
Goiaskoa ⁹⁴⁰	1782	"Lib.Hip."	180	"ca."	"v. Izardui"
Goyasco	1872	U.A.050501.2	2	"barrio"	23an. 1855 eta 1858an (L.Baut.) ere bai.
Goyascoa	1940	U.A."Est.Cat."	0.1	"heredad"	Artikuluz. "Goyascoa, Erbisolo, Goicosolo, (S/I)andazar (Berez, S bat da hasierakoa), Sautondo, Espalazaray, Susundui, Goicochorro, Erbisolo, Irimichi, Espalazaray, Sa(u/n)tondo (n dirudi honetan), Isardio, Araneco landa, Goicolupeza"
Goyascoa	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"heredad"	"Goyascoa, Erbisolo..." "Goyacoa" ere bai bertan, baina azkena errakuntza dirudi.

Azkuek eta Mitxelenak "gezal, gesal 'agua de mar', 'salitre, nitro', 'agua sulfurosa'..".

Ondarruan, Txomin Agirrek erakutsi zigunez, itsasoko urari *kresala* esaten diote.

Zeberion badago izen bereko tokia.

Gereñu: "Guesal, Guesalaga 1711, Guesalecozacona 1787, Guesaliturri 1706".

Barrenengoa: "Gazaga, Gazaurreta".

M. Etxebarriak Zeberion: "gesále, gesalgoikoa" biltzen ditu.

⁹³⁸ Toponimo hau hartu badut, bukaren errealizazioagatik izan da, hau da, *o + a > ua*. Orozkon ere entzuen nituen horrelakoak.

Lehengo konstatazioetan, X. mende ingurukoetan, "Ipuzcoa" agertzen da gehien, baina SMCo.Led.1076-1200 "Ipizcua 1083" ere bai.

"Foguera..Bilbao 1464-1492....enviamos a Lipuscoa" 7 or. Batzuetan L agertzen zaigu G-ren orde, baita azken hau egungo deitura gisa, baina ez dakit honetan "La Ipuzkoa?" izango ez bada, hots, artikularen aglutinazioa.

⁹³⁹ Ez dugu oso konstatatua, beraz, arriskutsua iruditzen zait interpretaketetan sartzea. Hasierakoa alde batetik ematen zuen herrialdeko izenari loturaren bat izan lezake, kontutan izanik Gereñuk bildutakoa: ("Guipuciturri 1671, Guipularre, Guipulaza, Guipuzarrate, Guipuzcoarro...)

G aspiraketari lotua izateak (Gipuzkoa izena lehenengo aldiz, "Ipusco"? konstatatua) askotan ikusi dugunez, zabaltzen ditu ahalbide ugari, adibidez, Ipurua, haitz + burua, edo Azkuek diona "Ipuru: ..enebro", besteak beste.

⁹⁴⁰ Lehen ikusitako *beasko* -aren kontrakoa dugu, beraz, 'la (casa) de arriba' izango genuke. Uste dut Irigoienek klaseetan esaten zigula Mitxelena superlatibo balio ematen ziola honi. Ikus Beasko.

Aztertu dugun Beasko leku-izenean 'la de abajo'-tzat aipatzen da.

Azkenaren analogiaz, bertako batzuek ikusten denez, *g/b* -ren arteko errakuntza egiten dute, hau da, Boiasko aipatzea, Goiasko-ren orde. Kasu batean Gobeasko aipatzen da. Fenomeno hau euskara galdu ez den tokietan gertatu da ere.

Errakuntza hau deiturretara pasatu da, hala Orduñan Olaguenaga -ren orde, Olabuenaga agertzen da.

Bitxia egin zait Gereñuk eta Muxikak ez aipatzea toponimo hau. Barrenengoak, aldiz, Goiasko biltzen du Zuhatzan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Goyascoa	1956	U.A.Amil.	3.1	"heredad"	"Goyascoa, Goyascoa, Erbisolo..."
Goyascoa	1956	U.A.Amil.	22.1	"barrio"	"Bajo-Susundui" barrio de "Goyascoa"
Gobeasko(Isardio)	1994	Isardio	Ahoz.	"cio."	"Gobeasko, casa de Isardio". "Cuad. Top. 8"-an "Gobiasko".
Boiásko	2003	Isardio II	Ahoz	"cio"	"y otro (caserío) Boiásko".
Goieásko	2003	Isardio	Ahoz	"cio"	"Beásko y Goieásko".
GOIASKO		(Larrazabal)*			*86-13b
Goyasco	1924	U.A.Cat.1900	6.11	"heredad"	"Aldapa, Goyasco, Simaco..."
Goyascoa	1926	U.A."Est.Cat."	7.15	"casa"	"Casa de labranza con su hantuzano, tejabana y horno...Goyascoa 30...". Ematen du Larrazabalekoa dela, ondorengo orrian "Simacoa, Vide Ondoeta..." agertzen baitira.
Goyasco	1926	U.A."Est.Cat."	16.6	"heredad"	"Osteico, Goyasco..."
Goyasco	1940	U.A."Est.Cat."	2.5	"heredad"	Idazmakinez egina: "Aldapa, Goyasco, Pinuraca, Zapala..."
Goyasco	1952	U.A.Finc.Rust.	16.8	"cere baiales"	"Aldapa, Goyasco, Simaco...". 16.9an ere bai "Aldapa, Goyasco, Simaco..."
Goyasco	1956	U.A.Amil.	16.22	"heredad"	"...Goyasco, Simuaco..."
Goiaskoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	F-2. 1979an ere bai.
Goiasko	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	Bekoetxeok ere bai.
Boiasko	1994	Lekandazar	Ahoz.	"cio."	"Boiasko, Ostenko, Biasko..." Birritan. "Biasko / Goiasko > Boiasko?. Barbarabekoak -Oruetan bizi da- "con B..."
Goíásko	2003	Goirizabal	Ahoz	"cio"	"Goíásko donde vive...". Kastañizakoa: "Bekoetxe, Goiasko, Biasko, Ostenko, Rebis, Aurreko.
Boiásko	2003	Beaskoetxe II	Ahoz	"cio"	"Boiásko donde vive..."
Boiásko	2014	Bekoetxe II	Ahoz	"cio"	
GOIAZU		(Goienuri)*			Kat. 620. zk., *86-06a (Gorostizatik hurbil zegoen baserri hau, suntsituta dago, arrastorik ere ez dagoela).
Goyasu ^{*941}	1562	"Lib.Baut."	72	"apellido"	"Sancha de Gojasu" eta "Yñ. de Goyasu" ere bai. 71b-an "Inº de goyasu". 0107.1.7b-an (1614an)"Joan de Goyaçu". 1809an (Diezm.)
Goyassu	1617	U.A.0107.1	63b	"cia."	1861ean (L.Baut) eta 1787an. 1792an "Goiasu".
Goiazu	1737	U.A06010206.13	4	"cia"	1799an ere bai.
Goyazu	1743	U.A.030501.3	15b	"casa/s"	1846an (L.Baut). 1877an (Becer.). 1792an "Goyasu". 1809an (Diezm). "la de Goyasu, la de Goyazu".
Goyasu	1787	"Lib.Hip."	243	"ca."	292an "Goiasu"
Goyazo	1876	"Estadística"	9b	"termino"	"Goyazo" <i>u > o</i> .
Goyazu	1894	U.A.Finc.Urb.	7	"ca. y cio."	1902an. "Goyazu / Gayazu"
Goyazu	1894	U.A. Finc.Rúst.	7b	"heredad"	
Goyazu	1902	U.A.Cat.1900	1.22	"ca. ó cio."	6.2an ere bai.
Goyazu	1926	U.A."Est.Cat."	20.13	"heredad"	
Goyazu	1940	U.A."Est.Cat."	4.7	"solar"	Idazmakinez egina. Hirutan. 27.60an "Gayaso"
Goyazu	1952	U.A.Finc.Rust.	1.4	"prado"	
Goiasu	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"Goiasu, desaparecido estaba al frente de Larrabe". Ibarakoak "pegao a Larrabe"
Goíásu	2003	Luxa	Ahoz	"cio."	
Goíásu	2003	Atxa	Ahoz	"cio."	
Goíásun	2003	Andetxaga I	Ahoz	"cio."	Andetxagakoak 2005-07-11n "Lacampita entre Gorostiza y Goiri" errepikatu zidan birritan. Grabatu gabe, basoan topatu nuelako.
GOIBEA		(Larrazabal)			86-21a (Hau 1940an eta 1952an "Goyascoa"

⁹⁴¹ Lehenengo atalak zalantzarik eskaintzen ez badu, *goi* 'parte superior', ondokoa ez dago hain argi, zeren a (art.) + tsu / tsu ala bidezkoagoa izan litekena azkena atal bakarria izatea.

Goia deitura inguru hauetan ere agertzen da, Orozkon behintzat.

Ez dugu aurkitzen toponimo honen beste konstataziorik.

Agian bukaeran -txu diminituboa genuke, "Goicochu 1894"-ren parekoa, baina horretarako artiku fosilizaturik egon beharko litzateke, bestela -atxu izango genuke.

Arzamendi: "Goyaçu 1475"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Goivea ⁹⁴²	1894	U.A. Finc.Rúst.	228	"heredad"	moduan agertzen da: "Goyascoa, Erbisolo, Goicosolo...") Isardio baserriko soroa: "Goivea, Hervisolo, Goicosolo, Llandacoa, Esparsagaray...."
GOIENBARRENA Gogembarrena ⁹⁴³	1819	(Deitura) Lib. Baut,	1	"apellido"	Askotan horrela idatzirik. Garai honetan "muger" ia beti g-z idaztea arrunta zen.
Gojembarrena*	1822	Lib.Baut.		"apellido"	1834an ere bai.
Ojembarrena*	1824	Lib.Baut.	52	"apellido"	1833an eta 1840an ere bai. "Ogenbarrena" 1826an, 1827an, 1842an birritan. Inplosiboan <i>n / m</i> grafemak egoteari ez diot eman garrantzia handirik hartzerakoan, garrantzitsua hasierakoa baitzen.
GOIENE Goyene ⁹⁴⁴	1894	(Larrazabal) U.A.Finc.Urb.	183	"ca. y cio."	86-13d Beldio aldean dirudi. Agian Goienengo izan daiteke. "E. Camino Real"
GOIENKO		(Olate)			86-21b (Hau berez, jatorriz, ondoko "Goienengoa" bera da, nahiz eta jabego berberaren barruan izan, bi forma ditugu eboluzionaturik eta beste bi ez. Ikus dezagun: 1940an 1 Goyenego –O. via ferrea-, 2id –S. via ferre, 1Goyeneco –S.O. camino, E. Via ferrea, 2id -O. Via ferrea 1952an 1 Goyenga , 2Goyenga , 1 " 2 (zuri), 1956an 1 Goyeneco , 2 Ibarra (lau mugakideak bat datoz 1940ko "Goyenego"koekin,

⁹⁴² Kontrazentzuzkoa ematen badu ere, aipatu dugunez, Oiz mendiaren aldean Ganbe dago. Gure kasuan goi 'parte alta, superior' + be 'abajo' + a (art.) : 'la parte de abajo del alto' genduke, beraz.

Behin bakarrik agertzen zaigu. Beste zerrendetan ez dut aurkitu.

Geroago ikusi dudadez hau gero "Goyascoa" gisa dago.

Azkue: "Goibe (G?), altura...". Nire ustez, Ganbe eta horrelako kasuetan bezala, lehenengo atalean badago zentzu hori, baina bigarrenean ez.

⁹⁴³ *Goi* 'parte superior, arriba' + *en* (sup.) + *barren* 'parte inferior' + *a* (art.): 'en la parte de abajo de lo más alto, de la zona más alta'.

Fonetika aldetik dugu geroago Gujuli/Ujuli (Goiuri)-rekin izango dugun fenomeno bera, hau da, hasierako kontsonantea galdu egiten dela, disimilazioz eta agian ere dagoen toki makalean egoteagatik.

Egun deitura honek bizirik dirau Laudion, eta beti Ojembarrena idatzirik.

Dena dela, behin baino gehiagotan pentsatu egin dut "Ojembarrena" deitura *oihan* 'selva'-ri lotu zitekeela, bizkaieraz *oihan* -en aztarnaren baitago: "Ojanguren,..."

G.Belaustegigoiitiak ere aipatzen du fenomeno bera, 1995ko Ekaineko Zuin aldizkarian: 1784an..Entre los reunidos estaba Bautista Gojembarrena, con el apellido entero, pero ya por poco tiempo, pues pasado unos años asistirá su hijo Domingo y el Secretario de turno se encargará de evitar la cacofonía, alterando su apellido ".

Poztu naiz Azkuerengan "Goienbarren: 1º (R-uzt.), pendiente, cuesta abajo...2º (Sc), los límites" aurkitzea, zeren behintzat badugu oinarria sendotuagoa edo. Nire ustez, zentzua hasieran eman diodana izan daiteke.

Geroago, beste aukera bat etorri zat, "Ojinaga" deitura dela eta, osin, otsin (Orozko) 'pozo'.

⁹⁴⁴ *Goi* 'parte superior' + *en* (sup.) + *a* (art.) : 'la (casa) de más arriba'.

Hasiera batean gaizki egon zitekeela iruditu arren, inon ikusi ez dudalako, goiena > goiene urratsa izan dezakegu, artikulua deklinabidegatik izaten duen a > e urratsa kontutan hartuz gero.

Gereñu: "Goyen, XIX, término de Langarica."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					1 Goyenengoa –S. Camino, E. Vía ferrea- 2 (tarte "edo) Ikus dugunez, bilakaera bitxia da, salbuespenak salbuespen. Bi soro ditugu "Goyenego 1940 – Goyenenga 1952 –Goyeneco 1956" Eta beste bi: "Goyeneco 1940 – Goyenga 1952 – Goyenengoa", erdiko "Goyenga" zalanagarria izanik. Idazmakina egina. "O. via ferrea". <i>n</i> inplosiboan galtzen da. Ondoren "Goyeneco" aipatzen da: Idazmakina egina. "E. via ferrea" <i>n</i> inplosiboan galtzen da. Aurretik "Goyenego" aipatzen da: : "Ibarra –N. Casa y camino, S. Via ferrea, E. camino-, Aldapa–N. Via ferrea, S.E. camino-, Aldama –N. Via ferrea, S. servidumbre-, Cascara –N. Camino, S. Via ferrea...-, Iturriburu –N. Camino-, Tardamonte –E. Arroyo-, Olartebaso, Goyenego –O. via ferrea-, id –S. via ferrea-, Goyeneco –S.O. camino, E. Via ferrea, id. -O. Via ferrea- Lancastañeta, Soloazar, Eperlanda –N. Regato, O. via ferrea-, Rotabarri –S. regato, O. Via ferrea-" Birritan aipatzen da : "Ibarra, Aldapa, Aldapa, Ibarra, Iturriburu, Tardamonte, Chirrieta, Olartebaso, Goyenga, Goyenga, ", (zuri), Soloazar, Eperlanda" Ibarra aldean. Goienengo bera izan daiteke?. Biak aipatzen dira bertan. Idazmakina: "Ibarra –N. Casa, S. Via ferrea, E. Camino servidumbre-, Aldapa –N. Via ferrea, S.E. Camino servidumbre-, Cascara –N. Camino servidumbre, S. Via ferrea-, Cascara –N- Vía ferrea, S. Camino-, Goyeneco, Ibarra, Goyenengoa –S. Camino, E. Vía ferrea-". "Goyeneco" eta "Goyenengoa" nahiz eta hurbil egon, eta jabe berena izan, desberdinak dira, gutxienez, mugakideen aldetik. GOIENENGOA (Olarte) 86-21b (Hasiera batean Larrazabalekoa zirudien, eta horrela izan daiteke kasuren batean, baina azkenak Ibarra ingurukoak dira). Ikus GOIENENGO "Martin de Luja Goienengo" "Lezertui"- bat du. Ibagazuaga inguruan dirudi. "Goienengoa" "el de Goyenengo". 1an "el de Goy(o/e?)nengo",
Goyenego	1940	U.A."Est.Cat."	8.3	"heredad"	
Goyenga	1952	U.A.Finc.Rust.	13.4	"monte"	
Goyeneco ⁹⁴⁵	1956	U.A.Amil.	13.6	"heredad"	
Goienengo ⁹⁴⁶	1747	U.A.070101.1	12	"apellido"	
Gojenengoa	1775	"Lib.Hip."	119b	"cia."	
Goienengoa	1799	U.A06010237.13	16	"paraje"	
Goyenengo	1807	U.A06010253.11	0	"paraje"	

⁹⁴⁵ *Goi* 'parte superior' + *en* (sup.) + *go* (tok.gen.): '(el) de más arriba'

Toponimo hau eta Goienengoa berbera dela dirudi, inplosiboan dagoen sudurkaria galduz gero *g* > *k*, Bengoetxe > Bekoetxe - rekin gertatzen denez.

"Goyenengoa 1926 > Goyenego 1940 > Goieneco 1956" hau omen da bidea, inplosiboan dagoena galdu egiten da eta gero ozena gortu.

Azkue: "Goineko..2º (B, ms-Otx), supremo". "Goienego (B-o), supremo..."

⁹⁴⁶ *Goi* 'parte superior' + *en* (sup.) + *en* (ines.?) + *go* (tok.gen.) + *a* (art.): 'el (caserio) de más arriba'

Lehen azaldu dugunez, inplosiboan dagoen sudurkariaren galerarekin, 1940ko konstatazioetan ikusten denez, *ng* > *k* bihurtzen zaigula. Urrats hau oso arrunta da: Bengoetxe > Bekoetxe.

Uste nuen *ng* > *k* urratsa zela, baina *ng* > *g* > *k* dirudi (Goyenego > Goyeneco) eta dokumentazio zaharrean (Fuentes Doc.) ikusi dudanez.

Grafia aldetik oi diptongo barnean *Goie-* /*Goje-* /*Goye-* /*Goge-* ditugu.

Hiatoan *o* + *a* gehienetan mantentzen da, baina behin *-ua* dugu ere.

Gereñu: "Goyenengarra".

Muxika: "Goenengobideburua".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					gero 4an "Gogenengoa" (hirutan). 1820an eta 1821ean (L.Baut) ere bai.
Gogenengoa	1807	U.A06010253.11	20	"paraje"	
Goyenengua	1811	"Lib.Baut."	5	"casa/s"	Oa > ua. "La de Landaluze Goyenengua"
Goyennengoa	1894	U.A.Finc.Urb.	20	"ca. y cio."	
Goyenengoa	1926	U.A."Est.Cat."	1.1	"antuzano"	Ibagasuaga baserrikoa. "O. Rio nervion"
Goyenecoa	1940	U.A."Est.Cat."	8.3	"heredad"	Idazmakina egina. "E. via ferrea" n inposiboan galtzen da. Aurretik "Goyenego" aipatzen da: : "Ibarra –N. Casa y camino, S. Via ferrea, E. camino-, Aldapa–N. Via ferrea, S.E. camino-, Aldama –N. Via ferrea, S. servidumbre-, Cascara –N. Camino, S. Via ferrea...-, Iturriburu –N. Camino-, Tardamonte –E. Arroyo-, Olartebaso, Goyenego –O. via ferrea-, id –S. via ferrea-, Goyenecoa –S.O. camino, E. Via ferrea, id. -O. Via ferrea- Lancastañeta, Solozar, Eperlanda –N. Regato, O. via ferrea-, Rotabarri –S. regato, O. Via ferrea-"
Goyenga	1952	U.A.Finc.Rust.	13.4	"monte"	Birritan aipatzen da.
Goyenengoa	1956	U.A.Amil.	13.6	"heredad"	Ibarra aldean. Idazmakina: "Ibarra –N. Casa, S. Via ferrea, E. Camino servidumbre-, Aldapa –N. Via ferrea, S.E. Camino Servidumbre-, Cascara –N. Camino servidumbre, S. Via ferrea-, Cascara –N- Via ferrea, S. Camino-, Goyeneco, Ibarra, Goyenengoa –S. Camino, E. Via ferrea-". "Goyeneco" eta "Goyenengoa" nahiz eta hurbil egon, eta jabe berena izan, desberdinak dira, gutxienez, mugakideen aldetik.
GOIENURI		(Goienuri)*			*86-14a
Goyenuri ⁹⁴⁷	1547	"Lib.Baut."	7	"apellido"	"I. de gorostiça de goyenuri"
Gogenuri*	1571	"Lib.Baut."	41	"apellido"	"Inigo de vengoa de gogenuri"
Jogenuri	1614	U.A.0107.1	7b	"cuadrilla"	"Jogenuri" grafema, 1577ko "domingo de acha de gojenuri" eta "Juan" izenarena berbera da. 1616an "gojenuri" ere bai.
Goxenuri	1630	U.A.0504.3	1	"cuadrilla"	1753an ere bai. 1696an "Fran.co de Ugarte de Goxenuri. 1737an ere bai.
Gojenuri	1729	U.A.0506.4	72	"cuadrilla"	Birritan aipatzen da. 1792an ere bai. 1809an (Diezm.) eta Gereñiurengan ere bai.
Gogenuri	1739	U.A06010208.13	1b	"barrio"	1808an ere bai. 1820an (L.Baut.) "Echevarri de Gogenuri", "Gogenuri". 1926an U.A.-UM ere bai. (Vera), (Ots.) "Gogénuri"
Gogenuri	1771	"Lib.Hip."	14	"cuadrilla"	172an ere bai. 211n "Gogenuri". 274b-an grafia aldetik "Granga" ere badago, baina "Gojenuri" ere bai.
Goxenuri	1771	"Lib.Hip."	36	"cuadrilla"	Gehienetan "Gogenuri" orain beste hau. 39b-an eta 137b-an ere bai. 1778an, 151b-an eta 1788an, 229an ere bai
Gojenuri	1772	"Lib.Hip."	54b	"cuadrilla"	190b-an ere bai.
Goyenuri	1792	U.A.03050201.6	1	"cuadrilla"	
Goienuri	1802	U.A.	88b	"barrio"	1802an 06010252.2.137b-an "varrio de Goienuri". 1986ko mapa toponimikoan ere bai.
Goyenuri	1877	"Rgtro.Prop."	7.3b	"finca"	Baita "Gogenuri" ere.
Gogénuri	1915	U.A.Cat.1900	4.8	"cuadrilla"	

⁹⁴⁷ Goi 'parte superior' + en (sup.) + uri 'granja, villa, pueblo' geroago 'población, capital': 'la granja, villa, aldea de más arriba'. 'Granja'-k ez du gaurko zentzua, baizik eta baserriaren parekoa.

Grafiaren aldetik Goie- /Goje-/Goye-/Goge-/Goxe- dugu, egun oraindik bertako gehienek jatorrizko ahoskera mantentzen baldin badute ere, hau da, Goie- , badaude batzuek eta garai batean gauza bera gerta zitekeen (x) fonema erabiltzen dutela, hots, iguzkari belarea. Goienengo toponimoaren kasua grafia kontua bakarrik izan zitekeen, baina hemen ahoskera kontua ere bada. Bertakoek:"Goienuri siempre".Isusin "algunos Gojenuri, nosotros siempre Goienuri"

Ez da izango oso arrunta, baina kasuren batean asimilazio dago "Goienuri>Goyunuri ". Durangoko "Goiuria" gogoratzen dit, beste kasu bat izan baitaiteke ere.

Baita hasiera bokalaren galera 1983an Ojenuri, baina datu-iturri berberan antzekorik agertzen da ere, beraz, errakuntza izan daiteke. Dena dela, badago "Gogenbarrena > Ojenbarrena"

Gereñu: "Goyenbaso".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Gogenuri	1926	U.A."Est.Cat."	12.26	"cuadrilla"	"Garbe de Gogenuri"
Goyunuri	1932	U.A."Est.Cat."	27.24	"barrio"	"Barrio de goyunuri"
Gojenuri	1940	U.A."Est.Cat."	13.30	"rio"	
Gogenuri	1940	U.A."Est.Cat."	17.1	"heredad"	Idazmakina egina. 24.16an zazpi bider aipatua.
Gogenuri	1952	U.A.Finc.Rust.	3.1	"heredad"	13.5ean birritan ere bai.
Goyenuri	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"heredad"	"Rio Goyenuri"
Gogenuri	1956	U.A.Amil.	1.22	"arroyo"	12.41ean "Gogénuri". 13.8an ere bai. 22.15an "Cuadrilla de Gogenuri"
Ojenuri	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.6	"pago"	Hamabost bider "Ojenuri". "Gojenuri > Ojenuri". "Goikoetxe" rekin berdin gertatzen da. Baina kasu bietan errakuntza izan daiteke.
Goienuri	1994	Olariaga	Ahoz.	"cuadrilla"	Osabak, 80 urtekoa, bazekian ondo koadrilen banaketa "Goienuri (horrela ahoskatuz), Larrázabal, Larra, Olarte"
Gojenuri	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	Baina Bekoetxeok orain Ugarten bizi dena, "Goienuri siempre". Isusin "algunos Gojenuri, nosotros siempre Goienuri"
Goienuri	1994	Luxa	Ahoz.	"cuadrilla"	"Goienuri siempre". Bekoetxeok, (Larrazabal), ere bai. Beaskoak, (Isusi), "Goienuri".
Goienuri	1994	Magdalena	Ahoz.	"termino"	Birritan "Goienuri"
Goienuri	2003	Lamuza	Ahoz.	"termino"	Hau da ahoskera ohikoena bertakoen artean.
Goienuri	2003	Solloa	Ahoz.	"barrio"	
GOIENURI		(Goineuri)			86-05b Ikus ATXAGOIKOA berbera baita.
ATXAGOIKOA					
Gogénuri	1894	U.A.Finc.Urb.	227	"ca. y cio."	"Gogénuri Achegoicoa". A > e.
Achegoicoa ⁹⁴⁸					
GOIETXEA		(Olarte)			86-21b~ Gardeako Goikoetxe etxealdearena dirudi, 1894, 1926 eta 1940an errepikatzen dira soroak. Hau soro hau "Aldapa", "Gardea" eta "Goiechea" (Goikoetxe-tik?) izenekin agertzen da. Ikus ondorengo laukitxoko zehaztapena.
Goiechea ⁹⁴⁹	1940	U.A."Est.Cat."	2.4	"heredad"	Idazmakina egina. "S. ferrocarril. E. casa". Goikoetxe izan daiteke. Zehaztapena: 1894: "Aldapa -E. Via Férrea- 26,80, Goicosolo - E. Camino Real, O. Via Ferrea- 80,34, Soloburu 22,70, A(rr/m)isueta -O. Camino- 22,60, Ymitola 22,60". 1926: "Gardea -E. Ferrocarril- 26,77, Goicosolo -E. Camino, O. Ferro-carril- 80,34, Soloburu, Arrizubieta 29,20" 1940: "Goiechea 26,77, Goicosolo 80,34, Soloburu 242,22, Arrizubieta 29,20"
GOIKOA		(Areta)			Ikus TXAPOTE, TXAPOTENA berbera baita. Orokorrean, gehinetan, GOIKOA hau argigarri gisa erabiltzen da bi baserri daudenean, erreferentzia gisa: Barbara Goikoa eta Barbara Bekoa, Larrinaga Goikoa eta Larrinaga Bekoa..., zenbait kasutan testuinguruaren arabera bakarrik agertzen direla, izen nagusirik gabe. Zenbait kasutan Goikoetxearen laburpena izan daiteke. Baina kasu honetan, hurbil, Aretan "Goikoetxe" bat egon arren, beste baserri bat da, Txapotenatik 250 mt-ra dagoena, hau da, Laudiorantz ipar-

⁹⁴⁸ Toponimo honen aipamenean lehengo koadrila aipatzen da eta ondoren bera, Atxa 'peña, roca' + *goiko* 'de arriba' + *a* (art.) : 'Atxe de arriba'.

⁹⁴⁹ Goi 'parte superior, arriba' + etxe 'casa' + *a* (art.) : 'la casa (de) arriba'.

Arruntena izaten da leku-denborazko genitiboarekin joatea, Goikoetxe edo superlatibokoarekin, Goienetxe. Kasu honetan Goikoetxe bera izan daiteke, beranduko konstatazioa dela kontutan izanez gero.

Lehen "Goia" eta "Goieba, Goiene" uste dut aipatu ditugula.

"Goietxe" ez dut inun aurkitu eta gure testigantza hau oso berandukoa da, ziur aski, esaten dudanez, "Goikoetxe" izan daiteke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Goico** ⁹⁵⁰	1084	"SMCo.Ledesm"	71	"apodo?"	mendebaldera dago kaleko 10 zenbakia duen "Goikoetxe".
Goico**	1250	"Mitxel.T.Arc."	35	"apellido"	"...et laundi et Lachendi et Beila Goico, germanos de abbate domno Nunno de Ghagoren.."
Goycoa**	1251	"Ilanz.Lacarra"	251	"apellido"	"Garcia Goico", "Nombres de pecheros de la Orden de San Juan en Navarra, en s.XIII."Urtea?
Goicoa	1769	"Lib.Hip."	50	"ca. y cia."	"Orti goycoa"
Goicoa	1771	"Lib.Hip."	30	"ca. y cia."	"Casa de chapote (alboan izenburu moduan)...la casa y caseria titulada de Goicoa sita en el varrio de Areta... (azalpenetan)".
Goicoa Chapotena	1774	"Lib.Hip."	95b	"ca."	"varrio de Areta". 36b-an "Goicoa" eta "Casa de Goico de Areta" artikulurik gabe ere bai.
Goicoa	1775	"Lib.Hip."	129	"ca."	Gainetik ezabatua dago, baina badiudi lekuraketa aldetik etxe bera dela. Lehen "Goicoa" deitua izan dena gero "Chapotena"
Goycoa	1790	"Lib.Hip."	245	"ca."	"Casa de Goicoa en Aretta (alboan, izenburu moduan)...titulada de Goicoa sita y notoria en el varrio de Aretta y Quadrilla de Larra..."
GOIKOA		(Goienuri-Bengoetxe)			"...Goycoa...en el de Areta..."
Goikoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	Kat. 244. zk., 86-05c (Bertako andreak aipatu zidan izen hau), hau berez, BENGOTXE GOIKOA da. Ikus.
Góiko	2007	Izagirretxikia	Ahoz	"cio"	Goineuri bidea.: "...Elexagoiti, Bekoa, Goikoa, Andikoa, Atze, Txabarri..."
Góiko	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	"...Bengoétxe Biéko abajo, y la de arriba (de) Atxa (jabearen deitura) Bengoétxe Góiko...". [Aurreko egunean galdetzean ¿la de Arbide?, berak "Bengoétxe béko", "Bengoétxe góiko /goikóa (besteaz)]
GOIKOA		(Goienuri-Larrabe)			"-No sé, si <u>es Góiko</u> "
Goicoa (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	102	"heredad"	Baserriaren goiko aldea. 86-06a "Goiko" hau Bengoetxe Goikokoak aipatu zidana kontuan izanik, eragin zidan pentsatzea hurbiltasunagatik
Goicoa (GO)	1894	U.A. Finc.Urb.	154	"ca. y cio."	"Bengoetxea Goikoa" izan zitekeela. Ahaztu gabe, bi Goiri hurbil daudela, bata bestearen baino gorago, beraz "Goiko" bat eta "Beko" bat egon zitezkeen..
Goiko(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	22.16	"heredad"	Dena dela, Larrabe baserriko jabearena zenez, eta Larrabe nolabait sakon batean dagoenez, bertakoa ere izan zitekeela uste izan dut. Bertaratu eta horrela izan da: bertako soro bat da., baserriaren goiko aldean dagoena.
Goicoa(GO)	1932	U.A."Est.Cat."	27.59	"heredad"	"Larrabe, Murulluaga, Isolo, Goicoa -N. Camino-". Berriz begiratu beharko da originala kokatzeko, zeren hau ez da izango Larrabekoa.
Goico(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	10.1	"heredad"	"Isusi, Pagaza, Goico, Larrinzar, Saitegui...". Hau ez dator bat, antzaz, Larrabekoarekin, baina jabearen deitura bat dator 1894ko Larrabeko jabearekin.
Goicoa(GO)	1952	U.A. Finc.Rust.	13.2	"heredad"	"Marullaga, Insolo?, Goicoa, Chiquerra...". 27.61ean ere bai.
Goicoa	1956	U.A.Amil.	13.2	"heredad"	"Larrabe, Murallaga, Goico, Chiquerra...Mayor..."
Goikóa	2014	Larrabe	Ahoz	"heredad"	"Larrabe..."

⁹⁵⁰ XI. mendean Goico-k antzeko batzuk bezala izengoitia izateko kutsua zuen. Geroago Laudion behintzat, artikularekin agertzen zaigula hasiera batean, adjektiboa dugu 'de arriba' adierazten duela. Erreferentzia adjektiboa, beraz, oso erabilia bere aurkako den *bekoa* bezala. Askotan, erabileraren erabiliaz ezkerre aldean duen izena galdu egiten da eta bakarrik Goiko geratzen da. Edo askotan bertakoen artean era laburtua erabiltzen dute, esaterako Ugartegoiko-ari eta Kastañitzagoiko- ari Goiko deitzen diote besterik gabe hurbilekoek. Edo Okondon "Larrinagagoikoa" eta "Larrinagabekoa" dagoela, Larrinagan bertan "Goiko" besterik gabe esaten zioten baserriari.

Artikuluaren galeraz maiz hitz egin dugu.

Goiko batzuk jarriko ditugu ondoren, baina egon asko daude.

Gereñuk bitan aipatzen du "Goicoa", Laudiko "Goico"-z gain. Barrenengoak hiru tokitan aipatzen du. Muxikak ez du aipatzen konposatueta izan ezik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
GOIKOA		(Goienuri-Ugarte)*			*86-14a~ (Esan dugunez Ugartebekoko familia biek Ugartegoikoari "Goiko" diote. Kasu honetan berbera izanik. Berez UGARTE GOIKO da. Urtea apur bat gora behera jarria, bertan bizi zen andrea eta bertan bizi den beste andre batek izen hau aipatu zidaten. "Donde Ped(rit)o Bengoa...")
Góiko	1992	Ugartegoiko	Ahoz	"cio"	
Góiko	2003	Ugartebeko II	Ahoz	"cio"	
GOIKOA		(Larrazabal)			86-13b Ikus GAZTAÑIZA GOIKOA bera baita.
Goycoa*	1564	"Lib.Baut."	31	"apellido"	"ynigo de goycoa". 9b-an ere bai.
Goiko	1979	"Map.Top."	1	"cio."	Hau, berez, Gastañiza Goikoa da, "Castinza"-koak esan zidananez: "A mi padre le llamaban, ... el de Goiko"
Góiko	2007	Kast. Bekoa	Ahoz	"cio"	"Kastañiza, Kastinza –gehien bat– bekoari deitzen diote. Galdetu nionean "¿Y a la de Ibárrola?", "Góiko" erantzun zidan, azken hau, berez, "Kastañiza Goikoa" zela.
GOIKOA		(Larrinaga)*			86-05b (Berez, Okondo da, baina J. P. Ulibarrik esaten zuenez 1831n "sugesu ta larrenega dago laudio aldeco marran...". LARRINAGA GOIKOA da)
Góiko	2007	Izagirretxikia	Ahoz	"cio."	"Larrinaga son dos caserios el de abajo ...mira aquel que tiene la luz...aquel es uno y el otro el de arriba...o también se le puede poner...también le decían antes Góiko... Larrinaga y Góiko"
GOIKOA		(Olarte-Kaudalena)			86-21b
Goico (Gardea)	1913	U.A.Cat.1900	4.2	"heredad"	Bolintxu-Kaudalena dela eta: ""Pegante a la propia casa (...sita en Llodio y su barrio de Gardea, llamada Caudalena)...linda por el Norte (Olartegotxi –baserria jarri dut, jabearen izena beharrean-), Sur (Goikoetxea –baserria jarri dut, jabearen izena beharrean-). Oraingo honetan. "...limita por el Norte Sur y Oste con otras de (Goikoetxea-baserria jarri dut, jabearen izena jarri beharrean.. 4.4an ere bai. "Bolinchu, Goico, Solo Ocher..."
Goico(O)	1940	U.A."Est.Cat."	1.12	"heredad"	Olarteko toponimoen artean aipatuta. "Bolinchu, Goico". Idazmakina.
Goico(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	17.6	"monte "	"Bolinchu" ondoren aipatuta eta bi muga honekin batera datozela. "Bolinchu, Goico, Solo Ocher..."
GOIKOETXEA		(Goineuri-Isusi)*			Kat. 468. zk., "GOIKOETEA /CASA VIEJA"*61-62c
Goycoetxea*	1563	"Lib.Baut."	29	"apellido"	"y de goycoetxea". 1574an "de goyco etxea". 1582an "m. de goyco etxea". 1 577an (U.A) "J. de Goicoetxea"
Goico	1565	"Lib.Llodio"	106	"cio."	"B° Santa Lucia. Grupo Isusi, vertiente sur de Camaracolanda a la dcha c° que va de Ugarte a S. Lucia"
Goicoetxe	1827	"Lib.Baut."	73	"era"	"en la Hera titulada de Goico-etxe". 1830ean "el de Goicoetxe"
Goikoetxe	1979	"Map.Top."	1	"cio."	F-3. Isusin bertan.
Goikoetxea	1986	"Map.Top."	1	"cio."	F-3. Isusi Bidea".
Goikoetxe(Isusi)	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	"la casa vieja"
Goikótxe	2003	Beasko	Ahoz	"cio"	"Bikotxe, Goikotxe y Andiko"
Goikótxe	2014	Beasko	Ahoz	"cio"	
Casa Vieja, la	2014	Beasko	Ahoz	"cio"	"Goikoetxe, pero la Casa Vieja le llamábamos siempre..."
GOIKOETXEA		(Larra-Areta)*			*86-14b
Goycoetxea	1726	U.A.03050301.3	4b	"c. y c."	Birritan aipatzen da. "varrio de Areta". 1753an, 1799an eta 1805ean ere bai.
Goicoetxe	1753	U.A.07020110.5	6	"c. y c."	"varrio de Areta". Jabea "D. de Goicoetxea" Goikoetxea bezala agertuz jabe bera. 1802an lau bider: "varrio de Areta".
Goicoetxea (LA)	1771	"Lib.Hip."	25b	"ca."	"varrio de Areta". 253an "Goycoetxea...Areta"
Goicoetxe (LA)	1772	"Lib.Hip."	53	"ca."	"Areta". Bertan forma artikuluduna eta artikulugabea agertzen dira. 281ean ere bai.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Areta Goicoechea ⁹⁵¹	1774	"Lib.Hip."	95		313b-an "Q. de Lara" "c. y c. que llaman Areta Goicoechea. 94b-an "Areta de Goicoechea". Jabeaz "el zittado Goicoechea"
Goicoeche de Areta	1775	"Lib.Hip."	122b	"ca."	Gero "Goicoeche v.Aretta" bezala. 138an ere bai alboan, gero Goicoechea" bezala azalpenetan.
Goicoche (LA) ⁹⁵²	1894	U.A.Finc.Urb.	23	"ca. y cio."	Oe > o. 220b-an ere bai.
Goicoeche (LA)	1894	U.A.Finc.Urb.	170	"ca. y cio."	Munagazo aldean. 221ean ere bai.
Goicochea (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	48b	"heredad"	"S. Via ferrea". Oe> o .Kasu honetan artikuluaekin.
Goicoche (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	122b	"heredad"	Santana ondoan aipatuta. Bi muga Aretako jabeekin. 192b-an "S.Via Ferrea". 232d-an ere bai. Oe > o .
Goicoeche (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	232e.	"huerta"	Bertab "Goicoche / Goicoeche": "Aldapa -N. Camino Real, S. Rio Nervión, O. Relatante...-, Presagan (P/T?) -N. Camino Real, S. Rio Nervión...-, Amesarino -N. Camino Real, S. Rio Nervión, E. Relatante...-, Santana, Acasolo, Oleta, Santana, La Cuesta, Errebisar, Landalde, Tras de Casa, Pozueta, Coba, Iturburu, Chiminchu, Id., Fostalarrien, Fostalarren, Larracullu, Pagasolaun, Aransolo, Aldapa -N. Camino, S. Via Ferrea (beste mugakide biak aretarrak dira), Goicoche -N. Via Ferrea, S. Camino- (Aretakoa da), Callico, Sn. Andres, Munegazu, Goicoeche -N. Rio Nervión- (Aretakoa da, mugakide bat dela eta), Basaurbe"
Goicohechea (LA)	1902	U.A.Est.Mun.	298	"finca"	Gero "cio. de Goicohechea", "Goicoheche" ere bai.
Goicoeche (LA)	1902	U.A.Cat.1900	2.21	"heredad"	"Goicoeche o Goicosoloa", "N. Rio Nervión S. Camino de Areta a Llodio". "Goyechea" ere, baina ez dago argi idatzirik.
Goicoechea (LA)	1.911	U.A.Cat.1900	3.29	"termino"	
Goicoeche(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	13.9	"heredad"	Areta. Bukaera e / ea?. 24.23an bitan.
Goicoechea(Areta)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.2	"cereales"	"S. Ferrocarril"
Goicoechea	1956	U.A.Amil.	7.6	"heredad"	"Junto al caserio Goicoechea", "O. Carretera Orduña". 12.7an ere bai.
Oicoche ⁹⁵³	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.11	"pago"	"Oicoeche" 33B erreferentzia Larran egon arren, Goikoetxe izan behar da aipatzen den lantegiak bertan baitu sarrera.
Goikoetxe	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1845ean eta 1855ean (L.Baut.) "Goicoeche" eta "Goycoeche de Areta"
Goikótxe	2003	Areta	Ahoz	"cio"	"Esta tirando donde el matadero"
GOIKOETXEA		(Larrazabal)*			*86-14c (Bertan zegoen baserri bat, gero bota zutena etxebizitzak egiteko. Laudion txikia nintzela zapaldu nuen lehenengo baserria izan zen). Lehenengo konstatazioak -1726, 1740, 1772- Goikoetxe honena nahiz Gardea-Olartekoarena izan daiteke.
Goycoechea	1726	U.A.030503.3	6	"c. y c."	"varrio de Gardea"
Goicoeche	1740	U.A.06010214.7	12	"c. y c."	"varrio de Gardea". Birritan aipatzen da. 1775ean ere bai. 1811n (Diezm.) "La de

⁹⁵¹ *Goi* 'arriba, parte superior' + *ko* (tok gen.) + *etxe* 'casa' + *a* (art.) : 'la casa de arriba'.

Toponimoa berezko izaera hartzen duenean artikulua galdu egiten da.

Hau omen dugu, entzuna dudanez, euskal deiturarik Etxeb(a/e)rriarekin batera zabalduenetarikoa, nahiko bidezko dena, zeren etxea beti izan da duen garrantziagatik erreferentzi gunea.

Gereñu hirutan aipatzen du, Barrenengoa zazpi bider eta Muxikak batean, forma artikuludunak eta artikulugabeak barnean sarturik.

⁹⁵² Herri ahoskeran oso maiz gertatzen da, bokal elkarte honetan *etxe* hitzaren lehenengo bokala galtzea: Goikoetxe>Goikotxe. Ikus Bengoetxe, baita Aldaikoerreka.

Gereñuk ere biltzen ditu horrelako formak "Goicoche, Goicochea 1729"

⁹⁵³ Fenomeno honi uste dut ez diogula eman behar garrantzi handirik, hasierako bokalaren galera baino, errakuntza baitirudi, lehen "Ojenuri 1983" gertatu den bezala. Lehenagokoa balitz, aspiraketaz pentsatu beharko genuke..

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Goicoechea arriba ⁹⁵⁴ (LZ)	de 1772	"Lib.Hip."	60	"ca. y cia."	Goycoeche arriba de la Plaza". 1857an (L.Baut.) ere bai.
Goicoche (LZ)	1894	U.A.Finc.Urb.	50	"ca. y cio."	"que esta juntto a la presa de la ferrería de Gardea" <i>Ola</i> hori "Olaco" aldean omen zegoen.
Goicoche (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	196	"heredad"	"E. Camino Real". 177b-an ere bai.
Goicoeche (LZ)	1902	U.A.Cat.1900	1.13	"ca. ó cio."	"E. Rio Nervion. O. Carretera" beste muga bat bat dator lekuraketa honetan. <i>Oe > o</i> . Goikoplaza ondokoa.
Goicoche(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.4	"heredad"	<i>Oe > o</i> .
Goicoeche(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	Birritan aipatzen da.
Goikoetxe	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Goikotxe	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"cio."	<i>Oe > o</i> . Olarte-Bekoetxeak ere bai.
Goikótxe	2003	Goikoplaza	Ahoz	"cio"	"Caserio que tiraron..Goikotxe, Goikoetxe". Presakokoa: "Hasta Goikótxe Arza"
Goikoétxe	2003	Goikoplaza	Ahoz	"cio"	
GOIKOETXEA		(Olarte)*			*86-21b
Goicoechea Gardea (O)	de 1772	"Lib.Hip."	59b	"ca. y cia."	70ean ere bai, baina ondoren "Goicoechea" bezala aipatuta, "varr. de Gardea y Quad.de Olarte"
Goicoechea (O)	1772	"Lib.Hip."	60b	"ca. y cia."	"v. de Gardea". 61ean ere bai.
Goicoeche Larrabecheu ⁹⁵⁵	de 1851	"Lib.Baut."	236	"cio."	1791n "Goycoechea". 1805ean "desde Catuja para Goycoeche"
Goicueche (O)	1894	U.A.Finc.Urb.	82	"ca. y cio."	Olartekoa dirudi. "O. Rio Nervion" <i>o>u</i> .
Goicoeche (O)	1894	U.A.Finc.Urb.	169	"ca. y cio."	Lur jabegoengatik Olarte dirudi, honen mugetan "Via Ferrea" etab. baitago.
Goicoeche (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	16	"heredad"	Saltriaga baserrikoa. <i>Oe-k</i> dirau.
Goikoetxe(O)	1994	Launtxu	Ahoz.	"cio."	
Goicoeche (O)	1777	"Lib.Hip."	148	"ca."	Artikurrik gabeko forma.
Goikoetxea	1986	"Map.Top."	1	"cio."	D-2. "Katuxa Ibarra Bidea". 1979an ere bai.
Goikoétxe	2003	Ameztuiko	Ahoz	"cio"	Ezagunagoa Gardean "la de Izagirre edo "la de Patxo" gisa.
GOIKOETXEA-KAKIL ⁹⁵⁶		(Larra)			86-14b~ Aretakoa izan daiteke, baina jabearen deitura ez dator bat 1770koarekin.
Goicoeche de Caquil	1775	"Lib.Hip."	105	"ca."	Albo batean: "Casa de Goicoeche de Caquil y la de Alzarate como fiador... d... casería de Goicoechea..."
Goicoechea de Caquil	1775	"Lib.Hip."	105	"ca."	Azalpenetan: "...casa y caseria que llaman de Goicoechea de Caquil sita en la Quadrilla de Larrea, y su varrio de Goicoeche".
GOIKOGANA		(Goienuri)*			Kat. 901. zk., *61-62d Ikus Alpitzu. (Mendi honen izena nahiko berria omen da, asko zabaldu den arren. Ziur aski Zollokoek eta Arrankudiagakoek zabaldukota izena. Zolloko andre euskaldun bati entzun nion izen hau. Haien aldera jotzen duena izan daiteke. Hau nabaria da, zeren eremuaren arabera ezagutzen dute zenbait mendi izen)
Goicogane ⁹⁵⁷	1965	"Lib.Llodio"	15	"monte "	697 m.

⁹⁵⁴ Larrazabaleko Goikoetxea honetan lekuraketa aldetik bi sarturik daude:

1) Goikoetxe>Goikotxe, orain dela urte batzuk bota zen baserriaren izena, baina auzuneak oraindik gordetzen duela izena.

2) Olako aldean omen zegoena, hortik letorke "Goicoechea de arriba"-k, antza, zentzu bikoizketa ematen duena, baina lehenarekin bereizteko baino ez da.

⁹⁵⁵ Gardean bertan beste Goikoetxe bat dagoenez, Olakon, bereizketa hau egiten da.

⁹⁵⁶ Goikoetxea hau, Aretakoa eta Larrakoa berbera direla ematen du.

Bigarren atala ez dut ikusten erreza, hasiera batean izengoiti batez pentsatu dut, baita hibrido batez ere, hau da, euskal hitzari gaztelaniakoatzizkia gehiturik, zeren gaztelaniakohiztegietan ez da agertzen elementu izan daitekeen hori. Azkenengo aukera indartu egin da Barrenengoarengan "Kagillo, Kakaza "fango,barro, barrizal" .." ikusi dudanean eta Muxikarengan "Kakatzeta, Kakatorio 'lugar de excrementos, basurero'".

Orozkon *lupetza* 'barro' dugu, *kakaza*, aldiz, 'sucio' da, hots, *zikin* -en parekoa, baina erabiliagoa. *Sastegi* Orozkon eta Laudion 'estercolero, lugar donde se echaba la basura' Denekin pentsa dezakegu hasierakoa posible dela, hibrido batez.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Goikogana	1979	"Map.Top."	1	"monte "	"Goikogana Alpizu", baina "Goicogana" bitan ere bai. S.G.E. mapan ere bai. Enc. H. Geog. de Alava. "Goikogana"
Goicogana	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	2.3	"pago"	"Goicogana"
Goikogane	1986	"Map.Top."	1	"monte "	698 m.
Goikogane	1994	Lekandazar	Ahoz.	"monte "	"Atxe y seguido Andiko"
Goikogáne	2003	Solloa	Ahoz	"monte"	Lusurbeilandakoak ere bai. Beasko: "Goikogane es la caída de Arrankudiaga".
Goikogáne	2014	Beasko	Ahoz	"monte"	
GOIKOLANDA		(Goienuri)*			*61-62c. Izen hau 2015ean galdu egin da
Goicolanda ⁹⁵⁸	1802	U.A.06010251.3	7b	"termino"	Isusi baserriarena da.
Goicolanda	1894	U.A. Finc.Rúst.	167b	"heredad"	"Ortuondo, Echeburu, Potoa, Larrinzar, Videburu, Susterra, Goicosolo, Pagaza, Aldesacon, Goicolanda, Aldaisacon, Lugoñ..."
Goicolanda	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"oido a la abuela de Mateo". F. Ussiak aipatzen du.
GOIKOLANDETA		(Olarke)*			*86-22c
Goikolandeta ⁹⁵⁹	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"cerca del buzón de Senagortagane".
Goikolandéta	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	Launtxukoak ere bai. "Cuad. Top. 8"-an ere bai. "Arriba de todo es Goikolandeta..." "¿Elorritxugane habéis dicho siempre egindako galderari: "Sí Elorritxugane, luego Goikolandéta es más abajo, más rellano que había returas y así". Bekoetxe: "Donde está el buzón a toda esa zona Goikolandeta". Elorritxugane dela eta, hau esaten dute. "es el monte aquél, que es de Orozko, pero mirando acá es Llodio, la cruz le han puesto ahora...Goikolandeta es más abajo, es el rellano". Bekoetxeok, aspaldian esan zidan bezala, Elorritxugane ez zuen erabiltzen, eremu osoari Goikolandeta esaten ziola. Gaineratu du: "donde está el buzón a toda esa zona Goikolandeta"
GOIKOLUPETZA		(Larrazabal)			86-21a~ (Goiasko baserrikoek 1894an, 1940ko 0.2an eta 1952an beti "Goicolupe(z/s)a" esaten diote bere arloari)
Goicolupeza ⁹⁶⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	228c	"monte"	Izardio. "Goivea (1940an "Goyascoa" moduan), Hervisol, Goicosolo, Llandacoa, Esparsagaray, Sautondo, Sumuyu, Goicondo, Hervisol, Irimichi,

⁹⁵⁷ *Goi* 'arriba, parte superior' + *ko* (tok.gen.) + *gana* 'parte superior, encima, alto: 'encima del alto'.

Zentzu aldetik oso bidezko den toponimoa mendi bat izendatzeko, ahoko testigantzatik jaso dudanez, geroago emandako izena da, bertakoek beste modu batez izandaten baitzioten. Ikus Alpitzu.

Dela dela, orozkoar batek esan zidanez, Orozko eta Artea dagoen bideko tontorrean, egun Bikotx gane deitzen diotela, bertakoek (Egur-igartu) Goikogane deitzen zioten.

Gereñuk Laudioko "Goicogane" biltzeaz gain, "Goicogañeta, término de Uncella."

Merino Urrutia: "Goicogana 1513".

⁹⁵⁸ *Goi* 'arriba' + *ko* (tok.atz.) + *landa* 'campa' : 'campa de arriba'

Gereñu: "Goicolanda, monte de Gopegui. 1695, labrantío de Alegría", "Goicolarre, Goicolarreta"..

⁹⁵⁹ *Goi* 'arriba' + *ko* (tok.atz.) + *landa* 'campa' + *eta* (atz.pl.?): 'lugar de, en, donde la(s) campa(s) de arriba'

⁹⁶⁰ *Goi* 'arriba' + *ko* (tok.atz.) + *lupetza* 'barro, barrizal' : 'barrizal de arriba'

Lupetza hitza asko erabiltzen da Orozkon, gehienbat, lehenengo adierarekin: lupetza 'barro', lupetzak 'barros', baina bertako bati galdetu diodanean bigarren zentzuaz, multzoko zentzuaz, hain zuzen ere, 'barrizal', baietz esan dit.

Jatorria Lur + behe + tza/txa? egon zitekeen. Ikus Lupetza.

Grafia aldetik ikusten dugu nolako nahaste dago afrikaria adierazterakoan.

Muxikak biltzen duen "Goikolubarría" da antzekotasun batekin aurkitzen dugun bakarra.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Goicolopesa	1940	U.A."Est.Cat."	10.13	"monte "	Espalzaray, Sautondo, Metal, Hermulanda, Goicolupeza
Goicolupeza	1940	U.A."Est.Cat."	0.2	"monte "	Odiaga aldean. <i>U > o</i> hitz barnean. Z / s? "Goyascoa, Erbisolo, Goicosolo, (S/l)andazar (Berez, S bat da hasierakoa), Sautondo, Espalzaray, Susundui, Goicochorro, Erbisolo, Irimichi, Espalzaray, Sa(u/n)tondo (n dirudi honetan), Isardio, Araneco landa, Goicolupeza"
Goicolupeseta	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"monte "	"Gicolupeseta" ere bai, baina azkena errakuntza dirudi.
Goicolupeza	1956	U.A.Amil.	3.1	"monte "	3.7an ere bai. Isardio II.ak "Goikolupésa" aipatu zuen.
GOIKOLUPETZE-TA		(Larrazabal)*		*86-21a (Goiasko baserrikoek 1894an, 1940ko 0.2an eta 1952an beti "Goicolupe(z/s)a" esaten diote bere arloari, bestalde "Beascoa"koek gehienetan "Goicolupeceta", soro bera izan daitekeela "Aranecolanda" ondoan aipatutik edo agian beste bat - <i>eta</i> atzizkia baitu.)	
Gocotupenta ⁹⁶¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	50b	"monte"	Isardio aldean. Goikolupetzari loturik? Kokaera aldetik bai, baina grafia aldetik ez. Geroago erkatu denez bera da "Isardio Biascoa 94" baserria: "Aldapa, Landazar, Aurrecosolo, Sundico, Cepuscumen, Undio, Bugursegui, Lardui, I(s/r)imiro, Gocotu(fr/p)enta, id, Arrinocolanda, Asulechu, Recaitun, Garbe, Garbe"
Goicolupeceta ⁹⁶²	1924	U.A.Cat.1900	6.6	"monte "	6.8an ere bai: . "Isardio, Aurrecosolo, Landazar, Salsundio y Rotalde, Cipuscuren, ... Irmino, Goicolupeceta..."
Goicolupeceta	1926	U.A."Est.Cat."	3.2	"monte "	"Isardio, Aurrecosolo, Landasar, Salsundio y Rotalde, Aispocure -E. Camino-, Ondivarriba, Burbucegui, Sarduygoicoa, Irmino, Goicolupeceta, Goicolupeche?..."
Goicolopeche	1940	U.A."Est.Cat."	5.1	"heredad"	Idazmakina egina, baina errakuntza dirudi, gainontzeotan "Goicolupeceta" agertzen baita: "Aldapa, Aurrecosolo, Landazar, Rotalde, Lupuscudi, Undio-arriba, Burucegui, Goicolopeche, Irmino, Goicolupeta, id, Arinecalanda..." Zalantzazkoa. Izardui aldean. Beherago "Goicolupeta" aipatzen da. <i>U > o</i> . Idazmakina egina, baina errakuntza dirudi. Izardui aldean. Gorago "Goicolopeche" aipatzen da.
Goicolupeta	1940	U.A."Est.Cat."	5.1	"heredad"	Idazmakina egina.
Goicolupeceta	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"heredad"	3.10ean ere bai.
Goicolupeceta	1956	U.A.Amil.	3.9	"monte "	"huerta de Isardio"
Goicolupetzeta	1994	Isardio	Ahoz.	"pieza"	"A la derecha del caserío".
Goicolupézeta	2003	Isardio	Ahoz	"pieza"	
GOIKONDO ⁹⁶³		(Larrazabal)		86-21a (Hauze geroago "Goicochorro 1940, Goicochorro 1952" moduan agertzen da. Izardio aldean, "Goyascoa" baserrian: "Goivea (1940an "Goyascoa" moduan), Hervisolo, Goicosolo, Llandacoa, Esparsagaray, Sautondo, Sumuyu, Goicondo..."	
Goicondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	228b	"monte"	
GOIKOORTU		(Goienuri)*		Kat. 464. zk., *86-06a (Etxearen atzeko aldean zegoen larrainen gainean dago)	

⁹⁶¹ Konprobatu dugunez, Goikolupetza bera izan daiteke, zeren "Goicolupeta" eta antzekorik biltzeaz gain, kokapena aldetik ere leku berbera dirudi.

Bai geroago konprobatu dudanez, bera da.

⁹⁶² *Goi* 'arriba' + *ko* (tok.gen.) + *lupetza* 'barro, barrizal' + *eta* (atz.pl.?) : 'lugar del (de los) barrizal(es) de arriba'

⁹⁶³ *Goi* 'arriba' + *ko* (tok.atz.) + *ondo* 'junto a, cerca' : 'junto a lo alto'

Ez dute aipatzen toponimo hau beste zerrendetan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Goico ortu ⁹⁶⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	90	"heredad"	
Goikortu	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"detrás de casa..", "debajo Goikosolo"
Goikórtu	2003	Isusi	Ahoz	"campa"	"Goikórtu lo nuestro". "El bochinche de ahí atrás...Goikortu detrás de casa, triangular, a la orilla de la carretera, una huertica que da el camino para Dubiris y para Llodio".
Goikórtu	2004	Isusi	Ahoz	"campa"	
GOIKOPLAZA		(Larrazabal)*			*86-14c
Plaça de arriba ⁹⁶⁵	1572	"Lib.Baut."	135	"termino"	"p. de la plaça de arriba"
Plaza de Arriba	1773	"Lib.Hip."	81	"cia."	"la su casería en la ...". 280an "el de la ...". 317b-an ere bai.
Plaza de arriba	1799	U.A.07020303.1	53b	"termino"	1782an hirutan "casa grande llamada... (Referida casa del Corro y V.e de Llodio)". 1792an de la Plaza de Arriba"
Goicoplaza	1809	U.A.-UM		"paseo"	32an.
Goicoplaza	1872	U.A.05050501.2	4	"barrio"	1841ean (L.Baut.), 1877an (Becer.) eta 1914an (Vera) ere bai.
Goicoplaza	1894	U.A.Finc.Urb.	24	"ca. y cio."	69an "Goico Plaza"
Goico Plaza	1894	U.A.Finc.Urb.	114	"ca. y cio."	
Goicoplaza	1894	U.A. Finc.Rúst.	175	"huerta"	"E. Camino Real". 244an "N. Arroyo" ere bai
Goicóplaza	1902	U.A.Cat.1900	1.8	"ca. ó cio."	
Goicoplaza	1940	U.A."Est.Cat."	5.3	"heredad"	"N. Arroyo". 12.1ean "E. Carretera Burgos", "O. Regato" .24.31n ere idazmakina egina.
Goicoplaza	1956	U.A.Amil.	9.25	"molino"	22.16an ere bai.
Goicoplaza	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.5	"pago"	"Goicoplaz-"
Goikoplaza	1986	"Map.Top."	1	"calle"	1979an "Goico-Plaza"
Goikopláza	2003	Goikoplaza	Ahoz	"zona"	"Goikopláza se ha llamado antes a la zona que va desde aquí, desde la casa de Zarandona hasta Goikoétxe".
GOIKOPORTA		(Goineuri)			(Hau gaizki egon behar da. Goikoportu ere entzun dut, Goikorturen ordeztu) GOIKOORTU da, ikus Etxeburu
Goicoporta ⁹⁶⁶	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"heredad"	Birritan aipatzen da. Isusi aldean.
GOIKORTETA		(Goinenuri)			
Goycorteta ⁹⁶⁷	1743	U.A.030501.3	16b	"paraje"	"Camaraca, Alpichu,..."
GOIKOSOLOA		(Alza.Goien.)*			Kat. 332- zk. , *86-05d Hots, 1952ko Goikosolo bera, 1956an "Legarecheta" moduan agertzen zaigu. Jabe bera, hamar arlo, eta erlazio bietan dagoen aldaketa bakarra aipatutakoa da.
Goicosolo(GO) ⁹⁶⁸	1940	U.A."Est.Cat."	2.11	"heredad"	Idazmakina egina. 4.8an ere bai, "N. Arroyo"

⁹⁶⁴ Goi 'arriba, parte superior' + ko (tok.atz.) + ortu 'heredad, huerta pequeña' : 'heredad, huerta de arriba'. Goikosolo-ren antzekoa, bereizketa Orozkon behintzat neurrian datza, *solo* handiaria esaten zaio, txikiari, hau da, etxeokoari (porru, letxuga, piper eta abar ipintekoa), aldez, *ortu*.

Azkue: "Ortu (Bc), huerto, jardín??. Iñoren ortuan, soloan, basoan...en huerto, heredad, bosque..".

Mixelena: "ortu 'huerto (vizz)".

Muxika: "Goikortua (Goiko-Ortua).

Arrunta denez, o + o > o "Goikoortu > Goikortu".

⁹⁶⁵ Goi 'arriba, parte superior' + ko (tok.gen.) + plaza 'plaza' : 'plaza de arriba'.

Lehenengo konstatazioetan gaztelaniakoforma agertzen zaigu, gure ustez, euskaratik itzulia, geroago indartu egin da euskal forma egundaino jarraituz. Normalean bi hizkuntzetan agertzen diren formak mende batzuk geroagokoak dira.

Izendapen hau da bereiztearren egungo den eta zen nagusia, eliza ondokoa eta gorago dagoen hau.

Gereñu: "Goicoplaza, barrio de Llodio".

⁹⁶⁶ Beranduko forma dugu hau, beraz, ausartegia gerta liteke bigarren atalaren interpretazioa egitea. Lehenean goiko 'de arriba' dugu. Geroago ikusi dudanez, "Goikortu" bera omen da, zeren biak "Isusi" aldean baitaude.

⁹⁶⁷ Goi 'arriba, parte superior' + korta 'sel, cuadra, establo' + eta (atz.pl.): 'lugar de la(s) cuadra(s) de arriba'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Goicosolo	1952	U.A.Finc.Rust.	1.4	"cereales"	Palankakoa dirudi. 21.4an ere bai. 24.24an Isusi. 27.27 4l. Alzan, "Poico/- , Parai- / Garai", hau da, p jartzen du g eraman behar zuen lekuan. Grafia errakuntza. "Goyazu, Becosolo, Bengoeche, Goicosolo -- N.Arroyo-, Alza". 1.6an ere bai "Goico Solo". 22.20an "...Bengoeche..": "Sagastay --N. O. Arroyo, S. E. Camino-, Aldapa, Achartes, Solaguchi, Goicosolo, Pieza nueva, Bengoeche, Solaguichu, Pinu, Palanca". Andiko aldean ematen du.
Goicosolo(GO)	1956	U.A.Amil.	1.2	"heredad"	"Goico.solo O. Camino...". Altzakoa izan daiteke. 1.18 Hemen jabea Bengoetxekoa da. 1.25 "Goicosolo N. Arroyo..."Alza, Achalde, Andico, Acharte".
Goikosolo(Alsa)	1994	Ibarra-Goie.	Ahoz.	"termino"	"Alsa azpitik"
Goikosólo	2003	Atxa	Ahoz	"pieza"	"la de más arriba es Goikosólo..."campa debajo de la carretera".
Goikosólo	2014	Atxa	Ahoz	"pieza"	Larrabe: " Goikosólo es a la parte allá de Arb...". Bengoetxe Goikoa
GOIKOSOLOA Goicosolo	1894	(Arana) U.A. Finc.Rúst.	197	"heredad"	86-13d (Hau "Arane" moduan 1926an) Arane aldean ematen du, jabea eta zenbait lursailengatik: "Goicosolo --N. E. O. Relatante, S. Arroyo- 151 areas, Sasi bastar --N. E. O. Relatante, S. Arroyo- 74 areas, Jaro --S. Relatante- 214,60 areas, Gorostaduy, Echaurre --N. Arroyo...-, Beldio, Alqueta, Larra eder". "Goicosolo" eta "Sasi bastar" hauek, biak batera, 1926an "Arane" moduan agertuko dira (jabearen deitura bera, nurriak, mugakideren bat gehiago...): "Arane --N. E. Del Propio, S. Arroyo- 233,74 areas, Saconeta...jaro --S. Propio- 221,74 areas, Gorostaduy, Echaurre --N. Arroyo--"
GOIKOSOLOA Goikosólo	2003	(Aranguren) Aranguren	Ahoz	"pieza"	*86-14d "Goikosola la grande aquella encima de casa...entrando por la puerta la que queda detrás"
GOIKOSOLOA Goicosoloa (Areta)	1902	(Areta) U.A.Cat.1900	2.21	"heredad"	86-14b "Goicosoloa o Goicoche"
Goicosolo(Areta)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.2	"cereales"	"S. Ferrocarril". 7.5ean ere badugu, eta "Garrosolo" berbera izanik.
GOIKOSOLOA Goicosoloa (LA)	1894	(Aretxalduaga) U.A. Finc.Rúst.	152	"heredad"	86-14d Aretxalduaga aldean. 209an ere bai: "Aldapa, Goicosolo, Sologorri, Arrañoalde, Becosasi". Aretxalduaga.
Goicosoloa (Arex.)	1913	U.A.Cat.1900	4.11	"heredad"	4.16 ere bai artikulurik gabe, lehen bera artikuluz.
Goicosolo (Arex.)	1913	U.A.Cat.1900	4.11	"heredad"	"N. de esta pertenencia" (lehen Aresalduaga aipatuta)
Goicosolo(Arejald)	1926	U.A."Est.Cat."	22.14	"heredad"	Idazmakina: "Aldapa, Goicosolo, Sologorri, Arrañoalde --S. De este caudal-, Becorasi, Andicorasi, Abajo, Solozar".
Goicosolo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.39	"heredad"	Artikuluz. 22.32an Aretxalduagan.
Goicosoloa(LA)	1956	U.A.Amil.	2.6	"jaro"	
GOIKOSOLOA		(Atxarte.Goi.)			Kat. 330. zk.

⁹⁶⁸ Goi 'arriba' + ko (tok.gen.) + solo 'heredad' + a (art.): 'la heredad de arriba'.

Askotan aipatu dugunez, artikulua desagertu egingo da zenbaitetan. Bidezko denez, oso ugari da toponimo hau.

Gereñuk lau kasutan aipatzen du toponimo hau, forma artikuludunak eta artikulugabeak sarturik. Barrenengoak bitan.

Muxika: "Goikosolo, Goikosolo edo Sagastizar, Goikosolopia, Goikosolua, Goikosoroa (Goikosoloa)?, Goikosorokoa...".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Goicosolo(Achart)	1956	U.A.Amil.	9.24	"heredad"	"Achartes y Goicosolo S. Carretera Bilbao a ...". Gero bera errepikatuko da "Acharte Goicosolo" bezala. 1864an (Jabegoa) "Acharte y Goicosolo", baina hau Goienurikoa. Azken honen erreferentzia U.A. 06010238.30 dela uste dut.
Goikosólo	2014	Atxa	Ahoz	"campa"	
GOIKOSOLOA		(Gardea)			
Goicosolo(Gardea)	1926	U.A."Est.Cat."	9.23	"heredad"	"O. ferro-carril"
GOIKOSOLOA		(Goienuri)			
Goicosolo (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	4	"heredad"	Gerta liteke kasuren batean Altzako Goikosolo izatea, baina beti ez dago hain argi.
Goicosoloa (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	229	"heredad"	"N. Arroyo". 150c-an eta 251n ere bai.
Goicosolo(GO)	1956	U.A.Amil.	1.8	"heredad"	Goiri baserrikoa. "...Oleta-Ondo" Zolloa aldean.
GOIKOSOLOA		(Isusi auzunea)*			*86-06a (Isusin bi Goikosolo daude: a) Sarreraren ezker aldean dagoena, ezagunena dena eta b) Isusi ipar aldean dagoena). Kat. 465. eta 450. zk.
Goicosolo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"labranza"	"Isusi, Susterre, Hortuondo, Goicosolo –N. S. E. O. Camino servidumbre-, Recachuela...". Ez dakigu ziur hau izan badaiteke goiko aldean dagoena.
Goikosolo	1998	F. Ussia	11	"tokia"	"Laudiotik gatzela Isusirako sarbidea den estrataren ezker aldean dago kokaturik (lehena)...Isusin Goikosolo izena duten toki bi dago, bigarrena Isusi auzunearen parean Ermuko elizatik Areta auzunera doan mendibidearen gainean dagoena delarik."
Goikosolo	2014	Beasko	Ahoz	"pieza"	"Goikosólo no sé si es el de las txabolas de ahí arriba"
GOIKOSOLOA		(Isusi baserria)*			Kat. 465. zk., *86-06ª. F. Ussiak dio bigarren Goikosolo bat dagoela, 'Goikolanda'rekin etor daitekena, Andiko gainean)
Goicosolo(GO)	1956	U.A.Amil.	22.51	"heredad"	"Isusi", "Goicosolo O. (Hemen Beasko baserrikoaren jabearen deitura agertzen da)
Goikosolo(Isusi)	1994	Beasko	Ahoz.	"campa"	"a la izquierda de Isusi". Isusikoak "encima Goikortu". F. Ussiak ere kokatzen du Goikosolo Isusiko baserriaren atzeko aldean, hau da, 1994an jaso nuen toki berean.
Goikosólo	2003	Isusi	Ahoz	"campa"	"Goikosólo tienen los Ussía más arriba de eso nuestro que hemos hablado (Goikortu)". Beasko: "Goikosólo (está) como encima de la carretera, al llegar al barrio, en la parte de arriba"..
Goikosólo	2014	Beasko	Ahoz	"campa"	
GOIKOSOLOA		(Izardui)*			
Goicosoloa (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	195c	"monte"	86-21ª Izardio aldean. Izardio aurretik aipatuta eta muga bat bat datorrelarik. 228an Izardio baserrian.
Goicosoloa (LZ)	1902	U.A.Cat.1900	2.28	"monte "	Izardui.
Goicosola ⁹⁶⁹ (LZ)	1911	U.A.Cat.1900	3.28	"monte "	Izardui. Lehen berbera (baserria, soloak, etab. berdin-berdinak) "Goicosoloa" bezala aipatuta.
Goicosolo, Izardio	1926	U.A."Est.Cat."	20.3	"monte "	"Izardio Goicosolo": "Izardio Palzagaray, Solaun, Solaun, Undio, Imitola, Izardio Goicosoloa, Izardio, Izardio Irimichi, Aranecolanda, Izardio Esquibel". 20.5ean "Izardio Goicosoloa", beraz, artikuluz azken honetan.
Goicosolo(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	4.3	"heredad"	"Clase de Finca: Heredad de Camaraco". "Su término: Goicosolo". 4.4an "Goicosoloa" artikuluz. 0.1ean ere bai.
Goicisolo(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"heredad"	"Goyascoa, Erbisolo, Goicisolo ('Goicosolo' beste batean), Landazar,..."
Goicosolo(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"heredad"	2.0an "Goicosola"
Goicosolo(Isard.)	1956	U.A.Amil.	3.1	"heredad"	Ez da irakurtzen ondo, "Goicisolo" dirudi.
Goikosólo	2004	Isardio	Ahoz	"terreno"	Bere ustetan, zeren aipatu nionean zalanza txiki bat izan bazuen ere, gero argitu zuen –birritan

⁹⁶⁹ Besteren batean ikusia dugunez, $o + a > a$ (ez da hiatoren joera), 1926an ere Santa Anakoan berdin gertatzen da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					ekin nion ea Goikosolo zen, ondoko lekuizenak ere aipatzen nizkiola-: "Del camino de la casa – Goiasko- del primo a Odiaga, a unos 150 mts hay un ramal a la izquierda, y ahí esta la casa caída. De la casa caída en dirección a Larrintxu a unos 100 mt está ese terreno, un cuadrado de unos 3000 mt2
GOIKOSOLOA		(Larra)			
Goicosolo (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	3	"heredad"	Ikus daitekeenez, Goikosoloa ugari daude Larran, eta agian hauetariko bat Aretan sartu dugun bera izan zitekeela.
Goicosollo (LA) ⁹⁷⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	217	"heredad"	48an Larra ere ematen du, gainera, "S. Via ferrea". 122an Larra ere bai, baina Aranguti eta Mugarri aldean.
Goicosolo (LA)	1900	U.A.Cat.1900	2.1	"heredad"	Errakuntza izan daiteke / / // nahasketarena, baina agian fenomeno fonetiko ere bai.
Goicosolo(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	13.9	"heredad"	2.7an ere bai. 4.10ean Etxebarri aldean.
Goicosoloa(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"heredad"	Landeta eta "Munegaso" artean. 17.5ean ere bai.
Goicosolo(LA)	1956	U.A.Amil.	7.1	"heredad"	24.18an "Goikosoloa" birritan aipatzen dela. 27.83an ere bai.
GOIKOSOLOA		(Larrenburu)*			*86-06*
Goikosolo(Larrenb)	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"Goikosolo hay dos en Isusi: -1) más arriba de Larrenburu. - 2) detrás de casa, encima casa". Isusi-Bekokoak ere bai.
Goikosolo	1998	F. Ussia	61	"terreno"	"...dos lugares en Isusi con el nombre de Goikosolo, siendo el segundo el terreno que está sobre el camino-pista que desde la iglesia del Yermo se dirige a Areta, sobre el barrio de Isusi..."
GOIKOSOLOA		(Larrazabal)			
Goicosoloa (LZ)	1775	"Lib.Hip."	108	"termino"	Larrazabal barruan sartuta dagoen arren, geroago konturatu naiz dokumentazioaren aurreko eta ondoko orriengatik "Izardui Goiasko"koa izan daitekeela.
Goicosolo	1798	U.A06010238.30	4b	"heredad"	4an "Goico solo". Zumeltza aldean.
Goikosolo	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Luxakoak eta Lekandazarrekoak ere bai.
Goikosólo	2004	Luxa	Ahoz	"termino"	"Goikosólo...entre vaguada de Basabal y Kastinza –ez zuen zalanza izpirik ere esatean-. Olariagakoa: "Goikosólo...igual si (me suena)...Basabal es como Olariaga que da a dos aguas, a Balintxarraketa y a Larrazabal". Olariaga –Kepa- "Goikosólo si me suena, sí..." eta Luxakoak esandakoa esan eta gero "Eso es Aransólo, puede que sea un trozo de la parte de arriba".
GOIKOSOLOA		(Olarte)			
Goicosolo (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	220	"heredad"	Olarten ematen du gutxienez bi Goikosolo daudela: a) Magallan aldean b) Saltarriagan
Goicosolo	1894	U.A. Finc.Rúst.	86	"heredad"	Olarten, baserria ere Olarten dagoela. Aurretik Magallan geroago Estartaondo ("O. Via Ferrea").
Goicosolo (O)	1915	U.A.Cat.1900	4.25	"heredad"	"E. Camino Real. O.Via Ferrea". Hau Larrazabal koadrila barruan sarturik izan dut, baina erreferentziengatik ematen du Olarten dagoela.
Goicosolo(O)	1940	U.A."Est.Cat."	2.4	"heredad"	"en Gardea, llamada Goico-Solo". Magallan baserrikoa.
Goicosolo(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"heredad"	Idazmakinez egina, berez, "Goicisolo" jartzen du, baina errakuntza dirudi, letra biak ondoan baitaude. 10.7an ere bai.
GOIKOSOLOA		(Santa Ana)			
Goicosolo (Santa Ana)	1924	U.A.Cat.1900	5.1	"heredad"	Saltarriagan. 6.1ean ere bai.
Goicosola(Sta ana)	1926	U.A."Est.Cat."	7.11	"heredad"	Zerrenda hasieran "Echebarri (Areta)"

⁹⁷⁰ Nagusiki *solo* agertzen baldin bada ere, honetan forma palatalizatua dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
GOIKOSOALDE Goicosoloalde ⁹⁷¹	1743	(Larrazabal) U.A06010212.5	18	"terreno"	"Goicosolo alde". Zumelza aldean dirudi.
GOIKOSOBARRI A Goycosolobarria ⁹⁷²	1775	(Larrazabal) "Lib.Hip."	102b	"heredad"	"...Lezerdiña...Pagandiza..."
GOIKOTUPENTA		(Larrazabal)			Ikus GOIKOLUPETZETA
GOIKOTXORRO Goycochorro ⁹⁷³	1791	(Goienuri)* U.A06010234.18	8	"heredad"	Kat. 459. zk., *61-62c "casa solar de Ysusi". Ortuondo ondoan "Sauto, Ach Sorros" parean.1758an Sauto, Ortuond.. 56b-an "Ach Sorros"ondoan
Gococho	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"jaral"	Zalantzazkoa, baina oso argi idatzia. 22.27an ere bai."N. Camino de Santa Lucia"
Txorro, el	2003	Beasko	Ahoz	"pozo"	"antes no era fuente ni nada, era un pozo – erantzuten du galdetzen diodanean ea Antonenean iturriren bat zegoen-. . F. Ussia: "Gokotxorro, gaur gaztelerazko El Jaro izenez...1756an Lekubarri izenarekin...". Isusi bertan, hiru gurutzeak baino lehenago dagoen iturria dela pentsatu arren, 2004an berriz hitz egin dut berarekin eta baieztatu dit pentsatutakoa: "...si eso era el txorro –egungo iturria-...había un ribazo con ángulos, (que) hacían la cañería, venía el agua por libre..."
Txorro, el	2014	Beasko	Ahoz	"pozo"	"El Txorro estaba 10 metros más arriba del bebedero actual, se le puso un chorro y de ahí su nombre"
GOIKOTXORRO Goicochorro	1940	(Larrazabal)* U.A."Est.Cat."	0.1	"monte "	*86-21a (1894an "Goicondo" moduan daga) "Espalzaray, Susundui" ondoren aipatuta.
Goicochorro	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"monte "	Birritan aipatzen da. Izardui aldean dirudi. Bai: "Goyascoa, Erbisolo, Goicosolo, (S/I)andazar (Berez, S bat da hasierakoa), Sautondo, Espalzaray, Susundui, Goicochorro, Erbisolo..."
Goicochorro	1956	U.A.Amil.	3.2	"monte "	rr/n ? 3.7an ere bai, baina hemen "Goicochorro" argi-argia.
Goikotxorro	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	"txorro de agua, existe la teja.."
Goikotxorro	2003	Isardio	Ahoz	"fuente"	Agian izan daiteke Goiasco baserriaren parean jaisten dena. "Goikotxorro e Iturigorri están a bastante distancia".
Goikotxorro	2004	Isardio	Ahoz	"fuente"	Ziurtatu nahi izan dut ea Goiasco baserriaren ondoan jaisten dena den, eta baietz esan dit.
GOIKOTXU Goicochu ⁹⁷⁴	1894	(Larra) U.A.Finc.Urb.	125	"ca. y cio."	

⁹⁷¹ *Goi* 'arriba, parte superior' + *ko* (tok.atz.) + *solo* 'heredad' + *alde* 'lado, costado' : '(en, lugar de) la parte de la heredad de arriba, junto a la heredad de arriba, en la parte de Goicosolo'

⁹⁷² *Goi* 'arriba' + *ko* (tok.atz.) + *solo* 'heredad' + *barri* 'nuevo' + *a* (art.) : 'la heredad nueva de arriba', literalki 'la heredad de arriba nueva'.

⁹⁷³ *Goi* 'arriba, parte superior' + *ko* (tok.atz.) + *txorro* 'chorro' : 'el chorro (de agua) de arriba'. Antza denez, iturri bati dagokio izen hau. Bertakoek baieztatzen dutenez: "-iChorro de agua, existe la teja!".

Larrazabalen kokatu dut, baina leku batean baino gehiagotan aurkitzen dugu toponimo hau, badago Isusi aldean beste bat behintzat.

Gereñu: "Chorrota, 1743, fuente y término de San Vicente de Arana. Término y fuente de Onraita; fuente de Apellániz". San Vicente de Aranako lagun batek toponimo hau aipatu zidan.

Ikus daitekeenez, ez dago zalantzarik *txorro* -k duen zentzuaz.

Azkue: "Txorro-arri (B-o), fregadero, piedra de fregar...". Nik gehienbat *arrie* 'el fregadero' entzun dut.

Azkue: "Txorrota (AN, Liz., Voc.), llave de fuente".

⁹⁷⁴ Behin bakarrik agertu arren, ikusitako goiko 'de arriba' + *txu* (dim.?) : 'un poco alta, altillo'. Orozkon sarri erabiltzen da *txu* diminutiboa, askotxu, etxetxu ...

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
GOIKOURIA					
Goycuria ^{*975}	1546	"Lib.Baut."	6	"apellido"	1539an, 3b-an eta 11n ere bai.
GOIOA					
Goyoa ^{*976}	1549	"Lib.Baut."	110	"apellido"	Kopian "I. de Goyoa" ugari. Baina, nire ustez, "Goicoa" izan daiteke, co oso baturik idazten baitzuten.
GOIRI					
		(Goienuri)*			*86-06a. Berez bi baserrik osatzen dute multzo hau (Ikus GOIRIGOIKOA, GOIRIBEKOA).
Goiri ^{*977}	1550	"Lib.Baut."	9b	"apellido"	"mari ybanes de goiri". 1537an "p. de goyry el de odoymbar"
Guiri	1614	U.A.0107.7b	72	"casa/s"	"casa de ...", "Goiri" ere bai.
Goiri	1614	U.A.0107.7b	72	"casa/s"	1726an "Goyri". 1743an ere bai. 1809an (Diezm.) "las de Goyri" eta datu-iturri guztietan gaurdaino, toponimia mapetan ere bai.
Goiri	1771	"Lib.Hip."	36b	"ca."	229an "Goiry". 263an "... en el varrio de Ibarra"
Goiri	1894	U.A.Finc.Urb.	96	"ca. y cio."	
Goiri	1894	U.A. Finc.Rúst.	102b	"heredad"	229an "her(edad), mon(te)."
Goiri	1902	U.A.Cat.1900	1.3	"ca. ó cio."	
Goiri	1926	U.A."Est.Cat."	7.3	"huerta"	
Goiri	1940	U.A."Est.Cat."	10.2	"monte "	
Goiri	1952	U.A.Finc.Rust.	13.2	"monte "	22.6an ere bai.
Goiri	1956	U.A.Amil.	22.28	"monte "	22.29an ere bai.
Goiri	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.5	"pago"	
Goiri	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	Beaskokoak (Isusi) eta Isusikoak: "-El que se quemó, seguido de tu casa". Ibarakoak "Goiri arriba y abajo"
Góiri	2003	Lamuza	Ahoz	"cio"	"El caserío Goiri". Izagirre: "Góiri arriba, Góiri

Dela dela, "casa y caserio" bat izateko, behin bakarrik agertzea ez da oso arrunta. Konstatazio gehiago izan beharko zuen. Agian "Goikoetxe" edo "Goiazu"-rekin nahasturik edo.

⁹⁷⁵ Goi 'arriba, parte superior' + ko (tok.atz.) + uri 'granja, villa, ciudad'+ a (art.). Garaiazen arabera, 'villa, caserío de arriba' dela esango genuke. Ikus Goienuri .

Fonetika aldetik *o + u > u* bilakatzen da leku askotan. Sudupen ere badago horrelako auzunea. Deitura honetan ere gertatzen da murrizketa, Zeberion duen jatorria pertsona batek "Goikouria" uste dut idazten duela. Bengo/Beko + uria >Benguria (Urdulizen)/Bekuria >Ellacouria >Ellacuri" dugu dokumentaturik.

Baina bitxia dena Goikuri horrek Orozkon, San Martinen aldean Goikiri egitea. "Non dago?: Goikiriñ !" . Deituren aldetin Orozkon bertan Iriondo/Uriondo dugu. Dialektologia aldetik mendebaldean *uri* baizik ez zen izango bidezkoa, baina salbuespen hau dugu. Dela dela, ez dugu uste Goiri honi lotu daitekenik. Goikuri > Goikiri asimilazio kontua izan liteke (Geroago beste Goikiri-ren bat ikusi dut Arakaldo edo Ugao aldean). Uriondo / Iriondo agian fenomeno fonetiko baino, gipuzkoa aldetik etorritako deitura izatea dirudi.

⁹⁷⁶ Aipatutako liburutik egindako kopian sarritan agertzen da "Goyoa". Frogatu beharko genuke, baina *goiko* izan zitekeen, grafia errakuntza gertatu delarik.

Uste dut Goioaga toponimoa entzun dudala edo behintzat deitura.

Goi-tik etor liteke, Garai-tik Garai-oa datorren moduan.

Gereñuk "Goyolarrimbea" biltzen du, baina kasu honetan pertsona izena izango litzateke.

⁹⁷⁷ *Goi* 'arriba, parte superior' + *iri* ' próximo, cerca' : 'cerca del alto, (lo) próximo al alto, (lo) cercano a la parte superior'.arriba . Goiri 'de arriba' geroago azalduko dudana hipotesiaren arabera.

Iri atalaren zentzua hau Irigoienari entzun nion lehenengoz.

Azkue: "...4º (BN, S), cerca... 'unam villam meam, quae vocatum Zubiria, scilicet iuxta pontem sita'.."

Mitxelena: "-iri 'cerca': ...villam mean que vocatur Zubbiria (copia, Zullitia) , scilicet iuxta pontem positam..1095 . De -a-iri, por disimilación puede resultar -ari " Geroago Azkuek atal honen erabilera "Goiztiri, ..Arrastiri..Arrasti (B-tx), Arrastei (B-a), Arrastegi (B-o), la tarte, lit.: junto a la noche..".

1614an Goiri>Guiri. Baina honez gain, ez da gertatuko honen konposatuetan gertatzen den murrizketa.

Gereñuk Laudioko "Goiri" aipatzen du, Muxikak eta Barrenengoak, aldiz, ez dute aipatzen toponimo hau.

Ondorietan azaldu dudanez, **goiri** honek, **goiti**-ren baliokidea izan daiteke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Góiri	2014	Luxa	Ahoz.	"cio."	abajo"
Gúiri	2014	Luxa	Ahoz.	"cio."	"... que ya no vive nadie Góiri... ; como blancos bultos... allí estaba la otra casa de Gúiri "
GOIRIALDE		(Goienuri)			
Goirialde ⁹⁷⁸	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.5	"pago"	Kat. 643. zk. 16B.
Goiriálde	2014	Bengoetxe Goikoa	Ahoz.	"termino"	"Goiriálde pues lo que está alrededor del caserío Góiri"
GOIRIBASTI		(Goienuri)*			Goienuri kalean, UTM 502268-4777479, baserria zegoen tokian orain auto-kontzesionario bat dago, *86-06c
Goiribiasti ⁹⁷⁹	1738	U.A.06010209.3	157	"termino"	1799 bitan, "Goyrybiasti" lautan. 1808an "Goyrivasti", "casa". 1809an (Diezm.). 1809an (L.Baut.). Goiribiasti. 1979ko mapa toponimikoan ere bai.
Goiribiasti	1783	"Lib.Hip."	186	"ca."	"Goyrivasti". 330ean ere bai.
Goyriveasti	1808	U.A.030501.14	3	"casa/s"	"Goyriveasti" orri berean "Goyrivasti"
Goiribiasti	1862	"Lib.Baut."	104	"cio."	"Goiribiasti"
Goribeasti	1864	"Rgtro.Prop."		"urbana"	
Goriviasti	1877	"Becer."	320	"cio."	<i>Oi > o</i> .1914an (Vera) eta Gereñuk ere bai. 1986ko mapa toponimikoan "Goribiasti"
Goribeasti	1877	"Rgtro.Prop."	7.1	"cio."	"Goribeasti" <i>i-k</i> puntua baitarama. 7.1b-an "Gorubia(r/s)te" eta 7.3b-an "Gorubiarte o Gori", baina biak errakuntza dirudite.
Goribiarte	1877	"Rgtro.Prop."	7.5b	"finca"	Oso argi idatzirik, gero "Linde Ori.:Casería Goribiarte nº 11" argi ere bai. Hurrengo "Goribiasti". Bi leku-izen?
Goribiasti	1894	U.A.Finc.Urb.	148	"ca. y cio."	<i>Oi > o</i> eta bukaerako bokala <i>e</i> izan daiteke, puntua faltatzen baitaio.
Goiribiasti	1894	U.A. Finc.Rúst.	164g	"heredad"	"N. Camino Real, S.Arroyo."
Goiribiasti	1902	U.A.Cat.1900	1.17	"ca. ó cio."	
Goribiasti	1926	U.A."Est.Cat."	9.14	"heredad"	<i>Oi > o</i> .
Goribiasti	1940	U.A."Est.Cat."	6.11	"heredad"	
Goribiasti	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"heredad"	<i>Oi > o</i> . 16.2an birritan aipatzen da: "N. Carretera Oquendo. S. Regato Goyenuri... O. Caserio Goribiasti".
Goiribiasti	1952	U.A.Finc.Rust.	22.28	"monte "	22.29an ere bai.
Goribiasti	1956	U.A.Amil.	1.21	"heredad"	<i>Oi > o</i> . "E. Carretera á Oquendo". 1.22an ere bai.
Goiribiasti	1956	U.A.Amil.	22.56	"heredad"	
Goribiasti	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Goribiasti	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"padre nació en Goribiasti, un caserio que se tiró...". Isusikoak ere bai "donde está la Seat".
Goribiásti	2003	Luxa	Ahoz	"cio."	"Llákuri, y después Goribiásti". Lamuza:"Llevar las vacas al jaro de Goribiásti".
Goribiásti	2014	Luxa	Ahoz	"cio."	"Goribiásti, que es donde están esos chalés, ahí,

⁹⁷⁸ *Goi* 'arriba' + *iri* 'próximo, cerca' + *alde* 'lado, costado, junto a, zona' : 'zona cerca del alto, junto a Goiri'

Ematen duenez, *alde* hori gehitua dago lehena fosilizaturik dagoenean, zeren zentzu aldetik hurbiltasun bat dute *iri* eta *alde*.

⁹⁷⁹ *Goiri* 'próximo, cerca' + *beas* 'de abajo' + *ti* (tok atz) : 'en la parte de abajo de cerca del alto, por la parte de abajo de Goiri'. 'Goiri de abajo'.

Beas -i buruz entzuna nion Irigoieni Mitxelenak ematen ziola superlatibo zentzua: 'lo de más abajo'. Gure datuetan 'de abajo' bezala agertzen zaigu.

Mitxelena: "ti ...2) suf. frecuente en designaciones con idea de lugar: Barrutia, Beitia, Goitia, Urrutia..".

Aurkezten dudana hipotesia baldintzaturik dago -beasti>biasti egiteaz, zeren azkena ugariena baita. Are gehiago, hemen **goiko** / **goiti** -ren dagoen erlazioa, **beasko** + **beasti**-rena izan daiteke. Praktikak arrazoia ematen digu, zeren "Goribeasti" hau, askoz lehenago agertzen den "Goiri de abajo 1630" da.

Interesgarria iruditzen zait aipatzea gertatzen den murrizketa:

goiri>:

1 Guiri 1614/ Gurizabal 1894 (salbuespenak, zeren ondoren Goiri- gehienetan).

2 Goricabal 1590, Gorisabal 1894, Goribeasti 1894 (konposatueta, zeren Goiri osorik, gainera, konposatueta Goiri- ia egundaino ere bai) .

1877k Goribiarte gaizki egon daiteke, zeren Jabego erregistroa Amurrión zegoenez, agian gaizki harturik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					<i>abajo... - Abajo, donde está la Seat ¿no?... -Sí..."</i>
GOIRIBEKOA Goyri de abajo Goiri Abajo	1630 2014	(Goienuri) U.A.0506.3 Izagirre	1 Ahoz	"termino" "cio."	Kat. 630. zk. (Ikus Goiri) "quadrilla de goxenuri"
GOIRIGOIKOA Goiri Arriba	2014	(Goienuri) Izagirre	Ahoz	"cio."	Kat. 639. zk. (Ikus Goiri)
GOIRIKOA Goiricoa ⁹⁸⁰	1778	(Goienuri) "Lib.Hip."	151b	"ca."	"y el dicho (de Goiri) la su casa llamada Goiricoa Q. de Goxenuri"
GOIRITXIDUI Goirichidui ⁹⁸¹ Gorrichiru Gorrinchun ⁹⁸² Gorrichudo Goirichidu Gorrichudo	1877 1894 1926 1940 1952 1952	(Goineuri)* "Rgtr.Prop." U.A. Finc.Rúst. U.A."Est.Cat." U.A."Est.Cat." U.A.Finc.Rust. U.A.Finc.Rust.	7.5b 90 5.1 2.8 3.4 5.3	"finca" "heredad" "heredad" "heredad" "heredad" "heredad"	Kat. 477. zk., *86-06a Bukaera ez dago argi, baina "Gorichid(u/ui)" Isusi aldean. Bera 1894an "Incarchu" gisa dager. Hirutan. Birritan aipatzen da. Isusi aldean. <i>Rr > r?</i> Grafia izan daiteke. Beste batean gertatzen da. "...parte allá de casa Mateo..."Hirutan. "Gorritxidu decian que era..." Batzuetan ematen du Gorritxidu esaten duela.
GOIRIZABAL Goricabal ⁹⁸³ Goirizabal Goirizaval	1590 1726 1771	(Larrazabal)* "Lib.Baut." U.A.03050301.3 "Lib.Hip."	130 5 38b	"casa/s" "c. y c." "ca."	Kat. 619. zk., *86-13b Ikus "ANDIKO" "d. de goricabal". Urtea orientagarria. 1793an "Gorisabal", baina "Goirisaval" ere bai. 1727an "goirizaua". 1770ean "goirizaua" eta "Goirizavalen" baserrien jabea behintzat ez da berbera. 1802an ere bai. 51b-an eta 69b-an ere bai. 71.71b-an

⁹⁸⁰ Goiri + ko (tok.atz.)+ a (art.): 'la (casa) de cerca del alto, la (casa) de Goiri'.

Horrela itzuli arren, etxeari dagokion izendapena. Askotan ikusi dugunez, jabearen deiturari *ko* atzizkia jarritz gero etxeari egiten zaio erreferentzia, hementxe bertan baieztatzen da: "el el dicho (de Goiri) la su casa llamada Goirikoa de Goxenuri".

Tokizko atzizki hori kasu honetan bakarrik agertzen da, zeren ikusten denez, aurretik eta ondoren ez da agertuko.

⁹⁸¹ Goiri (Ikus) + txi + dui (bot.multz.atz.).

Ikusten denez, *dui* atzizkian, murriztu ondoren, *u > o* urratsa gertatzen da.

Zaila dugu arakatzeari *txi* zein zuhaitz dagokio, murriztua egon baitaiteke. Gainera, behin bakarrik dago konstatatua. Nire susmoak hortiz dihoaz. Azkuerengan txi- z hasten diren hitzetan botanikariasko dago loturik. Adibidez: "Tsibita: 1º (B..) vara larga y flexible...2º (B-i-m..), mayal, paro menor del trillo" (ulertzen dut zuhaitz zehatz batetik ateratakoa dela),..."Tsigorta (G-don), zuro, mazorca desgranada de maíz...".

"Gorrichidu 1994, Gorrichidu 1994" aldakiak dirudite, beraz, ez da erreza jakitea zein da formarik etimologikoa.

⁹⁸² Gorrinxun eta Gorrinxiru lehen esan dugunez, Goiritxidui-ri loturik egon daitezke. Hirurak daude Goienuriko koadrilan, denak 'heredad' dira. Batzuk berendukoak dira eta hortik letorke azalpena errakuntzen aldetik, Gori - > Gorri- gertatu ondorengo bidezkoak dirudi.

Ez genuke ahaztu behar, gorri 'rojo, pelado, calvo, difícil' -ren aukera murrizta bada ere. Gereñu: "Gorriaba, cuesta..", "Gorriano, Gorrigusto, Gorribizcarra".

Dela dela, hauera hauek nahiko zalantzaragarrak dira data nahiz garrantasun aldetik.

⁹⁸³ Goiri 'alto?, de arriba?' + zabal 'ancho' : 'anchura, ancho de arriba'.

Interesgarriak dira *goiri* -k duen aldaketak:

- 1) Guiri 1614/ Gurizabal 1894 (salbuespenak, zeren ondoren Goiri- gehienetan)
- 2) Goricabal 1590, Gorisabal 1894, Goribeasti 1894 (konposatueta, zeren Goiri osorik, gainera, konposatueta Goiri- ia egundaino ere bai). Beraz, *oi > o* murrizketa dugu.

3 Goiri->Gori->Goi- (Mende honetan: Goizabal) . Egun bertakoek [goi sabal] ahoskatzen dutela, beraz, dardarkariaren arteko galera.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Goirizaua	1772	"Lib.Hip."	51	"ca."	"Goyrizaval". 184b-an eta 284an ere bai.
Goirizabal	1772	"Conc."	3	"casa/s"	"Goirizabal" ere bertan badager. 144an ere bai.
					"Goirisabal". 1811n (Diezm.) "Goyrizabal".
					1845ean (L.Baut.) . 1877an (Becer.) etab. 1926an ere bai. S.E. "casa Murua?". 1986an toponimia mapan.
Goirizabal	1877	"Rgtro.Prop."	7.1	"cio."	"Goirizabal.. Caserio N° 48"
					"Goirizabalena..Caserio N° 50"
					<i>Oi > o > u.</i>
Gurizabal	1894	U.A.Finc.Urb.	46	"ca. y cio."	
Goirisabal	1894	U.A.Finc.Urb.	226	"ca. y cio."	
Goirizabal	1894	U.A. Finc.Rúst.	2	"heredad"	109an ere bai
Gorisabal	1894	U.A. Finc.Rúst.	67c	"monte"	<i>Oi > o.</i>
Gorizabal	1902	U.A.Est.Mun.	117	"finca"	<i>Oi > o..</i>
Goizabal	1902	U.A.Est.Mun.	149	"finca"	<i>Oi > o., r > - .225ean "Goirizabal" osorik.</i>
Goirizabal	1902	U.A.Cat.1900	1.7	"ca. ó cio."	1.27an "Goirizábal"
Gorizabal	1926	U.A."Est.Cat."	4.5	"heredad"	<i>Oi > o.</i>
Gorizabal	1926	U.A.UM.0712.1	12	"antuzano"	Gero berbera idazmakinez "Goizabal", <i>r > - . 4.</i>
					"Goirizabal" "S. E. casa y monte de Murua? top./deit.?"
Goizabal	1926	U.A.UM.0712.1	68	"casa/s"	Birritan aipatzen da.
Goirizabal	1940	U.A."Est.Cat."	13.26	"monte "	13.41ean ere bai.
Goyuzabal	1941	U.A.UM.0712.3	1	"cio."	Idazmakinez eginga. Birritan aipatzen da.
Goirizabal	1952	U.A.Finc.Rust.	9.11	"monte "	17.3an ere bai, birritan aipatzen dela. 22.12an eta 22.19an "Girizabal", baina errakuntza dirudi, zerrenda bera da errepikaturik.
Goirisabal	1956	U.A.Amil.	22.5	"heredad"	
Goizabal	1965	"Lib.Llodio"	65	"poblamie nto"	1979ko mapa toponimikoan eta Gereñurenagan ere bai.
Goirizabal	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	5.1	"pago"	"Goirizaba-" 31A.
Goisabal	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	"los de Goisabal...Felisa la de Castinza".
					Bekoetxeok ere bai. Kastinzakoak "...es Goisabal pero le llaman Andiko"
Goisábal	2003	Ibarguren	Ahoz	"cio"	"Larríbel, Goisábal...". Goirizabalena: "Al de abajo Goisábal Primero"
Goisábal Primero	2003	Goirizabalena	Ahoz	"cio"	"Al de abajo Goisábal Primero"
Andiko	2003	Goirizabalena	Ahoz	"cio"	¿Qué es Andiko? Esa de ahí
Goirizábal	2003	Goirizabal	Ahoz	"cio"	"Es Goirizábal, pero siempre Goisábal"
Goisábal	2009	Markixana	Ahoz	"cio"	"Goirizabaléna, el siguiente Goisábal"
Goisábal	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	"Después aquí <u>tiene Goisábal...</u> "
Andiko	2014	Kastañiza Bekoa	"ahoz"	"monte"	<i>"Y tu ama les llamaba a los de enfrente, desde Goisabalena?": El caserio Andiko le llamaban</i>
GOIRIZABAL, BAJO		(Larrazabal)			
Goirizabal, Bajo	1940	U.A."Est.Cat."	23.10	"monte "	"Bajo Goirizabal" "S. Arroyo"
GOIRIZABALENA		(Larrazabal)*			Kat., 762 eta 763.ren artean, *86-13b
Goriçabala ⁹⁸⁴	1550	"Lib.Baut."	10b	"apellido"	1564an ere bai, sudurkaritze marra gainetik jarrita. 30b-an ere bai.

⁹⁸⁴ Goirizabal + en (sup.?) + a (art.) : 'la (casa) de la parte más ancha de Goiri '.

XVI. mendeko dokumentazioa arakatzan nuenean nahiko burukomin sortu zitzaidan Goirizabal/Goirizabalen-ren bereizketak, zeren hasiera batean inexisten kasua egon zitekeela pentsatu bainuen. Antza denez, oraingo testigantza, superlatiboa dugu. Katramila horren alde zegoen zuen artikularen faltak (1864an agertzen hasi da), arruntena kontrakoa da, hau da, hasiera batean agertu eta gero izen bereziaren nortasuna duenean desagertzea. Dela dela, 1877an argi bereizten dira bata eta bestea, beraz, ez dago zalantzarik bi direla.

1550ko konstatazioan sudurkaria ez da idazten, baina aurreko bokalari ezaugarri bat jartzen zaio sudurkaritasuna adierazi nahian. Garibai-ren testuetan antzera gertatzen omen da.

Lehen hipotesi mailan esan dugu "Goienengo" zela eta, superlatiboa (-en) eta inesiboa (-en) genituela.

Orain "Goirizabal" ondoan dagoela, formaz superlatiboa izan daitekena, itxuraz ere inesiboa (murrizketa batez) izan daitekena: Goriçabala⁹⁸⁴, Goryçabalaen...Berdin hartzen du Iturrizak 1418ko eskritura batetik "Arguenaen". Antza denez, gero *a e > e* urratsa eman da. Une honetan ez dut ondo gogoratzen, baina Irigoienek zerbait esaten du honetaz, agian genitibo zaharra zela.

Dena dela, ez dezagun ahaztu "Goirizabalengo 1663" dugula, hau da, ia garai berean.

Horrez gain, Goiri- konposatuetan egiten duen bilakaera dugu: Goiri->Gori->Goi- (Mende honetan: Goizabal) . Egun bertakoek [goi sabal] ahoskatzen dutela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Goirisabalen*	1553	"Lib.Baut."	15b	"apellido"	"de goirisabalen (izenburua), gero mamian "gorysabalaen"
Goryçabalaen*	1562	"Lib.Baut."	28	"apellido"	"y. de goryçabalaen". 1552an, 13b-an "h. de goriçabalaen"(forma ugariena). 1536an, 132an "bartolo de goricabala(i/e)n"
Goriçabalen	1582	"Lib.Baut."	68	"casa/s"	"m. de lecanda el de goriçabalen". 1639an (U.A). "Domingo de goriçabalen". 1689an "...de goriçaualen".
Goiriçabalen	1623	U.A.07010502.1	41	"casa/s"	1614an "casa de goricaualen".
Goiriçabalen	1623	U.A.07010502.1	41	"casa"	"cassa de Goiriçabalen". Lehen bera 8an "Gorisabalen, Gorisabalengo". 21b-an "goirizaualen".
Gorisabalen	1663	U.A.07010502.1	8	"casa/s"	Orri berean "gorisabalen", "gorisabalengo". 1564an (L.Baut) Kop. "D. de goyri zabalen hijo de B de Goycozabalen"
Goirisabalen	1747	U.A.070101.1	7	"casa/s"	1an ere bai, "J. de Acha Goirisabalen. 7an "mi casa natiba, llamada de Goirisabalen". 1738an "Gorizabalen"
Goirisabalen	1771	"Lib.Hip."	38b	"ca. y cia."	Bukaerako -en non kasua?, zeren dirudi "Goirizaval" eta hau berbera direnik.
Goirizavalen	1772	"Lib.Hip."	69	"cia."	69b-an ere bai.
Goirizabalen	1775	"Lib.Hip."	125	"ca. y cia."	Etxe beraren deskribapenan, alboan "Goirizaval" eta gero zehaztapenetan "Goirizabalen", beraz, Goirizabal eta Goirizabalen etxe berbera dela dirudi.
Goirizabalena	1864	"Rgtro.Prop."	3	"urbana"	34an ere bai. 1986ko mapa toponimikoan ere bai.
Goirizabalena	1877	"Rgtro.Prop."	7.1	"cio."	"Goirizabal.. Caserio Nº 48"
Goirizabalena	1932	U.A."Est.Cat."	27.80	"casa"	"Goirizabalena..Caserio Nº 50"
Goirizabalena	1952	U.A.Finc.Rust.	17.2	"antuzano"	"Goirizabalena nº 50"
					Birritan aipatzen da. Ikusten dugunez toponimo bera -jabea, zabalera eta zenbait mugakideak-zenbait izen izan ditu –ikus Soloandian-: Aldapa 1894 > Contigua casa 1940 > Goirizabalena 1952 > Junto a Casa, Casa 1956.
					22.10ean "Echeandoa", "E. Goirizabalena"
Goirisabalena	1956	U.A.Amil.	22.19	"heredad"	
Goisabalena	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	"hay Goisabal y Goisabalena"
Vecindad, La	2003	Goirizabal	Ahoz	"cio".	"¿El de Fermín? Ese la Vecindad, era Goirizabalena...Goirizabalena nunca (le hemos llamado), hasta ahora...lo demás La Vecindad"
Goisábal Segundo	2003	Goirizabalena	Ahoz	"cio"	"Goisábal Primero y Goisábal Segundo".
Goisabaléna	2003	Goirizabalena	Ahoz	"cio"	"¿Cómo decía el abuelo? Goisabaléna"
Goirizabaléna	2009	Markixana	Ahoz	"cio"	-¿El (caserío) de Fermín? –Goirizabaléna
					-Sí, pero vosotros le decíais... de
					-La Vecindad (joera hau nahiko zabaldua dago Laudion alboko baserriari esateko)
Vecindad	2009	Markixana	Ahoz	"cio"	
Goisabaléna	2014	Kastañiza Bekoa	Ahoz	"ahoz"	"cio"
GOIRIZABALENGO		(Larrazabal)			
Gorisabalengo ⁹⁸⁵	1663	U.A.07010502.1	8	"casa/s"	"..Barbara, gorisabalen..." orri berean "la de barbara, y la de gorisabalengo" bera delarik. <i>Oi > o.</i>
GORBILADUI		(Larrazabal)			
Gorviladu ⁹⁸⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	98	"castaños"	Gaizki irakurtzen da.
Gorbiladuy	1902	U.A.Est.Mun.	5	"castañal"	
Gorbiladuy	1903	U.A.Cat.1900	2.10	"castañal"	
GORDOXOLA		(Kanp.Top.)			
Gordojuela ⁹⁸⁷	1412	"Bien. e Fort."	254	"apellido"	"Lope Sanches de Gordojuela"

⁹⁸⁵ Hemen berezia dugu *ko* atzizkia (sudurkariaren ondoren -go) etxeari erreferentzia eginez: 'la (casa) de Gorizabalen'.

⁹⁸⁶ Sakondu beharra dago, baina argi dagoena dui (botanikan multzoa adierazten duena) atzizkia da

Lehenengo atalari ez diot aurkitzen parekorik ez zerrendetan, ez eta Azkuerengan.

⁹⁸⁷ Behin baino gehiagotan konprobatuko dugu oraingo honetan bezala, nola aspaldiko o bokala bi elkarren ondoan zeuden silabatan daudenean desasimilazio bat gertatzen da, eta orain ikusten denez, "Gordojuela, Gordoxuela"-batetik "Gordexuela 1776, Gordejuela (egun ahoz)-ra pasatu dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Gordojuela	1745	U.A.030501.4	11	"valle"	"Gordojuela". 1757an askotan. 1747an. 1776an ere bai, baita "Gordex.". 178an "Gordojuela" eta "Gordujuela"
Gordoxuela	1768	U.A.030501.10b	1	"valle"	1739an, 1727an eta. 1746an ere bai. 1788an "Gordox.a". 1791n "Gordexuela"
GOROSTIDUI ALDE		(Larrazabal)			86-13d
Gorostadiualde ⁹⁸⁸	1926	U.A."Est.Cat."	20.19	"monte "	"Aldapa –S. Con regato de Arane..., Gorostadiualde, Munerreta, Errecalde..."
GOROSTARBI		(Larrazabal)			86-13d
Gorostarbi ⁹⁸⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	67b	"monte"	Argi eta garbi jartzen du "Gorostarbi". Gardeagotxi inguruko toponimo batzuk aipatu ondoren berriz Larrazabalera jotzen du, beraz, Gorostidui bera izan daiteke. "...Gardeagochi... Errecagazo, Alqueta, Gorostarbi, Gorisabal, Odiaga, Aldapa".
GOROSTATXU		(Larrazabal)			86-13d (Gorostidui bera izan daiteke, kokapena aldetik).
Gorostachu ⁹⁹⁰	1940	U.A."Est.Cat."	10.19	"monte "	Idazmakina egina. Lehenago "Gorostiza" eta "Bolio" aipatuta: "Gorostiza, Bolio, Gorostachu, Iturrieta, Semicola, Oruetabeco".
GOROSTIDUI		(Larrazabal)*			*86-13d (Hasiera batean bereizturik izan ditut Gorostadiu eta Gorostidui, zeren ematen zuen alde nabaria zegoen zitekeela bien artean, azalpen historien arabera. Garrastachu baserriak Okondan daude, Laudiotik hurbil, baina Gorostidui honetatik ia km batera, hortik zalanza lekuraketa aldetik)
Gorostidui ⁹⁹¹	1745	U.A.030501.4	11	"paraje"	"Gorostidui o Azebal". Hirutan aipaturik. "se halla sobre las casas de Garrastachu". 11n "Gorostidui". 18an "Gorostidui."
Gorostadiu	1754	U.A.030501.8	1	"termino"	"azebal o Gorostadiu". $R > rr, i > a$.

Fenomeno hau oso arrunta da eta frogaraz ditugu lehengo "Botolaça" > Betolaza Okondo > Okendo. Dela dela, ikusten ez dena, baina bidezko susmoak daudela, da o baten diptongazioa, *ue* eginez.

Gordoxola toponimoa, antza denez, bi atalez osatua dago, lehena Gordobil deituran, eta Gereñuk biltzen dituen "Gordoa (Gordova 1025), Gordoabidea". Baita Artziniegatik hurbil dagoen "Gordeliz" herria ere.

Landajuela deituran ere, Landaxola-z pentsatu behar, landa 'campa' delarik.

⁹⁸⁸ Gorostidui 'acebal' + alde 'lado, zona..' : '(en el) lado del acebal, junto al acebal'.

Gorosti-k > Gorosta- egiteaz gain, dui > diu metatesia ere badugu.

⁹⁸⁹ Behin bakarrik dugu konstatatua aldaki hau, beraz, honetaz egiten ditugun hipotesiak ezin daitezke izan hain sendoak. Bigarren atalan *garbi* 'limpio?'. Mitxelean Garbisu toponimoan aipatzen du aukera hori, nik apaltasunaz, noski, ez dut hain argi hori (Ikus Alpitzu. Guxuli), baina agian *garbi* egon daiteke honetan, zeren Montecalvo eta horrelakorik aurkitzen ditugu.

Uste dut *arbi* hasietaro tokia agertzen den kasutan gain (beste zentzu bat izanik), atzeko aldean ere badugu, Gorbeiko "Austiarmin" (Eusko Jaurlaritzako mapa) antzeko aldakia duela, hau da, -garbin edo, gaizki gogoratzen ez badut.

⁹⁹⁰ *Gorosti* 'acebo' + *txu* (dim.): 'el acebo pequeño'. Arrunta izaten da horrelako diminutiboak zuhaitz izenekin ("El Arbolico" toponimoa ere badugu), baina kasu honetan nolabaiteko zalanza sortzen da, zeren ondoan datorren Gorostatxui, Gorostadiu -ri loturik egon baidateke.

⁹⁹¹ Gorosti 'acebo' + dui (botan.multzto atz.): 'acebal'

Konstatatuetan ikusten dugunez, batean dardarkari bikotza agertzen zaigu, bakunaren orde. Hori grafia kontua baino, fenomeno fonetiko dirudi, beste batzuetan konprobatu dugunez, hau da, errealizazio sendoago bat.

Gorostidui > Gorostadiu urratsa konstatatua dugu, baita forma erdalduna ere.

Gereñu: "Gorostia, Gorostiagan..."

Barrenengoa: "Gorosti, Gorostidui".

Muxika: "Gorostidi".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Gorostadui	1758	U.A.03050201.3	11	"paraje"	UA030501.418an "Gorostidui o Zebal" eta "Gorostiduy o Azebal"
Azebal	1758	U.A.03050201.3	11	"paraje"	"Gorostadui o Azebal" Garrastatxun. 1754an "azebal o Gorrostadui". 1787an "montes de pagaza y azebal" <i>i > a</i> . "Garate al . que llaman de sobre Garrastachu en el paraje ... de Gorostadui o Azebal...de dcho Azebal."
Gorostadui ⁹⁹² Gorostaduy	1877 1894	"Rgtro.Prop." U.A. Finc.Rúst.	7.1b 197	"finca" "monte"	Arane aldean ematen du, jabea eta zenbait lursailengatik: "Goicosolo, Sasi bastar –N. E. O. Relatante, S. Arroyo-, Jaro, Gorostaduy, Echaurre –N. Arroyo..., Beldio, Alqueta, Larra eder". Ez dator bat "Gorostarbi"-rekin, ez eta "Gorviladui"-rekin mugarrien aldetik.
Gorostaduy	1926	U.A."Est.Cat."	7.13	"monte"	20.27an ere bai.
Gorostaduy	1940	U.A."Est.Cat."	10.8	"heredad"	Alketa ondoren aipatuta.
Gorostachui ⁹⁹³	1940	U.A."Est.Cat."	20.1	"monte"	"Arane, Saconeta, Gorostachui, Echeaurre...". Antza denez, nahiko arruntak diren bukaera biak nahastu omen dira.
Gorostadui	1952	U.A.Finc.Rust.	20.3	"campa"	"Arane, Saconeta, Gorostadui, Echeaurre, Beldioerreca...". 20.4an beste zerrenda berdintxu batean ere bai. Bukaera argi-argia bietan. 7.0an "Gorostaduy"
Gorostadio	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"Gorostadio...encima Semekola", hiru bider aipatzen duela. "Cuad. Top. 8"-an ere bai.
Gorostádi	2003	Gorostiza	Ahoz	"monte"	"Gorostádi es aquello (arriba Lekanda)". Iburguren: "Koskorra entre Semekóla y la Biskerra"
Gorostári	2003	Barbarabekoa	Ahoz	"monte"	"Gorostari, Gorostario...(encima Semekóla)". Ondo-ondo ez zuen gogoratzen.
GOROSTIZA Gorostiza** ⁹⁹⁴	1067	(Goienuri)* "SMCo.Ubieto"	343	"villa"	Kat. 619. zk., *86-06c "In villa Gorostiza..." Oikoiztan. 1260an Erguetak "Coygotia...Gorostiza"

⁹⁹² Gorosti 'acebo' + dui (bot.multzto atz.): 'acebal'.

Antza denez, lehenengo atalak elkarketetan sartzerakoan i>a eragin du edo agian indukzio fenomeno bat. Gorostidui hobeto konstatatua dugu denbora aldetik, berbera izanik, eta bertan azaltzen duenez: "Gorostidui o Azebal". Geroago ikus daitekeenez, Gorostidui eta Gorostadui gauza bera da.

Mitxelenak dio: "Gorosti tiene el aspecto de ser un antiguo colectivo.. con el suf. -d(o)i. Horrela balitz, fosilizatu ondoren, geroago Laudioko kasuetan behintzat, itsatsi zaio berriro atzizki bera.

Hemen ere gertatzen da sarritan ikusitako *-dui > diu > -dio* fenomenoak.

Beste zerrendetan (Gereñu, Barrenengoa, Muxika) ez dugu aurkitu *gorosta-* dutenik.

⁹⁹³ Beranduko konstatazio denez, bidezkoena gaizki egotea litzateke, zeren *Gorosti + txu + dui* posible izan arren, datuen arabera, eta urtea kontutan izanik gaizki hartutako aldakia dirudi.

1894tik "Gorostaduy" dugu ondo konstatatua.

⁹⁹⁴ Gorosti 'acebo' + tza (bot.multzto atz.): 'acebal'.

Aipaturik dugu ematen den antzekotasuna: "Asunza/Asudui, Mimenza/Mimendui, Gorostidui/Gorostiza". Agian garai batean bereizketaren bat egin zitekeen, baina konstatazioen arabera, ez daude.

Orozkon, egun bertakoek Goreize ahoskatzen dutena, urte batzuk lehenago Goreitze egiten zuten, Gorostitza-tik omen datorrela. Forma batutzat ziztukari frikariarekin jarri badugu, ez dago zalantzarik, lehenagoko garaletan afrikaria izan beharko litzatekela. Gaur egun Orozkon "Arbaiza" forma 'ofiziala' zena, Arbaizte esaten diete bertakoek.

Gereñu: "Gorostiza" bost tokitan aipatzen du. Barrenengoa bi tokitan. Guk Laudio bi ditugula.

Nire ustez, forma aldetik toponimo honetan botanikako bi multzo atzizki egon daitezke: -ti (fosilizatua) eta -tza. Horrela uste dut ikusten duela Mitxelenak: "Gorosti tiene el aspecto de ser un antiguo colectivo.. con el suf. -d(o)i.

Bertakoren batek egun "Gorrostiza" ahoskatzen du, hau dardarkari bakuna anitza eginez. Joera hau Okondon nahiko arrunta da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Gorostiça**	1257	"A.Calahorra"	1	"localidad"	"Gorostiça"
Gorostiça*	1547	"Lib.Baut."	7	"apellido"	"I. de gorostiça de goyenuri"
Gorosttiza	1727	U.A0506.4	78	"barrio"	"gojenuri". 1753an eta 1779an "Gorostiza". 1809an (Diezm) "Gorostiza". 1830ean (L.Baut.) "Gorostiza" etab. gaurdaino.
Gorostiza (GO)	1790	"Lib.Hip."	246b	"ca."	
Gorostiza (GO)	1894	U.A.Finc.Urb.	131	"ca. y cio."	
Gorostiza (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	147	"heredad"	251b-an ere bai
Gorostiza (GO)	1902	U.A.Cat.1900	1.3	"ca. ó cio."	
Gorostiza	1926	U.A."Est.Cat."	21.2	"monte "	
Gorostiza(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	13.44	"monte "	"N. Arroyo Lesiaga"
Gorostiza(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"monte "	Larrabe aipatu ondoren.
Gorostiza, arriba de (GO)	1956	U.A.Amil.	1.4	"monte "	2.7an "Gorostiza", "O. Perteneidos "Larrabe"
Gorostiza, Arriba	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.5	"pago"	"Arr. Goros...".1992an "Arr Gorostiza". 16b-an eta 17b erreferentzietan "Lesiaga, Gorostiza, Ascachu" bezala.
Gorostiza	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.1	"pago"	1877an (Becer.) eta 1914an (Vera) "Gorostiza de Gogénuri"
Gorostitza	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Gorostiza(GO)	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	Isusikoak ere bai.
Gorostiza	2003	Izagirre	Ahoz	"cio."	"antes de subir a Gorostiza"
Gorostiza	2014	Luxa	Ahoz	"cio."	"-Aquella otra Gorostiza "
GOROSTIZA		(Larrazabal)*			Kat. 143. zk, *86-13d
Gorostica*	1572	"Lib.Baut."	44b	"apellido"	"J. de gorostica lecanada". 1574an "J. de lecanada de gorostica", "de gorostica"
Gorostiza	1753	U.A.030503.6	7	"barrio"	1747an "Fco. de Barbara Gorostiza. 1747an "Josef de Barbara el de Gorostiza". 1591n Larrazabalen "Iñigo de gorosticaga"
Gorostiza (LZ)	1771	"Lib.Hip."	12b	"termino"	191n "el de Gorostiza". 232an eta 341ean ere bai.
Gorostiza	1772	"Conc."	3	"casa/s"	1809an "J. de Barbara de Gorostiza". 1821ean (L.Baut.) "el de Gorostiza de Larrazabal", "Gorostiza". Hortik gaurdaino beti horrela.
Gorostiza mimenza	1785	"Lib.Hip."	211	"monte"	"varrio de Gardea", "Q. De Larraz." E > a. "...parras para bino, vivero, jaro y robredales y Casttañales de Gorostiza mimenza y sobre la tejera de murga= Ottra Casa llamada de Echachu con sus heredades de pan sembrar Casttañales y robredales sillas todas estas en el Varrio de Gardea de dha Quadrilla de Larrazau."
Gorostiza (LZ)	1894	U.A.Finc.Urb.	31	"ca. y cio."	
Gorostiza (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	32	"monte"	
Gorostiza (LZ)	1902	U.A.Cat.1900	1.1	"ca. ó cio."	1.6an ere bai.
Gorostiza(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	10.19	"heredad"	Idazmakina egina. 13.3.5ean ere bai.
Gorostiza(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	20.3	"heredad"	2.0an "Larrazabal o Gorostiza"
Gorostiza(LZ)	1956	U.A.Amil.	16.20	"heredad"	
Gorostiza	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.2	"pago"	
Gorostitza	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Gorostiza ere bai". 1979an "Gorostiza". 1914an (Vera) "Gorostiza de Larrazabal"
Gorostiza	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	Lekandazarrekoak, Bekoetxeoak eta Zumeltzakoak ere bai.
Gorostiza	2003	Goirizabalena	Ahoz	"cio"	"Gorostiza le llamamos a todo eso". Ibarguren: "Las (casas) de arriba Gorostiza".
Gorostiza	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	"... toda esa zona, de ahí, ... y todo eso...eso es Gorostiza "
GOROSTIZABE KOA		(Larrazabal)			
Gorostiza de abajo	1798	"Lib.Hip."	316	"ca. y cia"	320an "Gorostiza de abaxo Q. de Larrazabal"
GOROSTIZABURU		(Goienuri)			
Gorostizaburu ⁹⁹⁵	1779	U.A06010218.14	25	"paraje"	"sobre Gorostizaburu. 13b-an "Arriva de Gorostiza", azaltzeko non zegoen Amestui. 1798an "Gorostizaburu" ere bai.
GOROSTIZAGA		(Goienuri)			
Gorostizaga ⁹⁹⁶	1799	U.A.07022302.4	51	"paraje"	Gero "Lamuza"-z hitz egiten da, ia seguru

⁹⁹⁵ Gorostiza + buru 'cabeza, parte superior' : '(en la) parte de arriba de Gorostiza, cabecera de Gorostiza'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Gorostizaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	63c	"monte"	Laudiokoa denik.
GOROSTIZAGAONDO		(Goienuri)			
Gorostizagaondo ⁹⁹⁷	1940	U.A."Est.Cat."	10.16	"robles"	Idazmakina egina, baina gero <i>ondo</i> aurretik <i>h</i> bat jarri dute.
Gorostizagahondo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.34	"monte "	Birritan, bieran "Gorostizaga-" oso ondo irakurtzen da, bestea <i>-chondo /-hondo?</i>
GOROSTIZALDE		(Goienuri)			
Gorostizalde (GO) ⁹⁹⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	102b	"heredad"	Kat. 621. zk., 86-06c
Gorostizalde(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	7.3	"monte "	229b-an eta 251b-an ere bai.
Gorostizalde(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	10.2	"monte "	<i>-tua/-tisa-?</i> Goiri aldean.
Gorostizalde(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.6	"monte "	21.1ean, 27.59an eta 27.60an ere bai.
Gorostizalde	1956	U.A.Amil.	13.2	"monte "	"Gorostiza alde". 13.2an "Gorostizalde". 22.6an ere bai.
Gorostiza alde ⁹⁹⁹	1956	U.A.Amil.	1.4	"monte"	Larrabe. 22.28an ere bai.
					"Gorostiza" eta azpian "alde": "Palanca, Gorostiza alde (izenaren bigarren zatia azpian), Arriba de Gorostiza, Achurdi Amestiu (izenaren bigarren zatia azpian), Asiaripoto, Susterre, Palanca Asuleta (izenaren bigarren zatia azpian), Becosolo, Isasi Telleria (izenaren bigarren zatia azpian) -E. Camino Santa Lucia, O. Regato Iñarrondo-..."
Gorostizálde	2006	Goiri	Ahoz	"monte"	"Gorostizálde esta del caserio de Gorostiza hacia Lesiaga, después de pasar el cruce que va a Goiasu a la derecha de la carretera, sube casi hasta el vertice del monte". Larrabeak ere zehaztu zidan.
GOROSTIZALDE		(Larrazabal)*			Kat. 817. zk., *86-13d
Gorostizalde (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	80	"her.mon."	
Gorostizalde	1926	U.A."Est.Cat."	20.19	"monte "	
Gorostizalde	1940	U.A."Est.Cat."	1.6	"cere baiales"	"O. De este caudal". 13.18an ere bai.
Gorostizalde(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"heredad"	
Gorostizalde	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"de Gorostiza a Zumelza". Beaskokoak(Isusi) ere bai. Zumeltzakoak "campa debajo Gorostiza"
Gorostizálde	2003	Gorostiza	Ahoz	"terreno"	"ahí mismo se suele decir Gorostizálde".
Gorostizálde	2014	Zumeltza	Ahoz	"terreno"	Ibarguren: "Gorostizálde, debajo de Gorostiza". ¿Campa debajo Gorostiza? -Ah, Gorostizálde
GOROSTIZA MIMENZA		(Larrazabal)			
Gorostiza mimenza ¹⁰⁰⁰	1785	"Lib.Hip."	211	"paraje"	211b-an "Gorostiza mimensa"
GOROSTIZAONDO		(Goienuri)			
Gorostizahondo ¹⁰⁰¹	1956	U.A.Amil.	12.30	"monte "	"Gorostiza-hondo"
GORRILANDA ARROLA		(Larrazabal)*			*86-21b
Gorrilanda arrola ¹⁰⁰²	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Idatzirik "Gorrilanda-Arrola" 1912an, gero

⁹⁹⁶ Gorostiza.+ aga (top.atz.) : '(en el) lugar del acebal, donde Gorostiza'.

⁹⁹⁷ Gorostizaga + *ondo* 'junto a' : 'junto al lugar de Gorostiza'.

⁹⁹⁸ Hau lehengo Gorostizaalde bera da, a + a > a urratsa gertatu dela.

⁹⁹⁹ Gorostiza + alde 'lado, costado, junto a ' : 'junto a Gorostiza, (en el)lado de Gorostiza'.

¹⁰⁰⁰ Bi leku-izen ditugu hemen toki bera izendatzeko, hau da, elkarren hurbil dauden Gorostiza eta Mimenza..

¹⁰⁰¹ Gorostiza + *ondo* 'junto a, próximo' : 'junto al acebal, junto a Gorostiza'.

¹⁰⁰² Hemen bi toponimo ditugu bata bestearen ondoren jarrita. Hasiera batean arraro samar egiten zitzaizkion *gorri* ezkerrean egotea, zeren gehienetan adjektibo gisa baitugu. Baina Mitxelena ere aipatzen du: "Gorriaran, Gorriti ". Beraz, pentsatzen dut hemen dagokiola 'pelado, calvo' zentzua, hots, landaretzarik gabekoa lekua + *landa* 'campa'. Horren ondorioz, 'campa del lugar

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Gorrilanda	2003	Odiaga II	Ahoz	"monte"	"Gorrillanda Arrola" "Arrola y Gorrilanda ...no se si serán juntos o separados"
GRANERO Granero	1894	(Olarte) U.A.Finc.Urb.	214	"ca. y cio."	
GRANJA ¹⁰⁰³ Granga	1792	(Goienuri)* "Lib.Hip."	274b	"ca. y cia."	*86-14a "c. y c. en el varrio de Larrinchi llamada ...". 278an ere bai.
Granja	1799	U..06010237.13	8	"casa/s"	1809an (Diezm) "las dos de Granja". 1842an (L.Baut.), 1877 (Becer.), 1914 (Vera) eta 1986ko toponimia mapan ere bai.
Granja	1894	U.A.Finc.Urb.	190	"ca. y cio."	
Granja	1894	U.A. Finc.Rúst.	205s	"heredad"	"S.Arroyo", Gero Bitorika aipatzen da. 205ean "caserío" ere bai
Granja	1902	U.A.Cat.1900	1.19	"ca. ó cio."	
Granja	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"casa vieja frente al palacio, donde estan piscinas". Altamirakoak ere bai.
Gránja	2003	Lamuza	Ahoz	"cio"	"Eso era Granja y entraba en Lamuza". Solloa: "La Granja le llamaban siempre".
GRANJA REAL Granja Real	1902	(Goienuri) U.A.Est.Mun.	458	"finca"	Geroago "Granja" bezala aipatuta.
GRANJABURU Granjaburu ¹⁰⁰⁴	1940	(Goienuri) U.A."Est.Cat."	13.46	"heredad"	"Granja-buru"
Granjaburu	1952	U.A.Finc.Rust.	20.5	"pinos"	"Granja Buru"
Granjaburu	1956	U.A.Amil.	21.2	"campa"	"Granja Buru"
GUARDA, Casa del Guarda, Casa del	2014	(Goienuri) Beasko	Ahoz	"casa"	Kat. 537. zk.
GUARIDA VIENTO Guarida Viento ¹⁰⁰⁵	1743	(Goienuri) U.A.030501.3	16	"paraje"	"Guarida del Viento", "Camaraca" aldean.
GURBASEGI Gurbasegui ¹⁰⁰⁶	1776	(Larrazabal)* "Lib.Hip."	138	"paraje"	*86-21a Izardui aldean dirudi. Ikus."Bugurzegi". "...nuebamene quebrantado en el termino de epalza garai...en el termino de Zardio...un

pelado, sin vegetación' Askotan, 'calvo' hitza agertzen zaigu lurraren egoeraz hitz egitean, eta zentzu bera izan daiteke. Zugaztieta gainean dagoen "Montecalvo" zentzu hori izan daiteke. "Aitzgorri", ere 'peña pelada, sin vegetación' ere bai. Geroago "es monte calvo" entzun diot okondoar bati eta zentzua susmatu arren, zentzuaz ekin nion eta berak esan zidan ez: "monte calvo, es cuando no tiene árboles".

"Arrola" uste dut badagoela azterturik. Seguraski (*h*)arri + *ola* -tik datorrela.

Gereñu: "Gorriaba, Gorriano, Gorrigusto (Barriobusto 1058).."

¹⁰⁰³ Nire ustez, Granja honek duen zentzua eta gure baserriek dutena bera da, hau da, bertan ekoizten dela bizitzeko behar den janari guztia. Hau diot, zeren X. edo XI. mendean, *uri* zuen toponimoren batek 'granja' zen, eta Laudion genuen Urikoa gauza bera izan zitekeen.

¹⁰⁰⁴ Granja + buru 'cabeza, parte superior' : 'arriba de la granja'

¹⁰⁰⁵ Leku honen izena oso handimandikoa iruditzen zait inguru euskaldun batean izateko, bertako toponimo gehien-gehienak euskaldun dituela. Horrelako izenik agertzea, erdaratutako izena dela ematen du.

¹⁰⁰⁶ Toponimo hau ez zirudien oso gardena, geroagoko "Bugursegui 1894, Buburcegi 1924" aldakiei loturik omen dugu.

Kontutan izan dezakegu Mitxelenak aipatzen duena: "gurbiza, gurbix 'madroño, borto': Gurbista, Gurbistondo. V. *urbitz". Baina ez dakigu honi lotu dezakegu. Bukaerako *egi* 'ladera' izan dezakegu, *fegi* baino aukera gehiago baitu.

Agian *burbus* 'borto'-ri egon daitekeela loturik. Bai, gainera, ematen du hemen forma zaharragoaren testigantza izan dezakegula.

Azkue: "Gurbe (AN, Araq.), poma ..(Bot.)..".

Gereñu: "Gurba, 1786, monte de Marquinez. 1765, labrantio de Maestu". "Gurdandiz, Gurbista" "Gurcufia, Gurdabidea..". Azken biak *gurdi* 'carro'-ri lotu dezakegun.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Bugursegui ¹⁰⁰⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	50b	"monte"	castanal en Gurbusegui..."
Buburcegi	1924	U.A.Cat.1900	6.6	"monte"	"Aldapa, Landazar, Aurrecosolo, Sundico, Cepuscumen, Undio, Bugursegui..."
Burbucegui	1926	U.A."Est.Cat."	3.2	"monte"	"Isardio, Aurrecosolo, Landazar, Salsudio Rotalde, ..., Audio Arriba, Buburcegui..." 6.8an ere bai.
Burucegui	1940	U.A."Est.Cat."	5.1	"heredad"	Izardui aldean. "Isardio, Aurrecosolo, Landazar, Salsundio y Rotalde, Aispocure -E. Camino-, Ondivarriba, Burbucegui..."
Buburcegui	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"monte"	Idazmakina egina, beste dokumentu batean agertzen den "Buburcegui" dirudi. Bai horrela da:
Buburcegui	1956	U.A.Amil.	3.8	"heredad"	"Aldapa, Aurrecosolo, Landazar, Rotalde, Lupuscudi, Undio-arriba, Burucegui..."
Gurusegui	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.4	"pago"	Idazmakina egina. Izardui aldean.
Gurrusei	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	45B-an "Gurusegui". Errekailun aldean. 1894ko "Bugursegui" dirudi.
Guruséi	1999	"Cuad. Top. 8"	II.30		Okondoar batek "Gurusegui...en la zona de Solaun"
Gurruségi	2003	Isardio	Ahoz	"vuelta"	"Uséi y Guruséi". Odiaga aldean
Gurrusái	2003	Isardio II	Ahoz	"vuelta"	"Vueltas de Gurresegi".
Gurusái	2003	Isardio III	Ahoz	"vuelta"	"Encima de las casas ...está más arriba de la casa".
GURPIDEA		(Larra)*			*86-14d
gurpidea ^{*1008}	1565	"Lib.Baut."	34	"apellido"	"m. de lecanza de echebarrigurpidea". 1591n 0107.2 "Q. Larrea...Domingo de gurpide... min de lecanza de gurpide"
Egurpide*	1602	Valladolid.F.	276	"apellido"	"min de Egurpide". 280an "martin de Egurpide". Hasierako e hori galdu egin da?Gehiago ematen du errakuntza dela.
Gurpide	1614	U.A.0107.1	8	"cio."	1726an ere bai "Verrio" ondoan. 1745ean, 1772an (Conc.), 1809an (Diezm.) eta 1847an (L.Baut.) ere

¹⁰⁰⁷ Forma honetan zerbait argi egotekotan bukaerako *egi* 'ladera', bestea nahiko koropilotsua baitago, kontsonanteen arteko trukaketak direla medio.

Konstatazio ez da zaharregia eta tinkotasuna faltatzen zaio, agian murrizketen ondoren. Bugur- edo Bubur- hitz hasieradunak ez dut aurkitzen ez Azkuerengan, ez Mitxelenarengan, ez eta beste egileengan (Gereñu, Barrenengoa, Eusk.Deit.Izeng.). Geroagoko agertzen diren aldakiek "Buruz-" edo "Guruz-", "Gurbasegi" azalpen gardeagoa izango zuten. Dena dela, buru-> guru- urrats arrunta da.

Zerbait argiago iruditzen zait "Burucegui 1940", Gereñuk biltzen duen "Buruzco, 1873" ikusiz gero.

Geroago uste dut aurkitu dudala azkenengo formetan daitezkeen zentzua, nahiz eta lehendik "Gurbasegi" testigantzan antzeman. Behin Juanjo Pagazaurtunduk *busbus* 'borto', 'madroño' aipatu zuen, Zollo aldeko erabilera zela eta. Azkue: "Burbus- B a-g-o...madroño". Patxi Galek, ez nago ziur toponimo honi buruz izan bazen, baina agian antzekoren bat esan zidan. Laudion bizi den jatorri mungiar batek 'borto' -horrela esaten dugu inguru hauetan gaztelaniaz- zuhaitz bat zegoela, galdetu nion eta *busbus* esaten ziola baieztatu zidan.

Ondorioz hasiera batean bereizturik izan nituen "Gurbasegi" eta "Bugurzegi" (Burbusegi?), jatorri bereko toponimoa da, nahiz eta eboluzio bat izan.

¹⁰⁰⁸ *Gurdi* 'carro' + *bide* 'camino' + *a* (art.): 'camino carretil, camino de (para) carros'. Nire ustez, fenomeno fonetiko bera dugu *ardi* + *bide* > *arbide* gera dadin. Gaztelaniako 'carretera' 'carretas'-etik omen dator berriki entzun dudanez.

Ematen diodan zentzuaz gain, Egurpide konstatazioak zalantzan jarri ninduen, zeren *egur* 'leña, madera' eremu hauetan baita. Gainera, "Egurbide" nahiko konstatatua dago toki hauetan eta Euskal Herriko besteetan, beraz, ez litzateke izango hain arraro 'camino de madera, camino para transportar madera...".

Zalantzena aipatu dut, zeren sarritan ikusi dugunez, hasierako bokalaren galera nahiko arrunta da eta beste aldetik herri etimologiaz edo jartzea ez dagokioen e bat. Dena dela, aukera biak posible dira, bakoitzak bere adierarekin. "Egurbide"-ren parekoa Egurrola deitura dugu.

Gereñu: "Gurcufia 1724, Gurdabidea 1756, ..Gurdipea, Gurpide, Gurpidea".Azkena sei tokitan aipatzen duela. Horrez gain, Gereñuk biltzen du "Egurbide, caserío de Llodio", baina Laudion dagoen baserriak Gurpide du izena.

Muxikak ere Lorbide: 'camino de acarreo' aipatzen du. Amaginarrebari galdetu diot ea zer der Lorbide eta ez dit ezer esaten. "Gurbide" aipatzean "-Camino de carros!" erantzuten dit. "Egurbide"-z galdetzean esaten dit Orozkoko dagoen baso bat dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Gurpide (LA)	1777	"Lib.Hip."	146	"ca. y cia."	bai. 1979ko toponimia mapan "Gurbide".
Gurpide	1876	"Estadística"	9	"termino"	291n "casa de ...cuad. de Larrea"
Gurpide	1894	U.A.Finc.Urb.	36	"ca. y cio."	1986ko toponimia mapan ere bai.
Gurpide	1894	U.A. Finc.Rúst.	38b	"heredad"	159c-an "jaro". 195d-an "monte"
Gurpide (LA)	1926	U.A."Est.Cat."	2.9	"jaro"	Arangurenalde arloko mendebaldean.
Gurpide	1932	U.A."Est.Cat."	27.14	"castaña"	"E. Casa de Catuja"
Gurpide(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	20.4	"heredad"	Zalantzazkoa. "Girjvide". 2.3an "Berriogicoa (Aranguren-Aldea)", "O. con jaro de la casa Gurpide"
Gurpide	1956	U.A.Amil.	27.3	"monte "	Elesardio ondoren aipatuta.
Gurpide	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.1	"pago"	43an "Aranguti, Asudio" bezala.
Gurpide	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	"siempre se ha dicho así". Gurpidekoak ere bai. Odiagakoek: "por la parte de Latierra". Bekoetxeok: "en Larra". Lekandazarrekoak ere bai.
Gurpide	2003	Gurpide	Ahoz	"cio".	"¿El caserío vuestro? Gurpide". Asudio: "Yendo para allá Gurpide"
GURPIDEA		(Larrazabal)			
Gurpide (LZ) ¹⁰⁰⁹	1793	"Lib.Hip."	283b	"paraje"	"paraje de ..., en Yzarduy" "paraje y ter. llamado ... y v. de Izardui"
Gurpide (LZ)	1902	U.A.Cat.1900	1.10	"heredad"	2.28an ere bai.
Gurpide(LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	20.15	"monte "	"O. Camino Subida Ysardio", "Echeoru" ere aiatzen da.
Gurpide(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.36	"monte "	Etxeoru aldean dirudi.
GURPIDEONDO		(Larra)*			*86-14d
Gurpideondo ¹⁰¹⁰	1994	Aranguren	Ahoz.	"termino"	
Gurpideóndo	2003	Aranguren	Ahoz	"jaro"	"El jaro de Gurpideóndo, debajo Gurpide...encima Latz"
GURTIBAI		(Olarde)			
Gurtibay ¹⁰¹¹	1926	U.A."Est.Cat."	12.12	"monte "	86-30a~
Gurtibay	1940	U.A."Est.Cat."	10.4	"monte "	"S. arroyo"
Gurtibay	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"monte "	"S. Arroyo" Olartegotxi ondoren aipatuta.
Gurtibay	1956	U.A.Amil.	12.28	"monte "	Azpigortaoste aurretik aipatuta. "S. Arroyo"
GURUGU		(Goienuri)*			Kat. 763 zk., *86-06c
Gurugú ¹⁰¹²	2003	Lusurbeilanda II	Ahoz	"zona"	"Basterzar baserriaren ondoan". Solloa: "...Gurugu"
Gurugú	2014	Kasabarro	Ahoz	"zona"	"El Gurugú aquí delante de Bastesar"
GURUGU		(Larra)*			*86-14b
Gurugú, El	2003	Berio	Ahoz	"pinar"	"El pinar ese, El Gurugú". Gardeako Zabaleko lagun batek sarri erabiltzen du izen hau.
GURUTZIAGA		(Goienuri)			
Guruciaga ¹⁰¹³	1965	"Lib.Llodio"	65	"monte "	Santa Luziatik gora dagoen mendia da. 689 mt.

¹⁰⁰⁹ Lehen azaldu dugun esanahia Gurpidea 'el camino carretil' toponimoarentzat, osatzen zaigu 1772ko izendapen honekin: "Ibarra de Carretas", beraz, argiago geratzen da gurdiak igaro daitezen bide baten beharra. Artziniega gainean Anguru aldean Gurdietan toponimoa dugu, bertako batek esan zidanez, izen oso bidezkoa kontutan izanik bide garrantzitsuak bertan zeudela.

¹⁰¹⁰ *Gurdi* 'carro' + *bide* 'camino' + *ondo* 'junto a' : 'junto al camino carretil/ junto a Gurpide'.

¹⁰¹¹ *Gurdi* 'carro' + *ibai* 'rio' : 'río (de) para carros, vado de carros'. Nire ustez, lotu dezakegu lehen aipatu dugun "Ibarra de Carretas"-i.

Fonetika aldetik *ardi* + *lana* -k > *artilana* egin duenez, berdin eragin ahal du jarritako atalek.

Zentzu aldetik bidezko da ere, zeren Auntzibai, Urdaibai... antzera dugu, zeren ez da bakarrik 'río de cabras' ulertu behar, baizik eta 'vado, río por donde pueden pasar las cabras', hemen berdin gerta liteke, '(trozo), vado de río por donde pueden pasar los carros'.

Mitxelenak Gurtubay aipatzen du, toponimo bera izan daitekeela, azken honetan asimilazioa gertatu dela.

¹⁰¹² Ikusten denez, nahiko berria dugu kanpotik ekarritako izen bitxi hau. Melilla ondoko mendi baten izena da, bertan zenbait gerrate izan zirela XX. mendearen hasieran.

Sodupen ere bazegoen "El Gurugú" deitutako tokia.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
GUXULI Ujuli ¹⁰¹⁴	1796	(Kanp.Top.) U.A06010239.13	9	"lugar"	"Ujuli" hiru bider. Gaurko "Gujuli", 12an "Gujuli", baina lehenengo hizkia gainetik jarrita dirudi. Normalizatua Goiuri dela ematen du.
GUZURARETX Lusuraretz ¹⁰¹⁵	1994	(Larrazabal)* Kast.Goik.	Ahoz.	"termino"	Kat. 621. zk., *86-13b "Lusuraretz el arbol de las mentiras...desde donde se separaba la gente para ir cada uno a su casa... y se echaban las ultimas...". "Unos robles en Sanjuán Guzuraretz" "Gusuraretz más arriba de Sanjuán" Juan Mari Ibarrola.
Gusurarétxe	2003	Goirizabal	Ahoz	"robles"	
Gusuraretz	2003	Goirizabalena	Ahoz	"zona"	
Lusuraretz	2014	Kast. Goikoa	Ahoz	"zona"	
Árbol de las Mentiras	2014	Kast. Goikoa	Ahoz	"zona"	
Gosurarétz	2014	Bekoetxe	Ahoz	"zona"	"Antes de llegar a San Juan, Gosurarétz"
H					Letra honen barnean etimologia eta diakronia aldetik begiratuko bagenu, zenbait toponimo (haitz, harri...) sartuko lirakeke, baina dakigunez, aspiraketa balio fonologikoekin XIII.mendearen aldean galduko zenez, inguru hauetan dagoena baizik ez dugu aztertuko. Dauzkagunak oso gutxi dira, berandukoak, gaztelarazkoak eta, gainera, kasu askotan euskaratik itzuliak izatearen itxura dutela.
HAYA GRANDE Haya Grande ¹⁰¹⁶	1983	(Olarte) "D.F.A.Céd.Pr."	9.7	"pago"	Izen nahiko berria lekukoak azaltzen duenez. 48A."Haya Gran-". Itzulpen kutsua. Ikus Olabarrieta 1994
Haya Grande	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"Bajando más para acá Haya Grande todo este monte grandísimo...eso le puso el Ayuntamiento... ¿Vosotros como le llamabais? No, nada (de ninguna forma)...había un hayal...y una grande más separada..."
HAYAL MAYOR Hayal Mayor	2014	(Larrazabal) Ostenko	Ahoz	"monte"	Kat. 700. zk.

¹⁰¹³ Gurutz(e) 'cruz' + aga (tok.atz.): '(en el) lugar de la cruz'. Kontatazio hau liburu batetik hartua dago. Ikus Kurzeaga

¹⁰¹⁴ Guxuli jarri diot, zeren bertan Gújuli ahoskatzen baitute, baina susmatzen nuenez, eta geroago Arabako Foru Aldundiko mapa batean konprobatu dudanez, dagokion euskal izena Goiuri da.

Toponimo hau, batez ere, hartu dut hiru kasutan Ujuli idatzirik agertzen delako, hau da, fonetika aldetik leherkari belare gorraen ahoskera bigunaren ezaugarria izanik, zenbaitetan jausi egiten dela.

¹⁰¹⁵ Guzur 'mentira(s)' + aretx 'roble' : 'el roble de las mentiras'.

Lekukoak eman zidanean horrelako azalpena, oso bitxia iruditu zitzaidan, zeren, nahiz eta berak *luzur*- argi eta garbi esan, eskaintzen zidan azalpenagatik guzur -i lotu nuen, hitz hau erabilera arruntekoa baita Orozkon, esan nahi dut gezur > guzur .

la urtebete geroago, Mitxelenaren Apellidos Vascos irakurtzen nuenean, 95. orrialdean jartzen du: "277.- gezal, gesal 'agua de mar'...Acaso gezur- en Guezuruaga tenga valor análogo. Aizquibel señala también la existencia de un ap. Guezurmendi que difícilmente pudo significar como él quiere 'monte de embustes" . Hau irakurritz berehala etorri zitzaidan burura Juan Mari Ibarrolak emandako datua, baita pentsatu zenbait kasutan denbora joateaz galdu egin dugula zenbait kasutan toponimoen esanahiaren arlo bat.

Aretx 'roble'-tzat jarri dut kasu honetan egungo esanahia baita, baina Ibarrolak ematen duena 'árbol' bat letorke bizkaera zaharrean zegoenarekin. Dena dela, jarri badut izan da, batez ere, pentsetan, ez zela bereiztuko hitz egiterakoan zuhaitzaren mota.

Laudioko plazako toki bati "la esquina de las mentiras" edo horrelako zerbait deitzen omen zioten, bertan elkartzen baitziren berriketetan. Lekuren batean "el mentidero" edo antzeko zerbait deitzen diote. Lekeitioko tarbena batek 'Gezurmendi' du izena, baina galdetu beharko diet ia zergatik den. Gezuraga deitura ere badago bertan.

Gereñurengan, ez eta besteeengan ere, ez dut aurkitu horrelako formarik, ez eta korrelato erdalduna izan zitekeena.

¹⁰¹⁶ Kontsonante honen hasieran aipatu dugunez, toponimo honek euskaratik itzulia izateko antza handia du. Beranduko da, eta honen pararekoa Olarten bertan dugu "Pagandiassa 1634, Pagandiza 1775"

Baita antzekoak diren "Amesandi, Arechandi" ere.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
HIGO Higo, el	2014	(Dubiris) Urrutxi	Ahoz	"pieza"	Kat. 392. zk. "Después de Sagastuegi la pieza el Higo"
HIRUGURUTZETA Tres Cruces, Las	2014	(Isusi)* Beasko	Ahoz	"termino"	Kat. 459. zk. Egun Isusin bertan badaude ere, lehen beherango zeuden.
HIRUGURUTZETA Hiru Gurutzeta	1986	(Larrazabal)* Toponimia Mapa	1	"barrio"	*86-14c (Ikus TRES CRUCES berbera baita) Herrian "(las) Tres Cruces..." bezala ezagutzen zaio. Toki hau "Aceros de Llodio" enpresa zegoen tokiaren aurrean da. Amaginarrebak esaten dit bazeudela beste "gaztetan Laudiora etorten ginanean errearen beste alderdien... Hiru Kurtze ...bata handiagoa, eta bi txikerragoak egon ziren -Urkixo Markesaren estatuaren ondoan-
HORCA Horca ¹⁰¹⁷	2014	(Dubiris) Urrutxi	Ahoz	"pieza"	Kat. 616. zk., Okondokoa da. "La Horca de Aspuru"
HORNO Horno ¹⁰¹⁸	1952	(Olarte) U.A.Finc.Rust.	12.5	"cereales"	"Tejabana y horno" izen arrunta izatetik izen berezira.
HOSPITAL Ospital Hospital	1739 1781	(Goienuri)* U.A.07010502.5 U.A06010224.6	6b 0	"casa/s" "heredad"	*86-14a (Gaur egun leku ezaguna da, zaharren egoitza aspalditik izan baita. Dena dela, datuen arabera, lehen beste toki batean omen zegoen) "casa llamada Ospital" 1809an(Diezm.) "El Ospital. 1979ko toponimia mapan "Asilo-Hospital". 1986ko toponimia mapan "Zaharren Egoitza"
Hospital Hospitál	1894 2003	U.A.Finc.Urb. Goikoplaza	126 Ahoz	"ca. y cio." "casa"	"N. S. E. O. Ayuntamiento" "Zubiáur iba desde el Hospital a la Plaza"
HOSPITAL VIEJO Hospital viejo	1894	(Goienuri) U.A.Finc.Urb.	189b	"ca. y cio."	"S. C. Real"
HUERTA Huerta (GO) ¹⁰¹⁹ Huerta(GO)	1894 1952	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst. U.A.Finc.Rust.	63d 5.3	"heredad" "heredad"	Minuskulas dator izen arrunta bezala Dubiris aldean. Ez dago argi top. denik. Agian Aldaparen parekoa.
HUERTA Huerta (LA)	1894	(Larra) U.A. Finc.Rúst.	23	"huerta"	"N. Via ferrea. S. camino Real" gero aipatzen da Atxarte, beraz, Areta aldean. 1940an berbera "Areta" moduan: "Areta, Areta, Acharte, Chapotesasi", azken hau eta 1894ko 23. orrikoa jabeago berbera da: jabea, 4 solo, zabalera ia bera, baina "Huerta"ren ordezt "Areta" kasu bietan
Huerta, La	1956	U.A.Amil.	2.5	"heredad"	
HUERTA Huerta (LZ)	1894	(Larrazabal-izardui) U.A. Finc.Rúst.	136	"heredad"	86-21 Izardio aldean, jabea eta mugakideren bat bertakoak omen: "Huerta, Aldapa, Goicosolo, Arroyo, Espalazarai, Carrascal, Arroyo, Epalazarai, Odiaga, Altoleta, Undio".
HUERTA		(Larrazabal)			86-13b Kastañizan (Hainbat daude, baina gehienbat izen arrunta kutsukoa, esaterako agertzen den lehena "heredad Uerta", gero "huerta y horno... Castañiza" moduan agertuko da 1940an, gero 1952an "Huerta" eta 1956an, berri,

¹⁰¹⁷ Duen formagatik datorkio izen hori lekukoek azaldu zuten.

¹⁰¹⁸ Laudioko toponimian badugu euskal forma dutenak: "Labaostea, Labaostecoa"

¹⁰¹⁹ Konstatazio gisa hartu ditut hauek. Kasu askotan *aldapa* -k Laudion duen zentzia dute.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Uerta	1894	U.A. Finc.Rúst.	153	"heredad"	"Castañiza" moduan.) "heredad...Uert(a/e), Aransolo, Aransolo, Pagasolaun, Rébis, Irigorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalde 68 areas, Lujalday, Bcharequeta (<i>cha</i> hori altuago dago idatzia, izenaren laburpena gisa-Balintxaerreketa-) 31 areas, Aldiasolo 260 areas, Arestuizar, Mendi, Iturvuru, Recaviarte, Campa, Campa". 1940ko 23.4an: "huerta...Castañiza Aransolo, Aransolo, Pagasolau, Rébis, Irigorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalday 68 areas, Lujalday, Requeta 31 areas, Alaigaso, Arestuizar...pinos, Mendi, Iturvuru, Recaviarte...". "huerta, Aransolo, Id, Revis, Pagasolau, Irigorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalday, Id., Renqueto, Aldaygazo, Arestuiza, Mendi, Iturburu, Recabiarte, Campa, Campa Jabego bera izanik, Kastañizabekoa dirudi, zenbait aldaketa bien artean: "heredad...Uerta/ huerta/ Castañiza, Pagasolau(n/-), Ir(a/e/i)gorri, Lujald(e/ay), Bcharequeta/Requeta/Renqueto, Aldiasolo / Alaigaso/Aldaygazo".
Huerta(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.14	"heredad"	Kastañiza Bekoa, ikus hasierakoa: "Huerta, Aransolo, Aransolo, Revis, Pagasolau, Irigorri (Iregorri ere bai), Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte..." 13.11n Ibarguren.
HUERTA		(Olarte)			86-21b (1894ko 194. orrikoaren arabera, bigarrena Gardeagotxi aldean ematen du).
Huerta (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	194	"heredad"	"Huerta -S. Via ferrea, E. Camino-, Aldapa -N. Via ferrea, S. Camino-, Aldapa -N. Via ferrea, S. Camino, Cascara, Ibarra". Hots bigarren "Aldapa" hau bat dator zabalera, muga eta jabearen aldetik 1940ko "Aldama"rekin, bera baita. Hots, "Huerta" hau 1940ko 8.2an berbera -jabea, mugak, zabalera- "Ibarra" gisa.
Huerta (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	26	"heredad"	"Uerta" agertzen da idatzirik. 227an "her." ere bai. 243an ere bai.
Huerta(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	2.7	"heredad"	"Huerta, Becosolo, Iturriondo...". Ibarra aldean?
Huerta(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	2.5	"cereales"	"La huerta"
HUERTO		(Olarte)			
Huerto (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	135	"huerta"	Zenagorta aldean.
IABARTU		(Goienuri)			(Ikus IÑARRATU)
Yabartu ¹⁰²⁰	1877	"Rgtro.Prop."	9.2b	"finca"	/ bokalaren zerrendan agertzen zaigu.

¹⁰²⁰ Goineuriko "Yabartu 1877 (Regtro.Prop.)" hau aztertzerakoan kontutan izango dugu Olarten ere badugula toponimo bera aldaki hauekin: "Jarbatu 1926, 1940(Olarte)", "Yarbatu 1952" eta "Yabartu"azken biak berbera dela, eskuin aldean jartzen dugunez. Ondorioak:

Argi ikusten denez, horrelako metatesiak agertu zaizkigu beste kasuren batean: "Gamarca > Garmaca", "Yabartu > Yarbatu". Azken honetan ez dakigu ia herri etimologiak zer bait eragin duen -batu 'recoger'.

Hasieratik, *Iartu 1580 > Igartu 1802" 'seco, secado' , eta honen aldakiei lotu banuen ere, kokapena eta fonetiraken aldakengatik "Yarratu 1786"-ri (Ikus) loturik dago, Jarbatu eta Yarratu bat toki berean baitaude.

Iñarritu 1983, Iyarritu 1894, [Iñarra (Hillarrazaha 1025) 'brezo'] ,Yarratu 1786-k > Yarritu egin ahal du, disimilazioaz edo hurrengo bokalaren eraginez, baina aldetantzezko urratsa bidezkoa litzateke ere, gertatu ez bada ere, hots, Yarratu > Yartu sinkopaz. Hau da, jatorriz desberdin diren bi atal fonetikako urratsak direla eta, ondorio berberara heldu omen daiteke. Burukomin ugari eman dit arazo honek, baina atal biak ondo bereizturik dirudite.

Mitxelena: "igartu: 'secado, marchitado': Igartua,... Yartu,... Se puede muy bien considerar el ap. Yarritu como un equivalente de Yartu". Nire ustez, esandakoaren arabera, "Yartu > Igartu" dugu, bestea, berriz, "Iñarritu > Iyarritu >Yarritu". Ikus -tu Ondorioetan.

Hau aztertu ondoren, interesgarri iruditu zait, Saltarriagako lekukoak dioena "deciamos Iñarratu, pero en escrit. "Yarbatu".

Yabartu-k gogoratu dit Nafarroako Ihabar/Yabar herria. Honez gain, Nafarroako Euskal Izendegian ditugu, besteak beste, Ihaben/Yaben, Igantzi/Yanci .

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
IABARTU		(Olarte)			Hau Iñarratu izan beharko da. Bai horrela dirudi. Ikus IÑARRATU.
IARA Yara ¹⁰²¹ Yára	1994 2003	(Olarte)* Bekoetxe-Olar. Bekoetxe-Olar.	Ahoz. Ahoz.	"termino" "termino"	*86-30a "en zona Orozko" "¿Lekuna y desde allí se ve al fondo un monte, un pico alto? Ese es el monte de de arriba, Yára, Yara ese monte que es ya calvo, es Orozko, pegando Larregórri ...¿Cómo le llamas? Monte de Yara le llamaban al tiempo... encima de ese esta ...allí han estado las ovejas nuestras mucho...Eskorla también se llama ahí en eso ...¿Eskorla que está detrás de Yara? Eskorla esta encima, el pico Yara...¿El pico es Eskorla y el monte en general Yara? Sí y luego Larregórri"
IARRATU		(Larrazabal)			Ikus IÑARRATU
IARRITU		(Olarte)			Ikus IÑARRATU
IARRUSKI		(Larrazabal)			Ikus IÑUSKI
IARTU Iartu ^{*1022}	1580	(Goienuri) "Lib.Baut."	64	"apellido"	86-06c (1952 eta 1956koa Solloa aldean) "a. de iartu", "c. de yartu" ere bai.

¹⁰²¹ Oso beranduko konstatazio denez, ezin dugu ziurtatu "Iarbatu"-ri lotu dezakegula, ez eta *txara* -ri lotu dezakegunik.

Inguru honetakoa ez bada, Okon (Lizarra inguruan), *txara* deitzen zaie zuhaitz gazte batzuei, *arte* gazteari uste dut. Bai horrela da aitari galdetu diodanean ia zer den *txara* esaten dit arteari esaten zaiola bereiztu gabe handi zein txiki, baina gordetzen duten zentzua egun zabalagoa bada, txikiei buruz izan beharko zen, zeren esaten dutenean: " -j Vamos a cortar unas txaras! " joaten dira sobera daudenen bila, hau da, nagusiei oztopatzen dutenak ebagitzera egurrarako Txara hitzaren zentzua beste izendapen batzuekin bezala zentzu zabalago bat izan zitekeen, han arteari egokitzen badiote, zuhaitz hori ugariena dalako da. Hortik egon zitekeen lotura txara /jara, txera 'caricia' Orozkon, Azkue: "jera: 1º ' B-arb' , cariño...", zakur/txakur, etab., hots, palatalizazioan datza aldea. Baina dena loturik 'jaro' hemen izan duen zentzuari.

Azkue: "txara : 1º ' B-a-d-mañ-o-ub' , jara, arbusto siempre verde, de la familia de las cistíneas...este árbol leñoso se cría entre peñascales, es más correoso que el acebo...3º ' AN-lez, B-l, BN, G' , jaral, sitio poblado de jaras..= Iztueta la define 'jaro de encinos'; Añibarro 'carrascal'..."

Azkuek bildu zuen zentzu hau galdurik omen dago Orozkon, behintzat San Martin aldean.

Mitxelena: "(t) xara 'jara', 'jaro' ' chara 'taillis', Oihenart.: Chara, Charola; Jaraga, Jarabeitia ' Xarabeitia' . V. zara."

Gereñu: "Yarate, Yarea (hiru tokitan)".

Barrenengoa: "Iarabru".

¹⁰²² "Igartu" barnean toponimo hau sartu dugun arren, "Iartu" zaharrago omen da. Tartean ere badugu "Iartuzabal > Igartuzabal" urratsa, hau da, ondoren gertatu den -g- antijod (Horrela uste dut deitzen ziola Irigoienek. Baina agian antihatikia izan behar da, gorunzko diptongoa ez bada)

Azkuerengan konstatatzen dugu ezagun dena "Igartu: (Bc), secarse", "Ihar, 1º (Lc) . seco, yerto...Var. de Igar.."

Mitxelena: 304 " i(h)ar 'arce de España' (Lacoizqueta) : Igarza, Igarzabal, Igarzazabal; Iharcé,...Ihartze; Yarza, Yarzabal, Yarzazabal, Yartzu Hay una segunda posibilidad, que a mi entender debe ser tenida preferentemente en cuenta, y es que i(h)ar, igar- sea adjetivo que significa 'seco, marchito, yerto'..". Igarza dugu Laudion ere, nire ustez, Yarza-ri lotu zitekeena. "Yarza, Yartzu" konstatazioetan (Botan.mundoko alea) + (t)zu / (t)za (multz.atziz.l) dugu.

"306.- I(h)artu, igartu 'secado, marchitado' ; es el participio del verbo denominativo formado sobre i(h)ar, igar: Igartua..Igartuburu; Yartu ' Yarto' ...Se puede muy bien considerar el ap. Yarritu como un equivalente de Yartu (Ikus -tu partizipioa, bertan azaldu dugunez, "Yartu" eta "Yarritu" jatorri desberdina baitute).; se trataría de la acumulación de dos sufijos de valor análogo...el antiguo -i ..y el más reciente -tu...", "561,Parece seguro...que en Igartua y Gacitua tenemos dos participios: igartu 'secado y gazitu 'salado'..".

Esan dugunez, Iartu* 1580 > Igartu 1802. Zentzuz baliokideak ditugu "Legorra, Legorreta...". Honen alde ere joko zuen Orozkon dagoen Egur-igartu > Egurrutu (egun, baina forma biak lekukoek ondo konstatatua). Barrenengoak "Igartu" biltzen du, Gereñuk "Igartu" bitan.

Azkenengo konstatazioetan Yartu > Yarto urratsa dugu, hau da, azken bokalaren zabalkera, erdararen eraginez gerta omen litekena.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Yartua*	1622	U.A.0107.1	96b	"apellido"	"mari cruz de yartua"
Igartu ¹⁰²³	1802	U.A.06010251.3	7	"termino"	Isusi.
Yartu (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	167d	"monte"	Hiru muga ditu Goienuri (Isusi) aldeko jabegoekin.
Jarto	1952	U.A.Finc.Rust.	9.9	"monte "	Idazmakina. Goienurikoa: "Iñarrondo..."
Yarto	1956	U.A.Amil.	12.40	"monte "	"Y/J?arto" (1952an idazmakina "Jarto": "Echebarrena, Solloa, Solloa, Tras Solloa, Zolloa, Iñarrondo, Luzubylanda, Zolloa, Ichacueta, Urruchu, Iñarrondo, Querechondo, Jarto, Erderico, Iturrichu, San Juan, Mendieta, Acacasolo
IARTUA		(Larra)			86-14d~
Yarto (LZ) ¹⁰²⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	232g	"monte"	"...Zabaleberrio, Rebisabaleta, Yarto, Aldapa..."
Yarto(Berio)	1926	U.A."Est.Cat."	12.22	"monte "	"Yarto Berrio" azkena jarraian dagoela, argigarri gisa.
Larto	1940	U.A."Est.Cat."	24.5	"monte "	Zalantzazkoa. Idazmakina, baina "Videzabaleta" ondoren aipatuta, muga batez "Yarratu"-rekin bat datorrelarik. Ikus Igartu. Idazmakina egina. "E. casa y camino a Basaurbe". "...Videzabaleta, Larto, Aldapa...102,37 areas - E. casa y camino a Basaurbe -, Aldapa 136,16 areas- E. Camino basaurbe-, Las Laches -E. Camino Basaurbe-, San Bartolome -N. Camino Celagoste, O. Camino casa ermita-, Metalituri (Metaliturri)-S. Camino Celagoste, E. Arroyo de la fuente-, Chorroburo -N. Camino Celagoste..."
IARTUZABAL		(Larrazabal)			
Yartuçabal ¹⁰²⁵	1552	"Lib.Baut."	13	"apellido"	"d. de yartuçabal". 31n ere bai. 1591n U.A.0107. 2a-an, 5b-an "min de yartuçaua... Domingo de yartua". Biak Larrazabal koadrilan.
Iartucabal*	1578	"Lib.Baut."	58b	"apellido"	"m. de iartucabal". 1572an, 137an "alonsa de iartucabal"
Ygartuçabal*	1580	"Lib.Baut."	139b	"apellido"	"ma. m. de urteaga de ygartuçabal"
Ygartuçaua	1623	U.A.07010502	21b	"termino"	"Balenchana-errequeta" ondoan. 41ean "Igartuçabal"
Yartazabal	1663	U.A.07010502.1	9	"termino"	"Yartazabal". Leku bera 41ean "Igartuçabal".
Ygartuzabal	1738	U.A.07010502.4	15b	"termino"	"Igartuzabal" ere bai. 1738an "Ibertuzabal", b/g arteko errakuntza.
IARZAL		(Olarste)			
Yarzal ¹⁰²⁶	1956	U.A.Amil.	12.15	"monte "	Zalantzazkoa. 12.4an berbera (lau mugak bat baitatoz) "Yarrai / Yarrar / Yarzal"?
IAUREKO		(Olarste)			

Dena dela, "Iñarratu > Iñarritu > Iarritu" bideak beste jatorri bat duen arren (*iñarra*), honen ondorioz "Igartu > Iartu" urratsarekin gurutzatu omen liteke geroko ondorioetan.

Mendeetan zehar ikusten dugu zenbait fenomenok urrats desberdinak izatea, iartu > igartu aipatu dugun arren, beste batzuetan alderantzizkoa omen dugu: Igartu > Iartu.

Sodupen eremu bati "Yartu" esan diogu beti.

¹⁰²³ Hementxe dugu forma hau, bertan leherkari belare ozena duela, XIX mendearen inguruan sortua, aspiraketaren ezaugarria izatearen itxura osoarekin *biger* (bihar Orozkon'), *berregun* (berrehun.Lekeition) .

Barrenengoa: "Igartu, término de Gorbea. 1702, molino de Zárate".

¹⁰²⁴ Oso goiz gertatu da aipatutako *u > o* urratsa hitz bukaeran. Sudupen auzune bati Iartu esaten genion, nahiz eta bertan euskara aspalditik galdurik izan.

¹⁰²⁵ Igartu 'secado' (Ikus) + zabal 'ancho' : 'secado ancho'. Ikus Iabartu.

Ikusten denez, XVI. mendetik tartekatzen dira leherkari belare ozena dutenak eta ez dutenak."Yartuçabal/Ygartuçabal". Fenomeno hori lehen aipatu dugu.

¹⁰²⁶ Nire ustez, toponimo hibrido baten aurrean gaude, batez ere, duen bukaeragatik, larza izan daitekena, gaztelaniakoatizkiarekin. Testuetan behin agertu zaigu "otacal", otadui/ otadi beharrean.

Sodupen dagoen Garazal deitutako tokia, toponimo bera izan daiteke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Yaureco ¹⁰²⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	14	"heredad"	"E.Via Ferrea". Ez da irakurtzen ondo.
IBAIALDE		(Goienuri)			
Ibeialde ¹⁰²⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	202	"heredad"	"S. Arroyo" Basterzar aldean. <i>B</i> letra ez dago argiegi. <i>Ai > ei</i> .
IBAIGATZOAGA		(Larrazabal)*			Kat. 1133. zk., *86-21d (Autobia egiterakoan bota zituzten bi etxe hauek. Izen bera ematen zioten bie)
Ybagachoaga ¹⁰²⁹	1537	"Lib.Baut."	2b	"apellido"	Aitaren deitura "Ybagachoa", semearena, aldiz, "Ybagachoaga". 1556an , 1564an "m. pere de Ybagachoaga". 1619an "rrentº de Ybagachoaga"
Ybagachoa*	1537	"Lib.Baut."	2b	"apellido"	Aita: "mym de ybagachoa el menor", semea: "bartolome de ybagachoaga"
Ybaygachoaga*	1570	"Lib.Baut."	37b	"apellido"	"Y. de Ybaygachoaga"
Ybagachoaga	1626	U.A.0107.1	98	"cio."	1619an (U.A.) "El rrentº de ybagachoaga".

¹⁰²⁷ Ikus Iruerreko, dardarkariaren galera tartean dugularik

¹⁰²⁸ *Ibai* 'río' + *alde* 'parte, junto a, costado' : '(en la) parte del río, junto al río'.

Fonetika aldetik ikusten dugu aurreko *i*-ren eraginez, ondorengo *a > e*.

Semantika aldetik esango dugu, Orozkon bertan Altube ibaiari, bertako handiena, erreka deitzen zaiola, nahiz eta hango toponimian Ibaizabal agertu, baita Errekabazterra.

Laudion, Isusi aldean 'río' deitzen diote, tamainuz erreka denari, kasu honetan gertatzen den bezala.

¹⁰²⁹ *Ibai* 'río' + gatz 'difícil, torcido, curva?' + aga (top.atz.): 'lugar (donde, de) las vueltas (torcedura, dificultades, curvas) del río'.

Mapan ikus daitekeenez, bertan ibaia zabalagoa da, baita kurbatuagoa.

Lehenago eta azken atalek zalantzarik eskaintzen ez badute, tartean dugun "-gacho-, -gazu-..."-k ugaria toponimoetan ikurri arren, (Aldazgatxu, Argatxa, Errekagatxu...) ez nion bilatzen zentzua, 1774.ko "Ibaigastoaga" ikusi arte. Horrek gogoratu zidan Orozkon esaten dena: "-Hori gatxa da!

Gaizto 'malo, torcido, travieso, difícil' hitzak mantentzen da, *gaxto* egin gabe, fonetikaren logika aldetik gertatu beharko litzateke moduan. Hortik *gaxto* /*gatxo* eta *utzi* / *uzten* fonetikaren aldetik urrats bera egingo zuten. Aipatu dugu destolasketa deitu dugun hori (Ikus Ondor.) gatz.

Geroago L.M. Muxikak aipatzen dituen Legazpiko toponimoen artean "Errekagaisto, Errekagaistoegia.." aldakiek baieztatu zidaten aurrekoa.

Dela dela, aipatu behar dut, hasiera batean, zalantzak nituela pentsatzean gatz + u (-tu partizipioa?) egon zitekeela. Gentza Belaustegigoitiak esaten zuen, zehatz-mehatz gogoratzen ez badut, *gatzu* 'salado' zela bertan dauden ur gazituengatik, baina ez dut ikusi erabilera hori eremu hauetan, *gazi* edo *gezala* (antzeko zentzuarekin) baino, gainera, lehen gatz-arekin jarritakoa oso oinarritua iruditzen zait.

Izatez, toponimo hau etxe bati dagokio, ibaiak okertu eta zabaldu egiten den lekuan. Leku-izenaren bi atal lehenak begiratzuz:

1) *ibai* > *iba* > *ibe* dugu gehienbat, metatesia gertatzen den arteino. Bigarren forma da ugarienetarikoa (1537,1626, 1735), nahiz eta lehena agertu sarri(1570,1771,1774 ...1799,1864,..1994), *Ibe*-dunen konstatazioa badugu 1783an.

Esan behar da ditugun konstatazioetan ez dela galdu hasierako bokala. Mitxelenak (h)ibai hitza dutenen artean, besteak beste: "Baigorri, Baizabal".

Fonetika aldetik diptongoaren murrizketa dugu, eta gero *i*-ren eraginez ondorengo *a > e*.

2) *gaizto*/*gatxo*/*gatxu* atalaren ziztukari afrikatua dugu lehenengo konstatazioetan (1537-1626 bitartean), geroago behintzat grafia aldetik ematen du frikari bihurtu dela.

Toponimo honetan lehenago mendeko bukaeran gertatzen den metatesiak forma nahiko bereziak emango ditu, batzuk, antza, herri-etimologiaz.

Bidezkoa denez, hitz luzeegia denean aldaketa ugariagoak izaten ditu. Hauen artean lehen aipatutako metatesiak, herri etimologia eta abar lehenengo leherkari belare ozenarez galera dugu: Ibaosaga 1940>Ibaosaga 1952 . Baita g/b-aren artean gertatzen diren hurbiltasunak edo bokal artean -b-ren galera: Ibaosaga 1952> Igosaga. Hauetan agian, bi leherkari ozen elkarreko sileben artean egotean, disimilazioa gertatu omen da.

Bitxi bitxia da dugun aldakien aniztasuna, gehienek lege fonetikoei jarraitzen diotela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ibagazuaga	1735	U.A.06010208.4	6	"c. y c."	1684an ere bai. 1564an, 30b-an (L.Baut.) "Inº de ybagachoaga" 1774an bigarren deitura gisa. 1774an askotan agertzen da. 1803an, 1775ean (Obisp.), 1772an (Conc), 1843an, 1853an, 1854an eta 1863an (L.Baut.). 1877an (Becer.) eta 1914an (Vera) ere bai.
Ybaigazuaga	1747	U.A.070101.1	9b	"barrio"	1774an ere bai.
Ybagasoaga	1753	U.A.03050301.614	14	"barrio"	Birritan urte berean. 1838an (L.Baut) "el de lbagasoaga". 1842an ere bai. 1860an, 1849an eta 1863an "lbagazoaga". 75b-an ere bai, <i>ibai</i> osorik duelarik.
Ibaigazuaga	1771	"Lib.Hip."	17b	"ca."	
Ibaigaistoaga	1774	U.A.06010218.3	1	"barrio"	
Ybegazuaga	1783	U.A.06010226.16	37	"casa/s"	1788an ere bai. 1811n (Diezm.) "lbgasuaga" birritan. 1803an ere bai, eta "Ybagazuaga" (U.A.). 1800an "Ybegazoaga" A > e . 221ean "lbgazuaga" birritan.
Ibgasuaga	1786	"Lib.Hip."	217	"ca."	
Ibagazaga	1788	U.A.06010227.6	1	"c. y c."	
Ibagazuaga	1791	"Lib.Hip."	263	"ca. y cia."	348an ere bai.
Ybaigarsoaga	1799	U.A.07022302.4	189b	"barrio"	"arriba de Ybaigarsoaga"
Ibgasuaga	1811	"Diezm."	5	"c. y c."	"La de Manuel de Acha de Ibgasuaga"
Ibarazuaga	1852	"Lib.Baut."	212	"casa/s"	1851n "lbaratzuaga" edo "-tsuaga"
Ibagazua	1860	"Lib.Baut."	87	"casa/s"	
Ibaibasua	1864	"Rgtro.Prop."	426	"casa/s"	
Ibaguazaga	1877	"Rgtro.Prop."	9.4	"heredad"	"lbaguazaga" birritan. Geroago "lbagazuaga".
Ibagosoaga	1877	"Rgtro.Prop."	9.1b	"finca"	"lbeaga(r/s)uaga", "lveygarsoaga", "Ybagayalde" ere bai.
Ibagosaga	1894	U.A.Finc.Urb.	20	"ca. y cio."	
Igobasuaga	1894	U.A.Finc.Urb.	76	"ca. y cio."	<i>l g b.</i>
Igobasagua	1894	U.A.Finc.Urb.	134	"ca. y cio."	
Ibagazuaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	19	"her.""mon"	"N. camino real. S .Rio nervion"
Ibasagua	1894	U.A. Finc.Rúst.	21	"heredad"	Ibagazuaga > Ibasagua? Edo bukaera <i>agua</i> -rekin erlazonaturik. Bokal arteko <i>g</i> galdu.
Ibasuaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	38c	"monte"	"E. Rio nervion. O.Camino Real".
Igobasuaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	77c	"heredad"	Metasesia? Ibagazuaga > Igobazuaga? 110ean "lbagazuaga" agertzen da.
Igorazaga	1902	U.A.Est.Mun.	112	"finca"	
Ibagazuaga	1902	U.A.Cat.1900	1.6	"ca. ó cio."	
Ibagasuaga	1926	U.A."Est.Cat."	1.1	"heredad"	"Cuadrilla de Larrazabal. Ibagasuaga"
Ibagoasaga	1940	U.A."Est.Cat."	1.4	"heredad"	
Ibagasuaga	1940	U.A."Est.Cat."	23.9	"monte "	
Ibaigozaga	1940	U.A."Est.Cat."	24.25	"heredad"	24.29an "lbyozuaga" Idazmakinez egina, baina errakuntza dirudi. 24.36an "lbgazuaga"
Ibaiguasaga	1952	U.A.Finc.Rust.	1.1	"heredad"	Birritan. "N. Carretera Ord. S. Rio Nervión" "lbai-" hitza osorik duelarik.
Ibagasoaga	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"heredad"	Idazmakinez. 9.6an "lbagasnaga" kopiau duena <i>u, n-</i> .tzat hartu du.
Ibaosaga	1952	U.A.Finc.Rust.	9.8	"heredad"	-g-> -
Ibargazagua	1952	U.A.Finc.Rust.	9.11	"monte "	Idazmakinez egina. "lbar- "
Igosaga	1952	U.A.Finc.Rust.	16.13	"monte "	
Ibaigozaga	1952	U.A.Finc.Rust.	22.5	"heredad"	
Ibaguasaga	1956	U.A.Amil.	9.13	"monte "	Birritan. Idazmakinez.
Igozaga	1965	"Lib.Llodio"	113	"cio."	Gereñuk ere bai.
Ibaiguasaga	1979	"Map.Top."	1	"cio."	
Iguasaba	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.10	"pago"	
Ibaigotxaga	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1738an 07010502.5.3b-an eta 1623an "casa y molino de lbaiguen" gaurko "lbaiguen"
Igosaga	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	Odiagakoek eta Bokoetxeok ere bai. Kastañiza Goiko II.ak "lrigosaga". Lekandazarrekoak eta Zumeltzakoak ere bai. "Cuad. Top. 8"-an ere bai.
Iguasaga	1994	Launtxu	Ahoz.	"cio."	"lguasaga, lgosaga"
Ibaigoasaga	1994	Kaltzaganeta	Ahoz.	"cio."	"lgosaga, pero el tío decía lbaigoasaga"
Ibasoága	2003	Launtxu	Ahoz	"cio."	"¿Donde está la autopista, que tiraron dos caseríos? ¡Aquello es lbasoága!"
Igosága	2003	Presako	Ahoz	"cio"	"lgosága...los dos caseríos". Isardio: "la de lgosága ...que estan donde la salida del puente... una estaba a la izda de la carretera y la otra a la derecha....las dos se llamaban igual"
Ibosága	2003	Tapia	Ahoz	"cio"	Berrito egon behar naiz berarekin baina horrela ulertu nion.
Igosága	2014	Presako-F.Bengoia	Ahoz	"cio"	

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
IBAIGATZOAGA-BEKO		(Larrazabal)			86-21d
Ibagazuaga vecoa ¹⁰³⁰	1777	"Lib.Hip."	145b	"ca. y cia."	Birritan.
IBAIGATZOAGA-ERDIKOA		(Larrazabal)			86-21d
Ibagazuaga de en medio	1772	"Lib.Hip."	62	"ca. y cia."	
IBAIGATZOAGA-GOIKOA ¹⁰³¹		(Larrazabal)			86-21d
Ibegoazaba de arriba	1774	U.A.06010218.3	3	"c. y c."	"Ybegoazaba de arriba". Bariante asko, baina ugariena "Ibagazuaga" 1783an, 06010226an "Ibegazuga, Ibaguaza"
Ibagazuagagoicoa	1774	U.A.06010218.3	8	"c. y c."	"Ybagazuaga goicoa", baina lehen "Ybegoazaba de arriba" eta 17an "Ybaigazuaga de Arriba" 1864an (R.Prop.) "Yvaygazboaga Arriba", baina ez dago argi.
Ybaigazuaga de arriba	1774	U.A.06010218.3	17	"c. y c."	"Ybaigazuaga de Arriba" 1864an (R.Prop.) "Yvaygazboaga Arriba", baina ez dago argi.
Ibagazuaga de Arriba	1772	"Lib.Hip."	71b	"cia."	<i>Ibai duela. Ua > oa.</i>
Ibagazuaga de Arriba	1772	"Lib.Hip."	71b	"ca. y cia."	
Ibaigazuaga de Arriba	1773	"Lib.Hip."	75b	"ca. y cia."	"Ibaygazuaga de Arriba"
IBAIZABAL					
Ibaicabal ¹⁰³²	1572	"Lib.Baut."	44b	"termino"	"Luis cantero en ibaicabal". 28b-an "pedro de ybaycabal". 72b-an "juan de ybacabal" <i>ai > a?</i> 1536an (L.Casados) bitan agertzen zaigu.
IBAIZABAL		(Llanten)			
Iuaizaval ¹⁰³³	1095	"SMCo"	c.7	"rio"	"Iuaizaval" jartzen du, eta ez "Jurizabal" beste dokumentu batean agertzen denez.
Ibaizabal	1985	"F.Barrenengoa"	313	"rio"	"Rio mayor del pueblo, que confluye con el que viene de Arzeniega...citado...en 1095"
IBARGUREN		(Larrazabal)*			Kat. 122 d zk., *86-13b
Ibarguren** ¹⁰³⁴	1025	"SMCo.Ubieto"	177	"localidad"	"Heguiraz-Ibarguren-Ibarguren-Axparrena"

¹⁰³⁰ Hiru baserri omen zeuden bertan honi "vecoa" 'el de abajo'-ren bitartez bereizten zioten.

¹⁰³¹ Hemen baserriaren izenaren zehaztapena bi hizkuntzetan agertzen zaigu, "Ibagazuaga goicoa/ Ibaigazuaga de Arriba". Kuriosoki erdaraz dagoenak du lehen atala (ibai) osoagoa, bestea baino.

¹⁰³² Jatorria aldetik. *ibai* 'río' + *zabal* 'ancho, abierto' : 'río ancho', eta zentzu horretan zenbait ibaiak dute horrelako izenik, Zornotzatik igarotzen dena, Lantenokoa eta abar, baina ere susmatzen dut ibaiaren une konkretu baten izena dela, Orozkon gertatzen denez, eta kasu horretan adjektiborik gabe, *zabal* izena izan liteke : 'anchura del río'. Kontutan hartzekoa da Barrenengoak aipatzen duena Lantenokoari buruz: "Rio mayor del pueblo".

Arzamendi: "Bado de Ybayçaua 1475"

¹⁰³³ Hau, batez ere, hartu nuen zerbait testuetan "Jurizabal" jartzen duelako. Grafia aldetik gure b aspaldiko testuetan (v, u, b...) agertzen da.

¹⁰³⁴ Ibar 'vega' + guren (ikus): 'límite' : 'límite de la vega', parte superior de la vega'.

Azkue: "Aranguren, límite del valle". Baina esan dugunez, guretzat 'límite superior ...' izango litzateke.

Lehenengo atalak ez du izaten aldaketa handirik:

1) Inplosiboan galdu 1706an Ibaguen (Horrela darrai Zuhatza herrian)

2) Aurreko i-ren eraginez ondorengo a>e: Iberguren

Bigarren atalak batzuetan, bokal arteko dardarkaria galtzen du: Ibaguen 1561, 1706. Hemen ikusten da argi guren/goen artean behin baino gehiagotan azaldu dugun lotura.

Egun "Ibarguren, Ibagüen, otros Iberguren".

Lehen Aranguren azaltzean sartutakoa jarri dezakegu hemen ere.

Irigoienek aipatzen zidan Aulestin Solaguren > Solaun egiten zela. Barrenengoak "Arangun.-Okondo.- Var. de Aranguren".

Mitxelena: "guren 'límite, linde': Alzaguren, Ibarguren... esatez gain, diosku: En cuanto a la terminación -guren parece proceder más bien de go(i)en que de guren: Echagüen".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ibarguen*	1561	"Lib.Baut."	25b	"apellido"	(Landazuri). "Yn° de ybarguen". Sarritan. -r->. 1573an "m. de ibarguen barbara".
Ibarguren	1585	"Lib.Baut."	79b	"apellido"	"m. perez de ibarguren" bi kasutan behintzat. 1568an ere bai.
Ibarguen	1706	U.A.070113.2	7	"casa/s"	Sarritan aipatua. 1793an ere bai. 1926an (UA-UM) "Ibagüen" eta "Ibarguren"
Ibarguren	1774	"Lib.Hip."	94b	"ca. y cia."	R inposiboan galdu egin da. 211n, 304an eta 349an ere bai.
Ibarguren	1775	"Lib.Hip."	132b	"ca."	291n eta 305ean ere bai.
Ibarguren	1776	U.A.06010217.5	12	"barrio"	1772an (Conc). 1811n (Diezm.) "Las de Ibarguren". 1841ean (L.Baut.) etab. Gaurdaino, toponimia mapetan ere bai.
Iberguren	1803	"Lib.Hip."	340	"ca."	"q. de Larrazabal" Birritan. <i>i a > i e</i>
Ibarguren	1894	U.A.Finc.Urb.	38	"ca. y cio."	
Ibarguren	1894	U.A. Finc.Rúst.	72b	"monte"	205c-an ere bai.
Iberguren	1902	U.A.Est.Mun.	277	"finca"	A > e argi-argia.
Ibarguren	1902	U.A.Cat.1900	1.6	"ca. ó cio."	
Ibarguren	1926	U.A."Est.Cat."	16.5	"heredad"	
Ibagüen	1926	U.A.UM 0712.1	28	"huerta"	Geroago idazmakinez egindako erlazioan ere bai. Orri berean "Ibarguren" eta geroago idazmakinez ere bai. 45ean ere bai.
Ibarguen	1940	U.A."Est.Cat."	13.32	"heredad"	Bokal artean <i>r ></i> galdu. 13.39an ere bai. Zerrenda berean bitan "Ibarguren" eta beste bitan "Ibarguen"
Ibarguren	1940	U.A."Est.Cat."	13.33	"heredad"	13.42an ere bai.
Ibarguren	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"heredad"	22.11n ere bai. 22.13an berdina den beste zerrenda batean.
Ibarguren	1956	U.A.Amil.	22.9	"arroyo"	Mimenzako mendebaldean. 22.11n ere bai.
Ibarguren	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.3	"pago"	
Iberguren	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	A > e . Bekoetxeokak, Kastañiza Goiko I.ak eta II.ak ere bai. Ia denok berdin, Lekandazarrekoak, Oruetakoak eta Barbarabekoak ere bai.
Ibarguren	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"Ibarguren y Ibagüen, otros Iberguren"
Ibagüen	2003	Zumeltza	Ahoz.	"casa"	"Lo de Migel es Ibarguren". Ibarguren: "La casa es Ibagüen, de siempre"
Ibergüen	2014	Kastañiza	Ahoz.	"cio."	
IBARRA		(Kanp.Top)			
Ibarra** ¹⁰³⁵	1087	"SMCo.Ledesm"	115	"termino"	"in Maurdones...et uno ero in Ibarra inter vineas."
IBARRA		(Goienuri)*			Kat. 1262. etab. zk., auzune bat da, *86-06c
Ybarra	1564	"Lib.Baut."	30	"barrio"	"sobrino de la plaça el de ybarra"
Ibarra	1726	U.A.03050301.3	4	"c. y c."	"Ybarra". 1809 "otra de Ibarra". 1979 eta 1986ko toponimia mapetan ere bai.

Honez gain, interesgarri iruditzen zait gune azaltzean aipatzen duena: "gune, -gu(n) , -gun 'lugar': Echagüe, Olagüe... V. -kun, ..y une ", zeren, nire ustez, lotura bat izan daiteke haien artean, batez ere, "Goico"-ren konstatazioa 1084 SMCo-Ledesma."domno Nunno de Ghagoren.", azken hau, Etxeguren izan daitekeelakoan bainago. Beraz, goren/guren arteko lotura posible ikusten dut, kontutan izanik garai artan o/u-ren arteko zegoen bereizketa eza.

Mitxelenak aipatzen duena: "-guen parece proceder más bien de go(i)'en que de guren ", bertan ikus daitekeenez, argi geratzen da kasu honetan guren -etik datorrela, baina azaldu dugunez, *guren* honek, agian *goren* -i lotu dezakegu.

Gereñu: "Ibarguen, caserío de Zuaza""Ibargoagoua 1710, Ibargoia, ..", "Ibagüen, monte de Zuaza", "Ibarguren", "Ibargueren, siglo XIII, pueblo de Ibarguren", "Ibarguren,..-andoin... Caserío de LLodio".

¹⁰³⁵ Ibar 'vega' + a (art.): 'la vega, la ribera'.

Azkue: "Ibar (B, G), vega..". Esan dudanez, inguru hauetan gaztelaniaz 'la vega' ez dut sekula entzun. Burgosen aldean bai "La Vega" toponimo arrunta da. Hemen (Sodupe) "La Ribera" esaten zitzaion ibai bazterrari.

Toponimo hau ondo-ondo konstatatua dugu, deituetan ere horrela mantentzen dela. Hizkuntza mintzatuan Orozkon Iberre esaten dutelakoan nago, hau da, aurreko *i* -ren eraginez, ondorengo *a* itxi egiten dela.

Gereñu: "Ibarre, término de Azua".

Orozkon euskeraz "Iberre", gaztelaniaz "Ibarra" erabiltzen dira.

Barrenengoa Ibarra Aiarako 20 tokitan biltzen du, horrez gain, honen eratorri asko.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ibarra de Goxenuri	1727	U.A.0506.4	229	"c. y c."	1772an (Conc.) "Ibarra deGogenuri". 1830ean, 1841ean (L.Baut.) "Ibarra de Gogenuri". 1877an eta 1914an "Ibarra de Gogénuri"
Ibarra de Gogenuri	1775	"Lib.Hip."	116b	"ca. y cia."	"Goiri"-ko auzoa.
Ibarra (GO)	1791	"Lib.Hip."	263	"barrio"	
Ibarra (GO)	1894	U.A.Finc.Urb.	60	"ca. y cio."	105ean "her(edad)." ere bai, "N. Arroyo". 164d-an ere bai.
Ibarra (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	63d	"monte"	
Ibarra(GO)	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"ca. ó cio."	Birritan. 10.16an idazmakina.
Ibarra(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	9.10	"calle"	
Ibarra(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	6.7	"heredad"	"Ibarra de Gogénuri"
Ibarra gogenuri	1940	U.A."Est.Cat."	6.7	"heredad"	
Ibarra(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.12	"cereales"	16.2an eta 19.2an ere bai.
Ibarra(GO)	1956	U.A.Amil.	1.19	"prado"	
Ibarra	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	Beaskokoak (Isusi) ere bai. "Eso es Ibarra". Lamuzakoak ere bai. Ibarran bertan jaiotakoa andre batek -Atxan bizi da- auzuneari Ibarra deitzen dio baserrien izenak bereiztu gabe".
Ibárra	2003	Izagirre	Ahoz	"barrio".	
Ibárra	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	
IBARRA		(Olarte)*			*86-21b
Ibarra ¹⁰³⁶	1547	"Lib.Baut."	7b	"termino"	"p. de Aranguti el de ybarra". 1565ean "p. de larrea el de ybarra". 1726an eta 1753an (U.A.) ere bai. 1979an eta 1986an (toponimia mapak) ere bai.
Ibarra de Gardea	1737	U.A.06010209.1	6	"termino"	1753an ere bai. 1811n (Diezm.) "La de Goya de Ybarra de Gardea". 1828an eta 1832an "A°M° de Solaun el de Ybarra de Gardea"
Ybarra de Zubiaur de Gardea	1743	U.A.06010211.7	13	"barrio"	33an ere bai.
Ibarra de Gardea (O)	1772	"Lib.Hip."	59	"ca. y cia."	Askotan agertzen da horrela. 173an "Torre de Ibarra", "Clara de Landa" jabea izanik.
Ibarra de Carretas (O)	1774	"Lib.Hip."	88	"ca."	Etxe bera "Ybarra la de habajo" bezala. Gardean.
Ibarra de Yuso (O)	1775	"Lib.Hip."	126	"ca. y cia."	Bertan "Ibarra de Gardea" bezala ere bai.
Ibarra de Olarte	1877	"Becer."	321	"cio."	1914an (Vera) ere bai.
Ibarra (O)	1894	U.A.Finc.Urb.	179	"ca. y cio."	"N. Rio Nervion"
Ibarra (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	1	"heredad"	"S. Via ferrea".77c-an "mon(te)." ere bai.
Ibarra (O)	1902	U.A.Cat.1900	1.9	"ca. ó cio."	Idazmakina. "S. via ferrea". 13.45ean ere bai.
Ibarra(O)	1940	U.A."Est.Cat."	8.2	"heredad"	
Ibarra(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"heredad"	13.4an ere bai.
Ibarra(O)	1956	U.A.Amil.	13.6	"heredad"	"S. Via ferrea"
Ibarra	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.6	"pago"	"...el barrio aquel Ibarra...". Launtxu: "Katuja hasta el final".
Ibarra(O)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	
Ibárra	2003	Ameztuiko	Ahoz	"barrio"	
IBARRAAZETA		(Goienuri)			
Ibarraaceta	1956	U.A.Amil.	12.30	"pinos"	Zalantzazkoa. "Ibarra-Aceta". C hori ez dago argi c ala r den.
IBARRABEKOA		(Olarte)			*86-21b
Ibarra de Gardea la de habago (O)	1771	"Lib.Hip."	16b	"ca. y cia."	"Ybarra de Gardea la de habago". 41ean "Ibarra de Abajo". 342an "Ibarra de Abajo... Gardea... Olarte"
Ibarra avaxo (O)	1772	"Lib.Hip."	67b	"ca. y cia."	"la de Ibarra de avaxo". 157an "Ibarra de abajo"
Ibarra Beko ¹⁰³⁷	1979	"Map.Top."	1	"cio."	E-1. "Katuxa Ibarra Bidea"
IBARRABETXE		(Olarte)			
Ibarrabeche ¹⁰³⁸	1877	"Rgtr.Prop."	9.1	"monte"	Olarte?. "Ibarra abajo" ere bai, baina ez dakigu

¹⁰³⁶ Bitxia da denboran zehar bertako Ibarra bereizterakoan zenbat zehaztapen jarri dira: "de Gardea, de Zubiaur de Gardea, de Carretas, de Yuso, de Olarte".

¹⁰³⁷ Ibar 'vega' + a (art.) + beko 'de abajo': 'Ibarra de abajo', zeren ikusten denez, lehenengo atala fosilizaturik dago, itsatsi zaiola zehaztapena.

Fosilizatutako artikulua dela ez dago inungo zalantzarik konstatazioetan ikus daitekeenez. Deitura gisa Ibar dugu, Urtain boxealari famatua izan zenarena.

Aldaki hau eta gero datorren "Ibarrabeche" berbera izan daitekeezke, Olarteko Ibarra barnean sartu dugun "Ibarra de Yuso".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ibarrabeche	1926	U.A."Est.Cat."	20.30	"monte "	bera den.
Ibarraleche	1940	U.A."Est.Cat."	24.15	"monte "	Bigarren <i>b</i> ez dago hain argi.
Ibarrabeche	1952	U.A.Finc.Rust.	7.2	"heredad"	Idazmakina, baina zalantzakoa, bukaera <i>b</i> / <i>l</i> arteko errakuntza
IBARRAGOIENA		(Olarste)			
Ibarragoyena ¹⁰³⁹	1853	"Lib.Baut."	343	"cio."	Ibarragoikoa izan daiteke.
IBARRAGOIKOA		(Olarste)			*86-21d
Ibarra Goikoa ¹⁰⁴⁰	1979	"Map.Top."	1	"cio."	1811n (Diezm.) "La de M. Goyri de Ybarra y su nueva de arriba"
IBARRAONDO		(Goienuri)*			
Ibarrondo ¹⁰⁴¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	63b	"monte"	Eusko Jaurlaritzako mapetakoa eta 1894ko soloaren neurria erkatuz, Kat. 356. zk. da,*86-06c
Fuerarrondo ¹⁰⁴²	1940	U.A."Est.Cat."	10.15	"arbolar"	"Becosolo, Larremburu, Eulalia, Telleria, Solobarri,Uribarri, Ibarrondo..."
Junarrondo	1952	U.A.Finc.Rust.	1.4	"monte"	Idazmakina egina: "Solobarri, Uribarri, Fuerarrondo, Adecoros..." "Fuerarrondo" honen mugakideak eta Ibarrondo-renak (1894) bat datoz. Goiazu aldean. 1.7an ,9.12an, 12.1ean ere bai, "N. Camino, S.E. Arroyo..." 22.34an "Becosolo - N. Carret. Oquendo...(Andiko aldean?)-, Lamburu (Lariburu beste zerrenda berdin batean), Lesiaga (Elesiaga beste zerrenda berdin batean), Tellería(Tilleria beste zerrenda berdin batean) -E. Carret. Oquendo...-, Llobarri -O. Carret. Oquendo...-, Urribarri (Uribarri beste zerrenda berdin batean) -S. Carret. Oquendo...-, Junarrondo ? (Juecarrando beste zerrenda berdin batean -Ibarrondo1894-), Adecoros, Azacachazu, Botteta (Bolteta beste zerrenda berdin batean), Astetarrieta(Asteturrieta beste zerrenda berdin batean), Leposolo, Gorostizagahondo, Ibarra, Boleta(Bolteta) beste zerrenda berdin batean)...zerrenda biak berdinak dira, hau da, toponimo berdinak errepikatzen dira, eta jartzen ez denean berdin-berdin agertzen delako da.
Ibarraondo	1994	Ibarra-Goie.	Ahoz.	"termino"	"entre carretera Okendo e Ibarra"
Ibarraóndo	2004	Auzoa	Ahoz	"cio".	Gure auzoa -J.M. Sallen- argazkigintzazalea da, ondo ezagutzen du toki hori, baserri horren argazkiren bat du, eta horrela aipatu dit behin baino gehiagotan.
Ibarróndo	2014	Andiko II	Ahoz.	"termino"	Ibarrako bik zalantza barik aipatzen zuten toki hori Ibarrako Jauregiaren ondoko landaz, baita honek ere.
IBARRAORU-ETA		(Goienuri)			
Ibarra-orueta ¹⁰⁴³	1894	U.A. Finc.Rúst.	101	"monte"	Lezeagarekin bi mugetako jabeak bat datoz.

¹⁰³⁸ Ibar 'vega' + a (art. fosilizatua) + beiti 'de abajo' : 'Ibarra de abajo'.

Hau eta aurrekoa berbera izan daitezke. Honen 'auzoa' "Ibarragoyena" dugu.

Beiti > betxi > betxe egin du inguru hauetan. Okondon ere Unzabetxe badugu.

¹⁰³⁹ Ibar 'vega' + a (art. fosilizaturik) + goi 'arriba, parte superior' + en (sup.) + a (art.) : 'Ibarra la de más arriba'

Berez, ondoren datorren Ibarragoiko izan behar da.

¹⁰⁴⁰ Ibarra + goiko 'de arriba' + a (art.) : "Ibarra de arriba"

¹⁰⁴¹ Ibar 'vega' + a (art.fos.)+ ondo 'junto a' : 'junto a Ibarra, junto a la vega, ribera'

Askotan gertatzen denez, *a* + *o* > *o* bilakatzen da.

Ibar 'vega' jarri dut, baina egokiago iruditzen zait 'ribera', Sodupen lorgi aldean, ibai ondoan zegoenak izen hori zeukan (La Ribera). Bilbokoarekin berdin gertatzen da. Zalla, Laudio eta hainbat tokitako Ibarra-ren parekoak dira.

¹⁰⁴² Beranduko toponimoa dugu berau, ez dakit, baina agian Iñarrondo bera izan daiteke, gaizki harturik.

¹⁰⁴³ Ibarra (Ikus) + Orueta (Ikus).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
IBARRAURETA Ibarraureta ¹⁰⁴⁴ Ibarra-Ureta	1926 1940	(Goienuri) U.A."Est.Cat." U.A."Est.Cat."	9.1 10.16	"monte " "monte "	Idazmakina.
IBARRETXE Ibarreche ¹⁰⁴⁵	1546	(Goienuri) "Lib.Baut."	6	"termino"	"m de larrea el de ybarreche", "M.Saez de Ibareche", "Yn° abbad Ybarreche". 1790ean (U.A) "term. pert. a casa Acheta
IBERLANDA Iberlanda ¹⁰⁴⁶ Iberlánda	1994 2003	(Goienuri) Beasko Beasko	Ahoz. Ahoz	"ladera" "campa"	*61-62d Ikus EPERLANDA Kamaraka ondoan. Iperlandatik? ¿Te acuerdasque me dijiste por la zona de Kamaraka o así? Iberlánda, me parece que es la siguiente siguiente campa yendo de Mugarrikolánda, continuas hacia Goikogane, luego la siguiente campa
IDIBIDAUR Ydibidaur ¹⁰⁴⁷	1839	(Larrazabal) U.A05050201.28	1	"arbolar"	Ikus Uribideaur Lau bider. Okondotar batzuek Laudion zeuzkaten lurak.
IELSORRETA Yelsorreta ¹⁰⁴⁸	1894	(Larra) U.A. Finc.Rúst.	209	"heredad"	

Azkue, Mitxelena: "Oru 'solar' "

¹⁰⁴⁴ Lehengo Ibarra-Orueta dirudi.

Orueta leku-izenean Orueta > Oreta gertatu denez, hortik Ureta ez legokeela hain urrun.

Dena dela, Ureta konstatatua dugu (Lekeition urtxak deitzen zaiela eremu batean itsas goran geratzen diren urei, entzuna dut), gainera, zentzua izan dezakeen tokian, Gereñurengan ikusten dugunez: "Ureta...fuente de Arceniega. 1737, puente de Ayala. 1717, labrantío en Abecia", "Urete". Barrenengoak bost tokitan biltzen du Ureta.

¹⁰⁴⁵ *ibar* 'vega, ribera' + *etxe* 'casa' : 'casa de la ribera' .

Gereñu: "Ibarrechoa", baina ez dago Ibarretxe-rik.

Barrenengoa bi tokitan biltzen du toponimo hau.

¹⁰⁴⁶ Askotan, Ibarguren-en kasuan bezala, hemen *ibar* > *iber* 'vega' + *landa* 'campa': 'campa de la ribera' pentsa dezakegu, baina tontor baten aldean dagoenez, agian bera izan daitekeen Eperlanda kontutan izan beharko genuke, edo Iparlanda.

Gereñuk "Ibarrecolandea 1696" biltzen du.

Dela dela, Iberlanda < Iperlanda < Iparlanda 'campa del norte' aukera ere etorri zait burura, agian Orozkon *iper-axea* esaten zelako, *ipar*- beharrean. Kasu honetan, gainera, mendi baten tontorrean egotean zentzu aldetik bidezko litzateke ahalbide hau. Ez dakit Gereñurengan aurkitzen dugun "Ibarraldach, Ibarralde 1864..", *ibar* 'ribera'-ri loturik egon beharrean, ez baitaude *ipar* 'norte'-ri loturik.

Beste aukera bat izango genuke, baina hau askoz zailagoa Eperlanda izatea, Oletan (Lekeito ondoan) Epermendi dugu.

¹⁰⁴⁷ Mende honen hasieran "Uribideaur 1904" dugu nahiko konstataturik, baina askoz lehenagokoa da oraingo hau, eta agian bidezkoagoa. idi 'buey' + bide 'camino' + aur 'delante, enfrente, parte anterior' : 'enfrente del camino de bueyes'. Baina idi- 'buey' zentzua izan daitezkeen toponimoak ez ditut aurkitzen Gereñurengan, nahiko adierazkoarra dena.

Gereñurengan eta Barrenengoarengan antzekorik ez aurkitu arren, Orozkon *mandabide* 'camino de mulos' hitz arrunta zen, beste aldetik toponimo hauek ditugu, Zalbide (zaldi + bide) edo Arbide (ardi + bide) antzeko atalez osaturik.

Zentzuzkoagoa uste dut dela erkatzea "Golbeialdea" aldizkarizko 1. aleko 59. orrian agertzen den "Irubidaur" (Urkabustaiz). Ikusi ahala etorri zait burura erkaketa.

Dena dela, ,nire ustez, uri + bide + aur izan dezakegu.

Uribideaur 1904, Uribideaur 1926, Dibidaur 1983 ere konstatatu dugu.

¹⁰⁴⁸ Hasiera batean toponimo honek Orozkon erabiltzen den *igeltso* 'yeso' gogoratu dit. Horrez gain, *eta* (atz.pl.?) dugu. Dela dela, ez dago frogatua, nahiz eta Gereñuren bilketak "Yelsera, Yelseras" honen alde jo.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
IGARZA Igarza ¹⁰⁴⁹	1940	(Goienuri) U.A."Est.Cat."	23.2	"monte "	Idazmakina egina egon arren, "Izarza" izan daiteke, beste errakuntza bat agertzen baita bertan. Toponimo hau Goienurikoa dirudi, Palanka aldean.
IKAIZUBI Ycaizubi ¹⁰⁵⁰	1802	(Goienuri) U.A.06010251.3	10b	"monte "	Isusi baserrikoa.
IKOBURU Ikubúru	2014	(Isusi) Beasko	Ahoz	"pieza"	Kat. 547B. zk.
IKOKOSOLOA Higos, de los ¹⁰⁵¹	1790	(Olarte) "Lib.Hip."	251	"heredad"	"heredad que llaman de los Igos... frente a casa de Micolasena". 265ean ere. Lehenak ez du <i>h</i> -rik. 281b-an <i>h</i> -rik gabe.
Icocosoloea	1801	"Lib.Hip."	330	"heredad"	"Nicolasena heredad de pan sembrar titulada ..."
IKURUTXA Icurucha ¹⁰⁵²	1940	(Larrazabal) U.A."Est.Cat."	13.11	"monte "	Oruetagoikoa aldean. Argi dago idatzita, baina zalantzakoa ez baita inoiz agertu.
IMARATXETA		(Larrazabal/Olarte))			86-21d
IMITOLA Inbentola ¹⁰⁵³	1730	(Larrazabal)* U.A.060010206.1	6	"paraje"	Kat. 1232 zk., *86-21d "en Ynbentola y Guezala"

Orozkon *igeltso* 'yeso' (Azkuek *igeltsu* dio), baina *argin* (Nire ustez, literalki 'cantero', *harri* + *egin*) 'albañil', Lekeition, aldiz, Bizkaia osorako Azkuek dioenez, *igeltzero* 'albañil'. Nafarroan amonak *zarrazplin* edo antzeko zerbait esaten zidan, 'ayudante de albañil' adierazteko.

¹⁰⁴⁹ Ikus labartu.

Esan dugunez, grafia errakuntza izan daiteke, baina forma aldetik ondo egon zitekeen, Igarza < Yarza oso bidezko baita.

Lehen ikusi dugunez.

Mitxelena: 304 " i(h)ar 'arce de España' (Lacoizqueta) : **Igarza**, Igarzabal, Igarzazabal; Iharce,...Ihartze; Yarza, Yarzabal, Yarzazabal, Yartu Hay una segunda posibilidad, que a mi entender debe ser tenida preferentemente en cuenta, y es que i(h)ar, igar- sea adjetivo que significa 'seco, marchito, yerto'..". Muxikak ere "Igartua" aipatzean *igar* 'yerto, seco'...diosku.

"306.- I(h)artu, igartu 'secado, marchitado' ; es el participio del verbo denominativo formado sobre i(h)ar, igar: Igartua..Igartuburu; Yartu ' Yarto' Zaila dirudi Yartu partitzipio izateaz gain, (t)zu (multzo atzizk.) aukera izatea.

¹⁰⁵⁰ *Ikai* 'cuesta' + *zubi* 'puente' : 'puente de la cuesta'.

Azkue: "Ika: 1º (B, arc), cuesta penosa, terreno muy pendiente..", "Ikai (BN?), cuesta".

Mitxelena: "ika..cuesta muy pendiente!.."

Lehenengo ataleko *i* horren azalpena egon daiteke zenbait hitzek duten kokapenako atzizkia: garai, aldai.

Gereñu: "Icaya, 1699, barrio de Junguitu. Labrantío de Urbina de Eza".

Uneren batean pentsatu egin nuen, *ikatz* 'carbon'-etik etor zitekeela.

Aitortu behar behin bakarrik agertzen zaigula *ikai* hau.

¹⁰⁵¹ Iko 'higo' + solo 'heredad' + a (art.): 'la heredad de los higos' , bertantxe erdaraz jartzen duenez, "heredad que llaman de los Igos".

Orozkon *iko*, *ikoa* (artikuluz) forma erabiltzen da, baina Euskal Herrian modu askotan esaten da..

Mitxelena: "piko 'higo', 'higuera': Picabea, ..Picaondo, Picarte...Picaza... , ika...(v. piko)

¹⁰⁵² Argi idatzirik egon arren, ez dugu testigantza beste zerrendetan.

¹⁰⁵³ Hemen *imini* partitzipio izan dezakegu (ikus Imaratzeta), *t* hori epentetikoa izan daiteke, azkenengo atalean ola 'sel, ferrería' dugula .

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ymitola	1758	U.A.03050201.3	12	"arroyo"	"agua del arroyo Ymitola la espalda mira... Luiando... baxa al puente de Guesala" Errekailun?. 1926an (U.A.) 1779an "Garbé o Imittola"
Ymitola o Garbe	1758	U.A.03050201.3	12	"monte"	
Imitola	1785	"Lib.Hip."	211b	"paraje"	
Mitola	1785	"Lib.Hip."	211b	"paraje"	"camino que sube desde Mitola a Izardui" $i > -?$
Emitola	1877	"Rgtro.Prop."	5.2b	"finca"	$i > e$. Baina gero "Imitola" ere bai.
Imitola (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	86	"monte"	"N. Arroyo". 195f-an "S. Rio Nervion" Izardio aldean.
Intola	1894	U.A. Finc.Rúst.	210	"monte"	Basterzar eta Senagorta artean aipatuta. Muga bategatik Goienuri dirudi.
Imitola	1902	U.A.Cat.1900	2.28	"monte"	"Ymitola" Solaun ondoren aipaturik. 3.8an "Sur con el rio Nervión"
Imitola	1926	U.A."Est.Cat."	7.2	"monte"	20.5ean ere bai.
Imitola	1940	U.A."Est.Cat."	4.3	"monte"	
Imitolas	1940	U.A."Est.Cat."	13.27	"monte"	S bat bukaeran duelarik, sekula ere izan ez duena.
Imitola	1952	U.A.Finc.Rust.	2.0	"pinos"	22.11. eta 17an "Imisola"? 1.11 "Initola", $m > n$
Initola	1956	U.A.Amil.	1.15	"heredad"	$M > n$. "S. Rio Nervion"
Imitola(LZ)	1956	U.A.Amil.	22.6	"monte"	
Vitola	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.6	"pago"	"Vitola" askotan, baina gaizki. 46 B-an "Isardio" bezala.
Emitola	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"Emitola en Gardea". Bekoetxe II.ak ere bai. Isardioko batek "Nitola".
Imitola	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	"Imitola, casa que se quemó, ahora le dicen Altui". Lekandazarrekoak eta Zumeltzakoak ere bai. Kaltzaganetakoak "Enbitola".
Mitola	1999	Cuad. Top. 8	II.20	'caserio'	
Emitóla	2003	Odiaga II	Ahoz	"zona"	"Está encima casa de Altui".
Mitóla	2003	Isardio	Ahoz	"casa"	"La otra casa Mitola y ponen Altui". Solozar: "De Garbe para acá Mitola...Emitóla". Balza "Mitola".
Emitóla	2003	Tapia	Ahoz	"casa"	"casa (grande) es Emitóla...aunque más que nada se le decía a la fuente...pero en sí el barrio Altui siempre –orain Altui esaten diote Gastakarena zen etxeari–"
Mitóla	2014	Isardio	Ahoz	"cio"	
INDIOSOLO		(Larrazabal)			86-13b. Berez, 1894ko Andikosolo da. Berbera INDIOSOLO (1940), JUDIOSOLO (1952) eta JULIOSOLO (1956) gisa, jabe berberak dituela. Ikusten dugunez toponimo bera -jabea, zabalera eta zenbait mugakideak- zenbait izen izan ditu –ikus Soloandian-: Andikosolo 1894 > Indiosolo 1940 > Judiosolo 1952 > Juliosolo 1956 .
Indiosolo ¹⁰⁵⁴	1940	U.A."Est.Cat."	24.31	"heredad"	Idazmakina egina. Birritan aipatzen da:

Testigantzak begiratu gero, ikus dezakegu alde batetik hitz hasieran *i* bokala galdu egiten dela "Mitola", beste batean *i/e*-ren arteko zalantza ' Imitola/Emitola', bokalen artean $m > n$, baita aurrekoaren ondoren sinkopa ' Intola' . Hasierako bokala galduz gero m/b Vitola . Dela dela, ez dago ahaztu beharrik lehengo konstatazioa "Inbentola", zeren zaharrena izateaz gain, Azkuek aipatzen duen "Inbel (G-aya?)", capitel, parte superior de la columna...=En nuestras aldeas es pieza muy rústica y generalmente distinta de la columna.".

Gereñu: "Imitola. 1717, monte de Aramayona". Cuad. Top. Zuia: "Imittola" 93 or., 101 or.

Nik neuk ola-k duen erabilera gatik, imi(t) landare edo zuhatz mota bati lotzea bilatu nuen, baina ez dago oinarri, gainera, zenbait kasutan nabaritzen da dokumentaturik dagoen garaitik honaino zenbait hitz galdu zitezkeela.

¹⁰⁵⁴Banan-banan ikusten hasi baino lehenago, ohar gintezke beranduko toponimoa dela. Gainera lehenengo atalean hiru aukera agertzen zaizkigu: "Indio- / Judio- / Julio-".

Horrenbeste burutaziorako eman ahal digun toponimo honek eta bere aldakiak, geroago daudenak –lehendik egin baintuen-ustek ustel, zeren "Andikosolo" baino ez da. Ahoz edo idatziz gaizki esanda edo hartutako formak baino ez dira, fenomenoak nahiko bitxia bada ere.

Argi duguna bigaren atala da *solo* 'heredad', lehena ikustean inguru honetan erabiltzen den *indaba* hitza etorri zait burura. Hemen indaba 'alubia' erabiltzen da, Arratia aldean, berriz, *baba* erabiltzen dute zentzu berberarekin, hemen, aldiz, azken honi baba 'haba'. Behin entzun nuenez, indaba < Indiako baba -tik omen zetorren, beraz, agian hemen legoke gakoa, zeren agian * Indiano -tik erator daiteke.

Lekuari lotuago legokeen aukera, hau da, Undio -z pentsatzea, ez dut baztertu, baina ez dago horrelako konstataziorik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Judiosolo ¹⁰⁵⁵	1952	U.A.Finc.Rust.	17.2	"heredad"	"Contigua casa, Soloandíe, Indiosolo -N. Camino, S. Propio y Marquijana...-, Indiosolobarrena -N. Heredad Indiosolo, E. Terreno molino Goicoplaza...-, Troquera, Echoestea, Oquelurialde - Ría de Valincha , S. Caserío S. Juan-, Arrañoalde, Uchoondo -N. Ría de Valincha-..". 27.79an ere bai.
Juliosolo ¹⁰⁵⁶	1956	U.A.Amil.	9.25	"heredad"	"Goirizabalena -antuzano-, Solaundie -N. E. O. Camino-, Judiosolo -N. Camino S. E. Propio y Marquijana", Judiosolobarrena -E. Molino Goico plaza-, Troquera- E. Propio y Marquijana-, Echeostea, Echeondoa -E-Camino-, Oqueluri-aldi -N. Ría de Balincha, S. Caserío de San Juan...-, Arraño-alde, Ucho-ondo -N. Ría de Balincha...-, Marcuartu, Balincharrequeta -S. Ría de Balincha-, Basarte -S. Arroyo-, Arcocheta, Lecandasar-ondo - S. Arroyo monte-, Astovizalde, Goirizábal, Larracullu".
INDIOSOLO-BARRENA		(Larrazabal)			86-13b Ikusten dugunez toponimo bera -jabea, zabalera eta zenbait mugakideak- zenbait izen izan ditu -ikus Soloandian-: Andikosolo 1894 > Indiosolobarrena 1940 > Judiosolobarrena 1952 > Juliosolo 1956 . Hau, hots, bigarren Andikosolori dagokio.
Indiosolobarrena ¹⁰⁵⁷	1940	U.A."Est.Cat."	24.31	"jaro"	Idazmakina egina. Idazmakina egina. Birritan aipatzen da: "Contigua casa, Soloandíe, Indiosolo -N. Camino, S. Propio y Marquijana...-, Indiosolobarrena -N. Heredad Indiosolo, E. Terreno molino Goicoplaza...-, Troquera, Echoestea, Oquelurialde - Ría de Valincha , S. Caserío S. Juan-, Arrañoalde, Uchoondo -N. Ría de Valincha-..". 27.79an "E. terreno del molino de Goicoplaza" ere bai.
Judiosolobarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	17.2	"heredad"	Ikus JUDIOSOLO.
Juliosolo	1956	U.A.Amil.	9.25	"heredad"	Hau da 1940 eta 1942an "-solobarrena" eramaten duena. Oraingo honetan birritan errepikatzen da "Juliosolo" eta bigarrena aurrekoiei dagokio zabaera bera baitu.
INISKIONDO		(Larrazabal)			

Urte batzuk geroago agertzen den "Juliosolo" berbera da kokapena aldetik (Goikoplaza).

Testigantzetan eta logikan oinarriturik ez litzateke arrotza izango indio hitza, kontutan izanik zein garrantzia izan dute Ameriketarik etorritako indianoak.

Gereñu: "India, Indiacoerripia, Indiagana...".

99eko abuztuan oso deigarria egin zitzaidan Merino Urrutiak aipatzen duen (25.or.) "**India**, por evidente deformacion de **Alandia**", bertan Arandio (912), v. Alandia (1557). Gure Aranburu > Alanburu eta dui > diu > dio ikusirik argi dago jatorria kasu honetan.

¹⁰⁵⁵ Beranduko konstatazioa, beraz, ez da oso fidagarria, lehen esandako Indiosolo eta gero agertuko den Juliosolo berbera direlakoan gaude. Gainera, toki berean egoteaz gain, ziurtasun asko ez dagoen garaikoa baitira. *Solo* 'heredad' sarritan pertsona izen batekin doa, "Feliposolo", "Juansolo, Juansoloa (Gereñuk aipaturik)".

Antzaz gaizki irakurtzeak ekarri du aldaki hau n zena u-tzat harturik edo. Hau nahiko arrunta da, zeren aspaldiko eskribauek antzera egiten zituzten letra hauek.

¹⁰⁵⁶ Hau eta lehengo Indiosolo , Judiosolo berbera izan daitezke, baina berandukoak direnez, ez dago segurtasun handirik erabakitzerakoan, nahiz eta forma aldetik hiru aldakiak posible izan.

¹⁰⁵⁷ Indiosolo (Ikus Andikosolo, bera baita)+ barren 'de abajo, parte inferior' + a (art.): 'la parte de abajo de Indiosolo'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Inisquihondo ¹⁰⁵⁸	1807	"Lib.Hip."	365	"paraje"	"Q. Larrazabal"
Inisquiondo	1807	U.A.klas.gabe	1	"termino"	"paraje nombrado Ynisquiondo en la Quadrilla de Larrazabal"
INKARTXU		(Goienuri)		86-06a (Hau berau, 1926an "Gorrinchun" bezala agertzen da, jabea eta zabalera bera direla)	
Incarchu ¹⁰⁵⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	55	"heredad"	Beasko ondoan, mugetako jabeak bat datozelarik: "Isusi, Incarchu, Minteguita, Astiaga, Obicola, Iruarecheta, Minteparro, Sautu, Astiaga, Acharte, Urruchu, Iñurrategui, Susterburu"
INSOLO		(Goienuri)		Kat. 121. zk., 86-06a Larrazen	
Isolo ¹⁰⁶⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	102	"heredad"	Agian "Insolo"-ri lotu genezake. Bai horrela da: "Larrabe, Murulluaga, Isolo, Goicoa, Riquerra, Gorostizalde –O. Goyaso?-, Anbia, Murallaga –N. Echavarri, S. Casa Acha, E. Echevarri, O. Andico-, El Majir –N. El Mayin, E. Arroyo, O. Arquibe-, Goiri, Iñarrondo"
Insolo ¹⁰⁶¹	1940	U.A."Est.Cat."	10.2	"heredad"	27.59an eta 27.61ean ere bai.
Insolo	1952	U.A.Finc.Rust.	13.2	"heredad"	"N. caserio Bengoche"
Insolo	1956	U.A.Amil.	13.2	"heredad"	Zalantzazkoa. Larrabe.
Insólo	2014	Larrabe	Ahoz	"heredad"	
INTXAURBIDE		(Larrazabal)		86-05c	
Inchurbide ¹⁰⁶²	1894	U.A. Finc.Rúst.	96b	"monte"	Intxaurbidetik? Markuartu aldean Malkuartun: "Malcuartu, Id, La Mayor, El Pino, Cuesta, Garanzaganeta, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte-dirudi baina, Picubiarte omen-, Lareche –hasierako kontsonante honek eta gainerako /ek forma bera dute, baina "Sareche" izan behar, beraz, s/ bereiztu ez, grafia aldetik-, Entrada, Aldargachu, Oleragachu". Antzaz, hurbiltasunaren

¹⁰⁵⁸ Toponimo hau eta geroago daguden Inuski, Inuskiza, Inuskizaga loturik egon behar dira, zeren alde bakarra honetan gerta zitekeen asimilizaio baitago.

Azkue: "Iñausi: 1º *B-g-l-m-mond", podar... Iñauska: 1º (B-m-o-ot s), árbol bravío, no podado"

Azken atalean *ondo* 'junto a' dugu.

¹⁰⁵⁹ Ez dugu aurkitzen antzekorik, ziur asko *intxaur* 'nuez, nogal' + *tzu* (multzo atz.) izango dugu, baina badaude beste aukerak. GereñuK "Incasbidea 1703..Incastobi 1822" eta Barrenengoak "Inkastobiarte", besteak beste, aipatzen dute. Nire ustez, ikatz 'carbon' izan dezakegu barnean, beraz, sudurkari bat sartu egin da ez zegokion tokian.

Zerrenda hau hauetako konstataziorik zaharrena izanda ere zenbait errakuntza izan litzake: Riquerra (Chiquerra 1940), Anbia (Alzá), Arquibe (Arbide), El Majir (El Mayor)..."

Lehen "Ikaizubi" ikusi dugu inguru horretan.

¹⁰⁶⁰ 1940. geroztik "Insolo" gisa konstataturik. Dirudienez, "Larrabe, Bengoetxe" aldean dago. "Indiosolo", aldiz, Larrazabaleko koadrilan.

Etimologia aldetik agian hau gardenagoa izan daiteke, zeren bestea geroago inposiboan sorturiko -n bat izan lezake. Dirudienez, solo 'heredad' izan dezakegu bigarren atalean.

Gereñu: "Iso, caserío de Vitoriano. Id. de Zárate", "Isoa", "Isoro, término de Vicuña".

¹⁰⁶¹ Beranduko konstatazioa, dela dela, bigarren zatia *solo* 'heredad' nahiko argi dago. Lehena sustrai desberdinetik etor zitekeen, beraz, hipotesiak egitea arriskutsua litzateke. Imini? ' poner' Errezagoa litzateke Indiosolo -tik ateratzea, baina ez omen daude koadrila berean.

Gereñuk eta Barrenengoak ez dute aipatzen ez hori, ez eta antzekorik.

¹⁰⁶² *Intxaur* 'nuez, nogal' + *bide* 'camino' : 'camino de los nogales, del nogal'.

Gereñu: "Inchaurbe". (Hemen behe > be atzizkia dugu). Intxaurbe deitura Zeberion dago.

Barrenengo: "Intxaurdegí".

Lehen "Artebide, Egúrvide 1877" ikusi ditugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					bat egon liteke Intxurbintxirekin, baina honetan argi dago bukaerako <i>-bide</i> ".
ITXURGITXI		(Larrazabal)*			Kat. 697 zk., *86-13a (Ikus aurrekoa)
Ichurguichi	1920	Markuartu mapa	1	"monte"	
Intxurbintxi ¹⁰⁶³	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"castañal"	"frente debajo Pagolar"
Itxurbitxi	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"próximo a Iñuskiza...nace arroyo B." <i>n</i> inplosiboan galdu, <i>au</i> > <i>u</i> . Markuartukoak "Itxurbitxi, debajo Mostatxa"
Intxaubitxi	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	
Intxaubintxi	1994	Kast.Goik.II	Ahoz.	"termino"	"Intxurbintxi" ere bai, beraz, <i>au</i> > <i>u</i> .
Intxurbítxi	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	"Intxurbítxi está más o menos a la parte de Okendo, EL Mendi...ahí hay mucha ladera...", Bekoetxe III.a (anaia nagusia): "Intxurbítxi había una fuente"
Intxurbintxi	2003	Kastañiza Goik. II	Ahoz.	"termino"	"El castañal de Intxurbintxi...antena...monte Pagolar"
Insurbítxi	2003	Ostenko	Ahoz.	"termino"	"no es que sea fuente es agua mineral...Insurbítxi o Insurgitxi está de Arriurdín para Okendo"
Itxurbitxi	2014	Olariaga	Ahoz.	"fuente"	Markuartu: " (En) Itxurbitxi (nace) el río Markuartu?
Intxurbintxi	2003	Kast. Goikoa	Ahoz.	"castañal"	
INTXAURRA		(Larrazabal)			86-05c~
Inchaurre ¹⁰⁶⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	14b	"monte"	Malkuartu ondoren aipatzen da, "Inchaurre" honek eta "Malcuartu" ekialdean mugakide bera duela. <i>A</i> > <i>e</i> , aurreko <i>u</i> -ren eraginez. . "Gardea, Yaureco, Sacone, Gardea. Id., Garay, Esquiñe, Malcuartu, Inchaurre, Irindaun"
INTXAURRETA		(Goienuri)			
Inchaurreta ¹⁰⁶⁵	1736	U.A.06010206.4	6b	"paraje"	"paraje que llaman Yturrichu o Ynchaurreta". 1779an "Iñarrondo o Inchaurreta"
Ichurreta	1877	"Rgtro.Prop."	9.1b	"finca"	<i>N</i> inplosiboan galdu omen da.
INTXAURRI		(Olarte)			
Inchaurri ¹⁰⁶⁶	1877	"Rgtro.Prop."	9.2b	"finca"	9.3b-an ere bai.

¹⁰⁶³ Iturri 'fuente' + gitxi 'menor' edo *beheti*-tik? etor daiteke.

Ikusten dugunez, "Intxaubitxi > Intxurbintxi" dugu. Kasu hau sartuko litzateke Mitxelenak aipatzen duen (15.4 d ..propagación progresiva de nasalidad sin relación alguna con la pérdida..."

¹⁰⁶⁴ *Intxaur* 'nuez, nogal' + *a* (art.) : 'el nogal'. Inguru hauetan frutua eta arbola izendatzeko izen bera ematen zaio.

U bokalaren eraginez, *a* > *e* ixten da.

Mitxelena: "intxaur (intxaur) , in(t) zaur ' nogal' :...Inchaurdieta"

Gordexola aldean badago oso deskribatzaile den deitura, Intxaurza, hau da, intxaur + tza (Bot.multz.atz).

Gereñu: "Inchaur".

Barrenengoa: "Intxaurra, Inzaur".

Muxika: "Intxaurre".

¹⁰⁶⁵ *Intxaur* 'nuez, nogal' + *eta* (atz.pl.? : 'el lugar de los nogales, del nogal'.

Bigarren testigantzan ikusten denez, inplosiboan dagoen sudurkaria galdu egiten da, *au* diptongoak > *u* egiten duela ere.

Gereñu: "Inchaurreta". Oso bitxia egiten zait, Gereñurengan aurkitu ditudan "Inchagurra 1734...1754, Inchagurchipi, Inchagurreta".

Barrenengoa: "Intxaurreta".

Muxika: "Intxaurreta".

¹⁰⁶⁶ *Intxaur* 'nuez, nogal'. Bukaerako *i* hori, *e* batetik etorriko ahal da itxiera prozesu baten ondoren? Ez dakigu deklinabidearen eraginez gerta litekeen.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Inchaurri	1926	U.A."Est.Cat."	20.26	"heredad"	
Inchaurri	1940	U.A."Est.Cat."	24.12	"heredad"	
Inchaurri	1952	U.A.Finc.Rúst.	1.3	"heredad"	1.16an ere bai. Olartekoa, zeren eta zerrenda buruan "Aldapa" jarri arren, azpian "Luyando" eta "Olate" zirriborratua.
INTXAURTUETA		(Goienuri)			86-06c
Ynchaurchueta ¹⁰⁶⁷	1779	U.A06010218.13	1	"paraje"	"paraje de Iñarrondo o Ynchaurchue.ta", bitan, baina 13an "Iñarrondo o Inchaureta" <i>Au > eu.</i>
Incheurchueta	1787	"Lib.Hip."	243	"sitio"	
Inchaurchueta	1877	"Rgtro.Prop."	9.3	"monte"	
Inchaurchieta	1894	U.A. Finc.Rúst.	7b	"monte"	"E.Camino a Isusi". Hitz bukaeran ez da bereizten ondo <i>-ieta / -uta</i> . Agian azkena.
Inchurchueta	1894	U.A. Finc.Rúst.	164d	"monte"	"S. Arroyo" Iñarrondo ondoren aipatuta. 7b-koa berbera dela ematen du. <i>Au > u.</i>
Inchaurchueta	1924	U.A.Cat.1900	6.1	"monte"	
Inchaurchueta	1926	U.A."Est.Cat."	9.13	"monte"	"Inchaur-chueta", hitzen elkarketaren kontzientziak. 20.13an "Inchaurchueta" Arraño eta Ellakuri artean aipaturik.
Inchaurchueta	1940	U.A."Est.Cat."	6.8	"monte"	"Inchaurchueta" eta azpian "Recabita-barrena". "S.Arroyo". Lehenago "Inchaurchute" bakarrik. 10.18an ere bai.
Ichaucueta	1952	U.A.Finc.Rúst.	9.9	"monte"	Idazmakina egina.
Inchaurcheta	1952	U.A.Finc.Rúst.	19.2	"monte"	"Inchaurcheta" ere bai. <i>r > -</i> . 20.2an forma biak errepikatuak ia berdin den zerrenda batean. 20.2an "Iturrichu, Urbietia, Iñarrondo, Alzarrate, Inchaucheta, Errecabeitia, Alza..."
Ichaucueta	1956	U.A.Amil.	12.39	"monte"	Toponimoek izaten duten erosioa handia da, azken forma hau Intxaurtuetatik pentsatzen dugu datorrela.
Intxaurtuetueta	1994	Luxa	Ahoz.	"monte"	"Oido en Kastinza". Larrazabal koadrila?
INTXAURZA		(Goienuri)*			Kat. 306. zk., *86-05d
Inchurza ¹⁰⁶⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	33e	"monte"	"E. Arroyo" . Luxaaldai aldean aipatuta. Intxaurza-tik? <i>Au > u.</i> "...Basarte -N. Arroyo- 22,68 areas; Luja Alday; Inchurza..."
Inchauza	1894	U.A. Finc.Rúst.	99	"monte"	<i>R</i> inposiboan galduz, baina <i>au</i> mantenduz
Inchaurza	1940	U.A."Est.Cat."	8.7	"monte"	Idazmakina egina. Luxamendi aldean. <i>n</i> inposiboan galdu da.

Lehen ikusi dugunez, Gereñu: "Inchaur". Barrenengoa: "Intxaurra, Inzaur". Muxika: "Intxaurre". Guk azken forma ere biltzen genuela. Agian azkenengo forma oinarritzat harturik asimilazio batez izango genuke oraingo hau. Beste tokitan bada ere, "Urriza" dugu deitura, eta antzeko batzuk "Urrizmendi, Urrizti (Urresti)" (azken bi hauek Mitxelenarengandik harturik).

Geroagoa ikusiko dugunez, *urratxa, urretxa, urrutxa, urra* 'avellano, avellana' izango dugu.

Baina gerta daiteke zailago bada ere, Azkuek esaten duena: "Iñaurri: 1° 'AN-b', cama del ganado.", kontutan izanik, bukaera honetan *orri* 'hoja' izatea.

Gereñuk eta Barrenengoak aipatzen dute "Inchaurra, Intxaurra" toponimoa, baina ez Intxaurre edo Intxaurri.

¹⁰⁶⁷ Intxaur 'nuez, nogal' + txu (dim.)+ eta (atz.plur.): 'lugar de los nogales pequeños' Behin baino gehiagotan ikusi dugu horrelako hipokoristikoak zuhaitzei loturik, gaztelaniaz ere "El Arbolico" badugu.

Fonetika aldetik zenbait fenomeno ezagunak ditugu: sudurkariaren galera inposiboan "Ichaucueta", *au* diptongoa > *eu* "Incheurchueta", baita monoptongazioa "Inchurchueta".

Gereñu: "Inchaurcho".

Barrenengoa: "Intxaurtuetueta-Baranbio- 'los nogalicos' ..".

Muxika: "Intxaurtuetueta".

¹⁰⁶⁸ *Intxaur* 'nuez, nogal' + (t)za (botan.multz.atz.): 'los nogales, lugar (donde están) los nogales, nogeral?' .

Fonetika aldetik lehen ikusitako antzeko fenomenoak ditugu: 1) Sudurkariaren galera inposiboan "Inchaurza" 2) Dardarkariaren galera inposiboan "Inchauza", 3) Monoptongazioa "Inchurza".

Barrenengoa "Intxaurza-Okendo".

Gordoxolan "Intxaurza (Inchaurza)" deitura dago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Jechauza	1952	U.A.Finc.Rust.	22.41	"monte "	Luxamendi aldean. <i>j/i/y</i> berdin egiten baitute "Jose", nahiz "Ibarreche" edo "Ybarreche"
Ichaurza	1956	U.A.Amil.	22.42	"monte "	Zalantzazkoa. Idazmakinez egin. Luxa aldean.
Intxaurza	1994	Olariaga	Ahoz.	"monte "	"un monte que tenemos próximo a aquí". Bere anaiak ere bai. "Cuad. Top. 8"-an ere bai.
Intxauza	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	"termino Malkuartu"
Intxaúza	2003	Luxa	Ahoz	"termino"	"Un alcacial que tenemos allí"
Intxaúrza	2003	Olariaga	Ahoz	"termino"	"lo que tenemos hacía abajo".
Intxaúrza	2003	Luxa	Ahoz	"termino"	Inguru horietan egon da gero, bere betiko "Intxauza" barik, "Intxaurza" erabiltzen zuela iruditu zitzaidan. Era berean regato, vaguada de Balintzarreketa aipatu zuen. Esan nion normalean "Mantzarreketa erabiltzen zuela, eta berak ... "según el catastro..." edo, erantzun zidan.
Intxaúza ¹⁰⁶⁹	2003	Luxa	Ahoz	"termino"	
Inchaurza	2015	Luxa	Eskri.	"monte"	"Otro monte, en "INCHAURZA"... Este, arroyo Oleriaga..."
INTXAURRUTXI-ETA		(Goienuri)*			*86-05b. Ikus ITURRITXUETA bera baita-
INUSKI		(Larrazabal)			86-13a (Idatzitakoaren arabera –berandukoa bada ere-, agian I(A)RRUSKIZ pentsatu beharko genuke, baina kokapena eta INUSKIZaren testigantza zaharra dela eta: INUSKI) Idazmakinez, baina beste dokumentutako "Inusqui" dirudi: "Iragorri, Yarritu, Tostambarren, Yarrusqui, Adascacho...".
Yarrusqui ¹⁰⁷⁰	1940	U.A."Est.Cat."	2.13	"castaña"	"N. Riachuelo". <i>N / rr</i> ? "Tostambarren –N. riachuelo...-, Inusqui –N. riachuelo...-, Adasca, Recabiarte, Castinza –E. arroyo...-, Castinza –S. Arroyo...-". <i>N/r</i> kontsonanteak ez dira ondo bereizten, eta "Irrusqui" jartzen duela ematen du.
Inusqui ¹⁰⁷¹	1952	U.A.Finc.Rust.	22.26	"castaña"	
INUSKIZA		(Larrazabal)*			Kat. 688/140 zk., *86-13a
Inuzquiza ¹⁰⁷²	1772	U.A.030501.11	6	"paraje"	Birritan. Undiotik Markuartura. 1839an bitan ere bai.
Inusquiza	1894	U.A. Finc.Rúst.	214b	"monte"	
Inúsquiza ¹⁰⁷³	1904	U.A.Cat.1900	2.15	"monte "	"Inúsquiza y Chiminchu"

¹⁰⁶⁹ Inposiboan dagoen dardarkaria galdu egiten da.

¹⁰⁷⁰ Ikus Inuski eskuin aldean jarri dugunez, aldakiak dirudite. "Inuski" askoz konstatuagoa egon arren, batez ere, konposatuetan, honen sustraian agian argiago egon liteke egotekotan iñarra 'brezo' + ki (egur munduan dugun atzizkia.

Ikusia dugu palatalen artean gertatzen diren alferriantziak: "Ilarramendi /Iñarramendi" Orozkon, baita iñarra sustraian dagoela Yarratu > Yarritu aldakian ere. Dena dela, ez dugu yarritu > *yarrutu urratsaren inungo konstantzia, Gereñuren zerrendak arakatzuz gero.

¹⁰⁷¹ Ondoren datorren Inuskiza -k eragin dit pentsatzera botanika munduko gauzaren batez.

Azkerengan haxe bilatu dut: "Inausi: 1° (*B-g-l-m-mond), podar... Inauska: 1° (B-m-o-ot s) , árbol bravío, no podado".

Arakatu dugunez -ki- duten artizkiak zuhaitz munduan sar ditzakegu.

Edozein kasutan monoptongazioa izango genuke, zentzuaren aldetik bigarrena dagokiolakoan gaudela.

Lehen ikusi dugun "Yarrusqui 1940"-k (Ikus), berbera omen dena, iñarra 'brezo' gogoratu digu, baina ez dago horren argi.

Gereñuk eta Barrenengoak ez dituzte aipatzen ez "iñaus-", ez "inaus-", ez eta "inaus"-dunik.

¹⁰⁷² Inuski ' árbol bravío'? + tza (botan. multz.atz.) : 'arbolar bravío'

Inuski ondo konstatatua dugu 1772.tik (Inuzquiza), baita "Inusqui" eta "Inuzquiza", salbuespen bakarra Iniskiondo dela.

Agian Inoso herriaren izena, eta Inosondo (Gereñuk aipatuta) inuski honi loturik egon zitekeen, -ki atzizkiren bat izanik.

Inus-ek iñarra-ri loturaren bat izan zezaketela ere burutik pasatu zait. Susmo hori areagotu egin da, erlatibikoki, noski (zeren bidezkoagoa ikusten dut Enordi-rekin), Barrerengoren ikustean "Inurritu...Var. de Inarritu".

¹⁰⁷³ Ikus Inuskiza 'arbolar bravío', berbera baita. Ikusten denez, forma busti hauek berandukoak dira, palatalizazioa geroago gertatu egin da.

Azentua agertzen denean proparoxitonoa gehienetan bezala.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Iñusquiza	1926	U.A."Est.Cat."	20.17	"monte "	Lehenagoko aurreko batean, berbera palatalizatua dugu.
Inúsquiza	1926	U.A."Est.Cat."	22.10	"monte "	
Iñusquiza	1940	U.A."Est.Cat."	4.15	"heredad"	Gaizki idatzirik "Inuquiza", "Inuciza": "Ugucun, Irigorri, Inuciza, Espide, Malcuartu..."
Inusquiza	1952	U.A.Finc.Rust.	22.38	"arbolar"	
Iñusquiza	1956	U.A.Amil.	22.44	"hayal"	"arriba de Dibidaur". Bekoetxeok ere bai, baina lehen "Inuskiza". Kastañiza Goiko I.ak eta II.ak ere bai.
Iñúskiza	1994	Olariaga	Ahoz.	"campa"	
Inuskisa	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	"subiendo de Inuskisa a Pikomotzo la fuente de Potroloka". Bekoetxe II.ak eta Lekandazarrekoak ere bai. "Cuad. Top. 8"-an "Añúskiza, Iñúskiza e Iñuskiza". Antzeko fenomeno Añarre- / Iñarrekolanda-rekin.
Inúskiza	2003	Goirizabal	Ahoz	"campa"	"campa Iñuskiza". "Campa Inúskiza, la fuente Potrolóka":
Inuskiza	2003	Olariaga	Ahoz	"campa"	
Inúskisa	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"campa"	
Iñúskiza	2003	Ostenko	Ahoz	"campa"	
Iñuskiza	2014	Kastañiza	Ahoz	"campa"	
INUSKIZAGA		(Larrazabal)			
Inuzquizaga ¹⁰⁷⁴	1952	U.A.Finc.Rust.	22.30	"monte "	Malkuartu aldean. Idazmakinez egin. 22.32an berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Inurquizaga	1956	U.A.Amil.	9.21	"monte "	Idazmakinez egon arren, hartu zuen ez zen izango Laudiokoa eta zenbait errakuntza susmatzen dira: "Olariaza"(Olariaga), etab.
IÑARRA		(Larra)			
Iñera ¹⁰⁷⁵	1877	"Rgtro.Prop."	9.2b	"finca"	86-22b Rr > r?, hori dirudi, gero 9.3b-an "Iñerra" baitator.
Iñera	1894	U.A. Finc.Rúst.	126b	"monte"	Urtezar aurretik aipatuta. "Aldapa, Aransasolo – bost daude, lehenengo lauretan behin idatzia eta gero kaketxez hirutan, gero hurrengo orrian hasten dela "Aransalo"-, Aranguren, Egui, Aranguti, Telleri, Iñera, Urtesár, Launchuvuru"
Iñerra	1932	U.A."Est.Cat."	27.64	"monte "	Aranguti aldean.
Iñerra	1952	U.A.Finc.Rust.	16.13	"monte "	Aranguti aldean.
Iñerra	1956	U.A.Amil.	16.11	"m.calvo"	Aranguti aldean.
Iñarra	1994	Gurpide	Ahoz.	"termino"	"tengo oído"
IÑARRAKOLANDA		(Larrazabal)*			*86-13d
Añarrekolanda ¹⁰⁷⁶	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	"carretera que sube al repetidor de Mostatxa...".

¹⁰⁷⁴ Iñuskiza 'robledal bravío' + *aga* (top.atz.) : 'lugar del arbolar bravío'.

¹⁰⁷⁵ Iñarra 'brezo, escoba'. Fonetika aldetik *i* -ren eraginez ondorengo *a* > *e* bihurtu zaigu. Gereñu: "Iñerdieta, Iñerraburu".

Lehenengo bi konstatazioetan *r* bakunarekin agertzea grafia kontura izan daieke.

Azkue: "Iñarra (B-a-o, G) brezo, y, por extensión, toda escoba".

Lan honetan beti esan dut *iñarra* etabiltzen dutela Orozkon, baina emazteak diost *iñerrea* (artikuluz) esaten dutela.

Mitxelena: "il(h)ar, ilar, iñarra, *irarra 'brezo'...Illarramendi;...Irraragorri Irraramendi, Irrarrazabal..".

Orozkon Illarramendi deitura dago, *iñarra* hitzak oso bizirik dirauela 'escoba, brezo', baina nolabaiteko nahaste entzuten da, Iñarramendi / Illarramendi. Ez bakarrik hori, baizik eta Mantzarraga/Maltzarraga -rekin berdin gertatzen dela, hau da, lateralen arteko zalantza.

Cuad. Top. Aiara: "Iñarrachu" 111 or.

¹⁰⁷⁶ Bidezkoagoa iruditzen zaigu "Iñarrakolanda", beraz, azken honetan asimilazio prozesu bat gertatu da, ondoren azalduko dugunez.

Toponimo hau ikusi ahala Orozkoko *iñarra* 'la escoba', *iñarra* 'brezo', hau da, entzunagoa nuen lehengo azepezioa materialez bigarrenaz egin badago ere.

"Iñarrekolanda > Añarrekolanda > Añarrakolanda" izan behar da bidea, hots, asimilazio prozesua, nire ustez, hitz luzea izatean makalagoa geratzen da hasierako tokian.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Iñarrakolanda ¹⁰⁷⁷	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	Beste paper batean "Añarrakolanda" hartu nion . Ikus "Iñarra-".
Iñarrakolánda	2003	Goirizabal	Ahoz	"termino"	"encima Pasakolanda"
Añarrekolánda	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"termino"	"Iñarrakolánda de Etxerre arriba". Goirizabalena: "Iñarrakolánda".
Añarrakolánda	2003	Ostenko	Ahoz	"termino"	"Eso de Añarrekolánda"
					"El castañal de Añarrakolánda..."
IÑARRATU		(Larrazabal)*			Kat. 678 zk., behean,*86-13a
Jarratu ¹⁰⁷⁸	1775	"Lib Hip."	130	"termino"	"...Iragorri, Yarratu, Orueta...". 92an, 96b-an Malkuartun: "Malcuartu, Id, La Mayor, El Pino, Cuesta, Garanzaganeta, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte-dirudi baina, Picubiarte omen-, Lareche -hasierako kontsonante honek eta gainerako /ek forma bera dute, baina "Sareche" izan behar, beraz, s/ bereiztu ez, grafia aldetik-, Entrada, Aldargachu, Oleragachu".eta 205h-an ere bai. Tximintxu aldean. Ostenko baserrikoa dirudi., Idazmakina "Iragorri, Yarritu, Tostambaran (eskuz), Yarrusqui, Adascacho, Echepea o Soloandia (azkena eskuz), Basa-celay, Bentaco-errecá", jabea Kastañiza Beko ingurukoa dirudi.
Yarratu	1786	"Lib.Hip."	218b	"paraje"	
Yarratu (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	87c	"monte"	
Yarratu	1926	U.A."Est.Cat."	16.7	"pastos"	"... Pagasalan, Lugarreta, Larratu, Coscorra -N. Regato San Juan..." "Lugarreta, Larratu" iparraldean mugakide bera, Larratu honen mugakidea omen (deituraz) da gaurko "Iarritu"rena. Argi idatzirik egon arren, "Yarratu" izan beharko da. 22.13 berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Yarritu	1940	U.A."Est.Cat."	2.13	"castañal"	
Larratu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte "	Argi idatzirik. Berdina den beste zerrenda batean ere bai.: "...Iragorri, Yárritu..."
Larratu	1956	U.A.Amil.	22.11	"monte "	16.23an idazmakina. "debajo Paular". "es Iñarratu, ni Yartu, ni Yarratu... según se sube a la antena a mano derecha". Lehenengo batean "Yarritu"- galdetzen diodanean, berak "Yarritu no, Iñarritu!". Geroago "Iñarratu" bitan . Bekoetxeok eta Lekandazarreok ere bai.
Yárritu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.24	"monte "	
Yárritu(LZ)	1956	U.A.Amil.	22.47	"castañal"	"para abajo (de la Cantera) tenemos Añarratu o Iñarratu...siempre hemos dicho Añarratu". Bekoetxe II.a "Iñarrátu el Hayal de Arasketa". Ez dakigu berbera den, kokapena aldetik ez, baina izan daiteke Arasketa jabegokoa.
Iñarratu ¹⁰⁷⁹	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	
Iñarritu	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"para abajo (de la Cantera) tenemos Añarratu o Iñarratu...siempre hemos dicho Añarratu".
Iñarrátu	2003	Ostenko	Ahoz	"pinar"	
Añarrátu	2003	Ostenko	Ahoz	"pinar"	

Gereñu" Añabaso, Añabide...Añabide", "Iñarra...", "Iñarrabea, Iñarraburu, Iñarragana...Iñarratzu..., Iñarre". Hau da, Aña-dunak biltzen ditu Gereñuk, baina gehiago "Iñarra-"dunak. Barrenengoak gehienbat bigarrenekoak ditu.

¹⁰⁷⁷ Iñarra 'brezo' + ko (dtok.gen.) + landa 'campa' : 'campa de los brezos, del brezal'.

Dela dela, uste dut beste modutan agertzen da hitz hau ere.

¹⁰⁷⁸ "Iarratu" honek, dataketek eta kokapenek horrela erakusten digute, geroago "Yarritu" eman du. Honen jatorria, lehen azaldutako iñarra 'brezo' dugula. Tartean egon litezke "Iyarritu 1894" eta agian ahoz baino ez dugun konstatatua "Iñarratu". Ikus -tu partizipioa.

Lehen ikusi dugunez, lateral eta sudurkari bustien artean nolabaiteko alternantzia edo hurbiltasuna nabari daiteke: "Illarrondo ó Iñarrondo 1877", "Illarramendi" (Ikus Iñarra), "Iñarritu 1983 / Iyarritu 1894" "Hillarrazaha 1025".

Azken bi konstatazioetan grafia errakuntzak ditugu, zeren letra larriz idaztean ez baitira ondo bereizten.

¹⁰⁷⁹, Ikus Iarritu, Iarratu.

Oraingo forma hauek, lehengo Jarratu 1775, Yarratu 1786..Iyarritu 1894 berberak dira, koadrila berdinetan daude, eta kronologia aldetik bat datoz. Horrez gain, aipatutako ñ/l alternantzia ere badugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Yarrítu	2003	Ostenko	Ahoz	"pinar"	"está encima de Sapuela, es Orméta o Yarrítu". Añarratu bezala ohiz esaten dutenaren ondoan "Yarrítu" eta "Yarritupageta"
Iñarrátu	2014	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	
IÑARRATU		(Olarte)*			*86-22b
Yarratu (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	47b	"monte"	Erkiza eta Pagazandu artean aipatuta.
Iyarritu (O) ¹⁰⁸⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	16b	"monte"	Bigarren i hori zalantzazkoa, puntua faltatzen baitaio. Ez dirudi a denik "Yarratu" bezala. Saltarriaga baserrikoa.
Yarratu	1926	U.A."Est.Cat."	2.2	"monte "	Olarde aldean dirudi, Olarteko lursailen artean dagoelako
Jarbatu	1926	U.A."Est.Cat."	9.19	"monte "	9.20an ere bai. Bietan idazmakinez eginga. Erkiza aldean dirudi. Orrialde honetan errakuntza asko ikusten dira. 9.21ean ere bai.
Jarbatu	1940	U.A."Est.Cat."	13.2	"monte "	"E. Arroyo"
Yarratu	1940	U.A."Est.Cat."	1.3	"monte "	Erkiza ondoren aipatuta.
Yarbatu	1952	U.A.Finc.Rust.	9.4	"heredad"	Bertan eta bera delarik "Yabartu", Lanpoko aurretik aipatuta. Mugarrien jabeak bat datoz Lanpokoekin.
Yabartu	1952	U.A.Finc.Rust.	9.4	"heredad"	Bertan eta bera delarik "Yarbatu", Lanpoko aurretik aipatuta. Mugarrien jabeak bat datoz Lanpokoekin.
Yarrau ¹⁰⁸¹	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte "	
Yarrítu	1952	U.A.Finc.Rust.	2.5	"monte"	Erkiza ondoren aipaturik.
Yárritu(LA)	1956	U.A.Amil.	2.5	"monte "	Erkiza ondoren aipatuta.
Jarbatu ¹⁰⁸²	1956	U.A.Amil.	9.11	"monte "	Bukaera -u / eo?
Iñarritu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.1	"pago"	49A.
Iñarratu(O)	1994	Saltarriaga	Ahoz.	"termino"	"deciamos Iñarratu, pero en escrituras "Yarbatu"
Jarbatu	1994	Saltarriaga	Ahoz.	"termino"	"deciamos Iñarratu, pero en escrituras "Yarbatu"
Iñarritu	1994	Zabale	Ahoz.	"termino"	"Iñarritu goien". "Cuad. Top.8"-an ere bai. Deitura gisa "Iñarritu" Sodupen ere badugu.
Iñarrátu	2003	Saltarriaga II	Ahoz	"termino"	"Iñarrátu le hemos llamado nosotros siempre
Yarrítu	2003	Saltarriaga II	Ahoz.	"termino"	"Yarrítu, Iñarrátu le hemos nosotros llamado siempre"
IÑARRATU ABAJO		(Larrazabal)			
Yarratu abajo (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	96b	"monte"	

¹⁰⁸⁰ Oso interesgarri iruditzen zait konstatazio hau, zeren indartu egiten da lehen esan duguna, hau da, *iñarra* 'brezo'-ri izan litekeen lotura, kontsonante likidoen artean dagoen hurbiltasunagatik (Iyarritu-Iñarritu). Ikus -tu partizipioa Ondorioetan.

Mitxelena: "307.*i(h)aurr- (*i(h) urr), *iñaurr, -iraurr...variantes de la misma base...Si se trata, como parece, de planta o plantas...ronc. ilaurri..brezo común, planta que se da de comer al ganado y que se emplea también para hacerle la cama'. Ihurtzu; Inurrio, Inurrieta.. Irurre.. Irurzun.. Jaurrieta..Yurra, Yurramendi, Yurre..Yurrebaso.." (Nire ustez, azkenek beste jatorri bat dute geroago azalduko dudanez).

Azken honi, gaineratuko nuke, sarritan aipatu dudana eta Azkuek biltzen duena, oso arrunta baita Orozkon, Iñarra (B-a-o, G) , brezo, y, por extensión, toda escoba'. Lekeition *indarre* landareari eta besteari *eskobie* esaten diote.

Gereñu "Ilardui, Ilarduya, Ilarduyarabidea, Ilarra...Inarraza, Inarrazu...Iñarra (bitan), Iñarrabea, Iñarraburu, Iñarragana, Iñarragaña...Yarritu, Yarto".

Iñaur 'brezo' > iyaur bagenu, -tu (partizipikoa) gehituz gero 'brezal', 'hecho o dejado para brezos' izango genuke?. toponimoak honen alde jotzen omen dute.

Mitxelena: "igartu: 'secado, marchitado': Igartua,... Yartu,... Se puede muy bien considerar el ap. Yarritu como un equivalente de Yartu" (Ondorietan esaten dugunez, "Yarritu" eta "Yartu" ez dute jatorri bera). Mitxelenak Yarritu leku-izenean bi partizipio ikusten dituela, bat zaharra, -i, hain zuzen ere, eta bestea -tu berriagoa, honekin iarritu 'secado, marchito' genuke.

Barrenengoa biltzen du Inarritu Amurrian eta Lantenon, "Iñarritu, Iñurritu, Ñarritu, Iarritu" aldakitzat eskainiz. Jatorriari buruz "iñarri 'brezo' + tu, tzu (abundancial colectivo)" diosku.

Hau aztertu ondoren, interesgarri iruditzen zait, Saltarriagako lekukoak dioena "deciamos Iñarratu, pero en escrit. "Yarbatu".

¹⁰⁸¹ Antza denez, Orozkon dagoen moduko partizipioa dugu, zeren han agian sustrai erromaniko duten aditzekin bakarrik gertatzen da, baina pagau dau 'ha pagado' eta antzekorik erabiltzen dira.

¹⁰⁸² Ikus Iabartu.

Hau aztertu ondoren, interesgarri iruditzen zait, Saltarriagako lekukoak dioena "deciamos Iñarratu, pero en escrit. "Yarbatu".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
IÑARRATUPAGOE-TA		(Larrazabal)*			*86-13a (1924koari begiratzen badugu, hurbilago dagoela ematen du, baina bertan "Ariurdin, Bajo Mostacha", hau da, erreferentziak ez dira hain hurbilak)
Yarritupageta ¹⁰⁸³	1877	"Rgtro.Prop."	9.1b	"finca"	"Yrritu pagueta" eta "Yarrit(u/o)-pageta" gero "Yarratu" ere bai. Denak <i>i</i> bokalari dagokion zerrendan sarturik.
Yarritupageta	1924	U.A.Cat.1900	6.12	"monte "	"Mostacha o Ynitupagueta"(Yrritupagueta?), bertantxe "Mostacha ó Yarritupageta" ere bai.
Yrritupagueta	1952	U.A.Finc.Rust.	16.8	"pinos"	Ondoren "Yarritopagueta" aipatzen da. 16.9an ere bai.
Yarritopagueta	1952	U.A.Finc.Rust.	16.8	"hayas"	16.9an ere bai.
Yarritupagéta	2003	Ostenko	Ahoz	"monte"	"Añarratu o Iñarrátu... siempre hemos dicho Añarratu... es un pinar. Después está Yarritupagéta debajo, Yarritupageta debajo de Añarratu...¿Iarritupagéta es un nombre? Si, Yarritupageta...Si nos tiramos hacia la derecha hacia Okendo tenemos Tximintxu"
IÑAURRAONDO		(Goienuri)*			Kat. 574, 575, 578... zk., Errekabietatik Askatxura, *86-06c
Iñaurrondo ¹⁰⁸⁴	1775	"Lib.Hip."	120	"termino"	Au-k dirau.
Iñerrondo	1787	"Lib.Hip."	243	"monte "	Aurreko <i>i</i> -ren eraginez <i>a > e</i> .
Inarrondo	1808	"Lib.Hip."	372b	"castañal"	Gutxitan agertzen da <i>n</i> , <i>ñ</i> -ren orde. 1797an ere bai.
Iñarrondo	1730	U.A06010206.1	1	"monte "	Birritan. 1779an, 1797an, 1808an, 1914an (Vera), 1979an eta 1986 toponimia mapetan ere bai.
Iñaurrondo	1758	U.A.03050201.3	8b	"monte "	"paraje o monte Iñaurrondo donde llaman herrecabieta". Lau bider. 1737an eta 1779an ere bai.
Iñaurrondo	1764	U.A.03050201.4		"paraje"	1779an ere bai.
Iñorrondo	1779	U.A06010218.13	16	"monte "	06010217.2.9 "Iñorrondo" ere bai. Miñaur > Miñor Sodupen, hau da, <i>au > o</i> .
Iñerrondo	1779	U.A06010218.13	3b	"monte "	Hirutan. Dokumentu berean "Iñaurrondo, Iñarrondo, Iñerrondo, Iñorrondo". 1926an (U.A.) "Inirrendo"
Inerraondo	1808	U.A.030501.14	6	"termino"	1791n "Inarrondo, Inerrondo"
Iñerraondo	1808	U.A.06010217.2	12	"monte "	1797an ere bai.
Illarrondo	1877	"Rgtro.Prop."	9.1b	"finca"	"Illarrondo ó Iñarrondo". <i>Ñ / //</i> nahasketa. Orozkon "Illarramendi" deitura badugu.
Iñarrondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	4c	"monte"	102c-an eta 243b-an ere bai.
Iñerrondo	1900	U.A.Cat.1900	2.3	"termino"	Aurreko <i>i</i> -aren eraginez, <i>a > e</i> .
Iñarrondo	1911	U.A.Cat.1900	3.21	"monte "	6.18an ere bai.
Iñarrondo	1926	U.A."Est.Cat."	7.3	"monte "	22.17an ere bai.
Iñerrondo	1926	U.A."Est.Cat."	20.31	"monte "	Aurreko <i>i</i> -ren eraginez, <i>a > e</i> .
Iñarrondo	1940	U.A."Est.Cat."	4.10	"monte "	Idazmakina egina. 6.8an eta 10.23an ere bai. 24.17an "Illarrando" <i>ñ > //</i> , <i>o > a</i> . 24.34an ere bai. Idazmakina egina.
Iñerrondo	1940	U.A."Est.Cat."	13.32	"monte "	
Iñarraondo	1940	U.A."Est.Cat."	21.3	"monte "	Bertan "Inarrondo" ere bai.
Iñarrondo	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"pinos"	8.1ean ere bai. 9.9an ere bai, idazmakina egina. 26.1ean zalantzazkoa. "Juecarrando"?

¹⁰⁸³ *Yarritu* (Ikus *larritu*) + *pago* 'haya' + *eta* (atz.pl.?). Antza denez, elkarren ondoren aipatzen diren bi toponimo ditugu.

O + e > ue > e dugu kasuaren arabera.

¹⁰⁸⁴ Hasiera batean erreza ematen zuen toponimo honek, nolabait zaildu egin zaigu agirian dauden fenomenoengatik.

Alde batetik, lehenengo atalean daukagu iñaurr- 1775, 1758, Iñaurr- 1764 , zeina Iñarra -ren forma zaharrago bat izan daiteke, kontutan izanik diptongodunak gehienetan izaten direla aldaki zaharrenak. Baina beste aldetik, susmatzen dugu hasierako elkarketan Iñarraondo izango zela, kontutan izanik 1808an birritan dugula Iñerraondo. Ematen du diptongo bat eta hiato bat hitz berean nolabait ez zutela askorik erreztuko ahoskera. Beraz, aurreko hipotesia balitz: Iñarra 'brezo' + ondo 'junto a' : 'junto al brezal'.

Dela dela, ez dugu ahaztu beharrik, Azkuek aipatzen duena "Iñarrondoko (B-a-d-g-o-...), cierta planta que tiene granos como el maíz."

Fonetika aldetik: 1) *au* dipt.>*a*. 2) Aurreko *i* -ren eraginez, ondorengo *a > e*. 3) Asimilazioa Iñorrondo , 4) *n/ñ* alternantzia 5) *ao > o* hiatoa., e. a.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Iñerrahondo	1952	U.A.Finc.Rust.	2.0	"heredad"	Jnecarrando"? baina Palanka aldean.
Iñarrondo	1956	U.A.Amil.	1.5	"regato"	"Isasi.Telleria"-ko mendebaldeko muga. 1.15ean, 12.39, 16.8an eta 22.27an ere bai.
Iñarrondo	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.4	"pago"	
Iñarrondo	1994	Luxa	Ahoz.	"barranco"	"de Isusi a Lisiaga". Beaskokoak (Isusi), Isusikoak, Bekokoak (Isusi) eta Altamirakoak ere bai.
Iñarróndo	2003	Beasko	Ahoz	"barranco"	"Se le entendía como Iñarrondo... Rekabita es el punto donde se juntan los ríos, pero la ladera sería Iñarrondo, sobre todo hacía allá ...". Solloakoak ere bai.
Iñarróndo	2014	Luxa	Ahoz.	"barranco"	
IÑAURRONGO- GOIENA ¹⁰⁸⁵		(Goienuri)			
Inerrondogoiena	1952	U.A.Finc.Rust.	22.8	"monte "	"Inerrondo Goyena Quintaparro" mendia izendatzeko.
Iñirrendogoyena	1956	U.A.Amil.	22.19	"monte "	"Iñirrendo-Goyena. Quitaparro"
IÑORROTEGI- SUSTERRA ¹⁰⁸⁶		(Goienuri)			86-06c~ Berez, 1894an "Iñurrategui" gisa agertu dena da, zabalera eta jabe bera baitu.
Iñorrotegui susterra	1926	U.A."Est.Cat."	5.3	"monte "	"Iñorrotegui-susterra". Bukaeran a-k dirau.
IÑURRATEGI		(Goienuri)			Kat. 901. zk, 896. eta 897. artean, 86-06c~ Urrutxu eta Susterburu artean aipatuta.
Iñurrategui ¹⁰⁸⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	55c	"monte"	"Isusi, Incarchu, Minteguita, Astiaga, Obicola, Iruarecheta, Minteparro, Sautu, Astiaga, Acharte, Urruchu, Iñurrategui, Susterburu"
Iñurratégi	2014	Beasko	Ahoz	"monte"	
IRAGORRI ¹⁰⁸⁸		(Larrazabal)*			Kat. 852. zk., *86-13b
Iragorri	1730	U.A.06010206.1	1	"termino"	Birritan: "entre el mostacha y el nevero". 1758an

¹⁰⁸⁵ Hemen dugu lehengo Iñaurrondo + *goiena* 'el de más arriba'

¹⁰⁸⁶ Hemen bi toponimo elkarturik ditugu, Iñorrategi eta Susterra. Bigarrena bere tokian aztertuko dugu, lehenengoak bi aukera nagusi eskaintzen digu, alde batetik *iñarra* 'brezo'-ri lotzea, eta bestea *iñurra* 'hormiga'. Duen *tegi* atzizkiagatik hasiera batean 'hormigal' dela esango genuke, kontutan izanik beste kasu batzuk: oilotegi, txarritegi, saitegi eta abar, baina ahaztu gabe lehenengo aukera, zeren fonetikoki litekeena da. Barrenengoa: "Iñurritu...var. de Iñarritu". Gereñuk biltzen ditu batzuk "Iñurbe...Iñurri, Iñurbidea, .Iñurribizcargana 1707" logika aldetik fosilizaturik ez badaude, zenbait kasutan errezagoa da lotzea iñarra-ri, iñurrarekin baino.

Ondoren, Mitxelenak azaltzen ditu aukera nagusiak:

Mitxelena: "i' h' aurr-- ' i' h' urr-' , *inaurr, iraurr---Esta base plantea problemas de difícil solución...Si se trata como parece, de planta o plantas...iñaurri 'esparcir, poner la cama del ganado', rico en derivados... Apellidos:...Inurrieta...Inurritegui... quizá de de iñurri 'hormiga'...

Orozkon uste dut mantentzen den forma txiñurri 'hormiga' dela, hau da, hipokoristikoa nagusiturik.

¹⁰⁸⁷ *Iñurri* 'hormiga' + *tegi* 'grupo, cobertizo' : 'hormiguero'.

Ikus Iñarrotegi Susterra.

¹⁰⁸⁸ Lan honen aurkezpenean aipatu nuenez, hitz honen lehenengo atalak aldaketa bitxiak izaten ditu aurreko i-ren eraginez, ira->ire->iri-' eta ondoren >rd kasuren batean. Jatorriz *ira* 'helecho' + *gorri* 'rojo', zena ahozko azken ondorioari jaramon eginez gero, nahiko emaitza okera eragingo zuen.

Egun Orozkon *ida* 'helecho'.

Mitxelena: "iratze es, a todas luces, un colectivo de ira..".

Azkue: "ira: 1º (Bc, ...) helecho...".

Iragorri, *ira* mota bat izan daiteke.

Gereñu: "Iraduia 1787, Iraduya 1694", "Iralagorri..Irambalza, Iramendi, ..Irarbalza..". Zenbaitetan lehenengo atalaren bukaeran kontsonante likido bat aurkitzen dugu.

Barrenengoa: "Irabien, ...Irandisolo, Irardin, Irardiu, Irardu, Iratoki, Iralegi..".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Yregorri	1770	U.A.06010217.2	9	"termino"	hirutan "arriba de Lecandazar". 1783an "monte ... Yregorri y mostacha"
Iragorri	1894	U.A. Finc.Rúst.	87c	"monte"	156b-an: "heredad...Uert(a/e), Aransolo, Aransolo, Pagasolaun, Rébis, Iragorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalde 68 areas, Lujalday, Bcharequeta (<i>cha</i> hori altuago dago idatzia, izenaren laburpena gisa-Balintxaerreketa-) 31 areas, Aldiasolo 260 areas, Arestuizar, Mendi, Iturvuru, Recaviarte, Campa, Campa". 1940ko 23.4an: "huerta...Castañiza Aransolo, Aransolo, Pagasolau, Rébis, Iregorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalday 68 areas, Lujalday, Requeta 31 areas, Alaigaso, Arestuizar...pinos, Mendi, Iturvuru, Recaviarte...". Jabego bera izanik, Kastañizabekoa dirudi, zenbait aldaketa bien artean: "heredad...Uerta/ huerta Castañiza, Pagasolau(n/-), Ir(a/e)gorri, Lujald(e/ay), Bcharequeta/Requeta, Aldiasolo / Alaigaso". 1952an berbera "Huerta, Aransolo, Aransolo, Revis, Pagasolau, Irigorri / Iregorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalday, Lujalday, Renqueto, Aldaygaso". Beraz jabe bera izanik Iragorri 1894 > Iregorri 1940> Iregorri 1952 > Idigorri (ahoz). Aurreko <i>i</i> -ren eraginez, <i>a</i> > <i>e</i> . 16.7an ere bai. Aurreko <i>i</i> -ren eraginez, <i>a</i> > <i>e</i> . Iragorri > Iregorri > Irigorri. 2.5ean "Irregorri", idazmakinez egina. Aurreko <i>i</i> -ren eraginez, <i>a</i> > <i>e</i> . <i>R</i> > <i>rr</i> . 27.52an ere bai. Idazmakinez egina.
Iregorri	1894	U.A. Finc.Rúst.	153c	"monte"	
Iregorri	1924	U.A.Cat.1900	6.12	"monte"	
Iregorri	1926	U.A."Est.Cat."	7.16	"monte"	
Iregorri	1926	U.A."Est.Cat."	22.10	"monte"	
Iregorri	1940	U.A."Est.Cat."	23.4	"heredad"	
Iragorri	1940	U.A."Est.Cat."	2.13	"arbolar"	
Irigorri	1940	U.A."Est.Cat."	4.15	"heredad"	
Irigorri	1952	U.A.Finc.Rust.	1.14	"monte"	
Iregorri	1952	U.A.Finc.Rust.	1.14	"monte"	
Iragorri	1952	U.A.Finc.Rust.	22.24	"monte"	
Irregorri	1956	U.A.Amil.	1.18	"monte"	
Iregorri	1956	U.A.Amil.	16.2	"monte"	
Irigorri	1956	U.A.Amil.	22.44	"pinos"	
Irigorri	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	
Idigorri	1994	Kastañiza	Ahoz.	"monte"	
Iregórri	2003	Ostenko	Ahoz	"monte"	
Idigórri	2014	Kastañiza Bekoa	Ahoz.	"monte"	
IRIMINO Isimiro ¹⁰⁸⁹	1894	(Larrazabal)* U.A. Finc.Rúst.	50b	"monte"	*86-21a Lehenengo silaban <i>r</i> / <i>s</i> ?. 1894ko 50. orria, "Isardio Biascoa 94" baserria: "Aldapa, Landazar, Aurrecosolo, Sundico, Cepuscumen, Undio, Bugursegui, Lardui, I(s/r)imiro, Gocotu(fr/p)enta, id, Arrinocolanda, Asulechu, Recaitun, Garbe, Garbe" "Irimino, Goicolupeceta...". Isardion. "Isardio" aldean: "...Irimino, Goicolupeceta,
Irimino	1924	U.A.Cat.1900	6.6	"monte"	
Irimino ¹⁰⁹⁰	1924	U.A.Cat.1900	6.8	"monte"	

Muxika: "Irabita, Iraburu...Iraleku, Iraluze,...Irazabal..".

¹⁰⁸⁹ Irimino'-rekin erlazonaturik dirudi, zeren grafia aldetik ez dago argi *r/s* den. Dena dela, batean bakarrik agertzen zaigu eta ez dugu beste inon antzekorik aurkitzen.

Irimino bera da, nahiz eta *r* barik, *s* bat agertu eta bukaeran beste bat. Isardio-Beasko baserrikoa da, eta lursail hau geroago Irimino moduan dugu.

¹⁰⁹⁰ "Irin-/Irimi-" ez dute aipatzen Mitxelenak, ez eta Azkuek.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Irimino	1926	U.A."Est.Cat."	3.2	"monte"	Arinecalanda, Asulechu, Recailun, Garbe"
Irimino	1940	U.A."Est.Cat."	5.1	"heredad"	Isardio aldean: "Isardio, Aurrecosolo, Landazar, Salsundio y Rotalde, Aispocure –E. Camino-, Ondivarriba, Burbucegui, Sarduygoicoa, Irimino..." Idazmakina egina: "Aldapa, Aurrecosolo, Landazar, Rotalde, Lupuscudi, Undio-arriba, Burucegui, Goicolopeche, Irimino, Goicolupeta..."
Irimino	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"heredad"	Idazmakina egina. "Irimichi"-rekin zerikusirik?. Alderdi berean aipatzen dira eta muga batez bat datoz.
Irimino	1956	U.A.Amil.	22.24	"monte"	"Aldapea Recalde Marquiluzo y Solobarri ('huerta' bakar bat moduan), Aurrecosolo, Ondibarriba, Irimino, Vivero Viejo, Isardio..."
Irimino	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	"seguido de Larrintxu y Irimixi, el piquito de arriba"
Irimino	2003	Isardio	Ahoz	"pico"	"Irimino este pico es, es una cumbre, y el otro es Belégi".
IRIMITXI		(Larrazabal)*			Kat. 1021, 1056. zk., *86-21a (Etxealde batzuetan -Goiasoa eta beste bat -"Irimichi" beti eta Beaskoan, aldiz, "Irimino" agertzen denez, pentsa litekeen toki bera izan litekeela atzizki desberdinez, baina toki desberdinak ei dira)
Irimichi ¹⁰⁹¹	1877	"Rgtro.Prop."	9.3b	"finca"	
Irimichi	1894	U.A. Finc.Rúst.	12	"monte"	"...Odiaga, Irimichi, Alqueta...". 195d-an eta 228b-an: "Goivea (1940an "Goyascoa" moduan), Hervisol, Goicosolo, Llandacoa, Esparsagaray, Sautondo, Sumuyu, Goicondo, Hervisol, Irimichi ...". Izardio aldean.
Irimichi	1902	U.A.Cat.1900	2.29	"monte"	"N. Camino de carro". 3.1ean "Isardio" aldean. 3.28an ere bai.
Irimichi, Izardio	1926	U.A."Est.Cat."	20.5	"monte"	"Izardio Irimichi": "Izardio Palzagaray, Solaun, Solaun, Undio, Imitola, Izardio Goicosoloa, Izardio, Izardio Irimichi, Aranecolanda, Izardio Esquibel"
Irimichi	1940	U.A."Est.Cat."	4.4	"monte"	Oso argi idatzirik. 0.1ean ere.
Irimichu	1940	U.A."Est.Cat."	3.1	"monte"	Idazmakina egina. "Varios en Odiaga, Arriba de la Casa, Elespide, Irimichu, Arechandi, Azule-Sarreta, Botalecusa, Posochueta, Landaluze, Alqueta, Alqueta, Saconacostera –N. con dicha casa pajar, S. O. con casa-, frente de la casa, id, Liñopozo, Arechandi, Espalzaray, Larraeder – S.E.O. común de Llodio-, Garbe, Odiaga, Echoru-Odiaga"
Irimichu	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"arbolar"	Birritan. "Azule-Sarreta". Birritan. : Bajo la era, Arriba de Casa, Elespide, Irimichu, Achurdin,

Nire iritiz, baztertu behar: 1) hiri (huri) 'villa' 2) idi-ren aldakia 3) iri (cerca).

Agian galdutako zentzu bat izango du, zeren ondoren datorren Irimixi-k atal berak du, bukaeran -txi (-txu?) atzizkia duela. *Min* 'amargo' aspaldian entzuna nuen Sodupeko "Sagarminaga > Sarmina" zela eta. Azkuerengan begiraturaz " (c)..picante" ere jartzen du.

Mintegi 'semillo' hitzaren lehenengo atalean dugu.

Ikus -ino? atzizkia Ondorietan. Ikus ere ondoren dugun "Irindaun".

Gereñu: "Irimbia 1688, Iripilla".

Barrenengoa: "Iribin-Baranbio-Pudiera equivaler a Idirin* 'junco'

Buruz hitz egiten dut, baina Gipuzkoa aldean Irimo mendia omen dago. Bai, geroago konprobatu dudanez, Zumarragan dago

¹⁰⁹¹ Ikus Irimino. Ondoren datorren Irimixu, Irimixi hau berbera izan daiteke, logika aldetik bidezkoagoa litzatekela -txu (dim.) atzizkia (-tzu ere posible litzateke), dugun -txi hau baino (asimilazioen ondorioa dirudi), baina denborari begira zaharragoa da azken hau.

Txu / txi aldakiak lehendik argitu ditugu. Irimixi eta Irimixu hasiera batean bereizturik izan ditut, baina orain konturatu naizenean -txu > -txi bilakaera elkartu egin ditut. Bertakoek nahiz eta idatzirik (1912an) "Irimichu" izan, "Irimixi" esaten dioten.

Ikus "Irindaun".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Azule-Sarreta, Botalecusa, Posochueta, Landaluce, Alqueta, id, Saconacostera, Frente casa, Frente casa, Liñopozo, Arechandi, Espalazaray, Odiaga, Sagasti-Telleria -N. Arroyo, S. Ermita-, Initola, id, Odiaga, Larraeder, Odiaga, Garbe, Odiaga-Vichi, Odiaga, Isasi-Telleria"
Irimichi	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"monte"	
Irimichi	1956	U.A.Amil.	3.2	"monte"	
Irimichu	1956	U.A.Amil.	1.11	"m.calvo"	
Irimixi	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	"pertenece a Llodio". Bekoetxeokoe "más arriba Odiaga". Lekandazarreok, Barbarabekoak eta Isardikoak ere bai.
Irimichu	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	1912an idatzirik, baina ahoz "siempre decimos Irimichi"
Idimitxi	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"encima de Isardio, escrito con d"
Irimixi	2003	Odiaga II	Ahoz.	"termino"	"el alto de Isardio, Irimixi". Isardio: "Irimino hace cumbre y más abajo Irimixi". Isardio III.a "la fuente de Irimixi"
Imítxi, El	2003	Isardio II	Ahoz.	"termino"	"El Imítxi...Irimixi"
Ilimítxi	2003	Isardio II	Ahoz.	"termino"	
Idimitxi	2004	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	Oraingoaz gain, aurreko batean entzun dudalakoan nago.
Dimitxi	2014	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	1994an Idimitxi erabiltzen zuen, orain aldiz Dimitxi gehienetan, behin edo Idimitxi.
Irimítxi	2014	Odiaga II	Ahoz.	"termino"	
IRINDAUN		(Larrazabal)			
Irindaun ¹⁰⁹²	1894	U.A. Finc.Rúst.	14b	"monte"	86-05c (Kokapenagatik, egungo "Dibidaur" izan zitekeen, hasieratik jarri nuenez) Malkuartu ondoren aipatzen da, mugakide bat bat datorrela. Bukaerakoa <i>n</i> eman arren, <i>r</i> izan behar da. "Gardea, Yaureco, Sacone, Gardea. Id., Garay, Esquiñe, Malcuartu, Inchuaurre, Irindaun"
IRUARETXETA		(Goienuri)			
Iruarecheta ¹⁰⁹³	1877	"Rgtro.Prop."	9.3	"heredad"	86-06a~ (Isusiko bi jabegok aipatzen zuten)
Iruarecheta	1894	U.A. Finc.Rúst.	55b	"monte"	Isusi-Beasko aldean: "Isusi, Incarchu, Minteguita, Astiaga, Obicola, Iruarecheta, Minteparro, Sautu, Astiaga, Acharte, Urruchu, Iñurrategui, Susterburu". 90d-an ere bai, Isusin: "Saitegui, Achorroz, Iruarecheta, Sn Atonio, Lesao...".
Iruarecheta	1926	U.A."Est.Cat."	22.17	"monte"	"... Saitegui, Saitegui, Achorros, Iruarecheta, San

¹⁰⁹² "Idibidaur" dela ematen du, beraz, d/r alternantzia, besteak beste, izango genuke. Bukaerako -n hori eskuin aldean jartzen dudanez, -r izan liteke. Beraz, "Irindaun" dugu.

Loturik egon daitezke eta dago "Ydibidaur 1839, Uribideaur 1904, Uribedeaur 1926, Dibidaur 1983 ere konstatatu ditugu. "Irubideaur" Gorbeialdea aldizkarian irakurri dut. Irubaltsa > Dubalza Okondon sarritan aipatu dugu.

"Idibidaur" dugu, hau da, idi 'buey' + bide 'camino' + aur 'delante, enfrente, parte anterior' : 'enfrente del camino de bueyes'. Baina idi- 'buey' zentzua izan daitezkeen toponimoak ez ditut aurkitzen Gereñurengan, nahiko adierazkoarra dena. Beste aldetik, geroago konstatatua "Uribideaur", beraz, aukera *idi* / *uri* dugu. Kontutan izanik "Irubideaur" *hiru* ere izango genuke. (Azkenaren parekoa dugu "Irubide" Galdakao aldean).

Lehengo Irimino, Irimixi argituko lituzke **irin**- honek "Idibideaur" nahiz "Uribideaur" edo agian *Irubideaur etor liteke, baina urratsak baieztatzeko konstatazio gehiago beharko gunituzke.

Irin honek, antza, beranduko fenomeno dugu, "Lumbier (Irunberri)" gogoratu dit baita beranduago inposiboan sortutako -n bat izan daitekeela. Baita hipotesi mailan Irunberri / Iriberrí arteko loturaren bat ere. Mitxelenarengana jo dut eta honek: (332) Un derivado de (h)iri es probablemente irun-...ilu(m)beritani...". Nik pentsatutako lotura hasiera batean, "Lumbier", "Iriberrí"-ri gaizki lotu dudalako, geroago gogotatu dut Iriberrí gaztelaniako "Olite" dela, baina hasierako erlazio hipotetiko hori askotan pentsatu dut, zeren gure Irun, Iruñaeta, besteak beste, Okako Iruña oppidum erromatarrek nolabait 'ciudad' adierazi ahal zuten. Azken hau garrantzi handia omen izan zuen berriki arakatu dutenez, 10.000 lagunentzako antzerkia baitzuen.

¹⁰⁹³ *Hiru* 'tres' + *aretx* 'roble' + *eta* (atz.plur.?): 'lugar de, donde los tres robles'.

Gereñu: "Iruarecheta, término montuoso de Villarreal. 1712, labrantío de Ozaeta".

Barrenengoa: "Iruarexetabarrena".

Muxika: "Iruaritzeta".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Iruarecheta	1932	U.A."Est.Cat."	27.12	"monte"	Antonio..."
Iruacheta ¹⁰⁹⁴	1952	U.A.Finc.Rust.	5.1	"monte"	"Amestuy Iruarecheta" Birritan. Atzorrotz ondoren aipatuta eta San Antonio aurretik: "Landachu, Ameloque, Saitegui, Saitegui, Achorros, Iruacheta, San Antonio..."
Iruarecheta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"pinos"	"Iruarecheta Amestuy". Aurrekoan "Ariaripoto Amestoy"
Iruarecheta	1956	U.A.Amil.	1.26	"monte"	"Amestuy" azpitik idatzia.
IRUARETXETA (Olarte)					86-21d (Konstatazio guztiak jabego berena: "Ibagazuaga"). <i>Koka daiteke ("Abajo Basabiribil")</i>
Imaracheta ¹⁰⁹⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	19b	"monte"	"Ibagazuaga...Olarte, Soloburu, Ibagazuaga, Imaracheta (gaizki irakurtzen da, jarritakoa dirudi edo agian "Iruaracheta", baina Iruaretxeta da) 60 areas, Eperlanda, Larra buru... Iruriaga, Rio ache 6,20 areas, Eperlanda...Arcoche
Iruarrecheta ¹⁰⁹⁶	1926	U.A."Est.Cat."	1.1	"monte"	"Ibagazuaga" etxealdea dirudi: "Goyenengoa ...antuzano...-E. casa. O. Rio nervión-, Soloburu, Ibagazuaga -N. camino real, S. Rio nervión, Iruarrecheta, Iruarrecheta, Yperlanda, Lastraburu, Iruarriaga, Royaspe, Eperlanda, debajo de Eperlanda, Arcocha, Launchu (arriba la ria), Launchu (bajo la ria)"
Iraudecheta ¹⁰⁹⁷	1940	U.A."Est.Cat."	24.39	"monte"	"...Iruadecheta 58,52 areas, Eperlanda, Lastraburu 31,25 areas, Iturriaga 43,8 areas, Royaspe 60,20 areas, Eperlanda, Eperlanda, Arcocha, Launchu, Launchu"
Iraudecheta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.1	"monte"	Lau bider. Jarraian "Abajo Basabiribil": "Ibaiguasaga, ", " ", " ", " ", Olarte, Ibaiguasaga, Tardamonte, Soloburu, Larrazabal, Iraudecheta Abajo Basabiribil (azpian), Iraudecheta, Eperlanda".

¹⁰⁹⁴ Hiru 'tres' + (h)atx 'peña, roca' + eta (atz.pl.?): '(donde) las tres peñas'.

Hasiera batean, Iruaretxeta > Iruatxeta aukeraz uste izan dudanez, "Iruarecheta" barnean nuen sarturik aldaki bat izan zitekela pentsatuz, data eta lekua kontuan izanik.

Geroago ikusi dut posible zela hau ere, lekuan haitz ugari baitago.

Gereñu: "Iruacheta, punto más elevado de las peñas de Ispizte".

Errazti: "Iruatxeta...mendia 45/008".

Berriz aztertzerakoan (Ikus 1926ko 22.17 orria eta 1952ko 5.1) konturatu naiz kasu honetan hasierako susmoa betetzen dela, hau da: "Iruarecheta > Iruacheta"

¹⁰⁹⁵ Antzekotasunaren bat aurkitu nahian lehenengo atalerako, zeren bukaeran *atxeta* 'en las peñas' edo aretx- aratx 'roble' + *eta* izan dezakegu, Mitxelenarengan haxe aurkitzen dugu 311. orrialdean: "*iben-" *imen-, *ipen- ...Imenarrieta... Voces relacionables en el léxico vasco... no hay que olvidar tampoco el participio ibeni, ifiñi, imiñi, ipiñi 'puesto' 'plantado' ' Yfini tiene ya esta significación en Landucci' ..Habrá que tener también en cuenta el guip. ipinabar citado en el nº 3. ...en relación con escrituras de Amezueta..1809.."Se mencionan ..'alechales', castañales, robledales, peñascales, antepuertas de casas, ondazilleguis o ipindoguis, etc..."

Orozkon *imini* erabiltzen da partizipio gisa. Nahiko antzekoa da aztertzen dugun toponimoa Imenarrieta -rekin, zeren bukaeran harriekin zerikusirik atalak ditugu. Dela dela, ez dut ikusten argi.

¹⁰⁹⁶ Hiru 'tres' + *aretx* 'roble' + *eta* (atz.plur.?): ' lugar de, donde los tres robles'.

Lehen bokal arteko dardarkaria galtzen bazen, oraingo honetan indartsuagoa dirudi, edo agian grafia kontua izan daiteke. Dena dela, audioar bati entzun diot, askotan, Gorrostiza, Gorrostiza beharrean.

Mitxelenak "Iruarecheta" deitura ere aipatzen du. Gereñu: "Iruarecheta, término montuoso de Villarreal. 1712, labrantio de Ozaeta".

Barrenengoa: "Iruaretxetabarrena..."

¹⁰⁹⁷ Testigantza hauek nahiko berandukoak dira. Dirudienez, r>d gertatu da, bokalen metatesiaz gain. Lehenengo dagoen "Iruarrecheta" bera izan behar da, bidezketasunaz gain, toki berean dagoela ematen baitu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
IRUARRIAGA					
		(Olarte)*			
Iruriaga ¹⁰⁹⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	19c	"monte"	*86-22c (Hots, geroago konturatu naizenez, 1940ko eta 1952ko Iturriaga, berez, Iruarriaga da) "Ibagazuaga" etxealdean dirudi: "Ibagazuaga...Olarte, Soloburu, Ibagazuaga, Imaracheta, Eperlanda, Larra buru 31,32... Iruriaga 43,24, Rio ache 6,20 areas, Eperlanda...Arcoche". Oso argi idatzia. Zenbait kasutan t/r kontsonanteen artean nahasketa, baina hemen ondo bereiztuak.
Iruarriaga ¹⁰⁹⁹	1926	U.A."Est.Cat."	1.2	"monte"	"Ibagasuaga" baserrikoa. "Ibagasuaga" "Goyenengoa ...antuzano...-E. casa. O. Rio nervión-, Soloburu, Ibagasuaga -N. camino real, S. Rio nervión, Iruarrecheta, Iruarrecheta, Yperlanda, Lastraburu, Iruarriaga, Royaspe, Eperlanda, debajo de Eperlanda, Arcocha, Launchu (arriba la ria), Launchu (bajo la ria)"
Iturriaga(O)	1940	U.A."Est.Cat."	24.39	"monte"	Lastraburu eta "Royaspe" artean aipatuta. "...Iruadecheta 58,52 areas, Eperlanda, Lastraburu 31,25 areas, Iturriaga 43,8 areas, Royaspe 60,20 areas, Eperlanda, Eperlanda, Arcocha, Launchu , Launchu"
Iturriaga	1952	U.A.Finc.Rust.	1.2	"monte"	Birritan. Baina ematen du Olartekoa: "...Eperlanda, Lastraburu, Iturriaga, Royaspe, Eperlanda, Eperlanda (abaja), Arcocha, Launchu".
Ibarriaga	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"siguiente de Eperlanda antes de Goikolandeta... muy nombrao en Gardea"
Iruarriaga	1994	Launtxu	Ahoz.	"monte"	"nosotros decimos Iruarriaga, otros "Ibarriaga"(es el mismo que dice Lili) otros "Igorriaga" tiene tres vistas.."
Igorriaga	1994	Launtxu	Ahoz.	"termino"	Ikus. "Iruarriaga...encima Eperlanda". "Cuad. Top. 8"-an "Ibarriaga e Iruarriaga".
Ibarriaga	2003	Launtxu	Ahoz.	"termino"	"Ibarriaga debajo Eperlanda". Bekoetxe-Olar: "La parte Ibarriaga".
IRUERREKO					
		(Larrazabal)			
Yuerreco ¹¹⁰⁰	1932	U.A."Est.Cat."	27.8	"monte"	86-21c ~ (Luiaondo aldetik igonez gero, Errekailun aldean badago toki bat non hainbat erreka biltzen diren) "Yuerreco" eta azpian "Ysardio" bitan "S. Arroyo Requilon". Lehenengo kontsonantea gehiago dirudi z, y baino.
Yurreco	1952	U.A.Finc.Rust.	1.8	"monte"	Birritan "Yurreco". "S.Arroyo Recailun". Igorre <
Iruerreco	1952	U.A.Finc.Rust.	7.1	"pinos"	Idazmakina egin. "S.Arroyo que baja de

¹⁰⁹⁸ Hau lehengo *irura* 'vega, valle' + *aga* (top.atz.) -ri lotu zitekeen, baina Olarten askoz konstatatuagoa dagoen Iruarriaga kontutan izan beharko litzateke edo ez dakit errakuntza batez "Iturriaga".

Dela dela oso kontutan hartzekoa da Gereñuk aipatzen duen "Iruri, monte de Garayo".

Muxika: "Iruriogiti".

¹⁰⁹⁹ *Hiru* 'tres'+*harri* 'piedra' + *aga* (top.atz.): 'lugar de las tres piedras'.

Ikusten denez, lehengo dardarkariaren galerak eragin du ondorengo bokalaren kontsonantizazioa: Iruarriaga > *Iruarriaga > Ibarriaga.

Beste aldakian, Igorriaga, jodaren aurkako g izan dezakegu, edo agian b/g-en arteko hain arrunta den aldaketa. Honek eragiten dit pentsatzen geroako Iruerreko kontutan izanik, Yurre herria, Igorre ahoskatzen dela, beran antzeko fenomeno fonetiko aurrean gaude.

Gereñu: "Iruarrieta".

¹¹⁰⁰ Ikus Iruarriaga. Oraingo honetan *hiru* 'tres' argi dugu, baina erreco, erreka-tik? Izan daiteke, zeren aipatzen da Errekailun erreka. Isusikoei entzunda dut: "donde los tres rios...(Errekabita)".

Aurreko susmoa uste dut betetzen dela, tartean kontsonanteen disimilazioa izan zitekeela medio. Ziur aski *Iruerekako forma egon zitekeen aurretik.

Gereñu: "Iruerrecataco 1605", "Iruerrequeta", "Iruiturri 1713".

Muxika: "Iruerreka, Iruerrekamarraitza, Iruerreketa".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Recailun"
IRUESKIÑA		(Goienuri)*			Kat. 1397. zk., *86-05d
Iruskiñe	2003	Andetxaga	Ahoz	"campa"	"Está en una vaguada que es Iruskiñe... son tres esquinas..."
Irueskíñe	2014	Andetxaga II	Ahoz	"campa"	" más abajo el que hace esquina, que baja hacía, hacia Etxabarri (nik galdetxean, bere aitaren esandakoaren arabera)". Honi berak aipatzen dit: " Jaro, jaro no... Irueskíñe..."
Iruskiñe	2014	Andetxaga I	Ahoz	"campa"	2006-09-18an "Iruskiñe, un trozo que había a tres esquinas, me parece que se refleja bien en vasco..." (azken hau grabatu gabe)
IRUKURTZETA		(Goienuri)*			*86-06a Ikus HIRU GURUTZETA. Hainbat tokitan egoten dira. Sodupen ere badago, edo zegoen toponimo bera.
Irucurceta ¹¹⁰¹	1926	U.A."Est.Cat."	5.2	"monte"	Santa Luzia aldean. Lehenengo bokala ez dago guztiz argi.
Irucurseta	1940	U.A."Est.Cat."	2.9	"monte"	
Irucurseta	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"pinos"	Dubiris aldean.
Irukuzeta	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"al lado casa del guarda, antes estaban allí las tres cruces que estan ahora aquí. Se trajeron.."
Crúces, Las	2003	Beasko	Ahoz	"termino"	
IRULAETA		(Larrazabal)			
Yrulaeta ¹¹⁰²	1547	"Lib.Baut."	7	"termino"	Birritan. "S abad de Yrulaeta". 1537an "p. de yrulaeta". Gero "de Iruleta", <i>ae > e</i> . Okondo aldean?
Iruleta	1772	U.A.030501.12	3	"termino"	"parte de Iruleta". Undio, Migelenkurze aldean. 1536ko "L. Casados"-en "de Iruleta" ere bai . J. P. Ulibarrik "iruletaco marra Iruleta"
Iruleta	1877	"Rgtr.Prop."	2.1b	"finca"	"Barrio de Iruleta" argi jarri arren, "Lugar...: Llodio". Nire ustez, Okondokoa izan beharko da.
IRURETATXETA		(Goienuri)			
Iruretacheta ¹¹⁰³	1894	U.A. Finc.Rúst.	4b	"monte"	"Iruarecheta"-rekin ez datoz guztiz bat mugarrien aldetik , baina hurbil dago. Fonetikoki posible da bera izatea.
IRURIAGA		(Olarte)			Ikus Iruarriaga.
IRURRIZABAL		(Olarte)			
Irurrisabal ¹¹⁰⁴	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.8	"pago"	"Irurrisab-" 34B. Arantzar aldean. Iturizabal?

¹¹⁰¹ *Hiru* 'tres' + *kurtze* 'crúz, cruce' + *eta* (atz.pl.?): "donde las tres cruces". Isusitik gora hiru gurutz daude, lehenago beherago zeudela, diot hau, zeren *kurtze* -k esandako zentzu biak izan litzake.

Muxika: "Irugurutzeazpia, Irugurutzeondoa, Iruguruzabarrena,...Irukutzeta".

¹¹⁰² *Hiru* 'tres' + *ola* 'sel, ferrería' + *eta* (atz.plur.?): 'lugar de las tres ferrerías'.

Aurrekoa jarri dut, zeren pentsatzen dut posible dela *ola* tartean izatea. Dela dela, frogatua dagoena *a + e > e* urratsa da.

Irula- ikustean, Bilboko Irala etortzen zait burura.

¹¹⁰³ Antzekotasun aldetik ematen du Iruaretxeta-ri lotu beharko genuekelakoan nago, baina kontutan izan behar dugu Irureta deitura eta honetan gerta zitezkeen fenomeno fonetikoak.

Uste dut Gipuzkoa aldean "Irura" herria dagoela. Azkuek eta Mitxelenak aipatzen dute: "irura 'vega, valle' (Humboldt): Irura...Irureta...". N. Narbarte ere bai. Ez dakit zein puntutaraino egoki daiteke eremu honi, gainera, toponimo fosilizatu bati erantsiko zaio beste bat (bieten *eta* atzizkia baitago) nahiko zaila ikusten dudana kasu honetan.

Uste dut, egokiago izan liteketa "Iruatxeta"-ri lotzea. Badago konstatatua "Irureta" deitura. Gereñuk "Irureta, 1712". "Iruraiz, ayuntamiento", "Iruraizpea, 1719, labrantío de Aspuru" ere biltzen ditu. Ez dakit (h)iru 'tres' barik, hirur ez badago.

¹¹⁰⁴ Beranduko konstatazioa dugu berau, dela dela burura etor daitekeen Iturizabal ez dugu aurkitzen Olarten, aldiz, lehen Iruarri- ikusi dugu, beraz, ez dago ahaztu beharrik aukera hau. Dena dela, ez dut uste ondo dagoenik, berandu agertzen baita. Makinaz idatzirik dagoenez, gerta zitezkeen t/r-ren arteko errakuntza iturri idazterakoan letra hauek ondo-ondoan baitaude.

Gereñu: "Iturizabal, 1700, pozos de Atauri. Término de Ullibarri Gamboa.", "Iturizabala, Iturizabaleta".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
IRUSU Irusu ¹¹⁰⁵	1994	(Larrazabal)* Odiaga	Ahoz.	"termino"	*86-21a "camino cruce a Isardio". Galdetzen diot "Isusen"-ez, eta haiek: "será Irusu". Isardiokoak: "Irusu huerta Isardio"
Irusu Irúsu	1999 2003	"Cuad. Top. 8" Odiaga II	II.26 Ahoz	"termino"	"Yendo para Isardio está Irúsu". Isardio: ¿Cruce que pasa a Odiaga? –galdetuz gero- Irúsu!. Isardio II.a: "...Irúsu..."
ISASI Ysasi ¹¹⁰⁶ Ysasy* Isasi	1412 1549 1619	(Goienuri)* "Bien. e Fort." "Lib.Baut." U.A.0107.1	116 22b 72	"apellido" "apellido" "c. y c."	*86-06c "Martín Sanches de Ysasi" "pedro de landa de ysasy". 9b-an ere bai. 1739an, 1753an eta 1808an ere bai. 1772an (Conc.) "Isassi". 1809(Diezm), 1854an, (L.Baut), 1979an eta 1986an (toponimia mapak) ere bai. 62an ere bai.
Isasi Isisi	1775 1876	"Lib.Hip." "Estadística"	104 9b	"ca." "termino"	"Isisi" Orozkon bezala. 1900an (Nomenclator) ere bai.
Isisi	1877	"Becer."	321	"cio."	1914an (Vera) ere bai . Antza denez, ahoskera herrikoa galdu egin da.
Isasi Isasi	1894 1894	U.A.Finc.Urb. U.A. Finc.Rúst.	7 7	"ca. y cio." "her. y castañal"	7c-an "caserio" ere bai.
Isasi Isasi Isasi Isasi Isasi	1902 1926 1940 1952 1956	U.A.Cat.1900 U.A."Est.Cat." U.A."Est.Cat." U.A.Finc.Rust. U.A.Amil.	1.22 7.1 9.6 9.10 1.5	"ca. ó cio." "heredad" "heredad" "manzan." "heredad"	4.21ean ere bai. 9.15ean "Bajo Isasi". "N. E. De este caudal". 22.32an ere bai. Idazmakina egina. Azpian "Telleria" jartzen du. "E. Camino Santa Lucia
Isasi Isasi	1983 1994	"D.F.A.Céd.Pr." Luxa	3.6 Ahoz.	"pago" "cio."	Beaskokoak(Isusi) "donde Kasille". Isusikoak ere bai. Hasiera batean baserri baten izena zena, gero bertan urbanizazio bat egin zutenez, auzune-izen bihurtu da.
Isási	2003	Lamuza	Ahoz	"barrio"	"Aquellos ya es Isasi". Luxakoak ere bai.
ISASIONDOTE-LLERIA		(Goienuri)			86-06c~

¹¹⁰⁵ Beranduko konstatazioa, beraz, kontuz ibili beharrekoa.

Gereñu: "Irusumeta, 1675", "Irusur, 1707, heredad de Aspuru. 1712, íd. de Dallo. 1793, labrantío de Jauregui", "Iruzurduna, 1787".

Barrenengoa: "Irua...Irua, Iruab"

¹¹⁰⁶ "sasi 'jaro'. Azkue: "Isasi (B-zig), jaro". "Isats: 1º (c..) retama..."

Mitxelena: "isats, itsa(s)s 'retama': Isasa, Isasaga, Isasbiribil..Isasmendi...Isasti..Ichaso-asu... En cuanto a Isasi (Isasigaña), Isasia, aparte de isats, deben tenerse en cuenta otras posibilidades: en primer lugar la forma vizc. (variedad de Cigoitia) isasi 'jaro', que R. Lafon considera **var. de sasi**, con el mismo prefijo que ibar con respecto a barr-en o barr-u..."

Horrela izan behar da, *sasi* hitza nahiko erabilia da Orozkon (baita *mata*), baina uste dut Isasi berarekin erlazioatzen dugula edo dudala, intuizioz edo. Baieztatzearen emazteari galdetzen diot ia zer den *isasi*, eta berak esaten dit: "-Jaro!". Ekiten diot: "-Eta orduan, sasi?". "-Es lo mismo, se dice cuando un monte está lleno de maleza!". Ondorio hau atera nuen Orozkon egon nintzen bitartean.

Orozkon bertan Isasi auzunea dugu, herri ahoskeran (euskaraz) Isisi deitutakoa, antza denez, asimilazio bat gertatu da Isasi > "Isesi > Isisi, berdina gertatzen da *izan* aditzarekin izan > izen > izin. Asimilazioa, baina baita aurreko bokalaren eragina ere, ondorengoa ixten.

1876 eta 1877ko testigantzek ahoskera euskalduna mantentzen dute. Egun bakarrik "Isasi" gisa ezaguna da.

Hiztunek sarritan badakite forma bat baino gehiago dagoela. Esate baterako, Orozkon dagoen Isasiri buruz geundela, amaginarrebak esaten zidan: -Isisin! (Isasi+ Non kasua). Emazteak galdetu zion erdaraz zer bait eta erantzun zion: ¡ En Isasi!.

Gereñu: "Isasi, termino muy corriente en toda Alava", "Isasia, igual que el precedente". Gereñuk "Isesi" ere biltzen du

Barrenengoak "Isasi" Aiarako bederatzi herritan biltzen du.

Muxika: "Isasi, Isasialdea, Isasiburu..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Isasiondotelleria ¹¹⁰⁷	1926	U.A."Est.Cat."	9.16	"heredad"	"Isasiondo Telleria". Berez, toponimoa "Isasiondo" litzateke.
ISASITELLERIA		(Goienuri)			86-06c~
Isasitelleria ¹¹⁰⁸	1877	"Rgtr.Prop."	9.4	"monte"	"Isasi-Telleria" birritan, batean "N: con montes jaros", bestean "Clase: tejeria"
Isasitelleria	1926	U.A."Est.Cat."	9.16	"heredad"	"Isasi-Telleria"
Isasitelleria	1952	U.A.Finc.Rust.	1.7	"monte"	"Isasi Tellria". 1.11n "Isasi-Telleria" ere bai: Odiaga, Sagasti-Telleria -N. Arroyo, S. Ermita-, Initola, id, Odiaga, Larraeder, Odiaga, Garbe, Odiaga-Vichi, Odiaga, Isasi-Telleria"
Isasitelleria	1956	U.A.Amil.	1.15	"heredad"	"Isasi Telleria". Lehen izen bat bestearen azpian agertu zaigu, orain jarraian. "O. Regato de Iñarrondo"
ISIMIROS		(Larrazabal)			Ikus IRIMINO bera baita.
ISOLO		(Goienuri)			Ikus INSOLO
ISUSEN		(Larrazabal)			
Isusen ¹¹⁰⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	37b	"monte"	Isardio ondoan aipatuta. Ez dago argi s/r den, baina lehena ematen du.
ISUSI ¹¹¹⁰		(Goienuri)*			*86-06a
Isusi*	1546	"Lib.Baut."	6b	"apellido"	"d. de isusi". 1551n "Inº ortiz de ysusy". 05050201.1 1639an "Inº gorri de Yçussi".
Ysusy	1569	U.A.0107.1a	19	"lugar"	Birritan. 1614an "Ysusi". 1614an "J. de Ysusi". 1639an "Inºgorri de Yçussi". 1758an "Yssusi". 1753an "J. de Isusi menor".
Isusi	1743	U.A.030501.3	15b	"barrio"	17an "Juan Isusi, vecino del Barrio de su apellido". 1753an, 1877an (Becer.), 1914an (Vera), 1965ean (Otsoa), 1979an eta 1986an (mapa toponimikoak) ere bai.
Isusi	1771	"Lib.Hip."	44	"ca."	"Barrio de Isusi"
Isusi	1894	U.A.Finc.Urb.	84	"ca. y cio."	
Isusi	1894	U.A. Finc.Rúst.	7b	"heredad"	55ean ere bai.
Isusi	1902	U.A.Cat.1900	1.9	"ca. ó cio."	
Isusi	1926	U.A."Est.Cat."	5.l	"heredad"	
Isuci	1940	U.A."Est.Cat."	2.8	"heredad"	"Isusi" beharrean "Isuci" birritan idatzirik.
Isusi	1940	U.A."Est.Cat."	1025	"heredad"	
Isusi	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"heredad"	Birritan. 22.4an ere bai, Andikoko soroa.
Isusi	1956	U.A.Amil.	22.36	"antuzano"	22.51n ere bai.
Isusi	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.6	"pago"	
Isusi	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	Bertakoek ere, ezkerre aldean dagoen baserriari deitzen diote. Isusikoak ere bai.
Isúsi	2003	Solloa	Ahoz	"cio."	"Isúsi es ya lo que son las casas". Lusurbeilanda: "Ese es el barrio de Isúsi". Beasko: "Este de aquí es Isusi".
Isúsi	2014	Luxa	Ahoz	"cio."	"... está Isúsi y todo eso..."

¹¹⁰⁷ Bi toponimo ditugu batera, alde batetik *isasi* 'jaro' + *ondo* 'junto a' : 'junto al jaro' eta beste aldetik *telleria* 'la tejería'.

¹¹⁰⁸ Isasi + *telleria* '(la) tejería': 'la tejería de Isasi'

¹¹⁰⁹ Ikus Irusu berbera izan daiteke eta, inesiboa duela.

¹¹¹⁰ Mitxelana: "itsusi 'feo': Isusi, cf. eder. Cf. dona Itsussi, Irache 1211, domna Issusi (var. Essussi) 1213". "Arzamendi: "dona itsussi 1211".

Mitxelenak dioskunari begiratzuz andra izen batetik letorke toponimo hau, eta 1546ko testigantzak (grafia aldetik behintzat) horren alde jotzen dute. Dela dela, ez da oso arrunta inguru hauetan, edo agian ez dut hain argi ikusten pertsona izen edo izengoiti batetik etortzea.

Are gehiago Gereñuk bildutakoa begiratzuz gero: "Isusi, Isusmendi, Isusoro, Isuspea, Isusquiza...Isuza". Gereñurena gain gainetik aitzuz botanikari lotzeko aukerak ikusten ditut. Nire ustez, "Isuskiza"-ri lotu behar da.

Markuartuko lekukoak Isuzkiza toponimo hitz egin zidan. Gero J.L. Ulibarrik Laudiorako campa de Zúsqiza, Izúsquiza aipatzen du Markuartu aldean.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ISUSI BEASKOA Isusi biascoa ¹¹¹¹	1792	(Goienuri) "Lib.Hip."	278	"ca. y cia."	(Ikus Beaskoa –Isusi- berbera baita) "en el varrio de su nombre Q. de Goj." . 306an "Isusi Viascoa"
ISUSKIZA		(Larrazabal)			
Isuskiza ¹¹¹²	1994	Markuartu	Ahoz	"campa"	Hau, nire ustez, "IÑUSKIZA" da. Lukuko honek Gordexola aldean lan egin zuen, han Isuskiza deitura ugari dela, eta hortik letorke okerra)
Isuskiza	1999	"Cuad. Top. 8"	II.135		"Cruce de caminos entre Sarache y la campa de ..." "Basondo, Isuskiza y Saratxe"
ITORLEBURU Itorleburu ¹¹¹³	1994	(Goienuri) Magdalena	Ahoz.	"termino"	"cerca Malkuartu"
ITURBURU					Ikus Iturriburu.
ITURRALDE Iturralde ¹¹¹⁴	1894	(Areta)* U.A. Finc.Rúst.	131	"heredad"	*86-14b Hasiera bateko ia > a.
Iturralde	1986	"Map.Top."	1,F10	"calle"	
Iturrálde	2003	Areta	Ahoz	"alto"	"El alto este Iturrálde".
ITURRALDE Iturralde	1574	(Odeibar)* "Lib.Baut."	186	"paraje"	Kat. 104. zk., *86-14a (Egun suntsitutakoa etxea) Kopian "Pedro el de Iturralde". 1858an (L. Baut).
Iturralde de Odeibar	1774	"Lib.Hip."	91b	"ca."	"Casa de Iturralde de Odeibar" gero etxe bera "Odeibar de Iturralde"
Odeibar de Iturralde	1774	"Lib.Hip."	91b	"ca. y cia."	110b-an ere bai, gero "Odeibar" bezala aipaturik.
Iturralde	1894	U.A.Finc.Urb.	115	"ca. y cio."	
Iturralde	1926	U.A."Est.Cat."	12.26	"fuente"	"Osteico"-ko iparraldeko muga "N. Arroyo y fuente Iturralde"
Iturralde	1932	U.A."Est.Cat."	27.68	"heredad"	Idazmakinez eginga. 27.69an ere bai: " S. E. regato de Odeibar al Rio"
Iturralde	1979	Top. Mapa	1	"cio."	Odeibarreko gurutzetik Osteiko baino lehenago zegoen baserria. 1986ko toponimia mapan ere aipatzen da.
Iturrálde	2003	Goikoplaza	Ahoz	"cio."	"hasta el aserío Iturrálde...todo eso es Odíbar". Oruetabekoa: "Iturrálde...esa que han tirado". Galdetu ondoren.
Iturrálde	2014	Iturralde	Ahoz	"cio."	"Te digo donde está la fuente de Iturralde"
ITURRAO Iturrao ¹¹¹⁵	1994	(Goienuri) Mendibil.Okend	Ahoz	"termino"	Okondo aldean dago.

¹¹¹¹ Etxe hau da gaur egun Beaskoetxe izenez ezagutzen dena, baita Beasko gisa ere. Fonetika aldetik dugu *ea>ia*. Beaskoa, azaldu dugunez, 'la de abajo' da.

¹¹¹² Hasiera batean uste nuen gaizki egon zitekeela, "Isuskiza" deitura nahiko ugaria denez, Gordexola aldean, eragina zela eta.

Azkue: "Itsuski: 1º (B...o...), brezo".

Mitxelenak Isuskiza, Izuskiza aurrekoari lotzen du.

Horren ondorioz, 'Brezal' izango genuke.

Dena dela, hasierako ustearekin jarraitzen dut, "Iñuskiza" dela.

¹¹¹³ Beranduko testigantza denez, agian iturburu-tik etor zitekeen, baina ez dago argi. Gereñu: "Iturla, Iturlanda..".

¹¹¹⁴ *Iturri* 'fuente' + *alde* 'lado, costado, zona': '(en el) lado de la fuente, junto a la fuente'.

Lehen Iturburu-rekin esan duguna erantsi ahal zaio honi, baina kasu honetan XVI. mendetik ez dugu Iturrialde formaren aztarnarik.

Gereñu: "Iturralde, muy abundante (barrios, caseríos, labrantíos, etc)", "Iturraldea, repetimos lo anterior". "Iturrialdea, 1732, término de Azáceta. 1737, labrantío de Estarrona".

Barrenengoak "Iturralde" Aiarako zortzi tokitan aipatzen du, "Iturrialde" behin bakarrik.

Muxikak forma biak biltzen ditu.

¹¹¹⁵ *Iturri* 'fuente' + *ao* 'boca, ruedo, .: 'boca de la fuente, salida de la fuente, manantial'.

Gereñu: "Iturrao, término de Jugo", "Iturriago, fuente de Izarza" Azkenak gogoratzen dit Orozkoko *agoa* 'la boca'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Iturráo	2014	Aspuru	Ahoz	"termino"	"Iturrao que también había corrales para ordeñar las ovejas"
ITURRIAGA		(Goienuri)*			*86-14a (Orain kale baten izena bada, lehen bertan zegoen baserri bat)
Yturriaga ¹¹¹⁶	1537	"Lib.Baut."	1b	"paraje"	"abad de yturriaga". 9b-an "ortiz de yturriaga". 1600an (U.A.) eta 1799an ere bai.
Iturriaga	1771	"Lib.Hip."	21b	"barrio"	175b-an ere bai.
Iturriaga	1809	"Diezm."	3	"casa/s"	1841ean (L.Baut.), 1877an (Becer.), 1914an (Vera), 1979an eta 1986an (toponimia mapak) ere bai.
Iturriaga (GO)	1894	U.A.Finc.Urb.	68	"ca. y cio."	Jabego baten aipamenean. 235e-an Goienuri "N. Arroyo" Ugarte ondoren aipatuta.
Iturriaga (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	205	"cio."	4.19an ere bai.
Iturriaga	1902	U.A.Cat.1900	1.7	"ca. ó cio."	"Ugarteturri"-ko hegoaldeko muga.
Iturriaga(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	13.26	"jaro"	"donde el marqués". Altamirakoak ere bai.
Iturriaga	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"Es igual Iturriaga".
Iturriaga	2003	Goikoplaza	Ahoz	"cio"	
ITURRIAGA		(Larra)			
Iturriaga (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	209	"monte"	Hiru muga ditu bakarrik Larrako koadrilan lurak dituen jabe batekin.
ITURRIAGA		(Olarate)			
Iturriaga	1689	U.A.050201.5	2b	"casa/s"	86-30a 2an "Yturriaga" ere bai. Zenagorta ondoan, Laudio / Orozko mugan.
ITURRIAGA ABAJO		(Goienuri)			
Iturriaga menor	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"jaro"	"Ugatesuri", "S. Jaro de Iturriaga Menor"
Iturriaga habago	1771	"Lib.Hip."	24b	"ca."	"Iturriaga de habago". Zalantza dut Laudiokoa edo Murueta-Orozkokoa den.
Iturriaga menor	1864	"Rgtro.Prop."	3	"urbana"	
Iturriaga menor	1877	"Rgtro.Prop."	9.1	"cio."	
ITURRIAGA ARRIBA		(Goienuri)			
Iturriaga de Arriba	1772	"Lib.Hip."	58b	"ca. y cia."	133an ere bai. 137b-an "Iturriaga de arriva"
Iturriagamenor	1911	U.A.Cat.1900	4.19	"ca. ó cio."	"Iturriaga-mAnor" jartzen du bitan eta idazmakina, baina gaizki, zeren "Mayor" edo "Menor" jarri behar baitu.
ITURRIAGASOLO		(Goienuri)			
Iturriagasolo ¹¹¹⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	71	"heredad"	86-14a~ "S. Arroyo", 205ean "... pertenecidos del caserio de Iturriaga".
Iturriagasolo	1916	U.A.Cat.1900	4.19	"heredad"	"se halla atravesando el rio Gogénuri"
ITURRIANDO		(Goienuri)			
Ituriando ¹¹¹⁸	1926	U.A."Est.Cat."	22.23	"heredad"	R / rr jabearen errakuntza dirudi. O > a.
ITURRIBARRU		(Larrazabal)			
Iturrubarru ¹¹¹⁹	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte"	<i>I u i > i u u</i> . Gero Oruetagoikoa aipatzen da. "S.

Barrenengoa: "Iturrao-Okondo".

¹¹¹⁶ Iturri 'fuente' + aga (top.atz.): 'lugar de la fuente, donde la fuente'.

Gereñuk zazpi tokitan biltzen du toponimo hau, Laudiokoa barne, Barrenengoak batean, Muxikak behin ere bai..

Laudion hiru Iturriaga daude gutxienez. Nahiko gardena mantendu egin da leku-izen hau denboran zehar.

¹¹¹⁷ Iturriaga (Ikus) + solo 'heredad': 'heredad de Iturriaga'.

¹¹¹⁸ Iturri 'fuente'+ ondo 'junto a': 'junto a la fuente'.

R/rr-en arteko zalantza dugu eta bukaeran ondo>ando urratsa.

¹¹¹⁹ Asimilazio batez iturri >iturru urratsa gertatu omen da nahiko ugaria dena, baina hain arrunta ez dena iturri -rekin joateko *barru* dugu, zeren susmatzen dut *buru* izan daitekeela. Bai horrela dirudi, zeren Oruetan Iturriburu bat dago.

Gainera, Gereñuk, Barrenengoak eta Erraztik ez dute aipatzen toponimo hori.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ITURRIBURU		(Areta-Goienuri)			Arroyo"
Iturriburu (Areta) ¹¹²⁰	1793	"Lib.Hip."	287b	"paraje"	86-14b "en el paraja llamado Espillusolo, e ... cia. de Santa Ana en el v. de Areta"
Iturriburu	1796	U.A.06010239.5	32	"heredad"	"Areta, debajo Santa Ana"
Iturburu	1796	U.A.06010239.5	2b	"heredad"	Hiru bider. Bertantxe "Iturriburu" bat ere bai. "Areta, debajo Santa Ana"
ITURRIBURU		(Garate-Goien.)			86-05d Luxaldai ondoan dagoela dirudi. (Hots, ikus 1956ko 12.12 Iturruchu eta 12.18ko Iturriburu bera direla, zabalera, jabea, mugakideak...Ikus 1894ko 33c
Iturburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	139f	"monte"	"N.Arroyo" Garate aurretik aipatzen da. 153b-an ere bai, Luxaldai aurretik. 232c-an ere bai. Ikus "Iturriburu"
Iturvuru	1894	U.A. Finc.Rúst.	156c	"monte"	Goienurin jarri dut, zeren kasu gehienetan horrela ematen du, baina Larrazabaleko mugan edo agian Larrazabalen bertan egon daiteke.
Iturburu (GO) ¹¹²¹	1911	U.A.Cat.1900	3.17	"monte"	Garate aldean. "Yturbury" zirudien, baina azkenengo bokaleei buztantxo bat jartzen diete.
ITURRIBURU		(Iragorri-Larr.)			86-13d~ Orueta aldean. (Larrazabal koadrilan bi "Iturriburu" omen daude, bat Iragorri aldean eta bestea Koba aldean. Zenbait kasutan erreferentziekin argi geratzen bada zein Iturriburu den, besteetan ez da hain erraza). Hau Kobakoa izan daiteke.
Iturburu (LZ)	1924	U.A.Cat.1900	6.12	"monte"	"Iturburun" dirudi.
Iturburun ¹¹²²	1926	U.A."Est.Cat."	16.7	"monte"	Iragorri aldean. Bukaerako n hori inesiboa?

¹¹²⁰ Iturri 'fuente' + buru 'cabeza, parte superior': 'parte superior de la fuente, manantial' Ikus Iturburu. Hemen mantentzen zaigu zenbait kasutan lehenengo hitzaren azken bokala.

1940an berriro gertatzen da iturri->iturru urratsa.

Hemeko testigantzetan iturriburu / iturburu dugu, dela dela, multzo honetan bietakoak jartzea izan da, batez ere, eboluzioa ikus dezan.

¹¹²¹ Iturri 'fuente' + buru 'parte superior, cabeza, arriba...': 'cabecera, encima, parte superior de la fuente, manantial (Azkué)

Azkué:"Iturburu (Bc, G, L-ain) 1º) origen.2º) manantial."

Mitxelena: "it(h)urburu manantial, origen (ya Leic.)". FHV 127. or.

Jarri diodan itzulpena lekua kokapenari egokitzuz, zeren ikusten denez, "monte" izaten da gehienetan, eta Lekandazarrekoak esaten zidanez, Etxeburu-z, "encima de casa", honetan iturri gainean dagoen mendiari egiten zaio erreferentzia. Dela dela, zuzenagoa izan daiteke, jatorriz aldetik behintzat, 'manantial' esanahia, zeren askotan Aspuru eta horrelakoek toki konkretu bakar bat izendatzen dute, azken honetan haitzaren buruari, hain zuzen ere. Ikus Iturrao.

Ohartzen garanez, lehenengo hitzaren azken bokala galdu egiten da. Mitxelena: "En palabras de más de dos sílabas se pierde la vocal final, cualquiera que sea, siempre que la consonante precedente, pueda quedar en posición final".. FHV 126. or.

Sinkopa dugu, tinbre bereko bi bokalak daudenean: "Castiñiza 1877 > Kastinza 1926, Imitola 1785 >Intola, Chiminchu 1894 > Chinchu 1940,Iturriburu 1793 > Iturburu 1796".

Bukaerako bokalaren galera, behintzat kronologikoki begiratzuz gero (Ikus Iturriburu), XVIII. mendeko bukaeran gertatzen da, baina askotan esan dugunez, toponimoen arabera, omen da, Mitxelenak dioena Leizarragaz lehenagokoa baita. Horrez gain, Iturburu / Iturriburu eta horrelakoak zenbaitetan bereizi baditugu ere, agian forma bateratu baten azpian jarri beharko genituzke. Hala eta guztiz ere, honela jarri badugu, batez ere, multzoka edo joera ikus dezan izan da.

Gereñu "Iturburo, Iturburoa", "turburu, topónimo muy extendido por toda la provincia", "Iturburua, igual que el anterior". "Iturriburu, Iturriburua" behin bakarrik biltzen duela. Oro har, iturri hitza osorik dituzten toponimoak askoz gehiago dira, itur-dutenak baino, baina hau bakarrik adierazten du datu sinkroniko bat, une batekoa. Zenbait kasutan, aldiz, urratsa eginda dago "Iturburu, -a" kasuetan bezala. Berdin gertatzen da "Iturbe"-rekin, zeren *Iturribe-ren konstataziok ez baitago.

Muxika: "Iturburu", baita "Iturriburu".

Barrenengoa: "Iturburu", "Iturriburu".

¹¹²² Beste askotan gertatzen denez, zenbait kasutan inexistiboa geratzen zaio itsatsia toponimoari. Agian lekukoak, euskalduna izanik, erantzun zuten: "-Iturburun!", "-Non dagoz ardiek?" edo "-Non egon zara?" galderei, edo antzeko batzuei.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Iturburum	1952	U.A.Finc.Rust.	16.8	"pinos"	"Coba, Iturriburu, Chiminchubecoa".16.9an ere bai. Inesiboa?
Iturburun(LZ)	1956	U.A.Amil.	16.22	"monte"	Idazmakina. Bukaerako <i>n</i> hori inesiboa?
Iturriburu	1994	Luxa	Ahoz.	"monte"	"Iturriburu...en Orueta". Baina ere aipatzen du: "Turuburu: mt. del marqués, en Goisabal"
Iturbúru	2003	Ostenko	Ahoz	"zona"	"¿Has comentado antes Iturbúru en vez de Ortubúru, crees que Iturbúru puede haber en la zona de Etxerre? Puede ser, si. ¿El de Etxerre que sea otro? Si, si que le tenía oído yo a Juanito puede ser ¿En Etxerre otro..? Iturbúru si, si"
ITURRIBURU		(Koba-Larraza.)			Kat. 670. zk., 86-13a~ (Bertakoek Ortuburu/Iturriburu zalantza dute, baina Iturriburu ondo konstatatua dugu)
Iturriburu	1926	U.A."Est.Cat."	12.18	"monte"	"Larrazabal" jartzen zuen lekuan goraxeago idatzirik.
Iturburun(LZ) ¹¹²³	1940	U.A."Est.Cat."	2.5	"heredad"	Idazmakina egina. <i>N</i> bukaeran duela eta <i>i</i> -ren sinkopa.
Iturburu(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	23.5	"monte"	"O. Arroyo". 27.51n ere bai. <i>i</i> -ren sinkopa.
Iturriburu(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	24.27	"monte"	
Iturburu	1952	U.A.Finc.Rust.	1.15	"monte"	Mendi ondoan aipaturik.
Iturriburu	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"heredad"	Koba ondoren aipatuta. 13.4an "Iturriburu". 13.8an ere bai.
Ituruburu	1956	U.A.Amil.	12.18	"monte"	<i>i > u</i> .
Iturriburu	1956	U.A.Amil.	12.34	"heredad"	
Turuburu	1994	Luxa	Ahoz.	"monte"	"Iturriburu...en Orueta". Baina ere aipatzen du: "Turuburu: mt. del marqués, en Goisabal"
Iturbúru	2003	Ostenko	Ahoz	"monte"	"por el camino que va a Malkuártu (Ostenkotik), luego está Iturbúru ...es un monte, que he lo visto Ortubúru...¿Iturbúru, Ortubúru puede ser la misma?-galdetzen zaio- ¡Si, Ortubúru e Iturbúru es lo mismo!...Está detrás del depósito de aguas mirando para Okendo...Junto a Iturbúru está Koba...Bidikuseta está en el mismo Iturburu"
Iturbúru	2014	Kastañiza Bekoa	Ahoz.	"monte"	"No sé si Ortubúru o Itur- (buru)"
ITURRIBURU		(Luxa)*			Kat. 322, zk., baina "Arrano" gisa bera izanik, *85-05d
Iturriburu (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	33c	"monte"	" Iturriburu... castañal (lau mugarriak bat datoz, guztiz, Luxaaldaikoekin) 80,22 areas; Arraño... castañal -E. Arroyo, O. Camino- 24,2 areas; Lamusen...castañal 539,20 areas"
Ituruburu(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	13.13	"monte"	<i>i > u</i> asimilazioz. "N. Arroyo", "Magdalena" eta "Garate" artean aipatuta. Ez dakigu ziur Luxakoa den.
Iturburu(LZ)	1956	U.A.Amil.	16.3	"monte"	Luxaaldai aldean dirudi.
Torlebúru	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	
Iturribúru	2014	Luxagoikoa	Esk.	"monte"	"Iturribúru, y este Pagoéta", baina ahazturik zuen.
Iturriburu	2015	Luxagoikoa	Ahoz.	"monte"	"19.- Otro monte denominado "ITURRIBURU... Este, riachuelo, y Oeste, camino".
ITURRIBURU		(Olarte)*			*86-22a
Iturriburu (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	194b	"monte"	Ibarra aipatuz gero. 70ean Launtxu ondoren, beraz, Olarten.
Iturriburu	1926	U.A."Est.Cat."	22.3	"monte"	Olarte? Bai: "Lánchu, Iturriburu, Alastuy"
Iturriburu(O)	1940	U.A."Est.Cat."	8.3	"monte"	Idazmakina egina. 13.7an ere idazmakina egina.
Iturriburu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.23	"heredad"	"Launchu, Launchu, Alastuy, Launchu, Laucastañeta, Iturriburu".
Iturriburu(O)	1956	U.A.Amil.	22.32	"monte"	"Iturriburu ó Lancastañeta". Azkena gaizki irakurtzen da <i>Sauca</i> -?
Iturribúru	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"Laukastañeta, Iturriburu"
ITURRIETA		(Larrazabal)*			Kat. 868. zk., *86-13d
Yturrieta ¹¹²⁴	1758	U.A.03050201.3	13b	"paraje"	"Yturrieta o Pagaza", "arriba de Lecandazarra"

¹¹²³ Inexiboaren marka dugu hemen berriro.¹¹²⁴ Iturri 'fuente' + eta (atz.pl.?): 'lugar de, donde la(s) fuente(s)'.

Nire iritziz, hemen ez dago pluraltasunik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Yturrita	1793	U.A06010247.27	1	"termino"	junto a Iragorri" 1793an. 1806an "regato ...Pagaza Yturrieta"
Iturieta	1877	"Rgtro.Prop."	9.2	"monte"	Dokumentu berean batean "Iturrita", gero lau bider "Iturrieta"
Iturrita	1894	U.A. Finc.Rúst.	32	"monte"	"Iturrieta" ere bai, $rr > r$. Beste batzuetan ere: "Chirrita / Chirita".
Iturieta	1894	U.A. Finc.Rúst.	80	"monte"	80b-an, 182b-an eta 189b-an ere bai. 1986an Beldio ondoan aipatuta. $le > i$.
Iturrita	1903	U.A.Cat.1900	2.10	"robleal"	"Iturrita" bera dela dirudi .Grafia aldetik $rr > r$. 1986an Beldio ondoan ie mantentzen dela.
Iturrieta (LZ)	1924	U.A.Cat.1900	6.12	"monte"	$le > i$.
Iturrieta	1926	U.A."Est.Cat."	16.7	"monte"	17.2an ere bai.
Iturrita	1926	U.A."Est.Cat."	20.20	"monte"	$le > i$.
Iturrieta	1940	U.A."Est.Cat."	2.6	"monte"	Idazmakinaz egina. 10.19an idazmakinaz egina. 13.16an ere bai.
Iturrita	1940	U.A."Est.Cat."	4.1	"arroyo"	"Erleche Olaco", "S. Arroyo Iturrita". 27.49an "Veldio solo barrena : N. Arroyo de Iturita". 27.50ean ere bai.
Iturrieta	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"monte"	Idazmakinaz egina. 16.8an, 16.9an eta 16.14an ere bai.
Iturrieta	1956	U.A.Amil.	16.23	"monte"	Orueta aldean.Idazmakinaz egina.
Iturrita	1956	U.A.Amil.	16.25	"arroyo "	$le > i$.
Iturrita	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.8	"pago"	"Iturrita". 39 erreferentzia Beldio aldean.
Iturrita	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"fuente donde nace el regato Uruscun". Oruetagoikoak ere bai.
Iturrieta	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	Birritan. "Uguskun" aldean. Geroago esaten du "Iturrita" pero escrito "Iturrieta"
Iturrieta	2003	Zumeltza	Ahoz	"termino"	"Más arriba es Iturrieta, Iturrita". Gorostizakoa: "Aquello es Iturrieta".
Itúrrita	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"fuente"	"el que baja de arriba de Itúrrita". Goirizabalena: "El barranco de Itúrrita".
Iturrita	2014	Etixerre	Ahoz	"termino"	
ITURRIETA		(Olarte)*			*86-22c
Iturrieta	1999	Cuad.Top. 8	1.39	"termino"	
Iturrieta	2003	Launtxu	Ahoz	"termino"	"Iturrieta está debajo de Olbide"
ITURRIGITXI		(Larrazabal)			
Ichurguichi	1920	Markuartu mapa	1	"heredad"	Kat. 697 zk.
ITURRIGORRIA		(Goienuri)			
Iturrigorri ¹¹²⁵	1894	U.A.Finc.Rust.	4c	"monte"	86-06a~ Amestui azpian omen dago, baina 1940an ematen du Goiri bertan egon zitekeela. Ikus.
Iturrigorri (GO)	1924	U.A.Cat.1900	6.17	"monte"	Birritan agertzen da. Askatxu, Bolleta eta Iñarrondo artean.
Iturrigorri(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	12.29	"heredad"	"Amestuy o Iturrigorri"
Iturrigorri(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	13.6	"monte"	1894an "Goiri, Aldapa, Santa Eulalia, Ibarra -N. Arroyo-, Ibarra, Ibarra, Goiri, Id, Lesiaga, Astiurreta, Goiri, Arampieta", "Arampieta" k dituen lau mugakideak guztiz bat datoz 1940ko "Ascoripoto" k dituenekin, zerrendan orden berean

$l + e > i$ eta $rr > r$ dugu, askotan bezalaxe

Gereñuk bederatzi tokitan biltzen du toponimo hau, Barrenengoak Aiara hiru tokitan. Muxikak ere biltzen du.

¹¹²⁵ Iturri 'fuente' + gorri 'roja' + a (art.) : ' (la) fuente roja'.

Arrigorriagako lagun batek esan zidan 'agua mineral' zuen bati deitzen ziotela, nahiko bidezkoa dena ur horrek duen koloreagatik, baina Orozkon hoiei Metaliturri ere deitzen zaie gaur egun, 'agua de hierro' edo dutelako.

Formarik arruntena artikulugabea da, baina batean artikuluz datorrenez, denak bateratuak jarri arren, artikulurekin jarri ditugu.

Laudion ikusten denez, hainbat daude.

Gereñuk hiru aipatzen ditu Araban.

Barrenengoak bost "Iturrigorri" eta "Iturrigorria" batean. Cuad. Top. Zuia: "Fuente Roja" 15 orr

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Iturrigorri(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"pinos"	ere dagoela. "Goiri" ere, zerrendan ordenaren aldetik 1940ko "Iturrigorri"rekin bat dator. Ikus: 1940, 13.5: "Goiri, Aldapa, Santa Eulalia, Ibarra – N. Arroyo-, Ibarra, Id., Goiri, Id, Leciaga, Azqueiturrieta, Iturrigorri, Ascoripoto, Ellacuri, Ellacuri", idazmakina.
Iturrigorri(GO)	1956	U.A.Amil.	1.26	"monte"	27.12an "Amestuy-Iturrigorri" "Yturrigorri" Goienuri aldean ematen du. 12.12an ere bai, Goienurin dagoela. "Amestuy"-ko azpitik idatzia.
ITURRIGORRIA		(Ibarriaga-Olarte)*			*86-22c
Iturrigorri(O)	1994	Launtxu	Ahoz.	"termino"	"Iruarriaga a la dcha., encima Eperlanda"
Iturrigórri	2003	Launtxu	Ahoz	"fuente"	"Hay un termino encima de Ibarriaga ¿Iturri...algo, lo comentaste tu, Iturrigórri te suena? –honaino galdera- Sí, tienes razón, Iturrigórri es la lao del Hayal Cuadrado bajando de Goikólandéta para abajo...casi al nivel de...de Bierlánda es un llano, y luego tirando hacia allá ... es Iturrigórri, es agua mineral, sale agua"
ITURRIGORRIA		(Izardui)*			*86-21a
Iturrigórri	2003	Isardio	Ahoz	"fuente"	"ese nombre creo que le dieron a la de Metal...-aspaldian...Goikotxorro e Iturrigórri están a bastante distancia"
ITURRIGORRIA		(Larra)*			86-14b
Iturrigorri	1994	Latorro	Ahoz.	"fuente"	"fuente de Areta a Basaurbe" (Suinak aipatuta).
Iturrigórri	2003	Areta	Ahoz	"fuente"	"fuente de mineral, fuente roja...". Esaten diote gehien. Bertan zegoen euskaldun batek "Iturrigórri" aipatu zuen, baina kokapena ez zen hain zehatza, Morterurantz aldean bazen ere. Morteruko batek esaten zion "fuente de mineral, minera..." hango bati, baina "iturrigorri" ez. Zabaleberrikoak esaten zenez, "fuente mineral son todas", hau da , asko zeuden eta gehienak metalituriak. Arangurengoak entzuen zuen , baina ez zekien non.
ITURRIGORRIA		(Lupardo-Olariaga)*			*86-05c
Iturrigorri(LZ)	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"próximo a Lupardo". 2003an ez dago hain argi "hacían pozos y una especie de laguna para el gana(d)o".
ITURRIGORRIA		(Okeluri)			86-13b
Iturrigorri(Okeluri)	1804	"Lib.Hip."	345b	"paraje"	"en el varrio de oqueluri"
ITURRIGORRIA		(Olarte)*			*86-29b (Olarte auzunera heldu baino zerbait lehenago ezkerretara dugu, zementuzko urontzi bat hain zuzen ere)
Iturrigurria ¹¹²⁶	1771	"Lib.Hip."	20	"paraje"	"yturrigurria" o > u . Arrigurriaga, nonbait, ere bai.
Iturrigorri (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	119	"her."	Lekunalde eta Olarteko beste lekuen ondoan.
Iturrigorri(O)	1926	U.A."Est.Cat."	13.1	"heredad"	119b-an "monte". Okerantxueta aurretik aipatuta.
Iturrigorri(O)	1940	U.A."Est.Cat."	8.9	"heredad"	Martena baserrikoa. 13.2an ere bai.
Iturrigorri(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	8.10ean, 20.3an eta 27.71n ere bai.
Iturrigorri(O)	1956	U.A.Amil.	12.43	"monte"	13.4an birritan. 13.5ean ere bai.
Tulugurri	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"fuente"	13.4an ere bai, birritan.
Iturrugurri	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"fuente de metal en el camino que sube". Nire ustez, Iturrigorri-tik dator.
					"fuente Iturrugurri", baina lehen "Tulugurri" esan

¹¹²⁶ Aspaldiko testigantza honek -gorri > gurri egin du, agian aurreko i-ren eraginez, geroago beste batzuetan berdin gertatuko denez.

Iturri >iturru- asimilazioa dugu eta baita hasierako bokalaren galera 'Tulugurri' ere. Errioxan eta Nafarroako hegoaldean sarri aurkitzen ditugu horrelakorik.

Gereñuk hainbat "Iturru-" aipatzen ditu.

Barrenengoa ere "Iturrutxu" hiru tokitan biltzen ditu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Turrugurri	1999	Cuad.Top.8	I.21	'fuente'	du.
Tulugórri	2003	Bekoetxe	Ahoz	"fuente"	"(l)urrugurri y ...Turrugurri" "¿Viniedo por ahí luego hay una fuente? Si, la de Tulugórri ...luego aquí ya Martena...Luego la fuente de Juandegia...¿La primera fuente que has dicho es la que casi esta al principio? Ahí abajo está, Tul(u/o)gurri...es mineral. ...¿la que se ve a la izda? ¡Si!"
ITURRIKOBIDE		(Larra)*			*86-14d
Iturrikobide	2033	Aranguren	Ahoz	"huerta"	"Una pequeña, Iturrikobide...estrecha larga...de casa para Asudio"
ITURRIONDO		(Goienuri)*			*86-05d
Iturriondo (GO) ¹¹²⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	100b	"monte"	"S. Arroyo" Luxa aldea ematen du.
Iturriondo	1940	U.A."Est.Cat."	17.1	"heredad"	Idazmakina egina, Goienuri dirudi.
Yturriondo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.2	"heredad"	Luxamendi aldean. 22.6 Andetzagan.
Iturrióndo	2003	Andetxaga	Ahoz	"fuente"	"Iturrióndo en la escritura..."
Iturrióndo	2003	Andetxaga	Ahoz	"fuente"	"La parcela donde está la fuente es Iturriondo"
Iturrióndo	2014	Andetxaga	Ahoz	"fuente"	2006an Andetxagakoa "Iturrióndo en la misma fuente, está más atrás", Andetxaga Goikoan geundela. Grabatu gabe.
ITURRIONDO		(Larra)			
Iturriondo (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	85	"heredad"	Zabaleberrio baserrikoa. 168b-an "monte" gisa, baina Larran edo Larrazabalen? Agian azkenean.
Iturriondo	1926	U.A."Est.Cat."	9.2	"heredad"	Zabaleberrio aldean.
Iturriondo(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.8	"cereales"	Berio ondoren dager.
Iturriondo	1956	U.A.Amil.	9.19	"heredad"	Berio aldean.
Iturriondo	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.3	"pago"	"Iturriond-" 35B.
ITURRIONDO		(Larrazabal)			
Iturriondo (LZ)	1924	U.A.Cat.1900	6.21	"monte"	"S. regato de San Juan"
Iturriondo ¹¹²⁸	1926	U.A."Est.Cat."	16.4	"monte"	O > e."S. Arroyo de San Juan"
Iturriondo(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	2.7	"heredad"	Idazmakina egina.
Iturriondo	1952	U.A.Finc.Rust.	6.1	"heredad"	Mimenza eta Barbara artean aipatuta.
ITURRIONDO		(Olate-Azpigorta)			
Iturriondo (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	205q	"monte"	86-30a Azpigortako aldeko mugen jabeak bat datoz honekin.
Iturriondo(O)	1940	U.A."Est.Cat."	20.2	"monte"	"Olategochi (Yturriondo)".
Iturriondo(O)	1956	U.A.Amil.	12.42	"monte"	
ITURRIONDO		(Olate-Ibarra)			
Iturriondo(O)	1940	U.A."Est.Cat."	27.85	"monte"	86-21b "Ibarra, Becosolo, Iturriondo" "N. ferrocarril"
Iturriondo	1952	U.A.Finc.Rust.	7.15	"heredad"	"Ibarra, Becosolo, Iturriondo -N. F. Carril, S. Camino...-... "
ITURRIOZAGA		(Larra)			
Iturriozaga ¹¹²⁹	1775	"Lib.Hip."	119	"paraje"	"en Aranzar", "linda con cerradura de Berriomendi"

¹¹²⁷ Iturri 'fuente'+ ondo 'junto a, cerca, próximo': 'junto a la fuente'. Hauetan mantentzen zaigu lehenengo hitzaren azken bokala.

Gereñuk bakarrik aipatzen ditu "Iturriondo, término de Elosu", "Iturriondoa, 1661, heredad de Aranguiz", baina Laudion bakarrik hainbat daude.

Barrenengoa hiru Iturriondo biltzen ditu Aiaran.

Muxika: "Iturriondo".

¹¹²⁸ Lehen ikusi dugu "Ituriando", Iturriondo-tik susmatu nuen zetorrela eta orain Iturriendo ikustean *ondo* > *endo* disimilazioaz pentsatzen dut, Okondo>Okendo, Botolaza>Betolaza..., agian endo>ando gertatu da ondoren.

¹¹²⁹ Iturri 'fuente' + otz 'frio' + aga (top.atz.): 'lugar de la fuente fría' Kontrakoa dugu Urberuaga toponimoan, ur 'agua' + bero 'caliente'+ aga (top.atz.): 'lugar de agua(s) caliente(s), bertan balnearioak eraiki zirelarik.

Oso adierazkorra da Gereñuk biltzen duen "Iturriocha, 1719,...San Vicente de Arana".

Barrenengoa hiru tokitan biltzen du Iturrioz.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Yturriozaga	1797	U.A06010240.10	17b	"termino"	y con arb. de la casa quemada". 216an eta 254b-an Larran ere bai. Anuntzibai dorrearen jabegoaren mendi bat
ITURRITXU		(Goienuri)*			Kat. 983.tik ezk., kalerako, *86-14a (Iturritxu bat nagusitu den arren eremu honetan, agian besteren bat/batzuk egon zite(z)keen). "Iturrichu o Ynchaurretta" Luxa ondoan dirudi. 1776an eta 1791n (lau bider) Zolloa aldean. 1926an (U.A.) ere bai. "en el camino que va a Zolloa y v. de Basterzar", 367an ere bai. Barranketa aurretik aipatuta. "E. Arroyo". Gero Ugarte aipatzen da. 169an ere bai. 202b-an ere bai, "mon(te)." gisa. 218an ere bai Solloa aldean gehienbat. Bukaerako $u > o$. $Rr > r$, baina grafia kontua ere izan daiteke. Larrintxu ondoan, Santa Ana aipatu ondoren, eta Urbietan, Iñarroondo aurretik. Hasiera batean ematen zuen loturaren bat izan zitekeela Aretakoarekin, baina ez da horrela. "... o Larrinchu". 20.14an eta 21.2an ere bai. 24.20an ere bai. Balintxaerreketa aurretik aipatuta. 9.9an ere bai. 12.3an Larrazabalekoa?. 19.2an Goienurin zalanza barik. 20.2an "Iturrichu, Urbietan, Iñarroondo..." 21.1ean "Solloa, Iturrichu, Lesiaga..." eta 22.8an ere bai. 22.9an "Iturriche" argi jarri arren, Iturritxu izan behar da, zenbait errakuntza baitago, gainera kokapena aldetik azkena baita.
Iturrichu ¹¹³⁰	1736	U.A.06010206.4	6b	"paraje"	
Iturrichu (GO)	1798	"Lib.Hip."	314b	"paraje"	
Iturruchu (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	13	"monte"	
Iturrichu (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	71	"heredad"	
Iturricho (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	139l	"heredad"	
Iturichu	1894	U.A. Finc.Rúst.	164e	"monte"	
Iturrichu (GO)	1911	U.A.Cat.1900	3.21	"heredad"	
Iturrichu(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	20.31	"heredad"	
Iturrichu(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	13.30	"heredad"	
Iturrichu(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"monte"	
Iturrichu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.2	"pago"	
Iturritxu	1986	"Map.Top."	1	"calle"	
Iturritxu(GO)	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	
Iturritxu	2003	Solloa	Ahoz	"calle"	
Iturritxu	2014	Lusurbailanda	Ahoz	"calle"	
ITURRITXU		(Larra)			
Iturrichu(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	12.7	"labrantia"	"Iturrichu" eta azpian" Cuadrilla de Larra" Hasierakoa ez dago hain argi?
ITURRITXU		(Larrazabal)			
Iturrichu (LZ)	1775	"Lib.Hip."	107	"termino"	Gaur egun bertan Iturritxu ezagunik ez badago ere, Kaltzaganeta aldean zegoela ematen du. "proximo a Argacha". Izan daiteke geroko "Iturrichueta"
Iturrichu(LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	12.6	"monte"	Larrazabaleko baso artean.
Iturruchu	1956	U.A.Amil.	12.12	"monte"	Birritan. $I > u$. 12.40an "Iturrichu" Larrazabalen dirudi. 1952ko 22.9koa Larrazabalekoa dirudi.
Iturrichu(LZ)	1956	U.A.Amil.	22.55	"monte"	"E. Camino carretil a Odiaga"
Iturritxu	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	En Gardea.
ITURRITXU		(Olate)*			Hir. Kat. 12. zk., *86-14c (Hainbat Iturritxu antzeman daitezke bertan: a) "en el barrio de Olate (1915)", b) Eperlanda aldean, c) gaur

Muxika: "Iturrioz" eta "Iturriozaga".

¹¹³⁰ Iturri 'fuente'+ txu (dim.): 'fuente pequeña, fuente chiquita, fuentecilla'.

Kasuren batean ikusten dugunez, iturri>iturru asimilazioa gertatu da. Horrez gain, $rr > r$ eta bukaerako $u > o$ ere bai.

Laudion hainbat Iturritxu daude.

Gereñuk "Iturrichu" biltzen du toki batzuetan, baina "Iturricho" eta "Iturrichoa" sarriago omen dago "...muy abundante...".

Barrenengoa: "Iturritxa (batean), Iturritxo (Baranbio), Iturritxu (Baranbio, Lux. Mar.)". Lehenengoari ugaritasun zentzua ematen dio, baina, nire ustez, zentzu bera du.

Muxika: "Iturritxo".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Iturrichu (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	1b	"monte"	egunekoa...) Eperlanda eta Olabarrieta artean agertzen da. 205n-an Zubiaur, Agirre aurretik. 208r-an ere bai Olarte. 236an ere bai.
Iturruchu (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	20b	"monte"	Txirrieta eta Okerantxueta artean aipatuta. 200c-an ere bai, <i>i u i u > i u u u</i> .
Iturrichu (O)	1915	U.A.Cat.1900	4.24	"monte"	"un monte calvo llamado Iturrichu, en el barrio de Olarte"
Iturrichu (O)	1926	U.A."Est.Cat."	1.3	"monte"	Okerantxueta aurretik aipaturik. 7.13an ere bai, Eperlanda ondoan.16.13an ere bai.
Iturruchu	1926	U.A.UM.0712.1	38	"heredad"	Birritan. Bertantxe "Iturrichu" ere bai. Geroago Idazmakina egindako erlazioan ere bai.
Iturrichu(O)	1940	U.A."Est.Cat."	1.11	"monte"	13.36an ere bai.
Iturruchu(O)	1940	U.A."Est.Cat."	9.4	"monte"	<i>/ > u</i> asimilazioz.
Iturrichu(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.16	"monte"	7.1ean "Olavarrieta e Iturrichu", idazmakina egina. 7.3an Gardeagotxi aldean. 9.1ean ere bai.
Iturrichu(O)	1956	U.A.Amil.	1.31	"monte"	16.1ean, 22.9an eta 2.13an ere bai.
Iturritxu	2003	Presako	Ahoz	"fuente"	"fuente donde Atxa". Ameztiokoari ondokoa galdetuz gero, "Has comentado que ahí mismo, que donde Larraneko, que había una fuentecica, que era la fuente de la hermandad ¿Cómo la llamabais?", berak "Iturritxu" erantzun zuen. Erreka ondoan uste dut zegoela.
Turritxu	2003	Solozar	Ahoz	"fuente"	"fuente donde Atxa"
Iturritxu	2014	Presako-F. Bengoa	Ahoz	"fuente"	
ITURRITXUETA		(Goienuri)*			Kat. 1299. eta 1300. zk., *86-05d
Iturrichueta (GO) ¹¹³¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	33b	"viña,her."	33 c-an "monte" bezala ere bai: "Iturrichueta... chacoli...45 areas; Id. 25,20 areas; Luja Goico...cereales -S.E. relatante- 108,76 areas; Aldapasasi...cereales -S. Su pertenencia, E. Camino, O. Egido- 68,40 areas; Iturrichueta... calbo inculto -N. Egido, E. Su pertenencia- 44 areas; Arraño sasi... carbon -N. Egido, S. Arroyo- 38,44 areas; Pabuela... datoz)...2,38 areas; Luja Alday"
Iturrichieta (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	99b	"monte"	33b-koa da, baina honetan bukaera ez dago argi. <i>u/ie</i> . Dena dela, azkena dirudi puntua baitarama.
Iturrichieta(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	9.9	"monte"	Luxaaldai inguruan.
Itutichueta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.41	"monte"	Honen jabea eta bi aldeko mugakidea Luxakoak dira biak.
Iturritxueta	1994	Olariaga	Ahoz	"termino"	"próximo a Olariaga...hacia Luja"
Intxurritxita ¹¹³²	1994	Luxa	Ahoz	"termino"	"termino Lujamendi". Birritan.
Intxurritxita	2003	Luxa	Ahoz	"termino"	
Intxaurritxita	2003	Luxa	Ahoz	"termino"	"está de la cabaña ahí arriba, para atrás un monte que raya con Okendo...¿Hay fuentes? En Intxurritxita no!". Intxaur- /Intxur- beraz.
Iturritxuéta	2003	Olariaga	Ahoz	"termino"	"desde el pico es Iturritxuéta"
Iturrichueta	2015	Luxagoikoa	Eskr.		"10.- Otra destinada a viñedo, titulada "ITURRICHUETA"...al Norte, ejido común llamado "LUJAMENDI"...12.-...y Oeste, la antedicha viña", "...más allá de la cabaña (donde/ande) los pinos, <u>aquello es Intxurritxita</u> ."
Itxurritxita	2014	Luxa	Ahoz	"termino"	"...otro monte <u>Intxurritxita</u> ...". Aurrekoa da.
Intxurritxita	2014	Luxa	Ahoz	"termino"	
Iturritxuéta	2014	Olariaga	Ahoz	"termino"	

¹¹³¹ Iturri 'fuente'+ txu (dim.) + eta (atz. plur?):'lugar de la fuente pequeña'. Askotan esan dudanez, *eta* atzizkiak ez dut uste ugaritasun zentzua duenik.

Konstatazio zaharrenek zalantzarik ez dute eskaintzen: 1894-an u + e hiatoak > ie egiten du. Hortik Goienuri aldean askotan gertatzen denez, i e > i urratsa dugu.

Gereñu: "Iturrichueta, monte de Aramayona. 1706, labrantío de Mendoza".

Barrenengoa: "Iturritxueta-Okondo".

Muxika: "Iturritxoeta".

¹¹³² Antzaz, *intxaur* 'nuez, nogal' izan ahal genuen, baina ez da horrela. Gereñu: "Inchurrubitate, 1869".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ITURRITXUETA		(Larrazabal)			
Yturricueta	1788	U.A.06010229.9	26	"termino"	Bitan. 1791n hirutan. Denak Gardea aldean, Argatxa baserriena baita.
Iturricueta (LZ)	1808	"Lib.Hip."	373b	"termino"	"curso de Argacha"
Iturricueta (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	75	"monte"	"Calzaganeta" muga bateko jabea bat dator honekin.
Iturricueta (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	195g	"monte"	Presako aldean. <i>Ue > oe</i> .
Iturricueta (LZ)	1911	U.A.Cat.1900	3.10	"termino"	Argatxa aldean
Iturricueta	1932	U.A."Est.Cat."	27.30	"monte"	
Iturricueta	1952	U.A.Finc.Rúst.	22.28	"monte"	7.6an Goienuriko mugan. 22.29an "Itutichueta", baina errakuntza izan behar da.
ITURRITXUETA		(Olarte)			
Iturricueta	1934	U.A.UM.0712.4	2	"monte"	"S. Catuja"
Iturricueta	1956	U.A.Amil.	22.55	"monte"	<i>Rr > r</i> .
ITURRIZA		(Larra)			
Iturrisa ¹¹³³	1940	U.A."Est.Cat."	17.6	"heredad"	Ikus ITURRIZAR (Larra) eta ITURRIZAGA 17.7an ere bai.
ITURRIZA		(Larrazabal)			
Iturricha ¹¹³⁴	1877	"Rgtro.Prop."	9.2b	"finca"	"Iturrichu"-tik?
Iturrisa	1894	U.A. Finc.Rúst.	153d	"monte"	Orueta aldean ematen du. Grafia ez dago oso argi ea <i>t/s</i> den.
ITURRIZAGA		(Larra)*			*86-14c
Iturrizaga ¹¹³⁵	1877	"Rgtro.Prop."	9.2b	"finca"	9.1b-ko "Itursaga" bera izan daiteke.
Iturrizaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	3b	"monte"	162c-an ere bai.
Iturrizaga	1926	U.A."Est.Cat."	7.9	"heredad"	
Iturrizaga	1940	U.A."Est.Cat."	10.20	"heredad"	27.31n "S. Arroyo Aranzar"
Iturrisaga	1952	U.A. Finc.Rúst.	1.0	"pinos"	
Iturrisaga	1956	U.A.Amil.	22.54	"heredad"	"S. Arrozo Aranzar?"
Urtusaga	1994	Latorro	Ahoz.	"termino"	"Entre Arraño y Jez... detrás ermita de Jez"
Iturrisága	2003	Asudio	Ahoz	"termino"	Iturrisaga > Urtusaga? Baietz dirudi. "¿Subiendo por (debajo) el túnel (autovía)? Iturrisága...el barranco de Iturrisága –esaten zioten eremu osoari–"
ITURRIZAR		(Larra)			
Iturrisar ¹¹³⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	152	"monte"	86-14c. Ikus ITURRIZAGA Larra eta Olarte artean ematen du.

¹¹³³ Ikus aurreko eta ondoko oinpeko-oharrak, zeren Iturrisa, Iturrisar eta Iturrisaga loturik daudela ematen baitu. Gainera, uste dut aipatu dugula –ága > -áa > a urratsa. Urkabuztitzan aldean "Unza/Untzaga" dugu bideseinaletan, baina esan "Unzáa" esaten dutelakoan nago. Okondon ere "Unzáa" esaten dute, edo behintzat azken bokala luzagoa egiten dute.

¹¹³⁴ *Iturri* 'fuente'+ *txa* (dim.?): 'fuente pequeña'.

Grafia aldetik "Iturrisa" forma bateratutzat jarri badugu, "Iturritxa" izan zitekeen egokiena, konstatazioetan "Iturricha, Iturrisa, Iturrisa" izanez gero, horren alde egiten baitu. Gainera, Orozkon bizirik dirau *-txa* atzizkia zenbait kasutan. Askotan, zu / za alternantzia aurkitzen dugu. Ez dugu uste *zar* hitzari lotu daitekenik, nahiz eta fonetikoki posible izan, zeren inposiboan dagoen dardarkaria sarritan jausten baita.

Gereñu: "Iturricha, términos de Arzubiaga y Mendarozqueta", "Iturrisa".

Ikus Iturritxu. Barrenengoa: "Iturritxa (batean), Iturritxo (Baranbio), Iturritxu (Baranbio, Lux. Mar.)". Lehenengoari ugaritasun zentzia ematen dio, baina, nire ustez, zentzu bera du.

Muxika: "Iturrisa".

Izen bereko toponimoa aipatzen du Mitxelena "El ejemplo más antiguo atestiguado será Itoúrisa, población situada entre los vascones por Ptolomeo."

¹¹³⁵ *Iturri* 'fuente'+ *txa* (dim.?) + *aga* (top.atz.): 'lugar de la fuente pequeña'.

Gaurko testigantzak Iturrisaga>Urtusaga egin duela ematen du, tartean *Uturrisaga izan daitekeela, metatesia gertatuz gero.

¹¹³⁶ *Iturri* 'fuente' + *zar* 'vieja': 'fuente vieja'.

Uste izan dut behin baino gehiagotan ia -zar honek ez du irten analogiaz, baina ematen du ezetz, zeren kontrakoa dugu ere. Gainera, esango nuke forma hau tinkoenetarikoa izan daitekeela, aspalditik dokumentatu baitago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Iturrisar	2003	Saltaariaga II	Ahoz	"termino"	"Iturrisar era a la izquierda de la escombrera un poco más arriba"
ITURRONDO Uturrondo ¹¹³⁷	1745	(Larra) U.A06010211.27	2	"heredad"	Gurpide.
ITURTXI Iturchi ¹¹³⁸	1781	(Goienuri) "Lib.Hip."	170b	"paraje"	Olaeta aldean. <i>R / n</i> zalantza, baina <i>r</i> dirudi
ITXURRETA Ichurreta ¹¹³⁹	1940	(Goienuri) U.A."Est.Cat."	13.29	"heredad"	Palatalizarioaren aztarnaren bat, Iturrieta-tik etorri gero.
ITXURRETA Ichurreta	1934	(Larra) U.A.UM.0712.4	1	"heredad"	"Dentro de ella está el caserío Lateorro.."
IZABALETA Izabaleta	 1952	(Larra) U.A.Finc.Rust.	 20.6	 "cereales"	86-22b (Bidezabaleta > Bizabaleta izan daiteke, horrela jartzen ez badu ere). Bidezabaleta zenbait mugakideekin ez dator bat. Zalantzazkoa. Ez da irakurtzen ondo. "Gurpide, Aransolo, Gurpide, Yzabaleta".. 22.9an "Herederos de Icabalceta"
IZAGA Icaga ¹¹⁴⁰	1572	(Kanp.Top.) "Lib.Baut."	45	"apellido"	"m. de olaeta la de icaga". 1568an bitan. Gereñuk "Izaga, caserío de Oquendo". Egun "Izaga, Izega"
IZAGIRRE Yzaguirre ¹¹⁴¹	1743	(Goienuri)* U.A.030501.31	15b	"c. y c."	*86-05b Ikus Eizagirre. Bi baserriko ingurua da. 1753an ere bai. 1758an "los Vitoricas de Yzaguirre". 1761ean (Obisp.)
Izaguirre	1772	"Lib.Hip."	48	"ca."	
Izaguirre	1809	"Diezm."	3	"casa/s"	1825 (L.Baut.) "el de Izaguirre". 1877an (Becer.). 1914an (Vera). 1965ean (Otsoa).

Gereñu: "Iturrizar, caserío de Gojain. 1693, fuente de Zuazo de Gamboa. Labrantío de Alegría", "Iturrizarra" (lau bider biltzen du 1668tik 1803. raitartez. Aurkakoa diren "Iturribarri, 1710, fuente de Zaldueño", "Iturribarria, caserío de Menagaray" ere agertzen dira.

Barrenengoa: "Iturrizar.- Lar.- Var: Turruzal...". Kontrakoa den "Iturribarria" ere biltzen du.

Muxika: "Iturrizar".

¹¹³⁷ Iturri 'fuente'+ ondo 'junto a': 'junto a la fuente'.

Hemen asimilazioa gertatu da. Urratsak hauek izan daitezke: Iturriondo>Iturruondo>Iturrondo

¹¹³⁸ Lehen Iturrichueta>Iturrichieta>Iturrichita ikusi dugu, orain agian Iturritxu > Iturtxu > Iturtxi.

Horrela izan behar da, zeren datuen arauera Iturritxu bera da.

¹¹³⁹ Iturritxu dela eta "Iturrichu o Ynchaurreta" agertzen zaigu, beraz, Intxaurreta > Itxurreta dugu ziur aski.

¹¹⁴⁰ Mitxelena: "i, i(h)i 'junco': Iza, (itza 'juncal'), Izaga".

Gereñu: "Izaga, Izagacorrequea".

Barrenengoa: "Izaga, Izagorta, Izalde".

Muxika: "Izakorta".

Beraz, *iza* 'juncal' + aga (top.atz.): 'lugar de juncales, juncal'. Eta horrela da, zeren Okondogoieneko erreka bazter batean dago, uste dut bi erreka elkartzen diren tokian. Bertakoek egun Izaga, Izega deitzen diote tokiari, hau da, i-ren eraginez ondorengo a > e, azentu proparoxitonoa dela.

Ikus *atx*, zeren bertan azaltzen denez, Iruñako Izaga (haitz + aga) dugu, hemen, aldiz, beste ondorioa dugu.

¹¹⁴¹ Bereziarik idatzi badugu, lehenago dagoen konstatatua "Heyçagyrr* 1580" dator ei > i murrizketa gertatu ondoren. Ikus Eizagirre, bertan azaldu dugunez, 'lugar expuesto al viento, cara al viento' da. Hainbat adibide aipatu badugu, beste bat Gereñurengan hartzen dugu "Eguzquiaguirre 1713".

Itxuraz, behintzat, hasierako atalean *iza* 'juncal' dugula ematen badu, eta bertan ugariak izan, Eizagirre-tik datorkigu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Izaguirre	1894	U.A.Finc.Urb.	151	"ca. y cio."	
Izaguirre	1894	U.A. Finc.Rúst.	103b	"labradio"	"casa" ere bai. 171n "her(edad)., mon(te)." gisa ere bai. Gero alboan "Caserio Izaguirre Mayor"
Izaguirre	1902	U.A.Cat.1900	1.2	"ca. ó cio."	
Izaguirre	1926	U.A."Est.Cat."	9.22	"heredad"	Izaguirre
Izaguirre	1932	U.A."Est.Cat."	27.44	"casa"	Etxe bera geroago "Izaguirre Mayor" bezala dago.
Izaguirre	1952	U.A.Finc.Rust.	16.10	"monte"	
Izaguirre	1956	U.A.Amil.	16.8	"heredad"	
Izaguirre M.	1952	U.A.Finc.Rust.	9.14	"cereales"	
Izaguirre	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai.
Izaguirre	2003	Garate	Ahoz	"cio"	"¿El caserío de ahí? Izaguirre!"
Izaguirre	2014	Atxa	Ahoz	"cio"	"¿De Gárate para la derecha, antes de...? -Izaguirre."
IZAGIRRE MAYOR		(Goienuri)		Kat. 399. zk., *86-05b (Izaguirre Txikerrakoa kontuan izanez gero, "Izagirrehandia, Izagirenagusia, Izagirrebekoa edo, agian, Izagirrezaharra dagokio"	
Izaguirre mayor	1894	U.A.Finc.Urb.	151	"ca. y cio."	
Izaguirre mayor	1894	U.A. Finc.Rúst.	171	"cio."	Alboan jartzen zituen "Izaguirre" jabego batzuetan, eta geroko ohar batean honela.
Izaguirre Mayor	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.3	"pago"	"Izaguirre" eta azpian "Mayor" lursaila zenbaki bera duelarik.
Izaguirre Mayor	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Izaguirre mayor	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"enfrente Izaguirre Mayor". Isusikoak eta Bekokoak (Isusi) ere bai. Zugezukoak: "Izagirre Txikito el de arriba, Izagirre Mayor el de abajo"
Izagirre Mayor	2003	Izagirre	Ahoz	"cio"	"El de más abajo Izagirre Mayor". Garate: "¿El de Eugenio? Izagirre Mayor"
Izagirre Mayor	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	
Izagirre Handi	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	"Izagirre Handi... Izagirre Mayor..."
IZAGIRRE GOIKOA		(Goienuri)		*86-05b Gaurko "Izagirre Menor, Izagirre Txikito", lehen "Izagirregoiko, Izagirretxiker (ikus)". Hasiera-hasieratik bi Izagirre izan dira, gehienetan "Mayor/Menor, Chiquito"-ren bitartez bereiztua, baina kuriosoki Txikito dena gorago dago bestea baino. "Mayor" beheragokoa da. Adjektibo hori handiago izatetik omen datorkio. Bai horrela da, bertako seme batek (Izagirre Mayor-ekoa) aipatu zuen baserria lehen askoz handiagoa zela.	
Izaguirre Goico	1777	"Lib.Hip."	144	"ca. y cia."	Alboan "Izaguirre" jartzen zuen, gero "Izaguirre Goico" birritan.
Yzaguirregoicoa ¹¹⁴²	1800	U.A06010249.20	0	"casa/s"	"casa titulada Yzaguirre Goicoa". 2an "Izaguirre Goicoa".
Goicoa de Yzaguirre,	1800	U.A06010249.20	4		"La casa Goicoa de Yzaguirre"
IZAGIRRETXI-KERRA		(Goienuri)		*86-05b Ikus Izagirregoikoa.	
Izaguirchiquer ¹¹⁴³	1799	U.A06010237.13	6		Lehenengo hitzaren azken bokala galdu egin da.

¹¹⁴² Izagirre (kus) + goikoa 'el de arriba': 'Izagirre el de arriba'

¹¹⁴³ *agir* atala dugu bukaerako *e* gabe + *txiker* 'menor'.

Eizagirre kasu honetan, Goikoa zehazten den kasuan salbu, bereizketa arruntena zera da:

"Mayor" / "Menor, Chiquito, Chiquer" bitartez agertzen da gehien bat bereizketa, hau da baserriaren zabalerari, kokapenari ere egiten zitzaioela "Goikoa/...". Beraz, erreferentzia bi izan ditugu, bat (zabalenarena) nagusitu arren. Kuriosoki txikiago dena goragokoa da. Hirugarren erreferentzia ere badago "Izagirrezaharra/...". Baina etxearen handierari begira egindako bereizketa da, nahiz eta hasiera baten usten izan zehaztapen hau XVI. mendean erlazioetan egiten zen bereizketari zegokiokela: Askotan erlazioetan agertzen ziren aita eta semea deitura batekin, eta izen bera zutenean alboan jartzen zuen:

- mayor 'aitaren izen-deitura ondoren'

- menor 'semearen " " '.

Kasuren batean azkenari gaineratuta 'mayor/menor' en días .

Ondorioz, Izagirreko bi baserrien bereizketa:

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Izaguirre chiquito	1809	"Diezm."	3	"casa/s"	Geroago "Izaguirre"
Izagirre Menor	1986	"Map.Top."	1	"cio."	Birritan aipatzen da.
Izaguirre Menor	1894	U.A.Finc.Urb.	95	"ca. y cio."	
Izaguirre Menor	1940	U.A."Est.Cat."	13.5	"monte"	
Izaguirre Menor	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.4	"pago"	"Izaguirre" eta azpian "Menor" lursaila zenbaki bera duelarik.
Izaguirre chiquito	1894	U.A. Finc.Rúst.	164f	casa	Palankaren Iparraldeko muga da.
Izagirre txikito	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	Beaskokoak (Isusi) "los dos, pequeño y grande". Isusikoak ere. Bekokoak (Isusi) "Izagirre Menor".
Izagirretxikito	1994	Sugesu	Ahoz	"cio"	"Izagirre Mayor el de abajo y Izagirre Txikito el de arriba"
Izagirre Menor	2003	Izagirre	Ahoz	"cio"	"El nuestro Izagirre Menor". Dena dela, geroago ikusi dudanez –kasu askotan gertatzen da-, bai berari bai anaiari kalean aurkitzen baduzu esaten dizute "Voy a Izagirre", hau da, bere baserriaren izena aipatzen dute bakarrik.
Izagirre Txikito	2003	Garate	Ahoz	"cio"	"¿Al de los Ibarrolas? Izagirre Txikito"
Izagirre Txikito	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	
Izagirre Pequeño	2014	Atxa	Ahoz	"cio"	"Izagirre Mayor e Izagirre Pequeño"
Izagirretxiki	2014	Izagirre	Ahoz	"cio"	"Izagirretxiki... Txikito, Izagirre Txikito"
IZAGIRRE-ZARRA		(Goienuri)			*86-05b (Ziurtatu beharrekoa, baina agian "Izagirre Mayor" izan daiteke)
Izaguirrezarra ¹¹⁴⁴	1877	"Rgtr.Prop."	9.3	"cio."	"Izaguirre-zarra", ondoren "Izaguirre supicando", eta "Izaguirre" ere bai.
IZARDUI		(Larrazabal)*			*86-21a Gaurko Isardio.
Ycarduy ¹¹⁴⁵	1568	U.A.0107.1a	7	"lugar"	
Yçardui	1582	"Lib.Baut."	70	"termino"	"J. de lecanda el de yçarduy". 1573an "m. de ycardui"
Ysardui	1730	U.A.06010206.1	1	"paraje"	Hirutan. 1756an bitan. 1779an "Izarduy" sei bider .

1) Gorago dagoenari: a)"Goikoa" –kokapenari begira-, b) "Txiker, Menor, Txikito" –zabalerari begira-. (Goikoa eta Txikerra forma zaharrak dira)

2) Beherago dagoena: "Mayor" –zabalerari begira. eta agian "Izagirrezahar" –antzinatasunari begira-.

Diptongoa murriztu egin da oso goiz, baina zenbait deituretan mantendu egin da gaurdaino, behintzat Gipuzkoa aldean.

¹¹⁴⁴ Hemen beste bereizketa bat egiten zaio, oraingo honetan *zarra* 'el viejo' gaineratzen zaio, baina berbera izanik.

¹¹⁴⁵ Honetaz A. Irigoi en irakasle estimatuak azalpen zabala ematen digu eman nizkion datu hauek zirela eta (Ikus De Re Philologica Linguae Vasconiae III..) izarra 'estrella'-ri lotzen duela. Badaude "Izarra" herria, "Compostela" eta antzekorik. Tartean "Lizarra"

Nire ustez, *dui* atzizkia botanika munduan multzoa adierazten duenez, kontutan izanik Lizardui > Lizardi deitura, ez genuke baztertu behar l(e)izar, lexar 'fresno', hasierako laterala galduz artikulutzat harturik edo. Beraz, 'fresnedal' izango genuke. Eta hori ez bada, behintzat -dui atzizkiak eranginda botanikari loturik behintzat dagoelakoan nago. Are gehiago Izardui-ren antzekoa den Izar(t)za-rengan ezaugarri bera aurkitzen diot, botanika munduari lotura zuzena duen atzizkia izatea.

Azkue: "Izar: 1º (c), estrella... 4º 'AN, B, G', en toponimia significa " altura"...= En Alaba hay una pueblecito muy elevado llamado Izarra; en Gipuzkoa es muy conocido el monte pelado Izarraitz, " peña de la altura", situado entre Azpeitia y Azkoitia. En Navarra siglos atrás tradujeron al latín el nombre Izarra, que sin duda llevaba Estella y conserva actualmente una montaña contigua á la villa; solo que, confundiendo las acepciones, tomaron como " estrella" lo que solo significaba "altura".

Azken honetaz, zenbait aburu egin ditut, zeren Lizarra eta antzekoak agertzen zaizkigu dokumentazio zaharrean 1012. urtetik honutaz, beraz, ez dakit zein puntutaraino Izarra-ri lotu behar dugu. Dela dela, bertako eraikuntzetan izarrak dauzkagu nonnahi. "Stella" zentzu errakuntza batetik omen dator behin irakurri nuen.

Gure Izardui-ri itzuliz fonetika aldetik zenbait urrats bitxi agertzen dira:

1) Dui (1772. urteraino)>diu (metatesia) >dio (egun).

2) Hasierako bokala galdu kasuren batean: "Sardio 1775 , Zarduy 1793, Sarduy 1952" (azkena da idazle kubatar baten deitura dugu. Baita ere, Gernika aldean)

Azalpen hauekin bukatzeaz nengoela, *u* letrari dagozkion toponimoak aztertzen nituela, Barrenengoarengan irakurtzen dut: "Uzarza.- Santa Coloma-Et.Tamujal", de uzar, izar 'tamujo', 'retama espinosa. tza suf. abundancial', berehala etortzen zait Izardui toponimoa, baina galdera bat ia nundik atera duen. Jotzen dut berriro Azkuerengan eta haxe aurkitzen dut: "Izarra (B-mond). tamujo, mata de la familia de las euforbiáceas..", hau nahiko bidezko iruditzen zait -dui atzizkirekin joateko.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Izardui	1758	U.A.03050201.3	11	"barrio"	1793an askotan <i>-dui/duy</i> bukaera dutela. 1821ean (L.Baut.) "Izardui"
Izardui	1771	"Lib.Hip."	14b	"barrio"	Birritan (Yzardui .11b-an bitan ere. "casa" bezala ere bai. Askotan agertzen da horrela. 108an "Isardui". 138an "Izardui", "Isardui". 283b-an ere bai.
Isardui	1772	"Conc"	3	"paraje"	1806an (U.A) "Ysarduy". 1841ean (L.Baut) "Ysardui". 1864an (Rg. Prop.) "Yzarduy" 1965ean (L.Llodio) "Izardui" XVII. aipamenaz.
Sardio	1775	"Lib.Hip."	127	"heredad"	"Isardio" izan daiteke, zeren bertan Izardui aipatzen baita, gainera, 125ean "Izardio" dugu.
Izardio	1775	"Lib.Hip."	125	"ca. y cia."	"el de .." alboko ohar baten, 1801an egina. Gehienbat itzelezko aldeaz garai honetan Izardui dugu, Izardio salbuespena delarik.
Zardio	1776	"Lib.Hip."	138	"termino"	Lehenengo letra pizka bat ezabatua dago. Izardui dago aipaturik lehen. "Sarduy" deitura dugu.
Izardiu	1779	U.A06010218.14	15b	"paraje"	Ui > iu. 1811n ere bai. 1811n (Diezm.) bitan "Isardiu". 1820an (L.Baut) "Ysardiu"
Izardio	1793	U.A.06010235.1	mp	"paraje"	Krokis batean agertzen da lehenengoz forma hau, dokumentu berean "Izardui" asko daudela. Izardui > Izardiu > Izardio. 1806an ere bai.
Zarduy	1793	U.A.06010235.1	182	"paraje"	"otro castañal do llaman Zardui", aurretik eta osteitik, askotan, Izardui dokumentu berean.
Isardio	1842	"Lib.Baut."	88	"barrio"	1819an "Yzardio". 1877an (Becer.), 1914an (Vera) eta 1864an (Rg.Prop.) "Izardio". 1926an (U. A.). 1965ean (Otsoa). 1979an eta 1986an (toponimia mapak)
Isardio	1894	U.A.Finc.Urb.	218	"ca. y cio."	
Isardio	1894	U.A. Finc.Rúst.	37b	"monte"	
Izardio	1902	U.A.Est.Mun.	14	"finca"	
Izardio	1902	U.A.Cat.1900	1.2	"ca. ó cio."	
Isardio	1902	U.A.Cat.1900	2.29	"monte"	"Ysardio"
Isardio	1926	U.A."Est.Cat."	3.1	"heredad"	
Izardio	1926	U.A."Est.Cat."	16.19	"barrio"	20.5ean ere bai.
Isardio	1940	U.A."Est.Cat."	4.3	"heredad"	24.14an "Izardio" ere bai, birritan. 0.1ean ere bai.
Sarduy	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"monte"	Idazmakina egina. Izarduitik? Bai, berez, geroago ikusi dudanez "Sarduy-goicoa"ri dagokio.
Isardio	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"heredad"	Birritan. 22.11n ere bai.
Isardi	1956	U.A.Amil.	3.1	"heredad"	Ez dago argi, baina azken bokala falta omen zaio. 3.7an "Isardio"
Isardio	1956	U.A.Amil.	22.17	"monte"	22.24an ere bai.
Isardio	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.5	"pago"	
Isardio	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	Galdetzen diet "Sarduy"-z eta erantzuten didate ez dutela behin ere entzun forma hori.
Isárdio	2003	Odiaga II	Ahoz	"barrio"	"Yendo para Isárdio". Presako: "Baja un regalo de Isárdio". Isardio: "pieza del royo de Isárdio".
IZARDUI ANDI-KOA		(Larrazabal)			(Ikus Andikoa –Izardui- berbera baita)
Isarduy Andicoa ¹¹⁴⁶	1775	"Lib.Hip."	107b	"ca."	Gero "Andicoa" bezala aipatuta.
Izardui Andicoa	1775	"Lib.Hip."	127	"ca. y cia."	Gero "la su c. y c. de Adicoa -n falta zaio- en el varrio de Izarduy"
Isardio Andicoa	1803	"Lib.Hip."	338b	"ca."	Birritan "Isardio de Andicoa"
Isardio Andicoa	1894	U.A.Finc.Urb.	119	"ca. y cio."	
IZARDUI BEASKOA		(Larrazabal)			(Ikus Beaskoa -Izardui- berbera baita)
Izardui Beascoa ¹¹⁴⁷	1770	U.A.06010218.3	12b	"casa/s"	24an ere bai. Hau da Odiagako "Beasco"
Isardio Biascoa	1894	U.A.Finc.Urb.	49	"ca.y cio"	
IZARDUIGOIASKOA		(Larrazabal)			(Ikus Goiaskoa –Izardui- berbera dirudi)
Isarduigoiasco ¹¹⁴⁸	1775	"Lib.Hip."	108b	"ca."	"Izardui goyasco" ere bai, bertantxe dagoelarik. 125ean ere bai, "Izardui Goiasco"
IZARDUIGOIKOA		(Larrazabal)			"Isardui Beascoa, 94" baserrian toponimo bera

¹¹⁴⁶ Izardui(ikus) + andikoa 'el de allí'.

¹¹⁴⁷ Izardui (ikus)+ *beaskoa* 'el de abajo'.

¹¹⁴⁸ Izardui (ikus)+ *goiaskoa* 'el de (más) arriba'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Izarduigoico ¹¹⁴⁹	1737	"Lib.Hip."	49b	"ca."	agertzen da: "Lardui 1894, Sarday Goicoa 1924, Sarduy Goicoa 1924, 1926, 1956, Sarduy 1952" "Casa de Izardui goico... Uria... las dos casas... y caserías cercanas de otra en dcho varrio de Yzarduy... fiadores la su casa y casería llamada Andicoa..."
Sarday Goicoa	1924	U.A.Cat.1900	6.6	"monte"	Ez dago argi <i>r edo n</i> den, baina lehena dirudi. 6.8an ere bai, baina bigarren <i>a</i> zuzendua <i>u- ik?</i> . Sarduy bidezkoagoa litzateke.
Sarduygoicoa	1926	U.A."Est.Cat."	3.2	"monte"	Isardio aldean. Gerta daiteke <i>i > -</i> , Sarduygoicoa
Sarduygoicoa	1956	U.A.Amil.	3.9	"monte"	"Sarduy-goicoa": "Aldapea Recalde Marquilluzo y Solobarri ('huerta' bakar bat moduan), Aurrecosolo, Landazar, Buburcegui, Aulechu. Cipuscuren, Sarduy-goicoa, Goicolupeceta..." Hasierako <i>i</i> galdu da. "Sarduy" da idazle kubatar baten deitura. Gernika aldean dirau azken forma honek. Berbera 1952ko 2.6an "Sarduy": "Aldapa, Aurrecosolo, Landazar (Landazar" da), Salsundio, Guipuzcuren, Ondibarriba, Buburcegui, Sarduy, Irmino..."
IZARZA		(Goienuri)			86-06c (Isusi ondokoa nagusitzen baldin bada, besteren bat antzeman daiteke: Ugalde aldean, Orozkon?)
Izarza ^{**1150}	1025	"SMCo.Ubieto"	178	"localidad"	"Arrahia-Izarza-Izarza-Arraya" (Landazuri).
Yzarsa	1730	U.A.06010206.1	4	"paraje"	Birritan. "junto a Ysusi". 1758an ere bai: "junto a Ach Sorros"
Yzarza	1797	U.A.06010236.4	18b	"monte"	"junto a Ysusi"
Izarza	1877	"Rgtro.Prop."	9.1b	"finca"	
Irsersa	1894	U.A. Finc.Rúst.	7c	"monte"	"E. Arroyo Zuricalday". 147b-an ere bai.
Irsersa	1924	U.A.Cat.1900	6.3	"termino"	
Irsersa	1926	U.A."Est.Cat."	20.14	"monte"	Izarzatik? "Izan > izen > izin" (Orozkon)
Izarza	1926	U.A."Est.Cat."	22.12	"monte"	
Irsersa	1940	U.A."Est.Cat."	10.18	"monte"	
Izarza	1940	U.A."Est.Cat."	24.17	"monte"	
Irsersa	1952	U.A.Finc.Rust.	19.2	"monte"	Alza aurretik aipatuta. 20.2an ia berdina den zerrenda batean ere bai: "...Zavalesquiñe, Errecabita, Astei, Videcourse, Irsersa -E- Arroyo...- , Alza".
Izarza	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"monte"	Iñarrondo eta Zabaleskiñe artean aipatuta. 13.5ean birritan.
Izarra	1956	U.A.Amil.	2.8	"monte"	Idazmakina "Izarra", baina gaizki egon behar.
Izarza	1956	U.A.Amil.	13.7	"monte"	Idazmakina.
Irsersa	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"..me suena.."
IZARZA		(Urkabustaiz)			
Yzarza	1768	Lib. Hip.	10b	"pueblo"	"Urcabustaiz se elige el lugar de Yzarza". Ondo berezita daude <i>rz</i> eta <i>rr</i> talde kontsonantikoak grafia aldetik. J grafemarekin ager daitezke erdikontsonante sapaikari ozena [j] eta belare igurzkarri gorra [x], Orozkon zehazki zaharrek [jauregi] ahoskatzen dute, gazteek, berriz, [xauregi]. Honetaz zuhurki jokatu zuen Azkuek i, ih, j grafemak multzo berean

¹¹⁴⁹ Izardui (ikus) + *goikoa* 'el de arriba). Ia seguru da Izarduigoiaskoa eta azken hau berbera izatea, zeren, nahiz eta aspaldian bereinkuntzaren bat izan zitekeen haien artean (goiasko 'el de (más) arriba'), urte hauetan antzeko balioarekin agertzen zaizkigu.

¹¹⁵⁰ Hemen Izardui (ikus), aztertzerakoan izan ditugun atal berdinak izan dezakegu, alde batetik *izar*, eta bestetik (*t)za* (botanika munduan multzo adierazten duen atzizkia), beraz, balio parekoa dira Izardui eta Izarza, berdin dugu kasu hauetan ere: Asunza / Asudui, Mimenza / Mimendui, Gorostidui / Gorostiza,...

Fonetika aldetik a > e urratsa dugu, aurreko i-aren eraginez.

Gereñu "Izarza" hiru tokitan biltzen du. Orozkon ere badago.

Barrenengoak lau tokitan aipatzen ditu.

Merino Urrutia: "Izarza".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
JABASO Jabaso ¹¹⁵¹	1894	(Olarte) U.A. Finc.Rúst.	91	"monte"	jartzean.
JARDIN Jardín	2014	(Larrazabal)* Ostenko	Ahoz	"monte"	Kat. 663. zk.,
JARDINBURU Jardinburu ¹¹⁵²	1999	(Areta)* "Cuad. Top. 8"	III.7		*86-06d (Nahiz eta galdetu, 2003an ez genuen jaso). 1952an "19 Junio" lekua "jardín" gisa agertzen da, baina kale berri baten izena dirudi, gainera Lamuzatik Ugarterantz egon daiteke.
JARO Jaro (LZ)	1894	(Arana) U.A. Finc.Rúst.	197b	"monte"	86-13d (Hau berbera, 1926ko 20.27an "Saconeta" moduan agertzen da. Ikus) "Goicosolo –N. E. O. Relatante, S. Arroyo- 151 areas, Sasi bastar –N. E. O. Relatante, S. Arroyo- 74 areas, Jaro –S. Relatante- 214,60 areas, Gorostaduy, Echaurre –N. Arroyo...-, Beldio, Alqueta, Larra eder".
JARO Jaro(GO) ¹¹⁵³	1926	(Goienuri) U.A."Est.Cat."	22.22	"leña"	
JARO Jaro (LZ)	1894	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst.	87b	"monte"	
JARO Jaro(O)	1926	(Olarte) U.A."Est.Cat."	9.20	"heredad"	"Heredad termino Pieza del Jaro"
JARO ARRIBA Jaro <u>arriba</u> (Luja)	1894	(Luxa) U.A. Finc.Rúst.	33e	"monte"	Kat. 301. zk, 86-05d "Luja Alday" aldean. "Basarte –N. Arroyo- 22,68 areas; Luja Alday; Inchurza; Jaro bajo... carbon – N. Camino, (beste mugakide bat bat dator Balintxaerreketaoarekin) 209,36 areas; Jaro arriba... carbón carbon –O. Camino, (beste mugakide bat bat dator Balintxaerreketaoarekin); Luja Alday".
Jaro Arriba	2014	Luxa	"ahoz"	"monte"	
Jaro de arriba	2015	Luxa	Eskri.	"monte"	"Otro monte, llamado "JARO DE ARRIBA"... Oeste, camino vecinal que va a Oleriaga..."
JARO ABAJO Jaro bajo (Luja)	1894	(Luxa) U.A. Finc.Rúst.	33e	"monte"	Kat. 302. zk, baina "Olariaga" gisa, bera izanik, 86-05d "Luja Alday" aldean, gero dator "Jaro arriba". "Basarte –N. Arroyo- 22,68 areas; Luja Alday; Inchurza; Jaro bajo... carbon –N. Camino, (beste mugakide bat bat dator Balintxaerreketaoarekin) 209,36 areas; Jaro arriba... carbón carbon –O. Camino, (beste mugakide bat bat dator Balintxaerreketaoarekin); Luja Alday".
Jaro Abajo	2014	Luxa	"ahoz"	"monte"	
Jaro de abajo	2015	Luxa	Eskri.	"monte"	"Otro monte jaro, titulado "JARO DE ABAJO"..."

¹¹⁵¹ Behin bakarrik konstatatua dugun honetan, argi duguna bigarren ataleko *baso* 'monte, bosque' dela.

Ez dakit bidezkoa izan litekeen, baina Muxikak biltzen duen "Juansoro (Jausoro)" oinarritzat harturik, agian "Jaunbaso" izango genuke, baina ez dut aurkitzen beste konstatazioa, Gereñuk dituen "Jaunmendiostea...Jaunsolo..." izan ezik.

¹¹⁵² 'Jardín' + buru 'cabeza,,': 'cabecera del jardín'.

Berandukoa izan daiteke. 1952an, 9.10 orrian, esaterako, kale baten izen moduan –horrela dela uste dut- "19 Junio" agertzen da, erabilera "jardín" dela.

¹¹⁵³ Toponimo gisa berandu agertzen bada, korrelatu euskaldun ugari ditu (sasi...). "Jaro" irakurtzean ez dugu bakarrik gaztelaniaz duen zentzua ulertu behar, hau da, 'zarza, zarzal', baizik eta 'sebe' eta zuhaitz gazteen mintegia. Aspaldiko eskriturretan jabegoen zehaztapenetan jartzen zuen "...jarales...", zeren hauek garrantzia handia zuten baserriko tresnerian, aizkora edo haitzurren kirtanak egiteko, besteak beste.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Norte, camino carretil que va a Oleriaga..."
JARO REBIS Jaro de Rébis, el	2014	(Larrazabal) Kastañiza Bekoa	"ahoz"	"monte"	Kat. 743. zk.
JAUNDIA Jaundia ¹¹⁵⁴	1999	(Larra) "Cuad. Top.8"	l.159	'rio'	"Rio Altube, rio Jaundia, rio Basaudia, Las Jeseras, Kateako Erreka y rio Orozko". Jaundia berez, Goiuri eta Baranbio aldean.
JAUREGI Jauregui ^{*1155} Jauregui*	1260 1579	(Olarte) "Calahorr.Erg." "Lib.Baut."	424 62b	"localidad" "apellido"	"Heguilaz...Jauregui" "D. de jauregui hijo de J. ximenez de Jauregui". 1727an (U.A.) "torre de Antº Galindez de Jauregui...rio, ferreria Gard."
JAUREGIKOA Iaurico ^{**1156} Jauricoa Jaureguicoa Jaureguicoa Jaurico Yaurico Jaurico Jaurico Iauriko Llauriko Yauriko	1251 1726 1775 1790 1894 1902 1926 1932 1979 1986 2003	(Olarte)* "Iranz.Lacarra" U.A.030503.3 "Lib.Hip." U.A.070105.2 U.A.Finc.Urb. U.A.Cat.1900 U.A."Est.Cat." U.A."Est.Cat." "Map.Top." "Map.Top." Launtxu	249 8 119 64 186 1.12 20.17 27.38 1 1 Ahoz	"apellido" "c. y c." "ca." "casa/s" "ca. y cio." "ca. ó cio." "heredad" "heredad" "cio." "cio." "cio"	*86-14c. Ikus Jauregi. "Pedro iaurico" "Antonio Galindez de Jauricoa las sus Casas y Caserías de Jauricoa" "v. Gardea", mugak: "rio caudal, con huerta Torre de Landa". 202b-an ere bai. 1811n (Diezm) "La de Jaureguicoa" Yaurico?. 1902an "Jaurico" ere bai. 2.13an ere bai, "E. Ferrocarril. O. Calzada Antigua" "E. ferrocarril. O. Calzada" D-3. D-3. Orozkon zaharrek Yauregia / gazteagoek "Jauregia" "Ahí está Yauriko". Ameztoi: "El caserío de Eduardo Yauriko". Presako: "La fuente de Yauriko".
JEINKOENA Geincoena ¹¹⁵⁷	1783	(Olarte)* "Lib.Hip."	184	"ca."	*86-29b

¹¹⁵⁴ Beranduko konstatazia denez, ez naiz ausartzen hipotesiekin, gainera, "Basaudia"-k antza bat gordetzen du.

Gereñu: "Jaundia, arroyo de Gújuli; íd. de Barambio". Cuad. Top. Zuia: "Basaude" 15 or.

SMCo.Led.1076-1200 "Iaundi 1084"

¹¹⁵⁵ Jauregi 'palacio' oso zabaldua dago Euskal Herri osoan, jaun 'señor' +.egi (ondoko lurak) hitzez osaturik. Lehen esan duguez, Orozkon badago Jauregia deitutako auzunea, San Martin baino lehenago, Bertako zaharrek [jauregin] (inexiboz, horrela entzun bainuen), ahoskatzen dute, gazteek [xauregia] egiten dutela.

Azkue: "Jauregi (c), palacio..".

Gereñuk 6 tokitan aipatzen du "Jauregi", forma artikuluduna, hau da, "Jaureguia" hiru tokitan aipatzen duela.

Barrenengoak Aiarako 7 herritan biltzen du forma artikulugabea (Jaurigi, Jauri, Joregi, loregi..aldakiak ere bai), artikuluduna bi herritan aipatzen digula.

¹¹⁵⁶ Askotan ikusi dugunez, etxeari erreferentzia egiten zaio *ko* (tok.gen.) + *a* (art.) gehituz gero. Honek arindu egiten du, Jauregi berak, izaten duen aldaketak fonetikak. Besteak beste:

Bokalen arteko *g* galdu egiten da, ondoan duen ei diptongoa > i murrizketa gertatzen dela. Ikus Jauregi toponimo ahoskera aldetik esan duguna, bat etortzen baita 1251ko eta 1902ko konstatazioekin zaharrek Orozkon egiten zutenarekin. Horrela uler dezakegu itxuraldatuta dagoen "Llauriko" grafia. Aldaketak hauek ikusten denez, XIII. mendean bazueden konstataturik.

Jauregiko toponimoa ez dute aipatzen ez Gereñuk, ez Barrenengoa ez eta Muxikak.

Lemoan "Yeuri" auzunea dago. Bertako bati galdetu nion ia "Jauregi"-ren bat zegoen, Laudiokoa gogoratuz. Hasiera batean ezetz esan zidan, baina esan nionean "Yeuri" "Jauregi"-tik zetorrela, orduan, esan zidan batzuek "Yauregi" ere esaten diotela. Beraz, konstatatua dugu toponimo honen beste urrats bat.

¹¹⁵⁷ Hasiera batean Jaungoikoena-z pentsatu nuen izenaren aldetik (*ai > e > e, i arrunta baita), baina Euskal Herriko beste lekuetan ondorio egokia litzatekena, inguru hauetan ez nago hain seguru. Emaztearen amamak, Zeanurikoa zena, "-Yanoikoa!

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Jencoena	1788	U.A.06010227.1	0	"cia."	4an ere bai . "caseria de Olarte". 1622an 0107.1.97b "La casseria de juanetuco? 1864an (R.Prop) 72an "Geincon", 7.1ean "Geicone"
Geincoena	1788	U.A.06010227.1	1	"c. y c."	2b-an "caseria de Olarte". 1802an birritan baina ere bai "Jeincoena" beste bitan."Jeincoena Q. de Olarte".
Jeincoena	1802	U.A.06010252.1	19	"c. y c."	65ean eta 100an ere bai.
Jeincoa	1802	U.A.06010252.6	1	"casa/s"	"casería titulada Jeincoa", baina bertan bitan "Jeincoena" ere bai.
Geicone	1877	"Rgtro.Prop."	7.1	"cio."	
Yencuena	1894	U.A. Finc.Rúst.	138c	"heredad"	Olarten, baserria ere Olartekoa da.
Jinkuene	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	"caserío caído"
Jinkoéne	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz	"cio"	"Jinkoéne caserío que estaba caído".
JEREIN		(Larrazabal)			
Jerein ¹¹⁵⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	2b	"heredad"	Larrazabaleko jabego batzuekin agertzen da, San Juan aldean. Fonetika aldetik y/x.
JESURI		(Orozko)*			
Jesúri	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	*86-22d , Olartetik hurbil "Jesúri es...de Senagórta para allá, a medio kilometro o más...". Bekoetxe-Olar: "Jesúri antes de llegar a Santamarina"
JESURILANDA		(Olarte)*			
Jesurilanda ¹¹⁵⁹	1999	Cuad. Top. 8	1.38	'monte'	*86-22d , Olartetik hurbil "Elorritxugane, Uruneta y Jesurilanda"
Jesurilánda	2003				Launtxukoak ez du entzun izen hau, ez eta Bekoetxeoak ere, nahiz eta biak lekuko oak izan.
JUAN DE EGIA		(Olarte)*			
Juan de Eguia ^{*1160}	1562	"Lib.Baut."	139	"apellido"	*86-29b (Ikus EGIENA berbera baita) Pertsona izena da, bere semeak izen berbera duela . Lau bider behintzat agertzen da, izen eta deitura bera duela.
Juan de Eguia	1797	"Lib.Hip."	300b	"ca."	"entre medias de las casas de Armuru y de la de Juan de Eguia". 326an "Juan de Eguia el de Olarte"
Juan de Eguia	1811	"Diezm."	5	"casa/s"	"La de Juan de Eguia de Olarte". 1965ean (Otsoa) eta 1986an toponimia mapan ere bai.

Yanoikoa!" esaten zuen, hau da, Jaungoikoa -ren laburdura. Bestalde, etxe bati erreferentzia egiteko, *-ena* atzikia itsasten da gehienetan jabearen izenari edo izengoitiari.

Berririo ikustean gauza bera ikusten dut. Emazteari galdetzen diot ia zer izan daiteke "Jeinkoena" eta berak "Jangoikoarena" (Jaungoikoarena) izango delakoan dago.

Gereñurengan aurkitzen ditut neurri batean aurrekoaren alde dauden bi datu: "Diosabide, 1690, labrantío de Ullibarri Viña", "Dioscasa, 1697, labrantío de Labraza". Azkenari ohar bat jarri beharrean gaude, zeren euskal itxura baitu, "Dios casa" balitz, gaztelaniakoitzulpena 'Casa de Dios' genuke. Zentzu erligiosoz gain, kasuren batean entzuna dut pertsona bati izen hori izengaito gisa ematea "el rey, el príncipe..." eta antzekoak ematen diren moduan.

Barrenengoa: "Jaunkona".

¹¹⁵⁸ Ez dut aurkitzen antzekorik beste zerrendetan. Azkue: "Jera..cariño" biltzen du, Orozkoko txera 'caricia', baina aldaki hauek kontutan izan arren, ez dut ezer aurkitu.

¹¹⁵⁹ Jesuri gisa ezaguna nuen, baina ez nuen hartu Orozkokoa zelakoan.

Atalak ez dira gardenak, behintzat lehenak, *landa* 'campa' argi baitago. Agian *zuri* edo *uri* izan dezakegu.

Azkuek, Gereñuk eta Barrenengoak ez dute aipatzen antzekorik.

¹¹⁶⁰ Lehenengo batean bitxia iruditu bazitzaidan, zeren pertsona izen-deiturak baserria izendatzeko erabiliak baitira, baina ondo baino hobeto konstatua dago.

Baserri horretan jaioa zen andre batek, Okondon bizi zena, baserriaren izena aipatzerakoan dena batera ahoskatzen zuen [xuandeegia], [xuandegia], inungo tarte uzten izena eta prepozioa eta honen eta deituraren artea. Kuriosoki Gereñurengan berdin berdin dago harturik "Juandeegia, caserío de Llodio", nahiz eta lekukoa ziur aski beste bat izan.

Antzeko ugari aurkitzen dugu aipatutako zerrendetan: "Joandeberría, Joandeneberiaostea. .Joandevitoriasoloa", "Juandebidea... Juandelamiguelasabela...Juandenenquendi...Juandezufia".

Geroago konturatu naizenez, "Juan de Eguia" hau, "Egiena" gisa agertzen dena da (Ikus).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Juan de Egia Juan de Egia	1979 1994	"Map.Top." Bekoetxe-Olar.	1 Ahoz.	"cio." "cio."	"Juan de Egia" baserriaren jabeek "Juan deegia" esaten dute, hau da, batzen dituztela atalak, lehenengo baten "Juandeegia" ematen du, baina behintzat azken biak batzen dituzte. Hots, erabileraren erabileraz, preposizioa eta deitura elkartu dira. "Cuad.Top.8"-an "Juandegia".
Juandegía	2003	Launtxu	Ahoz	"cio."	"Jaundegía es otra (casa)". Bekoetxe-Olarte: "Txébarri, y Kukúza, y aquí Marténa, esta Bekoétxe se llamaba....Juandegía, Enekoéne, Armúru, Olartegótxi, Sanagórta y allí abajo Lekúna, que es Lekuona dicen que es"
JUANEZARAN Juanezaran ¹¹⁶¹	1744	U.A.06010211.8	0	"monte "	Birritan. Argi idatzia.
JUDIOSOLO		(Larrazabal)			Ikus INDIOSOLO
JUDIOSOLOBARRENA		(Larrazabal)			86-13b Ikus INDIOSOLOBARREBA (1940) eta JULIOSOLOBARRENA (1956) berbera baita.
JUKUNOKOA		(Olarte)			86-29b (Juan de Egia baserrikoa dirudi. Gaizki egon behar da, horrela agertu arren, zeren 1894an "... Obieta, Urcullu, Rotondo, Lecunondo, Errogocheta, Yencuena" agertzen baitziren.
Jucunocoa ¹¹⁶²	1956	U.A.Amil.	12.26	"heredad"	"...Obieta, Urcullu, Jucunocoa"
JULIOSOLO		(Larrazabal)			Ikus. 86-13b. Berbera INDIOSOLO (1940), JULIOSOLO (1952) eta JULIOSOLO (1956) gisa
KAKAPOZO Kakapóso	2014	(Larrazabal) Presako-F.Bengoa	Ahoz	"cio"	Kat. 1112. zk.
KALABIORREKA Kalabiorréka	2014	(Aspuru) Aspuru	Ahoz	"arroyo"	Aspurun, baina Okondo da. "El Kalabiorreka nace debajo de las casas de Aspuru"
KALLEJO Callejo ¹¹⁶³	1989	Gereñu	137	"monte "	"El Callejo"
KALLEKOA Callectoa ¹¹⁶⁴	1771	(Larra)* "Lib.Hip."	31	"ca. y cia."	*86-14b "varrio de Areta y Cuadrilla de Larrea. 141ean ere

¹¹⁶¹ Ez da oso gardeana eta, gainera, behin bakarrik agertzen zaigu. Itxuraz, pertsona izena egoteaz gain, (metatesia posible litzateke, zeren Barrenengoak Juandalaperi, Jaun- egon behar zen tokian), hau da, Juan, *aran* 'valle' izan dezakegu.

¹¹⁶² Hau oso zalantzarria da, berandu eta gaizki agertzen baita.

¹¹⁶³ Audioko toponimoen barnean bakarrik Gereñuk bakarrik biltzen du toponimo (beste bi herritan ere bai). Dela dela, toponimo hau nahiko arrunta da, izena arrunta izanik, hau da, kale txiki edo okerra izendatzeko.

Karrantzan deitura gisa agertzen da. Forma aldetik "Karrejo" oso antzekoa da, bertan idi-probak egiten dira San Roke ondoan. Baliteke errakuntza batez berbera izatea

¹¹⁶⁴ *Kalle* 'calle' + *ko* (tok.gen.) + *a* (art.) : 'la (casa) de (junto a) la calle'.

Askotan ikusi dugunez, etxe bat izendatzeko *ko* leku-denborazko genitiboaren bitartez egiten da. Baita ikus daiteke sarritan aipatutako artikularen galera ere.

Egungo bizkaierak, behintzat Orozkokoa zalantza erakuste du, ez dakigu /l/-en artekoa, hala gazlerelaren eraginez, zeren *kallean* 'en la calle', Burrutskalle eta horrelakorik (Bilbon Barrenkalle, Belostikalle...ere bai) entzuten baita. Bertan ere entzuna dut *goaz kalera*, baina, antza denez, batuaren eraginez. Audioko toponimoetan hasierako joera agertzen da: "Callectoa 1771, Callectoburu 1894, Callectosolo 1877". Esan dugunez, Orozkon ere erabiltzen da *kalle*, *kale* beharrean, baina *goaz kalera*..(kanpora). Gogoratzen nuen hau geroago baieztatu dit amaginarrebak.

Mixelena: "kale 'calle': Asquencalle, forma romanizada ' los nombres de las calles de Bilbao aparecen también escritos Barrenkalle,...desde documentos antiguos...En líneas generales, kale es el término occidental, y karrika el oriental para 'calle' ".

Gereñuk ez du aipatzen horrelakorik. Muxikak "Kalealdea" biltzen du.

Barrenengoa: "Kallebarrena, Kalleko".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					bai .151b-an, 222b-an eta 229an ere bai, "v.Areta". 290b- an ere bai.
Calleco	1792	"Lib.Hip."	281	"ca. y cia."	
Calleco	1821	"Diezm."	1	"cio."	1864an "Indic Finc.Urb" "Est.a o Calleco"
Calleco	1894	U.A.Finc.Urb.	122	"ca. y cio."	
Calleco	1894	U.A. Finc.Rúst.	43	"heredad"	139i-an ere bai: "N. Rio Nervion S. Via Ferrea". 232e-an ere bai.
Calleco	1902	U.A.Cat.1900	1.22	"ca. ó cio."	
Calleco	1952	U.A.Finc.Rúst.	12.4	"heredad"	
Calleco	1956	U.A.Amil.	12.11	"heredad"	12.22an ere bai.
Kaleko	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Kalléko	2004	Kalleko	Ahoz	"casa"	"Era la casa vieja (suya), la que está en los caminos Viejos, yendo de Llodio a la derecha, la siguiente a la casa de Kultura. Txapote y Txapotena donde la Lip". Geroagoko etxea bidearen ezkerrean geratzen zena, erreka ondoan, 1983ko uholdeen ondoren bota egin zuten. Izen hau, jadanik, ia inork ez du ezagutzen.
KALLEKOBURU (Larra)					
Callecoburu ¹¹⁶⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	6	"heredad"	
Calleco buru	1894	U.A. Finc.Rúst.	139p	"heredad"	
Callecoburu	1940	U.A."Est.Cat."	13.9	"heredad"	
Callecoburu	1956	U.A.Amil.	12.20	"heredad"	"Calle coburu". 12.6an "C Coburu", baina zalantzakoa.
KALLEKOSOLO (Larra)					
Callecosolo	1877	"Rgtro.Prop."	3.1b	"finca"	86-14b "Linde Oriente: ferrocarril.."
Callecosolo ¹¹⁶⁶	1952	U.A.Finc.Rúst.	12.4	"heredad"	"Chapotena, Muñegaso...Oqueluri, Calleco Solo, Calleco, Espullusola, Basarte, E(s/r)quiza, id, Larramendi, id"
Callecosolo	1956	U.A.Amil.	12.11	"heredad"	"Calleco Solo": " ...Oqueluri, Calleco Solo, Calleco, Esquillosola, Larramendi....". 12.22an ere bai.
KALLEXA (Goienuri)					
Calleja	1894	U.A. Finc.Rúst.	51	"heredad"	Odeibarrekin hiru mugarren jabeak bat datoz.
KALTZAGANETA (Larrazabal)*					
Cauceganeta ¹¹⁶⁷	1753	U.A070105.3	3	"cio."	Kat. 978. zk., *86-21b "cauce > calce"? 1800an baino lehenago "Calce-,"

¹¹⁶⁵ *Kalle* 'calle' + *ko* (tok.gen.) + *buru* 'cabeza, parte superior' : 'parte arriba de la calle'.

¹¹⁶⁶ *Kalle* 'calle' + *ko* (tok. gen.) + *solo* 'heredad' : 'heredad de (junto a) la calle'.

¹¹⁶⁷ *Kaltze* 'cauce, calce' + *gan* 'encima, parte, parte superior' + *eta* (atz.plur.) : 'encima de los calces'.

Ikusten denez, erabili dut 1783an agertzen den azalpena 'mas arriva de los calces' egokienetarikoa dugu.

Pentsa zitekeen bi toponimo desberdin dauzkagula, hasierako bi konstatazioak ikusirik: "Cauce-, calce-".

Toponimo berean bi zentzu, hitz desberdin dauzkagu, alde batetik *kaltze* 'calce', presa mantentzekoa eta beste aldetik hemen sarritan erabiltzen dena presaren azpian egiten den ur multzoa adierazteko, hau da, 'cauce', horrez gain, azken honek ubidea duen neurria adierazten du, baina azaldu dugunez, inguru bera denez, biak nahasten omen dira, 1753 eta 1783ko testigantzetan ikus daitekeenez. Euskal hizkuntzan kasuren batean bokal itxien kontsonantizazioa ikusteak (bazkaien /bazkaltzen) erreztu omen du bi hitz horien zentzuz parekatzea.

Bi2000milla hiztegiaren dugun adiera oso egokia iruditzen zait: "kaltze: (B)cauce por donde baja el agua al molino; vide andapara."

Nik neuk bigarren jarri arren, beste arrazoen artean bidezkoagoa ikusten nuelako *kaltze* -k, hau da, presa mantentzekoa, hobeto eraman lezake *gan* beheago baitago, hots, presaren oinarrian (Ikus ere Presagan). Bertako presa oso agirian dago bidetik, haitz handiak dituela. Dena dela, baliteke lehenengo zentzua 'cauce' izatea, eta geroago konturatu naizenez, berdin-berdin hartu lezake *gan* ("Ibaigane", "Urgain", "Urgoiti (Galdakoa XV, XVI, Zalla).

Ikusten denez, lehengo atalaren bukaerako e bokala, a bihurtzen da elkarketetan sartzerakoan, edo agian asimilazioz.

1902an errotu ez den forma dugu, hau da, eta>ete bukaeran. Gordoxolan badugu horrelakorik Zubieta tokia, Zubiete bezala ezagutzen baitugu.

Gereñu: "Calce (ugari), Calcearte, Calceatea, Calceostea...", "Los Cauces, 1827, labrantío de Urarte", "Caudal, Caudalea".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Calces, arriva de Calzaganeta	1783 1799	"Lib.Hip." U.A06010237.13	189b 14	"termino" "cio."	gero "Calce-"/Calza-". "mas arriva de los calces... Gardea" "...con los calces de la ferreria de Gardea...". 1727an "su presa Calce... calces... "Calce" (ugariena) / Calza-", gaurdaino.
Calzaganeta	1808	U.A.06010254.2	4	"casa/s"	"casa de Calzaganeta" <i>e > a</i> .
Calzaganeta	1894	U.A.Finc.Urb.	153	"ca. y cio."	
Calzaganeta	1894	U.A. Finc.Rúst.	75	"monte"	"Calce-", konposizioan "Calza-". 226an "her.", "N.Arroyo. E. Via Ferrea. O. Cauce". 248an ere bai.
Calzaganete	1902	U.A.Est.Mun.	176		Bukaerako <i>a > e</i> . Bertan "Calzaganeta 47", geroago "Gardea 47" bezala aipatuta leku berbera izanik.
Calzaganeta	1902	U.A.Cat.1900	1.8	"ca. ó cio."	
Calzaganeta	1926	U.A."Est.Cat."	16.18	"heredad"	16.19an ere bai.
Calzaganeta	1940	U.A."Est.Cat."	24.14	"heredad"	"Barrio Gardea"
Calzaganeta	1952	U.A.Finc.Rust.	3.2	"monte"	Eta "Calzaganeta" birritan eta "Calzagarreta", baina errakuntza dirudite. 19.2an ere bai.
Calzaganeta	1956	U.A.Amil.	3.5	"heredad"	
Calzaganeta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.10	"pago"	"Calzagane-"
Kaltzaganeta	1986	"Map.Top."	1	"cio."	D-1. 1979an "Kaltzaganeta"
Kalzaganeta	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	Kastañiza Goiko Il.ak "Kalsaganeta". Lekandazarrekoak eta Kaltzaganetakoak ere bai.
Kalzaganéta	2003	Launtxu	Ahoz	"casa"	"Donde vive Kamino". Ameztuikoa: "Kaltzaganéta, las de abajo Karálso..."
Kalsaganéta	2003	Goirizabalena	Ahoz	"casa"	"Béldio es aquella casa y aquello va a..."
Kalzaganéta	2014	Presako-F. Bengoa	Ahoz	"termino"	"Kalsaganéta" ere bai.
KALTZEGANE		(Larrazabal)			
Calzegane ¹¹⁶⁸	1785	"Lib.Hip."	211b	"paraje"	
Calcegan	1794	U.A06010246.33	0	"casa/s"	Birritan. 1772an (Conc.) "Calzegane". 1811n (Diezm.) ere bai.
Calcegan	1804	"Lib.Hip."	348	"termino"	"termino nombrado Cadalso, sobre..."
KALTZEGANE-KO		(Larrazabal)			
Calzegane ¹¹⁶⁹	1753	U.A030503.6	13b	"cio." ?	"varrio de Gardea". Birritan aipatzen da.
Calzegane ¹¹⁶⁹	1775	"Lib.Hip."	104	"ca."	"v. de Gardea"
KALTZIAGA		(Larrazabal)			
Calziaga ¹¹⁷⁰	1771	"Lib.Hip."	17	"termino"	Arza baserrikoa. "Kaltze-aga"-tik?
KAMAJON		(Olarte)*			*86-22a
Camajon ¹¹⁷¹	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.1	"pago"	Olarte aldean.49A.

Barrenengoa: "Kalzegan.- Mur/Ola...'sobre el cauce'...kalze 'cauce' ..".

¹¹⁶⁸ *Kaltze* 'cauce, calce' + *gan* 'encima, parte, parte superior' + *a>e* (art.) : 'lo (de) encima los calces' Ikus Kaltzaganeta'

¹¹⁶⁹ *Kaltze* 'cauce, calce' + *gan* 'encima' + *e* (artik.foziliz./loturazkoa?) + *ko* (tok.gen.) : la (casa) de encima de los calces'

Tartean dugun e bokala kasu honetan loturazkoa izan daiteke, zeren hemen ez da esaten Larrazabal-go, Larrazabal-e-ko baizik, horrela entzuten nion aitagarrebari.

¹¹⁷⁰ *Kaltze* 'cauce, calce' + *aga* (top.atz.) : 'la (heredad) del lugar de los calces' .

Hemen susmatzen dugu *e* + *a >ia* bihurtu dela, beste kasu askotan bezala. *Kaltze* izan daiteke, zeren inguru hauetan Goikoplaza-Etxebarriko errota baitzegoen. Ikus Kaltzaganeta.

¹¹⁷¹ Gereñu: "Camajon, 1586, majuelo en Bachicabo".

Azkue: "Kama (B-a-d-o), pértiga ó lanza en general, de carros y narrias..". Ez dakit honekin dotu dezakegunik. Toponimo honek Torrejon eta 'callejon' duten atzizki bera baitu.

Hortik ematen du doala. Corominas: " apellido Camacho..'rechoncho'...por alusión a la forma abultada del pico.". "Cama...'yacija, lecho en el suelo' (s. VII), de origen incierto, quizá prerromano.", "...pina, trozo de madera de las ruedas', 1499".

"Lexis 22"camal (del l. camu, freno, bozal)...Palo grueso de que se suspende por las patas traseras al cerdo muerto.//Perú. Matadero".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Kamajon	1994	Zabale	Ahoz.	"termino"	"-Eskoiria (-Eskuinera!) (bere etxetik Saltarriaga aldera begira)
Kamajón	2003	Saltarriaga	Ahoz	"termino"	"...bajamos a Kamajón...". Solozar: "La fuente de Kamajón en Zabale". 2004an Gardeazabal: "fuente de Kamajón..." Gardeazabalera goazela eskuin aldera.
KAMARAKA		(Goienuri)*			Kat. 891. zk., *61-62c Hau da Laudio tontorrik garaiena, bertan erpin geodesiko bat dagoela. Arrankudiagakoa dela dio. 1758an "de Urruchu a..". 1740an eta 1741ean ere bai. Ikus "Camaracolandia"
Camaraca ¹¹⁷²	1630	U.A.050201.3	5	"monte"	
Camaraca	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	2.3	"pago"	
Kamaraka	1986	"Map.Top."	1	"monte"	F-4. 782 m. ditu.
Kamaraka	1994	Lekandazar	Ahoz.	"monte"	Luxakoak, Lusurbeilandakoak eta Beaskokoak (Isusi) ere bai. Bekokoak (Isusi) "el más alto".
Kamaráka	2003	Solloa	Ahoz	"monte"	"Goikogáne y Kamaráka". Beasko: "El primero que se encuentra es Kamaráka". Isusi: "Del Goikogáne al Kamaráka".
Kamaráka	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	
KAMARAKAKOLAN DA		(Goienuri)			61-62c
Camaracacolandia ¹¹⁷³	1954	S.G.E.	1	"termino"	Santa Luzia aldean.
KAMARAKO		(Larrazabal)*			*86-21a
Camaraco ¹¹⁷⁴	1876	"Estadística"	3	"cio."	"Catastro. Fomento". Bietan. Larrazabal aldean dirudi.

Uste dut lotu daitezkeela, Azkuek eta gaztelaniakohiztegi hauetan biltzen dena, toki zehatz bat, funtzio bat betetzeko dirudi, tokitasuna kutsua duela.

¹¹⁷² Hau da Laudion dagoen tontor garaienaren izena. Leku batek baino gehiago du erro hau, beraz, ematen du esanahi zahatz bat egon daitezkeela.

Orozkon, *kamara* esaten zaio baserrien azkenengo solairuari " -Joan zatiz (zaitez) kamarara! ", hots, Sudupen 'camarote' gaztelaniaz esaten genionari, 'desván'. Egun behintzat hozgailuari ere deitzen zaio.

Amaginarrebak erantzuten dit, kontutan izan behar dugula testuinguruak, *kamarea* (artik.) 'frigorifikoa', eta *kamara* (hitz bera) : "-aldeetxeen goien artoa eukiteko." Beraz, zentzu biak baieztatzen dizkit.

Azkue: "kama (B-a-d-o), pértiga o lanza en general, de carros, narrias..

kamara (B-a-d-o) , desván

kamaraka (An-b), haciendo cabriolas..

kamaratu (B-ub), jaula de seto en que se curan grutas, quesos "

Mendi hau nahiko garaia denez, ez zen batere arraro Orozkon *kamara* hitzak dituen zentzuak kontutan izanik (erro hau izanez gero) , elurrarako lekuren bat izatea, eto agian etxetxuren bat.

Dela dela, *-raka* bukaera, Etxaraka eta Pinuraka toponimoetan dugu. *Aga* toponimiako atzizkia ere etortzen zait burura, kamara + aga, kontsonante asimilazioa gertatuz gero. Ikus Kamajon.

Gereñurengan aurkitzen dugun testigantzei esker indartu egiten da gure lehengo hipotesia, hau da, elurtegi edo etxetxuren bat izatea bertan, lehena oso posible da duen garaierari esker eta bestea ere bai, edo eta biak batera, etxetxuren bat elurtegi eginez. Sarritan aurkitzen dugu toponimian 'Nebero, Nebera...' -en pareko izango litzatekeen.

Gereñu: "Las Camaras, Camarabe 1589, Camarabea, Caramara, Camaracolandia, Camaragana 1737, Camarate 1607, Camarazabal, Camarazoru..".

Cuad. Top. Zuia: "Camarazábal, Camaralde" 19, 121 or. Arzamendi: "Gamara 1087... 'desván, aposento' ". Cuad. Top. Aiara: "La Lastra Camara" 99 or.

¹¹⁷³ Kamaraka (ikus) + *ko* (tok. atz.) + *landa* 'campa' : 'campa de Kamaraka'

¹¹⁷⁴ Kamara 'desván, camarote, ...frigorífico' + *ko* (tok.atz.): 'la (casa) de desván'. Hau izan liteke, Laudion, Okondon, eta izen bera duen herria "La Cuadra"-ren antzeko toponimoa.

Ez dut uste hemen Kamaraka/Kamarako kasuan bukaerako -u > -o / -a alternantzia dugunik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Camaraco	1894	U.A.Finc.Urb.	180	"ca. y cio."	
Camaraco	1894	U.A. Finc.Rúst.	195b	"heredad"	
Camaraco	1902	U.A.Cat.1900	2.26	"ca. ó cio."	"Presaco" ondoren aipatuta, jartzen du gainera, "Casa ... nº 96". 3.0an eta 3.28an "casa... sita en el barrio de Isardio."
Camaraco(Isardi.	1926	U.A."Est.Cat."	20.3	"heredad"	"Isardio Camaraco"
Camaraco	1940	U.A."Est.Cat."	4.3	"monte "	"Clase de Finca: Heredad de Camaraco". "Su término: Isardio"
Kamarako	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	"una de las casas de Isardio". Zumeltzakoak "casa caída en Isardio". Isardiokoek "casa caída". "Cuad. Top. 8"-an ere bai.
Kamaráko	2003	Isardio II	Ahoz	"cio"	"Kamaráko está la casa tirada...". Isardio I: "Caserío del medio caído...el nombre era Kamaráko (del caserío)..."
KAMARAKO-LANDA		(Goienuri)			
Camaracolanda ¹¹⁷⁵	1965	"Lib.Llodio"	105	"cima"	"encima Santa Lucia", "cima 782 m." goiera aldetik "Kamaraka" bera dirudi. Gereñuk ere bai.
KAMINO		(Goienuri)*			Atxa baserritik ipar-mendebaldera. *86-05b
Kamiño	2003	Atxa	Ahoz	"camino"	"Kamiño, bajaba el camino (antiguo) de Okendo"
Kamiño	2014	Atxa	Ahoz	"camino"	"...pero Kamiño es esto, este la(d)o..."
KAMINOKO-SOLOA		(Goienuri)			86-05b (Hau, gaur eguneko "Kamiño" soloa izan daiteke, edo ondo ondokoren bat, erreferentziak – erreka etab- oso zehatzak baitira)
Caminocosoloa ¹¹⁷⁶	1926	U.A."Est.Cat."	27.1	"heredad"	"Camino-cosoloa". Ondoren "Videondo" toponimoa aipatzen da. Behin "Camino", behin "Vide-". "Aldapea –N. Peñascal... E. Regato-, Camino-cosoloa –N. E. camino, S. regato-, Videondo, Ortúzar, Abraque – S. Terreno común de Llodio-, Palanca, Coscorralesao –N.E. Regato Lesao...-, Echaurrecosolba, Camino-Ondocosoloa – S. regato-, Ortúzar, Peñascal".
KAMINOKO-SOLOA		(Olarte)			
Caminocosoloa	1877	"Rgtr.Prop."	3.2	"heredad"	Olarte dirudi.
KAMINOONDO-KO		(Olarte)			
Caminoondoco ¹¹⁷⁷	1877	"Rgtr.Prop."	3.2	"heredad"	"Camino-ondoco", "N. Heredad del viñedo de O."
KAMINOONDO-KOSOLOA ¹¹⁷⁸		(Goienuri)			86-05b (Hau, gaur eguneko "Kamiño" soloa izan daiteke, edo ondo ondokoren bat, erreferentziak – erreka etab- oso zehatzak baitira)
Caminoondocosoloa	1926	U.A."Est.Cat."	27.2	"heredad"	"camino-Ondocosoloa", "S. regato". "Aldapea –N. Peñascal... E. Regato-, Camino-cosoloa, Videondo, Ortúzar, Abraque – S. Terreno común

¹¹⁷⁵ Errakuntza bat dirudi, zeren kokaeragatik, Kamarakakolanda izan baharko du.

¹¹⁷⁶ Kamino 'carretera' + ko 'tok.atz.' + solo 'heredad' + a (art.): 'la heredad de la carretera

Kamino Orozkon bigarren sudurkaria palalizaturik erabiltzen dela, egun bereizten dira *kamiño* eta *bide*.

Emazteak *kamiño* deitzen du asfalto duenari, hau da, errepide, 'carretera' bere hitzetan. Bidea, aldiz, lupetzak 'lurra', beraz, izaten duenari esaten zaio. Amagiñarrebak bereizketa bera egiten du, bigarrenari *sendea* dela ere gaineratuz.

Baina bereizketa hau azken denboretako izan daiteke, zeren kamino duten toponimoek ez dira oso zaharrak, 1877tik honantz, bide dutenen aldean "Videondoetta 1727, Videsabal 1745, Videcruce 1772, Videburu 1793, Videbarricoa 1877, Bidebarrieta 1876..." . Ikusten denez, ez da bakarrik denbora aldetik, baizik eta ugaritasun eta sortze-gaitasun aldetik susma dezakegu aspaldian *bide* hitzak zentzu askoz zabalago zuela.

Antzera esaten du Mitxelenak bereizketari buruz: "kamio "camino, que a pesar de su difusión no figura en Azkue...En el uso que me es familiar, kamio, kamiño no es sinónimo de bide, que es el término general no especificado: indica un camino de cierta importancia, una carretera por ejemplo..."

¹¹⁷⁷ *Kamino* 'carretera' + *ondo* 'junto a, próximo' + *ko* 'tok.atz.' : '(la) de junto a la carretera'.

Egun Orozkon kaminoa (bustiduraz) 'la carretera', bideak antzeko zentzua duela, baina, batez ere, 'camino, sendero'.

¹¹⁷⁸ *Kamino* 'carretera' + *ondo* 'junto a, próximo' + *ko* (tok.atz.) + *solo* 'heredad' + *a* (art.): 'la heredad de junto a la carretera'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
KANALEGANE		(Goienuri)			de Llodio-, Palanca, Coscorralesao –N.E. Regato Lesao...-, Echaurrecosolba, Camino-Ondocosolba – S. regato, E. O. Id y camº carretil-, Ortúzar, Peñascal”.
Canalegane ¹¹⁷⁹	1924	U.A.Cat.1900	5.4	"heredad"	86-14b (Hau jabeagatik atera daiteke Bidebarriko baserriarena dela. Hortik Errotazarrera zenbait arlo zeuden, eta buruz ari banaiz ere, Presagan, Errotazar eta beste antzeko batzuk. Errotazarrera ura eramateko beharrezko izango zen kanaleran bat. Atxarte aldean. Ez da ondo irakurtzen zirriborratua baitago. "Canalegane/ Canalgane". "Aldapa, Hantuzano, Canalgane, Acharte, Acharte, Altamira de Areta, Presagan Areta"
KANPOSANTUA Cementerio	2014	(Isusi) Beasko	Ahoz	"cementerio"	Kat. 439 zk.
KANTOLA Kantola ¹¹⁸⁰	1994	(Larrazabal) Odiaga	Ahoz.	"termino"	"La Cantola de Imitóla para abajo donde estaba lgosaga"
KANUBANA		(Larrazabal)			86-13d (Hau ondorengo Kañugana bera da, Zumelza ondoan eta abar)
Canubana ¹¹⁸¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	182b	"heredad"	Batzuetan gaizki bereizten dira n/rr, baina honetan argi dago.
KANUGANA Cañugana ¹¹⁸² Cañugana	1877 1940	(Larrazabal) "Rgtro.Prop." U.A."Est.Cat."	3.1b 5.4	"finca" "heredad"	86-13d "E. O. De este caudal". Geroago Arane aipatzen da. Orueta/Arane aldean. "Cañugana, Solovarri – N. regato que baja de Arane, S. De este caudal, Aldapa –S.E. de este caudal, N. O. Camino Carretil-, Rencada”.
Cañugana	1952	U.A.Finc.Rust.	17.1	"heredad"	"Zumelza, Cañugana –N. Camino...-, Solovarri - N. Regato... (Aranekoa dirudi)-, Aldapa –N. S. Camino-, Rencada -N. Regato...-, Beldioerreca, Aramburu, Barren(q/g)ueta, Saltuzar, Recalde -S. Arroyo...-
KAPANA		(Goienuri)			Ikus LUJAGOIKOA, horrela baitzen lehen. "Luja Arriba" eta "Lujagoicoa" Kat. 282. eta 286. zk. * 86-05d (Oharra: Luxakoak "Kapana" eta "Lujagoikoa" (Luja Arriba) deitzen zion leku honi 1994an eta geroago, izatez bere baserritik –beste baten

¹¹⁷⁹ Kanal 'canal' + e (bok.beteg./art.fosil.?) + gan 'parte superior,..' + a > e (art.) : 'la parte de arriba del canal'.

Gereñu: "Canal, Canala, Canalarte...Canales (muy numeroso).."

Barrenengoa: "Canales" (ugaria ere bai).

¹¹⁸⁰ Ez dut aurkitzen honen esanahiarentzako inungo aukera Azkuerengan, agian aldaturik egon daiteke testigantza hau. Uste dut entzun nuela harrobi bat zegoela handik.

Lehenengo batean 'cantón (esquina)' + ola 'sel, ferrería' pentsa daiteke, baina ez dago ondo oinarriturik.

Gereñu: "Canton, El " (lau tokitan), "Cantona, 1586", "Cantopero, Cantorrodin, Cantorrudo...".

Barrenengoa: "Kantoro".

¹¹⁸¹ Kañu 'caño' + bana . Bigarren atal honek agian kañu kopuruari egiten dio erreferentzia: 'uno para cada uno, uno a cada uno'. Hau diot, zeren arriskutsua izan arren, tejabana, hemen asko entzuten den hitza teilape adierazteko, alde bitara teilak dituen estalpea izan liteke. Dela dela, ez dago ahaztu beharri b/g artekoan hainbat trukaketak gertatzen direla , beraz, Ikus Kañugana.

¹¹⁸² Kañu 'caño' + gan 'encima,parte superior,..' + a (art.) : 'encima del caño' . Ikus Kanubana. Kañu 'caño' jarri dut, zehaztapenetan errekarri egiten dioen erreferentziak honen alde jotzen omen duelako.

Gereñu: "Cañoa, Cañogain".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Kapana de Luja ¹¹⁸³	1994	Lekandazar	Ahoz.	"cio."	ondoan dagoena, baina biei "Luja" esaten diela- gora duen txabola bat da. Udalak, aldiz, bere baserriari kale-plakez jarri zion –orain dela 15 bat urte- "Lujagoikoa" eta ondokoari "Lujabekoa". Luxakoak : "cabaña arriba de Luja" los nativos siempre "La Capana", ahora lo usan como pajar". Bere baserria zela eta, Luxakoak "Siempre Luja". Plakan "Lujagoikoa", baina hori "Kapana" izan beharko da
Kapána	1994	Luxa	Ahoz	"chabola"	Luxako baserri biei buruz: "Esto es Lúja todo. Los dos Lúja" argi itxi ondoren, galdetzean "¿Y a alguno le decíais Goikoa ... Bekoa", esaten du: "Al de allá arriba". "vivieron antiguamente. Aquello era Lúja Goikóia, le llamaban. Y ahora pues nosotros ya "La Cabaña".
Lujagoikóia	2003	Luxa	Ahoz	"cabaña"	
Cabaña, La	2003	Luxa	Ahoz	"cabaña"	"Y ahora pues nosotros ya "La Cabaña". Baina aurretik lau bat bider "La Campana" ere aipatu dute. Esan ondoren: "tú le llamabas de otra forma ¿Cómo le habéis llamado en casa?, aipatu du aspaldian erabiltzen zuen forma bakarra.
Kapána	2003	Luxa	Ahoz	"cabaña"	
Kapána de Lúja	2003	Luxa	Ahoz	"cabaña"	"es que en las escrituras, aquello es, la casa arriba Lujagoikoa. Lo más, y todo el mundo...La Kapána de Lúja
Kanpána	2004	Luxabekoa	Ahoz	"cabaña"	"Kapána hemos oído (y dicho) siempre, otros dicen (ahora) Kanpana"
Kapána	2004	Luxabekoa	Ahoz	"chabola"	
Kapána	2014	Luxa	Ahoz	"chabola"	" Aquella es la Kapána de Luja "
KARALSO Cadalso ^{*1184}	1574	(Larrazabal)* "Lib.Baut."	49b	"apellido"	Kat. 1234. zk., *86-21b "D. de cadalso y D. de Lacertina", deitura hauek audioarrek ez dirudite, geroago ez baitira errepikatzen.
Cadalso	1775	"Lib.Hip."	107	"termino"	348an ere bai.
Cadalso	1791	U.A.07022302.3	3	"heredad"	Argatxa. 1788an ere bai bitan, baina "Cadalso",

¹¹⁸³ Kapana' cabaña' . Bizirik dirau hitza eskuin aldeko oherretan ikus daitekeenez: " -Los nativos siempre La capana".

Azkuek ez du aipatzen hitz hau, agian latin sustraikoa izateagatik.

Mitxelena: "kapana. Del lat. capanna...hanc rustici capannam uocant.. Acerca Kapanapea.. escribe L. de Eleizalde: " Dice la
ficha que antes había viñas y un árbol debajo se ponía la choza para la guarda del viñedo.."

Luxako lekukoak, berea baitzen kapana deitutako txabola, hitz egin zidan baseritik gorantz "-Han badago ere Kapana"
mahastui batzuei buruz.

Gereñu: "Capanaazpia 1710, Capanaldea 1684, Capanaostea, Capanaza, Capaneta...".

Barrenengoak eta Muxikak ez dute aipatzen toponimo hau.

Deitura gisa sustraiturik dago Bizkaian behintzat "Kapanaga" formarekin.

¹¹⁸⁴ Datu bilketa egin nuenetik oso bidezkoa iruditzen zait, gainera, konstatatua dagoenez, gaztelaniakohitzatik etortzea, hau da,
d > r taran dela medio, Cadalso >Caralso , urrats hau sarritan ematen baita euskaraz (edo>ero, ira>ida..). Izan zitekeen
urkamendiren bat Laudion, baina ez dugu horen berririk, gerta zitekeena zera da, deitura batetik etortzea, 1574ko
konstatazioaren arabera.

Gereñu: "Cadalso, caserío de Zuaza", "Cadalso, 1710, labrantío de Larrea".

Barrenengoak Aiarako lau tokitan aiatzen du "Cadalso...Et.; 'Torre fortificada'. Honi gaineratu behar diot, entzunago nuen
zentzua urkamendiarena zen, baina, dirudenez, dorretxuren bat ere izan zitekeen.

Geroago Lexis 22an irakurri dudanez: "Tablado que se levanta en cualquier sitio para un acto solemne.// El que se levanta para
la ejecución de la pena de muerte.//Fortificación o baluarte de madera". Beste nonbaiten antzera irakurri dut.

1894ko "Caralza", artikulua gehitu ondorengo izan zitekeen aldakia dugu edo gaztelaniakojenero morfemarekin gertaturiko
errakuntza.

Barrenengoa: "Karazo" biltzen du Aiaran, nire ustez, Karalsoren aldakia izan daitekena. Karazo deitura Burgosen aldean dago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Caralzo	1894	U.A. Finc.Rúst.	6b	"heredad"	"Cagalzo" agertzen zaizkigu.
Cadalzo	1894	U.A. Finc.Rúst.	113	"heredad"	88an ere bai.
Caralza	1894	U.A. Finc.Rúst.	167d	"her.mon."	R / d alternantzia, hemen d mantentzen da.
Caralzo	1894	U.A. Finc.Rúst.	167d	"her.mon."	"E. Rio Nervion. O. Camino Real", "Caralzo" izan daiteke, baina bukaerako bokala a dago idatzia
Caralzo	1926	U.A."Est.Cat."	26.1	"heredad"	
Cadalzo	1940	U.A."Est.Cat."	13.47	"heredad"	24.44an idazmakinez egina.
Caralzo	1952	U.A.Finc.Rust.	3.2	"heredad"	Birritan. "Cadalzo" bertantxe ere bai .
Cadalzo	1952	U.A.Finc.Rust.	3.2	"heredad"	Lau bider. 22.5ean "Cabalso", "Ibaigozaga" ondoren aipatuta, baina errakuntza dirudi.
Cadalzo	1956	U.A.Amil.	3.5	"heredad"	3.6an "Cadalzo". 12.42an "Cadalzo". 22.53an "Cabalso".
Caralzo	1956	U.A.Amil.	3.5	"heredad"	27.1ean "Caralso".
Cadalzo	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.10	"pago"	
Karalso	1986	"Map.Top."	1	"cio."	D-1. 1979an ere bai .
Karalso	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"cio."	Kaltzaganetakoak ere bai.
Karalso	2003	Launtxu	Ahoz	"cio"	"Kalzaganéta y un poco más acá Karalso".
Karalso	2014	Presako-F.Bengoa	Ahoz	"cio"	Ameztiuko: "Las de abajo se llaman Karalso".
KARAUBI		(Larrazabal)*			Kat. 836. zk., *86-13d
Garobi ¹¹⁸⁵	1940	U.A."Est.Cat."	13.4	"monte "	Idazmakinez egina. "Garobi". Semekola aldean dirudi.
Carobe	1952	U.A.Finc.Rust.	7.8	"monte "	Semekola aldean dirudi. -?
Carubi	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.3	"pago"	31B "Carubi". "Orueta" ere aipatzen da alderdi berean.
Karaubi	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"de rio Uruskun hacia Beldio"
Karobi	1994	Orueta	Ahoz.	"termino"	"debajo Iturrita"
Karubi	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"enfrente casa a la izquierda, enfrente Arane"
Karubi	2003	Zumeltza	Ahoz	"termino"	"Karubi si, también es Aranb'uru". Gorostiza: "Karubi? Allá"
Karóbi	2003	Orueta	Ahoz	"termino"	"Karóbi, Karubi..."
Karubi	2014	Ettxerre	Ahoz	"termino"	
KARAUBIZAR		(Goienuri)*			Kat. 381. zk., *61-61d
Carovizar ¹¹⁸⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	231b	"heredad"	Santa Luzia aldean.
Carobizar	1924	U.A.Cat.1900	6.15	"heredad"	"Dubiris, Dúbiris, Aurrecosolo, Aspuru-solo, Murdeta, Larrazabal -N.S. Camino-, Carobizar, Sebastiaguirrebarrena, Hermuerrecabarrena, Asqueta, Id, Sautuondo (Sautando?), Orbe, Artevide, Pagaza, Olamendi, Hermuerreca -S.

¹¹⁸⁵ Karaubi 'calero' (kare 'cal' + obi (Mitxelenak 'concauidad, fosa'))..

Bilketa hasi aurretik, entzunda nuen hitz hau, zeren karea asko erabiltzen zen, eta orain dela gutxi artean nekazaritzan sorotara botatzen zen.

Amaginarrebak (Orozkokoa): "-karea egiten dana..karabie! "

Azkue: "karaubi ' B-o' , calero..Var. de Karabi, Karobi."

Mitxelena: "kare 'cal'..Careaga, Careche."

Toponimo honetan dugu sarturik erdarako konstatazioan, baita bigarrenetako *au* diptongoak eragiten dituen ondorioak >o, u...

Garobi konstatazioak ez du ematen tinko denik, hau da, aspaldiko g/k-aren arteko eragina, beranduko konstatazioa baita. (Urte hauetan errakuntza ugari daude).

Carobe -k, aldiz, badu zer-esanik, zeren azkenengo urtetako i>e aldaketa izan baitaiteke, erdararen eraginekoa eta agian *be* atzizkiagatik.

Hitz bukaeran bokal itxienak zabaldu egiten direla ematen du erdararen eraginez, hots, i>e, u>o.

¹¹⁸⁶ Karaubi 'calero' + zar 'viejo' : 'calero viejo'.

Karabirekin hainbat aldaki izan baditugu, honetan beti "Carobizar" agertu zaigu.

Gereñu: "Carabizar, ...Carache 1717", "Caro, 1702, labrantío se Sarria. 1703, molino de Aperregui", "Carobea, Carobi (oso ugari), Carobia, Carobidea, Carobisar". Caro-k kare-ri lotu daiteke?.

Barrenengoa: "Karobi, Karobierreka".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Camino-..."
Carobizar	1926	U.A."Est.Cat."	22.1	"heredad"	
Carovizar	1940	U.A."Est.Cat."	4.11	"heredad"	
Carobizar	1940	U.A."Est.Cat."	13.20	"heredad"	"E. Arroyo de Ermuerreca"
Carobizar	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"monte "	Idazmakinez egina.22.3an "Carovizar"
Carobizar	1956	U.A.Amil.	2.2	"heredad"	22.25ean ere bai.
Karobisar	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"encimita de Dubiris". Bitan.
Karobisár	2003	Dubiris II	Ahoz	"termino"	
Karabisár	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"ladera"	Karo- / Kara-... forma biak erabiltzen dituzte Dubirisekoek.
Karobisár	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"ladera"	
KARMEN		(Goienuri)*			*86-14a
Carmen ¹¹⁸⁷	1894	U.A.Finc.Urb.	59	"ca. y cio."	139an bai, "Calle del..."
Cármén	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"calle"	
Carmen	1926	U.A."Est.Cat."	20.29	"calle"	
Kármén	2003	Lamuza	Ahoz	"cuesta"	"Cuesta del Karmen". Izatez, kale ezaguna da.
KARREJO		(Goienuri)			
Carrejo ¹¹⁸⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	4c	"heredad"	"N.Arroyo. O.Arroyo". Iñarrondo ondoan agertzen da.
Carrejo	1924	U.A.Cat.1900	6.18	"heredad"	Kasu honetan Larra aldean ematen du.
Carrejo	1940	U.A."Est.Cat."	4.10	"heredad"	Idazmakinez egina. "N. O. Arroyo" Palanka aldean dirudi.
KARRIXO		(Goienuri)			
Carrijo	1877	"Rgtró.Prop."	3.2	"heredad"	"Carrijo", "Carrejo"-rekin erlazonaturik? "N: con arroyo"
KASILLA		(Goienuri)*			Kat. 772. zk, *86-06c
Casilla ¹¹⁸⁹	1876	"Estadística"	4	"cio."	
Casille	1877	"Becer."	320	"cio."	1914an (Vera) eta Gereñuk ere bai. 1979ko toponimia mapan "Kasille". 1986an ere bai.
Casilla	1894	U.A.Finc.Urb.	61	"ca. y cio."	Soltoa edo Armuru aldean?
Casilla	1902	U.A.Cat.1900	1.16	"ca. ó cio."	Gaurko "Casille". Bertako seme batek 60 urtekoa esaten zidan beti "Casille" izan dela, eta ez "Casilla". Aldaketa berria dela ematen du.
Casille	1926	U.A."Est.Cat."	12.30	"heredad"	
Casille	1934	U.A."Est.Cat."	27.0	"casa"	
Caselle	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.3	"pago"	25A-an."Caselle"
Kasille	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	Beaskoak (Isusi) eta Altamirakoak ere bai.
Kasille	2003	Soltoa	Ahoz	"cio."	"Pues uno es Kasille". Lamuza: "Debajo de Kasille, Kasabarro".
Kasille	2014	Luxa	Ahoz	"cio."	
KASILLASOLO		(Goienuri)			
Casilla Solo ¹¹⁹⁰	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.1	"pago"	"Casilla S-", "Casilla" 26an. 1992an "Casilla Solo",

¹¹⁸⁷ Izen hau, berez, kale bati dagokion hagi-toponimoa bat da (beste batzuetan Virgen del Carmen bezala) . Ez da oso zaharra.

¹¹⁸⁸ Egun Laudion karrejo deitzen zaio idi-probak egiten den lekuari, hitz oso arrunta dela Gaztelaniako 'carro'-ri egon daiteke loturik. Bestalde, hemen *karraka* esaten zaio *korrika* egiteari, hau da, 'corriendo'. Geroago Corominas-en hiztegia begiratzuz ematen du baietz. Egun galdi barik egiten dira proba hoiek, baina konstatazioen arabera, gurdibidea dirudi. Hemen -jo atzizkiak, Callejo eta antzekoek daramate berbera ematen du.

Azkuek bakarrik aipatzen du 'karreusa (BN-ald) 'acarreo' "

Barrenengoak biltzen du gureari gehiago egokitzen zaion forma bat: "Carrejo El-Retes de Llanteno-Et.: 'Cancha del juego de bolos' ", gurean esan dugunez, idiak trebatzeko erabiltzen den tokiari deritzo.

¹¹⁸⁹ Egun Kasille bezala ezaguna, izen honekin bertatik sorturikoak ezagutzen zaie, nahiz eta beste deitura izan.

Nire ustez, gaztelaniazko hitza da, eta etxetikia adierazi nahi du, baina badu eremu hauetan euskaraz ere erroituriko atzizkia, edo behintzat euskararen eraginez aldatu egin dela. Euskararen barnean ematen diren aldaketengatik, hau da, i bokalaren eraginez ondorengo silabako a > e du.

Bertako bati galdetu nionean "Casilla"-z esan zidan ezetz, beti "Kasille"esan dutela. Ikus Kasille.

Bilbon ezaguna da " La Casilla" moduan deitutako tokia eta beste lekuren batean ere bai.

Gereñu: "Casilla, muy numeroso". Barrenengoak ere toki-izen hau askotan aipatzen du.

¹¹⁹⁰ Kasilla 'ikus' + solo 'heredad'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					"arriba de Santana" esan zidatenez. Gaurkoa "Caselle" bezala dator 1.3an, 25a.
KASKARA		(Goienuri)*			*86-14a
Cascara (GO) ¹¹⁹¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	164	"heredad"	Bukaerako a ez dago argi, hurrengo orrian argiago egon arren.
Cascarea	1940	U.A."Est.Cat."	6.10	"heredad"	" O. Arroyo". Ugarte aldean: "...Ugarte menor, Cascare(o/a)..."
Káskara	2003	Ugartebekoa II	Ahoz	"pieza"	Lili: "Esta pieza de aquí hasta el río, le llamábamos así porque tenía mucha piedra"
KASKARA		(Olarste-Gardeagotxi)*			*86-22a (Kaskara toponimoa Olarte aldean hiru lekuetan agertzen da, nabariena Larrabetzuko dirudi –hor sarturik daude dokumentuetan agertzen dira testigantza gehienak, nahiz eta agian den-denak Larrabetzuko izan ez)
Gascaria	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"heredad"	Zalantzazkoa. Agirre aldean. "Cascarea"-tik. C > g. 1.0an "Cascara"
Káskara	2003	Gardeagotxi	Ahoz	"pieza"	"La Káskara encima de la pieza de Rekalde...tenía mucha piedra..., le llamabamos la Káskara por eso, y esta pegando el orillo al regato de eso..."
KASKARA		(Olarste-Larrabetzu*)			*86-b , 1956koa Ibarrrago omen dago.
Cascaria	1877	"Rgto.Prop."	3.2	"monte "	"Cascarias"? eta "Cascara" elkarren ondoan.
Cascara (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	194	"heredad"	"S. Via ferrea". Ibarra (Olarste) baserria eta Ibarra aipatu aurretik, beraz, argi dago Olartekoa dela. 220an eta 234an ere bai.
Cascarea (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	205n	"heredad"	Euskal artikulua gehitu zaio.
Cáscara, La (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	34	"heredad"	Hau da 194. orriko berbera, baina kasu honetan gaztelaniako artikulurekin aipatzen dute jabeek.
Cáscara, La	1917	U.A.Cat.1900	4.26	"heredad"	"E. con la vía férrea". 4.27an eta 6.31n "Cáscara"
Cascara	1940	U.A."Est.Cat."	6.4	"heredad"	"S. ferrocarril". 8.2an idazmakina egina. 24.29an "Cáscara" ere bai.
Gascaria	1940	U.A."Est.Cat."	13.36	"heredad"	C > g? "Launchu, Aldapea, Gascaria, Guerlanda, Aguirre, Iturrichu, Launchu, Aldapea..."
Cascara(O)	1956	U.A.Amil.	13.6	"heredad"	Ibarra aldean.: Idazmakina: "Ibarra –N. Casa, S. Vía ferrea, E. Camino servidumbre-, Aldapa –N. Vía ferrea, S.E. Camino servidumbre-, Cascara –N. Camino servidumbre, S. Vía ferrea-, Cascara –N- Vía ferrea, S. Camino-, Goyeneco, Ibarra, Goyenengo –S. Camino, E. Vía ferrea-". "Goyeneco" eta "Goyenengo" nahiz eta hurbil egon, eta jabe berena izan, desberdinak dira, gutxienez, mugakideen aldetik. 22.4an "La Cascara"
Kaskara(Gardea)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"La Cascara en Gardea, de Larrabetzu arriba". Zabale aldean ere bai.
Kaskára	2003	Launtxu	Ahoz	"pieza"	"es del río a la vía, dicen que antiguamente fue río"
Káskara	2007	Gardeagotxi II	Ahoz	"pieza"	"...la Káskara unas piezas ue hay en Ibarra..."

¹¹⁹¹ Azkue: "kaskara ' B-a-o' , grijo..."

Ematen du, beraz, soroa duen ezaugarriagatik sortzen dela toponimo hau, "Buztina, Sologor..." eta abarrekin gertatzen denez.

Forma artikuludunetan artikulua gehitzerakoan a + a > ea "Cascarea" > ia "Cascaria". K/G-en arteko zalantza ere ikusten da, nahiz eta denbora aldetik nahiko berandukoa izan. Azentua aipagarria da ere, hots, propoxitonoa dela. Azkenik, esango dugu euskal artikulua agertzeaz gain, zenbaitutan erdal artikuluekin agertzen direla

Lexis 22: "cáscara (der. de casca). f. Corteza o cubierta de algunas cosas...

cascar ' del l. v. quassicare>quater, sacudir' ...Quebrantar o hendir una cosa quebradiza".

...

Azken hiztegi honetako azalpenek gogoratu didate "Quebrante" eta antzeko toponimoak.

Gereñu: "Casajera...Cascajon".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
KASKARA		(Olar-te-Zabale)*			*86-22a (ikus CASCADA)
Kaskara(Gardea)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"La Cascara en Gardea, de Larrabetxu arriba". Zabale aldean ere bai.
Kaskára	2003	Saltaerriaga II	Ahoz	"pieza"	"¿Kaskára? Si, los Goitia le llamaban porque es tierra arenosa...está en la parte de abajo pegando casi al río".
Káskara	2007	Gardeazabal	Ahoz	"pieza"	"Káskara... goitiarrak... están sembrando la Káskara...", Zabale eta Saltaerriaga artean dagoen erreka ondoan dago, baina Zabale aldean.
KASTAÑA-BASTERRA		(Larra)			86-14b~
Castanabasterra ¹¹⁹²	1894	U.A. Finc.Rúst.	232h	"heredad"	Hurbil "Munuzuri" deitura eta ez daramate ez bata, ez eta besteak <i>n</i> -ren gaineko marra,
Castañabasterra	1926	U.A."Est.Cat."	12.23	"prado"	"Larra" jartzen duen lekuan baino goratxugo idatzirik.
Castañabasterra	1940	U.A."Est.Cat."	24.6	"campa"	Idazmakinez egina."N. Camino de Celagoste", "S. Larra Basaurbe". San Bartolome ondoan. "...San Bartolome -N. camino de Celagoste-, Castañabasterr(e/-)a -N. Camino de Celagoste, S. Larra Basaurbe-, Cerca de Mendieta -S. Larrea Basaurbe-, Lcandasolo (Lecandasolo, mugakide bat Larrakoa: Cosme Urtiaga, Migel Acha, Martin Murua, Otribi Labarga), Mendicoalde -O. Cabildo de Amurrio-, Larra -S. Arroyo Echevarri, E. Antuzano de la casa-, Querechondo -S. Arroyo de Echevarri, (mugakide bat bat dator Morteruk duenarekin)-, Mendicoalde, Morteru ...Mendico"
Castañabasterra	1952	U.A.Finc.Rust.	22.7	"acacias"	Azken lau letrak ez daude argiegi.
KASTAÑABIKO		(Goienuri)			Hau Kastañabikotxe bera da.
Castañavico ¹¹⁹³	1952	U.A.Finc.Rust.	22.27	"castañal "	Jabe eta baso bera da, erlazioan toki berean baitago.
KASTAÑABIKO-TXE		(Goienuri)*			Kat. 863. zk., *61-62c
Castañovicochi	1940	U.A."Est.Cat."	24.25	"castañal"	
Catañovicoche	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"monte"	"Catañovico", s implosiboan galdu egin duela, edo errakuntza idazterakoan. 22.27an "Castañavico" bera da. "...Sautu, Aldaysacón, Lugoerriando, Catañovicoche, Gocochocho..."
Kastañabikotxe ¹¹⁹⁴	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"cerca Lorbide"
Kastañikotxe	1996?	Floren Ussia	29	"tokia"	"Kastañikotxe...Arrikotxe aldapa igaro ondoren, Aretarako bide berean alboetan gaztainondoak

¹¹⁹² Gaztaña 'castaña' + bazter 'rincón, orilla, linde' + a (art.) : '(en) la linde del castañ-o/al'.

Uste dut fruituaren izena baino honi hobeto dagokiola zuhaitzarena, inguru hauetan besteetan gertatzen den bezala.

Ondorio bera ikus dezakegu Gereñuk biltzen dituen konstatazioekin, zeren euskal formaz "Castaña" aipatzen du, baina gero toki berekoa izan ez arren, "Castañal" (hiru tokitan) eta "Castañar, El término de Arceniega".

Muxika:"Illarriagabasterra"

¹¹⁹³ Gaztaña 'castaña/al' + bi 'dos' + ko (tok.atz.) : '(término) de los dos castaños'. Ikus Kastañabikotxe .

Kastañabikotxe ikusteak toponimian hain ugari den *-bakotx* (Arespakotxaga, Pagobakotxa,..) gogoratu digu, dela dela, *-biko* horrek beheko > biko aukera ere izan dezake: "Barbaravico 1902, Castañavico 1952, Vicorta ¿ 1689, Vicosolo 1877, Bikotxe", are gehiago Gereñuk aipatzen duen "Castañoigoico, caserío de Llodio"kontutan izaten badugu , Kastañagoiko baino ez dagoela.

Gereñu: "Pagobieta".

¹¹⁹⁴ Gaztaña 'castañ-a/o' + bikotx 'doble, gemelos, de dos' + e (art.?) : 'los dos castaños, los castaños gemelos'.

Toponimian sarritan agertzen zaigu bakotx, bikotx... Orozkon Bikotxgane tokia dugu. Nafarroan nahiko antzekoak diren bi haitz dagoen tokiari "Dos hermanas" deitzen zaio gaztelaniaz.

Lehen esan dugu beheko > biko ere gertatzen dela. Etxeren bat egonez gero, aukera hori izango genuke kontutan, baina ez du ematen horrela denik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Kastañobikótze	2014	Beasko	Ahoz	"castaño"	dituen tokiari. Kastañikotxek goialdean Obikola du mugakide...1947an Kastañovicochi izenez, gaztainadi gisa agertu zen."
KASTAÑAIMUTA Castañaimuta ¹¹⁹⁵	1956	(Larrazabal) U.A.Amil.	9.15	"monte "	"Arriba las peñas, donde acaban... antes castañal de Salabarrí (Fue famoso), castañal de la Venta, castañal de Bikotxe...-baserri bakoitzak zuen bat-"
KASTAÑAISALDE Castañaisalde ¹¹⁹⁶	1894	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst.	33d	"monte"	Kat. 477 zb., baina "Lujalday" gisa, bera izanik. 86-13b (Kokatua eskriturei esker, zabalera aldetik 1894ko bera baita)
Castinsalde	1894	U.A. Finc.Rúst.	36b	"monte"	Luxaldai aldean : "...Luja Alday... carbón 32,8 areas; Iturriburu... castañal (lau mugarriak bat datoz, guztiz, Luxaldaikoekin) 80,22 areas; Arraño... castañal -E. Arroyo, O. Camino- 24,2 areas; Lamusen...castañal 539,20 areas; Valincherrequeta; Castañaisalde...castañas -S. Arroyo (E.ko mugakide bat dator Balintxaerreketaoarekin)- 66,24 areas; Balincherrequeta"
KASTAÑAONDO Castañaondo ¹¹⁹⁷	1940	(Larrazabal) U.A."Est.Cat."	13.34	"monte "	88-13b~ "Castaña-ondo"
Castañaondo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte "	"E. Regato a Aurreco". 22.13an berdina den beste zerrenda batean. "E. Regato a Aurreco"
Castañaondo	1956	U.A.Amil.	22.11	"monte "	"E. Regato a Aurreco"
KASTAÑAUNZITA Castañauncita ¹¹⁹⁸	1926	(Larrazabal) U.A."Est.Cat."	16.16	"heredad"	Ikus KASTAÑUZITA bera baita "Castaña uncita"
Castañauncita	1940	U.A."Est.Cat."	1.9	"monte "	"Castaña-uncita" edo "-unceta", "Larrazabal (barrio)", "E. Arroyo de Asunsolo": "Castaña uncita, Aldacasu, Luis Aldaym Chiminchu becoa..."
KASTAÑETA Castañeta ¹¹⁹⁹	1894	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	223b	"monte"	61-62c (1894ko "Castañeta" hau, 1940an eta 1956an "Laucañeta" moduan agertzen dena da) Isusitik ekialdera: "...Colmenar viejo, Aramburu - N. Iglesia- 5 areas, Arrecoche 5 areas, Arrecoche

¹¹⁹⁵ Agian loturaren bat izan daiteke aldaki hauei "Kastañuzita, Kastañaunzita, Kastañozita.", zeren grafia errakuntzak ugariak baitira.

¹¹⁹⁶ "Castañaisalde" ez balego, oso bidezkoa litzateke Gaztañatza (Kastañiza >Kastinza) + alde 'lado, costado.' : 'en el lado del castañal, junto a Kastañiza >Kastinza', baina hala eta guztiz ere, horren alde jo dezakegu. Azpimarratutako i horrek, izalde, izaga eta horrelakoak gogoratu digu, baina ez du ematen horrela denik, ondoren datorren konstatazioa berbera baita.

¹¹⁹⁷ Gaztaña 'castañ-a/o'+ ondo 'junto a': 'junto al castaño, castañal'. Euskalherriko beste tokitan fruituaren izenari *ondo* gehituz gero, zuhaitzaren izena irteten da, baina hemen fruituarena eta zuhaitzarena bat datoz. Kasu honetan, gainera, uste dut ondo sustraitutako toponimo bati buruz aritzen dela, hau da, Kastañiza, zeren Kastañizaondo 1877an dugu konstataua, aztertzen duguna Kastañizaondo bera izan daike, forma laburtuagoa izanik, geroagokoa baita.

Dela dela, posible da forma hau. Barrenengoa: "Kastañondo...Amurrio". Gereñu: "Pagazaondo, Pagazondo 1761".

¹¹⁹⁸ Ikus Kastañuzita, Kastañozita.

Lehen esan dugu beranduko konstatazioak direnez, ez dugula horrelako seguritatea hipotesiak egiterakoan, dela dela *txu* (dim.) + *eta* (atz.) izan ditzakegu, zeren *untz* 'hiedra' ez dut uste dagoenik.

¹¹⁹⁹ Gaztaña 'castañ-o/a' + eta (atz.plur.) : '(en el) lugar de los castaños, castañal'. Lehen azaldu dudanez, logikoago ematen du zuhaitzaren izena, fruituarena baino inguru hauetan.

Gaztelaniako "Castañeda" berbera dirudi, edo da.

"Pagoeta" edo horrelakorik badaude.

Cuad. Top. Zuia: "Castañeta" 47 or.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Kastañeta	1994	Luxa	Ahoz.	"monte "	37 areas, Aldura 45 areas, Lorvide, Castañeta 10,50 areas, Minteparro, Landachu 43 areas, Suterra, Ocaranchueta 41 areas..."
KASTAÑIZABAL Castañizabal ¹²⁰⁰	1772	(Larrazabal) U.A.030501.11	4b	"cabezera de"	Solaun, Undio aldean. "Castanizabal" eta "Castanasabal" ere bai.
Castanasabal	1772	U.A.030501.12	2	"cabezera"	"Castañizabal" ere bai. Solaun, Undio aldean. Castanizabal" ere bai.
KASTAÑIZALDE Castinzalde	1926	(Larrazabal)* U.A."Est.Cat."	16.5	"monte "	Kat. 477. edo 545. zk., *86-13b~ Arasketakoak esan zidanez, Mendibil aldean, Okondon badago "Kastinsaburu" deitzen zaion leku bat.
Castinzalde ¹²⁰¹	1952	U.A.Finc.Rust.	22.26	"arbolar"	"E. Arroyo"
Castinzalde	1956	U.A.Amil.	22.47	"monte "	
Kastinsalde ¹²⁰²	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	
Kastañizálde	2014	Luxa	Ahoz.	"termino"	"Sí Kastañizálde sí ¿Dónde está eso? -Pues Kastañizalde a ver si va a ser..."
KASTAÑIZA-ONDO Castañizaondo ¹²⁰³	1877	(Larrazabal) "Rgtro.Prop."	3.2	"monte "	"Castaniza ondo", baina ez da irakurtzen ondo.
KASTAÑUZITA		(Larrazabal)*			Kat. 532. ("Castañucita" katastroan), 535. ("Balencia-erregueta" eskrituretan eta "Castañucita" katastroan) eta 560 zk., *86-05d, Malkuartuko errepidearen hegualdean.
Castanucita ¹²⁰⁴	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	5.2	"pago"	"Castanuci-" 31A arloan, "Castañiza" dagoen bezala. 1992an "Castanucita".
Castañamuta	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"monte "	Idazmakinez egon arren, <i>n / ñ.</i> : "Castañiza, Baostea, Soloandi, Aldapea, Colometa, Castañamuta, Aldacaso, Lusaldy, Chimenchu, Chimenchu, Pagoolaeta, Espidireco, Espidigoico, Pozueta". Kastañiza Goikoa.
Kastañosita	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"termino"	"más alla de Patxalau..."
Kastañusita	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"barranco"	"en Malkuartu". Kastañiza Goiko II.ak eta Lekandazarrekoak ere bai. "Cuad. Top. 8"-an ere bai.
Kastañusíta	2003	Kastañiza	Ahoz	"monte"	"esto de aquí Kastañusita". Bekoetxe II.a "Kastañusita debajo de Fernando". Goirizabalena: "Debajo de donde la hermana Kastañusita".
Kastañusíta	2014	Kast. Goikoa	Ahoz	"casas"	
Kastañuzíta	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	
Kastanuzita	2015	Luxagoikoa	Eskr.	"monte"	Arabako Foru Aldundiko planoan.

¹²⁰⁰ Urte bereko konstatazio hauetan berbera izan arren, bi modutan agertzen zaizkigu, batean bustidura dugu agirian baita a> e > i itxidura prozesua izan duen bokalak. ere, antza denez, gastaña 'castañ-a/o' + zabal 'ancho': 'castaño, castañal ancho'.

Barrenengoa: "Kastañizabal..Zuaza...'castaño ancho'"ç

¹²⁰¹ Gastañatza >Kastañiza > Kastinza + alde 'lado, costado' : '(en el) lado de Kastinza'. Lehen ikusitako Kastañizalde berbera dela..

¹²⁰² Lehen ikusitako Kastañizalde bera da, hau da, 'junto a Kastinza'.

¹²⁰³ Kastañiza + ondo 'junto a, próximo' : 'junto a Kastañiza'.

Ikus Kastañaondo, berbera izan baitaiteke.

Gereñuk bildu zuen "Castañagoico, caserío de Llodio", Kastañizagoiko baserria baino ez dagoenean.

¹²⁰⁴ Gastaña 'castaña' izateaz gain, -eta (plur.atz.)izan dezakegu.

Hipotesi bat baino gehiago atera dezakegu, baina ez dago nahiko dokumentaturik horretan aritzeko. Lehen ikusi dugun "Kastañazunta" 1926, 1940 berbera omen da, baina forma hau ere nahiko berandukoa da hipotesitan sartu ahal izateko.

Barrenengoak Amurion nahiko argigarri izan daitekeen toponimo biltzen du: "Kastañozeta...de kastaña ...tza...eta".

Mexikon euskal jatorrizko izan daitekeen Anuzita deitura dago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
KASTATXUETA Castachueta ¹²⁰⁵	1894	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst.	249b	"monte"	Kastañiza aldean. Hiru mugarri ditu Larrazabaleko lurtasilekin eta laugarrena "E.Arroyo"
KASTILLO		(Goienuri)*			Kat. 890. zk., goiko aldean, *61-62a. Leku oso ezaguna da, orma batzuk oraindik daudela.
Gaztellu**	1025	"SMCo.Ubieto"	176	"localidad"	"Malizhaeza-Gaztellu > Castillo Vitoria" (Landazuri)
Castillosar ¹²⁰⁶	1954	S.G.E.	1	"termino"	Santa Luzia aldean. "Macizo de Ganekogorta". Javier Malo Iciar. 1974an Euskaltzaindia "Castillozar"
Castillozar	1982	"Enc.H.G.de Al.	173	"cumbre"	"Castillozar" (717 mts.). "Dicc. Enciclo.del País Vasco" Tomo VI-Haranburu Editor, S. S. 1985ean ere bai.
Kastillo ¹²⁰⁷	1994	Lekandazar	Ahoz.	"monte "	"Dubiris, Aspuro, al Castillo que divide con Okendo y con Zollo, Arrankudiaga"
Kastillo	1994	Lekandazar	Ahoz.	"monte "	Zollebide ezkerre aldean. Isusikoe eta Okendoko artzain batek beti deitu diote horrela: "a medio camino del Ganekogorta...las faldas del Castillo en la zona Okendo...hay piedras amontonadas"
Castillosar ¹²⁰⁸	1994	Luxa	Ahoz.	"monte "	"al frente Supikando". Beaskokoak eta Isusikoe diote mendizaleek jarri diotela horrela, haiek beti "Kastillo" esan baitute.
Kastillo	2003	Beasko	Ahoz	"monte"	"Ahora le llaman Castillosar, pero nosotros le decíamos Castillo". Aspuru:"lo llano que hau desde el Castillo, Kruziaga". Leku oso ezaguna

¹²⁰⁵ Gaztaña 'castañ-o/a' + txu (dimin.) + eta (atz.plur.) : '(en el) lugar de los castaños pequeños, del castañal pequeño..'

Antza denez, bokal arteko sudurkaria jausi omen da.

¹²⁰⁶ Izendapen hau, "Castillosar", ematen du azken denboretan ateretako kontua dela, zeren ez dago aurreragoko konstatziorik. Bertakoek diotenez, mendizaleek sorturikoa forma dela, zeren haiek beti "El Castillo" deitu diote.

Barrenengoak "El Castillo" forma Aiarako zazpi tokitan biltzen du. Gereñuk berdin.

¹²⁰⁷ Hau dugu forma sendoa, edo behintzt ondo gorde dena. Tokian oraindik omen daude, lekukoek ondo dakite zeintzun ziren gazteluaren ormak "hay piedras amontonadas" esaten baitute.

Toponimo honek eta historiak bat egiten dute, zeren leku estrategikoa izateaz gain, inguruan garrantzi historiko tokiak baitaude (besteak beste, tenplarioek omen egindako Yermu-ko santutegia, Araba eta Bizkaia artean muga...).

Gereñu: "Castillo" (ugari), "Castillobidea, Los Castillos, Castillosolo".

Muxika: "Kastillutxu".

¹²⁰⁸ Kasu honetan *gaztelu* 'castillo' + *zar* 'viejo' : 'castillo viejo' litzateke, baina ez dago frogarri gehiegirik horrela denik tradizioari begira, bertakoek "Castillo" bezala baino ez dute ezagutzen. "Castillosar" forma mendizaleek jarri omen diote, bertakoek diotenez.

Lekuko hau aparta da. Izugarritzko memoria zuen 1994an, eta 2004an ere bai. Deitu diot "Castillosar" aldaeragatik, baina orain ez du gogoratzen. "Asunsa, Ganikogorta...etab.." bai. Galdetu diodanean ea non egon den –basoan ibili dela bainekien-, berak "...en la vaguada de Balintxarreketeta..., hay regato...". Esatean behin "Mantxarraketa" aipatu zidala, berak "Balintxarreketeta en el catastro" agertzen dela esan dit. Beste izan batzuk berehala irtetzen zaizkion "Lamúsién, Intxaurza...".

Lehen "Gasteluzar, Castillozar" aldakiak izan ditut, nahiz eta gero bateratu. Dokumentazio zaharrean oinarriturik, gehienbat –mapetako kokapena ere ikusia nuen-, esaten nuen leku estrategikorena. 2004an bertaratu naiz, eta bai Kamaraka-Goikogana aldeko "Castillo", nahiz aurrean dagoen Arakaldoko "Castillo" benetan leku estrategikoak, zeren bertatik ikus daitezke Aretan (Laudio) elkartzen diren bideak, bata Orduñatik datorrena eta bestea Orozkokoa, eta baita Bilborantzakoa ere. Gauza bera esan daiteke Orozkoko Arrolako Santa Marina ondoan dagoen "Castillo"z.

"Castillo" forma hartzearena izan da bertako testigantzarri jarraituz. Arakaldoko "Castillo"ri bertakoek –80 urte baino gehiago dituztenek ere- euskaraz "Castillo" ere diote.

Dena dela, "Castillo" era arautu moduan 2007 arte mantendu badut ere, "Gasteluzar" jar daitekeelakoan nago, lehengo mendeko mapa baten testigantzagatik.

Buruz ari banaiz ere nonbait "Castillo" eta "Castillo Viejo" ikusi dut, Araba edo Errioxan, hurbil zeudela. Hemen ere hainbat gazteluri egiten zaio aipamena.

Telebistan entzun dudanez Behenafarroako Larzabal herrian aspaldiko galtzadatik hurbil "Gasteluzar" mendia dago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Kastillo	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"monte"	da.
KASUTXASOLO		(Goienuri)			
Casuchasolo ¹²⁰⁹	1877	"Rgtro.Prop."	3.2b	"finca"	
Casuchasolo	1940	U.A."Est.Cat."	24.28	"heredad"	"Casucha-solo". Areta aldean.
Casuchasolo	1956	U.A.Amil.	3.12	"heredad"	"E. Camino Santa Lucia". 3.13an "Casucha-solo"
KATEA		(Larra)*			*86-14b
Cadena ¹²¹⁰	1864	"Rgtro.Prop."		"urbana"	"Cadena de la Riva"
Cadena	1902	U.A.Est.Mun.	168	"finca"	
Cadena, La	1902	U.A.Cat.1900	1.7	"terreno"	
Cadena, La	1994	Gurpide	Ahoz.	"termino"	
Katea	1994	Aranguren	Ahoz.	"termino"	Arangutikoak ere bai.
Cadena, La	2003	Areta	Ahoz	"barrio"	"¿Dónde Urzelai –deitura-? La Cadena...".
Cadena de Riba, La	2003	Anuntzibai	Ahoz	"barrio"	"Dónde estaba el caserío? La Cadena de Riba..."
Katéa	2003	Aranguren	Ahoz	"barrio"	"Katearantza...Katéa...". Bere koinatua, Katean bertan bizi dena: "(H)emen (h)asite Katean... Katéa..."
KATORZESOLO		(Larrazabal)*			*86-13b
Katorzesólo ¹²¹¹	2003	Goirizabalena	Ahoz	"pieza"	"Katorzesólo...ahí delante (está) –bere baserriaren eskerraldetik Okondorantz begira- porque saca 14 fanegas...". Lekandakoa: "Katorzesolo".
KATUXA		(Olarte)*			*86-14c
Catuxa ¹²¹²	1550	"Lib.Baut."	11	"apellido"	"M. de Catuxa". 1689an Juan Galindez de catuxa". 1558an "Juan de Saltarriaga el de Catuja" kopian.
Catuja	1726	U.A.030503.3	6	"c. y c."	1758an "Catuja" eta "Cattuja". 1772an eta1811n (Conc.) ere bai. 1819an (L.Baut.) ere bai, etab. gaurdaino
Catuxa	1741	U.A.030501.2	31	"ferreria"	1621ean, 1689an eta 1730ean ere bai. Gaurko toponimia mapetan 1979koan "Katuja"1979an eta 1986an"Katuxa" eta "Katuxa-Ibarra" bidea.
Catuxa	1772	"Lib.Hip."	71	"barrio"	342an ere bai.
Catuja	1777	"Lib.Hip."	144	"ca."	212an ere bai. 326an "Cattuja".
Catuja	1894	U.A.Finc.Urb.	37	"ca. y cio."	
Catuja	1894	U.A. Finc.Rúst.	37	"her.camp a"	"E. Via Ferrea"
Catuja	1902	U.A.Cat.1900	1.7	"palacio"	

¹²⁰⁹ 'Casucha' + solo 'heredad' : 'heredad de la casucha, casilla'. Hibrido honetan etxetxu bati erreferentzia egiten zaio. Ikusitako Etxetxu eta Kasilla toponimoak gogoratzen digute. "Casucha" forma gardena izan arren, nire ustez, ez dute aipatzen antzekorik ez Gereñuk ez eta Barrenengoak.

¹²¹⁰ Toponimo hau Orozkon euskaraz eginez gero beti "Katea" bezala ezaguna da, erdaraz bidezkoa denez "La Cadena". Toponimo honek izena hartu du bertan zegoen kateagatik, aspaldian Laudio/Orozko muga bertan zegoenez, zergen ordainketa kontrolatzeko kate bat baitzegoen. Bertakoek gogoratzen dute kate haren zeregina.

Gereñu: "La Cadena, término de Arriñez".

Barrenengoak oso ondo biltzen du toponimo hau: "Cadena, La.- Luxaondo- "Et.: "Sitio en la carretera donde se echaba a lo ancho una cadena para parar los carros y cobrarles los arbitrios de mercancías".- Se llama así otro lugar en Arriaga, de Olabezar y así se llamó en un tiempo "la cadenilla" en Larrinbe, cerca de San Mamés (no recogidos entre los topónimos de estos pueblos)".

¹²¹¹ Lekukoak esaten duenaren arabera, hibrido bat dugu: 'Catorce' + solo 'heredad': 'la heredad de las catorce' ('fanegas' kasu honetan).

¹²¹² Hasiera batean toponimo honetaz ez dugu gardentasun handirik. Ez dugu uste *katu* 'gato' -ri lotu daitekenik (Gereñu: "Catazuletela, Catazulo...Catusarte 1187". Muxika: "Katuzulo"). Oso arriskutsua da hipotesiren bat bilatzea, zeren, nahiz eta euskaraz, sarri askotan, dardarkaria inposiboan dagoenean galdu, ez dago indarririk Cartuja-ri lotzeko, nahiz eta jauregi bat izan.

Testigantza zaharrena deitura bati dagokio. Jauregi bat da, aspaldian *ola* 'ferrería' ere bazela. Azkuek eta Mitxelenak ez dute antzekorik aipatzen. Barrenengoak ere Katuja biltzen du Amurrión, jatorriari buruz pertsona-izena izan daitekeela gainetatzen duela. Cud. Top. Aiara: "Caserío Catuja" 107 or.(Amurrión).

Grafikoki dugu fonetika mailan gertatu den x > j urratsa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Catuja	1940	U.A. "Est. Cat."	8.11	"cereales"	
Catuja	1952	U.A. Finc. Rust.	22.6	"heredad"	
Catuja	1956	U.A. Amil.	22.8	"heredad"	22.16an ere bai.
Katuxa	1986	"Map. Top."	1	"palacio"	1979an "Katuja"
Katuja	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	
Katúja	2003	Launtxu	Ahoz	"casa"	"La de Santamaría...eso es Katuja". Ameztiukoia: "De punta a punta Katúja-Ibárra".
KATUXAGOIKOA		(Olarte)			
Catuja de arriba	1774	"Lib. Hip."	95	"ca. y cia."	Bertantxe berbera "Bicerrena de Catuja" bezala aipatuta ere bai.
KATUXAURA		(Olarte)			
Catujaura ¹²¹³	1731	U.A.06010209.2	91	"monte "	"Catuja ura"
KAUDALENA		(Olarte)*			*86-21b
Caudal ¹²¹⁴	1811	"Diezm."	5	"casa/s"	"La de Caudal" (etxeen izena). 1568an (U.A) "Rio Caudal" aipatzen da askotan.
Caudalena	1877	"Rgtro. Prop."	3.2b	"finca"	
Caudalena	1911	U.A. Cat. 1900	4.1	"ca. ó cio."	"casa de labranza muy antigua y deteriorada... barrio de Gardea... llamada"
Kaudalena	1986	"Map. Top."	1	"cio."	
Kaudalena	1994	Launtxu	Ahoz.	"cio."	
Kaudaléna	2003	Launtxu	Ahoz	"cio"	"Está aquí abajo. Está Kaudaléna..."
KEBRANTATXU		(Olarte)*			*86-21d
Quebrantocha ¹²¹⁵	1894	U.A. Finc. Rúst.	119b	"monte"	
Quebrantachu	1926	U.A. "Est. Cat."	13.2	"monte "	
Quebrantachu	1940	U.A. "Est. Cat."	8.10	"monte "	
Quebrantachu	1952	U.A. Finc. Rust.	13.4	"monte "	13.5ean ere bai"
Quebrantachu	1956	U.A. Amil.	13.5	"campa"	
Kebrantatu (Ma	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"del vecino de Martena"
KEBRANTE		(Dubiris)*			Kat. 428. zk., *61-62c

¹²¹³ Ez du ematen, behintzat logika aldetik, *ura* 'agua' denik, mendi bat izendatzeko izanez gero: 'agua de Katuxa'.

¹²¹⁴ Gaztelaniakohitz bati euskal atzizkia jarri zaio, dela dela, bitara dugu: "La de Caudal/Caudalena".

Gereñu: "Caudal, Caudelea". Cuad. Top. Zuia: "Kaudala" 83 or., 87 or.

¹²¹⁵ K letrarekin idatzi ditut Kebrantatu, Kebrante ugariena "Quebrantachu" izanik, txu euskal diminutiboa duelako, baina gaurdaino iraun duen toponimo honek erdal erroa du.

Amaginarrebari (Orozkokoa) galdetzen diodanean ia zer den Kebrantatu, hau erantzuten dit: "-Kebranta-atxurre..makina bat, atxur handi bet, sakonago sartuteko lurrea...". Hau da, lurra apurtzeko izan daitekeen tresna.

Lexis 22 hitzegia: "quebrantar: 'frecuentativo de quebrar', 'Cascar o hender ' una cosa' poniéndolo en estado de que se rompa. Romper, separar...". 'Rotura' hitzak antzeko zentzurik izan daiteke. Luxako lekukoari hartu nion zentzuaren arabera, lurra prestatzeari izan daiteke lotura. Lehen azaldu dudanez, hain ugaria den Kaskara -ri lotu dezakegu:

Azkue: "kaskara (B-a-o) , grijo...".

Lexis 22: "cáscara (der. de casca) . f. Corteza o cubier ta de algunas cosas...

cascar (del l. v. quassicare>quater, sacudir) ...Quebrantar o hender una cosa quebradiza..".

Ikusten dugunez, dimitutiboa *txu* izaten da gehienetan, baina behin *txa* dugu ere, metatesia izan ez bada. Orozkon Juantxu erabiltzen zen, baina baita beste izen konkretu bati *-txa* eransten zitzaion.

Barrenengoak biltzen duena oso argigarria suertatzen da:

"Quebrada, La".

"Quebranta, La" (Aiarako 8 tokitan dagoela).. "Et.; "Terreno roturado abandonado/ Según otros 'Terreno aguanoso' ".

"Quebranta de Agirre, Quebranta de Arana... (horrela hainbat daude)", "Quebranta Vieja...", "El Quebrante", "Quebrantilla".

Gereñu: "Quebrado, Quebranta, Quebrantada 1584".

Cuad. Top. Zuia: "Los Quebrantes" 23 or.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Kebránte	2003	Dubiris II	Ahoz	"pieza"	"Debajo, ahí Kebrante... encima de Urrutxi"
Kebránte	2014	Dubiris II	Ahoz	"pieza"	
KEBRANTE		(Goienuri)*			Kat. 1299 zk., *86-05d
Quebrante ¹²¹⁶	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	"cabaña arriba, caserío de Luja de Arriba"
Kebránte	2014	Luxa	Ahoz	"pieza"	"Kebránte, la pieza contra el Jaro, La Víña"
KEBRANTE		(Larrazabal)*			*86-13b
Kebránte	2003	Goirizabalena	Ahoz	"pieza"	"El Kebrante decian..."
KEBRANTE		(Olariaga)			Kat. 241 zk., iparraldean, muga.
Kebránte	2014	Olariaga	Ahoz	"pieza"	
KEBRANTE		(Olarite)*			*86-30a
Quebrante	1894	U.A. Finc.Rúst.	227	"heredad"	"Qubranito" jartzen du, azkenengo bokala pixka bat ilun dagoela.
Quebrante	1940	U.A."Est.Cat."	2.2	"heredad"	Idazmakina egina. "El Quebrante". 27.27an "El quebrante"
Quebante	1952	U.A.Finc.Rust.	21.3	"heredad"	"El Quebante". Olartegotxin
Quebrante	1956	U.A.Amil.	22.3	"heredad"	"El Quebrante"
Quebrante(O)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"...en Olartegotxi... porque era hecho a mano... de jaro... quebrantar..."
KERETXAONDO		(Larra)			86-14b~
Querezaondo ¹²¹⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	232i	"monte"	"S. Arroyo"
Querechondo	1926	U.A."Est.Cat."	12.25	"monte"	"Larra (Querechondo) "antiguo castañal"
Querechondo	1940	U.A."Est.Cat."	24.7	"monte"	Idazmakina egina. "S. Arroyo de Echevarri". Larra ondoren aipatuta. "... <u>Mendicoalde</u> -O. Cabildo de Amurrio-, <u>Larra</u> -S. Arroyo Echevarri, E. Antuzano de la casa-, <u>Querechondo</u> -S. Arroyo de Echevarri, (mugakide bat bat dator Morteruk duenarekin)-, <u>Mendicoalde</u> , <u>Morteru</u> ... <u>Mendico</u> ".
KERETXAONDO		(Goienuri)			86-06c
Querechondo	1952	U.A.Finc.Rust.	9.9	"monte"	Idazmakina egina. Kasabarro aldean.
Querechondo	1956	U.A.Amil.	12.40	"monte"	Iñarrondo aldean: "Echebarrena, Solloa, Solloa, Tras Solloa, Zolloa, Iñarrondo, Luzubylanda, Zolloa, Ichaucueta, Urruchu, Iñarrondo, Querechondo, Jarto, Erderico, Iturrichu, San Juan, Mendieta, Acacasolo"

¹²¹⁶ Berriki azaldu dugunez, 'rotura' moduko arlo bat da.

¹²¹⁷ Kerexa 'cereza/-o' + ondo 'lado, cerca, junto a.': 'junto al cerezo'.

Askotan aipatu dugunez, inguru hauetan zuhaitza eta fruitua izen berberarekin adierazten dira. Euskalherriko beste eremuetan -ondo eransten zaio fruituari zuhaitzaren izena ateratzeko, baina hemen ez. Logika aldetik bidezkoagoa ematen du zuhaitzaren zentzua fruituarena baino. Ikus Kastañondo.

Bai, lehengo susmoak baieztatu dira, zeren Mitxelenak aipatzen du:

"ker(e)iza, kerexa 'cereza, cerezo'..hay un homónimo con el sentido de 'sombra, abrigo'. Hay efectivamente, geriza, gerizi, girizi, kiriza, etc 'sombra, abrigo'. En cuanto al nombre de la "cereza" o del "cerezo, lo antiguo en la zona occidental, Vizcaya y Alava por lo menos, es kerexa"

Orozkon *kerexa* erabiltzen da 'cereza, cerezo' adierazteko, 'sombra'-rako bi modutara entzuten nuen k/gerizpea eta gerexa? Azkuek gerexa 'sombra' aipatzen du Orozkorako, eta "geriza..Bc. ..sombra, gerizpe..bajo sombra". Amaginarrebak gereizpea aipatzen dit 'sombra' adierazteko, eta *gerexa, gerixa, gereixa*..z galdetzen diodanean esaten dit :"-hori beste batzuk".

Arriskutsua izan arren, pentsatzen dut lotura bat dagoela bi hitzen artean, zeren kerexa zuhaitzak oso egokia da kerizpe on bat izateko, pe horrek, gainera, 'bajo' adierazten duela.

Fonetika aldetik dugu a + o > o gertatu dela. Grafia kontutan izaten badugu, afrikaria omen dena "Querechondo" egun frikaria baino ez dela ezagutzen, diminutiboren edo multxo atzizkiren bat tartean ez badago.

Gereñu: "Queresaga...Queresaldea, Queresasolo...Quereseta".

Barrenengoa: "Kerejeta, Keresalde...Kerexeta, Kerisbalza, Kerixbalza".

Muxika: "Querexosakona, (Keritzosakona)"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
KEREXABIETA Querexabieta ¹²¹⁸	1614	(Goienuri) U.A..0107.1	5b	"termino"	"aguas vertientes de LLodio y Arrancudiaga".
KINTAPERRO Quintaperro ¹²¹⁹	1952	(Goienuri) U.A.Finc.Rust.	22.8	"monte "	"Inerrondo Goyena Quintaperro" Mendi bat izendatzeko hiru (edo bi) izen.
Quitaperro	1956	U.A.Amil.	22.19	"monte "	"Iñirrendo-Goyena. Quitaperro"
KIPUTXETA		(Goienuri)*			*61-61a (Mendi hau, Galarraga ondoan dagoena, zenbait audioarrentzat hurbila bada ere, Okondoko lurretan dago)
Kiputxeta ¹²²⁰	1994	Mendibil.Okond	Ahoz	"termino"	Berez, Okondo aldean dago.
Kiputxéta	2004	Landeta	Ahoz	"monte"	
KOBA		(Larrazabal)*			Kat. 725. zk., *86-13a
Coba ¹²²¹	1785	"Lib.Hip."	211	"paraje"	
Coba	1894	U.A. Finc.Rúst.	35c	"monte"	232c-an ere bai.
Coba	1926	U.A."Est.Cat."	2.6	"monte "	2.7an eta 12.18an ere bai.
Coba	1940	U.A."Est.Cat."	24.27	"monte "	22.46an "Castañal Coba"
Coba	1952	U.A.Finc.Rust.	1.12	"heredad"	Birritan. 12.7an, 13.7an eta 20.2an ere bai.
Coba	1956	U.A.Amil.	1.18	"monte "	12.34an eta 16.21ean ere bai.
Koba	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	"-Junto a casa". Kastañiza Goiko II.ak "-Al lado de Bidikrusea". Lekandazarrekoak ere bai.
Kóba	2003	Bekoetxe	Ahoz	"monte"	"Ortubúru, Kóba, más arriba Narbide, Koba en el crucero...". Ostenko: "Junto a Iturbúru está Kóba". Kastañizakoa: "
Kóba	2014	Kastañiza	Ahoz	"monte"	
KOBIERU		(Goienuri)			
Cobieru ¹²²²	1952	U.A.Finc.Rust.	12.4	"calle"	

¹²¹⁸ Kerexa 'cereza/o' + *bi* (zenbakia) + *eta* (plur.atz.) : ' (donde) los dos cerezos'. Ikus Keratxaondo

¹²¹⁹ Beranduko toponimoa. K letrarekin idatzi arren, agian Q-rekin jarri behar nuen, zeren Azkuek aipatzen duen "Kinta (S).lodazal" ez dut uste honekin zerikusirik duenik.

Lexis 22 hiztegian datorrena: "quinta...casa de recreo en el campo." . Lekeition El Quinto deitzen zaio herritik bost kilometrotara dagoen toki bati.

Ditugun konstatazioak berandukoak dira eta agian, nahiz eta erdal jatorria izan, "Quinta"-k jatorri bat izan lezake, eta "Quita"-k beste bat (Otsaurteta?). Toponimian badago Txakurpozo deitutako tokia Orozkon, baita Txakurzulo Urkiola aldean.

Gereñu: "Quintana... Numerosos términos con este título..".

Barrenengoa: "Kintako, Kintanaortu, Kintanaoste...".

¹²²⁰ Ez dirudi erreza toponimo honen adiera. Aipatuko dugu antzekotasun bat gordetzen duen hitz batek

Azkurengan harturik: "kiputz (Bc) ...guipuzcoano", baina ez dakigu honi egokitzen zaionik, zeren *-eta* atzizkiak kasu honetan ez da oso bidezkoega. Errioxan bazegoen Nafar + uri, eta antzekorik, baina toponimo honen kasua desberdina dirudi, gainera, beranduko da

Gereñu: "Quipucheta, 1849, término de Oquendo", "Quipuzturi, 1725".

Barrenengoa: Kiputxeta.- Okendo.- Var. de Giputxeta".

Azkenak ikuririk g > k aukera bidezkoagoa ikusten dut, beraz, posible litzateke '(donde, en el lugar de) el giputxi, gipuzkoano'. Dela dela, Gereñurengan ikusten dugun "Quipucheta". Dela dela, ez dut hain errez ikusten, nahiz eta Gereñurengan "Nafarramendi...Navarreta" eta antzekorik ikusi.

¹²²¹ Koba 'cueva' .

Urduña aldean Kobatas dugu, hau da, *koba* 'cueva' + *eta* (atz.plur.)+ *s* (erder.plur.), eta Kobetas Kastrexanan.

Gereñu: "Covata, fuente de Erbi".

Barrenengoa: "Kobata", "Kobeta".

¹²²² Berandu eta gutxi konstatatua dugu toponimo hau, beraz, ez dugu oinarri sendoegia. Hemen esandako koba izan dezakegu, eta agian koba + a>kobea >kobie.urratsekin.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
KOLOMETA		(Larrazabal)*			Kat. 483. zk., *86-05c
Colometa ¹²²³	1787	"Lib.Hip."	241	"castañal"	"sit. en Valincharreca"
Colometa	1926	U.A."Est.Cat."	16.16	"monte "	
Colometa	1940	U.A."Est.Cat."	1.8	"monte "	"Malcuartuondo y Colometa", "Larrazabal (barrio)"
Colometa	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"monte "	Idazmakina egina. : "Castañiza, Baostea, Soloandi, Aldapea, Colometa, Castañamuta, Aldacaso, Lusaldy, Chimenchu, Chimenchu, Pagoolaeta, Espidireco, Espidigoico, Pozueta". Kastañiza Goikoa.
Colometa	1956	U.A.Amil.	9.15	"monte "	"Malcuartu-ondo y Colometa"
Kolometa	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	Bekoetxe II.ak ere bai. Kastañiza Goikokoak: "abajo Kukusolo". Lekandazarrekoak ere bai.
Kolométa	2003	Kastañiza	Ahoz	"termino"	"de Malkuartu para arriba Kolometa...en la carretera Malkuartu hacia abajo"
Kolométa	2014	Kastañiza	Ahoz	"termino"	"Ah, sí este es Kolométa"
KONDESULO		(Larrazabal)*			Kat. 495/381 Ok.
Condesolo ¹²²⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	139b	"heredad"	
Condesolo	1911	U.A.Cat.1900	3.12	"heredad"	
Kondesolo	1994	Markuartu	Ahoz.	"termino"	"...de la cabaña a los pinos, límite con Okendo"
Kondesólo	2014	Markuartu	Ahoz.	"termino"	pinos, límite con Okendo"
KORCUERA ABAJO		(Olarte)			
Corcuera abajo ¹²²⁵	1940	U.A."Est.Cat."	1.11	"monte "	Horrela agertzen bada ere, KUKUZA-ABAJO da. Ikus "Arriba y Abajo", edo 1926ko 1.3, bertan zerrenda berean "Cucuza Abajo". Idazmakina egina. "Arriba y Abajo": "...Tardamonte, Corcuera-Abajo, Arriba y Abajo, Royache, Iturrichu, Oqueranchueta...". Bitxia da, idazmakina izan arren berbera: "Corcuera", "Cucuza" beharrean
KORRONTXE		(Larrazabal)			86-13b
Corronche ¹²²⁶	1926	U.A.UM.0712.1	30	"monte "	Geroago idazmakina egina.
Corronche	1940	U.A."Est.Cat."	13.34	"monte "	
Corronche	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte "	"...Coscorra -N. Regato San Juan...-, Corronche -N. Regato San Juan...-, Bolio -N. Regato...-", mugakideak San Juan, Ibarguren, Larrazabalekoak. 22.11n ere bai. 22.15an berdina den beste zerrenda batean ere bai, "N. Regato San Juan"

¹²²³ Zaila da honen adiera bilatzea. Antzekotasun bat izan dezaketen aukera batzuk aipatuko ditugu, baina segurtasun gehiegirik gabe.

Azkue: 'koloma: 1º ' B-I' , tendadero, palo en que se cuelga la ropa que se quiere secar...2º ' AN-b, B-t s' , marco de puerta...4º ' B-mañ' , tablón largo" Baina ez dakigu ia adiera hauek egokitu daitezkeen toponimo honi.

Sudupeko batzuk Koloma deitura zuten (Edo agian Santa Coloma, baina guk era laburtuan esan), horri *eta* atzizkia gehitzen zaiola.

Azkue: "-Kolo (B, BN), sufijo diminutivo..", "meta 'monton, pila'. Bedarmeta erabiltzen da Orozkon. Baina -kolo atzizkia da.

Dela dela, Gorbeian badago beste "Colometa" bat Gereñuk aipatzen digunez, baita beste toki batean "Colomillo 1722" ere. Ez dakit aurrekoa loturaren bat izan ahal duen Corominas-engan aurkitzen dugun "Coloquintida..planta.."ri.

¹²²⁴ Konde 'conde' + solo 'heredad': 'heredad del conde'. Jabego batzuen aipamenetan behin edo behin agertzen da: "Conde de ..." eta "Marqués de.." ere bai. Aurreko eskemakoa dugu "Mojaolo" toponimoa.

Gereñu" Conde, Condecorta...Condesolo..".

¹²²⁵ Hasiera batean sustrai erromaniko izen bat izan zitekeela [corcovar' (del l. concurvare)] uste nuen, Burgos aldean baitago. Geroago konprobatu dut Araban eta zehazki toki euskaldunetan ere badago.

Gereñu: "Corcuera, caserío de Astobiza". "Corcozubi, término de Barambio", "Corcubasa 1811".

Agian *korkor-* i lotu daieke, zeren Gereñuk lehen "Corcozubi" biltzen bazuen, geroago "Coscosubi" aipatzen du toki berean.

Azkue: "Korkotx: (Bc) jorobado".

¹²²⁶ Ikus Zerrontxe.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
KORTAUN Kortaun ¹²²⁷ Kortáun	1994 2003	(Olarte)* Bekoetxe-Olar. Launtxu	Ahoz. Ahoz	"termino" "monte"	*86-30a~ (Berez, Amurrio da) "-Pertenece a Amurrio" "De Olartegotxi para allá...Kortáun es Amurrio". Bekoetxe-Olar: "Oñola, los montes de Amurrio donde está Kortáun y Legazár".
KORTEZAR ¹²²⁸ Cortezar Kortesar Kortésar Kortésar	1849 1994 2003 2014	(Goienuri)* Gereñu Altamira Solloa Lusurbailanda	160 Ahoz. Ahoz Ahoz	"paraje" "termino" "termino" "termino"	Kat. 691/960 zk., *86-06d 4490. "Cortezarreta, 1890 monte de Llodio" ere aipatzen duela. "...lomo que da a Areta" "Kortesar es de Oleta" "(Encima Vista Alegre) Kortésar"
KORTEZARRETA Cortezarreta ¹²²⁹	1890	(Goienuri) Gereñu	160	"monte"	
KOSKOLLOENA Coscolloena ¹²³⁰	1777	(Goienuri) "Lib.Hip."	140	"ca. y cia."	Kat. 466. zk. "casa de Isusi de Coscolloena, jabea " D. de Escuza el de Isusi" zelarik. 210ean ere bai. 166an "casa de Isusi coscolloena"
KOSKORRA Koskorra(Dubiris) ¹²³¹ Koskórra Koskórra	 1994 2003 2014	(Goienuri-Aspuru)* Dubiris Dubiris II Aspuru	 Ahoz. Ahoz Ahoz	 "termino" "termino" "termino"	Kat. 923. zk., *61-61d "-La Koskorra... en Dubiris... bajando de Landeta... hay muchas... " "¿La Koskórra? La Koskórra la lado de Orbe"".
KOSKORRA Coscorra (GO) ¹²³²	 1894	(Goienuri-Etxebarri)* U.A. Finc.Rúst.	 150b	 "her.mon."	Kat. 261. zk., UTM 501100-4778600 ing., *86-05b Hau, zehazki, Andetxagaren ezkerretatik Etxebarrira doana da. 240b-an baserria eta beste toponimo guztiak

¹²²⁷ *Korta* 'sel, cuadra, establo'. Beranduko konstatzioa dugu, dela dela, *-un* kasuren batean, *guren* batetik etortzen zaigu (Ikus Aranguren), horrela balitz, garaian arabera, gurek 'sel principal, superior, de más arriba'. Ikus Solaune > Solaun.

Kontutan hartzekoa da Barrenengoak bildu duen "Kortaun-Amurrio.- Var. de Korteune".

Gereñu: "Cortache, Cortachipi, Cortachu...Cortadi...Cortandi", azken bien artean Kortandi > Kortadi urratsa dugula.

Cuad. Top. Aiara: "Cortachu" 119 or.

¹²²⁸ *Korta* 'sel, cuadra, establo' + *zar* viejo': 'sel viejo, cuadra vieja'.

Gereñu: "Cortazar 1710, Cortazarra...Cortezar, Cotezarrate, Cortezarreta".

¹²²⁹ Hemen dugu lehengo Kortezar + eta (atz.): 'lugar de la cuadra vieja'.

Berririo dugu arrazoi bat gehiago *eta* atzizkiak duen balio pluralgilea zalantzan jartzeko, zeren eta pluraltasuna baino, tokitasuna eman ahal baitzaio.

¹²³⁰ Ematen du pertsona baten ezaugarri fisiko batez aritzen dela, izengoiti kutsuaz edo, Bizarrena eta horrelakoetan gertatzen den bezala.

Azkue: "Kosko: 1º (ANc, L), cráneo...2º cúpula...4º B-m-oñ, Gc', grijo...5º ' B-m', individuo..8º ' AN-b, G,L, R' cáscara...

Koskodun:...2º, listo, hombre de buena cabeza..

Koskoil: 1º ' BN', toscó... " eta horrela hainbat adiera atera dezakegu.

Gereñu: "Coscollo, XIII, despoblado cercano a Berantevilla".

Txikitatik gogoratzen dut aitak (Lizarra inguruko herririka batekoa) moztan zigutenean ilea nahiko laburtxu ixten, esaten zigun: "-Menuda coscola..", borobiltasunaz aritzen zela.

¹²³¹ Lekukoek esaten dutenez: "hay muchas. Como lo indica su nombre es un montículo, un altillo". Dokumentutako sailkapena hurbilketa bat baino ez da.

¹²³² Lehen koskoil ikusterakoan," V. Koskor" . Orain "koskor: ...5º ' B-m-oñ...' , chichón ", baina Koskolloena -rekin eta honekin ikusten dugun adiera ugari ez dira hain zuzenak, nahiz eta kutsu bera izan, gure lekukoek ematen digutena bezala "-Es un montículo, un altillo, una lomita..".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Coscorra	1926	U.A."Est.Cat."	22.12	"monte "	Goienurin.
Coscorra Echévarri	1926	U.A."Est.Cat."	27.3	"monte "	Birritan.
Corcorra	1940	U.A."Est.Cat."	23.2	"monte "	"Coscorra de Echévarri"
Koskorra(Garate)	1994	Luxa	Ahoz.	"monte "	Idazmakina egina egon arren, "Coscorra" izan daiteke, zeren eta, batzuetan, ez daude ondo bereizturik r/s.
Koskórra	2003	Garate	Ahoz.	"monte "	"un monte en Garate o Mendieta"
Koskórra	2014	Luxa	Ahoz.	"monte "	"Es el camino de Koskórra". Atxa: "Esto es Koskórra". Sugestutik Etxebarria.
					" Andétxega , pero por allí, por toda esa Koskórra , de esos pinos, a bajar no ves aquí en Txábarri ...". Izen arrunta ematen diolakoan, baina denek berezko izentzat hartzen dute.
KOSKORRA		(Goienuri-Isusi)*			Kat. 537. eta 541. zk., 86-06a
Koskorra	1996?	F. Ussia	9.	"mendi"	"Koskorra edo Lastra", 59. "baja desde La Koskorra o Lastra por Goikosolo..."
Koskórra	2014	Beasko	Ahoz	"mendi"	Dena dela hau ez du kokatzen Isusin, Dubirisen baino.
KOSKORRA		(Goienuri-lzagirre)			Kat. 399. zk.
Koskórra	2014	Izagirre	Ahoz.	"monte "	"...esto es la Koskórra, un alto -ezkerretara dauden pinuen gainean-..."
KOSKORRA		(Goienuri-Lusurb.)			Kat. 689. zk., eskunietara.
Koskórra	2014	Lusurbeilanda	Ahoz.	"monte "	"Koskórra... a la caída de Areta"
KOSKORRA		(Goienuri-Olariaga)*			Kat. 303. zk., *86-05d
Koskorra	1994	Olariaga	Ahoz.	"monte "	"-Aquí está. Como lo indica su nombre es un montículo, un altillo".
Koskórra	2003	Olariaga	Ahoz	"campa"	"Campa Koskórra". Bere etxetik Markuaertura.
Koskórra	2014	Olariaga	Ahoz	"campa"	
KOSKORRA		(Larrazabal-Barbara)*			Kat., 430. zk., *86-14a (Toponimo honen lekuko bakarra dugu, 1994ko testigantzaokak berbera izan daiteke -Barbara aurreko Koskorra-, edo agian lehena Sapuelako Koskorra)
Koskorra(Malk.)	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"monte "	"-Monte la Koskorra, entre medio del camino. Malkuartu. (Renault-etik eskuin aldean"
Koskorra(Orueta)	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"monte "	"enfrente casa hacia el monte"
Koskórra	2003	Barbarabekoa	Ahoz.	"monte "	"...volviendo a donde eras tú, en Barbarabieko, ahí se cruzan las carreteras, una para subir hacia Malkuártu y otra que viene para aquí -Larrazabal-, entonces ahí había como un montecico ¿Cómo le llamábais a esa zona? -honaino galdera- ...La Koskorra"
Koskórra	2003	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	"Sí la Koskorra se llamaba ... a toda la campa arriba, arriba (Barbara)"
KOSKORRA		(Larrazabal-Errebis)*			*86-13b
Koskórra	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"monte"	"Ahí tienes Koskorra, de Iñaki". Ostenko: "La Koskórra de Rébis".
KOSKORRA		(Larrazabal-Goirizabalena)*			*86-13b
Koskórra	2003	Goirizabalena	Ahoz	"monte"	"...Koskórra a eso de aquí, igual lo llamarían.... ¿Koskorra de Basabal para allá?-gure galdera- ¡No, no para acá!...Sí el altico ese"
KOSKORRA		(Larrazabal-Isardio)*			*86-21a

Hemen *koskorra* (artikuluaren barnean egon daitekeelarik) oso arrunta da izen arrunta dela baserrikoen artean: "...un altillo...una lomita.. hay muchas".

Orografiaen gorabeherak, sarri askotan, gorputzaren atalen bitartez adierazten dira, formari nahiz kokapenari begira: bizkar, buru, gibel, ' cogote (Lizarran) , koskol, koskor, lepo,...

Gereñu: "Coscorra, termino de Barambio".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Koskorra(O) Koskórra	1994 2003	Isardio Isardio II	Ahoz. Ahoz	"termino" "monte"	"Koskorra es al lado de Solaun". Isardio I: "La Koskórra".
KOSKORRA		(Larrazabal-Orueta)*			*86-13d
Coscorra	1956	U.A.Amil.	12.5	"monte "	12.16an berbera "Colcolza" agertzen da. Bi hauek Oruetakoak dirudite, mugakideak direla eta. Biak zabalera bera dute: 14,91 area.
Koskórra	2003	Orueta	Ahoz	"monte"	Lekukoak diosku Solobarri eta Matxiposeta artean dagoela.
KOSKORRA		(Larrazabal-Zapuela)*			*86-13a
Coscorra (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	189	"monte"	Ez dator bat mugez aldetik, Goienuriko Koskorakin. Hau Larrazabaleko toponimoz inguratuta. 205h-an ere bai.
Coscorra	1940	U.A."Est.Cat."	13.34	"monte "	
Coscorra	1952	U.A.Finc.Rúst.	12.3	"monte "	22.9an ere bai. "N. Regato San Juan"
Coscorra(LZ)	1956	U.A.Amil.	22.11	"monte "	"N. Regato de San Juan"
Koskorra(LZ)	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"monte "	"le llaman los de Ostenko a un terreno que llega hasta Sapuela". Bekoetxe II.ak eta Kastañiza Goiko II.ak ere bai. Izen arrunta berez. Kastañiza Goikokoak: "-Una lomita". Lekandazarrekoak: "...hay muchas"
Koskórra	2003	Ostenko	Ahoz	"monte"	"De Sapuela hacia casa la Koskórra".
KOSKORRA		(Olarte)			86-21b (Bigarrena, Larrabetzutik ekialdera. Ibarakoa hurbil egon liteke, lehena begiratu beharko genuke zehatzago)
Coscorra Echevarri	1877	"Rgtr.Prop."	3.2	"monte "	"Coscorra Echevarri". Geroago beste bat "Coscorra de Ib.a (Ibarra?)"
Coscorra (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	237	"heredad"	"O. Via férrea", "Larrabesu" ondoan aipatuta, eta Larrabetzuko ekialdeko mugarri berdina duen: : "Larrabezu -E. Via férrea-, Coscorra -O. Via férrea-, Herdicosolo -E. Via férrea, O. Camino-, id-".
KOSKORRA-ETXEBARRI		(Olarte)			82-29a?
Coscorra Echevarri	1877	"Rgtr.Prop."	3.2	"monte "	"Coscorra Echevarri". Geroago beste bat "Coscorra de Ib.a (Ibarra?)"
KOSKORRALE-SAO		(Goienuri)			86-05b
Coscorralesao	1926	U.A."Est.Cat."	27.2	"monte "	"N. E. regato Lesao": "Aldapea -N. Peñascal... E. Regato-, Camino-cosoloa, Videondo, Ortúzar, Abraque - S. Terreno común de Llodio-, Palanca, Coscorralesao -N.E. Regato Lesao...-, Echaurrecosolba, Camino-Ondocosoloa - S. regato-, Ortúzar, Peñascal".
KOSTUREZAR		(Larrazabal)*			*86-21a
Costurezar ¹²³³	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	"Cozturezar" Idatzirik. 1912an eta gero "Costurezar"
Kosturezár	2003	Odiaga II	Ahoz	"monte"	"Liñopozo, Kosturezar..."
KRISONDO		(Larra)			86-14b
Crisondo ¹²³⁴	1877	"Rgtr.Prop."	3.1b	"finca"	
Crisondo	1926	U.A."Est.Cat."	20.32	"monte "	

¹²³³ Azkuerengan ez dugu aurkitzen *kosture* edo zerbait antzekorik .Ondoren dugu *zar* 'viejo'.

Berandukoa denez, ez digu ematen ziurtasun handirik.

Gereñu: "Costera" (hiru tokitan), "Costero, Costerunza..Costoya..Costuya..".

¹²³⁴ *Ondo* 'junto a' dugu bigarren atelean, baina lehenean ez dago batere argi. "Cristo" oso ugaria da toponimian, baina ezin dugu ziurtatu Cristo + ondo dagoenik.

Gereñu: "Cristo" (abundantisimo)... "Cristobala, Cristobalsoro, Cristobaregaña".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Crisondo	1952	U.A.Finc.Rust.	20.1	"heredad"	Mendixueta eta Morderu alde artean aipatuta. "S. Arroyo Mendixueta"
KRUTZEALDE Cruzealde ¹²³⁵	1772	(Larra) "Lib.Hip."	54	"termino"	Aranguti eta Basaurberekin mugatzen du.
KRUTZEALDE Cruzalde	1894	(Olarde) U.A. Finc.Rúst.	68	"heredad"	86-21d (Jabea "Tapia, 60, Curcelandia, 62") Tapia ondoren, eta "E. via ferrea", "O. Nervion" mugarriak dituelarik. 68b-an "monte" ere bai, "S. Arroyo": "Tapia, id, id, Cruzalde, Cruzalde, ", Altui, id, Espiritu Santo, Ermuerreca".
KRUZIAGA		(Goienuri)			Ikus KURUTZEAGA
KUKULLU Cuculla ^{**1236}	1192	(Larrazabal)* "SMCo.Ledesm"	362	"localidad"	*86-14a "Sancti Emiliani de la Cuculla". 363an "Sancti

¹²³⁵ Kurtze, kruze 'crúz, cruce' + alde 'lado, costado...': 'en el lado del cruce, de la cruz'. Ikur Barbarakurtze.

¹²³⁶ Izen honek edo behintzat bere atalak izan daitezkenak sarri errepikatzen dira. Jatorria aldetik "Sancti Emiliani de la Cuculla" eta hau jatorri berberetakoak izan daitezke, zeren u bukaerari + a (artik.) gehituz gero, u a eman lezake, eta ondoren bukaeran u/a izan dezakegu. Ez da arraro u>o/a bukaera toponimo berberan. Ikus Zumeltza.

Botanikarekin zerikusirik izan daiteke Kukutza kontutan izanik.

Ikus dezagun Azkuerengan zenbait aukera:

"kukil: 1º ' BN-s, R' , cima. Mendi -kukila, la cima del monte ".Larrazabalekoa bai dago tontor bat eginez, baina Olartekoa ez, troka batean sarturik baitago.

"kuku: 1º cucillo 3º (Sc) , trigo que crece poco"

"kukuadar; 1º ' B-g' , rama que se deja sin cortar al podar árboles"

"kukuaritz (Gc) , árbol..al cual se le ha podador sin dejar ramas laterales..".

"kukubala (B-a-o) , agalla seca de los robles..".

"kukufra "B-mond' , digital ' Bot.' . Orozkon eta Mungian ere lore mota batzuei deitzen zaie.

"kukula : 1º ' BN-s, R' , copa del árbol".

"kukuldu: 1º ' B-a-i-..', agazaparse".

Lizarrako lagun batek Kukulako Donemilanga lekuaren edertasunari buruz hitz egiten niola 95eko abuztuan, kokapenaz berak esan zidan: "-Ese que está en un cogote.", zeren Lizarran " a los montes pequeños los llamamos cogotes, allí (Lizarra) hay un cogote (monte pequeño) que se llama San Millan...también", "le llamamos cogote a la cabeza en general..", "Cogolla porque está en un cogote (montes pequeños)".

El Correo egunkariko gehigarri batean "Fuentes del Narcea y del Ibias" Asturias-i buruz diharduen artikuluan aipatzen da "pico del Cogollo", beraz, hauxe bera dugu.

Honekin etorri zitzaidan burura Laudioko koskorra izena, zentzu berberarekin, eta aitzak ilea moztu ondoren, esaten zigula bururaren borobiltasuna txeratzan ' -Menua koskola que te he dejao !. Azaren eta letxugen barneko zatia erdaraz 'cogollo' esaten zaio.

Orozkon *kokoteko* bat esaten zaio buruan atzamarrekin amaten den kolpea.

Oro har, konturatu naiz gorputz atalak, sarri askotan, erabiltzen direla orografiaren gorabeherak azaltzerako, irudia dela medio. Okondon ere menditako alboei "-Esa espalda!, -La otra espalda", diot alboak, zeren, berez, bizkarra edo 'espalda' atzeko aldea izan beharko litzateke, baina alboei esaten diete.

Barrenegoa "Kukulla", "Kukullo (hiru tokitan)..Et.: "Montículo en la ladera de un monte mayor", "cogota" (palabra alavesa)", "Kukullu".

Azken ikerle honek ematen dion zentzua oso bidezkoa da, Lizarrako lagunak eta zentzuarekin bat datorrenez.

Kuriosoki inguru hauetan oso ugaria izan arren, Gereñuk bakarrik "Cuculia" biltzen du.

Etxebarri herrian badago Kukull(u?)aga deitzen den toki garaia izenari dagokionez.

Antzaz Larrakullu..Urkullu eta horrelakoek duten atala dago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Cucullu	1788	U.A.06010227.3	0	"monte "	Emiliani quod dicitur de Cuculla". 287b-an "Sancti Em. de Cuculla"
Cucullo	1790	U.A.06010241	28	"monte "	Birritan. 1790ean ere bai. 1926an (U.A-UM) ere bai. 1065ean SMC. "Coculo"
Cucullu	1894	U.A. Finc.Rúst.	49d	"monte"	"monte llamado Cucullo o Arzagan"
Cucullu	1926	U.A."Est.Cat."	20.10	"monte "	
Cucullu	1940	U.A."Est.Cat."	9.1	"monte "	
Cucullu	1952	U.A.Finc.Rust.	6.1	"arbolar"	Larrazabal? Eremuko Eleizaren jabegoen artean Goienuriko ez den bakarra. 13.28an, 13.41ean eta 24.30ean ere bai. 27.57an "Artiagan o Cucullu"
Cucullu	1956	U.A.Amil.	22.13	"jaro"	22.10ean eta 22.11n ere bai.
Cucullu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.1	"pago"	49A. "CUCULLU" JARRI ARREN, OLARTEN KOKATUA, OROZKOKO MUGAN, KUKUZA DIRUDI?
Kukullu	1986	"Map.Top."	1	"monte "	C-5, C-6. 1979an "Kukulu"
Kukullu	1994	Olariaga	Ahoz.	"monte "	Lekandazarrekoak eta Bekoetxeoak ere bai. Barbarabekoak: "Kukullu, el río Kukullo, frente Gurdigilea". Zumeltzakoak ere bai.
Kukúllu	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"monte"	"Ecnima de las casas de los Goitias..". Bekoetxe II.a: "Miménsa, Kukúllu...". Barbarabekoa: "tirando para Urbero toda la ladera esa el Hayal...el alto Kukúllu, todo eso es Kukúllu"
Kukúllu	2014	Zumeltza	Ahoz	"monte"	
KUKULLU		(Olarte)*			Kat. 139 zk., ~*86-22a
Kukullu(O)	1994	Saltarriaga	Ahoz.	"monte "	"...Zabale, dos montes Kukullu, Kukullu arriba y Kukullu abajo... monte que hace punto". Zabalekoak ere aipatzen du Kukullu Olarten. "Cuad. Top. 8"-an ere bai: "l. 106 Kukullu Pequeño".
Kukúllu	2003	Saltarriaga II	Ahoz	"monte"	"Perlándia y bajando está el Kukúllu, luego Olabarrietan, Kamajon". "Launtxu bekoa: "¿Monte encima de Zabale el de aquí arriba? Kukúllu, sí, encima de las casas de Goitia y esos"
Kukúllu	2014	Zumeltza	Ahoz	"monte"	
KUKUPUERRO		(Larrazabal)			Kat. 1395. zk.,
Kukupuerro ¹²³⁷	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"termino"	"...los conejos estan en la zona de Kukupuerro (flor)"
Kukupuérrro	2014	Kast.Goik.	Ahoz.	"termino"	"Es una planta que salía muy temprano."
KUKUSGAN		(Olarte)*			*86-22a Ikus Kukutzagana.
Cucusgan	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.1	"pago"	49A.
Kucusgan ¹²³⁸	1994	Saltarriaga	Ahoz.	"monte "	"Cuad. Top. 8"-an ere bai. Kukurgán y Kucusgán.
Kuskurgán	2003	Saltarriaga II	Ahoz	"monte"	"La Cantera, Kuskurgán...-zona Erkisa- el barranco es Iñarratu y tirando a la derecha es Kuskurgán.. "
KUKUSOLO		(Larrazabal)*			Kat. 498. zk., *86-13a
Kukusolo ¹²³⁹	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	"...a la derecha." Luxakoak ere bai. Kastañiza Goikoak ere badio: "...entre Espidebekoa y Malkuartu... sitio soleao, (el) kuku echa primeros cantos."
Kukusólo	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"monte"	"Kukusólo en la carretera de Malkuártu, donde hace unas curvas". Goirizabalena: "Kukusólo está al lado ...un poco más acá de Rekabiarte . "Kastañiza II: "el jaro de Kukusólo...hay una chabola en la carretera"

Fuent.Doc.78 (1511): "Kukullu" Plentzia.271 or.

¹²³⁷ Bertakoa azaldu zidanez, lore bati deitzen diote horrela, *kuku* txoriari buruz aritzen dela.

¹²³⁸ Kukutza (ikus) + gan 'encima, parte superior, alto': 'alto de Kukutza'.

¹²³⁹ *Kuku* 'cucillo, cuco' + *solo* 'heredad' : 'heredad del cuco'

Gereñu: "Cucu, ...Cucubaso, ..Cucumendi, ...Cucusolo, 1671, labrantío de Lagrán".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Kukusólo	2014	Kastañiza	Ahoz	"monte"	"Sí, esta finca, Kukusólo. La 498 sí.
KUKUTZA		(Olarte –beheko baserria)*			*86-21d (Kukutza eta Kukutzakoatxa toponimoen aldakiez gain, badaude datuen arabera nolabaiteko zalantzak. Ikus dezagun: 1) Kukutza baserria. Olarteko baserri multzoa baino zerbait lehenago dago. Ezagunena da, bertan jaioak eta inguruko guztiek "Kukúza" esaten diote. Salbuespen bakarra, "Serv. Geogr. del Ejerc."-ko 1959ko mapan "Cucueche"-guztiz ondo kokatua ez badago ere- agertzen baita. 2) Kukutzakoatxa. 1979ko top. Mapan "721 Kukucekoaitz" dago Elorritxugane ondoan. 3) Cuad.Top. 8: "Kukucekuetxa, Kukucekuatxa, Alto de Olarte, Kurse y Kukutxi" Olarte auzune gainean dagoen tontorra izendatzeko. Serv. Geogr. del Ejerc."-k "Alto de Cucuecuacha" Olarteko tontorraren eremuaren gainean idatzia, baina arlo zabala hartzen duela, eta gero tarte bat dagoela "721" jartzen du, hau da Elorritxuganeri dagokion altuera. Ondoko trokaren gainean –Tardamonte-"Alto de Olarte" agertzen da. 1979koan "Alto de Olarte" agertzen da bitan, bata Olarte gainean, eta bestea jarraian, Tardamonte ondoren. Arabako Foru Aldundiaren 1992ko mapa kartografikoan "Alto de Olarte" bitan ere, 1979koan bezala. Launtxu: "del arroyo de Tardamonte yendo para Olarte, hay Olartebaso, luego está Kukusalde". Lili: "Kurse en el mismo alto...el altico este enfrente de casa Eskina". Kukutzakoatxa biak berbera izan behar, eta uste dut Elorritxugane aldean egon litekeela. 4) Kukutza mendia. "Kukuze" agertzen da 1979ko Top. Mapan "Cenagorta"ko baserri baten gisa –Olarate auzunetik hurbilago dagoena-, baina "Kukucekoaitz-etik ia km batera. Asudioko lekukoak 1994an esaten zuten: "Antes le llamaban Kukuza al mismo Elorritxugane". Saltarriaga: "Elorritxugane le han puesto ahora, el padre y todos le llamaban Kukutzak". 2003an Launtxu: "debajo Goikolandeta...Kukutza montecito encima Senagorta"
Cucusa* ¹²⁴⁰	1571	"Lib.Baut."	134	"apellido"	"Yn° de olarte cucusa"
Cucuça*	1573	"Lib.Baut."	46b	"apellido"	"mari lopes de cucuça".
Cucuza	1680	U.A030501.16	6	"cio."	Birritan. Bertan "Cucusa" ere bai.1795ean ere bai. 1775ean (Obisp.) eta 1772an (Conc.) ere bai. 1820an (L.Baut.) bitan. 1877an (Bec.), 1914an Vera) etab.
Cucuza	1771	"Lib.Hip."	20	"ca."	46an "cuquza", "cucusa". 47an "cucuza"
Cucuse	1787	U.A06010225.19	8b	"casa/s"	1795ean ere bai. 1795ean "Cucusa"
Cucuze	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	1979ko toponimia mapan "Kukuze". 1954ko S.G.E. "Cucueche"
Cucuza	1894	U.A.Finc.Urb.	21	"ca. y cio."	
Cucuza	1894	U.A. Finc.Rúst.	20b	"heredad"	119c-an "monte" bezala.
Cucuza	1902	U.A.Cat.1900	1.2	"ca. ó cio."	
Cucuza	1926	U.A."Est.Cat."	1.4	"monte"	

¹²⁴⁰ Kuku (Ikus Kukullu) + tza (Botan. multzo atzizkia) aukeraz pentsatu nuen hasiera batean, zeren *kuku* txoriari erreferentzia eginez nahiko bidezko iruditzen zait aurreko kasuan, baina honetan ez.

Dena dela, txoria agertzen den tokian askotan toponimian aipamena egiten zaio: "Kukusolo....". Nire amaginarrebak esaten duenez: "Udabarrin kantetan dau kukuek".

Barrenengoa Kukuza ere biltzen du Aiaran, kukutz 'cima, cumbre' + a (art.) eginez (Kugutxa, Kukutxi aldakiak ere aipatuz). "Kugutxa" aldakia ez dago, nire ustez, "kokote" eta "cogote"tik urrun.

Azkue: "Kukutz (B-d), cumbre". Posible litzateke hau, zeren tonton batean baitago.

A. Erraztik lurretan "Kukutza (kukutzesar)" bildu du.
Merino Urrutia: "Cucuza".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Kukuza	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979 an ere bai "Kukuza", "Etxebarri" (O) ondoan, baina "Kukuze", Zenagorta aldean.
Kukusa	1994	Gurpide	Ahoz.	"cio."	"Cucusa", bitan.
Kukuza	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	
Kukúza	2003	Launtxu	Ahoz	"cio."	"la primera es Etxebarri y el otro lado (es) Kukúza". Bekoetxe: "Txébarri. Y Kukúza y aquí Marténa"
Kukúza	2005	Kukuza	Ahoz	"cio"	Bertan jaiotakoa.
KUKUTZA		(Olarte-mendia)*			*86-30a ("monte" gisa agertzen diren gehienak hemen sartu ditut, Senagorta ondokoa izan zitekeelakoan. Baina kasuren batean, beheko Kukutza –baserria- ondokoak agian izan litezkeen) Idazmakinez egina.
Cucuza	1940	U.A."Est.Cat."	21.5	"monte "	Azkenengo silaban euskal grafia.
Cucutza	1952	U.A.Finc.Rust.	1.16	"calvo"	
Cucuce	1952	U.A.Finc.Rust.	13.4	"monte "	
Cucutza	1956	U.A.Amil.	1.30	"heredad"	Birritan "Cucutza" idatzirik.
Cucuce	1956	U.A.Amil.	13.5	"monte "	
Kukuze	1979	Map.Top.	1	"cio"	Zenagorta aldean.
Kukutxa	1994	Asudio	Ahoz.	"monte "	"-Antes le llamaban Kukutza al mismo Elurritxugane!"
Kukutzak	1994	Saltriarriaga	Ahoz.	"monte "	"Elorritxugane le han puesto ahora, antes el padre y todos Kukutzak". Toponimia mapan
Kukútza	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"Elorritxugane-Kukucekoaitz
Kukútxak	2003	Saltriarriaga II	Ahoz	"monte"	"montecico encima Sanagórta". Berez ahoskera tx da.
Kukútza	2003	Asudio	Ahoz	"monte"	"Kukutxak toda la vida (le hemos llamado)...era la punta".
Kukútza	2003	Asudio	Ahoz	"monte"	"Udunéta, Kukútza y Elorritxugáne...¿Kukútza es el rellano? Si el rellano".
KUKUTZAKO-ATXA		(Olarte)*			*86-22c (Ikus Kukutza)
Cucucecuacha ¹²⁴¹	1954	S.G.E.	1	"termino"	1982ko "Enciclop.Histór.-Geograf. de Alava"-n "Kukuzekuatzax". "Dicc. Enc.Pais Vasco"-n berdin.
Cucucecuecha	1965	"Lib.Llodio"	114	"cumbre"	"alto de Olarte...721 m.".Gereñuk berdin berdinaipatzen du .
Kukucekoaitz	1979	"Map.Top."	1	"monte "	Elorritxugane ondoan." aitz bukaera hori ez dagokio, atx baino. "Cuad. Top. 8" delakoan toki berberari buruz "Kukucekuetxa, Kukucekuatzax... Kurse y Kukutxi". Azkena agian Kukutza >Kukutze > Kukutxi.
Kukutzakoatxa	1999	Eusk. Herr.Mend.	28	"cima"	Eusko Kauriaritzako Herrizaingo Sailak ateratako Euskal Herriko Mendien Katalogo honetan "Elorritxugana/Kukutzakoatza mendia aipatzen da Arrola mendikatean 721 m. Geroago ikusi dudanez –2004 eta 2005ean-, Elorritxuganan badaude elorri batzuk, haitzik (Kukutzakoatza), aldiz, ez. Haitz nabari batzuk daude, tontorrean ertza egiten, Orozkoko bidetik etorrira, ipar-mendebaleko bidea harturik, km erdi lehenago dagoen 708 m-ko tontorrean, kontuan izan dezakegu Senagortako baserri bati nonbaiten Kukuze moduan agertzen dela, eta beste batzuk –txikiagoak- Elorritxuganetik Goikolandetara. Litekeena da, nire ustez, Elorritxugana / Kukutzakoatza toki desberdinen izena izatea.
KUKUTZALDE		(Olarte)*			*86-21d
Kukusálde	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"Olartebaso, luego está Kukusálde..."
Kukuzálde	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"¿Cómo has dicho? Kukuzálde...cerca de Kukúza
KUKUTZA ABAJO		(Olarte)			(Hau izan daiteke beheko Kukutza, baserri ondokoa, ego agian goikoaren beheko eremu bat)
Cucusa Abajo	1926	U.A."Est.Cat."	1.3	"monte "	
KULERA		(Larrazabal)*			*86-13a
Kuléra ¹²⁴²	2003	Kastañiza II	Ahoz	"monte"	"A la derecha de Tximintxu...Parte acá de

¹²⁴¹ Kukutza (ikus) + ko (tok.atz.) + atxa 'peña, roca' : 'la peña de Kukutza'.

¹²⁴² Izen haniko berria ematen du, eta erdal jatorrikoa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Tostalarren..."
KURAJO		(Larra)*			*86-14a (Eremu nahiko ezaguna, gaur egun kalearen eremuari, gehien bat, "Zubiko Kurajo" esaten zaio)
Curajo ¹²⁴³	1956	U.A.Amil.	22.50	"heredad"	"S. via ferrea. "N. río Nervión"
Curajo	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.11	"pago"	33B.
Curajo ¹²⁴⁴	1989	Gereñu	166	"termino"	"Puente Curajo"
Kurájo	2003	Lamuza	Ahoz	"puente"	"El puente de Kurájo".
KURTIBAI		(Olarte)			
Curtibai ¹²⁴⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	123b	"monte"	"S. Arroyo" .Muga bat Olarteko jabe batekin.
KURTZE		(Larrazabal)*			Kat. 1418. zk., *86-21b
Cruce ¹²⁴⁶	1772	U.A.030501.12	7	"termino"	"Vide Cruce" izan daiteke, zeren erlazioan birritan horrela eta hirugarrenean "Cruce"
Curce, Casa	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.10	"pago"	"Casa Curc-". 40an "Calzagane-" aldean. 1992an "Casa Curce"
Kurtze	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Kurse	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"cio."	"en Gardea". Lekandazarrekoak ere bai.
Kurze(LZ)	1994	Kaltzaganeta	Ahoz.	"cio."	
Kúrze	2003	Launtxu	Ahoz	"cio."	"Más acá es Kúrze, 'el txakolí'...". Ameztoi: "...la otra Kurze la del txakolí". Geroago Gardeago beste batzuei "Kúrze" entzun diet.
Kúrse	2003	Solozar	Ahoz	"cio."	"Kúrse al txakolí, el 'txakolí' de Kúrse..."
Kúrse	2014	Presako-F. Bengoa	Ahoz	"cio"	
KURTZE		(Olarte)*			*86-21d
Curse	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.8	"pago"	"Curse" 52. 47B "Curso", elkarren ondoan.
Kurse(Olarte)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"antes de Olbide... hay otro caserío en Gardea", "Kurse y Goikolandeta las dos hacen cumbre"
Kúrse	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz	"termino"	"...aquí en el alto, también en el alto, está en el mismo alto...había boladero, los pastores solían ir allí, jugaban..había un llano..."
KURTZEGAN		(Goienuri)			Kat. 570. zk., *86-06b (Ikus Alpitxu), "La Cruz de Oleta" ere esaten diote, bertan gurutz bat dagoela. Lehen egurrezkoa omen zen, esan zidatenaren arabera, orain , aldiz, burdinezkoa. Bitan. "más abaxo Amestigana". 1745ean "Curzegan" Olariagan?. 1754an eta 1776an "Curzegan... arriba... Aczasolo"
Curcegan ¹²⁴⁷	1743	U.A.030501.3	21b	"alto"	Santa Luziatik hurbil. Birritan.16an "Curzegane".
Curcegane	1758	U.A.03050201.3	9b	"alto"	"...encima Oztorteta, había una cruz, encima de Areta...". "También Kursegan, otros la Cruz de Oleta". Isusikoak ere bai.
Kurzezan	1994	Beasko	Ahoz.	"monte "	"Lo que nosoros Kursegán ahora le llaman Alpitxu...los de Areta le llaman Alpitxu (al Kursegan)". Kurzezan ere erabiltzen du. Solloakoak "Kursegán es Kursiága, de Santaluzia para allá". "...están a cien metros , y estos lo mismo La Cruz y Atxandita"... "La Cruz de Oleta".
Kursegán	2003	Beasko	Ahoz	"monte"	"llamamos Kurzezan, y Alpitxu subiendo al Goikogáne"
Kursegán	2014	Beasko	Ahoz	"monte"	
Kurzezan	2014	Beasko	Ahoz	"monte"	

¹²⁴³ Zenbait toponimotan bezala (Carrejo, Curajo...Campijo) *jo* atzizkia dugu. Diminutibo kutsua du, ez dakit -txu/-txo batetik etor zitekeen. Bakailaoren antzeko den arrain bati edo berberari Lizarra aldean *abadejo* esaten diote, beraz, kasu hauetan agian gaztelaniakoizenei gaineratzen zaio atzizkia.

"Cura" toponimo gisa sarri agertzen da toponimia, are gehiago abadearen etxean denean.

¹²⁴⁴ Ikus Zubiko-Kurajo.

¹²⁴⁵ Lehen ikusitako Gurtibai -ren aldakia izan daiteke, azken hau askoz sarriago agertzen baita..

¹²⁴⁶ Kehen ikusi dugunez, 'crúz, cruce' izan daiteke.. Honen barnean sartu ditugu "Cruce 1772" eta metatesia izan duten, muta cum liquida ekidetzearren, kur- eginez..

¹²⁴⁷ *Kurtze* 'cruz, cruce' + *gan* 'encima' : 'encima de la cruz' . Bertakoek diotenez: "-Había una cruz, encima de Areta".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
KURTZIAGANOSTE Curciaganoste ¹²⁴⁸	1770	(Goienuri) U.A.06010217.2	9	"termino"	
KURTZELAN-DA ¹²⁴⁹ Curzelanda	1727	(Olarde) U.A.0506.4	12	"molino"	"...molino llamado de Curcelanda su presa Calze y Anteparas" Gardean. 1864an (Rgtro. Prop.) "Curcelanda"
Curcelanda	1894	U.A.Finc.Urb.	66	"ca. y cio."	
Curcelanda	1911	U.A.Cat.1900	3.3	"ca. ó cio."	"Molino de Tapia"-ren jabe berberarena, "jaro" bezala ere bai.
Curselanda	1926	U.A."Est.Cat."	9.26	"casa"	9.27an "Curcelanda", beraz, grafia aldetik s/c
Curcelanda	1952	U.A.Finc.Rust.	7.10	"cereales"	"E. O. Ferrocarril", "Rio Nervion"
KURUTZEAGA		(Goienuri)*			*61-62a~ (Okondon badago ere, berez, Laudioko mugatik km eskas batera dago)
Curutceaga ¹²⁵⁰	1375	"H.G.V.Iturriza	278	"paraje"	"...a cima de Gamarreta por do parte con tierra de Llodio, é dende Curutceaga...".Eusko Ikaskuntzako testuan leku bera "Acurreceaga"
Curceaga	1375	"H.G.V.Iturriza	278	"monte "	"Curuyceaga... Ganicoort.a.. Llodio... Curceaga de Oquendo", "Carta Puebla de Miraballes." delakoan.
Curceaga	1614	U.A.0107.1	5b	"termino"	"jurisdicc. de Arranc., Sudupe, Cuadra Oquendo, Llodio...", "corceaga" ere bai. 1740an "Curceaga". 1741ean, 1743an 1751 eta 1730ean.
Corzeaga	1614	U.A.03050201.1	2	"monte "	Azalean "del monte llamado Olagortta". Gero 2an "en el monte... Corzeaga habia un pedazo... y monte". 4an ere bai.
Curciaga	1743	U.A.030501.3	4	"monte "	Birritan. Inprentaz. Gereñuk ere bai.
Cruzeaga	1749	U.A.030501.6	1	"monte "	Alpitxu, Kamaraka...
Cruziaga	1772	U.A.030501.12	5	"monte "	Birritan. 1974an "Macizo de Ganekogorta-Javier Malo Iciar B-15. Euskaltz." mapan "Kruziaga" ere bai.
Curuciaga	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	2.2	"pago"	Arrankudiagako muga. 5A.
Kurziaga	1994	Beasko	Ahoz.	"monte "	"entre Ganeko. y el Castillo". Isusik "cuatro cruces fuente Espino" beti horrela ahoskatu, baina "Kruziaga" ere entzun. Isusi-Bekoak ere bai.
Kurzeaga	1994	Beasko	Ahoz.	"monte "	Isusikoak ere bai, baina "...he oido a otros Kruziaga". Altamirakoak "detrás de la Cruz de Oleta" . Okondoko artzain batek ere bai. Mendibilkoak ere bai.
Kruziaga ¹²⁵¹	1994	Luxa	Ahoz.	"monte "	"...monte de la iglesia de Santa Luzia". Beaskokoak (Isusi) "nosotros Kurzeaga, también dicen Kruziaga"
Krusiága	2003	Solloa	Ahoz	"monte"	"...de las Peñas de Santaluzia para allá...Krusiága"
Kursiága	2003	Solloa	Ahoz	"monte"	"Kursiága, de Santaluzia para allá"
Kruziága	2003	Izagirre	Ahoz	"monte"	"Zollobide, Kruziága..."
Kurziága	2003	Beasko	Ahoz	"monte"	"Seguido de Castillo está Kurziága"
Kurziága	2014	Aspuru	Ahoz	"monte"	"ya llegas a Kruziaga o Kurziaga, unos le

¹²⁴⁸ Kurtze 'cruz' + aga 'lugar de' + oste 'detrás': 'detrás de donde la cruz

¹²⁴⁹ Kurtze 'cruz, cruce' + landa 'campa': 'campa del cruce, de (donde) la cruz'

¹²⁵⁰ Kurtze 'crúz, cruce' + aga 'lugar de': 'donde la crúz, lugar del cruce'

Etimologia aldetik edozein azepzioa izan daiteke, zeren lekuren batean jarri dugunez: 'había cruces (señal) para indicar los cruces (de caminos)' edo horrelako zerbait. Dela dela, oraingo honetan, nahiz eta beranduko testigantza hau bildu dugun: "-detrás de la cruz de Oleta".

Mitxelena: "k(h)urutze.'cruz'. Azkue: "gurutz 'AN,G,L' ...1º cruz..2º 'G-and' ..confluencia".

1375ko testigantza hau zaharrena izateaz gain, gertatzen da Mitxelenak dioskuna: "-En prestamos., los grupos oclusiva más líquida, generalmente r, han sido muchas veces evitados intercalando una vocal anapfictica entre ambas vocales. Su timbre es generalmente el de la vocal que seguía al grupo consonante: gurutz(e)", hau da, sinkopetan ikusi ditugun bidea baino alderantzizkoa. Berberak ematen digu, gure ustez, geroago gerta zitekeen beste aukera bat: "348.. metátesis se emplea para evitar muta cum líquida: kurze 'cruz'". Aurrekoa kontutan izanik, lehenengo testigantza ikusirik sinkopa gertatu da, Kurze-emanen, zenbait kasutan kruze- ere badugula.

1614an o/u artean nolabaiteko zalantza somatzen da ere. Baita e+a>ia.

¹²⁵¹ Kurtze, kruze 'crúz, cruce' + aga (top.atz.): '(en el) lugar de la crúz, del cruce'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Kruziaga	2014	Aspuru	Ahoz	"monte"	llamaban Kruziaga y otros Kurzeaga"
Kurzeaga	2014	Aspuru	Ahoz	"monte"	

Universidad de Deusto
Deustuko Unibertsitatea

Deusto

FILOSOFIA ETA LETREN FAKULTATEA
EUSKAL FILOLOGIA SAILA
PROGRAMA DE DOCTORADO / DOKTOREGO PROGRAMA

LAUDIO HARANEKO TOPONIMIA AZTERKETA

ESTUDIO TOPONÍMICO DEL VALLE DE LLODIO

II. liburukia

VICTOR ARBIZU VARONAK
JUAN MANUEL ETXEBARRIA AYESTA DOKTOREAREN
ZUZENDARITZAPEAN EGINDAKO
DOKTOREGO TESIA

BILBO, 2015EKO ABUZTUAREN 15A

6.4. Toponimoen zerrenda (L-Z)

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
LABAOSTEA		(Larrazabal)*			Kat. 548. zk., 86-13b
Boastera ¹²⁵²	1926	U.A."Est.Cat."	16.16	"heredad"	Horrela idatzirik. Kastañiza ondoren aipaturik. Geroago ahoz "Laboste"
Baostea	1940	U.A."Est.Cat."	1.8	"heredad"	"Larrazabal (barrio). O. Caminos de Castaniza". Hasierako <i>la</i> erdal artikulutzat harturik edo.
Baostea	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"heredad"	Idazmakina egina.
Labaoatea	1956	U.A.Amil.	9.14	"heredad"	"La Baostea". Idazmakina egina.
Laboste	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"termino"	"...detrás de la casa, zona norte". Kastañiza Goiko II.ak: "...detrás del horno"
Labóste	2003	Kast.Goik. II	Ahoz.	"termino"	"¿La campa que tienes detrás donde el horno a esa como la llamabais? Labóste, Laboste y aquí abajo le llamaban Labioste ¿Otra, es otra? No (a) la misma"
Labóste	2014	Kast.Goikoa	Ahoz.	"termino"	
Labióste	2014	Kast.Goikoa	Ahoz.	"termino"	
LABAOSTEKOIA		(Larrazabal)			
Labeostecoa ¹²⁵³	1894	U.A. Finc.Rúst.	249	"heredad"	Larrazabal aldean ematen du mugariengatik eta ondoan aipatzen diren beste toponimoengatik, baina Goienuri hurbil
LABURU		(Goienuri)			
Laburu ¹²⁵⁴	1877	"Rgto.Prop."	12.1b	"finca"	Lanburu-tik ?

¹²⁵² *Laba* 'horno' + *oste* 'detrás' + *a* (art.) : 'detrás del horno, (en) la parte trasera del horno'. Bertakoak esatean non zegoen soroa 'detrás del horno' esan zigun, beraz, baieztatzen da eman diogun zentzua.

Mitxelenak aipatzen du *labe* 'horno', baina bizkaieraren eremuan *laba* dugu, horrela erabiltzen da Orozkon eta horrela aipatzen du Azkuek Bizkaia osorako. Ikus Ondorioetan "e" bokala hitz bukaeran (3.2 puntua). Dena dela, badago zaharrago den forma ondoko "Labeostecoa" dela eta.

Ikusten denez, 1956ko testigantza da fidagarriena, egungokoan *ao* > *o* (Labaoatea > Laboste) gertatu baita. Horrez gain, lehenengo hiru konstatazioetan hasierako *la* erdal artikulutzat harturik edo kendu egiten da. Azkenengo konstatazioan arrunta denez, kasu askotan euskal artikulua galtzen da Labaoatea > Laboste.

Gereñu: "Lababe, Lababea, Labacosur,...Labazar...", "Labe, Labea, Labeaga, Labeaga-Goicua, Labeaga-Nagusi, Labeagaburu, Labecosurgaña...".

Kasuren batean susmatzen dut Olabe- > Labe- kasua izan daitekeela, hau da, konstatatua dugun hasierako bokalaren galeraz. Beste aldetik ez dakit, kontutan izanik aipatu dugun hasierako bokalaren galera, ia posible litzateke olabe 'debajo, parte inferior de la ferrería' > labe 'horno' ateratzea, jakinda oletan beheko aldean egiten zela sua. Orozkon zehazki baserritan dagoena *bekosue* deitzen zaio.

Barrenengoa: "Labauste, Labekoa...".

Muxika: "Labeaga, Labeagaburu, Labekoa...".

¹²⁵³ *Laba* 'horno' + *oste* 'detrás' + *ko* 'de' + *a* (art.) : 'la de detrás del horno, (en) la parte trasera del horno'. Ikus *Labaoatea*...

Labaoestecoa, jarri behar zuen, baina "Labeostecoa" argi dago idatzirik, jabea KastañizaGoikokoa bera izanik.

¹²⁵⁴ Mitxelena: "381... *lar* 'zarza' Larburu (del cual quizá sea variante Laburu)... Ez difícil en general distinguir en posición final los representantes de *la(h)ar* de los de *larre*, pues en unas zonas se ha generalizado la final -e en toponimia a todos temas consonánticos, mientras que en otras parece observarse la tendencia opuesta a suprimir -e en muchos casos..."

Aurrekoa kontutan izanik *lar* 'zarza' + *buru* 'parte superior, cabeza': 'arriba del zaza' izango genuke, baina ez dugu ikusten hain argi. Ezaguna da *l,r,n* kontonanteen galera inposiboa daudenean, beraz, *Larburutik* nahiz *Lanburutik* etorri zitekeen. Mitxelena: " *lanbarri* 'artiga, tierra recién labrada'

Baina esandakoa baino bidezkoago iruditzen zait *Larrazaburu > Larburu > Laburu, hau da, 'parte superior del pastizal', gainera, uste dut zentzuz hobeto egokitzen dela inguru hauetara.

Larrazabal > Larzabal (Iparraldean) omen dugu, eta hemen berriz Larraneko > Larneko konstatazio frogatua. Azken urratsatik dardarkaria jaustea oso erreza dirudi, beste kasuetan ikusi dugunez, eta Mitxelenak aipatzen duenez: "Larburu (del cual quizá sea variante Laburu".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
LABURU		(Larrazabal)			61-61~ Larrazabal jarri arren, Okondokoa izan daiteke.
Laburu*	1582	"Lib.Baut."	71b	"apellido"	"marta de laburu". Kopian 1571n "Mag. de Laburu de Gardea". J. P. Ulibarrik Okondon 7an "mugabru eta laburu"
Laburu	1727	U.A.0506.4	172	"c. y c."	Okondokoa izan daiteke, "X, de Laburu , vecino de Oquendo, residente en Llodio dona c. y c. de Laburu a J. D."
LABURU		(Olarte)			
Laburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	69b	"monte"	
Lavuru	1894	U.A. Finc.Rúst.	69b	"monte"	
Laburu	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"monte "	
LABURUZAGA		(Olarte)			
Laburuzaga ¹²⁵⁵	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"monte "	Zalantzazkoa. Ez da irakurtzen ondo. Laburu ondoren aipatuta.
LAGUNTxu		(Olarte)			
Lagunchu ¹²⁵⁶	1940	U.A."Est.Cat."	10.17	"monte "	Olarten egotean pentsa zitekeen hasiera batean "Launchu"-z, baina mugak ez datoz guztiz bat. Hau Zabale ondoren aipatzen da. Dena dela, Launtxugokoa izan daiteke.
LAGUNA		(Larrazabal)			*86-13b
Laguna, La	2009	Markixana	Ahoz	"cruce"	"La Laguna el que entra pá(ra) casa nuestra"
LAISOLO		(Goienuri)*			Kat. 231, 238 zk. *86-05c (Berez, Okendo da)
Leisolo	1920	Markuartu mapa	1	"heredad"	"Leisolo" bitan idatzia.
Laisolo ¹²⁵⁷	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"...los pozos de Laisolo ó Lupardo, Okendo próximo a Olariaga"

Gereñu: "Laburu, caserío en Oquendo.", "Larraburueta".

Barrenengoa: "Laburu.-Agiñiga, Okendo- Var. de Larburu (Agiñiga)...cabecera de la dehesa', de lar 'dehesa,...buru' ". Ikertzaile honek bildu du Larburu > Laburu urratsa. Horrez gain, hauek aipatzen ditu: "Laburuaran, Laburugan, Laburugoko...".

Muxika: "Laburu (Lababuru?)". Oso zaila ikusten dut aukera hau.

¹²⁵⁵ Toponimo hau ez dago nahiko konstatatua eta gaizki irakurtzen da, beraz, argi dugun bakarra lehen ikusitako Laburu + aga (top.atz.).

¹²⁵⁶ Hau Launtxu izan behar da, gaizki hartuta edo. Zaharrago balitz, pentsa genezake fenomeno fonetiko batez.

Gereñuk biltzen dituen "Laguancha, Laguancha...Arrieta", ez dut uste inungo zerikusirik izan dezaketen honekin.

Barrenengoak Lakuntxu aipatzen du Luxaondon.

¹²⁵⁷ *Solo* ' heredad' dugu seguru, zeren aurreko atala zalantzazkoagoa izan daieke... Azkue:"*lai*: (...B...) laya..." baita " laiatu (...B...) layar". Nire ustez, laiatutako soroari aritzen da 'heredad layada, roturada'.

Muxikak Eibarren biltzen du "Laiatubasterra" nahiko adierazkorra da.

Beste ahalbide bat ere badugu [Kukusolo, Txorisolo (A.Errazti)...kontutan izanik], jakina denez, hitz hasieran e bokala galdu egiten da, beraz, *elai* 'golondrina' izan genezake.

Gereñu: "Laicarra, Lailarra, Laimendi, ".

Barrenengoa: "Laiseka, Laisolo, Laizarri". "Laisolo.-Amurrio/Okendo.- Var.: Leisolo, Leisulo, Leisuso, Luisuso.- Et.: "Heredad del juncal del arenal, de la 'arena', iz 'junco', solo 'heredad'..."

Nik neuk hasiera jarri ditudan aukeren alde jotzen dut, batez ere, lehenaren alde, zeren lurraren egoera bat beste kasu batzuetan bezala adierazten baita. Gereñuk biltzen dituen Lai-z hasten diren hauek, zalantza izpi bat izateaz gain, (hasierako la- sarritan erdal artikularekin nahasten baita) "Laimendi", "Laismendi" kasu bietan "monte de Bolivar" zehazten duela, bina gero "Layatu, Layatua, Layatusabela, Layatusabelostea, Layau".

"Laizabal" deitura dugu. M. Etxeberriak Zeberion "Laitóki" biltzen du. Merino Urrutia: "Lai"

Cuad. Top. Zuia: "Leitokiko arrua" 93 orr. Cuad. Top. Aiara: "Laizarra" 65 orr. Cuad. Top. Kanpezu: "Laibalza" 9 orr.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Laisólo	2003	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"Laisolo da a Okendo"
LAKOETXE Lacoeche ¹²⁵⁸	1902	(Olarte) U.A.Est.Mun.	497	"finca"	Lehen "Cenagorta" bezala aipatuta.
LAMINAZULO Lamiñasúlo	2003	(Olarte)* Launtxu	Ahoz	"cueva"	*86-29b (Luiaondo da, berez) "Cueva enfrente de Lekuona"
LAMUSEN Lamusen ¹²⁵⁹ Lamusien	1894 1994	(Larrazabal/Goien uri)* U.A. Finc.Rúst. Lekandazar	33d Ahoz.	"monte" "termino"	Kat. 467. zk., baina "Arra/arrualde" bera izanik, *86-05d. Berez osin zehatz bat da, lehen garbileku gisa erabilia. "...más arriba de Balintxarraketa". Luxakoak ere bai, baina lehenago "Lamusen" zioen. Kastañizakoak, Magdalenakoak eta Barbarabekoak ere bai.
Lamusen	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"regatillo"	"...abajo Oleriaga...que baja de Aransolo a Balintxarraketa". Luxakoak: "Lamusen término Mantxarraketa". Magdalenakoak "Lamusien, Lamusen"
Lamúsen Lamúsien	2003 2003	Bekoetxe II Goirizabalena	Ahoz Ahoz	"orilla" "orilla"	"Lamúsen, la carretera Malkuartu..." —anaia biak-Olariaga: "Lamúsen, Lamusien...". Beste lekukoren batek ere aldaki biak erabiltzen ditu.
Lamucen	2015	Luxagoikoa	Eskri.	"monte"	20.- Otro monte en "LAMUCEN", de Balencha-erregueta... Sur, ... regato de Balencha..."
Lamúsien	2014	Luxa	Ahoz	"orilla"	"... esta caída (Arrañotik) nosotros... un monte, Lamúsien. "
LANBARRIALDE Lambarrealde	1920	Markuartu Markuartu mapa	1	"heredad"	Kat. 239 zk, Okondoko muga Bitan "Lambarrealde" idatzia, "Lambarri" ondoan. IA > EA.
Lambarriálde	2014	Olariaga	Ahoz	"heredad"	
LANDA Landa ¹²⁶⁰	1994	(Goienuri)* Lekandazar	Ahoz.	"termino"	Kat. 716. Zk., *86-06c Luxurbeilanda aurretik, "La primera Landa, la segunda Landa". Luxurbeilandakoak: "La Landa estaba donde estan los tres pisos. Altamirakoek ere bai.
Lánda Lánda	2003 2014	Lusurbeilanda Lusurbeilanda	Ahoz Ahoz	"casa" "casa"	"Landa du izena" "Al anterior al caserío, a la casa esa anterior"
LANDA Landa** Landa**	1157 1260	(Olarte) "C.Sto.D.Calz." "Calahorr.Erg."	130 424	"apellido" "localidad"	"Sancius Iohanis de Landa" "Gamboa... Landa"

¹²⁵⁸ Beranduko konstatzioa honek lehenago batean *Olakoetxe* batetan pentsarazi dit, baina ez dugu horrelakorik, gainera, batean bakarrik agertzea susmagarria egien da, zeren baserrien izenak askotan errepikatzen dira denboran zehar. Kasu honetan lehenago Zenagorta bezala aipaturik dugu.

Mitxelenak aipatzen du: "lako 'lagar' (lat. lacus): Lacoa, Lacoaga...aquí laku (Lacuzaballa) parece tener sentido de 'lago, laguna'. Bai zentzuren bat izatekotan azkena dirudi, behintzat Gereñuren konstatziak ikusirik: "Lacuchicartu...Lacuchipi, Lacuchiquerra, Lacuchu..."

Barrenengoa: "Lakualde, Var. de Lekuualde", "Lakuntxu".

¹²⁵⁹ Honentzat ez dugu aurkitzen anzekorik, nahiz eta kontutan izanik / eta /a erdal artikulua itsatsirik izan daitekeela. Erreka baten ondoan izaterakoan etorri zait burura Arrigorriagako Lanbarketa, Lamiñaerreketa batetik omen datorrela bertako lagun batek esan zidanez.

Uste dut euskal mitologiari loturiko toponimoa dugula, kontutan izanik Laudion bertan "Sorgilarren (Sorginlarren)" ere badugu, beti laino eta ura dagoen tokietan.

Barandiaranek aipatzen du: "Laminosin 'pozo de las lamias...', "Lamuxain...**Lamusin**...Sara 1839". Beltzitutakoa eta toponimo hau nahiko antzekoak dira, baieztatzen dira, beraz, hasierako susmoak, hau da, laminak tartean ditugula (Orozkon oso bizirik diraute haien gaineko kontakizunak) eta baliteke honek ere 'pozo de las lamias' adieraztea.

¹²⁶⁰ *Landa* 'campa'

Hau oso ugaria da, hemen, Aiaran, Araban eta Euskalherri osoan.

Mitxelena: " *landa* 'campo' ...Landa, Landaburu, Landeta, Landaluce."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Landa*	1541	"Lib.Baut."	4b	"apellido"	"J. de landa"
Landa	1694	U.A.06010201.5	19	"torre"	"torre apellidada de landa". 1700an "la torre de Ybarra de gardea llamada de Landa". 1700an eta 1727an ere bai.
Landa	1775	"Lib.Hip."	118	"casa torre"	y "F. de Landa" jabea zelarik, "v.Gardea" . 203an "Casa de torre Landa". Orozkon Torrelanda (ahoz Torlanda) y Torrezar.
LANDA, Primera		(Goienuri)*			Kat. 685/691 zk., *86-06d
Lánda, Primera	2003	Areta	Ahoz	"campa"	"Subiendo para Santaluzía La Primera Lánda". 2005ean Aretako lagun batek aipatu dit "Primera Landa" hau "Vista Alegre" ondoan dagoela.
Lánda, Primera	2014	Lusurbeilanda	Ahoz	"campa"	"la Primera Landa que está, más o menos entre Vista Alegre y Otxorreta?, a la derecha"
LANDA, Segunda		(Goienuri)*			Kat. 568. zk., *86-06c ("Primera Landa, Segunda Landa..." dira Aretakoek erabiltzen duten izenak)
Lánda, Segunda	2003	Areta	Ahoz	"campa"	"Nosotros Otxorteta... sería la Segunda (Landa)". 2005ean Aretako lagun batek aipatu dit "Segunda Landa" hau bidegurutze bat dela –Goikoganera, Aretara, Laudiora...–
Lánda, Segunda	2014	Beasko	Ahoz	"campa"	(Los de Areta)
LANDABURU		(Goienuri)			
Landaburu ¹²⁶¹	1956	U.A.Amil.	1.1	"monte"	Santa Luzia aldean.
LANDABUSTI		(Larrazabal)*			Kat. 774. zk., *86-13b
Landabusti ¹²⁶²	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.1	"pago"	31B."Landibust-". 1992an "Landabusti"
Landabusti	1994	Lekandazar	Ahoz.	"campa"	"...campa debajo casa según se va a Orueta", "arroyo que sale Gorostadio y va a Bolio"
Landabústi	2003	Lekandazar II	Ahoz.	"campa"	"...campa que era jaro..."
Landibústi	2003	Ostenko	Ahoz.	"campa"	"Landibústi ó Landabústi"
Landabústi	2014	Lekandazar II	Ahoz.	"campa"	"... todo es el jaro de Goraidigúste ... Landibústi será el termino de lo que era la campa, que es la zona más llana, no del jaro hacia el río, si no la zona más llana"
LANDAGOIKOA		(Goienuri)*			Kat. 388. zk., *86-05b (egun ez du inork izen hau gogoratzen)
Landagoikoa ¹²⁶³	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Dubiris"
Landagoikóa	2014	Landagoikoa	Ahoz	"cio."	Jabeak bakarrik zekien izena, semeak aipatu zidanez. Andreak Landakoa esaten dio.
LANDAKOA		(Larrazabal)*			*86-13b
Landako ¹²⁶⁴	1994	Olariaga	Ahoz.	"monte"	"...encima de Bolio"
Landáko	2003	Ibarguren	Ahoz	"campa"	"La que baja a Bolio es Lándako". Goirizabal: "¿De Bolio arriba? ¡Landáko!". Goirizabalena:

¹²⁶¹ *Landa* 'campa' + *buru* 'parte superior, cabeza': 'encima de la campa, cabecera de la campa'

Gereñuk Landaburu bost tokitan biltzen du toponimo hau, Landaburua behin.

Barrenengoak hiru tokitan ere aipatzen du.

¹²⁶² *Landa* 'campa' + *busti* 'mojada': 'campa mojada'. Azaltzen dutenez, ondoan erreka bat dago, beraz, logika bat du. Landaren egoerari aritzen da.

Gereñu: "Landaeder...Landaibarra...Landanausi...Landapozo...Landaverde...Landazar...Landazuri...". Landabusti ez da aipatzen beste inon.

¹²⁶³ *Landa* 'campa' + *goiko* 'de arriba' + *a* (art.), baina baserri bati buruz aritzen denez, bidezkoena "Landa de arriba, la campa de arriba".

Barrenengoak: "Landagoiko-Amurrio/Okendo-..."

¹²⁶⁴ *Landa* 'campa' + *ko* (tok. gen.) + *a* (art.): 'la de la campa'

Batzuetan artikulurik gabe agertu arren, beste askotan artikularekin dago. Hasierako lateralak nolabaiteko tinkotasun eza jasotzen du, / > /l eginez, edo agian erdararen eragina. Ikus Ondorioak.

Gereñuk hiru tokitan aipatzen du leku-izen hau (Landaco), Barrenengoak Aiaran lautan (Landako).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					"Landáko donde Ibargúren"
LANDALDE Landalde ¹²⁶⁵	1894	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst.	232b	"heredad"	86-13b "... La Cuesta, Errebisar, Landalde, Tras de Casa, Pozueta, Coba, Iturburu, Chiminchu, Id., Fostalarrien, Fostalarren, Larracullu, Pagasolaun, Aransolo...", 1952ko 12.7ko "Errevisalde" bera da, eta "Landalde" hau, 12.7an "Lecaldalde" moduan agertzen da -Ordena eta mugakide bat bat datoz, nahiz eta zabalera "Cuesta"k duenarekin nahasturik agertu-. 1956an 12.34an "Lecaldalde" berriz.
LANDALUZ Landaluce	1940	(Larrazabal)* U.A. "Est.Cat."	3.1	"heredad"	*86-21b (Odiaga) Idazmakina egina. "Varios en Odiaga, Arriba de la Casa, Elespide, Irimichu, Arechandi, Azule-Sarreta, Botalecusa, Posochueta, Landaluce, Alqueta, Alqueta, Saconacostera -N. con dicha casa pajar, S. O. con casa-, frente de la casa, id, Liñopozo, Arechandi, Espalzagaray, Larraeder - S.E.O. común de Llodio-, Garbe, Odiaga, Echoru-Odiaga"
Landaluce	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"arbolar"	"Azule-Sarreta". Birritan. : Bajo la era, Arriba de Casa, Elespide, Irimichu, Achurdin, Azule-Sarreta, Botalecusa, Posochueta, Landaluce, Alqueta, id, Saconacostera, Frente casa, Frente casa, Liñopozo, Arechandi, Espalzagaray, Odiaga, Sagasti-Telleria -N. Arroyo, S. Ermita-, Initola, id, Odiaga, Larraeder, Odiaga, Garbe, Odiaga-Vichi, Odiaga, Isasi-Telleria"
Landaluce	1956	U.A.Amil.	1.12	"m.calvo"	"Landaluce" jartzen duen arren, Odiagako da, bertan "Landaluz" bakarrik dagoela.
Landaluz	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	"encima de Odiaga, monte era rotura". Gero idatzirik 1912an eta geroago ere bai. "Landaluze pone, pero dicho Landaluz...". Isardiokoek: "Landaluz en Odiaga"
Landalúz	2003	Odiaga II	Ahoz	"monte"	"...del caserío al monte a la derecha...". Isardiokoa: "Landalúz"
LANDALUZE La andaluze ¹²⁶⁶	1623	(Larrazabal)* U.A.07010502.1	40	"termino"	*86-14a (Odeibar) "rrobleal que llaman La andaluze", hasierakoa artikulutzat hartuz.
Landaluze	1623	U.A.07010502.1	21b	"termino"	1986ko toponimia mapan ere bai.
Landaluce	1894	U.A. Finc.Rúst.	49	"her.mon."	
Landaluz ¹²⁶⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	133	"heredad"	Azken e-ren galera, izan zitekeen idatzi duenaren errakuntza, baina agian fenomeno fonetiko bat ere bai. Odeibar baserrikoa: "Odeivar, Odeivar,

¹²⁶⁵ *Landa* 'campa' + *alde* 'lado, costado...junto a' : 'junto a la campá, en el lado de la campá'

Tinbre bereko bokalak batu egin dira ohikoa denez.

Gereñu: "Landaaldea" (hiru tokitan XVIII. mendearen hasieran).

¹²⁶⁶ *Landa* 'campa' + *luze* 'largo, alto...' : 'campa larga'

Lehenengo testigantzan ikus daitekeenez, hasierako laterala erdal artikulutzat hartzen omen da, gainera, bikoztu egiten da berarekin doan bokala. Berdin gertatzen da Sodupen non leku bati *La andaluzia* deitzen genion (euskara zeharo galdurik zegoenez, herri etimologiaz Andaluia-ri lotuz edo), *Landaluzia* izanik, hau da, berbera artikularekin, eta hauen elkarketetan bidezkoa denez, *e + a > ia* eginez.

Gereñu: "Landaluz" (bi tokitan), "Landaluce" (hiru lekutan), "Landalucea" (batean).

Barrenengoak Landaluze Aiarako bi tokitan aipatzen du. "Landaluzalde" ere bai.

¹²⁶⁷ *Landa* 'campa' + *luz(e)* 'largo, alto...' : 'campa larga'

Arrunta ez bada ere, hemen *luz* agertzen zaigu, *luze*-ren ordeaz. *Egiluz*-ekin berdin gertatzen omen da. Ikus Ondorioak ("e" bokala hitz bukaeran).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Landaluce	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"arbolar"	Odeivar, Landaluz –N. Camino, E. Arroyo (beste mugakideak Odeibarrekoak ere bai) "Landaluce, Fuente de Odeibar...". 12.18an "Landaluce, fuente..."
Landaluce	1956	U.A.Amil.	12.37	"m.calvo"	"Landaluce, Fuente de Odeivar..."
Landaluze	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	"...desde hospital hasta Bárbara". Barbara bekokoak ere bai.
Landalús	2003	Goikoplaza	Ahoz.	"calle"	Ziurtatu behar da, baiba Bekoetxeakoak "Landaluz" ere bai.
Landalúze	2003	Lamuza	Ahoz.	"calle"	"A la subida de Larrazabal". Ibargurengoak, Okelurikoak eta gehienek ere bai.
LANDATXU		(Goienuri)*		Kat. 561. zk., *86-06a (Ikus Landatxueta. 1894ko 90c-ko Landatxu dugu bat, eta 223-c-koa beste bat. Azken hau gutxienez 1926, 1940, 1952 eta 1956an Landatxueta moduan agertzen da) ISUSIKOA	
Landachu ¹²⁶⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	90c	"monte"	"Linoposqueta, Landachu 5,76 areas, Amiloqui, Saitegui...". 223c-an ere bai: "...Minteparro, Landachu 43 areas, Suterra, Ocaranchueta 41 areas, Ocaranchueta 9 areas Pagaza, Oguicola 5 areas, Acharrate 5 areas, Urruchu, Duviris". 1986an Iñarrondo aldean.
Landachu	1926	U.A."Est.Cat."	22.18	"monte "	"...Lino-posueta, Landachu 5,73 areas, Ameloque..."
Landachu	1952	U.A.Finc.Rust.	5.1	"monte "	Birritan aipatzen da: "Landachu, Ameloque, Saitegui, Saitegui, Achorros, Iruacheta, San Antonio, Solaguichi ("Saguichi" ere bai)" 18A.
Landachu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.5	"pago"	"encima de Rekabita, medio kilometro ladera arriba hacia Susterrondo...". Isusikoak ere bai.
Landatxu	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	Altamirakoak "...en Iñarrondo".
Landátxu	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"...ladera arriba, encima Rekabita..."
Landátxu	2014	Beasko	Ahoz.	"termino"	
LANDATXUETA		(Goienuri)		Kat. 561. zk., *86-06b ~ (Landatxueta hau, gutxienez 1926, 1940, 1952 eta 1956koa, guztiz bat dator 1894ko -223c- "Landachu"rekin) ANDIKOA	
Landachueta ¹²⁶⁹	1758	U.A.03050201.3	9	"paraje"	"paraje y robledal que llaman Arestuibiribil y Landachueta", "paraje de Landachueta en dicho Iñaurrondo"
Landachueta	1926	U.A."Est.Cat."	22.6	"monte "	"...Mintiparro, Landachueta...43,67 areas, Obicola..."
Landachueta	1940	U.A."Est.Cat."	6.7	"heredad"	Palanka ondoren aipatuta. 10.26an ere bai: "...Minteparro, Landachueta 43,67 areas, Obicola 17,25 areas, Susterre-barrena 40,4 areas..."
Landachueta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.5	"pinos"	"...Mintiparro, Landachueta, Obicola..."
Landachueta	1956	U.A.Amil.	22.38	"monte "	Idazmakinez egin. Santa Luzia aldean: "...Mintiparro, Landachueta 43,67 areas pinar, Obicola 17,25 areas... labradio, Susterrebarrena –N. Camino a Arrancudiaga- 40,4 areas..."
LANDAZAR		(Larrazabal)*		*86-21a	
Landazar ¹²⁷⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	50	"heredad"	Izardio aldean.

¹²⁶⁸ *Landa* 'campa' + *txu* (dim.): 'campa pequeña, campilla...'.
Gereñu: "Landachi, Landacho".
Barrenengoa: "Landatxu".

¹²⁶⁹ *Landa* 'campa' + *txu* (dim.) + *eta* (plur.?): 'lugar de la campita pequeña/ lugar de campas pequeñas, campillas...'.
Hemen ere uste dut arrazoiak ditugula *eta* atzizkiaren pluraltasuna zalantzan jartzeko, zeren aurreko Landatxu-ri tokitasun zentzu bat baino ez dio ematen.
Gereñu: "Landachueta" (hiru tokitan).
Barrenengoa: "Landatxueta".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Landazar	1924	U.A.Cat.1900	6.6	"heredad"	6.8an ere bai.
Landasar	1926	U.A."Est.Cat."	3.1	"heredad"	Izardion.
Sandazar	1940	U.A."Est.Cat."	0.1	"heredad"	"Sandazar", baina / / s errakuntza ematen du. "Sautondo, Espalzagaray" aurretik aipatuta. Bai Landazar bera da.
Landazar	1940	U.A."Est.Cat."	5.1	"heredad"	Idazmakinez egina.
Landasar	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"heredad"	Izardion. Bitan, eta beste batean "Landazar" agertu arren, errakuntza dirudi.
Landazar	1956	U.A.Amil.	3.1	"heredad"	3.7an ere bai.
Landasar	1994	Isardio	Ahoz.	"pieza"	"pieza Isardio",
Landasár	2003	Isardio	Ahoz	"pieza"	"Debajo de nuestro caserío". Isardio II, III: "Debajo de la pista"
LANDAZARRETA (Goienuri)					
Landasarretta ¹²⁷¹	1783	"Lib.Hip."	185	"termino"	"en ... junto al jaro de Basttersar". 360an "paraje de Landazarreta. 378an "b. Vitorica"
Landazarreta	1785	U.A06010230.19	1	"termino"	Bost bider agertzen da. Bitorika aldean dirudi. Bertan 2b orrialdean "Landazarrate". 1864an (Reg. Prop.) "Landa-zarreta"
Landazarreta	1952	U.A.Finc.Rust.	20.4	"heredad"	"Landa-Zarreta". 7.6an "N. S. Villosa".
LANDETA (Larra)*					
Landetta ¹²⁷²	1776	"Lib.Hip."	134	"termino"	*86-14b "limite, Camino Real, Orozco Areta, c. y c. de Anuncibayurritia (al Oriente)" "termino y vega..."
Landeta	1809	U.A.06010254.9	0	"paraje"	"varrio de Areta".
Landeta	1894	U.A. Finc.Rúst.	10	"heredad"	166an ere bai.
Landeta	1911	U.A.Cat.1900	3.23	"heredad"	"S. Camino real. E. Rio Orozco"
Landeta	1926	U.A."Est.Cat."	20.9	"heredad"	"Areta (landeta)"
Landeta	1940	U.A."Est.Cat."	13.8	"heredad"	Birritan aipatzen da. 13.43an "Landeta (Areta)"
Landeta	1952	U.A.Finc.Rust.	12.2	"heredad"	
Landeta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.7	"pago"	
Landeta	1986	"Map.Top."	1	"barrio"	G, H-8. J. P.Ulibarrik "landeta", baina Okondon – aspaldian bi baserri zeuden, orain etxe bat eta baserri bat daude-.
Landéta	2003	Areta	1	"barrio"	Anuntzibaikoa: "el barrio de Landéta de siempre "
LANDETA-GOIKOA (Larra)					
Landetagoicoa ¹²⁷³	1877	"Rgtro.Prop."	12.1	"cio."	"Landeta-Goicoa...Caserio N° 62"
LANKASTAÑETA (Goi.Larraz.)					
Ikus. LAUKASTAÑETA					
LANPOKAO (Olarte)*					
Lanpocao ¹²⁷⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	39	"monte"	*86-22c 62an eta 226b-an Olarten.1986an Zenagortaganan.
Lampocao	1894	U.A. Finc.Rúst.	82b	"monte"	201b-an Olarten. 245ean eta 245b-an ere bai.

¹²⁷⁰ *Landa* 'campa' + *zar* 'vieja': 'campa vieja'.

Ikus daitekeenez, 'campa' bezala itzultzen dut, nahiz eta Mitxelenak 'campo' zehaztu, zeren hemengoan erabilera lehenaren alde jotzen baitu. Dena dela, 'campo viejo' ere posible litzateke, baina ez hemen.

Gereñu: "Landazar, Landazarra".

¹²⁷¹ *Landa* 'campa' + *zar* 'vieja' + *eta* (atz.plur.?): ' lugar de la campa vieja/ (en) las campas viejas' Landatxuetan bezala, pluraltasuna eztabaidagarria izan daiteke.

¹²⁷² *Landa* 'campa' + *eta* (atz.plur.?): ' (donde) las campas'

Nire iritziz, aurrekoetan bezala ez dago, '(donde) la campa' aukera, baztertu beharrik.

Gereñuk biltzen du bi tokitan toponimo honen aurreko forma "Landaeta 1632".

Barrenengoak "Landaeta" ere bi tokitan biltzen du, baina "Landeta" zortzi lekutan, forma biak lotzen dituela.

Muxika: "Landaeta".

¹²⁷³ *Landeta* + *goiko* 'de arriba' + *a* (artik.): ' Landeta el de arriba'.

¹²⁷⁴ Ondo konstataturik egon arren, ez dugu bilatzen antzekorik, nahiz eta *cao* bukaera barik, *coa* morfologia aldetik bidezkoago litzatekena kontutan izan. Dena dela, konstatatuena lehena da. Ez Mitxelenak, ez eta Azkuek ez dute horrelakorik aipatzen. Bigarrenak *lanpo* hitza ematen du, baina arrain bati erreferentzia eginez.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lapocoa	1894	U.A. Finc.Rúst.	91	"monte"	1986an Zenagortaganan. Errakuntza izan daiteke, orrialde berean "Satarriaga", Saltarriaga beharrean. <i>ao-</i> ren ordeza.
Lampocao	1926	U.A."Est.Cat."	9.19	"monte "	9.20an idazmakina idatzia. Bigarrenean "Lanpoaco" idatzia, baina errakuntza 9.21ean eta 16.2an. ere bai.
Lampocao	1940	U.A."Est.Cat."	10.17	"monte "	24.19an idazmakina .
Lampocao	1952	U.A.Finc.Rust.	2.1	"monte "	Birritan aipatzen da. 7.5ean ere bai. 13.1ean idazmakina birritan "Lampocas". 21.2an eta 22.6an ere bai. 7.13an "Olavarrieta Lampocao"
Lampocas	1952	U.A.Finc.Rust.	13.1	"monte "	13.1ean birritan "Lampocas" idazmakina egina, baina errakuntza da. 1956ko 13.1ean berdin, baina berberak 1894ko 246an eta 1940ko 24.40an "Lanpocao" moduan.
Lampocao	1956	U.A.Amil.	9.12	"monte "	9.14an ere bai.
Lampocao	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.1	"pago"	49A. 9.12 an "Lamporao" bezala.
Lanpokao	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	Launtxukoak ere bai. Saltarriagakoak : "siempre Lanpokao y Lekupao está junto" . "Cuad. Top.8"-an "Lanpokao". Zabalekoak ere bai (A. M. Mandaluniz)
Lanpokáo	2003	Launtxu	Ahoz.	"monte"	"debajo de Bierlanda". Saltarriaga II: "Es el barranco de Lanpokáo, abarca una vaguada"
LANSARRETA Lansarreta ¹²⁷⁵	1894	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	164	"heredad"	<i>N / u?</i>
LAPA Lapa ¹²⁷⁶	1952	(Larrazabal) U.A.Finc.Rust.	2.0	"heredad"	Izardio aldean.
LARDUI		(Larrazabal)			
Larduy ¹²⁷⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	50b	"monte"	Ikus IZARDUI bera baita. Berbera "Sarday Goicoa 1924ko 6.6, Sarduy ("Sarday" jartzen zuen baina zuzendua) Goicoa 1924ko 6.8, Sarduygoicoa 1926, Sarduy 1952, Sarduy-goicoa 1956) Undio aldean. / barik, s izan zitekeen, eta "Sardui" (Izardui) izatea, baina gehiago dirudi lehena. Hala eta guztiz, Sardui da: "Aldapa, Landazar, Aurrecosolo, Sundico, Cepuscumen, Undio, Bugursegui, Lardui..."
LARRA ¹²⁷⁸		(Larra)			Ikus Larrea.
LARRA, BAJO Larra, Bajo	1940	(Larra) U.A."Est.Cat."	13.46	"heredad"	"Bajo Larra"

¹²⁷⁵ Logika aldetik *Landazarreta* bera izan daiteke, koadrila berean baitago. Baina ez genuen ahaztu beharko Mitxelenak aipatzen duen *lanbarri*-ren kontrakoa izan daitekeela (Lansarreta).

Dena dela, Lansarreta edo antzekorik ez dut aurkitzen erabiltzen ditugun zerrendetan.

¹²⁷⁶ Azkue: " lapa: 1° (AM,B-ms...) bardana ...(Bot.).

Mitxelena: " *lapa(i)itz, lapatx* ' bardana'..."

Gereñu: "Lapacha...Lapartegui".

Barrenengoa: "Lapatxa...Lapaza, Lapazaguren..."

Muxika: "Lapatza, Lapatzaburu, Lapatzaburua, Lapatzalde..."

¹²⁷⁷ Grafia errakuntza izan daiteke, hau da, *l/s*-ren arteko errakuntza, beraz, *Sardui* < *Izardui* izango litzateke. Ikus antzeko batzuk Ondorioetan.

¹²⁷⁸ *Larra* hitzak ' pastizal' adierazten zuen eremu hauetan. Orain hizkuntza mintzatuan (Orozkon) ez da erabiltzen, *landarra*, *landa* baizik.

Azkue: " *larra* (Bc), ' pastizal, dehesa...'". Beste euskalkietarako, berriz, *larre* aipatzen du. Mitxelenak *larre* ' pastizal, dehesa' ...Larrabe, Larrabeiti, Larrabezua, Larraburu, Larreche...Larragorria, Larraguibel, ...Larrategui, ...Larrazabal..., Larrea..."

Honen konstatazioa Larrea forman dugu, haren jatorria baita. Larragorri Orozkon ere badago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
LARRA ARETA Larra Areta ¹²⁷⁹	1894	(Larra) U.A.Finc.Urb.	152	"ca. y cio."	"N. Rio.O. Puente"
LARRABALIN-TXA Larrabalíncha ¹²⁸⁰	1546	(Goienuri) "Lib.Baut."	106	"apellido"	Kopian: "M. de Larrabalíncha"
LARRABARRENA Larrabarrena ¹²⁸¹	1894	(Larra) U.A. Finc.Rúst.	83	"heredad"	140an ere bai.
Larrabarrena	1926	U.A."Est.Cat."	7.9	"heredad"	
Larrabarrena	1940	U.A."Est.Cat."	17.5	"heredad"	27.87an idazmakinez egina.
Larrabarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	20.5	"campa"	"Larra Barrena"
Larrabarrena	1956	U.A.Amil.	21.2	"campa"	"Larra-Barrena"
LARRABARRI Larrabarri ¹²⁸²	1924	(Goienuri) U.A.Cat.1900	6.15	"heredad"	86-05 d (Ikus 1894ko LARRENBARRI, berbera baita) Dubiriz aldean. "Dubiris, Dúbiris, Aurrecosolo, Aspuru-solo, Murdeta, Larrabarri –N.S. Camino-, Carobizar, Sebastiaquirrebarrena, Hermuerrecabarrena, Asqueta, Id, Sautuondo (Sautando?), Orbe, Artevide, Pagaza, Olamendi, Hermuerreca –S. Camino-..."
Larrabarri	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"heredad"	Idazmakinez egina. 1956an "Sanabarri" moduan agertzen da.
LARRABE larrabe ¹²⁸³	1541	(Goienuri)* "Lib.Baut."	4b	"apellido"	Kat. 621. zk., *86-06a "r. de la Rabe. 1561ean "joana de la Rabe". Bietan erdal artikulutzat hartzen delarik.
Larraue	1619	U.A.0107.1	72	"casa/s"	
Larrabe	1727	U.A.0506.4	72	"c. y c."	"goienuri". 1792an ere bai, baita "P. de luxa el de Larrave" ere jartzen du. 1819an, 1813an (Diezm), 1847an (L.Baut.) etab. Gaurdaino, toponimia mapak barne.
Larrabe	1772	"Lib.Hip."	56b	"ca. y cia."	126an "Larrave"
Larabe	1894	U.A.Finc.Urb.	94	"ca. y cio."	R / rr. 507an "Larrabi"?
Larrabe	1894	U.A. Finc.Rúst.	102	"heredad"	
Larrabe	1902	U.A.Cat.1900	1.21	"ca. ó cio."	
Larrabe	1940	U.A."Est.Cat."	10.1	"heredad"	27.60an "Camino de Goiri a Larrabe", baina / hori p bat dirudi.
Larrabe	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"cio."	"Echeburu" mendiko iparraldeko muga. 13.2an ere bai.
Larrabe	1956	U.A.Amil.	2.7	"cio."	13.2an ere bai.
Larrabe	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.4	"pago"	
Larrabe	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	Beaskokoak (Isusi) ere bai.
Larrábe	2003	Garate	Ahoz	"termino"	"La cantera de Larrábe". Izagirre: "Larrábe es abajo". Atxa: "Está en Larrábe"
Larrábe	2014	Luxa	Ahoz	"cio."	"... aquella primera de allá al frente <u>Larrábe</u> "
LARRABEBURU Larrabeburu ¹²⁸⁴	1771	(Goienuri) "Lib.Hip."	22	"termino"	

¹²⁷⁹ Bereizketa hau argigarri gisa dugu, zeren Areta nahiko zabala denez, bi koadriletan (Goienuri/Larra) eremuak dituela.

¹²⁸⁰ Larra 'pastizal...' + Balintxa (Ikus).

¹²⁸¹ Larra 'pastizal' + barren 'parte inferior' + a (art.): 'la parte de abajo del pastizal, la parte abajo de Larra'.

¹²⁸² Larra 'pastizal' + barri 'nuevo': 'pastizal nuevo, dehesa nueva' Ikus Larranbarri...

Larrabarri ondo egon daiteke, baina Larranbarri-tik etor zitekeen ere, inposiboan dagoen sudurkaria galduz gero.

Dena dela, Larrenbarritik dator, errakuntzaz edo.

Gereñu: "Larrabarri 1711, 1752", "Larrabarria 1711".

¹²⁸³ Larra 'pastizal' + be 'parte inferior, abajo': ' (la) parte de abajo del pastizal'

Bitxia da hasierako silaba erdal artikulutzat hartzen denean: 1541ean " r. de la Rabe" 1561ean " joana de la Rabe"

Baita askotan gertatzen den r/rr kontsonanteen arteko errakuntza ere.

Gereñu: "Larrabe" (5 tokitan). Barrenengoa: "Larrabe" (5 lekutan ere bai).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Larravevuru	1792	U.A.03050201.6	1	"termino"	"Larrave vuru... quad. de Gojenuri"
LARRABESOLO		(Goienuri)			
Larrabesolo ¹²⁸⁵	1794	U.A.06010234.29	0	"paraje"	"Larrabe solo" eta "Larrave solo... casería de Goyri, Larrabe"
LARRABEITI		(Larrazabal)			
Larrabeti ¹²⁸⁶	1568	"Lib.Baut."	74	"apellido"	"Juana de larrabeti". 1569an "M. de larrabeti"
Larrabeti*	1572	"Lib.Baut."	135b	"apellido"	"Yn. de larrabeti"
LARRABETXE		(Larrazabal)			
Larrabese ¹²⁸⁷	1737	U.A.06010209.1	88	"c. y c."	Hiru bider. Gardea aldean. "Larrauese" ere bai.
Larrabece	1798	U.A.070103.3	0	"c. y c."	Gardea aldean.
LARRABETZU		(Olarte)*			*86-21b
Larrabezu ¹²⁸⁸	1771	"Lib.Hip."	20b	"ca. y cia."	"barrio de Gardea, q. de Olarte" , izenburuan "Larrabechu" zekarrelarik. 84an ere bai, ikus "de la Presa"
Larrabechu	1774	"Lib.Hip."	84	"ca."	Izenburuan haxe dager, gero zehaztapenean "Larrabezua" bertantxe.
Larrabezu	1780	"Lib.Hip."	164	"ca."	237an "Larravezu del v. de Gardea"
Larrabesu	1784	"Lib.Hip."	197	"ca."	"Gardea". Birritan aipatzen da berdin idatzia, bai alboan, eta bai zehaztapenean.
Larrabezu	1798	U.A.06010238	25	"termino"	"gardea".1811n (Diezm). "La de Larrabezu". 1851n (L.Baut.) "Goicoeche de Larrabechu"
Larrabechu	1894	U.A.Finc.Urb.	224	"ca. y cio."	"S. Rio Nervion"
Larrabesu	1894	U.A. Finc.Rúst.	237	"heredad"	"E.Via férrea"
Larrabechu	1925	U.A.Cat.1900	6.31	"ca. ó cio."	
Larrabetzu	1986	"Map.Top."	1	"cio."	D-2. 1979an ere. 1724 Gernikako Batzar nagusian "Villa de la Rabesua", baina azken hau Txorierrikoa da.
Larrabetzu	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	"Cuad. Top. 8"-an "Larrabetxu".
Larrabetxu	2003	Launtxu	Ahoz.	"cio."	"Ahí está Larrabétxu". Ameztuikoa: "Larrabétxu abajo le llamábamos"
LARRABURU		(Olarte)			86-21~ (Hau ez da erabat finkoa, zeren 1894an

¹²⁸⁴ Larra 'pastizal' + be 'parte inferior, abajo' + buru 'cabeza, parte superior' : ' (en la) parte superior de Larrabe,/ de abajo del pastizal'

Ikus daitekeenez, *be* eta *buru* elkarren ondoren joanez gero, zentzu aldetik aurkakoak direla ematen du, baina bi gauza gerta daitezke, alde batetik bigarrena lehena fosilizaturik dagoenean itsatsirik izatea, edo hala ez balitz, zehaztasun gehiago ematen zaiola.

¹²⁸⁵ Larra 'pastizal' + be 'parte inferior, abajo' + solo 'heredad' : 'heredad de Larrabe/ (la) heredad de la parte de abajo del pastizal'

¹²⁸⁶ Larra 'pastizal' + beiti : ' (por) la parte de abajo del pastizal'

Gure ohiko zerrendetan hau agertzen ez bada, Mitxelenarengan salbu, Derioko zen ikaslagun baten deitura haxe zen.

Larragoiti, Larragoitia, Larragotiburua konstatazioak Muxikak aipatzen ditu.

¹²⁸⁷ Larrabeti bera da, *i* bokalaren eraginez bustidura gertatuz gero, asimilazioa ere gertatzen dela. Okondon Unzabetxi, Unzabetxe aldakiak daude. Ikus Ondorioak.

¹²⁸⁸ Larra 'pastizal' + be 'parte inferior, abajo' + tzu (ugar.atz.) / txu ?+ a (artik.).

Larrabe 'parte inferior del pastizal' izan daitekeela kontutan izaten badugu, zail samar dugu horri *tzu* botanika munduan ugaritasun atzizkia eranstea, beraz, pentsa dezakegu aurretikoagatik baldintzaturik, agian beste garai batean esanahi bereziren bat izan zitekeela edo ez dakigu ia diminutiboa izan daitekeen.

Mitxelenak Larrabezua toponimoan, "-zu...sufijo abundancial equivalente a -tsu" ikusten du.

Azkue: " *beza*...(B) domar, *bezu* (B-g) hábito...", bestalde, " Larrabei (B,G), vaca silvestre...". Orozkon behintzat esnebehi, basabei hitzak bizirik daude.

Grafia aldetik afrikari bera adierazteko *ch*, *z*,*s*,...agertzen zaizkigu.

Hipotesi gisan ere, ez dakigu artikulua galdu aurretik (Larrabetxua), Larrabetxi batez pentsa dezakegun. Alderantzizkoak baditugu (Aretxalduaga > Arexaldiaga, Pagazaurtundua > Pagazaurtundia).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Larraburu** ¹²⁸⁹	1284	"Mitxel.T.Arc."	37	"apellido"	"Larra buru" argi eta garbi agertu arren, geroagoko Lastraburu-ri omen dagokio. Ikus LASTRABURU.
Larraburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	19c	"monte"	"bustaliças de Luçayde... Larraburu..."
Larraburu(O)	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	Olarten ere ematen duela. 2003an zalantzan zegoen
LARRAEDER		(Larrazabal)			
Larrahederra** ¹²⁹⁰	945	"SMCo.Ubieto"	51	"termino"	86-21~ (Odiaga) "...Larrahederra et Gumenzula...". Oka aldean. Bertan "...et de Morteros..." .Laudioko Morteru-ekin erlazonaturik?
Larra eder	1894	U.A. Finc.Rúst.	197b	"monte"	
Larraeder	1925	U.A.Cat.1900	7.	"heredad"	
Larraeder	1940	U.A."Est.Cat."	3.2	"monte"	Idazmakina egina. "Espalzaray" ondoren aipatuta: "... Arechandi, Espalzaray, Larraeder -S.E.O. común de Llodio-, Garbe, Odiaga, Echoru-Odiaga"
Larraeder	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"pinos"	Birritan aipatzen da: "...Odiaga, Larraeder, Odiaga, Garbe, Odiaga-Vichi, Odiaga..."
Larraeder	1956	U.A.Amil.	1.15	"pinos"	Izardui aldean.
Larraeder	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Idatzirik, baina ahoz ere bai: "...ese también es..." (gogoratzen dira)
LARRAEGI		(Larra)			
Larraegui ¹²⁹¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	159b	palacio	86-14d (Larrako "palacio" gisa geroago agertzen dena izan daiteke, "Larraegui" batera eta argi idatzirik dagoela) Berrio aldean. Gero ere jartzen da "Palacio..." etxe bereziren bat dirudi. J. C. Navarrok: "S. Bartol. casona". "...Berriocoa -N. Camino de Zabale, S. Aldapa, E. Berrio-, Echeondoa -O. Palacio? Larraegui-, Aldapa -N. Casa Berrio-, Chapoza -S. Camino Zabale, E. Religiosas...-, Arribieneta -N. O. Arraño- 62,10, Andico aldapia 41,11, Erreheceta (Aurrekoa dirudi, baina Errechueta,- mugakide bat eta beste erlazioko ondokoa bat datoz) -E. Casa

¹²⁸⁹ Larra 'pastizal' + buru 'parte superior, cabeza' : 'parte superior del pastizal, cabecera del pastizal'

Gereñu: "Larraburueta".

Barrenengoa: "Larrabru".

¹²⁹⁰ Larra 'pastizal' + eder 'hermoso, bueno' : 'pastizal hermoso, bueno'

Eder gehienbat lehenengoa adierazten du, baina zentzu zabalago batean erabiltzen da Orozkon, zeren, batzuetan, esaten da:

-Ederra egin dau ! ,istripu bati erreferentzia eginez, hau da, -Aberia ederra egin dau!.

Mitxelenak "Haraneder, Oyanederra..." aipatzen du.

Ikusten dugunez, toponimo honetako mila urte baino gehiagoko konstatazioa dugu.

Gereñu: "Larrader".

¹²⁹¹ Larra 'pastizal' + egi 'ladera': 'ladera del pastizal' izango genuke.

Mitxelenak aipatzen du 80 orr.: "-egi (suf. local, el mismo nombre egi) Es indudable que a veces tiene un sentido especializado de "casa, vivienda"v. jauregi ". Hemen ere jauregi bati egiten zaio erreferentzia, dakigunez, koadrila honen izena Larra da, deituren eta toponimoen artekoen lotura jakinez gero, kontutan izan beharrekoa litzateke Mitxelenak dioskuna, baina, nire ustez, lehena dirudi.

Mitxelena: "Larréguy".

Gereñu: "Larregui 1787, prado de Onrait. Terminos de Barrio y Ulibarri..."

Barrenengoak eta Muxikak "Larregi".

Beraz, baliosutzat har dezakegu Larraegi konstataturik izatea, aurrekoengan Larregi baino ez da agertzen. Azkena bakarrik izanez gero, lar 'zarza' genuke, baina hori bakarrik izanda ere, larra + egi > Larraegi > Larregi-z pentsatuko nuke, Araeta > Areta, Ascaeta > Asqueta eta horrelakoekin gertatu den bezala.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Aranguti-, Mugarri -N. Casa Asudio, S. Casa Aranguti, O. Royo Azqueta-, Mugarri -N. Casa de Basauri (Basaurbe?), S. Casa Aranguren, E. Royo de Mugarri, O. Camino de Mugarri-, Mendicheta - S. Palacio Larra, E. Casa antigua Berrio-“
LARRAEGI		(Goienuri)*			Kat. 262. zk. goiko muga.*86-05b
Larreguy ¹²⁹²	1773	U.A06010221.11	60	"termino"	"Larreguy entre las casas de Izaguirre y Acha"
Larregui (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	139f	"monte"	Andetxagan aipatuta. 150c-an eta 180b-an Andetxaga aldean.
Larregui	1911	U.A.Cat.1900	3.17	"monte "	Andetxaga aldean.
Larregui	1926	U.A."Est.Cat."	12.8	"monte "	Supikando aldean. 22.13an horrela dirudi.
Larregui	1926	U.A.UM.0712.1	7	"monte "	
Larregui(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	13.14	"heredad"	24.16an "Sarregui", baina / / s-en arteko errakuntza dirudi, beste errakuntza bertan daudelarik.
Sarregui ¹²⁹³	1952	U.A.Finc.Rust.	7.8	"monte "	L / s-en arteko nahasketa dirudi, nahiz eta honetan s argi idatzirik egon.
Larregi(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"monte "	"N. Arroyo". Sei bider Palanka aldean.
Larregui(GO)	1956	U.A.Amil.	12.8	"monte "	13.7an idazmakina.
Larregi	1994	Luxa	Ahoz.	"pieza"	Nik: "Sarregi o Larregi?". Berak: "Larregi pieza!" Dubirisekoak "Larregi en Okendo, en Aspuru para abajo. Desde niños siempre Larregi"
Larrégi	2003	Andetxaga	Ahoz.	"termino"	"...Koskórra... el de enfrente, el otro esta.. hay otro más Larregi..."
Arrégi	2014	Atxe	Ahoz.	"termino"	"... más arriba de la Koskorra, al otro la(d)o sí, Arrégi...". (L)arregiren fenomeno hau sarri gertatzen zaigu guztioi, sarriago entzuten dugunean forma bat. Nire ustez lankide bat Arregi deiturakoa duenez, hortik datorkio eragina. 2006an Andetxagakoa "Koskórra o Larrégi, Larrégi es más allá", Andetxaga Goikoan geundela.
Larrégi	2014	Andetxaga II	Ahoz.	"termino"	"-Es Larrégi..."
Arrégi	2014	Andetxaga II	Ahoz.	"termino"	"Arrégi"
LARRAEGI		(Olarte)*			*86-22c
Larregui (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	3Ob	"monte"	Olarteko toponimo batzuen ostean agertzen da, baina mugak ez datoz bat honekin. 119an ere bai.
Larregui(O)	1940	U.A."Est.Cat."	8.10	"monte "	27.24an "Larregui del Barrio de Olarte" idazmakina. 27.70ean ere bai.
Larregui(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	13.1	"monte "	13.4an ere bai.
Larregi(O)	1956	U.A.Amil.	12.43	"monte "	13.4an eta 22.3an ere bai.
Larregi(Olarte)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	
Larrégi	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"...Goikolandeta, para está ladera de acá Larrégi, y Ubíta ..."
LARRAEGI-KOSKORRA		(Goienuri)*			*86-05b (Ondoan dauden bi izenez osaturikoa)
Larreguicoscorta ¹²⁹⁴	1877	"Rgtr.Prop."	12.2b	"finca"	"Larregui coscorra"
Larreguiseoma	1926	U.A."Est.Cat."	22.12	"monte "	Larregi ondorengoa gaizki irakurtzen da. "Larrescona"?
Larreguicoscorta	1956	U.A.Amil.	13.7	"monte "	Idazmakina.
Larrégi	2003	Andetxaga	Ahoz.	"termino"	"...Koskórra..el de enfrente, el otro esta.. hay otro más Larregi..."
LARRAGIBEL		(Larrazabal)*			*86-13b
Larraguibel ¹²⁹⁵	1738	U.A.06010205.7	5	"paraje"	"junto a astobiza". 1811n (Diezm) "Larra guibel de

¹²⁹² Lehen ikusi dugunez, larra + egi: 'ladera del pastizal' izango genuke, ae > e eginez.

¹²⁹³ Beste kasu batzuetan bezalaxe, sarri askotan / eta s kontsonanteen arteko errakuntza dugu. Eskribau batzuek nahiko antzera egiten zuten, kontsonante hauek hitz hasieran, eta geroago hartu zuten gaizki hartzen omen zuten. Nik ere zalantza bera izatean nuen sarri askotan grafia horiekin, eta beste batzuegan gauza bera ikusi dut...

¹²⁹⁴ Larra 'pastizal' + egi 'ladera' + koskor 'montecillo, altillo' + a (arti.) : 'el montecillo de la ladera del pastizal', baina, dirudenez, bi atal ditugu Larregi alde batetik eta Koskorra gero.

¹²⁹⁵ Larra 'pastizal' + gibel 'parte posterior': 'parte trasera del pastizal'. Hemen beste kasu batzuetan bezala, gorputzaren atalak orografiaren gorabeherak izendatzeko erabiltzen dira. Gibel- ek hizkuntza mintzatuaren gorde duen azeptzioak 'higado' da. Beste adibide batzuk ditugu deitura gisa: Etxegibel, Olagibel... Egun gibel -en ordez atze dugu toponimian.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Larraguibe	1779	"Lib.Hip."	159	"termino"	Gaviña", "Larraguibel de Retes (casa) Larrazabal". 1854an (L. Buat.) ere bai. Buakeran / inposiboa> -, agian eskribauaren errakuntza.
Larraguivel	1783	"Lib.Hip."	190	"termino"	225b-an ere bai, bertan "Larraguibel" ere badago.
Larriguivel	1877	"Rgtro.Prop."	12.6	"monte"	"Lindero: regato que baja de Larrazabal" <i>a a i e > a i i e</i> .
Larraguibel	1894	U.A.Finc.Urb.	177	"ca. y cio."	
Larraguibel	1894	U.A. Finc.Rúst.	35d	"monte"	"Laraguibel" agertzen da, baina grafia errakuntza da, zeren beti bi <i>r</i> -rekin baitago.
Larraguivel	1894	U.A. Finc.Rúst.	192b	"monte"	"S. Arroyo"
Larraguibel	1902	U.A.Cat.1900	1.20	"ca. ó cio."	
Larraguibel	1940	U.A."Est.Cat."	4.6	"heredad"	23.9an ere bai, "S. Arroyo San Juan".
Larraguibel	1952	U.A.Finc.Rust.	9.11	"heredad"	Idazmakina egina. "S. arroyo San Juan". Zubiaur aldean "N. arroyo Larrazabal". 16.6an birritan aipatzen da. 22.12an "Larriguibel" <i>a a i e > a i i e</i> ? Baietz ematen du 1877an bezalaxe.
Larriguibel	1952	U.A.Finc.Rust.	22.10	"monte"	Birritan aipatzen da. "N. Regato de Larrazabal", "E. Regato de Orueta" bigarren <i>a > i</i> lehen bezala.
Larraguibel	1956	U.A.Amil.	16.21	"heredad"	22.19an "Larriguibel", <i>a > i</i> . "N. Regato Larrazabal. E. Regato de Orueta"
Lareguibel	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.2	"pago"	"Lareguibe-" 31A.
Larragibel	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai. Aurretik 1877an (Becer.) eta 1914an "Larraguivel")
Larribel	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	"...las vueltas de Larribel para arriba" - <i>g</i> -> -, <i>a a i e > a i i e > a i e</i> . Bekoetxe II.ak, Luxakoak Kastañizakoak, Markixanakoak eta Barbarabekoak ere bai.
Larrebil	1994	Lekandazar	Ahoz.	"cio."	"Larrebil más que otro, ahora Larribel". Birritan aipatzen du.
Larragibel	2003	Goirizabal	Ahoz.	"cio."	"Los caseríos de Larrázabal como Larragibel..."
Larribel	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	"Larribel, Goisábal...". Orueta: "...las vueltas de Larribel"
Larribel	2009	Markixana	Ahoz.	"termino"	"¿El cruce que hace ... para acá?- Ese és Larribel"
LARRAGORRI		(Olarte)*			86-30a (Senagortatik hurbil egon arren, Orozko da)
Larragórri	2003	Launtxu	Ahoz.	"monte"	"Larragórri que está más arriba, eso es Orozko, también pega con Llodio, el arroyo lo parte, es límite", "Oñóla no es ahí, es Orozko debajo de Larragórri". Berriokoak ere ezagutzen du tokia "Larragórri".
Larregórri	2003	Bekoetxe	Ahoz.	"monte"	"Yara ese monte que es ya calvo, es Orozko, pegando Larregórri"
LARRAGORRI		(Goienuri)*			Kat. 149. zk., baina Okondon, 61-61-d
Larragórri	2003	Izagirre	Ahoz.	"monte"	"Larragórri sí, para Dúbiris"
Larragórri	2014	Dubiris baserria	Ahoz.	"termino"	"... Larragórri, queda debajo de casa (Aspuru) de estos"
LARRAKI		(Olarte)			
Larraqui ¹²⁹⁶	1926	U.A."Est.Cat."	13.1	"monte"	Martena baserrikoa. Larraegi izan daiteke?

Fonetika aldetik zenbait datu bitxi aurkitzen dugu:

1779an bukaerako laterala desagertu egiten da (Larraguibe), hau inposiboa egonez gero, nahiko arrunta da.

G bokalen artean leundu egiten da, gaur eguneko testigantzan desagertzen dela: (Larragibel > Larribel).

Agian aurrekoak lagundurik, dena dela, ondorengo i-ren eraginez *a > e > i* bilakatzen da: *Larragibel* > **Larregibel* (Larrebil badugu) > *Larrigibel* eta ondoren *Larribel*... *Larrebil* aldakia, metatesi baten eragina izan daiteke.

¹²⁹⁶ Ez dugu testigantza gehiegirik, baina, antza denez, *Larraegi*-tik etor daiteke, *a + e* zenbait kasutan *a* gertatu baita. Dena dela, badugu "Amiloque 1797/Amiloqui 1894" aldakiak (ikus ke? atzizkia). Hala eta guztiz ere, aldakuntza fonetiko baino grafia errakuntza izan zitekeela.

Grafia errakuntza hori beste batzuetan ikusi dugu, bai gure toponimoetan eta beste batzuetan ere bai.

Gereñu: "Larrasqueta, Larrasquibi, Larrasquitu..."...

Toponimioa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
LARRAKULLU		(Larrazabal)*			Kat. 571. zk., *86-13b
Larracullu ¹²⁹⁷	1738	U.A.06010205.7	4b	"termino"	Bukaerako <i>u > o</i> .
Larracullo	1894	U.A. Finc.Rúst.	139e	"monte"	156b-an eta 232d-an ere bai.
Larracullu	1894	U.A. Finc.Rúst.	49b	"monte"	Larrakullu < Larrancullu; Lekubarri < Lekunbarri?
Larrancullu	1894	U.A. Finc.Rúst.	49c	"monte"	"E. Arroyo". Bigarren bokala <i>a > e i</i> . Mugarri
Larricullu	1894	U.A. Finc.Rúst.	87b	"monte"	bigatik eta lekuraketagatik bera ematen du.
Larracullo	1911	U.A.Cat.1900	3.16	"monte"	Arraño aldean.
Larracullu	1926	U.A."Est.Cat."	12.19	"monte"	"Larrazabal" jartzen zuen lekuan goratxugo
Larracullu	1940	U.A."Est.Cat."	2.12	"heredad"	idatzirik, argigarri gisa.
Larracullu	1952	U.A.Finc.Rust.	1.14	"monte"	Idazmakina egin. 12.3an "Larra-cullu" eta
Larracullu	1956	U.A.Amil.	9.27	"monte"	azpian "Larrazabal". 13.41ean eta 24.27an ere
Larrikullu	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	bai. 27.19an "Larra-Cullu", "E. Arroyo de Barbara"
Larrekullu	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	Birritan aipatzen da. 7.1ean, 12.7an eta 13.7an ere
Larrekullu	1994	Luxa	Ahoz.	"monte"	bai. 16.5ean "N. Arroyo Larrazabal" 22.10ean.
Arrikullu	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	22.12an "Larracullu". 22.24an ere bai.
Arrekullu	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	12.35ean, 16.2an eta 16.19an ere bai. 22.46an
Arrekullu	2003	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	birritan aipatzen da. 22.15ean "Larracullu" dirudi,
Larrekullu	2003	Goirizabalena	Ahoz.	"termino"	baina errakuntza izan daiteke.
Larrekullu	2009	Markixana	Ahoz.	"termino"	"Larrikullu encima de Goisabal". Bekoetxeakoak
					"Larricullu al lado de Kukullu". Kastañizakoak
					"Larrikullu" pero debe ser Larrakullu"
					Kastañiza Goiko II. ak, Lekandazarrekoak,
					Magdalenakoak, Barbarabekokoak eta
					Markixanakoak ere bai.
					"...Goisabal, un monte Larrakullu". Baina gero
					"Larrekullu está en Larrazabal". Markuartukoak
					ere bai. "Cuad. Top. 8"-an "Larrekullu y Larrikullu".
LARRALUZE		(Larra)			
Larraluze ¹²⁹⁸	1780	U.A.06010224.1	3b	"termino"	Orozkoko muga. Orozko izan daiteke.

¹²⁹⁷ Lehengo atalaz ez dago zalantzarik *larra* 'pastizal' Bigarrenak, aldiz, zenbait aukera ezkeintzen du, *Acullulanda* ikusi dugu lehen, beraz, *akullu* izango genuke, zentzuaren aldetik parekotasun bat susma daitekeela. Beste alde *Recaurcullueta*, *Cucullu*... ikusi ditugu ere, *kullu* sarturik egon daitekeela. Ikus Akullulanda, Kukullu. Ikus kullu Ondorietan bertan azaltzen denez, 'apilonamiento?', montículo?' edo horrelako zerbait susmatzen da.

Larrikullu eta *Akullulanda* ikusirik zentzuaren aldetik, egun bizkaieraren barnean erabiltzen ez den hitz bat etortzen zaigu burura, *ikuilu*, hain zuzen ere, honen ordezkia *korta* baitago. Dena dela, oso labankorra denez, atal hau, beste aukera batzuk aipatuko ditugu, jakinda ere aukera baino ez direla. *Akullu*-k Bizkaian 'aguijón' adierazten du. Azkuek aipatzen du *kukil* (BN-s,R) 'cima', baina Laudion bi *Kukullu* ditugu, lehena tontor batean dagoela, baina bestea ez. Beste kasu batzuetan *kuku*-k txoriari egiten dio erreferentzia. *Kukusan* bertako mendi baten izena da, horrez gain, *Kukutza* ere badugu.

Bigarren a itxiera prozesu batean sartu zaigu, agian ondoren duen *u*-aren eraginez: *Larrikullu* > *Larrekullu* > *Larrikullu*.

Lehenengo atalaren bukaera ez dagokion n bat agertzen zaigu Larrancullu (Larrikullu). Beste kasuetan ere gertatzen da horrelakorik.

Hitz bukaera *u > o* prozesua egiten da

Azkenik, artikulutzat harturik edo, hasierako laterala galdu egiten zaigu azkenengo konstatazioetan: *Arrikullu*, *Arrekullu*, *Larrikullu*...

Oro har, kontutan izan behar dugu, kullu-k nolabaiteko autonomia duela, behin ur + kullu 'revuelta, apilonamiento?', concentración de aguas', hau da, ibai batean egiten den ur multzoa, behin ku + kullu (Kukullu, Kukulla...'cogote') 'montículo'...

Kasu honetan Larrikullu 'cima, montículo del pastizal' izan zitekeen. Zentzuz geroago datorren "Larramendi"-ren antzekoa izango litzateke.

Ahozko azkenengo testigantzetan (Arrikullu, Arrekullu), antzaz behintzat, dirudi hasierako bokala artikulutzat hartu egin dela, eta hortik kendu. Ondo balego, harri + kullu genuke, baina jatorria ez omen da hori.

¹²⁹⁸ *Larra* 'pastizal' + *luze* 'largo, alto' : 'pastizal largo, prolongado, grande'

Barrenengoa Baranbion toponimo berbera biltzen du. Gure "Landaluze"-rekin forma aldetik berdina.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
LARRAMENDIA Larramendi ¹²⁹⁹	1956	(Goienuri) U.A.Amil.	12.11	"monte "	Birritan aipatzen da. 12.23an ere bai.
LARRAMENDIA Larramendia	1877	(Larra) "Rgtro.Prop."	12.3b	"finca"	"Larra-Mendia" birritan aipatzen da. Geroago "Larra-Manzanal" eta "Larra-Monte"
Larramendia	1911	U.A.Cat.1900	3.24	"monte "	"Larra-Mendía", "N. Arroyo Mendichueta. S. Ejido Arraño"
LARRAMENDIA Larramendi	1952	(Olarte) U.A.Finc.Rust.	12.4	"robles"	Bukaerako bokala <i>i / u?</i>
LARRANBARRI		(Goienuri)*			*61-61d Ikus Larrinbarri.
LARRANBURU		(Goienuri-Dubi.)			*61-61d Ikus Larrinburu.
LARRANEKOA		(Olarte)			Ikus LARRINEKOA
LARRANKOI-KOA Larrancoicoa ¹³⁰⁰	1792	(Larra) "Lib.Hip."	278b	"ca. y cia."	"J. M. de Larrea de Larra" jabea.
LARRATXETA Larracheta ¹³⁰¹	1894	(Larra) U.A. Finc.Rúst.	166	huerta	Jabego honetaz aipatzen du aparte "Landeta", "N. Rio y La torre. S. Camino Real", "Ferrocarril"
LARRAZABAL rracabal ¹³⁰²	 1536	(Larrazabal)* "Lib.Casados"	 129b	 "apellido"	Kat. 522. 548. etab. zk., 86-13, 21 (Hau da Laudio dituen koadrilatariko bat, gaur egun, gehienbat , Rebis, Bekoetxe, Beasko, Goiasko, Ostenko eta Aurreko baserriek osatutako auzuneari deitzen bazaio ere) "domingo de rracabal", baina hurbil ere "myn de Larracabal" eta "...dela racabal"

¹²⁹⁹ Larra 'pastizal' + mendi 'monte' + a (artik.): 'el monte del pastizal'.

Ikusten denez, oraingo honetan galdu egin da artikulua.

Gereñuk "Larramendi 1659" eta "Larramendia 1733" biltzen ditu.

¹³⁰⁰ Ez dago konstatazio gehiagorik, baina garaia aldetik Larrangoikoa (Gereñu: Larragoilaga 1837. Muxika: Larrangoikofalda) izan zitekeena, nire ustez, Larrangoikoa izan behar da, aurreko larrin- > larren- > larran- ikusirik. Dena dela, hau goizegi agertzen da azkenengo urrats hau gertatzeko.

Fonetikoki edo behintzat grafiaren aldetik, n-ren ondoren g izar beharko genuke (Larrangoikoa), "Larrancoicoa"-ren orde, baina badaude horrelakorik.

¹³⁰¹ Kokaera eta fonetika arloak kontutan izanik, Larra-Atxeta izan zitekeen, hau da, koadrilaren eta toki zehatzaren aipamenak elkarturik, baina duguna ikusirik *larra* 'pastizal, dehesa' + *atx* 'peña, roca' + *eta* (atz.pl.?): 'peñascal del pastizal'. Dena dela, antzaz gardena dena, toponimo hau ez dugu aurkitzen beste inon. Mitxeletak "Larrache"-ren bigarren zatia, etxe 'casa'-ri lotzen du. Kasu honetan ez dirudi horrela denik.

¹³⁰² Larra 'pastizal' + zabal 'ancho, abierto, notorio, abundante, plazoleta' : 'pastizal ancho, amplio'

Azkuek aipatzen du: "Arranegiko zabalean, en la plazoleta de la pescadería."

Hasierako silaba artikulutzat hartzen da zenbait kasutan ikus daitekeenez, batez ere, XVI. mendean Ondorioetan ondo ikus dezakegunez.

Azentuari dagokionez, proparoxitonoa dugu ia beti bezala.

Askotan gertatzen denez, *u* grafema dugu, *b* edo *v* kontsonanteen orde, baina grafia kontua izan daiteke.

Larrazabal oso ugaria da inguru hauetan. Barrenengoak Aiarako zortzi tokitan aipatzen du, Larrazabala behin.

Gereñuk Arabako bederatzi tokitan "Larrazabal" eta "Larrazabala" hiru tokitan aipatzen ditu.

Ez dakit non, baina "Larrazabale" irakurri edo entzun egin dut.

Bizkaeraren eremuan izan ezik beste toki guztietan *larre* dugu. Agian hemen izango dugu bizkaeraren barnean hitz bukaeran gertatzen den -e > -a (labe > laba...).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Larraçabal	1550	"Lib.Baut."	9b	"barrio"	"m. de marcoartu el de larraçaba. 1565ean "m. de cubiaur el de larraçabal", 76b-an "J de rraçabal. 129b-an "d.de rracabal"
Razabal	1623	U.A.07010502.1	40	"barrio"	"la Razabal" artikulutzat hartuta dirudi."L. Baut."-an ere bai.1684an "La Razabal quad.". 1696an "de la Razaua".
Larrazaval	1726	U.A.030503.3	6b	"barrio"	1614an "P. de Larrazaua de Olarte". 1758an "Larrazabal" hirutan.
Larrazabal	1771	"Lib.Hip."	12b	"termino"	14an "quadrilla" ere bai.
Larrazabal	1772	"Conc."	3	"barrio"	Gaurdaino dokumentu iturri guztietan. 1914 eta 1965 "Larrazábal" azentuz agertzen delarik.
Larrazaua	1785	"Lib.Hip."	211	"quadrilla"	Orri berean "varrio, valle " etab.
Larrazabal	1894	U.A.Finc.Urb.	17	"ca. y cio."	
Larrazabal	1894	U.A. Finc.Rúst.	17	"heredad"	35d-an "monte" gisa ere bai. 242b-an "Larrazábal"
Larrazabal	1926	U.A."Est.Cat."	12.6	"monte "	"Larrazábal" sei bider agertzen da orri berean eta seiretan azentuz.
Larrazabal	1952	U.A.Finc.Rust.	1.12	"jaro"	
Larrazábal	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Gazteek egun deitzen diote, batez ere, Bekoetxe, Ostenko...baserriek osatutako eremuari. Bekoetxeak ere bai. Bertakoek horrela ahoskatzen dute, berriki herrian "Larrazábal" aldakia ere zabaldu den arren.
Larrazábal	2003	Lamuza	Ahoz.	"barrio"	"Carretera a Larrazábal". Orueta: "Para Larrazábal". Ibargurengoak ere bai.
Larrazábal	2003	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Bitara egiten du.
Larrazábal	2014	Luxa	Ahoz.	"barrio"	" Bárbara, en el cruce que va para Larrazábal "
LARRAZABAL, BAJO		(Larrazabal)			
Larrazabal, Bajo ¹³⁰³	1894	U.A. Finc.Rúst.	192	"monte"	"Bajo Larrazabal", "E. Arroyo"
LARRAZABAL-MENDI		(Larrazabal)			86-13 ^a ~ "Gaurko "Mendi" izan daiteke.
Larrazabalmendi ¹³⁰⁴	1758	U.A.03050201.3	11	"monte "	"Larrazabalmendi", "Larrazaualmendi" ere bai. "Iragorri, Marquartu" aldean.
LARREA		(Larra)*			*86-14, Kat. 737., 739. etab. Laudioko lau koadriletako baten izena. Izen honen zabalera murriztuz joan da, egun zati handi bati Lateorro deitzen zaiola.
Larrea** ¹³⁰⁵	1025	"SMCo.Ubieto"	177	"localidad"	"Barrundia-Larrea-Larrea-Barrundia" (Landazuri).
Larrea**	1251	"Iranz.Lacarra"	250	"apellido"	"Pero larrea". Lizarra inguruko toponimoa.
Larrea**	1260	"Calahorr.Erg."	423	"localidad"	"Eguilaz... Larrea"
Larrea	1537	"Lib.Baut."	2b	"termino"	"abad de larrea" askotan aipatua. 1562an "m. de ybargue el de larrea". 1560an "abbad de la Rea"

¹³⁰³ Gaztelaniazko zehaztasun honek: ' Bajo...' , euskarako *-be, -pe* atzizkiak ordezkatzen du.

¹³⁰⁴ *Larra* ' pastizal' + *zabal* ' ancho' + *mendi* ' monte' : ' monte del pastizal ancho' izango genuke, baina Larrazabal izen bezala sustraiturik izan daitekeenez, agian bidezkoagoa litzateke ' monte de Larrazabal' .

¹³⁰⁵ *Larra* ' pastizal' + *a* (artik.): ' el pastizal'

Ikus daitekeenez, oso goiz dugun konstatatua toponimo hau Araban eta Laudion. Hiatoak eragiten duen ondorio tinkoena, hau da, a + a > ea dugu. Denborarekin izen bereziaren nortasuna edo maila hartzerakoan, artikulua galdu egin da. Aldaketa hau XVIII. mendearen bukaeran gertatzen da.

Hasierako silaba artikulutzat hartzen da zenbait kasutan ikus daitekeenez, batez ere, XVI. mendean " abbad de la Rea" . Hau ikusia dut Arabari buruz dauden hainbat dokumentuetan, zaharrak zein berriagoak.

Dardarkari bikoitzak, batzuetan, grafia aldetik bakun gisa agertzen zaigu, hots, Lara, Larra beharrean. Hau sarri askotan agertzen da horrelakoekin.

Gereñu: "Larra, término que no detallamos por su abundancia", "Larre" (bi kasutan), "Larrea...muy corriente".

Barrenengoa: "Larra...Amurrio/Okondo".

Muxikarengan Larra soilik ez da agertzen, baina bai beste atal batekin"Larragoikofalda, Larragoiti...".

Zeanurin eta Orozkon "Larra" deitutako baserriak ere badaude. Oro har, deiturak Larrea gisa iraun du Laudion, Orozkon, Zeanurin, baina toponimoa, biak loturik egon arren, "Larra" bezala dago, baita leku euskaldunetan ere .

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Larrea	1623	U.A.07010502.1	42b	"arbolar"	eta "la freyla de la Rea" 1577an "hernando de larrea". 1726an, 1727an, 1793an eta 1809an ere bai. 1772an (Conc.). 1620an "heredad Acheta y Larrea" deit./top.(Areta)
Larra	1753	U.A.030503.6	8	"cuadrilla"	15ean "Larrea" ere bai. 1780an "Larrea"(aita), baina Larra (semea). 1809an (Diezm.) Larra, Hermita de Larra, J. M.Larrea de Larra
Larrea	1771	"Lib.Hip."	25	"cuadrilla"	43an "c. Y c. titulada de Larrea q. de Larra". 1178an, 150b-an. 1786an, 217. orrian. 1794an 291. orrian ere bai.
Larra	1771	"Lib.Hip."	37b	"cuadrilla"	Bitara agertzen da Larrea lehen, orain Larra. 42b-an, 43an, 249an, 316b-an "J.M. de Larra el de Larra"
Larra	1819	"Lib.Baut."	3	"barrio"	"J. M. de Larrea, el de Larra". 126an "cuadrilla del mismo nombre". 1845ean "Larrea" zuzendua eta Larra jarrita.
Larra	1877	"Becer."	321	"cio."	1793an "Varrio de Larra Quad. de Larrea" Gaurdaino aipamen historikoetan izan ezik. 1914an (Vera). 1965ean (Lib. Llodio)
Larra	1894	U.A.Finc.Urb.	133	"ca. y cio."	"Barrio Larra" 24.6an "S. Larra Basaurbe", baita "Larrea Basaurbe" ere. 16.11n eta 20.1ean ere bai.
Larra	1894	U.A. Finc.Rúst.	18	"heredad"	
Larra	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"ca. ó cio."	
Larra	1926	U.A."Est.Cat."	12.13	"cio."	
Larra	1940	U.A."Est.Cat."	12.7	"cuadrilla"	
Larra	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"heredad"	Menditxueta aurretik aipatuta. Forma zaharra, mugarriengatik (jabeak) Larra da. 22.18an ere bai. 22.30ean "N. camino y esquina armita O. camino Larra Berrio" (ermita e > a)
Larrea	1952	U.A.Finc.Rust.	22.10	"monte"	
Larra	1956	U.A.Amil.	9.29	"heredad"	"Lara". 34B eta 35 B-an maiz aipatuta.
Lara	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.3	"pago"	"San Bartolome o Larra". Arangurengoek ere bai.
Larra	1994	Asudio	Ahoz.	"barrio."	"Cuadrilla de Lárra". Berrio: "¿El de más abajo-caserío? Es Lárra"
Lárra	2003	Gurpide	Ahoz	"cuadrilla"	"San Bartolomé, Lárra, ya se ve de aquí"
Lárra	2014	Luxa	Ahoz	"cuadrilla"	
LARREA LAMUZA Larrea de Lamuza ¹³⁰⁶		(Goienuri) "Lib.Hip."	147b	"ca. y cia."	Alboan, gero zehaztapenak "la su c. y c. titulada de su apellido, sita y not. en v. de Lamuza"
LARREBURUTXU Larreburchu ¹³⁰⁷		(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	13b	"monte"	
LARREGI					Ikus Larraegi.
LARREENA Larrena ¹³⁰⁸		(Goinuri) "Lib.Hip."	162	"ca. y cia."	"Antonio de Larrea el de Lamuza... la su c. y c. titulada de Larrena", baina alboan "Lamuza" bezala aipatuta. Deituraz izendatua.
LARREGORRI		(Olarte)			

¹³⁰⁶ Kasu honetan etxea izendatzeko jabearen deitura erabiltzen da. Ikus Larreena.

¹³⁰⁷ Larra 'pastizal' + buru 'parte superior, cabeza, cabecera' + txu (dimin.): 'parte superior, altillo, cabecerilla del pastizal'

Lehen Larraburu ikusi dugu, Mitxelenak Luzaiden (XIII.) Larraburu aipatzen du, baina elkarketan egoteagatik izan liteke, zeren bertan "...larre" dugu gehienetan.

Orain guk Larreburtxu eta Larregorri ditugu, baina biak azken 100 urteetan. *Larra* baino ez dugula ziur nago, ikus Larregorri. Hemen ondorengo u-ren eragina egon daiteke.

Gereñu: "Larraburueta 1811".

¹³⁰⁸ Larrea (deit.) + *ena* (jab.genit.): 'la (casa) de Larrea'

Azalpenetan biltzen denez, "Antonio de Larrea el de Lamuza ... la su c. y c. titulada de Larrena", baina alboan "Lamuza" bezala aipatuta. Beraz, Deituraz izendatua.

Ikusten denez, bokalen elkarketa egiterakoan, *ea* + *e* > *e* gertatu da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Larregorri ¹³⁰⁹	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"...linda con Llodio,pero pertenece a Orozko, del regato Sanagorta para allá..."
LARRENEKO ¹³¹⁰					Ikus Larrineko.
LARRENKE		"Larrazabal"			Kat. 686 zk., Ikus ATXARRENKE
Larrenque	1920	Markuartu mapa	1	"heredad"	
Larrenke ¹³¹¹	1994	Markuartu	Ahoz.	"termino"	"...Cerca de la campa de Isuskiza"(Inuskiza?)
Larrénke	2014	Markuartu	Ahoz	"termino"	
LARRENTXU		(Olarte)			Ikus Larrintxu.
Larrenchu ¹³¹²	1782	"Lib.Hip."	179	"ca."	
LARRENTXUR-TE		(Larrazabal)			
Larrenchurte ¹³¹³	1940	U.A."Est.Cat."	12.4	"monte "	Bukaera ez dago argi, baina -rte dirudi.
LARRETA		(Olarte)			
Larreta ¹³¹⁴	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"pinos"	Berbera "Echevarri Larreta" bezala aipatuta.
LARRINAGA		(Goienuri)			Okondoko kat. 118. zk., Larrain > Larrein > Larren > Larrin, nahiko goiz ematen den urratsa, testigantza zaharrena <i>i</i> -duna baitugu. Dena dela, <i>i</i> > <i>e</i> > <i>a</i> irekidura prozesua ere gerta zitekelarik.

¹³⁰⁹ Larra 'pastizal' + gorri 'rojo, pelado, sin vegetación, calvo...' : 'pastizal sin vegetación, calvo, seco(?)...'

Kasu honetan zaila da gorri azaltzea, baina, batez ere, legortasunari eta belar ezari egiten zaio aipamena.

Elkarketetan, *larra* behin baino gehiagotan agertu zaigu *Larre* gisa, baina ez gehiegi. Ikus esan duguna Larreburutxu aipatzea.

Gereñuk ez du aipatzen behin ere Larregorri, Larragorri, aldiz, sei tokitan eta "Larragorria 1699". Gainera, dagokion bezala (Aizkorri eta antzekoak kontutan izaten dugula, gaineratzen duenez, kasu batean "Término calvo, sin cultivo, de Villarreal".

Barrenengoa: "Larragorri.-Okondo. Variante de Larregorri.- Eti.: 'dehesa roja'...¿zarza roja?". Ikusten denez, Larregorri ere biltzen du, baina esan dugunaren arabera, Larragorri esan behar da.

Juan C. Navarro eta S. Velillaren "Alto Nervión" liburuan "1680...alto nombrado Larragorry del mismo valle de Orozco" aipamena biltzen da.

¹³¹⁰ Hau Larrineko-ren aldakia baino ez da.

¹³¹¹ Beranduko konstatazioa dugu hau, dena dela, lehen atalean *larrin* 'era' dugu. Ondoren, ez dago argi ia ke? atzizkia dugun eta zer adierazi daiteke atzizki honek, baina zenbait kasutan aurkitu dugu. Ez dakit jatorri bera izan daitekeen, baina hemen ikusi ditugun konstatazioak gain, aitari *errenke* 'fila, hilera, surco...' hitza entzun diot behin baino gehiagotan soroan piper edo tomate lerro bat jartzen zuenean. Azkue: "errenka...3°", herrenka (BN), fila... Itxuraz *ka* > *ke* genuke.

Baina Larreneko edo antzekoren baten aldakia edo forma sinkopatua ere izan dezakegu.

Gereñu: "Larreñique, monte de Eguñio"

¹³¹² *Larrin* 'era' + *txu* (dimin.): 'era pequeña'

Larrinbarri eta Larrinburu toponimoetan ikusten denez, *larrin* > *larren* > *larran* bilakaera gertatzen da. Agirre > Agerre > Agarre eta Arisketa > Aresketa > Arasketa adibideak ditugu ere, nahiz eta kontrako prozesua ere izan, Isasi, Larragibel eta Larrakullu kasuekin, hauetan bigarren bokala itxidura bilaera batean erortzen baita. Hala eta guztiz ere, testigantza zaharrenetan larrin-aurkitu arren, larrain-etik etortzen da. Kasu honetan, 1772an "Larrinchu" konstataturik dugu.

Askotan azaldu dugunez, dardarkaria eragindako irekidura genuke.

¹³¹³ Beranduko denez, gutxi konstatatua eta zalantzakoa ezin dugu hipotesi handirik egin, bestela "Otsaurteta, Urrutxurtu" eta antzekoetan pentsatuko genuke. Dena dela, honen antzekorik ez dugu aurkitu.

Ez dakigu larrintxu + arte egon daitekeen, u + a > u gertatuz gero (u + e > u badugu konstatatua), baina hasieran esan dugunez, gaizki egon daiteke idatzirik. Antzekorik ez ditut aurkitu Gereñu edo Barrenengoarengan.

¹³¹⁴ Oso beranduko konstatazioa izan arren, *larra* 'pastizal' + *eta* (ugar.atz.?) izan dezakegu: 'lugar de pastizales'

Gereñu: "Larreta, ...Echebarri Viña".

Barrenengoa: "Larreta.- Llanteno...".

Ez dut uste, Azkuek aipatzen duen: "Laar (AN-b, B-a-o...zarza, planta rastrera" izan dezakegunik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Larrinaga ¹³¹⁵	1550	"Lib.Baut."	11b	"termino"	Aurrekoaren alde Zugezuko izandako andre baten aipamena "Larreinega", San Roman (Okondo) inguruko toponimoaz. Bi baserri daude izen horrekin.
Larrinaga	1831	J.P.Ulibarri	7a	"cio."	"d. abbad de larrinaga". 1561ean "m. dias de la Rinaga", "abad de larrinaga" ere bai.
Larrinaga	2014	Luxa	Ahoz.	"termino"	"garata ta sugesu ta larrenega(larrinaga zirudien, baina larrenega omen da) dagos laudio aldeco marran...". Hau da, gaurko 86-05b
Larrinega	2014	Luxa	Ahoz.	"termino"	"... Larrinaga y Arána..."
Larréinaga	2014	Izagirre II	Ahoz.	"termino"	"... Larrínega o Larrinaga..."
Larrínaga	2014	Izagirre II	Ahoz.	"termino"	"...Larrinága...Larréinaga..."
Larrinága	2014	Izagirre II	Ahoz.	"termino"	"Larrínaga o Larrinága...Larréinaga"
LARRINAKOA		(Larrazabal)		(Olartekoa izan daiteke, behintzat 1793koa, besteak agian Aretakoa)	
Larrinacoa ¹³¹⁶	1793	UA06010203043	147	"c. y c."	"Olaueascoa..." ondoren, Gardea aldean.
Larrinecua	1864	"Rgtr.Prop."	13	"urbana"	"Beascua, Crementericua" ere bai.
Larrineco	1864	"Rgtr.Prop."	66	"urbana"	
LARRINALDE		(Larrazabal)		86-05c	
Larrinalde ¹³¹⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	139	"heredad"	"Larrinalde 10,33 areas"
Larrinalde	1911	U.A.Cat.1900	3.11	"heredad"	Markuartun:"Pesquera, Vivero, Larrinalde -N. Camino- 10,33 areas, Marquinagosi, Solosarra, Solozarra, Condesolo, Uderansolo, Ortucelay, Logarachú, Espide, Espide, Mendi, Mendi, Amezarro, Mendi..."
LARRINBARRI		(Goienuri)		Kat. 426. zk., *61-61d (1924 eta 1956ko "Larrabari" bera da)	
Larrábarri ¹³¹⁸	1877	"Rgtr.Prop."	12.2b	"finca"	

¹³¹⁵ *Larrin* 'era' + *aga* (top.atziz.): ' (donde) la era, lugar de la era'

Kontutan hartzekoa da berriki aipatu duguna: Larrinbarri eta Larrinburu toponimoetan ikusten denez, *larrin* > *larren* > *larran* bilakaera dugu. Agirre > Agerre > Agarre eta Arisketa > Aresketa > Arasketa adibideak ditugu ere, nahiz eta kontrato prozesua ere izan, Isasi, Larragibel eta Larrakullu kasuekin, hauetan bigarren bokala itxidura bilaera batean erortzen baita. Hala eta guztiz ere, testigantza zaharrenetan larrin- aurkitu arren, larrain-etik etortzen da

Honi gaineratu behar zaio eskuin aldean jarri duguna Larrain > Larrein > Larren > Larrin... eta Larreinega-z.

Behin baino gehiagotan esan dudanez, oso deigarria egin zitzaidan okondoar bati (jaiotzez audioarra, baina Okondoko mugan, Larrinaga-tik hurbil) "Larreinega" esatea, Larrinaga ordeztu, gero beste bati berdin entzun nion. Horrek larrain- > larrein- > larrin gogoratu zidan.

Geroago Gereñurengean honen alde jo ditzakete aldaki batzuek aurkitu ditut: "Larreine, Larreina, Larreindina, Larreineta..."

Barrenengoa: "Larreina ... de larrein 'era'...", :Larreineko...Var.: Larrineko...'la (casa) de la era' "

¹³¹⁶ *Larrin* 'era' + *ko* (tok.atz.) + *a* (art.): ' la (casa) de la era'

Loturazko bokala *e* izan arren, lehenengo konstatazioa *a* agertzen zaigu, agian *aga* batetik etor zitekeen edo fosilizaturik dagoen forma artikuludun bati leku-denborazko genitiboa gehitzekoan. Ondorengoa loturazkoa ondo legoke, baina aurreko i- ren itxidura baten ondorioa ere izan zitekeen.

Larrinakoa ez dugu aurkitzen beste inon. Larrineko, aldiz, bai, Barrenengoak aipaturik: "Larrineko.- Lu.- Var. de Larreineko".

¹³¹⁷ *Larrin* 'era' + *alde* ' lado, costado, extremo...' : ' en la parte de la era, en el lado de la era'

¹³¹⁸ *Larrin* 'era' + *barri* ' nueva' : 'era nueva'

Lehenengo atalarekin azaldutako bi fenomeno gertatzen dira hemen: 1) Lehen ikusitako *larrain > larrein > larren > larrin (azken hau da Laudion dugun forma zaharren). Ikus Larrinaga. 2) Larrin abiapuntua izanik gertatzen diren aldakuntzak larrin > larren > larran . Lehen ikusi dugunez: : Larrinbarri eta Larrinburu toponimoei erreferentzia eginez *larrin* > *larren* > *larran* bilakatzen da. Agirre > Agerre > Agarre eta Arisketa > Aresketa > Arasketa adibideak ditugu ere, nahiz eta kontrato prozesua ere izan, Isasi, Larragibel eta Larrakullu kasuekin, hauetan bigarren bokala itxidura bilaera batean erortzen baita

Nahiko arrunta denez, prozesua ez da zuzen-zuzena, zeren ordena tartekaturik agertzen baita, dena dela, *larrin* atala duten hitzek kronologikoki begiratuz gero argi uzten dute bilakera.

Lehenengo testigantzan azentua markaturik duela, beti bezala proparoxitonoa agertzen zaigu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Larrimbarri	1894	U.A. Finc.Rúst.	94h	"monte"	E > i. Hau eta Larrenbarri bera dela dirudi, lekuraketa aldetik, eta muga baten aldetik.
Larrenbarri	1894	U.A. Finc.Rúst.	230	"heredad"	Santa Luzia aldean ematen du. Bi mugari ditu Goienuriko jabeekin. 231an "Duviris 9 areas, Aurreco solo 62 areas, Aspursolo (Hots, 'Esquicasolo' jartzen zuen, baina gainean 'Aspuru' jarrita, beraz Aspursolo), Murdeta 180 areas, (Hots, 'Salabarri' jartzen zuen, baina gainean 'Larren' jarrita, beraz Larrenbarri), Carovizar
Larrembarri	1926	U.A."Est.Cat."	4.4	"prado"	"S. Riachuelo"
Larrembarri	1940	U.A."Est.Cat."	3.9	"heredad"	
Larrambarri	1940	U.A."Est.Cat."	13.20	"heredad"	Larrenbarritik asimilazioz? "Camino de Dúbiris a Yermo"
Larrembarri	1952	U.A.Finc.Rust.	9.3	"monte "	9.5ean ere bai.
Larrembarri	1968	Dubiris baserria	Eskri.	"monte "	1968koa.
Larrenbarri	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"...cerca Dubiris hacia Izagirre". Dubirizekoak aipatuta dagoenez, Larránbarri ahoskatzen du.
Larranbarri ¹³¹⁹	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"Larranbarri en Dubiris, lado Urrutikuskiña". "...la esquina subiendo que se ve esto Urrutikuskiña, mi padre la esquina, ahora Larranbarri, campa que pega en esta esquina (mirando a Isusi pero desde allí)", "Ni Larrenbarri ni Larrabarri!", "Larránbarri en barriada Dubiris, está hacia acá, encima Sautondo, en Isusi no hay Larránbarri"
Larranbárrri	2003	Dubiris II	Ahoz.	"termino"	"Tirando de Urrutxi para arriba a la izquierda hay una especie de campa, ¿A eso como lo llamáis? ¡Larranbárrri!". Beasko: "Larranbárrri está en Dúbiris, una campa..."
Larránbarri	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"ladera"	
LARRINBURU		(Goienuri-Dubiris)			Kat. 391. zk., *61-61d Ikus Larrinburu. (Isusikoaz gain, 1926ko aipamenean -ikus Larrinburu- eta ahozko testigantzan ikusi daitekeenez, Dubirisen beste Larrinburu (Larranburu) bat badago) Hots! Esan dugunez, bi Larrinburu daude, bata Dubirisekoa -Larranburu egun- eta bestea Isusikoa -Larrenburu gaur egun-. Gauzak nahasgarri zeuden, zeren Dubiriseko jabego batek izen bereko bi tokietan zituen lurak, beraz, kontu handiz ibili eta mugakideen bidez -eta Mateo Eskuzaren laguntzarekin- argitu behar izan ditut.
Larramburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	94f	"heredad"	"...Hermuerreca, Urruchu, Larramburu, Bidecurce. Dubiris..."
Larremburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	230	"heredad"	Santa Luzia aldean ematen zuen, baina Dubiris da: "Larremburu, Ambie, Urruchu, Garviras, Larrenbarri..." 230c-an ere bai: "S. Sebastian, Larremburu, Burruncurce, Pagaza". Kasu bietan, zabalera bat dator Dubiriz-ekoarekin.
Larriburu	1926	U.A."Est.Cat."	4.3	"heredad"	Oso argi idatzirik: "Dúbiris, Larriburu, Videcurce...", beste mugakide bat Dubirisekoa ee bai. Jabea ez dakigu bertakoa zenik, behintzat ez da agertu lehendik.
Larremburu	1926	U.A."Est.Cat."	22.1, 2	"heredad"	"Larremburu (Dubiris**), Ambieque, Orruchi, Carobizar, Larremburu (hemen Larrenuburu dirudi, m luzegi bat edo. Dubiris**), Azqueta, Fuente de Azqueta, Araicueche, Astiaga, Ermuerreca, San Sebastineaguirre, Larriburu(Isusi**), Buruncurce -E. Escuela Santa...-, Dubiris (Orbe)". Kakotxen arteko izartxodunak, nik jarriak, argigarri gisa.
Larriburu	1940	U.A."Est.Cat."	3.9	"heredad"	"Duviris, Larriburu, Videcurce..."
Larranburu	1940	U.A."Est.Cat."	4.11	"heredad"	"Larranburu (Dubiris**), Ambieque, Urruchi, Carovizar, Larenburu (Dubiris**), Asqueta,

Deigarria ere bada "Larránbarri" hain goiz agertzean, zeren konstatazioen data begiratzuz gero, prozesua alderantzizkoa da.

¹³¹⁹ Larrin (Larrin > Larren > Larran) 'era' + barri ' nuevo' : 'era nueva'

Hasiera batean *larra* 'pastizal' aukeraz pentsatu nuen, -n (inexiboa?) fosilizaturik edo, baina aipatutako urratsa oso argia da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Larenburu	1940	U.A."Est.Cat."	4.11	"heredad"	Fuente Aqueta, Araicueche, Astiaga, Mgdalea Pozo, Ermuereca, Sansebastian Aguirre, Larrunburu(Isusi**), Buruncurce -, N.O. Terreno C. Llodio, S. Casa y Escuela-, Duviris". Ikusten denez, r/rr idaztean. Kakotxen arteko izartxodunak, nik jarriak, argigarri gisa..
Larrimburu	1952	U.A.Finc.Rust.	9.3	"heredad"	Ikus aurrekoa: "Larranburu, Ambieque, Urruchi, Carovizar, Larenburu..."
Laranburu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"monte"	Dubiris aldean: "Dúviris, Larrinburu, Videcurce, Dúviris...".
Larenburu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"monte"	"Asqueta, L fu.te Asqueta, Madalea Pozo -N. E. Común Oquendo, O. Camino Carretil-, Ermuereca, Sansebastine -N. Camino a Yermo...-, Buruncuce -N.O. Comun Llodio, S. Casa Escuela, E. terreno de Escuela-, Larunburu -N. O. Común Llodio- (Isusi**), Arrecoche -N. O. Común Llodio-, Astiaga, Duviris, Larenburu (Dubiris**), Carovizar, Urruchi, Anbieque, Laranburu (Dubiris**), Zabalesquiñe, Goriviasti" Ikusten denez, r/rr idaztean. Kakotxen arteko izartxoduna nik jarrita argigarri gisa.
Larremburu	1956	U.A.Amil.	2.1	"heredad"	Ikus aurrekoa.
Larranburu(Dubir. ¹³²⁰)	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	Idazmakina: "Larremburu (Dubiris*), Ambieque, Larremburu (Dubiris*), Azqueta, Azqueta, A Magdalea -N. Terreno del común de Oquendo, O. Ermuereca, S. Sebastine, Larrimburu (Isusi*), Buruncurcd -N. O. Ejido común, S. Casa y Escuela-, Dubiris". Kakotxen arteko izartxoduna nik jarrita argigarri gisa.
Larranbúru	2003	Dubiris II	Ahoz.	"termino"	"...las dos con a en Dubiris..." Ez da gogoratzen ondo, baina uste du bi daudela: bata bertako hiru gurutzetan eta bestea Dubirizen bere aspaldiko auzoen ondoan. Baina gizonak esan zuen: " - Larrenburu, el de las tres cruces actuales..." a / e "Según vas para Okendo así están seguidas...primero está... Larranbúru, Sakanbúru y luego Ságastuie...". Aspuru: "Larranbúru me parece que es el que está encima de la casa de Larrazabal que termina en punta"
Larrinburu	2014	Dubiris baserria	Eskr.	"termino"	
Larranbúru	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"termino"	
LARRINBURU		(Goienuri-Isusi)*			Kat. 457. zk.*61-62c Hots! Esan dugunez, bi Larrinburu daude, bata Dubirisekoa -Larranburu egun- eta bestea Isusikoa -Larrenburu gaur egun-. Gauzak nahasgarri zeuden, zeren Dubiriseko jabego batek izen bereko bi tokietan zituen lurak, beraz, kontu handiz ibili eta mugakideen bidez - eta Mateo Eskuzaren laguntzarekin- argitu behar izan ditut.
Larrimburu ¹³²¹	1793	U...06010234.24	1	"heredad"	"casa de Isusi"

¹³²⁰ Lehen azaldu dugunez, larrin- > larren- > larran urratsak ondo konstataturik daude, "Larrimburu 1793" dagoen bezala, beraz, 'cabecera de la era' izango genuke.

Gereñurengan aurkitzen ditugun "Larran"-dunak, nire ustez, larrin 'era' -ri lotu ditzekegu: "Larramburo, Larramburu 1770, Larramburua, Larramburubea, Larramburubea 1734...Larreneta, Larrangualdea, Larranguren".

Barrenengoak "Larran,... **Larranburu** (Var. de Larrinburu)...Larrangutxi, Larranoste, Larrantxueta", baina beti larran, larra(i)n 'dehesa' zentzua ematen dio. Nire iritziz, argi dago 'era' baino ez dela.

¹³²¹ *Larrin* 'era' + *buru* 'parte superior, cabeza...' : ' (en) la parte superior de la era, (en la) cabecera de la era'

Larrin-ek izaten duen aldaketak ohartzearen ikus Larrinbarri.

Oro har, hemen ere larrin- > larren- > larran- urratsa ikus daiteke, tartekaturik badago ere.

Argigarria da, 1926ko testigantzan dagoen oharra: "Larremburu...S. era de trillar del barrio".

"Larrunburu 1940" berandukoa da eta behin bakarrik agertzen zaigu. Dena dela, agian argituko liguke Iparraldeko "Larrun" toponimoa. Nafarroako "Larraun" agian beste jatorri bat izan lezake. Gereñu: "Larruizan, Larrumbea, Larrungana 1780, Larruña". Barrenengoa "Larrunzar". Dena den, "Larraun *(Larra + guren)> Larrun" gerta liteke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Larrenburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	55b	"monte"	Beasko aldean. "Isusi, Incarchu, Minteguita, Astiaga, Obicola, Iruarecheta, Minteparro, Sautu, Astiaga, Acharte, Urruchu, Iñurrategui, Susterburu".
Larriburu	1926	U.A."Est.Cat."	5.2	"heredad"	Isusikoa.
Larrenburu	1926	U.A."Est.Cat."	20.10	"monte"	"Pueblo en que radica: Sta.M.a.del Yermo", Isusikoa da. 22.7an "Larremburu...S. era de trillar del barrio", Isusikoa da.
Larriburu	1926	U.A."Est.Cat."	22.2	"heredad"	"Larremburu (Dubiris**), Ambieque, Orruchi, Carobizar, Larremburu (hemen Larrenburu dirudi, m luzegi bat edo. Dubiris**), Azqueta, Fuente de Azqueta, Araicueche, Astiaga, Ermuerreca, San Sebastineaguirre, Larriburu(Isusi**), Buruncurce -E. Escuela Santa...-, Dubiris (Orbe)". Kakotxen arteko izartxodunak, nik jarriak, argigarri gisa.
Larriburu	1940	U.A."Est.Cat."	2.9	"monte"	Jabeagatik, Isusikoa da.
Larrenburu	1940	U.A."Est.Cat."	9.1	"monte"	Ez dago oso argi, baina hori ematen du, "Larrenburu" ere dirudi, dela dela 1926ko 20.10eko "Larrenburu" da. 10.25ean "Larrenburu", "S. Era de trillar", "O. Camino de Llodio a S. Lucia"
Larriburu	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"robles"	R / rr. Grafia kontua, zeren gero "Uruchu" ere baitago. Eta "S. Aroyo .O. Aroyo del mismo"
Larriburu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"heredad"	"Asqueta, L fu.te Asqueta, Madalea Pozo -N. E. Común Oquendo, O. Camino Carretil-, Ermuerreca, Sansebastine -N. Camino a Yermo...-, Buruncurce -N.O. Comun Llodio, S. Casa Escuela, E. terreno de Escuela-, Larriburu -N. O. Común Llodio- (Isusi**), Arrecoche -N. O. Común Llodio-, Astiaga, Duviris, Larenburu (Dubiris**), Carovizar, Urruchi, Ambieque, Larenburu (Dubiris**), Zabalesquiñe, Goriviasti" Ikusten denez, r/rr idaztean. Kakotxen arteko izartxoduna nik jarrita argigarri gisa.
Larriburu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"monte"	"N. Fabrica Parroquial. S. Era trillar. O. Camino".
Larriburu	1956	U.A.Amil.	22.37	"heredad"	"S.Era trillar del barrio. O.Camino ermita Santonio"
Larriburu	1956	U.A.Amil.	2.3	"monte"	Idazmakina: "Larremburu (Dubiris*), Ambieque, Larremburu (Dubiris*), Azqueta, Azqueta, A Magdalea -N. Terreno del común de Oquendo, O. Ermuerreca, S. Sebastine, Larriburu (Isusi*), Buruncurce -N. O. Ejido común, S. Casa y Escuela-, Dubiris". Kakotxen arteko izartxoduna nik jarrita argigarri gisa. 9.4an eta 12.31n ere bai
Larriburu	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"...los robles de encima el barrio, los mayores y nosotros "Larriburu" otros Larren-". Nik: -¿Había era? Berak: -Sí era la era!
Larriburu	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"...algunos dicen ahora así, era la era del barrio. Los mayores "Larriburu". Berak geroago "Larriburu" ere bai. Isusikoak beti horrela. 95.4.30ean Isusikoak hiru gurutzeak baino goratzago dagoen lekuari "Larriburu, Larriburu, el de las tres cruces actuales..." a / e "
Larriburu	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Los robles ahí siempre como Larriburu"
Larriburu	2006	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Las cruces era...los robles de encima de la

Gereñu: "Larriburu, Larriburu". "Larriburua, 1608, barrio de Ilárraza. 1718, monte en mojonera de Arboro. Labrantíos de Antezana de Foronda y Miñano Menor".

"Larremburu, término de Ilárraza. Labrantíos de Miñano Menor y Roitegui". "Larremburua, 1768, labrantío de Miñano Menor".

"Larriburu, labrantío de Roitegui"., "Larriburu, 1770, labrantío de Miñano Menor", "Larriburua, labrantío de Miñano Mayor".

"Larriburubea, 1813, labrantío de Miñano Mayor", "Larriburubea, 1734, labrantío de Miñano Mayor".

Txandakaturik agertu arren, uste dut hemen ere aipatutako urratsa nabaritzen dela.

Muxikak larrain 'era'-ko aldaketan, batez ere, larraña- eta larriña- agertzen dira, hau da, palatalizaturik dauden formak.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					era...todos es Larrenbúru, Larrenbúru". "Larranbúru" ere aipatzen duela iruditu zait.
LARRINBURU		(Goienuri Ibarra)*			*86-05d
Larrenburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	63	"monte"	Jabe honek arlo guztiak zituen oraingo Goienuri aldean: "Becosolo, Larrenburu –mugakideak lursail gehien-gehienak oraingo Goienurin zituen: Ibarra...-, Eulalia, Telleria, Solobarri, Ulibarri, Ibarrondo...". Beraz ematen du Ibarra aldean egon zitekeela.
Lamburu	1940	U.A."Est.Cat."	10.10	"heredad"	Idazmakinez egina: "Manzanal, Recosolo, Arraño, Lamburu, Anzurual...Ellacuri". 27.9an "Ellacuri, Recosolo, Arraño, Lamburu...Ellacuri". eta 27.10ean ere bai. Kokaeragatik pentsa daiteke 1.894ko "Aranburu" dela, orduan ez baitzegoen "Lamburu"-rik.
Lamburu(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"monte"	"Goribiasti, Ellacuri, El Manzanal, Becosolo, Arraño, Lamburu, Anzurual, Zartegui..."22.34an berdina diren beste zerrendan ere bai. "Lamburu" eta "Lannburu" edo "Lariburu".
Lamburu	1956	U.A.Amil.	1.20	"monte"	"...Ellacuri, Goicosolo, Ibarra...Arraño, Lamburu, Anzurual, Zartegui, Aurrecomas"
LARRINEKOA		(Areta)			
Larrineko(Areta) ¹³²²	1932	U.A."Est.Cat."	27.28	"casa"	Ikus Larrinakoa "O. Era"
LARRINEKOA		(Goienuri)*			Kat. 869. zk.aren barruan dagoen baserria, *61-62c
Larrineko ¹³²³	1791	U.A06010234.20	6	"termino"	"Salabarri, Dubiris". 1799an ere bai.
Larreneco	1876	"Estadística"	8b	"heredad"	
Larreneco (GO)	1894	U.A.Finc.Urb.	88	"ca. y cio."	
Larreneco (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	94b	"her.camp a"	"N. Salabarri"
Larren (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	231	"heredad"	"Salabarri" gainetik idatzia argigarri gisa. Larreneco ematen du.
Larreneco (GO)	1902	U.A.Cat.1900	1.16	"ca. ó cio."	1.18an "Venta" eta "Salaverri" artean aipaturik.
Larreneco (GO)	1926	U.A."Est.Cat."	4.1	"heredad"	"antuzano, heredad, campa". Dubirizen.
Larreneco	1940	U.A."Est.Cat."	3.7	"heredad"	
Larreneco	1952	U.A.Finc.Rust.	9.5	"antuzano"	Birritan aipatzen da.
Larraneko	1979	"Map.Top."	1	"cio."	F-3. 1965ean (Otsa) "Laurreco...junto a Sta. Maria del Yermo".
Larrinekoa	1986	"Map.Top."	1	"cio"	"Eremuko Andra Mari Bidea"
Larreneco	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	"...caserío detrás del bar, los más mayores cortaban (el nombre) "Larneko". Tenía la era. Isusikoak "ultimo caserío, era la era". Geroago 95.4.30ean baserri berberaz baieztaturik (Beaskokoak eta Isusikoak), ahoz "Larneko" esaten zuten, baina ekinez gero "Larreneco", "Larrinekoa" jartzen duen baserriari buruz (etxe aurrean larraina ondo egon zitekeen, arlo borobil bat baitu. Atzean ere bai)
Larneko	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	"los más mayores cortaban (el nombre)... Larneko". Bekokoak (Isusi) ere bai.
Larrenéko	2003	Beasko	Ahoz.	"cio."	"Larrenéko es el primer caserío viviendo de...". Izagirre: "¿Dónde vivía Aurora? Larrenéko". Dubiris II: "¿El primer caserío...? Larrenéko"
Larrenéko	2014	Aspuru	Ahoz.	"cio."	
Larnéko	2014	Dubiris baserria	Ahoz.	"cio."	

¹³²² Larrin 'era' + e (bok.beteg.) + ko (tok.atz.): '(la/el) de la era'.

Inguru hauetan sudurkariaren ondoren, ko >go egin beharrean [San Martingo 'de San Martin' (Orozko)], zenbait kasutan e bokal betegarria hartzen omen da. Berdin gertatzen da lateralaren ondoren, Larrazabalgo esan beharrean, Larrazabaleko esaten baita.

¹³²³ Lehen ikusi dugunez, Larrinekoa 'la de la era' bera da, baina kasu honetan, bertakoek esaten zidatenez, Larreneco > Larneko egiten dute tinkopa gertatzen dela, tinbre bereko bokalak baitaude. Testigantza hau aspaldian hartu nion edadeko bati, baina gero bertakoek eta bertan jaio zen gizon batek gauza forma bera eman didate. Bertan jaioak forma biak dakizki, nahiz eta azkena erabili.

"Larren 1894" agian bereizturik jarri beharko nuke, baina antzaz berbera da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
LARRINEKOA Larrineco	1792	(Larrazabal) U.A06010246.26	131	"heredad"	Ikus Larrinakoa. "eredad pegante a casa concursada... (Ribas)"
LARRINEKOA Larrinecoa (O)	1775	(Olarte)* "Lib.Hip."	112	"ca. y cia."	Kat. 79. zk., *86-14c (1983ko uholdeak eraman zuten) "cerca de M. de Lecanda Magallan". 113an ere bai, alde bietan artikuluz.
Larrineco (O)	1804	"Lib.Hip."	348b	"paraje"	Olarte aldean dirudi. 137an ere bai. "S. Rio Nervion".1902an 444. orrian ere bai. Torrelanda ondoan aipatuta, bien muga bateko jabe berbera delarik. 38c-an "terreno, campa", "O.Rio Nervion"
Larreneco (O)	1894	U.A.Finc.Urb.	36	"ca. y cio."	
Larrineco (O)	1894	U.A.Finc.Urb.	99	"ca. y cio."	
Larreneco (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	38	"heredad"	
Larrineco	1894	U.A. Finc.Rúst.	154	"heredad"	38koa berbera da.
Larrinaco (O)	1902	U.A.Est.Mun.	222	"finca"	Lehenengo aipamen batean "Larreneco" agertzen da, orain <i>e > a</i> .
Larreneco (O)	1902	U.A.Cat.1900	1.10	"ca. ó cio."	"Larrinecoa en Gardea" Idatzirik "Aspichueta" ondoren. D-3, "Katuxa Ibarra Bidea". 1979an "Larraneko" "Donde se hacía la hermandad...". Ameztuikoa: "Donde la sierra será Larranéko". Presako: "Será la del boladero". "...estaba enfrente de Larranéko..."
Larrinecoa(O)	1940	U.A."Est.Cat."	13.1	"heredad"	
Larrineko(O)	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	
Larranekoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Larranéko	2003	Launtxu	Ahoz	"cio."	
Larranéko	2014	Presako-F. Bengoa	Ahoz	"fuente"	"...estaba enfrente de Larranéko..."
LARRINEKOSO-LOA Larrenékosolóa	2003	(Larra)* Aranguren	Ahoz	"cio."	*86-14d "Larrenékosolóa debajo de casa...". Izen luzea denez, bi azentu omenditu.
LARRINSOLO Larrinsolo ¹³²⁴	1952	(Goienuri) U.A.Finc.Rust.	7.6	"heredad"	86-05b~ Idazmakina egina.
Larrinsolo	1956	U.A.Amil.	7.2	"heredad"	Zugezu aldean dirudi: "Aldapa, Larrinsolo, Garbe, Zuguezu, Zuguezu, Azula, Ortuzar, Zuguezu, Inordi"
LARRINTXU Larrinchu (GO) ¹³²⁵	1772	(Goienuri) "Lib.Hip."	72	"cia."	"varrio de Lamuza". 85ean eta 188b-an ere bai. 210ean "c. y c. en el varrio de ... llamada Granga"
Larrinchu	1785	U.A.06010228.1	2b	"c. y c."	"varrio de Lamuza".1798an ere bai, "varrio de Lamuza" zahazten delarik.
Larrinchu	1894	U.A.Finc.Urb.	122b	"ca. y cio."	"S. Camino Real". 3.20an ere bai. Kasu bietan "Staana(Santa Ana)" ondoren aipatuta. "Iturrichu o ...". 20. 31n "Larrinchu"
Larrinchu	1894	U.A. Finc.Rúst.	139l	"heredad"	
Larrinchu (GO)	1911	U.A.Cat.1900	3.15	"ca. ó cio."	
Larrinchu	1926	U.A."Est.Cat."	20.31	"heredad"	
LARRINTXU Larrinchu	1797	(Isusi) U.A.06010236.2	42	"heredad"	Hirutan. Isusi aldean. 1798an ere bai: "junto a la misma casa (Isusi)"
LARRINTXU Larrintxu	1994	(Larrazabal)* Odiaga	Ahoz.	"termino"	*86-21a "...encima de Isardio, entre arroyo de Odiaga y el de Isardio". Isardiokoek ere bai. "Cuad. Top. 8"-an ere bai.
Larrintxu	2003	Isardio II	Ahoz.	"termino"	"El altico que es Larrintxu". Isardio II: "...Larrintxu también..."

¹³²⁴ Larrin 'era' + solo ' heredad' : 'heredad de la era'

Forma honetan dugu larrin 'era'-ren konstatatua dugun formarik zaharrena.

Gereñurengan eta Barrenengoarengan ez dago honen aldakirik (Larransolo, Larrensolo, Larrinsolo).

¹³²⁵ Larrin 'era' + txu (dim.): 'era pequeña'

Toponimo honek ez du izan lehenengo konstatatutik inungo aldaketarik.

Gereñuk "Larrincho" eta "Larrinchoa" biltzen ditu, lehena bitan, bestea batean (1706), baina ez besterik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
LARRINTXUETA		(Larrazabal)*			Kat. 1017. zk., ~ *86-21a
Larrinhueta ¹³²⁶	1849	Gereñu	290	"termino"	
Rinhueta ¹³²⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	195d	"monte"	"...Irimixi, Rinhueta, Solaun..."
Larrinhueta	1911	U.A.Cat.1900	3.8	"termino"	Olako, Imitola aldean. 3.9an ere bai.
Larrinhueta	1926	U.A."Est.Cat."	7.2	"monte"	"Veldio" aldean.
Larrintxueta	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	"...sin llegar a Solaun, de Isardio". Zumeltzakoak "...encima Odiaga".
Rintxueta	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	"De Odiaga arriba". Beste toponimoren batekin ere gertatzen da "La"-erdal artikulutzat hartzea.
Larrentxuita	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"...fuente encima de Isardio"
Larrintxueta	2003	Isardio II	Ahoz.	"termino"	"Larrintxueta pero es Luiando..."
Larrintxueta	2014	Zumelza	Ahoz.	"termino"	"Encima Odiaga por donde el oleoducto..."
LARRINTXU- GOIKOA		(Olarte)			
Larrinchugoyco ¹³²⁸	1785	"Lib.Hip."	202	"ca. y cia."	
Larrinchugoicoa	1785	"Lib.Hip."	202b	"ca. y cia."	
LARRINZAR		(Goienuri-Isusi)*			Kat. 474. zk., *86-06a
Larrizar	1791	U.A06010234.18	8	"heredad"	<i>n</i> inposiboan galdu. "varrio de Isusi". Berbera "Larrinzar" bezala bertantxe. 1802an "varrio de Isusi".
Larrinzar ¹³²⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	90	"heredad"	167an ere bai. Ugaria da <i>a i> ei > i</i> . larreñe (larrain>larrein) "era"
Larrinzar	1926	U.A."Est.Cat."	22.16	"heredad"	
Larrinzar	1940	U.A."Est.Cat."	24.24	"heredad"	Honetan argi egon arren, <i>z ia y</i> dirudi "Pagaza" kasuan ere bai.
Larrinzar	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"heredad"	Birritan aipatzen da. Isusi aldean. Gero 22.27. "Laminzar" zerrendagatik bera izan daiteke, <i>m/rr</i> ondo idatzita.
Laminzar	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"monte"	Zalantzazkoa."Laminza-". 22.27an ere bai, berdina den beste zerrenda batean osorik. Bietan <i>m</i> argia. Ikus"Larrinzar"
Larrensar	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"...allá de Poto. Escrito"Larrinzar" pero decimos "Larrensar" al mismo. Isusik "Larrensar", Larrin- "escrito,"Laminzar? -No!"

¹³²⁶ Larrin 'era' + txu (dim.) + eta (atz. pl.): ' lugar de la(s) era(s) pequeña(s), donde la era pequeña'

Gaurko testigantzan ikusten denez, kasu batean hasierako silaba erdal artikulutzat harturik edo desagertarazi egiten dute. Bukaeran ere *ue* hiatok *ui* egiten du beste kasu batzuetan bezalaxe.

Muxika: "Larrintxueta".

Gereñuk Audiokoa aipatzen du.

Barrenengoa: "Larrintxueta.-Luxaondo.- Var. de Larrantxueta.- Pero las dos formas puden ser igualmente válidas".

¹³²⁷ Ziur aski, Larrintxueta baino ez da, hasierako *la*- erdal artikulutzat harturik edo kendu egin dela. Beraz, Larrintxueta litzateke. Egun gauza bera gertatzen da hainbat toponimoekin. Ikus Larrintxueta

¹³²⁸ *Larrin* 'era' + *txu* (dim.) + *goiko* ' de arriba' + *a* (art.): ' la (casa) de la era pequeña de arriba, la (casa) de Larrintxu de arriba'.

¹³²⁹ *Larrin* 'era' + *zar* ' vieja, antigua' : 'era vieja, antigua'

Kasu batean Larrin-ek galtzen du inposiboan duen nasala, Larrinzar > Larrizar.

Beste batean, gure ustez, grafia errakuntza bat agertzen zaigu, zeren aspaldiko eskriturretan *r* eta *n* nahiko antzera idazten zuten, beraz, bikoitza zenean *m*-arekin nahasten zen.

Azken konstatazioak urteek markatutako bideari jarraitzen dio, Larrinzar > Larrensar eginez.

Gereñu: "Larrinza, caserío de Beotegui".

"Larrinzar, villa del ayuntamiento de Gamboa. 1760, barrio de Maestu. Términos de Mendoza, Apricano, Armentia, Los Huetos. 1704, labrantío de Jugo", "Larrinzargaina, Larrinzaroste", "Larrinzarra, 1704, rain de Ali".(rain hori, nire ustez, larrain-etik irtenda).

Barrenengoa: "Larrinza.- Beo/Lu.- Var.:Larrinzar...", "Larrinzar.- Beot /Ok.: ...".

Bi egile hauen datuekin, argi geratzen da larrin-ekin doan atala zar 'viejo' izan behar dela, zenbait kasutan inposiboan dagoen dardarkaria jausten dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Larrinzár	2003	Isusi	Ahoz.	"termino"	"...tenemos otro trozo que era Larrinzár..."
Larransár	2003	Isusi	Ahoz.	"termino"	"Gorritxidu, Larránsar, El Poto..."
Larrensár	2014	Beasko	Ahoz.	"termino"	
LARRINZAR		(Goienuri)*			*86-06c Gutxienez bi daude, hau Zolloan eta Isusin bestea.
Larrinzar	1739	U.A.07010502.5	6	"arbolar"	"...con su tierra en Zolloa llamada Larrinzar".
LASARTE		(Goienuri)			
Lassarte** ¹³³⁰	1025	"SMCo.Ubieto"	176	"localidad"	"Malizhaeza-Lassarte > LasarteVitoria"(Landazuri)
Lasarte**	1089	"SMCo.Ledesm"	129	"localidad"	"De monasterio de Lasarte... unum monasterium Lassarte...villa Victoriano...decania Ohoro... in Zufia
Lasarte	1894	U.A. Finc.Rúst.	99	"monte"	
Lasarte	1952	U.A.Finc.Rust.	22.20	"monte "	Luxa aldean.: "Luja, Lujamendi, Lasarte...". Jabea Luxakotariko bat da.
Lasarte	1956	U.A.Amil.	9.17	"monte "	C / R. 22.42an idazmakinez argi argi "Lasarte" Luxa aldean.
LASASKUTU		(Goienuri)			Ikus ALSASKUTU bere baita. "LOS ESCOBEROS"
Lasaskútu	2014	Dubiris baserria	Ahoz.	"termino"	"Escoberos o así, donde el Castillo para acá, aquello?-Lasaskútu"
Escoberos, Los	2014	Dubiris baserria	Ahoz.	"termino"	Dubiriseko batek esan zidan izen hori hartu zuela batzuek ifarrak egiten ibili zirelako.
LASTRA		(Goienuri)*			Kat. 541., zk., *86-06a Ikus ATXARTE, LAS TRES CRUCES berbera baita. (Honez gain, Andetxaga aldean beste bat omen dago, eta beste bat Askatxun)
Lastra ¹³³¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	77b	"monte"	
Lastra	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"heredad"	
Lastre	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"heredad"	Bukaerako a > e. 22.27an berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Lastra	1956	U.A.Amil.	7.3	"heredad"	Andetxaga aldean. 22.51n "Lastre", beraz, bukaeran a > e.
Lastra	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"...de Gariburun para aca"
Lástra	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"¿(Dijiste que -1994-) Uno de los nombres que la lastra de ahí abajo era atxárte ? Si el monte la casa el guarda. Está como encima de la casa del guarda...Si atxárte el monte nuestro que está encima de la casa del guarda, nosotros las Tres Cruces, el padre decía que era atxárte hablando

¹³³⁰ Lats 'arroyo'+ arte 'espacio intermedio, entre': 'entre el(los) arroyo(s)'. Zentzuz Ugarte edo Errekareren antzekoa da.

Dena dela, denborarekin zentzu hau galduko zuen edo beste zentzu bereziren bat izango zuen, zeren Muxikak "Lasarterreka" biltzen baitu. Interesgarria iruditzen zait geroago Azkuerengan bildu dudana.

Azkue: "Lats: 1° (c, arc), arroyo...3° (AN-arak), ancón, charco de agua detenida en la orilla de un río o arróyo".

Lehenengo adiera Mitxelenarengandik hartu dut, eta toponimoari eman diodan itzulpena Ugarte 'Entrambasaguas', Atxarte 'entre las peñas', Etxebitate 'entre las casas'...kontutan izanik ipini diot. Aukera gutxiagokoa izan arren, etortzen zait burura Mitxelenak aipatu zuena, esanez zein zaila zen bereiztea arte 'espacio intermedio' ala 'encina'denean, zeren hau kontutan izanik posible litzateke 'encina del arroyo', baina oso zaila ikusten dut, zeren aztertuakoari begira lehena irteten zaigu.

Gereñuk Lasarte zortzi tokitan aipatzen du eta, horrez gain, "Lasartealde 1717, Lasartebidea, Lasarteibar, Lasarterabidea 1750".

Muxika: "Lasarte, Lasartegaña, Lasarterreka".

Barrenengoa: "Lasarte...'entre arroyos'". Leku-izen hau Aiarako hiru tokitan aipatzen du.

¹³³¹ Erdarako hitza honek soruan dagoen harri handi eta laua adierazten digu. Durangon dagoen 'La Lastra'edo agian 'La Pilastra' tokia, Arriaundi gisa ere idazten dute. Orozkon badago ere Arriandi deitzen zaio toki bat Lekubarriko errekan, harria errekan azpian nahiz alboetan dagoela. Normalean 'lastra'-k bidetan nahiz erreketan aurkitzen dira.

Gereñu: "Lastra, muy común en Alava".

Barrenengoa: "Lastra..." (Aiarako zortzi tokitan aipatzen du)... "lanchar o losa natural de piedra llana y de poco grosor que suele haber en los ríos o en las laderas".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lástra	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	como más en serio, pero así hablando Las Tres Cruces"
LAISTRA		(Larrazabal)*			*86-21c
Lástras, Las	2003	Isardio	Ahoz	"termino"	"Elespide si pero es aquí abajo, es antes de llegar a Las Lastras..."
LAISTRA		(Olarte)			
Lastra(O)	1940	U.A."Est.Cat."	1.12	"heredad"	
LASTRABURU		(Olarte)			86-21d~ (Hau "Ibagazuaga" baserriari zegokion, 1894an berbera argi eta garbi "Larra buru" gisa agertzen dena. Ikus LARRABURU.
Lastraburu ¹³³²	1913	U.A.Cat.1900	4.3	"monte "	"Lastra-Buru" Gero "Lastra-Bérriz". 4.5ean bezala,berbera baita, baina errakuntza dirudi.
Lastraburu	1926	U.A."Est.Cat."	1.2	"monte "	"Ibagasuaga" etxealde dirudi: "Goyenengoa ...antuzano...-E. casa. O. Rio nervión-, Soloburu, Ibagasuaga -N. camino real, S. Rio nervión, Iruarrecheta, Iruarrecheta, Yperlanda, Lastraburu, Iruarriaga, Royaspe, Eperlanda, debajo de Eperlanda, Arcocha, Launchu (arriba la ria), Launchu (bajo la ria)"
Lastraburu(O)	1940	U.A."Est.Cat."	24.39	"monte "	" ...Iruadecheta 58,52 areas, Eperlanda, Lastraburu 31,25 areas, Iturriaga 43,8 areas, Royaspe 60,20 areas, Eperlanda, Eperlanda, Arcocha, Launchu , Launchu"
Lastraburu	1952	U.A.Finc.Rust.	1.2	"monte "	Birritan aipatzen da: "...Eperlanda, Lastraburu, Iturriaga, Royaspe, Eperlanda, Eperlanda (abajo), Arcocha, Launchu". 17.6an "Lastra Buru"
LATATXUETA		(Goienuri)			86-05d
Latachueta ¹³³³	1894	U.A. Finc.Rúst.	150d	"monte"	Jabea Etxebarri (Goienuri) baserrikoa. "Echevuru (lautan) -N.S.E.O. Relatante-, Isersa, Echevuru, Pagaza, Larrabe, Coscorra, Aldapa, Coscorra, Aldaysolo, Laurecheta, Larregui, id, Asunsolo, Goicosolo, Latachueta -N.S.E.O. Relatante-, Lecandasar, Aldapa-ondo -N.O. Arroyo que baja de Luja-".
Latachueta	1940	U.A."Est.Cat."	23.3	"monte "	Idazmakinez egina.
LATEORRO		(Larra)			Ikus Latiarro.
LATIIARRO		(Larra)*			*86-14a Gaurko "Lat(e/i)orro". Bertakoek Latiarro diote, nahiz eta gaur askok izen ofizialaren eraginez Lateorro esan. Baserri baten izenak gaur, neurri handi batean, auzune maila hartu du eta aspaldiko Larra koadrilaren eremu gehiena bereganatu du.

¹³³² 'Lastra'+ *buru* 'cabeza, parte superior': 'lugar de la parte de arriba de la lastra, cabecera de la lastra'.

Barrenengoak ez du aipatzen Lastraburu, baina bai, aldiz: "Lastrabalsa, Lastrabieko...Lastragoiko, Lastrako, Lastra-Koskorra, Lastralde, Lastraluze...Lastratxu, Lastreta", oso bilketa ederra eginez.

¹³³³ *Lata* 'cancela'+ *txu* (dim.) + *eta* (atz.pl.)?: 'lugar de la cancela, puertecita de los campos'.

Kasu honetan *eta* beste batzuetan bezala ez dut uste pluralgilea denik.

Lataren esanahia hauxe da adizkide orozkoar batek esan zidanez, landeen artean bi edo hiru enbor txikiekin egiten den atea ebereek ez daitezen igaro .

Azkuek hauxe diosku: " Lata: 1º (ABc, Bc, BNc, G, ...S), chilla, armazón del tejado...2º (L-ain), vallado de madera o entablación que supe al seto en la heredad...(BN-am), tabla... 4º (AN-goiz), tablón... 5 (B-a-g-l-o), cancella, puerta de los campos..." . Hau guztia lotu genezake lehen adierazitakoari.

Gereñu: "Lata, Latachuya, Lataguchia 1634".

Barrenengoa: "Lata, La", "Latabarrieta, Lataburu, Latagamoste, Latagan, Lataganoste, Latakarona, Latalde, Latatu (sei tokitan)".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Latiarro ¹³³⁴	1550	"Lib.Baut."	10b	"barrio"	"m. de acha el de latiarro". 1559an "m. De cubiaur el de latiarro". Latiarro beti, deitura denean ere bai. Sei bider gutxienez agertzen zaigu.
Latiarro	1575	U.A.0504.1	8	"termino"	Beti horrela. 1577an hirutan. 1619an "la viuda de Latiarro". 1623an "La tiarro,La(t/t)iarro(ugari,La trarrio, robledal atrario"
Latierro	1639	U.A.0505021	17b	"apellido"	"P. de zubiaur de latierro" ia > ie. 1663an "Latierro". 1727an "Lattierro". 1738an "Latierro" top.
Lateorro	1739	U.A.06010209.3	53	"termino"	Gainetik zuzendua eta "Lattiorro"jarrita.
Lattiorro	1739	U.A.06010209.3	53b	"termino"	1772an (Conc.) eta 1809an ere bai. 1813an (Diezm) "las cinco de Lattiorro". 1819an (L.Baut.) eta 1877an (Becer.) ere bai.
Latearro	1739	U.A.06010209.3	105b	"termino"	"Latearro", 106an "Lattearro". 1797an ere bai. 1745tik 1790ra ugari "Latiarro, Lattiorro, Lateorro, Latierro..."
Lattiorro	1771	"Lib.Hip."	26	"barrio"	Beti forma honetaz. 82an "la tiorro" erdal artikulua balitz bezala. 237an "Lattiorro". 275ean ere bai.
Lateorro	1775	"Lib.Hip."	107b	"termino"	Orain arte liburu honetan beti Lattiorro, orain, aldiz, Lateorro. 116an ere bai. 130b eta 131n "Lat(e/i)orro".
Lateorro	1785	U.A.06010223.3	13b	"cio."	1986 Toponimia mapan ere bai.
Latierru	1845	"Lib.Baut."	254	"cio."	1847an ,1852an, 1853an, etab. Garai honetan honez gain, tartekatzen dira "Lattiorro, Latierro..." formak
Latierro	1846	"Lib.Baut."	262	"cio."	Sarritan aipatua. Bitan "Ateorro o Lateorro".
Lattiorro	1864	"Rgtr.Prog."	22	"urbana"	1877an (Becer.). 1926an (UM) ugari . 1965ean (Otsoa). 1979an (toponimia mapa.). 1914an (Vera) "Latiarro"
Latierru	1877	"Rgtr.Prog."	12.1	"heredad"	"Latierru" batean, baina "Latierro" askotan aipatua. "Lateorro" ere bai . Batean "Lattiorro. Larrauri... Caserio", baina ez dakigu toponimoa ala deitura den.
Lattiorro	1894	U.A.Finc.Urb.	3	"ca. y cio."	Beti "Lattiorro" forma.
Lattiorro	1894	U.A. Finc.Rúst.	3	"heredad"	
Lattiorro	1902	U.A.Cat.1900	1.3	"ca. ó cio."	
Lattiorro	1926	U.A."Est.Cat."	7.9	"heredad"	Birritan aipatzen da.
Lattiorro	1940	U.A."Est.Cat."	10.20	"heredad"	Birritan aipatzen da. 10.21ean, 13.29an, 13.46an eta 27.29an ere bai.
Lateorro	1940	U.A."Est.Cat."	17.5	"heredad"	Birritan aipatzen da. 17.6an hirutan Lateoroko jabego batean.
Lateorro	1952	U.A.Finc.Rust.	20.5	"heredad"	22.25ean ere bai, baita errakuntza edo "Arteorro" birritan aipatzen dena.
Lattiorro	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"heredad"	22.29an eta 22.32an idazmakinez egina.
Lattiorro	1956	U.A.Amil.	1.6	"heredad"	22.54an ere bai.
Lateorro	1956	U.A.Amil.	12.36	"heredad"	21.2an ere bai.
Lateorro	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.8	"pago"	"Lateor-". 1992an "Lateorro".
Lattiorro	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	Gurpidekoak eta Lattiorrokoak ere bai.
Latiórrro	2003	Lamuza	Ahoz.	"cio."	Goikoplaza: "El Arraño de Latiórrro"
LATTIARRO-ALDAIKO (Larra)					
Lattiorro Aldaiko ¹³³⁵	1784	"Lib.Hip."	193	"ca."	"Casa de ..." Gero aipatzen dira bi etxe bata

¹³³⁴ Toponimo honen etimologia nahiko katramilatsua da, zeren aldakiak oso ugariak baitira. Konstatazio aldetik hasiera batean Latiarro da ugariera, gero Latierro, Lateorro, Lattiorro (hau da bertakoek erabiltzen duten forma, nahiz eta orain ofizialki, edo idatziaren eraginez Lateorro formarik zabalduena izan)...

Behin edo behin irakurri egin dut "Atiarro" ere. Dena dela, badakigu La-rekin hasten diren toponimoek zalantza eskaintzen dutela, zeren hasierakoa erdal artikulutzat har baitaiteke. Alderantzizkoa ere gerta daiteke, hau da, artikularen aglutinazioa.

Atalek ez dute eskaintzen argitasun handirik, hasiera batean orro-k Orozkon dagoen Orrotegi gogoratu zidan, baina zaharrago dugu arro, ondo konstatatua Laudion, batez ere, zuhaitz-izenei loturiz "Ametzarro, Aretxarro". Mitxelenak: "arro, *arru (vize.) 'barranco'", baina gaurko Lattiorro dagoen lekuan ez da nabaritzen inungo arorik, goragoko arloa ez bada. Artikuluaren aglutinazioa egonez gero, ate 'puerta,puerto' genduke. E + a > ia gertatu da batzuetan, forma herrikoia dena. Baita ia > ie urratsa. Gonzalez de Salazar Zuia aldean bildutako toponimoetan ere arro 'barranco' badugu oso konstatatuta.

Deitura gisa Latierro dugu, baina gure ohiko zerrendetan (Gereñu, Muxika, Barrenengoa,...) ez dugu aurkitzen antzekorik.

¹³³⁵ Etxe bati buruz aritzen da, kuriosoki jabeak Aldai deitura du, dena dela, argi dagoena zera da, -ko atzikiaren bitartez, hainbat kasutan bezala, 'la (casa) de' adierazten dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Latorron bestea Lamuzan. Latorrokoaren jabea "Alday" da.
LATIAARROALDE		(Larra)			
Lateorroalde ¹³³⁶	1877	"Rgtro.Prop."	12.2	"heredad"	Ondoren "Latorroondo"
Latieorroalde	1952	U.A.Finc.Rust.	9.8	"heredad"	"Latieorro-aldea"
LATIAARRO-GOENA		(Larra)			
Latorrobuena ¹³³⁷	1940	U.A."Est.Cat."	10.11	"heredad"	B / g errakuntza argia. Deituretan ere gertatzen da Olaguenaga > Olabuenaga.
Latorrogüena	1952	U.A.Finc.Rust.	1.10	"heredad"	9.1ean "Latieorro-güena". Lehenengo e ez da ikusten ondo. 1.0an "Lateorrogüena"
Latorrogüena	1956	U.A.Amil.	1.6	"heredad"	
LATIAARRO-ONDO		(Larra)*			*86-14a
Latorroondo ¹³³⁸	1864	"Rgtro.Prop."	426	"urbana"	"Latorro-ondo". Gereñuk ere bai.
Latorroondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	58	"heredad"	242b-an ere bai.
Latorro ondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	72b	"monte"	
Latorroondo	1902	U.A.Cat.1900	1.14	"termino"	Elkartzen diren bi o gorde dira. 1.17an ere bai.
Latorroondo	1932	U.A."Est.Cat."	27.19	"heredad"	"Latorro-ondo"
Lateorroondo	1940	U.A."Est.Cat."	12.1	"heredad"	"Lateorro" eta azpian "ondo". 12.2an "Lateorroondo" dena batera . S. regato". 12.3an "Lateorro" eta azpian "ondo"
Latorrohondo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.36	"heredad"	13.3an "Latorroondo"
Lateorro hondo	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.8	"pago"	"Lateor Ho-". 1992an "Lateorro hondo"
Lateorroondo	1986	"Map.Top."	1	"kalea"	
Latorroondo	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	Gurpidekoak ere bai.
Latorróndo	2003	Goikoplaza	Ahoz.	"cio."	"Latorróndo están llamando ahora". Lamuza: "Latorróndo está allí en Latorro"
LATIORRO					Ikus Latiarro.
LATIORRO-GUENA					Ikus Latiarroguena.
LATIORRONDO					Ikus Latiarrondo.
LATXES		(Larra)			86-14d
Laches	1894	U.A. Finc.Rúst.	232h	"heredad"	Larra aurretik aipatuta, eta bertako bi jabeekin mugak dituela.
Laches arraño ¹³³⁹	1926	U.A."Est.Cat."	12.23	"prado"	"Berrio. Laches de Arraño"
Laches, Las	1940	U.A."Est.Cat."	24.5	"heredad"	Idazmakina egina. "E. camino Basaurbe"
Laches de Larraño	1956	U.A.Amil.	27.2	"campa"	
LATZA		(Larra)*			*86-14d
Latz ¹³⁴⁰	1994	Aranguren	Ahoz.	"termino"	"atzeko soloa... iñarrea dago...!".

¹³³⁶ Latiarro + alde 'parte, zona, extemo...': 'en la parte de Latiarro'

¹³³⁷ Latiarro + goen (goi(h)en) 'el de más arriba'+ a (art.): 'la parte de más arriba de Latiarro, Lateorro de arriba'

Nahiko arrunta denez, behintzat Bizkaian eta Gipuzkoan, Goienaga barik Goenaga agertzea, (Goien- ere agertzen da hemengo toponimian). Orozkon ere arrunta da Goenaga-k Guenaga gertatzea. Guenaga-z gain, Olaguenaga dago deitura gisa, toponimo Olaginaga bezala gorde dela. Bitxia da ere, g eta b kontsonanteen arteko errakuntza edo zalantza. Orozkon Olaguenaga dena, Urduñan Olabuenaga bezala agertzen da eta ikusten denez, aztertzen dugun toponimo honetan ere bai. Kontsonanteen disimilazioa ala gaztelaniazko 'bueno,a'adjektiboarekin erlazionatzearen ondorioa ?. Nire ustez, leherkari ozenen arteko trukaketa da, hurbiltasuna dela medio. Deitura gisa Olabuenaga dugu zenbait tokitan.

¹³³⁸ Latorro + ondo 'cerca, junto a, lado de...': 'junto a Latorro'

¹³³⁹ Beranduko konstatzioa denez, agian susmatzen da bukaerako ziztukaria erdararen pluralgilea izan daitekeela. Ez dakigu *lats* 'arroyo'-ri lotu dezakegunik, ez eta *latz* 'aspero, duro, severo'-rekin.

Gereñu: "Lacha" (lau tokitan), ... "Lacharreea, 1707, labrantío de Abechuco",... "Las Lachas, fuente en Opacua", "Lache, molino de Barria; caserío de Urbina. Término de Elosu", "Lacheoiturri, 1770...", "Lacheorreacalde, 1713". "Lacherra, arroyo de escaso caudal de Mártoda", ... "Lachiturri".

Gereñuren testigantza ikusirik (errekei hainbat erreferentzia egiten zaie, bai toponimoan eta azalpenetan ere bai), *lats* 'arroyo' izan behar dugu.

¹³⁴⁰ *Latz* 'aspero, duro...'+ a (art.). .

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Látz	2003	Aranguren	Ahoz.	"termino"	"Allí arriba no tiene más, luego aquello el montículo aquel que hace campa la Latz ¿La Latz? La Latz...que quiere decir cosa aspera sí, sí".
LAUARETXETA		(Goienuri)			(Kontuz, zeren hurbil Seiaretxeta omen dago, eta hainbat forma nahastu litezke, s/-en arteko grafia errakuntzak direla bide). ~ (Nahiko hurbil omen daude SEIARETXETA, LAUARETXETA eta LEGORRETA, batzuk nahiko argi idatziaki, besteak ez horrenbeste. Gainera zenbait kasutan suertatutako aldakiak nahasgarriak dira). Hots, 1952ko Goikosolo bera, 1956an "Legarecheta" moduan agertzen zaigu. Jabe bera, hamar arlo, eta erlazio bietan dagoen aldaketa bakarra aipatutako da.
Lauarecheta ¹³⁴¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	150c	"monte"	Goienuriko toponimoen artean, baserria bertan ere bai: "...Laurecheta, Larregui, Asunsolo..." . 164f-an ere bai: "...Palanca, Laurecheta, Astaiturrieta..."
Lauarecheta	1926	U.A."Est.Cat."	9.11	"monte"	"Lau-Arecheta". 22.12an "Lauarecheta" birritan aipatzen dela.
Lanarecheta	1940	U.A."Est.Cat."	23.2	"heredad"	Idazmakina egon arren, 1.894ko "Lauaretxeta"-z pentsa daiteke. Muga bat bat dator "Lambaracheta"-rekin.
Lambaracheta	1940	U.A."Est.Cat."	24.20	"monte"	"Lambaracheta" argi idatzirik. 27.5ean ere bai. Mugarria bat dator "Lanarecheta"-rekin.
Lambaracheta	1952	U.A.Finc.Rust.	9.12	"monte"	Oso argi dago m-z idatzirik.
Lauarecheta	1952	U.A.Finc.Rust.	13.5	"monte"	Zalantza bakarra u / n grafia, "Lanvarecheta"? bertan ere bai.
Landarecheta	1952	U.A.Finc.Rust.	16.2	"monte"	Zalantzazkoa. Argi dago "Land-". Bertan "Landerocheta"?
Legalecheta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"heredad"	"Alejagoiti, Sierraeta, Alza, Legalecheta, Legatecheta, Echateburu (Acharteburu), Iñarrando". Zalantzazkoa. Bertan "Legatecheta" honen bi mugakideen deiturak –mendebaldekoa eta ekialdekoa- bat datoz 1894ko 150c-ko "Lauarecheta"koekin, neurria ere antzekoa dela.
Lanarecheta	1956	U.A.Amil.	13.7	"monte"	Zalantzazkoa.
Lambaracheta	1956	U.A.Amil.	1.22	"monte"	Zalantzazkoa da. 1926an argi dago Lauaretxeta.
Landanacheta	1956	U.A.Amil.	16.6	"monte"	Palanka aldean.
Legarecheta	1956	U.A.Amil.	22.34	"monte"	
LAUKUTXUITA		(Larrazabal)			86-21b
Laucuchuita	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"monte"	Zalantzazkoa. Lau-/Lan-? Aldapea, Vivero, Bajo Beldio, La(u/n)cuchuita, Echeguren? (azken zatia ez da irakurtzen ondo)".
AUDIO					AUDIO/LLODIO herriaren izena da.
Flaudio ¹³⁴²	1085	"SMCo.Ledesm"	72	"localidad"	"...ad consecrationem ecclesie Sancti Petri de

Lats 'arroyo'-ri lotzeko aurrekoan testigantza ugari izan badugu, hemen lurraren izaera edo egoerari egiten zaio erreferentzia.

Gereñuk "Lacha" sarritan aipatzen du, baina ikusi dugunez, kasu askotan lats-i loturik dago.

¹³⁴¹ Lau 'cuatro'+ aretx 'roble'+ eta (atz.pl.): 'lugar de los cuatro robles'

Ikusten denez, hain gardena den toponimoa hau, azkenengo urteetan zenbait aldaketa izan du, batez ere, grafia errakuntzak, l kontsonantea s-tzat hartuz gero, nahiko antzekoak idazten baitzuten. Grafia errakuntza ugari sortu ere egiten ziren ziren u / r / m artean.

Zenbakiak ere sarritan agertzen zaizkigu toponimoetan, "Lauaretxeta", "Iruerreaka", ..."Bosturia" aspalditik dago dokumentaturik. Orduña aldean toki bati "Las Cinco Hayas" deitzen zaio.

¹³⁴² Hemen batera jarri ditugu hainbat mendetan zehar ondo bereizi diren herriaren izenaren forma euskalduna eta erdalduna, nahiz eta jatorri berbera izan.

Zenbait iritzi daude izen honetaz. Baten batek esaten zuen Lau- herrian dauden lau koadrilekin erlazionatu behar dela. Nik neuk bukaera ikusirik, Izardui > Isardio, Asudui > Asudio... eta horrelakorik kontutan izanik *dui* aukeraz pentsatu nuen, besteak beste, baina oso zaila da, zeren gehienbat botanikako munduan agertzen zaigu. Aurrekoari ezin zaio eman garrantzi handirik oso ahula baita hipotesi hau. Dena dela, Trebiño aldean omen dagoen Lau+uria 'villa' toponimoak >Lauria /Laudia eragun dezakena, bukaeran u/o a/o alternantziak daudela. Gereñurengan "Laube...Laudea 1708,...Launa...Launciri...Launsa 1704,

Launza1772" aurkitzen dugu (azken bietan botanikako -tza multzo atizkia izan dezakegu, -dui egon zitekeen moduan).Kontutan har daiteke kanpokoek bere modura hartzen dutela toponimoek, behin Orozkon dagoen Astoaga izenaz, Orozkoko ez zen batek idatzen zuen Astorga, bere aukerei moldatuz. Baina esan dugunez, indar gutxiko hipotesia iruditzen zaigu oraingoa.

Bidezkoena da A. Irigoienek aipatzen duena, hau da, Claudius-etik etortzea. Honek erantzuten dio fonetika aldetik gertatu diren urratsak, baita logika aldetik. Azkena diot, zeren aurkezpenean jartzen dudanez, erromatarren aztarna batzuk geratu zitzaizkigun herrian eta inguruan, baina, batez ere, Santa Agedako inskripzioa, Bitorikako zubia izan daiteke ere, eta baita guretzat garrantzitsua dena Flaudio, Bitorika izenak batatz bestea. Euskararekiko eta politikoki izan zuten erromatarren eragina ez zen handiegia izango, euskarak iraun baitzuen, baina bai merkataritza mailan eta agian herriko puntu nagusiak neurri batean kontrola zitezkeen galtzadak eta Imperioko sare ekonomika zaintzearen. Hortik letorke Flaudio izena, herrian egon zitezkeen pertsona nagusi bat, Seberianus > Zeberio, eta antzekorik ditugun bezala. Hau baieztatzen digu J. Caro Barojak: " ...antiguas villas y fundos que llevan el nombre propio de un primitivo poseedor o fundador de la explotación..."

Mitxelenak zera diosku; " -o. Es al parecer, un suf. que acompaña a adjetivos (cf.nabaro 'notorio/nabar, nabari: don Belcho de Irurre,...yenego de Berrio...Garaio...Es particularmente frecuente la terminación -io en muchos apellidos de difícil etimología: Areitio, Baquio, Elorio (quizá de el(h)orri)...Hay pruebas de que la terminación -ano, -anu se redujo a -o detrás de i (y) en la pronunciación popular: Aramaio (Aramayona), Otxandio (Ochandiano). Es tal vez también el caso de Ludio forma vasca de Ludio (Alava), de Claudiano (la relación con Claudius la estableció Meyer-Lübke...)...La población vizcaína Ceberio...aparece designada como Ceberiano..." Aipatu dudanez, kasuren batean -io zenbait kasutan tui botanika munduan multzoa adierazten duen atzizkitik dator, ikus Asudui > Asudioeta abar , beraz, Areitio lotu daiteke Arestui-ri.

Fonetika aldetik, kronologikoki ikusten dugu, lehenengo batean /c/ talde kontsonantiko /f/ bideratzea ahoskera aldetik. Dena dela, kontutan izan dezagun Pozak esaten diguna: " el Emperador Flauio Vespasiano hazer una ciudad ...riberas del mar de Bizcaya, la qual llamaron Flabiobriga, conformando su nombre de Flauio con la habla de la región, en que llamauan brigas a los pueblos..." . Beraz, honetan /f/ taldea agertzen zaigu.

Dena dela, fonetikoki ondo frogatua dagonez, talde kontsonantiko hauek euskarak hartzerakoan lehenengo kontsonantea galtzen dute, beraz, edozein kasutan Ludio izan genezake ondorio gisa. Honen ondoren, bi aukera izango genituen, alde batetik hizkuntza ofizialen maila izan dutenak, hau latina eta ondoren gatzelera, eta beste alde batetik bertako hizkuntza izan den euskara.

Aipatutakoen hizkuntzen ofizialen fonetikaren arabera, hasieran lateral bikoitza gordeko zen, talde kontsonantikoaren ondorio gisa, edo baita euskararen eraginez lateralaren errerealizazio indartsuago batez. Au diptongoaren monoptongazioa gertatuko zen ere, euskarak, berriz, jagongo zuen, dena dena ditugun hainbat kasutan euskarak ere monoptongazioa egin du.

Konstatazio aldetik zaletasun handiz saiatu nintzen aurkitzen herriaren izen euskalduna Ludioko Artxibo Historikoan XVI. mendetik hasten den dokumentazioan, baina, nahiz eta milaka edo miloika bider izena ikusi, beti Ludio agertzen zaigu, kasuren batean Ludio agertzen dela. Aldez aurretik esan beharra dut herriaren forma euskaldunaren berria Orozkon egon nintzen bitartean orain dela 18 urte entzun nuela lehenengoz, zeren eta euskaraz egiten denean beti esaten da Ludio. Kasu honetan euskara mintzatuak izan da gure artxiborik onena.

Bilatze horretan, dokumentu berberari buruz, hau da, bertako elizaren konsagrazia, Fludio / Ludio/ Flabio aipamenak daude, baina Kukullako Done Milanga bertan irakurri nuenez, Fludio da argi eta garbi agertzen dena. Gereñuk Madinabeitiaren datuak hartzen eta beste txostenaren batean haxe errepikatzen Ludio aipatzen du, baina dokumentu horretan Fludio baino ez da irakurtzen.

Eusko Ikaskuntzaren 'Fuentes Doc. Med. P. V- Autores varios'-en bitartez forma euskaldunaren berri izan nuen. Durangora bertaratu ondoren argi irakurri nuen Ludio 1512ko dokumentu batean. Gertatzen dena, sarri askotan gertatu dena izan da, latineko dokumentazioan bezala, izenak nahitaez agertu behar zirenean agertu direla. Hots, bertara joan zen laudiorra, izenaren forma euskalduna baizik ez zuela jakingo. Bitxikeria gisa, beste batean kontatu dudana, hau da, neskatila orozkoar batek behin esan zuen: 'voy a ir a Ludio a por unas zapatillas' edo antzeko zenbait, bertakoek barre egiten zutela, ezbaiztuen jakin euskal forma baizik. Berdin gerta zitekeen Barrenengoak aipatzen duen kasutan ere.

Ludio aldakia sarri agertzen da XV. mende aurretik, nahiko garrantzitsua den dokumentazioan, erregeen eta G. de Salazarren konstatazioetan. Baita 1798an orozkoar baten aipamenetan. Felix Muguruzak dio forma honi ez zaiola eman behar zion garrantzia, zeren dienez, ia gaurdaino iraun du. Nik ez nion ikusten horrenbeste indarra, dena dela, bere iritzia kontutan izanik, baserri baserri galdezka ibili nintzenean bertakoei Ludio-z ere galdetu nien, baina ez zitzaion inori ezaguna egin. Dena dela, horrek ez du esan nahi aurreko garaietan Ludio aldakia ez zela erabili.

Ludio forma bai egin zitzaidala bitxia, hau da, joda duen forma euskalduna. Behin baino gehiagotan pentsatu dut, eremu honetan jodarena moda edo prestigio kontua izan zitekeela, eta oraindik jarraitzen dut pentsamentu horrekin, dokumentazio asko begiratu ondoren. Baina azter ditzagun honen aldeko eta aurkako arrazoiak, kontutan izanik zaila dela segurtasun osoz zenbait aldaketa, zeren denboraren poderioz galdu egin baitira. Adibidez, Azkuek aipatzen zuen Orozkoako o + a hiatuak , oba egiten zuela. Nik Orozkon zaharrenei galdetuz ez dut inondik inora aurkitu, baina kuriosoki Ludioko toponimoen artean badugu horren frogarik: Solloa > Solloba. Baina Ludio-ekin jarraituz forma honen alde arrazoi hauek ditugu:

1) Konstatazio bera, horrela agertzeak pisu bat du, Ludioko kateximen hamar argitalpenetan honela agertzen baita.

2) Bonapartek Ludioko aldakia Arriagorriako azpieuskalki barnean sartzea, besteak beste, jodagatik izan zitekeen. Onartu behar lekuren batean esaten dudanez, Zollo aldean agure bati Ludio entzun niola, nahiz eta oraingoek (50, 60 urte ingurukoak) Ludio baino ez dute esaten. Baita nire lagun baten amak Ludio esatea, zeren hark esaten zidanez: 'esaten badautsozu Ludio, ez daki zer dan! '. Giltzarria honetan egongo litzateke, Ludioko zati bat Santa Luzia eta Isusi ingurukoak,

bertan izan zela euskararen azkenengotariko eremua, haiek esan zidatenez, artzaintza zela eta harremanak Arrankudiaga eta Zolloekin izan dituztela. Inguru honetako euskarak bai izan dezakeela joda, baina Laudiko beste eremukoa Orozkokoarekin antza gehiago zuen, hau da, jodik gabekoa.

Azkenik, eta, hau da, agian arrazoi tinkoena Audiyo agertzeko kateximetan, honen egilea Arrigorriagako Jose Antonio Uriarte izatea, bertan joda bizirik zegoela

Laudio formaren alde dauden arrazoiak hauek dira:

1) Oso garrantzitsua den testigantza denbora aldetik (1775-1847) lehenengotarikoa eta auzoa, Okondokoa, baitzen, J. P. de Ulibarriren lekukotasunak dugu, honek zalantzarik gabe, Audio idazten du.

2) Bertako euskararen, azaldutako eremuan salbu, ez dago jodaren arrastorik. Bonapartek Londresen argitaratutakoan ez dago jodik.

3) Azkuek inork baino hobeto bereizten zuen joda, egie (Audio, Orozko) eta egiye (Arrankudiaga, Zollo) batzen zituela. Azkue berak herriaren izena jartzerakoan Audio idazten du zalantzarik gabe.

4) Orozkon Audio baino ez dut entzun sei urtetan zehar. Audioko euskaldunei ere Audio izena hartu diet beti.

Hau dena zehatzagoa dago azalduta aurkezpenean euskalkiari buruz aipatzen ditudan datuetan.

Nire iritziz, idatzi mailan jodak izan duen eraginaren iturria 1813ko dokumentu honetan aurki daiteke, modarenaz edo prestigioarenaz gain, orain batuarekin gertatzen den bezala (esan nahi dut konstatazio gisa Orozkon bertako euskara ahoz %80 egiten den bitartean, gehienetan ofizialki idatzirik batuaz baino ez da agertuko). Azter ditzagun, beraz, dokumentu hau.

Geroago egindako karpetatxo baten azalean jartzen du:

Juzgado Municipal.

Juicio promovido para repartir la herencia de Gabriel de Urquijo fallecido en la Villa de Santa Clara (Cuba), entre sus hermanos de Audio.

Fecha: Año 1813.

Observaciones: 1.er Documento en que aparece Audio, en Euskera.

Dokumentu honek ez du azalik, beraz, orriz orri aztertuko dugu Audio izenaren agerpena eta lekukoena:

1 orr. kubatarrek egindako eskaeran, baina hiru lekuko giputzen testigantzaren arabera: Audiyo ...Laudiyu ...Laudiyo

1b lekuko azpeitiarrak: Audiyo

2. donostiar batek: Audio eta beste donostiar batek: Audiyo

2b. audioarrak aipatzen du, baina kubatarrei jarraituz: Audiyo.

3 audioar berberak Audiyo...Lludio,...Lludio en bascuence Audiyo,...Lludio o Audiyo...

3b, 4, 4b, 6, 6b, 7b orritan Lludio agertzen da.

8an Llódio ó Audiyo

8b,9, 9b orritan lau audioarrei galdetzen zaio eta laurak erantzuten dute, besteak beste, : Audiyo

Ondorio gisa zera dugu: 9 bider dugu Audiyo, 3 bider Audiyo, batean Audiyo, eta besteetan Lludio. Lehena audioarrek erabiltzen zutela, tarteko biak Kubako lekuko giputzek aipatuak (batean audioar batek, baina kubatarrei jarraituz), beraz, nagusiki hauxe dugu: forma jodunak giputzek emandak (Audiyo, Audiyo) , audiorrek, berriz, jodik gabekoak (Audiyo) egingo zuten

Aurrekoan letorke jodaren agerpena, zeren bertako testigantzak garai honetan, J. P. de Ulibarrirenak barne, Audio izenaren alde jotzen baitute.

Beste datu bat ere aipatu behar honetaz, zera da, bertakoak edo hurbilekoak ez direnean normalean ez dakite toponimoaren forma euskalduna, eta ofizial bakarra izan zenari jarraitzen diote ahoz eta idatzirik, hau da, entzunena egiten zaiena. Audion bizi diren orain dela 40 urte baino gehiago neba-arrebak mungiar batzuek, azken biak Audion jaioak, hango euskara ondo gorde dutela, euskaraz egiten dutenean beti erabiltzen dute Lludio. Berdin gertatzen da hurbilekoak ez diren euskaldunekin, izen euskalduna ez badakite, Lludio, Lludio... esango dutela. Ruth-en liburua itzuli zuen abade audioarrak ondo baino hobeto jakingo zuen herriaren izen euskalduna, baina kasu honetan, kanpora begira jarriko zuen Lludio, kanpoan zegonez, dokumentua Parisen baitago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Laudio	1093	"SMCo-Madina	84	"localidad"	Flaudio...Et ego senior Lope Sanxoz de Flaudio..." J. Madinabeitiak: "El libro de Amurrio "...a la consagracion de la igl. de S. Pe. de Laudio (Lludio)... Lope S. de Laudio"
Flabio	1095	"Llorente"	461	"localidad"	"ecclesie Sancti Petri de Flabio...Lope Sanxoz de Flabio..."
Flaudio	1095	"SMCo.Serrano"	286	"localidad"	" ad consecrationem ecclesie S. Petri de Flaudio... Lope Sanxoz de Flaudio"
Flaudio	1095	"SMCo."	c.7	"localidad"	Bertan "S.Petri de Flaudio... Lope Sanxoz de Flaudio..." irakurtzen da inungo zalantzarik gabe.
Flaudio	1095	"SMCo.Landaz."	c.7	"localidad"	"Suplem. a los Quatro Tomos.1928". "Arch.SMC Cax E.7.y Bulas 54b: "S. Petri de Flaudio... L. S. de Flaudio"
Lhodio	1124	"SMCo.Serrano"	225	"localidad"	"Ego igitur senior Enneco Lopez de Lhodio". Langraitzeko monastegiari egindako eskaintza batean.
Lhodio	1124	"SMCo.Ledesm"	237	"localidad"	"Enneco Lopez de Lhodio".
Lludio	1321	"Cam.Urdiain"	24	"localidad"	Arch.Prov. de Alava..."Lope de Mendoza, señor de Lludio, vende a Salvatierra..." Grafia gaurkotuta?
Lludio	1375	Varios.Eusk.Ik	24	"localidad"	"Carta-Puebla de Miraballes. Incluye confirmación de Juan I". Iturrizak ere. "por do partte con tierra de Lludio"
Lodio	1394	"Varios.Eusk.Ik	76	"localidad"	"Cedula del rey don Henrique...por querella de Hernan Lopez de Ayala, sennor de Lodio...". Hirutan "Lodio"
Lodio	1412	"Bien. e Fort."	32	"localidad"	"...era señor de Lodio..." 116an "los labradores de Orosco, e de Ledio..." ? Gaizki dagoela dirudi. 255ean "Lodio" bitan.
Lludio	1412	"Bien. e Fort."	137	"localidad"	137an eta 139an ere bai. 255ean "Lludio" ere bitan eta bertantxe "Lodio" beste bitan. 263an "Lludio" ere bai.
Lludio	1476	Varios.Eusk.Ik	14	"merindad"	"Don Fernando jura los fueros, priv. y libertades del Señ. de Vizcaya. D. F. de Ugarte e P. R.de Anunc. por Lludio"
Lludio	1488	"Cam.Urdiain"	25	"valle"	Arch.Prov. de Alava..."Memorial... pleito litigado con el Valle de Lludio y Señorío de Vizcaya..." Grafia kontua?
Lahudio ¹³⁴³	1486	E.Garcia.Sancho			"...en un valle qe se dize lahudio..."

Historikoki erabilera begiratu ondoren, oraingo errealitatea zera da, izen euskalduna ondo gordetzen dela inguruko herri euskaldunetan eta komunikazio medioen bitartez forma honen berri zabaldu egin da Euskalherrian. Bertako gehienek galdu zuten forma hau, euskara galdu zen neurrian. Dena dela, beti egon da, izen euskalduna gordetze aldeko joera bat, gure musiko laudiorrak, Ruperto Urkijo Maruri, egin zuen bezala, hau da, bere kanten letretan Laudio forma jartzen zuen. Beste batzuek berdin egin zuten. Ruperto Urkijoren datua Jon Labururen liburu batetik hartua dago.

Orain izen euskalduna osasuntsu agertzen zaigu, euskaraz gain, zabaltzen doa talde, taberna, elkarteen bitartez, zeren hauei gehienetan izen hau jartzen baitzaio. Bilbon, zein New York-en zabalduetako negozio batzuei izen bera jarri zaiela. Forma erdalduna zabalduagoa dago bertan eta kanpoan.

Etimologiari buruz berriki Errigotian XVI. mendean geroago aurkitu ez dudana "Laudio" ikusteak berriz zalantzan jartzen nau, Errigoiti izen euskalduna denez, ia -dui izan dezakegun. Ez dut ahaztuten hurbil, Foruan, adibidez, erromatarren aztarnak ere badaudela. 2000. urtean Gordoxolako Juanjo Zorrilla lagunak ataratzear duten liburu baten pasarte bat utzi dit, toponimiari buruz aritzen dena. Bertan oso deigarria egin zait "castañal Laudio de Rodayega 1722" ikustea, zeren Gordoxolan eta Errigoitian agertzeak pentsarazten dit -dui atzizkiarena.

Bitxikeria gisa A. Errastik lurretan "Oiar erreketeta" dela eta aldakien artean "Ochaerrequeta 1889...**Llodi**erreca 1931...Odaierreca 1944".

¹³⁴³1995eko 5. zenbakia duen "Sancho El Sabio" Euskal Kultura eta Ikerketa Aldizkarian, Ernesto Garcia Fernández-ek "El Valle de Lludio a fines de la Edad Media (c. 1400-1507)" lanak argitaratu zuen, bertan, besteak beste, herriko izenari haxe agertzen dela: "...El 3 de agosto de 1486 los Reyes católicos...emiten una carta dirigida a los alcaldes... *en un valle que se dize lahudio...*".

Egile honek esaten du "El nombre de Lludio se puede ver como "Odio", Helodio, Lahudio, Lludio, Lodio. etc. ". Gertatzen dena, oro har, zera da, tartean aipatutako formaz gain, erdal artikulutzat harturik izenaren hasiera, aglutinazio eta desaglutinazioa gertatzea, baina errakuntzan baino ez dira...

Ziur asko ez duela zer ikusirik izango, baina SMCo. Ubieta 759-1076 Kartularioan Salvada zerraren gainean aritzen dela "Sancti Romani de Flavione" 864 urtean aipatzen da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lodio	1491	.El Sabio "Esp.Iñurrieta"	66	"localidad"	Bost bider agertzen zaigu horrela. "F. Doc. Med. P. V. Eusko-Ikask. "Prov.real de Fernando e Isabel para que ...Llodio ...incorp. a Alava"
Laudio	1512	A.M.Durango		"localidad"	"...morador en Ludio"...A. M. D. Arm. 2 Leg. 7 (2) nº 101. eta Eusko Ikask. Fuentes Doc. Med. P. V. Autores varios".
Llodio	1536	"Lib.Baut."	0	"valle"	1537an ere bai. 1551n "Pedro de Llodio"
Llodio	1567	U.A.0107.1a	0	"valle"	Hortik hasita ia gaurdaino dok.-etan "Llodio" "valle,merindad(behin) gisa,1798an izan ezik "Lodio" agertzen dela
Llodio	1587	"Ldo.Poza"	49	"localidad"	"El valle de Orozco y el de Llodio, täbien solian ser de Vizcaya...Oquendo, Llodio, y Luyädo... Llodio..."
Llodio	1771	"Lib.Hip."	14	"valle"	Oroskoar batek "Lodio"
Lodio	1798	U.A.06010236.6	5	"valle"	"Francº Esteban de Larrea,nral de Ludio".
Laudio	1798	"L.Baut.Baran."	34	"localidad"	Federico de Barrenengoa "Onom.Tierra de Ayala"2 "Toponim."
Ellodio	1809	U.A06010253.12	0	"lugar"	Ollaurin "Essno de Su Mag.d."Fernando Septtmo."... EllodioSeñorio de Vizcaya o Provincia de Alava" bitan.
Laudiyo	1828	"Catecismo"	1	"localidad"	"Laudiyoco abade jaunen encarguz... Misericordiyaco etsian; Felipe Morales-en Moldateguiyan...".1854ko argitalpenean ere bai.
Laudio	1831	J.P.Ulibarri	7a	"localidad"	"laudio aldeco marran...". 9a "laudio alderancha...".11n"laudion...". Beti "Laudio" forma.
Llodio	1872	"J.I.Galindez"	1055	"localidad"	"latineti Llodio-balleraco euskerara. .Ruth-en liburua Llodio-co Euskeran. Parizko Bibl.Naz.Kanpoan zegoenez, agian jarriko zion erdarako izena, kanpoan ezagunago zalakoan.
Laudiyo	1877	"Catecismo"	1	"localidad"	"Laudiyoco..."E. Knorr:Catecismo de Astete en la traducción de Llodio. Dice "irugarrez" y en el interior "bostgarrenez".1890ean ere bai.
Laudiyo	1891	"Catecismo"	1	"localidad"	"Laudiyoco abade jaunen encarguz eta costuz...Bilbon... Delmasen... moldateguiyan. Geroko argitalpenetan ere bai: 1895ean, 1901an, 1909an, 1914an eta 1915ean. Guztietan "Laudiyoco abade jaunen..."
Llodio	1894	U.A. Finc.Rúst.	0	pueblo	110ean "heredad", beraz, izen honekin erdialdea definitzeko erabiltzen da.
Llodio	1900	"Nomenclator"	7	"localidad"	Llódio es un nombre puramen. oficial puesto q. no se conoce en todo el valle una entidad real que lleve igual denominación.
Llodio	1902	U.A.Cat.1900	2.21	"rústica"	"S. Via ferrea Tudela-Bilbao". Aretako soro batzuen artean aipaturik.
Laudio	1921	"Azkie-Erizki."	1	"localidad"	"Erizkizundi Irukoitza" egitean Ludioko lekukoz "Yaiogua: Ludio (Goyenuri-azunean)", "egie" bezala, jodik gabe.
Laudio	1985	"Eusk.Irigoién"	1	"localidad"	"Llodio, pop. Ludio, no puede proceder más que

Bilduta nuena urte batzuk lehanagokoa izanik, ez nuen datu hau aurkitu, eta artxiboetan bilketa lana orain dela urte batzuk utzi nuenez, datu lantzeari ekiteko, agian herriko izen euskaldunaren beste konstatazioren bat egon liteke. Geroago irakurri dut Jose María Vallejo Ruiz-ek "El porbramiento antiguo de Llodio-Laudio y el origen del topónimo" liburuan, "Laudio" forma 1467an "González y de la Hoz 1991" eta 1503an "Actas de las Juntas Generales de Alava...", bertan azaltzen duela Vallejo "Se trata ...de una tal Pedro de Ludio, alcalde de hermandad de Hueto".

Federico Barrenengoa Ludio bildu zuen Baranbion eta Lekamañan. Berak esan zidanez, Baranbio XVIII edo XIX. mendeko dokumentu batean.

"Ellodio 1809" forma errakuntza bat da, ahoskatzearen arazoa edo artikularen aglutinazioa edo jarri beharra. Ludio "Lezeaga" dena, baten bati "Elesiaga" entzun diot.

Hitz batean, gure herriaren izena ez du eskaintzen zalantza handirik, jatorri erromatarra kontutan izanik eta hortik aipatutako lege fonetikoak kontutan izanik, bi forma izan ditu denboran zehar, bata euskalduna, Ludio, egundaino iraun duena, euskara iraun duen bitartean eta bestea ofiziala, Llodio. Azken honetan gertatu dira aldakuntza fonetikoak, au diptongoaren monoptongazioa, lateralaren ahoskeraeta abar

. euskararen barnean ere gertatzen dira: daut > dot. ulea/ullia 'pelo'.

Fuent.Doc.78 (1511): "En **Laudio** bibe Juan de **Laudiogoytya**" Errigoitia.233 orr. Ludio ez dut aurkitu Errigoitiako gurko mapetan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Laudio	1986	"Map.Top."	1	"valle"	de Claudius, si tenemos en cuenta la ll-palatal... Lehenago zita gisa, Otsoak "Flaudio s/. carta fundac.iglesia" 1093an . Gereñuk "Laudio" antiguo nombre" urte berberan agertzen dela aipatuz, Medinabeitia iturri gisa esanez, baina urte horretan "Flaudio"baizik ez da agertzen.
Llodio	1993	"Ahozk.K.Eus"	1	"localidad"	Senedi murgiar batek euskeraz beti "Llodio, Llodiyo", nahiz eta Laudion ia 40 urte eraman, hango euskera Laudion jaiotako azken semeek gorde ere ondo egiten dutelarik.
Laudio	1994	Aranguren	Ahoz.		Arangutikoak ere bai. Gardeako E.Larrazabal (euskalduna) "asi estaba puesto a la entrada del pueblo, Laudiyo no!"
Laudio	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"pueblo"	"Llodio!, Lodio nunca. Laudio decía Artetxe el de Goisabal en 1932 en Fiestas de San Roke "Viva Laudio". Barbarabekoak eta Isusikoak berdin esaten dute Artetxerena.
Laudio	1994	Luxa	Ahoz.	"pueblo"	"Llodio? toda la vida! ; Lodio? no!; Laudio?, si! en vasco, el abuelo de Gallartu(decía): Llodio no es, es Laudio !"
Laudiano**	1996	Balend. Enbeitia	159	'nombre'	"Bizitzaren joanean. B. Enbeitia. Elkar Donostia 1986"...Okako gizon ospetsu...Bere izena Laudiano Ertzila zan, litorretako semea...abertzaleekin hainbat batzar egiten ziran, Laudiano buru zala.
Láudio	2003	Aranguren	Ahoz	"pueblo"	"Herriari zelan esaten deusazue? Láudio!". Bekoetxe: "¿Cómo decía Artetxe? ¡Viva Láudio!". Lau-di-o. Arrankudiagan baten batek Lodio esaten omen du.
Llódio	2003	Lamuza	Ahoz	"pueblo"	"Eso era el cementerio de Llodio".
Llódio	2014	Luxa	Ahoz	"pueblo"	"...vendía leche a Llódio..."
Láudio	2014	Luxa	Ahoz	"pueblo"	"Pues claro que me suena Láudio (bere aitak esaten omen zuen...)"
LAUDIOARRA					Hau, berez, ez da toponimoa herriaren izen euskaldunaren jentilizioa baizik)
Laudioarra ¹³⁴⁴	1831	"J.P.Ulibarri"	147	"patronimico"	Euskaltzaindiak 1985ean, "Laudio es la forma usual en lengua vasca...patronimico atestado...escritos de J.P.Ulibarri. Orozkon bertakoei "orozkoarrak". Lekuko orozkoar batek, Egurigartukoa, hemekoei "audioarrak".
LAUKASTAÑETA (Goienuri)					61-62c (1894ko "Castañeta", geroago, 1940an eta 1956an "Laukastañeta" moduan agertzen dena da)
Lancastañeta ¹³⁴⁵	1926	U.A."Est.Cat."	22.5	"monte "	"Lancastañeta" jartzen badu ere, Isusiko Laukastañeta da, zabalera (10,46 areas) ere bat datorrela. U/n letren arteko grafia errakuntza.
Laukastañeta ¹³⁴⁶	1940	U.A."Est.Cat."	10.26	"monte "	"Lau-castañeta", baina u/n? ez bait dute bereizten . "S. Camino a Arrancudiaga": "...Arricoche-Lurgorri, Arricoche -S. Camino a Arrancudiaga-, Aldaisacon ...arbolado y hierba...-N. Camino a Arrancudiaga- 43,14 areas, Lorbide y Guino-Pozueta, Lau-castañeta -S. Camino a

¹³⁴⁴ Laudio bertan bizi direnak izendatzeko noizbait sortu zitzaidan zalantza, ia audioarra edo audiotarra zen, zeren dakigunez, herrien arabera, finkatu da forma bat edo bestea, baina gure kasuan ez omen daude zalantzarik, bai J. de Ulibarri eta bai egungo lekuko orozkoarrak *laudioarra* aipatu dute.

¹³⁴⁵ Nire ustez, horrela idatzirik egon arren, *Laukastañeta* izan beharko da, zeren garai hauetan eskuz idazten zutenek nahiko antzera egiten zuten *u* eta *n*, eta ondorioz, gaizki hartzen ziren berkopiatzerakoan. Beraz, nire iritziz, *lau* 'cuatro' + *gastaña* (kaztaña) 'castaño' + *eta* (atz. plur.): ' (donde) los cuatro castaños' Antzekoa dugu *Lauaretxeta*. Mitxelenak bere aldetik *Lausagarreta* aipatzen du.

Gereñu: "Lauqueresa".

¹³⁴⁶ Lau 'cuatro'+ gastaña 'castaña, castaño'+ eta (atz.pl.): 'lugar de los cuatro castaños'

Antzeko formarik ikusi ditugu, hala nola Lauaretxeta, Lausagarreta, azkena Mitxelenak aipatuta.

Gereñu: "Lauqueresa".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Laucastañeta(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"monte "	Arrancudiaga- 10,46 areas, Minteparro, ..." Ez dira bereizten <i>u/n</i> . Jabea Isusikoa da, lurak bertan dituela. "N. E. O. Común, S. Camino".
Laucastañeta	1956	U.A.Amil.	22.38	"monte "	"S. Camino a Arrancudiaga". Santa Luzian. <i>u/n</i> zalantza, baina honetan u , idazmakina z egina dagoelarik: "... Arrecoche-Lurgorri, Arricoche, Aldeisacon -N. Camino a Arrancudiaga- 43,14 areas... robles y algo labrantio, Lorbide y Guinopozueta, Laucastañeta -S. Camino a Arrancudiaga- 10,46 areas... castañar, Mintiparro..."
LAUKASTAÑETA Lancastañeta	1940	(Olarte)* U.A."Est.Cat."	2.7	"monte "	*86-22a Idazmakina z egina. Tardamonte aurretik aipatuta: "Huerta, Becosolo, Ituriondo, Lancastañeta, Tardamonte, Amestuy, Royach-chiquerre". 8.4an idazmakina z egina, baina Olarte?, bai: "Lancastañeta, Solozar, Eperlanda, Rotabari". 27.84an ere bai. Argi idatzia egon arren, "Lau-": "... Lancastañeta, Tardamonte, Amestuy, Roia-chiquerre...". Hiru kasuetan <i>u/n</i> grafia errakuntza. 22.23an oso argi ere noiz den <i>u</i> eta noiz <i>n</i> : "Launchu, Launchu, Alatur, Launchu, Laucastañeta, Iturriburu". 7.15ean "Lau Castaneta" eta "Los Castaneta", baina biak gaizki Iturriburu ó Laucatañeta". Azkena gaizki irakurtzen delarik. "Sauga-?". Hemen <i>u/n</i> letren artean ez dago bereizketa handitik.
Laucastañeta(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.14	"monte "	"¿Las piezas estas de aquí tienen algun nombre? Una el Vivero, no se...nombres esto no tienen, nombres tienen los montes, uno es La Cuesta, el otro es Laukastañeta y otro Iturriburu, ¿Qué son montes de esta zona? Si, aquí mismo, ¿separados? No, un siete hace este, y el otro como un triángulo, son cuatro montes pero ahora hacen uno...antes se labraban"
Laukatañeta	1956	U.A.Amil.	22.32	"monte "	
Laukastañeta	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	
LAUKOALA Laucoala ¹³⁴⁷	1894	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst.	205h	"monte"	<i>u/n?</i>
LAUNTXU Launchu ¹³⁴⁸	1737	(Olarte) U.A.06010209.1	90	"monte "	Askotan aipatua. 1841ean (L.Baut.) ere bai. 1926an (U.A.-UM) "Sobre Launchu". 1797an beste bat Olaeta aldean?
Lauchu	1791	U.A.06010245.6	30	"termino"	<i>n</i> inposiboan galdu. 1877an(Becer.) ere bai.1914an(Vera) "Lancho". (Gere.) "Laucho"

¹³⁴⁷ Berandukoa izateak, behin bakarrik agertzeak eta gardena ez izateak arriskutsu egiten dute etimologietan sartzea. Itxuraz lau 'cuatro' + ko 'de' izan dezakegu hasieran. Barrenengoa: "Lauku...variante de Launko".

¹³⁴⁸ Oso finkaturik dugun toponimo hau ez du antzeko gehiegirik. Mitxelenak behintzat ez ditu aipatzen bere "Apellidos Vascos". Dela dela honen 4.8 FHV planun > laun

Azkue: "Laun: 1° (B-a-o-...), liso, llano..."

Argi izan dezakeguna zera da, bukaerako *txu* diminutiboa, diminutiboa baldin bada, bestela *tzu* multzo adierazlea litzateke.

Laun + txu formaz nahiko zuzena dirudi, gaztelaniaz "La Llanilla, El Llanillo" (Barrenengoa) edo "La Llanilla, Llanillo, Llanillos, Llano" (Gereñu) ondo konstatua baitaude

Hasierako atala ez dut uste *lau* zenbakiari lotu dezakegunik, ez eta *launa*, banatzailearekin.

Dena dela, fonetika aldetik badugu zenbait datu, nahiz eta finkatu ez, hala nola inposiboan dagoen nasalaren galera, bukaerako u-k > o egitea, au dipontongoak > eu, edo g edo b tartekatzea diptongo osatzen duten hitzen artean. Ikus Ondorioetan diptongoen teoria, bertan ikusten denez, egun (ehun) eta antzekorik baitaude. Hala eta guztiz ere, Laudioko "Lagunchu" hau oso berandukoa da, beraz, herri etimologiaz edo errekontzaz agertu izango da.

Antzaz Azkuerengan aurkitutakoa dirudi tinkoenetarikoa, beraz, 'el llanillo' genuke.

Gereñurengan "Launsa 1704, Launza 1772, Launzuricosoloa 1703" bilatu ditugu, baina lehenetan -tza botanikako multzo atzizkia egon daiteke, azkenean Azkueren zentzua duela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Launchu	1803	"Lib.Hip."	342	"ca. y cia."	Birritan aipatzen da.
Leunchu	1845	"Lib.Baut."	253	"cio."	
Launcho	1864	"Indic Finc.Urb"	96	"cio."	u>o . "1930eko "Nomenclator..."-en ere bai.
Launcho	1877	"Rgtro.Prop."	12.3	"monte "	u>o . 1.7b-an "Ascacho"dirudi ere. Hitz barnean ere bai: 3.1b-an "Cocullo"< 3.2b-an "Cucullu".
Launchu	1894	U.A.Finc.Urb.	67	"ca. y cio."	
Launchu (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	70	"her.mon"	201b-an ere bai.
Lauchu (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	104	"monte"	n inposiboan galdtu.
Launchu	1902	U.A.Cat.1900	1.13	"ca. ó cio."	
Launchu	1926	U.A."Est.Cat."	1.2	"heredad"	Gero komila artean batean "arriba la via" eta beste batean "bajo la via".
Lagunchu	1926	U.A."Est.Cat."	16.2	"monte "	"Zabale(Olarte)" eta gero aipatuta eta inguru horietan kokaturik.
Lanchu	1926	U.A."Est.Cat."	22.3	"heredad"	"Lánchu, Iturriburu, Alastuy"
Launchu	1940	U.A."Est.Cat."	24.40	"heredad"	Bitan. 13.36an "Laumchu"ere.
Launchu	1952	U.A.Finc.Rust.	1.2	"heredad"	Birritan aipatzen da. 9.7an idazmakina egina.
Labunchu	1956	U.A.Amil.	9.14	"monte "	Idazmakina. Launtxu izan daiteke. Bai horrela da: "...Aldapea -O. Camino-, Hortucheta, Hortucheta, Eguizar, Eguizar, Lanpocao, Zabalealdea, Labunchu...", zeren bera aurretik "Launchu" gisa agertzen baita.
Launchu	1956	U.A.Amil.	22.8	"heredad"	Birritan aipatzen da. 22.13an eta 22.32an ere bai.
Lagunchu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.11	"pago"	48A (Ibarra,Tardamonte eta Olabarrieta aldean) "Lagunchu".
Launtxu	1986	"Map.Top."	1	"cio."	H-1.
Launtxu	1994	Gurpide	Ahoz.	"cio."	"Launtxu en Gardea". Odiagakoak "Hay Launtxu abajo y Launtxu arriba"
LAUNT XU ABAJO		(Olarte)			
Launchu abajo	1902	U.A.Est.Mun.	109	"finca"	
LAUNT XU		(Larra)			
Launchu (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	122c	"monte"	Areta inguruko toponimo artean. 104an Alzarrate aurretik "Lauchu", beraz, Larran?
LAUNT XU, SOBRE		(Olarte)			
Launchu, Sobre	1940	U.A."Est.Cat."	13.28	"monte "	Zalantzazkoa. "-un-" ia batera idatzirik.
LAUNT XU-BARRENA ¹³⁴⁹		(Olarte)			86-22a~
Launchubarrena	1940	U.A."Est.Cat."	13.36	"heredad"	"Launchu-barrena"
Launchubarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"monte "	22.15 Berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Launchubarrena	1956	U.A.Amil.	22.13	"monte "	
LAUNT XU-BEKO A		(Olarte)*			*86-21b
Launtxubekoa ¹³⁵⁰	1902	U.A.Cat.1900	1.6	"ca. ó cio."	
Launtxubekoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Launtxu Bekoa". 1979an "Launtxu Beko"
Launtxu de Abajo	2003	Launtxu	Ahoz	"cio."	"...llega hasta el río...". Ameztoiuko: "Launtxuabájo le llamabamos..."
LAUNT XU-BURU ¹³⁵¹		(Olarte)			
Launchuvuru	1894	U.A. Finc.Rúst.	126c	"monte"	
Launchuburu	1926	U.A."Est.Cat."	7.13	"monte "	
LAUNT XU-GOIKO A ¹³⁵²		(Olarte)*			*86-22a
Launchuarriba	1956	U.A.Amil.	12.32	"heredad"	"Launchu Arriba", "O.Via ferrea"
Launtxugoikoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	E-1. "Launtxu Goikoa".1979an ere bai. Honetan biak artikuluz, "...beko" denean bata bai bestea ez
Launtxu arriba	1994	Launtxu	Ahoz	"cio."	"ahora dicen Launtxu goikoa" eta "Launtxu abajo, Launtxu bekoa" besteari.

¹³⁴⁹ Launtxu + *barren* 'parte inferior'+ *a* (artik.): 'la parte de (más) abajo de Launtxu'

¹³⁵⁰ Launtxu + *beko* 'de abajo'+ *a* (art.): 'Launtxu de abajo'

¹³⁵¹ Launtxu + *buru* 'parte superior, cabeza...': 'parte superior, cabecera de Launtxu'

¹³⁵² Launtxu + *goiko* 'de arriba'+ *a* (artik.): 'Launtxu (el) de arriba'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Laúntxu	2003	Launtxu	Ahoz	"cio."	"El caserío Laúntxu...". Bekoetxe: "Laúntxu".
Laúntxu Goikóa	2003	Launtxu	Ahoz	"cio."	"Launtxugoikóa 'llanito de arriba'"
LAURRE		(Larrazabal)*			
Láurre	2003	Ameztuiko	Ahoz	"fuente"	*86-14c (Ameztuikotik ibaiatz beste aldetik dago) "¿Has comentado otra fuente que hay enfrente la panadería –Urduñako errepidean, Zumeltzako bidearekin gurutzean-, en el río, en la campa del río...Esa era, El algo no se que ¿Laúrre?, Laure ¿El Aurre no? No, Láurre"
Láurre	2014	Presako-F. Bengoa	Ahoz	"fuente"	
LAZKANOENA		(Goienuri)			
Lascanoena ¹³⁵³	1771	"Lib.Hip."	29	"ca."	"las dos sus casas llam. las canoena" bukaera - /s/z? "L. deLascano" jabea zelarik. "sitas en la plaza". Geroago "caserías deLazcano"
LEGORBURU		(Olarste)			
Legorburu ¹³⁵⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	205q	"monte"	Bukaerako <i>n</i> hori inexistiboa?
Legórburu	1926	U.A.UM.0712.1	42	"monte "	Azentu proparoitonoa. Geroago idazmakinez egindako erlazioan ere bai.
Legorburu	1940	U.A."Est.Cat."	20.2	"monte "	27.72.an ere bai.
Legorburu	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	Olarategotxi ondoren aipatuta.
Legorburu	1956	U.A.Amil.	12.42	"monte "	
LEGORRA		(Olarste)*			
					*86-29b (Luiaondo da). Hots, 1940, 1952 eta 1956ko "Legarra" hasiera batean susmatu nuen ez "Legorra" bera da.
Legorra ¹³⁵⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	200b	"monte"	
Legorra	1926	U.A."Est.Cat."	16.14	"monte "	"Lejarza"-rekin bi muga bat datoz.
Legarra	1940	U.A."Est.Cat."	9.3	"heredad"	13.29an ere, baina ez dago argi.1.894ko "Legorra"tik?
Legarra	1952	U.A.Finc.Rust.	16.1	"pinos"	Birritan aipatzen da.Legorratik?
Legarra	1956	U.A.Amil.	13.9	"monte "	Zalantzazkoa. Idazmakinez egon arren, "Legorra" izan daiteke.
Legorra	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"es Orozko..."
Legórra	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"¿A ese mismo pinar a la parte de allá Luiaondo? A la parte que da allá de Aio para arriba aquello Legórra ". Launtxu: "... encima del jaro de Malabaso mirando para Luiando..."
LEGORRETA		(Goienuri)			
					86-06c~ (Nahiko hurbil omen daude SEIARETXETA, LAUARETXETA eta LEGORRETA, batzuk nahiko argi idatziak, besteak ez horrenbeste. Gainera zenbait kasutan suertatutako aldakiak nahasgarriak dira)
Legorreta ¹³⁵⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	63c	"monte"	"Becosolo (Becosoto omen idatzia) –N.

¹³⁵³ Lazkano (deit.)+ en (genit.)+ a (artik): 'la (casa) de Lazkano'

Askotan ikusi dugunez, etxea izendatzeko deiturari genitibo gaineratzen zaio.

¹³⁵⁴ Legor 'seco'+ buru 'cabeza, parte superior ': 'parte superior del (lugar) seco, secado'

Mitxelena: " *le(g)or* (vizc. guip.) 'seco'..."

Azkue: " Legor 1º (Bc,Gc), seco...2º grava, casquijo 3 (B,G), tierra (...en contraposición a mar)...4º (AN-b), cobertizo..."

Daukagun lehenengo konstatazioan inexistiboaren marka geratzen da.

Legorburu deitura gisa ere badugu konstatua.

¹³⁵⁵ Legor 'seco'+ a (art.): 'el (lugar) seco'

Gereñu: "Legorra...Luyando", "Las Legorras".

Barrenengoa: "Legorra...Lu."

¹³⁵⁶ Legor 'seco'+ eta (ugar. atz.): '(en) los (lugares) secos, los secasos?'

Argi dago lur-azalaren egoerari egiten zaiola erreferentzia.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Segarreta	1894	U.A. Finc.Rúst.	247	"heredad"	Camino...- 140 areas, Larrenburu 14,8 areas, Eulalia 177 areas, Telleria 114 areas, Solobarri – O. Camino...- 136 areas, U(r/l)ibarra 700 areas, Ibarrondo 230 areas, Arecerosti 94 areas, Ascachu 92 areas, Pozueta (Goienuriko mugakideak omen, Larrazabalekoa izan daitekeen bat izan ezik) 114 areas, Areschurreta 134 areas, Leposolo 64 areas, Legorreta 19 areas, Ascarteta 82 areas, Laceaga? 52 areas, Gorostizaga 48 areas, Echevarri –N. Camino, S. Arroyo...- 10 areas, Ibarra 8 areas, huerta 16 areas”, mugakide gehienak goienuritarrak direla ematen du (Bengoetxea, Ibarra, Etxebarri omen...).
Siarreta ¹³⁵⁷	1932	U.A."Est.Cat."	27.22	"heredad"	Segarreta, Sigarreta?. Bi muga ditu Goienuriko jabeekin. Grafia aldetik, s/ ez du bereizten askorik, baina hemen s dirudi. "Elesagoiti, Segarreta (Goienuriko mugakideak) 82,23 areas, Alza, Acharteburu". Jabea okondoarra.
Legorta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"heredad"	Birritan, oso argi idatzirik. Alza aldean. Jabea okondoarra, 1894koa.
Sierraeta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"heredad"	"...San Roque, Legorta..."
LEGUZAGA Legusaga ¹³⁵⁸	1924	(Goienuri) U.A.Cat.1900	7.2	"monte "	"Alejagoiti, Siarraeta, Alza, Legalecheta, Legatecheta, Echateburu, Iñarrando". Zalantzazkoa, ondo irakurtzen diren arren, batzuk gaizki daude. Ekialdeko muga bat dator 1932ko "Siarreta"rekin.
LEGUZAGALA Leguzagala	1952	(Olarate) U.A.Finc.Rust.	9.9	"monte "	Jabea Amurrikkoa. Agian ez zuen ondo ezagutu izen hau, zeren lehengoz agertzen baita.
Leguzalaga	1956	U.A.Amil.	12.38	"monte "	Gaurko SEGURZA izan daiteke. Zalantzazkoa. Birritan aipatzen da. Geroakoarekin alderatuta bukaera (-gala/-laga).
LEIZAGALDE Leizagalde ¹³⁵⁹	1894	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	147	"monte"	Zalantzazkoa. Etxebarri aldean. Nahiz eta idazmakinez egin egon, ez dut uste ondo dagoenik.
LEKANDA Lecanda ¹³⁶⁰	1537	(Larrazabal)* "Lib.Baut."	2	"apellido"	Ikus Lezeagaalde. Goienuriko toponimoen artean, baserria ere Goienurin dagoela.
					Kat. 732. zk., *86-13b "ochoa de lecanda".1577an (U.A)"d. de lecanda".

Bigarren konstatazioan berriro dugu / eta s letren arteko errakuntza. Hirugarrean, aldiz, sinkopa dugu

Gereñu: "Las Legorras", "Legorreta".

Barrenengoa: "Legorreta...los sequerales" ", "Legorta.-Zuaza.- Var. de **Negorta?**...".Uste dut sinkopa dela (fonetikoki ez dut uste ezinezkoa denik berak dioena, *numero* > *lumero* gertatuz gero), Gallarreta > Gallarta-rekin gertatzen denez, edo Gallarraga > Gallarga.

¹³⁵⁷ Zalantzazkoa. Kokaeragatik dirudi Seiairetxetatik hurbil dagoela, eta agian bera izan daitekeela, zeren behin Seiarretxeta agertzen baita. Geroago ikusi dudanez, bera omen da.

Hasiera batean, zear egon zitekeela uste nuen eta hortik: "aldaki izan daitezkeen hauek nahiko berandukoak direnez, oraingo honetan" (Mitxelena) *zear* 'oblicuo, costado, ladera ' ...Cearra..Zearreta, Zearsolo...", baina ez omen da horrela.

Gereñu: "Ceansolo, 1705, labrantío de Zárata". Hau Zeanuri bezalakoa izan daiteke, "Cearsolo,..", "Ciabidea, Ciarrena..".

Bitxia da, fonetika aldaketak edo beste ren bat dela medio, tarteko ziztukariaren galera.

¹³⁵⁸ Hau eta ondorengoa berandukoak zalantzazkoak dira. Gainera, ez dugu aurkitzen antzekorik besteen zerrendetan. Grafia errakuntzaren bat izan dezakegu.

"Segusaga 1940" bera omen da.

¹³⁵⁹ Lezeaga (Ikus)+ *alde* izan daiteke.

¹³⁶⁰ Inguru hauetan hain ugari dugun toponimino hau ez du etimologia errazik, nahiz eta izen gisa inungo aldaketarik gabe agertzen den unetik tinko iraun. Lekanda dugu oso ugari deitura gisa Laudion eta Sudupen. Toponimo gisa Pagomakurretik

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lecanda	1747	U.A.070101.1	1	"casa/s"	1614an "m. delecanda" 1772an (Conc.) ere bai. 1811n "La de Lecanda (casa)". 1847an (L.Baut.) etab gaurdaino.
Lecanda	1771	"Lib.Hip."	34	"ca. y cia."	
Lecanda	1894	U.A.Finc.Urb.	189	"ca. y cio."	
Lecanda	1894	U.A. Finc.Rúst.	193b	"monte"	
Lecanda	1902	U.A.Cat.1900	1.7	"ca. ó cio."	
Lecanda	1926	U.A."Est.Cat."	20.2	"monte "	"Lecanda Larrázabal)
Lecanda	1940	U.A."Est.Cat."	4.2	"monte "	"Lecanda en Larrazabal"
Lecanda	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"monte "	
Lecanda	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.1	"pago"	
Lekanda	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai. Osoak 1965ean "establecimiento humano s.XVIII-XIX"
Lekanda	1994	Lekandazar	Ahoz.	"cio."	Bekoetxeok ere bai.
Lekánda	2003	Lekandazar II	Ahoz.	"cio."	"Entre Lekánda y Lekandasár". Gorostiza: "Aquellos es Lekánda"
Lekánda	2014	Luxa	Ahoz.	"cio."	"Lekánda"
LEKALDAALDE		(Larrazabal)*			Kat. 745. zk., *86-13b
Lecandalde ¹³⁶¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	80b	"monte"	
Lecandalde	1926	U.A."Est.Cat."	12.18	"heredad"	"Larrazabal" jartzen zuen lekuan gainean idatzirik.
Lecandalde	1926	U.A."Est.Cat."	22.8	"heredad"	
Lecandalde	1940	U.A."Est.Cat."	10.28	"heredad"	24.26an ere bai...
Lecandalde	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"robles"	13.7an ere bai aa>a .22.23an ere bai: Aldapa -N. La misma casa y camino vecinal, S. Arroyo de la casa...-, Echaurre- N. Castañal de la casa...-, Solobarri, Lecandalde, Mostacha, Cantera, Pagazacolandia, Arpillo, Echeburu, Achiquituri, Bisquerra, Goraudiguste -N. riachuelo-..."
Lecandalde	1956	U.A.Amil.	12.34	"monte "	aa>a.
Lecandalde	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.1	"pago"	"Lecandalde-" 30A.
Lecaralde	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"piezas de debajo de Lecanda"
Lekandalde	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	Bekoetxeok "debajo Lekanda, regato que baja a Odibar". Kastañiza Goiko II.ak ere bai.
Lekandálde	2003	Lekandazar II	Ahoz.	"termino"	"El arroyo que hay entre Lekánda y Lekandazar, que baja por Lekandálde es Lekandakorréka"
Lekaldálde	2003	Ostenko	Ahoz.	"campa"	"...llegamos al caserío de Lekánda . 'Debajo del caserío hay una campa bastante maja - galdetzeko'... ¡Lekaldálde ¡, Lekaldálde que es de Lekandasár..."
Lekaldálde					Lezandazar II.ak "Lekaldálde" ere erabiltzen du: "Y esa zona intermedia entre Lekaldálde y Rebis, yendo para Larrazabal, sería el jaro de Monterédo"
Lekaldálde	2014	Kastañiza	Ahoz.	"campa"	
LEKANDABE		(Larrazabal)			(Hots, berbera -jabego bera- 1952ko beste

Gorbeiko bidean, haitz batek izen bera du, baina Laudiokoa ez du agirian behintzat inungu haitzik, hau diot lekuaren arabera, erlazioren bat bilatu nahian. Orozkon badago ere Lekanduri deitzen zaio auzune bat.

Mitxelenak ez du aipatzen ez hau, ez antzekorik. Azkuerengan ez dut aurkitzen honen atala ziurtasunaz izan daitekenik, agian "Leka: 1º (c,...), vaina, cáscara...", "-Anda, sufijo diminutivo, que se emplea en muy pocas palabras...oilanda 'polla'...**eskanda** 'roble pequeño'...(De aritz + kanda?)".

Gereñuk Laudiokoak aipatzen ditu eta, horrez gain, "Lecaiturri, Lecamaña, Lecancha...Lecandero", "Lecandiaran, barranco", "...Lece...".

Gereñuren testigantzak ikusiz gero, agian botanikari loturik egon daiketeen zerbaitetaz pentsa dezakegu (Lekaiturri) edo "Lekantza?", baina beste batzuek, aldiz, Leze 'sima'-ren alde jotzen dute lkusi dugu -ondo > -ando urratsa, baina ez dakigu edo behintzat ez dago frogatua ia *ando* gertatutako horrek anda-raino hel daitekeen (uste dut kasuren batean solo > sola >sala gertatu zela).

Gorbei aldean, hau orografiaren datu bat ematearren, dagoen Lekanda, Pagomakurre inguruan dagoen tontor bat, haitz bat da, tokirik altuena izanik eta, gainera, nahiko zorrotza.

Barrenengoa: "Lekanda.-Lar(rinbe)-...*leca* 'retama'*anda* 'cuesta' ", "Lekandero.-Lek(amaña)..."

¹³⁶¹ Lekanda + *alde* 'lado, costado...': 'en la zona de Lekanda, junto a Lekanda'

Argi geratzen da *a + a > a* urratasa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lecandabe ¹³⁶²	1956	U.A.Amil.	22.21	"heredad"	zerrenda batean "Lecandalde" gisa: "Aldapa, Echaurre, Solobarri, Lecandalde, Mostacha..." Idazmakina egina: "Aldapa, Echeburu, Solobarri, Lecandabe, Mostacha...Arpillu, Achoicoiturri...")
LEKANDABURU Lecandaburu ¹³⁶³	1770	(Larrazabal)* U.A.06010218.1	73	"paraje"	Kat. 729. zk., *86-13a 1779an .1926an U.A.UM."Lecanda Laburu"eta idazmakina, "Lecandaburu"? dirudi. Baietz ziurtatzen dugu gero Lecandaburu" baitakar. Errakakuntza dirudi, beraz. 205p-an ere bai.
Lecandaburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	35c	"monte"	13.34an ere bai. 13.37an "Lecanda-buru" Birritan aipatzen da. 22.11n ere bai. 22.9an eta 22.12an ere bai. "encima Lekanda, junto a fuente de Zapuela". Bekoetxeok, Kastañiza Goiko II.ak ere bai. "Lekandaburu...encima de la casa, toda la zona encima de Lekanda ...Debajo de Lekandáde y Lekandaburu...". Ostenko: "...tenemos Lekandaburu..."
Lecandaburu	1926	U.A."Est.Cat."	20.25	"monte "	
Lecandaburu	1940	U.A."Est.Cat."	4.5	"monte "	
Lecandaburu	1952	U.A.Finc.Rust.	16.6	"cereales"	
Lecandaburu	1956	U.A.Amil.	16.20	"monte "	
Lecandaburu	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	
Lekandabúru	2003	Lekandazar II	Ahoz.	"termino"	
Lekandabúru	2014	Kastañiza	Ahoz.	"termino"	
LEKANDAKO Lecandaco ¹³⁶⁴ Lecandaco	1894 1956	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst. U.A.Amil.	209e 22.54	"monte" "monte "	Zalantzazkoa.Nahiko argi idatzita.
LEKANDAKO-ERREKA ¹³⁶⁵ Lecandacoerreca Lecandacoerreca	1877 1940	(Larrazabal)* "Rgtro.Prop." U.A."Est.Cat."	12.1b 10.23	"finca" "monte "	Kat. 745. zk., *86-13b "N. Arroyo". 27.32an ere bai, mugetan " N.E. Regato Lecandaco-erreca" 22.29an ere bai "Gardea Lecandaco-erreca". Eta "Regato de Lecandaco-erreca" "al Aldaikoerreka muchos(le llaman) Korreka". "pegando a Lekandalde. Lekandazarrekoak, Bekoetxeok, Kastañiza Goikokoak eta Barbabekoak ere bai.
Lecandacoerreca	1952	U.A.Finc.Rust.	22.28	"monte "	"¿Encima de Biondeta hay un montículo?...El jaro le llaman, eso es de lñaki...y a la parte de abajo yendo para Lekánda o por ahí...Eso es Lekandakorréka". Ostenko: "Lekaldáde que es de Lekandasár...Y luego bajas a Lekandakorréka..una zona...el entorno del regato...". Lekandazar II: "EsLekandakorréka".
Lekandakorreka	1994	Olariaga	Ahoz.	"regato"	
Lekandakorréka	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"regato"	
Lekandakorréka	2014	Ostenko	Ahoz.	"termino"	
LEKANDASOLO Lecandasolo ¹³⁶⁶	1894	(Larra) U.A. Finc.Rúst.	232i	"heredad"	86-14b "...Mendieta, Lecandasolo, Mendico Querezaondo, Mendico, Morteru..."
Lecandasolo	1940	U.A."Est.Cat."	24.6	"heredad"	Idazmakina egina. "Lcandasolo" Larra? Mendieta eta Mendikoalde artean aipatzen baita.
LEKANDAZARRA Lecandaçar ¹³⁶⁷	1584	(Larrazabal)* "Lib.Baut."	72	"apellido"	Kat. 796. zk., *86-13d Bi basarri daude, Lekanda eta Lekandazar. "b. de lecançaçar"

¹³⁶² Lekanda + *be* 'parte inferior, abajo': 'parte inferior de Lekanda'¹³⁶³ Lekanda + *buru* 'parte superior, cabeza': 'parte superior de Lekanda'¹³⁶⁴ Lekanda + *ko* (tok.gen.): 'de Lekanda'¹³⁶⁵ Lekanda + *ko* (tok.gen.)+ *erreka* 'arroyo': 'arroyo de Lekanda'

Sarritan ikusi dugunez, o + e > o gertatu da azkenengo konstatazioan.

¹³⁶⁶ Lekanda + *solo* 'heredad': 'heredad de Lekanda'¹³⁶⁷ Lekanda + *zar* 'viejo'+ *a* (art.): '(la) (casa) vieja de Lekanda, Lekanda la vieja'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lecandaçar	1663	U.A.07010502.1	8b	"paraje"	1619an, 0107.1.83b-an ere bai.
Lecandazarra	1747	U.A.070101.1	1	"termino"	"junto a Lecandazarra". 1758an "Lecanda zarra" eta "Lecandazarra". 1787an "Lecandazarra" Artikulurik gabe honetan, bertan artikuluz ere dagoela. 1772an (Conc) ere bai .1821ean eta 1861ean (L.Baut) ere bai.1877(Becer) etab. gaurdaino.
Lecandazar	1747	U.A.070101.1	1	"paraje"	
Lecandazar	1771	"Lib.Hip."	14	"ca. y cia."	"M. de Goicoechea de Lecandazarra" jabea dela, beraz, bigarren deituratzat top eta, gainera, artikuluduna. 235b-an ere bai.
Lecandazarron	1783	"Lib.Hip."	185b	"termino"	Lekandazar izan ziteken, gainera, inguru horretan dago, baina bukaera argi dago "-on" dela. 1926an (U.A-UM).
Lecandasar	1811	"Lib.Baut."	4	"casa/s"	
Lecandazar	1894	U.A.Finc.Urb.	200	"ca. y cio."	
Lecandazar	1894	U.A. Finc.Rúst.	81b	"monte"	109an ere bai.
Lecandasar	1894	U.A. Finc.Rúst.	131b	"monte"	
Lekandasar	1894	U.A. Finc.Rúst.	150d	"monte"	
Lecandazar	1902	U.A.Cat.1900	1.12	"ca. ó cio."	
Lecandasar	1926	U.A."Est.Cat."	22.8	"heredad"	
Lekandazár	1926	U.A."Est.Cat."	22.13	"monte "	Azentua azkenengo silaban.
Lecandasar	1940	U.A."Est.Cat."	12.8	"monte "	17.4an ere bai. 17.9an "Lecandazar"
Lecandazar	1940	U.A."Est.Cat."	24.33	"monte "	Idazmakina egina. 27.46an "Lecandasal" errakuntza?
Lecandazar	1952	U.A.Finc.Rust.	1.6	"monte "	12.7an "Lecandasar". 13.5ean ere bai. 22.12an "Lecandasalazar" eta "Lecandazar"ondoan muga berdinekin.
Lecandasar	1956	U.A.Amil.	9.26	"monte "	12.37an ere bai. 13.7an "Lecandazar". 22.16an "Encima de Lecandazar", "Sobre Lecandazar"
Lecandasar	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.1	"pago"	"Lecandasa-". 1992an "Lecandasar"
Lekandazar	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979ekoan ere bai.
Lekandasar	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	Lekandazarrekoak eta Bekoetxeakoak ere bai.
Lekandasár	2003	Lekandazar II	Ahoz.	"cio."	Gorostiza: "Ahí Lekandasár"
Lekandazár	2014	Luxa	Ahoz	cio."	"Ah, Lekandazár " (ez da ohiko erabilera),
LEKANDAZAR-ALDE		(Larrazabal)			
Lecandasaralde ¹³⁶⁸	1926	U.A."Est.Cat."	20.20	"monte "	"Lecandasar Alde"
Lecandasalde	1940	U.A."Est.Cat."	13.18	"monte "	"Lecandasalde": "Aldapea, Gorostisalde... Errecalde, Lecandasalde, Uguscun, Iturrieta..."
Lecandazaralde	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"monte "	Idazmakina egina.
Lecandazaralde	1956	U.A.Amil.	1.3	"monte "	"z/s"?
LEKANDAZAR-BARRENA		(Larrazabal)			
Lecandasarbarrena ¹³⁶⁹	1940	U.A."Est.Cat."	1.6	"monte"	
Lecandazarbarrena	1926	U.A."Est.Cat."	7.12	"monte "	Lehenengo hitzako bukaerako <i>r</i> inposiboa galdu egiten da...
LEKANDAZAR-BURU		(Larrazabal)			
Lecandasarburu ¹³⁷⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	208b	"monte"	Azkenengo hiru letrak ez dira ondo irakurtzen.
LEKANDAZAR-ONDO		(Larrazabal)			
Lecandasarondo ¹³⁷¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	241c	"monte"	86-13b
Lecandazarondo	1926	U.A."Est.Cat."	7.12	"monte "	"O.Arroyo"
Lecandasarondo	1926	U.A."Est.Cat."	20.25	"monte "	"Lecándasár-ondo"

1747ko konstatazioa artikuluz agertzen da. Bidezko denez, artikulua geroago galdu egiten da. 1783an, aldiz, artikulua hurbilaz edo inesiboaz pentsa daiteke, baina agian Lekandazarondo dugu gaizki harturik.

¹³⁶⁸ Lekandazar + alde 'lado, costado, parte...' : '(la) parte de Lekandazar, junto a Lekandazar'.

Honetan Lekandazar finkaturik dago izen bezala, nahiz eta Lekanda izenean oinarria izan.

¹³⁶⁹ Lekandazar + *barren* 'parte inferior'+ *a* (art.): 'la parte inferior de Lekandazar'

¹³⁷⁰ Lekandazar + *buru* 'parte superior, cabeza...': 'parte de (más) arriba, cabecera de Lekandazar'

¹³⁷¹ Lekandazar + *ondo* 'junto a , próximo...': 'junto a Lekandazar'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lecandasarondo	1940	U.A."Est.Cat."	1.6	"monte "	"Lecandasarrondo" <i>rr/n?</i> Ondoren
Lecandazarondo	1952	U.A.Finc.Rust.	17.3	"monte "	"Lecandasarbarrena" "Goirizabalena...Lecandasar-ondo - S. Arroyo monte-, Astovizalde, Goirizábal, Larracullu". 7.5ean ere bai.
LEKUBARRI		(Goienuri)*			Kat. 458. zk., gutxi gorabehera, *61-62c
Lecubarri ¹³⁷²	1802	U.A.06010251.3	7b	"jaro"	Isusi aldean. "linda por cabecera con Camino Real que va al Santuario"
Lekubarri	1996	F:Ussi	13	"tokia"	"Gokotxorro: Gaur egun gaztelerazko El Jaro izenez ezaguna den arren, toponimo hau ez da inolako jabetza-ziurtagirietan ageri. 1947an txaradi edo abaro moduan eta Gokotxorro izenarekin azaltzen da. 1756an Lekubarri izenarekin eta txaradi moduan agertzen da.Isusitik Ermurako bidean, errepidea zuzen dagoen lekuan, ezker aldean errepidearen ondoko kararizko hormaren amaieran du hasiera."
LEKUBARRI		(Larra)*			*86-14d
Lecubarri	1745	U.A06010211.27	2	"heredad"	"Zabala, Gurrupide..." aldean.
Lecubarri	1894	U.A. Finc.Rúst.	250	"heredad"	Bi mugagatik Larra aldean ematen du.
Lecubarri	1926	U.A."Est.Cat."	9.8	"heredad"	
Lecubarri	1940	U.A."Est.Cat."	10.6	"heredad"	
Lecubarri	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"heredad"	
Lecubarri	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	43.
Lekubarri	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	Gurrupidekoak:" en la zona de de Aransolo"
Lekubarri	2003	Berrio	Ahoz	"monte"	"¿Hay otra que comentaste que estaba entre medio de Gurrupide y Aranguren? Si, que es Lekubárrri exactamente". Aranguren: "Lekubarri dago, Gurrupidetik Berrio erdin...Gero Aransolo...". Gurrupide: "Lekubarri , esa será la que baja a Aranguren que le dicen ellos".
LEKUNBURU		(Goienuri)			
Lecumburu ¹³⁷³	1894	U.A. Finc.Rúst.	89	"monte"	"Lecum-"/"Lecune-"?. Ellakuri baserrikoa.
LEKUNONDO		(Olarte)			Ikua. LEKUONAONDO
LEKUNTxu		(Goienuri)			86-14b
Lecunchu ¹³⁷⁴	1924	U.A.Cat.1900	5.1	"heredad"	Areta. "Echebarri (Areta), id, Goicosolo, La fuente,

¹³⁷² *Leku* 'lugar, sitio'+ *barri* 'nuevo': 'lugar nuevo'

Mitxelena: "lek(h)u 'lugar': Lecubarri, Lecube, Lecue, Lecueder...".

Orozkon badago ere horrelako toponimoa, Jauregitik Ibarrara dagoena, Zaldun (Gordoxola) ere bai.

Gereñu: "Lecua", "Lecubarri, término de Barambio", "Lecuberri, el mismo anterior", "Lecucha, Lecugana, Lecumendi". Arabako batzuk agian laku > leku hipotesiaz pentsa daiteke, ondoren u-k eragindako itxiduraz.

Barrenengoa: "Lekualde.- Amurrio...", "Lekubarri.-Baranbio-Saratxo...".

¹³⁷³ *Leku* 'lugar' + on 'bueno/a + buru 'cabecera'.

Honetan zail samar iruditzen zitzaidan inexisten lehenengo atalean agertzea fosilizaturik, bidezkoagoa iruditzen zait Azkuek aipatzen duen aukera lehenengo atalerako: "Lekune (AN?, B?, G?, Añ. ms), ámbito...", zeren agian horrek emango baitzion zentzua Lekuntxu-ri. Lekune > Lekun izan dezakegu Solaune > Solaun dugun moduan. Dena dela, Lekuona toponimoa ere ikusi behar da, zeren hortxe bertan dugu Lekune aldakia nahiko arrazoitua.

Mitxelena: "Lecumberri, se interpreta como leku-on-berri".

¹³⁷⁴ *Leku* 'lugar, sitio + on 'bueno' + txu (dim.): 'lugarcillo bueno, lugar pequeño bueno'.

Aurreko ondorio atera dut, ondo frogatua dagoen "Lekunondo < Lekuonaondo" eta Mitxelenak dioena ""Lecumberri, se interpreta como leku-on-berri" kontutan izanik.

Lekubarri dugu Orozkon.

Barrenengoa: "Lekunbarri.-Bar(anbio).- Var. de Lekubarri".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lecunchu	1926	U.A."Est.Cat."	7.11	"monte "	Lecunchu". "Santa Ana, id, Goicosola. Lecunchu". Jabego bera 1924an: "Echebarri (Areta), id, Goicosola, La fuente, Lecunchu".
Lecunchu	1940	U.A."Est.Cat."	13.22	"monte "	Idazmakina egina. Areta?. Bai "Areta, Santa Ana, Goicosola, Lecunchu".
Lecunchu	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"monte "	Idazmakina egina. Areta ondoren aipatuta, gainera, beste toponimoengatik eta mugari batengatik Aretakoa dela baieztatu daiteke. Bai, horrela da: "Areta, Lecunchu". 7.11n "Echegarri - N. Carretera Bilbao-Pancorbo-, Echegarri -N. Carretera Bilbao-Pancorbo-"
LEKUONA		(Olarte)*			*86-29b
Lecune ¹³⁷⁵	1616	U.A.0107.1	48b	"casa/s"	1877an (Becer.) .1914an(Vera) . Gereñuk ere bai. 1900-1930eko "Nomenclator"-en ere bai.
Lecuna	1735	U.A.06010208.3	1	"barrio"	"varrio Lecuna...de Olarte". 1772an (Conc.). 1811n (Diezm)"La de Lecuna". 1979ko Toponimia mapan "Lekuna".
Lecuona	1775	"Lib.Hip."	117b	"heredad"	Alboan, baina gero "Lecuna".
Lecuna	1775	"Lib.Hip."	117b	"termino"	u o > u . 324b-an ere bai.
Lecuona	1795	"Obisp."	1	"casa/s"	Gereñuk ere bai. 1965ean (Otsoa) "establec. humano...epoca romanización..."
Lecuna	1894	U.A.Finc.Urb.	108	"ca. y cio."	
Lucuna	1894	U.A. Finc.Rúst.	119c	"monte"	e u > u u . "S.Arroyo".Asimilazioa edo agian errakuntza, lehenago "Cucuza"dago aipatuta. 138b-an ere bai.
Lecuna	1894	U.A. Finc.Rúst.	124b	"monte"	
Lecuona	1902	U.A.Cat.1900	1.15	"ca. ó cio."	
Lecuna	1926	U.A."Est.Cat."	9.4	"heredad"	16.14an "regato titulado de Lecuna"
Lecuona	1940	U.A."Est.Cat."	8.9	"monte "	24.38an idazmakina .
Lecuna	1940	U.A."Est.Cat."	12.9	"heredad"	u o > u .
Lecuna	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"monte "	Idazmakina egina.
Lecuona	1952	U.A.Finc.Rust.	13.4	"heredad"	Iraun du forma zaharrak. 9.13an "Lecuna","S. regato Lecuona", forma biak ditugarik.
Lecuna	1956	U.A.Amil.	12.26	"monte "	
Lecuona	1956	U.A.Amil.	13.5	"monte "	
Lecuna	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.7	"pago"	
Lekuona	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Lekuna	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	Gurpidekoak: "cerca de Cucusa pero más

Lehen aipatu ditugu:

Gereñu: "Lecua", "Lecubarri, término de Barambio", "Lecuberri, el mismo anterior", "Lecucha".

Barrenengoa: "Lekualde.- Amurrio...", "Lekubarri.-Baranbio-Saratxo..."

"Lekuntxu" hau, Lekunberri eta horrelako batzuk ikusterakoan, batzuetan inplosiboan agertzen den surdurkaria bi aukeraz pentsatu nituen: 1) (Larracullu > Larrancullu. Ikus "N" barnean 3.1), hau da, Lekubarri > Lekunbarri bidea edo 2) Inesibo fosilizatua (Arangutin, Gariburun...), baina Mitxelenak biltzen duena kontutan izanik ("Lecu(o)na, Lecumberri ...Ya en...lbaruñ-Cachopin,...se lee.Lecumberri: "quiere decir lugar nuevo y bueno."), duguna zera da, u + o > u murrizketa.

¹³⁷⁵ Leku 'lugar, sitio'+ on 'bueno'+ a (artik.): 'el lugar bueno, el sitio bueno'

Ikusten denez, nahiko goizetik "Lekuona > Lekuna, Lucuna > Lecune 1616" urratsak ditugu, nahiz eta askotan jatorria itzuli.

Lekuona^{atik} Lekunera urratsak kontutan hartzekoa da, zeren bizkaeraren eremuan badugu berdin bukatzen diren toponimoek, hala nola Solaune, nahiz eta honetarako beste jatorria susmatu.

Fonetika aldetik u + o > u dugu, eta ondoren hurrengo silabako bokalaren itxiera.

Mitxelenak: " lek(h)u 'lugar'...Lecubarri, Lecube, Lecue, Lecuona (Lecuna)..." on, hun 'bueno'...Lecuona (der. Lecumberri), Larraona, Basahun, Etchaun..."

Gereñu: "Lecua", "Lecubarri, término de Barambio", "Lecuberri, el mismo anterior", "Lecucha".

Barrenengoa: "Lekualde.- Amurrio...", "Lekuna", "Lekubarri.-Baranbio-Saratxo..."

Ondo frogatua izango ez baguenen: Lekuona > Lekuna > Lekune (kronologikoki askotan bezala, ez da izaten urratsen eta aldaketan artean orden zehatza), Lekune-k Solaune > Solaun gogoratuko zigun, baina Solaguren > Solaguen > Solaun frogatua dago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lekúna	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	arriba".Odiagakoek eta Launtxukoak ere bai. Agustín Larrazabalek ere bai. "Y abajo Lekúna, que es Lekuona dicen...". Launtxu: "Caserío Lekúna"
LEKUONAAALDE		(Olarte)			*86-29b
Lecunalde ¹³⁷⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	119	"monte"	"S.Arroyo"
Lecuonalde	1952	U.A.Finc.Rúst.	13.5	"monte "	13.4an berbera gaizki idatzirik "Lecuonalde"
Lecuonalde	1926	U.A."Est.Cat."	13.1	"monte "	
Lecuonalde	1940	U.A."Est.Cat."	8.9	"heredad"	
Lecuonalde	1956	U.A.Amil.	13.4	"pinos"	
Lecunalde	1956	U.A.Amil.	9.9	"monte "	Hirutan.
Lecunalde	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"seguido de Lekuna"
Lekunálde	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	"¿A la zona de la presa como le llamabais?, ahí Lekunálde, así como el caserío es Lekuna, el otro Lekunálde".
LEKUONAONDO		(Olarte)			
Lecunondo ¹³⁷⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	138c	"monte"	Olarteko toponimoen artean aipaturik, baserria ere Olarten dagoela.
Lecuondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	200b	"monte"	"S.Arroyo", "Lekuonaondo"-tik etor daiteke. <i>n</i> inplosiboan galdu?
Lucuamondo	1926	U.A."Est.Cat."	16.11	"monte "	Lekuonaondo bera da mugengatik argi dagoenez, baina horrela idatzia.
Lecunaondo	1926	U.A."Est.Cat."	16.12	"monte "	16.14an "Lecunaondo...Sur con regato de Lecuna"
Lecuamondo	1940	U.A."Est.Cat."	9.3	"heredad"	Armuruburu aldean.
Lecuonaondo	1940	U.A."Est.Cat."	9.4	"monte "	"Lecuona-ondo"
Lecuamondo	1952	U.A.Finc.Rúst.	16.1	"pinos"	Birritan aipatzen da. Lekuonaondo-tik dirudi.
Lecuonaondo	1952	U.A.Finc.Rúst.	16.1	"pinos"	"Lecuona-Ondo"
Lecuamondo	1956	U.A.Amil.	13.9	"monte "	Zalantzazkoa. Idazmakinez egina, Lecuamondo, Lekuonaondo izan daitekeela dirudi.
LEIOI ZUBIA		(Larra)			
Leones, Puente de ¹³⁷⁸	1986	"Map.Top."	1	"puente"	"Puente de los Leones"Anuntzibai. H-9, eta "Leoi Zubia" ere bai.
LEPOSOLO		(Goineuri)			
Leposolo (GO) ¹³⁷⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	63c	"monte"	Kat. 596. zk., 86-06a
Leposolo	1926	U.A."Est.Cat."	7.3	"monte "	147b-an eta 229b-an ere bai. Iñarrondo aldean
					Leposolo?

¹³⁷⁶ Lekuona + *alde* 'lado, costado...': '(en la) parte de Lekuona'

Sarritan gertatzen denez, konstaturik dugun lehenengo forma ez da zaharrena, agian herrikoiena, hizkuntza mintzatuaren eraginez. Gertatu dena, tinbre bereko bi bokalak elkartzea, Lekuona + *alde* > Lekuonalde. Ikus Lekuona.

¹³⁷⁷ Lekuona + *ondo* 'junto a , próximo...': 'junto a Lekuona'.

1894ko testigantzetak solik ikusirik,"Lecunaondo<Lecuonaondo" ondo konstatatua ez bagenu, *ona* 'bueno' arrastorik ez genuen sumatuko, eta bestetik antzaz "Lecunondo"-k duen lehenengo sudurkaria sobera egon zitekeela. 1894ko "Lecuondo" formaz ondo egon daiteke, nahiz eta beste tokitan izan.

"-amondo" bukaerak grafia aldetiko errakuntza ematen du, eta bitan agertzeak ez du garrantzi gehiegirik, zeren askotan kopiatu egiten dira batzuk besteengandik, dena dela, badut "Amondo" deitura duen lagun batek. Lezama aldean uste dut horrelako toponimo dagoela. Laudion Amaondo > Amondo ikusi dut dokumenturen batean.

¹³⁷⁸ Izendapen hau berria dirudi.

¹³⁷⁹ *Lepo* 'espalda, parte trasera'+ *solo* 'heredad': 'heredad de la parte de atrás'

Orozkon erabiltzen dira *lepoazurre*, *bizkerazurre* (artik.) zentzu berdinekin, hau da, 'columna vertebral', beraz, *bizkar* eta *lepo* hitzek antzeko zentzua dute. Laudio toponimian ikusia dugu *bizkar* eta *gibel*.

Azkue: "lepo ...2º (Bc) espalda", zeren beste lekuetan 'cuello'adierazten baitu.

Okondon oso erabilia da mendi baten aldeak aipatzean "...por la otra espalda, la otra espalda..." eta antzekorik. 'espalda' horrek atzeko aldea adierazteaz gain, albo ere adierazten du.

Ohizko zerrendetan ez dut aurkitzen toponimo hau, bakarrik Gereñuk biltzen du horren jatorria izan ahal duen "Lepazar, Lepazarra"leku-izenak.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Leposolo	1940	U.A."Est.Cat."	10.16	"monte "	Idazmakina egina. 24.17an birritan aipatzen da.
Leposolo	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"monte "	22.6an eta 22.34an ere bai.
Leposolo	1956	U.A.Amil.	2.8	"monte "	12.30ean ere bai. 22.28an "Leposolo" asimilazioz edo errakuntza <i>e o > e e</i> .
Lepusolo	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.1	"pago"	17B. "Lepusolo", "Ascachu"ondoan. 1894ko "Leposolo" <i>o > u</i> .
Leposólo	2006	Goiri	Ahoz	"monte"	"Leposólo esta subiendo, en la carretera de Santa Luzia, después de dejar a la derecha la entrada a la chavola del de Andiko, un poco más adelante, antes de la curva hay un hay, pues un poquito más adelante un trozo que queda a la izquierda de la carretera". Larrabekoak ere entzun du.
LEPOSOLO		(Larra)			86-14a~
Leposolo (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	125	"heredad"	Larrako toponimo baten ondoan aipatuta, Larrako jabe batekin muga bat duela. Lateorro baserrikoa. "Aldapa -S- Camino-, Leposolo -E. Relatante-".
Lopesolo	1940	U.A."Est.Cat."	1.7	"heredad"	
LERTA		(Larra)			
Lerta ¹³⁸⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	15	"heredad"	Berriogioiako baserrikoa.
LESÃO		(Goienuri)*			Kat. 220. zk., *86-05b
Lesao ¹³⁸¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	90d	"monte"	"S.Arroyo".139g-an ere bai.
Lesao	1911	U.A.Cat.1900	3.18	"monte "	Birritan aipatzen da. Garate aldean.
Lesao	1926	U.A."Est.Cat."	12.7	"monte, regato "	12.8an Goienuri eta Larrazabalen artean. 27.2an "regato Lesao" birritan aipatzen da.
Lezao	1926	U.A."Est.Cat."	22.17	"monte "	
Lesao	1940	U.A."Est.Cat."	13.15	"monte "	23.6an "Ache"-ko hegoaldeko muga "regato Lesao. N.E. Cº a Oquendo" . 23.7an berdin, baina ekialdeko muga.
Elisáo	2003	Garate	Ahoz	"pieza"	"¿Esa pieza? ¡Elisáo!"
Eleságo	2003	Atxa	Ahoz	"barranco"	"Eleságo debajo de casa Gárate"
Elesáo	2003	Izagirre	Ahoz	"barranco"	"¿A la parte abajo del barranco? ¡Elesáo!". Andetxaga: "Elesáo nace en la fuente de Gárate"
Eleságo	2014	Atxa	Ahoz	"barranco"	"Eleságo (batean edo ematen du El Lesago esaten duela, baina geroago ez)"
Elesáo	2014	Izagirre II	Ahoz	"barranco"	
Lesáo	2014	Izagirre II	Ahoz	"barranco"	
LESÃO		(Larrazabal)			(Hau agian Goienurikoa izan daiteke)
Lesao	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte "	12.4an ere, baina /s ia berdinak egiten dute. 22.35ean "Lezao"
Lesao	1956	U.A.Amil.	12.13	"monte "	12.24an ere bai. 27.1ean "Lezao" idazmakina birritan aipatzen dela.
LEXARDUI		(Larrazabal)*			*86-21b
Lecetio ¹³⁸²	1623	U.A.07010502.1	22	"robleal"	"robleal llamado Lecetio como bamos a Odiaga".

¹³⁸⁰ Behin bakarrik agertzen den toponimo honen antzekorik ez dugu bilatzen ez Mitxelenarengan, ez eta Azkuerengan. Sinkopa baten ondokoa izan daiteke.

¹³⁸¹ Toponimo honen jatorria Mitxelenak aipatzen duen *lasao* -n egon daiteke. Gure ustez, Lasao horrek *lats* 'arroyo'+ *ao* 'boca': 'boca del arroyo' adieraz lezake, hau da, erreka irteten dan lekua. Honen alden jotzen du hartu dugun datua "...regato Lesao", "...Sur: Arroyo" aipatzeak, baita Lasarte izatea inguru haietan ere.

Horrez gain, bildu ditugun "Ascao? (aska + ao) 1571, Errecao 1775, Iturrao". Baita "Ugao" ere. Oro har, edo neurri batean behintzat, urari loturik.

Hala eta guztiz ere, iruditzen zait, oso kontutan hartzeko dela Gereñurenagan aurkitzen dugun "Leseagaburua 1728, Leseao 1713", zeren horrek *leze* 'sima, cueva...' aukera eskainiko zigun. Gainera, dagoena dagoen bezala hartuz gero azken honen alde jotzen du, lehenengo aukera fonetikoki posible izan arren.

Lezao 1946 ikusteak "Lezo" herria gogoratu dit, ao > o murrizketa posible baita.

¹³⁸² Oro har, *lexar* 'fresno'+ *dui* (bot. multzo atz.): 'fresnedal, fresnedo' dugu

Orozkon *lexar* hitza bizirik dago, behintzat horrela azaldu zidan bertako batek aditua zena egur munduan, zerra bat izan baitzuen.

Mitxelena: " l(e)izar, lexar 'fresno': Galindo de Leyçarra,... Leizarraga,... Lexaralde, ...Lejarza ...Lizardi, Lizarduy, Lizarza..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lecetro	1623	U.A.07010502.1	42	"robledal"	Gero "Lecetro", "Latiarro/Latrario" bezala. "robredal llamado L(?)eçetro como se ba a odiaga" ."Latiarro/Latrario". 1674an eta 1739an "Lecetro". 1738an "Lezetro".
Lezetro	1623	U.A.07010502.1	42	"robledal"	"que se va a Odiaga"189an"a Odiaga" 1738an "Lezetro"eta "Lezetro"...como vamos a Odiaga". Ikus Lexardui.
Lezertui	1771	"Lib.Hip."	42b	"paraje"	"Q.Larrazabal". 119b-an ere bai, "cia. de Gojenengoa"-rekin mugatzen dela, lbagazuaga aldean.
Lezerdui	1776	U.A.06010220.4	20	"monte "	""Lezerdui , Garve, roiachpe, Ysardui..."12b orrialdean "Lezerdiu", beraz, <i>ui/ü</i> .
Lezerdiu	1776	U.A.06010220.4	12b	"monte "	"Lezerdiu". <i>iu</i> bukaera oso argi dagoela. <i>ui>iu>io</i> .
Lecerdui	1777	"Lib.Hip."	145b	"paraje"	
Lezerduy	1780	"Lib.Hip."	164	"ca."	"las dos casas suyas (lbagazuaga y ...)
Lezerdio	1788	U.A.06010229.9	27b	"paraxe"	49an ere bai.
Elejardui	1791	"Lib.Hip."	263	"ca. y cia."	"casas y caserías, pral, y accesorias llamadas lbagazuaga y Elejardui"
Lexardui	1793	U.A.06010247.23	1b	"termino"	"lexardui". 2an eta 3ban ere bai.
Lecertui	1804	"Lib.Hip."	348	"arroyo"	"arroyo titulado ..., con heredades... ca. de Echeoru". Kokapenagatik eta fonetikagatik Elejardui>Lecertui dirudi.
Lesertu	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"La de Echeoru ó Lesertu"
Lesardi	1877	"Rgtr.Prop."	12.1	"monte "	
Elezardio	1877	"Rgtr.Prop."	5.2b	"finca"	12.2b-an "Lecerdio"
Lesordi	1894	U.A. Finc.Rúst.	75	"monte"	<i>iu>i</i> , baina <i>a/e/o?</i> . Mugengatik bera da.
Lesardio	1894	U.A. Finc.Rúst.	158b	"monte"	
Leserdio	1894	U.A. Finc.Rúst.	165	"monte"	158b-an "Lesardio", beraz, <i>a e > e e</i> .
Elesardio	1894	U.A. Finc.Rúst.	195g	"monte"	Hasiera batean horrelan zegoen idatzirik, gero <i>a</i> gainean <i>e</i> jarri zaio.
Eleserdio	1894	U.A. Finc.Rúst.	195g	"monte"	Hasiera bateko Elesardio zuzenduz> Eleserdio.
Eleserdio	1902	U.A.Cat.1900	2.28	"monte "	Bere aurretik "Echeoru"aiapaturik, gero "Gurpide"(Larrazabal). 3.2an ere bai, "Presaco" jabegokoa.
Lesardi	1926	U.A.UM.0712.1	11	"monte "	Geroago idazmakinez egindako erlazioan ere bai.
Elesardio	1932	U.A."Est.Cat."	27.15	"monte "	Iparraldeko deituran "Lexardoi" dugu.
Lesardi	1940	U.A."Est.Cat."	13.27	"monte "	27.46an bitan "Lesardi-", baina bestea zalantzazkoa ez baitakugu <i>u</i> den hala bokalaren luzamendua. 27.47an idazmakinez egina.

Azkue: " Leizar (b,...), fresno...", baina dakigunez, i-ren eraginez bustidura gertatzen da *lexar* eginez.

Oso bitxia egiten zait, Azkuek *lexar* ez aipatzea, zeren horrela ahoskatzen baita Orozkon.

Ezaguna da bizkaeraren eremuan ematen diren aldaketak, aurreko i bokalak eragiten duen palatalizazioagatik, haitz> hatx, naiz > nax (batzuetan), noiz > noxeta abar.

Agian ez da izango leku bera, edo nahiz eta denborarekin bereizteko aukera izan, baina ezagutzen dugun lizardui-tik ez du ematen urrun dagoenik. Nik ez nuke baztertuko, lateralaren aglunazioa dela eta, ondo ezagutzen ez ditugun garaietan, hurbiltasuna ez zegoenik esandakoen artean (Lizardui, Lizardi).

Oro har, zera daukagu, batez ere, XVIII. mendean *lezer* lehenengo atalean, ondorengo menderako *lexar*, *lesar*, ... , hots, dardarkariaren eraginez erdiko bokala zabaldu egin dela. XVII mendekoa nahiko zaila dugu, zeren bukaerako dardarkaria ez zaigu agertzen eta ez du ematen inplosiboan egoteagatik galera eragin duenik, baizik eta talde kontsonanteikoen arteko trukaketa. Ondorengo silaban, aldiz, agertzen da. Bukaerako dui > tio hain goiz gertatzea ere bitxia litzateke, gertatu baldin bada.

Ikus daitezkenek, oso goiz dugu -tio forma, -tui batetik eratorria. Bukaera honek ez dakit zergatik Lekeitiora gogoratu dit (Lekeitio, Lekitto, Lekatxo...), dena dela, honetaz Irigoieneke Nicetus pertsona izenean ikusten du posible jatorria.

Bukaerako atzikiarekin jarraituz, dardarkariaren ondoren XVIII mendean *dui* nahiz *tui* dugu, baina denborarekin ozenaren alde jotzen da. Gehienbat betiko bidea dugu bokalekin, hau da, *ui > iu > io*, eta batzuetan monoptongazioa *i*, *u* edo *o* geratuz.

Beste fenomeno bat da lateralaren aurretik, batzuetan agertzen den *e* bokalarena. Ezaguna da, sarri askotan, hitz hasieran *e* bokala galtzen dela, zenbait kasutan aipatu dugu hau, ikus *e* bokalari dagozkion oharrak bestela. Dena dela, eta nahiz eta oso goiz eta behin baino gehiagotan salbuespenak (1791n Elejardui, 1877an Elezardio, 1894an sarriago Eleserdio...egun baita Elesardio) aurkitu, Lezeaga-rekin gertatzen dena gerta zitekeen, hots, erdal artikulua gehitu zaiola.

Bitxia egiten zait Gereñuk ez aipatzea toki-izen hau (Lesarra..., Lexarra, Lexarraga,... eta abar bai), Barrenengoak, aldiz, "Lejardio" aipatzen du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Leserdio	1940	U.A."Est.Cat."	24.36	"monte "	"Lesardi de Gardea ". 27.49an ere bai.
Lesardio	1952	U.A.Finc.Rust.	16.12	"monte "	"N. Arroyo"
Lesardi	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"monte "	Birritan aipatzen da.
					"...Arroyo, Echeni -N. Camino carretil..., O. Castañal de Solaun-, Lesardi...". 22.15 Berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Eleserdio	1952	U.A.Finc.Rust.	22.36	"monte "	"Lesiaga/Elesiaga" kasua bezalakoa?
Leserdio	1952	U.A.Finc.Rust.	7.0	"monte "	"Leserdio"
Lecerdio	1956	U.A.Amil.	3.5	"monte "	
Lesardi	1956	U.A.Amil.	22.6	"monte "	"N.Castañal de Orueta"
Elesardio	1956	U.A.Amil.	27.3	"monte "	
Leserdu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.10	"pago"	47A. "Echeru"bezala.
Lesordi	1994	Kaltzaganeta	Ahoz.	"monte "	"mt de Etxeru"
Elesardo	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	Lexardui-tik?
Lesérdio	2005	Ameztiuko II	Ahoz	"monte"	"detrás de Etxeru hacia Luyando, encima caserío Torrejón..Lesérdio decimos en casa, Leserdu también he visto..."
Lesérdu	2005	Ameztiuko II	Ahoz	"monte"	"detrás de Etxeru hacia Luyando, encima caserío Torrejón..Lesérdio decimos en casa, Leserdu también he visto..."
LEXARTZA Lejarza ¹³⁸³		(Olarte)			
	1926	U.A."Est.Cat."	16.11	"monte "	
LEXAZAR Lexazar ¹³⁸⁴		(Olarte)			
	1680	U.A.030501.16	3	"paraje"	"regato que baxa de lexazar". Pagazaurtundua/Zenagorta aldean.
LEZEAGA Leçeaga ¹³⁸⁵		(Goienuri)*			Kat. 675, zk., *86-06c
	1579	"Lib.Baut."	61b	"apellido"	

¹³⁸³ *Lexar* 'fresno'+ *tza* (Bot. multzo atz.): 'fresnedo, fresnedal'.

Beste kasu batzuetan bezala multzo atzizki biak ditugu (Asunza/Asudui, Mimenza/Mimendui, Gorostidui/Gorostiza, Izardui/Izarza, Lexardui/ Lejarza), nahiz eta leku berbera izan ez. Seguraski garai batean bereizketaren bat izango litzateke atziki biren artean.

Gereñu: "Lejarza, Lejarzaondoa 1770, Lejarzo...", "Lexarcha, barranco de Gorbea", "Lexarza 1531".

Barrenengoa: "Lexarzo, Lexarzu".

¹³⁸⁴ *Lexar* 'fresno'+ *zar* 'viejo': 'fresno, frenedal viejo'. Dardarkaria inposiboan galduz gero.

Zalantza sortzen da ia zuhaitz-izen batekin *zar* adjektiboa joan zitekeen, (Elexazar aukeraz pentsatuz), eta baietz dirudi: "Arestuizar 1877".

Gereñu: "Lejazar, monte de Guibijo-Unzá; monte de Murga".

Barrenengoa: "Lejazar.- Var. de Elejazar".

Barrenengoak jartzen duen oharra ("Lejazar.- Var. de Elejazar") hasiera batean ez nuen ikusten hain bidegarri, baina Jose Madinabeitiak, "El Libro de Amurrio" delakoan, 1570 aginduak biltzen dituenean haxe aurkitzen dugu:

5 orr. "montes de Royaspe, y el de Corte une (?) y del de Elexazar, Aspurgorta y Pagazaurtundua...Arroyo de la **Ermita** de San Silvestre arriba del Arroyo que viene de la salida de Elexazar...", " Pagazaurtundua y Elexazar".

6 orr.: "Royaspe y Elexazar".

Goikoa ikusirik, hau da, beti Elexazar forma dagoela eta 'ermita' batez hitz egiten dela, baliteke elexa 'iglesia' eta *zar* 'vieja' atalak izatea.

¹³⁸⁵ *Leze* 'sima'+ *aga* (top.atz.): 'lugar de la sima, donde la sima, cueva'.

Guretzat *leze* 'sima' baldin bada, eta horrela agertzen zaigu zenbait lekutan. Esate baterako, 'La Lece', deitzen zaion lekuari leze bat da. Baina Saran eta Zugarramurdi leze deitzen diote koba denari. Sarakoak benetako kobak dira, Zugarramurdikoa, aldiz, ibaiak egindako lur azpiko bidea da, ez du esan nahi zoragarri politak ez direnik, arazoa koba zentzuari dagokio. Burutazio hau dator, zeren Laudioko honetan ez dago nik dakidalarik inungo 'sima'-rik, baizik eta koba bat omen zegoen 1983ko uholdeak aurretik. Beraz, *leze*-k garai batean agian gaurko koba zentzuari erantzun zion.

Azkue: " Leza (Bc), sima abismo... Leze (AN-b, BN-ald, Gc, L, Sc), sima...Hondaleze, abismo." Datuak ikusirik inguru hauetan omen dagoena edo egon dena *leze* da eta ez leza (leza + a > lezea ere gerta liteke), dena dela, Gereñurengan biltzen ditugun zenbaitzutan *leza* agertzen da, konposizioaren eraginez ez bada.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lesiaga	1789	U.A06010223.14	24	"sitio"	1805ean eta 1965ean (Otsoa) ere bai.
Lexiaga	1805	U.A06010248.14	2	"monte "	Bertan "Lesiaga" ere bai.
Liciaga	1877	"Rgtro.Prop."	12.1	"monte "	"N: arroyo". 12.2b-an "Leceaga".
Elesiaga	1877	"Rgtro.Prop."	5.3b	"finca"	Lautan. "Linde Oriente: Camino a Sta. Lucia".
Leciaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	27	"monte"	
Laceaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	63c	"monte"	<i>e e a a > a e a a.</i>
Lesiaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	101	"monte"	151n ere bai.
Leseaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	202b	"monte"	
Leceaga	1926	U.A."Est.Cat."	9.1	"monte "	12.29an ere bai.
Leciaga	1940	U.A."Est.Cat."	10.23	"monte "	"E.Arroyo Iñarrondo". 13.6an idazmakinez .
Leceaga	1940	U.A."Est.Cat."	13.26	"monte "	"E. camino -Landa- rio". "Observac.: jardin pegante a la casa frente a la Iglesia"
Lesiaga	1940	U.A."Est.Cat."	13.44	"arroyo"	24.16an ere bai.
Elesiaga ¹³⁸⁶	1952	U.A.Finc.Rust.	5.2	"cereales"	"N. Regato"... 16.2an hirutan "N. regato Iñarrondo. Ikus "Ugartelesiaga. 22.2"O. R. Iñarrondo ". Ikus . 22.2., zeren bertan leku berbera, mugakide berberekin, "Elesiaga /Lesiaga" gisa.
Lesiaga	1952	U.A.Finc.Rust.	21.1	"monte "	22.28an ere bai. 22.2 eta.22.34an ere bai, bi zerrenda berdinetan batean "Elesiaga" eta bestean "Lesiaga" , bietan errepikapena bera ematen dela.
Leceaga	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte "	22.13an Berdina den beste zerrenda batean ere bai. .9.8an eta 12.12an ere bai.
Licuza	1952	U.A.Finc.Rust.	1.3	"monte"	"Licuza, Lienza?". 1.4an ere bai., baina 1894ko 27 orriko Leziaga da: "Lurzubizar" baserrikoa: "Eche oste -O. Arroyo...- , Vide curse -N. Arroyo...-, Recavita-O. Arroyo...-, Leciaga", jabea zeberioarra.
Lezeaga	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"arroyo"	"Gorostiza", "E. Arroyo Lezeaga"
Leseaga	1952	U.A.Finc.Rust.	12.22	"arroyo"	Ugarteeko hegoldeko muga.
Leziaga	1956	U.A.Amil.	2.7	"arroyo "	"Gorostiza"-ko ekialdeko muga.
Elesiaga	1956	U.A.Amil.	16.6	"monte "	Zalantzazkoa.Hirutan. Lehenengo batean "Leziaga"-ren aldakitzat, baina dirudi ezetz, Ibarra aldean baitago, dena den, 1952ko adibideak ikus dezakegu.12.31n ere bai.
Leceaga	1956	U.A.Amil.	22.5	"monte "	95.5.1ean leku honetako jabeari (inguru honetakoa ez da, Gardean jaioa baizik) honetaz eta izen hau nik aipatu gabe, berak "Elesiaga" esan zidan lehenengo batean, baina gero "Lesiaga"
Lesiaga	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.4	"pago"	
Leziaga	1986	"Map.Top."	1	"bidea"	B-7,8.
Lisiaga	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	
Lisiaga	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	Isusikoak eta Bekokoak (Isusi) ere bai.
Lesiága	2003	Solloa	Ahoz.	"termino"	"La bruja de Lesiága"
Lisiága	2003	Lamuza	Ahoz.	"termino"	"Cruce que se entra para Lisiága...enfrente Lusurbei"
Elesiága	2003	Izagirre	Ahoz.	"termino"	"Elosurbéi...Elesiága"
Lesiága	2014	Atxa	Ahoz.	"termino"	

Azkuek ez du aipatzen koba zentzua. Saran eta Zugarramurdin idatzirik horrela agertu arren, dena den, sakondu beharko da, ia herri mailan horrela erabiltzen duten.

Fonetika aldetik nahiko argi geratzen dena, zera da e + a hiatok, i + a egiten duela. Deituretan horrela ere agertzen da.

Bitxiagoa da 1877ko eta 1956ko Elesiaga. Kasu hauetan susmatzen dut *e/lexa* hitzaren eraginez sortu dela. Nik neuk zalantzan geratu nintzen ia San Ignacio baseleiza ondoko lekua izan zitekeen, baina ez, denboran zehar frogatzen denez, analogiaz sortutakoa da, edo agian gizonezko erdal artikularen eraginez. 1956ko datarekin agertzen den toponimoaren jabeari galdetu nion nola esaten zen, eta berak lehenengo batean "Elesiaga" erantzun zidan, geroago ekin nionean Lesiaga zioan.

Gereñu: "La Lesa,...San Vicente de Arana", "Lesabea, 1808 monte de Contrasta", "Leseagaburua", "Lesiaga, collado entre Izpiste y Echagüen".

Barrenengoa: "Lezea". Cuad. Top. Zuia: "Leciaga" 135 orr.

¹³⁸⁶ 1894ko "Eulalia" bera 1952an "Lesiaga, Elesiaga" moduan dugu, neurri eta mugakide berberak direla. Nik Goienurikoa – bertan daude biak- ez zen gizon bati –Egiguren deiturakoa- entzun nion "Elesiaga", familia euskalduneko zenez, berak nahasturiko forma izan zitekeelakoa uste nuen. "Lesiaga" leku ezaguna da, "(Santa) Eulalia"tik kilometro erditik gora dagoela, baina bigarren hau ermita izan zenez, agian, hortik "Elesiaga".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
LEZEAGAALDE Lezeagalde ¹³⁸⁷	1894	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	147b	"monte"	Lezeaga+alde
LEZERDIÑA Lezerdiña ¹³⁸⁸ Zerdina ¹³⁸⁹	1775 1775	(Larrazabal) "Lib.Hip." "Lib.Hip."	102b 107	"paraje" "termino"	"donde llaman ...". Ikus "Zerdina" Ikus "Lezerdiña"
LEZETA Leseta ¹³⁹⁰ Leséta	1994 2003	(Goienuri)* Isusi Isusi	Ahoz. Ahoz	"sima" "cueva"	Kat. *61-62c (Obikola ondoan dagoen koba bat) Obikola ondoan. "Las cuevas de Lezeta". Beaskokoak berdin dio.
LEZETA Leceta Leseta	1877 1894	(Larra)* "Rgtr.Prop." U.A. Finc.Rúst.	12.1b 3	"finca" "heredad"	*86-14a Latorro eta Etxebarria artean aipatuta, mugarrietako jabe bat Larrakoa dela.
Leceta	1926	U.A."Est.Cat."	7.9	"heredad"	Latorro eta "Echevarri" artean aipaturik.
Leceta	1932	U.A."Est.Cat."	27.87	"heredad"	Idazmakina ez egina.
Leseta	1940	U.A."Est.Cat."	17.6	"heredad"	
Liseta	1994	Latorro	Ahoz.	"termino"	"Liseta...la casa de Atxa"
Liséta	2003	Latorro	Ahoz	"termino"	"donde la casa de Campos".
Liséta	2005	Latorro	Ahoz	"termino"	"Entre la casa de Polancos y la de Atxa, pero pegante a la de Polanco...había regatos grandes -con las lluvias- y en la parte de arriba pozo...cuando llovía mucho se caían las tierras...".
Laiséta	2007	Leseta	Ahoz	"termino"	Semea eta biok frontoitik gentozela, Leseta ondoko etxe batean adineko gizon bati galdetu nion ea zelan esaten eutsen ondoko landeei, eta berak "Laiséta se le decía... yo llevo aquí viviendo 40 años..."
LINOPOZUETA Linopozueta ¹³⁹¹ Linoposüeta Linopozueta	1797 1894 1926	(Goienuri)* U.A.0601023622 U.A. Finc.Rúst. U.A."Est.Cat."	42 90c 22.18	"castañal" "monte" "monte"	Kat. 848B. zk., goiko aldea,*61-62c "lino pozueta". Isusi aldean. <i>i/e?</i> "Lino-pozueta"

¹³⁸⁷ *Leze* 'sima'+ *aga* (top.atz.)+ *alde* 'lado, costado, zona...': 'lugar de la zona de la sima, junto a Lezeaga, en la zona de Lezeaga'

¹³⁸⁸ Lezerdui-ri egon daieke loturik.

Gereñu: "Lecertide, 1763, labrantio en Archua"

¹³⁸⁹ Toponimo hau nahiko zalantzarria da, lehen ikusi dugunez, hainbat fenomeno izan daitezkeelakoan:

1) Hasierako bokalaren galera erdal artikulutzat harturik zeinbait kasutan. Baita ondorengo sibalaba (Ikus Elexagoitia > Gagoitia) ere.

2) "Elejardui 1791", "Lexardui 1793" beharrean, "Elesiaga 19562", "Lesiaga" beharrean, hau da, azken kasuotan itsasten zaie ez dagokien *e* bokala

Dela dela, kasu honetan gehienbat "Lexardui" barnean sartu beharko genuke, agian *-ena* atzizkia duela..

¹³⁹⁰ *Leze* 'sima'+ *eta* (atz.pl.): 'lugar de la sima'.

Kasu honetan hitzaren esanahia argi dago, lekuko berak aipatu baitzuen. Gainera, beste datu bat ematen digu, agian argitu beharrekoa, zeren berak leku zehatz bati buruz hitz egiten zidan, beraz, eta atzizkiaren pluraltasuna zalantzan ikusten dut berrir, esan nahi dut ez dudala pluraltasun zentzu hori hain argi...

Gereñu: "La Lesa, Lesabea..."

Barrenengoa: "Lezea...Lezeta".

¹³⁹¹ *Lino* 'lino' + *putzu*, potzo, pozo (txakurpozo)'pozo' Orozkon (batuaz ere bai), baita *otsin*(N.Astobiza. Mitxelena *osin* 'sima') ere bai. + *eta* (atz.pl.): 'en el pozo del (para el) lino'. Jakina denez, lehen asko erabiltzen zen linoa izaraketa horrelakorik egiteko, gainera, linoa uretan utzi behar zen denbora batez eta hortik toponimo honen eta antzeko batzuen arrazoia.

Eta atzizkiaren pluraltasuna berrir ikusten dut zalantzarria, toki zehatz bat delako.

Fonetika aldetik ikusten denez, batzuetan agertzen zaigu *lino* bustidurarik gabe eta besteetan bustidurarekin. Zuhurtziaz jarri zuen Azkue: "Lino, liño (AN, B, BN, G), lino..." Mitxelena bere aldetik "li(h)o, lino 'lino' ...".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Guinopozueta	1940	U.A."Est.Cat."	10.26	"castañar"	"Lorbide y Guino-Pozueta", "N. Camino a Arrancudiaga"
Linopozueta	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"monte"	
Liñoposueta	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	
Liñoposéta	2003	Isusi	Ahoz		"Liñoposueta, más allá de Arrekotxe, a 600 mt. en direcc. a Areta, debajo Lorbide""al lado de Lugoerri" "Luego yendo a Susterrondo, el lado de Atxorrotz, hay un río que baja, ¿te suena el nombre? – honaino galdera- el río Lorbide... como otro camino más abajo, es lo que nosotros llamabamos lñoposéta, pero esa –auzoa- dijo que era Liñoposéta"
Liñoposuéta	2014	Andiko	Ahoz	Liñoposéta	"...solían lavar el livo de la galería para allá... hay un pozo en el arroyo..."
LIÑOPOZO		(Larrazabal)*			*86-21a (Odiaga)
Liñopozo ¹³⁹²	1940	U.A."Est.Cat."	3.2	"monte"	Idazmakina egina. "confina por los cuatro vientos con monte arbolar de este caudal": "Varios en Odiaga, Arriba de la Casa, Elespide, Irimichu, Arechandi, Azule-Sarreta, Botalecusa, Posochueta, Landaluce, Alqueta, Alqueta, Saconacostera –N. con dicha casa pajar, S. O. con casa-, frente de la casa, id, Liñopozo, Arechandi, Espalzagaray, Larraeder –S.E.O. común de Llodio-, Garbe, Odiaga, Echoru-Odiaga"
Liñopozo	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"pinos"	"Azule-Sarreta". Birritan. : Bajo la era, Arriba de Casa, Elespide, Irimichu, Achurdi, Azule-Sarreta, Botalecusa, Posochueta, Landaluce, Alqueta, id, Saconacostera, Frente casa, Frente casa, Liñopozo, Arechandi, Espalzagaray, Odiaga, Sagasti-Telleria –N. Arroyo, S. Ermita-, Initola, id, Odiaga, Larraeder, Odiaga, Garbe, Odiaga-Vichi, Odiaga, Isasi-Telleria".
Liñopozo	1956	U.A.Amil.	1.13	"pinos"	Idatzirik 1912an, baina "Leñapozo" ere bai.
Liñopozo	1994	Odiaga	Ahoz	"termino"	
Liñopózo	2003	Odiaga II	Ahoz	"termino"	
LOIZAGA		(Goienuri)			
Loyzaga ¹³⁹³	1791	U.A.07022302.4	187b	"monte"	"...confina con los montes de Loyzaga..."

¹³⁹² Lino 'lino' + putzu, potzo, pozo 'pozo' : ' pozo del lino(s), de donde está el lino, pozo para el lino'

Adiskide batek esaten dit zuian "el río del lino" deitutako tokia dagoela, berta linua uretan jartzen baitzen. Orozkon ere lehen asko erabiltzen zen izerak eta alkondarak, besteak beste, egiteko. Hitz batean, garrantzia handia zuen. Liñua batu ondoren, uretan jartzen zen, eta hortik leku-izen honen egokitasuna.

¹³⁹³ Azkue: "loi (Bc,R)... 1º sucio...2º (c) lodo, barro...3º (AN-oy) pantano..."

Mitxelena: "lo(h)i 'lodo' ...Loizaga, Loizate, Loyarte..."

Dakigunez, *aga* top. atzizkia dugu, beraz, kontutan izanik *lupetza*-k 'barro'.

Orozkon esaten da : "- Hau lupetzaz beterik dago! . j -Esto está lleno de barro!. . *Loi* hitza erabiltzen da 'sucio, turbio...' zentzuaz, esate baterako, erropa zikin (hitz hau ere erabiltzen da) dagoela adierazteko. Jakinda ere Loizaga aldean ura dagoela, 'lodazal' edo antzeko zenbait izango genuke. Leikeition urtzak entzun nuen, itsasoa jaisten denean, leku zehatz batean uzten duen urak adierazteko (leku honetan nolabaiteko padura geratzen da)

Hala eta guztiz ere, *loi* eta *aga* atalek zalantzarik eskaintzen ez badute, tartean duguna zer izan daiteke: 1) tza multzo atzizkia 2) diminutiboa? ala instrumentala (Arrizkozubi)

Fonetikoki biak posible dira. Mitxelenak lehenaren alde jotzen du. Bigarrena toponimian ez da hain arrunta. Nik neuk apalki ez dut ikusten hain erreza ez bata, ez bestea, lehena gehienbat botanika munduan ikusi baitut.

Gereñu: "Loiza, término **semi-pantanoso** en los Montes de Izqui. Término de Azua...", "Loizaqui 1735, Loizaquia, Loizate 1710, Loizatea, Loizaya, Loizua, Loizubia..."

Barrenengoa: "Loiza, Loizagar, Loizar".

Gereñuren testigantzak ikusirik, neuk beltzitutakoa eta kontutan izanik ura dagoen inguruetako toponimoak direla, agian -tza barik, duguna diminutiboa da (egungo txa).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Goiribiasti, "Isasi...aldean.
LONDOÑO DE ARRIBA		(Kanp.Top.)			Gaurko "Londoño de Arriba"
Londoño de Arriba ¹³⁹⁴	1744	U.A06010211.12	3	"lugar"	4an "Londoño de Arriba" <i>o o > e o</i> , sarri gertatzen den fenomenoa. 1an "Londoño Arriba"
LORBIDE		(Goienuri)*			Kat. 892. zk. (beheko ertza), *61-62c
Lorbide ¹³⁹⁵	1742	U.A.06010214.4	9b	"monte"	"monte concegil". "Loruide" ere bai .1793an Isusi aldean.
Lorvide	1894	U.A. Finc.Rúst.	94b	"monte"	223b-an ere
Lorvide	1926	U.A."Est.Cat."	4.2	"monte"	
Gorbide	1926	U.A."Est.Cat."	22.5	"monte"	Gaizki egon behar da "Lorbide" delarik, lehen ere "Guinopozueta", "Linopozueta" beharrean.
Lorpide	1940	U.A."Est.Cat."	3.10	"heredad"	"Lorpide" <i>r/s/z?</i> Lorbideetik?
Lurbide	1940	U.A."Est.Cat."	24.24	"heredad"	Isusi aldean. Lorbide izan daiteke.
Lorbide	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"monte"	9.2 "Larbide" eta "Lauabide" zioan lekuan gainetik <i>r</i> jarrita, <i>ua</i> -ren gainetik... 22.4an "Luzbide"
Lurbide	1952	U.A.Finc.Rust.	22.27	"castañal"	22.4an Berdina den beste zerrenda batean ere bai, baina "Luzbide" ematen zuen bestea.
Lorbide	1956	U.A.Amil.	9.7	"monte"	"O. Camino Santuario". <i>lor-/sar-?</i> . 22.38an "Lorbide" idazmakina. 22.52an "Lurbide" errak?
Lurbide	1979	"Map.Top."	1	"arroyo"	F-3.Isusitik gora.
Lurbide	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"rio Lurbide". Isusikoak ere "algunos Urbide" Isusikoak: "Lázaro (decía) Lurbide, nosotros Lorbide". Altamirakoak ere bai.
Lorbide	1994	Beasko	Ahoz.	"riachuelo"	"riachuelo en camino Areta, oido de las dos maneras" <i>u/o</i> . Isusikoak ere "Lorbide siempre"
Lurbide	1994	Beasko	Ahoz.	"riachuelo"	"riachuelo en camino Areta, oido de las dos maneras" <i>u/o</i> . Isusikoak ere "Lorbide siempre"
Lorbide	2003	Beasko	Ahoz.	"riachuelo"	" Luego yendo a Susterrondo, el lado de Atxorrotz, hay un río que baja, ¿te suena el nombre? -honaino galdera- ¡el río.Lorbide!. Isusikoa:"el riachuelo para acá Lorbide, unos le decían Lurbide "
Lorbide	2003	Isusi	Ahoz.	"riachuelo"	Isusikoa:"el riachuelo para acá Lorbide, unos le decían Lurbide "
Lorbide	2014	Beasko	Ahoz.	"riachuelo"	
LORBIDE-LIÑOPOZUETA		(Goienuri)			*61-62c

¹³⁹⁴ Hemengo Londoño gaur eguneko Londoño da, beraz, argi geratzen da disimilazio fenomeno hau. Hego Amerikan geratzen da deitura hau jatorrizko forman.

Sakontasunean sartu gabe eta hipotesi gisa, hasiera batean erdal artikularen aglutinazioa izan duela toponimo honek, *El ondoño > Londoño. *Ondoño horrek gure Sakonetaren parekoa izan zitekeela, hau da, 'hondo, profundo, barranco' + ño (atz.dim.), Abadiñon bezala.

Gereñu: "Ondonadeta 1722), "Ondonana, 1693, termino montuoso",

¹³⁹⁵ Azkue: "Lorbide (B,G), camino de acarreo...2º (B-m), plano inclinado por el cual se baja la leña del monte..."

Mitxelena lor 'acarreo' . Horrez gain, Arbide (h)arri-dunen artean sartzen ditu. Nire ustez, Arbideren aukera bat ardi + bide ere da. Dena dela, Arri + bide baldin badago, lur + bide egon daitezke ere.

Fonetikak ez du askorik laguntzen kasu honetan, zeren u eta o nahiko hurbil daude eta hizkuntzaren eraginez alde batera edo besterako kasuak ditugu. Dataketa aldetik Lorbide tinkoago dirudi. Gorbide aldakia errakuntza bat izan daiteke.

Muxikak ere Lorbide: 'camino de acarreo' aipatzen du. Amaginarrebari galdetu diot ea zer der Lorbide eta ez dit ezer esaten. "Gurbide" aipatzean "-Camino de carros!" erantzuten dit. "Egurbide"-z galdetzean esaten dit Orozkoko dagoen baso bat dela.

Ez genduke baztertu behar *lur* 'tierra' hitzak eskaintzen duen aukera. Orozkon mandabide 'camino de mulos' entzun nuen behin baino gehiagotan. Okondon 'camino de mulos' horrelako zerbait entzuna dut, beraz, horrelako bidezka bat adierazi dezake Lorbide-k (*lur-bide*, nire ustez).

Gereñurengan eta Barrenengoarengan ez dut ikusi "Lorbide, Lurbide, Lubide" edo antzekorik.

Muxika: "Lorbide, Lorbiderromareta... Lorbide lurtsaila. Lorbide (B, G., camino de acarreo, B-m. plano inclinado por el cual se baja la leña del monte). Lor (acarreo), euskal arrobiko hitz jatorra, garraio (a)carreo erromanikoa dela. Ataun-en, oraindik, ur-lorreen (acarreado agua) esan ohi da. Beste eratorria: zur-lor B, ira-lor B, zima-lor B. ". Muxika ere Eibarren "Arpide, Lupide"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lorbide-Guinopozueta	1940	U.A."Est.Cat."	10.26	"monte"	"Lorbide y Guino-Pozueta" <i>g</i> jarrita egon arren, / izan beharko da. "N. Camino a Arrancudiaga"
LUBORRIETA		(Goienuri)			
Luborrieta ¹³⁹⁶	1775	"Lib.Hip."	133	"paraje"	Lurgorrieta <i>g>b?</i> .137b- an ere bai.
Luburrieta ¹³⁹⁷	1989	Gereñu			
LUBUSAGA		(Olarte)			Ikus ZEBERUZAGA
LUGARRETA		(Larrazabal)			86-13b ("larratu dena", 1952an "Larratu" gisa agertzen da. Ez dakit ea Lugarreta honek zerikusirik izango duen larritupagetarekin"
Lugarreta ¹³⁹⁸	1940	U.A."Est.Cat."	13.34	"monte"	
Lugarreta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte"	"... Pagasalan, Lugarreta, Larratu, Coscorra -N. Regato San Juan..." "Lugarreta, Larratu" iparraldean mugakide bera. 22.13 Berdina den beste zerrenda batean ere bai. Zalantzazkoa.Lugarreta.
Lugarreta	1956	U.A.Amil.	22.11	"monte"	
LUPARDO		(Goienuri)*			*86-05c
Lupardo ¹³⁹⁹	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"los pozos de Laisolo ó Lupardo"
Lupardo	2003	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"Lupardo dá a Okendo"
LUPARIA		(Undio)			
Luparia de Undio ¹⁴⁰⁰	1772	U.A.030501.11	5	"paraje"	Lautan. "donde dicen luparia de Undio". 1745ean U.A.030501.5.11 ere bai.
Luparia	1772	U.A.030501.11	5	"paraje"	Erdal hiztegietan ez dator. Azkue: (B arc.)= atolladero"
LUPERZASOLO		(Larra)			
Luperzasolo ¹⁴⁰¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	139k	"heredad"	"N.Via Ferrea"

¹³⁹⁶ Hau, berez, Lurgorrieta da (Lugorrieta 1785, Lurgorrieta 1877 Larrazabalen). Goiz gertatzen dira fenomeno hauek Ikusi dugunez, sarri askotan g/b-aren arteko aldakuntzak ematen dira. Ez dira berriak, erromatarren garaiko " Alavaona casconum...Ptolomeo..." egundo "Alagon", Jon Urjulegik Egunkarian 1995eko abuztuaren 19an egindako artikulua batetik harturik toponimoak.

Lurgorri eta Lurgorriondo Goienurin nahiko goiz konstatatua daude, beraz, lehen esandakoa zentzuzkoa da, zeren Azkuek aipatzen duen "Lubarri (B), noval, tierra curada por el fuego..." ez da egokitzen honi, fonetikoki Luborri- baitago.

Inplosiboan dagoen dardarkariaren galera oso arrunta da.

¹³⁹⁷ Gereñuk aipatzen duen toponimo hau ez dut beste inon ikusi, nire ustez, lehengo "Luborrieta", asimilazioaz aldakia dela. Ikus Lurgorri > Lurgurri 1952.

¹³⁹⁸ Lugorrietatik?. Baietz dirudi, toki berean omen daude eta beranduko eta zalantzazkoak baitira (Legorreta dugu bildurik, baina beste toki batean dirudi). Tartean i + e > e gence (a + e > e ere gerta liteke).

Muxikak "Lugarri-" batzuk biltzen ditu, esanez "b/g disimilapena...lugarri/lubarri" dagoela. Posible izango litzateke, Gereñuk "Lubarri" biltzen baitu, baina kasu honetan ez dut uste.

Dena den, grafiaren gorabeherak direla medio, Lugaldy 1894 (Luxaldai, Lujaldai), ez gence *Luxarreta guztiz baztertu beharrik. Horrela balitz, "lur + zar + eta" gence. Luserreta deitura gisa Nafarroan ondo konstatua dago.

¹³⁹⁹ Ikus Luparia. "Lupardo" Ugaon ere badago.

¹⁴⁰⁰ Sakondu beharko da, baina aukera bat litzateke latineko 'lupus,-i' ?-tik etortzea, gaztelaniazko 'lobera'-ren antzekoa izanik. Urduña aldean daudenak ikusirik. Pentsatzekoa da horrelako ahalbideak beharko zirela Laudion ere otsoen aurka egin ahal izateko.

Azkuek aipatzen duen *lupari* 'atolladero' zentzua berbera litzateke, zeren lupari 'atolladero' hori erabiliko zen otsoak harrapatzeko. Lupe hitzarako Azkuek biltzen duen zentzua leku batzuetan 'caverna'-koa da, lur+pe, hain zuzen ere. Aipatu dudana hau kontutan izan beharko dugu, baina aukera gutxiago ditu.

Ez dut uste *lupetza* 'lodazal'-i lotu daitekenik. Gereñu: "Luparraga, Luperaga,...Lupasaga 1724", "Luperia, Lupiarate...".

Barrenengoak "Luparia..."aipatzean "lupatz 'barro'...lupari 'lodazal'... En sitios de Bizkaia es 'tierra corrida...por acción de las aguas' diosku. Lurrari loturik egon daiteke, agian hibrido bat izatea ere bai, lur + pardo (urdin-aren korrelato euskalduna), baina dena hipotesi moduan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Luperzasolo	1911	U.A.Cat.1900	3.19	"heredad"	"N. Via ferréa"
					LUPESA bat dago Aranguti aldean 1894ko 250 c
LUPETZA		(Olarte)*			*86-29b (Enekoenatik Armurura goazela, ezkerretara dagoen eremu bat) //e?, baina gehiago dirudi lehena. 250b-an Larra(Aranguti , Mugarri aldean)
Lupecha ¹⁴⁰²	1771	"Lib.Hip."	20	"paraje"	
Lupesa	1894	U.A. Finc.Rúst.	69b	"monte"	
Lupeza	1894	U.A. Finc.Rúst.	119b	"monte"	
Lupecha	1894	U.A. Finc.Rúst.	200	"monte"	
Lupesa	1926	U.A."Est.Cat."	1.5	"monte"	//s? hasieran. 9.8an "Lupesa"
Lupeza	1926	U.A."Est.Cat."	13.2	"monte"	
Lupuza	1926	U.A."Est.Cat."	16.11	"monte"	Armurubarrena ondoren aipatuta.u e > u u ? Bai 16.14an ere gertatzen da, gainera, mugarriak bat datoz "Lupeza"-rekin.
Lupeza	1940	U.A."Est.Cat."	8.10	"monte"	
Lupuza	1940	U.A."Est.Cat."	9.3	"heredad"	e>u asimilazioz?
Lupeza	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"monte"	9.11n ere bai. 13.4an birritan aipatzen da.
Lupuza	1952	U.A.Finc.Rust.	16.1	"robles"	Birritan aipatzen da u u asimilazioz?
Lupeza	1956	U.A.Amil.	13.4	"monte"	
Lupesa	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	
Lupésa	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"Está aquí abajo"
Lupétza	2003	Launtxu.	Ahoz.	"termino"	"...era un castañal, un montecico..."
Lupésa	2005	Enekoena	Ahoz.	"termino"	"... donde los arboles...", esan zidan Enekoenan bertan jaiotako andrearek, bere etxetik zertxobait beherago zeudela, lekua seinatatzuz.
Lupésa	2005	Torretxu	Ahoz.	"termino"	"...hay fuente...", gaineratu zuen Torretxukoak. Galdetu ondoren, baieztatu zidan "Lupésa" honen alderdi bat Armururekin jotzen duela.
LUPETZA		(Undio)			
Lupeza	1772	U.A.030501.12	8	"termino"	Alboan jartzen du "Lupeza", baina gero azalpenetan "Luparia de Undio"
LUPETZETA		(Larrazabal)			*86-13d
Lupetxeta	1998	Cuad. Top. 8	21, 65	"topon."	
LUPOA		(Goienuri)			
Lupoa ¹⁴⁰³	1743	U.A.0702010.4	5b	"termino"	"Domingo de luxa do llaman Lupo" . Dokumentu honetan zenbait errakakuntza agertzen dira "Adeibar, (Odeibar), ...", beraz, .kontuan izan behar dugu aurrekoa.
LUPUSKUDI		(Larrazabal)			86-21a (Ikus ZIPUZKUREN berbera baita. Toponimo hau horrela agertzen da: "Cepuzcumen 1894, Cipuscuren 1924, 1956, Aispocure 1926, Lupuscudi 1940, Gipuzcuren 1952")

¹⁴⁰¹ Ikus Luparia eta Lupo. Dena dela, hemen za multzo atzizkia izan daitekena eta *solo* ' heredad' dugu gainetatua. Lehen eman diogun zentzua ez balitz, botanika munduari loturik egon daitekeen zerbaitetaz pentsatuko nuke "Luperzasolo" (tza) eta "Lupardo" (-dio < dui?) ikusirik.

¹⁴⁰² *Lupetza* hitza asko erabiltzen da Orozkon gehienbat lehenengo adierarekin (*lupetza* 'barro', *lupetzak* 'barros'), baina bertako bati galdetu diodanean bigarren zentzuaz, multzoko zentzuaz, hain zuzen ere (barrizal), baietz esan dit.

Azkue: "lupetza (B-a-g-o-ts), ciénaga, lodazal...". Lupetza 'barro, barrizal, lodazal (Azkue)...'.

Jatorria Lur + behe +tza/txa?-an legoke. Lekeition *urtzak* entzuen nuen, padura moduko batera itsagorak eramandako uren gainean hitz egitean

Gereñu: "Lupech".

Barrenengoa: "Lupetxa, Lupetxe".

¹⁴⁰³ Luparia eta antzekoak ikusirik eta kontutan izanik Luxa aldean 'kapana' hitza gordetzen dela,agian 'lupus,i?'-ri lotu dezakegu, euskal artikulua gehiturik. Azkue: " lupu: 1 (B-g-l-m), oruga, escorpión..."

Antzekorik ez dugu beste inon aurkitzen.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lupuscudi ¹⁴⁰⁴	1940	U.A."Est.Cat."	5.1	"heredad"	Idazmakina egina, baina errakuntza dirudi. Zalantzakoa. "Aldapa, Aurrecosolo, Landazar, Rotalde, Lupuscudi..."
LURGORRI		(Goienuri)*			Kat. 853. zk., *61-62c
Lugorri ¹⁴⁰⁵	1802	U.A.06010251.3	8b	"termino"	Isusi baserrikoa.
Lugorri	1894	U.A. Finc.Rúst.	167c	"monte"	
Lurgorri	1940	U.A."Est.Cat."	10.25	"monte"	"Arricoche-Lurgorri" oso argi."N. Camino a Arrancudiaga"
Lugurri	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"heredad"	"Arrecoche Lugurri", "N. Camino Arrancudiaga. "Lugorri"izan daiteke "Lugorriondo" hurbil dagoela.
Lurgorri	1956	U.A.Amil.	22...37	"heredad"	"Arrecoche y Lurgorri", "N.Camino Arrancudiaga".Santa Luzian.
Lugorri	1994	Beasko	Ahoz.	"campa"	"campa a 200 mts. de aqui". Isusikoak "a lado Lugorri, tambien dicen Lurgorri"
Lurgorri	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"arriba Atxorros"
Lugórri	2003	Beasko	Ahoz.	"campa"	"...bastante ladera bajo está Lugórri...campa"
Lurgórri	2003	Isusi	Ahoz.	"termino"	"Tienen los de Eusebio y es Lurgórri"
Lugórri	2014	Beasko	Ahoz.	"campa"	"astiaga, lo que toca a Lugorri"
LURGORRIETA		(Larrazabal)			
Lugorrieta ¹⁴⁰⁶	1785	"Lib.Hip."	211	"paraje"	
Lurgorrieta	1877	"Rgtro.Prop."	12.2	"monte"	
Lurgorrieta	1894	U.A. Finc.Rúst.	205h	"monte"	
LURGORRI-ONDO		(Goienuri)*			Kat. 852. zk., gutxi gorabehera, Ussiak dioenaren arabera*61-62c
Lugorriondo ¹⁴⁰⁷	1940	U.A."Est.Cat."	24.25	"monte"	r inplosiboan galdu. 22.4an "Lugurri"?
Lugorriondo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.5	"monte"	"Aretarako norabidean bideari ibaraino jarraiki, Lugorri landa utzi ostean, albo batean topa dezakegun hariztia".
Lugorriondo	1998	F. Usia	28	"monte"	
LURREBIALDE		(Goienuri)			(Lusurbeialde?)
Lurrebialde ¹⁴⁰⁸	1952	U.A.Finc.Rust.	1.10	"cereales"	Birritan aipatzen da.

¹⁴⁰⁴ Beranduko testigantza, beraz, ez da batere tinkoa, gainera, antzekorik ikusi dut, baina z letrarekin hasten direla. (L/R-en arteko grafia errakuntza, beraz).

Ikus Zipuzkuren.

¹⁴⁰⁵ *Lur* 'tierra' + *gorri* 'rojo, pelado, sin vegetación' : 'tierra roja'

Fonetika mailan dardarkariaren galera goiz nabaritzen da. Are gehiago, "Lugurri" kasuan asimilazioa ere gertatzen da.

Mitxelena: "Lurgorri es nombre de caserío en Alava."

Gereñu: "Lubelza, 1723, labrantío de Contrasta", "Lugorri, término de Manurga-Ondátegui. 1600, labrantío de Izarra. 1711, labrantío de Larrea", "Lugorria" 1669tik lau tokitan biltzen du. "Lugurri, Lugurria, Lugurriaga" ere aipatzen ditu.

"Lurbalza" 1600tik hainbat tokitan. "Lurgorri" bederatzi bider eta "Lurgorria" hirutan biltzen ditu, bigarrena zerbait lehenago dataketaren aldetik.

Ikusten denez, oso goiz gertatzen da inplosiboan dagoen dardarkariaren galera.

Barrenengoa: "Lurgorri" Amurrión.

Muxikarengan, bitxia egiten zaidala, ez dut aurkitzen "Lurgorri" Bergarako toponimoen artean.

¹⁴⁰⁶ *Lur* 'tierra' + *gorri* 'rojo, pelado' + *eta* (atz.pl.): 'lugar de las tierras rojas'

Ikusten denez, fonetika aldetik lehenengo ataleko *lur* hitzak, galtzen du inplosiboan duen dardarkaria.

Mitxelena: "Lur, lu 'suelo, tierra' : Lubelza, ...Luzuriaga, ...Luberria y Luberriaga...Lurgorrieta, Irache, 1283..."

Gereñu: "Lurgorrieta, 1706, labrantío de Salvatierra. Labrantío de Ullibarri Viña".

¹⁴⁰⁷ *Lur* 'tierra' + *gorri* 'roja' + *ondo* 'junto a' : 'junto a la tierra(s) roja(s)'

Ikusten denez, fonetika aldetik lehenengo ataleko *lur* hitzak, galtzen du inplosiboan duen dardarkaria. Beste egileengan ez dut aurkitzen toponimo hau.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
LUSEBIALDEA		(Goienuri)			Lusurbealde?. Hots, 1932koan hasierako kontsonante d bat dirudi, baina besteein konparatuz gero l bat dela ikus daiteke.
Lusebialdea ¹⁴⁰⁹	1932	U.A."Est.Cat."	27.17	"heredad"	Zolloa aldean. "Goicosolo, Aurrecosoloa, Lusebialdea, Oleta-ondo..."
Dursebialde	1956	U.A.Amil.	1.8	"heredad"	Zalantzazkoa. Zolloa aldean. Ez da irakurtzen or Bukaeran s bat?: "Goicosolo, Aurrecoso Dusebialdea, Oleta-ondo..."
LUXA		(Goienuri)*			*86-05d (Bi baserri eta txabola bat daude bertan, bertakoek denari izen bera ematen diotela)
Lusa** ¹⁴¹⁰	1417	"Bien. e Fort."	275	"paraje"	"yendo de Çalla...los Marroquines de Çalla de

¹⁴⁰⁸ Beranduko konstatazioa, beraz, ez dago ziurtasun handirik. Argi dagoena ondoren dagoen "Lusebialdea"-ri loturaren bat egon daitekeela. Antzaz ezin izango litzekete, *lur* 'tierra' + *bi* 'dos' + *alde* 'lado, costado': 'zona de las dos tierras, de las dos parcelas', zeren zenbakiaren aurretik artikulua izan zitekena (Lurrebialde) sobera legoke, numelara egonez gero. Ikus Lusebialdea.

Dena dela, L.M.Muxikak Bergarako toponimoen artean aipatzen ditu Lurrabarri, Lurberri (Lurbarri), .lehenak artikulua ere gordetzen duela.

Gereñu: "Lueban...Lugorri...Lurbalza".

¹⁴⁰⁹ Luxarribai + *alde* + *a* izan dezakegu. Ikus Lurrebialde.

¹⁴¹⁰ Toponimo honekin nahiko katramila izan dugu, gardena ez baita. Deitura gisa inguru hauetan "Luja" bezala iraundu egundaino. Dena dela, hipotesi mailan mugitu gara zenbait aukerez pentsatuz:

1) *Lur* 'tierra' + *zar* 'vieja': 'tierra vieja', hau da, Azkuek esaten duen "lubarri (B), noval, tierra curada por el fuego..."-ren kontrakoa. Gereñu: "Lubarri", Mitxelenak bere aldetik aipatzen du *lurberri* 'noval, campo en que se hacen hormigueros o quemaduras' (de lur berri) (Azkuek ere aipatzen zuen hau)

Uste dut Sodupen leku bati "Usar" esaten geniola, eskritura batzuetan eta Malo-k egindako mapa batean "Lujar" bezala agertzen da eta agian horrela ere entzun dut, baita eskrituretan irakurri ere. Honi buruz L.Akesolok esan zidan, bere herrian, Diman, lurraren egoera bati horrela deitzen ziotela. Dena dela, "Historia de Bizcaya" delakon *luzar* aipatzen da, *lizar* eta *lejar* 'fresno'-ren aldakitzat.

Aurrekoa gerta dadin, inposiboa dauden bi dardakarien galera gertatu beharko litzateke. Lehenengo atalean erreza dirudi, zeren gure eta besteen datuetan ikusi dugunez, *lur* > *lu*- urrats arrunta da. Gereñu: "Luzar", baina gure "Luxa" ez dugu sekula azken dardakariarekin hartu (**Luxarribai** bai). Kontutan izan dezagun bukaeran -zar / -za bukaerak ere nahastu egiten direla.

Mitxelenak "Lus(s)arreta (lur + zar ?+ eta)", "Luzarraga (lur + zar + aga)" aipatzen digu, lehenengoan zalantza adierazten duela *zar* dagoen. Zalantza hori nik neuk hainbat kasutan ikusten dut Gereñuren zerrendak begiratzean: "Luzar" (lur + zar ? / ? luz + ar?), "Luzaran" (luz + haran?), "Luzcanbidea" (luz + gan ?+ bidea?), "Luzcando, Luzcandoazabal, Luzcandobidea, Luzcandobidegaina, Luzcandorabidea, Luzgorri...". Hauetan gehienbat dirudi dagoen lehen atala *luz*- dela.

Nolabaiteko arazo sortzen zaigu s, x, j grafemak ia zein soinu ordezkatzeko duen, zeren *lur* + *zar* izan dadin, hobeto legoke z grafema, agertzen diren x, j-en ordezkari (Luzandi, Lujandi ditugun arren). Nahiko antzeko den Lujua herri izenari gaztelaniaz deitzen zioten, euskaraz, berriz, Loiu, hau da, artikulua galtzeaz gain, fonemari dagokion grafia jarritz. Berdin dugu Laudion, zeren "Goienuri" (inoiz) > Goienuri (bertakoek). Goie-/Goje-/Goye-/Goge-/Goxe- dugu, egun oraindik bertako gehienek jatorrizko ahoskera jagon baldin badute ere, hots, Goie-, badaude batzuk eta garai batean gauza bera gerta zitekeen (x) fonema erabiltzen dutela, hau da, iguzkari belarea.

Egungo Luxo herria nonbaiten uste dut irakurri nuela Luxu zela, dena dela, Fluio agertzen da 864 urtean Barrenengoak aipatzen duenez. Dokumentu berberari buruz Gereñuk Fluio idazten du, baina agian argigarriagoa izan daitekena fonetika aldetik, zera da honek aipatzen duen Ortiz de Luyo 1487an Aiaran. Sarri askotan ikusirik ditugu -u, -o, -a bukaerak jatorriz toponimo berbera izan daitekenekin. (Zuazu, Zuazo, Zuaza). Beste aldetik Barrenengoak aipaturik (nik ere forma hori biltzen dut), "Luiaondo forma muy usada...1603., conservada hasta época reciente 1841" "Luxaondo, forma antigua del nombre de este pueblo 1760", beraz, **luia** izan dezakegu lehenengo atalean. Aurreko horrela bada ere, kontrako bidea ere ikusia dugu, hau da, Atxurdin > Aiurdin.

Dena den, [j] > [x] urratsa ondo konstatatua badugu, oi > ui diptongo egonez gero, agian azaldu zitekeen [s] > [x] urratsa bustira dela bide: areitz > aretx, eleizalde > eleixalde, elejalde. *j dela eta Mitxelenak zera dio: "paso de *j- a s^ y x...se piensa...que s^ ha sido el espacio intermedio en todas partes".

Muxikak Lugarizarra, Lubarizarra dela dio, baina zalantzak ditut horretaz... Gereñurengan Audiokoez gain, "Lujo" eta "Lujatea" agertzen dira, azkena Erbi herrian. Baita "Luyando", "Lusategui" (Usategi izan liteke, erdal artikulua aglutinazioa balego) Atauri 1700an, "Lusamosa", "Luzar", "Luzuri"...Beraz, oso zaila bada, Usategi adibideari jarraituz lateral artikulua erabiltzeko, beste aukerak *lur* hitzarekin erlazionatzen daitekeelakoan daude jarrita.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Luxa*	1537	"Lib.Baut."	2	"apellido"	Lusa "Iñigo de luxa", izenb."Iñigo de Luja" . 1574an ere bai.
Luxa	1616	U.A.0107.1	7b	"cia."	1730ean "varrio y caserios". 1772an (Conc.) ere bai .1809an "Dº de Luja el de Luja"etab. gaurdaino.
Luxa	1771	"Lib.Hip."	14	"ca."	
Luja	1785	"Concor."	3	"c. y c."	Birritan aipatzen da.1986 Toponimia mapan ere bai.
Luxa	1877	"Rgtro.Prop."	12.1b	"finca"	Geroago "Luja" ere bai.
Luja	1894	U.A.Finc.Urb.	91	"ca. y cio."	
Luja	1894	U.A. Finc.Rúst.	33	"heredad"	99an "monte" gisa ere bai.
Luja	1902	U.A.Cat.1900	1.1	"ca. ó cio."	
Luja	1940	U.A."Est.Cat."	4.16	"robles"	22.40an "heredad".
Luja	1952	U.A.Finc.Rúst.	3.1	"pinos"	
Luja	1956	U.A.Amil.	22.42	"heredad"	
Luja	1994	Olariaga	Ahoz	"monte"	Luxakoak "Siempre Luja". Plakan "Lujagoikoa", baina hori "Kapana" izan beharko da.
Lúja	2003	Luxa	Ahoz	"cio."	"Esto es Lúja todo. Los dos (caseríos) Lúja". Olariaga: "Encima de Lúja".
Lúja	2004	Luxabekoa	Ahoz	"cio".	Bertako gizona: "Luja a los dos caseríos".
LUXAALDAI		(Goienuri)*			Kat. 299. 318., 477. eta 1298. zk, besteak beste, arlo handia baita. *86-05d
Luxaalday ¹⁴¹¹	1623	U.A.07010502.1	41b	"robledales"	"robredales de luxa Alday ...". luxa aday" ere bai. 21b-an "rrobredales de luxa alday"
Luja alday	1738	U.A.07010502.4	15	"robledales"	"Luja alday como vamos a Malquarttu". 1739an "Luja Aldai"
Lujalday	1807	"Lib.Hip."	365	"termino"	Larrazabaleko koadrilakoa dela dio hasiera batean, baina geroago Goienurikoa.
Luzcalbay	1877	"Rgtro.Prop."	12.5	"monte"	Zalantzazkoa. Birritan aipatzen da eta bietan "Luzcalbay". Lehen ere "Lazandi" bazegoen.
Luis Alday	1877	"Rgtro.Prop."	12.6	"monte"	Nire ustez, gauza bera izan daitezke "Luxa alday"eta "Luis Alday"
Luja Alday	1894	U.A. Finc.Rúst.	33c	"monte"	49c-an "Lujaalday"
Lujaldai	1894	U.A. Finc.Rúst.	139e	"monte"	aa>a.
Lugalday	1894	U.A. Finc.Rúst.	153b	"monte"	Birritan aipatzen da, grafia kontua izan daiteke g, j ordeztartzea, baina argi dago g dela.Beste kasutan ere bai.

2) Geroago konturatu naizenez, Lui + a (mugatzailea) izan dezakegu, ui diptongoa oi diptongotik etor zitekeela, beraz, bokal palatalarek eraginez. Hortik genduke toponimia aldetik bidezkoagoa litzatekeen aukera bat, hau da, loi +a 'barrizal'. Azkue; "Loi (Bc...): 1º sucio...2º (c) ...30 lodo, barro..."

Laudion bertan dugu Loizaga konstaturik.

Gereñurengan "Loibalsa...Loichu...Loitoqui...Loizaga...Loizate...Loizatea...", "Luja, Lujamendi, Lujatea...". Ez dakit "Loizate" eta "Lujatea" erka daitezkeen. Agian jod baten aztarna izango balitz, hor genduke lotura.

Mitxelena: "4.13 El diptongo ui es raro... Hay alternancia oi(ui)/i en el suf. colectivo -doi,-dui, -di...Todo indica pues que -di procede de -doi,-dui...". Aipatutakoak ez digu ziurtatzen loi > lui urratsa, baina behintzat oi/ui aukera egon daitekeela.

Bukaerakoa artikulua izan arren, ez dezagun ahaztu hiru bukaerak duten toponimoan: Zuazu > Zuazo, Zuaza. Ikus Ondorioetan.

3) Hasieratik aipatu dut Sodupeko "Usar" toponimoa "Lujar" forma duela. Gereñuk esandako "Lusategui", "Usategi" izan daiteke. Falta zaizkigu konstatazioak, baina hitz batean kasu hauetan erdal artikulua aglutinazioa genduke edo alderantziz beste kasutan. Gereñu: "Uxar, caserío en Azcoaga", "Uxarbe 1748".

Beste aukera batzuk daude, baina nahiko korapilotsu dugu hau, hipotesi gehiago sartzeko, dena dela, toponimo honetan aurkitzen ez dugun bukaerako dardarkaria agian "**Luxarribai**" toponimoan dugu. Testigantza honek lehenengo aukeraren alde joko zuen. Nonbaiten aipatu dut "Lujardi" Cuad. Top. Aiara 61 or. Nire ustez, aurrekoa "Lejardi" izan daiteke, beraz, "luxar" / "lexar" genduke. Fuentes Doc. Liburuan "Legarrryay" ere badugu.

4) Azkuerengan aurkitzen ditugun antzeko sustraiek ez digute askorik argitzen toponimo hau, zenbait kontutan izatekotan azkena: "Luia: 1º (AN-ond, B-I), julia, cierto pez...2º viento contrario" "Lujauzi (G-las) (B.Luizi)" "Luizi (G),tierras caidas". Bigarren zentzua "luia...2º viento contrario" ez legoke gaizki, zeren askotan haizeak bere presentzia du toponimian.

M. Etxebarriak Zeberion: "úxar, uxarróndo..." biltzen ditu.

¹⁴¹¹ Luxa + alday 'ladera, cuesta': 'cuesta de Luxa'. Ikusten denez, tinbre bereko bokal biak elkartu egiten dira.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lujaldai	1894	U.A. Finc.Rúst.	156c	"monte"	Hitz-elkarketan <i>aa>a</i> .
Logaldai	1894	U.A. Finc.Rúst.	249b	"monte"	"Luxaldai"?. Hasierako <i>u>o</i> . Bestea ez dago argiegi <i>g/j</i> den .Larrazabal aldean?. Ikus "Logaldai"
Lujaldai	1911	U.A.Cat.1900	3.16	"monte"	6.12an ere bai.
Lujaldai	1926	U.A."Est.Cat."	9.9	"monte"	16.16-an "Luis-aldai", baina errakuntza dirudi.
Lujaldai	1940	U.A."Est.Cat."	13.13	"monte"	13.28an "Luzcaldai"
Luisaldai	1940	U.A."Est.Cat."	1.9	"monte"	Zalantzazkoa. Aurrerago batean "Lujaldai" gisa hartuta, baina honetan "Larrazabal (barrio)", nahiz eta mugak Goienuri aldean eman.
Lujaldai	1940	U.A."Est.Cat."	13.41	"heredad"	23.4an eta 27.51n ere bai.
Lujaldai	1952	U.A.Finc.Rust.	1.14	"monte"	Birritan aipatzen da. 22.10ean ere bai .22.12koa eta 22.19ko "Lucaldai" berbera?
Luisaldai	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"monte"	Idazmakina egina, baina Luxaaldai-tik?
Lujaldai	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte"	"Luja Aldai"
Luisaldai	1956	U.A.Amil.	9.15	"monte"	Zalantzazkoa.Nahiz eta idazmakina egon, "Luis-Aldai" Luxaaldai izan beharko dela, dirudi.
Lujaldai	1956	U.A.Amil.	12.5	"monte"	"Luja Aldai". 16.2an "Lujaldai."
Lujaldai	1956	U.A.Amil.	22.13	"monte"	22.19an "Lucaldai"
Lujaldai	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.5	"pago"	15B.
Lujaldai	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Lekandazarrekoak ere bai.
Lusaldai	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	"Lujaldai o Lusaldai, nosotros siempre Lusaldai". Luxakoak ere bai, nik: "¿Hace cuesta?". Berak: "Si!".Kastañiza Goikokoak eta Magdalenakoak ere bai.
Luxaldái	2003	Kastañiza	Ahoz	"termino"	"luego enemos aquí Luxaldái...". Luxa: "Más acá Olariaga, Luxaldái...". Era bat argi ez badago ere, aipatutako zitzukaria egien dutela ematen du.
Usaldái	2003	Okeluri	Ahoz	"termino"	"Ahí a eso Usaldai, de Luxa a Olariaga"
Lujaldái	2003	Goirizabelena	Ahoz	"termino"	" Si, esto Lujaldái...". Luca: "En el camino Olariaga, Lujaldái..."
Luxaldái	2004	Luxabekoa	Ahoz	"termino"	"Luxaldai (nosotros), otros Lujaldai". Lu(x/s?)aldai.
Lujaldai	2015	Luxagoikoa	Eskr.	"monte"	"18.- Otro monte sobredal, titulado "LUJALDAY"...",kat. 299. zk.
Lujaldái	2014	Luxa	Ahoz	"termino"	" Sí y después pa(ra) allá Lujaldái "
Lusaldái	2014	Luxa	Ahoz	"termino"	"... Lusaldái ... seguido de Basarte". Birritan.
LUXAALDE		(Goienuri)*			*86-05d (Hemen, gutxienez, bi ohar egin ditzakegu: a) Lehen (1804, 1877) eta orain Luxabekoek baserri honen ondoakoari esaten omen zioten, b) 1894an "Luxalde" hori, gero "Luxaldai" moduan agertu da beti, leku bera izanik eta Luxatik hurbil egonik -izena nahastu edo bera zelako-) "c. de Ache"
Luxaalde ¹⁴¹²	1804	U.A.06010252.7	7	"termino"	
Lujalde	1877	"Rgtro.Prop."	12.5	"monte"	
Lujalde	1894	U.A. Finc.Rúst.	103c	"monte"	156b-an ere bai, hau bera gero Luxaldai moduan: "heredad...Uert(a/e), Aransolo, Aransolo, Pagasolaun, Rébis, Iragorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalde 68 areas, Lujaldai, Bcharequeta (<i>cha</i> hori altuago dago idatzia, izenaren laburpena gisa-Balintxaerreketa-) 31 areas, Aldiasolo 260 areas, Arestuizar, Mendi, Iturvuru, Recaviarte, Campa, Campa". 1940ko 23.4an: "huerta...Castañiza Aransolo, Aransolo, Pagasolaun, Rébis, Iregorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujaldai 68 areas, Lujaldai, Requeta 31 areas, Alaigaso, Arestuizar...pinos, Mendi, Iturvuru, Recaviarte...". Jabego bera izanik, Kastañizabekoa dirudi, zenbait aldaketa bien artean: "heredad...Uerta/ huerta Castañiza, Pagasolaun(n/-), Ir(a/e)gorri, Lujald(e/ay), Bcharequeta/Requeta, Aldiasolo / Alaigaso".
Lujálde	2004	Luxabekoa	Ahoz	"cio"	Ikus "Luxabekoa". Esan zidanez, baserriaren inguruari esaten zioten.
LUXABEKOA		(Goienuri)*			Kat. 291 zk., *86-05d Ikus Luxagoikoa, zeren bereizketa hau -Goikoa eta Bekoa- nahiko berria

¹⁴¹² Luxa + *alde* 'lado, costado, zona...': ' (el) lado, parte de Luxa'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Luja abajo Lujabekoa ¹⁴¹³ Lujabekoa	1894 1986 1994	U.A.Finc.Urb. "Map.Top." Luxa	33 1 Ahoz	"ca. y cio." "cio." "cio"	baita. Hau berez egungo "Luja Goikoa"ri dagokio. "Luja Bekoa" "Ahora las placas del ayuntamiento... Lujabekoa...delante; Lujagoikoa el nuestro..." "Lúja lo mismo (que Andetxaga), Goikó y Bekó". Nire ustez aipamen hau erabileraz baino, analagoiazkoa da.
Lúja Bekó	2003	Andetxaga	Ahoz	"cio."	Bertako andreak esaten zuenez baserriari beti "Lúja" esan diote –gizonak gauza bera zioen-, eta ekitean nola bereizten zuen bere aitak bata eta bestea, bera:"Luja, 55 el de Andrés y Luja, 56 al nuestro". Gaineratzen ditu beste erreferentzia edo izendapen batzuk baserriaz "arriba Andetxaga, arriba Arraño, encima Balintxarraketa...". Esatean nola esaten zion aitonak baserriari, atera zitzaion "Lujálde", gaineratuz bertara zihoazenean esaten ziotela: "Vamos a dar una vuelta a Lujálde".
Lujabekó	2014	Luxa	Ahoz	"cio".	"le pusieron en el Ayuntamiento" " las placas han quitao, pero en las placas, <u>las de los vecinos era Luja Bekó</u> , que dice que es la primera y <u>Luja Goikó</u> la que está detrás, que es la nuestra "
LUXAGANA Luxagana ¹⁴¹⁴	1614	(Goienuri) U.A.0107.1	6	"lugar"	Birritan aipatzen da. Laudio/Okondoko muga.
LUXAGOIKOA		(Goienuri)*			Kat. 291. zk. (gaurko LUJAGOIKOA) ,*86-05 d, 1994an baserri honi eta ondokoari 'Luja' esaten zieten, eta gorago zuten txabolarari 'KAPANA' (ikus), "LUJA ARRIBA" eta "LUJAGOICOA" Kat. 282. eta 286. zk. Gaur egun udalak jarritako kale-plaketen eraginez beheko baserriari Lujagoikoa eta Lujabekoa esaten diete. Beraz hemen agertzen diren zenbait Lujagoikoa zaharrek egungo Kapanari egiten diote erreferentzia. Eskrituretakoa eta 1994ko erabilera bat datoz aurrekoarekin. Oraingo Lujagoikoaren jabeak zehaztu zuen bere etxea 1780ean egin zegoela, esan nionean noiztik agertzen zen "Luxa". Eta aurrekoa entzutean, adierazi zidan lekua seinalatuz: "Bai egia da, hemen zegoen etxe zaharrago bat Hirutan.
Lujagoicoa ¹⁴¹⁵ Luja Goicoa	1877 1894	"Rgtro.Prop." U.A.Finc.Urb.	12.4 33	"heredad" "ca. y cio."	Kuriosoki batean "abajo" da, eta bestea "Goicoa" bata euskaraz, bestea erdaraz aipaturik. "...Iturricueta... chacoli...45 areas; Id. 25,20 areas; Luja Goico...cereales –S.E. relatante-108,76 areas; Aldapasasi...cereales –S. Su pertenencia, E. Camino, O. Egido- 68,40 areas; Iturricueta... calbo inculto –N. Egido, E. Su pertenencia- 44 areas; Arraño sasi... carbon –N. Egido, S. Arroyo- 38,44 areas; Pabueta... castañal –E. Arroyo, (beste hiru mugen jabea Etxearrekosoloekin bat datoz)...2,38 areas; Luja Alday".
Luja Goico Lujagoikoa Luja Arriba	1894 1986 1994	U.A. Finc.Rúst. "Map.Top." Luxa	33b 1 Ahoz.	"heredad" "cio." "cio."	"Luja Goikoa" Ikus hasieran jarritakoa, zeren nahiz eta etxeari "Luja" eta txabolarari "Kapana" esan, goikoari buruz: "hay una casa, Luja Arriba, más arriba de esto en el altico"
Lúja Luja Goikó	2003 2003	Luxa Andetxaga	Ahoz Ahoz	"cio" "cio"	"Esto es Lúja, los dos Lúja" "Lúja lo mismo (que Andetxaga), Goikó y

¹⁴¹³ Luxa + *beko* 'de abajo' + a (art.) : 'Luxa de abajo'¹⁴¹⁴ Luxa + *gan* 'parte superior, encima...' + a (art.) : 'la parte superior, el alto de Luxa'¹⁴¹⁵ Luxa + *goiko* 'de arriba' + a (art.): 'Luxa (la) de arriba'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lúja	2004	Luxabekoa	Ahoz	"cio"	Bekóa". Nire ustez aipamen hau erabileraz baino, analogiazkoa da. Bertako andreak esaten zuenez baserriari beti "Lúja" esan diote –gizonak gauza bera zioen-, eta ekitean nola bereizten zuen bere aitak bata eta bestea, bera."Luja, 55 el de Andrés y Luja, 56 al nuestro". Gaineratzen ditu beste erreferentzia edo izendapen batzuk baserriaz "arriba Andetxaga, arriba Arraño, encima Balintxarraketa...". Esatean nola esaten zion aitonak baserriari, atera zitzaion "Lujálde", gaineratuz bertara zihoazenean esaten ziotela: "Vamos a dar una vuelta a Lujálde".
Luja Abajo	2015	Luxagoikoa	Esk.	"cio"	"1. Casa titulada "LUJA-ABAJO", señalada con el número cincuenta y siete: ocupa con inclusión de la tejavana y el horno contiguos...". Kat. 291 zk. Hau bat dator hasieran azaldutakoarekin, zeren bera katastroan (1999) LUJA GOIKOA moduan dugu.
Lujagoikoa	2015	Luxagoikoa	Esk.	"solar"	"2. El solar de la casa titulada 'LUJAGOICOA', señalada con el número cincuenta y nueve...". Kat. 282. zk.
Lujabekóa	2014	Luxa	Ahoz	"cio".	Ikus 2014ko Luxagoikoa.
LUJAKASTAÑETA		(Larrazabal)			
Lujacastiñeta	1894	U.A. Finc.Rúst.	81b	"her.mon."	86-13d Gorostiza aldean ematen du. "N.Arroyo" Orueta eta Lekandazar artean aipatuta.
Lujacastañeta ¹⁴¹⁶	1926	U.A."Est.Cat."	7.12	"monte"	
Lujacastaneta	1940	U.A."Est.Cat."	1.6	"monte"	"N. Arroyo".Orueta ondoan aipatuta eta muga bat batera duelarik.
Lujacastañeta	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"monte"	
LUJAKASTAÑIZA		(Goienuri)			
Lujakastañiza	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	
LUXAMENDI		(Goienuri)*			
					Arlo zabala hartzen du mendi nabari hau, gainera berezko izenak zuten arlo batzuk bereganatu ditu, esaterako Kat. 298. zk. lehen "Arteta" zena 1894an. *86-05d
Luxamendi ¹⁴¹⁷	1568	U.A.0107.1a	7	"lugar"	1745ean, 3ban alboan "lujamendi"eta gero"moxon antiguo divisero de Luxamendi". 12an berdin.
Lujamendi	1745	U.A.0305.4	3b	"mojon"	12an "cumbre". 1839an "Luja Mendi". 1965ean (Otsoa) eta M.T.-etan ere bai.
Lujamendi	1894	U.A. Finc.Rúst.	99	"her.mon."	
Lujamendi	1926	U.A."Est.Cat."	22.23	"monte"	
Lujamendi	1940	U.A."Est.Cat."	8.5	"monte"	Idazmakinez egina.
Lujamendi	1952	U.A.Finc.Rust.	22.6	"hayas"	22.20an ere bai.
Lujamendi	1956	U.A.Amil.	22.31	"roble"	22.42an ere bai.
Lujamendi	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.4	"pago"	
Lujamendi	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Lekandazarrekoak eta Luxakoak ere bai.
Lujaméndi	2003	Garate	Ahoz	"monte"	"Ese Lujamendi". Luxa: "Este Lujaméndi".
Lujaméndi	2014	Luxa	Ahoz	"cio".	<u>"¿el monte éste?-Lujaméndi"</u>
LUXANDI		(Goinuri)			
					86-05b~ (Aldaki hau Andetxaga etxealdeari dagokio, beraz, denboran zehar gerta liteke gaizki egon zitekeen forma bat errepikatzea)
Lujandi ¹⁴¹⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	100c	"monte"	"Aldapa –N. Camino-, Aurrecosolo, Mendicosolo,

¹⁴¹⁶ Luxa +*gastaña* 'castaño,a' + *eta* (atz.pl.): ' (lugar de los) castaños de Luxa '

Itzulpen hori jarri arren,, horrenbeste bider zailtzen jartzen dudana *eta* atzizkiaren pluraltasuna errespetatzeagatik, uste dut bidezkoagoa litzatekela 'lugar del castaño de Luxa' . Luxa baserriko jabeari entzun diot, baina ez dakit ziur ia leku honetaz den: ' - Había un castaño!!' . Baina gaztanadi bat baino gehiago zegoela ere entzun nion.

¹⁴¹⁷ Luxa +*mendi* 'monte' : ' monte de Luxa ' .

¹⁴¹⁸ Honetan Luxa izateaz gain, *andi* atala dugu. Andi horrek 'grande' eta 'de allí' izan daiteke. Bakarrik doanean "Andikoa" edo leku-izen bati loturik "Gardegochiandikoa 1877, Isardio Andikoa 1803" 'de allí' adierazten da. Eskuin aldean joanez gero, gehienetan adjektiboa da: "Aretxandi" modukoak.

Azkuek aipatzen duen aukera " Andi (AN,B...) lº grande...6º B-a-o-ts) Var. de Andik, desde allí" Mitxelenak ere "Urez-andi... allende el agua'..." Beraz, jakina bi Luxa daudela, ' Luxa mayor' izango litzateke egokiena.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Poto, Aurrecosolo, Echevarrialde, Iturriondo, Ynordi, Ynordi, Ynordi, Ynordi, Lujamendi, Enordi, Lujandi –E. Arroyo- 123 areas"
Luzandi	1940	U.A."Est.Cat."	17.2	"monte"	Idazmakina egina. Muga bateko jabea "Iririn" idazmakina egina, birritan aipatzen dela, "Idirin" beharrean. "Gogenuri, Potocotroquia, Arecosolo, Mendicoloso (-solo), Potocotroquia, Arecosolo, Echevarrialde, Iturriondo, Enordoy, Enordoy, Lujamendi, Lujamendi, Enordio, Luzandi –E- con regato"
Luzandi ¹⁴¹⁹	1952	U.A.Finc.Rust.	22.7	"pinos"	"E.Regato". Jabea Luxakoa zen. Andechaga, Arecosolo, Mendicosolo, Potocotroquia, Arecosolo, Echevarrialde, Iturriondo, Enorduy, Enorduy, Lujamendi, Lujamendi, Lujamendi, Enordio, Luzandi..."
Luzandi	1956	U.A.Amil.	22.31	"pinos"	"E. regato. "Lujamendi ere aipatzen delarik. J>Z grafia kontua? "...Lujamendi, Inordi, Luzandi 123,40 areas"
Luzándi	2014	Andetxaga II	Ahoz	"pinos"	"Luzandi, Luchanti...". Zalantza Lujaldai den, hango aldean baitago. Dena den 1894koan ondo idatzia dago.. 2006an Andetxagakoa: "Luzandi:, a la parte abajo del camino, hacia 200 ó 300 metros de los caseríos, roza con el río que baja de Luja". Grabatu gabe.
LUXAONDO		(Kanp.Top)			
Luiando ¹⁴²⁰	1758	U.A.03050201.3	12	"pueblo"	Birritan aipatzen da. Ludioiko mugan.1745ean ere bai.1788an,1805ean "Luyaondo" eta "Luiando".1795ean. 1536"m. de luyando
Lujaondo	1795	U.A.06010243.2	5	"sitio"	"Para salir a Lujaondo...8an antiguo camino carritetil...frente a Caseria de Cucusa...1578an "Lujaondo"
Luyaondo	1807	U.A.06010253.5	21b	"lugar"	"en el lugar de Luyaondo".1567an ere bai.
LUXAONDO		(Goienuri)			
Lujaondo ¹⁴²¹	1926	U.A."Est.Cat."	22.10	"arbolar"	"Luja-ondo""Pueblo en que radica: Llodio" Oleriaga ondoan aipaturik.
Lujoondo	1940	U.A."Est.Cat."	4.16	"arbolar"	Lehen bi kasutan ao>o . Orain "Lujo ondo"
Lujahondo	1956	U.A.Amil.	22.43	"monte"	"Luja Hondo". Birritan aipatzen da.
LUXARRIBAI		(Goienuri)*			Kat. 781.aren ezkerretara, *86-06c (Ikus Luxarribaizar, berbera baita. Hasiera batean bereizturik, zeren askotan –zar adjektiboaren bidez bereiz daitezke baserri desberdin bi: Lekanda, Lekandazar...)
Lucarribai ¹⁴²²	1573	"Lib.Baut."	47	"apellido"	"mari dias de lucarribai". 1585ean ere bai.

Ez dakit zergatik, baina Gereñurengan ikusitako "luz" independente izan daitekeen atala etortzen zait burura. Dena dela, grafia errakuntza ematen duen arren, lehen aipatutako z > j urratsa egon daiteke tartean.

¹⁴¹⁹ Dena dela, kontuan izan behar dugu "Luxamendi"ren aldakia izan daitekeela.

¹⁴²⁰ Hau, berez, Luiaondo jarri behar nuen izenburu, zeren konstatatua dugu 1567. urtetarako 'Luyaondo'.

Luxa barnean jarri duguna komeniko litzaiguke begiratzea, dena dela, zerbait errepikatuko dugu: Barrenengoak aipaturik)... "Luiaondo forma muy usada...1603., conservada hasta época reciente 1841" "Luxaondo, forma antigua del nombre de este pueblo 1760", beraz, **luia** dugu zalantzarik gabe lehenengo atalean, ondo 'junto a, próximo' bigarreanean dugula.

Felix Mugurutzak dio 1995-5-19ko Egin egundakian" tengo constancia, además, de que los últimos euskaldunes de este valle lo denominaban como Luiondo, pero jamás Luxaondo..." Nik 1940ko datarekin bildutako datuan 'Lujoondo' hartzen dut ere, baina aipatutako forma gain, asimilazioa edo a + o > o (Bilbao > Bilbo) urratsa egon litezke.Ikus. Luxaondo (Goienuri).

¹⁴²¹ Hau ez da Luiaondo herriaren izena, baizik eta bertako izen bereko toponimoa. Beste denbora bateko konstatazio da, beraz, nahiz eta izenaren aldetik jatorri bereko toponimoa izan, garaiko ezaugarri fonetikoak ditu. Ikus Luiaondo.

¹⁴²² Luzar + *ibai* 'rio'. Ikus Luxa.

Lehenengo testigantzak aztertzen nituenean, errota bati buruz aritzen zenez, uste nuen Goikoplazan dagoena izan zitekeela, baina, nahiz eta errota honen jabeak Goikoplazan jabego batzuk izan, egon Goienurin dago. Goikoplazako errotari buruzko datuak biltzen zituen Larizgoitia andereñoak gauza bera baieztatu zidan, hau da, Goienurin dagoela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Luzarribay	1575	U.A.070105.22	25	"molino"	Gerokoagatik pentsa daiteke Larrazabalen dagoela, baina Goienurikoa omen da. "Luzarribay". 26an "casas y caserías de la Plaza...ruedas de pan moler de el dcho. term. de Luzarribay".
Lujarribai	1663	U.A.07010502.1	7b	"termino"	"Lujar Ybai". 1738an bitan aipatua, "lujaribai", eta "lujarribay" askotan. 1622an bitan "Lusarribay"
Lujarribay	1747	U.A.06010213.15	5b	"heredad"	"c. y c. Zolloa". 1799an hirutan "casa" Zolloa aldean. 1772an (Conc.) "casa" Zolloa, Olaeta ondoan.
Lujuribay	1790	U.A.070105.2	18	"molino"	"Lujuribay". Lehen "casa llamada de Echabarri en la Plaza. 26an "Luzarribay "Molino titulado de la Plaza". Bera? Dirudi ezetz, Plazakoak ez baitu izan izen hori.
Luzarribay	1790	U.A.06010241.5	31b	"monte"	32an ere bai. 33an "...ruedas de pan moler .sitio de Luzarribay...sittios y presa. Aurrekoa dena Olarteko top. artean.
Lujarrubai	1792	"Lib.Hip."	282b	"termino"	"camino carretil que dirije a Lujarrubai"
Lujarribay	1793	"Lib.Hip."	283	"ca."	Birritan aipatzen da.
Luxurbei	1848	"Lib.Baut."	9	"cio."	
Lujarrebay	1864	"Rgtr.Prog."	31	"urbana"	1623an "Lujarrubai"? 06010237.13.8 "Goienuri" koadrila barruan hirutan "Lujarribai, Lujarribay" Solloa ondoan
Lusurbei	1876	"Estadística"	8	"cio."	Birritan aipatzen da.
Lujarrebay	1877	"Rgtr.Prog."	12.2	"cio."	"Caserio Ps. nº 16", "Ps."gero "Perts. del mismo caserio"
Lusurbey	1952	U.A.Finc.Rust.	16.2	"caserio"	"Ugarte Lesiaga", "E. Caserio Lusurbey"
Lusurbay	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.3	"pago"	"Lusurbay" 17B.Olaeta aldean.
Lusurbei	1986	"Map.Top."	1	"cio."	B-9.1979ekoan ere bai.

1575eko testigantzen arabera, birritan agertzen zaigu Luzarribay, bertan azken atalean *ibai* 'rio, arroyo' dugula, errota bat izanez gero, oraindik argiago geratzen da esanahia. Hitzaren bigarren azepzio gisa 'arroyo' jarri dut, zeren erreka bat baino ez da, gainera, egun bertakoek hango errekarari (Errekabita) 'donde los tres rios' esaten diote, nahiz eta hitzak bi adierazi. Aurreko atalean izan genezake lur + zar, baina horrelakorik ez du aipatzen Azkuek. Gereñurengan 'Luzar, 1724, labrantío de Azcoaga', "Uxar, caserio en Azcoaga". Uste dut indar gehiago duela lehen ikusitako luxa-ri lotzeak. Agian argigarriena izan daiteke 1663ko "Lujar Ybai".

Izen bereko Toponimoa "Lujarribai-Retes de Llanteno...-Et.; " Río del mojón (de la peña) de Lujó (pueblo)- arri 'piedra, mojon, peña' -ibai 'rio' " Barrenengoak aipatzen du, baita "Luxa ...'bosque' ", baina ez dakit nundik ateratzen duen. Behin baino gehiagotan esan dudanez, Gereñuren zerrendak ikusirik *luz-* elemento autonomo dirudi, horrela balitz, *arri* posible litzateke.

Baina aurrekoarekin jarraituz, luxa-ri lotzea litzateke bidezkoena, nahiz eta dardarkariak egoera zaildu. Dena dela, pentsa dezakegu, Orozkon gertatzen den landa/landar eta antzekoetan.

Beste fenomeno asko ditugu hemen: asimilazioak, aurreko i-aren eraginez ondorengo a>e, r/rr-en arteko zalantza, sinkopa, eta azkenik, hasierako laterala artikulutzat hartzea. Ikus ditzagun batzuk (toponimo hau eta bere konposatuak izango ditugu kontutan):

Monoptongazioa ai > ei > i (aurreko i-aren eraginez) "Luzarribay 1575>Lusurbey > Lusurbilanda"

Asimilazioa: "Luzarribay > Lujuribay 1790 >Lujurrubailanda 1902"

Sinkopa: ' Lujurrubailanda 1902 > Lusurbailanda' / "Lujarribay >Lusurbei" (tinbre bereko bokalak daudenean. Dardarkariaren hurbiltasunak erreztu egiten du bide hau)

Dardarkariaren arteko zalantza: 'Luzarribay > Lujuribay 1790' Salbuespena bakunaz agertzea da. Barrenengoak ere aipatzen du bakunaz (Lujaribai) " Ret.de Llanteno" herrixkan...

Hasierako laterala erdal artikulutzat hartuz edo noizbait galdu egiten da: ' Lusurbei 1994> Surbei' , ' Lusubirlanda 1894> Subirlanda 1894, 1994 , Suberlanda' 'Lujarribaisar >Surbeisar' Baita ' Usurbeilanda 1926' Honek gogoratzen dit Sodupeko Usar.

Hasierako laterala ere noizbait indarturik agertzen zaigu: "Llusurbilanda 1877,1940, Llusubirlanda 1952,1956, (Luxarribailanda)", ' Llusurbeizar (Luxarribaizar)'

Grafema ugari ditugu soinu bera errepresantetzeko: ' lucar- 1575, luzar- 1575, lujar 1747, luxur- 1848,Luchur- 1841, Lusur 1876...' Afrikaria izateko itxura bat eman arren, frikaria dalakoan gaude. Fonetika aldetik, ziztukariaren eboluzioa, oi diptongoak eragin duen bide berbera omen dago. Ez dakit horrek ekarri daitekeen tartean legokeen *i baten galera. Oi diptongo testuinguruan dugu: "Goie- 1747/Goje- 1775/Goye-/Goge- 1807' (Goienengoa)", "Goie-/Goje-/Goye-/ Goge-/Goxe- (Goienuri)".

Nafarroan Luzarreta deitura dugu, hau da, Luzar + eta.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lusurbei	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"subida Sta. Luzia". Beaskokoak (Isusi) eta Isusikoak, baina azkenaren emazteak: "Lasurbei,Lasurbilanda". Bekokoak(Isusi) ere bai.
Surbei	1994	Altamira	Ahoz.	"cio."	"Subirlanda y el otro Surbei"
Lusurbéi	2003	Lusurbeilanda II	Ahoz.	"cio."	Beaskokoak ere bai. Solloa: "Lusurbéi, es un viejo..."
Surbéi	2003	Solloa	Ahoz.	"cio."	"...es ya camino Surbéi...". "Usurbé" ere esaten omen du.
Lusurbéi	2004	Lusurbei	Ahoz.	"cio."	"Lusurbéi ahora y siempre -sus padres y abuelos-, Surbisár y Lusurbisár algunos le nombran- es el mismo". Altamirakoak gauza bera esaten zuen 1994an.
Lusurbéi	2014	Luxa	Ahoz.	"cio."	"se ve un poco como casa y labra(d)o delante un poco, <u>Lusurbéi</u> . -Lusurbéi lo de Zaballa. -Si, <u>Luzurbéi</u> era eso. (Erabilera hau salbuespena da).
LUXARRIBAI-LANDA		(Goienuri)		Kat. 868.aren azpian, *86-06c	
Subirlanda* ¹⁴²³	1547	"Lib.Baut."	108	"apellido"	Kop. "M. Cruz de Subirlanda"
Lujarribaylanda	1747	U.A06010213.15	2b	"heredad"	"c.y c. Solloa". 1782an "Lujarribailanda, Lujarribaylanda" sarri.1783an "Lujarribay Landa.
Lujarrivaylanda	1785	U.A.06010223.8	2	"fuente"	"fuente que llaman de Lujarribay Landa"
Lujarribailanda	1809	"Diezm."	2	"casa/s"	Aurretik "Lujarribaisar" eta gero "Basterzar" aipaturik.1813an ere bai. "Lujarri-"eta "Luxur-
Luxarribailanda	1819	"Diezm."		"casa/s"	loturik? "Luxarribay landa"eta "Lujarribay landa". 06010221.8.6, 8b-an "fuente de Luxarribaylanda...varrio de Lamuza"
Luzurbeilanda	1849	"Lib.Baut."	12	"cio."	
Luzurbilanda	1850	"Lib.Baut."	17	"cio."	1861ean "Luxurbilanda"
Luxurbeilanda	1852	"Lib.Baut."	34	"cio."	1877an (Becer.) "Lusurveilanda".1914an (Vera) ere bai.1900-1930 "Nomenclator" "Lussurbeilanda"
Lusurbaylanda	1854	"Rgtro.Prop."	229	"urbana"	
Luzurbeitanda	1856	"Lib.Baut."	61	"cio."	
Luxurberlanda	1856	"Lib.Baut."	63	"cio."	
Llusurbilanda	1877	"Rgtro.Prop."	12.7b	"finca"	/>/ . 22.2b-an "Uzubirlanda"
Lusubirlanda	1894	U.A. Finc.Rúst.	22b	"monte"	Lusurbei-(ofiz.) /Lusurbir-(honetan, hitz bukaeran r hori galduz. "-bir-"besteetan "bai,bei,bir-"bezala.
Lusurbailanda	1894	U.A.Finc.Urb.	156	"ca. y cio."	
Subirlanda	1894	U.A. Finc.Rúst.	146	"monte"	"Luxurbailanda"-ik, hasierako / galduz?
Lusurbailanda	1894	U.A. Finc.Rúst.	169	"her.mon."	
Lujurvailanda	1894	U.A. Finc.Rúst.	243b	"monte"	
Lusurvailanda oletá	1894	U.A. Finc.Rúst.	205v	"monte"	Lusuvailanda,Oletaren goiko aldean idatzia dago.
Lujurrubailanda	1902	U.A.Cat.1900	1.11	"heredad"	u u i > u u u .
Lujurrubailanda	1902	U.A.Est.Mun.	248	"finca"	
Usurbailanda	1926	U.A."Est.Cat."	12.1	"monte"	Gainetik idatzia, baina hasierako u argia eta bestea nahiko . <i>Bei-/Bir-</i> ? Gero kortxete artean "Mintegui".
Lusurbailanda	1932	U.A."Est.Cat."	27.68	"monte"	Idazmakina egina. Berbera eskuz 27.69an "Lujurubailanda", baina Zalantzazkoa.
Lujurrebeilanda	1940	U.A."Est.Cat."	12.2	"monte"	ai/ei ? ez dago argi.
Lusurvailanda	1940	U.A."Est.Cat."	23.1	"heredad"	2an"Usurbailanda"
Lusurbilanda	1940	U.A."Est.Cat."	24.20	"monte"	
Lusurbailanda ¹⁴²⁴	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"monte"	9.9an "Lusurbey-" idazmakina: "Echebar-, Solloa, Solloa, Traslola-, Zolloa, Iñarrondo, Lusurbey-, Solloa, Ichaucue-, Urruchu, Iñarrondo, Querecho-, Jarto, Erderico, Iturrich-, San Juan, Mendieta, Acacasolo" .
Lusurbailanda	1952	U.A.Finc.Rust.	16.4	"cereales"	Birritan aipatzen da "- bai-"duelarik.
Llusubirlanda	1952	U.A.Finc.Rust.	22.31	"pinos"	Idazmakina egina.>/, r inposiboan galduz.
Llusubirlanda	1956	U.A.Amil.	1.10	"heredad"	/>/ .9.22an ere bai.

¹⁴²³ Lehengo Luxarribai-ri orain *landa* 'campa' gehitu zaio, lehengo aldaketa fonetikoak izaten duela eta beste batzuk gehiago: /l/-en arteko zalantza, bei > bi monoptongazioa eta abar.

Ibai > bei gertatuz gero, pentsatzen dut 'bei-landa' atalek 'campa de vacas'-i lotu dela herri etimologiaz.

¹⁴²⁴ 9.9an dugun "Lusurbey-" > 1952ko 12.39 "Luzubylanda", hau da, bigarren silaban inposiboan dugun dardarkariak, hurrengoan hirugarrenean dugun.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Lusurbeilanda	1956	U.A.Amil.	2.10	"monte"	16.17an ere bai. 16.17an "Lusuberlanda"?
Luzubylanda	1956	U.A.Amil.	12.39	"monte"	"Echebarrena, Solloa, Solloa, Tras Solloa, Zolloa, Iñarrondo, Luzubylanda, Zolloa, Ichaucuetá, Urruchu, Iñarrondo, Querechondo, Jarto, Erderico, Iturichu, San Juan, Mendieta, Acacasolo"
Lusuvirlanda	1956	U.A.Amil.	16.17	"monte"	
Suberlanda	1956	U.A.Amil.	16.18	"monte"	Birritan aipatzen da.
Lusubirlanda	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.1	"pago"	"Lusubirla-". 1992an "Lusurbirlanda"
Lusurbeilanda	1986	"Map.Top."	1	"cio"	1979koan ere bai.
Subirlanda	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	Bertakoak plaka erakutsiz "Lusurbeilanda", baina nik ekitean izenez "Subirlanda más corto". Altamirakoak ere bai.
Lusurbirlanda	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	
Lusurbilanda	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	Bitan. Bekokoak (Isusi) ere bai.
Lusurbeilanda	1994	Altamira	Ahoz.	"cio."	"Lusurbirlanda decian también, nosotros toda la vida Subirlanda"
Lusurbeilanda	2003	Lusurbeilanda	Ahoz.	"cio."	Beaskokoak ere bai.
Subirlanda	2003	Lusurbeilanda	Ahoz.	"cio."	Lehen "Subirlanda" esaten genuen. Solloakoak ere bai.
Lusurbeilanda	2004	Lusurbei	Ahoz.	"cio."	R hori oso biguna egiten du.
Subirlanda	2014	Luxa	Ahoz.	"cio."	" Más arriba, esto, Subirlanda ".
LUXARRIBAI-ZAR		(Goienuri)		*86-06c (Ikus Luxarribai, berbera baita. Hasiera batean bereizturik, zeren askotan -zar adjektiboaren bidez bereiz daitezke baserri desberdin bi: Lekanda, Lekandazar...)	
Lujarribaisar ¹⁴²⁵	1809	"Diezm."	2	"casa/s"	1813an ere bai. "Lujarri-"eta "Luxar-" lotu daitezke.
Luxarribayzar	1819	"Lib.Baut."		"cio"	"Luxarribay sar"eta "Lujarribay sar"
Luchurbesar	1841	"Lib.Baut."	214	"cio."	"Luchurbesar" eta "Lusurbeisar" top. bera izanik, jabeen bitartez baieztatzen denez.
Lusurbeisar	1842	"Lib.Baut."	230	"cio."	"Luchurbesar" eta "Lusurbeisar" top. bera, jabeen bitartez baieztatzen denez.
Luxubezar	1845	"Lib.Baut."	247	"cio."	r inposiboan galdu.
Luzurbeizar	1848	"Lib.Baut."	2	"cio."	>//.
Luxurbizar	1851	"Lib.Baut."	20	"cio."	ei>i...
Lusurbeisar	1877	"Becer."	321	"cio."	1914an (Vera) ere bai. Ger. "Lusurbeisar
Lurzubizar	1894	U.A.Finc.Urb.	28	"ca. y cio."	Normalizatuaren bariante honek transparenteago dirudi bera baino Lur-zubi-zar.
Lusurbisar	1902	U.A.Est.Mun.	55	"finca"	
Lusurbisar	1902	U.A.Cat.1900	1.3	"ca. ó cio."	
Lusurbeyzar	1952	U.A.Finc.Rust.	1.3	"antuzano"	1.4an ere bai.
Lusurbisar	1994	Isusi	Ahoz.	"cio."	"he oído también... el que queda todo el mundo decimos Lusurbei"
Surbeisar	1994	Altamira	Ahoz.	"cio."	"Lusurbei decian antes Surbeisar". Baina gero "toda la vida Surbei y Subirlanda"
Surbisár	2004	Lusurbei	Ahoz.	"cio."	"Lusurbéi ahora y siempre -sus padres y abuelos-, Surbisár y Lusurbisár algunos le nombran- es el mismo". Altamirakoak gauza bera esaten zuen 1994an.
Lusurbisár	2004	Lusurbei	Ahoz.	"cio."	"Lusurbéi ahora y siempre -sus padres y abuelos-, Surbisár y Lusurbisár algunos le nombran- es el mismo". Altamirakoak gauza bera esaten zuen 1994an.
LUXASOLO		(Goienuri)			
Lujasoto ¹⁴²⁶	1926	U.A."Est.Cat."	3.4	"monte"	Olariaga baserrikoa. -soto ?
Lujasolo	1940	U.A."Est.Cat."	24.3	"monte"	Olariaga ondoren aipatuta.
LUZESA		(Larra)			
Lucea ¹⁴²⁷	1952	U.A.Finc.Rust.	9.2	"monte"	Aranguti aldean.

¹⁴²⁵ Orain lehengo Luxarribai+ zar 'viejo' dugu. Luxarribai toponimoan bilakatzen dira fenomeno fonetikoak errepikatzen direla honetan ere.

¹⁴²⁶ Luxa + solo 'heredad' : ' heredad de Luja'

¹⁴²⁷ Itxuraz ezin dugu ziurtatu ondo dagoenik, nahiko berandukoa baita.

Gereñu: "Lucea, Lucebalz". Barrenengoa: "Luzea, La" Aiarako hiru tokitan aipatzen du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
LUZKALDAI Luzcaldai ¹⁴²⁸	1934	(Larrazabal) U.A.UM.0712.4	1	"monte"	Idazmakina egina. "Luzcaldai", Lujaaldai-ri lotu daitezke?
LLANA Llana (GO) ¹⁴²⁹ Llana	1894 1926	(Goienuri-Dubi.) U.A. Finc.Rúst. U.A.UM.0712.1	94i 9	"heredad" "heredad"	Kat. 405. zk. "N.Oquendo". Dubiris aldean. 1965ean (Otsoa) "establecimiento humano epoca romanización. Gereñuk: "abundantisimo en Alava"
Llana (GO)	1926	U.A."Est.Cat."	4.5	"heredad"	"La Llana". 9.14an ere bai, Ugarte aldean dirudi.
Llana(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	3.10	"heredad"	"La LLana"
Llana(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.3	"heredad"	"La Llana". 9.5ean ere bai.
Llana	1956	U.A.Amil.	9.4	"heredad"	"La Llana". Dubiris aldean.
Llana	2003	Durbiris II	Ahoz	"campa"	"la Llana, Supikándo"
Llana	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"campa"	
LLANA Llana (LA)	1894	(Larra) U.A. Finc.Rúst.	37	"heredad"	"N.O.Via Ferrea". Larrakoa jarri dut Garmaka ostean agertzen delako.38an ere bai, bainaLarran?
LLANA Llana, La	1952	(Larrazabal)* U.A.Finc.Rust.	12.7	"heredad"	*86-13b "Revis -antuzano-, Amurrusolo, Amurrusolo-chiquerra, Aransolo, La Llana- N. Camino. ...E. Este caudal... O. propio- La Llana , Las Tejeras". Errebisen.
Llana	2003	Ostenko	Ahoz	"heredad"	"¿En Osténko a la parte de atrás hacia el monte le llamabais? .La pieza larga, la mayor y la llana...Te lo comento, al tiempo creo que me comentó una persona que era que lo de atrás vuestro le llamaban la "Aldápa ". Ostentokoa aipatu badut , gaur egun hainbat daude, kasu askotan lehengo izenei ordezkatzen dutela eta zenbait kasutan izen arrunta dela: "Sautu es una llana bastante grande -Launtxukoak esana-. Isardio aldean berdin gertatzen da, Isardio II: "Yendo para arriba Elispidi ...más tarde, más arriba está las Llanas ...Más arriba subida el Roble, el Manzabal". Ibarguren:"... más alla está el crucero las Llanas, es un crucero que bajaba a Urbero a Tejería, a Gardéa que salía a la panadería"
LLANA Llana(O) Llana(O)	1952 1956	(Olarte) U.A.Finc.Rust. U.A.Amil.	12.7 12.33	"heredad" "heredad"	"La Llana" 22.14an"Llana de Abasolo"
LLANA VITORICA Llana de Vitorica Llana, La (Vitorica)	1864 1894	(Goienuri) "Rgtro.Prop." U.A. Finc.Rúst.	74b	"urbana" "heredad"	86-06d Ugari garai honetan "Llana de..." izen arrunt gisa. "N.Camino Real. S. Rio Nervion""Vitorica -S. Camino Real, E. Arroyo-, Cortiduria -N. Camino Real, S. Rio Nervión, O. Arroyo-, id, Parral -O. Arroyo-, Echeoste - N. Camino, S. Camino Real-, La Llana -N. Camino, S. Camino Real-, id -N. Camino Real, S. Rio Nervión-, Cantera -E. Arroyo-, Alzarrate".
LLANATU Llanatu ¹⁴³⁰ Llanatu	1926 1940	(Goienuri) U.A.UM.0712.1 U.A."Est.Cat."	30 13.34	"monte" "monte"	Geroago idazmakina egindako erlazioan ere bai. Zalantzazkoa.
LLANDAKOA		(Larrazabal)			86-21a (Hau geroago -1940an eta 1952an

¹⁴²⁸ Berandukoa dela kontutan izanik, agian Luxaldai bera izan daiteke. Dena dela, Gereñuk Luzcanbidea, Luzcando, Luzcandoazabal, ... aipatzen ditu Araban.

¹⁴²⁹ Toponimian nahiko berandu agertzen den izen hau, *zela*-ren ordaina dugu.

Nahiko berandu agertzen da, eta inguruko herrietan ere badago.

¹⁴³⁰ Aditz partizipio zenbait toponimoekin ikusi dugunez, hemen ere "Llanatu" ikustean, 'allanado' edo horrelako zerbaitetaz pentsa dezakegu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Llandacoa ¹⁴³¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	228	"heredad"	"Landazar" moduan agertuko da) L / // -ren arazoa?, ikus Olamendi. Izardio aldean "Goivea (1940an "Goyascoa" moduan), Hervisolo, Goicosolo, Llandacoa..."
LLOBARRI		(Goienuri)			Ikus SOLOBARRI
LLODIO ¹⁴³²					Ikus.LAUDIO
MADALENABASO		(Olarte)			
Madalenabaso ¹⁴³³	1999	Cuad.Top. 8	I.16	"termino"	
MADALENPOZO		(Goienuri)*			Kat. 147. zk. , Okondokoa, baina muga. *61-61d
Magdalenpozo ¹⁴³⁴	1940	U.A."Est.Cat."	4.11	"heredad"	"Mgdalen Pozo" g eta n zirriborratua.
Madaleapozo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"monte"	"Madaleapozo", "N.E.Comun Oquendo"
Malenpozo	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"en Dubiris por Aspuru, no se si es Malenpozo, o Balenpozo". Isusikoak "Madalenpozo"
Malenpózo	2003	Dubiris II	Ahoz.	"termino"	"La Koskórta al lado de Orbe ¿Malenposo? Malenpózo al lao también...Malenpóso y Malenpózo"
Malenpózo	2014	Dubiris baserria	Ahoz.	"termino"	
Ma(da)lenpózo	2014	Dubiris baserria	Ahoz.	"termino"	
Madalenpózo	2014	Aspuru	Ahoz.	"termino"	"hay ahí una finca en aquello de Aspular que es Madalenpózo"
MAGALLAN		(Olarte)*			*86-14c
Magallan ¹⁴³⁵	1758	030701	2	"apodo"	"Manuel de Lecanda alias Magallan"
Magallan	1775	"Lib.Hip."	112	"apodo?"	"Man. de Lecanda Magallan"
Magallan	1811	"Diezm."	5	"casa/s"	"La de Magallan". 1864an (Rgto.Prop.) ere bai. 1979ko eta 1986ko M.T.-etan ere bai, "cio"gis. D-3. "Katuxa Ibarra Bidea"
Magallan	1894	U.A.Finc.Urb.	206	"ca. y cio."	
Magallan	1894	U.A. Finc.Rúst.	220	"huerta"	

¹⁴³¹ Geroago "Landazar" moduan agertzen bada ere, nahiko argi eta garbi egundaino, gerta liteke landa + ko + a izatea aldaki honetan.

¹⁴³² Hau da herriaren forma ofizial erdalduna, dena dela, euskararen eraginaren behan ere gertatzen dira au diptongoaren murrizketa (au > o) edo hasierako lateralaren ondorioa. Ikus Laudio.

¹⁴³³ Magdalena + baso 'bosque'. Ikus Malabaso. Forma hau banuen lehendik, Barrenengoak aipaturik.

1868ko eskritura batzuetan "Magdalenabaso" agertzen da oso-osorik.

¹⁴³⁴ Magdalena (andre izena) + *putzu, potzo, pozo* 'pozo': 'pozo de Magdalena'

Oso arrunta denez, izen honek euskal ahoskerara egokitzerakoan zenbait aldaketa izaten du, horregatik entzutzen dugu Maialen, Madalen... Gure kasuan hiru modutan agertzen zaigu eta hiruretan logika batekin. Lehenean, nahiz eta kultista izan daitekeen forma (talde kontsonantikoa dela eta) gorde, azken bokala artikulatzen harturik edo galtzen du. Bigarrenean bokal arteko sudurkaria galtzen da, baita azkenean, aldiz, bokal arteko d. Gainera, alboan esan dugunez, lehenengo konstatazioan g eta n kontsonanteak zirriboratuak daude.

Gereñu: "Madalenaaurra 1760, Madalenach, Madalenaostea XVII, Madalenaopea 1751, Madalenaperraya 1668", "Malenena".

Barrenengo: "Madalen.-Okondo.- Forma euskérica de Magdalena", "Madalenabaso...bosque de la Magdalena", "Magdalena, La ...hace referencia a una ermita dedicada en su tiempo a la Magdalena". Azkena Barrenengoak 15 herritan biltzen ditu.

Barrenengoak inguru hauetan esaten duenez, nik behintzat horrela entzun dut, Magdalena izenaren forma euskalduna Madalen da.

¹⁴³⁵ Lehenengo konstatazioan argi geratzen denez, toponimo bihurtu den hau izengaizto batetik datorkigu hau ("Manuel de Lecanda alias Magallan"...

Etimologia aldetik ez dut aurkitzen egokitu ahal zaionik gauza handirik. Azkue: "Magal: 1º (Bc)...ruedo de la ropa 2º (B, Añ...), regazo 3º (B-a-g-l-o), protección...". Hitz honen loturak bilatu nahian Gereñurengan aurkitzen dugu "Magalarte, Magalbe, Magalzar...Magaralde, Magaralucea" eta Barrenengoarengan "Magalzar, Magazar", baina ez dakigu berberari lotu daitezenik. Nafarroan "Magallon" deitura dago.

Mitxelena: "magal 'ruedo, regazo, falda, ala'...". Dena den, izengoitia denez, ez dakit aipatutakoari loturarik txikiena egon daiteke. Gaztelaniaz "Magallanes" deitura dugu, antzaz plural kutsua duena.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Magallán	1902	U.A.Cat.1900	1.12	"ca. ó cio."	1.22an "Magallán" ere bai. 4.25ean"casa en la c. de Olarte, barrio de Gardea, llamada Magallán"
Magallán	1940	U.A."Est.Cat."	9.5	"heredad"	"Gardea-Magallán", idazmakinaz egina "Al lado de Orbeo qu se llevó el río...". Launtxukoak eta Ameztuikoak ere ezagutu zuten etxea eta izena ere gogoratu. Rupertu Urkijoren kanta batean, lekukoek diotenez,; "en Gardea hay Bengoas, Magallanes y Bisarrenas".
Magallán	1952	U.A.Finc.Rust.	6.1	"heredad"	
Magallán	2003	Presako	Ahoz	"casa"	
MAGDALENA		(Goienuri)*		Kat. 452.aren azpian, *86-05d (Ikus SANTA AGEDA)	
Madalena ¹⁴³⁶	1553	"Lib.Baut."	15	"ermita"	"freyla de la madalena de arraño" . 1547an "freyla de la madalena de arrano". 1573an " freyla de la magdal."
Magdalena	1623	U.A.07010502.1	41	"ermita"	"Mag.na de arraño".1663an "Magdalena". 1674an "la magdalena de arraño". 1772an (Conc.) eta 1809(Diezm) ere bai, "casa".
Madalena de Arraño	1805	"Lib.Hip."	354b	"hermita"	"Santa Maria Madalena de Arraño"
Magdalena	1848	"Lib.Baut."	3	"cio."	1877an (Becer.) eta 1914an (Vera) ere bai. 1965ean (Otsoa) "Santa Magdalena, Magdalena casa y ermita s.XVII,1744". M.T.-etan ere bai.
Magdalena	1894	U.A.Finc.Urb.	123	"ca. y cio."	Ez dago ziur bera denik Arrañoikoa.gd >d, bukaerako a > - .
Magdalena	1894	U.A. Finc.Rúst.	139d	"heredad"	
Madalen	1894	U.A. Finc.Rúst.	230b	"monte"	
Magdalena	1902	U.A.Cat.1900	1.5	"ca.ó cio"	"Rotondo"-ko hegoaldeko muga, baina Larrazabal?, zeren mugarri bateangatik Olarte dirudi. 13.11n eta 13.12an Goienurikoa dugu, "S.ermita"
Magdalena	1940	U.A."Est.Cat."	12.10	"regato"	
Magdalena	1952	U.A.Finc.Rust.	12.4	"heredad"	"N. Terreno del común de Oquendo" .Idazmakinaz. -n-> -, edo errakuntz.
Magdalea	1956	U.A.Amil.	2.2	"monte"	
Magdalena	1956	U.A.Amil.	12.10	"heredad"	32A. "Santa Ageda o Madalena, Madalena es el caserio, la ermita Santa Ageda". Kastañizakoak "Sta.Ageda o Mad.". Magdalenakoak: "Magdalena"
Magdalena	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.7	"pago"	
Madalena	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	
Madaléna	2003	Luxa	Ahoz.	"cio."	
MAGDALENABASO		(Olarte)*		*86-29b (Laudio eta Luiaondo arteko muga, errekek eta honen trokak egina)	
Magdalena (O) ¹⁴³⁷	1775	"Lib.Hip."	130	"rio"	Olarteko Etxebarri baserriaren ondoan, beraz, Luxaondotik datorren ibaia dirudi.
Magdalena(Ol.)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"jaro"	"porque era de la parroquia de Luyando"
Malabaso ¹⁴³⁸	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"regato...linda con Aiala. Con Amurrio no linda"

¹⁴³⁶ Berezko izen honi (Magdalena) jarri daitezke lehen Madalenpozo-ri jarri dizkiogun oharrak, izen berbera baita. Berez, hagiotoponimoa da, behin "Santa Magdalena", "Santa Maria Madalena de Arraño" gisa agertzen dena, baina gehienetan hagiotoponimoari dagokion aurrizkirik gabe "la Madalena, la magdalena". Egun ondoan duen ermitari "Santa Ageda" deitzen zaio, etxeari, berriz, "Madalena".

¹⁴³⁷ Hau Olarteko mugan dagoen toki bat dugu. Hagiotoponimoa da, nahiz eta dagokion aurrizkirik gabe joan, izena lekukoak esan zigunez: "-Porque era de la parroquia de Luyando! (Magdalena)" datorkio.

¹⁴³⁸ Mala (Magdalena, Madalena, Madalen, Maleapozo) + baso 'bosque, monte': Zerbait zaila izan arren, dirudi lehengo atala 'Magdalena'-tik etor daitekeela, zeren horrela deitzen zaio goitik datorren errekarri.Eskritura batzuen bitartez ikusi dudanez, horela da, "Magdalenabaso" agertzen baita.

Barrenengoa: "Madalenabaso.-Lu.- 'Bosque de la Magdalena' ". Cuad. Top. 8 delakoan aipatzen denez, aurrekoa baieztatzen da: "rio de Madalenabaso, regato Malabaso"

Ondoren, beste aukera batzuk eskaintzen ditugu, baina ez dut uste honi lotu daitezkenik:

Mitxelena: "malats 'robusto, fértil' : Malax...Malaxecheverria..."

Azkue: "mala (G-deb...), tierra arrastrada por un torrente...", " malats: 1º B-i-m), robusto 2(B-ots), fértil hablando de tierra..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Llodio por pocos metros, se mete una cuña..."
Malabaso	1999	Cuad.Top. 8	I.16	"regato"	
Malabáso	2003	Launtxu	Ahoz	"ladera, jaro..."	"..Coge la bajada del monte..". Bekoetxe: "Ladera esa de pinares"
Madalenabáso	2003	Launtxu	Ahoz	"ladera, jaro..."	"Malabáso o Madalenabáso"
Madaléna, Jaro de	2003	Launtxu	Ahoz	"ladera, jaro..."	"Jaro de Madaléna le llaman otros..."
MAGURU		(Larra)			
Maguru ¹⁴³⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	217b	"monte"	Berio aldean.
Maguru	1940	U.A."Est.Cat."	24.18	"monte"	Aranguren aldean, baina zalantzazkoa. Zenbait errakuntza jabegoan.
MAJAMORENA		(Goienuri)*			Kat. 236. zk., *86-05d
Majamorená ¹⁴⁴⁰	1940	U.A."Est.Cat."	1.2	"heredad"	"N. Regato de Palanca". 27.24an "terreno titulado, Majamorená, sito en Ache", "N.Regato de Palanca"
Majamorená	1952	U.A.Finc.Rúst.	21.2	"arbolar"	Zalantzazkoa. Birritan.
Majorranena ¹⁴⁴¹	1956	U.A.Amil.	22.1	"campa"	Zalantzazkoa."N. Regato". Gaizki irakurtzen da, ez baitira bereizten <i>rr/n</i> .
Majamorená	2003	Atxa	Ahoz	"campa"	"De Atxe a Andiko". Lekukoak mapan kokatua.
Majamorená	2014	Larrabe	Ahoz	"campa"	"Majamorená es a la otra parte también...allá en lo de Atxe "
MAJIR		(Goienuri)			
Majir, El ¹⁴⁴²	1894	U.A. Finc.Rúst.	102b	"heredad"	86-06a(ikus geroko "El Mayor" berbera baita. "E.Arroyo". Larrabe baserrikoa: "Larrabe, Murulluaga, Isolo, Goicoa, Riquerra, Gorostizalde -O. Goyaso?-, Anbia, Murallaga -N. Echavarri, S. Casa Acha, E. Echevarri, O. Andico-, El Majir -N. El Mayin, E. Arroyo, O. Arquibe-, Goiri, Iñarrondo"

Gereñurengan goikoari lotu daitezke zenbaitzuk aurkitu arren, beste batzuek gaztelaniazko adjektiboari erantzuten diote."Malaechea", "Malaga, 1704, barrio de Erenchu. Términos de Gámiz y Heredia.", "Malagarde, Malagarro, Malaitegui, Malamarte, Malamata..."

¹⁴³⁹ Antzekotasuna bilatu nahian haxe aurkitzen dugu:

Mitxelena: "marrubi 'fresa' : Marrubiza. La var. mailluki en Malloquiza y quizá *magauri*, *maguri*, también 'fresa', en Maguregui." Orozkon konkretuki *mailugi* erabiltzen da txikiak edo basokoak direnak izendatzeko. Azkuek horrela hartzen du ere. Horrez gain, "Maguri (AN-narb.), fresa..."

Orozkon Muguru dugu. Dena dela, posible ikusten dut, -guru barik, -buru batetik etortzea.

Gereñu: "Magua, Magurea...Maguren 1615, Maguri 1570".

Barrenengoak Maguren aipatzen du, mats-i lotuz.

¹⁴⁴⁰ Beranduko konstatazio honek ematen du erantzuten diola gaztelaniazko izenei, herri etimologiaz aldatu ez bada. Ikus Majorranena eta Majoena.

Gereñurengan aurkitzen dudan "Majáflorida" oso antzekoa da forma aldetik. Bertan ere "Majada" (muy corriente) aipatzen da.

Ez dakigu "Maja-" hau, 'majada'-ren laburpena izan daitekeen, Gereñuk biltzen duen "Majazarra, 1815, majada de Marquinez."

¹⁴⁴¹ Ikus Majamorená eta Majoena. Dena dela, honen itxurarekin Gereñuk "Majoraperraia, 1696..." aipatzen du, zeren besteak "Majazarra..." 'majada'-ri lotzen dira.

¹⁴⁴² Ez da hain berria toponimo hau, dena dela, ez dugu inundik aurkitzen antzekorik, gainera, artikulua horrekin ematen du erdal hitz bat izan daitekeela.

Hala eta guztiz ere, zaharragoa den zerrenda honetan -jabea bat bada, sinatzen duena beste bat omen da- hainbat errakuntza daude:

"El Majir" jartzen badu ere, gero mugarriak "N. El Mayin, E. Arroyo, O. Arquibe". Alde batetik "El Majir/ El Mayin" dugu, beste aldetik erkatuz gero, "Arquibe" -argi idatzia- hori 1940an "Arbide" moduan agertzen da, azken hau dela deitura egokia.

Geroago "El Majir" hori, 1940an "Mayor" eta 1956an "El Mayor" moduan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
MAJOENA Majoena ¹⁴⁴³	1876	(Goienuri) "Estadística"	8	"heredad"	
MALLUIGA Malluiga ¹⁴⁴⁴	1727	(Olarte)* U.A.0506.4	232	"termino"	*86-14c Birritan."Santa Cruz, Gardeazabal"-en ditu mugak. Dok. berean "Malluyga" ere bai.
Malluga	1894	U.A. Finc.Rúst.	82	"heredad"	"E.Orozco". Gero Santa Cruz aipatzen da.
Malluga	1926	U.A."Est.Cat."	7.5	"regato"	"Zabale"-ko ekialdeko muga. Gero leku eta muga berean aipatzen da "Regato de Sta. Cruz"
Malluga	1940	U.A."Est.Cat."	24.19	"heredad"	Idazmakina egina, Santa Cruz aldean dirudi.
Malluga	1952	U.A.Finc.Rúst.	5.0	"monte"	Sta. Cruz aldean.
Malluga	1994	Zabale	Ahoz.	"termino"	"Kaskara baino goratxugo"
Malluga	2003	Saltriaga II	Ahoz.	"campa"	
MALOBARTO Malobarto ¹⁴⁴⁵	1994	(Larrazabal)* Olariaga	Ahoz.	"termino"	*86-05c
Malobárto	2003	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"Laisólo por la parte de Malobárto"
MANCHAO Manchao ¹⁴⁴⁶	1994	(Larrazabal)* Lekandazar	Ahoz.	"termino"	86-13c "de Larrazabal a Beldio, la parte alta"
Manchau	1994	Zumeltza	Ahoz.	"monte"	"entre Mostatxa y Paular, el Manchau"
Mancháo, El	2003	Gorostiza	Ahoz.	"monte"	"Aquello le llamaban el Mancháo". Ostenko: "la fuente el Mancháo cerca Biskerra". Ibaguren: "...tirando para Larrazabal estan los pozos de Iturrita, está Mantxao...a este otro lao..Bizkerra"
MANZANAL Manzanal ¹⁴⁴⁷ (Andechag)	1894	(Andetxaga) U.A. Finc.Rúst.	180	"heredad"	
MANZANAL Manzanal (Anunzibai)	1894	(Anuntzibai) U.A. Finc.Rúst.	57b	"heredad"	"N.Rio Orozco.O.Carretera"
MANZANAL Manzanal (GO)	1924	(Ellakuri)* U.A.Cat.1900	6.1	"heredad"	*86-06c (Hasiera batean, Ugarteakoarekin batera izan nuen, baina agian beste bat izan daiteke)
Manzanal(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	20.13	"monte"	"contiguo a la heredad titulada ..., en termino de Ellácuri"
MANZANAL		(Goienuri)*			*86-06c ikus SAGASTI (Herrian hainbat "Manzanal badaude ere, gehienbat, izen propio nortasuna Ugarteakoak hartu du. Herrian "vive en

¹⁴⁴³ Hau lehengo Majamorena-rekin erlaziona dezakegu. Dirudi gaztelaniazko adjektibo bati, *ena* atzizkia (genit.+ art.) lotu zaioa: 'la del majo', baina ez dago batere argirik

¹⁴⁴⁴ Agian lehen aipatutako *mailugi* 'fresa, fresa pequeña' + *aga* (top.atz.): 'lugar de fresas silvestres'.

Aga atzizkia aurreko u-ren eraginez, itxidura prozesu batean sartu omen da *Malluaga > *Malluega > Malluiga. Dena dela, argi dagoena da diptongoaren monoptongazioa.

Ikus "Malluiga", zeren honen ondorengo izan baitaiteke.

Antzekorik ez dugu aurkitzen (Nafarroako "Las Malloas" gogoratzen dut. Azkue: "Mailo (AN-arak), prado, herbal"). *Mailu* -k zenbait azepzio ditu, ezagunena dudak 'martillo'-z gain, 'mazo, pieza cilíndrica con que se afirma el suelo, matadero,..., abolladura' (azkenak Azkuerengandik hartuak), baina ez dakigu toponimo honi egokitu daitekeen.

Gereñu: "Mallo, El", "Malluquigotoquieta, 1699..."

¹⁴⁴⁵ Beranduko konstatazioa. Agian Azkuek aipatzen duen "Malo B-ang-m-oñ-ub), espantajo...", baina antzekorik ez dira aurkitzen, bakarrik Gereñurengan "Malon". "-barto" ez da agertzen inon. Arto 'maíz' edo igartu > artu (Markoartu, Gastiartu) aukeren artean ditugu, baina sendotasunik izan gabe.

¹⁴⁴⁶ Beranduko konstatazio hau gaztelaniazko adberbio bat da. Antzekoak bakarrik Gereñurengan aurkitzen dugu: "Mancha, (La), Manchagaña, Manchas (Las), ...". Gure Loizaga-ren parekoa dugu.

¹⁴⁴⁷ Ikusten denez, toponimo gisa berandu agertzen zaigu, lehenagoko Sagasti, Sagastui eta antzekoen ordaina baita. Zuhaitz hauek izugarritzko garrantzia zuten, XI. mendeko eskriturretan '...pomares...' eta XVI.koetan ere, zeren erreferentzia egiten zitzairen etxearen jabegoen artean, garaiko elikaduraren zutabe handia baitziren. Batzuk jarri ditugu, baina esan dezakegu baserri guztietan izango zirela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Manzanal(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	10.10	"heredad"	el Manzanal" esaten denean, Ugarteko auzuneari buruz aritzen da).
Manzanal(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"prado"	"le atraviesa la carretera a Oquendo". 27.10ean
Manzanal	1965	"Lib.Llodio"	41	"barrio"	"atravesada por la carretera..."
Manzanal, El	2003	Lamuza	Ahoz	"barrio"	"El Manzanal"
					"No había casas en todo el Manzanal". Luxa: "El Manzanal". Hasieran jarri dudanez, testigantza hauetan islatzen da herriko erabilera ezagunena toponimo gisa. Ikus Sagasti.
MANZANAL		(Larra)			
Manzanal (LA)	1926	U.A."Est.Cat."	9.7	"heredad"	Berio aldean dirudi.
Manzanal(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	2.0	"heredad"	"O. Camino San Bartolome"
Manzanar	1956	U.A.Amil.	9.2	"heredad"	
Manzanal	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.6	"pago"	35A. Anuntzibai aldean.
MANZANAL		(Larrazabal)			*86-21b
Manzanal, El	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Idatzirik, 1912an ere bai.
MANZANAL		(Olarate)			
Manzanal (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	30	"heredad"	86-30a~ (bat baino gehiago egon litezke, bat Zenagortan, beste bat Gardeagotxin...)
Manzanal(O)	1940	U.A."Est.Cat."	2.2	"heredad"	Gero "Olarate abajo" aipatzen da. 69an Armuru, Aspegorta aurretik aipatuta. 123an muga batez Olarte ematen du.
Manzanal(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"cereales"	Idazmakina egin "El Manzanal". 20.3an "Aspegorta (El manzanal)". 27.27an ere bai.
					9.1ean ere ematen du, baina Larratik hurbil. 9.10ean ere bai. 12.5ean "El Manzanal" 13.1ean eta 17.6an Zenagortan, baserriarekin mugatzen duela ematen baitu. 22.1ean "Olarategochi, El Quebrante, El Manzanal, Sauto..."
Manzanal(O)	1956	U.A.Amil.	12.1	"heredad"	12.43an "El Manzanal". 22.3an "El Manzanal"
MANZANAL		(San Juan)			
Manzanal S. Juan	1894	U.A. Finc.Rúst.	2	"heredad"	"Manzanal de San Juan", "N. La hermita Sn. Juan"
MARALLOAGA		(Goienuri)*			Kat. 1086. zk., *86-05b
Morolloaga ¹⁴⁴⁸	1773	U.A06010221.11	60	"termino"	60an "Morolloaga". 63an eta 65b-an "Marolloaga" Bengoetxe baserriaren aldean.
Marolloaga	1773	U.A06011021.11	63	"termino"	60an "Morolloaga". 63an eta 65b-an "Marolloaga" Bengoetxe baserriaren aldean.
Marilluaga	1792	U.A.06010244	21	"fuente"	Goiri, Goiazu aldean. 1794an Larraben.
Maralloaga	1797	U.A.klas.gabe	3b	"heredad"	"Maralloaga" hirutan.
Maralloaga	1798	U.A06010238.43	0	"fuente"	"Maralloaga...Beingoechea,...molino arinero". Mugarriak Goienuriko jabeekin bat datozekarik. <i>a i > a a</i> .
Murulluaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	102	"heredad"	
Murallaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	102b	"mon."	Lehenengo <i>a</i> hori zalantzazkoa. "N.E. Echavarri.O andico". <i>ua> a</i> , gero asimilazioa.
Murallaga	1940	U.A."Est.Cat."	10.1	"heredad"	27.61ean "Murallaga" ere bai.

¹⁴⁴⁸ Toponimo honetan aldaki ugari biltzen dira, batez ere, asimilazio prozesu batean sarturik daudela: "Morollo-aga, Marollo-aga, Marillu-aga, Marallo-aga, Murullo-aga, Murall-aga", beraz, nahiko zaila da etimologia bilatzea, nahiz eta itxuraz hasierakoa formarik zaharrena izan. Bigarren aldakia eta inguru honetatik hurbil dagoen "Maroño" nahiko antzekoak dira. Ikus dezagun:

Azkue: "Marapillo (B-eib-el) nudo...", "maratilla (...B-lib-l-m-mondo,oñ...) taravilla...", "moro (B-a), muralla...", "Moroaga (B-g), pilar...", "Moroe (B-l), cierto pez,...", "Muru: 1º(B?, Mog.), muralla...2 (B? Ur.), collado..."

Aurrekoa kontutan izanik, eta baita iturri eta errota bat dagoela ere, muru batez pentsa dezakegu, urari eusteko beharko zuen murua, hain zuzen ere. Morollo hau ez dakigu ondo zer den, baina lehengo Goienuriko "Malluiga" "regato" bat dela dio, honetan "fuente" ere bai. Gereñuk biltzen duen "Morrullo, arroyo en Apellaniz...". Hiru kasuetan urari loturik. Ondorengoa atzizki bat izan daiteke. *Ag*, aldiz, toponimiazko atzizkia dugu.

Barrenengoarengan ez dut aurkitzen antzekorik, ez eta Gereñurengan. Azkenak "Moroyas" eta "Mara-" atala duten zenbait toponimo aipatzen du "Marabay, Marabide, Maralde, Marandosolo, Maranduya Maraño..."

Irigoienek esaten zigun "Merellu (Azkue (B-g), hinojo) + di/dui: 'hinojal', egungo Milloi gertatu dela.

Mitxelena (FHV 15.9): ' B maru, maruaga (+aga 'varal, palo largo') 'poste' (lat. palus)".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Marallaga	1940	U.A."Est.Cat."	10.2	"monte"	Aurretik "Murallaga" zegoen jabego eta top. bera delarik. 27.59an eta 27.60an ere bai.
Murallaga	1952	U.A.Finc.Rust.	13.2	"heredad"	Birritan, baina bigarreanean <i>u hori> a ?</i>
Murallaga	1956	U.A.Amil.	13.2	"heredad"	Larrabe aldean.
Marallaga	1956	U.A.Amil.	13.2	"monte"	Zalantzazkoa.Larrabe aldean.
Marullaga	1932	U.A."Est.Cat."	27.59	"heredad"	
Marullaga	1994	Ibarra-Goie.	Ahoz.	"fuente"	"entre Larrabe y Goiri"
Marullága	2003	Garate	Ahoz	"fuente"	"...Larrabe, entrando donde Atxa...fuente de Marullága"
Marullága	2014	Larrabe	Ahoz	"fuente"	Atxakoak berdin.
Marullága	2014	Larrabe	Ahoz	"fuente"	Hurbileko bi leku bereizten ditu "Marullága... allí Marallága"
MARDILUZE		(Larra)			
Mardiluze ¹⁴⁴⁹	1793	U.A06010246.28	7b	"sitio"	
MARGILUZE		(Goienuri)			
Marguiluze ¹⁴⁵⁰	1940	U.A."Est.Cat."	6.10	"heredad"	Ugarte aldean.
MARGINE		(Goienuri)*			
Margine	2003	Olariaga	Ahoz.	"campa"	*86-05c "Las campas tienes que si Barranka, Koskórra, Margine, Ruiseñor, luego yendo hacia Malkuártu ..."
MARGINTXA		(Larrazabal)			
Margintxa ¹⁴⁵¹	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"pieza"	Kat. 740. zk. "la Margintza pieza junto a casa".Bekoetxe II.ak eta Kastañiza Goiko II.ak ere bai.
Margintxa	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"pieza"	"la pieza mayor". Goirizabal: "La Margintxa de Arregi -jabea-".
Margintxa	2014	Bekoetxe II	Ahoz.	"pieza"	"Aquí, la Margintxa , sí"
MARGUNAL		(Larra)			
Margunal ¹⁴⁵²	1894	U.A. Finc.Rúst.	57	"heredad"	"N.Rio Orozco"
MARIAZULO		(Goienuri)*			
Marizulo	1989	Gereñu	326	"cueva"	*61-53~ (Berez, Okondo da, nahiz eta Laudioko iparraldeko mugatik hurbil egon) "cueva en Oquendo".
Mariasulo	1989	Gereñu	325	"cueva"	"cueva en Oquendo". "Marizulo"ren berri banuen, Barandiaranen ikerketak zirela bide, euskal mitologiako Marirekin lotzen zela. Gero Okondon,

¹⁴⁴⁹ Konstatazio zaharra izan arren, ondoren datorren Margiluze pentsatu beharko dugu, zeren ez d/g-en artean trukaketak gertatzen baitira.

Argi duguna bigarren atala da, *luze* 'largo, alto'

Gereñuk aipatzen du "Mardaldia 1719".

¹⁴⁵⁰ Azkue: "Margin: ...2° (B, Añ...), cuadro ó porción determinada de un campo labrado...", "Margintxa: 1° (B-a-o). (V. Margin, 2°)...". "Markin (AN?, B?, G?, Añ.ms)...cuadro de huerta o jardín...", "Marko (B.mond-o-...)...aparato rústico...para demarcar la tierra".

Pentsa dezakegu azkenengo sudurkaria galtzen dela *luze* 'largo'-rekin elkartzerakoan. Ikus Markiluzo.

Gereñuk aipatzen ditu "Marguilucea, Marguiluz...".

¹⁴⁵¹ Azkue: "Margintxa: 1° (B-a-o).(V. Margin)", beraz, " .2° (B, Añ...), cuadro ó porción determinada de un cuadro labrado...".

Bukaerako -txa diminutiboa izan zitekeen.

Gereñu: "Manguinchoa, 1709, heredad en Azcoaga".

Barrenengoa: "Margitxa.- Ok.- V. Markintxa".

Gereñu: "Marguilucea 1729, Marguilucia 1596, Marguiluz 1750".

¹⁴⁵² Azkue: "Margul (B-g-mu-o), descolorido...".

Baliteke margun, margin-en aldakia izatea, gaztelaniazko atzizkia gehitu duela.

Gereñu: " Margureta...Margoluceta, Marguilucea".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					basoak ondo ezagutzen zutenei "Mariasulo" entzutean uste nuen Maria andre izenaren eraginez sortutako errakuntza izan zitekeela, baina agian arrazoia beste bat izan daiteke, aurrekoa baztertu gabe. Esaten denez, hainbat leze itsasoarekin loturik daude (Urduñakoa, Okondokoa...), beraz, honen gorabeherak izaten dituzte. Mendexan (Bizkaia) bezala gerta daiteke. Lekeitio ondoko herri horretan "Marierrota" izeneko errota zegoen itsasoaren igoerak erabilzeko. Hasiera bateran, "Maria" andre izena zegoela uste nuen, baina "marea > maria > mari" izan da kontua.
Mariasúlo	2003	Aspuru	Ahoz	"monte"	"pero ya está metido en Mariasúlo, en el río abajo aquello es todo de Okendo"
Mariasúlo	2014	Aspuru	Ahoz	"monte"	" todo eso Garbe, y aquí está la peña de Mariasulo"
MARKILUZO		(Larrazabal)			*86-21a (Soro hau 1940an, 1952an eta 1956an "Aldapa " -jabego bera baita- moduan agertzen da, 1924an eta 1926an, aldiz, "Isardio" moduan. Orain aldiz -1956an- toki bera izendatzeko lau izen)
Marquiluzo ¹⁴⁵³	1956	U.A.Amil.	3.8	"huerta"	Soro bat aipatzeko lau izen "Aldapea Recalde Marquiluzo y Solobarri", jabea bertakoa: "Alpadea, Recalde, Marquiluzo y Solobarri, Aurrecosolo, Landazar..." Izarduin.
Marquiluzo	1956	U.A.Amil.	22.24	"huerta"	Soro bat aipatzeko lau izen "Aldapea Recalde Marquiluzo y Solobarri", jabea bertakoa: "Alpadea, Recalde, Marquiluzo y Solobarri, Aurrecosolo, Landazar..." Izarduin.
MARKINAGUSI		(Goienuri)*			*86-05c Geroago konturatu naizenez, oraingo Managosi kokapenagatik aspaldiko "Marquinagosi" izan daiteke.
Marquinagosi ¹⁴⁵⁴	1911	U.A.Cat.1900	3.11	"heredad"	"Pesquera, Vivero, Larrinalde -N. Camino-, Marquinagosi 57,66 areas, Solosarra, Solozarra, Condesolo, Uderansolo, Ortucelay, Logarachu, Espide, Espide, Mendi, Mendi, Amezarro, Mendi..."
Managósi	2003	Olariaga	Ahoz	"pieza"	"Managosi y Arenal de unas campas".
Managósi	2014	Markuartu	Ahoz	"pieza"	<i>Donde acaba la campa esa, eso era Kondesolo. Y luego a la izquierda era aquí donde queda Managusi ?no?. Sí.</i>

¹⁴⁵³ Azkue: "Marka: ...4°(B,G), marca, señal..." "Markin (AN?, B?...)-tabla, cuadro de huerta..."

Mitxelenak *marka* -rekin erlazionatzen du Markina.

Kasu honetan, lehengo *margin*, *marginxa* bera izan daiteke + luze 'largo'. Dardarkariaren ostean, leherkari ozena edo gorra omen daude (gauza bera ikusi dugu Barrenengoarengan: "Margitxa.- Ok.- V. Markintxa") . Gainera, zentzu aldetik hurbil daude *marka* 'marca, señal' eta *margin*, *marginxa* 'cuadro ó porción determinada de un cuadro labrado'.

Muxika: "Markeasoro...Markiasoro,...Markisoro..."

Gereñu: "Marquiluz".

Bost toki desberdinetan ditugu alternantzi hau: 1) Laudion "Marguiluze 1940 /Marquiluzo" 2) Gereñu: "Marguiluz 1750 / Marquiluz" 3) Barrenengo: "Margitxa.- Ok.- V. Markintxa" 4) Azkue: "Margin: ...2° (B, Añ...), cuadro ó porción determinada de un campo labrado...", "Margintxa: 1° (B-a-o). (V. Margin, 2°)..." "Markin (AN?, B?, G?, Añ.ms)...cuadro de huerta o jardín...", "Marko (B.mond-o-...)-aparato rústico...para demarcar la tierra". 5) Mitxelenak Markina marka-ri lotzen du. Beraz, aldakiak direla arrazioak ditugulakoan gaude.

¹⁴⁵⁴ Hemen berriro izango genuke:

Azkue: "Marka: ...4°(B,G), marca, señal..." "Markin (AN?, B?...)-tabla, cuadro de huerta...", edo ,nire ustez, gauza bera dena "Margintxa: 1° (B-a-o).(V. Margin)", beraz, " .2° (B, Añ...), cuadro ó porción determinada de un cuadro labrado..." + nagosi (nagusi) 'mayor': 'cuadro de huerta mayor'.

Ikus "Margiluze, Margintxa...Markiluzo".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
MARKINEGAN		(Goienuri)*			Kat. 495 zk., *86-05c. (Hau lehenengo MARKINAGUSI bera da: kokapena, zabalera, jabegoa...)
Marquinegan ¹⁴⁵⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	139	"heredad"	Hasiera batean oso gaizki irakurtzen denez, alde batera utzi nuen., baina Markuartuko toponimoekin batera dago "Pesquera, Vivero, Larrinalde, Marquinegan 57,66 areas" mugakideak ere bertakoak direla. Nahiz eta "Managosi"z pentsatu, Markinegan jartzen du, argi eta garbi.
MARKIXANA		(Larrazabal)*			UTM 501370 4777080, *86-13b
Marquijana ^{*1456}	1564	"Lib.Baut."	36	"apellido"	"I. de marquijana", aurretik ere, baina ez dago oso argi. 1811n (Diezm.) "La de Marquijana de Goirizabal"
Marquixana*	1639	U.A.05050201.1	17b	"apellido"	"Fran.c de Marquixana"
Marquijana	1952	U.A.Finc.Rust.	22.10	"monte"	"Echeandoa", "O. Otro de Marquijana"
Markijana	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai. Aurretik 1965ean (Otsoa) "establecimiento humano época romanización"
Markijana	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"cio."	"los caserios de Goisabal: Markijana, Andiko..."
Markijána	2003	Goirizabal	Ahoz.	"cio."	"Detrás de Markijana la Azula...". Goirizabalena: "Markijána".
Markijána	2009	Markixana	Ahoz.	"cio."	"¿Al caserío tuyo le habéis dicho? Markijána"
Markijána	2014	Luxa	Ahoz.	"cio."	
MARKUARTU		(Larrazabal)*			*86-05c, Kat. 493. zk.
Marcoartu ^{*1457}	1541	"Lib.Baut."	5	"apellido"	"p. de marcoartu" bitan, u/o -en arteko zalanza

¹⁴⁵⁵ Margine + gan.

Markuartun Markinagusi, Markinegan...agertzeak pentsarazten du agian marki=marku-ren arteko erlazio bat egon litekeela.

¹⁴⁵⁶ Laudion toponimo gisa oso berandu agertzen da. Nire ustez, jabearen deituratik datorkigu. 1940ko 24.31n "contigua casa" – berbera 1952an Goirizabalena- toponimoaren iparraldeko eta mendebaldeko muga agertzen da "Antonio Marquijana" eta hor dugu, hain zuzen ere, egungo "Markijana" baserria.

Azkue: "Marka: ...4º(B,G), marca, señal..." "Markin (AN?, B?...)...tabla, cuadro de huerta..."

Mitxelenak marka-rekin erlazionatzen du Markina, ' *frontera' zentzua gaineratzen diola. Baina hau dio ere: "...No se puede excluir, sin embargo, la posibilidad de que tengamos aquí un antropónimo *Marki 'Marcos', análogo a Bethiri, Pet(i)ri 'Pedro'..."

Lehenengo batean nik neuk ere agian bukaeragatik (-ana) pertsona izen batez pentsatu nuen. Gero Azkueren definizioak eta Gereñuren testigantzarekin zalanztan geratzen naiz, zeren ez du zergatik pertsona-izena izan behar ("Marquicondo, ... Marquigana, caserios de Murga..., Marquijana..., Marquiliturri, Marquiluz...Marquina, Marquinazubia, ...Marquiniturri).

Ez da erreza *gana* -tik *jana* -ra igarotzea, behintzat ez dut gogoratzen horrelakorik, dena dela, beste adibideek uzten dute aukerak Azkueren eta Mitxelenaren lehenengo definizioaren alde jotzeko. Okondogoiena zena Okendojena da egun, [okendoxena]. Subijana dena, Subillana dago dokumentaturik, nire ustez, Il grafemak jod bati erantzuten diola. Nonbaiten ikusi dugu Balentxena/Balentxana alternantzia

¹⁴⁵⁷ Hasiera batean zail samarra ikusi nuen lehenengo ataleko azken bokala ataratzea, zeren garai honetan *u* eta *o* bokalak oso hurbil daude. Uste dut Garcia de Salazarrek kontatzen duela motila-rena, hau da, gure gaurko mutilla. Gaztelaniaz idatziko dokumentuetan berdin gertatzen da, sarri askotan bokal biak nahasten direla. Jarri dut Markuartu sarriago agertzen delako.

Mitxelenak marka-rekin erlazionatzen du Markina, ' *frontera' zentzua gaineratzen diola. Baina hau dio ere: "...No se puede excluir, sin embargo, la posibilidad de que tengamos aquí un antropónimo *Marki 'Marcos', análogo a Bethiri, Pet(i)ri 'Pedro' . Hay un Marcoçubi ...en 1053; ...ap. Marcoleta, Marculeta..." .Nik Markuerkiaga gaineratuko dut ere.

Fuent.Doc.78 (1511): "Marcua" Durango.119 orr. Arzamendi: "Martiaru 1487"...Markoartu perts. izen.?Arzamendi: " ad illum pomtem quod dicitur markoçubi 1053". Cuad. Top. Zuia: Marcosoleta. 65 orr.

Dena dela, uste dut Mark(u/o)-k ondoan dituen atalak hobeto dihoazela leku-izen batekin, pertsona-izen batekin baino. Are gehiago, une honetan aztertzen dugunaren bigarren atala kontutan hartzen badugu, hau da, *artu*, nire ustez, *igartu* 'seco,secado' batetik datorrela (hainbat adibide ditugu: Igartu >Yartu, Yarto, Egurigartu >Egurrutu,...). Horrela ere azaltzen du Mitxelenak: " i(h)artu, igartu 'secado, marchitado' ...Bereciartua, Galbarriartu, Larriatu, Martiaru (v. Marti(n))."

Aipagarria da gure kasuan Marku- k>Malku- egitea, hau likiden arteko aldaketa. Bukaerako u-k >o egitea arruntagoa da. Urratsa ondo konstatatua dago, deiturretan "Markuartu", hots, forma zaharrena, gordetzen dela.

Toponimo honi ondo dagokiola Mitxelenak marka-ri ematen dion azken zentzua 'frontera', zeren Audio eta Okondo arteko muga baita. Dena dela, eta agian egokiago izanik Azkuerengandik hartutako *margin* 'cuadro o porción determinada de una cuadro labrado' edo zentzuzkidea den *marko*, igartu-rekin joanez gero.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Marcuartu*	1551	"Lib.Baut."	9b	"apellido"	erdal hitzetan ere gertatzen da,bukaeran ere bai. Kop. 1582an ere bai.
Malquartu*	1568	"Lib.Baut."	73	"apellido"	"marcuartu". Kop. bitan. Baita 33b"m. de marcuartu". 1536an(L.Casados) "m. de malquarto" r>/ . "U. de malparda"
Malcuartu	1623	U.A.07010502.1	41b	"c. y c."	Bukaetako u>o .1726 ere bai, eta "Malquarto de Arriba". 1753an "Malquarto" ere bai.
Malcuarttu	1739	U.A.06010209.3	53	"termino"	
Malquartu	1745	U.A.07010502.1	9	"c. y c."	1745ean, 1772an (Conc.), eta 1809an (Diezm) ere bai. 1822(L.Baut.) ere bai, eta "Malcuartu" bitan. 1877(Becer.) eta 1965ean (Otsoa).
Marquartu	1754	U.A.030501.	8	"c. y c."	1772an eta 1758an ere bai.1787an "Marquarttu". 1822an (L.Baut.) "el de Marquartu"
Marquartu	1775	"Lib.Hip."	102b	"ca."	116b-an r inplosiboan gordetzen da.136an ere bai. 207an deit. "Malquarttu". 219an ere bai.
Malcuartu	1894	U.A.Finc.Urb.	89	"ca. y cio."	
Malcuartu	1894	U.A. Finc.Rúst.	14b	"monte"	r>/
Marcuartu	1894	U.A. Finc.Rúst.	96	"heredad"	Zalantza dago idazterakoan r>/, bata bestearen gainean jarrita.
Malcuartu	1902	U.A.Cat.1900	1.5	"ca. ó cio."	
Marcuartu	1914	"Vera"	1914	"cio."	1965(Otsoa) ere bai, "s.XVII, 1680"
Malcuartu	1926	U.A."Est.Cat."	5.6	"prado"	
Malcuartu	1920	Markuartu mapa	1	"heredad"	
Markuartu	1920	Markuartu mapa	1	"heredad"	
Marcuartu	1926	U.A."Est.Cat."	5.7	"heredad"	Aurreko orrialdean "Malcuartu"jartzen bazuen, orain "Marcuartu"
Malcuartu	1940	U.A."Est.Cat."	13.26	"monte"	24.33an idazmakinez egina
Malcuartu	1952	U.A.Finc.Rust.	17.2	"monte"	22.30ean ere bai, idazmakinez egina
Malcuartu	1956	U.A.Amil.	22.14	"monte"	
Marcuartu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.7	"pago"	"Marcuartu" 22. 30A, 5.4. "Marmartu" zortzitan agertu arren, jabe desberdinez "Marcuartu" omen. 22-30A mugarra.
Malkuartu	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979ekoan ere.
Malkuartu	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Baina osabak "Marcuartu" ere bai. Bekoetxeokak eta Luxakoak ere bai.
Markuartu	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Gehienetan "Malkuartu" dirudi, behin edo "Markuartu".Pedro M.-k "el difunto Polancos que era de Markuartu siempre decia Markuartu"
Markuartu	1994	Markuartu	Ahoz.	"monte"	"los antiguos todos Marcuartu con r , toda la vida, los padres y todos, esa / nada!. Hitzaren bi elementuok aurkitzen ditugu Markuerkiaga deituran, eta Martiartu toponimoan.
Malkuartu	1999	Cuad. Top.8	II.137	'caserio'	Malkuartu y Malkuarto
Malkuártu	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"barrio"	"Malkuártu, Araskéta...". Ostenko: "De Osténko a Malkuártu".
Malkuártu	2014	Luxa	Ahoz.	"barrio"	
MARKUARTUBEKO A		(Larrazabal)			Markijana
Malcuartu abajo ¹⁴⁵⁸	1894	U.A.Finc.Urb.	123	"ca. y cio."	
MARKUARTUGOIKO A		(Larrazabal)			
Malquarto de Arriba	1726	U.A.03050301.3	5b	"c. y c."	
MARKUARTU-ONDO		(Larrazabal)*			Kat. 491, 1194 zk. *86-05c
Malcuartu ondo ¹⁴⁵⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	214c	"monte"	241c-an eta 249b-an ere bai.

Gereñu: "Malacuarrí", "Malacuarta, arroyo afluente del Bayas". Ez dakigu azken hauek loturik dauden, Mitxelena: "malats 'robusto, fértil' : Malax...Malaxecheverria..." edo Azkue: "mala (G-deb...), tierra arrastrada por un torrente...", " malats: 1º B-i-m), robusto 2(B-ots), fértil hablando de tierra..." aukerei.

Dena dela, sendoena edo, aipatutako marko + igartu genuke.

¹⁴⁵⁸ Euskaraz jarri dut izenburua bateratu nahian, zeren nahiko arrunta da forma batzuk agertzea forma euskaldunekin eta beste batzuk, aldiz, gaztelaniazkoekin.

¹⁴⁵⁹ Markuartu (ikus) + *ondo* 'junto a, próximo': ' junto a Markuartu'

u + o bokalak elkartzerakoan, konstatazio batean o bilakatzen dira.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Malcuartuondo	1940	U.A."Est.Cat."	1.8	"monte"	"Malcuartuondo y Colometa", "Larrazabal (barrio)"
Malcuartondo	1940	U.A."Est.Cat."	4.15	"manzano s"	"ao>o .Mlcuartondo"Idaztean nahiko errakuntza "S. rrechuelo Balenla"?
Malcuartuondo	1956	U.A.Amil.	9.15	"monte"	"Malcuartu-ondo y Colometa". 22.43an "Malcuartu Hondo"
Malkuartuondo	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"termino"	"pinar que tenemos debajo Malkuartu" Kastañiza GoikoII.ak "Markuartuondo" eta "Malkuartuondo"
Markuartuondo	1994	Markuartu	Ahoz.	"termino"	"debajo casa"
Malkuartondo	1999	Cuad. Top.8	II.152	'termino'	
Malkuartaúndo	2003	Kastañiza II	Ahoz.	"termino"	"Kolometa y Malkuartaúndo"
Malkuartaúndo	2014	Olariaga	Ahoz.	"termino"	
Markuartaúndo	2014	Markuartu	Ahoz.	"termino"	" debajo de Managosi Markuartaúndo "
MARROBURU		(Larra)			Ikus Txorroburu
MARTENA		(Olarte)*			*86-29b
Marte ena ¹⁴⁶⁰	1773	"Lib.Hip."	77	"ca. y cia."	
Martena	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"La de Martena".1855ean (L.Baut.), 1877an (Becer), 1914an (Vera), 1965ean(Otsoa), 1979ko eta 1986ko M.T.etan ere bai.
Martena	1894	U.A.Finc.Urb.	102	"ca. y cio."	
Martena	1894	U.A. Finc.Rúst.	119c	"heredad"	
Martena	1902	U.A.Cat.1900	1.17	"ca. ó cio."	
Martena	1926	U.A."Est.Cat."	13.1	"monte"	
Martena	1940	U.A."Est.Cat."	8.9	"antuzano"	
Martena	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	
Marténa	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	"Aquí Marténa y esta Bekoétxe". Launtxu: "y luego Marténa".
MARTINSOLO		(Goienuri)			Kat. 1349. zk.
Martinsólo	2014	Andiko I			¿Y luego a la izquierda de tu casa? "-Ahí Martinsólo"
MASTUIA		(Olarte)*			*86-14c
Mastun ¹⁴⁶¹	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Gardeagotxin, "Mastun, Sagardun..." ondo gogoratzen ditu, baina "Mastuian> Mastuin> Mastun" izan beharko da.
Mastún	2003	Odiaga II	Ahoz.	"termino"	"Ama que es de Gardea Sagardun y Mastun...de Gardeagotxi a Santakruz a la mitad del camino... a la parte arriba del camino..."
Mastún	2007	Gardeagotxi II	Ahoz.	"pieza"	"...donde yo vivía (Gardeagotxi) Sololúze, Sagardún...todos los nombres (de piezas) euskéricos...Abasólo, Sagardún, Mastún... Abásolo..."
MASTUTXU		(Larrazabal)*			*86-13b
Mastutxu ¹⁴⁶²	1999	Cuad. Top.8	II.100	"regato"	Lekanda eta Larrazibel aldean.
Mastútzu	2003	Kastañiza II	Ahoz.	"fuente"	"Mastútzu lesolía oír a Felisa". Ostenko: "... está

¹⁴⁶⁰ Marta (andre izena)+ en (gen.) + a (art.): 'la (casa) de Marta'

Lehenengo batean "Marte ena" ikusi dugu, baina ez dago zalantza handirik, ondoren "La de Martena" eta horrelakorik agertzen baita. Are gehiago etxe baten izena izanik.

Gereñu: "Martasolo 1600, Martazalduabuarra 1635", "Martena, caseríos de Llodio y Olaeta".

¹⁴⁶¹ Mats 'uva' (Nire ustez, Orozkon aldaki hau da nagusi)+ dui (mult.atz.) +a (art.): 'viñedo' Azkuek Masti aipatzen du.

Testigantzan honetan *tui* multzo atzizkiak, *tu* egin du, nahiko arrunta denez, Orozkoko euskarari, Orduan >Orduin> Ordun, Ordin... Baita inexistentea geratu zaio itsasirik. Berdin gertatzen da Sagardun formarekin, Sagardui batetik etorriz.

Gereñu: "Mastondo".

Barrenengoak aipatzen ditu Okondorako Mastondo eta Mastuondo aldakiak.

Muxika: "Mastiasoroaldea".

¹⁴⁶² Mats 'uva'(Nire iritziz,Orozkon aldaki hau da nagusi)+ dui (mult.atz.) + txu /tzu: 'viñedo pequeño'

Gereñuk eta Barrenengoak ez dute aipatzen toponimo hau.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					cerca de Larribel...". Lekandazar II: "Mastútxu había una fuente".
MATXINPOZUETA		(Larrazabal)*			Kat. 829. zk. ondoan, *86-13b
Matxinposéta	2003	Orueta	Ahoz	"monte"	"Aquí Etxisú y aquí Matxinposéta"
Matxinposuéta	2003	Ostenko	Ahoz	"monte"	"Matxinposueta es un montecico nuestro donde vive Enrike Gastaka tirando para el monte"
Matxiposéta ¹⁴⁶³	2014	Orueta	Ahoz	"fuente"	
MAUNSONDO		(Goienuri)			IkusMAUTZONDO
Maunsondo ¹⁴⁶⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	164c	"heredad"	"N. Arroyo".Lehen "Maus", baina orain <i>ns</i> talde kontsonantikoak irauten du.
Maunsundo	1894	U.A. Finc.Rúst.	164	"heredad"	Aurreko <i>u</i> - aren eraginez "-ondo") "-undo".Ikus. Maunsondo.
MAURA		(Larra)			
Maura ¹⁴⁶⁵	1689	U.A.050201.5	2	"termino"	Birritan. Laudio/Orozkoko mukan.
MAUTZA		(Balintxa)*			*86-13b
Maus(Balintxa) ¹⁴⁶⁶	1994	Magdalena	Ahoz.	"termino"	"los maus de balintxa(A la dcha. Magdalena), los mauses, pegando al marques, Arraño..." Ibarroak " el Maus a la izquierda de Arraño"(Isasitik begiratzten genuela). Beraz, hiru daude gutxienez Goienurin, lehena Balintxa aldean , bigarrena Isasitik ikusten dena ,Arrañoiko hegian hemengo aldean eta azkena Landaluzekoa. Barbara Bekokoak (Bieko aipatzen du) dio 'Los Mauses' direla bere etxeko aldean ere bai.
MAUTZA		(Goienuri-Ugarte)*			*86-14a, Kat. 35. zk.
Maus	1894	U.A. Finc.Rúst.	164b	"heredad"	164c- an ere bai . <i>ns>s</i> . Ikus "Maunsondo"
Mauche	1894	U.A. Finc.Rúst.	71	"heredad"	"N.Arroyo", gero Iturritxu agertzen da.
Mautza	1916	U.A.Cat.1900	4.19	"heredad"	"N. con el rio que baja de Gogénuri". 4.20an ere bai.
Mautz	1940	U.A."Est.Cat."	6.9	"heredad"	Euskal grafia. 6.11n ere bai.
Maus	1994	Ugartebeke	Ahoz	"ladera"	"la ladera del monte"

¹⁴⁶³ Oraingoan inplosiboan zegoen -n bokala ez du ahoskatzen.

¹⁴⁶⁴ Toponimo hau aztertuko dugu Mautzondo ikustean, berbera baita. Dena dela, denbora aldetik hau lehenagokoa da. Inplosiboan dagoen sudurkaria galdu omen da.

Azkuerengan aurkitzen dut, mau-mau eta maun-maun baliokideak direla, ohar hau ez dago eginda zentzuari begira, zeren beste kontzeptua da, baizik eta lehenengo ataleko bukaerako *n* -ari begira. Ikus Mautza.

¹⁴⁶⁵ Mitxelenak aipatzen duen Maurica-ri agian lotu genezake, azkenak ika atzizkia duela.

Azkuerengan antzekoena "Mauru (B-m? Mog), Moro...", baina ez dut uste honi lotu dezaiokegula.

Gereñu: "Mauraga, 1600, labrantío de Yurre...", " Mauragea...Lopidana" , " Maureta 1719, Mauriiturri", "Maurubide, Mauriiturri..."

Barrenengoak "Mauregi" aipatzen du Okondon.

¹⁴⁶⁶ Azkue: "Maus (B-m), mausa (B-elg-m-ond...), sauquillo...(Bot.)", ' Mausar (Gc), tierra de aluvi6n, tierra de buena calidad arrastrada por el agua á las orillas de los arroyos...mausarra...', "Mauts...2º (B-a), hormiguero..."

Mitxelena: "maus(a) 'sauquillo' :Maustegui". Azkuek antzera aipatzen du, hau da, botanika munduko kontzeptua. Baina honez gain, hauxe aurkitzen dugu honengan:

Ohargarria da Mauche, Mautza eta Mautz aldakiak, hemen Azkuek eta Mitxelenak aipatzen ez duten afrikaria baitago. Gainera, gaztelaniaz plurala ere jartzen diote zenbait kasutan. Argi dagoena Arraño mendiaren hegaletan daudela, lekukoek diotenez, "la ladera del monte".

Botanika aukera honek indarra du, baina kasualitatea da mendi berberaren hiru hegiatako beheko aldeari izen bera jartzea. Beraz, orografiarekin zerikusirik duen zerbait egon daiteke, ahaztu gabe (Gc)-an duen adiera, zeren ondotik errekek baitaude.

Gereñu: "Mausoco, Mausochoa, Mausolo..."

Muxika: "Mausokoa".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Mausés	1994	Luxa	Ahoz.	"campas"	"campas debajo central -eléctrica, transformador de Arraño, hacia Goienuri"
Máuses, Los	2003	Luxa	Ahoz.	"campas"	"donde estaba central "
Máus	2003	Lamuza	Ahoz.	"ladera"	"Hay que llevar al Máus. Ugartebeke II: "Máus o Máuses... A todo el trocico (se le llamaba). Todo era antes de uno y como lo vendieron... Mauses o Mautzondo, nosotros los Mauses le llamabamos pero es Mautzondo...después Presondo "
Máuses, Los	2003	Luxa	Ahoz.	"campas"	"(ni)... Central Eléctrica...(bera) -La carretera que sube de las piscinas a la que viene aquí del cruce, que va para la cruz de Arraño y viene acá, bueno, pues esas campas, no sabés como estaban las paredes del Marqués... Pues esos son los Máuses".
MAUTZA		(Goienuri-Ugarte Goikoa)*			Kat. 366. zk. *86-14a
Máus, El	2014	Aspuru	Ahoz.	"campas"	"El Máus estaba ahí en eso". Berak jabearen deituraz bereizten du hau "El Máus de Ar..."
MAUTZA		(Landaluze)*			Kat. 425., zk., *86-14a
Maus(Landaluze)	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	"detrás campas del Gurdi..."
Máus, El	2003	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	
Máuses, Los	2014	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	"Detrás del Gurdi".
MAUTZA		(Larra)*			*86-14b
Maus, El	1994	Gurpide	Ahoz.	"termino"	"El Maus..." Ibarrondok (aipatzen du).
Máus, El	2003	Gurpide	Ahoz.	"termino"	"El Maus... le he oído a Toni Ibarrondo".
MAUTZONDO		(Goienuri)*			Kat. 368. zk. *86-14a
Mautzondo ¹⁴⁶⁷	1926	U.A."Est.Cat."	9.14	"heredad"	"N.Regato" Ez da ondo bereizten, baina "Mautz-ondo"dirudi.9.17an "Mautz-Ondo"/ "Mauch-?"
Mautzondo	1940	U.A."Est.Cat."	6.9	"heredad"	"N. Regato". Euskal grafia. 6.10ean "Mautz-ondo"
Mautondo	1952	U.A.Finc.Rust.	1.7	"pastos"	"Maut-ondo". 1.8an ere bai.
Mautzondo	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	"Mautz-ondo...O. Camino a Luja y comunal". 7.8an "E. Arroyo Gogénuri"
Mautzóndo	2003	Ugartebeke II	Ahoz	"ladera"	"Máus o Máuses... A todo el trocico (se le llamaba). Todo era antes de uno y como lo vendieron... Mauses o Mautzondo, nosotros los Mauses le llamabamos pero es Mautzondo...después Presondo "
Maartuóndo	2014	Aspuru	Ahoz	"ladera"	Izen hau ez du askorik erabiltzen, eskrituengatik daki.
MAYOR		(Dubiris)			Kat. 410. zk.
Mayor, La (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	54b	"heredad"	"Lamayor" idatzia. Dubiris.
Mayor, La	2014	Urrutxi	Ahoz	"heredad"	"también esa es la pieza, la Mayor"
MAYOR		(Goienuri)			Kat. 150. zk. azkenengoentzat. Hasierakoa etxea da, eta bestea Dubirisen dago.
Maio ¹⁴⁶⁸	1783	"Lib.Hip."	187	"ca."	"otra la que se titula la maior de la plaza"
Mayor	1926	U.A."Est.Cat."	5.5	"heredad"	"La Mayor"
Mayor	1940	U.A."Est.Cat."	10.2	"monte"	Goiri aldean dirudi. Geroago ikusi dudanez Larrabekoa "Alzá, id, Marallaga, Mayor, Goiri". 27.59an ere bai.
Mayor	1952	U.A.Finc.Rust.	13.2	"monte"	"El Mayor"
Mayor	1956	U.A.Amil.	13.2	"monte"	"El Mayor" Larraben: "...Alzá, Alzá, Marallaga, El Mayor"
Mayor	2014	Larrabe	Ahoz	"monte"	

¹⁴⁶⁷ Mautz (Ikus) + ondo' junto a, próximo'.

¹⁴⁶⁸ Etxeak eta lekuak tamainuz bereizteko hau da aukera bat. Euskaraz *nagosi* hitza itsasten zaie toponimoei.

Kontutan izan behar da, XVI. mendearen erdi aldean, aitzak eta semeak izen bera zutenean, bereizketa haxe zen:

"Pedro de Goiri el mayor en dias (aita), Pedro de Goiri el menor en dias (semea)" Izen-deiturak burura etorri zitzaizkidanak dira, baina oso arruntak ziren garai hartan. ' en dias' argigarria, beti ez zen jartzen.

Baserriei ere "El Mayor/El Menor" jartzen zaie, nire ustez, batzuetan "Goikoa/Bekoa"-ren ordaina izanik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
MAYOR		(Larrazabal-Kastañiza)*			*86-13b ikus SOLOANDI (lehen azaldu dudanez, ordezkatzeko bat ikus daiteke. Beste testigantza bat ondokoan dugu).
Mayor, la	2003	Kastañiza II	Ahoz	"heredad"	"¿La que teneis enfrente? Como era la mayor, la pieza mayor como era la más grande, pero en escrituras, y así, viene Sóloandi ...a la parte abajo, ..La que está proxima a Aurreko...sí, queda al sur"
MAYOR		(Larrazabal-Malkuartu)*			*86-05c
Mayor, La (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	96	"heredad"	Malkuartu baserrikoa omen: Malkuartun: "Malcuartu, Id, La Mayor, El Pino, Cuesta, Garanzaganeta, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte-dirudi baina, Picubiarte omen-, Lareche -hasierako kontsonante honek eta gainerako /-ek forma bera dute, baina "Sareche" izan behar, beraz, s// bereiztu ez, grafia aldetik-, Entrada, Aldargachu, Oleragachu".
MEDIOSOLO		(Goienuri)			
Mediosolo ¹⁴⁶⁹	1925	U.A.Cat.1900	6.30	"heredad"	Garate aldean.
MEKA		(Larrazabal)*			*86-13b
Méka, la	2003	Goirizabal	Ahoz	"pieza"	"La Méka que hablamos antes". Goirizabalena: "La Méka...porque era tierra meka...". Lurrarren ezaugarriari egiten zaio aipamena izenez.
MENDI		(Goienuri)			
Méndi	2014	Zugezu	Ahoz	"monte"	Okondoko mugan, Kat. 269. zk. gg "Lujaméndo eso, todo el pinar ese... Y luego de la esquina de aquí, de... no ves de teja(d)o. Ahí tenemos nosotros un cacho y ese es el castañal de Méndi"
MENDI		(Larrazabal)*			Kat. 694 zk., Markuartuko mapan, *86-13a
Mendi (LZ) ¹⁴⁷⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	92	"monte"	96c-an "Markuartu baserrikoa dirudi: Malkuartun: "Malcuartu, Id, La Mayor, El Pino, Cuesta, Garanzaganeta, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte-dirudi baina, Picubiarte omen-, Lareche -hasierako kontsonante honek eta gainerako /-ek

¹⁴⁶⁹ 'Medio' + solo 'heredad' : 'heredad de medio'

Toponimo hibrido dugu berau, "Herdicosolo" konstatatua baitugu.

Gereñu: "Medio, Medioste".

Barrenengoa: "Del Medio".

¹⁴⁷⁰ Mendi 'monte' + a (art.): ' monte'

Kasu honetan ez du eraman artikulurik, horregatik itzulpenean ez diot jarri.

Azkuek 'montaña, monte' adierak jartzen ditu. Mitxelenak, aldiz, bigarrena.

Eremu hauetan ez dut sekula entzun: '-Vamos a la montaña!', '-...al monte' baizik eta, gainera, euskaraz bereizketa bat egin behar, agian *baso* hitzarekin jarrita. Mendi hitzak oso erabilera zehatza eta mugatua du euskaraz, Orozkon behintzat, zeren gehienetan esaten da: - Basora noa!, erdaraz, askotan, 'monte'-tzat hartuko genukena esaterakoan, baina *basoa* landuta ez dagoen arloa da, garaia ez da, beraz, izan behar...

Froga hementxe dugu, zeren Mendi toponimo hau inguratzen duen arloa gaztelaniaz 'monte' esango genuke, dena basoa eta garaia baita, baina inguru hauetan leku zehatz bati deitzen zaio *mendi*.

Gereñu: "Mendi...Términos y labrantíos numerosos en todo Alava", "Mendia...Corrientísimo en labradíos y términos de toda la provincia".

Barrenengoa "Mendi (El)" Aiarako bost tokitan aipatzen du, "Mendia" lau tokitan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					forma bera dute, baina "Sareche" izan behar, beraz, s/ bereiztu ez, grafia aldetik-, Entrada, Aldargachu, Oleragachu" eta 156c-an ere bai. Artikulurik gabeko forma.
Mendi	1911	U.A.Cat.1900	3.12	"heredad"	
Mendi	1920	Markuartu mapa	1	"heredad"	
Mendi	1926	U.A."Est.Cat."	9.9	"monte"	"término" aipatzerakoan "monte mendi" agertzen zaigu. Itzulpena, beraz, forma biak. 12.7an "Mendi"
Mendi	1940	U.A."Est.Cat."	13.15	"monte"	
Mendi	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte"	1.15ean ere bai.
Mendi	1956	U.A.Amil.	12.13	"monte"	
Mendi	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"más arriba de Iñuskiza, límite con Okendo". Bekoetxeokak "de Iñuskiza hacia arriba". Kastañizakoak: "...al Mendi"
Méndi	2003	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Bekoetxe: "y el Méndi, ahí hay mucha ladera". Kastañizakoak: "...el castaño de Mendi"
Méndi	2014	Olariaga	Ahoz.	"termino"	
MENDIA		(Larra)			
Mendia (LA) ¹⁴⁷¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	250b	"heredad"	Aranguti aldean ematen du.
MENDIBIL		(Goienuri)*			
Mendivil ^{**1472}	1025	"SMCo.Ubieto"	176	"localidad"	*86-14a "Harhazua-Mendivil-Mendibil Arrazua"(Landazuri). 1260an Erguetak ere bai.
Mendiuil ^{**}	1412	"Bien. e Fort."	32	"localidad"	"linaje de Mondoça...e de como se partieron en Mondoça e Mendiuil...", "Mendibel" eta Mendeujil hiru modutan.
Mendiuil*	1622	U.A.0107.1	98	"apellido"	"Bastian de mendiuil". 1831n J.P. Ulibarrik "mendibil", baina Okondon.
Mendivil	1790	"Lib.Hip."	248b	"termino"	"termino de Mendivil arriba del varrio de Lamuza y entre medio del caserio de Bastersar"
Mendivil	1926	U.A.UM.0712.1	9	"heredad"	Birritan.
Mendivil	1932	U.A."Est.Cat."	27.81	"heredad"	Idazmakina egina
Mendivil	1952	U.A.Finc.Rust.	9.1	"monte"	"Mendivil, Iturrichu".
MENDIBILTXU		(Goienuri)*			Kat. 756. Zk, gutxi gorabehera, *86-14a (Oletatik Lamuzara jaisterakoan, Ikastola aurretik badago beste tontortxu borobil bat. Ikus Mendibil -1790-, zeren Kreszenzio Pagatzaurtunduk, Altamirakoak, esan zuena aipamen horrekin bat dator, orain berrikusterakoan, 2005ean, konturatu naizenez. Gainera, Mendi > Mende- hipotesia betetzen da.
Mendebiltxu ¹⁴⁷³	1994	Altamira	Ahoz.	"termino"	" Mendebiltxu campa de Ikastola, hacia Viña Vieja"
Mendebiltxu	2014	Kasabarro	Ahoz.	"termino"	"...campa (de) Ikastola hacia Viña Vieja"

¹⁴⁷¹ Mendi 'monte' + a (art.): 'el monte'

¹⁴⁷² la mila urteko testigantza dugu toponimo honekin. *Mendi* 'monte' + *biribil* 'redondo' : 'monte redondo'

Antze denez, honetan dardarkaria jausiz gero, kontsonanteen disimilazioa gertatu da. Guk Basobiribil 1994 > Basobiril 1994 urratsa konstatatua dugu. Ondoren, bakarrik geratuko zen bokalen arteko dardarkariaren galera.

Mitxelena: "bil...Mendibil, ...Aparece en una serie de compuestos (p. ej. gupil...barrabil...) con una idea de redondez...(v. biribil) o reunión. ...biribil 'redondo' (formado por reduplicación de *bil-bil...Isasbiribil ...Ossin biriula...l258..."

Mitxelenak dioena bai gerta liteke, zeren pil-pil esaten zaio irikiten dagoenari, ziur aski, lapikoan egiten dituen borobiltxuengatik, baina zenbait kasutan kontrakoa badirudi, hau da, biribil > bil.

Gereñu: "Mendibil" (sei tokitan), "Mendibiribila, 1694..."(zenbait tokitan).

Barrenengoak "Mendibil"Aiarako zortzi tokitan aipatzen du, beraz, oso arrunta.

Muxika: "Mendibilgoa".

¹⁴⁷³ *Mendi* 'monte' + *biribil* 'redondo' + *txu* (dim.): 'monte redondo pequeño'

Mendi- > Mende- gertatu omen da, indukzioz edo.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
MENDIETA ¹⁴⁷⁴		(Larra)*			*86-14b
Mendieta**	1260	"Calahorr.Erg."	423	"localidad"	"Heguilaz...Mendieta"
Mendieta*	1537	"Lib.Baut."	3	"apellido"	"m. de mendieta". 1594an "J. de bitorica de mendieta", "c. de mendieta de araeta"
Mendieta	1747	U.A.070101.1	12	"casa/s"	1791n " su varriode Mendieta". 1772an (Conc.) "junto a Mendico ...". 1809an (Diezm.). 1842an (L.Baut.), 1877(Becer.) eta 1914an (Vera) ere bai.
Mendieta	1774	"Lib.Hip."	86	"ca. y cia."	294an ere bai.
Mendieta	1894	U.A. Finc.Rúst.	13b	"monte""he r."	232i-an ere bai.
Mendieta	1915	U.A.Cat.1900	4.18	"heredad"	"Larra, "Mendieta"". 4.8an "Mendieta"
Mendieta	1940	U.A."Est.Cat."	13.10	"monte"	13.46an ere bai .24.6an "Cerca de Mendieta", "S. Larrea Basaurbe"
Mendieta	1952	U.A.Finc.Rust.	3.2	"heredad"	9.9an ere bai, baina San Juan ondoren aipatuta.
Mendieta	1956	U.A.Amil.	12.40	"heredad"	12.4an ere bai, baina berbera12.16an "Mendiola" agertzen zaigu, baina errakuntza ematen duela.
Mendieta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.4	"pago"	
Mendieta	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"encima de la autopista, pertenece a los caserios de Morteru"
Mendiéta	2003	Asudio	Ahoz.	"termino"	"Nosotros siempre Mendiéta"
MENDIETA		(Goienuri)*			*86-05b (Laudiotik hurbil egon arre, Okondo da. Garatetik eskuinera Aspuru joaten da)
Mendiéta	2003	Aspuru	Ahoz.	"termino"	"el de Mendiéta"
MENDIETAERREKA		(Larra)			
Mendieta erreca ¹⁴⁷⁵	1800	"Lib.Hip."	321b	"monte"	"San Bartolome" ondoan.
Mendieta erreca	1894	U.A. Finc.Rúst.	139k	"heredad"	
Mendieta erreca	1911	U.A.Cat.1900	3.20	"monte"	"Mendieta-erreca"
MENDIETA-ONDO		(Larra)			
Mendietaondo ¹⁴⁷⁶	1877	"Rgtr.Prop."	13.1b	"finca"	"Mendieta ondo ó Morteru alde" toki bera izendatzeko.
Mendietaondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	149b	"monte"	"O.Morteru" Berez, jartzen du: "Mendi eitaondo" hasieran zertxobait zuzendua doagonez, ...
MENDIETA,-CERCA A		(Larra)			
Mendieta, Cerca a ¹⁴⁷⁷	1926	U.A."Est.Cat."	12.23	"heredad"	"Larra" jartzen duen lekuan baino goratxugo idatzirik.
MENDIKOA		(Larra)*			*86-14b
Mendico** ¹⁴⁷⁸	1070	"SMCo.Ubieto"	360	"villa"	"De villula Mendico et varrio Scemenurri,lusta Zofiuri." Bertatxe "villulam cui dicitur Mendicu..." .o>u.
Mendico**	1090	"SMCo.Ledesm"	138	"paraje"	"terra in via de Espinosa sub Mendico Zorroza..."
Mendicoa	1758	U.A.030701	2	"cio."	"Juan de Larrinaga de Mendicoa... Larrea". 1797an "Juan de Larrinaga dueño de la caseria

¹⁴⁷⁴ *Mendi* 'monte' + *eta* (atz.pl.?): 'donde el monte'

Ikus Mendia. Berririo ekiten diot *eta* atzizkiaren pluraltasun zalantzarri honi, zeren ezagutzen ditudan Mendieta lekuak, lehena Laudion eta bestea Okondon, ez daude tontor-tontorrean hegetan baizik, gainera, leku zehatzak dira, baserri izenak baitira. Beste aldetik toponimo baten oinarria zahaztasuna eta bereizgarritasuna dira, ondorio hau nagusienetakoa izanik, ardiak izan dutenek beti adierazi didate presizioaren beharra (leku bat izendatzerakoan), haien bila joaterakoan.

Gereñuk hainbat "Mendieta" biltzen du. Barrenengoak Aiarako hamabi tokitan aipatzen du toponimo hau, beraz, oso ugaria.

¹⁴⁷⁵ Mendieta (Ikus) + *erreka* 'arroyo' : 'Arroyo de Mendieta'

¹⁴⁷⁶ Mendieta (Ikus) + ondo 'junto a, próximo' : 'junto a Mendieta'

¹⁴⁷⁷ Hau eta Mendietaondo berbera izan daitezke, forma erdalduna izatean gain, koadrila berean baitago.

¹⁴⁷⁸ *Mendi* 'monte' + *ko* (tok.gen.)+ *a* (art.): 'la (casa) del monte'

Ikusten denez, toponimo askorekin gertatzen denez, denboran zehar artikularen galera gertatzen da.

Gereñu: "Mendico" (lau tokitan), "Mendicoa" (hiru tokitan).

Barrenengoa: "Mendiko" .Aiarako zortzi tokitan. Cuad. Top. Zuia: "Mendico" 137 orr.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Mendico	1772	"Conc."	3	"casa/s"	de Mendico". 1965ean (Otsoa) aipamen gisa. 1809an (Diezm.), 1849an (L.Baut.), 1877an (Becer,) eta 1914an (Vera).1965ean (Otsoa) "Mendicoa... establec.humano s.XVIII,XIX"
Mendico	1782	"Lib.Hip."	182	"ca."	217an ere bai "q. de larrea"
Mendico	1894	U.A.Finc.Urb.	220b	"ca. y cio."	
Mendico	1894	U.A. Finc.Rúst.	62	"monte"	232i- an ere bai.
Mendicoa	1894	U.A. Finc.Rúst.	173b	"monte"	Kuriosoki aurreko aipamenean "Mendico"jartzen zuen, orain artikuluz."N.Rio"
Mendico	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"ca. ó cio."	3.20an ere bai.
Mendico	1926	U.A."Est.Cat."	12.13	"cio"	"Barrio Larra", "casa en ruina".12.24an ere bai.
Mendico	1940	U.A."Est.Cat."	1.7	"heredad"	24.7an idazmakina...
Mendico	1952	U.A.Finc.Rust.	1.10	"monte"	Birritan.7.5ean ere bai.
Mendico	1956	U.A.Amil.	1.6	"heredad"	22.35ean ere bai.
Mendico	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.3	"pago"	
Mendiko	1986	"Map.Top."	1	"cio."	F-6. 1979an ere bai. Senedi hori Lateoroko baserri batera jeitsi ziren bizitzera. Oraindik "los de Mendico" deitzen zaie.
Mendiko	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	Gurpidekoak eta Arangurengoek ere bai.
Mendiko	2003	Gurpide	Ahoz.	"cio."	"Mendiko". Berrio: "Ese es Mendiko".
MENDIKOALDEA		(Larra)			86-14d
Mendicoalde ¹⁴⁷⁹	1877	"Rgtro.Prop."	13.1	"terreno"	"Mendico-aldea"
Mendicoalde	1894	U.A. Finc.Rúst.	149	"heredad"	
Mendicoalde	1926	U.A."Est.Cat."	12.24	"monte"	"Larra Mendicoalde" jarraian idatzirik.12.25ean "Mendico Alde" . 203/.32an "Mendico alde"
Mendicoalde	1940	U.A."Est.Cat."	24.6	"heredad"	Idazmakina egina. 24.7an ere bai.
Mendicoalde	1952	U.A.Finc.Rust.	20.1	"heredad"	"Mendico-Alde". 22.7an "Mendicoalde"
Mendicoalde	1956	U.A.Amil.	22.30	"prado"	22.35ean ere bai.
MENDIKOONDO		(Larra)*			*86-14d
Mendicoondo ¹⁴⁸⁰	1791	U.A.06010234.2	0	"paraje"	"Mendico-ondo", "mendicoondo" eta "mendico ondo". "...proximo a casa de Mendico ...quad. Larrea"
Mendicoondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	15	"heredad"	
Mendicando	1894	U.A. Finc.Rúst.	159	"heredad"	Berrio aldean. "S. Bartolome Larrea": " Savalecurre (-aurre) -N. Camino de Zabale, S. Religiosas...-, Aldapabarrena-N. E. Religiosas, O. Camino de Zabale-, Aransolo, Mendicando -S. Bartolome Larrea-, Berriocoa -N. Camino de Zabale, S. Aldapa, E. Berrio-"
Mendicoondo	1926	U.A."Est.Cat."	9.8	"heredad"	"Mendico-ondo"
Mendicoondo	1940	U.A."Est.Cat."	10.6	"monte"	"Mendico-ondo"
Mendicoondo	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"monte"	"Mendico-ondo", "Lecubarri" ondoren aipatuta. 5.0an "Mendico-ondo"
Mendikóndo	2003	Berrio	Ahoz	"pieza"	"Mendikóndo si, es la parte allá de la escombrera, un monte que tengo yo allí..., pegao a la carretera que va a Asudio, un monte que hace a tres puntas debajo Aspitxueta".
MENDIKOSOLO		(Goienuri)*			*86-05b, Kat. 279. zk.
Mendicosolo ¹⁴⁸¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	100	"heredad"	Ez da ondo bereizten "coto"edo" solo" den, Andetxaga aldean dagoelarik.
Mendicosolo	1926	U.A."Est.Cat."	22.22	"prado"	
Mendicosolo	1940	U.A."Est.Cat."	17.1	"heredad"	Idazmakina egina, berez, "Mendicosolo" jartzen du, baina errakuntza izan behar da. 24.16an "Mendiosolo"
Mendicosolo	1952	U.A.Finc.Rust.	7.8	"heredad"	Andetxaga eta Garate artean aipaturik. Inguruko top. gehienak Goienurikoak, ondoko mugarren

¹⁴⁷⁹ Mendiko (Ikus) + *alde* 'lado,costado,...' + *a* (art.): 'el lado, la parte de Mendiko'

¹⁴⁸⁰ Mendiko (Ikus) + *ondo* 'junto a, próximo...' : 'junto a Mendiko'

Gereñu: "Mendicoando".

Beste batzuetan ikusi dugunez, Mendiko**ondo** > Mendic**ando** 1894

¹⁴⁸¹ Mendiko (Ikus) + *solo* 'heredad' : ' heredad de Mendiko'

Barrenengoak ere "Mendikosolo".Okondon biltzen du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Mendicosolo(GO)	1956	U.A.Amil.	2.10	"heredad"	jabea Goienurikoa ere bai . 22.6an ere bai.
Mendikosolo	1994	Luxa	Ahoz.	"pieza"	Isusikoak eta Dubirisekoak "en Garate" ere bai.
Mendikosólo	2003	Andetxaga	Ahoz.	"pieza"	"...yendo para Luja, al pinar, ese termino ¿Como se llama? -honaino galdera- Mendikosólo".
Méndi, Castañal de	2003	Garate	Ahoz	"pieza"	"El Castañal de Méndi ...hubo un castañal encima de Andetxaga"
Mendikosólo	2014	Luxa	Ahoz.	"pinar"	2006-09-18an, Andetxaga Goikoan ezarrita zegoela, Andetxagakoak esan zidan "el (pinar) más pequeño Mendikosólo, el primer pinar a la derecha, los otros...". Grabatu gabe.
MENDIOLA		(Olarte)			
Mendiolha** ¹⁴⁸²	1025	"SMCo.Ubieto"	176	"localidad"	"Malizhaeza-Mendiolha>Mendiola-Vitoria" (Landazuri).
Mendiola	1956	U.A.Amil.	12.16	"monte"	Zalantzarria izan daiteke, zeren Mendiola jartzen duela ematen duen arren, behin bakarrik agertzea susmagarria da. Bukaeran -eta idatzirik egotearen aukera ez du ematen.
MENDIONDO		(Larrazabal)*			*86-13a
Mendióndo ¹⁴⁸³	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"Mendi, Mendiondo...tirando para Aresketa"
MENDITXUETA		(Larra)*			*86-14d
Mendichueta ¹⁴⁸⁴	1793	U.A.06010246.28	8b	"castañal"	"Larra...lim. con Hermita de Sn. Bartolome"
Mendichueta	1894	U.A. Finc.Rúst.	15c	"monte"	
Mendicheta	1894	U.A. Finc.Rúst.	159c	"manzanal , ja."	Berrio aldean. ue>e. : "Echeondoa -O. Palacio? Larraegui-, Aldapa -N. Casa Berrio-, Chapoza -S. Camino Zabale, E. Religiosas...-, Arribieneta -N. O. Arraño- 62,10, Andico aldapia 41,11, Erreheceta (Aurrekoa dirudi, baina Errechueta,- mugakide bat eta beste erlazioko ondokoa bat datoz) -E. Casa Aranguti-, Mugarri -N. Casa Asudio, S. Casa Aranguti, O. Royo Azqueta-, Mugarri -N. Casa de Basauri (Basaurbe?), S. Casa Aranguren, E. Royo de Mugarri, O. Camino de Mugarri-"
Mendichueta	1911	U.A.Cat.1900	3.24	"arroyo "	Larramendikoi parraldean.4.18an ere bai, Mendieta aipatu ondoren.
Mendichueta	1926	U.A."Est.Cat."	9.7	"heredad"	20.32an ere bai
Mendichueta	1952	U.A.Finc.Rust.	9.1	"jaro"	20.1ean eta 22.10ean ere bai.
Mendichueta	1956	U.A.Amil.	9.2	"jaro"	9.29 ere bai, eta azpian "Larraño de Larra"
Mendichueta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.3	"pago"	34B."Mendichue-"
Minduecheta ¹⁴⁸⁵	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	"Mindueche" 35B. Basaurbe aldean. 1992an "Minduecheta". Menditxueta?
Menditxueta	1994	Aranguren	Ahoz.	"termino"	"Asudiotik Jez-era..."
Menditxuéta	2003	Berrio	Ahoz.	"monte"	"¿Monte que baja al cementerio? ¡Menditxuéta!"
MENDITXURTU		(Larra)			

¹⁴⁸² *Mendi* 'monte' + *ola* 'sel, ferrería...': 'sel, ferrería del monte' Olamendi-ren kontrakoa, hain zuzen ere.

Denboraren arabera, *ola* -rako kontzeptu bat edo bestea jarri behar zaio.

Mendiola Orozkon ere badago.

Gereñuk Mendiola hiru herritan biltzen du, Barrenengoak Aiarako beste lau tokitan.

¹⁴⁸³ *Mendi* 'monte' + *ondo* 'junto a, cerca': 'junto al monte'

Gereñu: "Mendiondo, 1849, término montuoso de Luna. Torca de Guillarte".

¹⁴⁸⁴ *Mendi* 'monte' + *txu* (dim.) + *eta* (atz.pl.): 'donde el (los) monte(s) pequeño(s), lugar del monte pequeño, chiquito'

Gereñu: "Mendichueta...Saracho".

Barrenengo: "Menditxueta.- Lezama /Saratxo...",

Cuad. Top. Aiara: "Mendichueta" 111 or.

¹⁴⁸⁵ Testigantza hau ez da egon behar ondo, Menditxueta izan behar baita.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Mendichurto ¹⁴⁸⁶	1940	U.A."Est.Cat."	13.42	"monte"	Zalantzazkoa. Argi idatzirik. Santa Cruz ondoan. 1926an UA.UM aituz "Mendichueta" dela argi dago.
MENDIUR Mendiur ¹⁴⁸⁷	1956	U.A.Amil.	1.6	"monte"	Zalantzazkoa. Bukaera zalantzazkoa "-iur/-in/??"
MENDUILTXU Mendiulchu ¹⁴⁸⁸	1894	(Olarte) U.A. Finc.Rúst.	209d	"monte"	
MENGETA Mengueta ¹⁴⁸⁹	1940	(Goienuri) U.A."Est.Cat."	13.15	"monte"	Zalantzazkoa.
MESON Meson ¹⁴⁹⁰ Mezon, Casa	1894 1894	(Larrazabal) U.A.Finc.Urb. U.A. Finc.Rúst.	178 193c	"ca. y cio." "heredad"	"E. Rio Nervion"
METAL Metal ¹⁴⁹¹	1894	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst.	228c	"heredad"	86-21a (Berbera gero "Isardio" moduan agertuko da 1940an eta 1952an) Izardio aldean. "Goivea (1940an "Goyascoa" moduan), Hervisolo, Goicosolo, Llandacoa, Esparsagaray, Sautondo, Sumuyu, Goicondo, Hervisolo, Irimichi, Espalzaray, Sautondo, Metal..."
METALITURRI Metal Iturri (LA) ¹⁴⁹²	1894	(Larra) U.A. Finc.Rúst.	232h	"heredad"	86-14b~ "Larra" ondoren aipatuta. "E.Arroyo" Arantzar errekatik hurbil badago "metal iturri" bat.
Metaliturri(Larra)	1926	U.A."Est.Cat."	12.23	"heredad"	"Larra" jartzen zuen lekuan goratzago idatzirik. "S.Camino. E.Arroyo. O, Camino servidumbre"
Metalituri	1940	U.A."Est.Cat."	24.5	"heredad"	Idazmakina egina <i>r>r</i> errakuntza "S. camino"

¹⁴⁸⁶ Hau hasiera batean Mendixueta barnean sartu nuen, eta agian hor egon beharko litzateke kokapena aldetik berbera baitirudi. Baina bereizturik jarri dut, zeren badaude antzekorik, adibidez, Urrutxurto deitura Orozko aldean.

Orozkon bertan ere, Egurigartu (egur 'leña, madera' + igartu 'seco, secado') deitutako lekua Egurrurto deitzen diote gaur, bertakoek jakitun direla forma bien gainean. Beraz, ez dira berdin bata edo bestea.

Uste dut, Pagaza^{urtundua} toponimoan atal bera izan dezakegula.

¹⁴⁸⁷ Beranduko konstatazioa denez, ez dago ziurtasun handirik, baina *mendi* 'monte'-z gain, beste atalak *hur* 'cerca, próximo' zentzua du Orozkon, *urrun* kontrakoa, hain zuzen ere (hurrekoa 'lo de cerca' /urrunekoa 'lo de lejos').

Dena dela, ez dugu aurkitu toponimo hau beste inon. Hurbilekoenak Gereñu: "Mendissur 1025...Mendiuren 1591 (Nire ustez, Mendiguren)" eta Barrenengoa: "Mendixur".

¹⁴⁸⁸ Mendibiltxu izan daiteke, nahiz eta lehengoa beste toki batean ere agertu. Antzaz mendi + bil + txu atalak ditugu. Horrez gain, honen antzekorik ez dugu aurkitzen.

¹⁴⁸⁹ Oso beranduko toponimo dugu berau, gainera, zalantzarria, bakarrik *eta* atzizkia garden duela. Mitxelenak eta Barrenengoak ez dute aipatzen antzekorik. Gereñurengan "Mengo 1554, Mengoiza, ...Mengomadura, Mengortu..." aurkitzen ditugu, baina ez dut uste egokitu daitezkenik Azkuek aipatzen duen zentzuarekin *mengo(a)* 'necesidad'.

¹⁴⁹⁰ Hau izen arrunta dugu, aspaldian asko baitzeuden.

¹⁴⁹¹ Ikus Metaliturri, zeren, nire ustez, iturri bati dagokio izena.

Gereñu: "Metal (Fuente del...), en Araya".

¹⁴⁹² Metal+ *iturri* 'fuente' : 'fuente (de agua) de metal, fuente (de agua) de hierro'

Metal hitzak zentzu biak ditu ('metal, hierro'), eta, era berean, esaten da: 'agua de metal, agua de hierro', nahiz eta Orozkon burdinari burriñe esan. Orozkon bertan badago Metaliturri deitzen zaion leku bat. Irteten den ura gorriska da, burdinak ematen duen kolore modukoa.

Gereñu: "Metaliturri, fuente en la Sierra de Alzania".

Barrenengoa: "Metalgatxo".

Azkuerengan aurkitu dut lehen susmatutakoa: "Metal (Bc, G), mineral, hablando de aguas..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Celagorte" San Bartolome ondoren aipatuta: "...San Bartolome –N. Camino Celagoste, O. Camino casa ermita-, Metalituri (Metaliturri)–S. Camino Celagorte, E. Arroyo de la fuente-, Chorroburu –N. Camino Celagoste, S. Id. Berrio, O. Ermita de San Bartolome-, San Bartolome –N. camino de Celagoste-, Castañabasterr(e/-)a ..."
Metaliturri	1952	U.A.Finc.Rust.	22.7	"heredad"	"E.Arroyo", Luxako toponimo batzuez gain, Larrako batzuk omen daude.
Metaliturri(LA)	1956	U.A.Amil.	22.30	"prado"	
METALITURRI		(Larrazabal)			(Lekandazar aldean)
Metaliturri (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	215c	"monte"	
MEZKORTA		(Goienuri)			
Mezcorta ¹⁴⁹³	1809	"Diezm."	1809	"casa/s"	"la del Molino viejo de Mezcorta", baina gero "La de Sumuzu de Mezcorta". Beraz, agian deitura izan daiteke.
MIGELÉN KURTZE		(Larrazabal)			
Miguelen Curze ¹⁴⁹⁴	1745	U.A.030501.4	3	"termino"	"miguelen Curze", "entre Undio y Oleriaga", "Reconoc. mojones entre Llodio /Oquendo".
Miguelencurze	1745	U.A.030501.4	7	"mojon"	la batera idatzirik, gero hiru bider batera (9b-an, 11n eta 18an)
Miguel Encurce	1745	U.A.030501.4	9b	"termino"	11n (fotok.) "Mig.I Encurce".3an ere bai.
Miguel en Cruze	1756	U.A.030501.9	1	"termino"	1772an, 5b-an "Miguelencruze", "Mig.I en Cruze", 6an "Mig.I en Cruze"
MIMENDUI		(Goienuri)			
Mimendui ¹⁴⁹⁵	1771	"Lib.Hip."	17	"heredad"	
MIMENZA		(Larrazabal)*			Kat. 747., 748. zk.
Mimenza ¹⁴⁹⁶	1731	U.A.06010209.2	9b	"heredad"	"C. de Barbara". 0107.1.6an "miminca"? 1614an.

¹⁴⁹³ Mitxelenak Mezkorta lotzen du "ametz 'carballo, quejigo" eta "korta 'sel, cuadra, establo'-ri.

Oso zuzena iruditzen zait Mitxelenak esaten duena, zeren hasierako bokala galtzea ez da hain zaila eta beste aldetik, korta-k askotan zuhaitz izenekin joaten da.

Sudupen uste dut zegoela deitura edo toponimo hau.

¹⁴⁹⁴ Migel (gizon izena) + en (genib.)+kurtze 'cruce' : '(el) cruce de Miguel'

Nabariak dira idazten duenaren zalantzak topomino hau idazterakoan: 1) genitiboa izenari lotzen dio 2) batera hiru atalak 3) Genitiboa lotua hirugarren atalarekin 4) Hiru elementuak garbi bereizirik...

Gainera, beste fenomeno bat dugu hemen, denbora berean agertzen direla Curze/ Curce eta Cruze aldakiak.

Gereñu: "Miguelanton, término de Astobiza. Término de Lezama.", "Miguetegui ?".

Barrenengoa: "Migelenkruze.-Ok.- ...'encrucijada de Miguel' ", "Miguel Anton".

Muxika: "Migelenaristi". Ikerle honek "...Migelen- (de Miguel), -arizti (robleal)".

¹⁴⁹⁵ Mimen 'mimbre' + dui (multz.atz.): 'lugar de mimbres, conjunto de mimbres, mimbrera (Barrenengoa)'

Isusiko bati entzun nion erdaraz egitean: 'miminas' edo antzeko zerbait. Barrenengoak Mimena toponimoa biltzen du hainbat lekutan.

Azkue: " Mimen (Bc,BN, R, mimbre..."

Mitxelena: "Mimen: 'mimbre', Mimendi...Mimenza..."

Bitxia da Laudion, botanikan multzo adierazten duten bi atzizki egotea: Mimendui, Mimenza.

Gereñu: "Mimenduya 1545, Mimenza...Mimicha 1717".

Barrenengoa: "Mimbre, El", "Mimbrera, La", "Mimbres", "Mimema", "Mimenza". Azkena Aiarako bost tokitan.

¹⁴⁹⁶ Mimen 'mimbre' + tza (Multz.atz.): 'lugar de mimbres, conjunto de mimbres'

Ikus Mimendui.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Mimensa	1787	"Lib.Hip."	232b	"paraje"	Birritan. 295ean "Mimena"(Mimenza?). 305ean "Mimenza vajo de las casas de Ibarguren" n inposiboan galduz, baina gorde ere egiten da.
Mimeza	1877	"Rgtro.Prop."	13.3b	"finca"	
Mimenza	1894	U.A. Finc.Rúst.	38b	"monte"	
Mimensa	1894	U.A. Finc.Rúst.	72	"monte"	
Mimenza	1903	U.A.Cat.1900	2.10	"robleal"	"E. regato"
Mimenza	1926	U.A."Est.Cat."	16.3	"regato"	"Barbara-goiko"-ko iparraldeko mugaz "regato de mimenza".16.4an "monte" gisa ere bai.
Mimenza	1940	U.A."Est.Cat."	8.5	"heredad"	12.8an idazmakina egina. 13.23an idazmakina ere bai. 12.8an bera delarik, baina "Minencia" errakuntza?
Mimenza	1952	U.A.Finc.Rust.	6.1	"calvo"	Hirutan. 12.7an ere bai.
Mimenza	1956	U.A.Amil.	22.9	"monte"	"O.Arroyo Ibarguren". 22.10ean "Mimenza(vivero)"
Mimenza	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.3	"pago"	
Mimensa	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"Mimenza es Cucullu...desde Eroski hasta Gorostiza". Bekoetxeok "cerca lberguren". Lekandazarreok ere bai.
Mimenza	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	"Barbaragoiko, encima Mimenza". Zumeltzakoak ere bai.
Miménsa	2003	Presako	Ahoz.	"termino"	"Miménsa, nosotros Miménsa siempre". Goirizabal: "Miménsa viene a ser desde Odibar casi, desde el castañal Biskotxo, luego ya Mimensa. Encima Odeibar...el castañal de Biskotxo....Kukullu ya viene para aca hasta Gorostiza"
Miménsa	2003	Ibarguren	Ahoz.	"termino"	"el castañal de Miménsa". Bekoetxe II: "Miménsa es a la parte de Gardéa"
Miménsa	2014	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"Esto ahí Miménsa también decían."
MINGORRENA		(Larra)			
Lattiorro	1784	"Lib.Hip."	190b	"ca."	"Domingo de Lecanda de Lattiorro" jabea zelarik.
Mingorrena ¹⁴⁹⁷					
Mingorrena	1786	"Lib.Hip."	223b	"ca."	Alboan "Casas de Mingorrena en latorro" gero "ca. llamada bulgarmente Mingorrena,Domingo de Lecanda" jabea zelarik.
MINTEGI		(Goienuri-Atxe)			
Mintégi	2014	Atxa	Ahoz.	"termino"	"... encima de Elesago."
MINTEGI		(Goienuri-Bengoetxe)			
Mintegui	1894	U.A. Finc.Rúst.	47	"heredad"	Kat. 249. zk., Goienuriko Bengoetxe ondoan. Hau zehatza bada ere, historioak edo, ezin dira guztiz ondo zehatu nongoa diren, hainbat zeudelako. 251n ere bai, "S.Arroyo", bi muga dituela Goienuriko jabeekin: "Bengoetxe, Mintegui – Arroyo-, Goicosolo, Acharte, Mintegui –N. Arroyo-, Acharte, Solaguichi –N. Camino, S. Arroyo-, Oqueluchu- N.S.E.O. Camino-, Acharteburu, Arraño...".
Montegui	1932	U.A."Est.Cat."	27.3	"heredad"	"Bengoetxe" aldean. Argi dago "Montegui", "S. Arroyo", baina 21.1ko "Mintegui" da, ondorengo top. berdin errepikatzen baitira
Mintegui	1940	U.A."Est.Cat."	21.1	"heredad"	
Mintegui	1956	U.A.Amil.	1.2	"heredad"	"N. Arroyo Santa Lucia"
Mintégi	2014	Bengoetxe Goikoa	Ahoz.	"termino"	Bengoetxe Bekoa baserriaren ezkerretara.
MINTEGI ¹⁴⁹⁸		(Goienuri-Oleta)			

¹⁴⁹⁷ Honek izengaiztoaren kutsua du, bertan jabearen izen-deitura eta tokia jarri ondoren, jartzen du 'ca. llamada bulgarmente'.

Mingorrena, etor daiteke jabearen izenatik, Domingo denez, > Mingo (horrelako forma uste dut entzun dudala Bursosen aldean), eta ondoren genitiboa eta artikulua jarri: ' la (casa) de (Do)Mingo' Baina beste aukera bat dugu, zeren Azkue: "Mingor: 1º (B-a...), dolorido, con dolor sordo...2º (Bc), descontentadizo...5º (Bc), becada". Izengaiztoa izateko hobeto dagozkio azken hauek, zeren bukaerako r bikoitzak zaildu egiten du lehenengo aukera.

Gereñuk aipatzen duen Mingobaso ez dakit ia zerikusirik duen honekin, zeren "Mingochia" (Bengoetxea?). Bai horrela omen da, zeren Barrenengoak iritzi bera du) ere agertzen da.

¹⁴⁹⁸ Mintegi 'semillero'.

Testigantza batean Montegui dugu, agian analogiaz aterata.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Mintegui	1791	U.A06010234.18	8	"heredad"	
Mintegui	1877	"Rgtro.Prop."	13.2b	"finca"	"Mintegui (nº 40 U). Hori begiratzuz: "Uzubirlanda (M nº 34)"
Mintegui(GO)	1926	U.A."Est.Cat."	12.1	"monte"	"Usurb(ei/ir?)landa (Mintegui)". Toki bera – neurriagatik eta bi mukideengatik-1894ko 22an "Oleta" moduan agertzen da.
Mintegui	1952	U.A.Finc.Rust.	1.6	"heredad"	2.5ean "Mintregi", baina Larrazabal/Olarte, gainera, r hori duelarik.
Mentegi	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"Mentegi, arriba Reketa", baina "Mintegi" ere bai.
MINTEGI		(Larrazabal)*			Kat. 528. zk., *86-13b
Mintégi	2003	Kastañiza	Ahoz	"monte"	Kastañizatik ezkerretara, Markuartuko etxeen aurrean.
Mintégi	2014	Kast.Goikoa	Ahoz.	"termino"	"el Mintégi"
MINTEGI		(Olarte)*			*86-22b
Mintegui (O)	1926	U.A."Est.Cat."	2.1	"heredad"	Zabale ondoren aipaturik, eta bi mugetako jabeak bat datoz, beraz, ez da Goienurikoa
Mintegi	1999	Cuad. Top.8	1.103	"termino"	Olarte aldean, Erkiza ondan.
Mintégi	2003	Saltarriaga II	Ahoz	"monte"	Ezaguna egiten zaio, baina ez du gogoratzen non dagoen.
MINTEGIETA		(Goienuri)*			Kat. 453. eta 472. zk., *86-06a. 2014an "MINTEGITA o el CALERO!"
Minteguita ¹⁴⁹⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	55	"heredad"	Isusi ondoan, mugetako bi jabe bat datozela."MiEnteguita", bi i moduko m ondoren, edo bigarren e? . Bukaeran ie>i.
Minteguieta	1926	U.A."Est.Cat."	5.1	"heredad"	
Minteguieta	1940	U.A."Est.Cat."	2.8	"heredad"	Birritan. 24.24an ere bai.
Minteguieta	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"heredad"	Birritan.
Mintietia	1952	U.A.Finc.Rust.	22.5	"heredad"	22.27an ere bai. -g-> . Mintegita
Mintegita	1994	Beasko	Ahoz	"termino"	"más alla de Bikotxe". Bitan berdin. Isusikoak ere bai.
Mintegíta	2003	Beasko	Ahoz	"termino"	"Mintegíta en camino que se va a Areta"
Mintegíta	2014	Beasko	Ahoz	"termino"	"izquierda y derecha del camino"
MINTEPARA		(Goienuri)			
Mintepara ¹⁵⁰⁰	1797	U.A.06010236.2	42	"castañal"	"Mintte para". Isusi.1798an "Mintepara" Isusi

Azkue: "Mintegi (B,G), semillero..."

Mitxelena: " mindegui, mintegui 'semillero': Mindegui, Mindeguia, Mintegui, Minteguiaga."

Gereñu: "Mintegui, Minteguiaga".

Muxika: "Mintegi".

Mintegiren baliokide zenbait kasutan *sasi* 'jaro' izan da, zeren bertan zeuden zuhaitz-landareak. Nire iritziz, 'vivero' zentzua izan behar du, hau da, zuhaitz-landarak hazteko erabiltzen dena, toponimian asko agertzen baita.

Goienuriko Mintegi honetaz gain, eskuin aldean jarri dugunez, behin Larrazabalen bat ere egon zitekeela susmatu genuen eta horrela da "Cuad. Top.8 II 138" delakoan "Elmintegi" jartzen du, baina hasierakoa erdal artikulua aglutinaturik da.

a

¹⁴⁹⁹ Mintegi 'semillero' + eta (atz.pl.): ' lugar de los semilleros'

I + e hiatok, i egin du aspalditik, testigantzan frogatzen denez. Egun ere horrela esaten dute, nahiz eta forma osoa ezagutu.

Batean bokal arteko leharkari belarea galtzen da. Uste dut ere, kasuren batean Minteietia entzun behar nuela nago, bertako lekukoengandik hokoetan sortzen dute jodagatik (Torrontegietia eta Torronteietia), baina honetan ez dut jaso.

¹⁵⁰⁰ Mintepara toponimoak, antepara hitza eta horrelakoak gogoratu dizkit.

Antzekorik ez du aipatzen ez Mitxelenak, ez Barrenengoak, ez eta Gereñuk.

Azkue: "Minte: 1º (B, arc.) peste ...2º amargura" , "Para: 1º (B, G...) pala...", baina agian bidezkoagoa litzateke *mintegi* -ri lotzea. "Azkue: Min ...7º (B), brote, púa..."

Baina ez zaio bilatzen jatorri erreza. Lekua (Minteparro) bera izan beharko da. Leku zehatz batean Isusiko bidean, behin gotzaia etorri omen zenean, lorez egindako arku bat jarri zuten bertantxe. Harrez gero batzuek 'donde el arco' hasi zirela deitzen lekuari. '

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					aldean ere bai.
MINTEPARRO		(Goienuri)			Kat. 594. zk., AFA UTM 502890 4778989
Minteparro ¹⁵⁰¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	55b	"monte"	223c-an ere bai.
Minteparro	1926	U.A."Est.Cat."	5.2	"monte"	
Mintiparro	1926	U.A."Est.Cat."	22.5	"monte"	
Minteparo	1940	U.A."Est.Cat."	2.9	"monte"	<i>rr>r.</i>
Mintiparro	1940	U.A."Est.Cat."	10.26	"monte"	
Minteparro	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"pinos"	
Mintiparro	1952	U.A.Finc.Rust.	22.5	"pinos"	Zalantzazkoa. Asimilazioa?
Mintiparro	1956	U.A.Amil.	22.38	"monte"	Idazmakinez egina
Minteparro	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.5	"pago"	"Minteparr-" 17B. 1992an "Minteparro"
Minteparro	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"curva que hay al llegar, a un km. de aquí..." Isusikoak ere bai .Dubirisekoak "Minteparro"(bitan). Cuad. Top. 8-an ere bai.
Mintepárro	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	Hemendik Beasko ikusten da.
MIÑAUR		(Goienuri)			
Miñaur ¹⁵⁰²	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"Egon, Sodupe aldean dago. Deitura gisa ere bai, geroago "Miñor" eman duela.
MONJASOLO		(Olarte)			
Monjasolo ¹⁵⁰³	1894	U.A. Finc.Rúst.	174	"heredad"	"N. Ferro Carril "
Mojasolo	1894	U.A. Finc.Rúst.	250	"heredad"	"Monjasolo" formak, Olarte aldean ematen du.Hitz bukaeran <i>n</i> galdu. Larra aldean dagoela dirudi.
MOJASOLO		(Larra)*			*86-14d
Mojasolo	1926	U.A."Est.Cat."	9.8	"heredad"	
Mojasolo	1940	U.A."Est.Cat."	10.6	"heredad"	
Mojasolo	1952	U.A.Finc.Rust.	9.2	"heredad"	"Moja Solo"
Mojasolo	1956	U.A.Amil.	9.1	"heredad"	"Moja Solo" Larra-Berrio.
Mojasolo	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	35B.Basaurbe aldean.
Mojasolo	1994	Gurpide	Ahoz.	"termino"	"en Berrio, debajo Aransolo". Arangurengoez ere bai "hemetik goien..."
Mojasólo	2003	Berrio	Ahoz.	"pieza"	" aquí abajo es Mojasólo, que era comprado a las monjas de Ibarra, por eso le llamaban Mojasólo ...hay que bajar por la cuenta esta y sin llegar al caserío ese luego a la derecha está aquí abajo, pegando a lo de Arangúren..."

Minte-ri lotzea zaila da, Orozko eta Baranbio arteko mugan, Bizkaikoa eta Arabakoa, hain zuzen ere, Uribiarten konkretuki, azken etxean minteren bat zuenari, mintea ez dadila zabaldu, hauts batzuekin ematen zizkioten. Baina, nahiz eta Eremuko Santutegiaren bidean egon, ez dut uste honi lotu daitekenik.

¹⁵⁰¹ Ematen du hau 1797 eta 1798an konstatatua dagoen Mintepara bera denik. Bukaraz ziur aski *arro* dugu, bertan arro bat baitago.

¹⁵⁰² *Mea* 'mina' + *aur* 'delante'.

Inguru hauetan nagusitzen dira *mena* Menagarai toponimimoan, eta *mina* (Miñaur > Miñor).

Mitxelenak "mea 'minearal', 'vena del mineral': Meabe, Meaza...Tenemos también mena- en Menagaray...y mina en Mina...Minagaray, Minondo, Miñaur, ap. Meoqui...".

Konstatazio gisa, leku hau egun Miñor (Sodupen horrela esaten genion, baina deiturak Miñaur ziran. Miñaur deitura zuen adizkide batek Miñaur/Miñorrekoa zen).egin du, nahiz eta deituretan osorik iraun, beraz, *au* >o gertatu da askotan bezala.

Barrenengoa: "Miñaur, Miñaurgurite, Miñor"... Honek min 'semilla, vivero' azaltzen du, eta ez dakit kontutan hartzeko ez bada.

Gereñu: "Miñaburua 1557, Miñacoarana...Miñacorta".

¹⁵⁰³ *Moja*, monja 'monja' + *solo* 'heredad' : 'heredad de la monja'

Hemen ikusten da sudurkariaren galera inplosiboan dagoela. Esanahiaren aldetik, jabearen izan daitekeen zeregin bat kontutan hartzen dena, Abadesoloren antzekoa da.

Gereñu: "Monja, Corral de la...", "Monjas, Regato de..., Monte de las ...".

Barrenengoa: "Mojabaso...Var. de"Monjabaso"...bosque de las monjas ".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
MOJOENA Mojoena ¹⁵⁰⁴	1932	(Olarte) U.A."Est.Cat."	27.29	"casa"	"Olarte . Mojoena"
MOLINGITXI Molingitxi ¹⁵⁰⁵	1994	(Goienuri) Okondo	Ahoz	"termino"	Kat. 246. zk. "en Molingitxi se juntan 3 ó 4 royos, uno que baja de Iturrao, Astiyega, otro royo que baja del barranco de Asunsa". Okondo aldean.
Molingitxi	2014	Zugezu	Ahoz	"termino"	"... Pegante a las casas de Arb...". Andiko II:
Molino	2014	Andiko II	Ahoz	"termino"	" el Molino, la parte allá, porque había un molino viejo "
MOLINO Molino, An de el ¹⁵⁰⁶	1940	(Goienuri) U.A."Est.Cat."	21.1	"heredad"	Ànde el molino" ia batera idatzirik. 27.3an "N. O.Arroyo".Bengoetxe aldean.
MOLINTXIN		(Olarte)*			*86-30a (Hau berezko izena bada, Izagirre Txikitokoak arrunta bezala erabiltzen zuen Goienurin "había un molintxin donde Arb..")
Molintxin ¹⁵⁰⁷	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"era molino viejo". "Juan de Egia" baserrikoak ere bai. "Juan de Egia" baserriko neba-arrebek urte batzuk geroago Bolintxin –neba- eta Molintxin –arriba- aldakia aipatu zizkidaten. Zalatzan geratu naiz, urteak pasatu eta gero, zeren Bolintxin agian esango zidan arrebak (ez zen izan egun berean). Argi dudana ondo hartu nituela da, ziurtatu bainuen, forma bitxiak izatean.
Molintxin	1999	Cuad.Top. 8	I.1	"termino"	
Molintxin	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"molino"	"Orozko se mete allá abajo y Amurrio también, lo que pasa que Llodio se mete aquí por Molintxin al regato". Launtxukoak ere ezagutzen du Molintxin. Izen arrunta ere bada, Isardiokoak bertako bati buruz dioenez: "de este royo dependía este molintxin...he visto las paredes..."
MONTEREDO Monteredo ¹⁵⁰⁸	1894	(Larrazabal)* U.A. Finc.Rúst.	209d	"monte"	Kat. 744. zk., *86-13b

¹⁵⁰⁴ Behin bakarrik dugu konstataturik, beraz, ez dakigu izengoiti bati erantzuten dion etxe-izen honek -ena duela, edo eta agian gaizki egonez gero, ia ikusitako Moja + ena den edo ikusitako Olarteko Majoena 1876.

¹⁵⁰⁵ *Molin* 'molino' + *gitxi*: 'de arriba'.

Orozkoen *gitxi* erabiltzen da *gutxi*-ren ordeaz, hau da, 'poco' adierazteko. Bertako toponimian badago ere Goirigitxi deitutakoa lekua. Azkuek atzizki gisa ez du aipatzen.

Ondorioetan ikus dezakegunez: **gitxi**: (Ikus *goiti*, honen aldakia baita) '(de) arriba'. Hizkuntza mintzatuan egun 'poco', baina *goiti* -ren aldakia hau *goiti/guti* bezala 'menor', 'pequeño' ?-tzat hartu izan da. Ekialderago horrela izan daitekeen arren, hemen ondo frogatu dugunez: '(de) arriba' "Iturrigoiti" eta "Iturritxi" ikustean pentsa dezakegu kontrakoak direla, baina gure datuen arauera berbera da azaldu dituguen arrazoiengatik.

¹⁵⁰⁶ Sarri askotan aipatutako errota eta antzekoen gazterelazko forma.

¹⁵⁰⁷ *Molin/Bolin* 'molino'+ *otxin* 'pozo' : 'pozo del molino'.

Hasiera batean bigarren zatian zalantza nuen ia *otxin* edo txu + n (inesiboa) izango genuen, baina nire adizkideak, Niko Astobiza, argitu zidanez (berari entzun bainion lehenengoz hitz hori), *otxin* 'pozo' da. Hau galdetu nion berrit, Azetxin argitu nahian, honen jabeak esatean "había un pocico" edo horrelako zerbait, piztu zidan *otxin*-en aukera, zeren -*txin* sarritan ikusten nuen argi izan gabe.

Bitxia egin zait Barrenengoak "Molintxin" lau tokitan aipatzea, hau gaineratuz "...Molino pequeño de pikos o veces de servicio que tienen los vecinos".

Kuriosoki lekuko honen nebak berriki "Bolintxin" moduan aipatu dit toponimo berbera. Jotzen dut Gereñurengan, baina honek ez du biltzen Bolintxin. Barrenengoak: "Bolintxi...Barambio 'molino harinero (diminutivo de bolin 'molino' ...popularmente también se dice "bolintxin".

¹⁵⁰⁸ Askotan toponimo hibridoak ditugu, Mitxelenak Montezuri aipatzen duela (Gereñu: Monteguena)... Kasu honetan bukaera Laredo herriak duen antzekoa izan daiteke, edo askotan zuhaitz multzoa 'hayedo, robledo,...' Agian esanahia 'zona de monte' litzateke, landaretzari begira. Gaztelaniazko hiztegi batean ez dut aurkitzen hau. Corominasengan jotzen dut eta ez da agertzen

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Monteredo	1940	U.A."Est.Cat."	10.23	"monte"	27.32an "S. Arroyo Lecandaco-errecas"
Monteredo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.28	"monte"	22.29an ere, baina ez hain argi. "S. arroyo Lecandaco-errecas"
Monteredo	1956	U.A.Amil.	22.54	"monte"	
Monteredo	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"me suena". Isardiokoez ere bai.
Monterédo	2003	Lekandazar II	Ahoz.	"termino"	"... Y esa zona intermedia entre Lekaldáde y Rebis, yendo para Larrazabal, sería el jaro de Monterédo ...".
Monterédo	2014	Lekandazar II	Ahoz.	"termino"	
MORMELUZE		(Goienuri)			
Mormeluze ¹⁵⁰⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	164b	"heredad"	o/a? .Isasi aldean.
MORTERETXU		(Goienuri)			
Monterechu ¹⁵¹⁰	1952	U.A.Finc.Rust.	9.12	"monte"	Morterutxu izan zitekeen, baina <i>n</i> argia du.
Monterechu	1956	U.A.Amil.	1.22	"monte"	Goiribiasti aldean.
MORTERU		(Larra)*			*86-14b
Morteru ¹⁵¹¹	1774	"Lib.Hip."	94	"heredad"	210ean, 226an, 300b-an eta 367an ere bai. San Millan de la Cogollako kartularioan, Obietoren argitalpena delakoan, 945. urtean Oka aldean aipatzen da "Larrahederra...et de Morteros..."
Morteru	1799	U.A.06010237.13	2	"cio."	1842an (L.Baut.), 1979 eta 1986 M.T.-etan ere bai. 1877an (Becer.), 1914an (Vera) eta 1971(Gere.) "Mortezu" jartzen dute, baina errakuntza hiru kasuetan, <i>r/z</i> -ren artekoa hain zuzen.
Morteru mayor	1804	"Lib.Hip."	352	"monte"	"dor porciones de montes ..., ... y mortteru menor"
Mórteru	1894	U.A.Finc.Urb.	8	"ca. y cio."	
Morteru (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	8	"heredad"" monte"	25ean "Bitorica"eta "Vitorica"(Zubiaren alde biak dirudi) artean. 61ean Larra ere bai.
Morteru	1902	U.A.Cat.1900	1.18	"ca. ó cio."	
Mortero	1924	U.A.Cat.1900	6.25	"heredad"	<i>u>o</i> .
Morteru	1926	U.A."Est.Cat."	12.24	"monte"	"Larra Morteru"
Morteru	1940	U.A."Est.Cat."	13.9	"heredad"	13.46an ere, baina "Molteru"dirudi. 24.7an idazmakina egina
Morteru	1952	U.A.Finc.Rust.	3.2	"monte"	7.5ean "Norteru" birritan. 16.3an "Morteru" idazmakina egina. 22.6an ere bai, hau Iñarrondo eta Goienuriko beste top.-ekin aipatutik.
Morteru	1956	U.A.Amil.	12.19	"monte"	
Morteru	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.4	"pago"	
Morteru	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	Gurpidekoak eta Arangurengoek ere bai.
Morteru	2003	Gurpide	Ahoz.	"cio."	"...luego está Morteru...". Areta: "...los de

ere, dena dela, azaldu dudana bigarren azepzio bai aipatzen duela 'monte' dela eta: "La acepción secundaria 'arbolado o matorral', ya h. 1140".

¹⁵⁰⁹ Morme + luze 'largo'.Lehen zatiarentzat ez dugu aurkitzen aukerarik Azkuerengan, ez eta Mitxelenarengan. Gereñuk eta Barrenengoak ez dute Morme- aipatzen.

¹⁵¹⁰ Bi konstatazio hauek Morterutxuren aldakiak baino ez dira. Bertan asimilazio gertatu da.

¹⁵¹¹ Toponimo hau izen arrunt batetik etor daiteke, horren froga diminutiboa hartzen duela dugu. 945. urtean Obietok aipatzen du "Larrahederra...et Morteros...", Laudion izen honekin leku bat baino gehiago dugula.

Azkue: " Mortu... Basa-mortu (B, Gc), selva desierta, Berezi-mortu (B), jaro desierto".

Horrelako egoera egon daitekeen arlo bat izan daiteke.

Dena dela, interesgarria egin zait Mitxelenak aipatzen duena, dun atzizkia aztertzerakoan: " El top. Morturu (Mañaria, Vizc.), que me señala J.L. Lizundia, acaso sea sencillamente 'mortuorio' ". Horrela balitz, dimentsio berri bat genduke, Morturu:Morteru gauza bera izanez gero, asimilazioa tartean egonez gero.

Barrenengoak kuriosoki "Morturo, El...Var. de Morturu...yermo, campo inculto sin arboles, de Mortuero..." aipatzen du.

Gereñuk aipatzen digu "Mortuorios o despoblados". Berriki irakurri dudana XV. mendeko testu batean antzeko hitza zetorren, azalpen batekin, erregepean zeuden arloak omen ziren, baina gure kasuko hauek eremu txikiak izatean ez dut uste horri loturik dagoenik.

'Mortero' gaztelaniaz 'argamasa'ri deitzen zaio, baina ez dakit lurraren ezaugarriei lotu daitekeen (buztina...bezala), nahiz eta, ikusi dugunez, aspaldiko baserrietan horrelako bat hormak egiterakoan erabili.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Mortéru..."
MORTERU		(Larrazabal)			
Morteru	1772	U.A.030501.11	2b	"sitio"	Esparzagaraitik hurbil dirudi. "linea al arroyo que corre...hasta introducirse en el rio Caudal". 1772an ere bai.
Mortero	1965	"Lib.Llodio"	65	"cio."	"establec. humano s. VIII, XIX". 1809an (Diezm) "las dos Morterus"
MORTERUALDE		(Larra)			
Morterialde ¹⁵¹²	1877	"Rgtro.Prop."	13.1b	"finca"	86-14b "Mendieta ondo ó Morteru alde" toki bera izendatzeko.
Morterialde	1926	U.A."Est.Cat."	20.32	"heredad"	"Morteru alde"
Morterialde	1952	U.A.Finc.Rust.	20.1	"heredad"	Birritan."Morteru-Alde -S-E- camino carretil"
Monterualde	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.3	"pago"	"Monterual-" Basaurbe aldean.
MORTERUONDO		(Larra)			
Morteru ondo ¹⁵¹³	1894	U.A. Finc.Rúst.	149b	"monte"	86-14b Larra ondoren aipatuta.
MORTERUTXU		(Larra)			
Morteru menor	1804	"Lib.Hip."	352	"monte"	Batera idatzi arren, "Mortteru mayor" eta "Morteru menor" bata f bikoitzaz eta bestea ez.
Morteruchu	1808	"Lib.Hip."	371b	"castañal"	
MORTERUTXU		(Goienuri)*			
Morteruchu ¹⁵¹⁴	1808	U.A.030501.4	3b	"castañal"	Kat. 593. zk. gg, *86-06a Lau bider. Ematen du "Isasi, Yermo..." ondoan dagoela.
Morteruchu	1894	U.A. Finc.Rúst.	13b	"monte"	229b-an hiru mugarri dituela Goienuriko jabeekin. 1986an "junto a camino de Sta.Lucia"
Morteruchu	1926	U.A."Est.Cat."	7.3	"monte"	
Morteruchu	1926	U.A.UM.0712.1	10	"monte"	Birritan.
Morteruchu	1940	U.A."Est.Cat."	12.5	"monte"	13.32an eta 24.20an ere bai.
Morterucho	1952	U.A.Finc.Rust.	22.8	"monte"	"Las Vueltas de Morterucho".Bukaera u>o.
Morterucho	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"monte"	22.15ean Berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Morterucho	1956	U.A.Amil.	22.6	"monte"	22.29an ere bai.
Mortrutxu	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	"en vueltas de Santa Luzia".Lekandazarrekoak "vueltas subida a S. Luzia .Beaskokoak (Isusi) Isusikoak, Bekokoak (Isusi) ere bai."Cuad.Top.8"-an "Mortrutxu y Mortrutxo".
Mortrutxu	2003	Beasko	Ahoz	"termino"	"...hacia medio subir donde sale unas pistas eso era Mortrutxu". Solloa: "Mortrutxu se llama eso..."
Mortrutxu	2014	Atxa	Ahoz	"termino"	
MORTEZUELA		(Goienuri)			
Mortezuela ¹⁵¹⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	89b	"monte"	
MOSTATXA		(Larrazabal)*			
					Kat. 860, 862,1013 zk.,*86-21b Tontor hau hainbat izen hartzen ditu lekukoen arabera, herriko toki desberdinekoak baitira: 1) Larrazabalekoek eremu osoari- Pagolar mendikate (horrela esaten zaio gaur egun) barruan dauden Mostatxa eta Pagolar- "Mostatxa" deitzen diote, Pagolar > "Paular" bakarrik leku zehatz bat "Las vuelta de Pagolar" izendatzeko erabiltzen dutela. 2) Beste batzuek "Nebera"esaten diote, beherago elurzulo bat zegoelako, nahiz eta Mostatxa ere jakin (Zumeltza) 3) Odiagakoek "La Cruz de Odiaga"

¹⁵¹² Morteru + alde 'lado,zona...' : '(en el) lado de Morteru'

¹⁵¹³ Morteru + ondo 'junto a, cerca' : 'junto a Morteru'

¹⁵¹⁴ Morteru + txu (dim.) : 'Morteru pequeño, menor'

¹⁵¹⁵ Pentsa dezakegu Morte-ru ?-ren antzeko batez, agian Mortezola, baina ez dugu ezer aurkitzen Azkuerengan, ez eta Mitxelenarengan.

Barrenengoa: "Mortegi...var. Montegi".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Mostacha ¹⁵¹⁶	1730	U.A.06010206.1	4b	"monte"	esaten diote 4) Isardiokoek., aldiz, "la Cruz de Nebera" 6) Agian bertatik honeto bereizten zelako, edo mendizalea delako, baina Zabaleko lagun batek ondo bereizten ditu: "Hori Mostatxa da, goragokoa Pagolar". Egun tontor honetan metalezko gurutz ehanditxu bat dago -4m ingurukoa-, bertan plaka bat jarri dutela: "Neberako Gurutzea. Mostatxa 667 mts. Audio 3.5.2004". Hori da dagokion altuera, Pagolar tontorretik (725 m ~) 1200 m inguru dagoela. Hiru bider. "junto a Irregorri". 1783an "Yregorri y mostacha" hiru bider bat balitz bezala, gero "Irregorri" agertzen da bakarrik
Moscacha	1877	"Rgtr.Prog."	13.1b	"finca"	Geroago "Mosta-acha" bera izan daitekeelarik.
Mostacha	1894	U.A. Finc.Rúst.	106b	"monte"	153c-an eta 189b-an ere bai.
Mostacha	1924	U.A.Cat.1900	6.12	"monte"	"Ariuridin" behan argigarri gisa "Bajo Mostacha"
Mostacha	1926	U.A."Est.Cat."	16.7	"monte"	
Moscacha	1926	U.A."Est.Cat."	22.9	"monte"	Errakuntza izan behar, baina "Moscacha" eta "Bajo-Moscacha" c argia dagoelarik.
Mostacha	1926	U.A.-UM0712.1	9	"monte"	1914an Vera). Gereñuk "Montacha, Mostacha".1965ean Otsoak Madoz (1847an) aipatuz.
Mostacha	1940	U.A."Est.Cat."	2.5	"heredad"	Idazmakina egina birritan.10.29an ere bai.
Mostacha	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte"	22.9an ere bai. 22.23an hirutan jabego beraren zerrendan, bi ondo eta batean "Moscacha", "Mostacha" beharrean. 22.43an "Aldapa -N. La misma casa y camino vecinal, S. Arroyo de la casa...-, Echaurre -N. Castañal de la casa...-, Solobarri, Lecandale, Mostacha, Cantera, Pagazacolanda, Arpillo, Echeburu, Achiquiturri, Bisquerra, Goraudiguste -N. riachuelo-..."
Mostacha	1956	U.A.Amil.	1.18	"monte"	Gainean "Irregorri" jartzen du. 16.22an ere bai idazmakina. 22.5ean "Mostacha(Mendi)"
Mostacha	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.1	"pago"	
Mostatxa	1986	"Map.Top."	1	"monte"	1979an ere bai, baina honetan "Mostacha y Paular".
Mostatxa	1994	Olariaga	Ahoz.	"monte"	Odiagakoek "la cruz de Odiaga, lo que llaman ahora Mostacha". Bekoetxe II.ak "unos Mostatxa, otros Pagolar"
Mostátxa	2003	Zumeltza	Ahoz.	"monte"	"Dijiste Nebera -galdetzean-...Nebera no es, es Mostatxa...Nebera es más abajo, abajo hay un agujero donde metían la nieve.... Pero es Mostatxa..."
Mostátxa	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"monte"	"Andrea:...donde está la barrera dicen (algunos)"

¹⁵¹⁶ Jatorria aldetik, bigarren testigantzeko aldakia, Moscacha-k nolabaiteko aukera desberdina ematen du, nahiz eta finkatu ez. Nolabaiteko jatorria bilatu nahian Azkuerengan joko dugu, Mitxelenak ez baitu ezer aipatzen honetaz.:

"Moskan (B-ang...), cáscara verde de la nuez..."

Moskatza (B-i), ruda, hierba medicinal. Bar. de Boskotza'

Atxa 'peña, roca'-ri lotu daitekeela pentsatu nuen, hasierako moztu 'cortar' agian ere lotu zitekeela uste dut (Atxakorte, Atzorrotz...) toponimoei. Hau indartu daiteke geroago ikusi dudana 1877ko testigantzarekin (Mosta-acha)". Dena dela, moztu 'cortar'-dunak ez ditut aurkitu Gereñurengan. Ez dut gogoratzen ea bertan haitzik dauden, Pagolarren bai, bai bertan ez dut ondo gogoratzen.

Oso interesgarri iruditu zait, hori zuzenena izan daitekeelakoan Barrenengoarengan ikusi dudana:

"Mostaxo, El.- Sierra Salvada.- Var.: Mostajo.- Et.: "Arbol rosáceo muy común".

Gero Gereñuk gurea aipatuz gero: "Mostajo, monte de Oquendo. (Senda del...), 1758, labrantío de Arrieta. Término montuoso de Montevite.", "Mostaldegui". Gainera, gaztelaniazko izan daiteke-jo (Montejo) atzizkia, euskarako -txa ordaina izango zuen.

Normalean zerrendak osatzerakoan, lehenengo begiratzen dut Gereñurena, gero Barrenengoarena eta gero Muxikarena. Hemen Barrenengo ikusi dut lehengo eta ikusi ahala konturatu naiz bere egokitasunaz, Gereñurena indargarria delakoan.

Ez dakit nundik atera duen Barrenengoak azalpen hori, baina agian Azkuek *moskatza*-z esaten duenarekin bat etorri liteke.

Corominas: "Mostajo 'especie de serbal silvestre', s. XIII. Probablemente deriva de mostaja, 934, nombre de su fruto éste de "Mustalia"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Mostátxa	2003	Presako	Ahoz.	"monte"	"¡Vamos a Pagolar!", a eso Juanjo dice "¡Voy a Mostatxa!". ¿Como dices? "Mostatxa", Pagolar no soleis decir? ¡Nunca! Ostenko: "toda la vida monte Mostatxa...pero el alto es Pagolar". Goirizabalena: "Mostátxa... La Cruz de Nevera-tontorrari" "¿A la cumbre como le habéis llamado desde aquí? La Nebera...también tiene Mostatxa...pero siempre la Nebera...". Isardio II, III: "Paúlár (aita), Pagólar (semea), la cruz de Nebera (aita-semea)...-mendiak aipatzerakoan-" "a Mostátxa la Cruz de Odiaga" "(mendiak) Es Mostátxa, la Biskerra..." "..dónde la antena aquella ¿Cómo le llamas?... eso es Mostátxa, el monte... de las casas para arriba, Mostatxa, -¿Entero todo? -Sí, sí Mostatxa... tres cruces: Mostátxa... la cordillera esa es Mostátxa..."
MOSTATXA, BAJO Mostacha, Bajo	1940	(Larrazabal) U.A."Est.Cat."	10.29	"monte"	"Bajo Mostacha (Cantera)"
MOTONDO ¹⁵¹⁷ Motondo	1777	(Larrazabal) "Lib.Hip."	148b	"termino"	
MOTXETA ¹⁵¹⁸ Mocheta	1983	(Larra) "D.F.A.Céd.Pr."	8.4	"pago"	35B. "San Bartolome" eta Basaurbe aldean.
MOTXOTE-KALLE		(Goienuri)*			Gaur oro har kale bat da, Ikastolara doana, baina gehienbat auzune bat baserrikoentzat, *86-14a D-8,9.
Motxotekale ¹⁵¹⁹	1986	"Map.Top."	1	"camino"	
Motxetakalle	1994	Luxa	Ahoz.	"barrio"	"en el barrio de Motxetakalle". Hiru bider. Ekin nion, baina beti "Motxeta-", "Motxote-"beharrean.
Motxotekalle	1994	Beasko	Ahoz.	"barrio"	"a toda la zona...la calle el motzo...en chufra...Altamirakoak ere bai. Cuad. Top. 8 "Motxotekale y Motxotekalle"
Motxotekálle	2003	Solloa	Ahoz.	"barrio"	"Aquí el barrio es Motxotekálle". Lamuza: "Eso

¹⁵¹⁷ Mot (?/bategarri?)-+ ondo' junto a, cerca' . (Mastondo-tik?).

Gereñu: "Mostondo, Mostotegui".

Azkue: "Mota: 1° (B-I-m), ribazo, porción de tierra, cubierta de hierba, al rededor de los campos sembrados...". Hau gure *muna* -rekin bat dator, dena dela, Barrenengoa "Mota, La" hiru tokitan biltzen du. Gereñu: "Mota, caserio de Olaeta..." eta beste lau tokitan aipatzen du. Ez dakit Azkuek esaten duenarekin dena bat datorren, baina kasuren batean izan daiteke. Horrela balitz, mota + ondo > motaondo > motondo izango genuke, baina gure toponian ez da behin ere agertzen.

¹⁵¹⁸ Beranduko konstatazioa. Izen arrunta izan daitekeelakoan nago (mugarri baten antzekoa edo). Laudion behintzat gaztelaniaz egiterakoan sarri erabiltzen da "hacer una mocheta, esta mocheta...", igeltsaritziari (hemen (Orozkon behintzat) *igeltsero* (Lekeitio) barik, *hargin* esaten zaio zeregin honi) loturik.

Gereñu: "Mocheta, La..."

Corominas: "Mocho, 1170, 'sin punta'...Origen incierto...(vasco *motz*, cat. *mus*...)"

Azkue: "Motz: 1° (c), romo, corto de talla..."

¹⁵¹⁹ Hurbileko lekukoek esaten dutenenaren arabera, *motz* 'chato, corto, feo...' hitzari lotu behar da. Orozkon azken zentzuarekin erabiltzen da.

Pentsatzen dut baliogarri izan daitekeela lekukoak ematen diot zentzua: " la calle el motzo...(en chufra)"

Azkue: "motz: 1° (c), romo, corto de talla 2° (Bc, G, L) huraño, arisco...3° (Bc, Gc), apodo con que se designa á gentes del Sur' 4° (Bc,L), desafilado...5° (B...), triste...6° (Bc), feo..."

"Motzote. trozo de madera...(Duv.)".

Egokiago iruditzen zait *kale*, *kalle* hartzeko objektu bat, pertsona bati egin ahal zaio erreferentzia baino.

Gereñu: "Mocheta, La", "Mocho " (bi tokitan), "Mochon 1828", "Mochorro"... , "Mochota, La".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Motxetakalle	2014	Luxa	Ahoz.	"barrio"	Motxetekalle es ahora". "Altamira, Kasille, Kasabarro 7, Bastésar ...-Y sí Solló que está 5553 -Y la calle también se llamaba... ¿Motxetekalle le deciais vosotros? -Sí bueno, pero no, calle no, eso era el barrio."
MUGARRA Mugarra ¹⁵²⁰	1932	(Olarte) U.A."Est.Cat."	27.37	"heredad"	Zalantzazkoa. <i>n/r</i> ?
MUGARRI Mugarri ¹⁵²¹	1727	(Larra)* U.A.0506.4	98	"heredad"	*86-22b "casa de Aranguren y tres porciones de heredad..."
Mugarri	1786	"Lib.Hip."	219b	"paraje"	"recachuetta ò ..."
Mugarri	1894	U.A. Finc.Rúst.	15c	"monte"	Menditxueta eta Pagazaondo ondoan agertzen dela .122an Larran.159c-an "N.Casa Asudio"
Mugarri	1926	U.A."Est.Cat."	2.9	"monte"	"O. con arroyo". 6.3an ere bai , bertan deit.gisa
Mugarri	1940	U.A."Est.Cat."	6.2	"monte"	"Guerricoechebarria" birritan, gaurko Gerrika-etxebarria, o>a ? . 2."Mugarre"
Mugarri	1952	U.A.Finc.Rust.	2.2	"monte"	"O.Con camino que baja de Asqueta" Birritan.9.1ean ere bai. 17.4an birritan.
Mugarre	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"heredad"	<i>i>e</i> , <i>r</i> baten ondoren.
Mugarre	1956	U.A.Amil.	2.7	"monte"	<i>i>e</i> . "E.Arroyo Aranguti"
Mugarri	1956	U.A.Amil.	9.1	"monte"	Larra-Berrio.
Mugarri	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"subiendo a Pagasandu a 800 mts". Gurrpidekoak "de casa de Pikaza".
Mugarri	1999	Cuad. Top.8	1.97	"termino"	
Mugarri	2003	Gurrpide	Ahoz	"monte"	"Mugarri es aquello". Asudio: "Bidesabaléta y después era Mugarri".

¹⁵²⁰ Mitxelenak *muger* hitzari lotzen du: "muger 'pedernal' , ' grava, guijo', adj. ' abrupto'. Azkuerengan antzeko esanahiaz aurkitzen ditugu, hori oso bidezkoa da, Mitxelenak berak aipatzen baitu Azkueren hiztegiak: " de donde se han tomado...las acepciones de cada palabra vasca..."

Dena dela, kontutan izan dezagun landa/landar, landarra, txiki/txikar, txiker antzekoak, zeren hau *muga* 'limite, frontera'-ren aldakia baino ez genuen izango.

Durango aldean uste dut haitezetan horrelako izena ere badago. Gereñuk eta Barrenengoak ez dute biltzen toponimo hau.

Muga Lizarraldean gaztelaniaz (Oko, Muez, Mendaza...) hitz arrunta bada, euskararen beste aztarna gisa, hemen (Orozkon) ez dut horrenbeste entzun (mugarri bai). Dena dela, Azkuek arruntzat jotzen du Euskal Herri osoan.

Gereñu: "Muga, La...), majada en Sierra de Encia. 1696, término de Labastida", "Mugaandi, Mugaandia, Mugaandiazpia 1604, Mugaandieta 1604, Mugabea..."

"Mugarlecea 1746".

Toponimian badago inguru hauetan *muga* duten toponimoak: "Mugaburu, caserío de Oquendo. Barrio de Olabazar..."

Dena dela, Mugarra hau, Mugarri 1727> Mugarre 1952>? Mugarra bidea egon daiteke dardarkariaren eraginkado irekiduraz.

¹⁵²¹ *Mugarri* 'mojon'.

Azkue: " (c), mojón, jalón, piedra divisoria..."

Muga 'limite, frontera' + (h)arri 'piedra).

Lehen esan dudanez, bitxia da Lizarra aldeko herri gehienetan behintzat, aitaren herrian ere (Oko), nahiz eta euskara mende batzuetatik galdurik izan, oraindik *muga* hitza gordetzen da normaltasun osoz, herriartekoa muga eta abar adierazteko. Orozkon, aldiz, nahiz eta euskarak sendo iraun, ez da gordetzen. Dena dela, *mugarria*uste dut bizirik dirauela. Aurrekoa baieztatu dit emazteak: "-Muga, nosotros no decimos. Mugarri...son los mojones...son las piedras que se ponen para separar las piezas..."

Ondoren ikusiko dugun *muna* hitza loturaren bat izan daiteke mugarekin, zeren neurri batean lehen Azkuek motari buruz esandakoa dira. Entzuen nuen eta emazteak dioenez: "Munas: las orillas que separan las piezas."

1952an eta 1956an bukaerako i-k >e egin du dardarkariaren eraginez(hau nahiko arrunta da), nahiz eta finkatu ez. Iparraldean badago izen hori duen herri batek.

Gereñu: "Mugarlecea 1746...Mugarrieta, Mugarriuce...Mugarrizurieta..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
MUGARRIETA-BURU		(Orozko)			
Mugarrietaburu ¹⁵²²	1780	U.A.06010224.1	7	"paraje"	Mugarrietagana ondoan, baina aipatzen da Orozko dela.
MUGARRIETA-GANA		(Olarte)			
Mugarrietagana ¹⁵²³	1780	U.A.06010224.1	7	"paraje"	"divis. jurisd. de Orozco/Llodio". Zenagortatik hurbil.
MUGARRIGOI-ENA		(Larra)*			*86-22b
Mugarrigoyena ¹⁵²⁴	1926	U.A."Est. Cat."	9.7	"heredad"	Mugarri eta gero aipatuta.
Mugarrigoyena	1940	U.A."Est. Cat."	10.6	"heredad"	
Mugarrigoyena	1952	U.A.Finc. Rust.	9.1	"monte"	
Mugarrigoyena	1956	U.A.Amil.	9.3	"monte"	
Mugarrigoiéna	2003	Berrio	Ahoz	"monte"	"Mugarri, Mugarrigoiéna, Bidesabaléta y Mugarri están practicamente juntos..., más arriba, llegas a Solaurbe, pero en medio queda Aspituéna"
MUGARRIKO-LANDA		(Goienuri)*			UTM 503960 4780113, Kat. 895. zk.tik gora, *61-62d
Mugarrikolanda ¹⁵²⁵	1994	Beasko	Ahoz.	"monte"	Kamaraka eta Alpitxu artean dagoen mendia.
Mugarrikolánda	2003	Beasko	Ahoz.	"monte"	"Kamaráka,...continuando dirección Goikogane, está Ibarrikolánda... (no es Ibarrikolanda) es Mugarrikolánda, del Kamaraka continuas hasta la cresta hay como una bajada...es la campa encima el corte..., y debajo de Mugarrikólanta está Asulugórri, ...es un poco la ladera de Mugarrikolánda a la caída hacia acá, a 200 mt "
Mugarrikolánda	2003	Beasko	Ahoz.	"monte"	"campa pequeña"
MUGARRILUZE		(Goienuri)*			UTM 503794 4780180, *61-62d Ganekogorta mendikateko adar honen (Kamaraka-Goinogane) erdian dago, bertan burdinezko palaka batean "Mugarriluze 725 m" jarri dutela. Mugarri natural hau nahiko luze -80 m~ eta nabaria da, Audio aldea zelaia goa da baina Arankudiagakoa ebagia da. Oro har, herriko ipar-mendealdeko muga hau horrela da.
Mugarriluze ¹⁵²⁶	1979	"Map.Top."	1	"monte"	G-3. 735 m. Goikogana aldean. S.G.E. mapan ere bai. "Cuad. Top. 8"-an 'Arrabatxu...Mugarriluze"
Mugarrilúze	2003	Lusurbeilanda II	Ahoz	"monte"	"Goikoganetik Kamarakara..."
Mugarrilúze	2004	Beasko	Ahoz	"monte"	Plaka batean "Mugarriluze" jarri diotela esatean, berak "Asulugórri, viniendo del Goikogane, el que tiene un corte de peña...". Mugarriluze izena ez du ezagutzen. Lusurbeilanda: "(entre Goikogane y

¹⁵²² *Mugarri* 'mojon' + eta (atz.pl.?) + buru 'parte superior, cabeza' ' la parte superior de Mugarrieta, la cabecera de Mugarrieta'. Mugarrieta hemen berezko izena dirudi.

Gereñu: "Mugarrieta".

Barrenengoa: "Mugarrieta".

Muxika: "Mugarrieta..."

¹⁵²³ *Mugarri* 'mojon' + eta (atz.pl.?) + gan (parte superior, alto, encima) + a (art.): ' la parte de arriba de Mugarrieta, el alto (de)Mugarrieta'.

Azkuek dioenez, "-Gan (Bc), sufijo de lugar, que significa la parte superior...otros lo hacen inseparable del articulo"

¹⁵²⁴ *Mugarri* 'mojon' + *goi* 'alto' + *en* (sup.) + *a* (art.): 'la parte más alta del mojon/ el mojon más alto'

¹⁵²⁵ *Mugarri* 'mojon' + *ko* (tok.gen.) + *landa* 'campa' : 'campa del mojon, (la) campa de donde está el mojon'

¹⁵²⁶ *Mugarri* 'mojon' + *luze* 'largo, alto' : 'mojon largo, alto'

Gereñu: "Mugarrilucea 1652".

Eskoriatzan "Mugarriluze" ere badago, zutunik dagoen harri luze bat dela. Cuad. Top. Kanpezu: "Mojon Largo" 71 orr.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Kamaraka)... le llamaban Mugarriúze..."
MUGARRIZ Mugarriz ¹⁵²⁷	1983	(Olarte) "D.F.A.Céd.Pr."	9.2	"pago"	50A.
MUNABEKO Munepieco ¹⁵²⁸	1894	(Olarte) U.A. Finc.Rúst.	28	"heredad"	86-14c "Aldapa -E. Via Ferrea-", ondoren "Munepieco- O. Via ferrea-, Santa Cruz" aipatzen da. Poletxe baserrikoa.
MUNAGAZU Munagazu ¹⁵²⁹	1614	(Larra) U.A06010209.3	153b	"termino"	Birritan. "Munegazu de araetta"
Munagazo	1738	U.A06010209.3	152	"termino"	"munegazo de araetta"
Munagazo	1738	U.A06010209.3	106	"termino"	Birritan. Azkenan "Alzarrate y munagazo"
Munegazo	1738	U.A.06010244.8	4	"jaro"	Birritan. "Alzarrate". <i>a>e</i> . 1790ean ere bai.
Munegazo	1796	"Lib.Hip."	300b	"termino"	
Monagaso	1894	U.A. Finc.Rúst.	6	"heredad"	<i>u</i> biak > <i>o</i> .
Munegaso	1894	U.A. Finc.Rúst.	48b	"heredad"	
Munegazu	1894	U.A. Finc.Rúst.	139n	"heredad"	176an eta 232e-an ere bai.
Munagaso	1894	U.A. Finc.Rúst.	139o	"heredad"	
Munigaso	1894	U.A. Finc.Rúst.	185	"heredad"	"S.Via férrea" Bigarren bokala <i>i</i> da argi eta garbi, beraz, <i>a>e>i</i> .
Munegazo	1911	U.A.Cat.1900	3.24	"heredad"	3.23an "Muregazu" <i>r</i> , <i>n</i> - ren ordezt.
Munegaso	1940	U.A."Est.Cat."	13.9	"heredad"	Hirutan. Areta.17.7an "Munejaro", "S. Via ferrea" dirudi. 24.23an "Munegazo". 27.87an idazmakina . 2. "Munerazo"
Munegazo	1952	U.A.Finc.Rust.	7.2	"cereales"	"S.Ferrocarril"
Munerazo	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"heredad"	Birritan. <i>g>r?</i>
Muñegazu	1952	U.A.Finc.Rust.	12.2	"heredad"	"Muñegau" eta "Muñegaza" ere bai. 12.4an "Muñegaso". 16.3an idazmakina "Munegaru", "Moneg-".
Munerazu	1956	U.A.Amil.	2.9	"heredad"	Idazmakina <i>g>r</i> , baina <i>u</i> gordetzen dela bukaeran. 2.10ean berdin.
Munegazo	1956	U.A.Amil.	12.6	"heredad"	"Muñego" ere ematen du.
Muñegazu	1956	U.A.Amil.	12.20	"heredad"	
Munegaru	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.6	"pago"	35A. "Munegaru"
MUNEPE Munep ¹⁵³⁰	1994	(Goienuri)* Altamira	Ahoz.	"pieza"	*86-06c "detrás de Altamira"

¹⁵²⁷ Horrela agertu arren, gaizki egon daiteke, beranduko konstatazioa baita. Mugarri bera izango zitekeen.

Muxika: "Mugarri, Mugarria".

¹⁵²⁸ *Muna* hitzak oraindik dirau bizirik Laudion, nahiz eta euskara aspalditik galdu. Soroen bazterra adierazten du. Azkuek dioenez: 'ribazo, porción elevada de un terreno'. Hitz honen zabaleraz ' (B-a-g-l...). Nire ustez, *muga* hitzarekin loturaren bat duela, zeren aipatzen ditugun zentzuz gain, soro baten muga baita.

Muna 'ribazo, orilla', 'ribazo,porción elevada de un terreno (B-a...) (Azkue)'. Orozkon eta Laudion berdin esan dugunez, + behe 'abajo' + ko (tok.gen.): 'ribazo de abajo' [*pieco* (adjektibo)]/ (lo) de abajo del ribazo'

Ikusten denez, *u* -ren eraginez, ondorenko *a* itxi egin da. Beheko > bieko > pieko gertatu da nahiko arrunta denez.

Gereñu: "Munaburu 1709, Munagaña 1718, Manain...Munalde, Munandi 1793...", "Munape".

Muxika: "Munabe...Manabeburu".

Barrenengoa: "Munapie".

¹⁵²⁹ *Muna* 'ribazo, orilla, límite...' + *gatx* 'difícil...' : 'ribazo difícil, dificultoso.' (Ikus *gatx* Ondorioetan).

Fonetikaren aldetik aurreko *u*-ren eraginez: "Munagazu 1614 > Munagazo 1738 > Munegazo 1738 > Munigaso 1894", nahiz eta gero "Munegazo" berriro izan. Bukaerako -u gaztelaren eraginez, -o bihurtu zaigu.

Bustidura gertatzen dela dirudi, baina erdararen testuinguruan edo analogiaz gertatzen omen da.

¹⁵³⁰ *Muna* 'ribazo, orilla' + *behe* 'parte inferior, abajo' : 'parte inferior del ribazo, (lo de) abajo del ribazo'

Gereñu: "Munape, Munapea 1713".

Muxika: "Munabe...Munabeburu".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Munépe	2003	Lusurbeilada	Ahoz	"pieza"	"Munépe". Solloakoak berdin erabiltzen du.
MUNERRETA		(Larrazabal)*			*86-13d
Munerreta ¹⁵³¹	1926	U.A."Est.Cat."	20.19	"monte"	Idazmakina egina: : "Aldapea, Gorostizalde, Gorostizalde, Munerreta, Arrecalde, Lecandazaralde, Uguscuñ, Iturrieta, Algueta, Aramburu, Errecachueta, Irrecachete?, Olalde
Munerreta	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"monte"	
Munerreta	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"por aqui!"
Munerréta	2003	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"Munerréta pero es hacia acá, tirando de Beldio a Aráne"
MUÑEGAKI		(Larra)			
Muñegaqui ¹⁵³²	1956	U.A.Amil.	12.19	"heredad"	Zalantzazkoa. Bukaera -qui/-gui?. "N.ferrocarril"
MURDETA		(Goienuri)*			Kat. 404. , 406zk., *61-61d (Hots, nagusitu den "Murdeta" honez gain, badugu "Mardeta", eta bereziki "Muroeta 1924" - Ikus 1994an Bekokoak esaten zuena.- eta "Murua 1940")
Murdeta ¹⁵³³	1894	U.A. Finc.Rúst.	54b	"heredad"	"Urruchu, Zupicando, Bideaurre 79,4 areas, id,

Barrenengoa: "Munapie".

Aurreko batean bezala, Munape > Munepe gertatu da Laudion, hots, a > e aurreko u-ren eraginez.

M. Etxeberriak Zeberion "munépe" biltzen du.

¹⁵³¹ *Muna* 'ribazo, orilla' + *erreta* 'quemad (a/o): 'ribazo quemado'.

Aurrekoa jarri dut, zeren sarritan soro eta inguruetan erreketak egiten dira lehengo bedarrak kendu ahal izateko. Munak izanez gero, oraindik bidezkoago iruditzen zait. Gainera, Laudion badugu Etxerre 'casa quemada' deitutako tokia eta Gereñuk biltzen dituen: "Quemada, La...Quemadas, Las..." zenbait tokitako soroei buruz.

Dena dela, zalantza txiki bat izan dut, zeren pentsatu egin dut tartean (h)arri 'piedra' izan dezakegula. Hau da, muna + arri + eta, hortik Laudion mune + arri + eta, eta agian Munerreta.

Ikus 2.4.1.2.1 e + a > ea > e / i > e? "Munarrieta > *Munerrieta > Munerreta?".

"Mugarrieta (Gereñu, Muxika), Mugarreta (Muxika), Mugarrita (Muxika)", "Mugarreta...Var. de Mugarrieta" (Barrenengoa).

¹⁵³² Hau iruditzen zait gaizki egon daitekeela. Ziur asko "Munagazu" bera izan daiteke, kokapenagatik. Dena den, ohar bat egin dezakegu.

Muna- > mune > muni- urratsak ondo konstatatua ditugu Laudion. Horrez gain, Gereñurengan hau aurkitzen dugu:

"Munaburu 1709, Munagaña 1718, Munain...Munape, Munapea, Munatetegui", baina "Muñagaña., Muñape, Muñapea, Muñategui" ere bai, hau da, aurrekoak bustiduraz.

Mune-dunak ez, baina forma bustiak bai: "Muñecas, Muñeran, Muñete".

"Muniain, Muniaran"

"Municarra...Muninbalza 1778" eta "Miñicarra...Muñibalza 1787".

Munu-dunak ez, baina "Muñuaran 1734, Muñureta"

Oro har: "Munia / Muna > Mune > Muni > Munu- " aldakiak omen ditugu, forma bustiak gain.

Antzera ikusten dugu Barrenengoarengan:

"Munapie, Munekarreaga/Munekarriga (Gereñuren Municarra), Muneskan, Munetegi...Munika, Munikarriaga...Munokarreaga, Monotegi...Munuzuri...Muñagorri, Muñaran, Muñategi, Muñaran, Muñetegi...Muñezkan, Muñika,...Muñutegi, Muñuzuri... Beraz, besteak beste, Muñategi > Muñetegi > Muñutegi omen ditugu.

Kasuren batean, nahastu daiteke Gereñuren aipatzen duen "Muñon" eta gure "Muna", antzeko jatorria ez badu. Egun bereizirik egon arren, guk *muna* 'el sendero que está a la orilla de las huertas'esaten dugunari, berriz, 'colina' da Muxikarentzat.

¹⁵³³ Kasu batean baino gehiagotan *mur* + *eta* -rekin agertzen zaigu erlazonaturik, analogiaz edo. Dena dela, ez Azkuek ez eta Mitxelena ez dute aipatzen antzekorik. Gereñuk, Barrenengoak eta Muxikak ere ez.

Azpimarratzekoa da bertako batek honetaz galdetzean lehenengo batean "Murua, Mureta" esatea hasieran, baina gero "Murdeta". Are gehiago ondoren dugun "Muroeta, Murua" berbera delakoan nago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					18,72 areas, id 235,50 areas, Lamayor, Murdeta, Olamendi, Pagaza". 231n: "Duviris 9 areas, Aurreco solo 62 areas, Aspursolo (Hots, 'Esquicasolo' jartzen zuen, baina gainean 'Aspuru' jarrita, beraz Aspursolo), Murdeta 180 areas, (Hots, 'Salabarri' jartzen zuen, baina gainean 'Larren' jarrita, beraz Larrenbarri), Carovizar, Sn. Sebastian, Ermuerreca, Aspichueta 300 areas, id 30 areas, Sautuondo, Pagaza". <i>u>a</i> . "...Zuguezu, Lesao, Murdeta..."
Mardeta	1894	U.A. Finc.Rúst.	139g	"monte"	Garate aldean. Uste dut nonbaiten "Murdeta" bezala dagoela. "...Lesao, Murdeta, Supicandi, Lesao..."
Mardeta	1911	U.A.Cat.1900	3.18	"monte"	
Muroeta (Dubiriz)	1924	U.A.Cat.1900	6.14	"heredad"	O horrek beste batzuetan <i>d</i> moduan idazten dutenaren antza duk, baina oraingoan <i>o</i> da. "Dubiris, Dúbiris, Aurrecosolo, Aspuru-solo, Muroeta, Larrabarri –N.S. Camino-, Carobizar, Sebastiaguirrebarrena, Hermuerrecabarrena, Asqueta, Id, Sautuondo (Sautando?), Orbe, Artevide, Pagaza, Olamendi, Hermuerreca –S. Camino-..."
Murdeta	1926	U.A."Est.Cat."	5.5	"heredad"	<i>r/z?</i>
Murueta	1940	U.A."Est.Cat."	13.19	"heredad"	Oso argi idatzirik: "Murueta y La Barranca" Dubiris: "Dúbiris 9,2 areas, Aurrecosolo 62,35 areas, Aspursolo 34,2 areas, Murueta y La Barranca – N... y camino carretil...- 186,39 areas, Larrambarri –N. Camino de Dúbiris a Yermo, S. Camino carretil...- 32,98 areas, Carobizar 15,18 areas..."
Murdeta	1952	U.A.Finc.Rust.	5.6	"heredad"	12.4an ere bai.
Murdeta	1956	U.A.Amil.	12.24	"monte"	Zalantzakoa. <i>t</i> letrari zeharkako marra falta zaio.
Murdeta	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"por Dubiris". Dubirisekoak "lindando con Izagirre, campa y huerta". Bekokoak (Isusi) "Murueta, Mureta", baina gero "Murdeta"
Murdéta	2003	Aspuru	Ahoz.	"termino"	"Murdéta también, las campos de Floren creo que son Murdeta". Dubiris II: "De Aspúrsólo a la izda a 100 mts o así hay algo que se llama Mur...? Murdéta. ¿Qué es una campica? Una camporra". Garatekoak dio Aspuru aldean dagoela.
Murdéta	2014	Izagirre	Ahoz.	"termino"	"eso es Murdeta ya (el canal –campa- que hace el monte (Supikando) entre pinos a la dcha.."
MURGA		(Larrazabal)			86-14c (Toponimoa baino gehiago deitura izateko antza baldin badu, egungo "Tejería"ri buruz ari da)
Munga ¹⁵³⁴	1085	SMCo-Led.	72	"termino"	"Munga" argi eta garbi agertu arren, begiratu

¹⁵³⁴ Beharbada *mur*u 'muro?, muralla?' + *aga* (top.atz.) izan dezakegu, sinkoparen bat tartean izanez gero: 'lugar del muro, de la muralla'.

Azkue: "Muru: 1° (B?, Mog.), muralla...2° (B?, Ur.), collado..."

Mitxelena: "muru 'muralla, pared'...'monton', 'collado'..."

Ohargarria da Azkuek jartzen dituen galdera-ikurrak erabilera azaltzean. Dena dela, *mur*u hitz autonomoa da Gereñuren zerrendak ikusiz gero (Muru, Murua, Muruabe, ...Murubarrena 1633, Murube, Murubide...Murucelayeta 1717, Murugain...). Orozkon toponimian egon arren (Murueta > Murueta, Muita), hizkuntza mintzatuan ez da existitzen, horren tokia horma 'pared, muro'-k baitu. Amaginarrebak erantzuten dit: "- Ormea, arrikaz egiten dana!". *Muru* ez dutela sekula ere entzun.

Aipatu beharrekoa da Larrako Murueta 1877an "Muroeta" jartzea eta Goienurin "Muroeta (Dubiriz)", mende batzuk lehenago Mur(v/u)eta jarri arren.

Gereñu: "Murabe...1719 labrantío de Manurga", "Muraga, 1887, labrantío de Délica"/"Murua, Muruabe, labrantío de Manurga", "Murube". Argi geratzen da Murabe/Muruabe lotura eta agian *Muruaga/Muraga/ Murga ere bai

Ledesmak "Munga" jartzen du, baina "Murga" izan behar da, horrela aipatzen dute beste batzuek berbera eta egun "Murga" deitura gisa eta lekua horrela baita. Grafiazko betiko arazotariko bat, *n/r*-en arteko zalantza izan liteke. Dena dela, "Munga" horrek "Mungia" / "Murgia" gogarazten digu. Agian gauza desberdinak izan daitezkeen, baina inposiboa egotean nolabaiteko alternantzia egon daiteke, grafia arazo ez bada. Murgia ikusteak beste hipotesi bat eskaintzen digu ea ez da izango hasierakoa "B-/M-" alternantzikoa "Burgi" Nafarroarroatik baitugu. Azkena dela eta, burura etortzen zaizkit "Burgellu" eta "Burgo"-dunak.

Bizkaiko Artean ere badago "Murga" deitutako tokia

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Murga	1785	"Lib.Hip."	211	"tejera"	beharko da, dena dela Aiarako herriari dagokio aipamena. "Gorostiza mimenza sobre la ttejera de Murga" top/deit.? Deitura gisa ez da agertzen bertan. 107an Larrazabaleko deitura gisa eta etxearen izena ere ematen duela: "...parras para bino, vivero, jaro y robredales y Castañales de Gorostiza mimenza y sobre la ttejera de murga= Ottra Casa llamada de Echachu con sus heredades de pan sembrar Castañales y robredales sittas todas estas en el Varrio de Gardea de dha Quadrilla de Larrazau.l"
Murga	1799	U.A06010237.13	14	"casa/s"	"la casa maior de Murga" Top?
MURUETA		(Larra)			
Murveta** ¹⁵³⁵	1412	"Bien. e Fort."	139	"localidad"	Orozkokoa da.
Murueta*	1537	"Lib.Baut."	3	"apellido"	"myn. ynygo de murueta"
Muruetta	1775	U.A.06010218.5	7	"jaro"	"jaro que llaman Alzaratte o muruetta"
Muroeta	1877	"Rgtro.Prop."	13.1b	"finca"	"Termino: Llodio"
MUZA		(Goienuri)*			*86-14a
Muza ¹⁵³⁶	959	"SMCo.Ubieto"	95	"nombre"	"et Muza confessor". 967urt."Muzza roboravi."

¹⁵³⁵ *Muru* 'pared, muralla' + *eta* (atz.pl.): ' lugar de paredes, murallas' Ikus "Murdeta" eta "Murga"

Lehen esan dugunez, Orozkoko Murueta, Murueta-z gain, Muita ere uste dut esaten dutela. Laudion "Murueta, Muroeta" eta "Murdeta" agertu zaizkigu. Gernika ondoko Murueta, Muta esaten diote.

Gernika ondoan dagoen "Murueta"-koa den andre baten alabak "Muta" erabiltzen du. Galdetu nion:

-Lekeition egon zara?

-Ez Mutan! -erantzun zidan.

¹⁵³⁶ Toponimo honen kokaera plaza ondoko toki zabal batean izan da, beraz, herriaren erdialdea. Hau diot, zeren bildu ditudan datuen arabera, Laudio izenarekin gertatzen zenez, pertsona-izen batetik sortua izan daiteke. Horren alde jotzen du X. mendean pertsona izen bezala sarritan agertzeak, baita garai luze batean artikulutik bereiztua idatzirik agertzeak. La-, hasieradunek dakigunez, hainbat burukomin ematen digute, gaztelaniazko artikulua izan daitekeelakoan aglutinazioa eta kontroakoa kontutan hartzekoa baita. Aurkezpenean jartzen dudanez, 2.2.2.3 Euskaldunak eta arabeak diodanez, baliteke jatorri arabiarra edo inguruetakoko pertsona izena izatea, judutar pertsona baten izena, hain zuzen ere, bertan birritan agertzen baitzaigu "iudeo", "judío"...beraz, merkatari baten izena izan zitekeen.

Esandako sailean, argi geratzen da, Ekialde Hurbileko pertsona baten izena izan daitekeela, Errioxa aldean bildutako testigantzari esker (Kartularioak). Mitxelenarengan ere aurkitzen dugu izen hau: "Muça d"ayllent la puent, judío de Tudela 1280".

Balmasedako zubi zaharra, izen berbera duela "Puente Viejo o Puente de Muza", erromatarrek egin omen zuten eta gero entzun dudanez, arabeek zerbait gaineztu, dorreak edo. Herriko sarreran dagoenez, zergak kobratzeko erabiltzen omen zuten. Logika bat izango zuen bertako ahalduaren izenatik etortzea dorreak eta zubiaren izena. "Musa" mutil-izena da gaur egun Turkian eta Palestinan eta Indian ere bai.

Gereñurengan ikusi ditugun "Muzquitu...Muzurri" beste zentzuren bat izan daitezke.

Barrenengoa: "Muza.- Izoria/Salm.-...Et.: 'Gramal', de mugi 'grama'-'-tza suf. abundancial". Deigarria egin zait bi herri horretan agertzea, baina esan dugunez, Balmasedan ere agertzen denez, ahaltsu baten izena izan zitekeen. Dena dela, susmagarria egin zait herri txiki horretan agertzea. Azkuerengan agertzen den "Muza n(BN-irul), borrón, mancha negra..." ez dut uste egokitu daitekenik, baina beste aldetik andrezko erdal artikuluekin agertzea deigarria da, pertsona bati buruz aritzeko. (Garai hartan "...la puente" eta horrelakorik esaten ziran, egun "el puente" esango genukeena).

Huescako iparraldean badago "Lanuza" herria, n eta m-ren arteko gertatzen diren hultitasunak kontautan izanez gero: (nogel > Mogel, Nikoleta > Mikoleta, Luno > Lumo...) toponimo biak loturaren bat izan daitezke.

Landazuriren "Historia General de Alaba" III aleko 92. orrian irakurtzeak "rezo eclesiastico llamado Muzarabe ó Gotico", mozarabea, noski, berriro gogoratzen arabiarra izan daitekeen lotura.

Aurkezpenean jarri dudanaren gainean, Lexis 22 hiztegian hauxe aurkitu dut: "Muza ben Noseir...(640-717) Gobernador árabe de Africa septentrional, vencedor de los visigodos y conquistador, con su lugarteniente Tarik, de la mayor parte de la península Ibérica". Bertan Muza- duten bi toponimo indiar agertzen zaizkigu.

Eneko Aritzaren anairen bat Muza ere omen zen.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
				pers."	Vincencius episcopus roboravit..."1024an "latus Muza iudeo".
Muza**	1000	""Gonzalo Mart.	416	"toponimo"	"Muza: Castrillo de Murcia. Topon. derivados de nombres personales. Urtea orientagarria. "Pueblos y alfores burgaleses".
Muza**	1034	"SMCo.Ubieto"	204	"apellido"	"Munnio de Muza". 1050ean "Dominico Muza". 1058an "Val de Muzha"Top?
Muza**	1098	"SMCo.Ledesm"	183	"nomb.per s."?	194an "Alia terra in Billar, latus Muza de Argelo.Garai honetan agertzen da lehengo dokumentua Laudioz, baina elizaren izena "Sancti Petri deFlaudio"bezala aipatzen da 1085ean, SMCo.Ledesmak.
Muça**	1280	Ap.Vasc.Mitxel	161	'n.prop.'	"Muça d"ayllent la puent, judio de Tudela"
Muça, La	1412	"Bien. e Fort."	254	"puente"	"a la Puente de La Muça", baina agian hau ez zen izango Laudiokoa, Balmasedakoa baizik. Egun Balmasedakoari "Puente Viejo de Muza" deitzen zaio, XIII mendekoa delarik, baina nik entzunda nuen ez, erromatarra omen da hasierakoa. 264an "torre de la Muça"
Lamuça	1537	"Lib.Baut."	1b	"iglesia"	"S. Pº de la muça". "La"artikukutzat har daitekeela, baina "lamuça" ere badugu.
Muza	1575	U.A.070105.2	20	"iglesia"	"Iglesia Parr. de San Pedro de la Muza" . 1618an "Iglesia Parrochial de San Pedro de la Muza (imprentaz) txertatua.
Muça	1578	U.A.0504.1	0	"iglesia"	"San pedro de la muça".1689an "l. Parrochial de Sn San Pedro de la Muza". 1731n "en la Musa de este valle"
La muça	1579	"Lib.Baut."	52b	"iglesia"	"S. P. de la muça". "La" artikulutzat har daitekeela. 1696an, 1743an (U.A.) "San Pedro de la Muza" lautan, 1743 inprentaz.
Lamuza	1614	U.A.030502.1	0	"iglesia"	"Señor San Pedro de Lamuza". 1663an "Sn Pº de Lamussa". 1726an "Iglesia Parrochial de Sn Pedro de Lamuza"
Lamuza	1771	"Lib.Hip."	13b	"ca."	"de la muza"ere bai. 136an "varrio" gisa . 274b-an "ca. y cia". 294b-an "Lamusa" deit. top. gisa
Lamuza	1809	"Diezm."	2	"casa/s"	"iglesia" bezala .1726an "barrio, c.y c." .1819an (L.Baut.) , 1877(Becer.), (Ots.)eta Gaurko M.T.-etan ere bai.
Lamuza	1894	U.A.Finc.Urb.	24	"ca. y cio."	
Lumuza	1894	U.A. Finc.Rúst.	205	"heredad"	Oso argi lehenengo u -ren asimilazioa hala errakuntza idazterakoan <i>aua-uua</i> .
Lamuza	1894	U.A. Finc.Rúst.	7	regato	Hau da forma arruntena eta ugariena, besteak salbuezpenak edo agian errakuntz.idazterakoan
Lamuza	1902	U.A.Cat.1900	1.6	"palacio"	
Lamuza	1926	U.A."Est.Cat."	16.20	"heredad"	20.13an "regato de ..."
Muza, La	1926	U.A.UM.0712.1	27	"heredad"	"La Muza". Gere.ere "Lamuza, La Muza". Otsoaren zitak "La Muza, La Muça(Bien. y Fort.)"
Lamuza	1940	U.A."Est.Cat."	6.5	"heredad"	"N. Rio. S. Camino hoy carretera. O. Carretera" 13.32an ere bai. 27.81ean "Tras Lamuza"
La Muza	1940	U.A."Est.Cat."	12.11	"heredad"	"S. camino a Vitorica. O. Camino Bastersar". 24.20an "La Muza", baina geroago lotuta.
Lamuza	1952	U.A.Finc.Rust.	16.1	"heredad"	20.5ean "N.Regato Lamuza", "S. Campo Santo (antiguo)"
Lamuza	1956	U.A.Amil.	21.2	"heredad"	"regato" ."S. antiguo Campo Santo"
Lamuza	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	Altamirakoak ere bai.
Muza	1995	Zuin-G.Belaust.	3	"barrio"	"El Marqués agradece emocionadamente estas donaciones y definitivamente promete instalarse en le barrio de la Muza, en la casa del "sevillano" restaurada"
Lamúza	2003	Lamuza	Ahoz	"barrio"	"...había una piedra que ponía Lamúza..."
MUZAOSTEA		(Goienuri)			
Lamuzaostea ¹⁵³⁷	1877	"Rgtro.Prop."	12.1	"heredad"	"Lamuza-ostea". 12.5ean "La muza" bereizturik artik. balitz bezala. Baina batera "Lamuza" ere badugu
NABARREKOSA		(Larrazabal)			

Dena dela, "muz-" atala balitz, "Muzki" Nafarroan birritan eta "Muzkiz" Bizkaian dugu. Aragoin dugun "Lanuza" ez dakit gure toponimioen artean dagoen n/m alternantzia sartuko balitz: Lumo/Luno...

¹⁵³⁷ Lamuza (ikus) + *oste* 'parte trasera, ...' + *a* (art.): 'la parte de atrás de Lamuza'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Nabarrecoza ¹⁵³⁸	1774	"Lib.Hip."	82	"monte"	
Nabarrecosa	1775	"Lib.Hip."	107b	"torre"	129an ere.
Nauarrecosa	1775	U.A.06010218.5	0	"terreno"	"terreno bazio amojonado ynculto... se nombra...y por su cauecera Beldiu" Beste bitan ere bai.
Navarrecosa	1775	U.A.06010218.5	14	"termino"	"Beldiu y Navarrecosa" 28an"un terreno llamado Navarrecosa y Veldiu"
NARBIDE		(Larrazabal)*			Kat. 677. zk., *86-13a
Narbide	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"termino"	"...luego subes por donde esta la barrera, aquí en esta Koba en el crucero, luego de Koba por aquí está el Narbide, lo que hemos dicho del Narbide ¿De Narbide para arriba?...Ametxárra"
Narbide	2014	Bekoetxe II	Ahoz	"termino"	
NEGUARAL					
Neguaral ¹⁵³⁹	1989	Gereñu	358	"monte"	
NEKESOLO		(Larra)			
Nekesolo ¹⁵⁴⁰	1877	"Rgtro.Prop."	14.1	"heredad"	
Nekesolo	1940	U.A."Est.Cat."	13.9	"heredad"	Areta. Zalantzazkoa. Hasierako kontsonantea <i>n</i> dirudi, ez baita <i>r</i> , ez eta beste letrarik
NERVION		(Haran osoa)			
Rio Caudal ¹⁵⁴¹	1770	U.A.06010218	3	"rio"	Herria erdialdetik zeharkatzen duen ibai nagusia. la beti horrela agertzen da "Nervion" hibaiari

¹⁵³⁸ Horrelako toponimo baten aurrean zenbait gauza etortzen da burura: 1) nafar [(jent.) "Nafarkorta" Orozko-Baranbion... artzain nafar euskaldun batzuk zeudenez, Orozkon logiko litzatezke horrelako toponimoak], Nafarruri zegoen Errioxan 2) nabar (kolorea) Laudion "Atx-nabar". 3) Naba/nabar hasieran duten toponimoak: Orozkon konkretuki Nafarrondo leku-izena dugu.

Azkue: "Nabarreko (B-o), planta de un vivero..." eta *tza*-rekin izango genuke bidezkoa izan daitekeen aukera bat: 'conjunto de plantas de vivero'

Gereñu: "Nabareta, Navarrico-Ach 1787", "Naves, Las", "Nafacorta, Nafarmendi, Nafarramendi, Nafarrete...", "Nafarticosaragua"

Barrenengoa: "Nabaguren", "Nabarretas, Las". Niri burura etortzen zaidana Barrenengoarena ikusita, entzundako naba 'llanura'.

Azkuerengan konprobatzen dut eta horrela dakar: "Naba: 1º (AN, BN. F. R. S), gran llanura próxima a las montañas..."

Esan dudadez Orozkon Nafarrondo dago, erreka nagusiaren ondoan. Zornotzan izen bera dagoelakoan nago eta baita erreka ondoan ere. Kasu bietan *ibar* baten tokian.

Bigarren atala izan daitekeena ez da hain argia. Agian zatiturik *ko* genitiboa egon liteke.

¹⁵³⁹ Ez dut lortu beste inon aurkitzea Gereñuk aipatzen duen toponimo hau. Agian beste herri batekoa izan daiteke. *Negu* 'invierno' izan genezake.

Gereñurengan "Neguerdi, Negusaroy" ere bai. Azken bi hauetan uste dut dagoela giltzarria, urteko sasoiari lotzeko.

Azkue: "Neguara (R), (jugar) al marro..."

Barrenengoarengan uste dut aurkitzen dudala argigarriena "Neguaran.-Ok.- ¿Valle de invierno?..." aurkezten duenean, zeren forma egokia eskaintzeaz gain, (Neguaran), Gereñurengan aurkitutako testigantzak ikusirik, esan dezakegu bai dela 'valle de invierno', ziur aski, negua igarotzeko, artzainek edo, erabiliko zuten harana.

Geroago Okondon "Neguaran" ere irakurri dut.

¹⁵⁴⁰ Neke 'cansancio, esfuerzo, dificultad...' + solo 'heredad'

Azkuek zentzu zabalagoa ematen dio : 'trabajo, fatiga, cansancio...' .

Orozkon: *nekatura* 'cansado, agotado', *nekez* 'con dificultad, raramente, con sacrificio...'

Hasiera batean ez ohikoa iruditzen zitzaidan gurputzaren egoera bat aurkitzea toponimo batean, baina agian hori izan daiteke, zeren Gereñurengan "Nequezondoa" aurkitzen dugu.

Esan berriki dudanez, zail samarra egiten zitzaidan izen abstraktu bat toponimo bati jartzea, horregatik pertsona izen batez pentsatu nuen (Nekeiti izena Mitxelenak aipatzen du, baita Irigoieni ere entzun diot sarritan izen hori Lekeitioren gainean hitz egitean), dena dela, Mitxelenak "nagi 'perezoso' Naguiola ".

Muxikak "Nagiturri" biltzen du Legazpin.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Nervion	1894	U.A.Finc.Urb.	2	"ca. y cio."	erreferentzia eginez, beraz, ez du esan nahi beste izena denik.
Nervion	1894	U.A. Finc.Rúst.	19	"rio"	54an "Nerbion"
Nerviön	1902	U.A.Cat.1900	1.1	"ca. ó cio."	40an "huerta"
Nervion	1926	U.A."Est.Cat."	9.20	"calle"	"Casa en...", "Calle..."
Nerviön	1940	U.A."Est.Cat."	10.16	"heredad"	
Nervion	1952	U.A.Finc.Rust.	6.1	"rio"	Kale baten izena ere bada .
Nerviön	1965	"Lib.Llodio"	13	"rio"	"rio principal del Valle".1979ko M.T.an ere bai. 1986ko Toponimia mapan "Nerbion". 1663an berari buruz "Rio mayor"
Nerbiön	2003	Lamuza	Ahoz	"río"	"...es el Nerbiön"
NEVERA		(Larrazabal)*			*86-13d Ikus Mostatxa
Nebero ¹⁵⁴²	1730	U.A.06010206.1	4b	"monte"	"el nebero llamado asi ...junto a Irigorri". 29b-an "Nebero", 30ean "Neuero"
Nebera	1758	U.A.03050201.3	13b	"paraje"	Birritan. "donde llaman la Nebera en lo alto en derechura a las casas de Calceganeta a la parte de Larrazabal"
Nevera	1994	Odiaga	Ahoz.	"monte"	Lekandazarrekoak: ""encima Pagasa". Bekoetxeoak "la Cruz de Nevera"
Nebéra	2003	Zumeltza	Ahoz.	"monte"	"Nebera no es, es Mostatxa...Nebera es más abajo, abajo hay un agujero donde metían la nieve". Orueta: "La fuente de Txerre está de las piezas hacia Nebera", "Iturríta, casi llegando a la Nebera ¿La Nebera a que le llamas tu? Nebera, el pico ultimo de alla, Nebera o la Nebera". Presako, Solozar: "A la cumbre como le habéis llamado desde aquí? La Nebera...también tiene Mostatxa... pero siempre la Nebera..-"
NEVERA		(Goienuri)*			*61-162c (San Antoniotik Torrontegietako bidea hartuz gero, eskuin aldean, 200 m inguruko bidea egin ondoren elurzulo bat dago oraindik, zertxobait estalita badago ere)
Nebéra, La	2004	Beasko	Ahoz.	"nevera"	"es la primera que está junto al camino...la pared esa es de la nevera...le entro tierra en las inundaciones..."
NEVERALANDA		(Larrazabal)			
Neveralanda ¹⁵⁴³	1793	U.A06010247.27	1	"termino"	Bost bider. "Neberalanda" eta "Neueralanda" ere bai. Beldio.
NIKOLASENA		(Olarte)*			*86-22a
Micolasena ¹⁵⁴⁴	1771	"Lib.Hip."	45	"ca. y cia."	Birritan M.a. "Bº Zubiaur de Gardea". 78an ere

¹⁵⁴¹ Ez dut ikusi ibai honi buruz dokumentazio zaharra, behin latinezko Nerba izenari lotua zegoela irakurri nuen. Nire ustez, u latin jatorrizko hitz batzuekin antzaren bat. Duen bukaeragatik Urbion hidronimoa ere etortzen zait burura.

Gereñuk biltzen duen: "Nervina, peña en Délica" lotura zuzena izan dezake honi, zeren ibai hau bertan jaiotzen baita.

¹⁵⁴² XV-XIX mendeen bitartean elurzuloek garrantzi handia izan zuten, sukaldaritzan, neurri handi batez edariak freskatzeko, baita osasungintzan ere, M. Urkiak azaltzen duenez. Okon (Nafarroan) aitak esaten didanez, Urbasara elurraren bila joaten zen, medikuak behar zuenean. Zaraten (Araba), helburu berdinekin erabiltzen zen. Beraz, bidezkoa da horrelakorik agertzea gure herrietan. Izenen aldetik egiten dudana aipamena, batez ere, Mostatxakoari dagokio ezagunena baita.

Gereñu: "Nevera, La...muy coriente en toda la provincia".

Barrenengoa: "Nevera, La".

Muxika: "Nebereta".

¹⁵⁴³ 'Nevera' + landa 'campa' : 'campa de la nevera' Toponimo hibridoa. Kuriosoki Orozkon elektrikoei 'kamara' esaten zaio Ikus Kamarakolanda.

Gereñu: "Neveraco-Arrue, Neverapea 1723".

Muxika "Neberetaloitxikia".

¹⁵⁴⁴ Nikolas (perts.izena) + en (gen.) + a (art.) : 'la (casa) de Nicolas'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Nicolasena	1780	"Lib.Hip."	163	"ca."	bai. 117an "Micolasena o de Zubiaur de Gardea". 251n ere bai.
Micolasena	1783	U.A.06010230.3	6	"cia."	265ean, 299an eta 329b-an ere bai. 352an "en favor de Nicolas de G... la c. y cia. llamada de Micolasena"
Nicolasena	1798	U.A06010238.45	3	"cia."	1785ean "la mi c. y c. titulada Zubiaur de Gardea y Micolasena que esta cita en el varrio tit.de Zubiaur.". 1790ean ere bai.
Nikolasena	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"varrio de Gardea". 1805ean eta 1811 (Diez) "La de Micolasena". Orozkon "Nikolas" esan beharrean askok(edadekoek): "Mikolas"
Nikolaséna	2003	Ameztuiko	Ahoz	"cio."	D-2. "Katuxa Ibarra Bidea" "La de Kastor, Nikolaséna"
NOGALES		(Goienuri)			*61-62c
Nogales, Los ¹⁵⁴⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	94	"campa"	Itzulpen usaina dario.Bertakoak euskaldunak izanik... "E. Terreno del Santuario"(Santa Luzia)
Nogales	1956	U.A.Amil.	9.7	"heredad"	
NOTXENA ¹⁵⁴⁶		(Olarte)			*86-22a
Nochena	1786	"Lib.Hip."	222b	"ca."	"varrio de Gardeazabal". 241ean ere bai, eta bertantxe "Gardeazabal Nochena".
Nochena	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	Ala Larrazabal? "La Nueva de Odeibar, La de Veraza; La de Nochena; Sta.Cruz"
NUEVA TRAVESIA		(Goienuri)			86-14a
Nueva travesia	1952	U.A.Finc.Rust.	20.7	"heredad"	"N. Calle 19 de junioO. C./Zumalacarregui"
OBIDE					
Obide ¹⁵⁴⁷	1849	Gereñu	360	"termino"	
OBIETA		(Goienuri)*			Kat., 735. zk. parean, Okondoko lurak, baina mugan. *61-62d (Aspurutik gora harrizko bide batetik , Laudio eta Okondoko mugan, arte eta haitzen arteko hegí ederra dugu da)
Obeta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.10	"monte"	Birritan. Obieta>Obeta?. Zolloa aurretik aipatzen da.
Obita ¹⁵⁴⁸	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"peñas de Obita, entre Aspuru..."

XVIII. mendetik konstatatua dagoen fenomeno hau (buruz aritzen naiz, baina Mogel idaztea < Nogel zen bere deituraren jatorria. Mikoletaren kasuan Nikoleta ere bai), nire ustez, *m* baten bitartez ahoskatzen zela zailago gerta zitekeen *n* soinu Mitxelenak berak aipatzen digu: "15.9 En posición inicial n no es frecuente en palabras antiguas..."

Honetan Orozkon nengoela konturatu nintzen, zeren edadekoek Nikolas deitzen den adizkide bati beti Mikolas deitzen zioten. Bitxia egiten zitzaidan zeren bertan esaten da:

-Nik olan egin (in) dot ! eta antzekoak. Beraz, ez zen hain arrotz izan beharko. Dena dela, ohartzen garenez, hitz gutxi daude kontsonante honen barnean.

Dena den, geroago irakurri dudanez: "Nikolas > Mikolas" fenomeno hori Bizkaia ia osoan gertatzen d XV. mende inguruan. Fuent.Doc.78 (1511): "Micolas" 111 orr.Durango

Baina hasiera esan dudana bete egiten zen. Gero toponimo honen bilakaera ikustean oso arruntatzat hartu dut.

Gereñu: "Nicolassolo XVIII". "Micolacorta".

¹⁵⁴⁵ Toponimo honek itzulpen usaina du, zeren intxaur-dun asko daude.Horrez gain, nahiko berandu agertzen da.

¹⁵⁴⁶ *Ena* atzizkiak duen izengoitia izan daiteke, baina honen antzekorik ez dut aurkitu. Hibrido bat izan daiteke, hasieran gaztelaniazko 'noche' duena. Izen-gaiztoekin arrunta dira horrelakorik, bai euskaraz (gautxori) eta bai erdaraz klimatologia edo beste gauzei erreferentzia eginez.

¹⁵⁴⁷ Gereñuk aipatzen duen leku-izen hau ez dut aurkitzen beste inon. Dena dela, aukera bat baino gehiago izan dezakegu honekin: 1) *obi* 'concavidad, hoyo' + *bide* 'camino' hitzen bitartez osatua izatea, horretarako *b* kontsonantearen disimilazioa edo erorketa gertatu beharko zela eta. 2) Sendoenetarikoa da hitz hasierako o hori *u* batetik etortzea, kasu honetan *ubide* 'canal' (ur + bide) izango genukela. Egile honek "Obiedo 1761..." (bi tokitan) eta "Obigürena 1557", besteak beste, aipatzen ditu.

Azkenik baliteke, egun batu dudana "Obide"-ri loturik egotea, inplosiboan dagoen laterala jausiz gero.

¹⁵⁴⁸ Askotan gertatu denez, alderdi honetan,hiatoak murrizketa bat izaten du, i + e > e nahiz i gertatuz. Olartekoa, aldiz, ikus daitekeenez, osorik gordetzen da. Beraz, *obi* 'concavidad, hoyo, foso' + *eta* (atz.pl.?): 'lugar donde la(s) fosa(s)'. Aurrekoa oso

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Obíta	2003	Dubiris II	Ahoz	"monte"	"Encima Aspuru Obíta", "Obita, Askán, Aspulár". Aspuru: "Y ya más adelante Obíta y seguido Asetxín pero eso , Obita...Askán es terreno de Llodio, pero lo otro..."
Obíta	2003	Urrutxi	Ahoz	"monte"	"Obíta es esto... Aspular a 10 minutos...". Aspuru II: "Obíta, trozo de peñas y encinas"
Obíta	2014	Urrutxi	Ahoz	"monte"	
OBIETA		(Olarte)			86-30a
Obieta	1894	U.A. Finc.Rúst.	138c	"monte"	Olarteko toponimoen artean, baserria ere bai.
Obieta	1926	U.A."Est.Cat."	9.5	"monte"	Olartegotxi aldean: "Eguena...antuzano, id (Olarte)...heredad, id... huerta, Orbecosola, Aldaico-Soloea, Errequeta, Armuro-Aldea, Errequeta, Lecuna, Talea, Olartegochi, Tontorre, Olartegochi ondo, Obieta, Urculla -S. regato-, Rotondo -S. regato-,"
Obieta	1940	U.A."Est.Cat."	12.10	"monte"	Olartegotxi aldean. Argi idatzirik.
Obieta(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.11	"monte"	Idazmakina. Olartegotxi aldean. "1 Junto a la casa...antuzano, 2 Aldapa... heredad, 3 Egalena huerta..., 4 Orbeocosola AldaycoSoloea, Errequeta, Aurreso-Aldecoa, Errequeta, Frente Eguileño, Lecuna, Talea, Olartegochi, Tontorra, Olartegochi, Obieta, Urcullo -S. regato-, Retondo -S. regato-,"
Obieta	1956	U.A.Amil.	12.26	"monte"	
OBIGORTETA		(Goienuri)			61-62c (1940 eta 1956ko "Obigorteta" hau bat dator, 1894ko "Oguicola" (Obikola)rekin, bai jabearen aldetiksoeren zerrenden barruan izaten den ordenagatik, zabaleragatik eta mugariengatik (Lauetan "egido"). Ikus 1894koa: "...Landachu 43 areas, Sutterra, Ocaranchueta 41 areas, Ocaranchueta 9 areas, Pagaza, Oguicola 5 areas, Acharrate 5 areas".
Obigorteta ¹⁵⁴⁹	1940	U.A."Est.Cat."	10.27	"monte"	"...Minteparro, Landachueta 43,67 areas, Obicola

zentzuzkoa da, zeren haitzen artean baliteke kobak eta antzekorik izatea. Lekukoak dioskunez: "-Peñas de Obita, entre Aspuru..."

Azkue: "Obi, hobi (c), concavidad...2º (c) fosa"

Mitxelena: "(h)obi 'concavidad, fosa' (del lat. fovea,...): Obiaga, Obieta..."

Lekuko batek Obikolaren kokapenari buruz esan zuen: 'un **hoyo** entre peñas', esanahia bertan gordetzen zaigula.

Gereñu: "Obi, **cueva** y término de Maestu-Cicujano" (beltzitutako neuk eginda), "Obia 1586, Obiaga 1609".

Barrenengoa: "Obieta.-Mena(garai)-Ok(ondo).- Var.: Obita...'Las hoyas' ". Egile honek ematen digun gaztelaniazko ordaina oso ondo egokitua iruditzen zait.

Muxika: "Obieta, Obita (Obieta)".

Olartekoari dagozkion 1868ko eskritura batzuetan "Obieta".

¹⁵⁴⁹ Obi 'hoyo' + gorta 'cuadra' + eta (atz.pl.?): 'la(s) cuadra(s) de donde el hoyo, fosa'

Azkue: "Gorta: 1º (B)...), ejido, campo común de todos los vecinos de un pueblo, lindante con él, y donde suelen reunirse los ganados ó establecerse las eras..." 2º (B-ts-urd), cuadra... En ambas acepciones tiene por sinónima la palabra Korta. Mitxelenak azeptzio biak ematen dio hitzari.

Nik neuk egungo egoera ikusirik, korta-k bizirik dirau 'cuadra' esanahiarekin. Gorta honen aldakia izan beharko dela nago, hortik gure: Alkorta eta Algorta, Kortazar eta Gortazar azken hirurak gutxienez Bizkaian daudela.

Uste dut Irigoienek esaten zigula latineko 'cohors -ortis f. cuadra' etor zitekeela. Beraz, hemen dugu latineko leherkaria gorrei buruz teoriaraz aldu duguna.

Nahiko hurbil daude *korta* eta *ola* zentzuz aldetik. Dena dela, kontutan izan behar dugu denboran zehar izan ditzuten zentzu aldaketak.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Obigorteta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.5	"monte"	17,25 areas, Susterre-barrena 40,4 areas, Oqueranchueta-abajo, Oqueranchueta-arriba, Pagaza, Obigorteta 4,86 areas, Acharte-barrena... castañal...10,60 areas, Urruchubarrena... castañal 93,76 areas"
Obigorteta	1956	U.A.Amil.	22.39	"monte"	Idazmakinaz. Santa Luzian. "...Mintiparro, Landachueta 43,67 areas pinar, Obicola 17,25 areas... labradio, Susterrebarrena -N. Camino a Arrancudiaga- 40,4 areas, Oqueranchueta abajo, Oqueranchueta arriba, Obigorteta 4,86 areas calvo, Achartebarrena 12,60 areas castaños, Iñarrondo 3,93 areas pinar, Urruchubarrena 93,76 areas castaños y robles"
OBIKOLA ¹⁵⁵⁰		(Goienuri)*			*61-62c (San Antoniotik Torrontegietako bidea hartuz gero, eskuin aldean, 200 m inguruko bidea egin ondoren elurzulo bat dago, zertxobait aurrerago eskuin aldean ere dagoen lastratik gora eginez gero, Obikolara helduko ginatke, eta bertan dagoen Lezeta kobara). Isusi aldean. 1986an Iñarrondon kokatua. Dubiris aldean. <i>b/g</i> alternantzia, Olaguenaga/Olabuenaga
Obicola	1894	U.A. Finc.Rúst.	55	"heredad"	
Oguicola	1894	U.A. Finc.Rúst.	223d	"monte"	Hasieran <i>o>u</i> .?
Ovicola	1926	U.A."Est.Cat."	5.2	"heredad"	
Ubicola	1926	U.A."Est.Cat."	22.6	"monte"	
Ovicola	1940	U.A."Est.Cat."	2.9	"heredad"	
Obicola	1940	U.A."Est.Cat."	10.26	"monte"	
Ovicola	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"pastos"	
Obicola	1952	U.A.Finc.Rust.	22.5	"tierra"	
Obicola	1956	U.A.Amil.	22.39	"heredad"	Idazmakinaz. Santa Luzian.
Ubikola	1979	"Map.Top."	1	"monte"	F-3. 567 m.San Antonio gainean.
Obicola	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	2.1	"pago"	17A.
Obikóla	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"esta entre peñas, como hemos dicho" Isusikoak "un hoyo entre piedras, cerca cuevas...". Bekokoak (Isusi) ere bai.
Obikóla	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Cuevas sí, pero mucho más arriba, cerca de Obikóla, la punta arriba de las peñas es Obikóla...yo conocía más o menos como las cuevas de Obikóla pero pasa que eso tienen otro nombre...pero nosotros como las cuevas de Obikóla". Isusi: " ...es donde llega el pinar y ya empieza la peña caliza, eso es Obikóla... Más adelante es Torrontegiéta"
Obikóla	2003	Beasko	Ahoz.	"cueva"	"las cuevas de Obikola...en proximidades Obikóla hay caleros...la cueva de Obikóla lo que yo más he oído, (el padre lo decía así), e incluso a la zona. A la cueva Anrton y el padre de Eusebio (le daban) otro nombre"
ODIAGA		(Larrazabal)*			*86-21b
Odiaga** ¹⁵⁵¹	1251	"Ilanz.Lacarra"	250	"termino"	"Golçaluo Garçeiz de Odiaga"

Guztietan jartzen ez badut ere, askotan esandako *eta* atzizkiaren pluraltasunaren zalantza sortzen zait, zeren errezagoa da hobi bat izatea, batzuk baino, eta errezagoa erreferentzia egitea hobi bati, batzuei baino.

Barrenengoa: "Obigorta" Airarako bi tokitan aipatzen du 'sel de la hoya, corraliza de ovejas de la hoya'-tzat ematen duela.

¹⁵⁵⁰ F.Muguruzak azaltzen duenez, Laudioko hiru elurzuluetatik bat dugu berau. Dakigunez, hauetariko batzuk naturalak baziren ere, kasu honetan zerbait gehitu zitzaion ".tras hacer el agujero fue forrado de barro que cocieron in situ para dar más impermeabilidad al conjunto..."aipatutakoak gaineratzen duenez.

Jatorria aldetik (*h*)obi 'fosa' + *ola* 'sel, cabaña, fábrica,ferrería', tarteko k betegarri edo epentetikoa izango zuela (sutondo, otordu...hitzek duten modukoa), ko genitiboa ez badago. Barrenagoak ere Obitondo biltzen du.*Ola* izan daiteke, elurra bertan biltzen baitzen, hormak egokituz gero. Beraz, arrisksua izan arren, hauxe izan daiteke 'sel/ lugar, taller (de hacer, apilonar nieve) del foso' .

Obikola ez du beste inun aurkitzen. Oguicola aldakiarekin dugu b/g-en arteko gertatzen diren truketariko bat.

¹⁵⁵¹ *Odi* 'caño...' + *aga* (top.atz): 'lugar del caño, barranco'

Azkue: " Odi, odia: 1º (B,G), caño, canal de tejado...2º (AN, BN-s), duerna, pesebre...3º (AN,...S-li), encañada, barranco..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Odiaga*	1551	"Lib.Baut."	12	"apellido"	"p. de odiaga"
Odiaga	1623	U.A.07010502.1	22	"barrio"	42an ere bai. 1753an . 1758an birritan.1772an (Conc.) eta 1811n (Diezm) ere bai, gaurdaino, (R.Prop.) eta Toponimia mapan "Odeyaga" salbu. 348an ere bai.
Odiaga	1772	"Lib.Hip."	50b	"ca."	Birritan "Odeiaga...caserio nº 88", aurretik dok. guztietan "Odiaga", "Odeibar>Odibar"-en eraginez ?
Odeiaga	1877	"Rgtro.Prop."	16.1	"cio."	
Odiaga	1894	U.A.Finc.Urb.	15	"ca. y cio."	
Odiaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	12	"monte"	
Odiaga	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"ca. ó cio."	
Odiaga	1940	U.A."Est.Cat."	3.1	"heredad"	
Odiaga	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"campa"	
Odiaga	1956	U.A.Amil.	1.14	"pinos"	22.55ean ere bai.
Odiaga	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.7	"pago"	
Odiaga	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	
Odiaga	2003	Odiaga II	Ahoz.	"cio."	"Odiaga, Crúz de Odiaga". Isardio II: "lado de Odiaga, en el monte de Odiaga..."
ODIAGA BEASKOA		(Larrazabal)			*86-21b
Odiaga beascoa ¹⁵⁵²	1772	"Lib.Hip."	63b	"ca. y cia."	
ODIAGABETXIA		(Larrazabal)*			*86-21b
Odiagabechia ¹⁵⁵³	1569	U.A.0107.1a	20b	"monte"	"garbe y hodiagabechia ...y en hodiagabechia..."
Hodiagabechia	1569	U.A.0107.1a	20	"monte"	"llamado hodiagabechia e garbe"
Odiagavichi	1940	U.A."Est.Cat."	8.5	"heredad"	"Odiaga vichi"
Odiagavichi	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"pinos"	"Odiaga-Vichi".Birritan.
Odiagabichi	1956	U.A.Amil.	1.14	"pinos"	"Odiaga-bichi"
Odiagabichi	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Idatzirik, baina bertako andrak: "Odiaga Abajo ?"
Odiagabítxi	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	"La falda que da ...(se llama)Odiagabítxi"
ODOIBAR		(Goienuri)*			Kat. 146. zk., *86-14a
Odoibar ¹⁵⁵⁴	1537	"Lib.Baut."	2b	"termino"	"p. de goyry el de odoibar". 3ban ere bai. 1579an

Mitxelenak hartzen ditu esanahi hoiek, testigantzatat "Odiaga, Odieta, Hody..." hartuz.

Aurrekoak aukerak dira, jakinda ere, gure "Odiaga" ondoan troka bat duela, arro bat, sakana dena. Deigarria egiten zait Mitxelenak aipatzen duen Odiaga (Oyaga, cf. cast.hoya), Odiaga-rekin antzekotasun bat baitu.

Gereñu: "Odiaga, 1709, dehesa de Aramayona. 1849, caserío de Llodio. Término de Amurrio", "Odieta".

Barrenengoa: "Odiaga" Aiarako hiru tokitan biltzen du. "Odiaran", "Odiega...Var. de Odiaga".

¹⁵⁵² Odiaga + beasko ' de abajo' + a (art.): ' Odiaga la de abajo'

¹⁵⁵³ Odiaga + beiti ' de (por) abajo' + a (art.): ' Odiaga la de (por) abajo'

Berez, hau eta "Odiaga beaskoa" berbera izan daiteke, Irigoiñi entzu nion Mitxelenak esaten zuela Beasko hau nolabaiteko superlatibo zela. Oraingo honetan garaiko bustidura gertatu da (beiti > betxi > bitxi), eta ondoren azaldutako asimilazioa.

Arrunta izaten da betxi > betxe, baina "Odiagabechia 1569, Hodiagabechia 1560" duguna, gero Odiagavichi 1940tik egundaino iraun du, baina beste asimilazio bat izan daitekeen azkena, ez dakigu orokortzat hartu daitekeen, zeren ez dut ikusi beste inon

¹⁵⁵⁴ Odoi + ibar ' ribera, vega, inmediaciones, orillas de los rios': 'ribera de nubes ?'

Odei uste dut esaten zitzaiela Orozkon euria ekartzen dutenei. Hipotesi gisa jarri dut odoi + ibar > Odoibar, baina lehenengo atala ez dakigu ziur egon litekeen, zeren ez da agertzen atal hori ez Gereñurengan, ez eta Barrenengoarengan. Mitxelenak ez du aipatzen atal hori toponimiako atal gisa. Muxikaren Gipuzkoako toponimiari buruzko XV.alean (Mutriku, Elgoibat, Eibar) ez dira agertzen horrelako erreferentziak.

Dena dela, posible ikusten dut laño-ren baliokidea izatea, eta orduan, bai izango zen bidegarria. Laño hitza uste dut egon litekeela Gereñuren zenbait toponimotan. "Niebla" herria Andaluzia aldean omen dago.

Azkue: " Odoi: 1º (B-a-...) nube, ...Var. de odei- 2º (B, Añ, R), trueno...". Mitxelenak ez du aipatzen hitz hau. Baina zail samarra iruditzen zait erabakitzea zentzu honen egokitasuna leku hau izendatzeko, troka batean bukaera baitago, behelainoak izan ditzaken tokiak.

Azkue: "Ibar (B,G), vega" .Mitxelenak berdin esaten du. Dena den, alderdi honetan ez da entzuten gaztelaniatzko hitz hori 'vega', idatzirik bai agertzen dela garai batean behintzat, Sudupen leku bati ' La Ribera' deitzen zitzaion, Bilbon bezala. Zentzu hau ematen diot, zeren horrela nuen entzuna.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Odeibar*	1572	"Lib.Casados."	135	"termino"	ere bai. 1547an "l. de goyry el de odoibarr" Bitan "In° de odeibar". Toponimo bezala ere bai. 1579an,61ean.
Odoibar	1623	U.A.07010502.1	21b	"barrio"	40an hiru bider errepikatzen da.1738an ere bai.
Odeybar	1663	U.A.07010502.1	7b	"casa/s"	8an "odeibar". 1674an, 1726an, 1738an , 1877an (Becer.) eta 1914an (Vera) ere bai.
Odeibar	1775	"Lib.Hip."	133	"ca. y cia."	137b-an ere bai. "Odeyvar" 160b-an.
Odeibar	1809	"Diezm."	1809	"casa/s"	1825ean (l.Baut.) "el de Odeivar". 1828an, 1867an (R.Prop.), .1914an (Vera) eta 1926an. Gaurdaino iraun du horrela M.T.-ak barne.
Odibar	1867	"Rgtro.Prop."	131	"urbana"	Birritan.
Odeibar	1894	U.A.Finc.Urb.	46	"ca. y cio."	
Odibar	1894	U.A.Finc.Urb.	116	"ca. y cio."	<i>ei>i.</i>
Odeivar	1894	U.A.Finc.Urb.	193	"ca. y cio."	
Odeibar	1894	U.A. Finc.Rúst.	51	"heredad"	
Odeivar	1894	U.A. Finc.Rúst.	133	"heredad"	
Odeibar	1902	U.A.Cat.1900	1.10	"ca. ó cio."	
Odeivar	1940	U.A."Est.Cat."	13.29	"heredad"	
Odeibar	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"heredad"	12.7an ere bai, eta "Fuente de Odeibar" 22.9an "Odeivar"
Odibar	1952	U.A.Finc.Rust.	1.13	"heredad"	Birritan.
Odeivar	1956	U.A.Amil.	12.37	"antuzano"	12.37an "Fuente de Odeivar"
Odeibar	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.8	"pago"	
Odibar	1994	Latorro	Ahoz.	"termino"	Bekoetxeok eta Magdalenakoak ere bai.
Odibar	2003	Presako	Ahoz.	"barrio"	"Donde está Eroski...Eso sería Odibar...". Goirizabal: "Miménsa viene a ser desde Odíbar casi, desde el castañal Biskotxo, luego ya Mimenza". Hau da laudiorren artean gehien erabiltzen zen forma.
Odíbar	2003	lbarguren	Ahoz.	"barrio"	
Odéibar	2003	lbarguren	Ahoz.	"barrio"	"Odíbar, Odéibar....Odeíbar"
Odíbar	2014	Bekoetxe	Ahoz.	"barrio"	
OKARANDUI					
Ocarandui* ¹⁵⁵⁵	1563	"Lib.Baut."	29	"apellido"	"C. de Ocarandui".33an "pedro de ocaranduy". 1568an,74an "mari ochoa de oquaranduy"
OKARANTXU-ETA		(Golenuri)*			*61-61d
Ocaranchueta (GO) ¹⁵⁵⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	223c	"monte"	

Beste kasu batzuetan bezala, desasimilazio prozesu bat gertatu da: Odoibar > Odeibar, Okondo > Okendo... Honen ondoren ei >i murrizketa dugula.

Gereñuk gure "Odeibar" aipatu ondoren , "Odelica, nombre en el siblo XIII de Délica.", "Oderiaga", Odevilla".

Barrenengoa "Odeibalza.-Ok.- Var. de Idubalza.-". Argigarri izan daiteke hau herri etimologiaz izango da, zeren lekukoek "lrubaltsa" esan zidaten, hiru baltsa daudelako.

Cuad. Top. Zuia: "Odeizeharra" 83 orr.

¹⁵⁵⁵ *Okaran* 'ciruela' + *dui* (multz.atz.): 'lugar de ciruelos'

Azkue: " *Okaran* : 1° (Bc...), ciruela... txarri-okaran (B-bas), endrino...".Beasko-Isusikoak *txarikoranes* hitza erabiltzen du. Mitxelenak forma bera aipatzen du: " okaran 'ciruela' (v. ar(h)an)..."

San Martinen (Orozko) "okaranak,... txarriokaranak ." (pl.) esaten dute. Emazteak, aldiz, "okeranak,...txarriokeranak...", eta nik ere bai, ez dakit entzundagoa dudalako edo... Dena dela, hitzaren forma zaharrenek *okaran* alde jotzen dute.

Gereñu: "Ocarandui 1750", "Ocaranduya, términos labrantíos: 1715, de Ullíbarri de los Olleros. 1775, de Arlucea".

Barrenengoa: "Okarandi", "Okarandui...

¹⁵⁵⁶ *Okaran* 'ciruela' + *txu* (dim.) + *eta* (atz.pl.): 'lugar de los ciruelos pequeños'

Lehen aipatu dugunez, okaran > okeran disimilazioa dugu., baita u + e > ui arrunta denez.

Gereñu: "Ocarancheta 1778, Ocarancho", "Ocaranchoeta, labrantíos: 1701, de Jugo. 1719, de Gopegui".

Barrenengoa: "Okarantxeta".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Oqueranchueta (GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.5	"monte"	"Oqueranchueta Arriba" eta "Oqueranchueta" Susterre ondoren aipatuta eta jabe bat Goienurikoa delarik.
Oqueranchuita	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	2.1	"pago"	"Oqueranch-"; "Urrechu"eta "Susterbur-"artean aipatuta. Denak 18A arloan. 1992an "Oqueranchuita"
Okarantxuita	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"a media ladera de Mugarrikolanda, del Goikogane para acá"
Okerantxuita	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"de Asulugorri..."
Okerantxuíta	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Okerantxuíta...es una pequeña campa, está en plena ladera de Mugarrikolanda ladera abajo hasta Urrútxu que hacía cierta gracia..."
OKARANTXUETA		(Olarte)*			*86-21d
Ocaranchueta ¹⁵⁵⁷	1771	"Lib.Hip."	20	"paraje"	<i>ue>oe</i> . Fenomeno hau Pagazaurtund(u/o)a-rekin ere bai.
Ocaranchueta	1771	"Lib.Hip."	47b	"termino"	108an eta 363an "Ocaranchueta"
Oqueranchuita	1894	U.A. Finc.Rúst.	20b	"monte"	Amaiera "-ita"ematen du, beraz, <i>ue>ui</i> . Bigarren bokalean <i>a/e</i> alternantzia.
Oqueranchueta (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	119b	"monte"	Hasierako bokalak: "o e a"
Ocaranchueta (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	200b	"monte"	Hasierako bokalak: "o a a"
Oqueranchueta	1926	U.A."Est.Cat."	1.3	"monte"	13.2an ere bai...
Oqueranchueta(O)	1940	U.A."Est.Cat."	1.11	"monte"	Idazmakina. 8.9an ere bai.
Oqueranchueta(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.16	"calvo"	16.1ean birritan.
Queranchueta(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	13.4	"monte"	Hasierako <i>o>-</i> . 13.5ean ere bai.
Oquerancheta	1956	U.A.Amil.	1.31	"heredad"	<i>ue>e</i> .
Oqueranchueta	1956	U.A.Amil.	13.5	"m.calvo"	
Okerantxeta	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"seguido de Segursa". <i>ue>e</i> .
Okerantxéta	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	
Okorantxéta	2010	Ettxebarri-Olar.	Ahoz.	"termino"	Okerantxéta. O e > o o
Korantxéta	2010	Ettxebarri-Olar.	Ahoz.	"termino"	"... decias tu Lekanda (anaia txikienari) Korantxeta también (Lehenago horrela esan du) - Sí, pero parece ser que lo que más se usaba era Okorantxeta". Hasierako bokala galdu.
Okerantxíta	2010	Torretxu	Ahoz.	"termino"	"Okerantxíta sí... Aquí arriba es..."
Okerantxéta	2010	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	Ettxebarri Txikia baserrikoak "Okerantxéta" ere bai.
Okarantxéta	2010	Martena	Ahoz.	"termino"	"¿Me has dicho Okaran...?" -Okarantxéta sí " (Zalantza ea baldintzatu dudan)
Okerantx	2010	Tapia	Ahoz.	"termino"	
Okerantx	2010	Tapia	Ahoz.	"termino"	
OKARANTXU-ETA ABAJO		(Goienuri)			*61-61d
Oqueranchueta abajo	1926	U.A."Est.Cat."	22.6	"monte"	Goienuriko toponimoen artean, mugarriak bertan ere bai.
Oqueranchueta abajo (GO)	1940	U.A."Est.Cat."	10.26	"monte"	
Oqueranchueta abajo(GO)	1956	U.A.Amil.	22.39	"monte"	Idazmakina. Santa Luzian.
OKARANTXU-ETA ARRIBA		(Goienuri)			*61-61d
Oqueranchueta arriba	1926	U.A."Est.Cat."	22.6	"monte"	
Oqueranchueta arriba(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	10.27	"monte"	
Oqueranchueta arriba(GO)	1956	U.A.Amil.	22.39	"monte"	Santa Luzian.
OKELU		(Goienuri)*			Kat 686 zk. Behean, *86-06c
Okelu ¹⁵⁵⁸	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"pieza"	"huerta detras de casa a 100 mts."

Azkenengo bieta u + e > e gertatu bide da (Okerantxeta).

¹⁵⁵⁷ Goienuriko Okarantxuetarekin gertatzen denez, hemen ere antzeko aldaketak gertatzen dira, baina kasu batean salbu, bukaeran u+e hiatoka iraun edo e egiten du (ondorio bera dugu Gereñuren eta Barrenengoaren konstatazioetan), Goienuriko ui beharrean. Baita konstatazio batean hasierako bokalaren galera dugu.

¹⁵⁵⁸ Okolu 'rincón' (Orozko). Azkue: " Okelu, rincón, escondrijo..." , Okolu (G-als)...prado junto á la casa", "Okondo...2º (B-mu), rincón..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Okélu	2003	Lusurbirlanda	Ahoz.	"pieza"	Solloakoak ere bai.
Okúlu	2003	Lusurbirlanda	Ahoz.	"pieza"	"Okélu, baina Okúlu ere entzuten da"
Okélu	2014	Lusurbirlanda	Ahoz.	"pieza"	"Okelu lo nuestro... para el otro lado..."
OKELURI ¹⁵⁵⁹		(Goienuri)*			Kat. 448. zk. *86-13b
Oqueluri	1780	"Lib.Hip."	164b	"ca."	"varrio de Balenchana". 261b-an, 345ban,
Oqueluri	1799	U.A06010237.13	7	"casa/s"	1772an (Conc.), 1809an (Diezm.) eta 1821ean (L.Baut.) ere bai. Azkenean ere badago azentuz "Oquéluri". 1877an (Becer.) azentuz. 1914an (Vera) "Oquegochi", baina errakuntzaizan daiteke.
Oqueluri	1894	U.A.Finc.Urb.	120	"ca. y cio."	
Oqueluri	1894	U.A. Finc.Rúst.	137	"heredad"	
Oculuri	1902	U.A.Est.Mun.	66	"finca"	<i>e u > u u</i> . Leku bera "Oqueluri"-z izendatua ere bai aurreko orrian.
Oqueluri	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"ca. ó cio."	
Oqueluri	1940	U.A."Est.Cat."	13.12	"heredad"	
Oqueluri	1952	U.A.Finc.Rust.	12.4	"arbolar"	.9.8an "N. Arroyo Balincharraqueta". 22.10ean ere bai. 22.10ean "Echeandoa", "S. Camino a ... Oqueluri"
Oculuri	1952	U.A.Finc.Rust.	22.12	"monte"	22.19 berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Oqueluri	1956	U.A.Amil.	12.10	"heredad"	22.16an "Oqueluri Balinche" 22.19an ere bai.
Oculuri	1956	U.A.Amil.	22.14	"monte"	
Oculuri	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.7	"pago"	23an "Oculuri". 31B "Oculuri" ere bai. <i>l>ll</i> .
Okeluri	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai.
Okuluri	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"Okuluri". Bekoetxe II.ak eta Luxakoak ere bai.
Ukuluri	1994	Magdalena	Ahoz.	"cio."	
Okelúri	2003	Okeluri	Ahoz.	"termino"	"Ukulúri o Okelúri"
Okelúri	2003	Goirizabalena	Ahoz.	"termino"	
Ukulúri	2003	Ibarguren	Ahoz.	"cio."	"Balintxarrakéta y Ukulúri". Okeluri: "Ukulúri o Okelúri".
Ukulúri	2014	Kastañizabekoa	Ahoz.	"cio."	Bekoetxeok berdin esaten dio.
OKELURIALDEA		(Goienuri)*			*86-13b
Okeluraldea	1877	"Rgtr.Prop."	16.2b	"heredad"	Euskal grafia.
Oqueluriálde	1894	U.A. Finc.Rúst.	241b	"monte"	"N.Arroyo" Larrazabalen dagoela ematen du, beraz, bien arteko mugan izan daiteke.

Nire iritziz, Okelu, Okolu-ren aldakia izan behar da, Azkuek horrela aipatzen ez badu ere. Froga ugari ditugu honen disimilazioaz, Okondo-rekin Azkuek ematen digunaz gain.

San Martinen (Orozko): *okoluin* 'en lo escondido, oculto, rincón, esquina...', 'revuelta?'. Berak geroago baieztatu didanez, 'estar arrinconado', baina, berez, 'en el rincón' da. Geroago galdetu diot ia zer den *okolo*, eta amaginarrebak erantzuten dit: "-Okolue 'el rincón'". Altuín dago 'en lo alto', Okoluín dago 'arrinconado, estar arrinconado' Ekin diot *okolo* esaten, baina bera okolue.

Kukullako Done Milangako zerrendak ikustearakoan Arabako Okerhuri herria ikustean, bukerako *r > l* aldaketaz pentsatu nuen. Orain Mitxelenak izen hori aipatzerakoan gauza bera etorri zait burura. Horrela balitz, beste gauza bat izango genuke oker 'torcido' (Estarta oquerra 1894, Solooquer 1956). Dena dela, Mitxelenarengan "mer. *okelu* 'rincón', (Añibarro, Larramendi) *okellu* 'establo', vizc. *okolu*, *okollu* 'rincón', guip. Alsasua, B-nav. Mixe, sul *okolu*, *okholú* 'prado junto a la casa'...G *okullu* (Aizk okollu), ukullu, ikullu 'cuadra' "

¹⁵⁵⁹ Okolu 'rincón' (Orozko). Okelu (Ikus) 'escondido/ torcida?' + uri 'villa, granja' : 'villa escondida (oculta)'. Ezagutzen ditudan Okelurik (Laudiokoa eta Berganzakoa behintzat), troka batean daude.

Toponimo honek hainbat aldaki du. Inguruan hauetan ditugu: Okeluri (Orozko), (Laudio), Okuluri (Berganza), Oculuri Ukuluri (Laudio) eta abar Azkenengoan asimilazioa egokitu dela.

Nik Orozkoko (bertan euskara jagoten baita) Okeluri-z, uste izan dut Okel + uri 'granja, villa, .' osatua zegoela, eta agian horrela izan daiteke, baina okelu-rekin. Dena dela, horretarako u + u > u izan dezakegu, edo baita ri < iri. Batzuetan Goikouri > Goikiri (Orozko) dugula.

Gereñu: "Oquelo, Oquelu, Oquelua, Oquelucosoloa, Oqueluguchi...". Cuad. Top. Aiara: "Oculuri" 107 orr.

Barrenengoa: "Okelo, Okelos", "Okelu" (hiru tokitan), "Okeluri" Aiara 107 tokitan. "Okelurikosoloa", "Okelurikosoloandia".

Mitxelena (F.H.V. 83 orr.): "3.6 Asimilación...Mer. *okelu* 'rincón', (Añibarro, Larramendi) *okellu* 'establo', vizc. *okolo*, *okollu* 'rincón', G Alsasua, BN Mixe, Z *okolu*, *okholú* 'prado junto la casa'...G *okullu* (Aizquibel *okollu*), *ukullu*, *ikullu* 'cuadra' "

¹⁵⁶⁰ Okeluri + *alde* 'lado, costado, ...' + *a* (art.): 'la parte de Okeluri'

Asimilazioa jasatzeaz gain, behin hasierako bokala galdu egiten da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Okeluraldea	1915	U.A.Cat.1900	4.28	"monte"	"Okeluri-aldea" euskal grafiaz.
Oqueluraldea	1915	U.A.Cat.1900	4.28	"monte"	"monte Oqueluraldea...termino de Balincha"
Oqueluralde	1940	U.A."Est.Cat."	24.32	"monte"	Idazmakinaz."R. ria de Valincha. S. caserío San Juan". 27.78an ere bai.
Oquelurialdi	1952	U.A.Finc.Rúst.	17.2	"monte"	"Oqueluri-aldi" Bukaeran e>i..."Balincha". "Goirizabalena Oqueluri-aldi -N. Ria de Balincha. S. Caserío de San Juan...".
Qelurialde	1956	U.A.Amil.	9.26	"monte"	Hasierako o>-. "Oqueluri-alde". Azken bokala e/o? . "N. Bolueña. S. Caserío S.Juan"
Okulurialde	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"me suena"
Okeluriálde	2003	Goirizabalena	Ahoz.	"termino"	
OKELURI TXIKIA		(Goienuri)			
Okeluri pequeño	1979	"Map.Top."	1	"cio."	A-6.
OKELUTXU		(Goienuri)*			
Oqueluchu ¹⁵⁶¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	251b	"castaña"	86-05d~ (Bengoetxe aldean) "Bengoeche, Mintegui -Arroyo-, Goicosolo, Acharte, Mintegui -N. Arroyo-, Acharte, Solaguichi -N. Camino, S. Arroyo-, Oqueluchu- N.S.E.O. Camino-, Acharteburu, Arraño..."
Oqueluchu	1940	U.A."Est.Cat."	21.1	"heredad"	Palanka aldean dirudi. 27.2an "N. ...heredades Alza. S.E.O. Arroyo que baja de Sta. Lucia".
Oqueluchu	1952	U.A.Finc.Rúst.	1.6	"monte"	Palanka aldean.
Aqueluchu ¹⁵⁶²	1956	U.A.Amil.	1.3	"monte"	"E: Arroyo Santa Lucia. S: Arroyo de Alza". "Aqueluchu" jartzen badu ere, Okelutxu da.
OKELUTXU		(Larrazabal)*			*86-13b
Okulútxu	2003	Goirizabal	Ahoz.	"termino"	"Okelútxu donde están los manzanos"
OKIBIETA		(Olarte)			
Oquivita ¹⁵⁶³	1894	U.A. Finc.Rúst.	30	"monte"	ie>i?
OKONDO		(Kanp.Top.)			
Oquendo ¹⁵⁶⁴	1614	U.A.0107.1	5b	"valle"	"Sudupe, Coadra y Oquendo". Beti "Oquendo"

¹⁵⁶¹ Okelu 'rincón' + txu (dim.): 'rincón pequeño'

¹⁵⁶² Okelutxu-ren aldakia da (Oqueluchu 1894, 1940, 1952), zehaztapenengatik toki berbera baita Ikus Okelutxu). Hitz luzeetan konstatatua dugu hitz hasieran gertatzen diren o- > a- asimilazioak edo (Ortutxueta dena, Artutxueta bezala agertu, eta horrela asko). Ikus Ondorioetan hasierako a < o. Ikus Okelutxu.

Barrenengoa: "Akelu...var. de Okelu".

Azkue: "Okelu, rincón, escondrijo... ", "Okolu (G-als)... prado junto á la casa", "Okondo... 2º (B-mu), rincón... ".

Nire iritziz, Okelu, Okolu-ren aldakia izan behar da, Azkuek horrela aipatzen ez badu ere. Froga ugari ditugu honen desasimilazioaz, Okondo-rekin Azkuek ematen digunarekin gain.

San Martinen (Orozko): okoluin '...en lo escondido, oculto, rincón, esquina..'. Geroago baieztatu didatenez, '...estar arrinconado...', baina, berez, 'en el rincón' da.

Kukullako Done Milangako zerrendak ikustearakoan Arabako Okerhuri herria ikustean, bukerako r > l aldaketaz pentsatu nuen. Orain Mitxelenak izen hori aipatzerakoan gauza bera etorri zait burura.

¹⁵⁶³ Oki + bi 'dos' + eta (atz.pl.).

Gereñu: "Oquia, pueblo de Oquina en el siglo XIII".

Barrenengoa: "Okinpozueta...- Lu(xaondo)...Var. de Otxinpozueta".

Ez dakit nundik ateratzen duen Barrenengoak erlazio hori (okin=otxin), horrela balitz, zentzua bikoiztu arren, logika bat izango zuen, zeren Azkueregan ez dut aurkitzen ezer egokitu daitekeenik (hoki, okil..., baina ezin dira egokitu). Bakarrik zentzu pixka bat izango zuen "Oketa (B-ub), arándano...= Esta palabra está tomada quizá del nombre del monte en que crece la planta". Hemen ere Oketa mendia hurbil dugu.

Ez dakit zergatik, oki lehengo hobi-ri lotuko nuke zentzu aldetik.

¹⁵⁶⁴ Dokumentazio zaharretan beti disimilaturik egon daitekeen forma hau baino ez da agertzen. (Okondo>Okendo). Dena dela, J. P. de Ulibarrik emandako forma euskalduna (Okondo) oso bidezkoa da kontutan izanik horrelako adibide ugari ditugula. Gainera, arrunta Laudioko kasuan bezala, gaztelaniazko dokumentazioan beti forma erdalduna agertzen zaigu.

Kontutan hartzekoa da Azkuek aipatzen duena: "Okondo...2º (B-mu), rincón..".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ucondo	1831	J.P.Ulibarri	2a	"localidad"	dokumentu zahar guztietan. "Ucondon...Ucondon...Ucondon eche bacochea..." 6an "ucondo", 8an "ucondo", 11n "ucondo ...", baina "ocondo" ere bai.
Ocondo	1831	J.P.Ulibarri	6a	"localidad"	"ocondon...oqondoco..." bertantxe "ucondoco erriac...uc(o/a)ndoco semeac". 7an "oucondo goienian", gaurko "Okendojena". Orozkoar bati entzun diot beste orozkoar batek "Okondo" esaten zuela.
OKULLU Okullu ¹⁵⁶⁵	1994	(Olarte) Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"monte"	Urkullutik? "linda con Llodio, pero pertenece a Orozko, del regato Sanagorta para allá...", Dirudi baietz, zeren Agustin Larrazabalek diost: "-Urkullo, arriba de Askigorta, limita ya con provincia de Bizkaia!". "Okullu y Urkullutu"
Okullu	1999	Cuad.Top.8	I.2	'termi.'	
OKULLUTU Okullutu ¹⁵⁶⁶	1994	(Olarte) Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"monte"	"linda con Llodio, pero pertenece a Orozko, del regato Sanagorta para allá..."
OLABARRETXETAB ARRENA Olabarrechetabarrena ¹⁵⁶⁷	1797	(Goienuri) U.A.klas.gabe	1	"monte"	"montes titulados Urrustuiburu Olabarrechetabarrena propios de..." Birritan. Bengoetxe aldean.
OLABARRI ¹⁵⁶⁸		(Kanp.Top.)			

Niri Okondo-k aitaren herria den Oko + *ondo* izan daitekeela pentsatzea eragin dit. Oko badago senedi bati deitzen zaiola: 'los del rincón, nahiz eta bere deitura Arbizu izan...' X. mende inguruan 'eita Oco' edo antzeko zerbait, pertsona izen bezala dugu. Ulibarrik aipatzen duen Ucondo, *ukondo* 'codo'-ri lotzea ez dut uste oso bidezkoa denik, nahiz eta Oko herriari buruz behin horrelakorik entzun.

Gereñurengan "Ocoa,...Ocomendia [Aitaren herrian (Nafarroa) ere dagoela uste dut]", "Ocoitza, antiguo nombre del lugar de Acosta", "Ocozabala..." horrelakoak aurkitzea eragin dit pentsatzea atal autonomoa izan daitekeela.

"España Desconocida" aldizkariaren 14. alean Asturiaseko "Cudillero" herriari buruz hau irakurtzean: "A este sitio lo llamaron Codillero, por la forma de codo o codillo de la geografía de este pequeño y recóndito lugar...(año 1285)..." bere ahala etorri zitzaidan Okondo izena. Ez dakit ia gauza bera esan dezakegun, zeren itsasoan formak zehatzagoak ikusten baitira. Dena dela, ohituta gaude zenbait kasutan ikusteaz orografiaren gorabeherak gorputz atalen bitartez azaltzea.

Barrenengoa: "Okondo...oka 'río' + ondo".

¹⁵⁶⁵ Azkue: "Okoillu (B-d-el-o-...), okolo (B-mu), ...rincón" San Martinen palatalizaziorik gabeko forma erabiltzen da.

Gereñu: "Oculo, Oculua, Oculoso 1625", "Oquelo 1587, Oquellua, Oquellucoso, Oquelluguchi, Oquelluri, Oquellusoloa, Oquellabera...Oquellu".

Barrenengoa: "Okuelo...var. de Okelu", "Okuluri...Var. de Okeluri", "Okelo, Okelos", "Okelu" (hiru tokitan), "Okeluri" Aiarako lau tokitan. "Okelurikosoloa", "Okelurrikosoloandia".

Dena dela, eskuin aldean jartzen dudanez, Urkullutik etor daiteke.

Aurreko susmoa baieztatu omen da, zeren Gonzalez Salazarren "Cuadernos de Topon." lanean leku berberari buruz "Okullu y Urkullutu" aipatzen du.

¹⁵⁶⁶ Ikus Okullu. Dena den, Urkullu-ri loturaren bat izan daiteke.

Antzaz -tu partizipioa duen forma dugu, beraz, okullutu '(lugar) arrinconado' genuke.

Cuad. Top.8-an ikusitakoaren arauera "Okullu y Urkullutu", Urkullutu >Okullutu dugu.

¹⁵⁶⁷ *Ola* 'sel, ferrería' + *barri* 'nueva' + *etxe* 'casa' + *eta* (atz.pl.?) + *barren* 'parte inferior' + *a* (art.). Behin bakarrik dugu konstatatua, beraz, -barretxeta- osatzen duten elementuak ez daude hain argi. Agian 'la parte de abajo de Olabarretxeta' izango genuke zuzenena, zati hori finkaturik bide dago. *Ola* + *barri* + *etxe* + *eta* jarri dut, baina ezin da baztertu *atx* 'peña, roca' tartean izatea.

¹⁵⁶⁸ *Ola* 'sel, cabaña, ferrería' + *barri* 'nueva': 'sel, cabaña, ferrería nueva'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Olhavarri**	1025	"SMCo.Ubieto"	177	"localidad"	"Murielles-Olhavarri>Ollavarri La Ribera" (Landazuri). 1260an Erguetak "Quartango... Olavarri..."
Olhauarri**	1025	"SMCo-HGPV"	114	"localidad"	Beste lanetan "Olhavarri" bezala agertzen dena, honetan "Olhauarri"
Olabarri*	1558	"Lib.Baut."	291	"apellido"	"x. de olabarri"
OLABARRIETA		(Olarte)*			*86-22a
Olabarrieta ¹⁵⁶⁹ *	1574	"Lib.Baut."	52b	"apellido"	"j. de olabarrieta"
Olavarrieta	1772	"Lib.Hip."	67	"arbolar"	172an "Olabarrieta". 240b-an "olabarrieta"
Olabarrieta	1790	U.A.07022302.	2	"monte"	1791n "Olabarrieta, Olabarrieta".1798an ere bai. 1926an (U.A.) "Olavarrieta"
Olavarrieta	1894	U.A. Finc.Rúst.	1b	"monte"	
Olabarrieta	1894	U.A. Finc.Rúst.	6b	"monte"	
Olavarrieta	1917	U.A. Cat.1900	4.26	"monte"	
Olabarrieta	1926	U.A."Est.Cat."	7.13	"monte"	
Olavarrieta	1940	U.A."Est.Cat."	10.7	"monte"	10.31n idazmakinaz.
Olavarrieta	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"heredad"	16.10ean eta 20.5ean ere bai. 7.13an "Olavarrieta Lampocao"
Olabarrieta	1956	U.A.Amil.	7.4	"monte"	22.14an ere bai. 22.17an "Arroyo de Olabarrieta"
Olavarrieta	1956	U.A.Amil.	16.26	"monte"	21.1ean ere bai. 22.19an "Olavarrieta" a>e?.
Olavarrieta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.1	"pago"	"Olavarrie-" 49A.
Olabarrieta	1994	Launtxu	Ahoz.	"monte"	"es todo el monte de arriba, ahora le llaman "Haya Grande" en la Diputación
Olabarrieta	2003	Launtxu	Ahoz.	"monte"	"Lanpokáo, Urtesár, Olabarrieta, y ya bajamos aquí encima ya". Gardeagotxi: "Olabarrieta otro monte de esta parte derecha". Saltarriaga II: "Kukúllu que lo hemos dicho antes, luego está Olabarrieta y luego ya bajamos aquí a Kamajón"
OLABEASKOA		(Larrazabal)*			Hir. Kat. 1, 2. zk., *86-14c
Olabeascoa ¹⁵⁷⁰	1580	"Lib.Baut."	143	"apellido"	"Martin de Lecanda de Olabeascoa"
Olabeascoa	1728	U.A601020304.3	15	"lugar"	1793an "Olaveascoa". 1772an (Conc.) "Olaveascoa"
Olabiascoa	1771	U.A06010221.10	11	"lugar"	"proximo a la Plaza"? ea>ia.
Olabiasco	1774	"Lib.Hip."	94	"ca."	
Olabiascoa	1774	"Lib.Hip."	94b	"ca. y cia."	"en el varrio de Gardea"
Olabeazcoa	1785	"Lib.Hip."	211	"ca. y cia."	"varrio de Gardea", "Q. de Larrazabal"

Denboraren arabera, *ola* hitzak zentzu bat edo bestea izan du, hasiera batean lehen zentzua bazuen ere, geroago 'ferrería'-rena hartu zuen.

XI.inguruko iraultza industrial zela eta, uraren indarra erabiltzen hasi zenean, basoko egurra erabilera ordezkatzuz, hainbat *ola* erreken eta ibaien ertzetara jeitsi ziren... Adibidez, Orozkon Olabarri deitzen den baserri bat ibaia ondoan dago kokaturik, etxe zahar batean, bertakoek badakitela *ola* bat zela. Laudion izandako azken hiru *ola* ibaiaren ertzetan egon dira ere.

Gereñu: "Olabarri XIII".

Muxika: "Olabarri".

¹⁵⁶⁹ *Ola* 'sel, ferrería' + *barri* 'nuevo' + *eta* (atz.pl.): 'lugar de las cabañas, ferrerías nuevas'

Beti legez, uste dut eta atzizkia ez dela izan behar plurala, zeren bidezkoagoa da *ola* bati erreferentzia egitea.

¹⁵⁷⁰ *Ola* 'sel, ferrería' + *beasco* 'de abajo' + *a* (atz.): 'la ferrería de abajo'

E + a > ia gertatu da. *Beasco* 'de abajo' itzultzen badut, behin horrela agertzen delako, baina uste dut Irigoienek esan zigula Mitxelena aipatuz, balio superlatibo bat zuela, z-aren bitartez. Ohar hori oso bidezkoa da, zeren bekoa eta behazkoa bereiztu beharko ziren.

"Olabeaga" dugu Okondon, bertakoek (A.Urkijo, J.Santamaria): "Olabeaga, que ha sido molino antiguamente... presa...antepara(?)... con Ol. (Hasierako o gorde da, baina uste dut Okondon bertan o barik irakurri dudala. Oko (Lizarraldean) ondoan "Labeaga" duguna ere errota da.

Arrunta den hasierako bokalaren galera ekar lezake zalantza ia *laba*, *labe* 'horno' izan daiteke tartean.

Gereñu: "Olabeaga", baina "Lababe 1768, Lababea 1702...", "Labea, Labeaga, Labeaga-Foicua, Labeaga-Nagusi..."

Barrenengoa: "Olabeaga" bi tokitan biltzen du.

Artikuluren galera beti bezala denborarekin gertatu egiten da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Olabiasco	1791	U.A.06010234.10	0b	"termino"	"varrio de Gardea".1793an "varrio de Gardea prox. al cttado de Cattuja". 1811n (Diezm.) eta 1857an (L.Baut.) ere bai.
Olabeasco	1874	U.A.050501.2	6	"c. y c."	1772an "Olaveasco" (Conc.) eta "Olaveascoa" ere bai bertantxe.
Olabiasco	1894	U.A.Finc.Urb.	188	"ca. y cio."	"E.Camino Real" 13.35ean ere bai.13.38an "E. Rio Nervion. O. camino real"
Olaviasco	1894	U.A. Finc.Rúst.	205i	"heredad"	
Olaveasco	1940	U.A."Est.Cat."	13.34	"monte"	
Olabiasko	1994	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	"Olabiasko en Gardea".Lekandazarrekoak eta Zumeltzakoak ere bai.
Olabeasko	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	Ameztuiko: "Olabiásko donde los Goitia"
Olabiásko	2003	Presako	Ahoz.	"termino"	
Olabiásko	2014	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	
OLABEASKOBEKO A		(Larrazabal)			
Olaveasco menor	1926	U.A.UM.0712.1	63	"casa/s"	
OLABEASKO-GOIKOA		(Larrazabal)			
Olaveasco mayor	1926	U.A.UM.0712.1	64	"casa/s"	Birritan.
OLAETA		(Goienuri)*			
Olaeta ^{*1571}	1536	"Lib.Baut."	1b	"apellido"	Kat. 716. eta 717. zk. , *86-06d "diego de olaeta".
Olaeta	1577	U.A.0504.1	8	"c. y c."	"Juan de Olaeta el de olaeta".1663an ere bai. 1747an "jaro" gisa.1757an ere bai, eta "Olaetta". 1772an (Conc.) eta 1809an (Diezm.) ere bai.
Olaeta	1771	"Lib.Hip."	27b	"ca. y cia."	ae jagon da.47an ere bai."Olaetta" 93an.
Oleta	1841	"Lib.Baut."	222	"cio."	1846an, 1877(Becer.), 1914an (Vera) eta MAPA TOPONIMIKO bietan ae>e.
Oleta	1894	U.A.Finc.Urb.	207	"ca. y cio."	Olaeta >Oleta. 204an ere bai. 221ean "her." bezala.
Oleta	1894	U.A. Finc.Rúst.	22	"monte"	
Oleta	1902	U.A.Cat.1900	1.11	"ca. ó cio."	ae>e.
Oleta	1926	U.A."Est.Cat."	12.1	"monte"	12.16an Areta (Oleta).
Olaeta	1926	U.A."Est.Cat."	12.16	"monte"	Gainetik idatzia , behin "Oleta"behin "Olaeta".
Olaeta	1926	U.A.UM.0712.1	17	"cio."	Bitan. ae gordetzen da.Geroago Idazmakina egindako erlazioan "O. Arroyo Aldaico Erreca"
Oleta	1940	U.A."Est.Cat."	24.26	"monte"	Olaeta osorik gorde da. Orri berean "Oleta" ere bai.
Olaeta	1940	U.A."Est.Cat."	24.28	"monte"	
Oleta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.13	"monte"	ae>e.
Olaeta	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"monte"	ae gorde da. 22.11n ere bai.
Olaeta	1956	U.A.Amil.	2.9	"monte"	ae gorde da.
Olaeta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.1	"pago"	Lusurbeilandakoak eta Altamirakoak ere bai. Oruetakoak "en la cantera".
Oleta	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	
Oléta	2003	Lusurbeilanda	Ahoz.	"caserios"	"Oléta, auzoari, eremuari izena ematen dion izena". Beasko: "la ladera de Kúrsegán hacia abajo está Oléta ...a todo el monte le dan el mismo nombre que los caseríos"
Oléta	2004	Oleta	Ahoz.	"caserios "	"este es el caserío antiguo de Oleta, dicen que era Olaeta"
Oléta	2014	Luxa	Ahoz.	"caserios "	"arriba Oléta "
OLAETAALDE		(Goienuri)			
					86-06d

¹⁵⁷¹ Ola 'sel, ferrería' +eta (atz.pl.?): ' (donde) la(s) ferrería(s)'

Fonetika aldetik XVIII. menderarte Olaeta legeaz dagoena, gero Oleta dugu, hots, a + e > e. Murrizketa hau toki euskaldunetan ere gertatu da: Oleta (Amoroto) kasurako.

Zentzuaren aldetik 'ferrería' jartzen dut, ondoan erreka bat duelako. Lekeitio ondoan, Amoroton konkretuki, badago ere Oleta deitzen zaion toki bat, erreka ondoan dagoena. Erreka ondoan daudenak gehienbat XI. mendeko Iraultza Industrial (urak eragiten duen indarra aprobetxatuz) gertatu ondoren, jeitsi ziren erreka eta ibaien bazterretara. Horrela dugu Orozkon "Olabarri" ibaiaren ondoan, ola 'ferrería' izandakoa, baina mendi aldean "Olazar".

Gereñu: "Olaeta" hiru tokitan, "Oleta" bitan.

Barrenengoa: "Olaeta" Aiarako bi tokitan...var. Oleta". "Oleta" hiru herritan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Olaetaalde ¹⁵⁷²	1757	U.A.030501.10	0	"paraje"	"parajes llamados Olaeta alde y Ascane".Beste bat dela, gero Olaetta" o bokala hirukia duela gainetik teilatu moduan egiten.
OLAETABURU		(Goienuri)			86-06d
Oleta buru ¹⁵⁷³	1894	U.A. Finc.Rúst.	205e	"monte"	ae>e.
Oletaguru	1926	U.A.UM.0712.1	47	"monte"	Geroago idazmakina egindako zerrendan ere bai. "Oletaburu"tik ae>e , b>g . Berbera 1940ko zerrendan "Oletaburu"
Oletaburu	1940	U.A."Est.Cat."	13.40	"monte"	
OLAETAONDO		(Goienuri)			86-06d
Oletaondo ¹⁵⁷⁴	1932	U.A."Est.Cat."	27.17	"monte"	"Oleta-ondo"
Oletaondo	1956	U.A.Amil.	1.8	"monte"	"Oleta-ondo"
Oletaondo	1992	"D.F.A.Céd.Pr."	1.	"pago"	18B. "Oletaondo".ae>e.
OLAETAPEÑA		(Goienuri)			86-06d
Oleta Peña ¹⁵⁷⁵	1979	"Map.Top."	1	"cio."	D-9. "Oleta"baserria ez da, ondoko beste bat baizik.
OLAGOITI		(Goienuri)			
Olagoiti ¹⁵⁷⁶	1994	Mendibil.Okond	Ahoz	"fuente"	Berez, Okondo aldean dago.
OLAGORTA		(Goienuri)*			*61-61b
Olagortta ¹⁵⁷⁷	1614	U.A.030502.1	0	"monte"	"Corzeaga" ondoan. Zollo/ Arrankudiaga/ Okondo mugarra. "Olagortta", baina gero "Corceaga" mendi bera izanik.
Olagorta	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"Pasando Kurziaga, será de la iglesia, de Kurziaga a Ganekogorta, el Ilanico"
Olagórta	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Olagórta empieza como a nivel de Kurziaga, todo hacia Okendo, la ladera. Toca casi con Llodio, un monte muy grande"
OLAKO		(Larrazabal)*			Kat. 1236.zk.~, *86-14c
Olaco ¹⁵⁷⁸	1791	"Lib.Hip."	262b	"ca. y cia."	108b-an "Zumelza sitta detras de la ferreria de Gardea", artean Olako dago, beraz, "Ola": "ferreria".

¹⁵⁷² Olatea (Ikus) + *alde* 'lado, costado...': '(en la) parte Olaeta, junto a Olaeta'

¹⁵⁷³ Oleta + *buru* 'cabeza, parte superior': 'parte superior, cabecera de Oleta'

Olaetaburu > Oletaguru dugu, leherkari ozenen artean gertatzen den aldaketa ezaguna eta aipatutako a + e > e murrizketa.

¹⁵⁷⁴ Oleta + *ondo* 'junto a': 'junto a Oleta'

¹⁵⁷⁵ Bi izenez osatutako toponimoa dugu. Berez, 1757ko "parajes llamados Olaeta alde y Ascane..." izan behar da.

¹⁵⁷⁶ *Ola* 'sel, ferrería' + *goiti* 'de arriba': 'sel de arriba'

Gereñu: "Olagoiti 1849, término de Oquendo", "Olagotija, monte de Cigoitia".

Barrenengoa:"Olagoiko.-Ast(óbiza)..."

¹⁵⁷⁷ *Ola* 'sel,cabaña, ferrería' + *gorta* 'ejido, campo común,cabaña.': 'cabaña del sel'. Baina zentzua oso zabala du, azeptzio biak oso zentzu zabala eta hurbila baitute, horrez gain, garaian arabera, aldatuz joan direnak.

Artzantzak garrantzia handia zuen lekuetan, honetan bezala, *ola* 'sel, cabaña' zentzuari loturik dago.

Gereñu: "Olagorta, río de Lezama".

Barrenengoak "Olagorta", Aiarako hiru herritan aipatzen du.

Muxika: "Olakorta".

¹⁵⁷⁸ *Ola* 'ferrería' + *ko* (tok.atz.): 'la (casa) de la ferrería', bertantxe 'ferrería' aipatzen baita.

Gereñuk "Olaco" bi tokitan aipatzen du.

Barrenengoak "Olako" Aiarako bost tokitan biltzen du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Olaco	1811	"Diezm."	5	"casa/s"	"La de Olaco".1872an (U.A.) eta 1852an (L.Baut.) ere bai.
Olaco	1894	U.A.Finc.Urb.	180	"ca. y cio."	
Olaco	1894	U.A. Finc.Rúst.	195	"heredad"	"N.Arroyo. E.Cauce"
Olaco	1902	U.A.Cat.1900	1.2	"ca. ó cio."	2.14an ere bai.
Olaco	1926	U.A."Est.Cat."	7.2	"heredad"	
Olaco	1952	U.A.Finc.Rust.	6.1	"heredad"	"Gardea-Olaco"
Oraco	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.4	"pago"	32B. "Oraco", "Gardea", "Tejeria" bezala. 7.12.40 "Olaca", baina Gardea" eta "Zumelsa" artean ere bai.32B-40 erreferentzien mugan.
Olako	1986	"Map.Top."	1	"cio."	D-3.1979an ere bai.
Olako	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Lekandazarrekoak eta Zumeltzakoak ere bai.
Oláko	2003	Presako	Ahoz.	"termino"	"...donde (está) muebles Zubiar...eso (es)Oláko". Zumeltza: "¡Oláko toda la vida (se le ha llamado)!"
Oláko	2014	Zumeltza	Ahoz	"cio."	
OLAKOBURU		(Larrazabal)			*86-14c
Olacoburu ¹⁵⁷⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	143c	"heredad"	
Olakoburu	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	
Olakobúru	2003	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"Olako, a la izquierda está Aldápa y el monte se veía un poco (más) arriba és... ¿Cómo has dicho?... ¡Olakobúru!"
OLALDE		(Larrazabal)			86-13d~
Olalde ^{*1580}	1563	"Lib.Baut."	29	"apellido"	"D. de olalde"
Olalde	1771	"Lib.Hip."	47	"ca. y cia."	
Olalde	1894	U.A. Finc.Rúst.	80c	"monte"	
Olalde	1926	U.A."Est.Cat."	20.21	"monte"	
Olalde	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"monte"	Idazmakina.: "Aldapea, Gorostizalde, Gorostizalde, Munerreta, Arrecalde, Lecandazaralde, Uguscun, Iturrieta, Algueta, Aramburu, Errecachueta, Irrecachete?, Olalde
OLAMENDI		(Goienuri)*			Kat. 438. zk., *61-62c
Olamendi ¹⁵⁸¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	54b	"monte"	94h-an ere.
Oljamendi	1894	U.A. Finc.Rúst.	94e	"monte"	
Olamendi	1924	U.A.Cat.1900	6.16	"monte"	Dubiris aldean. "Dubiris, Dúbiris, Aurrecosolo, Aspuru-solo, Murdeta, Larrazbarri –N.S. Camino-, Carobizar, Sebastiaquirrebarrena, Hermuerrecabarrena, Asqueta, Id, Sautuondo (Sautando?), Orbe, Artevide, Pagaza, Olamendi, Hermuerreca –S. Camino-..."
Olamendi	1926	U.A."Est.Cat."	4.4	"prado"	4.6an ere bai.
Olamendi	1940	U.A."Est.Cat."	3.8	"monte"	13.21ean "S. Arroyo de Yermo"
Olamendi	1952	U.A.Finc.Rust.	5.4	"monte"	5.6an ere bai. 9.3an birritan "S. Río".9.5ean hirutan.
Olamendi	1956	U.A.Amil.	9.4	"monte"	22.26an ere bai.

¹⁵⁷⁹ Olako + *buru* 'cabeza, parte superior': ' (la de) encima de Olako'

¹⁵⁸⁰ *Ola* 'sel, cabaña, ferrería' + *alde* 'lado, costado...': ' la parte del, junto al sel, cabaña, ferrería'

Gereñu: "Olalde, término en Elosu".

Muxika: "Olalde, Olalde".

¹⁵⁸¹ *Ola* 'sel,cabaña,buztaliza, ferrería' + *mendi* 'monte': ' monte del sel, cabaña, ferrería' Geroago azalduko dudanez, hasiera batean 'monte de la ferrería' izango zela, hau da, "Mendiola"-ren kontrakoa.

Itzultzea prezioz zaila da, zeren esan dugunez, denboraren arabera, olak esanahi berezia izan du. Garai batean pentsatu nuen 'ferrería' izan zitekeela, ibai ondoan daudenetik bereizteko, baina ezin dugu ahaztu artzantzari loturik egon daitekeela.

Bigarren testigantzan nolabaiteko palatalizazioa nabaritzen da, Luzaide aldean 1284an berdin gertatzen zenez.

Iparraldean, Sara eta Zugarramurdi artean badago beste Olamendi bat.

Gereñu: "Olamendi, barrio de Lezama; término en Amurrio".

Barrenengoak "Olamendi" Aiarako bost tokitan biltzen du.

Muxika: "Olamendi".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Olamendi	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"Olamendi, en la zona Dubiris...más de el royo que baja de Santa Luzia..."
Olaméñdi	2003	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"Urrutxikuskíña... del camino del bar...¿Olamendi no? Olaméñdi está más allá...es un pinar, es más abajo"
Olaméñdi	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"ladera"	
OLAOSTE ¹⁵⁸²		(Larrazabal)			
Olaoste	1776	"Lib.Hip."	136	"termino"	
Olaoste	1783	"Lib.Hip."	189b	"termino"	
OLARIAGA		(Larrazabal)*			Kat. 303. zk., *86-05d
Oleriaga* ¹⁵⁸³	1565	"Lib.Baut."	33	"apellido"	"J. de Oleriaga".1591n 0107.2a ere bai. 1536an (Lib.Casados),132b-an "pedro de oleriaga" (izenburuan ere bai)
Alariaga	1568	U.A.0107.1a	7	"lugar"	Hasierako a hori nahiko bitxia, baina errakuntza izan daiteke, ez baita inoiz errepikatzen.
Olariaga*	1584	"Lib.Baut."	84	"apellido"	"J. de Olariaga".kop. 1566an eta 1580an.
Oleriaga	1730	U.A.06010206.4	0	"barrio"	1772an, 1811n (Diezm.), 1877an (Becer.), 1914an (Vera). Gereñuk bitara. 1965ean (Otsoa) "Ole-, Ola-". 1930 "Nomencl."-en ere bai.
Olariaga	1745	U.A.030501.4	3b	"mojon"	Birritan. 1772an hirtan ere bai, orri berean bitara (Ole-/Ola-). 1790ean bitan .1820an (L.Baut.) bitara.
Olariaga	1785	"Lib.Hip."	207	"ca."	208b-an ere bai.
Oleriaga	1785	"Lib.Hip."	220	"ca."	e/a, 208b-an ere bai. 218b-an eta 320b-an era bai.
Olariaga	1894	U.A.Finc.Urb.	86	"ca. y cio."	1902an Olariaga/Oleriaga.
Olariaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	92	"her.mo."	
Olariaga	1902	U.A.Cat.1900	1.22	"ca. ó cio."	
Olariaga	1926	U.A."Est.Cat."	3.4	"heredad"	9.9an ere bai. Beste orri batean "Oleriaga" jabe bera izanik.
Oleriaga	1926	U.A."Est.Cat."	9.9	"casa"	Jabe beraren "soloa" aipatzerakoan "Olariaga" agertzen da idatzirik.
Olariaga	1940	U.A."Est.Cat."	24.3	"heredad"	Gaurko jabearen semeak esan zidan Olariaga dela "siempre Ola-", Nik Olariaga/Oleriagaz galdetzean.
Oleriaga	1952	U.A.Finc.Rust.	22.21	"monte"	
Oleriaga	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"heredad"	
Oleriaga	1956	U.A.Amil.	3.4	"heredad"	

¹⁵⁸² Ola 'sel, cabaña, ferrería' + oste 'detrás, parte trasera' : 'detrás de la ferrería'

¹⁵⁸³ Hasiera batean Ola + iri 'cerca'+ aga aukeraz pentsatu nuen, zeren gure testigantzetan ikusi dugunez, bidezkoa da ai >i, e urratsa, baina Mitxelenak hauke aipatzen digu:

"-ari ' sufijo que indica la profesión o, por lo menos, la afición favorita de una persona' (Azkue): Dendari,...Labari, quizá Olariena, Olariaga'

Mitxelenak esaten digunaren arabera, olari 'ferrón, herrero' + aga (top.atz.): 'lugar donde el herrero' .Etxe bati dagokionean bidezkoa ikusten dut,

Badugu honen alde jo dezaketen adibide batzuk:"Rementerico" Laudion, "Denderiarte (Dendariarte?)" top. eta Olarieta deit. Orozkon. Nolabaiteko ziurtasunik gabe ikusten nuen hau (Gaztelaniaz badaude ofizioei edo zereginei erreferentzia egiten dieten deiturak (Herrero, Guerrero, Escudero, Pastor, Escibano...), baina gure kasuan ez nuen ikusi horren ahalbidegarritasuna), baina Artziniegan (telefonoen zerrendan) kasulitatez ikusi nuen deitura "Elordui-Zapatarietxea". Geroago konprobatu dudanez, Gereñu" Zapatari..., Zapatarisolo, Zapatarisoloa, Zapatarisoloeta.

Barrenengoak, geroago konprobatu dudanez, oso ondo jotzen du "Olariaga..."La (casa del) ferrón' esatean".

Muxika: "Olariaga"...Olari.- (ausaz, 'ferronero'). aga ugaritasun atzizkia".

"Alariaga 1568" aldakia nahiko bitxia da, errakuntza bat izan daitekeen arren, bere bidezkotasuna du, zeren askotan posizio horretan o/a alternantzia edo zalantza agertzen zaigu. Horrez gain, agian gaztelaniazko preposizioak eragindako nahasketa izan daiteke: "A Olariaga" > ? "Alariaga".

Testigantzetan ikusten denez, hasiera hasieratik, ola/ole alternantzia dugu, baina lehenak ematen du jatorragoa, ola-tik baitator Mitxelenak horren alde jotzen du, ol(h)a 'ferreria' barnean Olariaga sartzen baitu. Bertakoek argi eta garbi esaten dute Olariaga dela eta ez "Oleriaga"(hurbileko baserrikoek erabilia).

Gereñu: "Olarieta".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Olariaga	1965	"Lib.Llodio"	169	"poblamiento"	1965ean (Otsoa)"Ole-, Ola-".1979 eta 1986eko M.T.etan ere.J.P.Ulib. "olariaga"
Olariaga	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.4	"pago"	
Olariaga	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	"Nosotros siempre Olariaga". Bertan horrelantxe jarri dute, baserri barruan. .Lekandazarrekoak eta Luxakoak ere bai.
Oleriaga	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"cio."	"Olariaga...muchas veces Oleriaga (a lo fácil), pero oído Olariaga","crucero de Oleriaga...". Bekoetxe II-koak eta Kastañizakoak "Ole-".
Olariaga	2003	Olariaga	Ahoz.	"cio."	"La casa (se llama) Olariaga". Luxakoak ere horrela erabiltzen du.
Oleriaga	2003	Andetxaga	Ahoz.	"cio."	"Entre Luja y Oleriaga". Okeluri: "Malkuártu y Oleriaga".
Oleriaga	2015	Luxa	Eskri.	"monte"	"Otro monte, en "INCHAURZA"... Este, arroyo Oleriaga...", baina planoan "Olariaga".
Olariaga	2014	Luxa	Ahoz.	"monte"	"... de lo Itxurritxita parte allá está el hayal de Olariaga ." Larrazabaleko denek "Oleriaga" esaten dute, baina Olariaga de Luxakoak "Olariaga".
Olariaga	2014	Olariaga	Ahoz.	"cio."	Markuartu: "Antes algunos le decían Oleriaga, pero el verdadero es Olariaga"
OLARIAGA-ONDO		(Larrazabal)*			Kat. 302. zk, behean, *86-05d
Oleriaga ondo ¹⁵⁸⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	214b	"monte"	
Oleriagondo	1940	U.A."Est.Cat."	4.16	"monte"	oa>o> Ola-> Ole-
Oleriagahondo	1956	U.A.Amil.	22.43	"monte"	"Oleriaga Hondo"
Oleriagondo	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"De Arrizkuzubi a..."
Oleriagóndo	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	" Olariagóndo que está aquí abajo . Está debajo de Lujaldai, ahí le llaman Olariagóndo..."
Olariagóndo	2014	Markuartu	Ahoz.	"termino"	
OLARIAGATXU		(Larrazabal)			Kat. 305 zk., *86-05c
Oleragachu ¹⁵⁸⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	96c	"monte"	"O.Puente".Aurretik "Aldargachu" agertzen da. Muga bat honen bariante batekik bat dator. Malkuartun: "Malcuartu, Id, La Mayor, El Pino, Cuesta, Garanzaganeta, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte-dirudi baina, Picubiarte omen-, Lareche -hasierako kontsonante honek eta gainerako /-ek forma bera dute, baina "Sareche" izan behar, beraz, s/ bereiztu ez, grafia aldetik-, Entrada, Aldargachu, Oleragachu".
Logarachu	1894	U.A. Finc.Rúst.	139b	"monte"	
Logarachu	1911	U.A.Cat.1900	3.12	"heredad"	
Elerrigachu	1920	Markuartu mapa	1	"heredad"	
Olaragatxu	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"Olaragatxu...se ha dicho "Lugaratxu"por comodidad..."
Olariagatxu	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"enfrente a la izda.(Okondora begira) .el padre decia Olariagatxu, ahora decimos Lugaratxu "
Lugaratxu	1994	Markuartu	Ahoz.	"termino"	"entre Markuartu y Olariaga, no hay arroyo..."
Lugaratxu	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Nik: "Olagaratxu es Lugaratxu?.Berak: " Si !, por comodidad...el padre decía Olariagatxu, ahora decimos Lugaratxu ". Hasierako o-> -.
Olariagátxu	2003	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"...hacia Malkuártu tienes Olariagátxu..."
Olariagátxu	2014	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"Olariagátxu¿Pero vosotros le decíais ? - Lugarátxu!"
Lugaragátxu	2014	Olariaga	Ahoz.	"termino"	
OLARIETA		(Larrazabal)			

¹⁵⁸⁴ Olariaga + *ondo* 'junto a, cerca': 'junto a Olariaga'

A + o hiatoa o gertatu da, arrunta denez...

¹⁵⁸⁵ Olariaga + txu (dim.): 'Olariaga pequeño'

Egun hasierako bokala galtzen doa, bertakoak jakitun direnez: "...enfrente a la izda.(Okondora begira) .el padre decia Olariagatxu, ahora decimos Lugaratxu", kontsonanteen metatesia ere gertatzen dela, murrizketa baten ondoren.

Dena dela, ez dugu nahiko dokumentatua toponimo hau, zeren diminutiboa egoteaz gain, *gatxu* atalez ere pentsa daiteke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Olarieta ¹⁵⁸⁶	1952	U.A.Finc.Rust.	22.12	"monte"	22.19 Berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Olarieta	1956	U.A.Amil.	22.15	"monte"	
OLARTE		(Olarite)			*86-22, 86-30 etab. (Koadrila historiko baten izena izateaz gain, zehatzagobertan dagoen auzunearen izena da)
Olarte ^{*1587}	1538	"Lib.Baut."	3	"apellido"	"p. de olarte"
Olarte	1568	U.A.0107.1a	8	"termino"	1577an ere bai. 1644an ere bai, eta hortik gaurdaino dok. iturri guztietan. 229an "Olarite" ere bai.
Olarte	1771	"Lib.Hip."	16b	"cuadrilla"	"S.via Ferrea"
Olarte	1894	U.A.Finc.Urb.	45	"ca. y cio."	3.25ean "...habitante en la cuadrilla de Olarte"
Olarte	1894	U.A.Finc.Rúst.	19 b	"monte"	"Olarte junto a la casa. E.Casa propia". Olarte eremua oso zabala denez, zehaztu beharra.
Olarte	1902	U.A.Cat.1900	1.6	"ca. ó cio."	"Olarte n° 63"
Olarte	1926	U.A."Est.Cat."	16.10	"heredad"	Birritan.
Olarte	1940	U.A."Est.Cat."	9.3	"heredad"	"Olarte n° 63"
Olarte	1952	U.A.Finc.Rust.	16.1	"heredad"	
Olarte	1956	U.A.Amil.	13.4	"antuzano"	
Olarte	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.8	"pago"	
Olarte	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"tirando a Olarte, Solaurbe". Olart.-Bekoetxeoak "hasta Jez".
Olárte	2003	Launtxu	Ahoz.	"termino"	"Serán términos de Olárte".
OLARTE ABAJO		(Olarite)			
Olarte abajo	1894	U.A.Finc.Rúst.	30	"heredad"	
Olarte Abajo	1926	U.A.UM.0712.1	7	"heredad"	
Olarte Abajo	1940	U.A."Est.Cat."	20.3	"heredad"	
Olarte abajo	1952	U.A.Finc.Rust.	13.1	"heredad"	
Olarte abajo	1956	U.A.Amil.	12.43	"monte"	"Olarte abajo"
OLARTE ARRIBA		(Olarite)			
Olarte Arriba	1926	U.A."Est.Cat."	1.4	"monte"	
Olarte arriba	1952	U.A.Finc.Rust.	1.16	"pinos"	"Olarte-arriba"
Olarte arriba	1956	U.A.Amil.	1.31	"monte"	"Olarte" eta azpian"Arriba". Lehengo "Abajo" eta "Arriba y Abajo" agian Olarterekin erlazionatua.
OLARTEBARRIA		(Olarite)			
Olartebarría ¹⁵⁸⁸	1894	U.A.Finc.Rúst.	20b	"monte"	
OLARTEBASO		(Olarite)*			*86-21d
Olartebaso ¹⁵⁸⁹	1894	U.A.Finc.Rúst.	20	"monte"	
Olartebaso	1894	U.A.Finc.Rúst.	154	"heredad"	
Olartebaso	1926	U.A."Est.Cat."	1.3	"monte"	"Olartebasso"jarri arren, gero "Olartebaso"ere bai.
Olartebaso	1926	U.A."Est.Cat."	13.3	"monte"	a>e. Baina gaizki egon daiteke.
Olartebaso	1926	U.A.UM.0712.1	17	"monte"	Geroago idazmakina egindako erlazioan ere bai.
Olartebaso	1940	U.A."Est.Cat."	1.11	"monte"	Idazmakina. Bertan "Olartebarro", baina errakuntza izan daiteke. 8.3an ere bai.13.1.an "Olarte-baso"

¹⁵⁸⁶ Berandu konstatatua egon arren, Orozkon uste dut badagoela deitura gisa. Olari 'herrero' ? + eta (atz.pl.): 'donde el herrero'.

Olari 'herrero' jarri dut, lehen Olariaga barnean azaldu dugunarez arauerez, baina azeptzio hau ez dut aurkitzen Azkuerengan bilduta. Hemen errementari 'herrero' erabiltzen da.

Gereñu: "Olarieta, caserío de Amurrio. Barrio de Barambio", "Olarizu". Barrenengoak ere hiru tokitan aipatzen du.

¹⁵⁸⁷ *Ola* 'sel,cabaña, ferrería' + *arte* 'entre, espacio intermedio' : 'entre los seles/ cabañas/ ferrerías'

Zail samarra da erabakitzea zentzu zuzenena, zeren garaia aldetik aldatuz joan da. Alderdi menditsu dela jakinez gero, artzantzari lotuko genuke, baina beste aukera ezin da baztertu, lehen olak mendian egon baitziren.

Olarte toponimo oso zabalduta dugu. Orozkon ere badago.

Gereñu: "Olarte" bost tokitan aipatzen du (Laudiokoa barne), "Olartea" bitan.

Barrenengo: "Olarte" Aiarako bost tokitan.

¹⁵⁸⁸ *Olarte* + *barri* 'nuevo' + *a* (art.): 'el Olarte nuevo' (Agertzen den garaigatik, Olarte-k berezko nortasuna baitu).

¹⁵⁸⁹ *Olarte* + *baso* 'bosque, monte, terreno no labrado' : ' monte de Olarte'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Olarteveso	1940	U.A."Est.Cat."	8.9	"monte"	a>e.
Olartebaso	1952	U.A.Finc.Rust.	3.1	"monte"	Idazmakina: "...Garbe, Olartebaso, id, Chirrita". 13.4an eta 22.9an ere bai.
Olartebeso	1956	U.A.Amil.	13.5	"monte"	a>e.
Olartebaso	1956	U.A.Amil.	22.24	"monte"	"Aldapea Recalde Marquiluzo y Solobarri ('huerta' bakar bat moduan), Aurrecosolo, Ondibarriba, Irmino, Vivero Viejo, Isardio, Chirrita, Chirrita, Garbe, Olartebaso". 1999an "Cuad. Top. 8"-an ere bai.
Olartebáso	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"...del arroyo de Tardamonte yendo para Olarte, hay Olartebáso, luego está Kukusalde más allá, ¿Cómo has dicho? Kukusalde...cerca de Kukuza..."
OLARTEBURU		(Olarte)			
Olarteburu ¹⁵⁹⁰	1932	U.A."Est.Cat."	27.37	"monte"	
OLARTEGI		(Olarte)			86-29b
Olartegi ¹⁵⁹¹	1999	Cuad, Top 8	1.64	'rio'	"Rio Olartegi, rio Nervión y rio Delika"
OLARTEGIETXEON DO ¹⁵⁹²		(Olarte)			
Olartegiecheondo	1956	U.A.Amil.	12.26	"monte"	Olartegotxiondo izan zitekena, honetan argi dago idatzia jarritakoa.
OLARTEGOTXIA		(Olarte)*			*86-30a
Olartegochia ¹⁵⁹³	1563	"Lib.Baut."	28b	"apellido"	"myn. de larraçabal de olartegochia". 1565ean ere bai.
Olartegochia	1727	U.A.0506.4	247	"c. y c."	1747an "S. de Olartegochia el de Olarte gochia". 1795ean "Olartegochia"lau bider ,batean artikulurik gabe.1802an eta 1772an (Conc.) ere bai.
Olartegochia	1785	"Lib.Hip."	211b	"barrio"	
Olartegochi	1795	U.A.06010243.2	19	"c. y c."	1857an, 1861ean (L.Baut.) eta 1877an (Becer.) ere bai. 1965ean (Otsoa) "Olarte-Gochi"
Olartegochea	1802	U.A06010251.17	2	"casa/s"	"Olarte Gochea" ere bai, beste dok.batean. 1860an (L.Baut.) "Olartegochea abajo". (L.Baut.) bukaera"-ea/-ia" bera izanik
Olartegoche	1877	"Rgtro.Prop."	16.2	"monte"	Birritan, baina gero "Olartegochi" ere bai.
Olarte Gochi	1894	U.A.Finc.Urb.	105	"ca. y cio."	
Olartegochi	1894	U.A. Finc.Rúst.	20b	"monte"	
Olartegochi	1902	U.A.Cat.1900	1.12	"ca. ó cio."	
Olarteguchi	1926	U.A."Est.Cat."	1.4	"monte"	o>u . "Olarte Arriba"ondoren aipaturik.
Olartegochi	1926	U.A."Est.Cat."	12.12	"monte"	16.12an "arroyo de Olartegochi"
Olartegochi	1940	U.A."Est.Cat."	10.3	"heredad"	
Olartegochi	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"monte"	Idazmakina.21.3an ere bai.
Olartegochi	1956	U.A.Amil.	12.26	"monte"	"Fuerte(?) Olartegochi", baina "fuente" izan behar.
Olantegochi	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.7	"pago"	"Olantegoc-" n/r errakuntza
Olartegotxi	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai.
Olartegotxi	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Bekoetxeok (Olarte) ere bai.
Olartegótxi	2003	Launtxu	Ahoz.	"termino"	"Armúru... de esto de Olartegótxi viniendo para Llodio". Bekoetxe: "Juandegia, Enekoéne, Armúru, Olartegótxi, Sanagórta y allí abajo

¹⁵⁹⁰ Olarte + *buru* 'cabeza, parte superior' : ' cabecera de Olarte'

¹⁵⁹¹ Olarte + *egi* 'ladera' : 'ladera de Olarte'.

¹⁵⁹² Horrela jarri arren, Olartegotxiondo izan daiteke, zeren formaz dagoen Olarte+egi+etxe+ondo ez dugu uste izan daitekenik, honelakorik ez baitira agertzen. Gainera, dataketa kontutan izanik argi dago errakuntza bat dela.

¹⁵⁹³ Olarte + *goiti* ' de (por) arriba' + *a* (art.): 'Olarte el de arriba'

Ikusten denez, Gardeagoitia toponimoarekin berdin gertatzen dela, bustidura bat gertatzen zaigu, *goiti* > *gotxi* eginez. Berez, lehen aipatutako "Olarte Arriba" bera izan daiteke.

Bukaeran, gehienetan *ea* > *ia* gertatzen bada, hemen batzuetan alderantzizko bidea dugu, kasuren batean *gotxi-k* > *gotxe* eginez (barri > barre), baina ez dakigu erdararen eraginez den edo herrikoia goa dirudi e + a > ea > ia urratsaren kontrakoa bidea.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena Lekúna
OLARTEGOTXI- ARRIBA		(Olarate)			
Olarategochi arriba	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"Olarategochi de arriba", ondoren "Olarategochia de abajo" azkena artikuluz.
OLARTEGOTXI- BEKOA		(Olarate)			
Olarategochia	1775	"Lib.Hip."	111	"ca."	Gero "Olarategochia de abajo" agertuko da.
Vecoa ¹⁵⁹⁴	1775	"Lib.Hip."	111	"cia."	
Olarategochia de abajo	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"Olarategochia de abajo". 1852an (I.Baut.).
Olarategochia abajo	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"Olarategochi abajo" artikulurik gabe.
Olarategochi becoa	1894	U.A.Finc.Urb.	214	"ca. y cio."	
OLARTEGOTXI- BURU		(Olarate)			
Olarategochiburu ¹⁵⁹⁵	1802	U.A.06010252.2	104	"paraje"	1802ko beste dok. batean ere bai.
OLARTEGOTXI- ONDO		(Olarate)			
Olarategochiondo ¹⁵⁹⁶	1926	U.A."Est.Cat."	9.5	"monte"	86-30a (Berbera 1952an "Olarategochi" gisa) "Olarategochi ondo": "Eguena...antuzano, id (Olarate)...heredad, id... huerta, Orbecosola, Aldaico-Sola, Errequeta, Armuro-Aldea, Errequeta, Lecuna, Talea, Olartegochi, Tontorre, Olartegochi ondo, Obieta, Urculla –S. regato-, Rotondo –S. regato-,
OLASTAGATXU		(Olarate)			
Olastagachu ¹⁵⁹⁷	1926	U.A.UM.0712.1	41	"monte"	"Olastagachu" gero idazmakina "Olastagachi", baina azken hau gaizki omen dago.
Olastagachu	1940	U.A."Est.Cat."	20.1	"heredad"	27.73an ere bai.
Olastagachu	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	"Aldapea, Olastagachu –mugakideak olartearrak dira-, Solobarrena, Alday, Azquigorta, Taliga, Olartegochi –mugakideak olartearrak, baina ez Olastagatxukoak-..."
Olastagachu	1956	U.A.Amil.	12.42	"heredad"	Zalantzakoa. Askigorta aldean. Ondo idatzirik.
OLAZAR		(Olarate)			
Olazar de Olarte ¹⁵⁹⁸	1811	"Diezm."	5	"casa/s"	"La de Olazar de Olarte"

¹⁵⁹⁴ Olartegotxia + *beko* 'de abajo' + *a* (art.): 'Olartegotxia de abajo'

Ikusten dugunez, toponimo bat fosilizaturik dagoenean itsaten zaio gehiari bat, azkenengoari artikulua jartzen zaiola, baina lehena fosilizaturik dagoenez, ere du, hau da, "Olarategochia Vecoa".

Bi hizkuntzetan agertzen zaizkigu konstatazioak.

¹⁵⁹⁵ Olartegotxi + *buru* 'cabeza, parte superior' : 'cabecera de Olartegotxi'

¹⁵⁹⁶ Olartegotxi + *ondo* 'junto a, cerca' : 'junto a Olartegotxi'

1868ko eskritura batzuetan "Olarategochiondo". Berdin geroagoko beste batzuetan.

¹⁵⁹⁷ Beranduko konstatazioak honek bakarrik ditu, gure ustez, bi atal zalantzarik gabekoak, hasierako *ola* eta bukaerako *gatz* 'difícil,...'. Pentsatu ere, "Olaragatxu (Olaragatxu)" izan zitezela pentsatu egin dut, baina ez omen da berbera.

Mitxelena: "tz(e) suf. equivalente a -tza: Aldaz, ...Larraz, Olaz...", baina tarteko t hori betegarria izango litzateke?

Gereñu: "Olastacoeguia, 1540, término de la mojonera de Contrasta". Hau ikusirik, behintzat bi ondorio berri ditugu, alde batetik Olasta-k beste konstatazio bat duela eta bestetik Gereñuk aipatzen duen honetan beste atalak oso gardenak direla.

Azkue: "Olasta: 1º (G-ori), pequeño oleaje que levanta el viento...". Baina hau ez dut uste honi egokitu daitekenik, Orion itsasoa baitago eta edozelan ere ez du indarrik ez zentzurik toponimo bat sortzeko. Dena dela, Orozkon ureolak 'aguas bravías, riada...'. Hau diot, zeren askotan gatxu urarekin zerikusirik duten elementuekin baitoa.

¹⁵⁹⁸ *Ola* 'sel, ferrería...' + *zar* 'viejo(a)': 'ferrería vieja'.

Ola 'ferrería'-tzat hartu dugu, zeren Katuxan egon da Laudioko olarik 'ferrería' zaharrenetarikoa bat.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Olazar	1847	"Lib.Baut."	265	"casa/s"	
Olasar de Catuja	1855	"Lib.Baut."	55	"casa/s"	
Olasar	1876	"Estadística"	9b	"termino"	
Olazar	1894	U.A.Finc.Urb.	37	"ca. y cio."	
Olazar	1894	U.A. Finc.Rúst.	37	"heredad"	Katuxa aldean dirudi. 37b-an "ruinas"(Clase de fincas) arloan jartzen du. "O.Rio Nervión"
OLBIDE		(Olarte)*			*86-22c
Olvide ¹⁵⁹⁹	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz	"termino"	"después de Kurse...a la vista Olarte... Launtxukoak ere bai.
Olvide	2003	Launtxu	Ahoz	"termino"	"Iturrieta si, está debajo de Olvide pero mirando a los caseríos de abajo...es unos castaños viejos". Bekoetxe: "Más arriba de todo (Armuru...), el alto es Olvide, pero Olvide es la campa, un hayal que había...ahora hay un pinar"
ONDERAS		(Larra)			86-22b~ Ikus ORDELAI berbera baita, jabea, zabalera eta toponimoen ordena ikusiz gero.
Onderas(LA) ¹⁶⁰⁰	1940	U.A."Est.Cat."	6.2	"heredad"	Mugarri aurretik aipatuta. "Onderas...mitad robles, restante tierra labrada... (Ordelay 1894) -S. Terreno propio, E. Camino carretil-; Mugarri, Asqueta, la Fuente, Aransolo, Tejera ...robles...- N. E.O. terreno propio-, Eguicobasoa -N. O. terreno propio, S. Camino carretil-, Mugarri"
Onderas	1952	U.A.Finc.Rust.	17.4	"monte"	Mugarri ondoan. "Onderas -E. Camino carretil-, Mugarri, Asqueta..."
ONDIBARRIBA		(Larrazabal)			86-21a~ Behintzat jabego bereko ondoko toponimo hau horrela agertzen da: "Undio 1894, Audio Arriba 1924ko 6.6 eta 6.8an, Ondivarriba 1926, Undio Arriba 1940, Ondibarriba 1952, 1956". Ikus UNDIO GOIKOA
Ondivarriba	1926	U.A."Est.Cat."	3.2	"monte"	Izardui aldean. "Isardio, Aurrecosolo, Landasar, Saldundio y Rotalde, Aispocure -E. Camino-, Ondivarriba, Burbuçegui, Sarduygoicoa, Irimino, Goicolupeceta..."
Ondibarriba ¹⁶⁰¹	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"monte"	Idazmakina. Izardui aldean: "Aldapa, Aurrecosolo, Landazar ("Landazar" da), Salsundio, Guipuzcuren, Ondibarriba, Buburçegui..."
Ondibarriba	1956	U.A.Amil.	22.24	"hhuerta"	"Aldapea Recalde Marquiluzo y Solobarri ('huerta'

Gereñu: "Olazar (1717), cueva de Salmantón. Monte de Mártioda-Los Huertos. Campa en Olaeta. Término de Ondátegui".

Barrenengoak Aiarako lau tokitan biltzen du toponimo hau, hauetariko bati, Amurriokoari "Ollazar" aldakia aipatuz.

¹⁵⁹⁹ Oso beranduko konstatazioa, Olabide izan dezeku, edo agian ikusitako Obide-ren aldakia (sarritan ez dagokion lateral sartzan baita 'acuerdo' > 'alcuerdo'), baina gaizki egongo litzateke. Ikus "Obide" honetaz Ubide (ur+bide) etortzea posible ikusten baitut. Cuad. Top. Zuia: "Olvide" 49 orr. "Olgain" 105 orr.

Dena dela, Gereñuk haxe diosku: "Olvide, labrantío de Manurga", "Olbitaran". Baita "Olabidea 1669, Olabiscar" ere.

"Cuad. Top.8" delakoan "Olvide" ere agertzen zaigu.

Azkue: "Ol (AN, B,...), tabla..."

Agian "Olvide"-rekin "Egurbide"-ren parekoa izango genuke: 'camino (para acarreo) de madera'.

¹⁶⁰⁰ Horrela jarrita egon arren, ez dut uste *ondo* 'junto a, cerca' -ri loturik dagoenik 'cercanías' gendakeela, baizik eta 'honderas'-adierarekin, hau da, leku batean bekoa aldearekin, sakontasunarekin, nahiz eta hitz hau hiztegietan agertu ez...

Gereñu: "Hondo, El (muy corriente...)", "Hondonada, La", "Hondonero 1721", "Ondona...Ondura, Onduraz".

Barrenengoa: "Hondera de Orbe, ...Hondonada..., Hondonera".

Gereñu eta, batez ere, Barrenengoarena ikusirik baieza dezakegu hasieran susmatutakoa.

¹⁶⁰¹ Argi ez badago ere, toponimo hau eta ondorengoa, lehengo 'hondo, fondo'-ri lotu daitekeela. Geroago ikusi dudanez, "Undio Arriba" baino ez da. Agian "Undio arriba > Ondibarriba".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					bakar bat moduan), Aurrecosolo, Ondibarriba..." Izarduin.
OÑATEONDO Oñateondo ¹⁶⁰²	1952	(Goienuri) U.A.Finc.Rust.	9.6	"heredad"	Zalantzazkoa.Deitura gisa noizbait agertu, baina toponimo bezala inoiz ere ez.
OÑOLA		(Olarte)*			*86-30a (2005ean ikusi dudanez "Mapa Topográfico Nacional -86-II) delakoan, Oñola Orozkon dago, Laudiotik hurbil, apur bat gorabehera 43° 06' eta 2° 28' 15" koordenadetan). "linda con Llodio,pero pertenece a Orozko, del regato Sanagorta para allá..."
Oñola ¹⁶⁰³	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"monte"	"Oñola no es ahí, es Orozko debajo de Larragórrí". Bekoetxe: "Oñola los montes de Amurrio, donde esta Kortáun y el monte de Legazár que le llaman y luego Oñola ¿Eso es Amurrio? Si Amurrio.¿Oñolagoiko...? ¿Oñolagóiko si más pa(ra) acá!"
Oñóla	2003	Launtxu	Ahoz.	"monte"	
OÑOLAGOIKO Oñolagoiko ¹⁶⁰⁴ Oñolagóiko	1994 2003	(Olarte)* Bekoetxe-Olar. Launtxu	Ahoz. Ahoz.	"termino" "monte"	*86-30a "es Orozko..." "Oñalogóiko, también claro, hubo un pinal". Bekoetxe: "Oñola los montes de Amurrio, donde esta Kortáun y el monte de Legazár que le llaman y luego Oñola ¿Eso es Amurrio? Si Amurrio.¿Oñolagoiko...? ¿Oñolagóiko si más pa(ra) acá!"
ORBE		(Goienuri)*			Kat. 387. zk., *61-61b (Ikusi ahal izan dudanez,Okondo/Laudio mugako bidegurutze bat da – apur bat gorabehera, iparraldetik Obietara, ekialdetik Santaluziara, hegoaldeko Dubiriserara eta mendebaldeko Aspurura egiten du-, bertan haritz lehor bat dagoela)
Orbe ¹⁶⁰⁵	1550	"Lib.Baut."	9b	"apellido"	1582an "d. de orbe" bitan. 1574an,1585ean "g.

¹⁶⁰² Oñate + ondo 'junto a, cerca' : 'cerca de, junto a Oñate' . Honela itzuli dut, zeren Oñate ez zaigu agertzen toponimo gisa, bestela *oiñ* 'pie' + *ate* 'puerta, puerto de montaña' izango ginateke. Oñate itzulpena hasiera batean alde batera utzi dut, baina gero Oñola eta Oñolagoiko ikusterakoan, *Oñ* + *ola* dutela, lehenengo atala *oin,oiñ, oñ* 'pie' izan daitekeela pentsatu dut, zeren beste askotan bezala gorputaren zatiak orografian erreferentzia gisa agertzen baitira (Buru, bizkar,...). Dena dela, arriskutsua izan daitekeelakoan, konprobatu dut zer dion Mitxelenak honetaz: "oin 'pie' : Oñaderra, Oñaderra...Extraña en este apellido la presencia del artículo, si así debe interpretarse. Un primer elemento oñ(a) se presenta en varios apellidos: Oña, Oñatibia, Oñaz. Quizá tenga aquí el sentido de 'pie del monte', que Azkue atribuye entre otros a oin. Este parece ser el primer elemento de Oñate; la dificultad para identificar el segundo con ate, como últimamente hace M. de Lecuona...estriba en que Oñati no sólo es la forma popular del topónimo, sino también la oficial antigua...1466...". Beraz, baieztaturik daude lehengo susmoak.

Uste dut ez dagoela zalantza Oñate 'pie de puerto'-tzat hartzeko, zeren Mitxelenak aipatzen duen "Oñati" forma herrikoia eta ofizial zaharra, lehendik izan ahal du bukaeran deklinabideak batzuetan eragiten duen itxidurak.

Aurreko multzoan "Begoña" toponimoa sartuko litzateke.

Buruz hitz egiten dut, baina Erdi Aroko leinu famatu hura, Onaztarrak 'oñacinos' edo, oinez 'a pie'- hitzatzik zetorrela azaltzen omen zuten.

Gure Donibane Garazi "San Juan de Pie de Puerto" gaztelaniaz dugu.

¹⁶⁰³ Oñ 'piede de monte' (Azkue) + ola 'sel, cabaña, ferrería' : 'sel/cabaña/ferrería del pie de monte' .Ikus Oñateondo.

Lehentxoagoa azaldu dudanez, izen honek Donibane Garaziko gaztelaniazko forma den 'San Juan **de Pie** de Puerto'gogoratzen dit eta badago ere antzekoren bat.

¹⁶⁰⁴ Oñola (Ikus) + goiko 'de arriba' : 'Oñola de arriba'.

¹⁶⁰⁵ Ikusi dugunez, zenbait kasutan hasierako g frikatiba galdu edo itsatsi egiten dela (aspiraketa kutsua edo): "Gujuli/Ujuli (Goiuri)", "Gogembarrena 1819 >Ogembarrena 1826(Goienbarrena?)", Gipuzkoa/Ipuzcoa, Garbizu/Arbizu, Gereñu/Ereño pentsatu egin nuen "Gorbea> Orbea" erlazioaturik egon zitezkeela.

Dena dela, ematen dit "Orbe" beti tontor bati erantzuten diola, agian beti Gorbea/Orbea kontutan izan dudalako. Gainera, Laudioko hau nahiko altua dago.

Muxikak aipatzen du toponimo hau Bergaran baserri izen gisa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Orbe	1772	U.A030501.11	7	"campa"	de horbe". -orbe/-ojenbarrena aurretiko grafema bera dela, (h/g)? 85/80b-an "h(g)orbe. Sipikando ondoan. 1772an bitan ere bai: "a la parte de arriba de la casa de aspuru"
Orbe (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	231c	"monte"	Bi muga ditu Dubiris aldean lurak dituzten jabeekin. Bertako toponimoen artean dago. Dubiriz aldean.
Orbe (GO)	1924	U.A.Cat.1900	6.16	"monte"	Idazmakina.
Orbe(GO)	1940	U.A."Est. Cat."	13.21	"monte"	
Orbe(GO)	1952	U.A.Finc. Rust.	5.3	"monte"	
Orbe	1956	U.A. Amil.	2.4	"heredad"	
Orbe	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	2.2	"pago"	
Orbe	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	16A. "monte de Okendo". Lekandazarrekoak "de Mendieta para arriba". Beaskokoak "cerca Aspuru". Dubirisekoak: "linda Okendo/Llodio". Mendibilekoak: "cerca Dubris"
Órbe	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Orbe sí, cerca Aspúru y encima Dubiris, el alto ese, el camino que viene de Okendo a Santaluzía". Dubiris II: "Orbe – a la izquierda en el límite con Okendo... Orbe un poco más acá...entre Aspúru y los caseríos de aquí, el crucero de ahí, hay un roble grande, que muchas veces cuando hay marcha suelen poner ahí una señal... La Koskórra al lado de Orbe". Aspuru: "Orbe entre Llodio y Okendo"
Órbe	2004	Aspuru II	Ahoz.	"termino"	"...roble...Orbe...un poco más arriba (del caserío de Aspuru), próximo al mojón divisorio..."
Órbe	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz.	"termino"	
ORBEKOA		(Olarte)*			*86-14c
Orbecoa ¹⁶⁰⁶	1772	"Lib.Hip."	63b	"ca. y cia."	72an ere bai. 266b-an "Orveco". 318b-an "Orbeco"
Orbeco	1799	U...06010237.13	17	"c. y c."	1811n (Diezm.) "La de Orbeco". 1830ean, 1858an el de Orbeco, Orbeco". 1864an (R.Prop.) eta 1790ean ere bai.
Orbecoa	1800	U.A.06010249.5	11	"c. y c."	Artikuluz.
Orbeco	1894	U.A.Finc.Urb.	64	"ca. y cio."	1902an ere bai.
Orbeco	1902	U.A.Cat.1900	1.15	"ca. ó cio."	
Orbieko	1979	"Map.Top."	1	"cio."	
Orbeko	1979	"Map.Top."	1	"cio."	D-3.
Orbeko	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	"El jaro de Orbeko" Larrazabalen, baina ez da lekuaren izena, aurreko jabea Orbeko baserriko

Gereñuk " Orbe, 1750, labrantío en Guilarte. Monte de LLodio...Orbea, 1519, labrantío de Betolaza...Orbia, termino de Adana".

Barrenengoa: "Orbe-Amurrio, Llantenno/Okondo/Retes de Llantenno. Var. Urbe (Llantenno).- Et.: 'debajo de la cumbre' de or 'cumbre eminencia' ", " Orbea-Amurrio,...Orbealde, Orbegotxi, Orbeguti..."

Suitzan badago ere gailurren artean Orbe izeneko ibaia, honekin agian latinetik etor litekela ere pentsatu dut, *orbe* munduaria erreferentzia eginez. Aurreko abiapuntutzat harturik Corominasengan "Orbe 'mundo', 1438. Tom. del lat. *orbis* 'circulo', 'disco', 'rueda'..." irakurri dut, baina ez dirudi egokitu ahal denik gure toponimoiei. Dena dela, badaude borobiltasunari erreferentzia egiten dieten toponimoak: Basoboribil, Mendibil...

Pentsatzen dut lotzekotan goi-ri egin daitekeela [gora 'arriba', 'alto' (ekialdean) /gara ere, nire ustez, gauza bera liteke, Garamendia >? Garmendia]. Beraz, gor >or 'alto, altura' + be 'parte inferior' : 'debajo de lo alto' litzateke.

Balmasedan badago Garbea deitzen den tontor bat, Gorbea izenari lotura zuzena izan daitekeela.

Ondoren, Mitxelenak dioena begiratu dut, agian hauxe zen lehenik egin behar nuena, eta hauxe dio: " oru, orube 'solar' : Orue, Oruezabal, Orueta, Oruezabaleta; Orube. Es posible ver una forma de composición or- en Orbe, Orbea, Orbegozo, Oregui. Gorostiaga...piensa al parecer en lat. orbem...no sé si el orbe 'redonde' que cita está atestiguado o no como palabra vasca..."

Okondon badago Orbe deitutako mendi bat, nahiko nabaria dena. Mendi kate baten ondoan, bera lerdan eta nabaria da bere tontorrarekin, esan nahi dut nahiko bereiztua dagoela, beraz, gailurraren zentzua ondo letorkio.

M. Etxebarriak Zeberion "orbétzu" biltzen du. Fuent.Doc.78 (1511): "Orbeçua" 87 orr... Manu "orbétzu"

¹⁶⁰⁶ Orbe + ko (tok.gen.) + a (art.): 'la (casa) de Orbe'

Nabaria denez, leku-izenak berezko nortasuna hartzerakoan artikulua galdu egiten du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Orbéko	2003	Launtxu	Ahoz.	"cio."	zenez, du izen hori. "...aquello es Orbéko...". Ameztoiuko: "La casa de Orbéko".
ORBEKOSOLOA Horvecosoloa ¹⁶⁰⁷	1894	(Olarite) U.A. Finc.Rúst.	138	"heredad"	86-29b Juan de Egia aldean: "Aldapa, Horvecosoloa, Soloa, Errequeta, Armurualde, Errequeta, Esquiñe, Lecuna, Talea..."
Orbecosoloa	1926	U.A."Est.Cat."	9.3	"heredad"	"Eguiena, id(Olarite), id, Orbecosoloa, Aldaico-Soloa –E.O. camino,-..."
Orbecosoloa	1940	U.A."Est.Cat."	12.9	"heredad"	"Aldapa, frente de la casa, Orbecosoloa, Aldaico-Soloa, Errequeta, Armuru-Aldea, Errequeta, frente d la casa, Lecuna, Talea..."
Orbecosoloa	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"heredad"	Zalantzazkoa.Idazmakina egon arren, errakuntza "Orbecosola"jarri baitute, Orbecosoloa jarri beharrean.
Orbecosoloa	1956	U.A.Amil.	12.26	"heredad"	Juan de Egia: "Aldapa, Orbecosoloa, Lecuna, Fuente de Olartegochi, Tontorra, Olartegochiondo, Obieta, Urcullu,
ORDELAI Ordelay ¹⁶⁰⁸	1894	(Larra) U.A. Finc.Rúst.	179	"heredad"	86-22b~ Ikus ONDERAS berbera baita, jabea, zabalera eta toponimoen ordena ikusiz gero. Asudio aldean. "Ordelay 705 areas, Mugarri, Usqueta 104,36 areas, Lafuente, Aransasolo 68,16 areas-O. Camino-"
ORIOZAR Oriorzar ¹⁶⁰⁹	1740	(Larra) U.A.06010214.1	1	"c. y c."	1717ko textu bat txertatua. Sei bider. "quad. Larrea (Yglesia antigua de San Bartholome"
ORMABARRI Hormabarri ¹⁶¹⁰	1894	(Olarite) U.A. Finc.Rúst.	135c	"monte"	

¹⁶⁰⁷ Orbe + *ko* (tok.gen.)+ *solo* 'heredad' + *a* (art.): 'la heredad de Orbe'

1868ko eskritura batzuetan "Orbecosoloa".

¹⁶⁰⁸ Batean bakarrik dugun konstatatua toponimo honek ez digu eskaintzen aukera gehiegi. *Orde* eta antzekoekin ez diogu bilatzen zentzurik, ez eta *lai* izan daitekeen bukaerarekin (Laisolo toponimoa dugu). Beste zerrendak ikus ditzagun:

Gereñu: "Ordeiaurra 1716, labrantío de Chinchetru", "Ordeya, 1820, labrantío de Alegría", "Ordez",..."Ordi".

Azkue: "Orde: 1º (Bc...), pago, compensación, sustitución..."

Gereñurena eta Azkuerena ikusirik ematen du lur-lantzeari loturik izan daitekeen egoera bat dela, Errentasolo (batzuek esan zidaten Errotasolo zela, baina errenta 'alquiler' uste dut adierazi lezakela) Laisolo kasuan bezala.

Ez dut uste "Ortuzelai"-ri lotu dezakegunik, kokapena aldetik urrun daude eta fonetikoki ez dugu nahiko testigantza.

¹⁶⁰⁹ Dakigunez, *orio* 'aceite' da alderdi hauetan, baina Azkuek aipatzen duenez, bedarraren bati ere bai: "Orio-bedar (B), hierba parietaria". Mitxelena: *ori(a): Oria, Oriamuno, Ori(b)ar, Oribe, Orio, Oriundo...En algún caso (Oribe) quizá sea var. de uri; no parece, de cualquier modo, que tanga la menor relación con (h)ori 'amarillo'. Han relacionado Orio con *ur* Moguel y Garate..."

Bigarren atalak ez du eskaintzen zalantzarik, bertan *zar* 'viejo,a' baitago.

Gereñu: "Oriosolo 1696, heredad de Oreitia", "Orioste", "Orisol". Badaude ere "Urisolo, Urisola, Urisolo (ugari). Ikus daitekeenez, kasu gehienetan u > o urratsa nabaria da, baina lehenengoan argi dago, beraz, hipotesirik egokiena Azkuek aipatzen duen landarerena litzateke. Gipuzkoako Orio herria genuke ere.

¹⁶¹⁰ (H)orma 'pared, muro' + *barri* 'nueva' : 'muro, pared nueva'

Lehen esan dugunez, Orozkon "-Ormea, harrikaz egiten dana!" (Besteak beste, soro artean egiten zirenak, azkenengo hau emazteak esanda)

Nire ustez, bidezkoagoa iruditzen zait 'muro', 'pared' baino, zeren lehena erreferentzia askoz zabalagoa du inguruan, bigarrenaren etxeari mugitzen zaiola.

Azkue: "Orma: 1º (Bc), pared..."

Mitxelena: "orma 'pared'...Ormaechea, Ormaondo, Ormazabal..."

Gereñu: "Ormabarri 1739, labrantío de Elburgo. Heredad de Murua", "Ormabarria (1688), término de Amárita", "Ormabe, Ormabea..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ormavarri	1940	U.A."Est.Cat."	3.5	"heredad"	Idazmakina.
Ormavarri	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"monte"	
Ormabarri	1956	U.A.Amil.	12.2	"monte"	"Ormabarri" idatz makinaz, eta gero eskuz zuzenduz "Ormavarri" jarrita.
ORMETA		(Larrazabal)*			Kat. 723. zk., 86-13a
Ormetta ¹⁶¹¹	1783	"Lib.Hip."	185b	"termino"	Lehenengo batean kokaeraz "Orueta"-z pentsatu arren, "m"argia dago, eta gero "Orueta" ere agertzen da idatzirik
Hormetta	1785	"Lib.Hip."	211	"paraje"	
Ormeta	1926	U.A."Est.Cat."	2.6	"castañal"	16.8an ere. Oruetatik hurbil?
Omata	1940	U.A."Est.Cat."	24.46	"monte"	r inposiboan galdu.
Ormeta	1952	U.A.Finc.Rust.	16.8	"pinos"	16.9an ere bai.
Ormeta	1956	U.A.Amil.	16.23	"monte"	
Ormeta	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"monte"	"proximo a casa". Kastañiza Goikoll.ak "tirando para Pagolar".Lekandazarrekoak: "encima fuente Sapuela"
Orméta	2003	Bekoetxe	Ahoz.	"monte"	"Encima de Sapuela es Orméta o Yarrítu... en escritura viene Yarritu o Ormeta, pero decimos siempre Orméta"
Orméta	2014	Bekoetxe	Ahoz.	"monte"	
OROZKO		(Kanp.Top.)*			*86-14 (Orozko herriak Laudio mugatzen du ekialdetik, eta bertatik datorren ibaiari, gehienbat, Orozko eta Altube deitzen zaio)
Orosco ¹⁶¹²	1412	"Bien. e Fort."	116	"localidad"	Gutxienez zazpi bider agertzen da eta beti "Orosco" idatzirik.
Orozco	1911	U.A.Cat.1900	3.24	"rio"	Gaurko "Altube" deitutako erreka dena.
Orózko	2003	Launtxu	Ahoz	"pueblo"	
ORSURTETA		(Goienuri)*			Kat. 568. zk., *86-06b
Osauteeta ¹⁶¹³	1568	U.A.0107.1a	6b	"monte"	"Osaute eta"

Barrenengoa: "Ormobarre...pared nueva'...orma...barri..."

Muxika: "Ormabarri...Orma- (pared, lat. formam)..."

¹⁶¹¹ (H)orma'muro, pared' + eta (atz.pl.): 'donde el muro'

¹⁶¹² Hitz hau egungo ahoskerari dagokio. Mitxelena: " *oro de sentido indeterminado, en Oro, Oronoz, , ...Orozco, Orozqueta; Mendioroz..."

Argiena, leku-denborazko genitiboa (ko) omen dugu.

Gereñu: "Oro, Fuente de (1878), término de Osma. Ermita y peñas de Zuya", "Orobato", Orobe, término en mojonera de Salvatierra-Alzania", "Orobiarte, 1849, término montuoso de Manurga", "Oroburo"... "Oroldoya", azken hau goroldio-ri lotu daiteke.

Muxika: "Orolekueta".

Itxuraz leku menditsu bat adierazi daiteke, baina ez dugu horren garden.

Deitura gisa, ezagutzen nuen euskaldun bat deitura hori zuela, baina kuriosoki Sevillako batzuek badute deitura hori. Beste kasu batean "Saltarriaga" deiturakoak hiri horretara joan ziran XVI. inguruan konstatatua dugunez, beraz, ez omen ziren hain arraro leku-aldatze hauek.

¹⁶¹³ Grafia aldetik nolabaiteko tinkotasun eza dugu, baina horrelako kasuak ere ikusiak ditugu hemengo toponimian. Gainera, badago honelako toponimo Gipuzkoa aldean, Oztarte edo antzeko zerbit.

Etimologia aldetik, ez dakit zergatik, intuizioaz edo, pentsatzen du *otso*'lobo' + *urte*(era) 'salida' + *eta* (atz.pl.): 'la salida del lobo', izan daitekeela. Lekuko batek dioskuenez: 'el padre,...visto pisadas de oso...' . Azkuek aipatzen du artz (B) 'oso', baina agian hemen dagoen izena *orso* (l. ursu) da, elkarketetan sartzerakoan orsa- ematen duela, nahiz eta azken testigantza grafia *otso* -ez pentsarazi. Kantabria eta Bizkaia arteko mugan badago horrelako izen bat "Saltacaballos" edo antzeko zerbit. Navarro-Velilla: "Portillo de los Lobos" 108 or.

Sallent del Gallego inguruan (Huesca-ko Pirineotan) leku bati "paso del oso..."deitzen zaio. Toponimian oso arrunta dira "Lobera" eta antzeko toponimoak.

V. Fdez-ek "LosTemplarios..." liburuan 36 orr. "...pieza...echaurte". Nire ustez, 'a la salida de casa' izan daiteke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Osaurteta	1740	U.a.030501.1	5	"campa"	Bost bider. 1741ean "Osaurteta". 1783an "Osaurtetta, Osaurteta..." . "Camaraca, Yermo..." inguruan.
Orsauteta	1741	U.A.030501.2	7b	"campa"	9b-an "Amestuigana Orsauteta a Camaraca". o bokala hiruki bat txapela moduan duelarik.
Orsausteta	1741	U.A.030501.2	25b	"campa"	35ean ere bai. 40n-an "Orsausteta" ere bai.
Usaurteta	1743	U.A.030501.3	4	"campa"	Birritan. Imprintaz. o>u.
Orzauteta	1749	U.A.030501.6	1b	"campa"	Hirutan. 1751n ere bai.
Orsauseta	1751	U.A.030501.7	4	"campa"	"Orzauseta" birritan ere bai.
Ozaurteta	1751	U.A.030501.7	4	"campa"	1758an "Ozaurtetta, Ozaurteta" azkena sarriago agertzen dela, aurrekoa baino.
Osaurseta	1751	U.A.030501.7	12	"campa"	
Ozaurtetta	1775	"Lib.Hip."	120	"termino"	
Osaurteta	1877	"Rgtro.Prop."	16.1b	"finca"	
Otxorteta	1979	"Map.Top."	1	"monte"	G-4.
Otxorteta	1994	Beasko	Ahoz.	"monte"	"el padre,...visto pisadas de oso...la vaguada". Isusikoak "...pero un maestro de Llodio Osorteta".
Otxorreta	1994	Altamira	Ahoz.	"termino"	Nagusia: "Otxorteta", semeak: "Otxorreta". Sallent del Gallego inguruan (Huesca-ko Pirineotan) leku bati "paso del oso..."deitzen zaio.
Otxortéta	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Los de Aréta le llaman a un sitio La Primera Lándá, La Segunda Lándá... Sí, nosotros (lo) conocíamos como Otxortéta ...una esquina de abajo...sería la Segunda"
Osortéta	2003	Isusi	Ahoz.	"termino"	
Txortxéta	2003	Areta	Ahoz.	"termino"	"La primera Lándá, La Segunda Lándá llamamos los de aquí, pero los de Santaluzía llaman Txortxéta, Txortxéta . Los de aquí primera y segunda Lándá"
Otxordéta	2003	Solloa	Ahoz.	"termino"	Hasiera betean aipatzen du "Santana" gainean "Segunda Landa " dagoela. Geroago dio Oletatik Aretarantz Otxordeta dela, eta "segunda Landa" Goikoganarantz dagoen bidegurutzea,
Otxortéta	2014	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Zona amplia"
ORTILDIBURUI		(Larrazabal)			
Ortildiburui ¹⁶¹⁴	1778	U.A.06010220.7	0	"paraje"	Izardui aldean. Hasierakoa o/u?
ORTUALDE		(Larrazabal)			
Ortualde ¹⁶¹⁵	1793	U.A.06010235.1	182	"robleal"	"varrio de Izarduy"

Fonetika aldetik hasierako bokalak tinko iraun du kasu batean salbu, horren azalpena izango litzateke latineko ursu-tik etorritz gero, dena dela, euskaraz horrelako aldaketa sarritan gertatzen da.

Rs talde kontsonantikoa (Ikus Ondorioak) batzuetan gorde egiten da, besteetan ziztukariaren aldea jotzen da (z,s), egungo testigantza afrikaria (tz) dela.

Au diptongoak askotan gertatzen denez, monoptongatu egiten da, *o* eginez.

Inglosiboan dagoen dardarkaria noizbehinka jausi egiten da: "Osautetta /Osaurteta". Kasuren batean ziztukariarekin trukatu agertzen dela.

Bidezkoa irizten zaidanez, toponimo ugari ditugu honen modukoak:

Muxika: "Otzasuloeta,...Otzategi..."

Gereñu: "Ochateguia,...Ochateta,...", "Osaurte, 1706. labrantío en Otaza.1708, término en San Román de San Millán..."

Barrenengoaren ez dut aurkitzen toponimo bera.

¹⁶¹⁴ Goiz dokumentaturik egon arren, ez dago antzekorik Mitxelenarengan, ez eta Azkuerengan. Bukaeran, agian, *buru* 'cabeza' eta artikulua izan dezakegu, Orozkon buruan >buruen> buruin 'en la cabeza'

Gereñu: "Orticibela 1741", "Orticobaso".

Barrenengoak ematen du argigarri izan daiteke datu bat: "Ortigutxi...Var. de Artigitxi", zeren hasieran o/a bokalen arteko trukaketak ikusi ditugu.

¹⁶¹⁵ Ortu 'huerto, heredad pequeña' + alde 'parte, lado...' : ' parte, lado del huerto'

Lehen ere, esan dugunez, Orozkon *ortu* deitzen zaio etxeko soroari, bertan kipula, porru eta abar ipinten direla.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ORTUBE		(Larra)*			*86-14d
Ortube ¹⁶¹⁶	1745	U.A06010211.27	2	"castaña"	"alrededor caseria de Gurrupide"
Hortube	1894	U.A. Finc.Rúst.	61b	"monte"	"S.Arroyo". 232g-an Larra?
Ortube	1894	U.A. Finc.Rúst.	85	"monte"	
Ortuve	1900	U.A.Cat.1900	2.2	"monte"	
Ortube	1926	U.A."Est.Cat."	9.2	"monte"	Hasierako bokala o/a? . Zabaleberrio aldean. 9.8an "Ortube"argi idatzia, Aranguti aldean.
Ortute(Basaurbe)	1926	U.A."Est.Cat."	12.21	"monte"	"Ortute, Basaurbe" jarraian idatzirik.
Ortute	1940	U.A."Est.Cat."	10.6	"heredad"	24.4an idazmakina. "O. Robledal Arestui". 27.82an "S.regato"
Ortute	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"heredad"	7.5ean "Ortute" eta "Ortuve". 9.1ean "Ortute", Larran . 9.2an, 9.8an eta 21.1ean ere bai.
Ortute	1956	U.A.Amil.	7.7	"monte"	21.3an "N. Jaro Arestiu"
Ortute	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	35B.Basaurbe aldean.
Ortute	1994	Gurrupide	Ahoz.	"termino"	"barranco de Berrio a La Cadena ...encima La Cadena". Arangurengoek "Zabaleberrio azpin..."
Ortúbe	2003	Gurrupide	Ahoz.	"termino"	"Ortúbe, si...". Berrio: "Ortúbe, y todo eso..."
ORTUBURU		(Areta)			86-14~
Ortuburu (Areta) ¹⁶¹⁷	1801	"Lib.Hip."	328b	"paraje"	"Areta", "con heredad llamada Aldapa" muga egiten duenak.
ORTUBURU		(Barbarabekoa)*			Kat. 1221. zk., *86-14a
Ortuburu(Barbara)	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	"Ortuburu donde los sobrinos."(Barbarabekoan)
Ortubúru	2003	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	
Ortubúru	2014	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	"Donde están las viñas que están plantadas. ¿No sabes una viñita que hay? Ortubúru,
ORTUBURU		(Larrazabal)*			Kat. 670., 671., 675. zk., *86-13a (Lehen ikusi dugunez, Larrazabalen bi Iturriburu daude: bata Iragorri aldean, eta beste hau Koba aldean. Azken honen ondoan Ortuburu omen dago, Iturriburu / Ortuburu nahasten direla. Esate baterrako, 2003ko Urtuburu, berez, Iturribururi egiten dio leku erreferentzia).
Ortuburu	1747	U.A06010213.20	23b	"rotura"	Markuartu ondoan.
Ortuburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	35	"heredad"	205c-an ere
Ortuburu (LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	2.5	"heredad"	
Ortuburu	1940	U.A."Est.Cat."	24.45	"heredad"	
Ortuburu	1952	U.A.Finc.Rust.	1.12	"heredad"	Birritan.
Urtuburu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.1	"pago"	30A.
Ortuburu	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"Larrazabal...Bekoetxe..."Lekandazarrekoak: "subiendo de Posueta a Bidikurseta, Ametxarro...". Bekoetxeok ere bai.

Azkue: " *Ortu* (Bc) huerto..."

Mitxelena: " *ortu* 'huerto' (vizc.): Ortuetia, Ortusaustegui, Ortuzar; Amor(r)ortu, Arriortua, Olaortua. Tal vez sea una var. urt: 'Urtundua y Urtunduaga significarían casas situadas al lado de un huerto o quizá de una Peña' (Garate...). Este autor cree poder inducir un sentido de 'Peña' común a los topónimos en Ord-, Urd-"

Gereñuk, Barrenengoak eta Muxikak toponimo ortu-dun asko aipatzen dute, baina hau ez.

¹⁶¹⁶ *Ortu* 'huerto' + *be* 'debajo' : 'debajo del huerto'

Gerreñuk, Barrenengoak eta Muxikak toponimo ortu-dun asko aipatzen dute, baina hau ez.

¹⁶¹⁷ *Ortu* 'huerto' + *buru* 'cabeza, parte superior' : 'parte superior, cabecera del huerto'

1994ko testigantzan, antza denez, ortu- > urtu- eta ez du ematen nahasketa denik ur hitzarekin, nahiz eta lekukoen azalpena tokiaz "la fuente donde se coge el agua" izan. Asimilazio baten eraginez izan daiteke. Dena dela, Gereñuk biltzen ditu "Urtualde,monte en Zárate", "Urtubitarre...", "Urtueta...(hiru tokitan)". Nire ustez, ortu-ren aldakiak dira, *ur* hitzati etortzea askoz zailago ikusten baitut. Gainera, konprobatu dudanez, Atauriko datarik gabeko "Urtueta", askoz lehenago "Ortueta 1600" biltzen du.

Gereñu: "Ortuburu 1716".

Barrenengo: "Ortuburu" Okondo.

Muxika: "Ortuburu, Ortuburu".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Urtuburu	1994	Kast.Goik.II	Ahoz.	"termino"	"la fuente donde se coge el agua". Luxakoak ere bai .Kastañiza Goikokoak "Ortuburu" bera dateke, Tximintxu ondoan aipaturik.
Ortubúru	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	"...a orilla de la carretera está Solobárrri, ahí arriba está Ortubúru, Posetóndo...Ortubúru, Koba -subiendo para la antena-... Ortubúru, piezas nuestras, luego subes por donde esta la barrera, aquí en esta Koba". Ostenko: "por el camino que va a Malkuártu, luego está Iturbúru es un monte, que he lo visto Ortubúru... Si, Ortubúru e Iturbúru es lo mismo ¿Ahí ha habido alguna fuente? No, fuente ha habido en lo de Ibarrola pero no se como se llamalturbúru o Ortubúru". Ibarguren: "Ortubúru es de Lekánda para Larrazabal... Ortubúru es donde está el deposito de Larrazabal, donde cogen el agua, eso es Ortubúru, pero para Malkuártu".
Urtubúru	2003	Goirizabalena	Ahoz.	"termino"	Lekandatik Larrazabalera, Sapuela iturrira joatean.
Ortubúru	2014	Kast. Goikoa	Ahoz.	"termino"	"¿Donde Anemiren, donde la casa ésa ¿eso? -Ortúburu "
ORTUONDO		(Goienuri)*			*61-62c
Orttuondo ¹⁶¹⁸	1791	"Lib.Hip."	258	"termino"	"Isusi" eta "Iga. del Yermo"-rekin mugarriak dituela.
Orttuondo	1791	U.A06010234.18	7b	"heredad"	"Varrio de Ysusi". 1802an "Ortuondo" "varrio de Ysusi"
Ortuondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	167	"heredad"	
Ortondo	1940	U.A."Est.Cat."	10.24	"heredad"	"E. Camino a Santa Lucia"
Hortuondo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.27	"heredad"	22.4an berdina den beste zerrenda batean ere bai: "Isusi, Susterre, Hortuondo, Goicosolo -N. S. E. O. Camino servidumbre-, Recachueta...".
Ortondo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"tierra"	uo>o.
Ortondo	1956	U.A.Amil.	22.36	"heredad"	yo>o edo errakuntza Idazmakiaz, "N.Camino Ermita Santonio"
Ortondo	1994	Beasko	Ahoz.	"campa"	"campas cercanas pegadas hacia Dubris". Isusikoak ere bai .uo>o.
Ortuondo	1994	Bekoa-Isusi	Ahoz.	"termino"	Isusin bertan.
Ortónodo	2003	Beasko	Ahoz.	"campa"	"Ortónodo, al la(d)o de la casa de Lupe"
Ortuónodo	2003	Bekoa-Isusi	Ahoz.	"termino"	
ORTUONDO		(Larrazabal)			
Ortuondo	1747	U.A06010213.20	23b	"rotura"	Markuartu ondoan.
ORTUTXU		(Goienuri)			
Ortuchu ¹⁶¹⁹	1794	U.A06010234.29	3	"zona"	Hirutan. Larrabe aldean.
ORTUTXU		(Olarte)			86-22a
Ortuchu	1940	U.A."Est.Cat."	13.37	"heredad"	"O. Camino". Hau 1952koa da.
Ortuchu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.1	"cereales"	"Aguirre 'huerta' -N. Casa Aguirre, S. Casa Orue, E. Camino, O. Casa Orue..., Otuchueta -...O. f.c. (ferrocarril)-, Ortuchu -...E. f.c.- Artuchueta -N. F.c., S. Casa Orue...-".
ORTUTXUETA		(Larrazabal)			(Hau, agian, Agirrekoa -Olarte- izan daiteke. Geroago jakin dudanez, lehengo mendean jabea

¹⁶¹⁸ Ortu 'huerto' + ondo 'junto a, cerca' : 'junto al huerto'

Zenbait kasutan *u* + *o* elkartzeak > *o* eragingo digu.

Gereñu: "Ortuondo".

Barrenengoa: "Ortuondo" bi tokitan, bateko aldakia "Ortondo" dela.

¹⁶¹⁹ Ortu 'huerto' + txu (dimin.): 'huerto pequeño'

Gereñu: "Ortuchi"? Baietz iruditzen zait, -txu > -txi urratsa ikusi baitugu.

Muxika: "Ortutxikia, Ortutxo, Ortutxu, Ortutxua".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ortuchueta ¹⁶²⁰	1788	U.A.06010229.9	28	"heredad"	Kurtzekoa zen, beraz nahiz eta Larrazabaleko koadrilan baserria izan, soro hau beste aldean izango zuen)
Hartuchueta	1877	"Rgtro.Prop."	8.1b	"finca"	Birritan. Gardea aldean, Argatxa baserriaren ondotik. Hasierako <i>o>a</i> .
ORTUTXUETA		(Olarte)			86-22a (Agirre baseritik hurbil, baina Jauregiko arloa zen ikus 1952koa)
Ortuchueta	1772	"Lib.Hip."	67	"heredad"	107an ere bai.115ean "Ortuchueta,Ortuchueta" "sita en Ibarra Quadrilla de Olarte. 119b-an lbagazuagarenkin mugatzen da.
Ortuchueta	1894	U.A. Finc.Rúst.	201	"huerta"	"E.Ferrocarril"
Hortuchueta	1925	U.A.Cat.1900	6.31	"heredad"	"Hartuchueta"/"-chieta", baina gaizki idatzia
Otuchueta	1926	U.A.UM.0712.1	39	"heredad"	<i>r</i> inposiboan galdu. Ondoren "Otuchu". Geroago Idazmakina egindako erlazioan ere bai.
Hartuchueta	1940	U.A."Est.Cat."	6.4	"heredad"	Idazmakina, baina errakuntza dirudi, beste dok. batean ere gertatzen da errakuntzabera. Jabea Kurtzekoa da.
Hortuchueta	1952	U.A.Finc.Rust.	9.7	"heredad"	Birritan.Idazmakina. 22.1ean "Otuchueta" <i>r</i> >- inposiboan.
Artuchueta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.1	"cereales"	Zerrenda berean lehenago "Otuchueta" eta "Ortuchu". Hasierako <i>o>a</i> . "N. f.c."
Otuchueta	1952	U.A.Finc.Rust.	22.1	"cereales"	"Aguirre 'huerta' -N. Casa Aguirre, S. Casa Orue, E. Camino, O. Casa Orue..., Otuchueta -...O. f.c. (ferrocarril)-, Ortuchu -...E. f.c.- Artuchueta -N. F.c., S. Casa Orue...-".
Hortuchueta	1956	U.A.Amil.	9.14	"heredad"	Birritan "...Aldapea -O. Camino-, Hortuchueta, Hortuchueta, Eguizar, Eguizar, Lanpocao, Zabalealdea, Labunchu...". "E. Ferrocarril". 22.4an "Artutxueta" "N. Via ferrea" idazmakina, baina errakuntza dirudi. <i>o>a</i> .
ORTUZAR		(Goienuri-Atxe)*			Kat. 228. zk., *86-05b
Ortuzar ¹⁶²¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	77	"heredad"	27.2an "Ortúzar": "Aldapea -N. Peñascal... E. Regato-, Camino-cosoloea, Videondo, Ortúzar, Abraque - S. Terreno común de Llodio-, Palanca, Coscorralesao -N.E. Regato Lesao..., Echaurrecosolba, Camino-Ondocosoloea - S. regato-, Ortúzar, Peñascal".
Ortuzar	1926	U.A."Est.Cat."	27.1	"monte"	Idazmakina. Zugezu aldean aipatuta.22.33an idazmakina. "Ortúzar", "Ache" aldean.
Ortuzar(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"monte"	Zugezu aldean.
Ortuzar	1956	U.A.Amil.	7.2	"heredad"	"Atrás -de la casa- hay otra huerta que le llamamos Ortúzar"
Ortúzar	2003	Atxa	Ahoz	"huerta"	"... zona detrás de casa es Ortúzar."
Ortúzar	2003	Atxa	Ahoz	"huerta"	
ORTUZAR		(Goienuri-Zugezu)			Kat. 272. zk. Okondoko muga., Laudioko 377, zk. jotzen duela.
Ortusár	2014	Zugezu	Ahoz	"huerta"	
ORTUZAR		(Larra)			Behin bakarrik aipaturik egonda, ezin da jakin ea

¹⁶²⁰ *Ortu* 'huerto' + *txu* (dimin.) + *eta* (atz.pl.?): '(donde) los/(el) huerto(s) pequeño(s)'

Berriz ikusten dut *eta* atzikiaren pluraltasuna zalantzarri, zeren kasualitatea litzateke *ortua* txikia izateaz gain, multzoka agertzea.

Testigantza batean ikusten denez, dardarkaria jausten da Ortutxueta > Otuchueta, nahiko arrunta dena.

Hemen gertatzen da hitz luzegiak daudenean gertatzen den fenomeno bat, hasierako tokian daudenak egoera makal batean daudenez, hainbat aldaketa izaten dute. Hortik dugu Ortutxueta > Artutxueta.

¹⁶²¹ *Ortu* 'huerto' + *zar* 'viejo' : 'huerto viejo'

Gereñu: "Ortuzar 1709".

Barrenengoak "Ortuzar" bi herritan biltzen du.

Muxika: "Ortuzar".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ortuzar(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.2	"monte"	"Ortuzar > Urtuzar > Urtezar" gertatu denik. Ez dut uste, nahiko berandu agertzen baita. Aranguti aldean dirudi. Jarraian "Urtazar" aipatzen da.
ORTUZELAI		(Larrazabal)			86-05c
Ortucelai ¹⁶²²	1894	U.A. Finc.Rúst.	139b	"heredad"	Markuartu.
Ortucelay	1911	U.A.Cat.1900	3.12	"heredad"	"Pesquera, Vivero, Larrinalde –N. Camino-, Marquinagosi, Solosarra, Solozarra, Condesolo, Uderansolo, Ortucelay, Logarachu, Espide, Espide, Mendi, Mendi, Amezarro, Mendi..."
ORUBE		(Goienuri)			
Horuve ¹⁶²³	1956	U.A.Amil.	22.26	"monte"	Zalantzazkoa.Santa Luzia aldean.
ORUE		(Goienuri)			
Orue* ¹⁶²⁴	1582	"Lib.Baut."	71b	"apellido"	"myn de bolivar y ana de orue" Pentsa daiteke "orue/orbe"?, baina ez du ematen.1614an (U.A.) "G. de Orue"
Orue	1808	U.A.030501.15	1b	"monte"	"Div. mojones camino Sta.Lucia" "vinculo de Orue", "dicho monte de Orue", "orue/orbe"?
ORUE		(Olarte)*			*86-22a (Behean adierazitako argi egon arren, 2005ean Agirre ondoan dagoen Gardeagotxikoa zen Marta Aiz Zaballari galdetu diot honi buruz, eta bertako baserriak aipatu ondoren (Artxanda, Patasen, Agirre, Gardeagotxi...) eta hauxe esan dit: "Hace 50 años conocia por el apellido a todos. Orue (no había) ni como apellido, ni como nombre de caserío menos".
Orue	1952	U.A.Finc.Rust.	22.1	"casa"	"Aguirre 'huerta' –N. Casa Aguirre, S. Casa Orue, E. Camino, O. Casa Orue... Artuchueta –N. F.c., S. Casa Orue..."
ORUETA		(Larrazabal)*			Kat. 809. zk., *86-13d (Gaur egun, gehienbat,

¹⁶²² *Ortu* 'huerto' + *zelai* 'llano' : ' huerto llano'.

Batek esan zidanez, Zeberion zoruari deitzen diote zelaia, horregatik jarri diot adjektiboaren funtzioa bestela 'el llano del huerto' litzateke.

Barrenengoa: "Ortuselai".

¹⁶²³ Mitxelena " *oru*, *orube* 'solar' : Orue, Oruezabal, Orueta, Oruezabaleta; Orube. Es posible ver una forma de composición or-en Orbe, Orbea, Orbegozo, Oregui. Gorostiaga...piensa al parecer en lat. orbem...no sé si el orbe 'redondel' que cita está atestiguado o no como palabra vasca..."

Azkue: "Orube: 1º (B-mu, G-and), solar, terreno para construir una casa...2º (B-eib-m, Gc), perímetro de casa ya construida, incluso el terreno y jardín que le rodea..." . "Oru (G), solar...Var. de Orube..."

Gereñu: "Orube, 1093, antiguo monasterio".

Barrenengoa: "Orube" Aiarako bi tokitan, esanez "Orue"-ren aldakia dela.

Nire ustez, Orube hau, oru + be osatua egon daiteke.

¹⁶²⁴ Mitxelena: " *oru*, *orube* 'solar' : Orue, Oruezabal, Orueta, Oruezabaleta; Orube. Es posible ver una forma de composición or-en Orbe, Orbea, Orbegozo, Oregui. Gorostiaga...piensa al parecer en lat. orbem...no sé si el orbe 'redondel' que cita está atestiguado o no como palabra vasca..."

"Solar" genuke, beraz, nahiz eta Azkuek azepzio hori bizkaierako bildu ez. Azkenengo bokala artikulua izan zitekeen, baina beste aldetik Orube > Orue gertatzea ez litzateke izango arraro.

1808ko testigantzan badago *orue* ala *orbe* den zalantza, Orbe inguru horietan dagoela. Batzuetan kontsonanteari dagokion grafia jarri beharrean u agertu zaigu, baita ere kontrato fenomeno nohizbait ikusi da, konsonantizazio bat, esate baterako, Orozkon Gau on! esan beharrean Gaubon! esaten da, beste lekuetan kontsonantizazio osoa gertatzen dela, Gabon egun berezian.

Gereñu: "Orue, 1570, casa en Amurrio. Monte en Zuaza. Término en Amurrio".

Barrenengoak "Orue" Aiarako sei tokitan biltzen du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Orueta* ¹⁶²⁵	1550	"Lib.Baut."	11	"apellido"	"Oreta, Orueta" deitzen diote "Oruetagoikoa"ri, eta "Oruetabekoa"ri "Etxerre", zeren erre baitzen. "Beasko" deituriko bat omen zegoen)
Orueta	1711	U.A06010211.27	1	"casa/s"	"m. de orueta". 1572an "i. de bengoa de orueta".1614an (U.A.) "j. de Orueta"
Orueta	1771	"Lib.Hip."	17b	"termino"	1726an eta 1753an ere bai.1790 "Orueta".
Orueta	1820	"Lib.Baut."	5	"cio."	1772an (Conc.) ere bai .1811n(Diezm.) "las dos de Rotaeches en Orueta".
Ozueta	1877	"Becer."	321	"cio."	38b-an "Orueta"eta "Orueta".
Orueta	1894	U.A. Finc.Rúst.	35c	"monte"	"P. de Orueta, el de Orueta".1822 "Orüeta Ola".
Orueta	1902	U.A.Cat.1900	1.9	"ca. ó cio."	Sarri "Orüeta". 1979an eta 1986eko M.T.-etan ere bai.
Orueta	1940	U.A."Est.Cat."	4.5	"heredad"	1914an (Vera) eta 1975ean (Gereñu) ere bai, baina hirurak gaizki r dena, z -tzat hartuta, zeren antzera idatzi zituzten.
Orueta	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"monte"	35d-an "her."ere bai.
Orueta	1956	U.A.Amil.	16.9		24.35ean idazmakina. "Monte Orueta"
Orueta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.2	"pago"	16.6an ere bai.
Oreta	1994	Bekoetxe I.II	Ahoz.	"cio."	" Oreta casa del mismo Enrike."."ue>e. Orueta izan zitekela esan nionean, berak :Yo siempre Oreta, Orueta apellido. Kastañiza Goikokoak ere bai.
Oreta	1994	Orueta	Ahoz.	"cio."	"Oreta" beti "más abajo otra pero tambien Oreta, después de quemarse la casa Etxerre"
Oréta	2003	Bekoetxe II, III	Ahoz	"cio"	"¿Al caserío ese como le llamáis – Oruetagoikoagatik? Oréta, Oréta¿Y el de más abajo? Etxérre, Etxérre". Osteko: "nosotros siempre Oréta...y el siguiente es Etxérre".
Oruéta	2003	Gorostiza	Ahoz	"cio"	Lekandazar II: "El caserío siguiente sería Orueta, llamar siempre se le ha llamado Oréta"
					Honek dioenez, Arane gainean erori zen beste etxe bat zegoen, erorita ezagutu duela eta hori "Oruéta" zen. Orain goiko baserriei "Oruéta " jarri diete, baina berak dio hori "Oréta Góiko" zela. "Etxerre" izena ez du aipatzen. Goirizabalena: "Oruéta"
ORUETAALDE		(Larrazabal)			86-13d~
Oruetaalde ¹⁶²⁶	1790	U.A.07012302	2	"paraje"	"Orueta alde""...cercano al varrio de este nombre"
ORUETABEKOA		(Larrazabal)*			Kat. 810. zk., *86-13d (Gaur egun, ETXERRE deitzen zaio, " "Oruetabekoa" zena erre baitzen)
Oruetabeco ¹⁶²⁷	1864	"Rgtr.Prog."	55	"termino"	"Orueta beco", "55/174"
Orueta bieco	1894	U.A.Finc.Urb.	5	"ca. y cio."	
Oruetavieco	1894	U.A.Finc.Urb.	146	"ca. y cio."	
Orueta beco	1902	U.A.Est.Mun.	198	"finca"	

¹⁶²⁵ Oru 'solar' (Mitxelena)+ eta (atz.pl.?): 'lugar del solar(es)'

Dena dela, zail samarra egiten zait toponimo bati izen hau ematea, gainera, bizkaieraren alderdian Azkuek ez aipatzea, oraindik arraroagoa. Apaltasun osoz pentsatzen dut, Ortueta >Orueta urratsa gerta daitekeela, hau da, kontsonanteen disimilazioa, kontutan izanik horrelakorik gertatzen direla, adibidez, ez dakit > eztakit > Eztaik. Bidezkoagoa iruditzen zaidana, baina ez dakit nundik atera duen Barrenengoak, oru 'cortijo, solar, **corral**'

Grafia aldetik esan beharra dago Ozueta forma errakuntza bat izan behar dela, r eta z nahiko antzera idazten baitzituzten. Hortik batek gaizki hartu du eta horri kopiatu dutenak errakuntza errepikatu dute.

Fonetika aldetiko fenomeno nahiko berria dugu, *u* + *e* elkartzerakoan, gertatzen den *e*.

Gereñu: "Orueta, 1745, labrantío de Betolaza".

Barrenengoa: "Orueta...Luxaondo".

¹⁶²⁶ Orueta +alde 'lado, parte...' : ' la parte de Orueta'

¹⁶²⁷ Orueta +beko 'de abajo' : 'Orueta de abajo'

Beko eta *bieko* dugu, bertakoek, batez ere, *bieko* erabiltzen dutela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Oruetabeco	1902	U.A.Cat.1900	1.17	"ca. ó cio."	6.12an "Orueta-beco" monte y heredad y casa nº 70"
Oruetabeco	1926	U.A."Est.Cat."	16.7	"monte"	"Orueta-beco"
Oruetabeco	1940	U.A."Est.Cat."	10.19	"heredad"	Idazmakina.
Oruetabeco	1952	U.A.Finc.Rust.	16.8	"pinos"	"Orueta-beco". 16.9an ere bai.
Oruetabeco	1956	U.A.Amil.	16.23	"monte"	"Orueta-Beco"
Oruetabekoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Oretabieko	1994	Lekandazar	Ahoz.	"cio."	"Oretabieko es el de Etxerre que quiere decir casa quemada". Zumeltzakoak "Etxerre es Orueta abajo"
Etxérre	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"cio."	"¿Al caserío ese como le llamáis – Oruetagoikoagatik? Oréta, Oréta.Y el de más abajo? Etxérre, Etxérre". Ostenko: "nosotros siempre Oréta...y el siguiente es Etxérre".
Oruéta	2003	Gorostiza	Ahoz	"cio"	Dioenez, eroria ezagutu duen etxe zaharraren "Oruéta" izena jarri diotela goikoari, baina hori "Oréta Góiko" zen.
Oréta Bekóa	2014	Oruetagoikoa	Ahoz	"cio"	
ORUETABURU		(Larrazabal)			86-13d~
Orueta buru ¹⁶²⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	205c	"monte"	
Oruetaburu	1940	U.A."Est.Cat."	13.39	"monte"	"Orueta buru". Pixka bat geroxeago "Orta-buru", baina U hori buztantxua duelarik.
Oruetaguru	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte"	b/g errakuntza?, baino ondo idatzia dago. 22.13.Berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Oruetaburu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"monte"	Birritan. 22.15 Berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Oruetaguru	1956	U.A.Amil.	22.9	"monte"	Zalantzazkoa.Seguraski b>g.
Oruetaburu	1956	U.A.Amil.	22.10	"monte"	Birritan.
ORUETAGOIKOA		(Larrazabal)*			Kat. 809. zk., *86-13d (Gaur egun, gehienbat, "Oreta, Orueta" deitzen diote "Oruetagoikoa"ri, eta "Oruetabekoa"ri "Etxerre" erre baitzen)
Orueta de Arriba ¹⁶²⁹	1773	"Lib.Hip."	76b	"ca."	"Casa de Orueta de Arriba", gero "Orueta"-z aipatuta...113b-an ere bai.
Orueta goico	1790	"Lib.Hip."	249b	"ca."	
Orueta goicoa	1790	"Lib.Hip."	249b	"ca. y cia."	
Oruetagoicoa	1790	U.A.07022302	2	"paraje"	"Orueta goicoa, Orueta Goycoa, Orueta goicoa"...conferia con regato o arroyo llamado Pagaza-errecia"
Oruetagoico	1876	"Estadística"	6b	"cio."	Fomento" eta "Catastro"erlazioetan ere bai.
Orueta Goico	1894	U.A.Finc.Urb.	173	"ca. y cio."	175ean "Orueta goico"
Orueta goicoa	1902	U.A.Est.Mun.	81	"finca"	Forma artikuluduna.
Oruetagoicoa	1902	U.A.Cat.1900	1.5	"ca. ó cio."	
Oruetagoico	1902	U.A.Cat.1900	1.16	"ca. ó cio."	
Oruetagoicoa	1940	U.A."Est.Cat."	13.11	"monte"	Birritan.
Oruetagoicoa	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte"	12.4an ere bai. 12.10ean ere bai. 2.0an "Orueta-Goico"
Oruetagoicoa	1956	U.A.Amil.	12.7	"heredad"	12.12an ere bai.
Oruetagoikoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	"Orueta Goikoa". Aurretik 1864an (R.Prop.) "Oruetagoicoa"
Oretagoikoa	1994	Lekandazar	Ahoz.	"cio."	Lehenago batean "Oruetagoiko", baina gero "Oretagoiko"
Oruetagoikoa	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"cio."	"Oruetagoikoa" bitan. Emazteak, bertakoa, "Oreta"beti, gizonak, Barbarabekoak, "Orueta"
Oréta Góiko	2003	Gorostiza	Ahoz	"cio"	Dioenez, eroria ezagutu duen etxe zaharraren "Oruéta" izena jarri diotela goikoari, baina hori "Oréta Góiko" zen.
Oruéta Góiko	2003	Oruetagoikoa	Ahoz	"cio"	Oruetagoikoa –soro bati buruz-, baina eskriturretan oinarriturik: "Matxinposuéta Si, si lo que pasa es que en escritura viene como Oruéta Beko o Oruéta Goiko..no se como viene"
Oruéta Goikóa	2014	Oruetagoikoa	Ahoz	"cio"	

¹⁶²⁸ Orueta + *buru* 'cabeza, parte superior...' : 'parte superior, cabecera de Orueta'

Oruetaburu > Oruetaguru, hau da, b > g urrats arrunta dugu konstatazio batean.

¹⁶²⁹ Orueta + *goiko* 'de arriba' + *a* (art.): 'Orueta (la) de arriba'

Bitxia da Oruetagoikoa toponimoak ia beti gordetzen duela artikulua, Oruetabeko-k, aldiz, ez horrenbeste.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Oréta Boikóa ¹⁶³⁰	2014	Oruetagoikoa	Ahoz	"cio"	"Oreta Bekoa y este es Oreta Boikoa"
ORUETAGOIKOPE		(Larrazabal)*			*86-13d~
Oruetagoico bajo ¹⁶³¹	1877	"Rgtr.Prop."	16.3b	"finca"	"Orueta-Goico bajo"
ORUETAONDO		(Larrazabal)			86-13d~
Orueta, Junto a ¹⁶³²	1772	"Lib.Hip."	67b	"arbolar"	"arbolar llamado ..."
Oruetaondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	205m	"monte"	226b-an ere bai.
Oruetaondo	1940	U.A."Est.Cat."	12.10	"monte"	"Orueta-ondo"
Oruetaondo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"monte"	22.15 Berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Oruetaondo	1956	U.A.Amil.	22.12	"monte"	22.6an ere bai.
ORUEZAR		(Larrazabal)			
Oruecar ¹⁶³³	1580	"Lib.Baut."	64	"apellido"	"p. de oruecar". Grafia "c/z" hitz berean, baina gehienbat "Oruecar" dago.
OSTEGIETA		(Goienuri)*			*86-14a
Hosteyeta ¹⁶³⁴	1940	U.A."Est.Cat."	6.5	"heredad"	Idazmakina. "Lamuza-Hosteyeta" birritan.
Ostegiéta	2003	Hainbat	Ahoz	"calle"	Kale baten izena da, berreskuratuta.
ONSTEINKOA		(Larrazabal)*			*86-13a (Gaurko Ostenko –Larrazabal- eta orain dela urte batzuk arte zegoen Osteiko etxea –Odeibar, baina Larrazabal koadrilakoa ere bai- ematen du izenaren aldetik nahas zitezkeela. Izenaren aldetik jatorri berekoa izan arren, ondo bereizturik daude kokapena aldetik. Gaur egun, Ostenko baserrian "Orueta" deiturak darrai, aspaldian bezala.
Osteico ¹⁶³⁵	1573	"Lib.Baut."	48	"apellido"	"martin de osteico de larracabal". Kopian zegoen

¹⁶³⁰ Lekukoak bi modutara aipatzen du baserriaren izena, bata ofiziala edo, eta bestea ohikoa. Kasu bietan aldaketa fonetiko arruntak ematen direla, ue>e eta g/b nahasketa.

¹⁶³¹ Honetan Oruetagoiko 'Orueta de Arriba' aipatzeaz gain, beste zehaztasun bat ematen zaio tokiari 'bajo' izatearena.

¹⁶³² Orueta + *ondo* 'junto a ,cerca' : ' Junto a Orueta'

Azalpenik egokiena 1772ko testigantza hibridoa da.

¹⁶³³ *Orue* 'solar' (Mitx.) + *zar* 'viejo' : 'solar viejo'

Barrenengoa: "Oruezar...Amurrio...".

¹⁶³⁴ Egun Ostegieta izendatu den tokia da, antza denez, g frikariaren galerak joda sortu du. Berdin gertatzen da Torrontegieta> Torronteietarekin.

Itxuraz, oste 'detrás, parte trasera' + egi 'ladera'+ eta (atz.pl.?): 'la ladera de la parte trasera', baina ez dakit zein puntutaraingo dagoen ondo, nahiz eta logika aldetik eta lekuraketa aldetik horrela eman.

Orozkon *osteien* 'si no, de lo contrario, ...' zentzuaz erabiltzen da , *ostantzean* 'si no' antzera esango nuke

Azkuek *ostei*, *osteian*, *osteirengo* (B-o) aipatzen du, baina, antza, *osteian* > *osteien* bihurtu da. Forma hauek loturik daude *oste* 'parte trasera'-ri. Beraz, ez litzateke gaizki egongo *ostei* + *eta* (pl.atz?): 'la parte de atras, lugar de la(s) parte(s) trasera(s)'. Honekin aldatu beharko genuke egungo izen ofiziala, testigantza gehiago ez balego. Amaginarrebak *osteie* 'parte trasera' esaten du.

Gereñu: "Ostegui, monte en Sendadiano".

¹⁶³⁵ Esan dugunez, Orozkon *ostei(e)* '(la) parte trasera'... *osteien* erabiltzen da 'si no, de lo contrario, ...', esango nuke *ostantzean* 'si no' antzera. Ondorioz, *ostei(e)(n)* + ko (tok.atz.)+ a (art.): 'el (caserío) de la parte de atrás, de la parte trasera'.

Ikus daitekeenez, hainbat aldaki ditugu. Alde batetik hasierako *onste*- talde kontsonantikoa. Bitxia bada ere, Azkue: "Onstu (B, arc), robar...=Será errata de ostu?... " galdetzen du Azkuek berak, baina hemengo testigantzak ez du zalantzarik eskaintzen.

"Ostegieta" aditzean zenbait fenomeno ikusi ditugu, baina hemen zerbait berriak agertzen zaizkigu. Sudurkariaren ondoren leherkari gorra gorde da (Osteinco), bidezkoena ozentzea litzatekeela (Osteingo). Ikus Ondorioetan -ko atzizkia.

Esan dugunez, *ostei*, *osteien* dugu Orozkon. Azkuek "*ostei*, *osteian*" dituela Orozkoako *oste* 'parte trasera' eta *ostean* 'detrás' aldakiak direla. Toponimo honetan forma biak ditugu, baliokideak direla. Azkuek ere biltzen du "Osten (B-a-o), escondrijo...", baina gure kasuan "Osteinco > Ostenco" uste dut dela bidea.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Osteico	1583	U.A06010226.16	2	"zona"	"M. de Ostenco de Larrazabal", baina gaizki hartuta.
Osteinco	1803	"Lib.Hip."	336b	"ca. y cia."	1783an ere bai.
Onsteincoa	1821	"Lib.Baut."	20	"cio."	Birritan.
					"los de Onsteincoa...abuelos paternos Juan Antº de Orüeta y Ramona de Larrazabal". Ikus "Onsteicoa"
Onsteicoa	1822	"Lib.Baut."	24	"cio."	"Juan Aº de Orüeta el de Onsteicoa de Larrazabal...abuelos paternos Juan Antº de Orüeta y Ram.de Larrazabal"
Onsteinco	1826	"Lib.Baut."	66	"cio."	
Osteico	1827	"Lib.Baut."	80	"cio."	Hiru bider. "Aº de Orueta de Osteico de Larrazabal"
Osteinco	1863	"Lib.Baut."	105	"cio."	
Ostenco	1876	"Estadística"	3	"cio."	"Fomento" erlazioan "Ostenco" gisa, berbera "Catastro"-koan "Osteico" jabe berbera izanik.
Osteico	1877	"Becer."	321	"cio."	1914an (Vera) ere bai. 1930eko "Nomencl."-an "Osteyco".
Ostenco	1894	U.A.Finc.Urb.	138	"ca. y cio."	
Osteico	1902	U.A.Cat.1900	1.2	"ca. ó cio."	6.10ean ere bai.
Osteico	1926	U.A."Est.Cat."	12.26	"heredad"	16.6an ere bai. Honetan "Justo Orueta Gardezabalen "heredad"
Ostenco	1926	U.A."Est.Cat."	16.9	"casa"	"Ostenco 32" "Justo Orueta Gardezabalen "casa". Beraz, Osteiko/Ostenko gauza bera. Osteienko.
Ostenco	1965	"Lib.Llodio"	140	"cio."	
Ostenco	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.1	"pago"	30A."Ostenco"bezala.
Ostenkoa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	F-2 (Bekoetxe, Beaskoa, Ostenkoa, Goiaskoa, Aurreko, Gastainitza...). 1979ekoan "Ostenko".
Ostenko	1994	Olariaga	Ahoz.	"cio."	Bekoetxeak ere bai. Dena dela, aipatzen du "tenía oído Osteiko"
Osténko	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"cio."	(Oso ezaguna da baserri hau)
OSTEIKO		(Odoibar)			Kat. 103. zk., *86-14a (Etxe honen aztarnarik ez dago gaur egun. Bertakoek ez dute gogoratzen zuen izena. Bakarrik agertzen da 1979ko toponimia mapan, Odeibar auzunean, Iturralde baseritik Arzarantz, tartean erreka dagoela, hau da, Landaluze erreka Iturralde eta Osteiko baserrien erdian geratzen zen)
Osteiko ¹⁶³⁶	1979	"Map.Top."	1	"cio."	"Odeibar, Iturralde eta Goikoplaza artean. 1986an ere bai Odeibarren.
OSTENDIA					
Ostendia ^{*1637}	1569	"Lib.Baut."	36b	"apellido"	"m. de ustendia". Hasierakoa u/o ? 1581ean "m. de ostendi".
OSTONDO		(Goienuri)			
Ostondo ¹⁶³⁸	1926	U.A."Est.Cat."	22.7	"monte"	"E.camino a la hermita a Sant.o"

Hortik sortua omen da toponimo hau, kasueren batean ei-k>e egin du, baina ondoren inposiboan duen sudurkariak iraun duela. Jatorri berbera izanik beste kasuetan ei gorde egin da, baina sudurkaria galduz (Uste dut inesiboa izan daitekeela). Beraz, nagusiki, onsteincoa-k (Onsteiengoa izan beharko litzateke, zeren sudurkariaren ondoren ozena legokio) > osteinko ala osteiko egin du. Sudurkariak direla eta ez dezagun ahaztu Mitxelenak aipatzen duen zenbait kasutarako: "propagación progresiva de nasalidad", nahiz gerta litekeen kontrako bidea.

Deiagarria da aztertua dugun 1821-1826 bitartean agertzen den talde kontsonantikoa: Onsteincoa.

Praktika aldetik egun "Ostenko" gertatu bada, lehendik "Osteiko" ondorioa ere izan dezakegu.

¹⁶³⁶ Ikus Onsteinkoa. Ostei 'parte trasera' + ko (tok.geni.): '(la casa) de detrás, de la parte trasera'.

¹⁶³⁷ Mitxelenak dio "oste 'parte trasera' : Elexoste, Ortuoste, Urioste. **Ostendi** parece var. de Ostamendi..."

Azkue: "Ostendu: 1º (B-a-...o), esconderse". Nik ostondu entzun nuen. Hau jarri dut, zeren kasuren batean Aretxalduaga > Aretxaldiaga urratsa gertatu da.

Barrenengoa: "Ostendi...Izoria...Var.; Ustendi".

¹⁶³⁸ Ez dakigu ia Ostendiari lotu daitekeen. Dena dela, oste 'detrás' + ondo 'junto a, cerca' ?

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
OSURRENA		(Olarte)*			Hir. Kat. 3. zk., *83-14c
Ozurrena ¹⁶³⁹	1772	"Lib.Hip."	70b	"cia."	Birritan: "v. de Gardea, Q. de Olarte.". Ikus BERENGEOA berbera baita.
Osurrena	1777	"Lib.Hip."	146	"ca. y cia."	"Berengoa y por otro nombre osurrena, v. Gardea." Gero "Osurrena" <i>rr>r</i> bezala aipatuta. 149an alboan (izenburu gisa), gero "Berengoa" zehaztapenea.
Ozurrena	1790	U.A.06010244.4	1	"c. y c."	Hiru bider.
Ocurrrena	1792	"Lib.Hip."	272	"ca. y cia."	Gaur egun Mendexan: "Cilloniz, Silloniz, Zilloniz" deitura.
Osurrena	1792	U.A.070210.10	10b	"c. y c."	"varrio de Gardea, quad. de Olarte". 1811n (Diezm.) "La de Osurrena"..
Osurrena	1894	U.A. Finc.Rúst.	224	"lindero"	"Estarta oquerra"-ko mendebaldeko muga.
Churrena	1902	U.A.Est.Mun.	529	"finca"	
Ochurrena	1902	U.A.Cat.1900	1.22	"ca. ó cio."	Aurreko dokumentuetan "Osurrena, Ozurrena" agertzen zena, orain grafia adierazgarriagoarekin. Idazmakina.
Uchurrena	1952	U.A.Finc.Rust.	22.1	"heredad"	Lau bider. Idazmakina.
Uchurrena	1956	U.A.Amil.	22.21	"heredad"	"donde la sierra ...". Bekoetxeak (Olarte) ere bai.
Txurrena	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	Gaur egun "Txurrena, el de Txurrena...".
Otxurrena	1994	Lekandazar	Ahoz.	"cio."	"Los de Otxurrena donde está Vicalde, que todavía está la casa". Ameztuiko: "¿La de donde Vicalde? Otxurréna". Launtxu: "¿La casa que hace oficina de Vicalde? Otxurréna"
Otxurréna	2003	Presako	Ahoz.	"cio."	Baserrikoek Otxurrena diote.
Txurréna	2014	Presako-F. Bengoa	Ahoz	"cio."	
OTAZU		(Larrazabal)			
Otazu ¹⁶⁴⁰	1772	U.A.030501.12	1	"casa/s"	"arroyo que baja de Esparzagaray y pega en las

Azkue: " Ostendu: 1º (B-a-o), esconderse ", " osten (B-a-o) escondrijo ". Baina nik Orozkon Ostendu entzun nuen. Agian Ostendia eta Ostondo loturik daude. Osto 'hoja'-k ez du hemen erabilerarik eta horrela konprobatu dut Azkuerengan.

Gereñu: "Ostola, Ostolaza, Ostorreca". Hitz luzeetan ez da izaten arraro, hasierako tokian o/a nahasketak gertatzea, azkenengoan gertatu zitekeen moduan. Intuizioa zena, bete egin da, zeren gero joan naiz konprobatzera eta hara sorpresa: "Osterreca, 1846, labrantío de Arrízala", "Ostorreca, labrantío de Alangua", "Astorreca, término en río de Arrízala", beraz, "Osterreca", "Astorreca" bera da herri berean baitago, "Ostorreca" nahiz eta beste toki batean izan, leku-izen bera litzateke, indukzio fenomeno bat gertatuz gero.

Hala eta guztiz ere, hemen ez dugu "Astondo"-rik.

¹⁶³⁹ Hasieratik esan behar dugu, honelako bukaera duten zenbait kasutan bezala, izengoiti baten aurrean gaudela. Hori baieztatzen zaigu datuak begiratzuz gero: "Berengoa y por otro nombre osurrena".

Grafian oinarrituz gero, badakigu garai bateko *z*, *s*, *c* grafemek egungo afrikaria bati erantzuten diotela, baina hori ez zaigu baieztatzen egungo ahoskera entzun arteino (Txurrena, Otxurrena). Maiz gertatu da alderantzizko fenomeno, afrikaria izatetik frikaria izatera heldu dena.

Fonetikoki hasierako bokala *o > u* urratsa gertatuz gero, galdu ere egiten da kasuren batean.

Azkue: " Otzur: 1º (B-a-o-...), mendrugos de pan, borona...2º (B-ub), caudal, recurso Ainbeste kantarientzat San Antoniok eztauko otzurrik 'San Antonio...no tiene recursos para tantos cantores...) "

Bigarren azepzioak zentzuzko izan daiteke, baina 'caudal' hitzak ez du izan behar ekonomiakoa, urarena baizik, bertantxe ibaia baitago.

"Osuna" biltzen dute Gereñuk eta Barrenengoak Amurriorako. Bigarrenak asun 'ortiga'-ri lotuz, zuhurtiaz, nire ustez.

"Ochurrena" edo "Churrena" ez ditu aipatzen Gereñuk, bakarrik "Churrita", "Churro, El...salto de agua en Valderejo", "Churru...".

¹⁶⁴⁰ Ota 'argoma' (Azkue) + zu (ugar.atz.): ' argomal' izan daiteke. Otadui zentzu berberarekin ere badago, hortik atera dut eman diodan zentzua, nahiz eta landareari alderdi honetan (Laudion) *otaka* esan (Orozkon ere beti esaten zaio *otaka*, *ota* ez baitakite zer den). Emazteak beti *otaka* esaten du, *otea* [artikuluz, (ez dakit non, baina entzun dudalakoa nago] ez dutela sekula erabiltzen dio Kasu batean hemen Laudion agertzen da idatzirik 'otacal', hau da, euskal hitz bati gaztelaniazko atzizkia jartzea.

Azkue: "Ota: 1º (Bc), argoma...", " Otadui...(B-a-o), argomal", "Otaka (AN, Araq., R), argoma"

Mitxelena: "Ot(h)e 'argoma'...Otaduy, Otaegui, ...Otaola, ...**Otazu**...Oteiza..."

Gereñu: "Otazu, pueblo del ayuntamiento de Vitoria. 1519, labrantío de Betolaza", "Otazua, 1519, labrantío de Betolaza".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					casas de Otazu del rio caudal...". Luxaondo aldean.
OTEGAR Otegar ¹⁶⁴¹	1894	(Olarte) U.A. Finc.Rúst.	111	"monte"	Larra aldean dirudi .
OTXANDURI-ZAR Ochandurizar ¹⁶⁴²	1587	(Goienuri) "Lib.Baut."	1175	"apellido"	Kop. "Magd. de Ochandurizar" bitan. 1614an (U.A.) "F. de Ochandurizar"
OXANGOITI Ojangoyti ¹⁶⁴³	1579	"Lib.Baut."	61	"apellido"	"b. de ojangoyti"
OXINONDO Oxinondo ¹⁶⁴⁴	1595	"Lib.Casados"	150	"apellido"	"casilda de oxinondo". Oxirando Gorodoxolan. Orozkon "Otsine: putzu"
PABUETA Pabueta ¹⁶⁴⁵	1894	(Goien.Luxa) U.A. Finc.Rúst.	33c	"monte"	86-05d Ikus PAGOETA bera baita. "E.Arroyo" Lujaldai aldean. Pagoetatik?.

Barrenengoa: "Otaza", "Otazu:...Lu(xaondo)".

¹⁶⁴¹ Ota -ri egon daiteke loturik. Hemen Otaegi > Otegi dugu.

Posible litzateke hipotesi mailan ota + igar(tu) 'seco, marchito'. Dena dela, ez dugu inondik honen konstataziorik, Gereñuk edo Barrenengoak ez baitute biltzen.

¹⁶⁴² Otxanda (andre izena)+uri 'villa,pueblo' + zar 'viejo': 'villa vieja de Otxanda'.

Erdi Aroko dokumentazioan "Ochoa" izena bihurtutako izengaizto sarri dugu, baita "Ochanda" andreentzat ere. Arrankudiagan bertan Otxanduri deitutako tokia dugu.

Pertsona izenaren sustraia bera izan dezakegu Otxandiano toponimoan. Mitxelenak dio "Otxanda fem. de Otxoa". Irigoienei gauza bera entzun nion.

¹⁶⁴³ Hasiera batean Goienbarrena/Ojenbarrena-rekin ikusten nuen lotura, ez bainuen oihan 'selva hitza alderdi honetan kokatua, baina ba omen dago "Ojanguren, Oyarzabal" kasuetan bezala. (Mitxelenarengandik hartutako adibideak) Oyanguren, Oyarzabal ..., beraz, oi(h)an 'bosque' (Mitxelena) + goiti 'de arriba' izan daiteke.

Gereñurengan aurkitzen ditugu konstatazio hauek ez digute askorik argitzen: "Ojanco, Ojanduya, Ojaranza...Ojarbe, Ojarrate", behintzat bigarrena eta hirugarrena, zeren ematen du landaretzari loturik daudela. Besteek agian oihan > oihar- urratsa izan dute. Argiago dugu honetan: "Oyana, 1842, monte en Azáceta", "Oyanco".

Barrenengoa: "Ojarbe".

"Oiardo" toponimoa beste tokiren batean esan dugunez, agian goikoari lotu dezakegu, bukaera -dui batetik etorritz gero, beste kasu batzuetan ikusi dugunez.

¹⁶⁴⁴ Otxin 'pozo' + ondo 'junto a' : 'junto al pozo'

Orozkon *otxine* entzuna nuen, baina forma artikuluduna da. Otxin da, gainera, erdaraz horrela esaten da Niko Astobizak adizkideak esaten didanez: "-Vamos al otxin de...".

Oihan- > Oihar(zabal) gertatu denez, hemen ere otxin + ondo > *otxinando > otxirando > oxirando gertatu dela. Gordexola erreka ondoan dagoen dorre batek izen hau du, bertako batek baieztatu zidanez, putxu bat ondoan duela.

Gereñu: "Ojena, fuente de Lasarte..."., "Ojiasco", "Ojimburu 1706", "Ojina 1715", "Ojinaga", Ojinalde, Ojirando".

"Osinaga" (hiru tokitan), "Osinaguea, Osinaldea...". "Osincho, arroyo en Olaeta".

"Oxinaga, 1792, río y heredad de Ondátegui". Azken honek gordetzen du ondoen dagokion forma fonetika, eta agian "Ochingoerripa" ere bai.

Barrenengoa: "Ojiasko, Ojin, Ojina, Ojinandi, Ojinando..."., "Otxinpozueta".

¹⁶⁴⁵ Pago 'haya' + eta (atz.pl.?): 'hayal, lugar de hayas/ donde el haya

Behin baino gehiagotan ikusu dugu *g* > *b* urratsa (Goiasco >Boiasco, Latorrobuena < Latorrogüena, Olaguenaga > Olabuenaga, Ibaosaga > Igosaga, Lugoerrieta>Luborrieta Alavona (erromat.garaian)> Alagon (egun), berez, Pagoeta (ikus) toponimo bera dugu, nahiz eta beste Pagoeta. Beraz, Pagoeta > Pagueta >Pabueta izan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Olagueñaga deitua>Olabuenaga batzuetan. Ikus Pagoeta. "...Arroño sasi... carbon -N. Egido, S. Arroyo- 38,44 areas; Pabueta... castañal -E. Arroyo, (beste hiru mugen jabea Etxearrekosoloekekin bat datoz)...2,38 areas; Luja Alday... carbón 32,8 areas..."
PADURA		(Olarte)			
Padura** ¹⁶⁴⁶	1025	"SMCo.Ubieto"	177	"localidad"	"Heguiraz-Padura"
Padura**	1471	"Bien. e F.Barre"	8	"localidad"	"en Padura fue derramada tanta sangre llamaron Arrigorriaga que dise en vascuence peña viciada de sangre"
Padura	1780	U.A.06010224.1	3	"paraje"	Lau bider. "proximo a Cenagorta, jurisdicción de Llodio"
Padura	1940	U.A."Est.Cat."	3.4	"heredad"	Idazmakina "Bianza y Padura"
Padura	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"monte"	"Bianza y Padura"
Padura	1956	U.A.Amil.	12.1	"heredad"	"Bianza y Padura" Idazmakina. Azkena zuzendua dagoelarik,
Padúra	2006	Senagorta	Ahoz	"llanada"	Bitan hitz egin zidan honi buruz. Azkenean: "...una llanada en el monte...subiendo por el mismo camino que va a Elorritxugane (leku hori esan zuelakoan nago)... dónde los caseríos a la izquierda... está hecho una laguna (en otoño, invierno)... es el agua que nos servíamos nosotros"
PAGANDIATZA		(Olarte)*			*86-21b
Pagandiassa ¹⁶⁴⁷	1634	U.A.06010201.2	2	"monte"	"pegante a quadrilla de Olarte"
Pagandiza	1775	"Lib.Hip."	102b	"paraje"	"rio mayor"
Pagandiza	1791	U.A.06010245.6	1	"paraje"	Zazpi bider. 26b-an "sobre las casas de Ybarra"
Pagandicha	1877	"Rgtro.Prop."	12.3	"monte"	17.1b-an "Pagandiza" ere bai.
Pagandiza	1940	U.A."Est.Cat."	17.9	"monte"	Idazmakina "Pgandiza"
Pagandiza	1952	U.A.Finc.Rust.	7.14	"monte"	"Cuad.Top. 8"-an "Pagandisa y Pagandiza".
Pagandiza	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"Ahí está -Rodaspitik- Pagandisa, ó

Gereñuk aipatzen du beste "Pabueta, término de Echagüen de Cigoitia", baina: "Pagoeta (1703), monte y labrantío de Echagüen de Cigoitia.", "Pagueta...Elguea" ere bai. Hemen ere argi geratzen zaizkigu urratsak, lehengo bietan toki bereari buruz aritzen baita, hirugarrena tarteko urratsa litzateke.

Jakina denez, lehenengo ataleko o bokala, elkarkeketan a bihurtzen zaigu: Pago- > Paga-

¹⁶⁴⁶ Padura 'marisma, vega' (Mitx.: "del lat. padule, metátesis de palude...rom. Padul, Paul...")

Sudupen badago izen bereko toponimoa, ibaiaren bazterrean dagoena (lurra sartu egiten da ibaian edo, mutur bat balitz bezala), Ugartetik hurbil. Orain dela urte pilo a egindako lantxo batean jartzen nuen: 'Padura: Terreno bajo junto al río', uste dut Mitxelenarengandik hartuko nuela esanahia, baina bere Euskal Deituren Hiztegitik. Arrigorriaga -ibai baten ondoan dago- herriaren izen zaharra Padura zen.

Gereñu: "Padul 1025, ...Paduleta 1750"? "Padura...término abundantísimo..."

Barrenengoa: "Padura" (Aiarako zazpi tokitan), baina "Madura", aldiz, behin ere ez.

Gonzalez de Salazarren "Cuadernos de Toponimia 2-Toponimia de la Montaña Alavesa" irakurri nuen egun batean, oso deigarria egin zitzaidan "Madura" (sei bider gutxienez), "Maduraita" (Maduraeta), "Maduralzar" (Madurazar), "Madurasabel", "Tellamadura"(ibai ondoan), "La Madura" eta konturatu nintzen "Padura"-ren aldakia baino ezin zitekeela izan.

Honekin berrikusi dut Gereñuren zerrendak, etaadura-dun pilo a daude, 50tik gora eta ia horrenbeste padura-dunak, kasu askotan berdin-berdinak izanik, nahiz eta toki berekoa izan ez: "Maduraaldea / Paduraaldea, Maduraarra / Paduraarra, Madurabidea / Padurabidea, Maduraburua / Paduraburua, Madurachoa / Padurachoa, Maduragoya / Paduragoia, Maduraguchia / Paduraguchia, Maduralde / Paduralde, Maduraldea / Paduraldea, Maduraquelu / Paduraquelu...(jarrai daiteke)".

¹⁶⁴⁷ Pago 'haya' + (h)andi 'grande' + tza (multz.atz.): '(lugar de) hayas grandes, en el hoyal grande'.

Pentsatzen duthandi 'grande' denik, Arechandi eta antzekoren toponimoren bat baititugu. Dena dela, ez dator bat idatzitakoa, itzuli duanarekin, zeren 1634ko testigantza Pagandiassa dugu, nahiz eta gero -assa > -za,-cha, -sa bihurtu, hau da, galdu egin ahal izan da, atal honen lehen bokala, edo sobera zegoen?. Ondo egongo balitz, assa agian atxa litzateke: 'la peña del haya grande'. Badago i + a > i beste kasu batean, "Astterriaga 1797>Astteriega > Astteriga 1805", baina ez dakigu fenomeno bera den.

Beste zerrendetan ez dut aurkitzen parekorik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Pagandísa	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	Pagandítza...¿Cómo dices tú? Pagandíza se le llamaba"
Pagandítza	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	
PAGANDITZAGA		(Olarte)			86-21b
Pagandizaga ¹⁶⁴⁸	1791	U.A.06010245.6	3	"paraje"	"Arriba de Ybegazuaga...y su termino de Pagandizaga", baina hamaika bider "Pagandiza" ere dok. berean.
PAGARRONDO		(Larra)			
Pagarrondo ¹⁶⁴⁹	1956	U.A.Amil.	2.5	"monte"	
PAGASOLOA		(Larrazabal)			
Pagasoloa ¹⁶⁵⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	158c	"monte"	*86-13b (Gaur egun lekukoek ez dute gogoratzen izen hau, baina Patxalau, aldiz, bai. Ikus PAGATZASOLAUN bera omen da ondoko testigantzetan ikus daitekeenez, nahiz eta forma aldetik desberdinak izateko aukera egon) Forma artikuluduna.214an berbera, baina artikulugabea. Biek "Pagasolaun"-ekin mugatzen dutela. Gehienbat, "Pagasalaun..." moduan agertzen da, bai urte honetan, bai geroago. Ikus dezagun, azkenari dagozkion geroko testigantzak, beragandik hasirik: 1894ko 158c-an: "...Arriba de Casa 105 areas, Arecheta 166,92 areas, Pagasoloa 33,16 areas, Larracullu..." 1940ko 17.4an: "...Arriba d la casa, Arcochecha, Pagasalan, Larracullu..." 1952ko 16.5an: "...Orilla de casa 106,78 areas, Arecocheta 171,19 areas, Sagasalau 23,75 areas, Larracullu..." 1956ko 16.19an: "...Arriba de la casa, Arcocheta, Pagasalan, Larracullu..."
Pagasolo	1894	U.A. Finc.Rúst.	214	"heredad"	Kastañiza aldean. la orrialde berean bigarren o>a.
Pagosolo	1926	U.A."Est.Cat."	22.10	"heredad"	
Pagasolo	1926	U.A."Est.Cat."	22.10	"heredad"	
Pagasolo	1940	U.A."Est.Cat."	4.15	"monte"	
Pagasolo	1956	U.A.Amil.	22.44	"prado"	
Pagasolo	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	
PAGATXIETA		(Goienuri)			
Pagachietia ¹⁶⁵¹	1730	U.A?06010206.1	4b	"paraje"	*61-54^a~ Hiru bider. "junto a Curceaga"

¹⁶⁴⁸ *Pago* 'haya' + (*h*)*andi* 'grande' + *tza* (multz.atz.) + *aga* (top.atz.): 'lugar de hayas grandes'

Gainerako zerrendetan ez dut aurkitzen antzekorik. Dena dela,bukaera egundo "Respaldiza"-ren antzekoa da.

¹⁶⁴⁹ Beranduko konstatazioa denez, *pago* 'haya' + *ondo* 'junto a, cerca', aukeraz uste nuen, tartean dagoen dardarkariari akats bat izan zitekeela, baina ez du ematen horrela denik, Gereñuk "Pagarreta" aipatzen baitu Agurain-Urbia aldean. Agian Paga+zar+ondo-z pentsatu beharko genuke edo ez, zeren dardarkaria betegarria edo botanikan multzo adierazlea (gastelaniaz) 'pinal, pinar'.

Grafia errakuntzak eta garaia kontutan izanik agian ez genuke gastelaniazko 'pajar' hitza ahaztu behar.

¹⁶⁵⁰ *Pago* 'haya' + *solo* 'heredad' + *a* (art.): 'la heredad del haya, (de las hayas)'

Toponimo gardena izan arren, ez dut baztertzen Pagatzasolaun-i loturaren bat. Pagosolo aldakia etimologikoagoa da. Nahiz eta berbera izan, denbora batean bereizturik izan ditut "Pagasolo" eta "Pagosolo" eta bietan ikusten nuen "Pagatzasolaun"-ekin egon daitekeen lotura, forma aldetik biak gardenak izan arren.

Azkuek aipatzen du "paga(tx)a (c, ...) fabuco, bellota de las hayas...". Baina guk aztertzen dugun *pagatza*, gure ustez, multzoari dagokio, lehen aipatu dugunez, pagadui, pagadi bera da, Mimentza/ Mimendui... den bezala.

Ez dut esan, baina beste kasu batzuetan bezala pago-k konposizioan sartzerakoan paga- egiten du.

Gereñuk eta Barrenengoak ez dute aipatzen itxuraz hain arrunta izan daitekeen toponimo hau.

¹⁶⁵¹ *Pago* 'haya' + *txu* (dim.) ? + *eta* (pl. atz.): '(donde) los hayas pequeñas', susmatzen baitut *txi* hori *txu* batetik etor daitekeela.

Geroago ikusi dudanez, -txu > -txi urratsa zenbait kasutan frogatua dago, beraz, susmo(a?) baino gehiago da aurrekoa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
PAGATZA Pagaza ¹⁶⁵²	1758	(Goienuri)* U.A.03050201.3	10	"paraje"	Kat. 489. etz 492. zk., *86-06a Santa Luzia aldean.1779an"monte llamado Sn Antonio pe, Pagaza y Palancadura". "Pagaza o Azeval" ere bai.
Pagaza	1783	U.A06010226.16	24	"monte"	"bajo del varrio de Dubiris". 28an "bajo San Antº del Yermo". "Pagaza" bezala askotan. 1926an ere bai.
Pagaza(GO)	1805	"Lib.Hip."	356	"termino"	
Pagaza (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	54b	"monte"	"N.Arroyo".94c-an ere bai.
Pagasa (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	90	"heredad"	
Pagatza (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	94d	"monte"	94e-an "tz"grafiaz ere bai, grafia hau agertzen da lehenengoz toponimo honetan.Bertan "Pagaza" ere bai.
Pagaza (GO)	1924	U.A.Cat.1900	6.16	"monte"	
Pagaza (GO)	1926	U.A."Est.Cat."	4.2	"monte"	4.6an ere bai. 22.12an "Acharteburu" ondoren aipaturik.
Pagaza(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	3.7	"heredad"	10.27an ere bai. 13.21ean "E.O. arroyo de Yermo". 24.24an birritan, hauetan u/a-ek antza handia dute, batean ia "Pagazar" dirudi ematen duela.
Pagaza(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"monte"	Birritan. Isusi aldean.5.4an eta 9.3an ere bai.
Pagaza	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"monte"	"Pagaza" eta "Pagazar" jabe berekoa dira eta zerrenda berean datoz, iparraldeko eta ekialdeko mugakideak bat datozela: "Isusi, Susterre, Hortuondo, Goicosolo, Recachueta, Pagaza, Urruchu, Susterrevarrena, Pagazar, Lastre, Recachueta, Echeburo, Laminzar (Larrinzar), Luzbide (Lurbide)...Mintietia, Videlumpote, Recachueta, Sautu, Aldaysacón, Lugoñoriondo, Catañovicoche, Gocochocho –N. Camino de Santa Lucia..." . Baldintza berdinetan, 22.27an ""Isusi, Susterre, Hortuondo, Goicosolo, Recachueta, Pagazar, Urruchu, Susterevarena, Pagazar, Lastre, Recachueta, Echeburo, Laminzar (Larrinzar), Lurbide... Mintietia, Videlumpote, Recachueta, Sauto, Aldaya, Lugoñoriondo, Castañovico, Gocochocho –N. Camino de Santa Lucia..." , azken honetan grafia aldetik zenbait r/rr errakuntzak daudela.
Pagazar	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"monte"	
Pagaza(GO)	1956	U.A.Amil.	9.6	"monte"	22.26an ere bai.
Pagaza	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.2	"pago"	17A, Isusi bezala.
Pagaza(Sta.Luzia)	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"la ladera antes Gariburun". Isusikoak lehenengo "Pagazar", baina gero zuzendu eta "Pagaza" bitan.
Pagasa(GO)	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"detrás de Isusi".
Pagazar(GO)	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	Isusikoak: "Pagazar escrito, pero

Muxika: "Pagatxueta".

¹⁶⁵² *Pago* 'haya' + *tza* (multzo atz.): 'hayedo, hayal'

Tza multzo atzizkia, *-dui* atzizkiaren parekoa da. Bigarrenaren konstantzia idatzia ez badugu ere, Orozkon pago multzoari *pagadi* deitzen zaio. Lehenengoa afrikaria da, nahiz gaur egun zeharo galdurik egon ahoskera hori, zeren Orozkon bertan euskaraz Pagazaurtundua, Pagaza ahoskatzen baita. Berriki Orozkoko "Pagazandu" auzunetik hurbil bizi diren biri galdetu diet ea "Pagazandu ala Pagatzandu" esaten duten, zeren nik euskaraz nahiz erdaraz beti lehena entzuten nuen. Euretarike bat pentsakor geratu ondoren, erantzutze dit: "-Pagazandu erdaraz eta Pagatzandu euskeraz". Beraz, agian konturatu ez nintzen aspektu batez edo agian berta-bertako batzuek haien artean egingo zuten erabilera. Dena dela, 1894an "Pagatza" dugu konstatatua.

Gereñu: "Pagacha, monte en Amurrio", "Pagaduy", "Pagaza, 1570, monte de Amurrio. Monte de Apodaca".

Barrenengoa: "Pagatxa ...Amurrio/Baranbio...Var. Pagaza", "Pagaza" (Aiarako sei tokitan).

Muxika: "Pagadi" modu askotan, baina "Pagatza" behin ere ez.

Hala eta guztiz ere, ez dut uste, txa (diminutiboa) dugunik, zeren baliteke behin edo behin agertzea, baina guztietan ez. Gauza bera edo zuhaitz bera ez bada ere, 1758an mendi toki honi buruz aritzean: "Pagaza o Azeval" (Bigarrenak, argigarri gisa dagoena nahiz eta zuhaitz desberdina izan, multzo adierazten du).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Pagása	2003	Dubiris II	Ahoz.	"monte"	nosotros(decimos) Pagasa...hayas...". "Artiása, Pagása y Ortóndo, al lao de la casa de Lupe". Beasko: "...yendo de aquí a Garibúrun esta Pagása, aquí muy cerca ó Pagáza, mi padre decia Pagása"
Pagaza	2014	Bengoetxe Goikoa	Ahoz.	"monte"	Dubiris baserrikoa: "Pagáza... Pagása", forma biak.
Pagása	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"ladera"	Dubiris baserrikoa: "Pagáza... Pagása", forma biak.
PAGATZA		(Larrazabal)*			*86-13d
Pagaza	1758	U.A.03050201.3	13b	"paraje"	"Yturrieta O Pagaza arriba de Lecandazarra junto a Yragorri". 1790ean ere bai. 1787an "Quad. de Larrazazabal". 1926an ere bai.
Pagaza(LZ)	1790	"Lib.Hip."	245b	"termino"	Beldiu ondoan aipaturik. 345ean "obeuscun o Pagaza"
Pagaza (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	56	"monte"	Beldio ondoan. 193an Beldio ondoan.
Pagatza	1909	U.A.Cat.1900	1.25	"monte"	Euskal grafia. 3.25ean ere, eta aipatzen da Olarteko batek hartzen duela anaiaren testamenduz. 6.31 Olarten?
Pagaza (LZ)	1911	U.A.Cat.1900	3.22	"monte"	4.26an "monte...cuadr. de Larrazábal llamado Pagaza"
Pagaza(LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	20.3	"monte"	Birritan Beldio aldean.
Pagaza(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	4.3	"monte"	13.11n ere bai. 27.46an, 27.47an eta 27.50ean idazmakina "Pagazu", baina agian ez da bera edo gaizki hartuta egon daiteke.
Pagaza(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.1	"monte"	Larrazabalekoa dirudi. 16.12an "Zumelza" eta "Lesardio" bitartean aipatuta. 22.6 "Pagasa" Olarten?, ez Oruetakoa dirudi. 22.9an "Pagaza...N. Regato Urruscuni"
Pagatza	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"monte"	Euskal grafia.
Pagaza(LZ)	1956	U.A.Amil.	22.41	"monte"	
Pagasa	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"donde tiene la txabola Enrike". Enrikek esan zidan Iturrita, Uruskunen zuela txabola. Oruetakoak ere bai.
Pagaza(LZ)	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	
Pagása	2003	Oruetagoikoa	Ahoz	"monte"	Duten txabola baten gainean dagoen arlo garbi bati deitzen diote horrela.
Pagátza	2003	Oruetagoikoa	Ahoz	"monte"	Senar-emaztea: "Pagása" batek, baina "Pagatza – siempre-"besteak
PAGATZAERREKA		(Larrazabal)			86-13d
Pagazaerreka ¹⁶⁵³	1790	U.A.07022302.	2	"regato"	"Orueta Goycoa que confería por la parte de media con el regato o arroyo llamado Pagaza-erreca", "Pagaza" bezala ere aipatuta.
PAGATZA-ITURRIETA		(Larrazabal)			
Pagazaiturrieta ¹⁶⁵⁴	1806	U.A.06100250.7	49	"regato"	"Pagaza Yturrieta". Beldio aldean. Ikus "Yturrieta"
PAGATZAKO-LANDA		(Larrazabal)*			*86-13d
Pagazacolanda ¹⁶⁵⁵	1952	U.A.Finc.Rust.	22.23	"monte"	Berdina den beste zerrenda batean ere bai. Lekandazarrekoa dirudi. 22.43an: "Aldapa –N. La misma casa y camino vecinal, S. Arroyo de la casa...-, Echaurre -N. Castañal de la casa...-, Solobarri, Lecandalde, Mostacha, Cantera, Pagazacolanda, Arpillo, Echeburu, Achiquiturri, Bisquerra, Goraudiguste –N. riachuelo-..."
Pagazakolanda	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"a la izda. Mostatxa". Nire ustez, hau ondorengo "Pasakolanda" bera da.
Pasakolanda ¹⁶⁵⁶	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"...encima de Atxikiturri..."

¹⁶⁵³ *Pago tza + erreka* 'arroyo' : 'arroyo de Pagaza'

Bertan azaltzen denez: "el regato o arroyo llamado Pagaza-erreca"

¹⁶⁵⁴ Bi toponimo ditugu elkarturik Pagatza (Ikus) + Iturrieta (Ikus).

¹⁶⁵⁵ *Pagotza + ko* 'tok.atz.' + *landa* 'campa' : 'campa del hayal, de Pagaza'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Patxakolánda	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"campa"	"...la campa de Patxakolánda (anaia nagusia)...esa está un poco hacia...A la parte de Okendo, a la vista de Okendo...Patxakolánda a la altura de Rébis". Ostenko: "Patxakolánda –debajo de Nebera-". Lekandazar II: "subiendo para Iturrita es Patxakolánda". Goirizabal: "Patxakolánda lo mismo viene a ser de Mandaluniz –Lekanda- para arriba"
Pasakolánda	2003	Lekandazar II	Ahoz.	"monte"	¿Cómo le decís habitualmente? Creo que más Patxakolánda, nosotros nos referimos como Patxakolánda...¿Pero te suena también?...Pasakolánda también me suena, pero en esta casa Patxakolánda siempre...¿Al mismo sitio otros Pasakolánda? (le dicen)...Si!
Pagásanda	2003	Lekandazar II	Ahoz.	"monte"	¿Pagásanda o algo parecido? Si también, Pagásanda puede ser lo mismo que Patxakolánda...Pagásanda también se decía, es verdad, ..., podría coincidir (los nombres) mismo sitio con diferentes nombres
PAGATZALAS Pagazalas ¹⁶⁵⁷	1785	(Larra) "Lib.Hip."	213b	"heredad"	
PAGATZALDE Pagasalde ¹⁶⁵⁸	1894	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst.	215b	"monte"	*86-13~
PAGATZANDU Pagazando ¹⁶⁵⁹	1952	(Larra) U.A.Finc.Rust.	2.5	"monte"	86-22b~ u>o.
PAGATZANDU- ALDE Pagasardealde	1952	(Olarte) U.A.Finc.Rust.	12.1	"monte"	86-22b~ Zalantzazkoa. Bai, gero ikusi dudadez, "Pagasandualde" bera da. "N. Arroyo": "...Pagaza, Erquiza, Semecola, Valdeche, id, id, Pagasardealde..."
Pagasaralde	1956	U.A.Amil.	12.3	"monte"	"Pagasaralde?", baina ondokoa da. Hirutan agertzen da, baina sekula agertu ez den toponimoa dugu: "...Valdeche, Valdeche –N. camino vecinal, S. arroyo...-, Pagasaralde? 7,48 areas.
Pagasandualde ¹⁶⁶⁰	1956	U.A.Amil.	12.14	"monte"	Ez dago oso argi idatzirik, baino hori dirudi. Bai, horrela da: "Valdecha": "Valdecha, id, id, Pagasandualde 7,48 areas, Erquiza. 12.3an jartzen zuen "Pagazaralde"?, baina bera da.
PAGATZANDU- BARRENA Pagazandubarrena ¹⁶⁶¹	1926	(Larra) U.A."Est.Cat."	2.9	"monte"	86-22b~

¹⁶⁵⁶ Pagatzakolanda izan daiteke, sarritan ikusi dugun bokal arteko -g- kontsonante galera, gertatuz gero.

¹⁶⁵⁷ *Pago* 'haya' + *tza* (multz.atz.)+ las ? : '... hayas'

Goiz konstatua egon arren, bukaera ez da batere garden. Uste dut Pagatzasolaun bera izan daitekeela, baina antzaz beste toki batean dago.

Toponimo honen antzekorik ez dut aurkitu ez Gereñurengan ez eta Barrenengoarengan.

¹⁶⁵⁸ *Pago* 'haya' + *tza* (multz.atz.)+ *alde* 'lado, parte,...' : '(en la) parte de Pagaza, de donde las hayas'

¹⁶⁵⁹ Hau, berez, Pagatzaurtundua (ikus) toponimoaren forma laburtua da. Orozkon Pagatzaurtundua zen lekuari egun euskaraz Pagazandu deitzen diogu.

Itxuraz Pagaza + ondo 'junto a' izan dezakegu. "Pagazondo" forma aldetik ondo egon liteke, zeren ikusi dugunez, beste kasuetan a + o > o gertatu da. Gereñu: "Pagazaondo, caserío de Barambio", "Pagazondo 1761". Barrenengoa: "Pagazondo. Bar.-Var. de Pagazaondo".

Ondo bukaera duten batzuk ikusi dugunez, -ando aldakirekin ikusi ditugu geroago.

¹⁶⁶⁰ Pagazandu + *alde* 'lado, costado...' : ' (en el) lado de Pagazandu'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Pagatzandubarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	2.2	"monte"	Birritan. "Pagatzandu-barrena". Euskal grafia. Ondoko den-denak "Berrio-goicoa" gisa aipaturik 'termino' jartzen duen tokian, eta gero 'Observaciones' arloan 'nombrada': "Aránsolo; Berrio-goicoa... Huerta y era de trillar –N. Con camino del barrio Sabadel (Zabale izan behar)...S. Con heredad Aldapea-; nombrada Aldapea; nombrada Cha(u/n)chiberrio-goicoa; nombrada Austireta; nombrada Aldaycoaldapa; monte Errachueta ("Escachueta" irakurtzen da hasiera batean, baina –berrio-rekin erkatu ondoren, rr kontsonantea da, nahiz eta "Mugarri"rena beste bat izan) –O. Con camino de Arejaluaga-; monte Pagatzandu-barrena; Mugarri –O. Con camino que baja de Asqueta-; Aranguren-aldea –N. con jaro de la casa Aranguren"
Pagazandubarrena	1956	U.A.Amil.	16.16	"monte"	"Pagazandu-Barrena", "Larra", "O.Arroyo, divide Llodio y Orozco"
PAGATZAR Pagazar ¹⁶⁶²	1877	(Goienuri) "Rgtro.Prop."	17.2b	"finca"	Ikus PAGATZA Goienuri jarri dut, baina ez dakigu non egon daitekeen.
Pagazar	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"heredad"	Birritan. Isusi aldean.22.27an birritan Isusi aldean . 22.4an ere bai. Ikus Pagaza.
Pagasar	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	Hitz egiten lehenengo "Pagasar", baina gero zuzendu eta "Pagasa"
PAGATZAR Pagazar	1784	(Larrazabal) U.A.06010231.6	3b	"monte"	Ikus PAGATZA "bareando castaña en el monte de Pagazar",7an "bareando castaña en el monte de Pagaza" argi idatzirik biak.
PAGATZARDE-ALDE		(Olarte)			
PAGATZASOLAUN		(Larrazabal)*			Kat. 539. azpian eta 544.tik iparraldera,*86-13b Gaurko Patxalau (Kastañiza Bekoaren aldekoa –jabego bera- 1894an "Pagasolaun", 1940an eta 1942an "Pagasalau", baina 1894an badiu beste aldaki tinko batzuk: "Pagasa solaun", "Pagasalaun". Ikus PAGASOLOA)
Pagazalaun ¹⁶⁶³	1793	U.A06010246.28	7b	"sittio"	"prox. a c. de Chibarría"

¹⁶⁶¹ Pagazandu + *barren* 'parte inferior, baja' + *a* (art.): 'la parte inferior de Pagazandu'

¹⁶⁶² *Pago* 'haya' + *tza* (multz. atz.) + *zar* 'viejo': ' (donde el) hayal, haya, hayedo viej(o/a)'

Toponimo honekin zalantzaren bat izan dut, zeren ikusi dudanez, berberari -za /-zar bukaera ematen diote (Ikus Ondorioak), seguraski bigarrena oso ugaria denez, analogiaz lehenarekin nahastu dute. Beste alde, adjektibo hori zuhaitz batekin joatea en nuen ikusten hain egokia, baina badugu Arestuizar eta Pagazarren konstatazioa, beraz, litekeena da forma hau ere.

"Pagaza / Pagazar" kasuan ikus daitekeenez, argi dago analogiaren fenomeno, zeren toponimo bera izanik bitara esaten dute, lehena lehenago, sendoago eta askoz konstatuagoa egonik. Egun zalantza erakusten dute bertakoek aipatzerakon. Ikus "Pagaza" eta "Pagaza". Dena dela, biak izango litzatezke posible.

Barrenengoak "Pagazar" biltzen du Lezaman, "Pagaza" askoz konstatuago beste tokitan. Gereñuk "Pagaza" baino ez du biltzen. Hemen ere 1994an lekukoak hitz egitean lehenengo "Pagasar" esan du, baina gero zuzendu eta "Pagasa". Iturrizar > Iturriza urratsaren konstatatua uste dut badudala,

¹⁶⁶³ Testigantza ugari eta ez gardenegiak ditugu. 1894ko testigantzan oinarrituko bagina: Pagatza 'hayal' + Solaun (Ikus) etorriko litzaziguke, hau da, bi toponimoz osatutakoa. Agian hurbil egon zitezkeen eta.

Beste hipotesi batean ematen du formarik tinkoenetarikoa baita, *pagatza* 'hayedo' + *laun* (Azkue: Laun: 1° (B-a-o-...), 'liso, llano'. Agian hau izan daiteke hipotesi zuzenena, lekuren batean -laun ikusi dudalakoa bainago. Beraz, uste dut agian izen bateratua zuzendu beharko nuela, "**PAGATZALAUN**" jarritz.

Lehen esan dugunez, Pagasolorekin egon daiteke erlazonaturik, bai fonetika aldetik eta biak Kastañiza baserrikoak ere baitziren.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Pagalau	1877	"Rgtro.Prop."	17.1b	"finca"	Kastañiza baserrikoa. 232d-an ere bai, Pagasasolaunetik?. Mugariak ez datoz bat. Hau gero "Pagasalau" gisa: "heredad...Uert(a/e), Aransolo, Aransolo, Pagasolaun, Rébis, Irigorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalde 68 areas, Lujalday, Bcharequeta (<i>cha</i> hori altuago dago idatzia, izenaren laburpena gisa-Balintxaerreketa-) 31 areas, Aldiasolo 260 areas, Arestuizar, Mendi, Iturvuru, Recaviarte, Campa, Campa". 1940ko 23.4an: "huerta...Castañiza Aransolo, Aransolo, Pagasolau, Rébis, Irigorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalde 68 areas, Lujalday, Requeta 31 areas, Alaigaso, Arestuizar...pinos, Mendi, Iturvuru, Recaviarte...". Jabego bera izanik, Kastañizabekoa dirudi, zenbait aldaketa bien artean: "heredad...Uerta/ huerta Castañiza, Pagasolau(n/-), Ir(a/e)gorri, Lujald(e/ay), Bcharequeta/Requeta, Aldiasolo / Alaigaso".
Pagasolaun	1894	U.A. Finc.Rúst.	156	"heredad"	
Pagasalaun	1894	U.A. Finc.Rúst.	87	"heredad"	Kastañiza baserrikoa. Pagasasolaunetik? Mugak ez datoz bat. "Pagasolaun" berbera da.
Pagasa solaun	1894	U.A. Finc.Rúst.	205g	"monte"	Tximintxutik hurbil, eta Kastañiza eta Tximintxu artean aipaturik.
Pagasalaun	1926	U.A."Est.Cat."	12.19	"monte"	"Larrazabal" jartzen zuen lekuan, goratxugo idatzirik.
Pagasalu	1940	U.A."Est.Cat."	2.12	"heredad"	Idazmakina
Pagasalan	1940	U.A."Est.Cat."	2.12	"manzanal"	Idazmakina, baina azken letra ez da ondo ikusten. 17.4an "Pagasalan"
Pagasochan	1940	U.A."Est.Cat."	13.34	"monte"	Zalantzazkoa
Pagasalau	1940	U.A."Est.Cat."	23.4	"heredad"	"huerta...Castañiza, Aransolo, Aransolo, Pagasolau, Rébis..." 27.56an ere bai.Bietan bukaerako <i>u</i> oso argia.
Pagazalaun	1940	U.A."Est.Cat."	24.27	"monte"	"Huerta, Aransolo, Aransolo, Revis, Pagasalau, Irigorri..."16.5ean zalantzazko "Sapasalau" 22.21ean hirutan."Pagasolo". 22.24an bina "Pagasalau". Aipaturiko 16.5ean eta 22.21ean iparraldeko eta hegoaldeko mugariak bat datoz. 22.24an "...Castañiza, Pagasalau, Castañiza...", mugakideak "Castañiza" ingurukoak dituela. "...Larracullu, Pagazalaun". 13.7an "Pagasalaun". 22.9an ere bai.
Pagasalau	1952	U.A.Finc.Rust.	1.14	"heredad"	
Pagasalan	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte"	Hemen argi ikusten da <i>n</i> dela. 22.13 berdina den beste zerrenda batean ere bai. 1894koekin erkatuz "Pagazasolaun" bera dela dirudi.
Pagazalu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.24	"jaro"	Mugaren bat bat dator "Pagasalau"-rekin.
Pagazalaun	1956	U.A.Amil.	12.35	"pinos"	16.19an "Pagazalan", beraz, <i>au>a</i> . 22.46an "Pagasalan" idazmakina.
Pagasalau	1956	U.A.Amil.	22.11	"monte"	22.46an "Pagazalu"
Pachalan	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	5.3	"pago"	30A. Kastañiza aldean. Ikus Patxalau.
Patxalau ¹⁶⁶⁴	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"termino"	"jarito de castaño para minzas para hacer cestos"

Bi atal nagusiez osaturiko toponimo honek hainbat aldaketa izan du, besteak beste, hitz luzeegia denean errezagotzatzen baita. Azter ditzagun aldaketak, atal bakoitzari dagozkionak bereiztuz:

Lehenengo atala (Pagatza) ondoen gordetzen dena da, bakarrik 1877ko testigantzan ziztukariaren disimilazioa gertatuz gero, honetarikoa bat geratuko zela, galdu egiten da ere: Pagaza solaun 1894 >*Paga(tza)/(so)laun > Pagazalaun 1793 > Pagalau 1877. Askotan ikusi dugunez, aldaketak ez dira ematen kronologia errespetatzen. Gertaturiko lehen urratsak batzuetan eman du Pagaso-, bestetan, berriz, "Pagatza-".

Horren gain, oraingo kasu batean -g- bokal artean dagoela jausi egiten da Pagasalau >Pachalan.

Bigarren atalak (solaun), hasierako silabak lehen aipatu dugunez, aurreko ziztukariarekin trukatu edo batu egiten zaigu. *Au* diptongoak geienetan mantetzen zaigu, baina kasuren batean monoptongatu egiten da *a* edo *u* eginez, Pagasa solaun > Pagasalan, Pagazalu. Kusuren batean o eragin zitekeen bidezkoa litzatekeenez.

Bukaeran inplosiboan dagoen sudurkaria sarritan galtzen da: Pagaza solaun >Pagalau 1877, Pagasalau >Pagazalu...

¹⁶⁶⁴ Hau, berez, Pagatzasolaun bera izan daiteke, baina kasu honetan leherkari belareren galera genuke, besteak beste. Geroago sakondu dudanez, Pagatzasolaun bera da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Patxaláu	2003	Kast.Goik. II	Ahoz.	"termino"	y sillars le llamamos Pachalau...". Kastañiza Goiko- II.ak ere bai.
Patxaláu	2014	Kast.Goik.	Ahoz.	"termino"	"Luxaldai, luego Patxaláu". Bekoetxe: "Kastañusita, debajo de Fernando, más allá hay Patxaláu, Rekabiarte". Ostenko: "Patxaláu – Kastinga ondoan-"
PAGALAUKE Pagalauque ¹⁶⁶⁵	1932	(Larrazabal) U.A."Est.Cat."	27.52	"heredad"	Kastañiza aldean. Berbera geroago, 27.56an "Pagasalau" bezala.
PAGATZAUR-TUNDUA ¹⁶⁶⁶		(Larra)*			*86-22c
Pagazaurtundo	1680	U.A.030501.16	2b	"monte"	"pagazaurtundua Con moxones que le siguen asta el de la cumbre de ensima de pagazaurtundo"
Pagazaurtundua	1779	U.A06010218.14	13	"monte"	"monte llamado de bajo de Pagazaurtundua... confina con valle de Orozco. 1805ean "terreno V. de Llodio zercania de..."
Pagazaundu	1779	U.A06010218.14	25	"monte"	"proximo a Solaurbe". Lehen berbera "Pagazaurtundua" bezala aipaturik. 1758an "Pagazaundu...Orozco"
Pagazaondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	15c	"monte"	Orozko lurra da, gaurko Pagazandu.
Pagazundu	1894	U.A. Finc.Rúst.	47b	"monte"	Fonetikagatik gaurko "Pagazandu" <i>a a a u > a a u u</i> .
Pagasandu	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	"Es Orozko". Gurrupidekoak eta Saltarriagakoak ere bai.
Pagasándu	2003	Asudio	Ahoz.	"cio."	Gurrupide: "Bisabaléta es el llano aquel, luego el camino Pagasándu".
Pagatzándu	2005	Sagarminaga	Ahoz.	"auzune"	"...Pagatzandure...". Inguru horietako orozkoarrek -Muruet, Sagarminaga...- euskaraz egiten dutenean "Pagatzandu" erabiltzen dute beti. Gastelaniaz eginez gero, "Pagasandu".
PAGATZAUR-TUNDUA		(Goienuri)*			*61-53
Pagazaurtundua	1994	Altamira	Ahoz.	"termino"	"la fuente de Pagazaurtundua a la izda de Arrabatxu...(zona Paguero, el Castillo, Kurseaga..."
Pagazartúndu	1994	Mendibil	Ahoz.	"termino"	"llana de Pagazartundu, llega a Zollo, la llana de Arrabatxu..."
Pagazartúndu	2014	Aspuru	Ahoz.	"termino"	"Pagazartundu no sé si és una campa que allí

¹⁶⁶⁵ Hemen oraintxe bertan ikusitako Pagatzasolaun toponimoa dugu -ke atziakiarekin. (Ikus ke atzizkia)

¹⁶⁶⁶ *Pagatza* 'hayal' + *ur* 'agua,...' + *t* (konts.beteg.) / -tu (partiz.?) + *ondo* 'cerca de, próximo a' + *a* (art.): 'lo de junto a las aguas del hayal'. Deitura honek duen pertsona bati orain dela 15 urte entzun nion antzeko azalpen bat, jarri dudana 'aguas' barik, berak 'pantanosas' edo antzeko zerbait aipatzen zuela, dena dela, oso bidezkoa iruditzen zitzaizkion azalpena. Mitxelenak ere bukaera *ondo* -ri lotzen du.

Orozko Pagazaurtundua zen lekuari egun euskaraz Pagazandu deitzen zaio, bertatik ondo frogatua dagoenez, irten dira Laudion eta Orozko Pagazaurtundua deitura duten pertsona gehien-gehienak. Gorago esan dudanez, berriki batek esan dit "Pagazandu" erdaraz, "Pagatzandu" euskaraz erabiltzen dutela bertakoek, baina nik ez dut zehaztasun hori gogoratzen.

Fonetika aldetik gehienbat haxe dugu: artikularen galera, afrikaria frikari bihurtzea, bokal betegarriaren (edo partizipioa) galera, darkarkariaren galera inposiboan, *au* diptongoak *a* egitea abar (Pagazandu, Pagazaondo-tik etorri zitekeen ere, baina 1779ko testigantza oharretan jartzen duenez, **berberari Pagazaundu eta Pagazaurtundua deitzen zaio**, beraz, nahiz eta bidea luzeago izan aipatutakoa da). Ikus Pagazaondo. Agian Pagazaurtundua >*Pagatzartundua > Pagatzandu. Errez ematen ez badu, disimilazioak eragin omen du kontsonante gorraren galera. Eztakit > Eztait kasuan errezagoa azaltzen da biak gorak baitira. Ziztukari afrikatua gorra izan arren, ez dakit horrelakorik eragin ahal duen.

Gereñu: "Pagazaurtundua, 1570, monte en Amurrio. 1849, monte de Oquendo".

Barrenengoa: "Pagazaurtundua" (Aiarako hiru tokitan)...Et.: 'el hayal entresacado' ...aurtundu 'entresacar' ". Baina ez dakit nundik atera duen *aurtundu* Azkuek ez baitu aipatzen. Urtendua 'salida' izango litzateke, urten 'salir' Orozko behintzat, bizkaieraren eremu osoan, hobeto esanda, bestela *irten* litzateke.

Begiratu beharko genuke aurkeztu dugun lehenengo hipotesia, zeren ondo 'junto a' konstatua dago, baina ur 'agua' barik, zergatik ez litzateke izango egokiago aur 'delante', baina esaten dudanez, sakontu beharreko hipotesiak ditugu. Azkue: "Aurt egin.(Bc...) retroceder".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					hacían los corrales los pastores"
PAGAZATANDA		(Larrazabal)			Ikus PAGATZAKOLANDA
Pagazatanda ¹⁶⁶⁷	1877	"Rgtr.Prop."	17.1b	"finca"	
Pagasatanda	1926	U.A."Est.Cat."	22.9	"monte"	t hori protetikoia edo?
Pagazatanda ¹⁶⁶⁸	1956	U.A.Amil.	22.22	"monte"	Zalantzazkoa.Idazmakinez egon arren .
PAGAZONDO		(Larra)			Ikus PAGATZAURTUNDUA
Pagazondo ¹⁶⁶⁹	1877	"Rgtr.Prop."	17.1b	"finca"	
Pagazondo	1926	U.A."Est.Cat."	2.2	"monte"	Paga(z/s)(o/a)ndo. 2.3an argi "Pagazondo" kokaeran "Orozco", beraz, gaurko "Pagazandu" dirudi.
PAGERO		(Goienuri)			*61-53a (Landetan nengoela, bertakoak Ganekogortatik Galarragara adierazi zidan zein zen Pagero. Jabier Maloren kartografian, apur bat gorabehera 43° 12' 5" eta 2° 59' 20" kordenaetan agertzen da)
Pagero ¹⁶⁷⁰	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	Okondo aldean."...ganganta..."Altamirakoak eta Mendibilgoak ere bai.
Pagéro	1998	J. L. Okondo	Ulibarri-	Ahoz	"monte"
Pagéro	2003	Aspuru	Ahoz	"monte"	"Arrabátxu...Pagéro"
Pagéro	2004	Landeta	Ahoz	"monte"	"Ilano Pagéro...canto Pagéro..." Aspuruakoak berdin aipatzen du.
PAGO		(Larrazabal)			86-13b~ (Kastañiza aldean)
Pago ¹⁶⁷¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	156b	"monte"	"heredad...Uert(a/e), Aransolo, Aransolo, Pagasolaun, Rébis, Iragorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujalde 68 areas..."
Payo	1932	U.A."Est.Cat."	27.52	"heredad"	"Castañiza, Aranzolo, Aranzolo, Pagalauque, Revis, Iregorri, Larracullu, Aranzolo, Payo, Basarte-requeta, Lujaldy, Mendi, Iturburu, Recabiarte, Campa, Campa"
Pago	1932	U.A."Est.Cat."	27.54	"heredad"	"Lujaldy, Renqueto –Noroeste. regato del mismo nombre- 30,75 areas, Aldaigaso –N. regato del mismo nombre-, Arestuizar, Rébis, Iregorri, Larracullu –Noroeste regato de Larracullu-, Aransolo, Pago, Basarte"

¹⁶⁶⁷ Kokaera aldetik Pagazakolanda bera izan zitekeen, agian Pagazalanda > Pagazatanda eginez, uste dut kasuren batean landa bigarren atalalean duen toponimo batek, *landa* barik *tanda*-z agertzen zaigu.

¹⁶⁶⁹ Pagatzaurtundua >Pagazaundu /Pagazaondo >Pagazandu berberaren aldakia da. Honetan *ao* taldeak >*o* egin duela, baina logika aldetik berdin-berdin etorriko litzateke Pagaza + ondo 'junto a' -tik, hau da, : 'junto al hayal'.

Gereñu: "Pagazaondo, caserío de Barambio", "Pagazondo, 1761, término en mojonera Amézaga-Guillerna".

¹⁶⁷⁰ Ematen du *pago* 'haya'-z gain, gaztelaniazko atzikiari lotu zaiola, nahiz eta bidezkoena *Pago-do (hayedo, robledo...) izan, ezaguna dugu euskaraz *r* eta *d* artean ematen diren trukaketak.

Okondoar batek aipatzen zidan bertan pago ugari zeudela.

Gereñu: "Paguero, 1849, término de Oquendo".

Barrenengoak berbera aipatzen du hauxe esanez: "Pagero.-Okondo.-Et.: 'Sitio de hayas' de pago 'haya' "

¹⁶⁷¹ Pago 'haya'.

1932ko testigantza (Payo), honen barnean sartu nuen, berbera Pago bezala agertzen baitzen. Ondoren, frogatu dut Mitxelenak aukera hau eskaintzen diola ere: " pago 'haya' ...Es posible que *paiu sea un equivalente de pago, etc. en cuyo caso provendría del adj. fageus, -a...como por ej. el esp. haya: Payueta..."

Niri pago >paio urratsak gogoratu dit Ostegieta>Osteieta eta Torrontegieta >Torronteietara kasuetan gertatutakoa, baina agian ez da testuinguru fonetiko bera. Dena dela, lehen azaldutako Pago=Payo-ren antzeko beste kasuren bat ikusi dut Okondon.

Dena dela, ez dezagun ahaztu zenbait kasutan "Clase de las Fincas"en arloan "pago" agertzen dela lur zati moduan. Gaztelaniazko hiztegi batean (Lexis22) begiratu dut, eta: " –(del l. *pago*) m. Distrito determinado de tierra o heredades, esp. de viñas u olivares."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Pago	1940	U.A."Est.Cat."	23.4	"monte"	"huerta...Castañiza, Aransolo, Aransolo, Pagasalau, Rébis, Iregorri, Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte..."
Pago	1952	U.A.Finc.Rust.	1.14	"monte"	Birritan: "Huerta, Aransolo, Aransolo, Revis, Pagasalau, Irigorri (Iregorri ere bai), Larracullu, Aransolo, Pago, Basarte, Lujaldy, Lujaldy, Renqueto, Aldaygaso"
Pago	1956	U.A.Amil.	16.2	"monte"	"Castañiza, Aransolo, Aransolo, Revis, Iregorri, Larracullu, Aransolo, Pago..."
PAGOBAKARRA		(Goienuri)			Goikoganetik ekialdera dago, Basakoetxe bidean. Oso ezaguna bada Lusurbeilanda eta Isusikoentzat Arrankudiagako lurretan dago. "un haya en el camino..."
Pagokár	2014	Beasko	Ahoz	"ladera"	
Pagokár	2014	Beasko	Ahoz	"ladera"	
PAGOBAKOTXAGA		(Goienuri)			61-54~ Izen zahar hau ez da agertzen gaurko kartografian, ez eta Juan Jose Agirre Jauregik eginiko "Toponimia de la Anteiglesia de Arrigorriaga". Bitan. "pertenecia a Arrigorriaga pero por convenio lo usaban tambien los del valle de Llodio"
Pagobacochaga ¹⁶⁷²	1578	U.A.0504.1	9	"sel"	
PAGOETA		(Goienuri)*			*61-61a (Okondo da. Mugaburun nengoela, Landetakoak adierazi zidan zein zen. Jabier Maloren kartografian, apur bat gorabehera 43° 11' 5" eta 3° 00' 40" kordenaetan agertzen da). 1994ko testigantzak beste bat jartzen du Dubirizen.
Pagoéta	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"monte"	"Pagoeta queda entre Gallarga y Arroñaskan"
PAGOETA		(Goienuri-Luxa)*			Kat. 297. zk., baina "Lujaldy" gisa, bera izanik.
Pagoeta	2015	Lujagoikoa	Eskr.		"17.- Otro monte castañal, titulado "PAGOETA"..."
Pagoéta	2014	Lujagoikoa	Ahoz	"pieza"	"... los Fresnos, lo que no sé, como me suena sí de Pagoéta y este son Los Encinos..."
Pagoeta ¹⁶⁷³	1877	"Rgtro.Prop."	17.2	"monte"	Begiratu beharkoa da ea Luxakoa ez den.
Pagueta	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	Hasieran batek "Pabueta", baina gero Dubirisekoak "Pagueta"con g, por Olamendi, es muy nombrao"
Pagoéta	2004	Landeta	Ahoz	"termino"	Dena dela Okondon "Paguéta" entzuten da.
PAGOLAR		(Larrazabal)*			Kat. 860. zk., *86-13c (Ikus Mostatxa, bertan tontor honi buruz zenbait azalpen baitaude)

¹⁶⁷² *Pago* 'haya' + *bakotx* 'unico, solo' + *aga* (top.atz.): '(donde el) haya unica, sola', edo borobilduagoa 'donde el haya solitaria' genuke.

Bakotx hitzak bizkaieraz gehienbat 'cada uno, uno mismo' adierazten du, baina hemen jarritako zentzua du, zeren *bikotx* (de dos, mellizos,...) du erreferentzizat

Honen antzekoa den Aretx-bakotx-aga >Arepakotxaga etorri zait burura. Azken honek Apotxa formara heldu da Irigoienek esan zigunez.

Gereñu: "Pagobieta".

Barrenengoa: "Pagobakarra" (Baranbio).

¹⁶⁷³ *Pago* 'haya' + *eta* (pl.atz.?): ' (lugar) donde (el/las) haya(s)' Fonetika aldetik o + e > u + e duen aldakia dugu.

Orain Pagoeta >Pagueta badugu, lehen ikusitako Pabueta izango litzateke hurrengo urratsa, beraz, Pagoeta>Pagueta>Pabueta.

Gereñu: "Pagoeta (1703) monte y labrantío de Echagüen de Cigoitia".

Barrenengoa: "Pagoeta.-Okondo.- Var.: Pagueta.- Et.: "Las hayas"..."

Muxika: "Pagoeta".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Paular ¹⁶⁷⁴	1877	"Rgtro.Prop."	17.2b	"finca"	
Paular	1894	U.A. Finc.Rúst.	182d	"monte"	Bokal arteko <i>g</i> desagertu, eta gero <i>ao>au</i> .
Paular	1914	"Vera"	597	"monte"	1965ean (Otsoa) "Pagolar/Paular". 1979an (M.T.) "Pagolar, Mostacha y Paular". J.P.Ulibarrik "paular"
Paular	1940	U.A."Est.Cat."	24.13	"monte"	Idazmakina, berez, "Pauluar" jartzen du, baina errakuntza dirudi.
Paular	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"heredad"	
Pagolar	1965	"Lib.Llodio"	15	"montaña"	1979an eta 1986an (M.T.) ere bai.
Pagolar	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.1	"pago"	
Paular	1994	Olariaga	Ahoz.	"monte"	Bekoetxeok ere bai. Kastañizakoak: "Paular o Mostacha, Pagolar por oidas". Kastañizakoak "Pagolar,nosotros Paular"
Pagolar	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"monte"	"nosotros (decimos) Mostatxa, otros Pagolar". Kastañiza Goikoak: "Pagolar, decimos Paular, nosotros le llamamos Mostatxa". Barbarabekoak ere bai.
Paulár	2003	Isardio II	Ahoz.	"monte"	"...aquello casi, casi todo es Paular, es un monte muy grande muy grande...fijate si es grande que llega hasta Okendo...y para acá hasta Gardea casi...ya sabes el alto ese...", "el repetidor siempre Paular, y luego la otra parte la Nebera, el pico que asoma para aquí para Gardea..." Está más arriba Paulár (aita), Pagolár (semea), la cruz de Nebera (aita-semea)". Goirizabalena: "La esquina de Paulár"
Pagolár	2003	Isardio III	Ahoz.	"monte"	"...". Está más arriba Paulár (aita), Pagolár (semea), la cruz de Nebera (aita-semea)". Bekoetxe: "... de donde está la barrera dicen "vamos a Pagolar", a eso Juanjo dice "voy a Mostatxa" (andrea) ¿Como dices? "Mostatxa", ¿Pagolar no soleis decir? ¿Nunca!...el que viene por aquí (dicen) van a Pagolar "subimos a Pagolar", pero nosotros a Pagolar nunca hemos hablad. Pagolar, yendo por el camino que vas por Inuskisa, por donde vas a Okendo, le nombrabamos a aquello "la vuelta de Pagolar" La pista donde pasa Undi, aquello le nombrabamos "la vuelta de Pagolar". Pero ahora la gente cuando suben a la antena dicen "Vamos a Pagolar"
Paulár	2009	Markixana	Ahoz	"monte"	"(mendiak) Es Mostáttxa, la Biskerra -¿El que está en medio más o menos?-Sí, en medio, luego Paulár"
Paolár	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	la cordillera esa es Mostáttxa, ahora ahí hay una zona que le llaman Paolár 4357 -¿Cómo?- Pagolár 4359
Pagolár	2014	Luxa	Ahoz	"monte"	
Pagolár	2014	Ettxerre	Ahoz	"termino"	"Paolar, Pagolar ... Paular también..."

¹⁶⁷⁴ Pago 'haya' + lar 'zarza' ? (Ikus Ond.)

Bigarren atalez ez zait iruditzen bizkaieraz lar 'demasiado' honi egokitu daitekenik. Azkuek aurrekoaz gain, aipatzen duen : "2º (ANc, BNc, Gc, L), cambrón, abrojo..." bidezkoagoa litzatekeena, baina bizkaierarako ez da aipatzen. Dena dela, pentsatzen dut lehen ikusi dugula horrelakoren bat. Ez naiz gogoratzen zein zentzua eman diogu, baina uste dut larra >lar-, erabaki dugula [**lar** < **larra?**, **lar?**: "Aspurular 1772, Pagolar 1965". (Larburu deitura, Larraburutik etor zitekeen.)], luze >luz- urratsarekin gertatzen denez. Horrela aipatzen du Barrenengoak 'dehesa' zentzua emanik.

Kuriosoki orain dela 200 urteko testigantzak, azken 30 urtekoa izan ezik, Paular baino ez du zehazten, baina hurbil dagoen Pagonabarra toponimoak gertatutako urratsak ematen digu: Pagonabarra 1536 > Paonabarra 1793 > Paunabarra de abajo 1793. Beraz, Pagolar >*Paolar >Paular genuke. Hau da, bokal arteko -g- galdu ondoren, ao > au urratsa genuke.

Gereñu gure Pagolar bakarrik aipatzen du.Zuhatzakoari "Paular" esanez, nahiz eta berbera izan.

Barrenengoa: "Pagolar.-Okondo.- Var.: Padular, Paular...'dehesa de las hayas'."

Madriren aldean badago Paular deitutako monastegia, kuriosoki, pagoz inguratutako tokia izanik.

Zumarragan larre 'pastizal' , lar 'zarza' erabiltzen dute. Larrartia 'zarzales', sasi ere erabiltzen dutela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Paolár	2014	Etierre	Ahoz	"termino"	
Paulár	2014	Etierre	Ahoz	"termino"	
PAGONABARRA		(Larrazabal)*			*86-21c (Laudio ondoan egon arren- Errekailun erreka egiten duen trokan, Pagonabarra alde batean dago, eta aurrean, Laudio n, Isardio-, Aiara da)
Pagonabarra* ¹⁶⁷⁵	1536	"Lib.Baut."	131	"apellido"	"m. de pagonabarra"
Paonabarra	1793	U.A06010234.25	7b		"de dicho Llodio". Bokal arteko -g-> Pagonavarra
Pagonavarra	1793	U.A.06010235.1	109b	"casa/s"	
Paganabarra	1793	U.A.06010235.1	223	"cio."	o>a.
Panabarra	1831	J.P.Ulibarri	8a	"monte"	"dago mendie panabarra eta paular..."
Panabarra	1989	Gereñu	383	"cio."	"Panabarra, cio. de Luyando, 1849an term. de Respaldiza", "Penabarra, mt. de Respaldiza. Okondon gaur egun "Panabarra"
Panabarra	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Odiagakoek, Kastañiza Goiko Il.ak eta Isardiokoek ere bai.
Panabárria	2003	Isardio II	Ahoz	"barrio"	"Dos había -caseríos- en Panabárria ... Panabárria arriba y Panabárria abajo". Isardio I: "el royo de Rekilun...linda, límite de Luiando y Llodio... hasta aquí en Esparzagarai está en la esquina, que se mete para Panabarra". Muga honetatik hurbil badago ere, Arespaldiza da.
Panabárria	2014	Orueta	Ahoz	"barrio"	
PAGONABARRA DE ARRIBA		(Larrazabal)			Kat. 692 zk., 86-21c
Paonabarra de Ariba ¹⁶⁷⁶	1771	"Lib.Hip."	16	"ca. y cia."	Bokalarteko -g-> -, r/r.
Panabárria arriba	2003	Isardio II	Ahoz	"barrio"	"Dos había -caseríos- en Panabárria ... Panabárria arriba y Panabárria abajo"
Panabárria	2014	Odiaga	Ahoz	"cio"	
PAGONABARRAAL DE		(Larrazabal)			86-21c
Pagonabarralde ¹⁶⁷⁷	1772	U.A.030501.12	1b	"paraje"	"Pago Nabarralde...que sube de Esparzagaray a Pago Nabarralde"
PAGONABARRA DE ABAJO		(Larrazabal)			Kat. 991. zk., berez Aiara da.*86-21c
Paunahabarra de abajo	1793	U.A.03010235.1	201	"casa/s"	"de ...vecino de Zuaza titulada Paunahabarra abajo". Pago->Pao->Pau- .
Pagonabarra de abajo	1793	U.A.06010235.1	236b	"cio."	
Panabárria abajo	2003	Isardio II	Ahoz	"barrio"	"Dos había -caseríos- en Panabárria ... Panabárria arriba y Panabárria abajo"
Panabárria	2014	Odiaga	Ahoz	"cio"	
PAGONABARRAGA					
Pagonabarraga* ¹⁶⁷⁸	1595	"Lib.Casados"	150	"apellido"	"leonor de pagonabarraga"

¹⁶⁷⁵ Pago 'haya' + *nabar* 'pardo' + *a* 'artik.' : 'el haya(l) parda(-o)'

1719ko testigantzan bokal arteko -g- jausi egiten da. "Pagonabarra 1536 > Paonabarra 1793 > Paunabarra de abajo 1793". genuke.Kontutan izan beharko da "Pagonabarra", hau da, asimilazioa izaten duen formak, egungo "Panabarra" uler dezagun. Dena dela, Paunabarratik ere etor liteke.

Aurreko adibideetan ikusten da bigarrenetako diptongoaren eboluzioa *ao* > *au* > *a*.

Gereñu: "Pagonavarra, monte de Respaldiza".

Barrenengoa: "Pagonabarra.- Lu/Respald.- Var.: Bagonabarra, Pa(h)onabarra, Panabarra...'el haya parda'".

Cuad. Top. Zuia "Pagonabarra" 13 orr.

¹⁶⁷⁶ Ariba jartzen da, Arriba jarri beharrean.

¹⁶⁷⁷ *Pagonabarra* + *alde* 'lado, costado...' : '(en la) parte de Pagonabarra'

¹⁶⁷⁸ *Pagonabarra* + *aga* (top.atz.) : 'lugar del haya parda, lugar de Pagonabarra'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
PAGONDO		(Goienuri)*			*61-62c
Pagondo ¹⁶⁷⁹	1877	"Rgtro.Prop."	17.2b	"finca"	"Pagasa" eta gero aipatuta, beraz, "pagaza-ondo" izan daiteke. <i>ao>o</i> . Pagaza ondoren aipatuta. Birritan. Isusi aldean. Isusikoak eta Dubirisekoak ere "el altico de entre Gariburun y..." "debajo de San Antonio". Arriba Pagasa". 2014an Luxakoak ez zuen gogoratzen.
Pagondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	90b	"monte"	
Pagondo	1926	U.A."Est.Cat."	22.19	"monte"	
Pagondo	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"monte"	
Pagondo	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	
PAGOOOLAETA		(Larrazabal)*			Kat. 705/711. zk. *86-13a
Pagooleta	1877	"Rgtro.Prop."	17.2	"monte"	"Pago Oleta" "Pago-oleta" "Pago- Oleta", "Larrazabal (barrio)" Idazmakina, Kastañiza jabegokoa. : "Castañiza, Baostea, Soloandi, Aldapea, Colometa, Castañamuta, Aldacaso, Lusalday, Chimenchu, Chimenchu, Pagoolaeta, Espidireco, Espidigoico, Pozueta". Kastañiza Goikoa. "Pago-Oleta" "junto a la Cantera". Bekoetxe II.ak ere bai. Kastañiza Goikokoak "fuente debajo de Pagolar". Kastañiza Goiko II.ak ere bai. "debajo Arriurdín está la Cantera y Pagoléta ...La Cantera es una ladera bastante grande". Kastañiza II: "Si debajo Mostátta la ladera... Pagoléta que había una fuente al lado" "la fuente Pagoléta"
Pagooleta	1894	U.A. Finc.Rúst.	153c	"monte"	
Pagooleta	1926	U.A."Est.Cat."	16.16	"monte"	
Pagooleta	1940	U.A."Est.Cat."	1.9	"monte"	
Pagoolaeta ¹⁶⁸⁰	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"monte"	
Pagooleta	1956	U.A.Amil.	9.15	"monte"	"junto a la Cantera". Bekoetxe II.ak ere bai. Kastañiza Goikokoak "fuente debajo de Pagolar". Kastañiza Goiko II.ak ere bai. "debajo Arriurdín está la Cantera y Pagoléta ...La Cantera es una ladera bastante grande". Kastañiza II: "Si debajo Mostátta la ladera... Pagoléta que había una fuente al lado" "la fuente Pagoléta"
Pagooleta	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	
Pagoléta	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	
Pagoléta	2014	Kast. Goikoa	Ahoz.	"termino"	"la fuente Pagoléta"
PAJAR		(Larra)			
Pajar	1802	U.A.06010255.6	11	"casa/s"	46an "del Pajar". 14an "pajar o pequeña de Zubimozu". 20an "Chiquita de Areta". 49an "casa avitación pequeña titulada Sumuzu"
PALACIO		(Goienuri)			
Palacio	2014	Izagirre	Ahoz	"termino"	"el Palacio de Ibarra". Bertako batek berdin dio.
PALACIO		(Larrazabal)			
Palacio ¹⁶⁸¹	1940	U.A."Est.Cat."	24.1	"heredad"	Kat. 338. zk. "Del Palacio de Gardea"
PALANKA		(Goienuri)*			Kat. 436. zk., baina eremu zabala hartzen du erreka, errepideraino heltzen dela izendapena. *86-05b
Palanca ¹⁶⁸²	1779	U.A06010218.13	39	"paraje"	1783an "monte comun...bajo Sta.Luzia del Yermo"
Palanca	1808	"Lib.Hip."	379b	"paraje"	102b-an "argomal" . 240an "S.O.Arroyo"
Palanca	1894	U.A. Finc.Rúst.	4b	"monte"	
Palanca	1924	U.A.Cat.1900	6.17	"monte"	

¹⁶⁷⁹ *Pago* 'haya' + *ondo* 'junto a, cerca de...' : 'junto al haya(l)'

¹⁶⁸⁰ *Pago*'haya' + *ola* 'sel,cabaña, ferrería' + *eta* (pl.atz.): 'lugar del sel, la ferrería de las hayas'.

O + *o* > *o* gertatzeaz gain, ezaguna dugun *a e* > *e* gertatzea.

Gereñu: "Pagaola:", "Pagola".

Muxika: "Pagola", baina honez gain, hogeitaz pagola-dun (Pagolabideburu, Pagoladeiruka, Pagolakargaleku, Pagolakotxabolapia...) biltzen ditu, oso deigarria dena, zeren Gereñuk bakar bat biltzen du Araba osoan.

¹⁶⁸¹ Orozkon badago Jauregia deitzen zaio auzune bat, bertan jauregi bat dagoela. Gardean ere badugu Jauregiko.

¹⁶⁸² Azkue: "Palanka...(B,G), palanca, barra de hierro", baina uste dut gure Palankari hobeto egokitzen zaiola hitz honen bigarren azepzioa, nahiz eta inguru hauetarako aipatu ez: "Palanga (BNc) 1º palanca...2º esclusa ó presa...", bertan dagoen erreka presa bat uste dut egiten duelako.

Gereñu: "Palancaduras, **arroyo** de Gorbea", "Palancas, Las", "Palancondo", "Palancos".

Barrenengoa: "Palanketa"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Palanca	1926	U.A."Est.Cat."	4.4	"monte"	9.12an "O.Arroyo de Sta.Lucia". 27.2an "monte...regato"
Palanca	1940	U.A."Est.Cat."	3.9	"heredad"	27.41ean idazmakina. "S. camino Barrio Dibides", baina errakuntza dirudi.
Palanca	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"pinos"	9.3an ere bai. 22.40an "Sagastay -N. O. Arroyo, S. E. Camino-, Aldapa, Achartes, Solaguchi, Goicosolo, Pieza nueva, Bengoeche, Solaguichu, Pinu, Palanca". Andiko aldean ematen du.
Palanca	1956	U.A.Amil.	1.4	"monte"	"N. Rio Santa Lucia". 1.26an ere bai.
Palanca	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.4	"pago"	
Palanca	1986	"Map.Top."	1	"arroyo"	1979an "arroyo". Iñarrondo errekarerekin elkartuz, Aldaikoerreka osatzen dute.
Palanca	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	Bekokoak (Isusi) ere bai.
Palánka	2003	Dubiris II	Ahoz	"termino"	"Palánka me parece que es...la pieza de Palánka será...por ahí no hay más campos será esa...". Beasko:"Atxurdín a la ladera de Garibúrun hacia abajo, hacia Palánka". Jesus Zubiaur-ek, Garatekoak, aipatu zuen izena <i>palanga</i> -tik, <i>palangana</i> hitza ere aipatu zuen, datorkiola, zeren errekarere ura erabili ahal izateko, presa moduko bat egiten zuten artoa ehotzeko.
Palánka	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"termino"	"Hacia alla, que llamamos Palanca... pegando a Olamendi"
PALANKA-AZULETA		(Goienuri)			
Palancaasuleta ¹⁶⁸³	1932	U.A."Est.Cat."	27.1	"monte"	86-05b ~ "Palanca-asuleta"
PALANKADURA		(Goineuri)			
Palancadura ¹⁶⁸⁴	1758	U.A.03050201.3	10	"paraje"	86-05b Birritan. 1779an ere bai, bitan. Santa Luzia aldean.
PALANKAERREKA		(Goineuri)			
Palancaerreka ¹⁶⁸⁵	1779	U.A06010218.13	40	"monte"	86-05b 13b-an "Palancareca o Sn Anttº pe"
PALERO		(Olarte)			
Palero ¹⁶⁸⁶	1924	U.A.Cat.1900	7.2	"heredad"	89-29b~ (1894ko "Calero" geroago "Palero" moduan agertuko da -zabalera bera, jabego bera...)
Palero	1940	U.A."Est.Cat."	3.11	"heredad"	Jabea Amurriokoa, beraz, "jaro"? jarraian "Id. debajo de las eras"
Palero	1952	U.A.Finc.Rust.	9.9	"monte"	"Paleco" jartzen duela dirudi, baina "Palero" da. "Echevarri Arriba, Palero, Debajo de la Era, Aldapa, D los Alisos, Legusagala-Esquina". 27.62an ere bai "Los alisos", "S. Arroyo". 27.63an ere bai.
Palero	1956	U.A.Amil.	12.38	"heredad"	Hasierakoa p?. Bai, geroago ikusi dudanez, Pedro izenarekin erkatuz, horrela da. Etxebarri aldean omen dago: "Palero, Debajo del Alero, Aldapa, Leguzagala".
					Idazmakina: "Echevarri-Arriba, Palero, Debajo de la Era, Aldapa, Los Alisos, Leguzalaga"
PAMETA		(Larrazabal)			

¹⁶⁸³ Palanka (Ikus)+ Azuleta (Ikus).

¹⁶⁸⁴ Palanca + padura ?. Posible izan daiteke, zeren *ura* dagoen leku bat izan daiteke erreka baita. Fonetika aldetik leherkari gor ugari daudenez, batean disimilazioa ez zen izango arraroa. Dena dela, hipotesi hutsa da. Argi dagoena zera da Gereñuk aipatzen duen "Palancaduras, arroyo de Gorbea" izen bera baita.

Cuad. Top. Zuia: "Palancaduras" 17 orr.

¹⁶⁸⁵ Palanca (Ikus) + erreka 'arroyo' : 'Arroyo de Palanca'

¹⁶⁸⁶ Beranduko konstatazioak ditugu hauek. 'jaro' gisa agertzen direnetarikoak izan daitezke, hau da, baserriko tresnetan erabiltzen den egurra ateratzeko. Kastañizakoak esaten duenez: 'jarito de castaño para minzas para hacer sillan, le llamamos Patxalau...'. Gainera, toponimo honek gogoratzen dit, lehen ikusi dugun "Paguero".

Dela dela, jatorria 1894ko "Calero"n dugu, berbera baita. Antza denez, errakuntza batetik sortu omen da bigarren hau, hasierako kontsonantea izan ezik, gainekoak bokal eta kontsonanteak bat baitatuz.

Gereñu: "Paleton, El", "Palo, Palogan"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Pameta ¹⁶⁸⁷	1926	U.A.UM0712.1	29	"monte"	San Juan aldean? Geroago idazmakina egindako erlazioan ere bai.
PAÑUELOSOLO		(Goienuri)*			*86-14a (Beranduko izen hau hibrido bat, agian, izan liteke, solo 'heredad' bigarren atalean duela, nahiz eta gaurko ustea, esanahiaren aldetik, beste bat izan)
Pañuelosólo	2003	Ugartebeke II	Ahoz	"pieza"	"Aquellos Pañuelosólo, lo siguiente de ahí de la txabola esa para allá...Pañuelosolo era (honetan Pañolosolo ematen du esaten duela) , eso se llamaba Pañuelosolo. Como es un cuadro así Pañuelosolo... ¿Y por que orden estan? Primero...Mause o Mautzondo, nosotros los Mause le llamabamos pero es Mautzondo...después Presondo...y lo de Pañuelosolo ¿pasar esa tejabana? Pasar esa tejabana y luego el terreno primero es Pañueloso Pañuelosolo era un trocito de terreno debajo de un lote que hay ahí –semea- donde está Envases ahí el almacen que tiene Envases ahí, lo que había abajo que se hacia una pieza aquello se le llamaba Pañuelosolo, porque estaba apartado"
PARAPETOS		(Larrazabal)*			*86-21a
Parapétos, Los	2003	Isardio II	Ahoz	"monte"	"Paulár, Los Parapétos, El Imíxi". Isardio: "sube encima Solaún ...el Hayal de encima Solaun...luego un llanico, los Parapétos se le llamaba ...ese queda a la espalda enfrente Isárdio arriba..."
PARRAL		(Goienuri)			86-06d
Parral (GO) ¹⁶⁸⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	74	"heredad"	"O.Arroyo", "Vitorica" baserrikoa: "Vitorica –S. Camino Real, E. Arroyo-, Cortiduria –N. Camino Real, S. Rio Nervión, O. Arroyo-, id, Parral –O. Arroyo-, Echeoste – N. Camino, S. Camino Real-, La Llana –N. Camino, S. Camino Real-, id –N. Camino Real, S. Rio Nervión-, Cantera –E. Arroyo-, Alzarate".
PARRAL		(Larrazabal)			86-14
Parral	1771	U.A.06010221.7	10	"paraje"	"del Parral", "prox. a la Plaza y Arza"
PARRAL		(Olarte)			86-14c
Parrale	1877	"Rgtro.Prop."	17.1b	"finca"	"Parral" bezala ere bai.
Parrales (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	72	"heredad"	"O.Rio Nervion. E.Via Ferrea" Gaztelaniazko artik.pluralarekin.
Parrale (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	143b	"heredad"	"N.Regato. E.ViaFerrea. O.R.Nervion". 72koa bera da, baina hemen e hori euskal artikulutzat?
Parrale	1940	U.A."Est.Cat."	13.42	"heredad"	24.9an "N. Arroyo Aranzar. O.Rio Nervión. Beherago "N. Arroyo Santa Cruz. O. Via ferrea"
Parral	1952	U.A.Finc.Rust.	22.10	"heredad"	Gardeagotxi aldean ematen du dagoela. 22.15 Berdina den beste zerrenda batean ere bai. "O. Via ferrea". 3.0an "Parrales"
Parral	1956	U.A.Amil.	22.15	"monte"	"O.Via ferrea"

¹⁶⁸⁷ Ikus Pometa.

¹⁶⁸⁸ Toponimo hauek, forma erdaldunak (Parral, Parrales...) eta euskalduna (Parrale) dituztela, egurraren aprobetxamentuari lotua dago lehen ikusitako (Jaro, Palero...) modukoa. Parra deitzen zaio mahatsak eustekoaz gain, aurrekoa gaztelaniaz ere gertatzen dela, indaba, tomate eta abar soroetan eusteko jartzen direnei. Ikus Palero. Nik neuk lehen 'parral' mahatsi lotuko nuke besterik gabe, baina euskaraz beste zentzu zabalago bat ematen zaio, baita inguruko erdaraz ere "-Vete a por unas parras para las alubias (o para los tomates)".

Azkue : "Parra: 4º (B,G), parra...", " Parral: parra...(Añ. ms.) (??)."

Gereñu: "Parraarte 1705, Parrabidea, Parrabiribil, Parrach, Parragorri...", "Parrala, Parralea, Parralejo, Parralengo, Parralia...Parralondoa 1638, Parralostea, Parralzar...".

Barrenengoa: "La Parra, El Parral, Los Parrales", batez ere bigarrena, hainbat tokitan biltzen ditu. "Parraza", "Parrazar...jaro viejo". Oso zuzena iruditzen zait Barrenengoaren azken oharra.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
PARRIETA Parrieta ¹⁶⁸⁹	1952	(Larrazabal) U.A.Finc.Rust.	22.9	"heredad"	22.13an Berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Parrieta	1956	U.A.Amil.	22.11	"monte"	Zalantzazkoa, argi idatzirik egon arren.
PASKUAL		(Larrazabal)*			*86-13b (Izen nahiko berria ematen du, baina oso zabaldua dago bertan)
Paskuál, Fuente	2003	Ibarguren	Ahoz	"fuente"	"el castañal de Miménza y abajo al fondo está la fuente Pascual según se entra a la izquierda". Goirizabalena: "Fuente Paskuál".
PATISEN Patisen ¹⁶⁹⁰	1979	(Olarte)* "Map.Top."	1	"cio."	*86-22a E-3. Gardeagotxi Bidea.
Patisen	1994	Odiaga	Ahoz	"termino" ?	"al lado de Gardeagotxi (la nuestra)... Patisen (el amo)...Patisen(nosotros)
Patasen	1994	Odiaga	Ahoz	"termino?"	"al lado de Gardeagotxi (la nuestra)... Patisen (el amo)...Patisen(nosotros). "Cuad. Top. 8"-an "Patikén y Patesen"
Patisén	2003	Ameztuiko	Ahoz	"cio."	"la casa Patisen, Patisen ...que está derruida...¿Patisen ó Patasen? Patisén yo creo...Patisen de oír". Gardeagotxi: "Esto ha sido Patisén, eso Artxánda",
Patesén	2003	Solozar	Ahoz	"cio."	"...luego mirando como para Olárte a la izquierda de donde la hermana...una casa...Patesén"
Patásén	2003	Launtxu	Ahoz	"cio."	"Hay una que está en ruinas, eso es Patasen, luego tienes Agirre"
Patásén	2006	Patasen	Ahoz	"cio."	Gardeakoa zela esan ondoren, baserriaz galdetzean "Gardeagotxi" aipatzen du. Bere besarriaren izenaz ekinez ondoak zehatzuz gero, berak "Patásén... Patesén... jabea Patxo izeneko bat omen zela.
Patesén	2006	Patasen	Ahoz	"cio."	
PATXALAU		(Larrazabal)			Ikus PAGATZASOLAUN
PATXINSOLO Pachinsolo ¹⁶⁹¹	1894	(Olarte) U.A. Finc.Rúst.	67	"heredad"	86-14c~ Ikus gerokeo FATXINASOLO "N. via ferrea": "Aldapa, Biserrenondo, Pachinsolo, Estar ondo, Abasolo..."
PATXOERROTA Patxorróta	2003	(Larra)* Areta	Ahoz	"cio."	*86-14b (Etxe hau bota zuten) "¿Hay una casa que la tiraron cuando hicieron los de la Lip? Patxorróta, pegando al puente de la vía..."

¹⁶⁸⁹ Parri 'parrilla' ? + eta (pl.atz.): 'lugar de parrillas'?

Lehenengo atala diminutibo bat izan daiteke, Gereñuk edo Barrenengoak aipatzen duten "Parrilla, La" ziur aski.

Muxika: "Parria" biltzen du.

¹⁶⁹⁰ Beranduko konstatazio denez, ez dugu oinarri gehiegirik, dena dela, bukaerak Lamusen/ Lamusien toponimioa ekartzen gogora. Antzeko baukaera nonbaiten ere ikusi dut.

Dena den, antzekorik ez dut ikusi ez Gereñurengan, ez eta Barrenengoarengan.

¹⁶⁹¹ Patxin (gizon izenaren laburdura dirudi) + *solo* 'heredad' : ' heredad de Patxin'

Ziur aski, Patxin, egungo Patxiren aldakia dugu. Orozkon Patxi, Patxiko, Patxikin, Pantxis (andre izena) eta besteren bat zeuden.

Gereñu: "Pachichena, Pachisolo".

Barrenengoa: "Patxikosolo".

Sarri askotan, ikusi dugu sudurkariaren galera inposiboan dagoela, baina kasuren batean ematen du kontrako fenomeno gertatzen dela. Hemengo toponimian badugu horrelakoren bat. Aditzaren konjugazioan, Orozkon esaten da: ' Eukin (Euki) badauko...', eta beste lekuren batean antzekorik entzun dugu.

Solo hitza behin baino gehiagotan ikusi dugu pertsona izen bati loturik. Kasu honetan Patxi izan daitekeelakoan gaude, hemengo beste aldaki batzuk, lehen esan dudanez, Patxi, Patxiko eta Patxikin dira.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Patxoerróta	2003	Areta	Ahoz	"cio."	"Patxoerróta, donde está Lipoflex, el pabellon nuevo, el ultimo que han hecho, era una casa con una verja, eso era Patxoerota"
PEDREGAL Pedregal ¹⁶⁹²	1770	(Larrazabal) U.A.060102	17	"termino"	86-21a~ "termino llamado de Pedregal arriba de Solaun"
PEIKO Peico ¹⁶⁹³	1940	(Olarte) U.A."Est.Cat."	21.4	"monte"	86-22a~ Idazmakinaz . Gardeagotxiko lekuko batek 2006an jabearen izena aipatuz gero, Agirre baserrikoa zela esan dit. Eremu hau Olabarrieta aldean omen dago: "...Peico, Olabarrieta, Altuburu". 27.37an ere bai. Agirre aldean.
PEÑA Peña, Loma de la ¹⁶⁹⁴	1745	(Goienuri-Aspuru) U.A.030501.4	13b	"loma"	61-62c~(Obieta aldean izandaiteke) "sobre las casas de Aspuru en donde no se encontro moxon ninguno y desde aqui haviendo pasado al margen o ..."
PEÑA Peña, La (Vitorica)	1894	(Goienuri-Bitorika) U.A. Finc.Rúst.	122b	"heredad"	86-06d~(Bitorika aldean ematen du) "Lapeña", "N.Camino real. O.Puente"gero Atxeta aipatzen da. Lehenago "Asqueta"
PEÑASCAL		(Goienuri-Atxa)*			86-05b (Hau ezagunagoa ATXARTE gisa, hobeto esanda, gaur egun "ATXARTES" esaten diote, hiru daudelako: Izagirre aldera ematen duena, Ortuzar aldekoa eta Kamiñokoa)
Peñascal	1926	U.A."Est.Cat."	27.1	"heredad"	"N. Peñascal". Hau, nire ustez, "Atxarte"-ri dagokio "Aldapea -N. Peñascal, ... E. Regato (Palankakoa nire ustez)-, Camino-cosoloa, Videondo, Ortúzar, Abraque - S. Terreno común de Llodio-, Palanca, Coscorralesao -N.E. Regato Lesao...-, Echaurrecosolba, Camino-Ondocosolao - S. regato-, Ortúzar, Peñascal".
Peñascal	1940	U.A."Est.Cat."	12.5	"heredad"	"...Vicinguedo, Arraño, Penascal, Morteruchu"
Peñascal en Ache, terreno	1956	U.A.Amil.	22.29	"monte"	"Goiri, Vicinguedo Bengochealde, Terreno peñascal en Ache, Morteruchu"
PEÑASCAL		(Goienuri-Torrontegieta)*			Kat. 889. zk., *61-62c (2003koa, behintzat, Torrontegieta ondokoa da. Hots, zeren batzuentzat Peñascal eta Torrontegieta gauza bera -Isusi, Dubiris II, Beasko-, baina beste batzuentzat, aldiz, Torrontegieta haitzak agoen lekuean hasten da eta gero ertza "el Peñascal" - Aspuru, Floren Usia...)
Peñascal ¹⁶⁹⁵	1940	U.A."Est.Cat."	3.10	"heredad"	"...Peñascal, Arriba de la casa, San Antonio...Torronteyeta...". "Ajarte" izan zitekeen ere.
Peñascal, El	1996	Floren Usia	72	"termino"	"Torrontegieta: Situado al norte de Isusi...rellano en el alto donde dominamos el conjunto de Yermo... punto donde comienza la pendiente que en declive nos lleva a la iglesia... A escasos metros de este rellano contemplamos un monton de piedras calizas dispuestas a modo de muralla. Los vecinos lo conocen con el nombre de El Peñascal".
Peñascal	2003	Aspuru	Ahoz	"peñascal"	"De Asetxín ya no se si hay algun otro nombre..."

¹⁶⁹² Garai horretan zenbait kasutan toponimo batzuk itzuliak izatearen itxura dute: ' Guarida del Viento, Loma de la Peña,...'. Dagoenaren ordain euskalduna "Arrieta" litzateke.

¹⁶⁹³ Beranduko konstatzioa. Ez dugu bilatzen antzekorik Mitxelenarengan, ez Barrenengoarengan, ez eta Gereñurengan, bakar bakarrik hau aurkitzen dugu. Azkuerengan, baina ez dut uste egokitu daitekenik: "Peia: 1º (Sc), galga del carro...3º (?), pilar, columna...".

Beste atal bati loturik egonez gero, bieko-ren aldaki batez pentsatuko nuke, Beingo- konstatatua baitugu.

¹⁶⁹⁴ Hauek itzulpena izatearen kutxua dute, garaia eta Aspuru toponimoak duen aldakiak kontutan izanik. Tokiagatik eta zentzuagatik "Azkan"-i buruz aritzen dira. Bai konprobatu dudanez, toki horretan e "Askan" dago.

¹⁶⁹⁵ Beranduko konstatzioa, Atxarte toponimoaren ordain erdalduna izan daiteke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Los castañales de y luego robles...Luego ya entramos en zona del Peñasal", "aquello la punta es el Peñasal siempre, y arriba aquello, saliendo de las peñas allí Torrontegiéta". Isusi: "Más adelante es Torrontegiéta, ya las peñas, por donde va el camino que vas al Espino y a donde quieras". Dubiris II: "¿La punta de las pueñas? Torrontegiéta"
Peñasal	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"peñasal"	
PEPATO		(Larrazabal)*			Kat. 132. zk., *86-13d
Pepato ¹⁶⁹⁶	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"a la derecha de la casa". "Cuad. Top. 8"-an ere bai.
Pepáto	2003	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"¿El monte detrás de casa? Pepáto"
Pepáto	2014	Zumeltza	Ahoz.	"pinar"	
PEPESOLO		(Goienuri)			86-14a~
Pepesolo ¹⁶⁹⁷	1926	U.A."Est.Cat."	9.17	"heredad"	
Pepesolo	1940	U.A."Est.Cat."	6.10	"heredad"	"N. Carretera", "S. Arroyo". Ugarte aldean.
PEREA		(Goienuri)			
Perea** ¹⁶⁹⁸	1085	SMCo.Ledesma	72	"pueblo"	"Kexana, Perea..."
Perea*	1582	"Lib.Baut."	71b	"apellido"	"ynigo de perea"
PERITURRI		(Goienuri)*			*86-06c~
Periturri ¹⁶⁹⁹	1994	Altamira	Ahoz.	"fuente"	
PERLA		(Goienuri)*			*86-13b
Perla ¹⁷⁰⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	184	"monte"	
Perla, La	1940	U.A."Est.Cat."	5.3	"monte"	
Perla	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	"La Perla"
Périla, La	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"fuente"	"...la fuente la Perla queda a la parte de Balintxa". Goirizabalenakoak aipatzen du "La Perla" Barbaratik honantz –Goirizabalena- dagoen mendi

¹⁶⁹⁶ Oso berandukoa, ez dakigu Pepe, hau da, Jose izenaren aldakia, izan badaiteke. Azkuek ez du aipatzen antzerkorik, ez eta Mitxelenak. Barrenengoak "Pepetxo" Larrinben aipatzen du. Gereñuk "El Pepo" Astulezen eta "Pepechiqui" Murgian.

¹⁶⁹⁷ Pepe (perts.izena lab.) + *solo* 'heredad' : 'heredad de Pepe' Ikus Pepato.

¹⁶⁹⁸ Gereñuk dio gaurko Beotegi dela. Barrenengoak toponimo hau leku askotan aipatzen du, baita Gereñuk ere. Azkuerengan eta Mitxelenarengan ez dugu aurkitzen antzerkorik.

Hasiera batean aspaldiko Pero (euskaraz Peru) pertsona izena gogoratu arren, une honetan gogoratzen ez dudan loturaren bat du. Antzaz izen bat izakotan artikulua du logiko ez dena berezko izena izanez gero, baina fonetikoki litekeena da Pero + ena . Ez dakit Santelices de Valdeporresen (Villarcayo-Burgos) sarritan entzundako "Pereda"-k loturaren bat izango ez badu.

Gereñu: "Perea (hiru herritan), Pereba, Perechina 1799, Perechumendi, Pereda 1560, El Peredo, Peregaña". Hemen Pereda eta "El Peredo" ikusirik ematen du botanikako alaren bat dela. Baita peru-dun batzuk ere: "Peruco, 1840, término de Respaldiza", "Peruchico, Peruchomendi, Peruchosolo, Peruchosoloa, Peruchumendi...". Beste peru-dun batzuk Peru izenari lotzeko modukoak ditugu.

Barrenengoak biltzen dituen batzuk ikusiz gero: Perubiejo, El Perucho (bi tokitan) , El Perujo, "Peruka.../¿Peral de una determinada clase de fruto?", Perulai, "Perutxiki...¿Pedro Pequeño?", "Perutxo ...¿Peral pequeño?...Peruja) ematen du, eta agian hau lotugarria izango litzateke aurrekoarekin 'peral'-i loturik dagoela. Burgosen 'perucos' deitzen zaie madari txiki batzuei. Aiaran bertan badago "Madaria" herria, beraz, "Perea" antzeko zentzua izatea ez zen izango hain bidezkoa, dena dela, garaiak eta egoerak kontutan izanik posible litzateke.

¹⁶⁹⁹ Toponimo honetan argi dagoena bigarren atala da, *iturri* 'fuente', hain zuzen ere.

Gereñu: "Perigaña, Peripilla".

Barrenengo: "Perigaña...Var. de Peregaña".

Lehenengo atalaren zentzua ez dugu aurkitzen, dela dela Gereñurena ikusirik badago oinarri sendo dirudi.

Peri eta peri- atalek, atal hau izatekotan, badute itzulpen bat gaztelaniaz, baina ez dut uste honi edo inguru honi egokitu ahal zaionik, gainera, per- izan dezakegu bukaerako bokala murritzut egin dela, adibidez, ai >i edo ei>i gertatzen dira.

¹⁷⁰⁰ Toponimo hau bakarrik Gereñuk aipatzen du : "Perla, la... término en Vitoria y Oreitia", baina honez gain, "Perlabea 1696", "Perlaco". Lehen eta gure konstatazioa (nahiko berria) erdal izen garden bat da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					baten dagoela.
PESQUERA		(Larrazabal)			*86-05c
Pesquera ¹⁷⁰¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	139	"heredad"	Areta, Bitorika aldea ematen du mugarriengatik.
Pesquera	1911	U.A.Cat.1900	3.11	"heredad"	
Peskera	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	"en Malkuartu". Markuartu: "Las Pesqueras"entre Markuartu y Olariaga, no hay agua..."
Peskeras	2003	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"...el altito ese le llaman las Pesqueras ¿No hay pozo ni hay nada? No hay nada, para pescar es imposible..."
PIEDRABLANCA		(Goienuri)			
Piedrablanca ¹⁷⁰²	1743	U.A.030501.3	16	"paraje"	"Piedra Blanca". Itzulita dirudi, "Guarida del Viento" bezala. Dok.berean beste batez "...que en el idioma castellano...". Mendibilgoak "Piedras Blancas"
PIEZA CHI-		(Larra)			
Pieza Chi-	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	35B.Basaurbe aldean.
PIEZA		(Goienuri)			
Pieza (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	172	"heredad"	"S. Camino Real. O.Arroyo". Bitorikan.
Pieza	1901	U.A.Cat.1900	2.6	"heredad"	Bitorika aldean.
Pieza	1940	U.A."Est.Cat."	2.11	"heredad"	Idazmakina "Lapieza" Bengoetxe aldean. 27.41ean ere bai, leku berean.
PIEZA NUEVA		(Goienuri)			
					Ikus SOLOBARRI. Hau berez, Andiko Solobarri izan behar da. Horrela da. 86-05d 1894ko "Solobarri" jabegoz, zabaleraz (10,42 areas), mugarriak -S. camino-, "N.O." (mugakide bera), ordena, etab. era bat dator 1952ko 22.40ko "Pieza nueva"rekin
Pieza nueva ¹⁷⁰³	1932	U.A."Est.Cat."	27.42	"heredad"	Bengoetxe aldean.
Pieza nueva	1952	U.A.Finc.Rust.	22.20	"heredad"	Palanka aldean. Itzulpen kutsua "Solobarri"? 2.0an "Piezas nuevas", baina Larrazabal dirudi. Bai geroago ikusi dudadez, Lekandazarren badago Solobarri > Pieza nueva, baina hau beste bat da: "Sagastay -N. O. Arroyo, S. E. Camino-, Aldapa, Achartes, Solaguchi, Goicosolo, Pieza nueva, Bengoeche, Solaguichu, Pinu, Palanca". Andiko aldean ematen du.
Pieza nueva	1956	U.A.Amil.	22.34	"labradia"	Palanka aldean.
PIEZA		(Olarte)			
Pieza (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	91c	"heredad"	
PIEZAS NUEVAS		(Larrazabal)			
Piezas nuevas	1940	U.A."Est.Cat."	13.38	"heredad"	"Piezas-Nuevas". Itzulpen kutsua.
PIEZAS VIEJAS		(Goienuri)			
Piezas Viejas	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"heredad"	Kat. 383. zk., gutxi gorabehera. "Karabisar aquí abajo y luego están las Piezas Viejas ahí arriba"
PIKOMOTZO		(Larrazabal)*			*86-13c

¹⁷⁰¹ Leku-izen honek Sudupen dagoen "Pozo Pesquera" gogoratu zidan, hau da, arrantzarekin zerikusirik duena. Dena dela, Larrazabalen dagoenak ez du ematen urik dagoenik. Barrenengoak "Peskara" eta "Peskara" aipatzen ditu.

Gereñu: "Pesquegui, Pesquera".

SMCo.Led.1076-1200 "Peskera...Peschera1083"

¹⁷⁰² Garaia kontutan izanik, argi dago itzulpena bat dela, honi zegokion ordaina Arrizuri edo Atxuri baitziren.

Gereñuk "Piedrablanca" Delikan aipatzen du, Barrenengoak "Piedra Blanca" Okondon eta "Piedra Negra" Etxaurren.

Nire ustez, ahalegin bat dago garai honetan euskal toponimoak itzultzeko, zeren inguru euskaldun batean ordain erdaldunak emateaz gain, argigarren bat ematen dute: "...que en el idioma castellano..."

¹⁷⁰³ Toponimo hauek (Pieza Chi-, Pieza, Pieza nueva) gehienbat *solo* eta *aldapa* -ren ordainak dira. Azken hau oso konstatatua dugun Solobarri bera izan daiteke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Pikomotzo ¹⁷⁰⁴	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"monte"	"la Cruz de Nevera...Pikomotxo el otro...unos Pagolar a todo...". Kastañiza Goikokoak ere bai.
Pikomótxo	2003	Ostenko	Ahoz	"monte"	"toda la vida monte Mostatxa...pero el alto es Pagolár ...Ahí hay Pikomótxo, Pikubiárte y Pikoráyo tres picos hay ¿Pikubiárte que es un sitio que esta como llano? ¡Si, Si!". Goirizabal: "¿De la antena a Okendo hay un monte?...Mostátxa, Pagolar vaya, ...Pikubiarte, Pikomotxo"
PIKORAYO		(Larrazabal)*			*86-13c
Pikoráyo	2003	Ostenko	Ahoz	"monte"	"toda la vida monte Mostatxa...pero el alto es Pagolár ...Ahí hay Pikomótxo, Pikubiárte y Pikoráyo tres picos hay ¿Pikubiárte que es un sitio que esta como llano? ¡Si, Si!". Bekoetxe II: "Toda la cordillera del monte el ultimo pico...allí el Pico rayo se solia decir"
PIKOTXIKITO		(Goienuri)*			*86-05b ikus ATXURDIN berbera baita.
Pico chiquito, El ¹⁷⁰⁵	1956	U.A.Amil.	1.19	"monte"	"El Pico Chiquito"
Pico Chiquito	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.4	"pago"	Palanka aldean, biak 16B-an.1992an "Pico Chiquito"
Pikotxikito	1994	Luxa	Ahoz.	"monte"	"Palanca arriba". Lekandazarrekoak ere bai, Santa Luzia azpitik...Beaskokoak "encima Larrabe antes otro nombre"
Pikotxikító	2003	Andetxaga	Ahoz	"monte"	"De la cantera para arriba Pikotxikító...¿pero le llamabais de otra forma también...Atxur...? Atxurdin, pero creo que es pillando la bajada de Santaluzia". Isusi: "¿El Pikotxikito a que le llaman? bajando de Garibúru, un piquico que hay entre Larrábe y la parte Dúbiris, encima de Palánka"
Piko Txikito	2014	Luxa	Ahoz.	"monte"	
PIKUA		(Goienuri)			
Picue ¹⁷⁰⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	164f	"heredad"	Ez da ondo irakurtzen, baina hori ematen du. Pinu? ere izan daiteke.
PIKUBIARTE		(Larrazabal)*			*86-13c
Picubiarte ¹⁷⁰⁷	1745	U.A.030501.4	6b	"cumbre"	Bost bider. Laudio/Okondo arteko mugan. Dirudi Undioburun.1754an ere bai.
Picubiarte	1894	U.A. Finc.Rúst.	96c	"monte"	Hasierako kontsonante ez dago argi p/b den, Markuartu aldean: Malkuartun: "Malcuartu, Id, La Mayor, El Pino, Cuesta, Garanzaganeta, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte-dirudi baina, Picubiarte omen-, Lareche -hasierako kontsonante honek eta gainerako /-ek forma bera dute, baina "Sareche" izan behar, beraz, s/ bereiztu ez, grafia aldetik-, Entrada, Aldargachu, Oleragachu".. Lehena dirudi, gainera, hor badago "Picue" deitutako top.
Pikubiarte	1994	Markuartu	Ahoz.	"monte"	
Pikubiárte	2003	Bekoetxe	Ahoz	"monte"	"¿Y el pico que está para Okendo?...el pico que Pikubiárte". Osteko: "toda la vida monte Mostatxa...pero el alto es Pagolár ...¿La ultima

¹⁷⁰⁴ 'Pico' + *motz* 'corto', 'chato con idea de redondez...'. Orozkon 'feo' ere adierazten du. Gastelerazen 'mocho' ere badago.

¹⁷⁰⁵ 'Pico' + txiki 'pequeño' + 'to' (dim.). Azken atal honek gaztelaniaz dugu ere, dena dela, *txikitxu* -tik ere etor daiteke

Gereñu: "Chiquita, Chiquizorioza".

¹⁷⁰⁶ Erromantzezko hitz batean euskarako forma dugu honetan, hau da, euskal artikulua gehiturik, 'El pico', beraz. Azkuek dio Gipuzkoako alderdi batean, G-and, *piko* -k 'desfiladero' adierazten duela.

Gereñu: "Picobeco, Picoluz, Picomendi, "Picon, El ...numerosos términos y labrantíos", "Picon, La", "...Picozorrotz, Picozorroz, Picozorroza, Picuduy, Picuezo, Picumendi..."

Barrenengoa: "Picacha?", "Pico" (oso ugari), "Picotes, Picucho".

¹⁷⁰⁷ *Piku* 'pico' + *biarte* 'intermedio, espacio entre dos' : ' entre picos(de montaña), entre los dos picos'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					punta?...Ahí hay Pikomótxo, Pikubiárte y Pikoráyo"
PINAL Pinal ¹⁷⁰⁸	1894	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst.	157	"monte"	"clase de cultivo: pinos"
PINEDO Pinedo ¹⁷⁰⁹	1952	(Goienuri) U.A.Finc.Rúst.	22.33	"monte"	86-05d~ "Echevarri" Goienuri.Iparaldean "regato Echevarri", "regato Pinedo", "regato Alza"
PINO Pino, El	1894	(Markuartu) U.A. Finc.Rúst.	96c	"monte"	86-05c Malkuartu baserrikoa omen: "Malcuartu, Id, La Mayor, El Pino, Cuesta, Garanzaganeta, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte, Lareche, Entrada, Aldargachu, Oleragachu"
Pino, El	2014	Markuartu	Ahoz	"campa"	"También se llamaba a una campá allí, se llamaba el Pino, sólomente el Pino."
PINO Pino, El ¹⁷¹⁰	1894	(Olarte) U.A. Finc.Rúst.	211	"heredad"	86-22a~(Gardeagotxi aldean ematen du) "El Pino" irakurtzen da gaizki, baina hori ematen du Olarten: "Aldapa, Gardeagochi, Solosar, Becoalde, El pino".
Pino(O)	1932	U.A."Est.Cat."	27.37	"monte"	"El pino, Olavarrieta, Olarteburu"
Pino	1952	U.A.Finc.Rúst.	22.3	"campa"	"Aldapa, Gardeagochi -N. Río...-, Solosarra -N. Río...-, Recalde -N. Río...-, Pino, Olavarrieta..."
PINU Pinu(GO) ¹⁷¹¹ Pinu	1940 1952	(Goienuri)* U.A."Est.Cat." U.A.Finc.Rúst.	6.7 22.40	"heredad" "cereales"	Kat. 625. zk., *86-06b "Alza"aldean. 27.42an ere bai. Zalantzazkoa. Palanka aldean. "Sagastay -N. O. Arroyo, S. E. Camino-, Aldapa, Achartes, Solaguchi, Goicosolo, Pieza nueva, Bengoeche, Solaguichu, Pinu, Palanca". Andiko aldean ematen du.
Pinu	1956	U.A.Amil.	22.34	"monte"	Ez da batere argi irakurtzen: Pirue?. Palanka aldean: "Sagastay, Aldapa y puy(pinu)?, Achartes, Solaguichi, Pieza nueva, Bengoeche, Solaguichi, Pinu?, Palanca, Legarecheta (S/I kontsonantean nahiko antzera idatzi, baina bigarrena dirudi)".
Pínu	2003	Atxa	Ahoz	"campa"	"Esto de aquí, que no te he dicho antes, esas campas de ahí eso se le llama Pínu, esta campá de aquí, la que está encima de la carretera, Pinu"
Pínu	2014	Atxa	Ahoz	"campa"	" Ahí se le llamaba el Calero porque hubo en su día un calero, pero luego Pinu"
Pino	2014	Atxa	Ahoz	"campa"	" La campá el Pino le hemos llama(d)o"
PINURAKA Pinuraca ¹⁷¹²	1940	(Larrazabal) U.A."Est.Cat."	2.5	"heredad"	Idazmakina, "Goyasco" ondoren aipatuta.

¹⁷⁰⁸ Toponimo honek euskara galdurik egon zenekoa izan daiteke, baita itzulpena bat, zeren honi dagokiona *pinudi* da. Orozkon *pinu* bat denean, eta *pinudi* (palatalizaturik biak (Mitxelenaren arauari jarraituz /n/: in,ñ grafemak) multzoa adierazteko erabiltzen baita.

Sodupen ere pinudiei 'pinal' esaten genien, beste tokietan 'pinar' esango diotela.

¹⁷⁰⁹ Beranduko konstatazio hau ez da oso arrunta, zeren gaztelaniaz alderdi hauetan Pinedo (Hayedo, robledo, ...) baino gehiago erabiltzen dira 'pinar' eta gero 'pinal'. Barrenengoak eta Gereñuk forma biak (Pinal, Pinar) aipatzen dituzte. Azkenak baita Pinedo "pueblo...Valdegobia" ere.

¹⁷¹⁰ Hemen dugun 'El pino, Pino' lehen azaldu dugunez, ondoren (Goienurin) aipatzen den "Pinu" toponimo bera da, lehena gaztelaniazko forman, bigarrena, aldiz, euskarakoa.

Gereñu: "Pino, Pinoa".

Barrenengoa: "Pino, El" hainbat tokitan.

¹⁷¹¹ Lehen azaldu dugunez, hau da dagokion edo erabiltzen den forma euskalduna. Hitz guztiz arrunta dugu.

¹⁷¹² Pinu (palatalizaturik) 'pino' izatean gain, *-raka* omen dugu. Azken bukaera Kamaraka, Etxaraka toponimoetan agertzen dela. Zenbaitetan bukaerak -aga (top.atz.) gogoratu dit, bestea destinatiboa? ala *Pinudiaga. Ikus *ka atzizkia.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
PINURAKADE Pinuracade ¹⁷¹³	1926	(Larrazabal) U.A."Est.Cat."	16.6	"heredad"	Azken bokala <i>i</i> baten itxura du, baina puntua falta zaio.
PLAZA		(Goienuri)*			*86-14a Hau dugu herriko plaza nagusia, bertan udaletxea eta eliza dagoela, eta orain Herriko Plaza izena ezarri zaio.
Plaça ¹⁷¹⁴	1537	"Lib.Baut."	1b	"termino"	"abad de la plaça".1540an "pº de la plaça". 1568an "plaza, placa"
Plaza	1726	U.A.030503.3	6b	"c. y c."	"en la plaza". 1809an (Diezm.) "frente al puente de la plaza. 1824an (L.Baut.) "el de la Plaza", gaurdaino iraun du.
Plaza	1771	"Lib.Hip."	12b	"termino"	289b-an "coso o plaza publica". 170b-an "en la Plazuela de dcho.Valle de Llodio"
Plaza	1894	U.A.Finc.Urb.	90	"ca. y cio."	189b-an ere bai. "O. Escuela Parvulos"
Plaza	1894	U.A. Finc.Rúst.	13	"her.""huer t."	
Plaza	1907	U.A.Cat.1900	1.24	"termino"	
Plaza	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"heredad"	22.13 Berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Herriko Plaza	1986	"Map.Top."	1	"plaza"	Egun jarritako izena.
Pláza	2003	Presako		"plaza"	"Desde aquí desde Gardea hasta la Plaza"
PLAZA SOCIEDAD Plaza sociedad	1894	(Goienuri) U.A.Finc.Urb.	189b	"ca. y cio."	86-14a~
PLAZA VIEJA Plaza vieja	1775	(Goienuri) "Lib.Hip."	126b	"ca. y cia."	86-14a~ 131b-an ere bai.
PLAZA ZUBIAUR Plaza de Zubiaur ¹⁷¹⁵	1772	(Goienuri) "Lib.Hip."	63b	"ca. y cia."	86-14a~ 109b-an ere bai.
POLO		(Larrazabal)			(1894an "Poto" dena "Polo" gisa agertzen da Andetxagan)
Polo (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	87b	"monte"	Argi egon arren, "Poto" ere izan zitekeen, bertan "Yarralu" dago "Yarratu"-ren ordezkari.
POLO Polo	1614	(Olarte) U.A.0107.1	48b	"casa/s"	Bigarren kontsonantea /t/? Poto omen da Andetxagan bezala.
POLOETXE Polachu ¹⁷¹⁶	1740	(Olarte)* U.A.06010210.4	11	"casa/s"	*86-14c

¹⁷¹³ Lehengo Pinuraka + de (alde-tik?) omen dugu, baina bukaerako bokala zalantzan dugu e/i den. I balitz, agian -di botanikako multzo atzizkiak pentsatu beharko genuke.

¹⁷¹⁴ Plaza 'plaza'.

1537ko grafia ikusirik afrikari batean pentsa dezakegu, baina baita frikari batean, zeren askotan ç grafema bigarrenari dagokio.

Azkue: "Plaza (c), plaza, lugar ancho y espacioso dentro de poblado..."

Mitxelena: " Plaza 'plaza': Plaza, Plazabeytia, Plazaola..."

Deitura gisa nahiko konstatatua, besteak beste, Mendexan (Bizkaia) eta Okon (Nafarroa).

Gereñuk bakarrik Plazuela aipatzen du, Barrenengoak, aldiz, "Plazako"(Murga, beraz, ez du ematen berjarritako izena denik), "Plazako-Urrutia", "Plazuela".

Egun jarri zaion izena, Herriko Plaza, hain zuzen, ez dut ikusi dokumentatua. Forma aldetik hurbil dena, gainera, normalean udaletxeak herriko plazetan daude. Orozkoko euskaldunek, adinekoek behintzat egun Udala eta Udaletxea deitzen diogu instituzioa eta tokiari Herriko Etxea deitzen diote.

¹⁷¹⁵ Izendapen hau, gorago dagoen Goikoplazatik bereizteko jarriko zioten. Egun zalantzarik ez badago ere, nahiz eta Goikoplaza izena iraun, lehen bereiztu behar ziren bi baitzeuden.

¹⁷¹⁶ Hasiera batean Polo (perts.izena ?) + etxe 'casa' izan zitezela pentsatu nuen. Baina Polo aztertzerakoan ikusi dugunez, Polo ez da agertzen pertsona izen bezala inguru hauetan. Dena dela, Polonio denari, Polo deitu ahal zaio, edo Hipolito denari Orozkon Hipolo deitzen zitzaion)...

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Poleche	1770	U.A.06010218.1	166	"c. y c."	1799an ere bai.
Poleese	1772	"Lib.Hip."	52b	"ca. y cia."	Birritan."Gardea"
Poleche	1774	"Lib.Hip."	95	"ca. y cia."	273an "Gardea"
Poleese	1779	U.A.06010218.15	1	"c. y c."	Batzuetan "Goico ese" .Grafia aldetik.
Polaeché	1779	U.A.06010218.15	4	"c. y c."	o>a.
Polueche	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"La de Polueche con su vecino el de Echechu". 1864an (R.Prop.) ere bai.
Polues	1819	"Diezm."	1	"casa/s"	
Polueche	1877	"Rgtro.Prop."	17.1	"cio."	"Caserio nº 42"
Poleche	1894	U.A.Finc.Urb.	28	"ca. y cio."	203an "Polese 40", "Gardea 40", 203b. "Gardea 40 (Poleche), beraz, izen baten ordezkatzeko edo sustutuzioa.
Oleche	1894	U.A.Finc.Urb.	192	"ca. y cio."	p-> - . "Poleche"izan behar da, zeren ondoan dago idatzirik, eta muga berdinekin.
Polese	1894	U.A.Finc.Urb.	203	"ca. y cio."	Atzeko orrialdean "Poleche"jartzen du etxe berbera aipatuz.
Poleche	1894	U.A. Finc.Rúst.	216	"heredad"	Soroaren izena "Gardea (Poleche)" agertzen da. "E. Via férrea de Tudela a Bilbao"
Poleche	1902	U.A.Est.Mun.	479	"finca"	Hiru bider agertzen da "Poloeche", antza denez, oe>o .519an "Poleche"
Poleche	1902	U.A.Cat.1900	1.19	"ca. ó cio."	1.20an ere bai.
Poleches	1915	U.A.Cat.1900	1.28	"heredad"	"dos heredades y dos montes (Poleches, Errotabari, Basoviribil), beraz,plural bezala.
Poleche	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"cereales"	
Boluetxe	1979	"Map.Top."	1	"cio."	D-3. "Katuxa Ibarra Bidea". Baina gaizki dago, betiko "Poletxe"baita.
Poletxe	1986	"Map.Top."	1	"cio."	D-3.oe>e.
Poletxe	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	
Poluetxe	1994	Poletxe	Ahoz.	"cio."	"llaman Poletxe, pero es Poluetxe, escrito"
Polétxe	2003	Launtxu	Ahoz	"cio."	"Para Llodio tienes Errékako, Casa Txikérta, Polétxe"
POLOETXE-ERREKA		(Olarde)			86-14c
Poleche erreca ¹⁷¹⁷	1902	U.A.Est.Mun.	479	"finca"	Lursaila berbera "Gardea"bezala ere agertzen da .
Polecheerreca	1902	U.A.Cat.1900	1.20	"termino"	Hitzak elkartzerakoan, nahiz eta bokal berdinak izan, biak iraun.
POLETXENA		(Olarde)			86-14c
Polechena ¹⁷¹⁸	1940	U.A."Est.Cat."	17.3	"heredad"	Hasierako letra ez dago argi.
Polechena	1952	U.A.Finc.Rust.	2.1	"monte"	Birritan.
Polenchena ¹⁷¹⁹	1956	U.A.Amil.	2.12	"heredad"	

1740an Polatxu bezala agertzen dena beste izen bat ematen du denik, nahiz eta etxe berbera izan. Gereñu: "Polaca, Polain, Polaingaña"

1811ko eta 1877ko testigantzek Poluetxe (1979an Boluetxe idatzia, baina nik zalantzaz ikusten nuela beste aukeraren alde jotzen dute, zeren ondoan erreka bat dute, beraz, *bolu* 'molino' + *etxe* 'casa' : 'la casa del molino' genduke, baina hau kontu handiz hartu behar, zeren Polu <Polo-tik etor baitaiteke, eta kasu honetan horrela delakoan nago o + e > ue gertatzen baita). Polecheerreca 1902

Fonetika aldetik hainbat fenomeno ditugu:

O + e > e gertatzea, baita agian ue.

Afrikaria dena: "Poleche" 1770. urtean eta kasu gehienetan, kasu batzuean frikariaren grafiarekin datorkigu Poleese 1772, 1779. Garai honetan "Goico ese (Goikoetxe) ere idazten dute. Kasu batzuetan afrikaria > frikaria joera baldin badago, bi hauetan zalantzarik gabe afrikaria ahoskatzen dute.

Erdal pluralgilea eransten zaio kasu batean Poleches, bi baitira.

Kasu batean hasierako leherkaria galdurik agertzen zaigu: Oleche.

¹⁷¹⁷ Poleetxe + *erreka* 'arroyo' : 'arroyo de Poleetxe'

¹⁷¹⁸ Poleetxe + en (gen.)+ a (art.): 'la de Poletxe'

¹⁷¹⁹ Oso arrunta inposiboan dagoen sudurkaria jaustea bada, alderantzizko fenomeno dugu azken urteetan, hau da, jarri sudurkaria ez dagokion tokian. Lehen ikusi dugun Patxinsolo, Patxisolo izan zitekeena, orain, aldiz, Polentxena dugu, Poletxenaren orde. Ikus Poletxena.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
POLONIA Polonia ¹⁷²⁰	1877	(Goienuri) "Rgtr.Prop."	17.1b	"finca"	61-62c ikus SANTA APOLONIA berbea baita. "San Antonio"bezala geroago.
POMETA Pometa ¹⁷²¹ Pometa	1894 1940	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst. U.A."Est.Cat."	205f 13.33	"monte" "heredad"	Bukaerako bokala a/o? San Juan aldean. Nahiko argi dago "Pozueta" ez dela.
PORTUGALETE Portogalete ¹⁷²²	1639	(Kanp.Top.) U.A.050301.4	1	""puerto"	"Goarda de los puertos de este Señorío y en particular este de portogalete" o/u arteko mugak, nahiko zalantzarriak.
POSADA VIEJA Posada vieja	1877	(Larrazabal) "Rgtr.Prop."	17.1	"casa/s"	"Casa nº 22"
POSI Posi, El ¹⁷²³	1924	(Olarte) U.A.Cat.1900	6.13	"monte"	86-22a "El posi"" , Esposi""?. Olabarrieta aldean.
POTOA Polo (GO) ¹⁷²⁴	 1894	(Goienuri-Andetxaga)* U.A. Finc.Rúst.	 100	 "monte"	Kat. 267. zk.ren gainetik eta baserri azpian. negutegi ondoan *86-05d (1894ko 100 orriko "P(o/a)lo" hau –Andetxaga aldekoa-1940an "Potocotroquia" moduan agertzen da bitan, eta 1952an "Potocotoquia" behin bakarrik) Andetxaga aldean. Ikus."Polo", "Potoa". Hemen ia "Palo" dirudi.: "Aldapa –N. Camino-, Aurrecosolo, Mendicosolo, Poto, Aurrecosolo, Echevarrialde, Iturriando, Ynordi, Ynordi, Ynordi, Ynordi, Lujamendi, Enordi, Lujandi –E. Arroyo-"
Póto, el	2003	Andetxaga	Ahoz	"campa"	"le llaman , la otra se llamaba la pieza larga que también roza con lo de ellos, la otra es el El Poto"
Póto, el	2014	Luxa	Ahoz	"campa"	<u>"El Póto-¿Que es justo lo que está debajo de casa?Sí, sí, aquí no ves el invernadero y a la carretera..."</u>

¹⁷²⁰ Andre izena (edo hagiotoponimo bat laburturik Santa Polonia > Polonia) izan daiteke (batzuetan izen bitxiak jartzen dira ere: "Sebastopool" Balmaseda ondoan eta antzekorik), baina "Polonia" ez da errotzen, geroago San Antonio bezala agertzen baita.

¹⁷²¹ Gutxi finkatutak egon arren, niri Erdi Aroko eskriturretan agertzen ziren "...pomares et manzanares..."(buruz gogoratua) etortzen zaizkit burura... Dokumentazio zaharrean "pomíferas..." ere irakur daiteke.

1926an Pameta dugu konstatua. Ez dugu aurkitu honen beste konstatazorik. Agian Gereñuk aipatzen duen 'Pomar, Pomal' aldakiekin erlazioa dezakegu, -eta atzizkia agertzen dela.

Muxika: "Pomotxo(?)".

¹⁷²² Portugalete toponimoaren aldaki bitxi honetan ikusten da u eta o bokalen artean dagoen hurbiltasuna, bertan ere badago idatzirik "Goarda de los puertos" 'guarda'. beharrean. Bukaerako -ete hori, -eta atzizkitik letorke, Zubieta >Zubiete kasuan bezala ala agian ate 'puerta, puerto' beste kasuren batean ikusi dudanez...

Euskaraz portu 'puerto' .

¹⁷²³ Beranduko konstatazioa da, beraz, ezin diogu eman garrantzi askorik. Dena dela, bukaeran inexistenak, -n, dituen gorabeherak kontutan izanik agian lotu genezake Azkuek aipatzen duen "Posin (S) pozo"-ri. Azken honek burura ekartzen dit Orozkon otxine '(el) pozo' hitza, jakinda kasuren batean lehengo leherkariren galera gertatzen dela.

'Patin' gaztelaniaz, 'patio' hitzaren diminutibo bat da, baina Laudion eta Orozkon "patine etxe ondoan dagoen putzue da" emazteak esaten didanez . Laudion 'el patin' esaten zaio. Azkue: "Potin: 1º (-a), charco...".

Barrenengoa "Posin.-Lezama.-Et.: 'pozo, pozo pequeño' de posin...(cfr. Osin).

Poto eta putzuren artean fonetikoki dagoen erlazioa aitzeko ikus Ondorietan "T" kontsonantea 1.4.

¹⁷²⁴ Hiru bider idatzirik agertu arren, pentsa dezakegu "Poto" bera dela, grafia aldetik t letrari goiko marra faltatzen zaiola, beste kasuren batean bezala. Pertsona izen bat izan daitekeela pentsatu dut ere, baita Poloetxe eta Poloniari loturaren bat egon daitekeela, baina ziurren Poto-ri lotzea da, nahiz eta Polo deituraren konstantzia hemen egon, jatorriaz seguritatez izan ez arren.

Azkue: "Poloka (G-zeg), taco...". Horrez gain, ez dira inonengan (Mitxelena, Barrenengoa, Gereñu) aurkitzen antzekorik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
POTOA		(Goienuri-Aspuru)*			Kat. 141. zk. Okondo, *86-05b
Póto, el	2003	Aspuru	Ahoz	"pozo"	"...unos le decían el Poto y otros le decían la Horka, que era de lo que se hablaba, que era del otro caserío y he tenido la escritura yo ...Como se me hace que era el Poto...Aquello es todo pegando a la carretera hasta llegar a Aspúru...", "a la parte de alla queda la Aldápa y abajo eso que os he dicho el Poto...es lo que se le ha llamado antes...que es como un pocico.....es como laguna algo".
Póto, el	2014	Aspuru	Ahoz	"pozo"	"El Póto queda de las casas de Aspuru hacia Llodio, hacia eso del segundo Birikurse"
POTOA Potoa ¹⁷²⁵ Potoa	1793 1894	(Goienuri- Isusi)* U.A06010234.24 U.A. Finc.Rúst.	1 167	"heredad" "heredad"	*86-06a "casa de Isusi". 1802an ere bai. Isusiko "Goicoa, Viecochea" etxealdeak: "Ortuondo, Echeburu, Potoa, Larrinzar, Videburu..."
Poto	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"pegado a casa Bikotxe".Isusikoak: "a 50 mts. pegando a casa , frente de la de Mateo"
Póto, el	2003	Isusi	Ahoz.	"termino"	"El Póto que es de los vecinos". Beasko: "...luego aquí debajo de Bikotxe está Poto"
POTOA		(Larrazabal)			86-13b~. Kastañizan bazegoen "Polo" deituriko leku bat.
Poto	1940	U.A."Est.Cat."	2.12	"heredad"	Idazmakina
Poto	1952	U.A.Finc.Rust.	22.24	"heredad"	Berdina den beste zerrenda batean ere bai. Kastañiza aldean.
Poto	1956	U.A.Amil.	22.46	"manzanal"	
POTOKOTROKEA		(Goienuri)*			Kat. 1397, zk. mendebaldean, ezkerreko muga, erdialdean, *86-05d (Hau berbera "Poto" gisa 1894an)
Potocotroquia ¹⁷²⁶	1877	"Rgtr.Prog."	17.2	"heredad"	"Birritan. "Lind. N: casa de Andechaga"
Potocotracia	1926	U.A."Est.Cat."	22.22	"heredad"	"Potoco"- ondokoa ez da irakurtzen ondo.
Potocotroquia	1940	U.A."Est.Cat."	17.1	"heredad"	Idazmakina birritan.
Potocotoquia	1952	U.A.Finc.Rust.	22.6	"heredad"	
Pototokia	2003	Andetxaga	Ahoz	"pieza"	"el Pototokia –beste modu batez ere aipatzen du...está una vaguada que Iruskíñe...son tres Esquinas, ahora es todo la misma parcela"
Pototokia	2003	Andetxaga	Ahoz	"pieza"	Entzuna dute, baina gutxi.
POTROLOKA		(Larrazabal)*			*86-13a
Potroloka ¹⁷²⁷	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"fuente"	
Potrolóka	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"fuente"	"la campa Inúskisa , la fuente Potrolóka...¿Porque le llamáis?...De toda la vida conozco, el padre como andaba por ahí haciendo carbon...nos decía "Coger un cachirrito e ir a la fuente de Potroloka"
POTXINGO		(Goienuri)*			*86-05b
Potxíngo, El	2003	Izagirre	Ahoz	"fuente"	(Izagirre Nagusitik ekialdera zegoen, baina

¹⁷²⁵ Ematen dit *putzu* -ri lotu daitekeela, Azearipoto kontutan izaten badugu, Txakurpozo bezala Fonetika aldetiko logikak agian bultzatu nau aukera horren alde. Azkuek eta Mitxelenak ez dute ezer aipatzen honetaz.

Barrenengoak Amurrion 'Poto' eta Gereñuk argigarria izan daitekeen "Potoiturri, 1807, camino Izarra-Abecia" biltzen dituzte.

¹⁷²⁶ *Poto* 'pozo?' + *ko* (toki. genit.) + *troka* 'barranco, espacio entre montes', 'torca' + *a* (art.): 'el barranco del pozo'

A + *a* > *ea* gertatu da, ondoren *ia* ere gertatu dela.

Troka erabiltzen da Orozkon mendi artean geratzen den unea adierazteko. Azkuek bildu zuenez: "Troka: 1º (B-a-o-...), barranco, encañada..."

¹⁷²⁷ Zalantzakoa, berandu eta gardentasun gehiegirik gabe agertzen baita. Ez dakit lehenengo atalak zaldi gazte bati erreferentzia egiten ez badio. Bigarrena adjektiboa izan daiteke, baina ez dago jenero konkordantirik.

Gereñu: "La Potra", "Potracazmendi 1724".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					errepidea zabaltzerakoan desagertu zen)
POTXINGO Potxíngo, El	2014	(Goienuri)* Izagirre II	Ahoz	"fuente"	Kat. 403.ren ekialdea.*86-05b "Entre medio de los dos caseríos...Potxingo"
POZOBALTZ Posobaltz ¹⁷²⁸ Pozobáltz	1994 2003	(Olarte)* Saltarriaga Saltarriaga II	Ahoz Ahoz	"monte" "manantial"	*86-22c "debajo Elorritxugane" "Kukútxak era la punta, luego en el barranquito, que había un manantial, dirección de Gardea o Luiando, había una vaguadita, aquello es Pozobáltz ..."
POZOTXUETA Posochueta ¹⁷²⁹	1940	(Larrazabal)* U.A."Est.Cat."	3.1	"heredad"	*86-21b Idazmakina, s , frikarien grafia. "Varios en Odiaga, Arriba de la Casa, Elespide, Irnichu, Arechandi, Azule-Sarreta, Botalecusa, Posochueta, Landaluce, Alqueta, Alqueta, Saconacostera -N. con dicha casa pajár, S. O. con casa-, frente de la casa, id, Liñopozo, Arechandi, Espalzaragay, Larraeder -S.E.O. común de Llodio-, Garbe, Odiaga, Echoru-Odiaga"
Posochueta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"arbolar"	"Azule-Sarreta". Birritan. : Bajo la era, Arriba de Casa, Elespide, Irnichu, Achurdin, Azule-Sarreta, Botalecusa, Posochueta, Landaluce, Alqueta, id, Saconacostera, Frente casa, Frente casa, Liñopozo, Arechandi, Espalzaragay, Odiaga, Sagasti-Telleria -N. Arroyo, S. Ermita-, Initoia, id, Odiaga, Larraeder, Odiaga, Garbe, Odiaga-Vichi, Odiaga, Isasi-Telleria"
Pozochueta	1956	U.A.Amil.	1.12	"m.arbolar"	
Posochueta	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Idatzirik 1912an, gero "Pesochueta"
Pozotxueta	2003	Odiaga II	Ahoz.	"termino"	"Pozotxueta, Botalekuzár y Azulezarréta"
POZUELO		(Larrazabal)			86-13b~(Hau izan daiteke lehen ikusi dugun "Polo, eta "Poto")
Pozuelo ¹⁷³⁰	1956	U.A.Amil.	9.15	"heredad"	"Aldapea y Pozuelo". Kastañiza aldean.
POZUETA		(Larra)			86-14b~
Pocoeta(LA) ¹⁷³¹	1794	"Lib.Hip."	293b	"terreno"	"terreno vacío titulado de Pocoeta"
Posuetta (LA)	1794	"Lib.Hip."	294b	"ca."	"c. y c. de Echavarri Posuetta" lehen "el de

¹⁷²⁸ Putzu, pozo 'pozo' + baltz 'negro': 'pozo negro'

Lehen esan dugunez, Orozkon gehienbat putzu erabiltzen da, baina toponimian badago Txakurpozo deitzen zaio toki bat.

Hemen Pozoetaondo jarri badugu, berbera Pozuetaondo bezala konstatatua dago, beraz, *pozu* / *pozo* aldakiak ditugu.

Mitxelena: "pozu, potxu, putzu 'pozo': Pozueta..."

Gereñu: "Pozobalza, monte de Zuaza".

Barrenengoa: "Pozo Baltza (sic., 1879)...", "Pozo-Balza.-Menagarai/Zuaza..."

¹⁷²⁹ Putzu, pozo 'pozo' + txu (dim.)+ eta (atz.plur.): 'lugar donde los pozos pequeños' litzateke, baina lehen Pozoetaondo toponimoan esan dugunez, singularrez ikusten dugu bidezkoagoa: 'donde el pozo pequeño'. Ondoren datorren Pozuelo bera izan daiteke.

¹⁷³⁰ Beranduko konstatazioa denez, lehen ikusitako Pozotxueta bera izan daiteke.

Barrenengoa: "Pozuelo".

¹⁷³¹ Putzu, pozo 'pozo' + eta (atz.pl.): '(donde) los pozos', gence, baina bidezkoagoa iruditzen zait '(donde) el pozo'

Gereñu: "Pozueta...términos muy numerosos".

Barrenengoa: "Pozueta" bi tokitan biltzen du.

Grafia aldetik "Pocoeta 1794, Posuetta 1794" dugu ziztukarien aldetik, frikariak direlakoan, baina ez dakigu ziur, zeren eta afrikaritasun puntu bat izan ditzake. Bokalismo aldetik u/o alternantzia dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Echavarri de larra"jabeaz, orain "Echebarri" besterik gabe
POZUETA		(Goienuri)			
Pozueta	1894	U.A. Finc.Rúst.	63b	"heredad"	86-06a~ Ez dago hain argi Goienurikoa denik, ez eta kokepena behin bakarrik agertzen baita. Dena dela, oso argirik dago idatzia, mugakideak Goienuriko Ibarak eta Bengoetxeak ematen dutela. Gainera, Pozueta hau, 1952an "Botteta" moduan agertzen da. Ikus biak: 1894ko 63 or.: "... Ascachu 92 areas, Pozueta (Goienuriko mugakideak omen, Larrazabalekoa izan daitekeen bat izan ezik) 114 areas, Areschurreta 134 areas, Leposolo 64 areas..."; 1952ko 22.34 orrian "... Azacachazu 114,92areas, Botteta (Bolteta beste zerrenda berdin batean114,92), Astetarrieta(Asteturrieta beste zerrenda berdin batean 131,9 areas) , Leposolo ..."
POZUETA		(Larrazabal-Aurreko)*			Kat. 656. zk., *86-13a
Pozueta(LZ)	1776	"Lib.Hip."	136b	"termino"	Birritan aipatzen da.159an ere bai. 185b-an "Pozueta". 211n "Pozueta".
Pozueta	1894	U.A. Finc.Rúst.	17	"heredad"	35ean ere agertzen da, Larrazabalen aldean ematen duela. 232c-an ere bai.
Pozueta	1926	U.A."Est.Cat."	2.6	"monte"	12.81ean ere bai. 20.24an "N. F. Ibárrola" Azentuz, egun Okondon horrelantxe.
Pozueta	1940	U.A."Est.Cat."	1.8	"heredad"	"Aldapea y Pozueta", "Larrazabal (barrio)".4.5ean eta 24.27an ere bai.
Pozueta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.12	"heredad"	Birritan.12.7an eta 13.7an ere bai. 16.6an birritan. 20.2an ere bai.
Pozueta	1956	U.A.Amil.	12.34	"heredad"	16.20an ere bai.
Posueta	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	Bekoetxeak eta Kastañiza Goikokoak ere bai.
Posuéta	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	"Txaurre también está aquí... Posuéta". Kastañiza II: "se llama la Aldápa ¿Detrás de la casa? Si efectivamente.....Posuéta también ...al lao de Aurreko, toda está zona de arriba..esa zona si"
Posuéta	2014	Kast. Goikoa	Ahoz.	"termino"	"Pozuéta" ere bai.
POZUETA		(Larrazabal-Ibarguren)*			*86-13b
Posétas	2003	Ibarguren	Ahoz.	"manantial"	"al lado de casa...eso se llamaba...manantial de Posétas".
POZOETAONDO		(Larrazabal)*			Kat. 658. zk., *86-13a
Posoetaondo ¹⁷³²	1738	U.A.06010205.7	50	"lugar"	O?
Pozuetaondo ¹⁷³³	1807	"Lib.Hip."	365	"termino"	"Q.Larrazabal"
Posetaondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	248c	"monte"	ue>e ?
Pozuetaondo	1926	U.A."Est.Cat."	16.17	"monte"	"Pozueta-ondo"
Pozuetaondo	1940	U.A."Est.Cat."	1.9	"monte"	"Pozueta-ondo", "Larrazabal (barrio)". "Espide-goicoa, Pozueta-ondo, Abrisqueta-buru, Baso-ondo, Espide", "Abrisqueta-buru, Baso-ondo" direla eta, jartzen du: "Pueblo en que radica "Oquendo"
Posetondo	1940	U.A."Est.Cat."	24.47	"monte"	
Pozuetaondo	1956	U.A.Amil.	9.16	"monte"	"Pozueta-ondo"
Posetondo	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"pieza"	"Posetondo pieza de casa". Bekoetxe II.ak eta

¹⁷³² Pozo 'pozo' + eta (atz.pl.?) + ondo 'junto a, cerca de...' : 'cerca de donde está el pozo'

Honetan eta Pozotxuetan pentsatzen dut eta atzizkiak ez duela markatzen pluraltatea, zeren zaila litzateke bat baino gehiago izatea, bigarreanean, adibidez, bidezkoagoa da "donde el pozo pequeño", 'donde los pozos pequeños' baino, zeren prezisio gehiago izatean gain, ez da izango arrunta putzu txiki bat baino gehiago leku berean egotea.

Fonetika aldetik o + e > e dugu, eta oso arrunta dena a + o > o.

Gereñu: "Pozueta...términos muy numerosos".

Barrenengoa: "Pozueta" bi tokitan biltzen du.

¹⁷³³ Lehen ikusitako Pozoetaondo da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Posetóndo	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"termino"	Kastañiza Goiko II.ak ere bai. "ahí arriba está Ortubúru, Posetóndo". Ostenko: "Más delante de que Etxaurre, les separa un camino de servidumbre...¿Es el mismo Posueta?...tienen los de Aurreko y los de Beásko Posetóndo está más alla...Posetóndo en su día había campa, luego monte, ahora esta de pinos, Posetondo". Goirizabal: "Posetóndo viene a ser por la parte del depósito". "y aquí va el río Espidebékoa y Goikoa luego Pozuetaóndo y Pozueta".
Pozuetaóndo	2003	Kastañiza II	Ahoz.	"termino"	
Posuetóndo	2003	Goirizabalena	Ahoz.	"termino"	
Posuetaóndo	2014	Kast. Goikoa	Ahoz.	"termino"	
PRESA		(Larrazabal)			
Presa	1956	U.A.Amil.	22.41	"heredad"	Hirutan "Sobre "La Presa" "
PRESAGANE		(Larra)*			
Presagane ¹⁷³⁴	1786	U.A.06010225.1	3	"heredad"	*86-14b (Lehengo udal abere-hiltegi ondoan. Lehen bi Presagan nituen bereizturik, nahiz eta hurbil egon, bata Aretan (1924) eta bestea "Larra" moduan. 1786ko testigantza eta Arangurengoa bat omen datoz) 6an "varrio de areta...frente a casa de Zeladoste. Berbera "Sobre la presa" bezala aipatuta dok.berean.
Presa, sobre la	1786	U.A.06010225.1	5b	"heredad"	6.orrialdeko "Presagane"eta oraingo "sobre la presa", "alguacil"berberak esanda.
Prusagan	1877	"Rgtro.Prop."	17.2	"heredad"	Hirutan. <i>e>u?</i> ."Lindero Norte: con camino de hierro"
Presagan	1894	U.A. Finc.Rúst.	232	"heredad"	Berez, "Tresagan" jartzen du, <i>t</i> argi baitago, baina minuskulaz. Ez da <i>p</i> ez eta <i>f</i> . "N. Camino Real. S. Rio Nervion"
Presagan (Areta)	1924	U.A.Cat.1900	5.1	"almacen"	""Presagan" Areta n ^o . 5.2an eta 5.3an ""Presagan"Areta". 5.3an "Presagan". 7.1ean "Presagán ó Prusagán"bitan, idazmakina.
Presagán	1926	U.A."Est.Cat."	20.14	"heredad"	"Presagán o Prusagán barrio de Areta "N. F.C. Tudela a Bilbao"
Prusagán	1926	U.A."Est.Cat."	20.14	"heredad"	Ikus. Presagan
Presagán	1940	U.A."Est.Cat."	10.18	"heredad"	"Presagán". 13.8an azentuz. "Irubidaoga??, Errotazarra, Errotazarra, Presekan...". Presekan jartzen duela ematen du. Areta.
Presekan	1952	U.A.Finc.Rust.	12.2	"heredad"	"Presagan -N. carretera-, Presagan -N. Carretera, S. Rio Nervión-". 16.3an idazmakina "Presagán" eta zalantzazko "Presig-" ere bai.
Presagan	1994	Aranguren	Ahoz.	"termino"	"Areta baño beherago..."
Presagán	2003	Aranguren	Ahoz.	"termino"	"Y luego Presagan esan zendun...baina hori Aretan dago? Eso está en Areta. Matadero ondoan? Ez, Presagán está de donde hacen la autovia que baja de allí y la carretera vieja, donde hacen la junta Si Un poco más arriba hay un caserío que llaman Presagan Si, si, si...". Areta:" ¿Donde tenías una huerta al lao del río? Donde el matadero (orozkoarra) Presagán (Angel)"
PRESALDE		(Gardea)			
Presáko	2014	Presako-F. Bengoa	Ahoz.	"cio."	Kat. 940 A. zk., Ikus PRESAKO ¿Al caserío vuestro? Presáko o Presálde
PRESAKOA ¹⁷³⁵		(Larrazabal)*			Kat. 939, 940. zk., *86-14c

¹⁷³⁴ Presa + *gan* 'parte superior, encima, sobre' + *e* (art.): 'sobre la presa'

Azkuek dio lehengo azepzio batean presa Orozkon 'estercolero' (Presa: 1º (B-o), estercolero...), gero, besteak beste, Bizkaia osorako 'presa' . Dena dela, lehenengorako Audio oraindik dago bizirik *sastegi* hitza. Orozkon ere, emazteak esaten didanez: "donde dejas la basura del ganado"

1877an disimilazioa kasu bat dugu, Prusagan kasuarekin.

Gereñu, Audioko "Presgan" gain, "Presagana, Presagaña" aipatzen ditu beste tokitan.

Barrenengoak "Presagaun" Izorian biltzen du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Presa, de la *	1543	"Lib.Baut."	5b	"apellido"	"inygo de la presa"
Presacoa	1726	U.A.03050301.3	4b	"casa/s"	"casas y caserías de presacoa" Gardea. 6an (objetoa plurala, baina izena singulara).
Pressa, xunto a la	1743	U.A.06010211.7	1b	"c. y c."	1751n "de la presa". 1793an "Presa"
Presaco	1748	U.A.070223.3	3	"c. y c."	1748an eta 1872an ere bai.
Presaco	1771	"Lib.Hip."	41b	"ca."	59an ere bai.136an alboan "La casa de Presacoa" gero "de Presaco" bata artikuluz bestea ez. 237an eta 309an ere bai.
Presa, de la	1772	"Lib.Hip."	59b	"ca."	84an "la su casa que entonzes (1598. urtean) se titulaba de la Presa y al pres.te se nombra la de Larrabezua"
Presacoa	1772	"Lib.Hip."	59b	"ca. y cia."	"dos casas de la Presa o Presacoa". 62an "G. de la Presa o Presaco"
Presaco, Chiquita	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"La Chiquita de Presaco" eta "Las de J. de Acha y Presaco".
Sobre la presa	1894	U.A.Finc.Urb.	55	"ca. y cio."	"E.Vi ferrea. S.Rio Nervion". Itzulpena .
Presaco	1894	U.A.Finc.Urb.	180b	"ca. y cio."	188b-an ere bai.
Presaco	1894	U.A. Finc.Rúst.	192c	"heredad"	"E. Carretera. O.Cauce de Ferreria"
Presaco	1902	U.A.Cat.1900	1.20	"ca. ó cio."	2.26an ere bai.
Presaco	1940	U.A."Est.Cat."	13.36	"heredad"	27.15ean "Gardea Presaco"; "N. de la Escuela"
Presaco	1952	U.A.Finc.Rust.	13.3	"heredad"	"E. Carretera. O. Cauce". "N. Senda pública. E. Cauce"
Presako	1986	"Map.Top."	1	"cio."	D-2.
Presako	1994	Solaun-Gardea	Ahoz.	"cio."	Isardiokoek ere bai.
Presáko	2003	Presako	Ahoz	"cio., fuente"	"¿Como se llamaba la casa que había aquí? Presako!". Ameztoiuko: "¿Has comentado que la casa de Goio, la de Mila la habéis llamado siempre? ...Como la fuente Presáko,¿Tanto esa como la de detrás? Tanto esa como la de detrás, que es nueva, la que había caserío..."
Presáko	2014	Presako-F. Bengoa	Ahoz	"cio."	¿Al caserío vuestro? Presáko o Presálde
PRESAKOA		(Olarte)			
Presako(O)	1994	Isardio	Ahoz.	"termino"	"Presako (Gardea) y Presako en Olarte"
PRESALDE		(Larrazabal)			
Presalde ¹⁷³⁶	1797	"Lib.Hip."	309	"ca."	86-14c Birritan. "Casa y pertén. de Presalde ...en varrio de Gardea...confina con c. titulada Presaco y camino a Vilbao" 317.
PRESALDE		(Olarte)			
Presalde	1894	U.A.Finc.Urb.	189	"ca. y cio."	"O. Cauce"
PRESONDO		(Goienuri)*			*86-14a
Presondo ¹⁷³⁷	1994	Ugartebeke	Ahoz.	"termino"	"junto a la casa a la otra parte del río"
Presóndo	2003	Ugartebeke II	Ahoz.	"termino"	"Presóndo... Eso es la parte baja donde está la txabola esa de aquí"
PUIU		(Goienuri)*			Kat. 773 zk, behean, *86-06c
Puii ¹⁷³⁸	1994	Altamira	Ahoz.	"cio."	"enfrente Ikastola"

¹⁷³⁵ Presa + ko (tok.atz.) + a (art.): ' (la casa)de la presa', baina ikusten dugunez, antzeko adierak izan ditzeke: " xunto a..., sobre la..."

¹⁷³⁶ Presa + alde 'lado, costado, zona...': '(la de la) parte de la presa'.

Gereñuk lau tokitan biltzen du leku izen hau.

Barrenengoa hirutan ere bai.

¹⁷³⁷ Presa + ondo 'junto a, cerca de, próximo.: ' junto a la presa'

A + o > o gertatu da.

¹⁷³⁸ Azkue: " Puyo: 1º eminencia...(Oih.)..."

Gereñu: " Poyos, Poyoto,...Poyugan, altura en Letona", "Puyancama, Puyaran".

Cuad. Top. Zuia: "Poyugan" 73 orr., "Poyaran" 73 orr.

Ez dakigu aurrekoaren arabera, ia tontor batez hitz egin dezakegun. Pago > payo ikusi dugu, baina ez dakigu urrats gehiagorik izan daitezkeen.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Puiu	2003	Soltoa	Ahoz.	"campa"	"Puiu –baserritik ikastolarantza begira behean ikusten den landa handi bat-. Lusurbeilanda II: "Póiu, Póio..."
Púio	2014	Kasabarro	Ahoz.	"campa"	" Puio , la campa Jose"
PUJANA Pujana ¹⁷³⁹	1965	"Lib.Llodio"	54	"e.humano"	"establecimiento humano...época romanización". Gereñuk ere bai, baina beste inon ez dut aurkitu.
R					Ikus.Err-, zeren r-arekin hasten direnak bokal protetikoa gehitu izan zaio. Egun erabilia izan arren, ez dela denbora asko adineko euskaldunek arazoak zituzten ahoskatzeko, hala nola Orozkon "Rosi" esan beharrean, "Errosi" ahoskatzen baitzuten...
RETURA Retura, la	2014	(Luxa) Luxa	Ahoz	"termino"	Kat. 1299. eta 1300 zk. "... le puso el padre La Retura pero es Intxurrutxita"
REVUELTA		(Larrazabal)			Ikus PAGOLAR. Gaur "La vuelta de Pagolar" esaten diote.
Revuelta, La	1940	U.A."Est.Cat."	24.13	"monte"	Pagolar aldean dirudi.
Revuelta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"pinos"	"La Revuelta" Pagolar-Undio bitartean dirudi.
RIBAS Ribas ¹⁷⁴⁰	1412	(Larra)* "Bien. e Fort."	262	"termino"	*86-15a "vino Ferrand Sanches de las Ribas a poblar a las Ribas e ovo guerra entre el, e Lope Sanches de Anuçiuy"
Ribas	1568	U.A.0107.1a	8	"arroyo"	"divisoria con Orozco".1614an "rriuas" "divisoria Llodio/Orozco".1780an "ribas, rivas"arroyo divisero jurisd." 1743an ere bai.
Ribas, La Cadena	2003	Anuntzibai	Ahoz	"termino"	"La Cadena de Riba" esaten omen diote.
SACRISTIA Sacristia	1792	(Goienuri) "Lib.Hip."	280	"ca."	86-14a "sobre la casa agregada a dcha Cppa". Lehenago alboan "Casa de Sachristia" jartzen du, forma kultuagoa edo.

Gaztelaniaz badago nahiko antzekoa den 'poyo' hitza.

¹⁷³⁹ Mitxelena: " -ana, -ano terminaciones muy frecuentes. En la reja de San Millán hay ...(bastantes) . J. Caro Baroja los considera formaciones latinas en -ana, -anu(s) sobre antropónimos... en -ana indican el lugar 'donde existieron villas más importantes como construcción, es decir, urbanas...a mi entender hay topónimos vascos en -ano que no deben incluirse aquí...Puyana (Pujana)...Queda mucho que aclarar en cuanto a la etimología precisa de los nombres en -ana, -ano de origen latino."

Guk esan dezkaegu toponimo hau ez dudala inundik aurkitu.

Gereñu: "Puyancama, Puyaran".

Barrenengoak ez du aipatzen.

Bakarrrik gogoratzen dut, Bilbo ondoko Buia, Buianatik datorrena.

J.J. Agirreren "Top...de Arrigorriaga" delako liburura jo dut, eta bertan azaltzen du: "Buiana (Buia, Bujana, Buxana, Buya..."morador en Bujana...año 1458", Bilbo eta Arrigorriaga arteko toki bat izanik, Buianabekoa eta Buianagoiko ere badaudela.

Egile honek diogunez, Buianagoikoa (Bujanagoicoa, Bujanagoiti, Bujanagoytia, Buxana Goitia) aldakiak ditu, egun "Buiagoiti" nagusitu dela.

¹⁷⁴⁰ Latineko *ripa* -tik bide dator.

Azkue: "Erripa (B-i-m...), paraje costanero, terreno en declive..."

Gereñu: "Rivas, topónimo muy numeroso en varias aldeas".

Barrenengo: "Ripa.- Izoria/Lezama.- Et.; 'terreno costanero...' "

Corominasek agian azaltzen du ondoen: "-Riba, ant., 942, 'ribera', 'ribazo'. Del lat. 'ripa 'margen de un río', 'orilla, ribera' ".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
SAGARDUI Sagardun ¹⁷⁴¹ Sagardún	1994 2003	(Olarte)* Odiaga Odiaga II	Ahoz. Ahoz	"termino" "termino"	*86-14c Gardeagotxin."Sagardui+ inesiboa". Ikus "Mastun" "Ama que es de Gardea (dice) Sagardún y Mastún...¿Donde que quedaban más o menos?, De Gardeagotxi a Santa Cruz a la parta mitad del camino...a la parte arriba del camino..."
Sagardún	2007	Gardeagotxi II	Ahoz	"pieza"	"...donde yo vivía (Gardeagotxi) Sololúze, Sagardún...todos los nombres (de piezas) euskéricos...Abasólo, Sagardún, Mastún... Abásolo..."
SAGARMINA		(Goienuri)*			61-53a~. J. Maloren mapan 43° 11' 30" (I) -3° 1' 20' (M) ~ koordinetan agertzen da. Honek "Sagarminaga" bezala aipatzen du, eta horrela nuen nik jarrita, baina esan bertan Sarmina esaten da. Okondon badago beste "Sagarminaga" bat.
Sarmina ¹⁷⁴²	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	Egon, Sodupe aldean dago.
SAGARRIBAI Sagarribay ¹⁷⁴³	1547	"Lib.Baut."	101	"apellido"	"d. de sagarribay urquijo de ayala"
SAGASTI		(Goienuri)			*86-06c ikus MANZANAL, berbera baita. Ikus. Sagastitelleria: 1952, 1.11n"...Odiaga, Sagasti-Telleria -N. Arroyo, S. Ermita-, Initola, id, Odiaga, Larraeder, Odiaga, Garbe, Odiaga-Vichi, Odiaga, Isasi-Telleria"
Sagasti	1986	"Map.Top."	1	"barrio"	B-7,8.
SAGASTITELLERIA Sagastitelleria ¹⁷⁴⁴	1877	(Goienuri) "Rgtro.Prop."	20.5b	"finca"	86-06c "Sagasti-Tellería", "Linde Oriente: Camino a Santa

¹⁷⁴¹ Beste kasu batzuetan bezala Sagardui + n (inesiboa) dugu. Berez, 'manzanal' da, zeren inesiboa fosilizaturik baitago. Bertantxe agertzen zaigu Mastun 'viñedo' lekuko berak aipaturik, baita bere aizpak ere. Oraingo honetan toponimoari dagokionez, *sagar* 'manzana' + *dui* (multz.atz.) dugu, baina aipatutako kasu bietan dui atzizkiko ui diptongoak u egin du, Orozkon orduan > orduen > orduin > ordin, ordun ere gertatzen dela.

Azkue: "Sagardi (B-ts..Gc..) manzanal", "...Sagardui (B), manzanal..." Sagasti (..Bc..), manzanal..".

Geroago beste konstatazioetan ikus daitekeenez, r/s alternantzia dugu. Ikus *rs Ondorioetan.

Mitxelena: "sagar 'manzana, manzano'...Sagarraga...Sagarza...Junto a Sagardi 'manzanal'...existe con el mismo valor, sagasti, que aparece ya en Refranes y Sentencias en 1590...la misma alternancia -r/-s existen en los compuestos de intxaur.

Gereñu: "Sagardui".

Muxika: "Sagasti".

¹⁷⁴² Hau txikitatik-bertako basoetara joaten ginen- entzuna nuen Sodupeko baita. Orain dela urte batzuk Mitxelenarengan uste dut hartu nuela 'sitio abundante de manzanas amargas', Sagar + min + a, beraz, (Gazta + min + tza bezala), bokal arteko leherkari belare ozena jausi egiten dela.

Orozkon uste dut dagoela Sagarminaga. Barrenengoa: "Sarmina...variante de Sagarminaga" Gereñuk, besteak beste, Sagarmina aipatzen du.

¹⁷⁴³ *Sagar* 'manzana,manzano' + *ibai* 'río, arroyo' : ' río de manzanas, manzanos'

Gereñu: "Sagarribay, término de Amurrio".

Barrenengoak "Sagarribai" Aiarako bi tokitan aipatzen du.

Muxika: "Sagarrerreka".

¹⁷⁴⁴ Hemen bi izen ditugu batera, alde batetik Sagasti 'manzanal' + telleria 'tejeria' : 'tejería del manzanal', beraz. Hau egun gaztelaniaz 'Manzanal' bezala ezagutzen den aldean dago kokatua.

Lehen Sagardu(i)n ikusi badugu, orain Sagasti agertzen zaigu inguru hauetan, hau da, geroago Dubirisen aldean agertzen den Sagastui formaren laburpena. Bi modutan agertzen zaigu multzo atzizkia -dui edo tui/ti, aurreko kontsonantearen arabera. Esandako kontsonanteen, berriro nabaritzen da sarritan ikusi dugun inplosioan dagoen r/s alternantzia: Irigoien: Arstegiza

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Sagastitelleria	1926	U.A."Est.Cat."	9.17	"heredad"	Lucia" "Sagasti-Telleria". Gaurko "Manzanal" dirudi, "N. O. Arroyo". Gainera, Isasi-Ugarteko basterrak dira.
Sagastitelleria	1940	U.A."Est.Cat."	6.10	"heredad"	Batera idatzirik."N.O. Arroyo". Ugarte aldean.
Sagastitelleria	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"campa"	"Sagasti-Telleria. Birritan. "S. Ermita": Odiaga, Sagasti-Telleria –N. Arroyo, S. Ermita-, Initola, id, Odiaga, Larraeder, Odiaga, Garbe, Odiaga-Vichi, Odiaga, Isasi-Telleria" 8.1ean ere bai, "E.camino Santa Lucía. O.Arroyo Iñarrondo"
SAGASTUIA		(Andiko)			
Saguetay	1877	"Rgtro.Prop."	20.2	"heredad"	Zalantzazkoa
Sagastui ¹⁷⁴⁵ (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	127	"heredad"	"N.O.Arroyo. S.Camino". Bengoetxekoa da jabea, eta toponimo batzuk Goienurikoak direlarik.
Sagastuy	1932	U.A."Est.Cat."	27.42	"heredad"	"Solaguichi, Goicosolo, Bengoeche". Honetan bukaeran "-tuy"argia bitan. Lehenago ",y" leku berean.
Sagastay	1940	U.A."Est.Cat."	2.10	"heredad"	Idazmakina "N.E. con arroyo Alza". 27.40an idazmakina "N.O. arroyo Chavarri". Bukaera bietan -tay"argia.
Sugastiu	1952	U.A.Finc.Rust.	9.3	"heredad"	9.5ean ere bai.
Sagastay	1952	U.A.Finc.Rust.	22.20	"monte"	"Sagastay –N. O. Arroyo, S. E. Camino-, Aldapa, Achartes, Solaguichi, Goicosolo, Pieza nueva, Bengoeche, Solaguichu, Pinu, Palanca". Andiko aldean ematen du.
Sugastiu	1956	U.A.Amil.	9.4	"heredad"	Azken bi bokalak ez dira ondo irakurtzen.
Sagastulle	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	2.2	"pago"	16A."Sagastull-". 1992an "Sagastulle". Bengoetxea aldean.
Sagástu	2014	Andiko	Ahoz	"pieza"	Horrela esaten dute.
Sagastái	2014	Andiko	Ahoz	"pieza"	"Sagastai no sé si viene... (eskriturretan)"
SAGASTUIA		(Dubiris)*			Kat. 393. zk. , beste lekuko batek 394.ari esaten dio horrela.
Sugastuy (GO)	1926	U.A."Est.Cat."	4.4	"prado"	Santa Luziaren aldean. <i>a a ui > u a ui?</i>
Sagastay	1956	U.A.Amil.	22.34	"labradia"	"N. S. O. Con regato". Palanka aldean dirudi.
Sagastúie	1968	Dubiris baserria	Eskri.	"heredad"	1968ko eskritura batzuetan berbera "Sagastin" bezala.
Sagastuie	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"asi lo he conocido..en Dubiris.."
Sagastúie	2003	Dubiris II	Ahoz.	"termino"	"Sagastuie y Larraburu...seguidos... son campas"
Sagastúie	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"heredad"	
SAGASTUIA		(Larra)*			*86-14d
Manzanal, El (LA)	1915	U.A.Cat.1900	4.18	"heredad"	"Larra, "El Manzanal".

s.XI.(Astaiturrieta/Arteiturrieta, Astteriaga, Asteaga, Orsaurteta (Ikus **inplosiboa**n dauden kontsonanteak).Mitxelena `asto (ant.arsto)., Orsaurteta/Orsaustetta.

Gereñu: "Sagasti" (ugari). "Sagastuy, Sagastuya".(azkena ugaria ere bai)

Barrenengoa: "Sagastui".

Muxika: "Sagasti, Sagastia".

¹⁷⁴⁵ Gaizki egon daitezke formaz gain, nagusiki alderdien arabera, nolabaiteko distribuzioa dugu: Sagardun (Gardea-Olarte)-n, "Sagasti" Ugarte-Goienurin eta Larrazabalean, baina "Sagastui" Dubiriz-Goienurin, beste tokietan "Sagastui" eta "Sagasti" dugu batera.

Denbora aldetik -tui >-ti urratsa egin da gehienbat, Dubirisen baino, zeinetan lehen aldakia gorde baita. Agian aipagarria izango litzateke -tui horrenbeste gordetzea -ti gertatu gabe.

Aldaki euskaldunak eta erdaldunak elkar bizitzen direla ikusten da ere.

Barrenengoarengan gehienbat Sagasti- duten toponimoak aurkitzen dugu, baita Sagastui kasu batean. Gereñurengan, aldiz, bai Sagardui eta Sagasti/ Sagastui ere bai.

Asimilazioaz pentsatu behar dugu lau bider gutxienez "Sagastay" forman, *Sugastuy" ere beste asimilazio prozesu bat izan daitekela. Dui atzizkiarekin ohituta gaudenez, metasesia agertzen zaigu "Sugastiu".

Artikuluaren duten formetan ui iptongoaren bigarren atala nolabaiteko kontsonantinazioa nabaritzen da: "Sagastulle".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Sagastui	1952	U.A.Finc.Rust.	2.5	"monte"	Bukaera -ui/iu?. Lehena dirudi. "Pagazando", "Urtazar" ondoren aipaturik.
Sagastui	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	"de Egi hacia Aranguren"
Sagastúi	2003	Asudio	Ahoz.	"cio."	"Eso, si debajo de Egi, al barranco hacia Aranguren"
SAGASTUIA		(Olarte)*			*86-22a~
Sagasty	1804	"Lib.Hip."	354	"heredad"	Jabea Olartekoa zelarik.
Sagastui (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	47b	"monte"	Olarte eta Larra arteko mugan dirudi.
Sagastiu (O)	1926	U.A."Est.Cat."	2.2	"monte"	Bukaera -in/ui/iu? , 2.3an "Sagastiu". Olarte aldean, eta "Urtazar" ondoren kasu bitan.
Sagasti	1956	U.A.Amil.	2.5	"monte"	"Sagasti y Escullo". Uste dut jabea Zabalekoa dela.
Sagasti	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.1	"pago"	49A.
SAGASTUI-BARRENA		(Larrazabal)			
Sagastuibarrena ¹⁷⁴⁶	1783	"Lib.Hip."	185b	"termino"	Larrazabal inguruko top.batzuk aipatu ondoren.
SAIO		(Olarte)			86-22~ (Mugak ez datoz bat Sañokoekin, Errekatxueta eta Urtezar ondoan daude, eta Sayo ematen du baietz. Gainera bi mugarrien jabea Larrakoa dirudi)
Sayo ¹⁷⁴⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	182c	"monte"	"...Sumelsa, Sayo, Errecachueta, Horteza..."
Sayo	1952	U.A.Finc.Rust.	17.1	"monte"	Errekatxueta eta Urtezar aurretik aipatuta, hau da, jabeak hiru baso hiriek zituen.
SAITEGI		(Goienuri)*			*86-06a~ (Ematen du bi egon litezleela, bata Isusi aldean, eta bestea Ellakurin)
Saitegui ¹⁷⁴⁸	1877	"Rgtro.Prop."	20.4b		27.2an "Za(s/i)tegui"
Zaistegui	1894	U.A. Finc.Rúst.	89b	"monte"	Ellakuri baserrikoa. Hasierako letra ez dago oso argi. "...Arraño...Zaistegui..."
Saitegi	1894	U.A. Finc.Rúst.	90c	"monte"	90d-an ere bai. Isusi aldean. Zaistegi bera dela dirudi. Kasu honetan lehenengo hitzaren -s>- .
Saitegi	1926	U.A."Est.Cat."	22.17	"monte"	"...Saitegui, Achorros, Iruarecheta..."
Saitegui	1952	U.A.Finc.Rust.	5.1	"monte"	Hiru bider errepikatzen da . "...Landachu, Ameloque, Saitegui, Saitegui, Achorros, Iruacheta..."
Saitegi	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"lo nuestro Saitegi!. Isusi eta Dubiriseko senar-emazteak.
Saitégi	2003	Isusi	Ahoz.	"termino"	"ya le he oido Saitegi varias veces (emaztea)...no me acuerdo donde es (gizona)...no se si no es para la parte de allá...hacia Dúbiris (Anton)...ahí andará..."
SAKARASENA		(Olarte)			86-29~
Sacarasena ¹⁷⁴⁹	1775	"Lib.Hip."	118	"ca. y cia."	Ikus 268an Sacalazena" .r/l.

¹⁷⁴⁶ Sagastui 'manzanal' + *barren* 'parte inferior' + *a* (art.): 'la parte inferior, de abajo del manzanal, la parte de abajo de Sagastui'

¹⁷⁴⁷ Toponimo gisa ez dugu aurkitzen antzekorik Azkuerengan (Saio: 1° (ANc, B-m, Gc), esfuerzo, prueba ensayo..2° (B...o), juicio, concepto..).

Gereñuk "Sayeta", "Sallorarana, Sallorga, Sallorubi, Sallorrubie, Sallorrubu" aipatzen ditu.

Saño toponimoa gogoratzen dut, baita "Saio"-tik forma aldetik hurbil egon daitekeen "Aio" baserria ere.

Ikus Saitegi.

¹⁷⁴⁸ *Sai* 'buitre' + *tegi* (multz.atz.): 'lugar de buitres, manada de buitres'

Lehen ikusi dugu *artegi* 'redil'.

Mitxelena "sai 'buitre' ...Seitegi 'Guarda de buitres' "

Azkue: " Sai : 1° (B-a-mañ-o.), buitree.= Algunos tienen por buitree al arrano 'aguila'.."

Gereñuk aipatzen ditu: " Saigoba,..Saitegui..Saiturri.". Barrenengoak dio: "Saigorta...Var. de Sarigorta".

¹⁷⁴⁹ Goiz konstatuturik egon arren, ez datoz bat, edo behintzaz l/r alternantzia gordetzen dute. Bukaera . -en (genit.) + *a* (art.) izan dezakegu. Agian izengaizto baten aurrean egon gintezke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Sacalazena	1792	"Lib.Hip."	268	"ca. y cia."	"varrio y Quadrlla de Olarte". Ikus 118an "Sacarasena" r/l.
SAKAMURA		(Goienuri)			(Uste dut batek honetaz galdetu nionean Sakanburu aipatu zuela
Sacamura ¹⁷⁵⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	94d	"heredad"	
Sacamuro	1926	U.A."Est.Cat."	4.5	"heredad"	
Sacamuro	1952	U.A.Finc.Rust.	9.3	"heredad"	"Ermucusolo, Sacamuro, Ambia, Sautu...". 9.5ean ere bai.
Sacamuro	1956	U.A.Amil.	9.6	"heredad"	Zalantzazkoa, bukaera ez dago argi, muro/muo? a>o?.
SAKANBURU		(Goienuri)*			Kat. 395. zk, *61-61d
Sakanbúru	2003	Dubiris II	Ahoz	"campa"	"Yo te dije que Sakanbúru y decias Sakanbúru que no, que (era) Larranbúru –honaino galdera- ¡Larranbúru y Sakanbúru son dos parecidos!, Larranbúru es uno y Sakanbúru es otro. ¿Sí? Si ¿Y donde está Sakanbúru? Ahí mismo al lao estan las dos: Sagastúie, Larranbúru y Sakanbúru ¿Y para donde tocan? Según vas para Okendo asi están seguidas...primero está... Larranbúru, Sakanbúru y luego Sagastúie"
Sakanbúru	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"termino"	"Bidikúrze... luego abajo le llamamos Sakanbúru"
SAKONA		(Aspuru)			Aspuru baserrikoa. Berez Okondo da.
Sakóna	2014	Urrutxi	Ahoz	"campa"	"... coges el camino que va para Aspuru... y a la parte abajo yo creo que es la Sakona. La Sakona de Bizente toda la vida se decía."
SAKONA		(Goienuri)*			*86-05d
Sacena ¹⁷⁵¹	1911	U.A.Cat.1900	3.16	"ca. cio."	ó Magdalena, Arraño aldean."Sacona"-z pentsa daiteke, baina argi dago idatzirik.
Yacona	1952	U.A.Finc.Rust.	12.4	"heredad"	Sakonatik? Dirudi baietz, grafia errakuntza izan daiteke.
Zacona	1956	U.A.Amil.	12.10	"heredad"	"Zalantzazkoa. "N.Rio Nervión S.casa y ermita". Gero aipatzen da "Magdalena"
Sakone	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"barranquil lo"	"Sakone, Sakon he oido de las dos formas pero no se en que sitio...un barranquillo" . Lekandazarrekoak "en Arraño"
Sakona ¹⁷⁵²	1994	Madalena	Ahoz.	"termino"	"El Sakona, La Sakona" etxe ondoan aipatzen ditu.
Sakon(Sta.Ageda	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	Lekandazarrekoak "en Arraño"
Sakón	2003	Luxa	Ahoz	"pieza"	"El Sakón –soro handiena omen da-"

Azkue: "Sakara: 1º (B-g-l-m-ond), Var. de Sakama- 2º (B-m), hierbas que se queman en los hormigueros.." "Sakama: (B-a-o..), productos que las aguas del mar ó de los rios acarrear a las orillas...", "Sakar: 1º (B-oñ). escombros...3º (B), broza".

Antzekorik ez dugu aurkitzen ez Azkuerengan, ez Gereñurengan, ez eta Barrenengoarengan.

¹⁷⁵⁰ Ikus Sakarasena. Hemen agian sakara edo sakar + muru 'muro, pared' genuke, baina ez dago batere argi, zeren agian *sakon* egon daiteke.

Antzekorik ez dugu aurkitzen ez Azkuerengan, ez Gereñurengan, ez eta Barrenengoarengan..

¹⁷⁵¹ Ondo idatzia eta hartua egon arren, Sakona da.

¹⁷⁵² Lehen azaldu dugunez, *sakon* hitzak 'profundo, hondo' adierazi arren, kasu honetan 'barranco, profundidad, hondonada' adierazten du. Aranaldesakoneta toponimoa ikusterakoan, *sakan* eta *sakon*-en arteko kidetasuna susmatzen dugu.

Artikulua galdu ahala dugu sakona > sakone > sakon.

Beste alde, grafia errakuntzak aurkitzen ditugu, batez ere, l eta s artean gertatzen dena, hau da, Lacona, Sakona beharrean. Baita y, s-ren ordeez ere.

Gereñu: "Sacon 1635, Sacona" (azkena oso ugari).

Barrenengoa: "Sakona...Okondo...'hondonada'..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
SAKONA		(Larrazabal)			86-13d~ (1894an Yaurico ondoren "Sacone" aipatzen da, gero Gardea eta gero "Garai") Gardea."Olarte, Argacha, Zumelsa.. "Sacone" re bai. a>e. 27.1b-an "Zabala>Zabale" batera ere agertzen dira. 195ean ere bai.Kasu honetan Larrazabal dirudi. Bukaerako a>e. 3.2an ere bai. "Presaco" jabegokoa. Bukaerako a>e. "Sakone, Sakon he oido de las dos formas pero no se en que sitio...un barranquillo" . Lekandazarrekoak "en Arraño"
Sacona	1790	U.A.06010234.1	51	"termino"	
Sacona	1877	"Rgtro.Prop."	20.1b	"finca"	
Sacone	1894	U.A. Finc.Rúst.	17	"monte"	
Sacone	1902	U.A.Cat.1900	2.27	"monte"	
Sacone(LZ)	1932	U.A."Est.Cat."	27.15	"monte"	
Sakone	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"barranquil lo"	
SAKONA		(Olarte-Senagorta)*			*86-30a
Sacona	1894	U.A. Finc.Rúst.	91b	"monte"	225b-an Olarte ematen du. Bai. Jabea Zenagortakoa zen eta gehienen mugakidea Zenagortakoa ere bai: "Aldapa, Aspe, Aurrecosolo, Aldape, Errecachu, Sacona, Aldape". Idazmakina egon arren, bitan "Lacoma", gainetik zuzendua dagoelarik. Gero 9.20an "Ja- coma, Sacoma, Lacoma". 9.21ean"Lacona".Sarritan gertatu da l/s arteko errakuntza.
Sakona	1926	U.A."Est.Cat."	9.19	"monte"	
Zacona	1926	U.A."Est.Cat."	20.17	"monte"	
Sacona(O)	1940	U.A."Est.Cat."	13.2	"monte"	
Lacona(O)	1940	U.A."Est.Cat."	24.8	"monte"	Idazmakina, baina l/s errakuntzanahiko argia. "Erecachu" ondoren aipatuta. "en la zona Kukutzak". Zabalekoak ere bai. "Cuad. Top. 8"-an "Sakone" Senagortatik hegoaldera. "Sakóna hay en Sanagórta, encima de la casa que es de Ugarriza...y Kukutza estan cerca"
Sakona(O)	1994	Saltriarriaga	Ahoz.	"termino"	
Sakóna	2003	Launtxu	Ahoz	"termino"	
SAKONA		(Olarte-Zabale)*			*86-22a
Sacona	1952	U.A.Finc.Rust.	9.4	"heredad"	"Yabartu, Lampocao, Sacona, Peñasal Arraño", "Yarbaltu, Lampocao, Sacona, Peñasal Arraño". Mugarrien jabeak bat datoz Lanpokaokoekin. Birritan. "Sakóna está en Kuskurgan" "Zabaletik gorantz, basorantz, Lanpokáo dago, eta alboan Sakóna".
Sacona(O)	1956	U.A.Amil.	9.12	"monte"	
Sakóna	2003	Saltriarriaga II	Ahoz	"termino"	
Sakóna	2003	Gardeazabal	Ahoz	"termino"	
SAKONAKOSTERA		(Larrazabal)*			*86-21b
Saconacostera ¹⁷⁵³	1940	U.A."Est.Cat."	3.2	"heredad"	Odiagan. Idazmakina "N.O. con casa": "Varios en Odiaga, Arriba de la Casa, Elespide, Irimichu, Arechandi, Azule-Sarreta, Botalecusar, Posochueta, Landaluce, Alqueta, Alqueta, Saconacostera -N. con dicha casa pajar, S. O. con casa, frente de la casa, id, Liñopozo, Arechandi, Espalazaray, Larraeder -S.E.O. común de Llodio-, Garbe, Odiaga, Echoru-Odiaga" Birritanl "Sacona-costera" Idatzirik 1912an, baina gero "Sanconacostera". Lekandazarrekoak: "cio. de Egia, barranco" "a la parte abajo del caserío".
Saconacostera	1952	U.A.Finc.Rust.	1.11	"arbolar"	
Saconacostera	1956	U.A.Amil.	1.13	"heredad"	
Sakonakostera	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	
Sanakostéra	2003	Odiaga	Ahoz	"termino"	
SAKONAKO-SOLOA		(Larrazabal)			
Saconecosoloa ¹⁷⁵⁴	1792	U.A06010246.26	131	"heredad"	"Ribas"
SAKONETA		(Larrazabal)			86-13d (Berbera 1894ko 197an "Jaro" moduan agertzen zen. Erkatu 1926koarekin)

¹⁷⁵³ Hibrido izan dezakegu toponimo hau, alde batetik sakone 'el barranco' + 'costera'(costa, lado, orilla: 'la orilla del barrondo, hondonada'.

"Costera" Gereñuk hiru tokitan biltzen du.

¹⁷⁵⁴ *Sakon* 'barranco' + *e* (art./beteg.)+ *ko* (tok. gen.) + *solo* 'heredad' + *a* (art.): 'la heredad del barranco, la heredad de Sakone'

Gereñu: "Saconecosoloa, labrantíos en Berricano y en Urrúnaga".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Saconeta ¹⁷⁵⁵	1663	U.A.07010502.1	8b	"termino"	"entre sumelza y arana"(Berak dio)
Saconeta	1727	U.A.0506.4	232b	"monte"	"Arenalde saconeta", "quadri. de Larrazabal y confina con casa de Arana"
Saconeta	1926	U.A."Est.Cat."	20.27	"monte"	"Arane -N. E. Del Propio, S. Arroyo- 233,74 areas, Saconeta...jaro -S. Propio- 221,74 areas, Gorostaduy, Echaurre -N. Arroyo-"
Saconeta	1940	U.A."Est.Cat."	20.1	"monte"	
Saconeta	1952	U.A.Finc.Rust.	20.3	"campa"	"Arane, Saconeta, Gorostadui, Echeaurre, Beldioerreca..." 20.4an beste zerranda berdintxu batean ere bai.
SALABARRI		(Goienuri)*			*61-62c
Salabarrí	1791	U.A.06010234	20	"casa/s"	Askotan aipatzen da. "S.M. Yermo". 1795ean ere bai. 1799an. 1965ean Otsoak eta Gereñuk "Salaverri", baina gaizki. 1979an eta 1986an (Mapa toponimikoetan) ere bai. Kasu honetan edo goiz emandako eboluzioa edo agian gaztelerazko "sala"-tik. Dena dela, hantxe (eremu honetan) aipatzen da "guelabarri". Ikus Salabarrí.
Salavarri ¹⁷⁵⁶	1876	"Estadística"	8	"cio."	"Lusurbey" ere bai.
Zalabarrí	1894	U.A.Finc.Urb.	88	"ca. y cio."	
Salabarrí	1894	U.A. Finc.Rúst.	94d	"heredad"	231n Santa Luzia aldean, gainetik "Larren" duela argigarri gisa, baina kasu honetan "Larrenbarri"ari buruz ari da.
Salaverri	1902	U.A.Cat.1900	1.18	"ca. cio."	ó Oraingo eta lehenengo aldiz, M. J. Otsoaren liburuan bezala, "berri"-z bukaera. Gereñuk ere bai. Baina hauek errakuntzak dira, zeren tokia dialektologiak eta idatzizko, nahiz eta ahozko tradizioak "-barri" ematen dioten.
Salavarri	1926	U.A."Est.Cat."	4.5	"heredad"	
Salavarri	1940	U.A."Est.Cat."	3.7	"heredad"	
Salavarri	1952	U.A.Finc.Rust.	9.2	"caserio"	"Torronteguieta", "O.caserio Salavarri"
Salavarri	1956	U.A.Amil.	9.7	"caserio"	22.25ean "Sanavarri", "N.Camino Dubiris" />n

¹⁷⁵⁵ Sakon 'barranco' + eta (atz.pl.): '(en el) barranco' Singularrez itzuli dut, zeren bertan ere jartzen du 'Arenalde saconeta' 1727an, beraz, nire ustez, ondoan Arana inguruan dagoen sakonari buruz hitz egiten da.

¹⁷⁵⁶ Hasiera batean Salabarrí ikustean, inguru honetako Salaberri 'casa,palacio nuevo'-z pentsatu banuen, lanean zehar **Solobarri** >**Solabarri** (Larrazabal) eta ***Sologitxi** >**Solaguichi** >**Salagitxi** ikusirik, hau da, solo hitzak izaten duen asimilazioaz, solo-ri loturik izateko aukera ikusi egin dut. Beraz, solo- >sola- > sala- bidez dugu.

Aldez aurretik esan beharra dago, aipatzen den Salaberri ez duela sustrairik inguru hauetan, euskaldia eta erabilera aldetik *barri* baino ez dago.

Baina lehengora joanik, *solo* aukeraz gain, agian sala-rena egon daiteke.

Azkue: " Sala: 1º (Bc), pavimento ó suelo de tablas de una habitación,...2º (B, arc., L), cortijo ..= Parece que no otra cosa significa en estos nombres de casas y otros semejantes, tan comunes en todo el país: Salagoiti, Salaberri, Salazar .."

Hau ikusirik, nik neuk ez dut baztertzin *solo* -ren aukera, zeren aipatutakoaz gain, badago Sologoti Orozkon, eta Solosarra >Solazarra eta Salazar Laudion.

Mitxelena: "sal(h)a 'casa, palacio, cortijo'...equivalente al castellano Salanueva.."

Mateo Eskuzak dio *barrikusala* (barrukosala?) deitzen zioten zuten jangela bati, bere hitzetan 'comedor de atrás' . Salabarrí toponimoari buruz zera dio: "un arco en la misma casa, que dicen que puede ser de los templarios...", beraz, etxe nagusi bat ere izan zitekeen, edo behintzat baserri handi bat horrela susma daiteke geratzen diren horma eta habe handiengatik. Salabarriz gaineratzen du: ' tenían una sala grande que incluso trillaban dentro..'

Beraz, *solo* 'heredad' + *barri* 'nueva' : 'heredad nueva' ala *sala* balitz 'casa (sala) nueva', baina honetarako badugu Etxebarria. Tenplarioen eragina izanez gero, posible litzateke bigarren zentzu hori, kultismo gisa edo.

Nik susmatzen dudana asimilazioaren alde jotzen du Barrenengoak aipatzen duen toponimoa "Salaguren-Mar-Var. de Sologuren". Berak ere kasu honetan asimilazioaren alde azaltzen da. Aiaran bertan "Sologuren" deitura dago, Laudion "Solaguren" dagoela.

Gereñurengan bakarrik ikusten dut "Salandi" (<*Soloandi ?) eta "Salasan, caserío de Ibarra", "Salasolo, caserío de Inoso". Azken bietan biak baserriak dira. Are interesgarriago izan daitekeen "Salagureta, 1849, monte de Izarza", zeren mendi batez aritzen da, ez baserri batez.

Ikus Ondorioetan "O" bokala 2.3. puntuan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Salabarri	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	errakuntza Beaskoak (Isusi): "abuelo tenían una sala grande que incluso trillaban dentro"
Salabárrri	2003	Beasko	Ahoz	"cio"	"Salabárrri que ya está caída"
SALAZAR Salazar* ¹⁷⁵⁷		(Larrazabal) 1614 U.A.03050201	1	"apellido"	"Domingo de Salazar". "...vezinos del dcho. Valle"
SALDROBI Saldrobi* ¹⁷⁵⁸		(Goienuri)* 1802 U.A.06010251.3	7b	"heredad"	*61-62c~ "Isusi. Cº Arraño". Hirutan.
Saldroqui	1894	U.A. Finc.Rúst.	167d	"monte"	Susterrondo aldean.
Saldrovi	1996	F. Usia	29	"termino"	"1947an "Kastañovicochi" izenaz, gaztainadi gisa agertu zen. Baliteke XVIII. mendeko agirietan agertzen den "Saldrovi" izeneko tokia, hau bera izatea".
SALSUNDIO		(Larrazabal)			Ikus SUSUNDUI
SALTARRIAGA Çaltarriaga* ¹⁷⁵⁹		(Olarte)* 1550 "Lib.Baut."	9b	"apellido"	*86-14c "Y. de çaltarriaga". 1568an eta 1572an ere bai.

¹⁷⁵⁷ Ikus Salabarri. Kasu honetan, hipotesi mailan, aldatzen da bakarrik bigarren atala, *zar* 'viejo' dela.

¹⁷⁵⁸ Zaila da honen jatorria bilatzea, ez baitut bilatzen antzekorik. *Zaldi* 'caballo' izan genezake, baina herri mailan galdurik dago, Orozkon *kaballue* esaten baitute. Bukaerako *-hobi* 'fosa' izan daiteke. Azkue: "Saldo (AN-Arak-b,..G?..), rebaño, manada.." edo *zald* izan zitekeen.

Uste dut, erratua ez banago, beste lekuren batean ikusi dudala, agian Saltroki izenaz, *zaldi* + troka / toki ?. Baina ziurtasunik gabe, zeren antzaz (h)obi edo oki egon daitezke bigarrean atalean eta agian *zald* lehenean bildu ditugun aldakien arauera.

Gereñu: "Saldiburu...Saldisasi".

Forma aldetik Gereñuk biltzen duenarekin antza bat du: "Sastobi, estercolero en Zuya"

¹⁷⁵⁹ Salto +*arri* 'piedra' + *aga* (top.atz.): 'lugar (donde) las piedras del salto/estrecho (del barranco)'.

Lehenengo atalean dugu zalantza, zeren *zaldi* 'caballo' baino, etortzen zait izan daitezkeela *zald*, *sautu*

Erromatarrek 'saltus' deitzen zioten Euskalherriko goi aldeari, menditsu eta oihanetsua zenari. Ezagutzen dudana Zaldue herria, nire herri ondoan dagoena, eta Sautu-k (Orozko) ezaugarri bera dute, aldatz batean daudela, mendi baten erdialdean. Ondarroako "Zaldupe" tokiaz gauza bera esan dezakegu. Jatorri berbera izan daitezke, lehenengoan bakarri lateralaren ondoko leherkariak ozendu gabe jarraituko zuela. Bigarrenak, aldiz, gogoratzen dit Orozko eta Zaratamon gertatzen den fenomenoak, bazkaien / balkalduten 'a comer', hau da, i/l edo u/l alternantzia. Orokorrean dudana zentzua aldapa batean egotearena da, eta gauza bera baieztatu didate Isusiko lekukoek.

Mitxelena: " *sautu v. zald

Azkue: "Saltai: 1º (B-berg-mond), cuadra..", " Salto: ..2º (AN, B, G), salto"

Penintsulako toponimian badaude 'salto' hitza duten hainbat toponimok: 'Saltillo, Salto, Salto de Castro, Salto del Lobo, Salto del Negro, Salto del Oso, Salto do Cavalo...'. Plaza & Janes-eko Gran Atlas de Carreteras-etik hartua. Azkenak Aralarreko Aker Çaltua-rekin erkatu daitezkeela.

Zentzu aldetik 'soto' zuhaitz asko dituen toki bat da., baita latinez saltus aurrekoaz gain, toki oihanetsua da ere, baina agian beste azezpizioak ematen diote dimentsio berri bat 'desfiladero, garganta, estrecho, paso.' (Spes hiztegitik hartua), hitz batean aldapatsua, malkartsua, zaila.

Barrenengoarengan hartu dut 'Sautukosakona, Sautu-Mendibil' eta Gereñurengan "Sautomendi.." goikoa indartu nahian.

Dena dela, gure toponimoari itzuliz, nahiko berezia da lehenengo konstatazioetan iraun duela tinko leherkari gorra, lateral baten ondoren, hemengo fonetika kontutan izanik bidezkoena ozena izatea. Beste adibide batzuk ditugu Altui, Altube-rekin.

1771eko konstatazioa toponimiazko -aga atzizkia desagertzen zaio momentaneoki, hau nahiko arrunta izaten da.

Behin Santtarriaga dugu, seguraski Santa-rekin analogiaz ateratakoa. Egun fenomeno bera gertatzen da.

Kasuren batean lateralaren ondoko leherkari gorra ozendu egiten zaigu: Saldarriaga.'

Dardariekin izaten den zalantza ere agertzen da : Saltariaga.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					1559an "M. de Saltarriaga".1602an (Vallad.) "Garçia de çaltarriaga"
Çaldarriaga	1663	U.A.07010502.1	9	"termino"	"çaldarriaga"
Saltarriaga	1753	U.A.030503.6	14	"barrio"	Hau da formarik ugariena.1799an. 1772an (Conc.).1811n (Diezm). 1838an eta 1842an L. Baut.)
Zaltarria	1771	"Lib.Hip."	40	"ca."	Bukaerako -ga>. Bertan "Saltarriaga" ere badago.
Saltarriaga	1771	"Lib.Hip."	40	"ca. y cia."	71b-an ere bai.106an "Zaltarriaga". 215ean ere bai.
Santtarriaga	1799	U.A.0601023715	0	"casa/s"	"dn. Felis y dn. Ygnacio de Santtarriga vecinos de la ciudad de Sevilla y orindos de la casa de Salttarriaga propia de dcho. Bengoa ".n/l.
Salttarriaga	1799	U.A.0601023715	0	"casa/s"	"dn. Felis y dn. Ygnacio de Santtarriga vecinos de la ciudad de Sevilla y orindos de la casa de Salttarriaga propia de dcho. Bengoa ".n/l.
Saldarriaga	1799	U.A.0601023715	2	"casa/s"	3an " Dom° de Bengoa el de Saldarriaga.. parentesco con Dn. Felix y Dn. Ygnacio de Saldarriaga vecinos de la Ciudad de Sebilla y oriundos de la Casa de dcho. Apellido a cuio fin sacó el Arbol Jenealogico". l> nt, ld
Saltariaga	1877	"Becer."	321	"cio."	1914an (Vera). Gereñuk ere bai.
Santarriaga	1877	"Rgtro.Prop."	20.4b	"finca"	Birritan, l>n . Baina "Saltarriaga" ere bai.
Santarriaga	1894	U.A.Finc.Urb.	16	"ca. y cio."	l>n.
Saltarriaga	1894	U.A.Finc.Urb.	85	"ca. y cio."	
Saltarriaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	72	"monte"	
Satarriaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	91	"heredad"	Saltarriaga baserrikoa. Lehenengo silabaren bukaeran l>.
Saltarreaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	246	"heredad"	"O.Arroyo" ia>ea.. e da, forma aldetik, eta puntua falta zaiolako: "Aldapa -E. Arroyo-, Saltarreaga - S.E. Camino, O. Arroyo-, Becosoloa..."
Saltarriaga	1902	U.A.Cat.1900	1.1	"ca. cio."	ó
Santarriaga	1926	U.A."Est.Cat."	7.7	"monte"	l>n.
Saltarriaga	1926	U.A."Est.Cat."	9.20	"casa"	
Saldarriaga	1940	U.A."Est.Cat."	13.2	"heredad"	
Saltarriaga	1940	U.A."Est.Cat."	24.43	"heredad"	"Aldapea, Saltarriaga, Beco soloa, Echondoco Sarratue..."
Saldarriaga	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"casa"	t>d, l- ren ondoren. Hirutan.
Saltarriaga	1952	U.A.Finc.Rust.	13.1	"heredad"	"Aldapea, Saltarriaga, Becosoloa..."
					7.13an ere bai.
Saltarriaga	1956	U.A.Amil.	7.4	"heredad"	
Saldarriaga	1956	U.A.Amil.	9.11	"heredad"	Birritan t>d. Saltarriaga ere bai.
Saldarriaga	1979	"Map.Top."	1	"cio."	
Saldarriaga	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.8	"pago"	41,42an"Saldarria-". 9.an "Soldarria-" 42an ere bai.
Sandarriaga	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Saltarriaga	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	"Cuad. Top.8"-an "Salda-, Sanda-, Salta-..."
Saldarriaga	1994	Saltarriaga	Ahoz.	"cio."	"el padre y otros vecinos...nacido aquí, sabía euskera..."
Santarriaga	1994	Saltarriaga	Ahoz.	"cio."	"los hijos, en Gardea,...Salta-... no!. Beraz, aitik eta bertako batzuk "Salda-" esaten zuten, semeak, aldiz, "Santa-"

Lateralaren galera inplosiboan dagoela: Satarriaga, baina salbuespen-salbuespena.

Baita ugaria den urratsa, arri hitzaren bigarren bokalean, i >e. Saltarreaga.

Barrenengoa: "Saldagirre, Saldagorri..Salgorta,...Salto del Agua.."

Gereñu: "Saldarroa...Salto..Saltolagua..Saltua..Salturria, Salturrialde".

Muxika: "Saltotxo".

Azken testigantza hauetan dugu nolabaiteko osagarri gure toponimoaren zentzurako.

Merino Urrutia: "Caltarria...Esaltarria 1538... Saltarria".

Fuent.Doc.78 (1511): "Ochoa de Çaldariaga" Bilbao.308 orr. Zeberion Zaldaria uste dut dagoela. Ondo baleude, hauek agian beste aukera bat eskainiko lukete, *ari* baitugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Santarriaga	2003	Saltarriaga II	Ahoz.	"barrio"	"¿Al barrio? Santarriaga". Presako: "Zabale, Erkisa, Santarriaga..."
Saltarriaga	2003	Asudio	Ahoz.	"cio."	"Pero ese es el allí, el de Salterriaga, Saldarriaga o como se diga, nosotros siempre Salterriaga"
SALTARRIAGALDE		(Olarde)*			*86-22a
Saldaralde ¹⁷⁶⁰	1994	Saltarriaga	Ahoz.	"termino"	"pegando a heredad de Saldarriaga"
Santarregalde	2005	Gardeazabal	Ahoz.	"termino"	"gure (solotik) erreka pasau eta gero"
SALTARRIAGA-BARRENA		(Olarde)			86-22a
Saltarriaga ¹⁷⁶¹ Barrena	1785	"Lib.Hip."	215b	"paraje"	
SALTARRIAGAGOIK OA		(Olarde)			86-22a
Saltarriaga de arriba	1775	"Lib.Hip."	122	"ca."	
SALTARRIAGAGOIK OSOLO ¹⁷⁶²		(Olarde)			86-22a
Saltarriagagoicosolo	1926	U.A."Est.Cat."	12.3	"huerta"	Lehenengo "Saltarriaga" eta azpian Goicosolo gero beste baten "Saltarriaga-goicosolo"
SALTARRIAGA-ONDO		(Olarde)			86-22a (Gardeazabal aldean. Berbera 1894ko 246an "Saltarreaga", 1940ko 24.43an ea 1952 13.1ean "Saltarriaga" moduan)
Saltarriagaondo ¹⁷⁶³	1956	U.A.Amil.	13.1	"heredad"	Lehenago berbera "Saltarriaga, Saltarreaga moduan. "Saltarriaga-Ondo". Idazmakinez, nahiz eta batzuk gaizki agertu: "Zabale, Aldapea -E. Regato-, Saltarriaga-Ondo, Becosoloa, Echeondoco -O. Regato-, Lampocas, Lampocas, Oculolanda, Aculanda, Ezquialde".
SALTARRIAGAUGAI AUE		(Olarde)			86-22a
Saltarriagaugayaue ¹⁷⁶⁴	1926	U.A."Est.Cat."	12.3	"monte"	"Saltarriaga Ugayaue" azkenaurreko bokala?
SALTUZAR		(Larrazabal)			86-13d~
Saltuzar ¹⁷⁶⁵	1940	U.A."Est.Cat."	5.5	"monte"	Beldio/Zumeltza aldean.
Saltuzar	1952	U.A.Finc.Rust.	17.1	"heredad"	"Zumelza, Cañugana -N. Camino...-, Solovarri -N. Regato... (Araneoa dirudi)-, Aldapa -N. S. Camino-, Rencada -N. Regato...-, Beldioerreca, Aramburu, Barren(q/g)ueta, Saltuzar, Recalde -S. Arroyo..."
SAN ANDRES		(Larra)			86-14~
San Andres ¹⁷⁶⁶	1752	U..06010215.11	3b	"ermita"	"hermita..quad. de Larrea. 1786an "casa de

¹⁷⁶⁰ Saltarriaga (ikus) + *alde* 'lado, costado,...' : ' (en la) zona de Saltarriaga'

¹⁷⁶¹ Saltarriaga + *barren* 'parte inferior' + *a* (art.): ' la parte de abajo de Saltarriaga'

¹⁷⁶² Bi izenak soro bati dagozkio, hau da, lehenengo Saltarriaga eta gero Goikosolo 'huerta de arriba'

¹⁷⁶³ Saltarriaga + *ondo* 'junto a, cerca de, próximo a...' : ' junto a Saltarriaga'

¹⁷⁶⁴ Ez dago oso argi Saltarriaga ondoan idatziren agertzen dena, agian *ur* hitzari lotu dezakegu, baina ez dugu ziurtasunik.

¹⁷⁶⁵ Beranduko testigantza, baina saltu (zaldu) 'salto, ladera del monte,' + zar 'viejo' izango litzateke. Dena dela, Saltuzar ez dugu ikusi inondik konstatatua. Geroago agertzen den "Santuzar" bai dagoela konstatua.

¹⁷⁶⁶ Ondoren ikusiko dugunez, hagioponimoek lehenengo batean eliza edo basiliza bat soilik izandutako badute ere, gero ondoan daudenek (soro, mendi, erreka...) izenak berenagatuko dituzte, hau da, askotan ikusiko dugu santu baten izena soro, mendi, landa et abat izendatzeko Ez bakarrik hori, baizik eta hagioponimoak hartuko du tokia zehaztuko dute zenbait atalek: *aldea, erreka, ondo, oste, be (pe), peko* .

Santu baten izena zabalduko da tokia izena heltzeraino, horrela dugu nola hartzen duen tokiari dagokion genitiboa: San Anakoiturrialdea Santanakoerreka,...

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Zeladoste debajo de ..". 1789an " hacia Anuncibay por junto a la Hermita de.."
San Andres	1785	"Lib.Hip."	210	"hermita"	223b-an ere bai.
San Andres	1894	U.A. Finc.Rúst.	10	"heredad"	"Sandres". 232an "Sn. Andres".
San Andres	1940	U.A."Est.Cat."	24.2	"heredad"	24.23an "Areta" eta azpian San "Andres", "monte" gisa.
San Andres	1952	U.A.Finc.Rust.	3.0	"monte"	Landeta aldean.
SAN ANTONIO DEL YERMO		(Goienuri)*		*61-62c (Berez, ermita honen izena Santa Apolonia eta San Antonio da, bertakoez esaten dutenez –horrela ere aipatzen du F. Usiak -, nahiz eta Laudio mailanbigarren izena nagusitu)	
San Antonio	1758	U.A.03050201.3	10b	"fuente"	"hermita" gisa ere bai. Gaurko Mapa toponimikoetan ere bai.
San Antonio del Yermo	1783	U.A06010226.16	28b	"zona"	
San Antonio del Yermo	1808	"Lib.Hip."	373	"hermita"	
San Antonio	1894	U.A. Finc.Rúst.	90d	"monte"	"Sn. Antonio"
San Antonio	1926	U.A."Est.Cat."	4.2	"prados"	22.17an ere bai.
San Antonio	1940	U.A."Est.Cat."	3.10	"arbolar"	
San Antonio	1952	U.A.Finc.Rust.	5.1	"monte"	Birritan. 9.2an ere bai.
San Antonio	1956	U.A.Amil.	9.7	"monte"	
San Antonio	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	
Sanantónio	2003	Izagirre	Ahoz.	"ermita"	
San Antonio	2014	Dubiris baserria	Ahoz.	"ermita"	
SAN ANTONIOPE		(Goienuri)		61-62c	
San Antonio pe ¹⁷⁶⁷	1758	U.A.03050201.3	10	"paraje"	13b-an "paraje que llaman S.n An tonio pe, bajode la hermita de este Sant-"10b-an"bajo de Snantonio". 14an ere bai.
San Anttonio, Abaxo de	1770	U.A.06010217.2	9	"termino"	"Abaxo de San Anttonio del Yermo". 10b-an "bajo de la Hermita de Snantonio"
San Antoniope	1779	U.A06010218.13	34	"monte"	"Sn. Anttonio pé", "Sn Antoniope". 33an eta 39an ere bai.1779an "Palancareca o San Anttº pe", "bajo de Snantonio", "vajo de S." ere bai.
SAN BARTOLOME DE LARREA		(Larra)*		*86-14b, Kat. 726. zk.	
Sant Bartolome ¹⁷⁶⁸	1537	"Lib.Baut."	2b	"termino"	"freyla de Sant bartolome"
Sant Bartolome de Larrea	1546	"Lib.Baut."	6	"termino"	"mary ibanez su criada en sant bartolome de larrea"
San Bartolome	1663	U.A.07010502.1	9	"ermita"	"Sn. Bme.". 1784an "Sn. Bartolomé de Larra".Gaurko Mapa toponimikoetan ere bai.

Gereñuk aipatzen ditu zenbait azkenetarikoa: "San Andresaldea, San Andresaurra, San Andresbea, San Andresgana, San Andresostea, San Andressacona, San Andressolaa..." . Barrenengoak, aldiz, bakarrik bat aipatzen du eta kuriosoki Laudio ondokoa "Sanromanerreka" .

Mitxelenak bakarrik 'santa' duten kasu bi: 'Santacelau, Santarena'

Jatorriz hagiotoponimo ondoren, batez ere, leku-izen batekin agertuko zaigu, bigarrena denborarekin galduko dena. Batzuen konstatazioa bilatu dugu, nahiz eta, esan dugunez, denborarekin zeharo galdurik izan: "San Bastolome de Larrea, San Juan de Astobiza, San Pedro de Lamuza (Sancti Petri de Flaudio), Santa Ana de Etxebarri", ... Gehienetan indartsuagoa izan da hagiotoponimoa leku-izena baino, eta Orozkon, esate baterako, lehenak bigarrenari hartu dio arloa, San Martin, San Juan..., baina kasueren batean leku-izenak du ezagunagoa izanik hagiotoponimoa baino, Olarteko parroikia, Zalao...esaten da, bertako patroia izenaren orde.

Azkue: "Santa: (AN, B, G), santa...Voz extraña al idioma, no solo por su raiz (lat. sanct), sino también por la terminación genérica.."

¹⁷⁶⁷ Hagiotoponimo honek -be 'bajo, abajo' atzizkia hartuko du, bertan azaltzen denez: 'debajo de San Antonio, Abajo de San Antonio'

¹⁷⁶⁸ Ahozko tradizioak esaten du hau zela Laudioko elizarik zaharrena. Hemen lehenengo konstatazioetan hagiotoponimoaz gain, tokiaren lekua agertzen zaigu, baita kasuren batean forma kulta bat. Esan berri dugunez, tokiaren izena denborarekin galtzen joan da.

Azentua gehienetan proparoxitono bada, hemen agertzen denean azkenengo silaban dugu. Santuaren izenean badago forma kultista batzuk, baita santuari tratamendu forma berezia : "S.or (Señor) Sn. Bartolome" Irigoienek gogoratzen zigun "Jaun Done Peri?";, Deustuko San Pedro-ri buruz.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
San Bartholome	1771	"Lib.Hip."	43	"parroquia"	"parroquia antigua". 230b-an "S. Bartolome"
San Bartholome	1772	"Conc."	3	"ermita"	
San Bartolome de Larrea	1774	"Lib.Hip."	95	"cuadrilla"	286an "S.n Bartholome de Larrea..q. de Larra" bata artikuluz bestea ez.
San Bartolome, S.or	1793	U.A06010246.28	8	"ermita"	"herm. de S.or Sn.Bartolome". 1795ean "San Bartolome de Larra" eta "San Bartholome de Larrea"
San Bartolomé	1902	U.A.Est.Mun.	77	"finca"	Azentu azkenengo bokalean. Lehen "Larra" bezala aipatuta.
San Bartolomé	1902	U.A.Cat.1900	1.6	"ca. ó cio."	"S.Bartolomé"
San Bartolome	1940	U.A."Est.Cat."	24.5	"heredad"	Idazmakina "San Bartolme", baina errakuntza"N. Camino Celagoste"
San Bartolomé	1952	U.A.Finc.Rust.	16.11	"monte"	
San Bartolomé	1956	U.A.Amil.	16.9	"cereales"	
San Bartolomé	1965	"Lib.Llodio"	80	"ermita"	"San Bartolomé o Larra"1722an berreginda "sobre planta otra anterior más antigua", "San Bartolomé de Larrea". Mapa toponimikoetan ere bai.
San Bartolome	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.3	"pago"	"S. Bartolo-" 35B.
Sanbartolomé	2003	Gurpide	Ahoz	"barrio"	"Sanbartolomé, luego está Mortéru...". Areta: "Camino de Sanbartolomé o Caminos Viejos".
San Bartolomé	2014	Luxa	Ahoz	"barrio"	" San Bartolomé, Lárra, ya se ve de aquí ". Leku berari buruz bi izen, edo behintzat bigarrena osogarri.
SAN IGNACIO		(Goienuri)*			Ugarteko plazan, gaurko errepidearen ondoan, erdialdean, zegoen baseliza zen, UTM 502600-4777440, *86-14a
San Ignacio	1965	"Lib.Llodio"	70	"ermita"	"s.XVII". 1979ko Mapa toponimikan ere bai,1986koan "San Ignacio de Ugarte"
San Ignacio	1994	Luxa	Ahoz.	"ermita"	Aspaldiko baseleiza, Ugarteko plazan eskuma aldean zegoena.
San Ignacio	2003	Lamuza	Ahoz	"ermita"	
San Ignázio	2014	Luxa	Ahoz	"ermita"	"... ahí sí estaba la ermita de San Ignázio... "
SAN JUAN DE ASTOBIZA		(Larrazabal)*			Kat. 758. zk., *86-13b (Lehen baseliza hau beste kokaen bat zuen, Larrazabalera goazela eskerretara badago ere, lehen zerbait lehenago zegoen eta eskuinetara, butano biltegia dagoen lekuan)
San Juan de Astobiça ¹⁷⁶⁹	1572	"Lib.Baut."	135	"ermita"	"en S. juan de astobiça". 1575ean (U.A.) "San Juan de Astouiza", "termino"bezala. Izendatze hau egokia da, zeren eta lehen baseliza bidearen eskuin aldean zegoen, Astobiza baserriaren azpian.
San Joan*	1574	"Lib.Casados"	143	"apellido"	"mari san joan de hechabarri"
San Juan de Astouiza	1575	U.A.070105.2	24	"termino"	
San Juan	1772	"Conc."	3	"ermita"	"Sn. Juan". Hortik gaurdaino datu iturri guztietan "casa, monte, cio., ermita, arroyo, .." bezala . Mapa toponimikoetan ere bai.
San Juan	1776	"Lib.Hip."	134	"hermita,c a."	211b-an ere bai. 262an "varrio".
San Juan	1894	U.A. Finc.Rúst.	2	"heredad"	72b-an "mon".
San Juan	1902	U.A.Cat.1900	1.22	"ca. ó cio."	6.21ean "regato de San Juan"
San Juan	1940	U.A."Est.Cat."	13.28	"monte"	"San Juan", "monte"gis.a.13.33an batera idatzirik. 13.43an "Fuente Sanjuan"
San Juan	1952	U.A.Finc.Rust.	9.9	"monte"	22.12an "Frente a S. Juan"
San Juan	1956	U.A.Amil.	12.40	"monte"	
San Juan	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	5.1	"pago"	
Sanjuán	2003	Goirizabalena	Ahoz	"ermita"	
San Juán	2003	Orueta	Ahoz	"ermita"	
San Juán	2014	Luxa	Ahoz	"ermita"	
SAN MARTIN		(Larra)*			*86-14b

¹⁷⁶⁹ Hemen ere hagiotoponimoaz gain, tokiaren izena dugu. Baseliza hau egun lekuz aldaturik dago, jatorrizko izena San Juan de Astobiza zela. Baina arrunta denez, hagiotoponimoak leku-izenari kendu dio arloa, eta denboran zehar bakarrik lehena geratzen da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
San Martin	1877	"Becer."	321	"cio."	1914an (Vera) eta gaurko Mapa toponimikoetan ere bai. Azken hauetan hilerri gisa ere bai.
San Martin	1894	U.A.Finc.Urb.	2	"ca. y cio."	
San Martin	1894	U.A. Finc.Rúst.	2	"heredad"	
San Martin	1902	U.A.Cat.1900	1.22	"ca. ó cio."	
San Martin cercado	1940	U.A."Est.Cat."	24.34	"heredad"	Idazmakina "N.O. Camino Cementerio. S. Camino a Latorro"
San Martin	1952	U.A.Finc.Rust.	16.10	"cereales"	
San Martin	1956	U.A.Amil.	9.23	"monte"	"N. Carretera Altzarrate"
Sanmartín	2003	Mendibil	Ahoz	"barrio"	"...entre el cementerio y el tunel era Sanmartín..."
San Martin	2014	Urrutxi	Ahoz	"barrio"	
SAN MIGEL DE ANUNZIBAI		(Larra)*			*86-14b
Sant Miguel	1536	"Lib.Baut."	132	"ermita"	"la freyla de Sant myguel"
San Miguel	1743	U.A.030501.3	15b	"ermita"	"Hermita de San Miguel". 1965ean (Otsoa) eta gaurko Mapa toponimiko bietan ere bai. Birritan. 030501.13an "Anuncibay...el paso del vado del Rio..."
San Miguel de Anuncibay	1746	U.A06010212.14	3b	"ermita"	
San Miguel	1956	U.A.Amil.	7.7	"heredad"	"Contiguo a la ermita de San Miguel"
San Migél de Anunzibái	2003	Areta	Ahoz	"ermita"	Aranguren II "San Migél ai da Anunzibai"
SAN MIGEL DE GARMAKA		(Larra)*			*86-14c (Baseliza hau, gehienbat, auzunearen izenagatik ezagutzen da)
San Miguel	1979	"Map.Top."	1	"ermita"	F-6. Mapa toponimiko bietan. Galmakakoa da.
SAN MIGELOSE		(Larra)			86-14b
San Miguel Oste ¹⁷⁷⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	196c	"heredad"	"E.Rio Orozco.O.Carretera"Anuntzibai aldean.
San Migueloste	1902	U.A.Cat.1900	1.7	"termino"	
San Miguel oste	1940	U.A."Est.Cat."	24.41	"heredad"	"S. Miguel-Oste"
San Miguel Oste	1956	U.A.Amil.	7.7	"heredad"	
SAN PEDRO DE LA MUZA		(Goienuri)*			*86-14a (Hau da herriko eliza nagusia. Izen osoa Lamuzako San Pedro da. Beste hagiotoponimo batzuetan lekuizena galdu egin da, honetan behintzat, paper ofizialetan ez)
Sancti Petri de Flaudio	1083	SMCo-Ledesm.	72	"iglesia"	
Sant Pedro	1537	"Lib.Baut."	2b	"iglesia"	
San Pedro de Lamuza, Señor	1580	"Lib.Baut."	212	"iglesia"	Kopian: "Iglesia del Señor San Pedro de Lamuza", "Lamuza" bezala ere bai.1614an "Ygle.del señor San Pedro de Lamuza"
San Pedro de Lamuza	1726	U.A.030503.3	1	"iglesia"	"Yglesia Parrochial de S.n Pedro de Lamuza". Hortik hona horrela edo "San Pedro"
San Pedro	1894	U.A.Finc.Urb.	182	"ca. y cio."	"N.Camino Real. S.Rio Nervion. E. Lavadero". Izen honen gainetik "Carmen"jarrita.189b-an ere bai.
San Pedro	1926	U.A."Est.Cat."	20.29	"casa rural"	"su calle del Carmen"
San Pedro	1932	U.A."Est.Cat."	27.6	"casa"	"sita en ...calle del Carmen"
San Pedro	2003	Lamuza	Ahoz	"iglesia"	
SAN PEDROPE		(Goienuri)*			*86-14a
San Pedrope ¹⁷⁷¹	1993	Goienuri	Ahoz.	"plaza"	G.Belaustegigoitiak esan zidanez, "San Pedrope" zegoela.
SAN PEDROPEKO		(Goienuri)*			*86-14a (2005ean Juan C. Navarriori ia eleizpean dagoen plazaxori nola esaten zioten galdetzean-ondoan bizi baita-, ia Sanpedrope edo, ondokoa azaldu dit: "Entre la casa de Gentza Belaustegigoitia y el crucero había dos casas que tiraron para hacer el bloque actual, en la primera -la más próxima a Gentza- que era de Romarate y Etxebarria. Había ferretería y carnicería- en la parte debajo del tejado tenía una imagen de San

¹⁷⁷⁰ Hemen hagiotoponimoak bigarren atal bat hartzen du *oste* 'detrás': 'detrás de San Miguel'

¹⁷⁷¹ San Pedro + *pe* 'abajo, bajo...': '(la parte) abajo de (la iglesia de) San Pedro'. Lehen San Antoniope ikusi dugu ere.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
San Pedropeco ¹⁷⁷²	1864	"Rgtr.Prop."	218	"urbana"	Pedro procedente de la iglesia".
San Pedropeko	1989	F.Belaust.lib.	17	"lekua"	"San Pedro Peco".
					"Elizeari, 'Lamutza'ko San Pedro' deritzo. Eta Eleizearen azpialdean geratzen dan lekuari, ' San Pedropeko' ". Maitena Belaustegigoitiaren azalpenak.
SAN ROKE		(Goienuri)*			*86-14a, 503000-4776949 ermita, aldapa lehenago dago.
Sant Roque ¹⁷⁷³	1599	Aldizkari.	27	"sant."	Izenaren forma hau 95eko Euskalherriko Marmitako lehiaketa zela eta, kofradiaren sorkuntzaz atera zen aldizkarian agertzen da, baina lehendik ere badut ikusirik.
San Roque	1727	U.A.0506.4	185	"ermita"	Formarik ugariena gaurdaino dok. iturri guztietan. 1799an "Ermita del Señor San Roque"
San Roque	1806	"Lib.Hip."	363	"termino"	"en la subida de Sn. Roque"
San Roque	1894	U.A.Finc.Urb.	14	"ca. y cio."	
Sanroque	1894	U.A. Finc.Rúst.	106	"heredad"	
San Roque	1894	U.A. Finc.Rúst.	178	viña	Idatzia "Sn Roque"
San Roque	1940	U.A."Est.Cat."	13.29	"heredad"	
San Roque	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"antuzano"	22.9an "Bajo San Roque" ere bai.
San Roque	1956	U.A.Amil.	21.2	"camino"	
San Roke	1986	"Map.Top."	1	"ermita"	Inguruari ere deitzen zaio berdin.
Sanróke	2003	Goikoplaza	Ahoz	"cuesta"	Lamuza: "Donde está la ermita de Sanrróke... San Róke"
San Róke	2114	Luxa	Ahoz	"cuesta"	
SAN ROKE, ABAJO		(Goienuri)			86-14a
San Roque, abajo ¹⁷⁷⁴	1926	U.A.UM.0712.1	8	"heredad"	"Abajo de San Roque"
San Roque, abajo	1940	U.A."Est.Cat."	13.25	"heredad"	"Abajo Sn Roque"
SAN ROKEONDO		(Goienuri)			86-14a
San Roqueondo ¹⁷⁷⁵	1864	"Rgtr.Prop."	406	"heredad"	"San Roque-ondo"406-64.
San Roqueondo	1940	U.A."Est.Cat."	17.9	"heredad"	"San Roque-ondo"
San Roqueondo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.27	"huerta y peñasalb"	"San Roque-ondo"
SAN SEBASTIAN		(Goienuri)			61-62c~ (Leku berari jabe berak San Sebastian - 1952- edo -1940- San Sebastian Aguirre deitzen dio)
San Sebastian	1727	U.A.0506.4	185	"ermita"	
San Sevastian	1894	U.A. Finc.Rúst.	230c	"monte"	Santa Lucia aldean, baina, gehienbat, Dubiris aldean. "S.Sevastian"
San Sebastian	1894	U.A. Finc.Rúst.	231b	"monte"	
Sansebastian ¹⁷⁷⁶	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"monte"	Zalantzazkoa, Sansebastine?: " N. Camino a Yermo...". Orozkon "San Sebastian" esan beharrean, bertako basiliza denari, "San Sebasti" deitzen zaio. "San Sebastin" inesiboz. "Asqueta, L Fu.te Asqueta, Madalea Pozo, Ermuereca, San Sebastian -N. Camino a Yermo... -, Buruncuce - N. Comun Llodio...-, Larunburu -N. O. Comun Llodio...-, Arrecoche -N. O. Comun Llodio...-, Astiaga, Duviris, Larenburu, Carovizar, Urruchi, Anbieque -N. Camino Oquendo...-, Laranburu, Zabalesquiñe, Goriviasti -O. Caretera Oquendo". Ikusten denez, r/rr idaztean. 22.4an ere bai."N. S. Camino Arrancudiaga"
San Sebastian	1956	U.A.Amil.	2.3	"monte"	
SAN SEBASTIAN-		(Goienuri)			61-62c~ (Leku berari jabe berak San Sebastian -

¹⁷⁷² San Pedro + *peko* 'de abajo' : ' la (casa/zona) de abajo de San Pedro'

¹⁷⁷³ Zenbait kasutan santua izendatzeko tratamenduaren forma zaharrago bat aurkituko da lehenengo konstatazioetan: sant, hain zuzen ere.

¹⁷⁷⁴ Formari begira San Antoniope eta San Pedrope bezalakoa da.

¹⁷⁷⁵ San Roque + *ondo* 'junto a, cerca de' : ' junto a San Roque'.

¹⁷⁷⁶ Honek Orozkon "San Sebasti" eragin du, Gipuzkoakoak, berriz, "Donosti(a)".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
AGIRRE					1952- edo -1940- San Sebastian Aguirre deitzen dio)
San Sebastine aguirre ¹⁷⁷⁷	1926	U.A."Est.Cat."	22.2	"monte"	"San Sebastine aguire"
Sansebastian Aguirre	1940	U.A."Est.Cat."	4.12	"monte"	"Sansebastian Aguirre" : "Larranburu, Ambieque, Urruchi, Carovizar, Larenburu, Asqueta, Fuente Aqueta, Araicoeche, Astiaga, Madalea Pozo, Ermuereca, San Sebastian Aguirre, Larrunburu, Buruncurce-S. Escuela y Camino, N. O. Terreno C. Llodio-, Duviris". Ikusten denez, r/r idaztean. Hau eta 1952koa jabe berbera.
SAN SEBASTIAN-AGIRREBARRENA		(Goienuri)			Ikus SEBASTIAGIRREBARRENA
San Sebastiaquirrebarrena ¹⁷⁷⁸	1877	"Rgtro.Prop."	20.1b	"finca"	
SANJETA		(Larra)*			*86-14d
Sanjeta ¹⁷⁷⁹	1999	"Cuad.Top. 8"	1.136	'cruce'	
Sanjéta	2003	Asudio	Ahoz	"cruce"	"¿El cruce de Gurdipide para aquí? Sanjéta". Berrio: "Donde está lo de Pikaza eso es Sanjéta, se le ha llamado Sanjéta siempre".
SANTA		(Goienuri)			61-62c "Santa Apolonia" izan zitekeelakoan nengoen, baina agian Santa Luzia izan daiteke, zeren 1956an ekialdeko muga gisa agertzen da "Arroyo". Dena dela, sarri agertzen dira "Santuario, Salabarra..." mugarri moduan, baina, berez, uste dut "Santuario" bera barik mugarria Santutegiaren arloren bat –sola, basoa...- dela. Pagaza aldean. Aipatzen dira: "... Asechín, La Virgen, Astiaga, Astiaga, Santa, Pagaza".
Santa ¹⁷⁸⁰	1952	U.A.Finc.Rust.	9.5	"monte"	Pagaza aldean. Aipatzen dira: "... Asechín, La Virgen, Astiaga, Astiaga, Santa, Pagaza".
Santa	1956	U.A.Amil.	9.8	"monte"	Pagaza aldean. Aipatzen dira: "... Asechín, La Virgen, Astiaga, Astiaga, Santa, Pagaza". Gainera, "Santa"-ren ekialdeko muga gisa agertzen da "Arroyo"
SANTA		(Larrazabal)			86-13c/d (Hasiera batean, 2003ko testigantza pertsona izentzat hartu nuen, baina ger bestea ikustearakoan iritzia aldatu dut.
Sante	1894	U.A. Finc.Rúst.	215c	"monte"	Bukaeran a/e?, baina gehiago dirudi bigarrena. Larrazabaleko "La Cantera"-ren ondoren aipatua, beste tokiak Larrazabalekoak direla.
Sánta	2003	Ostenko	Ahoz	"castañal"	"Iregórri junto al castañal de Santa ...El castañal de Santa es de Lekandasár para arrib Siempre le han llamado el castañal de Santa"
SANTA AGEDA		(Goienuri)*			Kat. 452.aren azpian, *86-05d, lehen elkarren ondoren zeuden ermita (Santa Ageda) eta baserria (Madalena) bereizten baziren ere, orain

¹⁷⁷⁷ San Sebastian + agirre 'lugar manifiesto': 'lugar notorio, manifiesto de (donde está la ermita de) San Sebastian'

Bi kasutan San Sebastian-ek > San Sebastine egin digu. Esan dugunez, Orozkon San Sebastin (inesiboz) esaten da.

¹⁷⁷⁸ San Sebastian + *agirre* 'lugar manifiesto' + *barren* 'parte inferior' + *a* (art.): ' la parte inferior del lugar manifiesto de San Sebastian', en la parte de abajo de San Sebastianaguirre'

Orozkon San Sebastian > San Sebastin hemen gertatu denez.

¹⁷⁷⁹ Berandukoa denez, zalantzarri gerta daiteke. Agia 'zanja' + *eta* genuke. Antzekorik dugun bakarria Gereñuk aipatzen duen "Las Zanjás".

¹⁷⁸⁰ Forma bitxia mendi bat izendatzeko, ez baitago santaren izena. Lehenengo konstatazioa disimilazioaz sortua? edo agian deklinabidearen eraginez.

Azkue: "Santa: (AN, B, G), santa...Voz extraña al idioma, no solo por su raíz (lat. sanct), sino también por la terminación genérica.."

Ez dut aurkitzen beste testigantzarik, santa guztiak bere izenarekin baitoaz (Gereñurengan, Barrenengoarengan...). Salbuespen bakarria Gereñu: "Santea".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Santa Agueda	1727	U.A.0506.4	185	"ermita"	ermita erori dela, Santa Agueda izenak irauten du. 1965ean (Otsoa) "Ermita Santa Agueda o Magdalena". 1979an (Mapa toponimikoetan.) "Santa Agueda ó Magdalena". 1986koan ere bai.
Santa Agueda	1785	"Lib.Hip."	213	"Hermitta"	
Santa Agueda	1902	U.A.Est.Mun.	102	"finca"	Lehen "Magdalena" bezala agertzen da.
Santa Agueda	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"Santa Agueda o Madalena"
Santágeda	2003	Okeluri	Ahoz	"cio."	"...Okelúri. Luego ya te coge otra parte Santágeda, y por el alto tienes Luja". Goirizabalena: "La ermita de Santágeda". la Santágeda. "... llevaron la santa a Santa Ágeda... "
SANTA ANA DE ETXEBARRI		(Goienuri)*			*86-14a ikus Etxebarri
Santa Ana de Echaurri ¹⁷⁸¹	1740	U.A.030501.1	1	"ermita"	"Sta. Ana de echauarri" e hori ezabatua dagoelarik.
Santa Ana	1740	U.A.030501.1	13	"ermita"	1798an ere bai. 1772an "Santa Anna". 1809an (Diezm.) "Santa Aña". Hortik gaurdaino datu iturri guztietan, Mapa toponimikoak barne.
Santa Ana de Echavarri	1743	U.A.030501.3	22b	"ermita"	"hermita sita en medio de una heredad propia de la Casa de Echavarri". Imprentaz.
Santana de Echavarri	1751	U.A.030501.7	4b	"ermita"	
Santana	1771	"Lib.Hip."	17	"monte"	135ean "Santa Ana" bereizturik. 229an "Santta Ana" 326an "casa". Aurretik "hermita" gisa.
Santa Ana	1894	U.A.Finc.Urb.	122b	"ca. y cio."	
Santa Ana	1894	U.A. Finc.Rúst.	6	"heredad"	139k-an "mon." gisa, "Staana"
Santana	1894	U.A. Finc.Rúst.	122b	"heredad"	"N.Camino Real"
Santa Ana	1911	U.A.Cat.1900	3.15	"ca. cio."	"Sta. Ana"
Santa Ana	1926	U.A."Est.Cat."	12.5	"casa hab.agric."	
Santa Ana	1940	U.A."Est.Cat."	13.8	"heredad"	
Santa Ana	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"monte"	19.1ean ere bai.
Santa Ana	1956	U.A.Amil.	1.7	"heredad"	Bere azpian "Ermitaoste"
Santana	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.1	"pago"	
Santána	2003	Areta	Ahoz	"cio., fuente"	"...la fuente Santána, el caserío Santana...-frontoi ondoan zegoen iturriari buruz galdetzean-"
Santána	2004	Errotazar	Ahoz	"ermita"	Ikus Etxebarri (Santana), zeren bertan azaltzen da ondo kokapena.
Santána	2005	Santa Ana	Ahoz	"caserio"	"El caserío era Santána, la ermita estaba en Atxé"a".
SANTA ANAALDEA		(Goienuri)			86-14a
Santa Anaaldea ¹⁷⁸²	1940	U.A."Est.Cat."	24.22	"heredad"	"Sta. Ana aldea". Beherago "Staana y borreca", "S.Arroyo""Sta. Ana erreca" beharrean.
Santa Anaalda	1952	U.A.Finc.Rust.	19.1	"heredad"	e>a?.
SANTA ANABURU		(Goienuri)			86-14a
Santanaburu ¹⁷⁸³	1926	U.A."Est.Cat."	12.16	"monte"	"Areta Santanaburu","N. Monte Calvo", bertan "Areta Sta. Ana buru"
Santanaburu	1940	U.A."Est.Cat."	24.26	"heredad"	24.28an ere bai.
Santanaburu	1952	U.A.Finc.Rust.	1.13	"monte"	"Santanaburu"birritan, baina bukaera ez da irakurtzen ondo.
Santa Anaburu	1956	U.A.Amil.	3.11	"monte"	
SANTAANAKOITUR RIALDEA ¹⁷⁸⁴		(Goienuri)			86-14a

¹⁷⁸¹ Hemen ere lehenengo konstatazioetan hagiotoponimoaz gain, leku-izena dugu, bigarrena denborarekin galduko dena. Leku-izenak 'Echaurri, Echavarri' aldakiaz agertzen zaigu (Ikus Etxebarri).

Kasu honetan eta ez hemen bakarrik santaren tratamendua eta izena elkartu dira, agian bigarrena laburra izateagatik, eta horrela aurkituko dugu gehienetan, batez ere azken denboretan eta herri mailan.

¹⁷⁸² Santa Ana + *alde* 'lado, costado, parte..' + *a* (art.) : ' (en) la parte de Santa Ana'.

Sarritan ikusten dugunez, hagiotoponimoa sustraitu da eta beste atal batekin erabiltzen da soro bat izendatzeko.

¹⁷⁸³ Santa Ana + *buru* 'cabeza, parte superior' : ' parte de arriba de Santa Ana'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Santanacoiturrialdea	1877	"Rgtro.Prop."	20.1	"heredad"	"Lindero sur: camino para Santana"
SANTAANAKO ERREKA		(Goienuri)			86-14a
Santa Anacorrec ¹⁷⁸⁵	1952	U.A.Finc.Rust.	19.1	"monte"	"Santa Ana Correc""S.E.Arroyo"
SANTA ANAONDO		(Goienuri)			86-14a
Santa Ana ondo ¹⁷⁸⁶	1926	U.A."Est.Cat."	12.15	"monte"	"Sta Ana ondo"
Santa Anaondo	1940	U.A."Est.Cat."	24.26	"monte"	"Santa Ana Ondo"
Santa Anaondo	1952	U.A.Finc.Rust.	1.13	"monte"	"Santa Ana Ondo" birritan.
SANTA EULALIA		(Goienuri)*			Kat. 1255b. zk., *86-06c Ikus SANTA OLARIAGA berbera baita. Herri erabilera edo, Santa horren izena eta Olariaga baserrikoarena –gaur horrela ezagutzen duguna 1.600 metrora dago-nahastu omen dira, Elexagoitia ere Santa Eulaliatik 250 metro inguru dagoela. Hots, 1894ko Eulalia bera 1952an "Lesiaga, Elesiaga" moduan dugu. Ikus 1894koa eta "Ondorioak" arloko oharra. 1799an ere bai. 1809an (Diezm) "Sta. Eulalia", "casa" gisa. 1877an (Becer.) eta 1914an (Vera) "Cio". Mapa toponimiko. bietan "cio. ermita"
Santa Eulalia ¹⁷⁸⁷	1727	U.A.0506.4	185	"ermita"	"Becosolo (Becosoto omen idatzia) –N. Camino...- 140 areas, Larrenburu 14,8 areas, Eulalia 177 areas, Telleria 114 areas, Solobarri – O. Camino...- 136 areas, U(r/l)barri 700 areas...". Hots, berbera 1952ko 22.34 orrian "Elesiaga, Lesiaga" moduan, neurria eta mugakide berberak biditu: "Becosolo -N. Carret. Oquendo...(Andiko aldean?)- 144,2 areas, Lamburu (Lariburu beste zerrenda berdin batean) 14,09 areas, Lesiaga 177,3 areas (Elesiaga beste zerrenda berdin batean 177,3 areas), Telleria (Tilleria beste zerrenda berdin batean 114 areas) -E. Carret. Oquendo...-, Lobarri –O. Carret. Oquendo...- 126,86 areas, Urribarri"
Eulalia	1894	U.A. Finc.Rúst.	63	"heredad"	
Santa Eulalia	1894	U.A. Finc.Rúst.	105	"heredad"	
Santa Eulalia	1924	U.A.Cat.1900	6.22	"ca. cio."	Idazmakina: "el caserio de Santa Eulalia ò Santa Olariaga..", "casa titul. Santa Eulalia o Santa Olariaga con una Ermita ayacente", bertan "Santa Eulalia" bezala birritan, "Santa Olariaga" gisa hirutan eta "Santa Eulalia o Santa Olariaga" beste lautan.
Santa Eulalia	1926	U.A."Est.Cat."	12.28	"heredad"	
Santa Eulalia	1940	U.A."Est.Cat."	13.5	"heredad"	Baseleiza baten izena "heredad" bati ematen zaio.
Santa Eulalia	1952	U.A.Finc.Rust.	12.12	"heredad"	

¹⁷⁸⁴ Santa Ana + ko (tok.atz.) + iturri 'fuente' + alde 'lado, costado, zona..' + a (art.): 'la parte de la fuente de Santa Ana'

¹⁷⁸⁵ Santa Ana + ko (tok.atz.) + erreka 'arroyo': 'arroyo de Santa Ana'. Ikusten denez, eskuin aldean hegoaldeetik eta ekialdeetik erreka bat du toponimo honek.

Fonetika aldetik o + e > o dugu, askotan bezalaxe.

¹⁷⁸⁶ Santa Ana + ondo 'junto a, cerca de..' : 'junto a Santa Ana'

¹⁷⁸⁷ Baseliza honek nagusiki bi izen izan ditu, Santa Eulalia (ikus 1924an) eta Santa Olariaga (ikus Santa Olariaga 1902an) Batzuetan Arrañoakoarekin gertatzen denez, ondoan duen etxeak hartzen du izen bat eta baseliza bestea, baina nagusiki biak daude. Hitz batean "casa titul. Santa Eulalia o Santa Olariaga con una Ermita ayacente" 1924ko esaldiak adierazten digu egoera, nahiz eta 1727an baseliza 'Santa Eulalia' bezala agertu.

Niri iritziz, Santa Olariaga ez da inungo santaren izena, baizik dagokion baserriarena (Olariaga). Orozkoko San Martin de Albizua-Elexaga eliza leku batean egon arren, Albizua deitzen den auzunea gutxienez kilometro batera dago.

Kasu batean Eulalia moduan agertzen zaigu, santaren tratamendua jarri gabe. Beste kasu batean horrelakorik ere ikusiko dugu.

Aurrekoari gehitu behar dugu herri etimologiaz, usadio edo izateaz gain, fonetika aldetik Eulalia eta Olariaga ez daude hain urrun, lehenean eu > u gertatzeaz gain, Ulalia, agian Olalia gerta zitekeen. Olalia izena agian bide honetatik etor liteke.

SMCo.Led.1076-1200 "Sancte Eolalie" 93 orr.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Santa Eulalia	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	Santa Eulalia, la santa que llevaron a Larrazabal pero el caserio Santa Loriaga". Geroago aipatzen du: "Sta. Eulalia o Sta. Loriaga"
Santa Eulália	2003	Atxa	Ahoz	"cio"	"Si la santa es Santa Eulália....La forma de decirlo aquí ha sido siempre Santaloriága"
Santaolália	2003	Izagirre	Ahoz	"cio"	"Santolériága donde ... ermita de Santa Olalla"
Santa Eulália	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	"... ahí Santa Eulália 5227, Santaloriága que había una santa y Santa Eulalia ... <i>Santaloriaga y Santa Eulalia es la misma ¿no?</i> -Si."
Santa Eulália	2014	Atxa	Ahoz	"cio"	"Santa Eulália -¿Santa Eularia pero no le decís Santa Eulalia?-Santaloriága siempre hemos dicho"
Santaloriága	2014	Atxa	Ahoz	"cio"	
SANTA KRUZ DE GARDEA		(Olarte)*			*86-14c
Santa Cruz de Gardea ¹⁷⁸⁸	1572	"Lib.Baut."	136	"ermita"	"en s. cruz de gardea.. hurtº el de s. cruz". 1574an,137b "en sata cruz de gardea..urtunio de santa cruz"
Santa Cruz	1623	U.A.07010502.1	42	"termino"	Hau da forma arrunta dok. iturri guztietan gaurdaino "casa, heredad, ermita, cio...". Olarteko koadrilan.
Santa Cruz	1800	"Lib.Hip."	322	"barrio"	"Gardea"
Santa Cruz	1894	U.A.Finc.Urb.	127b	"ca. y cio."	
Santa Cruz	1894	U.A. Finc.Rúst.	28	"heredad"	Hagiotoponimo bat soro bat izandatzeko.196an "mon." . 28an ia "Sante Cruz" dirudi
Santa Crus	1894	U.A. Finc.Rúst.	46b	"monte"	
Santa Cruz	1902	U.A.Cat.1900	1.14	"ca. ó cio."	
Santa Cruz	1926	U.A."Est.Cat."	20.7	"heredad"	
Santa Cruz	1940	U.A."Est.Cat."	2.15	"heredad"	
Santa Cruz	1952	U.A.Finc.Rust.	12.,8	"heredad"	22.2an "Santa Crus"eta "Santa Cruz"
Santa Cruz	1956	U.A.Amil.	22.7	"heredad"	
Santa Cruz	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.10	"pago"	"Sta Cruz". 9.3an "Barrio St" 41 (Santa Cruz?)
Santigurutx	1986	"Map.Top."	1	"ermita"	"Santa Cruz" ere bai.Otsoak XVII mendekoa dela dio, baina lehenago agertzen zaigu.
Santakrúz	2003	Odiaga II	Ahoz	"ermita, zona"	"...hacia Santakrúz". Asudio: "...Santakrúz abajo".
SANTA KRUZ,JARO		(Olarte)			86-14c~
Santa Cruz, Jaro	1877	"Rgtró.Prop."	20.1	"campa"	"Sta. Cruz al Este del jaro de" bitan. Dok. Honetan, batzuetan agertzen dira horrelako zehaztasunak.
SANTA KRUZ		(Larrazabal)*			86-14c (Herri mailan izen hau ez da errotu, gehien bat Gardeako eliza esaten zaio, zeren Santa Kruz besteari esaten baitzaio)
Santa Cruz ¹⁷⁸⁹	1965	"Lib.Llodio"	70	"iglesia"	"iglesia nueva.anteriormente centro religioso de Gardea la ermita de Sta. Cruz."1986ko Mapa toponimikoan ere bai.
SANTA KRUZALDE		(Olarte)			86-14c
Santta Cruzalde ¹⁷⁹⁰	1785	"Lib.Hip."	215b	"paraje"	
SANTA KRUZONDO		(Olarte)			86-14c
Santa Cruzondo ¹⁷⁹¹	1738	U.A.06010205.7	35b	"monte"	"Sta. Cruz ondo"
SANTA LUZIA DEL YERMO		(Goienuri)*			Kat. 440., 1080. etab. zk., *61-62c
Santa Lucia ^{*1792}	1546	"Lib.Baut."	107	"apellido"	Kop. "H. de Santa Lucia de Urizar"

¹⁷⁸⁸ Hau, berez, bertako baseliza zaharra da, Olarteko koadrilan dagoena.

¹⁷⁸⁹ Eliza hau azken urteetan eraikitakoa da, Larrazabaleko koadrilan.

¹⁷⁹⁰ Santa Cruz + *alde* 'lado, zona, costado..' : ' (en la) parte de Santa Cruz'

¹⁷⁹¹ Santa Cruz + *ondo* 'junto a, cerca de..' : ' junto a Santa Cruz'

¹⁷⁹² Egun gehien entzuten den izena "Santa Luzia" bada, bertan egiten den jaiagatik da, zeren lekua '..del Yermo' deitzen baita. Bertan 'Santa Maria de Yermo' eta 'Santa Luzia' daudela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Santa Lucia del Yermo	1740	U.A.030501.1	7	"ermita"	1758an "Santa Luzia del Yermo". 1979an (Mapa toponimikoetan.) "ermita, parroquia" delarik.
Santa Luzia	1758	U.A.030501.1	10b	"fuente"	1808an "Santa Lucia de Ermua", baina ez dakigu Audiokoa den, Audioko dokumentuetan egon arren, Bribiesca, etab. aipatzen dira.
Santa Lucia	1805	"Lib.Hip."	357b	"hermita"	"Santta Maria de el Yermo y su Ermita Aneja Santta Lucia de el"
Santa Lucia	1894	U.A.Finc.Urb.	88	"ca. y cio."	
Santa Lucia	1894	U.A. Finc.Rúst.	94	"campa"	"Sta. Lucia"
Santa Lucia	1926	U.A."Est.Cat."	9.12	"lugar"	Palankaren mendebaldean "Arroyo de Sta. Lucia"
Santa Lucia	1940	U.A."Est.Cat."	1024	"heredad"	
Santa Lucía	1952	U.A.Finc.Rust.	8.1	"santuario"	9.2an ere bai.
Santa Lucia	1956	U.A.Amil.	1.2	"arroyo"	
Santa Lucia	1965	"Lib.Llodio"	41	"barrio"	1986eko Mapa toponimikoan ere bai.
Santa Lucia del Yermo	1979	"Map.Top."	1	"ermita"	
Santa Luzia	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	
Santaluzía	2003	Atxa	Ahoz	"termino"	"Siripóto... Está entre Larrábe y el camino de Santaluzía". Beasko: "...el agua es practicamente la de Santaluzía".
Santaluzía	2014	Luxa	Ahoz	"termino"	
SANTA LUZIA, VENTA		(Goienuri)			Ikus "BENTA"
SANTA MARIA DEL YERMO		(Goienuri)*			Kat. 881. zk., eta ondoko eremu zabala, *61-62c. Ikus ERMU
Santa Maria del Yermo, Ntra.Sra. ¹⁷⁹³	1614	U.A.03050201.1	2	"iglesia"	"santuario..Nuestra Señora Santa Maria del Yermo", "Santuario de Nra.señora del Yermo"
Yermo, n	1740	U.A.030501.1	8	"santuario"	"Santuario del Yermo, "Yermo". "Sra, del Hyermo.1758an "el Yermo". 1831n (L.Baut.) ere bai. 1743an "Sant. del Hiermo"
Nuestra Señora del Yermo	1741	U.A.03050201.2	1	"santuario"	"Santuario de Nra.Sra. de el Yermo". 1758an "Ntra. Señora del Yermo"
Nra.Señora del hiermo	1780	"Lib.Hip."	166b	"parroquia"	357b-an "Nuestra Señora Santta Maria de el Yermo"
Yermo, Iglesia del	1791	"Lib.Hip."	258	"iglesia"	274b-an "nuestra sra. del Yermo". 283b-an "Santuario del Yermo"
Santa Maria del	1819	"Lib.Baut."	5	"iglesia"	1965ean (Otsoa) ere bai.

¹⁷⁹³ Behin baino gehiagotan aipatu dugu toki honen garrantziaren arrazoiak: Santutegia eta tenplarioek omen zuten egoitzagatik, bertakoek diotenez, (lekukoek behin baino gehiago erakutsi dute bere baieztapenetan logika historiko handi bat, antza denez, ahozko tradizioa gordu du, idatzirik aurkitzen ez ditugun hainbat datu historiko). Euskal tribuen arteko muga hurbil egoteak, 934. urtean badago konstataziorik: "De rivo de Galharruaga usque in flumen de Deba, id est tota Bizcaglia"

Horrez gain, XVI. mendearen hasieran hemengo artxiboetan lekuaren eta elizaren garrantzia oso handia zen, testu askotan ikus daitekeenez.

Gainera, leku oso egokia izan beharko zen hango garaletan, ez bakarrik otoitz egiteko (abadeek bilatzen zuten horrelako tokia, dakigunez, eremu 'yermo', pertsona berezi batzuek aukeratzen dute otoitz eta bakardade bizitza eraman ahal izateko), baizik eta defentsarako. Hortik letorke tenplarioek egin ahal zitekeen aukera. Hor egon zen gaztelu bat, Arabako eta Bizkaio mugan. Horraino heldu zen 1936an Bilboko gerrikoa deitutakoa, hau da, Kamaraka eta Goikoganeraino lekukoek diotenez.

Behin 'El Correo' egunkariak 95.8.20an zekarren astekarian 'Fuentes del Narcea y del Ibias'-i buruz hitz egiten zuela, Asturiasen aldean, bertako toponimoen euskal itxura izatean gain, datu bitxi batek deitu zidan atenzioa: "...Hasta el caserio de Hermo, cuya iglesia de Santa Maria se relaciona con un monasterio fundado en el lugar, en el año 853, por los obispos Severino y Ariulfo, huidos de la Andalucía musulmana...esta pequeña parroquia escondida.."

Kasualitate baino gehiago iruditu zitzaidan izen bera izateaz gain, (Yermo/Herma), Santa Maria izatea elizaren izena kasu bietan, eta nolabaiteko leku bakarti batean ere bai. Garaia ere horren alde jotzen du.

'Yermo' hitzaren euskal azepzioa 'eremu' behin edo uste dut ikusi dudala aspaldiko dokumentazioan, ' Ntra. Sra. de Hermua' edo horrelako zerbait jartzen zuela, baina ondoko toponimoetan bai gordetzen dela, adibidez, 'Ermuerreka' kasuan.

Mitxelena: "eremu, *ermu 'desierto, yermo', 'termino o jurisdicción', 'supercifre, espacio'...: Ermua, .."

Azkue: " Ermu...2º (B, Añ.) desierto..Var. de eremu "

Leku honek izan behar duen zentzua ez da 'desierto'-arena, zeren haitz ugari izan arren, bertan belarra ugari baitago. Izena bakarkatasuna edo barruti aldekoa etorri ahal zaio.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Yermo					
Santa Maria	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	2.1	"pago"	"Sta. Maria" 11n. Lekuraketagatik "Eremukoa"
Eremuko Andra Mari	1986	"Map.Top."	1	"ermita"	
Santa. María del Yermo	1994	Beasko	Ahoz.	"iglesia"	Isusikoek aipatuta "la parroquia es..", nahiz eta "Santa Luzia" izena zabalduagoa izan, jaia dela eta.
Ermu	2014	Beasko	Ahoz.	"iglesia"	Horrela esaten zioten Orozkoko artzainek
SANTA OLARIAGA		(Goienuri)*			Kat. 1255b. zk., *86-06c Ikus SANTA EULALIA bera baita.
Santa Oleriaga ¹⁷⁹⁴	1876	"Estadística"	12	"cio."	Birritan "Sta. Oleriaga".
Santa Olariaga	1902	U.A.Cat.1900	1.9	"ca. cio."	ó "Sta.Olariaga". 6.22an eta 6.23an "Santa Eulalia ó Santa Olariaga" sei bider agertzen da. 6.22an eta 6.24an, berriz, "Santa Olariaga" bost bider. 1902ko Udak Estatistika liburuan "Santa Olariaga nº 21" dugu, 203 orrian.
Santaloriaga	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.3	"pago"	"Santalori". 1992an "Santaloriaga", "Santa Eulalia" izan daitekeela, "Elesagoit-"bezala biak 16B deitutako arloan.
Santaloriaga	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"Santa Eulalia, la santa que llevaron a Larrazabal pero el caserio Santa Loriaga". Gero "Sta. Eulalia o Sta. Loriaga".Ibarrakoak ere bai.
Santaloriaga ¹⁷⁹⁵	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	"Santa Eulalia he oído después, nosotros corregiamos y decíamos Santaloriaga". Bekokoak (Isusi) eta Ibarrakoak ere bai. Ikus Santa Eulalia 1924. urtean. Zugezukoak:"Santa Loriaga, había una hermita y se iba..". Nik ondoren galdetuz "Santa Eulalia no está cerca de aquí", Okondoko bidean, baina berak "No!" esan zidan.
Santaloriaga	2003	Atxa	Ahoz	"cio"	"Cuad. Top. 8"-an "II. 170 Santa Oleriaga, Santa Eulalia, Santa Loreaga, Santa Olalla y Santa Eulalia"
Santaloriaga	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	"Si la santa es Santa Eulalia....La forma de decirlo aquí ha sido siempre Santaloriaga". Solloakoak "Santaloriaga" ere darabil.
SANTASOLO		(Larrazabal)			86-05,06~
Santasolo ¹⁷⁹⁶	1877	"Rgtr.Prop."	20.4b	"finca"	
Santasolo	1924	U.A.Cat.1900	6.24	"heredad"	"Santa Olariaga" ondoren aipatuta.
Santasolo	1926	U.A."Est.Cat."	3.4	"heredad"	Olariaga baserrikoa.
Santasolo	1940	U.A."Est.Cat."	24.3	"heredad"	Olariaga ondoren aipatuta, n argia duenari.
Santasobo	1956	U.A.Amil.	3.4	"heredad"	Zalantzakoa "Santa-sobo"?
SANTASOLO		(Goienuri)			86-06~
Santasolo	1952	U.A.Finc.Rust.	3.1	"monte"	"Santa-Solo". Aurreko berbera izan daiteke, zeren eta baserria koadrila bien arteko mugan baitago.
SANTUINA		(Larrazabal)*			86-13d~
Santuina ¹⁷⁹⁷	1811	"Diezm."	5	"casa/s"	"La de Jose de Bengoa Santuina"

¹⁷⁹⁴ Ikus Santa Eulalia.¹⁷⁹⁵ Santa Olariagaren aldakia izan beharko da. Forma hau oso ezaguna denez, Santa Olariaga > Santa loriaga gertatu izango da.

Zugezun jaiotako batek. "-Santa Loriaga había una ermita y se iba...Santa Eulalia no está aquí!"

¹⁷⁹⁶ Santa 'santa' + *solo* 'heredad' : 'heredad de la Santa'

Gereño: "Santasolo 1607,...Santusolo".

¹⁷⁹⁷ Santu + en ? (gen.) + a (art.): 'la (casa) del santo'Askotan konstatatu dugunez, (ikus **ena** atzizkia), atzizki honek gehienetan etxe bati egiten dio erreferentzia.Orozkon orduan > **orduen** > **orduín** > ordun, ordin. Nahiz eta bokal bera izan ez, Rosi (andr.izena)+ ena (gen.+art.)> Rosina'

Mitxelenak Santarena aipatzen du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Santuina Satina ¹⁷⁹⁸	1877 1932	"Rgtro.Prop." U.A."Est.Cat."	20.2 27.29	"cio." "casa"	Olarte/Larrazabal?. 1832an (L.Baut.) "J. de Bengoa el de Santuina" "Caserio" "Larrazabal (Gardea) nº 25. Satina. E. Carretera de Bilbao a Pancorbo". Santuina-rekin erlazonaturik.
SANTULARI Santulari ¹⁷⁹⁹	1894	(Larra)* U.A. Finc.Rúst.	217b	"monte"	*86-14d Birritan agertzen da. "E.Arroyo" gero "Eguico baso" aipatzen dela. Eta bitan "Santularin" ere bai. Top. hauetan ondo bereiztuta u/n. Argi argi idatzia. Idazmakina. Hirutan. "seguido..encima de Aranguren". Gurpidekoak ere bai. Arangurengoek: " goien..etxeen terrenok dis..". "Cuad. Top. 8"-an "Santulari y Santruari"
Santulari	1940	U.A."Est.Cat."	24.18	"monte"	"Santulári, un monte grande, si he oído yo Santulari". Asudio. "Santulári también, si es un alto de ahí". Aranguren: "Santulári da gure baserrikoa"
Santulari	1952	U.A.Finc.Rúst.	7.6	"monte"	
Santulari	1956	U.A.Amil.	2.6	"monte"	
Santulari	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	
Santulári	2003	Gurpide	Ahoz	"monte"	
SANTUZAR Santuzar ¹⁸⁰⁰	1894	(Olarte) U.A. Finc.Rúst.	200c	"heredad"	86-21d~ Pentsa zitekeen "Sautuzar"-ez, baina honetan <i>n</i> argi dago. "Ocaranchueta, Esquiña, Iturruchu, Aldapa, Santuzar, Surchandi". Olarte aldean.
SAÑO Saño ¹⁸⁰¹	1877	(Goien.Larra)* "Rgtro.Prop."	20.2b	"finca"	*86-14b
Saño	1952	U.A.Finc.Rúst.	13.6	"heredad"	"E.Rio Nervion. O.Carretera"
Saño	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	"es en Areta, casa vieja detrás del Azul"
Saño	2003	Areta	Ahoz	"cio"	"Saño (Morteruko) igual será, el caserío de Saño...Saño al otro lado...¿Es Arakaldo? ¡Si!"

Barrenengoa: "Santuina.-Barambio.- Et.: 'La (heredad) del Santo.."

¹⁷⁹⁸ Santuina-rekin egon daiteke erlazonatua. Lantenorako Gereñuk Satia aipatzen du, Zatia 'el pedazo, el trozo' izan litekena, gure ustez, baina ez dugu uste erlazona daitekenik, zeren etxe baten izena da, Santuina den bezalaxe. Gainera, lekuraketa aldetik toki berean omen daude Santuina eta Satina.

Fonetika aldetik arrunta da inposiboan dagoen sudurkariaren galera.

¹⁷⁹⁹ *Santu* 'santo' ? + (l)ari (egil.zalet.atz.).

Gaztelaniaz badago 'santero' hitza.

Zalantza dut bai lehenengo atalean baita bigarrenean, nahiz eta forma aldetik egokitasun bat izan. Bizkaian santu 'santo' normaltasunez erabiltzen da. Bigarren atalez, zera diosku Azkuek (Morf.Vasca.): '*Lari*. Es el mismo sufijo -ari...precedido de la apéntetica l...hemos abusado de él, agregándole a verbos en vez de -le, en vocablos como *igarlari* profeta...

Lari tiene por tema, como todos los sufijos de este grupo de agentes, un nombre: *.Atzelari* (B) zaguero, *..Auzilari* (B,G,L), pleitista...*Mezulari* (AN, L) mensajero.."

Multzo honetan sartu genezake gurea?. Ematen du baietz. Gaztelaniaz ere badago nolabaiteko santuei nolabaiteko zaletasuna adierazten duten hitzek.

Beste zentzu bat bilatu dezakegu Gereñuk dakarren zenbait toponimoetan: "Santu...Santucho...Santuchoa...Santuchu...", diminutiboak ematen dute azkenek. Bilboko Santutxu auzunea diminutibo izateko aukera asko ditu.

¹⁸⁰⁰ Hasiara batean zail samar ikusten nuen santu 'santo' hitzari zar 'viejo' eranstea. "Saltuzar" toponimoaz pentsatu izan dut, baina azken hau geroagokoa da denbora aldetik.

Gereñuk 'Saltua' biltzeaz gain, "Santuzar, labrantío de Maturana"(Santu, Santuchu,..Santusolo). biltzen du geroago, Saltuzar agertzen ez dela. Dirudenez, gure "Santuzar" hau forma tinkoena da. Forma aldetik Zeberion "Ermitabarri" dugu

Barrenengoak Santu aipatzen du, baina esaten du "puede ser Sautu". Zalantza bera izan dut nik, zeren askotan u/n ez dira ondo bereizten grafia aldetik.

¹⁸⁰¹ Ez dut aurkitzen antzekorik, bakarrik Barrenengoarengan "Saños.- Lezama".

Agian Azkuek biltzen duen "Saino (B-a-o), fogata...¿Será voz tomada de san Joan, en cuyo honor se hacen grandes fogatas...".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
SARATXE		(Larrazabal)*			Kat. 495 zk., *86-05c
Sareche	1894	U.A. Finc.Rúst.	96c	"monte"	Malkuartun: "Malcuartu, Id, La Mayor, El Pino, Cuesta, Garanzaganeta, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte-dirudi baina, Picubiarte omen-, Lareche –hasierako kontsonante honek eta gainerako /ek forma bera dute, baina "Sareche" izan behar, beraz, s/ bereiztu ez, grafia aldetik-, Entrada, Aldargachu, Oleragachu".
Saratxe ¹⁸⁰²	1994	Markuartu	Ahoz.	"monte"	"un monte a la izda. de Markuartu". Nik : Solatxe?. Berak: No!, será Saratxe?. "Cuad. Top. 8"-an ere bai.
Sarátxe	2003	Olariaga	Ahoz	"monte"	"Sarátxe que es el pico que está encima de Malkuártu hacia Larrázabal, ese piquito ese, luego Dibidáur está debajo"
Sarátxe	2014	Markuartu	Ahoz	"monte"	
SARATXU		(Kanp.Top.)			Gaurko Saratxo (Amurrio udalerriko barruko herrixka)
Sarachu ¹⁸⁰³	1790	U.A06010244.11	2	"lugar"	"lug.r de Zarachu en N.Trra.de Ayala", "Saracho"ere bitan eta "Sarachu" ere bai. <i>u>o.</i>
SARPOZO		(Larrazabal)*			Kat. 411 zk. Okondon.*86-05c. 1920ko Markuartuko mapa batean "Charco" moduan. Markuartuko etxeak igaro ondoren ezkerretara dugu.
Sarpóso	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"lugar"	"Balíntxarko (ez da entzuten) y Sarpozo (anaia nagusia) Dibidáur"
Zarpózo	2003	Olariaga	Ahoz	"lugar"	"...hacia Araskéta de Malkuártu tienes Zarpózo, Sarpózo"
SASIA		(Larra)*			*86-14d
Sasia ¹⁸⁰⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	152b	"monte"	Larra eta Olarte artean ematen du.
Sasie	1913	U.A.Cat.1900	4.12	"monte"	"Arejalduaga (Sasie)". 4.14an "Sasie" <i>ia > ie.</i>

¹⁸⁰² Seguraski Solatxi edo Solatxe-ren aldakia. Ondo balego, Sarats + *tza* aukera izango genuke.

Dena dela, daukagun forma zaharretan "Sareche" da, beraz –etxe 'casa' izan dezakegu. Nahiko hurbil dugu hortik egungo Sarpozo.

¹⁸⁰³ *Sarats* 'sauce' + *txu* (dimin.)/ *tzu* (multz.)

Lehenengo batean toponimo hau ikusi dudanean zalantza bat sortu zait, ia *txu* diminutiboa dugun, horren alde zenbait froga ditugula, adibidez, hemengo toki bat 'El Arbolico' edo antzeko zenbait dugu, beste alde -*zu* / -*tzu* multzo adierazten duen atzikiak ere izan dezakegu: Zumelzu, Zuazueta abar.

Mitxelenarengana jo dut, eta hasieran batean *txo* diminutibo barnean sartzen badu, hauxe diosku: " En Saracho, en vez de sarats-txo, puede tratarse de saratx-tsu o saratx-zu, pues es la primera consonante la que determina la cualidad de la segunda.."

Azkue: "Sarats (AN-lez, B-a-g-o-...), sauce..."

Gereñu: " Sarachaga..Sarache...Saracho.." lehenengo biak Amurrion.

Barrenengoa: " Sarastui,..Saratxaga (hiru lekutan)"

Hau ikusirik ematen du, *tzu* (multz. atz.) izan dezakegula, kontutan izanik Saratxaga, -*tza* /-*tzu* alternantzia dela medio.

¹⁸⁰⁴ *Sasi* 'zarza, jaro' + *a* (art.): 'el zarzal, el jaral' .Bertan azaltzen denez, '..jaro'

Arrunta denez, *i* -ren eraginez, ondorengo *a > e* bihurtzen zaigu.

Aipatutako azepzio biak zerbait bereiztu beharko genuke, lehenengoa da orokorrena, Azkuek esandakoa ere bai, baina bigarrenaren zentzua, nire iritziz, askoz zabalagoa da. 'Jaro', 'monte jaro' ez da erdaraz ni pentsatzen nuena, bizik eta egur edo zuhaitz mintegi moduko bat. Bertatik hartzen ziren baserrietan erabiltzen diren lan-tresnetarako egurra (kirtanak eta abar).

Lekuko bik aipatu zidaten 'sebe' hitza, esanez zuhatz txiki mintegi antzeko zerbait zela. Antzekoa biltzen du Barrenengoa: "Sebe, La...jaro de robles pequeños".

Beste aldetik sasi 'zarzal, maleza' orokorreko zentzuaz erabiltzen da Orozkon.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Sasie	1994	Aranguren	Ahoz.	jaro"	"atzeko basoa .."
Sasie	2003	Aranguren	Ahoz	"monte"	"Sasié es el jaro detrás de casa, el jaro grande...".
				"jaro"	Katea: "Sasie da goiko sasie, nagosie..."
SASIBARRUETA		(Larra)*			*86-14d (Hasiera batean ahozko testigantza bereizturik jarri dut "Sansibarrenta" gisa, baina hau ikustean konturatu naiz toki bera dela)
Sasibarrueta ¹⁸⁰⁵	1913	U.A.Cat.1900	4.12	"monte"	"Arejalduga (sasi-Barrueta)". 4.14an "Sasi-Barrueta""linda con monte del caserio Erquiza"
Sansibarrénta	2003	Asudio	Ahoz	"término"	"Eso Sanjéta y luego un poco más pa(r)a allá de ahí le llamabamos Sansibarrénta"
SASIBAZTER		(Larrazabal)			86-13d ("Sasi bastar" hau "Goicosolo"rekin batera, 1926an "Arane" moduan agertuko dira)
Sasi bastar ¹⁸⁰⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	197	"heredad"	"E.Arroyo" (Arane aldean ematen du). Bai, geroago horrela ikusi dut. Arane aldean ematen du, jabea eta zenbait lursailengatik: "Goicosolo –N. E. O. Relatante, S. Arroyo- 151 areas, Sasi bastar –N. E. O. Relatante, S. Arroyo- 74 areas, Jaro –S. Relatante- 214,60 areas, Gorostaduy, Echaurre –N. Arroyo...-, Beldio, Alqueta, Larra eder". "Goicosolo" eta "Sasi bastar" hauek, biak batera, 1926an "Arane" moduan agertuko dira (jabearen deitura bera, nurriak, mugakideren bat gehiago...): "Arane –N. E. Del Propio, S. Arroyo- 233,74 areas, Saconeta...jaro –S. Propio- 221,74 areas, Gorostaduy, Echaurre –N. Arroyo-"
SASITXA		(Larrazabal)*			*86-13b (Kasu honetan erdal artikulua itsatsi egiten zaio. Gainera, beste kasuetan bezala, bukaerakoa diminutiboa da)
Lasasitxa	1998	Cuad.Top.8	23.96	"lugar"	
Sasitxa, la	2003	Kastañiza	Ahoz	"jaro"	"La Sasitxa es un jaro". Ostenko: "La Sasitxa eso ha sido jaro... en la zona de Sapuela"
SASTEGI		(Larrazabal)			86-13b (Izen arrunta dirudi)
Sastegi ¹⁸⁰⁷	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"en general la madre, de Kastinza, tenían un sastegi al lado de casa, no un punto concreto, sino donde echaban la basura". Orozkon "zatz: estiércol, basura"
SAUTOMIDE		(Olarte)			86-30a
Sautomide ¹⁸⁰⁸	1932	U.A."Est.Cat."	27.26	"monte"	"Solabarri, Sautomide, Bogadaosta". Sautobide?, izan daiteke zeren inguru horretan Sautu dago.
SAUTUA		(Goienuri)*			Kat. 548B. zk., *86-06a
Sauto ¹⁸⁰⁹	1758	U.A.030502.3	9b	"paraje"	"junto a Ach Sorros".1791n "Sauto"eta "Sautto"

¹⁸⁰⁵ *Sasi* 'zarza, jaro' + *barru* 'dentro' + eta (atz.pl.): 'en parte de dentro de los jarales..'

¹⁸⁰⁶ *Sasi* 'zarza, jaro' + *bazter* 'linde, orilla, extremo' : 'linde del jaro'

Bigarren atalean bazter > baztar gertatu da dardarkariaren eraginez.

¹⁸⁰⁷ Sastegi: 'lugar donde se echaba la basura del ganado' . Zentzu honekin Orozkon ere erabiltzen da. Toponimo gisa Gereñuk ere aipatzen du (Honez gain, "Sastobi, estercolero en Zuya").

Azkue: " sastegi (B-a-i-mañ-m-o), estercolero.."

¹⁸⁰⁸ Zalantzakoa. Hasiera batean Sautobide-z pentsatu nuen, baina Gereñuk aipatzen dituen "Sautamendi ,Sautumendi (monte de Marquina. Labrantío en Arechaga), Sautuminge" eta Barrenengoak aipatutako "Sautu-Mendibil" kontutan izanik, agian bidezkoagoa izan daiteke *mendi* izan dezakeen aukera.

¹⁸⁰⁹ *Sautu* (Zaldu) 'terreno difícil, cuesta, barranco,...soto' + *a* (art.).

Ikusten denez, bukaerako u > o .

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Sautu	1793	U.A06010234.24	1b	"castañal"	Isusi aldean. <i>u</i> bukaera gorde duela. 1831n J.P.UlibarriK: "sautu eta escalsa" Okondon.
Sautua	1802	U.A.06010251.3	10b	"monte"	Isusi aldean. <i>u</i> bukaera eta artikulua.
Sautu (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	55b	"monte"	94c-an Goienurin argi eta garbi.
Sauto (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	90b	"monte"	167d-an ere bai. Beraz, bukaerako <i>u>o</i> .
Sautu (GO)	1926	U.A."Est.Cat."	4.2	"monte"	5.2an eta 22.19an ere bai.
Sauto (GO)	1926	U.A."Est.Cat."	4.6	"heredad"	Santa Luzia aldean. "Santo" ere izan zitekeen <i>n/u</i> asko ez baitira bereizten. Honetan <i>n</i> dirudi. <i>u>o</i> .
Sautu(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	2.9	"monte"	3.7an eta 24.25ean ere bai.
Sauto(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	3.4	"monte"	Berbera 22.4an "Sautu" bezala eta 222.7an "Sauto" <i>u>o</i> .
Sautu(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"manzano s"	"... Minteparro, Sautu, Astiaga". 9.3an "... Ambia, Sautu, Pagaza, Aspuru..." eta 9.5ean "...Astiaga, Sautu, Pagaza.
Sautu	1956	U.A.Amil.	9.6	"monte"	22.52an ere bai.
Sautu	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	"en Okendojena". Beaskokoak "abajo, esta ladera". Nik: ¿Estaba en cuesta?. Berak: - Si bastante!. Isusikoak ere bai.
Sáutu	2003	Beasko	Ahoz	"termino"	"La parte de abajo –de su casa- era Sáutu"
Sáutu	2014	Beasko	Ahoz	"termino"	"Antón le llamaba a una zona muy amplia"
SAUTUA		(Larrazabal)			86-14c
Sauto	1771	"Lib.Hip."	17	"heredad"	Arza baserrikoa.
SAUTUA		(Olarte)*			*86-30a
Sautu (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	123	"heredad"	Bi mugetako jabeak Olarte aldekoak dira.123b-an "mon." gisa Olarten 135c-an, 227an eta 69b-an ere bai.
Sautu (O)	1926	U.A."Est.Cat."	1.5	"monte"	Urkullu ondoren aipaturik. Olarte inguruko baserrikoa.12.12an Sauto, beraz, bukaeran <i>u>o</i> .
Sauto(O)	1940	U.A."Est.Cat."	2.3	"heredad"	Idazmakina "E.Arroyo" bukaera <i>u>o</i> . 21.5ean idazmakina "Zauto". 27.27an "Sautu", baina errakuntza dirudi.
Sautu(O)	1940	U.A."Est.Cat."	10.3	"heredad"	10.4an "Sauto" <i>u>o</i> .
Santo ¹⁸¹⁰	1940	U.A."Est.Cat."	3.5	"heredad"	Idazmakina "E. Arroyo" Sautu izan daiteke <i>u/n</i> arteko zalantzagatik. Bai, geroago berrikusia: "... Taleco, Ormavarri, Santo –E.Arroyo...-, Aspigorta Ondoa...". Jabea ere gaur egun Sautun ditu soroak.
Sautu(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"monte"	Birritan. Aspigorta ondoren aipatuta. 9.11n ere bai.
Sauto(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"monte"	Aspigorta aldean.21.3an ere bai: "...Sauto, Tontorra, Aspigorta...". Bukaeran <i>u>o</i> .
Santo	1956	U.A.Amil.	12.2	"monte"	Idazmakina. Sautu?. Bai horrela da: "Taleacopatea, Taleco, Ormabarri, Santo –E.Arroyo...-, Aspigorta Ondoa...". Jabea ere gaur egun Sautun ditu soroak.
Sautu(O)	1956	U.A.Amil.	9.10	"heredad"	"E. De este caudal". 12.28an ere bai.
Sauto(O)	1956	U.A.Amil.	22.3	"heredad"	<i>u>o</i> .Birritan.
Sauto(Olarteg.	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	
Sautu(O)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"Lehenengo baten "Sauto", baina gero "Sautu, nosotros decimos con <i>u</i> "
Sáutu	2003	Launtxu	Ahoz	"termino"	" –Lekuonatik- tienes el jaro, luego tienes Sáutu, Reketa"
Sáutu	2005	Bekoetxe-Olar	Ahoz	"pieza"	Lekuko honi galdetu nionean: "Las campos – sororen bat ere badago- que llevan de los de Laburu ¿Cómo se llaman?. Bera: "...la pieza no se ... la zona le llamabamos Sáutu". ¿No es Solobarri? "Solobarri (está) junto a camino que va a Urkullutu...está planta(d)o de pinos... en el cruce de Sanagorta a Urkullutu a la derecha" ¿Para Talea? "Si antes de Talea"
SAUTUONDO ¹⁸¹¹		(Goienuri)*			Kat. 414. zk., *86-05b

¹⁸¹⁰ Soro edo mendi bat izendatzeko ez digu harritu behar "Santo" izena. Bilbon "Santutxu" eta Markina-Urberuaga aldean antzekoren bat dago. Dena dela, hemengo hau, geroago ikusi dudanez, nahiz eta idazmakina idatzia egon "Sauto" da.

Gereñu: "Santu, 1691, heredad en Alecha", "Santuarecha".

Cuad. Top. Zuia: "Santumendi Abajo" 19 orr.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Sautuondo (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	231b	"monte"	Santa Luzia aldean. <i>uo</i> gordetzen da.
Sautuondo (GO)	1924	U.A.Cat.1900	6.16	"monte"	<i>Uo>ua</i> ."Santuondo" ere izan zitekeen, baina bestea dirudi. Dubiris aldean. "Dubiris, Dúbiris, Aurrecosolo, Aspuru-solo, Murdeta, Larrabari – N.S. Camino-, Carobizar, Sebastiaguirrebarrena, Hermuerrecabarrena, Asqueta, Id, Sautuondo (Sautando?), Orbe, Artevide, Pagaza, Olamendi, Hermuerreca –S. Camino-..."
Sautuondo(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	13.20	"heredad"	"E. Arroyo del Yermno" u/n ez daude bereizturik grafian.
Pantuondo ¹⁸¹²	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"monte"	Idazmakina, baina errakuntza da: "Duviris, id, Aurrecoloso, Aspuru Solo, La Barranca, Carobizar, Sebastiaguirrebarrena, Asqueta, Asqueta, Pantuondo, Orbe, Artevide".
Sautondo	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"debajo Dubiris". Dubirisekoak: "llega casi a la presa de Palanka". Geroagoko ¿Pantuondo? berak: Sautondo!
Sautóndo	2003	Dubiris II	Ahoz	"termino"	"Sautóndo es la primera curva que encontráis". Dubiris azpian dago.
Sautóndo	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"ladera"	
SAUTUONDO		(Larrazabal-Izardui)			86-21c
Satuondo	1779	"Lib.Hip."	162	"paraje"	"v. de Yzardui". <i>au>a</i> .
Sautondo	1779	U.A.06010218.12	0b	"vivero"	1793an hiru bider. Izardui aldean. <i>uo>o</i> .
Sautuondo	1793	U.A.06010235.1	8b	"termino"	Izardui aldean. Lau bider <i>uo</i> gorde da, eta hiru bider dok. berean <i>uo>o</i> ematen delarik.
Sautondo (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	228b	"heredad"	Izardio aldean. "S.Arroyo". 228c-an ere bai, <i>uo>o</i> .
Sautondo	1940	U.A."Est.Cat."	0.1	"heredad"	Birritan. "Espalzagaray"ondoan aipatuta.Grafia aldetik <i>u/n</i> bietan. <i>uo>o</i> .
Sautondo	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6.	"monte"	Birritan. Baina orri berean "Sutondo, Sutanda". <i>au>u?</i>
Sutondo	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6.	"monte"	
Sutando ¹⁸¹³	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6.	"monte"	
Sautondo	1956	U.A.Amil.	3.2	"heredad"	Esparzagarai ondoan, ". S.O. regato".3.3an ere bai.
SAUTURARAN		(Olarate)			
Santurarán ¹⁸¹⁴	1926	U.A."Est.Cat."	20.26	"heredad"	(Jabea Bilbon bizi zen, Solaun Pikaza deiturak zituela).Sauturarán ere izan daiteke, zeren u letra zabalagoa egina badago, u/n letrak nahiko antzekoak egiten dituzte.
Santurraran	1940	U.A."Est.Cat."	24.12	"heredad"	Bigarren <i>rr/n?</i>
Sauturaran ¹⁸¹⁵	1952	U.A.Finc.Rust.	1.3	"heredad"	Zalantzazkoa. 1.16an ere bai, baina bigarren eta hirugarren bolaka <i>u/n?</i> eta lehenengo dardarkaria?. 1.0."Sautugaray"?. Ikus Santurraran.
SEBASTI-AGIRREBARRENA		(Goienuri)			Dubiris aldean, 61-61c~

¹⁸¹¹ Sautu 'terreno difícil, cuesta, barranco, ..soto' + *ondo* 'junto a, cerca de ' : 'cerca del barranco, soto, junto a Sautu'

Fonetika aldetik *u + o > o* dugu bi kasutan. Baita *u + o > u + a*.

¹⁸¹² Grafia errakuntza izan daiteke.

¹⁸¹³ Diptongoaren murrizketaren ondoren bukaera –ondo > -ando.

¹⁸¹⁴ Zalantzazkoa dugu, zeren berandu agertzeaz gain, ez dirudi oso gardena. Litekeena da Santu 'santo, eta agian bukaerako haran 'valle', baina bitartean dagoen dardarkaria betegarria izan daiteke?. Hizkuntza mintzatuan badugu hurrengo + arte > hurrengorarte, baina hemen ez dakigu ia gauza bera betetzen den.

Burura ekarri dit Ondarruko "Saturran" toponimoa, kuriosoki Gipuzkoako lehengo apaizgaitegia izandakoa.

Gereñu: "Santuarecha, Santubide, ...Santucoarana".

Dena dela, hasieran agian "Sautu-" izan dezakegu. Ikus "Saturaran"

¹⁸¹⁵ Lehen ikusitako Santurraran berbera da. Grafia aldetiko *u/n* zalantzak agertzen dira berriro.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
¹⁸¹⁶ Sebastiaguirrebarrena	1924	U.A.Cat.1900	6.15	"heredad"	Dubiris aldean. "Dubiris, Dúbiris, Aurrecosolo, Aspuru-solo, Murdeta, Larrabarri –N.S. Camino-, Carobizar, Sebastiaguirrebarrena, Hermuerrecabarrena, Asqueta, Id, Sautuondo (Sautando?), Orbe, Artevide, Pagaza, Olamendi, Hermuerreca –S. Camino-..."
Sebastiaguirrebarrena	1940	U.A."Est.Cat."	13.20	"heredad"	Mugaren bat bat dator 4.12ko "San Sebastian Aguirre"-rekin. Honetan hasierako "San" desagertu, baita bukaerako "-an" ere.
Sebastiaguirrebarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	5.3	"monte"	Idazmakina. 1956ko 22.25ean ere bai, baina gaizki idatzia.
Sebastiaguirrebarréna	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"monte"	"De las escrituras sí. Es un montecico por ahí"
SEBE Sebe, la ¹⁸¹⁷	2014	(Dubiris) Urrutxi	Ahoz	"campa"	Kat. 1060. zk. "La Llana y la Sebe."
SEGAZAGA Segazaga ¹⁸¹⁸	1877	(Olarte) "Rgtr.Prop."	20.2	"monte"	(Ikus SEGURZA) Zalantzazkoa
SEGURUZAGA Saburusaga ¹⁸¹⁹	1926	(Olarte) U.A."Est.Cat."	1.5	"monte"	(Ikus SEGURZA) Urkullu ondoren aipatuta, gero: "Tontorra, Lupesa, Sautu".Lehenengo hizkia s/?. Logiakoagoa bigarrena izan arren, lehena dirudi.
Saguruzaga	1940	U.A."Est.Cat."	21.5	"monte"	Idazmakina
SEGURZA Segurza ¹⁸²⁰	1894	(Olarte)* U.A. Finc.Rúst.	20b	"monte"	*86-21d Ikus ZEBERUZAGA 211b-an Olarten ere bai.
Segurza	1924	U.A.Cat.1900	6.13	"monte"	
Segurza	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"monte"	rz/rr?. 22.3an argi dago.
Segursa	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"de Kukuza hacia arriba, a la vista de Gardea"
Segúrsa	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"...montes... empiezan de allí Segúrsa...Regotxéta..."
SEGUSAGA Segusaga ¹⁸²¹	1926	(Olarte) U.A."Est.Cat."	1.4	"monte"	(Ikus SEGURZA) Lehenengo s ez dago argi, baina / ere ez da. Tapia errotaren jabearrena ematen du, ondoan aipatzen dira: "Segusaga....calvo (aprovechamiento), Olarte Arriba, Olartegoche, Cucuza"
Subusaga	1926	U.A."Est.Cat."	20.7	"heredad"	Santa Cruz aldean.
Segusaga	1940	U.A."Est.Cat."	1.11	"monte"	Idazmakina."Sagaruzaga"-rekin erlazonatua?

¹⁸¹⁶ Berbera lehenago San Sebastiagirrebarrena bezala aipatuta. Beste kasuan Eulalia, Santa Eulalia beharrean ere bai.

Lehen esan dudanez, Orozkon San Sebastian denari, San Sebasti esaten zaio.

¹⁸¹⁷ RAE hiztegiaren arabera latineko *saepes* 'cercado', Ast. kokatzen duela 'Cercado de matas o arbustos vivos'.

¹⁸¹⁸ Ondoren datozen toponimo batzuk ziur aski Olarteko "Zeberuzaga"-tik (Çeberuçaga, Çeberusaga 1634) datoz. Oraingo hau b > g urratsa izateaz gain, dardarkariaren galera eta asimilazio bat izan duela.

¹⁸¹⁹ Bi konstatazio hauek esan dugunez, "Zeberuzaga"-tik (Çeberuçaga, Çeberusaga 1634) omen datoz Honetan dugu Seguruzaga bera, baina g > b sarri gertatzen den aldaketarekin.

Ikus Segurza.

¹⁸²⁰ Sinkopa bat gertatu dela nahiko seguru dago, Sagurusaga > Segurza, gainera, ikusi dugunez, tinbre bereko bokalak daudenean gertatzen baita. Bukaerako -za, -tza botanikan multzo atzizkia dena izan daiteke.

Lehen azaldu dugunez, "Çeberuçaga1634"-tik dator, beraz, bukaerako -aga galdu omen du, honen atzizkirik gabeko beste forma bat ez bada.

Forma zaharragoa ezagutuko ez bagenuen, oraingo hau nahiko logikoa dirudi "Sekunza" edo antzekoen modukoa. Are gehiago "Segur" atala dugula esango genuke Segura herrian (Aiaran ere badago) bezala, Segurola toponimoan, eta Gereñuk aipatzen dituen: "Segur, 1786, labrantío de Atiega" Badaude ere Gereñuren Segar- duten toponimo batzuk (Segarbe, Segarga, Segarra... Baina esan dugunez, jatorria beste bat da.

¹⁸²¹ Hau ere "Çeberuçaga"-tik omen dator. Lehen toponimo bera sinkopa batez "Segursa" eman du, oraingo hauetan dardarkariaren galera dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Sugusaga	1952	U.A.Finc.Rust.	1.16	"castaños"	1.0an ere bai.
Segusaga	1956	U.A.Amil.	1.31	"monte"	
SEGUSAGA-ESKIÑA		(Olarte)			86-21d (Toponimo bik osatzen omen dute oraingo hau: a) Gaurko "Segurza" eman duena b) Eskiña)
Segusagalaesquina	1940	U.A."Est.Cat."	3.12	"heredad"	"Legusagala-Esquina". Hasierakoa l/s zalantza, baina lehena dago idatzirik, biak besteekin alderatuz gero ikus daitekeenez.
SEIARETXETA		(Goienuri)			86-06b (Ikus Legorreta). ~ (Nahiko hurbil omen daude SEIARETXETA, LAUARETXETA eta LEGORRETA, batzuk nahiko argi idatziaki, besteak ez horrenbeste. Gainera zenbait kasutan suertatutako aldakiak nahasgarriak dira. Ikus 1956ko"Acharteburu. Asiatipoto. Seiarrecheta")
Searrecheta ¹⁸²²	1894	U.A. Finc.Rúst.	147b	"heredad"	Goienuriko toponimoen artean aipaturik, baserria bertan dagoelarik. "Gorostiza, Zabaleezquiñe, Echeburu, Leizagalde...Searrecheta". Hasiera batean r bat zirudien, baina konparatuz gero, bikoitza da. 247an "Elesagoiti, Sigarreta, Alza, Acharteburu"
Seiarrecheta ¹⁸²³	1932	U.A."Est.Cat."	27.2	"monte"	"Acharte buru" azpian "Asiari-poto" eta honen azpian "y Seiarrecheta". 27.11n ere bai.
Seyarecheta	1932	U.A."Est.Cat."	27.23	"monte"	Birritan "Monte en Seyarecheta Gogenuri...N. E. Egido común de Llodio...", 27.22an jartzen zuen (Dena Elexagoiti baserriaren jabearena dela uste dut) "Antuzano y heredades...S. Egido común de Llodio...O. Siarreta", "Monte y heredad de Siarreta...Gogenuri...S. Egido común de Llodio"
Leyarrecheta	1940	U.A."Est.Cat."	24.17	"monte"	Argi idatzirik "Leposolo" / bera delarik, l/s desberdinak egiten dituzte. Ondoren "Asiari-poto" aipatzen da. "...Echeburu... Leyarrecheta... Asiari-poto...Sabalasquiñe"
Seyarrecheta	1952	U.A.Finc.Rust.	1.4	"monte"	"Vitorica, Seyarrecheta, Arcaripeto, Caserios de Echevarri, Goyazu...Alza". Jabea bat dator "Searrecheta"ren mugarrietan aipatzen denarekin.
Leyarrecheta	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"monte"	Batzuetan l/s arteko zalantza grafia aldetik, baina hemen ondo bereizturik. Honetan argi dago /

¹⁸²² Beranduko konstatzioak izan arren, uste dut Seiaretxeta (Seyarecheta, Seyarrecheta,...) bera izateaz gain, zuzenagonea izan daiteke aipatutakoa, oraingo hau baino.

Bereizketa hau egiten badugu, zear 'a través de..' aukera egon daitekelakoan da. Kasu honetan zear 'a través de' + atx 'peña, roca' + eta (atz.pl.) genduke.

Dena dela, zear-dunik ez dugu aurkitzen Gereñuren. Barrenengoarengan ditugun "Ziaran..Ziarsolo." agian lotu genitzake zear atalari.

Azkue: "Zear: 1° (B,G), por, á través...basoan zear 'por el monte' ...2° (AN..) costado...3° (AN-b), ladera..4° (B-m-pl.), sitio llano, sin cuevas...5° (?) tortuoso, oblicuo...".

Askotan bezala, Azkuerengan aurkitzen ditugun aukeren aberastasuna oso kontutan hartzekoa da.

Mitxelena: "zear 'oblicuo, costado, ladera' (var. zeiar, ziar): Cearra...Zearsolo...Zierbide (cf. zearbide 'camino tortuoso').

¹⁸²³ Sei 'seis' + aretx 'roble' + eta (atz.pl.): ' (lugar donde) los seis robles'

Asko kostatu zait ondorio honetara heltzea, zeren arraro samar egiten zitzaidan sei zenbakia toponimo batean aurkitzea. Oraindik ez nago seguru, baina bat, bi, hiru, lau, bost (Busturia), zenbakiak nahiko agertzen dira, baina hortik gora zailago da. Honetan zuhaitz batzuk direla kontutan izanik bidezko litzateke. Gereñuk aipatzen ditu: "Seigoba...Zazpiurri,1618, fuente de Labastida". Lehenengoan sei +goba (koba), bigarrenean zazpi + iturri, baina biak hipotesiak baino ez dira.

Zailtasuna ikusten nuen, zeren zuhaitzen zenbakia gora egiterakoan galtzen da nolabaiteko zehaztasuna, zeren begietatik errezeago ikusten dira kolpez bat zein sei. Dena dela, toponimian badago horrelako kasurik, esate baterako, "Lo que el viento se llevo" pelikula amerikarran leku batez "En los 12 robles", aipatzen da. Ehun zenbakia dutenak sarriago agertzen dira bai euskaraz Eunate, bai gaztelaniaz Cifuentes.

Argiago dagoena da r/r kontsonanteen arteko alternantzia. Baita grafia aldetik l/s-en arteko zalantza.

Ikus Zearetxeta.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Seiarrecheta	1956	U.A.Amil.	1.3	"monte "	dela. "Echeburu...Gorostiza, Leposolo, Leyarrecheta, Aziaripoto, Iñarrondo, Izarza, Zabalesquiñe...Solobarri"
Seyarrecheta	1956	U.A.Amil.	1.24	"monte "	Zalantzazkoa. Leku berean hiru izen "Acharteburu. Asiatipoto. Seiarrecheta". Seiarrecheta jarri arren, hasiera batean Suarrecheta zirudien. Azkena Lauaretxeta? 22.27an "Seyalecheta" $r > l$. y, g dirudi. Batzuetan grafia kontutan s / l nahastu. Bi mugarri bat datoz. Idazmakina.
Leyarrecheta	1956	U.A.Amil.	2.8	"monte "	
SEMEDU Semedu ¹⁸²⁴	1983	(Larrazabal) "D.F.A.Céd.Pr."	7.13	"pago"	39an "Semecola, Beldio" bezala.
SEMEKOLA Semecola ¹⁸²⁵ Cemecola	1742 1806	(Larrazabal)* U.A.06010214.4 U.A.06010250.7	8b 3b	"monte" "termino"	Kat. 832, 833. zk., *86-13d "monte concegil", birritan. "C. de Orueta". Bederatzi bider "Cemecola", bertan beste grafiekin ere bai: " Zemecola" birritan, "Semecola"...
Cemacola	1806	U.A.06010250.7	5b	"termino"	$e e > e a$.
Zemecola	1806	U.A.06010250.7	11	"termino"	
Semecola	1806	U.A.06010250.7	49	"termino"	
Semecola	1894	U.A. Finc.Rúst.	32	"monte"	187an ere bai.
Semecola	1921	U.A.Cat.1900	6.4	"monte"	
Sanacola	1940	U.A."Est.Cat."	4.5	"heredad"	Semecola-tik etor daiteke.Geroago jabego berean "Semecolaondo"
Semicola	1940	U.A."Est.Cat."	10.19	"monte"	Idazmakina $e > i$.
Semecola	1940	U.A."Est.Cat."	13.4	"monte"	Idazmakina.13.43an "Semecolo"
Semecola	1952	U.A.Finc.Rust.	7.8	"monte"	12.1ean ere bai.
Sanacola	1952	U.A.Finc.Rust.	16.6	"monte"	Zalantzazkoa. Birritan. Beherago "Semecolaondo"
Semécola	1956	U.A.Amil.	12.8	"monte"	
Sanacola	1956	U.A.Amil.	16.21	"monte"	Zalantzazkoa Semecola>Sanacola? Nahiz eta idazmakina agertu, nire ustez, gaizki dago. Bertan Semecolondo (Semecolaondo?)
Semecola	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.9	"pago"	39. Beldio aldean.
Semekóla	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"de Lekandasar a la izda. que está encima de Oruetagoikoa".Bekoetxeokak "Semecóla de Lekandazar a Uskun"
Semekóla	2003	Ostenko	Ahoz	"monte"	"El regato Sapuela es lo que baja de Mostatxa, y se junta con el que baja con el que viene de Semekóla, más debajo de Lekandakorreka se

¹⁸²⁴ Semedui-tik etor daiteke. Ez dut aurkitzen antzekorik, ez eta honi egokitu ahal zaion atalik Azkuerengan, baina forma aldetik eta ondoren datorren Semekolatik botanikako atal batez ere pentsatzen dut. Semecola barruan bigarren ataleko *ola*, askotan, joaten da zuhaitz edo landare izenekin.

¹⁸²⁵ Hasiera batean bi atalez pentsa genitzake, *seme* edo *zeme* alde batetik, eta (*k*)*ola* bestetik edo *seme* + *ko* + *ola*. Hori da lehenengo etorri zaidana burura, *k* betegarriaren aukera maiz eragiten baita. Azkuek kasuren batean inguru honetarako ez bada ere, "kola...Var. Ola, Horrela, Gola". Irigoienek Berazkola adibidea jartzen du.

Lehenengo atalez, zera esan dezakegu, Markiña aldean badugula Xemein deitutako lekua, baita Erdi Aroko Semeno? pertsona izena ere. *Seme* 'hijo'-z pentsatzea zaila da, inplosiboan egon zitekeen sudurkaria galdu ez bada, hau da, *seme* + *en* + (*k*) + *ola*. Gainera, ez dugu bilatzen hau arrazoitzeko beste adibiderik.

Gereñu: "Sema...Semelari...Semeliturri...Semendia...Semendibidea...Semiturri"

Barrenengoa: "Semprevia..Semproriz..".

Bakarrik behin irakurritako Amaondo > Amondo-k egin lezake indar pixka bat familia erlazioaren alde, baina ez dut uste horrela denik..

Grafia ematen digu aukera, c grafema dela eta, bakarrik Azkuek aipatzen duen hau dugu: "Zemendi (B), noviembre, (?) (D.lat. semen). Baina ez dakigu zein puntutarako egokitu ahal zaio.

Bigarren atalean *ola* 'sel, cabaña, ferrería' adierak izan ditzakegu denboran zehar, nahiz eta logika aldetik lehenak bidezkoenak izan. Dena dela, ikus Semekosolo.

Azken urteetako aldakiak gehienbat grafia errekauntzak izan daitezke, zeren, batzuetan, n/m ez ziren ondo bereizten. "Semicola" konstatazioak bai erantzun ahal duela fonetika eboluzio bati, zeren *seme* 'hijo' + *en* (gen.)-k > *semien* egiten baitu. Dena den, aukera hori ez du ahalbiderik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					juntan" "Semekóla... Etxerre". Lekandazar II: "Semekóla un termino bastante grande, había unas campos muy llanas, dentro de una altura, es un termino muy bonito..es precioso..ahora está plantado de pinos...Semekóla está para Atxikiturri y Orueta, Etxerre...Iturrita ...hay un barranco por ahí...Exactamente, de Semekóla para allí hay un barranco..."
Semekóla	2014	Etxerre	Ahoz	"monte"	"Karúbi... Semekóla tienes un poco más arriba que es más plano"
SEMEKOLA-ONDO Semecolaondo ¹⁸²⁶		(Larrazabal)			86-13b
Semecolaondo	1877	"Rgtr.Prop."	20.4b	"finca"	
Semecolaondo	1940	U.A."Est.Cat."	4.6	"heredad"	
Semecolaondo	1952	U.A.Finc.Rust.	16.6	"pinos"	Birritan. "N.regato"
SEMEKOSOLO Semecosolo ¹⁸²⁷		(Larrazabal)			
Semecosolo	1941	U.A.UM.0712.3	1	"monte"	Idazmakinaz
SIARRETA		(Goienuri)			86-05a Ikus SEIARETXETA berbera dela ematen baita. Ikus 1932ko testigantza Seiaretzetan
SIERRA Sierra ¹⁸²⁸		(Olarte)			86-22a~ (Zubiaur)
Sierra	1894	U.A. Finc.Rúst.	107	"monte"	"Hechebarrena, Hechegoyena, Hecheaurre, Hechebarri, Sierra, Olavarrieta". Jabea Gardeagotxikoa dela agertzen bada ere, geroago bertako batek azaldu dit 300 m-ra dagoen Zubiaur auzuneko etxealdekoa dela, 1952an bertan bizi izan zenaren arabera.
SIMOAKOA Simoacoa ¹⁸²⁹		(Larrazabal)*			*86-13b
Simoacoa	1802	"Lib.Hip."	333	"ca."	"D. de Lecanda el de Simoaco". 333b-an "c. y c. titulada Simoacoa "Q. de Larrazabal"
Simacoa	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"Las dos de Simacoa"
Simasco	1819	"Diezm."	1	"casa/s"	
Simaocoa	1821	"Lib.Baut."	18	"casa/s"	"las de Simaocoa de Larrazabal"
Simaco	1876	"Estadística"	11	"termino"	Birritan.
Simaco	1894	U.A. Finc.Rúst.	17	"heredad"	"monte" bezala ere bai. Bokalak <i>i a o</i> argi.
Simocoa	1894	U.A. Finc.Rúst.	153	"heredad"	Ikus "Simaco". Hemen artikuluekin eta, gainera, bigarrena <i>o</i> , <i>a</i> -ren ordeztu.
Simaco	1924	U.A.Cat.1900	6.11	"heredad"	
Simacoa	1926	U.A."Est.Cat."	7.16	"monte"	
Simacoa	1940	U.A."Est.Cat."	24.48	"heredad"	
Simaco	1952	U.A.Finc.Rust.	16.8	"cereales"	16.9an ere bai.
Simacoa	1952	U.A.Finc.Rust.	20.2	"cereales"	Hiru lursail izen berekin. Bakoitzaren erabilera:

¹⁸²⁶ Semekola + ondo 'junto a , cerca de' : ' junto a Semekola'

¹⁸²⁷ Oso beranduko konstatazioa dugu hau, baina ondo egongo balitz, Seme + ko (tok.gen.) aukerak aldatuko zituen Semekolarekin aurkeztutako ahalbideak, zeren toki bati erantzungo zion, tarteko -la- galdu ez badu. Tinkoago duguna behintzat, solo 'heredad' da.

¹⁸²⁸ Gurean honetan bakarrik agertzen bada, Gereñuk aipatzen du "Sierra, topónimo muy numeroso en montes".

¹⁸²⁹ Mitxelenarengan, Gereñurengan eta Barrenengoarengan ez dugu aurkitzen antzekorik, hasieran ez s-ez, ez eta z-az letrekin.

Oro har, etxeak izendatzeko *-koa*-ren bitartez osatutako toponimoa dugu, bertan azaltzen denez: "casa y casería titulada Simoacoa".

Lehenengo atalean nolabaiteko zalantza dugu, zeren, nahiz eta kasu bietan *a* gertatu, *oa* edo *ao* talde bokalikoa baititugu.. Beraz, nahiko zaila dugu jatorria aztertzea. Simaocoa-k *sima*ur 'abono, estiercol' ekartzen digu gogora. Adiera Azkurerengandik hartu badut, lehendik entzuna nuen ere. Dena dela, hemen *satsa*, *sastegi* entzuten dira. Toponimo gisa oso arrunta ez bada, tokizko atzizkia baitu, Simona andre izenak>Simoa eragin lezake, baina oso zaila da.

Simaocoa, aldiz, hibrido bat izan daiteke, Sima (lezea)+ ao 'boca' , baina ez dugu ziurtasun handirik.

Argi dagoen bakarra fonetika aldetikoa, hau da, artikularen galera eta talde bokalikoen murrizketa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Simuaco Simoáko	1956 2003	U.A.Amil. Ostenko	16.22 Ahoz	"heredad" "pieza"	"Clase de cultivo: Cultivo, jaro, monte calvo". "Aldapa, Posueta, Simacoa, Simacoa, Simacoa, Bide, Tostalarrien, Bidecruceta, Coba, Irregorri". Zalantzazkoa. Dena dela, bat dator 1802koekin. "Delante de casa, en escrituras pone Goiasko y Simoáko y nosotros le llamamos Etxaurre"
SOLAETA Solaeta ¹⁸³⁰	1989	Gereñu	450	"monte"	Nire iritziz, hasierako s hori sobera dago, aspaldiko eskribauek zenbait kasutan o letraren aurrean jarritako adornoa dateke, beraz, "Olaeta" izango litzateke.
SOLAETXE Solaheche ¹⁸³¹	1740	(Larrazabal) U.A.06010210.4	10	"casa/s"	86-13~ "casa llamada de Solaheche que era de Domingo"

¹⁸³⁰ Solo 'heredad' + eta (atz.pl.): 'lugar de heredades' litzateke. Baina kontutan izan behar dugu *-eta* atzizkiaren pluraltasunari buruz, askotan aipatu dudana.

Dakigunez, lehenengo ataleko bigarren bokala, *a* bihurtzen zaigu elkarketetan sartzerakoran, *sola* eginez.

Toponimo hau behin bakarrik agertzen zaigunez, gogoratu dit XVI. mendean, elizako liburu batean behintzat, o bokalaren aurrean nolabaiteko adorno bat egiten zuten, bokal hori luzatuz. Luzapen horrek s bat ematen zuen, baina aipatu denez, bitxigarri bat baino ez zen, bertako idazkariarekin elkar ikusi genuenez. Eskuin aldean jartzen dudanez, Olaeta bera izan daiteke.

Dena dela, geratu zait geroko zalantza bat, ia adorno hori s-tzat hartu bada, geroko horrela geratuz. Gereñuk aipatzen dituen Solariaga (Azua) eta Solarieta (Munguia) toponimoek, Laudion dagoen Olariaga, eta inguru hauetan deitura eta toponimo gisa dagoen Olarieta ekartzen dizkirate burura. Baita Olabarriaeta eta Solabarriaeta ere, nahiz eta biak posible izan.

Mitxelenak Soroeta (Sorhuette) aipatzen du, baita Gereñu: "Solaetas.." eta "Soloeta" (bi tokitan).

Barrenengoarengan Solarea aurkitzen dut, baita sarriago agertzen den El Solar. Nire iritziz, biak gauza bera.

Gereñuk Solaeta, Solaetas aipatzeaz gain, "Solarea, caserío de Aramayona, términos de Nanclares de Gamboa y Orenin"

Tentigantza hauekin zera aipatu nahi izan dut, nahiz eta Soloeta-ren gardentasuna osoa izan, kontutan izan dezagun antzekotasun aldetik jatorri desberdineko den Solarea.

Lehendik ere aipatu izango dut Sodupen dagoen "Las Barrietas" toponimoa, izan ere, "Olabarriaeta"-tik dator. Eraikuntza, baserri antza du, bidea eta ibai artean dagoena.

¹⁸³¹ Solo 'heredad' + *etxe* 'casa' : 'casa de la heredad' Ikus "Soloetxea" forma aldetik berbera baita. Soloetxe edo Soroetxe egundaino ikusi ez badut ere, Bilbon badago "Solokoetxe" deitutako tokia edo kalea.

Toponimo hau nahiko kontutan izatekoa da, nire ustez, zeren nahiko zaharra izateaz gain, argi geratzen da etxe 'casa' bigarren atalean duela. Gainera, bertan argi azaltzen da " **casa** llamada de Solaheche que era de...".

Baina aurkezten zaigun arazoa zera da, ia oraingo honek geroko Solatxa > Solatxe > Solatxi egin lezakeen. Ikus dezagun:

a) Solaetxe > Solache gerta daiteke (ae > a kasuren batean), beste aldetik Solatxe > Solatxi fonetikoki posible da ere, etxe- > etxi gertatzen den moduan zitzukari afrikatuaren eraginez, hemen asko gertatzen ez bada ere.

b.1 Solatxa (solo + txa? dim.) > Solatxe gertatzea deklinabidearen eraginez oso arrunta da.

b.2 Solatxu > Solatxi ere gertatzen da Ondorioetan ikus dezakegunez. Ahaztu gabe, Unzabetxi-k Unzabetxe eragin duela.

Ikusten dugunez, hainbat bidetik edo jatorri desberdinetik ondorio berbera heldu daiteke, baina, gure ustez, bereiztu behar Solaetxetik datorrena, hau da, Solatxe eta agian Solatxi, eta beste aldetik diminutiboa dutenak, Solatxu, adibidez, Solatxa izan zitekeen azkenetarioak, nahiz eta kokaeragatik Solatxi, Solatxe bera izatearen aukera asko izan.

Orozko aldean txu eta txa diminutibo biak ditugu. Lehena orokorragoa dela, bigarrena, aldiz, neurri batean pertsona altxeraz txikia dela adierazten da.

Gereñuk Solache, Solacheta aipatzen ditu. Baita Solacha, 1742 eta Solachi ere.

Barrenengoak zera aipatzen digu:

"Solatxa.- Ok.- Var. de Solatxu.

Solatxi-Amu/Ok.- Var. de Solatxia.- Var. de Solatxu (Ok.).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					de Larrazabal". Geroko "Solatxi"?
SOLAGASAN Solagasan ¹⁸³²	1791	(Olarte) "Lib.Hip."	265	"termino"	
SOLAGOIEN Solagoien ¹⁸³³ Solagoyan	1790 1805	(Olarte) "Lib.Hip." U.A.06010250.3	251b 25b	"termino" "heredad"	86-22a~ Gardea-Zabala.
SOLAGUTXI Solaguchi(Iñarr.) ¹⁸³⁴	1926	(Goienuri) U.A."Est.Cat."	22.17	"monte"	86-06a "Solaguchi de Iñarrondo". Bigarren o>a. Ikus Sologitxi.
SOLARES Solares ¹⁸³⁵	1941	(Larrazabal) U.A.UM.0712.3	1	"monte"	86-13~ "Jaro-Cucullu, Argomal, Solares, Azuleta...". Idazmakina, baina ez dago guztiz argi. Dena dela, top.?
SOLARRETA Solarreta ¹⁸³⁶	1730	(Larrazabal) U.A.06010206.1	6	"egido"	86-21~ "egido común", "Iragorri, Inbentola, Guezala.."
SOLATXA Solatxa ¹⁸³⁷ Solátxa, la	1994 2003	(Larrazabal-Bekoetxe)* Bekoetxe Bekoetxe II	Ahoz. Ahoz	"pieza" "pieza"	*86-13b, Kat. 643. zk. Hau Rebisekoa da. Beste bat ematen du Patxalau aldean egon litekeela. "pieza de casa..la Solatxa era pequeña". Bekoetxe II.ak eta Kastañiza Goiko II.ak ere bai. "Biondéta, la Solátxa también... ¿Dónde está esa? Ahí en la orilla de la carretera...es una piecita pequeña... ¿Hay alguna pieza por aquí que tengan más o menos ese nombre por la parte de Kastínza o así? La Solátxa no creo, no... De la Solátxa no se más que esa piecica nuestra". Kastañiza II: "Solobárri queda allá ¿Ésta es de los Arregis?... la Solátxa, si esta zona queda por ahí". Ostenko: "la Solátxa está más debajo de Rébis en la carretera hacia Llodio" Solátxa, la
Solatxa, la	2014	Bekoetxe II	Ahoz	"pieza"	"Está en la orilla de la carretera ahí."

Solatxia.- Amu.- Var.- Solatxi.- Et.: 'La casa de la heredad'

Solatxo-Zua.- Var.: Solatxu.- Et.: 'Heredad pequeña, pieza chiquita'

Solatxu.- Ok./ Zua.- Var. de Solatxo.."

Beraz, bigarren atalean ikus daitekeenez, azaltzen dira lehengo aukera biak, edo etxe 'casa' dugu, edo 'txu' diminutiboa.

¹⁸³² Solo 'heredad' Bigarren atala ez dago batere argi, hipotesi mailan agian: *gatz* 'díficil' + *a* (art.) + *n* (inesiboa)

Solo konposizioan sartzetakoan sola- dugu.

Gereñu: "Solagacho, 1729"

¹⁸³³ Solo 'heredad' + goi 'arriba' + en (superl.): 'lo más alto de la heredad, la parte de arriba de la heredad'

Ikus Ondorietan *goien*. Gure toponimoetan goien-ek superlatibozko balioa du, baina Orozkon goien eta goian entzun ditut, lehena gehiago. Kasuren batean superlatibo barik, inexistiboa izan dezakegu.

¹⁸³⁴ Solo 'heredad' + goiti 'de arriba'.

Ikus goiti > gotxi > (gutxi > gitxi), goti > guti 'de arriba'

¹⁸³⁵ Nire ustez, toponimo honek 'heredades' zentzua du, hau da, 'solar' hitzaren plurala.

Gaztelaniaz etxe bat eraikitzeo erabiltzen den lur arloari deitzen zaio 'solar'.

¹⁸³⁶ Garaia kontutan izanik, ez dut uste 'solar' izango dugunik, nahiz eta dardarkerien arteko zalantzak sarritan agertu. Gereñuk "Solareta 1702" eta "Solarreta" aipatzen ditu. Ikus Solaeta.

Argi duguna *eta* atzizkia da. Agian solo 'heredad' izateaz gain, erre 'quemado' izan genezake. Mitxelenak aipatzen du "Hecharreta"

¹⁸³⁷ Ikus Solaetxe. Dena dela, Solatxu-ren parekoa da, hau da *soro* 'heredad' + *txa* (dim.), *soro txiki* bat baita.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
SOLATXA		(Larrazabal-Kastañiza)*			Kat. 553. zk., *86-13b [Hots, Solatxa hau, eta ondoko Solatxe (ikus 1894koa) eta Solatxi (ikus 1940koa eta 1956koa) leku bera dela ematen du] Kastañizako Felisari entzunda. Goirizabalenakoak, inongo zalantzarik gabe, bere arreba (Felisa) bizi izan zen tokiko landa bati "La Solátxa" esaten dio, horrela esaten baitzioten, etxeen azpian Aransolo troka aldetik hemengo aldean.
Solátxa, la	2003	Ostenko	Ahoz	"pieza"	
SOLATXE		(Larrazabal)			86-13b (Ikus Solatxa)
Solache ¹⁸³⁸	1877	"Rgtro.Prop."	20.1b	"finca"	
Solache	1894	U.A. Finc.Rúst.	214b	"heredad"	Azkenengo bokalarekin <i>i/e</i> den zalantza dugu, baina puntua falta zaionez, gehienetan jartzen dutela, e-tzat hartuko dugu. Kastañiza aldean dagoela dirudi. "Pagasolo, Solache (N. Camino S. Ibarra...)", Ugescu, Irigorri, Inusquiza, Espide..." aipatzen da.
Solache	1932	U.A."Est.Cat."	27.30	"heredad"	"N. Camino Servidumbre".
SOLATXI		(Larrazabal)			86-13b (Ikus Solatxa)
Solachi ¹⁸³⁹	1926	U.A."Est.Cat."	22.10	"heredad"	Larrazabaleko toponimoen artean.Kastañiza aldean.
Solachi	1940	U.A."Est.Cat."	4.15	"heredad"	Hots, hau da 1894an "Solache" moduan agertzen zen bera. "Pagasolo, Solachi, Uruscun, Irigorri, Inusquiza, Espide..." agertzen da. Mugak: "N. Camino vezinal. S. J. Ibarra". Hauek ere 1894ko "Solatxe"k zituenak dira.
Solachi	1952	U.A.Finc.Rust.	22.22	"campa"	"Salachi" ere bai bertan. 22.38an ere bai.
Solachi	1956	U.A.Amil.	22.44	"prado"	Kastañizan aldean.Oso argi. "Castañiza, Castañiza, Pagasolo, Pagasolo, Pagasolo, Solachi, Uguscun, Irigorri, Inusquiza, Espide..." aipatzen da.
SOLATXU		(Goienuri-Ibarra)*			Kat. 341b. zk., *86-06c
Solátxu	2014	Solatxu	Ahoz	"casa"	Berez soroaren izena da, bertan etxeberri bat, txalet bat, egin dutela.
SOLATXU		(Goienuri-Isusi)			86-06a~
Solachu ¹⁸⁴⁰	1791	U.A06010234.18	8	"heredad"	"varrio de Isusi"
Solachu	1894	U.A. Finc.Rúst.	4d	"heredad"	"S.E.O.Arroyo". Inñarrondotik hurbil ematen du.
SOLAUN		(Gardea-Presako)*			Kat. 840 A, *86-14c
Solaun ¹⁸⁴¹	1986	"Map.Top."	1	"cio."	Mapa toponimiko honetan, F-1eko betiko Solaun aparte, D-2 bide ondoan dagoen baserriari ere deitzen zaio berdin.
Solaun-Gardea	1994	Solaun-Gardea	Ahoz.	"cio."	"Solaun" jartzen du plakan, baina ez da betiko Solaun, Gardean dagoena baizik, deituratik etor daiteke. Horrela ere aipatu zidaten bertan bizi izan direnak(familiakoak dira)
Solaún	2003	Presako	Ahoz	"cio".	"...la siguiente pone Solaún, pero creo que era el apellido del dueño. [“Eso te iba a decir, porque a mi me suena que...Ahí no le habéis llamado

¹⁸³⁸ Ikus Solaetxe, zeren hau Solaetxetik nahiz Solatxa-tik etor daiteke deklinazioa dela eta, agian Solatxa > Solatxe > Solatxi. Dena dela, *-txi* diminutiboa noizbait *-txu* diminutibotik omen dator.

Kokapena aldetik eta ondoko soroengatik Solatxa, Solatxe (ikus 1894koa) eta Solatxi (ikus 1940koa eta 1956koa) Kastañiza aldetik egon daitekeen leku bera dela ematen du.

¹⁸³⁹ Solatxi hau, Solatxuren parekoa da (ikus *-txi* atzizkia), hots, *solo* 'heredad' + *txu* 'pequeña'. Antza denez, kronologia eta lekuraketa begiratzuz gero, Solatxe bera da. Beraz, Solaetxe (Ikus) > Solatxe > Solatxi genuke.

Deitura gisa, Solatxi Zeberio aldean dugu, bertan toponimoa ere badago.

Kasuren batean Etxe- 'casa'-k elkarketetan, *txi-* egin digu.(Etxebarria >Txibarria uste dut izan zela kasua.

¹⁸⁴⁰ *Solo* 'heredad' + *txu* (dim.): ' heredad pequeña'.

¹⁸⁴¹ Baserri honi jarri zaion izena jabearen deiturarena da, zeren historikoki Solaun askoz gorago dagoen tokia da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Presako	2003	Ameztuiko	Ahoz	"cio".	Solaun vosotros no?" (kakotzen artekoa berari esandakoa a)] Nunca!, Se que Solaun era el propietario!". "Has comentado que la casa de Goio, la de Mila la habéis llamado siempre –honaino galdera- ¡Como la fuente Presáko!, ¿Tanto esa como la de detrás? Tanto esa como la de detrás, que es nueva, la que había caserío..."
Soláun de Gárdea	2014	Presako-F. Bengoa	Ahoz	"cio."	
SOLAUN Solaún	2014	(Izardui)* Oruetagoikoa	Ahoz	"pieza"	Kat. 1034. zk. "Desde Solaún... "
SOLAUNALDE Solaunalde ¹⁸⁴² Solaunalde Solaumbe	1894 1902 1926	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst. U.A.Est.Mun. U.A."Est.Cat."	142 463 20.9	"monte" "finca" "monte"	86-21a "Gardea (cuadrilla Solaumbe)". Ez da <i>r, m</i> baizik, baina ematen du Solaumbe izan daitekeela, Aranguren ondoren aipatzen baita. Dena dela, argi ematen du Solaumbe jartzen duela, eta aipatzen ditu lau lursailak herrian zehar banaturik daude.
SOLAUNBEKOA Solaun de habago Solaun de abajo	1771 1793	(Larrazabal) "Lib.Hip." U.A06010234.25	15b 0	"ca. y cia." "c. y c."	86-21a 80b-an "Solaun de Abajo" Batzuetan leku berberari zuzenduz "Solaun" bezala aipatzen da. 1an eta 21ean. "Solaun becoa". Lehen aipatzen zen forma erdalduna, orain euskalduna.
Solaunbecoa ¹⁸⁴³ Solaun Bajo	1793 1894	U.A06010234.25 U.A.Finc.Urb.	19 19	"c. y c." "ca. y cio."	
SOLAUNGOIKOA Solaun arriba	1940	(Larrazabal) U.A."Est.Cat."	6.6	"heredad"	86-21a "E. Camino a Undio".Bertan " "Fuente Solaun"
SOLAUNE Solaune ^{*1844}	1550	(Larrazabal)* "Lib.Baut."	10b	"apellido"	*86-21a (Eremu nahiko handia hartzen du, lehen bi baserri zeudela) "d. de solaune". 30ean ere bai. Sarriago

¹⁸⁴² Solaun + alde' lado, costado,parte...' : 'en lado, parte de Solaun'

¹⁸⁴³ Ikusten denez, bertan agertzen zaigu bigarren atala euskaraz eta gaztelaniaz : "Solaun de abajo, Solaunbecoa"

¹⁸⁴⁴ Laudion hain konstatatua dagoen tokia (Solaun), baita bertako deitura gisa ere, forma zaharrenean "Solaune" bezala agertzen zaigu. Egun bai tokia eta bai deitura Solaun formarekin baino ez da agertzen. Badago ere Solaguren deitura, baina ez dakit bertakoa den eta ia lotu daitekeen.

Lehenago atalean solo 'heredad'-ek zalantzarik eskaintzen ez badu, bigarren atala sakonago aztertu beharko dugu. Dena dela, Ondorioetan ikus *guren* "límite superior". Beraz, Solaguren > Solaguen > Solaun dugu. Gure lehenengo konstatazioetan artikulua zaharra gordetzen duela a > e.

Irigoienek aipatzen zigun Aulestin "Solaguren" deitutako lekuari bertakoen Solaun deitzen diotela. Helbideetan "Solaguren" idazten dute.

Mitxelenak solo duten toponimoek aipatzerakoan, besteak beste, Solaguren (Sologuren), Solarte, Solaun,... aipatzen ditu. Geroago hauxe esaten digu:

"**une** 'espacio, trecho', var. de gune. Muy empleado como sufijo, aparece en apellidos en la forma -un y probablemente -ue (de -une):Ataun, Biurrun,..**Solaun**, etc.; Arrue, Unanue, Unzue.. Me parece preferible pensar que en Atano/Ataun, Echano/Echaun, ..Solano/Solaun...hay dos sufijos distintos, en vez de formas distintas de una misma terminación. Une interviene al parecer en la formación de sufijos compuestos: Iurzun, Ouarzun, cf. Donibane Lohitzune.."

Mitxelena (F.H.V. 5.5) "La monoptongación no es general...cuando se ha perdido una consonante en la inicial del segundo elemento: *anderauren* 'dameiselle' (Oih. Prov. 473) *andrauren* 'mujer principal' (RS) de...-*guren*."

Azkue: "une (AN, B, G): 1º espacio, trecho...2º BN, ñe (S), rincón..".

Gereñu: "Solaguen (...Maestu) , Solaguena, Solaguren,..Solaun (Llodio), ...Sologuen (Maestu)...Sologuena...Sologuren, Sologurena..". Testigantza hau ikusterakoan burura etortzen zait, guren eta guen arteko egon daitekeen erlazioa. Mitxelenak diosku: " guren 'límite, linde: ...Ibarguren...En cuanto a la terminación -guen parece proceder más bien de go(i)en que de -guren..también Buena. La crónica Ibargüen-Cachopin escribe Ibargoyen, al menos al transcribir...el ap. que aparece generalmente como Ibarguen, incluso en el texto vasco de los Refr. y Sentencias."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Solaun*	1582	"Lib.Baut."	70b	"apellido"	"Solaune", "Solaun" baino. Kop. "Solaune" ere bai. 1614an (U.A.) "P. de Solaune" ere bai.
Solaun	1726	U.A.030503.3	7	"c. y c."	"c. de solaun". Kop. "Solaun" ere bai. 1592an, 151 orritan "ana de solaun"
Solaun	1773	"Lib.Hip."	80b	"ca. y cia."	Hortik gaurdaino dok. iturri guztietan horrelantxe.
Solaun	1894	U.A. Finc.Rúst.	18c	"monte"	Lehen "Solaun de Abajo"-z aipatuta.
Solaún	1902	U.A.Est.Mun.	44	"finca"	42an "heredad" ere bai.
					Azentua darama azkenengo bokalean, azentu ugariena azkenerekenkoa izanik kasu gehienetan: "Andéchaga"
Solaún	1902	U.A.Cat.1900	1.3	"ca. cio."	ó 2.28an ere bai.
Solaun	1926	U.A."Est.Cat."	20.4	"monte"	
Solaún	1940	U.A."Est.Cat."	4.3	"monte"	10.13an "Arroyo de Solaun"
Solaún	1952	U.A.Finc.Rúst.	17.8	"caserio"	
Solaun	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.4	"pago"	
Solaun	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Odiagakoek ere bai.
Solaún	2003	Presako, Solozar	Ahoz	"termino"	"...ahí hay Solaún, después de Isárdio". Isardio II: "En Solaún tambien había una casa que también se tiró... es el que -bere baserria-se va como para Solaún...en el mismo camino... Solaún...dos casas había, una había en el alto arriba y la otra abajo... De los Parapetos arriba, hacia Solaun hay unos Altos... abajo está Solaun y arriba". Isardio I: "sube encima Solaún...el Hayal de encima Solaún...luego un llanico, los Parapétos se le llamaba ...ese queda a la espalda enfrente Isardio arriba..."
Solaún	2005	Undiogoikoa	Ahoz	"termino"	"...Solaún ...(está donde el) traslúz de pinos...Jaró de Solaún...(beherago)"
SOLAUN-ERREKA		(Larrazabal)			
Solaunerreca ¹⁸⁴⁵	1730	U.A.06010206.1	1	"paraje"	86-21a "junto a Isardui". Birritan.Geroago ere bitan agertzen da.
Solaunaerreca	1730	U.A.06010206.1	5	"paraje"	e>a.
Solau Erreca	1894	U.A. Finc.Rúst.	117	"monte"	Falta zaio bukaerako n.
Solaún erreca	1902	U.A.Est.Mun.	200b	"finca"	
SOLAURBE		(Olarte)*			*86-22c
Solaurbe ¹⁸⁴⁶	1739	U.A.07010502.5	5b	"termino"	1758an "hacia Azuduy". 1779an "hacia el moxon de Pagazaundu". 1797an Arexalduagan?
Solaurve	1781	"Lib.Hip."	172	"termino"	240b-an "solaurbe". 258b-an "... q. de Olarte"
Solaurve	1783	U.A06010226.16	16b	"termino"	"lado que es también monte común titulado Urttezar"
Solaurbe	1894	U.A. Finc.Rúst.	195f	"monte"	209b-an Olarten?. Baietz dirudi. 1986an

Gure testigantzetan (Ikus Ibarguren), Ibarguren eta Ibarguren tartekatzen dira XVI. mendetik egundaino, gauza bera izanik. Bertan osos bidezkoa den fenomeno dugu, hau da, dardarkaria frikatuz gero jaustea.

Zerbait kasutan uste dut arrazoa duela Mitxelenak, esate baterako, Goena deiturak Orozkon Guena eragin du,Olagoenaga-k Olaguenaga egin duen bezala, baina ikertu dugun kasuan (Ibarguren), guen guren-etik dator.

Barrenengoak Sologuren aipatzen du hainbat lekutan, kasu batean Solaburen aipatzen duela.

Ez naiz ongo gogoratzen nori entzun nion guren hitzak 'principal' adierazten zuela, agian Irigoieni, zentzu hori lotu daiteke guen-ek duen zentzuarekin (goien), hots, gora egoteagatik nabarmenena dela. Ondorietan esan dudanez, guren 'límite superior' da.

Dena dela, zenbait aukera ditugu, batzuk besteekin erlazonaturik, eta seguraski jatorri berberatik etorriak.

¹⁸⁴⁵ Solaun + erreka 'arroyo': 'arroyo de Solaun'

¹⁸⁴⁶ Solo 'heredad' + aur 'delante' ?/ur 'próximo' ? + be 'parte inferior' .

Ez dakigu ia ur atalari ematen diogun zentzua zuzena izan daitekeen. Zailagoa litzateke uri-z pentsatzea, nahiz eta Gereñuk Solauri ere aipatu.

Mitxelenak Sorauren aipatzen du. Gereñuk Solarena..Solauri..

Barrenengoak bere aldetik "Solaube" (Menagarai) aipatzen du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Solaurbe	1906	U.A.Cat.1900	2.4	"monte"	Zenagortaganan.
Solaurbe	1926	U.A."Est.Cat."	12.3	"monte"	3.10ean ere bai.
Solaurbe	1940	U.A."Est.Cat."	10.21	"monte"	Saltarriaga baserriko jabegoa. 23.1ean "Solourbe" dirudi.
Solaurbe	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"monte"	13.31n ere bai. 27.43an ere bai, halaber, bertan "Solorbe" bera iruditzen delarik.
Solourbe	1956	U.A.Amil.	7.4	"monte"	17.4an eta 22.12an ere bai. 22.28an eta 22.29an "Solaurbe Olarte"
Solaurbe	1956	U.A.Amil.	22.54	"monte"	Idazmakina. "Solourbe". Hitzak elkarketan, o
Solaurbe	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.2	"pago"	lehenengo hitzaren bukaera gordetzen dela.
Solaurbe	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	49A.
Soláurbe	2003	Berrio	Ahoz	"monte"	"tirando a Olarte". Zabalekoak ere bai.
SOLAURBE-BARRENA ¹⁸⁴⁷		(Olarte)			"Soláurbe es arriba... Bidesabaléta también y Mugarri están practicamente juntos..., más arriba, llegas a Solaurbe"
Solaurbebarrena	1800	U.A.06010249.5	10b	"paraje"	86-22a
Solaurbebarrena	1802	"Lib.Hip."	334	"paraje"	"Solaurbe:barrena"
SOLAURI ¹⁸⁴⁸					
Solauri	1877	"Becer."	321	"cio."	1914an (Vera). 1979an (Gere.). 1965ean Otsoak aipatzen zuen:"establecimiento humano.época romanización", baina dirudi "Solaune" izan daitekeela dirudi, zeren ez da agertzen beste inon, eta gainera aspaldiko dok letrak ez dira hain ondo bereizten.
SOLLOA		(Goienuri)*			Kat., 1102. zk., *86-06c
Colloa*	1551	"Lib.Baut."	12	"apellido"	"m. de colloa". Kopian berbera "M. de Solloa". "Y. de Zolloa"eta 1579"Catalina de Sola" ere bai, baina kopian.
Çolloa*	1571	"Lib.Baut."	40b	"apellido"	"m. de çolloa". 1617an (U.A.) ere bai.
Solloa*	1574	"Lib.Baut."	49	"apellido"	"j. de solloa".
Solloa ¹⁸⁴⁹	1614	U.A.0107.1	48	"cia."	1790ean eta 1797an "caseria antigua". 1798an

¹⁸⁴⁷ Solaurbe + barren 'parte inferior' + a (art.): 'la parte (más) inferior de Solaurbe'

¹⁸⁴⁸ Toponimo hau ez dut beste inon aurkitu. Egile hauek bata besteengandik hartzen zituzten toponimoak, eta bata gaizki egonez gero, besteok horrela hartzen zuten. Grafia errakuntza izan daiteke, Solaun izanik.

¹⁸⁴⁹ Nire ustez, solo 'heredad' + a (art.) dugu kasu honetan, I >II urratsa geroago gertatu dela.

Nahiko zaila egiten zaigu erakustea horrelako bilakera kontutan izanik, *solo* atalak iraun duela forma honetan toponimo askotan, oraingoan eta bere ondorengoetan izan ezik. Hizkuntza mintzatuan ere badugu solo 'heredad' zentzuarekin Orozkon.

Gertatzen zaiguna zera da, nahiz eta askotan dokumentazio oso zaharra izan, adibidez, Nafarroako Herri Izendegian duguna, zenbait aldaketa gertatu direla ditugun testigantzetan. Hau da, aldaketen kronologia neurri batean kontrola dezakegu, zeren kasu askotan ditugun datuen aurretik emana da, behintzat hori susmatzen dugu. Gure jarrera beti kritikoa izan behar denez, hots, aldaketen legeak kontutan izanik arakatzea kasu batzuetan atal berdinarekin ematen diren bilakerak.

Adibide bat jarri arren, aipatutako Izendegian, lehenengo konstatazioetan Saverri, Exauierre ditugu, besteak beste, XI. mendean, baina errez ikusten denez, zenbait aldaketa izan dituzte bere jatorria den Etxeberri-tik. Aldaketa gehienak ematen dira hemen aztertzen ditugun toponimoetan ere. Beraz, zorrotasunaz ibili behar, sendotasun bat eman dezagun hipotesiei. Beste kasu bat aipatzearren, XI. mendean Uli ere agertzen zaigu, baita Uliberri, Yriberri ere, beraz, argi dago hauetan Uli aurretik Uri/Iri euskal testuinguruan dagoela (lehendik Ili-omen dago).

Diodanez, oraingo toponimoan, nahiz eta atal gisa gure toponimian oso zabalduta izan, albokari sapaikari gisa ez da arrunta, Beste kasutan, I eta II-ren arteko nolabaiteko zailantza izan arren.

Hurbileko toponimian ez dugu konstatazio gehiegirik, soloa-k albokari sapaikariarekin ager daitekenik. Argigarriena Larra koadrilako "Goicosollo 1894" dugu. Dena dela, kontutan izan behar denboran zehar I >II urratsak nahiz eta finkatu ez. Agian Gereñuk aipatzen duen Sollube (Araba). Baina honez gain, badago beste bat Bermio aldean. Hemendik hurbil ere Zollo herria dugu.

Dena den, jo dezagun Nafarroako Herri Izendegian lateralen arteko zailantza erakusten duten kasu batzuk begiratzera (gehienak XI.,XII. eta XIII. mendeetako testigantzak): Ali /Alli, Olacarizqueta/Oillaquarizqueta, Olo/Ollo, Alos,Aloz/Ailloz, Oloriz (hemen ez dago II-duna), Alin/Allin, Alo/Allo. Honekin ez dut esan nahi kasu guztiek betetzen dutela I>II urratsa, baizik eta horrelako joera bat dagoela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Zolloa	1726	U.A.030503.3	7b	"c. y c."	eta 1809an (Diezm.) "las de Solloa". 1833an (L.Baut.). 1877an (Bec.). 1914an (Vera). 1979an (Mapa toponimikoetan.) etab.
Zolloa	1771	"Lib.Hip."	36	"ca."	1727an, 1790ean, 1798an, 1772an (Conc.), 1770 "carrascal que llaman de Zolloa". 1796an "term.Garrastadui..caseria de Zolloa"
Solloa	1773	"Lib.Hip."	75	"ca. y cia."	"c. y demas perten. notorios en misma Q. en termino redondo. 72b-an, 190b-an eta 314b-an ere bai.
Sollua	1797	U.A.06010236.1	0	"cio."	Bertan Zolloa forma ere bai. 251n ere bai.
Sollo	1798	U.A.06010238.40	0	"cia."	oa>ua, baina honetan bakarrik.
Solloa	1894	U.A.Finc.Urb.	100	"ca. y cio."	Bertantxe "Zolloa" eta "Solloa".
Zolloa	1894	U.A.Finc.Urb.	140	"ca. y cio."	
Solloa	1894	U.A. Finc.Rúst.	22	"heredad"	139m-an "mon." bezala . 172b-an "en Solloa, que también llaman Basterzar"
Zolloa	1894	U.A. Finc.Rúst.	157	"heredad"	
Solloa	1902	U.A.Cat.1900	1.8	"ca. cio."	ó 4.9an "Jaro de Zolloa"
Zolloa	1902	U.A.Cat.1900	1.21	"ca. cio."	ó Grafia aldetik tinkotasun handia dago, baina orain Zolloa, lehen Solloa.4.8an ere bai.
Solloa	1926	U.A."Est.Cat."	20.31	"jaro"	
Zollos	1926	U.A.UM.0712.1	47	"monte"	Geroago idazmakina egindako zerrendan ere bai. Berdin "Pieza de Sollos"-ekin. Berbera 1940ko zerrenda "Solloa".
Solloa	1940	U.A."Est.Cat."	8.5	"heredad"	Idazmakina, bertan "Tras de Solloa" ere bai. 13.40an "Pieza de Solloa". 23.1ean "Sallaurre"?
Zolloa	1940	U.A."Est.Cat."	13.40	"monte"	24.45ean eta 22.46an idazmakina. 27.16an "S. Casa Barro"
Zolloa	1952	U.A.Finc.Rust.	1.10	"heredad"	9.9an, 16.4an, 22.28an eta 22.29an ere bai.
Solloa	1952	U.A.Finc.Rust.	9.9	"heredad"	Birritan. Idazmakina."Tras solloa" ere bai. Zerrenda berean s eta z hasieran: "Echebar-, Solloa, Solloa, Trasllo-, Zolloa, Iñarrondo, Lusurbey-, Solloa, Ichaucue-, Urruchu, Iñarrondo, Querecho-, Jarto, Erderico, Iturrich-, San Juan, Mendieta, Acacasolo". 21.1ean ere bai.
Zollo	1956	U.A.Amil.	1.8	"monte"	Bukaeran s bat dagoela dirudi. "S. Casa de Barro"
Solloa	1956	U.A.Amil.	12.39	"monte"	"Zolloa" eta "Tras solloa" ere bai: "Echebarrena, Solloa, Solloa, Tras Solloa, Zolloa, Iñarrondo, Luzubylanda, Zolloa, Ichaucuet, Urruchu, Iñarrondo, Querechondo, Jarto, Erderico, Iturrichu, San Juan, Mendieta, Acacasolo"
Zolloa	1956	U.A.Amil.	16.12	"heredad"	"Jaro de Zolloa" ere bai.
Zulloba	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.3	"pago"	Solloa beharrean, askotan. "Caselle" eta "Casa Barr-" artean aipaturik. Denek 25ean.
Zoiloa	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Solloa	1994	Luxa	Ahoz.	"cio."	
Solloba	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	"Nosotros Solloa, pero Kasabarro suele decir Solloba". Altamirakoak "Solloba lo que más en casa, Solloa también"
Sollóa	2003	Lusurbeilanda II	Ahoz.	"cio."	Solloakoak eta Lamuzakoak "Sollóa" esaten dute.

Hau ikusirik uste dut, indarra hartzen duela hasieran aurkeztutako aukera. Izendegi honez gain, 1025eko Kukullako Done Milangako zerrendetan nolabaiteko tinkotasuna gorde arren, badugu I/II-aren arteko zalantzaren datu batzuk: Betellogaha (egungo Betolaza), Betellua (Nafarroa aldean egun Betelu), Ollarizu...

Honen ondoren, bakarrik geratzen zaigu ikertzea artikuluekin gertatzen diren aldakuntzak.

Gehienetan ez du izaten aldaketa handirik, baina badago XVIII. menderako oa>ua urratsa. Bitxiagoa egiten zaigu o+a-k eragiten duen oba. Honetaz Azkuek aipatu zuen Orozkorako astoba (astoa) eta antzekorik, nik, Orozkon egon nintzen bitartean ez nuen horrelakorik entzun, nahiz eta zaharrenei galdetu. Dena dela, fenomeno fonetiko horren frogaren hemen dugu.

Bi kasutan artikulurik gabe agertzen zaigu, Zollo herriaren izena bezala. Grafemak ikusten dugunez, aldatu egiten dira soinu bera adierazteko: c, s, z...

Kasu batean gaztelaniazko plurala hartzen duela dugu.

Lehen aipatu dut Sollube izena honen antzekoa izan daitekeela, be 'bajo, parte inferior' duela, baina agian artikulua hartzerakoan lehen bezala sortutako soinu izan zitekeen ere.

Bustitako forma beste toki batean [soxo] eman bide du, horrela gaur "Sojo, Sojoguti" dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Sollóba	2003	Beasko	Ahoz.	"cio."	Beasko: "Sollóba le llama Kasabárrro, pero nosotros Sollóa ...Se me hace raro siempre dice Solloba"
Sollóa	2014	Lusurbeilanda II	Ahoz.	"cio."	"Sollóba le llama Kasabárrro, pero nosotros Sollóa ...Se me hace raro siempre dice Solloba"
Sollóba	2014	Lusurbeilanda II	Ahoz.	"cio."	
SOLLOAGA		(Goienuri)			86-06c
Zolloaga ¹⁸⁵⁰	1849	"Lib.Baut."		"cio."	Gurasoak: "Urquijo-Larracoechea". Gero berberak errepikatzen dira 1854an "Zolloa" denean. Urtea?
Zolloaga	1877	"Rgtro.Prop."	27.1	"heredad"	"Zollo-aldea""Pueblo: Llodio"
Solloaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	169	viña	Lusurbeilanda baserriaren jabearen lursaila, Lusurbeilanda ondoren aipatuta, gainera, zehazten da:"Case de cultivo o aprovechamiento: Chacolí e inculto".
SOLLOALDEA		(Goienuri)			86-06c
Zolloaldea ¹⁸⁵¹	1877	"Rgtro.Prop."	27.1	"heredad"	"Zollo-aldea""Pueblo: Llodio"
Zolloaldea	1932	U.A."Est.Cat."	27.16	"heredad"	"Zollo-Aldea"
Zolloaldea	1956	U.A.Amil.	1.9	"heredad"	"Zollo-Aldea".Gure "Solloa" da. Apur bat lehenago "Oleta-Ondo"; ' Zolloa...S. Casa de Barro. E. Camino Carretil".
SOLLOAURRE		(Goienuri)			86-06c
Sollaurre ¹⁸⁵²	1952	U.A.Finc.Rust.	16.4	"campa"	Solloaurre>"Sollaurre" dirudi. Zolloa ere aipatzen da geroago. Bai horrela da. "Lusurbaila nda (bitan), Sollaurre..." Lusurbailanda baserriaren jabearen lursailak dira.
SOLLOONDO		(Goienuri)			86-06c
Zollondo ¹⁸⁵³	1894	U.A. Finc.Rúst.	242	"heredad"	
Zallondo	1940	U.A."Est.Cat."	12.2	"monte"	Lehenengo bokala a da. Gero aipatzen da "Iñarrondo Achorroch"
Zolloondo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.31	"pinos"	"Zollo-ondo" birritan. Idazmakinez Lusurbeilanda aldean.
Zolloondo	1956	U.A.Amil.	9.23	"pinar"	"Zollo-ondo". Birritan. Idazmakinez.
SOLOA		(Olate)			86-29b
Solóa ¹⁸⁵⁴ (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	138	"heredad"	Olateko toponimoen artean. Jabea Olateko baserri baten jabea da. "...Solóa (N. Camino...), Errequeta, Armurualde". Juandeegia baserriaren atzean dagoela dirudi.
SOLOANDIA		(Larrazabal-Goirizabalena)*			*86-13b
Soloandi (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	241	"heredad"	"Aldapa, Soloandi, Andicosolo, id, Troquea, Eche ostea, Eche ondo -E. Camino- 12,24 areas, Oquelurialde, Aranalde, id, Achondo". Goirizabalena baserrikoa.
Soloandie	1940	U.A."Est.Cat."	24.31	"heredad"	"Contigua casa, -S.camino, E. Casa y camino- 83,40areas, Soloandie, Indiosolo -N. Camino, S. Propio y Marquijana...-, Indiosolobarrena -N. Heredad Indiosolo, E. Terreno molino Goicoplaza...-, Troquera, Echoestea, Oquelurialde - Ría de Valincha , S. Caserio S. Juan-, Arrañoalde, Uchoondo -N. Ría de

¹⁸⁵⁰ Sollo(a)+aga (top.atz.): '(en el) lugar de Solloa'

¹⁸⁵¹ Solloa + alde 'lado, costado,...' + a (art.): 'la parte de Solloa'

¹⁸⁵² Solloa + aur'parte delantera' + a (art.): 'delante de Solloa' .

Pentsatzen dugu aurre izan daitekela bigarren atal hori.

¹⁸⁵³ Solloa + ondo 'junto a , cerca de' : ' junto a Solloa' .

Kronologia kontutan izanik bidezko dirudi pentsatzea Solloa artikuluaekin izan daitekela, ondoren murrizketa bat izanez.

¹⁸⁵⁴ Solo 'heredad' + a (art.): 'la heredad'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Solaundie	1952	U.A.Finc.Rust.	17.2	"heredad"	Valincha-... "Goirizabalena –antuzano-, id, Solaundie –N. E. O. Camino-, Judiosolo –N. Camino S. E. Propio y Marquijana", Judiosolobarrena –E. Molino Goico plaza-, Troquera- E. Propio y Marquijana-, Echeostea, Echeondoa –E-Camino-, Oqueluri-aldi , Oqueluri-alde, Ucho-ondo –Ria de Balincha-..."
Soloandia	1956	U.A.Amil.	9.25	"heredad"	Bigarren o ez dago ondo itxita. "Junto casa, Casa, Sol(o/e?)andia, Julio-solo –N. Camino Carretil-, Julio-solo –N. Idiondo-propio, E. Molino Goicoplaza-, Triguera, Eche-ostea, Queluri-alde, Arroño-alde, Acha-ondo".
Pieza Mayor	2003	Goirizabal	Ahoz	"pieza"	
SOLOANDIA		(Larrazabal-Kastañiza)*			Kat. 645. zk., *86-13b
Soloandie ¹⁸⁵⁵	1877	"Rgto.Prop."	20.3	"heredad"	Bukaera a>e.
Soloandi (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	249	"heredad"	Kastañizakoa dirudi, aurretik "Labeostecoa..." eta ostean Kastañizako lursail batzuk aipatzen direlako: "Aldacaso...Chiminchu..."
Soloandi(Kast.)	1926	U.A."Est.Cat."	16.16	"heredad"	Kastañizako "antuzano" eta gero aipaturik.
Soloandi	1940	U.A."Est.Cat."	1.8	"heredad"	"Larrazabal barrio)". "E. Estrada de Castañiza"
Soloandie	1940	U.A."Est.Cat."	13.44	"heredad"	24.31n ere bai.
Soloandia	1940	U.A."Est.Cat."	2.13	"heredad"	"Echepea" jartzen zuen idazmakina, gero eskuz azpian haxe. Honek ematen du Kastañiza Beko inguruan, nahiz eta .ezagunena Kastañiza Goikoan egon. Dena den, bat baino gehiago egon zitezkeen. 13.44an "Soloandie"
Soloandi(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"heredad"	Kastañiza aldean. Idazmakina
Soloandi	1956	U.A.Amil.	9.14	"heredad"	endaHasiera batean Olarten egon zitelakoan nengoen, zerrren hasieran "Lanpocao, Zabalealdea..." agertzen deleko, baina gero konturatu naiz Kastañizako jabea dela, eta ondoren "La Baostea" agertzen dela.
Soloandi	1994	Kast.Goik.	Ahoz.	"pieza"	"frente casa"
-	2003	Kast.Goik. II	Ahoz.	"pieza"	"Como era la mayor, la pieza mayor como era la más grande, pero en escrituras y así viene Soloándi "
Pieza Mayor	2003	Kast.Goik. II	Ahoz.	"pieza"	"Como era la mayor, la pieza mayor como era la más grande, pero en escrituras y así viene Soloándi "
Soloándi	2014	Kast.Goikoa	Ahoz.	"pieza"	
Pieza Mayor	2014	Kast.Goikoa	Ahoz.	"pieza"	"Pieza Mayor... y Aransólo"
SOLOARTE		(Olarte)			86-22b
Soloarte ¹⁸⁵⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	16	"monte"	Saltarriaga aldean. Zabale eta Erkizarekin loturik.
SOLOBARRENA		(Olarte)			86-29b
Solobarrena ¹⁸⁵⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	205p	"monte"	Aurretik "Olargochi" eta ostean "Alday" aipaturik. Mugarriek ere Olarte egoetaren alde jotzen omen dute.
Solabarrena	1926	U.A.UM.0712.1	41	"monte"	Geroago Idazmakina egindako zerrendan ere.
Solobarrena	1940	U.A."Est.Cat."	20.1	"heredad"	Olargotxi aldean: "Aldapeas, Bisquerra y

¹⁸⁵⁵ Solo 'heredad' + andi, aundi 'grande' + a (art.): 'la heredad grande'

Andi eta aundi uste dut entzun nituela Orozkon. Azkuek biak aipatzen ditu, lehena Euskalherri osoan zabaldurik bigarren batez ere Bizkaian eta Gipuzkoan. Bigarren formaren konstatazioan 1952ko toponimoan dugu.

Artikuluaren galera dugu, ez galera osoa geroago artikulua agertzen baita, eta baita honen urratsa a>e eginez ere, aurreko i bokalaren eraginez. Hau da herri mailan erabiltzen den modua.

¹⁸⁵⁶ Solo 'heredad' + arte 'espacio intermedio, entre' : 'entre la(s) heredad(es)'

Gereñu: "Soloartian, 1717, labrantío de Larrazcueta". Azken honetan inexistenteekin.

Arte ikustean forma aldetik ez genduke 'encina' aldetik baztertu behar, baina logika aldetik ez litzateke hain bidezkoa 'la encina de la heredad', zeren horrelako zuhaitzak ez daude normalki soroan. Gainera, bigarren atalean dauden arte-k gehienek (Atxarte, Errekaarte, Etxebitarte,) jarritakoaren alde jotzen dute, baita Gereñuk aipatutako toponimoa.

¹⁸⁵⁷ Solo 'heredad' + barren 'parte inferior' + a (art.): '(en) la parte más baja de la heredad'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Solobarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	Solobarri, Alday, Olastagachu, Solobarrena...". 27.73an ere "Aldapeas, Bisquerra y Solobarri, Alday, Olastagachu, Solobarrena..." Bekoetxe baserrikoa dirudi.
Solobarreña	1956	U.A.Amil.	12.42	"heredad"	Olarte Zalantzazkoa. Argi dago idatzirik.
SOLOBARRI		(Barbara)			Kat. 1221a. zk., *84-14a
Solobárrri	2003	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	"¿Dónde los sobrinos había otra huerta ¿Recuerdas?, Sí Solobárrri...Bilitério"
Solobárrri	2014	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	"...donde están las casitas de las sobrinas mías...Eso se llama Solo..., Biliterio, Bidibúru"
SOLOBARRI ¹⁸⁵⁸		(Basaurbe)			
Solobarri(Basaurbe)	1926	U.A."Est.Cat."	12.21	"monte"	"Cerca Solobarri Basaurbe"
,cerca					
Solobarri(Basaurbe)	1926	U.A."Est.Cat."	12.21	"heredad"	"Solobarri" azpian "Basaurbe" idatzita.
SOLOBARRI		(Bekoetxe.Lz.)			
Solovarri (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	35b	"monte"	Kat. 641. zk., Rebis 638. zk. (Bat zen, baina errepidea egin zutenean bekoa Bekoetxeri dagokio eta bestea Rebis-i)
Solobarri (LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	2.7	"heredad"	Bekoetxekoa dirudi.
Solobarri(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.12	"heredad"	Larrazabalen: "Chiminchu, Coba, Solanagosie...". Birritan. "Solo-" hitzaren eboluzioa orrialde berberan: "Solobarri"> Solanagosia"> "Salanagosia". Hau Bekoetxe baserrikoa da: "Solanagosia, Ortuburu...Coba...Solobarri, Aransolo, Pozueta, Cantera, Chiminchu".
Solobarri(Bekoetx	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"pieza"	"junto a la carretera". Lekandazarrekoak "encima Basabal". Barbarakoak ere bai.
Solobárrri	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"pieza"	"Rebisálde ...a orilla de la carretera está Solobárrri". Kastañiza II: "Solobárrri queda allá"
Solobárrri	2014	Kastañiza	Ahoz	"pieza"	
SOLOBARRI		(Dubiris)*			*86-05b ~
Solobarri(Dubiris	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	
Solobárrri	2003	Beasko	Ahoz	"termino"	"Solobárrri es Dúbiris"
SOLOBARRI		(Goienuri Andiko)			
Solobarri (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	127b	"heredad"	86-05d 1894ko "Solobarri" jabegoz, zabaleraz (10,42 areas), mugarriak -S. camino-, "N.O." (mugakide bera), ordena, etab. era bat dator 1952ko 22.40ko "Pieza nueva"rekin
Solabarri(GO) ¹⁸⁵⁹	1940	U.A."Est.Cat."	10.15	"monte"	"...Solaguichi, Goicosolo, Solobarri...". 63an "mon(te)." gisa: "Telleria, Solobarri..."
Solobarri(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"heredad"	Idazmakina. Bigarren o>a. "Sola-"izan arren, "monte" bezala aipatuta. Garai honetan galdu egin du bere gardentasuna.
Llobarri ¹⁸⁶⁰	1952	U.A.Finc.Rust.	22.34	"monte"	Goienuri aldean dirudi dagoela.
					Birritan aipatzen da. "O. Carrt.Oquendo": "Becosolo -N. Carret. Oquendo...(Andiko aldean?)-, Lamburu (Lariburu beste zerrenda berdin batean), Lesiaga (Elesiaga beste zerrenda berdin batean), Telleria(Tilleria beste zerrenda berdin batean) -E. Carret. Oquendo...-, Llobarri -O. Carret. Oquendo...-, Urribarri (Urribarri beste zerrenda berdin batean) -S. Carret. Oquendo...-, ...". Hots, hiru mugakideak bat datoz 1894ko 63 orriko Solobarriekin, Telleria ondoan ere agertzen dela.
Solobarri(GO)	1956	U.A.Amil.	12.31	"jaro"	22.21ean ere bai.

¹⁸⁵⁸ Solo 'heredad' + barri 'nueva' : 'heredad nueva' Larrazabaleko Solobarri toponimoan badago 'Nueva heredad' aldakia.

¹⁸⁵⁹ Berezia da bi atal hauekin ematen diren asimilazio prozesua, zeren *solo*-ren bigarren bokalaren asimilazioa oso bidezkoa denez, elkarketetan sartzekoaroen gertatzen da, honek ematen dio bidea lehengoaren asimilazioari, hau da, Solobarri > Solabarri > Salabarri. Lehengo urratsaren konstatazio ugari dugu Solobarri gehienetan, azken urratsarena, aldiz, batez ere Larrakoan. Oso kontutan hartzeko da bidea hau Santa Luzia aldeko Salabarri historikoa aztertzerakoan.

¹⁸⁶⁰ Bigarren atalean barri 'nuevo,-a' dugu, lehena zalantzan geratzen dela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
SOLOBARRI Solobarri (GO)	1894	(Goienuri Solloa) U.A. Finc.Rúst.	64	"heredad"	Solloa aurretik aipatuta
SOLOBARRI Solovarri	1793	(Isusi)* U.A06010234.24	1b	"manzanal "	*86-06a Isusi etxealdearen errentari buruzko dokumentua. 5b-an "solobarri". 1794an "solobarri" Larrabesolo ondoan.
Solobarri(Isusi)	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"debajo Gorritxidu". 1998an F. Usia: "Solobarri...incluido dentro del término Sautu".
SOLOBARRI		(Izardui)			*86-21a (Soro hau 1940an, 1952an eta 1956an "Aldapa" -jabego bera baita- moduan agertzen da, 1924an eta 1926an, aldiz, "Isardio" moduan. Orain aldiz -1956an- toki bera izendatzeko lau izen)
Solobarri(Isard.)	1956	U.A.Amil.	3.8	"heredad"	Soro bat aipatzeko lau izen: "Aldapea Recalde Marquilluzo y Solobarri" Izarduin.
Solobarri	1956	U.A.Amil.	22.24	"huerta"	Soro bat aipatzeko lau izen "Aldapea Recalde Marquilluzo y Solobarri", jabea bertakoa: "Alpadea, Recalde, Marquilluzo y Solobarri, Aurrecosolo, Landazar..." Izarduin.
SOLOBARRI Salovarri	1926	(Larra-Berrio) U.A."Est.Cat."	9.7	"heredad"	*86-14d "Echegaroste y Salovarri", baina "solo"izan beharko da. Leku bat izendatzeko izen bi.
Solobarri(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	10.6	"heredad"	Echegaroste y Solobarri". 24.4an idazmakina . Ikus "Salabarri" eta "Solabarri"
Solabarri(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	24.4	"heredad"	Idazmakina, Aranguti aldean. "Solobarri" top.gisa , gero "S. Heredad de Salabarri. O. Heredad de Solabarri". Hiru. modutan top.bera, idazmakina.
Salabarri(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	24.4	"heredad"	Idazmakina Aranguti aldean. "Solobarri" top. gisa, eta gero "S. Heredad de Salabarri.O. Heredad de Solabarri". Hiru modutan.
Solabarri(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.2	"heredad"	Echegaroste y Solabarri"
Salabarri(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	21.1	"heredad"	Berrio aldean. Solobarri-tik izan daiteke, baina logikoa Solobarri>Solabarri>Salabarri litzateke.
Solovarri(LA)	1956	U.A.Amil.	9.1	"heredad"	Larra-Berrio. "Echegaroste y Solovarri". Lehenengo hitza /n/n? 21.3. an ere bai.
Solabarri	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	35B. Basaurbe aldean.
Solabárrri	2003	Berrio	Ahoz	"huerta"	¿La que tienes ahí atrás? Eso Solabárrri".
SOLOBARRI Solavarri(Lek)	1926	(Lekanda)* U.A."Est.Cat."	22.8	"heredad"	Kat. 779. zk., *86-13b Bigarren o>a . Lekanda aldean.
Solovarri(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	10.28	"heredad"	"Lecandalde" aurretik aipatuta.
Salabarri(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.43	"heredad"	"Aldapa -N. La misma casa y camino vecinal, S. Arroyo de la casa...-, Echaurre -N. Castañal de la casa...-, Solobarri, Lecandalde, Mostacha, Cantera, Pagazacola, Arpillo, Echeburu, Achiquituri, Bisquerra, Goradiguste -N. riachuelo-..."
Solabárrri	2003	Lekandazar II	Ahoz	"pieza"	"Entre Arpillo y Lekanda, una campa que le llamamos Solabárrri, ahora le llamamos Pieza Nueva en castellano, pero se le ha llamado Solabárrri"
Pieza Nueva Solabárrri	2003 2014	Lekandazar II Lekandazar II	Ahoz Ahoz	"pieza" "pieza"	
SOLOBARRI		(Olarte)*			*86-29b (Agian hau eta Olartegotxikoa berbera izan daiteke. Mapa egiterakoan, deitu nionean azalpenengatik 86-29b-koa zirudien, baina 1994an Olartegotxin hartu nion eta Cuad. Top. 8an Olartegotxin ere agertzen da. Geroago ikusi dudanez, bi dira. Ikus Olartegotxi)
Solobarri (O)	1785	"Lib.Hip."	212	"heredad"	
Solabarri (O)	1790	"Lib.Hip."	252	"paraje"	
Solovarri (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	67b	"heredad"	Gardeagotxi eta Abasolo artean aipatuta. 227c-an Olarten ere bai.
Solobarri, debajo	1902	U.A.Cat.1900	2.9	"monte"	"Debajo de Solobarri", "O. arroyo de Olartegotxi"
Solobarri(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	20.1	"heredad"	"Aldapeas, Bisquerra y Solobarri". Hiru izen "heredad", soro bat izendatzeko. 27.73an dena berdin.
Solobarri(O)	1940	U.A."Est.Cat."	2.3	"heredad"	Idazmakina. "E.Arroyo"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Solabarri(O)	1940	U.A."Est.Cat."	2.3	"heredad"	Idazmakina <i>o>a</i> . Orralde berean berbera pauso hori eman gabe.27.25ean "Debajo Solabarri" "Olate"
Solabarri(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"monte"	21.3an ere bai.
Solabarri(O)	1956	U.A.Amil.	22.2	"heredad"	Hiru bider. Konposaketan <i>o>a</i> . Gero "Bajo Solabarri"ere bai.
Solobárrri	2003	Bekoetxe-Olate	Ahoz	"pieza"	"La piezas que están junto a los caseríos también todas se llaman por lo general la Aldápa...aquí también tenemos nosotros una, La Aldápa luego ya Biskerra, después Solobárrri... más abajo" (Ikus Solobarri Olatetogtxi) "... también tenemos ahí abajo una pieza, donde yo vivo abajo una pieza (llamada) Solobárrri... "
SOLOBARRI		(Olatetogtxia)*			*86-30a (Olatetoko bigarren Solobarri hau Olatetogtxi erreka igaro ondoren aurkitzen dugun bidegurutzean eskuinetara joz gero hantxe dugu) "de Olatetogtxi para allá...en la zona de Bekoetxe .."
Solobarri(Olatetogtxi)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	Lekuko honi galdetu nionean: "Las campos – sororen bat ere badago- que llevan de los de Laburu ¿Cómo se llaman?. Bera: "...la pieza no se ... la zona le llamabamos Sáutu". ¿No es Solobarri? "Solobárrri (está) junto a camino que va a Urkullutu...está planta(d)o de pinos... en el cruce de Sanagorta a Urkullutu a la derecha" ¿Para Talea? "Si antes de Talea"
Solobárrri	2005	Bekoetxe-Olate	Ahoz	"pieza"	
SOLOBARRI		(Oleta)*			Kat. 721/722 zk. *86-06d
Solobarri(Oleta)	1994	Altamira	Ahoz.	"termino"	"ladera derecha de Oleta"
Solobárrri	2003	Solloa	Ahoz	"pieza"	Oleta gainean ikusten den landa da-
Solobárrri	2004	Oleta	Ahoz	"pieza"	"Eso Solobárrri".
SOLOBARRI		(Orueta)*			Kat. 833. zk. *86-13b
Solovarri (LZ)	1894	U.A. Finc.Rúst.	182	"heredad"	Orueta aldean, gaurko Etxerre edo. 189an Orueta Goikoa.
Nueva heredad	1894	U.A. Finc.Rúst.	205b	"heredad"	Itzulpen kutsua, Solobarri-tik?, bai horrela dirudi, gainera, Oruetakoa ematen du.
Solobarri (LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	17.1	"heredad"	Zumelza aldean ematen zuen, baina Etxerre aldean izan daiteke, jabeagatik. "N. Regato".
Solovarri(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	5.4	"heredad"	"N. regato que baja de Arane".
Solovarri	1952	U.A. Finc, Rúst.	17.1	"heredad"	"Zumelza, Cañugana –N. Camino...- , Solovarri - N. Regato...-, Aldapa –N. S. Camino-, Rencada - N. Regato...-, Beldioerreca, Aramburu, Barrenqueta, Saltuzar, Recalde -S. Arroyo...-". 17.6an "Aldapa, Solobari, Beldio-Barrena..."
Solobarri(Orueta)	1994	Orueta	Ahoz.	"termino"	Gizona: "junto a la casa". "en Orueta, y en Bekotxe"
Solobárrri	2003	Orueta	Ahoz	"pieza"	"Etxisúru, Matxiposéta...Solobárrri". Etxe ondoan.
Solobárrri	2014	Orueta	Ahoz	"pieza"	
SOLOBARRIKO		(Goienuri)			
Solovarrico ¹⁸⁶¹	1877	"Rgtro.Prop."	20.3	"jaro"	
SOLOBARRIKO-SASIA		(Larrazabal)			86-13b (Zumeltza eta Etxerre artea dagoela ematen du kasu bietan)
Solobarricosasia ¹⁸⁶²	1798	U.A06010238.30	4b	"jaro"	"Solobarrico Sasia". "Sumelsagoicoa"-n.
Solobarricosasie	1926	U.A."Est.Cat."	2.5	"jaro"	"Solobarrico Sacie"
SOLOBARRI-ONDO ¹⁸⁶³		(Larrazabal)			86-13d

¹⁸⁶¹ Solo 'heredad' + barri 'nuevo' + ko (tok.atz.): ' (el/la) de la heredad nueva'

¹⁸⁶² Solo 'heredad' + barri 'nuevo' + ko (tok.atz.) + sasi 'jaro' + a (art.): ' el jaro de la heredad nueva'

Bertan azaltzen zaigu esanahia, zeren irakurtzen dugunez, 'jaro' bat da.

Bigarren konstatazioan dugu i bokaleren ondoren gertatzen den akomodazioa, i + a > i + e. la berrehun urteko denbora hortan ematen du gertatu dela urratsa baino ez dugu horrelarreko konstatazio sendorik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Solobarriondo(LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	17.2	"monte"	"Solobarri-ondo...N. Cmino carretil". Beldio aldean dirudi, baina Etxerre aldean izan daiteke Mugak ez datoz bat, Olartekoarekin.
Solobarriondo	1940	U.A."Est.Cat."	13.16	"monte"	"Aldapa, Estartagan, Solobarri, Solobarri-ondo, Beldio-barrena, Basgun, Iturrieta, Asqueta, Beldio-barrena, Aldapa..."
SOLOBARRI-ONDO		(Olarte)			
Solobarriondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	123	"monte"	86-30a "S. O. Arroyo" Olarteko jabeekin mugak dituela. Olartegotxi aurretik aipatuta.135b-an ere bai, Sautu aldean egon daiteke.
Solobarriondo(O)	1926	U.A."Est.Cat."	12.12	"monte"	("S. O. Arroyo", beste mugakide bat Olartekoa duela)
Solobarriondo	1940	U.A."Est.Cat."	3.4	"heredad"	Idazmakina "Solobarri-ondo", gero "Taleacopetea". 10.3an "Olartegochi, Sautu, Bogadaoste, Solobarriondo". 10.4an "S. O. Arroyo...", eta ondoren "Olartegochi...Sautu" aipaturik.
Solavarriondo	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"monte"	"El Manzanal, Sautu, Vogadaoste, Solovarriondo, Solovarriondo, Contiguo a Casa, Contiguo a Casa, Gurtibay, Aspigortaoste, Sautu..."
Solobarriondo	1956	U.A.Amil.	12.1	"heredad"	Idazmakina. "Asquigorta, Cuesta, Solobarriondo..." Olarte aldean.
Solavarriondo	1956	U.A.Amil.	12.28	"monte"	"Manzanal, Sautu, Vogadaoste, Solovarriondo, Solovarriondo, Aspigortaoste, Sautu...". Juandegia baserrikoa dirudi.
SOLOBIARTE		(Goienuri)*			Kat. 1079. zk., *61-62c
Solobiarte ¹⁸⁶⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	94b	"heredad"	Dubirizen. Gero "debajo del camino de Soliviarte".
Soliviarte	1926	U.A."Est.Cat."	4.1	"heredad"	Bietan oso argi bigarren bokala <i>i</i> dela . <i>o>i</i> asimilaioz?
Soloviarte	1926	U.A."Est.Cat."	4.6	"prado"	4.4koa eta aurretiko "Solobiarte" bera da. Beraz, argi dago asimilazioa. Olamendi ondoan aipaturik bietan.
Soloviarte	1940	U.A."Est.Cat."	3.7	"heredad"	3.8an eta 3.9an ere bai.
Solabiarte	1952	U.A.Finc.Rust.	9.3	"monte"	Birritan, <i>o>a</i> .Santa Luzia aldean.9.5ean birritan.
Solobiarte	1952	U.A.Finc.Rust.	9.4	"heredad"	Elkarketan sartu arren, <i>o>a</i> ez da gertatzen oraindik. Berbera zerrenda berdin baten Solabiarte bezala..
Solobiarte	1956	U.A.Amil.	9.4	"monte"	<i>o>a</i> .
Solabiarte	1956	U.A.Amil.	9.6	"monte"	"en Dubiris". Isusikoak ere bai. Cuad. Top. 8.an, III, 27 or. "Crucero de Solobiarte"
Solobiarte	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Solobiarte también... me suela por allí (Dubiris), no se situarle pero...".
Solobiarte	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Crucero de Solobiarte"
Solobiarte	2014	Dubiris baserria	Ahoz.	"monte"	"Crucero de Solobiarte"
SOLOBIGUN		(Golenuri)*			*86-06a
Sulubigun ¹⁸⁶⁵	1994	Beasko	Ahoz.	"pieza"	"pieza, arcilla, próxima a la casa"
Solobigun	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	"lindante pero hacia Llodio.."
Solobigun	2003	Isusi	Ahoz.	"termino"	"...Solobígún es la de estos y linda con la nuestra...". Beasko: ...¿En la laera esta? – Solobígún"

¹⁸⁶³ Solo 'heredad' + barri 'nueva' + ondo 'lado, cerca, junto a..' : 'junto a la heredad nueva'

¹⁸⁶⁴ Hemen arazo bat sortzen zaigu, nahiz eta lotura zuzena izan, ikusten ditugun bi aukeren artean. Alde batetik, *solo* 'heredad' + *bi* 'dos' + *arte* 'espacio intermedio, entre..' : 'entre las dos heredades' ala bigarren eta hirugarren atalean, *biarte* 'espacio intermedio' dugu. Zalentza zentzu zuzentasuna aldetik izan dezakegu, zeren praktika aldetik, leku berberatik etor daite, zeren *biarte*-tik, *bitarte* sortu liteke, hain ugari den t betegarria dela medio. Egungo *bitarte*-k 'espacio intermedio', bi zenbakia izan dezake barnean, zeren bidezko denez, erlazio bat eman dezan, bi elementu behar dira.

Emazteari galdetzen diot zer izan daitekeen Solobiarte, ea bi zenbakia susmatzen duen, eta berak: 'Entre las huertas' izan daitekela erantzuten dit.

Gereñu: "Solobico".

¹⁸⁶⁵ Konstatazio hauetan bokal itxien arteko asimilazioa ikusten da, Solobigun > Sulubigun, tartean *Solubigun egon zitekela.

Solo 'heredad' + bigun 'blanda'. Nire ustez, lurrari egiten zaiola erreferentzia.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
SOLOBURU		(Larrazabal)			86-21d
Soloburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	19b	"monte"	Ibagazuaga aldean. 86an ere bai.
Soloburu (LZ) ¹⁸⁶⁶	1926	U.A."Est.Cat."	1.1	"jaro"	Ibagazuaga baserrikoa. 9.23 ere bai.
Soloburu(O)	1940	U.A."Est.Cat."	2.4	"monte"	Idazmakina. Jabea Olarte koadrilakoa izanik – Goikoetxea- ematen zuen mendi hau Olarte aldean zegoela, baina Ibagazuaga aldean omen dago.
Solaburu(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.1	"heredad"	Eta "Soloburu"? bertan, baina bigarren bokala ez dago oso argi idatzirik azkenengo honetan. 48A.
Soloburu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.7	"pago"	
SOLOETXEA		(Goienuri)			86-06d
Solaeche (GO) ¹⁸⁶⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	172	"heredad"	Bitorika aldean. Jabea Bitorikakoa, gainera, "Vitorica"izeneko bi sororen artean, mugarrak bat datozela "honekin: "E. Riachuelo. O. Camino". Lehenengo hitzaren bigarren o>a elkarketan.
Soloechea	1901	U.A.Cat.1900	2.6	"heredad"	
SOLOGITXI		(Goienuri)*			Kat., 234 zk., 86-05b~
Solaguichi ¹⁸⁶⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	90e	"monte"	"N.Arroyo" Goienuriko toponimo batzuen ondoren. 127an Goienurin. 251b-an Goienuri o>a.
Salaguichi	1932	U.A."Est.Cat."	27.2	"jaro"	"S. E. O. arroyo que baja de Sta. Lucia"
Solaguichu	1932	U.A."Est.Cat."	27.40	"heredad"	Idazmakina. "S. con arroyo". 2.10ean "Salaquichu" idazmakina, baina q/g errakuntza Bietan bukaerako i>u.
Solaguichi	1940	U.A."Est.Cat."	2.11	"heredad"	Idazmakina. "S. Palanca". 21.1ean ere bai. 27.42 bitan.
Salaguichi	1952	U.A.Finc.Rust.	5.1	"monte"	"Saguichi" ere bai, bera delarik.
Solaguichi	1952	U.A.Finc.Rust.	1.6	"monte"	
Solaguchi	1952	U.A.Finc.Rust.	22.20	"monte"	Palanka aldean."Solaguichu" ere bai, bera delarik. "Sagastay –N. O. Arroyo, S. E. Camino-, Aldapa, Acharres, Solaguchi, Goicosolo, Pieza nueva, Bengoeche, Solaguichu, Pinu, Palanca". Andiko aldean ematen du.
Solaguichi	1956	U.A.Amil.	1.3	"monte"	"S. Arroyo Santa Lucia". 22.34an birritan.
Solagitxi	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"..oido..". Isusikoak "linda con arroyo para Palanca, de Arbide arriba a 80 mt."
Sologitxi	2014	Atxe	Ahoz.	"termino"	
Sologitxi	2014	Atxe	Ahoz.	"termino"	"Sologitxi esto, esto de aquí"
Solátxi	2014	Andiko I	Ahoz.	"termino"	
Soláitxi	2014	Andiko I	Ahoz.	"termino"	
SOLOGOGOR		(Larra)*			*86-14d (
Sologogor ¹⁸⁶⁹	1994	Aranguren	Ahoz.	"pieza"	" . laiek apurtu jakozan.(gizon bati)..". Lehenengo

¹⁸⁶⁶ Solo 'heredad' + buru 'parte superior, cabeza, cabecera...': 'parte de arriba de la heredad'

Sarritan ikusi dugunez, solo-k>sola egiten digu.

¹⁸⁶⁷ Hemen sartu badugu garai aldetiko konstatazio zaharragoa izateagatik, baina, berez, Soloetxea dugu, hau da, solo 'heredad' + etxe 'casa' + a (art.): 'la casa de la heredad'.

¹⁸⁶⁸ Solo 'heredad' + goiti '(de) arriba'.

Hasiera batean nahiko korapilotsu egin zitzaidan bigarren atala. Toponimo hau ikusteak Orozkoko dagoen Goirigitxi ekarri dit burura. Lehenengo atalean ez dago zalantzarik *solo* 'heredad', baina bukaerako *gitxi* horrek gogoeta batzuk sortarazten zitzaizkidan. ', baina ez dugu ziurtasun osoa horrelarrek adierarekin 'menor, pequeña..' bete daitekenik, zeren *goitia-k >gotxi* (Gardeagoitia >Gardeagotxi) eta *guti* (Arangoiti >Aranguti) eragin duenez, ez dakigu ia -gotxi-k> -gitxi asimilazioaz gertatu ahal bada. Gaztelaniazko 'menor' hitzak('Izagirre menor' eta antzekoak) bi zentzu nagusi ditu: 1) Txikitasuna adierazten duena. 2)Behin baino gehiagotan ikusi dugunez, aitzak eta semeak izen bera zutenean, 'el mayor en dias, el mayor' eta 'el menor en días, el menor' itsasten zitzaizen argigarri gisa.

Solo > sola urratsa askotan gertatzen da. "Solaguchi" konstatazioa "Solaguichi"-ren aurreko estadioa da.

Lehen ikusi eta aipatu dugunez, -goiti-k egin du zalantzarik gabe gotxi eta guti inguru hauetan.

Hau dena kontutan harturik, hasieran jarritako hipotesiak, hots, -gotxi> -gitxi asimilazioa, indarra hartzen du, tartean gutxi egon zitekeela. Beraz, genduke, nahiz eta gotxi >gutxi urratsaren konstataziorik izan ez, aldiz, badugu Arangoiti > Aranguti bidea ikusia.

¹⁸⁶⁹ Solo 'heredad' +gogor 'duro, dura' : 'heredad, pieza dura', hau da, lur gogorra duelako.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Sologógor	2003	Aranguren	Ahoz	"pieza"	baten ematen du "Sologorre" esan dutela, baina gero azalpenekin Sologogorre". "Gure etxetik Katearantza...zelan jotzen dau Berrio...Beresie... Sologogor dago Beresi azpi aldean... Bekosoloak... ". Bere koinatua: "Sologor guria (sola)!"
Sológor	2004	Katea	Ahoz	"pieza"	Bertako alabarekin ezkondata dagoenak – K.Galdeano, ezaguna- bertan azaldu zidanez, Aranguren baserrira heltzerakoan, bidea eta Asunerreka artean ezker aldean dagoen lehen landa Biekosoloa da eta ondoren Sologor – Sologogor-, bien artean lata bat dagoela)
SOLOGORRI		(Larra)			86-14d
Sologorri ¹⁸⁷⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	209	"heredad"	"Aldapa, Goicosolo, Arrañoalde, Becosas"
Sologorri(Arex.)	1926	U.A."Est.Cat."	22.14	"heredad"	
Sologorri	1902	U.A.Cat.1900	2.7	"heredad"	4.11n eta 4.16an ere bai. "Aranguti" aldean
Sologorri	1952	U.A.Finc.Rust.	22.20	"heredad"	Idazmakina: "Aldapa, Goicosolo, Sologorri, Arrañoalde –S. De este caudal-, Becorasi, Andicorasi, Abajo, Solozar".
Sologorri(LA)	1956	U.A.Amil.	22.32	"monte"	Arexalduagan.
Sologorri	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"me suena".Gurpidekoak "era como arcilla".
Sologorri	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	
SOLOGORRI		(Larrazabal)*			*86-13b
Sologórri	2003	Goirizabal	Ahoz.	"termino"	"Sologórri, ¿Sológórri es la que está ahí abajo? hay abajo porque tierra roja... donde está la planta esta que coge punta arriba...había un senderito, una punta arriba y ancho abajo... de la planta esa abajo ¿La palmera? (suina) ¡Ahí pegado!".
SOLOKOETXE		(Larrazabal)			86-13d
Solocoche ¹⁸⁷¹	1877	"Rgtro.Prop."	20.3	"heredad"	
Solocoche	1894	U.A. Finc.Rúst.	35	"heredad"	"Ortuburu, Solocoche...". Etxerre aldean dirudi.
SOLOLUZE		(Larra)			
Sololuce ¹⁸⁷²	1956	U.A.Amil.	9.19	"heredad"	Berio aldean. 22.46an idazmakina"Soluce", baina hau Larrazabalen
SOLOLUZE		(Larrazabal)*			Kat. 647. zk., *86-13b
Sololuce	1894	U.A. Finc.Rúst.	87	"heredad"	Kastañiza aldean.
Sololuce	1940	U.A."Est.Cat."	2.12	"heredad"	Idazmakina
Sololuce	1952	U.A.Finc.Rust.	22.24	"heredad"	Berbera beste zerrenda baten "Salaluce" dirudi, Kastañiza aldean.
Sololuse(Aurreko)	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"pieza"	
Sololúse	2003	Ostenko	Ahoz	"campa"	"Sololúse si, Sololúse si, está aquí debajo Aurreko es una campa". Kastañiza II: "Sololúze, está también Felisa llamaba Sololuze creo que era de ella". Goirizabalena: "Sololúse está ahí...es de (Kast. Bekoa)".
Sololúse	2014	Bekoetxe II	Ahoz	"campa"	
SOLOLUZE		(Olate)			86-14c
Sololuze(Gardeag)	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Gardeagotxin.
Sololúze	2007	Gardeagotxi II	Ahoz	"pieza"	"...donde yo vivía (Gardeagotxi) Sololúze, Sagardún...todos los nombres (de piezas) euskéricos...Abasólo, Sagardún, Mastún...

¹⁸⁷⁰ Solo 'heredad' + gorri 'rojo, pelado, sin vegetación, calvo' ...: 'heredad roja'.

Dakigunez, gorri-k zentzuren zabalena koloreari erantzuten badio, kasu honetan bezala, beste kasu batzuetan landareen gabezia adierazten du. Oraingo honetan lehen zentzua baino ez du, zeren lekuko batek esaten digunez, 'era como arcilla' eta, horrez gain, ez zuen izango zentzurik soroa izatea eta beste zentzuak izatea.

¹⁸⁷¹ Solo 'heredad' + ko (tok.atz.)+ etxe 'casa': ' casa de la heredad'

Solokoetxe formaz hemen 'heredad' gisa agertzen bazaigu, hau da, tartean ko atzizkia duela, badugu Solaheche "casas" (Solaetxe) Larrazabal bertan konstatatua 1740an, baita geroago Solatxe, denak toki berberari erreferentzia egin ahal diotela.

¹⁸⁷² Solo 'heredad' + luze 'larga': 'heredad larga'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
OLONAGOSIA		(Larrazabal)			Abásolo... Abasólo decíamos entonces (birritan "Abasólo" tartean "Abásolo", baina jakitun da lehen azentua beste modu batez egiten zutela, eta horrela adierazi bere hitzekiN)
Solonagosia (LZ)	1926	U.A."Est.Cat."	2.5	"jaro"	86-13d (Kasu gehienetan Larrazabal aldean ematen du, Orueta eta Arane aldean –Koba inguruan agian ere bai-, hasierako ("E. Rio caudal") ikusirik dirudi beherago dagoela, agian lbagazuaga aldean, baina gainontzeko kasuetan ez. Azken jabea Bekoetxekoa a, eta bertan ditu lursail guztiak.
Solonagosie ¹⁸⁷³	1940	U.A."Est.Cat."	24.45	"jaro"	"E. Rio caudal" <i>u>o.</i> 2.7an "Solonagosia/Solonagono", baina ez dago argi.
Solanagosia(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.12	"heredad"	24..46an ere bai.
Salanagosia(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.(	1.12	"heredad"	Birritan. Bigarren <i>o>a.</i> Birritan. Honetan "Solo-"ren <i>o</i> biak <i>>a.</i> Zerrenda berean lehen "Solonagosia", baina "Solobarri"
SOLOOKER		(Olate)			86-22a (Bolintxu eta 1952koaren arabera kokatua)
Soloocher ¹⁸⁷⁴	1877	"Rgtro.Prop."	20.4b	"finca"	"Solo-Ocher"
Soloocher	1913	U.A.Cat.1900	4.3	"heredad"	"Solo-Ocher".4.4an eta 4.5ean ere bai. 4.6an, 4.6an."Solooker" pentsa zitekeena, askotan "Soloocher"
Soloocher	1940	U.A."Est.Cat."	1.12	"heredad"	Idazmakiaz argi "Bolinchu... Soloocher", baina Solooker izan daiteke.
Soloocher	1952	U.A.Finc.Rust.	17.6	"heredad"	"Antuzano, Bolinchu, Goico, Solo Ocher...". Mugakideen arabera (baserria jarri dut jhabeen izenak jarri beharrean: "N. E. Gardeagotxi, S. Goikoetxea"
Solooques	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"cereales"	"Zubiaur, Ibarra, Ibarra, Solo-Oques, Antuzano, Bolinchu". Argi dago s letra dela.
Solooquer ¹⁸⁷⁵	1956	U.A.Amil.	12.32	"heredad"	"Solooquer o Ibarra (N. Vía Férrea. S. Camino carretil...), Zubiaur, Launchu Arriba"
SOLOTXIKERRA		(Goienuri)			86-14a
Solochuguera ¹⁸⁷⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	202b	"heredad"	Ondokoa berbera omen da, jabeak deitura bera du, gainera, beste toponimoren bat berdin-berdin agertzen da..
Solochiquerra ¹⁸⁷⁷	1926	U.A."Est.Cat."	21.2	"heredad"	Hasierako s ez dago argi. "E. Escuelas Publicas".

¹⁸⁷³ Solo 'heredad' + *nagosi* 'mayor, principal, jefe' + *a* (art.): 'la heredad principal'

Orozkon erabiltzen den forma artikuluduna *nagosie* da. Azkuerengan konprobatu dudanez, *nagosi* "B-l-o-t's-" erabiltzen da. Orain ikusten duguna, artikulua hartzerakoan askotan gertatzen denez, *i* + *a* > *i* + *e* dugu.

Solo- > Sola- >Sala- urratsak ditugu,

¹⁸⁷⁴ Ikus Solooker.

¹⁸⁷⁵ Solo 'heredad' + *oker* 'torcida' : ' heredad torcida'.

Dena dela, bitxia da konstatazio hauek geroago agertzea. Aurretik eta berbera dena Soloocher dugu. Grafia kontua ez bada, *k* / *tx* kontsonanteen arteko hurbiltasunaren bat egon liteke.

Orozkoar batek erabiltzen zuen *oker* 'torcido' eta baita 'curva' adierazteko.

Azkueregan ez dugu bilatzen antzekorik, ez Barrenengoarengan, ez eta Gereñurengan. Azkenak Solooguen aipatzen du.

Muxikarengan jo dududanean ez dut aurkitu *oker* adjektiboa, bakarrik zentzukidea izan daitekeen *gaitz*.

¹⁸⁷⁶ Zalantzazkoa. Solotxu 'heredad pequeña' dugu, baina ondoren datorrena ez da batere gardea. Ez dut beste inon aurkitzen. Geroago ikusi dudanez, Solotxikerra bera da.

¹⁸⁷⁷ Solo 'heredad' + *txiker* 'pequeño' + *a* (art.): 'la heredad pequeña'

Azkue: "t'sikar (Bc, G-bid...), pequeño, diminuto..", "t'siki: 1º (AN, B, BN, G) pequeño.."

Orozkon *txikar* barik, *txiker* erabiltzen da, adibidez, semeen artean txikiena adierazteko txikerra esaten zaio, handienari, berriz, *nagosie*. *Txiki* ere erabiltzen da bertan.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Tipular jabea izanik, begiratu behar . baina ematen du gaurko Lanbide Hezkuntzakoak izan daiezkela.
SOLOTXIKI Solochiqui ¹⁸⁷⁸	1894	(Olarte) U.A. Finc.Rúst.	220	"heredad"	86-14c Baserría eta beste toponimoak ("Magallan, Goicosolo, Solochiqui, Estantaondo...") Olarten daude. "O.Via Ferrea"
SOLOTXUA Solochue ¹⁸⁷⁹	1917	(Olarte) U.A.Cat.1900	4.25	"heredad"	86-14c "Solochúe" dirudi, ez dut uste "Solochui" denik. "O...Via férrea". Magallan baserrikoa.
SOLOTXUBE Solochuve ¹⁸⁸⁰	1940	(Olarte) U.A."Est.Cat."	10.7	"heredad"	86-14c "Fachinasolo"eta azpian "y" "Solochuve". (Mugarriak: "N. S. E. Terrenos de Ozurrena. O. Vía férrea". Olabarrieta aurrean aipaturik.
Solochuve	1952	U.A.Finc.Rust.	6.1	"heredad"	"Fachinasolo y Solochuve (Gardea)". Idazmakiaz
SOLOZARRA Solozar (LA)	1902	(Larra) U.A.Cat.1900	2.8	"monte"	86-14d ("Solozar en Telleri") 4.12an "Solozar en Telleri". 4.7an "monte denom.Solozar, en el paraje titulado Telleri". Aranguti aldean dirudi.
Solazar(Arex.) ¹⁸⁸¹	1926	U.A."Est.Cat."	22.15	"monte"	Bere azpian "Telleri" argigarri gisa. o>a. "Sologorri, Arrañoalde...Solozar –Telleri (azpian)-, ...Aresalduaga)
Solozar(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	13.48	"monte"	"termino Arejalduaga."
Solozar(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.39	"monte"	Idazmakiaz: "Aldapa, Goicosolo, Sologorri, Arrañoalde –S. De este caudal-, Becorasi, Andicorasi, Abajo, Solozar". –sasi beharrear, betan –rasi.
SOLOZARRA		(Larrazabal-Gardea)*			*86-21b
Solozar	1998	Cuad. Top. 8	II.40	"caserío"	"Eso...Solosár....abajo es Kalzaganeta...el terreno donde hizo la casa nuestra el suegro decía que era Sólosar". Launtxu: "¿Dónde vive Patxi? Solosár".
Solosár	2003	Solozar	Ahoz	"casa"	
SOLOZARRA		(Larrazabal-Markuartu)*			*86-05c (1894koak, behintzat, Markuartun)
Solosarra	1894	U.A. Finc.Rúst.	139		"Pesquera (E. Camino) , Vivero, Larrinalde, Marquinesosi, Solosarra (N. O. Camino)...". Erreferenziengatik, azken hau, Markuartu baserrien hegoaldean egon zitekeen).
Solazarra	1894	U.A. Finc.Rúst.	139d	"monte"	139b-an ere bai. Forma artikuluduna. Honetan o>a lehenengo hitzaren bukaeran, 139an eta 139b-an, berriz, gorde egiten da.
Solosarra (LZ)	1911	U.A.Cat.1900	3.11	"heredad"	Larrazabal ematen du, baina sakond u behar zein lekutakoa den.
Solozarra (LZ)	1911	U.A.Cat.1900	3.12	"heredad"	Larrazabal ematen du, baina sakond u behar zein lekutakoa den

¹⁸⁷⁸ Solo 'heredad' + txiki 'pequeña' : 'heredad pequeña'. Ikus Solotxikerra.

¹⁸⁷⁹ Solo 'heredad' + txu (dim.) + a (art.): 'la heredad pequeña, la piccita'

Sarritan ikusten da toponimo hau. Barrenengoak Solatxu Okondon eta Zuhatzan aipatzen du. Gereñuk Solacha. Nik neuk ere Solatxu ikusi dut Bermio aldean.

Artikulua hartzerakoan honek a > e egiten du, aurreko u-ren eraginez.

¹⁸⁸⁰ Hemen bi aukera ditugu, alde batetik begi bistan dagoena solo 'heredad; +txu (dim.) + be 'parte inferior' : 'debajo de la heredad pequeña' , baina beste aldetik gerta zitekeen u eta e bokalen artean, b bat sortzean, Solloa >Solloba toponimoaren gertatzen denez. Azkuek Orozkorako aipatzen zuen asto + a > astoba 'el burro'.

¹⁸⁸¹ Solo 'heredad' + zar 'vieja' + a (art.): 'la heredad vieja'. Kasu honetan artikulurik gabe dugu, baina Goienurikoan artikulua agertzen zaigu.

Solo- > Sola- gertatzen da kasu batzuetan. Are gehieago hurrengo urratsa Sala-, dirudienez, ere bai.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
SOLOZARRA		(Olarte)			*86-21d (Horrez gain ematen du beste bat dagoela Gardeagotxin -1952koa-) "N.Arroyo". Gardeagotxi aldean ematen du. 1986an Zenagortaganan.
Solosar (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	211	"heredad"	
Solosar (O)	1924	U.A.Cat.1900	6.13	"heredad"	
Solosarra(O)	1932	U.A."Est.Cat."	27.36	"heredad"	Gardeagotxi aldean. Honetan artikuluz.
Soloazar(O)	1940	U.A."Est.Cat."	8.4	"monte"	Eperlanda aurretik aipatuta, Ibarrik Eperlandara.
Soloazar(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	13.4	"heredad"	Ibarrik Eperlandara. 22.3an ez da irakurtzen ondo, baina "Solozarra" dirudi. Bai, horrela da. "N. Río".
Solosarra	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"heredad"	"Aldapa, Gardeagochi -N. Río...-, Solosarra -N. Río...-, Recalde -N. Río...-, Pino, Olavarrieta..."
Salazar(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.14	"heredad"	"O. ferrocarril", "Solozar" bera da, baina honetan argi dago "Salazar" idatzia, nahiz eta lehengoa izan: "Ybarra, Becosolo, Salazar, Laucastañeta, Pagandiza".
Solosar	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.10	"pago"	48A.. "Cuad. Top 8"-an ere bai.
Solosar	1998	Cuad. Top. 8	1.60	"termino"	
Solosár	2003	Launtxu	Ahoz	"pieza"	"A la parte allá del arroyo ¿y a la parte de acá?...acá Arkótza, Arkótze ó Arkótza, Solosár". Autobidearen zubian. Ibagatzuaga aldean.
SOLOZARTE		(Goienuri)			
Solozarte ¹⁸⁸²	1894	U.A. Finc.Rúst.	94h	"monte"	"...Susterre, Palanca, Solozarte ("N. Camino") – mugarrak bat datoz Olamendikoekin-, Olamendi..."
SOLOZELAI		(Goienuri)*			*86-14a (Egun, berrreskuratutako izena dugu)
Solocelay ¹⁸⁸³	1864	"Rgtro.Prop."	1	"urbana"	"Solo Celay"
Solocelay	1952	U.A.Finc.Rust.	22.12	"heredad"	"S. Arroyo Lamuza". 22.19an berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Solozelai	1986	"Map.Top."	1	"calle"	D-8.
SOLUARKA		(Olarte)			86-14c~
Soluarca ¹⁸⁸⁴	1731	U.A.06010209.1	9b	"arbolar"	"frente de Cattuja"
SOLUSOLO-BARRI		(Larrazabal)			
Solusolobarri ¹⁸⁸⁵	1731	U.A.06010209.2	9b	"lugar"	"solu solobarri". Gardea aldean dirudi.
SORGILARREN		(Goienuri)*			*86-06c
Sorgilarren ¹⁸⁸⁶	1994	Beasko	Ahoz.	"barranco"	"Sorgilarren, mi padre (y otros), le decian en

¹⁸⁸² Solo 'heredad' + zar 'vieja' + arte ? 'espacio intermedio, hasta..' : 'Hasta, entre la heredad vieja' ?

¹⁸⁸³ Solo 'heredad' + zelai 'llana' : 'heredad llana'.

Atal biak oso ugariak dira toponimian, bai elkarturik, eta banaka ere dihoazela.

Zeberion, *zelai* esaten omen diote beheko aldeari, hau da, zoruari. Orozkon asko ez baina zelai-k 'llano' adierazten du.

¹⁸⁸⁴ Nahiko zaharra den toponimoa izan arren, ez diogu bilatzen zentzua. Solo >solu egin badu ere, Barrenengoak Solurarra Solozarrari lotzen baitu. Guk ere aipatu ditugu Sulubigun (Solobigun). Gereñu: "Soluluciaga, 1728...Solugurena 1835..Soluzar"

Azkue: "Arka (B, BN-ald, G, L, R, Sc), ... 1º arca en que se desgranen golpeando las mazorcas...", baina ez dakit ia *arka* hauek soloan utzi daitezkeen, zeren arruntena etxea gordetzea izan beharko baita.

¹⁸⁸⁵ Nahiz eta testigantza nahiko zaharra izan, hasiera batean ematen digu solo 'heredad' bikoiztua dagoela, lehenengo atalean forma disimilazioduna izan arren.

"solu solobarri" agertzen da, beraz, ematen du bigarrena argigarri gisa ager daitekela: 'heredad...heredad nueva'

¹⁸⁸⁶ Nahiko bitxia da ahozko testigantza jaso arte ez agertzea toponimo hau. Gerta zitekeen nekazaritza aldetik leku txiropa izatean, baina baita horrelarreko kutsu berezia duten hitzak baztertzea ere..

Antza denez, *sorgin* 'bruja' hitzaren azkenengo sudurkaria inplosiboan dagoena galdu egiten dela. Azkenengo sudurkaria inexistentea izan beharko da edo bestela larrin > larren 'era'.

Jakina denez, mendebaldean larra 'dehesa, pastizal' dugu, ekialdean, berriz, *larre*, Pagolar eta Aspuralar toponimoek zailantza sortzen dutela. Oraingo honetan *lar* edo *larre* dugu, *akelarre* euskal hitz unibertsalak duen bigarren atala. Gerta zitekeen bertako euskara bereganatzea besteak duen zabaltasunagatik atal hori (larre).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					castellano: " la cuesta de las brujas". Nik: ¿ n intermedia?. Berak -no! .Esaten didanez: " Antonio Solaun lo dice también". Isusikoak ere bai.
Sorgilarren	1994	Bekoa-Isusi	Ahoz.	"termino"	"donde bailaban las brujas!"
Subilarren ¹⁸⁸⁷	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"termino"	"zona de Askatxu". Altamirakoak ere bai. Sorgilarrenekin ?
Sorgin-Larrin	1996	F. Usia	80	"lugar"	"...desde Urrutxu para formar el Iñarrondo y pasando por Sorgin-Larrin llegará a Leziaga – erreka bati buruz-".
Sorgilarrén	2003	Beasko	Ahoz	"termino"	"...las laderas arriba era Iñarrondo ¿... de Lusurbei hacia el camino donde empieza la carretera que viene para acá había un sitio que me comentaste tu? ...lo de las brujas...¿Le llamabáis? la cueva las brujas simplemen...luego continuando hay una pista que lo llaman Sorgilarrén ...porque hay un repecho fuerte...el punto bajo coincide bastante con el río...los barrancos muy estrechos con heladas cuando sale el sol humean algo...la cueva hacia un efecto muy parecido... como Sorgilarren se ha conocido hasta ahora"
Subilarrén	2003	Solloa	Ahoz	"termino"	Lusurbeilandakoak berdin erabiltzen du.
SOROLUZE		(Larra)			86-14d
Soroluze ¹⁸⁸⁸	1926	U.A."Est.Cat."	9.2	"heredad"	Disimilazioa Sololuze>Soroluze?. Zabaleberrio aldean. Jabea audioarra.
Soroluse	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.3	"pago"	35B."Soroluse". Basaurbe aldean.
SOTOBASO		(Goienuri)			86-05d
Sotobaso ¹⁸⁸⁹	1877	"Rgtro.Prop."	20.4b	"finca"	"Soto-baso"
Sotobaso	1924	U.A.Cat.1900	6.24	"monte"	"Luja o Sotobaso". Bigarren o ez dago argi.
Sotobado	1956	U.A.Amil.	3.4	"monte"	"Olariaga, Olariaga... Luja ó Sotobado (E. Ibarreche)"
SUBIXANA		(Kanp.Top.)			
Sovixana ¹⁸⁹⁰	1650	U.A.0508.10	1	"villa"	
SUDUPE		(Kanp.Top.)			
Sudupe ¹⁸⁹¹	1468	"A.M.D."	169	"localidad"	"çerca de la puente de Sudupe, que es en el valle

Lekuko batek *aldatz* batez hitz egin badu, gerta zitekeen ondoan *larre* bat izatea, Zugarramurdin dagoen modukoa. Dena dela, *sorgin* -i loturik Gereñuk ez ditu aipatzen *larre* -dunik: "Sorgimendi, Sorgine, Sorguimendi 1737, Sorguinarrate 1703, Sorguinarraca, Sorguinatze, Sorguineche, Songuiniturri, Sorguinmendi, Sorguinsolo, Sorguinzulo, Sorguinzubia, Sorguiñarreca, Sorguiñbolalecueta".

Orozkon nengoela, euskaldun-euskaldunei, hau da, erdararen eragina gutxien jaso zutenenei askotan entzuten nien: "-Merzi! " esatea, "-Eskarrik asko! "-ren orde. Bitxia egiten zitzaidan, baina ez naiz ondo gogoratzen zein garaietan, uste dut Napoleonen gerrateak zirela eta, soldadu frantziarren eraginaz aipatu da behin edo behin.

¹⁸⁸⁷ Hau Sorgilarren bera izan daiteke, lehenengo dardarkaria inplosiboan jausiz gero, nahiz eta forma aldetik zubi 'puente' izatearen itxura izan.

¹⁸⁸⁸ Oso berezia da inguru hauetan *soro* aurkitzea, zeren forma hau Gipuzkoa aldean erabiltzen baita.

¹⁸⁸⁹ Azkue: "Soto...5° (B-t's), hoyo..." + baso 'bosque', baina agian egokiago 'sotobosque' etorri baitzait burura, Lexis 22 hiztegiaren aurkitzen duguna: " soto (de l. saltu, bosque) m...terreno poblado de malezas, matas y árboles..", "sotobosque: m. Conjunto de plantas que crecen debajo de los árboles de un bosque..".

Nire iritziz, toponimo hau ez da batere argia, zeren gaizki hartua omen dago.

¹⁸⁹⁰ Hau hartu dut, batez ere, egungo Subijana izenaren forma zaharrago bat baita.

¹⁸⁹¹ Lehenago aipatu dudanez, Laudion bizi nintzela Orozkoko euskarari esker bertan lan egiten bainuen, Orozkon jakin nuen hemengo herriaren izenaren forma euskalduna Laudio dela, hau da, trafiko-seina edo bestetan agertzeaz gain, tradizioari erantzuten diola.

Laudion bertan nire herriaren izen euskaldunaren berri izan dut, hots, dokumentazioa bitartez konprobatu dut Soduperen forma zaharra Sudupe dela. Deituretan Sodupe eta Sudupe daudela, baina Gereñuk eta Barrenengoak ez dituzte aipatzen ez bata ez bestea.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Sudupe*	1568	"Lib.Baut."	72	"apellido"	de Salsedo...". 181ean berdin berdin. "marina de sudupe". 74an "marihernandez de sudupe". 1536an (L.Casados) " u. de sudupe. .mar(i)cruz de sudupe". Sarritan.
Sudupe	1614	U.A.0107.1	5b	"lugar"	arrancudiaga sudupe coadra y oquendo". 1795ean Bitan "vecino de Sudupe", baten "lugar de Sodupe".1591n "S. de Sudupe"
SUNDIKO		(Larrazabal)			86-21a (Hauze geroago SALSUNDIO moduan agertuko da. Jabego bera, eta soro bera ordena eta zabalera -1926koarekin erkatuz gero- aitzuz gero)
Sundico ¹⁸⁹²	1894	U.A. Finc.Rúst.	50	"monte"	Isardio aldean."Undio"-rekin zer ikusirik?. Dena dela argi dago "Sundiko", "Undio" ere bertan agertzen dela , baina mugariengatik ematen du "Sundico" Isardion bertan dagoela. "Undio" k beste mugakide batzuk ditu. "Aldapa, Landazar, Aurrecosolo, Sundico..."
SURTXANDI		(Olarate)			86-29b~
Surchandi ¹⁸⁹³	1894	U.A. Finc.Rúst.	200c	"heredad"	"Legorra, Lecunondo, Armuruarrena, Ocaranchueta, Esquiña, Iturruchu, Aldapa. Santuzar, Surchandi -bitan-...". Mugariengatik ematen du Okerantxuetatik hurbil dagoela. Olartekoa.
SUSTER-BARRENA		(Goienuri)*			Kat. 836, . zk.,*61-62c
Susterbarrena ¹⁸⁹⁴	1808	"Lib.Hip."	379b	"paraje"	

Mitxelenarengandik (Diccionario de Apellidos Vascos?), aspaldian jaso nuen esanahia izan zitekena, ez dut ondo gogoratzen zein zen, baina uste dut 'helecho' + pe 'parte inferior' aipatzen zituela.

Bertan bereizgarri dagoena, zera da, mendetan zehar izan den zubia eta ondoan dagoen dorrea. Bertakoak gure auzunetan geundela, herriko erdialdeari deitzen genion Sodupe eta goratxugo dagoen auzuneari " Sodupe la de arriba", beraz, gaztelaniaz emakumezko artikularekin. Badago inguru haietan 'La Puente' deitura, baita Audioko ' La Muza'

Denborarekin ikusten da fonetika aldetik, gertatu den dizimilazioa: Sudupe > Sodupe.

Okondoko "Zudubiarte / Zudubiarte" ikusirik, bertan bereizgarri dagoena *zubi* bat edo bi direla, eragin dit pentsatzea leherkarien arteko trukaketa bat izan dela: "Zubi > Zudi...".

Gereñu:"Zubibacocha, 1743, término de Alegría.",..."Zubigurena, 1708, labrantío de Ilárraza", "Zubinda 1606, labrantío de Oreitia.",

"Zudiacoche...Uzquiano...", "Zudianda, 1822, labrantío en Urarte", "Zudiandi, 1773, **pozo** de Urarte", "Zudubiarte", "Zuduguren".

Gereñuren datuekin ezin dugu guztiz ziurtatu zubi > zudi urratsa, baina susmatzeko beste bai.

¹⁸⁹² Forma hau ikusi ahala etorri zait Undio-rekin izan ahal duen erlazioaren ahalbidea. Behin baino gehiago aipatu dugu XVI. mendearen hasieran letra batzuen aurrean egiten zen bitxikeriak eragin ahal zuela pentsa eraztea s bat izan zitekeela. Geroago konprobatu dudanez, badago 1536an "maria de undico", hau da, Undio toponimoa *ko* atzizkiarekin. Barrenengoak Undio eta eratorriak aipatzen ditu, baina ez Undiko, ez eta Sundiko.

Gereñuren zerrendetan badaude, nire ustez, Sundiko kasuan bezala, s sobera duten hainbat toponimo. Geroago ikusi dudanez "Salsundio" bera da, beraz agian *Salsundi + ko > *Salsundiko > Sundico.

¹⁸⁹³ Behin baino gehiago ez da agertzen toponimo hau. Handi 'grande' izateaz gain, agian etxe 'casa' izan dezakegu, Nire ustez, Nafarroan badago Etxe-handi > Etxandi, eta Txandi.

Barrenengoak eta Gereñuk ez dute aipatzen antzekorik, ez eta Mitxelenak. Azkue: "surtan (Ba-d-o..) al fuego"

¹⁸⁹⁴ Nik Orozkon beti entzun nuen *sustraia* 'la raíz', baina baita Zaratamoko lagun bati *suster* zentzu berdinarekin ere. Emazteari bigarrenaz esaten dit "es lo mismo". Ni nago gehiago erabiltzen dela lehena, dena dela, erabileraz gain, burura etorri zait Orozkon bertan gertatzen den fenomeno fonetiko bat.

-*Bi mila* esan beharrean, *bri mille* esaten da,(jartzen dut lateral palatala ikus dezan errealizaioa).

Hemen ere sustarra/susterra, muta cum liquida dela eta, sustraia-ri lotu dezakegu.

Barrenengoak eta Gereñuk bakarrik aipatzen duten kasuren bakan bat.

Argiago izango zaigu Azkuek aipatzen diguna:

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Sustabarrena	1926	U.A."Est.Cat."	22.6	"monte"	r inposiboan galdu.
Susterrebarrena	1940	U.A."Est.Cat."	10.26	"monte"	"Susterre-barrena", "N. Camino a Arrancudiaga". 24.24an "Susterrebarrena y Amoloqui".
Susterrevarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	22.4	"monte"	Ez da ikusten osorik. 22.27an berdina den beste zerrenda baten "Sustere varena" .
Susterrebarrena	1956	U.A.Amil.	22.39	"monte"	22.51n ere bai.
Susterrebarrena	1979	"Map.Top."	1	"cio."	G-3.
Susterbarrena	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.5	"pago"	"Susterbar-" 18A. 1992an "Susterbarrena"
Susterbarren	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"la parte abajo". Dubirisekoak ere bai. Isusikoak ere bai, baita "Susterbarrena" ere.
Susterbárren	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Luego ya coges toda la ladera Susterróndo (casa que se quemó), Susterbárren (al lado)"
Susterbárren	2014	Beasko	Ahoz.	"termino"	
SUSTERBURU		(Goienuri)*			Kat. 835. zk., goian, *61-62c
Susterburu ¹⁸⁹⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	55c	"monte"	
Susterburu	1926	U.A."Est.Cat."	5.3	"monte"	
Susterburu	1940	U.A."Est.Cat."	2.8	"monte"	
Susterburu	1952	U.A.Finc.Rust.	5.4	"pinos"	
Susterburu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	2.1	"pago"	"Susterbur-" 18A. 1992an "Susterburu"
Susterburu	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"sobre Susterbarren"
Susterbúru	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Luego ya coges toda la ladera Susterróndo (casa que se quemó), Susterbárren (al lado), más arriba una campa grande que es Sustérre la campa esa le dá nombre a todos los alrededores...encima la campa tenemos un monte Susterbúru,¿...el 'búru' qué significa? ¿'arriba'? -berak galdetze du- ¡Si, la cabecera! -nire erantzuna-. ¡En Gipuzkoa le suena más raro! Mi padre decía que era encima de Susterre"
Susterbúru	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"...campa encima Susterre"
SUSTERRA		(Goienuri)*			Kat. 835. zk., erdian, eskuinetara, *61-62c
Susterre ¹⁸⁹⁶	1783	U.A06010226.16	37	"monte"	1979eko Mapa toponimikoan "Susterre". Gereñuk

"Sustar: 1º (B-a-mond-o...), rastrojo de argoma... 2º (B), raíz...3º aguijón".

Sustar > suster gerta daiteke aurreko u-ren eraginez. Hasierako atal batzuk artikuloarekin agertzen dira a > e eginez. Bukaeran barren + a dugu.

Suster (B-bas-gal-o), aguijón. Bar. de sustar (3º)

Sustrai: 1º (AN-b, B-l-m, G) raíz...2º (B, G), fundamento"

Honi nik esango nuke lehen esan dudana jatorri berbera izan dezakela, zeren sustar/suster gauza bera da, bazter/baztar eta antzekoekin gertatzen denez. Kasu honetan gerta daiteke kontrakoa, hau da, sustar izatea zaharrena, baina aurreko u bokalaren eraginez itxidura prozesu bat gertatzea.

Egia da, Zaratamoko lagunak erabiltzen zituela suster zentzu biekien, hots, 'raíz' eta 'fundamento' adierazteko.

Egungo zentzua 'raíz' baldin bada, ez genuke baztertu behar, azpaldian zentzurik izan ahal zuela 'rastrojo de argoma, de berza...' kontutan izanik artzaintza eremu batean dagoela leku hau.

Beraz, suster 'raíz, rastrojo' + barren 'parte inferior' + a (artik.) ditugu.

Bitxia da 1940-1979 bitartean lehenengo atalean artikulua agertzea fosilizaturik edo, Susterre-, Susterra-. Dena dela, lehenengo konstatazioan, egungoa bezala ondo osatuak daude, hau da, artikulua bere tokian, bigarrenen atalaren bukaeran.

¹⁸⁹⁵ Suster 'raíz,rastrojo' (Ikus Susterbarrena) +buru 'cabeza, parte superior'

¹⁸⁹⁶ Suster 'raíz, rastrojo' (Ikus Susterbarrena) + a (art.)

Kasu batean, Susterra, inposiboan dagoen ziztukaria galdu egiten da.

Esan dugunez, sustar > suster dugu gehienbat.

Barrenengoa: "Sustaran.-Soj.-...¿Valle de rastrojos?"

Gereñurengan ez dut aurkitu ezer ziurra : "Sustaiz, Sustaizar, Sustan", baina ez dakit sustarri lotu daitezkeenik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Susterra	1802	U.A.06010251.3	7	"heredad"	"Sintorre" aipatzen du 1849eko datarekin, baina gaizki dago.
Susterre	1894	U.A. Finc.Rúst.	94g	"monte"	10ean ere bai.
Susterra	1894	U.A. Finc.Rúst.	167b	"heredad"	a>e.
Suterra	1894	U.A. Finc.Rúst.	223c	"monte"	251c-an ere bai.
Susterre	1926	U.A."Est.Cat."	4.4	"monte"	Lehenengo silabako azkenengo s galdu.
Susterre	1940	U.A."Est.Cat."	3.9	"monte"	Idazterakoan errakuntza edo fenomeno fonetiko?.
Susterre	1952	U.A.Finc.Rúst.	1.7	"monte"	24.24an ere bai.
Susterre	1956	U.A.Amil.	1.5	"monte"	9.3an eta 22.5ean ere bai.
Susterra	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.5	"pago"	a>e. 22.51n ere bai. 9.4an "Surterze" jartzen du.
Susterre	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	18A.
Sustérre	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	Lekandazarrekoak , Beaskokoak (Isusi), Isusikoak eta Bekokoak (Isusi) ere bai.
Sustérre	2014	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Luego ya coges toda la ladera Susterróndo (casa que se quemó), Susterbárren (al lado), más arriba una campa grande que es Sustérre la campa esa le dá nombre a todos los alrededores..."
SUSTERRONDO		(Goienuri)			Kat. 833. zk, *61-62c (Oraindik, gorantz goazela, ezker aldean etxe baten hondakinak ikus daitezke, eta ondoan karobia).
Susterrondo ¹⁸⁹⁷	1797	U.A.06010236.2	42	"castañales"	"Sustter ondo" Isusi.
Susterrondo	1797	U.A.06010236.4	21b	"monte"	1802an ere bai.
Susterrondo	1808	"Lib.Hip."	379b	"paraje"	
Susterrondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	167d	"monte"	
Susterrondo	1956	U.A.Amil.	22.26	"monte"	
Susterrondo	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.4	"pago"	"Susterron-" 18A..1992an "Susterrondo"
Susterrondo	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	Beaskokoak (Isusi) "lo puso el padre". Altamirakoak ere bai.
Susterróndo	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Luego ya coges toda la ladera Susterróndo (casa que se quemó), Susterbárren (al lado), más arriba una campa grande que es Sustérre la campa esa le dá nombre a todos los alrededores...encima la campa tenemos un monte Susterbúru,¿...el 'búru' qué significa? ¿'arriba'? -berak galdetxe du- ¡Si, la cabecera! -nire erantzuna-. ¡En Gipuzkoa le suena más raro! Mi padre decía que era encima de Susterre". Susterrondo izena hainbat jendek ezagutzen du, agian etxea izan zelako: Solloakoak, Izagirrekoak (arroari esaten dio Susterrondo) eta sustraiak bertan zituen auzo batel ("Aquello -la casa- es Susterróndo").
Susterróndo	2014	Beasko	Ahoz.	"termino"	"(el nombre) lo puso el padre..."
TABALON		(Olarte)			T letrarekin, oro har, ez daude toponimo gehiegirik, D-arekin gertatzen zenez, eta gehienek maileguzkoa ematen dutela. Errioxa eta Nafarroako toponimo batzuekin ikusi dugunez, aurretik izandako bokal baten galera nabaritzen da, "fuente Turra < Iturria?"
Tavalon ¹⁸⁹⁸	1940	U.A."Est.Cat."	10.31	"monte"	Zalantzakoa. Idazmakina. "Santa Cruz"eta "Olavarrieta"arteak aipaturik, baina Tapia aldean egon daiteke. Lehenengo letra ez dago argi, zeren beste baten gainean idatzi baita. Dela dela, t ematen du.
TABOLA		(Olarte)			
Tavola ¹⁸⁹⁹	1952	U.A.Finc.Rúst.	1.0	"monte"	

¹⁸⁹⁷ *Suster* 'raíz, rastrojo' (Ikus Susterbarrena) + *ondo* 'junto a, cerca de..'

¹⁸⁹⁸ Ondoren datorren Tabola bezala beranduko toponimoak dugu, beraz, ez digu ematen ziurtasun handirik.

Azkuek aipatzen du: "Tabalon (R-uzt), mantel ", baina ez dakigu zein punturaino lotu daiteke esanahi hori toponimo bati ohol 'tabla'-ri loturik ez badago.

¹⁸⁹⁹ Ikus Tabalon. Tabola ere ohol 'tabla' -ri loturik egon daiteke, gaztelaniazko formarekin, hain zuzen ere. Azkuek aipatzen ditu:

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
TALEA		(Olarte)*			*86-30a (Eremu nahiko zabala da, Olartegotxiko erreka igaro ondoren eskuineko bidegurutzea hartu ondoren, lehenengo eskuinetara Solobarri dugu eta gero eremu handia ia Urkulluturaino Talea da)
Talea ¹⁹⁰⁰	1877	"Rgtro.Prop."	21.1	"monte"	Taleacopetea", "Taleco", "Talea"
Talea	1894	U.A. Finc.Rúst.	138c	"monte"	Baserría eta beste toponimoak Olarten.
Talea	1926	U.A."Est.Cat."	9.4	"heredad"	
Talea	1940	U.A."Est.Cat."	12.9	"heredad"	
Talea	1952	U.A.Finc.Rúst.	9.10	"monte"	Idazmakina
Talea	1956	U.A.Amil.	12.27	"monte"	"El Tolea". Agustín Larrazabalen paper batean.
Talea	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"de Olartegotxi para allá..". Cuad.Top.8"-an l.28an.
Taléa	2003	Launtxu	Ahoz	"termino"	"¿También dijiste Talea? Pero Taléa es allá, es cerca de Lekuna para allá, la cuesta de Talea, Talea igual es Luiando...parte de ello igual...". Bekoetxe: "(Olartegotxitik gora), Taléa. Bagoste..."
Taléa	2005	Bekoetxe-Olarte	Ahoz	"pieza"	Lekuko honi galdetu nionean: "Las campas – sororen bat ere badago- que llevan de los de Laburu ¿Cómo se llaman?. Bera: "...la pieza no se ... la zona le llamabamos Sáutu". ¿No es Solobarri? "Solobárrri (está) junto a camino que va a Urkullutu...está planta(d)o de pinos... en el cruce de Sanagorta a Urkullutu a la derecha" ¿Para Talea? "Si antes de Tal'ea"
TALEAKO ¹⁹⁰¹		(Olarte)			86-30a
Taleco	1877	"Rgtro.Prop."	21.1	"monte"	"Taleacopetea", "Taleco", "Talea"
Taleco	1894	U.A. Finc.Rúst.	135b	"monte"	ae>e. "Solobarriondo, Taleco...".135c-an ere bai, Solobarriondorekin mugakide bat duela. Zenagorta beserriko mudiak.
Taleaco	1894	U.A. Finc.Rúst.	227b	"monte"	"Aspigorta, Talea(co) Posoa, Taleaco, Uvita, Sarralecu....."
Teleaco	1932	U.A."Est.Cat."	27.27	"monte"	"Tellacoposoa"eta "Teleacoposoa" ere bai.

"Tabieta (B-b)...palo con ranura.", "Tabilla (B...o...).cada una de las tablas.."

Dena dela, bukaerako ola-k , Egurrola, Amezola,...eta antzekorik gogoratzen dizkigu, beraz, ez genuke 'ferrería'-ren zentzua ahaztu behar.

Beranduko forma denez, ez digu ematen ziurtasun handirik, forma aldetik aipatutakoaz gain, latinezko 'tabula,ae' 'tabla,tablon' etortzen zaigu burura. Hasiera batean ez dut uste izan toponimo bati lotu ahal zenik, baina dirudi baietz ondoren ikusi ditugun toponimoen arabera:

Gereñuk "La Tabla, La Rablada, Tabladera, Alto Tablado, Los Tablados, Tabladua, La Tablica..." aipatzen ditu.

Barrenengoak bere aldetik "La Tabla, Tablas, El Tabor..."

¹⁹⁰⁰ Zalantzakoa. Toponimo honetan tala + a (art.)> talea izan dezakegu, nahiz eta eratorritakoen batean *tale* gertatu. Hipotesi batean, gaztelaniazko 'tala' genuke, hau da, zuhaitzen ebagiketaren zentzua duena, baino honi deitzen zaio *arbolak botatzea*. Agian bidezkoagoa izan daiteke ondoren aipatzen duguna.

Azkuek aipatzen duen "talaia (B), atalaya... Son, por lo regular, humildes tejavanás y aun la cumbre pelada de alguna colina.."-k gogoratu dit Lekeition dagoen San Juan Talako tokia, talan bertan dagoela. Han gaztelaniaz ere 'la tala' esaten zaio, 'atalaia', hots, leku estrategiko denari, eta hortik letorke toponimo honek izan ahal duen zentzua.

Gereñuk "La Tala, Talagorri, Talamendia, Tallabea..." aipatzen ditu. Barrenengoak, aldiz, ez du aipatzen horrelakorik, ez eta Mitxelenak.

1868ko eskritura batzuetan "Talea" jartzen du.

¹⁹⁰¹ Ikus Talea. Oraingo honetan leku-denborazko genitiboa gehiturik dugu. Lehen ikusi dugun Tala+a >Talea izanez gero, Talako izango litzateke bidezkoagoa Lekeition gertatzen denez, baina hementxe aldapa + a (art.)-k > aldapea egin arren, aldapeko dugu ere.

Kasu bitan artikuluari gehitzen zaio -ko genitiboa. Ematen du lehengo zatia fosilizaturik dagoela.

Ikus Tellakopozoa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Teleaco	1940	U.A."Est.Cat."	2.3	"monte"	Hasierako <i>a>e</i> . 2.3an ere bai, idazmakinaz "-ico/-ido-" eman arren, letra batzuk besteen gainean baitaude. Idazmakinaz, baina bukaera "-ico", "-ido" eman arren, -aco"dirudi bukaera, letra batzuk besteen gainean baitauka..Hasierako <i>a>e</i> . Idazmakinaz
Taleco	1940	U.A."Est.Cat."	3.5	"heredad"	
Taleco	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"monte"	
Teleaco	1952	U.A.Finc.Rust.	21.3	"pinos"	
Taleco	1956	U.A.Amil.	12.2	"monte"	Idazmakinaz
Taleaco	1956	U.A.Amil.	22.2	"pinos"	
TALEAKOPOTOA		(Olarte)			86-30a (Taleakopotoa, Taleakopozoa, Tellakopozoa izenburu pean dagoen toponimo bakarra "Taleakopozoa" da, -poto aldakia ere bidezko izan litekeela, nahiz eta errakuntzaz edo-petea bezala agertu) "Taleacopetea", "Taleco", "Talea" Idazmakinaz: "Solobarri-ondo, Toleaco-petea", baina errakuntza? Hasierako <i>a>o</i> . "...Asquigorta...Solobarri, Taleco-petea, Taleco, Ormavarri, Sauto..." "Taleaco-patea, Taleco, Ormabarri, Santo..." idazmakinaz.
Taleacopetea ¹⁹⁰²	1877	"Rgtro.Prop."	21.1	"monte"	
Toleacopetea	1940	U.A."Est.Cat."	3.4	"heredad"	
Talecopetea	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"monte"	
Taleacopatea	1956	U.A.Amil.	12.2	"monte"	
TALEAKOPOZOA		(Olarte)			86-30a "Aspigorta, Talea(co) Posoa, Taleaco, Uvita, Sarralecu.....". (co) hori nahiko gaizki irakurtzen da. Idazmakinaz.: "Aspigorta, Teleacoposoa, Tele(a/i)co, Teleacoposooa, Eguivita, Cerralecu, Solobarri...". 27.27an "Aspigorta, Tellacoposoa, Teleaco, Teleacoposoa, Eguivita..." .Hasierako <i>a>e</i> . "...Sauto, Tontorra, Aspigorta, Teleacoposoa, Taleaco, Eguivita...". "Teleacoposoa"n s hori ez dago oso argi, zeren z bat izanliteke.
Taleaco Posoa ¹⁹⁰³	1894	U.A. Finc.Rúst.	227b	"monte"	
Teleacoposoa ¹⁹⁰⁴	1940	U.A."Est.Cat."	2.3	"monte"	
Teleacoposoa	1952	U.A.Finc.Rust.	21.3	"pinos"	
TALIGA		(Olarte)			86-30a (Hau egungo TALEA da) "Aspigorta, Taliga, Taliga,Iturriondo...", 1956ko 12.43an
Taliga ¹⁹⁰⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	205q	"monte"	
Taliga	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	
TALIGA ABAJO		(Olarte)			86-30a "Taliga-Abajo". 27.72.an ere bai. " Talea-"ri lotua? Mugaren bat edo bi bat datoz. " Azquigorta, Taliga arriba, Taliga abajo,
Taliga abajo	1956	U.A.Amil.	12.42	"monte"	

¹⁹⁰² Talea (Ikus)+ ko (tok.gen.)+pete + a (art.)

Nahiz eta pete -ri buruz ezer aurkitu ez, agian zentzuren bat izan dezaketela, egun galdurik egon arren. Horrelako susmoarekin Gereñuren aurkitzen dut "Peterreca" errekari lotu daitekena, eta gero baita "Peterbide..Peterbizcar " ere, beraz, agian duguna *peter* hitza da, dardarkaria inposiboan galdu zitekeela. Berriko jotzen dut Azkuerengan eta hemen "Petar (R), pet'ar (Sc)..1º natural de abajo... 2º (BN-ka), cuesta muy pendiente..." aurkitzen dugu.

Dena dela, toponimo hauek nahiko zalantzarriak dira. Ziur aski, ondorengo "Taleakopozoa" bera izan daiteke, kontutan izanik, *poto* eta *pozo* baliokideak direla.

¹⁹⁰³ Hemen dugu lehengo Taleakopozoa, baina genitiborik gabe. Antza denez, erabileraren erabiliaz elipsia gertatu da.

Ikus Tellakopozoa.

¹⁹⁰⁴ Talea (ikus) + ko (tok.gen.) + potzo 'pozo' + a (art.): 'el pozo del lugar estrategico (cumbre, chabola,...), el pozo de Talea'

Ikus Tellakopozoa.

¹⁹⁰⁵ Alde batetik pentsa genezake lehengo *tale* + *aga* (top.atz.), baina Azkuerengan aurkitzen duguna ere kontutan izan beharko genuke: " Talika: 1º (BN...), dolor agudo de un enfermo...2º (G-and, layador que trabaja solo)...", Nekesolo ere badago kontuan izaten badugu.

Mitxelenak, Gereñuk eta Barrenengoak ez dute aipatzen antzekorik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Iturriondo, Legorburu "
TALIGA ARRIBA		(Olarte)			86-30a
Taliga arriba	1940	U.A."Est.Cat."	20.2	"monte"	"Taliga-Arriba". 27.72.an ere bai. "Talea"-ri lotua? Mugaren bat edo bi bat datoz.
Taliga arriba	1956	U.A.Amil.	12.42	"monte"	"Azquigorta, Taliga arriba, Taliga abajo, Iturriondo, Legorburu"
TALLERECO		(Olarte)			86-14c~
Tallereco ¹⁹⁰⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	56b	"monte"	"Aldapa, Uerta, Catuja, Beldio. Pagaza, Alqueta, Tallereco –N. Camino. S. Terreno Catuja...-". Behin bakarrik agertzea susmagarria izan daiteke, baina hori irakur daiteke. Zalentza egon zitekeen hasierako kontsonarearekin, baina ondoan "Terreno Catuja" jartzen du, letra bera izanik.
TANTANA		(Goienuri)			
Tantana ¹⁹⁰⁷	1940	U.A."Est.Cat."	24.3	"heredad"	"Olariaga, Santasolo, Lujasolo, Valincharraqueta, (T?)antana". Zalentzazkoa .Hori jarri arren, askotan n/r ez dira ondo bereizten.
TAPIA		(Olarte)*			*86-21d
Tapia ¹⁹⁰⁸	1770	U.A?06010217.2	9	"molino"	"próximo a Izarduy".1800an ere bai. 1811n (Diezm). "El Molino de Tapia". 1846an (L.Baut.) etab .dok. iturri guztietan gaurdaino, Mapa toponimikoak barne.
Tapia	1808	"Lib.Hip."	379b	"paraje"	
Tapia	1894	U.A.Finc.Urb.	66	"ca. y cio."	
Tapia	1894	U.A. Finc.Rúst.	31	"monte"	68an "her."
Tapia	1902	U.A.Cat.1900	1.19	"ca. cio."	ó 3.3an "Molino de Tapia"
Tapia	1926	U.A."Est.Cat."	9.26	"casa molino"	
Tapia	1940	U.A."Est.Cat."	13.27	"monte"	
Tapia	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"monte"	
Tapia	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	
Tápia	2003	Launtxu	Ahoz	"caserío"	Presako, Solozar: "Después de Torretxu, Tápia".
TAPIAETXE		(Olarte)			86-21d
Tapiaetxe ¹⁹⁰⁹	1772	"Conc."	4	"casa/s"	"hasta tapiaetxe y el Molino"

¹⁹⁰⁶ Zalentzazkoa. Ez da hain zaharra toponimo hau, gaztelaniazko 'taller' aukera izateaz gain, leku-denborazko genitiboarekin, *tella* -ren eratorritakoaren bat ere gerta zitekeen, errakuntzaren bat dela medio.

Forma aldetik "Echerereco 1894, Espidireco 1952"-ren parekoa da. Ez dakit kasu hauetan adlatibo kasua (-ra-) sartuta egongo ez bada.

Antzekorik ez dira agertzen Gereñurengan, ez eta Barrenengoarengan.

¹⁹⁰⁷ Hain berandu agertzerakoan, errakuntza batez pentsa dezakegu, zeren n/r kontsonanteen artean zenbait errakuntza gertatzen baitira. Goienurin dagoela kontutan izanik "Santana" ez genuke ahaztu behar., Dena dela, Gereñuk "Tantanchiqui, altura de Villareal" aipatzen du.

Hala eta guztiz ere, hasierakoari eusten diot, errektuntza bat izan daitekela, are gehiago "Tantarra" irakurri dudanean Goienurin "Tontorra"-ren orde.

¹⁹⁰⁸ Tapia 'tapia' genuke, hau da, horma,murru, harresi..

Azkue; "Tapia (BN..), chapin.." , "Tapa (AN,B,...), tapa".

Lexis 22 hiztegiari "tapia (del b.l.tapia)", dena dela, ez dugu aurkitzen pentsatzez genuenaren beste. Gereñuk bakarrik aipatzen du Laudiokoa eta, horrez gain, " Tapialbea, Tapialostea ", Barrenengoak "Tapial", beraz, azken bi hauengan l-duna baino ez da agertzen.

Corominas: "Tapia, pric. S. XIII, 'trozo de pared que se hace con tierra amasada y apisonada en una horma... Vieja palabra común a las tres lenguas romances peninsulares... Hay que suponer una antigua base hispánica *tapia"..

Gaztelaniaz hitz arrunta dugu. Sodupen horma handi bati deitzen genion horrela.

¹⁹⁰⁹ Tapia + etxe 'casa' : ' casa (de) Tapia' Ezagunagoa da errota gisa etxea baino, azken hau bereiztu arren, aipatzen da horrela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
TARDEMONTE		(Olarte)*			*86-21d
Tardemontte ¹⁹¹⁰	1770	U.A.06010217.2	9	"termino"	12an ere bai. "Tarde montte". 1779an "Tardemonte, tardemontte, ttardemonte". 1783an "ttardemontte"
Tardemont	1787	U.A.06010225.19	22	"monte"	"Tardemont sobre tapia", "Tarde Monte".
Tarde Montte	1794	"Lib.Hip."	294	"regato"	
Tardamonte	1824	U.A.03050201.7	1	"monte"	"Recaylun, Solaurbe". 1926an (U.A.UM) idazmakina. Gereñuk ere bai. 1965ean (Otsoa) Madoz-en 1847ko aipamenaz.
Tardamonte	1894	U.A. Finc.Rúst.	20	"monte"	Baserría eta beste toponimoak Olarten.
Tardamont	1894	U.A. Finc.Rúst.	28	"monte"	Bukaerako e>- .1986an Zenagortaganan.
Tardamonte	1926	U.A."Est.Cat."	1.3	"monte"	
Tardamonte	1940	U.A."Est.Cat."	1.11	"monte"	
Tardamonte	1952	U.A.Finc.Rust.	1.1	"monte"	13.4an ere bai.
Tardamonte	1956	U.A.Amil.	9.13	"arroyo"	13.5ean ere bai.
Tardamonte	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.10	"pago"	"Tardamont-" 47B.1992an "Tardamonte"
Tardamonte	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Luxakoak, Bekoetxeak (Olarte) eta Isardiokoek ere bai.
Tardamónte	2003	Launtxu	Ahoz	"monte"	"Comentaste donde baja el arroyo el monte ese¿Cómo se llama ? Es Tardamónte arriba, viene de Tardamónte, ahora el Ayto. le llama Tardamonte a todo... del arroyo de Tardamonte yendo para Olarte, hay Olartebáso". Bekoetxe: "Eskina ...¿Detrás de aquí de Eskina es donde está?- hau galdera-... ya Tardamónte"
TEJERA		(Asudio)			86-14d (Asudioko testigantza bi hauek horrela agertzen ziren, nahiz eta bertako "Telleri" bat ezagutu. Hau loturik egon liteke 1894ko Telleriren bati, eta agian 1727ko "Thexera de Aranzar"i))
Tejera(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	6.3	"monte"	Mugarri aldean. Mugarri aurretik aipatuta. "Onderas...mitad robles, restante tierra labrada... (Ordelay 1894) –S. Terreno propio, E. Camino carretil-; Mugarri, Asqueta, la Fuente, Aransolo, Tejera ...robles...–N. E.O. terreno propio-, Eguicobasoa –N. O. terreno propio, S. Camino carretil-, Mugarri
Tejera(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	17.4	"robles"	"Tejera...robles (...aprovechamiento)". Asudio aldean: "Onderas...mitad robles, restante tierra labrada... (Ordelay 1894) –S. Terreno propio, E. Camino carretil-; Mugarri...ayas, Asqueta...ayas, la Fuente, Aransolo, Tejera ...robles...–N. E.O. terreno propio-, Eguicobasoa –N. O. terreno propio, S. Camino carretil-, Mugarri"
TEJERA		(Dubiris)*			Kat. 383. zk., ikusi Ermuerrekabarrena.*61-61d
Tejera, La	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	2.2	"pago"	(Ikus Telleri, zeren "Tejera", "Telleri" formak leku bera izendatzeko tartekatzen baitira)
Tejera(Dubiris)	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	Tejera(Dubiris)
Tejéra, La	2003	Dubiris II	Ahoz	"termino"	"Hay ahí muchos (topónimos) en poco sitio – Okondoko mugan- Orbe, Almurrekabarréna, la Tejéra ...Bi(d/r)ikurze, Birikúrze está un poco más aquí un poco más abajo para Okendo". Aspuru: "Larranbúru me parece que es el que está encima de la casa de Larrazabal que termina en punta, luego había otro la Tejera que le llamaban, había hasta unos pinos plantaos,"
Tejéra, La	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"ladera"	"... la Tejera la parte de abajo..."

¹⁹¹⁰ Toponimo hau, berez, Mendiostea-ren korrelato erdaldua baino ez da. Gereñuk aipatzen duenez, Mendiostea oso arrunta da Arabako herri askotan.

"Tardamonte" honen antzekorik ez dugu aurkitzen. Gure ustez, " Tras de monte" dugu, muta cum liquida kasua gertatzen dela, hau da, tras > tar errealizazioa. Beste kasu batzuk estrata/estarta, kruze /kurze ere ikusi ditugu.

Ondoren, asimilazio bat gertatu da: Tardemonte > Tardamonte.

Bitxia ere bada bukaerako bokalaren galera XVIII. eta XIX. mendeko zenbait kasutan: Tardemont. Ematen du Ekialdean eta Iparraldean gertatzen den fenemero bera dela: Garat(e), Bidart(e)...

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Telléri	2014	Urrutxi	Ahoz	"ladera"	"Telléri también había otra (emaztea), o Tellería o Tellerío". Hau ez da bere etxe aurrean duten "La Tejera", Aspuruiko bat baizik.. Barianteengatik hartua.
Tellería	2014	Urrutxi	Ahoz	"ladera"	
Tellerío	2014	Urrutxi	Ahoz	"ladera"	
TEJERA		(Garate)			
Tejéra, La	2014	Zugezu	Ahoz	"termino"	Kat. 1308. zk. "¿ lo del txakolí o eso, cómo?-Eso es la La Tejera"
TEJERAS		(Lekandazar)*			*86-13a
Tegera (LZ)	1787	"Lib.Hip."	235b	"monte"	Bertan "de la Tejera de Lecandazar" ere bai.
Tejeras, las ¹⁹¹¹	1942	U.A.UM.0712.5	1	"monte"	Idazmakina "El monte de las Tejeras, sito en el termino de Lecanda y Lecandazar; cuadrilla de Larrazabal.."
Tejeras	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"heredad"	"Revis, Amurru solo... Las Tejeras"
Tejeras	1956	U.A.Amil.	12.33	"monte"	"Amunusolo... Llana, Tejeras..."
Tejéra, La	2003	Lekandazar II	Ahoz	"termino"	"¿Antiguamente por la zona de Monteredo había una tejera...? Hay una tejera, de hecho se llama la Tejéra, de Lekánda y Lekandazar, es que está casi entre los dos caseríos, ...es una especie de vaguada que hay entre Lekánda y Lekandazar..."
TEJERO		(Larrazabal)*			
Tejéro	2014	Ostenko	Ahoz	"termino"	Kat. 514. zk.
TEJAVANA		(Olarate)			
Tejabana ¹⁹¹²	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"cereales"	"Tejabana y horno" izen arrunta izatetik izen berezi izatera.
TELLAKOPOZOA		(Olarate)			
Tellacoposoa ¹⁹¹³	1932	U.A."Est.Cat."	27.27	"monte"	86-30a Ikus Taleakopozoa "Tellacoposoa" eta "Teleacoposoa" orri berean. Hasierako a>e.
Tellecoposoa	1956	U.A.Amil.	22.2	"pinos"	"Olarategochi, Tontorra, ...Tellacoposoa, Teleaco, Tellacoposoa, Eguivita, Cerralecu, Solobarri"
TELLERIA		(Goienuri-Alpitzu)			
Telleri(Alpitzu) ¹⁹¹⁴	1994	Altamira	Ahoz.	"termino"	61-62c~ "Alpitzu, Arrankudiaga"
Telléri	2005	Lusurbeilanda II	Ahoz	"termino"	"Aitak ezagutzen duen Telleri Arrankudiagakoa da, Goikoganeren beste aldean...baserri bat..."
TELLERIA		(Goienuri-Ibarra)*			
Telleria (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	63	"heredad"	Kat. 1.333. zk., *86-06c Eulalia eta Solobarri artean aipatuta: "Becosoto (Becosolo), Larrenburu 14,8 areas, Eulalia, Telleria, Solobarri..., Leposolo 64 areas, Legorreta 19 areas, Ascarteta 82 areas, Laceaga? 52 areas, Gorostizaga 48 areas, Echevarri...". 164b-an Goienuri aldean "N. O. Arroyo. S.E. Camino"! 164e-an Goienurin ere bai"lbarra, Telleria, Alza"
Telleria (GO)	1926	U.A."Est.Cat."	9.11	"heredad"	"lbarra, Telleria..."

¹⁹¹¹ Toponimo hau hain ugaria den Telleria berberaren korrelato erdalduna dugu.

¹⁹¹² Toponimo honetan dugu izen arrunta izatetik izen berezira egindako bidea. Gereñuk ere aipatzen du "La Tejavana" toponimo gisa Erbin.

Hitz hau lehenengoz Laudion entzun nuen, txabolaren pareko zentzua duela. Pentsatu izan dut teila alde bietara diten txabola izan zitekela, hau da, *teila bana*, 'tejados a dos aguas, etc.', baina Azkuek honetaz ez du ezer aipatzen, 'tejavana' idatzen duela. Lexis 22 hiztegia azalpenean "cobertizo...teja vana..", baina "vana"-k hartu dezaken zentzua ez du aipatzen.

¹⁹¹³ Forma aldetik desberdina izan arren, Olarten bertan dauden Taleakopozoa 1940 eta Talea Posoa 1894 berbera izan daiteke eta agian logika aldetik bidezkoagoa. Orozkon badago "Ellako" deitutako tokia, bertako batek, agian herri etimologiaz "Tellako"-tik zetorrena esan zidan. Ez dakit oraingo hau ere herri etimologiazkoa izan daitekeen edo teilak egin ondoren, lekuren bat gordetzeko edo. Hau indartzeko ondo legoke honen aldeko testigantza bat, baina ez dugu aurkitzen Gereñurengan, ez eta Barrenengoarengan.

¹⁹¹⁴ Telleri 'tejería'. Ikusten denez, toponimo hau oso ugaria da, zeren aspaldian asko baitzeuden. Gehien aipatzen direnak forma euskaldunak, Telleria eta Telleri (artikuluduna eta artikulugabea baldin badira, denboraren arabera, badaude ere tartekaturik forma erdaldunak Thexera, Tejeria, Tejera, Tejeras, ...

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Telleria(GO)	1940	U.A."Est.Cat."	6.7	"heredad"	"Ibarra de Gogenuri, Telleria, Ibarra, Alza..."
Telleria(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.34	"monte"	Ibarra aldean. 26.1ean "Tilleria" ere bai, "E.Carret. Oquendo".
Telleria(GO)	1956	U.A.Amil.	12.31	"heredad"	"Telleria, Eleciaga..."
Telleri	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.3	"pago"	
Telleri	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"debajo de Lesagoiti". Ibarra-koak "Telleri arriba y abajo, debajo Elesagoiti"
Telléri	2003	Atxa	Ahoz	"campas"	"Si hacia la casa de Unzága Telléri, todo eso se denomina Telléri"
Telléri	2003	Atxa	Ahoz	"campas"	"... campas de abajo Elesagóiti..."
TELLERIA		(Goienuri-Isasi)			86-14a Ikus ISASITELLERIA, berez, Sagastitik eta Isasiraino dagoen eremua izan liteke.
Telleria(Isasi)	1956	U.A.Amil.	1.5	"heredad"	Berez, "Isasi" jartzen du, eta azpian "Telleria". Beste lekuetako Isasitelleria da. Azalpenengatik: "E. camino Santa Lucia.O. Regato Iñarrondo", Ugarteko baselizatik iparraldera egon beharko zen. 1952an, 1.11n Odiaga, Sagasti-Telleria -N. Arroyo, S. Ermita-, Initola, id, Odiaga, Larraeder, Odiaga, Garbe, Odiaga-Vichi, Odiaga, Isasi-Telleria"
TELLERIA		(Larra-Aranguren)*			*86-14d (
Telléri	2003	Aranguren	Ahoz.	"termino"	"los castaños pequeños se llaman Telléri... queda cerca de donde mi hermana -Katean-, poco más arriba que es un arbolao que hay allí, Telleri, es media hectarea de terreno"
TELLERIA		(Larra-Erkiza)*			*86-22b (Erkizatik ekialdera dagoen Telleri hau, eta lehen Arexalduagarekin jotzen zuena -hasiera batean bereizturik nituen- berbera dirudi, zeren batzuetan baserria mugarriztat aipatu arren, mugatzen duena baserriaren lursailaren bat da)
Thexera de Aranzar	1727	U.A.0506.4	127b	"monte"	"linderos: -regato que baxa por Erquiza llamado Aranzar"
Tejeria (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	38b	"monte"	"Gurpide, Aranzar, Tejeria...". 47an ere bai "Mintegui...Tejeria, Herquiza..."
Telleri (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	61b	"monte"	"Hortube, Telleri", hots, Ortube Berrio aldean dago. 126b-an "...Egui, Aranguti, Telleri...".152c-an ere bai, baina Larratik hurbil dirudi "...Erquizalde...Telleri.
Telleri (O)	1900	U.A.Cat.1900	2.2	"monte"	"Ortute, Telleri"
Telleri (Arex.) ¹⁹¹⁵	1913	U.A.Cat.1900	4.11	"monte"	4.12an Arexalduagako lursailetan "Solazar en Telleri". Hasiera batean "en" hori txiki dagoenez. Ez zen ikusten. 4.15ean "...monte poblado de robles y castaños, llamado Telleri...y linda por Oriente con camino de carro..."
Tejeria (O)	1926	U.A."Est.Cat."	2.2	"monte"	"Zabale, Tejeria, Erquiza..."- Olarte dirudi, Erkiza aurretik aipaturik eta jabe bat bertakoa izanik
Telleri(LA)	1926	U.A."Est.Cat."	22.15	"monte"	"Solazar Telleri (azpian)" Arexalduaga aldean.
Telleri(LA)	1932	U.A."Est.Cat."	27.82	"monte"	
Telleria(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	7.1	"heredad"	Aranguti aldean. 27.64an ere bai.
Tejeria(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	2.5	"monte"	"Erquiza".
Telleri(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"monte"	Morteru ondoren aipatuta.
Telleria(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	16.13	"heredad"	Oraingoan artikuluz agertzen da. Aranguti ondoren aipatuta. 16.13an ere bai. "E. Caserio Aranguti"
Tejeria(LA)	1956	U.A.Amil.	2.5	"monte"	"La Huerta, Tejeria, Erquiza, Yárritu..."
Telleria(LA)	1956	U.A.Amil.	16.10	"m.calvo"	"E. Caserio aranguti"
Tejeria	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.8	"pago"	50A. Larrako muga?. Bai gero ikusi dudanez,

¹⁹¹⁵ Bitxia da toponimo honen izenaren aldakiak, euskarazkoak nahiz gaztelaniazkoak: Thexera, Telleri, Telleria, Tejera, Tejeria...

Laudion hamar bat zeuden. 2005ean Delikan (Araba) hurbildu zitzaidan bertako bati (David Ugarte. 1925ean jaioa. Dekikakoa, bertakoa) galdetu nion geunden tokiaren izenaz, eta berak azaldu zidan: "La Tejera...según me contaba mi padre (nacido en 1.882) aquí hacían teja...estas ruinas eran el horno...y allí sacaban la tierra, se cortaba la tierra...tierra roja, y la campita era el secadero".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Telleri	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"Erkisa" ondoan dago aipatuta, eta jabea Zabalekoa da. "a la derecha del camino que sube a Asudio..".Bitan. Gupidekoak."después de Asudio, la cuesta...había arcilla."
Telléri	2003	Gupide	Ahoz.	"termino"	"Has comentado que había un sitio que había arcilla y que al tiempo hacían teja, ¿Como le llamabais?-honaino galdera- Telléri-Asudio eta Erkiza artean, azaldu duenez-! Asudio: "El regato ese que baja por arriba Erkiálde se junta por el que viene de Telléri son dos regatos que hace una "y"...sale de dos sitios. El Aransár sale de Erkisa y de Telleri sale de dos sitios...El Aransár nace en el Telleri,..baja por la ... (Aranzar) nace de más arriba de Erkisa y se une con el que baja de Telleri ¿Erkiza le va a pillar siempre al otro lado, la cuadrilla de Olárte? ...Eso sí ¿Te suena que haya dos Telleris o un Telleri sólo...Mertxe la de Barandiaran me dijo que Telleri le llamaban a una parte que se veía de su caserío? Será el mismo que te digo yo, Erkiálde y luego Telleri". Saltarriaga II: "De Asudio -gorantz- un poco a la derecha después es Tellér, ¿Lo que queda en el barranco? Exactamente"
TELLERIA		(Larrazabal-Gardea)*			*86-14c (Baserri zahar bat zegoen bertan)
Ttejera de murga	1785	"Lib.Hip."	211	"monte"	"varrio de Gardea", "Q. De Larraz." <i>E > a</i> . "...parras para bino, vivero, jaro y robredales y Casttañales de Gorostiza mimenza y sobre la ttejera de murga= Otra Casa llamada de Echachu con sus heredades de pan sembrar Casttañales y robredales sittas todas estas en el Varrio de Gardea de dha Quadrilla de Larrazau.I". Azalpenengatik egungo "Tejeria" ematen du.
Tejera de Gardea	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	"La Tejera de Gardea"
Tejeria	1841	"Lib.Baut."	219	"c. y c."	"La Tejeria", "La Tegeria". 1877an (Becer.) "La Tegeria". 1914an (Vera) "La Tejeria". 1979an (Mapa toponimikoa) "Tejeria"
Telleria	1841	"Lib.Baut."	244	"c. y c."	
Tejeria (LZ)	1902	U.A.Cat.1900	1.14	"ca. ó cio."	
Tejeria(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	8.5	"heredad"	"...Mimenza, Odiaga, Tejeria...". 27.57an "Vega Arzá...S. camino Tejeria, E. Camino Real"
Tejeria(LZ)	1956	U.A.Amil.	22.15	"monte"	"N.Este caudal". 22.16an birritan, baina ematen du agian Olarte egon daitekeela. "N. Este Caudal. S. Carretera Bilbao a Pancorbo". Baina "Oqueluri Balinche" aipatzean "S. Este caudal" ere agertzen da, beraz, ez da erreka nagusia izan behar.
Tejeria	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.4	"pago"	32B.
Teileria	1986	"Map.Top."	1	"camino"	D-4.
Telleri(LZ)	1994	Luxa	Ahoz.	"termino"	"mt detrás de Aceros, "Tejeria" también, ..sacaban la tierra para hace la teja.."
Tejeria(LZ)	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"donde el horno de Aceros"
Tejeria	2003	Presako, Solozar	Ahoz	"cio."	"¿Donde está Eroski...? Eso sería Odibar... Tejeria encima de los alemanes...¿El monte que está encima de Tejeria? Kukullu". Ibaruren: "...más alla está el crucero las Llanas, es un crucero que bajaba a Urbero a Tejeria, a Gardéa"
Tejeria	2005	Ruf. Barandiaran	Ahoz	"cio."	"¿Detrás de Aceros cómo se llamaba? El camino Tejeria...el caserío antiguo se llamaba Tejeriaera um caserío que estaba solo solo...". Uste dut lehenago bere alabak aipatu zidala bertan baserri zahar bat zegoela eta bertan bizi izan zirela. Bai horrela da, nire amaginarreba galdetzean non bizi ziren: "Tejerian... esaten eutsen...!"
TELLERIA		(Larrazabal-Kukullu)			86-14a (Beste Kukullu bat dagoen arren, pentsa liteke Larrazabalekoa dela. Gainera, Lekandazarrekoa denik ez du ematen, urrun baitago . Gerta liteke, hurbiltasunagatik, Gardeako Telleria izatea. Hau, gehienbat, mendi bezala agertzean da eta "Tejeria" aldiz, etxe gisa.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Tejeras, Las(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	13.41	"heredad"	Denak ikusi ondoren, Lekandazarrekoa izan daitekeela dirudi).
Tejera(LZ)	1940	U.A."Est.Cat."	13.41	"heredad"	"Goirizaba-" ondoren aipatuta.
Tejera(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.10	"monte"	"Cucullu" aurreretik aipatuta.
					"...Balincha, La Tejera, Larracullu, Barbara.curce, San Juan...". 22.10ean "...Cucullu, Alto de las Tejeras...". 22.18an "...La Tejera, Larracullu... Cucullu, Alto de las Tejeras..."
Tejeria(LZ)	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"monte"	
Tejeras(Cucullu)	1956	U.A.Amil.	22.13	"monte"	"Cucullu", "Cucullu, alto Las Tejeras"
TELLERIA		(Olarte)			86-22a~ (1956ko "Echeco, Telleria"-ren alboan "Gardea" jartzen du)
Tejera (O)	1894	U.A.Finc.Urb.	127	"ca. y cio."	Olarde aldean dagoela ematen du.
Tejera (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	26	"monte"	Torrelandako jabea da, eta "Gardeagochi, Abasolo, Gardía, Tejera, Eperlanda" lursailak izan arren -gehiemak Olarten-, "Tejera"-ren erabileragatik "castaños" pentsa zitekeen agian Larrazabalaekoa izan daitekeela. 174an "N.Ferrocarril" Gasparrena baserriaren jabearen lursaila "Abasolo, Tejeja, Aldapa,,,".
Telleria (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	34	"monte"	Olardeko Gardean ematen du: "Recaco -E, Via Férrea-, Tellería...". 26an "Tejera" bezala agertzen zaiguna bera omen da.
Telleria(O)	1940	U.A."Est.Cat."	24.29	"monte"	Idazmakinez "Recaco" ondoren aipatuta.
Telleria(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	20.5	"monte"	"Recaco"eta "Echeco", "Olavarrieta" artean aipatuta.
Telleria(O)	1956	U.A.Amil.	21.1	"monte"	"Recaco, Recaco, Telleria, Echeco, Olavarrieta". Gardea jartzen du auzune bezala.
TERRE		(Olarde)			86-22
Terre ¹⁹¹⁶	1894	U.A.Finc.Urb.	46	"ca. y cio."	Gero harkatzaz "-zar" dago erantsirik
Terre	1894	U.A. Finc.Rúst.	49c	"heredad"	Argi idatzirik. Gardea aldean ematen du.
TIERRAS NUEVAS		(Larrazabal)			86-13~
Tierras nuevas, encima ¹⁹¹⁷	1940	U.A."Est.Cat."	13.39	"heredad"	"Encima tierras nuevas". Lehengoko "Piezas nuevas" bera delarik. Orueta eta lbarguren aldean ematen du.
TOINA		(Olarde)			86-22a~
Toina ¹⁹¹⁸	1926	U.A.UM0712.1	6	"heredad"	Geroago idazmakinez egindako erlazioan ere bai.
Toina	1940	U.A."Est.Cat."	13.25	"monte"	"Zubiaur, Toina, Olavarrieta"
Toina	1952	U.A.Finc.Rust.	16.3	"heredad"	Idazmakinez. "N. O. Rio". Lehen aipatutako beste lursail batean "E. Via ferro."
Toine	1956	U.A.Amil.	16.7	"heredad"	"Zubiaur - E. Via Ferrea", Zubiaur, Toine -N. O. Rio; S. E. Monte-. Idazmakinez
TOLLARAMAI-ETA		(Larrazabal)*			*86-21b
Tollaramaieta ¹⁹¹⁹	1804	"Lib.Hip."	348	"jaro"	

¹⁹¹⁶ Ez dugu bilatzen antzekorik inondik ere. Zar gehiturik duen formak Orozkoko Torreazar ekartzen digu burura, eta uste dut Laudion ere aipatzen dela Torreazar lekuren batean, beraz, 'torre' gendake horrela balitz. Olarte aldean badago dorreren bat. Kontutan izan dut, askotan f eta t kontsonanteak nahiko antzera egiten zutenez, ferre- izan zitekeela, ondoan trenbidea baitago.

Gordexola aldean eta Aiaran badago "Terrerros" deitura eta tokia.

¹⁹¹⁷ Toponimo honek itzulpen kutsu osoa du, lehengo Solobarri-ren aldakia izan daitekeela. Badago ere beste leku batzuetan Lurberri toponimoa.

¹⁹¹⁸ Toponimo hau nahiko finkatua ematen duen arren, nahiz eta berandukoa izan, honekin esan nahi dut zalantzarria izan daitekeela. Hala eta guztiz ere, ez dugu bilatzen antzekorik Azkuerengan, ez Mitxelenarengan, ez Gereñurengan, ez eta Barrenengoarengan.

¹⁹¹⁹ Gure ustez, hemen izan dezakeguna, zera da *toil'ara* (Azkue: 1° (B-a-deust), lagar...2° (B-gald), pajar)... + *maila* 'peldaño, grada, grado (social) /mahai 'mesa' ?+ eta (pl.atz.). Mitxelenak aipatzen duen *tolare* 'lagar' hitzetan oinarriturik. . Mitxelena: "tolare 'lagar' :Tolarchipi. La forma *tolare*, bastante difundida, no está registrada en Azkue".

Mitxelenaren aukera kontutan izanik, toilara aurkitu dut bertako euskalkira egokitzen dela, zeren *tolare*-k ez zuen egiten hemengo zenik *chipi* kontutan izanik.

Bigarren atala mahai 'mesa' ez dut uste oso egokia denik, ez baita agertzen toponimian. Baliteke tolareak izatea ondoan mahaiaren bat, baina uste dut egokiago litzatekeela Orozkon bizirik dagoen hitza *maila* 'peldaño, grada, grado (social)'. Zentzu

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Tollaramayeta	1808	U.A.06010254.2	2b	"jaro"	"Tollaramayeta" Gardea.
Tollaramayeta	1877	"Rgtro.Prop."	21.1b	"finca"	"Tollara Marita" ere bai.
Tellamarieta	1877	"Rgtro.Prop."	21.1	"monte"	"Tellamarieta". 21.1b-an ere bai.
Tellamarieta	1894	U.A. Finc.Rúst.	236	"monte"	"E.Camino Real"
Tollaramayeta	1894	U.A. Finc.Rúst.	38c	"monte"	"Tellamarieta" izatea dirudi. Hasierako bokala a/o. r>, baina joda. -ra-?
Tollaramarita	1932	U.A."Est.Cat."	27.33	"monte"	"Arroyo (Tollara Marita)"
Tollaramayeta	1940	U.A."Est.Cat."	8.5	"monte"	"Tollaramayeta (Gardea)"
Tollamaita	1940	U.A."Est.Cat."	24.14	"heredad"	"Gardea (Tollamaita)", "Tollamaita". Beraz, birritan orrialde berean.-r>- .
Tollamarita	1952	U.A.Finc.Rust.	2.1	"monte"	19.2an ere bai.Argi dago idatzia bietan, baina normalizatu bera dirudi.
Tollaramayeta	1952	U.A.Finc.Rust.	9.12	"monte"	Idazmakina. 22.28an "Arroyo (Tollara-Marita)"
Tellamarieta	1952	U.A.Finc.Rust.	16.10	"monte"	Idazmakina"E. Camino real""Tella-"
Tellamarieta	1956	U.A.Amil.	2.12	"heredad"	"E.Camino real" r ez dago hain argi. 16.27an ere bai.
Tollaramarita	1956	U.A.Amil.	22.55	"monte"	"Arroyo (Tollaramarita)"
Toña Marita	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.10	"pago"	47A "Echeru" bezala. "Toña Mari-". 1992an "Toña Marita"
Tollaramayeta	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Idatzirik "Tollamayeta" ere bai.
Tollamarita	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"en Asuleta, encima casa Camino"
Tollamarieta	1994	Solaun-Gardea	Ahoz.	"termino"	Kaltzaganetakoak "Tellamarieta"
Tellamarita	2003	Amezteuiko	Ahoz	"termino"	"Tellamarita...¿Más tirando hacia Beldio?Alketa"
Tellamarita	2003	Solozar	Ahoz	"termino"	"Tellamarita esta arriba de la casa nuestra... Allí había como una campa...que solía...Yendo hacia Etxeru hay una salida a los montes...aquellos era..."
TONTORRA		(Goienuri-Aspuru)			61-61d
Tontorra(Aspuru)	1994	Dubiris	Ahoz.	"termino"	"es un piquito en Aspuru"
TONTORRA		(Goienuri-Balintxa)			86-13b~
Fontorra (GO)	1924	U.A.Cat.1900	6.22	"monte"	"montes titulados Fontorra de Balincharraqueta sitios respectivamente en las entidades de Gogenuri Larrazaba" f, baina gaizki, idazmakina egon arren. 6.25ean "Tantarra" jartzen omen du, baina ez dago hain argi Balintxakoa denik.Geroago mugakide bategatik ematen du baietz
Tontorra(GO)	1952	U.A.Finc.Rust.	3.1	"monte"	Zalantzazkoa "Tantorra" dirudi. "Gogenuri, Santa-

hauek, besteak beste, aipatzen ditu Azkuek Euskal Herri osorako. "Mallabia" herriaz aurrekoa pentsatu nuen malla + be + a . Susmoa indartzen da "Mallain, Mallave, Mallavia (Merino Urrutia)" ikustean.

Dena dela, aurreko aukera nahiko zaila dirudi, ez baita errepikatzen. Barrenengoak ez du aipatzen antzekorik. Gereñuk, aldiz, hauxe dakar: "El Tollar, 1710, labrantío de Bachicabo

Tollaran, labrantío de Marquina.

Tollarra, heredad de Sarria ", "El Toyo.."

Lehenengo konstatazioa kontutan izanik, ematen du gaztelaniazko mailegu baten aurrean gaudela. Horrela balitz, Lexis 22 hiztegian, hauxe aurkitzen dugu: "tolla (de tollo, hoyo) f. Tremedal encharcado por las aguas subterráneas..". Baina beste bi konstatazioek euskaldutasunaren alde jotzen dute.

Konstatazio batzuetan, XIX. mendekoetan batez ere, mai-/may-en ordeztu mari dugu, hots, dardarkaria dagoela. Ahalbide aldetik nahiko arrunta izaten da bokalen artean dardarkariaren jauskera, baina mari- izanez gero, toponimian hain arrunta den andre izena (Mitologiari lotua ere izango genuke, baita erligioari, zeren Birginari inguru hauetan Andra Mari esaten zaio), genuke Marigorta, Marisolleta, Marizulo... eta kasu honetan izenaren ezkerrean joan beharko litzateke, beraz, ez du ematen andre izena denik, baizik eta analogiaz sortutakoa. Antzekotasunaz ere tolla-, tella-rekin erkatu da.

Nahiko arrunta dena, hau da, i + e > i bihurtzen zaigu.

Bitxia dena, baina beste askotan gertatzen dela, lateral palatala, sudurkari palatalarekin ordezkatzeko, Tolla- > Toña-, baina badugu Iñarramendi eta Illarramendi Orozkon bertan.

Toponimo honen argigarria 1791eko dokumentu batean aurkitutako "lagar ó tollara" datuan dugu.

J.A. Oiarzabalek Itxinako mapa batean "Karbamayeta" biltzen du.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Tontorra(GO)	1956	U.A.Amil.	12.31	"monte"	Solo, Luja, Valincharraqueta" ondoren aipatuta. Jabe bat Goienurikoa.
TONTORRA Fontorra (Solloa)	1894	(Goienuri- Solloa) U.A. Finc.Rúst.	157	"heredad"	86-06c~ Solloako toponimoen artean, eta muga bat honekin bat datorrelarik.
TONTORRA		(Larra- Aretxalduaga)*			*86-14a Hasiera batean, bereiztu banituen Aretxalduagakoa eta Asudiokoa, geroago batu egin ditut nahiko hurbil baitaude, eta agian berbera izan daiteke. Bestalde, hau eta Saltarriagakoa ez daude hain urrun, beraz, zerrendetan agertzen direnak ez dira hain ondo bereizten noiz den bata edo bestea.
Tontorra	1796	U.A06010240.10	18	"paraje"	19an eta 19b-an "la tontorra..perteneiente a la caseria de Arelxalduaga" .1805ean . 1926an (U.A.UM) ere bai.
Tontorra (Arex.) ¹⁹²⁰	1913	U.A.Cat.1900	4.11	"monte"	"Arelxalduaga (Tontorra) "
Tontorra	1894	U.A. Finc.Rúst.	3c	"monte"	152an (Arelxald.). 250b-an Larra, Mugarri ondoan.
Tontorre(LA)	1926	U.A."Est.Cat."	9.8	"heredad"	"Mugarri, Tontorre, Mendico-ondo, Asqueta...". Azken bokala a>e. Orri berean a denean ondo bereizten da.
Tontorra(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	10.6	"monte"	"Ortube, Tontorra -E. De este Caudal...-, Mendico-ondo...".17.5ean "Viecosolo, Tontorra, Larrabarrena, Azpichueta, Tontorra". 24.41ean "Aranzar-Erreca, Tontorra, Aranzar".
Tontorra(LA)	1952	U.A.Finc.Rust.	9.2	"campa"	"Arangutialde...Mugarri, Tontorra, Ortuzar...Ortube. 12.8an "Aranzar Arreca, Tontorra, Aranzar".
Tontorra	1956	U.A.Amil.	7.6	"monte"	"Santa Cruz, Aranzar Arreca, Tontorra, Aranzar..."
Tontorre(Asudio)	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"Hay dos: 1) donde acaba la cuesta que va a Asudio. 2) En Saltarriaga, encima Aspitueta". Gurrupidekoak, Arangurengoak eta Latorrokoek ere bai.
Tontórre	2003	Gurrupide	Ahoz	"termino"	"Tontórre está ahí mismo, Tontorre está, según bajáis a Llodio, ...antes de coger la cuesta cuesta, para abajo...Tontorre es ese cacho". Asudio: "¿Un altillo...si vamos andando para abajo para el pueblo, en vez de meternos para Gurrupide? ...Eso Tontórre tiene que ser....No no he oido otro nombre: Sanjeta, Sansibarrenta, La derroñada y luego Tontorre"
TONTORRA		(Larra- Saltarriaga)*			*86-14c (Agian, Aretxalduaga-Asudioko Tontorre barruan sartu ditugu gehienak -1926, 1940, 1952, 1956...- Saltarriagako Tontorreri dagozkio, Aranzar erreken erreferentzia dela eta)
Tontorra(LA)	1926	U.A."Est.Cat."	7.9	"heredad"	"Aspichueta, Tontorra...". 9.8an azken bokala a>e.
Tontorre(Saltar.)	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"Hay dos: 1) donde acaba la cuesta que va a Asudio.2) en Saltarriaga, encima de Aspitueta"
Tontórre	2003	Asudio	Ahoz	"termino"	"¿Hay otro Tontorre más? Pero ese es el allí, el

¹⁹²⁰ Tontor 'cumbre' + a (art.). Toki bateko punturik altuenari deitzen zaio, ez da nahitaez mendi tontor bat izan behar bidezkoena eta arruntena bada ere, baizik eta toki baten tokirik garaiena. Oso ugaria da toponimian.

Azkue: "Tontor: 1º (B,G), prominencia, cumbre..."

Mitxelena ez du aipatzen.

Gereñu: " Tontor, Tontordui, Tontorra...". Kuriosoki bigarrena -dui atzizkiarekin agertzen da.

Barrenengoa: " Tontorra (La).- Amurrio/Baranbio/Okondo/ Menagarai / Zuaza.- Et.: ' Monticulo, colina, cima, cumbre de una colina o un monte...' baita "Tontorrigan" ere.

Bizkaieraz zenbait kasutan azken a, artikulua baino, ematen du hitzararena dela, baina ez du ematen kasu honetan gauza hori denik. Honetan beti agertzen zaigu artikuluz, gainera, azkenengotan -a > -e urratsa gertatzen da, horrelakoekin maiz gertatzen denez.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					de Saltrriaga. ¿Allí –hay- un txalet muy majo, como se llama? Pertenece a Tontorre, al termino Tontorre, ¿ó Aspitueta? Aspitueta también puede ser Aspitueta o Tontorre". Saltrriaga II: "Es que Tontorre linda con Aspitueta,...Aspitueta es la falda que baja hasta el caserío ese de Txetxu...La escritura donde tengo yo la casa es Aspitueta...la cumbrecita de todo es Tontorre...que yo he conocido allí la era para trillar". Aranguren: "Está en la misma carretera que se sube a Asudio".
TONTORRA		(Olarte)*			*86-30a
Tontorra (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	227	"monte"	Bi muga bat datoz Olarteko jabeekin.Gero Azpigorta dator. 30ean "Olarte a., Oquivita" ondoren. 69b-an Olarten. 196b-an Olarte dirudi.
Tontorra (O)	1926	U.A."Est.Cat."	1.5	"monte"	. 13.2an Martena baserrikoa.
Tontorra (O)	1926	U.A."Est.Cat."	9.5	"monte"	"Tontorre" dirudi, azken a>e? "Eguena... antuzano, id (Olarte)...heredad, id... huerta, Orbecosloa, Aldaico-Sloa, Errequeta, Armuro-Aldea, Errequeta, Lecuna, Talea, Olartegochi, Tontorre, Olartegochi ondo, Obieta, Urculla –S. regato-, Rotoondo –S. regato-,". Berbera 1952ko 9.10ean "Tontorra" gisa.
Tontorra(O)	1940	U.A."Est.Cat."	2.2	"heredad"	8.10ean . 20.3an bitan. 21.5ean idazmakiaz "Tontorga", baina errakuntza 27.27an ere bai.
Tontorre(O)	1940	U.A."Est.Cat."	12.10	"monte"	Buk. a>e?.
Tontorra(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"monte"	9.10ean idazmakiaz, Olartegotxi ondoren aipatuta.12.8an eta 21.3an ere bai.
Tontorra(O)	1956	U.A.Amil.	12.26	"monte"	12.43an eta 13.4an ere bai.
Tontorre(Olarte)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz	"termino"	"después de Ubita"
Tontorre	1998	Cuad. Top. 8	17.1.24	"termino"	"Lupesa, Tontorre, Olartegotxi...".
Tontorre	2003	Launtxu	Ahoz	"termino"	"Ahí no hay tontorres no, Tontorre será la parte de Olarte, del arroyo de Tardamonte yendo para Olarte". Bekoetxe: "Goikolandeta, para está ladera de acá Larrégi, y Ubita, Tontorre... después tienes aquí Lupésa"
TORRE		(Goienuri)			86-14a~ (Ugartekoa izan daiteke)
Torre ¹⁹²¹	1940	U.A."Est.Cat."	13.41	"heredad"	"San Juan, Lujaldy, Torre, Tejera, Cucullu..."
TORRE		(Larra)			86-14b
Torréa	2003	Aranguren	Ahoz	"torre, barrio"	"Palazioa dagoen lekuen, arreba bizi dan (tokitik) baino harago? ...Torréa. Baina bertan egoan auzunea? San Migel ai da Anunzibái ...ai de Katea, La Torre la Kadena... La Torre la Kadena? Bai, bai!"
TORREGARDEA		(Olarte)			86-14
Torre Gardea ¹⁹²²	1926	U.A.UM.0712.1	65	"casa/s"	Ondoren aipatzen ditu: "Zubiaur, Nicolasena.. Catuja..". Jabego bereko beste dok. batean idazmakiaz ere bai.

¹⁹²¹ Torre 'torre'. Dorre hau Ugartekoa izan beharko da.

Susma daiteke *torre* (Torre, Torrebura, Torreburaeta, Torrejon, Torreko, Torrelanda...) formaren aurretik *dorre* (Gereñu: "Dorrensoloa, Dorronda." eta agian Barrenengoak aipatzen duen "Dorroba").izan dela , baina Orozkon zein Laudion *torre* dugu konstataturik.

Mitxelena: "dorre 'torre': Dorre, Dorregaray, Dorronsoro... V. torre. Top. Dorramendi Irache, Garcia Dorrondoe (-ondoa?), Irache 1282", " torre 'torre': Torrealday, Torrechea, Dorregaray, Torremaisu, Torrezabal, Torrezar; Torrontegui.."

Hasiera batean, leku-izenetan eta deituretan oinarriturik, ematen du gehienbat bigarren aldakia, batez ere, bizkaieraren eremuan agertzen zaigula.

Azkue: " Torre (B, BN-s, G, R), thorre (S): 1º torre..por lo ménos en B, se usó mucho esta palabra en otros tiempos para indicar viviendas de nobles. Su variante dorre (BN, L) no disminuye la grandísima probabilidad de que sea palabra extraña.."

¹⁹²² Hau, berez, Torrelanda deitutakoa izan daiteke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
TORREBURU Torreburu ¹⁹²³	1940	(Larrazabal) U.A."Est.Cat."	13.27	"heredad"	Larrazabal dirudi "...Torreburu, Arroyo, Echeru, Lesordi..."
TORREBURU-ETA Torreburueta ¹⁹²⁴	1623	(Goienuri?) U.A.07010502.1	22	"termino"	86-14~ Larrakoa izan daiteke 42b-an ere bai. "junto a la cárcel", "Larrea" aipatu ondoren. 1674an "torreburueta...junto a la cárcel". 1739 ere bai. "junto a la cárcel."
Torreburneta	1733	U.A.07010502.4	16	"termino"	
TORREBURU-ETA Torreburueta	1804	(Larra) "Lib.Hip."	352b	"paraje"	86-14 "cerca del varrio de Chavarri de Larra"
TORREJON Torrejon ¹⁹²⁵	1570	(Larrazabal)* "Lib.Baut."	541	"apellido"	Kat. 1109. zk., *86-21b Kop. "M. de Gardea de Torrejon"541/162.
Torrejon	1877	"Becer."	321	"cio."	1914an (Vera) ere bai. Gereñuk.1965ean (Otsoa) "Torre ó Torrejon".1979an eta 1986an (Mapa toponimikoak).
Torrejon	1894	U.A.Finc.Urb.	177b	"ca. y cio."	
Torrejon	1894	U.A. Finc.Rúst.	20	"monte"	192c-an ere bai.
Torrejon	1902	U.A.Cat.1900	1.20	"ca. ó cio."	
Torrejon	1926	U.A."Est.Cat."	1.3	"monte"	
Torrejon	1940	U.A."Est.Cat."	23.8	"monte"	
Torrejon	1952	U.A.Finc.Rust.	9.11	"monte"	Idazmakina
Torrejon	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.10	"pago"	
Torrejon	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	Isardiokoek ere bai.
Torrejón	2003	Presako, Solozar	Ahoz.	"cio."	"¿Arriba? Torrejón toda la vida aquello -le hemos llamado-, ...Txeru, Etxeru". Odiaga II: "Etxeru, Torrejón".
Torrejón	2014	Presako-F.Bengoa	Ahoz	"cio"	
TORREKO Torreco ¹⁹²⁶	1819	(Olarte) "Diezm."	0	"cio."	
TORRELANDA Torrelanda ¹⁹²⁷	1775	(Olarte)* "Lib.Hip."	132b	"ca."	*86-14c "V. de Llodio""Torre de Landa"- tik? Orozkon Torrelanda>Torlanda. 203an"Casa de torre Landa varrio de Gardea"
Torrelanda	1791	U.A06010246.11	5	"casa/s"	Hirutan "Gardea. Torrelanda". 1772an Conc.). 1811n (Diezm.) "La Torre Landa con su casilla". 1864an (R.Pr.). 1986an (Mapa toponimikoa) D-3.
Torrelanda	1791	U.A06010246.11	14b	"cio."	
Torrelanda	1877	"Rgtro.Prop."	21.1	"cio."	"Caserio Nº 26". 21.1b-an ere bai.
Torre Landa	1894	U.A.Finc.Urb.	26	"ca. y cio."	
Torrelanda	1894	U.A. Finc.Rúst.	38	"heredad"	"S.Via Ferrea". 38c-an "campa"
Torrelanda	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"heredad"	o>a.
Torrelanda	1994	Odiaga	Ahoz	"cio."	"casa quemada.." Idatzirik, baina esaten dute ez dela Etxerre. "Cuad. Top. 8"-an (17, I.77)"Torrelanda, la Torre y la casa Torre

¹⁹²³ Torre 'torre' + buru 'parte superior, cabeza..' : 'parte superior de la torre, (la heredad) que esta a la parte de arriba de, en la cabecera de la torre'

¹⁹²⁴ Torre 'torre' + buru 'parte superior, cabeza..' + eta (atz.pl.?) : ' (termino que está en) la cabecera de la torre'

¹⁹²⁵ Toponimo honek, torre + jon (nire ustez, gaztelaniazkoa atzizkia) osatua dago, Castejon-ekin gertatzen denez.

Barrenengoak "El Torrejon" aipatzen du Lantenon. Gereñun Audiokoaz gain, beste bat aipatzen du. Madrid inguruan badaude Torrejon bat baino gehiago, baita Torrejoncillo ere.

Castejon deitutako tokiak badaude, Nafarroakoaz gain, Euskal Herriko mugetan, hau da, Huescan, Sorian, Zaragozan...

Corominas: "Torre...Deriv. Torrejón, ant., 1220-1250..."

¹⁹²⁶ Torre 'torre' + ko (tok.gen.): 'el (caserio) de la torre'

¹⁹²⁷ Torre 'torre' + landa 'campa' : 'campa de la torre' da berez, baina kontutan izan behar dugu Landa toponimoarekin hartu genuena "1694 ..torre apellidada de landa", " la torre de Ybarra de gardea llamada de Landa", jabea F. de Landa zela.

Orozkon bertan badago beste Torrelanda, dorre bat dena oraindik, zeini euskeraz Torlanda esaten zaion, bai Torrelandakoek, baita urruneko auzunekoek ere. Kasu honetan dorrearen ondoan badago landaren bat.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena (caserio)".
TORRETXE Torreche ¹⁹²⁸	1861	(Olarte) "Lib.Baut."	95	"cio."	95/984.
TORRETXU Torrechu ¹⁹²⁹	1772	(Larra) "Lib.Hip."	53b	"ca. y cia."	86-14b "Aretta, quadrilla de Larra.". 140an "Torrechu, Ttorrechu, frente del meson llamado Sumusu". 281ean ere bai.
Torrechu	1894	U.A.Finc.Urb.	152	"ca. y cio."	"Una de estas,que podra ser la ultima (Larra Areta), la compro...y que se titula Torrechu 52 en Areta". 1902an ere bai.
Torrechu (LA)	1915	U.A.Cat.1900	4.29	"casa"	"casa en el barrio de Areta, titulada Torrechu". Jabea hau eta Olarteko Torretxukoa ez datoz bat.
TORRETXU Torrechu	1775	(Olarte)* "Obisp."	0	"molino"	*86-21d 1811n (Diezm) "la de Torrechu".1876an "Estadística".
Thorrechu	1799	U.A06010237.13	16	"casa/s"	"la casa de thorrechu".1800an "torrechu" birritan.
Torrechu (O)	1902	U.A.Cat.1900	1.19	"ca. ó cio."	Olarte dirudi, zeren aurretik aipatzen da "Tapia 70",jabe berdinen izanik
Torretxu	1986	"Map.Top."	1	"cio."	G-1.1979an ere bai.
Torretxu	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	"al lado Venta pero enfrente, pasando el rio en Olarte"
Torretxo	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"la casa frente al puente"
Torrétxu	2003	Presako, Solozar	Ahoz	"cio"	Isardio II: "Torrétxu". Launtxu: "El molino y al otro Torrétxu".
TORREZAR Torrezar ¹⁹³⁰	1747	(Olarte) U.A.070101.1	12		86-14 "ferrería de Tórrezar...su inquilino de rottachu.."
Torrazar	1902	U.A.Est.Mun.	225	"finca"	Baina Laudion?. Orozkokoa izan zitekeen. e>a . Lursaila bera ere agertzen da "Gardea 28"formaz.
Torrazar	1902	U.A.Cat.1900	1.10	"heredad"	e>a . Asimilazioz.
TORRE-ZUBIAUR Torrezubiaur ¹⁹³¹	1877	(Olarte) "Rgtr.Prop."	21.1	"cio."	86-22a "Torre de Zubiaur"...Caserio N° 34" gero "Torre ...Caserio N° 29"
TORRONTATEGIETA Torrontegieta ¹⁹³²	1894	(Goienuri)* U.A. Finc.Rúst.	94b	"monte"	Kat. 889. zk., *61-62c "O.Salabbarri". Dena dela, t, f balira bezala egiten

¹⁹²⁸ Torre 'torre' + etxe 'casa' : 'casa de la torre' Pentsa dezakegu Torretxu bera izan daitekela, baina konstatatua egoteaz gain, (Mitxelenak Torrechea aipatzen du), oso bidezkoa da dorrearen ondoan etxerik izatea..

¹⁹²⁹ Torre 'torre' + txu (dim.): 'torre pequeña, torrecilla'

¹⁹³⁰ Torre 'torre' + zar 'vieja' : 'torre vieja'.

Orozkon Laudion bezala, badaude Torrezar eta Torrelanda deitutako dorreak, gainera, bi lekuetan nahiko hurbil. Orozkokoaren kasuan, hurbiletik ikusi arren, ematen du dorrea baino, ola dela.

Fonetika aldetik asimilazio bat dugu azken bi konstatazioetan: Torrezar > Torrazar.

¹⁹³¹ Elkarturik idatzi arren, berez, Zubiaurren dagoen dorreari buruz hitz egiten da.

¹⁹³² Burura etortzen zaigun lehenengoa zera da *torre* 'torre', hau da, dorrea, aukerarena da. Horrez egi batean dagoenez, *egi* 'ladera' izango genuke, zeren tegi 'casa,...' zentzuaz ez dugu uste hain egokia denik, baina ikus Mitxelenak dioena, eta *eta* atzizki pluralgilea ere bai.

Kontutan izanik bertantxe, baina zerbait beherago kanpai-dorrea dagoela, nahiko bidezko litzateke '(en) las laderas de la torre' zentzua. Baina ikus ditzagun aukerak.

Mitxelalanak aipatzen du alde batetik, dorre-rekin erlazionatuz "Dorronsoro (con el segundo elemento *on* 'bueno' ?...Garcia Dorrondoe (-ondoa?), Irache 1283)" eta baita *torre* 'torre' aldakiari lotuz "Torrontegui" ere.

Tegi -ari buruz Mitxelenak hauxe dio: " 554.- tegi var. de -egi: Aristegui, Icastegieta, etc. Entre las poblaciones alavesas enumeradas en la raja de San Millán aparecen con este sufijo Berroztegieta, Haztegieta, Salurtegi y Zornoztegi...Por lo que parece ser una evolución relativamente moderna, -tegi vale aproximadamente 'casa' y sigue a nombres propios, apellidos o apodos...". Baina ez du ematen honi egokitu daitekenik.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					dute, honetan "Terreno" dugu erkatzeko eta ziurtatzeko <i>t</i> dela.
Torronteguieta	1926	U.A."Est.Cat."	20.10	"monte"	"Pueblo en que radica: Sta.M.a del Yermo"
Torronteyeta	1926	U.A."Est.Cat."	4.3	"monte"	Torrontegietara bera izan daiteke.
Torronteyeta	1940	U.A."Est.Cat."	3.10	"heredad"	
Torrontoguieta	1940	U.A."Est.Cat."	9.1	"monte"	Hirugarren <i>o>e</i> , asimilasioz edo errakuntza
					"S.casa rectoral. O.castañal de Aspuru"
Torronteguieta	1952	U.A.Finc.Rust.	9.2	"monte"	Santa Luzia aldean."N.S. del Santuario O. caserio Salavarrí"
Torronteguieta	1956	U.A.Amil.	9.7	"monte"	"N. Santuario E. caserio Salavarrí"
Torrontegita	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"el pico arriba los campos, donde se termina de subir"
Torrontegietara	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	Bekokoak (Isusi) ere bai.
Torrontegietara	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	
Torrontegietara	1996	F. Usia	22	"tontorra, zelaigunea"	"Torrontegietara... bertako auzokideek Torrortilleta esaten diote... Zelaigune honen metro gutxira harresi gisa atondurik dagoen kararri meta daukagu. Auzokideek El Peñascal esaten diote. Alde honetan...linea elektrikoaren metalezko dorretxoak"
Torrontegietara	2003	Isusi	Ahoz.	"termino"	"Obikóla... Más adelante es Torrortegietara, ya las peñas, por donde va el camino que vas al Espino y a donde quieras". Dubiris II: "¿La punta de las peñas? Torrortegietara". Aspuru: "aquello la punta es el Peñascal siempre, y arriba aquello, saliendo de las peñas allí Torrortegietara"
Torrontegietara	2003	Isusi	Ahoz.	"termino"	Torrortegietara, encima de Askéta
Torrortegietara	2014	Urrutxi	Ahoz.	"termino"	"la punta de la peña arriba donde terminan las calizas arriba, ese es Torrortegietara"
TOSTALARRIN		(Larrazabal)*			Kat. 507. zk., *86-13a
Fostalarren ¹⁹³³	1894	U.A. Finc.Rúst.	87c	"monte"	"N. Arroyo" IE)E. "f" argia hasierakoa ("La Fuente" agertzen da gero eta berdina baita). 232c-an ere bai.
Fostalarrien	1894	U.A. Finc.Rúst.	232c	"monte"	"...Coba, Iturburu., Chiminchu, Fostalarrien, Fostalarren -...S. Arroyo...-, Larracullu-...S. Arroyo...-, Pagasolaun, Aransolo...". Askotan <i>f</i> itxura duten hitzek, <i>t</i> dira.Kasu honetan ez."Via Ferrea" beheago dugu idatzia, eta grafema berdina da. Geroago bera "Fostallaringoicoa"

Gaztelaniazko 'torrente' edo Lexis 22 hiztegiaren arabera, "torrontero (de torrente)..." batzuetan etortzen zaigu burura, baina hau zaila litzateke, nahiz eta handik hurbil errearen bat egon.

Gereñurengandik jasotzen ditugu adibide ugariak, lehenak azken aukeraren alde, eta ondorengoak bidezkoagoa denaren alde: "Torrente, Torrentejo..." , "Torreondoa, Torreostea, Torrepea...Torrevieja, Torrichipi, Torriondo, Torropea, Torropea, Torroste, Torreostea" Azkenetan ikusten da eo > o murrizketa, hau da, Torreondoa > Torrondo, Torreostea > Torrostea... Beste batzuk Torrigorri bezala, Iturigorritik etor daitezke.

Murrizketa ikusirik agian pentsa genezake aukera honetaz: torre + ondo 'junto a' + egi 'ladera' + eta (atz. pl.).

Arzamendik ere "Torrortegui 1452" dorre hitzari lotzen du.

Barrenengoak ere aipatzen du "Torrogan... 'encima de la torre' "

Beste aldaketa fonetiko gertatzen dira, hala nola, leherkari belare ozenaren galeraz, jodaren agerpena edo bokalaren konsonantizazioaren bat (Torrortegietara > Torrortegietara) eta i+ e > i.

Cuad.Top. 7: "Txorrorteguieta" agertzen da, baina gaizki dago, zeren ez du sekula horrelan agertzen. Beste toponimo zerrendetan "Txorro-" dun ugari daude, baina "Txorron-" behin ere ez.

¹⁹³³ T eta f kontsonanteen artean nolabaiteko zalanza dago, grafia aldetik behintzat. 1924an agertzen da Fontorra, Tontorra beharrean eta honekin zalanza ugari ditugu ere.

Gereñuk "Tostarana, Tostorana, Totamendi..." aipatzen ditu, f-dunak ez dituela. Barrenengoak ez du ezer honetaz. Mitxelenarengan ez dugu ezer aurkitzen.

Azkuek bizkaierarako *tosta*, batez ere, itsasontziei lotzen du.

Dena dela, argiago duguna zera da, larren eta larrin, *larrain* 'era'-tik dugula.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Fostalarren	1894	U.A. Finc.Rúst.	232d	"monte"	moduan agertuko da 1952an. "...Coba, Iturburu., Chiminchu, Fostalarrien, Fostalarren -...S. Arroyo...-, Larracullu-...S. Arroyo...-, Pagasolaun, Aransolo...". <i>rr</i> baino, <i>m</i> dirudi gehiago.
Tostalarren	1926	U.A."Est.Cat."	7.16	"monte"	
Tostalarren	1952	U.A.Finc.Rust.	20.2	"arbolar"	
Tostalarren	1956	U.A.Amil.	1.18	"monte"	
Tostalarren	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"terreno"	"terreno de Aurreko, de Larrazabal a Okendo..". Bekoetxe II.ak: "Tosto-". Kastañiza Goikokoak "al lado Tximintxu. Lekandazarrekoak ere bai. "del caserío de Aurreko es, te dije antes Tostalarren sería...esto tiene que ser, este camino. Tostalarren ha sido manzanal...". Bekoetxe II: "Tostalarren es una pieza de aquí, de Dibidaur para acá a la izquierda, y más hacia aquí Tximintxu"
Tostalarren	2003	Kastañiza II	Ahoz.	"terreno"	"Después de Tximintxu más abajo está Fostalarren, ¿Cómo? Fostalarren... ahora hay pinos, fue campa y manzanos...lo que pasa que nosotros le llamamos Kostalarren...¿Fostalarren porque te suena? Por el nombre de escritura...Kostalarren en casa siempre"
Tostalarren	2014	Bekoetxe II	Ahoz.	"terreno"	"Ah, Tostalarren sí, sí pa(r)a allí...-Abajo."
TOSTALARRIN-BEKO		(Larrazabal)			86-13a
Fostalarrenbecoa	1926	U.A."Est.Cat."	12.19	"monte"	"Larrazabal" jartzen zuen lekutik goratxugo idatzirik.
Tostalarrenbecoa	1940	U.A."Est.Cat."	24.27	"heredad"	<i>n</i> ez dago hain argi "Tostalarren-" dirudi. Gorago dagoen "Tostalarrenbecoa"-n bai.
Fostalarrenbecoa ¹⁹³⁴	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"monte"	"...S. E. Regato"13.8an ere bai.
Fostalarrenbecoa	1956	U.A.Amil.	12.34	"heredad"	
TOSTALARRIN-GOIKO		(Larrazabal)			86-13a
Fostalarrenbecoa ¹⁹³⁵	1926	U.A."Est.Cat."	12.19	"monte"	"Larrazabal" jartzen zuen lekutik goratxugo idatzirik.
Tostalarrenbecoa	1940	U.A."Est.Cat."	24.27	"monte"	
Fostalarrenbecoa	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"monte"	13.8an ere bai.
Fostalarrenbecoa	1956	U.A.Amil.	12.34	"heredad"	<i>f</i> da hasierakoa, beste baten aldean (Francisco) berdina da.
TOSTANBARREN		(Larrazabal)			86-13a (Tostalarren bera izan daiteke, baina argi dago "Tostambarren" jartzen duela).
Tostambarren ¹⁹³⁶	1940	U.A."Est.Cat."	2.13	"heredad"	<i>b</i> hori <i>b/l/?</i> "Iragorri, Yarritu, Tostam(b/l)arren...". Nahiz eta idazmakinez egin egon "Robeldal" jartzen du, "Iragorri, Yarritu, Tostambarren (eskuz), Yarrusqui, Adascacho, Echepea o Soloandia (azkena eskuz), Basa-celay, Bentaco-errega", jabea Kastañiza Beka ingurukoa dirudi. Dena dela, oraingo honetan ez dago hain argi "Tostambarren" denik, zeren <i>b</i> izan zitekeenak gehiago ematen du / bat dela, nahiz eta ondoko arekin elkartzean topagunean zirriborrotu txiki bat sortu, eta <i>b</i> -aren antza hartu.
Tostambarren	1952	U.A.Finc.Rust.	22.26	"castaños"	"N. Riachuelo". Berrito zalantza ea "Tostam(b/l)arren den, zeren <i>l</i> izan zitekeenaren ondoren zirriborro moduko bat dago eta <i>b</i> izateko besteek duten buztantxoa falta zaio. Dena dela berrito ikusirik eta erkaturik <i>b</i> ematen du. Bai argi dago Tostambarren jartzen dutela: "Tostambarren -N. riachuelo...-, Inusqui -N. riachuelo...-, Adascacho, Recabiarte, Castinza -E. arroyo...-, Castinza -S. Arroyo...-".

¹⁹³⁴ Tostalarren (ikus) + be 'abajo' + ko (tok.atz.) + a (art.): 'Tostalarren de abajo'

¹⁹³⁵ Tostalarren (ikus) +goi 'arriba' + ko (tok.atz.) + a (art.): 'Tostalarren de arriba'

¹⁹³⁶ Zalantzakoa. Honela agertu arren, Tostalarren-ek Tostalarren egin ondoren, azkenarari bukaera *barren* -ez nahastu omen zaio.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Tostambarren	1956	U.A.Amil.	22.47	"monte"	"...Yárritu, Tostambarren...Castinzalde, Castinza...". Idazmakinez egina.
TREGOARETXA		(Goienuri)*			Kat. 888. zk., *61-62c
Tregoarecha ¹⁹³⁷	1772	U.A030501.11	7	"termino"	Birritan."trego arecha", "De aspuru a arraño arescan". Okondoko muga.
Treguareche	1877	"Rgtro.Prop."	21.1b	"finca"	"Linde Oriente: Iglesia del Yermo"
Treguareche, Vta.	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	2.2	"pago"	"Vta. Tregu-" 5A. 1992an "Vta. Treguarec-"
Treguaretxe	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"peñas encima Santa Luzia, lo se por escrituras, nosotros El Peñascal, debajo de Torrontegita". Isusikoak ere bai.
Treguaretxe	2003	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Tregarétxe es las peñas detrás de Santaluzía...eso se porque es propiedad de la Iglesia...hasta hay unas campos donde la casa caida... crestas...hasta el límite con Okendo". Aspuru: "Luego ya entramos en zona del Peñascal hasta la vuelta aquella que hay, donde traen el agua para Garate y así, allí la vuelta de Tregarétxe". Dubiris II: "Tregarétxe...es la punta de las peñas y aquello se llama también Torrontegiéta"
Tregüáretxe	2014	Aspuru	Ahoz	"monte"	"Treguareche, la vuelta donde hace la caída hacia acá". Asetxin geundela.
Tregüáretxe	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"monte"	"Roñaretxe queda más allá del Castillo, pa(ra) abajo". "Treguaretxe queda aquí abajo". "En las peñas. Debajo del Peñascal... la vuelta esa del Peñascal (Aspurukoa)."
TRES CRUCES		(Larrazabal)*			*86-14c (Ikus gaurko HIRU GURUTZETA berbera baita)
Tres Cruces ¹⁹³⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	143d	"heredad"	Olakoburu ondoan aipatzen da, Gardeako toponimoekin batzuekin. "Tres Cruces –E. Rio. O. Carretera".
Hiru Gurutzeta	1986	"Map.Top."	1	"termino"	D-4.
TRIGOS		(Olarte)			86-22a ~
Trigos ¹⁹³⁹	1805	U.A.06010250	3	"heredad"	"heredad que llaman de los trigos". Gardea. Zabala.
TRIGUERA		(Larrazabal)			86-14a ~ (Hau 1940an "Troquera" moduan agertzen dena da). Ikus TROKA.
TRINCHERA		(Larrazabal)			86-21b~
Trincheda ¹⁹⁴⁰	1788	U.A.06010229.9	27b	"paraje"	Gardea. Argatxa baserrikoa.1791n lau bider agertzen da jabego berean.
Trinchera	1894	U.A. Finc.Rúst.	195h	"monte"	Argatxa ondoren aipatuta.
Trincheta	1911	U.A.Cat.1900	2.25	"monte"	"Frincheta" dirudi.
Trincheda	1911	U.A.Cat.1900	3.10	"termino"	Argatxa aldean. "Cuad. Top. 8"--an "Pasos de Igosada y las Trincheras".
TROKA		(Goienuri)*			Kat. 430. zk., *86-14a
Troka ¹⁹⁴¹	1994	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	"encima Urbero a la izquierda"

¹⁹³⁷ Trego + *aretx* 'roble' + a (art.).

Azkue: "trego (S-zal.), margen..". Beste inon ez da ezer agertzen.

Toponimo askorekin gertatzen denez, bukaerako artikulua, hots, a>e gertatzen da.

¹⁹³⁸ Toponimo hau nahiko arrunta da. Sodupen ere horrelako bat zegoen "Las Tres Cruces" Santa Luzia aldean uste dut badagoela.

¹⁹³⁹ Soroan dagoenari egiten zaio aipamena. Bitxia da Gereñuren edo Barrenengoarengan ez aurkitzea horrelakorik. Laudion dugun "Gariburu"-k garai du eta ez gari. Gereñu: "Garidui"

¹⁹⁴⁰ Gereñuk La Trinchera eta Trinchularre aipatzen ditu. Sudupen lehena bezalako badago, gerra garaian eginikoa.

¹⁹⁴¹ *Troka* 'barranco'. Zentzu hau du hitz honek Orozkon.

Azkue: "Troka: 1º (B-a-o-...), barranco, encañada.."

Mitxelena: "troka (vizc.) 'barranco, encañada' ..Trocaola.."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Tróka	2003	Barbarabekoa	Ahoz	"termino"	
Tróka	2014	Barbarabekoa	Ahoz	"termino"	" de casita de las sobrinas a derecho arriba, el barranco aquello es la Tróka hasta la casa de A..."
TROKA		(Larrazabal-Gardea)*			Kat. 1309A~. zk., *86-21b
Tróka	2003	Presako, Solozar	Ahoz	"termino"	"Luego las piezas que están al lado, nuestras, siempre la Tróka (Dionisio) Torka (Patxi), ...¿La? Troka una que iba una tira así hasta donde Mati"
Tróka	2014	Presako-F. Bengoa	Ahoz	"termino"	"...llamábamos la Tróka, la Cuesta y la Llana."
TROKA		(Larrazabal-Goirizabal)			86-13b Ikusten dugunez toponimo bera -jabea, zabalera eta zenbait mugakideak- zenbait izen izan ditu -ikus Soloandian-: Troquea 1894 > Troquera 1940 > Troquera 1952 > Triguera 1956.
Troquea ¹⁹⁴²	1894	U.A. Finc.Rúst.	241	"monte"	"Soloandi, Andicosolo, Troquea". Hasierako kontsonante f bat dirudi, baina t bat omen da, zeren bertan Tomas izenean letra bera agertzen baita.
Troquera ¹⁹⁴³	1940	U.A."Est.Cat."	24.32	"monte"	Idazmakina: " Troquera, Echoestea, Oquelurialde, Arrañoalde...". 27.78an "Troquera, Echeostea, Oquelurialde, Arrañoalde."
Troquera	1952	U.A.Finc.Rust.	17.2	"monte"	"Goirizabalena -antuzano-, Solaundie -N. E. O. Camino-, Judiosolo -N. Camino S. E. Propio y Marquijana", Judiosolobarrena -E. Molino Goico plaza-, Troquera- E. Propio y Marquijana-, Echeostea, Echeondoa -E-Camino-, Oqueluri-aldi -N. Ria de Balincha. S. Caserio de San Juan...-, Arraño-alde, Ucho-ondo -N. Ria de Balincha...-, Marcuartu, Balincharrequeta -S. Ria de Balincha-, Basarte -S. Arroyo-, Arcocheta, Lecandasar-ondo - S. Arroyo monte-, Astovizalde, Goirizabal, Larracullu".
Triguera ¹⁹⁴⁴	1956	U.A.Amil.	9.26	"monte"	Jabea Okondokoa zen. Aurreko toponimoa "Soloandia, Julio-solo -E- Molino Goicoplaza...-", geroago "Triguera, Queluri-alde, Arraño-alde".
TROKASOLO		(Lusurbeiland)			Kat. 781 zk., eskuinera, *86-06c
Trokasólo	2003	Lusurbeilanda II	Ahoz	"termino"	"Bata Okélu ...etxe ondoan dagoena, eta Lusurbei aldean Trokasólo dugu". Solloakoak dio Okélu eta Trokasólo ondoan daudela.
Trokasólo	2014	Lusurbeilanda II	Ahoz	"termino"	" Trokasólo , es aquí abajo, por Lusurbéi "
TROKERA		(Larrazabal)			Ikus TROKEA

Barrenengoak Trokatxiki Baranbion aipatzen du.

Telebista (TVE2) ikusten nuela, "la torca" edo antzeko zerbait entzun nuen Gaztela aldeko pasaiatz hitz egiten zutela, orduan, burura etorri zitzaidan jatorriz toponimo berbera izan zitekeela. Jo nuen Lexis 22 hiztegiara, eta nahiz eta zentzua desberdina izan, geroagoko aldaketa izan daiteke, zeren zentzu biak orografiari dagozkio. "Torca (del l. torques, collar). f. Geol. Depresión circular en un terreno y con bordes escarpados; un ejemplo típico de torca es la dolina..". Nik telebistan ikusten nuen toki zehatza borobila zen ere, gure troka-k, aldiz, sakana, menditarte adierazte du.

Gereñurengan troka zuzenean dutenik ziurtasunaz ez dugu aurkitzen, aldiz, badaude "Torca, numeroso en todo Alava", "Torcabide", "Torcajo", "Las Torcas, un topónimo muy corriente", "Torcazarra, 1791, término de Lagrán". Beraz, 'torca' euskal atalekin agertzen zaigu.

¹⁹⁴² *Troka* 'barranco' + *a* (art.): 'el barranco, la barranca'. Azken azepzioa jarri dut, zeren Sudupe eta Gueñezen artean badago izen honetako tokia.

¹⁹⁴³ *Troka* 'barranco' Berandukoa denez, beraz, gaztelaniazko atzizkia izan ahal du, hibridoa izanik. Atzizki hau "Triguera" toponimoan dugu eta ' mediera, ' eta antzekotan uste dut dagoela.

Geroago ikusi dudanez, toponimo bera -jabea, zabalera eta zenbait mugakideak- zenbait izen izan ditu -ikus Soloandian-: **Troquea 1894 > Troquera 1940 > Troquera 1952 > Triguera 1956.**

¹⁹⁴⁴ Honek gardena ematen badu ere, pentsa liketeen gaztelaniazko 'trigo' + atz., aurrekoan ikusi dugunez errakuntza batetik dator.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
TURTZIOZ Turçios ¹⁹⁴⁵	1412	(Kanp.Top.) "Bien. e Fort."	139	"localidad"	"se caso en Turçios... Geroago "Trucios" emango duena.
TXAKURMENDI Txakurmendi ¹⁹⁴⁶	1999	(Goienuri)* "Cuad. Top. 8"	III.89		*61-62c "Arrabatxu, Asulugorri, Txakurmendi y Mugarriluce. ...". Isusikoek ez dute ezagutzen izen hau.
TXANPASOLO Txanpasólo	2003	(Larra)* Berrio	Ahoz	"termino"	*86-14d "el barranco ahí hay varias, Mojasólo, Txanpasólo que diga y Ortúbe"
TXAPOTE Chapote ¹⁹⁴⁷	1772	(Larra) "Lib.Hip."	50	"ca."	86-14b Gaurko Txapotena, beraz, "-ena" genitiboa falta zaio. Alboan horrela aipatu arren, zehaztapenean "Goicoa"-z. Ikus 95b
Areta de Chapote	1774	"Lib.Hip."	95b	"ca."	"caseria de Areta que al presente llaman Chapotena". 105ean "Casa de Areta Chapotena" gero "Chapotena"-z
Txapóte	2003	Areta	Ahoz	"caserio"	"Yendo para allá, pasando el puente, donde está la Lip ahora había un caserío, ¿Cómo le llamabais? ...Txapóte también, pero tiene otro nombre también, pero no me acuerdo ahora, no me sale..."
TXAPOTENA ¹⁹⁴⁸		(Larra)			*86-14d (Ikus aurrekoa berbera baita). Ikus GOIKOA Areta.
Chapotena	1774	"Lib.Hip."	95b	"cia."	149an "Areta". 274an "casa llamada vulgarmente Chapotena"
Chapotena	1797	U.A06010240.23	1	"casa/s"	Areta. 1864an (Rgto.Prop.) ere bai.
Chapotena	1894	U.A.Finc.Urb.	6	"ca. y cio."	123b-an ere bai.
Chapotena	1894	U.A. Finc.Rúst.	6	"heredad"	192b-an "mon." ere bai.
Chapotena	1926	U.A."Est.Cat."	12.5	"casa labranza"	
Chapotena	1952	U.A.Finc.Rust.	12.2	"heredad"	12.4an ere bai.
Chapotena	1956	U.A.Amil.	12.6	"heredad"	
Chapotena	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.5	"pago"	
Txapotena	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Txapoténa	2007	Kalleko II	Ahoz	"caserio"	Bi bizimoduko baserri handi bat, 18 zenbakia duena, berez 18a eta 18b dira lekukoak azaldu zidanez –berea da 18b-, lehenago bertan bizi izan zena esan zion kartela jarri behar zuela "Txapotena" izenarekin hori baitzen bere izena. Egun 18a aldean "Txapotena" jartzen badu ere,

¹⁹⁴⁵ Askotan muta cum liquida-ren aurkako joera dagoen moduan, honetan kontrato fenomeno dugu, zeren Turçios-ek > Trucios egin baitu. Toponimo hau hartu dut, kontutan izanik Iturriotz omen dela, oraingo hau tarteko forma omen delako.

¹⁹⁴⁶ Txakur 'perro' + mendi 'monte' : 'monte del perro(s)'

Gereñuk eta Barrenengoak ez dute aipatzen antzekorik.

¹⁹⁴⁷ Toponimo honek, batez ere, izengoitia izatearen kutsua eman dit. Gainera, geroago -ena atzizkiarekin agertuko zaigu, horrelakorik batzuk ditugula: Bizerrena, Frioena, Mingorrena, .. Nire ustez, horrelakoak pertsonaren ezaugarri fisikoei erantzuten diote. Adibidez, 'Chaparro' zuhaitz txiki baten izena izateaz gain, horrela deitzen zaie txikiak edo ertainak diren batzuei.

'Chapote' hitzak badu zentzua, Lexis 22 Hiztegiaren arabera: "chapote: especie de cera negra...". Kotxeen azpiko zaintzeko ere horrelako produkturen izena berbera da.

Baina gure kasuan gehiago lotuko genuke hasieran esandakoari, eta nahiz eta pertsona txiki bati butuz pentsarazi, Azkuerengan aurkitzen dugun "Ts'apla-ts'apla (B-oñ-ts'..), onomat. de andar descalzo en el agua" (Sodupen bati antzeko izengoitia jarri zioten), agian bidezkoagoa litzateke, kontutan izanik baserri honen ondo-ondoan erreka dagoela. Bururatzzen zait, lodikote-k < lodi duen atzizki bera izan daitekeela.

Gainera, pentsatzeko izengoitia bat dela, badago bertan ematen den azalpen bat: "casa llamada vulgarmente Chapotena"

Beste egileengan ez dut aurkitu antzekorik.

¹⁹⁴⁸ Txapote (ikus) + -ena (gen.): 'la (casa) de Txapote'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					gogoan dut aurreko jabeak ekin nionean nola zen bere izena "Kaleko" esan zidala.
TXAPOTESASI		(Larra)			86-14b
Chapotesasi ¹⁹⁴⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	23	"monte"	"
Chapotesasi	1940	U.A."Est.Cat."	24.11	"monte"	"O. Arroyo Morteru". 24.23an "...Munegazo, Goicoeche, Chapotesasi..."
TXAPOZA		(Larra)			86-14d
Chapoza ¹⁹⁵⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	159b	"heredad"	"Aldapa -N. Casa Berrio...-, Chapoza -S.Camino Zabale...- 6,60 areas, Arribieneta -N.O. Arraño...- ". Grafia aldetik horrela delakoan nago, nahiz eta hasierakoak edergailu bat izan.
TXARAKA		(Larrazabal)*			Kat. 1400F~. zk., *86-21b
Characa ¹⁹⁵¹	1877	"Rgtro.Prop."	8.1	"heredad"	Birritan. "Etxaraka"-tik ?. Dokumentu honetan "Echevarri" askotan, baina bitan "Chavarri" 205m-an ere bai.
Characa	1894	U.A. Finc.Rúst.	205I	"heredad"	
Echaraca	1940	U.A."Est.Cat."	13.36	"heredad"	
Echaraca	1952	U.A.Finc.Rust.	13.3	"heredad"	
Echaraca	1956	U.A.Amil.	13.3	"monte"	Idazmakina egina. Presako ondoren aipatuta. Nahiz eta idazmakina egina egon, letra batzuk besteen gainean daude.
Txaraka	1994	Solaun-Gardea	Ahoz	"termino"	"la Txaraka". Kaltzaganetakoak ere bai.
Txaráka	2003	Launtxu	Ahoz	"termino"	Presako: "...la Txaráka ¿Dónde está la Txaraka? Ahí mismo ¿Detrás del frontón? Un poco más hacia Luiando...lo que pega hacia izquierda, fue como una cantera, dice que había herrería...esas cosas que nos han dicho los abuelos

¹⁹⁴⁹ Txapote (ikus) + sasi 'jaro' : 'jaro de Txapote'

Mitxelena: "sasi 'zarzal': Sasoia, Sasiain (de -gain?; Sasiambarrena, Sasieta, Sasiola...".

Askotan pentsatu dut Mitxelenak aipatzen duen, Sasiain < Sasigain?, batez ere, Nafarroa aldean hain ugari den -ain atzizkiaz pentsatzerakoan. Gainera, Orozko eta Amurrio aldean, Sasian deitura egotean gain, Gasteiz aldean badago Sasigain dena.

¹⁹⁵⁰ Zalantzazkoa. Behin bakarrik agertu arren, txapo + za (multz.atz.)? izan genezake, lehen ikusitako Txapote kontutan izanik, dena dela, hau herriko beste punta batean dago.

¹⁹⁵¹ Txara 'jaro,...+ ka (aga?).

Hasiera batean, uste nuen Characa, Echaraca-tik etorri behar zela, nahiz eta, ustez, jatorrizkoaren konstatazioa geroagokoa izan. Ikus 1877ko konstatazioan eskuin aldeko oharra. Etxe 'casa'-k elkartzean etxa- egiten baitu.

Baina aurreko uste hori neurri batean ustel geratu zait, zeren sendoagoa dirudi Txaraka bera izatea ondo dagoena, toponimo bera Mendexan eta Markiñan egun baitago. Kamaraka eta Pinuraka toponimoetan bukaera bera duela.

Lizarra aldean (Okon) gaztelaniaz iraundu euskal izen honek zuhaitz txikiei (*artea*, batez ere) buruz aritzeko eta hortik letorke izen hau, -ka bukaera agian -aga atzizkia aurkitu beharko genuke.

Barrenengoak Etxara ez du biltzen, bai, aldiz, "Txara, La", "Txaraguren", "Txaraka...de txara 'jaro' + ka (dimin.)".

Muxika: "Txarakua, Txaraldea, Txaralubari, Txaramotxeta, Txaratxiki..".

Gereñu: "Echaraduya, Echaraldi..", baina botanikari loturik, nire ustez, atzizkiak direla eta. Askoz sarriago agertzen dira hasieran e-rik gabeko formak: "Chara, Charabidel, Charabitana, Charadui, Charaduya, Charaduyeta, Charagana, Charaguren, Charaiduya..."

Uste dut baldintzatu nauen "Echaraca" aldakiak gaizki egon litekeela, garaia kontuan izanik, ultrakorrektzio edo erdal artikularen aglutinazioa dela medio, Leziaga > Eleziaga kasuan bezala.

Azkenean egin dut hasiera hasieratik egin behar nuena, hau da, Azkuerengan jotzea, zeren hor dugu giltzarria: "Txaraka: 1° (B-I,...) jaral ó bosquecillo de cortas dimensiones...2° (B-a-m-o), jara, un arbosto...3° (AN, Araq.), rozo, leña menuda que se hace en el corte de ramas..."

Nire ustez, jatorriz nire txara + aga izan dezakegu. Hemen biltzen da, askotan aipatu dudana, 'jaro' zentzuari buruz, zeren ez da bakarrik sasia edo matea, baizik eta zuhaitz txikiak hazten diren arloa.

Larrazabaleko batek aipatu zidan nahiko argigarria izan daitekeen adibide bat: "-Un jarito de castaño para minzas...para hacer cestas y sillas".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Txaráka	2014	Presako-F.Bengoia	Ahoz	"termino"	La casa de Goio Arribas, la que es vecina tuya...esa casa en la campa de atrás...¿Aquello no es la Txaraka? La Txaraka está más a la izquierda de eso...no sabes que hay otro invernadero, en aquel agujero de allá". "la Txaráka"
TXARAKA		(Olarde-Gardeagotxi)*			*86-14d
Txaráka	2003	Solozar	Ahoz	"termino"	"...Txaráka todo el trozo de casa de la hermana hacía aquí..."
TXATXORRO		(Olarde)*			*86-21d
Chachorro ¹⁹⁵²	1771	"Lib.Hip."	47b	"arroyo"	"...por la parte del Solano con el Arroyo que llaman de Chachorro por la de el Oriente con robles de la Casa de Cucuza". Argi eta garbi "Chachorro" idatzita.
Txatxarro	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"primer curva subiendo para acá"
Txatxarro	1999	Cuad.Top.8	I.17	'ter.'	
Txatxárrro	2003	Bekoetxe	Ahoz	"termino"	"Luego Txatxárrro la vuelta donde hace vuelta..., donde hay una vuelta, que hay curva. Y luego Kukúza"
Txatxárrro	2005	Torretxu	Ahoz	"termino"	"Txatxárrro es más arriba... donde el cruce para Lekuona...esa zona"
TXAUTXIBERRIOGO IKOA		(Larra)			86-14d
Chauchiverrigoicoa ¹⁹⁵³	1926	U.A."Est.Cat."	2.9	"heredad"	"S. Camino de Zabale. E. Relijiosas Mercedarias (Mojasolo dena izan daiteke". Berrio Goicoa aipatu da. "-üchi-"?-"verri" argi dago. Argi daude bereizturik u / n letrak.
Chauchiberrigoicoa	1952	U.A.Finc.Rust.	2.2	"heredad"	Birritan, baten jarraian idatzia, bestean "Chauchiberrio-goicoa", "Berrio-goicoa" baserrikoa da. Ondoko den-denak "Berrio-goicoa" gisa aipaturik 'termino' jartzen duen tokian, eta gero 'Observaciones' arloan 'nombrada': "Aránsolo; Berrio-goicoa... Huerta y era de trillar -N. Con camino del barrio Sabadel (Zabale izan behar)...S. Con heredad Aldapea-; nombrada Aldapea; nombrada Cha(u/n)chiberrio-goicoa; nombrada Austireta; nombrada Aldaycoaldapa; monte Errachueta ("Escachueta" irakurtzen da hasiera batean, baina -berrio-rekin erkatu ondoren, rr kontsonantea da, nahiz eta "Mugarri"rena beste bat izan) -O. Con camino de Arejalduga-; monte Pagatzandu-barrena; Mugarri -O. Con camino que baja de Asqueta; Aranguren-aldea -N. con jaro de la casa Aranguren"
Chauchiberrigoi coa	1956	U.A.Amil.	16.13	"heredad"	"S. Camino de Zabale", "Txau-/Txan-?"
TXIKERRA		(Goienuri)*			Baserriaren hegoaldea. 86-06a
Riquerra ¹⁹⁵⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	102	"heredad"	Hasiera "Bizquerra"-rekin erlaziona daiteke, baina

¹⁹⁵² Zalantzazkoa. Alde batetik Azkuek diosku txatxar 'insignificante' dela, baina beste aldetik bigarren atala izan daitekeena "-chorro" izan daiteke argigarrena, zeren erreka batez aritzen da.

Gereñu: "Chorro (muy abundante...), Chorroa, Chorrobidea, Chorroburu..."

Barrenengoa: "Txatarro...de Atxaiturri"

¹⁹⁵³ Zalantzazkoa. *Txautxi* ? (etxe? + hutsik?) + *berrio* (baserri baten izena) + *goiko* 'de arriba' + *a* (art.).

Hasierakoa izan ezik, besteak ez du eskaintzen zalantzarik. Hitz luzegia denez, nahiko arrunta da aldaketa ugari izatea, gehiago oraindik nahiko bereandukoa dela kontutan izaten badugu. Hasieran *etxe*-k izan dezakegu, elkarretetan *etxa* eta gero *txa*-egiten duela. *U* hori, *etxeaurre* > *txaurre*, eta antzekotan aurkitzen dugu, baina ez dago testigantza gehiagorik.

¹⁹⁵⁴ Ohituta gaude, *r/b*-en arteko grafia errakuntzak, horregatik gehienbat uste izan dut "Bizkerra" toponimoaren aurrean geundela. Dela dela, Gereñuk "Riquenea, Riquera, Riquete" biltzen ditu.

Geroago ikusi ahal izan dudanez, "Riquerra" hau, gero "Chiquerra" moduan agertuko zaigu, zabalera bera duela, sei eta piku area, mugakideak ere bat datozela, ordena berean ez bada ere.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Chiquerra ¹⁹⁵⁵	1940	U.A."Est.Cat."	10.1	"heredad"	r argia da honetan, eta bestean b / v . Geroago ikusi dut ez dela horrela. "Larrabe, Murulluaga, Isolo, Goicoa, Riquerra, Gorostizalde –O. Goyaso?-, Anbia, Murallaga –N. Echavarri, S. Casa Acha, E. Echevarri, O. Andico-, El Majir –O. Arquibe-, Goiri, Iñarrondo"
Chiquerra	1952	U.A.Finc.Rust.	13.2	"heredad"	"Larrabe,Murallaga, Goico, Chiquerra...". 27.59an
Chiquerra	1956	U.A.Amil.	13.2	"heredad"	"Goicoa, Chiquerra..."eta 27.60an ere bai
Txikérre	2014	Larrabe	Ahoz	"heredad"	"...Chiquerra –E- heredad de este caudal O. Camino de Goiri a Parrale"..
TXIKITA		(Larra)			86-14a
Chiquita de Goic. ¹⁹⁵⁶	1894	U.A.Finc.Urb.	220	"ca. y cio."	"Casa chiquita de Goicoeche", "N. Rio Nervion". 1902an "Casa Chiquita".
TXIMINTXU		Larrazabal)*			Kat. 679., 680. zk., *86-13a
Chimichu ¹⁹⁵⁷	1779	"Lib.Hip."	159	"termino"	185b-an ere bai. 211n "sobre Larrazabal"

¹⁹⁵⁵ Orozkon asko erabiltzen den hitza, *txiki* baino askoz gehiago. Niri hasiera batean semerik gazteenaz beti entzuten zan: txikerra!. Amaginarrebari galdetu diot gaztelaniaz: - ¿ Cómo se dice cuando una cosa es pequeña ?. Eta berak berehala erantzun dit: -Txikerra !

Ekin diodanean ia *txikia* ez den ere, eta erantzuna hauxe izan da: - *Txikie* bere bai leku batzuetan...! *Txikitxue*...!

Distribuzio kontua da, zeren txikitxue bai entzuten nuela. Lekeition, aldiz, txikiñe entzuten da.

¹⁹⁵⁶ Hemengo gaztelaniazen asko erabiltzen da "el chiquito, la chiquita..." Gereñuk ere aipatzen du Chiquita. Jatorria begiratu beharko genuke, zeren agian txikiari lotu daiteke.

¹⁹⁵⁷ Hasierako konstatazio honetan geroago gertatuko den sudurkariaren galera inplosiboan dugu, hau da, Tximintxu > Tximitxu. Joera hau nahiko arrunta da eta horren alde jo behar dugu Azkuek aipatzen duena kontutan izanik. Dena dela, Gereñuren testigantzak ikusirik badago zalantzarako arloren bat, zeren askoz gehiago dira eta goiz konstataturik "Chimi"-dunak, "Chimin"-dunak baino. Gainera, kontutan izan behar dugu kasu batzuetan sudurkaritasuna hedatu egiten dela. Ikus Ondorietan Mitxelenak dioena honetaz 15.d puntuan.

Ondorengo bi konstatazioetan azken bokalaren asimilazioa dagoela dirudi "Chiminchu > Chiminchi", baina agian izango genuke bukaerako -txu > -txi urratsa.

Azkue: "ts'imints' (tximintx) (B-mond), especie de jaula de seto en que se conservan castañas, queso, etc...". Honi ere lotuko nuke hemengo batek gaztelaniaz aipatzen zuen 'mimenas' (Azkue: "mimen (Bc...), mimbre"), baita ere, orozkoar batek gaztainai buruz, kirikiñoen gainean, hain zuzen ere, hots, gaztainak gordetzeko eta kanpokoak galdu zezaten zuten lekuei. Kontutan izanik "castañal" errepikatzen dela lehenengo konstatazioetan honi lotu beharko genuke. Orozkon, E. Azkuna Dimak esaten duenez, eta ezagun batek baieztatu zidanez, *kirikiño* esaten zaie leku hoiei, agian Laudion Tximintxu esaten ahal zitzaion .

'Mimenas'-ena aipatu zidana ez dut gogoratzen, baina kontutan dut Larrazabaleko batek esandakoa: "-Un jarito de castaño para **minzas**...para hacer cestas y sillas", zeren loturik ikusten dut aurrekoari.

Orozkon *zimentza* esaten zaio.

Oro har, *tximintx* + *tzu* izan dezakegu.

Mitxelenarengan ez dut deus ere aurkitu, bizkaierako kontua izan daitekela.

Gereñuk hainbat aipatzen du: "Chiminchartea, Chiminzulo..", baina gehiago eta goizago konstataturik: "Chimichartea 1715, Chimichate 1721, Chimicho, Chimichoa, Chimichua 1701,...Chimisa, ...Chimisate, ...Chimisulo...". Cuad. Top. Zuia: "Tximintxarte" 95 orr.

Barrenengoa: "Tximintxa-Sal-Var.: Tximintxu: Et. La mimbreira...Emparentado con Tximintx "jaula de seto para curar castañas, longanizas, etc. al humo..."

Oso zuzena iruditzen zait Barrenengoak ematen duena, baina uste dut kasu honetan Orozkoko kirikiñoak bezala, hemen ere kanpoan dauden ontziak ari da.

Fonetika aldetik hainbat fenomeno agertzen zaigu:

Lehen aipatutako sudurkariaren galera inplosiboan, ikusten denez, Gereñuk aipatzen dituen konstatazioetan gauza bera gertatzen da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Chiminchi	1785	"Lib.Hip."	213	"castañal"	"Ribas"-en aldean."Chimichu" bera dela dirudi, hemen inposiboan <i>n</i> duela, eta bukaera <i>i</i> garbi garbi.
Chiminchi	1791	U.A06010234.2	50b	"castañal"	"casa de Rivas". Birritan. "Lecanda, Lecandasar" ondoan. 06010245.9.2an ere bai.
Chimichu	1811	"Diezm."	4	"castañal"	J.P. Ulibarrik "chimichu"
Chimichu	1839	U.A05050201.28	1	"castañal"	Hiru bider.
Chimichu	1877	"Rgtro.Prop."	8.1	"monte"	Hiru bider "Chiminchu", beraz, <i>n</i> inposiboan galdu.
Chiminchu	1894	U.A. Finc.Rúst.	35c	"monte"	153b-an, 205h-an, 232c-an eta 249b-an ere bai. Forma ugariena, argi idatzia ia beti, batzuetan <i>i</i> punturik gabe.
Chimonchu	1894	U.A. Finc.Rúst.	205b	"monte"	Lehen bokala <i>i/e</i> ? punturik ez baitu.
Chimichu	1924	U.A.Cat.1900	6.12	"monte"	
Chiminchu	1926	U.A."Est.Cat."	2.7	"monte"	"-in-" ez dago argi idatzirik.16.8an ere bai. 20.24an "O.arroyo ...". 20.25ean "Chinchu" eta "Chiminchu"
Chiminchu	1940	U.A."Est.Cat."	1.10	"arroyo"	"Espide"-ko ekialdeko muga.. 2.6an idazmakina. 4.5ean ere bai.
Echiminchu	1940	U.A."Est.Cat."	4.5	"monte"	Orri berean birritan "Chiminchu" eta gero "Echiminchu"
Chinchu	1940	U.A."Est.Cat."	4.6	"heredad"	
Chiminchu	1952	U.A.Finc.Rust.	1.12	"heredad"	12.5ean idazmakina. 13.9an "S. Arroyo Chiminchu O. Camino carretera a Malcuartu". 16.8an eta 16.9an ere bai. 12.0an "Chiminchu" baten eta errepikapenean "Chimichu"
Chimenchu	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"monte"	Idazmakina. Birritan. <i>i>e</i> . errakuntza?
Chimichu	1952	U.A.Finc.Rust.	16.6	"pinos"	Birritan. <i>n</i> inposiboan galdu. Zalantzakoa "Echiminchu" birritan. <i>e</i> hori? 16.7an "N. arroyo"
Chincho	1952	U.A.Finc.Rust.	16.6	"pinos"	Birritan. Zerrenda batean "Chimichu" jartzen zuen, gero marra bat egin eta "Chincho".Bera da mugariengatik.
Chiminchu	1956	U.A.Amil.	16.20	"monte"	Birritan.Jarraian "Chincho"bera izan daitekeelarik. 16.21 "Echimuchu" bera delarik? Idazmakina 16.23 eta 22.43an ere bai.
Chiminchu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.3	"pago"	29B, Mostatxa bezala.
Tximintxu	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	"entre Malkuartu y Larrazabal". Bekoetxeak, Kastañiza Goikokoak eta Zumeltzakoak ere bai.
Tximintxu	2003	Kastañiza II	Ahoz	"termino"	"nace ahí debajo de Pagolár y nadie... no se...El riachuelo de Tximintxu le suelen decir...". Bekoetxe II: "de Dibidáur para acá a la izquierda, y más hacia aquí Tximintxu... Dibidáur, Tostolarren y Tximintxu".
Tximintxu	2014	Kast. Goikoa	Ahoz	"termino"	
TXIMINTXU-BEKO		(Larrazabal)			Kat. 512. zk *86-13a
Chimichubecoa ¹⁹⁵⁸	1926	U.A."Est.Cat."	12.19	"monte"	"Larrazabal" jartzen zuen lekuan goratxugo idatzirik, argigarri gisa. Inposiboan <i>n</i> galdu
Chiminchubecoa	1926	U.A."Est.Cat."	16.16	"monte"	
Chiminchubecoa	1940	U.A."Est.Cat."	1.9	"monte"	"Chiminchu-becoa", "Larrazabal (barrio)"
Chimichubecoa	1940	U.A."Est.Cat."	24.27	"monte"	<i>n</i> inposiboan galdu.
Chiminchubecoa	1952	U.A.Finc.Rust.	12.7	"monte"	13.8an ere bai "...S. Riachuelo del monte...".
Chiminchubecoa	1956	U.A.Amil.	9.15	"monte"	"Chiminchu-Becoa
Chimichubecoa	1956	U.A.Amil.	12.34	"pinos"	<i>n</i> inposiboan galdu.
Tximintxu bekó	2003	Kastañiza II	Ahoz	"termino"	"aquí Tximintxubekó... Este es riachuelo...Tximintxubeko, luego Tximintxugóiko"

Baita aipatutako asimilazioa Tximintxu >Tximintxi ere. Dena dela, Azkuerengandik hitza zuzenean hartuz *tximintx* genuke, artikulua gehitzerakoan Tximintx-a geratuz. Pentsatzen dut hemen izan dezakegula, baina hipotesi gisa sendoago dirudi hasieran esandakoa, beste askotan agertu zaizkigun aldakiak: "Zuhatza, Zuhatzu, Zuazo eta abar", hau da, -a, -u, >o bukaerakoak, nahiz eta lehena agertu ez, beraz, kasu honetan agian hitzari izan dezakegu loturik *tsu* ugaritasun atzizkia edo *txu* txikitasuna adierazten duenak. Barrenengoak aipatzen du: "Tximintxu...var. de Tximintxa"

Gradu bereko bokal daudenez gero, sinkopa aurkitzen dugu ere: Tximintxu > Chinchu, Chincho.

Kasu batean Echimintxu agertzen zaigu, agian etxearekin herri etimologiaz erlazionatuz.

¹⁹⁵⁸ Hemen dugu berriro sudurkariaren galera inposiboan dagoela.

Tximintxu (ikus) + beko 'de abajo' + a (art.).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Tximíntxu bekóá	2014	Kast. Goikoa	Ahoz	"termino"	Tximíntxu goikóá
TXIMINTXU-GOIKOA		(Larrazabal)			Kat. 679., 680. zk *86-13a
Chiminchu arriba ¹⁹⁵⁹	1904	U.A.Cat.1900	2.12	"monte"	
Chimichugoicoa	1926	U.A."Est.Cat."	12.18	"monte"	"Larrazabal" jartzen zuen lekuan goratxugo idatzirik..Inplosiboan <i>n</i> galdu.
Chiminchugoico	1926	U.A."Est.Cat."	16.7	"monte"	"Chiminchu-goico".16.16an "Chiminchu Goicoa" artikuluz.
Chiminchugoicoa	1940	U.A."Est.Cat."	1.9	"monte"	"Chiminchu-goicoa", "Larrazabal (barrio)"
Chimichugoicoa	1940	U.A."Est.Cat."	24.27	"monte"	<i>n</i> inplosiboan galdu.
Chiminchugoicoa	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"monte"	Idazmakina
Chiminchugoicoa	1956	U.A.Amil.	9.15	"monte"	"Chiminchu-Goicoa"
Chiminchu arriba	1952	U.A.Finc.Rust.	16.8	"pinos"	16.9an ere bai.
Tximíntxu goikóá	2003	Kastañiza II	Ahoz	"termino"	"aquí Tximintxubekóá... Este es riachuelo...Tximintxubeko, luego Tximintxugóiko"
Tximíntxu goikóá	2014	Kast. Goikoa	Ahoz	"termino"	
TXIRPIETA		(Olarte)*			86-30a
Txirpieta ¹⁹⁶⁰	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"linda con Llodio, pero pertenece a Orozko, del regato Sanagorta para allá.." Agustín Larrazabalek berdin diost.
Txirpiéta	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"Si pegando, Ukullu es de aquí de Llodio y Ukullutu Orozko...luego Txirpiéta como Urdéi". Launtxu: "Larregórri. Más abajo está Txirpiéta, y todos estos de aquí.. Arrikoátxe".
TXIRRIETA		(Larrazabal)*			*86-21b
Chirrieta ¹⁹⁶¹	1747	U.A070101.1	7	"heredad"	1799an "Chirrieta solaun", "molino". 1811n (Diezm.) "El molino de Chirrieta". 1846an (L.Baut.) askotan horrela idatzia.
Chirrietta	1803	"Lib.Hip."	338b	"ca."	"el de ..."
Chirrita	1856	"Lib.Baut."	360	"cio."	Behin bakarrik. Ugariena "Chirrieta". Azkena "Becerr.,Vera,Gereñu". 1876an "Chirrita é Iturrichu", "-ieta"-z ere bai.
Chirrita	1894	U.A.Finc.Urb.	21	"ca. y cio."	"Chichirrita" jartzen du berez. 127b-an "Chirrita".
Chirrita	1894	U.A. Finc.Rúst.	20	"heredad"	<i>ie>e</i> .lkus 38c .194b-an "mon." ere bai.
Chirrieta	1894	U.A. Finc.Rúst.	38c	"monte"	
Chirrieta	1902	U.A.Est.Mun.	26	"finca"	<i>ie</i> gorde da.
Chirrieta	1902	U.A.Cat.1900	1.2	"ca. cio."	<i>ie</i> jagon da.
Chirrita	1926	U.A."Est.Cat."	1.3	"heredad"	
Chirrita	1940	U.A."Est.Cat."	1.11	"heredad"	Idazmakina. 8.5ean ere bai.
Chirrita	1952	U.A.Finc.Rust.	3.1	"heredad"	<i>ie>i</i> . 16.10ean idazmakina.
Chirrieta	1952	U.A.Finc.Rust.	13.4	"monte"	<i>ie</i> gordetzen da.
Chirrita	1956	U.A.Amil.	16.27	"monte"	"E.Camino Real". 22..24an ere bai.
Txirrita	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1979an ere bai.
Txirrita	1994	Odiaga	Ahoz.	"termino"	Isardiokoek ere bai.
Txirrita	2003	Presako, Solozar	Ahoz.	"termino"	"¿Y la ultima siguiendo la curva? Txirrita".

¹⁹⁵⁹ Bertan azaltzen denez, Tximintxugoikoa 'Chiminchu arriba' da. Sudurkariaren galera inplosiboan gertatzen dela ere.

¹⁹⁶⁰ Txirpi 'vivero' + eta (pl.atz.): '(donde) los viveros'

Gure datuetan horrelakorik aurkitzen dugu: 1799an "un bibero o chirpio...de la chirpia..", 1784an "cortan la chirpia", "chirpia de roble que estaba naciendo"

Azkue: "ts'irpi (B-a-g-o..), almáciga, vivero de plantas.."

Gereñuk aipatzen ditu: "Chirpia, Chirpial..." azkenari gazterelazko atzizkia gehituz.

Lagun batek egur zati txikiei deitzen zaie txirpiak, baina ez dakit zein puntutaraino egon daitekeen ondo.

¹⁹⁶¹ Txirri + eta (pl.atz.).

Azkue: "ts'irri (txirri): 1° (B-l-ond...), la gaviota más pequeña...2° (G), chorro. 3° (B-a-o), cagarruta..."

Aipatzen du Azkue Orozkon ts'(tx)irrika 'rueda de carro', baina uste dut txirrinka esaten geniola, hau da, sudurkariarekin.

Toponimo honen kasuan, errota bat dela kontutan izanik, hitz onomatopeiaduna izan daiteke.

Fonetika aldetik i+ e > i gertatu da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
TXOMINTXU Chominchu ¹⁹⁶²	1894	(Larra) U.A. Finc.Rúst.	61	"heredad"	Launtxu: "Karálso ¿La casa que está ahí en la curva? Luego la otra Txirrita" 86-14b (Larrako Etxebarrin dagoela dirudi) Larra dirudi ("...Chominchu- E. Arroyo-, Goicosolo, Morteru...". Jabea Etxebarrikoa dirudi.. Oso argi idatzia. Gainera, mugak ez datoz bat Tximintxuarekin. 4.10ean Hasieran "Echévarri(Aldapa .." azpian "Id. (Chominchu)"
Chominchu	1900	U.A.Cat.1900	2.1	"heredad"	
Chominchu	1932	U.A."Est.Cat."	27.83	"heredad"	
Chominchu	1952	U.A.Finc.Rust.	7.5	"monte"	Berbera beste zerrenda baten "Charriruchu"
Chominchu	1956	U.A.Amil.	7.1	"monte"	"Echevarri Aldapa, Echebarri Aldapa Echeaurre, Chominchu -O. Regato-, Goicosolo, Morteru..."
TXORISOLOA Txorisolo ¹⁹⁶³	2001	(Olarte)* Zabale	Ahoz	Landa	*86-22a (Zabaletik Erkizara dagoen azken landa) Zabaleko goiko aldean dagoen landa bati esaten diote. Jabeek –orain dela 50 bat urte etorritako sendi mungiarra- horrela esaten diote, zeren landako mugetan zuhaitz asko daudenez, txori ugari egoten baitira. "Tu dices Txorisólo -Eso es de Mandaluniz...es la que pill a la derecha, la que pega a la derecha (hau berari esandakoa)-, Exactamente"
Txorisólo	2001	Saltriaga II	Ahoz	Landa	
TXORROBURU Marroburu ¹⁹⁶⁴	1894	(Larra) U.A. Finc.Rúst.	232h	"heredad"	86-14b Lehenengo bi bokaletan <i>a/o?</i> arteko zalantza. Geroago ikusi dudanez, "Marroburu" jartzen badu ere –gorago Metal Iturri, hasierako letra berdin dela, eta jabego berean "Chiminchu"ko hasierakoa nahiko desberdin eta argiidazten dutela-, geroko "Chorroburu" bera da, zabalera antzekoa da, eta ondoko toponimoak orden berean errepikatzen dira. "Larra" jartzen duen lekuan baino goratxugo
Chorroburu ¹⁹⁶⁵	1926	U.A."Est.Cat."	12.23	"heredad"	

¹⁹⁶² Kasu honetan gizon izen (Domingo) baten forma herrikoa diminutiboarekin dugu.

Orozkon ezagutu nuen Domingo bat, 80 urte ingurukoa, Txomin esaten zitzaion. Baita adina bereko gizon bati Juantxu.

Gereñuk Chomin, eta Chominena baserri-izenak aipatzen ditu. Cuad. Top. Aiara: "Caserio Chominchu" 119 or.

¹⁹⁶³ Txori 'pájaro' + solo 'heredad' : 'la heredad de (los) pájaro(s)'

Berriatua badago antzeko izen bat: "Txori errota".

Lehenago ez da agertzen, beraz, agian haiek emandako izena izan daiteke.

¹⁹⁶⁴ "Marroburu" hau, geroago "Chorroburu" moduan agertzen da. Beraz, nahiz eta lehenagokoa izan, fidagarriagoak izan daitezke geroagoko formak. Ondo balego hasierako forma toponimo honi egokitu ahal zaio etimologiarik ez dut aurkitzen Mitxelenarengan, ez eta Azkuerengan, behintzat ziurtasunaz "Marro: 1º (AN-b, B-i-m-ond...) trampa...7º (BN-s) huero...9º (AN, BN...morueco, carnero no castrado"

Bigarrean zatian *buru* 'cabeza, parte superior' dugu.

Gereñuk aipatzen du: "Marrate, Marro, 1822, término de Izarra", " Marrobaro...", " Marroño, 1744, puente de Osma" nolabaiteko indarra emanez toponimoari (Barroa 1685, Barrocosolo, Barroche, Barroluca...ere daude, baina ez dakit ia erka daitezkeen). Barrenengoarengan ez dut aurkitzen antzekorik.

Cuad. Top. Zuia: "Martena" 103 orr.

¹⁹⁶⁵ 'Chorro' + buru 'cabeza, parte superior'

'Chorro' kasu honetan, iturri batean uraren jauskera sendoari deitzen bazaio, ematen du iturburua, iturria bera izendatzeko balio duela. Horrela susmatu nuen, eta horrela baieztatu zidaten Isardiokoe antzeko kasu batekin, baita Aranako San Bizente herriko lagun batek. Baita Gereñurengan aurkitzen ditugun konstatazioetan ere:

"Chorro, muy abundante y de escaso interés", "Choroa, Chorrobidea, Chorroburu, Choroburua..." , " Chorro, manantial..", "Los Choros, fuente...", " Chorrta, 1743, fuente y término de San Vicente Arana. Término y fuente de Onrait; fuente de Apellaniz"

Barrenengoak ere aipatzen du "Txorroburu...cabecera del manantial.."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Chorroburu	1940	U.A."Est.Cat."	24.6	"heredad"	idatzirik. Idazmakina "N. camino Celagoste. S. Id. Berrio. O. ermita de San Bartolome", hurrengo soroa "San Bartolome -N. Camino de Celagoste-" , Luxako toponimo batzuek gain, Larrako batzuk omen daude.
Chorroburu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.7	"heredad"	"N.Camino Celadeste. SA.Camino Berio Basaurbe". Aranako San Bizente herriko den lagun batek esan dit bertan iturri bati "Txorrotta" deitzen zaio, "iturri"esan behar duela, bere ustez.
Chorroburu	1956	U.A.Amil.	22.30	"heredad"	"Sí, Txorrobúru sí, pero que no sé dónde queda..."
Txorrobúru	2014	Luxa	Ahoz	"heredad"	86-13b~ "N: regato de S.Juan"
TXORROONDO		(Larrazabal)			
Chorroondo ¹⁹⁶⁶	1877	"Rgtro.Prop."	8.1	"monte"	"...Coscorra -N- Arroyo...-, Chorrondo -N.Arroyo..., Olaviasco, Garay"
Chorrondo	1894	U.A. Finc.Rúst.	205h	"monte"	
TXOZA		(Larra)*			*86-15a
Txóza, la	2003	Anuntzibai	Ahoz	"cio"	Bere baserriaren izena.
TXURTIGA		(Goienuri)			*86-05d
Txurtiga ¹⁹⁶⁷	1994	Magdalena	Ahoz.	"termino"	"Txurtiga, el royo, comenal, la campa la burra, el roturutxu, noncalau, la llana, la perla, el manzanal,..."
Txustiga	2003	Magdalena	Ahoz	"termino"	ARGITU BEHAR ARGAZKIAREKIN
UBEUSKUN		(Larrazabal)*			Kat. 836. zk., *86-13d
Beuscun ¹⁹⁶⁸	1742	U.A06010214.4	8b	"monte"	Bitan. "montes concegiles pertenecientes al

¹⁹⁶⁶ Txorro (Ikus Txorroburu) 'chorro, corriente de agua' + ondo 'junto a...': 'junto al manantial, junto a la corriente de agua.

o + o > o.

A. Erraztik lurretan "Txorrondo (txorróndo)" bildu du.

¹⁹⁶⁷ Oso beranduko toponimoa. Ez dugu bilatzen antzekorik. Gereñuk "El Churro, salto de agua...". Nire ustez, "chorro"-ri loturik, baita "Churru" ere. Barrenengoak txur, iturri hitzari lotzen du. Bukaeran agian -aga atzizkia izan dezakegu.

¹⁹⁶⁸ Zalantzakoa. Leku izen honetan fenomeno fonetiko asko gertatzen dira, gehienek logika bati jarraitzen diotela irtenbide desberdinak emanez, beraz, kontu handiz ikusi beharrekoak dira, ondorio zuzenenaren bidea nahiko zaila baita. Ikus dezagun:

Lehenengo konstatazioa, antza denez, hasierako bokalaren faltan aurkitzen da, zeren, nahiz eta 60 urte baino gehiagoko alde izan, bere alde (ikusia dugunez, toponimo zaharrena ez da izaten beti tinkoena), bide arruntena izaten da galtzea hasierakoa. Galtzearen alde dugu, geroago agertzen diren konstatazio guztiak, zeren, gure ustez, leku-izenaren dugun lehenengo atala *ur-* 'agua' baita. Era berean, lekuko batek aipatzen duen "regato que nace en Iturrita", eta askotan agertzen den erreferentzia "Norte: Arroyo", besteak beste.

Ur 'agua' izanez gero, hain sarri gertatzen den inposiboan dardarkariaren galera genduke: ur + bide > urbide > ubide, ...

Aurrekoak ere, u > o -ren urratsa baieztatuko zigun. Dena dela, kontutan hartzekoa da Obeuscun-en konstatazio biek 1804ko eta 1805eko data dutela. Baita u-rekin hasten dutenak ere, beraz, nolabaiteko hurbiltasuna susma daiteke bien artean.

B kontsonante bokal artean dagoela, mantzentzeko joera bat izan ondoren, geroago, 1952ko konstatazioetan salbu, jausi edo g kontsonantekin trukatu egiten da. Honetan uste dugu baduela zerikusirik aurretik gertatutako bolaken asimilazioa Ubeuscun (Ubeuskun). Dena den, baditugu g/b kontsonanteen arteko trukaketaren adibideak. Goiasko > Boisako, -guena > buena (Goiena)... Antzeko aldeketak izan genezake Ugao, Ubago tokietan.

Kontsonante honek izaten duen aldaketaz alde batera utzirik, pentsatezen dut, aipatutako ur- 'agua' izateaz gain, be (behe) 'abajo, parte inferior' atala izan dezakegula honetan. Urbegi > Ubegi ez dakugu egon daitekeen.

Beste aldetik, eu diptongoak zenbait aldaketa izaten du. Hasiera batean irauten badu ere, geroago e (Ubeuscun), i (Uviscun), eta batez ere, u (Ubuscun, Uguscun, Uruscun...) emango digu. Euskera > uskera, inguru hauetan.

Azkenengo atala edo atalak izan daitezkenek, uskun edo us-kun, ematen digute burukomin handiena. Entzuna genuen Sueskun deitura eta antzekorik. Orozkon ere errakuntza hitzan dagoen atzizkia, baina bila dezakun daturen bat.

Mitxelenarengan Uzcudun aurkitzen dugu, baina bakarrik dun atzizkia aztertzen da. Egile berberak " kun, -ku(n)e var. de -gu(n)e: Azkue, Azcune, Egozkue; Arizcun, Su(h)escun, etc..." Horrela izan arren, Laudion Solaun toponimoa dugu, lehendik Solaune bezala konstatatua.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
				concegil"	común de este Valle..Semecola, Beuscun, Lorbide y Pagaza.."
Obeuscun	1804	"Lib.Hip."	345	"paraje"	"paraje llamado obeuscun o Pagaza". "Beingoeche"aldean dirudi.
Ubeuzcun	1805	U.A.06010250.4	0	"heredad"	Zumelza.
Obeuscun	1805	U.A.06010250.4	4	"heredad"	u>o .Bertan azalean "Ubeuzcun"
Ubeuscun	1805	U.A.06010250.7	4	"termino"	Bost bider.
Ubescun	1805	U.A.06010250.7	5	"termino"	eu>e.
Ubuscun	1894	U.A. Finc.Rúst.	36	"monte"	Baserría eta beste toponimo batzuk Larrazabalen.
Uscun	1894	U.A. Finc.Rúst.	76	"monte"	36an agertzen denarekin hiru muga bat datoz, beraz, bokalarteko -b- >- , desagertu egin da.
Uguscun	1894	U.A. Finc.Rúst.	80b	"monte"	"S.Arroyo".Lehengo "Uscun"-ekin bi mugak behintzat bat datoz. b/g alternantzia.
Uvescun	1894	U.A. Finc.Rúst.	182	"mon."	eu>e. . "E.Regato"
Huescun	1894	U.A. Finc.Rúst.	189b	"monte"	b>-. "Ugescu".
Uguscu	1894	U.A.Finc.Rúst.	214b	"monte"	Bigarren silabako bakaeran azkenengo n>-. Dena dela, bat datoz 189b-ko bi mugekin
Uscquescun	1926	U.A."Est.Cat."	12.6	"regato"	Errakuntza bat izan daiteke, baina horrela dago idatzirik. "Larrazabal S. regato "Uscquescun"
Uguscun	1926	U.A."Est.Cat."	20.20	"monte "	22.10ean ere bai.
Uscurun	1926	U.A."Est.Cat."	20.28	"castañal"	"N.Arroyo" Arane eta Beldio aldean dirudi.
Uruscun	1940	U.A."Est.Cat."	4.15	"heredad"	Lehenengo kontsonante r argia idatzirik.
Uviscun	1940	U.A."Est.Cat."	10.14	"monte "	Idazmakina."S.Arroyo"
Uguscun	1940	U.A."Est.Cat."	13.18	"monte "	
Uguscun	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"monte "	Idazmakina. 22.21ean ere bai, baita "Ugucun" ere.
Ubuscún	1952	U.A.Finc.Rust.	20.3	"monte "	Bertan "Ubiscun" ere bai .
Ubiscun	1952	U.A.Finc.Rust.	20.3	"monte "	"Ubuscun" bera delarik. "Pagaza...N. Regato Urruscun"
Uguscun	1956	U.A.Amil.	22.44	"pinos"	
Uruskun	1994	Lekandazar	Ahoz.	"regato"	"regato que nace en Iturrita". Oruetabekotik ikusten da, ezkerretara erdialdean.Bekoetxe II.ak eta Oruetagoikoak ere bai.
Uskun	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	Uskun, un barranco de Lekandazar a Beldio"
Urruskun	1994	Kast.Goik.II	Ahoz.	"termino"	"encima Lekandazar". "Cuad.Top. 8"-an "Urrúskun y Uguskún".
Uguskun	1994	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"Uguscun con g otros dicen Uskun"
Uguskún	2003	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	"...donde tiene Enrike Gastaka, hay un arroyo...¿Aquello es? Uskún, Uguskún..."
Uskún	2003	Zumeltza	Ahoz.	"termino"	
Uruskún	2003	Orueta	Ahoz.	"termino"	Goirizabal: "el arroyo Uruskún de Iturrita, nace". Bekoetxe II: "Uruskún (errekari)". Gorostizakoak ere bai.
Ususkun	2003	Goirizabalena	Ahoz.	"termino"	
Uruskún	2014	Etxerre	Ahoz	"regato"	
UBIETA		(Olarte)*			*86-30a

Eusko Ikaskuntzak 1916an atera zuen " Indicaciones Elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas" liburuan aipatzen duen " Es posible que las desinencias *kun* (Sueskun) y *kin* (Errazkin, Erauskin) sean variantes de *kuen*, y ésta de *guen*..

Horrela da, zeren gure datuetan konstatatua dugunez: "Solaguren > *Solaguen > *Solagun > Solaun. Hirugarren kasuan ziztukari ondoren egonez gero, -gun >-kun genduke kasu honetan gertatzen den bezala. Sodupen "Lezkuren" zegoela uste dut, "Azkari (Azkarai) dagoen bezala.

Azken atal hauekin jarraitu baino lehenago, hasierakoetan ubi 'vado' izan genezakela aitortu behar dugu ere, baina ez da agertzen inguru hauetan, obi 'fosa, concavidad...', aldiz, bai ematen dela.

Hutsuneren bat geratu arren -uz- ?, aurrekoa osatu nahian ikus dezagun nolabaiteko argitasuna eman dezaketen konstatazioek:

Azkue: "Ubi (BN,L)...vado..", "Ubide: 1º (...B-a-o..), acequia 2º (B-i-mond..), zanja..",

Gereñu: "Obena, caserío de Olaeta", "Obencun, cueva y monte de San Vicente de Arana", " Obi, cueva y termino de Maestu...". "Uscategui, Usko, Usllarra, Usolo...".

Gereñuren lehen eta bigarren arteko konstatazioetan nabari daiteke *kun* atzizkia. Azkenak, aldiz, uso 'paloma'-ri egon daitezke loturik.

Barrenengoa: "Ubespilla, Ubiturri, Uskategi"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Uvieta* ¹⁹⁶⁹	1593	"Lib.Baut."	249	"apellido"	Kop. "M. de Uvieta"
Uvita	1894	U.A. Finc.Rúst.	119	"monte"	"Aldapa, Iturigorri, Lecunalde, Larregui, Uvita, Cantera, Lupeza, Iturigorri..."227b-an "...Tontorra, Aspigorta, Talea Posoa, Taleaco, Uvita, Uvita, Sarralecua..."
Ubita(Olarte)	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"de Olbide hacia Olarte".Bitan. Diot "Egibita", berak "será Ubita".Geroago diot "Obieta" eta berak: "Ubita!"
Ubita	1999	Cuad.Top.8	I.36	'fuente.'	Agustin Larrazabalek: "Ubieta monte encima casas de Olartegotxi!"
Ubíta	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"Goikólandeta, para está ladera de acá Larrégi, y Ubíta, Tontórre¿Todo son nombres de monte? Tontorre, y despues tienes aquí Lupésa". Launtxu: "pasando de Senagórta, pasando el arroyo ¿Te acuerdas como se llamaban? Ubíta también hay, un monte (que) era del tio ¿Y encima de Ubita? Ya será Larragórri, de ahí para arriba..."
UDAETA		(Goienuri)*			86-05c (Berez, Okondo da). Lehenago ez nuen sartu Okondokoa delako, baina Olariagakoek aipatu egin zuten. Jose Paulo de Ulibarrik bere garaian uste dut ere aipatu zuela.
Udeta	1920	Markuartu mapa	1	"heredad"	
Udéta	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"cio."	"Araskéta, y luego más abajo Udéta uno que queda retirado...¿Si del límite tiramos por la pista? Udéta"
UDERANSOLO		(Goienuri)			86-05c
Uderansolo ¹⁹⁷⁰	1894	U.A. Finc.Rúst.	139b	"heredad"	Markuartun ematen du.
Uderansolo	1911	U.A.Cat.1900	3.12	"heredad"	Markuartun ematen du. "Pesquera, Vivero, Larrinalde -N. Camino-, Marquinagosi, Solosarra, Solozarra, Condesolo, Uderansolo, Ortucelay, Logarachú, Espide, Espide, Mendi, Mendi, Amezarro, Mendi..."

¹⁹⁶⁹ Bi aukera nagusi artean aurki gintezke. Lehen oba 'fosa, concavidad..'etik etortzea bariante bat izanik, eta bestea ubi < ur 'agua' + bi 'dos'. Kasu bietan *eta* atzizkia gehitua izango genuke. Ubi-k ekialdean 'vado' adierazten du.

"Obieta 1894" dugu Olarten berbera izan daitekeela.

Dena dela, kasu honetan eta geroago agertzen diren aldakiak ikusirik ("Eguivita, Ugabita, Uguibita -Ugulita-...") ur + bi + eta dugulakoan nago.

Mitxelenak aipatzen ditu "Ubera, Ubidea (ur-bide)], baina ez du aipatzen Ubieta, Obieta, aldiz, bai, (h)obi -ri lotuz.

Gereñu: "Ube, Ubea..", " Ubecuri, Obécuri en 1711 (Zerrenda honekin *Obeko* perts. izenarena + *uri* , berrikusi behar)", "Ubegaña", "Ubegui, arroyo en Zuya", "Ubera, Uberlecu, Uberoa,...Ubia, Ubiaga, Ubiarte", " Ubichita, barranco de Gorbea", " Ubide, Ubidea, Ubidebea, ", " **Ubieta**, barrio en Amurrio; **fuertes** y término en Arrieta de Treviño..", " Ubilea, orillas del Zadorra en Arroyabe", " Ubilla, como el anterior", "Ubiria, fuente en Contrasta".

Gereñuren datu aberasgarriak konturan harturik, ubi 'vado'-ren alde jo dezakegu, argi baino argiago ur- 'agua'-ri loturik baitago. Dena den, eremu honetan "Ur + bi" zentzuzkoago dirudi. Basaurin "Urbi" dugu, hemen "Errekabieta", Gereñuk "Urbieta" lau tokitan biltzen du.

Barrenengoa: " Ubia...el vado' ", "Ubiarte, Ubieta 'los vados'..", "Ubigorta...Var. de Obigorta"

"Cuad.Top.8"-an 'fuente' aipatzen du, beraz, ur aukeraren alde jo dezakegu.

¹⁹⁷⁰ Zalantzakoa. Uda (Ikus Udagan)+ haran ? 'valle' + solo 'heredad' izan dezakegu.

Azkue: "Uda: 1 (c), verano...2º (G-t), agua..", " Udar: 2 (c..), época de verano".

Asimilazioa gertatuz gero, oraingo honetan uda 'verano' aukeraz pentsa dezakegu.

Gereñu: "Udacosolao..".

Barrenengoa: "Udaran..valle de las aguas' .../¿ 'valle de verano' ? (Cfr. Neguaran, Ok. 'valle del invierno' .."

M. Etxeberriak Zeberion "udiárta" biltzen du. Nire ustez, Ugaoko "Udiarraga" bera.

Toponimioa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
UGABITA		(Olarite)			Ikus. EGIBITA, UGIBITA... denak UBIETaren (ikus) aldakiak baitira.
Ugabita ¹⁹⁷¹	1952	U.A.Finc.Rust.	13.1	"monte "	"Olarite Abajo, Ugabita, Tontorra, Larregui, Uzcorta"
Ugabita	1956	U.A.Amil.	12.43	"monte "	"Olarite Abajo, Ugabita, Tontorra, Uzcorta, Larregui"
UGALDE		(Goienuri)			
Ugalde ¹⁹⁷²	1805	"Lib.Hip."	357b	"molino"	"S.M.del Yermo y ..Sta.Lucia..heredad en el b. de Vittorica..reedificar el Molino de Ugalde" Laudiokoa da?. Okondokoa izan daiteke.
UGAO		(Kanp.Top.)			
Vgao ¹⁹⁷³	1375	Varios.Eusk.Ik.	23	localidad	"lugar do dizen hagara Vgao, y que de aqui adelante haia nombre villa nueva de Miraballes..". Iturrizak ere bai.
Miraballes	1375	Varios.Eusk.Ik	23	"localidad"	"lugar do dizen hagara Vgao, y que de aqui adelante haia nombre villa nueva de Miraballes..". Iturrizak ere bai.
Miravalles	1772	U.A.030501.11	3	"villa"	"Mira Valles"
UGARTE		(Goienuri)*			Kat. 20. zk. eta ingurua, auzune zabala baita, *86-14a (Gaur, gehienbat, Ugarte deitzen zaio auzuneari, eta bereziki dorreari, honek izena zabaldu baitu. Dena dela, bertako bakan batzuk bereizten dute, 1994an jaso nuenez, Ugartebeko dorrea eta (Ugarte) Goiko gorago dagoen etxea. Ugartebekokoek (Goitiarrek) esan zidatenez, Goiko zeren aspaldian beste dorre bat zegoelako, dorre nagusia gainera).
Uarte**	1025	"SMCo.Ubieto"	178	"localidad"	"Rio de Ibita-Varte>Uarte-Arraya" (Landazuri).
Uarte**	1082	"SMCo.Ledesm"	44	"localidad"	"Sancti Vincenti de Uarte in Bizcaglia", "Sancti Vincenti de Varte..". S.V. de Ugarte-z Ledesmak

¹⁹⁷¹ Testigantza hauekin kontu handiz ibili behar da, nahiko berandukoak baitira. Lehenengo batean ur 'agua' + bi 'dos' + eta (atz.pl.): 'en las dos aguas' zirudien, baina kontutan hartu beharko da, denbora aldetik zerbait zaharragoa diren, baina, hala eta guztiz, ez oso fidagarriak, Ugabita eta Ugabita aldakiak.

Geroago ikusi dudanez, zerbait aurreratu nuen, horrela da, honen aurrekoa 1894ko "Uvita" dugu.

Mitxelenak aipatzen digunez, (h)ur 'agua'-k egiten ditu: 1) *u-* kontsonante aurrean" Ubera, ..Ubiria.. 2) *u(h)-*, *ug-* bokal aurrean: ..Ugalde,..Ugarte...Ugaz..".

Aurrekoari bi salbuespen aurkitu ditugu gure konstatazioetan: Urbero eta Urbietia.

Beste konstatazioen aldetitik, bakarrik aurkitzen dugu Barrenengoarengan "Ugiti" eta Gereñurengan "Uguape, Uguaran, Ugustia..". Azkenaren Ubustia aldakia ere ikusia dut bertantxe.

Geroago ikusi dudanez, bai Ugabietia bai Ugibita, Ubieta (Uvita)-ren geroko aldakiak omen dira.

Berandukoa izan arren hemen ikusten dut Mitxelenak aipatzen duen FHV 337 or.: " Esta -r, en los compuestos arcaicos de (h)ur 'agua' ...se pierde ante segundo miembro con inicial consonántica y es sustituido por h, g o cero cuando éste empieza por vocal: ...ubera..." egon litekeela.

¹⁹⁷² Ur 'agua' + alde 'lado, costado,zona..' : ' (en la) zona del agua'

Esan dugunez, Mitxelenak aipatzen digu (h)ur 'agua'-k egiten ditu: 1) *u-* kontsonante aurrean" Ubera, ..Ubiria.. 2) *u(h)-*, *ug-* bokal aurrean: ..Ugalde,..Ugarte...Ugaz..".

Topinimo hau oso zabaldua dugu, baita deitura gisa ere.

¹⁹⁷³ Ur 'agua' + ao 'boca' : 'boca de agua' , 'salida de agua' . Nire ustez, semantika aldetik Gereñuk aipatzen duen "Ubegui, arroyo de Zuya"-ren antzekoa dugu berau. Askotan ikusi dugu gorputzaren atalak hartzen direla erreferentziatzat lekuak izendatzeko.

Hemen interesgarria da toki-izenaren aldaketari egiten zaion aipamena: " lugar do dizen hagara Vgao, y que de aqui adelante haia nombre villa nueva de Miraballes)..."

Gereñu: " Ugao, fuente y término en Apodaca."

Nire iritziz, leherkari ozenen arteko trukaketak direla medio, Ubago-k (Nafarroa) zentzu bera du, bertan iturri ugari daudela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ugarte ¹⁹⁷⁴	1412	"Bien. e Fort."	137	"apellido"	"Juan Ferrandes de Vgarte..Yñigo de Vgarte, fijo de Diego Ospina..". 139an " que pobló en Vgarte", "solar y cadalso"
Ugarte*	1537	"Lib.Baut."	1b	"apellido"	"bartolo de ugarte", "1580an "...de Ugalde", baina agian ez da izango berbera. 28b-an "abbad de Ugarte"
Ugarte*	1577	U.A.0504.1	8	"apellido"	"diego de ugarte", "juan diaz de berrio de ugarte". 1614an "iñigo de ugarte". 183an Top., J.P.Ulibarrik "ugarte" Okondon.
Ugarte	1614	U.A.0107.1	7b	"torre"	1727an "ermita" gisa. 1747an "una de las torres de Ugarte". 1772an (Conc.) "hermita". Hortik gaurdaino.
Ugarte	1785	"Lib.Hip."	207	"ca."	"ugarte"
Ugarte	1894	U.A.Finc.Urb.	149	"ca. y cio."	
Ugarte	1894	U.A. Finc.Rúst.	71b	"monte"	
Ugarte	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"ca. ó cio."	
Ugarte	1926	U.A."Est.Cat."	9.10	"calle"	
Ugarte	1952	U.A.Finc.Rust.	1.7	"antuzano"	
Ugarte	1956	U.A.Amil.	2.4	"heredad"	
Ugarte	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.2	"pago"	
Ugarte	1994	Luxa	Ahoz.	"casa"	
Ugárte	2003	Ugartebeke II			"¿A la casa la habéis llamado siempre? Ugárte, la Torre Ugárte¿Y por ejemplo donde Bengoa, donde Pedrito ...? Aquello es ...Góiko. Yo tenía oído que aquello era Goiko y a esto le llamabais Bieko ¿Te suena? Ugartebéko ¿Ugartebeke te suena? Ugartebeke si...Aparte de la Torre de Ugárte, Ugartebéko si"
Ugárte	2014	Luxa	Ahoz.	"barrio"	"Goribiásti y después está Ugárte "
UGARTE MAYOR		(Goienuri)*			*86-14a Antza denez, hau Ugartegoikoa izan daiteke.
Ugarte Mayor ¹⁹⁷⁵	1940	U.A."Est.Cat."	6.9	"heredad"	
UGARTEBEKO		(Goienuri)*			*86-14a (Honela, bereziki, dorreari esaten zaio. Ikus UGARTE).
Ugarte de Abajo ¹⁹⁷⁶	1722	"Lib.Llodio"	41	"torre"	Otsoak aipatzen du 1722an "torre de Ugarte de

¹⁹⁷⁴ Ur 'agua' + arte 'entre' : 'entre aguas', gaztelaniazko 'Entrambasaguas' eta "Emtrambosrios"-en parekoa.

Lehen aipatu dugu Mitxelenak dioena: (h)ur 'agua'-k egiten ditu: 1) *ur*- kontsonante aurrean "Ubera, ..Ubiria.." 2) *u(h)*-, *ug*- bokal aurrean: ..Ugalde,..Ugarte...Ugaz..". Hau ematen da argi eta garbi azken denboretan, baina lehenengo konstatazioetan, XI. Mendekoetan, hain zuzen ere, Uarte baino ez dago. Pentsa dezakegu lehen ere aspiraketaren bat egon zitekeela, nahiz eta grafian erreflexurik izan ez, eta hortik gaurko g-. Nafarroa aldean egun Uharte dugula, tradiziozko grafia errespetatuz, zeren aspiraketa hori zeharo galdurik baitago. .

Ausartegia izan arren, g hori aspiraketaren ezaugarria izan zitekeen. Orozkon biger (bihar), Lekeitio berregun (berrehun).

'Entrambasaguas', Ugarteren parekoa izatea baino, honen itzulpena dirudi, zeren kuriosoki horrelako izenak ematen dira egungo Euskal Herrian bertan, edo behintzat inguruan (Espinosa de los Monteros). Gereñuk ere hiru lekuetan aipatzen ditu. Zalla aldean beste bat dago. Cuad. Top. Zuia: "Entrerrios" 143 orr., "Ugarte" 143 orr.(hurbil). "Entrerrios" Azagran.

Baina 'Entrambasaguas' gain, beste itzulpen bat duela uste dut nik eta, gainera, betetzen dira aurrekoarekin ematen dira baldintzak berdinak. Villasana de Mena-n badago erreka ondoan 'La Isla' deitutako tokia, *ugarte* bat baino ez dela, hots, ez da irla zuzen zuzena hau da, uraz guztiz inguratutik, baizik eta nahiko inguratua, hau da, penintsula. Arakaldon bertan badago ere 'La Isla' deitutako tokia, eta bertan ez dago guk irlatzat hartzen duguna, baizik ibaiak eta erreka txiki batek egiten dute nolabaiteko *ugarte* bat. Azkenik, aipatuko nuke Sudupen bertan, Ugarte deitzen genion tokian, bi ibaien topagunea baino ez da, hots, lur eremu bat neurri batean uraz inguratua, ez da penintsula ere, zeren hiruki forma egiten baitu. V. Fernandezek aurreko zentzuarekin bat datorren Ariniz-en "heredad que es en **isleta**" biltzen du

Jakina denez, Ugarte toponimo leku askotan agertzen zaigu. Gereñuk berak aipatzen du: "Numerosos labrantíos y terminos".

¹⁹⁷⁵ Aspaldian bi dorre zeuden hurbil, bata dotorena eta nagusia jabeena baitzen lekukoek esaten dutenez, eta bestea egungoa. Lehena Ugarteko plaza inguran omen zegoen, zehazki egun eliza ondoan dagoen baserriari Ugartegoiko deitezen diote oraindik. Honekin zera adierazi nahi dugu, Ugarte 'Mayor' horrek bi zentzu izan ditzake: 1) Nagusia izatearena 2) Kokaera aldetik goragoa egotearean, biak batzen baitira. Besteak 'Ugarte menor' bezala agertzen dena izan daiteke.

¹⁹⁷⁶ Ugarte (Ikus) + beko 'de abajo'. Askotan, beko-k artikularekin agertzen zaigu, oraingo honetan ez.

Ikus Ugarte Mayor.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Ugartebecho	1864	"Rgtro.Prop."	85	"urbana"	Arriba y torre de Ugarte de Abajo"
Ugarte menor	1864	"Rgtro.Prop."	55	"urbana"	85/236. Lau bider.
Ugartebecho	1877	"Rgtro.Prop."	23.2	"antuzano"	55-194.
Ugartebecho	1926	U.A."Est.Cat."	9.10	"calle"	
Ugarte menor	1940	U.A."Est.Cat."	6.10	"heredad"	13.26an ere bai.
Ugarte menor	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"jaro"	Ugartesuri. "O. Jaro Ugarte menor"
Ugartebecho	1956	U.A.Amil.	12.41	"heredad"	Birritan "Ugarte-becho", "E. Rio .. Gogénuri"
Ugartebecho	1994	Aranguti	Ahoz.	"termino"	
Ugartebecho	1994	Ugarte	Ahoz	"torre"	"Ugartebecho (la torre) y Ugartegoiko..en casa le deciamos a la torre siempre Ugarte y al otro Goiko (cio. de Bengoa, en subida a Isasi..antes había una torre principal próxima a Ugartegoiko"
Ugartebecho	2003	Ugartebecho II			"¿A la casa la habéis llamado siempre? Ugarte, la Torre Ugarte¿Y por ejemplo donde Bengoa, donde Pedrito ...? Aquello es ...Góiko. Yo tenía oído que aquello era Goiko y a esto le llamabais Bieko ¿Te suena? Ugartebecho ¿Ugartebecho te suena? Ugartebecho si...Aparte de la Torre de Ugarte, Ugartebecho si"
UGARTEBECHOKE		(Goienuri)*			*86-14a
Ugartebecho ¹⁹⁷⁷	1952	U.A.Finc.Rust.	12.8	"heredad"	"Ugartebecho" ezaguna da, baina "-que"-z bukatuta?. "Mautz-ondo, id, Ugartebechoque – labradio-". Dena dela argi idatzirik dago. "N. Camino servidumbre... E. Antuzano y en punta carretera a Oquendo, O. Regato de Gogenuri"
UGARTEGOIKO		(Goienuri)*			*86-14a (Hau Goienuri kalean, Isasiko aldapa hartzerakoan ezkerretara dagoen etxea da)
Ugarte de Arriba	1722	"Lib.Llodio"	41	"torre"	Otsoak aipatzen du 1722an "torre de Ugarte de Arriba y torre de Ugarte de Abajo"
Ugartegoiko ¹⁹⁷⁸	1994	Aranguti	Ahoz.	"termino"	Ugartebechoke ere bai, baina "Goiko" ere deitzen zioten
Goiko	1994	Ugartebecho	Ahoz	"casa"	Goiko etxean bizi dena (Bengoaren alarguna) ere Goiko esaten dio.
Góiko	2003	Ugartebecho II			"¿A la casa la habéis llamado siempre? Ugarte, la Torre Ugarte¿Y por ejemplo donde Bengoa, donde Pedrito ...? Aquello es ...Góiko. Yo tenía oído que aquello era Goiko y a esto le llamabais Bieko ¿Te suena? Ugartebecho ¿Ugartebecho te suena? Ugartebecho si...Aparte de la Torre de Ugarte, Ugartebecho si"
UGARTEISASI		(Goienuri)			86-14a (Geroko datu bategatik "– O Camino Sta. Lucia...- "bide hori ezagunena balitz, ematen du eskuinetara egon behar zela, beraz, ez du zerikusirik gaurkolasirekin)
Ugarteisasi ¹⁹⁷⁹	1926	U.A."Est.Cat."	9.16	"monte "	Ikus.UGARTESASI,UGARTEITURRI "Ugarte Isasi – O Camino Sta. Lucia...-argi argi. Geroko "Ugarteisasi"? 9.18an "Ugarte-Isasi". Kasu bietan "...aprovechamiento: Jaro- Carbon"

Ikusten denez, bi hizkuntzetan agertzen zaigun forma dugu, nahiz eta aldaki aldetik lau modutan agertu: Ugartebecho, Ugartebecho, Ugarte de Abajo, Ugarte Menor... Bidezkoa denez, erabiliko ziren formak bi lehenak izango genuke, gero idazterakoan besteak aipatu arren.

¹⁹⁷⁷ Ugartebecho (Ikus) + ke? atzizkia (Ikus). Oso argi dago idatzirik.

¹⁹⁷⁸ Ugarte (Ikus) + goiko 'de arriba'.

Ikus Ugartebecho.

¹⁹⁷⁹ Ugarte (Ikus) + Isasi 'jaro' (Ikus): 'jaro de Ugarte'.

Lehen ikusia dugu, nola *sasi* –k, batez ere, 'jaro, zarza' adierazten duela. Lehenago eta geroago forma aldetik Ugarteisasi bezala agertu zaiguna, Ugarteisasi bezala agertuko da, bertan azaltzen denez: "Un jaro titulado 'Ugarte-sasi'".

Antzaz edo "Ugarteisasi" (Ugarte + Isasi) eta "Ugarteisasi" bi toponimo desberdin izan daitezke, baina fonetikoki bigarrena lehenaren ondorio dirudi (Fenomeno fonetiko berbera dugu Ugarteiturri >Ugarteiturri kasuan). Beste era batera, lotura hau Lafonek ere ikusi omen zuen Mitxelenak aipatzen duenez.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
UGARTEITURRI Ugarteturri ¹⁹⁸⁰	1940	(Goienuri) U.A."Est.Cat."	13.26	"monte "	86-14a "Iturri"-ren hasierako bokala galdu elkarketan? "S. Jaro Iturriaga. O.Mte. Ugarte menor"
UGARTELEZE-AGA Ugarthelesiaga ¹⁹⁸¹	1952	(Goienuri) U.A.Finc.Rust.	16.2	"monte "	86-14a Zerrenda batean"Elesiaga" jartzen zen lekuan, leku bera beste zerrenda batean "Ugarte(e?)lesiaga" moduan, baina bigarren elementuko hasierako e hori sobera omen dago. "N. Carretera Oquendo"
UGARTESASI Ugartesasi ¹⁹⁸²	1877 1894	(Goienuri) "Rgtro.Prop." U.A. Finc.Rúst.	23.2 164b	"heredad" "monte"	86-14a~ "...Isasi, Ugartesasi, Cascara, Tellería...". 164c-an ere bai.
Ugartesasi	1916	U.A.Cat.1900	4.20	"jaro"	"Un jaro titulado "Ugarte-sasi""
Ugartesasi	1940	U.A."Est.Cat."	6.11	"monte "	Kasu honetan "monte" da, beraz, "Isasi"-rekin zer ikusirik?. 6.11n "Ugarte-sasi -N. Camino (orrialde berean zenbait kasuan "carretera", honetan ez)...-". 13.28. "Ugarte-sasi" "jaro" ere dela.
Ugartesasi	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"jaro"	"Ugarte-sasi". 22.15 berdina den beste zerrenda batean ere bai.
UGARTEZURI Ugartesuri ¹⁹⁸³	1934	(Goienuri) U.A.UM.0712.4	1	"monte "	86-14an UGARTESASI izan daiteke, Ugartesuri argi idatzia badago ere. Ikus 1952koa.
Ugartesuri	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte"	"Iturriaga Mayor"en barruan. "S. Jaro Iturriaga. O. Monte de Ugarte Menor" Gero "Ugarte sasi". Bi balira. Idazmakina.
Ugartesuri	1956	U.A.Amil.	22.5	"jaro "	"Ugartesuri... jaro...", S. Jaro Iturriaga Menor..., O. Jaro Ugarte menor"
					Zalantzazkoa.Errakuntza izan daiteke "suri", "sasi" beharrean. Argi idatzia egon arren, Ugartesasi izan zitekeen.
UGARZARE Ugarzare ¹⁹⁸⁴	1952	(Olarate) U.A.Finc.Rust.	1.5	"monte"	86-22~ Idazmakina. Saltarriaga baserriaren jabegoa.

¹⁹⁸⁰ Berandukoa dugu, baina Ugarte (Ikus) + iturri 'fuente' : 'fuente de Ugarte' dugu, bigarren atakal hasierako i galtzen duela, Ugarteisasi >Ugartesasi bezala?

¹⁹⁸¹ Ugarte (Ikus)-Lezeaga(Ikus). Berandukoa izateaz gain, aipatutako bi elementuek osatuako toponimoa dugu, baina ez nuke esango elkarketa arrunta eta tinko denik (Ugartesasi, Ugarteturri), baizik eta bi izen batera aipaturik.

Gainera, esan beharra dago garai batean zalantza izan nuela, ia Elesiaga posible litzateke, eliza hurbik baitago, baina ez geroago horrela aipatzen zuen lekukoari atera nion legez "Lezeaga > Lesiaga"-ri buruz hitz egiten zuela, agian elexeaga-tik analogiaz.

¹⁹⁸² Ugarte (Ikus) + sasi 'jaro' : 'jaro de Ugarte' . Bertan azaltzen zaigunez: " Un jaro titulado 'Ugarte-sasi' "

Ikus Ugarteisasi.

¹⁹⁸³ Zalantzazkoa. Beranduko toponimo hauek zalantza gehiegi sorteraizten didate, errakuntza ugari baitaude, eta kasu honetan horretaz pentsatu nuen, Ugartesasi bera izan zitekeela. Gainera, oraingo honetan bi kasutan 'jaro' jartzen duela.

Dena dela, idatzitakoari errezeptatuz, nahiz eta konstatazioa batere tinkoa izan ez, eta askotan errakuntza berdinak egiten dira kopiatzerakoan, pentsa dezakegu *zuritu* Orozkon behintzat erabiltzen dela patatei edo beste frutuei azala kentzeko-ekintza, baita zuhaitzei kentzen denean. Azkuerean ez dut aurkitu zuri adjektibo gisa, baina bai zuritu aditzaren erabilera.

Nire ustetan, *zuri* adjektiboak badu zentzurik Gorbei aldean "Pagazuri, Landazuri..." elurra dela eta, baina humen ez. Ez dut ondo gogoratzen, baina "Pagazuri" deitutako tokiari "El Nevero" edo horrelako zerbait esaten diote.

Gereñuk ez du aipaten "Ugarteizuri".

¹⁹⁸⁴ Zalantzazkoa. Mitxelena: "...ugarre 'agua turbia, torrencial', 'torrente' de (h)ur y arre 'gris, pardo': Juan Sanchez de Ugar, 1420' .

Azkue: "zare: (c), cesto..", " ugar: 1º (Bc), roña...2º B, nadar...", baina Orozkon erabiltzen da kasu bietan berak aipatzen duen *uger* aldakia.

Ez dago batere argi zentzua, baina pentsa dezakegu ur 'agua' + (h)arri 'piedra', besteak beste, ditugula. Honetaz gehitu beharko genuke Azkue: " Ugarr: 1º (B-a-d-m-o), guijarro, piedra del arroyo..". Baita entzuna dut ugaxo? 'rana' Zeberio aldean.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
UGATZ		(Goienuri)			Solaurbe ondoan aipatuta, bi mugakide berdin dituela. "Saldarriaga (casa), La Cuesta, Goicosolo, Ugarzare, Solaurbe, Vivero, Aranzar..."
Ugaz ¹⁹⁸⁵	1568	U.A.0107.1a	6b	"valle"	61-62d~ 1630ean ere bai (Arrankudiaga dela dio). 1740an "arroyo de Ugaz e Aranzasu". 1743an "Arroyo de Ugaz, Regato de Ara."
Ugas	1741	U.A.030501.2	1b	"arroyo"	Hiru bider. Arrankudiagarekin eztabaidatutako mugetan . 13an "arroyo Ugas que se halla junto a Gasttaca"
UGIBITA		(Olarte)			Ikus. EGIBITA, UGIBITA... denak UBIETAre (ikus) aldakiak baitira.
Ugubita ¹⁹⁸⁶	1926	U.A.-UM.0712.1	7	"monte"	Geroago Idazmakinez egindako erlazioan ere bai.
Uguibita ¹⁹⁸⁷	1926	U.A."Est.Cat."	13.2	"monte"	"U(q/g)uibita", gehiago ematen du <i>q</i> bat, <i>g</i> bat baino. Lehenengo batean "Alquibita"tzat hartu egin nuen -nire emazteak berdin-, geroago konturatu naiz <i>A/-</i> hori <i>U</i> berezi bat dela, gainera beste zerrendarekin konparatuz gero, bera da: "Uguibita, Tontorra, Lupesa, Lupesa, Iturigorri, Quebrantachu, Oqueranchueta..." Martena baserrikoa. 1952ko 13.5ean: "Antuzano, Aldapea, Iturigorri, Lecuonalde, Larregui, Uguibita, Tontorra, Lupeza, Lupeza, Iturigorri, Quebrantachu, Queranchueta, Esquina, Tardamonte".
Uguibita	1940	U.A."Est.Cat."	8.10	"monte"	"...Lecuonalde, Larregui, Uguibita, Tontorra, Lupeza..."
Ugulita	1940	U.A."Est.Cat."	20.3	"monte"	"... Olarte Abajo, Ugulita, Tontorra, Azcorta..."l/b errakuntza? 27.70ean ere bai, eta zalantza bera "Ugulita, Tontorra, Uzorta, Larregui".
Uguibita	1952	U.A.Finc.Rust.	13.4	"monte"	"Lecuonalde, Larregui, Uguibita, Tontorra, Lupeza..." 13.5ean "...Lecuonalde, Uguibita, Tontorra, Lupeza".

Mitxelena: "...ugarri 'canto rodado, guijarro...Ugarriza". Azken deitura hau oso arrunta da Orozkon, toponimoa eguneko forma euskalduna Iguarte dela. Bukaeragatik pentsatuko nuke botanikari lotu dezakegula. Gainera, azken atala zare < *zara 'bosque, jaral' (Mitxelena).

Gereñu: "Ugarra, Ugarrate, Ugarro, Ugarrola..."

Gereñuk eta Barrenengoak ez dute aipatzen antzekorik.

¹⁹⁸⁵ Ur 'agua' + gatz 'difícil, torrencial'

Aurreko ondorio atera nuen, gatz adjektiboak bertako toponimian duen garrantzia, ia beti errekei loturik. Gainera, horrenbeste sarritasunak horrelakoaren alde jotzen zuen, are gehiago aldaki batean -gaizto agertu zenean. Geroago Muxikarengan aurkitu nuen horrelako adibide bat. Gaine orango honek aldapa handia duenez, nahitaez izan beharko zuen bizia eta gogorra.

Mitxelenak ere diosku: "Ugaiçeta, 1235, de ur 'agua' + gaitz 'malo, difícil, enorme'

Dena dela, ez genuke baztertu behar bigarren atalean *atx* 'peña, roca' -ren aukera, zeren "Urgazi > Ugazi" zaila da ere..

Izen gisa Azkuek aipatzen du "Ugatz: 1º (B, arc., BN?, mama, teta,...pecho...", baina nahiz eta sarritan aipatu gorputzaren zatiak erreferentzia gisa erabiltzen direla, kasu honetan ez du ematen. Urduñan badago 'la fuente de la teta', baina berria izan daiteke, eta izena iturria horren forma duelako da. Gainera, horrelakorik ez dugu aurkitzen ez Gereñurengan, ez eta Barrenengoarengan.

Fuent.Doc.78 (1511): "Ugas" 109 orr. Durango.

¹⁹⁸⁶ Zalantzakoa. Ikus lehengo Ugubita, berbera ematen baita. Dena dela, hemen aldaki bi ditugu Ugubita eta Uguibita, nahiz eta tinkotasun gutxirekin izan.

Geroago ikusi dudanez, bai Ugabieta bai Uguibita Ubieta (Uvita)-ren geroko aldakiak omen dira.

¹⁹⁸⁷ Uguibita, lehengo "Ugubita" bat eta "Ugulita" UBIETAre geroko aldakiak dira.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Uguibita	1956	U.A.Amil.	13.4	"monte "	"...Iturigorri, Lecuonalde, Larregui, Uguibita, Tontorra, Lupeza, Lupeza, Iturigorri".
UGURIBARRI		(Olarte)			
Uguribarr ¹⁹⁸⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	226	"heredad"	86-22~ (Denek Erkiza aldean ematen dute) "ri" jarri daitekeen lekuan, ia "n" ematen du, baina puntua dago, beraz, ez ago hain argia ea "Ugunbarri" edo "Uguribarr" den, azkena ematen badu ere. " ...Abasolo-S. Via Férra...O. Río Nerviñ -, Uguribarr, Lanpocóa, Aspichueta -S. Erquiza-..."
Uguetarri ¹⁹⁸⁹	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte "	Bukaera -ni/ui/-rri?
Ugusarri	1956	U.A.Amil.	12.4	"monte "	Zalantzazkoa."Ugu(t/s?)a(rr/n?)i". Ugusarri ematen bad ere, t/s kontsonanteak ia berdin egiten dituzte, r/n-ak ondo bereizten dutela . Azkenari jarraituz n izango litzateke.
Uguevarri	1956	U.A.Amil.	12.16	"monte "	Gaizki irakurtzen da , irakurketa arin batean "Ugerasú" ematen zuen, baina "Uguevarri"izan daiteke, n/rr? zalantza ere dagoela. "...Bescarza, Uguesorrena,...". Kuriosoki "Beskarza" hori "Bizcarra" da.
UGUSORRENA		(Olarte)			
Ugusorrena ¹⁹⁹⁰	1952	U.A.Finc.Rust.	12.3	"monte "	86-22~ Gaizki irakurtzen badira ere, 1952koa zertxobait hobeto, toponimo berari buruz ari gara. Hasiera batean bereizturik nituen, baina gero konturatu naiz bera dela. Gainera, antzekoren bat dugu: Ugabita,Ugibita,Ugubita (Ubita-ren aldakiak)
Ugasorrena ¹⁹⁹¹	1956	U.A.Amil.	12.4	"monte "	"Erquiza, Basobarri...Bizcarra, Ugusorrena,..." Zalantzazkoa."-sorrena/-soirena" lehena dirudi "S. Regato". 12.16an "Uguesorrena" dirudi, azken silaba gaizki irakurtzen baita. a>e. Baina idatzitakoa oso gaizki irakurtzeaz gain, errakuntzak nabari daitezke, esaterako, bi kasuetan aurretik aipatzen da toponimo bera, lehenean "Bizcarra" jartzen duela, eta bigarreanean "Bezcarza".
ULIARTE		(Kanp.Top.)			
Uliarte ¹⁹⁹²	1114	SMCo.Ledesm.	227	"localidad	"Ovaldia..Ayala..Salvantone et Aguinaga.. Sancio

¹⁹⁸⁸ Zalantzazkoa. Uguribarr (1894), Ugusarri (1956) eta agian lehengo Ugazare (1952) (Ikus) leku bera izan daitezke eta hirurak daude Olarteko koadrilan, azkenengo konstatazioak zalantzazkoak izan daitezkeela. Tintokena 1894koa da eta hor *barri* 'nuevo' genduke, baina *sarri* -k ere bere logika izango zuen, behintzat horrela entzun dut Orozkon. Mitxelena: "*sarri* 'espesura'... como adjetivo *sarri*...significa 'espeso' , como adverbio 'a menudo'...y acaso sea idéntico al participio *sarri* (=mod. sartu) 'entrado, metido ". Orozkon behintzat kasuren batean toponimo batekin adberbioaren zentzua ematen zitzaion, urarekin erlazionatzen zutela.

Ez ditzagun ahaztu lehengo Ugabita, Ugubita,Uguibita...

Hurbileko konstatazioen aldetik, Barrenengoak aipatzen ditu "Uguaze..Var. de Ugazi", eta Gereñuk "Ugarana,..Ugarian, ..Uguape, Uguaran...".

¹⁹⁸⁹ Zalantzazkoa. Toponimo honek lehen aipatutako ugarri 'guijarro, piedra del arroyo' gogorazten digu, tartean t betegarria egon daitekela. Su+ ondo > Sutonto, Orozkon eta beste lekuetan.

Gereñuk eta Barrenengoak ez dute aipatzen antzekorik. Izatekotan agian Barrenengoak "Ugertza..var. Ugerta, Ugerza".

¹⁹⁹⁰ Lehen Ugasorrena bezala aipatuta. Ikusten denez, Uga- /Ugu- aldakiak maiz gertatzen dira. Kasu honetan etimologia aldetik atera zitekeen ondorioen bat, zeren ematen du atalak gardenak direla, baina nahiko berandukoak direnez, hoba da uztea.

Ez ditzagun ahaztu lehengo Ugabita, Ugubita,Uguibita...aldakiak.

¹⁹⁹¹ Zalantzazkoa. Berandukoa denez, ezin diogu ondorio gehiegirik atera. Ugatz (Ikus) ...-ena (super.).

Gereñuk eta Barrenengoak ez dute aipatzen antzekorik.

¹⁹⁹² Baserri honek oraindik dirau Olabezahar-en, edo behintzat honela deitutako tokia, eta bertako etxeoandreak esan zidanez: "Uliarte ó Ulliarre" esaten diote. Bitxekeria bada ere, aipatuko dut Orozkon edo agian Diman uzandra hitza erabiltzen dutela (ugazaba + andra).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Uliarte	1995	Uliarte-Olabezar	Ahoz	"cio"	Ennecoz de Menengarai..Beila Monnioz de Huliarte..". Landazurik ere aipatzen du dokumentu bera, baina "Vela Monnior de Uliarte"formaz. Bertako andereak "Uliarte ó Ulliarte" esan zidan, baseriaren izenaz galdetu nionean. Orainudalak normalizatu egin du "Uriarte".
Ulliarte	1995	Uliarte-Olabezar	Ahoz	"cio"	
UNAGORTA Unagorta* ¹⁹⁹³	1536	"Lib.Casados"	131	"apellido"	"Inº de Unagorta" Ez dago guztiz argi u hori, Zenagorta izan zitekeen eta, baina beste baten aldean u dirudi.132an ere bai .
UNDIKO Undico* ¹⁹⁹⁴	1536	(Larrazabal) "Lib.Baut."	130	"apellido"	"maria de undico"
UNDIO		(Larrazabal)*			*86-21a [Berez Zuhatza da, baina bertakokoak esan (Undiogoikoa) zidanez - bere baserriaLaudiotik 200 mt-ra dago]. 1779an Undiuburu,1783an Undiu,1883an Undiuerrequetta. *Undui>Undiu>Undio
Undio* ¹⁹⁹⁵	1582	"Lib.Baut."	141	"apellido"	"catalina de undio"
Undio	1745	U.A.030501.4	1	"casa/s"	Lau bider. Laudio/Zuhatza arteko mugetan. "Luparia de Undio" ere bai.
Undiu	1783	"Lib.Hip."	189b	"termino"	
Undio	1894	U.A. Finc.Rúst.	50b	"monte"	
Undio	1909	U.A.Cat.1900	1.25	"termino"	2.28an ere bai.
Undio	1926	U.A."Est.Cat."	20.4	"monte "	
Undio	1940	U.A."Est.Cat."	6.6	"heredad"	24.13an idazmakina "Arroyo de Undio"
Undio	1952	U.A.Finc.Rust.	1.0	"arroyo"	
Undio	1994	Odiaga	Ahoz.	"cio."	"Undio, Arriba Zuaza," Beste batek horrela aipatu

Bitxia da >l urratsa hain goiz gertatzea Aiaran, baita >ll kontutan izandan Laudion nahiko berria dela fenomeno hau. Bitxigo oraindik zalantza horrek [Uliarte 1114 / (Uliarte ó Ulliarte) 1995] ia mila urtean zehar iraun igitea. Geroago irakurri dut jarri diotela seinaletan jatorrizko forma (Uriarte).

¹⁹⁹³ Hasiera batean geroko hain sarri agertzen den Zenagorta-ren aldaki erratutzat hartzen nuen, baina garai honetan argi dago idatzirik. Aukerak sakonduz gero, eta kontutan izanik gorta-k dituen zentzuak ' éjido, campo común, cuadra' , una < unai 'pastor de vacas' -tik etor daitekela pentsa dezakegu, lekua nahiko gora baitago eta artzain kultura batean bidezkoa litzateke zentzu hori. Dena dela, aukera bat baino ez da.

Mitxelena: "un(h)ai, unain 'vaquero, pastor de vacas' : Unibaso ?...V. el siguiente..." , " Unamuno, Unamunzaga...Los dos últimos al menos parecen en realidad derivados de un(h)ai: cf. Una Maizter...' mayoral de vaqueros...doc. navarro de1167, citado por el P. Moret, donde designa un cargo análogo al de Buruzagui, y Unangarate, arroyo de Araiz (Nav.)"

Unibaso badugu Orozkon, eta fonetika aldetik baliteke ai >a edo i gertatzea, dena den, nire zalantza da ia unai horrek egokitu daiteke leku honetara. Gereñuren datuak begiratzat ematen du baietz: " Unaisoloa, 1715, labrantío de Ullíbarri de los Olleros", baietz esan dut lehen, baina leku hau Nafarroako mugan dugu, beraz, euskalki bien arteko tokia denez, bietakoa izan daiteke. Horrez gain, Gereñuk aipatzen ditu beste tokietan: "Unamarro, Unaran, Unasolo (Unaisolo-tik dirudi), Unazar...". Esandako Unasolo Sabando aldean dago, beraz, Unaisoloarekin esandakoa neurri txikiago batean ere betetzen da.

¹⁹⁹⁴ Undiu/Undio (Ikus) > Undi + ko (tok.genit.). Aldaiko, Zubiko...

¹⁹⁹⁵ Aspaldian pertsona izen batez pentsatu banuen, geroago *Undui >Undiu >Undio aukeraz pentsatu dut gehienbat. Agian azkenaren eraginez, (Garraztadui, Mimendui,Okarandui, Sagardui) botanikari lotu nahi nuen, untz 'hiedra' -z pentsatu dut, Okondo aldean oso konstatatua baitago: Unzaa, Unzabetxe, baina ez dugu aurkitzen horrelako aldaketaren frogak.

Kontutan izan dut, -dui atzizkia botanikatik at egon daitekela (Buztundui), baita Undiu,euskal fonetikari Undio-ren forma izan daitekela ere. Baina geroago Unduzueta aztertu ondoren, uste dut Unduzueta (Ikus) > Untzueta eragin duela, beraz, hemen izan dezakeguna zera da egungo untz 'hiedra' + 'dui' (multz. atz.); 'hiedral, sitio abundante de hiedras'.

Mitxelena: " untz 'hiedra' ...Unzaga, Unzue, Unzueta (Unceta), Uncella...".

Azkuerengan ez dut aurkitzen adibiderik.

Gereñu: " Unda, Undabidea, Undiagan, Undiala, Undisozabala, Undio, Undipozu, Undo, Undona, Unduagan, Unduarbin..". Barrenengoak bezala bi lekuetan aipatzen ditu Undio, guk aipatzen dugunaz gain, hau da, Zuhatzako eta Laudioko mugan dagoena, eta beste bat Izoria aldean. Ikus dezagun azkena:

"Undio...'el colinal, sitio donde hay un grupo de montículos o lomas' , de un , mun 'loma', di 'conjunto de', o suf. locativo, de situación". "Undiobe, Undiobelastegi, Undiobelhostegi, Undiogoiko, Undioerreketeta..." ere aipatzen ditu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Undío	2003	Isardio I	Ahoz.	"cio."	zidan. Isardio II: "el barranco Undío, la fuente Undío...Undío está mas pa(ra) allá...". Den-denek Undío esaten dute. Bekoetxe II: "La pista donde pasa Undío aquello le nombrabamos "la vuelta de Pagolar"
Undío	2005	Undiogoikoa	Ahoz.	"cio."	
UNDIOBEKOA		(Larrazabal)			*86-21a [Berez Zuhatza da, baina bertakokoak esan (Undiogoikoa) zidanez - bere baserriaLaudiotik 200 mt-ra dago].
Undio el de Abajo ¹⁹⁹⁶	1756	U.A.030501.	9	"paraje"	"vecinos del lugar de Zuaza y moradores en las casas llamadas de Undio el de Arriba y el de Abajo". 1772an ere bai.
UNDIOBURU		(Larrazabal)			*86-21a (
Undioburu ¹⁹⁹⁷	1614	U.A.0107.1	6	"termino"	"Undioburu ..Undio Buru..div. Llodio, Oquendo, Cuaça". 1745ean ere bai, "moxon". 1756an ere bai.
Undiuburu	1779	U.A06010218.14	15b	"monte "	o>u . Bertan "Undio buru"birritan.
Undioburu	1894	U.A. Finc.Rúst.	142	"monte"	
Undioburu	1911	U.A.Cat.1900	3.26	"termino"	"Undio-buru"
UNDIOGANA		(Larrazabal)			*86-21a
Undiogana ¹⁹⁹⁸	1742	U.A.06010214.4	1b	"monte "	Ama batek hiru bider aipatzen du "Undiogana", bere alabak, aldiz, "Undiogana"
Undioagana	1742	U.A.06010214.4	2b	"monte "	Ama batek hiru bider aipatzen du "Undiogana", bere alabak, aldiz, "Undiogana"
UNDIO-ERREKETA		(Larrazabal)			*86-21a
Undiuerrequetta ¹⁹⁹⁹	1783	"Lib.Hip."	190	"termino"	
UNDIOGOIKOA		(Larrazabal)			*86-21a [Berez Zuhatza da, baina bertakokoak esan (Undiogoikoa) zidanez - bere baserria Laudiotik 200 mt-ra dago]. 1779an Undiuburu,1783an Undiu,1883an Undiuerrequetta. *Undiu>Undiu>Undio.
Undio de Arriba ²⁰⁰⁰	1756	U.A.030501.	9	"paraje"	Behintzat jabego bereko ondoko toponimo hau horrela agertzen da: "Undio 1894, Audio Arriba 1924ko 6.6 eta 6.8an, Ondivarriba 1926, Undio Arriba 1940, Ondibarriba 1952, 1956"
Undiogoico	1772	U.A.030501.11	5	"paraje"	"vecinos del lugar de Zuaza y moradores en las casas llamadas de Undio el de Arriba y el de Abajo"
Audio arriba	1924	U.A.Cat.1900	6.6	"monte "	"cabecera de undio goico ".7b-an "cabecera de Undio goico" "cabecera"= buru.
Undioarriba	1940	U.A."Est.Cat."	5.1	"heredad"	Lekuagatik "Undio"-z pentsa zitekeen, baina "Audio" dago argi, u/n ?, baina u da. Geroago ikusi dudanez Undio da: "Isardio, Aurrecosolo, Landazar, Salsudio Rotalde, ..., Audio Arriba, Buburcegui...". 6.8.ean ere: "Isardio, Aurrecosolo, Landazar, Salsundio y Rotalde, Cipuscuren, Audio Arriba, Buburcegui..."
Undío de Arriba	2005	Undiogoikoa	Ahoz.	"cio."	Idazmakina. "Undio-arriba": "Aldapa, Aurrecosolo, Landazar, Rotalde, Lupuscudi, Undio-arriba, Burucegui..."
UNDIOSOLAUN		(Larrazabal)			"...los pinos altos es Llodio, a 200 metros del caserío..."
					*86-21a (Laudioko eremua da. Bi izen ezagunetz osaturiko toponimoa da)

¹⁹⁹⁶ Forma euskalduna jarri diogu, geroago "Undiogoico" agertzen baita.

¹⁹⁹⁷ Undio (Ikus) + buru 'cabeza, parte superior, cabecera' : 'cabecera de Undio'

¹⁹⁹⁸ Undio + gan 'alto, parte superior' + a (art.): 'la parte alta de Undio'

¹⁹⁹⁹ Undio + erreka 'arroyo' + eta (atz.pl.?): '(donde) el arroyo de Undio'

²⁰⁰⁰ Bertan konstatazioekin azaltzen denez: Undiogoiko/Undio de Arriba, Undioarriba, Undio el de Arriba,

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Undiosolaun ²⁰⁰¹	1940	U.A."Est.Cat."	4.4	"monte "	"Undio Solaun", bertan agertzen denez: "Pueblo en que radica : Llodio"
UNDUZUETA		(Larra/Kanpo.Top. Orozko)			
Vnduzueta ²⁰⁰²	1375	"H.G.V.Iturriza	278	"monte "	"Vpo..Elguebaso.Amezola (Zeberio).. Vnduzuet por do parte con la tierra de Orozco.. Araeta". Orozkoko gaurko "Untzetapiku" .
Unsetapíku	2014	Bekoetxe	Ahoz	"monte"	
URAGAN		(Larra)*			*86-14b Hasiera batean Goienurin egon ziteela pentsatu badut ere, gero zalantzan geratu naiz zeren jabe honek Larra aldean etxeren bat ere omen zuen. Bai horrela da, bertan bizi izan zenaren deitura aipatuz, Errotazarreko Eugeni Goitiak holako azalpenak eman dizkit 2005ean: "es la de la revuelta yendo para Vitoria...a la derecha... frente en el puente (pasando el río)... toca con la carretera...había bar...". Torretxukoak gauza bera esan zidan deitura –errentorearena- eman ondoren: "...donde hace la misma vuelta, que hubo bar y tienda..."
Udagan ²⁰⁰³	1926	U.A."Est.Cat."	12.5	"casa hab.agric."	"Udagan, 33, Rotasar, 25, Santa Ana 2(4/9)" hirurak "casa habitación agrícola" direla.
Uragan	1943	AHN	ff.cc., leg. 1337	"casa"	"habían incendiado su casa Uragan, sita en Lllolio, varrio de Areta....Junio del año 1.937. quedando destruida totalmente...". Hau da aurreko bera, alargun berberena baita.
URAGARI		(Goienuri /Larra?)			
Uragari	1911	U.A.Cat.1900	3.15	"ca. cio."	86-14a~ (ikus Uragazi berbera izan behar baita) ó Pentsa zitekeen "Uragazi"-z, baina argi eta garbi r da. "Zubimozu pajar, Sta. Ana, núm. 33, Uragari, Larrinchiu..."
URAGAZI		Goienuri /Larra?)			
Uragasi ²⁰⁰⁴	1894	U.A.Finc.Urb.	122b	"ca. y cio."	86-14a~ (ikus Uragari berbera izan behar baita)

²⁰⁰¹ Toki-izen bat baino, bi izen elkaturik dira, Undio eta Solaun.

²⁰⁰² Iturrizak aipatzen ditue tokien arabera, ez dago zalantzarik egundo Untzueta-z hitz egiten dela, herri mailan "Untzeta-piku" gisa ezaguna dena. Horretarako bigarren bokalaren sinkopa gertatu da, nahiko arrunta dena tinbre bereko bokalak direnean, eta honen ondoren d > t , hots, ozena zena gortu egin da.

Ikus Undio, bertan erro honetaz adibide ugari baitaude.

M. Etxebarriak Zeberion "undurra, untzeta" biltzen ditu

²⁰⁰³ Zalantzazkoa.Oso berandukoa denez, ezin da gauza handirik ziurtatu. Uda + gan 'alto, parte superior' izan arren, lehenengo atalak aldakuntza ugari izan dezake. Ura >Uda, hurbil Santa Anako erreka egon baitaiteke, zeren urteko sasoiari lotzea zaila litzateke. Azkuek ere dio: "Uda: 1 (c), verano...2º (G-t), agua.."

Hemen dugu: "Irubaltsa >Dubalza", ira >ida...

Askotan aipatu ditugu leherkari ozenen artean gertatzen diren trukaketak. Testuinguru honetan egon daitezke Mitxelenak Udalde, Ugaldere aldakitzat hartzea edo Gereñurengan: " Uda (Ayuda), río en Marquinez", "Udacosolola, 1716, labrantío en Arzubiaga:", "Udaia, Udal, Udarabea, Udasga, Udasolola, Udaun...Udieta"

Barrenengoa: "Udaeta...de uda 'pera, peral' ..Dada la altura en que se encuentra el término (caserío), no parece entrar en el nombre el componente uda 'agua' ". Lehenengoaz behintzat ikusi dudana zera da, bai herri hizkeraz eta bai toponimian azken denboretan konstatatua dagoena *madaria* da. Ikus Uderansolo. Aipatu ere egiten du "Udaun", gure Solaun < Solaune bezalakoa izan daitekena.

Udaeta, Aiara aldean oso konstatatua dago deitura eta toponimo gisa, Udeta aldakia duela.

²⁰⁰⁴ Ur 'agua' + gazi 'salada' : 'agua saladada' .

Zalantza sortzen zaigu lehenengo atalean artikulua petrifikaturik duelako. Dena dela, antzeko kasuren bat ikusi dugu.

Laudion bertan badugu zentzu bereko toponimoa: Gezala, hain zuzen ere, bertan urgazi dagoela.

Gereñu: "Uragora... Urgaci, Urgacia, Urgaciburua..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
URANSOLO		(Larrazabal)			86-13b (Berez, ARANSOLO izan behar da "...Recabiarte, Castinza, Balinchoa-Ondoa, Uransolo...-idazmakina-) Zalantzazkoa."S.Riachuelo de su nombre". Idazmakina. Ez da izango Aransolo ?
Uransolo ²⁰⁰⁵	1956	U.A.Amil.	22.47	"monte "	
URBERO		(Goienuri-Landaluze)*			Kat. 1222. zk., goien, *86-14a
Urbero ²⁰⁰⁶	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"heredad"	Idazmakina. 22.32an ere bai, baina zerrenda berdina da. "N.Carret. Larrazabal" 12.22an "S.Arroyo Valincha"
Orbero	1994	Olariaga	Ahoz.	"peñas"	"Urbero?...peñas de Orbero! ..frente al Gurdigilea"
Urbero	1994	Bekoetxe	Ahoz.	"termino"	"en Landaluze". Oruetakoak, eta Astobizakoak ere bai. Lekandazarrekoak: "Del Gurdi para abajo, pero por Arraño". Barbarabekoak ere bai.
Urbéro	2003	Bekoetxe II/Balintxa	Ahoz.	"termino"	"Urbéro se le llamaba antes, ahora se le llama Landaluz ó Landaluze....antes el castañal de Urbéro (andrea)... donde estan los caseríos ahora, antes era tierra de labradio¿Dónde tiene Enrique el bar? Más abajo, más abajo todo eso es Urbero Donde estaba el de Bizkótzo...donde Luis a la derecha...el castañal de Bizkótzo". Ibarguren: "más allá está el cruce de las Llanas, es un cruce que bajaba a Urbéro a Tejería. Tirando para Urbero toda la ladera esa el Hayal... el alto Kukullu, todo eso es Kukullu ¿Bajando por el Gurdigilea para abajo? A la derecha es ahí Urbéro y abajo es Odéibar, donde viven los Etxabe". Okeluri: "Bar Isusi...a la parte de Arraño eso Urbéro". Goirizabal: "Peñas de Urbéro donde (eremu hau aipatzen du: Landaluze 54, 56ko aldea, hau da, Gurdigileatik Barbarantz eskuin aldea) ...todo eso". Barbarabekoa: "Beldioko andre hori bizi den lekua da Urbero, Arrañoeko etxetara igotzen den errepidea".
Urbéro	2014	Barbarabekoa	Ahoz.	"termino"	" Agua Caliente... Urbéro...sí las casas que hay... vive Antonia... "
URBERO		(Larrazabal)*			Kat. 115. zk.
Urbéro	2014	Ostenko	Ahoz.	"termino"	"Detrás del parking de la Renault, nace encima"
URBIETA		(Goienuri)*			*86-06a
Urbiet ²⁰⁰⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	94h	"monte"	139l-an eta 169b-an ere bai.

²⁰⁰⁵ Hau zalantzazkoa iruditzen zaigu, Aransolo izan daitekelakoan. U bokala dagoen tokian nolabaiteko makaltasuna omen du, hortik Arbizu/Urbizu, Asategi/Usategi, ... Dena den, Gereñuk aipatzen du " Uran, Ladera de..."

Gereñurengan aurkitzen ditudan "Uspe, ..Usuna,...Usurmendi..", gain-gainetik begiraturik dirudite " Aspe, ..Asuna,...Asurmendi..", izan daitezkeela, batez ere azkena.

Ondoko toponimoak begitaruz gero, argi dago Aransolo dela, nahiz eta agian aipatu dugun u- / a- fenomenoek gain, izen bereko erreka izateak, ur 'agua' atala dela bide, agian bere eragina izan du.

²⁰⁰⁶ Ur 'agua' + bero 'caliente' : 'agua caliente' Buruz hitz egiten dut, baina uste dut lekukoren batek esan zidala, iturri bat zegoela

Mitxelenak Urberoaga aipatzen du.

Markiña aldean Urberuaga toponimoa dugu, bertan iturra bat egoteaz gain, orain dela urte batzuk bainuetxe zeudela.

Toponimo honetan eta Urbiet toponimoan, Ur 'agua' hitzak ez du galtzen dardarkaria kontsonante aurrean. Agian nahiko berriak direlako.

²⁰⁰⁷ Ur 'agua' + bi 'dos' + eta (atz.pl.): ' (en) las dos aguas'

Lekukoak esaten digunez: ' de Rekabita para abajo, continuando el rio, y un poco encima.. "

Bi kasutan ur- > u , besteetan iraun egiten du. Urbero eta Urbiet toponimoek, Mitxelenak aipatzen duen urratsa oraindik ez dute egin: (h)ur 'agua'-k eragiten ditu: 1) u- kontsonante aurrean" Ubera, ..Ubiria.. 2) u(h)-, ug- bokal aurrean: ..Ugalde,..Ugarte...Ugaz.."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Urbietia	1900	U.A.Cat.1900	2.3	"monte "	"O. Regata Cobitarte". Beherago erreka bera "Errecabitarte" izenez. Egungo Aldaikoerreka> Korreka. 3.21ean ere bai.
Urbietia	1926	U.A."Est.Cat."	4.5	"monte "	
Urbietia	1926	U.A."Est.Cat."	20.31	"monte "	
Urbietia	1940	U.A."Est.Cat."	3.10	"monte "	"Duviris, Larrinburu, Videcurce, Bajo las casas...". 3.10ean "...Asqueta, Sobre la casa, Urbietia...Peñascal, Arriba de la casa, San Antonio" Denak jabe berekoa. Izan daiteke Iñarrondokoa baina jabegoa Dubirisekoa da.
Urbietia	1940	U.A."Est.Cat."	23.1	"monte "	r inposiboan galdu dela dirudi.
Urbietia	1952	U.A.Finc.Rust.	9.5	"monte "	Dubiris aldean.9.3an ere bai. 19.2an Iñarrondo aurretik aipatuta.
Urbietia	1952	U.A.Finc.Rust.	16.4	"calvo	ur>u ? . Lusurbailanda baserrikoa. . 20.2an "Iturrichu, Urbietia -O. Regata Cobitarte-, Iñarrondo..."
Urbietia	1956	U.A.Amil.	9.5	"monte "	
Urbietia	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"de Rekabita para abajo, continuando el río, y un poco encima.."
Urbietia	1994	Beasko	Ahoz.	"termino"	"Urbietia es un monte mío comproa que está muy cerca Rekabita, yo le sé más por la escritura que por otra cosa, no lo lo hemos utilizado mucho (el nombre)"
URDEI		(Olarte)*			*86-30a
Urdei ²⁰⁰⁸	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"linda con Llodio,pero pertenece a Orozko, del regato Sanagorta para allá.."
Urdéi	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"Urdéi está de Sanagorta para abajo en el barranco, una laderica.."
URDETA		(Goienuri)			61-61c~
Urdeta ²⁰⁰⁹	1926	U.A."Est.Cat."	12.7	"monte "	"Urdeta, Lesao, Mendi" Murdeta-rekin zerikusirik? Mugarriak ez datoz bat. Dena dela, "Urdeta" oso argi dago idatzita, eta gainera Lesao eta Urdeta honek badute mugakide bat.
URDUÑA		(Kanp.Top.)			
Ordunia ²⁰¹⁰	934	"SMCo.Ubieto"	37	"localidad"	"Ordunia,omnes villas Mena..."

Gereñurengan aurkitzen dugu horrelako konstatazioa, hau da, ur 'agua' atala osotasunean iraun duena: " Urbietia, monte en Elosu; barranco en Zalduendo. Labrantíos en Aguillo y Virgala Menor."

Dena dela, Ubietia (Olarte) ikusi behar, bertan Ubita forma gehienbat gordetzen baita. Esan beharra dago herriko beste punta batean dagoela, beraz, beste garapen bat izan duela.

²⁰⁰⁸ Nire lehenengo urratsa izan da Azkuerengana jotzea, bertan "urdai, urdei..1º carne de cerdo.. 2º tocino...", Orozkon urdei 'tocino'. Gero "urde" 1º (c) cerdo...". Azken honek eta, batez ere, Gereñuk ematen duen "Urdaipozu"-k eragin didate basurde 'jabali'-z pentsatzera. Txakurpozu, eta antzekorik asko errepikatzen baitira eta, gainera, basurderi buruzko erreferentziarik ez zaigu agertzen.

Pentsatu dut ere, ia "urdai 3º (S) estomago" kontutan hartzekoa zen (gorputzaren atalak erreferentzia gisa), Usabel toponimoa kontutan izanik, baina ez dakigu ia ur + sabel den ala ur + zabal.

Orozkon konkretuki *basabehi* deitzen zaio basora bialtzen denari, ' vaca de monte', baita *basauntza* 'ciervo, etc.'. .

Geroago ikusi dut Mitxelenak lotzen duela Urdain forma "urde 'cerdo' "jabali'" zentzuari, baita Gereñuk aipatzen duen Urdabide.

Honetaz pentsatzeko dauzkagu Behorbide > Beobide, , Arbide < Ardi + bide ?

Gereñu: "Urdabidea, Urdaburua, ..Urdaipozua, Urdaiarana, Urdaipozu, Urdaipozua...", "Urdaiza, fuente.."

Dena dela, aurreko burutapenak neurri batean arriskutsuak dira, daukagun testigantza nahiko beranduko baita. Ez dakigu, gainera, ia ur 'agua' egon daitekeen.

²⁰⁰⁹ Beranduko toponimoa, beraz, ez dugu ziurtasun handirik. Mundeta bera izan daiteke, dela dela ikus Urdei, zeren Urde(i)+ eta-z posible litzateke. Antzeko testigantzarik ez dugu aurkitzen, bakarrik Gereñuk aipatzen duen Urdieta.

²⁰¹⁰ Hitzaren hasieran u > o urratsa konstatatua egon arren (Urduña XV.an eta XVI.an (askotan) >Orduña), bitxia da orain dela 1000 baino lehenagoko konstatazioan horren zalantza agertzea (Ordunia 934 / Urdunia 1075).

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Urdunia	1075	"SMCo.Ubieto"	398	"valle"	"..in valle de Urdunia.."
Urduña	1412	"Bien. e Fort."	137	"villa"	"villa de Vrduña".138an "en Vrduña.."
URETA		(Goienuri)			86-06c~
Ureta ²⁰¹¹	1775	"Lib.Hip."	107b	"paraje"	"Balenchana" eta "Navarrecosa" artean aipaturik.
Ureta	1940	U.A."Est.Cat."	10.16	"monte "	"Ibarra-Ureta". Idazmakina. "Uribarri y Zabalegui (Uribarri idazmakina, bestea eskuz gaineratuta)...Ibarra...Ibarra-Ureta -E. Camino carretil-..."
URETAIBARRA		(Goienuri)			86-06c~ (1940ko datuen arabera, Goienuriko Ibarra da)
Uretaibarra	1877	"Rgtr.Prop."	22.2b	"finca"	"Ureta-Ibarra"
URGOZO		(Goienuri)			86-06b (Berez, Arrankudiaga da, Otzaurtetatik ekialderantz dagoela)
Urgoso ²⁰¹²	1994	Bekoa-Isusi	Ahoz.	"monte "	"Goikogane se sube..Urgoso (agua dulce)..siempre Urgoso"
URIA		(Goienuri)			
Uria ²⁰¹³	1553	"Lib.Baut."	15	"paraje"	"m. de echebarria el de uria", "j.de uria de gardeaçabal", "m.de uria. 1560an "m.de huria". 1802an "casa de Uria" top.? Goienuri.
URIBARRIA		(Goienuri)*			*86-06c
Hurivarri** ²⁰¹⁴	1025	"SMCo.Ubieto"	176	"localidad"	"Harhazua-Hurribarri>UllibarriUbarrundia" (Landaz.). r/r.
Huribarri**	1025	"SMCo.Ubieto"	176	"localidad"	"Harhazua-Hurribarri-Ullibarri de los olleros-Vitoria"(Landazuri). r/r
Huriuarri**	1025	"SMCo-HGPV"	112	"localidad"	Beste lanetan "Hurivarri"bezala agertzen dena, honetan "Huriuarri". Nik Kukullako Done Milanen? horrela ere irakurri nuen.
huriuarri**	1257	"A.Calahorra"	1	"localidad"	"Escriptura de Concordia..".Hau da agertzen den grafia originalean, nahiz eta 1759eko kopian "Uribarri" izan.
Urivarri**	1260	"Calahorr.Erg."	423	"localidad"	"Heguilaz..Urivarri..". Heguilaz"-en "Guribarri" ere bai."Uribarri-Haraza". "Urrivarriguchia", ", Ulibarri"

Orozkoko eremu batean "Bituriti Urduñera, Urduñeti..." biltzen dituzte B. Olabarriak eta J. Respaldizak bertako "Zer diño" aldizkariko 6.alean.

Fuent.Doc.78 (1511): "Hurduna" 48, 50, 53, 55, 57, 60.. orr. "Hurdunna 48"

Sakondu beharko dut, baina Urduña honek pentsatzen dut eragin ahal duela Iparaldeko Urruña.

²⁰¹¹ Ur 'agua' + eta (atz.pl.): '(en) las aguas'

Askotan gertatzen dira r/r kontsonanteen arteko errakuntzak, hori balitz, beste aukera genuke. Ikus Urretaondo. Baina Ureta konstatatua dago deitura gisa, txikitatik gogoratzen dut deitura hau, baita sarritan toponimo bezala (Ikus Barrenengoaren liburua) ere.

Mitxelenak aipatzen ditu toponimo hau (h)ur 'agua'-tik ateratzen, baina esaten du zenbait kasutan (deitura ugari aipatzen ditu hur 'agua'-dunak), ez dagoela hain argi elementu honen presentzia..

Gereñuk hiru lekutan aipatzen ditu. Barrenengoak Aiarako bost lekuetan: "Ureta...Var.: Urieta.- Et. 'las aguas' , zentzuarekin bat nator, zeren Lekeition entzuna dut urtxak 'aguas', baina itsasgorak une batean uzten dituenak leku konkretu batean..

²⁰¹² Ur 'agua' + gozo 'dulce' : 'agua dulce'

²⁰¹³ uri 'granja, villa, aldea, caserio, pueblo, ciudad' + a (art.): 'la villa', baina neurri batean etxalde gisa.

²⁰¹⁴ Uri 'villa' + barri 'nueva' : ' Villanueva' (Ikus Uria). Deitura gisa Okondo eta Gordoxolan arrunta da "Villanueva", une bateko zentzua biltzen duela.

Araba barnean, euskara lehenago galdu zen lekuetan nabaritzen da Uribarri > Ulibarri > Ullibarri urratsa. Laudion badugu r>l urratsaren adibideren bat, baina, oro har, esan dezakegu leku euskaldunetan mententzen dela uri-. Orozkon, Arrakundiagan, ... Uribarri dago eta ez Ulibarri. Gereñuk aipatzen ditu Uribarri gehienak Arabako eremu euskaldunetan daude, edo egungo Ullibarriren forma zaharrak dira.

Mitxelena: "(h)uri 'villa', var. occidental de (h)iri: Uria,...Uriarte (Uliarte), ...

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Uribarri*	1537	"Lib.Baut."	2	"apellido"	ere bai. "m. de uribarri".131b-an "maria de ulivarri". r>l prozesua nahiko goiz, baina ez oso tinko Laudiorako.
Ulibarria	1894	U.A. Finc.Rúst.	63b	"heredad"	//r bata bestearen gain daude, zalantzak, beraz, idazterakoan.
Uribarria	1894	U.A. Finc.Rúst.	63b	"heredad"	Ikus. "Ulibarria"bitara izan daiteke, zeren r// bata bestearen gain idatzia baitago.
Uribarri	1940	U.A."Est.Cat."	10.15	"heredad"	"Uribarri y Zabalegui" lehena idazmakina bestea eskuz gehitua.
Uribarri	1952	U.A.Finc.Rust.	22.34	"heredad"	"S. Carrt. Oquendo""Uribarri" ere berbera delarik.
Uribarri	1956	U.A.Amil.	12.31	"heredad"	Ez dago argi. Azpian "Zabalesquiña"
Ulibarri	1994	Ibarra-Goie.	Ahoz.	"termino"	"zona verde de las piscinas..."
Ulibárri	2003	Atxa	Ahoz.	"termino"	"...donde están las piscinas exactamente eso era...Ulibárri lo de arriba"
Ulibárri	2005	Ibarra-Goie.	Ahoz.	"termino"	"...lo que es las piscinas...Ulibárri arriba (piscinas)...Ulibárri abajo (de la carretera)"
Ulibarri	2014	Atxa	Ahoz.	"termino"	"... están las piscinas ahora..."
URIBIDEAUR		(Larrazabal)*			Kat. 506 zk., *86-13a
Uribideaur	1904	U.A.Cat.1900	2.15	"monte "	
Bidebidaur	1920	Markuartu mapa	1	"heredad"	
Uribedeaur ²⁰¹⁵	1926	U.A."Est.Cat."	20.17	"monte "	Dibidaur-ekin?
Uribedeaur	1952	U.A.Finc.Rust.	22.30	"monte "	Idazmakina. 22.32an berdina den beste zerrenda batean ere bai.
Uribedeaur	1956	U.A.Amil.	9.20	"monte "	Zumelza ondoan aipaturik. Idazmakina.
Dibidaur ²⁰¹⁶	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	5.4	"pago"	30 A. Ahozko testigantzan Olarigakoak aipatu zi lehenengoz. Bekoetxeak ere aipatzen du "límite Llodio, Okendo de Oleriaga a Pikomotzo ,ar Malkuartu.."Kastañiza Goikokoak ere bai.
Dibidaur	1994	Oleriaga	Ahoz.	"termino"	Bekoetxeak ere bai: "Límite de Llodio, Okendo, de Oleriaga a Pikomotzo, arriba Malkuartu".Ikus "Dibidaur"
Dibidáur	2003	Bekoetxe II	Ahoz	"camino"	"Sarposo, Dibidaur...". Kastañizakoa: "Espide debajo de Dibidaur...carretera Okendo". Ostenkakoa: "De alto Malkuartu límite con Okendo".
Dibidáur	2014	Oleriaga	Ahoz.	"termino"	Markuartu: "Por donde el camino los okendanos".
URIEGO		(Andetxaga)			
Uriegos, Los	2014	Andetxaga	Ahoz	"termino"	2006an Andetxagakoa "Los Uriegos, porque había una clase de castaña no muy grande, pero era buena", Andetxaga Goikoan geundela. Grabatu gabe.
URIGOIKOA		(Goienuri)			86-14a
Urigoicoa ²⁰¹⁷	1771	"Lib.Hip."	15	"ca. y cia."	"alinda...Corro o plaza"

²⁰¹⁵ Uri 'villa,...' + bide 'camino' + aur 'frente,delante' : 'delante el camino de la villa, pueblo..'

Bigarren konstatatziarako badugu asimilazio bat.

Azkenengoan, hasierako bokalaeran galera dugu,agian lehendik r > d urratsa gertatu dela. Badugu beste kasu berdin bat Irubaltsa > Dubalza. Beraz, d kontsonantea lehengo posizioan geratzea bigarren ondorio batetik etortzen zaigu.

Uste dut geroago agertuko zaigula Zubi + aur edo antzekoren bat, bigarren atala 'parte delante, enfente, delante' zentzua izango duela. Dena dela, Azkuek: "aur: 1º (AN-b, BB-s, G, L, R).. 1º niño, infante ..2º (B-a-i-o-ts'), 'cuesta' ere. konstatatu behar da. Azken zentzu honi ez diogu erreferentziarik aurkitu.

Metatesia gertatuz gero, eta hau nunbaiten azaldu dut Dibidaur ikustean, Irubalta > Dubalza, besteak beste, ikusirik, Irubideaur aukeraz pentsatu egin dut. Sorpresa izan dut, Gereñurengan i letra berkonprobatzean zein ondo konstatatua dagoen aukera hori; "Irubidaur, 1590, labrantío de Izarra. 1632, labrantío de Los Huetos., íd. de Jugo.", "Irubidaurra, Irubideaurra, 1717". Uribideaur edo antzekorik, aldiz, ez du biltzen Gereñuk. Dena den, hemen, uri 'villa' baten aurrean aurki gintezke, zeren hurbil Markuartuko auzunea legoke, hau da, bi edo hiru baserriz osaturako uria.

²⁰¹⁶ Uribedeaur, Uribideaur'-etik datorrela, 'Irubaltsa>Dubalza' urratsa gertatu den antzera, lehenengo bokalaren galera ondoren r>d gertatu da.

Gereñu: " Ubide,...Ubidebea.."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
URIKOA		(Goienuri)			
Urico*	1579	"Lib.Baut."	205	"apellido"	86-14a "Juan de Urico" bere aita. Une horretararte "Uria" agertzen da gehienbat.
Uricoa ²⁰¹⁸	1619	U.A.0107.1	72b	"casa/s"	1743an eta 1784an "sita y notoria en el corro de este valle"
Uricoa	1771	"Lib.Hip."	26	"ca."	45ean "Plaza o corro". 78b-an ere bai. 222an "ca. de Uricoa y Nochena". 258b-an "Casa de Uricoa de J.A. Asua"
Urico	1792	"Lib.Hip."	274b	"ca."	"en la plaza publica". Birritan artikulurik gabe. 278an artikuluz berriro."Uricoa" eta "Granga" hurbil daudela dirudi, baina jabe desberdinena izanik.
Uricoa	1877	"Rgtro.Prop."	22.1	"cio."	"Caserio nº 6", "Lindero Sur: Plaza pública"
URIKULA					
Uricula ²⁰¹⁹	1849	Gereñu	486	"termino"	1849an. (Otsoak Madozen datuak ematen dituenen 1847koa direla dio)
URILAETA					
Urilaeta ²⁰²⁰	1537	"Lib.Baut."	1537	"apellido"	Kop. 29/102an "P. de Urilaeta", baina "Irulaeta" izan zitekeen.
URIZAR		(Olarte)			
Hurizahar**	1025	"SMCo.Ubieto"	176	"localidad"	86-30a "Gamboa-Hurizahar>Urizar-Guevara" (Landazuri).
Urizar**	1260	"Calahorr.Erg."	424	"localidad"	"Gamboa..Urizar.."
Uriçar*	1560	"Lib.Baut."	25	"apellido"	"mary ochoa de Uriçar freyla desta ygla.". 61ean "mari ochoa de urizar". . 1580an "J. de uricar". J.P.Ulibarrik "urisar" Okondon.
Urizar ²⁰²¹	1894	U.A. Finc.Rúst.	124b	"monte"	Olarteko toponimoen artean aipatuta, bertako jabe batekin mugak dituela. "Sautu, Armuru barrena. Lecuna, Urizar –N. Camino–"
URKINA		(Goienuri)			
Urquina ²⁰²²	1771	"Lib.Hip."	16b	"ca."	86-14b "...la su casa llamada de Urquina (16v) sita en el Barrio de Areta de este Valle de Llodio lindante con casas de Juan de Jinea y de Dn. Martin de Mescorta....un pedazo de monte gunto

²⁰¹⁷ Uri 'villa,...' + *goiko* 'de arriba' + *a* (art.): 'la villa de arriba'

²⁰¹⁸ Uri 'villa, pueblo...' + *ko* (tok.genit.) + *a* (art.): 'La casa de (donde está) Uria' Hau deitura batetik eratorriz gero, bestela 'La (casa) de la villa'.

Egun Orozko edadekoen artean, urikoa denean pertsona bat, uria zentzua galdurik baitago, hitzez hitz 'del pueblo, de la ciudad' adierazi beharrean, 'del hospicio' adierazten da, bidezkoa denez, etxe hauek hiri handietan baitzeuden.

²⁰¹⁹ Gereñuk aipatzen duen hau ez dut beste inun aurkitu. Beste herri baterako konstatatzen duen "Uricuna" toponimoan aurki dezakegu zentzua, Uri + ko + ena, hau da, genitibo biak gehiturik, tokizkoa eta jabegozkoa. Beste adibide bat jartzearren Etxebarrikoena '(la) que es de los de Etxebarri'.

²⁰²⁰ Deitura hau ikusterakoan, beti pentsatu egin dut hainbeste bider XVI. mendean Orozko eta Zuhatza artean aipatzen den Irulaeta > Iruleta (egun) izan zitekeela, metatesia dela medio. Bestela uri + ola + eta genuke.

²⁰²¹ Uri 'villa' + *zahar* 'vieja' : 'villa vieja'

Deitura gisa Laudioko dokumentuetan maiz agertu arren, Okondokoa da, nahiz eta Laudioetik hurbil egon. Kasu honetan uri 'villa' baino gehiago, 'granja' edo antzeko zerbait da, tontortxa batean dagoen baserri bakar bat baino ez da.

"Villavieja" herrixka Galizia aldean ere badago.

²⁰²² Mitxelenak *urki* 'abedul' hitzaren barneko eratorrien artean ere aipatzen digu hau (Urquina).

Lehenengo batean, Urkina eta ondorengo Urkinena ikusirik, pentsatu dut gauza bera izan zitezkeela. Deitura bati (Urkia), jabegozko genitiboa jarri ondoren. Adibidez, Orozkon, Errosiena 'la de Rosi', Rosina esaten da, ie > i murrizketa eginez. Beraz, kasu honetan urki + ena > *urkiena > urkina. Honen alde genuke *-ena* atzizkiak, zeren kasu askotan etxeari egiten diola erreferentzia.

Mitxelana: "-na. Terminación en Aizarna, Altuna, Sagarna. V-no...", " -no suf. deiminutivo".

Gereñuk ez ditu aipatzen antzekorik, bakarrik "Urquina"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
URKINENA Urquinena ²⁰²³	1780	(Goienuri) "Lib.Hip."	162b	"ca."	Asantana..(17). 27an agertzen da "J. de Unquina/ J. de Urquina" bitara "la su c.y.c. de Areta", n/r. 86-14b "v. de Areta". Deituratik hartua?.176an "Areta", ere bai.
URKIZA Urquiza	1894	(Larrazabal) U.A. Finc.Rúst.	96b	"monte"	86-13a (Mugarriengatik Mendi aldean dago. Behin bakarrik agertzea susmagarria da. Gerta liteke jabearen deitura izatea, egun sarriago gertatzen denez, zeren badago deitura horren jabe bat han) Markuartu baserrikoa dirudi: Malkuartun: "Malcuartu, Id, La Mayor, El Pino, Cuesta, Garanzaganeta, Yarratu abajo, Yarratu, Amecharro, Inchurbide, Urquiza, Mendi, Bienbiarte-dirudi baina, Picubiarte omen-, Lareche –hasierako kontsonante honek eta gainerako /ek forma bera dute, baina "Sareche" izan behar, beraz, s/ bereiztu ez, grafia aldetik-, Entrada, Aldargachu, Oleragachu".
URKIZA Urquiza ²⁰²⁴	1582	(Olarte) "Lib.Baut."	69	"apellido"	86-22a Ikus ERKIZA, bera omen da. "y. de urquiza". Kop. "M. de Urquiza" 94/94an "Ynigo de urquizu"
Urquiza	1623	U.A.07010502.1	41b	"casa/s"	Lehenago eta geroago etxe berberari buruz 8an eta 22. orrietan "Erquiza" bezala aipatzen da.
Urquiza	1674	U.A.07010502.2	187b	"casa/s"	Lehenago eta geroago etxe berberari buruz 8an"Erquiza,erquiza" eta 22an "Erquiza" bezala aipaturik.
URKULLATU Hurguillatu	1570	(Olarte) Lib. Amurrio	230	"monte"	*86-30a (Bertaraino Torretxukoarekin joan nintzen, erreka bien –Senagortatik esker aldetik eta Amurrio lurretatik datorrena- elkartzea, y bat eginez, ondo ikusten dela). "Ordenanzas de Montes de los cinco concejos de Amurrio..." barruan 5 or. "...los Montes de Royaspe, el de Corte une(¿) y del de Elexazar, Aspurgorta y Pagazaurtundua, dende el Arroyo de la Ermita de San Silvestre arriba al Arroyo que viene de la salida de Elexazar, por donde dicen Aspalza...", "...en el del de Pagazaurtundua y Elexazar..." 6 or. "...los montes de Royaspe y Elexazar y Aspurgorta y Pagazaurtundua e Hurguillatu..."
Urquillatu ²⁰²⁵	1680	U.A030501.16	3	"termino"	Zenagorta aldean, Orozkoko mugan. e>a?

²⁰²³ *Urkina* (Ikus) + *ena* (jab.atz.): 'la (casa) de Urkina'

²⁰²⁴ Urki 'abedul' + *tza* (bot.multz.atz.): 'lugar de abedules'

Mitxelena: "erki 'un arbusto' (Azkue)..Erquiaga, Erquicia.."

Azkue: "Urki: 1º (c), abedul..+Es nombre muy usual en toponimia-Urkiaga, Urkidi, Urkiola, Urkiza.."

"Urkitza: 1º (ms-Lond)...carpe abedulillo ..(Bot.) ..2º (Bc), lugar poblado de abedules.."

Susmatzen dut *urki* -k *erki* egin duela, agian tarte bideren bat egonez, Okondo > Okendo, Zalduendo, Zalduendo, edo Mitxelenak aipatzen duen "Zuñiga /Eztuñiga, Uztuniga" kasuak kontutan hartzen baditugu. Arrazoi fonetikaz gain, badaude logika aldetik beste batzuk, Erkiza da oso konstatatua dagoen topominoa, Urkiza, aldiz, salbuezpena da, eta 1674ko konstatazioan ikusten denez, etxe berberari buruz hitz egiten ari da. Ikus Erkiza.

²⁰²⁵ Ur 'agua' + kullu + tu (aditz partiz.)

Aditz partizipioaz gain, uste dut bi aukera nagusi ditugula oraingo honetan, eta ez genduke baztertu beharko haien artean nolabaiteko lotura : 1) *ur* atalari lotzea. 2) urkullu 'horquilla' ? izatea.

Mitxelenak urki 'abedul' aztertzerakoan.."hay una var. *urku en Urcudoy...Dudo mucho de que *Urcola*..sea una simple var. de *Urquiola*; acaso haya que ver en él *urka* (lat. furca) en un sentido o en otro. Esta procedencia parece tener el ap. *Urcullu*."

Cuad. Top. Zuia: "Urkubide (basoa)" 105 orr., dugu. Azkuek *urku* ez du aipatzen, baina *urka* -ren baliokide izan behar da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Urculletu	1680	U.A030501.16	5b	"termino"	

Geroago berrikusiko dugu toponimo hau, baina hasiera batean esandako aukerak kontutan izanik, abiapuntu gisa urarekin susmatzen dudana loturaren alde jotzen dut. Izan daiteke Baranbio aldean dagoen Urkillu edo Urkillo-gatik, azkena da gehien entzuten dena, bertan errekek nolabaiteko okerra egiten du, errota bat dagoela Ez dago agirian ur-jausirik, baina ikus dezagun:

Azkue: " Urki: 1° (c), abedul...+Es nombre muy usual en toponimia-Urkiaga, Urkidi, Urkiola, Urkiza... 2° (B-a-g), horca, traba que impide á los cerdos y otros animales entrar en los sembrados...3 (B-o), cierta hierba indicada contra la tos..."

"Urkila: 1° (AN, Araq., B-mond, Gc, L), horquilla... 2° (BN). Var. de Urkil...3° (AN-b), arranque o punto de donde brotan las ramas del árbol.."

"Urkillatu (AN, Araq.), ahorquillar.."

"Urkildu (B-mond.), Var. de Urkuldu."

"Urkilo: 1° ...2° (G), Var. de Urkila.."

"Urkillo (B-o), horquilla de dos púas" Geroago entzun dut tresna honiarpoa esaten zaiela, baina sakondu beharko dut hau.

"Urkula: 1° (B-b), horquilla de que se sirven los pescadores.."

"Urkulu: 2° (B-a.), horquilla...4° (B-bar-o-ts'), tenazas.."

"Kilo...Urkiloa(AN-b), cierta agua purgante.."

Lexis 22: "-culo, -cula. Sufijo átono de sustantivosy adjetivos. Se haya en latinismos...clavícula. Algunos conservan la sífnificación diminutiva del sufijo latino originario.."

S.Segura: " cuello: cullum..". Ez dakit egokitu daitekeen, baina, gaztelaniaz, Lexis 22 hiztegian ikusten dugunez: "garganta (del gr. gargareon, cuello)...Estrechura en un monte, en el curso de un río, etc."

Gereñu: "Urquillo, Urquilloa, Urquillu..". Cuad. Top. Zuia: "Urquillo" 15 orr

Barrenengoa: " Urkillatu.- Amurrio/Lezama.- Var.: Urgillatu, Urkullatu, Urkeleatut, ebikillatu...'Sitio donde hay muchos troncos de abedul' / 'Sitio donde hay varias confluencias de aguas', de Urkillo 'confluencia de aguas'"

"Urkillo: de ur 'agua' -killo,kullu 'cruce, confluencia.../ 'Sitio de los troncos de abedul', ¿'Hondodana de abedules?'".

Mitxelena (F.H.V. 78 orr.): "BN, L *k(h)illo* 'rueca': BN, Sal. *k(h)ulu* (Oih Poes. 45), AN *kullo*, Z *kühüllü*, de *conoc'lum"

Oro har, zera esango nuke, ez dakidala nundik ateratzen duen Barrenengoak -killo, -kullu 'cruce', baina uste dut ondorioa hasierakoa izan daitekela:

1) Ur 'agua' + kullu 'estrechez, cuello?', < (lat.collum ?)+ tu (atz. part.). Kukullu toponimoaren bukaera bera du honek.

2) Urkullu 'horquilla' , urek egiten dutena.

Eskoriatzan urtegi batek Urkulu izena du, bertan ura okerkuntza bat egiten duela. Baranbion ere kurba bat egiten du.

Ez dakit zergatik aspalditik jotzen dudala lehenengoaren alde, baina logika aldetik bestea agian bidezkoagoa litzateke.

Partizipioaren adibideren bat bat dugu Orozkoko Egur-igartu (Egurrurtu) eta Laudioko Igartu-rekin, besteak beste.

Aurrekoa osatuz edo, nahiko argigarria izan daiteke urkullubita-koubideondoa, bertan ur+ bide 'canal, camino de agua,...' baitago.

Gereñu : " Urculu, Urculuerreca" aipatzen ditu. Honek aurrekoarekin ur 'agua' aukeraren alde jotzen dute, baina badaude bigarren aukeraren aldeko Gereñuren testigantza batzuk:

"Horca, montes, términos, alturas...muy numerosos."

"Horcajos, Los..", " Horcas, Las, fuente de San Vicente de Arana"

Lexis 22: "horcajo (de horca),m. Horca.../ Confluencia de dos ríos o arroyos / Punto de unión de dos montañas o cerros/ Horquilla.."

Muxika: " Urkullu, Urkulu.. Urkullu lurtsaila. Urkuillu (B-a puntal, tentemozo de árboles, B. horquilla, utensillo de labradores lat. furculum-etik zuzenki. Urkulla, femeninoa ere latineko furculum-etik, Urkilla toponimoan furcillam nabarmen..."

Ikus Ondorioak.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Urkullutu ²⁰²⁶	1999	Cuad.Top.8	I.2	'termi.'	"Okullu y Urkullutu"
Okullútu	2003	Bekoetxe-Olarte	Ahoz	"termino"	"Si todo el monte ese Okullútu... todo pinos, ¿Como le decíais? Porque había dos. A uno Ukúllu y otro Ukullutu, Ukullu es el primero, y otro Ukullutu pasando el regato para allá ¿Que estan al lado del río? Si pegando, Ukullu es de aquí de Llodio y Ukullutu Orozko"
Ukullútu	2003	Bekoetxe-Olarte	Ahoz	"termino"	Lekuko honi galdetu nionean: "Las campos – sororen bat ere badago- que llevan de los de Laburu ¿Cómo se llaman?. Bera: "...la pieza no se ... la zona le llamabamos Sáutu". ¿No es Solobarri? "Solobárrri (está) junto a camino que va a Urkullútu...está planta(d)o de pinos... en el cruce de Sanagorta a Urkullutu a la derecha" ¿Para Talea? "Si antes de Talea"
Urkullútu	2005	Torretxu	Ahoz	"termino"	
Urkullútu	2005	Bekoetxe-Olarte	Ahoz	"pieza"	
URKULLU		(Olarte)			*86-30a
Urcullu ²⁰²⁷	1894	U.A. Finc.Rúst.	69	"monte"	Azpegorta ondoan.Mugetako bi jabe bat datoz.138c-an ere bai.
Urquullu	1894	U.A. Finc.Rúst.	69b	"monte"	Armuru aldean.
Urcullo	1894	U.A. Finc.Rúst.	123b	"monte"	Olarteko toponimo artean aipatuta.Olarteko bi jabeekin mugak dituela. Amaierako <i>u>o</i> .
Urcullu	1926	U.A."Est.Cat."	1.5	"monte "	Urculla jarri arren, argi argi, Urkullu-tik lekorkela."S.regato" "Eguiena...antuzano, id (Olarte)...heredad, id... huerta, Orbecosoloa, Aldaico-Soloa, Errequeta, Armuro-Aldea, Errequeta, Lecuna, Talea, Olartegochi, Tontorre, Olartegochi ondo, Obieta, Urculla –S. regato-, Rotondo –S. regato-, "
Urculla	1926	U.A."Est.Cat."	9.5	"monte "	
Urculla	1940	U.A."Est.Cat."	12.10	"monte "	Buk. <i>u>a</i> , (argi idatzirik)."S. regato de Senagorta" Idazmakina.
Urcullu	1940	U.A."Est.Cat."	21.5	"monte "	
Urcullu	1952	U.A.Finc.Rust.	7.3	"monte "	
Urcullo	1952	U.A.Finc.Rust.	9.11	"monte "	
Urculla	1956	U.A.Amil.	12.26	"monte "	<i>u>o</i> . Idazmakina."S.Regato Senagorta". "1 Junto a la casa...antuzano, 2 Aldapa... heredad, 3 Egalena huerta..., 4 Orbeocosola AldaycoSoloa, Errequeta, Aurreso-Aldecoa, Errequeta, Frente Eguileño, Lecuna, Talea, Olartegochi, Tontorra, Olartegochi, Obieta, Urcullo –S. regato-, Retondo –S. regato-, "
Okullu	1999	Cuad.Top.8	I.2	'termi.'	
Okúllu	2003	Bekoetxe-Olarte	Ahoz	"termino"	
URKULLUBITA-KAU		(Olarte)			*86-30a
Urculluvitacau ²⁰²⁸	1956	U.A.Amil.	12.29	"monte "	Zalantzazkoa."Urcullu-vitacau". Azken hiru letrak

²⁰²⁶ Lehengo Urkullu + tu (partiz.).

1680ko "Urculletu" bera izan daiteke.

²⁰²⁷ Ikus Urkullatu, bertan baitago honetaz azalpen zabala.

Toponimo honek Donostiako Urgull mendia gogoratzen dit, azken bokalaz gain, alde bakarra k/g, hau da, gor/ozen aldea baino ez dago.

Bukaeran -u,-o, -a aldakiak ditugu. Azkueren datuetan ere agertzen direla.

Muxikak aipatzen du: " Urkuillu (B-a puntal, tentemozo de árboles, B. horquilla, utensillo de labradores lat. furculum-etik zuzenki. Urculla, femeninoa ere latineko furculum-etik, Urcilla toponimoan furcillam nabarmen...", baina zenbait toponimo euskaldunetan ere gertatzen da -u >-o /-a alternantzia.

1868ko eskritura batzuetan "Urcullu".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					ez dira ondo irakurtzen. "Urcullu" jartzen du argi eta garbi eta gero gidoiz eta azpitan "vitaca(u/n) – N. Camino Carretil..." eta gero ondoko toponimoa "Azipigorta" da. N nahiz u-ak berdin egiten dute.
URKULLUBITA-KOUBIDEONDOA		(Olarte)			*86-30a
Urculluvitacovide-ondoa	1926	U.A."Est.Cat."	12.12	"monte "	"Urcullu-vitaco vide ondoa", "-vide ondoa" ez dago hain markatua, geroago idatzia?."S.camino carretil"
Urculluvitacovide-ondoa	1940	U.A."Est.Cat."	10.4	"monte "	"Urcullu-vitacovide- ondoa", "S. Camino carretil"
Urculluvitacouvide-ondoa ²⁰²⁹	1952	U.A.Finc.Rust.	9.10	"monte "	"Urcullu vitacouvide- ondoa". Lehenengo kontsonantea r/s?. Oraingo honetan tartekaturik dago lehen ez zegoen u bat.
URKUSUN		(Goienuri)			Kat. 439.zk, gg., 61-62c~ Ikus URRIKURSIUN berbera izan baitaiteke.
Arkusún	2003	Dubiris II	Ahoz	"Arroyo"	Beste auzokideren bat ere ezagutzen zuen erreka hau.
Urkusún	2003	Dubiris II	Ahoz	"Arroyo"	Hasiera batean Urkusun esaten ziola nago. Gainera, Santa Luzia zetorrenereka zela uste dut esan zuela.
Arkusún	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"Arroyo"	Anaia batek horrela dio.
Urkusún	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"Arroyo"	Gazteena: ¿el arroyo que, nace, pasa por debajo de la iglesia y que sale un poco más a(de)lante?.- ¡Urkusún! ¿Urkusun, y otro he oído, Arkusun? -No. -Ahí Arkusun no."
URRABIETA		(Larra)			86-14d
Urravita ²⁰³⁰	1805	U.A06010248.21	1	"termino"	Arexalduaga aldean. 06010248.25.1.23an eta

²⁰²⁸ Gerta liteke osorik ez egotea, dena dela, hurrengoan ikus ditzakegu zatiak.

²⁰²⁹ Urkullu (Ikus)+ bi 'dos' + eta (atz.pl.) + ko (tok.gen.) + ur 'agua' + bide 'camino' + ondo 'junto a, próximo..' + a (art.): ' junto al canal (camino de agua,..) de los dos Urkullus.'

²⁰³⁰ Ur /urra (egun) 'avellana, avellano' /urratx + bi 'dos' + eta (atz.pl.): '(en) el lugar de los dos avellanos'

Orozkon, urrutxa, urratxa, urra 'avellana, avellano'

Aipatutako herrian nengoela *ur* 'avellana' bi modutara entzuten nuen, alde batetik *ur* eta *urratx*, ondoen gogoratzen dudana pluraleko forman, hau da, *urrak* eta *urratxak*. Forma hori Berazako lagun batzuek erabiltzen zuten.

Amaginarrebari galdetzen diodanean zelan esaten da 'avellana' euskeraz: - Urrutxea! , urrutxak! erantzuten dit. Ekiten diot ia urratxak esaten dute, eta ezetz erantzuten dit. 'Avellano'-z galdetzean erantzun bera ematen dit, Orozkon ez baitago bereizketarik.

Emazteari gauza bera galdetzen diot, eta bere erantzuna : -Urrutxa, urrutxa bat 'una avellana', urrutxak 'avellanas'. Esaten dit urrutxa denean 'avellano', hots, zuhaitza adierazten dela. Galdetzen diot ia urratxak entzun duen eta bere erantzuna: - Algunos también! . Mi abuela decía urrutxak. Ekiten diot ia urrak entzun duen eta: - Si, lo mismo !.

Ondorio gisa, zera esan dezakegu urrutxa, urratxa, urra dira bertan ditugun aldakiak (baita urretx, urrutx garai zaharrago batean. Ikus Urreztui, Urruztuiburu), baina hiru kasuetan azken bokala ez da artikulua, baizik eta hitzak itsatsia duen bokala, behintzat garaia hauetan. Modu askotan ziurtatu dut aurrekoa, urrutxa bat, urratxa bat, urra bat erantzuten didate, eta ez ur bat , ' ur bat no!, eso sería un agua'

Azken tokian dagoen a bokala artikulua ez izateak (azken denboretan behintzat), indartzen du Urra deitura 'avellano' izatearen aukera, soldadutza garaiko adizkide baten Urkia deitura 'abedul' den bezala. Hau diot, zeren Mitxelenak ur(e)itx, urretx 'avellano' aztertzen duenean gainetatzen du: " Habrá quizá que bustar una etimología distinta a Urrea, Urriategui, Urriola...Urrayturri, Pamplona hacia 1320, es 'Hontoria', de urre, en composición urra-'oro' ". Behintzat Urrea toponimorako urra 'avellano'-ri lotu daiteke zalantzarik gabe, baita azkena, Urraiturri, zeren bertan bidezkoena pentsatzen dut urra 'avellano' + iturri 'fuente' dagoela, hau da, 'la fuente del avellano'.

Hau gogoratzean konturatu naiz Orozkon, Laudion eta Okondon dagoen Urraza deituraren esanahia, hots, urra edo urratz + tza (multz.atz.): 'avellanal, lugar de avellanos'.

Azkue: " Ur (AN-b,..., Bc, Gc)...1º avellana..= Esta r es fuerte: urra ' la avellana', a diferencia de ura 'el agua' ..."

"Urrats´(urratx), (Bc,...avellano...de ur + aritz, árbol de avellanas..", " Urrets´ (B), avellano...Var. de Urrats´"

Bitxikeria moduan, "Urratz (B-laud), lechuga..." ere hartuko dut.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Urrevieta	1805	U.A06010248.25	11b	"termino"	28an "Urrabita". <i>ie>i</i> . a/e. "Urrevieta". Dok.berean "Urrabita, Urrevieta, Urrabieta"
Urravieta	1805	U.A06010248.25	12	"termino"	13an ere bai.31n "Urrabieta"
URRATXI					Laudioko a dela aipatzen du, baina ez dakigu non egon daitekeen.
Urrachi ²⁰³¹	1849	Gereñu	489	"termino"	

"Urratze (R-uzt), avellano...", "Urrits(urritx): 1º (B,G), avellano...", "Urruts' (urritx): 1º (BN-s, R-bid), avellano..", "Urruts'izta (urritxizta): 1º (Sc), Sauquillo...(Bót.)..."

Mitxelena: "urr(e)itz, urretx 'avellano' ...Urreizti, ..Urrizti, Urresti...Urrechu (Urrechua, Urruchua), Urrexola...Una var. *urru(t)z, *urru(t)x en Urruzola... El nombre de la 'avellana' (h)ur, se habrá empleado también para designar el árbol...de aquí Urreta...Urrexola, bien documentado, es el antecedente del Urruxola actual..."

Gereñu: "Urrachi, Urrachita, Urrachiti, Urrachitia..", " Urrecha, ...Urrechaga,...Urrecharte...Urrechu, Urrechua, Urrechuburu..", kuriosoki azkenengotan zenbait iturri, putzu, erreka, zubieta abar daude (kasualitatea ur 'agua' /ur 'avellana, avellano', baina bigarrenari dagozkio)., " Urrichaga, Urricharte,...", "Urruchaga, prado y fuente con pozo en barranco de Urrialdo. Términos de Berrosteguieta, Cerio, Letona y Gamarra Mayor.", " Urruchi, términos en Arrieta de Treviño y Lezama".. "Urruchusolo, 1712, labrantío de Arechaga.." .. Beraz, Gereñurengan urratx, urretx-, urritx, urrutx aldakiak aurkitzen ditugu, baina gehienbat urretx, ugariena baita.

Barrenengoa: "Urrabieta, Urrabita...Okondo. Var. de Urrabieta ..'las hoyas de los avellanos". Gaztainak gordetzeko badaude kirikiñoak, baina hemen uste dut beste zuhaitzekin gertatzen denez, bi 'dos' dela. 'Urraza- Maroño-Var.: Uraza, Urrazar.- Et.: 'avellaneda, avellana..', " "Urretxaburu, 'cabecera del avellana' .", Urretxi ..var. de Urrutxi ..'pequeño curso de agua'..." ere aipatzen du.

le >i, askotan bezala.

Ikus Urreztui.

Nagusiki inguru hauetan aldaki hauek ditugu: ur/urra, urratx/urratxa, urretx, urritx, urrutx/urrutxa, ' avellana, avellano'.

²⁰³¹ Testigantza hau bakarrik Gereñurengan aurkitzen dugu. Dena dela, berak honez gain, " Urrachita, Urrachiti, Urrachitia.." aipatzen ditu. Kadu honetan urretxu >*urratxu >urratxi izan dezakegu. Ikus *urratxa*.

Baina fruitua eta zuhaitzarekin ditugun aldakiak bidezko denez, errepikatzen dira honekin: ur/urra, urratx/urratxa, urretx, urritx, urrutx/urrutxa, ' avellana, avellano', eta horrela agertzen zaizkigu:

Urratxi, Urretxi/Urretxu, Urrutxi/Urrutxu denak Goienuriko koadrilan, beraz, arrazoi gehiagorik pentsatzeko aldakiak direla. Lehenengoa kenduz gero, behin bakarrik agertzen baita, beste bikoteetan bukaeran u-dunak askoz sarriago, tinkoagoa eta denbora aldetik zaharrago agertzen zaizkigu. Kasu honetan prentsa dezakegu -tzu botanikan multzo adierazten duen atzizkiak dugula, beraz, urratx-/urretx-/urritx-/urrutx 'avellana, avellano' + tzu (Bot.multz.atz.) / -txu: 'el avellana!' genuke.

Hasiera batean hau aldakitasun hau aurkitu baino lehenago, burukomina i-dunek eragin digute, zeren aukera hauek agertu zaizkigu:

1) -tui atzizkia. urratx 'avellana, avellano' + tui (Bot.multz. atz.): 'lugar de avellanos', egon daitezkeela, baina zaila litzateke. Urreztui aldakiak dugu honetaz pentsatzeko..

2) Indukzioa. Urretxu/Urretxi, Urrutxu /Urrutxi kasu bat baino ez da. honen aldakiak diren Urretxi eta Urrutxi. Ikus baita Urrabita toponimoan agertzen diren aldakiak ere.

3) Deklinabidearen eraginez, tzu edo tza multzo atzizkiak egotearen ahalbidez(Zumeltzu/Zumeltza, Zuhatzu/Zuhatza..), Urratxa > Urratxe (Atxa>Atxe, ...) > Urratxi.

Dakigunez, i/u bokalen artean bizkaeraz badago hurbiltasun bat, baita i/e-en artean ere. Hauen arteko trukaketak ugariak dira, are gehiago afrikariaren eraginez, baina oinarri sendoenak azalduz egon daitezke.

Aurrekoen argigarria berriki ikusi dugunez, -txu >-txi urratsean genuke.

Azkuek aipatzen duen "Urratze (R-uzt), avellano..." aldakiak hurbil legoke. Guk dugun "Urruche, 1876" ere bai.

Azkenik esan behar dut, baudaudela beste iritzi batzuk, i horri lokatiboarena eginez ala gutxi edo txikiren balioa ematen dutenak.

Toponimo hau aipatzen du Jaime Kerexeta bere "Diccionario Onomástico y Heráldico Vasco. La Gran Enciclopedia Vasca. Bilbao 1972" IV alean. Ikus dezagun:

"Urracha (Urratxa) ...2.- Var. de Urrecha"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
URRETXAL Urretxál ²⁰³²	2003	(Goienuri)* Dubiris II	Ahoz	"termino"	Kat. 414., 496., eta 497.en mukan, *86-06a "¿...había unas urretxas debajo Sautóndo? Si, el Urretxál?"
Urretxál	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"monte"	
URRETAONDO Urretaondo ²⁰³³	1952	(Olarte) U.A.Finc.Rust.	9.11	"monte "	86-30a Idazmakina: "Olatregochi, Obieta, Urcullo, Retondo, Olarte, Cerronche, Urretaondo...", gero eskuz; "Lupeza, Sautu".
URRETXI Urrechi ²⁰³⁴	1578	(Goienuri) U.A.0504.1	9	"sel"	61-54 13an ere bai: "pertenecia a Arrigorriaga pero por convenio usado por valle de Llodio tambien". 1799an "viuda de Urrechi" Top. edo deitura?
URRETXU		(Goienuri-Dubiris)			61-62c Ikus Urrutxi (Hau berez egungo Dubiriseko Urrutxi-ren –aspaldian Urrutxu- aldakia da, behintzat lehengo mendeko testigantzak. Gertatzen dena zera da, familia bereko lursaila denez, "errakuntza" izendatzerakoan errepikatzen da.).
Urrechua ^{**2035}	1260	"Calahorr.Erg."	425	"localidad"	"Çuibarrutia..Urrechua.."
Urrechu	1739	U.A06010208.14	1b	"termino"	Isusi aldean dirudi.
Urrecho	1926	U.A."Est.Cat."	4.6	"monte "	"Sauto, Pagaza, Aspuru, Olamendi, Soloviarte, ...Artebide, Hermuerreca, Urrecho". <i>u>o</i> . Baina azken bokala ez da ondo bereizten. Dena dela, <i>o</i> ematen du.
Urrecho	1940	U.A."Est.Cat."	3.8	"heredad"	"Olamendi, Olamendi, Soloviarte, Urrecusión, Artebide, Hermuerreca, Urrecho". Bukarako <i>u>o</i>

"Urrecha (Urretxa)...2 El avellano o la avellana". Azaltzen du urretx + a (Artik./-aga- kontrapzioa)

"Urrechi (Urretxi). ..Var. de Urrutxu"

"Urrechu (Urretxu)..de urreizt 'avellellano" y el suf. abund. tsu. Para L.M. variedad de Urrecha"

"Urruchi (Urrutxi)...2 Avellaneda de urrutx.. 'avellano' y el suf. loc. -i 'lugar de' ". Baina ez dut uste tokizko atzizki hau botanikan ager daitekenik, orografiako zehaztasunetan baino (Aldai, Altui, Garai..), ez eta Nicanor Narbategi aipatzen duen "Urrutxi: Avellano pequeño" aukera.

Oro har, Kerexetak urratxa =urretxa, urretxi=urretxu, baina urrutxi-ren azken bokalari lokatibo dela esaten du.

Barrenengoak, Urratxi ez du aipatzen, batean "Urretxi ..Var.prob. de Urrutxi", . eta lautan: "Urrutxi..Var.prob. de Urretxi.. 'agua de torrentera..', 'riacho',...". Honez gain, "Urrutxueta..los avellanos" .

²⁰³² *Urretxas* esaten diote inguru horietako egur gogorreko zuhaitz txiki bati, gurdietarako, esaterako, erabitzen zena. Hasiera batean galdetzerakoan ea urratx a'avellano' zen , ezetx esaten zuten denek (Isusi, Mendibil, Dubiris II eta abar). Atzizkia gaztelaniazko botanikakoa da 'roblel, hayal...'.

²⁰³³ Urra 'avellana, avellano' + eta (pl.atz.)+ ondo 'junto a, próximo a...': 'junto al avellano/'junto a los avellanos', eta atzizkiaren pluraltasunaren arabera.

Mitxelena: "El nombre de la 'avellana' (h)ur, se habrá empleado también para designar el árbol...de aquí Urreta..."

²⁰³⁴ Ikus Urratxi.

Barrenengoak urari lotzen ditu honen aldakia: " Urretxi..Var. prob. de Urrutxi", " Urrutxi..'agua..', ' riacho', 'pequeño curso de agua' ..", baina kasu honetan ez dut uste horrela denik. Dena dela, Kerexetak aipatzen duen " Uribitarte= entre dos aguas" ere aipatu behar, zeinek Bilboko molla gogoratzeaz gain, batez ere, Orozkoko mugan dagoen Uribiarte deitutako baserria gogoratu dit. Bertan zegoen Baranbio (Araba)-rekin herrialdeko muga, izurrite garaietan etxe hori erabilia izan zen, izurriteen aurkako neurriak hartzeko, baina toponimoari dagokionez, askotan pentsatu dut, uri 'villa' + biarte 'entre dos...', (Orozko eta Baranbio, noski), edo Kerexetak eta beste batzuek aipatzen duten uribitarte 'entre dos arroyos', zeren bi erreka ez daude, baina bai leku batean okerra, kurbatze berezi bat. Dena den, bidezkoena agian ur 'agua' + ibi, ubi 'vado' ? + arte 'espacio intermedio'

²⁰³⁵ Ikus Urratxi.

Mitxelena: "Urrechu (Urrechua, Urruchua)"

Hitzaren azken tokian egonez gero, u > o urratsa oso ugaria dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Urrechu	1952	U.A.Finc.Rust.	9.3	"monte "	"Olamendi, Olamendi, Solobiarte, Urrecursien, Artebidi, Hermuerreca, Urrechu.". 9.5ean ere bai "Olamendi, Olamendi, Solobiarte, Urrecursien, Artebidi, Hermuerreca, Urrechu"..
Urrechu	1956	U.A.Amil.	9.6	"monte "	"Sautu, Pagaza, Soloviarte, ...Artebidi, Hermuerreca, Urrechu". Mendibilgoari galdetzen diot Urretxuz eta esaten dit: "Urretxu no!, Urrutxu de Susterra y Urrutxi en Dubris".
URREZTUI Urrestui ²⁰³⁶	1780	(Goienuri) U.A.06010224.5	0	"termino"	86-06a 1an eta 6an ere bai. Bengoetxea, Larrabe aldean. 4an eta 4b-an "Urrestuy".
URRIKURSIUN Urricursiun ²⁰³⁷ Urrecusion ²⁰³⁸	1894 1926	(Goienuri) U.A. Finc.Rúst. U.A."Est.Cat."	94e 4.6	"mon." "monte "	61-62c~ Ikus URKUSUN berbera izan baitateke. "...Pagaza, Solobiarte, Urricursiun, Artebide..." "...Soloviarte, Urrecusión, Artebide, Hermuerreca..."
Urrecusion Urrecursien ²⁰³⁹	1940 1952	U.A."Est.Cat." U.A.Finc.Rust.	3.8 9.3	"heredad" "monte "	"...Olamendi, Soloviarte, Urrecusión, Artebie.." Santa Luzia aldean: "Urrecursien -N(orte). de este caudal-, Artebidi, Hermuerreca..." .9.5ean "Urrecursien"?
Urrecursien	1956	U.A.Amil.	9.6	"monte "	"...Solobiarte, Urrecursien, Artebidi..."
URRUTIA Urrutia ²⁰⁴⁰	1417	(Larra)* "Bien. e Fort."	275	"apellido"	*86-14b "Sancho de Vrrutia, hermano del Alcalde de

²⁰³⁶ Urretx 'avellana, avellano' + tui (Bot.multz.atz.): 'avellanal'

Garaia eta forma aldetik forma zaharrago batean konstatazio dugu.

²⁰³⁷ Toponimo hau ez da zaharra, ez eta tinkoa, beraz, hipotesitan sartzeko zerbait arriskutsu, zeren urri 'escaso', zein ur 'avellana' izan dezakegu. Azkenengo konstatazioaren bukaera, nahiko antzeko da Lamusien toponimoarenarekin.

Ikus "Urecursien 1952" berbera baita.

Geroago ikusi dudanez, ur 'agua' egon liteke, zeren Ermuko elizaren azpitik datorren erreka baita.

²⁰³⁸ Zalantzazko testigantza berandu eta agian gaizki agertzen baita. Honen aldaki tinkoena "Urecursien 1952" izan daiteke (Ure +kurtze +n (inex.)?).

Gereñurengan eta Barrenengoarengan ez dugu antzekorik aurkitzen.

²⁰³⁹ Berandukoa denez, ezin da ziurtatu atalak, dena dela, bukaerak badu Lamusien toponimoan atzizki bera.

Hipotesi-hipotesi gisan ur 'agua'+ a (art.) + kurze 'cruce' + an (inex.).

Orozkon seme + aren > semien

²⁰⁴⁰ Azkue: "Urruti (AN-lez, Gc,...) 1º lejos 2º lejano (lugar).+ a (art.): 'la lejana, la que está a lo lejos', 'la de la parte de allí'

Azkuek ez du aipatzen erabilera hori bizkaierarako, baina hemengo toponimian badago toponimo honen testigantza. Ikus Anuntzibarriurrutia. Agian urrun 'lejos' + tik (dekl.) osaturik.

Orozkon urrutikoa 'la de lejos'.

Gereñu hainbat lekutan aipatzen du Urrutia, Laudio barnean dagoela. Honez gain, "Urrutiaran, Urrutibeico, Urruticoerreca, ...Urrutigoico.."

Mitxelena: "urruti 'lejos', 'lejano'...Çuuiurruti..es "allente la puent", no "puente lejano".

Mitxelenak aipatzen duen kasuaz gain, badaude Baranbion Barrenengoak aipatutako " Uresandikoalde...el lado de allende el agua..". Uste dut Orio aldean zauden tokiaren arabera, Urazemendi edo antzeko zerbait esaten dutela, hemen Andikorekin gertatzen dena.

Irigoienek horrelako adibide bat eman zigun "Allende...Aquende..". Zallan "Allendelagua" toponimoa dago. Sodupen "Allende" deitura eta agian tokia (ibaiaren ondoan dagoen baserri bati izen hori ematen zitzaion, baina ez dakit deitura den ala ez) ere badaude.

Beraz, hau kontutan izanik, lehen ikusitako Anuntzibaiurrutia agian "Anuntzibai allende, el de la parte de allí", hau da, tartean ibaia geratzen dela. Ikus Anuntzibaiurrutia.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Urrutia	1550	"Lib.Baut."	9b	"paraje"	Vrrutia.. "abad de urrutia".1877an (Becer.) eta 1914an (Vera).1617an "casa de Urutia" Goienurin.
Urrutia	1989	Gereñu	492	"caserio".	Anuntzibaiurrutia?
Urrútia	2003	S.Arbide	Ahoz	"pinudi"	Lekukoak esan zionez "Basaurbe azpian, sahiespidearen gainean".
URRUTIKOA		(Goienuri. Areta.)			86-14b
Vrrutico ²⁰⁴¹	1251	"Ilanz.Lacarra"	249	"apellido"	"Garcia Vrrutico"
Urruticoa	1770	U.A.06010218.3	8	"casa/s"	"varrio de Aretta"
Urruticoa	1772	"Lib.Hip."	66	"ca. y cia."	"v, de Areta""en medio de las casas de Gallarracoa y la nueba de Barrones". 145ean
Urruticoa	1877	"Rgtro.Prop."	22.1	"cio."	"Urruticoa, Urruticoa. 184b-an ere bai. "Caserio nº 37 y 30"
URRUTIKOA		(Goienuri Dubiris)			86-05b (Ikus URRUTXIKO) berbera baita, o>u"...Urruticu, Aspular". 9.5ean ere bai.
Urruticu	1952	U.A.Finc.Rust.	9.3	"monte "	"Urruticu, Aspular, Ermuerreca, Susterre". Ez da ondo irakurtzen."-cu/ -en?, baina besteekin konparatuz c izan daiteke. Bai, gero ikusita, "Urruticu" ematen du.
Urruticu	1956	U.A.Amil.	9.4	"monte "	
URRUTIKOESKIÑA		(Goienuri)*			Kat. 428. zk.aren azpian, goian 427.a eta 879.a, 61-62c
Urrutico Esquiñe ²⁰⁴²	1926	U.A."Est.Cat."	4.4	"prado"	"Urrutico- Esquiñe"
Urruticoesquiñe	1940	U.A."Est.Cat."	3.9	"prado"	"Urrutico-Esquiñe"
Urrutico Esquiñe	1968	Dubiris baserria	Eskrit.	"heredad"	
Urrutxikuskiña ²⁰⁴³	1994	Dubiris	Ahoz.	"esquina."	"en Dubiris la esquina subiendo que se ve esto (Isusi).."
Urrutxikuskiña	2003	Dubiris II	Ahoz.	"esquina."	"Debajo de Artebide esta ¿Urrutxi...? Urrutxikuskiña"
Urrutxikuskiñe	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"heredad"	"¿Pero tú le llamabas?-Larranbárrri.", "En la escritura viene Urrutxikuskiñe, le llamamos el Arbolar nosotros"
URRUTIKO-ETXEA		(Goienuri)			
Urrutico echea ²⁰⁴⁴	1894	U.A.Finc.Urb.	103	"ca. y cio."	
URRUTXI		(Goienuri-Dubiris)*			Kat. 419 zk. *86-05b [Hots, gaur egun ondo bereizturik badaude, Urrutxi –Dubiriseko baserria- eta Urrutxu –Goikogane, Alpitxuko basoa- (Mendibilgoa."Urretxu no!, Urrutxu de Susterra y Urrutxi en Dubris") lehenago nahasturik ager daitezke, gutxienez, forma aldetik: "Urruchu". Aurrekoa argi ikus daiteke jabego berearen konstatazioetan, neurria ere bera dela: 1894, 230.

Lehen esan dugunez, oro har, zera esan dezakegu, agian bi zentzu aurrean gaude, edo behintzat nolabaiteko bereizketa duena, alde batetik urruti 'lejos, lejano (lugar)', baina beste aldetik 'allende, en la parte de allí'. Kuriosoki azken honetako konstatazioak urarekin zerikusirik dute kasu askotan, hots, uraren beste aldeari egiten zaiola erreferentzia: erreka bat, ibai bat edo itsasoaren urak.

²⁰⁴¹ Hemen gehienbat lehenengoa konstatazioetan ematen du etxe bati egiten zaiola erreferentzia. 'La (casa) de Urrutia'. Ikus Urrutia. Gero berdin pentsa dezakegu urrutiko 'lugar lejano', zein 'de la parte de allí', erreka bat tartean egon daitekela.

²⁰⁴² Nahiz eta beranduko toponimoa izan, ez luke zalantzarik eskaini behar, urruti 'lejos, allende..' (Ikus Urrutia) + ko (tok.gen.) + eskiña 'esquina': 'la esquina de lejos, de la parte de allá, etc.', baina arazo bat sortzen zaigu Urrutxikoeskiña ikusten dugunean, zeren nolabait Urrutxi-, Urruti-rekin nahasten baitira.

Konstatazio aldetik, tinkoago dugu Urrutxikoeskiña, lekuraketa ahoz jasotzeaz gain, Urrutxi baserriko tokia izan baitaiteke.

Lehen esan dut nolabaiteko nahasketa eta beste lekuetan gertatzen den nahasketa, zeren Barrenengoarengan Urrutxi '..riacho' (nire ustez, 'avellanal' aipatzeaz gain, gero aipatzen du "Urrutxikoarana" ondo konstatatua Aiaran, baita "Urrutxiko" eta beste aldetik Gereñuk "Urrutiaran, 1677, labrantío en Ascarza de Treviño" ere, honekin zera azpimarratu nahi dugu, haran-ek bidezkoagoa eskatzen du urruti, urrutxi baino, toki bati erreferentzia egiten baitzaio, ez zuhatiz mota bati..

²⁰⁴³ Urrutxi (Ikus Urrutxi) + ko (tok. gen.) + eskiña 'esquina': 'esquina de Urrutxi, esquina del avellanal'

Ikus Urrutikoeskiña.

²⁰⁴⁴ Urruti 'lejos, de allí, allende..' (Ikus Urrutia) + ko (tok. gen) + etxe 'casa' + a (art.): "la casa de lo lejos"

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Urruchi ²⁰⁴⁵	1560	"Lib.Baut."	25	"apellido"	or. "Urruchu"; 1926, 22.1 "Orruchi"; 1940, 4.11 "Urruchi", 1952, 22.3 "Urruchi"; 1956, 1.31 "Orruchi". Bitxia da, toki beraren bi zati desberdinak (jabego desberdinekoak) 1894an "Urruchu", baina geroago "Urruchi"]
Urruchu	1877	"Rgtro.Prop."	22.1	"cio."	"c. de urruchi". U.A.0107.1a.6an "catelina de urruchi". 1592an, 0107.2an ere bai.
Urruchi	1894	U.A. Finc.Rúst.	171b	"monte"	Birritan. 22.1b-an ere bai, beti forma honekin. Argitu behar, baina baserria denez honi dagokio. "Izaguirre mayor" baserrikoa: "Izaguirre, Palanca, Iñarrondo, Urruchi 32,54 areas -S-E- Arroyo-, Garbe, Supicando".
Urruchi	1894	U.A.Finc.Urb.	53	"ca. y cio."	Jabea Dubirisekoa. "Urruchu -S. Arroyo-366 areas, Zupicando 134,16 areas, Bideaurre 74,4? Areas, id 18,72 areas, id 235, 50 areas, Lamayor 62,40 areas, Murdeta 30,16 areas, Olamendi 68,64 areas, Pagaza"., "Urruchu" jartzen badu ere, 1926koa da ("Urruchi, Supicando, Videcurce").
Urruchu	1894	U.A. Finc.Rúst.	230	"cereales"	"Larremburu, Ambie, Urruchu, Garviras, Larrenvarri..."
Urruchi	1926	U.A."Est.Cat."	5.4	"heredad"	"Urruchi, Supicando, Videcurce".
Orruchi	1926	U.A."Est.Cat."	22.1	"heredad"	"Larremburu, Ambieque, Orruchi, Carobizar..."
Urruchi	1940	U.A."Est.Cat."	4.11	"heredad"	"Larremburu, Ambieque, Urruchi, Carovizar, Larenburu, Asqueta, Fuente Aqueta, Araicoeche, Astiaga, Madalea Pozo, Ermuereca, San Sebastian Aguirre, Larremburu, Buruncurce-S. Escuela y Camino, N. O. Terreno C. Llodio-, Duviris". Ikusten denez, r/r idaztean. Hau eta 1952koa jabe berbera.
Urruchi	1952	U.A.Finc.Rust.	5.6	"heredad"	"Urruchi -N. Camino Carretil, S. Arroyo- (beste mugakide bat Dubirisekoa, Pagazatik iparraldeko muga 'arroyo' ere bai), Supicando, Bidecurce, Bidecurce, Palanca, Dubiris...". Jabea Dubirisekoa dirudi.
Urruchi	1952	U.A.Finc.Rust.	16.10	"monte"	"Izaguirre, Pagaza, Palanca, Iñarrondo, Urruchi -S. Regato, E. Regato Urruchi- 32,54 areas, Garbe..."
Urruchi	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"monte"	"Asqueta, L Fu.te Asqueta, Madalea Pozo, Ermuereca, San Sebastian -N. Camino a Yermo... -, Buruncuce -N. Comun Llodio...-, Larremburu -N. O. Comun Llodio...-, Arrecoche -N. O. Comun Llodio...-, Astiaga, Duviris, Larenburu, Carovizar, Urruchi, Ambieque -N. Camino Oquendo...-, Laranburu, Zabalesquiñe, Goriviasti -O. Caretera Oquendo". Ikusten denez, r/r idaztean..
Orruchi	1956	U.A.Amil.	2.1	"heredad"	Idazmakina: "Larremburu, Ambieque, Orruchi, Carobizar..."
Urruchi	1956	U.A.Amil.	16.8	"monte"	"Izaguirre, Pagaza, Iñarrondo, Urruchi -S.E. Regato- 32,54 areas..."
Urrutxi	1986	"Map.Top."	1	"cio."	Dubiris aldean.
Urrutxi	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	"en Dubiris". Dubirisekoak ere bai, nik galdetuz: ¿No es apellido?. Berak: ¡no!. Bekokoak (Isusi) ere bai.
Urrútxi	2001	Urrutxi	Ahoz.	"cio."	"Dúbiris ¿Los caseríos, el de Egia, el de allá? El de arriba de todo Urrútxi". Aspuru: "será igual
Urrútxi	2003	Dubiris II	Ahoz.	"cio."	

²⁰⁴⁵ Lehen fonetika aldetik aldakitzat hartzen genituen Urratxi, Urretxi/Urretxu, Urrutxi/Urrutxu. Ikus Urratxi.

Orain bereizkuntza bat tokiaren aldetik egin beharrean aurkitzen gara, zeren Urrutxi, Dubiris-en dago, Urrutxu, berriz, Susturburu aldean, nahiz eta azkena 1940an 'Urruchi' bezala agertu.

Dubiriseko Urrutxi honek eta 1940ekoa (Urruchi sobre Recabita), azken hau, berez, Urrutxu da, kasualitatez edo, errekarkein erlazioaren bat du: "Sur: Arroyo", "Regato Urruchi", "arroyo". Hau aipatzen dut, zeren batzuek ur 'agua', eta "gutxi" eta abarreko atalak ikusten baitute. Dena dela, aukera hau oso zaila ikusten dugu, zeren -tui (Bot. multz.atz.) izateaz gain, atalak oso konstatatuak daude.

Hasierako u > o bihurtu zaigu, indarrez ez bada, fenomeno hau konstatatua dago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Urrútxi	2014	Urrutxi	Ahoz.	"cio."	Urrútxi"
URRUTXIKO		(Goienuri)			86-05b [Ikus URRUTIKOA-Dubiris berbera baita. 1956an aurretik zein osteitik dituen toponimoak berberak dira, gainera, aurrekoakren lau mugarriak bat datoz eta hauen (Urruticu,Urruchico) hiru edo lau (deituraz) ere bai]
Urruchico ²⁰⁴⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	94g	"monte"	Bigarren bokala <i>u>o</i> . "... Dubiris, Sugaste, Urruchico - S. O. Camino... , Aspular, Hermuchasco, Susterre, Palanca...". Gero 1956an "Urruticu, Aspular, Ermuerreca, Susterre".
URRUTXIONDO		(Goienuri)			61-62c~
Urruchiondo ²⁰⁴⁷	1915	U.A.Cat.1900	4.8	"heredad"	Sollosa baserriaren jabearen lursaila:" Zolloa, Aurecosollosa...", arlo gehienak Zolloakoak, baina azken hau mugakideengatik Dubiris aldean ematen du.
Urrichuondo	1940	U.A."Est.Cat."	24.46	"heredad"	Idazmakinez, berez, "Urrichuondo" jartzen du, baina gaizki egon behar da, Solloaren jabearen lursaila baita: "Zolloa, Urrichuondo"
Urruchiondo	1952	U.A.Finc.Rust.	16.4	"monte "	Aurreko bera da. "Aurecosollosa, Argomal, Echeostea, Zolloa, Zolloa, Urruchiondo"
Urruchiondo	1956	U.A.Amil.	16.12	"heredad"	Sollosa baserrikoa: "Aurecosollosa, Estradagana, Echeostea, Zolloa, Jaro de Zolloa, Urruchiondo".
URRUTXU		(Goienuri)*			*86-06b (Ikus Urrutxi. Hots, gaur egun ondo bereizturik badaude, Urrutxi –Dubiriseko baserria- eta Urrutxu –Goikogane, Alpitxuko basoa- lehenago nahasturik ager daitezke, gutxienez, forma aldetik: "Urruchu". Hemengo Urrutxu nahi tinko dirau forma honekin, 1940, 1940 eta 1956ko "Urruchi" aldaketan izan ezik, jabe berekoak direla). Ohar bat, "Urrutxi" barruko 1894ko 171b, 1952ko 16.10, 1956ko 16.8ko hiru "Urruchi" bat datoz, "Urrutxu" barruan dagoen 1940eko 24.34ko "Urruchi-Recabita"rekin zabalera aldetik (32,54 areas), azkenengoaren barruan ere "Urruchi sobre Recabita" dugula. Kokapena aldetik, Dubirisen egon behar, baina "Recabita" horrek zalantzan jartzen dio, ezagutzen dugun Errekabieta Iñarrondon baitago. Gainera ondoan "Iñarrondo" dago. 9b-an "bortalcillo de Urruchu hacia la parte de Camaraca o Alpichu" , "Ozaurteta, Iñaurrondo.." 1802an ere bai. "Urruche" birritan. Isusikoa. "...Urruchu...Susterburu...". 223d-an ere bai. Gero aipatzen da "Duviris", baina oraingo Urrutxu ematen du. "Lusurbailanda, Altamira, Lusurbailanda, Solloaga, Iturrichu, Urbiet, Erricomentegui, Urrucho, Acachasolo, Iñarrondo, Iñarrondo, Acasasolo, Ascano". Urrutxu>Urrutxu?. Argi dago idatzia hemen bigarrena "Urruchu...Susterburu...". . 9.13an ere bai: "Ascachu...aprovechamiento: castaños, Urruchu...castaños". 2.8an "Astiaga, Uruchu Ondo, Uruchu, Susterburu", <i>r</i> bakuna bikoitzaren orde. 23.1ean
Urruchu ²⁰⁴⁸	1758	U.A.03050201.3	9	"paraje"	
Urruche	1876	"Estadística"	11	"termino"	
Urruchu	1894	U.A. Finc.Rúst.	55c	"monte"	
Urrucho	1894	U.A. Finc.Rúst.	169b	"monte"	
Urruchu	1926	U.A."Est.Cat."	5.3	"monte "	
Urruchu	1940	U.A."Est.Cat."	6.9	"heredad"	

²⁰⁴⁶ Urrutxi (Ikus Urratxi) + ko (tok.gen.): 'el de Urrutxi, el del avellana'

²⁰⁴⁷ Urrutxi (Ikus Urratxi, Urrutikoeskiña) + ondo 'junto a, próximo,...': 'junto a Urrutxi, junto al avellana'

²⁰⁴⁸ Ikus Urratxi. Urrutx 'avellana' + tzu (multz.atz.): 'avellana'

Urruntzu aldakia nahiko berria da, urrutxu-rekin 'un poco lejos, lejillos' erkatu nahi izan dute, baina urrutxu oso erabilia izan arren, ez da erabiltzen toki zehatz bati erreferentzia egiteko.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Urruchi-Recabita	1940	U.A."Est.Cat."	24.34	"monte"	eta 24.24an ere bai. Azken biak egungo Urrutxu. Idazmakina: "Iñarrondo, Urruchi-Recabita -S. Urruchi- 32,54 areas, Monte Garbe..."
Urruchi sobre Recabita	1940	U.A."Est.Cat."	27.45	"monte"	"Monte en Iñarrondo, Monte en Urruchi sobre Recabita, Monte en Garbe...". Ikusten dugunez, aurrekoaren orden bera, beraz ez dakigu Urrutxu > Urrutxi bilakaera den, ala agian Dubirisekoaren eraginez gaizki esanda dagoen. Bertan Recabita barik, Becabita dirudi.
Uruchu	1952	U.A.Finc.Rust.	5.4	"heredad"	<i>r>r</i> , grafia kontua, errepikatzen baita "...Uruchu Ondo, Uruchu, Susterburu...". 22.27an ere bai.
Urruchu	1952	U.A.Finc.Rust.	9.9	"heredad"	Idazmakina. 16.4an hirutan.
Urruchu	1956	U.A.Amil.	12.39	"monte"	"...Urruchu, Iñarrondo.". 16.17an birritan: "Errico Mentegui, Urruchu, Urruchu, Iñarrondo...". 16.18an ere bai: "Urruchu, Urruchu, Suberlanda, Acasolo..."
Urruntzu	1979	"Map.Top."	1	"arroyo"	G-3. Baina "Urrutxu" izan beharko da. Goikogana (goien) eta Oztorteta artean aipaturik.
Urruchu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.5	"pago"	18A.
Urrutxu	1994	Lusurbirlanda	Ahoz.	"termino"	"a 2 km. de aqui encima de Akasolo" Beaskokoak (Isusi) "al lado de Susterburu". Isusikoak ere bai.
Urrútxu	2003	Beasko	Ahoz.	"termino."	"debajo de la peña de Atxorrotz más o menos, continúan un trozo juntos y...llegán a Rekabita donde se juntan con uno que viene de Urrútxu, de debajo del Goikogane, ¿Y ya forman el Rekabita? y ese es el Rekabita". Isusi: "Más abajo bajas al arroyo que va de aquí el agua y de Urrútxu....Osortéta es la campita aquella, el castañal que ha habido es Urrútxu".
URRUTXU-BARRENA		(Goienuri)*			*86-06b
Urruchubarrena ²⁰⁴⁹	1926	U.A."Est.Cat."	22.4	"monte"	"Urruchu-Barrena"
Urruchubarrena	1940	U.A."Est.Cat."	10.27	"monte"	"Urruchu-barrena", bai aurretik agertzen den "Acharte-barrena" bai hau, biak gaztainadiak dira.
Urruchubarrena	1952	U.A.Finc.Rust.	22.5	"monte"	"Urruchu-Barrena"
Urruchubarrena	1956	U.A.Amil.	22.40	"monte"	Idazmakina.
Urrutxubarrena	1999	Cuad.Top. 8	25,	"termino."	
			III.46		
Urrutxubarréna	2014	Beasko	Ahoz	"termino."	Aipatzen du, baina ez du ezagutzen toki hori.
URRUTXUONDO		(Goienuri)*			Kat. 833. zk, goiko bideko ertza, *86-06b
Uruchuondo ²⁰⁵⁰	1940	U.A."Est.Cat."	2.8	"heredad"	"Uruchu ondo". <i>r</i> bakuna bikoitzaren orde.
Uruchuondo	1952	U.A.Finc.Rust.	5.4	"pinos"	"Uruchu Ondo". <i>r<rr</i> , grafia kontua, errepikatzen baita. "Uruchu Ondo -Pinos...- Uruchu, Susterburu -Pinos Ayas- "
Urrutxondo	1994	Beasko	Ahoz.	"cio."	"camino Areta"
Urrutxóndo	1994	Beasko	Ahoz.	"monte."	
URRUZTUI-BURU		(Goienuri)			86-06 ^a (Ikus Urreztui)
Urrustuiburu ²⁰⁵¹	1797	U.A.klas.gabe	1	"monte"	"montes titulados Urrustuiburu Olabarrechetabarrena propios de..." Birritan. Bengoetxe aldean.
URTEAGA		(Goienuri)			86-14a [Hemen toki bat baino gehiago egon litezke: a) Plaza inguruan omen zegoen etxea eta soroa: 1771, 1785, 1797, 1894 (242 or.) eta 1940koa -Ikus Urtiaga-.b) Plazatik hurbil egon daitezkeen arloak , zeren beste bi lursailetan auzunea aiatzean da: 1940 (huerta...Urtiaga...verd.legu...; heredad Urtiaga...cereales) b) Orozkoko mugan egon zitekeena 1775koa. Ikus "Urteagagoicoa" c) Isusi aldean 1894koa (94c.), nahiz eta orain bertan

²⁰⁴⁹ Urrutxu 'avellanal' (Ikus Urratxi, Urrutxu) + barren 'parte inferior' + a (art.): 'la parte inferior del avellanal. la parte de abajo de Urrutxu'.

²⁰⁵⁰ Urrutxu 'avellanal' + ondo 'junto a..' : 'junto al avellanal'

²⁰⁵¹ Urrutx 'avellana' + tui (Bot.multz.atz.) + buru 'parte superior,..': 'cabecera del avellanal' . Ikus Urreztui.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Urteaga ²⁰⁵²	1541	"Lib.Baut."	5	"termino"	Sodupekoa baino ez ezagutu]
Urteaga	1771	"Lib.Hip."	43b	"ca."	"y. de urteaga". 1581ean "abad de urteaga", "La casa de la Plaza de Urteaga" "J. de Urteaga", jabea zelarik .122an "Casa de J. de Urtiaga en la Plaza", "c.y c. de Urteaga"
Urteaga	1775	U.A.06010220.1	5b	"casa/s"	"de Anuncibay, limite con Orozco". 1785ean "casa..terrenos prox. a Igle.Parroquial. 1798an ere bai.
Urtiaga	1797	"Lib.Hip."	307	"ca."	Bertantxe geroago "casa titulada de Urteaga..en frente del Puente de la Plaza", beraz, <i>e/i</i> .
Urtiaga	1798	U.A.06010236.7	7b	"cia"	"Juan de Urteaga" zen jabea. Bertan "Urtega" ere bai. 1809an eta 1813an "las de Urtiaga" Goienuri/Larra?. 1864an "Reg.Prop."
Urtiaga	1877	"Rgtro.Prop."	22.1b	"finca"	
Urtiaga	1894	U.A.Finc.Urb.	75	"ca. y cio."	"E.Camino Real" Goienuri dirudi. 229an ere bai, baina Plaza aldean?
Urtiaga	1894	U.A. Finc.Rúst.	94c	"monte"	242an ere bai.
Urtiaga	1940	U.A."Est.Cat."	12.3	"huerta"	Bitan. 27.20an "casa Urtiaga (antes nervión14)- E. Carretera Bilbao Pancorbo -, "Urtiaga(antes Nervion12)", "E. Carretera Bilbao Pancorbo. N.Casa Elej...". 27.58an "Nervion 10, N. Con terreno de la casa Urtiaga y junto propiedad...O. Camino publico que va al Hospital. 13.3an "casa sr. ..."
Urtiaga	1994	Isusi	Ahoz.	"termino"	Egon, Sodupe aldean dagoela ezan zidan. Sodupen horrelan ezagutzen genuen.
URTIAGENA		(Goienuri)			
Urtiagena ²⁰⁵³	1771	"Lib.Hip."	21	"ca. y cia."	86-14a " ... la su casa y Casería llamada de Urtiagena sita en frente de el puente de este Valle con todos sus pertenezidos...las referidas quatro caserías se allan... en este Valle de Llodio""Juan de Urtiaga" jabea zelarik .180b-an "Casa de Urteaga. "gero "Urtiagena ...plaza frente del puente". <i>e>i</i> .
URTEAGAGOI-KOA		(Larra)			
Urteagagoicoa ²⁰⁵⁴	1775	U.A.06010220.1	5b	"paraje"	86-14b "Urteaga goicoa", "Anuncibay/limite Orozco"agian azkenengo lekuan.

²⁰⁵² Urte + aga (top.atz.).

Lehenengo atalaz hainbat burutazio egin ditugu, izan daiteke -te atzizkiaren bitartez urarekin ematen den fenomenoaren adierazpena, hots, elur > elur-te, lur > lur-te, baina zaila ikusten dut.

Azkuerengan ez dut aurkitu *urte* hitzarekin aukera gehiegirik, "...2º (Sc), avenida de aguas, inundación..", "urtoki..", baina lehenengoari hemen egun ureolak esaten zaio.

Mitxelena: "(h) ur 'agua'...Habrà que añadir acaso los derivados de *urte*- (sul. urthe 'avenida, inundación?'): Urtaza, Urtazu, Urteaga, (Urtiaga)...La forma *ur* en compuestos puede explicarse bien por la formación tardía de éstos o bien por razones analógicas". "-te suf. en urte-(p.ej. en Urteaga..Aunque este suf. existe en la lengua, no es ni mucho menos segura su presencia en nombres de lugar o apellidos."

Sodupen ezagutzen dudana Urtiaga (Urteaga), bai dagoela bi erreka elkartzen diren tokian, gainera, erreka biziak, Gallarraga mendiaren ondotik jeisten baitira, beraz, badu zentzurik horrelako adierak. Dena dela, kontutan izango genuke hasierako posizio makalean u bokalak izan ahal dituen aldaketak, aldaketak konstatatuak irakurri ditudan hauek balira: Arbizu/ Urbizu, Asategi/Usategi, ...Hau beteko balu, Arteaga genuke, eta honekin Mitxelenak ematen dituen Urtaza, Urtazu konstatazioak, -tza/-tzu botanikan multzo atzizkidunak, hemetik joango lirateke. Baina hau ausardia baino ez da.

Barrenengoa: "Urteaga..Var. Urtiaga...'sitio de avenidas e inundaciones cuando llueve', 'aguazal', 'sitio donde se retienen las aguas de la lluvia' ", "Urtekorana...Var. de Artekorana ", "Urteta..'sitio de avenidas, de riadas' ". Honengan ikusten dugu Urtekorana/Artekorana aldakiak, eta azkenengoko Urteta, ez genuke izango Arteta ?

E + a > ia dugu, askotan bezala.

M. Etxebarriak Zeberion: "urtéa" biltzen du.

²⁰⁵³ Urteaga (Ikus. Deitura dirudi) + ena (gen.atz.): 'la (casa) de Urtiaga'

²⁰⁵⁴ Urteaga (Ikus) + goiko 'de arriba' + a (art): 'Urtiaga la de arriba' Hemen zentzuren bat izango zuen ur 'agua'-rekin erlazionatzea, ibaia ondoan baitago.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
URTEZA		(Olarte)*			86-22c URTEZAR ere izan daiteke. Pagaza/Pagazar.
Urteza ²⁰⁵⁵	1730	U.A.06010206.1	5b	"paraje"	"Asudui..Iñarrondo". Dardarkaria iplosiboan galduz?. Gereñuk "Urtiza" bera? .1730ean "Urteça" ere bai.
Urtezar	1730	U.A.06010206.1	6	"paraje"	"Inbentola, guezala...". 1758an hirutan "...Larrazabal arriba de las casas de Lecandazar".1770ean "urtezar" sarritan.
Urteça	1730	U.A.06010206.1	6	"paraje"	"Garue, junto a Izarduy, Asuduy". <i>r</i> inplosiboan galdu?.
Urtteza	1781	"Lib.Hip."	172	"barrio"	"...Manuel de Lecanda el de Zabala...más un castañal nuevo en el Varrio de Urteza iten un carrascal nuevo en el Varrio de Asqueta..." <i>r</i> inpl.> -. Urtezar
Urtezar	1894	U.A.Finc.Rúst.	47b	"monte"	"S.Arroyo". 82b-an Olarte? Santa Cruz aipatuz gero.126c-an Olarte.
Hortezar ²⁰⁵⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	182c	"monte"	"E.Arroyo". "...Hortezar, Aldapea, Aramburu...". Hasiera batean zirudien Zumeltza aldean egon zitekeela.
Urtazar	1926	U.A."Est.Cat."	2.2	"monte "	<i>e>a</i> .s/z . 2.3an "Urtazar" argi. "S. arroyo Urtazar". 9.8an Larrako mugan?
Urtizar	1932	U.A."Est.Cat."	27.64	"monte "	27.65ean idazmakina.
Urtezar	1940	U.A."Est.Cat."	7.1	"heredad"	Aranguti aldean.
Urtazar	1940	U.A."Est.Cat."	10.6	"monte "	<i>e>a</i> ?
Urtuzar	1952	U.A.Finc.Rust.	2.5	"monte "	Erkiza eta "Pagazondo" ondoren aipaturik. 16.13an "Urtizar". 9.2an "Urtazar", "Ortuzar" alderdi hartan.
Urtazar	1952	U.A.Finc.Rust.	9.2	"monte "	
Urtezar	1952	U.A.Finc.Rust.	17.1	"monte "	"...Sayo, Errecachueta, Ustezar...". Ustezar dirudi arren, Urtezar da <i>r</i> / <i>s</i> -ak nahiko antzera egiten baitituzte.
Urtazar	1956	U.A.Amil.	9.1	"monte "	Birritan. Larra-Berrio.
Urtizar	1956	U.A.Amil.	16.11	"pinos"	Aranguti aldean. <i>e>i</i> dirudi.
Urtezar	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	"barrancada que baja a Zabale"
Urtesar	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	Bitara esaten du "Urtezar/Urtesar". Gurrupidekoak, Arangurengoak, Launtxukoak eta Saltarriagakoak ere bai.
Urtésar	2003	Launtxu	Ahoz.	"termino"	"Sanagortagama se llama en el Ayuntamiento a todo esto... Lanpokao, Urtesar. ¿Debajo Bierlánda hay un monte que es bastante grande?...Lanpokáo, Urtesar, Olabarrieta, y ya bajamos aquí encima ya". Gurrupide: "¿ Barranco encima de Zabale?Aquello es Urtésar". Saltarriaga II: "Urtésar es Goikolandeta (Horrela diote Olartekoek)... Urtesar, es de lo que estamos mirando a lo más alto, como le llaman ahora, al Arritxugane es a la derecha, que hace una vaguada y luego hace como un rellanito. Asudio: "El regato que va bajando por Zabale¿ nace? Por Urtesár ...¿y va bajando..? Por todo el barranco,

²⁰⁵⁵ Hemen nagusiki bi atal ditugu: urte (Ikus Urteaga) + za Bot.multz.atz.)/ zar 'viejo'

Lehen esan dudanez, susmoa litzateke Arte + zar >? Urtezar.

Ikusten denez, bigarren atalean bi aukera daude, batzuetan analogiaz bigarrena sortu dutela, Pagaza/Pagazar konstatazioa dugula.

Kokapena aldetik, egun Olarte eta Larra arteko mugan kokatua badago, ematen du beste bat zegoela Lekandazarren aldean.

Aldaki ugari ditugu: Urtizar, Urtazar, Urtuzar...,baina nagusiki aipatutakoa.

²⁰⁵⁶ *Orte* (Sustrai honetako hitzik ez dugu aurkitzen Azkuerengan, ez eta Mitxelenarengan)+ *zar* 'viejo'. Urtezarri loturik? Baietz dirudi. Bai, geroago ikusi dudanez, orden berean zeuden 1894ko 182c orrian "Sayo, Errecachueta, Hortezar" eta 1952ko 17.1 orrian "Sayo, Errecachueta, Urtezar". Gainera Hortezar eta Urtezar-en mugarrien jabeak berdinak dira.

Dena den, Gereñurengan hauxe aurkitzen dugu: "Ortauri, Orte 1784, Ortegueche 1570...Amurrio". Ortu- elkarturik egonez gero, asimilazioaz prozesu batean sartuz agian Orte- eman lezake.

Barrenengoak nahiko argigarri izan daitekeen toponimoa biltzen du: "Orteondo...var. de Ortuondo".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
URUNETA		(Olarte)*			entre medio de Saltraíga y Zabále ...Santakruz abajo"
Uruneta ²⁰⁵⁷	1965	"Lib.Llodio"	15	"monte "	*86-22d (Zenbait testigantzek Uruneta eta Elorritxugane mendiak berdintzat ematen dituzte, nahiz eta beste mapa batzuetan tarte bat izan – ikus 2005ean sartutako datuak-) 720,8 mt.koa. Nire ustez, Elorritxugane da II aleko mapan bai lekuraketa eta bai garaiera aldetik. Gereñuk ere bai.
Uduneta ²⁰⁵⁸	1994	Saltraíga	Ahoz.	"monte "	"los padres, a la derecha del Elorritxugane..". Honi buruz Asudiokoak 1994an esan zidan: "el alto de ahí arriba, luego está el Elorritxugane"
Uruneta	1999	Cuad.Top.8	I.38	'termino'	"Elorritxugane, Uruneta y Jesurilanda"
Udaneta ²⁰⁵⁹	1999	Cuad.Top.8	I.90	'termino'	
Uduneta	2003	Asudio	Ahoz	"monte"	"yendo para (E)Lorritxugane ¿El más alto de todo? Más alto yo ya no te puedo decir ¿Dónde está el buzón? Uduneta, Kukutxa y Elorritxugane ¿Kukutxa es el rellano? Si el rellano..."
Uneta	2003	Saltraíga II	Ahoz	"monte"	"La cumbre claro, aquello es la campa Uneta... mi padre me ha dicho eso un monton de veces..campa de Uneta,"
Uruneta	2005	IGN-Map.Top. 97	1	"monte"	Uruneta agertzen da Orozko aldean (UTM: 4773980-503910~), Urunetakolanda, berriz, Laudion. Biak 500 metro inguruko altuera-marran.
Uruneta	2005	Map.Com. Aut. 02	1	"monte"	Deiak ateratako mapa honetan"Uruneta" agertzen da Orozko aldean (aurrekoaren antzeko UTM)
Udaneta	2005	DFA-Cartograf.	1	"cima"	1/10.000 ortofotoan "Cima Udaneta" jartzen du. Datuak 2002ko ekainekoak dira, nahiz eta 2005ean lortu. Tokia zenbait hegoalderago dago, aurreko mapekin erkatuta, hau da, IGN-n 631 m jartzen duen tokian.
URUNETAKO-LANDA		(Olarte)*			*86-22d
Urunetakolanda	2005	IGN-Map.Top. 97	1	"monte"	Uruneta agertzen da Orozko aldean (UTM: 4773980-503910~), Urunetakolanda, berriz, Laudion. Biak 500 metro inguruko altuera-marran.
USABIETA		(Olarte)			86-30a
Usabieta ²⁰⁶⁰	1567	U.A.0107.1a	8	"termino"	"U(s/d)avieta". Gaizki irakurtzen da.

²⁰⁵⁷ Ikus Uduneta berbera baita. Dena dela, forma hau zaharragoa izan daiteke.

Egileengan ez dut aurkitu antzekorik, bakarrik Barrenengoak esaten digu haxe: " Udubalza..Okondo..Var. de Idubalza...". Bertako batek baieztatu zidanez, lrubaltsa zela, beraz, lru->ldu- > Udu- genuke, baina ez dago ziurtasunik, zeren r- > d- toponimian aurkitzen bada, alderantzizkoa ere gertatzen da.

Dena den, kasu honetan agian inxebioa izango genuke, lru 'tres' + n (inex.?) + eta (atz. pl.).

²⁰⁵⁸ Zalantzakoa. Oso berandukoa denez, d hori r batetik etor liteke. Horrela da, "Uruneta" (ikus) berbera baita, Elorritxugane ondoan.

Egileek ez dute aipatzen antzekorik, bakarrik Barrenengoak esaten digu haxe: " **Udubalza..Okondo..Var. de Idubalza...**". Bertako batek baieztatu zidanez, lrubaltsa zela, beraz, lru->ldu- > Udu- genuke.

Dena dela, kasu honetan inxebioa? izango genuke, lru 'tres' + n (inex.?) + eta (atz. pl.). Ikus Uruneta berbera baitirudi.

Gereñuk ez du biltzen udu-dunik.

²⁰⁵⁹ Mapan "Udaneta" hau "Uruneta" (Guk Uruneta, Uduneta gisa bildurik) ondoan dago, beraz, nire ustez, berbera izan daiteke.

Udaeta, Aiara aldean oso konstatatua dago deitura eta toponimo gisa, Udaeta aldakia duela.

²⁰⁶⁰ Zalantzakoa. Uso 'paloma' + obi 'fosa, hoyo..' + eta (atz.pl.?): '(lugar) de las palomeras, de las cuevas de palomas, etc.'

Hasiera batean bi atalean, numeralak ikusten nuen, baina Mitxelenak haxe diosku: " uso 'paloma' ...Usabiaga (Usobiaga, de *usa-obi-), Usaeché, ..Usaola. Usarte, Usategui, .. 'Generalmente todos los puntos geográficos que tienen nombres tales como Usateguieta, Usategui, etc..tenían antes palomeras' (J. Caro Baroja..)"

Barrenengoa:" Usategi (lau lekutan), Usategieta, Usati, Usatigi" azken biak lehenengoaren aldakiak direla.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
USARTA Usarta ²⁰⁶¹	1567	(Olarte) U.A.0107.1a	8	"lugar"	86-30a "a las casas de cenagorta entre el lugar de Usar(t/z)a(?).."
USATEGI Usategui ²⁰⁶²	1536	"Lib.Casados"	129	"apellido"	"myn de usateguy" sarritan.
USIA Usia ²⁰⁶³	1537	(Larra) "Lib.Baut."	2	"apellido"	86-15d~ "In° de Usia". 1586an "D. de husia". Berandu? agertzen da, lehenago"uria" asko baitaude.
Usia	1775	U.A.06010220.1	1	"barrio"	Hirutan. Larra jarri arren, Orozkoko lurra da.
Usi	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	"..encima autopista..".Gurpidekoak ere bai.
USIBEKOA Usibiekoa ²⁰⁶⁴	1994	(Larra) Aranguren	Ahoz.	"cio."	86-15d~ Berez, Orozkokoa da.
USIGOIKOA Usigoikoa ²⁰⁶⁵	1994	(Larra) Aranguren	Ahoz.	"termino"	86-15d~ Berez, Orozkokoa da.
USUKOTXONDO Usukotxondo ²⁰⁶⁶	1994	(Olarte) Odiaga	Ahoz.	"termino"	Gardeagotxin.
UTXOONDO		(Goienuri)			86-13b Ikus ATXONDO
UZKETA		(Larra)			86-22b (AZKETA bera izan behar da, nahiz eta oso argi "Usqueta" idatzirik egon). Bai 1940ko 6.23 ikusiz gero ASKETA da.
UZKOEN Uscoen ²⁰⁶⁷	1926	(Goienuri) U.A."Est.Cat."	12.30	"heredad"	86-06c Zalantzazkoa. "Bastersar...E. Camino carretil" eta

Okondon ere nik entzunda tegi > ti, Gomestegi > Gomesti.

Gereñuk Usabia aipatzen digu.

²⁰⁶¹ Ikus Usabieta, bertan Mitxelenak bere aldakia izan daitekeen Usarte aipatzen baitu.

Gaizki irakurtzen denez, Usarza ere izan liteke, kasu honetan

²⁰⁶² Uso 'paloma' + tegi 'grupo, etc.': 'palomar'. Ikus Usabieta.

Azkue: "Usategi: 1º (AN-b, B, G, L), palomar.., 2º cazadero de palomas"

²⁰⁶³ Hasiera batean pentsatzen dut, grafia aldetik r/s kontsonanteen artean alde handirik ez zegoenez, ia uria-rekin nahasturik zegoen.

Mitxelenarengan ez dut antzekorik aurkitu.

Azkue: " Usi: 1º (R-bid), bosque, arbolado...2º (R), espeso...4º (B-oñ, F. Seg.), indicio, muestra..."

"us'i a (uxia), 1º (B-a-o-..), deseo, pretensión..". Deitura gisa Usia nahiko arrunta da herri honetan, baina Ussia idazten dute batzuek, beraz, fonetika aldetik honengan hurbiltasuna du, baina zentzu aldetik ez.

Gereñu: "Usiasolo, 1586, labrantío de Anda", "Usina"

Aukera asko daude, nahiz eta tinkotasunik gabekoa. Azken bi konstatazioak ikusirik, pentsa daiteke otxin 'pozo' dugula, behan erreka baitago.

²⁰⁶⁴ Usi (Ikus) + beko 'de abajo' + a (art.): 'Usi la de abajo'

²⁰⁶⁵ Usi (Ikus) + goiko 'de arriba' + a (art.): 'Usi la de arriba'

²⁰⁶⁶ Oso berandukoa denez, ezin zaio eman nolabaiteko tinkotasuna.

Gereñu: "Ususaguera,...Ususoro..."

Azkue: "Txondo (B-m). residuo.."

²⁰⁶⁷ Honek ere Askan dela ematen digu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
UZKORTA		(Olarte)			"Casille" inguruan, "O. Camino carretil...". Agian "Ascan" izan daiteke, baina kopiatutakoa irakurtzen da. *86-30a~ [Kontuz ibili behar da toponimo honekin: a) Alde batetik Azkorta (ikus Eskorla) eta Uz korta fonetikaren aldetik ez daude hain urrun. b) baina Bekoetxeko lekukoak ondo bereizten ditu bata eta bestea. Tradizioan ere Uz korta Laudioko lurrazat hartzen da , nahiz eta gaurko kartografiaren batean "urkorta" moduan Orozkon agertu. Bizkaiko Gidaliburuan, aldiz, "Uskorta" 503750-4777500~ Orozkon c) Gaur egungo mapa batzuek ere ondo bereizten omen dituzte: "Urkorta" Orozkon eta "Eskorta (Deiaren mapan bakarrik), Eskorla (behean aipatutako bi mapetan)" Amurrión]
Uzcorta ²⁰⁶⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	30	"monte"	Jabea Azpigortakoa. "Manzanal, Olarte abajo, O(q/g)uibita, Tontorra, Uzcorta- E. Arroyo...-, Larregui"
Uzcorta	1926	U.A.UM.0712.1	7	"monte "	
Uzcorta	1940	U.A."Est.Cat."	20.3	"monte "	"Pueblo en que radica: Llodio": "Ugulita, Tontorra, Uzcorta -E. Arroyo...-". 27.70ean ere bai, "Pueblo en que radica: Llodio": "Ugulita, Tontorra, Uzcorta -E. Arroyo...-". "E.Arroyo"
Uzcorta	1952	U.A.Finc.Rust.	13.1	"monte "	"...Ugabit, Tontorra, Uzcorta..."
Uzcorta	1956	U.A.Amil.	12.43	"monte "	"linda con Llodio, pero pertenece a Orozko, del regato Sanagorta para allá..", "Uzkorta" ere bai.
Uskorta	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	¿Jesúri también solías decir? Jesúri si, Jesúri hombre, antes de llegar a Santamarina, Uzkórta antes de pasar a Jesuri¿Jesurilánda habéis dicho alguna vez a una campa?...No, todo el llano pasando de Uzkórta era Jesuri. ¿Me comentaste que pasando el barranco hacía arriba había como dos términos? Sí la cumbre de todo de ese monte que habeis visto en alto, aquello es Eskorla...¿Y luego Oñola? Oñola" ...¿Eskorla que está detrás de Yara? Eskorla esta encima, el pico Yara...¿El pico es Eskorla y el monte en general Yara? Sí y luego Larregórri"
Urkorta	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	UTM: 502550-4771680~Orozkoko lurretan, Eskorla, aldiz, UTM: 503050-4771080~Amurrikoetan. Urkorta jartzendu, Uz korta beharreen. Eusko Jaurtaritzaren Deia egunkariak argitaratutako kartografian Urkorta antzera agertzen da, baina Eskorla eta Eskorta – bi desberdin balira- ekialderago . 503750-4777500~ Orozkon.
Urkorta	2005	IGN 1997	1	"monte"	
Uzkorta	2004	Bizkaiko Gidalib	62	"monte"	
VENTA CHIQUITA		(Larrazabal)*			*86-21d (Ematen du "Ventilla" izan daitekeela)
Venta Chiquita ²⁰⁶⁹	1863	"Lib.Baut."	106	"cio."	106/1110.
VENTA ESPIRITU SANTO		(Larrazabal)			Ikus "ESPIRITU SANTO, Venta del "
VENTA SANTA LUZIA		(Goienuri)			Ikus "BENTA (Santa Luzia)".
VENTILLA		(Larrazabal)*			Ikus "BENTILLA"

²⁰⁶⁸ Uz (ondorengo konstatazioetan susma daiteke atal hau)+ korta 'sel, cuadra'

Ez dira errezak hipotesiak, zeren uz atal autonomia izan daiteke. Beste aldetik beste hitzaren batetik etor daiteke: atx, untza, auntz...

Gereñu: "Uzaina, ..Uzaquerra, Azarana, Uzarrate, Uzmendi, Uzmendia, ..Uzoya. "

²⁰⁶⁹ Hain sarritan agertzen diren bentek, toki estrategikoenetan kokaturik, garrantzia handia zuten garai batean. Agian hau izan daiteke "Ventilla" moduan ezagutu dena.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
VIA		(Olarte)			86-14c (Hau izan daiteke Ferril moduan agertzen dena edo antzekoren bat)
Via férrea	1894	U.A. Finc.Rúst.	213.	"heredad"	"(Termino en que radican) Huerta: N. Camino. S. ... E. Via férrea..."
Via, Arriba la	1894	U.A. Finc.Rúst.	213	"heredad"	
Via ferrea	1940	U.A."Est.Cat."	172.	"heredad"	"al otro lado de la via ferrea"
VILLACHICA		(Olarte)			86-14c~
Villachica ²⁰⁷⁰	1771	"Lib.Hip."	44b	"ca. y cia."	"varrio de Gardea". 75b-an "Casa llamada de .. en Gardea". 360b-an ere bai.
Villachica	1894	U.A.Finc.Urb.	208	"ca. y cio."	
Villachica	1902	U.A.Cat.1900	1.4	"ca. ó cio."	"...Estartaco, Villachica..."
Villachica	1952	U.A.Finc.Rust.	22.42	"heredad"	"E. con la casa Villachica", "O. con cauce"
VIÑA		(Goienuri-Dubiriz)			Kat. 411. zk., 61-62d. Badago beste bat Bengoetxe Goikoan baina izen hori ez dago lehendik aipatua.
Viña ²⁰⁷¹	1926	U.A."Est.Cat."	4.4	"prado"	Dubirizen.
Viña	1940	U.A."Est.Cat."	3.9	"prado"	Dubirizen.
Viña	1952	U.A.Finc.Rust.	9.3	"heredad"	"La Viña". 9.5ean ere bai. Biak Dubirizen.
Viña	1956	U.A.Amil.	9.4	"heredad"	"La Viña". Dubiris aldean.
Viña	2014	Dubiris baserria	Ahoz	"heredad"	¿...llamáis la Viña?-Está aquí abajo.". Urrutxikoak: "El Manzanal de la Viña"
VIÑA		(Goienuri-Luxa)			Kat. 1299. zk., lehenago "Iturritxueta" deitua.
Viña, La	2014	Luxa	Ahoz	"pieza"	"Kebránte, la pieza contra el Jaro, La Viña... La Viña. Esto fue la famosa Viña de Luja que fue antiguamente."
VIÑA		(Larrazabal)			8613a~
Viña	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	7.3	"pago"	30A. "Mostacha" ere aipatzen da alderdi berean. Baina leku askotan zeuden mahastiak.
Viña, La	2003	Bekoetxe	Ahoz	"pieza"	"Posuéta lo de Angel, la Viña también le llaman a la otra". Kastañiza II: "¿Entre Aurreko y la tuya?...no he oído ningún nombre, hay uno la Viña". Ostenko: "caserío Aurreko, después La Viña ..."
VIÑA VIEJA		(Goienuri)			86-14a
Viña vieja	1864	"Rgtr.Prop."	430	"urbana"	430/141.
Viña vieja	1952	U.A.Finc.Rust.	22.34	"heredad"	Idazmakina: "S. Camino Vitorica-Lamuza"..
Ardantzazar	1986	"Map.Top."	1	"calle"	D-7.
VIRGEN		(Goienuri)			Kat. 570. zk., gutxi gorabehera. Goikoganetik ikusia Kurtzegan azpikoa. 61-62c~
Virgen, La	1926	U.A."Est.Cat."	4.2	"monte"	Dubirizen. "La Virgen, Astiaga, Satu, Pagaza..."
Virgen	1940	U.A."Est.Cat."	3.7	"heredad"	"Larreneco, Soloviarte, Arechino, La Virgen, Astiaga, Sautu, Pagaza, Salavarri, Hermucosolo..."
Virgen	1952	U.A.Finc.Rust.	9.5	"monte"	"Larreneco, Solobiarte, Asechin, La Virgen, Astiaga, Sautu, Pagaza"
Virgen	1956	U.A.Amil.	9.8	"monte"	"La Virgen"
Virgen,	2014	Beasko	Ahoz	monte"	"Castañal de la Virgen, porque fgué de la iglesia - en el calvo-".
VISTALEGRE		(Goienuri)*			*86-06d (Aretan, Alpitxu bidean –bidearen ezkerretara geratzen da-, gorago dagoen etxea da)
Vistalegre ²⁰⁷²	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.1	"pago"	"Vistalegr-"26an, Santana eta Atxeta bezala. Orozkon ere bai.1992an "Vistalegre"
Vista Alegre	2003	Areta	Ahoz	"casa"	Nahiko ezaguna da etxe hau. Gardeagotxi aldean

²⁰⁷⁰ Beste bat dago Okondon kokatua, garai aldetik askoz lehenago konstatatua.

²⁰⁷¹ Beranduko konstatazio honek badu bere ordain Mastun toponimoan.

²⁰⁷² Orozkon ere badago antzeko toponimoa. Barrenengoak Amurrión ere aipatzen du.

Gereñu: "Vistaalegre, bodega en Salinillas de Buradón", "Vistacristalla..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					beste bati izen hori jarri omen diote.
VISTAMURO		(Goienuri)			
Vistamuro	1932	U.A."Est.Cat."	27.16	"heredad"	86-06c Berbera izan arren, modu desberdinez agertzen da idatzirik. Bakoitzean agertzen den moduan idatzita badago ere, zalantzazkoa izan daiteke nahiko berria baita.
Vistamirien	1952	U.A.Finc.Rust.	1.10	"heredad"	Zalantzazkoa. "...Zolloa, Bistamuro, Zollo-Aldea"
Vistaamuin ²⁰⁷³	1956	U.A.Amil.	1.9	"heredad"	Zalantzazkoa. Birritan, baina baten "...Oleta, Zolloa, Vistamirien" eta bestean "...Oleta, Zolloa, Vistanunen" dirudu
VITORICA		(Goienuri)*			Kat. 740 eta ondoko zk., *86-06d
Bitorica ^{*2074}	1537	"Lib.Baut."	2b	"apellido"	"madalena de bitorica", "vitorica" ere bai. "m. diaz de vytoryça". 1577an (U.A.) "h.de bitorica", "J. de vitorica". 1614an ere bai.
Bictorica*	1573	"Lib.Baut."	46b	"apellido"	"C. de Bictorica", "C. deVictorica". 1639an (U.A.) "Inº de victorica". 1862an (L.Baut.) "Victorica" top. ultrakorrektzioaz.
Biturica	1619	U.A.0107.1	82b	"casa/s"	"cassa de biturica", <i>o>u, i</i> baten ondoren. Orozkon "Bituri-re, Bituri-tik" (Gazteizez).
Vitorica	1623	U.A.07010502.1	8	"termino"	Hortik gaurdaino dok. guztietan "Bitorica, Vittorica". Arruntena hau dela. 1926an eta 1965ean azentuz "Vitória"
Bitorica	1773	"Lib.Hip."	75	"barrio"	61b-an "Bittorica". 93an "Vittorica"
Vitorica	1805	"Lib.Hip."	356	"barrio"	357b-an "Vittorica" ere bai.
Vitorica	1894	U.A.Finc.Urb.	22	"ca. y cio."	87an "Vitória". 104an "Peña Vitorica". 177an "Bitorica"
Vitória	1894	U.A. Finc.Rúst.	6	"monte"	13an "heredad". 130ean "O.Ferrocarril", beraz, Larraraino heltzen zen.
Bitorica	1894	U.A. Finc.Rúst.	25	"heredad"	"S.Cam. Real" "Vitoria" izan zitekela (Landeta aip. gero), baina kasu honetan baserria "Vitorica" da ere bai.
Vitoria	1894	U.A. Finc.Rúst.	181	"heredad"	

²⁰⁷³ Hau, Vistamirien eta Vistamuro bezala daudenak aldakiak baino ez dira. Nahiko berria denez, agian "Vistalegre, -ren antzekoa dugu. Besteek ez dakigu ea "Vistamuro"+ *(e)n > Vistamurui, ...egin duten.

²⁰⁷⁴ XVI. mendearen hasiera-hasieratik agertzen zaigu toponimo hau. Ikus Vitorica.

Mitxelena: "-ika: Achica, Achirica, Amarica, Barandica, **Bitorica**, Gabica, Garnica, Gerrica,..., Lequerica, Maurica, Ocamica, Ordorica, Totorica(güena), Zenica... Hay que incluir además Múgica... a pesar de lo que pensaba Garibay: "...en la lengua Bascongada Muxica quiere dezir Frisco..." Esta terminación se ha interpretado como equivalente a ika, ik(h)e "cuesta muy pendiente", siguiendo a Astarloa... pero seguramente sin razón. Báhr lo incluye entre los elementos no vascos de nuestra toponimia (v. aka, eka); abunda particularmente en Alava y Vizcaya. Por excepción aparece esta terminación, con primer elemento vasco conocido, en Bazterrica, Zabaldica, Zulaica... J. Caro Baroja supone que el suf. aparece ya en Gabálaika, junto a Gébala, incluidas ambas entre los várdulos por Ptolomeo... Compárese el nombre de una población alavesa (y apellido) Langerica con Langara, enumerada en la reja de San Millán y apellido actual, que puede ser con la sonorización normal tras n, el mismo nombre que Láncara en León y Lugo. J. de Gorostiaga considera ahora que -ika puede ser reducción de -iaka, siendo -aka el conocido suf. céltico que entra en tantos nombres de lugar... En cuanto a Goroçiaga, que da Andrés de Poça... por el actual Gorocica (véase A. Irigoyen FLV 4...)'

Ez dut irakurri oraindik Irigoien FLV 4. an aipatzen duena, gainera, berak zuzenduko du jartzen dudana (hau idatzirik nuen, baina zoritxare ez, joan baitzaigu), baina Pozak ematen duen datuak aukera batez pentsatzen jarri dit, hau da, ia -ika hau ez da izango -aga-ren parekoren bat. Gébala, Zuloaga/Zulaika, Barandika(Barandi-aran) eta antzeko kasuek antzematen dute zeregin antzekoa bete dezaketela aga eta ika atzizkiek.

Ikusi dugunez, euskal elementuek ditugu sarri askotan atzizki honekin.

Aurkezpenean esan dugunez, 'Laudio, Bitorika...' eta horrelakoren bat erromatarren eraginaren aztarnak izan daitezke. Bigarrena erromatar izan daitezke zubi baten (eta inguruak) izena dugu. Izenaren zentzuari eta eraikuntzari aituz gero, bertan gerta zitezkeen borrokaren bat ahalbide omen dugu, eta hortik emango zioten izena egindako zubiari. Latinez 'Victoria, ae: 1) f. victoria./ 2. la diosa Victoria. Gasteiz leku-izenean bezala, errege nafarrak Gasteiz, 'Victoria' izena batailatu baitzuen hiria.'

Zubi honen bitaretez Gazteizeko bidea hartu ahal zenez, ez dakit: "Biturire, Bituritik..." eta antzekoen eragina egongo ez bada.

Bilbon ere 1939an ondoren zubi bati 'de la Victoria' izena jarri zioten.

Ez dago ahaztu behar zubiek duten balio logistikoa. Pertsona izena izatea zaila dirudi, nahiz eta "Bitoriano" eta antzekoren bat agertu. Cuad. Top. Zuia: "Bitoriaran" 141 orr. "Alto Biturigán" Lezama.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Vitória	1902	U.A.Cat.1900	1.7	"Llana"	2.10ean "vega"
Vitória	1926	U.A."Est.Cat."	12.1	"heredad"	
Vitorica	1940	U.A."Est.Cat."	4.10	"heredad"	13.28an "Cantera-Vitorica". 13.43an"Llana Vitorica". 24.18an "Vitorica""Peña de Vitorica"
Vitória	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"heredad"	7.7an "Vitorica","N. Peña Vitorica". 16.11n "Canteras de Vitória". 12.14an "Peña Vitorica –N. Carretera de Orduña a Bilbao, S. Desagüe del molino de Vitorica...O. Con el estribo del puente de Vitória-", bertan "Cabaña" bat aipatzen da, "aves" erabilera moduan, mugak berdin-berdinak dituela. Geroago "Cantera de este Valle" iparraldeko mugari moduan ere agertzen da.
Vitorica	1956	U.A.Amil.	2.6	"heredad"	22.45ean "Vitorica" eta jarraian "pertenecido casa"
Vitorica	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	1.6	"pago"	
Bitorika	1986	"Map.Top."	1	"cio."	1914an (Bera) "Vitoria". 1757tik behintzat ola bat zegoen bertan.
Bitórika	2003	Areta	Ahoz	"zona"	¿Dónde vive José? ¡Bitórika!. Lamuzako beste lekuko batek "La cantera de Bitórika" aipatu zuen. Leku oso ezaguna da denontzat.
Bitórika	2014	Lusurbeilanda	Ahoz	"zona"	
VIUDA		(Larrazabal)			
Viuda, Casa de la	1894	U.A.Finc.Urb.	180	"ca. y cio."	
VIVERO		(Goienuri)			
Vivero ²⁰⁷⁵	1894	U.A. Finc.Rúst.	139	"heredad"	86-05c Markuartun (Toponimo osoa izan gabe, hau da, izen arruntatzat harturik hainbat daude ordaindik. Esaterako, Dubiriz en aldean (Dubiris II): "hay un vivero de hayas allí-Ermuerrekan-"
Vivero	1911	U.A.Cat.1900	3.11	"heredad"	"Pesquera, Vivero..." Markuartu aldean.
VIVERO		(Larrazabal-Etxeru)			86-21b
Vivero	1926	U.A."Est.Cat."	7.2	"heredad"?	"...Imitola, Echeru y Odiaga, Vivero". Etxeoru aldean.
Vivero	1952	U.A.Finc.Rust.	7.4	"heredad"	"Aldapea, Vivero, Bajo Beldio, La(u/n)cuchuita, Echeguren? (azken zatia ez da irakurtzen ondo)".
VIVERO		(Olarate-Lekuona)			
Vivero	1940	U.A."Est.Cat."	24.38	"monte "	86-29b Idazmakinaz."Lecuona" ondoan aipatuta, bertako mugariak dituela: "...Arugabarrena (Armurubarrena?), Lecuona, Vivero"
VIVERO		(Olarate-Saltarriaga)			86-22a
Vivero	1926	U.A."Est.Cat."	12.4	"monte"	Saltaarriaga baserrikoa.
Vivero	1952	U.A.Finc.Rust.	1.5	"heredad"	Larra eta Olarteko mugen artean dago: "...Solaurbe, Vivero, Aranzar". Saltaarriaga baserrikoa da.
Vivéro	2003	Launtxu	Ahoz	"vivero"	"Una el Vivero, no se...nombres esto no tienen, nombres tienen los montes, uno es La Cuesta, el otro es Laukastañeta y otro Iturribúru". Ez du ematen izen propioa denik. Gainera hau mende balderago omen d ago.
VIVERO VIEJO		(Larrazabal)			
Bibero viejo	1940	U.A."Est.Cat."	5.2	"monte "	86-21a (Garbe aldean omen dago) Idazmakinaz. Garbe (Larrazabal) ondoren aipatuta.
Vivero Viejo	1952	U.A.Finc.Rust.	2.7	"monte "	"...Garbe, Vivero Viejo, Salsudio, Garbe..."
Vivero viejo	1956	U.A.Amil.	22.24	"monte "	Izardui aldean: "...Irimino, Vivero Viejo –N. E. Común del Valle de Llodio...-, Isardio, Chirrita..."
Vivéro	2003	Isardio II	Ahoz	"vivero"	"Si...y esto ya es el Vivero, que enlaza con ...Basudio, Basudio es esto,...y esta punta que se sube para arriba es Rotalde"
YERMO		(Goienuri)*			86-05b Hau da ondoko izenaren forma erdalduna. Nahiko arrunta da. Ikus.ERMUA, hori dagokion forma normalizatua baita. Ikus "San Antonio del

²⁰⁷⁵ Beranduko toponimoa, gaztelaniaz, beraz. Horren ordaina Mintegieta toponimoan dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Yermo ^{*2076}	1558	"Lib.Baut."	1558	"apellido"	Yermo, Santa Maria del Yermo, Santa Luzia del Yermo..."
Hiermua, nra señora de	1602	Valladolid.F.	286	"anteiglesia"	Kop. "Gaspar del Yermo", "Lucia de Yermo". Semea "Juan de Ortiz" dela.
Yermo	1614	U.A.030502.1	0	"santuario"	"anteiglesia de nra señora de Hiermua ante el batte min de Ysusi".290b-an "anteigl. de nr. s. del yermo ..Llodio"
Yermo, Santa Lucia de ²⁰⁷⁷	1926	U.A."Est.Cat."	20.12	"casa escuela"	"Santuario de Nra. señora del Yermo".1743an "Hiermo". "Yermo" gisa askotan ordutik hona.
Yermo, Santa Maria del	1926	U.A."Est.Cat."	20.11	"casa cural"	"Sta. M.a. del Yermo"
Yermo	1940	U.A."Est.Cat."	13.20	"santuario"	"Camino de Dúbiris a Yermo"
Yermo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"lugar"	"San Sebastian -N. Camino a Yermo..."
ZABALA		(Larra)*			*86-14d
Zavalla**	945	"SMCo.Ubieto"	56	"localidad"	"Sanctum Iohanen de Zavalla..". Oka aldean dirudi.
Zavalla**	1025	"SMCo.Ubieto"	177	"localidad"	"Langrares-Zaballa"(Landazuri). 1260an Erguetak
Zaballa**	1087	"SMCo.Ledesm"	115	"localidad"	"Victoria y Urre.. Çavala.."
Çauala**	1251	"Ilanz.Lacarra"	248	"apellido"	"jillo monasterio de Zaballa..et monasterio in Zavalla, in Gruendes.."
Çauala**	1257	"A.Calahorra"	1	"localidad"	"Tota Çauala"
Çauala ²⁰⁷⁸	1622	U.A?0107.1	97	"cia"	"La caseria de çauala". 106b-an "juan de lecanda de cauala", baina hau Olartekoa.
Zaballa	1741	U.A.06010210.6	1b	"termino"	"proximidad de Aranguren". Bertan "Zauala" ere bai.
Zabala	1745	U.A06010211.27	2	"cia"	Gurpide. 1758an "Domingo de Lecanda Zavala". 1741ean "Zauala"
Zavale	1772	"Conc."	3	"casa/s"	Nahiko bitxia, Larrakoa Zabale eta Olartekoa Zabala. Hortik gaurdaino dok. iturri guztietan "Zabale"
Zabala (LA)	1775	"Lib.Hip."	114	"ca. y cia."	Lehen"Zabala de Berrio" bezala aipatuta. 223koa Larrakoa dirudi.
Zabale (LA)	1785	"Lib.Hip."	214	"ca."	a>e.
Zabale (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	15	"heredad"	Berrio aldean. 159an argi dago Larrakoa dela.
Zabale(LA)	1940	U.A."Est.Cat."	24.30	"heredad"	"N anuncibay"
Zabale(LA)	1956	U.A.Amil.	16.13	"heredad"	"Camino de Zabale" eta bertantxe errakuntza handia: "Camino barrio Sabadel"
Zabale	1986	"Map.Top."	1	"cio."	
Zábale	2003	Berrio	Ahoz	"barrio"	"aparte de Zabale todas son mineral -las fuentes-... el regato Ortube, yo siempre he oido el regato

²⁰⁷⁶ IKus Santa Maria del Yermo.

²⁰⁷⁷ Honetan toponimo honen forma euskalduna jarri badugu, 1986ko Mapa Toponimikoan "Eremuko Andra Mari" agertzen delako itzulpena kutsua duela. Dela dela, jatorrizko erro euskaldunarekin badugu ingurukoa diren hainbat toponimo "Ermuerreka, Ermukosolo, Ermulanda" eta behin "Ermua" egertzen dela.

Orozkoarrek egun tokia eta inguruari "Ermuko, Ermuti..." deitzen diote.

SMCo.Led. "Ermo...lerno 1082"

²⁰⁷⁸ 'zabal' ' ancho, abierto,...plazoleta' + a (art.). Lehen aipatu dugunez, hizkuntza mintzatuan lehen azepezioa da ezagunena.

Azkuek 'plazoleta' adiera ematen badio, uste dut berak adibide hori jartzen duela, Lekeition dagoen Arranegiko zabalagatik, bertan bai gertatzen dela ...

Ohartzekoa da Orozkon zein Laudion toponimoek "Zabale" bezala iraun dutela, Okondon, Laudiko mugan, hain zuzen ere, "Zaballa" aldakia ere badago. Kuriosoki deitura gisa Orozkon Zaballa moduan dago, Zabala-rik ez daudela..

Toponimoek, antza denez, Zabala > Zaballa bidea egin dute, baina palatalizaio hori nahiko goiz Oka aldean konstatatua badago, esan dugunez, hemen 1741eko kasua izan ezik, gorde egin dira hasierako forma. Arruntagoa dena, askotan errepikatu dugun urratsa da, hau da, Zabala > Zabale.

Mixelena: " zabal 'ancho', sust. 'plazoleta': Zabala..Zabalburu, Zabale, Zabalondo... Muy corriente también como segundo elemento...Gardeazabal... En cuanto a la -ll-...la escritura con doble l ante un sufijo, que es frecuente en documentos medievales, indica probablemente una pronunciación geminada...No tiene pues nada de particular que esta -ll- en zona de habla romance haya evolucionado de igual manera que la de origen latino..."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					de Ortube, es el sobrante de la fuente de aquí, de Zábale"
ZABALA		(Olarte)*			*86-22a
Caballa*	1537	"Lib.Baut."	3	"apellido"	"t. de caballa". 11b-an, 1572an "m. de cavalla". 1592an "m. hernandez de çaballa". 144b-an "mari he. de çabala"
Zavala	1726	U.A.03050301.3	4	"c. y c."	"barrio de Gardeazabal". 1782an "Zabala, Zabale, Zauala". 1799 a/e bukaera biak ere bai.1772an ere bai.
Zabala (O)	1771	"Lib.Hip."	38b	"ca."	"varrio de Gardeazabal". 117b-an ere bai. 172an "varrio de Santa Cruz". 211n eta 229an ere bai.
Zabale (O)	1777	"Lib.215Hip."	145b	"ca."	a>e . Bertan "Zauale" ere bai. 212b-an, 215ean, 278b-an eta 338an ere bai.
Zabale	1782	U.A.06010226.6	20b	"termino"	1799an, 1811n (Diezm.), 1843an eta 1979ko Mapa toponimikoan ere bai.
Zaballe	1851	"Lib.Baut."	259	"cio."	Bukaerako a>e eta /> .Liburu berean "Zavale, Zabale, eta Savale". 1831n J.P. Ulibarrik "dubiris ta saballa" Okondo aldean.. Gaur egun " el camino que sale a Zaballa " Luxakoaren testigantza eta beste batzuen arabera 2014an.
Sabale (O)	1894	U.A.Finc.Urb.	75	"ca. y cio."	Olarteko toponimoen artean aipatuta, baserria ere bertan badago. 201b-an ere bai.
Zavale (O)	1894	U.A.Finc.Urb.	77	"ca. y cio."	
Zabale (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	143	"monte""he r."	
Sabele (O)	1894	U.A. Finc.Rúst.	233	"heredad"	Eperlandaren iparraldean dirudi. 7.5ean eta 16.2an ere bai.
Zavale (O)	1902	U.A.Cat.1900	1.8	"ca. ó cio."	
Zavala (O)	1906	U.A.Cat.1900	2.4	"termino"	
Zabale (O)	1926	U.A."Est.Cat."	2.1	"heredad"	Buk. a>e .24.10ean "E. Erroyo", "Arroyo" beharrean.
Zabale(O)	1940	U.A."Est.Cat."	10.17	"monte "	a bukaeran gorde da.
Zabala(O)	1940	U.A."Est.Cat."	13.42	"monte "	a bukaeran agertzen zaigu.
Zabala(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.1	"heredad"	22.12an ere bai.
Zabale(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	22.10	"monte "	13.1ean ere bai.
Zabale(O)	1956	U.A.Amil.	7.4	"heredad"	a gordetzen da. Idazmakina.
Zabala(O)	1956	U.A.Amil.	22.21	"heredad"	42.
Zabale	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.7	"pago"	Zabale bertan ere bai.
Zabala	1986	"Map.Top."	1	"cio."	Saltarriagakoak ere bai. Zabalekoak "Zabale erdaraz,Sabale (euskeraz)
Zabale	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	"la fuente Kamajon en Zábale... Zabale era como un barrio". Asudio: "entre medio de Saltarriaga y Zábale". Zabale: "Sábale".
Zábale	2003	Presako, Solozar	Ahoz	"barrio"	
ZABALAALDEA		(Larra)			86-14d
Zabalalde ²⁰⁷⁹	1741	U.A.06010210.	6	"termino"	"de Aranguren a Berrio"
ZABALAALDEA		(Olarte)			*86-22a (Berbera 1894an -201 or.- "Zabale" moduan dugu)
Zabalealde ²⁰⁸⁰	1952	U.A.Finc.Rust.	9.7	"monte "	Idazmakina: "...Eguizar, Lampocao, Zabalealde, Launchu"
Zabalealde(O)	1956	U.A.Amil.	9.14	"monte "	
ZABALAAURRE		(Larra)			*86-14d
Zabaleaurre ²⁰⁸¹	1877	"Rgtro.Prop."	27.1b	"finca"	"N. Camino de Zabale" Jabea "Verrio goico" baserrikoa ere bai. "Savalecurre -N. Camino de Zabale, S. Religiosas de Ib... , Aldapabarrena - N. S. Religiosas de Ib..., O. Camino de Zabale, -,
Savalecurre ²⁰⁸²	1894	U.A. Finc.Rúst.	159	"heredad"	

²⁰⁷⁹ Hemen ikusten denez, Zabala (Ikus) + alde 'lado, costado...' : '(en la) parte de Zabala, en la parte de lo ancho' dugu, bertan a + a > a gertatu dela.

²⁰⁸⁰ Zabala (Ikus) + alde 'lado, costado..' + a (art.): 'la parte de Zabala'.

Ohartzen garanez, hemen Zabala > Zabale urratsa egin dago, beraz, bestea geroago itsatsi zaio.

²⁰⁸¹ Zabala (Ikus) + aurre 'parte anterior, delantera...' : 'delante de Zabale'.

²⁰⁸² Argi idatzia egon ar, Zabaleaurre da.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Zabaleurre	1926	U.A."Est.Cat."	9.7	"heredad"	Aransolo..."
Zabaleurre	1952	U.A.Finc.Rust.	9.1	"heredad"	"...Zabaleurre, Aldapa-barrena..."
Zabalaurre	1956	U.A.Amil.	9.2	"heredad"	"...Zabaleurre, Aldapa-barrena..."
Zabaláurre	2003	Berio	Ahoz	"huerta"	"La huerta de aquí abajo? Si, Aldapabarréna dices, Zabal(a/e)urre, Lekubárrí también ya tienes"
ZABALABARRE-NA		(Olarte)			*86-22a
Zavalabarrena ²⁰⁸³	1785	U.A06010230.28	0	"heredad"	"Zavala Barrena" Hiru bider. "sita en el Barrio de Zavala"
Zavalebarrena	1785	U.A06010230.28	3	"heredad"	"Zauale barrena". a>e.
ZABALABERRIO		(Larra)			*86-14d
Zabala de Berrio ²⁰⁸⁴	1775	"Lib.Hip."	114	"ca."	Gero "c.y.c. llamada de Zabala sita en la Q. de Larrea y varrio de Berrio"
Zabaleberrio	1797	U.A06010240.19	4	"cio."	"Sabaleberrio" ere bai. 1799an "Zabale berrio". 1809an (Diezm.). 1856an (L.Baut.) "Sabaleberrio". Mapa toponimikoetan "Zabale Berrio"
Zabaleberrio	1894	U.A.Finc.Urb.	80	"ca. y cio."	
Zabaleberrio	1894	U.A. Finc.Rúst.	232f	"heredad"	232g-an ere bai.
Zavaleberrio	1902	U.A.Cat.1900	1.13	"ca. ó cio."	
Zabaleberrio	1926	U.A."Est.Cat."	9.2	"heredad"	"Zabale-Berio".12.20an "Zabaleberrio" birritan."E. Monte de Larra"
Zabaleberrio	1940	U.A."Est.Cat."	24.4	"monte"	
Zalaberrio	1952	U.A.Finc.Rust.	21.1	"cereales"	Birritan. Zabaleberriotik?
Zabaleberrio	1956	U.A.Amil.	21.3	"monte"	
Zabalerri	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	8.2	"pago"	35B. Birritan eta idazmakinez, baina "Zabaleberrio" da, geroago egiaztatu dudanez.
Zabaleberrio	1994	Asudio	Ahoz.	"cio."	Gurpidekoak eta Arangurengoeak ere bai.
Zabalebérrio	2003	Gurpide	Ahoz	"cio"	"El que se quemó Berriokoa y el otro es de Juanjo. El de abajo es Zabalebérrio, y el de Juanjo no me acuerdo...de al lado Etkezárre". Berrio: "Zabalebérrio -el de abajo-". Asudio: "Egi desaparecio, Berrio y Zabalebérrio". Aranguren: "todo aquello Aransolo todo aquello, hay unos pinares, luego ya llega a lo de Zabalebérrio"
ZABALABURU		(Larra)			*86-14d
Zabaleburu ²⁰⁸⁵ (LA)	1894	U.A. Finc.Rúst.	232e	"heredad"	"...Basaurbe, Zabaleburu, Zabaleberrio, Berrio..."
ZABALAESKIÑA		(Goienuri)*			Kat. 126. zk., baina beste batek dio 651. dela.
Zabale esquiña ²⁰⁸⁶	1894	U.A. Finc.Rúst.	7b	"heredad"	
Savalesquina (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	71b	"monte"	Ugarte ta gero aipatuta. Ikus "Zabasquiña"
Zabaleezquiña (GO)	1894	U.A. Finc.Rúst.	147	"monte"	Goienuriko toponimoen artean aipaturik, baserria bertan ere bai.
Zabasquiña	1894	U.A. Finc.Rúst.	164c	"monte"	Ikus "Sabalesquina". Mugengatik aurrekoarekin bat dator. Beraz, -/->, Zabaesquiña
Zabaesquiña	1894	U.A. Finc.Rúst.	164e	"monte"	Ikus "Sabalesquina" eta "Zabasquiña". Hemen ae gordetzen da.
Sabalesquiña	1926	U.A."Est.Cat."	7.1	"heredad"	Isasi aldean dirudi.
Sabalesquiña	1926	U.A."Est.Cat."	9.13	"monte"	9.18an ere bai.
Zavalesquiña	1926	U.A."Est.Cat."	20.14	"monte"	
Zabalesquiña	1940	U.A."Est.Cat."	6.8	"monte"	"Zabal-esquiña"
Savalesquina	1940	U.A."Est.Cat."	9.6	"monte"	Palatalizaziorik gabe. 24.17an "Sabalasquiña", baina errakuntza
Zabalesquiña	1952	U.A.Finc.Rust.	22.3	"monte"	"Asqueta, L Fu.te Asqueta, Madalea Pozo, Ermuereca, San Sebastian -N. Camino a Yermo... -, Buruncue -N. Comun Llodio...-,

²⁰⁸³ Zabala (Ikus) + barren 'parte inferior...' + a (art.): 'la parte inferior de Zabala, la parte inferior del ancho'

²⁰⁸⁴ Konstatazioetan ikusten denez, bertan elkartze prozesu baten aurrean gaude, bi atalak batean geratzen direla. 1775eko konstatazioan eta bere zehaztasunetan geratzen dira argi urratsak, lehena Zabala baserria da, bigarrena auzunea dela.

²⁰⁸⁵ Zabala + buru 'parte superior, cabeza...' : 'cabecera de Zabale'.

²⁰⁸⁶ Zabala (Ikus) + esquiña 'esquina' : 'esquina de Zabale'

Bigarren atalean ikusten dugu forma palalizatuak eta palalizaziogabeak, azken bokalak, a > e itxidura prozesua izaten duela.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Zabalesquiña	1956	U.A.Amil.	2.4	"monte "	Larunburu -N. O. Comun Llodio...-, Arrecoche -N. O. Comun Llodio...-, Astiaga, Duviris, Larenburu, Carovizar, Urruchi, Anbieque -N. Camino Oquendo...-, Laranburu, Zabalesquiñe, Goriviasti -O. Caretera Oquendo". Ikusten denez, r/r idaztean.
Sabalesquina	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	3.1	"pago"	12.31n ere bai, eta gainean "Uribarri" jartzen duela dirudi.
Zabalesquiñe	1940	U.A."Est.Cat."	10.18	"heredad"	"Sabalesqu-" 17B.1992an "Sabalesquina"
Zabalesquiñe	1952	U.A.Finc.Rust.	7.7	"monte "	6.11n "Zabal-esquiñe"
Zabalesquiñe	1956	U.A.Amil.	2.9	"monte "	19.2an ere bai.
Zabaleeskiñe	2003	Atxa	Ahoz	"entrada"	"... luego la subida a las piscinas por la parte de acá, donde está el contenedor eso es Sabale eskiñe (amak eta semeak batera), la subida, -- ...Zabaleeskiñe...una entrada "
Sabaleskiñe	2014	Atxa	Ahoz	"entrada"	Beste lekuko batek -Bengoetxekoa- 651. zk. ematen dio eta horrela dator katastroko mapan.
ZABALAONDO		(Olarte)			86-22a
Caualongo ²⁰⁸⁷	1575	U.A.070105.2	24b	"heredad"	ao>o.
Zabalondo	1790	U.A.06010241.5	31b	"termino"	ao>o.
Zabaleondo	1940	U.A."Est.Cat."	13.37	"monte "	"Zabale-ondo"
Zabalondo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.11	"monte "	Birritan eta oso argi "Launchu, Launchu, Zabalondo, Zabalondo, Iturrichu...". Gainera mugakide bat Zabalekoa da. 22.15ean "Zabaleondo". "...Launchu, Launchu, Zabaleondo, Zabaleondo, Iturrichu...". Beraz, honetan eo>o.
Zabaleondo	1952	U.A.Finc.Rust.	22.15	"monte "	22.12an berbera "Zabalondo". Ikus aurrekoa.
Zabalondo	1956	U.A.Amil.	22.9	"monte "	"...Zabalondo, Zabalondo, Iturrichu...". Mugide bategatik Olartekoa dirudi.
ZABALBIDE		(Olarte)			86-14c
Zabalvide ²⁰⁸⁸	1877	"Becer."	321	"cio."	1914an (Vera). 1986ko Mapa toponimikoan "Zabalbide" E-4. Santigurutz bidean.
Zavalvide	1894	U.A.Finc.Urb.	205	"ca. y cio."	1902. urtean "cio."bezala.
Zabalbide	1902	U.A.Cat.1900	1.12	"termino"	"...Zabalbide, Magallán, Olartegochi..."
Zabalbide	1940	U.A."Est.Cat."	4.13	"heredad"	Idazmakina.
ZABALEGI		(Goienuri)			86-06c
Zabalegui ²⁰⁸⁹	1940	U.A."Est.Cat."	10.15	"heredad"	"Uribarri y Zabalegui" lehena idazmakina, bestea eskuz gehitua.
ZABALEKO		(Olarte)			86-22a
Zabaleco ²⁰⁹⁰	1799	U.A.06010237	48	"termino"	Birritan. "Manuel de Lecanda el de Zabaleco". 1785ean "Manuel de Lecanda el de Zabala". Zabale ere bai, baserri modukoa.
ZABALGARATE		(Goienuri)			86-05b
Çabalgarate ²⁰⁹¹	1567	U.A?0107.1a	7	"termino"	"crus de ç(?)abalgarate". Garate ondoan.

²⁰⁸⁷ Zabala (Ikus) + ondo 'junto a, próximo..': ' Junto a Zabala, junto al ancho'

Bidezkoena zabal + ondo litzateke, baina bi kasutan Zabaleondo agertu zaigunez, Zabalaondo-z pentsa dezakegu. Dena dela, bi aukera nagusi ditugu, lehena Zabal + ondo litzateke, eta agian bidezkoena, bertan artikulua ez dagoela.

Bigarrena geroagokoa, bertan tokiari, hau da, sustraituriko izenari itsatsi zaio bigarrean atala.

²⁰⁸⁸ Zabal 'ancho' + bide 'camino' : 'camino de lo ancho, camino en lo ancho'

²⁰⁸⁹ Zabal 'ancho' + egi 'ladera'.

Hemen behin bakarrik agertu arren, Nafarroa aldean oso konstatatua dago.

²⁰⁹⁰ Zabala (Ikus) + ko (tok.atz.): '(el) de Zabala'

Sarri askotan agertzen zaizkigu horrelakorik: Torreko, Mendiko, Undiko, Zubiko,...

²⁰⁹¹ Zabal 'ancho' + garate 'puerto de altura' : 'puerto de altura de lo ancho, del ancho..'. Dena dela, kontutan izan beharko dugu zertxobait beherago Zaballa baserria dagoela.

Hemendik hurbil "ZABALOSTE" Laudioko toponimoa dugu. Inordi ondoan baitago. Laudioko

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ZALDU		(Kanp.Top.)			
Zaldo** ²⁰⁹²	1211	"C.Sto.D.Calz."	140	"apellido"	"Lupus Sancii de Zaldo"
Çaldua**	1251	"Ilanz.Lacarra"	253	"localidad"	"Çaldua (hoy Zaldu)"
Çaldo	1536	"Lib.Baut."	1b	"lugar"	"ynigo abad de çaldo". Askotan horrela idatzia. J.P.Ulbarri "salduegi...saballa" Okondon.
ZAPOLA		(Larrazabal)*			Kat. 738. zk., *86-13a
Zapola ²⁰⁹³	1785	"Lib.Hip."	211	"paraje"	"...en el paraje llamado Zapola..."
Sopuela	1800	"Lib.Hip."	324b	"paraje"	a>o, o>ue, Gordexola>Gordexuela. 336an ere bai.
Zapola	1877	"Rgtro.Prop."	27.1b	"finca"	
Sapuela	1894	U.A. Finc.Rúst.	153	"heredad"	"Sapuela" izar beharko litzateke, baina / ere badirudi. 153b-an ere bai. //s zalantza.
Zapala	1924	U.A.Cat.1900	6.11	"heredad"	Bertan "Regato de Zapata" ere bai, baina ez dira oso fidagarriak. 6.12an "Zapala" ere bai.
Zapala	1926	U.A."Est.Cat."	16.6	"heredad"	Osteiko aldean. Beste lukutako "Zapola"? 16.7an ere bai.
Zapueta	1926	U.A."Est.Cat."	20.25	"monte "	"Zapueta" jartzen du.
Zapala	1940	U.A."Est.Cat."	2.5	"heredad"	Idazmakina. Birritan.
Zapala	1952	U.A.Finc.Rust.	16.8	"jaro"	Lau bider agertzen da.
Zapala	1956	U.A.Amil.	16.22	"monte "	
Sapuela	1979	"Map.Top."	1	"arroyo"	G-2. Gaurko "San Juan" erreka.
Zapuela	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.1	"pago"	30A.
Sapuela	1994	Olariaga	Ahoz.	"fuente"	"de Ostenko a Lekanda". Bekoetxeok ere bai.
Zapuela	1994	Lekandazar	Ahoz.	"fuente"	"Lekandaburu .junto a fuente de Zapuela"
Sapuéla	2003	Bekoetxe II	Ahoz.	"regato"	"¿El regato que sale a Bolio? El que baja por aquí Sapuéla se le ha nombrao siempre...cuando llega allí... abajo ya Bolio, el río Bolio". Ostenko.

²⁰⁹² Toponimo hau bildu dut, Laudioko dokumentazioan sarritan agertzen baita. Laudiotik hurbil egoteaz gain, azken bokalak, antza denez, u > o urratsa gertatu da XI. mendean eta geroago u/o bokalen arteko hurbiltasuna eta nahasketa arrunta baita. Egun tokiari Zaldu esaten zaio.

Etimologiari buruz agian ezagutzen ditudan Zalduegatik, Sautu-ri lotzeaz gain, egi batean dagoen toki bat dela uste dut. Erromatarren garaiko jakina denez, Saltus Euskal Herriko alderdi menditsu eta zuhaitzuari esaten zitzaion. Zaldu hau egi nabarmen batean aurkitzen da. Ondarruan dugu, Zaldupe deitutako tokia, futbol zelaian dagoen tokia, hain zuzen ere, -pe 'parte inferior, debajo' dugula, bestea, hau da, Zaldu beste egi nabarmen-nabarmena da. J. P. Ulibarri aipatzen duen "salduegi"-k nolabaiteko zentzu bikoizketa adierazten du. Valle de Aran-ek edo Portal de Atea-k markatzen dute bezala.

Mitxelena: "zaldu, zaltu. La última var. en ronc. 'arboleda donde sesteaba el ganado': Zaldo, Zaldú, Zaldúa, Zaldualde, Zalduegui, Zaldueño (top. Zaldueño en Al., 1025)...Zaldú procede sin duda del lat. saltus...cf. rom. Soto, Souto, etc. En un documento navarro anterior a 1073, referente al Aralar, se lee: "...soto uno, que dicitur a rusticis Aker Çaltua, nos possumus dicere saltus iroron". Los apellidos occidentales Sauto, Sautu, Sautua, Sautuola atestiguan la forma intermedia entre el lat. saltus y el rom. soto, souto...", geroago Mitxelenak "zaldun 'caballero' (zaldi-dun..." azaltzerakoan, "Zaldumbide., Zaldumburu, Zaldungaray...podría proceder de zaldú-on, como Lecun- de leku-on.- En documentos de Artajona, aparece Lop(e) Salduna, junto a Zaldúa."

Azkue; "zaldun (c..) caballero",

Corominas: " Soto, 929. Del lat. Saltus, -us 'pastizales', 'pastizales con bosque', 'desfiladero, quebrada'.

Dena dela, Gereñurengan aurkitzen ditugu konstatazio batzuk: "Zalbedarra..Zalbide, ..Zalbio,.. Zalburua, Zalcorta..", "Zalducho, Zalduchu, Zaldueña, Zaldueño, Zalduguichi, Zaldumbide, Zaldunsoloa, ..." saltus-ean pentsatzeaz gain, zaldiz eta belarraren batez pentsa erazten digute.

²⁰⁹³ Tonimo hau, gure ustez, ez da batere gardena. Lehenengo batean ola 'sel, ferrería...' atalaz pentsatu nuen, kasuren batean diptongazioa duela, baina gero iturri bat dagoenez, beste aukera batez pentsatu dugu. Bigarren aukera hori zapo 'sapo' izatea genuke.

Azkue: "zapo...4º, sapo, escuerzo.."

Gereñu: "Sapo, El.. pozo en Escota; término de Portilla.", " Zapiturri, Zapotea, Zapotegui.."

Cuad. Top. Kanpezu: "Zapaliturri" 9 orr.. "Fuente Zapaliturri" 25 orr.

Barrenenqoa: "Saposin.- Lez.- Et.: 'El pozo de los sapos' .."

Zapo 'sapo' izanez gero, ondoren datorrena egiten zaigu zailago, zeren, nahiz eta behin Zapueta (Zapo + eta ?) agertu, ez da izaten normala atzizki hori bizudun batekin joatea. Mitxelenak aipatzen duen "Enequo Aquerreta, Nav. 1240" salbu, ez zait egiten bidezkoegia.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Zapála	2003	Ostenko	Ahoz.	"fuente"	"Detrás de casa hacia Sapuélá o Zapala, Sapuela o Zapala, Zapala viene en escrituras...es una fuente...además de ser una fuente hay campos con ese nombre". Lekandazar II: "De Lekandabúru, es la zona intermedia entre Lekandasár y lo que es Larrazabal o fuente Sapuélá".
Zapuélá	2003	Kastañiza II	Ahoz.	"fuente"	"Detrás de casa hacia Sapuélá o Zapala, Sapuela o Zapala, Zapala viene en escrituras...es una fuente...además de ser una fuente hay campos con ese nombre"
Sapuélá	2014	Bekoetxe II	Ahoz.	"fuente"	"En Zapuélá...que en algún sitio he visto Sapuela"
ZARRALEKU		(Olarte)*			*86-30a
Sarralecu ²⁰⁹⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	227c	"monte"	"Uvita (227b), Sarralecu, Solovarri, Sautu..."
Sarraleko	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"de Olartegotxi a Sanagorta".Bitan. "Cuad. Top. *-an "Sarraleko".
Sarraléko	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"¿Eso que está encima Talea? Si! Sarraléko, ¿Sigues para arriba?...Si!.. luego Aspigórta el caserío ese que te he dicho yo ...ahí estan todos..."
ZARTEGI		(Goienuri)			86-06c ~ (Ikus SAITEGI, bi omen daude, eta batekin zerikurik omen du)
Zartegui ²⁰⁹⁵	1940	U.A."Est.Cat."	10.10	"heredad"	Idazmakina: "...Arraño, Lamburu, Anzural, Zartegui, Aurrecomas, Ascatu, Ellacuri". 27.10ean "Arraño, Lamburu, Anzural, Zartegui, Aurrecomas, Ascatu, Ellacuri".
Zartegui	1952	U.A.Finc.Rust.	12.1	"monte"	"Goribiasti, Ellacuri...Zartegui...Ellacuri"
Zartegui	1956	U.A.Amil.	1.20	"monte"	"Arraño, Lamburu, Anzural, Zartegui (...pinos...), Aurrecomas..."
ZEBERIO		(Kanp.Top.)			
Zeberiano ²⁰⁹⁶	1375	Varios.Eusk.Ik	23	"comarca"	"Zeberiano e Vgao...Ceberiano e Vgao..."

²⁰⁹⁴ Zarate toponimoa uste dut zahar 'viejo'-ri ikusi dudada loturik. Mitxelenarengan ikusi dudanean "(t)xara 'jaro'... v.zara", berehala etorri zait honen aukeraren egokitasunaren irudia, are gehiago Gereñurengan "Yarate, 1827,labrantío de Azua", "Yarea, labrantíos en Andollu, Ilárraza y San Vicente de Arana"; "Yarandona, 1718, monte de Respaldiza". Azken honek Gernika aldean dagoen Zarandona deitura gogoratu dit.

Dena dela, Gereñurengan ez dugu aurkitzen konstatazio gehiegirik honen aldakiak izan daitezkeen gainean: "Igarate, 1747, labrantío de Azua", "Igarea, Igari, Igarrea, Igartu", "Yarate, Yarea, Yari, Yaria, Yaribarrena, Yarritu, Yarto". Ikus ezazue Ig- eta Y-dunek duten erlazioa.

Azkue: "Zarra 1º (B-i-m-tx), arrastre de una piedra...2º cierra, cierre usted...5 (B-m), onomat. de arrastrarse..6º berro..7º (AN, B, G), el viejo..8º (B-oi-ub), escorias del hierro...". 5. azeptzioa ezaguna da inguru hauetan (Laudio, Sudupe,...)

Mitxelena: "zarra 'escorias del hierro' (viz): acaso Zarrabeitia, Zarraga, Zarrazqueta, Zarregui.."

Zaila da hitz honen zentzu zehatza bideratzea, bat baino gehiago izan baitzitekeen, dena dela, leku 'sitio' -rekin joanez gero, aproposa iruditzen zait Azkuek ematen duen lehenengo zentzuari lotzea. Beraz, 'lugar de arrastre de piedras', hau da, herrikirol egiteko toki bezala, 'boladero, bolalekuzar...' dagoen bezala. Konstatazio biak (Zarraleku, Bolalekuzar), lehengo mendeko bukaeran daude konstataturik.

Horrez gain, kontutan izan dezagun Gereñuk eskaintzen ditugun konstatazioak: "Zarra, Zarrabal, ...Zarrabide,..Zarracollanda, ..Zarraguren, ..Zarraoste...". Nik uste hauetako zenbaitzuk grafia errakuntza bati erantzuten dutela, hots, kontsonantea, z-tzat hartuz gero. Hitz hasieran maiuskulak nahiko bitxiak direnez, gerta zitekeen horrelakorik.

Barrenengoak ere aipatzen ditu Zarrabe "(Var. de Zerrabe)" eta Zarrabetxi "(Var. de Izarrabetxi)".

Hipotesi moduan uste dut zerratu 'cerrado' >zarratu gertatu dela noizbait eta agian hortik letorke.

²⁰⁹⁵ Beranduko konstatazioa denez, errakuntza bati izan daitekela pentsatu dut, Saitegiren ordezkari jarrita, baina Gereñuren testigantzak ikusirik aukera biak dira posible, alde batetik "Sartamadura, Sarte..Sartemadura.." aipatzen ditu, eta baita "Sastegui". Barrenengoak: "Sartal...Sastera.."

Azkue: " Sartegi...2º (B-g), lugar en que se amontona el residuo del hierro... 3º (AN-b), portillo...". Sartegi hau eta sastegiren artean dagoen alde bakarra r/s alternantzia izan daiteke.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Olavarrieta, Santo Tomás de	1724	U.A.050202.6	27	"anteiglesi ap	Iturriak: "Ceberiano e Vgao" dok. bera aipatuz. Gernikako batzar honetan, Zeberio etorri beharrean horrelan agertzen da. Beste batean ere bai.
Olavarrieta, Sto. Thomas	1808	U.A.030501.14	1	"anteigl."	"vecino de la AnteYglesia de Sto. Thomas de Olavarrieta, valle de Ceberio.."
ZEBERUZAGA		(Olarite)			86-21d (Gaurko SEGURZA)
Çeberuçaga ²⁰⁹⁷	1634	U.A.06010201.2	1	"monte "	"pegantes a quad. de Olarte"
Çeuerusaga	1634	U.A.06010201.2	2b	"monte "	"pegantes a quad. de Olarte"
Lubusaga	1940	U.A."Est.Cat."	10.31	"monte"	Idazmakina egina. "Santa Cruz" ondoren aipatuta. Segusagari lotua? Izan daiteke, zeren l/s - ren arteko nahasketak ugariak baitira.
ZELADAOSTE		(Larra)*			*86-14b
Seladaoste ²⁰⁹⁸	1614	U.A.0107.1	8	"c. y c."	83an "La casa de celadaoste".

²⁰⁹⁶ Toponimo hau hartu badut, batez ere, izan da ezaguna den Zeberiano > Zeberio eboluzioa biltzeko ere, baina baita ohartu gaitzen 1724ko konstatazioaren arabera, behintzat, Zeberio izenak ez zuela herri osoa ordezkatzeko, eta agian Santo Tomás de Olavarrieta-rekin lehian egon zitekeen ere.

²⁰⁹⁷ Hasiera batean hiru atal nagusi ikusten ditugu, zeberu + za (bot.multz.atz.) + aga (top. atz.), Gorostizagarekin gertatzen denez.

Honen ondorio gaurko Segurza dugu, nire ustez.

Baserrietan zehar ibili nintzanean, Gurrupidekoari eta gero Kastañizakoari entzun nien "al jaro nosotros le llamamos la *siebe*, que ha habido frenos, roble, avellano...mezclado" Hitz honek (siebe/sieve) ez dut aurkitzen ez gaztelaniazko hiztegi batean (Lexis 2000), baina bai "sebe: (de l. *sepe*, seto) f. Cercado de estacas altas, entretejidas con ramas largas. ". Beraz, Audioiko kasuan diptontazioa gerta zitekeen Azkuerengan ez dugu aurkitzen ez z-az, ez eta s-ez.

Gereñurengan ez dugu aurkitzen ez Zeberu-, ez eta Seberu- dutenik, aldiz, "Sebe, La., término en Corro, Nograro y Arceniega.

Barrenengoak ere toki batean baino gehiagotan aipatzen ditu toponimo bera "Sebe, La...jaro de robles pequeños'.

Sustrai gutxikoa izan badaiteke ere, toponimo honek Zubero toponimoa gogoratzen dit, eta baita deitura honek zuen lagun batek esan zidana esanahiaz 'arbol frondoso' ere.

²⁰⁹⁸ Zelada + oste 'parte trasera, detrás'.

Bigarren atala gure toponimoetan nahiko ugaria bada, hala nola ao > o murrizketa, lehenengo atalak eskatzen du azterketa sakonagoa.

Hasiera batean Zelada Zelaia/Zelaa-ri lotu dut, zeren uste nuen lehenean -d- jausiz gero azkena gerta zitekeen, baina fonetika aldetik posible izan arren, ez du ematen urrats hori gertatu denik. Hori geroko utziko dugu, orain zelada-ren jatorriaz has gaitzen.

Corominasek dioenez: 'celada= cubierta'.

Oste atalak bahin baino gehiagotan agertu zaigu eraikuntza bati loturik: "Elexaoste, Ermitaoste, Etxeoste, Etxezaroste,,San Migel oste" eta bukaera aldetik honen antzeko den Bogadaoste ere bai.

Corominas: "Celar 'encubrir, ocultar', fin S.XII. Del lat. Celare id.

Deriv. Celada 'emboscada' h.1140; en la acepción 'casco que cubría el rostro', h. 1460, es abreviación de *capellina celada* 'capellina cubierta' .."

"Celda, h. 1400...Tom. del latib cella 'cuarto o habitación pequeña', 'santuario' "

Aurrekoa ikusirik pentsa dezakegu zaintzarako izan zitekeen toki estaliaren batez, ahaztu gabe oste kasu batzuetan elexa-, ermita- eta antzekoekin agertu zaigula.

Euskaraz ere Azkuerengan hauxe aurkitzen dugu: "zelata: 1º (AN, B, G, L, S), acecho" , " Zelatatu (AN, BN, G, L..), zelatau (B), acechar, espia.."

Gaztelaniaz ere badugu (Lexis 22) zentzua gorde duten hitzek: "celada...pieza de armadura que cubría la cabeza' ...'emboscada' "

"celador -ra 'que cela o vigila'.

Aukera hau sendoa iruditu arren, aipatutako Zelaa/Zelaia-rekin nahastatzen da antzaz behintzat, ez bakarrik hasierako planteamenduan, baizik eta Gereñurengan aurkitzen ditugun konstatazioetan:

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Zeladoste	1726	U.A.030503.3	7	"c. y c."	"varrio de Areta". 1786an, 1793an eta 1809an (Diezm) bai.
Zeladoste	1771	"Lib.Hip."	37	"ca. y cia."	"varrio Areta"
Celadoste	1771	"Lib.Hip."	40	"ca. y cia."	"varrio de Areta y Quad.de Larra". Bertan "Zeladoste" ere bai.
Celadoste	1786	U.A.06010225.3	5b	"casa/s"	1788an ere bai, eta "Celadostte".1821ean (L.Baut.) ere bai, eta "Seladoste".1789an "c. y c. de Celadoste (Quad.de Larrea)"
Celadoste	1894	U.A.Finc.Urb.	117	"ca. y cio."	
Celadoste	1894	U.A. Finc.Rúst.	134	cio	
Seladoste	1894	U.A. Finc.Rúst.	186	"heredad"	
Celadoste	1902	U.A.Cat.1900	1.3	"ca. ó cio."	
Celagoste	1940	U.A."Est.Cat."	24.5	"heredad"	Idazmakinaz. San Bartolome iparraldeko muga: "Camino Celagoste". Ondoren "Metalituri", "S. camino Celagorte". 24.6an bitan.
Celagoste	1952	U.A.Finc.Rust.	7.2	"matorral"	Zalantzazkoa. Idazmakinaz. d/g errakuntza "Rio Nervión"
Celadoste	1956	U.A.Amil.	12.25	"heredad"	"Celadoste o Cercado". Heredad "Cercado o Celadoste"
Celadostealdapa	1877	"Rgtro.Prop."	3.2	"heredad"	"Celadoste Aldapa". Garai honetan "aldapa" denean ia beti "heredad" da.
Zeladoste	1994	Aranguren	Ahoz.	"termino"	"etxe barriek"(dagozen lekuari)
Zeladoste	2003	Areta	Ahoz.	"casa"	"Donde está la Lip, Zenagoste era a un lado aquí, al otro lado Zeladoste.¿Había dos casas? Sí pero luego tiraron e hicieron la grande.". Anunzibai: "Luego más cerca de la Estación Estaba la casa de Zela- doste, ¿Qué era una o dos?...Había una casa y una portería...era un chalecito y se ha hecho esa casa nueva"
Zenagoste	2003	Areta	Ahoz.	"casa"	
ZELAIA		(Larra)			86-22b (1894an Egi moduan agertzen dena, 1940an "Celaya". Ikus 1940koa)
Celaya ²⁰⁹⁹	1940	U.A."Est.Cat."	7.1	"heredad"	Aranguti aldean: "...aransolo, arangunalde, Celaya, aranguti... ". 1940, 7.1: "Aldapea, Aransolo, Aransolo, Aransolo, Aransolo, Aransolo, Arangunalde, Celaya, Aranguti, Telleria, Urtezar". 1894, 162b "Aldapa, Aransasolo –bost daude, lehenengo lauretan behin idatzia eta gero kakotxez hirutan, gero hurrengo orrian hasten dela "Aransalo"-, Aranguren, Egui, Aranguti, Telleri, Iñera, Urtesár, Launchuvuru"
Celaya	1956	U.A.Amil.	16.10	"m.calvo"	"Aransolo, Arangurenalde, Celaya - S.Caserio Aranguti -, Aranguti, Telleria –E. Caserio Aranguti-"
ZELAIA		(Olarte)*			*86-22a
Selai ²¹⁰⁰	1994	Launtxu	Ahoz.	"campa"	"crucero de Selai donde están haciendo la casa nueva antes de llegar aquí.."

"Celada, La, 1724, labrantío de Los Huetos", "Celadas, 1706, labrantío de Ribabellosa,. 1748, íd. de Salcedo", " Celadilla, La, 1828, labrantío de Santa Cruz del Fierro"

"Celaiburua, Celaicosoloa, Celaizabal, Celanabarra, Celatuboleu, Celatu, Celatua, Celatubiz, Celaya,...".

Mitxelena: "zelai 'campo', 'prado, adj. llano' : Celáa, (Zelá), Celandia, ...Celaya.."

Zeláa deitura Zuia aldean dago konstatatua bi generazioz behintzat lagun batek esan didanez, eta batek esan zidanez, hortik omen zetorren "Cela" deitura. Mitxelenak Zelaa, Alzaa, Oraa eta antzekoei buruz diosku aa >ea (artikulua gehitzerakoan) izan ez duten formak direla.

²⁰⁹⁹ Zelai 'llano' + a (art.): 'el llano'

Azkue: " de suyo es más bien paraje llano que campo ni prado.."

Toponimo hau nahiko zabaldua dago.

²¹⁰⁰ Zelai 'llano'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Selái	2003	Launtxu	Ahoz	"crucero"	"La zona tuya, ¿Como le llamáis a la entrada esa de ahí?...aquí Selái, el crucero, Selai ... ¿Es el crucero viniendo para acá? Sí, donde coges al monte o para aquí... es donde está esa casa de ahí"
ZELAIKOA Zelaicoa ²¹⁰¹	1727	(Goienuri) U.A.0506.4	229b	"jaro"	86-06c~ "Ibarra de Goxenuri, "c.y c"ostean eta Zuazo aurrean.
ZENAGORTA Cenagorta ^{*2102}	1539	(Olarte)* "Lib.Baut."	3b	"apellido"	*86-30a "m. de cenagorta". Nahiko sarri. "Zenagorta, Çenagorta" ere bai. 1536an, 131n eta 132an "Inº de Unagorta" bitan.
Cenegorta*	1548	"Lib.Baut."	8b	"apellido"	"i. de cenegorta". 1614an (U.A.) 0107 Geroago "cenagorta". 0305031.4, 1696an "Gabriel de zenegorta"
Cenagorta	1568	U.A.0107.1a	8	"casa/s"	"cenagorta". 1616an. 1680an "Cenagortta, Zenagortta, senagorta de susso". 1823an (L.Baut.). 1877an (Becer.). 1979an (Mapa toponimikoa).
Enegorta*	1602	Valladolid.F.	276	"apellido"	"pº de enegorta". 280an "pedro de enegorta"
Enegorta*	1619	U.A.0107.1	71	"apellido"	"Jhoan de enegorta". 48b-an "Joan de enegorta de cenegorta". 8b-an "Ynº de enegorta" eta "Inº"

²¹⁰¹ Zelai 'llano' + ko (tok.gen.) + a (art.): 'la/el del/ de lo llano'

²¹⁰² Gorta 'éjido, campo común', 'cuadra', gehienetan agertzen da tokiari erreferentzia egiten duten atalekin (Azpi- Garai, Ganeko-, Etxebarri-eta abar Olagorta izan ezik, hemen 'cuadra de la ferrería', izateaz gain, 'cuadra de madera' izan zitekeen.

Lehenengo atalean dauzkagu arazo guztiak, zeren antzaz behintzat aukera ugari eskaintzen baitu. Adibidez:

1) Zene - > Zena- gence alde batetik, indukzioaren eraginez. Honen aurretik ikusia dudana deitura izan genezake, hau da, Sendagorta > Senagorta. Urrats hori nahiko arrunta litzateke.

Interesgarria iruditzen zait Barrenengoak biltzen duen "Zenedui.-Okondo- Et.: " Matorrales, leña menuda para quemar en las ferrerías', de senda 'matos y leña menuda para quemar'- dui 'conjunto de' ", zeren aztertzen dugun toponimoaren lehenengo atala gence, gainera, -dui (Bot.multzo.atz.).argigarriarekin. Dena dela, azaldutako etimologia ez dator bat Azkuerengan aurkitzen ditugun hitzekin: "senda: 1º (B-i), senda...", "sendor: 1º (B-mond), carga de leña..."

Gereñu: "Sanabarra, 1780, monte de Marquinez", "Sanadalla, término de Aspárrena"

"Sandarazu, 1712, labrantío de Galarreta.", Sandata, 1712, labrantío de Galarreta", "Sander-iturri"

"Senabarra, término montuoso de Marquinez" . (Ikusten denez, lehengo Sanabarra bera da)

"Senagorta, caserío de LLodio", "Senda, topónimo corrientísimo", "Sendacosloa, 1745, labrantío de Betolaza", "Sendadiano", "Sendalla, 1645, término de Galarreta.", "Sendape", "Sendegui, monte de Murguía" (Orozkon ere badago Zendegi, Aldekoa idazle gazteztarraren aitonen baserria zena), "Sendero, Senderos..."

Ikusten denez, lehengo Sanadalla eta Sendalla berbera izan daitezke nahiz eta toki desberdinetan egon.

"Zanate, Zancamendi...Zanco...Zancobi...Zangain...Zainturri..."

Gereñuren testigatza aberatsa ikusirik indartu egiten da aldakiei buruz aurkeztu ditugun tesiak.

2) Ene-gorta toponimo gisa Gereñuk eta Barrenengoak konstataturik Zuhatzan. 1602ko gure datuetan "Joan de enegorta de cenegorta" dugu, nolabaiteko lotura eta agian disimilazioagatik ez den lehenengo ziztukariaren galera, hau arrunta ez bada, kasuren batean Mitxelenak zapo/ ap(h)o-ren kasua aipatzen du.

Dena dela, Barrenengoa: "Enegorta.-Okondo-Zuhatza- Var. de Negorta.- Et.: "Sel de Eneko'..(pérdida de sílaba por disimilación)..".

Baliteke Eneko pertsona izenari lotzea, Olarten bertan Enekoena baserria baitago, egun Nekuene deitzen zaiona, Barrenengoak aipatzen duen silabaren galera ez dakit zilegi den, zeren ikusten denez, Enekoena > Nekuene, Enekouri > Enekuri, eta horrelakoetan leherkari gorra iraun egiten du, Ganekogorta deitutako mendiaren izenean gordetzen den bezala.

3) Una-gorta (ikusia)

Mitxelengan aurkitzen ditugu.Zandategui eta Zanguitu lehenaz haxe esaten digula: "su primer componente no resulta claro muchas veces..".

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Zenagorta	1680	U.A.030501.16	1	"casa/s"	de cenegorta" ere bai. Hirutan, "Zenagortta" ere bai .1743an, 1772an (Conc.), 1811n (Diezm), 1841 (L.Baut.) eta 1986ko Mapa toponimikoan. Gereñuk ere bai . 1965ean (Otsoa). Hiru grafiak hitz hasieran lehengo garaietarik gaurdaino. "Z-,C-,S"
Sanagorta	1689	U.A.050201.5	2	"regato"	"regato de Sanagorta".2b-an "encima regato de Sanagorta".Orozkoko mugan. e>a .Bertan "Senagorta" ere bai.
Zenagorta		"Lib.Hip."	39	"ca."	Etxe bera gero aipatuta "Zenagorta de abajo" bezala. 47an "Cenagortta"
Cenagorta	1775	"Lib.Hip."	129b	"ca."	"Zenagortta, Zenagorta" ere bai.
Celagorta	1845	"Lib.Baut."	303	"c. y c."?	249/303.
Cenagorta	1894	U.A.Finc.Urb.	118	"ca. y cio."	
Senagorta	1894	U.A. Finc.Rúst.	210	"monte"	
Cenagorta	1902	U.A.Cat.1900	1.3	"ca. ó cio."	
Cenagorta	1926	U.A."Est.Cat."	12.24	"monte "	"Olarte (Cenagorta). Beherago "Ambis-errecia" idatzia argigarri gisa.
Senagorta	1940	U.A."Est.Cat."	12.10	"regato"	
Cenagorta	1940	U.A."Est.Cat."	13.27	"monte "	24.7an idazmakina.
Cenagorta	1952	U.A.Finc.Rust.	17.6	"monte "	Lau bider. 22.7an ere. 22.9 "Senagata" errakuntza "O. Regato Cenagorta"
Senagorta	1952	U.A.Finc.Rust.	12.16	"regato"	"Urcullo", "S.Regato Senagorta"
Cenagorta	1956	U.A.Amil.	22.30	"tocorno"	
Senagorta	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	9.9	"pago"	9.8an "Sanagorta", baina askoz sarriago "Senagorta".9.13an "Cenagorte-"
Senagorta	1994	Gurpide	Ahoz.	"cio."	"el ultimo caserio de Olarte". Odiagakoe ere bai.
Sanagorta	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"cio."	e a > a a . Gero zuzendu eta "Senagorta" ere bai .Baina behin eta berriz "Sana-".Geroago "Senagorta". Launtxukoak ere bai. "Cuad. Top.8"-an "Sanagorta, Senagorta, Zenagorta, Sendagorta.."
Sanagórta	2003	Launtxu	Ahoz.	"cio."	"...más arriba de Olartegotxi hay ruinas... Aspigórta¿hubo casa entonces? Si están las ruinas allí y manzanos, y pinos¿Allí al final hay dos casas? Arriba de todo Sanagórta ¿Las dos son Senagórta? Sanagórta, si, no se sin son las dos...Una de los que vivian y otra era de Atxa... Sakóna hay en Sanagórta". Bekoetxe: "Olartegótxi, Sanagórta y allí abajo Lekúna... dos había y las dos Sanagórta se (les) entendía...dos había, Sanagórta pues la dos..."
Sanagórta	2005	Bekoetxe-Olarte	Ahoz	"pieza"	Lekuko honi galdetu nionean: "Las campas – sororen bat ere badago- que llevan de los de Laburu ¿Cómo se llaman?. Bera: "...la pieza no se ... la zona le llamábamos Sáutu". ¿No es Solobarri? "Solobárrri (está) junto a camino que va a Urkullutu...está planta(d)o de pinos... en el cruce de Sanagorta a Urkullutu a la derecha" ¿Para Talea? "Si antes de Talea"
ZENAGORTA-BEKOIA		(Olarte)			*86-30a
Zenagorta de abajo	1771	"Lib.Hip."	39	"ca. y cia."	232b-an ere bai.
ZENAGORTA-GOIKOA		(Olarte)			*86-30a
Senagorta de susso	1680	U.A.030501.16	2	"casa/s"	"Senagorta de susso".
ZENAGORTA-GANA		(Olarte)*			*86-22c
Cenagortagana ²¹⁰³	1979	"Map.Top."	1	"monte "	H-1. 688 mt. (Vera) "Zenogortagama"

²¹⁰³ Zenagorta (Ikus) + gan 'cumbre, alto, parte superior' + a (art)

Bigarren atalaren hiru formak ditugu gana > gane > gan, bertan artikuluaeren eboluzioa eta galera ikusten dela.

Lehenengoan ere ziztukariaren grafia aldetik hiru modutan dugu.

1680ko bigarren testigantzan egun Zenagortagoikoa 'Zenagorta de arriba' genuekena dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Zenagortagane	1986	"Map.Top."	1	"monte "	H-1. 700 mt.
Cenagorte gan	1992	"D.F.A.Céd.Pr."	9.	"pago"	"Cenagorte gan"
Senagortagane	1994	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"nunca lo hemos dicho así..la zona esa siempre ha sido monte Kurse.pero ahora el Ayuntamiento le dice Senagortagane"
Senagortagane	2003	Bekoetxe-Olar.	Ahoz.	"termino"	"¿La cumbre más alta? Donde está el buzón Senagortagane o no se como le llaman ahora...el buzón...¿Vosotros como le habeis llamado antes? Se le ha llamado Goikolandeta...despues Senagortagane le han puesto ahora después, aquí a los nombres en el pueblo también les llamaban y Senagortagane no son". Launtxu: "Sanagortagama se llama en el Ayuntamiento a todo esto..Dices en Senagortagama, es Lanpokao, Urtesar"
ZERLEURRETA		(Goienuri)			86-05b
Cerleurreta ²¹⁰⁴	1877	"Rgtro.Prop."	3.3	"heredad"	Hasiera ez da irakurtzen ondo.
Cerleurreta	1894	U.A. Finc.Rúst.	103	"labradio"	"Supicando, Supicando menor, Echezarreta, Cerleurreta – N. E. Camino publico...-, Izaguirre – N.,O. Camino público...-, Palanca..."
Selarrieta	1952	U.A.Finc.Rust.	9.14	"monte "	"sepicando, id, id, id, Selarrieta ? –N. Camino, S. Carretera..."
Cerleureta	1956	U.A.Amil.	9.17	"heredad"	"Supicando, Supicando, Supicando, Cerleureta, Supicando, Palanca..."
ZERRALEKU		(Olarite)			Ikus ZARRALEKU berbera baita.
Cerralecu ²¹⁰⁵	1940	U.A."Est.Cat."	2.3	"monte "	"Eguivita, Cerralecu, Solobarri..."27.27an "Eguivita, Cerraléu"
Cerralecu	1952	U.A.Finc.Rust.	21.3	"pinos"	"Olatogochi...Eguivita, Cerralecu, Solobarri..."
Cerralecu	1956	U.A.Amil.	22.2	"pinos"	"Olatogochi...Eguivita, Cerralecu, Solobarri..."
ZERRONTXE		(Olarite)			86-30a
Cerronche ²¹⁰⁶	1952	U.A.Finc.Rust.	9.11	"monte "	Idazmakina. "Olatogochi, Obieta, Urcullu, Retondo, Olarte, Cerronche...Sautu"
ZIPIKANDI					Ikus. ZIPIKANDO berbera baita, nahiz eta "Supicandi" argi eta garbi agertu idatzirik. 1894ko "Supicando"rekin zalantzaren bat ere dugu. Bereizturik jarri dut, zeren berandukoak izan arren, zenbait salbuespen daude, beraz, agian kontuan hartu beharrekoak.
Supicandi ²¹⁰⁷	1911	U.A.Cat.1900	3.18	"monte "	"Lesao, Mardeta, Supicandi, Lesao..."

²¹⁰⁴ Zerle + urreta

Ez dago konstatatuegia, baina aipatutakoa dugu, bigarren atalean *urra* 'avellana, avellano' + *eta* (pl.atz.) izan dezakegula. Lehenengo atalaren antzekorik ez dut aurkitu Mitxelenarengan, ez Gereñurengan, ez eta Barrenengoarengan, bakarrik Azkuek aipatzen du eta ez toki hauetarako "zerla (AN-lez), greña..."

Bidezkoagoa litzateke *erle* 'abeja' izatea.

²¹⁰⁵ Zerra 'sierra' ? + leku 'sitio, lugar'

Ikus Zarraleku berbera dela ematen baitu. Ziur asko Zarraleku jatorragoa dela zaharragoa baita, eta disimilazioaren ondoren bigarren hau gertatzea, baina kontrako fenomenoak ikusi ditugu ere.

Azkue: "zerra...7º (AN, B,...), sierra."

Mitxelena: "sarri 'espesura'...(Azkue)...Sarraga, Sarralde, Sarratea, Sarrondo"

Hala eta guztiz ere, 'cerrado' dagoela uste dut nik.

A. Errasti : "Zarratua".

²¹⁰⁶ Zalantzazkoa.Ikus Korrontxe, berbera baita. Ematen du disimilazioa gertatu dela azkenengo honetan.

Ez dugu aurkitzen antzekorik aldaki hauentzat, hurbilenak ditugu Gereñuk aipatutakoak "Zarrona, Zarrondo, ..Zarroste, Zarrostea, Zarrotea..."

²¹⁰⁷ Hau, berez, Zipikando bera da, gure ustez, errakuntza batez edo agian asimilazioaz geroagoko Zipikando > Zipikandi edo agian *Zipikandi batetik, dena den, bereiztu dugu, zeren *andi* atala izan lezake.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Zupicandi	1926	U.A."Est.Cat."	12.8	"monte "	"Supicandi" idatzia argi eta garbi. Birritan. "S. carretera Oquendo". Hasiera batean, izenaren hasierako silaba ez zen irakurtzen ondo, baina beste batekinerkatuz gero, z bat dela argi dago. Bertan "Duguesu" agertzen da, "Suguesu"ren ordeez.
Supicandi	1940	U.A."Est.Cat."	13.14	"heredad"	"Supicandi"
Supicandi	1956	U.A.Amil.	12.18	"monte "	"S.Carretera Oquendo".Bukaerako O>I asimilazioz edo.
ZIPIKANDO		(Goienuri)*			Kat. 397. zk, UTM 501200-4779650 ing., *86-05b (Tontor borobiltxu hau Izagirre baserria baino gorago dago, Mendietatik Aspura zoazela, eskuinetara geratzen da. Erpin geodesiko bat du, eta landaz inguratua, goikoa ere landa moduan dago).
Cypicando ²¹⁰⁸	1614	U.A.0107.3	5b	"casa/s"	"cypicando" Birritan.
Cipicando	1619	U.A.0107.1	79	"termino"	Birritan.
Sipicando	1745	U.A.030501.4	12b	"paraje"	Birritan. Garate eta Santa Luzia artean.1754an eta 1772an ere bai.
Cipicando	1772	U.A.030501.12	4	"paraje"	"Sipicando"ere bai. 1839an ere bai.
Zupicando	1894	U.A. Finc.Rúst.	54	"monte"	"Urruchu 366 areas, Zupicando - E. camino...- 134,16 areas, Bideaurre 74,4? Areas, id 18,72 areas, id 235, 50 areas, Lamayor 62,40 areas, Murdeta 30,16 areas, Olamendi 68,64 areas, Pagaza".
Supicando	1894	U.A. Finc.Rúst.	103	"heredad"	"Supicandi, Supicando menor...", lehenengo edo o oso-oso iekia ematen du, edo i bat, baina punturik gabekoa. Bigarrenean oso argi dago o bat dela. 139h-an "monte" gisa ere bai, hasiera batean "Supicando" irakurri arren, "Supicandi" ere izan zitekeen, zeren ez dago punturik eta azken letra oso gutxi bereizten da .
Lupicando	1926	U.A."Est.Cat."	5.4	"heredad"	S izan beharko zen arren, /dago idatzia hasieran. 9.22an hiru bider "Sepicando", gero zuzendua eta "Su-"
Sepicando	1926	U.A."Est.Cat."	9.22	"heredad"	Hirutan agertzen da horrela, baina gero bitan zuzendua eta gainetik "Supicando" jarrita.
Sepicando	1940	U.A."Est.Cat."	13.5	"heredad"	Hasierakoa /s ?
Supicando	1940	U.A."Est.Cat."	0.2	"heredad"	
Lupicando	1952	U.A.Finc.Rust.	5.6	"prado"	s// errakuntza Bestetan ere gertatzen da, s//

²¹⁰⁸ Ikus Zipikandi.

Dirudienez, Zipi + ko + ondo izan ditzakegu. Hasierakoa kronologia aldetik zipi > zepi > zupi dugu. Horrela ezbalitz zubi 'puente' > zupi aukeraz pentsatko genuke.

Oraingo honetan susmatzen duguna *ondo* 'junto a' atalaren presentzia, zenbait kasutan ondo > ando gertatu dela. Baita *ko* (tok.gen.) aurretik izan dezakegu ere, Goikoondo toponimoan gertatzen denez. Zailena da, *zipi* - > zupi- /zepi -ren zentzua ateratzea. Zupi / Zubi alternantzia badugu beste toki batzuetan, baina hemen ez dugu inoiz ikusi.

Barrenengoa: "Sepikando.-Okondo.- Var. Senpikando, Supikando, Sipikando.- Et.: 'Junto al vivero de plantas o árboles tiernos, de *sabi* 'planta de vivero', 'árbol tierno', *ka* diminutivo (cfr. Txara/Txaraka, Sasi/Sasika), *ondo* 'junto a' "

Konstatazioetan zehar ikusten da argitasunaz zipi > zupi eboluzioa, desasimilazioaz edo.

Zipi landaretzakoa izatea zaila egiten zait, kontutan izanik lehen esan dugun ko + ondo izan dezakegula ere. Geroago ikusiko dugun 'siebe'-z gain, agian Azkuerengan aurkitzen dugunari lotu genezake.

Azkue: "sabi: 1º (Bc, Gc), conjunto de raíces muy delgadas de árbol...2º (AN-goiz, B-a-g-o...almáciga, vivero muy tierno...4º (B-o) endrino", "sabiko (B-Aizk), sauco..."

Lehen esan dudanez, baserrietan zehar ibili nintzanean, Gurrupidekoari eta gero Kastañizakoari entzun nien "al jaro nosotros le llamamos la *siebe*, que ha habido frenos, roble, avellano...mezclado" Hitz honek (siebe/sieve) ez dut aurkitzen gaztelaniazko hiztegi batean (Lexis 2000), baina bai "sebe: (de l. *sepe*, seto) f. Cercado de estacas altas, entretijadas con ramas largas. ". Beraz, Laudioko kasuan diptontazioa gerta zitekeen Azkuerengan ez dugu aurkitzen ez z-az, ez eta s-ez.

Gereñurengan ez dugu aurkitzen ez Zeberu- , ez eta Seberu- dutenik, aldiz, "Sebe, La., término en Corro, Nograro y Arceniega.

Barrenengoak ere toki batean baino gehiagotan aipatzen du toponimo bera "Sebe, La...'jaro de robles pequeños'.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Sepicando	1952	U.A.Finc.Rust.	9.14	"cereales"	nahiko antzera idazten zutelako.12.3an "Supilanda"
Supicando	1956	U.A.Amil.	9.17	"heredad"	"(S/L)epicando", zeren letra biak oso antzera daude.
Cepicando	1956	U.A.Amil.	9.18	"heredad"	Lau bider. Baina gero hiru bider "Cepicando"edo "Lepicando" eta azken bi hauetan gauza bera dirudi.
Supikando	1979	"Map.Top."	1	"monte"	"S.Carretera a oquendo"
Supikando	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	F-3.398 m.altuera.
Supikándo	2003	Dubiris II	Ahoz.	"termino"	"a la derecha de Palanka..de Llodio a Okendo..". Luxakoak, Beaskokoak eta Isusikoak ere bai. Dubirisekoak: "encima Izagirre".
Supikándo	2014	Luxa	Ahoz.	"monte"	"la Llana, Supikándo ¿Supikando esta encima de Izagirre?... Sí, síel piquito este que está ahí, el alto ese". Aspuru: "Ahí las campas de Supikándo"
ZIPUZKUREN		(Larrazabal)		86-21a (Ikus AISPOKUREN berbera baita. Toponimo hau horrela agertzen da: "Cepuzcumen 1894, Cipuscuren 1924, 1956, Aispocure 1926, Lupuscudi 1940, Gipuzcuren 1952")	
Cepuzcumen ²¹⁰⁹	1894	U.A. Finc.Rúst.	50	"monte"	"Isardio, Biascoa" baserrikoa. "Aldapa, Landazar, Aurrecosolo, Sundico, Cepuzcumen –E. Camino-". Ez da guztiz ondo irakurtzen, baina hori ematen du.
Cipuscuren	1924	U.A.Cat.1900	6.8	"monte"	"Cipuscuren" jarri arren, ez da oso fidagarria, bertan beste errakuntza batzuk daudelako. "Isardio, Aurrecosolo, Landazar, Salsundio y Rotalde, Cipuscuren, ... Irimino, Goicolupeceta...". 1894koaren jabe bera dirudi.
Cipuscuren	1956	U.A.Amil.	3.9	"monte"	"Cipuscuren –E. Camino Carretil-...". Izardui aldean.
ZOLLOBIDE		(Goienuri)*		Kat. 890. zk., *61-62a. "La Fragua" ere deitu izan diote. Laudiotik igonda hiru bat bide daude Zollorantz, hau lehena eta ezagunena delarik.	
Zollebide ²¹¹⁰	1994	Lekandazar	Ahoz.	"termino"	"Castillo y Zollebide zona Llodio, en la divisoria..". Hirutan."en la bajada Kamaraka"
Zollobide	1994	Beasko	Ahoz.	"senda"	"Mi padre "Sollobide, los antiguos todos con -s-". Altamirakoak ere bai.
Sollobíde	2003	Beasko	Ahoz.	"senda"	"Torrontegita, encima de Askéta le llamabamos, pero eso será temporal, los Corrales donde ordeñaban las ovejas...arriba de todo Sollobíde...Sollobide, si vienes hacia acá, primero que se encuentra es Kamaráka". Aspuru: "Esta Kamaraka, más adelante Sollobíde". Isusi: "Más adelante, ya cuando ves Zollo es Sollobíde"
Sollobíde	2014	Dubiris baserria	Ahoz.	"senda"	"le llamaban la Fragua, pero aquello es Soll(o/u)bíde". Emanten du "Sollubíde" eta Solubiarte" ahoskatzen duela.
Fragua, la	2014	Aspuru	Ahoz.	"senda"	"Le llamaban la Fragua Porque hicieron una fragua allí cuando la guerra"
ZORNOTZA		Kanp.Top.)			
Amorobieta ²¹¹¹	1724	U.A.050202.6	4	"anteiglesi"	"Amorobieta". 27an ere bai. 1786an ere bai, eta

²¹⁰⁹ Zalantzazkoa. Toponimo hau argitzea ez da batere erreza, alde batetik tinkotasunik ez duelako, gutxi konstatatua baitago eta beste aldetik bi modu desberdinetan.

Antzekorik ez dugu aurkitu ez Mitxelenarengan, ez Gereñurengan ez eta Barrenengoarengan.

Azkue: "zepo (B), cepa ...", "zipu (BN-bes), zanja...".

Ez naiz ondo gogoratzen, baina Sudupen Eskuren deitzen den toki bat dago.

Gipuzkuren / Zipuzkuren ematen du formarik gardenenak edo izan daitezkeela. Okondon dugu antzeko zalantza duen mendi baten izena: Giputxeta / Kiputxeta. Hemen ozena eta gorraren arteko alternantzia dugu, baina hasierakoan ez dago hain argi.

²¹¹⁰ Zollo (toponimo) + bide 'camino' : 'camino de Zollo'.

Ikusten denez, lehen konstatazioan hain ugari den disimilazioa ikusten dugu.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Zornoza	1782	U.A06010226.13	1	a" "anteiglesia a"	"Amoreuieta", baita "Ant.Yg.a de Amorobietta Merindad de Sornoza" ere. "Sornoza" ere bai. 1795ean "Anteiglesia de Zornoza"
ZUATZU		(Goienuri)*			Kat. 203. zk., *86-05b (Gaur egungo SUGESU baserria –oso berriztatuta dago, beraz gehiago dirudi etxe bat baserria baino-) "Gamboa-Zuhazu>Zuazu-Gamboa". "Barrundia-Zuhazu>Zuazo-San Millan" (Landazuri). "Didaco Iohannec de Zuacho, Oveco Zuria..Orbita de Hareizelheta.. Garsea de Avegoque.." "Çuaçu". 1251n "Irans.Lacarra.. Çuaçu" "Heguilaz...Çuaçu.." "Bastian de Suasu". Izenburua.Mamian gaizki irakurtzen da. "domingo de cuaçu...quadrilla de Jogenuri..". Bertan "Garate, baina Jauregui..(grafiak)" "la cassa de Çuaco" 1745ean "casa de Zuazo". Olariaga eta Garate artean. 9an Luxamendi eta Garate artean. 3b-an "casas de Zugazu"? 1855ean (L.Baut.) "Zuguezu, Suguezu" Bukaera o- z. 208b-an ere bai, gainetik zuzendua
Zuhazu** ²¹¹²	1025	"SMCo.Ubieto"	176	"localidad"	
Zuacho**	1106	"SMCo.Ledesm"	209	"apellido"	
Çuaçu**	1257	"A.Calahorra"	1	"localidad"	
Çuaçu**	1260	"Calahorr.Erg."	423	"localidad"	
Suasu*	1555	"Lib.Baut."	16	"apellido"	
Cuaçu*	1614	U.A.0107.1	7b	"apellido"	
Çuaco	1622	U.A.0107.1	96	"casa/s"	
Zuazo	1727	U.A.0506.4	229b	"heredad"	
Zugazu	1772	U.A.030501.11	6b	"termino"	
Zuguesu	1772	"Conc."	5	"casa/s"	
Zuazo	1775	"Lib.Hip."	118b	"ca."	

²¹¹¹ Hemen ikusten denez, Zornotza, bertako lagun batzuek Zorrontza ahoskatzen dutela, eta Amorebieta ez da gauza bera. Ematen du Amorebieta toki zehatz bat dela, Zornotza zabalagoa izanik: "Ant.Yg.a de Amorobietta Merindad de Sornoza". Dena dela, bereizgarria egin zait Amoro- atala, zeren Amoro-to herrian dagoen berbera baita. Disimilazioa geroagokoa da.

²¹¹² Zuhaitz 'árbol' + tzu (Bot. multz.atz.): 'arbolar'

Leku-izen honek abarastasun handia eskaintzen digu, bai konstatazio aldetik, baita dituen aldaki eta izan dituen aldakuntzengatik ere. Ikus dezagun.

Mitxelena: " zu(h)aitz, zugaitz, zugatz ' árbol (bravío)': Zuaza, Zuaznabar,...Zuazola, Zuazqueta, Zuazti,...Zugaseta, Zugasti, Zugaza,...Según Azkue, de *zur-aritz (zuaritz está atestado y el vizc. ant. aretx significa 'árbol'). En cuanto a Zuazo, Zuazu (top. Zuhazu, Al, en 1025; Bertrandum de Zuazu, Nav., 1197), se ha querido relacionar la población alavesa de este nombre con Suoestásion que Ptolomeo sitúa entre los várdulos...Parece sin embargo, muy difícil que no proceda de zu(h)aitz, con una formación muy clara."

Mitxelenak azken lerroan aipatzen duena argi baino argiago dago, zeren -tzu eta -tza botanikan multzo atzizkiak baitira. Kasu batzuetan toponimo bera bukaera biak ditu aldizka (Ikus Zumeltza), baina beste batzuetan bereizirik agertzen dira. Kuriosoki esan genezake -tza eta -dui atzizkien arteko erlazioa biziagoa dela, oharretan ikusten denez. Dena dela, -zu > -zo eta -za atzizkiek antzeko balioa izan lezakete, zeren geografian zehar nahiko hurbil agertzen baitira. Hurbileko adibide bat aipatzearren, Laudion hau daukagu (Zuhatzu) eta baita (Zuhatzu) ere, gure herriarekin mugatzen duen herria baita.

Gereñu: "Zuaza, lugar en el concejo de Arceniega. (Alto..), en Landa. Mojonera de Domaiquia"

"Zuazo, en distintos ayuntamientos..."

"Zuazua, 1709, casa solar en Azcoaga"

Azkue: "Zuaitz (G-and, ..), zuhaitz (BN, L., S), árbol= De zur gaitz, madero grande.."

Hasierako zitzukaria nahiko arrunta denez, c, z, s grafemen bitartez agertzen zaigu, eta bukaerakoa, berriz, c, ç, z, s, ch,..bitartez. Esan beharra dago azken hau afrikaria dela, edo behintzat izan zela, hasierakoa, aldiz, frikaria.

Egun agertzen den g-, hots, belare frikari ozena, behin baino gehiagotan aipatu dugunez, aspaldiko aspirazio bati erantzuten dio. Orozkon biger (bihar), Lekeition berregun (berrehun). Konstatazioetan ikusten denez, XVI. eta XVII.mendeetan grafian behintzat aspirazio hori ez du erreflexurik, XVIII.an, aldiz, Zuasu/Zugazu eta horrelakorik tartekatzen dira.

Pentsatu beharko dugu a >e itxidura prozesua, aurreko u batean eraginez gertatu dela, hau da, Zugazu 1772 > Zuguesu 1772. Zalantzarik eskaintzen ez duena da ondoren gertatzen den asimilazioak, hots, Suguezu > Suguzu 1877, baina indukzio fenomeno hau ez da nagusitzen, eta egun Suguesu esaten zaio. Orozkon, aldiz, Zugutzu esaten zaio, baita Galdakaon ere. Azken toki honetan jatetxe batek izen hori darama, ondoan dagoen tren geltokian Zuhatzu, eta Zuazo agertzen direla.

Orozkoakoagatik uste nuen zubi hitzari lotu zitezela, agian Zubutzu entzungo nuen edo, baina bertan ez dago zubirik. Laudioakoari lekuko batek Subesu esaten dio, dakigunez, g/b kontsonanteen arteko trukaketak maiz gertatzen baitira.

Harrigarriena edo egin zait Zugezun bertan jaiotako bati [s'ugues'u] entzutzea, hau da, gaztelaniaz idatzitakoaren eragina.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Zuaso	1785	"Lib.Hip."	207	"puesto"	o-z. Gaurko "Zugesu". Andetxaga aldean. 207an "puesto de Zuaso jurisdicción de dcho. valle (Llodio)". 358an ere bai.
Zuasu	1785	"Lib.Hip."	220	"puesto."	u- z bukaera. 208b-koa berbera da, aipatzen baitira jabego berdinak
Suguesu	1797	"Lib.Hip."	304b	"ca."	344an "Suguezu"
Suguzu	1798	"Lib.Hip."	315c	"ca. y cia."	"Q de Gog.". <i>u u u.</i>
Suguezu	1805	U.A06010248.20	5	"zona"	1839an "Zuguezu", "Zuguesu", "Suguezu" grafia aldetik batasun eza.
Sugasu	1809	"Diezm."	3	"casa/s"	"La de Sugasu". 1813an ere bai.
Suguzu	1877	"Becer."	321	"cio."	1914an (Vera) . Gereñuk ere bai. 1900-1930eko "Nomenclator"-en ere bai.
Suguesu	1894	U.A.Finc.Urb.	76	"ca. y cio."	
Zuguezu	1894	U.A. Finc.Rúst.	77	"her.mon."	
Suguesu	1894	U.A. Finc.Rúst.	112	"heredad"	
Sugueso	1902	U.A.Est.Mun.	397	"finca"	Bukaerako <i>u>o</i> , baina 111n "Suguesu"
Suguesu	1902	U.A.Cat.1900	1.17	"ca. cio."	ó
Zuguezu	1904	U.A.Cat.1900	2.15	"campa"	3.18an "Yruguezo"jartzen du, baina errakuntza dateke, zeren kokapena eta mugen jabe bategatik bera da
Suhueso	1926	U.A."Est.Cat."	22.24	"prado"	12.8an "Duq/guesu", baina errakuntzadirudi
Suguesu	1940	U.A."Est.Cat."	13.14	"heredad"	
Zuguezu	1952	U.A.Finc.Rust.	7.6	"monte "	Idazmakinaz.12.4an "Suguesu", baina /s ia berdinak daude. 22.30ean idazmakinaz.
Zuguezu	1956	U.A.Amil.	7.2	"heredad"	Hirutan. 12.24an "Suguesu".
Suguesu	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	4.1	"pago"	15A.
Sugesu	1986	"Map.Top."	1	"cio."	J.P.Ulibarri "garata ta sugesu ta larrinaga.."
Subesu	1994	Luxa	Ahoz	"cio"	"Subesu, con B toda la vida desde txikito..siempre con B". Beaskokoak, Isusi, ere bai.
Sugesu	1994	Luxa	Ahoz	"cio"	Errenak hurbilekoa dena "Sugesu". Baserriko (Sugesu) jabeek ere bai. Orozkon "Sugutzu" ere badago, basoan dagoela, beraz, zubirik ez, "Zuazo"-rekin erlazionatzen dutela bertakoek. Galdakaon
					"Zugutzu" jartzen dute euskeraz taberna batean – bertako izen euskalduna dirudi-, "Zuazo" erdaraz jartzen duten tokian, eta Zuhatzu normalizaturik.
Sugüesu	2003	Andetxaga	Ahoz	"cio"	"Sugesu, Sugésu...está en vasco, en vez que nosotros decíamos Sugüesu, estos ya le ponen la g y la u... Sugésu o Sugüesu. Sugüesu era"
Sugésu	2003	Andetxaga	Ahoz	"cio"	Laudioar gehienek horrela esaten diote, g-ari euskal grafia jarrita duela. Orain batzuek erdaraz idatzitakoaren eraginez, "Sugüesu" ahoskatzen ari dira.
Subésu	2003	Luxa	Ahoz	"cio"	Ustu dut Etxebarrikoak ere horrela ahoskatzenduela.
Subésu	2014	Luxa	Ahoz	"cio"	"... mira ves aquella casa, Subésu "
Subésu	2014	Zugezu	Ahoz	"cio"	
ZUBERO		(Goienuri)			
Subéro	2014	Zugezu	Ahoz	"pieza"	Kat. 267. zk. Okondo, Laudioko mugan Zubero. Zugazi ere entzun dute.
ZUBIAGA					
Zubiaga ^{*2113}	1549	"Lib.Baut."	130	"apellido"	Kop."M. Jimenez de Zubiaga"
ZUBIALDE		(Goienuri)			
Zubialde ^{*2114}	1894	U.A.Finc.Urb.	10	"ca. y cio"	
ZUBIATE-ERREKAKOA		(Olarte)*			*86-14c
Zubiate ^{*2115}	Recacoa	1775	"Lib.Hip."	114b	"ca."
					"...su casa de Zubiate recacoa con su aldapa y

²¹¹³ *Zubi* 'puente' + *aga* 'lugar de' : 'lugar del puente, donde el puente'

²¹¹⁴ *Zubi* 'puente' +alde 'lado, costado...': 'junto al puente'.

²¹¹⁵ *Zubi* 'puente' + *ate* 'puerto de montaña, puerta, entrada, acceso': 'puerta del puente, acceso..., entrada...'. Azken bi azepzioak gaineratu ditugu zentzu aldetik horrela eskatzen baita. Gainera, aspaldian behintzat zubi batzuk pasatzeko ordaindu behar zen.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ZUBIAUR		(Goienuri)			demás pertenecidos...". Alboan "La casa de recacoa"bezala aipatuta.
Puente,frente de el ²¹¹⁶	1771	"Lib.Hip."	21	"termino"	86-14a (Datu hauetan –Zubiaur toponimoari buruzkoak- oinarriturik argi geratzen da bi Zubiaur, gutxienez, hurbil egon zitezkeela. Alde batetik Odeibarkoa: ezagunagoa, zabalagoa –eremuz- ere eta egundaino iraunduen, eta beste aldetik Plaza ondokoa. Hemengo hainbat aipamenek argi uzten dute esandakoa, eta Odeibarko Zubiaurri buruz 1775ko "c.y c. Zubiaur de la Plaza de Arriba" aipamena, nire ustez, adierazi dezake beste Zubiaur bat zegoela beheago)
Zubiaur(GO)	1771	"Lib.Hip."	23b	"ca."	"frente de el puente de este Valle". 68b-an "en frente del Puente que se dize Zubiaur" (Ziurtatu behar, baina agian aipamen hau Odeibarko Zubiaurri dagokio) . 168an "cassas y caserías llamadas la una de bengoechea y la otra Frente del puente de este Valle..."
Puente, frente	1789	U.A06010223.14	137	"casa/s"	"plaza de este valle y cerca del puente. 45ean "frente al puente"135b-an "c. y c. llamada de Anttoñano o Zubiaur" (Ziurtatu behar, baina agian aipamen hau Odeibarko Zubiaurri dagokio)
Puente	2005	Juan C. Navarro	Ahoz	"puente"	"en frente del Puente de la Plaza". 133b-an "al frente del Puente de este Valle". 1809an (Diezm.) "frente al puente" sarritan.
ZUBIAUR		(Larra)			"...el puente (muy antiguo, entorno a 1700) de la plaza estaba situado donde el que actualmente va al Biarritz (junto a Zubiko), en 1890 se desmocha, se allana. En alguna publicación de la época es conocido como el "puente de Llodio" "
Cubiaur de Latiarro*	1594	"Lib.Baut."	93b	"apellido"	86-14a~ Zenbaitetan ematen du Zubiaur bat Larra aldean dagoela.
Zubiaur	1848	"Lib.Baut."	3	"cio."	"m. de cubiaur de Latiarro"
ZUBIAUR		(Larrazabal/ Goienuri-Odoibar)*			1850ean ere bai.
Çubiaur	1536	"Lib.Baut."	1b	"termino"	*86-14a
Cubiaur, Placa	1572	"Lib.Baut."	63	"termino"	"p. abad de çubyaure". Kop. "Pedro Abad de Zubiaur". 1568an (U.A.) ere bai. 1600an eta 1623an "torre de çubiaur"
Zubiaur	1575	U.A.070105.2	19	"lugar"	"C. de la placa cubiaur". 1580an "elvira de la placa cubiaur". 1663an, 07010502.1ean " de la puente que llaman zubiaur "
Zubiaur (Odeibar)	1775	"Lib.Hip."	118b	"ca."	"en el lugar de Zubiaur de Llodio a..." 1663an, 7b-an " torre y casa de Zubiaur en los terminos de Odeibar ". 1843an (L.Baut.).
Zubiaur	1894	"U.A.Finc.Urb..	46	"ca.y cio"	" casa de Zubiaur .. arriba del regato de Odeivar". 344an "c.y c. Zubiaur de la Plaza de Arriba"
Zubiaur	1894	"U.A.Finc.Rúst.	49	"heredad"	"...Cucullu, Zubiaur –E. Carretera-, Aranzar, Larra..."
Zuviaur	1894	"U.A.Finc.Rúst.	146	"huerta"	"Zuviaur, Iñarrondo, Subirlanda, Balencharraqueta". Jabea Nervioi kaleko 16an bizi zen.
Zubiaur	1952	U.A.Finc.Rust.	9.6	"heredad"	Odeibar ondoren aipaturik. 9.11. "N. arroyo

Errekakoa toponimoa badago aztertuturik.

²¹¹⁶ *Zubi* 'puente' + *aur* 'delante, frente de el..': 'frente de el puente, delante del puente', bertan azaltzen zaigunez.

Ikusten denez, Zubiaur bat baino gehiago ditugu herrian. Barrenengoak hainbat Zubiaur aipatzen du Aiaran, baina ez Zubiaurre. Gereñuk, aldiz, forma biak aipatzen ditu.

Zubi honek Lizarraldean behintzat Zufi eman du, Altube aldean aurrekoaren ondoren Zuia.

"Zer diño" aldizkarian Antonio Atxak "Zubiorreti, Zubiorren",beraz, au > o.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					Larrazabal". 22.11n "...Zubiaur, Odeivar".
Zubiaur Zubiáur	1986 2003	Toponimia Mapa Goikoplaza	D-6 Ahoz	"kalea" "zona"	Zubiaurreko estrata zen Ospitaletik Plazaraino heltzen zena, eta zubia –adreibatuz egindakoa eta gero botazutena- dagoen lekutik beste estrata bat zegoen. Lamuzako lekukoak azaltzen du Zubiaur jauregia, gero hotela izan zena, markesaren estatua aurrean zegoela.
Zubiáur	2005	Juan C. Navarro	Ahoz	"zona"	"...la estrada de Zubiáur bajaba al puente (al llamado Puente Rojo o de Ladrillo hecho a principios del s. XX, antes eran unos pasos de madera), a la otra parte del puente estaba una casa, al lado de la de Salzedo, donde hoy está la Plaza del Gudari...la casa de Zubiáur estaba donde está Electrodomésticos Izaskun –Nervión, 26- "
ZUBIAUR Cubiaur Gardea*	1547	(Olarte)* "Lib.Baut."	51b	"apellido"	Kat. 97. zk, *86-22a "M. de Cubiaur de Gardea". Kop.ere bai. 1696an (U.A.)"Juan de zuuiaur de Gardea . 1737an "M. de Mendibil de Zubiaur de Gardea"
Zuuiaur	1695	U.A.06010211.7	1b	"termino"	"do llaman zuuiaur en el Barrio de Gardea". J.P.Ulibarrik Okondon "subiaur"
Cubiaur Gardea	1743	U.A.06010211.7	1	"termino"	"en la ybarra de cubiaur de gardea". 1b-an ere bai. 1788an (U.A.) "Zuviaur de Gardea". 1811n "Zubiaur de Gardea"
Zubiaur (O) Zubiaur de Gardea	1771 1773	"Lib.Hip." "Lib.Hip."	45 78b	"barrio" "barrio"	99b-an ere bai. 117an "Micolasena o de Zubiaur de Gardea". 142an "v. de Gardea i Zubiaur". 158b-an "Zuviaur de Gardea"
Zubiaur	1851	"Lib.Baut."	24	"cio."	1926an (U.A.-UM).1979an eta 1986an (Mapa toponimikoa). D-2.
Zubiaur (O) Zubiaur (O)	1894 1894	U.A.Finc.Urb. U.A. Finc.Rúst.	1 1b	"ca. y cio." "monte"	"...Eperlanda, Iturrichu, Olavarrieta, Zubiaur – N. Camino...- ". 205m-an ere bai: "...Launchu, Zubiaur", "E.Via férrea".
Zubiaur (O)	1902	U.A.Cat.1900	1.14	"ca. ó cio."	
Puente	1924	U.A.Cat.1900	6.19	"heredad"	Top.hau oraingoan agertzen da lehenengoz. "S. ferrocarril. O. terreno del ferrocarril". Gero aipatzen da Imitola (Larrazabal).
Puente (O)	1926	U.A."Est.Cat."	9.25	"casa"	"C/.Puente 15 "beste jabegoak "Tapia" eta "Curselanda", beraz, Gardeako Zubiaur izan beharko da. "O. Rio y puente". Azken datuagatik eta beste bategatik, ematen du "Goikoetxea" baserria izatea, hau da , Zubiaurretik hurbil.
Zubiaur	1940	U.A."Est.Cat."	13.26	"monte "	23.9an "Tas Zubiaur", "O. F.C. Norte"
Zubiaur(O)	1952	U.A.Finc.Rust.	12.5	"cereales"	"Zubiaur, Ibarra..."
Zubiaur(O)	1956	U.A.Amil.	12.32	"heredad"	"O. camino a Ibarra"
Zubiaur(O)	1994	Launtxu	Ahoz.	"cio."	
Zubiáur	2003	Launtxu	Ahoz.	"cio."	"está esto Kaudalena, luego está...como se llama... Zubiáur". Presako, Solozar: "¿Ahí hay unas que hacen como tres juntas? Zubiáur¿Las tres son Zubiaur? Si, las tres son Zubiaur". Ameztuiko: "eso llamabamos el Barrio de Zubiáur".
Zubiáur de Gárdea	2014	Presako-F. Bengoa	Ahoz	"cio."	
ZUBIAUR, Tras Zubiaur, Tras	1894	(Olarte) U.A. Finc.Rúst.	192c	"heredad"	86-22a "Tras Zubiaur", "O.Via ferrea"
ZUBIAURRE		((Larrazabal/ Goienuri- Odoibar)*			86-14a
Zubiaurre ²¹¹⁷	1926	U.A."Est.Cat."	20.16	"antuzano"	"O. Cara este Caudal. E.Carretera" Bukaeran artikulua. Beste datuengatik argi geratzen da, esaterako, "N. Mayorazgo de Zubiaur" Odeibarko Zubiaur dela. Gainera "termino Zubiaurre" aipatzen du, baina "Mayorazgo de Zubiaur", hau

²¹¹⁷ Ikus Zubiaur.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
					da, forma artikuluduna eta artikulugabea.
ZUBIKOA		(Larra)*			*86-14a (Hots, bi egon daitezke: a) Gaurkoa b) 1894an eta 1956an aipatzeen zena)
Çubico** ²¹¹⁸	1250	"Mitxel.T.Arc."	34	"apellido"	"Dota Çubico", "Nombres de pecheros de la Orden de San Juan en Navarra, en s.XIII." Urtea?
Çubico**	1251	"Ilanz.Lacarra"	251	"apellido"	"Maria çubico y Peydro de la puent su marido..."
Subicoa	1774	"Lib.Hip."	85b	"ca."	Artikuluz. Etxe hau , bertan "Zubiaur que se halla en frente del Puente" bezala aipatuta."Q. de Larrea"147an.
Zubicoa	1775	"Lib.Hip."	105b	"ca."	"Casa de en frente de la plaza", bertan "Zubicoa ..Plaza..frente del puente"
Subico	1784	"Lib.Hip."	198	"ca."	Bertantxe artikulua ere bai. 327b-an "en la proximidad del Puente que existe en la poblac., ..Larra"
Zubico	1785	U.A.06010228.5	13	"casa/s"	1841ean (L.Baut.) "Zubico,Subico". 1965ean (Otsoa) ere bai.
Zubico	1790	"Lib.Hip."	249	"ca."	Artikurik gabeko forma. 301an, 306an "... que radica, .. y su Quadrilla de Larra"
Zurico	1877	"Rgtro.Prop."	27.1b	"finca"	"Linde Oriente: f.c.". ere bai.Birritan, b/r nahasketa, baina bitan "Zubico"
Del puente	1894	U.A.Finc.Urb.	30	"ca. y cio."	"N.Rio Nervion. S.Via ferrea". Beste muga baten jabeak "Zubico"etxearen jabea da, beraz, itzulpena da hau.
Zubicoa	1894	U.A.Finc.Urb.	130	"ca. y cio."	Lehenengo jartzen du "Nervion 16", baina gero dio "Esta casa titulada .."
Suvico	1894	U.A.Finc.Urb.	147	"ca. y cio."	Kasu honetan ez darama artik.
Zubico	1894	U.A.Finc.Urb.	229	"ca. y cio."	
Subico	1894	U.A. Finc.Rúst.	162	"heredad"	"O. Via Ferea"
Zubico	1894	U.A. Finc.Rúst.	162	casa	242an "N.Rio Nervion. S.Via férrea" "heredad"
Zubico	1902	U.A.Cat.1900	1.2	"ca. ó cio."	
Subico	1940	U.A."Est.Cat."	12.7	"huerta"	"N. Rio Nervion. S. f.c. Norte"
Zubico	1940	U.A."Est.Cat."	24.34	"jardin"	Idazmakina. 27.44an idazmakina.
Zubico	1952	U.A.Finc.Rust.	16.10	"jardin"	
Zubicoa	1956	U.A.Amil.	9.28	"terreno"	"N. C./Alava. S. Pio XII"
Zubiko	1986	"Map.Top."	1	"cio."	D-6."Zubiko Curajo" ere bai.
Zubiko	1994	Asudio	Ahoz.	"termino"	
Zubiko	2003	Lamuza	Ahoz.	"termino"	Izagirrekoak eta Goikoplazakoak ere aipatzen dute etxe hau. Gaur egun, ezagunago eta entzunago bihurtu da, Gastronomía Museoa baita.
Zubiko	2014	Urrutxi	Ahoz.	"chalet"	
ZUBIKOERREKA		(Goienuri)			Kat. 417. zk.ko beheko aldea
Subikórreka	2014	Dubiris-Andi.	Ahoz	"ladera"	
ZUBIMOZU		(Larra)*			86-14a
Sumusu ²¹¹⁹	1777	"Lib.Hip."	140	"meson"	"v. Areta". 321ean "c. de ..."
Zubimozu	1786	U.A.06010225.1	3	"casa/s"	"en el varrio de areta..frente a casa de Zeladoste". 180an "Zubimosu". 14an eta 49an "Sumusu" . b>

²¹¹⁸ Zubi 'puente' + ko (tok.gen.) + a (art.) : ' la del puente'. Hau azalpen egokiena bada, honetaz beste modu batzuek ere agertzen zaigu 'en las proximidades del puente, frente al puente..'

Oro har, -koa- k askotan bezala, 'la (casa) del puente' erreferentzia egiten du.

²¹¹⁹ Zubi 'puente' + mozu 'cara, entrada'

Mosu-k 'beso' adierazteaz gain, ezpainaren parekoa da. Orozkon konkretuki mosu-gitarra 'armónica' da.

Azkue: "Mosu: 1(B-b-g-mu), cara, rostro...2° (B-b-g-mu), labio..4° (Bc), ósculo, beso en la cara..", "Mosu-gitarra (B-a-g-l-m-o), trompa inglesa, pequeño instrumento de hierro provisto de una lengüeta..."

Orozkon lehenengo 1. kasurako *arpegi* erabiltzen da, 2. *ezpan*. Dena dela, mozu hemen kontutan izanik, askotan gorputz atalak erreferentzia gisa erabiltzen direla orografia zehazteko, 1. azeptzioa ongo legoke, zeren *motz* 'corto' -ri lotzea zailago litzateke.

Deigarria da bokal arteko b kontsonantearen galera, baita berarekin doan bokala. Honetarako bi aukera ikusten ditugu, alde batetik indukzioaz Zubumozu eta b-aren galeraz galdu, edo bestetik ui > u.

Gereñu: "Zufimozu, 1760, término de Alda". Cuad. Top. Kanpezu: "Sufimuso" 33 orr.

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Sumusu	1802	U.A.06010255.6	49	"casa/s"	.1864an Ind.Finc-en ere bai. 1799an ere bai. 1813an (Diezm) "La de Sumuzu de Mezcorta". 1819an eta 1855ean (L.Baut.).
Zumuzu	1809	"Diezm."	3	"casa/s"	"Zumuzu de Mezcorta". 1802an "pajar o pequ.de Zubimozu". 20"Chiquita de Areta" 49 "avitac.pequ.tit.Sumuzu"
Zubimozu	1894	U.A.Finc.Urb.	122	"ca. y cio."	"Zubimozu nº 48"
Subimozu	1894	U.A. Finc.Rúst.	139o	"heredad"	
Zubimozu	1911	U.A.Cat.1900	3.14	"ca. cio."	ó Gaizki irakurtzen da "Zubionozu", baina gero jarraian. 3.23"Subimosu"
ZUBIMOZU MENOR		(Larra)			86-14a (Etxearen izen hau ezagutzen ez bauen ere, garai hartan bizi izan zenagatik Eugeni Goitiak azaldu dit non zegoen etxea hau: "...en los Caminos Viejos...era una casita para el jardinero, está en pie...subiendo de donde Gumucio hacia los chalets (Aldaiko)pegada al caserio viejo, pintada en cal..."
Suvmoso menor	1926	U.A."Est.Cat."	12.5	"casa labranza"	"suvmoso menor 46... superficie 65. mt2"
ZUBIMOZU PAJAR		(Larra)			86-14a
Zubimozu pajar	1894	U.A.Finc.Urb.	122b	"ca. y cio."	
Zubimozu pajar	1911	U.A.Cat.1900	3.15	"finca urbana."	"Zubimozu pajar...superficie 100 mt2".
ZUBIMOZU-ONDOUTXIE		(Larra)			86-14a
Subimosoondouchie	1926	U.A."Est.Cat."	12.5	"casa labranza"	"subimoso ondouchie 40...superficie 95 mt2".
ZUBITXU		(Olarate)			86-14c (Antzaz Zubitxueta bera da)
Subichu ²¹²⁰	1785	"Lib.Hip."	212	"ca."	"casa de ... del varrio de Catuja"
ZUBITXUETA		(Olarate)			86-14c (Bisarrena bera da)
Subichueta ²¹²¹	1774	"Lib.Hip."	97b	"ca."	"Subichueta o Bicerrena sobre la presa de Catuja". 135b-an "Subichueta o Vizerrena", "Subichueta"alboan. 325ean ere bai.
Subichueta	1787	U.A06010223.13	10b	"heredad"	"Bizerrena o Subichueta". 13b-an "subichu etta o bizerrena". 16b-an "subichueta o vizerrena". 107an "zuvichueta o biserrena Gardean.
Zubichueta	1799	U.A.06010232.8	18b	"heredad"	
ZUGAZTE		(Goienuri)			86-06a~ (Ikus ZUGASTUI)
Sugaste ²¹²²	1894	U.A. Finc.Rúst.	94g	"heredad"	Oso argi idatzia. "...Dubiris, Sugaste – S- Camino-, Urrochico, Aspular, Hermuchasco, Susterre, Palanca..."
ZUGAZAGA		(Olarate)			86-29a
Zugazaga ²¹²³	1894	U.A. Finc.Rúst.	78	"monte"	Oso argi idatzia. "Calero, Bajo la era, Aldapa, Alisos, Zugazaga –N. Ejido...-". 1940an (3.12) dugu "Echevarri Arriba, Paleco, Debajo de la Era, Aldapa, D los Alisos, Legusagala-Esquine", beraz ematen du Zugazaga garden hau eta Legusagala

²¹²⁰ Zubi 'puente' + txu (dim.): 'puente pequeño, puentecillo'

²¹²¹ Zubi 'puente' + txu (dim.) + eta (atz.pl.?): 'en donde el puente pequeño, puentecillo'.

Hemen berriro zalantzan jartzen dut *eta* atzizkiaren pluraltasuna, zeren zubi bat baino ez dago bertan azaltzen denez.

²¹²² Zalantzazkoa. Zugatz 'árbol' + *ti (multz. atz.): 'arbolar, arboleda'. Ikus Zuatzu.

Zalantzan geratzen zait ia *gazte* 'jóven' izan dezakegun, hau da, neurri batean zaharraren kontrakoa.

Gereñu: "Sugartegui, Sugartegua...Sugastegua".

Hipotesi mailan gure Zugazte har, Zugazti-tik etor daiteke.

²¹²³ Zugatz 'árbol' + aga (top. atz.): 'en el lugar del árbol, donde el árbol'. Ikus Zuatzu

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Zugazága	2005	Torretxu	Ahoz	"lugar"	bera dela. "...me suena como nombre de sitio, sí me suena, pero no sabría localizarlo..."
ZUGAZTUI		(Goienuri)*			86-06a (Hau ZUGASTE moduan agertzen zena da)
Zugastuy ²¹²⁴	1940	U.A."Est.Cat."	3.9	"prado"	Oso argi idatzirik. "Duviris, Larrinburu, Videcurce, Bajo las casas, Viña, Zugastu, Urrutico-Esquiñe, Aspular, Hermuerreca, Susterre, Palanca..."
ZUIA		(Kanp.Top.)			
Zufia ²¹²⁵	1089	SMCo.Ledesm"	129	"localidad"	"Lassarte...Victoriano..Ulzaharriza..Ohor..Zufia.." Garcia Ollez de Podaca.."
ZULOAGA		(Goienuri)*			*86-06d (Izatez Arrankudiaga da, baina eliza aldetik Audiokoa zen)
Culoaga ²¹²⁶	1550	"Lib.Baut."	9b	"termino"	"el de ..". 1562an ere.Sei bider eta beti "Culoaga". Kop. baten. 1571n "Zuluaga", "Juan de Zuloaga alias Jimenez" ere bai.
Çuluaga	1600	U.A.0508.30	7b	"casa/s"	
Zuloaga	1740	U.A.030501.1	13	"casa/s"	14an ere bai.1741ean askotan idatzia horrela. 1772an (Conc.). 1809an (Diezm.). 1821ean (L.Baut.) "jurisdiccion en lo temporal de Vizcaya y en lo espiritual de..."
Zuluaga	1743	U.A.030501.3	1	"casa/s"	Inprentaz sarritan. 1809an ere bai, eta "Zulaga" bitan. 1809an (Diezm.), 1820an (L.Baut.) "Venta de los Nogales de Zuloaga". 1986an (Mapa toponimikoa).
Zuluaga	1775	"Lib.Hip."	106	"ca."	210ean "Suluaga". 299an ere bai.
Zulaga	1809	U.A06010254.14	2	"barrio"	"varrio de Zulaga". 2an ere bai, baina 4an "Zuluaga". <i>ua>a</i> .
Zuluága	2003	Areta	Ahoz	"zona"	"...Zuluága, Zuluága (hirutan errepikatzen dute eta ez dago guztiz argi bigarren bokala u/o den)"
ZULUETA		(Goienuri)			61-62
Suluetta ²¹²⁷	1797	U.A.06010236.2	42	"castañal"	Isusi.
ZULUETA		(Goienuri)			61-62
ASKONAR					
Zulueta, Asconar	1798	U.A.06010236.4	21b	"monte "	Isusi. "monte titulado Asconar zulueta"
ZUMELEGI		(Olarte.Lz.)			
Cumelhegy ²¹²⁸	1567	U.A.0107.1a.	8	"mojon"	"moxon llamado cumel hegy"

²¹²⁴ Zugatz 'árbol' + tui (multz. atz.): 'arbolar, arbolea'. Ikus Zuatzu.

²¹²⁵ Egungo Zui, Zufia bezala agertze da 1098an. Nafarroa aldean, eta Arabako beste tokitan Zufi- dugu, Zubi-ren orde, baina inguru hauetan ez dago horrelakorik, nahiz eta toki horretako kontsonantearen galera ere gertatu egiten da, Zubimozu > Sumusu.

²¹²⁶ Zulo 'agujero' + aga (top.atz.): 'lugar del agujero, donde el agujero'

Mitxelenak diosku: "Los fenómenos de acomodación de vocales en hiato, tipo Zuluaga o Zulueta, son tardíos, posteriores por ej., a la pérdida de *n entre vocales: vasc. Arrua > *Arroa, ofc. Arrona en Guip., etc.". Honela ematen du, dena dela, 1600. urtean badugu indukzioaren konstatazioa.

²¹²⁷ Zulo 'agujero' + eta (atz. pl.?): 'en el agujero'. Azkonar Zulueta 'en el agujero del tasugo, tejon'

Askotan bezala, *-eta* atzizkiaren pluraltasuna zalantzan jartzen dut, zeren ez da aritzen zulo asko dauden toki batez, baizik eta azaldu dugunez, zulo zehatz batez, Azkonar zulueta 'en el agujero del tasugo, tejon', hain zuzen ere.

Ikus Zuloaga.

²¹²⁸ Zumel 'carrasca, coscoja, árbol parecido al laurel' + egi 'ladera' : 'ladera del carrascal'

Lehenengo adiera Azkuerengandik jaso dugu. Ikus dezagun zer diosku:

"Zume: 1º (c). mimbre...Hay varias especies a) ...Mimenar (B), mimbre mayor...b) Mimen (Bc), mimbre...c) Zumalakar...(AN, B, G, L)..sauce, salguero"

"Zumel 1º (B-a-gald-o-tx), carrasca, coscoja, árbol parecido al laurel.."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
ZUMELTZA		(Larrazabal)*			*86-13d
Zumelzu** ²¹²⁹	1025	"SMCo.Ubieto"	177	"localidad"	"Langrares-Zumelzu-Zumelzu Vitoria" (Landazuri).
Çumelçu**	1260	"Calahorr.Erg."	424	"localidad"	"Victoria y Urre...Çumelçu.."
Cumelcu*	1536	"Lib.Casados."	131	"apellido"	"s. de cumelcu, m de zumelcu". 90/89an "J de cumelco". Honetan <i>u>o</i> .
Çumelça	1561	"Lib.Baut."	25b	"termino"	"myn de cubiaur el de çumelça y su muger de çumelça". 1558an "Cumelca" deit. gisa.
Sumelça	1623	U.A.07010502.1	22	"c. y c."	1663an "Sumelza". 1726an "Sumelza". 1848an (L.Baut.) "Sumelza"
Zumelzu	1743	U.A.06010212.5	1	"c. y c."	2b-an ere bai. Bietan <i>u</i> bukaeran, geroago dok. berean "Sumelza, Zumelza.."
Zumelza	1747	U.A.070101.1	12	"c. y c."	1792an ere bai. 1811n "La casa nueva de Zumelza". 1822an (L.Baut.) .1877an (Becer.) 1914an (Vera). 1979an (Mapa toponimikoa).
Sumelza	1771	"Lib.Hip."	17b	"barrio"	193an laburtua, "Sumelsa"ere bai. 337an "Sumelsa"
Zumelza	1772	"Lib.Hip."	49b	"heredad"	108b-an"... sitta detras de la ferreria de Gardea"
Zumelzu	1772	"Lib.Hip."	49b	"heredad"	Bukaeran <i>u</i> .Zumelza aipatu ondoren, errepikapenan "junto a la heredad de..". 294an deit.gisa. 296an "c. y c."
Zumeltzu*	1831	J.P.Ulibarri	4a	"apellido"	"Zumeltzu" deitura.. "zeure..Emazte.. diñozu..entzuten". 5a-an"Pedro Nobia Zaltzedo". Ahoskera aldetik hartua
Zumelzu	1877	"Rgtro.Prop."	27.1b	"finca"	Baina "Zumelza Alde" ere bai.
Zumelz	1894	U.A.Finc.Urb.	78	"ca. y cio."	Azken bokala falta zaio.
Sumelsa	1894	U.A. Finc.Rúst.	46	"monte"	
Zumelza	1894	U.A. Finc.Rúst.	46b	"monte"	158an "her."
Sumelza	1894	U.A. Finc.Rúst.	195	"monte"	
Zumelza	1902	U.A.Cat.1900	1.8	"ca. cio."	ó 4.23an ere bai.
Zumelzu	1904	U.A.Cat.1900	2.14	"castañal "	<i>u</i> bukaeraz.
Zumelza	1926	U.A."Est.Cat."	17.1	"heredad"	
Zumelzu	1926	U.A."Est.Cat."	20.17	"monte "	<i>u</i> - z bukatzen delarik.
Zumelza	1952	U.A.Finc.Rust.	3.2	"monte "	16.12an eta 17.1ean ere bai. 22.30ean idazmakina.
Zumeltza	1952	U.A.Finc.Rust.	16.13	"monte "	Euskal grafia.
Zumelzu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.28	"monte "	"Gardia Zumelzu". 22.29an ere bai. Bietan gordetzen da <i>u</i> bukaeran
Zumeltza	1956	U.A.Amil.	16.24	"heredad"	Euskal grafia. 16.27an "Zumelza"
Zumelza	1956	U.A.Amil.	16.27	"monte "	
Zumelsa	1983	"D.F.A.Céd.Pr."	6.3	"pago"	"Zumelsa"
Zumeltza	1986	"Map.Top."	1	"cio."	C-3.
Sumelsa	1994	Olariaga	Ahoz.	"termino"	Odiagakoek eta Bekoetxeok ere bai.
Sumélsa	2003	Zumeltza	Ahoz.	"barrio"	Beasko: "eso más le llamaban los de Sumélsa"
ZUMELTZA-ALDEA		(Larrazabal)			*86-13d
Zumelzualde ²¹³⁰	1877	"Rgtro.Prop."	27.1b	"finca"	Bitan."Zumelzu Alde", "Linde Oriente: regato del

Mitxelenak gaineratzen du: " 'aladierna' en zonas guipuzcoanas y vizcaínas (Aranzadi..) "

Dena dela, botanikan dirudi mugak ez direla hain zorrotzak. Adibidez, bizkaiera zaharrean aretx 'árbol', egun, aldiz, 'roble'. Kasu honetan zume/zumel ez dut uste l batean bitartez bereiz zitekeen zuhaitz desberdinak, horri gaineratzen badugu Garrastatxu, Garrastadui ditugula lehenengo azepzioarako, nahiz eta beste kasu batzuetan bezala denboran zehar hitzen esanahia zabaltzearen konstatazioa izan. Dena den, Azkuek biltzen duen zentzua emango diogu.

²¹²⁹ Zumel 'carrasca, coscoja, árbol parecido al laurel' + tza (Bot.multz.atz.): 'Carrascal, coscojal..'. Ikus Zumelegi.

Lehen aipatu dugunez, botanika munduko bi multzo atzizki agertzen zaizkigu batera toponimo berberari buruz aritzen dela: -tza eta -tzu, nahiz eta grafia aldetik -zu, -çu, -ça, -za, -tzu, sa..eta abar. agertu.

Kasu honetan botanika munduan multzo adierazten dute atzizki bi hauek (-tza, -tzu) tartekatzen dira denboran zehar toponimo honetan. Pentsa dezakegu atzizki berbera dela, aldakiaren batez. Garai batean pentsatu nuen agian tzu + a > tzuza >tza, baina Orozkon hipokoristiko balioaz dugu txu eta txa, dena dela, azaldu dugunez, oso interesgarria da toponimo berean biak agertzea.

Mitxelena: "622.- -zu (-zo) 'sufijo. abundancial equivalente a -tsu' (Azkue): Amezua (ametz-zu), ...relación entre -zu, forma antigua, y -tsu, reciente..."

²¹³⁰ Zumeltza 'carrascal, coscojal..' + alde 'parte, zona,...': ' (en la) parte del carrascal, coscojal..., en la parte de Zumeltza'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Zumelzualde	1940	U.A."Est.Cat."	10.22	"monte"	mismo...", "Geroago "Zumelza Alde" (Zumelzualde). 10.23an "Gardea (Zumelzualde)", "N. Arroyo". 27.34an hirutan "Zumelzu-alde.
Zumeltzaalde	1940	U.A."Est.Cat."	13.35	"monte"	"Zumeltza alde". Euskal grafia. 1.38an jabego berbera "Sumelzaalde".13.47an "Zumesalde" / inp.>-. Zumelzaalde
Zumelza Aldea	1940	U.A."Est.Cat."	17.3	"monte"	"Zumelza-Aldea". Birritan.Artikuluz.
Sumelsalde	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte"	Mugakide bat Zumeltzakoa da. 22.11n ere bai. 22.15ean berdina den beste zerranda batean ere bai.
Zumelzaalde	1952	U.A.Finc.Rust.	2.1	"monte"	Lau bider."Zumelza-Aldea". 16.11n "Zumelza-Alde" idazmakina. Artikulurik gabe honetan.
Zumelza aldea	1956	U.A.Amil.	2.12	"monte"	"-N. E. Arroyo...- campa". 3.5ean "Zumelza-Alde"
Zumelzualde	1956	U.A.Amil.	22.54	"monte"	Lehenengo hitza u- z bukatzen delarik.
ZUMELTZAAURRET A		(Larrazabal)			*86-13d
Sumelza aurretta ²¹³¹	1775	"Lib.Hip."	133	"paraje"	"...en el paraje de Sumelza aurreta..."
Sumelzaaurretta	1776	"Lib.Hip."	137b	"paraje"	Elkartzen diren a biak jagoten dira.
ZUMELTZA-BEKO A		(Larrazabal)			Kat. 913. zk., *86-13d
Zumelza Vecoa ²¹³²	1775	"Lib.Hip."	109	"ca."	Gero "Zumelza" bezala aipatuta. 112b-an "Sumelsa de abajo", Zumelza de abajo". 231n ere bai. 249b-an "Zumlsa becoa".
Sumelsa de abajo	1798	U.A06010238.30	6	"barrio"	1811n (Diezm) "Las dos de Zumelza de abajo".1864an (R.Prop.) "Zumelza abajo"
Zumelzabeco	1864	"Rgtro.Prop."	229	"urbana"	"Zumelza Becoa" 229/17.
Zumenza abajo	1877	"Rgtro.Prop."	27.1	"cio."	"Caserio N° 80", "Zumenza alde" eta "Zumenzaburu" ere bai, >n beraz, baina bertan "Zumelza-goicoa".
Zumelza beco	1894	U.A.Finc.Urb.	168	"ca. y cio."	Zabaleko euskaldun batek (A. M. Mandaluniz) "Zumeltza" ahoskatu.
Sumelsabieko	1994	Zumeltza	Ahoz.	"cio."	
Sumelsabieko	2003	Zumeltza	Ahoz.	"cio."	"¿Y lo de más abajo? Sumelsabieko"
Sumelsa abajo	2003	Presako, Solozar	Ahoz.	"cio."	"Hay Sumelsa abajo y Sumelsa arriba"
Sumelsabieko	2014	Zumeltza	Ahoz.	"cio."	"Sumelsa Biko... Sumelsa Bieko"
Sumelsabieko	2014	Zumeltza	Ahoz.	"cio."	
ZUMELTZA-BEKOSOLOA		(Larrazabal)			*86-13d
Zumelzaviecosoloa ²¹³³	1932	U.A."Est.Cat."	27.46	"heredad"	"Zumelza vieco soloa". Hasiera batean Zumelzu zirudien, baina hori zenbaitetan oso irekia egiten dute.
ZUMELTZABURU		(Larrazabal)			*86-13d
Sumelsaburu ²¹³⁴	1894	U.A. Finc.Rúst.	205m	"monte"	"...Sumelsalde, Oruetaondo, Sumersuburu...". 22.11an, aurrerago "Sumelsalde" aipatu dela, beraz, Zumelzaburu >Sumersuburu izan daiteke. 22.15ean ere bai.
Sumelsaburu	1940	U.A."Est.Cat."	13.36	"heredad"	
Sumersuburu	1952	U.A.Finc.Rust.	22.9	"monte"	
ZUMELTZA-ERDIKOA		(Larrazabal)			*86-13d

Ikusten denez, hemen ere -tza eta -tzu atzizkiak tartekatzen dira toponimo berberaz, aritzen dela.

²¹³¹ Zumeltza 'carrascal, coscojal..' + aur 'parte delantera, delante...' + eta (atz.pl.?): ' en la parte delanterade Zumeltza, del carrascal'

²¹³² Hemen etxeari buruz ari da, beraz, Zumeltza 'carrascal, coscojal...' + bekoa 'de abajo, abajo': 'Zumeltza de abajo'

Laterala inplosiboan dagoela behin > n gertatzen da. Aniztasuna ikusten da Zumelza Vecoa/ Sumelsa de abajo /Zumelza abajo/ Sumelsabieko.

²¹³³ Zumeltza 'carrascal, coscojal, ..' + bieko 'de abajo' + solo 'heredad' + a (art.): ' la heredad de Zumeltza de abajo'

Hemen, berez, Zumelzu jartzen du, baina ondo baino hobeto frogatua dagoenez, Zumeltza bera dela, izenburu hau jarri diogu.

²¹³⁴ Zumeltza (ikus) + buru 'parte superior, cabeza,...': 'cabecera, parte de arriba de Zumeltza'

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Zumelzaerdiaco ²¹³⁵	1864	"Rgtro.Prop."	229	"urbana"	
Zumelza Erdicoa ²¹³⁶	1894	U.A.Finc.Urb.	168	"ca. y cio."	
ZUMELTZA-GOIKOA		(Larrazabal)			*86-13d
Sumelza de ariba ²¹³⁷	1771	"Lib.Hip."	30	"ca."	"Sumelza la de ariba". r/rr .47an "Sumelza de arriba"
Zumelza goicoa	1772	"Lib.Hip."	68b	"ca. y cia."	Gero etxe berberari buruz "Zumelsa"
Zumelza goico	1779	"Lib.Hip."	160b	"ca."	Artikulurik gabeko forma. Alboan.
Zumelzu Goicoa	1779	"Lib.Hip."	160b	"ca. y cia."	u bukaeraz.Bertantxe alboan "Zumelza goico", beraz, a bukaera eta artikulurik gabe.
Sumelsagoicoa	1798	U.A06010238.30	4b	"cia."	
Zumelza de arriba	1811	"Diezm."	4	"casa/s"	
Zumelzagoicoa	1864	"Rgtro.Prop."	20	"urbana"	
Sumelsagoiko	1994	Zumeltza	Ahoz.	"cio."	"Sumelsagoiko", Goiko" bezala ere entzunda. Baina gehienbat "Sumelsa"
Sumelsagóiko	2003	Zumeltza	Ahoz.	"cio."	"¿La zona esta toda cómo la llamáis? ¡Sumelsagóiko!"
Sumélsa arriba	2003	Presako, Solozar	Ahoz.	"cio."	"Hay Sumélsa abajo y Sumélsa arriba"
Sumelsa Góiko	2014	Zumeltza	Ahoz.	"cio."	
ZUMUIO		(Larrazabal)			86-21a (Izen hau ez da agertuko berriz, baina jabego bera izanik, orden berean 1940an "Susundui" agertzen da: "Goyascoa, Erbisolo, Goicosolo, (S/I)andazar (Berez, S bat da hasierakoa), Sautondo, Espalzaragaray, Susundui..."
Sumuyo ²¹³⁸	1894	U.A. Finc.Rúst.	228b	"monte"	Izardio aldean: "Goivea (1940an "Goyascoa" moduan), Hervisol, Goicosolo, Llandacoa, Esparsagaray, Sautondo, Sumuyu, Goicondo..."
ZUPIKANDO MENOR		(Goienuri)			86-05b Ikus. ZUPIKANDO.
Supicando menor	1894	U.A. Finc.Rúst.	103	"inculto"	Berbera geroago "Supicando" moduan.
ZURIKALDAI		(Goienuri)			86-06c~
Zuricalday ²¹³⁹	1894	U.A.Finc.Rúst.	7c	árroyo"	"Ilersa. E. Arroyo Zuricalday'. Kasu honetan deituratik hartutako izena, bertan horrelako deiturako jabea. "Zabale esquiñe, Erreca bita, Asteiturrieta barrena, Vice cruce, Ilersa". "Las fincas pertenecientes al caserio Isasi..."
ZUZUNDUI ²¹⁴⁰		(Larrazabal)*			*86-21a (Hots 1894an "Sundico" gisa agertzen da)

²¹³⁵ Hau, izatez, geroago agertzen den Zumelzaerdikoa da, baina kasu honetan garai errespetatuz zegoen moduan hartu dugu, nahiz eta pentsatu zaila dela forma hau, zeren artikulua fosilizaturen gainean izango zuen leku-denborazko genitiboa.

²¹³⁶ Zumeltza (Ikus) + erdiko 'de medio' + a (art.): ' Zumelza la de medio'

²¹³⁷ Zumeltza (Ikus) + goiko 'de arriba' + a (art.): ' Zumeltza de arriba'

²¹³⁸ Asimilazio bat egonez gero, Azkuek aipatzen duen "Zumeio (B-o), támaras de un bosque no podado..." izango zuen zentzurik.

Gereñu: "Zumo, Zumordina, Zumurdin..."

Beranduko konstatazioa denez, agian zumel + dui edo Gereñuk ugaritzat aipatzen duen "Zumadua". Geroago ikusi dudanez, jabego eta orden berean 1940an "Susundui" dugu.

²¹³⁹ Zurikarai Mitxelenak aipatzen du zuri 'blanco'-ri lotuz, baina beste kasutan ikusi dugunez, zubi- > zuri- gertatu da.

Bigarren atalean aldi 'cuesta' genuke.

Zurimendi eta antzekorik gogoratzen ditut.

Gereñu: " Zuriate...Zurieta...Zurigoiti.."

²¹⁴⁰ Dui bukaeratik botanika munduan erlazonaturik ikusten nuen, horregatik Mitxelenarengan aurkitu dudana " zuzun 'álamo temblón' (y var. probable *zunzun): Zuzuarregui; Zunzunegi. V. *susun, *sesun "oso egokia iruditzen zait.

Beraz, zuzun + dui : 'lugar de álamos temblones' genuke.

Azkue: "Zuzun: 1º (B-a-o-l-tx...), álamo temblón.."

Toponimoa	Urtea	Koadrila/ Artxiboa	Orria	Erabilera	Kokapena/ Azalpena
Suzendui	1771	"Lib.Hip."	14b	"heredad"	Izardui aldean: "...una heredd de pansebrar que tenía propia suia llamada suzendui..."
Susundui	1793	U.A.00010235.1	48b	"paraje"	Izardui aldean. "paraje denominado Susundui"
Salsudio y Rotalde	1924	U.A.Cat.1900	6.6	"monte "	"Salsudio y Rotalde". Izardui aldean. 6.8an "Salsundio y Rotalde". Bi izen "monte" bat izandatzeko.
Salsundio y Rotalde	1924	U.A.Cat.1900	6.8	"monte "	"Salsundio y Rotalde". Lehen 6.6an "Salsudio y Rotalde". Orri honetan errakuntza ugari, baina kasu honetan izan daiteke <i>n</i> inplosiboan galtzea.
Salsundio y Rotalde	1926	U.A."Est.Cat."	3.1	"heredad"	"Salsundio y Rotalde","Isardio"-n.
Susundui	1940	U.A."Est.Cat."	0.1	"monte "	"Espalzaray" ondoren aipatuta.
Salsundio	1952	U.A.Finc.Rust.	2.6	"monte "	Idazmakina, 3.1ean idazmakina ere bai "Salsudio" <i>n</i> inplosiboan galtzen delarik. 22.12an ere bai.Bukaera beste kasuetan arauera *"-undui" ?
Susundi	1952	U.A.Finc.Rust.	21.3	"monte "	"Bajo Susundi", gaurko Isardio aldean.
Balsundio y Rotalde ²¹⁴¹	1956	U.A.Amil.	3.10	"monte "	"Balsundio y Rotalde, Goicolupeceta". Gero 22.16an "Salsundio y Rotalde"
Salsundio	1956	U.A.Amil.	22.16	"monte "	"Salsundio y Rotalde". 3.10ean "Balsundio y Rotalde"
Susundui, Bajo	1956	U.A.Amil.	22.1	"monte arbolar "	"Bajo-Susundui", "barrio de "Goyascoa". Idazmakina
Basúdio	2003	Isardio I	Ahoz	"pieza"	"...Basúdio, Basudio es esto,...y esta punta que se sube para arriba es Rotalde...Basudio al sur de Arrekosólo ¿Es una zona bastante amplia? Si ..Rotálde está...baja hasta el límite de Aiala. Rotálde sube a la curva pa(ra) Solaun, pasa la pista de los caseríos y va para Solaun"

Bigarren atalak izaten dituen aldaketak oso konstatatua ditugu. Lehen atalean deigarria da gertatu den disimilazioa, baita lateralaten sortzea ere, agian *n* batetik.

Gereñu: "Susubieta, Susudiaran,..Susuneta, Susunza.."

²¹⁴¹ Antzaz posible zirudien toponimo hau (baltz, baltsa + undio), errakuntza bat baino ez da, Salsundio < Susundui-tik baitator.

7. Zenbait ondorioren bilketa

7.1. Ondorioen aurkezpena

Oro har Zenbait ondorioren bilketa honen aurrerapen bat egina dugu sarrera nagusian, hemen nolabait bildu nahi izan ditugu ondorioak, eta bide batez, lagungarria izan daitezkeelakoan, gehienbat, Mitxelenaren *Fonética Histórica Vascaren* teoriak, aldaketen nolabaiteko sustrai zientifikoa bilatu nahian, edota onomastikaren muinean sartu nahi denarentzat izan ditzak oinarri baliagarriak.

7.1.1.1. Sarrera

Izenburuan jarri dugunez, hau, batez ere, Zenbait ondorioren bilketa honetan toponimoen zerrendetan zehar ikusitako aldaketen bilketa bat da. Leku izenak aldaketa ugari jasaten dute, edozein bilketa-liburutan ikus daitezkeenez. Hemen ere gauza bera gertatu zaigu, ondoren azalduko ditugun arrazoiengatik. Gertatu beharra, gainera, toponimoekin, 10.000 mila aldakitik gora, kasu batzuetan ia bostehun urteko testigantza eta jarraipena, besteetan kartularioen bitartez ia mila urtekoa, lortu ditugularik. Materia sakonean sartu aurretik, hau da aldaketetan eta fonetika arloan, zati honetan sarrera moduko bat egingo dugu.

Aurkezpenean azaldu dugunez, lan honen helburu nagusia hauxe izan da:

- a) Ahalik eta toponimoen formarik zaharrena bilatzea.
- b) Material tinko eta ugaria lortzea
- c) Gertatzen diren aldaketak eta bilakaerak egiaztatzea eta arrazoitzea (ahal denean, euskal fonetikaren legeen bitartez).

Egindako bidea aurretik esanda badago ere, asko landu izan da materialaren bilketa, leku izenetan eta bibliografian ikus daitezkeenez. Honenbestez, aldaketa eta fenomeno askorekin aurkitu gara. Audioko toponimia azterketa egitean, bertakoari buruzko zenbait datu eta lege ateratzeaz gain, konturako gara, hauetariko asko Euskal Herri osoko toponimiarako baliagarriak izan daitezkeela.

Fenomeno fonetikoak nonahi agertzen zaizkigu, zeren denbora berean, tokiaren arabera, hainbat forma ditugu. Era honetan, gaurkotasan osoa du Leizarragak XVI. mendean esandakoak:

"...bat bederac daqui heuscal herrian quasi etche batetic bercera-ere minçatceco maneran cer differentia eta diuersitatea den..."

Ugaritasun hauen frogak nonahi ikusten ditugu, adibidez, L. M. Muxikak bere hiztegian²¹⁴² Euskal Herrian igela esateko 67 forma biltzen ditu, gehienak berberaren aldakiak izanik, toki bakoitzeko ezaugarri fonetikoak dituela. Orozkon horien artean bilduta ez dagoen *txubelatxu*-e entzuna nuen.

²¹⁴² MUGICA, L. M. , 1977, Diccionario General y Técnico, Ediciones Vascas, Bilbo.

Gauza bera ikusten da Laudion toponimoekin frogatu daitekeenez. Are gehiago esango nuke, zeren zenbait kasutan (Andiko / Andikoa, Anuntzibai / Auzibi, Orueta / Oreta, Dubiris / Dubris) aipatu dugunez, etxe berberaren barnean, senar-emazteen artean, behintzat aipatutako kasuotan, baserriaren izena modu desberdinez aipatzen dute. Deigarria edo bitxia gertatu arren, etxe berberaren barruan biziz gero, horrek bere logika du, zeren senar-emaztetariko bat beste toki batetik etorria izaten da, eta, nahiz eta hurbilekoa izan, bakoitzak inkonszienteki bere erara ahoskatzen du, hau da, gordetzen du lehendik ikasitako aldakia.

7.1.1.1.1. Testuinguru linguistikoa. Euskalkia-aldakia

Ziur aski, ez gara edo ez dira jabetzen alde txikiaz, edo bakoitzaren testuinguru linguistikora egokitzen dugula entzuten duguna. Adibide bat jartzearen, nire deituraz galdetzen didatenean, "Arbizu" argi eta garbi erantzuten dudana arren, inguru hauetan gehien-gehienetan, "Albizu", eta, batzuetan, "Albizua" hartzen eta idazten dute. Amaginarrebak berak "Hori Albisua da zeu legetz!". Horren arrazoia lehen aipatu dudana bertako testuinguru linguistikora egokitzea da, zeren hemen dauden toponimoak eta deiturak "Albizu, Albizua" baitira.

Entzuten dena edo ezagun eta hurbil dena "Albizu" da. Nire ustetan, toponimo bera izan arren, aldaki bat dugu hemen eta bestea Nafarroan. Aita nafarra dut bere herrian ondo gordetzen da "Arbizu" deitura inungo zalantzarik gabe, baina handik -Oko- hurbil, Lizarran zehazki, forma biak daude, "Albizu" eta "Arbizu", isoglosaren muga dela ematen baitu. Gipuzkoar batek "Garbizu" hartu zuen nire deitura, neuk "Arbizu" esan arren, eta horrela deitu zidan geroago, aipatutako testuinguru linguistikoaren eraginez.

Eta zer esango genuke Debatik harantzago "Etxebarria"-ren bat baletor, berehala "Etxebarria" egingo genukeela. Horrela gertatuko litzateke hainbat kasutan.

7.1.1.1.2. Leku izenen berezko bilakaera

Aldaketek eta beste fenomenoek, gehienetan ibilbide logiko bat eraman arren (Iragorri 1894> Iregorri 1940> Irigorri 1952> Idigorri 1994, jabe bera izanik), beti ez dute errespetatzen kronologia. Ikus Iragorri. Are gehiago, batzuetan, finkatzen ez diren urratsak ditugu: [Essavarri** (SMCo 1025), Echavarri 1554, Echévarri 1952]. Hortaz, a > e aldaketa gertatuz gero, horrela irauan beharko zuen; hala ere, itzuli egin da oinarritzko formara. Ikus Isasi > Isisi ere. Honetan bi arlo egon daitezke, alde batetik idatzia, ofiziala edo dena, eta beste aldetik hizkuntza biziaren aldakuntzak izaten duena, hau da, ahoskoa.

Horrez gain, bilakaera batzuk orokorrak eta unibertsalak diren bitartez, beste batzuk, besteak beste, hemengo euskararen bilakaeraren eta egoeraren ondorioa izan daitezke. Hala eta guztiz, oro har, den-denak ondo frogatuak daude. Grafia errakuntzak salbu, beste fenomeno guztiek logika bati erantzuten diote, eta, beraz, behar-beharrezkoak ditugu batzuk zein besteak toponimia aztertzerakoan eta berreraikitzerakoan. Grafia errakuntzak direla eta, geroago ikusiko dugunez, Euskal Herrian eta kanpoan ere nolabaiteko sarritasuna eta erregulartitatea gordetzen dute.

Gainera, esango nuke, lan honetan zerbait argi ikusi badut, toponimoen bilakaeran gertatzen den "irregularitateen erregulartatea" izan da. Hau da, lehen aipatutako lege orokorrekin eta bereziek edo partikularrek osotzen dute multzoa. Multzo honetan gertatzen dira "irregularitateen erregulartatea" deitu dudana, alegia, aldaketen ugaritasuna, baina lege batzuen barnean. Aurrekoa zentzuz kontrakoa iruditzen bada ere, sarritan gogoratu dut hasiera batean ulertzen ez nituen

Mitxelenanaren esanak bokalismoari buruz: alde batetik mendeetan zehar atxikitutako tinkotasuna eta beste aldetik ondoko hotsen eraginez aldatzeko duten erreztasuna edo malgotasuna.

Ohar berezi bat egin behar zaio gertaera fonetikoaren barnean ematen den fenomeno bati. Nolabait izendatzeko *urratsen mugikortasuna* esango diogu, alde bateko zein besteko bidea ager baitaiteke. Izen honekin zera azaldu nahi dugu, mendeetan zehar fenomeno fonetikoaren artean gertatzen diren bilakaera batzuk itzulera dutela, hau da, behin $a > e > i$ itxidura ibilbidea ikus dezakegu, baina baita alderantzizkoa ere. Zenbait urratsek eragiten dute bidea, *giroa* uzten duten alderantzizkoa gerta dadin. Agian hizkuntzak bere burua berreraikitze ahalmenaren ondorio bat izan daiteke. Adibidez, batzuetan dugu hasierako bokalaren galera "Elexalde > Lejalde", baina baita jartzea ere ez dagokion lekuan "Elejardui (Lexardui), Elesiaga (Lezeaga), Ellodio (Llodio), Elezartza (Lezartza).

"Muta cum liquida" kasuen aurkako joera dago (gurutze, Mondaragon, Ingalaterra), baina, baita nahiko antzera ere, kontrako diren kasuetan, tinbre bereko bokalak hurbil daudenean, Gallarraga > Gallarga sinkopa kasua. Ekialdeko euskalki batean *gra* (gara) sinkopa dugula, Eibarren, gainera, bokal arteko dardarkariaren galera gertatzen da *gaa*, *gá* edo *ga* eginez, bokala zerbait luzeago bada ere.

Hainbat fenomenoekin gertatzen da hau, deklinabidea dela, Gipuzkoan mugatzailearekin, adibidez, edo beste arrazoiak direla fenomeno fonetiko bat gertatzen denean analogiaz kontrako joera zabaldu edo gorde daiteke bidezkoa ala ez izanik. Mitxelenaren azalpenetan ere, askotan ikus daiteke lehen esan dudana:

"6.1...muchas veces el restablecimiento de -u, y también de -i es imputable a la analogía", "6.3 Es bastante corriente y generalizada la confusión de -e e -i... en varios dialectos... se confunden ambos grupos de temas en la declinación determinada...", "6.5 Hay frecuente vacilación entre formas con y sin -e...", "7.1 Nada tiene de extraño que, a causa de acciones analógicas, se hayan producido intercambios entre morfemas con nasal fija (ant.-n) y con nasal móvil (ant. -n)..."²¹⁴³

7.1.1.1.3. Leku izenen bilakaeren lege fonetikoak - Linguisten teoriak

Azaldua dugunez, lana burutzerakoan, landutako dokumentazio zabalatik irten dia Zenbait ondorioren bilketa hau. Dokumentazio asko arakatu da, adibide bat jartzearen bakarrik Laudioko Udal Artxibo Historikoan 200.000 inguruko orri begiratu dira. Horrez gain, bertan ere hainbat "Declaración de Fincas Rústicas, Estadísticas, Catastro, ..." ikusi, toponimoak hartu eta landu egin dira. Eta horrela hainbat artxibotan. Zenbait ondorioren bilketa milaka eta milaka bider ikustearen ikustez, konprobaketaren konprobaketaz irten da. Nik neuk nahiago izan dut bideak, askotan estrata bihurtzen dira, aurkitzea, beste lanen ondorioek ez ditzaten baldintzatu nireak. Eta horrela egin dut, zeren Zenbait ondorioren bilketa gehien-gehiena horrela ateratzen da. Horrela eginik, geroago ikusi dudanez, batzuetan norberak ateratako zenbait ondorio lehendik zeuden aipaturik, nik neuk jakin gabe, esaterako "aglutinación y deglutinación del artículo romance (Schuchardt)". Hau da, zenbait lege, jakin gabe legeak zirela, toponimoetan bilatu ahalgo nuen, baina horrek neurri batean baldintzatzen zuen nire lana, eta nahiago izan nuen nire bidea egin, nahiz eta bukaeran kontrastatu.

²¹⁴³ Cf. Mitxelena *FHV*.

Dena dela, Zenbait ondorioren bilketa bukatuta eta sailkatuta izan ondoren, fonetika aldetik zenbait oharra, azken unean, gaineratuko ditut lana aberastu, jantzi eta sendotu nahian iturri hauen bidez: Mitxelena (FHV eta Apellidos Vascos), Irigoien, Caro Baroja (Materiales...), Azkue (Irizkizundi...), Txillardegi (Euskal Fonologia), Juan Manuel Etxebarria (Euskal Fonetika eta Fonologia). Hauek beste letra tipoarekin egingo dut, alde batetik osagarria izateagatik eta beste aldetik bereiztearren tesiaren materiarekin. Gehiketa honekin, askotan, uste izan dut gehiegizkoa izan daitekela, batez ere, aipatzen diren fenomenoak ematen ez badira, baina, hala eta guztiz ere, erabaki dut jartzea gertatzen ez denaren konstantzia izan dezagun. Ondoren, Juan Manuel Etxebarriak emandako kontseiluak eta zuzenketaren bat gaineratu dut.

Hala ere, bereizketa bat egin behar da, alde batetik, aipatutako adituen legeak gehienbat, edo askotan latinetik euskarara egindako bidean atera dira, gureak, aldiz, ditugun konstatazioetik atera behar, hau da, azken bostehun edo zenbait kasutan mila urteko bidean, hots, lehena egina zegoenean. Dena dela, oso baliotsuak gertatu dira, zeren legeek holako mugikortasun bat dute. Zenbait urrats gertatu arren, aurreko formak tarteka daitezke denboran zehar, zeren hainbat lege gaitasuna edo mugikortasuna erakusten baitute.

Leku izena edo aldakia gardena ez denean, edo genuena nolabait sendotu nahian, Gereñuren leku izenen zerrendetara jo dut. Hauek oso-oso baliotsuak izan zaizkit, zeren aldakien ugaritasunaren bitartez hainbat arazo argitu dut. Barrenengoarenak ere kontutan izan ditut. Toponimoen zerrenda hauek bizkaieraren testuingurukoak eta hurbilekoak izatean berebiziko garrantzia dute. Horrez gain, kasu batzuetan V. Fernandez Palomaresen *Los Templarios...y la vieja toponimia* testigantza zaharra izateagatik, Juan Manuel Etxebarriaren *Euskal fonetika eta fonologia*, J. Arzamendiren *Términos Vascos en doc.medievales...* edo Erdi Arokoari buruzko zenbait liburutatik (Fuentes Documentales, Foguera...1511; Cartulario San Millan 1076-1200) hartutako zenbait fenomeno ZENBAIT ONDORIOREN BILKETA honetara gaineratu ditut. Toponimo interesgarriak izan direnean toponimo zerrendetara zuzenki sartu ditut, kasuren batean hemen gertatzen ez bada ere, aberasgarria izan daitekelakoan toponimiaren azterketan.

Azkenik, Jose Antonio Gonzalez Salazar eta beste batzuen *Cuadernos de Toponimia* (Montaña, Zuia, Aiara) edo nire beste apunte batzuk ere sartu egin ditut, toponimo zerrendetara konstatazio gisa edo ZENBAIT ONDORIOREN BILKETA honetara fenomeno fonetikoaren argigarri, eitura edo konstatazio interesgarria direnean. Kasu batzuetan gaztelaniazko ordaina hartu dut, hori ez du esan berbera denik, argigarria baizik. Fenomenoak askotan errepikatzen dira, baina bakarrik behin edo, jarri ditut konstantzia egon dadin. Azken gehiketa honekin agian hemen gertatu edo konstatatua ez dauden fenomenoak ditugu, baina nolabaiteko sendotasuna dutenez, aberasgarriak izan daitezke toponimiarako.

Dokumentazio gehiago arakatu badut ere, nahikotzat jo daiteke egindakoa, zeren fenomeno eta urratsak errepikatzen dira garai berdina denean, ikusi dudanez.

Juan Manuel Etxebarriarena sartzeari beharrezko ikusi dut hainbat arrazoiengatik: 1) Fonetikako laborategi batean ikertutako toponimoak direlako, teknikak eskaintzen digun prezisioarekin, fonetikoki atalak ondo bereiztuz. 2) Hurbileko testigantza delako, Zeberio Orozkorekin mugatzen duelako, 3) Juan Manuel Etxebarriak berak duen ezagutzagatik.

Aspaldi-aspaldikoa zen, lan hau oraindik buruan nuenean, erreferentzia gisa edo, toponimoei buruz edo behintzat Laudiokoekin bat datozenekin Orozkon zenbait grabaketak egiteren asmoa, bertan hizkuntza bizirik baitirau, eta gero Fonetikako Laborategira eramatea ondorioak ikus ditzagun. Baina ezin izan dut, grabaketa digitalekin eta hauen transkripzioekin nahikotzat

jotzen baititut. Gainera kontutan hartu beharra dago tokian tokiko, nahiz eta antza handia gorde, gertatzen diren aldakuntzak eta aldakiak.

7.1.1.1.4. Orozko eta Laudioko zenbait adibide

Orozkon bertan auzunez auzune nabaritzen dira aldaketak. Adibide pare bat jartzearen, batzuek *aretxa*, beste batzuek *aratxa* esaten dute edo *astelehena* / *hilena*. Gainera, aipatu dugunez, "Urigoiti" toponimoaren kasuan, hainbat aldakiak daude, hurbiltasunaren arabera. Laudion ere ikusi dugunez, etxe berberaren barnean aldakiak aurki ditzakegu.

Horrez gain, Laudion bertan tokiaren arabera, toponimo berberak bilakaera desberdina izan du: 1) *Etxebarri* zenak *Txebarri*, Goienuri eta Larrazabalgo koadriletan, eman du, baina *Txebarri* Olartekoan. Iparraldean deituraren forma hau ere badago. 2) Bengoetxea zenak Goienurin "Bengoetxea" bezala jarraitu du, baina beste koadriletan, gehienbat, "Bekotxe" gisa agertzen da.

Laudion geratu diren edo ziren bertako euskaldun apurrek euskara ez dute gorde horrenbeste, urte asko hitz egin gabe egon direlako edo berta-bertako euskara guztiz ez zelako, aita edo ama, kasu askotan, orozkoarrak baitziren.

Orozko hizkuntza mintzatua grabatzearena esan berri dugunez, Laudioko euskara mintzatua ia hila edo aztarna gutxiekin zegoelako izan zen. Hau pena handiz diot, zeren euskara artxibo bizi bat baita. Laudioko Artxibo Historikoan 200.000 orrialde begiratz gero aurkitu ez nuen herriko izen euskalduna, hau da, "Laudio", geroago dokumentu batean bai, hasiera hasieratik entzunda nuen Orozkon. Euskarak iraun duenez, euskaraz beti erabiltzen da "Laudio". Berdin-berdin gertatu zait "Yermo" toponimoarekin, Laudion leku izen horren forma euskalduna behin bakarrik agertzen dela, "Hiermua 1602" eta zalantza sortzen zaizula ia berbera den, nahiz eta Ermuerreka eta antzekoak egon. Orozkoarrek Laudioko toki honetara zetozenean "Ermure, Ermun, Ermuti..." esaten zuten, eta gaur egun horrela esaten diote.

Dena dela, errealitatea dagoen moduan hartu behar, gainera, esango genuke nahiko edo oso fidagarria dela dugun material idatzia, kontutan izanik, batez ere, diakronia mailako lana dela. Egungo ahozkoa ere badugu harturik.

Lehen esan dugunez, errepikapenaren errepikapenaz hartutako oharra dira. Bertan garaia edo tokiaren arabera, ondorio bat baino gehiago izan dezakegula. Adibidez, $a + o > a$ gerta daiteke kasu batzuetan (Iturriondo > Iturriando, Mendicoondo > Mendicano), baina, oro har, o gertatzen da (Ibarraondo > Ibarrondo, Posetaondo > Posetondo...).

7.1.1.1.5. Aldaketa batzuen berreirakitze hipotetiko

Neketsu eta astuna gertatu arren, egindako bidea beharrezkoa izan daiteke berreraikuntza hipotetiko bat egiterakoan. Berreraikuntzarena hobeto ikusteko, toponimoak hartu egingo ditugu euskara aspalditik galdu zen eremu batean, Arabako Mendialdean²¹⁴⁴, aldakuntzak nabariagoak baitira. Bertan, besteak beste, agertzen zaizkigu: "Lasuneta" (*Asuneta), "Arriluce y Larriluce [peñascal]" ('peñascal' egileak jarrita, baina *harri* egonez gero, badakigu lehena dela egokiena), "La Rein" (Larrein 'era'), "La Bacua" (*Labakoa), "La Cualdea" (*Lakualdea), "La Churdina" (*Atxurdina) Parentesien artean jarri ditudan hipotesiak, erdal artikularen aglutinazioa eta desaglutinazioa ondo ezagutzen dugunean, egin daitezke. Berdin gertatzen da hitz hasieran gertatzen diren *e* bokalaren galerarekin: "Lisalde" (*Elizalde), "Permendi" (Epermendi), "Lisostia [detrás del cerro

²¹⁴⁴ Gonzalez Salazar, Jose Antonio 1986 -*Cuadernos de Toponimia/Toponimia de la Montaña Alavesa*- Diputación Foral de Alava-Vitoria-Gasteiz

de Elizmendi]" (*Elizaostea). Aipatu ditugun hipotesiak nahiko bidezkoak dira, hemen ere "Rikilun" dugu gaur egun, lehenago Errekailun gisa egiaztaturik.

7.1.1.1.6. Zenbait kasu berezi eta antolatze ahalegina

Dena dela, hartutako ondorioak toponimoek haiek izandakoak dira. (<) edo (>) zeinuek (kakotzak "Idazkera Liburua"-ren terminologian) alde bateko edo besteko aldaketa adierazten dute. Kakotzek ez dute esan nahi aldaketa behin-betiko gertatu denik, ezta zentzu batean (<) edo bestean (>) ere tinkoki gertatu behar direnik, baizik eta horrela gertatu dela. Guk erregularitate batez gertatzen direnean, leku izenei ia bostehuen urteko jarraipena eginez gero, hartu baino ez dugu egin.

Aldaketen laburpen bat da, sistematizazio-nahi bat. Zenbait ondorioren bilketa honetan azalpenak modu orokor batez eginak daude. Fenomeno edo atal bakoitza zehatzago aztertu dugu agertzen den lehenengo konstatazioan. Adibidez: *solo* atalari dagokion azterketa semantiko nahiz fonetikoa, nahiz morfologikoa *Abadesolo* barnean dugu: "Abadesolo 1877 > Abasolo 1777, Abasolobarrena 1785, Acasasolo 1739...", "Abasolo" agertzen den lehenengo egiaztapena baita. Lehenengoan ez bada, forma normalizatuak eta konstatuak batera ez datozenean, edo beste konstatazio batean argigarriren bat dagoelako (Ikus) jarriko dugu.

Esan dugunez, Zenbait ondorioren bilketa ikustearen ikusteaz agertu zaigu, zeren toponimoak biltzen genuen unetatik hainbat galbae lan, sistematizazio eta erlazio zerrendak egin behar izan baititugu. Hau da, toponimo bakoitza asko landu behar izan dugu, milaka bider bera eta aldakiak ikusiz eta erkatuz. Horrenbeste urratsekin emaitzak agerian geratzen dira, denboran zehar aldaketek nolabaiteko sarritasuna eta tinkotasuna izaten dutela. Kronologiak eta maiztasunak dute indar gehiena nolabaiteko ondorioa ateratzerakoan. Dena dela, irtendako emaitzak kontrastatu eta aberastu nahi izan ditugu, batez ere, beste datuekin, kasu honetan iturria aipatuz. Salbuespen ugariak, fonetikaren legeen barruan, baina orokortasun baten barnean emanda.

Toponimo-zerrendetan, lan honen arlo garrantzitsuenetarikoa bat dena, ikusitako aldaketak eta legeak bildu ditugu Zenbait ondorioren bilketa honetan, baina honek ez du nahi esan alor hau bukatuta dagoenik. Lan hau puntu batean bukatu behar genuen eta hori egin dugu, baina zabalik geratzen da lantzeko sakondu edo aberastu daitezkeen arloak, agian aldaketa fonetikoren bat azaltzea, batzuetan lehendik egin badugu ere. Urruneko helburua izan arren, egunen batean beste hizkuntzetatik (indoeuropeoa, latina, arabiera...) hartutako atalak (izenak, atzizkiak,...), teoria mailan behintzat, atsegingo litzaidake aztertzea. Dena dela, une honetan bostehun edo kasuren batean mila urteko testigantza zehazki ikusi dugunez, aipatutako atalak hartuak daude lehendik.

Esana dugu hemengo leku izenak bertako euskararen ispilua direla, beste tokietan gertatzen denez. Dena den, bidezko denez, leku izenak maileguak direnean, ezaugarri fonetiko desberdinak erakutsi ditzakete hartu izan diren garaiazen arabera, (latinetik, erromantzetik...). Bitxikeria bat aipatzearren Orozkon, baserriko euskaldun-euskaldun batzuek askotan *eskarrik asko* esan beharrean 'merzi' (merci) esaten dute. Hau ez dago horren urrun gure *mesedez*-etik, baina frantsesak, Napoleonen garaian, egon zireneko aztarnak omen dira.

Toponimoek, antza, berezko izenak direnez, ez lituzkete horrenbeste aldaketak izan beharko. Hau diot kontutan izanik ditugun aldaketen ugaritasuna, lehen aipatu dudana "irregularitateen erregularitatea" eta herri mailan tokioen euskarari buruz dauden ezezko iritziak, bertako euskara txarra dela eta abar. Aurrekoaren gainean azpimarratuko nuke hizkuntzen barnean, kasu

honetan gurean, edozein aldaketa dagoela, hizkuntza estruktura bat edo osotasuna den aldetik berkonpontzen da. Hau da, hizkuntzak, kasu honetan gure aldakiak, duen estrukturak sendo eta zentzuzkoa irauten du, eta edozein aldaketa aurrean berreraikitzen da, komunikagarritasuna bermatuz.

Ikus dezagun aurrekoa adibide batekin: 1) Oro har, batuaz nahiz beste euskalkietan hitz hauen arlo semantikoak horrela agertzen zaizkigu:

bialdu (bialdu) 'enviar' / *bildu* 'recoger' / *agindu* 'mandar, ordenar'

Orozkon, aldiz,

bildu (bialdu gutxitan) 'enviar' / *batu* 'recoger' / *agindu* 'mandar, enviar'

Orozkon *bialdu* > *bildu* egin omen duenez, lehen *bildu*-k zuen 'recoger' zentzua galdu egin da, eta orain 'enviar' bakarrik adierazten du. 'Recoger' adierazteko *batu* erabiltzen da eta *agindu*-k 'mandar, ordenar' zentzua izatean gain, 'enviar' zentzua ere badu. Hitz batean, arlo semantikoak aldatu egin dira, baina sistema berkonponduz.

Beste adibide bat jarri dezakegu Orozkorako, Arratian eta Bizkaiko beste tokitan ere gertatzen dela. *Izan* 'ser, estar' > *izen* > *izin* bidea egin duenez, tarteko bide horretan *izen* aditza nahastu zitekeen *izen* 'nombre'-rekin, beraz, hipotesi mailan azkenak *uzen* egingo zuen, bereizketa gordetzearren. Agian hor hain ugariak diren *i* / *u* -ren arteko trukaketa bat baino ez da izango.

Leku izenekin hurbilekoen artean gertatzen da hizkuntza mintzatuarekin ere gertatzen dena, errezago edo laburtuago den forma batean aldera jotzen dela. Orozkon [in biu] "egin behar dogu", [in biada] "egin behar da" eta antzekorik ditugu.

Semantika arloan jarritakoari gaineratu dezakegu bizkaieraren eremuan behintzat dardarkari bakunarekin ematen diren trukaketak eta jauskerak, baina hizkuntzaren estruktura bere zerean jarraituz. Berdin esan dezakegu Mitxelena dioenez:

1.6): "Dentro del suletino, el conjunto de fenómenos que afectar a *o y *u puede caracterizarse brevemente como una redistribución de variantes de los fonemas /o/ y /u/, con la aparición de un nuevo fonema"²¹⁴⁵.

Zerrendetan zehar nolabaiteko errepikapena ikusten baldin bada, beharrezkoa izan da tinkotasun baten bila joatean. Kasuren batean astuna egiten bazaigu ere, horri esker lortzen dugu ziurtasuna, aldaketen konstatazioa izaterakoan. Horrela, zenbait berreraikuntzetan argi ikusten dira gertatutako urratsak. Zenbait deiturretan errez ikus daitezke hauek izandako urratsak: (Amabizkar > Amabisca, Ibabe < Ibarbe, Idiondo < Iriondo, Lizalde (Elizalde)).

Hemengo ondorio zuzena ez bada, orokorragoa baita, bitxikeria gisa aipa dezakegu zenbait leku izen nagusiekin gertatzen dena. Ugao-ren ordeztu Miravalles jarri zuten XIV. mendean, nahiz eta behintzat XVI. hasiera arte jarraitu. Geroago bertako eta ondoko herritakoek, inguru euskalduna baita, *Miraballes*, *Miraballesera*, *Miraballesetik*, *Miraballesgoa*... erabiltzen dute, hau da, euskaldunek onartu egin dute mende batzuk geroago erabilera mailan jarritako izen berria edo ofiziala. Nafarroako Lizarra herriaren izenarekin berdin gertatzen omen da, zeren inguruetako euskaldunak mende batzuk geroago Estella erabili dute

²¹⁴⁵ Cf. Mitxelena *FHV*

euskal izentzat harturik edo, Lizarra gorde dutela bertako auzo bat izendatzeko. Gasteiz leku izenean uste nuen ez zela zuzenki leku bera, hau da, ez zutela eremu berbera, baina baietz dirudi. Arzamendi:

"Victoria que antea uocabatur Gasteiz 1181".

Esan beharra dago aldaketa fonetikoak bakarrik konstatazioen urratsak daudenean aipatuko ditugula. Lehen esan dugunez, datak ez du beti agintzen urratsa argitzerakoan, oro har, horrela bada ere, maiz gertatzen da aldaki eboluzionatuago bat denbora aldetik lehenengo egotea konstataturik. Ez du zentzurik, adibidez, esateak: 1) "leizar > lexar" gertatu dela, 2) diptongoaren bigarren atala desagertu dela bestea busti ondoren; *lexar* bakarrik agertzen bazaigu. Hitz batean, dagoena aztertuko dugu, jatorria edo aurreko urrats bat jakin arren.

Esanahia bilatzerakoan, leku izenak bi atal dituenen, gerta liteke bigarrena gehiturik izatea lehena fosilizaturik dagoenean, berezko izena izatearen indarra hartu duela, baita askotan hizkuntza mintzatuan galdu diren formak izanik, beraz, bi ahalbide ditugu kasu hauetan. Adibidez : "Arangutialde"(Arangoiti + alde): 1) 'junto a la parte de arriba del valle' 2) 'junto a Aranguti', lehen elementua izen berezia izanik edo fosilizaturik egonez gero. Bata edo bestea aipatzeak ez du baztertzen bestearen aukera, nahiz eta gehienetan erraz atera, zein den egokiena.

Forma fosilizatuen frogar ugari dugu, esate baterako, hitz batean bi artikulua agertzen direnean, hobeto esanda, konposatueta hitz barnean artikulua agertzea: "Errecabeitiabarrena", hau da, une batean artikulua dena izenarekin batera fosilizatu da (fenomeno hau nahiko arrunta da, are gehiago artikulua izanda, a > e bilakaera duela: Achegane, Aranecolanda...) berezko izen bihurtuz. Ondoren, zerbait gehitzaerakoan ez zaio kentzen artikulua, artikulua funtzioa galdu baitzuen. Fuent.Doc.78 (1511): "Belandiabiscar" 76 orr...Belandibiscar" 76, 77 orr. Urduña. Gehienetan finkatu den izenak, adibidez Lekandazar, hartuko ditu denboran zehar zenbait zehaztapen: "Lekandazaralde, Lekandazarbarrena, Lekandazarburu, Lekandazarondo", nahiz eta bere oinarria Lekanda izan.

Leku izenetan zenbait elementu *erreka, etxe, solo, ola...* konstatazioetan ikus dezakegunez, horrela joan daitezke:

- a) Soilik, bakarrik: ("Erreca 1894")]
- b) hasierako posizioan: [erreka- ("Errecabaster 1877")]
- c) tartean: [-erreka- ("Undiuerrequetta 1783")]
- d) nahiz bukaeran: [-erreka ("Ermuerreca 1894")]

Hitzetan agertuko den esanahia edo adiera, bidezkoa denez, bertako euskarari dagokiona da, hau da, bizkaieraren barnean, mendebaldeko azpieuskalkia, eta honen barnean, nire ustez, gehienbat Orozkoko aldakiaren barnean. Bonapartek Arrigorriagakoan sartu bazuen ere, "Euskara" arloan jarri ditugun arrazoiengatik Orozkoko aldakiari lotuago ikusten dugu. Ondorio hauetan bizkaiera esaten dugunean, hemengo bizkaiera adierazi nahi dugu.

7.1.1.1.7. Idatziaren eragina eta grafia errakuntzak

Ez nuen sekula uste izango grafia errakuntzek eragin hain handia izango zutenik. Hasiera baten pentsatu nuen uneko gauza eta garrantzirik gabekoa izango zirela. Esatebaterako, gure biltzaile handi batek "Ozueta" aipatzen zuen Laudiorako, "Orueta" jarri beharrean. Bertan bizi izan zen batek "Echezane" idazten zuen, "Echezarre" beharrean, eta hortik beste batzuek hartu dituzte egokia ez den forma errakuntza zabalduz. Herriko izena, "Laudio", lehenengoz "Flaudio" gisa agertzen da dokumentatua. Batek hori hartu beharrean "Flabio" hartu zuen, beste batek "Laudio" dokumentu berberari buruz aritzen direla (XI.mendekoa). Ikerle hauengandik datuak hartu dutenek errakuntza beraren gainean lan egin dute.

Ahozko hizkuntzan oso egiaztatze esankorrek daude. Esaterako, tokia ondo-ondo ezagutzen duen audioar batek esaten zidan "Sauto, pero es Santo". Hasierako forma da jatorra, historikoa, erabiltzen dutena. Bigarrena aldiz esan zidanaren arabera Erregistroan dagoena omen da, eta hortik ontzat emateareana. Berdin-berdin esan zidan okondoar batek "Aretxarro pero es Aretxano", arrazoiarendua bera izanik. Kasu bietan eskuz idatzi zutenean, eskribauk edo, u/n nahiko antzera egiten zutenez, geroko batek kopiatzerakoan nahastu egin ditu biak.

Aspaldiko eskribauk nahiko antzera zenbait grafema [(r / n / z, m...) eta (l / s hitz hasieran...)] egiten zutenez, erreza da gaizki hartzea, lekua ezagutzen ez bada, izenez behintzat. Hau oso-oso arrunta da eta ondo egiaztatzea beharra dago.

Gainera, esango nuke, ez dela hemen bakarrik gertatzen, egungo Euskal Herritik kanpoko dokumentuetatik hartutako oharretan antzekoak ikusi ditut. Horrez gain, batek gaizki hartuz gero, ondorengoak gaizki dagoenarekin jarraitzen zuten lan egiten.

Zenbait kasutan, hemen zehazki 1940tik honantz ematen du ez direla ondo ezagutzen toponimoak, eta errakuntza ugari ikus daitezke. Dela dena, hau agian ahoskera mailan, fenomeno hau garai guztietan gertatu da. Entzun bide moduan hartu izan dira, zaila egiten zaienean. Orozkoko "Astoaga" auzoa lekua ezagutzen ez zuen batek "Astorga" idatzi zuen. Telebistan entzun eta irakurri dut "Verde-ochoa", "Berrio-otxo" beharrean. Beste egun baten "Aguilar" esan zuten, "Egilaz" denari.

Nonbaiten aipatu dugun beste aspektu bat oso kontutan hartzeko da, idatzitakoaren eragina. Hau da, edozein dokumentuetan edo paperetan zerbait idatzirik ikusten baldin badugu, hori zuzentzat hartzen da. Jende askok esaten du holakorik "-Guk esaten genion Kastinza, baina "Kastañiza" da, horrela jarri dute eta (plaka batean)". Ikerleen artean kasuren batean [Flabio, Flaudio(herriko izena eta beste batzuekin)] berdin gertatzen da batek gaizki hartzen baldin badu, beragandik hartzen dutenek gaizki hartutakoaren gain lan egiten dute. Bitxienetarikoa egunokaz entzun dut, "Zugezu (Zugaza)" toponimoari buruz, hain zuzen ere, bertan jaiotako batek eta bazter horiek ondo-ondo ezagutzen dituen beste batek (biak okondoarrak) [s'uges'u] ahoskatu beharrean euskal formaz, [s'ugues'u] ahoskatzen dute erdararaz idatzitakoari dagokion ahoskera eginez, hau da, "Sugüesu" idatzia balego bezala. Hitz batean, beti ezagutu dute ahoskerari nagusitu zaiela erdaraz idatzitakoari dagokion ahoskera

Euskararen galerak berea egingo zuen, lekukoek esaten dutenez: "nombres específicos nos tenían los terminos en general..", "los nombres y piezas están cambiados...antiguamente en vasco y después ya entró el castellano... Pozueta... luego Castañal Segundo ". Hitz batean, euskara galdu denean, neurri batean tokiak izendatzeko atalak hiztunentzako zentzua galdu dutenez, izenek ere galtzen dute baliogarritasuna, makaltasun egoera batean geratuz. Zarateko adizkide batek kontatu zidan Zuzundui deitutako tokia haritzez zegoela, bertatik arlo bat saldu zutenetik alor txiki horri aurrerantzean "El Lote" deitu zioten, nahiz eta bere jatorrizko toki-izena "Zuzundui" izan. Holako gauzak entzunak ditut Laudion.

Honi beste bi ohar gehitu behar zaizkio, alde batetik nekazaritza eta artzaintza uzteak toponimo askoren galera ekarri du. Orain arlo zabalagoak hartzen dira, toponimo txiki asko galtzen direla. Lehen esan dut ez naizela larregi keskatu lekuak mapa barnean jarritz, kasu askotan ezina delako. Udalerriaren lur-eremuei buruz dauden 50 mapatik gora landuz gero, batzuk behintzat finkatuko genituzke, baina oraingo izen hauek oso eremu zabala hartzen dute eta ez lizkigute argituko gauza handirik.

Bestalde, kasu askotan euskal toponimoek osatzen duten hainbat atalek (*ola, sasi, uri...*) denboran zehar esanahiaren aldaketa izan dute edo zentzu bat baino gehiago dutela, beti bat ez datorrena gaztelaniakoarekin. Zentzu aldaketa hoiak gaztelaniaren barnean ere gertatzen dira. Are gehiago euskarak irauten du tokietan, kasu askotan, hiztunek ez dute ezagutzen toponimoen hainbat atalen esanahia forma fozilizatuak baitira (*ola, -guren, egi...*).

Grafia aldetik gaurkoturik agertzen denean nolabaiteko forma bateratua izaten da (Egiena). Besteetan, nagusiki dena, agertzen den moduan dago (Eguena, Eguiyena, Eguiyana...), hau aurkibide honetan, zeren zerrendetan konstatazioa errespetatzen da osoz.

Oro har, bi modutara agertuko zaizkigu toponimoak: lehengo grafiarekin, (Eguena, Eguiyena, Eguiyana...), hau nabaria dela, eta gaurkotuarekin, (Egiena), zeina hainbat aldakien forma bateratua baita. Bizkaieraren eremuko toponimia denez, bertako usadioari jarraitzen dio, batzuetan batuari erreferentzia egiten zaiola.

Zeinuak gogoratzuz, izartxo izenaren ondoren jarritz gero (*), deitura kutsua duen toponimoa dugu, bi izanez gero (**) Laudiokoa ez den toponiminoa dugu, baina konstataziorako lagungarria izaten dena. Azkenik, esan dugunez, (>), ez du beti erantzuten kronologiari baizik eta une horretako formaren eboluzioari, zeren gertatzen da askotan zaharragoa den forma geroago agertzea. Dena dela, zeinu horrek zenbait kasutan denbora bateko agerpena markatzen digu, kasuren baten bat ez datorrena etimologiarekin, zeren alde bateko zein besteko urratsak denboran zehar tartekatzen baitira.

Toponimo baten ostean (?) zeinua jartzean, ez dugu esan nahi gaizki dagoenik, baizik eta zalantzan dugula ia multzo horretan sartu litekeen, edo urratsa egokia den Ordenagailuan ziztukari afrikatuei (sabaikariak) dagokion zeinua ez dagoenez, /s*/ edo /c*/ jarri behar izan dugu.

Toponimoek hainbat aldaki dutenez, bat gidatzat (besteen izenburu edo forma batuena) aukeratzekoan, ondoen ordezkatzeko duen aldakia saiatu gara jartzen, denbora aldetik zaharrena eta gardena. Dena dela, grafia aniztasuna kontutan izanik, bilakaera ikusi ahal izateko, aparte egin dugun zerrendetara jo beharko da (bertan agertzen dira aldakiak eta ondoren forma bateratuak). Hori dela eta, sarritan, toki-izenaren ondoren agertzen den zenbakiak urteari egiten dio erreferentzia.

7.1.1.2. Alfabeto hurrenkera eta Fonetika eta Fonologiari buruzko laburpena

Zenbait ondorioren bilketaren gida honetan orden alfabetikoa gordetzen da, bertan, besteak beste, hau dugula: bokalak eta kontsonanteak, diptongoak, hiatoak, hitzak, atzizkiak, zenbait fenomeno fonetiko... Bertan badaude ere beste aspektu batzuk, hala nola: azentua, bi hizkuntzetan agertzen diren leku izen batzuk, erdal artikularen gehiketa eta erdal pluralgilea euskal toponimoetan, 'muta cum liquida' kasuak, hots, multzokako tratamendua izan arren, orden alfabetiko barnean sartu ditugu. Dena dela, azken hauek bereiztearren, Zenbait ondorioren bilketa honen bukaeran jarri ditugu.

Gertatzen diren aldaketa fonetikoetan, zenbaitzuk nahiko gardenak badira ere, kontrastagarriak edo behintzat oinarriturik, beste batzuk, aldiz, hipotesi mailakoak ditugu, hau da, gure iritziz, gerta zitekeena adierazten dugu. Horrez gain zenbait linguisten teoriak tartekatuko ditugu, arlo honekin lotura zuzena duelako, edo behintzat oinarri sendoak izan daitezke, geroako edozein azterketarako.

7.1.1.2.1. Fonetika eta Fonologiari buruzko lau hitz

Laburki bada ere, Fonetika eta Fonologiari buruz zerbait esan beharrean gaude. Oinarrizko kontzeptu batzuk badira ere, onomastikari hurbiltzen denarentzat kontutan izan dezan fonetikaren legeak eta bere eragina. Aldez aurretik, gogoratuko ditugu Saussuren hitzak, esanez hizkuntza bat estruktura edo sistema bat dela. Gaineratu zuen Linguistikak hizkuntza/hizketa oposizioko hizkuntza aztertu behar zuela. Geroago Hjeltslevek oposizio hori harturik, hizkuntza zeinuen sistema bezala definiturik, honen deskribapenerako tresnak zehaztu egin zituen, giza-mintzairaren bi arlo bereiziz: a) adierazpen plano b) adieraziarena. Adierazpen plano horretako substantzia Fonetikak aztertuko zuen, forma, berriz, Fonologiak ikertuko zuen.

Fonetikak hotsak, soinuak deskribatu egiten ditu, Fonologiak, aldiz, fenomeno fonikoak aztertzen ditu hizkuntzan betetzen duten funtzioagatik.

Fonetikaren unitatea hotsa, soinua da, [] artean errepresentatua eta hizkerari dagokio. Fonologiarena fonema da, / / artean errepresentatua eta hizkuntzari dagokio. Fonemen zeregin nagusia zeinu linguistikoak sortzea eta bereiztea.

Alofonoak ere aipatu behar, hauek fonema bakoitzak dituen aldaketa fonetikoak baitira. Azken hiru paragrafo hauen zenbait aspektu, fonetika eta fonologiari buruz, J. M. Etxebarriaren liburuarekin borobildu ditut.

Grafemak, azkenik, idazteko erabiltzen ditugu zeinuak dira, hau da, hizkuntzaren errepresentazio grafikaren unitate txikiak dira.

7.1.1.2.2. Bokalismoa. Teoria

Bokalekin hasi aurretik, bokalismoari buruzko sarreratxo bat egin beharrean gaude. Fonazio organoek eragindako artikulazio bokalikoak, bokalak, bidea libre eta trabarik gabe aurkitzen direnean gertatzen dira. Oro har, berezitasun ugari baitago, tarte handiago edo txikiago izatearen arabera, hauek ditugu: irekia (a), ertainak (e,i) edo itxiak (i, u). Artikulazio uneaz sailka ditzakegu: 1) aurrekoak (sabaikoak: i, e), 2) erdikoak (a), 3) atzekoak (belareak: o,u).

Hellwag-ek asmatutako triangulo bokaliko barnean, Txillardegik aipaturik, badaude geroago zehatzago ikusiko dugunez, gaztelaniaren eta euskaren bokaleen artean zenbait alde, beti balore ertainak kontutan izanik. Berak dioenez: "bi hizkuntzen sistema *fonologikoak berdinak* izanik ere, balio *fonetiko* ertainen multzoak *desberdinak* dira".

Lehen esan dudanez, Fonetika eta Fonologiari buruzko datu hauek geroago sartu ditut, ZENBAIT ONDORIOREN BILKETA bukatu ondoren, osagarri edo kokatzaile gisa, dena dela, lehengoa behin baino gehiagotan errepikatu beharrean nago: orokorrak dira, beraz, oso kontutan hartzeko da diakronia eta baita bertako euskararen ezaugarriak ere.

Diakronia aipatu dugula, Mitxelenak gogoratzen digu euskal sistema fonologiko zaharrea bost fonema bokaliko zeudela, hiru irekidura mailakin, gaurko gaztelania eta euskalki gehienetan bezala (Zuberoko alderdi batean badago seigarren fonema bat: /ü/. Bost fonema sistema honi Mitxelenak jartzen dion zalantza bakarra i / u, bizkaieraren zenbait tokitan, alternantzia da.

Nire ustez, alternantzia hori ez litzateke izango hain zaila azaltzea. Orozkon, adibidez, ofizialki, udal paperetan, "Ugarriza" den tokiari [bertatik sortutako inguru hauetan (Orozkon, Laudion, Okondon...) hain ugaria den deitura bera], euskaraz ahoz "Iguartze" esaten zaio, tartean "Ugarritze" batez pentsatu beharko dela bertako euskararen errealizazioak kontutan izanik. Kasu honetan eta geroago ikusiko dituguko antzeko batzuetan, asimilazio batez pentsa daiteke.

Beste kasu batzuetan, Orozkotik kanpo, "Arantzubia" beharrean "Arantzibia", Sodupen entzunda txikitatik, agertzen da, zubi > zibi, uri / iri, lehena bizkaierarena izan arren, beste kasuren batean ere dugu, beste tokitan ere gertatu da, *gutxi* > *gitxi* gertatu omen den bezala. Hauetariko gehienak asimilazioz azaldu zitezkeen. Berdin antzera gertatzen da Erronkarrin: "Urunberri (Irunberri), Uruña (Iruña)...

Bokalismoari buruz, M. Etxebarriak gogoratzen digu Txillardegi egindako diagramaz argitasun gehiagora heltzen garela, zeren sistema bera izan arren, bokalak duten tokia ez da berdina.

Uste dut esan dugula Mitxelenak aipatzen zituen euskal bokalen ezaugarriak:

- a) aldatzeko erreztasuna ondoko hotsen eraginez, geroago ikusiko dugunez (Hitza zenbat eta luzeagoa errezago gertatzen dira aldaketak).
- b) tinkotasuna, iraunkortasuna. Hau ikus daiteke onomastika akitariarran eta errotamarren garaikoan eta baita latinetik eta erromantzetik hartutako maileguetan ere. Arlo hau zertxobait azalduko dugu, ikerle berberari jarraituz.

b.1 Onomastika akitaniarra eta erromatarren garaikoan ditugu hauetatiko kidetasunak antroponimian eta teonimian: Nescato (neskato), sembe- (seme), Cisson (gizon), Oxson (otso), Illun(n)/-illun [il(h)un]), -c@o (-ko), t(h)ar (-(t)ar)...

Toponimian: Gébala (Gebara), De-oúa (Deba), Ilun(m)-beritani (Irunberri), Oiassó- (Oihartzun), Atur@us (Aturri)...

b.2 Latin eta erromantzetatik hartutako maileguetan:

b.2.1 Latin klasikoak hamar bokal zituen kantitatea bereizgarritzat zuela, hau da, luzeak edo laburrak, denporari begira. Latin arruntak, aldiz, kantitatea zena bereizgarri kualitatea izatera heldu zen, hots, itxiak edo irekiak izatea, tinbrea, beraz.

Latin klasiko luzeak (-) latin arruntean itxiak (.) bilakatu ziren eta laburrak, aldiz, (~) irekiak (,) bihurtzen ziren.

Erromantzean, latin arrunteko hamar bokalek bide hauek egin zuten, baina tonikak / atonak (hauen barnean posizioak bere eragina izan zuen) izatearen arabera. Ikus dezagun:

- Latin arrunteko **a**-k gertatu zen **a** edozein kasutan.
- Latin arrunteko (e,) erromantzean (je) tonika edo (e) atona izanez gero.

- Latin arrunteko (e.), erromantzean (e) tonika edo (e) atona izanez.
- Latin arrunteko (i.), erromantzean (e) tonika edo (e) atona izanez.
- Latin arrunteko (i.), erromantzean (i) tonika edo atona hasieran /erdian, baina (e) azkenean joanez gero.
- Latin arrunteko (o.), erromantzean (we) tonika edo (o) atona izanez gero.
- Latin arrunteko (o.), erromantzean (o) tonika edo (o) atona izanez.
- Latin arrunteko: (u.), erromantzean (o) tonika edo (o) atona izanez
- Latin arrunteko: (u.), erromantzean (u) tonika edo atona hasieran/ erdian, baina (o) azkenean joanez gero.

Erromantzeak, beraz, tonika hauek jaso ditu: a, je, e, i, we, o, u. Euskarak, aldiz, latin klasikoko e, o laburrak > arrunteko irekiak (e, o,) horrela jaso zuen, gaztelaniak izan zuen diptongazioa izan gabe. Hau da, euskararen ezaugarri bat. Dena dela, honi ohartu bat egin behar dugu, zeren zenbait tokitan, batez ere, Aiara inguruan, bertan askoz lehenago galdu zen euskara, ematen du latineko maileguak izan gabe nolabaiteko diptongazioa gertatu dela: Urruela > *Ur + ola, Gordoxola > Gordejuela (hemen gehiago iraun zuen euskarak) diptongazio hau Landajuela < Landaxola inguru euskaldunetan ere badugula. Artieta leku-izena Arte-eta nahiz Arteta-tik etor zitekeen, hau da, lehenengoan disimilazioa genuke, bigarrean, aldiz, diptongazioa. Laudion ez dut aurkitu horrelakorik, Apalueta/Apalota kasua ez dut uste adierazkorra denik, *Apaloeta izan zitekeen eta, alderantzizkoa baino Ermuerreka > Almorreka. Gainera, **ue** arrunta izateaz gain, (Menditxueta), **oe** batetik oso arrunta da **ue** gertatzea (Enecueche, Beingueche).

Atonak, aldiz, bost bokalak hasieran nahiz erdian, azkenean a, e, o bakarrik dituela (nire ustez, hemen datza gaztelaniareriko alde bat, zeren euskarak toki honetan bost bokalak ditu, i, u arruntatzat ditugula. Manu, Mari [andre izena denean, noski (Nafarroan gizonekin ere erabiltzen da: "Mari Lakruz" jokalaria, "el Mari" esaten zitzaion aitaren herrian (Oko-Lizarralde) gazte bati, baina erreferentzia beste izen batekin doanerako da: Jose Mari, Angel Mari..], Iñaki...izenen bukaerak hemengo ezaugarriak dira. Dena den, azken denboretan euskal izenak zabalduz joan dira Estatu osoan, garai batean Maite-rekin gertatu zen bezala).

Euskarak mailegu zaharrenetan kantitatea bereizten ez zuenez, latineko hamar bokalak (i luzea, i laburra, e luzea, e laburra...) jasotzerakoan bost bokaletan geratu ziren (e,i,...): 'fagum' *bago*, 'necem' *neke*, 'corpus' *gorputz*, 'furca' *urka*... . Gaztelaniak bost bokalekin ere geratzea, euskal sustratoaren eraginez gertatu zen.

b.2.2 Mailegu berriagoetan, bilakaera erromaniko duten hitzetan, eboluzio hau ere aurkitzen da:

(Lat.) i, u laburrak: 'vindicatu, turris' > (Eusk.) e, o: *mendekatu*, *dorre*.

Dena dela, eboluzio hauetan, eta maileguen dataketan, kontutan hartu beharrekoa da euskal soinuekiko testuinguruak duen eragina. Adibidez:

- Zistukarien eraginez bokal hertsu batzuk sor daitezke: *pisu*, *siku*.
- Kontsonante sabaikariek ere itxi egiten dute: *sillu*, *siñu* 'sello'.
- Hurrengo silabako bokal itxiaren eraginez: *tipula* 'cebolla', *mugitu*.
- Asimilazioaz ugariak dira [aingeru > ainguru R], baita alderantzizkoa ere.
- /u/ bazilazioa, ezpain edo sabai testuinguruan, normala da.

Orokorki esan behar da ere, XVI. mendeko bizkaieraren bokal sudurkariak balio fonologikoa zutela. Mitxelenak dioskunez, Madariaga arratiarrak 1565ean zioen: "La N algunas veces se pronuncia escondida en las narices...oracioa, Ardaoa...". Antzera diosku Garibaik m~ia 'lengua' / miña 'dolor' alternantziari buruz. Sudurkaritasun markatzen zuen zeinu hori erabili bazen ere, anbiguateaz erabilia izan zen. Orozkon aldiz bustidurak eragiten ditu bereizketa aurreko bien artean: *buruko mine dauket*.

Zalantza hori behin baino gehiagoetan sortu zait "Gorizabalena" toponimoarekin, zeina 1550ean "Goriçabalaë", gero "Gorisabalen" eta "Goryçabalaen" agertzen baita. Berdin gertatu zitzaidan "ybargue~" testigantzarekin, birritan agertzen da eta bietan laburdura (sudurkari batena ,noski) edo sudurkaritasuna adierazten baita.

7.1.1.2.2.1. Euskal bokaleen aldaketa

Euskal bokaleen aldaketa ugariak nolabait aipatuko ditugu, aldez aurretik gogoratuz triangelu bokalikoaren berezitasunak izan lezakeen eragina, zeren bertan /i, e, o, u, ü/ irekiagoak dira inguruko hizkuntetakoak baino, /a/, berriz, erdarakoa baino palatagoa. Honetaz bat datoz Gavel, Navarro Tomás eta Mitxelena. Beraz, Mitxelenak gogoratzen digunez, triangelu bokalikoan fonemen artean dauden aldea txikiagoa da.

Lehen aipatu dugunez, euskal bokaleen ezaugarri bat, hauxe zen: aldatzeko erreztasuna ondoko hotsen eraginez.

Orain dela urte batzuk XVI. mendeko testuak irakurtzerakoan (1536.ko batailatze liburua, adibidez) **u** eta **o** bokalen artean (**e** / **i**-ren artean uste dut berdin gertatzen zela) nolabaiteko tinkotasun eza nabaritu nuen: 'mochacho' agertzen zen 'muchacho' beharrean, 'goardando (guardando)'...Berdin gertatu zitzaidan Garcia de Salazarren "Bienandanzas e Fortunas" begiratzerakoan, non Ospina /Vspinaren ondoan agertzen baita, Arrigurriaga, Estoujça /Astoujça...*motila*, *mutila* beharrean...

Berriki irakurri dudana Eusko Ikaskuntzak argitaratutako "Ordenanzas Municipales de Bilbao" (1477-1520), lau egilek dituela, aipatutako fenomenoak errepikatzen dira: Martiartu / Martiarto, Garnica / Gernica, Oquendo (gehienetan) / Equendo, 'carpentero (carpintero)', 'carneçero', 'carnicero'... Testu hauetan, beste batzuetan baino gehiago, inguru euskaldunaren eragina nabaritzen da. SMC Co.Led.1076-1200 "in Mutilori / Mutillori 1083, 1092". Askotan Errioxa aldean aipatutako garaian -ori < -uri. "Zufiuri 1098".

Dokumentazio zaharrean baino lehenago bokaleen arteko tinkotasun edo mugatasun eza, edo agian hurbiltasuna Orozkoko euskara mintzatuan ere ikusi nuen, baita geroago Laudion toponimoak ahoz biltzerakoan ere, baina den dena, hizkuntzaren estruktura urratu gabe.

Aurrekoa aipatu dut, zeren askotan **u** / **o** -ren arteko muga ez da hain argia, bi bokal horien arteko soinu bat izan zitekeela aukeraz pentsatu izan dut sarritan eta horrela entzun ere Orozkon: eskubitu**r**e / eskubito**r**e 'la muñeca (Anat.), dauko**z**u / dauku**z**u...eta beste aldakiak ondo konstatatuak daude, batzuetan tarteko soinu hori ere dagoelakoan nago. Ondoko bokalen eraginak zeregin handia du jarritako zenbait konstatazioetan. Adibidez, lehenengoan (eskubitorre) inposiboan dagoen dardarkariarena, bigarrenean, aldiz, aurreko u-rena.

Quilis-ek (Txillardegiren "Euskal Fonologia"-tik hartutako datua) egindako gaztelaniaren bokalen formakinen diagraman **u** eta **o** bokaleen arloak oso hurbil daude, zenbait unetan jo daitezkeela.

Mitxelenak berak gaineratzen du: "La comparación, como ha señalado Gavel, lleva a los mismos resultados: a permuta, con e e i lo mismo que o con u, mientras que la permutación de a con o es muy rara y debida a causas especiales".

Nire ustez, i-rekin trukatzea baino lehenago, **e** > **i** urratsa egon beharko litzateke. Ikus "Iragorri", bertan Ira- > Ire- > Iri- bidea ikusten baita.

Aldaketa hauek ez dira irekidura mailan bakarrik gertatzen (a/e, a/i, o/u,...), baizik eta irekidura maila berdineko serie aldaketetan ere: i/u, e/o. Argi betetzen da hau gorago jarritako konstatazioekin.

7.1.1.2.2.2. Euskal bokaleen irekidura aldaketak

Irekidura aldaketak [Ikus dezakegunez, aldaketa hauek nagusiki inposiboan dauden kontsonante likidek (**r**, **l**, **n**...) eragiten dituzte. Aurrekoa genuke ondorioz orokorrean]:

- 1) **e** > **a** . Dardarkari gogor batek, bokal artean edo inposiboan, bere aurreko bokala (**e** gehienetan) ireki egiten du.

Bizkaieraren eremuetan, ireki egiten du, hurrengo silaban bokal itxi bat dagoela: *barri*, *garri*, *txarri*. **E** zaharragoa dirudi, beste euskalki guztiek inguru foniko berdinetan **a** bokala baitute: *larri*, *sarri*. Hasierako tokian **e** badago, iraun egiten du: harri/herri, ardi/erdi...

Hemen ere dugu dokumentazio zaharrean berri > barri urratsaren forma zahar batzuk. Ikus *barri*.

Bizkaietatik kanpo (Etxepare eta Leizagarraren garaitik) ditugu *bardin*, *atharbe* eta horrelakoak, nahiz eta *berdin* zaharragoa izan.

Gipuzkoara behintzat zabaltzen da hitz bukaerako **-er** > **-ar** urratsa: izter > iztar, piper > pipar... Orozkon *piper*, *izter* erabiltzen dira, are gehiago *bizar* / *bizer* ditugu, azken honetan aurreko i-ren eragina egon daitekela, hau da, indartsuagoa da aurreko i-ren eragina dardarkariena baino. Dena dela, hemengo toponimian dugu *bazter* > *baztar* urratsa.

L inposibo batek **e** > **a** eragin du: *beltz* > *baltz* (B). Mitxelenak dioskunez, **i/e** oposizio **l** eta **r** inposiboan aurrean oso iluna gertatu zen, batzuetan **e** bezala egiten zela, baina geroago **i** gisa ere bai.

Trisilaboetan, lehen eta azken silaban *i* egonez gero, erdikoan *e* badago, *a* bihurtzen da sarritan bereiztu nahian edo. *Igeri(ka)* (L) / *igari* (G). bokal arteko [R] edo inposiboa: *izerdi* > *izardi* (B), *igerri* > *igarri* (B, G). Orozkon *izerdi*, *ikisi* (ikasi) eta *igirri* ditugu. Azkenengo bietan, beraz, une bateko (*e* > *a*) zabaldu beharrean, aurreko *i*-ren eraginak itxi egin du, handiago baita, *e* > *i* eginez.

Sudurkari aurrean ere gertatzen da. *Azkana* (art.) dugu Lekeition, baina *azkena* Orozkon, nahiz eta gehienetan formarik erabiliena *atzena* izan, nire ustez, etimologikoena baita. San Martindarren hitzetan: "-Guk *atzena*...beste batzuk *azkena*". Hitz batean Orozkon ez da gertatzen irekidura sudurkari inposibo baten aurrean (*atzen* + *a*).

Mitxelenak *azken* > *azkan* (F.H.V. 2.9) urratsa asimilazioari atxikitzen dio. Nire ustez, inposiboan dauden beste likidek eragiten duten berbera sudurkariak ere egin lezake. Egile berak (2.6) "Aparte del paso generalizado de *o* a *u* ante nasal...la acción de una nasal implosiva se manifiesta en varios casos de cierre de vocal tras vocal o reducción de diptongos...buruan > *buruen > buruin Orozko". Agian kasu honetan egon liteke "Balenchá > Balincha" urratsa.

- 2) *i* > *e* dugu (*r* + konts.) aurrean edo aldaketa ez bada, zalantza gutxitenez: *irten/erten*, *kerten* /*kirten*. Hemen ere sartuko genuke *txikir* 'pequeño' (hegoa.), *txiker* (B) eta *txikar*.

i inposibo baten aurrean: *bildur* (Mend. B) /*beldur* (besteetan).

N inposibo baten aurrean irekidura ere gertatzen omen da. Aurreko hipotesiari ohar batzuk jarri behar dizkiogu, zeren hasteko jatorriz inposibo zen sudurkari sabaikari /*n*/ Azkuek Orozkorako *burriña* 'hierro' bildu zuen, nik, oro har, *burriñe* entzun dudala, baina baita *burreñe*, *burreiñe* berrogei urtekoei ere. Nire iritziz, nukaerako *-e* hori artikulua da, dena dela, Azkuek organikotzat jotzen zuen, Mitxelenak ere *burnia* aipatzen duela. Amaginarrebari galdetu diot berriro eta beragandik jasotzen banuen *talaburriñe* (artikuluz), erdererako formak ematean artikulua jaso nahian "-Burrin bi!" jaso dut eta *burriñe*, *burreñe*, *burreiñe* ere.

Uste dut bustitako formak eragin omen du *i* > *e* urratsa, baina, antza denez, sudurkari bustigabeak [Larreinega /Larrinega / Larrinaga (Okondo)] urrats bera eragin omen du. Bustigabeak dinogu, baina neurri batean, zeren "Larrañaga" deitura behintzat Bizkaia eta Gipuzkoan badugu.

- 3) *u* > *o* dugu *r* inposibo baten aurrean: *bihurtu* > *biortu* (B). Orozkon *biortu* entzuna dut, *biortu* gehiago entzun dudalakoa nago. Bai geroago ikusi dudanez, San Martinen *biortu* erabiltzen dute.

7.1.1.2.2.3. Euskal bokaleen itxidura aldaketak

Itxidura aldaketak (Nagusiki *i* edo *u*-ren hurbiltasunaz, zizkukarien aurretik edo Mitxelenak dioenez, -*n* inposibo baten eraginez gertatzen dira):

- 1) *a* > *e*: Aurreko silaban *i* edo *u* egonez gero, leku askotan eta XVII. mendetik dokumentatua Bizkaian: *ayte*, *oguie*... *u*-ren eragineko Orozkoko adibide batzuk jar ditzakegu ere: *egune*, *burue*... Hau fenomeno hau oso bizirik eta zabalduta dugu, toponimian ere bai.

- 2) **a > e** ere dugu sudurkari inposibo baten eraginez. Honetaz aran-dunak aztertzerakoan konturatu nintzen. Geroago antzeko fenomeno ikusi dut askoz lehenago gertatua: SMCo.Led. "rio de Arenzazu 1093". Merino Urrutiarengan **aran-** > **aren-** ere bai. Arzamendi: "Isinario de Arenzazu 1093" (Arenzazu).

- 3) **e > i**: Aldaketa hau orokorragoa eta zaharragoa dugu, hurrengo silaban **i** edo **u** agertzen direnean gertatzen dela. Trisilaboekin dugu sarritan itxidura hori hasierako silaban: (Lat.) 'episcopus' > (Leiz, Ax.) *ipizpiku*.

Egoera berdinean gertatzen da **o > u** aldaketa (Dena den, kontutan izan behar dugu Mitxelenak gogoratzen digunez, Etxepare eta Leizarragaren garaian **u / o**-ren arteko zalantza grafika (ahoskerarena adieraz daiteke) arrunta zela. Garai honetan nonbaiten esan dugunez, Laudion ere eta hainbat tokitan gauza bera nabari daiteke.

Partizipioak **i**-rekin horrenbeste hastea horregatik dator Mitxelenak dioskunez: ekusi > ik(h)usi (**e** zaharragoa da, aldakiak, forma pertsonalengatik (d-a-kus(a)-t) eta eta faktitiboetan (e-ra-kuts-i) ikus daitekeenez,).

Kuriosoki Orozkon **ekosi** (ikusi) formak dirau, baina baita **i**-dunak ere: ikisi (ikasi), Azken honetan ez dago horren argi ondorengo **i**-ren eragina, zeren gerta liteke, nire ustez, argiago dena aurreko **i**-rena, biena ahaztu gabe: ikasi > *ikesi > ikisi (hau toponimian ondo frogatua dugu: Isasi > Isesi > Isisi).

Horregatik ere, **r**-ren aurreko bokal protetikoa, batzuetan, **i** da "asimilación de apertura a la vocal siguiente (Mitxelena)" eta ez **e**. Eta (s + konts.) kasuan antzera: iskina, ispillu. Kasu hauetan toponimian (Laudio) nahiz hizkuntza mintzatuan (Orozko) **e** dugu: Espillusolo 1786, *espillu*, *esquiña*, Esquiñe 1894.

Mitxelenak dioenez, sudurkari inposibo baten eragina ere kontutan hartzekoa da: *emanen*, *izanen* > *emain*, *izain*. Orozkoko *buruan* > **buruen* > *buruin* ere aipatzen du. Nire ustez, honetaz, *ikasi* > **ikesi* > *ikisi*, edo *izan* > *izen* > *izin* kasuetan bezala **i**-ren eragina izan denez, *buruan* kasuan **u**-rena izan daitekela uste dut eta ez sudurkariarena. Inesiboa sartu aurretik *burue*, *buru bet.* ditugu. *Orduan* > *orduen* > *orduin* (entzun dudalakoa nago) > *ordin*, *ordun* eta *moduan* > *moduen* > *modun* (uste dut entzun dudala ere), *modin* "betiko modin"(San Martin) dugu, era berean.

Kontsonante sabaikari batek fenomeno bera eragiten du: *etxe* > *itxe*, *etxi* > *itxi* (Gure konstazioetan *etxe* behin *txi* egiten du "Chivarria 1793"-geroago beste bi aurkitu ditut, ahozko testigantzetan: "Lekandazar: Etxeburu, Etxiburu...; Beasko: Etxebitarte, se quedaba en Txibitarte", baina batean bakarrik eta gainera, ez dugu aurkitzen hasierako bokalaren itxidura), 'hechura' > *itxura*. *Itxura* eta *itxi*, *itxikerie*... Orozkon erabiltzen dira.

Ziztukari batek fenomeno bera eragiten du *gezur* > *guzur* (B) (Orozkon eta Laudion ere).

- 4) **A < o** konposaketatik kanpo gutxitan gertatzen da. Konposaketan bi bokal hauen alternantzia erregularra da. Bizkaiko aditzean **a / o** alternantzia dugu kasuren baten, agian **o > a**: *dautso*t (diot) normatibo edo, *dautset* (diet), baina *dotzo* (dio) San Martin-Orozkon eta *dautsa*t (diot) Lekeition dugu.

- 5) **O > u** dugu nagusiki bi kasutan, aurreko silaban **i** edo **u** dagoenean (Baranbiun, *biuk* dago bilduta, baina Orozkoko San Martinen erabiltzen da ere: "-An kuxu *biuk*"), baina, batez ere, bokal horiek, trisilaboetan (hasierakoak izaten du)

hurrengo silaban badu [*motz urdina* > *mutxurdin* 'solterona' (Pouv.)]. Itxidura hori ere, (o > u) sudurkari baten aurrean gertatzen da, are gehiago sudurkaria inposiboan dagoenean.

Mitxelenak gogoratzen digunez, bokalen arteko trukaketak, batez ere, **a/e**, indukzioak eragindakoak dira (asimilazioa nahiz desasimilazioa): *elkar* > *alkar* (Orozkon, Arratian... *arkal*), *azken* > *azkan*, *ziren* > *ziran*...

7.1.1.2.2.4. Euskal bokaleen serie aldaketak

Ugariena, batez ere, bizkaieraren eremuan **i / u** dugu. Honetaz Mitxelenak esaten digu hasierako **i / u** trukaketak ugariak direla eta horren arrazoi bilatzeko sailkatzea ez dela erreza (nik uste dut **i / u**-ren arteko trukaketak zenbait kasutan asimilazioaz ere azaldu daitezkeela (Orozkon Goikouria > Goikiri...). **E / o**, aldiz, asimilazioz azaldu daiteke.

Uri 'villa' (B) / (h)iri (eki.), biak XI. mendetik dokumentatuak.

B (Arratia, Bermeo Orozko; RS, Mic., VJ) *uzen* 'nombre' / *izen* (arrutena, Land., Gar., Bet., Cap.). Honetaz aipatu dut Orozkon argi ikusten direla urrats hauek: *izan* 'ser' aditza > *izen* > *izin*. Une bateko bidaia honetan, hipotesi gisa, *izen* 'ser' / *izen* 'nombre'-rekin nahasgarriak gerta zitezkeen, hortik bereiztu behar izan horretan agian *izen* > *uzen* egin beharra.

"Hay...permutación ante sibilante y ante l o n más sibilante...": untxaur / intxaur.

Hasierako tokian izan gabe, bokal hauen errealizazioak ez dira egon behar hain urrun, behintzat zenbait testuingurutan, adibidez, **ua** hiatoa, **ia** bihurtu da. "Aretxalduua > Arexaldia" Laudion, "Pagazaurtundua" (hemen) > "Pagazaurtunduá" (deitura hau Azkuek bildu zuen Buian)". Ugaon antzeko toponimo bat dugu. Zuberoan gau 'noche' > gai diptongo izanik.

I-u > u -u asimilazio erregularra dugu, baina **u - i > u -u** ez omen da horren erregularra [Horrela gertatzen da Orozkon ere, non *burriñe* (burdina), *talaburriñe* (Zalao). erabiltzen baita, baina ere *burruntzelu* 'cazo' (Uribarte), Azkuek Orozkoako *burduntzalu* bildu zuen]. Geroago Niko Astobiza adizkideak aipatu dit etxean *burruñe* entzun zuela, nahiz eta bera *burreiñe* (burreiñe, burrein bi)erabili.

Dena dela, asimilazio honek tarte ezberdinak ditu, Orozkon bertan (San Martin) *burriñe* (burdina), *talaburriñe*, baina *txitxiburruntzie*, zeren burruntzeluari [gogoratu *burduntzalu* (Azkue) / *burruntzelu* (nik bilduta)] *kazue* (artikuluz) esaten diote. Aurreko ondorioa argi gertatzen da, zeren *burruntzelu* bat erakutsi diodanean amaginarrebari esanez ia zelan esaten diote, berak "-Kazue" erantzun dit, baina nik *burruntzelu* aipatzean berak ezetz, "txitxiburruntzie...txistorragaz..." erabiltzen dutela.

Aipatu ere egiten da **e/o** alternantzia, normalean asimilazioz: behor > bohor, ot(h)e > ete (B)... Mitxelena: "3.7 No faltan casos de metátesis de vocales, al menos en apariencia, pues han podido tratarse en realidad de hechos complejos de asimilación y desasimilación..". Orozkon *ete* bai, baina *beor* erabiltzen da, hau da, lehen ikusi dugunez, beti ez da ematen asimilazioa.

Behin eta berriz aipatzen ditut Orozkoko adibideak, alde batetik aberasgarriak izan daitezkelakoan Orozkoko euskara eta hemengoa ia berdina baitzen, baina baita aniztasun baten adibidea direlako ere. Orozko zabalera aldetik nahiko handia da, baserriak oso zabaldurik dituela. Esan beharra dut ere oso maitea, kutuna eta nirea dudala bertako euskara, bertan erabilera mailan euskaldundu bainintzen.

Orozkon bertan ikus daitekeenez, betetzen da ondo "etxe batetik bestera...diferentzia" leloa, zeren aldeak ez dira bakarrik lexiko mailan: *amagiñarreba / aitaginñarreba*, *amexea / aitexea* (hauetan artikulua gehiturik edo), *astelen / ilen* eta abar tokien arabera, baizik eta erabilera (toki batzuetan *zatut* (zaitut), besteetan galdu egin da nork-nor) eta fonetika mailan: *aretxa / aratxa*, *berandu / belu*, *igurtzi / igutzi / igurdi*...

Ugaritasun horren beste froga bat gogoratzen digu Mitxelenak esandakoa *i/u* alternantziari buruz, "zilo 'agujero'... zulo... Zuloeta...XI" aipatu ondoren, "BN, L *k(h)illo* 'rueca'...AN *kullu*, Z *kühüllü*, de *conuc'lum". Neurri batean distribuzio geografikoa gordetzen den horretan, guk hementxe "Urkillo" dugu hurbil (Baranbio) eta hemen Laudion "Urkullu-" konstatatua ere bai.

7.1.1.2.2.5. Bukaerako bokalak

Bokalismoaren barnean kontutan hartzeko beste arlo bat dugu: bukaerako bokalak izaten duten aldakuntzak edo galerak. Alor honi jarraituko diogu Mitxelenaren "Fonética Histórica Vasca" liburuan. Honetan zera diosku:

(6.1) Bokalen tratamendurako Mitxelenak bereizketa nagusi bat egiten du: a) hitz bukaeran dauden bokalak, b) konposaketan eta eratorpeneko zerbait kasuetan lehenengo atalaren bukaeran daudenak, azken honetan tinbre aldaketa eta galerak oso ugariak eta erregularrak baitira.

- a) Lehenengo atala bisilabo baldin bada, **-i** eta **-u** jausten dira, lehena, oro har, euskalki guztietan [(h)iri edo (h)uri 'villa', (h)egi 'borde', 'colina' salbuespenekin. Hauek toponimian ondo konstatatuak eta beti apokoperik gabe (apokope: hitz baten bukaera gertatzen den galera: *rete* > *red*), bigarrena (**-u**), aldiz, ez horren ugaria eta, batez ere, ekialdeko euskalkietan. Mitxelenak gogoratzen digu zenbait kasutan **-i** edo **-u**-ren, analogiaz edo, berrezartze bat gerta daitekela. Azken ohar hori oso garrantzitsua iruditzen zait, zeren toponimian kasu askotan berrezartzea nabaria da edo agian berreskuratzea. Aurrekoaz zenbait adibide jartzen digu:

•i galeraz: Arzubiaga 1025 (*h*)*arri*-tik. *Ergoien* 'aldea' "usado en Alava en el s. XVIII según Cardaberaz" *herri*-tik, forma hau Orozkon zentzu berean ere erabiltzen da, baina ez da 'aldea' bakarrik, baizik eta goiko aldean dauden auzuneak, hau da, Ibarra behe aldean dagoen auzune nagusi edo zertxobait handiago izanik, honen goiko aldeko mendietarantz eta hegaletan daudenei esaten zaie Ergoiena, 'barrios o aldeas de la parte de arriba', beraz. "Argacha 1537 (Harri + gatx + a)"

Orozko adibide bat jarritz *argin* esaten zaio 'albañil' denari, hau da, Bizkaiko beste tokitan *igeltsero* esaten zaionari, jatorriz 'cantero' izanik, *harri* + *egin* batitu.

Jarraitu aurretik *egi*-k osorik iraun duela esaten den arren, badaude salbuespenak, zeren, nirez ustez, urrats hauek gertatzen baitira: **Egiguren** > ***Eiguren** [Bizkaiko kosta aldean: Lekeitio, Ea...deitura gisa), (*Egibar > Eibar) gertatzen den bezala] > **Eguren**. Asteriskoa urratsei buruzko nire hipotesia markatzen du, zeren formak ondo konstatatuak daude.

•u-ren galeraz Mitxelenak bur-hezur 'calavera' aipatzen digu. Orozkon gogoratzen dudalarik ez da gertatzen, buru-azurre 'el cráneo' eta horrelakorik baititugu.

- b) bisilaboetan **-e** eta **-o**, **-a** bihurtu zaizkigu konposaketan. Adibide artean *osatu* 'curado', *oso* 'entero' -tik eta Mikoletak Bizkaiko Mendebaldeko ematen zuen *urragin* 'platero', de *urre* 'oro', *urre zuri* 'plata'. Orozkon azkena dago eta lehenaren ordeztu *urregorri* dugu gehienbat, *urrezuri* 'plata' delakoan.

•**E** > **-a** urratsaz, XI.mendeko adibide batzuk eskaintzen dizkigu: Ataburu, Ataondo (NA), Atahuri (A) *ate* 'puerta'-tik eta Otazu (A,NA) *ote* 'argoma'-tik. *Etxe* 'casa' tik Essavarri (A), Echaverri, Exaverri (NA) eta Escaberri, Escabierrri Huescan.Urrats hauen konstatazioa toponimian argi ikusten da: "vasocabal* 1536", "Basaçabal 1560".

- c) bi silaba baino gehiago duten hitzetan galdu egiten da bukaerako bokala, aurreko kontsonanteak bukaerako tokian geratu ahal badu.

Euskara > euskaldun, errege > erret bidea, iturri > iturburu 'manantial, origen (Leiz), "Iturgoyen" XI.mendean NA, *ardano > "ardan buru", "ardancea" 1164, itsaso > itsasaldea, "Etayuco > Etay bidea 1339"²¹⁴⁶.

Mitxelenak ematen dizkigu konstatazio hauek oso argigarriak dira, gainera, bete daitezke garai eta eremu guztietan. Dena dela, konposaketetan badago tarteko une bat, une zabal bat esango nuke, gure toponimo zerrendetan ikus daitekeenez, batez ere Iturriburu-rekin. Iturriburu 1793an dugu ondo dokumentatua, gero 1894an Iturriburu eta Iturburu dugu, 1900tik aurrera "Iturburu" dela nagusia, baina ahaztu gabe kasuren batean egundaino iraun duela jatorrizko forma.

(6.2) Hitz bukaeran bizkaierak batzuetan **-a** du, **-e**-ren ordeztu: *bela*, *laba*, *oba*.(*lora* 'flor') Hau Mitxelenarentzat euskalki honetako berriztaketa bat da, fonetikaren eraginen at.Euskalki honek **-a** eta **-e**-rekin bukatzen duten hitzak (alaba + a > alabea, seme + a > semea) deklinabideko mugatu singularrean nahasturik gertatzen dira. Nominatibo pluralean bereizketa egin arren (alabak, semeak), komunak diren kasuak nahiko izan dira tema hauek nahastu zitezkeen. Dena dela, ikus "Labeostecoa" konstatazioa.

(6.3) Mitxelenak **-e** eta **-i**-ren arteko nahasketa oso arrunta dela, baieztatzen digu. Agian euskalki batzuetan (BN, Err, Z) deklinabidean tema biak nahasteak eragin du errakuntza. *Bide* -tik eta *éri* -tik *bídia*, *éria* Err, *bidía* Z.

Ez nago ziur ia hori den arrazoia bakarra, zeren hemen fenomeno bera gertatzen da *bide*-rekin. Leku-izenetan ikus dezakegu, baina aldaketa horren oinarrian asimilazioa ikusten nuen.Dena den Eibar aldean behintzat bete daiteke Mitxelenak dioena, zeren *etxian* eta horrelakorik entzuten baitira, baina kasu honetan beste fenomeno bat da.

Mitxelenak **e**- ekialdeko dela esaten digu eta kasu gehienetan sekundarioa: GN, G, B *eiza* 'caza' (RS heyz onic "caça buena"), BN, L *ihizi*, GN Baztan *izi*. Mendeb. G, B *orrazi* 'peine' , GN, Err, Zar, Z *oraze*.

•**O** eta **-u**-ren arteko zalanza arrunta zen zenbait tokitan (G, GN) deklinabide mugatuan tema hauek nahasten baitira: *berua* (bero-tik) eta *zerua* (zeru-tik). Gaineratzen du aurrekoari lagunduko zion erromantzetik hartutako maileguetan dagoen ahoskera aldeak, sartze-garaia kontutan izanik. Nire ustez, aurreko zalanza edo joera esango nuke nik zabalagoa dela eremu aldetik, Lekeition eta inguruetan gauza bera gertatzen baita: *berua*, *jokua*...baitago. Are gehiago toponimian, Urberuaga leku-izenean bezala, ere bai.

²¹⁴⁶ Cf. Mitxelena, FHV.

•**-l-** eta **-u-**ren arteko nahasketa **Z** eta **Err** berezkoa da. Euskalki hauetako deklinabide mugatutako zenbait kasutan aipatutako temak (**-l-** eta **-u-**) bat datoz: *sémia, ógia, búria* (burua) dugu Isaban.

Mitxelenak aipatzen digu hori oso deigarria egin zait, zeren hemen ere kasuren batean gauza bera agertzen da, baina aldeztu aurretik **ua > ia** urratsa gertatuz: **Arexaldiaga** (Aretxaldu**aga**), Pagazaurtundia bildu zuen Azkuek Buian hemen Pagazaurtund**ua** denari.

(6.4) Hitz bukaeran bokalak, oro har, gorde egin dira. Dena dela, arrazoi morfologikoen tinbrean aldaketak eta zalantzak eragin dituzte bezala, aglutinazio de desaglutinazio fenomenoek eragin dute apokope eta paragoge kasuak.

Galtzeko erreztasuna gehien duen bokala **-a** dugu, beti ez baita erreza artikulutik bereiztea, gipuzkeraz gertatzen denez: *alaba* + *a* > *alaba*.

Bokalaren ondoko **a**-ren galera erregularra omen da Mitxelenak gogoratzen digunez: *kate* 'cadena' de *katea*. Orozkon *kate bat* /*katea* dugu, *Katea* toponimoa ere badago.

Hala eta guztiz ere, beste euskalkietan **-a**-dunak eta **-a-** gabeko aldakiak ikus daitezke. Azkuek *giltz* 'llave' arruntatzat ematen du, baina BN-n, eta G-n *giltza* da, baita B zah. (Mik. *guilsea*) ere. Orozkon egun ere: *giltza bat* / *giltzia* ditugu.

(6.5) **E**-dun eta **e**-rik gabeko formen arteko zalantza sarri dugu. Mitxelaren hitzak zuzenki hartuko ditugu: "en nombres empleados como postposiciones (*aurre, atze, gain, gane* (B)..) Azkue expresa la opinión de que **-e** no es más que el resultado de la aglutinación de la "vocal de unión": aparecen en efecto empleados preferentemente en los casos locales....: barren-e-an" honi buruz, nire iritziz, toponimoen eboluzioan oinarriturik esan dudanez, zenbait kasutan **e** hori artikulua baino ez da, hau da, **a** > **e**.

Mitxelenak elkarte-bokal horren beste adibideren bat jartzen digu: Paris-en, Paris-e-ko, Paris-e-tik..eta hortik Parise nominatibo gisa. Horrelako kasuetan **e**- paragogika da zalantzarik gabe, Akize Dax, lat. "Aquis" den bezala.

Elkarte-bokal horren bizitasunaz ez dago zalantzarik, hemen ere "Larrazabal-e-ko" (eta ez Larrazabalgo), "Larrazabal-en" esaten baita, baina gero "Larrazabal".

Mitxelenak esaten digu lehengo oharrak bakarrik izan daitezke erabakikorrak etimologiari buruzko zalantzarik ez dagoenean. Zenbait kasutan bigarren ataleko **-e**-ren galera argi da: Egiluz. Aralar oronimoak izan lezake *larre* bigarren atalean eta horrela dirudi "Aralarre 1074".

Maileguetan ez daude ere kontsonante batzuen ostean erregla tinkoegiak, ziur aski hizkuntzan sartze-datak badu zerikusirik: gurutz / gurutze...Mitxelenak *dotore* 'elegante' aipatzen du G-rako, baina Orozkon ere badago *dotore* eta forma aldetik antzekoa den *errentore*. 'inquilino'.

(6.6) Hitz bukaeran **i** hobeto gorde omen da: Igari / Igal, Erronkari / Roncal.

Dena den, nire ustez, gaztelaniaren eraginez zenbait kasutan hitz bukaeran i > e joera dugu: Mendilibarri > Mendilibarre (Adibide hau Lizarra aldean)

U ere ondo gorde egin da, latinen -ium bukaera zutenak izan ezik: -ari < lat. arius. *Marti* 'marzo' < martius. BN, L, Err. *berant* / G, B *berandu* (B *belu*).

Bokalismoari buruz datu orokor batzuk eman ondoren, "**a**" bokalari buruzko beste datu batzuk emango ditugu (orokorrak, beraz, horrela hartu behar orokor bezala). Datu hauek Txillardegiren "Euskal Fonologia"-tik:

/a/ fonema "La **a** normal guipuzcoana...tiende a la palatización...", horretaz, gaztelaniazko **a** normala baino itxiago ematen du gureak. Are maizago gertatzen da hori Bizkaia aldera. "**a** anterior, palatal, más cerrada que la del esp., ...a veces, una variante extrema de **e** (Gernika)".

Aurreko **a** itxi eta sabaikaria, [a.], dugu: a) [ai] diptongoan, b) Kontsonante sabaikari baten ezkerretan: *baino*, c) /R/, [c] eta [c'] aurrean.

Horrez gain, atzeko **a** belarea genuke, [a.], kasu hauetan: [au] diptongoan eta [l]-z trabatutako silabatan.

"Bizkaieraz...aurreko bokale itxiaren eraginez, beste tinbre bereziak ere har ditzake **-a** artikulua".

7.1.1.2.3. Diptongazioari buruzko teoriak: Mitxelena, J.M. Etxebarria... eta ondorioak.

Diptongoa kontsonanterdi [ij] / [w]] bat edo bokalardi [i] / [u]] bat bokal batekin osatutako talde fonetikoari deitzen zaio diptongo. Luzapena aldetik bokal baten antzekoa da, horregatik Grammont-ek esan zuen diptongoa ahoskatzerakoan tinbrez aldatzen den bokal bat dela. Diptongoari buruzko zenbait ohar, batez ere, Mitxelena, Txillardegi eta M. Etxeberriaren datuetan oinarrituko gara, zerbait gehitzen dugula, batez ere, Orozkokoa.

Txillardegik dioskunez: "diptongo batetan bi parte horiek daude: parte bat, benetako bokale silabikoa da, hau da, azentua ere duena. Eta beste parte bat, silabikoa ez dena, eta azenturik gabea"

Bokale egiazkoa + bokale erdia: diptongo beheranzkoa (intensitatea goitik behera). Bost dira: **haitz**, **odei**, **oihana**, **gauza**, aurtan, **euskera**. **Ai** maizena, ondoren **au**, **eu**, **oi**, **ei**. Bustidura ezagutzen duten euskalkietan diptongo asko desegin dira: otsaila > [oc'a_lai], teilatu > [telatu], oilar > [ol_{ar}]. Gauza bera gainerako bustidura kasuetan: haize > [ase]. Gainera, diptongok sabaiketaz gain, monoptongazioz (gorde < 'guardar') eta kontsonanteen epentesiaz [igeltzu, igeltso (Orozko) 'yeso'] desegiten dira.

Sekundarioak ere kontutan hartu behar dira (kontsonante baten erorketaz...) eta ohar nagusi bat, teoria osoaren zahar esan duguna: "tokian tokikoa", hau da, toki bakoitzean berea.

M. Etxebarriak Zeberioko diptongazioaz **au**, **ai** oso ugaritzat aipatzen ditu. **Eu** > **au** urratsa zenbait kasutan gertatzen dela *neu* > *nau*. (Hau beste tokiren batean entzun dut: Dima, Zeanuri?... baina Orozkon bertan askoz gutxiago) "**Ai** diptongoaren jarraian beste bokale bat badago, **ai** diptongoaren bigarren elementua ez da hain argia eta espektrogrametan ere "y" balitz bezala

agertzen da: *anaya* (anai)". Orozkon *anajea* [anaxea] dugu nagusiki. J. M. Etxebarriak dioskuna ikus daiteke hemengo toponimian ere, zeren kasuren batean "Sagardulle" idazten baita.

J. M. Etxebarriak **ei** diptongoaz dio era bitara entzuten dela: *odei*, *sei*, baina *erein* > *erain*, *deitu* (gaitu) ere bai. Orozkon lehena, baina bigarrenak *geitu* egin da. **Ui** diptongoari buruz [arandui], [sagardui] nahiz [sagardwi], hau da, goranzko erara ere aurki daiteke grupo fonikoaren arabera.

Goranzkoen artean batzuk hartuko ditugu, ahaztu gabe dioena "grupo foniko berberak ahoskera bat baino gehiago izan dezake": Iturrialde [ja], bieti [je], Uriondo [jo], biune (behar doguna) [ju], Iruatxeta [wa], [we], [wo].. Diptongo "bereziak" **ea**, **oa**, **eo**, **oe**, **ao** ere aipatzen ditu: "bokale silabiko bi silaba baten egiten dira eta diptongo funtzioa bete arren, bokale silabiko biak ahoskatzen dira...bietariko bokale bat oso itxia delako eta bokale itxi horrek erdi bokale edo erdi kontsonante balioa hartzen duelako".

Eguerdi [we], hau da, goranzko diptongo gisa biltzen du. Orozkon kasu honetan *egordin* 'al mediodía' dugu.

Txillardegik ere badio, erdarak kutsaturik edo ez, gaurko euskarak badituela diptongo goranzko batzuk: (beheranzkoei jira emanez) ai > [ja], e > [je]...[jo], [wa], [we].

Mitxelena (F.H.V. 9.1): "Los "diptongos ascendentes", con j y w como primer elemento, son secundarios...en su gran mayoría. Aparecen en préstamos romances...y también como resultado de la acomodación de vocales en contacto...los dialectos más refractarios a la pronunciación monosilábica [ja] parecen ser los occidentales (B,G)".

Mitxelenak Errenteriarako egwardi aipatzen du, Orozkon, aldiz, murrizketa gertatu da "-Egordin !" "-Al mediodía".

Mendebaldean hiru joera nagusi daude: 1 Monoptongaketa 2. Bokale baten epentesia. 3. Azentu silabaren aldaketa. Orion 'cien > s'ien, diez > d'ies'. Hitz batez [je] > [ie]. Joaera honek bokalearen luzaketa ekar dezake: Zubieta > [subi'eta] eta azkenean bokala bakarrera: Arrueta > Arrúta > (fr. Arraute).

Badirudi, halare, batera toponimiaz eta eguneroko hiztegiak, [gw-] eta [kw-] bikoteak (eta dagozkien diptongo goranzkoak) posible izan direla Mendebaldean: Azpilikueta > [aspilikweta], Larrazkoeta > [laraskwueta]. Azkuek bere buruaz [áskwe] ez, baina [askúe] zela esaten bazuen ere, ahoskera hori: [áskwe] hor dago.

Ekialdean normaltzat hartu behar dira aipatutako goranzko bost diptongoak. Baina gure euskalkietan Azkueren iritzia sendoturik irteten da:

- a) diptongo goranzkoak ez dira Euskal Herria osoan ezagutzen
- b) nabarmenki erdal hitzekin batera etorri dira

Guztiarekin ere, seigarren diptongo goranzko bat badago: **ui** [wi]. Lehenengo partea kontsonante-erdi bat (ez-silabikoa) eta bigarrena, bokale egizko bat, azentu duena (eta intentsitate nagusia ere bai).

Diptongo hau E H guztian ezagutzen dela esan behar da. Esan daiteke, hitz batez, alde batetik [wí] hau orokorra dela, beheranzkoak bezala; eta, bestetik, egiazko euskaldun hitzetan agertzen dela: Otadui > [otadwí].

Beraz, nahiz **ui** hau maiztasun handikoa ez izan, eta askotan jatorrizko **oi** zahar baten ondorio, euskal diptongo dela esan daiteke. (Mitxelena: "el diptongo **ui** es raro, incluso en préstamos"). Honetan arrazoitzen du Txillardegik *dui* > *-di* urratsa, egonkortasun eza dela bide.

Txillardegik bokale alternantziak, **-o** = **-u** bikotearen arazo aztertzen du. Aspaldiko partizipioetan lat. **-u** > eusk. **-u**. Baina hitz berriagoetan ez da hori gertatzen. Horra hor, argibide seguru, Irigoienek aipatzen duena: kanpo, kanpotik, kanpora. **-o** bukaera gaztelaniaren eragina da (B oraindik gehiago). Sozialismo (Heg)= sozialisma (IP)

Nahiz-eta, berez, artikularekin neutralizaziorik ez beti egon: **-o** > **-ua**, **-u** > **-uba** edo **-o** > **oa**, **u** > **ue**. Bankoa, ala bankua?. Aspaldian -u aldeko joera zabalago zen. Aurreko bokala /u/ denean, -u bide da normelena.

Nire ustez, Bizkaian ere **u**-ren aldeko joera badago.

Azkengoan Txillardegiri jarraitu badiogu, oraingo honetan Mitxelenaren teoriak diptongoei buruz aipatuko ditugu, bere hitzak era batean laburtuz.

"4.1 para el protvasco **au**, **eu**, **ai**, **ei**, **oi**...**ui** (escaso) ...después se forman secundarios.. En B XVI,XVII **ao**, **ae**..nasalizados.(Ikus gure Goirizabalena)... No es la misma la frecuencia de los diptongos en todos los dialectos. Los dialectos que conocen la aspiración tienen a menudo ahu...donde los demás au.. ehun 'cien', eun y también G, etc, egun (ronc.ein). Pero estos grupos se siguen alguna vez pronunciando como disiláblicos hasta en los dialectos que no tienen h: como acabamos de ver en egun 'cien', las dos vocales pueden estar separadas por g o r (de donde, por disimilación, l o n). Esto ocurre sobre todo en el AN Baztán y en Salacenco (g), así como en el B Markina @..."

Egun hau deigarri egin zitzaidan lehenengoz Lekeition egun, berregun...entzun nuenean. Gogoratu nuen Orozkoko biger, gigerra... eta antzekoak, hau da, g hori aspaldiko aspiraketaren ordezkapena.

"...confundido en un mismo resultado los antiguos **a-u** y **au**...conservado a veces el diptongo original y otras lo han destruido intercalando una aspiración "anti-hiática".

...aun los dialectos vasco-franceses más conservadores presentan muchos casos de contracción de vocales y de diptongos secundarios en la parte final de la palabra, cuando ésta tenía antiguamente más de dos sílabas.

4.2 a pesar reducciones por monoptongación han aumentado diptongos...consecuencia de la articulación. relajada de algunas consonantes (oclusivas sonoras y **r** en zonas), muchos hiatos se han resuelto en diptongos.

Hay casos aislados de consonantización de **u** segundo elemento de diptongo ante consonante continua.

4.3 En casos de gran difusión se observa pérdida o alteración del segundo elemento de diptongo por la acción disimilatoria de la vocal de la sílaba siguiente: auntxume > antxume, jaiki > jaki, 'caucus' > kaiku

4.4 **Au** es el más frecuente en el período histórico de la lengua

4.5 Frecuente la vacilación **au/a**, en sílaba inicial. aurre,..G arkitu.. jaube > jabe. En (h)aundi / (h)andi 'grande' las formas con **a** predominan de tal manera en los textos antiguos que probablemente no hay testimonio de (h)aundi anterior a 1700.

4.6 La reducción de **au** a **o**, **u**, nunca o rara vez común, se encuentra por lo general en sílaba interior o final.

...reducción casi general a **u** del diptongo **au** originado en composición...basa-urde > basurde (ya Land.)

Monoptongación se ha efectuado mucho más a menudo en formas gramaticalizadas, no sólo probablemente a causa de la frecuencia de su empleo, sino también por debilidad del acento: *daut > dot, det, dut.

4.7 **eu** menos frecuente y estable que **au**. A veces la forma con diptongo tiene a su lado variantes en que **e** y **u** están separadas por una consonante: leun y legun 'liso, pulido'..

No es rara la reducción de **eu** a **u**. En B se documenta un cambio **au** > **eu**...contacto con consonantes apicales: lat. planun > B leu(n) / lau(n). En otros casos vacilación **au** / **eu**.

4.9 Diptongos en **i** (**ai,ei,oi,ui**) pierden regularmente segundo elemento en cierto número de casos...© (B.) **ai** > **a** reducción diptongo con palatalización consonante siguiente: elexa. A la inversa hay diptongos secundarios que resultan de la despalatalización de una consonante ...oilo...laister < laxter < laster.

4.10 Hay muchos ejemplos de permutación **ai** / **ei**, sobre todo en posición final: AN, BN, G gai 'materia', R, Z, B 'gei'... es sumamente probable que **gei** continúe el estado antiguo más fielmente que **gai**...BN, L gehiago, Heg. geiago 'más'..."

Azkena kontutan izanik **ei** > **ai** aukera kontutan izan beharko genuke.

Agian aurrekoa lotu daiteke Manuk dioen diptongoaren bigarren atalari buruz: "**Ai** diptongoaren jarraian beste bokale bat badago, **ai** diptongoaren bigarren elementua ez da hain argia eta espektrogrametan ere "y" balitz bezala agertzen da: *anaya* (anai)", hau da, "y" horren jokuak **ei** kasuan ere funtzio bera egin lezake eta hipotesi mailan ondorio gisa aurreko bokala ireki dezake. (Orozkon *suiñegei* 'futuro yerno').

4.11 **ei** > **i** más fácil que **ai**...**ai** > **i**, a través **ei** larrain > larrin...ante nasal implosiva. Diptongo **ei** > **i** sin excepción en inicial absoluta. Fuera de la posición inicial absoluta...**ei** > **i** en proximidad sibilante areitz > aritz, aretx B; eliza, elexa; leizar, vizc. lezar 'fresno'.

Dena den, badaude teoria hauen kanpo geratzen diren **ai** > **ei** > **i** urratsen kontatazioa (Ikus "**Ai** diptongoa"): "Errecaillun > Errequeilun > Rekilun", "Ibaialde > Ibeialde", "Luzarribay > Lusurbey > Lusurbi". Nire ustez, aurreko edo ondorengo **i** edo **u** batek eragin dezake itxidura hori. Azkarai > Azkari Sudupe aldean dugu.

"Hay alternancia **oi (ui)** / **i** en el suf. colect -doi, -dui, di, frecuente en top. ...con nombres de plantas.. Hoy las formas -doi son orientales,...y las en -dui, usadas en el vizc. occ. (Arratia, Orozco.)...-doi, -dui..de un antiguo -do.i, bisílabo, acaso con consonante intermedia. (Geroago ikusiko dugunez, hemen nagusiki -dui baldin badugu, badaude beranduko doi -dunak)

9 Evolución de "j", "w" 9.1 Los dipt ascendentes con **j** y **w** como primer elemento, son generalmente secundarios. Aparecen en préstamos romances. Los grupos **we**, **je** en interior de palabra se han eliminado: subertez 'por suerte', erregu 'ruego'. En inicial se ha vocalizado **j** ia, iya 'casi', BN ya, ronc xa. G B L igeltsu < cast ye(l)so. Pronunciación. de estos grupos normalmente bisilábica. En Rent entiarro 'entierro' ."Latierro" leku-izena dugu hemen.. kwa, gwa > ko, go kodaña 'guadaña', gorde

9.6 Pérdida de **i** en composición, sí **i** es final primer miembro o inicial.del segundo ante vocal Ibaeta (ibai). No rara metátesis de **i** segundo elemento del diptongo, pero por lo común pasa a formar el elemento descendente de otro...baizen /bezain...excepción *one > -oi > -io."

7.1.1.2.4. Kontsonante taldeak

Mitxelenaren teoriak aipatuko dugu ondoren:

" 18 Grupos de consonantes.

El sistema consononántico del vasco antiguo...muy simple... número poco crecido de unidades...combinaciones entre éstas limitadas.

En...inicial ...en un el estadio antiguo de la lengua no se admitía ningún grupo de consonantes en esa posición. En final, en el período histórico son frecuentes las sibilantes n, r y más raramente l...ejemplos...escasos de -t en temas nominales antiguos y de -k en sufijos de declinación. Posiblemente en la mayor parte de estos casos la oclusiva sólo secundariamente ha quedado en posición final. En el vasco conocido hay además grupos de n, l, r más oclusiva o sibilante en esa posición.

En interior de palabras, en términos para nosotros inanalizables...son corrientes las combinaciones de (a) sibilante, nasal, l y r más oclusiva y (b) nasal, l y r + sibilante.

Para este estudio hemos clasificado las consonantes, por razones de comportamiento, en tres grupos, al tercero de los cuales se le ha dado una denominación bastante arbitraria: oclusivas, sibilantes y sonantes (l, r y n).

18.2 Oclusiva + oclusiva. El resultado es el enmudecimiento de la implosiva con ensordecimiento de la explosiva: cuando ésta es ya sorda, se pierde simplemente la primera. Esta con todo, ha seguido escribiéndose (erret bide, ilkit bide..) y probablemente pronunciándose... La implosiva suele ser t, de procedencia diversa (12.16); menos veces k. [nire iritziz: errege-bide > erreg bide >erreg bide (lehenengoaren mutuketa)> errepide (bigarrenaren gorketa)]

Con -t: baita < bait-da, B abatei < abad(e) -dej,B polito < polit -to, bekain > begi-gain...

Con -k: beñipein < beinik-bein, B nitakit < nik dakit..

Para -t + m- > p. *oroit-men > oroipen

En algunos dialectos -te y -tze alternan en el sustantivo verbal: G egite pero gertatze...

18.3 Oclusiva + sibilante Como el primer componente suele ser t, el resultado es una sibilante.africada: betzain < *behi-zani, B otsein 'criado' < og(i)-seni, [Orozkon: sentseñe (-zaine/zeine/zeñe): sein +zain] .NA Erretzubi 'pontes Regales'1125.

18.4 Oclusiva + sonante. En composición se pierde la oclusiva: bana 'uno a cada uno', bainaiz < bait-naiz.

En préstamos.el grupo se ha evitado de dos maneras:

1) Por simplificación, con pérdida de la oclusiva.

2) intercalando entre las consonantes. una vocal anapíctica (desarrollo vocal, epentesis: Ingalaterra).

Ninguno de ambos procedimientos se ha aplicado radicalmente, por lo que el número de grupos del tipo pl, pr es cada vez mayor en el vasco histórico.

En inicial es frecuente pl > l, lat.'placet' > laket, G, B langa 'travesía, tranca' < 'planca', B lau 'llano' < 'planus', luma < 'pluma'.

De cl, 'clarus' > B laru 'amarillo pálido', G, L, R, Z, B loka 'gallina clueca' (cf. GN, G kolka, GN, G koloka, GN kloka).

Ha habido anaptix en GN, L gereta (16.2) y reducción en interior de palabra en com. el(e)iza, elexa < ec©lesia.

De oclusiva sonora.+ l: loria 'gloria', ant. erregela 'regla'

De oclusiva (y f) + r...antes fue intercalación de una vocal: L adarallu, liburu...

El grupo mn se elimina siempre...

18.5 Queda dicho que los grupos muta cum liquida no son hoy una rareza en ningún dialecto vasco, menos dl y tl que faltan por completo. Blai, blei, plen..plaza, branka 'proa', prakak...

La metátesis se emplea también para evitar estos grupos: ardillu 'ladrillo', B kurzelu 'candil', kurze 'cruz', tortoka 'trotando'...A veces, no obstante, se han formado así grupos que antes no existían: Ax. probe 'pobre'...Para la formación de estos grupos hay que tener en cuenta además la epéntesis de líquidas, debida en general a repercusión: B kresal 'agua de mar, ligera capa de nieve' < gesal, G, L.B matralla 'quijada', pristia < pistia.

Pero lo que más ha contribuido al aumento de los grupos de este género es la síncope en los dialectos en que es corriente, o sea, sobre todo en GN meridional, Salac. y R.draut 'me lo ha'.

18.6 Sibilante + oclusiva: El resultado uniforme, descontadas grafías etimológicas y pronunciaciones influidas por la analogía, es sibilante fricativa + oclusiva sorda. G itz-dun > iztun

Se observa zt > z en guzi 'todo'...Es exactamente comparable al com. gaizo, gaxo'pobre (con valor afectivo), enfermo).

En préstamos y formaciones recientes el grupo sibilante + m se conserva sin variación: asmo, susmo

18.7 Sibilante + sibilante. El resultado es una sibilante africada del mismo orden que la primera de las consonantes en contacto.

Ambas son predorsales en com. etzan < ez-zan... Leiz. bitzen (y bizten), erautzen..sustantivos verbales de biztu, erauzi.. El resultado de dos apicales en contacto es ts en satsu < sats-tsu.

Hay abundantes ejemplos de ts como resultado de apical + dorsal: diotsut < *diots-zut.

Cuando una de las dos consonantes es prepalatal, también lo es la africada: gantxi(n)gor < txantxigor < gantz-(t)xigor...B deritxun 'que os parece a vos' < *deretx-zun.

18.8 Sibilante + sonante. En ejemplos claros y muy extendidos la sibilante ha caído...enaiz 'no soy'. El ejemplo más claro de r de sibilante ante sonante en préstamos es irla <'isla'.

18.9 Sonante + oclusiva. En compuestos antiguos faltan a veces estos grupos en la sutura debido a que...la sonante final del primer miembro...no está patente en el compuesto.

En todos los dialectos vascos, menos en R y Z, se ha producido así un tipo de alternancia: sufijos de declinación que en otras condiciones y particularmente tras vocal tienen una oclusiva sorda inicial, presentan sonora tras nasal y l. Así del suf. de participio -tu, hay bazkaldu..

Se ha indicado en 12.6 que en préstamos antiguos las oclusivas sordas latinas aparecen representadas por sonoras vascas, salvo en los dialectos citados, detrás de nasal y l: aldare 'altar' / R altare...Aker Zaltua 'saltus ircorun' < lat. 'saltus'..cf. R. zaltu 'arboleda donde sesteaba el ganado'

Hay también R y Z lt, nt por ld, nd en los demás dialectos en palabras como alde' lado' / alte R, aldapa / altapa R...

A diferencia de lo que ocurre detrás de n y l, las dos series de oclusivas se mantienen bien distintas tras r: urde/urte...

18.10 Hay dos maneras de interpretar estos hechos...neutralizar la oposición sorda/sonora detrás de nasal y l sonorizando en esa posición las oclusivas sordas con posterioridad a la introducción de los primeros préstamos latinos: R y Z serían por tanto dialectos arcaizantes que han conservado mejor el antiguo estado de las cosas...Pero acaso...se trataba de un tipo de lengua en que la oposición quedaba suspendida en esos contextos, en los cuales las oclusivas se pronunciaban uniformemente sonoras...

Los ejemplos de reducción de *ld* y *nd*...son escasos, recientes y explicables...*baldin* > *balin*. Por las apariencias, el *AN*, *G*, *B* *gallur(ru)* ‘caballote de tejado, cima’ procede de *galdor*, *galdur*...por intermedio de variantes expresivas...

La proximidad de otra nasal explica...*Munditibar* > *Munitibar* (pop *Mu(i)ñitibar*, *Mendata* > *Meata*...Los ejemplos de *mb* > *m* son más abundantes: *komeni* junto a *konbeni*...

Hay también alternancias como *anbil/amil* ‘precipitarse...donde el grupo puede no ser lo más antiguo. Pero hay un ejemplo concluyente que demuestra que...en época anterior...*mb* > *m*...*aquit*. *Sembe* > *seme*...

18.11 Se acaba de ver que en los nombres ibéricos incluidos en inscripciones de época romana o en textos clásicos...*nb* [*mb*] > *m* en relación con los textos en escritura indígena. Otro tanto ocurre con *lb*, pues el grupo escrito *ld* en éstos se lee *ll* o más generalmente *l*...A la inscripción monetaria ‘*salduie*’ corresponde (turma) ‘*Sallautana*’ en bronce de Ascoli... vasco *il(h)un* < **ilum*, que por otra tiene un correlato en ib. ‘*ildun*’ (segundo plomo de Alcoy...). ‘*illun*’ (bronce de Ascoli). Esto podría tomarse como un indicio de que el grupo antiguo *ld* se había reducido ya en aquitano...Según esto, un antiguo grupo *ld* podría ser...el origen de *vasc. ant. *L*.

Aunq *vasc *L* debiera su nacimiento a la simplificación de un grupo, esto no impide...que a partir de una época indeterminada...llegará a ser una unidad del sistema fonológico vasco...La dificultad que presenta la admisión de una asimilación regular y generalizada de **ld* > *ll* (*L*)...ejemplos de *ld* comunes a todos los dialectos...(aldi...), que ni proceden del latín ni parecen formaciones recientes.

...*N*, cuyo origen al menos parcial, podría hallarse en un grupo consonántico anterior... *ginan*...*gindan*... se observa...tendencia a sustituir *gin*...por *gind*...según el modelo del auxiliar transitivo...

...hay voces en que el grupo *nb* procede de lat. *m* . rom. ‘*cambra*’ (*R ganbra* ‘alcoba’)...*Domeca Gamaracoa* y *Garcia Gambracoa*...esta explicación no sería aplicable a ...*B ganbelu* ‘camello’...Tal vez la inseguridad producida por la simplificación ocasional del grupo indujera a falsos restablecimientos.

18.12 Desde los primeros textos son abundantes los grupos formados de nasal o *l* más oclusiva sorda...*alkate* ‘juez, alcalde’...*Semero alcate* de *Magneru*...siglo XIII, *kanpo*... No es raro que formas arcaicas hayan sido sustituidas por variantes más conformes a los modelos románicos: *occid*...*santu*...en lugar de *or*...*sa(i)ndu*...

Tampoco se ha sonorizado la oclusiva cuando sólo secundariamente ha entrado en contacto con la primera consonante. Ha ocurrido esto cuando la nasal, primero intervocálica, se restableció tras diptongo:...*bedeinkatu*...

Hay ejemplos claros de falta de sonorización y hasta de ensordecimiento en composición: de (h)*andi*...(h)*antu* ‘hinchado’. [*Dena dela, Laudion idi-demetan* “-*Ondu baietz!*” *entzun dut* (*Bizkaiko hiztune*), *hau da, ondu* ‘mejorar’ *balioaz*].

...palabras expresivas...sin sonorización de la oclusiva... Repetiremos finalmente lo dicho (18.9) sobre la frecuencia del grupo *lk*.

18.13 Sonante + sibilante...oposición africada/fricativa se ha neutralizado detrás de n y l, aunque no siempre y en todas las partes de la misma manera...la situación es distinta detrás de r : aquí, aunque con tendencia a la confusión, puede distinguirse entre los grupos antiguos *rz y *rtz. A grandes rasgos, *rtz se ha conservado (com. zortzi, mer. zorzi) o a pasado a st; *rz se ha conservado en BN, Sal.R, Z y se ha reducido a s, pasando probablemente por *rs, en el resto.

Con *rz:...En Alava el cambio se había realizado ya en 1025: Elhossu, mod. Elosu < *el(h)orr(i)-zu.y su sentido queda manifiesto en el préstamo occ. mesede 'merced', or. mertextede.

18.14 El grupo rtz se mantiene constante...en todos los dialectos o a lo sumo aparece como rz En posición final ocurren en palabras tan conocidas como (h)artz 'oso' (cf. aquit. Harsi, gen)...En algunas ocasiones, sin embargo, se observa una correspondencia distinta: a r(t)z en los dialectos centrales y en la mayor parte R corresponde st en B, G incluso en la Barranta, AN de G y Larraun, parte BN, Z, R de Isaba... ber(t)ze ...: beste... bor(t)z...bost...Busturi, año 1051...

...debe buscarse en la composición la explicación de esta correspondencia r(t)z: st...ostegun...cuyo primer miembro es el antiguo nombre del 'cielo' y de 'Dios'...En ese supuesto el paso por interversión de rtz a st nada tiene de extraño, pues de ikatz 'carbon' y obi...resulta ikaztobi...El paso rtz a st se haría por mediación de *rst, estadio en el que la sibilante había tomado la articulación apical de la vibrante..Z ehórste, de ehortz 'enterrar'.

Una prueba segura de que ese es el sentido del cambio nos la ofrece el nombre de población Satrústegui...en el siglo XIV Santurcegui. Su primer elemento es claramente 'sancti Georgi' (cf. Santurce en B)...mismo fenómeno se da en R de Isaba en un caso de síncope reciente: bústegi 'dueño,amo' (Uztarroz búrzegi) < buruzagi.

El nombre vasco de ...Urzainqui es en Isaba Ustéinki (Urzáinki en Uztárroz)...

18.15 En temas nominales de aspecto arcaico los grupos compuestos de sonante + sibilante predorsal son muchísimo más numerosos que aquéllos cuyo segundo término es una apical. No menos aislado que.(h)ersi, (h)ertsi...halsarrak 'entrañas' Leiz...También es raro grupo n(t)s en temas nominales antiguos: en in(t)saur 'nuez'... el grupo permuta con n(t)z., l(t)z y acaso proceda de éstos...

18.16 Sonante + sonante...grupos recientes y no importantes ni por su antigüedad ni por su frecuencia.

El grupo n + l, cuando se produce en la sutura de morfemas tiende a ser eliminado...n + l...zala < zan + la.

En compuestos hay reducción rl > l en B...billoba 'nieto' < bir(l)oba, B.elbiko 'peseta' < *erl-< erreal + biko. (Orozkon lauko entzuten nuen). El grupo es, sin embargo, frecuente: (h)harlauza 'losa', erle... B Orozko orlo 'avena'...com. ol(h)o..

Con rn:...burnia < burd-...pop Gerrinke, Zorrontza < Gernika, Zornotza..

18.17 Grupos de tres consonantes. En composición se producen grupos cuyo primer segmento consta de sonante + oclusiva. Ante otra oclusiva, la primera cae con ensordecimiento de la segunda, si ésta era sonora: ...arkume < ardi-kume

Cuando el segmento sonante + oclusiva va ante una sonante, la oclusiva cae en compuestos: Oih...izerleka...< izerd(i)-leka...Pero no hay reducción en préstamos (a veces incluso se originan grupos de tres consonantes por metátesis:...alprageta 'alpargata'...) ni cuando el grupo se debe a síncopa: sal. tenbra... 'tiempo'...

Por lo que respecta a los grupos formados por sonante + sibilante + oclusiva, ya hemos dicho...que la correspondencia st: r(t)z debe explicarse por una interversión: *rzt de donde *rst y st. Sin embargo, son numerosos los casos en que no se ha llegado a este resultado...

Hay zt < lzt en G beztu...de beltz...

Reducción de nzt a zt en AN, G, B a(a)ztu, B ant. anztu 'olvidado'...AN, G jazten...part. jantzi...

El grupo r + sibilante + oclusiva algunas veces conservado: herstu 'apretado'...en Z al menos ant., hay ejemplos de grupos de tres consonantes cuando los demás dialectos tienen sibilante + oclusiva, sin que se puede saber siempre si se trata de arcaísmos o innovaciones: arsto 'asno', com. asto; arska 'gamella, artesa, etc.', com. aska; (h)orsto 'hoja', que debe ser un diminutivo de orri...harzk~u 'tejón', en otros dialectos azkoi(n).

Grupos compuestos de sibilante + oclusiva + sonante ocurren en préstamos y se forman también por síncopa y metátesis: Sal. eskla, Ronc. iskla < ezkila.. mistrio 'misterio'...B ustruku 'arcos iris' < ost-arku.

En préstamos la anaptixis es frecuente: Oih. asturu (y astru). 'suerte, ventura'...Ax eskiribatu... 'escrito'.

También se ha recurrido a la metátesis para aligerar el grupo: G B estarta 'estrada' < estrata, L (Harritet); kaprestru 'cabestro'; B ant. aprostu 'apóstol' (Cap.), apostru ms BCP.

7.2. Fonetika-morfologia fenomenoen hurrenkera alfabetikoa

7.2.1. "a" bokala

7.2.1.1. Hitz hasieran

- 1) **Protetikoa** R-ren aurrean bokal protetiko nagusia **e** izan arren, (ikus Errekalde), bi kasutan **a** agertu zaigu protetikoaren tokian edo gisa: "Arrecalde 1952 (Ikus Errekalde), Arrequeta (Erreketa)", "Erroiaspe / Arroiaspe" (Barrenengoa), baina kasu bietan salbuespenak dira, toponimo hauen aldaki gehienetan **e**-rekin baitaude. Asimilazioa izan zitekeen, baina agian ere dardarkariak eragindako irekidura, ahaztu gabe fenomeno biek batera izatean testuingurua askoz proposagoa dela.

Orozkon, Bizkaiko hainbat tokitan bezala, *arratoi* 'rata', nahiz eta formaz edo jatorriz 'ratón'-etik etorri (azken honi *sagu*, *sagutxu* esaten zaio).Lehengora joanik protetikoak **e** > **a** egin bide du dardarkariaren eraginez edo-ta asimilazioaren bidez. Beste kasu batean, *arrisku* (*arrisgu* ere entzun dudalakoan nago) dardarkariaren eraginez azaldu beharko genuke.

Mitxelenak bokal protetikoari buruz, oro har, **e** dela esaten digu, baina -ro eta -ra aurretik **a** egoten da. Nire ustez, hori ondorengo urrats bat izan daiteke, asimilazioa dela eta. Orozkon nire andrearen amamak betidanik (bere bizitzaren azkenengo urteetan erdara ikasi zuen) "Errosi" esaten zion "Rosi" barik, beste modu batera ezin baitzuen ahoskatu. Hau da, -r aurrean *e*-, protetiko gisa, ere bai.

Ondorioz, kasu hauetan **a** bokala agertzea r-ren aurrean protetiko gisa, asimilazioz gertatu egin da. Agian ere dardarkariak aurreko bokala zabaltzeko duen erreztasunak lagundurik.

- 2) **Galera**: "Arambarri 1796 > Alanbarri (egun baten batek Okondon) > Lanbarri 1831". "Aranbarrieta 1796", "Aramburu 1894 > Lamburu 1877", baina kontuz, zeren batzuetan "Larremburu 1894 > Lamburu". Hasierako bokalaren galera honetan, azentuak (proparoxitonoa) izan daiteke eragile zuzenena. Hau indartu eta erreztu egiten da tinbre bereko bokalak ditugunean (Kasu honetan "Aran-" lehenengo atalean). "Arasaldiaga 1994 > Saldiaga"-rekin berdin gertatzen da. Baina arrazoirik sendoena zera izan daiteke, *r* > *l* (ikus) urratsa gertatuz gero, hasierako bokala erdal preposiziotzat hartzen dela eta hortik kentzearen arrazoiak.

Deitura gisa (Lanbarri) oso arrunta da Sodupen, Gueñes-en toponimo berau dugu. Enkarterri osoan gertatzen omen da, Urduñan eta Zuian ere badago. Beraz, fenomeno nahiko arrunta dugu. Arzamendi: "Alanuarri..Alambarri 1475"

Hasierako bokalaren galera hau beste bokalekin ere gertatzen da, **i**-rena adibidez:"Imitola > Mitola 1785", "Iturigorri > Iturrugurri > Tulugurri", "Izardui > Sardio 1775, Zarduy 1793, Sarduy", "Irubaltsa > Dubalza". **O**-rena ez da hain arrunta, baina gertatu egiten da: "Queranchueta 1952 (Okerantxueta)", "Quelurialde 1956 (Okelurialde)", "Olariagatxu 1994 > Lugaratxu 1994", "Osurrena, Ochurrena > Churrena 1902, Otxurrena / Txurrena (egun)". **E**-renari buruz berdin esan dezakegu.

Galera hauetan esan dugunez, hasierako bokala duen tokiak (azentu aurretikoa, makala, beraz), hitz luzeak izateak eta ondorengo silabako bokalarekin irekidura maila hurbila (**Elizalde** > **Lizalde**) edo berdina (**Aranbarri** > **Lanbarri**) izateak erabakitzen duten hasierakoaren galera.

Barrenengoa: "Letxazar.-Mur.- Var. de Aretxazar" Honetan gure egiaztapenak kontutan izanik: "Aretxazar > *Aletxazar > Letxazar" izan beharko litzateke.

1090eko "Aranna" dela eta, ikus dezakegu Mitxelenak dioena (Ondorioetan "n" barruan 15.5), baina bertan dioenez, eta ikus daitekeenez, bilakaeran ez dago aldaketarik, gehienbat grafia kontua baita. Susmoa edo zera da, ea bokal arteko *r* > *l* dugun eta ondoren hasierako bokalaren galera "Aranbarri" leku-izenean bezala. Horrek argituko luke, beste konstatazioarik egon ezean, nire ustez, Nafarroako "Lana" haranaren izenaren jatorria. Berdin susmatzen dut SMCo.Led.1076-1200 "Lancieko...in valle Cieco". 384 orr. toki bera dela, beraz, aran > -lan?.

Holako galerak hemengo erdarako hitzetan gertatzen dira ere: 'arroyo' > 'royo' (bertako zenbait lagunek horrela esaten dute, baita Okondon ere). Dokumentu ofizial batean idatzirik ere ikusi dut "El Royo", "El arroyo" beharrean. "so la cequia..1574" (Vidal Fernandez "Los templarios..." 92 orr.), 'acequia'-ren ordeez.

Fenomeno hau oso arrunta da, gertatzen da Erdi Aroan, geroago eta egun ere: Fuent.Doc.78 (1511): "Byrisquieta (birritan)" Arrigorriagan. Gaur eguneko prentsan Brisketa irakurri dut. Cuad. Top. Zuia: "Suncorta (y Asuncorta)" 43 orr.

- 3) **Preposiziotzat hartzea:** "A" hasierako tokian dagoela gaztelaniazko preposiziotzat harturik edo kendu egiten dute zenbait kasutan: "...se ba(va) azuduy 1623" [(se va a Azudui), hau da, elkartu egin dute preposizioa eta leku-izenaren lehenengo bokala, berbera baitira]. Berdin gertatzen da ondorengo bietan: ".que bamos aZudui (que vamos a Asudui)", "El de Záceta (Azázeta)".

Agian antzeko fenomenoak gerta daiteke Nafarroako Herri Izendegiko toponimo batzuekin: "Amaur, Amaia> Maia 1270", "Amunariz, Amunarriz 1280 > Munariz, Munarriz 1253", "Munarizqueta 1268 / Amunarrizqueta", "Amoyz, Mois 1274.../ Mueç 1270/ Muez 1054" Azken hauek agian 1.2 barnean sartuko lirateke. Dena dela, guk ikusitako zenbait kasutan hasierako bokala itsatsitako (aglutinaturik) preposizio gisa hartzen omen zuten eta hortik kentzearen arrazoia. Hala eta guztiz ere, zuhurtiaz jokatu behar fenomeno honetan, zeren Orozkon *txikoria* 'achicoria' esaten da. Zuberoan ere Azkuek biltzen duenez.

Honetaz Mitxelenak (F.H.V. 8.2) " atxarrano B > txerrano 'ave...' atx (B) duela. Baita Eleizalderen "La caída de vocales iniciales en las voces toponímicas vascas" aipatu ere egiten du: Azenar-uri > Zea(n)uri. Esaten du ere Iparraldean forma euskaldunak, ofizialak ez duen, hasierako **a**- bokala duela: "Mixe (Amikuze), Tardets (Atharratze)... Maya (Amaur). Gaineratzen du: "Se ha pensado en la aglutinación de lat. 'ad', pero no es ésta la única explicación posible".

Kontrako fenomenoak dugu Orozkon kasuren batean (ez dago dardarkarik, ez preposiziotzat hartzerik), zeinetan **a** bat gaineratzen baitaio: *aloteria* 'lotería'. Ematen du egokitze bat dela. Ez da izango gauza bera, baina gaztelaniaz ere Sodupen txikitatik umeren bati gaizki esaten zuela entzuten nion 'amoto, arradio', 'moto, radio' beharrean. Orozkon **m**-ren aurrean ez du ematen **a**-ren itsastea horren beharrezko denik: *motorra* 'la moto'.

- 4) **Itxidura A > e:** "Acharteburu (ia beti) > Echarteburu 1940", "Astobiça 1572 > Estoujça 1412", "Asundio 1925 > Esundio 1952", Errioxako "Ezkarai < Azkarai ". Cuad. Top. Aiara: "Hayal de Esquigorta" 49 orr. (Azkigorta Laudion eta Okondon). Cuad. Top. Aiara: "Escuren" 85 orr. Navaro-Velilla: "Azkuren" 135 or. . Inguru hauetan ez da oso arrunta, salbuespen-salbuespena da, baina gertatzen denean, ziztukari baten aurretik izaten dugu ixten den bokal hau. Oso fenomeno arrunta da toki eta garai guztietan.

Hitz hasieran jarri badugu, gero hitz barnean eragin bera ikusiko dugu: "Andachaga > Andechega (egun) > Andichaga (behin)". Ugaon Fuent.Doc.78 (1511): "Beracha" (bitan), egun "Beretxa".

Hemen genuke, **e > i** itxidurari buruz Mitxelenak aipatzen duena: "2.7 ...misma acción ejerce una consonante palatal..", gaineratuz "...una sibilante parece haber tenido igual efecto".

Dena dela, **i** bokalaren barnean ikusiko dugunez, XII. mende inguruan irekidura prozesu bat susma daiteke. Irigoien:"Izpea". Merino Urrutia: "Izcarai 1110, Ezcarahi ó Hezcarahiz 1290 y Ezcarai 1565"

- 5) **A < o** "Hortuchueta 1925 > Hartuchueta 1877", asimilazioaz edo. Dena dela, kasu berezia da eta aldaketa honen oinarrian toponimoaren luzaera izan dezakegu, hau da, hain luzea denez, aldaketzeko erreztasuna handitu egiten da, ondoko bokaleen eragina erretuz, are gehiago hasierako tokikoak egoera makalago batean baitaude. Kasu zehatz honetan esandakoaz gain, herri-etimologia edo analogia egon liteke ere, *hartu* aditzak dela bide. Dena dela, joera bat omen dugu, zeren "Oqueluchu 1894, 1940, 1952", "Aqueluchu" gisa agertzen zaigu ere. "Acullulanda" ugari artean, "Oculolanda" ere badugu. Barrenengoa: "Akelu...var. de Okelu"

Alderantzizko fenomeno ere badugu, fidagarria baldin balitz, nahiko beranduko baita: "Atxondo" > "Uchoondo", baina gero berriz Atxondo.

Kasuren batean antzeko zalantza (**u / a**), alternantzia ez bada, ikus dezakegu kanpoko adibide hauetan: "Arbina/ Urbina", "Arbizu/Urbizu", "Asategi/ Usategi", "Zuñiga / Eztuñiga /Uztuniga 1203 / Beztunica" .Hauetan gerta daiteke atal desberdinetik etortzea, baina "Usategi / Asategi" logika aldetik asimilazioaren eraginez izan liteke.Ikus **u** bokala. Zalantza hori aspaldiko dokumentazioan ere ikus daiteke:

"Orden.Munic. de Bilbao 1477-1520...Juan Saes de Arteaga e Juan Yvannes de Arriaga 80 or ...""Juan Saes de Vrteaga e Juan Ybannes de Arriaga 80 or ..."

7.2.1.2. Hitz barnean

Lehen esan dugunez, bokal hau zenbait kasutan itxia eta sabaikaria dugu, beraz, errezagoa du ixtea, **a > e** eginez. Bide hori hainbat fenomenok eragin dezakete: a) Aurreko **i** edo **u** batek, b) Ondorengo **i** edo **u** batek, d) Kontsonante sabaikari edo zizturari batek e) Indukzioz (asimilazioz nahiz disimilazioz). b) eta d) arloak Mitxeleak **e > i** urratserako aipatzen ditu, baina **a**-rekin gertatzen dira ere.

- 1) **A > e > i**. Itxidura ibilbidea ez da gelditu **a > e** urratsean eta, ondoren, aurrera egin du, **e > i** gertatuz. Ikus ditzagun hauetariko batzuk:
- a) "Aguinaga 1114>*Agiñega> Agiñiga (egun)".Aurreko **i**-ren eragina genuke, "Abiaga > Abiega" dugun bezala, baina sudurkari sabaikariarena ere kontutan hartzekoa da.
 - b) "Gastañaga 1555 > Castañeca 1626 > Castañiga 1591 > Castinica* 1615> Castinza 1926". Kontsonante palatalaren eragina legoke.

- c) "Larraguibel 1738 > Lareguibel 1983 > Larriguivel 1877". **A > e** urratsa azaldua ez badago, hurrengo silabako **i**-ren eraginagatik (Mitxelenak **e > i**-rena aipatzen du), fenomeno hori izan dezakegu, "Larrakullu" kasuan **u**-rena egon daitekeen bezala.
- d) "Isasi 1619 > *Isesi > Isisi 1876 (hots, bide hau ez da sendotzen, zeren egun "Isasi" baita)". Kasu honetan faktore batek baino gehiago eragin dute bide hori edo, hobeto esanda, ia guztiek: a) Aurreko **i** bokalak b) Ondorengo **i**-renak d) Kontsonante ziztukariak e) Indukzioz (asimilazioz nahiz disimilazioz). Orozkon toponimo berak bi aldaki ditu "Isisi" forma euskalduna eta "Isasi" ofiziala eta erdaraz egiten denean erabiltzen dena.
- e) "Larracullu 1738 > Larrekullu 1994 > Larricullu 1894", "Yarratu 1786 > *Yarretu > Yarritu 1940". Ikusten denez, hainbat kasutan indukzioa dela medio edota **i / u** baten hurbiltasunaz bigarren edo hirugarren bokalak, silaben arabera, **a > e > i** bidea egiten da. Nire ustez, bi azken konstatazio hauetan sabaikariaren eraginak kontutan hartzekoa da, behintzat bigarreanean.

Kontrako bidea ere susma daiteke, alternantzia ez bada, ziztukari baten eraginez: "Arisketa > Aresketa > Arasketa", "Arispaldiçaca 1085 SMco-Ledesma > Respaldiza 1536 (eta egun)", "Izpea 1051 > Axpe (Irigoien)", "Izcarai 1110 > Ezcarahi 1290 (Merino Urrutia)" tartean dugula.

- 2) **A > e aurreko i baten eraginez** "Aldaparisquerra (Aldapabizkerra) 1926", "Bizcarra 1952 > Bizkerra 1994", "Bisarrena 1994 > Bizerrena 1772" (hemen agian alderantziko bidea genuke, hau da, **r** batek ireki aurreko bokala), "Gangigertu 1934 < *Gangigartu". Orozkon: "Iberre" (euskeraz), "Ibarra" (erdaraz). "Ibeialde 1894 (Ibaialde)", "Ibaigazuaga 1771 > Ibegasuaga 1786", "Ibarguren 1775 > Iberguren 1803", "Iñaorondo 1764 > Iñerrondo 1787", "Isasi 1619 (egun ere bai) > *Isesi > Isisi 1876" (Orozkon Isasi erdaraz eta Isisi euskaraz), "Izarza** 1025, Izarza 1877 > Isera 1894". Artikuluarekin berdín gertatzen da: "Sasia 1894 > Sasie 1913", *ogie* eta abar. Manu Etxebarriak Zeberion "ibérre, ibérrondo, igértu, igértueta, isisi..." biltzen ditu. Cuad. Top. Zuia: "Iberbarri (y Ibarbari)" 45 orr.

Baita aurreko silabako **u** baten eraginez ere: "Munagazu 1614 > Munagazo 1738 > Munegazo 1738 > Munigaso 1894", nahiz eta geroko "Munegazo" berriro agertu, "Munepe", "Munepieco", "Munerreta", "Zugazu 1772 > Sugesu (egun)". Manu Etxebarriak Zeberion "ugérte, ugélde..." biltzen ditu.

Oro har, fenomeno hau ondoen eta sarrien gertatzen da artikuluarekin edo behintzat azkenengo silaban: *ogie*, *ogi zati bet*, *diruten*., *egune* Toponimoekin aurreragoko tokietan ere ikus daiteke.

- 3) **A > e** ere badugu, ondoren dagoen **i** edo **u** baten eraginez: "Larragibel > Larregibel", "Larrakullu > Larrekullu, Yarratu > Yarritu" (Azken bietan sabaikariaren eragina kontutan hartzekoa da) Mitxelenak baieztatzen digu aurrekoaz: "2.5 Más general y antigua, aunque con excepciones, es influencia de i y u sobre vocal precedente: eguzki > iguzki, lat. cepulla > ki(n)pula..."

Orozkon dugun "orduan > orduen > orduin> ordun, ordin"-ren gainean Mitxelenak zera diosku: " **n** implosiba cierra vocal: buruan > -en > -in (Orozko)". Nire ustez, **-n** inplosiboaren eragina baino **u**-rena liteke. Orozkon eta Laudion ikusi dudanez, askoz indartsuagoa da hurbil dagoen **i** edo **u** baten eragina beste batzuen baino.

- 4) **A > e** ere badugu beste kasu batzuetan."Andachaga* 1552 > Andechaga (egun) > Andichaga (behin)" bokalen disimilazioa izan daiteke, baina agian 1.4 puntuan ikusi dugun ziztukariaren aurreko bokalak izaten duen itxidura, hots, **e > i** urratsari buruz Mitxelenak aipatzen duena: "2.7 ...misma acción ejerce una consonante palatal..", gaineratuz "...una sibilante parece haber tenido igual efecto". "Atxa >Atxe" kasuan, aldiz, ez dugu horren argi sabaikariaren eragina, zeren ziztukariaren ondoren egoteaz gain, artikulua denez, posizio horretako aldaketak izaten ditu, deklinabidekoak, hain zuzen ere.

- a) **A > e > i** ziztukariaren eraginez ere badugu.

"Asundio (Asudui forma aspalditik dokumentatua)> Esundio" oso urrats interesgarri iruditzen zait, zeren pentsatzen nuen ondorio baten erdiko bidea baita. Hau da, "Asuntza (Laudio-Okondo)> *Esuntza > Isuntza (Lekeitio)", ziztukariaren aurrean gertatzen den itxidura prozesua.

- b) Gereñu: "Asunduya 1667...Asunsa..., Asusaga 1587", "Esundia, 1693". "Esunduya 1718". "Isuncha, 1540, término de Contrasta. XVII, íd. de Munain. 1710, labrantío de Salvatierra", "Isunchabea, XVII", "Isunchagaña". Gereñuren datuak ikusirik itxidura nahiz irekidura itxura du, zeren forma guztiak nahiko goiz dokumentatzen baitira.

Zenbait arrazoi fonetiko direla bide disimilazio kasuak ikusi ditugu: "Gastañaça 1555 > Castañeca 1626, Andachaga* 1552 > Andechaga (egun)". Beste kasuetan arrazoi hain argia izan gabe urrats hauek gertatzen dira: "Arenalde > Arenalde" (lehen azaldu dugu), "Gallarracoa>Gallarreo 1771" (artikulua a> e).

7.2.1.2.1. Hiatoa

Bokalak elkartzerakoan zenbait moldaketa prozesu gertatzen dira. Hitz elkarketaz gain, batez ere, artikulua gehitzerakoan sortzen dira honelakoak. Bizkaieraren eremu honetan, ondoren ikusiko dugunez, **a** batez bukatzen den hitz bati artikulua gehituz gero **ea** dugu nagusiki, kasuren batean **ia**, hau da, **a + a > e a, i a** (gutxiago). Adibide nahiko argigarria dugu Aldapa toponimoarekin, zeina ehundaka bider agertzen da forma horretan (artikurik gabekoa), ondoren, Aldapea forma hamabost bat bider agertzen zaigu, eta banan Aldapia eta Andiko Aldapia. Esandakoa artikulua gehitzen denean, zeren bi hitz elkartuz gero **a + a > a** dugu ondorioztat.

Hiatoei buruz zerbait orokorragoa eta zabalagoa, aurkezpenean moduan, esan beharrean gaude.

Hiatoa. Elkarren ondoan diptongo osatu gabe, silaba desberdineko parte izanik, bi bokale daudenean hiato bat dugu.

Hiatoak euskaraz bokaleen arteko elkar-ukitzeak moldaketa-fenomeno desberdin batzuk sortu ditu. Maiz gertatzen dira armonizazio bokaliko direlakoak, eta kasu hauetan batez ere:

- 1) Konposaketan eta eratorpenean lehendabiziko hitza bokalez bukatzen bada, eta bigarrena bokalez hasi.
- 2) Konjugabidean -en (-an), -ela (-ala) atzizkiak eranstean direnean.
- 3) Hitz erdiko kontsonante bat erortzen denean, "n", adibidez.
- 4) Kasu guztien artean gehien nabaritzen dena lexemak mugatzailea hartzerakoan ematen da, Mitxelenak "fenómeno de acomodación" deitzen duena:
 - a) **a + a** > -a (arruntena, batuak hautatua), -á (R, Z), -ra (Zarai.), **-ea** *elexea* (G,B)/ **-ía**, -íe, -í. Bizkaieraz, herrien arabera.
 - b) **e + a** > **-ea** > -ea, -ía, -íe, -i *etxea* (G zenbait tokitan,B) herrien arabera./-ea > -ja (Ekialdeko zenbait lekutan).
 - c) **i + a** > -ia > **-íe** *ogie* /-iya/ -iz^a/-iz^e/ -is^a...herrien arabera, (^zeinuak kontrako forma izan behar du, hau da, erpina gorantz egon beharrean, beherantz egon beharko litzateke. Tekladuen arazoa.).
 - d) i-ren ostean oso arrunta da Jod baten epentesia (B,G). Orozkon eta baita Laudion ez dago epentesi horren aztarnarik ere. Jakina denez, Orozkoko euskararen ezaugarri bat bere arkaikotasuna da, hiatoekein gertatzen den ondorio frogatzen bat izanik.
 - e) **+ a** > **-oa** *astoa* > -oa /-ua /-ue /-u (**-oba** Orozkon, Bonapartek zioenez). Gehienbat gordetzen da hasierako posizioa. Orozkon bertako zaharrenei galdetu arren, **-oba** bukaeraz ez zuen inork gogoratzen. Bertan **Astoaga** toponimoa dago. Dena dela, hemen Laudion aurkitu nituen **Solloa** / **Solloba** aldakiak. Alderantzizko fenomeno dugu Terranova > Ternua euskaraz
 - f) **u + a** > -ua > -ua / **-ue** *sorue* 'el suelo' / -uba, ...-u-ren ostean lehen hegadutagoa zegoen -b-ren epentesia.

Iparraldeko ekialdeko euskalkietan (Zarai. eta R ere) Jod bat desarroilatzen da -u eta -a-ren artean: [uja] (-[uja] > -uya / -ía(-jwa).

Oro har, aldaketarik gehien duen euskalkia bizkaiera da, jod-en epentesi ugariak direla, eta -i eta u-ren ostean mugatzailea itxi egiten dela (a > e).

Beltzitutako ondorioak eta adibideak inguru hauetan gertatzen direnak dira. Baina jarraitu aurretik epentesiez laburpentxu bat egingo dugu, zeren fenomeno hau zabalagoa da aipatzen dena baino:

- 1) B, G: -i-ren ostean eta IP, Z, Zarai. **u + a** tartean jodaren epentesia dugu.
- 2) Orozkon o + a > oba aipatu izan da, u + a kasuan uste dut berdin gertatzen zela.U + o denean ere bai: gau + on > gaubon 'buenas noches' / gabonak 'Navidades' /b/ epentetiko hori leherkari da.

Nire ustez, bigarrena jatorriz geroago bereiztu behar izan horretan kontsonantizatu den wau bat izan zitekeen.

Ardo**a** / ardaue (e hori artikulua izanik) erabiltzen da Orozkon eta Laudion bigarren forma aztarnaren bat dugula ("Ardau" zen hemengo ardo marka komentzial bat). Ardo**a** / ardaue tartean wau hori izan zitekela uste nuen, baina ez omen da horrela, Mitxelenak *ardano aipatzen duelakoan bainago.

Wau dirudi Orozkon lehen, aldiz, hain bitxi egin zitzaidan soinuak [euen], [auen] (zuten), ingleseko soinua gogoratzen baitzidan. Geroago Kanpionengan horrelako komentario bat irakurri nuen.

Lehengora joanik, erdikontsonanteak ditugu bi kasuetan eta kasuren batean bata bestearen zeregin bereberean ager daiteke: IP, Z, Zarai. **u** + **a** tartean joda, Orozkon waua dagoen baldintza berdinetan. Are gehiago Orozkon eta beste tokitan, hau orokorragoa izanik, *noa* > *noia*, *zoaz* > *zoiaz*..., nahiz eta arrazoi desberdinengatik fonetikoki hor duguna **o** eta **a** artean joda izan. Mitxelenak bereizketaren bat egiten dut *noa/noia* artean. Orozkon egun ez dago bereizketarik.

Aurreko paragrafoko ondorioa bukatutzat nuela, 1998ko apirilak 23an Zaragozara egindako bidaia batean aurrekoari biziki lotutako ohar bat irakurri dut. "Historia de Zaragoza" delakoan "Salduie, ciudad ibérica" delako alean hiriaren izen zaharraz lehen "Salduba" zenakoari "Salduie" omen dagokio. Datu benetan bitxian hainbat arlotan. Lehenengo eta bein "Salduba" eta "Salduie" artean aipatutako erdikontsonanteen epentesia genuke, kasu batean bata, bestean bestea. Epentesiak direla eta, etimologia mailan hipotesi gisa berehala etorri zitzaidan burura gure "Zaldua" izatea, egungo Zaragozan inungo 'saltus'-aren aztarna nabaritzen ez bazaio ere. Etimologia honetaz eta beste batzuei buruz hitz egiten dute bertan ere.

Liburuan iberiko hizkuntzaz hitz egiten da. Honetaz sakondu gabe, nire iritziz, euskararen muga I. mendean Zaragozan egonez gero, fenomeno fonetiko bera izanik zergatik ezin liteke izan euskara K.a. 400. eta 250. urteen bitartean datatzen duten datu hauek. Beste aldetik izango genuke, eta uste dut dugula, euskal toponimo bat eta euskal fenomeno fonetiko bat 2200 urte inguruko zahartasunarekin. Arazoa genuke ondorengo paragrafo esaten dugunarekin, zeren Mitxelenak esaten du epentesi hauen zahartasunari buruz.

Mitxelenak diosku hiatoek eragien dituzte fenomeno hauez ez direla zaharrak, beraz, hizkuntzaren berreraikuntzarako ez dute balio handirik. Dioenez; "...de poca transcendencia para la reconstrucción comparativa...".

Juan Manuel Etxebarriak, diptongazioan dugun kasuistika ugaria hiatorekin berdin gertatzen dela eta **a** + **a** > **ea** ondorioa aipatuz gero, "Kasu batzuetan, **ea** bukaeradun hitzak **a** organikotzat jo ditugu: *laba*, *bela*, baina jatorrizkoak, *labe*, *bele* dira" gaineratzen du. Zeberiko hizkuntza mintzatuan oinarriturik hainbat adibide eskaintzen dizkigu:

- 1) **a** + **a** > **ea**.
- 2) **a** + **e** > **ae**, **ai**, **e**.
- 3) **a** + **o** > **ao**, **o**.
- 4) **e** + **a** > **ea**.

5) e + e > ie, ea.

6) e + o > eo, o.

7) o + a > oa.

8) o + e > oi, oe.

9) o + o > oo

10) i + a, e o, u > ie, ie, io, iu.

11) u + a, e, i, o, u > ue, ue, ui, uo, uu.²¹⁴⁷

Bukatzen du adibideak hau esanez: "...esandako guztia egia da, baina adibide berberok aldakorrek gertatzen dira grupo fonikoaren arabera. Batzuetan hiatoak diptongo bihurtuko dira eta inoiz, asimilazioz, bateratu ere.". Baieztapen hau oso pisuduna iruditzen zait, testuingurua, garaia eta abar erabakikorrak baitira. Gainera, leku batetik bestera ondorioak alda daitezke Horregatik nik toponimoen ondorioak ateratzerakoan, hasieran esan dudak bezala, neure kabuz atera ditut, beste testuinguruak ez ditzaten baldintzatu hemengoak. Horrez gain, teoria hau "Ondorioak" bukaturik nituenean gainetatu dut.

M. Etxebarriak dioskuna: "Batzuetan hiatoak diptongo bihurtuko dira", ondoren Txillardegik azalduko digunarekin "bost diptongo goranzkoen kide bisilabioak dira euskal hiato normalak" eta Mitxelenarengan aterako dugunari (hiatoari eskaintzen dion arloan diptongoei hainbat erreferentzia egiten die) lotu daiteke. Manuk emaniko adibide batean: [a o] (hiato) > [a o] (dipt.) > [o] (monopt.).

Txillardegik hiatoei buruz zera diosku: bi bokale silabiko elkarren ondoan eta biek balore silabikoa atxikitzen dutenean euskal hiatoak ditugu. Bost diptongo beheranzkoen (horrela aipatu arren, goranzkoak dira, lapsusa edo) kide bisilabioak dira euskal hiato normalak: [ia], [ie], [io], [ua] eta [ue]. Horrez gain, tinbre bereko bokalez ostutakoak genituzke.

"Normalean, *ia, ie, io, ua* eta *ue*, euskaraz bisilabiko dira". Hau da, eukarak eta erdarak duten diferentzia ezagun bat, gaztelaniaz [ja], [je], [jo], [wa], [we] 'hacia, nadie, puedo' goranzko diptongoak oso normalak baitira.

Erdaldunek, bikote horiek ahoskatzean, alde batetik, gure hiatoak diptongo egiten dituzte (hor ditugu gure izenak eta toponimoak...gaizki esanak) eta alderantziz, gure diptongo normalak [ai]... hiato eta bisilabiko esaten dituzte: [beasajin] > [beasaín], [donostia] > [donóstja]...Alderantzizkoa ere ikusten dut zenbait orozkoarrek erdaraz egitean, zeren 'cáidas' (kortinenak, adibidez), 'oidos' esaten dute 'caídas, oídos' esan beharrean, hots, diptongo dena hiato bihurtzen dute.

Txillardegik dion hau oso argigarria da. Estatuko telebista batean "Aitor" [aitor] entzutean, [ait̺or] barik, hau da, hiato egiteak diptongo dena oso jotzen du gure belarrietan. Dena dela, geroago ETBko pilota partiduetan gauza bera ez bazen, tarteko unea entzun dut, beraz, tokien arabera kontua izan daiteke.

²¹⁴⁷ Cf. Juan Manuel Etxebarria, *Fon. eta Fonol.*

Hiatoa ondo segurtatzeko gertatzen dira epentesiak Txillardegik dioskunez, [ija] eta [uba] (frikari ozena).

"Hiato ezagunak dira, era berean, bokale irekien artean sortzen diren bikoteei dagozkienak".../ea/, /oa/ eta /oe/...Arratian eta Goierrin gordetzen diren arren, gainerantzeko Euskal Herri guztian **ea** [ia], **oa** [ua] eta **oe** [ue] esaten dira. Dela dela uste dut urratsak aurrera doazela, adibidez, lehengoa > lehengua eta lengue (Mutriku).

Txillardegik kanpo-sandhi-tan aurreko aldaketa biltzen du: "etxe > etxi onetan", baina aldaketan G, AN eremutan gertatzen dira. Horrez gain, *behar* hitzaren eboluzioa aztertzen du, *bihar* hitzarekiko bere oposizioa kontutan hartuz. Hauxe diosku: "Hegoaldean *behar* [bear] / *bihar* [biar] hau dugu: *bear* [biar] / *biar* B [bis^ar] : "bixer be biarra egin bier" B Mark."

Orozkon *behar*, *beha* formak irauten du laburpenetan izan ezik "in biada" (egin behar da), "in biu" (egin behar dugu), *bihar*, aldiz, *biger*, *bier* esaten da. Txoriherriko andre bati *behar* osorik erabiltzea entzun diot.

Oro har, Txillardegik eta nik jarritako adibideetan ondorio bera irteten da lehengo kasuan **ea** > **ia**, baina bigarreanean "biar [bis^ar] : bixer..." eta gure *biger* artean dudak zalantza zera da, berak dioen arrazoia tarteko hori sor dezan "hiatoa segurtatzea" baino, ez da izango ere helburu bera duen aspiraketaren aztarnaren bat?

Bokale berdinen artean gerta daiteke hiatuei buruz /aa/, /ee/...Txillardegik dio ia posible diren halako geminazio edo luzadura luketen bokale horiek eta bere horretan ahoskatzea. Erantzunak desberdinak dira. Markinako euskarak bazituen holakoak eta Ataungoak ere baditu. Azkenengoan erreza dela iturburua sumatzea:

- a) batzuetan, r xamur baten erortzea dago atzean: bee [Mitxelenak honetaz (5.2) Gipuzkoa aldean *bee-a* > *beia* (Orozko eta Laudion alderantziz dugu *beeko* > *bieko*, *biera*, baina toponimian "Beengoa 1778" "Beingoeche 1776" Gipuzkoan bezala)], ee, iitxi.
- b) beste batzuetan, h-aren aztarna dirudi: zaarra
- c) besteetan bizkaierazko azentu baten aztarna soma daiteke: bateen (ines.), neskeek, geroago...

K. Izagirrek zenbait adibide jartzen ditu. Mitxelenak dio forma hauek ez direla berrikuntzak, aspaldiko forma osoak baizik.

Inguru hauetan *zaar* kasuan bai esan daiteke luzeago dela. *Zarra* eta *zaarra* entzuten da (zahartu/sartu bereizi nahian?). Baina gehienbat hitz bukaeran nabaritu dut fenomeno hori izan daitekeena. Azentua ikutzen dugunean argi geratzen da proparoxitonoa dela, salbuespen batzuk kenduz gero. Hauek dira salbuespenak: "Alzá 1940, 1956, Arzá 1952...". Kasu bietan bokal berbera dago alde bakoitzean (*zaarra* aldakian dardarkariaren alde bietan).

Horrez gain, Okondon "Unza" tokiko bigarren bokala luzeagoa iruditzen zait, behin baino gehiagotan Unzaga > Unzaa urratsaz pentsatu dudala eta horrela da geroago ikusiko dugunez. Agian bisilabo izatean betetzen da aurrekoen antzeko testuingurua. Geroago konprobatu dudanez, Urkabustaizen "Untzaga/Untza" jartzen dute izentzat, baina ahoskera "Unzaa" da, zalantzarik gabe Okondon bezala a biak ahoskatzen dute. Orozkokoa "Untzaga > Untzaa > Unsaa > Unsa" lau ahoskeren konstatazio dagoela. Amaginarrebak "**Untzaga**, untzaa, **unsaa**, **unsa**" izen ofizialagoa esan nahi dutenean lehena, hizkuntzaren erabileraren herrikoia edo azkarraz azkena.

N'Diaye-k Amaiurko hizkeran bokal berdinezko hiatuen kontrako joera ikusten du: "gastatu dut > gastatut, bere emaztea > beremaztea". Bizkaieraz ere gertatzen da, deklinabidean ikusten denez. Bizkaieraz **a + a > ea** dugu (baina, ez inesiboan, eta ez nominatibo pluralean): *elexa > elexea, elexeari, elexan, elexak*. **Aa > ea** disimilazioa normala da euskaraz: aurrekoa ahulena, eta atzekoa aldakaitz. Inesibokoa L. M. Muxikaren "Historia de la Literatura Euskerika" 33. orrian "Madalenaan ei dautza" Arrasateko erreketari (1448) bertsotan ikus daiteke. Baina agian hemen bokal bikoitzak duten ondorio arruntena (*a + a > aa > a*) genuke.

E + e hiatuaz antzera gertatzean deklinabidean: *semeen > semien*. Orozkon "aitien, semien (aitaren, semearen)", nahiz eta zehazki galdetzen duzunean "aitaren eta semearen..." erabili. Uste dut bi planu bereizi behar direla, bata ondo pentsatuz, konszienteki eta hotzean erantzuten dizutenean gauza zehatz bati eta bestea hizkuntza mintzatuaren bizitasunaz eta arintasunaz erabiltzen dena, automatikoa, kontrakzioz beterik eta bertako ezaugarriekin.

E + e hiatuari itzuliz, ohar bat egin beharrean gaude, zeren aurrekoa bete arren, badaude salbuespenak eta beste irtenbideak, agian kronologia edo egoeren arabera. Laudion eta Orozkoko toponimian eta hizkuntza mintzatuan **e + e > ie** dugu zenbait kasutan: *bieko, biera...ala ei* (beengo- > beingo > bengo-...Larrabeiti * 1572 > Larrabeti), baina aditzean Orozkon bertan aditz formekin irtenbide desberdinak ikus daitezke. Adibidez, neurri batean bizkaiera batua den *dautsee* (diete), San Martinen *dotzei* eta Muruetan *dotzie* (azken hau I.Gamindek bilduta) formak erabiltzen dira.

Mitxelenak honetaz (5.2) Gipuzkoa aldean *bee-a > beia* (Orozkon eta Laudion bean/ goien-goian, *beeko > bieko, biera*, baina toponimian "Beengoa 1778" "Beingoeche 1776" Gipuzkoan bezala). Lekeitio aldean *beian* entzun dudalakoan nago.

Zera diosku Mitxelenak (112 orr.):

"En composición y derivación la contracción es regular en otros dialectos... *jenda-alde > iendalde ...arabaar" Salbuespena *a + a > ea* kasuan genuke.

Hiatoen barnean zerbait itsatsiko dugu Mitxelenarengandik hartua gain gainetik:

"5.5 De...**a + i, u** se forman diptongos **ai, au** que a su vez pueden reducirse, sobre todo a **i, u**..auntz de a-untz..acaso procedente de *anu...naiz 'soy' se ha reducido a nax, con palatalización regular de la sibilante tras **i** segundo elemento de diptongo

La reducción de **au, ai** a **u, i**...frecuente en composición cuando el segundo miembro empieza por **u, i**...En realidad, en buena parte del vasco histórico se debería hablar más bien de elisión de la vocal final del primer miembro ante vocal, pero la raíz de la elisión generalizada se encuentra sin duda en fenómenos regulares de contracción de vocales.

La monoptongación no es general...cuando se ha perdido una consonante en la inicial del segundo elemento: anderauren 'damoiselle' (Oih. Prov. 473) andrauren 'mujer principal' (RS) de...-guren.

5.6 El resultado normal de la contracción de **a + e** y **a + o** parece ser **e (a)** [*Da + en > den (or.) /dan (occ.)]. y **o**, menos veces **ai, au**.

*(H)ama-eka-tik Arratiarako amaka aipatzen du. Orozkon berdin dugu. Konposaketan baserri eta kaltzerdi dugu B, G, Oñatiko basaerri, kalzaerdi Mitxelenak aipatzen duen bezala. Orozkon baserri, kaltzerdi eta kaltzetarrak (pl.) ditugu.

" Echarri, Echerri, Echauerri de Val daraquil, actual Echarri Aranaz.". Hemengo toponimian ez da gertatzen fenomeno hau barri atalak osorik irauten baitu.

5.7..grupo **ao** formado en composición o derivación:

...apo + onto > amonto...; Ataondo > Atonto, cf.Ataundo, Iranzu...

Vaga olla, Baga ola 1284 (Orreaga), Pagolle BN, Paguola 1178, Pagola 1470.

G, B karobi, karabi B, Orozko < *kara+ obi

B zah. ukaondo, ukondo, ukando (Markina)

5.8 antiguo el cambio *e a j-...*e-oa-n > joan.

Ejemplo seguro de **ea** < *ena en interior de tema es el B azeari, azegari, azagari...azeri (Leiz, RS)..del nombre de persona Acenari.

5.9 "tendencia muy generalizada a palatalizar **u** ante vocal en los dialectos orientales buruya 'la cabeza'..En los dialectos orientales se ha tendido a reducir a u el grupo de u más vocal: G, L. B amurrai(n) < (h)amuarraín

5.10 Frecuente pérdida de otra vocal tras i: bariaku > bariku Orozkon behintzat. Lekeition bariyakua esaten da.

En préstamos antiguos, lat **-iu** > **-i** vasc. En otros... recientes, hay a veces **-u**, pero en casos en que podemos suponer una nasalización antigua: B bolu 'molino', en composición borin- (bolin-), al parecer de *mor~iu, con m- > b- por disimilación.

5.11 Frecuente pérdida vocal tras i segundo elemento dipt. "

Ikus dezagun orain leku izenetan aurkitutakoa:

- 1) **a + a > ea Arikulua gehituz:** A > e aurreko i baten eraginez, troka + a > trokea (ondorio arruntena) > **ia** (zenbait kasutan. Herrikoia goa dirudi, baina ez da sendotzen) "Potocotroquia" Ikus esandakoa nahiko argi ikus daiteke "Aldapa" toponimoaz: "Aldapa" da gehien, agertzen dena ehundaka bider edo. Beste aldakiek ematen digute ugaritasuna eta joera: "Aldapas" (Aldaki hauen artean 1926an "Aldapas" agertzen da bi izanik, berberak 1940an , aldiz, "Aldapa" gisa biak), "Aldape" (bitan edo, baina oraingo sasoietan), "Aldapea" (hamabost bat bider), "Aldapeas", "Aldapia" (behin). Azken honek ematen du forma herrikoia goa dela, baina ez da errotzen.
- 2) Hitz elkartetan

- a) **A + a > a a > a:** "Altamira alde> Altamiralde, Aranalde 1727, Elexalde, (Erkiza + alde) > Erkizalde, (Erreka+alde) > Errekalde, Errotaalde 1792 > Errotalde 1876, Lecandaalde > Lecandalde, Zabalaalde". Hau oso orokorra da. Geroago Mitxelenarengan ikusi dudanez: " 5.4...de la contracción de dos vocales iguales resulta otra del mismo timbre...". V. Fernandezek "Jorge de Holoalde 1574" biltzen du Araban.

Ikusitakoa oso sendoa da, tarte batean tinbre bereko bokal biak elkar-bizitzen dira, baina gero batu egiten dira. "Arana alde> Aranalde 1727 >Arenalde 1894" kasuan ondorengo disimilazio bat izan dezakegu.

- b) **A + e > a e> a:** "Abadesolo > Abadesolo > *Abaesolo > Abasolo, Balenchaerraca 1775 >Balencharreca 1894, Balenchaerrequetta 1785 > Balencharrequeta 1839", "Solaeche 1894 > Solache 1932". Kasuren batean asimilazioa tartean dago. Lehenengoan dardarkariak aurreko bokala irekitzeko duen ahalmena kontutan hartu beharko da.
- c) **A + e > e:** "Aldapeta 1772", "Araeta 1565 >Areta 1412", "Arrurreketa", "Arteolaeta 1793 > Artoleta 1775", "Ascaeta 1567 > Asketa", "Balenchaerreca 1775 > Balencherreca 1894", "Goryçabalaen 1562 > Goirizabalen", "Irulaeta > Iruleta", "Larraegui 1894 > Larregui", "*Larraeta > Echevarri Larreta", "Olaeta* 1536 > Oleta 1841".

XVI. eta XVI. Mendeetan, batzuetan, bokal biek iraun zuten: "Gori-çabalaë, Goryçabalaen". Iturriak 1418ko eskritura batetik "Arguenaen" aipatzen du.V.Fernandez (1574) "landaeta".

- d) **A + o. (iraun):** "Achaondo 1956, Aldapaondo 1894, Arespechuetaondo 1727, Ascuetaondo 1926, Aspigortaondo 1877, Aspigortaoste 1877, Balinchaondo 1952, Biserrenaondo 1952 / Biserrenondo 1894, Bogadaoste, Castañaondo 1940, Castañiza-ondo 1877, Elexaoste1778, Ermitaoste 1956, Erquizaondo 1877, Estartaondocoa 1934, Gorostizagaondo 1940, Ibarraondo 1940, Lamuzaostea 1877, Lecunaondo 1926/ Lecunondo 1894, Mendietaondo 1877, Olaoste 1783, Oletaondo 1932, Oruetaondo 1894, Querezaondo 1894, Saltarriagaondo 1894, Santa Anaondo 1940, Semecolaondo 1877, Urretaondo". Hau da, denboran zehar joerarik ugariena.
- e) **A + o > a:** "Juan de Luyaondo* 1574, (Vidal Fernandez "Los Templarios..."), Luyaondo 1807 >Luiando 1758 (egun Luiando)". Mitxelena: "aukaondo, ukondo, ukando (Markina). Ikus *ondo*.
- f) **A + o > o:** "Biserrenaondo 1952 > Biserrenondo 1894, Bogadaoste 1952 > Bagoste 1994, Erquizaondo 1877 > Erquizado 1894, Estartaondo 1894 > Estartondo 1940, Ibarraondo 1994 > Ibarondo 1894, Iñerraondo 1808 > Iñerrondo 1787, Labaostea > Laboste, Lecunaondo 1926 / Lecunondo 1894, Lujaondo 1795 > Lujoondo 1940, Luyaondo 1807 > Luiondo, *Olariagaondo > Olariagondo 1994, Pagazaondo 1894 > Pagazondo 1877, Posetaondo (Pozuetaondo) 1894 > Posetondo 1940, Presondo, Querezaondo 1894 > Querechondo 1952, Seladaoste 1614 > Zeladoste 1726". Beste adibide batzuk: "Bilbao > Bilbo", "Barahona 1640 (Baraona) > Barona" (I.Cadiñanos-en liburutik hartua deitura eta data), Baraona 1537 (V. Fernandez) / Varaona 1412 inguruan (G.de Salazar-A.Rodriguez) Varona egun. Fuent.Doc.78 (1511): "Baraona" 61 orr. Urduña. Mitxelenak *ardao > ardo, makallao > makallo*. Azken biak Mitxelenak, besteak beste, Bizkaian

gertatzen direla dio tokia zehaztu gabe. Alde honetaz konturatu nintzen, zeren Orozkon lehena erabiltzen da, Zaratamon, berriz, bigarrena.

Mitxelena: "aukaondo, ukondo, ukando (Markina). Ikus ondo...5.6 El resultado normal de la contracción de **a + o** parece ser **o**, menos veces **au**...5.7..grupo **ao** formado en composición o derivación: Ataondo > Atonto, cf. Ataundo, Irtzu...Vaga olla, Baga ola 1284 (Orreaga), Pagolle BN, Paguola 1178, Pagola 1470...G, B *kara + obi > karobi, karabi B, Orozko < *kara+ obi ...B zah. ukaondo, ukondo, ukando (Markina).

Urrats hau gertatu arren, askotan lehengo formara itzultzen da. Irigoienek "monoptongación en o, Cestao>Sesto". Irtenbide hau oso arrunta da eta horrela ikusten dugu beste tokitan ere. A. Erraztik lurretan "Olaondo /olóndo" bildu du.

- g) **A + o > ao > au**: "Pagolar > *Paolar > Paular", "Pagonabarra > Paonabarra 1793 > Paunabarra 1793". Hemen genuke bokal arteko beloko frikari ozenaren jauskeraren ondoren, diptongo biurtu den hiatoa. Lehen esan dugunez, eta Mitxelenak dioenez: "muchos hiatos se han resuelto en diptongos". Bide horretan suerta zitekeen bigarren bokalaren itxidura.
- h) **A + o > au > a**: " Pagonabarra > Paonabarra 1793 > Paunabarra > Panabarra (1831 eta egun arrunta baserrikoen artean Okondon eta Laudion)". Hiatoa diptongo bihurtuz gero, monoptongazioa dugu.

7.2.1.2.2. Sinkopa

Sinkopa, gehienetan, tinbre bereko bokalak direnean gertatzen da: "Archa > Arza (Ikus Arzagan), Gallárraga>Gallarga" [azentuaren eraginez, "Dúbiris>Dubris (antzekoa da Abirisquieta > Abrisqueta)" eta "Iyarritu > Yárritu > Yartu" /" Yarratu 1786 > Yartu" kasuetan bezala]. Zaraitzun eta Erronkarin leherkari eta dardarkaria edo albokari ondoan dagoela gertatzen da (Mitxelena): ainguru > aingru, kandera > kandra. Hemen beste baldintza fonetikoak gertatzen dira, baina litekeena da dardarkariaren eragina, behintzat anitza denean.

Kasuren batean ziztukari disimilazioaz pentsatu dut (Mitxelenak ez du aipatzen disimilazioa testuinguru honetan), baina agian sinkopa batek murrizketa bera egin lezake: "Acasasolo 1794, Acazasolo 1757> Acasolo 1894, Bassozaual 1623 > Basaçalbal 1560 > Basabal 1952".

Batzuetan pentsatu egin dut dardarkari anitzaren eragina sinkopa hauetan, agian Gallarraga > Gallarga, Gallarreta > Gallarta (Larrazabal > Larzabal IP) konstatzioengatik. Ez dut baztertzeko zertxobait lagundu dezakela testuinguru horrek, baina badago ere beste testuinguruetan: "Berasategi > Berástegi" (Erronkarierarako Mitxelenak aipatzen du sinkopa ziztukari eta oklusiba artean aditz laguntzailean, baina ikusten denez, toponimo honetan testuinguru berean gertatzen da).

Geroago konturatu naiz "muta cum liquida" kasuetan alderantzizko urratsa gertatzen dela. Banekizkien fenomeno biak, baina Mitxelenarengan ondorengoa berrikakurtzean ikusi dut kontrako fenomeno dela:

"8.3 En préstamos, los grupos oclusiva más líquida (generalmente r) han sido muchas veces evitados intercalando una vocal anaptótica entre ambas consonantes...Su timbre es generalmente el de la vocal que seguía al grupo consonántico...Inglaterra".

Testuinguru berean sinkopa dugu, hau da, kontsonante-bokala-lateral taldeak eragin dezake erdikoa jaustea.

Hasiera batean ohartu nintzen, ikusi ditugun konstatazioetan oinarriturik, sinkopa, batez ere, tinbre bereko edo hurbileko bokalak daudenean. Dardarkari anitzaren eraginak nabaria da, baina, horrez gain, Mitxelenak aipatzen duen "oclusiva-vocal-r /l simple" (*andere* > *andra*) edo alderantziz. Gure konstatazioetan ikus daitekeenez, testuinguru horri gaineratu behar zitzaizkion beste batzuk hala nola **r**, **l**-z gain, **ziztukariak** (Berasategi > Berástegi), **m** (Imitola > Intola), **rr** (Yárritu > Yartu, Lujurrubailanda > Lusurbeilanda), **n** (Chiminchu > Cinchu) egotea, hau da, gehienbat kontsonante **likiden eta ziztukarien** (Kastiniza > Kastinza) **hurbiltasuna**.

Mitxelenak ez du aipatzen, nire ustez, eragin handia duen fenomeno batek, azentua, hain zuzen ere: "Dúbiris > Dubris, Gállarraga > Gallarga, Yárritu > Yartu...".

Mitxelenak gogoratzen digu (348 orr.) "metátesis se emplea para evitar muta cum liquida: *kurze*"

7.2.1.3. Hitz bukaeran

- 1) Artikulu denean (el, la, lo...). Zerbait ukitu dugu arlo hau hiato aztertzerakoan, baina orain dagoen tokiagatik izaten dituen aldaketa batzuk ikusiko ditugu.

Orokorrean **forma zaharretan zegoen artikulua galdu** egiten da (izen bereziaren nortasuna hartzen duenean edo):

"Aguirrebarria 1550, 1623 > Aguirrebarri 1663", "Abasolobarrena 1785", "Aldaisaona 1802 > Aldaisacon", "Arangurenaldea 1926 > Arangurenalde", "Azcana > Ascan", "Andicosoloa 1877 > Andicosolo 1894", "Arrañoaresgana, Arrañoarechegana 1745 > Arrañoarescan 1772, Añorascan 1979", "Arriurdina 1614 > Ariurdin 1877", "Aspurugoicoa / Aspurguico 1772", "Achegoicoa 1807 > Achagoico 1864", "Aurrecoa 1727 > Aurreco 1877", "Beascoa 1770 > Beasko", "Vengoechea 1555 > Bengoetxe", "Eguia 1563 > Egui 1809", "Ellacuria 1558 > Ellakuri", "Recacoa 1771 > Recaco 1775", "Sakona > Sakone > Sakon... ". V. Fernandezek "uribea, ajarte burua, hostia soloa, yrumbea, sarrostea, ardanzabea...1575" aipatzen ditu Arinizen.

Forma tartekatuak badaude: "Vecosolo 1727, Biekosoloa 1994", "Bengoetxe Biéko 2014".

Nahiz eta aurrekoa joera arruntena eta tinkoena izan, badaude gaurdaino artikulua gordetzen duten hainbat toponimo: "Aspigortaondoa 1956, Eguicobasoa 1952". Agian azken denboretan sortutakoek gordetzen dute artikulua, besteak beste, izen arruntaren kutsua guztiz galdu ez dutelako.

Aldaki bateratua hartzerakoan, erabakia zaila bada ere, nahiz eta orientagarri baino ez izan, lehenengo batean artikuluduna jarri bagenuen forma zaharrena izateagatik, agian mugatzailerik gabekoarena ipini beharko dugu, une horretan leku-izen nortasuna baitu.

V. Fernandezek Apodaka, Arinez eta inguruetan 1574ko dokumentazioan biltzen dituen toponimoetan nabaria da artikulua presentzia: "irunbea...hostia soloa... bizcargana... astabidea..Mimecha arratea...basabea..Guereñabidea... elexpea... Yturrialdea...arrobía".

- a) Toponimoen forma zahar batzuetan zegoen artikulua desagertu egin da, baina aldi berean besteetan iraun: "Espideveco 1877, Espidevieco 1894, Espidebeco 1926", baina "Espidegoicoa 1877,1926". Bitxia da aurkitzea egungo Mapa Toponimikoan forma batzuk artikuluekin eta beste batzuk honen gabe leku-izen bera izanik, nahiz eta toki desberdinetakoa izan: "Goikoetxea / Goikoetxe". Honen bestez, ez da gertatu, beraz, horrelako batasunik.

Oro har, aipatutakoa (artikuluaren galera) gertatzen da Laudion XV.mendetik honuntz, baina badira zenbait kasu non aldaketa hau oso goiz agertzen den, adibidez, , Etxebarri toponimo-arekin: "Essauarri 1025 (SMCo)", baina geroago Laudion "Echavarri 1554" eta "Echevarria 1592".

- b) Deituretan, aldiz, artikulua gehiago jagon egiten da, arkaikoagoak baitira: "Albizu 1080" toponimoa denean, baina "Albizua 1798" deitura gisa. Egun ere iraun dute "Albizua, Larrea" deiturak, nahiz eta bere jatorria izan diren toponimoek "Albitzu, Larra" bezala agertu.

Deituren antzinakotasuna ezin da zalantzan jarri, ez baitute izaten toponimoek dituzten horrenbeste aldaketak, azken hauek erabiliaren erabiliaz hizkuntzaren mekanika aldakorrean sartzen baitira. Gainera, esango nuke jendeak arreta berezia jartzen duela bere deiturak zaintzeari.

Dena dela, deitura batzuek gorde dute zaharrena ez den forma: Areta (Araeta), Llodio (Laudio), Luyando (Luiaondo), Oquendo (Okondo), Gordejuela (Gordoxola); hau da, forma, zaharrago bat konstaturik egon arren, agian moda kontua, deituratzat hartzen den unea edo izen ofizialaren indarragatik aipatutakoak nagusituko ziren. Gauza biak elkartu daitezke "Bilbao / Bilbo" leku-izeneari, Orozkon lehenak deitura gisa (arkaikoagoa, iraunkoarragoa, beraz) iraun du, bestea (erabiliagoa, aldakorragoa) Bizkaiko hiriburua izendatzeko erabiltzen delarik. "Amurrio, Arziniega" deiturak ere badaude. "Grabiél de Arciniega...1574" biltzen du Arinizen V. Fernandezek.

- c) **Artikulua izanik, a.> e** eta batzuetan galdu: ".Acha* 1537 > Ache 1740", "Achegane 1785", "Aldapa 1623 > Aldape 1894", "Ascana 1757 > Ascane 1757", "Arana** 1251, Arana* 1536 > Arane 1772", "Arcocha 1926 > Arcoché 1776 > Arcochi 1913" (Cuad. Top. Zuia: "Arcochi" 19 orr), "Argacha 1537 > Argache 1776", "Arrañoareche 1568", "Arteacha 1877 > Arteache 1924", "Balincha 1785> Balinche 1956", "Echezarra 1775 > Echezarre", "-gana > -gane - gan (ikus gana)", "Royacha 1798 > Royache 1926 > Royach 1745", "Sacona 1790 > Sacone 1894 > Sakon 1994", "Tontorra 1796 > Tontorre 1926", "Tregoarecha 1772 > Treguareche 1877", "Zabala 1745 > Zabale 1777". Hainbat kasutan itxidura urrats hau gertatzen da ziztukari afrikatu baten ondoren, honegatik behin baino gehiagotan uste izan dut haren eraginagatik gerta zitekeela, baina ikusten denez, badaude beste kasu batzuk non gertatzen den urratsa ziztukari afrikaririk egon gabe.

Fenomeno hau XVIII. mendeko erdialderako gertatzen ari zen. Apodaka aldean lehenago dirudi, V. Fernandezek "arance, aranzaeta..." 1574an. M.Etxebarria : "egíe, etzegáne, gesále, ibérre, latasarré (Undurra), latasárr(e) (Uriondo), sabisárre, larragáne, larragán(e) (Uriondo), sabále / seberiógan...".

Irigoienek esaten zigen deklinabideak eragiten zuela urrats hau."Zabala nominativoko artikuluduna bazterturik gelditzen dela ahozko hizkuntzan" (Euskal Toponymia eta Dialektologia)".

Hemen ere sartuko genuke, antza, i > e irekiduratik zetorrena, baina -a > -e baino ez dela izan: "Agiralbarre".
Gereñu: "Arinabarra > Ainalbarre"

Deklinabidearen eragina ikus daiteke ondo "Aldapa" toponimoaren bitartez. Nahiko erabiltzen den toponimo bat izanik, hau da, bizitasun bat gorde duela. "Aldapa" da gehien, agertzen dena ehundaka bider edo. Beste aldakiek ematen digute ugaritasuna eta joera: "Aldapas", "Aldape" (bitan edo, baina oraingo sasoietan), Aldapea (amabost bat bider), Aldapeas, Aldapia (behin)...Ondorioz, ematen du aldapa + a > aldapea egin duen arren, artikulua galtzerakoan aldape formarekin geratu dela.

"Arcocha > Arcoche > Arcochi" bidea azaldu daiteke lehenengo urratsean deklinabidearen eraginez, baina bigarrena ziztutari afrikatuarena dirudi, etxe - > etxi- bezala. Manu Etxebarriak Zeberion biltzen dituen lekuizenen artean "arkótxe" dugu. Cuad. Top. Zuia: "Harkotxe" 85 orr.

- 2) Aurreko puntuari lotu beharrekoa dugu atal hau, zeren sarritan ikusten da hainbat hitzekin zalantza dagoela ea bukaerako **a** organikoa izan daitekeen ala artikulua den Dena dela, **a** organikoa dugu zenbait kasutan: "Alza, Burrutza", beste batzuetan horrela eman arren, "Aldaza 1793, Aldachea 1952 (artikuluaren erruduplizazioa)" ez da organiko konprobatu dugunez, [-Aldatz gorea! (San Martin)]. Mitxelenak ere *aldats/aldatz* aipatzen ditu. Edo agian, behintzat horrela dirudi, zenbait kasutan, nahiz eta jatorriz artikulua izan, denborarekin organiko bihurtu omen da. Horrela dirudi atx/atxa-rekin eta beste batzuekin (Ikus Atxa).

Susmo bera dut Fernandezek biltzen dituen toponimoekin "Iruña, Iruñea" hiriburua dela eta, Arabako Iruñaz: (27 orria) "término de yrumbea (Villodas)...más hacia Iruña...término de irumbea, término de Trespuentes, viniendo de Villodas para Iruña; (29 orria) "término de irumbea; (30 orria) "do llaman irumbea ..camino Villodas para Iruña (1574) ..yrunbarrutia...de Iruña...yrunbarruti...hacia Iruña", zeren, nire ustez, irun (bea) + a (art.): Iruña.

Artikulua izan zena garai batean, geroago organiko bihurtu omen zen: "Urta, Urrutxa, Urratxa".

Joera hauek nahiko orokorrak dira eta sarri askotan kontrakoa dugu, hau da, artikulu ez dena artikulutzat hartu eta gero kendu. Ondarroa herriaren izen herrikoia Ondarru da, haren oinarrian ondar 'arena' [Lekeition bertakoek *ondarrera* 'a la playa (a la arena)'] + oa 'boca, lengüeta...(ikus)' egon daitezkeela. Hemendik bertako euskararen ezaugarri jarraituz "Ondarroa > Ondarrua > Ondarru" egin dute, ikusitako joera nagusiari jarraituz, hau da, artikulua kenduz, baina artikulutzat hartuz artikulua ez dena.

Mitxelenak diosku: (F.H.V. 6.4) 6.4 Hitz bukaeran bokalek, oro har, iraun egin dute. Dena dela, arrazoi morfologikoen tinbrean aldaketak eta zalantzak eragin dituzte bezala, aglutinazio de desaglutinazio fenomenoek eragin dute apokope eta paragoge kasuak.

Galtzeko erreztasuna gehien duen bokala **-a** dugu, beti ez baita erreza artikulutik bereiztea.

" final de palabra...frecuente vacilación entre formas con y sin e. En nombres empleados como postposiciones (aurre, atze, gane...Azkue dice que son el resultado de la aglutinación de la vocal de unión: barren-e-an". Honetaz

toponimoen diakronian oinarriturik, nire ustez, elkartze-bokala barik, artikulua da, -gana > -gane > -gan kasuan ikusten baita.

"Susterrebarrena 1940 > Susterbarrena (egun), Basterresar 1799 > Basterzar (egun)" konstatazioetako lehenengo ataletako bukaeran organikotzat hartu izan dena, agian forma zaharra izatean, gero desagertu -a > -e > - (galdu) egin da.

- 3) **A / o.** Kasuren batean **a** beharrean, **o** agertzen da, nahiz eta gero bestelako adibideak egon: "Acullulando 1877< Acullulanda (sarriago)", "Ascana 1757 / Ascano 1877 gutxiago). Eperlando (Eperlanda) edo alderantziz Caralsa (Caralso). Hau ziur aski, gaztelaniazko jenero morfemak eragindako aldaketa edo zalantza zenbait kasutan dugu, zeren euskal artikulua hurbila izatea zailago ikusten dut (dena den, **-o** morfema posible hori artikulua arruntarekin gertatzen denez, galdu egiten da, hau da, "Ascana / Ascano", baina gero "Ascan"). Egun hauetan Irigoienengan holako zerbait irakurri dut.

Merino Urrutia: "Tontorro".

"Ascan / Ascanu, -o" kasuan pentsa zitekeen **-o** atzizki batez, baina ez dut ezer aurkitu Mitxelenarengan (**-o** dela eta) kasu honi egokitu ahal zaionik, ez eta Azkuerengan. Hasieran batean atzizki berezi batez uste izateko ondo konstatatua dugun kasuez gain, Barrenengoak bi tokitan biltzen duen "Azcano" konstatazioak bidea ematen digute, dela dela -a /-o bukaeren alternantzia (aipatutako erdal jenero morfema eta euskal artikulua nahastean) izan daiteke bidezkoena. Gereñuk ez du aldaki hau biltzen. Barrenengoak bukaeraz dio "-O sufijo locativo", baina ez dakit zergatik. "Azkaino" ere biltzen du, "Aitz-gain-o" azalduz, baina nik *-raino* baten aukeraz ere pentsatu dut.

Hala eta guztiz, beste kasutan *ametz* 'quejigo'+ *arro* 'barranco' izan arren, behin Amezarra agertzen zaigu, lehen aipatutako alderantzizko fenomeno dela (erdarako jenero morfematzat hartutakoari, mugatzaile euskalduna jarriz): "Amezarro 1911, Amezarra 1894, Amecharro 1894, Ametxarro 1994". Dena dela, ez dezagun ahaztu, kasuren batean *Amezarro + a > Amezarroa > Amezarra posible litzatekeela edo hemen konstatatua izan ez arren, "Amezarra (ametz + zar + a)".

Zenbait toki-izenekin bukaeran bi edo hiru bokaleko alternantzia (**a / o / u**) dugu batzuetan: "Arpilla / Arpillu / Arpillo". Kanpoan "Arbiza / Arbizu", "Ceberia (Nafarroa?) / Zeberio (Bizkaia)", "Berango (Bizkaia) / Beranga (Cantabria)", "Garaio/Garaia", Altzo / Altza. Berez, alternantzia bat baino ez da, **a / u > o edo o > u** Ikus **u** bokala bertan azalpen zehatzena baitago.

7.2.2. Atalen erlazioa

- **ABADE** 'cura, sacerdote'(Ikus Abadesolo): "Abadesolo > Abasolo", "Abasolobarrena".
- **ABARO** 'refugio, arboleda espesa (Azkue)': "Abaro (Okondo)".
- **ABE** 'árbol (B zah.. Azkue)': "Abezar 1575".
- **ABERIZ** 'carrasca, coscoja': "Aberisquieta* 1696 > Abrisqueta 1952".

- **ABERIZKETA** 'carrascal (Mitx.): "Aberisquieta" 1696 > Abirisquieta 1740 > Abrisqueta 1952"

7.2.3. -aga atzizkia (Ikus Aginaga)

Toponimian tokizko atzizkia: 'lugar de..., donde el...'. Azkue: "sufijo muerto que denota lugar": "Aginaga** 1114, Andachaga* 1552, Andechaga beascoa 1774, Andechaga becoa 1787, Arechaga 1537, Arexalduaga* 1551, Arrancudiaga 1772, Arrigurriaga 1412, Arteaga* 1536, Asteaga 1839, Astteriaga 1797, Astiaga 1894, Bermuruaga 1785, Calziaga 1771, Çeberuçaga 1634, Corzeaga 1614, Cruzeaga 1749, Cruzeaga 1772, Culoaga 1550, Curceaga 1374, Curuciaga, Galharraga 934, Galharruaga, Gallarragaco, Gorostizaga, Gorostiazagaondo, Ibaigaistoaga, Icaga* 1572, Inuzquiaga, Iruarriaga, Iturriaga, Iturriagasolo, Iturriozaga, Iturizaga, Kruzi-aga, Kurzeaga, Laburuzaga, Larrinaga, Leçeaga 1579, Leceagalde, Llodioaga* 1591, Loyzaga 1791, Maralloaga, Odeiaga, Odiaga, Odiagabeasocoa, Odiagabechia, Olari-aga, Olariagatxu, Olariagaondo, Pagobacochaga 1578, Pagonabarraga* 1595, Saguruzaga, Saltarriaga, Saltarriagabarrena, Saltarriagagoicosolo, Saltarriagaondo, Solloaga, Undioaga, Urteaga 1541, Urteagagoicoa, Zubiaga, Zugazaga, Zuloaga,".

Kasuren batean **-aga > -ega > -iga**: "Aretxega, Izega, Larreinega, Unzega" Azken laurak Okondon gaur egun. Laudion ez dugu aurkitzen honelakorik "Asteriega" salbu, eta, hau ere, Okondogoieneko mugan legoke. Abiaga > Abiega deiturak ere jaso du aldaketa.

Cuad. Top. Aiara: "Saráchega" 63 orr. Cuad. Top. Aiara: "...Acheга" 81 orr

Urrats hau aurreko **i** edo **u** baten eraginez gertatu omen da azken hiruretan, lehenean, aldiz, agian aspaldiko *areitz + aga*, zeren, Mitxelenak **e > i** itxidurarako aipatzen duen legeak [" 2.7..misma acción (cierre) ejerce una consonante palatal" (s*)] ziztukarien aurrean dagoen bokalari datzekio.

Argigarrienetarikoa dugu "Aguinaga 1114 > Agiñiga (gaur)" urratsa. Cuad. Top. Aiara: "Abiaga...Abiega" 43 or., "Larréniga" 75 orr. Navaro-Velilla: "Vaguada de Menérdiga" 115 or.

Beste datuetan: "Astteriaga 1797 > Asteriega > Astteriga 1805", "Malluiga 1727", "Taliga?", "Txurtiga?", "Abiega". Barrenengoa: "Odiega..Var. de Odiaga".

Aipatzen dugun **-aga > -ega** urratsa gerta daiteke zenbait kasutan, baina uste dut *ega* hitzak erreka zentzua duela (Irigoieni entzuna?). Zenbait kasutan oso posible da, (Ega, Ea, **Lea**, **luega**..) etortzen zaizkit burura, ibai-izenak izanik. Zalantza hori genuke Arziniega, eta antzekoetan.

-aga > -ega > -iga urratsen ondoren izan dezakegu beste hau (-ika): SMCo.Led.1076-1200 "Ermendiga (gazt.)...Ermendica 1087", "Alboñiga (gazt.)...Albonica 1093". Bi konstatazio hauek jarri ditut hizkuntza desberdinez daudela, baina gure konstatazioen bitartez konturatu nintzen **-iga > -ika** urratsaz.

- 1) **-aga- > *aka > ka** "Kamaraka, Piñuraka, Txaraka (txara + aga?). Laudioko agerpenaz 1085ean SMCo-Ledesma "Arispaldica" (Egun Respaldiza)."Arrigurria / Arrigorriaca" irakurri dudalakoan nago. Merino Urrutia: "Eiroka 924 / Iroga 1040".

Buruz aritzen naiz aspaldi-aspaldian ikasitakoaz, baina uste dut hipotesi batean esaten zen *-aga* atzizkiarengandik zetorrela **pluralaren** jatorria .

- 2) Nahiko arrunta da hizkuntza bizian eta idatziz ere bai, *-aga* atzizkia normalean dagoen zenbait kasutan galtzea edo kentzea behintzat. Mugikortasun batez hitz egin dezakego lehengo garai batean: "Arrigorriaga / Arrigorria, 'Gallarraga / Gallarra 1536", "Arizpaldiza / Arispaldizaga (Barrenengoa)", "miguel de bengocheaga...Q. de Gogenuri 1614 / Bengoetxea", "Llodio / Llodiaga" (hemen jarri egiten da), "Adurzaha(SMCo) /Adurza".

Nafarroako herri ahoskeran: Orriaga > Orria (Naf. Herr. Izend.). Horrela nonbaiten Irigoienek aipatzen du eta horrela entzuna dut telebistan ere Lekeitio inguruko herri bati buruz. Oso sarri gertatzen da fenomeno hau, gainera, maizago euskara gordetzen den tokietan. "Murelaga" herria, "Murla" esaten omen diote ikusia dudanez. Ezkioga den herriari "Ezkio" deitzen zaio. Manu Etxebarriak Zeberion "karea, undurra" biltzen du, beste nonbaiten "Kareaga, Undurraga" moduan agertzen direnei buruz. Oro har, Manuk bildutako gehienek galdu egin dute *-aga* atzizkia (altzága izan ezik) eta horrela gertatzen da herri euskaldunetan. Atzizki honek bokal artean duen kontsonantea, frikari denez, jaustea oso arrunta litzateke, baina, horrez gain, aipatutako mugikortasuna izan liteke.

Laudioko datuetan, kasu batean toki berberari buruz aitak "Ybagachoa" zioan bitartez, semeak, aldiz, "Ybagachoa**aga**" aipatzen zuen 1537an."Ibagazuaga 1791>Ibagazua 1860(behin)", "Çaltarriaga 1550 (ia beti) / Zaltarria 1771 (behin)". Ikus daitekeenez, garai batean, batzuetan, atzizki honek nolabaiteko malgutasuna erakusten du. Laudioko zergaduren zerrenda batean ere agertzen da "Llodioaga".

Orozkon bertan gauza bera gertatzen da: "Untzaga > Untzaga > Untzaa > Unza (Ondorio honek Okondon,baina Urkabuztaizen ere dirau) > Unsa", galeraren arrazoi bat bokal arteko leherkariaren ahoskera frikariago bat izan daitekela.

Orozkoko ere badugu Olaguenaga > Olainaga / Olaina urratsa.

Esan dugunez, Urkabuztaitzen aldean "Unza/Untzaga" dugu bideseinaletan, baina esan "Unzáa" esaten dutelakoan nago. Okondon ere "Unzáa" esaten dute, edo behintzat azken bokala luzagoa egiten dute. Azentuak, agian, eragin lezake bokalarteko kontsonantearen galera.

- 3) Sinkoparen eraginez *-aga* > *-ga* dugu: " Gallárraga>Gallarga".
- 4) "Olariaga" 1584 / Olarieta 1952".Atzizki biak atal berberari loturik agertzen dira. Baita "Odiaga" eta "Odieta (NA)" toponimoetan ere.
- 5) Merino Urrutiak biltzen dituen toponimo batzuetan *-aga* /*-aya* dagoela dirudi: "estanque Balzaya. Uste dut , guk ere "pagoeta/payoeta, pago/payo" ditugula.

7.2.4. Atalen erlazioaren jarraipena

- **AGIN** 'tejo' : "Agiluz 1743, Aguinaga 1114 > Agiñiga".

- **AGIRRE** 'lugar destacado, a la vista, expuesto (Mitx.)' : "Agirre, Agirreeskiña, Aguirrebarria, Aguirregoiti, Eizaguirre*, Izaguirre, Izaguirregoiko, Izaguirrezarra, San Sebastianaguirre, Sebastianaguirre, Sebastianaguirrebarrena". Orozkon "Agarre". Okondon Agirre bat baino gehiago uste dut daudela. M. Etxebarriak Zeberion "agárre, agárretxu" biltzen ditu

7.2.5. "ai" diptongoa

Hau dugu Txillardegiren, maizago agertzen den diptongoa egin diren neurketak kontutan izanik, Mitxelenak, aldiz, dio hizkuntzaren garai historikoan **au** dela. Dena den, **ai** nahiz **au** diptongo ugariak ditugu.

- 1) Iraun egitea: "Anucibay 1412, Anuncibai (egun erdaraz)..."

Murrizketa da mendebaldean dagoen joera nagusienetarikoa bat. Ondorio desberdinak ditugu:

Ai > a murrizketa (bigarren atalaren galera).ondorengo kontsonantearen (inguru hauetan ziztukaria) bustidurarekin: "Ahegane, Aiscana" 1757 > Asscane 1757" (Gereñuk Aispuru 1284). Kasu bakar bitan bakarrik agertu arren, honen modukoak (Aiscana 1757, Ibaigaietoaga 1774), oso interesgarria deritzat diptongoaren konstatazioa. Mitxelenak esaten digu: " 4.9 (B.) **ai > a** reducción diptongo con palatalización consonante siguiente: elexa...**ei > i** en proximidad de sibilante areitz > aritz, aretx B". Hauxe bera esaten digu Txillardegik "Bustidura ezagutzen duten euskalkietan diptongo asko desagin dira..."

Ai > a. Konposaketetan lehenengo atalean egonez gero: "Ibaygachoaga > Ibagachoaga 1626, Ibagazuaga". Mitxelenak baieztatzen digu bide hau: "9.6 Pérdida de **i** en composición, si **i** es final primer miembro o inicial. del segundo ante vocal Ibaeta (ibai)".

Hizkuntza mintzatuan Orozkon *amaka* (*amaika*) dugu, *ama-eka batetik datorrela Mitxelenak dioenez. Guk *ai > a* urratsa adierazi nahi izan dugu.

- 2) **Ai / ei** alternantzia izan daitekena zenbait kasutan dugu:

Ai > ei urratsa. "Aldaiokorreka 1902 > Aldeikorreka 1994", "Aldaisacon 1797 / >(?) Aldeisacon 1952 > Aldesacon 1894". Jarritako konstatazioetan alternantzia baino agian **ai > ei** urratsa genduke. Alternantziarena ipini badut, batez ere, ondoren azaltzen dudanagatik

Ai < ei Gauza bitxia bezala inguru hauetan Aldeiturriaga / Aldaiturriaga deiturarena dugu, bigarrena nagusitu bada ere, ontzat eman daitekena *aldai* -ri lotuz gero. Dena dela, XVI. eta XVII. mendeetan tartekatze bat dago, biak agertzen direla. Beste lekuren batean Aldeiturriaga dugu eta *alde* -ri lotuko bagenu ere, ondo egongo zitekeen. Konstatatua dugu Orozkon *erein* > *erain*.

Mitxelenak esaten digu, baina hitz bukaerarako : "4.10 Hay muchos ejemplos de permutación ai / ei, sobre todo en posición final: AN, BN, G gai 'materia', R, Z, B 'gei'... es sumamente probable que gei continúe el estado antiguo más

fielmente que gai...BN, L gehiago, Heg. geiago 'más'" (Orozkon suiñeigei 'futuro yerno'). Azkena kontutan izanik lehen azaldutako ei > ai aukera kontutan izan beharko genuke.

- 3) **Ai > ei > i**. Aurreko atalaren jarraipen bezala, urrats berri bat dugu monoptongazioarekin: "Erre**cailun** > Erre**queilun** > Rekilun". Konposaketetan sortutako diptongo hipotetiko hau (Mitx: "muchos hiatos se han resuelto en diptongos"), uste dut diptongoaren funtzioa bete dezakela, dena den, ikusitako teorietan ez dira aipatzen hain bidezko diren urrats hauek.

"Ibeialde 1894". Fuent.Doc.78 (1511): "En Ybeyçabal...Ybayçabal" ". Bilbao.336, 337 orr

"*Larrain (Bizkaierarako konstatatu gabe) + aga > Larre**in**ega (Okondogoiengan konstatatua) > Larrinaga". *Larrin-* dunak ditugu hemen konstataturik dauden formarik zaharrenak. Mitxelenak kasu hau azaltzen du sudurkari inposiboaren aurrean izateagatik"4.11 **ai > i**, a través de **ei**, ante nasal implosiva...larrin ..de larrain".

Bizkaierarako konstatatua dugun hasierako larrin-, denboran zehar irekidura prozesu bat izan du larrin- > larren- > larran-. Nire ustez, dardarkariaren eraginez.

Antzera gerta liteke bizkaierarako dugun konstatatu *haritz* -ekin. Hau da, **ai > ei > i** prozesua egon zitekeela eta gero berriro bizkaieraren barnean irekidura ibilbide bat *aretx*, *aratz* (Orozko).

Beste arrazoi dela eta (bustidura), Mitxelena: "10.9 Es particularidad común al dialecto meridional y al vizcaino (ya desde los primeros textos) la palatalización de s y z tras antiguo diptongo en i...Lo mismo sucede con sibilantes africadas, generalmente en posición final: mer. ronc. vizc. ant. *aretx* 'roble, árbol', or. (h)aritz (en Navarra *araitz* en Olazagutia, Torrano, Arbizu y Betelu, según Campión). Mitxelenak ere badio (4.11) **ei > i** en la proximidad de una sibilante...AN,BN,G, K, (h)aritz 'roble'...G *areitz* (*araitz*), mer. R, B *aretx*...Hau da, *areitz* > *aritz*, *aretx* B. Beraz, gure hipotesia **ai > ai > i** eta gero bizkaieraren eremutan berriro **i > e > a** ondo konstatatua dugunez. Tarteko uneak edo elkarbizitzakoa ez ditzagun ahaztu, adibidez, 1805ean dokumentu berean "(Aretxalduaga-ren lehengo atala: 1an "**Arech**-" ,3b-an "**Arex**" 3,6-an "**Arej**-" , 31n "**Araj**-" 9an "**Arich**-"

Ondorioz, bi kasuetan *itxidura* prozesu bat egon da."larrain > larrein > larrin" kasuan Mitxelenak dio sudurkari inposibo baten eragina eta "*areitz* > *aritz*" honetan zitzukariaren hurbiltasuna. Oro har, **ai > ei > i** genuke eta gero **i > e > a**.

Hitz bukaeran ere badugu konstatazio hau: "Luzarribay > Lusurbey > Lusurbi-", baina agian genuke aurreko edo ondorengo i edo u baten eragina.

Mitxelena (F.H.V. 5.5) "La reducción de **au**, **ai** a **u**, **i**...frecuente en composición cuando el segundo miembro empieza por **u**, **i**...En realidad, en buena parte del vasco histórico se debería hablar más bien de elisión de la vocal final del primer miembro ante vocal, pero la raíz de la elisión generalizada se encuentra sin duda en fenómenos regulares de contracción de vocales...baga-uso > paguso"

Ai > ei > e nahiz i, edo biak.: "Astaiturreta / Asteiturrieta > Astiurreta, Asteturrieta", "Aldaisacon 1797 > Aldeisacon > Aldesacon", "Geincoena 1783 / Jeincoena 1802 / Jencoena 1788 / Yencuena 1894 / Jinkuene 1994", "*Larrainaga > Larreinega > Larrin-, Larren-". Azken honetan *larrin-* > *larren-* ziur aski geroago gertatutako urratsa dugu.

Kontu handiz ibili behar da diptongo honen ondorioekin. 1797an "Arricoche 1894 > Arrecoche 1894" nuen dardarkariaren eragindako irekidura batez pentsatuz, edo bigarreanean agian "Aurrekoatxe" batean, baina gertatu dena zera da "arraico acha" dela.

Orozkoko hizkuntza mintzatuan urrats bera gertatzen da *etxegiño* (etxeraino), *Laudiogiño* (Laudioraino). Naiko (nahiko) > *neko*.

Mitxelenak aurreko puntuan esandakoa gogora dezakegu lehengo kasuetan beste adibide batez: "Jinko 'Dios'...de Jainko, Jeinko (Etxep.)". Aurrekoari gaineratu dezakegu " 4.11 Fuera de la posición inicial absoluta, **ei** > **i** ...en proximidad sibilante areitz > aritz, aretx B; eliza ©,eleiza (Mondragon y G antiguo), elexa B; leizar, vizc. lexar 'fresno'".

Fuent.Doc.78 (1511): "Vrrapin" 111 orr."Vrrapain" 113 orr. Durango

- 4) **Ai > i** (hitz bukaeran) ondoriorako pentsa dezakegu lehengo bide bera egin dela [(Luzarribay > Lusurbey > Lusurbi", baina kasu honetan (Anuntzibai) ez dago kasu honetan tarteko -(i)bei baten konstatazioa, toponimo hau sarritan agertu arren]: "Anuncibay > Ausibi, Aunsibi".

Beste kasu bitan, konposaketako lehengo atalaren bukaera izanik, ondorio berberara heltzen da, baina tartekorik ez dugu ikusten: "Garaigorta>Garigorta", "Gariburu <*Garaiburu".

Hitz hasierarako Irigoien : "Izpea, subtus penna...1051" (*Haitza* -tik zuzenean?).

- 5) **Ai** diptongoa, batzuetan, bigarrenez sortutakoa dugu (Ikus "i" bokala 2.4.3 arloa). Bertan: "Atxurdin > Aiurdin" aldakiak ditugu, hau da, ziztukari afrikatu batetik sortutako joda. Teoriak dioskunez, horren aurretik *haitz* barnean dagoen diptongo murrizku egiten da ondorengo ziztukari afrikatua bustita geratzen dela (*h*)*atx*. Deigarriena edo zera da, ondorengo bustitzerakoan desagertzen den diptongoaren bigarren zati hori (-i) ez da guztiz galtzen edo behintzat kutsatzen duen kontsonanteak bere ezaugarriren bat jaso beharko luke, zeren ondoren aldaki biak tartekatu daitezke: "Atxurdin / Aiurdin"

Aurreko kasu bezala genuke "aldatz/aldai" (i honek errealizazio desberdinak ditu, artikulua gehitzerakoan kontsonantsonanteagoa egiten dela) lotura eta agian "Aia" (< *haitza / (h)atxa) ere bai. Azkena hipotesi mailan bada ere, askotan pentsatu dut aukera horretaz, zeren eta antzekoak sarri baititugu.

Lehengo fenomeno argi eta sendo konstatatua badago ere, agian kontsonante bustien bitartez, behar bada loturaren bat izan daiteke Mitxelenak gogoratzen digunari: "hay diptongos secundarios que resultan de la despalatalización de una consonante ...oilo...laister < laxter < laster. ", dena den, guk jarritako kasuotan ziztukari afrikatua galdu egiten da.

7.2.6. Atalen erlazioaren jarraipena

- **ALBITZ** 'heno..' "Alpichu 1740, Albichu 1798, Alpizu...(Alpitzu). M. Etxebarriak Zeberion "albitzu" biltzen du
- **ALDAI** 'lado, ladera, cuesta' (aldai / aldatz baliokideak dira, hobeto esanda, gauza bera, ikus Aldaigazo /Aldazgatxu): "Alday* 1537, Aldaia, Aldaibarrena 1731, Aldaigazo 1877, Aldaiko, Aldaiko-aldapa, Aldaikoalde, Aldaikoenetxea, Aldaikoerreka > Aldeikorreka, Aldaikosoloa, Aldaisakon > Aldeisakon > Aldesakon, Aldaisolo, Aldazgatxu, Luxaaldai, Zurikaldai".M. Etxebarriak Zeberion "aldai" biltzen du.V. Fernandez: "cuesta...camino que suben...que llaman aldapi...y campo de aldaya 1574".

- **ALDAPA** 'cuesta', baina hemen gehienbat 'heredad, huerta, pieza al lado de casa' (toponimo berbera agertzen da behin "Aldachea" eta behin "Aldapea"): "Aldaicoaldapa 1926 (Ikus), Aldapa [gehien, ehundaka bider. Beste aldakiak: La Aldapa, Aldapas, Las Aldapas, Aldape (bitan edo), Aldapea (amabost bat bider), Aldapeas, Aldapia (behin)...], Aldapabarrena, Aldapaondo, Aldapasasi, Aldapeta, Andikoaldapia, Celadotealdapa, Echevarri aldapa".

Esan berri dugunez, **Aldapa** izan arren, formarik ugariena, forma artikuluduna ere badugu kasu batzuetan **Aldapea** (hau da, forma artikuludun arruntena) eta **Aldapia** behin bakarrik. **Aldape** ere badugu geroago, eta **Aldapas** ere bai (erdal pluralgilea), **Aldapeas** (gutxiago), hots, forma artikuludunari erdal pluralgilea sarturik. Horrez gain, **La Aldapa** erdal artikularekin.

M. Etxebarriak Zeberion "aldapéa" biltzen du.

- **ALDATZ** 'cuesta': "Aldaza 1793, Aldachea, Aldazgatxu". "Aldachea" ikusirik uste izan nuen artikulua aglutinazio eta desaglutinazio gerta zitekeela izen honekin, hau da, **aldatz / aldatza** aldakiak, baina gero konprobatu dudanez, kasu honetan bakarrik gertatzen da (toponimo berbera agertzen da behin "Aldachea" eta behin "Aldapea" eta hortik etor liteke errakuntza), zeren Orozkon *aldatza* 'la cuesta', *aldatz bi* 'dos cuestras' erabiltzen dute eta ez *aldatzea.
- **ALDE** 'lado, costado, extremo, parte, punta, zona.'(Ikus Agirrealde), 'junto a'(Ikus Elexalde): "Agirrealde, Aldaikoalde, Altamiralde, Aranakoalde, Aranalde 1727, Aranalde-saconeta 1727, Arangurenalde, Arangurenalde, Arangutialde, Armurualdea, Arraño-alde, Arrañarualde, Aspuralde, Astobizalde, Atxalde, Atxetaalde, Aurrekoaldekoa, Balentxalde, Basozabalalde, Bestialde, Bealde 1620, Bekoalde, Bengoetxealde, Cruzalde, Cruzealde, Dursebialde, Eguialde, Elexalde 1665, Erkizalde, Erkizaldebigarrena, Errebisalde, Errekalde, Errotaalde 1792, Etxebarrialde, Garatealde, Goicosoloalde 1743, Goirialde, Gorostadualde, Gorostizalde, Ibaialde, Iturralde, Kastañizalde, Kastañizalde, Landalde 1894, Larrinalde 1894, Lateorroalde 1877, Latierroalde 1952, Lecandaalde, Lecandazaralde, Leceagalde, Lekuonaalde, Lurrebialde, Luxaalde 1804, Mendicoalde/-a, Morterualde, Okelurialdea, Olaetaalde 1757, Olalde, Ortualde, Oruetaalde, Pagatzalde, Pagatzandualde, Pagatzaralde, Pagonabarralde, Presalde, Saldarralde, Santa Anaalde, Santanacoiturrialdea, Santa Kruzalde, Solaunalde, Solloalde, Ugalde, Zabalaalde, Zubialde, Zumeltzaalde "
- **ALDI** (ikus aldu Aretxaltuaga)

- **ALDU** 'alto' (ikus altu): "Arexalduaga 1551". *Altu > aldu gertatu da, lateralaren ondoko gorra ozenduz. Baranbion, aldiz, Barrenengoak "Aretxaltuaga, v. Aretxualtuaga" aipatzen du. Gereñu: "Arechaltuaga, 1706, labrantío de Berrosteguieta". Fernandez "Urrialdu 1574".

Cuad. Top. Zuia: "Respalduchaga" 39 orr. Cuad. Top. Zuia: "Alto del Pino" 131 orr., Cuad. Top. Kanpezu: "El Alto el Roble" 59 orr.
- **AL(T)ZA, (h)altz** 'aliso': "Alza, Alzarratte 1614". M. Etxebarriak Zeberion "altzága" biltzen du. Cuad. Top. Zuia: "Altzamendi" 83 orr.
- **ALTU** 'alto' : "Altube, Altuburu", "Altui? (agian Azkuek aipatzen duen altzu 'Sc: 1º montón de hierbas..'), "Aretxalduaga". Zeberion "Altuarana" eta Gordoxolan "Altuna" deiturak ditugu. Cuad. Top. Zuia: "Altugana" 83 orr.
- **ALUS** 'jaro silvestre (Mitx.)': "Alustizar 1994"
- **AMA**: "Aldama ? (Ikus), Amaondo". Amabizkar (Gueñes).SMCo.Led.1076-1200 delakoan eta beste batzuetan *ama* tratamendurako erabiltzen da: "Ama Vita confirmat 1078". Atzizkia izateaz gain, izena ('madre')?. Cuad. Top. Zuia: "Amasolo" 63 orr., "Madreko iturria" 101 orr. Zaragoza eta Nafarroa artean "Rio Madre" deitutakoa dugu. Daudenek ematen dute bidea pentsatzeko *ama* atal autonomia dela, zeren euskal atalei loturik agertzen baita: "Amabizkar" (ama + bizkar) Gueñes-Bizkaia), Amondo < Amaondo < ama + ondo, Amazabal (Leitza-Nafarroa). Lehendik badago beste teoria bat, esanez beste hizkuntzetako hitza dela (Uzama?)
- **AMETZ** '(Bot.) quejigo, carballo, rebollo...(Azk.)', 'quejigo, rebollo (L.M. Muxika), 'Melojo, marojo, roble negral, rebollo (Quercus pyrenaica) –Elh.- '. Elhuyarrera jo dut lekuko batek (Alberto Kamino) esan didanean *ametz* ez dela 'quejigo', " sino una especie de roble cuya hoja es similar a la del roble pero con entrantes mucho más profundos y pelusa en el envés: el *Quercus pyrenaica*.. el quejigo es más pequeño" (Elh.: Erkametz 'quejigo' *Quercus faginea*): " Amecharro 1894, Ameloke?, Ameloki?, Amesandi 1804, Amestui* 1536, Amestui* 1811 / Amustiocoa 1864, Amestuihana 1741, Amezola?. Aretxarro (Okondo). M. Etxebarriak Zeberion "amétza, amésola" biltzen ditu. Cuad. Top. Zuia: "Pagoarro" 87 orr.
- **ANBI** "Anbia, Ambieke, Ambi(s/o)erreka". Cuad. Top. Zuia: "Anbe" 81 orr.
- **ANDA** < botanikako zerbait / landa? (zaila dirudi, zeren oso ondo konstatatua dago hasiera-hasieratik Anda- eta eratorriak. Bitxikeria gisa Cuad. Top. Zuia: "Andaluciaga" 77 orr.) : "Andachaga" 1552, Andasolo 1894 (Ikus), Anderieta?, Lekanda?". Arabako Izarra aldean "Anda" herria dago.
- **(H)ANDI** 'grande': "Amesandi 1804, Arechandi, Atxandita, Luxaandi?, Pagandiassa? 1634, Paganditzaga, Soloandia, Surtxandi? ". Toponimo hauetan betetzen da ondo Mitxelenak dioena (*h*)*aundi* aldakia ez dela 1700. baino lehenago agertzen. A. Erraztik lurretan "Arechandieta 1863" bildu du. Cuad. Top. Zuia: "Aretxandieta (Atxiñeta)" 101 orr. Cuad. Top. Zuia: "Atxandiaga" 111 orr. Okondo "Castaño Grande".

- **ANA, -ANO** atzizkia (Jatorri erromatar izenei lotzen zenak hemen ez du indarrik, aipatzen direnak gehienbat salbuespenak dira. Barnean -xana ? atzizkia duten etarikoak zalantzaz jartzen ditugula): "Balinchana 1639 /Balenchana (gehienbat)/ Valencha / Valenchaga, Balenchena (hiru azkenak batean bakarrik agertzen dira), Marquijana 1564, Pujana, Sovixana 1650 (herri arabarra)." Antoñano / Antonaño / Anttoñano, Zeberiano 1375 (egungo Zeberio)"
 - **ANDIKO** 'de allí': "Andico aldapia 1894, Andicoa 1772, Andicoerrea 1894, Andicosasi 1894, Andicosoloa 1877, Gardeagochiandicoa 1877, Izardui Andicoa 1775"
 - ando < ondo (Ikus).
 - **AO** 'boca, ruedo, entrada?', lengüeta.':"Adaskao, Ascao? 1571, Bilbao 1575, Errecaoa 1775, Iturrao, Lanpokao ?, Lesao 1894, Elesago (1994), Ugao". Orozkon hizkuntza mintzatuan *agoa* 'la boca', baina forma honek ez du aztarnarik toponimian. Gehienbat urari loturik ikusten zaio. Cuad. Top. Zuia: "Iturrau " 37 or. Cuad. Top. Zuia: "Ugau (y Ogau)" 75 or., "El Cerrau" (ao > au)
 - **AR** (atzizkia?): askonar, landar (Orozko), txiker, txikar (txiki+ ar?), bizkai /bizkar". Mitxelena: "azkonar (occ) : azkoin, azkon". Aranzar ? 1623, Mugarra ? (Durango).
 - **ARAN** 'valle', 'valle pequeño', 'vallejo' (bestela uste dut ez zuela onartuko *-barri*, *-zar* eta antzekorik): "Arana* 1536 (Ikus), Aranalde 1727, Aranaldesaconeta 1727, Aranbarri (Arambarri 1796), Aranbarrieta 1796, Aranburu 1926, Aranecoarria 1781, Araneco-landa 1902, Araneerreca 1798, Araneta 1989, Arangoyti* 1582, Aranguren, 1572 Arangurenaldea 1926, Aransolo 1894, Aranzar? 1623, Baranbio ?, Garandiguste?, Juanezaran". "Aranibar" deitura Hegoamerikan.
- Okondon "El Valle" deitzen zaio eremu zabal bati, agian altuago diren eremuekin bereiztuz edo. Artziniega gaineko tokitxo bati (Retes de Tudela) aldean "Valle" ere deitzen zaio.
- Deigarria egin zait, askotan eta oso ondo konstatatua dugun "Aransolo", 1791n "Arasolo, Arazolo" gisa agertzea. Sudurkariaren galera hori holako beste kasuetan agian izan dezakegu, "Aramaiona" leku-izenean, adibidez, baina kasu honetan inposiboa barik, bokal arteko tokian.
- **ARAN** 'ciruela silvestre (nire ustez, zeren besteak *okaranak* baitira): "Ocaranchueta 1771, Ocarandui", *txarrikerana* 'endrina'. Mitxelenak multzo hau eta aurrekoa bereizketaz, lehenari (h)aran 'valle' eta azken honi ar(h)an 'ciruela'. "Arambalza? 1989". Cuad. Top. Zuia: "Okarantza" 101 orr. Cuad. Top. Zuia: "Arandüy" 43 orr.
 - **ARANTZA** 'espino': "Arancacu 1568, Arançar ? 1663, Aransalanda 1994 (orain) / Arantzalanda 1994 (lehen), Aransapeco 1894, Aransarburu 1894, Aransasolo 1894, Arantzar 1956 [ultrakorekzioz, edo hizkuntzaren senarekin bat eginez (sudurkariaren ondoren afrikaria): *hantxe*, *antzeko*, *antzu*, *entzun*], Aranzarerra 1952, Aranzazugana 1743, Garanzaganeta?". Hemen sartu behar ditugu **aran**, **ar(h)an** 'ciruela silvestre' barnean sartu ditugu guztiak. Egun *arantzak* 'espinas', hau da, zenbait landarek, larrosa, esate baterako, abarretan duten zati zorrotzei deitzen

zaizkiola. Kontutan izan behar dugu bildu dugun testigantza : "**arantzeak** txarri-ok**aranak** emoten dituz...(edo antzeko esaldiren bat)", zeren gerta liteke gaur egun ezaguna bada abarrek duten ezaugarriengatik, baina aspaldian fruituengatik etorriko zitzaion izena, hots, ar(h)an + tza (botaniako multzo atzizkia).

Bilakaeraren ondorioz Arantzasolo (Aransasolo 1894) > Aransolo dugu bi kasutan, jabego desberdinetan, hau da, ziztukarien disimilazioaren fenomeno. Horrela *arantza* denak, *aran* ondorioaren bidez, emaitza nahasgarria izan daitekeena ematen digu.

V. Fernandezek "aranzaeta 1574" biltzen du Arinizen eta "arance 1574" Gometxan. Cuad. Top. Zuia: "Aranza" 71 orr.

- **ARDI** 'oveja': "Ardiurdina 1745".Artebide?, baina agian hemen dugun argiena "Arbide" deitura da, Behorbide, mandabide, Zalbide kontutan izanez gero.
- **ARE(A)** 'arena': "Araeta>Areta", baina agian aran 'valle'-ri ere lotu daiteke.
- **ARETX**, **aratx** 'roble'(haritz), 'árbol en general [Azkue. (B,arc.)]: "Arechaga* 1537, Arechandi 1940, Arecharrieta 1743, Arecheta 1894, Arechiguer 1954, Areschurreta 1894, Aresketa 1994 (Arasketa, Arisketa), Arespechueta* 1573, Arespechuetaondo 1727, Arespieta 1894, Aresquiza 1877, Arestichuseta 1877, Arestui 1894, Aretxarro 1997, Arestuibiribil 1758, Arestuiza 1952, Arestuizar 1877, Arestuyluce 1913, Arrañoareche 1568, Arrañoarechegana, Arrañoaresgana, Arraño-arespe, Guzuraretx, Iruaretxeta, Larracheta, Lauaretxeta, Seiaretxeta, Tregoaretxa." Ikus "Aracha 1341". Oro har, *aretx* aldakia formarik tinkoena izan bada, egun irekidura prozesu baten bidez *aratx* aurkitzen dugu, ahaztu gabe formarik zaharrena, hau da, *aritz* (Arispaldiçaca 1085 SMCo-Ledesma). Ikus 1.3.1 "ai" diptongoa.
- **-ARI** (profesión): "Asteriega? 1798, Denderiarte (Orozko), Olariaga* 1584, Olarieta, Rementerico 1706". Artziniegan agertzen den deitura "Elordui-Zapatarietxea". Gereñu : " Zapatari..., Zapatarisolo, Zapatarisoloa, Zapatarisoloeta...". Arzamendi: "Sancho dendaria 1100"
- **ARMURU** "muro (muro de piedra)" Ikus **mur**: Armuru* 1536, Armurualde 1894, Armurubarrena 1894, Armurubeco 1795, Armuruburu 1926.". Azkue:"armora (Lar.), harmora (Ax..) ..muros..".M.Etxeberria: "armótxe". Fernández: "*armoraeta* 1574(bitán)...*pared vieja* que está en medio de esta dicha pieza y de la pieza..." (bai armoraeta eta bai 'pared vieja' biak ".Santa Catalina de Badaya" ondotik daude, beraz, toponimo berbera dirudi. Cuad. Top. Zuia: "Armoraeta" 45 orr. "Armora" 85 orr.
- **ARRAI** 'raya?/ <erroi? 'Arraicoacha 1797. "Arraigua (Gereñu), "Arraibe (Muxika)". Gure konstatazioa erroi-ren alde jotzen omen du, "Erroiatx", "Enaratx" eta antzekorik baitaude.
- **ARRAN** 'cencerro'(Orozko). (Azkuek ere badio: "1º (B...o...) , cítola, taravilla que se mueve con el molino..2º círculo de hierro.. 4º...cencerro...5º (Bc), Var. de arrai ó arrain"). Baina arra-dun asko harritik datoz, harri- > harre- > harra-. Arrazuriarekin gertadaitekeenez. Ondoko Arrankudiaga herria XV. mendeko dokumentu batean "Arrançubiaga" agertzen da. Sodupen erreka toki bati "Pozo Pesquera" deitzen zaio, beraz, adiera hori ere kontutan izan beharko

genuke. Erdi Aroan, Aiarako Konteen eremuetan agindu batzuk agertzen dira ibaia arrantza debekatzen zutela, nahiko garrantzitsua omen baiten. V. Fernández: "término *arrantegui*...río que llaman *arrantegüia*..1574". Merino Urrutia: "Arrangurria". Cuad. Top. Zuia: "Arraniturri" 57 orr.

"Arraño > Larraño" dela eta, hau da, kontrako aukerak, eta Okondoko "Arrazuria" deitutako tokian harrikeri agerian ez egoteak pentsarazi didate ia *arra* horiek **larra* batetik etorriko ez badira. Gereñu: "Larrazuri" eta "Larrazuria" biak 1696an Labastidan biltzen ditu, "Larrazurieta" Gorbeian.

- **ARRATE** 'paso de piedra', 'puerta rústica del campo provista de alguna que otra grada de piedra y un palo atravesado (Azkue)', 'seto (Azkue)', 'puerto en los montes (Azkue)': "Alzarrate, Atxarrate, Barrate, Basarrate". Hitz honek oso arrunta dirudi V. Fernandezek biltzen dituen toponimoetan ikus daitekeenez: "...Mimecha arratea, término...de Hueto 1574", "azuzera arratea...", "escalera arate". SMCole. Led.: "Arrate 1083". Nire ustez, kasu askotan ondoen egokitzen zaioen adiera toponimian hain sarri ikusi dugun 'puerto, portillo..' izan daiteke.
- **(H)ARRI** 'piedra': "Aranecoarria 1781, Arecharrieta 1743, Argacha* 1537, Arcoche? 1776, Armuru* 1536, Armurualde 1894, Armurubarena 1894, Armurubeco 1795, Armuruburu 1926, Arrabatxu?, Arrazuria 1877, Arribieneta 1894, Arriguriaga 1412, Arriscosubi 1839, Arriturrieta 1952, Arriurdina 1614, Arrizubieta 1877, Arrizurieta 1906, Iruarriaga 1926, Mugarri 1727, Mugarrietaburu 1780, Mugarrietagana 1780, Mugarrigoyena 1926, Mugarrikolanda 1994, Mugarriuce 1979, Saltarriaga ?". V. Fernandezek "arricomendi..arobi.. 1574" biltzen ditu. M. Etxebarriak Zeberion "arbildu, arrikosubi, artzubi..." biltzen ditu

Zenbait kasutan harri-dunek arri > arre > arra bidea egin dute: , Arreurdin (Barrenengoa) / Arriurdin (Laudio). Arzamendi: "Harrevillaga 1235"

- 1) Arreturrieta 1940 (Arriturrieta), "Arregorriaga 1792 (Arrigorriaga)". Gereñurengan "Arreaga (Arriaga), Arrezuriaga (Arrizuriaga)..." Nire iritziz, kako artean erdiko tarte honetan (-i > -e > -a) dagozkion forma dugu. Gureak tinko dira gehienak, besteak ere bai, baina usteen arabera jarrita. Dena dela, une honetan ez dago aurre-dunekin nahastu behar, zeren zenbait kasutan nahas baitaitezke: "Aurreco > Arreco", "Aurrekosolo > Arrekosolo > Arricosolo"
 - 2) Arrazuria (Arrizuria). Barrenengoak aurreko konstatazio bera biltzen du Okondon. Gereñuk Manurga herrian "Arrizuri 1717", "Arrazuri" biltzen ditu, berbera izan berhar direnak.
- **ARRU, arro** 'barranco': "Arrañarualde 1983, Amecharro 1894, Aretxarro 1994, Arrurrequeta 1740, Galharruaga (Gallarraga) 934, Latiarro? 1550, Minteparro 1894" Zuian dagoen "Aldarro" agian hemen sartu beharko genuke Gereñu: "Arroa (leku askotan 1693.tik), Arroaga, Arroba, Neveraco-Arrue". Cuad. Top. Zuia: "Ariscarro" 39 orr
 - **ARTE**, "art(h)e (Mitx.)" "encina": "Arteacha 1877, Arteaga* 1536, Artebide 1894, Arteiturrieta 1877, Arteleneta 1894, Arteolea 1793, Arteoleta 1793, Arteta 1894, Artetacarrena 1877, Artetxu 1994, Artiach 1952, Artiagan 1940, Artive 1798, Artiza 1894". M. Etxebarriak Zeberion "artéa" biltzen du. A. Erraztik lurretan "Artaza..Arteta (artieta)" bildu ditu.

- **ARTE** 'espacio intermedio, entre': "Acharte 1786 (Hassarte** 1025 / Ajarte 1926), Achartebarrena 1926, Achartebarriagana 1926, Acharteburu 1894, Basarte 1894, Errecaarte 1877, Errecabitate 1900, Etxebitate 1994, Goribiate 1877, Lasarte** 1089, Lasarte 1894, Olarte* 1538, Olartebarria, Olartebaso, Olartegotxi, Olartegochibekoa, Olartegotxiburu, Olartegotxiondo, Pikubiate, Solobiarte, Soloarte, Ugarte, Ugartebekoa, Ugartegoikoa, Ugarteisasi, Ugarteiturri"
- **ASKA** 'abrevadero, pesebre, bebedero': "Ascachu 1894, Ascaeta 1567, Ascao* 1571" "Mandaska (Lekeitio)". Arzamendi: "Ascaeta 1182".
- **ASTO** 'burro, asno': "Astaiturrieta 1894, Astobiça? 1572, Astobieta 1772, Astobioondo 1772, Astovizalde 1894, Asttegi 1791, Astteriaga 1797". Adiera hauek jarri ditut agian Orozkon dagoen "Astoaga"-gatik baldintzaturik. Dena dela, kasu honetan batzuk zalantzan daude, zentzu honekin ziurtatua ez baitago. Mitxelenak berak holako batean *asto* 'burro, asno' nahiz *(h)aitz*, atz + *(h)obi* 'cavidad, foso' aukeraz mintzatzen du.

Animalei erreferentzia egitea arunta da: "Astaiturrieta, Aseripoto, Azkornarzuloeta, Txakurpozo," "Astoa...Astoorreca (Gereñu)", baina *hobi* -rekin ez dugu ikusi, beraz, posible litzakete hainbat kasutan haitz, hatx 'peña, roca' pentsatzea. Dena den, Azkuerengan kasuren batean "5" (B-o), palo que..." ikusi dut. Bukaerako -za (-tza)-k (botanikako multzo atzizkia) pentsarazten digu botanikako elementu batez, are gehiago "Astola" gogoratzen badugu (*Hatx* ere egon daiteke).

Haitz, hatx-ekin pentsatzeko "Astondoa" eta horrelakoak ditugu, bidezkoagoa baita ondo orografiako atal batekin joatea, abere batekin baino.

Fuent.Doc.78 (1511): "Juan de Astoa" Durango.129 orr.

- **ASUN** 'ortiga': "Asudui* 1580 > Asudio 1809, Asundio", Asunerreka 1994, Asunsolo 1796, Asunsa 1994". Cuad. Top. Zuia: " **asuguen**, " 37 orr. **Asueta** 39. Dena dela, kontu handiz ibili behar da, zeren hauetariko batzuek agian *asun* barik, *hezur*, *azur* (B) izan dezakete. Hau diot, zeren, Cuad. Top. Zuia delakoan "**Asumendi**" 119 orr dugu, baita "La Huesera" 135 orr. ere. Gogoan dut "Costa de Los Esqueletos" Saharako basamortuan dagoela, agian gure Azurmendi-ri lotu daitekena. Baina ez dirudi sendoegia azken hipotesi hau, zeren Gipuzkoan Azurmendi ere badago.
- **ATE**: 'puerto en los montes, puerta, entrada, acceso, paso, portillo': "Acharrate 1894, Alzarrate 1614, Basarate* 1536, Çabalgarate 1567, Garate* 1547, Garatealde 1894, Oñateondo? 1952, Varrate 1614, Zubiate 1775". Cuad. Top. Zuia: "Acharrate" 43 orr.
- **ATE > ETE** : "Alzarrete 1902, Portogalete? 1639".

Aurreko urratsekin kontutan izan behar dugu ere zenbait kasutan -*eta* -k ondorio bera eman dezakeela: "Arete 1902 (Areta egun), Calzaganete 1902 (Kaltzaganeta). Kasu bietan salbuespen-salbuespenak dira.

Zubiete betidanik deitu dugu Gordexolan dagoen toki bati, beti "Zubieta"-tik zelakoan egon bainaiz eta irakurri ere. Baina gero zalantza txiki bat sortu zait, posible baita bigarren aukera hau (ate). Zubiate ere badago konstatua eta

fonetikoki litekeena da $i + a > i + e$. Baina geroago irakurri dudanez, J. M. Sasia biltzen du Gordexolakoa eta bai beste bat Artzentalesen "Zubieta" 1812 (dataketa azkenena) eta biei buruzko "Zubiete" aldakia aipatzen ditu, beraz, *-eta* -tik datoz.. Arzamendi: "Bunieta 1150". Sodupen Bunieta zegoelakoan nago.

- **ATX** [(aiz, ai, as, ax, az, ez, iz, i.. aldakiaz has daiteke garaiazen arabera), (atxa?, Azkuek *atx* aipatu arren, *atx/atxa* zalantza dago] < (h)aitz 'peña, roca, peñascal': "Acha" 1537, Acha de abajo 1774 / Achabecoa 1864, Acha Sorros 1758 (Atzorrotz egun), Achacorta 1926, Achagoico 1864, Achalde 1894, Achaondo 1956, Acharbe 1983, Acharrate 1894, Acharte 1786, Acharte Abajo 1894 Acharte Arriba 1894, Achartebarrena 1926, Achartebarriagana 1926, Acharteburu 1894, Achegane 1785 (ikus), Achegoicoa 1807, Acheta 1536, Acheta Alde 1798, Acheta Veascoa 1775, Achevuru 1894, Achondo 1894, Achopecoa 1894, Achupeta 1876, Achurdin 1894, Aiscana 1757, Aiurdin [(Atxurdinen aldakia. Hor aldatz / aldai lotura ere izango genuke, eta agian *Atxegi (haitz + egi) > **Aiegi**], **Arraicoacha 1797**, **Arteacha 1877**, **Aspe 1894**, **Aspechueta** 1616, Aspegorta 1894, Aspide 1994, Aspular 1894, Aspuro* 1602, Aspurguico 1772, Aspular 1772, Aspursolo 1924, Asquetta ? 1781, Astobieta? 1772, Astobioondo? 1772, Astovizalde? 1894, Axnabar, 1536, Cucucecuacha 1954, Esquinache 1877, Esquivel 1877, Imaracheta 1894 (hauekin kontuz ibili beharko da, zeren itxuraz antzekoa den Iruacheta < Iruarecheta-tik baitator.), Laches ?, Mostatxa, Roiach 1745, Roiachpe 1776, Royaspe 1571 (Amurriorako J.Madinabeitia), Royach-chiquerre 1940".

Bitxikeria moduan aipatu dezakegu Iruñan oso nabarian den "Peña Izaga", hain zuzen ere, *haitz + aga* (Irigoienek aipatzen zuen "Izpea 1051..subtus penna"-k erreztu dit *iz / haitz* erlazioa egitea.) eta Okondon dagoen "Izaga" ez dira gauza bera, azken hau erreka biren ondoan dagoela eta agirian behintzat haitzik ez, denbora, kokapen eta logika aldetik *itza* 'juncal' dugu. Azkue: "Itza: 1º (B?, G?), juncal...Debe de ser *litza*, *iitze*... Iz ..2º (B,G) junco grande...". Irigoienek ere "Ispazter < Haitz-bazter" esaten zigun. Egun bertakoek Ipazter esaten dute. Eibarko "Ipurua" dela eta, *haitz + buru* aukeraz pentsatu badut ere, "Historia de Bizcaya" delakoan *ipuru* 'enebro' ikusteak zalantzan jartzen nau.

Azkue: "Iz: 1º, radical que significa 'agua'...Izaro, Izpazter...". Esan dugunez, *iz* hau *haitz* -etik dator.

Inguru honetan hain errez ikusten ez badut ere, ematen du posible dela hitz honekin zitzukari afrikatuek izaten duten "destolesketa" deitu dudana fenomeno hori [atzena (hemen) /azkena, atzazal (hemen)/azkazal, itxiten (hemen) / ixten, Etxebarri / "Escaberri, Escabierri" Huescan (Mitxelenagantik hartua azken hau). Ondorioz: **(h)atx>? axt-, ast-**. Mitxelenak "Hazteguieta 1025" haitz-i lotzen du. Dena dela, hipotesi maialan gaude, zeren destolasketaz gain, gerta liteke, *eta* atzikiarekin gertatzen dena, hau da, zitzukariaren aurrean *-(k)eta* agertzea. Susmoa bada ere, leherkari gor baten epentesia iruditzen zait. Aspaldian irakurri nuen epentesi kasuren bat kasu hauetarako ez bazen ere, baina hemen horrela omen da.

Zalantza hau 'Astobiza' dela eta, Diogunez, ez dago argi.

M. Etxebarriak Zeberion "asbieta, askibil, aspúru, atxárte, atxóndo, iruátxeta (Iruaretxeta?. Ikus)... biltzen ditu.

V. Fernandezek "Axcoa, axpea..ascorri 1574" biltzen ditu. Baita ere, oso bitxia den "Marina de Axarrate, viuda, vecina de Apodaca...(45 orr.)...Marina de Axarte, viuda (49 orr.)..."Marina de Xaratea, viuda, vecina de Apodaca...(51

orr.)...puente que dicen **axarte** ". Gure Atxarte >Axarte > Ajarte-k ondo egonez gero, aurrekoa beste aukera batzuk ditu.

Lehean aipatu dugu Izpea, Izcarai 1110, orain Merino Urrutiak bildutako "Yzpellariz 1074". Azken hau oso interesgarria iruditzen zait, zeren, nire ustez, egungo "Apellaniz" izan dezakegu, hau da, haitz + behe hasieran.

Hots, zeren "az-, as-" atalez hasten diren batzuek ez dute *haitz*, *aretx* baino. Horrela da Basauri inguruko egungo "Azbarren" zeina, nire ustez, 1700 inguruko "Fogercaciones" liburuetan "Aresparren" edo antzeko zerbait agertzen baita. Berdin esan dezakegu kasuren batean "Iruaretxeta / Iruatxeta" bikoteekin.

- **ATZE** 'tras, parte posterior, detrás': "Acheco 1902, Achecoiturri 1877, Esquinache ? 1877". M. Etxebarriak Zeberion "atxékoa" biltzen du. *Atze* hau berandu agertzen da toponimian *gibel* , *bizkar* edo *oste* -ren eremuan. Gauza bera esaten du A. Errastik lurretako toponimiari buruz: "XX. mendera arte ez da dokumentuetan agertzen ahoz erabilitako *atzekoa* delakoa..". Egun oso arrunta bada ere, deigarria egin zitzaidan *atze* ez agertzea.

7.2.7. "au" diptongoa

Hau dugu diptongorik maizenetarikoa zalantzarik gabe. Mitxelenak dioenez, hizkuntzaren garai historikoan gehien agertzen dena. Diptongoak aztertzerakoan ikusi dugunez, joera ugari dago, orain hemen praktika mailan irten diren ondorio nagusiak ikusiko ditugu.(Kasuren batean geroago diptongoen dinamikan sartzen diren hiatok dira. Beste kasu askotan, bokal baten erorketaz irtendakoak ditugu). Ikus dezagun diptongo honek eskaintzen dituen egoerak:

- 1) (Iraun). Kasu gehienetan hau da, joerarik arruntena:..Ascaun 1877, Auncibaiurrutia* 1572, Aunsurgoiti 1926, Aurreco 1877, Aurrecoaldecoa 1952, Aurrecondo 1894, Aurreco-solo 1797, "Auçibai* 1573 / Ausibi (egun) <Auntzibai", Balencha aurretta 1775, Basaun 1894, Basaurbe 1463, Belaurko 1994, Bideaurre 1894, Castañauñcita 1926, Caudalena 1877, Çubiaur 1536, Dibidaur 1983, Echeaurre 1894, Echeaurrecosola 1877, Echebarrisautua 1556, Errecaurculleta 1791, Errecaurcullu, Escauriasa 1784, Flaudio 1085, laurico** 1251, Inchaurre 1894, Inchaurretta 1736, Inchaurre 1877, Inchaure 1894, Intxaurebintxi 1994, Iñaurrondo 1775, Irindaun 1894, Jauregui* 1579, Karaubi 1994, Kortaun 1994, Lauarecheta 1894, Laucastañeta 1940, Laudio 1512, Launchu 1737, Launchubarrena 1940, Launchubeco 1902, Launchuburu 1926, Launtxugoikoa 1986, Mautza 1916, Mautzondo 1926, Miñaur (deitura), Orsaustetta 1741, Pagasalau 1877 (Pagatza-solaun), Pagazaurtundua 1779, Paular 1877, Paunabarra de abajo 1793, Sautu 1793, Sautuondo 1793, Solaun* 1582, Solaun erreca 1902, Solaunalde 1894, Solaunbeco 1793, Solaurbe 1739, Sumelza aurretta 1775, Uribedeaur 1926, Zabaleaurre 1877"

Mitxelenak dioskunez: " La monoptongación no es general...cuando se ha perdido una consonante en la inicial del segundo elemento... *anderauren*... de *guren*". Hemen ere lege bera betetzen da Solaun leku-izenarekin, ziur aski *guren* -etik ere.

Baina beste batean esaten digun: "...reducción casi general a **u** del diptongo **au** originado en composición *basa-urde* > *basurde* " ez da guztiz betetzen, agian toponimo izateagatik, zeren Basaurbe dugu gehienbat.

- 2) **Au / eu:** " Echeurre 1894> Echeurre 1924, Inchaurchueta 1877 > Incheur-chueta 1787, Launchu > Leunchu 1845 (salbuespena, zeren Launtxu da forma tinkoena. Agian hemen sartu dezakegu Mitxelenak dioskuna: "En B se documenta un cambio **au** > **eu**...en contacto con consonantes apicales: lat. planun > B (leu(n))", Zabaleurre 1877 > Zabaleurre". Lehen **ai** diptongoarekin **ai** / **ei** alternantzi bat ikusi dugu edo behintzat kasuren baten, nire ustez, ondorengo **i** edo **u** baten eragina. Hemen gauza bera gerta liteke.

Au/eu zalantzaz Mitxelenak aipatzen ditu aldaki hauek: BN, G, L *ausiki* 'morder', G *usiki*, B *usigi*, Z *zah usiki*. Honek gogoratu dit Orozkon nahiko berezia egiten zitzaizkidan hitz hauek: *usikin* 'morder', *ausike* 'ladrar'. Ikus daitekeenez, jatorri berbera izanik, **au** > **u** murrizketa besteak beste, denborarekin semantikoki bereiztu egin dira Azkuek *usigi* 'morder' Orozkorako bildu zuen eta *ausika* 'ladrando', baina Orozkon erabiltzen dela aipatu gabe.

Sautu > **Seutu** Orozkon entzun dudalakoa nago eta "Seutu" biltzen du J.J. Agirrek Arrigorriagan."Sautu"-ri erreferentziarik egin gabe. Itxidura honen arrazoa **u**-k eragindakoa izango litzateke.

Horrez gain, jatorri berbera izan daiteke "Saitua" deitura dugu. Honetan, aldiz, Mitxelenak aipatzen duen "acción disimilatoria de la vocal de la sílaba siguiente" genduke " 'caucus' > *kaiku* " kasuan bezala.

7.2.7.1. Monoptongazioa.

Ikus daitekeenez, ondorio bat baino gehiago eman lezake toponimo berak:

- 1) **Au > a** "Aurreco 1877 > Arrecoa 1894, Aurrecosolo 1797 > Arrecosolo 1877, Arecosolo, Echeurre (Etxeurre) 1894, Iñarrondo 1730, Pachalan (Pagatzasolaun), Pagazaundu > Pagasandu 1994 (Pagatzaurtundua)". Urrats hau Mitxelenak baieztatzen digu: "4.5 Frecuente la vacilación **au** / **a**, en sílaba inicial...aurre". Gaineratu dezakegu kasuren batean bigarren atalaren hasierako silaban ere gertatzen dela: "Echeurre (Etxeurre) 1894".

"Echeurre" dela eta, bitxia da, urte berean, 1894an, aldakien ugaritasuna: "Echeurre, Echeurre, Echaurre...". Beste kasu batzuetan ikusiko dugunez, laburtutako forma batzuk berriro osotasunean agertzen dira:

"Echeurre" 1894ko 35ean, "Eche-aurre" 1926ko 20.24an toki bera izanik. Era berean, "Echaurre" 1894ko 197an, "Echeurre" 1926ko 20.27an toki bera delarik, eta abar.

Aipagarria ere bada **au** hau **ao** zaharrago (Baina, hala eta guztiz ere, **ao** hau /g/ baten galeraz sortua) batetik etortea: " Pagonabarra > Paonabarra 1793 > Paunabarra 1793 > Panabarra 1831", "Pagolar > Paular 1877" M. Etxebarriak Zeberion "satula" biltzen du, nire ustez, "Sautuola" denari buruz.

- 2) **Au > o** "Basaurbe 1463 > Basorbe 1994 (sabuespena da, zeren, oro har, lehenak irauten du), Karaubi 1994 > Karobi, Laudio > Lodio (garai batean bakarrik), Miñaur > Miñor, Osauteeta 1568> Oztorteta 1994". Mitxelenak zioan: "Reducción au > u en composición, basaurde > basurde". Honelakorik ondorengo puntuan batzuk ditugu, baina joera

oso antzekoa da, "Basaurbe" leku-izenarekin ikus daitekeenez, "Basorbe" salbuespena dugula. SMCo.Led. 'mauru' (latin.) 'moro' 1082.

Fuent.Doc.78 (1511): "Çesto" au > o 27 orr., hau da, egungo Sestao. Uste dut Leitza aldean Zestau deitura dagoela. Alderantzizkoa ere badugu lehen monoptongaturik agertzen den toponimo bat orain osorik agertzen dela: Arzamendi: "Ciroqui 1046". Zirauki. Orozkon "Zubiaur > Zubior".

- 3) **Au > u** "Aurreco 1877>Urreco? 1989, Aurrecosolo 1797, 1894 > Urrecosolo 1956 (*urrekoa* -k hurbilekoa esan nahi du Orozkon, baina kasu honetan toponimoa beste jatorria du), "Ausibiurrutia 1639 > **Ausurrutia** 1872 > **Usurruti** 1894, Echeurre 1924 (Etxeurre), Intxaurbitxi 1994 > Intxurbintxi 1994, Inchaurreta 1738 > Ichurreta 1877, Inchurza (Intxaurza)1894, Inchaurchueta 1877 > Inchurchueta 1894, Inchurbide (Intxaurbide) 1894, Karaubi 1994 > Karubi 1994, Pagazalu (Pagatzasolaun), Uncebay 1894 < Anuncibay".

Ondorio honek iturriren bat baino gehiago izan lezake. Kasuren batean pentsa daiteke Mitxelenak aipatzen duen urratsa gerta daitekela: "5.5 De...a + i, u se forman diptongos ai, au que a su vez pueden reducirse, sobre todo a i, u..*auntz* de a-untz..acaso procedente de *anu". Honekin azalduko genuke finkatu ez den "Uncebay 1894 < Anuncibay". SMCo.Led."Badoztani (Badostain) 393 orr.

Beste kasu batzuetan ere gerta liteke Mitxelenak dioen: "5. 5 reducción de **au** a **u**, cuando el segundo miembro empieza por **u**, **i**". Hainbat kasutan genuke: "4.3 ..pérdida del segundo elemento de diptongo por la acción disimilatoria de la vocal de la sílaba siguiente: " Inchaurchueta 1877 > Inchurchueta 1894".

Ez dut uste eraginik izango duenik toponimian, baina grafia aldetik XVI. mendean ikus daiteke 'baptizado', zein 'batizado', 'bautizado' beharrean.

7.2.8. Atalen erlazioaren jarraipena: auntz, aurre...

- **AUNTZ** 'cabra': "Anunçibay 1394, Auncibai* 1539 (Ikus) > Ausibi (egun)". Gereñu: "Auntza 1732...Azaceta".
- **AURRE**, **aur** 'parte anterior, parte delantera, delante, frente de ': "Aurreco 1877, Aurrecoaldecoa 1952, Aurrecondo 1894, Aurrecosolo 1797, Auresolo 1956, Balencha aurretta 1775, Basaurbe ? 1463, Bideaurre 1894, Echeaurre 1894, Echeaurrecosoloa 1877, Idibidaur 1839, Miñaur, Orsaurteta?, Pagazaurtundua?, Solaurbe?, Sollaurre, Torrezubiaur, Uribideaur, Zabalaaurre, Uribideaur, Zubiaur, Zubiaurre, Zumeltza aurretta". (Aurre, aur aldakiei buruz Azkue: "La *e* final de algunas de nuestras preposiciones, a pesar de no ser más que epentética o de unión...ha pasado á ser de hecho en algunas á la categoría de orgánica o parte integrante"). Ikus Ondorio hauetan "a" eta "e" bokalak hitz bukaeran daudenean, bertan azaltzen dudanez, lokarri barik "e" hori artikulua izan daiteke.Ikus Balentxaurreta.
- **AURREKO** 'delante, enfrente, parte anterior': "Aurreco 1877, Aurrecoaldecoa 1952, Aurrecondo 1894, Aurrecosolo 1797"

- **AUZO**: 'vecino' (Orozko): "Ausocosolo 1913". Cuad. Top. Zuia: "Ausosolo" 89 orr.
- **AXE** 'viento' : (Azkue: *aize*). Barrenengoa: "Agirre...Axagirre...lugar despejado desde donde se domina el panorama".
- **AZEGARI, azeari, azari** 'zorro, raposo': "Asearipoto 1932". Cuad. Top. Zuia: "La Raposera" 131 orr., Aiara. 123 orr.
- **AZENTUA**ri buruz ikus "Ondorio" hauen bukaera.
- **AZKI** 'grama, hierba.(Azkue)': " Azquigorta 1834". Okondon ere badago toponimo hau.
- **AZPI** 'debajo, parte inferior': "Azpichueta 1894, Azpigorta 1876, Azpigortaondo 1926, Azpigortaoste 1940".
- **AZKONAR** 'tejon, tasugo': " Azconar 1797, Azconarres 1792, Azconarzulueta 1798".
- **AZULA** 'rotura vieja': "Azula 1791". Cuad. Top. Aiara: "Las Asulas" 43, 49 orr.

7.2.9. "b" kontsonantea eta gainerako leherkariak

Lehen bokalekin egin dudanez, orain kontsonanteekin sarreratxo bat egin beharrean aurkitu naiz, ondorioak lehendik eginak era bat tinko banituen ere. Leherkari ozenekin beste kontsonanteekin bezala, kontu handiz ibili behar da, tokian tokiko eta garaian garaiko errealizazioak ditugula eta. Dena dela, bi errealizazio nagusiz hitz egin ditzakegu. Mitxelenak zera diosku: "12.1 oclusivas sonoras (**b, d, g**)...occlusivas o ...fricativas en contextos análogos de los de **b, d, g** en español moderno". Txillardegik (E.Fonol.6.4.1) zera diosku: "Gaztelaniaz, berriz, euskal sustratuaren eraginez, askoren iritziz, bokale-arteko leherkari ozenok, frikari ozen bihurtzen dira (baita zeroraino suntsitzen ere): 'acabado': [akabáo]". M.Etxebarriak bere aldetik zehaztasun hauek ematen ditu:

7.2.9.1. /b/ ezpainetako-leherkari-ozena

a) Hasiera absolutoan b) m,n + b c) Multzo fonikoaren arauera. e) z + b ---> ez bada 1) espada (gortzea) 2) ezbada (frikatu). Zeberion beste gorketa batzuk gertatzen dira: aginpide, ibilpide...

Kontsonante honetan baino gehiago /g/ -rekin ikusiko dugunez, ondo konstatatua dugu Mitxelenak dioskuna:

(12.11) "En préstamos ..las oclusivas sordas latinas iniciales representadas por sonoras vascas. Como en esa posición los mismos sonidos vascos representan además a las oclus sonoras lat, esto equivale a decir que se han neutralizado para esas consonantes. en inicial de palabra: *bake* (y *pake*), *denbora* < lat. *tempora*, *dorre* 'torre', *gaztaña* (mer.vizc. *kastaña*), *gatea* (y *kate(a)*)...no hay regularidad, a lo sumo más o menos frecuencias, en su distribución geográfica".

Azken ohar hau oso bidezkoa deritzat, zeren Orozkon bertan *bakea*, *denporea*, *gaztaña*.(kasuren batean *kastaña*?)...*katea*...(artikukuz) ditugu.

(12.12) Gavelek dio ozentzea prozesu erregularra izan dela, salbuespenaz zenbait azalpen eskaintzen duela, haien artean gorra berjartzea erromantzearen eragina . Mitxelenak dio hasierako toki horretan errendimientu kontua ere izan zitekeela.

Ondoko soinuaren eraginak baldintzatzen du gor/ozenen arloak. Mitxelenak gaineratzen duenez, Erreterian ozenak ekiditzen dira ondoko silaban puntu bereko lehenkari gorra dagoenean: pipi, titare, titi, kako, kolko...

Mitxelenak ere gogoratzen digu: "13.5 Excepción los casos de b-, por m- por disimilación B bolu 'molino' ", "13.6 Pero además vasco m- responde a menudo a lat. b-, v-, y por tanto también a f- y p-.Esto ocurre: a) Por asimilación de nasalidad...magi(ñ)a.(hitz hau erabiltzen da Orozkon ere)..b) Hay ...otros casos...en que falta este condicionamiento".

Magiña 'vaina' aitagarrebari entzun nion lehenengoz, Mitxelenak : "*B bagiña (Mic)*., *Z magiña*".

7.2.9.2. /b/ ezpanietako-frikari-ozena

Beste kasu guztietan [alaba, erbia, albo..], baina beti ez dago frikatasun gradu bera. Ezberdintasun honen beste faktore bat azentoa litzateke, bokalea indartzean lehertuagoa egiten delako aurreko kontsonantea. Kasuren batean ere gerta liteke hasierakoa frikaria egitea.

Mitxelenak antzera diosku:

"12.3 en interior de palabra entre vocales y tras r ante vocal. lat b (confundido tempranamente en una fricativa con v), d, g están representados por vasc **b, d, g** oclusivo-fricativas cuando se trata de préstamos antiguos...La pronunciación fricativa entre vocales y en otros contextos abiertos de estas consonantes sonoras, que ha llevado en muchos casos a su pérdida total en hablas modernas, es sin duda muy antigua. Echarri, Echerri, NA, XIII <-berri; Sorauren, NA, XI <-guren

En el grupo nombre + patronímico es también corriente la pérdida: Lope Erascoyz < Belasconis; Arnault Arçeiz < Garceyz.; Miguel Arindoiz < Galindoniz Garindo < Galindo, todos NA XIII".

Aurrekoa dela eta, Lizarraldean dagoen "Etaio" ("Etaiu"ere dokumentatua) herria, aitarenarekin muga egiten duena, burura etorri zait Turtziotzeko batek bertako "Betayo" tokia aipatu duenean. Are gehiago, geroago ETBn aipatutako "Bedaio"(Gipuzkoa) ere aldakia izan behar du.

Txillardegi aipatzen dituen toponimo batzuetan (Ieraçaua, Yriuerri, Muruçaua..1283), **u**-ren bitartez frikaritasuna ikusten du, baina, nire ustez, honek ez du markatzen inungo frikaritasunik, grafia batasun eza baizik. "Gardeaçabal" 1538, Basaça**bal** 1560, çaua**la** 1251, çaua**lla** 1622...", eta beste askotan, ikus daitekeenez, bokal artean egon arren, beraz, frikaria izateko aukera askorekin, grafiaren bitartez ez da markatzen frikaritasun hori. Gainera, esango nuke /b/ horrek aldaketa gehien izan dituzten toponimoetan iraun duela inungo aldaketarik gabe (Goirizabal > Goizabal).

7.2.9.3. Neutralizazioak

Zerbait aurreratu badugu ere, gertatzen diren neutralizazioak oso kontutan hartzeko dira. Mitxelena: "12.6 oposición entre dos series tendió a neutralizarse tras nasal y l (realización sonora): denpora B /denbora...alde 'lado', R alte, Z álthe (y alde). Mitxelenak ez du aipatzen sendo hitzaren erabilera B-rako, baina Orozkon bai dago. Urigoitin et San Martinen sendo 'fuerte', erabiltzean entzuten nion.

"Tampoco se mantiene la oposición tras sibilante: du /eztu. En nombres de lugar con be(h)e 'parte inferior' como último miembro: Aldauea, año 1321 Irache, pero Erdozpea, 1143, id. Con el suf. -dui: "loco qui nominatur Ardui", 1098, Leire..pero Çuastui, Urziztua, 1284, Roncesv...Epeleta garaycoa junto a Epeleta beerecoa, pero. Guorosquaray bizqui, 1284...Roncesv..".

Hau da,

"12.7 La oposición no se ha mantenido plenamente más que entre vocales y entre r y vocal: urte /urde". Pero también alternancia sonora./sorda. de algunos verbos: ebaki / ebagi..egosi / ekosari 'legumbre'. Orozkon egosarie 'el cocido (el puchero)'.

12.8 en préstamos alternancia sonora/sorda ..la misma voz ha sido tomada antes y después de sonorización de las sordas intervocálicas en romance...-tate/-dade bakardade..."

Oso deigarria egin zitzaidan leherkari ozenen artean gertatzen diren trukaketak, agian haien arteko hurbiltasuna izan daitekela bide. Adibidez, Orozkon geitu (deitu), lebatza (legatz), ageak (abeak). Orozkon bertan dagoen (Olaginaga toponimoa) Olaguenaga, deitura Urduña aldean Olabuenaga gisa idatzirik agertzen da. Ez dakit ia "Adaro", "Abaro"-ri lotu daiteke arrazoi bera dela eta.

Arrazoiak bat baino gehiago izan daitezke, hoietariko bat Urduña aldean forma fosilizatua denez, euskara galdu zen toki batean, agian 'bueno/a' adjetiboari lotu ahal zuten eta hortik errakuntza. Dena den, Audio eta Orozkoko kasuekin gertatzen denez, ezin da izan hori arrazoi bakarra, talde berekoen artean trukaketa baizik, hurbiltasuna dela bide. Horren lagungarria izan daitezke Mitxelenak aipatzen ditu lege batzuk:

12.17 "Cuando a la alternancia oclusiva sorda / cero se añaden variantes con sonora inicial, el problema se hace más complicado. No se puede excluir...que se haya perdido una oclusiva sonora, no una sorda. B upa 'cuba', G, B upel 'tonel', Err kupa, BN, L dup(h)a, dupel, L bustel (Etxeberri de Ziburu...)", "No faltan muestras de caída de una oclusiva sonora inicial, sobre todo ante vocal posterior, aún cuando no interviniera la disimilación como en BN alphore < uaporem...urduri /durduri..", "Tampoco faltan aquí prótesis...Nada seguro puede ...afirmarse de la inicial de astigar / gaztigar...oroldio / goroldio 'musgo'.."

"12.20 No escasean los casos de permutación entre oclusivas de distintos ordenes. Influye la inseguridad inherente a la posición inicial, en otros la articulación muy relajada entre vocales de las oclusivas sonoras, que da lugar a desapariciones y faltas restituciones. La disimilación interviene a menudo para evitar la proximidad de sonidos homorgánicos: frogatu 'probado', L progotxu 'provecho', junto a probetxu, protxu; ..mugitu / mobitu,

12.21 Tb hay casos de asimilación moropil B /(k)oropilo...La permutación se da sobre todo entre oclusivas labiales y dorsales, principalmente en contacto con una vocal posterior, en especial **u**: gurasoak / burasoak 'padres', gurdi / burdi 'carro', lebatz / legatz, ugelde > ubelde 'inundación'..12.22 También metátesis: gibel/bigel".

Neutralizazioak direla eta Txillardegiren iritzia modu laburtu batez jarriko dugu: "6.5 p t k > b, d, g / l, n (neutralizazio nagusia). Aragoieraz aldo (=alto). Gaur joera nagusia ozenkuntza da.

(6.7) Beste neutralizazio nagusi bat b, d, g, > p, t, k / s, 's. s*. 6.7.1 Afrikatu ondoan ere ez (oposizioa); afrikatua frikari bihurtzen baita leherkarien aurrean".

Sarreratxoa eginez gero, ikus ditzagun genituen ondorioak:

- 1) Hasierako /b/-k ez du aldaketa gehiegirik izan, duen tokia tinko eta sendo baita. Geroago bokal arteko tokian dagoela askoaz errezeroak diren lehenkari ozenen arteko trukaketak. Bitxikeria edo konstatazio gisa behin "Boiasko < Goiasko" agertu zaigu, berandu bada ere.

Zerbait arruntagoa **b / m** alternantzia da, oso berandukoa bada ere: 1.5 B / m alternantzia dugu: "Volinchu 1727", "Voleuco 1787, Bolio, Boluetxe 1979, Bolui 1793, Bolum 1727, Bolumburuetta 1791, Bolunchu 1940, Polueche? 1811, Voleuco? 1787 ", baina "Molintxin 1994".

Fuent.Doc.78 (1511): "Burguia" Durango.123 orr. Murgiarri egon liteke loturik, b / m dela eta. Cuad. Top. Zuia: "Mengolarra (y Bengolarra)" 63 orr. Cuad. Top. Zuia: "Mecolanda" 67 orr.Zuian sarritan dago m, b-ren ordeaz. Kanpezun m, p-ren ordeaz.

Burgiak, Burgo-ri lotzen nuen, baina ez nintzen ausartzen esaten. Azken apuntetan sartzen nituela aurkitu ditut A Irigoienek utzitako batzuk. Bertan artikulua luze batean, Leizarragaren testigantza zabala eta beste batzuen bildu dituela, besteak beste, hauxe dio: "Hypothesi modura baino ez bada ere Burgia...burgua formarekin konpara litekeela....burgu + a...burguya > burgia...". Nire bukaera aldaketa honek, sarritan aipatu dudana Aretxalduaga > Aretxalduaga eta Pagazaurtundia > Pagazaurtundia gogoratu dizkit. Gereñuk "Axpuria (Pérez de) 1506 biltzen du.

Mitxelena hauxe diosku honetaz: "La nasal labial **m** está lejos de ser un sonido raro en vasco, pero quizá dudosa existencia de /m/ en el antiguo sistema vasco.En inicial, vasco m- es el continuador normal de lat. m- en préstamos. meta 'montón'. Excepción los casos de b-, por m- por disimilación (B) bolu 'molino'..".

Inguru hauetan ez genuen konstatatua hasierako tokiko galera, baina Urduña aldean batean behintzat agertzen da: Fuent.Doc.78 (1511): "Juan Lopes d'Echi"...Ynigo de **Bechi**" 79 orr. Toki berekoak.

B bokala m-ren ordeaz agertu zaigu hasierako tokietan disimilazioa dela eta, bokal arteko tokian bizkaieraren eremuetan ere badugu b / m alternantzia: kurumiñue (Bermio) / kurubixue (Ibarrengelua) 'la avispa', eskubitorre (Eskumuturra) (Orozko).

- 2) B kontsonantea bokal artean noizean behin galdu egiten da, ziur aski ahoskera frikariagatik: "Aberisquieta* 1740 > Arisketa 1994", "Ausibiurrutia 1639 > Ausurrutia 1872".

"Basoviribil 1794 > Basobirl 1994", halaber, Mendibiribil > Mendibil bilakatuko zen. (Gereñu: Mendibiribila 1694). Aurrekoa oso bidezkoa izan arren, gogoan ere badut Mitxelenak aipatzen duen: "164.- biribil 'redondo' (formado por reduplicación de *bil-bil, Uhlenbeck...). Ez dago zalantzarik bikoiztutako formek joku handia ematen diotela hizkuntzari. Horrez gain, kasu honetan badugu makailau pil-pil prestatzeko era, nire ustez, saltsa lodia denez, ateratzen dituen gurguilu lodi eta borobilduengatik. Zuhaitzei eta landarei irteten zaien kimuei Orozkon "Urten jayoz pinpilak" esaten zaie.

"Ibaygachoaga*1570 > Igosaga 1994".

"Ubeuscun 1805 > Ubuscun 1894 > Uscun 1894, Zubimozu 1786 > Sumusu 1777". Gure toponimoetan ez dugu ikusten Mitxelenak aipatzen duen ondorengo urrats hau, baina interesgarria deritzat (FHV 6.4) " (h)obi 'fosa' (y 'encia', G, B oi)".

Fuent.Doc.78 (1511): "En Çuyvarria, es en..Çeberio". 89 orr. Manu: "subibárri". Arzamendi: "Zufibarrutia...Zuibarrutia...Zuarrutia 1179" (Egungo Zuia), "Goizueta 1427 ... Goizueta 1103".

- 3) Bokal artean ere b eta g arteko hurbiltasuna ikus daiteke, alde biko urratsak ditugula:

b > g: " Oletaburu 1894 > Oletaguru 1926, Obicola 1894 > Oguicola, "Obieta 1894 > Obeta 1952 >? Ogeta", Oruetaburu 1894 > Oruetaguru 1952", Ubeuscun 1805 > Ubuscun 1894 > Uguscun.1894" "Bolibar > Gollibar" J.Urkixok Azkuerengandik bildu zuela. A. Errastik lurretan "lubarriye" eta "lugárriye" biltzen ditu.

B > g urratsa ikusi badugu, alderantzizkoa ere ager daiteke, hau da, (b < g): "Latorrobuena 1940 < Latorrogüena 1952, Lugorrieta 1785 > Luborrieta 1775", " Pagoeta 1877 > Pagueta 1994 > Pabueta 1894, Seguruzaga > Seburusaga, Sugesu > Subesu". Mitxelena: "Azegari > azebari (Micoleta)". Manu Etxebarria: "Larraboti < Larragoiti".

Orozkoko hizkuntza mintzatuan badugu lebatz (B osoan) / legatz 'merluza', edo abotz (B-a-o) / agotz 'cascabillo...'. Ikus Agostegi.

Arzamendi: "Murubarren 1064...Lorca et de Murugarren 1175".

Oso datu interesgarria irakurri dut Argia aldizkarian 1.662. zenbakian Manex Goihenetxek Vasconia eta Gasconia dela eta zera dio: "...greko eta erromatar idazleen denborako erreferentziak harturik...hau Vasconia deitzen zen, Estrabon greziarrak hola idatzi zuen...Greko-erromatarrek Oascones eta Vascones deitzen ziguten, bi terminoak nahasturik. Gerora, Guasconia, Basconia eta Gaskonia erabili dira...XIX. mendean..frantses historiariek ..Wascon edo Vascon idatzi beharrean Gascon erabililtzen dute..". Fonetika aldetik ikusten dugunez, g/b alternantzia baino ez dugu. Logika aldetik ere oso bidezko iruditzen zait aurrekoa, zeren eremuz Gaskonia, Gaskuña...eta abar deitutakoa bat zetorren Euskal Herriarenarekin.

Hurbiltasuna hau dela eta lehen esandakoa kontutan izan arren ("12.7 La oposición no se ha mantenido plenamente más que entre vocales y entre r y vocal: urte /urde "), hots, dardakaria ondorengoa izanik, Garde / Garbe artean, beraz, posizio berezi bat, dardakari ondorengoa, azaldutako hurbiltasuna egon zitekeela. Hau da, beharbada jatorri berbera izan daitezke biak.

Zenbait kasutan b / d kontsonante artean nolabaiteko alternantzia izan dezakegu. Noizbait azaldu dugu leherkari ozenen artean dagoen hurbiltasuna eta ondoko bi hauetan salbuespenetan baino ez bada ere: "Barandio (Baranbio)", "Okondon Zudibiarte (Nire ustez, Zubibiarte)", "Arriscosubi 1830> Arruscusudi"

- 4) Neutralizazioaz direla eta, lehen ikusi dugunez, oro har, ozenkuntzaren aldeko joera badago, lateralaren ondoan kasuren batean kontrako urratsa dugu: "Albichu > Alpichu 1798". Hau kasu bitxia iruditzen zait, zeren bidezkoena da lateraren eraginez leherkari gorra ozentzea. Beste kasu batzuetan ozendu gabe konstatazioak baldin badaude: "Altube", "Altuna" deitura Gordexolan, joera nagusia ozenkuntza da eta horrela uste dut gertatu dela Aretxaltuaga (Baranbio) > Aretxalduaga (Laudio) kasuan, geroago ikusiko dugunez. "Altui" dugu ere, baina hau konplexuagoa da, zeren i atzizkia (Garai...) egon daiteke eta kasu horretan aurrekoak bezala genuke, baina agian -dui atzizkia izan daiteke oinarria eta kasu horretan galdutako aurreko ziztukari batez pentsatu behar.
- 5) Lehendik ere esan dugunez, grafia aldetik gertatzen den batasun ezagatik "b, u, v.." grafemak ditugu soinu bera ordezkatzeko: "Aluiçu 1257 (dokumentazio zaharrean oso ugari), Alviçu 1260", "San Juan de Astouiza 1575"..

Grafia sorturiko errakuntzak ikus daitezke, hitz hasieran, batez ere, zeren letra larri egindako b eta r kontsonanteek nolabaiteko antza baitzuten: "Aldapea-risquerra < Aldapea-bizkerra, Becoeche > Recoeche, Becosasi > Recosasi", "Becagaso 1926 < Recagazo 1782, Errequegachu 1782". Honek txikieria bat ematen badu ere, pentsatutakoa, baina garrantzi handiago du, zeren garaietan zehar ikus daitezke grafia edo idatzitakoak eragindako errakuntzak. Barrenengoak aipatzen du "Biscas, Las...¿Var, de Riscas, Las?. Retolaza zenari, Betolaza jartzen zioten.

B / R. Hala eta guztiz, grafia errakuntzak baino gehiago susmatzen da zenbait kasutan: "Arrizubieta > Arrizurieta (antza denez, bi toponimo desberdin izan daitezke zubi nahiz zuri posible baitira, baina zerrendetan ikusi dugunez, berbera omen da)", Zubico > Zurico" (honetan ez dago zalantzarik hemengo zubi bati buruz aritzen dela). "Zubikarai (Zubigarai deitura ikusi dut Aramaio ingurua uste dut) > Zurikarai". Agian multzo honetan sartu ditzakegu Gereñuk biltzen dituen "Achubiaga 1760" eta "Achuriaga" biak toki bera izanik.

Fuent.Doc.78 (1511): "Çurycaray" Durango. 108 orr. b > r "Çubicaray" 121 Durango.

"Arrizurieta"-ri loturik egon daiteke, tokia berbera dela ematen baitu, nahiz eta logika aldetik forma biak posible izan, toponimian biak agertzen direla. N. Narbarte "Arrizubiaga, Arrizubieta, Arrizuriaga, Arrizurieta.." deiturak aipatzen ditu. L.M. Muxikak Bergarako toponimoen artean "Arrizubia(Arrizuria?) aipatzen du. Gereñu: "Arrizubiaga, Arrizubibetia, Arrizuriaga, Arrizurieta...". Nahiz eta Arrizubiaga, eta Arrizuriaga Azkoagan bertan biak izan.

R/b nahasketa hau ere "Zubiko" deitzen zaion etxearen izenean ere agertzen da. Etxe hau, herriko zubi baten ondoan dagoela, "Zurico" jartzen diote kasuren batean. Gure "Arrizubieta" eta "Arrizurieta" koadrila eta toki berean omen

daude, behintzat bi mugarriak bat datozela. Errakuntza edo fenomeno hau oso zabala da zenbait tokitan. Bokalen arteko tokian gertatzen da, posizio makala edo, beraz, kontsonante bientzat. Ondarrun Zubikarai / Zurikaria alternantzia dagoelakon nago.

Kasu hauek gogoratzen didate aipatu ez den aukera bat, baina lotura zuzena izan dezakeela alternantzia hauekin. Aukera hori **b > r** litzateke, hau da, Mitxelenak aipatzen duen "d > r" -ren parekoa: "12.4 intervocálicas d > r en zonas B, G, GN edo > ero, edan > eran, bide > bire, Idoya > Iroya.. (Ikus zehazkiago "d" kontsonantea). B > r urratsa argi egon arren, herri etimologiak edo hitzen arteko hurbiltasunak (zubi / zuri) bere eragina izango du.

7.2.10. Atalen erlazioaren jarraipena: bakar, bakotx, baltsa...

- **BAKAR**: 'único, solo' Cuad. Top. Zuia: "Ares**bakar**" 83 orr. "Ames**bakar**" 125 orr.
- **BAKOTX**: 'único, solo' "Pagobacochaga 1578". Barrenengoa: "Aresbakar". Muxika: "Arizbakotxa". Gereñu: "Artebacocha", "Aesbacar" (aretx + bakar). "Arespakotxaga > Apotxa" Eskoriatzan dugu.

Cuad. Top. Aiara: "Respacocha" 95 orr. Cuad. Top. Kanpezu: "...Haya Sola" 9 orr.

- **BALtsa, BALSa** 'balsa, laguna': "Antebalseta 1740", "Balsundio?" "Irubaltsa, Irubalsa > Idubalza > Dubalza (Okondo)". Azken toponimoaz Sasiak "Ubalza" aldakia aipatzen du, horrela balitz *ur + baltz + a* genuke. Zentzu hau okondoar batek aipatu zidan "Irubaltsa > Dubalza" toponimo zela eta. Hasiera batean berezi samarra egiten zitzaidan, baina gero ikusi dudanez, Urduña aldeko artzaintza eremutan oso arrunta da " ...fuente, balsa,...". Lau kasutan behintzat horrela dago.
- **BALTZ** 'negro'. Hau, besteak beste, agertzen zen izengoiti gisa, izenei lotua. "Respaldiza 1536 < Arispaldizaca ? 1085 (SMCo-Ledesma)" aztertzerakoan Gereñurengan ikusi nuen zuhaitzei loturik agertzen dela: "Artebalza". "Arambalza 1989". Arzamendi: "Ariçpelceta 1236". Cuad. Top. Zuia: "Basobaltza" 81 orr. "Fuente Negra" 135 orr. Cuad. Top. Zuia: "Res**pald**uchaga" 39 or. (< Respaldizaga ?, Gorostizagak estruktura bera baitu). Cuad. Top. Zuia: "Ares**baltz**iketa" 83 orr.
- **BARREN** 'parte inferior, extremo inferior (Azkue), pie (Azkue), parte (más) inferior': "Abasolobarrena 1785, Achartebarrena 1926, Aldaibarrena 1731, Aldapa-barrena 1894, Armurubarrena 1894, Arugabarrena 1940, Asteiturrietabarrena 1894, Barrena 1994, Barrenengoa 1727, Beldiobarrena 1894, Bidebarrenecoa 1894, Bidecosolobarrena 1956, Echebarrena 1940, Ermuerrecabarrena 1940, Erquizarrena 1785, Errecabeitiabarrena 1877, Indiosolobarrena 1940, Larrabarrena 1894, Launchu- barrena 1940, Lecandasarbarrena 1940, Olabarrechetarrena 1797, Pagatzandu-barrena 1952, Sagastuibarrena 1783, Saltarriagarrena 1785, San Sebastiaguirre-barrena 1877, Solobarrena 1894, Solaurbebarrena 1800, Susterrebarrena 1940, Tostambarren 1940, Urquizarrena 1940, Urruchubarrena 1926, Veldiosolobarrena 1932, Ventabarrena 1894, Videcosolobarrena 1877, Zavalabarrena 1785", "Solobarreña 1956"

- **BARRI** 'nuevo'(Ikus Abiñalabari): "Achartebarriagana, Aguirrebarri 1663, Arambarri 1796, Aran-barrieta 1796, Basobarri 1952, Bidebarrico 1902, Bidebarricosola 1877, Bide-barrieta 1876, Bidebarrietacoa 1952, Echevarrialde, Echevarribeascoa, Echevarribeco, Echevarrieta, Echevarrigorta, Echevarriondo, Errotabarri 1894, Etxebarri, Goycosola-barria 1775, Hormabarri 1894, Lanbarri 1831, Larrabarri 1924, Larránbarri 1877, Lecubarri 1745, Olabarri* 1558, Olabarrieta* 1574, Olartevarria 1894, Salabarri 1791, Solobarri 1785, Solobarricosasia 1798, Solobarriondo 1894, Solovarrico 1877, Solusolobarri 1731, Uguribarri 1894, Uribarri* 1537, Videbarrietagoico 1894".

Fuent.Doc.78 (1511): "Sagarbarria" Lekeitio.199 orr. Arzamendi: "Bartholomeo de Berry 1338

Gure datuetan ez da agertzen, azkenengo errakuntzetan izan ezik, baina Erdi Aroan bizkaieraren eremuetan berri > barri urratsaren aztarnaren bat geratzen zaigu, batez ere, Berrio, Berriatua, Berri modukoetan. Ikus dezagun: SMCo.Led. "Barritu 1093 (Berriatua)", Fuent.Doc.78 (1511): "Plazença...Pero de Berria.266 orr" Abad de Berriaga, cura" 267, 268. Sancho de Berriaga 272, SMCo.Led. "vineas de Ferriz (Errioxa)" Fuent.Doc.78 (1511): "Berrio" 57, 111 orr."En la casa de Berrio de Gallarça.." Elorrio. 151 orr. (pertsone izena). Fuent.Doc.78 (1511): "En las casas de **Berrioco** bibe ella misma e es probe " Bermeo.239 orr. Arzamendi: "Eneco Berrio Eneco Berri 1380.(Urte eta liburu berean)" . Ikus daitekeenez, Berrio pertsona izena dugu, izengaizto bihurtatu izena Ezkerro, Zabalo, Zurio, Garaio... eratakoa.

- **BARRE < barri**: "Aguiarbarre ?1894". Nafarroako Lizarraldean "Mendilibarri > Mendilibarre".
- **BARRO** (Ikus Casabarro): "Barro, Barrones, Barronesena, Casabarro (Casa titulada de Barro), Barrate?, Erretanabarro 1894". Kasuren batean, 'barro' dugu, baina beste batzuetan ez dugu uste zentzu hori duenik, zeren toponimo askotan atal hau agertzen baita. "Añibarro" deitura. Merino Urrutia: "Barroeta". Cuad. Top. Zuia: "Urkibarro (zelaia)" 119 orr.
- **BASO** 'bosque, monte, terreno no labrado...': "Basabe (ikus), Basacelay 1940, Basalarrin 1632, Basarrate, Basarte, Basarterreketa, Basarza, Basaun 1894, Basa-urbe, Basobarri 1952, Basobiribil 1994, Basokoetxe, Basoondo 1926, Basozabal (Bassosaua 1623), Basozabalalde, Basozelai, Eguicobasoa 1877, Jabaso? 1894, Malabaso 1994, Olartebaso 1894, Sotobaso 1877".
- **BAZTER** 'rincon, orilla, linde, posesiones adjuntas a una casa...': "Basterresar 1799 > Bastersar 1926, Basterzarondo 1926, Castanabastera 1894, Errebaster 1894, Errecabaster 1877".
- **BAZTAR < bazter** (ikus): "Bastarzar 1877, Sasi bastar 1894" M. Etxebarriak Zeberion: "bastarrétxe.." biltzen du.
- **BEASKO** 'de abajo' (hemen *beasko* -k eta *bekoa* -k antzeko zentzu eta balioa dute): "Andechaga Beascoa 1774, Andechaga becoa 1787", "Odiagabechia 1569, Odiaga beascoa 1772 (berberak izanik)".

Mitxelena: "*be(h)e* 'suelo, parte inferior'... Un derivado de forma no clara es *Beascoa* ..muy usado como determinante en posición final (Zabalbeascoa, etc.)".

Honetaz zera esan dezakegu, Andetxaga aldean bi etxe ditugula, batzuetan "Andetxaga" besterik gabe izandaturia, baina besteetan bereizturik: a) "Andetxagagoikoa / Andechaga arriba" b) "Andechagabekoa / Andechaga Abajo/ Adechagabeascoa".

Multzo biak kontrajarriak daude etxeak bereiztearren, itzulitako adjetiboak alde batera utzirik bigarren multzoak **bekoa** eta **beaskoa** dugu etxe bera izendatzeko. Berdin dugu "Odiagabechia 1569, Odiaga beascoa 1772"-rekin berbera izanik.

Modu honetako hainbat adibide aurki ditzakegu lanean zehar aipatuko ditugunez gain, F. Barrenengoak hauek ditu bildurik: Agirrebeasco (1644) / Aguirre de Abaxo (1634), Urrutiabiazco (1751) / Urrutia de Abajo (1744) ". A. Errazti lurretan "Artazaveazcoa o vecoa 1865" bildu du.

Ondorio gisa zera esan dezakegu, garai batean **beasko** eta **beko** artean nolabaiteko bereizkuntza eman beharko zela, baina ditugun datuen arabera, une hoietan sinonimotzat har dezakegu. Dena dela, uste dut Irigoienek Mitxelena aipatuz esaten zigula **beasko** nolabaiteko superlatiboa zela. Superlatiboa izan ala ez, **z** (instrument.) + **ko** (leku-denborazko genitiboa) osatutako atzizkia dirudi. Atzizki honek baditu hainbat erabilerak: egurrezkoa (materia...), ahaztu gabe instrumentalak, geroago ikusiko dugunez, tokia ere adierazten duela. Irigoien: "*beazkoa* 'de la parte de abajo' "

Beasko = beko -ari buruz esan dugunari orain gaineratu dezakegu erabilera maila dagoen baliokidetasun hau: **beasko** = **beko** = **beiti**: (*betxi* forma bustia) ' de abajo': "Ibarrabeche 1877 > Ibarra Beko 1979", "Odiaga-beaskoa", " Hodiagabechea 1569, Odiagabechia 1569, Odiagabichi 1956"

Acheta Veascoa 1775, Andetxaga Beascoa 1774, Beascoa 1785, Beasco 1821, Beaskoetxea 1986, Biasko, Echaurry Beascoa 1772, Isusi biascoa 1792, Izardui Beascoa 1770, Odiaga beascoa 1772, Olabeascoa 1874 / Olabiascoa 1771". Beasco > Biasco egin duten formak asko dira. Ikus dezakegunez, *beasko* autonomo gisa ere badugu.

M. Etxebarriak Zeberion: "beáskotze" biltzen du.

- **BEASTI**: 'de abajo'. "Goiribiasti 1738, Goiri de abajo 1630". **Goiko** / **goiti** -ren artean dagoen erlazioa, **beasko** / **beasti**-ren arteko bera izan daiteke. *Beasti* hau ez dut beste inun aurkitu.
- **BE, BEHE** 'parte inferior, abajo, suelo, bajo' [Lehen ikusi dugunez, ziztukari ondoren neutralizazioa gertatzen da (kasu hauetan **-pe** aldakia izango dugu), baina nahiko deigarria da zerbait kasutan (**-e**, **-o**) bukaera duten zenbait hitzetan **-be** itsasten denean **-pe** agertzea: "Munepe 1994, San Antonio pe 1758 / bajo de San Antonio / Abaxo de San Antonio 1770 / bajo de la Herm. de Sn. Antonio, San Pedrope 1994, Sudupe 1468" (Kasuren batean pentsatu dut aurrekoa bezala gerta dadin kasu instrumentalaz: Urazurrutia, Urazandi, Urazemeti...lekua adierazten baita *alde* *alde*...eta holakoetan bezala. Hasiera batean intrumentala egoteak gero, nahiz eta gero galdu, argituko luke -be > -pe urratsa zenbait kasutan, baina, hala eta guztiz ere, instrumentaletik kanpo dago joera hori. Durango aldean "Anbotope" eta "Amillanpe" (sudurkari ondoan) ere erabiltzen dira. Irratiz entzun dudanean "Amillanpe" eta

sekretupean gogoratu dut emengo joera. Emaztearekin honetaz hitz egiten Orozkoko joera argi geratu da: 1) *behan* 'abajo' bakarrik doanean 2) *-pean* beste hitz bati loturik doanean (ez du behar izan ziztukaririk: Anbotopean, zubipean...). Emazteari entzundakoa, berdin-berdin entzun diot praktikan Niko Astobiza adizkideari, zeren beste hitz bati lotzen duenean *-pean* darabil edo bestela *behan*.

Ikus dezagun honen eratorriak. Mitxelena: "*be(h)e* 'suelo, parte inferior'; adj. *be(h)eko* 'de abajo': Becoechea; sup. *be(h)en* '(el) de más abajo' (y adj. derivado *be(h)engo*): Bengoa, Bengoechea. De *been*, por disimilación, *bein*... Un derivado de forma no clara es *Beascoa* ..muy usado como determinante en posición final (Zabalbeascoa, etc.). Beraz: 1.0*be(h)e*, 1.1 *be(h)eko* 2.0 *be(h)en* 2.1 *be(h)engo* 3 *beasko* ditugu. Hauek banan-banan ikusiko ditugu, *be(h)e* honen testigantza jarritz.

"Altube, Artive 1798, Asube? 1952, Asube-guena 1956, Basabe 1803, Basaurbe? 1463, Bealde 1620, Garbe 1568, Goivea 1894, Larrabe 1727, Larrabeburu, Larrabechu, Larrabesolo, Lecandabe 1956, Orbe* 1550, Ortube 1745, Solaumbe, Solaurbe?, Solochuve 1940"

V. Fernández: "ardanzabea, artabea, basabea, bidabea, cortabe(a), irumbea, llanabidabea, uribea...axpea, elexpea, que es debajo de la iglesia de..., jundizpea 1574". SMCole.1076-1200 "Mahabe...Mahape 1086". Cuad. Top. Zuia: "Pagazabé" 33 orr. "Debajo el Hayedo" 41 orr.

- **BEENGO** [< (**berengo**) > **beingo** > **bengo**] 'de más abajo' (jatorriz superlatibo zentzua bazuen ere, ematen du denborarekin galtzen joan dela): "Bengoa 1772", "Beengoa ozurrena 1778", "Bengoese 1740", "Beingoechea 1773, Beingueche 1789, Viecoechea 1894. (Bengoetxea)", "Bengochealde 1926", "Bengoechoigoico 1826", "Bengosolo". (Behengo 1211 C.Sto.D.Calz./Beengoa 1250 Mitx.). Dena den, e + e hiatoa ikusi behar, bertan e + e elkartek ematen dituen hiru ondorioak ikus ditzakegu: **beingo**, **bieko**, **beko**.
- **BEINGO** (ikus beengo): "Beingoechea 1773, Beingueche 1789, Viecoechea 1894. (Bengoetxea)"
- **BEITI** 'de abajo' (Ikus "Agirregoiti". Goiti > -goti, -gotxi): "Errecabeitiabarrena 1877", "Larrabeiti * 1572 > Larrabeti / Larrabese 1737". *Beiti* hau konstatazioengatik iruditzen zitzaidan nahiko berria eta bizkaieraren eremukoa, baina Mitxelenak aipatzen dituen Erdi Aroko toponimo batzuen artean berau ikusi dut Nafarroan XIII. mende inguruan.
- **BEKO(A)** (behe + ko + a): 'la de abajo' Dirudienez, disimilazioa gertatuz gero behe- > bie, hau da, *beko* (*beheko*) -k disimilazioz eragin du **bieko** aldakia. Ahozko testigantzan San Martinen (Orozko) ere "aldapa biera" esaten dute. Aurrekoa esan duenari diotsot ia "biera" esan duen eta ezetz "bera" esan duela diost, baina, berez, "biera" esan du hasiera batean, inkontzienteki egindako ahoskera, beraz, ie > e nahiko hurbil dago.

Dena dela, batzuetan e dugu eta bestetan i. (agian -ie > -i) Oro har, **e e > e** urratsa oso egokia dirudi, **a + a > a** gehienetan gertatzen baita. Dena den, **e + e** hiatoa aztertu dugunean argitzen dira hemen gertatu diren irtenbideak (*beeko* > *bieko* > *biko* eta agian *beeko* > *beko*, baina zerbait lehenago *beengo* > *beingo* > *bengo*.. Ikus e + e hiatoa). Orain ikus ditzagun aldakien sarritasuna:

-beko(a): "Altamirabecoa 1864, Andechaga becoa 1787, Armurubeco 1795, Acha de Abajo 1774/ Achabecoa 1864, Barbarabeco 1876, Bekoa, Becalde 1894, Beco-bide 1797, Becoechea 1770, Becosasi 1894, Becosolo 1782, Echevarribeco 1911, Espideveco 1877, Chimichunbecoa 1904, Fostalarrinbecoa 1926, Gastacabecoa 1797, Launchubecoa 1902, Lujabekoa 1986, Olartegochibecoa 1894, Oruetabeco 1864 /-bieko, Solaun de abajo / Solaunbecoa 1793, Ugartebeco 1864 / Ugarte menor 1864", "Zumelza Vecoa 1775 / Sumelsa de abajo 1798/ Zumenza abajo 1877/ Sumelsabieko 1994 (Zumeltzabekoa)"

-bieko: "Barbarabieko 1994, Biecovide 1894, Biecosolo 1877, Bieko 1994, Espidevieco 1894, Oruetabekoa / Oruetabieco 1894, Ugartebeko / Ugartebieko / Ugarte de Abajo / Ugarte Menor, Usibiekoka, Viecoechea 1770, Sumelsabieko, Zumelzuviocosoloa 1932"

-biko: "Barbaravico 1902, Castañavico 1952, Vicorta ? 1689, Vicosolo 1877, Bikotxe". Azken hauek ikustean pentsa daiteke *biko* 'de dos' egon daitekeela, baina kasu gehienetan *beeko* > *bieko* > *biko* bidea dugu.

Etxalarren bereizketa "Aguerregaraia / Aguerreberea 1625" zen, P.Apezetxeak dioenez.

M. Etxebarriak Zeberion: "bekosólo.." biltzen du.

- **BELA** 'cuervo' : "Belegi". M. Etxebarriak Zeberion "belátegi" biltzen du.
- **BENGO** (ikus beengo): "Bengoa 1772", "Beengoa ozurrena 1778", "Bengoese 1740", "Beingoechea 1773, Beingueche 1789, Viecoechea 1894. (Bengoetxea)", "Bengochealde 1926", "Bengoechoigoico 1826", "Bengosolo". (Behengo 1211 C.Sto.D.Calz./Beengoa 1250 Mitx.)
- **bengo-> -beko** urratsa ondo konstatatua dugu. Dubirizeko "Vengoechea 1555 (Ikus)"-k berdin iraun du gaurdaino, 1894ko konstatazioa izan ezik. Beste "Bengoetxe" guztiak (Olarate, Isusi, Larrazabal) "Bekoetxe> Bekotxe" gertatu dira. Horrela ikus daiteke Larrazabalgoarekin: "Bengoese 1740 > Viecoechea 1770". Formaz inposiboan dagoen sudurkaria jausiz gero leherkaria gortu egiten da. Arazo fonetiko ez ezik, zentzuzkoa ere izan daiteke superlatibo balioa inoiz izan badu, galdu baita.
- **BERENGOA** / beengoa / bengoa 'la más de abajo': "Berengoa 1777, Berengoa osurrena 1784". Hemen agian genuke *behen* forma superlatiboaren aurreko urratsa, bokal artean dardarkariaren galera oso arrunta baita.
- **BERO** 'caliente' : "Urbero". Arzamendi: "Urveroeta 1213"
- **BETI** (<beiti) 'de abajo' (Ikus "Agirregoit".Goiti> -goti,-gotxi): "Elexabetia 1552", "Larrabeiti * 1572 > Larrabeti / Larrabese 1737". Zollo aldean Erdi Aroko Beiti > Beti (egun).
- **BETXE** [(beiti > betxi > betxe (asimilazioz), bitxi): "Ibarrabeche 1877 > Ibarra Beko 1979", "Larrabeiti * 1572 > *Larrabetxi > Larrabese 1737", "Odiaga-beaskoa / Hodiagabechea 1569". Okondon Unzabetxi > Unzabetxe dugu. Amurrión "Ugartebetxi".

"Odiagabechia 1569, Hodiagabechea 1560" duguna, gero Odiagavichi 1940.tik egundaino iraun du, baina beste asimilazio bat izan daitekeen azkena, ez dakigu orokortzat hartu daitekeen, zeren ez dut ikusi beste inon.

- **BETXI** (*beiti*-ren forma bustia) 'de abajo' = *beasko* = *beko*:: Hodiagabechea 1569, Odiagabechia 1569, Odiagabichi 1956". Cuad. Top. Zuia: "Echabechi" 23 orr.
- **BI** 'dos': "Alquibita?, Amorobieta, , Arisvieta 1932, Arribieneta 1894, Eguivita, Errecabiarte, Errekabieta, Etxebitarte, Kastañabiko ?, Kastañabikotxe, Oquivita 1894, Querexabieta 1614, Picubiarte, Solobiarte, Urbietia 1894, Urkullubietakoubideondoa, Urravieta 1805, Usabieta ? 1567".
- **Bi hizkuntzetan** agertzen diren zenbait toponimo ikus "Ondorio" hauen bukaeran.
- **BIDE** 'camino'

"Artebide 1894, Arbide 1541, Becobide 1797, Bide 1952, Bideurre 1894, Bidebarrenecoa 1894, Bidebarrieta 1876, Bidebarrietaigoikoa, Bidebarrietacoa 1952, Bidebarrikoa, Bidebarrikosoloa, Bideburu, Bideardi, Bidekosolobarrena, Bidekrutze, Bidekrutzeta, Bidelumpoto, Bidesabaleta 1994, Egúrvide 1877, Gorbide 1926, Inchurbide 1894, Lorbide 1742, Lurbide 1940, Obide? 1849, Olbide? 1994, Sautomide?,.Uribideaur 1904, Urkullubietakoubideondoa (ur+bide 'canal'), Videllarretacoba 1926, Videondo, Videondoetta 1727, Videvaritacoa 1877, Zabalbide 1902, Zollobide". Batzuetan ere, zein abere-motarentzako bidea den adierazten da: mandabide (Orozko), arbide (ardi + bide), astabidea (V. Fdez. Los Templ."

Frikaria, dardarkariaren ondoren batzuetan, gortu egiten zela uste nuen, baina Manu Etxebarriak esaten didanez, azentuagatik gertatuko urratsa genuke (ibilbide > ibílpide): "Echebarri-gurpidea* 1558, Egurpide* 1602 / Egúrvide 1877, Gurpide 1614, Gurpideondo", baina ez beti: "Lorbide 1742 / Lorpide 1940".

Ziztukariaren ondoren gortu egiten da frikaria: "Arrañoaresgana 1745 > Arrañoarescan 1772", "Espide, Espidebeco, Espidegoicoa", lehen bezala aukera biak ere badaude "Arespieta 1894 /Aresvieta 1932".

Batzuetan *bide* atalak galtzen du bokal arteko frikaria: "Videondoetta > Biondeta, Videzabaleta > Bisabaleta". Hots, hemen bide- elkarketetan sartzerakoan ez da gertatzen Gereñurengan askotan ikusten dugun eta logikoa den: bide- > bida- urratsa.

bide > bidi: "Artebide 1894 > Artebidi 1952, Bidiburu, Bidikruzeta, Bidi-kurzeta". Cuad. Top. Zuia: "Bidigorri" 45 orr.

bide> bidi> biri: "Biriburu 1994, Birikruzeta, Birikurse, Dubiriz*? 1579"

- **BIERA < behera** (Ikus Agirregoiti). Arzamendi: "Viengo echea 1260".
- **BIGARREN** 'segundo (ordinala.): "Erquizaldibigarrena 1913". Gaur egun erdaraz: "El Castañal Segundo" deitzen diote toki bati.

- **BIRIBIL > biril > bil** 'redondo': "Arestuibiribil 1758, Basoviribil 1794> Basobiril 1994/ Basobiribil 1994, Mendebiltxu, Mendivil 1790, Menduilchu". Hemen bokal arteko frikariaren jauskera bide dugu.

Hasiera batean uste nuen disimilazioa zela ["ez dakit,> eztakit > eztaik"](hiru leherkarri gor egonez gero, bat jausi)."b' letraren barnean 2.1 puntuan frikaritasuna aipatu dugu. (Sanso > Anso kasuan badugu disimilazioa)], "Basobiribil > Basobiril" / "Mendibiribila 1694 (Gereñuk sarri konstatatua) > *Mendibiril (gure datuetan oinarriturik) > Mendivil 1790" eta horrelakoak kontutan izanik, baina Mitxelenak alderantzizkoa zioen (Ap.Vasc. 164): "biribil 'redondo' (formado por reduplicación de *bil-bil, Uhlenbeck...".

Fuent.Doc.78 (1511): "Arbildua" 86 orr. "Manu: "arbíldu" (Zeberio). Arzamendi: "Harbileta 1222". Beltzitutakoak ez dakit koloreari lotu daitezkeen edo *bildu* aditzarekin. Cuad. Top. Zuia: "Aspillaga" 49 orr. "Aspílaga" 65 orro. Cuad. Top. Zuia: "Solobiribila" 87 orr. Okondo: "Arbolar Redondo". Cuad. Top. Aiara: "Arbileta" 61 orr.

- **BITXI** (beiti-tik) = beasko (Ikus Betxi) 'de abajo' "Odiagabeaskoa", "Odiagabetxia, Odiaga-bichi 1956". "-Turrubitxi..bebedero de ganao (Okondo)... Iturritxi es otra!".

Fuent.Doc.78 (1511): "Bichi" 53 orr. beiti?. "Beyti" 80 orr. Cuad. Top. Zuia: "Basubichi" 31 orr. Cuad. Top. Zuia: "Iberbichi" 71 orr. Cuad. Top. Aiara: "Ichábichi" 61 orr. "Zaldubichi" 123 orr. Bolingitxi Okondo aldean

- **BIZER** < bizar 'barba'(izengoiti gisa 'barbas = barbudo'): "Biserrenaondo 1952, Bizerrena 1772"
- **BIZKER** < **bizkar** 'loma de los montes, espalda, parte trasera'; "Aldapabizkerra, Bizcarra 1952, Bizquerra 1894". Balmasedako mendi bati "Espaldaseca" deitzen diote. Okondon oso arrunta da esatea 'en esta espalda...la otra espalda' mendiei buruz aritzen direnean. Gainera, ez du ematen bakarrik mendiaren atzeko aldea denik, alboari ere esaten omen diote
- **BOLIN (ikus molin)** 'molino': "Bolin 1894, Bolintxu (Volinchu 1727) > Bolunchu 1940". Mitxelenak ematen digun azalpena oso zehatza eta egokia da. Latineko 'molinum' datorrenez, m/b alternantziak egundaino iraun du, hainbat aldaketa jasoz.En préstamos antiguos, lat -iu > -i vasc. En otros... recientes, hay a veces -u, pero en casos en que podemos suponer una nasalización antigua: B *bolu* 'molino', en composición borin- (bolin-), al parecer de *mor~iu, con m- > b- por disimilación. V.Fernandez (1574) "borinbideburua...borin burica.. .borinbarria.. borinaldea. SMCco.Led.1076-1200 "Bonivar..Molinivar ..Bolibar". "Bolinaga" deitura.

Deitura batean bada ere 1956an 9.25ean: Barquijana/Marquijana dugu elkarren ondoan doazela eta pertsona bera dela.

- **BOLU(N)** 'molino': "Bolio, Boluetxe 1979, Bolui 1793, Bolum 1727, Bolumburuetta 1791, Bolunchu 1940, Polueche? 1811, Volueco? 1787 "

M. Etxeberriak Zeberion "bólú, boluerréka" biltzen ditu.

- **BOST** 'cinco': Cuad. Top. Aiara: "Bostaracheta" 105 orr. "Busturia" herrialdea.

- **BR** talde kontsonantikoa zenbait kasutan sinkopaz sortua dugu: "Aberisquieta 1696 > Abirisquieta 1740 > Abrisqueta 1952"
- **BURU** 'parte superior, cabeza, cabecera', 'cima (Azkué)...' (Ikus Abriskietaburu) [batzuetan beste baten erreferentzia izaten da ("Arisquietaburu 1877, baina "Arisqueta" aipatuta ere bai)]: "Abrisquetaburu 1940, Acharteburu 1894, Achevuru 1894, Altuburu 1940, Aramburu 1894, Aransarburu 1894, Armuruburu, Bideburu, Bolumburuetta 1791, Burun-curce?, Callecoburu 1894, Chorroburu 1926, Echaburu 1797, Echeburucosoloa, Echeburugoyena 1877, Erquizaburu 1940, Ferilburu 1894, Ferroburu 1894, Gardeazabalburu 1800, Gariburu, Gorostizaburu 1779, Granjaburu 1940, Iturburu, Iturriburu, Laburu* 1582, Landaburu, Larrabeburu, Larrabeburuchu 1894, Larraburu, Larriburu 1793, Lastraburu 1913, Launchuvuru 1894, Lecandaburu 1770, Lecandasarburu 1894, Lecumburu 1894, Legórburu 1926, Maguru?, Marroburu 1894, Mugarrietaburu 1780, Olacoburu 1894, Olarteburu 1932, Olartegochiburu 1802, Oletaburu 1894 > Oletaguru, Ortuburu 1747, Oruetaburu 1894> Oruetaguru 1952, Santa Anaburu, Soloburu, Susturburu, Torreburu, Torreburueta 1623, Undio-buru 1614, Urrustuiburu 1797, Ventaburu 1877, Zabalaburu, Zumeltzaburu".
- **-buru > -buro** "Echeburu > Echeburo 1952", sendotzen ez bada ere.

7.2.11. "d" kontsonantea

Fonetika mailan lehen esan duguna /b/-rekin gehienbat errepika dezakegun orain hemen. Horrez gain, /d/-ri, bereziki, dagokiona gaineratuko dugu. Juan Manuel Etxeberriaren hitzetan:

- /d/ hortzetako-leherkari ozena: a) Hasiera absolutoan b) n, l + d c) Multzo fonikoaren arauera.
- /d/ hortzetako frikari ozena: a) Hasiera eta /n/, /l/-ren jarraian ez doanean. b) Gortzen ez den neutralizazioetan.

Mitxelenak gogoratzen digunez: "12.4 paso de **d** > **r** ..entre vocales... B, G, GN *edo* > *ero*, *edan* > *eran*, *bide* > *bire*, Idoia > Iroya...La tendencia, llevada a cabo sistemáticamente hubiera tenido como consecuencia la confusión de /d/ y /r/ en un solo fonema con realizaciones condicionadas por el contexto: [r] entre vocales...no parece haberse llegado en ninguna parte a la confusión total, sino que al menos en algunos casos se sigue manteniendo la distinción,..., de **d**, fricativa de articulación muy abierta entre vocales, y **r**, también frecuentemente fricativa en esa posición, con ultracorrecciones como B *iru* > *idu* 'tres', "ejemplos más antiguos y extendidos...disimilación...AN, G, B *geratu* 'quedado, detenido"

Nire ustez, beti ez da ultrakorrektzioa, baizik eta soinuaren arteko zenbait testuingurutan dagoen hurbiltasuna. Horrela dugu "Irubaltza > Dubaltza", "Irubidaur (Urkabustaiz) > Ydibidaur (Laudio) > Dibidaur. Lekeition *idegi* entzun dudalakoa nago, baina Azkuek ez du biltzen, Orozkorako *idigi* aipatzen duela. Nire iritziz, forma biak *ireki* 'abrir'-tik.

M. Etxebarriak frikariari buruz: "Alternantziak ere baditu "r" zein "l"rekin ahoskune berberekoak izan ez arren". Azken hau betetzen da *elur* / *edur* (B) aldakiekin.

Mitxelena: "12.10 En compuestos antiguos. cuando las consonantes d, g, h quedaban al final de primer miembro a consecuencia de la caída de la vocal que le seguía...aparecen representadas por -t ante vocal. ardi > artile..."

- 1) Oso gutxi dira hitz honekin hasten diren toponimoak eta horrela agertzen diren asko aferesia tartean izateagatik da.
- 2) Kontsonante honi buruz aipatu berri dugunez, toponimo batzuk **d** kontsonantearekin hasia aferesiaren ondorio izaten da, hau da, hasierako bokalaren galera: "Uribideaur (Audio), baina agian bidezkoago "Irubidaur (Urkabustaiz) > Ydibidaur > Dibidaur, Irubaltsa > Dubalza", "Dubiris< *Irubide?".
- 3) Bokal artean bokal honen galera gertatzen da ahoskera frikariagatik: "Abadesolo > Abasolo, Videondoetta 1727 > Biondeta, Videzabaleta 1805 > Bisabaleta".

Oinarritzat harturik bokal arteko **d / r** -ren alternantzia, zenbait kasutan **d > r** urratsa dugu, adibidez, bide > bidi > biri: "Bidiburu > Biriburu, Bidikruzeta, Bidikurzeta > Birikurse", "Iragorri > Iregorri > Irigorri > Idigorri". Azkenean, agian gerta liteke Mitxelenak dioena (FHV): "16.5 Otras permutación de l y r (d) entre vocales son debidas a disimilación. ya que hay tendencia a evitar proximidad de r y R en la misma palabra..". Laudion: "Cadafço 1574 > Caralso 1894".

- 4) Kasuren batean latelaren ondoren galera gertatzen da: "Aldaygazo > Alaigaso", baina ez dut uste oso arrunta denik.
- 5) Lateralaren ondoren leherkari ozena dagokio, hau da, ozendu beharko litzateke, baina salbuespen edo kultismo izan daitezke hauek ditugu: "Altamira 1792 [Hau nahiko zabaldua dago inguru euskaldun izan diren edo diren hauetan (Orozko, Audio, Okondo, Bilbo, Arrigorriaga...), baina beste batzuk bezala (Miravalles, Mirafuentes?, Miraflores?, Vista Alegre...) erromantzetik harturik garai zehatz batean hizkuntzen prestigio, agente kontua edo izan zitekeela medio. Zenbait garaitan ere nabaritzen da batzuk euskaratik itzuliak izan direla edo izen euskaldun bat izan duela. Ikus "Ondorio" hauen buelkara "Bi hizkuntzetan..." eta "Itzulpenak " arloak], Altamirabeco 1864, Altamiralde 1994, Altoleta 1894, Altube 1089?, Altuburu 1940, Altuy ? 1614, Bolteta 1924, Çaltarriaga* 1550 (Saldarriaga 1799, baina behin bakarrik), Saltarriagabarrena 1785, Saltarriagagoicosolo 1926, Saltarriagaondo 1956, Saltazar 1940".

"Arexalduaga 1551" dugu oso goiz konstataturik Laudion eta lateralaren ondoren beti agertzen da leherkari ozena. Baranbion, aldiz, Barrenengoak eta nire auzo batek (bertakoa izanik) "Aretxaltuaga" aipatzen dute. Baranbion agian Altube hurbil izateak lagundu edo eragin du forma horretan (Aretxaltuaga). Ikusten dugunez, "Altube 1089" aspalditik konstatua dugu, baita ozenkuntza izan duten etarioak ere: "Zaldu"...

DE / UDE . Cuad. Top. Zuia: "Basaude, Jaundia" 15 orr. Basaudia ere badago lekuren batean. "Udiagan" 135 orr.

7.2.12. -dui atzikia

Dui atzikia botanikan multzoa adierazten duela, nire iritziz, beste batzuek jokaera zabalagoa ikusten badiote ere. [Ziztukarien ondoren -tui (ikus)].

Lehen fonetika arloa ukitu dugunean Mitxelenak esandakoa bildu dugu: "el suf. colect -doi, -dui, di, frecuente en top. ..con nombres de plantas.. Hoy las formas -doi son orientales,..y las en -dui, usadas en el vizc. occ. (Arratia, Orozco.)...-doi, -dui..de

un antiguo -do.i, bisílabo, acaso con consonante intermedia." Dena den, hemen ez da betetzen egungo formaz Mitxelenak dioena atzizki honek hartzen duen zabalerari buruz, zeren nahiko berandu bada ere, "Amestoy 1924 (Amestui)", "Enordoy 1940 (Enordui) agertzen baitira. Hemengo toponimoetan ikusi dugunez, -doi- dunak berandukoak dira. Gauza bera ikusi dut M. Etxebarriarengan (Zeberio) "amésdoi" (sagásti, urrústi..) edo A. Errastirengan (Iurreta)s "Ameztoi (egun)" / "Amez/stuy 1880".

Esan berri dugunez, Mitxelenak diosku "-dui, v. doi", baina gure testigantzetan behintzat alderantzizko bidea dugu. Azkue: "Doi (BN, L, R, S), sufijo derivativo que denota muchedumbre...*sagardoi* 'manzanal'", "Dui (B-a-o), sufijo derivativo local..En B mismo se usan las variantes -di, -doi, -dei, -dui, permutada la d en t, cuando hay alguna razón eufónica...".

Atzizki honen testigantza ondo baino hobeto frogatu badago ere, denboran zehar hainbat aldaketa izan ditu, egun nagusiki **-dio** badago, beste forma batzuk konstataturik ditugu. Ikus dezagun bide honen zenbait urrats eta egoera (**dui** > **diu** (metatesisa 1775 inguruan) > **di/ dio** > **do/**, (lehen esandako **dui** > **doi**) eta abar:

- 1) **dui (iraun)** "Asudui* 1580, Assuduy 1619, Beldui 1775, Buztunduy 1557, Elejardui 1791, Enordui 1877, Garraztadui 1789, "Goirichidui? 1877 > Goirichidu 1952", Gorviladui 1894, Gorostadui 1877/ Gorostidui 1745, Ycardui 1568, Isarduigoiasco 1775, Isarduy Andicoa, Izardui Beasco, Izarduigoico, Lecerdui 1777/ Lecertui 1804, Lexardui 1793, Mimendui 1771, Ocarandui* 1563, Sagardui, Sunsundui 1793".
- 2) **dui > diu (metatesiz) > dio > di ?/ do** "Asudui > Asudio 1809", "Asundio 1925", "Barandio? (Baranbio) 1785", "Beldui 1775 > Beldiu 1775 > Beldio 1744", "Beldiobarrena", "Beldioerreca", "Beldiondo", "Biardio 1857".

"Elezardio 1877 (Ikus Lexardui), Elesardio 1894 > Elesardo 1994".

"Enordui 1877 > *Enordiu (metat.) > Enordio 1940, Enordi 1894 / Inordio 1894, Inordi 1894"

"Esundio 1952", "Garraztadui", "Gorostadui 1877 > Gorostadiualde 1926 > Gorostadio 1994", "Ycardui 1568 > Izardiu 1779 > Izardio 1775, Isardio 1842 (aldaki nagusia egundaino)", Isardio Andicoa 1803, Isardio Biascoa / Isardi 1956 (salbuespena)"

"Lexardui 1793, Lecerdui 1777 / Lecertui 1804 > Lezerdiu 1776 > Lezerdio 1778, Lesardi 1877, Lesardio 1894, Leserdio 1894, Lecerdio 1956, Lesordi 1894". Ikusten denez, toponimo honek aldaki ugari ditu, baita nahiko zaharra diren "Lecetro 1623, Lezetio 1623" ere.

"Ostendia* 1569", "Susundui 1793 > Susundi 1952 > Salsundio, Salsudio 1924".

"*Undui > Undiu 1783, Undiuburu 1779, Undiuerrequetta > Undio* 1582, Undiaga, Undiarriba, Undioburu, Undiogoico".

Urrats hau guk kontrolatutako denbora honetan gertatzen baldin bada, geroago ikusi dugunez, Errioxa aldean konstatazioa askoz lehenago gertatu omen zen: 99eko abuztuan oso deigarria egin zitzaidan Merino Urrutiak aipatzen duen (25.orr.) "India, por evidente deformacion de Alandia", bertan Arandio (912), v. Alandia (1557). Gure Aranburu > Alanburu eta dui > diu > dio ikusirik argi dago jatorria kasu honetan (Neuk beltzitutako atzizkia).

- 3) **dui > di** "Enorduy 1877 > *Enordiu (metat.)> Enordio, Enordi 1894", "Lexardui > Lesardi, Susundui 1793> Susundi 1952".
- 4) **dui > du / tu** "Beldui 1775 > Beldubarrena", "Lecerdui 1777 / Lecertui 1804 > Leserdu 1983, Lesertu 1811", "Sagardun", Samedu?(Semekola kontutan izanik posible litzateke)".
- 5) **dui (Botanikako eremutik at?)** "Buztundui", "Ostendia*". Azkuek atzizki honi buruz bere hiztegian ez du aipatzen botanikari loturik dagoenik, ezta Mitxelenak ere "Apellidos Vascos" delakoan, baina "Fonetika Histórica Vasca"-n "frecuente en top. ..con nombres de plantas". Iriogoienek zeregin zabalagoa ikusten zitzaion atzizki honi. Nik neuk botanika barnean bakarrik ikusten dut atzizki honen jokaera.
- 6) **Neutralizazioa: dui / tui** duten adibideak lehendik sailkatu banituen batzuk eta besteak, geroago konprobatu dut betetzen dela hauen artean Mitxelenak dioskuna: "tampoco se mantiene la oposición entre sibilante; du /eztu", hau da, ziztukarien ondoren, d > t dugu. Bitxia da ziztukarien ondoren gertatzen diren konstatazioak, zeren batzuek urratsa izan dute "Azparren (IP)" eta beste batzuek ez "Azbarren (Basauri)". Uneak agintzen du, beste fenomeno fonetiko batean antzera dugu "Abando" Bilbon eta "Abanto" Zierbenan, hots, n-ren ondoan ozendu ala ez.

Lehen leherkarien arteko oposizioa eta neutralizazioak zirela eta, Mitxelenaren hitzak hartzen genuela: "12.7 La oposición no se ha mantenido plenamente más que entre vocales y entre r y vocal: *urde* 'puerco' / *urte* 'año' ...". gure testigantzetan alde batetik "Lexardui, Izardui", "Sagardui (deitura)" dugu era bat tinko, baina beste aldetik dardakariaren ondoan alternantzia erakusten duten formak "Lecerdui 1777 / Lecertui 1804 > Leserdu 1983, Lesertu 1811". Dena dela, Sagasti /Sagardui dela eta, *rs talde kontsonantikoa etorri zait burura.

7.2.13. "e" bokala

Lehen bokalismoa aztertzean esan dugu /i, e ,o ,u ,ü// bokalak irekiagoak direla inguru hizkuntzetakoak baino, triangelu bokalikoaren fonemen arteko dagoen aldea txikiagoa izanik. Honekin dugu euskal bokaleen ezaugarri bat: aldatzeko erreztasuna ondoko hotsen eraginez.

Irekidura prozesuak ere ikusi dugu, batez ere, inposiboan dauden kontsonante likidek (r, l, n) eraginda eta itxidura aldaketak (i edo u baten hurbiltasunak, ziztukarien aurretik egoteak eta sudurkari inposibo batek eraginda). Baita asimilazioak eragiten duen serie aldaketak ere.

Txillardegik eta Manu Etxebarriak aipatzen dituzten /e/ bokalaren errealizazio desberdinak bat datozela esandakoarekin: a) Oso irekia: [r]-ren ondoan: *berri*. b) Irekia: [c] eta [c] ezkerrean: *etsai* c) Irekia: silaba trabatuan l , r eta sudurkarien ezkerretan. d) -a artikularen aurretan itxi egiten da **e > i**. e) Itxi ere egiten da kontsonante sabaikarien ezkerrean *etxe > itxe, itxura*. f) Balio ertaina inguramendu foniko hauetan: et, es, es', eu, ei. Oro har, [e,] dugu euskaraz, baina [e.] itxia artikulatu singularren aurrean eta kontsonante sabaikarien aurrean.

Hitz batean, /e/-ren aldakiak zehaztu ditugun soinuek, ondoan daudenean, eragiten dute.

7.2.13.1. Hitz hasieran

- 1) **E** bokala protetiko nagusia da r-ren aurrean, salbuespenak salbuespen (ikus Errekalde), nahiz eta beti idatzirik agertu ez, pentsatu behar dugu ahoskera bokal protetiko honekin egin behar zutela.

Lehen esan duguna "a" bokala ikusi dugunean, Mitxelenak bokal protetikoari buruz, oro har, **e** dela esaten digu, baina -ro eta -ra aurretik **a** egoten dela. Nire ustez, hori ondorengo urrats bat izan daiteke, asimilazioa dela eta. Orozkon andrearen amamak betidanik (bere bizitzaren azkenengo urteetan erdara ikasi zuen) "Errosi" (euskal fonetikara egokituz) esaten zion "Rosi" barik, beste modu batera ezin baitzuen ahoskatu. Hau da, -ro aurrean **e-** protetiko gisa ere bai.

Aurrekoa kontutan harturik eta baita Audio herri euskalduna izan dela ere, ondorioz, esan dezakegu protetikoaren behar-izana ia azkenengo urte hauetaraino. Leku-izen batzuek gorde egin dute **e** hori gaurdaino "Errekaurkullu", "Errotabarri" eta abar, eta grafia mailan 1684an "Rotabarria" eta horrelakoak baldin baditugu, pentsatu behar dugu ahoskatu protetikoarekin egin behar zutela.

"E" bokala protetikoa da baita **s**-ren aurrean ere: "Eskiña, Eskiñe..Espillusolo..". Mitxelenak diosku honetaz: "La vocal protética ante **r**- es alguna vez **i**.. Son más abundantes los casos en que la prótesis románica ante **s** más oclusiva, que es normalmente **e**, aparece como **i**:- izkina, ispillu", baina kasu honetan ere ikusi dugunez, gordetzen da **e** bokala alderdi hauetan (Audio, Orozko..).

Fuent.Doc.78 (1511): "Erretes" 65 orr. (egungo "Retes").

- 2) Hasierako bokalaren galera gertatzen da noizbehinka (Lehen "a" bokala ikustean eman ditugu hainbat arrazoi: azentua, tinbre bereko bokalak hurbil direnean, preposiziotzat hartua izatea, hitz luzeak... Lehen esaten bagenduan "a" erdal preposiziotzat har zitekeela, orain esan beharko dugu kasu batzuetan hasierako "e(l)" agian erdal artikulutzat hartzen zutela):

"Eguena, Eguiyena > Guillena, Guilena", "Elexa- > Lesa- 1546 > Lisa-, Lasa- (Elexagoitia)" "Elexazar 1570 (Madinabeitia) > Lexazar 1680 > Lejazar" Egun sarriago gertatzen da Etxerre > Txerre, Etxeuru > Txeru...

Are gehiago ondorengo silaba erdal artikulutzat harturik edo desagertarazi egiten dute "Gagoitia 1771 (Elexagoitia)".

"Eperlanda > Perlanda", "Ellacuria 1558 > Liakuri 1994", "Enecoena > Enecoene > Nekuene", "Enecueche > Nekoetxe" (Nekoetxe deitura Hego Amerikan behintzat dugu konstatua).

Gereñu: "Lejalde, término al lado de la iglesia en Corres". Barrenengoa: "Lexalde.-Beotegi.- Var. de Elejalde.".Entzun berri dut "Lazkano" (Zaratamo) deiturak galdu zuela, hasierako **e** bokala, Elezkano ere ezaguna dela Arratian. Lizarraldean, Lorkan, "Elorz > Lorz/ Lorza" aldakiak ditugu, ziur asko elorri-tik..

Esan bezala, batzuetan grafia kontua izan zitekeena, hau da, nahiz eta protetiko-arekin ahoskatu, honen gabe idazteak bere eragina izango zuen. Oso arrunta da azken denboretan *erreka-*, *erota-* dutenen hitzetan protetikoaren

galera : "Erreca > Reka, Errecabiarte 1807 > Recabiarte, Herrecabieta 1758 > Rekabita". Kontrako fenomeno ere kontutan hartu beharko da, hots, gaztelaniatik hartzen den mailegu bati euskal fonetikara egokitzean protetikoa jartzea. Agian luzeegiak eta oso erabiliak izateagatik *erreka* duten hitz batzuek aldaketa nabariak izaten dituzte: "Errecabitart > Cobitarte, Aldaikoerreka > Korreka".

Deigarria da *etxe* hitzaren hasierako bokalaren galera zenbait kasutan: "Echeaurre > Txaurre", "Echebarria > Chavarri" (aldaki hau deiturretara igaro da), "Etxerre > Txerre". 1084an SMCo-Ledesma: "Ghagoren" [Etxegoren (Etxeguren), nire ustez]. Nafarroako deituretan "Etxabarri > Txabarri, Etxandi > Txandi" ere ikus daiteke. Baita gertatzen da noizbehinka hasieran galdutako bokalaren berragerpena ere, hau da, "Chavarri 1795", baina "Echevarri 1894" berbera izanik.

Geroago irakurri dudanez, Mitxelenak dio (F.H.V. 8.2): "Parece que aquí la vocal inicial ha sido absorbida por la consonante siguiente...como en Ggabarri año 1067". Ez dakit ia bokal hau galtzen den, zeren geroago hainbat kasuetan agertzen da berriro. Lehen esan dudana uste dut betetzen dela behin eta berriz hizkuntza berreraikitzeke ahalmen bat geratzen dela. Mitxelenak aipatzen duen "Ggabarri" irakurri nuenean kartularioetan berehala gogoratu nuen Miranda de Ebro aldean dagoen "Gabarri" deitura baita "Etxebarri"-ri lotu ere. Kontutan izan dezagun egungo "Ejea de los Caballeros", "Eggea" (Etxea) gisa edo antzeko zerbait agertzen dela aspaldiko dokumentazioan.

Arzamendi: "la pelea de Lorrio 1475". (Elorrio). Beste toki batean "Losu" (Elosu)

Inposiboan dagoen ziztukarien galera gertatu ondoren ("Esparzagaray 1772 > Epalza garai 1776"), batzuetan hasierako tokian geratzen den **e** bokala galdu ere egiten da: ("Epalza garai 1776 > Palzagaray 1926, Parzagarai"). Oro har: "Esparzagaray 1772 > Epalza garai 1776 > Palzagaray 1926, Parzagarai". Luxaondon "Tartako" deitzen diete, "Estartako" denari.

SMCo.Led. "Gusquiza 1147 (lautan)", egungo Eguzkiza. Arzamendi: "Eguzquiza 1262". Fuent.Doc.78 (1511): "Echaço" "Aguirre d'Echaço" 87 orr. (lau bider. Arrigorriaga). Egun "Txako". Cuad. Top.: "Lisalde (..delante de la iglesia)" 61 orr. Zuian eta Kanpezun gertatzen da fenomeno bera. Bigarreanean Permendi (Epermendi) ere badago.

- 3) Kontrako fenomeno ere badugu, hau da, **e** bat jartzea ez dagokion tokian, baina hau berria eta unekoa izateaz gain, ez da tinkoegia, gainera, ematen du kasuren batean erdal artikularen aglutinazioa dela: "Elejardui 1791 (Lexardui), Elespide 1940 (Espide), Elesiaga 1877, 1996 (Lezeaga), Ellodio 1809 (Llodio)". Fuent.Doc.78 (1511): "Elexardi" Bermeo.238 orr.."Lexardi" 242. Cuad. Top. Zuia: "Elejarazu" 33 orr.

Hauetariko batzuek (Elesiaga, Elespide) ematen dute ondo daudela, *elexa* 'iglesia' lehenengo atalean egonez gero, baina analogiaz sortutakoak dira, zeren zerrendetan ikus daitekeenez, zalantzaren inungo izpirik gabe *leze*, *leza* 'sima, abismo, cueva?' dugu lehenengo kasuan, eta bigarreanean *atx* 'peña, roca'.

Dena dela, "Elesiaga" kasuan geroago ikusi dudanez, 1894ko "Eulalia" bera 1952an "Lesiaga, Elesiaga" moduan dugu, neurri eta mugakide berberak direla. Nik Goienurikoa –bertan daude biak- ez zen gizon bati –Egiguren deiturakoa- entzun nion "Elesiaga", familia euskalduneko zenez, berak nahasturiko forma izan zitekeelakoa uste

nuen. "Lesiaga" leku ezaguna da, "(Santa) Eulalia"tik kilometro erditik gora dagoela, baina bigarren hau ermita izan zenez, agian, hortik "Elesiaga".

"Echaraca 1940 < Characa 1877" (etxe-tik etori zitekeela pentsatu nuen hasiera batean, baina gero konprobatu dudanez, txara-tik omen dator, hau da, alderantzizko urratsa Mendexan eta Markiñan "Txaraka" baitago).

Fenomeno hau ez da berria, hainbat herri euskaldunetan ikusi ditut fenomeno horren konstatazioak. Zeberion, adibidez, Enrike Azkunak "Gorbeia" liburuan "Caserio Elezartza" aipatzen du, baina duen bukaeragatik (-tza botanikako multzo atzizkia) *lexartza* 'fresnedal, fresnedo, fresneda..' baino ezin daiteke izan. Hor gure gure "Lejarza 1926, Lexardui 1793". Manu Etxebarriak Zeberion "lexártza" biltzen du.

Berdin-berdina dugu Vidal Fernandezek "Alava: Los Templarios..." 1574eko biltzen dituen datuetan. Besteak beste, 68. orrian paragrafo berean eta pertsona bera izanik: "Juan de Elexarazu", "Juan de Lexarazu".

Fenomeno hau geroago eta nabariago dugu Laudion. "Cuad.Top. 8" delakoan: "Elesao (Lesao), Elmintegi (Mintegi), Lespide (Espide)..."

- 4) **E / a** "Espide > Aspide". Honek gogorazten dit "Ezkarai/Azkarai" aldakiak. Lehen aipatu dugu Mitxelenak e > i itxidurari buruz esaten zuena: "...misma acción ejerce una consonante palatal", ziztukari batek eragin bera omen duela. Dena dela, gero ikusiko dugunez, hainbat irekudura prozesu gertatzen da ziztukarien ondoren (Ariz- > Arez- > Araz-). (H)aitz /Atx balego, aspalditik dago dokumentaturik e-dunak eta i-dunak (Izpea).
- 5) **E > i** "Enordui > Inordio, Inordi". Honetan asimilazioak (Enordui 1877 > Inordio 1894) izango du bere eragina, baina beste fenomeno batzuk ere gerta daitezke.

7.2.13.2. Hitz barnean

- 1) **E > a** irekidura inposiboan dagoen dardarkari batek eraginda. Berandu gertatzen da eta ez beti, ikus *bazter*: "Bastazar 1877, Sasi bastar 1894, Etxetxikerra (Echechicarra 1877), Lezerdui 1776 > Lexardui 1793". "Bisarrena > Biserrena", "Bizkar- > Bizker" kasuetan indartsuagoa izan da aurreko i-ren eragina dardarkariarena baino.
- 2) **E > i** itxidura ere badugu (hurbileko i batek eraginda, gehienetan aurrekoa), aurretik hasirik bazeuden ere: "Iragorri > Iregorri > Irigorri", "Isasi > Isesi > Isisi"... eta abar. Cuad. Top. Zuia: "Isasi...Isisierpo (y Isesiorpo)" 45 orr.

"Aberisquieta > Abirisquieta" kasuan asimilazioa dirudi. Agian ondorengo -i-k eragindako itxidura.
- 3) **E > i**. Hasierako bokala denean, kontsonante sabaikari batek fenomeno bera eragin du, baina guk itxidura hori sabaikariaren ondoren aurkitzen dugu eta ez hasieran *etxe* duten deribatuetan: "Echesoru 1894 > Etxisuru 1994, Chibarria 1793 (Etxebarria), Etxeburu > Etxiburu 1994" (lehen eta azkena egun). Nire ustez, hipotesi gisan egon daitekena zera da, sabaikaria eta ondorengo bokalaren eragina: "Echesoru>Etxisuru 1994, Etxeburu> Etxiburu 1994", hau da, **o** edo **u** batek aurreko silabako **e > i** eragin du, hurbilketa (bere itxidura mailara hurbilketa) edo. Dena den, esan dugunez, kontu handiz hartzekoa da, hipotesi gisan baikaude.

Eibar aldean hizkuntza mintzatuan *etxe*-k > *etxi*- egiten du. SMCo.Led. "Azquita 1096, Azkita 1097, Azketa 1147". Egun Azketa.

- 4) **E > a** "Essavarri, Essauarri 1025, Echavarri 1554". Elkarketetan oso maiz gertatzen den urratsa da, lehenengoa bisilabo denean, baina alderantzizko bidea ere gerta daiteke, mende batzuk igaro ondoren, lehenengo forma agertuz: "Echauarri 1614", baina "Echevarri 1771". Larrako Etxebarriz ari gara, baina gauza bera ikus daiteke beste tokietako "Etxebarri"-ekin. Honetan salbuespen bitxi bat dugu, zeren hemen bide- > -bida- urratsa ez da gertatzen (Gereñurengan bietarikoak ditugu), alderantziz baizik bide > bidi.
- 5) **E - o > o-o** asimilazioa baino, aurkakoa aurkitzen dugu. (Ikus **o o**)
- 6) **E > u** "Amestioco 1855>Amustioco 1902".asimilazioz gerta daiteke ondorengo bokaleen eraginez, tartean beste urratsaren bat egon daitekela.

7.2.13.2.1. Hiatoak

- 1) **E + a > e a .(iraun)** "Gardea", "Acheta Veascoa 1775, Aguirrealde 1940, Aldachea 1952, Aldaicoenechea 1952, Aranealde 1877, Arangurenaldea 1926, Areta Goicoechea 1774, Argacha Gardea 1902, Armu-rualde 1940, Arteacha 1877, Arteaga* 1536, Arteolea 1793, Bealde 1620, Beascoa 1785, Becoechea 1770, Bengoechalde 1926, Bengoechea 1619, Bengoecheagoico 1932, Bideaurre 1894, Celadostealdapa 1877, Echeostea, Echeaurre 1894, Echeaurrecosola 1877, Echebarrigurpidea* 1558, Echepea 1940, Echevarri Larrea 1775, Garatealde 1894, Gardeaçabal* 1538, Gardeacabalverria 1585, Gardeagochi 1540eta abar."

Ikusten denez, iraun egiten du kasu gehienetan egundaino, baina ematen du batzuetan dagoela forma eboluzionatuagoa, herrikoia edo hizkera mailakoa "Gardea" (ia beti), "Gardia-" behin bakarrik.Ikus dezagun ondorengoa.

Salbuespena edo, izatekotan, e + a > a ? "Aranealde 1877 > Aranalde 1894", baina honen aurretik Arana + alde > Aranalde egon behar da, hau da, bizdezkoena den a + a > a.

- 2) **E + a > ea > ia** "Aldapia 1894, Arteacha 1877 > Artiach 1952, Asteaga 1839 > Astiaga 1894, Azeari->Asiaripoto 1894, Beasco > Biascoa 1793, Bengochia 1932, Biascoeche 1771/Isusi biascoa 1792, Calziaga 1771, Cascarea 1894 > Cascaria 1877, Cruzeaga 1749 > Cruzeaga 1772, Curceaga 1374 > Curciaga 1743, Kurziaga (egun), Curciaganoste 1770, Bengoechea> Bengochia 1932, Gardiagochi 1876 (salbuespena), Gardiazaval 1781 (salbuespena), Leçeaga 1579>Lesiaga 1789, Olabeascoa* 1580 > Olabiascoa 1774, Potocotroquia 1877, Urteaga 1541 > Urtiaga 1797".

Urrats hau (**ea > ia**) oso ondo konstatua egon arren, euskara mintzatua eta neurri batean herrikoia ezaugarria izanik, esan dezakegu, oro har, **ea**-k iraun egiten duela. XVIII. mendean dirudi urratsa tinkoa dela. Deigarria egin zait toponimo baten jatorria urrats honen bitartez argitu daiteke: Arratea > Arratia (Ikus Altzarrate).

Nafarroako Herri Izendegian: "Arteaga 1212, Artiaga.1532, Arteaga (egun)" Lizarra aldean.

Orozkon **bea** esaten da osorik, baina hizkuntzaren mekanikan sarturik **bea** eta **bia** [-In bia da! (-Egin behar da!, -In biu!(-Egin behar dugu!) erabiltzen dira. Txorierrin berdin gertatzen da. Orozkon bertan umia (umea), ullia (ulea)...

Honetaz Txillardegi "Hiato ezagunak dira, era berean, bokale irekien artean sortzen diren bikoteei dagozkienak"../ea/..Arratian eta Goiherrin iraun duten arren, gainerantzeko Euskal Herri guztian **ea** [ia]... esaten dira. Hemen esan berri dugunez, oro har, iraun egiten du, baina zenbait kasutan urratsa gertatzen da, betiko ez bada ere.

- 3) **e + e** hiatoa ondorio desberdinak izan ditu. Alde batetik bokal bikoitzak duten ondorio arruntena, hau da: **e + e > ee > e**. Beste aldetik disimilazioa: aurrekoa ahulena, eta atzekoa aldakaitz.

Deklinabidean: **semeen** > **semien**. Orozkon "aitien, semien (aitaren, semearen)" esaten da, nahiz eta zehazki galdetzen duzunuean "aitaren eta semearen..." erabili. Uste dut bi planu bereizi behar direla, bata ondo pentsatuz, konszienteki eta hotzean erantzuten dizutenean gauza zehatz bati eta bestea hizkuntza mintzatuaren bizitasunaz eta arintasunaz erabiltzen dena, automatikoa, kontrakzioak beterik eta bertako ezaugarriekin.

E + e hiatoari itzuliz, ohar bat egin beharrean gaude, zeren aurrekoa bete arren, badaude salbuespenak eta beste irtenbideak, agian kronologia edo egoeren arabera. Laudion eta Orozkoko toponimian eta hizkuntza mintzatuaren lehen esan dugunez: **e + e > ie** dugu zenbait kasutan: **bieko**, **biera**..., baina beste aldetik **ei** (beengo- > beingo > bengo-. Aditzarekin Orozkon bertan zenbait irtenbide ikus daitezke. Adibidez, neurri batean bizkaiera batua den dautsee (diete), San Martinen dotzei eta Muruetan dotzie (azken hau I.Gamindek bilduta) formak erabiltzen dira.

Mitxelenak honetaz (5.2) Gipuzkoa aldean *bee-a* > *beia*. Orozkon eta Laudion *beeko* > *bieko*, *biera*, baina baita toponimian "Beengoa 1778" "Beingoeche 1776" Gipuzkoan bezala ere.

- 4) **E + o > e, o** (Ikus 2.7.2.2): "Echeoru 1798 > Echeru 1894".
- 5) **E + o > o** "Arteolaeta > Artoleta", "Echeondo 1894 > Echondo 1952", "Echeoru 1798 > Echoru 1894, Labeostecoa 1894 > Laboste 1994, Torrontegieta (Torre + o ?), Videondoetta 1727 > Biondeta 1994, Zabaleondo 1940 > Zabalondo 1790".

Arlo honetan eta aurrekoan ondorio desberdinak izan ditugu, baina gerta liteke, jatorrena den **eo** - k iraun egitea.

Hemengoa ez bada ere, SMC Co. Led. 1076-1200 "Heguilior 1086" dugu.

7.2.13.2.2. Irekidura / Itxidura

Lehen esan dugunez, irekidura maila berdina duten bokalekin, **e / i** nolabaiteko alternantzia eta hurbiltasuna nabaritzen da. Beharbada, **e > i** urratsa genuke sabaikariaren hurbiltasuna dela medio, baina itxidura honetan agian indartsuagoa izan daiteke sudurkariarena: "Balentxalde / Balintxalde, Balintxa (sarriago) / Balentxa, Balenchana 1573 / Balinchana 1639".

7.2.13.2.3. Sinkopa

Sinkopa gertatzen da tinbre bereko bokalak daudenean: "***Eremu** > Ermu-, Larreneko > Larneko", "Legorreta > Legorta". Kasu askotan dardarkariaren ondoren dagoen bokala jausten da, baina azentuak eragindako fenomeno dugu lehen azaldu dugunez, hau da, postonikan egoteagatik: "Dúbiris (1902) > Dubris, Gallárraga > Gallarga, Yárritu > Yartu". Ikus sinkopa "a" bokalaren barnean.

Sinkopa kasu berezi bat omen dugu ondorengo kasuetan "Archeuala 1412 (Aretxabala)". Gereñu "Archaltuaga (Aretxaltuaga)". Kako artekoa nik jarrita. Bertan lehenengo atalean *aretx* dugu. Kasu askotan honekin ikusi dugu dardakariaren galera aretx- > aej- geratuz, oraingo sinkopa honekin beste bide bat sortzen da. Arakaldoko Liburuan (Bizkaiko Diputazioa argitaratua?) uste dut irakurri nuela, "Palacio Ibertxe en Arakaldo en la misma vega derecha del río Nerviñ... antiguamente llamado Ibarretxe".

7.2.13.3. Hitz bukaeran

- 1) Elkartetetan bigarren atalaren bukaerako **e** bokala, batzuetan .galdu egiten da: "***Agiluze** > Agiluz 1743, Eguiluz 1616, Landaluz 1894".

Laudion "Landaluze" eta "Landaluz" aldakiak ditugu. "Landaluze" bat dugu Odiagan, idatzirik "Landaluce", baina haiek "Landaluz" esaten diotela. Bigarren "Landaluze" bat dugu Odeibar aldean, ezagunagoa, auzo handia baita, eta honi beti esan zaio horrela, baina 1894an "Landaluz" gisa agertzen da. Nafarroan badago Aralarre > Aralar, baina ez dakigu ia gure Pagolar Pagolarre-tik etor zitekeen.

"Tardemontte 1770 > Tardemont 1787 > Tarde Montte 1794 > Tardamonte > Tardamont". Urratsa oso murrizta izateaz gain, garai zehatz batean kokatua dugu. Honako honek gogorazten digu ekialdean, batez ere, Iparraldean ematen dena: "Garate > Garat, Bidarte > Bidart".

- 2) Hitz bukaeran bizkaierak batzuetan **-a** du, **-e**-ren ordeaz: *bela, laba, oba*. (lora 'flor') Hau Mitxelenarentzat euskalki honetako berriztaketa bat da, fonetikaren eraginaren at. Euskalki honek **-a** eta **-e**-rekin bukatzen duten hitzak (alaba + a > alabea, seme + a > semea) deklinabideko mugatu singularrean nahasturik gertatzen dira. Gure toponimoetan "Labeosteco 1894" eta "Labaoste 1940" dugu, hau da, lehenak urratsa izan gabe.
- 3) **E**-dun eta **e**-rik gabeko formen arteko zalanza sarri dugu. Mitxelenaren hitzak zuzenki hartuko ditugu: "en nombres empleados como postposiciones (*aurre, atze, gain, gane* (B)..) Azkue expresa la opinión de que **-e** no es más que el resultado de la aglutinación de la 'vocal de unión': aparecen en efecto empleados preferentemente en los casos locales...: barren-e-an". Nire iritziz, honi buruz toponimoen eboluzioan oinarriturik esan dudanez, zenbait kasutan **e** hori artikulua baino ez da, hau da, **a** > **e**. eta batzuetan galdu.
- 4) Mitxelenak dioskunez, **-e** eta **-i**-ren arteko nahasketa oso arrunta dela. Agian euskalki batzuetan (BN, Err, Z) deklinabidean tema biak nahasteak eragin du errakuntza. *Bide*-tik eta *éri*-tik *bídia, éria* Err, *bidia* Z. Ez nago ziur ia hori den arrazoa bakarra, zeren hemen fenomeno bera gertatzen da *bide*-rekin. Leku-izenetan ikus dezakegu, baina aldaketa horren oinarrian asimilazioa ikusten nuen, gainera, konposatuetan agertzen da. Ikus bide- > bidi- > biri-.

7.2.14. Atalen erlazioen jarraipena

- **EGI:** 'ladera, línea de los montes,', 'borde, colina (Mitxelena)' "Eguia 1563, Eguialde 1894, Eguicobasoa 1877, Eguiena 1864, Eguiluz 1616, Eguivita 1940, Gurbasegui 1776, Jauregui* 1579, Jaureguicoa 1775, Larraegui 1894, Larreguicoscorra 1877, Sarregui 1952, Velegui 1776, Zabalegui 1940". Ikus **-tegi**. (Ziztukari ondoren). Batuaz *hegi*.
- **EGUR** 'leña, madera (azepzio hau ez du biltzen Azkuek, baina horrela erabiltzen da Orozkon: egurrezkoa...)' . Egurigartu > Egurrurtu (bertakoek jakitun dira forma bien gainean). Fuent.Doc.78 (1511): "Egurrola" 30 orr., "Egurbide" Durango.121 orr. Arzamendi: "Egurvidea 1200"

7.2.15. "ei" diptongoa

Diptongo hau tinko eta zaharra dugu. Mitxelenaren hitzetan: "para el protovasco au, eu,.ai, **ei**..oi...ui (escaso)". Dena dela, kontutan izan beharko ditugu sekundarioak.

- 1) **Ei > i** murrizketa. Hitz hasierakoa. "eicaguir 1572> Izaguirre 1743".
- 2) **Ei > i** murrizketa. Hitz elkarketa batetik sortutako diptongoan "Odeibar > Odibar". Diptongo osatuz gero edo, beste murrizketa bat gertatzen omen da **ei > e** eginez. Dirudenez, elkarketetan bigarren ataleko hasierako bokala galtzen omen da *i* denean: ", Ugarteisasi 1926 >? Ugartesasi 1877, *Ugarteiturri> Ugarteturri 1940".
- 3) Murrizketa ugariena diptongo honen ondoan ziztukari afrikaria izanez gero, gertatzen da, aurretik ziztukariak bustidura izaaten duela. Bizkaieraren eremuan dugu esandako urratsa: "elexa, lexa, aretx / aratx,..". Mitxelenak esaten digunez: " ei > i en proximidad de sibilante areitz > aritz, aretx B". Zehatzago esanda: "4.9 Diptongos en i (ai, ei, oi, ui) pierden regularmente segundo elemento en cierto número de casos...© (B.) **ai> a** reducción diptongo con palatalización consonante siguiente: *e/lexa*. A la inversa hay diptongos secundarios que resultan de la despalatalización de una consonante oílo...laister < laxter < laster".
- 4) Lehenago aipatu dugu **ai / ei** alternantzia.Esan dezakegu hainbat kasutan **ei** diptongoa bigarreneko diptongoa dela, hau da, *ai* diptongotik eratorria. Hala eta guztiz ere, zuhurkiago jokatzuz, agian **ai / ei** alternantziaz hitz egin beharko genuke. Askotan monoptongazioaren bidez, **e** nahiz *i* gertatzen da (ikus **ai** diptongoa).
- 5) **Ai / ei > i, e** (batzuetan, baina geroagoko fenomeno) esandako urratsa askotan agertzen zaigu: "Arteiturrieta 1877 > Artiturreta 1952, Astaiturreta > Asteiturrieta> Asteturrieta, Astiurreta", "Aldaikoerreka>Aldeikorreka", "Aldaisacon> Aldeisacon > Aldesacon", "Geincoena > Jinkuene / Yencuena", "Larreinega > Larrinaga"... Oro har, bizkaierarako"* Larrain > Larrein, Larrin (tinkoena), Larren".

Ei > e "Elexabetia". Fuent.Doc.78 (1511): "Mendeca..Mendeyca" 80 orr.

- 6) Aurreko i edo u baten eraginez itxidura gertatzen da **ai** diptongoarekin ikusi dugunez.
- 7) Lehen azaldu dugu "Larrain > Larrein > Larrin" bidea. Baita hemen gertatzen den "Larrin- > Larren- > Larran" ere, baina kasuren batean dirudi "Larrin > Larrein" gertatu dela, azken era aipatzen dutenak Okondogoiena aldekoak baitira, hau da, nahiko goiz (100 urte) euskera galdu zen eremu batekoa, forma zahar bat gorde ez baldin bada.

- 8) Azkuek Orozkon *burriña* bildu zuen, nik gehienbat *burriñe* entzun dut. Amagiñarrebak *burreñe* erabiltzen du, baina emazteak *burreiñe*. Hots, ematen du errekuatzen dela diptongoa, baina joera hau bustidura duten kasuetan gertatzen da.
- 9) Lehen aipatu dugu diptongo sekundarioen kasuak. Gure konstatazioetan disimilazioak (**Odoibar** > **Odeibar**) eragindako bat dugu: "Odoibar > Odeibar". Kuriosoki gure *odei* 'nube'(ura duten odeiak Orozkon), Gernika ondoan dagoen Muruetan ("Mutan" bertakoek esanda) *edoi* esaten dute. Antza, serie bereko bokalek izaten duten i-ren eragina, zabalduz edo itxiz, edo agian hasieran esan dugun moduan asimilazioz edo desasimilazioz.

Geroago konturatu naiz F. H. V. berrikustean nire oharrekin Mitxelenak aipatzen duela fenomeno hau: "3.7 No faltan casos de metátesis de vocales, al menos en apariencia, pues ha podido tratarse en realidad de hechos complejos de asimilación y desasimilación: AN, BN, L , B (*h*)*edoi* 'nube'...AN, BN, G mer. Sal (*h*)*odei*.B *odoi* ". Nik ez nuen ezagutzen aldaki guzti hauek, baina Odoibar > Odeibar urratsa ondo konstatatua izan dut, odei (Orozkon) eta gero edoi (Muruetan-Gernika) entzun dudala. Denekin baieztatu dezakegu disimilazio kasu baten aurrean aurkitzen garela.

- 10) Manuk **ei** diptongoaz dio era bitara entzuten dela: *odei*, *sei*, baina *erein* > *erain*, *deitu* (gaitu) ere bai. Orozkon lehena entzun daiteke, baina bigarrena *geitu* erabiltzen da. Zeberion eta Arratian **ei** > **ai**, **eu** > **au** nahiko arruntak dira, Orozkon, aldiz, ez horrenbeste.

7.2.16. Atalen erlazioaren jarraipena

- **ELEXA** 'iglesia' "Elexabetia* 1552, Elexagoytia* 1579, Elexalde 1665, Elexaoste 1778". M. Etxebarriak Zeberion: "eléxegi, eléxondo." biltzen du.
- **ELORRI** 'espino': "Elorritxugane 1986", "Enordui ?(elorri / iñarra) 1877". Deigarria da Laudion ez agertzea gehiago. M. Etxebarriak Zeberion: "elórria, elórbita., elósu.." biltzen ditu.

7.2.16.1. EN (Edutezko genitiboa)

- 1) "Aldaicoenechea 1952"
- 2) **-ena** (en + art.) > **ene** (kasuren batean) 'la (casa) de...': "Ayesta 1772 > Ayestena 1774", "Balenchena 1573 / Balenchana", "Barrones 1726 > Barronesena 1784", "Bizerrena 1772", "Caudalena 1877", "Coscolloena 1777", "Chapote 1772 > Chapotena 1774", "Eguiena 1864 / Eguiyena 1894 / Eguiyana 1902".

"Enecoena 1796 / La de Eneco o Enecoena 1811/ Enecuene 1902", "Frio 1789 > Frioena 1790", "Gasparrena 1771 / Gasparena", "Geincoena 1783 / Jeincoena 1802 / Jencoena 1788 / Yencuena 1894 / Jinkuene 1994", "Lazcanoena 1771".

"Antonio de Larrea el de Lamuza ... la su c. y c. titulada de Larrena (Larrea + ena > Larrena)", baina alboan "Lamuza" bezala aipatuta. Beraz, deituraz izendatua.

"Egiena 1864 (Juan de Egia 1797), Martena 1773, Mingorrena 1786, Mojoena 1932, Nicolasena 1780 / Micolasena 1771, Nochena 1786, Ozurrena 1772, Sacarasena 1775, Ugusorrena? 1952, Urkina ?, Urquinena 1780, Urtiaga > Urtiagena 1771". Ohartzen bagara *-ena* honek izanagoiti bati, nahiz izen edo deitura bati gehitzen zaio, kasuren batean toponimoari ere bai. Dirudienez, gordetzen da pertsona baten erreferentzia izatearen kontzeptua, zeren azken menderarte ez zaizkio gehitzen atal gehiagorik: "Biserrenaondo 1952".

-ena : 'la (heredad, monte..) de ':"Polechena 1940"

- 3) **-ena > ana**: "Balenchena 1573 / Balenchana" (lehena salbuespena da, zeren gehien-gehienetan bigarrena agertzen baita, "Balincha" ere badagoela.), "Eguiyena / Eguiyana".

-ena > ene: "Enecoena/Enecuene", "Geincoena>Jinkuene"

- 4) **EN** (inesibotik): "Arribieneta, Irabien [badago "Irabia" Lizarra aldean]. Badaude ere inesiboren marka duten hainbat toponimok (ikus "n"). Cuad. Top. Kanpezu: "Balsien (balsa)" 9 orr. Lamusien, Ituquién (Zuia 59), Irabien (Okondo. Bermeo)

7.2.17. Atalen erlazioaren jarraipena: eper, erbi...

- **EPER** 'perdíz': "Eperlenda". "Epermendi" Amoroton.
- **ERBI** 'liebre': "Erbisolo 1940".
- **ERDAL ARTIKULUA**aren gehiketaz Ikus " ZENBAIT ONDORIOREN BILKETA" honen bukaeran.
- **ERDAL PLURALGILEA**aren gehiketaz Ikus " ZENBAIT ONDORIOREN BILKETA" honen bukaeran.
- **ERDI** 'mitad, medio, centro (Azkue)': "Bideerdi". Cuad. Top. Zuia: "Mendierdi" 47 orr.
- **ERDIKO** 'en medio, central': "Erdico Espalda, Erdicosolo, Zumeltzaerdikoa". Cuad. Top. Zuia: "Erdiko Bizkarra" 81 orr., "Erdiko Espalda" 83 orr.
- **EREIÑOTZ** (Azkue Bc) 'laurel': "Ereinoza 1614, 1791"..M. Etxebarriak Zeberion "ereñótza" biltzen du.
- **ERKI** (Azkue: cierto arbusto): Erquica 1561(Ikus), Erquizarrena 1785, Erqiizaburu 1940, Erquiizagoyena 1952, Erquizalde 1785, Erquizaldebigarrena 1913, Erquizaondo.1877"
- **ERLE** 'abeja': " Erletxe".
- **ERMU** 'lugar inculto, yermo, inhabitado, desierto (Azkue), recogido (oración...): "Ermua** 1025, Ermu 1997, Ermuco 1989, Ermucosolo 1926, Ermuerreca 1894, Ermuerreca-barrena 1940, Hiermua 1602".

- **ERRE** 'quemar, quemado': "Echerre 'casa quemada'", "Munerreta?". M. Etxebarriak Zeberion: "etzérreta.." biltzen du. Cuad. Top. Zuia: "Amecherre" 47 orr. "Etxerre" 123 orr

ERREKA 'arroyo, regato, río*': "Aldaicoerreca 1902, Ambiserreca 1926, Araneerreca 1798, Aranzarerreca 1940, Balencha errequeta 1785, Balenchana erreca 1775, Beldioerreca 1894, Bentacoerreca 1940, Ermuerreca 1894, Ermuerrecabarrena 1940, Erreca 1894, Errecaarte 1877, Errecabaster 1877, Errecabeitiabarrena 1877, Errecabiarre 1807, Errecabieta 1952, Errecabitarte 1900, Errecaco 1773, Errecacosola 1952, Errecachu 1894, Errecachueta 1739, Errecagacho 1894, Errecailun 1779, Errecalde 1771, Errecaurculleta 1791, Errecaurcullu 1940, Errequeta 1877, Lecandacoerreca 1877, Mendietaerreca 1800, Pagazaerreca 1790 "el regato o arroyo llamado Pagaza-erreca", Palancaerreca 1779, Poloeche erreca 1902, Solaunerreca 1730, Santa Anacorrecas, Undiuerrequetta 1783".

Mitxelena (FHV 8.1): "erreka 'arroyo' (top. Erreka, año 1093, Bermeo, CSMill.281)

- **ERROI** 'cuervo mayor': "Erroiach 1776, Erroiacheta 1805, Erroiaspe 1787, Roiach 1745, Royach-chiquerre 1940, Royachu 1940". Hasiera batean gaztelaniazko 'arroyo' hitzan pentsatu nuen arren ("Arroiaches 1877, Arrollache 1940, Arroyache 1894, Arroyatta 1806, Arroyu 1877" konstatazioengatik), gero ikusi dut J.Madinabeitiak "Royaspe 1570" eta Barrenengoak "Arroiaspe.-Amurrio.- Var. de Erroiaspe...erroatx 'peña'.." aipatzen dutela, beraz, liteena da Azkuek eta Mitxelenak ematen duten adiera. Gainera, Gereñuk "Enarach" biltzen du, forma aldetik berdina den toponimoa. Cuad. Top. Zuia: "Erroiatxeta" 85 orr.

Diogunez, Gereñurenganako "Arroiaha 1025, Arroyabe...**Arroyacheta**" eta Mitxelenak aipatzen duen "91.-*arroi, arroil 'gangarta entre montes, 'reguera, atarjea', 'fosa, cavidad': Arroya, Arroyabe, Arroitia...De 'arrugia', cast. 'arroyo'...guip. *errolla* 'acequia' en Iztueta" zalantzan jartzen digu aurrekoa adiera, baina aukera biak kontutan hartzeko dira.

- **ERROTA** 'molino': "Errotalde 1792, Errotabarri 1894 (Rotabarria 1684), Errotachu 1894, Errotasola 1994, Errotazarra 1877, Rotaache 1772, Rotondo? 1894".
- **ESKINA > eskiña > eskiñe** 'esquina': "Aguirre esquina 1793", "Esquina 1894, Esquinache 1877, Esquiña, Esquiñe, Esquiñie (Ikus Eskiña)", "Urrutico Esquiñe 1926", "Urrutxikoeskiña 1994", "Zabale esquiñe, Savalesquina (Zabalaeskina) 1894". Zuhatzan (Aiara) badago "Esquina abajo" deitzen zaion alderdia. Gaztelaniaz ematen zaion zentzua baino zabalagoa duela iruditzen zait, hau da, aipatutako zentzuaz gain, 'extremo, parte, zona..'.
- **ESTARTA, ESTRATA, estrada** 'estrada, vericuetto, atajo, camino estrecho': "Estarta oquerra 1894, Estartaco 1797, Estartaco abajo 1877, Estartaco arriba, Estartagan 1940, Estartaondo 1894, Estarta-ondocoa 1934, Estrada 1940, Estradagana 1877, Estratacoa 1794,
- **ESTU**: Cuad. Top. Zuia: "Bidestu" 49 orr. Arzamendi: "Bahaeztu 1025"? Cuad. Top. Zuia: "Lekuestugane (haitza)" 97 orr. "Estuñaga"? 133 orr. Cuad. Top. Kanpezu: "Estuzarra" 53 orr.

7.2.18. -eta atzizkia

Mitxelena: "En general hay **-keta**, tras sibilante".

Toponimia-atzizki honi beti pluraltasunaren balioa eman bazaio (Azkuek dio S. Arana Goiri ohartu zela atzizki honen pluraltasunaz: "Fué, creo, Arana-Goiri quien descubrió la significación plural de este sufijo toponímico" Morf. Vasca I 30 orr.), uste dut zenbait kasutan zalantzan jartzeko pluraltasun hori arrazoi sendoak daudela, zeren eta testuinguruaren arabera, zaila litzateke beti pluraltasuna markatzea geroago ikusiko dugunez. (Ikus Aberizkieta)

Gaztelaniaz badaude, baina botanikan, multzo adierazten duten **-eda**, **-edo** atzizkiak: "Acedo, Avellaneda, Bercedo?, Castañeda, Cereceda, Fresneda, Hayedo (Ahedo), Quisicedo, Nocedo Pineda, Otedo, Pinedo, Robledo.." [Gehienak egungo Euskal Herritik hurbil edo bertan bilduak].

Oro har, bi multzo (*eta* atzikiaren pluraltasun edo pluraltasun ezari begira) ditugu, zerbait arriskutsu izan arren, zeren aukeraketak ahalbide bat baino gehiago izaten batitu.:

- 1) **-eta**-k balio plurala izan dezakeen kasu batzuetan: "Aberisquieta 1696, Abrisketaburu 1994, Acharreta 1940, Achiqueta 1913, Achupeta 1876, Adiarreta 1926, Alqueta 1793, Alsasketa 1994, Amisueta 1894, Amorobieta 1924, Anderieta 1740, Ansusietia 1989, Antebalseta 1740, Araetta 1375, Arampietia 1894, Araneta 1989, Aresketa 1994, Arcocheta 1894, Arçubietta 1620, Arecharrieta 1743, Arecheta 1894, Arechurreta 1894, Arespechueta 1575, Arespieta 1894, Arestichuseta 1877, Arribieneta 1894, Arteta 1894, Ascaeta 1567 (S.Vicente Arana "la fuente las Ascas"), Asconarzulueta 1798, Asquetta 1781, Asteiturietabarrena 1894, Astobieta 1772, Azcueta 1770, Azuleta 1877 / Las Azulas 1926, Beceta 1894, Bidecruceta 1952, Castañeta 1894, Colometa 1787, Chirrieta 1747, Echebezerreta 1778, Echecozarreta 1877, Errecabieta 1894, Erroiacheta 1805, Garanzaganeta 1894, Goikolandeta 1994, Ibarraureta 1926, Ichurreta 1877, Imaracheta 1894, Inchaurchueta 1877, Inchaurreta 1876, Iruacheta 1952, Iruarecheta 1877, Irucurceta 1926, Irulaeta 1772, Iruretacheta 1894, Iturrieta 1924, Lauarecheta 1894, Laucastañeta 1940, Murueta 1775, Ormetta 1783, Pagoeta 1877, Pometa 1894, Querexabieta 1614, Requeta 1940, Sasibarrueta 1913, Seiarrecheta 1932 (Seiaretxeta), Solaeta 1989, Solarreta 1730, Torronteguieta 1894, Txirpieta 1994, Udueta 1994, Urbietia 1894, Ureta 1775, Urravieta 1805, Uruneta 1965, Usabieta 1567, Usqueta 1894, Uvieta* 1593,."

Sodupen, Enkarterri osoan gertatzen omen dela, "Las Barrietas (Olabarrieta)", "Las Jarretas (Lexarreta)" eta antzekorik aurkitzen dira. Hauetan, agian, *eta* atzizkiak duen kutsu pluralagatik gaztelaniazko plurala gaineratu zaio.

Oso deigarria egin zait Arteaga, Gautegiz, Ereño eta inguruetan, eremu euskaldun-euskaldunak izanik *eta* atzizkia duten hainbat hitz gaztelaniazko pluraltasun markarekin agertzea: "Basecheas, Basechetas ("Basetxeta" gutxiago), Celayetas". Ereño "Basecheas-Achoste" (Basetxeta-Atxoste) gisa jartzen dute. Azken honi bakarrik begiratzuz gero logika bat gordeko luke, baina "Celayetas" kasua. Ereño bertan "Elejalde-Ceas" (Elexalde-Zeeta) agertzen da telefono listinean. Handik pasatzerakoan irakurri nuen lehenengoz hori.

- 2) **-eta**-ren pluraltasuna oso zalantzarria izan daitekeen beste kasu batzuetan. Beste modu batera esanda, gure ustez, pluraltasunik markatzen ez duen kasuetan (hauetan 'lugar de' genuke).

Multzoka hasi baino lehenago, oso argigarria izan daiteken konstatazio bat jarriko dugu, **Atxeta** toponimoarena, hain zuzen ere. Ikus dezagun:

1536n dugu " ..mojon Axnabar, que oy parece dezir, que es Acheta"

1740n "mojon de Ache...a unos tres pies del Camino Real" eta "mojon Acheta".

Hiru kasueta mugari berberari buruz aritzen da, 'mojon', "Axnabar" eta "Ache" atalek singularitasuna erakusten dute. "Acheta" aldakia nagusitzeak ez omen du pluraltasunik markatu behar, baizik eta nolabaiteko zehaztasuna. Ausartuko nintzeteke esanez, *-aga* atzizkiarekin gertatzen dena izan dezakegula.

Baina horrez gain, ondoren azalduko dugunez, hasu hauetan **-eta** atzizkiak singularitasuna adieraziko luke:

"Aldapeta 1772, Ansoleta 1994, Aranaldesaconeta 1727, Aranbarrieta 1796, Ariyurieta (Arrizurieta) 1877, Arriturrieta 1956, Arrizubieteta 1877, Arrizurieta 1906, Arrurrequeta 1740, Arteiturrieta 1877, Arteolea / Arteolaeta 1793, Asulesarreta (Azulazarreta) 1994, Balenchaaurreta 1775, Balencha erraca 1775, Balenchaerrequetta 1785 (Ikus), Barranqueta (ikus) 1775, Basarterequeta 1932.

"Bidebarrieta 1876", baina badago auzune berean erreken beste aldean "Camino viejos" gaztelaniaz deiturako tokiak.

Bidebarrietacoa 1952, Bidesabaleta 1994, Bulumburuetta 1791, Cauceganeta 1753, Echevarrieta 1926, Echezarreta 1894, Errecachueta 1739, Errecaurculleta 1791 (badago geroago Errecaurculu), Errequeta 1877, Goicolupeceta 1924 (badago Goicolupeza), Goycorteta 1743, Hosteyeta 1940, Iturritxueta 1994, Landachueta 1758, Landazarreta 1785 (Landazar 1894), Landetta 1776, Larrinchueta 1849, Latachueta 1894, Leceta (ikus) 1877, Legorreta 1894, Linopozueta 1797, Lugoerrieta 1785, Lujacastañeta 1936, Mendichueta 1793, Mendieta (ikus) 1747, Mendietaerreca 1800, Mendietaondo 1877, Minteguieta 1926, Mugarrietaburu 1780, Mugarrietagana 1780, Obieta 1894, Obigorreta 1894 (Olagorteta 1614, beste atal izanik plur. ikustearren), Ocaranchueta 1771, Olabarrechetabarrena 1797, Olabarrieta 1790, Olaeta 1577, Olaetaalde 1757, Olarieta 1952, Orsauteta (Orsaurteta) 1741, Ortuchueta (Ikus) 1788, Orueta* 1550, Oruetaalde 1790, Oruetabeco 1864, Oruetaburu 1894, Oruetagoico 1790, Oruetaondo 1894, Pagazaiturrieta 1806, Posoetaondo 1738, Posueta 1794, Pozuetahondo 1807, Rebisabaleta 1894, Recabieta 1956, Reca-salayeta (Errekezelaeta) 1952, Saconeta 1663, Subichueta 1774 (Zubitueta), Suluetta 1797 (Zulueta), Sumelza aurreta 1775 (Zumeltzaaurreta), Torreburueta 1623, Undiuerrequetta 1783, Videcurce 1924-Videcurceta 1926, Videllarretacoba 1926, Videondo 1877-Videondoeta 1727".

Esan dugunez **-eta** atzizkiaren pluralitasuna zentzu osoa zalantzan jartzeko uste dut badaudela arrazoiak, batez ere, zehaztasunaren behararen alde daudenak, hau toponimoen azterketetan ikusi ditugu (Olaeta, Atxeta, Barranketa, Lezeta, Mendieta, Ortuxuetaeta abar).

"Arteolea 1793", "Arteolaeta" berbera da, baina kasu honetan *eta* atzizkirik gabe doala. Honek ematen digu arrazoi gehiago pentsatzeko *eta* -k kasu honetan ez duela pluraltasunik markatzen.

V. Fernandezek Ariniz herrian hau biltzen du: "a la hormaza de hormazaeta... a la dicha pieza de hormaza 1574", hau da, lehen esan dudana, -aga atzizkiarekin gertatzen dena gerta daiteke, gehitzen zaio zehaztasuna, baina ez pluralitatea..

Oro har, pluraltasunaren alde jotzen dute egile gehienek, eta horrela itzultzen dute:

Bi atal daudenean bigarren atalari datzekio pluraltasuna. Nabarte: "Agureolaeta" 'cabañas de los ancianos', "Aizpurueta" 'limites del peñón', "Aldapeta" 'Bajo las cuestras', "Ansolekueta" 'parajes de Sancho'.

Eusko Ikaskuntza (1916): "Zubieta 'los puentes', Ibarreta 'las vegas', Menditurrieta 'las fuentes del monte', bidetxeta. 'las casas del camino', Arkaitzeta (Ar-gaitz-eta). 'las peñas difíciles'".

Baina esan dudanez, pluraltasun hori oso zaila ikusten dut kasu askotan, zeren gerta liteke zubi bat, ola bat, mendi bat..., baina ez toki berean bat baino gehiago. Honetan oso adierazgarriak dira 2.- multzoan jarri ditugunak.

Horrez gain, Nafarroako Toponimia eta Mapagintza XXIV alean, aurkitzen dugu: "Fuente de Iturrieta". Gereñuk aipatzen du: "Iturrita, fuente de Lezana. 1849, id. de Délica". Hiru kasuetan iturri bakar batez aritzen da.

Esandako XXIV alean gure susmoak indartzen dira, ikustean zenbait kasutan oso zaila dela zuhaitzekin jakitea zein puntutaraino -eta atzizkiak markatzen digun pluraltasuna, berdin gertatzen da beste kasuekin. Hartutako hauek gure ustez, euskararen ispiluren bat izan daitezke, nahiz eta Nafarroako eremu hauetan euskara Laudion baino askoz lehenago galdu:

"Los Almendros, El Boj, Los Bojes, Cajigales, El Charal, El Coscojal, Los Coscojales, El cruce, El crucero, Las Cruces, Era., Las Eras, El fresno, La fuente, Fuente.. (ugari), Las fuentecicas, El ginebro, Los guindos, Iturrieta, Larra, Las Larreas, El llano, Llano, Los llanos, Monte., El monte, El Nogal, Los Nogales, Los Olivares, El Olivo, La pared, La peña, Peñicas, Pieza, Las piezas, El pomar, Los pomares, Las pozas, El pozo, El pozo..., Los pradicos, El roble, Los robles, Sima, La torre.,". Dimunitiboekin agertzen zaigu pluraltasuna maizago. Gauza zehatz batez aritzen denean "Fuente..., Monte..., Pieza..., " beti doa singularrez.

- 3) **-eta > -ete**: "Araeta > Areta > Arete 1902 (salbuespena), Calzaganeta > Calceganete 1902", baina gero beti "Calzaganeta". "Zubieta > Zubiete"(Gordoxola). Dena dela, Zubiate ere badago, beraz, kontutan hartzekoa dira. Gordexolakoa 1874ko mapa batean "Zubieta" gisa dator. "Araeta" forma oraindik bizirik dago Gipuzkoan.
- 4) **-eta > -ita** "Abrisquitaburu 1926, Alquibita 1926, Atxaldita 1994, Atxandita 1994, Burita 1932, Castanucita 1983, Castañaucita 1926, Chirrita 1856, Eguivita 1940, Errecabita 1940, Errecachuita 1894, Eskellaratxuita 1994, Intxurrutxita 1994, Iturrichita 1926, Iturrita 1894, Larrentxuita 1994, Laucuchuita 1952, Mintegita 1994, Obita 1994, Okarantxuita 1994, Oquivita 1894, Recabitabarrena 1940, Tollaramarita 1932, Torrontegita 1994, Ubita 1994, Ugabita 1952, Urcullubitacovideondoa 1926, Urravita 1805, Yturrita 1793. Azken konstatazioa izan ezik, ia beste guztiak azken mendetakoa dira. Egun bukaera honekin aipatzen dutenek badakite dagokion bukaera -eta dela. Urrats honetan aurretik ia beti *i* edo *u* izan dugunez, letra honek agian eragin dituzte murrizketa edo ixketa. Fenomeno bera

gertatzen omen da Lekeition, bertan Yurrita <Iñurrieta?, eta Ajubita deiturak baitaude. Zeberion ere Manu Etxebarriak "itúrrieta" bildu du.

Txillardegik "3.4.1.3 Azentu silabaren aldaketa"-ri buruz aritzen dela, [je] > [ie] esaten digu: "Joera honek bokalearen luzaketa ekar dezake: Zubieta [subieta], Goizueta [goisúeta]". Hasiera baten pentsatu dut fenomeno honek eragin duela gure konstatazioetan dagoen urratsa, baina Laudion u nahiz i-rekin *-ita* gertatzen da.

SMCo.Led. "Azquita 1096, Azkita 1097, Azketa 1147". Egun Azketa.

-eta > -ita > -te : "Herrecabieta 1758>Errecabita 1952 > Herrecabite.Behin bakarrik gertatu eta agertu arren, urratsa nahiko bidezkoa da."Recachuetta 1781, Rechachuita, Recachute 1781"

- 5) Lehen ikusi dugunez, "Olariaga* 1584 /Olarieta 1952" atzizki biak atal berberari agertzen dira loturik. Baita Odiaga eta Odieta (NA) toponimoetan. Ohizkoa den alternantzi bat ere konstatatu dugu: Artieta (Artzeniega ondoan) / Artieda (NA). Azken honetan zerbait bereizgarri dugu **eta** atzizkiarekin, batek gordetzen duela euskal forma, bestean bokal arteko ozentzeak agian gaztelaniazko formaren alde hurbildu du (Nocedo, Noceda, Fresneda).

7.2.19. Atalen erlazioaren jarraipena: etxe...

- **ETXE** 'casa': "Aldaconechea 1952, Araicoeche 1940?, Basokoetxe 1994, Beasko-etxea 1986, Becoechea 1770, Beingoechea 1773, Bengoechealde 1926, Bengoeche-goico 1862, Biascoeche 1771, Boluetxe 1979, Chavarri 1771, Echauarri 1614, Echauarri gorta 1772, Echauarri Beascoa 1772, Echaurre 1894, Echavarri Sauto 1771, Eche ondo 1894, Eche oste 1894, Echeaurre 1894, Echeaurrecosoloa 1877, Echebarialde (Etxebarrialde) 1926, Echebarrena 1940, Echebarri* 1558, Echebe-zerreta 1778, Echeburu 1798, Echeburucosoloa 1940, Echeburugoyena 1877, Echeco 1940, Echecozarreta 1877, Echechicarra (Etxetxikerra) 1877, Echechu 1811, Eche-goyena 1926, Echeguren 1952, Echeondo 1894, Echeondoco 1952, Echeoru 1798, Echepea 1940, Echesaroste 1894, Echebarribeco 1911, Echevarrieta 1926, Echevarriondo 1940, Echezarra 1775, Echezarreta 1894, Echondocosarratue 1940, Enecueche 1954, Erleche 1877, Etxebitarre 1994, Etxerre 1986, Goicoeche 1740, Goiechea 1940, Goycoechea* 1563, Ibarreche 1546, Olabarrechetabarrena 1797, Poloeche 1770, Poloecheerreca 1902, Rosaeché ? 1877, Rotaeché 1772, Solaheche 1740, Solocoeche 1877, Soloechea 1901, Tapiache 1772, Torreche 1761, Urrutico echea 1894".

Cuad. Top. Zuia: "Etxaurre" 81 orr.

7.2.20. "eu" diptongoa

Diptongo hau toponimian nahiko gutxi agertzen zaigu.Zaharra izan arren, Mitxelenak berak baieztatzen digunez: "4.7 muchísimo menos frecuente y estable que **au**". Praktika mailan joera hauek ikusi ditugu, baina beti urritasunaz (bitxikeria gisa euro moneta zela ta, okondoar bik auro esaten zuten, portugaldar batek eiro. Beraz, bakoitzak bere ingura egokitzen du hain arrunta ez den diptongo hau):

- 1) (iraun): "Ubeuscun 1894, Beuscun 1742,

- 2) **Eu > e , i** : "Ubescun 1805, Ugescu 1894 (Ubeuskun) / Uviscun 1940".
- 3) **Eu > u**: "Ubescun 1894, Uguscun 1894, Uruscun 1940 (Ubeuscun), ". Mitxelenak honetaz zera dio " 4.7 © No es rara la reducción de eu a u y alguna vez, sobre todo en la primera sílaba". Adibideetan jartzen duen *euskara > uskera* (Orozko) hizkuntz mintzatuan arin hitz egiten denean bete egiten da, baina *euskera* formak ere irauten du.
- 4) **Eu < au** : "Incheurchueta 1787, Leunchu 1845. Kasu honetan aurreko i-ren eragina ikusten dut nik. Hala eta guztiz ere, kontutan izan beharko da, lehen ikusi dugun **ai** / **ei** eta **ai** > **ei** kasuak antzeko testuinguruan baikaude. Hauetaz kontutan hartu ere egin behar da Mitxelenak dioskuena: "4.8 (a) En vizcaino se documenta un cambio **au** > **eu**...en contacto con consonantes apicales: leu(n) 'llano, liso' junto a lau(n) lat. planum...(b) Otros casos...vacilacion **au** / **eu**".

Gure leku-izenetan gutxitan aurkitzen dugu **au** > **eu** urratsa lehenak tinko irauten baitu: "Solaun, Basaurbe..." eta izatekotan beste bilakaera bat izaten du.

Lehenago esan dugunez, eta horrela aipatzen du M. Etxebarriak Arratia eta Zeberio aldean nahiko arrunta da **eu** > **au** urratsa *neu* > *nau*, *eun* > *aun*, baina Orozkon gutxiago.

7.2.21. "f" kontsonantea

Fonema honek presentzia oso murriztua du hemengo toponimian. Hurbil, Orozkon, hain zuzen ere, "Nafarrondo" dugu, baina Laudion ez dago gauza handirik. Herri hizkeraz antzera gertatzen da, behintzat egungo joeran. Orozkoko San Martin auzunean entzun daiteke Josepa bi kasutan, hau da, f > p hitz barnean, baina Felisa, Felipa... Orozkon gehienbat imini 'poner' dugu, ipini ere entzun ei dut, baina Zaratamon ifini.

- "13.2 /f/ ...seguro que su introducción es relativamene reciente...aparece sobre todo en préstamos y fuera de ellos se puede demostrar .. que procede de otro sonido más antiguo", "Azkue...todavía hay muchos vascos refractarios a ese sonido y tienden a pronunciarlo como p" "/f/ se realizada en la mayor parte del país como una fricativa labiodental sorda...esto ..desde siglo XVI", "...no falta tampoco en nombres... Naffarrate, Zuffia (mod. Nafarrate, Zuya) CSMill..año 1025", "situación es diferente en G y áres proximas XN y B. Aquí f en préstamos está representado normalmente por p...pería, pesta, inpernu...proceso secundario relativamente reciente.."
- "13.3 ...distinta fecha de introducción y de cambios secundarios dentro del vasco mismo, lat. f- puede aparecer hoy representado por b-, m-, f-, p(h), h, o cero: biku...fiku...p(h)iko, piku, iko.. Orozkon egun azkena dugu.
- "Según Gavel lat. -f : vasc. b- en los préstamos más antiguos. Los ejemplos no son concluyentes...Pero en general los ejemplos medievales no se oponen a la tesis de Gavel: Bagoeta 1025"
- "13.4 En inicial vasco f- ...ocasionalmente en lugar de rom. b-, v-, p- : fadura...también ejemplos de b > f entre vocales...Zuffia..."

Errioxan Faro /Haro 1192 aldakiak ditugu Erdi Aroan.

7.2.22. "g" kontsonantea

Oro har, kontsonante honi buruz gerta dakiokena aipatu dugu leherkari (Manuk diosku: "Hasiera absolutoan eta **n** baten jarraian dagonean, edo grupo fonikoaren arauera") edo frikarietara buruz hitz egin dugunean "**b**" kontsonante barnean.

7.2.22.1. Hitz hasieran

- 1) **G > k** : "Gastanaca* 1536 > Castanaca* 1550 > Castañiza 1663 (Gaztaña-tza)". "Arannnguti/Arancuti 1841". Mitxelenak kasuren baten biltzen du nolabaiteko alternantzia g/k-ren artean: "1025 Camboa/Gamboa". Gure kasuan gertatu dena, g > k urratsa izan da. Mitxelena: "12.11 En préstamos es característico que las oclusivas sordas latinas iniciales estén representadas por sonoras vascas". Gure datuetan duguna, zera da, ondoko urrats bat.

- 2) **G aspiraketaren ezaugarria edo kutsua. Izan gabe ere, galdu egiten da** Gehienbat bokal arteko tokian fenomeno hau aurkitu arren, zenbait kasutan ematen du hitz hasieran ere gertatzen dela: "Gujuli/Ujuli (Goiuri)", "Gogembarrena 1819 > Ogembarrena 1826 (Goien-barrena)", "Gorbea/ Orbea". Dena dela, bigarrena ez dakit ia *oihan*-etik etor daitekeen, ohiarabazabal, ojanguren (oihanguren). bizkaieraren eremuan baitugu. "Gojenuri > Ojenuri 1983" eta antzeko batzuk ditugu, baina Diputazioko zerrenda batzuetan. Merino Urrutia: "Oiana". Cuad. Top. Aiara: "Ojana" 95 orr. Beste batean ere bai.

Dokumentatua dugu XI mendean "Ipuzcoa", egun Gipuzkoa dena, Gereño (Gasteiz) / Ereño (Okondo) loturik izan daitezke, Garbizu / Arbizu dauden bezala. Azken bi kasuetan tokian tokiko fonetikari lotzen zaio. Behin telefonoz "Ereño" eta "Arbizu" esan arren, beste aldekoek "Gereño" eta "Garbizu" hartu zuten, lehenengo kasuan arabar batek eta bigarrenean gipuzkoar batek, hau da, bakoitzak bere inguruan duen forma arruntenari moldatuz.

Lehendik esanda badugu zenbait kasutan **g aspiraketaren aztarna** dela, esan omen dezakegu **g** bati aspiraketa ordezkatu ahal zaio eta gero agian **zero**. "Garbizu > Arbizu" urratsak horren alde jotzen du, baita Mitxelenak aipatzen dituen galera "izena + patronimiko" zenbait kasutan ere: "Lope Erascoy < Belasconis, Arnault Arçez < Garcey..." Datuak ikusiz gero, ematen du Gipuzkoan gordetzen dela ondoen hasierako **g** hau galdu gabe.

"Gorbea / Orbea" susmoa indartzen da zerrendetan aurkitzen dugun testigantze-kin: "Araneta es un barranquito..debajo de Orbe" (Okondoko tontor nabaria da).

Cuad. Top. Aiara: "La Garbea" 49 or. , "Pico Garondo" 49 orr., "Gorbea" 61 orr., : "Gorbeo" 89 orr., 101 orr., 103 orr. "Ladera de **Gorabie**" 117 orr. Cuad. Top. Kanpezu: "Garbea (y Gorbea)" 81 orr. Cuad. Top. Aiara: "Alto Orbe (Llanten)" 43 orr. Navaro-Velilla: "Alto de Gorbeia" 80 or. (Gorbea irakurri dut besteren batean). Gorbeia Errigoitin ere bai.

- 3) **G > b**, edo orokorrago **g / b** (Ikus b kontsonantean 1.1.2): "Goiasco > Boiasco".
- 4) Oklusiba ozenen artean (baita frikaria denean ere), hemen joera bat dago **g**-ren alde. Hots, *deitu* > *geitu* 'llamar' (Orozko), Mitxelenak bizkaierarako aipatzen duen *Abe* > *age* (Orozko). Azkena askotan entzun eta erabili badut ere, *abe* / *age* alternantzia M.Etxebarriak aipatzen du. Banekien *age* zutabe-ren parekoa zela, baina ez nintzen konturatu

age / *abe* alternantziak. Azkue: "Abe..2º AN, B...`viga' ", "Age (B-mu)..viga", baina Orozkon horrela erabiltzen da, baita Zeberion ere M.Etxebarriak aipatzen duenez. Orozkon ere subelandara 'lagartija' esaten da.

Mitxelenak aipatzen du:" 12.11 En préstamos...las oclusivas sordas latinas iniciales...representadas por sonoras vascas..." Horrela betetzen da XVI. mendeko testigantzan ikus daitekeenez, (Castanaca* 1550 < Gastañaça 1555), honetan *gastaña* hitzak iraun du hizkuntza mintzatuan egundaino. Dena dela, maileguak garai desberdinetan hartu izan direnez, *katea* eta *torre* moduko konstatazioak ditugu.

7.2.22.2. Bokak artean

- 1) G aspiraketaren ezaugarria edo aztarna. Orozkon aspaldian entzun nuenean: *agoa* (toponimian *ao*), *biger* (bihar), *gigerra* (giarra Sodupen, etxean agian), *igez* (iaz)...aspiraketaren aztarnaren batez pentsatu nuen. Berdin Lekeition *egun* (ehun), *berregun* (berrehun) entzuteaz.

M. Etxebarriak *agoa*, *biger*, *gigerra* aipatzen ditu Zeberiorako *g* hori, *h*-ren betegarria dela esanez.

Laudio eta inguruko toponimian ondorio desberdinak izan ditu, nahiz eta nolabaiteko antzekotasuna gorde.(Ikus Alpitzu). "Andiguerta, Igartu 1802<? lartu 1580, Yartuçabal 1552 /Ygartuçabal 1580", "Uarte** 1025 > Ugarte", *legor* /*lior* (Kostaldean).

Esan dezakegu XVIII. mende inguruko fenomeno dela ondorengo testigantza ikusirik: "Cuaçu 1614, Çuazo 1622, Zuazo 1722, Zugazu 1775, Zuguesu 1775..." eta gero "Sugezu" gehienbat. Merino Urrutia: "Hiarça 1074".

Galdakaon Zuatzu, Zugutzu (herrikoia), eta Zuazo agertzen dira idatzirik. Zuhatza herria dugu mugan, baina hemen toponimo bera "Zugezu" bilakatu da, agian garaiak bere eragina izango baitzuen izena finkatzerakoan. Hortik dugu Zuaza/Zugaza, eta antzeko testigantzak. Cuad. Top. Zuia: "Zugaza" 39 orr., 41 or., "Suetzuko txabola" 119 or.

- 2) Galdu ere egiten da bokal arteko **g** frikaria: "Azegari- > Azeari, Jaureguicoa > Jauricoa, Larraguibel 1738 > Larribel 1994, Minteguieta > Mintieta, Pagasalau > Pachalan, Pagolar > Paular", Torrontegieta > Torronteieta. Okondon Beotegi > Beoti, Gomestegi > Gomesti, Jauregi > Jauri (Menagarai). Cuad. Top. Aiara: "Uscati y Uscategui" 107 orr., "Jauri y Jauregui" 111 orr.

Irigoieni entzuna nion uste dut kasu honetarako "g antijod" eta horrela pentsa daiteke "Arrigurdin, Arigurdin (Arriurdin biak)" ikustean.

"Pagonabarra 1536 > Paonabarra 1793, Paonabarra de Ariba 1791, Paunabarra de abajo 1793, Panabarra (egun nagusiki)".

Orozkon "Zer diño" aldizkaria. 2. Antonio Atxak "Garaorta, Garaortara, Garagortan.."

"Recacho (Recagazo 1782)". Hala eta guztiz ere, salbuespenak ere badira: "Gardeauchi 1877 (Gardeagotxi)" batean bakarrik agertzen dela. "Ibagoasaga 1940 > Ibaosaga 1952". Honetaz Mitxelenak hauxe diosku: "12.3 La

pronunciación fricativa entre vocales y en otros contextos abiertos de estas consonantes sonoras, que ha llevado en muchos casos a su pérdida total en hablas modernas, es sin duda muy antigua..Echarri, Echerri, Navarra, siglo XIII, <-berri; Sorauren, Navarra, siglo XI, <-guren, como vizc. ant. *andrauren*...". Hemen *barri* aldakiak osorik iraun egin du, baina Solaun dugu, agian Solaguren batetik.

Irigoienek esan zigunez, Aulestin dagoen "Solaguren > Solaun" ahoskatzen dute. Guk "Solaune 1572" dugu bildurik. Ahoz Orozkoko "Olaguenaga > Olauna, Olaina".

Sudupen ahoz Sarmina deitutako tokia, Sagarminaga dugu. Arzamendi: "linaje de sagarmjnaga 1475 ". Lehenago ere badugu konstatatua urrats honen beste testigantzak: Arzamendi: "**Yauricorteco**a 1350", "laurico 1258".

- 3) Galera hori oso nabaria da eremu euskaldunetan **-aga** atzizkiarekin (Ikus). Hemen adibide bat baino ez dugu jarriko: "Casa de Gallarracoa/el de Gallarraga/ Gallarragaco 1771"

- 4) **G > b** ere gertatu da bokal artean.(Ikus b kontsonantean 1.1.2). "Ibaosaga 1952 > Igosaga, Ygartuzabal 1738 > Ibertuzabal 1738, Latorrobuena < Latorro-güena, Lugoarieta 1785 > Luborrieta (1775), Olaguenaga > Olabuenaga, (Gereñu: Montebuenaga 1696 / Monteguena 1704. Biak Labastidan), Pagoeta> Pagueta > Pabueta, Seguruzaga >Seburusaga (egun), Sugesa > Subesa, Urigoiti > Uribiti". "Alavona (erromat.garaian)> Alagon (urratsaz nik konturatu arren, herrien aipamena prentsa artikulatu batetik hartua dut, egileen izena nonbaiten dudala). Mikoletarengan "Azegari >azebari" aurkitu dugu Mitxelenak aipatuta. Dena den, gure konstatazioetan gehienbat **g > b** gertatzen da **o** eta **u** bokalekin dagoenean, hau da, ahoaren atzeko aldean ahoskatzen diren bokalekin.

Urrats hau deiturretara igaro da, Olabuenaga (Olaguenaga) deitura Urduñan finkatu delarik. M. Etxebarriak Zeberion "olabórta" biltzen du, "olagorta", nire iritziz, denari buruz.

Fuent.Doc.78 (1511): "Marina de Vbao"(bitan)..82 orr. "Mirabales"(herria) 81, 83 orr. "Vgao" 290 orr."**Vbao**" 303. (Aurreko guztiak Ugao herriaz). Arzamendi: "ubi dicitur Ugaho 1046 (Agian egungo Ubago)". Cuad. Top. Zuia: "Sugustúy (y Subustúy)" 43 orr.

- 5) Askotan aipatu dugu leherkari ozenen artean gertatzen diren trukaketak. Testuinguru honetan egon daitezke Mitxelenak Udalde, Ugalderekin aldakitzat hartzea eta Gereñurengan " Uda (Ayuda), río en Marquinez" aurkitzea.
- 6) **G / r** : "Recagazo 1782 > Recarazo 1926", eta galdu ere egiten da (Ikus 2.2). Lehen ikusia dugu d > r urratsa, beraz, frikari ozen biek antzeko bidea egin dute.
- 7) Aurreko **i** baten aurretik galdu egiten denean, ondorengo bokala jod bihurtzen dela: "Ostegieta>Osteieta, Mintegieta-k ez du ematen Minteietea, Mintegita baino, baina bai Torrontegieta > Torronteietea (Torronteyeta/ Torronteguita). Pago >Payo dugu, baietan hemen ez dago i-baten eragina
- 8) Aurreko ziztukari baten eraginez, gortu egiten da: "Aldazgatxu> Aldacasu, Aldacaso, Adascacho", " Achegane 1757 > Asscane 1757 > Azkan", "Arraño-arechegana 1745, Arrañoaresgana 1745 > Arrañoarescan, Añorascan 1979"

- 9) Jodaren aurkako joera: "Arriurdin > Ariurdin > Aiurdin, Adigurgin, Arrigurdin (Ikus Atxurdin)", "Iartu 1580, Igartu 1802, Yartu 1894", "Yartuçabal 1578, Igartuçabal 1580", "Igorriaga (Iruarriaga>Iurriaga)". Jodaren aurkako joera hau Irigoienek aipatzen zигun.
- Hemen agian sar ditzakegu 2.1 puntuan aipatutakoak, zeren "biger, bier (bihar)" Orozkon badugu, Eskoriatzan "bixar arte", "gixarra (gihar)" eta antzekoak erabiltzen dituzte eta Otxandio aldean "bixer arte" eta abar.. Azken konstatazioetan jarritakoa grafema txetxekariari ordezkatzuz hurbilketa bat baino ez da, berezia baita.
- 10) Grafia errakuntza, fonetikoa ez bada gor/ozen, gerta daiteke zenbait kasutan -g- / -q- artean: "Armuqui 1799 /Armugui 1894", "Larraqui 1926 /? Larraegui, Larregui". Gonzalez Salazar Zigoitian "Arguesto (y Arquesto)" 47 orr.. V. Fernandez "celaugui...celauqui". Fuent.Doc.78 (1511): "Juan Quipuça" Plentzia.275 or

7.2.23. Atalen erlazioaren jarraipena: gan...

- GAN** [artikuluz: -gana > -gane > -gan / -kana > -kane> -kan (ziztukarien ondoren)] (*gain*: beste tokietan) 'parte superior, alto, cabeza del monte, cerro, encima, arriba de, más arriba (Kaltzaganeta)', 'sobre' (Presagane). Azkue, Mitxelena: *gain* 'cumbre, cima', 'superficie'. Gaztelaniazko toponimian, inguru hauetan (Orduña, Okondo) so- moduan agertzen dela uste dut "Sopeña (gure Askan), Sopuerta..": "Acazo-solocogana 1743, Achartebarriagana 1926, Achegane 1785 (Ikus), Aiscana 1757, Amestuigana 1741, Añorasca 1979, Aranzazugana 1743(que en idioma castellano quería decir **alto y cabeza del monte** de Aranzazu), Arrañoarechegana 1745, Artiagan 1940, Arzagan 1894, Ascana 1757, Ascan 1772, Ascane 1757, Buan gane 1894, Calcegane 1794, Calzaganeta 1808, Calzegane 1753, Canalegane 1924, Cañugana 1877, Cenagortagana 1979, Cucusgan 1983, Curcegan 1743, Curciagan-oste 1770, Elorritxugane 1986, Estartagan 1940, Estradagana 1877, Ganecogorta 1578, Ganguigertu 1934, Ganzabal 1847, Garanzaganeta 1894, Goicogane 1965, Luxagana 1614, Mugarrietagana 1780, Presagane 1786, Udagan 1926, Undiogana 1742 (Undiogana), Zenagortagana 1986.

Bigarren ataleko urratsen konstatazio gisa oso adierazkorra dugu "Aiscana 1757 > Ascana 1757 > Asscane 1757 > Ascane 1757 > Ascan 1757"

"Garandiguste, Garanzaganeta 1894", "Ganzabal" ondoren ikustean ahalbide batez pentsatu dut, *garan* > *gan* aukeraz, hipotesia bada ere, *gara* 'alto,a' + *n* (inexiboa), dena dela, ez dugu ondo oinarriturik. Hala ere, ikusi dugu *berengo* > *beengo* urratsa. Gereñurengan bakarrik "Garangaiz" aurkitu dut. Geroago berrikusi dudanez, "Garandiguste, Garanzaganeta 1894" beltzitutako atzizkiak ikusirik botanika arloko zerbait izan daiteke, agian *aran*-tarte dagoela. Dena dela, *gara* + *en* hipotesia beste nonbaiten ere irakurri dut.

- GARAI** 'alto, prominente, superior': "Espalzaray 1772, Garai 1781, Gariburu". Okondon eta Sodupen badaude "Garai" deitzen zaien tokiak, bi kasuetan leku garai dela.

Gara-ri loturik dugu: "Çabargarate 1567, Garate 1568, Garatealde 1894" eta agian "Garbe 1568"-rekin sinkopa batez pentsatuko bagenu. Nolabait erlazonaturik ditugu *gora* eta *gara*:: "Gorandiguste, Gorandiguste", "Garandiguste" toponimo berberaren aldakiak baitira. "Gorbide" ere hor bagenuke. Cuad. Top. Zuia: "Garaigan, Garigan" 27,29 orr.

Gora eta Gara hipotesia indartzen da geroago bildutako beste testigantzekin:

"Araneta es un barranquito..debajo de Orbe" (Okondoko tontor nabaria da).

Cuad. Top. Aiara: "La Garbea" 49 or. , "Pico Garondo" 49 orr., "Gorbea" 61 orr., : "Gorbeo" 89 orr., 101 orr., 103 orr. "Ladera de **Gorabie**" 117 orr. Cuad. Top. Kanpezu: "Garbea (y Gorbea)" 81 orr. Cuad. Top. Aiara: "Alto Orbe (Llanten)" 43 orr. Navaro-Velilla: "Alto de Gorbeia" 80 or. (Gorbea irakurri dut besteren batean). Gorbeia ere badugu Errigoitin.

- **GARRAZTA** 'árbol bravio, de mediana edad...vivero, jaro' : "Garrastadui 1789, Garrastachu 1745". V. Fernandez "término que llaman garrasta 1574"
- **GARRAZTADUI** 'carrascal': "Garrastadui 1789"
- **GATX, gatxo?** 'díficil, dificultosa, fuerte, bravo, torcido,-a, duro (Azkue: gaitz..5° ...(...B..), (tierra) dura), malo ("Paso Malo" edo antzeko zerbait irakurri dut Kanpezun)': "Aldagazo 1877 (Ikus), Aldagazo 1786, Argacha* 1537, Errequegachu 1782, Munagazu 1614, Oltagachu 1926, Oleragachu 1894, Orrogache 1952, Ugaz 1568, Ybagachoaga 1537 > / Ibaigaistoaga 1774".

Gatx honek (*gatx* baino *gatxu*, *gatxo*, zeren lehena ondo entzuna nuen) hainbat buruko min eragin zizkidan. Laudion nahiko arrunta izan arren, hasiera batean grafian, batez ere, *gazu*, *gazo* formekin zetorrenez, ez nion aurkitzen balioa. Argia piztu zitzaidan, Ibaigatxuaga-k duen aldaki multzo handiaren barnean, "Ibaigaistoaga 1774" aurkitu nuenean. Gero Muxikarengan adjektibo bera aurkitzean susmoa ere sendotu zen: "Errekagazto (Errekagaitzo)" . Lekeition, "Argaitzo" itsasondoan ere badugu geroago irakurri dudanez.

Zalantza bat geratzen zaigu honekin, zeren ondorio logikoena *gatx*-a > *gatx*-e (S. J. de Gaztelugatxe. Irigoienek aipatuta) izanik, zenbait kasutan **u** > **o** dugu bukaeran. Horrekin pentsa daiteke agian *txu* diminutiboa edo *tsu* ugaritasun atzizkia egon daitezkeela itsatsirik, edo agian beste atzizkiren bat izan litekeela kasu hauetan. "Olastagachu" dugu gero idazmakinez "Olastagachi" idatzia dugu batean, alde batetik *-txu* atzizkiak jastzen duen aldaketa da, kasu horretan *-txu* atzizkiak hitz egingo genuke, bina beste aldetik *-gatxu* bera izan daiteke, fenomeno bera izaten duela.

Honetaz Mitxelenak beste kasu batzutarako "Amezua (ametz-zu)...sats + -zu > satsu 'impuro'.." ematen du. Dena dela, *gaiztoa* > *gaxtoa* / *gatxoa*? hipotesia genuke (alderantzizkoa agian ez genuke baztertu behar): *utzi* > *uzten*, *atzena* (Orozko) / *azkena*, *atzazal* / *azkazal* eta antzekoekin gertatu den bilakera arauera (destolesketa deitu dudana) . *Gatxo*- /*gatxu*- aldakiak agian azaldu dezakegu bukaeran euskarak duen joera **-o** > **-u** eragiteko, nahiz eta beste arrazoiak ere susmatu, hala nola artikularekin sortzen den hatoaren bilakera, ziztutari afrikatuak ez dakit itxi al duen bokala testuinguru honetan...Horrez gain, Orozkon *-txu* eta *-txa* baliokideak diren atzizkiak ditugu. Baita "Aldazgatxu"-ren aldaki adierazgarri bat ere: "Aldascache 1894". Azken honen ematen digu "Aldazgatxe (<Aldazgatxa) / Aldazgatxu / Aldazgatxo" atzizki bera dela.

Bonaparteren laguntzaile batek Mendigatxa zuen deitura. Lantenon eta Okondon Barrenengoak "Arangatxa" aipatzen du. Mitxelenak G. B-rako "zu(g)aitz, zugatz 'árbol' (bravío)". Azkuek berdin aipatzen du, baina parentesi artean dagoen eta oso interesgarria den zehaztapena ez du bide aipatzen.

A. M. Elortegik "Urgaizto" biltzen du Pasaian. Orozkon "Solagaistoa" deitura zegoen. Gereñu: "Errecagacha, 1723 labrantío de Mendiola. 1806 término de Izqui".

Cuad. Top. Zuia: "Fuente Iturrigachaga" 65 orr. , "Lurgatx" 105 orr.

Cuad. Top. Kanpezu: "Turrigacha, Recagacha, Cerragacha" 39 orr.

Gatzu 'nitro' (J.A.de Uriarte "Dialogues Basques...1857) ere aurkitu dugu, baina ez dirudi honi lotu daitekenik (Ikus Aldaigatxu). Ikus -u > -o / -a bukaera duten toponimoak ere bai.

A. Errastik lurretan "sologatxa" biltzen du.

- **GAZTAÑA** 'castaña, castaño (nire ustez, ere bai)': "Castachueta 1894, Castana-basterra 1894, Castanaca* 1550, Castanasabal 1626, Castanucita 1983, Castañagoico 1989, Castañaondo1940, Castañavico 1952, Castañiça* 1591, Gastaça* 1536, Gastañaça 1555, Gastañiza* 1570, Laucastañeta 1940, Lujacastañeta 1936". A. Errastik lurretan "Gaztañatza..." bildu du.
- **GD-** talde kontsonantikoa > d "Magdalena 1623 > Madalena1553, Madaleapozo"
- **GIBEL** 'parte posterior'. Hizkuntza mintzatuan zentzu hori galdurik dago, egun bakarrik gorputzeko atala ('hígado')izendatzeko erabiltzen baita. Hemen beste kasu batzuetan bezala, gorputzaren atalak orografiaren gorabeherak izendatzeko erabiltzen dira: "Esquibel 1926, Larragibel 1738". Mitxelena: **Arquibel** (Harri + gibel). Hemendik kanpo Etxegibel, Olagibel dugu. Egun toponimian honen ordez **atze** dugu, baina berriago omen da. Dena dela, Urdaibai aldean sarri agertzen zaigu. Cuad. Top. Zuia: "Guibeloste" 17 orr.
- **GITXI.** (Ikus *goiti*, honen aldakia baita) '(de) arriba'.Hizkuntza mintzatuan egun'poco', baina *goiti* -ren aldaki hau *goiti/guti* bezala 'menor', 'pequeño ?'-tzat hartu izan da. Ekialderago horrela izan daitekeen arren, hemen ondo frogatu dugunez, '(de) arriba' baino ez da: "Iturrigoichi > Iturrigixi (Okondo)", "Iturriguchiaga 1776 > Iturriguichiaga, 1803 (Mendarozketa) Solaguichi > Salaguichi (Sologitxi) 1932, Goirigixi (Orozko)".
- **GOGOR** 'duro': "Sologogor 1994".
- **GOI** 'parte superior' "Goyasu 1526, Goiechea 1940, Goivea 1895". Ikus goien (sup.), goiko (adj.), goiti, ... Amaginarrebak: "Goietan egongo dire...(edurraz)". M. Etxebarriak Zeberion "goyétze" biltzen du. Iparraldean "Goietxe" deitura dago.

Arzamendi: "Goizueta 1427...Goizuuieta 1103, Goycue 1280, Goyaçu 1475"

- **GOIAN** 'arriba'. Ikus goien. Azkue: "(AN, B, G), (en) arriba "
- **GOIASKOA** 'la de arriba': "Goiaskoa, Izarduigoaskoa".
- **GOIEN** '(el) de más arriba': "Echeburugoyena 1877, Erquizagoyena 1952, Goienengo* 1747, Goyene 1894, Goyenuri* 1547, Hechegoyena 1894, Ibarragoyena 1853, Iñirrendogoyena 1956, Mugarrigoyena 1926. **goien** < ? **goian** Solagoien 1790 > Solagoyan 1805". Amurrioko egungo Etxegoien, uste dut lehen Etxegoian bezala zegoela. Ez dakigu kasu berbera den, baina alde batetik zabalduena superlatiboa dugu (**-en**), bestean ondo izatekotan eta horrela uste dut agian inexistiboa (**goian**) fosilizaturik izango genukela. Uste dudanez, aurreko i-ren eraginez **goian** (inexistiboa) > **goien** gertatu omen da superlatiboaren itxura hartzen duela, dena dela, gure toponimoetan ez dago hain argi urrats hau. Orozkon egun uste dut *goien* erabiltzen dela kasu bietan superlatibo eta inesiboa.

N. Astobiza adizkideak baieztatu dit esandakoa, hau da, *goien* ("E-gaz"), 'arriba' dela superlatibo balio izan gabe, *goian* ez dutela erabiltzen. Emazteak: "-*Goien*" erantzuten dit galdetzen diodanean ea nola esaten dute 'arriba'. Gero *goian* -i buruz galdetzean gauza bera dela erantzuten dit, baina haiek *goien* erabili erabiltzen dute.

Fuent.Doc.78 (1511): "Echagojen" 64 orr "Echagoyen" 67 orr. Arzamendi: "Gozen echea 1284"

- **GOIKOA** '(el) de arriba': "Achagoico 1864 / Ache de arriba 1799 / Achegoicoa 1807, Andechagagoicoa 1771, Aspurguico 1772, Ausurroigoicoa (Anuntzibai-urrutigoicoa) 1902, Barbaragoico 1924, Bengoechegoico 1862, Berriegoicoa 1894, Castañagoico 1989, Chauchiverrigoicoa 1926, Chiminchugoicoa 1926, Espidegoicoa 1877, Fostalarringoicoa 1926, Goicoa 1771, Goicochorro 1940, Goicochu 1894, Goicoeche 1740, Goicogana 1983, Goicolanda 1802, Goicolupeceta 1924, Goico-lupeza 1894, Goicondo 1894, Goicoplaza 1809, Goicosoloa 1775, Goicosoloalde 1743, Goikolandeta 1994, Goikortu 1994, Ibagazuagagoicoa 1774/ Ibagazuaga de Arriba 1773, Izaguirre Goico 1777, Izarduigoico 1772, Landetagoicoa 1877, Larrinchugoicoa 1775, Launtxugoicoa 1986, Lujagoicoa 1877, Oñolagoico 1994, Oruetagoico 1790, Saltarriagagoicosolo 1926, Ugartegoico 1994"

"Undiogoico 1772 / Undio de Arriba 1756 / Undioarriba 1940, Undio el de Arriba".

"Urigoicoa 1771, Urteagagoicoa 1775, Usigoicoa 1994, Videbarrietoico 1894, Usigoicoa, Zumelzagoicoa 1772 / Zumelza de arriba 1811". "Goico** 1084, 1250" konstatatua badago.

- **GOIRI** 'cerca, próximo del alto' / 'de arriba'? (Ikus **-iri**) : "Goiri* 1550, Goirialde 1983, Goiribesti 1877, Goiricabalen 1623, Goiricoa 1778, Goirichidui 1877, Gorisabalengo 1663".

Nire susmoa zera da, ea ez den **goiti**-ren baliokidea: etxetik etxe > etxerik etxe (hemen). Zentzu aldetik horrela dirudi.

goiri-k aldaki edo eboluzio hauek eragin ditu:

- 1) Gori-: "Goricabal 1590, Gorisabal 1894, Goribesti 1894, Goriçabalaë* 1550, Gorichudo 1952 " (konposatueta gertatzen da murrizketa, batez ere, zeren "Goiri" moduan osorik dago. Dena dela, konposatueta ere Goiri-k ia egundaino iraun du)

2) Goiri- > Gori- > Goi- (Mende honetan): "Goizabal 1902"

3) "Guiri 1614, Gurizabal 1894" (salbuespenak dira, zeren ondoren Goiri- gehienetan)

• **GOITI** > gotxi > (gutxi > gitxi), goti > guti 'de arriba'.

1) Ikusten denez, **oi** diptongoaren murrizketak bi ondorio eman ditu [biak gertatu dira Laudion (goti / gotxi), kuriosoki nahiko hurbil dauden tokietan]:

a. ondorengo kontsonantearen bustidura (**gotxi**)

b. bigarren atalaren galera (**goti**). Mitxelenak arrazoitzen du azkenengo hau, *ai* kasuan behintzat, ondorengo silabako bokalaren eragin disimilatzailegatik jaiki > jaki. Orozkoko toponimian Oketagoti, Sologoti...ditugu.

Bi kasuetan, nire ustez, ondorengo **i**-ren eraginez aurreko silabako **o** > **u** itxidura gertatzen da **gutxi**, **guti** gertatuz. Hortik genduke goiti > guti > guti.

Bide hau ondo frogatua dago eta bereizi behar da ekialderagoko euskaldietan duten eta horrela hartu duten zenbait ikerleek guti 'menor'-etik (gure ahozko *gitxi* 'poco..'), hemengo zentzua guztiz kontrakoa baita ['de (por?) arriba']. Urrats honetaz orain dela urte batzuk, toponimoen bilketetan nenbilela, "Arangoiti > Aranguti" bitartez konturatu nintzen, geroago beste hainbat konstatazio agertu dira. Barrenengoak igaz eta aurten aipatu dit gauza bera. Ikus ditzagun bildutako testigantzak:

"Agirregoiti 1793", "Aunsurgoiti 1926 (Anuntzibaiurrutiagoiti) > Ausorguti 1932, Ausougoti 1956",

"Arangoyti* 1582 / Arangoiti 1738 (Ikus) > Arangouti 1924 > Arangoti 1913 > Aranguti 1412an (gaur egun ere bai), "Arangutialde 1926". Beste tokiren batean esan dudanez, hemengo "Aranguti", "Aranguren" baino goraxugo dago. Berdin-berdin gertatzen da Gueñeseko "Aranguti"-rekin zeina "Aranguren" baino gorago baitago.

"Berriogoiti 1979", "Elexagoytia 1579 > Elexagotia 1562, Elechagoti 1773, Elexagoti 1932 > Eleessaguti 1877, Elesagoiti 1894".

"Gardeagoytia 1537 > Gardeagochia 1539 > Gardeagochi 1540 (egun ere bai)".

"Olargochi (lehenengo dokumentuetatik egundaino) > Olarteguchi 1926", "Solaguchi 1926, 1952". Ibargutxi deitura Okondon dago, baina jatorria Ubidean du. Bizkaieraren eremuan dagoenez, goiti-ri loturik dagoela uste izan dut eta horrela baieztatu zidan deitura horren duen pertsona batek.

"Ojangoyti* 1579". Orozkon ere gaur egun "Urigoiti > Uribiti, Uruguti" dugu. Cuad. Top. Zuia: "Turrubuchi" 117 orr.

Nire ustez, goiti > guti urratsa baieztatzeko beste konstatazio bat dugu, Nafarroako Jaurilaritzako Kultura Sailak Iratxeko Monastegiari buruz ateratako liburuxka batean 1574an bertako eraikuntzan lan egiten zutenen artean "Gutisolo" deitura zuen bat zegoen, Goitisolo idazle ezagunaren aldakia izan daitekena.

Hemen "Aguirre Goiti 1793", geroago 1811ean "las dos de Aguirre" aipatzen direla, beraz, bereiztearren bata izango zen zehaztutakoa, bestea, berriz, Agirrebeti izango zitekeen. Dena dela, askoz ugariago da ondoren ikusiko dugun (Goitia/Goikoa) bereizketa. Datu aldetik agian zaharrago oraingo hau, baina pentsa genezakenez, a) eta b) multzoen artean galdu zitekeen bereizgarriren bat izango litzateke. Agian a) multzokoek 'por la parte de ...' adieraziko zuten, bizkaieraren eremuan nondik kasua *ti(k)* egiten baita.

Azkue: "ti: -2° (B-a-mu-o-ts-, BN, S): variante de tik..en algunas localidades se usan una y otra."

Irigoien: "goytia: de suso", "betia: de yuso"

Mitxelena (Apell.Vasc. 556, 152. orr.): "-ti 1) var. de -di tras sibilante..2) suf. frecuente en designaciones con idea de lugar:..Barrutia (Barrundia), Beitia, Goitia, Urrutia...". Hemen hitz arrunta gisa oso erabilia *barruti* 'cercado, zona limitada...' dugu.

goiti(v.ti 2) (en una zona significa "desvan"); Goiti, Goitia, Goitico, Goitisolo; Dudagoitia, Larragoitia, Madalengoitia, etc. (v. guti, gutxi). El ap. Goti podría salir por disimilación de Goiti, pero me falta documentación para sostenerlo o desecharlo. En los casos en que he podido disponer de testimonios, éstos hablan en contra de que -guti(a) sea reducción de -goiti(a).".

Mitxelenaren zalantzak ia Goiti>Goti'-k edo Goiti>Gutxi-k egin dezakete, argitzen dira Arangoiti >Aranguti, Elexagoytia 1579 >Elexagotia 1562, Elechagoti 1773, Elexagoti 1932, Elessaguti 1877 eta aurkezpenetako Urigoiti' 17. orria) kasuetan ikus daitekeenez,.

Laudion egun Gardeagoitia> Gardeagotxi eboluzioa gertatu da, baina Arbaizagoitiak deituran iraun egiten du. Orozkon Urigoiti...Oketabeti, Oketagoti, Sologoti...Gotxi.. leku-izenetan, Goti deitura ere badago, Sudupen, aldiz, Gotxi zegoen. Are gehiago esango nuke -goitia > -guti urratsen nolabaiteko kontzientzia dagoela. Andre zornotzoar batek "Olazagutia" aipatu barik, "Olazagoitia" esan zidan. Becquer idazleak garaiko egundakari batean herri berberari buruz "Olazagoitia" ere idatzi zuen.

Mende batzuetan "Arangoiti/Aranguti" formak tartekatu egin dira edo, hobeto esanda, biak erabili dira, agian testuinguruen arauera. 1680ko dokumentu eta orri berean agertzen da:"Domingo de Aranguti, Dom. de Arangoiti".

Navaro-Velilla: Pico Eskutxi...."912...cova de **Ezguti** sque ecclesia sancti Micaele..." (Testu hau banuen irakurrita aspaldiko dokumentazioan). Cuad. Top. Aiara: "Aranguti" 123 orr. Aranguti (gueñes). Olazagutia > Olazti. Gutti horrek azkenengo kasuan, bokal arteko -g-ren galera dela eta, -ti-raino heldu da.

SMCo. Ubieto 759-1076 Kartularioan Salvada zerraren gainean aritzen dela "Coba de Ezquti" 864 urtean aipatzen da

- 2) **-goitia/-goikoa** zentzuz baliokideak: Kasu batean baino gehiagotan, garai berean daudenez, ematen du -goitia/-goikoa baliokideak direla: "Aunsurgoiti 1926 < Anuntzibaiurrutiagoiti / Ausugurti-Goikoa 1926", "Berriogoiti 1979 / Berriogoikoa 1894". Geroago, gauza bera ikusi dut Juan Jose Agirreren "Toponimia...de Arrigorriaga" liburuan: "Buianagoikoa (Bujanagoikoa, Bujanagoiti, Bujanagoytia, Buxana Goitia) Parentesi artean dagoenak aldakiak dira, egun "Buiagoiti" nagusitu dela. Garai batean bereizketaren bat egon beharko zen bi atal hauen artean, baina azken denboeretan zentzu bera adierazten dute.

Esan dugunez, eremu hauetan eta inguruetan kontutan hartu behar dugu *guti* eta beste aldakiak goiti-tik datozela, beraz, ezin da nahastu inondik ere Euskal Herriko ekialdean, batez ere, dagoen *guti* 'menor' atalarekin.

- 3) **-gutxi > -gitxi**. Asko ez badira ere, lehen ikusi ditugu gutxi-dun toponimo batzuk "Olatreguchi 1926" dugu behin, Olatregotxi toponimo arruntaren aldakiaren gisa. "Solaguchi 1926" eta "Solaguichi 1952" ere badugu toponimo bera izanik.

Okondon "Iturrigochi" eta "Iturriguichi" dokumentu batean dugu aipaturik hurbil daudela, are gehiago nik esango nuke berbera dela. Egun ahoz "Iturrigitxi" esaten zaio, berez, ez dela iturri arrunt bat putzu bat baino, agian azkenengo 1983ko euriteen ondorioz. "Iturrigitxi" honen azpian hirureun metro beherago, "La Ventilla" deitutako bidean, berari neurri batean loturik dagoen beste iturri bat dago. Loturik dio, zeren bat hazten denean (euriak direla eta) bestea ere hazten da. Iturrigitxi duen *gitxi* '(de) arriba' atalak lekuari egin ahal dio erreferentzia '(lugar de, pieza de) arriba de la fuente' (Horrela ikusten dut nik. Azkuek 'arriba la fuente' jarriko zuen, Azpeitia 'bajo la peña' jartzen baitu), baina agian ere beste iturriari erreferentzia eginez: 'la fuente de arriba'.

Gereñurengan aurkitzen dugu: "Iturrigoicoa 1704, Iturriguchi, Iturriguchia 1704...", baina deigarrena dena "Iturriguchiaga, 1776, arroyo y término de Mendarozqueta. 1519, labrantío de Betolaza" eta "Iturriguichiaga, 1803, labrantío de Mendarozqueta". Ikusten denez, markatutakoa aldakiak leku-izen berberari dagozkio, toki bera, baina urte batzuk geroagokoa baita (denbora honetan *-gutxi- > -gitxi*. asimilazioa gertatu omen da).

Federiko Barrenengoak biltzen du: "Iturrigitxi.-Okondo/Respaldiza.- Variante: Iturrigitxi. 'fuente de arriba, encimera'. Berberak:

"Mendigitxi-Ok(endo)- Var. de Mendigitxi.", "Mendiguti-Mad.- Var. de Mendigitxi"

"Mendigitxi.-Amu(rrio), Madaria/Okendo/Sal.: Et: ' Monte de arriba' ..gutxi 'de arriba, encimero'

Gereñuk bere aldetik Arabako zenbait herritarako, Amurrio barne, Mendiguchi, Mendiguchia aipatzen du, kasuren batean 1778ko datarekin.

Mitxelena: (Ap.Vasc. 297): "*guti, gutxi* 'pequeño, poco': García gutia (Nav., 1207), Johannes Guchia (Fitero, hacia 1200), Luchaire); *Gochi, Goti, Guchi*. Como adivinó Luchaire, aunque el único sentido atestado para la palabra es el de 'poco(s)', ésta hubo de significar 'pequeño' anteriormente...Algunos piensan que

en ap. como Ibarguchi, Olazagutia, etc. se trata de una var. de *goiti*. El valor 'pequeño, chico' de *guti*, etc., está demostrado por diferentes textos. En Alava, 1248, Gamarraguchia, hoy Gamarra menor..."

Orozkon ere egun eta Bizkaia osoan *gitxi*-k 'poco' adierazten du eta *gitxiago*-k > *gitxigo* (*gutxiago*) 'menos'. Azkuek *gitxi*, *gutxi*, *guti* aldakiei ematen dion zentzu bakarra 'poco'-rena da.

Ziur aski, gure maisu handiak esaten duena bete daiteke Ekialdean, baina hemen ondo baino hobeto konstatatua dagoenez, ("Elexagoytia 1579 > Elexagotia 1562, Elechagoti 1773, Elexagoti 1932 > Eleasaguti 1877 > Elesagoiti 1894", "Gardeagoytia 1537 > Gardeagochia 1539 > Gardeagochi 1540"...) goiti-ren aldakiak dira.

Cuad. Top. Aiara: "Barranco Aranguchi" 75 orr., "Turruguchi" 95 orr., "Mendiguchi" 123 orr.

- **GOROSTI** 'acebo': "Gorostachu 1940, Gorostadui 1877, Gorostarbi 1894, Gorostiça** 1257, Gorostidui 1745, Gorostiza** 1067, 1753, Gorostizaalde 1956, Gorostizaburu 1979, Gorostizaga 1894, Gorostizagaondo 1940"
- **GORPUTZAREN ATALAK**. Hauen bitartez orografiaren zenbait gorabeherak zehazten dira. Ikus " ZENBAIT ONDORIOREN BILKETA " honen bukaeran.
- **GORTA** 'ejido, campo común, cuadra (ikus korta)': "Arigorta* 1540, Aspegorta 1894, Aspigortaondo 1877, Aspigortaoste 1877, Aspulugorta (Aspurugorta) 1994, Azquigorta 1834, Cenagorta* 1539, Cenagorta* 1548, Echauarri gorta 1772, Enegorta* 1602, Ganecogorta 1578 (Ganicocorta 1375), Legorta 1952, Obigorteta 1940, Olagortta 1614 (Natxituan ere "Olagorta" izeneko baserria dago), Unagorta* 1536, Zenagorta 1680, Zenagortagane 1986". Izagorta (Barrenengoa), Izakorta (Muxika).
- **GORRI** 'rojo, pelado, sin vegetación, calvo, desnudo': "Arrigurriaga** 1412, Asulogorri 1994, Gorrichiru 1894, Gorrilandaarrola 1994, Gorrinchun 1926, Iragorri 1730, Iturigorri 1894, Iturrigurria 1771, Larregorri 1994, Lugorri 1802, Lugorrieta 1785, Lugorriondo 1940, Recagorri 1940, Sologorri 1894". Zugaztieta eta Gerrikaitz artean dagoen "Montecalvo" mendiak honelako zentzua omen du, baita Laudioko dokumentazio zaharrean aurkitzen dugun "(terrenos)...calvos..." ere. Azken adiera gorputzarekin sarritan erabiltzen bada, Biológica (B.Palacios) aldizkarian: "Del prado del valle a la roca desnuda" irakurtzeak nolabait gogorazten egin dit goien jarritakoa. Geroago Gereñurengan irakurri dut, oso deigarria egiten zaidan gauza bat: "Larragorri, términos de Lasarte, Ondátegui y Sierra de Encia. 1692, monte de Mendibil. 1690, labrantío de Maestu. Término **calvo, sin cultivo**, de Villarreal". Beraz, azken honetan, lehen esandakoa ongi baino hobeto betetzen da "calvo, sin cultivo". Cuad. Top. Zuia: "Bidigorri" 45 orr. Dena den, koloreari bai dagoela nolabaiteko erreferentzia: Cuad. Top. Aiara: "La Pieza Roja" 31 orr.
- **GOTXI** (ikus goiti): "Gardeagochi 1540, Gardeagochiandicoa 1877, Olartegochi 1983, Olartegochia abajo 1811, Olartegochi Vecoa 1775, Olartegochiburu 1802, Olartegochiondo 1926".
- **GOZO** 'dulce, sabroso, gusto (Azkue)': "Urgoso 1994".
- **GURDI** 'carro': "Echebarrigurpidea* 1558, Gurpide 1614, Gurpideondo 1994, Gurtibay 1926". Arzamendi: "Gurpideta 1213". Cuad. Top. Zuia: "Gurpide" 139 orr.

Cuad. Top. Aiara: "Pa los Carros" 79 orr

- **GUEN < goen** (*goien* Orozkoko egungo hizkuntza mintzatuan) 'de (más) arriba' (Ikus guren): "Asubegüena 1956, Barbaraguen 1965 (Barbarabeco 1876, Barbara-goico 1924, Latorrogüena 1952)". Hasiera batean aipatutako zentzua jarri badiot, Orozkon ematen zaion zentzuagatik izan da, horrez gain, Orozkon Goena > Guena. Olaguenaga deitura ere badago bertan. Oe > ue urratsa ezaguna zaigu: Beingueche 1789 (Bengoetxe), Pagueta (Pagoeta) 1994, Vengüeche (Bengoetxe) 1805", baina kontutan izan behar da guren atalarekin dagoen lotura "Ibarguen* 1561, Ibaguen (Ibarguren) 1706".
- **GUREN** 'límite, linde'(Azkué), baina, nire ustez, 'límite superior, zona ó parte superior' (ikus guen): "Aranguren 1572, Echeguren 1952, Ibarguren 1775 > Ibarguen* 1561 > Ibaguen 1706". Ugaldeguren (Zamudio).

- 1) Nire iritziz, testigantzetan oinarriturik, "goien (goen/guen) / goren / guren" aldakiek lotura bat gordetzen dute "Goico"-ren konstatazioan 1084.an SMCo-Ledesma..."domno Nunno de Ghagoren.." agertzen da. Garaiko beste kasuak ikusirik azken hori egungo "Etxeguren" (Etxagoren > Txagoren) izan daitekelakoan nago. Beraz, goren/guren arteko lotura posible ikusten dut, kontutan izanik garai hartan o/u-ren arteko zegoen hulbiltasuna edo bereizketa eza." Are gehiago "garai"-rekin esan dugunez, posible deritzat *gora* eta *gara*: loturik izatea. Ez daude batere urrun "Goi-ko-etxea" eta "Garai-ko-etxea"-ren lehenengo atalak, fonetikoki urratsak errezak baitira. Adiera aldetik kontrakoa den "Berengoa 1777, Berengoa osurrena 1784" bildurik dugu.

SMCo-Ledesma: "Ghagoren..Ghagoieu. Egungo Lizarraldeko "Arandigoien" "Arandigoren 1090" dugu. Arzamendi: "Arandigoien 1098"

Azkuek (hiztegian) toponimoetan *guren* -i 'límite' balioa ematen dio guztietan, *goren* -i ,aldiz, '(c), el más alto, extremo superior...'. *Guren* / *goren* artean erlazionatzen ez badu ere, eta agian garai hauetan bakoitzak bere zentzua izango zuen, ez guke baztertu behar aurreko garaietan izan zezakeen lotura.

Ohar gaitzen gure toponimian *-guren* agertzen dela, eta ez *-goren*, beraz, aldakia baino ezin daiteke izan. Gure konstatazioez gain, hemego deituretan oso arrunta da: "Egiguren, Etxeguren, Mendiguren, Solaguren..."

Mitxelena: "...*guren* 'límite, linde' : Alzaguren, Ibarguren, Darizcuren...En cuanto a la terminación *-guen* parece proceder más bien de *go(i)en* que de *guren*: Echagüen, Ibargüen, Urigüen,...La crónica de Ibargüen-Cachopin escribe Ibargoyen...el ap. que aparece generalmente como Ibarguen, incluso en el texto vasco de los Refr. y Sentencias."

- 2) **-guren > -guen** urratsa nahiko sendo dirudi. Alde batetik "Berengoa 1772 > Bengoa 1772" eta "Arangurenalde 1926 > *Aranguenalde > Arangunalde 1940" bildurik ditugu, nahiz eta "Aranguren" 1572tik honuntz osorik iraun.

"Ibarguen* 1561, Ibarguren 1585".

Kasu berean izango litzateke "Solaguren > *Solaguen > Solaun". Aulestian Irigoienek esan zigunez, "Solaun" esaten diote "Solaguren" ofizialki deitzen zaion tokiari. Arrankudiagako Mitxelenaren eta Azkueren laguntzailea izan zena, P. de Solaun-ek gauza bera esaten zuen bere deituraz, hau da, "Solaguren > Solaguen > Solaun", honen loba batek (J.A. Solaun) esan didanez.

"Solaguren > *Solaguen > *Solagun > Solaun" izan bahar bidea, ondorengo "Arangurenaldea 1926 > Arangunalde" kontutan izanik. Kuriosoki *guren* -en bidea hori izan bada, Euskal Herriko beste toki batzuetan, Nafarroan XI.mendean Mitxelenak dioenez, Soraguren > Sorauren, hots, bokal arteko leherkaria jausi da lehenago dardarkaria baino.

Fonetikoki nahiko bidezko eta arrunta da bokal artean dagoen dardarkariaren galera: "Berengoa 1772 > Bengoa 1772" eta "Arangurenaldea 1926 > Arangunalde". Hizkuntza mintzatuan Orozkon *orain* > *oin* eta halakorik maiz gertatzen dira. Kontrakoa ere badugu, baina ez dut uste honi egokitu ahal dakiokenik: "F.H.V. 9 Evolución de 'j', 'w' ...Los grupos we, je en interior de palabra...se han eliminado por distintos procedimientos...BN, Zaraitzu, Z (Geze) tieso 'tieso;...'".

Merino Urrutia: "Aranguena 1538, v. Arangurena".

Azkuek berak (Morfologian) "Mendiguren, cumbre de la montaña"(575.orr.), "guen o guren 'extremo'" (nik azpimarratua) (476 orr.).

Lehen susmatutakoa Azkueren Morfologian ikusi dut neurri batean baieztaturik "*goen, goien, guen y guren* son variantes originadas de de *goe, goi* 'arriba', con el graduativo supremo *en*" (476 orr.).

Nire ustez, tartean zegoen edo dagoen -r- hori -**ra**- destinatiboarena izan daiteke. Lehen aipatu dugu *gora* eta *gara* kasua, bertan destinatiboa egon daitekeela. Toponimian ere zerbait kasutan itsatsirik dago. Mitxelenarengan jo dugu eta azentuen eragina dela eta zera dio (FHV 412.orr.) "*behere* 'inferior' (o *behera* 'hacia abajo'...", beraz, arrazoiturik egon daiteke hasieran esandakoa. Apezetzeak Etxalarren 1625eko testigantzetan bereizketa hau biltzen du "Aguerregaraia, Aguerreberea"

Semantikoki garaiak kontutan izan behar ditugu, zeren hasiera batean bereizturik egon zitekeena, beste kasuetan ikusi dugunez, denbora eta erabileragatik zentzuz berdindu egin da.

- 3) **-guen > -gun > -un**. Lehen ikusi ditugun "Arangurenaldea > Arangunalde" eta "Solaguren > *Solaguen > Solaun" urratsei gaineratu dezakegu Orozkon entzuen nuen "Olaguenaga > Olainaga, Olaina". J.M. Iriondo karrerakideak berriki esan didanez, bertako aita baitu, "Olaguenaga" eskriturretan bakarrik agertzen dela. Bere aitak, esan dugunez, bertako izanda eta jaioa, "Olauna" esaten du. Ingurukoek (Gallartu, Sautu...) "Olaina" esaten dute. Gereñuk 1706.tik "Olaina" biltzen du hiru toki desberdinetan. Deitura gisa Orozkon "Olaguenaga" dugu.

Mitxelenarengan "gune, -gu(n), -gun 'lugar': Echagüe, Olagüe... V. -kun, ..y une", baina, nire iritiz, jatorria *guren* -en dago. Audioko "Solaune > Solaun" leku-izenean lehenengo konstatziakoa artikulua izan daiteke.

Barrenengoa: "Arangun.-Okondo.- Var. de Aranguren". Gereñuk "Aranguren" leku askotan aipatzen badu, "Aranguen" eta "Arangun" ere biltzen ditu.

Bokal artean gertatzen den -g-ren galera hau arrunta dugu. Beste kasueren batean Mitxelenak hauxe dio: anderauren 'dameiselle' (Oih. Prov. 473), andrauren 'mujer principal' (RS, de guren).

Praktikan, Okondon dagoen "Ibarguen" eta Zuhatzan "Ibarguen" *ibar* banarenr goiko aldean daude, Zuhatzakoa, hain zuzen ere, "La Ibarra" goiko aldean eta mugan dago.

- 4) Aurreko urratsak ondo baieztaturik daude. Ondoren, beste konstatazio batzuk jarriko ditugu:

Egin aldizkarian (96-9-28^a) Usurbilen hildako baten eskelan "Ibargoien" deitura dago, zeina nire ustez, "Ibarguren"-ri loturik dago.

Jose Medinabeitiak, 'El libro de Amurrio', delakoan 1932an zenbait toponimori buruz hitz egiten du: "Boriñoguren 'Molino de arriba' o 'solar sobre el molino', Etxeguren 'Casa de arriba', 'dominante', ...Ibargüen 'Solar de sobre la rivera' (Vid. Ibarguren; Etxaguen, Etxeguren). ". Kasu batzuetan, egiten duen interpretazioa zuzena ez bada, gehienetan oso bidezkoak dira, honetan nahiko egokia izan daiteke, kontutan izanik garaia aldetik abantaila duela, zentzuak hobeto gorde zitezkelakoan.

Eusko Ikaskuntza 1916an eginiko "Indicaciones elementales sobre la formación y los usuales componentes de las voces toponímicas vascas" delako liburuan hauxe aurkitzen dugu: "Goen: límite, confín. Ej.: Goenaga"

"Guren: último, supremo, continal.- Otras formas: Guen, Gue, Kue (Urigen, Etxague, Yague, Azkue). Es posible que las denominaciones kun (Sueskun) y kin (Erazkin, Erauskin) sean variantes de kuen, y ésta de guen."

- **GUN** (ikus -gure)
- **GUTI** (Ikus goiti).
- **GUTXI** (Ikus goiti, gotxi).

7.2.24. "h" kontsonantea

Aspiraketaren aztarna gutxi dugu hemen. Agertzen diren apurrak hemengo ez diren kartularioetatik hartutako erreferentziazko toponimoak dira: "Aialha 1025, Amurrihuri 989, Huribarri 1025...". Hemengoak oso gutxi dira, ez dute, beraz, legeren bat betetzeko beste indarra, batez ere XVI. mendekoak urriak baino urriagoak direlako. Aztarnak bilatu nahian f- dunak edo, azken finean, p-dunak begiratu ditut, baina ez dago zereginik.

Dugun lotura bakarra lehen aipatu dugun **g** aspiraketaren ezaugarria edo kutsua dela. Gehienbat bokal arteko tokian fenomeno hau aurkitu arren, zenbait kasutan hitz hasieran gertatzen dela ere ematen du: "Gujuli/Ujuli (Goiuri)", "Gogembarrena 1819 >

Ogembarrena 1826 (Goien-barrena)", "Gorbea/ Orbea". Dena dela, bigarrena ez dakit ia *oihan*-etik etor daitekeen, ohiarzabal, ojanguren (oihanguren).bizkaieraren eremuan baitugu.

Dokumentatua dugu XI mendean "Ipuzcoa", egun Gipuzkoa dena, Gereño (Gasteiz) / Ereño (Okondo) loturik izan daitezke, Garbizu / Arbizu dauden bezala. Azken bi kasuetan tokian tokiko fonetikari lotzen zaio. Behin telefonoz "Ereño" eta "Arbizu" esan arren, beste aldekoek "Gereño" eta "Garbizu" hartu zuten, lehenengo kasuan arabar batek eta bigarreanean gipuzkoar batek, hau da, bakoitzak bere inguruan duen forma arruntinari moldatuz. Hitz egin dut behin baino gehiagotan fenomenoaren mugikortasuna eta hori bera gerta liteke honekin, zeren agertu eta desagertu egiten da garai eta toki desberdinetan (Hau diot, zeren Garbizu > Arbizu, Albizu...latinetik edo erromantzetik hartutako G-z hasten den mailegu batetik hartua omen baita).

Ahoz Orozkon *biger* (bihar), *agoa* (ahoa), *gigerra* (giharre)... eta Lekeition *berregun* (berrehun) entzutean konturatzen zara **g** hori aspiraketaren aztarna bat izan litekeela. Aztarna hori ez dut aurkitu Audioko toponimian, agerian behintzat. Ugao dugu hurbil, baina agian gerta zitekeen Ugalde, Ugarte-rekin gertatzen dena. Hauen ordain Nafarroan Uhalde eta Uharte dira. Baina hau ondoren zehatzago ikusiko dugu Mitxelenaren teoriarekin. Ahozko testigantza hauetan aspiraketaren aztarna izan daiteke honetan, gertatzen den protesia edo **g** hori dagoen tokia bokal artekoa da, are gehiago hiato [i + e (<a)] edo [a + o] eta **eu** diptongoa. Nire ustez, silaba desberdinak bereizteko izan daiteke. Honetaz Txillardegik esaten zuen jodaren epentesiak hiatoa segurtatzeko zirela. Mitxelenak bere aldetik dio Iparraldean, batzuetan, desagiten dutela diptongoa hiatoaren aurkako aspiraketa bat tartekatuz.

Baina lehendik zenbait kasutan **g** aspiraketaren aztarna dela esanda badugu, esan omen dezakegu **g** bati aspiraketa ordezkatu ahal zaio eta gero agian **zero**. "Garbizu > Arbizu" urratsak horren alde jotzen du, baita Mitxelenak aipatzen dituen galera "izena + patronimiko" zenbait kasutan ere: "Lope Erascoyz < Belasconis, Arnault Arçez < Garceyz..." Datuak ikusiz gero, ematen du Gipuzkoan gordetzen dela ondoen hasierako **g** hau desagertu gabe.

Azkuek ez omen zuen begikotzat aspiraketa hau, baina arrazoi osoa zuen esatean muga bien aldeko euskaldunen artean begikotasunak edo hasarreak pizten zuela soinu honek, oraindik ere zerbait geratzen baita. "A veces, la letra **h** ocupa el puesto de una letra suprimida (generalmente **g** y rara vez **k**; en S con frecuencia la **r**" ere esaten du .

Laburki izan arren, aipa ditzagun zein testuingurutatan ager daiteke aspiraketa Mitxelenari jarraituz (FHV 11.1): "a) Hitz hasieran bokal edo diptongo aurrean: Huribarri 1025 b) Hitz barnean, bokal artean: *lehoin* c) Diptongo eta bokal artean: *oihan* d) Bokal aurrean, n (n'), l (l'), r ®-en ostean: Aialha 1025.Datuak duten adibideak nik jarritu, gainera, ikusten dut *huri* -dunak gordetzen dutela edozein tokitan daudela: Amurrihuri 989. Ez dago **h**-rik **m** edo ziztukarien ostean.

Mitxelenari jarraituz IP eta Hg-ko muga h-ren mugarekin bat dator.Nire iritziz, gaztelaniaren eragina nabaria izan da h-ren galtze honetan, [j] > [x] urratsean gertatu den moduan.

- "11.3 ..gascones de Bayona...transcribian durante la Edad media por medio de la **f** la aspiración vasca, al igual que su porpia **h**: Ferriaga (harriaga), Fondarraga (Hondarraga)...", " extensas zonas de habla vasca, sobre todo de Alava y la Rioja, conocieron también la aspiración hasta el siglo XIII", "en documentos navarros, por el contrario, **h** aparece sobre todo entre vocales:..Uharte..y su empleo en inicial es raro y poco consecuente", "/h/, un día común a todas las variedades de la lengua, se ha conservado hasta bastante tarde en la parte occidental..A, Rioja, B...a pesar de

ciertas grafías de RS...no debía existir ya en el siglo XVI". "11.5 valor distintivo...Leiz haran 'valle, Sauguis arhan 'ciruela'.",

- "11.6 La aspiración sería etimológica cuando es continuador de: a) una antigua **h** protovasca b) lat. **f-**, con o sin mediación románica, 3) una antigua **-n-** intervocálica, 4) antiguas oclusivas sordas o fuertes en posición inicial", "A diferencia de lo que ocurre en la grafía de documentos medievales, los dialectos modernos no admiten dos aspiraciones en la misma palabra...se elimina normalmente la primera por una disimilación regresiva comparable...ilherri", "11.9 **h** tiene muy poco papel en la morfología", "11.11 En una palabra de tres sílabas, la aspiración puede aparecer, además de en posición inicial, entre la primera y la segunda sílaba, pero no más adelante",
- "11.14 Ante vocal y tras diptongo, hemos visto que está muy generalizado el tipo aihen, aiher, leiho...en gohien, superlativo de goi, la aspiración debe ser secundaria", "11.15 A la **h** intervocálica o entre diptongo y vocal de los dialectos septentrionales corresponde muchas veces **zero** en los españoles. Muy frecuentemente, sin embargo, la correspondencia es **h : g o r**, que por disimilación puede pasar a **l...**", "Que la aspiración, o el sustrato antiguo de la aspiración moderna, debe ser tenida en cuenta como entidad real en la reconstrucción se infiere del hecho que, al quedar en posición final como primer miembro de compuestos...se endurece en **-t** en todas las variedades...bet- de behi 'vaca' (y de begi 'ojo'), bit- de bihi, bigi 'grano'. Se había pues confundido con **g**, antes de que cayera la vocal final",
- "11.16 Se ha probado que **h** ha nacido en vasco mismo detrás de nasal, lateral y vibrante en numerosos préstamos y compuestos...", "Es difícil decir hasta qué punto **lh**, **rh**, etc, representan antiguos grupos o continúan una sonora antigua con aspiración secundaria. Debe recordarse el acuerdo de las grafías **lh** en Alava y la Rioja durante la Edad Media con la pronunciación **lh** de los dialectos septentrionales: Elhor-, Olha- en CSMill.91: vasc.-fr. elhorri , olha , pero más adelante en la palabra Angellu, Burgellu, Gaztellu en CSMill. 01, vasc.-fr. Angelu...gaztelu...No hay más que un ejemplo, en un nombre de población, en que vasc.-esp. **g** parece corresponder a vasc.-fr. **h** tras **l**: Elgorriaga en el Baztán, que debe equivaler a El(h)orriaga, de elhorri".

Baztangoaz gain, badago Gasteiz ondoan beste "Elgorriaga" bat. Geroago Gereñurengan Elorriaga-dun piloa aurkidu dut.

SMCo.Led.1076-1200 "Olhano", nire ustez, ez da izan behar palatala. "Lhodio 1124, 1127.. Lhantaron 1175 (hirutan)...Lodosa...Llodosa 1188(bitara), Llanteno 1114". Badaude bustidura puntutxuren bat kasu batzuetan, baina beti ez omen da nagusitzen. Elhosu.

Mitxelenak aipatzen die legee zenbait salbuespen jartzen dizkio, dena dela, orokorrean esanda dago.

Juan Manuel Etxebarriak²¹⁴⁸ zera dio:

²¹⁴⁸ Cf. Juan M. Etxebarria, Euskal Fonetika eta Fonologia, 106 orr.

"Hotsen barruan ez dauka tokirik **h**-ak, baina halan eta guztiz ere bere tokian beste betegarri batzuk aurkitu ditut Zeberioko euskeran: ago (aho), iger (ei har), iyo (eho), layea (lehia), biger (bihar), agotz (ahotz), gigerra (giharre), aistu (ahaztu)...iñontz (ihintz?).

7.2.25. "i" bokala

Hemen sartuko ditugu /i/ bokala eta /j/ erdikontsonateko fonemak (inoiz azken hau bokalizatzen baita), **i**, **y**, **j** (gutxitan) grafemen bitartez agertzen direnak. Kontutan ere izan dezagun **j** kontsonanteak gaztelaniazko **h**, **x**, **i**, **y**, **j** errealizazioak dituela, **y** izanik hauetariko erabilera jatorrena edo, Bizkaiko eremu batean, Nafarroan eta Iparraldean bizirik dirauela.

Azkuek zuhurki jokatu, eta garai hartan horrela izan behar, i bokalaren barnean sartu zituen batera: **i**-dunak, **ih**-dunak, **j**-dunak eta **y**-dunak, denak i-tzat harturik, hau da, ondoren zetorren bokalak ordena markatzen zuela. Hiztegian **i** bokalari zegokion tokian **i**, **j**, **y** batera jartzean gain, gehitu zuen: "**i**, **j**, **y**.son las letras octava, novena y décima de nuestro alfabeto. Su empleo: Los diptongos que la letra i forma, al anteponerse á otras vocales, al principio de una palabra (iakin, iezarri, iñok, iokatu...), se pronuncian de cuatro distintas maneras, según los dialectos: **ya**, **ds~a**, **s~a** y **ja**. Estos cuatro sonidos en este caso son homogéneos.", " Hé aquí dónde se usan los cuatro sonidos homogéneos del diptongo inicial de **i**: **y** se usa en ANc,..., B-a-o-ts~, BNc... y Lc..."

Apunte batzuetan banuen: "**[j*]**, **[z^]**, **[dz^]**, **[x]**...fonema beraren aldaki fonetiko diferenteak; gehienek ortografiatzen **j** idazten dena (batzuetan baita **i** eta **y** ere: Jon, Ion, Yon)...batuaz ..baita **ih**: oiha!, gehiago"

Are gehiago esango nuke nik, **ih**-dunen hemengo aldakiren bat kontutan izan beharko genuke, hau da, **ig**- (Igandiola > Yandiola, Igarza > Yarza...). Orozkon bertan, lehendik azaldu dugunez, ugaritasuna dugu, alde batetik [yauregi] (agure batek) / [xauregi] (gazteak), beste aldetik [yagi], baina [xakin] eta kasu bakarrenatetikoa izan arren, [anaxea] (*anaie* kasuren batean entzun dadalakoan nago).

Laudion hauxe dugu:"Jaureguicoa 1775" > Yaurico 1902 > Llaurico (egun idazten dute)". M. Etxebarriak Zeberion: "yáuri" biltzen du. Arratiko bati "Yeuri" deitutako tokian bizi zela, (buruz aritzen naiz), galdetu nion ia jauregiren bat inguruan ez bazen, eta baietz esan zidan.

Mitxelena (F.H.V. 5.8):

- "En las formas nominales de muchos verbos j- procede de e- ante vocal". Gero (9) "Evolución de j, w"

eta (9.1):

- "Los "diptongos ascendentes", con j y w..." direla eta, zera diosku: "En inicial se ha vocalizado j en AN, G ia, iya 'casi'", "La distinta evolución de *j ha sido la causa de una de las más importantes diferencias de pronunciación que separar a los dialectos vascos..."
- "La zona más conservadora, pronunciación [j], AN.", "..en Z [z^]", "prepalatal fricativa sorda...en aezcoano, salacenco, roncales...y valle Araquil [s^]", "Es una fricativa velar sorda, [x], es decir, el sonido de esp. j, en G", "Es

una africada prepalatal sonora [dz^]...Lekeitio, Durango y Ochandiano..." Azkue sin embargo, señala j ..Arratia, Orozco y Txorierrí...La indicación de Azkue es completamente exact...Gavel...cita yai 'fiesta' y yaigi 'levantarse', tomados de Bonaparte...de Orozco". Ikus Jesus de Solaunek esaten zuena Orozkoko euskaraz. Oharra: aurreko hots desberdinetan egindako txapela [ʰ], berez, aurreko letra gainean irakurri behar da eta puntatxa beherantz.

- "En el límite de [j-] y [x] están Irún y Oyarzun...9.3 Con respecto al paso de *j a s^ y x en territorio español, se piensa generalmente que s^ ha sido el estadio intermedio en todas las partes... Parece natural pensar que en ambas fases la influencia castellana ha sido decisiva...no obstante..en el area vasca donde s^ ha pasado a x...s^ no ha dejado de existir", "Larramendi...en algunas partes la j consonante se pronuncia muy gutural, como en Romance, jauna, jan, jo, anagea...y es menester guardar la primitiva pronunciación", "Etcheberri...censura igualmente la pronunciación "grosera" de las letras j y x, que supone tomada del castellano y en último término del árabe".
- "Moret: "En la lengua vascongada nada hay de gutural...de lo que el romance ha tomado del arábigo...no es vicio nativo de la lengua, sino infección pegadiza del comercio". Mitxelenak ere badio XV. mendean Bizkaian nahastu zitezteen ahoskera biak.
- "9.4 En un número reducido de ejemplos, [jw]...de *jo ha tenido evolución especial: ...joan 'ir' ..fan, fuan, xwam, goan...El paso [x] a [f] se ha dado ocasionalmene ante u silábica"
- "9.7 Entre vocales AN, G aien 'cepa,sarmiento', leio 'ventana'...BN, L, Z aihen, lehió..La aspiración ...aparece...entre la primera y la segunda sílaba. En AN, G la pronunciación de i en esa posición es muy aproximadamente a la del cast. y entre vocales en Castilla la Vieja", " j forma parte de la misma sílaba que la vocal siguiente: anaxe", "Otros dialectos presentan variantes con y sin ante ante vocal, sobre todos detrás de e: leihor, le(h)or, legor...", "B..*j entre vocales aparece hoy como [dz^]. Esta pronunciación...ya en RS...oan 'desierto...leya 'la helada' ", "la evolución ha llegado hasta [x]: B Txorierrí anaje". Esan dugunez, Orozkon ere badugu anaje. Gainera, bide honen beste testigantzak ditugu: Fuent.Doc.78 (1511): "Buyagoitia...Bujana de Abajo...Aramajo". IX orr."Lujaondo" (beti). "Bujagoytia..Bujana" 334.
- 9.8 "A diferencia de [j], [w] entre vocales no ha alcanzado autonomía y sus realizaciones se han confundido en todas partes con los de /b/, y ocasionalmente con los de /m/...frecuente la metátesis de [w]..esk(u)ara".

Okondon [xandiola] toponimoa dugu, baina deitura gisa [yandiola] dirau inguru hauetan. Sodupen [yartu], [yorgi] toponimoak ditugu, hau da, euskara galdu den arren, jatorrizko ahoskera dugula.

Zehaztasunetan sartu aurretik bokal honi buruz zerbait nabaritu behar dugu:

- a) Alde batetik i bokala, bokalen artean biziena, eraginkorrena, kutsakorrena dugu [sudurdakiak eta albokariak busti egiten ditu, bokal hau duten diptongoetan bokal honek busti egiten du ondorengo kontsonantea jausi baino lehen (areitz > aretx), aurreko edo ondorengo silabako bokala itxi egiten du...]

- b) Beste aldetik **e** bokalarekin duen hurbiltasuna edo tartea bereizgarria da ere. Askotan, **e** batetik dugu **i** bokala bide desberdinak direla medio. Mitxelenak dio: "**a** permuta con **e** e **i**", baina **e** > **i** urratsa egon behar da lehenago ikusi dugunez.
- c) Oso kontutan hartzekoa da **i** / **u** alternantzia ere, hau da, serie mailan gertatzen dena.

Bokalismoa ikusi dugunean aipatu egin dugu /i/ bokala irekiagoa dela inguruko hizkuntzetakoak baino, triangelu bokalikoan fonemen artean dagoen aldea txikiagoa izanik Horrela azaltzen du Txillardegik bokal honetaz bildutako zenbait errealizazioak:

"nótase desde el primer momento la falta de una **i** de timbre cerrado, o simplemente de sonido medio...La **i** guipuzcoana es análoga a la **i** abierta del español 'cinco, bizco, mil' (Pron. Guip. 597)"

Inoiz itxia ez izanik ere, gerta daiteke [i] balio fonetikoa: a) bokalak azentua duean; b) kontsonante sabaikari baten ondoan gertatzen deanean.

Beste kasu guztietan [i,] dugu; **i** irekia,beraz. Eta ondoko kasu hauetan, bereziki:

- a) silaba trabatuan (i-ren eskuinean, eta silaba berean, edozein kontsonante dagoenean).
- b) Dardarkari multiplearen aurretik zein atzetik dagoenean.
- c) [c] afrikatuaren ezkerretan gertatzen denean".

Txillardegiren ohar hauetaz gain, lehen esan dudanez, praktika mailan zenbait kasutan argi baino argiago ikusi dudana zera da **i** / **e**-ren arteko hurbiltasuna (batez ere, hemengo toponimian nahiz hizkuntza mintzatuan [*burriñe*, *burreñe* (burdina)], baina baita dokumentuetan (Bilbokoak) irakurritako 'carpentero (carpintero)', 'carne-çero, carnicero' ere. Ikus dezagun toponimoetan arakatu duguna:

7.2.25.1. Hitz hasieran

- 1) Inoiz protetiko gisa dugu, baina oso kasu gutxitan. Hizkuntza mintzatuan zerbait ikusten baldin bada: *irria*, *irribarrea*...toponimian ez, zeren **e** da nagusiki protetikoa, baita **s**-ren aurrean ere bai: "Eskiña, Eskiñe..Espillusolo..". Mitxelenak diosku honetaz: " La vocal protética ante r- es alguna vez i-.. Son más abundantes los casos en que la prótesis románica ante s más oclusiva, que es normalmente e, aparece como i-: izkina, ispillu", baina kasu honetan ere ikusi dugunez, gordetzen da **e** bokala alderdi hauetan (Laudio, Orozko..).
- 2) Galdu egiten da batzuetan, arrunta ez bada ere: "Imitola > Mitola 1785", "Iturrigorri > Iturrugurri > Tulugurri", "Iturriburu > Iturruburu (1940) > Turruburu (1994)". Iturri-dunetan sarri askotan galdu egiten da, lehenengo-lehenengo dokumentutatik hasita.

"Izardui > Sardio 1775, Zarduy 1793 (dena dela, Isardio gisa dirau egun)" Deitura gisa Hegoamerikan eta Gernika aldean ere "Sarduy" agertzen da.

"Irubaltsa > Dubalza". Zenbait kasutan pentsa daiteke azentuak (proparoxitonoa) eragin duela galera hau, agian ondoko silabako bokalak itxidura gradu berbera izateaz lagundurik.

Antzeko kasua dugu "Ydibidaur", "Dibidaur", zeren "Uribedeur" konstatatua izan arren, bidezkoago deritzat Urkabustaizko "Irubidaur"-ekin erkatzea.

Galera izan daitekena, frogak ez ditugun arren, *Ibarrondo > Barrondo dugu. Orozkon biak ditugu deitura gisa, lehena toponimo ere bada. Zaratamon ibaiaren ondoan "Barrondo" tokia dugu, logika aldetik "Ibarrondo" izan daitekena. Hipotesi hau nolabait mugatzen zuen Berrondo Gipuzkoan izateak, hau da, *barri* / *berri* aukeraz pentsatu nuen hasiera batean, baina hemengo azentuaren eraginez (Ibárrondo) eta kontutan izanik hitz hasieran i-ren galera frogatu dagoela litekeena da hasieran aurkeztu duguna.

Euskara galdu den tokietan, Sodupen, adibidez, sarritan herri mailan desitxuratu egiten dira deiturak. Hala nola "Ikaseta" (Ikaza, Ikazategi, Ikazeta, Ikazuri-aga...deitutak ondo frogatuak daude, *ikatz* 'carbón' dutela) denari "Ikasetas/Kasetas" esaten zaio, alde batetik pluraltasun zentzu hori Bizkaian behintzat zabaldua dago (Sodupen bertan, "Lasjarretas" esaten zitzaion "Laxarreta, Lajarreta" denari), eta beste aldetik "Ikasetas /Kasetas" herri etimologiaz bigarrenera ere ahoskatzen da.

Hasierako bokal honen galera nabaria da Errioxa eta Nafarroako hegoaldeko leku-izenetan: "Fuente Tura", "Turza (nire ustez, Iturriza)"...

Arzamendi: "Vaygorri 1304". Cuad. Top. Zuia: "Río Vadillo...Baizabal" 137 orr

- 3) **I > u** leku-izenetan salbuespen batean baino ez da agertzen, kasu honetan asimilazioa dela: "Iturri->Uturri-", baina esan dugunez, kasu batean bakarrik, zeren arruntena *iturri* baita (horrela dirau bizirik). Orozkon "Ugarritza" dena "Iguartze" esaten zaio, hau da, (**u > i**) alderantzizko bidea, eta Elorrio aldean "Igarteburu (Ugarteburu)" aldakia dago, baina hemen ez dugu aurkitu horrelakorik.

Hitz batean **i / u** alternantziak hitz egin dezakegu. Hemen sartuko genituzke izen / uzen (Orozko) aldakiak eta XI. mendetik dokumentaturik dauden *uri* / *iri*. Serie aldaketak ondo baino hobeto dugu frogatua toponimoekin eta gauza bera baieztatzen digu Mitxelenak.

- 4) **I / e** alternantzia (kasu honetan alternantzia baino **i > e** dugu) ere nagusitzen ez den salbuespen batean dugu: "Imitola 1758 > Emitola 1877". Lehen aipatu dugu bokal hauen arteko hurbiltasuna, baina agian beranduko indukzioa litzateke. Partzipioetan zaharragoa den formak *ekosi* (ikusi) irau du (Orozko), beste batzuetan, aldiz, ez omen gorde hasierako **e** : *ikisi* (ikasi)...Itxidura urrats hauek gehienbat ondorengo **u** edo **i** batek eragindakoak dira.

Kontrako bidea (**i < e**) arruntagoa da: "Inordio 1894 < Enordui 1877".

- 5) Joda. Orozkon behintzat, hitz hasierako tokian ahoskera aldakuntza une batean gaude edo geunden, hau da, "Jauregi" [y]-z zaharrek edo [x]-z gazteek egiten dutela. Ondorio hori nabaria egin zitzaidan Arrugaetako agure bati orain dela hamazortzi urte inguru entzun nionean argi baino argiago lehen azaldutako konstatazioa. Geroago

gogoratu dudanez, Luis Goiri uste dut deitzen zela agurea. (Esaldi hau ere berari entzun nion: "-(H)urrekoak edo urrunekoak (antiparrei buruz)". Ondoren azalduko dugunez, kasu askotan bitara egiten da, baina toponimo honen kasuan behin bakarrik entzun dut [yauregi] eta agure horri izan zen. Amaginarreba bertan bizi izanda eta bertako izanda beti esaten du [xauregi]. Bere hitzetan :"-Jauregin (Jauregian)" beti!

Orain laurogeiren bat urte dituztenak era bietara egiten dute, baina neurri handi batean urratsa egina dago. Amaginarrebak, adibidez: [xan, xaio, xakin, xagon...] erabiltzen du, baina [y] aldakia guztiz galdu gabe, zeren batzuetan [yakizu] (jakin ezazu) eta horrelakorik erabiltzen baitu. Galdetzen diot ia [y]-z ere egiten dute eta berak baietz: [yan, yaio, yakin, yagon...] erabiltzen dutela erantzuten dit. Erantzunetan aldaki bakoitza ([y]-dunak) azaltzen du esanez: "...bere bai" eta [yagon] kasuan "-Beste batzuk" gaineratzen du. Bertako beste batzuk, noski. Berriz ekiten diodanean ia "beste batzuk" hoiek zaharragoak diren, baietz erantzuten dit.

Ondorio bera aipatzen du Mitxelenak (F.H.V. 170 orr.) : "predominan entre los ancianos las pronunciacion s^en palabras como jan, jantzi...mientras que los jóvenes...[x]".

Gazteagoak ahoskera bikoitzaren jakitunak dira, aiton-amamei entzuna edo. Gazteek [yesarri] entzun dute, nahiz eta [xesarri] edo [xarri] erabili, dena dela, forma batzuk zaharrek nahiz gazteek lehengo ahoskeraz egiten dute [yagi], adibidez. Halaber, [x] ondorengo kasuetan ia denek erabiltzen dute, hots, Jesus de Solaunek Mitxelanari emandako Arrandukiagako hitz batzuk horrela egiten dira Orozkon ere: [xo] ([yo] ere uste dut), [jaun], [Jangoiko] (Janoikoa entzuten nion emaztearen amamari), [anaje] (anaie entzun dudala ere uste dut)...Solaunek esaten zuena: "en el límite valle de Orozko, en contraste que sirve en aquella zona para identificar inmediatamente a los orozcoarras, suena siempre [x]." (Hauetan sartzen ditu "jakin, joan, jan, jausi..."). Orozko oso zabala denez, gerta zitekeen ahoskera hori auzuneren batean, agian kanpo aldean.Solaunen etxean izan zuten neskame orozkoar bat, baina diodanez, agian Areta ingurukoa izango zen, zeren hark ondo entzuna zuen aipatzen zuena [x]-ren ahoskeraz..

[Yauregi] / [Xauregi] aldakiak ondo baino hobeto gogoratzen dut. Orozkoko Arrugaeta auzunekoari entzun nion lehenengoz [yauregi], eta hori ondo markatua geratu zitzaidan. Karrerako bigarren edo hirugarren mailan nengoela beste adibide batzuen bitartez buruan nuen zaharren eta gazteen arteko ahoskera desberdina, ez dut gogoratzen zergatik (testu literario baten azterketa edo) Jon Kortazarri komentatu nion Orozkon gertatzen zen zahar eta gazteen arteko erabilera eta berak ere, une batez pentsakor geratuz gero, gauza bera baieztatu zidan, agian Mundakan antzeko zerbait gerta zitekeen. Orain hain ondo ez dut gogoratzen, baina forma biak entzunda ditut, gehienbat betetzen dela amaginarrebari entzundakoan, salbuespen batzuekin: [yaio] Orozkon ez nuen sekula ere entzun, Arrankudiagan, aldiz, bai. Orozkon, aldiz, [yarri] / [jarri] bikotea adinen eta tokien arabera, entzun daiteke.

Oro har, hasierakoa esan dezakegu, hau da, [y] > [x] urratsa gertatzen ari dela, edo ia gertatu dela, hitz guztiekin batera gertatu ez bada ere.

Burutazio gisa edo konturatzen naiz noizean behin zalantzak sortzen zaizkidala Orozkon egiten zen hitz baten edo bestearen erabilera. Alde batetik bidezkoa da, zeren hamabost bat urte igaro dira bertan egon nintzenetik, eta baserri giroko hitzak nahiz bertako batzuk erabilera ezean ziur aski galdu ditudala. Baina beste aldetik geure buruan dugun hiztegitxo honetan sartu eta irten egiten dira hitzak, esamoldeak eta abar. Aurrekoa nolabait indartuz edo aipatuko dut

adiskide zintzo batek orain dela hogeiren bat urtez esan zidan lehenengoz eta azkenengoz, zeren bakarrik berari entzun baitiot bertako (Uribiarte-Orozko) bitxikeria moduan *burruntzelue*. Egunokaz *burdina* hitzaren eratorri batzuei buruz galdetu diodanean gogoratu diot berak erakutsitako *burruntzelue* eta kuriosoki ez zuen gogoratzen honen esanahia, nahiz eta euskaldun peto-petokoa eta bertako euskararen jagole fina izan.

- 6) Maiuskulen artean (hauek hartzerakoan), grafia errekontzak agertzen dira kasuren batean, **I** agertuz **y** -ren ordeaz: "Larto (Yarto), Larratu 1952, 1956 (Yarratu)".

7.2.25.2. Hitz barnean

- 1) Irekidura prozesu bat susmatzen da ziztukarien eraginez: "Arisketa > Aresketa > Arasketa", "Arispaldiçaca 1085 SMco-Ledesma > Respaldiza 1536", "Izpea 1051 > Axpe (Irigoien)", "Izcarai 1110 > Ezcarahi 1290 (Merino Urrutia) > Azkarai (Orozko), Azkari (Gordexola)". Edo alderantzizko bidea, zeren "Ispazter" zena, ("Esparter" ere badugu dokumentu zaharretan), "Ipazter" esaten zaio (*haitz* + *bazter*), Irigoienek esaten zigunez, eta entzun dudanez. **E > i** itxidurari buruz Mitxelenak: "Misma acción ejerce una consonante palatal: AN itxe 'casa'".

Mitxelenak ematen digu argibidea "urritz (centr.), urretx (B), urrutx ®" osatu dezakegu Bizkaian dagoen *urratxa* aldakiarekin. Une honetan distribuzio geografika omen duen fenomeno honek, diakronia mailan toki berean hainbat urrats ikus dezakegu.

Urrats bera gertatzen da dardarkari baten eraginez harri- > arre- > arra- (Ikus Arrazuita). Lehenengo urratsa oso konstatatua dugu. Horrez gain, inposiboan dagoen dardarkaria irekidura prozesua errezten omen du lehendik azaldua dugunez: txikir > txiker > txikar (B).

I > e > a zabaltze ibilbide hau zaharra omen da. Dena dela, hasierako formak iraun egiten du egun ere: "Agirre 1568 > Agerre (Nafarroa,Iparralde) > Agarre (egun Orozkon)"

Agirre > Agerre > Agarre irekidura ibilbide zabala dugu, aldakiak garai berberetan eta hurbileko tokitan aurki ditzakegula. "Agirre" deitura betidanik ezagutu dut, geroago tokia ere bai. "Agarre" auzoa izenez orain dela hogeiren bat urte ezagutu nuen Orozkon. Denbora beretxuan baita Axularren deitura "Agerre" bazela ere. Orozkon *agirin* 'a la vista' maiz erabiltzen da. Hiru aldakien arteko lotura nabaria da, batez ere, fonetika mailan dardarkariaren eragina kontutan izaten badugu.

Zabalpena nahiko bitxia da, esan dugunez, "Agirre"-k bere horretan iraun du Laudion bost mendeetan zehar, Okondo ere forma hori badago. Orozkon, aldiz, "Agarre". Geroago jarraituko dugu Audio inguruan dauden Agirre-ren aldakiak aipatuz, baina nahiko adierazgarria da berriki Eusko Jaurlaritzak (Egileak: L del Barrio, Etnogintza Donostia 1997. Eskala1:25.000) Lea Artibaiko mapan agertzen diren datu batzuk aipatzea:

Mutriku aldean "Agerretxe" dago, zertxobait beherago "Agarretxoko" eta askoz beherago Mendaro aldean "Agarre". Aulesti aldean "Iparragirre", "Agirrenburu" eta "Agirremirua". Lekeitio-Ispaster aldean "Agirretorrea", baina oso hurbil "Agarre Etxebarri". Horrez gain, mapan zehar beste bost "Agirre" eta "Agarre" bat gutxienez agertzen dira. Oro har,

nagusiki "Agirre" (gehlenbat) eta "Agarre" dugu, behin tarteko bidea den "Agerretxe" dagoela eta azken honetan asimilazio batez pentsa daiteke (Agirretxe > Agerretxe).

Irigoienek aldaki hauetaz hitz egiten digu ("En torno a la Top.Vasca..."206 orr.). "Agirre, Agerre..."

Manu Etxebarriak Zeberion "agárre, agárretxu" biltzen ditu, baita aipatu ere egiten du "Agarre", "Agirre / Agerre"-ren irekidura gisa.. SMCo.Led.1076-1200 "Harriestaria 1085 (egun Arrastaria)"

Zabaltze prozesu hau askoz argiago ikusten da ondorengo konstatazioan, hots, gainera, dardarkariaren ondoren :

Larrin-: "Bacalarrin 1591, Larrimbarri 1894, Larrimburu 1793, Larrinacoa 1793, Larrinaga* 1550, Larrinalde 1894, Larrinchu 1772, Larrinchueta 1849, Larrinchu-goico 1785 > Larrinsolo 1952, Larrinzar 1739 "

Larren-: "Larrembarri 1926, Larremburu 1894, Larrenchu 1782, Larreneco 1876, Larrensar 1994, Larrentxuita 1994"

Larran-: "Larranbarri 1994, Larranburu 1940, Larraneko 1979".

Urrats hauetan dardarkariaren eraginez izan daiteke, hurrengoetan bezala:

Dardarkariak ondorengo zabaltze egiten omen du: "Arrigorriaga > Arregorriaga, Mugarri 1727 > Mugarre 1952, Saltarreaga 1894 (Saltarriaga)". Agian hemen sartu beharko genuke askotan aipatu dudan Nafarroako "Mendilibarre". Merino Urruria "Chavarre 1463".

"Agirre" kasuan dardarkariaren aurrekoaren irekidura gertatzen da, beste batzuetan, aldiz, dardarkariaren ondoren.

Asimilazioz edo, beranduko fenomeno izanik, badugu Laudion "Mintegi- > Mentegi-" eta antzekoak ahoz. Garrantzirik ez nion ematen, baina geroago ikusi dut "Cuad. de Top. 8" delakoan "Odiaga y Odeaga". M. Etxebarriak Zeberion "mentegi, odéa" biltzen du, "mintegi", nire ustez, denari buruz. Cuad. Top. Zuia: "Mentegui" 23 orr.

- 2) Aurreko i batek eragindako itxidura prozesu baten bitartzen i agertzen zaigu (i < e < a): "Iragorri > Iregorri > Irigorri". Urrats hauek beste testuinguru batzuetan ere gertatzen dira (ikasi > *ikesi > ikisi; izan > izen > izin).
- 3) Asimilazio kasuren bat dugu, ugariak ez badira ere: "Iturrubarru, Iturruburu, Ituru-burun". Hau nahiko orokorra da Euskal Herri osoan. Luiaondon uste dut horrelakoren bat dugula. Iparraldean, Zuberoan, bereziki, ere bai. Mitxelenak baieztatzen digu fenomeno hau: "3.4 asimilación vocálica más regular i u > u u".

Honen barnean sartzen du Mitxelenak "R *urrutx*, Z *ü'rrüttx* 'avellano', central *urritz*, B *urretx*.."

- 4) Joda. Hemen bereizketa bat egin beharrean gaude, alde batetik hitz hasierakoa, hots, "Jauregi" [y]-z zaharrek edo [x]-z gazteek egiten dutena Orozkon eta beste aldetik epentesi gisa sortzen dena i bokalaz amaitzen duten hitzei mugatzailea gehitzerakoan. Azken hau aztertuko dugu oraingoan.

- a) Jodaren eza. Bereiztasun bat badu hemengo euskarak, Orozkokoak bezala, hau da, jodaren eza. Dakigunez, Orozkoko euskararen arkaikotasunaren frogaren bat jodaren ezean datza. Inguru hauetan i batez bukatzen diren hitzei mugatzailea gehitzerakoan ez da sortzen bizkaierako eta gipuzkerako beste tokitan bezala epentesi gisako jodak [ogiya , ogiz*a, ogiz*e, ogis*a...(ogia)], bertan *ogie* baitugu.

Aurrekoen froga dugu toponimo hauetan: "Eguiena 1864, Bestealdea 1989, Sasie 1913, Soloandia 1877,1940, Solobarricosasia 1798 > Solobarricosasie 1926, Solonagosie 1940". Hizkuntza mintzatuan (Orozko):"barrie, mendie, ogie, nagosie..."

Orozkon badago noa / noia, zoaz /zoiaz (gutxi), baina bigarrenak ez dute inungo balio berezirik gaur egun behintzat, hiato segurtatzeko ez bada.

- b) Jodaren kasu bakarrenetarikoa Kateximetan agertutako zaigu: "Laudiyo". Honetaz uste nuen moda kontukoa izan zitekeela itzulpena egiterakoan. Dena dela, agian kakoa genuke itzultzailearengan. Nire ustez, katexima hauen itzultzaile Arrigorriagako Jose Antonio Uriarte izan zitekeen, bere herrian joda bizirik dirauela.

Horrez gain, "Eguiena, Eguiena > Guillena, Guilena" (baita "Egilen") aurkitzen dugu kasu batean, baina agertzekotan ager zitekeen tokian, hau da, Arrankudiagako mugan ez da agertzen. Ikus lehendik jodari buruz esandakoa, bertan jodaren epentetikoaren eza baieztatzen baita. Dena dela, "Eguena..Guillena" grafiak Mitxelenak aipatutakoa gogorazten digu: "(16) En (Oyarzun) ereillero parece que [j] se ha reforzado en [l'] como en vizc...". Laudion "Sagastulle" dugu idatzirik kasuren batean, laster ikusiko dugunez. Joda dela eta, ondo azalduz dugu honen presentzi urria "Laudio" toponimo barnean.

Hitz barnean aurkitzen ditugun jod kasu bakarrak sekundarioak dira, tarteko kontsonanteren bat galduz gero sortutakoak "Torronteguieta 1894> Torronteyeta 1940, Tollaramarieta >? Tollaramaieta". Arruntagoa dugu txetxekari afrikaria frikari bihurtzen denean sortutako jod "Achurdin 1894> Asurdin 1926 > Aiurdin", berdin gertatu behar izan da "Acharte 1786 > Ajarte 1926"-rekin, edo busti ondorengo Arrizurieta 1906 > Arriurrieta 1940

Bukaeran *ui* diptongoaren bigarren atalak kontsonantizazio une erakusten omen du: "Sagastulle 1983, Sagastuie 1994".

- c) Zitzukari afrikatu bat joda edo i bokala bilakatzen da. Sakontzeko dugun arlo bat da, baina frogak argi daude: **Atxurdin** > Asurdin 1926 > Aiurdin, **Aldatz** / **Aldats** > Aldai? (Aldaia artikuluz) izan ditzakegu. "Aldaigazo 1877/ Aldazgaso 1798".

Honetaz konturatu nintzen "Atxurdin" /"Aiurdin" aldaki biak ahozkoa biltzen nuenean ia, batera tartekatzen zirela. Lekukoek bi modutara aipatzen zuten toponimoa. Idatzirik ere Ruperto Urkixok, bertako musikariak, bigarrena erabili zuen. Beste sorterik izan badu ere, "Atxarte > Ajarte" dugu.

Afrikatua izan gabe, Errioxako "Najera" herriaren forma zahar batzuk "Naxara, Naiara...". SMCo.Led. "Naiara 1081 Naiara 1082..." dira, beraz, parekatua dago lehen esandakoa.

Ez nuen aurkitzen aipamenik ziztukari afrikatuek (tx gehienbat) > *j urratsari buruz, baina geroago ondorengo urratsa izan daitekenari buruz [y] > [x] (Ajarte) bai aurkitu dudala Mitxelenaren hitzetan (F.H.V. 168 orr.): "La distinta evolución de *j- ha sido la causa de una de las más importantes diferencias de pronunciación que separan a los dialectos vascos, aunque esta diversidad no se suele reflejar en la escritura". Agian zuzenkiagoa ikerle berak dioenarekin: "hay diptongos secundarios que resultan de la despalatalización de una consonante ...oilo...laister < laxter < laster. ", dena den, guk jarritako kasuotan ziztukari afrikatua desagertu egiten da.

Lege fonetiko hauen azalpenak zuzen-zuzenean jotzen ez badio ere, gertatzen dire *urratsen mugikortasuna* deitu dudana fenomenoak erreztuko liguke era batean pausoa.

Dena dela, kontutan izan behar dugu ere kasuren batean "Arriurdin>Ariurdin> Aiurdin" bidea gertatu zaigula, hau da, dardarkarien makaltasunaren eraginez. Hots, bi toki desberdinetik heldu omen da leku berberara.

- d) 2.4.4 Joda aurkakoa joera (?): "Arriurdin > Ariurdin > Aiurdin, Adigurgin, Arrigurdin (epentesia) (Ikus Atxurdin)", "Iartu 1580, Igartu 1802, Yartu 1894", "Yartuçabal 1578, Igartuçabal 1580", "Igorriaga (Iruarriaga > Iurriaga)".

Hemen agian sar ditzakegu aspiraketari buruz hitz egitean sartu genituen konstatazioak [*biger, bier* (bihar)eta abar], zeren zenbait kasutan *g* frikaria aspiraketaren ezaugarri edo arrasto bat izan zitekeela pentsatu bagenuen ere , jodaren errealizazio desberdinak ikusirik, kontutan hartzeko aukera bat dugu.

Jodaren aurkako joera Irigoieni entzun nion, Nafarroako Izendegian ere agertzen zaigu: "Jaurrieta/Eiaurrieta, hemen bigarren aldaeratzat Ihaurrieta onartzen da, alegia, hiatua baztertzeko tarteko *h* duen aldakia".

- e) Badago zerbait ilun den arloa, lehen aipatu dugu "Torrontegieta > Torronteieteta (Torronteyeta)" kasua non **g**-ren galeraz bokala jod bihurtzen zaigu. Mitxelena: "9.2...En inicial se ha vocalizado **j** en AN, G. ia, iya 'casi' ...G., L., B. igeltsu < cast. ye(l)so". Latineko "gypsu > it. gesso, esp. yeso..(Introducc. al latín vulgar. V. Väänänen)".Manu Etxebarriak epentesiarena gogoratu dit. Dena dela, kontutan hartzekoa bada ere, gure kasuan **g**-ren galera da errezena.
- a) Bertako jodaren aztarna bakarra, nahiz eta eremu honetan oso gauza zaila izan, *ostean* > *osteien* egon litekena bide da: "Hosteyeta", "Osteien (Ostean) (egun Orozkon), Osteico 1573"
- 5) **Bustidura**. Hemen dagoen bustidura ez da adierazkorra. Beste tokitan dugu *zezen* 'toro' / *xexen* 'torillo'. Hemen distribuzio geografikoak agintzen du: *tanda* 'vez,turno' B / *txanda* G. Gainera, esan behar da denboran zehar gertatu den urrats bat dela, denbora luze baten zehar. I + I kasuetarako ikus ule / ulle, Uliarte / Ulliarte, akulu / akullu...
- a) Hemen jodarekin gertatzen denez, oso kasu gutxitan gertatzen da **i** -ren ondorengo bustidura. Beste lekuetan, Lekeitio, adibidez, *deitu, ditu* bustirik gertatzen dira, nolabait *deitxu, ditxu* eginez, Orozkon, aldiz,

geitu, *dituz* ditugu. Bustidura gehienak **i + n** eta **i + l** kasuetan gertatzen da, salbuespen batzuekin. Horrez gain, **i + [s]**, **[c] > [s*]**, **[c*]** dugula. ("**A**iscana 1757, Asscane 1757, Achegane 1785"). Orozkon, adibidez, *ezpana* 'el labio' (ezpain + a) (Mitxelenak dio bizkaierak monoptongatu duela *-ain > an*), *labana* 'resbaladizo', *zana* 'la vena' (zain + a), *ganera*, *ganean*...nahiz eta *gañean*, *gañera* ere entzun, egungo eragina izan daitekela azken hau.

- b) **i + n**. Kasu batzuetan bustidura grafiaren bitartez azaltzen da, beste batzuetan, aldiz, edo ez da gertatu edo ez da adierazten grafiaz: " Aguirre esquina 1793, Esquina 1894, Esquinache 1877", "Esquiña 1894, Esquiñe 1894, Esquiñie 1894 (Eskiña)", " Urrutikoeskiña", " Urrutxikoeskiña", "Sabalesquina 1983 / Sabalesquiña 1926 (Zabalaeskiña)", "Iñerrondo /Inerrondo", "Inusquiza 1772/Iñusquiza", baita bustidura erakusten ez dutenak ere, baina bide horretan egon zintezkenak: "Kamino-kosoloa, Kaminoondoko, Kaminoondokosoloa".

Esandako kasuetan forma bustiak nagusitzen dira. Orozkon *kamiño* 'carretera' / bide 'camino'.

Bustidurari esker bereizten dira *mine* 'el dolor' "-Buruko mine dauket!" eta *miñe* 'la lengua' "-Min bet erosi dot" (behi batena, adibidez,), baina bakarrik artikulua gehitzen denean, nire ustez. Nire iritziz, kasu honetan gerta liteke ur 'avellana, agua'-rekin duguna, hau da, bakarrik artikulua gehitzerakoan bereizten dugu dardarkaria, bakuna edo anitza eginez. Susmo hau uste dut ere baieztza daitekeela irun + a > Iruña leku-izenean. Aurreko susmoa indartu da Arabako Iruña dokumentuetan ikustean. SMC_{Co}.Led. "Irunia 1116"

Esan dugunez, artikulua erekin nabaritzen da bustidura. Hori horrela ikusi dut. Beste konstatazio bat hartzearen N. Astobizari galdetu diot ia nola esaten du 'hierro' eta berak: "-*Burreiñe*". Artikulurik gabekoa entzun nahian ekin diot "- Dos hierros?", berak, orduan: "-Burrein bi" erantzun dit azken sudurkariari bustidura ukitu txiki bat emanez, ez dakit behartua edo. Ondoren, galdetu diot ia artikulua kentzen zaionean bustidura desagertzen ez bada, eta pentsatu ondoren "-lgoal bai!" erantzun dit.

Bustidura dela eta larogei eta berrogei urte inguruko beste alde bat ikusi dut. Alde batetik amagarriak *burriñe* / *burreñe* (burdin + a), (Hitza normalizatua egun *burdina* da) *larreñe*.(larrain + a) /larrenak "...larrenak egiten..."(pl.) ere bai, baina Nikok *burreiñe* (burdina). Emazteak ere testuinguru berean antzeko hitzekin **ei** darabil, zaharragoek, aldiz, gehienbat **e** edo **i** batez erabiltzen dute. Honetaz lehenago esan dudadez sudurkari bustiak **i > e** eragin omen du. Dena dela, Okondon "Larreinega" ondo konstatatua dugu, Larrain- > Larrein- > Larrin- bideko gordetako bigarren tarte zela, baina agian geroagoko fenomeno izan daiteke Orozkon forma bustiak **i > ei** eragin dute antzeko urratsa. Cuad. Top. Zuia: "Landa Larrineta (y Larreineta)" 43 orr.

Agian aurrekoari loturik egon daiteke Mitxelenak aipatzen duena (F.H.V. 8.4.) "...i parece haberse desarrollado en ciertas zonas como resultado de la despalatalización de consonantes palatalizadas, dando lugar a numerosos diptongos. En vizcaíno, por el contrario, y en menor grado en otras hablas, i segundo elemento de diptongo ha podido producir la palatalización de la consonante siguiente y ha sido después absorbido por ella...". "Habrá que atribuir a esto el que junto a *leze* 'sima, cueva'...esté difundida por casi todo el país la variante *leize*", "Los ejemplos de desarrollo de i son muy abundantes ante sibilante más oclusiva" G *aizken* ..de *azken*, *laister*, *laxter* de *laster*.."

Bustidura artikulua gehitzerakoan nabaritzen da Orozkon: bur(r/d)in bi, burriñe, burreiñe, burreñe. arrain bet > arrañe, usain bet > useiñe, useiñe, sein bat > seiñe, señe, suin bet > suiñe...

Berriro galdetu dut hiru laguni eta lehen esandakoa ez da batere aldatzen: *mine* 'dolor' / *miñe* 'lengua'. Gertatzen dena zera da, min 'dolor' artikuluekin aspalditik entzuna egin dudala, "-Buruko mine dauket!" ala "-Buruko min bet dauket!", hau da, artikuluz nahiz artikulurik gabe. Arazoa sortzen da *min* 'lengua' dugunean, zeren hau gehien-gehienetan artikuluz doa eta galdetzen duzunean bati "-He comprado una lengua en la carnicería (behi batena, adibidez)", behartuta erantzuten dizu, zalantzak azaltzen dituela bustita dagoen hitz bati artikulua kentzerakoan: "-Emoistezu min bet...", "-Min bet..." esan zidan amaginarrebak. Niko Astobiza adiskideak zalantza bera zuen esan dudanaatik, hots, *min* 'lengua' ia bakarrik artikuluz doalako eta erantzun zidan testuinguruak agintzen zuela kasu horretan bereizterakoan.

Azkue: "Min: 1º ©, dolor...2º (Bc...), lengua (órgano oral)". Miña-rik (hau da, kasuren batean bukaerako bokala organika izatearen posibilitatea) ez du inundik aipatzen. Nire ustez, hortik, beste euskalkietan *mingaina* aldakia erabili beharra.

Mitxelena (F.H.V. 48 orr.) Madariagaren eta Garibairen testigantzak biltzen ditu bereizketa honi buruz: "Aquella condición *miña*, que significa 'lengua', se ha de pronunciar con las narices...porque si se escribiese con la n, diría *mina*, que significa 'dolor' y 'amargura'". Geroago jarraitzen du (198. orr.) "la palatalización de l y n tras i vocal, que afecta a parte del vizcaíno...

Como faltan estudios previos detallados, no se pueden sentar conclusiones, pero no parece aventurado pensar que se podría llegar a resultados razonablemente firmes sobre la antigüedad de la palatalización de algunas consonantes basándose en la comparación del sul., ronc.,...con hablas occidentales de Vizcaya (las que distinguen, por ejemplo, *miña* 'la lengua' de *mina* 'el dolor'). "

Albokariarekin horrelako zerbait dugu, kasu honetan balio bereizgarria ez badu ere: *mutile* 'el muchacho', *neskatille* 'la muchacha', zeinetan batean bustidura gertatu da, bestean, aldiz, busti gabe dago. Hau alpalditik eta sarritan entzuna banuen ere, geroago ondo berkonprobatu dut.

Lizentziaturako apunte batzuetan genuenez, Arratian ere gertatzen da lehen azaldutako *min* 'dolor' / *miñ* 'lengua' alternantzia, hau da, bustidura balio fonologikoarekin, esanahiak bereiztuz. Honetaz Manu Etxebarriak (Euskal Fonetika eta Fonologia) hauxe diosku: "5.7.5.4 /n/ goi-hobietako-sudurkari-ozena [n]...Zeberio euskeran beste batzuk sabaitzen duten kasuetan, guk jatorrizkoa zaintzen dugu..."mine" [mine] lit. mina ..."agine" ...".

Lehen esan dudanez, Aiaran hemen ikusten ez den bustidura nabaritzen da: ("Aguinaga 1114 > *Agiñega > Agiñiga)?: Barrenengoak Izorian hartutako "Larriñaga, Larriñiga" ere badugu.

Esango nuke ere bustidura hau eremu euskaldunetan gertatzen dela. Bizkaiko Markinan dugu euskaraz bustirik ahoskatzen dela, erdaraz, aldiz, bustigabe ahoskatzen da. Arabako Markina bustigabe ahoskatzen da. Euskarak maileguak ere busti ditu 'sardina', *magina*..

- c) **I+ I.** Hemen joera ez da hain garbia, bustigabe irauten baitu. (Ikus "Errekailun"). Badaude palatalizazio puntu bat dutenak, baina ez da nagusitzen. Orozkoko euskaran dugu *opile*, *moropile*, *mutile...*, baina *ulia/ullia* (sarriago) 'el pelo', azkena tarteko puntu batean dagoela (kasu honetan u-ren eragina ez bada, agian ondorengo i-rena izan liteke. Kasu berberan dago Ulibarri > Ullibarri). Olabazarren baserriaren izenaz "Uliarte edo Ulliarte" esan zidan jabeak, zalantza bera aspaldi-aspaldiko dokumentazioan ikusten dela (SMCo.Led. Huliarte 1114).
- d) Palataziturik dauden **I** eta **n**-ren arteko nolabaiteko hurbiltasuna nabaritzen da: "Iyarritu 1894/ Iñarritu 1983", "Illarrondo ó Iñarrondo 1877", "Illarramendi" (Ikus Iñarra). Orozkon "Illarramendi" eta "Iñarramendi" entzuten nuen deitura berberari buruz. Beste bide bat izanik "Apellaniz" "Apiñaniz" deiturak ditugu.

Lekeition "Yurrita" dugu, ziur aski "Iñurrieta" batetik.

- 6) **Ei** diptongoa ikustean aipatu dugunez, elkarketetan bigarren ataleko hasierako bokala galtzen omen da **i** denean: ", Ugarteisasi 1926 >? Ugartesasi 1877, *Ugarteiturri> Ugarteturri 1940".
- 7) Bokak honekin bereziki, baita gero u-rekin ere lehen ikusi dugun bukaerako bokalen jokaera berrikusi beharko dugu:

(6.1) Bokalen tratamendurako Mitxelenak bereizketa nagusi bat egiten du: a) hitz bukaeran dauden bokalak, b) konposaketan eta eratorpeneko zerbait kasuetan lehenengo atalaren bukaeran daudenak, azken honetan tinbre aldaketa eta galerak oso ugariak eta erregularrak baitira.

(b.1) Lehenengo atala bisilabo baldin bada, **-i** eta **-u** jausten dira, lehena, oro har, euskalki guztietan [(h)iri edo (h)uri 'villa', (h)egi 'borde', 'colina' salbuespenekin. Orozkon ergoien, argin...

(b.3) bi silaba baino gehiago duten hitzetan galdu egiten da bukaerako bokala, aurreko kontsonanteak bukaerako tokian geratu ahal badu: iturri > iturburu 'manantial, origen (Leiz).

Mitxelenak ematen dizkigu konstatazio hauek oso argigarriak dira, gainera, bete daitezke garai eta eremu guztietan. Dena dela, konposaketetan badago tarteko une bat, une zabal bat esango nuke, gure toponimo zerrendetan ikus daitekeenez, batez ere Iturriburu-rekin. Iturriburu 1793an dugu ondo dokumentatua, gero 1894an Iturriburu eta Iturburu dugu, 1900tik aurrera "Iturburu" dela nagusia, baina ahaztu gabe kasuren batean egundaino iraun duela jatorrizko forma.

- 8) **I** erdikontsonante denean *oi* diptongo barnean, nolabaiteko soinu-alternan-tziak ditu, hau da, finkatu gabe puntu bat. Bertan grafiak saiatzten da aldakuntza hori erreflexatzen. Dena den, [j] > [x] urratsaz hitz egin genezake zenbait kasutan. Grafia horrela agertzen zaigu:

"Goie- 1747 / Goje- 1775 / Goye- / Goge- 1807 (Goienengoa)", "Goie- / Goje- / Goye- / Goge- / Goxe- (Ikus Goienuri)".

Gainera, hots tinkotasun eza denboran zehar ikus daiteke. Egun bertakoek "Goienuri" beti, baina Okondon [okondoxena], "Okondogoiena" denari. Fenomeno hau ez da gertatzen hemen bakarrik, hementik kanpo "Gojenola" eta antzeko deiturak nagusi-tu baitira.

Antzeko fenomenoak izan dezakegu *ui* diptongo izan zitekeenarekin [luiaondo / luxaondo hipotesizat harturik, baina ez dago nahiko frogatua ondoko konstatazioa ia fenomeno bera den], nahiz eta konstatazio aldetik erdikontsonanteak nolabaiteko kontsonantizazioa izan: "lucar- 1575, luzar- 1575, lujar 1747, luxur- 1848, Luchur- 1841, Lusur 1876.(Luxarribai-)" Afrikaria izateko itxura bat gertatu arren, frikaria dalakoan gaude.

Dena dela, kontutan hartu behar da euskarak mailegu bat hartzen duenean bere fonetikara egokitzen duela, [x] > [j] eginez zenbait kasutan, hala Orozkon *kuxu* 'côge' esaten da, Derion eta uste dut Zaratamon ere, aldiz, *kuii* erabiltzen du. Manu Etxebarriak esaten dit Zeberion *kuii* / *kuxu* eta Arrankudiagan *koxi* erabiltzen direla. Laudion "Lujaondo" eta "Luyaondo 1807" ditugu.

Kasuren batean murriztu omen da *oi* diptongoa, *goi* -ren superlatibo den *goiena* agertu ahal zaigu *goena*, *guena* aldakiekin. Mitxelenak aurrekoa baieztatzen digu: "4.9 Diptongos en *i* (ai,ei,oi,ui) pierden regularmente su segundo elemento". Dena dela, zalantzak ditut, zeren goena /goiena kasuan gerta zitekeen beste batzuetan ikusi dugun erdikontsonantearen epentesia.

- 9) **I / u** alternantzia nahiko arrunta da hemengo toponimiak erakusten duenez, gitxi (gutxi). Hau gogoratzen digu Mitxelenak ere: "Ante labial, con *i* en la sílaba siguiente, tenemos BN, L *ubi*, Z(Azk) *übi* 'vado', junto a BN *ibi* (ya en Oih.), L *i* Araq. G *uzabal* 'vado..ubera...B desde primeros textos **gitxi** " (FHV 76 orr.). Zenbait kasutan (B *gitxi*, adibidez) asimilazioa bizkaieraren barnean ikusten baldin bada, beste askotan bizkaierak gordetzen omen du hobeto jatorrizko forma, ur- 'agua' dutenen kasuan bezala. Cuad. Top. Zuia: "Igaur/ Ugaur" 105 orr.
- 10) Oso kontutan hartzeko ez bada ere, behintzat toponiminian horren erreflexua aurkitzen ez dugulako, hizkuntza mintzatuan **-n** bukatzen zuten zenbait mailegutuan horren ordeztu **i-** bat dugu: *kapitaia*, *arratoia*, *jaboia*, *juboia*, *arrazoia*.. Orozkoko *eskoia* 'la mano derecha' Mitxelenak *esku-on-e-tik ateratzen du Arratia eta Gernikan erabiltzen direla aipatuz. Bukaerako tokian izan gabe *kanpaia* 'las campanas' dugu, baina *kateak* 'las cadenas'. Oso konplexu dugu arlo hau garai eta joera denberdinen eragina baitago, dela dela ikus n kontsonantea.

7.2.25.2.1. Hiatokak

Artikulua gehitzerakoan, berriki ikusi dugunez, eremu hauetan ez da sortzen jodik. Ikus ditzagun ondorioak, kontutan izanik beste bidetatik sortutako hiatoak:.

- 1) **I + a > ia** "Soloandia 1877, Solobarricosasia 1798". Hau hasierako urratsa da, baina ondoren, *ie* dugu hurrengo puntuan ikus daitekeenez. Egun orozkoarrek *barrie*, *nagosieeta* abar. erabiltzen dute, haien esanetan "lengo euskera" dela. Bizkaian XVIII. mendetik behintzat dugu konstatatua aurreko fenomenoak. Manu Etxebarriak Zeberion "urkía", "itúrria", "elórria" azken bietan hiatokoa erdikontsonantea dela, baina "egíe, solonausíe, goikoiturrie" ere biltzen ditu.

- a) **I + a > ia > ie** : " Bestealdie 1989, Sasie 1913, Soloandie 1877,1940", "Solobarricosasia 1798 > Solobarricosasie 1926", "Solonagosie 1940".
- b) **I + a > ia > ie > i** : "Astteriaga 1797 > Asteriega > Astteriga 1805", "Malluiga 1727", "Pagandiassa 1634 >Pagandiza"
- 2) **I + e > ie > *ii > i** (ikus eta >ita): "Abrisquitaburu 1926, Alquibita 1926, Atxaldita 1994, Atxandita 1994, Castanucita 1983, Castañauncita 1926, Chirrita 1856, Eguivita 1940".
- "Herrecabieta 1758 > Herrecabite 1758, Recavita 1894".
- "Iturrita 1894, Mintegita 1994, Obita 1994, Oquivita 1894, Recabitabarrena 1940, Tollaramarita 1932, Torrontegita 1994, Ubita 1994, Ugabita 1952, Urcullubitacovideondoa 1926", "Urrabieta, Urrebieta > Urravita 1805", "Yturrita 1793".
- Hizkuntza mintzatuan (Orozkon) Rosi (andre izen-laburtua)+ *ena* > Rosina dugu. Murrizketa honetan arrazoi bat baino gehiago egon liteke. Manu Etxebarriak aipatzen ditu **ie** goranzko diptongoa [bjeti]. Orozkon *bieti* nahiz *beti* dugu. Txillardegi dio [je] > [ie] joerak bokalearen luzaketa ekar dezakela: Zubieta > [subiita] eta azkenean bokale bakarrera.
- M. Etxeberriak Zeberion "itúrrita" biltzen du, baina "asbíeta".
- I + e > e** 'Aberisquieta > Abirisquieta 1740 > Abrisqueta 1952", "Atxarreta", "Lurgorrieta 1877 >? Lugarreta 1940". Urrats hau ez da batere arrunta hemen, bidezkoena aurrekoa baita, hau da, i + e > i (Iturrieta > Iturrita).Antzeko bidea gertatu omen da: "Asteiturrieta > Astiurreta" Esan dugunez, tokian tokiko eta honen adibidea dugu Mendexako toponimian non Iturrietak Iturreta eragin baitu.
- "*Munarrieta >*Munerrieta >? Munerreta" dirudi.
- "Mugarrieta (Gereñu, Muxika), Mugarreta (Muxika), Mugarrita (Muxika)", "Mugarreta...Var. de Mugarrieta" (Barrenengoa). Cuad. Top. Kanpezu: "Mugarreta...Mugarrieta" 9 orr.
- I + e > iye**: "Eguiena 1864, Eguiyena 1894". Jod izan daitekeen kasu bakarrenetakoa
- 3) **I + o > o** "Arriola > Arrola"
- I + o > i o > i a** "Iturriondo 1894> Ituriando 1926", baita "Iturriendo" ere.
- 4) **I + u > i u** iraun dezake "Anuncibaiurrutia 1809, Arriurdin 1894...", baina murriztu ere."Ausibiurrutia 1639 > Ausurrutia 1872, Usurruti 1876"

7.2.25.2.2. Sinkopa

Sinkopa, tinbre bereko bi bokal daudenean gertatzen da, beste fenomenok lagundu dezaketela (Ikus sinkopa "a" bokalaren barnean) "Castiñiza 1877 > Kastinza 1926, Dúbiris > Dubris, Imitola 1785 > Intola, Chiminchu 1894 > Chinchu 1940, "Aberisquieta* 1696 > Abirisquieta 1740 > Abrisqueta 1952". Aspaldiko kontua omen da hau, zeren a SMCo. Ubieto 759-1076 "Birivesca" 863 urtean aipatzen da.

7.2.25.3. Hitz bukaeran

- 1) Oro har, toki honetan lehen esan dugunez, bokal honek tinko dirau, dena dela, badaude salbuespen batzuk: **I > e** "Karaubi > Karobi, Karobe (erdararen eraginekoa izan daiteke)", "Amiloki, Ameloke" antzeko kasua izan daiteke, **i / e** alternantziak toki honetan ez baitu horrenbeste indarririk. Nafarroan "Mendilibarri > Mendilibarre" dugu. Baina hori kontu handiz hartu behar da, zeren lehen (Aguirabarre 1894) zela eta, Gereñuren "Arinabarra 1706.., labrantío de Ali 1799" eta "Arinalbarre, término de Ali" aurkitu dugu. Beraz, *barri* -tik etor zitekeena, i > e irekiduraren susmoz, a > e deklinabideak eragindako itxidura baino ez omen da.
- 2) Lehen hitz barnean (2.4.3) ikusitako urratsa, hau da, ziztukari afrikatua jod edo bokal bihurtzea hitz bukaeran ere badugu: "(Aldaz) Aldaza, Aldachea" / " (Aldai) Alday, Aldaya...Lujalday, Zurikaldai...".

I kokapen atzizkia: "Garai 1781". Beste guztiak -ti atzizkia dute edo beste fenomeno baten barnean daude: Aldai ? 1994 (ikus) , Aldaico 1791, Altuy ?1614, Anunzibaiurrutia 1771, Esparzagaray 1772, Goiti- ?, Urrutia 1417".

7.2.26. Atalen erlazioaren jarraipena

- **IBAI** 'río, arroyo (nire ustez, zenbait kasutan ibai txiki bat izanik "Ibaizabal" du izena): "Anucibai* 1537, Anunçibayurrutia 1579, Curtibai 1894, Gurtibay 1926, Ibaigazuaga 1771, Ibeialde 1894, Ibaizaval** 1095, Lucarribai* 1573, Luxarribailanda 1819, Luxarribayzar 1819, Sagarribay* 1547".

Ibaizabal. Batzuetan ibai osoari ematen zaio izen hau. Nire ustez, bigarren atala adjetioa zen, hau da, ibaiaren ezaugarri bat zela. Geroago konturatu naiz zenbait kasutan ibaiaren eremu zehatz bati deitzen zaiola horrela, zabal kasu honetan izena izanik. Orozkon Ibaizabal deitzen zaio ibaiaren toki zehatz bati, Bilboko kasuan XVI. Mendean ere bai. Beraz, ematen du ibaia eremu batean zabalagoa dela eta horrek erretzen du igarotzea. Esango nuke ibi 'vado'-ren parekoa dela. Cuad. Top. Zuia: "Río Vadillo...Baizabal" 137 or

- **IBAR**: 'vega, ribera' [Hemen bigarren adiera izango litzateke, zeren lehena Burgos aldean entzuna badut, bigarrena nagusitzen da hemen (Sodupe,Bilbo)]: " Ibarguen* (Ibarguren) 1561, Ibarguren 1775, Ibarra ** 1087, Ibarra avaxo 1772, Ibarrabeche 1877, Ibarragoyena 1853, Ibarraondo 1994, Ibarraureta 1926, Ibarreche 1546, Ibarrola* 1994, Odoybar 1537, Uretaibarra 1877 ". Hitz honek oso arrunta dirudi V. Fernandezek biltzen dituen toponimoetan ikus daitekeenez: "...aurreco ybarra.., Apodaca do dicen Foronda ybarra (lau bider)...término de Axcoa ybarra (bost bider)...elori ybarra (1574)". Kasu honetan haranaren baliokidea dirudi.
- **IGARTU, igertu**: 'seco, secado, marchito, secarse (Azkue)' (Ikus labartu): "Gangigertu, Igartuzabal". 'Iartu (Sodupe)". Egur-igartu > Egurrutu (Orozko), Iartu 1580, Yartuçabal 1552". Sodupen Iartu. Cuad. Top. Zuia: "Igartu" 17 orr.

- **IGER** < **igar** 'seco' Arechiguer".
- **IKA** (atziz.): "Bitorica* 1537, Cypicando ? 1614".

Hemendik at nahiko arrunta da: "Barainka, Barandika (Barandi-aran), Bastarrika (bazter +? ika) Lekerika, Lauzurika / Lauzirika, Okamika, Ordorika, Totorika, Zatika, Zenikazelaia". (Ikus -ka atzizkia). Kasu gehienak aurkitu ditut Zornotzatik Lekeitiora dagoen arloan.

Hipotesi gisa lehen esan badut, -aga atzizkiari lotu litekeela, Lekeition eskela batean "Ceniga Ceniga (birritan errepikatua, hau da, lehenengo eta bigarren deitura bat zirela)" ikusi nuenean "Zenika" deitura gogorazi zidan, -ika/-iga aldakiak izatearen aukera indartuz. Geroago telefono-listinean begiratzeari ziurtatzeko ia bertako deitura izan zitekeen, "Ceniga" eta "Cenigaonaindia" deiturak ikustean areagotu egin zen aukera hori, zeren -ika / -iga -ren arteko lotura (Zeniga/Zenika) argi geratzen baita.

Geroago ohartu naiz Irigoinek ere aipatzen duela. Gure konstatazioetan argi geratu denez, -aga atzizkiak -ega bihurtu da zenbait kasutan, baita -iga ere: "Astterriaga 1797 > Asterriega > Astterriaga 1805", "Malluiga 1727", " Talea 1877 +? aga > Taliga 1894", "Txurtiga?".

Cuad. Top. Zuia: "**Gerniber** (erreka)" 101 orr., toponimoaren lehenengo atalak Gernika toponimoa gogoratzen dit.

- **IKA** * < (-AGA > -EGA > -IGA) (Ikus -KA).
- **IKO** 'higo, higuera': "Icocosolua 1801".
- **ILUN** 'oscuro,-a': "Errecaílun 1779". Arabako toponimian geroago ikusi dudanez, oso arrunta da. Cuad. Top. Zuia: "Iturlún" 33 orr. "Valle Oscuro" 139 orr.
- **INO** (atziz.)? "Amesarino, Arechino, Ereinoza, Inordi, Irimino". Zuhaitz munduari loturik egon daitekeen atal bat dirudi. Azkuek -ino, -raino -ri lotzen du. Egia da Orozkon "Etxegiño, Laudiogiño.." erabiltzen dela. Destinatioa -ra(-) zenbait toponimotan ikusi dugu, baina horrela izatekotan lehenengo bi eta azken konstatazioetarako balioko zigun.
- **IO** (atziz.) < **iu** < **ui** (Ikus dui atzizkia): "Amustiocoia 1864, Asudui* 1580 > Asudio 1809, Asundio 1925, Beldui 1775 > Beldiu 1775 > Beldio 1744, Biardio 1857, Bolui 1793 / Boluy 1877 > Bolio 1894, 1940 > Bolio 1894, Enorduy 1877 > *Enordiu (metat.) > Enordio, Enordi 1894, Inordio 1894, Gorostadui 1877 > Gorostadio 1994" Barrenengoak "Amestio" konstatatzen du Amurrion. Berriztik harantz dagoen "Areitio"-k *areitz* + *tui* izan ditzake.

Aipatutakoez gain, badaude herri-izen batzuk bukaera honekin: "Amurrio 1420, Aramaiona 1774, Barandio 1785 (Baranbio), Berrio** 1251, Flaudio 1085". Kasuren batean latinezko atzizki batetik (-anus > ano) dator ondorio hau "Ceberiano > Zeberio", "Catadiano > Katadio"..., besteetan, hasiera batean, hauei loturik zeudela pentsatzen bazen, ikusi denez, egindako bidea lehen esandakoa izan da (ui > iu > io)..

- **INTXAUR** 'nuez, nogal': "Inchaurchueta 1877, Inchaurre 1894, Inchaurreta 1736, Inchauza 1894, Inchurbide 1894". Hots, 2003ko Intxaurretxitak beste jatorria du.
- **IÑARRA, iñaur** 'brezo'; "Iñaurrondo 1764, Iñarra 1994, Iñarrakolanda 1994, Iñarritu 1983, Iyarritu 1894".
- **IRI** '?cerca' (hemen ez dut uste): "Goiri* 1550, Goirialde 1983, Goiribesti 1877, Goiriçabalen 1623, Goiricoa 1778, Goirichidui 1877, Gorisabalengo 1663"..(Ikus goiri)".

- 1) Nire zalantza zera da, bizkaieraren eremu honetan **goiri** honek ea ez den etorriko ***goirik** -etik, "etxerik etxe"-ren baliokidea. Kontutan izanik **goitik** / **goiti** alternantzia badugula.
- 2) Badaude *uri* 'villa, pueblo, ciudad...' zuten hitzek, baina aldaketak direla medio, antza, *iri* dutenak. Goikouria 'la villa, pueblo...de arriba', Sodupen Goikuria esaten genion. Laudion ere zeberiotar bat agertzen da XVIII. mendean "Goicouria" deitura zuela. Orozkon **Goikuri** (Goikouri) denari **Goikiri** esaten zaio, bertan Uriondo / Iriondo deituren alternantzia deigarria ere egiten da. Hasiera baten uste izan nuen isoglosen mugaren hurbiltasuna izan zitekeela, baina urrunegi dago. Deitura kasuan agian kanpotik etorritakoak izan zitezkeen Iriondo-dunak. Dena den, argi dagoena zera da, Goikiri toponimoan asimilazioa.

Aurrekoa kontutan izanik, hipotesi mailan Goiuri > ? Goiri. Ez du ematen erreza denik, nahiz eta Mitxelenak dioskun: "iu > i bolu 'molino'". Gainera, frogatua dago *iri* 'cerca'.

- **IRU, irur?** 'tres': "Iruacheta 1952, Iruarecheta 1877, Iruarriaga 1926, Irucurceta 1926, Iruerreco 1952, Iruleta 1772 (Irulaeta), Iruretacheta 1894 (Ikus)"

Arzamendi: "Irumugaeta 1200". Cuad. Top. Zuia: "Iruatxeta" 95 orr. "Irubideaur" dugu Izarra aldean, "Iruzubieta" Markina ondoan, Arabako "Trespuentes..."-en parekoa. Eneko Perez Goikoetxea: Iruaretxeta (Errigoiti). Kasuren batean Iruaretxeta > Iruatxeta gertatu da, baina aukera biak dira posible. Cuad. Top. Aiara: "Los Tres Arroyos" 49 orr.

- **ISASI** 'jaro' (ikus sasi). Azkue: "Isasi (B-zig), jaro...". Mitx.: "...la forma vizc. (variedad de Cigoitia) *isasi* 'jaro', que R. Lafon considera var. de *sasi*, con el mismo prefijo que *ibar* con respecto a *barr-en...*": "Isasi 1619, Isasiondotelleria 1619, Isasitelleria 1877, Isersa ? 1894, Izardui*?, Ugarteisasi 1926 /Ugartesasi 1877". Cuad. Top. Zuia: "Archisasi" 60 orr. Cuad. Top. Zuia: "Isisibari" 43 orr. Isasi (ugari), Cuad. Top. Zuia: "Itsasi" 99 orr.
- **ITURRI** 'fuente': "Achecoiturri 1877, Arriturrieta 1952, Arteiturrieta 1877, Asteiturrietabarrena 1894, Iturburu 1796, Iturralde 1574, Iturriaga 1771, Iturriagasolo 1894, Iturriburu 1793, Iturrichu 1736, Iturrichueta 1808, Iturrieta 1924, Iturrigorri 1804, Iturriondo 1894, Iturriozaga 1775, Iturriaza 1894, Iturriaza 1877, Iturriaza 1894, Metaliturri 1894, Pagazaiturrieta 1806, Periturri 1994, Santanacoiturrialdea 1877"

- 1) iturri > iturru (Asimilazioa, ondorengo atalaren eraginez): "Iturrubarru 1952, Iturriburu 1940, Iturrucho 1894, Iturrugurri 1994 > Tulugurri 1994".
- 2) iturri > uturri (hasierako bokalaren asimilazioa): "Iturriaza > Urtusaga 1994", "Uturrondo 1745 (Iturriondo)".

- **IZAR** 'estrella, altura (Azkue)': "Izardui, Izarza". Nik botanikari loturik ikusten ditut, atzizkiak direla, nahiz eta "Izarra" eta "Estella", "Compostela" herriak izan. Lizarra-Estella herriaz beste une batean hitz egingo dugu. Nire ustez, Arabako "Izarra" botanikari lotu beharra dago. Cuad. Top. Zuia: "Izarra (pueblo), Izaralde...Izarza (birritan, Izarratik hurbil)" 37 or.

1767ko hipoteka liburuan : "Urcabustaizse elige el lugar de Yzarza"

- **ITZULPENAK**. Ikus "ZENBAIT ONDORIOREN BILKETA" honen bukaeran.
- **IZENGOITIAK**. Ikus "ZENBAIT ONDORIOREN BILKETA" honen bukaeran.
- **JAUREGI** 'palacio' : Jaureguicoa 1775"

7.2.27. "j" kontsonantea

Ikus "l".

7.2.28. "k" kontsonantea

Lehen hitz egin dugu leherkari ozenei buruz, batez ere, **b** (gehienbat), **d**, **g** kontsonanteak aztertu dugunean. Orain kontsonante gor baten aurrean gaudela, aukera dugu leherkari gorrei (**p**, **t**, **k**) buruz zerbait esateko. Mitxelenak leherkari bi multzoez hitz egiten du: "12.1...las sordas (p, t, k)..y las sonoras."

- "12.2 A juzgar por los préstamos latino-románicos, las antiguas oclusivas sordas se han conservado, con la mencionada aspiración eventual en algunos dialectos, en interior de palabra entre vocales y tras r ante vocal. En esa posición aparecen confundidas en p, t, k, las sordas latinas simples y geminadas: bip(h)er p(h)iper 'pimiento (lat. piper)...upa B, Err. kupa 'cuba'..ezpata..."
- "No siempre se puede tener la seguridad de que la conservación de la sorda no geminada latina entre vocales es indicio seguro de la antigüedad del préstamo".
- "12.5...escasos...occlusivas sonoras geminadas latinas o grupos de consonantes sonoras romances están representados por oclusivas sordas vascas: G ant apaez, apaiz...(lat. abbas)..Apatamonasterio".
- "12.9 Las oclusivas sordas, de articulación tensa, no han sufrido por lo general alteraciones entre vocales...eztait 'no lo se' (Salbuespena hau Mitxelenak aipatzeaz gain, Irigoienek ere gogoratzen zигun. Orozkon berdin gertatzen da)".
- "12.10 En época histórica el vasco no conoce más que oclusivas sordas en final de tema nominal...-p sólo...en alguna voz expresiva: eup!, **k** es muy raro...frecuente en final de sufijos de declinación...-t es secundario, resultado del ensordecimiento de -d...-t procede de -d en dud..no sólo a causa de dudan, etc"...".el sufijo de ablativo (de prosecutivo en B ant.) -tik, que presenta una variante -ti en B y Z, que se repite en -ga(i)ti junto a -ga(i)tik 'por, a causa de'. Resulta difícil admitir una caída en posición final cuando...-@ik que une las funciones de ablativo a las de

partitivo...por su origen -ti(k) nada tiene que ver con -@ik, aunque en tiempos recientes haya suplantado casi completamente a éste en la significación de 'de, desde'; tampoco procede de -ti + -ik..", "Este -ti puede identificarse sin gran temor con el suf. que añadido a nombres de determinaciones espaciales forma derivados con función nominal y adverbial: beheiti, barruti B G, goiti..urruti 'lejos'"

- "12.14 Martineten iritzia euskal sistema fonologiko zaharra azalduz gero aurreko puntuan, honetan zera diosku "Las oclusivas que alternan con cero en la inicial de sufijos son **t** y **k**: -(t)ar,..(t)egi,...(k)ara..en toda la historia de la lengua se manifiesta después de la tendencia a generalizar las formas plenas, con oclusiva inicial, y a elevarlas al estado de palabras autónomas", "12.15 tegi 'cuadra'...forma autónoma no ..más antigua, sino que ha sido abstraída, alguna vez en tiempos muy recientes".
- "12.16 En algunos préstamos se observa la desaparición de una oclusiva sorda inicial latina: (h)abia 'nido' < lat. 'cavea', oste 'parte posterior" G, B", " Otras veces puede sospecharse que la disimilación, que en vascuence puede provocar la caída de una consonante inicial...no ha dejado de intervenir".
- "12.18...resumen del esquema, en su mayor parte conjetural, que proponemos para el sistema oclusivo del vasco antiguo. Contaba éste con dos series de fonemas. Uno que se componía de constrictivas de articulación laxa, ya desde antiguo fricativas entre vocales...Las fuertes, sordas y plenamente oclusivas, eran aspiradas o no según la posición...De aquí que ...llegarán a aflojar la oclusión y terminaran por reducirse a h y naturalmente a cero en los dialectos que perdieron la aspiración", "Las oclusivas fuertes iniciales se perdieron regularmente..." "12.19 La única realidad que podemos confrontar con estas hipótesis son los contados nombres aquitanos y, sólo hasta cierto punto, los textos ibéricos" "19.3 reconstrucción del sistema fonológico principal del vasco antiguo:

Fuertes: - t c c' k N L R

Lenes: b d s s' g n l r

el sistema, dejando aparte /h/, no conocía más que una sola correlación que oponía fonemas fuertes, de articulación tensa, a lenes, de articulación más laxa o más breve, sin que sonoridad o aspiración fueran rasgos pertinentes. Faltaba una oclusiva labial fuerte y también una nasal labial (vid.cap.13), aunque muy pronto entraron a formar parte del sistema", .."pruebas de que hasta bien entrada la Edad Media no era en rigor la sonoridad o su ausencia lo que oponía a las oclusivas de ambas series, sino más bien su articulación más o menos laxa o tensa, puede aducirse el hecho de que geminadas (u oclusivas) sonoras y grupos sonoros romances aparezcan representados por sordas vascas (12.5) y la reproducción de la fricativa sorda f por vasc. b, así como la permutación b/f (13.4), que parece indicar que f, labio-dental o bilabial, fue en un tiempo variante estilística de /b/ en algunos significantes..."

Laburpentxu moduan hegoaldeko erromantzearen eragina nabaria izan da behintzat lehen azaldu ditugu eta gogoratzen ditudan hiru arlotan: 1) h-ren muga 2) [j] >[x] urratsean eta 3) Hasierako tokian leherkari gorren berrezartzean.

- 1) **Bokal artean galdu:** "Errecabaster 1877 > Errebaster 1894 > Errabaster 1911", "Errechuita, Errechuetta 1894 < Errecachuita (Errekatueta)". Ez dakit kasu hauetaz disimilazioaz hitz egin dezazegun, zeren bietan beste leherkari

gorra baitago. Irigoienek uste dut disimilazioz hitz egiten zigula eztaikit > eztaik kasuan. Horrela izan daiteke Erdi Aroko Apratiz > Apraiz, nire ustez, gertatu omen baita.

Beste batzuetan, aldiz, beste leherkari gorraren batekin gertatzen denez, **epentesia** dugula dirudi: "Obicola" (Obi + ola), "Semecola 1742, Semecolaondo 1877", *ko* genitiboa tartean ez badago.

- 2) **Grafia** aldetik nolabaiteko zalantzak agertzen zaizkigu. Hasiera batean errezena **errakuntza** bat dela pentsa dezakegu. Baina errakuntzaren errakuntzaz nolabaiteko erregulatitatea dugu. Are gehiago, zenbait kasutan pentsa daiteke idatzitakoaren eragina. Horietan agian sartu dezakegu "Arrancudiaga" herria, zeina XVI. mendeko hasieran (1511) "Arrançubiaga" agertzen baita. Grafia aldetik alde handirik erakusten ez duena, Laudion toponimoak bi grafemekin agertzen baitira inungo bereizketarik gabe, praktika mailan lehenengoan "Arran + **ko** (tokizko atziz..) + udi+aga" pentsatu banuen, Ugaon Udiarraga dagoela eta, bigarrena ikusterakoan "Arran + **zubi** + aga" aukera eskaintzen digu. Ez dakit ez bagenuen *Arrantzubiaga batez pentsatu behar. Ikus ondorengo puntua.

Grafia baino gehiago fonetikaren eragina egon daiteke. Barrenengoak "Okinpozueta variante de....Otxinpozueta ". Erdi Aroko zenbait testuetan egungo "k"-ren ordez "ch" agertzen zaigu: SMCole. 1076-1200 "Pesquera..Peschera1083", "Bachio (Bakio)1093..Ochon (Ocon) 1185". Arzamendi: "Escherra 1182, Escherra 1154...Eskerra 1116", "Ennecho 1366". Latineko ahoskeraren eraginaz pentsatu nuen, baina ez dakigu horrela denik.

Fuent.Doc.78 (1511): "Echaço" "Aguirre d'Echaço" 87 orr. (lau bider. Arrigorriaga). Egun "Txako".

***KA** (atzizk.?. Ikus ika / ke)< ***aka** > **aga** : "Camaraca 1630, Characa 1877 (txara + aga?), Gamarca 1632, Pinuraca 1940"

"Galmaca 1926 < Garmaca 1727 < Gamarca 1623",

"Gastaka (gaur, tokia eta deitura) Gastaça 1536 < ? Gastanca 1583 < Gastanaca* 1536",

"Menchaca (deitura eta baserria)". Lezaka herria < Lezeaga?

"Gastanaca" konstatazioan botanikan multzo atzizkia dugu, hau da, egungo *-tza*, *-tze*(Ikus baita ere ikusi berri dugun *-tza* / *-k* Escherra /Ezkerra) . Azken honetatik lurretan dugu Gaztanatza eta Gastañaga leku bera omen dela, pentsa liteke kasuren batean *-tza* multzo atzizkia izateaz gain, kasuren batean *-ka* eta *-ika* atzizkiak *-aga* (-ega, -iga) atzizkiari lotu daitezkeela, azken finean, gor / ozenaren arteko bereizketa baino ez dago.

Gauza bera ikus daiteke Arispaldiçaca 1085 (SMCo-Ledesma), zeinetan azken atzizkia *-aga* -ri lotu baitezakegu. *Ika* atzizkia kanpoko jatorria duela entzun badugu ere, zenbait kasutan ematen du posible litzatekeela pertsona-izenei loturik baitago (Mitxelenak "Gavius, *Sontius" pertsona-izenak aipatzen ditu, Gabika eta Sondika azaltzerakoan). Dena dela, baita euskal hitzei.(ikus *ika* atz.) dugu loturik ere. "Garbika (Barrenengoak bildutako toponimoa).

Mitxelena (A.V. 318): "En cuanto a Goroçiaga, que da Andrés de Poza (1587)...por el actual Gorocica...me parece un testimonio de poco peso, mientras esté aislado". Lehen azaldu dugunaren arabera, ez omen dago horren isolatua, zeren "Gastanaca" / Gastañaga, "Arispaldiçaca 1085" besteren artean agertzen baitira.

Fuent.Doc.78 (1511): "de Marica" 60 orr., Mariuca 65 (Urduña). Nire ustez, egungo **Mariaka** direnak, bertan konstatatzen den Madaria**aga**-ri egon daiteke loturik, -d- jausiz gero, dela dela Barrenengoak lau tokitan biltzen du. Egun Madaria herria dugu).

Fuent.Doc.78 (1511): "Echabarrica" Plentzia.271 orr. Etxebarriaga izan daitekena. Hemetik etor liteke Barrika herriaren izenaren jatorria, hots, barri + aga. Fuent.Doc.78 (1511): "Mendeca..Mendeyca" 80 orr. (Egun Mendeika). Cuad. Top. Zuia: "Iñarraca" 41 orr.

- 3) Ikusia dugu leherkari ozenen artean gertatzen diren trukaketak. Orain gorren artean susmo bera dut zenbait kasu ikusirik. Une honetan gogoratzen ez badituz, behintzat Aperribai (XVI. mendearen hasieran konstatatua Bilbaon eta Galdakao aldean) <? Aker + ibai ikusten dut posible. Zuiako Aperregi izena dela eta, gauza bera esan dezakegu aper (aker) + egi.
- 4) Nire ustez, eremu batzuetan (hemen ez, eta izatekotan Bitorika leku-izenean), -aga > -ika gertatu da. I-z bukatzen duten hitzetan gertatzen da: "Lezika" dugu Kortezubin, gure "Leziaga" izan daitekena, are gehiago kontutan izanik bertan dauden haizuloak. Berdin esan dezakegu, kontutan izanik -aga > -ega > -iga, Achaga > Achega >? Atxika.

Barandi-aran...Barandi-ka; Atxaga, Atxega...Atxika (Errigoiti); Gabiola, Gabilondo, Gabiria...Gabika (Lekeitio); Bitorika (Laudio), Bitoriaga izan daiteke?

7.2.29. Atalen erlazioaren jarraipena

- **KALLE** 'calle': "Callecoa 1771, Callecoburu 1894, Callecioso 1877, Calleja 1894, Callejo 1894".
- **KALTZE** 'cauce, calce': "Calcenage 1794/ Calces, arriva de 1783, Calzeganeco 1753, Calzeganeta 1799, Calziaga 1771, Cauceganeta 1753". Arzamendi: "rueda o ferreria o molinos o **calces** o anteparas 'cauce en un molino' 1452". Cuad. Top. Zuia: "El Calce " 143 orr.
- **KAMIÑO** 'carretera': "Camino* 1543, Camino Real 1758, Caminocosoia 1877, Caminoondoco 1877, Caminoondocosoloa 1926, Caminos viejos 1994".

Kamino Orozkon bigarren sudurkaria palalizaturik erabiltzen dela, egun bereizten dira *kamiño* eta *bide*. Emazteak *kamiño* deitzen du asfalto duenari, hau da, errepide, 'carretera' bere hitzetan, *bidea*, aldiz, lupetzak 'lurra' izaten duenari. Amagiñarrek bereizketa bera egiten du, bigarrenari *sendea* dela ere gaineratuz.

Baina bereizketa hau azken denboretako izan daiteke, zeren *kamino* duten toponimoek ez dira oso zaharrak, 1877tik honantz, *bide* dutenen aldean: "Videondoetta 1727, Videsabal 1745, Videcruce 1772, Videburu 1793, Videbarricoa 1877, Bidebarrieta 1876..." . Ikusten denez, ez da bakarrik denbora aldetik, baizik eta ugaritasun eta sortze-gaitasun

aldetik susma dezakegu aspaldian *bide* hitzak zentzu askoz zabalago zuela. Bitxikeria moduan, etxealde berean ditugu biak "Camino-cosolola, Camino-Ondocosolola" eta "Videondo". Mitxelenak antzera dio ikus Kaminokosolola.

- **KANA > KANE > KAN** (ziztukarien ondoren. Ikus -gana > gane > gan/)
- **KARAUBI** 'calero': "Carobe 1952, Carovizar 1894, Carubi 1983, Karaubi 1994". M. Etxeberriak Zeberion "karéa" toponiminoa biltzen du.
- **KATE** 'cadena': "Katea 1994".
- **KE** atzizkia [ki / < ika? iga < ega < aga?) Ikus Abrake]: "Abraque 1926, Ambie 1894 + ke > Ambieque 1926, Amiloque 1797 / Amiloqui 1894, Bolinchu 1894 + ke > Bolinchaque 1940, Pagazasolaun + ke > Pagalauque 1932, Ugartebecho 1864 + ke > Ugartebechoque 1952".
- **KEREXA**: 'cereza, cerezo': "Querexabieta 1614, Querezaondo 1894". M. Etxeberriak Zeberion "kerixátxueta" biltzen du.

7.2.30. -ki atzizkia

Atzizki hau ezaguna nuen abereen haragia adierazteko, orokorrean 'materia' adierazi arren. Orozkon, adibidez, *txarriki* 'carne de cerdo', *azuriki* 'carne de cordero'. Oso deigarria egin zait "Aberiskieta" toponimoa sakontzerakoan **ki** atzizkia zuhaitzei loturik ikustea, zeren hasiera batean pentsatu nuen "Aberisketa" izan beharko zela eta ez Aberiskieta, hau da, errakuntza batez. Gure toponimoen zerrenda arakatuz "Alkibita?", "Aresquiza 1877, Arisquietaburu 1877, Asquigorta 1914, Erquica 1561, Ezki Inisquiondo 1807, Inuzquiza 1772, Urquiza* 1582" aurkitu ditugu, hots, zuhaitzei loturiko atzizkia. Hemendik kanpo "Oroquieta" toponimoa dugu "Alkiza" jokalaria deiturak gauza bera gogoratu dit, alde batetik botanikari loturiko deitura izan daitekela bukaera dela eta, eta beste aldetik *ki* atzizki hau. Aspektu hau ez du aipatzen Azkuek. Mitxelenak atzizki hau ez du sartzen toponimo edo deiturak osatzeko gai diren artean. Esan dudanez, abereen haragiarekin entzuna nuen atzizki hau, zuhaitzekin ez dakit balio bera izan daitekeen. Berriki 2000 Hiztegiaren irakurri dudak *harizki* 'madera de roble' ez dakit zein puntutaraino lotu daiteke esaten dugunari. Geroago konturatu naiz Azkuek aipatzen duela ere: "Harizki, madera de roble...(Duv. ms.)", baina ikusten denez, erabilera ez dago sendotua.

Ki Aurrekoa gehienbat artizkia da eta zuhaitzen munduari loturik, badago atzizki itxura duen beste -ki bat : ("Armuqui 1799, Amiloqui, Larraqui 1926..."). Kasuren batean -gi (egi)-ren aldakia dirudi, grafia errakuntza eta. Grafia errakuntzak nonnai ditugu, adibidez, SMCo.Led.1076-1200 F/S "Firvias/Servias (Herbias)", "Finiestra/Siniestra 1079(Hiniestra)", "Nunno Salzahuri 1078/Nunno Falzahuri 1083,

7.2.31. -ko leku-deborazko genitiboa

KO (l, n ondoren, **go**), leku-denborazko genitiboa izateaz gain, badu zenbait kasutan bereiztasunaren bat. Dena den, ez da zorrotzgi jokatu behar, zenbait kasutan geroago aldatuko diren joerak baitira.

- 1) Genitibo gisa, batez ere, bi atal lotzeko. Dena dela, kasuren batean jausi egiten da: "Acazosolo-cogana 1743, Achecoiturri 1877, Aldaicoaldapa 1926, Aldaicoalde 1956, Aldaicoen-echea 1952, Aldaicoerreca 1902, Aldaicosoloa 1926 (Aldaisolo 1894, baina beste toki bat izanez), Andicosasi 1894, Andicosoloa 1877, Araicoeche 1940, Aranecoalde 1940, baina ere baditugu Aranealde 1940, Aranaco-arria 1781, Aranecolanda 1902, Araneerreca 1798 (lehen Aldaicoerreca), Arricoche 1894, Arriscosubi 1839, Aurrecondo 1894, Aurrecosolo 1797", baina "Auresolo 1956", Ausocosolo 1913, Becoalde 1894, Becobide 1797, Becoechea 1770, Becosasi 1894, Becosolo 1782, Bentacoerreca 1940", baina "Bentasolo 1940, Biascoeche 1771, Bidebarreneco 1894, Bidebarricosoloa 1877, Bidecosolobarrena 1956, Biecosolo 1877, Biecovide 1894, Callecoburu 1894, Callecioso 1877, Camaracacolanda 1954, Caminosoloa 1877, Caminoondocosoloa 1926, Echeaurrecosoloa 1894, Echeburuco-soloa 1940, Echecozarreta 1877, Echondocosarratue 1940, Eguicobasoa 1877, Ellacouria 1805, Erdico Espalda 1940, Ermucosolo 1926, Errecacosoloa 1952, Erricomentegui 1894, Ganecogorta 1578, Herdicosolo 1894, Horvecosoloa 1894, laurico ** 1251, Icososoloa 1801, Lecandacoerreca 1877, Mendicoalde 1877, Mendicoondo 1791, Mendicosolo 1894, Olacoburu 1894, Orbecosoloa 1926, Pagaza-colanda 1952, Potocotroquia 1877, Saconecosoloa 1792, Santa Anacorrec (Santa Anakoerreka) 1952, Santanacoiturrialdea 1877, Solobarricosasia 1798, Solocoeche 1877, Taleacopetea 1877, Taleacoposoa 1940, Urculluvitacouvideondoa 1952, Urruticoechea 1894, Urrutico Esquiñe 1926, Videcosolobarrena 1877". V. Fernandezek Arinizen "arricomendi 1574" biltzen du.

Ikusten denez, erabiliaren erabiliaz sarritan gertatzen da atzizki honen jauskera, baita beste genitiboena ere. Hizkuntza mintzatuan Orozkon esaten da: *asto-karrerak*, *astoen karrerak* esan beharrean. Aspaldiko fenomeno omen da, Irigoienek *echabades* aipatzen du XIV. mendeko testu batean, *etxeakoabade*- ei buruz. Urrats berriagoa dugu Laudion, hitz luzeak direnean atzizkiaren aurrean dagoen atala galtzea, hau da, Aldaikoerreka denari Korreka esaten diote 50 urte ingurukoek, bertakoak izanik. "Cobitarte 1900" hortik ibiliko zan.

- 2) Deiturak sortzeko erabilia: "Aldaico 1791" (XIII. mendetik: Garcia Aldayco, Garcia de Arri...), Çubico** 1250, Undico* 1536, Urico* 1579, Urrutico* 1250".
- 3) Toponimoak sortzeko, genitiboaz azken tokian dagoela: "Acheco 1902, Aldaico 1791, Amestuico 1811, Aurreco 1877, Ausutico 1926, Beascoa 1785, Calzegane 1753, Camaraco 1876, Caminoondoco 1877, Castañavico 1952, Echeco 1940, Echeondoco 1952, Echerereco 1954, Ermuco 1989, Labeosteco 1894, Landako (baita Llandacoa 1894) 1994, Lecandaco 1894, Mendico** 1070, San Pedropeco 1864, Solovarrico 1877, Subico 1784, Sundico 1894, Taleaco 1894, Tallereco 1894, Torresco 1819, Zabaleco 1799, Zubico 1785".
- 4) Mugaitzaileaz (geroago galtzen dena) 'la (casa) de' adierazteko: "Achabeco 1864, Achagoico 1864 (*andiko, goiko, beko, beasko, goiasko*...dutenak ez dut errepikatuko asko baitira), Andicoa 1772, Aranzapeco 1809, Beascoa 1772, Berriocoa 1894, Bidebarricoa 1926, Bidebarrietacoa 1952, Callecoc 1771, Errecacoc 1773, Errementericoc 1877, Estartacoc 1778, Estantarondococ 1934, Gallarracoc 1771, Gardeagochi-andicoc 1877, Goiasc 1782, Goienengoc 1799",

"Goiricoc: "y el dicho (de **Goiri**) la su casa llamada **Goiricoc**",

"Gorisabalengo, Jaureguicoa 1775, Larrinecoa 1775, Larrinchugoicoa, Latiorro Aldaico 1784, Mendicoa 1758, Olabeascoa* 1580, Olaco_1791, Orbecoa 1772, Presa-coa 1726, Simacoa 1811, Uricoa 1619, Urruticoa 1770, Zubicoa 1775".

- 5) 'la (heredad) de' adierazteko (gutxitan): "Estartaondocoa, Zelaicoa 1727".
- 6) koa: (sudurkari ondoren irautea, salbuespena izanik): "Bicerrenenocia 1877, Geincoena 1783, Larrancoicoa 1792, Onsteinco 1826". Arruntena sudurkariaren ondoan ozentzea da: "Barrenengoa 1727, Beengoa ozurrena 1778, Beingoechea 1773, Bengoa* 1564, Berengoa 1777, Goienengo* 1747 > Goyenecoa 1940, Gorisabalengo 1663".

- 7) -ko (Andre-izenak sortzeko Bermeo eta Bilbo aldean Fuent.Doc.78 (1511):

"En las casas de **Berrioco** bibe ella misma e es probe " Bermeo.239 orr; "En las casas de Çugastico bibe ella misma, muy probe " Bermeo.240 orr; "En las casas de Salinasgo, bivda, bibe ella misma e es probe " Bermeo.245 orr.; "En vna choza vbe Plaçaco, probe " Bermeo.250 orr.; "En las casas de Barzenaco, bivda, bibe ella misma " Bermeo.236 orr; "...e Aguirreco, dicha.Catelina, con su madre.. " Bilbao.288 orr.; "En las casas de donna Ermuco de Ocharcoaga..." Bilbao.293 orr. En las casas deHermuco de Ocharcoaga" 326

- 8) **ko + en** (Atzizki biak): "Aldaicoenechea 1952, Geincoena 1783"

7.2.32. Atalen erlazioaren jarraipena

- **KOBA** 'cueva': "Coba 1785, Videlarretacoba 1926". Honen sinonimo ugari ditugu hemen: leze, zulo (Azkonarzueloeta)... Beste aldetik, Araban, Laino aldekoak "Las cuevas de Las Gobas" deitzen zaie erdaraz, euskarak hartu zuen ezaugarri fonetikoarekin. Urduña aldetan "Kobatas" eta Krastrexanan "Kobetas" dugu, nire ustez, koba + eta dutela. Oso sarri dugu Arabako toponimia horrelakorik: Cuad. Top. Zuia: "La Goba" 73 orr., Las Gobas"
- **KORTA** 'sel, cuadra, establo' (ikus gorta): "Achacorta ? 1926, Ganicocorta 1375 (Ganekogorta), Kortaun 1994, Kortazar 1994, Mezcorta 1809, Uzcorta 1894, Vicorta 1689".

Lehen *gorta* agertu zaigu gehien-gehienetan bokalaren ondoren, hemen ikusten denez, ziztukariaren ondoren agertzen zaigu zenbait kasutan. Hitz hasieran, aldiz, bigarren aldaki hau dugu. Dena dela, Bizkaian Kortazar eta Gortazar deiturak ditugu.

KULLU 'apilonamiento?, montículo?...': "Acullulanda 1894, Cuculla** 1192, Cucullu 1788, Errecaurculleta 1791, Errecaurcullo 1940, Escullo 1956, Larracullu 1738, Urcullu 1894, Urculluvitacoubideondoa 1952". Kukullaga dugu Bizkaiko Etxebarrin.

Azkue: "kuillu (B),concha...", "kukulu: 2º (B-i-l.), cogollo de la berza, lechuga...3º(..B), cogollo de la berza...". Corominas: "Cogollo...Del lat. Cucullus 'capucho', por comparación de forma con el remate o brote de una planta."

.Dena dela, pentsatzen dut beste zentzuren bat duela, zeren hainbat urtegi edo erreka "Urkullu" dute izentzat, gainera, nolabaiteko zailtasuna dutenak.

Donostiako "Urgull" mendiaren izena hortik letorke, izan ere, azpian itsasoaren urak baititu. Bizkaian *korta* (gorta) esaten zaionari beste tokitan *ukuilu* deitzen diote. Dena dela, ditugun konstatazioen artean agian bi multzo egin beharko genituzke, alde batetik mendi edo koskor batez ari direnak, eta beste aldetik urarekin zerikusirik dutenak, zeren azken hauetan, atal honek estutasun, geldiketa edo halako zerbait adierazten da.

Baranbio aldean dago "Urkillo" deitzen zaion tokia, non presa bat ere badagoen, errekek bira zabal bat eginez. Azkue: "Kilo (L)...1º rueca...(??) Urkiloa (AN-b) cierta agua purgante..". *Urkullue* deitzen zaio Gorbei aldean aberei belarritan egiten zaien marka, puntatik hasita ia belarri osoa erdibituz (Fermin Leizaola "Gorbeako Artzantzeazko zeaztasunak") .

Geroago ikusi dut Azkuek egiten duen bilketa hau; "Kulu, kullu: 1º (B?, G?, F. Seg.), confluencia de aguas y aun de caminos...=Para esto se funda este curioso investigador en que en Aretxabaleta (B) hau un molino que radica en una confluencia de aguas llamada Urkulu, palabra que á su juicio se descompone de Ur + kulu. ¿ Y si viene de Urkulu, 'tenaza, horquilla'. La confluencia se expresa muy generalmente con la palabra gurutze y su variante kurtze...2º Khulu (BN, Sal.), rueca..". Azkuerekin bat nator, batez ere, zalantzan jartzerakoan toponimo batean lekuraketagatik ezin daitekela ondorioz atera, baina argi daukat, testigantza sobera dugunez, urkullu leku-izenean ur + kullu dagoela, larra + kullu, ku + kullu baititugu. Ez nago ziur ia *urkullu* 'confluencia de aguas' den, ezagutzen dudana Urkillo badu honelakorik, baina nagusiki 'revuelta de aguas' edo agian 'apilonamiento'. Geroago ikusi dudanez, bai dela errekek elkartzen diren tokia.

Azkuek aipatzen duenean 'concha, rueca'-k borobiltasun zentzu bat du, baita birarena ere, eta agian hortik letorke.Eskoriatzako Urkullu urtegiak bira bat ere egiten du. Muxika: "Urkulu, Ubera aldeko gaztainadia...urkuillu B-b 'horquilla' lat. furculum-etik". Izan liteke 'horquilla' forma aldetik, baina argi ikusten dut urari loturik dagoela, beragandik hartzen dugunez, Uberan dago, hau da, Ur+bera(n).

Nire iritziz, oro har, kontutan izan behar dugu, *kullu* -k nolabaiteko autonomia duela, behin *ur* + *kullu* 'revuelta, apilonamiento?', 'concentración de aguas', hots, ibai baten egiten den ur multzoa, behin *ku* + *kullu* (Kukullu, Kukulla...'cogote') 'montículo'. Ikus Kukullu. Cuad. Top. Aiara: "**La Cogota**" 43 orr., "Alto de Cugucha" 49 orr., "Cucucha" 95 orr., "Alto cucucha" 115 orr. , "Alto el Cucullo" 127 orr.

Geroago ikusi dut Mitxelenaren ohar hau: "BN, L k(h)illo 'rueca'...AN kullu, Z kühüllü, de *conuc'lun". Berberak (196 orr.): *akhulu* 'aguijada'L, *akulu* BN, B(RS), *akilu* L, pero B Arratia *akillo*, *akullu* AN, G, B, Zar." SMCo.Led. "Uhekelu 1093".

Hainbat burukomin izan ondoren, ondorio berbera heldu naiz. Toponimoetan bi zentzu nagusi aurkitu ditut:

- 1) Cuad. Top. Zuia: "Humilladero" 63 orr., "Jutziziamendi" 73 orr. Cuad. Top. Zuia: "Urkubide (basoa)" 105 orr. Cuad. Top. Aiara: "Pico los Ahorcaos" 105 orr. Cuad. Top. Kanpezu: "Alto de Horca" 9 orr., 31 orr.(Urquillo)

ondoan dago. Kanpezu: "El Mojón de la Horca" 93 orr., Cuad. Top. Zuia: "Mendikurkulu" 125 orr. Navaro-Velilla: (Amurrio aldean) "Monte de los Ahorcados....aquí ahorcaban a los que iban en contra de la justicia" 65, "Diente del Ahorcado", 74 or, Oro har, aurrekoak zentzuz gure eta inguruetako "Kadalso"-ren parekoak izan daitezke.

- 2) Etimologiko hitz berberatik etorri arren, beste multzo bat dugu urari loturiko kasu batzuetan 'cruce de arroyos, confluencia de aguas...' adierazten baita. Horrela da Baranbio ondoko "Urkillo" leku-izenean, eta baita beste batzuetan ere: Cuad. Top. Zuia: "Urkillla erreka" 93 orr., "Urkulu (bi erreka elkartzen diren lekua..)" 95 orr.

- **KURUTZE, KURTZE, KRUTZE** 'crúz, cruce, encrucijada' :

Mailegu honekin denboren arabera, une desberdinak izan ditzakegu, zeren hasiera batean gerta zitekeen Mitxelenak azaltzen duen fenomenoak: "8.3 En préstamos, los grupos oclusiva más líquida, generalmente r, han sido muchas veces evitados intercalando una vocal anaptíctica entre ambas vocales. Su timbre es generalmente el de la vocal que seguía al grupo consonante: gurutz(e)", hau da, sinkopetan ikusi ditugun bidea baino alderantzizkoa. Baita berberak ematen digu ere, gure ustez, geroago gerta zitekeen beste aukera bat: " 348.. metátesis se emplea para evitar muta cum liquida: kurze 'cruz' ". Aurrekoa kontutan izanik, testigantza hauek aurkitu ditugu, fidagarritasun bat bilatuz, zeren azken denboretakoak egokipenak izaten baitira:

- 1) kurutze: "Curutceaga 1375".
- 2) kurze (kurtze) 'crúz, cruce': "Barbaracurce 1877 (Ikus), Bidecurce 1894, Burruncurce 1864, Curce 1983, Curceaga 1375, Curcegan 1743, Curzelanda 1727, Curciaganoste 1770, Irucurceta 1926, Miguel Encurce 1745, Redecurce 1940, Videcurceta 1926". (hauetarik asko *curce* egoteaz gain, *curse* eta gutxiago *curze* bezala idatzirik agertzen da)
- 3) kruze 'crúz, cruce': "Bidicruceta 1952, Cruce 1772, Cruzeaga 1749, Crucealde 1772, Miguel en Cruze 1756, Santa Cruz de Gardea 1572, Santa Cruzondo 1738, Santta Cruzalde 1785, Vide cruce 1772". Garaia aldetik, kronologia bat bilatu nahian, multzo honen eta aurrekoaren artean ez dago alde handirik, are gehiago toponimo asko eta asko bi modutara agertzen zaizkigu.
- 4) Gure testigantzetan gertatzen denez, kurze eta kruze tartekatzen dira beste toki batzuetan: Cuad. Top. Zuia: "Los Cruceros" 67 orr., "El Crucero" 71 orr., "Crucebea (y Curcebea)" 75 orr., "Bidecurce" 73 orr., "Bidekurtzea" 85 orr., "Kurtzegan, Kurtzegana" 85 orr.

- **KUKU** 'cuclillo, cuco' : "Kukusolo 1994". Cuad. Top. Aiara: "Robledal del Cucu" 105 or., Kanpezu: "Cucumendi" 33 or.

7.2.33. "I" kontsonantea

Albokariei buruz ateratako ondorien aurretik Mitxelenaren teoriak txertatuko ditugu:

" 16.- Laterales

16.1 Todos los por palatalización de l tras i oval o segundo elemento de diptongo y también como resultado de *lj, se ha tratado en el cap. 10 (Consonantes Palatalizadas).

[Hots: ondorengo i batek ere eragin du bustidura hori zenbait kasutan, Orozkon, adibidez, ulea > ulia > ullia. Dena dela, beti ez da gertatzen, zeren bertan dugu mutile, baina nestatille (biak artikuluz). Mutil asko erabiltzen da, baina bere parekoaren ordezkari neskato (mutiko ere) sarriago. Ondorengo i baten eragina gerta daiteke Uribarri > Ulibarri > Ullibarri kasuetan. Dena den, agian aurrekoa barik, aurreko u baten eraginaz antzeman daiteke, hau da, beste bokal itxiaren eragina. Aurreko konstatazioetan betetzen da hori, eta baita besteren batzuetan "Uliarte > Ulliarre" ere. Dena konplexutasun baten barnean ikusirik, beste bokalekin gertatzen baita, horrez gain, bokal arteko posizioa denez, ahoskera 'forte' gerta liteke]

La pronunciación de // es normalmente apical, pero... modernamente se realiza como velar en posición implosiva en alguna zona suletina... Cuando l implosiva se ha vocalizado en u se trata de préstamos... (Zaratamon bazkaltzen > bazkaiten entzun ei dut).

16.2 Por un proceso de lenición semejante al sufrido por n, una l antigua ha pasado entre vocales a r. Sólo modernamente se ha perdido r, de cualquier origen, en esa posición (17.2). En préstamos...: aingeru 'ángel', '*cale' (cast.) > kare, milu(u)s > miru, AN, L gereta 'jaula de seto', puerta rústica < '*cleta'.

El cambio aparece ya cumplido en primeros documentos medievales como puede verse...: Borinivar 1025 < 'molinu' (Amurrion Boriñaur dugu), antig. 'lli-' 3.1 > iri, uri, 'solum' > solo, sor(h)o. ...corrientes en NA durante Edad Media nombres de personas como Berasco (rom. Velasco), patr. Erascoyz o Garindo (rom. Galindo), patr. Garind(o)iz,...

Como muestra de las correspondientes fonéticas que existen entre las formas vascas y las oficiales de nombres de población...ejemplos salacencos:

Vasc. -r- : rom. -l-, -l. Sal. Igari, rom. Igal (Igali, Ygali en el XI).

Vasc. -l- : rom -l'-: Galoze, rom Gallués, sal. arraztelu 'rastrillo', gaztelu.

Vasc -l' - : rom -l' (> l). Itzalle > rom Izal

16.3 Como nombres de población alaveses escritos en SMC o con r tienen hoy l (o ll) entre vocales... Birgara, Ehari... Apraiz llegó a la conclusión de que hacia el siglo XIII hubo un nuevo cambio de r a l en territorio alavés. A nuestro modo de ver la explicación es muy otra. Estos nombres cuando la población designada por ellos estaba próxima al límite lingüístico o incluso... en la zona vasca, podían tener dos formas, la popular vasca y la romance que llega a ser oficial, más conservadora que la vasca por lo que se refiere a l y n entre vocales. Aunque en documentos más tardíos predomina o es única, como hoy, la segunda, es muchas veces la primera la que se consigna en la reja de S. Millán: aquí mismo se lee Alava, cuando el nombre vasco de esta región es Araba.

La dualidad de formas se documenta también en las demás regiones: Roncal, Arronc(h)al, Roncal(i),ronc. Erronkári, Errongari ...Igal, Ygali, Gali, vasc. Igari...dentro de la hipótesis de Apraiz de un cambio regular, éste tuvo que afectar al léxico tanto como a los nombres de lugar. Sin embargo, no se encuentra el menos rastro de tal fenómeno en las abundantes palabras vascas conservadas en Alava.

16.4 Las excepciones son más numerosas que en el caso de n intervocálica. Puede tratarse ...de préstamos tardíos o efectos de la influencia romance que habrá mantenido o restablecido l: En top hay frecuentemente Bolim-(Bolum-) junto a Borin- y sólo está atestiguado con l el vizc. bolu 'molino'

...casos de permutación..oreitz, (h)oritz, vizc. oratz 'calostro', BN Hasp. olitz..B belu 'tarde'/berandu.

16.5 Otros casos de permutación de l y r (d) entre vocales son debidos a disimilación, ya que hay tendencia a evitar proximidad de r y R en la misma palabra...tendencia no muy antigua... berar > bedar, bel(h)ar, erur > e(d)ur /el(h)ur

B irar 'arveja, guisante' (> idar 'arveja'), indirar 'alubia' lit. 'arveja de Indias', mer. yrarr balça 'romero': com. il(h)ar, illar 'arveja, guisante, alubia'

Exluida la antigüedad de d, que aparece muy tarde y se explica por disimilación secundaria, el sonido original pudo ser tanto l como r, suponiendo 17.1 que ambos coexistían en la lengua antigua...(Mitxelenak hemen bi hipotesi azaltzen ditu)

16.6 Otro grupo de formas alternantes, bastante parecido al que acabamos de estudiar, es el formado por palabras en que r(d) y l(ll), siempre detrás de i, permutan no sólo entre sí, sino también con ñ o h...BN, L, elhar, ilhar(re), ..guillar 'brezo'..G txillar..G B iñarra, B giñarra, gindarra, kiñar... Ilharraza ...Hillardui..

R ilauri 'brezo común, planta que se da de comer al ganado y se emplea para hacerle la cama'...B iraur bedar 'juncia', GN, G iñaurri, iñaurtu.. Esteribar jaurri

Se tiene la impresión de que en estos casos tanto l como la nasal pueden muy bien ser el resultado de la disimilación de una r más antigua: cf. zu(g)ar, zumar, zun(h)ar 'olmo'< *zunar ..acaso provenga de un *zur-ar anterior, de zur 'madera'

16.7 Una alternancia l/r que tiene un valor gramatical claro, se produce cuando, al quedar r en final del primer miembro de compuesto o de tema ante sufijos de derivación a consecuencia de la caída de la vocal final, es sustituida por l: aizkora, axkora; azkoltxo 'azuela'

Con los nombres de comidas, acabados en -ari (afari..), los participios derivados en forman en -aldu, desde los primeros textos. Esto supone...que l existía ya a tiempo para sonorizar la inicial del suf -tu: R -áltu

Gari > galbae 'harnero, criba', galburu 'espiga'(Orozkon gariburu, baina galtzu)

Excepciones buru : burko ‘almohada’ B. Nunca hay l en esta posición en el sustantivo verbal o radical...erori, esari, isuri, itzuri.

...como l ha dado efectivamente r entre vocales, l no sería en final de primer miembro de compuesto más que el antiguo sonido conservado ante consonante o en todo caso en posición implosiva, sonido que se cambió normalmente en r fuera de la composición, es decir, cuando era explosiva entre vocales. Así no habría nada en los sonidos que impidiera derivar saldu ‘vendido’ de sari ‘precio, que a su vez continuaría un ant. *sali.

Pero este intento de explicación choca inmediatamente con el hecho indubitable de que r en muchos casos es el sonido original

..un gran papel a la extensión analógica..

16.8 Hay un contraste l/r entre vocales: B bidari ‘porte’, bidali ‘enviado’. Harriestaria, mod. Arrastaria..estari ‘cobertura’ /estali ‘(en)cubierto’

16.9 En préstamos, lat ll se conserva como vasco l : ‘ballaena’ > balea, ‘cella’ > gela ‘aposento’,

Muchas palabras de fondo antiguo presentan una l intervocálica no convertida en r: ..bele, B bela ‘cuervo’, zul(h)o ‘agujero’. Cuando hay rr en la misma palabra, esta l es constante y nunca permuta como...belar ‘frente’/bel(h)ar, berar, bedar ‘hierba’ ...El(h)orriaga 1025.

...vasc.l es entre vocales más frecuente que n en palabras antiguas, designaremos en adelante por L en nuestras reconstrucciones el sonido o grupo que en esta posición se ha comportado como lat. ll. Es claro además que, sea cual fuere su origen, era en los primeros siglos de la Edad Media no un grupo, sino un fonema que se oponía a l a proximadamente como N a n y R a r, representando por R la vibrante múltiple bien atestiguada en nuestros días.

En SMCo se representa consecuente este sonido por lh (Olha, cf. sul. ólha ‘choza de pastor’), o ll (Angellu, etc.), lo que parece estar en relación con las restricciones a que está sujeta la aspiración en el marco de la palabra en los dialectos vasco-franc., restricciones estudiadas en el cap. 11. En documentos escritos en NA y Arag, cuyo romance tampoco conocía /h/, hay ejemplos aunque aislados de grafías geminadas: Ollaiz 1064, mod Olaiz; Ollaluze 1024, mod Olaz...Ollazabal 1025> mod. Olazabal. Se trataba...de un sonido que en el siglo XI era distinto del arag. cast l y que, en zonas tempranamente romanizadas o próximas a la frontera lingüística, evolucionó en romance como lat. ll hasta [l’]; mod. Ollabarre, Alava, en 1025 Olhabarri.

16.10 En contra de lo que sucede en ibérico, l se da en vasco... en final de palabra: azal... sabel..

Ante el artículo y sufijos de declinación con inicial vocálica, esta l nunca pasa a r...También en este caso bastantes grafías geminadas medievales hacen pensar que la lateral se pronunciaba fuerte, lo mismo que L entre vocales: Kesalla...Zaballa. Estas regiones tempranamente romanizadas, de este sonido se llegó, como de lat. ll, al resultado palatal del esp. ll: Zaballa en Alava, Burgos y Logroño.

[Aurrekoari ohar bat egin behar dugu, zeren hementxe, Okondo bertan orain dela mende bat galdu zen euskara eta bertan "Zabalia" toponimo dugu bi tokitan. Ez da, beraz, goiz erromanizatutako eremua. Laudion eta Orozkon Zabala > Zabale dugu. Deitura gisa Orozkon Zaballa baino ez dago.

Gogoan dut Zabalia (ondo konstatatua) deitura, agian Zabalea (top.gisa Gereñurengan ondo konstatatua ere bai) batetik, eta beharbada honek argituko zigun Zabalia > Zaballa urratsa, hau da, lehen azaldutako ondorengo i batek eragindako bustidura. Dena dela, beste faktore batzuk sar daitezke, distribuzio kontua edo, zeren Okondon eta Orozkon deitura gisa Zaballa baino ez baitago eta ez Zabala].

16.11 En posición inicial, l es bastante frecuente en voces antiguas: lau®, etc. En préstamos lat. l- vasc l-

Hay...alternancia l-/cero:...lañoa/añoa, auso/lauso. Se debe tratar por lo común más bien de casos de pérdida de l, que de prótesis. En préstamos de aspecto no muy antiguo se dan ambas cosas: L adarallu, adrallu, L, B adrillu 'ladrillo', B larrosa; ...Interviene aquí naturalmente la aglutinación y deglutinación del artículo romance (Schuchardt..)

16.12 En inicial de segundo miembro de compuesto., l aparece tratado en algunos ejemplos antiguos como lat. l entre vocales: Hegiraz mod Eguilaz...

En inicial l permuta en algunas palabras con n (y cero): GN, BN, G, L, B la(h)ar 'zarza'...nar; larru/narru, lasai/nasai...en otras voces l- se conserva larre (B larra), larri, lerro

16.13 En este capítulo y en el anterior se ha postulado que el sistema fonológico vasco poseía, en una época...antigua, dos fonemas fuertes, /N/ y /L/, que se oponían a los lenes /n/ y /l/ en posición intervocálica hasta que un proceso de lenición hizo desaparecer o alteró estos últimos, pasando los fonemas fuertes a realizarse más o menos como los lenes en el período anterior a la lenición."

- 1) Letra honekin hasten diren zenbait toponimok, kasu batzuetan, hainbat arazo sortuko digu, zeren gaztelaniazko artikulutzat harturik edo, aglutinazio eta deglutinazio kasuekin aurkituko gara, nahiz eta zenbait kasutan berez ez izan inundi ere gaztelaniazko artikulua.

- a) Erdal artikulua aglutinazioa (Ikus "Ondorio" hauen bukaeran "Erdal artikulua"). Bertan azaltzen dugunez, **erdal artikulua** (andrezkoa zein gizonezkoa, euskal toponimoak duen bukaeraren arabera) zenbait kasutan euskal toponimoen aurrean gehitzen edo itsasten zaio eta horrela aglutinazio kasu batzuk agertzen zaizkigu: "La Aldapa (Aldapa)", "Elejardui < *El Lejardui (Lexardui)":

"Arraño 1553 > Larraño 1903",

"Lexardui 1793 > Elejardui 1791 (1877an Elezardio, 1894an sarriago Eleserdio...egun baita Elesardo)", "Espide > Elespide 1940", "Lesiaga > Elesiaga 1877". Azken biak ez dira nagusitzen, baina hainbat kasutan hori gertatzen da. Arrankudiagako eta Zolloko Larizgoitia deituran, Lariz toponimoan *aritz* izan dezakegu, aldezturik o-ren bat galdu ez bada. "Lazkarai" leku-izenean ere gauza bera gerta daiteke, hau da, artikulua aglutinazioa. Orozkon *larrosea* 'la rosa'dugu. Cuad. Top. Zuia: "Larichandi" 43 orr.

Fuent.Doc.78 (1511): "Ariscoytia" Arrigorriagan. 9 orr. Aitagarrebak, hurbilekoa izanik, Larizgoitia zuen deitura, hots, nire ustez, artikularen aglutinazioaz, baina ziztukariak eragindako g > k urratsa gertatu gabe.

lurretan ere gertatzen da aurrekoa. A. Errastik "Lazkoiti"-z " Nire iritziz, aspaldiko dokumentuetan agertzen diren Azcoitia 1622...Axcoeta...Ascoeta izan litezke". Merino Urrutia: "Laristiçabal 1074". Cuad. Top. Zuia: "Lajarte" 33 orr.

- b) Hitz hasieran galdu : "Landa*+ solo >? Andasolo 1894", "Landatxaga > Andachaga, "Lusurbei 1994 > Surbei 1994", "Lusubirlanda 1894 > Subirlanda 1894, 1994, Suberlanda" "Lujarribaisar > Surbeisar 1994", azkenen aurretik "Usurbeilanda 1926" forma egon litekeela. Fenomeno hau argiago ikusten da ondorengo puntuan, artikulua femeninoa izanez gero.

Erdal artikulutzat harturik bereiztu eta ondoren kendu: "Labaostea 1956 > Baostea 1940", "La andaluze 1623 (Landaluze)", "la Rabe 1561 (Larrabe)",

"d. de rracabal, ..dela rracabal 1536, Razabal 1623 (Larrazabal)",

"Rinchueta " (1894), Lehenago eta geroago "Larrinchueta"

"abbad de la Rea 1536 (Larrea)" , " m. dias de Rinaga, abbad de larrinaga 1550", "Rintxueta 1994 (Larrintxueta)", "Larrakullu 1994 > Arricullu 1994, Arrecullu 1994". Ikusten denez, batez ere, XVI. mendearen hasieran gertatzen da fenomeno hau, nahiz eta nagusitu ez. Orain berriz azkenengo urteetan fenomeno bera dugu, baina ematen du oraingo honetan indar haundiagoa duela euskara sortze mailan galdu baita.

XVI. mendean arrunta zen 'de la puente' guk 'del puente' esango genukeena eta antzekorik ikustea.

Gereñuk aipatzen duen "RAIN, (La...), labrantíos muy numerosos en Alava" eta "REIN, La...topónimo que se encuentra corrientemente" . Nire ustez, bata eta bestea *larrain* 'era' baino ez da, bere zerrendetan "LARRAIN, heredad cerca de Mártoda. Términos de Elosu, Margarita y Pedruzo (Treviño), "Larraingoiti" konstatatzen baita. Fenomeno oso orokorra dugu hau. Dena dela, Zuiako ezagun batek esan zidanez, 'rein, el rein' etxe ondoko ortuari deitzen zitzaion.

Hitz batean, nahiko arrunta da aipatu berri dugun fenomenoak: hitzaren hasiera erdal artikulutzat hartzerakoan bereiztea. Horrelako testigantza hainbat liburutik dugu.

- 2) Lehen ikusi dugu / bokalak eragiten duen bustidura, orain ere aipa dezakegu honelakoa: "Eguiluz > Eguilluz 1558", "Gorillanda / Gorrillanda", "Recaylun / Errecaillun" baita jodaren aztarnak duen "Eguiena>Eguiyena (joda)/Guillena"-k. SMCo.Led.1076-1200 "in Mutilori / Mutillori 1083, 1092".

Beste kasu batzuetan bustidura agertzen zaigu, bokal palatala ondoren dagoela: "Balenchana / vallenchana 1573, Vallencaerreca 1775/ Balencherreca, Vallencha-errequeta 1785 / Valinchaerrequeta 1926". Baita bokal palatalik ondoan izan gabe ere: "Goicosoloa (askotan) / Goicosollo 1894", edo "Solloa 1614 < Soloa 1894 (Toki berbera ez da, baina urrats fonetiko hor dago)". Fuent.Doc.78 (1511): "Zabala...Zaballa" 112 orr. Durango.

Nahiko beranduko urratsa badugu: Solobarri > Llobarri, pentsa daiteke aurretik Solobarri > Sollobarri egon dela, eta hemendik suertatu dire geroko aldaketak, azentua, timbre bereko bi bokalak, hitz luzea...eta abarren eraginez.

Aurreko urratsa gehienetan nagusitu ez den arren, mendeetan zehar iraun duen fenomeno dugu. Egun ere "Uliarte ó Ulliarte" (Olabezar) badugu. Orozkoko hizkuntza bizian ulea/ulia/ullia 'el pelo'. Mitxelena: " zilo, zillo 'agujero' GN, BN". Mende askotako zalantza dugu hau, zeren inkripzio akitanarretan "Ilun(n) /-illun" baitaude. Cuad. Top. Aiara: "Gordéliz..Gordélliz" 31 orr

Honez gain, XVI. mendeko dokumentazioan aurkitzen dugu I > II nagusitu ez den joera, hau da, euskal toponimo eta deituraz gain, "eguylluz, vallengana, gallindez de larraçabal, vellaustegui...", gaztelaniazko hitzetan 'frailla (fraila), jullio (julio, datari dagokiola)...'

Dena den, jo dezagun Nafarroako Herri Izendegian lateralaren arteko zalantza erakusten duten kasu batzuk begiratzera (gehienak XI., XII. eta XIII. mendetako testigantzak): Ali /Alli, Olacarizqueta/Oillaquarizqueta, Olo/Ollo, Alos,Aloz/Ailloz, Oloriz (hemen ez dago II-duna), Alin/Allin, Alo/Allo. Honekin ez dut esan nahi kasu guztiek betetzen dutela I>II urratsa, baizik eta horrelako joera bat dagoela.

Egungo bizkaierak, behintzat Orozkokoak, honelako zalantza erakusten du, ez dakigu I / II-en artekoa, ala gaztelaniaren eraginez, zeren *kallean* 'en la calle', Burrutz-kalle eta honelakorik (Bilbon: Barrenkalle, Belostikalle) entzuten baita. Entzuna dut bertan *goaz kalera*. Geroago konprobatu dudanez, lagunmin batek galdetzen diodanean nola esaten dute "-Vámos a la calle!", berak lehenengo batean "-Goaz kalera !" erantzun dit, eta horrela entzuten nuen Orozkon, agian gazteei eta agian batuen eraginez ere bai, baina gero esan diot bertan dagoen "Burrutzkale, Burrutzkalle" kaleaz, eta orduan, esan du: "-Igual aitek...kallera", hau da, edadekoek *kalle* esaten dute tradizioari jarraituz eta

Laudioko toponimoetan hasierako joera agertzen da: "Callecoa 1771, Callecoburu 1894, Callecioso 1877".

Hasierako laterala ere noizbait indarturik agertzen zaigu (ikus 7.atala): "Landaco / Llandacoa" (Lanteno/Llanteno fenomeno bera?), "Llusurbilanda 1877, 1940, Llusubirlanda 1952,1956, (Luxarribailanda)", " Lluzurbeizar (Luxarribaizar)". Baita gure herriaren izenean Audio / Lodio / Llodio > Llodio ere (honetan agian FI- > I- >II urratsa genuke).

Agian ezin zaio eman garrantzia gehiegirik, baina Solobarri (1894) > Llobarri (1952) dugu.

- 3) Hitz hasieran inposiboan dagoela galdu egiten da batzuetan, baina fenomeno tinkoegia izan gabe, zeren / -dunek egun irauten baitute: "Aldazgatxu>Adascacho, Alpichu>Apichu, Alzarrate > Azarrate".

L inposiboan galera arrunta da (batzuetan protesia ere gertatzen da), horrela uler daiteke, nire ustez, Alzedo > Azedo (NA) urratsa; SMCo.Led.: Alcevedo 1175 (Acebedo). Dena dela, kasuren batean zitzukarien disimilazioa izan dezakegu: Fuent.Doc.78 (1511) .."Pero de Salzedo...Ochoa de Alzedo" 25 orr.

- 4) Bukaeran, inplosiboan dagoenean, behin $l > n$ alternantzia dugu: "Esquivel 1877, 1894, 1902... (Haitz + gibel) > Esquiven (1894ean bakarrik)" edo galdu "Larragibe > Larragibe".
- 5) Grafia aldetik maiuskuletan eskuz idatzia dagoenean, l dena antzekotasuna dela-eta, sarritan s -tzat hartzen da eta alderantziz. (Ikus Lauaretxeta) "Larregui > Sarregui, Legorreta > ?Segarreta", "Seguzaga > Legusaga". Eskribau batzuek nahiko antzera egiten zutenez, kontsonante hauek hitz hasieran, eta geroago hartu zutenek gaizki hartzen omen zuten. Nik ere zalantza bera izaten nuen, sarri askotan, grafia horiekin, eta beste batzuegan gauza bera ikusi dut.

Mitxelenak "Luloaga" aztertzen du, baina, nire ustez, "Suloaga (Zuloaga)" baino ez da izango "Egunkaria"-n berriki irakurri dut "Luluaga" deitura. Hau hasiera batean, bertako idazkariren baten letra molde berezia baino ez zela izango uste nuen, baina fenomeno zabalagoa da. Egunokaz entzun dut Austriako Emperatriza zena, Sissi bezala ezaguna, bere sinadura edo Lisi zela, hau da, Elizabeth-en laburdura, Lisi /Sisi errakuntza zabala omen da.

Berdin gertatzen da $L < Y$: "Yarratu > Larratu", baina kasu honetan agian gaizki gaizki errepresentatutako hotsa izan daiteke..

Grafia edo fonetika kontua izan daiteke ematen den errakuntza: Larrazabalgo leku bati buruz "Lusuraretx" esan zidan batek, "Guzuraretz" (Ikus) denari buruz. "Guinopozueta 1940" dugu, "Linopozueta" jarri behar zen tokian. Lorbide barik behin Gorbide agertzen zaigu. Telebistan irakurri dut "Lipuzcoa" deitura, "Gipuzkoa" bera izan daitekela.

- 6) Mitxelenak aipatzen duenez, antzineko l bat bokal artean r izatera heldu da (l / r alternantziak hitz egin daiteke, Manu Etxebarriak esaten didanez): "1025ean Borinivar" < "molinu". Amurrion Boriñaur dugu, baina guk dakigula Laudion eta inguruetan badugu honelakorik, baina baita alderantzizko urratsa berandukoa bada ere, hau da, bokalen artean $r > l$, Aranbarri > Alanbarri, Aramburu > Lamburu 1877. Azken huetan $r r > l r$ disimilazioa genuke Manu Etxebarriak gogoratzen didanez. Ikus a bokalaren 1.2 puntua.
- 7) Azken garaietako kontua izan daitekeena dugu kasuren batean sortzen den l baten protesia: "Zubileta (Zubieta?), Kastresanan". "Zubileta" leku-izenean Manuk esaten dit *zubi* barik *zubil* (Azkue: *zubil* ...2º (B-a?), tronco...) egon daitekela.

"Çubileta 1498" (Fuentes docum. mediv. del Pais Vasco-Askoren artean- 70. alea- Ordenanzas Mun. de Bilbao 1470-1520) liburuan dugu. Tokia zubi baten ondoan dago, beraz, esandakoaz gain, *zubi* eta *zubil* -en arteko egon daitekeen hurbiltasuna, hipotesi mailan behintzat, agerian uzten digu.

Kasuren batean galdu egiten da: "Zabaesquiña 1894, Zabasquiña 1894 (Zabala-eskiña)".

Baina badago zerbait kasu batzuetan non protesiarene susmoa tinkoagoa den, nahiz eta fonetikaren legeen barnean fenomeno agertu ez:

Areizaga > Areilzaga, Urraburu > Urralburu. Inguru hauetan entzun dut 'alcuerdo', 'acuerdo'-ren ordeaz, 'albarka' (Sodupe), abarka-ren ordeaz. Eta gure "Agiralbarre" zela eta, Gereñurengan aurkitu dugun "Arinabarra", "Arinalbarre".

Herriko udal-aldizkarian irakurri dut "leñas muertas...". Horrek gogoratu dit hil 'muert(o/a)' egon litekeela ere zuhaitzei loturik kasuren batean.

Kasu hauetan inposiboan gertatzen dira. Posizio horretan sonante ugari galtzen dira, ez dakit hau kontrakoa ote den.

- 8) Oro har, lateralak, dardarkariekin gertatzen denez, lateraltasun horren gradu desberdinak izan dituela dirudi, hau da, zenbait lege fonetikok iraun arren, tinkotasun horren at geratzen direnak, adibidez:

Mitxelena: "16.10...bastantes grafías geminadas medievales hacen pensar que la lateral se pronunciaba fuerte, lo mismo que **L** entre vocales: Kesalla, Zaballa. Estas regiones tempranamente romanizadas, de este sonido que llegó, como de lat. **ll**, al resultado palatal del español **ll**: Zaballa en Alava, Burgos y Logroño .".

Lege honek badu salbuespen ugari eremu hauetan, adibidez, toponimian nagusiki Zabala > Zabale-k iraun du Orozkon eta Laudion, baina deituretan Orozkon Zaballa dugu inungo zalantzarik gabe, eta baita toponimo gisa Okondon eta Zaldun ere, euskararen muga zegoen tokian mende honen hasieran. Dela dela hau azaldu dugu, Mitxelenaren teoriak zehazterakoan.

- 9) **lz** (< l(t)z) (hipotesia) talde konstonantikoak konposizioan sartzerakoan galdu omen du bukaerako ziztukaria *Altz + duy > Altui, *Altz +ki + eta > Alketa, *Altz+ gorta > Alkorta
- 10) Ez dago nahiko frogatua, baina, dirudenez, "Elordui > Enordui 1877". Dela dena Iñorrondo 1779 dugu, beraz, agian *iñaurr genuke hasieran.

la atzizkia ?< -**ra** (Ikus Aiala)

7.2.34. Atalen erlazioaren jarraipena

- **LABA, LABE** (M.Etxeberriak diost hau dela izen zaharra eta horrela ikus daiteke)' hornu' : " Labaostea 1956, Labeostecoa 1894".
- **LAMIÑA** 'lamia' : "Lamusen 1894 (Lamusien 1994). Cuad. Top. Zuia: "Lamiojin" 135 orr.
- **LANDA, landarra** 'campo,-a': "Acullulanda 1894, Aranecolanda 1902, Arantza-landa 1994, Camaracacolanda 1954, Curzelanda 1727, Eperlanda 1952, Goicolanda 1802, Goikolandeta 1994, Gorrilandaarrola 1994, Guirlanda 1877, Hermulanda 1894, Iberlanda 1994, Iñarrakolanda 1994, Landa** 1157, Landa* 1541, Lanbaburu 1956, Landabusti 1983, Landachu 1894, Landachueta 1758, Landagoiko 1986, Landako 1994, Landalde 1894, Landaluz 1894, Landaluze 1623, Landazar 1894, Landazarreta 1785, Landetagoicoa 1877, Landetta 1776, Luxarribailanda 1819, Mugarrikolanda 1994, Neveralanda 1793, Pagazacolanda 1952, Torrelanda 1775". Ez dakit zergatik, baina bi kasutan -landa bukaeraz gain, garai berean -*lando* aldakia agertzen zaigu bi kasutan: "Acullulando 1877, Eperlando 1877", *ondo*-rekin erlazionatuz edo agian erdararen eragina.

Adiera aldetik Orozkon gaur egun larra ez dute erabiltzen, bere ordeztan landarr(a) [landa] darabilte. Ikus "Acullulanda".

- **LARRA** 'pastizal, dehesa': "Larra 1753 (Larrea 1537), Larrabalincha 1546, Larrabarrena 1894, Larrabarri 1924, Larrabe* 1541, Larrabeburu 1771, Larrabechu 1774, Larrabeiti* 1572, Larrabesolo 1794, Larrabeiti, Larraburu** 1284, Larraburu 1894, Larraçabal 1550, Larracullu 1738, Larracheta 1894, Larraeder 1925 / Larrahederra** 945, Larra-egui 1894, Larraguibel 1738, Larraluze 1780, Larramendia 1877, Larrazabalmendi 1758, Larrea** 1025 / Larrea 1537, Larreburuchu 1894, Larregorri 1994, Larregui-coscorra 1877, Larrena 1779, Larreta 1952, Videllarretacoba 1926".

Berriki ikusi dugu nola *landa* joan liteken konposatueta lehenengo atalean nahiz bigarrean. Hemen, aldiz, denak doaz lehenengo atalean, ondoren ikusiko dugun *lar*, aldiz, bigarren atalean, baina horrekin ez gaude ziur, *larra* > *lar* bigarren atalean joanez gero, bilaka daitekeenik..

Egun Orozkon *larra* ez da erabiltzen, *landarra* baizik. Orozkon erabiltzen da *larra* (lar 'demasiado' + a 'art.') zehaztutako zentzu honekin. "-Larra ez da ona!"

- **LAR < larra?, lar? (lahar)**'zarza (Mitxelena)': "Aspurular 1772, Pagolar 1965". (Larburu deitura, Larraburutik etor zitekeen.). Azkue: "Laar (AN-b, B-a-o...zarza, planta rastrea". Zumarrago adizkide batek ere erabiltzen du.
- **LARRIN**- > *larren*- > *larran*- > 'era':

"Bacalarrin 1591, Larrimbarri 1894, Larrimburu 1793, Larrinacoa 1793, Larrinaga* 1550, Larrinalde 1894, Larrinchu 1772, Larrinchueta 1849, Larrinchugoicoa 1785, Larrinecoa 1775, Larrinsolo 1952, Larrinzar 1739, Tostalarrin 1926, Tostalarrinbecoa 1940, Tostalarringoicoa 1940".

"Larren 1894, Sorgilarren 1994, Subilarren 1994"

Larran: "Larranbarri 1994, Larranburu 1940, Larraneke 1979"

Hemen ez dugu aurkitu zaharregoa den *larrain* aldakia ("Larreinega" ondo konstatatua dago Okondogoiako eremuan, *larrein* < *larrain* genuke), hortik letorke askotan agertzen zaizkigun gure *larrin*..*Larren* eta *larran* aldakiak, kronologia errespetatuz. Atal honen bilakaera ondo ikusten da 2.6 **I > e > a** irekidura ibilbidean.

- **LATS** 'arroyo': "Laches 1894, Lassarte** 1025 /Lasarte** 1089 / Lasarte 1894 , Lesao? 1894". Dena den, denborarekin zentzu hau galduko zuen edo beste zentzu bereziren bat izango zuen, zeren Muxikak "Lasarterreka" biltzen baitu. V. Fernandez " río que llaman Lasa...acequia que llaman birichinaga y lasa 1574". Cuad. Top. Zuia: "Latxe" 87 orr., 89 orr.
- **LATA** 'cancilla, puerta de los campos': "Latachueta 1894". M. Etxebarriak Zeberion "latabarri, latasarr(e)" biltzen ditu. Cuad. Top. Zuia: "Lata" 119, "Lataburu" 131 orr.
- **LAU** 'cuatro': "Lauarecheta 1894, Laucastañeta 1940". Mitxelenak "Lausagarreta" aipatzen du.. V. Fernandezek Elosun "lausoloeta 1574" biltzen du. Cuad. Top. Zuia: "Lauretxeta" 85 orr.

- **LAUN** (Azkue): 1º (B-a-o-...), liso, llano: "Pagazalaun? 1793". "Roble llano" edo horrelako zerbait irakurri dut "Cuadernos de Toponimia" delakoan. "Robledo Llano" herria dago Extremaduran.
 - **LEGOR** 'seco': "Legorburu 1926, Legorra 1894, Legorreta 1894".
 - **LEKU** 'sitio, lugar': "Bolalecusa 1894, Cerralecu 1940, Espillecu? 1926, Lecubarri 1745, Lecune 1616, Lecuona 1775, Lecuonalde 1952, Lecuonaondo 1940, Sarralecu 1894".
 - **LEN, lehen** 'primero': "Arteleneta? 1894".
 - **LEPO** 'espalda, parte trasera': "Leposolo 1894".
 - **LEXAR** < lezer 'fresno': "Lejarza 1926, Lexardui 1793".
 - **LEZE, leza** (Azkue (Bc): 'sima, abismo'), 'cueva': "Leçeaga* 1579, Leceagalde 1894, Lesao? 1894". Gereñu: "La Lece o La Goba". Iparraldean zentzu bera du.
 - **LUR** 'tierra': "Lugorri 1802 < Lurgorri 1940", Lurgorrieta 1785 < Lurgorrieta 1877 > Luborrieta 1989", "Lugorriondo 1940, Luxa ? 1537".
- M. Etxeberriak Zeberion "lurbárrí" biltzen du. Fuent.Doc.78 (1511): "Lusarraga 29 orr." "Lusarra" 297 orr. Fuent.Doc.78 (1511): "Luçar" Hermua.157 orr. Arzamendi: "Lurgorrieta 1283, Lusarreta 1412... 'tierra'" Cuad. Top. Zuia: "Lurgorri" 87 orr., 93 orr., "Lubalza" 89 orr., "Luerrea" 89 orr.
- Cuad. Top. Zuia: "Lubarri" 71 orr. Sodupeko "Uxar" toponimoari Gueñezkoek "Lujar" deitzen diote. Cuad. Top. Zuia: "Uxar (baserria)" 119 orr.
- "Luxar", lur + zar izan daitekeoan aipatu badugu, lurbarri askotan dagoelako da, baita L. Akesolok Luxar toponimoari buruz antzekor zerbait esan zidalako ere. Dena dela, Cuad. Top. Aiara: "Lujardi" 61 orr. ikustean Lejardi-z pentsatu egin dut, beraz, agian Luxar / Lexar izango genuke. Estructura aldetik "Luxaribai" eta "Sagarribai" berdinak dira.
- **LUPETZA** 'barro(s), barrizal, lodazal (Azk.): "Goicolupeceta 1924, Goicolupeza 1894, Lupecha 1771". M. Etxeberriak Zeberion "lupétze" biltzen du. Cuad. Top. Zuia: "Lupetza " 119 orr.
 - **LUZ** 'largo, alto': "Aguiluz 1743, Eguiluz 1616, Landaluz 1894". Cuad. Top. Zuia: "Larreluz" 23 orr.
 - **LUZE** 'largo, alto': "Arestuyluce 1913, Barbaraluce 1894, Landaluze 1623, Larraluce 1780, Mardiluce 1793, Mormeluz 1894, Mugarriuce 1979, Sololuce 1894".

7.2.35. "ll" kontsonantea

Kontsonante honi dagokiona "L" kontsonantearekin batera azaldu dugu. Bitxikeria gisa, hemen ikusten ez badugu ere, grafia aldetik, SMCo.Led.:Estegia (Estella 1090) edo Fuent.Doc.78 (1511): "Mirabales"(herria) 8, "Miravalles".

7.2.36. "m" kontsonantea

Mitxelena: "13.5 La nasal labial **m** está lejos de ser un sonido raro en vasco...dudosa existencia ...en el antiguo sistema vasco", "En inicial, vasc. **m-** es continuador normal del lat. **m-**", "13.6 Pero además vasco **m-** responde a menudo a lat. **b-**, **v-**, y por tanto también a **f-** y **p-**...por asimilación de nasalidad" (Baina badaude beste arrazoi batzuk), "13.10 la alternancia **m** / **b** (**p**) es por lo general debida a asimilación y desasimilación: B arbin, armin".

Kontsonante honi buruzko aurkezpentxu hori jarri ondoren, uste dut egokia dela sudurkarie buruzko Mitxelenagandik ateratako laburpen hau (Uste dut azaldu dudala lehen: laburpen hauetan egilearen testu bera hartzen dut bidezko denez, baina luzea denez, zerbait kasutan euskalkiak eta lurraldeak laburdurez jarri ditut, grafia bateratuz nolabait testu osoarekin):

" 15.Nasales.

15.1 Todos los dialectos poseen tres consonantes nasales: /m/, /n/, /n'/. La oposición m/n tiene plena vigencia sólo ante vocal, en posición inicial o interior. Cuando la nasal es implosiva, su punto de articulación está determinado por el de la consonante siguiente: ante pausa, es apical o palatal.

Usualmente se pronuncia también [n'] ante consonante palatal. Pero al menos en algunas variedades la oposición n/n' no llega a neutralizarse en la implosión: hun 'bueno'/huñ 'pie'

15.2 Una antigua n intervocálica ha caído en vasco.

a) Se ha perdido la nasal entre vocales en los préstamos de alguna antigüedad: lat. 'arena' > are(a) B, 'corona' > koroa. sul āhābe 'fruto del arándano', B abi (Alav. ābi(a), vizc.Alava gabi.

b) Corriente que la forma popular vasca, de un nombre de lugar falte la n presente en la oficial...: Aramayona > Aramayo (RS, etc.) Ceberiano.. (Batzuetan herrikoia ofizial bihurtu da "Zeberio" leku-izenean esate baterako).

c) Aun a falta de pruebas exteriores, la pérdida podría demostrarse dentro del léxico vasco mismo...no son raros ciertas alternancias en que la nasal que falta en la palabra independiente reaparece en composición al quedar, a consecuencia de la caída de la vocal siguiente, en posición final del primer miembro: ardao: ardantze, ardandegi,

15.3 La caída de n empezó por la desaparición de la oclusión oral con nasalización de la vocal precedente: las vocales nasales, conocidas en el vizcaino de los siglos XVI y XVII, se han conservado hasta hoy en ronc.y sul. En posición implosiva, por el contrario, no llegó a aflojarse la oclusión y la nasalidad de la vocal anterior no ha pasado de ser un epifenómeno sin valor fonológico.

15.4 A veces, antes de que desapareciera la nasalidad de las vocales, ha podido restablecerse la oclusión oral. Esto ocurre sobre todo en las posiciones siguientes:

a) Detrás de i,...pero la nasal ya no es n, sino la palatal n', de donde a su vez sale n por despalatalización como el BN y L. AN, G Kamio 'camino', Gamio, B kamiño, magi(ñ)a 'vaina'. De aquí la alternancia i/iñ en algunas formas antiguas: diño / dio...B iñes (ant. i~es, iñes), AN, G iges(i)..

b) Detrás de u se ha restablecido, aunque más raramente, la labial m: top. Luno, pop Lumo.

c) También se ha restablecido a veces la oclusión oral tras dipt originariamente nasalizado: bedeikatu y bedeinkatu./ benedikatu, lat. 'lucanica' > lukainka, lukaika 'longaniza' Son idénticos los abundantes ejemplos en posición final, procedentes de *ane, *ani

d) La nasal puede restablecerse además tras vocal en posición antecónsonántica, incluso delante de h: ihitz / ihintz.

Debe advertirse que hay casos de propagación progresiva de nasalidad sin relación alguna con la pérdida de una antigua n intervocálica, en los cuales aparece una n secundaria en posición final y n o ñ en interior de palabra: zentzun 'juicio' de zentzu, mamin de mami, premiña de premia."

Ikusten dugunez, "Intxaurbitxi >Intxaurbintxi" dugu. Kasu hau sartuko litzateke Mitxelenak aipatzen duen fenomeno honetan. Are gehiago, beste kasu batzuetan inposiboan galtzeko joera dagoen moduan, beste batzuetan aldirantzizkoa dugu, ageriko inungo arrazoi izan gabe jartzen baita.

"15.5 En préstamos. lat. **-nn-** se ha conservado como **-n-**: 'capanna' > kapana, N 'palo.adornado con ramajes que se coloca..'

Existe...además voces castizas, que muestran **n** entre vocales: anaia, arrano..ginan,..Esta **n** conservada se escribe **nn** en documentación de los siglos XI y XII "mea annaia..Enneco." Aquí debe ser colocado el antropónimo, tan frecuente sobre todo en Navarra, Enneco, cast. Iñigo, vasc Eneko, patr. Enecoiz, vizc. anti. Enekoix, sin duda de Enneconis.

15.6 En palabras que forman parte de las capas antiguas del léxico vasco y en algún sufijo se conservan alternancias del tipo **-n(h)- / -in(h)- / -ñ-**. Al menos alguna vez podrán deberse a la palatalización espontánea de N y **in(h)** será el resultado de la despalatalización posterior...B mun(a) 'ribazo, collado', G mun(h)o, GN, G muño.

No se puede excluir tampoco que a veces se trate de ant. i segundo elemento de diptongo más **n**...soinu, soñu, doñu, tonua

nd ...es secundario, aunque quizá represente un arcaísmo..mas probable innovación como **-m>-mb**

15.7 En final de tema, aunque éste aparece en el vasco histórico estrechamente unido a sufijos, sobre todo al artículo determinado, no hay pérdida de **-n**. En otras palabras, no se dan alternancias como gizon / *gizoa, como en lat.'mus/muris'

No debe tratarse de mera analogía, pues las grafías medievales hacen pensar que esa **-n** se pronunciaba en efecto fuerte, es decir. como **N**. Con **nn**. ante el artículo. Hurigurrenna 1025..aquit. llunn-o.. Se escribía en cambio **n** cuando esta letra iba ante los sufijos de declinación en los casos oblicuos, pero no en el nom, lo que equivale a decir que no formaba parte del tema euskariano: Andere,

Para sufijos que presentan variantes con y sin **-n**. (véase 7.1). no parece que se trate de hechos propiamente fonéticos.

15.8 En algunos compuestos de aspecto arcaico, **n** en final del primer miembro desaparece o es sustituido por **r**: egun > eguen, belaun > belaurikatu. Han podido perder **r** por disim. eguargui..

Jaun > jauregi, (h)oin > orthu(t)s,"

Gure "Oxinondo 1595" [otxin + ondo > *otxinando > otxirando] > Oxirando gertatu da Gordexolan.

"En nombres de lugar oi(h)ar-, frecuente ante consonante, parece variante de oi(h)an

15.9 En posición inicial **n** no es frecuente en palabras antiguas: ni 'yo', nabar, nagusi (nabusi), neba, neskato. En préstamos neke, **n**- parece haberse conservado sin excepción conocida.

Hay alguna muestra de alternancia **n/cero** en inicial, y por lo general. la nasal da la impresión de ser secundaria: ekaitz / nekaitz, ne(h)or 'alguien'

En inicial de morfema, pero no en interior de palabra, suponen ***n**, no ***N**.. En documentos medievales. por el contrario **nn** para inicial del suf. -no: Eggano, Helcanno".

Txillardegí (E.F. 7.6.2.) "erd. **mb** : eus. **m** komentu". 7.6.3. Akitaniako izkribu zaharretan: 'sembe' > seme, 'ombe' > ume" "Antzinako /**mb**/ horren postulaketa Martinetek egin zuen aspaldin; eta Mitxelenak ere ez du gaitzetsi (FHV.270)."

M > b urratsa eta **m / b** alternantzia maiz ikusten dira: "Juan de Reventtería, Juan de Rementería (1781)" , "Rementerico 1706 > Rebentericoa 1753" (sarritan gertatzen da). Dena den, nolabaiteko hurbiltasuna egon daiteke bi soinu hauen artean, alderantzizko bidea ere baitago. Mitxelenarengandik hartutako magi(ñ)a 'vaina' edo Sudupen erabiltzen genuen 'mermejuela', 'bermejuela' esan beharrean arrain horri deitzeko. Agian azkenekoan asimilazioaren bat gerta zitekeen. Orozkon *baten bat* 'alguno', *batemat* entzun dudala uste dut.

"**Muta cum liquida**" kasuak. (Ikus "ZENBAIT ONDORIOREN BILKETA" honen bukaeran).

7.2.37. Atalen erlazioaren jarraipena

- **MALLA** SMC. Led. 1076-1200 "Mallatueta (bitan) 1085", Fuent. Doc. 78 (1511): "Malla..Malea" Durango. 130 orr. "Mallibia..Mallaybia" 157 orr. / 'Mallagoya" 162 orr.

- **MARGIN, MARGINTXA:** .Azkue: "Margin: ..2º (B, Añ...), cuadro ó porción determinada de un cuadro labrado..", "Margintxa: 1º (B-a-0). (V. Margin, 2º): "Margiluce 1940, Margintza 1994, Marquiluza?, Marquinagosi?, Markixana?.."Bost toki desberdinetan ditugu alternantzi hau: 1) Laudion "Marguiluce 1940 /Marquiluza" 2) Gereñu: "Marguiluz 1750 / Marquiluza" 3) Barrenengoa: "Margitxa.- Ok.- V. Markintxa" 4) Azkue: "Margin: ..2º (B, Añ...), cuadro ó porción determinada de un campo labrado..", "Margintxa: 1º (B-a-o). (V. Margin, 2º)..". "Markin (AN?, B?, G?, Añ.ms)...cuadro de huerta o jardín..", "Marko (B.mond-o...)...aparato rústico...para demarcar la tierra". 5) Mitxelenak Markina marka-ri lotzen du. Beraz, aldakiak direla arrazoiak ditugulakoan gaude.
- **MATS** 'uva': "Mastun".
- **MENDI** 'monte': "Arrañomendico 1956, Berriomendi 1614, Larramendia 1877, Larrazabalmendi 1758, Luxamendi 1568, Mendi 1894, Mendico** 1070 / Mendico 1772, Mendicoaldea 1877, Mendicoondo 1791, Mendicosolo 1894, Mendichuetta 1793, Mendieta* 1537, Mendieta erreca 1800, Mendietaondo 1877, Mendiola 1956, Mendiul* 1622, Mendiulchu 1894, Olamendi 1894".
- **MIMEN** 'mimbre': "Mimendui 1771, Mimenza 1731". .

Cuad. Top. Zuia: "Mimenza" 131 orr. .

Cuad. Top. Zuia: "Las Mimbres" 131 orr. Cuad. Top. Aiara: "Mimena" 97 orr.
- **MINTEGI** 'semillero': " Errecamintegui 1877 / Erricomintegui 1894, Minteguieta 1926, Mintegui 1791". Cuad. Top. Zuia: "Minteguieta" 81 orr., "Mintegi" 87 orr.
- **MOLIN** 'molino' (mende honetan, baina askoz ugariagoak dira "*bolin*" -dunak): "Molingitxi, Molintxin 1994". Lehen aipatutako m/b alternantzia genuke, beraz. Cuad. Top. Zuia: "Molinondo" 47 orr. Okondon "Molingitxi". Audioko Molintxin / Bolintxin aldakiak gauza berezitzat nuen, baina arrunda omen dirudi:

Cuad. Top. Aiara: "Bolinchin" 57 orr. Cuad. Top. Aiara: "El Molinchin (antes Molino de Archúa)" 61 orr. Cuad. Top. Aiara: "Bolinchin" 107 orr., "Molinchin" 111
- **MUGARRI** 'mojón': "Mugarra 1932 (izan daiteke Mugarri > Mugarre > Mugarra-ren aboluzioa, ikus larrin- > larrin- > larran- edo landa /landarra bezala), Mugarri 1727, Mugarrietaburu 1780, Mugarrietagana 1780, Mugarrigoyena 1926, Mugarrikolanda 1994, Mugarriluze 1979, Mugarriz 1983".
- **MUNA** 'ribazo, orilla'. Orozkon eta Laudion gehienbat '*el sendero que está a la orilla de las huerta*' deitzen zaio, sarritan aldatzan dagoela: "Munagazu 1614, Munepe 1994, Munepieco 1894, Munerreta 1926, Muñegaqui 1956".

Gure datuetan: "Muna > Mune-" dugu. Barrenengoarengan." Muñategi / Muñetegi / Muñutegui".(Ikus Muñegaki). "La Muna (Okondo)".

- **MURU:** muralla?, muro?', collado (Azkue) (Ikus **armuru**, Murueta).Gereñu: "Muru, Murua, Muruabe, Murubarrena 1633, Murube, Murubide..Murucelayeta 1717, Murugain". Azkue: "Muru: (B?, Mog.) muralla...2º (B?, Ur.), collado...3º (L? Duv.), monton ", baina ikusten denez, ez dago tinkotasunez konstatatua. Orozkon honi *orma* deitzean zaio. "- Ormea! Muro es en castellano! (ia muro izan daitekeen aipatzerakoan), Zalantzazko ikurrarekin jarri dudana gaztelaniazko zentzua Erdi Aroko dokumentuen bitartez baieztatzen omen zaigu: Lizarraldeko egungo "Murugarren, Murillo" inguruetan SMCa.Led.1076-1200-an "Muro..Murubar 1090 dugu, beraz muro 'muro'. "Murueta 1093" Gernika aldean. Cuad. Top. Zuia: "Murubiarte" 23 orr. Cuad. Top. Zuia: "Muruaga" 135 orr.

7.2.38. "n" kontsonantea.

Sudurkariet hitz egin dugu **m** kontsonantea aipatu dugunean, beraz, bertan ikus daitezke bokal honi buruz dagozkion hainbat arlo. Dena dela, falta zen aspektu bat Mitxelenari jarraitu ondoren azalduko dugu:

"7 Terminaciones con N

7.1 temas nominales y de algunos sufijos..dos grupos a) nasal constante en todas las variedades y b) nasal final móvil o caduca, es decir, los temas y sufijos que acaban o no en nasal, según los dialectos.

Los casos de alternancia pueden recibir comúnmente uno u otro de los dos tipos siguientes de explicación: a) Ciertos sufijos parecen haber poseído desde antiguo dos variantes, una con nasal final y otra sin ella...desinencia -en, -an ...zire, zere 'eran'...gu-re 'nuestro'...no hay ejemplos de pérdida de -n que nos hagan pensar que nos hallamos ante un proceso fonético cumplido con mayor o menor regularidad b) segura la pérdida regular de ant. -n- entre vocales. La alternancia de formas con y sin -n se explica...por el distinto tratamiento según las zonas de una constante nasal originariamente interior.

...a causa de acciones analógicas...intercambios entre morfemas con nasal fija (ant. -n) y con nasal móvil (ant. -n-)...

7.2 Las terminaciones antiguas -an, -en, -in, -on, -un están representadas en la mayoría de las hablas modernas por -an, -en, -in, -on, -un...

7.3 En cuanto a las antiguas terminaciones -ain, -ein, -oin, -uin...se han mantenido distintas de -an, -en con o sin palatalización de la nasal: -ain / -a(i)ñ. El B.que tiene -eñ, -oñ lo mismo que el G...ha confundido en -an, -un tanto los antiguos -an, -un como -ain, -uin...gain/gan, zain/zan..

7.4 Alguna vez el B tiene -ain, -a(i)ñ como los demás dialectos.ain..ainbat..Gavel gain < *gara-en B sain, saiñ 'grasa de pescado'

Land.escribe vustayña 'cola', buçtaña 'rabo de animal', vuztayn vaguea 'derrabado': B buztan (Gar., RS...).(Orozkon buzten dugu, aurreko u-ren eraginez).

B 'vaho, vapor' es lurrin (RS...), mer. lurrña...

7.5 De -an- más vocal anterior, el B es el único dialecto que ofrece dos resultados distintos: -ae(-a~e) > mod. -ae, ai y -ai(-a~i) > mod.-a(i)ñ. Como el primero corresponde a menudo con seguridad a voces romances en -án, reconstruiremos *-ane y *-ani respectivamente...Jaun Romae San Roman...galai 'galán', kapitai...

7.6 Las palabras que terminaban en *-ana no son abundantes, pero permiten llegar a conclusiones seguras. Tanto B...nom. indeterminado en *aã y en *ãea el nom. sing. De aquí pudo llegarse con facilidad a un tema en -ae (-ãe), de donde -ai, como si se tratara de nombres en *ane: lo mismo sucedió con los nombres en *-aa. Mic. kanpanea, de donde kanpae...Isasti gastaak...B gaztae, gaztai

7.7 Representantes probables de *-ene son me(h)e, me 'delgado'...terminación *-eni en L sehi 'criado', mer. segi 'niño', B ant. se~i, mod. se(i)ñ...Hay *-ini en B ant. mi~i'lengua' mod. mi(i)ñ...

7.8 De ant. -on más vocal anterior...suponen *-one.: a) dõe, doe 'don' b) En palabras de más de dos sílabas...B ant. -oe y -oa, mod. -oe, -ue y oi...B leoe, leoi...

Lecu(o)na, Lecumberri ..Ya en...lbarguën-Cachopin,...se lee.Lecumberri: "quiere decir lugar nuevo y bueno."

7.9 Las posibles muestrs de ant. -un más vocal son escasas y los resultados tan diferentes que es mejor estudiar cada tema por separado.

a) Es seguro el bisílabo *suni 'yerno', cuyos representantes son los esperados: B su(i)ñ, AN, G sui (Land. 2a. mano suya, det.), L suhi...

7.10 ..terminaciones antiguas -aun y -eun junto con las de ant. -an-, -en- más vocal posterior...

ant. *ano, *ardano..B ant. ardão (Madariaga, Gar.), ardao, mod. ardau, Aezk, AN, G, Zar. ardo, BN, L arno..."

Mitxelenak beste teoriekin jarraitzen du, baina guk geuk orientabide gisa hartu dugu aurrekoa nahikotzat delakoan, zeren urratsak gehienbat eginak baitaude.

Orain lehendik genuenari jarraituko dugu:

- 1) Hasierako tokian ez omen zen oso arrunta. Orozkon edadekoek "Nikolas" deitzen zen adiskide bati, "Mikolas" esaten zioten. Gure toponimoetan "Nikolasena > Mikolasena" sarritan baieztatzen zaigu. Joera arrunta izan arren, ulergaitza egiten zitzaidan bertan esaldi hauek baitarabilgu:" Nik (h)ori egin dot.." edo "Nik (h)olan egiten dot..", hau da, antzeko testuinguru fonetiko batean.

Aspaldiko idazleen deiturek antzeko urratsa izan dute, Nogel > Mogel, Nikoleta > Mikoleta. Gauza bera ikusten dut "Fuentes docum. mediv. del Pais Vasco-Askoren artean- 70. alea- Ordenanzas Mun. de Bilbao 1470-1520) liburuan: "San Micolás" 63 orr., "Sant Micolás"12. orr., 47 orr. (birritan), 64 orr... Geroago ikusi dudanez, esandako "Fuentes doc." beste liburu batean Bizkaia osoan betetzen da aurrekoa, hau da, Nikolas > Micolás.

Mitxelenak esaten du ez zela arrunta hitz zaharretan: "15.9 En posición inicial n no es frecuente en palabras antiguas: *ni 'yo', nabar, nagusi (nabusi), neba, neskato*. En préstamos *neke*, n- parece haberse conservado sin excepción conocida".

- 2) Lateralarekin nolabaiteko alternantzia izaten du, "Ma(n/l)(t)zarraga" kasuan (Orozko). Bertako euskaldunek Mantzarraga esaten dute, (Ikus Iñarra), inposiboan dagoela. Toponimian horren testigantza ez aurkitu arren ["*Elordi > Enordi", *Aldatzaga > Andatzaga], gaztelaniazko mailegu batzuetan, n > l dugu hitz hasieran: *laranja, lumero*. Are gehiago euskal hitzetan nolabaiteko disimilazioa dago: *lenengo > lelengo*. Cuad. Top. Aiara "Manzárraga y Malzárraga" 105 or.
- 3) Inposiboan dagoela, lehen esan dugunez, oso joera arrunta da jaustea, beti nagusitzen ez bada ere: " Aguiluz 1743 (Aginluz?), Aransolo 1894 > Arasolo 1791, Aranzar 1623 > Arazar 1894 (salbuespena), Chiminchu 1894 > Chimichu 1779, Chiminchubecoa 1926 > Chimi-chubecoa 1926, Chiminchugoico 1926 > Chimichugoicoa 1926, Inchaurreta 1736 > Inchurreta 1877, Intxaurbitxi 1994 > Itxurbitxi 1994, Inchaurchueta 1877 > Ichaucu-eta 1952, Inchauza 1894 > Ichaurza 1940, Larrinzar 1739 > Larrizar 1791, Launtxu 1737 > Lauchu 1791, Mimenza 1731 > Mimeza 1877, Monjasolo 1894 > Mojasolo 1894, Pagaza solaun > Pagalau 1877, Pagasalau, Pagazalu, Sorgilarren 1994, Salsundio 1924 > Salsudio 1924".

Gauza bera ikusten dugu V. Fernandez bildutakoetan: "*Mimecha arratea..mimenza ...pegado al chimixu...que dicen chimixua* 1574". "SMCo.Led. in Anzión / Azion, Arazuri 1176". Fuent.Doc.78 (1511): "Begochea" 3 orr.

- a) Arruntagoa ez bada ere, azken urteetan kontrako fenomenoaren adibide batzuk ditugu, nahiz eta albuespenak izan: "Larracullu 1837 > Larrancullu 1894, Larrabarri 1924 > Larránbarri 1877 (honetan Larrinbarritik etor daiteke), *Patxisolo > Pachinsolo 1894, Polechena 1940 > Polenchena 1956". Intxurritita kasuan, *intxaur* atalez pentsa badezakegu ere, *iturri*- da dagoena.

Dena den, aurrekoa nolabait arrunta bada, kontu handiz ibili behar, zeren kasu batzuetan, adibidez, "Lekuntxu", Lekunberri eta holako batzuk ikusterakoan, batzuetan inposiboan agertzen den surdurkaria bi aukeraz pentsatu nituen: 1) (Larracullu > Larrancullu. Ikus "N" barnean 3.1), hau da, Lekubarri > Lekunbarri bidea edo 2) Inesibo fosilizatua (Arangutin, Gariburun...), Mitxelenak biltzen duena kontutan izanik ("Lecu(o)na, Lecumberri ..Ya en...lbarguën-Cachopin...se lee.Lecumberri: "quiere decir lugar nuevo y bueno."), duguna zera da, u + o > u murrizketa.

- b) Inposiboan dagoen **n** jaustean ondoren duen lehenkari ozena gortu egiten da (ng>k), hobeto esanda, **-ng-** > **-g-** > **-k-** (Goienengo > Goyenengo > Goyeneco) eta dokumentazio zaharrean (Fuentes Doc.) ikusi dudanez.: "Bengoese 1740 > Becoechea 1770, Goienengo* 1747 > Goyenecoa 1940 / Goyenengo 1940". Orozkon, adibidez, *emeko* (hemengo) erabiltzen da. Albuespen batzuk daude, esate baterako, "Begoña" leku-izena.
- c) Inposiboan ere badago ziztukari afrikatuarekin, talde kontsonantiko osatuz, galdu omen da: "Auncibay* 1582 (Auntzibai) > Ausibi (egun)", "Aucibaiurrutia* 1572 < Auncibaiurrutia* 1572".

- 4) Bokal artean jausi (herri ahoskera): "Balenchana 1573 > Balincha 1785". Are gehiago, orri berean "Balench aurretta" eta "Balenchana erreca" (1775). Berdin gertatzen da Mitxelenak aipatzen duen "Pujana > Buia". SMCo-Led. "Bolinivar 1093", Bizkaiko egungo Bolibar. Fuent.Doc.78 (1511): "Buyagoitia...Bujana de Abajo...Aramajo". IX orr. "Bujagoytia..Bujana" 334.

Juan Manuel Etxebarriak Zeberion "argíñao, artiñao, akiñao, barañao, barbatxao..." biltzen ditu. Bokal arteko *n* galdu duten hauek, ofizialki eta deitur gisa "Argiñano...Artiñano, Barañano..." ditugu. Itxuraz *ao* bukaera duten hauek jatorri beste bat da. Hemen ez dugu horrelakorik.

- 5) Sarri askotan toponimoetan agertzen da itsatsirik, nire ustez, jatorriz inesiboaren ezaugarria izan behar dena, zeren oso sarri agertzen baita (gure toponimoetan eta beste zerrendetan agertzen direnetan) Non kasuari erantzuten dutenak ditugu, hau da, galdetuko zioten bati: "-Non dago Josepa?, edo "-Non dago solo hori?"

" -Iturburun!" edo horrela erantzungo zuten eta honelaxe hartuko ziran.

"Arangutin 1940, Echeaurren 1940 (sarritan), Echaurren 1983, Gariburun 1994, Iturburun 1926, Legorburun 1894 (Ikus buru dutenak), Mastun 1994, Sagardun 1994, Txaurren (Etxe-aurre) 1994".

V. Fernandez: "hoxinburun 1574". Arzamendi: "Uidean 1246(-an inesiboa).

- 6) Lehen esan dugunez, grafia aldetik aspaldikoek *n / r / rr* samar antzera egiten zituten eskuz idaztean, gero zenbaitetan zalantzak edo errakuntzak agertzen direla.: "Amurrusolo / Amunusolo".Arazo hau sarri askotan gertatzen da. M. L. Ledesma "Munga 1085" (Kukullago Donemilanga) jartzen du, baina "Murga" izan behar da. Dena dela, Murgia / Mungia fonetika kontua izan daiteke ere, inplosiboan egonez gero. Fuent.Doc.78 (1511): "Antynnano" 57 orr. dugu, nire ustez, Artiñano baino ez dena.

Grafia kontua ere badugu *n / u* nahasketan: SMCo.Led.1076-1200 "Ghagoren..Ghagoieu.1084"

- 7) **nst** talde kontsonantikoan hasierako sudurkaria jausi egiten da. Ikus "Onsteiencoa 1821 > Osteico (egun). Azkuek zalantzak ditu ia *onstu* ondo egon daitekeen: "Azkue: Onstu (B, arc), robar...=Será errata de ostu?..", baina gure toponimoetan ikusitakoaren arauera argi dago horrela dela.

ng > k, nd > t bengoa > bekoa, hemendik > hemetik.

"Goyenengoa 1926 > Goyenego 1940 > Goieneco 1956" hau omen da bidea, inplosiboan dagoena galdu egiten da eta gero ozena gortu.

- 8) Hemen ez dugu ikusi sendotasunaz, baina -n- > -l- omen dugu SMCo.Led. "Urdoniz 1093 (Urduliz)"

7.2.39. Atalen erlazioaren jarraipena

- **NABAR** 'pardo, abigarrado (Mitx.): "Axnabar 1536, Nabarrecoza 1774, Pagonabarra* 1536, Pagonabarraga* 1595, Pagonabarralde 1772"
- **NAGOSI** (nagusi) 'mayor, principal, jefe': "Marquinagosi 1911, Solonagosa 1926". Hau bizkaieraren beste eremu batzuetan *nagusi* > *nausi* gisa dugu.
- **-NO** (hemen ez da ikusten, *-ino* izan ezik, baina inguruko toponimian oso nabaria dugu): Cuad. Top. Zuia: "Subinoa" 79 orr., Zubinoa 89, "Zubino" 163. Kanpezu: "Zubino" 23 orr. , 41 orr. Araban "Egino" dugu, hau da, egi + no izan daitekena.

7.2.40. "ñ" kontsonantea

Askotan, /n/ batetik, *i* bokalaren eraginez sortua da, hots, *i*-ren ondoren *n* kontsonantea palatalizatu egiten da (ikus **i + n**): "Aguinaga 1114 (Aiara) > Agiñiga (egun), Aguirre esquina 1793, Castinica* 1615 / Castiñiza 1877",

"Esquina 1894 / Esquiña 1894 / Esquiñe 1894 / Esquiñie 1926",

"Esquinache 1877, Iñaorrondo 1764 / Iñerrondo 1787 / Inarrondo 1808 / Inerra-ondo 1808, Inusquiza 1772 / Iñúsquiza 1904, Inordi 1894 > Iñordi 1994, Inordi 1994, Linopozueta 1797 / Liñoposeta 1994, Segusagalaesquina 1940, Urrutico Eskiñe 1926, Urrutxikuskiña 1994, Zabaesquiña 1894 / Sabalesquina 1983 / Sabalesquiña 1926 (Zabalaeskiña)"

Goiko testigantzetan ikus daitekeenez,, kasu askotan toponimo bera bi modutara agertzen zaigu, bustia eta bustigabea. Horrek ematen digu nolabaiteko hurbilketa eta errezasuna egoera biren artean dagoela.

Hemengo euskararen joera arrunta bada ere, ikusi denez, zenbait kasutan grafiak ez du erakusten ondo urrats hau ematen den ala ez, nahiz eta esandako kasuotan forma bustiak nagusitu. Hala eta guztiz ere, "Caminocosoloa 1877, Caminoondoco 1877, Caminoondocosoloa 1926" dugu. Orozkon *kamiño* 'carretera' / *bide* 'camino' dugu. Bustidurari esker bereizten da *mine* 'el dolor' (buruko mine dauket) eta *miñe* 'la lengua' (miñe bat erosi dot), baina, nire ustez, bakarrik artikulua gehitzen denean (Ikus **i + n**).

Egun ere, zenbait konstatazioetan lekukoen arabera, forma bustiak eta bustigabeak aurkitzen dira, are gehiago lekuko bera zalantzan geratzen da "Iñuskiza" ala "Inuskiza" den galdetzen diozunean, nahiz eta leku-izena ondo ezagutu.

Lateral eta sudurkari bustien artean nolabaiteko alternantzia edo hurbiltasuna nabari daiteke: "Illarrondo ó Iñarrondo 1877", "Illarramendi" (Ikus Iñarra), "Iñarritu 1983 / Iyarritu 1894" "Hillarrazaha 1025".

ño [(atz.dim.), Abadiño, andereño (lp)]: "Londoño 1744"?

7.2.41. "o" bokala

Bokal honen azterketa hasterakoan kontutan izan behar ditugu irekidura gradu bera duen /e/ bokala eta beste aldetik ahoskune bera duen, hau da, atzeko aldean, nahiz eta /u/ bokala itxiagoa izan.

Txillardegi /o/ bokalari buruz diosku /e/ bokalak izaten dituen fenomeno fonetiko berberak izaten dituela:

- a) Normalean gaztelaniazko [e](*) baino irekiago ahoskatzen da; eta, batez ere darkarkari anitza ondotik eta aurretik, baita zitzukari afrikatuak aurretik ere. Navarro Tomás-ek "se pronuncia generalmente semi-abierta": gorrotoa. Joera honen lekuko seguruak dira leku-izenen diptongaketak" Araotz /Aragües, -gorri /-güerre... (*) [Txillardegi " gaztelaniazko [e] baino irekiago " esan arren, [o] baino irekiagoa izan beharko da].
- b) Silaba trabatuan irekia da c) Artikuluaren aurrean, aldiz, itxi egiten da.

Lehen aipatu dugu bokal honen tinbrea nahiko hurbil dagoela **u** bokala duenarekin. Sarri askotan, XV. eta XVI. mendeetatik hasirik tinkotasun eza nabaritzen da, bai euskal hitzetan eta baita gaztelaniazkoetan ere: 'mochacho', 'muchacho' beharrean eta honelakoak maiz irakur daitezke. Egungo Orozkoko euskaran zalantza, hurbiltasuna edo tarte hori ere aipatu dugu: eskubiture / eskubitorre, daukozu / daukuzu...

Mitxelenak berak (F.H.V. 1.7: " No es infrecuente la vacilación gráfica entre **o** y **u** en Dechepare y Leizarraga...y esa vacilación refleja sin duda hechos de pronunciación. ...Fue común a todos los dialectos confundir on y un..."

7.2.41.1. Hitz hasieran

- 1) Batzuetan galdu egiten da, nahiz eta sarritan salbuespenak izan: "Queranchueta 1952 (Okerantxueta)", "Quelurialde 1956 (Okelurialde)", "Olariagatxu 1994 > Lugaratxu 1994", "Osurrena, Ochurrena > Churrena 1902, Otxurrena / Txurrena (egun)". Zenbait kasutan azentua izan daiteke eragile (Osurrena), besteetan, besteak beste, izen luzegiak izatea eta euskararen galera genituzke eragileak ere.

Urduña ondoan dagoen Delika herria lehenago Odelika moduan dugu dokumentatua: Fuent.Doc.78 (1511): "Odelica" 52, 69 orr. Sodupen eta Enkarterri osoan Olabarrieta > Labarrieta > Las barrietas. Okondon Olabarrieta > Labarrieta. Laudion ere 1894ko "Olabarrieta" (deitura) > "Lavarrieta" (deitura, 1940, 13.6)Cuad. Top. Zuia: "Carancheta" 33 orr.

- 2) **O > u** "Osurrena 1777 > Uchurrena 1952" (ikus Ubeuskun).
- 3) **O < u** "Obeuscun 1804 (Ubeuskun)". Ur 'agua'-dun asko, or - gisa agertzen dira. Baita "Uribe >? Oribe"
- 4) **O < a**. Alderantzizko fenomeno ikusi badugu "a" bokalaren barnean, kontrakoa dugu orain. Sarritan ikusi dugu gure toponimoetan fenomeno hau. Adibide gisa nahiko argigarria izan daiteke Gereñurengandik atera duguna: "Ostola, Ostolaza, Ostorreca". Hitz luzeetan ez da izaten arraro, hasierako tokian o/a nahasketak gertatzea, azkenengoan gertatu zitekeen moduan. Intuizioa zena, bete egin da, zeren gero joan naiz konprobatzera eta hara sorpresa: "Osterreca, 1846, labrantío de Arrízala", "Ostorreca, labrantío de Alangua", "Astorreca, término en río de Arrízala", beraz, "Osterreca", "Astorreca" bera da herri berean baitago, "Ostorreca" nahiz eta beste toki batean izan, leku-izen bera litzateke, indukzio fenomeno bat gertatuz gero.

7.2.41.2. Hitz barnean

- 1) **O > u** itxidura dugu nagusiki aurreko silaban i edo u daudenean "Arrigorriaga > Arrigurriaga 1412" (egun bertako izen euskalduna *Arguia* dela) .eta baita sudurkari baten aurrean ere, are gehiago sudurkaria inposiboan baldin badago. Cuad. Top. Zuia "Lugurriaga" 13 orr.(Nire ustez, Lurgorriaga). Konstatazio ugari dago garai guztietan –gorri > -gurri urratsaz.
- 2) **O o > e o / o e** Disimilazioa, fenomeno bitxi eta sendoa dugu hau: "Amorobieta 1724 > Amorebieta (egun), Botolaca 1568 > Betolaza , Gordojuela 1412, Gordoxuela 1768 > Gordejuela (Gordoxola), Iturriondo 1894 > Iturriendo 1926, Londoño 1744 > Lendoño , Odoibar 1537 > Odeibar* 1572, Okondo > Okendo , Zollobide 1994 > Zollebide 1994, ". Oro har, oso konstatatua dugu **o o > e o / o e** urratsa, gainera, aspalditik: " Avoggoco 1025 (SMCo)> Abetxuko (egun)".
- 3) **O > a**.Elkarketetan sartzerakoan lehenengo elementuko bukaerakan dugu urrats hau: " baso- > Bacalarrin 1591(Basolarrin), Basabe 1803, Basabiribil 1952 < Basoviribil 1794, Basaçabal 1560 < Bassosaua 1623, Basacelay 1940". Kasu batzuetan, urrats hori gertatu gabe aurkitu ditugu, agian berriagoak direlako: "Basobarri 1952, Basohondo 1952, Basokoetxe 1994".

Urrats hau sendoa eta orokorra izan arren, duen tinkotasuna denbora barnean nolabaiteko malgutasuna du, hau da, prozesu luzetzat jo dezakegu: "1536an "vasocabal" dugu, gero 1560an "Basaçabal", baina gero ia 300 urtetan zehar berriz lehena. 1994: "-La madre decía Basosabal..los hijos Basabal

Aurrekoa hobeto ikusiko ditugu kasu biak *pago* eta *solo* dutenenekin:

- a) "pago- 'haya': "Paganabarra 1793, Pagandiassa 1634, Pagandizaga 1791, Pagasolaun 1894, Pagasolo 1894, Pagatza 1894, Pagaza 1758, Pagazacolanda 1952, Pagazaerreca 1790, Pagazaiturrieta 1806, Pagazandubarrena 1926, Pagazaondo 1894, Pagazar 1877, Pagazaurtundua 1779".

Hots, urratsa gertatu gabe dutenen konstatazioa: "Pagobacochaga 1578, Pagoeta 1877, Pagolar 1965, Pagonabarra*, Pagonabarraga* 1595, Pagonabarralde 1772, Pagondo 1877, Pagoolaeta 1952, Pagosolo 1926".

- b) "solo > sola > sala?(behin)" urratsa dugu.Ikus dezagun:

Aldaketa izan ez dutenak askoz ugariagoak dira, *solo* (ikus) egundaino iraun baitu. Lehenengo urratsa (Hauek gehienbat **Solo-** lehenengo atalean dutenak dira, konposaketetan sartzerakoan **Sola-** gertatuz) eman dutenen artean batzuk bildu ditugu, nahiz eta askotan salbuespena baino ez izan, zeren besteak ugariagoak baitira:

sola -dunak" Pagasalaun 1894 < Pagasolaun 1894 , Solabarrena 1926 < Solobarrena 1894, Solabarri 1790 < Solobarri 1785 , Solabiarte 1952 < Solobiarte 1894 , Solaburu 1952 < Soloburu 1894, Solache 1877 < Soloechea 1901, Solachu 1791 < Solochue 1917, Solaeche 1894, Solaeta 1989, Solagasan 1791, Solagitxi 1994, Solagoien 1790, Solanagosa 1952 < Solonagosa 1926, Solaun* 1582, Solaun de abajo 1793, Solaundie 1952, Solaurbe 1739, Solauri 1877, Solavarriondo 1952, Solazarra 1894 < Solosarra 1894"

Egun zenbait kasutan Solaguren arruntagoa deitura gisa Sologuren baino. Lehen egun Laudion bigarrena Arespalditzagatik datorrela esan didate.

Are gehiago aurreko urratsak asimilazio bat izan omen du (solo > sola > sala): "Pagasalaun 1894 ?< Pagasolaun 1894"

"Salabarri 1791 < Solabarri 1790 < Solobarri 1785" (ez dira toki berberak)

"Salaguichi 1932 < Solagitxi 1994",

"Salanagosa 1952 < Solanagosa 1952 < Solonagosa 1926",

Salazar* 1614".

"Salabarri" eta "Salazar"-en kasuetan bide hau oso logiko bada ere, lehenengotarako jarritako konstatazioak ez dagozkio toki berberari, zeren aipatutako biak nahiko goiz agertzen zaizkigu. "Salabarri"-ren lehenengo atalari Mitxelenak beste jatorri edo zentzu bat ematen dio ('casa, palacio, cortijo').

Nik susmatzen dudana asimilazioaren alde jotzen du Barrenengoak aipatzen duen toponimoa "Salaguren-Mar-Var. de Sologuren". Berak ere kasu honetan egiten duen parekotasunagatik asimilazioaren alde azaltzen da. Aiaran bertan "Sologuren" deitura dago, Laudion "Solaguren" dagoela. Gereñuk "Salagureta, 1849, monte de Izarza" biltzen du.

Gereñurengan bakarrik ikusten dut "Salandi" (<*Soloandi ?) eta "Salasan, caserío de Ibarra", "Salasolo, caserío de Inoso". Azken bietan biak baserriak dira. Are interesgarriago izan daitekeen "Salagureta, 1849, monte de Izarza", zeren mendi batez aritzen da, ez baserri batez.

- 4) Diptongazioa **o > ue**: "Apalota 1994 > Apalueta 1956, Zapola 1785, 1877 > Zapuela (egun)", "Gordoxola 1739 > Gordojuela 1412 > Gordejuela (egun)". Aiaran dagoen "Urruela" deitura agian "Ur-ola" batetik letorke.

7.2.41.2.1. Hiatoa

- 1) **O + a** elkartzeak zenbait ondorio atera du:

a) Irautea, arruntena izanik: "Achabecoa 1864, Acheta Veascoa 1775, Achopecoa 1894, Aldaicoaldapa 1926..."

b) **O + a > o + b** (epentesia) + **a**: "Andicoba 1805 ? < Andicoa 1772", "Solloa* 1574 eta egun > Solloba 1994". Azkuek aipatu zuen fenomeno hau Orozkorako, nik ez nuen aztarnarik ere aurkitu bertan, nahiz eta zaharrenei galdetu, baina Laudioko toponimian hauxe azaltzen zaigu. Dena dela, fenomeno zabalagoa omen zen, zeren A. Errastirengan (Iurreta): "Sarratua 1864, 1887, 1898...[Zarratua (sarratúa)]", baina "Sarratuba 1885". Nire ustez, aurrekoa geroago aipatzen duen "serrátue" bera da. Gordoa / Kordoba, Ternua (Terranoba), Zalduba (Zaldua) testuinguru edo eragin berean egon daitezke.

- c) **O + a > a** : "Arrañalde", baina baita "Arrañoalde, Solloa" ere. "Goico-sola 1911, 1926", baina "Goicosolola"(askotan). Lehen jarri dugu *solo* > *sola* asimilazioa balitz, baina gerta liteke ("Goicosolola > Goicosola") leku-izenean murrizketa izatea, ondorengo kasuetan gerta daitekeen bezala: "Asunsola 1952 < Asunsolo 1790, Berricosola 1952, Espullusola 1952, Esquillosola 1956, Goicosola 1911 < Goicosolo 1798" Merino Urrutia: "Irionda..Villaronda". Ikerle honek ondo-dunen artean sartzen ditu esandako biak, baina agian ondo + a > ondo > onda.
- d) **O + a > u + a** " Arrañoalde > Arrañoalde 1926, Cucucecuacha 1954 (Kukutzakoatxa), Culoaga 1550 < Çuluaga 1600, Goyenengua 1811 (gehienetan Goienengoa), Guipuzcua 1804, Ibagasoaga / Ibagasuaga, Larrinecoa 1775 > Larrinecua 1864, Pagazaurtundo 1680 > Pagazaurtundua 1779, Sollua 1797 (gehienetan Solloa)".Kontrako bidea ere ikusten da : "Cuadra > Coadra 1614, San Joan* 1574 (San Juan gehienetan)". Dena den, azkenengo hau lehen azaldutako **u / o** -ren arteko hurbiltasugatik izan daiteke.

Hemen ikusi ez dugun urrats bat, aurrekoaren jarraipena izan daitekena, **o + a > u + a > u + e** ikusten dugu zenbait tokitan: Arzamendi: "Goycue 1280"

2) Aurrekoarekin bezala **o + e** -k zenbait ondorio atera du:

- a) Irautea: "Araicoeche 1940, Vengoechea 1555 > Bengoeche 1779".
- b) **+ e**, ez dugu kontantzia **u+b+e** gertatu denik, hipotesi horren barnean agian "Altube" sartuko litzateke, **-be** atzizkia ez balitzateke izango, hau da, **altu + e** balego.
- c) **+ e > e**: "Poleche 1770 > Poleche 1894", "**Yarritupagoeta > Yarritu-pageta 1877, Yarritopagueta 1952". Aurretik, orde, dirudi **o + e > u + e** gertatu dela: "Pagoeta 1877 > Pagueta 1994".
- d) **+ e > o e > o** : "Aldaicoerreca 1902 > Aldaicoerreca 1902 (bilakaera hau Ugao-Arrigorriagako Beretzan ere gertatzen da), Vengoechea 1555 > Bengoche 1894, Becoechea 1770 > Becoche 1894, Bikoetxe 1979 > Bikotxe 1994, Bengoche-alde 1926, Goicoeche 1740 > Goicoche 1894 (sarritan), Lecandacoerreca 1952 > Lekandakorreka 1994, Santa Ana Correca (Santa Anako Erreka)" Manu Etxebarria (Zeberio) "beáskotze, larrakótze" eta "soiskoétze", beraz, lehenengo bietan urratsa emanda dago, bestean iraun duela. Are gehiago, jabetza berekoa izanik 1894an "Goicoche", nahiz "Goicoeche" agertzen zaizkigu.
- e) **+ e > u e**: " Araicoeche 1940 > Araicueche 1926, Ascuetaondo 1926, *Azkoeta > Azcueta 1770, Cucucecuacha 1965 (Kukutzakoatxa), Enecoena 1796 > Enecuenta 1894, Enecueche 1954 (Enekoetxe), Goicoeche 1740 > Goicueche 1894, Vengoechea 1555 > Beingueche 1894 / Vengüeche 1805, Yencuenta 1894".

3) **O + o > o**, nahiz eta zenbait kasutan hasiera batean iraun: "Astobioondo 1772, Aurreondo 1894 (Aurreko + ondo / Aurre + ondo), Basoondo 1926 > Basondo 1894, Beldioondo 1940 > Beldiondo 1894, Caminoondoco 1877, Caminoondocosolola 1926, Chorroondo 1877 > Chorrondo 1894, Lateorroondo > Lateorrondo > 1986, Latorroondo

1864 > Latorrondo 1894, Lujoondo 1940 (Luxa-ondo-tik asimilazioz), Mendicoondo 1791 > Mendicando 1894 (Gereñu: "Mendico-ando"...Orenin), Pagoolaeta 1952 > Pagooleta 1877 > Pagoleta 1894, Soloocher 1877, Subimosoondouchie 1926, Uchoondo 1940, Zolloondo 1952 > Zollondo 1894".

- 4) **O + u > u** "Ellacouria > Ellacuria", "Goicouria > Goicuria...Goikiria".. Goikuria(Sodupe). Zeberiotik okondoar batzuei datorkien "Goikouria" deitura horrela mantzentzen dute, beste batzuk, aldiz, "Goikuria". M. Etxebarriak Zeberion "goikiri" biltzen du, Orozkon eta beste lekuren batean dagoenaren bezala. Cuad. Top. Zuia: "Bekouri" , "Bekuri" , "Goikouri", "Goikuri" 85 (denak Legution eta elkarren ondoan).

7.2.41.2.2. Sinkopa

*Ibarrola > Cuad. Top. Aiara: "Ibarla" 49 orr.

7.2.41.3. Hitz bukaeran

- 1) Zenbait kasutan **u** bokalarekin bukatzen direnek, erdararen eraginez **-o** bokalaren aldera jotzen dute. Hortik dugu **u / o** aldakiak, **-a** bukaerarekin alternan-tzian daudela.(ikus **a** bokala). Beraz, toponimo bera **a / u / o** bukaerekin aurki ditzakegu, **u > o** urratsa dela medio, nahiz eta batzuetan behin behinekoa izan: "Aldacasu 1940 > Aldacaso 1894, Armuru* 1536 > Armuro 1902, Arpillu 1894 > Arpillo 1940, Aspuru 1745 > Aspuro* 1602, Beldiu 1775 > Beldio 1744, Çaldo* 1635 (Zaldu), Cuaçu 1614 > Çuaco 1622, Cucullu 1788 > Cucullo 1790, Chinchu 1940 > Chinchu 1952 (Tximintxu), Gorritxidu 1994 > Gorrichudo 1940, Goyasu* 1562 > Goyazo 1876, Herrecagacho 1940 (Errekagatxu), Iturrichu 1736 > Iturricho 1894, Izardiu 1779 > Izardio 1775, Larracullu 1738 > Larracullo 1894, Launchu 1737 > Launcho 1864, Lezerdiu 1776 > Lezerdio 1788, Malquartu* 1568 > Marcuarto 1623, Morteruchu 1808 > Morterucho 1952, Munagazu 1614 > Munagazo 1738, Recachu 1743 > Recacho 1940, Rekaratxu 1994 / Rekaratxo 1994, Rotachu 1772 > Rotacho 1952, Saratxu 1790 (Saratxo), Sautu 1793 > Sauto 1758, Suasu* 1555 > Sugasu 1908 > Sugueso 1902, Urcullu 1894 > Urcullo 1894, Urrechu 1739 > Urrecho 1926, Yartu 1894 > Yarto 1894.

Alderantzizko fenomeno gertatzen da zenbait maileguekin euskararen eraginez, zeinetan **o > u** urratsa gertatzen baita: "Pino 1932 > Pinu 1940" -bustidura ere gertatzen da. "Latierra 1639 > Latierru 1845, Pagazaondo 1894 > Pagazaundu 1779".

- 2) Aurrekoetan esan dut erdararen eragina izan daitekela eta agian hori izan daiteke arrazoirik sendoena, baina kasuren batean ez dakit ia euskal artikulua hurbila tartean egongo ez bada, zeren logikaz gain, **u + o-k > o** eragiten baitu.

Artikulu hurbila dela eta, Orozkoko hizkuntza mintzatuan behin edo behin entzuten banuen ere [-...beorrok! (behorrak)].

Mitxelenak **o** bokala dela eta, hauxe diosku (Ap.Vasc. 471.) "**O**, Es al parecer un suf. que acompaña a adjetivos ...don Belcho...Zabalo...". "Garaio" ere uste dut aipatzen duela, eta deitura gisa Laudion ere badugu jakin gabe ea bertakoa den. Dena dela, uste dut Nafarroan toponimo gisa "Garaioa" dugula. Mitxelenak dioskuna beste deituretan ere ikusten dugu, "Ezkerro" adibidez, antza denez, deiturak bihurtu diren izengoiti itxura dute "Balza" etan antzekoak

bezala. Hauen itxurakoa genuke Orozkon eta Zeanurin erabiltzen den *merro* 'pequeñajo, delgadocho'. Azkue: 'persona delgada y débil', Gaztelaniaz ere "Rojo, Blanco..." deiturak daude.

Irigoienek honetaz zera esaten digu "artículo de grado próximo" erromatarren garaitik konstatatua, "Apalonis"-en bitartez.

Hala eta guztiz ere, hemen ez dugu ikusten artikulu hurbilaren aztarnarik. Euskal Herri mailan deituretan oraindik diraude Zabalo, Ezkerro...

7.2.42. Atalen erlazioaren jarraipena

- **O** atzizkia (ikus io atzizkia) : "Amurrio, Aramaio, Baranbio, Berrio, Laudio.." Kasuren baten latineko '-ianum' [Zeberianum (Manu Etxebarriak eskaintako forma hau) > Zeberio] atzizkia genuke, baina zuhurki jokatu behar, bukaera berdina *-dui* (Asudui > Asudiu > Asudio) atzizkidunak baitute. Artikulu hurbila ere kasuren batean kontutan hartzeko izan daiteke. "Berrio" leku-izenak hainbat buruko min eragin dit, pertsona izenaren itxura izanik agian Cargo Barojak aipatzen dituenari lotu dezakegu, baina, nire iritziz, Berrio gizon eta andrezko (Berrioko) izena gisa konstatatua dugu, agian Berri + o, Ezker® + o, Garai + o, Zabal + o kasuetan bezala goitizen batetik eratorritakoa genuke.
- **(H)OBI** 'fosa, concavidad, hoyo': "Carovizar 1894, Karobi 1994, Obide? 1849, Obieta 1894, Obigorteta 1940, Obikóla 1994, Saldrobi ? 1802".
- **(H)ODI(A)** 'caño, encañada, barranco (Mitx.)': "Hodiagabechea 1569, Odiaga** 1251, Odiaga* 1623, Odiaga beascoa 1772, Odoibar ? 1537 > Odeibar* 1572". Cuad. Top. Zuia: "Los Caños" 141 orr. "Odiaga" Aiara aldean uste dut dagoela.
- **OKI** : Amiloki, Oquivita 1894

7.2.43. "oi" diptongoa

Hau ere, Mitxelenak dioskunez, aurrekoeuskerak ('protovasco') zituen diptongoetarioko bat ("ai, au, ai, ei, **oi**") dugu berau. Aurrekoeuskak eta egungo euskarak diptongo hauen maiztasun aldetik ez omen datoz bat. Txillardegi E. Biritxinagaren datuak eskaintzen ditu 100.000 grafamatatik aterata: ai 982 (/100.000), au 478, eu 175, **oi** 163, ei 102. Horrez gain, kontutan izan beharko genuke zein euskalki, azpieuskatik edo aldakitik atera dituen datuak Biritxinagak, aldakiek duten joerak aldatzen baitira. Guk hemengo toponimian agertzen dena zehaztuko dugu:

- 1) Iraun dezake: "Achagoico 1864 (ikus *goiko*- dunak), Achecoiturri 1877, Aguirregoiti 1793, Aunsurgoiti 1926 < Anuntzibaiurrutiagoiti, Arangoyti* 1582 / Arangoiti 1738 (Ikus), Berriogoiti 1979, Elexagoytia 1579". Joera hau Mitxelenak ere aipatzen du.

- 2) Monoptangatu daiteke, ondorengo kontsonantea bustiz (-goiti > -gotxi") urratsa gertatuz: "Gardeagoytia 1537 > Gardeagochia 1539 > Gardeagochi 1540 (egun ere bai)". Orozkon "Gotxi" dago, baina baita "Oketagoti", "Urigoiti, Uribiti, Uruguti" ere.

Era berean, diptongoaren bigarren atalaren galera gertatzen da **oi > ui > o > u** : "Elexagoytia 1579 > Elexagotia 1562, Elechagoti 1773, Elexagoti 1932> Eleessaguti 1877 > Elesagoiti 1894", "Goiribesti > Goribesti". Urrats honen arrazoi fonetikoa egon liteke Mitxelenak aipatzen duen honetan: "4.3 En casos de gran difusión se observa pérdida o alteración del segundo elemento de diptongo por la acción disimilatoria de la vocal de la sílaba siguiente: *auntxume > antxume, jaiki > jaki*." Baina ez dezagun ahaztu atal berdinarekin beste kasu batzuetan bustidura ematen dela, beraz, Gotxi nahiz Goti dugu. -goti > -guti urratsa, nire ustez, ondorengo i-ren eraginez azaldu daiteke. Ikus "Goiti".

Mende batzuetan "Arangoiti/Aranguti" formak tartekatu egin dira edo, hobeto esanda, biak erabili dira, agian testuinguruaren arauera. 1680ko dokumentu eta orri berean agertzen da: "Domingo de Aranguti, Dom. de Arangoiti". Bitxia bada ere, askoz lehenago dugu konstatua eboluzionatuagoa dagoen forma "Aranguti 1412".

- 3) **Oi > ou** tarteko urratsaz horrenbeste burukomin eman zidan Arangoiti > Aranguti arakatzeari konturatu nintzen. Horrela **oi > ou > u** dugu: "Arangoyti* 1582 /Arangoiti 1738 > Arangouti 1924 > Aranguti 1412 eta gaur egun, Arangutialde 1926".

Ou tarteko bidean egonez gero, errez ikus daiteke **u** ondorioa: "Ellacouria 1805 > Ellacuria, Goycuria* 1546 < Goikouria (azken hau gaur egun ikus daitekeen fenomeno dugu)".

Ez dakit konstatazio birekin nahiko dugun **ou** (beste inon ez dut aurkitu) aukeraz pentsatzeko. Mitxelenak dio inskripzio akitaniar eta iberiarretan **ou** taldea agertzen dela, baina Euskal Herriko lekuren batean, Aezkoan, **au**-ren desarrollo sekundario dela. Gure ustez, toponimo hau beste jatorria ikusten diogu, aipatutako, hain zuzen ere. Mitxelenak "**au** ha pasado a **ai** de una manera regular en roncalés y Z" dioenean, au / ai, beraz, bidezko ikusten dut **oi / ou**-ren arteko hurbiltasuna edo, alderantzizko bidea konstatatua baitugu.

- 4) **Oi > ui > u** ? Manu Etxebarria gaur egun Zeberiorako aipatzen duena, hau da, **oi** diptongoa gazteek **ui** egiten dutela. Orozkon fenomeno hau ez dut ikusi, *oin (orain), ointxe, goikoa*...erabiltzen baitute zaharrek nahiz gazteek. Dena den, urrats hau logika aldetik nahiko bidezkoa litzateke, zeren geratzen den (ui) diptongoaren bigarren atala galduz gero, arrunta denez, bidea eginga legoke. Hala eta guztiz ere, -goti > -guti gerta zitekeen ondorengo i-k eragindako itxiduraz.

Geroago ikusi dudanez, urrats hau nahiko sendo dirudi: Fuent.Doc.78 (1511): "Vrgutia" 1 orr."Vrgoytia" 7 orr. "Vrguity 58", hau da, goiti > guti > guti.

Sendoena zera da bi toki desberdinez (prentsa) irakurri dudana: Guikuri (Murua). "**Guikuri** C/. Guikuri, 1 Murua (erdaraz baten batek gikuri irakurriko zuen)

- 5) Kasuren batean **Oi** diptongoa dugu gure kasuan **ui**-tik (Ikus -dui atzizki) Mitxelenak dio oi (ui) / i alternantzia dagoela. Normalena oi > ui urratsa litzateke, baina hemen testigantzak alderantziz jotzen du, behintzat kasuren batean.

- 6) Ausardia bada ere, diptongo honen bigarren atala (erdikontsonantea) kontsonantizatu daitekela dirudi: "Ojenbarrena, Ojanguren..." *oihan* -etik?, beste kasutan jatorria beste bat da: "Ojinaga < Oxinaga".

Dena dela, esandakoaren konstatazio tinkoena "Goienuri > Gojenuri" edo "Okondojena" toponimoetan dugu.

- 7) Hizkuntza mintzatuaren zenbait forma bustiek ez dute aurreko egoeraren aztarnarik ere: [o]arra], [o]anda], [o]oa]...
- 8) Hemengo **oi**, **ei** ekialdeko zenbait tokitan: zein / zoin, ogei / ogoi L.(Azken aldakia Mitxelenarengandik hartua). Ohar hori egiten dut, zeren gure Odoibar toponimoak ere geroago Odeibar gertatu da.
- 9) Grafia aldetik: "Goie- /Goje-/Goye-/Goge- (Ikus Goienengo) edo "Goienuri", azken honetan grafema gehiago oraindik agertzen zaizkigula: "Goie- /Goje-/Goye-/Goge-/Goxe- dugu, egun oraindik bertako gehienek jatorrizko ahoskera erabiltzen baldin badute ere, hau da, Goie-". Egun batzuk "Gojenuri" [goxenuri] ahoskatzen dute, baina ez bertakoek. Okondon, aldiz, "Okondojena".

Grafia eta ahoskera desberdinen konstantzia dugu: Fuent.Doc.78 (1511): "Arrojabe" 55 orr. Fuent.Doc.78 (1511): "Echagojen" 64 orr "Echagoyen" 67 orr. Arzamendi: "Goizueta 1427...Goizueta 1103. Arzamendi: "Goycue 1280", "Goyaçu 1475", "Gozen echea 1284"

7.2.44. Atalen erlazioaren jarraipena

- **OKARAN** 'ciruela': "Ocaranchueta 1771, Ocarandui* 1563".

okeran (ikus.Okaran)

- **OKER** 'torcido/a, inclinado' "Estarta oquerria 1894, Solooquer 1956".
- **OKOLU** 'rincón' (Mitx: B okolo, okollu): "Okelu 1994, Oqueluri 1780, Okeluraldea 1877, Oqueluchu 1894...Okullu 1994? (agian Urkullu-tik)". V. Fernandez: "Iruña a hurequelu (bitan) 1574"
- **OLA** 'sel, buztaliza (Irig.), cabaña, (Mitx. Azkue), choza (Aizk.), fábrica (Azk.) ferrería (denok)', molino (¿): "Amezola 1806 (Ikus), Ansoleta 1994, Arrola 1775, Arteolea 1793, Arteolaeta 1793, Cemecola 1806, Gorrilandaarrola 1994, Ibarrola* 1994, Imitola 1785, Mendiola 1956, Mendiola** 1025, Obicola 1894, Olabarrechetarrena 1797, Olabarri* 1558, Olabarrieta* 1574, Olabeascoa* 1580, Olaco 1791, Olacoburu 1894, Olaeta* 1536, Olaetaalde 1757, Olagortta 1614, Olalde* 1563, Olamendi 1894, Olaoste 1776, Olariaga* 1584, Olariagatxu 1994, Olariagondo 1994, Olarieta 1952, Olarte* 1538, Olartegochia 1727, Olasar 1786, Olastagachu 1926, Olavarrieta 1772, Olazar 1811, Olbide? 1994, Oletaburu 1894, Oletaondo 1932, Olhauarri** 1025, Oñola 1994, Oñolagoiko 1994, Pogooleta 1877, Semecola 1742, Semecolaondo 1877, Zapola ? 1785".

Zuhaitzen munduari loturik, askotan, agertzen zaigunez: "Aginola (Okondo), Alzola (Altza+ola), Ametzola, Arteola > Artola, Aritzola, Azkiola (Okondo), Gorostiola, Pagoolaeta, Urizola (Mitx.), Zuazola,..", eragiten digu pentsatzen hiru aukeraz: 1) ola 'cabaña' izanez gero, zuhaitzaren izenak adieraziko luke zein zuhaitzekin egin den ola. 2) ola

'ferrería' izanez gero, agian zuhaitzaren izenak adieraziko luke zein erregaia erabiltzen den. 3) Zuhaitza toki erreferentzia izatea, hau da, Arteolea 'cabaña de la encina' edo agian hobeto letorkioke Narbarte aipatzen duena Pagola 'cabaña entre hayas'. Barrenengoa: "Agiola..ferrería del tejo".

Oso bidezkoa izan daiteke Narbarte aipatzen duen "Pagola, cabaña entre hayas"

Deigarria egin zait Barrenengoak biltzen duena Amurrion "Ollazar...var. de Olazar", zeren Irigoienek esaten zigun Aragoi aldean dauden hainbat "olla", *ola* -tik zetozela. Burgosen ere badago "San Martin de las Ollas", inguruetan ikatz asko egiten zela. Susmoa edo hipotesia zera da, ia gure *ola* -k behintzat 'ferrería' zentzuaz ez du izango loturaren bat aipatutako 'olla'-rekin, zeren burdina atera ahal izateko, egurra egosi beharko zen. Dena den, hau hipotesi gisa uzten dugu.

Dena dela, zenbait kasutan, argi dago ola 'ferrería' dela. Audioko "Olako, Olazar" olak 'ferrerías' izan dira. Orozkoko Olabarri ere bai. Kuriosoki hirurak erreka ondoan zeudela dirudi.

Honetaz Manu Etxebarriak gogoratzen dit Mitxelenaren ohar hau (F.H.V. 207 orr.): "Si en Barolha entra efectivamente *vasc. olha*, lo que está lejos de ser seguro, tendríamos una evolución romance de *vasc. lh* análoga a la de lat. *lj*, *c'l*, etc. (mod. Baroja), mientras que en Olabarri (mod. Ollabarre) habría coincidido con lat. *ll*".

Azkenik, aipatzea ere aurrekoarekin loturik egon daitekeen beste aukera bat, 'molino' izatearena, hain zuzen ere. Okondon dugu "Olabeaga, que ha sido molino", Lizarraldeko Ega haranean "Labeaga" deitutako tokia eta errota dugu ibaiaren ondoan, nire ustez, Okondokoaren izen bera izan daitekeela. Okondon bertan "Olabeaga" eta "Labeaga" deitzen diote tokiari, eta agian "Labiaga" ere bai. ETBn Bizkaiko Uribe aldeko erroten izenak esatean, ohikoez gain, "Errotabarri, Errotatxu, Errotazar ... (buruz ari naiz) ", eta "Olatxu" edo antzekoren bat zegoen. Gereñuk ere biltzen du: "Olabarrio, molino de Astobiza".

- **OIÑ** 'pie, base : "Oñateondo 1952 , Oñola 1994, Oñolagoiko 1994".
- **ON** ' bueno,a': "Aramaiona**? 1774, Lecuona 1774 >Lecuna 1735 >Lecune 1616, Lecuonalde 1952 , Lecuonaondo 1940".
- **ONDO** 'lado, cerca, junto a': "Achaondo 1956, Aldapaondo 1894, Arespechueta- ondo 1727, Ascuetaondo 1926, Aspigortaondo 1877, Astobioondo 1772, Aurre-condo 1894, Balinchaondo 1952, Basoondo 1926, Basterzarondo 1926, Beldiondo 1894, Biondeta 1994, Biserrenaondo 1952/Biserrenondo 1894, Caminoondoco 1877, Caminoondocosola 1926, Castañondo 1940, Castañizaondo 1877, Causalondo 1575, Crisondo 1877, Chorroondo 1877, Echeondoa 1894, Echeondoco 1952, Echevarri ondo 1894, Echeondocosarratue 1894, Eguizondo 1952, Erquizaondo 1877, Estartaondo 1894, Estartaondocoa 1934, Goicondo 1894, Gorostizagaondo 1940, Gorostizahondo 1956, Gurrupideondo 1994, Horutondo 1952, Ibarraondo 1940, Inerrondogoienda 1952, Inisquiondo 1807, Iñarondo 1764, Isasiondotelleria 1926, Iturriondo 1894, Latorroondo 1864, Lecandasarondo 1894, Lecunaondo 1926 / Lecuonaondo 1940, Lugoiondo 1940, Lujaondo 1795, Luyaondo 1807, Marcuartu-ondo 1894, Maunsondo 1894, Mendicoondo 1791, Mendietaondo 1877, Mendiondo 1994, Morteru ondo 1894, Motondo 1777,

Ocondo 1831, Olariagondo 1994, Olartegiecheondo 1956, Olartegochiondo 1926, Oletaondo 1932, Oñateondo 1952, Ortuondo 1747, Oruetaondo 1894, Ostondo 1926, Oxinondo * 1595, Pagazaondo 1894, Pagondo 1877, Pozuetahondo 1807, Querezaondo 1894, Rotondo 1894, Saltarriagaondo 1894, San Roqueondo 1864, Santa Ana ondo 1926, Santa Cruzondo 1738, Sautuondo 1793, Semecolaondo 1877, Solobarriondo 1894, Subimosoondo-uchie 1926, Susterrondo 1797, Urculluvitacouvideondoa 1952, Urretaondo 1952, Urruchiondo 1915, Urrutxondo 1994, Usukotxondo 1994, Videondo 1877, Zabale-ondo 1940, Zollondo 1894". Ikus daitekeenez, *ondo* gehituz gero gertatzen diren murrizketen konstatazio goiztiar dugu: "Cualondo 1575 < Zabala + ondo". Hau da, hain ugari den **a + o > o** gertatuz.

- **ondo > -ando**: "Cipicando 1614, Iturriondo 1894 > Ituriando 1926, Iturriendo 1926, Luiaondo > Luiando 1758, Mendicoondo 1791 > Mendicando 1894 (Gereñu "Mendicoando" ..Orenin), Oxinondo > Oxirando (Gordoxola), Pagazaondo 1894 > Pagazando 1952, Sautuondo 1793 (Goienuri) > Sautuando 1924 (Goineuri), "Sautondo 1894, Sautondo, Sutondo, Sutando 1952 (Izardui)", Sipicando (Zipikando) 1745" "Pando < Pago+ondo?." ere badago Karrantza aldean, baina ez dakigu ia jatorri bera duen, Balmasedan "Pandozales" baitago. Lehengo "Iturriondo > Iturriendo > Itur@iando" ikusirik ematen du hori izan beharko litzatekela bidea, "Iñirrendogoyena 1956 (Iñaurrondogoyena)" ikusirik ere bai, baina agian disimilazio prozesu barnean legoke Okondo > Okendo-rekin gertatu denez.

Barrenengoa: "Murando > Muru+ondo". Mitxelena: "aukaondo, ukondo, ukando (Markina).

- **ondo > onda**. Merino Urrutia: "Irionda..Villaronda". Ikerle honek ondo-dunen artean sartzen ditu aipatutako biak, baina agian ondo + a > ondoa > onda.
- **ondo > anda?**. (Ikus Lekanda). Ziganda (Ziga + ondo?)
- **ORRO**: "Latiorro"? , zeren Latiarro dugu lehenago. Orrotegi (Orozko). Cuad. Top. Zuia: "Orroiturri" 137 orr
- **ONDO** 'planta, tronco...Sagarrondo (Bc) manzano (Azkue)' Zuhaitzari egiten dio erreferentzia, baina gure konstatazioetan eta inguruetakozko hizkuntza mintzatuen ez dugu ikusten holakorik (daudenak uste dugu zuhaitza + ondo 'junto a' dutela), zeren fruitua eta arbola izen berberarekin izendatzen baitira.
- **(H)ORMA** 'pared' "Ormetta 1783".
- **ORTU** 'huerto, heredad pequeña': "Goico ortu 1894, Ortualde 1793, Ortube 1745, Ortuburu 1747, Ortucelai 1894, Ortuchu 1794, Ortuchueta 1772, Ortuondo 1747, Ortuve 1900, Ortuzar 1894".
- **ORU**, orube 'solar (Azkue, Mitx.): "Echeoru 1798, Horuve 1956, Ibarraorueta 1894, Orue* 1582, Oruecar 1580, Orueta* 1550, Oruetaalde 1790, Oruetapeco 1864, Oruetaburu 1894, Orruetaigoico 1790, Oruetaondo 1894".
- **OSTE, OSTEI, ONSTEI (1)** 'parte trasera, detrás': "Aspigortaoste 1877, Bogada-oste 1952, Celadoste 1771, Celadostealdapa 1877, Curciaganoste 1770, Echeoste 1797, Echesaroste 1894, Elexaoste 1778, Ermitaoste 1956, Hosteyeta 1940, Laba-oste 1956, Labaosteco 1894, Lamuzaoste 1877, Olaoste 1776, Osteico* 1573, San

Migueloste 1902, Seladaoste 1614".(1) **Onstei** aldakiari buruz, ondo konstatatua dugu: "Onsteincoa 1821, Onsteicoa 1822, Onsteinco 1826". Azkuek esan digu guk kontatutua genuena, hau da, oste > ostei (Orozkon), baina, horrez gain, onst- talde kontsonantikoa ere biltzen du: "Onstu (B, arc), robar...=Será errata de ostu?.." Galdetzen dio bere buruari Azkuek, baina hemeko testigantzak ez du zalantzarik eskaintzen, ondo frogatua baitago hiru kasuetan talde kontsonantiko horren konstantzia. Gainera, *ostondu* 'escondere' dugu Orozkon.Zeberion Manu Etxebarriak ohartarazi didanez, *ostai*. V. Fernández: "arrizuriostea, calzada hostea, mendico hostea, sarrostea.."

- **OTXIN** 'pozo': "Acechin 1894", "Bolintxin 1999, Molintxin 1994, "Ossin biriula 1258 (Mitxelena)".
- **OTZ** 'frio': "Iturriozaga 1775". Gereñu: "Iturriocha, 1710...S.V. Arana".

7.2.45. "p" kontsonantea

Hasierako tokian, batzuetan galdu egiten da salbuespena izan arren: "Poloche > Oleche", Azkue: "Posin (S), pozo", hortik Orozkoko otsine etor liteke. Latineko 'post' adberbiotik oste etorri zitekeen bezala. Azkena horrela da, Mitxelenak baieztatzen baitigu: "12.16 En algunos prestamos desaparición de oclusiva sorda inicial latina post > oste vizc."

Horrez gain, kasuren batean p > f urratsa dugu: "Pachinsolo 1894 > Fachinesolo (geroago)"

Mitxelena: "13.1 Schuchardt señaló ya en 1887 la rareza del vasco **p-**, excepto en préstamos, aunque sus conclusiones tendrían hoy que ser modificadas, precisamente por tratarse de la posición inicial. Mucho más importante es la rareza de **-p-**, observada por Martinet entre vocales y entre **r** y vocal", "sistema oclusivo del vasco antiguo hubiera hasta cierta fecha una casilla vacía...sin embargo...**-p-**..ocurre en ...palabras cuya antigüedad no parece ofrecer duda...: ep(h(e, lep(h)o..."

7.2.46. Atalen erlazioaren jarraipena

- **PADURA** 'marisma, vega (Mitxelena): "Padura 1780". Sodupen ere badago Padura, erreka ondoan dagoen alderdi bati ematen zaio izen hori, Ugartetik hurbil dagoena. Arrigorriagako izen zaharra ere Padura zen.

Padura.Arabako zenbait tokitan dago "Padura (Ikus) > Madura". Honetaz konturatu nintzen Gonzalez de Salazarren zerrenda batzuk ikustean, zeren "Madura" asko baitzeuden. Argi zegoen erlazioa. Geroago berkonprobatu nuen Gereñurengan eta argi baino argiago dago, *madura* -dun piloa daude, 50tik gora eta ia horrenbeste *padura* -dunak, kasu askotan berdin-berdinak izanik, nahiz eta toki berekoa izan ez: "Maduraaldea / Paduraaldea, Maduraarratea / Paduraarratea, Madurabidea / Padurabidea, Maduraburua / Paduraburua, Madurachoa / Padurachoa, Maduragoya / Paduragoia, Maduraguchia / Paduraguchia, Maduralde / Paduralde, Maduraldea / Paduraldea, Maduraquoel / Paduraquoel...(jarrai daiteke)"

- **PAGO** 'haya': "Pabueta 1894, Pagachieta 1730, Pagalau 1877, Pagandiassa 1634, Pagandiza 1774, Pagandizaga 1791, Pagarrondo 1956, Pagasa solaun 1894, Paga-salde 1894, Pagasandu 1994, Pagasandualde 1956, Pagasolo 1894, Pagatza 1894, Pagazacolanda 1952, Pagazaerreca 1790, Pagazaiturrieta 1806, Pagazandubarrena 1926,

Pagazaondo 1894, Pagazar 1784, Pagazaurtundo 1680, Pagero 1994, Pago 1894, Pagobacochaga 1578, Pagoeta 1877, Pagolar 1965 (Paular 1877), Pago-nabarra* 1536, Pagonabarraga* 1595, Pagonabarralde 1772, Pagondo 1877, Pago-olaeta 1952, Pagosolo 1926, Yarritopageta 1877". Hemen ez dira ikusten hitz hasieran beste tokitan ikusten diren aldakitak:

Cuad. Top. Zuia: "Pagape" 73 orr. Bagüeta" 135 orr. Fuentes Doc. Orden.Munic. de Bilbao 1477-1520..."Fagaza" askotan agertzen da, baina "Pagaza" behin ere ez.

7.2.47. -pe (behe) atzizkia

PE (Ikus be). Aldaki honek aurreko atalak ziztutariz bukatzen denean erabiltzen da, baita zenbait kasutan, **e** edo **o** bokalekin bukatzean itsasten da ere: "Achupeta 1876, Aldapea 1790, Aldapeta 1772, Arespechueta* 1573, Arespechuetaondo 1727, Arrañoarespe 1772, Aspe 1894, Echepea 1940, Erroiaspe 1787, Munepe 1994, San Antonio pe 1758 / bajo de San Antonio / Abaxo de San Antonio 1770 / bajo de la Herm. de Sn. Antonio, San Pedrope 1994, Sudupe 1468".

Cuad. Top. Zuia: "Pagape" 73 orr. Bagüeta" 135 orr.

Lehen, oro har, aurreko baldintzak betetzen baziren (Azkue ikusi behar da), ematen du orain zabaldu egin dela joera hori beste kostestutan: *orripetan...* edo geroago ikusiko dugun "Aranzapeco" leku-izenean (a-rekin bukatzen dutenak normalean -beko-rekin agertuko zaizkigu).

7.2.48. Atalen erlazioaren jarraipena

- **PEKO, -pieko** (ikus bekoa). Honekin ere betetzen da gehienbat pe-rekin jarritako baldintzak: "Ugartebeco 1864 / Ugartebieko 1994" salbuespena dela: "Achopecoa 1894, Aranzapeco 1809, Munepieco 1894, San Pedropeco 1864".
- **POTO** 'pozo': "Asearipoto 1932, Bidelumpoto 1940, Chapote 1772 / Chapotena 1774 (Bidelumpoto 1940 > Videlumpote 1952), "Chapoza 1894"-k Chapote-rekin antza ere gordetzen du , Potoa 1793, Potocotroquia 1877". A. Errastik lurretan "posuondúe" eta "potóbarrena" biltzen ditu. Kuriosoki poto honen zentzua testuingurutik atera dut.
- **PRESA** 'presa': " Presa, de la * 1543, Presaco 1748, Presagane 1786, Presalde 1797"
- **POZO, pozu, putzu** 'pozo': "Chapoza 1894, Linopozuetta 1797, Liñopozo 1940, Madaleapozo 1952, Posobaltz 1994, Posochueta 1940, Posoetaondo 1738, Pozuelo 1956, Pozueta 1776, Talea Posoa 1894, Taleacoposoa 1940".
- **PURU** (Ikus buru). buru > puru (ziztukariaren ondoren): "Aspuru 1745, Azpurualde, Aspurguico 1772, Aspurular 1772, Aspurusolo"

7.2.49. "r" kontsonantea

7.2.49.1. Hitz hasieran

Lehen ikusi dugunez, kontsonante honek behintzat garai zaharretan maileguekin hitz hasieran, gehienetan, bokal protetiko bat hartzen du (*e* nagusiki, kasuren batean *a*. Beste tokitan *i* ere bai.. Ikus "Errekalde"). Zerrendetan, batzuetan, protetikoarekin eta besteetan protetikorik gabe agertzen denez, denak forma protetikodunaren lekuan jarri ditugu, zaharragoak baitira.

Mitxelenak baieztatzen digu aurrekoa (F.H.V. 8.1): "No hay palabras antiguas con r inicial"

Grafia errakuntza ugari ditugu *r/b* -ren artean maiuskulekin daudenean, nahasten baitute. Hau da, *b* dena *r* -tzat hartuz: "Recoeche 1940, 1952, 1956 (Bekoetxe)", "Recosasi (Bekosasi)", baina baita alderantzizkoa ere: "Recagazo 1782 / Becagazo 1926".

Fuent.Doc.78 (1511): "Bigoytia" Durango. 117 orr. b/r

Ikus dezagun zer dio Mitxelenak dardarkariei buruz:

"17.- Vibrantes.

17.1 Por lo que hace a las vibrantes... todos los dialectos han conocido en tiempos modernos una oposición *r/R* entre dos fonemas de articulación apical. Todavía hoy se distingue... como simple y múltiple... terminología de Navarro Tomás, por el número de vibraciones. El fonema */r/* tiene además una variante fricativa, sin vibración.

La oposición sólo alcanza plena validez entre vocales: (*h*)*ari* 'hilo' / (*h*)*arri* 'piedra', *bero* / *berro* 'jaro', *erelerre*, *gori* 'candente' / *gorri*, *zoro* 'loco' / *zorro* 'saco'. Su rendimiento es muy elevado.

Puesto que **l* ha pasado a *r* entre vocales, merece consideración la hipótesis de que el vasco antiguo no conociera más que una vibrante.

17.2 En Z... oposición *r/R* ha desaparecido: 1) *r* ha caído entre vocales 2) Tras diptongo se ha convertido en d...

La debilidad de *r*, si en ninguna parte parece haber llegado a la desaparición total como en suletino, se manifiesta sin embargo en muchos lugares.

17.3 Hay bastantes ejemplos de alternancia *r/R*, en que la vibrante fuerte es generalmente secundaria.

Algunos casos de *rr* por *r* se explican bien suponiendo que *r* ha reforzado su articulación al quedar en final de primer miembro de compuesto: *arrezkero*, vizc. *urraza* 'lechuga'; (Añibarro, Larram., etc.) de *ur* 'agua'. En BN *murru* 'muro'. En NA *mur*, siempre con *r*, aparece en varios nombres de población: Muru, Muruzaval, Mugu(g)arren (<*barren).

También en el nombre 'caracol' algunas variantes tienen *rr* < *r*, ya que se trata sin duda de un compuesto de *bar(h)e* 'babosa': B *barraskillo*, *marraskillo*,...

17.4 Es un hecho conocido que una vibrante no puede iniciar normalmente una palabra. Eso no quiere decir... que *r* no se encuentre excepcionalmente en préstamos no asimilados... R *rapattan*. En préstamos... se antepone a *r*- una vocal protética, a o e.

17.5 La oposición r/R se neutraliza ante consonante.(excepto h) y en final de palabra...El archifonema *puede* ser realizado como fuerte, con más de una vibración.

En documentos medievales navarros...Errlesorua, Çiaurrdi, Navarr Olatze..lo mismo después en Landucci y otros...errlea...biarr... Madariaga ...en 1565 "Vna sola R, al final de dición tiene fuerza de doblada r, *vger*, nadar.."

17.6 En posición final de palabra el problema tiene otras complicaciones...No suele haber...la menor diferencia de pronunciación de *zenbat ur?* ¿cuanta agua? o ¿Cuántas avellanas?, pero sí en *ura* 'el agua' / *urra* 'la avellana'..Esta frecuente coincidencia ha sido la causa...de que se haya reforzado...la -r en préstamos: ...pipe®...El mismo cambios ha podido producirse en palabras más antiguas... B *aterri* '(tiempo) sereno'/ or. *ateri*. [Orozkon *ateri*, *ateldu*...(nire emazteak: "-Atelik dago!" diost, baina ez dakit ondo gogoratzen duen) erabiltzen dira].

17.7 A pesar de esto, la vibrante simple final, en el sentido morfonológico que se acaba de precisar, no ha acabado de confundirse con la múltiple en ésta posición.

En B desde primeros textos, esta r falta ante suf. con inicial consonántica: *noc*, *segaiti*

En resumen, dejando aparte interrogativos e indefinidos, esta -r que alternaba la posición final con la posición ante vocal sufijada parece haberse conservado en restos tras u vocal o segundo elemento de diptongo y tras la vocal o, también posterior, sobre todo en monosílabos.

17.8 Esta -r, en los compuestos arcaicos de (*h*)*ur* 'agua' y *zur* 'madera'..se pierde ante segundo miembro con inicial consonántica y es sustituido por h, g o cero cuando éste empieza por vocal: B (RS) *ubera* 'vado', *ubil* 'vórtice que se forma en los ríos', aezc. AN Sal. *ugalde* 'río'; R Urzainki *ugatxa*; BN, L *zuhaitz*, G, B *zu(g)aitz*, *zugatz* 'árbol (bravío)', cf. *Zuhazu* (+zu)

...igual...se comporta *lur* 'tierra'; *lu(p)peco* 'subterráneo', *lubizi*...Misma pérdida de -rr en *lur* se observa también en composición con otros temas nominales:...*amar* > *amaika* (Orozkon *amaka*)

17.9 Por comodidad tratamos aquí en conjunto de ciertos fenómenos de inducción que afectan tanto a las consonantes líquidas como a las nasales.

Hay señales claras de repercusión de líquidas: la presencia de una de estas consonantes determina la aparición de otra, que generalmente se disimila, en la implosión de una sílaba anterior de la misma palabra. Lo mismo vale para n...*al(t)zairu*, *alzeiru* 'acero', B *kaltzairu*, GN, G, L *galtzairu*, Z *atxéidü*, ronc *atxeiru*...

En el nombre del 'huevo'; (*arraultze*, *arrautze*...) la presencia de l (o n) implosiva es casi común. Puede citarse también la propagación progresiva de n en *zentzun*...

Por disimilación puede llegarse a la pérdida de una líquida implosiva: B *adore* 'ánimo,...'/ *ardore* en Larramendi...alkar, arkal...La disimilación de nasalidad es frecuente ...*lumero* 'numero'...la metátesis tampoco es rara: B *arpe*l < *alper*

17.10 Hay otras palabras en que l(o n) implosiva permuta con cero, sin que pueda hablarse de repercusión o de pérdida disimilatoria, ya que no se descubre un sonido que pudiera ser inductor del cambio. Parece tratarse en general de epéntesis, aunque las causas quedan en la oscuridad...iltze, B *ultze, untze*; or. *itze* 'clavo'. R *adalko, alko, anko* 'racimo': Aezk. GN Sala. oko.

No es del todo comparable al caso de com. *ik(h)atz...Z inkhatz*, mer. B Zigoitia *inkatz*.

Señalaremos finalmente que hay rl de rr en or. gerla...y rd de r..."

7.2.49.2. Hitz barnean

- 1) Inposiboan dagoena sarritan galdu egiten da: "Armurubarrena 1894 > Amurubarrena 1926, Amunubarrena 1952, Basterzar 1753 > Bastezar 1894, Intxaurza > Inchauza 1894", "Lugorri 1802 <Lurgorri 1940", "Lugorrieta 1785 < Lurgorrieta 1877", "Lugarriondo 1940", "Osauteeta 1568 / Osauteta 1740". Fenomeno nahiko arrunta, oso ondo konstatatua, zaharra eta tinko dugu berau.

Usategi, Saitegi, Arranotegi, Belategi eta antzeko toponimoak ezagutu arren, baita *artegi, txarritegi, ollotegi* hitz arruntak ere, ez nintzen konturatu Aiarako "Beotegi" herriaren esanahiaz. 99.ko abuztuan "Eusk. Deit. Izend.-an "Bohoteguy" ikustean, behor > bohor alternantzia gogoratuz, Beortegi > Beotegi bidez konturatu naiz. Gero Gereñurengan "Beorsoloa, 1547" ikusi dut. Lehendik "Beorlegi" deitura entzuna nuen eta *behor* 'yegua'-ri lotu ere bai, baina esandako herriaren esanahiaz ez nintzen konturatu. Lehendik ere banekian Beobide, Zaldibide, Mandabide, Arbide?... abereei loturik zeudela. Geroago, Arzamendi: "Beortegui 1100", ikusi dut, baina ez dut uste hemengo denik.

Merino Urrutia: "Ubero..Ubia, fuente de". Nire ustez, Urbero, Urbia(/ Urgoitia). Fuent.Doc.78 (1511): "Muguia (bitan) ...Juan de Yaça..." 263 orr.

Mitxelenak honetaz, zera diosku: "17.8 Esta -r, en los compuestos arcaicos de (h)ur 'agua' y zur 'madera'...se pierde ante segundo miembro con inicial consonántica y es sustituido por *h, g*, o cero cuando éste empieza por vocal: B (RS) *ubera* 'vado', *ubil* 'vórtice q se forma en los ríos', R Urzainki *ugatxa*; aezc. AN Sal. *ugalde* 'río'; BN, L *zuhaitz*, G, B *zu(g)aitz, zugatz* 'árbol (bravío)', cf. Zuhazu (+zu).

Deituretara heldu da fenomeno hori, "El Correo 98.8.12" egunkariak artikulu batean birritan aipatzen du Estatu Batuetan dagoen "Uberuaga" bat. Honen senedia Munitibarren du jatorria eta argi dagoenez, Urberuaga-tik dator, gainera, toki hau hurbil dagoela.

Igual se comporta *lur* 'tierra'; *lupeco* 'subterráneo', *lubizi*.. Misma pérdida de -rr en *lur* se observa también en composición con otros temas nominales: *amar > amaika* "

Hala eta guztiz ere, Mitxelenak dioskuna gertatu arren, nire iritiz, gertatze horren arrazoi tinkoena dardakariak duen tokia da, alegia, inposiboan egotea. Berez, makaltasuna nabaritzen da leku horretan.

- 2) Inplosiboan ere *r/s* -ren arteko nolabaiteko alternantzia dugu. Agian **rs* fonema batez, edo behintzat horren antza izango zuen batez pentsatu behar, eta hortik uler genitzake *r/s* duten aldakiak. (Manu Etxebarriak gogoratu dit errotaziamoa dela): "Arteiturrieta 1877 / Astaiturrieta 1894, Asteaga 1839 (<*Arteaga?), Astteriaga 1797, Osaurteta 175 1/ Orsaustetta 1741, Sagastui, Sagasti / Sagardun 1994 . Adiera berdinarekin Azkueregan ere bai :Sagardi /Sagasti aldakiak aurkitzen ditugu.

"Gurtibay 1926 / Gurdibai" alternantzia ziztukari batez pentsatu behar (Lezertui /Lezerdui.ikus daiteke dardarkariaren ondoan bietakoak dugu) dugu lehena gerta dadin. (Ikus inplosiboan dauden kontsonanteak) Irigoien: "Arstegiza" s.XI". Mitxelena: *asto* (ant.arsto). Hor legoke egungo uso 'paloma', antza denez, "Ursua" deitura horri loturik egon zitekeena.

Fuent.Doc.78 (1511): "Insaurdui" 62 orr. Arzamendi: "Sagarztegui 1284"

Deigarria egin zait dardarkariaren ondoren, batzuetan leherkari gorra eta besteetan ozena agertzea: "Argibel ("Arquibel" Mitx.), Arbide ("Arpide" Mitx.).".

Honez gain, *r/s*-ren arteko eztabaida honetan grafia ere sartzen da, zeren eta aspaldiko eskribauek nahiko antzera egiten baitzuten bata eta bestea. Ondoren toponimoak hartu dutenek, leku-izenak ezagutu ezean, grafiak sortzen zuen zalantzaz gaizki hartzen zuten.

Hala ere, askotan sortzen da zalantza hori ia fonetika kontua den ala grafiarena. Berdin gertatzen zaio Barrenengoari: "Arkana...Var. de Askana, Arkao...Var. de Askao, Arkamo. Var. de Askamo".

Mitxelenaren esanetan beste ahalbide bat dugu:

"14.9 Los casos de permutación de sibilante con *r*® plantean problemas cuya solución aparece en parte lejana.

a) La permutac tiene explicación simple cuando se produce ante consonante sonora. En esta posición las sibilantes se pronuncian normalmente con sonoridad en todos los dialectos y el paso [ˈz, z] a vibrante no ofrece dificultad.irla /isla, arnasa/asnasa ,ats.

b)Parece deberse a dilación la sustitución de *r* por *z* en orzezki 'claridad en el cielo'...

c) A primera vista el caso de intxaur/intxausti, sagar/sagast(u)i, recuerda la alternancia de lat. 'honos/honoris', de donde secundariamente 'honor'. Pero, aun suponiendo que haya habido rotacismo como en *vasc*, no se comprende bien que éste se produjera ante sufijo de declinación con inicial vocálica, ya que ni *-l ha pasado a *r* ni *-n se ha perdido en estas condiciones (cf. infra.15.7 y 16.1o). Es más probable que el suf colectivo -doi, -d(u)i se haya agregado al nombre del fruto provisto ya que del suf. -tze usual en en los dialectos orientales para designar el árbol.

(Errotaziamoa dela eta, honi buruz Lexis 22an agertzen den azalpena "cambio fonético por el que una consonante pasa a vibrante [r]...se da entre [s], [z], [l], [n] en intervocálica...aunque también en otras posiciones alto > arto, balcon > barcon...rotacismo en posición implosiva). Dena den, gure susmoa lehen azaldu dugun hurbiltasuna edo **rs*

fonema hipotetikoa da, ahaztu gabe grafiarekin gertatzen diren errakuntzak, zeren lehengo eskribuek *r* eta *s* letrak oso-oso antzekoak idazten baitzuten.

d) ezarri causativo de jarri. Para'decir' erran/esan, sin que se vea a qué se debe esta dualidad ni siquiera si lo primitivo es *s* o *rr* o si ambos proceden de otra consonante o de un grupo de consonantes."

- 3) Dardarkaritasunaren aldetik ez nuke esango nolabaiteko tinkotasun eza dugula bikoitza eta bakunaren artean, baina bai modu bateko zalantza zenbait kasutan. Grafiak ere erakusten du zalantza hori, zenbait kasutan bata bestearen ordeztzen dela, askotan jakin gabe grafia kontua edo fonetikarena den, edota agian biena, nahiz eta **gehienetan grafiarena izan**. Fenomeno hau, lehenengo dokumentuetatik ikus dezakegu. Adibide batzuk jarriko ditugu konstatazio gisa, baina askoz gehiago daude.

Zenbait tokitan ez zen zalantzarik egon behar, adibidez, dardarkari bakuna (frikatu ondoren, jausi liteke), baina arazoa zabalagoa agertzen zaigu. Gaineratu behar dugu kasu askotan, nagusitzen ez diren aldakiak direla.

Kontutan hartu behar da sailkapen erlatiboa baino ez dela (agian grafiak ahal duen moduan ordezkatzeko du fonema), zeren batzuetan forma berean dardarkaria, behin galdurik, behin indartua, agertzen baitzaizkigu:

"Iruarecheta 1877 (*Hiru + aretx + eta*) , 1926 > Iruacheta 1952 (galduz, zeren jatorrizko forma oso ondo konstatatua baitago), Iruarrecheta 1926 (indartuz)":

- a) **-r- > -o- (zero)**: "Arangurenaldea > Arangunalde", "Aretxaltuaga > Asaldiaga", Aretxabaleta-tik *atxabaltarrak* Gipuzkoan.

"Arriurdina 1614 > Ariurdin 1877 > Arigurdin 1994 > Adigurdin-Aiurdin". Bide hau oso interesgarria iruditzen zait, zeren "Atxurdin:Aiurdin" parekatu dugu, Aldatz:Aldai bezala, testigantzei jarraituz, baina oraingo honetan beste elementu bat izanik (harri), urratsak **-rr- > -r- / -d-? > -o-** (zero). Hau da, *r* bikotza edo anitza izatetik, bakuna izatera pasatu da, gero galtzeko.

Iruarecheta 1877 > Iruacheta 1952 (Dena dela, beste toponimo bat izan daiteke), Iruarriaga 1926 > Ibarriaga 1994, Iruerreco 1952 > Yurreco 1952". Okondon "Ibarguren > Ibarguen". Zuhatzako "Ibague" ziur aski "Ibarguen"-etik etor daiteke.

Zeanurin bertakoek bere herriaz beti Zeani, Zeanira, Zeanitik....

-rr-<-rd- arteko trukaketak edo hurbiltzeak noizbehinka gertatzen dira. Asimilazio kasuak ditugu. Orozkon hizkuntza mintzatuan *burriñe* 'el hierro', *talo-burriñe*, *burdin*-aren ordeztu dugu. Geroago toponimoetan "Ardiurdina 1745", "Arriurdina 1614". Baita "Castrourriales 1824 / Castro Urdiales (egun denari) ere. Iparraldeko Urruña eta Urduña [(dok.zah.)Orduña egun] hurbiltasun berean egon daitezke. Are gehiago gure Elorrio nahiko bidezko litzateke Elordio batetik etortzea.. Orozkon: *burduntzalu* (Azkuak bilduta) /*burruntzalu* (nik bilduta Uribiarten).

Cuad. Top. Zuia: Arranceta (y Ardanceta)" 75 orr.

- b) **-r- > -rr-** : "Arestui > Arrestui, Iruarecheta 1877 > Iruarrecheta 1926", "Arrizurieta 1906 / Arrizurrieta 1849".
Hauek ugariak dira, lehen azaldu dugunez, fonetika nahiz grafia kontuak izan daitezke ala agian biak. Gaur egun Okondon jende askok "Gorostiola" denari "Gorrostiola" esaten dio. Cuad. Top. Zuia: "Arrechaga" 41 orr. Baina Arechalde bertan ere bai.

Agian multzo honetan sar ditzakegu Iparraldean dauden "Arranbide < ? Aranbide" eta antzekoak, jakinik bertan dardarkariak duten aldakuntzak.

SMCo.Led.1076-1200 "Nunno Salzahuri 1078/Nunno Falzahurri 1083. Arzamendi: "Sant Viçeynte de Harrana 1334, Arrechaga 1338". Fuent.Doc.78 (1511): "Barraçar" (Barazar) 91 orr. Merino Urrutia: "Harriçurria 1074".

- c) **-rr- > -r-**: "Alzarate 1771 < Alzaratte 1614, Arañoalde 1952 < Arrañoalde 1894, Aurrecosolo 1797 > Arrecosolo 1877 > Arecosolo 1926, Erecachu 1940 (Errekatxu), Iturrichu 1736 > Iturichu 1894, Yturrieta > Iturieta 1877, Larrabe > Larabe 1894, Larragibel > Laraguibel 1894, Lareguibel 1983, Larra > Lara 1983, Larrenburu > Larenburu 1952, Luzarribay > Lujuribay 1790 (salbuespena), Santariaga (Saltarri-aga), Urrutxu > Uruchu 1952".

Esandako gehienak grafia errakuntzak izan beharko dira, zeren dardarkari bikoitzak beti gorde du indar hori. Barrenengoak ere aipatzen du bakunaz "Lujaribai" Retes de Llanteno herrixkan. Gaztelaniazko ataletan ere gauza bera dugu: "Paonabarra de Ariba (Pagonabarra de Arriba)", "Sumelza de ariba (arriba)", hau da, bertako erdararen ere gertatzen dena, horrela 1799an agertzen zaigu leku berberari buruz: "en el coro o plaza", baina sarriago (7 bider) 'corro', 'coso' lau kasutan agertzen dela.

V. Fernandez (1574) "escalera arate../ arrate", ""arizuriostea (hirutan) ...de la piedra blanca...Arrizuriostea (lautan)". Merino Urrutia: "Arinda". SMCo.Led.1076-1200 "Galareta 1087", "Beroztegieta...Berroztegieta 1106" Arzamendi: "Larabeçua 1475".

-rr- > -o- (zero) : "Arrañoarescan 1772 > Añorascan 1979"

- d) egoera honen beste testigantzak:

Forma hauek gehienetan ez dira nagusitzen, baina hor daude eta kontutan hartzekoak dira, mendeetan zehar antzekorik sarritan agertzen baitira Euskal Herria osoan.

Zenbait kasutan bokal arteko dardarkari bakuna (bere > be) jausi egiten da, baina beste aldetik euskal dardarkaria dardarkariagoa denez, gaztelaniazkoa baino (hori nabaritzen da, askotan, euskaldun batek 'hombre' ahoskatzerakoan) anitza gisa agertzen da, toponimoetan ere nabaritzen dela. Bertako batzuei entzut diot "Gorrostiza", "Gorostiza" esan beharrean, eta antzeko batzuk. Barrenengoak bildutako leku-izenetan: "Arrespe(Arespe), Arresti(Aresti)". Berdin Gereñuk "Arestuya /Arrestuia, 1799" hartutakoarekin, zeinetan azkena lehenaren aldakia baizik ez dela.

Nafarroako Herri Izendegian berdin gertatzen da: "Amunariz, Amunarriz 1280 > Munariz, Munarriz 1253", "Munarizqueta 1268 / Amunarrizqueta", "Laraga, La Raga s.XIII / Larraga 1128", "Araitsa, Araiza, Arayza...Arrayça, Larrayça...Arraiza (egun)", "Iturraiz 1280>Ituren", "Aritçu 1268> Ariçu 1278> Arritça 1280, Arizu 1350, Arrieçu 1532, Arizu, Arritzu".

Lizarran aldean, XVI-XIX. mendeen bitartean, askotan "Galaraga", "Galarraga"-ren ordean eta antzekorik, hau da, *r* bakuna, bikoitzaren ordean agertzea arrunta zen.

Garcia de Salazarren liburuan berdin gertatzen da "Arrigurriaga / ARigurriaga".

Iparraldean dardarkariekin duten berezitasunak direla eta, nire ustez, "Arranbide", "Aranbide"-tik etorri beharko da, eta horrela beste askorekin.

- 4) **R > I**: "Arambarri 1796> Alanbarri 1996 > Lanbarri 1831" [Urrats hauek azken bi mendeetako fenomenoak dugu. 0) alde batetik euskara makaldu egin den une batean: 1) *r > l* urratsa gertatu da. 2) hasierako bokalaren galera ere badugu, gaztelaniazko preposizioetat harturik edo (hasierako bokala preposizioetat hartzeak agian ere eragin du *r > l* urratsa)..3) Azentu proparoxitonok ere lagundu egin du testuinguru horretan. Mitxelenak ardore > adore dela eta disimilazioz hitz egiten du, baina inposiboko kasua da.

Ez dut uste gerta litekeenik Mitxelenak aipatutakoa 16.5 puntuan: "disimilación...fuerte tendencia a evitar la proximidad de *r* y *R* en la misma palabra...irarr (merid.) : il(h)ar ..(com.)". Lateralaz aztertzerakoan Mitxelenak dioena (16.2..latineko -l- > -r- 'solum' soro, solo...; 16.3.."dualidad de formas" -r-dunak euskaraz..l-dunak ofizialak...; 16.4..préstamos tardíos o..influencia romance... restablecido l) kontutan izanik, gure testuinguru honetan gertatu den urratsa (**r > l**) nabaria da. Ikus **a** bokalaren 1.2 saila].

"Aramburu 1894 > Lamburu 1877", "Aspurugorta > Aspulugorta 1994, , Iturrigorri 1804 > Iturrugurri 1994 > Tulugurri 1994, "Ullarte ó Ullarte (Uriarte)-Olabezar", "Uribarri* 1537 > Ulibarri 1994".

Aurreko urratsa, batez ere, bi kasutan gertatzen da, bokal artean dagoenean edo inposiboan, hau da, makaltasun une batean.

1090eko "Aranna" dela eta ikus dezakegu Mitxelenak dioena (Ondorioetan "n" barruan 15.5), baina bertan dioenez, eta ikus daitekeenez, bilakaeran ez dago aldaketarik, gehienbat grafia kontua baita. Susmoa edo zera da, ea bokal arteko *r > l* dugun, eta ondoren hasierako bokalaren galera "Arambarri" leku-izenean bezala. Horrek argituko luke, beste konstatazioarik egon ezean, nire ustez, Nafarroako "Lana" haranaren izenaren jatorria. Agian honi ere lotu dezakegu Aiara aldean dagoen "Alaña" deitura eta toponimoa. Cuad. Top. Zuia: "Languti" 135 orr. (Aranguti?)

SMCo.Led.: "Yécora (gaztelaniaz) ..Ecora (lat.) 1087..Ecola 1184". Honez gain, badugu anitz testigantza 1025. urteko hainbat toponimo -r- dunak geroago -l-rekin agertuko direnak.

Bukaerako tokian, inposiboan dagoela, erdararen eraginez, nire ustez, kasu batean dugu "Aranzar > Aranzal 1775". Posizioa makala da, beraz. Baita, gaztelaniazko atzizkiaren eragina 'lodazal, aguazal, pinar/pinal, encinal, robledal, hayedo/hayal..', zenbait kasutan *r/l* alternantzia.

Bitxia da *r > l* urratsa hain goiz gertatzea Aiaran (Olabezar), baita *l > l* kontutan izanda Laudion nahiko berria dela fenomeno hau. Bitxiago oraindik zalantza horrek [Uliarte 1114 / (Uliarte ó Ulliarte) 1995] ia mila urtean zehar iraun igitea. Geroago irakurri dut jarri diotela bide-seinaletan jatorrizko forma dena (Uriarte).

R > l inposiboan dagoela."Ermuerreca 1956 > Almorreca 1994, Almuerreca 1994, Esparzagarai 1772 > Espalzagaray 1775, Garmaca 1727 > Galmaca 1926, Marcuartu* 1551 > Malquartu* 1568".

Bukaerako tokian dagoela urrats honen itxurakoak ditugu: Cuad. Top. Zuia: "Larrinzal" 141 or. Gaztelaniazko atzizkiari lotu zaiola ere pentsa daiteke.

- 5) **R / d**, aurreko *i/u*-ren bat galdu ondoren, edo agian aurretik: "Uribideaur 1904 > Dibidaur 1983, Irubaltsa > Dubalza Okondon. Nafarroan "Ideberri Ireberri / Iriberri".

"Iragorri 1730 > Iregorri > Irigorri > Idigorri". Hortik atera dezakegu oinarri sendoekin idatzirik agertzen dena "Idiondo"deitura, Iriondo aldakia baino ez dela. Agian "Idigoras" ere bai.

Hizkuntza mintzatuan *ira > ida* 'helecho', *elur > edur*...eta alderantziz edo *> ero* 'o' (disjuntiboa) agertzen da . Lehenengo biak Orozkon erabiliak, hauetariko lehena Azkuek "(B-m)"-rako bakarrik aipatzen duela.

- 6) Dardarkari hau duten zenbait hitzek metatesia izaten dute: "Gamarca 1623/ Garmaca 1727, Jarbatu 1956/Yabartu 1877". Mitxelenak baieztatzen digu aurrekoa: "La metátesis tampoco es rara: B *arpe*l < *alpe*r" Nik aurrekoari "alkar > arkal (Orozko /Zeanuri gutxienez)" gainetatuko nuke. Manu Etxebarriak esaten dit Zeberion ere *arkal* erabiltzen dela.

- 7) Ikusi dugunez, dardarkariak zabaldu egiten du aurreko bokala: "Bastarzar 1877, Sasi bastar 1894", "Etxetxikerra (Echechicarra 1877)". Urrats hau berandu agertzen da eta ez beti, ikus *bazter*.. Lekeition ere ikusten da fenomeno hau hizkuntza mintzatuan: ederrak > edarrak 'hermosos,-as'.

- 8) Grafia errakuntza nabaritzen da *r* bikotza, *n* -tzat hartzen den kasu batzuetan:

"Amurrusolo 1894 / Amunusolo 1926, Echezarra 1775 / Echezane 1965".

- 9) Lehen aipatu dugu *n / r / rr* artean dauden grafia errakuntzak. Dena dela, horrez gain, inposiboan dagoela eta, SMC_{Co}.Led.1076-1200 "Munga 1085, Murga 1087" (Murga) dugu.

- 10) *r / z*-ren artean ere gertatzen dira grafia errakuntzak, hau da, aspaldiko eskribauk nahiko antzekoak egiten zutenez, hitz hauek gero gaizki hartzen omen da: Orueta beharrean behin Ozueta irakurri dut. Fuent.Doc.78 (1511): "de Yroria (Izoria) ".

7.2.49.3. Hitz bukaeran

- 1) Inplosiboan dagoela galdu egiten da :

"Arestuiza 1952 (behin) / Arestuizar 1877 (hirutan)", "Armurubarrena > Amunubarrena", "Barterzar 1753>Barteza 1775 (behin)/ Bastezar 1894 / Bastersar (sarriago)". Uste dut "Pagaza 1758 / Pagazar 1784" eta "Iturriza 1894 / Iturrizar 1894" kasuekin ere gerta zitekela, baina hauetan agian adjetiboa dena, *zar*, analogiaz edo, beste kasu batzuetan botanika multzo atzizkia denarekin (tza, za) nahastu zitezkeen. Dena den, aukera biak posible dira.

- 2) **RA** (destinat.). Gereñuk "Lasarte" aipatzeaz gain."Lasartealde 1717, Lasarte-bidea, Lasarteibar, Lasarterabidea 1750", "Luzcandobidegaina 1759, Luzcandora-bidea 1712". Cuad. Top. Zuia: "Guenda. Guendarabide" 49 orr. "Nafarraterabide" 57 orr. Bakedanoko (Lizarra aldean) batek nahiko deitxuratuta zegoen toponimo batez "Iruñara" edo holako zerbait aipatu zidan, hau da destinatiboa sarturik.

- 3) **ra** > la (Ikus Aiala)

- 4) **ri**-<*iri : "Astariaga 1797". Dena dela, oso zaila ikusten dut aukera hau.

- 5) **ri**- < [(-ari (ikus))(zeregin adierazten duen atzizkiak): "Olariaga* 1584, telleri (ikus)".

7.2.50. "s" kontsonantea. Teoria eta bilakaerak

Kontsonante honekin sartu aurretik teoria zerbait sartuko dugu, batez ere, edo kasu honetan, hobeto esanda, Mitxelenak ziztukariei buruz esaten duenaren laburpentxu bat. Ohartu bat egingo dut, zeren gehienetan ziztukariez orokorrean hitz egiten dudanean txetxekariak barnean sartzen ditut. Mitxelenak izenburuan "Sibilantes" bakarrik jarri arren, geroago zehaztu egiten du esanez: "dos ordenes de sibilantes" eta gero besteei buruz "fonemas chicheantes". Beste tokiren baten ikusi dut tratatzea denei ziztukari edo txistukari gisa.

Teoria hau sartu beharra dago, baina praktika mailan nahiko desberdin dugu, alde batetik bizkaieraren barnean eman diren nahasketak, beste aldetik idatziari buruz aritzen garenez, ez dago neurgailurik teknikoki ikus dezagun. Beste aldetik grafiak ez digu askorik laguntzen fonema bera ordezkatzeko grafema bat baino gehiago dagoelako, frikariak eta afrikariak beti argi bereizten ez direlako, hitz batean batasunik ez dagoelako. Dena dela, zerbait ohar egin dezakegu eta ondorio nahiko garbiak atera. Aldez aurretik Mitxelenarena (honen testuak hartzerakoan hitzez-hitz hartzen ditut tarteak puntuz adierazten ditudala, salbuespena bakarra erreztasunaren aldetikoa zera da, "vize. guip. " eta abar jarri beharrean modu laburtu batez (B, G) egiten dudala) aipatuko dugu:

"14 Sibilantes.14.1 Todos los dialectos vascos distinguen o han distinguido hasta época reciente, dos órdenes de sibilantes con dos fonemas cada uno, fricativo y africado. Se trata respectivamente de áptico-alveolares y dorso-alveolares, pronunciadas esta con la punta de la lengua baja: /**s**/ s, /**c**/ ts y /**s**/z, /**c**/ tz. En zona no muy alejada se articulan los fonemas chicheantes /***s**/x y /***c**/ tx.

Astarloa: "La letra **s** se forma de la misma manera que la **r** doble en cuanto a la postura de la lengua (es decir, con la lengua "amagando los dientes superiores"), y se diferencia de ella en que dicha lengua en su prolación no se mueve, ni briba, y el aliento sacude los dientes superiores con menos fuerza... Observo que cuando profiero la **z**, mi lengua se apega con su punta en los dientes inferiores doblándose hacia los superiores, y que el aliento estrechado entre lengua y dientes forma la explosión con un choque suave o refregón queda en éstos"

En préstamos.. antiguos lat **s** > vasco **z** (predorsal vasca)..durante mucho (tiempo)..: *gaztaña*, *gaztelu*.

14.2 La confusión total de los dos órdenes de sibilantes es hoy general en B, salvo en Markina: la fricativa es apical, /**s**/, pero la africada predorsal (Hau da, /**c**/ tz)". Hitz batean bizkaieraz: /**s**/ s, /**s**/ z > /**s**/ s eta /**c**/, /**c**/ > /**c**/ tz.

14.3 Muy frecuentes palabras vascas con dos sibilantes, que normalmente son del mismo punto de articulación: *itsatsi*, *itsusi*, *sats*, ...*zorrotz*, *zortzi*. *zozo*..(Salvo) sustantivos verbales: *sartze*...supone que se han producido muchas asimilaciones...

14.4 Fuera de las posiciones final y ante oclusivas, donde la vacilación entre apicales y predorsales es más frecuente, hay algunos ejemplos de alternancia que deben tener explicaciones particulares.

a) préstamos con doble forma, introducidos en distintas épocas.

b) vacilación en varios participios y radicales verbales: *jantzi* 'vestido' pero *Z jauntsi* .(quizá) por -nz- + oclus > ns.

c) Las variedades orientales muestran una predorsal en *Z intzaur* 'nuez'. Las occidentales tienen en tiempos modernos *intxaur*, que es ambiguo, pero en top y textos antiguos documentan (**t**)**s** .

14.5 A veces un dialecto tiene formas con sibilante africada frente a la fricativa más difundida: *guratso* /*guraso*..

Hay una masa considerable de préstamos en que cast. **c**, **z** es la fricativa vasca **z**: *peza* 'pieza', *plaza*

Es característico de los dialectos orientales, sobre todo Err. y Z, que latin **c**, **t** más **j** (tras vocal o cte.) aparezca como ***c**:-antia (ronc. Z) -*ántxa*, *esperantxa*..; *martxo* / B *marti*...BN, L *zerbitzu*

14.6 La oposición fricativa / africada tiende a neutralizarse en varias posiciones: sólo ha conservado plena validez entre vocales y en menor grado detrás de **r**.

a) En posición inicial la mayor parte de los dialectos sólo emplean fricativas para (**s***- y **c***-).

Lat. **c** + **e**, **i** (por medio romance) tras asibilación , en vasc **z**: *zeru*.

b) En final de tema, hay tendencia, no totalmente realizada a la pronunciación africada: (*h*)*atz*, *hitz*, *hotz*.

Confirmado por el tratamiento de lat. -**s** en préstamos. antiguos: *bortitz*..

Lo mismo indican los ejemplos de alternancia de africada en la forma básica y fricativa en derivados y compuestos, donde la sibilante no estaba en posición final: *(h)ats* ‘aliento’, *haserre.. hauts* ‘polvo’, *ausi* ‘roto’ B,G.. *gatz* ‘sal’..*gazi* ‘salado’, *orraz* ‘alfiler’ (nire ustez, ‘aguja’), *orrazi* ‘peine’, *ugatz* ‘pecho, leche materna’...A veces hay vacilación...”

Orozkon joera hori dago *legez, legetz*...erabiltzen baitira.

“c) Es común la pronunciación fricativa ante oclusiva (más generalmente ante consonante): *hitz* pero *hizkuntza*, *latz*, *lastu*, *huts*, *hustu*

d) Detrás de **l**, **n** y en menor grado de **r** la oposición se neutraliza, aunque las realizaciones de los archifonemas son africadas en unas partes y fricativas en otras. En G (y parte GB, B, L) se pronuncia **tz**, **ts** (y **tx**) detrás de esas tres consonantes: *galtzak*, *pentsatu*”

Agian testuinguru honetan azaldu dezakegu dagoen joera, agian berria, afrikatuaren alde Aranzar >? Arantzar, Larrainzar > Larraintzar (Nafarroa). Cuad. Top. Zuia: "Bolinchar" 45 orr. "Bolinsar" 47 orr.

“En el siglo XVI Landucci escribe, por el contrario **ç**, **s** detrás de **n**, **l**, **r**, mientras que representa las africadas generalmente por **sç**; arça... çorçi...bederasçi

14.7 Hay casos claros de pérdidas de sibilantes, generalmente fricativas, sin que se vean siempre bien las causas.

La sibilante inicial se ha perdido, al parecer por disimilación, en el antropónimo medieval *Anso*, de Sanso...*Ansoain* de Sansoain (Baina Araban, Gasteizen, Sansomendi), . Estabe, nombre vasco de Cestafe, Alava en 871. G *atoz* (imper.) ‘vos, venís’, cf. *zatoz*, *intxarri* < *txintxarri*...”

Disimilazio hori izan dezakegu: Fuent.Doc.78 (1511) .."Pero de Salzedo...Ochoa de Alzedo" 25 orr.

“Sorprendente que la disimilación haya podido producir la pérdida de una consonante inicial, pero hay también ejemplos de esto fuera de las sibilantes. Por otra parte, cuando se documentan variantes con y sin sibilante inicial, en pocos casos puede asegurarse que se trata de pérdida, pues existe también una marcada tendencia a la reduplicación más o menos expresiva: B *susma(t)u*, G *sumatu*...también puede ser secundaria la inicial de *saltza* ‘alnus aune’ en Pouv, frente al com. *(h)altz*.

b) Hay pérdida no disimilatoria en *ap(h)o* ‘sapo’, junto a *zapo*, que en vasc. será un préstamo.con pérdida de la sibilante inicial explicable a partir del plural romance: *losápos*, dividido *los ápos*... Entre otros B *zi(i)* ‘junco, frente al com. *i(h)i*

14.8 También hay ejemplos de pérdida disimilatoria en interior de palabra: *gigotso* / *gizotso*, Sarassaz(u), Saresazo, vasc. Zaraitzu; Cembozain,Cepozain, ..mod. Cemborain.

Sin que haya otra sibilante en la palabra: *urdain* ‘porquerizo’, frente a *artzain*, *betzain*...igurai(n) ‘guardamontes, montero’.Ygurai Mendico, 1085

14.9 Los casos de permutación de sibilante con **r**® plantean problemas cuya solución aparece en parte lejana.

a) La permutación tiene explicación simple cuando se produce ante consonante sonora. En esta posición las sibilantes se pronuncian normalmente con sonoridad en todos los dialectos y el paso [z', z] a vibrante no ofrece dificultad: *irla* / *isla*, *arnasa* / *asnasa*, *ats*.

b) Parece deberse a dilación la sustitución de **r** por **z** en *orzezki* 'claridad en el cielo'. Err. *xasi* 'puesto', com. *jarri*, ha podido influir el Err. *xaseri* 'sentarse' (Orozkon: *jesarri*, *jarri*)."

Laudioko toponimoekin zerbait kasutan ***rs** fonema hipotetikoaz uste izan dut, zeren lehena nahiz bigarrena irteten baitira. Honetaz uste dut zerbait esaten duela Irigoienek.

"c) A primera vista el caso de *intxaur* / *intxausti*, *sagar/sagast(u)i*, recuerda la alternancia de lat. 'honos/honoris', de donde secundariamente 'honor'. Pero, aun suponiendo que haya habido rotacismo en vasc, no se comprende bien que éste se produjera ante sufijo de declinación con inicial vocálica, ya que ni ***-l** ha pasado a **r** ni ***-n** se ha perdido en estas condiciones (cf. infra.15.7 y 16.10). Es más probable que el suf. colectivo *-doi*, *-d(u)i* se haya agregado al nombre del fruto provisto ya que del suf. *-tze* usual en los dialectos orientales para designar el árbol.

d) *ezarri* causativo de *jarri*. Para 'decir' *erran* / *esan*, sin que se vea a qué se debe esta dualidad ni siquiera si lo primitivo es **s** o **rr** o si ambos proceden de otra consonante o de un grupo de consonantes.

14.10 No es infrecuente la permutación oclusiva velar / sibilante (o chicheante): la oclusiva parece más antigua por regla general... palatalización de carácter expresivo...la palatal ha podido ser suplantada después por **z** o **s** considerados como "primitivos".

a) En posición inicial: *sapar* 'zarza' (Leiz, Ax. Oih) relacionado con *gapar*, *k(h)apar*...G, B *zilbor* 'panza' (cf. *txilbor*, *txilbur*...) AN, G, B *gilbor* 'panza, sebo'...*kirten* / *zorten(txorten)*..*konbor/anpor*, *enbor*, *zombor*..

b) A diferencia de la inicial donde la asibilación de origen generalmente expresivo al parecer, es abundante, apenas encontramos en posición interior más que GN *bekain*, *bikain*...' tal..como', com. *bezain*, *bezala*, donde la razón no es exclusivamente fonética.

14.11 Como muestra de metátesis de sibilantes, no.. frecuentes, *ezabatu* / *zebatu* / *bezatu*..Cf. alav. *gazabi* 'hayuco' de **baga-zi*, GN *pagaxi*."

Teoria bukatu ondoren, alde zaurretik toponimoetan ikusitako urratsak aipatuko ditugu:

- 1) Inposiboan galdu: " Esparzagaray 1772 > Epalza garai 1776". Orozkon "Epaltze" toponimoa, "Epalza" deitura ere badago.

- 2) Ziztukarien disimilazioa (Mitxelenak ez omen du aipatzen disimilazioa testuinguru honetan. Agian sinkopa batek murrizketa bera egin lezake): "Acasasolo 1794, Acazosolo 1757> Acasolo 1894, Bassozaua 1623 >Basaçabal 1560 >Basabal 1952".
- 3) Grafia errakuntzak maiuskuletan, s dena / -tzat hartuz gero: "Larduy 1894 < Sardui (Izardui), Lacona 1940 (Sakona), Leyarrecheta 1956 (Seyarecheta), Lupicando 1952 (Supikando)". Eta alderantziz: "Sarregui 1952 (Larraegui)", lehena posible litzateke, baina kasu honetan kako artean dagoena da.
- 4) Grafia aldetik, beste ziztukariekin gertatzen den moduan, esan dezakegu neurri bateko aniztasuna dugula: s, z, ss (Assuduy 1619, Bassosaua 1623...), ...
- 5) Ziztukarien ondoko doazen zenbait atzizkik eta hitzak etimologia ataratzerakoan burukomin ugari eman didate nolabait ikusi arte dituzten aldakiak leherkari gordunekin. Oso oso korapilotsua izan da arakatzea. Karreran egin nuen garaitik kontsonante epentetikoaren zereginaz zerbait gogoratzen nuen eta gauza berberaz ohartu nintzen Orozkoko hizkuntza mintzatuan: *sutondo* (su + ondo), *jan + ordu* ?> *jatordu* uste dut, baina ez nuen ziurtasuna, sistematitzeko aina.

Arazo hau fonetika barnean gerta litezke fenomeno ugarietz gain, semantika eta beste toponimo zerrendak (Gereñu, Barrenengoa...) sakon begiratu behar izan ditut, hipotesiak ahalik eta sendoenak izan zitezkeen. Beraz, loturak eta aukerak sakondu behar. Ikus ditzagun adibide batzuekin (ez ditugu jartzen eskaini dezakete adiera guztiak, bakan batzuk baino):

- a) **-Eta** atzizkia ziztukari ondoren **-keta** agertzen zaigu. Hau argi dago. Dena den, "Asketa" ikusirik, izan daitake "Aska 'abrevadero' + eta" (a + e > e) nahiz "Az (atx 'peña') + keta". Kasu honetan "Ascaeta 1567" dugu dokumentatua, baita garai berean "Acheta" (hatx + eta) ere, azken atzizkia **keta** gertatu gabe, hau da, gertatzen den eta > keta ziztukarien ondoren. Beraz, "Acheta"-rekin fenomeno fonetiko honen salbuespen bat dugu.
- b) **-Obi** 'fosa, concavidad' > **-tobi**. "Astobiza" ikustean "**az + (t)obi**" edo **asto + obi**. Koropilo hau gertatu zait "Astobiza" asto-ri lotzen nuelako, agian aspalditik "Astoaga" ezagutzen nuelako. Gero zalantzak sortu zitzaizkidan Mitxelenak aukera biak posible ikusten dituelako. "Az-tobi-(t)za" izatekotan ez nion -t- horren arrazoia bilatzen, azkenean, obi dela eta, Azkuerengan Karobi-z gain, , **ikaztobi**...aurkitu dut, hau da, ziztukari ondoren **t** epentetikoa. Mitxelenak 18.14an ikatz + obi ..ikaztobi aipatzen digu.
- c) - Mitxelena (Ap.554) "**-tegi** var. de **-egi**...sólo en uno de los nombres (reja de San Millán) no va **detrás de silbante**"(baltzitutakoa neuk jarri dut, beizgarriena delako). Ondorioz, "Astegi" ikustean "**az (atx) + tegi** < **egi** 'ladera' ziztukari ondoren doanez, edo "asto + egi ". Dena dela, ikaztobi (ikatz + obi), edo atx (B) kasuetan deitu dudana destolesketa gertatu ahal da, azkora hitzan egon daitekeen moduan.

7.2.51. Atalen erlazioaren jarraipena

- **SAGAR** 'manzana, manzano': "Sagardun 1994, Sagarribay* 1547, Sagastitelleria 1877, Sagastui 1894, Sagastuibarrena 1783, Sagasty 1804".
- **SAKON** 'profundo, hondo, hondonada, barranco, cóncavo (Mitx.)': "Aldaisacon 1797, Alketasakone 1994, Aranalde saconeta 1727, Sacona 1790, Saconacostera 1940, Saconecosoloea 1792, Saconeta 1663".
- **SASI** 'zarza, jaro, sebe, zarzal (Mitx.)'(ikus isasi): "Aldapasasi 1877 (Ikus), Andicosasi 1894, Arrañosasi 1877, Becosasi 1894, Chapotesasi 1894, Sasi bastar 1894, Sasia 1894, Sasibarrueta 1913, Solobarricosasia (jaro) 1798, Ugarteisasi 1926 / Ugartesasi 1877". Hemen ez dut aurkitu "Cuad. Top. Zuia" delakoan hain ugari den "Beresi" 43, 49 orr. Bermeoko dokumentu batean irakurri nuen "jaro de Beresi....". Azkue: beresi (..Bc..) 'jaro'.
- **SAN, sant, santa, santo** (hagiotoponimoak): "Espiritu Santo 1894, Etxesantu 1979, San Andres (ikus) 1752, San Antonio del Yermo 1783, San Antoniope 1758, San Ignacio 1965, San Juan de Astobiça 1572, San Martin 1877, San Miguel 1956, San Miguel de Anuncibay 1746, San Migueloste 1902, (Señor) San Pedro de Lamuzia 1580 (Sancti Petri de Flaudio 1085), San Pedrope, San Pedropeco 1864, San Roque 1727, San Roqueondo 1864, San Sebastianagirre, San Sebastiaquirrebarrena 1877, San Sebastian 1727, Sant Bartolome de Larrea 1546, Santa 1952, Santa Agueda 1727, Santa Ana de Echauarri 1740, Santa Ana ondo 1926, Santa Anaaldea 1940, Santa Anaburu 1956, Santa Anacorrea 1952, Santa Anaondo, Santa Cruz de Gardea 1572, Santa Cruzondo 1738, Santa Eulalia 1727, Santa Lucia* 1546, Yermo, (Ntra. Sra.) Santa Maria del Yermo 1614, Santa Oleriaga 1876, Santanacoiturrialdea 1877, Santasolo 1877, Santta Cruzalde 1785, Santuina ? 1811, Santulari ? 1894, Santurarán ? 1926 / Sauturaran 1952, Santuzar 1894 ". Kasuren batean santuaren izena bakarrik agertzen da: "Eulalia 1894, Madalena...". Hagiotoponimoek indar handia dute, denborarekin lehen zegoen toponimoari arloa kendu diotela. Ikusten denez, beste atal batzuk onartu dituzte, erabilera ugaria izanik, sasi bat izendatzeko: "Santa Cruz, Jaro 1877", nahiz beste eremu bat. Lehen esandako indarraren datu batzuk aipatzearen, elizek eta baselizek, toki nabarmenak izanik, erabilera handia hartu dute eremuak izendatzeko. Orozkon "San Martin, San Juan, ..." eta abar. auzune-izenak dira, batez ere, entzulegoengan eremuari egiten diotela erreferentzia. Lekeition ere Santa Catalina, Santa Elena, San Nicolas hagiotoponimoek indar handia dute.

Laudion ez dut aurkitu Irigoienek aipatzen zuen hagiotoponimoen forma euskalduna, adibidez, "Jaun Done Petri ? (buruz aritzen naiz)" Deustukoari buruz zela. Arrigorriagan, aldiz, "Jandoneperi, Jandonaperi, Yandoneperi" biltzen du Juan Jose Agirrek.

- **SARATS** 'sauce' : "Sarachu 1790".
- **SATS** 'basura, estiércol': "Sastegi". Gereñu: "Sastobi, estercolero en Zuya".
- **SAUTU** (Ikus **zaldú**) 'terreno difícil, montañoso y boscoso en una ladera': "Echebarrisautua 1556, Sauto 1758, Sautua 1802, Sautuondo 1793, Santurarán ? 1926 / Sauturaran 1952". M. Etxeberriak Zeberion "sáutu" biltzen du.
- **SORGIN** 'bruja': "Sorgilarren"

- **SOLO** 'heredad, campo, pieza, huerto, labrantío, pieza labrada' (Ikus Abadesolo): "Abadesolo 1877 > Abasolo 1777, Abasolobarrena 1785, Acasasolo 1739, Acazosolocogana 1743, Aldaicosoloa 1926, Aldaysolo 1894, Aldiasolo 1894, Amunusolochiquerra 1926, Amurrsolo 1894, Andasolo 1894, Andicosoloa 1877, Ansoleta ? ("Asoleta 1994 < Azuleta"-tik etor daiteke) 1994, Aransolo 1745, Aranzasolo 1894, Arrikosolo 1994, Aspursolo 1924, Asunsolo 1796, Aurrecosolo 1797, Auresolo 1956, Ausocosolo 1913, Becosolo 1782, Bentasolo 1940 (Rentasolo 1877 izan daiteke), Berricosola 1952, Berriosoloa 1940, Bidebarricosoloa 1877, Bidecosolobarrena 1956, Biecosolo 1877, Buasolo 1894, Callecioso 1877, Caminocosoloa 1877, Caminoondocosoloa 1926, Casilla Solo 1983, Casuchasolo 1877, Çolloa* 1571, Condesolo 1894, Echeaurrecosoloa 1877, Echeburucosoloa 1940, Erbisolo 1940, Ermucosolo 1926, Errecacosoloa 1952, Errentasolo 1894, Errotasolo 1994, Espiguensolo 1894, Espillusolo 1785, Erquizasolo?, Fachinesolo 1877, Felipesolo 1994, Goicosoloa 1775, Goicosoloalde 1743, Goycosolobarria 1775, Herdicosolo 1894, Horvecosoloa 1894, Icocosoloa 1801, Indiosolo 1940, Indiosolobarrena 1940, Insolo 1940 / Isolo 1894, Iturriagosolo 1894, Judiosolo 1952, Judiosolobarrena 1952 (Hauek eta lehengo Indiosolo, ondorengo Juliosolo-rekin batera toponimo bera izan daitezke, grafia errakuntzak direla), Juliosolo 1956, Kukusolo 1994, Laisolo 1994, Larrabesolo 1794, Larrinsolo 1952, Lecandasolo 1894, Leposolo 1894, Lujasolo 1940, Luperzasolo 1894, Mediosolo 1925, Mendicosolo 1894, Mojasolo 1894, Nequesolo 1877, Pachinsolo 1894, Pagasa solaun 1894, Pagasolo 1894, Pepesolo 1926, Saconecosoloa 1792, Salabarri 1791, Salaguichi 1932, Salanagosa 1952, Salovarri 1926, Saltarriagagoicosolo 1926, Santasolo 1877, Semecosolo 1941, Solabarrena 1926, Solabarri 1790, Solabiarte 1952, Solaburu 1952, Solache 1877, Solachi 1926, Solachu 1791, Solaeche 1894, Solaeta 1989, Solagasan 1791, Solagoien 1790, Solagichi 1952, Solarreta 1730, Solaun* 1582, Solaunalde 1894, Solaunbecoa 1793, Solaundie 1952, Solaune* 1550, Solaunerreca 1730, Solaurbe 1739, Solaurbebarrena 1800, Solauri 1877, Solavarriondo 1952, Solazarra 1894, Solloaga 1894, Sola 1894, Soloandie 1877, Soloarte 1894, Solobarrena 1894, Solobarri 1785, Solobarrico-sasia 1798, Solobarriondo 1894, Solobiarte 1894, Solobigun 1994, Soloburu 1894, Solocelay 1864, Solocoeche 1877, Solochiquerra 1926, Solochiqui 1894, Solochue 1917, Solochuguera 1894, Solochuve 1940, Soloechea 1901, Sologogor 1994, Sologorri 1894, Sololuce 1894, Solonagosa 1926, Soloocher 1877, Solooquer 1956, Solourbe 1956, Solovarrico 1877, Solozarra 1911, Solozarte 1894, Solusolobarri 1731, Uderansolo 1894, Veldiosolo 1932, Veldiosolobarrena 1932, Vengosolo 1940, Zumelzuviocosoloa 1932". Hitz hau lehenengo atalean dagoenean konposaketetan sartzerakoan (Solo- > Sola-) urratsa dugu. Asimilazioa dirudi (solo- > sola- > sala-) aldakiak ditugula. Ikus "O" bokala 2.3 (-o elkarketetan -)ç

V. Fernandezek Arinizen "hostia soloa 1574" eta "lausoloeta 1574" Elosun.

- **SUSTER** 'raíz, rastrojo': "Iñarrotegui susterra 1926, Susterburu 1894, Susterra 1802, Susterrondo 1797, Sustterbarrena 1808".

7.2.52. "t" kontsonantea. Teoria eta bilakaerak

- 1) Lateralaren ondoren leherkari ozena dagokio, baina salbuespen hauek ditugu, Juan Manuek Etxebarriak diost kultismoa dela): "Altamira 1792, Altamirabeco 1864, Altamiralde 1994" (Eremu hauetan oso zabalduan dauden hauek erromantzetik hartutako maileguak ditugu. Agian garaiko prestigio edo agintearen hizkuntzak eragindako edo kasuren baten inposatutako toponimoak. Ikus Altamira toponimoa).

"Altoleta 1894, Altube 1089?, Altuburu 1940, Altuy 1614, Bolteta 1924, Çaltarriaga* 1550 (Saldarriaga 1799, baina behin bakarrik), Saltarriagabarrena 1785, Saltarriagagoicosolo 1926, Saltarriagaondo 1956, Saltuzar 1940"

Mitxelenak leherkari honetaz zera diosku: "12.5 .ejemplos de...geminadas latinas o consonantes sonoras romantes representadas por oclusivas. sordas vascas...Apatamonasterio < abbas; atorra < ar. ad-durra a.esp antig adorra; G okendu, ukendu.. 'ungüento'...las etimologías no ofrecen,...el mismo grado de certeza en todos ellos.

12.6 oposic entre dos series tendió a neutralizarse tras nasal y l : *denpora* B / *denbora*. *Alde* 'lado' , R *alte*, Z *álthe* (y alde)".

Mitxelenak ez du aipatz *sendo* B-rako, baina Orozkon badarabilte.

"Tampoco se mantiene la oposición tras sibilante: *du* /*eztu*. En nombres de lugar con *be(h)e* 'parte inferior' como último miembro: Aldauea, año 1321 Irache, pero Erdozpea, 1143, id. Con el suf. *-dui*: "loco qui nominatur Ardui", 1098, Leire..pero Çuastui, Urriztuya, 1284, Roncesv..".

Pero también alternancia sonora./sorda de algunos verbos: ebaki / ebagi, egosi/ekosari 'legumbre'.

12.8 en préstamos alternancia sonora/sorda...la misma voz tomada antes y después de sonorización de las sordas intervocalicas en romance: -tate/-dade"

Erromako zupi 'arco iris', de zubi".

SMCo.Led. "Sancti Emiliani de la Cuculla...Sancti Emiliani quod dicitur de Cuculla 1192".

- 2) Hitz barnean kasuren batean kontsonante baten jauskera dugu: 'Astiturrieta (Astaiturrieta)> Astiurreta" leku-izenean hiru leherkari egoterakoan batean disimilazioa gertatu dela dirudi, ei>i monoptongatu ondoren, hurbil baitzeuden."Astarreta" aurrekoen ondorio bat izan daiteke. Berdin gertatzen da Orozkon "Ez dakit>Eztakit>Eztait".a 1894", "Estartaondo 1894 > Estar ondo 1894"..
- 3) **Tt** grafia. Oso deigarria egin zait horren sarri agertzen den grafema bikotz hau. Askotan bilatu nahi izan dut grafia honetan bustiduraren aztarnaren bat (balio hipokoristikoak eragindako bustidura), baina ez du ematen, zeren hitz berdinean toki desberdinetan agertzen baita: "Aiestta","Arteoleta 1793 / Arteoleta 1793 /Arte-oletta/Arteoleta".
- 4) **T** grafema kasuren batean dugu ziztukari afrikaria izan beharko litzatekeen tokian. Zenbait kasutan, berezia izan arren, horrelakoak aurkitzen ditugu. Ikus dezagun hitz batek (pozo, putzu, pozu), dituen bi bilakaera. Kontutan hartzekoa da balio hipokoristiko duenean jarraitzen duen bidea :-t > -tt > tx (sabaiko-leherkari- gorra):
 - a) pota 'pozo': "Asearipoto 1932, Bidelumpoto 1940, Chapote 1772 ("Chapoza 1894"-k "Chapote"-rekin ere antza gordetzen du)/ Chapotena 1774 , Bidelumpoto 1940 > Videlumpote 1952, Potoa 1793, Potocotroquia 1877". Nafarroan haitz baten ondoan dagoen toki bati "Atondo" esaten zaio.

- b) pozo, putzu 'pozo': "Chapoza 1894, Linopozueta 1797, Liñopozo 1940, Madaleapozo 1952, Posobaltz 1994, Posochueta 1940, Posoetaondo 1738, Pozuelo 1956, Pozueta 1776, Talea Posoa 1894, Taleacoposoa 1940".

Bi multzo hauetan zehaztutako erlazioa ikusten da, kasu hauetan berdin gertatzen dela: "Ascachu 1894 > Ascatu 1940 (salbuespena), Escachueta 1952/ Escatueta 1926". Atal berak aldaki biek in lantzean behin agertzen da, baina bide desberdinak eginez gero, baten "goiti > goti", eta bestean "-gotxi" (bustiduraz)". "Gotxi" dugu Orozkon eta Laudion (Gardeagotxi, Olartegotxi) eta "Goti" deitura Orozkon. Mitxelena: "txo (to) suf. dim.". Urizarra (Peñacerrada) ondoan dagoen "Zumento" Zumelzu omen da.

Barrenengoak "Ugertza..var. Ugerta, Ugerza"

J. M. Etxebarriak gogoratzen dit ondorengoak: **-t > tt** (sabaiko leherkari gorra. Balio hipokoristikoarekin: aita > aitta) > **tx**. Eufoniak eragindako urrats hau Ondarroan gertatzen da.

- 5) Zenbait kasutan konstsonante hau epentetiko gisa agertzen omen zaigu. Buruz arituz gero, jatordu (jan + ordu), otarte (ogi +bitarte, sutondo (su + ondo). Multzo honetan sar dezakegu neurri batean gardena dugun "Errecabiarte 1897 (Larrazabal)" (Ikus), normalean "Errecabitarte 1900 (Goienuri)" gisa agertzen dela Laudion ere eta Gereñuren zerrendetan.

7.2.53. Atalen erlazioaren jarraipena

- **TEGI** (Mitxelena: "degi var. de -tegi tras -l o -n..Remondegi", baina hemen ez dugu horrelakorik. Kanpandegi deitura entzun dut Araban)

- 1) 'cobertizo, cuadra, redil' (artegi, ollotegi, txarritegi). Azkue; 'paraje cerrado y por lo general cubierto, en el que se cobija el ganado ó se guarda alguna cosa...vale tanto como almacén, depósito y también cuadra. "Sastegi 'lugar donde se echaba la basura del ganado' (Nire emazteak azaldua)', "al lado de casa, no un punto concreto, sino donde echaban la basura" (Mateo Eskuzak aipatuta).

"Agostegui 1807, Amunategui 1894, Asttegui 1791, Errecamintegi 1877, Erricomentegi 1894, Hosteyeta (Ostegiet?) 1940, Iñarrotegui susterra 1926, Iñurrategui 1894, Minteguieta 1926, Minttegui 1791, Ribastegui* 1582, Saitegui 1877, Sastegi 1994, Torronteguieta 1894, Usategui* 1536, Zaistegui 1994".

Zenbait kasutan nabaria denez, (*mintegi* 'semillero') nolabaiteko multzoa adierazten du.

Cuad. Top. Zuia: "Bolategui" 75 orr. Cuad. Top. Aiara: "El Alto Juegabolos" 49 orr. Cuad. Top. Zuia: "Arrántegui" 73 orr.

- 2) 'grupo, casa' (Mitxelena): " Por lo que parece ser una evolución relativamente moderna, -tegi vale aproximadamente 'casa' y sigue a nombres propios, apellidos o apodos, designaciones de oficios, etc..Apalategui, ..Larreategui, Monjategui...Con nombre y patronímico , -tegi parece indicar posesión."

Mitxelenak esaten zigen azken hori ez nuen horrenbeste nabaritu inguru hauetan, baina dirudi baietz. Horrela izango genuke "Alonsotegi" (Alonso izena/deitura izan daitekela) herria, Larreategi (deitura Orozkon), Enekotegi (Eneko izena) Lekeition, Markotegi (Marko izena) Nafarroan. Agian Okondoko "Gomestegi" (Gomez ?+ tegi).

Berberak esaten digu, besteak beste, "tegi variante de egi...[(askotan) detrás de sibilante]". Honetan sartu dezakegu gure "Torrontegieta", zeren *egi* 'ladera'-rekin ikusi dugunez, hau zabalduena da forma nahiz zentzu aldetik.

Mitxelenak ere (FHV 245ean) diosku: " -(t)egi 'lugar, casa de', en com. jauregi 'palacio', art(h)egi 'redil, aprisco'", 250ean "Porque es seguro que en algunos casos (tegi 'cuadra, etc') la forma autónoma no es la más antigua, sino que ha sido abstraída, alguna vez en tiempos muy recientes, de los compuestos en que entraba como último miembro".

Enekotegik (deitura) eta Alonsotegik (herria) gizaseme izena + tegi (atzizkia) eskemari erantzuten dute.

- 3) **-tegi > -ti** Okondon "Gomestegi > Gomesti", Zuatzan "Usategi > Usatigi, Usati". Okondon "Gomestegi, Gomesti", "Beotegi, Beoti" aldakiak entzuten dira gaur egun. Cuad. Top. Zuia: "Saitebide, Ondatebide" 59 orr. (Zaitegi, Ondategi)
- **TELLERI** 'tejería': "Isasiondotelleria 1926, Isasitelleria 1877, Sagastitelleria 1877, Telleria 1841". M. Etxeberriak Zeberion "telléri" biltzen du.
- **-TI** tokizko atzizkia ? Ablatibotik eratorritako atzizkia?: "Goiribeasti". Ikus Urruti.. Azkue: " 2º (B-a..o)..de, desde".
- **-Tiren** bustidura: "Urrutico Esquiñe 1926" > "Urrutxikoeskiña 1994", "Urruticu 1952, 1956 / Urrochico 1894"
- **TOLLARA < tolara**: 'lagar' : "Tollaramaieta 1804".
- **TORRE** 'torre': "Thorrechu 1799, Torre 1940, Torre Gardea 1926, Torreburu 1940, Torreburueta 1623, Torreco 819, Torreche 1861, Torrechu 1772, Torrejon* 1570, Torrelanda 1775, Torretxo 1994, Torrezar 1747, Torrezubiau 1877, Torrontegieta 1894".
- **TROKA** 'barranco, encañada (Mitx.)': "Potocotroquia 1877, Troka 1994, Troquea 1894".
- **TS** dugu, batzuetan , tx-ren orde. Mitxelena (192 orr.): "*etxe* 'casa' ©: *etse* mer.ronc.B"
- **-TSU** (ugaritasun atzizkia. Ikus -tzu).
- **-TU** aditz partizipioa: "Echondocosarratue 1940, Ganguigertu 1934, Iartu* 1580 > Igartu 1802, Iñarritu 1983, Llanatu ? 1926, Marcoartu* 1541, Mendichurtu? 1940, Okullutu 1994, Pagazaurtundua ?, Urculletu 1680, Yabartu 1877, Yarratu 1786, Yartua* 1622, Yartuçabal* 1552 / Ygartuçabal 1580". Iñaur+tu, Urrutxurtu (deit.), Intxaurtu (Muxika). Kasuren batean *tzu* batetik omen dator, adibidez, Intxaurteta (Muxika), Intxaurtueta (Barrenengoa), baina konstatatuagoa Intxaurtxueta (biak eta nik ere bai). "Latatu" [(izena Barrenengoagandik hartua (sei tokitaz aipatzen

baitu]], nahiz eta nik deitura hori duela urte mordoska ezagutu), ez ote da izango 'cerrado, vallado'?, "yrunbarrutia...de Iruña...yrunbarruti...hacia Iruña" edo zerratu, zarratu-ren antzera (honetakoak oso ugariak dira toponimian, bai hemen eta bai inguruetan: Cuad. Top. Zuia: "Sarratusar" 43 orr.) . Berriatua > Berritxu (bertan).

tu partizipioari zenbait ohar.

- 1) Hasiera batean, nahiz eta gure toponimoetan bere presentzia aurkitu, zaila egiten zitzaidan aditz forma bat agertzea. Mitxelenaren adibide eta zerrendekin konbentzitu nintzen. Geroago ere gure toponimoen logikarekin "Egur-igartu" eta abar.

Ez dezagun ahaztu partizipio honek bete ditzakeen funtzioak: izena, adjetibo...

- 2) Inguru hauetan, gainera, partizipioa **-tu** [igar > igartu. Euskal Herriko beste tokitan: ihar > ihartu.) nahiz **(i)tu** [hotz -hotzitu.Euskal Herriko beste tokitan: hoztu] ager daiteke. Aurkezpen hau egiten dut, zeren ditugun zenbait konstatazioetan ez da batere erreza bilakaera aurkitzea. Zailtasun honen barnean aipatuko ditugu konstatazio batzuk: "Yabartu 1877, Jarbatu 1926, Yarritu 1940, Yyarritu 1894, Yarripageta 1877, Jarratu 1775, Yarratu 1775, Iartu 1580, Yartua 1622, Yartuçabal 1552, Iñarratu 1994, Iñarritu 1983". Arazo dela esan dugu, zeren aurrekoen oinarrian, bi aukera baino ez ditugu, alde batetik *Iartu 1580 >Igartu 'seco, secado' 1802 edo *iñarra* 'brezo'-tik Iñarritu / Yarritu /Yarratu ?. Koropilo honen mamian zera da, antza, bigarren multzokoek sinkopa izanez gero, lehenengo multzokoek dirudite, nahiz eta urrats hori (Yarratu >? Yartu) kasu honetan gertatu ez. Hala eta guztiz ere, kasu batean, hurbil edo berbera dela, mugarrak direla, ematen du.

Mitxelena hasieran esandakoa aipatzen du: "561 -tu...dos participios igartu 'secado' y gazitu 'salado'...Para posibles participios en nombres de lugar...tanto en Alava como en Vizcaya, la terminación -itu(a) es particularmente frecuente..."

Iñarritu 1983, Iyarritu 1894, [Iñarra (Hillarrazaha 1025) 'brezo'] ,Yarratu 1786-k > Yarritu egin ahal du, disimilazioaz edo hurrengo bokalaren eraginez, baina aldetantzezko urratsa bidezkoa litzateke ere, gertatu ez bada ere, hots, Yarratu > Yartu sinkopaz. Hau da, jatorriz desberdin diren bi atal fonetikako urratsak direla eta, ondorio berberara heldu omen daiteke. Burukomin ugari eman dit arazo honek, baina atal biak ondo bereizturik dirudite.

Mitxelena: "igartu: 'secado, marchitado'...: Igartua,... Yartu,... Se puede muy bien considerar el ap. Yarritu como un equivalente de Yartu". Esandakoaren arabera, nire ustez, "Yartu > Igartu" dugu, bestea, aldiz, "Iñarritu > Iyarritu >Yarritu". Ikus -tu Ondorioetan.

Urrutxurto deituran eta Muxikak aipatzen duen Intxaurtu-n partizipioa ote dugu?

TU bukaera duten zenbaitzuek beste jatorria omen dute. Jungitu-rena, nire ustez,Cuad. Top. Kanpezu: "Junguiturri" 41 orr., "Musitu" ere badugu, baita honen jatorria izan daitekeen "Musiturri" toponimo arabarra. Kasu hauetan murrizketa bat dugu, bigarren atalean *iturri* dugula, zeren nahiko zaila iruditzen zait disimilazio baten aukera.

- **TUI.** Dui (zuhaitz eta landaretan multzo-atzizkia) ziztukarien ondoren egonez gero, -tui dugu. *Dui* (ikus) Oro har, bidea -tui > -tiu > -tio, *ti* eta *tu* aldakiak ere gertatu dira.

1) **-tui** (iraun): "Alaztuy 1877, Altuy 1614, Ameztui* 1563, Amestuico 1811, Amestuigana 1791, Arestui 1894, Arestuibiribil 1758, Arestuizar 1877, Arestuyluce 1913, Lezertui 1771, Sagastui 1894, Sagastuibarrena 1783, Urrestui 1780, Urrustuiburu 1797, Zugastuy 1940". Honetaz Mitxelenak hainbat adibide ematen digu, salbuespenak ere badaude. Mitxelenak ere "-dui, b. doi" esaten digu, baina gure testigantzetan alderantzizko bidea ikusten dugu: "Amestui* 1563 (eta gero, oso konstatatua) > Amestoy 1924". Berak bildutako datu batzuetan gauza bera ikusten dugu: "loco qui nominatur Ardui 1098, Leire..pero Çuastui, Urriztuya, 1284, Roncesvalles".

2) **-tui > tiu** (metatesiz) > tio : "Amestiu 1956, Amestiuko 1979, Amustiuko 1902, Arestiu 1926, Sagastiu 1926, Sugastiu 1956". Ikus daitekeenez, aurreko formak konstatazio zaharragoak eta ugariagoak ditu.

"Amustiocoa 1864, Lecetio 1623". Azken hauetan -tiu > -tio urratsaren konstatazioa dugu, baina azkenak neurri batean zalantzan jartzen ditu zehaztutako bidea, "Lecetro 1623, Lezetio, Lecetio 1623" zaharra eta oso ugaria baita aldakien aldetik, besteak beste: "Lexardui 1793, Lecerdui 1777 / Lecertui 1804 > Lezerdiu 1776 > Lezerdio 1778, Lesardi 1877, Lesardio 1894, Leserdio 1894, Lecerdio 1956, Lesordi 1894".

3) **-tui > -ti** : "Alustizar 1994, Amesti 1994, Amestigana 1740, Amustiko 1979, Arestichuseta 1877, Sagastitelleria 1877, Sagasty 1804".

4) **-tui > -tu**, (diptongoaren monoptongazioz): "Gorostualde 1926, Lesertu 1811, Mastun 1994, ". "Lecerdui 1777 / Lecertui 1804 > Leserdu 1983, " Hor ere bagenuke "Altube, Altuburu", Altui-tik etorritz gero.

5) **-dui / -tui** alternantzia ere badugu zenbait kasutan. Dardarkariaren ondoren ozena agertzen bada "Lexardui, Izardui", gorra ere ikus dezakegu: "Lecerdui 1777 / Lecertui 1804 > Leserdu 1983, Lesertu 1811"

7.2.54. "tx" kontsonantea. Teoria eta bilakaerak

Jakina denez, ziztukari afrikatuak, txetxekariak ere barne, denborarekin frikatzeko joera dute. Mendeetan zehar ikusten den urratsa dugu, horrez gain, bizkaieraren eremuan ziztukari afrikatu biak nahastu egin dira egun, /c/-ren alde eginez. Kontutan hartu beharko da ere zein puntutaraino grafiak erakusten edo isladatzen duen fonetikaren aldaketak. Maileguak hartzen direnean garaia ere bere garrantzia du. Aurrekoa kontutan izanik, begira dezagun zenbait puntu:

- 1) 1.0 Grafia aniztasuna edo tinkotasun eza egoteaz gain, fonema honek duen balio hipokoristikoa ere kontutan hartzekoa da. Gainera, zenbait kasutan, beste ziztukari afrikariak (gehienetan /c/) izandako bustiduraren ondorioa izaten da: areitz > aretx.
- 2) 1.1 Oro har, XI. mendetik dugu hainbat kasutan fonema hau -ss- grafemen bitartez azaldua: "Essavarri, Hassarte 1025, Essauarri 1025 (SMCo)", baina ez bakarrik, zeren "Echa 1066, Egga (ugari) 1028, Eggagoien 1068

(Lehenengo biak gehienbat tratamenduzkoak) ditugu, hau da, -gg- eta -agian -ch-. Beraz, -ss-, -gg- eta -ch- ditugu. Hauek, egungo Euskal Herriak kanpo "Egea" eta "Gabarri" deiturak gertatu dira, hots, "Etxea" eta "Etxebarri". Ustedut, "Otsando" Oggando bezala irakurri dudala, baita "Ogando" deitura ere. Horrela da, zeren Merino Urrutiak biltzen du: "Oggando..Ogganduri...Ochanduri", "Haggazar 1020". Arzamendi: "Ectaniz 1032, Egauri 1096". Ere muerdaldunetan egon daitezke "Arija, Ariza..."

Aniztasun eta oinarri hori kontutan izanik, geure testigantzetan honelako jarraipena bilatu nahi izan dugu, baina askotan bezala grafemek ez digute erakusten muga tinkoegirik. 1025ean agian neurri batean antzera gertatzen zen, zeren aipatutakoaz gain, "Kessalla** 1025, Lassarte** 1025" dugu.

Ss- grafemak /c*/ fonema (egungo tx grafema) ordezkatzeko duela, neurri bateko tradizioari jarraituz, kasu batean aurkitu dugu: "Achegane, Aiscana >Asscane 1757" eta agian "Pagandiassa 1634, Pagandiza 1775, Pagandicha 1877" kasuan. Baita "Elessaguti 1877" testigantzarekin ere, zeren honek frikariarena izan arren, grafia aldetik tinkotasuna gordetzen baitu: "Elexabetia*1552, Elexagoti* 1562" Beste kasu batzuetan egungo /c/ dagozkiola: "Acachasolo 1894/Acasasolo 1739, Acazosolo 1757, Acassolo 1894", "Estoujça 1412, Astobiça 1472, Astobissa 1726 >Astobiza", baita /s'/ edo /s/ fonemei ere: "Assuduy 1619, Bassosaua 1623, Goyassu 1617, Pressa 1743, Senagorta de susso 1680".

Gure datuetan **-ch-** grafema dugu nagusiki /c*/ fonemarako: "Echebarri* 1558, Echebarria* 1537, Echebarrigurpidea* 1558" Hala eta guztiz ere, mugak ez daude hain tinko, zeren, oro har, itxura hori eman arren, afrikaria / frikaria eta /c/ tz eta /c*/ tx-en arteko hurbiltzeak egon daitezke tartean.

Orozkoko Uribiarte auzoko adizkide batek sapaikari afrikaria /c*/ tx [ec*ea] ordeztu, nire iritziz, apiko hobikaria egiten zuen, hau da, [ecéa] (Geroago deitu nion hau baieztatzeke, eta baietz esan zidan *etzea* (etxe + a), otza (hotz + a) egiten dutela, baina *atxa, otxin...*.. "-Otxin tx atxa legez!....etzea, otza...tz-gaz ikisi dot!")

Hortik 4) puntuan ditugun "Beingoetse 1849, Becoetse 1843" adibideak. Manu Etxebarriak Zeberiorako goikotze [goikoce] aipatzen du. Orozkoko eremu batean "etse honetan...etsera", baina "nintzen" biltzen dituzte B. Olabarriak eta J. Respaldizak bertako "Zer diño" aldizkariko 6.alean. 12. alean Niko Astobizaren adierazpenetan *"..etsean...nintzen"*

Manu Etxebarriak biltzen dituen toponimoen artean ere ikus daiteke Orozkon gertatzen den alternantzia: "etzébarri, etzérreta, beáskotze, etzebúru, etzegáne, goyétze, soiskoétze...", baina baita "bastarrétxe, etxébarri..." ere.

Errealizazioak isladatzen duten grafemen ugaritasuna konstatazioarako lehen aipatutakoaz gain, adibideren batzuk jarriko ditugu:

"Arexalduaga* 1551, Aregalduaga 1574, Arejalduaga 1600, Arechalduaga 1805, Aresalduaga 1894",

"Elexagotia 1562, Elegagoiti 1771, Elechagoti 1773, Elejagoiti 1779, Elessaguti 1877, Elesagoiti 1894, Querezaondo 1894 > Querechondo 1952" Ikusi denez, denboran eraginaz gain, badago aniztasuna. Kontutan hartzekoa da ere,

denbora berean tokiaren arabera, gerta daitezkeen errealizazioak: "Acharte 1786 / Ajarte 1926", baina ez da toki berbera, zeren lehen formak egundaino iraun du leku gehienetan. Zenbait kasutan forma biak agertzen dira, hau da, lekukoek aldaketaren berri dutela: "Achurdin 1894 > Asurdin 1926, Aiurdin". Txara >? Yara 1994.

"Arespecueta 1552, Arespeçqueta 1582, Arespechueta (gero)". Mitxelenak lehenengo konstatazioko -cu-, -ko-ren aldakitzat hartzen zuen, baina toponimo honetan ez da horrela.

3) 1.2 Egungo grafia euskalduna nahiko goiz agertzen zaigu kasuren batean: "Erletxe 1877".

4) 1.3 Dena den, **tx** grafia, baina askoz lehenago **ts**-arena dugu (bi grafia hauek agertzea garai honetan nahiko berezia iruditu zitzaidan): "Beingoetse 1849, Becoetse 1843". Are gehiago frikariarena ere egiten duena "Poloese 1772 / Poloeche 1770 (eta gehienetan)", "Vengoechea 1555, Bengoese 1740, Vengoese 1753, Bengoeche (geroago)". Beraz, argi geratzen da **s** grafema kasu hauetan afrikatuari dagokiola. Afrikaria dena Poloeche 1770 eta gehienetan, kasu batzuean frikariaren grafiarekin datorkigu Poloese 1772, 1779. Garai honetan "Goico ese (Goikoetxe) ere idazten dute. Afrikaria > frikaria joera kasu batzuetan baldin badago, bi hauetan zalantzarik gabe afrikaria ahoskatzen dute.

7.2.55. -txa diminutiboa

Txa diminutiboa da, Orozkon zenbait kasutan agertzen dela. Entzuna nuen balio berezia zuela, esango nuke kasuren batean -*txu*-k baino txikiago adierazten duela edo behintzat beste zentzu berezia du, nahiz eta batzuetan baliokideak izan. Ikus dezagun:

Txu dugu diminutiborik erabilena eta ia orokorra. Esango nuke zenbait kasutan balio afektiboa duela. Sarritan aita eta semea bereizteko izen berbera dutenean semeari -*txu* gaineratzen zaio. Ez hemen bakarrik, Sodupen ere Adon-en semeari Adontxu deitzen genion, ni Bitortxu nintzen eta naiz etxe koentzat aita Bitor dudalako. Txo-, aldiz, inguru hauetan ez da entzuten, Laudion eta Okondon hibrido bat entzun dut 'hijatxo' ('hijo' + *txu*). Inguru guztietan Juantxu, Josetxu, Antontxu... entzun daitezke nahiz eta orain pertsona horrek edadekoak izan. Orozkon, horrez gain, kasuren batean -*txa* diminutiboa entzuna nuen izen bati loturik.

Gainera, bukaeran **u / a** alternantzia ere badugu diminutiboetan: "Ascacha, Ascachu", "Iturricha 1877", "Margintxa", "Sasitxa" (Horrela agertzen da egun deitura gisa Gazteizen), "Loyzaga 1791 (Ikus)", "Quebrantachu 1926/Quebrantocha 1894", "Bargintxu / Bargintxa". Azkuek ere aipatzen du atzizki hau ia Euskal Herri osoan. Azkuek -**txa** diminutiboa gehienetan pertsonen egokitu ahal zaion adjetibo funtzioa duela dio: "(AN,B,BN, G, L), sufijo diminutivo de ciertos nombres... Es muy de temer que no lleve incluida la terminación genérica *a*, extraña al vascuence siendo así femenino de -*txo*; pues por lo menos las palabras *argaltxa*, *makaltxa* designan, en boca de algunos, á las mujeres... *bigantxa*, ternera joven... *argaltxa* 'flacucho', *burutxa* 'mazorca desgranada', *makaltxa* 'debilito', *lepotxa* (B-m), jorobado... *ulitxa* (L) 'mosquito' ".

Hala ere, Orozkon, nire ustez, bazuen zentzu zabalago bat, bizibakoei ere egokitzen zitzaizela. Kasuren batean gizonezkoentzako (pertsona izana) erabiltzen da -*txa* zentzu berezi bat duela, baita andreei erreferentzia eginez ere. Baina pertsona izenez gain, izen arrunta moduan sarri erabiltzen da. -*txa* kasu batzuetan despektiboa izan daiteke -gizonezkoen

artean gehiago erabilia, emazteak esan didanez (- piezatxa 'piececita, pieza pequeña', *txu* zabalagoa eta orokorragoa dena. Lehen esan dut gure "Ascacha, Ascachu", "Iturricha", "Quebrantachu / Quebrantotxa", "pieza de casa...la Solatxa era pequeña" toponimoez gain, A. Erraztik "Arlotxa" biltzen duela, Orozkon honen modukoak bazeudela Gereñuk "Solacha" (bat aipatzearren). Barrenengoa: "Solatxa.- Ok.- Var. de Solatxu".

-*Txu* /-*txa*-ren arteko aldea bilatu nahian amaginarrebari jarri dizkiot adibide batzuk, eta berak erantzun dit: "Iturritxu: ...ure fin-fin jausten dana... iturri txiki bet!; Iturritxa: handiagoa dana... doblea jausten dana! ". Baina erabilera ez da hain orokorra, zeren *ortu* edo *solo* hitzei atzizki biak jartzen dizkidanean, diost horrela ez dela erabiltzen, "ortutxu txikerra danean", baina *ortutxa* ez dutela erabiltzen "ez da zertut(a/e?)n". Egiten didan bereizketa, inoiz aipatu duguna da: "ortue, txikerragoa berdurea... ; soloa: handigoa: artoa, garie...kusitakoa". Esaten diodanean ea "piezatxu" eta "piezatxa" gauza bera diren, berak baietz erantzuten dit. Galdetzen diot berriz, ea *astotxu* esaten duten, eta ezetz "astakumia" erabiltzen dutela. Atzizki bi hauek ez dute erabiltzen modu zabal batez, "Juan" eta "Juantxu" aipatzen diodanean bereizketa bilatu nahian, "izen bi dire" erantzuten dit. Azkenik, aipatu diot gizon izen bat -*txa* atzizkia duela, eta berak kasu honetan "mote moduko bat" dela erantzun dit.

Irigoien: "sufijo *txa*... también productivo en lengua vasca, cfr. *neskatxa*, forma hipocorística de *neska*, da lugar a los topónimos *Atucha*..." 41 or. Hipokoristikoa, balio afektiboari esaten zaio, eta bereziki pertsona izeneei lotzen zaie F. Lazaro Carreterrek dioenez: "Vocablo usado, con intención afectuosa, que a veces ha sido sometido a cierta deformación. Con este término se alude, especialmente, a las abreviaciones y modificaciones que sufren los nombres propios en la lengua familiar: *Merche* por *Mercedes*, *Concha* por *Concepción*, etc. ".

Orozkon, gure -*txa* atzizkia ez da kasu bera, gogoratzen ditudan kasuetan izen osoari lotzen zaio, izenek diminutiboaren balioa edo beste balio berezi bat hartzen dutela.

M. Etxebarriak Zeberion "itúrtxa" biltzen du, "iturritxu"-ren parekoa, nire ustez, denari buruz."arkótxe" ez dut uste atzizki bera duenik. Ikus -*txu*.

Gereñu: Urrecha 1138, Urrechua XIII, Urracho, Urrechu 1952 (berbera omen da).

7.2.56. Atalen erlazioaren jarraipena

- **TXAR** 'malo'. Oso deigarria da ez agertzea adjektibo hau *ona* 'bueno' (Lekuona) agertzen den moduan. Honen ordaina *gatx* agertzen zaigu. Bustitura adierazkorra dela eta Mitxelenak (F.H.V. 10.8) zera diosku: "La distribución de *s^y c^* en posición inicial constituye uno de los rasgos diferenciales de los dialectos vascos. Eb BN y L...no hay más que *s^*: la única excepción, según Azkue, es *txar* 'malo, de mala calidad, gastado, viejo' en segundo miembro de compuesto. De manera semejante hay *tzar*, aumentativo...". Orozkon badaude *gaztezar* 'joven viejo', *gaztetzar* 'joven grandote', mutiltzar eta *gaztetzar* 'joven malo'. Aldaki hauek ikusirik Azkuek *txar* adjektiboari ematen dion zentzua: 'malo, de mala calidad, gastado, viejo' susmatzen dut hirurak izan ditzakete jatorri bera, baina gero denboran zehar bereiztuz joan direla.

- **TXARA** 'jaro, lugar de arbustos...' "Characa 1877". Azkue: "Txaraka : 1º (B-I,...) jaral ó bosquecillo de cortas dimensiones..". A. Errastik lurretan "txaría" biltzen du. Cuad. Top. Zuia: "Etxebarriko Txara" 83 orr. Cuad. Top. Zuia: "Txaragan..Txarape, Txaratxoa" 87 orr. Navarro-Velilla: "la Txara..abunda roble albar" 158 or.
- **TXI < TXU**. Urrats hau nahiko burukomin eman dit, zeren fonetikoki "-chi" bukaeradunak, adibidez, "Solachi " itxuraz berdin etorri zitekeen: (Ikus Solaetxe) 1) "Solaheche 1740 > Solache > Solachi 1926, 1940, 1952, 1956"-etik nahiz 2) "Solachu 1791,1894"-tik.

Lana egiten nuen bitartean "Solachi" lehenengo aukeraren artean sartzen nuen, nahiz eta orain dela 20ren bat urtetik orozkoar bati "Solatxi" deitura Zeberiotik zetorkiola jakin. Beste batzuk entzun nituen baita toponimoa ere. Arakaldon (Zeberio ondoan) "Etxetxi" irakurri nuenean ("Errekatxu" ere badago bertan. Cuad.Top.Aiara "Recachi" 115 orr. Lezama) piztu zitzaidan berriro griña oraingo honetan , logika aldetik, "Etxatxu"-ri lotuz. Berdin-berdin ikusten nuen "Solatxu > Solatxi" leku-izenean.

Berriki galdetu diot arakaldoar bati ea nola esaten zuten ("Etxatxi" horrer) eta berak hurbilekoa izanda "Etxatxu" deitu dutela beti. "Etxatxi" bertako zen andre batek eranzun zidan nire galdereei: "1) Amamak (Zollokoa) esango eutsun Etxatxi... amari preguntetan badautsezu, esango dautsu Etxatxi...2) Etxatxi txikerra zalako...(hasieran, gero handitu zela) 3) Udaletxean, batzuetan, "Etxatxu"... Ondorioz, inguruko batzuek eta Udaletxeko dokumentuetan "Etxatxu", baina bertan bizi izandako euskaldunek "Etxatxi". Lotura zuzen-zuzena da. Berdin esan dezakegu gure "Irimichu > Irimichi". *Txu* atzizkia izan gabe, *-gatxu* baitirudi, Laudion "Olastagachu" ere badugu gero idazmakina "Olastagachi" idatzia. Gereñuk biltzen duen "Ortuchi", nire ustez, "Ortutxu" izan behar da.

Urrats hau, nire iritziz, agian deklinabidearen eraginez gertatu da, Arexalduaga > Arexaldiaga Laudion, Pagazaurtundua (Laudion) > Pagazaurtundia (Azkue bilduta Buia aldean).

Gure konstatazioetan datu batzuk lehenengo hipotesiaren alde izan arren "Bengochia, Chibarria 1793, Arkotxi", hau da, e > i, bigarrenaren (nire ustez, zuzena dena) alde jotzen dute gehienek ,nahiz eta XVIII. mendean nolabaiteko zalantza gertatu "Chiminchi 1785, Chiminchu 1894 (ugariena)", "Iturchi 1781(nire ustez, Iturritxu)", "Errekarachi 1952 (Errekagatxu ugariena), "Urruchi 1560, Urruchu 1758". Uste dut batzuek Urrutxi, Urruti-ri lotzen dutela.

Datuak ikusirik "Solagitxi > Solatxi" ere posible litzateke, baina ez omen da horrela.

Oro har bukaerako silaban ziztukari afrikatuaren ondoren gertatzen da urrats bitxi hau -u > -i., baina kontuz -txu atzizkiak ere bizi-bizirik dirau Mitxelenarengana jo dut legeen sendotasun fonetikoaren bila. Ez dut aurkitu, hurbilena zera da: ""AN...zimel, zimi, ximel 'marchito', de *zumel*...la vocal anterior ha podido nacer en la variante expresiva con x-...". Gainera, hasierako silabaz ari du.

Barrenengoak ere ondorio berbera azaltzen du: "Solatxi-Amu/Ok.- Var. de Solatxia.- Var. de Solatxu (Ok.)". Kerexetak beste arrazoiak azaldu arren: "Urrechi (Urretxi). ..Var. de Urretxu".

M. Etxebarriak Zeberion: "agárre > agárretxu, errekatxu, olátxu, tellerítxu", baina "basátxi, kortátxi, solátxi..". Cuad. Top. Zuia: "Basachi" 17, 45 orr. Nire ustez, azkenak beste lekuetan ikusitakoen "Basotxu, Kortatxu (Alonsotegi), Solatxu.." aldakiak baino ez dira. Cuad. Top. Zuia: "Cortachu" 15 orr. Cuad. Top. Zuia: "Kortatxi", "Kortatxo" (elkarren ondoan) 83 orr.

txi aldakia nahiko goiz dokumentatua izan dezakegu: Fuent.Doc.78 (1511): "Urrecha", "Urrechi"(bitan). 75 orr..Belandian lagun desberdinen deiturak.. Fuent.Doc.78 (1511): "Sancho de Saes de Balandivrruchi" 79 orr., baina 75.orr. "Las aldeas de Belandia" barruan aipatzen da:"Sancho de Saes de Vrracha". Arzamendi: "Urruchi 1366". Arzamendi: "Urracha 1200".

Ondorio honi gaineratu ahal zaio, lehen aipatu dugun "Goiti > Goti > Gotxi", "Urrutico Esquiñe 1926","Urrutxikoeskiña 1994"

- **TXIKER, txikar** 'pequeño(a)': "Amunusolochiquerra 1926, Chiquerra 1940, Echechiquerra 1894 (Echechicarra 1877), Izaguirchiquer 1799, Royachiquerra 1952, Solochiquerra 1926". Arzamendi: "Chiquirra 1366". Cuad. Top. Zuia: "Canterachiquer" 43 orr.
- **TXIKI** 'pequeño': "Achiquiturri ?, Solochiqui 1894"
- **TXIN** (< **otxin**-etik) 'pozo' "Acechin 1894, Garrascachin, Molintxin 1994". Kasuren baten -txu atzizkiaren aldakia dirudi, "Gardea de Joachino 1775" salbu, zeren k-aren aldakia baita. Gereñu: "Berriochin 1829".
- **TXIRPI** 'viviero, rama': "Txirpieta 1994".
- **TXO** (dimin.): "Errecacho 1926, Rotacho 1952".
- **TXU** (dimin.)'pequeño, menor' (Ikus Morterutxu): "Aldargachu (gatx + txu?) 1894, Arespechueta* 1573, Arespechuetaondo 1727, Arestichuseta 1877, Arrabatxu 1994, Ascachu 1894, Aspichueta 1894, Asulechu 1894, Castachueta 1894, Chimichu 1779, Chimichubeco 1926, Chimichugoicoa 1926, Chominchu 1894, Echechu 1811, Elorritxugane 1986, Errecachu 1894, Errecachueta 1739, Errotachu 1894, Erruchu 1894, Eskellaratxuita 1994, Goicochu 1894, Irnichu ? 1940, Iturrichu 1736, Iturrichueta 1808, Landachu 1894, Landachueta 1758, Larrabechu 1774, Larreburuchu 1894, Larrenchurte 1940, Larrinchu 1772, Larrinchueta 1849, Larrin-chugoicoa 1785, Latachueta 1894, Launchu 1737, Launchubarrena 1940, Launchu-beco 1902, Launchuburu 1926, Launchugoikoa 1986, Mendichueta 1793, Mendi-churtu 1940, Morteruchu 1808/Morteru Menor 1804, Ocaranchueta 1771, Oqueluchu 1894, Ortuchu 1794, Ortuchueta 1772, Polachu 1740, Posochueta 1940, Quebrantachu 1926, Recachu 1743, Recachueta 1781, Rottachu 1747, Royachu 1940, Solachu 1791,Solochuve 1940, Subichu 1785, Torrechu 1772, Urruchubarrena 1926, Volinchu 1727, Ynchaurchueta 1779, Zubichueta 1799". Orozkon "Etxebarritxu" deitzen zioten txabola bati.

Gasteiz aldean bertako erdararen ezaugarriren bat diminutiboen erabilera ugaria bada, euskaraz ere zenbait tokitan diminutiboen erabilera oso nabarria da.

M. Etxebarriak Zeberion: "agárre > agárretxu, errekatxu, olátxu, subítxueta, tellerítxu.." biltzen ditu.

7.2.57. "tz" kontsonantea

Lehen **tx** kontsonantearekin ikusitakoa kontutan hartu beharko dugu, antzeko urratsak gertatzen baitira. Ziztukariak aztertzerakoan arazo bat baino gehiago izaten dugu, grafiak ez baitu ondo bereizten frikariak eta afrikariak. Dena den, kasu askotan konstaziotan ikusten denez, ahoskera afrikaria dugu gehienbat, nahiz eta grafia zaharrean frikariarena agertu: (Aldaza 1793, Aldachea..Aldasgazo 1786, Alcasca**che** 1894...Albizu 1080, Alui**çu** 1257, Alui**çu** 1450.inguruan Orozkon, baina gero hemen 1798an, hau da, urte eta dokumentu berean: "Albichu , Alpichu , Alpizu, Alpizua, Alpisua", "Alpisu, Alpitxu (egun)". Urkitzu > Vrkiyu (Ord.Mun.Bilbao 1477..35 orr.> Urkijo.

Hau nahiko korapilotsu da, zeren grafiaren aldetik bai z- nahiz *ch*- fonema bera errepresentatzen dute. Hasiera batean pentsa daiteke konstatazioak ikusirik afrikaria > frikaria urratsa gertatu dela, baina ez, hasieran nahiz tarteko tokian grafema biak ditugu XVIII. mendean nahiz orain, "Acha, Achorroche 1764, Achorroz..." eta ezin dugu ziurtatu guztiz lehengo z grafema afrikariarena denik, nahiz eta neurri batean posible izan. Argi dagoena zera da biak ditugula (afrikaria-frikaria) "Aldazgatxu"-ren aldaketan ikus daitekeenez,.

SMCo.Led. "Urkiza 1093...Zu**acho** 1106". Grafia aldetik hemen esango genuke ematen du frikariarena dela, nahiz eta horrela izan ez. Kanpoan denetarik dugu, baina baita afrikariarena:

Cuad. Top. Kanpezu: "Otacha, Artacha, Ilarracha..Uncha" 9 orr. "La Hiedra" 24 orr. Cuad. Top. Aiara: "Pagacha" 105 orr.

- 1) Oro har oraingo garaietan, azken mendean behintzat, afrikaria > frikaria urratsa ikusten da zenbait kasutan, nahiz eta, ondoren ikusiko dugunez, alternantzia ere kontutan hartu behar den:"Alpichu 1740 > Alpisu 1982, Arantzalanda (lehen) > Aransalanda (orain)", nahiz eta grafia aldetik islatzen ez bada, zeren gehienetan afrikari / frikari alternantzia ez dago ondo bereiztua. Afrikaria > frikaria urratsa nabari daiteke nolabaiteko ziurtasunaz ziztukari guztietan, grafemez beti horrela ez bada ere, zeren forma afrikatua oso gutxitan agertzen baita. "Acachasolo 1894 > Acasasolo, Achurdi 1894 > Asurdi 1926, Arechalduaga 1805 > Arejalduaga...". Dena dena kontu handiz ibili behar, zeren grafiak beti ez omen du afrikaria ordezkatzeko:"Elexagotia 1562, Elegagoiti 1771, Elechagoti 1773, Elejagoiti 1779, Ellessaguti 1877, Elesagoiti 1894, Querezaondo 1894 > Querechondo 1952"
- 2) Galdu beste ziztukari batekin disimilatu ondoren: "Pagaza solaun 1894 (*Paga(tza)-(so)laun) > Pagazalaun 1793 > Pagalau 1877".
- 3) Hitz bukaeran afrikaria egiteko joera bada,beste atal batekin elkartuz gero frikatu egiten da: "Aldachea 1952 > Aldasgazo 1786, Amesandi 1804, Amestui* 1563", "Mautz 1940, Mautza 1916, Mauche 1894 > Maus 1894, Mause 1994".

Tx kontsonantearekin gertatzen zenez, **tz** ordezkatzeko hainbat grafema ditugu (ç, c, z, s, ch..). Honen testigantzarako grafema bat baino gehiago dituen bat jarriko dugu: "Aluiçu 1257, Alviçu 1260, Albizu 1080, Albichu* 1798, Alpisua* 1798, Alpitzu", "Aldaza 1739, Aldachea 1952".

Fuent.Doc.78 (1511): "Orbeçua" 87 orr.. Manu "orbétzu"

- 4) Kasuren batean errakuntzara eramaten gaituzte, horrela "Arespecueta* 1552" (hau ikusia dugu), baina berbera "Arespechueta*" 1573tik ia egundaino dugu konstatatua. Mitxelenak berak une batean lehena bakarrik aztertzen du.

Antzeko fenomeno ikusten dugu "Gastaka (gaur, tokia eta deitura) Gastaça 1536 < ? Gastanca 1583 < Gastanaca* 1536". "Gastanaca" konstatazioan botanikako multzo atzizkia dugu, hau da, egungo *-tza*, *-tze*. Azken honetaz lurretan dugu Gaztanatza eta Gastañaga toki bera omen dela.

- 5) Euskal grafiarekin nahiko goiz agertzen zaizkigu batzuk: "Altzarrate 1952, Mautza 1916, Mautzondo 1926, Pagatza 1894 (lehenengoz), Zumeltza 1952, Zumeltzu".
- 6) *tz* (destolesketa): *atzena* (hemen) /*azkena*, *atzazal* (hemen) /*azkazal*, *itxiten* (hemen) / *ixten*,...Mitxelenak XI.mendeko adibide batzuk eskaintzen dizkigu (*Etxe* 'casa' tik) Essavarri (A), Echaverri, Exaverri (NA) eta Escaberri, Escabierri Huescan.
- 7) Grafiak argigarria ez bada ere, eta ondoren frikariarantz egin badu ere, esan dezakegu lateralaren ondoren afrikaria dagokio: "Altzarrate 1952". Hizkuntza mintzatuan *altzau* 'levantar'. Mitxelenak dioenez: Detras de **l**, **n** y en menor grado de **r** la oposición se neutraliza, aunque las realización de los archifonemas son africadas en unas partes y fricativas en otras. En G (y parte GB, B, L) se pronunciación *tz*, *ts* (y *tx*) detrás de esas tres consonantes: *galtzak*, *pentsatu*.
- 8) Ziztukarien elkarketa direla eta Mitxelenak diosku (F.H.V. 18.7): "El resultado es una sibilante africada del mismo orden que la primera de las consonantes en contacto...diotsut < *diots-zut.

Gure kasuan "Atxorrotz" dugu *atx* + *zorrotz* .Gereñuk aipatzen duen "Azulo" leku-izenean **atx* + **zulo*...

tza (multzo atzizkia. Ikus -za).

tza > *tze* (Ikus 2.3.1 ziztukari afrikariaren eraginez, baita aurreko *i*-ren eraginez) ere: "Arbaitza > Arbaitze (egun Orozkon). M. Etxebarriak Zeberion: "arbáitze, aríltze, urkítze..." biltzen ditu.

tzu (ikus *tsu*/ *zu*) ugaritasuna ematen duen atzizki honekin elkar osotzen diren bi arlo kontutan izan behar dugu:

- a) Mitxelenak "zu..'suf.abundancial equivalente a -tsu'(Azk.)...-zu, forma antigua, y -tsu, reciente, del mismo sufijo" eta Azkuek "Tzu (Bc..), sufijo diminutivo" diotena

- b) b)Bizkaierarekin gertatu dena, Orozkon ere berdin, /c/ tz eta /c'/ ts > /c/ tz-aren alde egitea: "Alcachu 1894, Artetzu 1994, Sarachu 1790, Urrechu 1739, Garrastatzu". Dena dela, ts grafema kontutan hartu beharko genuke. Hortik genuke Altsatsu toponimoa.

7.2.58. "u" bokala

Bokal honi buruzko datu interesgarrienak aipaturik daude. Oro har, praktika mailan kontutan izan ditzagun hurbiltasuna dela bide irekidura gradu berekoa den /i/ bokala eta ahoskune aldetik aurreko tokian dagoen, nahiz eta /o/ bokala irekiagoa izan. Gavel-ek aipatzen du orokorrean /u/ bokala oso irekia ahoskatzen dela. Lehen esan dugunez, zerbait kasutan /o/-rekin nahiko hurbil susmatzen da.

7.2.58.1. Hitz hasieran

- 1) Hitz hasieran zenbait kasutan galdu edo jausi egiten da eta ondorengo darkarkaria, leherkari moduan agertzen zaigu. Kasu hauetan **r/d** alternantziak ere pentsatu behar dugu: "Ubeuscun 1805 > Beuscun 1742", "Uribideaur 1904 / Uribedaur 1926, Ydibidaur 1839 > Dibidaur 1983". Berdin gertatzen zen i bokalarekin: "Irubaltsa > Dubalza".
- 2) **U > o, o** bokalarekin duen hurbiltasunagatik kasuren batean : "Ubeuscun 1805 > Obeuscun. 1804, Urruchi* 1560 > Orruchi 1926". Urduña > Orduña. Zenbait deituretan nabaritzen da joera hau.

Beste tokitan dagoela u > o urratsa ikusiko dugu ere, nire ustez, zenbait kasutan erdararen eragina tartean dagoela, baina ez dezagun ahaztu kontrako bidea, hau da, **o > u**, ziur aski eremu euskaldunen eraginekoa garai batean behintzat.

- 3) **U / i** alternantzia. Lehen aipatu dugu "Iguartze < Ugarritza" leku-izenean. Uri / iri azaltzen dugu bizkaiera eta beste euskalkien arteko isoglosaren bitartez, baina ez dezagun ahaztu Orozkon hitz barnean "Goikiri < Goikouria" agian asimilazioz eta Uriondo / Iriondo deiturak. Azkenaz pentsa daiteke Debatik harantz etorritakoa izan daitekela, agian bai, baina ahaztu gabe aipatu dugun asimilazioa. Gogora dezagun Elorrioko "Ugarteburu > Igarteburu".

7.2.58.2. Hitz barnean

- 1) **U > o** irekidura gertatzen da inplosiboan dagoen dardarkari baten eraginez: *biurtu / biortu, eskubiturre / eskubitorre* [artikuluz (eskumutur)...Aldaki biak aurki ditzakegu lehen esan dugunez, ia tarteko soinu bat dagoela pentsatuz edo behintzat prozesuaren tartea.

Kasu honetan M. Etxeberriak Zeberion biltzen duen "itórondo".egon daiteke. "iturríkoa" badago.

Erdi Aroan eta gaur euskara goiz galgu zuten tokietan u > o. "Oribe" (S. Vicente Sonsierra eta Aiaran egun). SMC Co.Led.1076-1200 delakoan tartekatzen dira uri eta ori-dunak: "Zufiori, Salzaui..". Baita arrunta ez dena "Zufior 1077", hau da, bukaerako i-ren galera.

- 2) Lehen aipatu dugu **o** > **u** kasua zenbait kasutan "Arrigurriaga, Iturrigurria 1771", adibidez, baina oraingo honetan esan behar badagoela berreraikitze ahalmen bat lehengo formara itzultzeko. Esango nuke forma herrikoiaok diren hauek lehengo modura itzultzen direla.
- 3) Asimilazio-disimilazioa: "Luzarribay > Lujuribay 1790 > Lujurrubailanda 1902", "Amurrsolo>Amorrsolo", "Sudupe > Sodupe". "Sudupe" konstatzioak gogoratzen digu **o** bokalarekin gertatzen zen disimilazioa (Botolaça > Betolaza), baina bereizketa batekin, zeren honekin ireki egiten da disimilazioa izaten duen bokala eta harekin askoz ugariago den **o o** > **e o**, **o e** fenomenoa dugu, hots, bokala irekidura gradu bera duen bokalarekin aldatzen da. Fuent.Doc.78 (1511): "Sudupe" 62 orr. Urduña. Urruxula esaten zaio Orozkon euskeraz toki bati, erdaraz Urrejola esaten zaiola. Arzamendi: "Vrrexola 1475, Vrruçola 1350".
- 4) Grafia aldetik **u** bokala, **b** edo **v** kontsonanteen grafema gisa dugu sarritan, behintzat XI. mendetik (gure datuetan, batez ere, XIV, XV. mendeetan), nire ustez, inungo berezitasun fonetikorik markatu gabe. Sarri askotan, **u**, **v** grafemak errepikatzen dira toponimo eta urte berberan: "Anuçiuy 1412, Archeuala 1412, Bassosaua 1623, Çauala** 1251, Çaualla 1622, Cauaondo 1575, echauarri** 1251, Echauarri 1614, Echauarri gorta 1772, Essauarri** 1025, Gardea-zaua 1623, Gorizaua 1772, Huriuarri** 1025, Iuaizava** 1095, Larrazaua 1785, Nauarrecosa 1775, Olhauarri** 1025, San Juan de Astouiza 1575, Ygartuçaua 1623".

7.2.58.2.1. Hiatok

(Artikulua nahiz beste atalaren bat gehitzerakoan):

- 1) **U + a**
 - a) 2.4.1 1 (Irautea): "Albizua 1798, Arexalduaga* 155, Armurualde 1894, Arzua 1341, Azpurualde 1940, Bermuruaga 1785, Çaldua** 1251, Ermua** 1025, Galharruaga 934, Ibagazuaga 1735, Iruarecheta 1877, Iruarriaga 1926, Larrabezua 1771, Lauarechea 1894, Marcuartu* 1551, Marilluaga 1792, Morterualde 1877, Ortualde 1793, Pagasandualde 1956, Pagazaurtundua 1779, Sautua 1802, Yartua** 1622, Zumelzualde 1877".
 - b) **U + a > u e** "Echondocosarratue 1940, Orue*? 1582, Picue 1894, Solochue 1917"
 - c) **U a > i a** . Agian hau urrats bat izan daiteke edo agian i / u hurbiltasuna barnean sartzekoa izango litzateke, baina hemen ondo baino hobeto dago frogatua urratsa dugu: "Arexalduaga* 1551 > Aresalduaga 1898 > Aresaldiaga 1902", "Pagazaurtundua" hemen, "Pagazaurtundia" Azkuek Buian bildua. Ugaon antzeko zerbait dago ere.
- 2) **U + e**
 - a) **U + e** (Irautea): "Arespechueta* 1573, Arespechuetaondo 1727, Aspechueta* 1616, Bolumburuetta 1791, Ermuerreca 1894, Ermuerrecabarrena 1940, Errecachueta 1739, Inchaurchueta 1877, Iturrichueta 1808, Landachueta 1748, Larrinchueta 1849, Latachueta 1894, Mendichueta 1794, Murueta* 1537, Ocaranchu-

eta 1771, Ortuchueta 1772, Orueta* 1550, Oruetaalde 1790, Oruetabeco 1864, Oruetaburu 1894, Oruetagoico 1790, Oruetaondo 1894, Posochueta 1940, Recaurculleta 1791, Sasibarrueta 1913, Torreburueta 1623, Vunduzueta 1375, Zubichueta 1799,

- b) **U + e > e** "Mendicheta 1894, Okerantxeta 1994 (Olarte), Orueta* 1550 > Oreta 1994, Oretabieko 1994, Oretagoikoa 1994, Recaurculleta 1791, Untzeta (egun)". Barrenengoa: "Larrantxeta...Var. de Larrantxueta" "Murueta > Mureta".

M. Etxebarriak Zeberion "untzeta" biltzen du.

SMCo.Led. "Nalda...rivum qui vulgo vocatur **lruega** 1187". Egungo Iregua-ren izen zaharragoa izan daitekeen hau oso gardena dirudi, iruerreka edo "los tres rios"-en parekoa. Berriki Yruega deitura irakurri dut.

- c) **U + e > u** "Arangurenalde > Arangunalde". Gereñu: "Aranguren, Aranguen, Arangun". Barrenengoa: "Arangun..var. de Aranguren". "Olaguenaga > Olauna", "Solaguren > Solaguen > Solaun".

- d) **U + e > u e > u i** (gehienbat) **> u, i** (kasuren batean): "Burita 1932, Errecachuita 1894, Eskellaratxuita 1994, Intxurrutxita 1994, Iturrichita 1926, Larrentxuita 1994, Laucuchuita 1952, Okarantxuita 1994, Recachueta 1781 > Recachuita 1894 > Recachute 1781"

- 3) **U + i > u** : "Malluiga 1727 > Malluga 1894, Recachueta 1781 > Recachuita 1894 > Recachute 1781". Dena dela, ez dira jatorrizko formak, ondorengoak baizik kasu bietan.

- 4) **U + o**

- a) **U + o** (irautea): "Lecuona 1775, Lecuonalde 1952, Lecuonaondo 1940, Malcuartudondo 1894, Orttuondo 1791> Ortuondo 1894"

- b) **U + o > o** " Malcuartudondo 1894 > Malcuartondo 1940, Orttuondo 1791 > Ortondo 1940, Sautuondo 1793 > Sautondo 1779, Uruchuondo 1940 > Urrutxondo 1994".

SMCo.Led. "Lecona 1093" dugu, antza, *Lekuonatik. Geroago Lekeito aldean "Likona" gertatu dela dirudi.

- c) **U + o > u**: "Lecuona 1775 > Lekuna 1735, Lekune 1616, Lecuonalde > Lecunalde 1894, Lecuonaondo 1940 > Lecunondo 1894".

M. Etxebarriak Zeberion "satula" biltzen du, nire ustez, "Sautuola" denari buruz.

7.2.58.2.2. Sinkopa

"Aspurular 1772 > Aspular 1894, Curutceaga 1375 > Curceaga 1375, Lujurrubailanda 1902 (forma hau ondo hartua egon arren, ez dakit ia egokia den) > Lusurbailanda, Vnduzueta 1375 > Untzueta" (tinbre bereko bokalak daudenean). Lehen ikusi dugu

zenbait kasutan sinkoparen aldeko joera dagoela, beste batzuetan, aldiz, agian lehenago denbora aldetik 'muta cum liquida'-koak. Elkarren-aurkako joerak izan zitezkeen. Ikus sinkopa "a" bokalaren barnean.

"Ausibiurrutia > Ausuguruti 1902 [1] b / g 2) r / rr] > Ausugurti , Ausiburtu, Ausiurtu, Ausuburti 1994. Fuent.Doc.78 (1511): "Çubivrruty' Durango.121 orr. "Çuburti" 149. i + u > u.

7.2.58.3. Hitz bukaeran

- 1) **-U / -o / -a.**Hitz bukaerako posizio honetan, oso deigarria da, hainbat toponimo hiru bokaera posible hauekin aurkitzea. Hemen bertan, adibidez, "Arpilla / Arpillu / Arpillo" dugu leku berbera izanik.Baina arazoa zabala da eta ez da erreza arrozoi sendo eta bakar bat ematea. Ikus dezagun
- 2) **-U > -o** (erdararen eraginez), **-o < - u** alderantziz. Aurrekoa ondorio nahiko orokorra bada ere, kontutatan izan behar dugu lehen esan dugunez, hitzaren edozein tokian dagoela **u** bokalak **o**-rekin XI-XVI. mendeetan zahar nolabaiteko zalantza, hurbiltasuna edo tinkotasun eza du. Hori nabaritzen da euskarako hitzetan *motila*, (gaurko *mutila*) nahiz gaztelarazkoetan 'mochacho (muchacho), goardando(guardando)', nahiz toponimoetan. Orain hitz bukaeran gaudela deigarria egin zitzaidan XVI mendeko hemengo testuetan "Çaldo" (egungo Zaldu) irakurtzea. Beste tokitan ikus daiteke: "Albizu / Albizo 1080, Aspuro, Zaldu 1211< Zaldu /? Zaldai (Arratia)". Kasuren batean "Zaldu" deiturak Nafarroan egundaino iraun du. Nabaria denez, geroago euskal forma gorde dutena garai batean erdararen, gaur egun bezala, eraginez gerta zitezkeen **u > o** urratsa dugu.

Euskararen edo erdararen eraginek, oro har, esan bezala jo arren, ez dute esan nahi nahitaez forma bat finkatu behar edo bestea nagusitu behar direla. Inguru erdaldunetan iraun dute: " Otazu, Zugezu, Zumelzu..", baina "Zuazo" Araban edo "Iartu" Sodupen.

- 3) **-A / (u > o)** alternantzia azaltzea konplexuago omen dugu, zerbait aukeretan pentsatu behar baita.Sarri askotan deigarria gertatu zait, zenbait hitzek bukaeran duten **-u, -o, -a** alternantzia: "Berganza, Berganzo", "Gereña, Gereñu, Gereño", "Otaza, Otazu, Otazo", "Zuazu, Zuazo, Zuaza"...Honen sustraian **u > o** urratsa erreza dugu azaltzea, lehena euskararen barnean ondoen gordetzen baita, baina **-a** agertzeak zenbait aukeraz uste izatea eragin digu. Ikus dezagun:

- a) Hiato baten murrizketa uste dut bilatu behar dela, ia posible izan zitezkeen **u + a-k > a** eragitea, adibidez, "Otazua > *Otaza (murrizketaz) /Otazu (artikulurik gabe), dena hipotesi gisa.

U + a > u. Hasiera batean gogoratu nuen Orozkon dugun "*orduan* > *orduen* > *orduin* > *ordin*, *ordun*" eta Mitxelenak aipatzen duen amurraín > amurraín, kasu bietan **ua > u** ematen duela.

U + a > a aukera ez nuen inundi aurkitzen. M. Portillak aipatzen duen Laudioko zen jauregia 496.orrain "...palacio de Arzua -otro documento dice "Zarza"-...Se trataba sin duda del palacio de Arza..". Beraz, Arzua > Arza genuke, hau da, **ua > a** murrizketa. Geroago konturatu naiz antzeko testuinguru batean, **o + a-k > ua**, nahiz **a** ematen duela: Arrañoalde > "Arrañoalde, Arrañoalde", beraz, logika baten barnean sartzen da. Baita lehen bildutako "Goicosoloa >

Goicosola" ere. Erronkari aldean, gaizki hartua ez badago, "Irionda" kalea omen dago, "Iriondo"-tik izan daitekena goikoa kontutan izanik.

Zumeltzu /Zumeltza kasu honetan botanikan multzo adierazten dute bi atzizki hauek (-tza, -tzu) tartekatzen dira denboran zehar toponimo honetan. Pentsa dezakegu atzizki berbera dela, aldakiaren batez. Garai batean pentsatu nuen agian tzu + a > tzua > tza, baina Orozkon hipokoristiko balioaz dugu -txu -eta txa, dena dela, azaldu dugunez, oso interesgarria da toponimo berean biak agertzea.

Zuluaga > Zulaga leku-izena ez dakit zein puntutaraino har dezakegu, zeren lehen formak egundaino iraun baitu. Cuad. Top. Zuia: "Sulaga" 43 orr., ere bai.

- b) Artikulu / Gaztelaniazko genero morfema trukaketa?. Zenbait kasu ikusirik, adibidez, ematen du euskal artikulua eta gaztelaniazko jenero morfema trukaketa direla, hau da, euskal toponimo bati gaztelaniazko jenero morfema jartzea. "Eperlanda / Eperlando (Eperlanda da ondo dagoena) kasuan bezala (Gauza bera ikusi dugu **a** bokalaren 3.3 puntuan "Acullulando", "Acullulanda"-ren ordeztu eta alderantziz "Amezarra", "Amezarro"-ren ordeztu edo alderantziz jatorriz mailegu bat denari (Cadalso) euskal artikuluekin (Caralso + a > *Caralsoa > Caralza) agertzea aldaki batean salbuespena izan arren: "Caralso 1894/Caralza 1894" Euskal artikulua hurbilaren aukera ez dut ikusten hain argi.

Diot ematen du euskal artikulua eta gaztelaniazko jenero morfema trukaketa direla, zeren euskal artikulua (-a) gaztelaniazko andrezko jenero morfemarekin bat datorrenez, askotan hizkuntzen arteko errakuntzak, interferentziak eta abar ikusten dira: "La Ibarra" dugu Zuhatzan, baina gaztelaniaz hemengo eta inguruetan "La Ribera" nagusi izan arren, urrunago "El Ribero" ere badago. "La muna" esaten dugu, agian 'el ribazo' denari.

Lehen ikusi dugun hiatorenak eta artikulua/jenero morfema trukaketaz esan dugunak agian argituko lituzkete beste alternantzia batzuk. Hemengo *pilo bat* 'un montón' ETBn *pila bat* entzuten dugu. Azkuek berak *pila* (G) / *pilo* (GN, B, G) biltzen dituela. Artikulu hurbila agian ere kontutan hartzekoa izango da.

Azkuek *dauka* / *dauko* alternantzia konposaketagatik dela dio, hau da, hartzen dituen morfemengatik. Hor dugu *dautso* / *dautsa* ere.

- c) **-(T)za / (t)zu** (bereizketa) botanikako multzo atzizkiak. Garai zehatz batean, behintzat azkenengo bostehun urteetan nagusiki botanikan multzo adierazten duten bi atzizki horiek ditugu.

Uste izateko da bereizketaren bat egon beharko litzatekeela bien artean, egun Orozkon pertsona izenekin doazen -*txu* eta -*txa* atzizki diminutiboen artean dagoen bezala. Dena den, aipatutako denboran ez dugu ikusi inungo bereizketarik eta toki bakoitzean nagusitu edo tinkotu den forma horrela jarraitu du. Esatebaterako: "Çuaçu** 1257 (Arabako egungo Zuazo)", "Cuaçu* 1614 (Laudio) > Çuaco 1622 (Laudio)/ Zugezu (Laudio)", "Zuaza (Aiara-Laudioko mugan)". Hots, gehienbat o > u urratsa dugu, baina Aiarakoa beti **a**-rekin bukatu da.

-(T)za - (t)zu (lotura) Atzizki bakoitzak toki desberdinak izendatzeko ondo bereizturik agertzen baldin bada, gure susmoa denboraz atzerago jotzerakoan, batez ere, hauxe izan da: ia unerren batean semantika aldetiko zehaztasunaren bat aurki dezakegun edo ia izen bera ager daiteke bi aldakiekin.

Lehena ez dago argi, edo izatekotan, hipotesi mailan, **-(T)za** atzizkiak adieraziko luke zuhatz berdinez osatutako multzoa gaztelaniazko 'robleto, hayedo, hayal, salcedo...' -ren parekoa, **(t)zu**-k, aldiz, 'lugar abundante de'.

Atzerago joz denbora aldetik aurkitu gara gauza bitxi batez: toponimo bera agertu dela bukaera nagusi biek (**-u > o**) / **-a**, beraz, lotura zuzena da. Ez dakit honekin nahiko den murriztutako hiato batez hitz egiteko [Beharko genituzke Arzua > Arza (eta Arzua > Arzu) moduko gehiagorik]. Dena dela, ikus ditzagun konstatazioak:

Gereñurengan hauxe aurkitu dugu testigantza zaharrak diren aldetik: "Guereno, Guereñu en el siglo XIII", "Guereña, pueblo del ayuntamiento de Foronda", "GuereñO, el lugar de GuereñA en el siglo XIII", "Guereñu, pueblo del ayuntamiento de Iruraz".

Nafarroako herri izendegian gauza bera aurkitu dugu: "AritçU 1268> Ariçu 1278> ArritçA 1280, Arizu 1350, Arrieçu 1532, Arizu, Arritzu", "LoiçA 1280, LoiçU 1245, Loyçu 1268, Loizu"

Ondorioz, semantika aldetik ez du ematen aipatutako urteetan inungo bereizketarik egon daitekenik, izen bera ustezko atzizki biek agertzen baita.

Aurrekoetz gain, multzoka izan arren, hemen bildutako konstatazio batzuk jarriko ditugu:

"Aldacasu 1940 / Aldagazo 1956 / Aldascache 1894" ,

"Ascachu 1894 / Ascacho 1894 / Ascacha"

"Zeberio (B) / Ceberia (N), Berango (B) / Beranga (Cantabria), Iartu > Yarto, "Iturrichu > Iturricho 1894an, baina geroago Iturrichu egundaino,

"Cuculla** 1192 / Cucullu 1788 /Cucullo 1790,"

"Larracullu 1738 >Larracullo 1894, Launchu 1737 > Launcho 1864, Sautu 1793 > Sauto 1758, Urculla 1926 / Urcullu 1894 / Urcullu 1894, Urrechu 1739 > Urrecho 1926".

- 4) Hemen ez da gertatzen Mitxelenak aipatzen duen (F.H.V. 6.3): **-O** eta **-u**-ren arteko zalantza arrunta zen zenbait tokitan (G, GN) deklinabide mugatuan tema hauek nahasten baitira: *berua* (bero-tik) eta *zerua* (zeru-tik). Toponimiak argi uzten du "Astoaga" Orozkon eta zalantza erakus dezake kasu bakarra "Pagazaurtundua" asimilazioaren eraginez izan daiteke.
- 5) Bukaerako silaban ziztuari afrikatuaren ondoren gertatzen da urrats bitxi hau **-u > -i.**, baina kontuz -txu atzizkiak ere bizi-bizirik dirau (Ikus -txi < -txu atzizkia): "Etxatxu > Etxatxi", "Chiminchu 1785, Chiminchu 1894 (arruntena)", "Irimichi

1877 (ugariena), Irnichu 1940", "Iturchi 1781(nire ustez, Iturritxu)", "Errecarachi 1952 (Errekagatxu arruntena), "Solachu > Solatxi", "Urruchi 1560, Urruchu 1758". "Urruchu" bi daude Laudion, bata berdin jarraitu duela, baina bestea bi kasu desberdinetan "Urruchu 1894", baina geroago eta gaur egun "Urruchi" gisa errotuta. Ikus Urrutxu.

7.2.59. "ui" diptongoa

Diptongo hau sarri agertzen da gure leku-izenetan, baina bakarrik botanikan multzo adierazten duen *-dui* (ziztukarien ondoren *-tui*) atzikiarekin. Mitxelenak toponimo honen frekuentziari buruz zera diosku: "4.13. El diptongo ui es raro, incluso en préstamos... Ocurre sobre todo ante nasal...lo que hace sospechar...procedente de oi", "Hau alternancia oi (ui) / i en el suf. colectivo -doi, -dui, di, frecuente en top. ...con nombres de plantas.. Hoy las formas -doi son orientales,..y las en -dui, usadas en el vizc. occ. (Arratia, Orozco.)...-doi, -dui..de un antiguo -do.i, bisílabo, acaso con consonante intermedia." Dena dela, hemen ez da betetzen egungo formaz Mitxelenak dioena atziki honek hartzen duen zabalerari buruz, zeren nahiko berandu bada ere, "Amestoy 1924 (Amestui* 1563)", "Enordoy 1940 (Enordui) agertzen baitira.

Juan Manuel Etxeberriak diptongo hau beheranzko nahiz goranzkoa biltzen du: [sagardui], [sagardwi]. Txillardegik uste dut antzera aipatzen duela.

Esan berri dugunez, Mitxelenak diosku "-dui, v. doi", baina gure testigantzetan behintzat alderantzizko bidea dugu, -doi dunak geroago agertzen baitira. Azkue: "Doi (BN, L, R, S), sufijo derivativo que denota muchedumbre...*sagardoi* 'manzanal'", "Dui (B-a-o), sufijo derivativo local..En B mismo se usan las variantes -di, -doi, -dei, -dui". Mitxelenak ere gaineratzen du Aezkoako toki-izenetan *-dui* eta *-doi* duten formak elkar-bizitzen direla. Ikus dezagun hemengoa:

- 1) (irautea. Ikus -dui /-tui): "Alaztuy 1877, Altuy 1614, Ameztui* 1563, Amestuico 1811, Amestuigana 1791, Arestui 1894, Arestuibiribil 1758, Arestuizar 1877, Arestuyluce 1913, Asudui* 1580, Assuduy 1619, Beldui 1775, Buztunduy 1557, Elejardui 1791, Enordui 1877, Garraztadui 1789, Goirichidui? 1877 > Goirichidu 1952, Gorviladui 1894, Gorostadui 1877/ Gorostidui 1745, Ycardui 1568, Isarduigoiasco 1775, Isarduy Andicoa, Izardui Beasco, Izarduigoico, Lecerdui 1777 / Lecertui 1804, Lexardui 1793, Mimendui 1771, Ocarandui* 1563, Sagardui, Sagastui 1894, Sagastuibarrena 1783, Sunsundui 1793, Urrestui 1780, Urrustuiburu 1797, Zugastuy 1940".
- 2) **ui > iu** (metatesia 1775 inguruan) > **i / io** (egun) > **o,u** (kasuren batean): "Ameztui* 1563 > Amestiu 1956, Amestuico 1811 > Amestiuco 1855, Amustiuco 1902 > Amustiocoa 1864, Arestui 1894 > Arestiu 1926, Arestuiza > Arestuza, Asudui > Asudio 1809, Asundio 1925, Barandio? (Baranbio) 1785, Beldui 1775 > Beldiu 1775 > Beldio 1744, Biardio 1857, Elezardio 1877 (Ikus Lexardui), Elesardio 1894 > Elesardo 1994, Enordui 1877 > Enordiu (metat.) > Enordio 1940, Enordi 1894 / Inordio 1894, Inordi 1894, Esundio 1952, Garraztadui, Gorostadui 1877 > Gorostadiualde 1926 > Gorostadio 1994, Ycardui 1568 > Izardiu 1779 > Izardio 1775, Isardio 1842 (aldaki nagusia egundaino), Isardio Andicoa 1803, Isardio Biascoa / Isardi 1956 (salbuespena), Lexardui 1793, > Lezerdiu 1776 > Lezerdio 1778, Lesardi 1877, Lesardio 1894, Ostendia 1569, Sagastiu 1926, Sugastiu 1956, Susundui 1793 > Susundi 1952 > Salsundio, Salsudio 1924, Undui > Undiu 1783, Undiuburu 1779, Undiuerrequetta > Undio 1582, Undiaga, Undiarriba, Undioburu, Undiogoico".

Oso interesgarri iruditzen zait sartzea Mitxelenak (Ap.Vasc. 471) -o atzizkia dela eta esaten diguna: "Es particularmente frecuente la terminación -io en muchos apellidos de difícil etimología: Areitio, Baquio, Elorrio (quizá de el(h)orri...". Gure testigantzan oinarriturrik Areitiotik pasatzerakoan "Are(i)stui"-rekin ez zitzaidan egin zaila ateratzea. Antzera Elorriorekin, zeren *Elordui > *Elordiu > *Elordio > Elorrio (rd > rr urratsa konstatatua dugu ere, Ardiurdin / Arriurdin toponimo bera dela eta).

- 3) **ui > i** : "Alustizar 1994, Amesti 1994, Amestigana 1740, Amustiko 1979, Arestichuseta 1877, Enorduy 1877 > Enordi 1894, Isardi 1956, Lesardi, Sagasti-telleria 1877, Sagasty 1804, Semedu?, Susundi 1952". Mitxelenak oi (ui) / i alternantzia hitz egiten digu, baina hemen ikusten dugunez, ez da alternantzia, neurri batean berandu agertzen den murrizketa bat baizik.

- 4) **ui > u** : "Beldui 1775 > Beldubarrena, Gorostualde 1926, Lecerdui 1777 / Lecertui 1804 > Leserdu 1983, Lesertu 1811, Mastun 1994, Sagardun 1994". Hor ere bagenuke "Altube, Altuburu" Altui-k zerbait edukiz gero multzo atzizkiarekin.

Txillardegik, -dui > -di aipatzeaz gain, zalui > zalu, fruitu > frutu..biltzen ditu, esanez: "ui diptongoa oso egonkorra ez balitz bezala". Hizkuntza mintzatuan gerta liteke (piñudi, pagadi Orozkon, baina toponimian ez horrenbeste).

- 5) **ui > oi**: "Amestui* 1563 > Amestoy 1924".
- 6) **ui** (Botanikako eremutik at?): "Bolui 1793, Boluy 1877 > Boliu 1894, 1940 > Bolio (egun), Buztundui, Ostendia*".
- 7) **dui / tui** duten adibideek lehendik sailkatu banuen ere, batzuk eta besteak bereiziz, geroago konprobatu dut betetzen dela hauen artean Mitxelenak dioskuna: "tampoco se mantiene la oposición entre sibilante; du / ezu", hau da, ziztukarien ondoren d > t. Horrez gain, dardarkariaren ondoren ozena gordetzen bada "Lexardui, Izardui", aldaki batean oklusiba gorra agertzen zaigu, ozena ere agertzen dela: "Lecerdui 1777 / Lecertui 1804 > Leserdu 1983, Lesertu 1811"

7.2.60. Atalen erlazioaren jarraipena

- **-UN ?**, **-une < gune** 'espacio, trecho(Mitx.)': "Ascaun ? 1877, Basaun 1894, Basgun 1940, Irindaun 1894, Kortau 1994 (Corte une? 1570. Madinabeitia), Obeuscun 1804, Solaun* 1582 < Solaune* 1550 (Lekuona > Lekuna > Lekune gertatu da, nahiz eta honetan Solaguren > Solaguen > Solaun). Kasuren batean untz 'hiedra'-ri lotu dezakegu ("Undio* 1582, Untzeta"), baita a(h)untz 'cabra' duten toponimoekin ("Uncebay 1894") ere.

Aukera nagusinetarikoa dugu *guren* -i lotzea "Solaguren > Solaguen > Solaun", "Arangurenalde > Arangunalde 1940" Beste askotan inesiboaren aztarna izaten da: "Gariburun 1994, Iturburun 1926, Mastun 1994, Sagardun 1994". Gipuzkoan dugu Ataun toponimoa, lehenengo zatia nahiko gardena dela. (Ikus guren).

- **(H)UNTZ** 'hiedra' : "Undico* 1536, Undio* 1582, Undioaga 1752, Undioburu 1614, Undiogan 1742,, Undiogoico 1772, Undiuerrequetta 1783, Vnduzueta 1375".

- **UR:** 'agua'
 - 1) bokal aurrean: "Ugabita 1952, Ugalde 1805, Ugao, Ugarte 1412, Ugartebeco 1864, Ugartesasi 1877, Ugarteiturri 1940". Mitxelena FHV 337 or.: "Esta -r, en los compuestos arcaicos de (h)ur 'agua' ...se pierde ante segundo miembro con inicial consonántica y es sustituido por *h*, *g* o *cero* cuando éste empieza por vocal: ...*ubera*..."
 - 2) konts.aurrean: "Ubeuscun 1805, Ubieta 1940, Ugaz 1568 ".Mitxelena: "FHV 337 .se pierde ante segundo miembro con inicial consonántica..". Gaineratuko nuke galtzen dela inposiboan egoteagatik.
 - 3) osorik mentendua: "Uragasi 1894, Urbero 1952, Urbieta 1894, Urcullu 1894, Urculluvitacouvideondoa 1952, Urdunia? 1075 (Ordunte izeneko urtegi bat dago), Ureta 1775, Uretaibarra 1877, Urgoso 1994". SMC Co.Led.1076-1200 "fonte de Urbe 1090". Okondo: "Arroyo Urega...Ure". Cuad. Top. Zuia: "Urzuri" 93 orr., "Urbaltz" 95 orr. "Urgorri" 117 orr , "Urigoikoa" 117 or. "Urgoiti" dugu Galdakaon.
- **(H)UR** 'cerca, lugar próximo': "Solaurbe?".
- **URDIN** 'azul, moho, cano, gris, sucio, fina, tersa, blanca': "Achurdin 1894, Ardiurdina 1745, Arriurdina 1614".
- **(H)URI** 'granja, villa, aldea, caserio', geroago 'pueblo, población, capital': "Amenduri 1965 (Ikus) , Ellacuria 1558, Goycuria* 1546, Goyenuri* 1547, Ochandurizar* 1587, Okelurialdea 1877, Oqueluri 1780, Solauri 1877, Ulibarria 1894, Uria 1553, Urizarri* 1537, Uriçar 1560, Urico* 1579, Urigoicoa 1771"

SMCo (Ubieto): "Zufiuri 947, Amurrihuri 989, Hurizar 1025, Hurivarri 1025, Sarricohuri 1025, Huribarri 1025, Haberastruri 1025, Huriarte 1025, Hurigurrena 1025, Bardahuri 1025, Bassahuri 1025, Atahuri de suso 1025, Atahuri de iuso 1025, Okerhuri 1025, Amurfuri 1046, Busturi 1051, Bosturi 1051, Vermuduhuri 1052, Mutilluri 1062, Gipuzauri 1067, Nafarruri 1070,..".

Fuent.Doc.78 (1511): "Yvretavria" Durango.130 orr. Egun Gerrikaitz-uria ere badago. Cuad. Top. Zuia: "Uriko (basoa)" 95 orr.
- **URKI** 'abedul': "Urquiça* 1582". M. Etxeberriak Zeberion "urkía, urkiméendi, urkitze" biltzen ditu.
- **URKULLU** 'revuelta de agua?, confluencia, retención de aguas?, presa (natural)?': "Errecaurcullu 1940, Recaurcullueta 1791, Urcullu 1894, Urculluvitacouvideondoa 1952".
- **URRATXA, URRETX/A, URRUTXA, urra** (lehen **urratx**, **urretx**, (H)**ur** Ikus Urrabieta)'avellana, avellano': "Urrachi 1849, Urravieta 1805, Urrechí 1578, Urrechú 1739, Urrestui 1780, Urretaondo 1952, Urrevieta 1805, Urruchi* 1560, Urruchiondo 1915, Urruchú 1758, Urruchubarrena 1926, Urrustuiburu 1797, Urrutxondo 1994, Urrutxu 1994". Cuad. Top. Zuia: "El Avellanal" 33 orr.

Goikoa ordenatu nahian edo Mitxelenak ematen digu argibidea "urritz (centr.), *urretx* (B), *urrutx* ®" osatu dezakegu Bizkaian dagoen *urratxa* aldakiarekin, ahaztu gabe hemen urrutx ere badugu.

- 1) Nire iritziz, aldakiak azaldu daitezke ziztukariak egindako irekiduraz: urritz > urretx > urratx (1805) / urrutx (asimilazioz edo).Kronologiak honen alde jotzen du.
- 2) Bukaeran "Urrechua 1260, Urrechu 1739" eta "Urruchi 1560" aldakiak uste dut "Pagazaurtundua >Pagazaurtundia (Azkue), Arexalduaga > Arexaldiaga" moduko fenomeno dela, -txu >-txi baino, zeren azkena geroagokoa baita. *Dui* atzizkiaren aztarnaren bat zaila ikusten dut.
- 3) Hipotesitan ezin dira baztertu -tza edo -tzu multzo atzizkiak (Mitxelenak dio "Urrechu" leku-izenean atzizkia honetako dela. Horrela azaldeko genduke goiz konstatatua dagoen "Urraza" deitura edo "Urruche 1876". Agian urratza > *urratze > urratxi azal daiteke artikulua gehitzerakoaz. Egun Orozkon *urrutxea* 'la avellana'. Dena den, urrutxu- dunak 1758tik aurrera agertzen ari zaizkigu.

M. Etxeberriak Zeberion "urrútza, urrústi, urrustibarréna" biltzen ditu.

Cuad. Top. Zuia: "Urrúchaga" 73 orr. "Urretxu" 119 orr. Urruchi 129, "Urrechaga" 143 orr. Cuad. Top. Aiara: "La choza Urriola" 49 orr. (agian urria /urritz 'avellano'), "Urruchu" 109 orr.

- **URRUTI** 'lejos, lejano', 'allende, de la parte de allí, de la otra parte (batzuetan ura tartean dagoela)': "Anunçibayurrutia 1579, Urrutia 1417, Urrutico echea 1894, Urrutico Esquiñe 1926, Urruticoa 1770".
- **URTE** 'salida'? (urten-etik, *urten orduan*...): Otsaurteta, Otsaurte. V. Fernández: "echaurte...urtesulo 1574". Fuent.Doc.78 (1511): "abad de Basurte" Elorrio.146 orr. Arzamendi: "Ochaurtega 1388". Arzamendi: "Urteaga 1193". Cuad. Top. Zuia: "Salida Asqueta" 137 orr. "Saltacaballo" Cantanbrian. Cuad. Top. Zuia: "Urtabaso" 139 orr. Cuad. Top. Aiara: "Urtabe" 39 orr.
- **USO** 'paloma': "Usabieta? 1567, Usarta? 1567, Usategi* 1536".

7.2.61. "y" kontsonantea

(Ikus "I" Bokala)

7.2.62. "x" kontsonantea

Kontsonante honen zenbait datu aztertu ditugu bere forma afrikatua ikusterakoan, grafia aldetik zenbait grafemek osatua: "-s-, -x-, -g-, -ch-, -j-, -ss-"(Ikus Aretxalduaga). Fonema honek bizirik dirau Orozkoko zenbait lekutan: *elixa*, *nox*, *koxo*. Gure datuetan hauxek aurkitzen ditugu: "Aretxalduaga* 1551, Elexabetia* 1552

Elexagoitia leku-izenean denboran zehar ziztukaria grafema hauekin agertzen zaigu: "-s-, -x-, -g-, -ch-, -j-, -ss-), Elexagoytia* 1579"

Elexalde 1665, Elexaoste 1778, Lexardui 1793, Lexazar 1680". Dena dela, zenbait kasutan agertu ez arren, susmatu behar dugu "Ahegane, Aiscana > Asscane 1757", "Achurdin 1894, Asurdin 1926, Aiurdin".

SMCo-Led. "Castreiana, Castreion 1076" geroago x > j.

7.2.63. "z" kontsonantea

- 1) Fonetika aldetik Laudioko euskararen aztarna bezala dugu dorso-hobikari igurzkarri gorraren ahoskera, hau da, [z grafema, /s/ fonema] > /s'/ egitea, zeren egun erdaraz horrela ahoskatzen baita: [erkis' a], [lekandas'ar], [les'iaga], [s'umels'a].
- 2) Grafia aldetik beste ziztukariekin gertatzen denez, denboran zehar nolabaiteko tinkotasun ezarekin aurkitzen gara: "Lecandaçar 1584, Astobissa 1726, Leçeaga 1579, Lesiaga 1789, Lexiaga 1805, Leciaga 1877, Lezeaga 1952", beraz, "ç, c, ss, s, x, z..." grafemak agertuko zaizkugu. "Pocoeta 1794, Posueta 1794". Garai zaharretan, eta oro har, edozein garaitan nolabaiteko edo neurri txikiko tinkotasuna bada, oso leuna da, zeren aurki ditzakegu urte berean, ia lerro berean izen berberarekin grafemak oso desberdin fonema bera isladatzen "Gastanaca* 1536 /Gaztanaza 1536".

SMCo.Led.: "Lizarzu 1114", egun "Lejarzo". Erdi Aroko "Zurio", egun "Jurio" omen dugu. Cuad. Top. Aiara: "Landájuri" 47 orr.

Grafia errakuntzak ere aurkitzen ditugu: Ozueta Orueta beharrean, "Izauri/Irahuri"

Lehen esan dut tinkotasun ezarena, baina neurri batekoa bakarrik da, zeren, nire ustez, tartean i baten eragina susma daiteke z [s] > x [s^] > j [x] gerta dadin: "Eleizalde > Elexalde > Elejalde".. "Lucarribay- 1575, Iujar- 1747, Iuxur- 1848, Luchur- 1841, Lusus 1876..'. Afrikaria izateko itxura bat eman arren, frikaria dalakoan gaude. Oi diptongo testuinguruan genuen: "Goie-´ 1747/Goje- 1775/Goye-/Goge- 1807´ (Goienengoa)", "Goie-´/Goje-/Goye-/ Goge-/Goxe-´ (Goienuri)".

- 3) Kasuren batean 1. puntua kontua izanik kontsonante hau nolabait busti egiten da: "Ariyurieta 1877, Arriyurieta (Arrizurieta)"

7.2.64. -z atzizkia

Atzizki honek hainbat funtzio bete ditzake: materia, modua, pluraltasun kutsua..., baina toponimoekin gehienbat, nire ustez, bete daitekeena gaztelaniazko 'de, en, por...' preposizioena izan daiteke. Gure datuetan ez da agertzen horrela, baina Erdi Aroan bai: SMCo-Ledesma: "Garaio..Oihandiz.1084. Okon Ollandiz (lehen eta egun) eta Ollandi (lehen). Ez dakit ea loturik dagoen Mungia "Elordis" (Elordui). Honetan kontu handiz ibili behar da, zeren, oro har, bukaerako inposiboan dagoen -z galera izan dezakegu, baita erdal pluralgilearen eragina ere.

Z. Aurrizkia?. Zalantzarria izan daiteke, baina kasu batean baino gehiagotan horrela dirudi, agerian ez dagoen eboluzio bat gertatu ez bada: Zaldai (Dima). Cuad. Top. Kanpezu: "Zulibari 41, Zuralde 57"

-ZA (tza) botanikan ugaritasuna adierazten duen atzizkia dugu. Lehenengo fonema gehienbat afrikaria izatetik frikaria izatera igaro da. Askotan, frikarizat dugun grafema garai batzuetan afrikarizat ulertu behar dugu.

Ikus dezagun afrikari / frikarien arteko mugen zailtasuna grafian oinarriturik behintzat: "Aransasolo 1894, Arancacu 1568 / Aransazu 1926, Aranzapeco 1809", neurri bateko giltzarria dugu lekuko batek esaten digunean "Aransalanda (orain), Arantzalanda (lehen)", baita "Mautz 1940, Mautza 1916, Mauche 1894 > Maus 1894, Mauses 1994" aldakiekin ere.

Neurri batean loturik ikusten dut -za atzizkia -zu atzizkiari (ikus -tzu, -tsu, -zu), guztietan edo bi aldaki nagusi hauetan, botanikarekiko lotura ikusten baita. Bukaeran ematen den -u/-a alternantzia zabalagoa izan arren, esandako bi multzoei lotzen zaie ongi lehen ikusi dugunez.

- 1) Oro har, forma frikatua dugu, kasuren batean afrikatua ere badago. Gehienbat botanikari lotu daitezkeen toponimoak ditugu, baina zenbait kasutan zalantza sortzen zaigu: "Andachaga* 1552, (Ikus Arantza), Aresquiza 1877, Artiasa ? 1994, Artiza 1894, Arza ?(Arza?) 1341, Arzagan ? 1894, Astobiça ? 1572, Astovizalde? 1894, Asunsa 1994, Azcorza 1877, Basarsa ? 1956, Beraca* 1586 > Beraza 1796, Bianza 1940, Botolaca 1568, Castanaca* 1550, Cucuça* 1573, Çumelça 1561, Ereinoza* 1614, Erquica* 1561, Erquizarrena 1785, Erquizarburu 1940, Erquiza-goyena 1952, Erquizalde 1785, Erquizaondo 1877, Esparça** 1250, Esparzagaray 1772, Gastanaca* 1536, Gorostiça** 1257, Gorostiça 1547, Gorostizaburu 1779, Gorostizaga 1894, Gorostizagaondo 1940, Gorostizalde 1894, Igarza 1940, Inchauza 1894, Inuzquiza 1772, Inuzquizaga 1952, Izarza** 1025, 1877 > Isersa 1894, Laburuzaga 1952, Lejarza 1926, Mimenza 1731, Pagandiza 1775, Pagandizaga 1791, Pagaza 1758 < Pagatza 1894, Pagazazcolanda 1952, Pagazaerreca 1790, Pagaza-iturrieta 1806, Pagazaondo 1894, Pagazaurtundua 1779, Respaldica* 1536, Segurza 1894, Sumelça 1623, Sumelsabieco 1994, Sumelsaburu 1894, Sumelsagoicoa 1798, Zugazaga 1894, Zumelza (ikus ç, s-eta abar.)".

Aurreko plantementutik kanpo geratzen zaizkigu "Ituriza 1894, Iturizaga 1877", zeren ez dut uste kasu hauetarako -za atzizki hau, zentzuz egokitu daitekeenik, niri behintzat zuzenagoa iruditzen zait balio hipokoristiko bat izatea, egungo *txu*-ren parekoa, hau da, egungo *txa*-rena. Lagungarri izan dezakegu "Iturizaga 1775" konstatazioa, zeren *hotz* tartean bere logika izan badu ere, hortik gerta zitekeen murrizketarekin erantzun bat izango genuke. Beharbada, salbuespen hau artezago legoke ondorengo puntuan azaltzen dugunarekin.

M. Etxebarriak Zeberion: "lexártza, amétza, ereñótza, urrútza..." biltzen ditu.

- 2) Batzuetan **-za** (ugaritasuna) eta **-zar** (adjetiboa) agertzen zaizkigu toponimo berberarekin, nolabaiteko zalantza sortuz.

Zenbait kasutan fonetika kontua baino gehiago analogiarena izan daiteke ondoren aipatzen dugun arazoa, hau da, bukaerako **-(t)za** edo **-zar** agertzea. Bidez kotasun aldetik lehena botanikako multzo atzizkia genuke bestea, aldiz, adjektiboa da. Nire ustez, arazoa sortzen da analogiaz bata bestearekin nahasten denean, hemengo inguruan gauza erreza alde batetik, zeren bigarrenak ugariagoa izan daitekelakoan baserri edo eremu handi izenetan: Aranzar, Basterzar, Errotazar, Lekandazar../ Erkiza, Kastinga, Zumelza...Pagaza deitura (Askotan esan dugunez, hemengo herri ahoskeraz lehengo multzoko denak s-z ahoskatzen dute, besteetan Erkiza eta Zumelza s-z, baina Kastinga eta Pagaza z-z.

"Pagaza / Pagazar" kasuan ikus daitekeenez, argi dago analogiaren fenomeno, zeren toponimo bera izanik bitara esaten dute, lehena lehenago, sendoago eta askoz konstatuagoa egonik. Egun zalantza erakusten dute bertakoek aipatzerakon. Ikus "Pagaza" eta "Pagazar". Dena den, biak izango litzatezke posible. Zalantza hau ez da berria, Erdi Aroko dokumentazioan ere ikus daiteke. Horrez gain, hemen 1784 bitara agertzen da bildurik toponimo bera: "bareando castaña el el monte de Pagazar",⁷an "bareando castaña en el monte de Pagaza" argi idatzirik biak". Gereñuk "Pagaza" baino ez du biltzen, Barrenengoak "Pagazar" lezaman, baina "Pagaza" beste sei tokitan.

Beste aldetik bigarrenak inposiboan duen dardarkaria, -zar > -za fenomeno nahiko arrunta, galduz gero lehenarekin berdindu daiteke.

"Alustiza/Alustizar (Gure lekukok berak toponimo azaltzean zalantza du ea nola den) "Pagaza/Pagazar" eta antzekorik ikus ditzakegu aldaki biak pertinenteak izan daitezkeela, beti ez badiara ere, esandakoaren arabera. Zuhaitzek adjektiboak onartzen dituzte "Pagomakurre" dugu Gorbeian, "Arechandi 1940, Arechiger 1954, Arestuibiribil 1748, Arestuizar 1877 (Askoz konstatatuagoa eta lehenago "Arestuiza" aldakia baino), Arestuyluce 1913..." eta abar. Laudion. Lizarraldean "El Nogal Tuerto" eta antzekorik aurkitzen ditugu Naf. Top. Valladolid-en "Fresno el Viejo".

"Alustiza"-rekin, hau da, alus + t(u)i + za, baliokideak diren bi multzo atzizkiak izatean bigarrena zar izan daitekena (Sagastizar bezala), baina ez omen da horrela, zeren beste kasu batzuetan baditugu atzizki biak elkarturik: "Gorostiza". Are gehiago atzizki bera bi forma desberdinez gehitua: "Gorostidui".

Dena dela, "Iturizar/Ituriza" kasua beste bat genuke, nahiz eta deitura gisa bi modutara ugaritasunaz agertu, zeren hemen bilakaera bat genuke, inposiboan dagoen dardarkariaren galera, hots: Iturizar > Ituriza, hain zuzen ere. Beraz, -za atzizkirik gabe (nire ustez, botanika mundukoa baita), -zar adjektiboa dagokio. Bidezkoa da iturri bat beste gauzen artean, zar edo berria izatea. Nik neuk ikusi dut iturribarri bat egiten, hau da, iturburu bat egokitzen hodiz eta beste elementuekin iturri bat izan dadin.

Gereñu: "Iturribarri 1710, Iturribarria, Iturribarriaga 1704, Iturribarrialde ..Iturribarrialdegaina 1723...", "Ituriza (behin bakarrik eta bildu berria zegoen konstatazioa)", "Iturizar...Iturizarra (oso konstatatuak, eta biak nahiko goiz, 1693 eta

1668 urtetik)", "Iturza (behin)", "Iturzar, topónimo abundantísimo de Alava". Cuad. Top. Zuia: "Iturrizar" ugari, "Iturza" behin, beste batean "Iturritxa" 119. eta "La Fuente Vieja" 61.

Fuent.Doc.78 (1511): "Gorosa..Gorosar" Mungia. 262 orr. Gorozika

Berdin esan dezakegu beste informazio-iturriak begiratzuz gero, baina oro har, dataketari eta sarritasunari begira, zera esan dezakegu, Iturrizar (zaharragoa eta ugariagoa)> Iturriza (berriagoa) eragin duela, esan dugun arrazoiagatik. Merino Urrutia: "Cortaza 1602, " Iturriza 1110, Turça 1580, Itourissa (Ptolomeo)", "Iturrizarra (ez dakigu aurrekoa den).

Mitxelena beste iritzi bat du: "569.- -tza suf. que denota 'abundancia': Artaza, Elorza, Iturriza, etc. En la reja de San Millán aparece en la forma -zaha" Adurzaha, Arrazaha, Artazaha, Gersalzaha, Hascarzaha, Hillarrazaha." Atzizki honen balioa ordutik hona aldatu ez badu, eta garai hartan gehienbat zentzu hori ikusten zitzaion, botanikari loturik zegoen.

Hala eta guztiz ere, badago inguru hauetan bakarrari eta anitzari erreferentziak hainbat kasutan: "La Fuente, Las Fuentes" deiturak. Gereñuk berak esaten digunez: "Fuente, La topónimo abundantísimo", "Fuentes, topónimo que encontramos en muchos pueblos alaveses".

Esandakoa gure datuetan horrela dugu: "Alustizar 1994 "Arestuiza (behin) / Arestuizar (hirutan), Iturriza / Iturrizar (deituretan biak daude ugaritasunaz), Pagaza (oso ugaria eta eratorri askorekin) /Pagazar 1784, Urtezar 1730 /Urteça 1730".

Gereñu: "Larrinza, caserío de Beotegui". / "Larrinzar, villa del ayuntamiento de Gamboa. 1760, barrio de Maestu. Términos de Mendoza, Apricano, Armentia, Los Huetos. 1704, labrantío de Jugo", "Larrinzargaina, Larrinzaroste", "Larrinzarra, 1704, rain de Ali". (*rain* hori, nire ustez, larrain-etik irtenda).

Barrenengoa: "Larrinza.- Beo/Lu.- Var.:Larrinzar...", "Larrinzar.- Beot /Ok."

Analogiaz edo, errakuntza gehiegi gertatzen dira. Cuad. Top. Aiara: "Larrinza" 63 orr., "Escúzar" 61 orr, 125 orr. Antza denez, lehenak galdu egin du bukaeran duen dardarkaria, inposiboan dagoela eta. Bigarrenak, aldiz, analogioaz -tza / -zar nahastu omen du.

Zenbait kasutan -za atzizkia, -txa aldakia du, beraz, ematen du **-txa** (dim.) > **za** gertatu dela, edo behintzat grafema horrela agertzen da. Hemen Iturriza baldin badugu, "Iturricha 1877" ere badugu konstatatua eta horrela ere Arabako zenbait tokitan aipatuta dago (Gereñuk eta Barrenengoak bildurik). Egun Gasteizen badago "Iturritxa" deitura. Agian hemen sartu beharko genuke Ptolomeok aipatzen zuen "Itoúrisa". Ikus -txa atzizkia.

- 3) **-za /-tui** . Oso deigarria da zenbait kasutan itxuraz zentzu berdina duten bi atzizkiak atal berdinekin joatea: "Asunsa 1994 / Asudui* 1580, Gorostiça* 1547 / Gorostidui 1745, Ycardui 1568 / Izarza 1025/ Izarza** 1025 / Izarza 1877, Lexardui 1793 / Lejarza 1926, Mimenza 1731 / Mimendui 1771". Cuad. Top. Zuia: "Mimincha" 33 orr.

- 4) **-za /-zu** alternantzia ere zenbait kasutan dugu (lehen zehatzago aztertu dugu **u > o / a** alternantzia ikusi dugunean) :
 "Çumelça 1561/ Cumelcu* 1536, Zumelzualde / Zumeltzaalde"

7.2.65. Atalen erlazioaren jarraipena

- **ZABAL** 'ancho, abierto, notorio, publico, abundante, plazoleta' (Azken adiera Azkuerengandik hartua): "Basaçabal 1560, Bidesabaleta 1994, Çabalgarate 1567, Caballa* 1537, Castanasabal 1772, Caualongdo 1575, Ganzabal 1847, Gardeaçabal* 1538, Gardeacabalverria* 1568, Gardeazabalbúru 1799, Goiriçabalen 1623, Goiri-zaual 1772, Gorisabalengo 1663, Iartucabal* 1578, Ibaicabal 1572, Izabaleta 1952, Larraçabal 1550, Larrazabalmendi 1758, Rebisabaleta 1894, Sabalesquiña 1926, Videsabal 1745, Zababalde 1741, Zabalaurre 1956, Zabalbide 1902, Zabaleberrio 1797, Zabaleburu 1894, Zabaleco 1799, Zabalegui 1940, Zabaleondo 1940, Zavalabarrena 1785".
- **ZALDU** (ikus Sautu): "Çaldo 1536, Çaldua** 1251, Saltarriaga ?". Erromatarrek 'saltus' deitzen zioten Euskalherriko goi aldeari, menditsu eta oihanetsua zenari. Mitxelena: " *sautu v. zaldu", "**zaldu, zaltu. La última var. en ronc. 'arboleda donde sesteaba el ganado': Zaldu, Zaldu, ... Zaldu procede sin duda del lat. saltus...rom. Soto, Sauto... En un documento navarro anterior a 1073, referente al Aralar, se lee '...soto uno, que dicitur a rusticis Aker Çaltua, nos possumus dicere saltus ircorun...' . Los apellidos occidentales Sauto, Sautu, Sautua, Sautuola atestiguan la forma intermedia entre el lat. saltus y el rom. soto, souto..."
- **ZAR** 'viejo, antiguo, anciano'(zahar): "Aranzar 1623, Arançar 1663 / Aransar 1894, Aransarburu 1894, Avesar 1575, Arestuizar 1877 > Arestuisar 1894 / Arestuiza 1952, Basterzar 1753 / Basterza 1775, Basterzarondo 1926, Carovizar 1894, Castillosar 1954, Cortezar 1849, Costurezar 1994, Echesaroste 1894, Echezarra 1775, Echezarreta 1894, Elejasar 1780, Errebisar 1894, Errotazarra 1877, Exabesar 1791, Hortezar 1894, Iturrizar 1894, Izagirrezarra 1877, Landazar 1894, Landazarreta 1785, Larrinzar 1739, Lecandaçar* 1584, Lecandasaralde 1926, Lecandasarbarrena 1940, Lecandasarburu 1894, Lecandasarondo 1894, Legazar 1994, Lexazar 1680, Luxarribayzar 1819, Olazar 1847, Oriorzar 1740, Ortuzar 1894, Oruecar 1580, Recasar 1877, Salazar* 1614, Saltuzar 1940, Santuzar 1894, Sarrelecu ? 1894, Solozar 1902, Torrezar 1747, Urizar** 1260 > Uriçar* 1560, Urtezar 1730".

Fuent.Doc.78 (1511): "Vilua la Vieja" 291. Bilbao. "Biluaçoçarra" 324 orr. Cuad. Top. Zuia: "Subisar" 43 orr. Cuad. Top. Zuia: "Solasarreta" 43 orr. Cuad. Top. Zuia: "Urkizar" 119 orr.

Zar hau gure toponimoetan agertzen denez, deklababidearen eraginez forma artikuluduna -zarre agertu ahal da. (Ikus Etxezarra). M. Etxebarriak Zeberion "latabarri, latasarr(e)" biltzen ditu.

-zar /-tzar. Arantzar 1956 [ultrakorekzioz, edo hizkuntzaren senarekin bat eginez (sudurkariaren ondoren afrikaria). M. Etxebarriak Zeberion "olátzar" biltzen du, "Olazar" ikusi dudanari buruz. Ikus Aranzar. Berriz galdetu diot amaginarrebari hemengo San Rokezar /San Roketzar auziaz: ¿San Rokeren hurrengo eguna?. Berak: "-San Rokezar!. Ekiten diot ia San Rokezar /San Roketzar eta lehena erantzuten dit zalentzarik gabe. -tzar atzizki haunditzailearen aukeraz arakatu nahian esan diot ia zein da inportanteago eta, beraz, San Roke dela erantzuten dit. Zergatia galdetzean berak "Andramari...San Roke ...San Rokezar...". Azkenaren kutsua "-Atzena dalako...fiestak

akabetan diralakol, hau da, -zar 'viejo' dugu zalantza izpirik gabe. Emazteak arantza 'espina', baina "Aransar" auzunea.

- **ZEAR** 'a través' : "Ceansolo? (Agian "Cean" pertsona izenetik "Zeanuri (Bertakoak Zeani, Villacian" (Irigoien) , Cearsolo (Gereñu)..Zearkale***.M. Etxeberriak Zeberion "seárreta, seárre" biltzen ditu.V.Fernandez (1574) "cearvidea...**la senda que dicen cearbidea**..., cearsoloa"
- **ZELAI** 'llano','campo, prado (Mitx.)', 'llano (adj.): "Basacelay 1940, Celaya 1940, Ortucelai 1894, Recasalayeta 1952, Selai 1994, Solocelay 1864, Zelaicoa 1727".
- **ZKO** (materiaz): "Arriscosubi 1839" 'puente (hecho) de piedra' Madoz: "...cruzan 3 puentes de piedra y uno de madera..(Laudio)". V. Fernandezek "Arricomendi" biltzen du Arinizen. Cuad. Top. Zuia: "Harrizko Txabola" 85 orr. Cuad. Top. Zuia: "Arrizkozubi" 101 orr.
- **ZORROTZ** 'agudo, afilado': "Acha Sorros 1758 > Achorroz 1730".
- **ZUBI** 'puente' "Llodio...3 puentes de piedra y uno de madera (Madoz 1847)": "Arçubietta 1620, Arriscosubi 1839, Arrizubieta 1877, Çubiaur 1536, Çubico** 1250 > Subico 1784 , Lurzubizar ? 1894, Subichu 1785, Subichueta 1774, Subilarren ? 1994, Subimozu 1894, Ycaizubi 1802, Zubiaga* 1549, Zubialde 1894, Zubiate Recacoa 1775, Zubiaurre 1926, Zubicoa 1775". Hemen ez dugu Zufia 1089 > Zuia urratsaren konstatazioa. Aranzubia deitura, baita Aranzibia , zur +ubi 'vado' ?. Sudupe (Zubi? + pe, zeren Okondoko "Zudubiarte < Zudibiarte < Zubibiarte" (erreken eta zubien arteko gunea) . Cuad. Top. Zuia: "Cuibiarte" 15 orr. Laudion ere Arrizkozubi > Arruscusudi dugu. Cuad. Top. Zuia: "Zubitueta" 101 orr. Cuad. Top. Zuia: "Zubikoa" 103 orr.
- **ZUGATZ, zuhatz** 'árbol': "Çuaco 1622, Cuaçu* 1614 < Çuaçu** 1257, Sugaste 1894, Sugastiu 1956, Sugastuy 1926, Sugasu 1809> Sugesu 1986, Zugazaga 1894".
- **ZULO, zulu** 'agujero' "Asconarzulueta 1798, Culoaga 1550 > Zuluaga 1743, Espilluzulo 1952, Suluetta 1797".
- **ZUMEL**: 'carrasca, coscoja, árbol parecido al laurel (Azkue): "Çumelça 1561, Çumelçu** 1260, Cumelcu* 1536, Cumelheguy 1567, Sumelsa de abajo 1798, Sumelsabieco 1994, Sumelsaburu 1894, Sumelsagoicoa 1798, Sumelsalde 1952, Sumelza aurretta 1775, Zumeltza 1952, Sumelza Erdicoa 1894, Zumelzuviocosoloa 1932".
- **ZU**: (multzo atzizkia:Irigoien. Mitx.: -tsu-aren parekoa): "Albizu** 1080 / Aluiçu 1257, Albizua* 1798, Alpichu 1740 > Alpisu 1982, Arancacu 1568 / Aranzazu 1630/ Aransazu 1926, Aranzazugana 1743, Arzua>Arza, Çuaçu** 1257, Cuaçu 1614, Cumelcu* 1536, Goyasu* 1562, Irsu ? 1994, Otazu 1772, Suasu* 1555, Zumelzu** 1025 / Zumeltzu* 1831,
- **ZURI** 'blanco'. Laudion gehienbat ezizen gisa aurkitu dut. Araban badaude beste konstatazioak toponimo gisa. Pagazuri (Zarate). Cuad. Top. Aiara: "Campo blanco" 43 orr. "Landájuri" 47 orr. Nafarroako "Atxuria" deitutakoari gaztelaniaz "Peña Plata" esaten diote.

- **ZUZUN** 'álamo temblón': "Susundui 1793".

7.3. Fenomeno berezi batzuk

7.3.1. Azentua

Azentuaren arloa nahiko berezia eta garrantzitsua da, zeren Euskal Herrian, tokien arabera, aldatu egiten baita. Hala ere, orain inguru hauetan agertzen dena baino ez dut aipatuko.

Oso deigarria da zenbait leku-izenetan azentu grafikoa agertzea, hitz eta toki berdinetan inongo zalantzarik gabe errepikatzen baita. Hala eta guztiz ere, esan behar azentu grafikoa gutxitan agertzen dela.

- 1) Hiru silaba edo gehiago dutenen hitzetan proparoxitonoa dugu, hau da, atzekoz aurrera hirugarren silaban: "Abásolo 1926, 1940, Andéchaga 1902, Arámburu 1913, Aránsolo 1952, Astóbiza 1877, Bárbara 1894, Bárbara vico 1902, Bengoéchea 1787, Cáscara 1894, Chávarri 1926, Dúviris 1894, Echévarri 1926, Echébarri 1924 (baita Echevárri), Egúrvide 1877, Ellácuri 1877, Gallárraga, Gárate 1902, 1952, Gogénuri 1915, Goicóplaza 1902, Inúsquiza 1926, Larrámburi 1877, Larrázabal 1994, Legórburu 1926, Mórteru 1894, Semécola 1956, Vitorica 1894, Yárritu 1952"

Gaur egun Okondon ahoz, euskara zeharo galdurik egon arren, [batzuetan Abásolo, Ibárrola...deiturak duten batzuek idatzirik ere jartzen dute azentua, sinadura egiterakoan]: "Abásolo, Agínako, Ibárrola, Ízega (Izaga), Únzaga" entzuten da. Lizarra aldean "Azázeta" esaten dute. Sodupen "Zeríbai". Denbora batean uste nuen inguru honetako azentuaren ezaugarria izan zitekeela, azentu proparoxitonoa, hain zuzen ere.

Euskal Herrian azentuaren aldetik, badaude alde nabarriak, baina Tolosan "Elósegi" idazten dute. Hau da, legerik orokorrena, zeren bai denboran aldetik zein maiztasunaren aldetik ondoen konstatatua dagoena baita.

- 2) Horrez gain, badugu ere salbuespena gisa, baina tinkotasunaz: " Alzá 1956, Arzá 1952". Okondon ere: "Arzá" ez dago hain argi, baina "Unzá" bai, agian "Unzaa" < *Unzaga batetik datorrela. Mitxelena: "Alzáa, Alza, Arzá".
- 3) Denbora aldetik askoz geroagoko fenomeno da, bertan azentua agertzen zaigu leku-izenaren bigarren atalean, lehen eta bigarren atalak bereiztu nahian edo:

"Arcoché 1776, Ascáu 1877, Echevárri 1911, Echezané 1965, Estartagán 1952, Gardeazabalbúru 1799, Lekandazár 1926, Obikóla 1994, Oqueluriálde 1894, Presagán, Roiachpé 1776, Santurarán, Semekóla 1994, Solaún 1902, Solaún erreca 1902, Ubuscún 1952, Ugerasú 1956".

- 4) Azken multzoan sartuko genuke forma kultista bat gordetzen dutenak edo gaztelaniaren eraginpean egon daitezkenak azentuazioa aldetik: "Aldeisacón 1952, Echevarría 1926, Cármen, Concepción 1965, Estación, Magallán, Nervión, San Bartolomé, Tejería, Tellería, Tomás". Hauek denbora aldetik berrienak dira.

- 5) Bukatzeko aipatuko dugu gaztelaniarekin dagoen bereizketa bat, Orozkon ,adibidez, nabaria da erdaratik hartzen diren zenbait hitzetan euskaraz egiten dugunean azentua lekuz atzeratzeko joera, horrela dauzkagu: "Jóse, Jesús, fórmal., Tómas, Mígel,..", "José, Jesús, formál " beharrean (azkenengoetan azentua tonikoa bakarrik da). Ikus Ond. "azentua". Kontutan izan dezagun ere hauek bisilaboak direla. Esango nuke fenomeno hau ez dela bakarrik Orozkon gertatzen, Sodupen kasuren batean ere "Jésus" esaten genuen, "Jesús" beharrean.

7.3.2. Toponimo hibridoak

Bi hizkuntzetan, osorik edo zatiz, agertzen diren leku izenak asko izan arren, bakarrik bakan batzuk jarriko ditugu erakusgarri gisa:

"Acha de Abajo 1774 / Achabecoa 1864", "de la Estrada 1777/Estartacoa 1778, Estratacoa 1772", "Casa nueva /Casa Mayor / Echabbarri", "Echezarra / Casa antigua", "Plaça de arriba 1572 / Goicoplaza", "Gorostidui o Azebal 1745", "Ibagazuagagoicoa 1774 / Ibagazuaga de arriba 1774", "Solaun de abajo / Solaunbecoa 1793", "Zubicoa / Del puente", "La de Eneco o Enecoena 1811", "heredad que llaman de los Igos 1790 / Icososola 1801", "La de Caudal / Caudalena", "Olategochia Vecoa / Olategochia de abajo", "Orueta de Arriba / Oruetagoicoa", "Junto a Orueta 1772 / Oruetaondo 1894", "Presagane / sobre la Presa", "de la Presa / Presacoa", "San Antonio pe / bajo de San Antonio / Abaxo de San Antonio, bajo de la Herm. de Sn. Antonio", "Ugartebeke /Ugartebieko / Ugarte de Abajo / Ugarte Menor", "Undiogoico / Undio de Arriba, Undioarriba, Undio el de Arriba", "Zumelzagoicoa / Zumelza de arriba", "c.y c. llamada de Anttoñano o Zubiaur 1771". Azkena ez da bi hizkuntzetan agertzen direnetarikoa, jabearen izenari eta etxearen izenari erantzuten baitute.

Kasuren batean euskara galdu den neurrian bigarrena bakarrik geratu da. Horrela Sodupeko eremu bati "Sodupe la de Arriba" geitzen genion zerbait altuago zegoela.

- 1) Bi hizkuntzetan agertze honek ez du esan nahi gaztelaniazko forma nagusitu denik, alderantzikoa baino, sarritan ikusi dugunez. Garai batean forma erdalduna agertzen da, ziur aski argigarri gisa edo, baina gero izen euskalduna izan da iraun duena egundaino: "Plaça de arriba 1572", "de la Presa" agertzen dira oso goiz, baina "Goikoplaza" eta "Presako" dira duten izen bakarrak.
- 2) Ordezkapen txiki bat zertxobait geroago gertatzen da, azkenengo mendean hain zuzen ere. Euskararen galerak zenbait ataletan (izen arruntak gehienetan) hizkuntzaren ordezkapena ekarriko du: "Aldapa > Cuesta, Landa > Campa, Larrin > Era, Zubi- > Puente". Horrez gain, "Abajo, Arriba" eta antzekoak izango ditugu "Bekoa, Goikoa..."-ren ordezkariak.

Egun nabaria bada ere, lehendik baditugu zenbait konstatzio: 1894ko "Solobarri" jabegoz, zabaleraz (10,42 areas), mugarriak –S. camino-, "N.O." (mugakide bera), ordena, etab. era bat dator 1952ko 22.40ko "Pieza nueva"rekin

- 3) Gertatzen dira ere, bi modutara agertzen diren toponimoak, baina ordezkapena edo itzulpena izan gabe: "Subichueta o Bicerrena..1774","titulada Berengoa, y por otro nombre Osurrena 1777". Ziur aski, hauetan bigarren aukera izengoiti bati dagokio.

- 4) Oro har, pentsatu behar dugu elebitasun une bat gertatuko zela, hobeto esanda, euskaldunek gaztelania zer bait jakingo zutela, eta toponimo batez erantzuterakoan gaztelaniazko ordaina emango zuten. Edo agian alderantzizkoa, eskribauak euskaraz zertxobait jakitea eta gaztelaniaz jartzea. Esan dugunez, XIX. mendearen bukaeran dugu aro horren unerik makalena, euskarak atzera egiten baitzuen." Alisos 1894", baina beste tokietan "Alza, Alzarrate" askoz lehenago konstataturik.

Irigoienek (En torno a la Toponimia Vasca...) aipatzen du: "no se puede excluir la posible existencia de formas dobles en algún momento, de acuerdo con la situación de los hablantes de cada lengua".

Hibridoak maiz agertzen dira, baina sarri askotan bigarren atalaren forma euskaldunak iraun duela "Plaça de arriba 1572/ Goiko Plaza 1894 (egun ere bai)".

Beste batzuetan bigarren atala gaztelaniaz eta euskaraz aurkitzen dugu. Pentsa dezakegu unerik batetan euskararen galerarekin sortzeko gaitasuna galduko zela eta hortik forma hibrido batzuk agertzea: "Estartaco abajo 1877, Estartaco arriba", "Paonabarra de Ariba", baina beste askotan egundaino gorde dira: "-goikoa, -bekoa...".

Cuad. Top. Zuia: "El Otacal", "Otaza" 131 orr. Lehenengoan hasierako atalari erdal atzizkia jarri zaio.

Hemen ez horrenbeste, baina badaude forma euskalduna eta erdalduna duten lekuak: Cuad. Top. Zuia: "Gastelu" 39 orr. "Gastelu" 85 orr., "Castillo" 85 orr..

7.3.3. Bikoiztasunaz

Hainbat adibide: "Valle de Arana", "Peñas de Aia", "Portal de Atea (Lekeitio)", "Valle de Aran". Gereñu: "La Lece o La Goba". Cuad. Top. Zuia: "La Cueva la Lez" 15 orr., Cuad. Top. Zuia: "La Cueva de Goba (y de los Moros)" 21 orr. Cuad. Top. Zuia: "Hoyo Sacun" 31 orr. Cuad. Top. Zuia: "Peña Achábal" 33 orr. Cuad. Top. Zuia: "Peña Laminách" 43 orr., Cuad. Top. Zuia: "Cruz de Cruciaga" 51 orr., "La Cueva Lezaran" 141 orr., Cuad. Top. Zuia: "Valle Aranguren" 143 orr., "Cueva de gobaran" 141 orr. Cuad. Top. Zuia: "Fuente Iturrigachaga" 65 orr., "Peña de Acha" 85 orr. "Puente Subicho" 73 orr., "Uretako erreka" 105 orr., "Valle Aranguren" 127 orr. Aiara 127 orr., "Río Vadiello...Baizabal" 137 orr., "Hoya de Lezauturri" 137 orr. Cuad. Top. Aiara: "Fuente Turza" 69 orr., "Alto Gárate" 115 orr. (Okondon ere bai), "Fuente Iturrichu" 119 orr., "Alto Tontorra" 105 orr., "La Cerrada Barruti" 127 orr., "Fuente Itúrrita" 119 orr., "Royo de Odiá" 119 orr. Lehen "Cañada" eta antzekorik.. Cuad. Top. Kanpezu: "La Churdina" 43., "Peñas de las Churdinas" 83., "La Peña Achurdin". Txurdinaga, "Peñas de Azcueta" 9 orr. Cuad. "Cuesta Aldaya" 9, 25 orr. Badaian "Ganalto" 900 m., Cuad. Top. Zuia: "Erdiko Bizkarra" 81 orr., "Erdiko Espalda" 83 orr.

7.3.4. Erdal artikulua

Andrezkoa zein gizonezkoa, euskal toponimoak duen bukaeraren arabera) zenbait kasutan euskal toponimoaren aurrean gehitzen edo itsasten zaio: "La Aldapa, Elejardui (*El Lejardui)". Oro har, beranduko fenomeno dugu, hizkuntzak elkar-bizitzan edo baten desagerpenean daudelarik. Gure toponimo-zerrendetan, nahiko sarritan ikusiko dugu akats hau:

"Aldapa >La Aldapa" , "Atxa > Atxe > El Ache", "Bizkerra > La Vizquerra > Las Visquerras", "La Landa", "Lamuza". Ondoan dagoen Zuhatza herrian "La Ibarra" eta antzekorik entzun ditut. Gereñu: "Las Larreas, término de Lecamaña". Naf. Herr. Iz.: "Larça, Laarça, Arza,..Learza", "Araitsa, Araiça, Arayza...Larrayça..Arraiza (egun)".

"Elejardui 1791 (Lexardui), Elespide 1940 (Espide), Elesiaga 1877, 1996 (Lezeaga), Ellodio 1809 (Llodio)"

Aurkako fenomemoa dugu ere, hau da, /a -z hasten diren zenbait toponimoei kentzen edo bereizten zaienean /a- hori gaztelaniatzko artikulutzat harturik edo "La Rinaga (Larrinaga)". Ikus I kontsonantea.

7.3.5. Erdal pluralgilea

Gehiturik: "Achartes 1924", "Aldapa > Aldapas / Aldapeas, Arejaldugas 1915, Aurrecosolos, Asconarres 1792, Las Bizquerras", "Poleches, dos heredades.(Poloetxe)". Kasuren batean pluraltasun zentzuak eragindako fenomenoak izan zitekeen, baina gehienetan ez. Aurrekoa bezala beste akats bat dugu, euskal toponimoei gaineratutako erdal pluralgilea.

Gerta daiteke gaztelaniaren eraginez sortutako aldakiak, baina eremu euskaldunetan ere agertzen zaizkigu: "Andrakas, Erletxes, Ajurias, Meagas..". Mungian "Elordis" esaten diete bertako auzune bati bertan bizi izan diren adiskide batzuek, jakinda ere, bere izena "Elordui" dela. Gainera, beren deituren artean "Elordui" daramate. Gauegiz Arteaga "Celayetas, Basechetas".

Are gehiago, esango nuke hemen ez dela horrenbeste nabaritzen Bizkaiko Ereño inguruan nabaritzen den bezala, bertan eremu euskalduna izan arren, oso-oso nabaria baita.

Gereñu: "Las Larreas, término de Lecamaña". Euskal pluralgileren aztarnak ez dut aurkitu Laudion. Muxikak "Lubarriak" biltzen du esanez euskal plurala dela. Arrigorriagako Juan Jose Agirre Jauregik euskal pluralgilea kasuren baten ere aipatzen du: "Andikosoloak, Etxepesosoloak, Urrutikosoloak". Kuriosoki hiru kasuetan *solo* dugu bigarren ataltzat.

Fuent.Doc.78 (1511): "Landatas" 65 orr. Urduña.

7.3.6. Errakuntza nabariak

Oso kasu bakanetan agertzen zaizkigu kanpoko beste izenekin nahastuz. 1952an "Norte con camino del barrio **Sabadel**", **Zabale** beharrean. Behin Orozkon irakurri nuen kanpotik etorritako paper batean "Barrio **Astorga**", **Astoaga** beharrean.

7.3.7. Gertaera batek sortutako leku izenak

Gertaeraren bat, hiri-sortze bat edo herri-etimologia, edo kasu batzuetan fantasiaren eraginez sortutako toponimoak ditugu:

- Minteparro deiturako tokian behin jarri zuten arku bat, gotzaina zetorrela eta, eta harrezkero, batzuek "El Arco" deitzen zioten. Zaraten Zuzundui deitutako tokian zuhaitz batzuk bota zuten eta toki zehatz horri "El Corte" edo horrelako zerbait jarri zioten. "Donde murió Paco" eta horrelakorik entzun daitezke.

- Itinerarios Ecologicos (DFA)...tomó el apellido Zárate porque el rey de Navarra ...le dijo...çu zarate oneena 'vos sois el mejor'. Dena dela, kontutan hartu behar dugu zenbait kasutan leiendara edo jotzen dela, "Labraza", "Aiala", ...
- Navaro-Velilla: (Amurrio aldean) "río conocido con el nombre de "Bonaparte", en recuerdo del paso de los franceses.."64 orr.
- Navaro-Velilla: "muerte de tres ayaleses de las principales familias, en el lugar que, desde entonces, se denomina "Peña de la Sangre" " 82 or.
- "...año 813..un monje informó...sobre una extraña luminosidad (como un reflejo de las estrellas)...Se iniciaron investigaciones..hallazgo de un arcón de mármol en cuyo interior aseguraron que reposaban los restos del Apóstol Santiago. Desde entonces, ese lugar fue conocido como Compostela (del lat campus stellae, es decir, campo de la estrella..." (aldizkari batetik)
- "...leyenda que el rey Sancho el Fuerte de Navarra recibió en una ocasión la visita de su esposa Blanca. Y ante el emotivo encuentro de la pareja, las gentes del pueblo comenzaron a gritar desde las ventanas de sus viviendas: ¡la abraza!, ¡la abraza!. La tradición popular asegura que de ahí le viene el nombre a esta pequeña villa medieval..."(El Periódico de Alava?)
- Navaro-Velilla: "pidieron al rey Alfonso X que poblara este lugar, recibiendo la nueva aldea, fundada en 1338, el nombre de Monreal. Hoy todo es recuerdo y poco más." 157 or.
- Egin 94.12.3l Ezkaltzu toponimoa presoek elurraren zapalketa 'descalzos' egin behar zutelako. "Miluze" deitzen omen zioten zubi bati berta urkatu baitzuten,

7.3.8. Gorputzaren atalak erreferentzia gisa

Orografiaren gorabeherak, sarri askotan ,gorputzaren atalen bitartez adierazten dira, formari nahiz kokapenari begira. Gure toponimoetan maiz aurkitzen ditugu atal hauek: ao, begi (ubegi: ur+begi), bizkar, buru, gibel, 'cogote' (Lizarran) , koskol, koskor, lepo, oiñ, sabel (usabel: ur +sabel / ur + zabal?)."lengueta de Achuri.." irakurtzen dugu dokumentu batean. Aitari entzuna diot "costillar" soro eremu bati buruz.

Hemen "Erdico Espalda 1940" hibridoa dugu. Bilbon Askao toponimoa ere badugu. Balmasedako mendi bati "Espaldaseca" deitzen diote, kasu honetan itzulpen kutsua duela. Gure Donibane Garazi forma erdalduna "San Juan de Pie de Puerto" da eta Santanderren ere nahiko antzeko den izena dago. Okondon mendi baten alboei buruz esaten da "la otra espalda..en la otra espalda".

A. Errasti "baliérren espáldia". V. Fernández: "larrinsabel, ybataran horpoa.. por la parte de arriba se tiene al monte ybataran (1574)".

7.3.9. Inplosiboan dauden kontsonanteak

Inplosiboan dauden kontsonanteen joera nahiko berezia da, zeren askotan jausi egiten baitira, nahiz eta batzuetan behin behinekoa izan, hau da, salbuespenak direla. Oso kontutan hartzeko joera dugu zenbait kasutarako:

- 1) Ziztukariak: "Alaztuy 1877, Alastuy 1926 > Alatur 1952, Aldacaso 1894 (Aldazgatxu), Aretuy 1894 (Arestui), Barterza 1775 (Basterzar), Epalza garai 1776, Tartako (egun Luxaondon Estartako denari), Orsaustetta 1741 > Orsauteta 1741, Susterra 1802 > Suttera 1894".
- 2) Albokariak: "Adascacho (Aldasgazo 1786), Azarrate 1902 (Altzarrate), Saltarriaga > Satarriaga 1894".
- 3) Dardarkariak: Arestuizar > Arestuiza, Equizondo 1956 (Erkizaondo), Ibaguen* 1561 > Ibaguen 1706, Lecandazarbarrena 1926 (Lekandazarbarrena), Lecetio 1623 / Lecetro 1623 / Lecertui 1804, Lurgorri 1940 > Lurgorri 1802, Lurgorrieta 1877 > Lurgorrieta 1785, Orsaustetta 1741 > Osauteta 1740, Ortucheta 1772 > Otucheta 1926, Urbietta > Ubieta, Urteza 1730 / Urtezar 1730.

Alustiza / Alustizar, Pagaza / Pagazar...posible dira aukera biak, baina Iturrizar > Ituriza oso arrunta da. Antzeko kasua genduke Amabizkar > Amabizka deiturarekin.

- 4) Sudurkariak: Anucibai* 1537 (Anuntzibai), Arasolo 1791 (Aransolo), Arazar 1894 (Arantzar), Asudui, Asudio / Asundio, Bengoa- > Beco-, Chiminchu > Chimichu 1779, Intxurbintxi 1994 > Itxurbintxi 1994, Inchaurreta 1736 > Ichurreta 1877, Inchaurcheta 1940 > Ichau-cueta 1952, Inchurza 1894 > Ichaurza 1940, Larrinzar 1739 > Larrizar 1791, Launchu 1737 > Lauchu 1791, Mimenza 1731 > Mimeza 1877, Monjasolo 1894 > Mojasolo 1894". Hemen ere sartuko genduke "**Aran+eta > Araeta" aukera. (Ikus *n* kontsonantea)

- a) Kontrako joera ere agertzen da, hau da, jartzea aurrekotariko bat, batez ere, albokaria eta sudurkaria inplosiboan jatorriarekin inungo arrazoirik izan gabe: "Alsasketa /Asasketa", "Erreketa > Errenqueta?". Joera horrek ere hemengo batzuek gaztelaniazko 'acuerdo' esan beharrean 'alcuerdo' esaten dute.

Kasuren batean uste dut esan berrikoa bete daitekela ondorengoetan: "Areilza /Areiza (Areitz + tza)", "Zubileta /Zubietta?"

- b) Nolabaiteko zalantza edo hurbiltasuna s/r-en dago artean: "Jésus + txu > Jesurtxu", "Aldaschache > Aldargachu".
- c) Sarriago l/r-aren artean: "Aranzar /Aranzal (salbuespena), Esparazaray 1772 / Espalazaray 1775, Garmaca 1727 > Galmaca 1926, Marcuartu > Malcuartu, Sumelsaburu 1894 > Sumersuburu 1952".

R > I urratsa ere ikus daiteke: "Altoleta (Arteolaeta)"

- d) Baita l/n-aren artean ere: "Zumelza/ Zumenza 1877".

Kasuren batean albokariak hurrengo leherkari ozena gortu omen du: "Albichu, Albizua > Alpichu, Alpisua (Alpitzu)". Uste horretan nengoan, konstatazioak ikusirik, baina Manu Etxebarriak azentuaren eraginaz ohartarazi dit.

Horrez gain, bere "Euskal Fonetika eta Fonologia" liburuan (7.4) zera diosku: " **-nb-** elkartzean eta biak ozenak izan arren, esakuna zahar eginetan bigarrena gortu egiten da: zain bedar > sanpedar, agin bide > aginpide, ezkon barri > eskonparri, ezagun bide > esaupide". Jarri dugun konstatazioan **n** barik, **l** dugu, baina testuinguru bera da.

e) N/r oihan > oihar(zabal), Otxin-ondo > Oxirando.

7.3.10. Irudikapenak, leku izenen beste iturburu bat

Hemen sar ditzakegu neurri batean "El Perro", "Pico el Fraile" (Urduñan eta Bitorianon), "Aittittemakurra", "La Cueva la Virgen". Hitz batean, orograriaren ezaugarriaren batek sortzen digun irudia..

Honi zuzen-zuzenean loturik ez badago ere, naturan egon daitekeen elementuren batek irudikatu ahal duen formaren antzekotasuna baliogarria izaten da leku-izenen bat sortzeko. Horrela Urduñan dugu "El pico del fraile" edo antzeko zerbit, Sudupen "la cueva de la Virgen", eta Suruslatako "la peña del Perro", hiru kasuetan haitzaren formak irudikatzen duenagatik

Honetaz Mitxelenak 'asto' izena aipatzerakoan, "Astobieta, Astobiza (Aztobiza), Astola... Alguno de ellos quizá de (h)aitz... Designaciones como "cabeza de asno"... pueden referirse a particularidades reales o imaginarias del terreno como a incidentes anecdóticos cuyo recuerdo ya no es recuperable.."

Hauengandik bereizi behar itxuraz abere izena barruan izan arren, beste jatorri bat dutenak: "Iragorri > Iregorri > Irigorri > Idigorri" eta, nire ustez, "Iriondo > Idiondo", zeren abere batek ezin du onartu ondo eta antzeko adjektiboak mugikorra baita.

Abereei erreferentzia egiten diete zenbait toponimoek, nire ustez, hasieran esan dudana bezala, irudikapen baten bitartez gerta zitezkeen: "La ermita del Toro" Bailearen edo "Toro" herria Zamoran.

7.3.11. Itzulpenak

Kasuren batean agertzen diren toponimoak euskal toponimoen itzulpenak direla nabaritzen da, tartean euskarari erreferentzia egiten zaiola: "Guarida del Viento, Piedra blanca 1743". Aurrekoen ordainak Eizagirre?, Atxuri izan zitezkeen, nahiz eta lekuraketa aldetik bat etorri ez. Dena dela, garai hortan ez da arrunta honelako toponimoak agertzea. Nire ustez, ahalegin bat dago garai honetan euskal toponimoak itzultzeko, zeren inguru euskaldun batean ordain erdaldunak emateaz gain, argigarren bat ematen dute: "...que en el idioma castellano.."

Ordezkapena geroago etorriko da, batez ere, lehengo mendearen bukaeran. (Ikus "bi hizkuntzetan...").

Luxa baserrian zenbait kasu argi ditugu, nahiz eta lekuko tinkoenetarikoa izan, esate baterako, aldakiak sarritan agertzen direla.

- 1) "Delante Casa" gaur egun esaten diote, "Etxeaurrekosola 1894" zenari.

Etxebarrena, Barrena ere bai.

"**Arte(t)abarréna**, pero claro Los Encinos, claro"

- 2) Erdi itzulpenak: Arrañosási /Jaro Isási, "el **Jaro** de allí 0532, de **Arrañosási**", Y después el **jarillo Aldapa**, que es **Aldapasasi**
- 3) Arraño (erabilena, eta jatorra dena) / Larraño
- 4) Larrañoalde / Arroñalde
- 5) Lujaldái / Lusaldái
- 6) Arroñalde / Arrañoalde
- 7) Larrínaga /Larrinega
- 8) Lujagoikoa zena > Kapana, geroago beheko bi baserri izendapen berria: Luja Goikoa / Luja Bekoa
- 9) San Bartolomé, Lárra ... eremu murriztuagoa / 65 urteko batek oraindik Lateorro orain denari Larra

7.3.12. Izengoitien eragina toponimian

Izengoitien eragina toponimian, batez ere, etxe-jabeei erreferentzia eginez, askotan agertzen zaizkigu (ikus *-ena* atzizkia). Dena dela, kasuren batean izen soilak dira, laburturik edo: "Bizerrena 1772, Coscolloena 1777, Chapote 1772 > Chapotena 1774, Frio/Frioena 1790, Magallan 1758, Mingorrena 1786, Nochena 1786, Mojoena ? 1932, Motzotekalle (la calle el motzo) ".

SMCo.Led. "Gonzalvo Barva...Michael Sinbarva 1173-1194." Garai honetan "Sancho Zuri, Lope Valza...(Castañares)...Alfonso Bravo...Petrus Chico... ".

7.3.13. Kontraesanak

: . Cuad. Top. Aiara: "Peñalba y los forasteros le dicen Monte Negro" 39 orr.

7.3.14. Metatesiak

Modu honetan deitu dugu **tz** > **zk** edo antzeko fenomeno gertatzen denean, behin metatesiak direla, bitara agertzen direnak, edo afrikaria frikari bihurtzen deneko moduko fenomeno desberdinak. Juan Manuel Etxebarriaren aholkua izan dugu honetan. Ikus ditzagun: *atzena* (San Martin-Orozko) / *azkena*, *azkana* (Lekeitio); .atzazalak (San Martin-Orozko) / azkazalak. Itxiten / ixten... Ikus *gatx*.

Mitxelenarengan (Etxe 'casa' dagoela) Essavarri (A), Echaverri, Exaverri (NA) eta Escaberri, Escabierri

Gereñu: "Ocoitza, antiguo nombre del lugar de Acosta".

Destolesketa deitu dut fenomeno honi (honetaz konturatu nintzen Orozkoko eta beste tokitako formak konparatzerakoan) aldeaz aurretik inon ikusi ez nuelako, baina geroago konturatu naiz Mitxelenak "rtz > st" urratsari 'intervención' deitzen diola

Aipatu ditugunaz gain, (-dui atzizkia) bereziak dira, erabat berdinak: "Gamarca > Garmaca", "Yabartu > Yarbatu"

7.3.15. Muta cum liquida

Fenomeno honetaz adibide batzuk jarriko ditugu, baina, oro har, zera esan dezakegu, ez dagoela denbora aldetik, behintzat, guk kontrolatutako denboran, kronologia zehatz bat, formak tartekatzen baitira. Gainera, talde hauek egun oso arrunta dira Mitxelenak gogoratzen digunez (F.H.V.) 18.5): "...los grupos muta cum liquida no son hoy una rareza en ningún dialecto vasco, menos dl y tl que faltan por completo:...plaza..branka 'proa', deabru...prakak (frakak)..".

Gaineratzen digu ondoren: "La metátesis se emplea también para evitar estos grupos...kurze 'cruz'...A veces no obstante, se han formado así grupos que antes no existían...Para la formación de estos grupos hay que tener en cuenta además la epéntesis de líquidas, debida en general a repercusión: viz. kresal 'agua de mar...' < gesal...matralla...'quijada, carrillo' ". Lehendik esan digu (18.4) "En préstamos el grupo (Oclusiva + sonante) se ha evitado de dos maneras: 1) por simplificación, con pérdida de la oclusiva, 2) intercalando entre las consonantes una vocal anapítica..".

Ikus daitekeenez, lehenengo multzoan hiru kasuak ditugu, alde batetik "muta cum liquida" saihestu den kasua bokal anaptiktika bitartez, ondoren metatesia duenak, eta ondoren "muta cum liquida" onartzen duena.

- 1) Curu- / kurze / kruze (ikus): "Curutceaga 1375", "Barbaracurce 1877, Bidecurce 1894 ", "Videcruce 1894..."
- 2) "Estarta oquerra 1894", "Estartacoa 1778 / Estratacoa 1772", "Estartagan 1940 / Estradagana 1877", "Estartaondo 1894, Estartaondocoa 1934". Multzo honetan zenbait kasutan metatesiaren bitartez saihestu da "muta cum liquida".
- 3) "Tardamontte 1770"(Tras de monte?). Hemen ere metatesia dugu, tt multzorako ikus tt.

7.3.16. Toponimoen mugikortasuna

Toponimoek izendatzen duten tokiak ez zuten izan behar inungo aldaketarik. Dena den, zenbait kasutan ikusi dugu batek bestearen arloa hartzen duela, hasierako izendapenaren zehaztasuna galduz edo behintzat ilunduz. Are gehiago batzuetan ikusi dugu ere toponimoa "mugitu" dela, hau da, baserri bat denean bertakoak beste baserri batera joaterakoan lehengo baserriaren izena laguntzen zaie. Laudion "Mendiko" baserrian bizi zirenak askoz beherago dagoen baserri batera joan ziren, laudioarrekin baserri horri "Mendiko" ere deitzen diotela. Okondon, "Ibarguen" den baserriari "Gastiartu abajo" ere deitzen zioten, Gastiartun bizi zirenak hara joan zirelako. Gastiartu eta Ibarguen ez dago batere hurbil. Berdin gerta zitekeen Laudioko Gardean errepide ondoan dagoen "Solaun" baserriaz.

Elizekin, hots, hagiotoponimioekin, antzera gertatzen da. Laudioko Olarteko koadrilan aspalditik zegoen "Santa Cruz" deiturako baselizak izena eman zion errekarren beste aldean, eta ez hurbil, egin zen elizari. Okondon ere, "...de Unzaa" jarri zioten elizari,

nahiz eta Unzaa beste toki batean egon, arrazoia hau da: Unzaan eliza zaharrago bat omen zegoen eta berria egin zutenean beste toki baten "...de Unzaa" gorde zen.

7.3.17. Zenbait hitzen eta atzizkien esanahiaren aldaketa

Aldapa, alde/ondo, goiti/goiko, -za/-zu, erreka/ibaia

Oharra: nahiko ondo sistematizatua. Bukaeran eskuz egindako fitxetatik (6) ...-tik datuak hartu behar (ez asko). Nahiko ondo mamiturik dago hau, agian zerrenda galbea egin ondoren, beste ukitu bat eman beharko zaio, eta baita bateratu ere.

8. Bibliografia

8.1. Onomastika eta euskararen ingurukoa

- ABAITUA, J. (...askoren artean), 1983, Euskal dialektologiaren hastapenak, UEU, Iruñea.
- AGIRRE, J.J., 1996, Toponimia de la anteiglesia de Arrigorriaga, egileak argitaratua, Arrigorriaga.
- ARANBERRI, F., 2002, Ermua-Eitzaga leku izenak, Euskaltzaindia, "Onomasticon Vasconiae" bilduma 22, Bilbo.
- ARZAMENDI, J., 1985, Términos Vascos en Documentos Medievales de los ss. XI-XVI, Euskal Herriko Unibertsitatea. Bilbo
- AREJITA, A., 1978, *Euskal Joskera*, La Editorial Vizcaína, S.A, Bilbo.
- AREJITA, A., & ETXEBARRIA, J. M. & IRAZOLA, J. M., & URIARTE, J, 1989, *Bizkaierazko Joskera*, Eusko Jaurlaritz, Gasteiz.
- AURREKOETXEA, G, 2004, Dimako etxe eta leku-izenak, Dimako Udala, Dima.
- AZKUE, R. M., 1969 (1905)), *Diccionario Vasco-Español-Francés, bi liburuki*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.
- AZKUE, R. M., 1969 (1923-1933), *Morfología Vasca, hiru liburuki*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.
- BARANDIARAN, J.M., 1973, *Obras Completas*, La Gran Enciclopedia Vasca, II. liburukia, Bilbo.
- BARRENGOIA, F., 1988, Onomástica de la Tierra de Ayala, hiru liburuki, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz.
- BELASKO, M., 1999, Diccionario etimológico de los nombres de los pueblos, villas y ciudades de Navarra. Apellidos navarros. Pamiela, Iruñea.
- BELASKO, M., 2000, Diccionario etimológico de los nombres de los montes y ríos de Navarra. Pamiela, Iruñea.
- BIDART, A. & Etxebarria, A. 2003, *Lezamako toponimia*, Labayru Ikastegia, Bilbo.
- CAMPION, A. 1977, *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*, bi liburuki, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.
- CARO, J. 1985, *Los vascones y sus vecinos*, Txertoa, Donostia
- CARO, J. 1986, *El Laberinto vasco*, Txertoa, Donostia.
- CARO, J. 1986, *Problemas vascos de ayer y de hoy*, Txertoa, Donostia.

- CARO, J. 1990, Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina, Txertoa, Donostia.
- ECHAIDE, A.M., 1984 (1925) *Erizkizundi Irukoitza* paratua, Euskaltzaindia, Bilbo.
- ELORTEGI, A.M., 1992, *Pasaia* *Toponimia*, Euskaltzaindia, "Onomasticon Vasconiae" bilduma 8, Bilbo.
- ENRIQUEZ, J. & HIDALGO DE CISNEROS, C. & LORENTE, A. & MARTINEZ, A. 1995, Libro de autos judiciales de la alcaldía de Bilbao (1419-1499) y Libro de acuerdos y decretos municipales (1463) de la Villa de Bilbao, Fuentes documentales medievales del País Vasco 55 Eusko Ikaskuntza. Donostia.
- ENRIQUEZ, J. & HIDALGO DE CISNEROS, C. & LORENTE, A. & MARTINEZ, A. 1995, y *Libro de acuerdos y decretos municipales de la Villa de Bilbao (1509 y 1515)*, Fuentes documentales medievales del País Vasco 56, Eusko Ikaskuntza. Donostia.
- ENRIQUEZ, J. & HIDALGO DE CISNEROS, C. & MARTINEZ, A. 1997, *Foguera-Vecindario de las Villas de Vizcaya de 1511*, Fuentes documentales medievales del País Vasco 78, Eusko Ikaskuntza. Donostia.
- ENRIQUEZ, J. & HIDALGO DE CISNEROS, C. & MARTINEZ, A. 1999, *Colección Documental del Archivo Histórico de Bilbao (1473-1500)*, Fuentes documentales medievales del País Vasco 95, Eusko Ikaskuntza. Donostia.
- ENRIQUEZ, J. & HIDALGO DE CISNEROS, C. & MARTINEZ, A. 2000, *Colección Documental del Archivo Histórico de Bilbao (1501-1514)*, Fuentes documentales medievales del País Vasco 78, Eusko Ikaskuntza. Donostia.
- ERRAZTI, A., 1994, *Iurreta elizateko euskara eta toponimia*, Iurretako Udala, Iurreta.
- ETXEBARRIA, J.M., 1991, Zeberio Haraneko Euskararen Azterketa Etnolinguistikoa, Ibaizabal, Zornotza (Euba).
- ETXEBARRIA, J.M., 1991, Euskal urtea ohituras betea, Ibaizabal, Zornotza (Euba).
- ETXEBARRIA, J.M., 2003, Euskal urtea ohituras betea, Ibaizabal, Zornotza (Euba).
- FATÁS, F (eta beste bat), 1997, Salduie, ciudad ibérica. "Historia de Zaragoza", Ayuntamiento de Zaragoza, Zaragoza.
- GAMINDE, I., 1983, *Orozkoko Aditzak*, "Fontes Linguae Vasconum" 41-42, Iruñea.
- GAMINDE, I., 1989, *Leioako Euskararen Gramatikaz*, Leioako Udala, Leioa.
- GAMINDE, I., 1991, *Ahozko Bizkaieraz*, AEK, Bilbo.
- GARCIA DE SALAZAR, L., 1984 (XV. m.) *Las Bienandanzas e Fortunas*, Angel Rodriguez Herrero paratu argitalpena, Bilbo.

- GONZALEZ SALAZAR, J. A., 1986 Toponimia de la Montaña Alavesa, "Cuadernos de Toponimia" bilduma 2, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz.
- GONZALEZ SALAZAR, J. A., 1998 Toponimia menor de Ayala, "Cuadernos de Toponimia" bilduma 8, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz.
- HIDALGO DE CISNEROS, C. & LARGACHA, E. & LORENTE, A & MARTINEZ, A, 1986, *Coleccion Documental del Archivo General de Señorío de Vizcaya*-Fuentes Documentales Medievales del Pais Vasco. Eusko Ikaskuntza. Donostia.
- HIDALGO DE CISNEROS, C. & LARGACHA, E. & LORENTE, A & MARTINEZ, A, 1986, *Fuentes Juridicas Medievales del Señorío de Vizcaya. Cuadernos Legales, Capítulos de la Hermandad y Fuero Viejo (1342-1506)*. - Fuentes Documentales Medievales del Pais Vasco. Eusko Ikaskuntza. Donostia.
- HIDALGO DE CISNEROS, C., (eta beste batzuk) 1987, *Colección Documental del Archivo Municipal de Portugalete*-Fuentes Documentales Medievales del Pais Vasco- Eusko Ikaskuntza- Donostia.
- J. HUBSCHMID, J. 1960 *Toponimia Prerromana*. Enciclopedia Lingüística Hispánica, C.S.I. Madril
- IÑURRIETA, E. 1983 *Cartulario Real a la Provincia de Alava 1258-1500*. Fuentes Documentales Medievales del Pais Vasco. Eusko Ikaskuntza. DONOSTIA
- IRIGOIEN, A., 1985, Las lenguas de los vizcaínos: Antroponimia y toponimia medievales, Egileak argitaratua, Bilbo.
- IRIGOIEN, A., 1986, En torno a la toponimia vasca y circumpirenaica, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- IRIGOIEN, A., 1987, De e Philologica Linguae Uasconiae, II, Bilbo.
- IRIGOIEN, A., 1990, De Re Philologica Linguae Uasconiae, III, Bilbo.
- IRIGOIEN, A., 1992, De Re Philologica Linguae Uasconiae, IV, Bilbo.
- IRIGOIEN, A., 1995, De Re Philologica Linguae Uasconiae, V, Bilbo.
- JIMENO, J.M., 1990, *Nafarroako Herri Izendegia*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- JIMENO, J.M. & SALABERRI, P., 1998, Artaxoa. Euskal Toponimia. Altafaylla Kultur Taldea & Nafarroako Gobernua... Tafalla
- KEREXETA, J, 1992, Fogueraciones de Bizkaia del siglo XVIII. Labayru, Bilbo.
- KNÖRR, H, 1998, Arabako euskarari buruz jakin behar dena, Caja Vital Kutxa Fundazioa, Gasteiz

- LANDAZURI, J. J., 1973 (1797), *Historia Eclesiástica de la M.N. y M.L. Provincia de Alava...*, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.
- LARREA, M. A. & MIEZA, R., 1987, *Introducción a la historia de Pais Vasco*, Bilbo.
- LEDESMA, M. L., 1989, *Cartulario de San Millán de la Cogolla (1076-1200)*, Textos Medievales, Zaragoza.
- LÓPEZ DE GUEREÑU, G., 1989, *Toponimia Alavesa seguido de mortuorios y pueblos alaveses*, Euskaltzaindia, "Onomasticon Vasconiae" bilduma 5, Bilbo.
- MADDOZ, P., 1847, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar*. X liburukia. Madril.
- MAÑARIKUA, A., 1964, *Obispos en Alava, Guipúzcoa y Vizcaya hasta la erección de la Diócesis de Vitoria-28 abril de 1.862.. Elizbarrutiko Apeztegia, Victoriensia* 19 liburukia, Gasteiz.
- MARTINEZ, G., 1987, *Pueblos y alfores burgaleses de la repoblación*. Junta de Castilla y León. Valladolid
- MENENDEZ PIDAL, R., 1952, *Toponimia Prerrománica Hispana*. Editorial Gredos. Madril.
- MERINO, J. J., 1978, *La lengua vasca en la Rioja y Burgos*, Diputazio Probintziala, Logroño.
- MITXELENA, K., 1964, *Textos Arcaicos Vascos*, Minotauro, Madril.
- MITXELENA, K., 1977, *Fonética Histórica Vasca*, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- MITXELENA, K., 1989, *Apellidos Vascos*, Txertoa, Donostia.
- MUJICA, L. M., 1978, *Toponimia, fonetika, lexikoa*. Legazpi eta Bergarako toponimia. Kriselu, Donostia.
- MUJICA, L. M., 1984, *Euskal toponimiazko materialeak- Oiartzun, Irun, Hondarribia, Usurbil, Orio, VIII. alea*, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- MUJICA, L. M., 1989, *Euskal toponimiazko materialeak- Mutriku, Elgoibar, Eibar, XV. alea*, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- MUJICA, N., 2002, *Toponimia eta kartografia: oinarritzko eskuliburua*, Eusko Jaurlaritza, Gasteiz.
- OCHOA, M. J., 1960, *Apuntes geográfico-históricos del valle de Llodio*. Instituto Laboral de Llodio. - Bilbao.
- OJANGUREN, P., 2005, *Etxe uztenak Orozkon*, Garoa, Bilbo.
- PAGOLA, R. M. 1984 *Euskalkiz euskalki*, Eusko Jaurlaritza, Gasteiz.

- PALACIO, G. J., 1992, Hitz-laburtzapenak euskal hizkuntzan. Laburkinen erabilera kazetagitzen. Laburkindegi orokorra (siglak, akronimoak, laburdurak eta sinboloak), UPV/EHU, Leioa.
- PORTILLA, M., 1988, *Vertientes cantábricas del noroeste alavés. La ciudad de Orduña y sus aldeas*. "Catálogo Monumental Diócesis de Vitoria", VI. liburukia, Gasteizko Aurrezki Kutxa, Gasteiz.
- POZA, A., 1987 (1587) De la antigua lengua, poblaciones y comarcas de las Españas, faksimilez, Euskaltzaindia, Bilbo.
- ROTAETXE, K., 1978, *Estudio estructural del euskara de Ondárroa*, Leopoldo Zugaza, Durango.
- RUIZ, E. (eta beste batzuk), 2000, *Doscientos años de geografía en Álava-Del cuestionario de Tomás López a la actualidad*. Araba eta Gasteizko Aurrezki Kutxa Fundazioa-Gasteiz
- SAINZ, J., 2000, *El euskera en la Ribera de Navarra*, Pamiela, Iruñea.
- SALABERRI, P., 2008, *Izen ttipiak euskaraz*, Euskaltzaindia, "Onomasticon Vasconiae" bilduma 26, Bilbo.
- SALABERRI, P., (eta beste batzuk) 1996 Toponimia menor de Zuia, "Cuadernos de Toponimia" bilduma 7, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz
- TXILLARDEGI, 1980, *Euskal Fonologia*, Ediciones Vascas, Donostia.
- UBIETO, A., 1971, *Crónica de Alfonso III*, Textos Medievales, 3, Valentzia.
- UBIETO, A., 1976, Cartulario de San Millán de la Cogolla (759-1076). Valentzia.
- URDIAIN, M. C., 1984, Gobierno y Administración de Alava. Tomo I. Inventario de Documentos 1256-1799 -Archivo Provincial de Alava-Serie 1 , Gasteiz.
- URKIJIO, N., 1994, Zenbait apunte Laudioko euskaraz, UEU, Iruñea.
- URRUTIA, H (eta beste batzuk) 1988 *Fonética Vasca-Las Sibilantes en el Vizcaíno*, Deustuko Unibertsitatea, Bilbo.
- USIA, F., 1996, *Ermu aldeko toponimoak*, Basalarrina, Laudio.
- UGALDE, M., 1974, *Síntesis de la Historia del País Vasco*, Ediciones Vascas, Donostia.
- ZALDUA, L.M., 2011, *Urumeako Zilegimendietako toponimia*, Deustuko Unibertsitatea.Bilbo
- ZIERBIDE, R & RAMOS, E., 1997, *Documentación Medieval del Monasterio de Santa Engracia de Pamplona (siglos XIII-XIV)*, Fuentes documentales medievales del País Vasco 73, Eusko Ikaskuntza. Donostia.

- ZUAZO, K, 1999, Arabarrak Euskararen Herrian, Arabera, Gasteiz.

8.2. Artxiboak eta materialak

8.2.1. Laudioko udal artxiboa

8.2.1.1. Alderdi Historikoa

- 03.05.02.01 Hacienda Municipal- Propiedades 1604-1899
- 03.07.03 Hacienda Municipal-Contribuciones Provinciales 1644-1819
- 03.05.03.01 Hacienda Municipal-Censos y Credito 1684-1899
- 03.07.01.01 Hacienda Municipal-Contribuciones municipales 1733-1819
- 03.07.01 Hacienda Municipal-Termino Municipal 1740-1924
- 03.04 Hacienda Municipal-Propiedades y Arbitrios 1740-1899
- 03.01.01 Hacienda Municipal-Intervención 1700-1809
- 07.01.01 Documentación Familiar- Testamentos 1740-1899
- 07.01.03 Documentación Familiar-Contratos Matrimoniales 1780-1850
- 07.01.04 Documentación Familiar-Dotes Matrimoniales 1730-1850
- 07.01.05.01 Documentación Familiar-Vinculos y Mayorazgos 1780-1840
- 07.01.05.02 Documentación Familiar-Mayorazgo de Zubiaur 1660-1739
- 07.01.05.03 Documentación Familiar-Mayorazgo de Zubiaur 1740-1830
- 07.01.06 Documentación Familiar-Inventario de Bienes 1780-1840
- 07.01.07 Documentación Familiar-Partic. Bienes 1775-1865
- 07.01.09 Documentación Familiar-Poderes 1775-1840
- 07.01.13 Documentación Familiar-Donaciones 1597-1835
- 07.02.03 Documentación Familiar-Arrendamientos 1615-1840

- 07.02.04 Documentación Familiar-Cartas de Pago 1780-1875
- 07.02.06 Documentación Familiar-Contratos, Compr. y Con. 1570-1850
- 07.02.09 Documentación Familiar-Hipotecas 1800-1820
- 07.02.010 Documentación Familiar-Imposición Censo 1615-1845
- 07.02.14 Documentación Familiar-Obligaciones 1710-1840
- 07.02.15 Documentación Familiar-Permutas 1660-1840
- 07.02.23.01 Documentación Familiar-Concurso de Acreedores 1680-1750
- 07.02.23.02 Documentación Familiar-Concurso de Acreedores 1785-1791
- 07.02.23.03 Documentación Familiar-Concurso de Acreedores 1799-1825
- 07.06 Documentación Familiar-Relaciones con la Iglesia 1700-1899
- 07-07-01 Documentación Familiar-Genealogías 1720-1799
- 07.10 Documentación Familiar-Licencias de Viajes 1790-1899
- 07.11 Documentación Familiar-Solicitudes de Residencia 1670-1910
- 07.12 Documentación Familiar-Marqués de Urquijo
- 05.08 Relaciones con Alava y Vizcaya 1600-1925
- 05.02.01 Relaciones con autoridades provinciales 1600-1699
- 05.02.02 Relaciones con autoridades provinciales 1700-1799
- 05.03.01 Relaciones con autoridades civiles 1500-1699
- 05.03 Relaciones con autoridades civiles 1700-1799
- 05.04 Relaciones con autoridades eclesiásticas 1578-1750
- 05.05 Relaciones con autoridades eclesiásticas 1750-1910
- 05.06 Escribanos

- 05.05.02 Relaciones con autoridades militares-Guerras 1600-1849
- 05.05.01 Relaciones con autoridades militares-Quintos 1750-1849
- 06.01.03.01 Juzgado Municipal 1700-1798
- 06.01.01 Juzgado Municipal 1800-1899
- 06.01.03.02 Juzgados Municipales 1800-1819
- 06.01.02.01 Juicios 1600-1719
- 06.01.02.02 Juicios 1720-1729
- 06.01.02.03. 1720-1729
- 06.01.02.04 Juicios 1720-1729
- 06.01.02.05 Juicios 1730-1739
- 06.01.02.06 Juicios 1730-1739
- 06.01.02.07, 8, 9 Juicios 1730-1739
- 06.01.02.10, 11, 12, 13, 14 Juicios 1740-1749
- 06.01.02.15, 16 Juicios 1750-1759
- 06.01.02.17, 18, 19, 20, 21 Juicios 1770-1779
- 06.01.02.22, 23, 24, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30,31 Juicios 1780-1789
- 06.01.02.32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39 Juicios 1790-1799
- 06.01.02.40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47 Juicios 1790-1799
- 06.02.02.48 a 55 Juicios1800-1809

8.2.1.1.1.1. Gobierno Municipal/Udal Gobernua

- 01.07.01 Gobierno Municipal- "Quaderno de Elecciones de Alcaldes y Rexidores de este Noble Valle de Llodio..."1567-1846. hainbat liburuk osatua. Lehena 1567-1569 urte bitartekoa, 2.a 1591-1601 , 3.a 1632-1678 eta abar.

- 01.07.02 Gobierno Municipal-Libro de Elecciones 1614-1803. Bere aldetik hainbat liburuxkak osaturik, 1.a 1614-1629, 2.a 1680-1714, 3.a 1738-1803, 4.a 1720-1759.

8.2.1.2. Udal Artxiboa

Gaur egungoa edo berriagoa dena (XX. mendearen hasieratik egundainokoa)

- U.A.Declaración de Fincas Rústicas, 1894
- U.A. Declaración de Fincas Urbanas, 1894
- 02.09.01 Estadística-Catastro 1900,1925.
- 02.09.01 Estadística-Catastro 1926-1931
- 02.09.01 Estadística-Catastro 1932-1941.
- 02.09.01 Estadística-Fincas Rústicas, 1952
- 02.09.01 Estadística-Fincas Rústicas- Amillaramiento de la Riqueza Rústica, 1956-1965

8.2.2. Laudioko eliz artxiboa

- Libro I de Bautismos" 1536-1595
- Libro de Bautismos, 1819-.
- XIII (1847-1878) Bautizados
- 1785eko "Concordia"
- 1809-1840ko "Diezmos"
- "Estadística Parroquial... del Yermo (1894-1922)
- Gasteizko Ignazio Aldekoa Kultura Etxeko Ikerle Sailean
- Libro 1º de hipotecas del V.e de Llodio..." 1778 .

8.2.3. Erabilitako kartografia

8.2.3.1. Plano arruntak

- LAUDIOKO UDALA, 1979, Plano de Toponimia, 1/5000 Plan General de Ordenación Urbana del Noble Valle de Llodio.
- LAUDIOKO UDALA, 1981, Plano de Llodio / Laudioko Egitamua-Consejo Superior Geográfico-Registro General de Cartografía nº 66
- DEIA, 2002, -Mapas de la Comunidad Autónoma Vasca, 10/II, Laudio/Llodio, 2002, Deia, Eusko Jaurlaritzaren Lurralde Antolaketaren Zuzendaritza utzitako oinarri kartografikoa.
- -ARABAKO FORU ALDUNDIA, 2.004?, Laudioko Udalerria, 1/10000 ortofotoa.
- ARABAKO FORU ALDUNDIA -Ogasun Zuzendaritza - Katastroa, 2005- 1/5000 Laudioko zenbait mapa. Udal Zergak eta Katastro Zerbitzua
- ARABAKO FORU ALDUNDIA - Laudioko Udalerria, 2014, 1/10.000 katastroa

8.2.3.2. Plano digitalak, interneten bidez ikusgai daudenak eta jaitsi daitekenak

- Arabako Foru Aldundiaren Katastroa- Katastroa + 1:5.000 ortofotoak (Eusko Jaurlaritza 2006, 2008, 2010, 2011).
- Sigpac: <http://sigpac.mapa.es/>

1. Eranskina: Kartografia

Azken ahozko toponimia bilketa egiterakoan eta lantzerakoan hainbat mapa digital erabili dira 1000 toponimo inguru zehatz mehatz kokatu ahal izateko, eta horietako bat, esaterako kartografiako 86-29 koadranteren zati bat dena, Izardui/Isardio-Odiagari dagokiona, leku izenen aldetik proportzio txikikikoa, dagoeneko bertan bizi ez baitira, adibide gisa erantsi dugu.